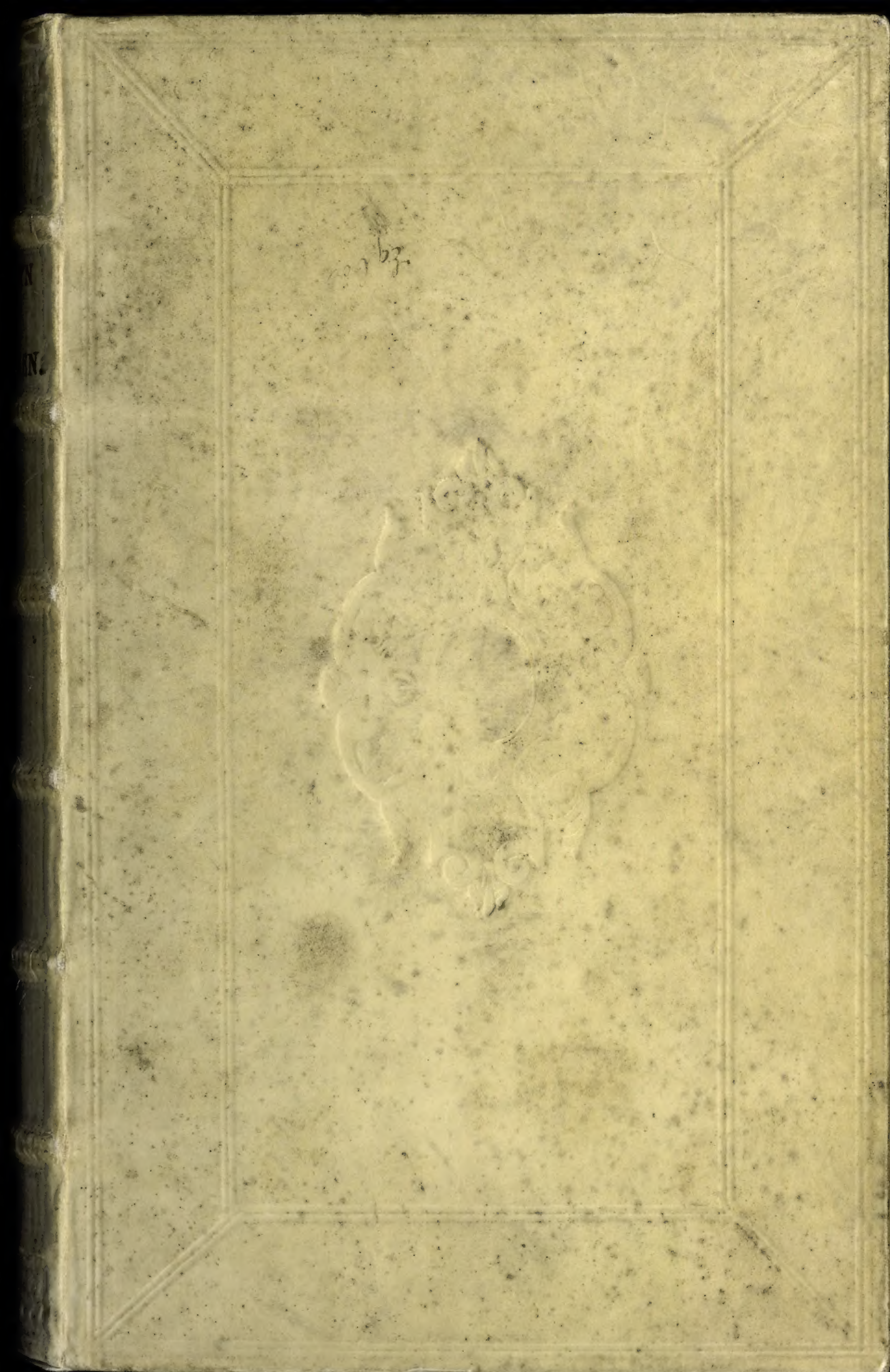

EX-LIBRIS
H. BOEKENOOGEN

BESCHRYVING
VAN
AMBOINA,
VERVATTENDE
Een wydluftige Verhandeling van het zelve, en van alle de Eylanden, daar onder behoorende, te weten, van 't groot Eiland

CERAM, BOERO, AMBOINA, HONIMOA, NOESSA-LAOET, OMA, MANIPA, BONOA, KELANG,

En meer andere EYLANDEN, in het WERK voorkomende;

Behelzende een treffelyke

LANDBESCHRYVING van alle die EYLANDEN,

Volgens zeer nette Kaarten; mitsgaders een verhaal van de Gewoonten, Zeden, en Plegtigheden van de Inwoonders der zelven.

En een omſtandig Verhaal van de oudſte

WERELDLYKE GESCHIEDENISSEN,

En ZAAKEN, in AMBOINA,

En in alle de voorſchreven EYLANDEN, tot nu toe voorgevallen.

Met zeer veel nette Prentverbeeldingen verciert, en opgeheldert

DOOR

FRANÇOIS VALENTYN,

Onlangs Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, *enz.*

TWEEDE DEEL.

Te {DORDRECHT, / AMSTERDAM,} by {JOANNES VAN BRAAM, / GERARD ONDER DE LINDEN,} Boekverkoopers.

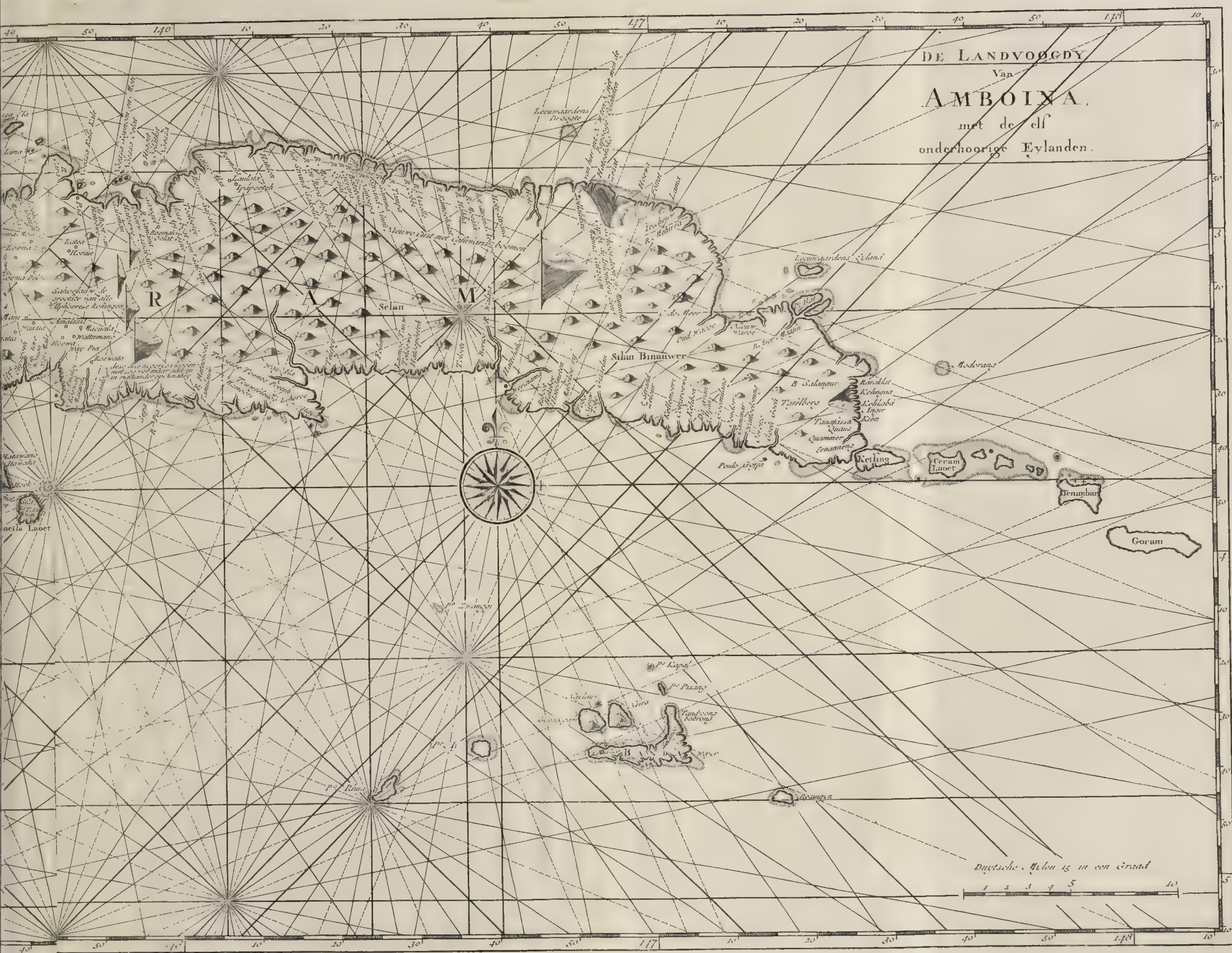
MDCCXXIV.

MET PRIVILEGIE.

N° 1

Pas van Tandeno
Noessa Ela
Roodenberg
La-ala
Kalique
Ouwen
Mangi mangi
C. Hoelong
A is het grote notenmuschaten bosch verdistrueert in November 1667.
B mede een notenbosch by niboru met het voorsz. 3300 bomen alle verdistrueert.
2 Duytsche Mylen.
Noessa Barang
Keli Locha
Bonoa
Toppers hoedje of Noessa Kamoe
Hoelong
Roomah Ela
Soemet
C
Poelo Babi
Kelang
Manipa
Cammalla
Pº Sowanggi
Saroe
Paunoessa
Capaha
Bowano Beli
Lobalehoe
Drie Gebroeders
AMBOYNA
LEYTIMOR
Hortoemoeri
Hook v. Alang
Waterplaats
Berg van Tomahoe
Bara
Batoe boy
Leliali
B O E R O
Loemaitthe
Batoemole
Duytsche Mylen 15 in een Graad.
144
145

De Landvoogdy
Van
Amboina,
met de elf
onderhoorige Eylanden.
Duytsche Mylen 15 in een Graad
Goram
Modorang
Ceram Laoet
Keling
Salan Binauwer
Selan
Leeuwaardens Eiland
Leeuwaardens Droogte
Poulo Gossa

BESCHRYVINGE

VAN

AMBOINA,

Bevattende een wydluftige Beschryving van het zelve, en van alle de Eylanden, daar onder behoorende, te weten, van 't Groot Eyland

Ceram.	*Oma.*
Boero.	*Manipa.*
Amboina.	*Bonoa.*
Honimoa.	*Kelang.*
Noessa-Laoet.	

En meer andere Eylanden in het Werk gemeldt.

TWEEDE DEEL.

EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

B*Eschryving der* Landvoogdy *van* Amboina. *Best door eenige* Portugeezen, *maar verwart van hun, en anderen voorgestelt.* Netter ontwerp *van den* Schryver. Verdeeling *van dit* Werk *in vier* Hoofd-Deelen. Landbeschryving *van* Amboina, *in 't* gemein. Elf Eilanden, *daar onder hoorende.* Hoofd-Kaart *van* Amboina. *Waar de* Schryver *dit Werk aanvangt. De* voornaamste *dezer* Eilanden. *Op wat* lengte, *en* breedte, *dit* Land *legt.* Beschryving *van* Boero. Kaart *van't Zelve. Dat nader van* buiten, *en langs zyn* Stranden, *beschreven word.* Zoorten *van* Hout, *hier vallende. Den* Berg Tomahoe *beschreven. Het Dorp* Tomahoe, *wel eer de* Zetel *der* Ternataansche Stadhouders, *met zyn* Rivier. Ambonsch Verdichtzel *van het* Jongmakend Lagondi-Hout. *Verplaatzing van den* Stadhouderlyken Zetel *na* Gammasongi. Tomahoe *in* Kimelaha Fakiri's *tyd.* Dorpen, *daar ontrent. De Rivier* Way Nitoe. Dorp *Foggi. Goede* Waterplaats Way Niha. *De Eilandekens* Moamkoe, *en* Noambgul. *De Dorpen* Behorno, *en* Balamatta. *De Rivieren* Way Silia, *en* Way Tilin. *Den* Hoek Bolatetto, *waar gelegen. Het Dorp* Hoecomina. *Rivier* Way Matta. *Schoon* Ebben-Hout, *en andere* Zoorten. *De Rivieren* Way koddi, *en* Parvalek. *Dorp* Bara, *Rivier* Way Tima, *welke Dorpen onder* Tomahoe *stonden, en den weg na 't* Binnen-Meir *baanen. De Rivieren* Way Bara, Way Modi, Way Läa, Way Samma, Way Hela, *en* Way Ila. *De* Noord-Hoek, *en verscheide* Rivieren. Way Madjapait, *na de* Javaanen, *zoo genaamt. Oorsprong, en nader Beschryving van* Way Ila. *De Rivier* Way Nipel, *en oorsprong. Het Dorp Lissella, ontrent* Way Ila, *en* Way Lota. Tagalissa, *en de Rivieren* Way Lere, Way Poeteh, *enz. Het Dorp* Leliali en Way Oerfa, *en* Maroelat *by de Rivier* Samalaki. *Die ider* eene Coracora *uitleveren.* Alfoereesen *hier. De* Bogt, Tsjico Marassa. *De Rivieren* Way Salon, *en* Way Lama. Tidoreesen *onder* Kaytsjili Salama, *door* Roebohongi *ver-*

N.° 11.

ARCHIPELAGO DI
AMBLAUW
Monesani
Namkatti
Silehoe
Beloeti
Boy
Oelilima
Salatti
Boelfougge
Limoy
Way Lisa
Batoe Rea
Way Mole
Batoe Mole
Way Hame
Ilat
Lassuali
Way Maja
Way Poeteh
Way Soena
Way Zehoe
De Hoek van Pela
Way Lea
Way Sammo
Way Olo
Way Soewel
Way Abbo
B O
Bocht van Cajeli
Lissatetto
Timmer-werf
Lanna
Enti
Owaa
Batoe Boy
Way Roy
Way Zemoe
Duytsche Mylen 15 voor een Graadt
1
2
3
4
5
6
7
8

Het Binnen-Meir boven op het Gebergte van BOERO.

Een Duytsche Myl.

R. Wayoni
R. Naffeel
R. Wareman
R. Rahessy
R. Nekojoen
R. Wewnippe
R. Nalbessi
R. Lassali
R. Wahoedi
R. Tendeba
Wakollo

St. LAZARO

Baloe Pegae
Way Kola
Way Tina
Embotje
Way Wammala
De hoek Faloe
Rebbe
Masserette
De Bogt Sihoe
Karike
Way Karike
Way Pea
Way Koena
Tifoe
R
O
De hoek Lissateke
Way Sugu
Way Zawapat
Way Boa
Way Mata
Den berg Tomahoe
Way Fastou
Fogileko
Savlant
Wadan
Tomahoe
Way Floemat
Focassie
Diri
Way Nitoe
Berg Wassering
Wakahols
Bosch huisje
Den berg Cook Nesse
Way Tima
Foggi
Way Niha
Water plaats
Way Tilin
Bara
Behorro
2 Bergjes
Enabo
Den berg Flehet
Lissella
Way Silua
Way Saha
Balamatta
Way Tima
Way Bara
Way Massapatte
Way Besi
Way Telika
Way Baa
Way Soela
Way Pepe
Way Kossa
Way Rasiate
Way Nolia
Way Tla
Tagalisse
De Hoek van Balatetto

F. Ottens fecit

alle onder de zelve behooren; en waar af dit de naamen zyn.

Elf Eilanden, daar onder behoorende.

1 *Boero.*
2 *Amblau.*
3 *Manipa.*
4 *Kelang.*
5 *Bonoa.*
6 *Ceram.*
7 *Ceram-Laoet.*
8 *Noessa-Laoet.*
9 *Hommoa*, of *Liase.*
10 *Boang-Besi*, of *Oma.*
11 *Amboina.*

Hoofdkaart van Amboina.

Uit de Hoofdkaart, N°. 1. die wy hier byvoegen, blykt, dat wy van het westelyke Eiland eerst beginnen, en dan al zo Noord aan, en benoorden Ceram omloopen, om dan beoosten om, langs Ceram-Laoet, en de drie volgende Eilanden, met Amboina by na op zulk een wyze te eindigen, gelyk de Landvoogden van Amboina jaarlyks gewoon zyn, wanneer zy met de Hongi, of de Ambonsche Coracora vloot, uitgaan, die Boero, en de Eilanden Manipa, Kelang en Bonoa, eerst op haar zelve, en dan, 't zy dat zelve jaar, of wel 't jaar daar aan, benoorden Ceram om scheppen, en dan zo weer, langs die oostelyke Eilanden, aan 't Hoofd-kasteel verschynen.

Waar de Schryver dit Werk aanvangt.

'tVoornaamste dezer Eilanden.

Van deze elf Eilanden, is Ceram zeer verre het grootste, daar na Boero, en dan Amboina, dat ook het aanzienelykste, en de hoofdplaats dezer Landvoogdy is.

Op wat lengte, en breedte, dit Land legt.

Amboina legt in die Zee, die de Portugeezen van ouds her *Archipelago di St. Lazaro* noemden, omtrent hondert twintig mylen beoosten Batavia, op 't Eiland Java, op de zuider breedte van 3½ graad, of tusschen de drie en vier graaden; en op de lengte van 145 graaden, van de Canarische Eilanden te rekenen.

Beschryving van Boero.

Dit zo voor af in 't gemeen gezegt hebbende, gaan wy nu over van ider Eiland in 't byzonder te spreeken.

Het eerste dat ons volgens ons bestek te beschryven staat, is

Het Eiland BOERO.

Dit legt van 't Eiland Amboina, of wel van den hoek van het Dorp Larike, twaalf of zo andere willen, veertien mylen na 't Westen toe, hebbende oost en west de lengte van ruim agtien, en de breedte van ruim dertien mylen, gelyk men aan de hier nevens gaande Kaart, N°. 2. zien kan.

Kaart van het zelve.

Dit Eiland is vry groot, niet zo zeer om zyn wyde uitbreiding, als wel om zyn menigvuldige, en zwaare Gebergten; dog na evenmatigheit van dien is het niet bevolkt, gelyk aan het kleen getal Dorpen, die wy daar op zullen vinden, blyken zal, buiten dat 'er veele Volkeren, en Dorpen, door de menigvuldige oorlogen, uit de Wereld geraakt zyn.

Dat nader, eerst van buiten, en langs zyne Stranden beschreven word.

Het is ook een Land vol schoone Rivieren, en lommerryke Bosschen, alwaar men de schoonste zoorten van allerlei Houten, die men bedenken kan, en de beste van geheel Amboina vindt, waar onder men zwart- en wit Ebbenhout, ider een byzondere zoort, als mede bastart Ebbenhout, yzer, en meer andere houten, waar van aldaar veele schoone Orembaejen gemaakt worden, tellen moet.

Zoorten van Hout, hier vallende.

Om dit Eiland nu in het bysonder te beschryven, zullen wy met het westelyk deel, omtrent den berg Tomahoe, beginnen, en zo al noorden op, om dan weer in het westen omtrent dat zelve gebergte te eindigen, aangaan.

De Berg van Tomahoe beschreeven.

Wanneer men van Batavia komt, word men allereerst van dit Eiland het zwaar Gebergte van Tomahoe gewaar, een Berg, die om zyne hoogte van zeer verre, gezien kan werden; de inlanders noemen hem Saniane, of ook wel Kapala Lemadang, dat is, een Dorado 's kop. Ons volk noemt hem gemeenlyk, of den Tafelberg, om dat hy boven op een tafel gelykt, of wel den berg van Tomahoe. Hy vertoont zig, wanneer men 'er ontrent komt, zeer bar, om dat hy meest uit afgryslyke rotsen, en steile klippen bestaat, om welke reden men hem niet, dan met het uiterste gevaar, beklimmen kan. Zelf zullen de Alfoerezen hem aan die kant noit afkomen, maar zich altyd van de andere zeide na beneden begeven, houdende de Westzyde van de dorpen Foggi af tot Bara toe, voor een ongenaakbaare muur, die geen mensch beklimmen, en van welke kant hun ook niemant benadeelen kan.

De inlanders zeggen, dat hy achter 't eiland Moamkoe, 't geen omtrent de water-plaats by de rivier, Way Niha, legt, op zyn hoogste is.

Het dorp Tomahoe, wel eer de Zetel der Ternataansche Stadhouders.

Met zyn Rivier.

Niet verre van hier had men, op 't strand Saha, en Bolelo, de vermaarde Negry Tomahoe, in oude tyden de allergrootste van gansch Boero, by 't riviertje, Way Floemat, daar wel eer de Zetel van de eerste Ternataansche Stadhouders plag te zyn, waar toe hen het schoone zandstrand, dat men daar vind, schynt uitgelokt te hebben.

Hier was het, daar zich *Samarau*, de eerste koninklyke Ternataansche Stadhouder, ter nederzette, wanneer hy van koning *Bajang Ullah* uitgezonden, om vreemde Landen te veroveren, zich zelven meester van 't eiland Boero, en meer andere, gemaakt hadt, waar

 door

hoek van wel anderhalf myl, zynde alle aan een vlak ftrand, waar op de Noorder Oceaan affluit, dog hy legt wat meer na binnen toe, en fteekt zo verre in zee niet uit, als den hoek van Balatetto. Van den hoek van Way Heha Ooft aan met een flauwe bogt, tot aan de rivier Way Ila, dat is, 't groot water in 't Amboinees, heeft men geen dorpen; maar een menigte van kleene rivierkens, of fpruitkens langs ftrand, vervolgens de naamen draagende van Way Rafiat, Way Koeffa, Way Pepe, Way Lana, Way Eli, Way Silinay, Way Soela, Way Bäa, Way Teliba, Way Befi, Way Mani, Way Poere, Way Nanan, en Way Maffapait, welke laatfte eigentlyk Madjapait genaamt word, ten bewyze, dat aan dit water, zig wel eer Javanen, van het Koninkryk Madjapait op Java afkomftig, onthouden hebben, hoedanig een water van die zelve naam wy ook in 't befchryven van de Kuft van Hitoe, tuffchen de dorpen Roema Tiga, en Hitoe Lama, ontrent half wegen de korte land-weg, ontmoeten zullen.

Verfcheide rivieren.

Way Madjapait, na de Javaanen zo genaamt.

Na alle deze Rivierkens voor by geraakt te zyn, komt men eindelyk aan Way Ila, befl aande dit rak van Way Heha tot Way Ila omtrent zes mylen.

Oorfprong, en nader befchryving van Way Ila.

Dit Way Ila is een groote breede rivier, die met twee takken, de eene ten Noord-Ooften uit den berg Waffering, en de andere vlak in 't midden ten Noorden uit het binnen-meir langs eenige andere bergen, ontrent drie en een halve myl af loopt, alwaar zig die twee takken weer vereenigen, tot dat men een myl verder weer een nieuwe tak krygt, die een ftuk weegs Weft aan, dood loopt; dan ftroomt hy verder zonder eenige takken, dan twee mylen lager, te maken, na beneeden, daar een groote fpruit, by na Zuid-Ooft aanloopt, die zig een myl verder in twee takken verdeelt, die eigentlyk uit een kleen gebergte daar ontrent ontfpringen, en de naam van Way Nipel dragen, die dan ontrent een myl van ftrand in de rivier Way Ila vallen, zich daar meede vereenigen en te zaamen in de Noorder zee ontlaften. Het water van deze rivier Way Ila, is zeer dik en drabbig, komende met een groot geraas van boven na beneden ftorten.

De rivier Way Nipel, en oorfprong.

Pas beooften deze rivier legt het dorp Liffella, van andere ook Lucella genaamt, tuffchen Way Ila, en Way Lota in 't midden geplaatft, een fray dorp, dat uit 430 zielen, 165 weerbaare mannen, en 54 Dati 's, onder 't bewind van den *Orangkaja Abdul*, beftaat.

Het dorp Liffella, ontrent Way Ila, en Way Lota.

Twee mylen Ooftelyker, had men in een kleenen inbogt, het dorpje Tagaliffa aan 't fpruitje Way Lere, tuffchen welk Tagaliffa en Way Nipel, men de rivierkens Way Poeteh, Way Opela, Way Salawa, Way Hatawana, en 't gemeld Way Lere ontmoet; dog ik moet hier byvoegen, dat de rivier Way Nipel niet uit het binnen-meir, maar uit een kleen gebergte, zynen oorfpronk heeft.

Tagaliffa, en de rivieren Way Lere, Way Poeteh, enz.

Een myl Ooftelyker in een andre bogt, die een nieuwen hoek maakt, gelyk zig dit Land by alle de rivierkens als verfcheide uitpuilende hoeken vertoont, had men het dorp Leliali, ontrent Way Oerfa, dat van ouds in twee dorpen verdeelt was, te weten, in 't oude Leliali, en in Maroelat, 't geen by 't riviertje Samalaki, tuffchen Leliali en tuffchen Tagaliffa, in 't midden legt. Elk van deze dorpen hadt zyn byzonder hoofd. Leliali ftont, onder den *Orangkaja*, of *Pati*, *Mantei*, gelyk onder den *Orangkaja Taffei*, die van Manelat, *Pati Tagaliffa Simau*, genaamt, had onder zig 250 zielen, 79 weerbaare mannen, en 48 Dati 's; maar Leliali, onder *Pati Mantei*, 512 zielen, 170 weerbaare mannen, en 80 Dati 's.

Het dorp Leliali by Way Oerfa, en Maroelat, by de rivier Samalaki.

Ontrent een quartier van Leliali, ziet men een kleen rond rifje, een half myl lang, en een quartier uurs breed, benoorden de wal leggen, en heeft men tuffchen 't land, en 't rif, dog digt by 't laatfte, aan 't Ooft-einde vier en een halve, in 't midden een, en een halve, en aan de Weft-hoek een vadem water.

Beide de voornoemde dorpen, *Tagaliffa*, en *Leliali*, leveren tot de Hongi, of Coracora Vloot, ider een Coracora uyt. Ook heeft men in die twee dorpen, en in Maroelat, de meefte Alfoereefen, dat is, berg-boeren, of wilden, die zelden met Europeers, en zelf zeer omzigtig met de ftrand Boeroneezen, om gaan, van hen alles wat zy nodig hebben, en op 't gebergte niet vinden, inhandelende.

Die ieder eene Coracora uitleveren.

Alfoereefen hier.

Van Way Oerfa, of Leliali, een myl of anderhalf verder Ooft op is een plaats of bogt, Tsjico Maraffa genaamt. Hier loopt het Land met een groote ronde hoek na 't Noorden uit, in 't midden voor welke breede hoek Noord-Ooft, wat dwars, of niet verre van de wal mede een rifje een halve myl lang, en ontrent half zo breed legt, op 't welke men aan de Noord-Ooft zyde vyf, in 't midden vier, en aan de Zuid-Weft zyde drie vadem waters heeft, zoo dat men 'er gemakkelyk, als 't vaartuig niet te groot is, over heen zeilen kan.

De bogt Tsjico Maraffa.

Pas voor by dezen grooten ronden hoek heeft men een kleene inbuiging van 't land, by 't fpruitje Way Salon, tuffchen welken 't fpruitje Way Lama, waar aan

De rivieren Way Salon, en Way Lama.

kleener eilandje, Noambgul genaamt, beide zeer kleen, onbewoont, en rondom met kleene riffen bezet, behalven dat men nog een kleen byzonder rifje beweften het noordelykfte ziet.

De dorpen, Behorro, en Balamata.

Pas benoorden deze eilandekens heeft men het riviertje Way Tilin, voor welkers mond mede een kleen rifje is, dat den ingang zeer gevaarelyk by quaat weder maakt.

De rivieren Way Silia, en Way Tilin.

Al wat Noordelyker aan heeft men een plaats Behorro, genaamt, benoorden welke men nog twee rivieren heeft, waar van de eerfte, Way Silia, ontrent een half uur van Way Tilin, en de andre, Way Saha genaamt, mede ontrent zo verre van Way Silia gelegen is.

Daar na komt men by het dorpje Balamata, 't geen by een riviertje van dien zelven naam, en ontrent drie mylen benoorden het dorp Foggi legt.

Hier plagt een Orangkaja, *Pati Lima* genaamt, het opper bewind te hebben, over een getal van 240 zielen, waar onder zich 64 weerbaare mannen, en 46 Dati's, bevonden.

De Hoek Balatetto.

Een myl ten Noord-Ooften van Ballamata, komt men by den Noord-Ooftelyken Hoek, Balatetto, rondom welken Hoek een rif loopt, vlak van vooren wel een quartier uurs buiten de wal, en van daar maar een weinig beooften, die hoek, hoewel ten Zuid-Weften van den zelven, zich tot aan de rivier van Balamata uitftrekkende, dog maar met een zeer fmalle en allengskens meer en meer verflauwende zoom.

Waar gelegen.

Deze Hoek legt recht Zuiden en Noorden van Way Nitoe op Xoela Befi, van waar men in korte tyd daar komen kan.

Als men dezen Hoek om is, fchiet de Kuft na het dorp Bara toe, Ooftelyk op met een vlakke bocht in, die wel twee mylen lang, en een myl breed is.

De rivier Way Matta.

Wat voorby Ballatetto ontmoet men het riviertje, Way Matta, en even daar voor by heeft men aan ftrand, hoedanig de meefte dorpen geplaatft zyn, het dorp Hoekomina, over het welke wel eer de *Orangkaja Rontina*, plagt te gebieden.

Het dorp Hoekomina.

Het was 220 zielen fterk, en men had 'er 70 weerbaare mannen, en 50 Dati's, zynde hofdienaars, die de inlander van ouds her, aan de E. Maatfchappy geven moeft, om jaarlyks een maand, of meer, na dat de tyden van oproer, of oorlog vereifchten, hofdienft te doen, het zy om met de Hongi Ceram rond te fcheppen, of wel om eenige andere dienft om niet, en op eigen koften te verrigten. Een zaak, die wy hier na breeder zullen ophaalen.

Schoon Ebbenhout, en andre zoorten.

Men had wel eer op dezen hoek van Balatetto, en tuffchen Hoekomina zeer fchoone en by uitnementheid dikke Ebben-houte boomen, welker ftammen wel 100 voeten hoog waren, die door Capitein *Jacob Verheiden*, wanneer hy tuffchen Ao. 1646, en 1652, in de Ambonfche oorlogen daar zworf, op aanwyzing van den *Iman*, of Prieſter van Divi, omgekapt zyn. Ook had men langs ftrand daar veel andre, en voornamelyk Lolan, baftard-Ebbenhoute, en wilde Tandjong boomen; dog voor al wiefch, hier de Bala-boom ook, waar van de Boeronefen hunne houte fpiefen eertyds plagten te maken, en waar na ook die Hoek genaamt is. Die zelve boom valt ook op de kuft van Hitoe; maar men noemt hem daar Haan, en hy word van ons volk tot het maken van fmids koolen gebruikt.

De rivieren Way Koedi, en Parvalek.

Wanneer men Zuid-Ooftelyk aan pas voorby Hoekomina is, ontmoet men het riviertje Way Koedi, en wat verder een andere diergelyke rivier, Way Parvalek, beide van weinig belang, en de Ooftelykfte ontrent een kleen uur van Hoekomina geleegen.

Dorp Bara, de rivier Way Tima.

Een uur verder, aan 't einde van die bogt, na 't Zuiden toe, vondt men het dorp Bara, hoewel andere meinen, dat het op den Ooft-hoek van deze bogt gelegen zou hebben. Het was geplaatft aan de fchoone groote Rivier, Way Tima, en ftondt onder den *Orangkaja Jaheſſoe*, die over 84 zielen gebood, onder welke 35 weerbaare mannen, en 26 Dati's waren.

Alle deze dorpkens hoorden onder 't oppergezag van die van Tomahoe, 't geen eertyds vier Coracora 's uitleverde.

Welke dorpen onder Tomahoe ftonden, en den weg na 't binnen-meir baanen.

Hier van daan kan men de rivier langs, even gelyk ook langs de voornoemde rivier Way Nitoe, tot aan 't binnen-meir, komen, alzo die rivier al mede zyn oorfpronk daar uit heeft.

De rivieren Way Bara, Way Moei, Way Läa, Way Samma, Way Heha, en Way Ila.

Wat Ooftelyk van hier heeft men een kleen riviertje Way Bara, en in de Ooft-hoek van dezen inbogt mede een kleene rivier, Way Moei, genaamt.

Van deze rivier af loopt het Land met een ombuiging na het Noorden toe, welke eigentlyk de baay hare gedaante van een diepen inham geeft.

Ontrent vyf quartier uurs van Way Moei heeft men een kleene Noord-hoek, beooften welken 't riviertje Way Läa lag, gelyk men een half uur verder, pas binnen een breeder Noord-hoek, 't riviertje Way Samma, en wat verder Ooft aan, beooften nog een andere Hoek, wat fmalder dan de middelfte, met het fpruitje Way Heha heeft, alle te zamen waterkens van zeer weinig belang.

De Noord-hoek.

Deze drie Noord hoeken maken te zamen eenen Noord-

 hoek

door ook al de handel van het eiland te dier tydt niet alleen hier gedreeven wiert, maar ook zeer veel Kooplieden van buiten, en daar onder veel Javaanen herwaarts getrokken wierden, waar van wy hier en daar nog klaare overblyfzelen, en teekenen van hun aanweezen op dit eiland, vinden zullen.

Ambonsch verdichtzel van het jongma end Lagondi-hout.

Indien men de verdichtzelen der Amboinezen geloven mag, zy weten ons 'er een in de vuist te douwen, die vry kragtig, na hun oordeel, dienen moet, om ons van den koophandel der Javaanen alhier te verzekeren. Zy zeggen, dat hier een oud Javaansch koopman op zekere tydt zou gekomen zyn, die aan dit strand dagelyks een potje met Ryst kokende, en die Ryst met een stokje, dat hy in 't bosch van een onbekenden boom, gehakt had, omroerende, metter tydt bevondt, dat hy weer t' eenemaal jong, en zoo fris van kragten wierd, dat hy, en alle, die hem bevorens als een oud, en grys man gekent hadden, en hem nu zo jeugdig, en kragtig zagen, daar over ten uitersten verbaast stonden. Men stelde vast, dat hier van deze of gene reden zyn moest. Men vorschte die na, en ontdekte, dat dit houtje, waar mede hy de Ryst omgeroert had, van eenen boom, die zy Lagondi Hitam, of den zwarten Lagondi-boom, noemen, afgesneden, en het derhalven geen wonder was, dat hy zo schielyk, van grys, dus jeugdig geworden was, alzoo dit hout, volgens verhaal van hunne Voorouders, de kragt had, niet alleen om iemand jeugdig te maaken, maar ook zeer lang te doen leeven. Zy vraagden dierhalven aan dezen koopman, of hy hun niet wist aan te wyzen van welken boom, hy die tak, of dat houtje in 't bosch afgesneden had. Hy zeide, dat hem dit ontgaan, maar dat hy egter genegen was, om 'er met hen na te zoeken. Zy gingen dan heenen; maar het was zo verre van daar, dat zy dien gewenschten boom toen vonden, dat hunne kinds-kinds-kinderen, nu al in 't vyfde, of zesde gelid, 'er nog zeer yverig na zoeken, zonder tot nog toe dien boom gevonden te hebben. Is dit nu waar, zo valt 'er immers geen woort tegen te spreken, dat die Javaansche koopman, daar te dier tydt moet geweest zyn.

Verplaatzing van de stadhouderlyke Setel, na Gammasong.

Behalven *Samarau*, heeft ook zyn Zoon, de groote *Roebohongi*, hier in 't eerst zyn verblyf gehad; hoewel hy naderhand na Ceram vertrokken is, en zynen stadhouderlyken Setel na Loehoe, of Gammasongi, verplaatst heeft.

Egter heeft naderhand de byzondere stadhouder van Boero, *Fakiri*, een oud agtbaar man, van welke wy hier na meenigmaal spreken, wanneer de Nederlanders eerst hier te Land quamen, hier nog de laatste van hen gewoont. Het was een zeer groot, en welbebouwt dorp, dat in die oude tyden bloeide, dog hoe veel zielen 'er in geweest zyn, is nu onbekent.

Tomahoe in Kimelaha Fakiri's tyd.

Deze *Kimelaha Fakiri*, had het gezag toen niet alleen over dit schoon en wyduitgestrekte Tomahoe, maar te gelyk ook over de kleene dorpen, Divi, Saylani en Wadan, die yder ook hunne byzondere Orangkaija 's hadden, van welke Wadan alleen nog maar in wezen gebleeven is, konnende in 't geheel niet boven de 400. zielen, en die daar onder geen 140. mannen, en geen 80. Dati's, of menschen, die Hofdienst doen, uitmaken.

Dorpen, daar omtrent.

Wadan legt wat Zuidelyker, als Tomahoe, en Saylani plagt daar dicht by, dog wat Oostelyker, en Divi wat Benoorden de Rivier Way Floemat te leggen.

Pas voor by de plaats daar Divi lag, ontmoet men een bogtje, by de inlanders Focassie genaamt, waar in zy by stormen en onweder met hunne vaartuigen gewoon zyn te loopen, en die daar op strand te halen, om tegen 't onweer gedekt te zyn.

De rivier Way Nitoe.

Een weinig voor by Focassie, komt men by de rivier, Way Nitoe, dat is, het duivels water, of de duivels rivier, zynde een fraye groote rivier, die haaren oorspronk uit een groot meir heeft, dat binnen in het land legt, en waar van wy hier na breeder zullen spreeken.

Dorp Foggi.

Wat Noordelyker, als Way Nitoe, heeft men het Dorp Foggi gehad, dat nu onder het dorp Tomahoe gesteken, en waar door ook by zommigen, Tomahoe hier ontrent, of nog een weinig Noordelyker, geplaatst is; maar dan kan Way Nitoe niet zodanig tusschen Foggi, en Tomahoe, gelegen hebben, dat Foggi Benoorden het zelve, gelyk nogtans een onfeilbaare waarheit is, geweest zy.

Goede waterplaats, Way Niha.

Pas Benoorden het dorp Foggi, heeft men weêr een kleen riviertje Way Niha genaamt, 't geen na gissing, anderhalf myl van Tomahoe af legt. Het is een zeer goede waterplaats, om de uitnemende deugd, en helderheid van 't water, dat men daar in vind.

De eilandekens Moamkoe, en Noambgul.

Niet verre van dit riviertje, dicht omtrent het strand, ten West-Noordwesten van 't zelve, heeft men eerst een kleen eilandje, zig maar als een klip in zee, dicht by de wal vertoonende, en nog wat Noordelyker het eiland Moamkoe, en nog weinig Noordelyker een kleene

aan Tsjico Maraſſa legt, men een kleender en ronden hoek ziet, die ten Noorden ook zo verre niet uitſteekt.

Tidoreezen onder Kaytsjili Salama, door Roebohongi verjaagt, en waar zy vervoeren.

Hier plagten wel eer, in den tyd van den Ternataanſchen Koning, *Bajang Ullah*, terwyl zyn Stadhouder *Roebohongi*, na de kuſt van Celebes was, om de bogt van Tomini te veroveren, Tidorezen te neſtelen, die hier met eenen *Kaytsjili Salama* ingevallen waren, en zig met de Portugeezen, (die het toen met hun hielden,) hoewel maar voor een korten tydt, met een Palliſſade-pagger vaſt maakten, alzo zy by *Roebohongi's* te rugkomſt van Celebes, van daar ten eerſten verjaagt wierden, gelyk wy elders breeder aanhaalen, dog na dat zy van daar verdreven waren, hebben zy zig ontrent het dorp Zehit, beooſten Cajelis bogt, ter neder gezet.

Nader beſchryving van Tsjico Maraſſa.

Dit Tsjiko Maraſſa is een zeer moeraſſige ſtreeks lands, vol Mangi-Mangi-boomen, die men wel in de moeraſſen hier te land heeft. Uit dit moeras kan men door kreeken, en eenige gemaakte grachten zelf tot in Cajeli's bogt komen, waar van de wederſpannige Ternataanen in den Oorlog A°. 1651. klaare blyken aan ons gegeven hebben, met hunne vaartuigen, wanneer de onze de bogt van Cajeli bezet hadden, van daar tot in die bogt over te halen, en het zoo te ontkomen.

De hoek Boa Tetoe, en die van Liſſatetto.

Van de rivier Way Lama, of wel van deze bogt van Tsjico Maraſſa, heeft men Ooſt op weder een kleenen hoek, Boa Tetoe genaamt, met een kleenen inbogt, van waar het land zig wel twee mylen ver van 't Noorden na 't Ooſt-Zuid-Ooſten inbuigt, tot aan den hoek Liſſatetto, die van Leliali, 6 a 7 mylen legt.

Verſcheide ſtranden en zoorten van Hout.

Tuſſen Boa Tetoe, en dezen hoek van Liſſatetto heeft men eerſt Owäa, dan Lanna, en Enti, drie ſchone ſtranden, langs welke van Owäa tot wat bezuiden den hoek Liſſatetto een ſmal rifje loopt. Op dezen hoek valt veel Timmer-hout, ook Ebben-hout, en hier is ook een bequame Timmerwerf voor ſchepen, ontrent Way Boy, en een kleen bogtje, Lollee Kitsjil genaamt.

Way Boy, en de bogt Lolle Kitsjil.

De bogt van Cajeli.

Dan volgt de groote bogt van Cajeli, die in de mond een en een halve myl breed, en twee diep is.

Van den hoek van Liſſatetto af, buigt het land zig na 't Zuiden, of Zuid-weſten om, en loopt zo door 't Ooſten tot aan het Noorden toe, makende by Way Lapia den Ooſt-hoek die wat meer na binnen, dan de Weſt-hoek Liſſatetto legt.

Batoe Boy, zekere klippen.

Een myl van den hoek van Liſſatetto, de bogt in, begint langs ſtrand een rif, dat allengskens verbreet, een quartier uurs in zee, tot aan Batoe Boy, beſtaande uyt eenige klippen, zo genaamt, die twee en een half myl van de hoek van Liſſatetto leggen.

Way Sandellat, Toello, en haar takken.

Pas voor by welke klippen men een rivier heeft, komende ten deele uit den berg waſſering, ten deele uit een ander bergje, daar boven leggende. Deze Rivier wert Way Sanellat Toello genaamt; dog ontrent drie mylen van boven afgedaalt, ſcheid zy zig in twee takken, waar van de eene, haar naam behoudende, in de groote rivier van Cajeli, of de Way Abbo valt, en de andere Tak, Way Boy, (die veel takken, ook een binnen eilandje, en wat Noordlyker een bogtje, Laboean Beſar, dat is, de groote haven, of ankerplaats, heeft,) ſtort ontrent Batoe Boy in de bogt in zee, van waar vyf quartier uurs van ſtrand, het dorpje Namlea plagt te leggen, van 't welke de inlanders verhaalen, dat het door een Weerwolf, of een Reus, (zo veel verſcheelt het hen) opgegeten is, die zig daar na, in zee loopende, zou verdronken hebben.

Het dorp Namlea. Verdigtzel van een Weerwolf daar.

Way Boy, Way Zemoe, Way Ibi, en Way Bini.

Pas voor by deze rivier Way Boy begint het rif hoe langer hoe ſmalder te worden, loopende langs ſtrand voor by de rivierkens Way Zemoe, en Way Ibi, tot Way Bini toe, daar het eindigt, zynde in 't geheel wel twee mylen, en een half lang, alzo Way Bini een myl van Way Boy, en wel drie mylen van den Hoek Liſſatetto legt. Langs dit rif kan men aan 't begin des zelfs, zo als men laaſtgemelden hoek omkomt, op vyfthien, wat dieper in op zes, nog wat dieper in op vyf, by Batoe Boy op zes, by Way Zemoe op vyf, en by Way Bini, en pas voor by Way Sanellat Toello, (een tak van de groote rivier Way Abbo, door de inlanders, of eigentlyk door de Malleyers gegraven,) op drie vadem waters ten anker komen.

Way Abbo, of de groote rivier van Cajeli.

Een half myl verder heeft men de groote rivier van Cajeli, Way Abbo. Zy komt van zeer verre uit het voornoemt binnen-meir, gelyk wy in de tochten derwaart gedaan, zullen zien, en vereenigt zig ook met de groote rivier Way Oloe, by het dorp Way Samma, aan Boero's Weſt-zyde gelegen.

Way Soewel, Way Snollot, Way Wamlabo, en Boero's Hoofd-plaats hier by.

Een groote myl beooſten Way Abbo, heeft men de rivier Way Soewel; dog wat beooſten Way Abbo komt men eerſt by Way Snollot, of Way Salolo, een rivier, zeer drabbig van water, en wat Ooſtelyker by de rivier Way Wamlabo.

Tuſſchen deze rivier Wamlabo, en tuſſchen Way Soewel heeft men de Hoofd-plaats van Boero in de bogt van Cajeli, welk vak lands van de groote rivier, Way Abbo tot aan Way Soewel, meer als een groote myl, beſlaat,

zynde

zynde al vlak land van den hoek van Lissatetto af, dog wat moerassig, maar meest voor aan, 't geen door al de rivieren, die hier vry groot zyn, en by zware overstroomingen het Land dikwils onder water zetten, en met veel slyk bedekken, veroorzaakt word, belettende verder landwaart in te gaan, Moerassen, en 't rif. om dat men niet dan moerassen ontmoet. Van de groote rivier, Way Abbo af, tot aan 't Oost-einde van het dorp, heeft men een smal rif, voor 't welk men op vyftien vadem aan de West-zyde, en in 't midden, en op twintig vadem aan de Oost-zyde ankeren kan, dat aan de Oostzyde zeewaart aan, tot ontrent een myl, of vyf quartier uurs van de wal af, Noordwaard aan tot op 25, 28, en 35, vadem waters opklimt; dog ontrent een kleene myl benoorden Wamlako heeft men 16 vadem, en wat Noord-Oostelyker, tot by na aan de hoek van Lissatetto, geen quart myl buiten de Noordwal, vervolgens 46, 42, en 35 vadem, dat Zuiden en Noorden van de groote rivier Cajeli, tot digt aan de Noordwal, op 16, 18, en 25, en 20 vadem, alle anker grond, loopt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

CAjeli *nader beschreeven. En in* Prent *verbeeldt met des zelfs* Hoofd-Vesting, *en de* Pagger, Defensie. *Alle de Dorpen hier by een getrokken. Verscheide* Vestingen. Naamen *der by een gelegen* Dorpen. *Rivier* Way Abbo. Manschap *van* Boero *en* Bukel, *en de* Pagger, Siasse. *Gelegenheit van* 't Opperhoofd. *En zyne voordeelen.* Lyst *van 't gene hy onder zich heeft. Verdichtsel van* Obselans Dochter, *met een* Cayman *gepaart.* Kinderen, *uit dit Huwelyk voortgesprooten. En verder Verdichtselen.* Way Soewel. Macsella, Way Lapia, Way Lea. Poelo Ocka. *De* Hoek, Roeba. Zehit, *de* vlugtplaats *der* Portugeezen. Timmerwerf *by* Way Lea. *Berg* Karammat. Way Nobi. Hoek *van* Pela. Way Soena, Way Poeteh, en Way Maja, *een groote Rivier. 't Dorp* Lassiali, en Way Boero Heli, *en* Way Sanialla, Way Laba, Way Auw, Way Batoe Toebang, *en* Way Mole. *Hoek*, Batoe Rea. Way Lisa, Way Hame. *Dorp* Ilat, Way Namlea, Way Sesia, Way Nanam, Way Sabelewa, Way Sami. Way Makatita, Way Serama, Way Tawa, Way Pekae, *een groote Rivier. Andere Rivierkens. Als*, Way Selia, Way Samana, Way Sena, Way Eela, Way Nila, Way Hesam. *Dorp*, Roemah Ite, *en de groote Rivier* Way Poli. Ilat *levert een* Coracora uit. *Rivierkens bewesten* Way Poli. *Als*, Way Lassiata, Way Lin, Way Nala, Way Apaja, Way Gusli. *Dorp* Way Samma, *groote Rivier*, Way Olo. Way Tiboe, Way Nanoe, Way Labat, Way Latoe, Way Kea, Way Ocki. *Dorp* Ocki, Way Soelatoe, Way Toetabare, Way Lao, Way Wale, Way Kola. Hoek, Batoe Pegge. Way Nana. Way Solo, Way Boela, Way Tina. *Dorp*, Way Tina, Way Stamita, Way Naja. Way Soelat, Way Kirikille, Way Besi, Way Leksoelo, Way Wammala, *een groote Rivier. Dorpen*, Rebbe, *en* Masserette. Embotje, Way Häa, Way Mepa. *Hoek*, Faloe. *Bogt* Tihoe. Way Karike. *Dorp*, Karike, Way Pea, Way Koena, *een reedelyk groote Rivier. Den* Hoek, Lissateke, Way Safie, Way Zawapat, Way Boa, Way Mata, Way Fastou. *Dorp*, Fogileko, Wadan, en Saylani. *Verandering van Boero's hedendaagse staat, na den Oorlog met de* Koning *van* Ternate. Rang *der jegenwoordige* Orangkajen. *Boero in zyn* Binnenste. *Vol zwaar gebergte, en gevaarlyke* weegen. *Door 't* Ongedierte, *nog gevaarelyker. Berichten der* Alfoereesen *van dit Land van* Binnen. *Voor al van zeker* binnen-meir, *op 't gebergte gelegen.* A°. 1668. *eerst bezocht door* Johan Leypsig. *Berigt daar van. De Rivieren* Waha, *en* Waori, *in* Way Ila *stortende.* Way Werain. *De Berg*, Coak Niesse, *en* Way Tobi. *Hoe verre dit* Meir *van 't N. Strand is. Wat hy onder weeg vond.* Alfoereesen, *die by hem komen. Zyn komst by 't* Meir. *Wat hy daar gezien heeft. Elendige gevolgen van deze Tocht. Verder bericht wegens deze* Alfoereesen. *Hy raakt zyne* weg-wyzers *quyt. En in 't uiterste gevaar Komt nog eindelyk weer aan strand. Bericht van den* Equipagiemeester Mars, *wegens een* Tocht, A°. 1710. *door hem derwaards gedaan. Nette* Teekening *van dit* Binnen-Meir. *Bericht wegens de* Tocht, *van de Heer* vander Stel, A°. 1710. *Bericht van een* Orang Toeha, *aan zyn* Ed. *wegens de weg daar na toe. Waar op zyn* Ed. *die* Tocht *van* Way Poeteh *begon. De berg* Flehit. Zyn Ed. *keerd te rug, om grooter gevaar te myden. Sergeant* Keller *vervolgt met eenige* Europiaanen *de Reize.* Zyn Ed. *komt weer aan de* Pagger Defensie. *Verrichting van* D. Parent *alhier. Die na* Manipa *vertrok, om de* Kerk, *en* Schoolen *te* Visiteeren. *Vertrek van zyn* Ed. *van* Boero *na* Manipa. *'t Verder voorgevallene alhier.* D. Parent 's *vertrek na* Bonoa. *Antwoord op een* brief *van de Heer* Sipman.

Zyn

en

-

1.

De Pagger Dete

De Dorpen op MA

A 't Fort B Ruine van d'oude Logie C Een halve Maan D Plaats

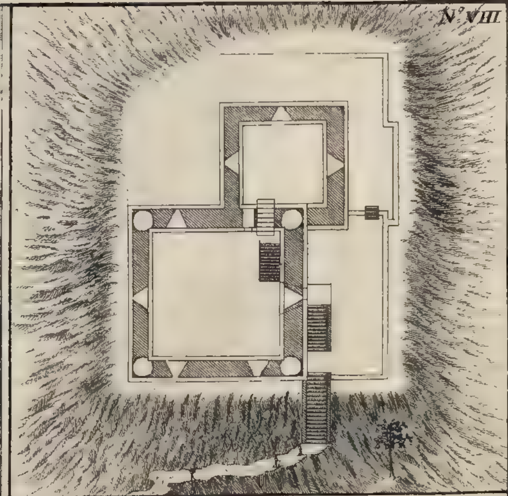
e op BOERO, en Dorpen.

PA, by de Vesting WANTROUW.

t Oude Fort E Rivier benoorden 't Fort.

Platte grond dezer Vesting.

z
I
n
v

Moeras-
sen,en 't
rif.

Zyn Ed. *ontslaat den* Pati *van* Liliboy, *van zyn verder* Bannissement. *Vertrek van zyn* Ed. *van hier. En komt weer aan 't Casteel. Bericht van* Keller 's *verdre* Optocht *na het Binnen-Meir. Die twee aardige* Bergjens, *en* zeldsame Vogels, *vind. Het Dorpken* Wakaholo, *by 't* Meir *gelegen. Zyne bevinding van 't* Meir *zelf. De Rivier* Reysale, *in het zelve vallende. Zyn verder wedervaaren. Te* Rugge-Tocht. *Geen* Nagelen *hier ontdekt. Het Dorp* Fnabo, *ontrent den Berg* Flehit. *En nog eenige nadere* bysonderheeden *over* Cajeli 's Bogt. Nagelen, *wel eer hier.* Hoe, *en* wanneer *de* Boeroneesen *onder de* Kroon *van* Ternate *geraakt zyn.*

Cajeli nader beschreeven.

CAjeli was eertyds een groot Dorp, twee dag-reizen te water en te land, boven aan de groote rivier Way Abbo gelegen, en uyt verscheide kleene dorpen, die zig daar by den anderen gevoegt hadden, bestaande, al welke dorpen jegenwoordig onder de naam van Cajeli in een gesmolten, en tusschen Way Wamlaba, en Way Soewel, ontrent een groot half uur van Way Abbo beneden aan strand geplaatst zyn, daar het Land heel vlak, wel een dag van 't gebergte, en vry moerassig; dog voor 't Padi-planten zeer goed is.

En in Prent verbeelt, met des zelfs Hoofdvesting, en de Pagger, Defensie.

Men kan de gedaante van dit dorp eenigermaaten, zo als het A°. 1711. was, in deeze afteekening N°. 111. zien.

Dat de E. Maatschappy hier A°. 1657. een houte Vesting, Mandarsjah genaamt gehad heeft, zullen wy in 't verhaalen der Ambonsche geschiedenissen zien. By deze vesting trok men toen al de dorpen van dat land, om ze te beter te beteugelen te zamen, 't geen, als zy zo wyd en zyd verspreit lagen, niet wel geschieden kon; behalven dat zy zich in 't gebergte veel meer, dan beneeden, versterken konden, waar van wy in den Ternataanschen Oorlog, door de wederspannigen tegen hunnen Koning opgeruyt zynde, klaare voorbeelden gehad hebben, dat ook de oorzaak is, dat het geheel land van Boero, woest en ontvolkt is, uitgenomen van Alfoereesen, en de volkeren, die zig in Cajeli 's bocht onder de vesting ter neder gezet hebben.

Alle de dorpen hier by een getrokken.

Verscheide Vestingen.

Naderhand heeft de Landvoogd, *Simon Cos*, in de plaats van die houte Pagger, aan de mond der rivier Way Soewel, A°. 1664. een steene Vesting gelegt, die eerst na hem Cosburg, dog daar na Oostburg genaamt is, die A°. 1668. ten tyde van de Landvoogd, *Jacob Cops*, door onvoorsigtigheit van eenen Sr. *Boudewynsz.* die 'er als Sergeant lag, van zyn slaven afgeloopen, en niet dan na veel moeite, door hem weer verovert wierd. Hoewel zy in 't Jaar 1688, of 1689. onder den Landvoogd, *Dirk de Haas*, in de lugt gesprongen is, op welke tyd zyn Ed. daar ten eerste een nieuwe Pagger van Palissaden heeft laten maken, die Defensie genaamt, en de zelve is, die hier afgeteekent met de Hollandsche Prinse Vlag, vertoont word.

Onder het Opperhoofd, legt in deze Pagger nog een Sergeant, met dertig man, waar over hy te gebieden heeft, als ook een Chirurgyn, en weinig andere.

Men ziet daar in de wooning van het Opperhooft ('t geen nu een Boekhouder is) het wagthuis van de soldaten, mitsgaders een groot getal huisen, zo der Christenen, als der Mooren, zynde die der laatste ter regterhand van de *Vesting*, dat men aan de twee Moorsche Tempels ziet, alle van Gabba Gabba, na de wyze dezer inlanderen vry net opgebouwt, die daar een fraay aanzien onder de lommer van een menigte Clappus en Capoc-boomen, die daar ontrent geplant zyn, komen te geven.

Na dat hier in de bogt van Cajeli een vesting gebouwt was, heeft men al 't volk belast, rondom die Vesting zig zelven te komen nederslaan, alwaar men zedert in het eerst 13, en wanneer 'er zommige van de ingezetenen van Boero, Christenen wierden, 14 dorpen in deeze ordre heeft geplaatst gezien.

Ten Oosten van de Vesting, vondt men goed Roemah Ite, Hoekomina, Balamatta, Tomahoe, en Masserette te leggen. WaySamma nam de plaats agter de Vesting, vlak in 't Zuiden, in. In 't Westen heeft men de dorpen Maroelat, een deel van Leliali, Tagalissa, Ilat, Cajeli, Bara, en Lissella by een geschikt, en de Christenen, die meede een byzondere Orangkaja hebben, die over 103 zielen, en 30 weerbare mannen gebied, zyn aan de andere zyde van de Vesting geplaatst, in welke staat het tot nog toe is. Uit het welke men klaar ziet, niet alleen wat een gering getal van dorpen zig nu op dat groot Eiland bevint; maar hoe weinig het ook bevolkt is, aangezien al de zielen, by malkanderen getrokken, volgens onze aanteekening van ider dorp, in 't byzonder, pas 3734 zielen, en 1321 weerbare mannen konnen uitmaken, die met malkanderen 604 Dati 's, of Hofdienstdoende Persoonen, uitleveren, dat zeer gering voor zulk een groot land is.

Naamen der by een gelegen dorpen.

Manschap van Boero.

De rivier Way Abbo, die pas een groot half uur Bewesten dit dorp Cajeli legt, is zeer dik en drabbig, dog stil van water, ten ware in 't Regenzaisoen,

Rivier Way Abbo.

zaifoen, wanneer zy vervaarlyk en met een groot gewelt na beneden komt ftorten, en alles dreigt onder water te zetten en weg te flepen. Zy is de grootfte rivier, op dit land bekent, gelyk zy zich in haaren loop ook het verfte van allen uitftrekt, dog met zo veel bogten en kromten, dat zommige, die 't geluft heeft die te tellen, de zelve wel op 388 begrooten; ook kan men wel drie dagen verre, de rivier opfcheppen, eer men aan de grond raakt, of genootzaakt werd aan land te treden, 't geen in een bogt, die zeer verre uit het gebergte haren oorfpronk heeft, na dat men door veel kromten nog drie uuren hooger opgefchept is, gefchiet, daar men by Bukel, begint te vernemen, dat het drooger werd: Een plaats, daar ons volk, A°. 1655. een Pagger van Paliffaden Siaffe genaamt had, alwaar zy de rivier met touwen, voor de Ternatanen, die nog wel een dag varens hooger lagen, toefloten, om te beletten, dat hunne vaartuigen ontfnappen mogten. Aan wederzyden is deze rivier meeft met Nipa- en Mangi Mangiboomen befet, door welke zy met verfcheide fpruiten, en takken, waar in zich veel Kaymans onthouden, allengskens in zee loopt.

Bukel, en de Pagger Siasze.

Die hier als Opperhooft legt, is een behouden man, en heeft het wonder wel; want behalven de voordeelen van de menigvuldige Hout-werken, 't zy tot Cabinetten (waar toe de Linggoa planken, het Ebben-hout, het baftard Ebben-hout, Kajoe Loling, en meer andre, dienen) 't zy tot het timmeren van vaartuigen gebruikelyk, daar de inlander hem geen geld voor zou durven afvorderen, zo heeft hy van wegen den E. Maatfchappy ook een ftal, met 60 à 70 fchoone Koebeeften, die hem melk, en de keurlykfte boter, die men eeten kan, uitleveren, alzo die zeer ftyf, byzonder aangenaam van fmaak, en heel geel uyt de natuur is. Het is waar, dat hy daar van nu en dan den Landvoogd voorfiet; dog daar fchiet rykelyk zo veel over, dat hy 'er zyn gebruik en nog wel wat meer van over heeft. Ook valt hier ryft, en Padi, (die de inlander al zedert A°. 1669. begon te planten) ook Ottong, een zoort van zeer goede Gierft, en Sago-Borneo, een zoort van kleen zaad, waar af lekkere inlandfe bry gekookt, en welk zelf wel tot een gefchenk aan de grootfte van Batavia, gezonden word, al welke dingen, hoe gering ook in fchyn, hare voordeelen geven. Zyn voordeelen van 't Guarnifoen, met Arak, Ryft, en andere dingen, wel dier, maar nog dierder aan den inlander, te verkoopen, zyn niet minder, dan die van andre Kooplieden op de buitenpoften; behalven dat Boero zo na niet onder het bereik van den Landvoogt legt, waar door zy hunne zaaken vry wat onbevreesder, dan wel andre, die na by leggen, konnen doen.

Gelegenheid van 't Opperhoofd.

En zyne voordeelen.

Wat Opperhoofden hier van tyd tot tyd gelegen hebben, zullen wy hier na by een byzondere Lyft vertoonen.

Wat Goederen zy onder zich hebben, blykt ten naaften by uit dit *Tranfport.*

Lyft van 't gene het Opperhooft van Boero onder zich heeft.

Tranfport *ofte* Overgifte, *van alle zodanige Contanten, Vivres, Koopmanfchappen, Ammunitie van Oorlog, Equipagie-Goederen, Gereedfchappen, Boeken, en Papieren, &c. Als ter ordre van den Wel Ed. Agtb. Heer,* Adriaan van der Stel, *Raad Extraordinaris van Nederlands India, mitsgaders Gouverneur en Directeur dezer Provintie Amboina, met den reforte van dien, &c. Overgegeeven ende Getranfporteert zyn, door* Nicolaas Valk, *Affiftent in dienft der* Ed. Comp. *en naar 't overlyden van het geweefen Subaltern Hoofd,* Pieter de Meyer, *'t gezag tot Boero provifionelyk waargenomen hebbende, ende zulks aan het nieuw aangefteld onderfteld Hooft, den Boekhouder,* Herman Chriftiaan Dove, *in prefentie, ende ten overftaan van ons ondergefchreeve, als daar toe door Wel-Gemelde Ed: Agtb: Heer* Gouverneur, *expreffelyk Gecommitteert,* te weeten:

558½ Rds. of *f* 1675 - 10 - Contant.
23220 ℔ Ryft.
863 ℔ Spek.
1331 ℔ Vlees.
47 ps. Guinees gem. geb.
28 ps. Caricams groote roode.
10 ps. Percallen gem. geb.
1 ps. Zyldoek enk. kuft.
39 ps. Salempoeris br. Bl.
84 ps. Dongris met roode hoofden.
40 Dekens, enkelde kuft.
1 ℔ Garen, Hollands.
91½ K. Oly van Clappus.
356 ℔ Spykers.
1828 ℔ Buskruit.
1 ps. Silver Signet, of Tsjap.
70 Koebeeften.
1500 ℔ Sout.
65 Boff. Lont; Inlands.
35 ps. Bandrolliers.
26 Musquetten, waer van een onbequaam.
7 Snaphanen.

6 Patroon-

6 Patroontassen.
17 Houwers.
16 Pieken, waar van 5 onbequaam.
17 Draagbanden.
1 Hellebaard.
1 Metale Klok.
8 Gedrukte Boeken, tot kerk en school-dienst.
6 Balkjes, by de boekjes gedebiteert voor *f.* 3.
14 stukken Yzer kanon.
14 Rampaarden, waar op voor 1 Md. kanon legt, dog door ouderdom meest onbequaam.
10 Hoeden, koddebeks, waar van 2 ps. onbequaam.
176 K. Arac, Bataviase.
447 ℔ Yser.
70½ ℔ Wasch.
2 ps. Martavaanen.
19 ℔ Loot, Artillery-goederen.
1199 ps. Rond scharp.
188 ps. Lang scharp.
100 ps. Musquet-kogels.
100 ps. Gevulde hand-granaten.
1 Kopere kruis-lantaarn.
4 Schut-booren.
7 Kopere laatpriemen.
2 Tromvellen.
1 Trommel, onbequaam.
60 Snaphaan-steenen.
28 Ruim-naalden.
1 Schut-krasser.
8 Aanzetters.

Equipagie-Goederen.

4 ps. Bocibouts.
21 Beugels.
5 Hang-slooten.
1 Yzere Dreg.
4 Half-uurs-glaasen.
1 Tinne flapkan.
2 Rys-maaten.
1 Padi-maat.
1 Kram-bal.
1 Kompas.
4 Kopere Hang-lampen.
1 Kruit-tregter.
1½ Wiel-tros.
1 ps. roll. Hollands Zeil-doek.
5 ps. Ledige Kruit-kisten.
8 Bloks in zoort aan twee groote takels.
1 Groote Tobbe.
6 Water-balies.
2 Emmers.
15 Kan Teer.
2 ps. Presenning.

Gereetschappen.

1 Dommekragt.
5 Yzere Koevoeten.
1 Avegaar.
1 Bruineer-staal.
2 Spyker-hamers.
1 Yzere Balans.
7 Metaal gewigt, als:
1 ps. wegende 50 ℔.
1 — — — 10 —
1 — — — 5 —
1 — — — 4 —
1 — — — 3 —
1 — — — 2 —
1 — — — 1 —

7 ps. wegende 75 ℔

1 ps. Kalk-houweel.
1 Metale Vysel.
1 Trek-zaag.
1 Vyl.
1 Mets-hamer.
1 Kuipers-dissel.
1 ps. Ploeg-schaven.
3 Draag-bytels.
1 Guds.
1 Span-zaag.
1 Kerf-byl.
1 Hand-zaag.
18 Koks-bylen.
7 Houweelen.
4 Breede beslage schoppen, meest onbequaam.
7 Spitse Spaden.
4 Yzere Schoppen.
14 Boor-yzers.
1 Slyp-steen.

Boeken.

24 Negotie boeken van A°. 1685. tot nu toe.
24 d°. Journalen van, en tot dato als boven.
24 d°. Specicatie boeken als boven.
9 Afgaande brief boeken van 1691. tot nu toe.
5 Bondels aankomende brieven van 1692. tot nu toe.
7 Rol-boeken van 1681. tot nu toe.
1 Statuten van Batavia.
1 Dagregister van den 25. Feb. 1689. tot nu toe.
7 Prothocollen van 1692. tot nu toe.
2 Ziel-beschryvingen van 1706. en 1707.
2 Cognoscement-boekjes.
1 Factuur-boekje.
10 Quitantie-rol-boeken der verstrekte goede maanden aan 't guarnisoen.
1 Instructie voor Boero.
Nog eenige andere zoo boekjes, als papieren in zoort.

Ongetaxeerde Goederen.

12 ps. Kruit-hoorens.
11 Lont-stocken.

1 Takel-Tros.
2 Krassers.
7 Schut-lepels, waar van 1. onbequaam.
12 Wissers met hare aanzetters.
10 Houte Kardoesen, onbequaam.
12 Morgen-sterren D°.

Boero, aan de Pagger Defensie,
Ady Juny 1708.

t'Onzer presentie als Gecommitteerders	*by my overgeven*
	NICOLAAS VALK
J^N. L^S. MUNNICKS,	*by my ontfangen*
J^S. HOENDERLAAG.	H^N. C^N. DOVE.

Verdichtsel van Obsilan 's dochter met een Kayman gepaart.

Wel eer was in dit dorp Cajeli, een *Orangkaja*, die den inlanderen, gront tot het verhaal van zekere fabel, daar zy vol van zyn, gegeven heeft. Wy verhalen 't volgens hunne opgave; dog zeggen te gelyk, dat het een verdichtsel is van dien aard; waar van wy veele voetstappen by wyser volken dan dese vinden. Dese *Obselan* genaamt, had een dochter, die lange tyd met een Kayman, die zig eerst in de gedaante van een jongeling aan haar vertoonde, geboeleert had; dog die gedwongen wiert naderhant in zyn rechte gedaante op haare besweeringe, (dat zy meesterlyk doen konnen,) te verschynen; waar over hy niet alleen beschaamt, maar ook zoo vergramt wiert, dat hy na een gansche troep Kaymans by een gesamelt te hebben, dit gansch dorp dreigde aanstonds te vernielen, by aldien men hem dese dogter niet tot zyn vrouw geven wilde.

De inlanders dit uiterste niet willende afwagten, en doodelyk voor de woede van dit gedrogt verschrikt, baden den vader, om tog zyn dogter, tot 's lands behoudenis aan den Kayman ten eersten over te geven, dat de vader, na veel bidden en smeeken, en uit vreese voor zig zelf, mogelyk meer van wegen die blinde Boeronesen, als van den Kayman, toestont. Men pronkte de dogter zoo cierlyk op als men kon, en leverde haar by een statelyk geleide van het gansche dorps-volk aan den Kayman over, die ze op zyn rug nam, en met haar eerst wat dieper in zee, en daar na naar de gront swom. In het uitgaan aan de rivier Way Wamlabo liet zy haren Toedong, of inlandschen hoed vallen, van de welke een Nipa-Boom gegroeit is, die nog voor weinig jaaren als een eilandje in de mond van die rivier te zien was. Uit dit huwelyk nu, zyn drie princen voortgekomen, die, zoo de inlander al verder in zyn blindheit en bygeloove opgeeft, onder de Kaymans met byzondre namen bekent zyn.

Kinderen uit dit huwelyk voortgesproten.

De eerste *Pati-Laboean*, of Graaf van de haven genaamt, plagt zyn verblyf ontrent twee kleine eilandekens, wat beoosten Cajeli, op een rif dat wy nog beschryven zullen, Poeloe Ocka genaamt, te houden.

De tweede prins *Hhoekom*, (dat is de richter) Kalehali genaamt, hielt zig op in de groote rivier Way Abbo, een uur opvarens; en de derde *Saleman*, onthielt zig omtrent en in de bogt, in de zelve heen en weer swemmende.

Op dit verhaal, stonden zelf de verstandigste Boeronesen voor 30 a 40. jaren, en later, nog zoo vast, dat zy ter bevestiging van dit onnoozel verdichtsel zeggen dorsten, dat zy den prins Saleman menigmaal by zyn naam geroepen, en hem, na dat hy by 't vaartuig zagtkens opquam kyken, uit hunne handen te eeten gegeven hadden. Ook verhalen zy, dat deze prins *Saleman* eindelyk van een Nederlands zoldaat, daar gevallig met een schip gekomen, dood geschoten, en de dader over dit wanbedryf weer door een andre Kayman omgebragt is.

En verdre verdichtselen.

Dit is ook de oorzaak, dat geen Boeronees een Kayman, alzoo zy zich inbeelden, uit dat doorlugtig huwelyk mede gesproten te zyn, dooden zal, uit vreese, dat hy iemand van zyn naaste bloed onweetende zou kunnen ombrengen.

Dat dit een fabel is, leid geen tegenspraak; maar dat deze Boeronesen, (door wat konst weet ik niet,) en ook andre inlanders, als die van Manipa, Amblau, wonderlyk met de Kaymans of Krocodillen weten om te gaan, zonder dat zy hen eenig leed sullen doen, daar af zyn my door geloofwaardige lieden, meer dan eens verhalen, waar over ik verbaast stond, gedaan; die ik mogelyk elders beter te pas brengen zal.

Na dat wy in onze beschryving van 't lant van Boero desen kleinen buitensprong gedaan hebben, scheiden wy van Cajeli af, daar alleen maar by voegende, dat hare tegenwoordige *Orangkaja* het bewind heeft over 600 zielen, waar onder 200 weerbare mannen, en 50 Dati 's zyn.

Wanneer men van Cajeli nu langs strand de bogt Oost aan uitvaren wil, ontmoet men eerst de groote rivier Way Soewel, die boven verscheide takken en kromtens heeft, loopende ettelyke mylen West aan, en daar in de Way Abbo vallende; een half uurtje van Way Soewel legt de rivier of spruit Macsella, by welke een groot rif legt, dat zig by na tot Way Lapia Oostwaart, wel een uur in de lengte, en wat minder in de breedte, na zee toe tegen een bogt uitstrekt, van Way Lapia met een smallen soom, nog twee mylen langs strand tot voor

Way Soewel.

Macsella.

Way Lapia.

Way Lea. voor by de rivier Way Lea lopende.

Op dit rif leggen niet verre van de rivier Macſella, digt by ſtrand twee kleene eilandekens, Poeloe Ocka genaamt, by welke die voornoemde prins der Kaymans, *Pati Laboan* huis hielt. Ook heeft men Suiden en Noorden langs dit rif, zoo als men van 't ſtrant na zee ſchept, drie, dan twee, dan weer drie, en dan vyf vadem waters. Poelo Ocka.

Van Way Macſella Ooſtwaart aan, is dit land vry bergagtiger, en zoo moeraſſig niet als elders, alzoo men daar, en verder op tot aan den hoek van Pela, by na geen rivieren van eenig belang heeft.

Hoek Roeba. Een myl of anderhalf van Way Macſella, heeft men Ooſt aan een ſpruitje Way Lapia genaamt, dicht by 't welke de ſteenagtige hoek Roeba legt.

Zehit, de vlugtplaats der Portugeeſen. Naaſt aan Roeba, ontrent een myl van Way Lapia, lag in een kleene bogt Zehit, of Zeit, een plaats na welke de Portugeſen, toen zy Tsjico Maraſſa verlieten, door *Roebohongi* verdreven, de vlugt namen, hebbende zich daar met de dorpen Ilat, Tagaliſſa, en Leliali, die als de Tidoreſen, ook Oeliſiva's waren verſterkt; hoewel zy naderhant door d'inlanders van daar ook verdreven wierden.

Ontrent een myltje Ooſtelyker dan Zehit, ontmoet men in een groote bogt de rivier Way Lea, die vry groot is in opzigt van de andere ſpruitkens, en hoedanig 'er geen van Way Soewel af tot aan den hoek van Pela, (zynde den Ooſt-hoek aan de Noord-zyde, en ontrent drie groote mylen van den hoek van Roeba, daar die zyn begin neemt,) gelegen is.

Timmerwerf by Way Lea. By dit Way Lea plegen de Boeroneſen al van oudsher een zeer bequame Timmer-werf, en veel thuinen te hebben.

Berg Karammat. Pas een half uurtje Ooſtelyker, heeft men den berg Karammat, dat is, de Heilige berg, zig vry kaal vertoonende. Hy word zoo genaamt, om dat een Moorſche Prieſter, die 'er aandryven quam, aan de voet van die berg begraven legt, gelyk dat graf daar ook nog te zien is.

Way Nobi. Van dezen berg af langs ſtrand loopt Ooſt aan, een ſmal rifje ontrent een half uur verre, wanneer men de rivier Way Nobi, maar een ſpruitje, dat van Way Lea ontrent twee mylen gelegen, ontmoet.

Hoek van Pela. Even buiten dit ſpruitje begint de hoek van Pela, de Ooſt of Noord-Ooſt hoek van Boero, die drie mylen omvarens, en van 't Noorden tot aan de Ooſtzyde twee mylen breed is, van Cajeli 's bogt, tot daar hy begint, wel vier mylen gelegen; hoewel andre hem maar een myl van den Heiligen berg, dat my egter wat verder voorkomt, afplaatſen.

Hier is gemeenlyk een ſware ſtroom by dien hoek; om dat het landt ront loopt, en vry wat ſchielyk na 't Suiden omſwaeit. Men heeft daar op ook groote Hout-zageryen zedert eenige jaaren gehad, 't geen veel vaartuigen derwaarts lokte, gelyk deſe hoek het ook is, daar de vaartuigen, die van Manipa na Boero of na de bogt van Cajeli willen, gemeenelyk eerſt aanleggen.

Van de rivier Way Zehoe, pas beſuiden den hoek van Pela, tot aan Ilat, rekent men gemeenlyk maar ſes, hoewel het wel ſeven mylen ver is.

Een myl Zuid aan van Way Zehoe heeft men Way Soena, anderhalf myl nog Suidelyker Way Poeteh, zynde maar ſpruitkens; dog een myltje verder de groote rivier Maja, die na een langen loop om de Weſt, zig mede met de groote rivier Way Abbo by Cajeli vermengt. Way Soena, Way Poeteh, en Way Maja, een groote rivier.

Een half ~~myl~~ van Way Maja, ontmoete men wel eer op het ſtrand van Boenoe Heli, by een waterken van die zelve naam, Laſſiali een magtig dorp te dier tyd, welkers grenspaalen zig tot aan en in Cajeli 's bogt uitſtrekten, zynde haar *Orangkaja Obſelan* doen de magtigſte op Boero, maar het is in vermogen zoo afgenomen, dat het nu by het dorp Ilat ondergeſteken, en te zamen maar een dorp is. Van Way Boenoe Heli al Suid aan tot Way Liſa toe, 't geen wel vier mylen verre is, heeft men verſcheide kleene rivierkens, als Way Samalla, Way Laba, welke laatſte een myl van 't eerſte, gelyk Way Samalla ontrent in 't midden tuſſchen die beide gelegen is, waar op een myl verder Way Auw, een half myl nog Zuidelyker Way Batoe Loebang, en nog een groot myl verder zich Way Mole zodanig vertoont, dat men in 't midden nog een ſpelonk of rots Batoe Mole genaamt, te zien heeft. 't Dorp Laſſiali, en Way Boenoe Heli. Way Samalla, Way Laba, Way Auw, Way Batoe Loebang, en Way Mole.

Een myl van daar ſchiet de kuſt met een zeldſame hoek, die voor niet zeer dik, maar in 't midden wel een myl breedt is, met een bogt na het Ooſt ten Zuiden uit, vlak voor welks hoek, Batoe Rea genaamt, een rifje legt van anderhalf myl in 't rond, dat zich rondom dezen hoek, by na als een hoofd op een lichaam vertoont. Ook heeft men op dat rif naaſt aan 't landt ten Noorden vier, ten Zuiden zes, en naaſt aan zee ten Noorden zes, en ten Zuiden vyf vadem waters. De hoek Batoe Rea.

Een groote halve myl van dit rifje voor dien hoek is Way Liſa, die na veel om- Way Liſa.

Way Hame. omwegen en kromtens, na 't Westen, zig mede als een van de grootste rivieren van dit land, met Way Abbo, dog nog verre boven Cajeli na 't gebergte toe, vereenigt; van welke rivier, een half uurtje verder midden in een groote bogt van twee mylen men 't riviertje Way Hame, en een halve myl van daar het dorp Ilat heeft, alwaar men een half myltje verder Way Namlea, en ruim nog eens zoo verre Way Sesia, een myl verder Way Nanam, nog een myl verder Way Sabelewa, nog een myltje verder Way Sami by een kleen bogtje, en dan weder een kleene hoek, die ront is, vint, die tot aan Way Makatita, ontrent een myl van Way Sami loopt, van waar men tot aan Way Pekae, een groote rivier, in opzigt dezer kleene waterkens nog Way Serama een half myl van Way Makatita, daar de kust wat inloopt tot aan Way Pekae, en nog een halve myl verder Way Tawa heeft, dat by na een myl van Way Pekae af legt; van waar het landt wel wat uitpuilende, tot aan het dorp Roemah Ite ontrent de groote rivier, Way Poli zoo West aan loopt, dat men by na op ieder half of quartier myls, de spruitjes Way Selia, Way Samana, Way Sena, Way Eela, Way Nila, Way Hesam, en dan het dorp Roemah Ite digt by de rivier Way Poli binnen de spatie van drie mylen ontmoet.

Het dorp Ilat, Way Namlea, Way Sesia, Way Nanam, Way Sabelewa, Way Sami, Way Makatita, Way Serama, Way Tawa, Way Pekae, een groote rivier.

Andre rivierkens.

Het dorp Roemah Ite, en de groote rivier Way Poli.

Van het dorp Ilat, op een schorren hoek geplaatst, legt langs strand een kleene steenagtige soom tot aan het bogtje van Way Sami, makende van Ilat tot Way Nanam een flaeuwe bogt, en van Way Nanam tot Way Sami, nog een diergelyke bogt ieder van anderhalf myl; ook rekent men de verheit van Ilat tot Roemah Ite wel zes mylen te zyn.

Ilat levert een Coracora uit. Dit dorp Ilat komt alleen met een *Coracora* voor den dag, en deszelfs Orangkaja gebied over 108 zielen, waar onder 30 weerbare mannen, en 24 Dati 's zyn.

Van Ilat na Roemah Ite, by den inlander Loema Ite genaamt, daar de kust zig wel anderhalf myl na 't Westen draeit, heeft men een groot vlak land, 't geen ons eindelyk tot aan Roemah Ite brengt, een dorp, waar over een Sengadji, of Hertog heerscht, die de eerste in rang van alle de Orankaja's op 't land van Boero is, en 't bewint heeft over 300 zielen, onder welke men 112 weerbare mannen, en 56 Dati 's telt.

Rivierkens bewesten Way Poli, als Way Lassiata, Way Lia, Van de groote rivier, Way Poli, die 2 a 3 tacken heeft, en de grootste tot aan Way Olo is, loopt men al West ten Zuiden aan, alwaar men tusschen 't dorp Way Samma en Way Poli, dat ontrent twee en een halve myl van een legt, verscheide kleine spruitkens ontmoet, die ieder ongevaer een half myl van een leggen. Eerst na Way Poli, heeft men, een quartier myl 'er af, Way Lasiatta, dan zo veel verder, Way Lia, een halve myl verder Way Nala, een halve myl van daar way Apaja, nog een halve myl voor by dit riviertje Way Gusli, van waar tot voor by Way Olo men een smal rif langs strand heeft, puilende hier de kust van Way Gusli tot aan Way Samma met een hoek van een myl in 't ront uit, voor welke dat rifje op zyn breedste, en na gissing een quartier myl's in zee is.

Way Nala, Way Apaja, Way Gusli.

Het dorp Way Samma, en de groote rivier Way Olo. Van Way Gusli nog een halve myl verder, komt men by Way Salia, en een groote halve myl verder daar 't land weer wat inbuigt, heeft men het dorp Way Samma; pas aan deze zyde of beoosten Way Olo. Het is een van de grootste dorpen, staande onder een Pati, of Grave, die de eerste in rang van de vier Pati's van Boero is, en die 't opperbevel over 360 zielen voert, waar onder 120 weerbare mannen, en 40 Dati 's zyn.

Deze rivier Way Olo is wel wat naeuw in 't inkomen, maar van binnen zeer wydt, en een van de grootste, zoo niet de aller grootste van 't geheel eiland, alzoo zy zich van 't Zuiden tot aan de Noort-zyde uitstrekt, alwaar zy zich met de grote rivier van Cajeli, Way Abbo, ook vereenigt.

Way Tiboe, Way Nanoe, Way Labat, Way Latoe, Way Kea, Way Ocki. Van Way Olo meest West, met een kleene buiging na het Zuiden aangaande, ontmoet men tot het dorp Ocki, dat pas bewesten een riviertje van die zelve naam legt, ontrent ieder half myl de kleene rivierkens, Way Tiboe, Way Nanoe, Way Labat, Way Latoe, (voor welke een kleen rifje pas in zee, een half myl lang, en ontrent half zo breedt legt,) en Way Kea, waar voor een zeer kleen eilandje, ook met een zeer kleen rifje, gelyk 'er zich ook een, wat groter voor Way Latoe vertoont, dog die van Way Ocki legt wel een kleene myl van Way Kea.

Het dorp Ocki, Way Soelatoe, Way Toetabare, Way Lao, Way Wale, Way Kola. Van Ocki, 't geen men zes mylen van 't binnen-meir zegt te leggen, tot aan Way Kola, buigt zich het land weer wat in, alwaar zig, een quart myl van Ocki, Way Soelatoe (ontrent welke zig t' zeewaart vlak in 't Zuiden een rifje van een half myl lang, en ontrent half zoo breed; met een smal lang eilandje 'er op vertoont) en een myltje verder Way Toetabare, een quartier verder Way Lao, nog een quart myl verder Way Wale, en nog een half myltje verder, met wat meerder buiging na het Zuiden, Way Kola opdoet, een rivier, die al fraai groot is, en veel tacken na boven toe heeft.

Daar

De hoek Batoe Pegge. Daar na puilt het land met een groote hoek, vlak na 't Zuiden uit, zynde van Way Kola af, tot bewesten dezen hoek, Batoe Pegge genaamt, met een rif beset, dat allengskens tot vlak voor de hoek, op ontrent een quart myl verbreet, maar van daar tot aan 't rivierken Way Nana, allenkskens afneemt, daar de kust weer na 't Noordwesten inschiet. (Way Nana.)

Als men van Way Kola, dien hoek van Batoe Pegge tot aan Way Nana omschept, heeft men twee en een half myl van nooden, en een quart myl buiten 't Rif wat Westelyker, dan vlak voor den hoek, heeft men nog een rifje, dat van het Zuid-Oosten ontrent een halve myl ver, hoe langer hoe smalder na 't Noord-Westen loopt, zynde in 't Zuid-Oosten geen quart myl, en in 't Noord-Westen pas half zo breed.

Way Solo, Way Boela, Way Tina. Een half myltje westelyker, ontmoet men 't Riviertje Solo, vlak voor 't welke pas in zee ook een zeer kleen rifje legt, beneorden 't welke men drie, en ten Zuiden vier vadem water heeft.

Het dorp Way Tina, Way Stamita, Way Baja. Een half myl verder ziet men Way Boela, nog zo veel verder, al Noordwest aan een dorp landwaard in, en een rivier, beide Way Tina genaamd, en een vierde myl 's verder, een spruit, Way Stamita, een half myl verder, Way Baja, nog een quart myl verder, Way Soelat, nog zo veel verder Way Kirikille, een weinig verder Way Besi, en nog zo veel verder, dat zamen ontrent een halve myl uytmaakt, Way Leksoelo, en dan Way Wammala, een groote rivier met veele Takken, aan welkers Oostelyke tak na boven toe, landwaard in het dorp Rebbe, en aan de Westzyde het dorp Masserette, mede landewaard in, wel drie mylen van strand legt. Het laatste dorp heeft een Orangkaja, die onder zich 460 zielen, 136 weerbare mannen, en 50 Dati's, heeft. Deze twee dorpen gelyk ook Way Tina, en Ocki, plagten onder Way Sama te staan, dog 1672. in twist geraakt, hebben zy zich by Roemah Ite (uitgenomen Masserette, dat op zig zelven bleef) gevoegt. (Way Soelat, Way Kirikille, Way Besi, Way Lek oelo, Way Wammala een grote Rivier. De dorpen Rebbe, en Masserette.)

Vlak voor deze rivier Wammala, legt ook een rif, dat by na Zuid-Oost, en Noord-West strekt, een groote myl lang, en een quart myl breed, met verscheide kleene eilandjes 'er op, gelyk nog zulk een eilandje wat Noordwestelyker in een revige bogt legt, behalven dat ook langs strand, van Way Baja, tot Way Mepa, een smal rifje, als een soom loopt.

Embotje, Way Haa. Van Way Wammala, een myl Noord-Oost aan, komt men by een plaats Embotje genaamt, en weinig verder by Way Ha-a, vlak voor welk Riviertje, die steenagtige zoom langs strand merkelyk breeder is, pas buiten tegen welk rif aan, het voornoemd kleen eilandje legt. Een half myl verder, daar 't land in, en dan tot Way Mepa toe met een hoek weer uitloopt, heeft men Way Mepa, dat een myl van Faloe legt, alwaar het land eerst een hoekje, dan weer een kleen bogtje, dan weer een hoek die wat grooter is, en dan een diepen smallen inbogt maakt, die meest Oost aan loopt, by Faloe, zynde de naam van die hoek van welke bogt van Faloe, ook een smal rifje, meest West aan een groote myl verre langs strand schiet; van waar men Noord-West aan, een myltje verre weer een hoek, en dan een diepen inbogt heeft, als een ronde sak, wel een groote myl diep en breed, Tihoe genaamt, wiens opening na zee toe, geen quart myl breedte beslaat. (Way Mepa. De hoek Faloe. De Bogt Tihoe.)

Way Karike. Van daar al Noord-West, hoe langs hoe meer aan loopende, komt men een half myl verder, by Way Karike, drie groote mylen bewesten de troeble rivier Way Wammala, die uyt een binnenwater, Tisoe genaamt, haren oorspronk heeft.

Het dorp Karike, Way Pea, Way Koena, een redelyk groot Rivier. Van dit Way Karike, waar by ook het dorpje Karike legt, loopt men een halve myl verder, by Way Pea, en een myl verder, by Way Koena, dat een fraije groote rivier is.

Van Karike, tot het dorp Foggi, dat ontrent ses mylen van een legt, buigt zich de kust weer West-Noord-West, voor al van Lissateke.

De hoek Lissateke, Way Safie, Way Sawapat, Way Boa, Way Mata, Way Fastou. De eerste plaats na Way Koena, daar men verder na het dorp, en den berg Tomahoe voortgaan komt, is de steenagtigen hoek Lissateke, die daar vyf quartier myl's aflegt, en met een kleen rifje, half maans wyze bezet is.

Een halve myl verder heeft men Way Safie, ontrent nog de helft verder Way Zawapat, nog zo verre Way Boa, een groote myl verder Way Mata, een myltje verder Way Fastou, nog een myltje verder, wel eer het dorp Fogileko, en dan nog een myltje verder, na dat men de dorpen Wadan, en Saylani, voor by geraakt is, komt men weder by het Dorp Tomahoe, waar mede wy begonnen hebben, en waar by wy dan dit eiland Boero, in zyne strekking, die ik ontrent 64 mylen, in het rond gisse te zyn, (by andere op schaars 60 mylen gestelt) rond gewandelt hebben. Dog zo men de lengte (gelyk zommige) maar op 18 mylen neemt, zal 't pas 54 mylen in 't rond haalen. Zo nu was de staat van dit land wel eer; maar zedert de oorlogen, en wederspannigheid tegen den Koning (Het dorp Fogileko, Wadan, en Saylani.)

van

van Ternate, (waar van wy in de zaken van dat Ryk, geschreeven hebben, en van welke wy in die van Amboina nog verder schryven zullen) zyn zy, heulende met zyne vyanden, door onze wapenen zeer vernedert, en eindelyk gedwongen, om zig A°. 1657. weer met ons te bevreedigen; dog zo, dat zy te gelyk van 't gezag der Ternataansche Kimelaha 's ontslagen, en onder den Landvoogd van Amboina, als Stadhouder van wegen den Koning van Ternate, gestelt zyn; onder voorwaarde, dat zy geen Ternataanen meer op hun land dulden, veel min onder 't gezag van enig Ternataan staan zouden, blyvende ider Orangkaja volslagen meester en gebieder van zyn dorp.

Verandering van Boero's hedensdaagse staat na den Oorlog met de Koning van Ternate.

Zedert dien tyd heeft men hen een geheel anderen, en wel dezen rang gegeven.

Rang der tegenwoordige Orangkajen.

De 1ste was de Sengadja van 't dorp Roemah Ite. De 2de, de Pati van Way Samma. De 3de, de Orangkaja van Cajeli. De 4de, de Pati van Leliali. De 5de, de Pati van Tagalissa. De 6de, de Pati van Lissella. De 7de, de Orangkaja van Tomahoe. De 8ste, die van Balamatta. De 9de, die van Ilat, De 10de, die van Bara. De 11de, die van Hoekomina. De 12, die van Maroelat, en Marlattang, zynde de eene helft van Leliali. En de 13de, die van Massarette. Ook is 'er na dien tyd, zynde Kimelaha Hasi, met zyn broeders, gelyk wy onder Ternate zien, ondertusschen na de Laha, niet verre van 't Casteel Victoria, op Amboina verplaatst, een Nederlands Comptoir, op Boero opgerecht, met last, om 'er een Onderkoopman, of Boekhouder, te leggen, om den handel, 't zy van Padi, 't zy van kleden, en wat verder wegens de *E. Maatschappy* te verzorgen mogt vallen, waar te nemen; hoewel zy daar weinig voordeel heeft, dan van de Padi en 't Hout dat 'er valt, zynde de winst op de kleden niet groot.

Dus verre dit Land van buiten beschouwt hebbende, daar het zig alomme meest met schoone stranden, lommerryke Bosschen en menigvuldige Rivieren en spruitjens, die 'er wel 120 zyn, vertoont, weten wy nu hoedanig het in zyn omtrek, en langs deszelfs stranden is.

Nu dienden wy nog iet van het getal hunner Coracora's te spreken, maar zullen dat uit stellen, tot daar wy in 't byzonder van de Hongi-vloot handelen.

Boero in zyn binnenste.

Wat nu het Land in zyn binnenste aangaat, het is vol akelige bergen, welker namen zelf niet eens bekent zyn, alzo niet, dan Alfoeresen, en die nog zo weinig in getal, daar op wonen, dat het naeulyks weerdig is 'er van te spreken.

Vol swaar gebergte, en gevaarlyke wegen.

De Bosschen, hoewel schoon in opzigt van de schone en nuttige Hout-werken, zyn ontoegankelyk, naar, en zo dicht van berg-mosch begroeit, dat men werk heeft, om, zelf met levens-gevaar, 'er door te komen, zo dat iemant de lust om eenige reize derwaarts te ondernemen vergaat; want behalven 't gevaar van de wegen, daar pas een man op 't steilste der bergen gaan kan, en de swa-re afstortende rivieren, kan men ook licht door buitengemeene grote Slangen, Kaimans, en ander ongedierte, zig of in de rivieren, of te landt onder de struellen, en 't berg-mosch onthoudende, eer men 't denkt of verwacht, aan zyn einde geraken.

Door 't ongedierte nog gevaarlyker.

Berichten der Alfoeresen van dit Land van binnen.

Schoon nu ider Dorp zyne byzondere Alfoeresen, waar mede het handelt, heeft, waar ontrent Lissella, aan de Noordkant alle andre overtreft, zo weet men egter, door de berichten dezer Bergwilden aan de strand-bewooners, niet anders wegens dit Landt van binnen te zeggen, dan dat het alomme zonder volk, woest, vol vervaarlyke bergen, en zeer vol grote Slangen is. Maar het zeldsaamste van binnen, is een groot Binnen-Meir boven op zeker gebergte ontrent midden in 't Landt, 't geen deze en geene nog uitgelokt heeft, om een reisje derwaarts te doen, om den oorspronk van de meeste grote rivieren van dit Land, die vry dik en troebel van water zyn, en meer andre zaken na te speuren, en of in dat Meir ook andre zeldzaamheden, die men daar van opgegeven heeft, waarlyk te vinden zyn.

En voor al van zeker binnenmeir, op 't gebergte gelegen.

De eerste, die met openbare last mynes wetens, daar na toe geweest is, was de Vaandrig *Johan Leipsig*, die zedert A°. 1659. Opperhoofd van Boero zynde, A°. 1668. een Reisje derwaart ondernomen heeft, waar van dit zyn bericht is.

A° 1668 eerstbezogt door Johan Leipsig.

Den 3de Januari vertrok hy van de Vesting met een Orembaai, vier Zoldaten, en eenige Orangkaja's na de Zuidzyde van Boero, om, volgens zyn ontwerp, van die kant na 't Meir te trekken; dog verscheide onverwachte verhinderingen deden hem dit voornemen staken, en na Lissella gaan, om dat de Pati van dit Dorp hem verzekerde, dat dit nader was, en een veel korter reise geven zoude.

Bericht daar van.

Dierhalven trok hy den 9de d^to^ de grote Rivier van Lissella, of Lissiela, Way Ila genaamt, Zuid-waard op, brekende (om zo te spreken) door een groot vlak, dog donker Bosch, 't geen door zyn vogtigheit, en digte lommer niet alleen naar en ysselyk, maar daar het 's nagts ook zo kout was, dat men naulyks

lyks vuur maken, en gemaakt zynde, niet wel aanhouden kon; de bomen met mosch, dikker als een man in zyn midden, bewasschen, waar tegen willende leunen, bevonden zy menigmaal maar dunne, en zo dik begroeide boomkens van 1 duim a 2 dik te zyn, die schielyk en tegen hunne gedagten brekende, hen dus wel eens met groot gevaar om verre deden vallen.

De grote slangen, waar van men zoo veel opgegeven had, nog ander ongedierte, ook geen gevogelte, hebben zy in dit bosch vernomen, maar wel een groot getal Bosch-verkens, die daar zeer vermenigvuldigt zyn, zedert de Mohhammedaanen, die een afgrysen van spek hebben, daar plegen huis te houden. Ook zagen zy in 't zelve geen Kajoe Poeteh- of Casuwaris-bomen, een klaar bewys, dat de gront daar al te vogtig, en voor zulke boomen niet bequaam was.

Den 10de vervolgden zy haren weg nog langs deze Rivier door dit naar het Bosch.

De rivieren Waha, en Waori, in Way Ila stortende.

Den 11de quamen zy aan 't riviertje, Waha en nog twee mylen verder de rivier Waori, die beide zig ter rechter hant in Way Ila ontlasten; nog drie mylen voortgetrokken, lieten zy Way Ila aan de linkerhant leggen, en quamen ter rechter hant in een fraje valley, alwaar zy zich den derden nacht neder sloegen, om wat uit te rusten.

Den 12de trokken zy over die valley, en quamen ter linker hant by een hoog gebergte, daar zy met veel moeite dien dag opquamen, blyvende die nagt daar boven op rusten.

Den 13de moesten zy dat gebergte weer afzakken, met veel moeite, en gevaar, ontmoeteden Way Ila weder, blyvende nog wel vier mylen lang by die rivier, die zy eindelyk ter linker hant verlieten. Van daar quamen zy by 't riviertje Werain, waar langs zy ontrent anderhalve myl opgingen, tot zy eindelyk op den hogen berg Coak Niesse quamen, van den welke zy ontrent den avont niet verre van 't kleen riviertje Way Tabi afdaalden, genootsaakt zynde daar hunnen nagt-rust te nemen.

Way Werain.

Den berg Coak Niesse, en Way Tabi.

Den 14de langs dit riviertje nog drie mylen verre den berg af gegaan, quamen zy by een groote vlakte, die zig tot aan het Meir uitstrekte.

Zy waren wel zes dagen onder weg geweest, hoewel zy den eenen dag door den anderen niet boven een groote myl af leggen konden, zo wegens de kromte, en 't gevaar van de smalheit der wegen, als wegens de moeite, om door de rivieren te geraken.

Hoe verre dit meir van 't N. strand is.

Zy hadden bevonden, dat het binnen-meir, maar tusschen de 5 a 6 mylen van het Noorder strandt is, en waren van oordeel, dat den weg nog wel nader zou te vinden zyn, by aldien men die recht toe recht aan zoeken, of den inlander, die maar wat nader opgeven wilde, 't geen men meinde dat hy na liet; om de Nederlanders van diergelyken tocht meer af te schrikken, en om die nare wildernissen in tydt van noodt te zekerder tot schuilhoeken voor zig zelven te houden.

Zy vonden de laatstgemelde vlakte met eenige thuinen, op zyn Ambonsch beplant, en hier en daar een Alfoerees bosch-huisje staan, in welke zy die laatste nagt rusten.

Wat hy onderwegen vont.

Ook vonden zy in die thuinen veel Batatas, en in die huiskens veel Pisang, Kaladi, en tamme verkens; maar de Alfoereesen voor de Nederlanders bevreest, hadden de vlugt genomen, hoewel zy daags 'er aan weder quamen, toonende aan *Leipsig*, hoe zy met die tamme verkens, de wilde wisten te vangen.

Zy vonden daar ook veel Saguweerboomen, waar van zy de drank hem aanboden.

Alfoereesen die by hem komen.

Die nagt daar uitgerust hebbende, quamen den 16de agt Alfoeresen af van 't naaste gebergte, die uit last van het Opperhoofd door *Orangkaja Nala Besi* te gemoet gegaan, en met eenige kleeden, om hen aan te lokken, begiftigt wierden, 't geen de onzen die nacht daar nog blyven dede.

Zyn komst by 't meir.

Den 17de trok men gesamentlyk met *Orangkaja Nala Besi* na 't Meir, daar zy tegen de middag eerst by quamen.

Zy vonden in 't zelve zeer helder water, hoewel de zoldaten, die de Reis met hem gedaan hebben, dit loochenden, en gisten dit meir wel ruim zo breed als den inham van Amboina, tegen over het kasteel Victoria, die op anderhalve myl uit komt.

Wat hy daar gezien heeft.

Zy vonden 'er ook veel wilde endvogels, en duikers in, maar geen andre visch, dan Aal, en zagen dat de zoom, of 't strand van dit meir over al week, en slykerig, ook hier en daar met Bamboesen bewasschen was.

De onze waren voornemens, om van eenig hout een vlot te maken, om het van binnen nader te ontdekken; maar de Alfoereesen wilden dit niet toestaan, ja beletteden hen zich daar in maar te wasschen.

Zy vonden 'er een schuitje in, hebbende de gedaante van een bakkers trog, en uit een stuk van een boom gemaakt, maar 't was zoo tuitelig, dat het een zoldaat, die 'er in vaaren wilde, haast na de gront geholpen zou hebben.

Het Opperhoofd deed wel alle moeite, om

om meer Alfoereesen door beleeftheit by zich te lokken, maar kon 'er geen meer, dan de voornoemde agt Persoonen, toe bewegen, behalven dat ook die zeer woest, en zelfs zo onkundig in de tale des lands waren, dat men 'er niet veel bericht door bekomen, en dierhalven ook niets van dat opgeven van zommige inlanders hooren kon; te weten, of 'er midden in 't land nog een byzonder eiland, en hooger op, een zeldsame boom, die allerlei bladeren droeg, zyn zoude, 't geen andere weer van een eilandje in 't midden van 't meir, en van een boom daar op, voorgeven.

Maar dit is zeker, dat de onze toen daar in geen ander, dan een kleen eilandje, waar op maar wat ruigte, en kreupel-bosch groeide, gezien hebben.

Aan de eene zyde van 't meir, daar men 't gebergte afkomt, hadden zy ook veel bloedsuigers vernomen, die, een halve vinger lang, en by na een pink dik, hen in 't op en af klimmen, voor al als zy stilhielden, de beenen opgekropen waren, dan ten eersten aan 't bloedsuigen begonnen; dat egter de onze zo veel schade niet toebragt, als wel de koude en vogtige gront, waar door verscheide lam geworden, in 't vervolg alle andre afgeschrikt hebben, die gevaarlyke en doodelyke Reize, waar van zy, ten besten genomen, niet dan een lam lichaam t' huis konden brengen, weer te ondernemen, behalven dat ook alles, 't geen zy daar gezien hebben, niet van die weerde was, om iemant, die zyn gezontheit beminde, daar na toe uit te lokken.

Ellendigegevolgen van deze Tocht.

De Alfoereesen, die men kleederen, en daar na ook geld aanbood, maakten zo weinig werk van 't een en ander dat het te verwonderen was, dat menschen die geheel naakt gingen, behalven een Tsjdako, of swagtel, van basten van boomen om hunne schamelheit, al was 't maar om zig voor de koude van de bosschen te dekken, daar toe niet begeeriger waren; dog de gewoonte is by hen, gelyk by alle menschen, de tweede nature, en heeft hen het quaat, dat andre van die bosch-koude hebben, al van jongs af doen te boven komen. Ons volk zag hen ook swaarden en parangs hebben, een klaar bewys, dat de inlanders van de stranden met hen in goet verstant waren, en met hen, als zy maar wilden, verstaanbaar spreken konden, alzo zy dit geweer van geen andren konden bekomen, nog stoffe, nog middel, nog kennis, om die zelf te maken hadden.

Verder bericht wegens deze Alfoereesen.

Zy verzogten 't Opperhoofd ook, om hun Matakau met hen te drinken, 't geen zoo veel is, als by ons den Eed te doen, ter verzekering, dat zy daar niet als verspieders van haar land, maar ten goede gekomen waren, vreezende dat het inzicht van die tocht niet anders was, dan om hun alle meester te werden, en in slaverny te brengen, waar voor zy een doodelyk afgrysen hebben.

Men vraagde aan die Alfoereesen ook, of zy in dit meir by storm of onweder eenige verandering vernamen, waar op zy tot antwoord gaven, dat zy 'er golven en baren als in de openbare zee, en niet anders van eenige opmerking daar in vernomen hadden.

Dewyl de onze dan hier niet meer te doen zagen, begon men weer van de te rug-reize te spreken. Men passeerde langs het meir veel thuinen der Alfoereesen, zo als men na 't Oosten ging, en ontmoette een sterk afloopende rivier, die na alle schyn zig in de bogt van Cajeli ontlastte. Zy namen hunne nacht-rust by die rivier, dog raakten ten eersten al de Alfoereesche Weg-wysers quyt, 't geen hen grooter belemmering gaf, als men denken zou. Men gifte echter nog maar twee swere bergen over te moeten, en dat men dan vorder wel gemakkelyker aan strand geraken zou.

Hy raakt zyne Weg wyzers quyt.

Den 18de wierden zy van de Gidsen die zy nog by zig hadden, tot aan de rivier Way Nipel, die ook uit het meir zyn oorsprong heeft, over akelige bergen, en langs afgryzelyke wegen, voor geen Nederlander te passeren, gebragt; maar wat raad, de noot brak hier de wet, en men moest met het uiterste gevaar van lyf en leven, wilde men in 't bosch niet van honger en ongemak vergaan, 'er zien door te raken, en langs steilten, die hen de hairen te bergen deden ryzen, na beneden afzakken. Vernemende toen het te laat, en 'er geen middel om te rug te keeren was, dat men hen een verkeerden weg, en mogelyk al willens aangeweezen had.

En in 't uiterste gevaar.

Den 19de wierden zy zeer door de sware regen in 't gebergte belet, waar door zy pas drie mylen op die dag voorttrekken konden.

Den 20ste konden zy mede niet veel spoeden, deordien *Leipsig* onpasselyk geworden, en vry swak was, weshalven zy zich by een kleene spruit nedersloegen.

Den 21, 22, en 23ste hielden zy met een brave marsch door het dichte bosch, hier en daar wat uitrustende, zoo sterk aan, vrezende het 'er anders niet af te zullen brengen, dat zy eindelyk op die laatste dag weer aan 't Noorder-strant by de rivier Way Nipel ontrent Tagalissa quamen, van waar zy met een Tsjampan van Lissella na Cajeli vertrokken, daar zy die zelve dag, na twintig dagen van huis geweest te zyn, aanquamen.

Koomt nog eindelyk weer aan 't strand.

Zedert

Zedert deze Reize van *Johan Leipsig* wete ik niet, dat oit iemant de lust bekropen heeft, om die gevaarlyke Tocht te ondernemen, te veel door zyn bericht, en de gevaaren door hem, en de zynen geleden, afgeschrikt zynde.

Dus hoorde men in een lange reeks van jaaren hier af niet spreken, dan dat de Heer Landvoogt, *Adriaan van der Stel*, A°. 1710. in de maant October die Reize zelf in perzoon ondernam.

Bericht van den Equipagie Meester Mars, wegens een Tocht Ao. 1710 door hem derwaarts gedaan.

De Equipagie Meester *Mars*, die 'er ook na toe ging, heeft my 'er deze omstandigheden in 't korte af verhaalt.

Voor eerst, had hy van 't Noordstrand opgaande, dit meir twee mylen Zuidelyker, als het in de Kaart legt, en maar twee mylen en een halve van 't strand bevonden. Hy zeide na dat hy van Cajeli in een dag tot Way Nipel geschept hadt, van dat strandt maar vier dagen onder weg geweest te zyn, en by zyn komst daar ontrent den *Orangkaja* van 't dorp *Wakkaholo*, of *Wakollo*, die de Reis ook met den Vaandrig *Leipsig* derwaarts gedaan hadt, nog in 't leven gevonden te hebben.

Het meir zelf had hy zes mylen in zynen omtrek, of in 't ront, twee mylen lang, anderhalf myl breedt, en 20 vadem diep in 't midden bevonden, en geen andre visch dan Aal; maar geen eilandeken, nog eenigen boom daar op, (hoewel de inlanders 'er nog veel van rammelden, zeggende, dat het eilandt nu onder water, en de boom daar op was,) vernomen.

Hy hadt ook verscheide dorpkens by dat meir, ider van 15 a 20 Alfoereesen, en boven by 't zelve het zoo koudt bevonden, dat zy malkanders adem gemakkelyk zien konde.

Hy zeide ook veel Talingen en Endvogels in dit meir gezien te hebben, van welke verscheide, schoon de Alfoeresen het tegendeel verzogten, geschoten zyn; zonder dat 'er egter eenig onweder, gelyk de Alfoerees, toen hy dat afbad, zeide te vreezen, op volgde.

Ider Orangkaja, zoo der Alfoereesen, als der strand Orangkaja's moest ook, by de komst der onze aldaar een riet, of een stok ten teeken, dat zy daar in vrientschap quamen, in 't meir steeken.

De situatie van 't meir quam hem ook niet fraai nog vermakelyk voor, voor zoo verre het rondom tusschen hemelhooge en akelige gebergten, zonder eenige vlakte gelegen, en wegens zyne naarheit, de moeite niet weerd was, die hy met zyn Reisgezel *Herman Christiaan Dove*, toen daar Opperhooft zynde, 'er om gedaan hadt.

Hy zeide ook, dat al het volk, ontrent het meir woonende, by hun aanwesen daar te zamen gekomen was, en dat hy ruim 160 mannen, in de 70 vrouwen, en 50 kinderen gezien hadt.

Dit alles gezien, en zeer nette opmerkingen ontrent alles op dit meir genomen hebbende; is hy aan de Zuidzyde, in twee dagen weer afgekomen; moetende zoo veel langer nu scheppen, om weer aan de Vesting by de rivier Way Abbo te komen.

Nette teekening van dit binnenmeir.

By zyn te rug komst aan 't kasteel Victoria is 'er volgens dit zyn bericht, een tekening van dit meir voor den Landvoogt gemaakt, waar van men de wederga hier N°. IV. afgebeelt ziet.

Eindelyk meinde gemelde *Mars* ook, dat Way Nipel, die hy hier en daar in 't opgaan maar een knie diep bevonden hadt, de eenigste rivier was, waar in zich dat meir ontlastte.

Om nu nog netter kennis van dezen tocht van den Heer *vander Stel* na dit binnen-meir te krygen, oordeelen wy niet ondienstig een bericht van zyne bevinding te dier tydt volgens de aanteekening, van dag tot dag op die gansche Tocht gedaan, hier mede op te geven.

Dag-Regifter, *van het voornaamste voorgevallene op de Hongi- of Corcorre Tocht, gedaan in de Provintie van Amboina, door den Ed. Achtb. Heer* Adriaan van der Stel, *Raad Extraordinaris van Nederlants India, mitsgaders Gouverneur, en Directeur deeser Provintie, in den jare* 1710. *begonnen op Maandag den* 27. *October.*

Bericht wegens de Tocht van de Heer van der Stel, A°. 1710.

„ De Ed. Heer Gouverneur op eergisteren na de middag alle de hoofden der presente Hongi-vloot, in de Maleitsche Tale duidelyk hebbende laten voorleesen 't Reglement op het scheppen der Corcorren beraamt, en vervolgens ook aangestelt den Boekhouder, en *P^l. Winkelier*, *Carolus Schulerus*, tot Fiscaal van de genoemde Hongi Togt en wyders de Corcorhoofden in bedenkingh gegeeven, of niet liever eenige der zelver met hun Corcorren hier wilden blyven leggen, om eenige boomen tot repareering van het zeehooft te kappen; in plaatse van met de Hongi te scheppen, en dezelve alle verklaart hebbende zyn Ed. met hun Corcorren op de Hongi Togt te willen volgen, en dan naderhant gezamentlyk de benodigde boomen nog te kappen, zoo verklaart zyn Ed. zeer vergenoegt te zyn, over hunne betoonde bereidwilligheit, in het pre-

„ fteeren van 's Comps. dienften, en „ waarfchoude verders van meening te „ zyn, op heden te vertrekken.

„ In gevolge dan van welke waar- „ fchouwing welgemelde zyn Ed. des „ agtermiddags de klok ontrent half „ twee uuren van zyn Ed. wooning bin- „ nen 't kafteel Victoria, door de Lant- „ poort naar buiten, en zoo de ring- „ muur om, en naar 't zee-hooft af- „ gaande tusfchen de binnen het kafteel „ in de ringmuur gerangeerde Militai- „ ren, en daar buiten in 't geweer ftaan- „ de Kompagnien Burgers, verzelt van „ alle de gequalificeerde Minifters die „ dezen Togt ftaan by te woonen, en „ van veele andre blyvende vrienden en „ vriendinnen, welke affcheit van zyn „ Ed. genoomen hebben, daar op in „ de Corcor van Titaway overgeftapt is, „ met veele vrienden geaccompagneert, „ om zyn Ed. tot in de Portugeefche „ Baey uitgeleide te doen.

„ Kort daar op wierd de ordinare zein- „ fchoot uit de Corcorre van Titaway „ gedaan, waar op de geheele vloot, „ beftaande maar in 19. Corcorren aan „ 't fcheppen geraakte, onder een falvo „ van 19 kanonfchoten zoo uit het ka- „ fteel, als van het waterpas, verzelt van 3 „ chargies der militairen in 't kafteel, als „ mede der burgers, die zyn Ed. tot „ aan 't hooft gevolgt waaren, fchep- „ pende zoo voort, tot dat ontrent vier „ uuren in de Portugeefche Baey ten „ anker quamen, alwaar alle de vrien- „ den van zyn Ed. deftig onthaalt zyn- „ de, en verders affcheit genoomen „ hebbende, bleef de vloot alhier leg- „ gen tot

„ Dingsdag den 28. October, wan- „ neer 's morgens ontrent drie uuren op „ de gewoone zeinfchoot wederom aan „ 't fcheppen zynde geraakt, pafleerden „ met heel lieffelyk weer, ende ftil wa- „ ter ongevaar ontrent zes uuren zeer „ gemakkelyk den klippigen hoek van „ Alang, van welkers berg de gewoone „ eerfchooten zynde gedaan, zo pafleer- „ den wy ontrent agt uuren Larike, al- „ waar zyn Ed. met drie chargies mus- „ quetterye, en elf kanonfchooten wiert „ gefalveert, fcheppende zodanig voort, „ dat ontrent half tien uuren in de Lei, „ of Kalkbaei ten anker quamen, al- „ waar zyn Ed. door den Onderkoop- „ man, en 't Subaltern hooft van Larike, „ *Fredrik Twyffel*, deszelfs huisvrouw, „ en alle de Larikeefe Orangkajen be- „ leefdelyk, onder 't loffen van eenige „ kleine ftukjens verwelkomt wiert, „ komende alhier mede met een Orem- „ bai de Koopman en Subaltern hooft „ te Hilaot *Jacob Bottendorp*, om zyn Ed. „ te begroeten, blyvende zyn Ed. hier „ verders den geheelen dag over, tot „ dat des avonts ontrent zeven uuren zig „ van landt, na genoomen affcheid van „ den Onderkoopman *Fredrik Twyffel*, „ en deszelfs huisvrouw, nevens den „ Koopman *Jakob Bottendorp*, en de „ Larikeefe Orangkajen, naar boord van „ de alhier ter reede leggende Chaloup „ Hitoe begaf, om met de zelve naar „ 't eiland Boero over te fteken. Naar „ dat zyn Ed. dan alhier op alles in de „ vloot nodige ordre geftelt, en bevo- „ len hadt hem na Boero te volgen, „ wiert kort daar na de zeinfchoot ge- „ daan, gerakende vervolgens de Cha- „ loup met de Corcorre-vloot, en een „ Orembai van *Orangkaja Ibrahim* van „ *Affaloelo*, die genegen was zyn Ed. „ te volgen, onder zeil, 't welk den „ geheelen nagt continueerde, tot „ dat

„ Woensdag den 29fte met den dag „ de vloot redelyk van den anderen ver- „ fpreit was; want d'eene party om de „ Zuid, en de andere om de Noord, en „ Weft, gelopen waren, egter tegens „ den avontftont geraakte de Chaloep Hi- „ toe, met den Ed. Heer Gouverneur, „ en verders de geheele Corcorre-vloot „ behouden in de bogt van Cajeli, voor „ den Pagger Defenfie ten anker, uitge- „ zondert de Corcor van Tomilehoe, en „ de Tsjampan van Boero, op welke „ de Predikant *Abrahamus Parent*, van „ zyn Corcor van Bonoa in de Lei was „ overgegaan, die nog agter bleven.

„ Kort daar na begaf zig zyn Ed. „ naar landt, werdende door het Sub- „ altern hooft, aldaar, den Boekhouder „ *Herman Chriftiaan Dove* beleefdelyk „ ontfangen, en door een Compe. in- „ landers met fchilden en fwaarden ge- „ wapent naar 's Compe. woning bege- „ leit, en met drie chargies van 't guar- „ nifoen, en dertien kanonfchooten uit „ de Pagger Defenfie begroet.

„ Donderdag den 30fte Octob. be- „ landde hier mede de Eerw. Predi- „ kant *Abrahamus Parent*, met Comps. „ Tsjampan, zynde door de felle te- „ genftroom belet geweeft gifteren „ avont tot dus verre te komen. Wiert „ ook heden een briefje af gevaardigt, „ aan den Ed. Opperkoopman *Johan- „ nes Philippus Sipman*, en verdre Le- „ den van den Ed. Agtb. Politiquen „ Raad, luidende als volgt:

AMBOINA.

Aan den Ed. JOHANNES PHILIPPUS SIPMAN, Opperkoopman, en Secunde persoon, nevens de verdere Leden van den E. Agtb. Politiquen Raadt.

E. Ernstfeste, Welwyze, Voorsienige, en zeer Discrete.

„ Na dat op Maandag voorleden, „ den 27ste dezes van Amboina was „ vertrokken, en den 28ste dito 's morgens vroeg met de vloot de Portugeesche Baey had verlaten, zyn wy die „ morgen ontrent negen uuren met de „ geheele vloot in de Lei baey ten anker „ gekomen, alwaar dien dag gerust hebbende, heb ik my tegens den avont „ op de Chaloup Hitoe begeven, en „ ben daar mede ontrent zeven uuren, „ gevolgt van de gansche Corcorrevloot in zee gestoken, direct naar „ Boero toe, om dat het aangename „ weder en voordelige wind ons daar „ toe noodigden, zynde alzo heel gemakkelyk op woensdag tegens den avont, alhier aan de Pagger Defensie „ op Boero gearriveert, 't welk nodig „ hebbe geagt UEd. mits dezen te adviseeren, om UEd. van ons arrivement „ tot dus verre kennisse te doen hebben.

„ En alzo deze ten geenen anderen „ einde gerigt is, zal ik naar UEd. personen met Comps. dienstbaaren ommeslag in de veilige Hoede Godes bevolen „ te hebben, blyven (onderstont) UEd. „ geneegen vrient, en dienaar (was getekent) *Adriaan van der Stel* (in Margine) Boero Defensie, Donderdag „ den 30. Octob. A°. 1710.

„ De Ed. Heer Gouverneur van meeninge zynde, zig te begeven naar een „ groot binnen-meir op dit eiland gelegen, waar uit door de ingezetenen „ gezegt wierd dat alle de rivieren op dit „ eiland haren oorspronk zouden trekken, deed daar ontrent by verscheide „ Boeroneesen en Alfoereesen onderzoek, hoedanig het met het zelve „ gelegen was, en wat weg men best „ zou moeten kiezen om derwaarts te „ geraken, mitsgaders hoe veel tyd „ men met die reize wel zou moeten „ doorbrengen, te meer daar ontrent „ zelfs ondervraagt hebbende den Pati, „ of Orangkaja van Lissella, nevens zyn „ Orangtoeha 's, onder wiens limietscheiding 't zelve binne-meir gezegt „ wierd gelegen te zyn, dog quam zyn „ Ed. met zeer groote verwondering te „ voren, dat geene van hen allen, (niet „ tegenstaande daar onder veel bejaarde „ lieden waren) oit in hun leven ontrent „ dito meir geweest waren, alleen maar „ van hooren zeggen, wetende, dat 'er „ zodanigen meir moest zyn; niemant „ wist ook zyn Ed. eenige opening van „ de weg derwaarts te geven, tot dat „ ten laatsten naar lang omvragen, te „ voorschyn quam eenen *Listoelan* Orang-Toeha van Lissela, de welke verklaarde zelfs noit aan het bewuste binnenmeir geweest te zyn, maar wel gehoort te hebben, dat de weg derwaarts begon aan de rivier Way Nipel, op de strand van Lissela, dat men „ zodanig moest marcheeren twee dagen lang, tot dat men quam by een „ Alfoerees Negrytje Fnabo genaamt, „ van waar men verders zoude moeten „ vertrekken na de Alfoereesen van Wakaholo, zynde die gene, die rontom „ het meir woonden, 't geen ook wel „ ruim twee dagen weg 's zoude uit „ maken. Hy zeide verders, dat de „ Alfoereesen van Wakaholo daar koopmanschappen afbragten tot die van „ Fnabo, met de welke zy handelden, en „ die van Fnabo weder met de strand-Alfoereesen van Wannebo. Dat het „ egter zomwylen, maar zeer zelden, gebeurde, dat de Alfoereesen van Wakaholo zelfs af quamen tot aan de strant „ toe, dat hy *Listoelan* zulks niet alleen „ gezien had, maar zelfs ook had gesproken met het hooft of de Orangkaja van de zelve Alfoereesen van „ Wakaholo, zynde een oudt en grys „ man, dat de koopmanschappen die „ zy afbragten, ten meesten deelen bestonden uit Tabac, Catsjang, Boontjes en Ottong, verders ons aanwyzende „ dat een strand Alfoerees, genaamt „ *Wannebo*, die veeltyts gewoon was „ naar Fnabo te gaan, ons aan de strand „ van Lissela van alles wel nader opening „ zou geven, waar op ook zyn Ed. last „ gaf, om den zelven voor af te waarschouwen dat zyn Ed. derwaarts stont „ te komen, met aanzegging dat hy zig „ dan by zyn Ed. konde vervoegen.

Bericht van een Orang-Toeha aan zyn Ed. wegens den weg daar na toe.

„ Voorts wierden de Assistenten, „ *Christiaan Spelt*, en *Pieter Pik*, door „ zyn Ed. gecommitteert, om 's Comp. „ effecten ten dezen Comptoire berustende, op te nemen, en de bevinding van dien tegens de handel-boekjes, daar van gehouden wordende, te „ confronteren.

„ Ook komt alhier tegens den avont „ *Pr. Tsjampan* te arriveeren *Adriaan* „ *Paya* Orangkaja van Tomilehoe, op

„ Manipa gelegen, te meer, reets een „ van de Gnadjos zyner Corcorre gebroken was, en dat hy daarom zyn „ Corcorre op Manipa had gelaten om „ de zelve zo spoedig doenlyk was te „ repareeren, en ondertusschen met deze „ Tsjampan, nevens de opgehad hebbende Europeanen ten eersten de Hongi „ was gevolgt, 't welk zodanig door zyn „ Ed. voor gerapporteert gehouden wierd.

„ Des avonts begaf zig zyn Ed. door „ de gerangeerde Kompagnie gewapende inlanders wederom na boord, van „ waar ontrent tien uuren uit de corcor „ van Titawai de gewoone zeinschoot „ geschiede, wanneer de geheele vloot „ aan 't scheppen raakte, verzelt van „ het Subaltern hoofd van Boero, en „ meest alle de Boerosche en Amblauwsche Orangkaja's, met hunne Orembajen de Noorthoek van de bogt van „ Cajeli om, zodanig den geheelen nagt „ met scheppen continuerende, tot dat

„ Vrydag den 31ste October, den „ geheelen dag noch al met scheppen „ wierdt doorgebragt, wanneer wy des „ avonts aan de strand ten anker quamen „ niet ver van de rivier Way Poeteh „ onder Tagalissa resorteerende, alwaar „ zyn Ed. aan strand zyn avontmaal, „ met zyn byhebbent gezelschap quam „ te nuttigen. Hier verscheen ook by „ zyn Ed. de Alfoerees *Wannebo*, waar „ van op gisteren dato vermelt staat, „ die aannam de beste weg naar het meir „ aan zyn Ed. te toonen.

„ Naar gehouden avontmaal, begaf „ zig zyn Ed. weder naar boord, latende de scheppers wat uitrusten, tot

„ Saturdag den 1ste November, wanneer 's morgens ontrent tien uuren, „ de dreggen wierden geligt, scheppende de vloot voort, tot dat men met „ het opgaan der Zon, aan de strand „ van Lissella, by de rivier Way Nipel quam, alwaar de zelve weder „ ten anker raakte. De Ed. Heer Gouverneur alhier aan land zynde gestapt, „ en by de rivier Way Nipel den Alfoerees *Wannebo* ontboden hebbende, „ om met hem te beraatslagen wegens „ de weg, die men naar het binnen-meir „ zou moeten houden, zo quam zyn „ Ed. met groote bevreemding te voren, dat hy *Wannebo*, nu zeide, dat „ de weg na het binne-meir langs deze „ rivier Way Nipel moejelyk was, om „ door Europeanen gebruikt te worden, en dat hy derhalven zyn Ed. „ aanrade, om met de vloot weder te „ rug te scheppen tot de rivier Way „ Poeteh, van waar in de morgenstont „ vertrokken waren, en van daar liever „ op te marcheeren, onder verzekering „ dat die weg veel gemakkelyker, en „ alzo kort was, waar op zyn Ed. hem „ *Wannebo* deed afvragen, waarom hy „ zulks gisteren aan zyn Ed. ontrent „ Way Poeteh niet had geopenbaart, „ wanneer hy by zyn Ed. was gekomen, „ want dat door deze zyne begane misslag, nu de geheele vloot die weg van „ Way Poeteh tot Way Nipel, en van „ hier weder derwaarts, onnuttelyk „ zoude geschept hebben, dog op „ alle deze vertoningen kon zyn Ed. „ geen ander antwoort van den zelven „ bekomen, als dat hy dom was, en „ zulks vergeten had aan zyn Ed. te „ zeggen, als daar niet om gedagt hebbende.

„ Zyn Ed. dan egter tot deze resolutie komende, om weder te rug naar „ de rivier Way Poeteh te scheppen, „ egter bevorens die van Fnabo hebbende laten gelasten, om met eenig volk „ zyn Ed. op de weg van de rivier Way „ Nipel te ontmoeten; zond aanstonts „ noch twee Alfoereesen na die van Fnabo, om hun hier ontrent kennisse te „ geven, en met een aan te zeggen, „ dat hy in plaats van de weg van de rivier Way Nipel, die van Way Poeteh zoude afkomen, om dat de zelve „ wegen in 't gebergte by malkander liepen; dit dan zodanig zynde geordonneert, begeeft zig zyn Ed. weder „ naar boord, en laat op gedane zeinschoot aanstonts de dreggen ligten, „ scheppende de vloot vervolgens weder naar Way Poeteh, alwaar het anker weder in de gront wierd gesmeten. Alhier hield zyn Ed. het middagmaal met de by hem hebbende „ vrienden; en om den Alfoerees *Wannebo* aan te moedigen, liet zyn Ed. „ hem nevens zig aan tafel zitten, hem „ nevens noch een van zyn makkers van „ zyn Ed. tafel spysigende.

„ Daar na ontrent vyf uuren naar de „ middag, begeeft zig zyn Ed. met alle zyn Ed. Hongi-gezelschap, 't Subaltern Hoofd van Boero, de hoofden „ der Corcorren en Negrys hoofden van „ Boero, en Amblauw, onder geleide „ van den wegwyzer *Wannebo*, met „ ontrent 20 man van ider Negry op „ weg, beginnende ontrent een musquetschoot bewesten de rivier Way „ Poeteh, die wy in 't marcheeren veelmalen passeerden. Zodanig continueerden wy ontrent anderhalf uur, „ hebbende onderwegen twee Alfoereese-huisjes gevonden, doch geen menschen daar in, de duisterheit des nagts „ nu beginnende te vallen, en het maanligt niet helder genoeg zynde, mits „ de steen-agtige wegen die men continueel moest passeeren, zoo liet zyn „ Ed. hier halte houden, even benoorden

Waar op zyn Ed. dien Tocht van Way Poeteh begon.

„ noorden de zelve rivier Way Poeteh, „ om den aanſtaanden dag te verwag- „ ten, en om met meerder veiligheit de „ weg te konnen vervolgen.

„ In middels komt hier van Boero „ aan, een Poſt-houder, genaamd *Jan* „ *Janſz.* mede brengende een Miſſive „ van den Opperkoopman *Johannes Phi-* „ *lippus Sipman*, en verdere Leden van „ den Ed. Agtb. Politiquen Raadt, aan „ de Ed. Heer Gouverneur, ſub dato „ 29. October paſſato geſchreven, prin- „ cipalyk dienende tot bekentmaking, „ van den continueerenden geruſten toe- „ ſtant op Amboina.

„ Zyn Ed. bleef dan verder alhier on- „ der een opgeſlage Tent zyn nagt-ruſt „ houden tot

„ Zondag den 2de Novemb. na dat „ met het aanbreken van den dag, al- „ les tot den verderen optogt vervaar- „ digt, en de bagagie reets voor uit ge- „ trokken was, zo geraakte des mor- „ gens ten zeven uuren den Ed. Heer „ Gouverneur met zyn Edel. byheb- „ bende gezelſchap mede op weg, al „ continueel over en weder over de zel- „ ve rivier Way Poeteh marcherende, „ die met continueele kromtens omliep, „ vindende wy na ontrent een uur gaans „ op de regter hant, een Alfoerees huis „ en thuin; zynde dit huis noch rede- „ lyk wel gebouwt, naar den aard en „ gewoonte der zelve menſchen; de „ thuin was ook wel voorzien met Pi- „ ſang-boomen, Oebi's, Pompoenen „ en ander aardgewaſch meer, dog was „ 't huis van menſchen en huisraat le- „ dig, zullende de bewoonders moge- „ lyk op onze aannadering daar uit ver- „ trokken zyn, en zig boſchwaart in „ begeven hebben. Noch ontrent een „ groot half uur verder onze weg ver- „ volgt hebbende, verlieten wy de zel- „ ve rivier Way Poeteh, die aan de lin- „ ker hant bleef leggen, en quamen toen „ in de rivier Roang genaamt, welke „ weg wy vervolgden, tot door gants „ moeijelyke en bekommerlyke ſteen- „ klippen, in de zelve rivier Roangleg- „ gende, dat wy langs met veel gevaar, en „ niet minder vermoeitheit quamen aan „ de voet van een ſteilen berg, door de „ Alfoereeſen genaamt Foede Flehit, of „ den berg Flehit, alzo 't woort Foe- „ de in 't Alfoerees een berg betekent. „ Den opgang van dezen berg was „ ganſch moejelyk en gevaarlyk, ja „ voor Europeanen als genoegzaam on- „ genaakbaar, alleen om deszelfs ſteile „ hoogte, maar wel ten principalen, „ om dat het was een loſſe aard-grond, „ vermengt met kleine keiſteenen, waar „ door men in 't opklimmen de voeten „ qualyk vaſt kon zetten, en in 't uit- „ glyden de zelve ſteenen van boven „ neder op de volgende quamen te rol- „ len, egter wierd den opgang in 't „ werk geſtelt; die met zeer veel moei- „ te en gevaar tot een redelyke hoogte „ wierd gecontinueert, dog de weg „ hoe langer hoe ſlimmer en ſteilder wor- „ dende, en niet tegenſtaande alle aan- „ gewende devoiren, de bagagie den „ berg niet konnende werden opge- „ bragt, alzo ieder genoeg aan zyn ei- „ gen lighaam te dragen had, waar by „ nog quam, dat de Alfoerees *Wanne-* „ *bo* den Ed. Heer Gouverneur berigte, „ dat deze nog wel de beſte was, maar „ dat na dezen berg een andere zou ko- „ men, welkers opgang met nog meer „ moeite en gevaar zou vermengt zyn, „ waarom zyn Ed. oordeelende het on- „ mogelyk te zyn, om die reis naar 't „ binnen-meir te volbrengen, reſolveer- „ de om te retourneeren, gelyk op zyn „ Ed. bevel ook aanſtonts den aftogt „ ondernomen wierd; dog de Serg. „ *Conraad Keller*, met nog zes Euro- „ peanen, verzogten permiſſie om met „ eenige inlanders verzeld, de weg te „ mogen vervolgen, 't welk zyn Ed. „ haar toeſtont, te meer, om eens te „ ervaren hoedanig het daar binnen in 't „ Land van Boero, en voornamentlyk „ ontrent het zelve binnen-meir gele- „ gelegen was, en voor al, of daar on- „ trent geen Speceryboomen zouden „ mogen groeien, alzo zyn Ed. daar „ grote bedugtheit voor had, die nog ver- „ meerdert was door de agterhoudent- „ heit der Boeroneeſen, in ganſch geen „ opening te willen geven, van de geſtelt- „ heit binnen 't Land; om 't welke dan „ grondig te onderzoeken, zyn Ed. had „ doen reſolveeren deze Reize derwaart „ aan te nemen.

Den berg Flehit.

Zyn Ed. keert te rug om groter gevaar te myden.

De Sergeant Keller vervolgt met eenige Europianen de reize.

„ Gedagte *Keller* dan met de zyne naar „ boven, en de Ed. Heer Gouverneur, „ en byhebbent gezelſchap langs hun „ bevorens gehoudene weg weder naar „ beneden zynde gemarcheert, zo ver- „ volgden wy zodanig de weg, tot dat „ ontrent een uur naar de middag we- „ derom quamen ter plaatſe, daar wy „ des nagts onze nagt-ruſt hadden ge- „ houden, alwaar mits vermoeitheit wat „ moetende ruſten, zo hield zyn Ed. al- „ hier met zyn byhebbent gezelſchap „ het middagmaal, en naar verrigting „ van het zelve, geraakte het gezelſchap „ wederom op weg, naar de ſtrand „ by Way Poeteh, alwaar tegens den „ avond ontrent ten vyf uuren aanqua- „ men, en waar mede die optogt dan „ een einde neemt, zynde opmerkelyk, „ dat meeſt alle de Boeroneſche Orang- „ kaja's verklaarden, nog noit hun le- „ ven den weg zo hoog of zo ver op

„ geweeſt

„ geweest te zyn, als op heden met de Ed. „ Heer Gouverneur, 't welk dan aanwyst „ hun kleine nieuwsgierigheit, om het „ binnenste des lands te doorzoeken, of „ wel dat zeer presumptif is, dat dat zeggen van hun maar veinserye is, op dat „ zy niet gehouden zoude zyn opening te „ geven van 't gene binnen 's lands geschied, waar van zeer weinig ter kennisse van de Ed. Comp. of haar Dienaren komt.

„ Van deze strant begeeft zig zyn „ Ed. weder aan boort, latende op de „ gewoone zeinschoot de dreg ligten, „ wanneer de geheele vloot aan 't scheppen raakte; continueerende zoo de „ geheele nagt door, tot dat

„ Maandag, den 3. dito, smorgens „ ten negen uuren, by Tsjiko Marassa, ten anker quamen, zynde „ Tsjiko Marassa een Inham met sout „ water, en rondom met Mangi-Mangi beset, waar in niet alleen chaloepen, en mindere vaartuigen, maar „ zelfs verscheide kapitale schepen zouden konnen ten anker leggen. De „ strand rondsom was beset met veel „ kasuaris-boomen. Hier nuttigde de „ Ed. Heer Gouverneur, en 't by hebbent geselschap, het middagmaal, en „ begaf zig tegens den avont weder aan „ boord van de corcore van Titaway, „ wanneer naar een ordinare zeinschoot „ de dreggen wederom geligt wierden, „ scheppende zoodanig den geheelen „ nagt door, tot

Zyn Ed. komt weer aan de Pagger Defensie. „ Dingsdag den 4. dito, wanneer 's „ morgens eeven naar den opgang van „ de Son met de geheele vloot weder „ voor de Pagger defensie aanquamen, „ alwaar zyn Ed. weder met een Compagnie gewapende inlanders aan strand „ wierd opgewagt, en door 't midden „ der zelve, tot in 's Comp. wooning „ geconduiseert, en vervolgens met „ drie chargies musquetterye, ende gewoone kanon-schooten gesalueert, „ hebbende geduurende deeze uittogt „ de Eerw. Predicant, *Abrahamus Parent*, geassisteert met den Inlandschen „ Ouderling, *Pieter Lopis*, Orangkaja „ van Hatala, inmiddens de kerk, en „ schoolvisite alhier afgedaan. (Verrichting van D. Parent, alhier.)

„ Ondertusschen was mede alhier weder in de vloot gearriveert, de corcor van Tomilehoe, zynde van hare „ defecten op Manipa weder behoorlyk „ gerepareert, en nu in staat om de Hongi te konnen volgen.

„ Tegens den avond gaat zyn Ed. zig „ vermaaken met een kleine wandeling „ naar de Negeryen, alhier beoosten de „ Pagger Defensie gelegen, werdende „ verselt van een compagnie inlanders, „ die zyn Ed. met slaande trommels, „ en vliegende Vaandels, navolgden, „ en naar hun retour, eenige exercitien, „ op hun lands wyze deeden.

„ Des avonds ontrent half tien vertrekt van hier *Pr. Tsampan*, naar *Manipa* den Eerw. Predikant, *Abrahamus Parent*, verzelt van den *Inlandschen* „ Ouderling, *Pieter Lopis*, om aldaar „ de kerk - en schoolvisite waar te nemen, en dan de komst van den Ed. „ Heer Gouverneur, met de hongi-„ vloot aldaar af te wagten. (Die na Manipa vertrok, om de Kerk en Schoolen te visiteren.)

„ Woensdag, den 5. dito, begeeft „ zig de Ed. Heer Gouverneur, benevens de ordinary leeden, en verdere „ corcors Hoofden, naar een opgeslage Saboa aan de strand staande, alwaar in de belegde vergaderinge zoodanige eisschen zyn gedaan, ende zulke vonnissen gedecerneert, als by de „ daar van gehoudene rolle kan consteren.

„ Voor het scheiden der Vergadering, staat het Subaltern hooft dezes Comtoirs, ter ordre van den Ed. „ Heer Gouverneur, buiten, terwyl „ zyn Ed. de Inlandsche hoofden, zoo „ van dit eiland, als 't eiland Amblauw, „ afvraagt, of hun ook eenig ongenoegen ontrent het comportement „ van hun Subaltern hooft toegebragt „ wiert, wanneer de zelve eenvoudig „ verklaarden, dat zy volkomen met „ deszelfs gedrag vergenoegt waren, en „ geen redenen van klagten hadden, „ waar op gemelte Opperhooft weder „ binnen geroepen zynde, mede betuigt, dat de inlandsche hoofden, zig „ in alles wel gedroegen, en hem gene „ reden van misnoegen gaven, by welke goede harmonie, en eenigheid, „ zyn Ed. de zelve wederzyden recommandeerde, te continueeren.

„ Het avondmaal gehouden zynde, „ neemt den Ed. Gouverneur van het „ subaltern hoofd en desselfs huisvrouw, „ zyn affcheit, begevende zig tusschen „ de gerangeerde gewapende eilanders, „ naar de corcor van Titaway, van „ waar ontrent agt uuren de gewoone „ zeinschoot werd gedaan, waar op de „ vloot aan 't scheppen raakt, onder „ een saluade van drie chargies musquetterye, en 13 kanonschoten, werdende door de Boeronese, en Amblauwse Negerys-hoofden, met een „ opgemaakte Gilala, uitgeleide gedaan, tot in de bogt van Pela, alwaar de vloot wederom ten anker „ komt, blyvende alhier de Massenayers „ uitrusten, tot

„ Donderdag, den 6. dito, wanneer „ met het opgaan van de Son, het subaltern hooft van Boero, neevens de „ onder hem resorteerende Orangkaja's, „ hun (Vertrek van zyn Ed. van Boero, na Manipa.)

„ hun affcheit van den Ed. Heer Gouverneur, hebbende genomen, om naar hun woonplaatsen te retourneeren, zo laat zyn Ed. de gewoone zeynschoot doen, waar op de vloot wederom aan 't scheppen en zeilen geraakt, wendende de steevens naar het eiland Manipa, alwaar met redelyke goede voortgang des naarmiddags ontrent een uur, voor de vesting Wantrouw ten anker quamen. De Ed. Heer Gouneur, alhier aan land gestapt zynde, werd door den Sergeant Commandant, *Jacobus Schravelaar*, en de Orangkaja 's dezes eilands, als mede die van 't eiland Bonoa, verwelkomt, zynde door twee Compagnien met schilden, en zwaarden, gewapende inlanders, tot aan 's Compag[s]. wooning geconduiseert, zoo mede met elf kanonschooten uit de reduit, verselt van drie chargies Musquetterye, van 't Guarnisoen begroet, gevende zyn Ed. aanstonds naar zyn aankomst ordres, om in alle onderhoorige Negryen te laten waarschouwen, dat alle de geene, die eenige questien, of verschillen onder malkander hadden, tegen s' anderendaags 's morgens, in de vergadering, die als dan stond gehouden te worden, zouden hebben te verschynen, ten einde deselve aldaar zouden konnen beslist worden.

„ Wordende verders na gehouden middagmaal, zyn Ed. alhier verlustigt; zo met de exercitien der in de wapenen zynde Compagnien inlanders, als met het gedans van eenige jongelingen, en jonge dogters, van dit eiland, ten dien einde voor het huis van den Sergeant Commandant, verscheenen.

'tVerder voorgevallene alhier.

„ In den avondstont, wierd zyn Ed. toegebragt een Missive van den E. Opperkoopman, *Johannes Philippus Sipman*, en verdere leeden van den E. Agtb. politiquen Raad, aan zyn Ed. geaddresseert, van dato 4. deeser Maand, ten principalen gerigt, tot het bekent maaken, dat haar E. het schryvens van zyn Ed. in dato 30. October, van Boero afgegaan, wel was inhandigt, en dat zy daar uyt deszelfs behouden reis tot daar toe hadden verstaan, zyn Ed. daar over feliciteerende.

„ Verders adviseerden haar Ed. den continueerenden welstand aan de hoofdplaats op Amboina, en den voortgang der onderhandsche werken, mitsgaders dat, een Tsjampan van den Chinees *Oeintjoko* naar Banda ten handel staande te vertrekken, haar Ed. van meening waaren, een pakket Papieren voor die Regeering, uit Ternate ontfangen, derwaarts te schikken, met een gelei-briefje, waar van het concept, deze Missive was verellende.

D. Parent's vertrek na Bonoa.

De Eerw. Predikant *Abrahamus Parent*, neevens den ouderling, *Pieter Lopis*, op heden alhier de kerk, en school-visite, naar behooren hebbende verrigt, vertrekt op heeden met de Corcor, van Bonoa, na 't eiland van dien naam, om dien dienst daar mede te verrigten, om na gedaan werk, met de deselve de Hongi-vloot wederom te komen vinden, ter plaatze daar hy de zelve zou konnen aantreffen.

„ De Ed. Heer Gouverneur verders gelast hebbende, dat een briefje zoude werden vervaardigt, in antwoord van de geene, die zyn Ed. deezen avond van den E. Opperkoopman, *Joannes Philippus Sipman*, en verdere leeden van den E. Agtb. politiquen Raad tot Amboina, was ter hand gekomen, neemt zyn Ed. zyn nagtrust in Compagnies wooning alhier, tot

„ Vrydag, den 7. dito, wanneer met den dag afgezonden werd, het schryvens aan den E. Opperkoopman, *Johannes Philippus Sipman*, en verdere leeden van den E. Agtb. politiquen Raad, tot Amboina, 't geen op gisteren avond geordonneert was te vervaardigen, zynde van dezen inhoud.

Aan den E. *Joannes Philippus Sipman*, Opperkoopman, en secunde persoon, neevens de verdere leeden van den Ed. Agtb. Politiquen Raad.

E. Ernstfeste, Welwyse, Voorsienige, en zeer Discrete:

Antwoord op een Brief van den Heer Sipman.

„ Sedert myn laatste afgegane schryvens van den 30. der voorleden maand October, alle nodige affairen op Boero verrigt hebbende, zyn wy op gisteren avond van de Pagger Defensie vertrokken, en op heeden dezen naar de middag alhier op Manipa gearriveert, alwaar tegens den avond ontfangen hebben, U. E. aangenaame schryvens van eergisteren, dato, verseld van de concept Missive, die met de chialoup van den Chinees *Oeintsjoko*, naar Banda staat verzonden te werden, dewelke naar resumptie volkomen met myn intentie overeenkomende is; boven dien niets verders op UE. E. Missive te rescribeeren vallende, zal ik niets daar op zeggen, maar na myn retour, 't geen binnen korte dagen weezen zal, UE. E. van alles nader opening doen, waar mede naar UE. E. met Comp[s]. dierbaren omme-

„ slag

„ ſlag in de veilige hoede Godes bevolen te hebben, zal ik blyven, (onderſtont) UE. E. genegen Vrient (was geteekent, *Adriaan van der Stel*, (in margine) Manipa, Wantrouw, den 9. November, Ao. 1710.

„ Des morgens, de klok agt uuren, begeeft zig de Ed. Heer Gouverneur, beneevens de ordinaris Leden, en de verdere Corcors-hoofden, naar de ordinaire vergaderplaats alhier, om de belegde landvergadering te houden, alwaar zodanige queſtieuſe zaaken bepleit ende afgedaan zyn, als de Rol, daar van gehouden, aanwyſt.

Zyn Ed. ontſlaat den Pati van Liliboy, van zyn verder banniſſement.

„ Tegens den avond, de Ed. Heer Gouverneur, al het noodige alhier verrigt hebbende, zo neemt zyn Ed. afſcheit van den Sergeant Commandant, en de Orangkaja 's dezes Diſtricts, na dat zyn Ed. op veel ſmeekingen en gedaane inſtantien den geweeſen Pati van Liliboy, *David Waes*, nu over de vier jaren op dit eiland gebannen geweeſt, van den overigen tyd zyns banniſſements gratieuſelyk had gelargeert, en toegeſtaan, weder in ſtilte in zyn Negrye te woonen, begevende zig zyn Ed. alzo tusſchen de in de wapenen ſtaande twee Compagnien inlanders, naar boord van de Corcor van Titaway, terwyl zyn Ed. met drie chargies Musquetterye, en elf kanonſchoten, geſalueert, en behoude reiſe nagewenſt werd, latende zyn Ed. daar op aanſtonds de gewoone zeinſchoot doen tot het anker ligten, waar op de vloot aan 't ſcheppen raakt tot de eilandjes, voor Manipa gelegen, alwaar de vloot wederom ten anker komt, en de geheele nagt verblyft, tot

Vertrek van zyn Ed. van hier.

„ Saturdag den 8. dito, Wanneer van hier weder met Zons ondergang vertrokken, ſcheppende alzo den geheelen dag door, onder faveur van een moy koeltje, tot dat tegens den avond ontrent vyf uuren in de Leibay ten anker quamen, alwaar ontrent een uur of drie wierdt vertoeft, tot dat 's avonts ten agt uuren de dreggen weder geligt wierden, ſcheppende alzo Larike voor by, alwaar by zyn Ed. aan boord quam, t'onderſteld-hoofd *Fredrik Twyſſel*, om zyn Ed. over zyn volbragte Reiſe tot dus verre te complimenteeren, naar verrigting van 't welke, den zelven weder van boord wiert gedimitteert, ſcheppende de vloot vervolgens voort, die, een ſwaare tegenſtroom op den hoek van Alang ontmoetende, de zelve in 't paſſeren van dien wel over de drie uuren deed ſukkelen, tot dat egter

En komſt weer aan 't Kaſteel.

„ Sondag den 9. October, met den dag voor de Negrye Hatoe geankert wiert, van waar zyn Ed. aanſtonds met de groote Orembay, naar Ambon vertrekt, alwaar ontrent negen uuren aan 't Kaſteel Victoria komt te arriveren, werdende zyn Ed. met drie charges der Militairen, ende daar op gevolgde 19 kanonſchooten, gefeliciteert en verwelkomt, blyvende de Corcorren op Hatoe leggen, om eenige boomen ter reparatie van het Zeehoofd, voor 't Kaſteel Victoria te kappen, en quamen de Meſſrs. die de Hongi hadden by gewoont, 's naarmiddags hier ook te arriveeren, waar mede die togt deeſen Jaare zynde geeindigt; zo wert de *Almogende* Hartgrondig gedankt, en gelooft, dat hy welgemelte zyn Ed., en by zyn Ed. geweeſt zynde Gezelſchap, tot dus verre voor alle rampen en ongelukken, genadiglyk heeft gelieven te bewaren, *Amen*.

Hier nevens, voegen wy nog een

Bericht van Keller's verdie optocht na 't Binnen-Meir.

„ Berigt van *Hans Coenraad Keller*, Corporaal *Lambert Vos*, nog een Corporaal, en 6 Man, na 't Meir van Boero vetrokken. Den 2de Novemb. is hy met 2 Corporaals, en 6 Man van ſtrand vertrokken, bevont, na dat hy dien eerſten berg, tot aan welke de Gouverneur gekomen was, paſſeerde, de verdere weg nog ongelyk moeielyker was, zodanig dat zy menigmaal met handen en voeten 'er op klouteren moeſten, vooral by zekere zeer hooge rots, daar onmogelyk niet meer dan een man te gelyk gaan, en maar met eenige laſt aan een ſtok, en onmogelyk twee gelyk, die iets droegen, 'er over konden. Daar gekomen zynde, zeiden de inlanders, dat, zo zy 'er kans toe zagen, dien berg over te geraken, dat 2 dagen uithaalen zou: zy *probeerden 't*, en volvoerden het, en quamen dus na de 4½de dag aan 't Meir, op den 6de Novemb. 1710. als zy op plaatſen quamen, daar geen water was, kapten de ſwarten maar een bamboes, die 'er by menigte zyn, en was daar uitneement ſchoon water in, gelyk de inlanders ook by na niet anders drinken. Zagen geen *Padivelden*; vonden geen Moeraſſen nog ſulke dik bewaſſche boomen, als in de togt van *van Leypſig*, voorkomen; dog alleen eene van deeſe een duim dik bewaſſe boomen; waar van men moet conſidereren, dat het in de tyd van *van Leypſig*, de Regentyd, en nu de drooge Moeſon was, 't geen veel verſchilt. Hadden 's ſnagts onder weg zulke ongemeene koude, dat zy van vooren ſchier, van de vuuren

„ die

Die twee aardige Bergjens, en zeldsame Vogels vind.

„ die zy stookten, brandden, en van agteren van de koude verstyfden. Vonden 't remarcabelste onder weg, twee bergjes, rontom met mosch digt bewasschen, de gedaante van Altaren hebbende, en van binnen vol water, dat het mosch deed groejen, en een aangenaam gesigt gaf. Ook sagen ze een curieuse soort van vogels, van groote als een kanarivogel, bysonder moy singende, en van gedaante schoon, goudgeel van lyf, rood van hals, met een witte kring 'er om, en swart van kop. Vonden onder weg hier en daar, en ontrent 't Meir, huisen; dog maar twee of drie by een. 't Dorp by 't Meir, is genaamd, Wakaholo.

Het dorpken Wakaholo, by 't Meir gelegen.

„ 't Meir is ontrent $3\frac{1}{2}$ myl wyt, overal ront, uitgenomen by 't huis van den Orangkaja van Wakaholo, daar 't met een kreek wat inloopt; is op zyn diepste 15 a 16 vadem. Hy voer 'er met een baktrog in; maar moest wegens de wint daar na te rug, alzo 'er swaare golven in begonnen te gaan. Men vint 'er niet in als aalen, van de dikte van een mans dye. Het Meir legt op 't hoogste byna van 't gebergte; dog egter in een Valey, ontfangt 't water van hooger gebergte, en loopt de rivier Reysale daar sterker in, dan de uitwatering des zelfs, weer in de rivier Waynipel is. Hy zogt hooger op die rivier te gaan, te meer, alzo de Orangkaja van die rivier, by hem afgekomen was; dog de inlanders raaden hem dit niet alleen af, onder voorgeven dat hem iets quaats overkomen mogt; maar wilden hem ook den weg niet wysen. Die Alfoereesen zagen 'er handelbaar uit, en waren gespraaksaam; leven van enkele oebi's, aal en pisang, zagen 'er anders geen vrugten, nog vrugtboomen, ook geen vee, nog hoenders, hebbende alleen twee varkens van hen gekogt; dog wilden die wegwysers met hen daar af niet eeten, zeggende, 't was onredelyk dat zy zouden eeten van 't gene daar zy geld, of de waarde, voor genoten hadden. Dies gingen zy, den 7de alles besigtigt hebbende, den 8ste weer na beneden, quamen den 11de aan strand, den 12de aan de Pagger, daar ze nog 1 a 2 dagen bleven, en den 18. aan 't Kasteel. Nagelen zyn 'er niet gevonden. Daar boven moet evenwel iets schuilen, dat de inlander niet bekent wil hebben.

Zyne bevinding van 't Meir self.

De rivier Reysale, in 't zelve vallende.

Zyn verder wedervaaren.

Te ruggo Tocht.

Geen Nagelen hier ontdekt.

In de bogt van Cajeli, daar veel schepen zouden konnen leggen, moet men wel ter helft zyn, eer men in 't midden zou mogen zeilen, alzo 'er bezuiden een groot rif is. 't Geen men dan eerst passeert.

Nadere byzonderheden over Cajeli's Bogt.

De middelste der drie Alfoereesche Negeryen, tusschen Foede Flehit, en 't Meir gelegen, heet Fnabo, en legt na gissing $3\frac{1}{2}$ a 4 mylen, van strand, en de 3de Negry, aan 't Meir zelfs gelegen, hiet Way Kole, of Wakkaholo, welkers volkeren met die middelste Alfoereesen handelen; en nog hooger boven 't Meir, zyn weer andere Alfoereesen; die tot het zelve afkomen.

Dat hier al mede, gelyk heel Ambon door, Nagelen geteelt zyn, zullen wy elders aanhaalen, daar wy in 't bysonder van alles, dat daar toe betrekking heeft, handelen zullen.

Nagelen wel eer hier.

Hoe dese Boeronesen wel eer onderdanen van den Koning van Ternate, by de verovering van den Kimelaha Samarau, onder *Bajang Ullah*, geworden, en onder den grooten Stadhouder *Roebohongi* en andere, gebleven zyn, tot zy door de dienaaren van de E. Maatschappy, helpende den Koning *Mandarsjah*, tegen zyne wederspannige onderdanen, (waar onder ook zy waren) door 't zwaard des oorlogs getemt, en onder haare macht gebragt zyn, kan men omstandig in 't verhaal der Ternataansche, of Molukse Saaken, onder 't jaar 1655, en daar ontrent zien; waar mede wy van dit Eiland Boero afscheiden, om verder tot het beschryven van het eiland Amblauw over te gaan.

Hoe, en wanneer, de Boeronéesen onder de Kroon van Ternate geraakt zyn.

DERDE HOOFDSTUK.

HEt Eilant *Amblauw*, *en deszelfs* kaart. *De dorpen* Seylaffi, Eylare, Siwar, Namma, Hataboro. *De* hoek Hoewen, *en* Elreboe, *of* Salatti, Limoy, Kowan, Loffafili, Maffavoy, *en* Boetoet. *De dorpen* Namkatti, Boy, Beloeti, Monefani, *en* Silehoe. *Dog welke daar van nog maar bekent zyn.* Manfchap *en* Dati's. *Wat* Land *dit zy. En 't verdere aanmerkensweerdig, een* arm eiland. *Verfcheide rivieren. Het* eiland *Manipa, deszelfs groote. En verheit der naburige eilanden. Dorpen hier op.* Toeban, *en deszelfs* Gehugten. Duiven-eiland. *De* hoek Oewane. *Het ftrand Samabo, en 't dorp* Sela. *Dorp* Tomilehoe, *en deszelfs* buurten. Sengadji Cowafa *befchreven. Onze* Vefting *afgelopen. De* Vefting Wantrouw *hier gelegt.* Afteekening *der zelve, met de dorpen 'er ontrent. 't* Opperhooft *hier. Verder bericht van 't geen hier te zien is in* Tomilehoe. *Dorp* Tomoewara, *in* vier gehugten *verdeelt*, Colaure Sengadji, *over de* eerfte buurt. *'t* Miskiten *eiland. 't Dorp* Tabaula. Noeffa Affa. *De dorpen* Maffavoy, *en* Noeroeilla. *De vlugt-berg* Sameana. *Het Dorp* Loehoe. Ajer Sompah, *of 't* Eedwater, *en* plegtelykheit *daar ontrent. Straf der Meyneedigen. 't* Batatas-eiland. *Manipa door* Samarau *voor* Ternate *verovert en beftiert, door* Hhamza *weer vry verklaart. En onder een* Sengadji *geftelt, welke gunft zy wel verdient hadden. Verfcheide zaken, hen betrekkende. Staat van dit* eilant. Manfchap *hier in oude tyden.* Tekening *van 't* eiland Manipa, *en van twee* Manipeefen. *Het* eiland Kelang. *Straat* Sole, *en 't* Verkens-eiland. *Het* Naffaufche Gat. *Het dorp* Hatapoeteh. *Het* Binnen-water Ala. *Het dorp Salatti, en* vlugt-berg. *Op welke de Heer* Demmer *en andere geweeft zyn.* Rivier *alhier. De* hoek Talolo, *'t dorp* Tono, *nog een onbekent dorpje. 't dorp* Henneloa, *hoek en 't dorp* Koli, *en 't dorp* Kelang. *Ook* Henneloewa, Henneheloe, *en* Tahoeloeboe. Hoek Saniane. Manfchap *van Kelang.* Gewafch, vrugten *en fchoon* hout. Vaartuigen, *voor* Tol *aan* Ternate *gegeven. Veel* Hars. Verkens-eiland, *en veel* verkens*'er op. Plaatfing dezer* Ingezetenen *op Manipa. Het* eiland *Bonoa.* Noeffa Boan. *'t Strand* Ammilatoe, *en* Binnen-water. *De dorpen* Toehoefoe, Boway *en* Tean. Hatoelilli, *Hoeloe en* Sea. Senay *en een* Binnen-water. Hatapoeteh *en* Tean. *De* Kapitein Radja, Tahalile, *en zyn voorrecht. Eenige nu onbekende dorpen.* Manfchap *op dit* eiland. Schatting *der* Bonöers *aan die van* Ternate *gegeven, wat hier viel. Die van Bonoa groote* Zee-lieden, *en wel eer* Zee-Rovers. *Waarom zy op Manipa geplaatft zyn.* Manfchap *van* Affahoedi. *Dat 't* eiland *Bonoa in* twee deelen *beftaat, onlangs ontdekt. Het* eiland *Ceram, in* groot *en* kleen Ceram *verdeelt. Van* kleen Ceram *en deszelfs wonderlyke naam, rede daar van. Ceram's groote. Waarom wy ons in 't befchryven van Ceram na de* groote kaart *van Amboina richten.* Hoewamohels *grootte.* Hoek *van* Sihel. *Dorp van dien naam.* Droge Ryft-hoek *genaamt, zeltzaam verhaal wegens de* koning *van* Sihel. Moeloet, Hennetawali, *en* Hatoeaha. Hoewamohels *Manfchap.* Batoe Loebang. *Breedte van* Hoewamohel *hier.* Effan *en* Ammaholos, *ingezetenen wel eer* Draad-trekkers. Way Latoe. *De fteen* Ilatoefoewa. Oud Leffidi *hier.* Cambello *en* Afbeelding, *als ook der* Vefting. *Vermogen van dit dorp in oude tyden. Strand* Sebekiri. Naam *en* Bouheer *dezer* Vefting. Platte gront *van* Cambello's Vefting. Kipati Tehelia, *Hoofd van* Cambello, *en* Manfchap, *zeer volkryk van vreemdelingen. En beroemt wegens 't eerft overbrengen der* Nagelen *hier uit* Ternate. *En de blyken by de komft der* Nederlanders *nog vertoond, planken wooning der onze onder den* Landvoogt Houtman. *En in Leliato's tyd ingetrokken. Waarom de* Vefting Hardenberg *hier gelegt is. En waarom zy ons van ouds her al hateden.* Erang, Noehatoe, *en* Maffili *onder hen.* Maffili *de* Moeder-gront *der* Ambonfche Nagelboomen.

Het Eiland AMBLAUW.

Het eiland Amblauw en deszelfs kaart.

HEt tweede eiland, onder de Landvoogdy van Amboina behorende, is Amblauw, van den inlander ook wel Belauw genaamt. De nette kaart van 't zelve vertonen wy te gelyk in de kaart van 't eiland Boero.

Het legt tegen over Boero 's ooftelyken hoek, over 't dorp Ilat, en met zyn Weft-hoek ontrent af en aan Way Pekae, ruim twee groote mylen van Boero.

Het vertoont zig byna net op de vier winden; dog een weinig gedraait in 't Zuid-Weften, en in 't Noord-Ooften. Het is by na ovaal of ei-ront van gedaante,

en

en ontrent anderhalf myl Z. W. en N. O. lang, en een myl Ooſt en Weſt breedt; dog het beſtek van het kaartje alhier is ontrent eens zoo groot in 't geheel, als 't in der daad is, genomen.

De dorpen Seylaſſi, Eylare.

Het was in oude tyden zeer volkryk, alzo men'er 15 dorpen had, alwaar zig in 't Zuiden het dorp Seylaſſi, op het ſtrand Way Loewa, op deed, nevens het dorp Eilare, welke beide wel eer onder een Sengadji, of Hertog ſtonden, die toen ook de voornaamſte der Orangkaja's op dit eiland was. Dit Seylaſſi ſtaat nu onder een Orangkaja regerende over 490 zielen, waar onder zig 120 weerbare mannen, en 44 Dati's bevinden.

Eylare's Orangkaja gebied over 410 zielen, hebbende 98 weerbare mannen, en 36 Dati's onder zig.

Siwar, Namma, en Hataboro.

Na de Zuid-Weſt hoek lagen de dorpen Siwar, Namma en Hataboro, op een ſmallen klippigen hoek, die van verre een byzonder eiland gelykt. De onze noemen het de Munniks-kap; dog by de inlanders draagt het den naam van Hoewen; ook lag daar Breboe, of Elreboe, 't geen te zamen onderden naam van Salatti nu bekent is, ſtaande onder een Orangkaja, die 't bewint heeft over 208 zielen, onder welke 47 weerbare mannen en 20 Dati's zyn.

De hoek Hoewen en Elreboe, of Salatti.

Limoy, Kowan, Loſſaſili, Maſſavoy, en Boetoet.

Aan de Ooſt-zyde lagen Limoy, en voorts benoorden om Kowan, Loſſaſili, Maſſavoy en Boetoet, alle te zamen in die oude tyden (gelyk meeſt al de Amboineeſen) in 't gebergte wonende; dog egter toen, al mede van 't geſchil der Oeli Siva 's en Oeli Lima 's wetende, alzo zy Oeli Siva's waren. Van deze ſtaat Limoy onder een Orangkaja, die 284 zielen, 61 weerbare mannen, en 33 Dati's, onder zig heeft.

Maſſavoy had een Orangkaja, die 't gebied voerde over 233 zielen, waar onder men 44 weerbare mannen, en 32 Dati's vint.

De dorpen Namkatti, Boy, Beloeti, Moneſani en Silehoe.

De dorpen Namkatti, Boy, Beloeti Moneſani, en Silehoe, die Oelilima's waren, deden zig in 't Noord-weſten op; deze zyn naderhant in vermogen zodanig vermindert, dat die vyf maar een dorp uitmaakten. Ook is 't laatſte van die vyf geheel uitgeſtorven.

Dog welke daar van nog maar bekent zyn.

Ja de verandering is metter tyd hier zoo groot gevallen, dat men daar in 't geheele eiland maar negen dorpen telde; te weten Seilaſſi, en Eylare, die onder den Sengadji van Way Oela ſtonden, Maſſavoy en Boetoet, onder den Pati van Maſſavoy, de vyf Oelilimaſe dorpen, met den naam van Lisfäel bekent, en welkers Orangkaja 't bewind had over 190 zielen, 49 weerbare mannen, en 18 Dati's; Ilara, Salatti op den hoek in het Zuid-Weſten, en Limoy welke drie laatſte ook onder hunne Orangkaja's ſtonden. Al welke volkeren te zamen 1815 zielen, 419 weerbare mannen en 183 Dati's uitmaakten.

Manſchap en Dati's hier zynde.

Wat lant dit zy.

In oude tyden plagten zy onder die van Roemah Ite op Boero te ſtaan, dog in't jaar 1638. heeft Koning *Hhamza* hun voor vrye volkeren verklaart, en hen een byzonderen *Sengadji* gegeven. Het is een bergagtig Land, van 't welk niet veel te zeggen valt, dan dat het een van de ſlechſte in Amboina is.

Wat ſpel men met dit kleen eiland, en deszelfs volkeren van tyd tot tyd in de Ambonſche oorlogen gehad heeft, zullen wy daar, of onder de zaaken der Moluccos konnen zien.

En't verdere aanmerkensweerdig.

Men heeft verſcheide Veſtingen, nevens behoorlyk Guarniſoen, op verſcheide tyden daar gehad, om den ſluik-handel, en andere liſtige aanſlagen van den inlander, te ontdekken, en voor te komen, waar van wy onder die zaken mede ſpreken, behalven dat wy daar te gelyk toonen zullen, hoe de Amblauwers meer dan eens onze Veſtingen hier afgelopen, en ons volk vermoort hebben. Naderhant is hier maar een wacht, van een Korporaal met een man 3 of 4 geweeſt, die dan eens weer in getrokken, en dan eens weer uit gezet is; gelyk haar Edelheden dit in 't jaar 1680. ordonneerden, en nu nog in practyk is.

Wy zullen ook op zyn plaats zien, dat hier al mede nagelen geweeſt, en wanneer die uitgeroeit zyn.

Een arm eiland.

Het Land is arm in zig zelven, geeft niet veel Sagoe, dat het broot van den inlander, en zyn beſte voedzel is, weshalven zy hun meeſte behoeſte van Boero, en wel van Way Samma, of Roemah Ite, halen moeten.

Verſcheide rivieren.

Men heeft 'er egter veel Rivieren, hoewel alle klein; ten Ooſten heeft men 'er vyf, Way Ela, Way Lapia, Way Sonoe, Way Selaria of Selaſſia en Way Sale genaamt, en aan de Weſt-zyde, Way Boy, Way Loene, Way Loewa, Way Nitoe, Way Silehoe en Way Boate. Waarſchynelyk zyn 'er meer, dog hare naamen zyn my onbekent. Ook is 'er rontom 't eilant een ſteenagtig zoomken.

Het Eyland MANIPA.

Het eiland Manipa.

Het derde eiland, tot Amboina's Landvoogdy behorende, is Manipa, by de Amboineſen van ouds Herrea, van de Boeroneſen Baſia, dog van anderen ook wel Condea genoemt.

Deszelfs groote.

Het is meer dan de helft langer, als 't eiland Amblauw, alzo het drie quart myl's

myl's Ooft en Weft meer, of drie en drie quart myl halen kan; dog 't is net de helft breeder, en ftrekt zig Zuiden en Noorden ontrent anderhalf myl uit.

Verheit van de naburige eilanden. Van kleen Ceram, of Hoewamohel, word het gegift vyf mylen ten Weften, en beooften Boero ook vyf mylen, doch van 't eiland Kelang Noord aan, maar twee fchaars af te leggen.

Dorpen hier op. De voorname dorpen op dit eiland waren van ouds her deze vyf, Toeban, Tomilehoe, Tomoewara, Tebalat en Loehoe.

Toeban en deszelfs gehugten. Toeban legt in het Zuiden, in een kleene bogt, dragende waarfchynelyk den naam na iemant der Amboineefen, die in het Ryk van Toeban, op Java geweeft, of wel van een Javaan of Toebanees, die daar aan, of hier woonagtig geweeft is, en mogelyk wel van dien Pati Toeban, die met den Ternataanfchen koning *Zeinulabeden* van Java gekomen, daar kan aangegiert hebben. Dit dorp beftaat uit twee Gehugten, of Buurten. Het eerfte Liffa-mahoe, wiens Orangkaja, Liffa-befi genaamt, in 't jaar 1629. door den Prins of Kaytsjili Aali tot Sengadji of Hertog verheven, en de eerfte in rang zedert geweeft is.

Het tweede Gehugt Soelleloe, is wel eer beftiert door een *Orangkaja Wellehoewa*, dat is Kaymansklover, genaamt, vermits hy eens een Kayman midden door geklooft had.

Dit dorp was eertyts volkryk, konnende met 't dorpje Loehoe in 't jaar 1657. nog wel 750 weerbare mannen opbrengen; dog is zedert zeer vermindert door den oorlog. Waarom het in de later jaren niet boven de 500 zielen, 160 weerbare mannen en 80 Dati 's uitleveren kon.

Wat bezyden Toeban, heeft men een fwaren berg Heli-befar, dat is den groten berg, genaamt, waar op zig die van Toeban in den oorlog verfterkten, gelyk ook op den berg Sifia onder Tomilehoe gelegen.

Duiven-eiland. Een halve myl buiten de wal, ziet men recht voor Toeban 's bogtje een kleen vlak eilandje in zee leggen, het Duiven-eiland genaamt, alzo 'er zig veel van die vogels op houden. Het is rondom met een groot rif, uitgenomen aan de Noord-zyde, omzet, daar men een fraai laag of breed ftrand, en een inham vol Mangi-Mangi-boomen heeft.

Anderhalf myl Ooftelyker, dan Toeban, legt een fmalle ftrook lands, mede met een groot rif bezet, uitgenomen benoorden, daar het ook een laag ftrand, en een inham met Mangi-Mangi-boomen heeft, aan deszelfs einde met een fcherpen hoek, Oewane genaamt, uitlopende, die recht over Cambello legt; dog wat meer na 't Noorden heeft men nog een ander ftrand, Samabo genaamt. Ook plagt wel eer op dat fmal ftuk Lands een kleen dorpje Sela te leggen, waar van de ingezetenen meeft uitgeftorven zyn.

De hoek Oewane.

Het ftrand Samabo, en 't dorp Sela.

Het dorp Tomilehoe, en deszelfs buurten. Het tweede dorp van aanzien is Tomilehoe. Dit legt wel een myl Weftelyker, dan Toeban, by na op 't midden van de Zuidzyde, en plagt zig aan weerzyden der Vefting uit te breyden. Het is ook in twee buurten verdeelt, de eene Tomilehoe, en de andre Foat genaamt. Het was wel 670 zielen fterk, leverde 150 weerbare mannen, en 93 Dati's uit, dog zy zyn mede door de Ambonfche oorlogen zeer gefmolten. Zy hadden mede een fwaren vlugtberg in hun dorp, waar op *Kimelaha Madjira* in 't jaar 1651 zyne hooftvaftigheid maakte, die door den wakkeren Heer *de Vlaming* in 't jaar 1652. (gelyk wy zien zullen,) verovert wierd.

Sengadji Cowafa befchreven. In dit dorp is beroemt geweeft *Sengadji Cowafa*, een byzonder Regeerzugtig man, van zekeren Orang Toeha of oudfte, in dit dorp Hellecottat of Iholeoca genaamt, gefproten, die veel wonderlyke fprongen gemaakt, en over al blyken van zyne groote ftaatzugt gegeven heeft, alzo hy ook een van de voornaamfte aanzetters van het afloopen onzer Vefting, en 't vermoorden van ons volk geweeft is.

Hy wift koning *Hhamza* in 't jaar 1638. wonderlyk te believen, en 't eindelyk zoo verre te brengen, dat hy hem, niet tegenftaande zyn handen met het bloed van eenen *Mauzea*, zynen bloedverwant, befmet waren, egter Sengadji maakte, verheffende ook den regten Orangkaja van *Welleheolans* geflagt tot die zelve weerdigheit, om tuffchen deze twee geen fcheele oogen te geven.

Die Vorft gaf aan het geflagt van *Cowafa* ook den tytel van Xallehoewa, dog aan hem voor zyn perfoon maar, zonder verder gevolg, den eertitel van Sengadji, die hy zoo verre trok, dat hy zig boven den regten Orangkaja, eindelyk volflagen opperbeftierder maakte, trekkende al het gezag aan zich.

Onze vefting 1651. afgeloopen. Hoe de Reduit hier door den Landvoogt *Demmer* gelegt, nevens een Onderkoopman daar op, om de Nagelen, die daar mede overvloedig vielen, in te wegen, in 't jaar 1651. afgeloopen, en ons volk vermoort is, zullen wy in 't verhaal van de zaaken van Amboina wydluftig zien.

De vefting Wantrouw hier gelegt. Naderhant is 'er het houte Wambais, Wantrouw, wat meer na 't Noorden gelegt, en in 't jaar 1657. is de Reduit met dezelve naam van Wantrou weder opgebout, en met een Fauffe-bray, of onderwal omringt; waar van men de aftekening hier onder N°. V. ziet.

Aftekening. Zy is nu met een Sergiant, die 20 zoldaten

ving der zelve met de dorpen 'er omtrent.

zoldaten onder zig heeft, en daar hooft is, voorzien, en van alles niet minder dan Boero, 't gene tot verdediging dienen kan; dog dat Comptoir brengt voor het Opperhooft zo veel niet op; als Boero, behalven dat het Opperhooft van Boero zulk een Sergeant nog onder zig heeft.

't Opperhooft hier.

En 't verdere dat 'er te zien is in Tomilehoe.

De ophaal-brug by de steene Vesting, de menigte van lootsen, en Gabbe-Gabbe huizen, de Moorsche Tempel aan de eene, en d'andre zyde zich vertonende, mitsgaders de lommer van verscheide zeer fraaje boomen hier en daar geplant, geven van buiten een zeer fraai gezicht aan den beschouwer. Rondom de zelve leggen nu de dorpen Tomilehoe, waar over nu een Christen-Orangkaja hooft is, Toeban en Tomoewara, waar over nog Sengadji 's gebieden, Massavoy en Noerelilli, waar by ook de dorpen van d'eilanden Kelang en Bonoa, als mede die van Assahoedi, geplaatst zyn, in een ordre, die wy na 't beschryven van Bonoa hier by zullen voegen.

Van voor dit dorp Tomilehoe, tot aan het Duiven-eiland, is een groot rif, 't geen oorzaak is, dat de schepen wel een myl van de wal ten anker moeten komen. Wat Westelyker aan, heeft men ook een steenagtigen hoek, Siël, of Noeroe genaamt (hoewel men meest rondom Manipa een rif heeft) vlak voor welke in zee een steyle klip, Poeloe Sowanggi, of het Tover-eiland, ook wel Poeloe Sjethan, 't Duivels eiland, in 't Maleits, en by den inlander Noessa Nitoe, dat met het laatste van een en de zelve betekenis is, in 't Amboineesch genaamt, zich op doet.

Het dorp Tomoewara in vier Gehugten verdeelt.

Het derde dorp Tomoewaroe, of Tomoewara, ziet men in het Westen van 't eiland leggen aan een zeer fraai strand.

Calaure Sengadji over de eerste buurt.

Het was eertyts in vier Gehugten of buurten verdeelt, volgens de oudste Ambonsche regerings-wyse, Sopoloewa, Tapoeloewa, Renel Hocala, en Sehit; over welke eerste buurt een Orangkaja plag te gebieden, die in 't jaar 1638. door den Ternataanschen koning *Hhamza*, Sengadji gemaakt is; welke weerdigheit Sengadji *Cowasa*, die tog woelen moest, was 't niet voor zich zelven, ten minsten dan voor een ander, ook op *Calaure* den navolger van Sengadji *Oelim Besi*, dog op een onwettige wyze heeft weten over te brengen.

Dit dorp is 418 zielen sterk, en geeft 100 weerbare mannen, en 83 Dati 's.

't Miskiten eiland.

In 't Noord-Westen ontrent dien hoek legt een kleen laag eilandje, van wegen de menigte muggen, het Miskiten- of Muggen-eilant, by den inlander Noessa Wena, en ook wel Noessa Nitoe, of het Duivels-eiland, genaamt. Het is niet alleen zeer laag, maar ook moerassig, schynende by laag water aan 't groot eiland vast te zyn; dog met hoog water heeft men 'er een kil tusschen beiden, daar men met een kleen vaartuig doorvaaren kan. Ook legt 'er dicht aan nog een ander kleen eilandje, Noessa Assa. Beide deze Eilandjes hebben kleene rifjes. In oude tyden was hier ontrent ook 't dorp, en strand, Tabaula.

Noessa Assa.

't Dorp, Tabaula.

De dorpen, Massavoy, en

En in 't Noorden had men toen een Oeli, of gespanschap, van vier dorpen, Massavoy, Noeroelilla, Haloewa, en Wassaha genaamt, van welke zedert lange tyden de twee eerste nog maar in weezen geweest zyn, die 480 zielen, 119 weerbare mannen, en 75 Dati 's uitmaakten.

De vlugtberg, Samdana.

Het eerste is een van de Sagoe-rykste dorpen van dit eiland, waar op de ingezetenen vry trots zyn, gelyk zy van ouds her ook op hunnen vlugt-berg Sameana, die zy in 't Jaar 1651. mede zeer versterkt hadden, en ons veel volk gekost heeft, plagten te zyn.

Het dorp Loehoe.

Aan deeze zelve Noord-zyde des eilands, in een kleen bogtje, plagt het dorpje Loehoe te leggen; dog het is door den oorlog in manschap zodanig vermindert, dat het eindelyk met Toeban tot een dorp gemaakt is.

Ajer Sompah, of 't Eed-water, en de plegtlykheid daar ontrent.

Wat westelyker, dan daar Loehoe plagt te leggen, is dicht by des zelfs strand een kleen waterken of spruitje, by den inlander Ajer Sompah, dat is 't Eed-water, genaamt, om dat zy gewoon waren hunne plegtelykste eeden by 't zelve te doen. Men ziet daar gras nog loof ontrent, dan 't geen zeer dor is, hoedanig zig ook al de bladeren der boomen, daar over hangende, vertoonen. Het was ook een byzonder voorrecht, maar aan een persoon in 't dorp eigen, om dit eed-water uit dat riviertje te scheppen, en in een bamboes, of riet, ter plaatse, daar men 'er by sweeren zou, te brengen.

De straffe der Meyneedigen.

Die valsch swoer, wiert zichtbaar gestraft, en ten eersten of Melaatsch, of vol boose sweeren en puisten, gelyk zy zeiden menigmaal die straffe gezien, en beleeft te hebben, die den leider, zo zy vast stelden, om een valschen eed, maar waarschynelyk uit een quade gesteltenis van zyn lichaam, was overgekomen.

Batatas eiland.

Niet verre van dit bogtje Loehoe, legt ook een kleen eilandje, het Batatas eiland genaamt; zynde zekere eetbare wortels, die men kookt en eet, waar na het die naam draagt; dog de inlander noemt het in 't Amboineesch Noessa Loehoe, of 't Loehoe 's eiland.

Manipa, door Samarau

Dit gansch eiland wiert in oude tyden mede door den Ternataanschen Zee-

Held,

voor Ternate verovert, en bestierd. Held, *Samarau*, nevens andere Landen van Amboina verovert, op 't welk hy, en zyne opvolgers, Koninklyke Ternataansche Stadhouders geweest zyn. Zy plagten ook onder die van *Lessidi*, op Hoewamohel of kleen Ceram leggende, te staan, dog in 't Jaar 1638. heeft Koning *Hhamza*, om dat zy hem, by zyne aankomst aldaar, wonderlyk hebben weten te believen, hun mede voor vrye lieden verklaart, en daar van bewys gegeven, met een eigen Sengadji, of Hertog, over hun aan te stellen, en dus eene eigen Regeering buiten hem toe te staan. Zy hadden dit ook wel verdient, vermits geen Amboineesen hem zo veel eer, en vriendschap, ten tyde zyn Hoogheid in Amboina by den Heer Generaal *van Diemen* was, dan de Manipesen, bewesen hebben.

Dog door Hhamza weer vry verklaart. En onder een Sengadji gesteld. Welke gunst zy wel verdiend hadden.

Van verscheide saaken, hen betreffende. Op wat manier nu zy, eerst by Contracten over de Nagelen, aan, en naderhand door hunne moorden, en trouwloosheden, onder de E. Maatschappy geraakt, en door hunnen Koning aan de zelve geschonken zyn, zullen wy in 't verhaalen der Ambonsche gevallen, en geschiedenissen melden.

Staat van dit Eiland. Het plagt voor dezen een vermakelyk eiland te zyn; dog is zedert den Oorlog met het omvellen van Nagel, en andere vrugt-boomen, zoodanig vewoest, dat het na 't vorige niet meer gelykt; gevende, na 't uytroejen der Nagelen geen voordeel meer aan de E. Maatschappy; zo dat het guarnizoen, daar alleen leggende, om op de inlanders, of anderen, die 'er komen mogten om Nagelen te sluyken, te passen, nu maar een groote en vrugteloose last is.

Het gansch eiland, over 't welke zig in vorige tyden het volk by dorpen verspreit had, legt, zedert hare bewesene ontrouw aan de E. Maatschappy, woest en ontvolkt, alzo men daar na best gekeurt heeft, om ze allen, onder het geschut van de vesting Wantrouw te plaatzen, om die belhamels, en oproerige gasten, te gemakkelyker te beteugelen.

Manschap hier in oude tyden. Zy konden in oude tyden, nog 1588 zielen, 410 weerbare mannen, en 256 Dati 's uitleveren, dog zy zyn door den oorlog zo gekortwiekt, dat het daar gansch niet na gelykt. Waar mede wy van de beschryving van dit eiland afscheiden.

Teekening van 't eiland Manipa, en van twee Manipeesen. Eindelyk voegen wy hier een zeer net Kaartje, geteekent No. VI. by, 't geen de vermaarde Heer *Georgius Everhardus Rumphius*, (een Man, van wiens nette aanteekeningen over dit land van Amboina, wy ons veel bedienen.) In 't Jaar 1654. toen hy nog zeer wel zien kon, wonderlyk fray afgeteekent, en beneden het welke hy ook een Orangkaja van Manipa, die tegen een gemeenen Manipees Tsjacalilt, of schermutselt, met al zyne toebereidselen 'er bygevoegt, en nog een Manipees in zyn dragt vertoont heeft.

Het Eiland KELANG.

Het vierde eiland, onder Amboina 's Landvoogdy, is Kelang; waar van wy geen ander kaartje geven, dan in de Hoofdkaart van alle de eilanden by een. Het eiland Kelang.

Het wort in zommige oude kaarten, Hatepoeti genaamt, maar de inlander noemt het in zyn taal Noessa Ijal; dat is, het Canari- of Amandel-eiland.

Men ziet het twee mylen schaars benoorden Manipa leggen, vertoonende zig zelven byna vierkant.

Het strekt zig in de lengte anderhalf, en in de breedte ruim twee mylen in 't Noord-Oosten uit, werdende door een nauwe kil, of straat, (zo men 't zo noemen mag) Sole genaamt, van het verkens-eiland, dat tusschen Kelang, en Ceram, of Hoewamohel, ontrent Ajer Mira legt, afgescheiden; door welkers rif het aan Hoewamohel, of kleen Ceram, schynt als vast, en maar een land geweest te zyn. Ook is'er na de zyde van Kelang een kleene kil, wat smaller als deze, welke eerste straat ook met de naam van 't Nassausche gat bekend is, om dat die vloot, in 't Jaar 1625. daar door gekomen is. De straat Sole, en het verkens eiland. Het Nassausche Gat.

Zo als men maar in de straat quam, zag men het dorp Hatapoeteh, (aldus ten deelen in 't Amboineesch, ten deelen in 't Maleisch, na de witte klip, waar op het zig vertoont) genaamt, zeer voordeelig geplaatst leggen, alzoo die klip zeer styl en niet te genaken is. Agter de zelve, of dicht by het dorp, is het binnen-water, Ala, waar in zy de vaartuigen der Nagel-sluykers, en van onze vyanden, plagten te verbergen. Het dorp Hatapoeteh. Het binnen-water, Ala.

Het had ook vier Orangkaja 's, die 't zelve, in vier Campons, of buurten, na de oude Regeer-wyse der Amboineesen, bestierden.

Het plagt wel eer ontrent twee hondert zielen, zestig weerbare mannen, en dertig Dati 's, uit te leveren, die door den oorlog mede zeer vermindert zyn.

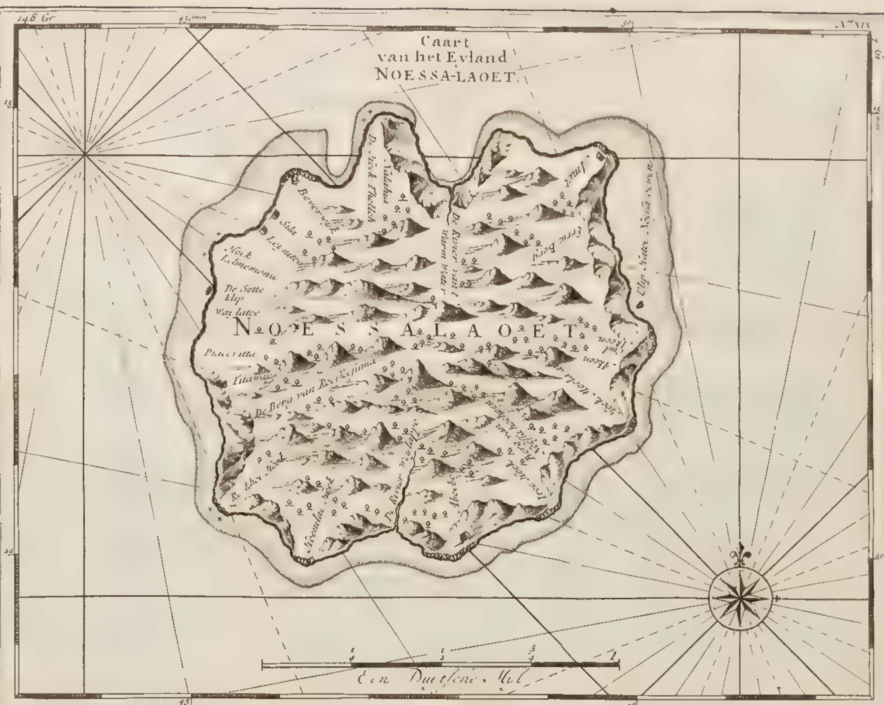
Behalven dit dorp, heeft men 'er nog zeven op dit eiland gehad. Nog zeven andere dorpen.

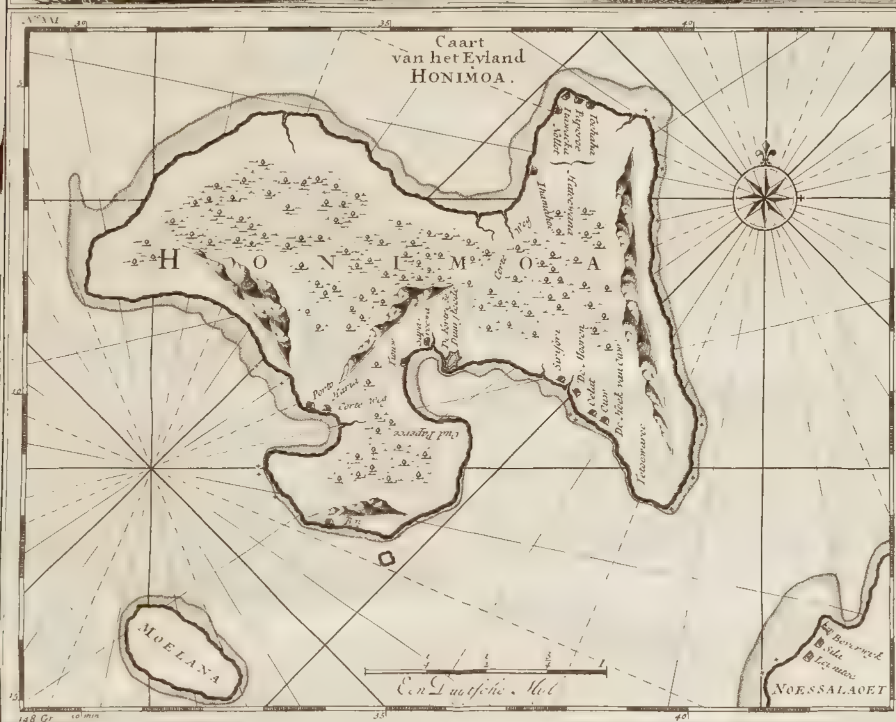
Het dorp Salatti lag aan d' Oost-zyde des eilands, in 't hangen van een hoog gebergte, en ten oosten van dien berg, zodanig geplaatst, dat het zig ten deelen ook beneden nog wyd uitstrekte.

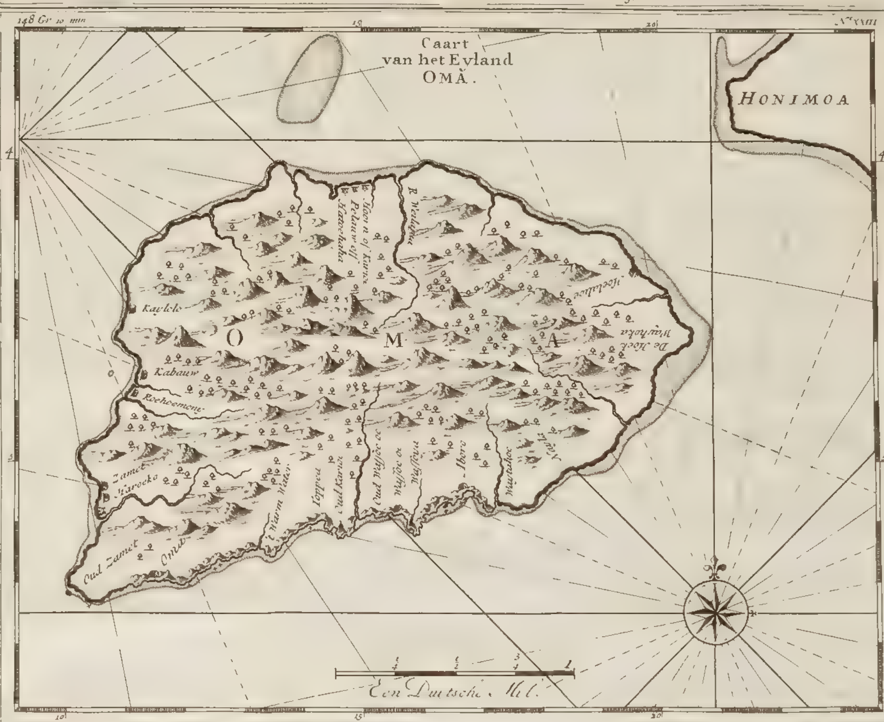
Dit was het vermogenste van alle de dorpen op Kelang, en des zelfs ingezetenen Het dorp Salatti, en

Caart
van het Eyland
MANIPA.
MANIPA
Musketen Eyland
Ratanias Eyland
Lochoe
Duiven Eyland of Poele Teeban
Duitsche Mylen 15 op een Graad

DER MANIPESEN DRACHT.
EEN ORANGKAYA VAN MANIPA
die Tsjakalild, of schermd,
met schild, en swaard

Caart
van het Eyland
NOESSA-LAOET.
NOESSALAOET
Een Duitsche Myl

Caart
van het Eyland
HONIMOA.
HONIMOA
MOELANA
NOESSALAOET
Een Duitsche Myl

Caart
van het Eyland
OMA.
HONIMOA
OMA
Een Duitsche Myl

Back of
Foldout
Not Imaged

vlugt-berg. zetenen vry trots op een vaſtigheit, die zy boven op dien berg hadden, waar op zy in tyden van oorlog hunne ſchatten plagten te bergen, tot welke vaſtigheit de Ternataanſche Stadhouders ook wel toevlugt namen, om hunne dierbaarſte goederen in veiligheit te brengen, verſekert, dat die berg van geen menſch, als men het van boven beletten wilde, dan met het uiterſte gevaar, kon beklommen worden. De tyt heeft egter geleert, dat de Hollanders 'er raad toe wiſten, alzo 'er de Landvoogt *Demmer*, en na hem nog een Duitſcher (hoewel met veel gevaar) op geweeſt is, die deze Veſting der inlanders aldaar toen afgebrant hebben.

Op welde Heer Demmer, en andere, geweeſt zyn.

Men heeft aan de voet van dezen berg ontrent Salatti, een fraaje groote rivier, waar in de inlanders hunne vaartuigen, en zelfs jonken ophalen, en zoo wel verbergen konden, dat 'er de onze met geen vaartuigen wiſten by te komen, om dat men voor aan die rivier verſcheide rifjes heeft, die den ingang voor onkundigen zeer gevaarlyk maken.

Rivier alhier.

Wat beneden het dorp Salatti, was de hoek Talolo ontrent welke het dorpje Tono lag; dog het behoorde eigentlyk onder Hata-Poeteh.

De hoek, Talolo, 't Dorp Tono; nog een onbekent dorpje.

Agter dit Tono lag een berg, die zeer hoog en zoo ſteil was, dat men niet anders, dan met touwen van boſchrotang, 'er wiſt op te komen. Op deze berg lag ook een kleen dorpje in oude tyden; diens naam zelf niet meer bekent is.

Wanneer men van Salatti zig Zuidwaart op begaf, vertoonde zig het dorp Henneloa, en nog wat Zuidelyker de hoek Koli, met een dorp van de zelve naam.

't Dorp Henneloa, den hoek, en 't dorp Koli, en het dorp Kelang.

Van daar na 't Weſten omdrajende, ontmoet men in een bogtje het dorp Kelang; het voornaamſte op dit ganſch eiland, waar na het zelve ſchynt zyn naam te dragen.

Onder dit hooft-dorp ſtonden verſcheide andre kleene dorpjes, die hier en daar verſpreit lagen. Dus had men Henneloewa in 't Ooſten, en nog twee andre dorpen, Henneheloe en Taholoeboe in 't Weſten, alle welke te zamen met Kelang, 520 zielen, 127 weerbare mannen, en 63 Dati 's plachten uit te leveren.

Ook Henneloewa, Henneheloe, en Toehoeloeboe.

In het Zuid-Weſten heeft men een ſcherpen hoek, Saniane genaamt; men zegt, dat in de tyden der Portugeeſen, hier nog drie dorpen aan drie byzondere ſtranden, aan de Weſt- en aan de Noordzyde van dit eiland gelegen hebben, dog dat die door de zelve van daar verdreven zyn.

Hoek Saniane.

Dus ziet men, dat dit eiland in oude tyden pas 720 zielen, 187 weerbare mannen, en 93 Dati 's in 't geheel heeft konnen uitmaken, die Hata-Poeteh en Kelang toen uitleverden; dog nu mede zeer vermindert, zedert zy als wederſpannige door onze wapenen verwonnen zyn. Hunne voornaamſte Hoofden zyn na Batavia gezonden, en vorder op Manipa onder die Veſting geplaatſt; hoewel 'er de E. Maatſchappy in 't jaar 1668. nog een vlaggeſtok, ten teken van eigendom, oprichtte. Het is anders in zig zelven een arm eilandje, 't geen wynig Sagoe, en van ouds her geen Nagelen had, die eigentlyk voor een Amboinees de twee Hooft-boomen van voetzel en winſt zyn; en hoewel zy naderhant eenige Nagel-boomen, ten tyde der Nederlanders, hier aangeplant hebben, zoo zyn die voor hen van geen groot voordeel geweeſt, om dat zy in de oorlogen met ons al mede uitgeroeit zyn; zo dat zig de inlander daar met zyn Oebi, Kombili, Caladi boontjes, ryſt, en andre vrugten die men in de thuinen hier en daar ziet, behelpen moet. Men had 'er egter zeer veel Nootemuſcaat-boomen, die 'er in menigte van zelfs wieſſchen, waarſchynelyk daar van Ceram, daar zy mede veel vallen, gebragt.

Manſchap van Kelang.

Gewaſch, vrugten en ſchoon hout.

Het beſte, dat men op dit eiland heeft, is zeer goet timmer-hout, als Coſaſſo, Oelaſſi, Yzerhout, en meer andre diergelyke nuttige hout-werken, waar van zy veel kleene vaartuigen, en ook wel Coracora's maakten, weshalven zy aan den koning van Ternate, zoo lang zy onder die kroon ſtonden, zulke groote en kleene vaartuigen, in plaats van tol, gegeven hebben, om dat 'er in dit eiland niet veel anders viel, dat zy miſſen konden.

Vaartuigen, voor Tol aan Ternate gegeven.

De berg van Salatti is ook vol Canari-boomen, van waar de inlander de naam aan 't ganſch eiland, gelyk wy bevorens reets aangemerkt hebben, geeft.

Veel hars.

Men vint 'er ook veel witte Damar- of Hars-boomen, die voor den inlander van een groote nuttigheit zyn, en waar van zy goede flambauwen voor zich zelven maken, behalven dat zy die ook wel verhandelen; of de hars in mandekens verkoopen.

Tuſſchen dit eiland, en kleen Ceram, legt, gelyk wy reets gezegt hebben, het Verkens eiland, dat by gebrek van water, geen inwoonders, maar zeer veel wilde verkens heeft, die daar ſterk, om dat zy niet gemoeit worden, voorteelen.

Het Verkens-eiland, en veel verkens 'er op.

Het Eiland BONOA.

Het vyfde eiland, waar over de Gouverneur van Amboina het opper gebied voert, is Bonoa, dat anders ook wel Boan, en veeltyts Boano, en Boannoa genaamt

Het eiland Bonoa.

genaamt wort. Wy geven daar van ook geen andre kaart, dan 't geen men in de groote kaart No. 1. of anders wel het net ste in Cerams byzondere kaart ziet.

Het legt ontrent het Westen van Ceram, twee mylen van den hoek Talanoeroe of Tanoeroe, ontrent de bogt van Cawa, en ontrent drie mylen benoorden of N. O. van Kelang. Het is lang drie mylen, en schaars drie mylen breedt, zo dat het in lengte en breedte malkanderen niet verre ontloopt.

Het geheel eiland is vry bergagtig, vol rotzen, en zeer steenagtig na de West zyde, 't geen oorzaak is, dat men het niet over al bewoont heeft.

Noessa Boan.

Aan de West-zyde is een grooten inham, daar een dwars eilandje voor legt, Noessa Boan genaamt, een hoog bergagtig eiland, waar op van ouds vyf dorpen lagen, die zig van daar naderhant twee dorpen, na 't hooge Land begeven hebben, namelyk Soecoe, en Noeroeloa, die in den ingang van het naauw leggen.

't Strand Ammilatoe, en deszelfs binnen-water.

Men heeft daar een binnen-water, welkers strand, Ammilatoe genaamt, twee rivierkens heeft, die beneden brak zyn.

De dorpen Toehoesoe, Boway en Tean.

Aan het Zuidelykst riviertjen lagen de drie andre dorpen, Toehoesoe, Boway en Tean, alwaar de overheden van dit land te dier tyd, *Sengadji Tahakeke*, en *Latoe Hakeke*, plagten te woonen.

Hatoelilli, Hoeloe en Sea.

Aan het Noordelykste riviertje lagen Hatoelilli en Hoeloe, mede onder de voornoemde behorende. Als men van 't Westen na 't Zuiden gaat, ontmoet men een hoek, en ook een dorp, beide Sea genaamt, dog wat meer na 't Oosten

Senay, en een binnen-water.

heeft men Senanoy of Senay, een scherpen hoek, agter welken een kleene Talaga of binnen-water is, gelyk boven op den berg ook een dorpje van weinig belang plagt te leggen.

Hata-poeteh, en Tean.

Nog wat verder ontmoet men een witte klip, die zig als een vervallene Vesting vertoont, en daar by een dorpje, na die klip Hata-Poeteh genaamt.

Wat Oostelyker op vertoont zig het land vlak, alwaar men op het strand Manan een dorpje Tean ontmoet.

De Kapitein Radja, Tahalile, en zyn voorrecht.

Dit Tean plagt de buurt te zyn, waar over zeker Kapitein *Radja*, of koninklyke Hooftman *Tahalile*, het bewint had, een man, die door zyne trouw, aan de E. Maatschappy bewezen, alleen het voorregt verkregen heeft, om met zyn buurt op dit eiland te blyven woonen, in een tyt dat al de andere wederspannig geweest zynde, na 't verkrygen van vergiffenis, van dit eiland genomen wierden, en hunne Hoofden versonden, en 't gemeene volk al mede op Manipa onder de Vesting Wantrouw geplaatst, hoewel de berg-boeren, eertyts onderdanen van de vyf voornaamste dorpen, zich in 't gebergte bleven onthouden; dat egter niet langer duurde, als tot in 't jaar 1667. wanneer zy afgekomen zyn, om Christenen te worden.

Eenige nu onbekende dorpen.

Men heeft in oude tyden in het gebergte, nog eenige dorpen gehad, Oessan, Olan, Hatoewahöen en Seloebatten genaamt, dog die zyn metter tyt versmolten, en in 't vergeet-boek geraakt.

Manschap op dit eiland.

Alle de ingezetenen op dit eiland plagten ontrent 1200 zielen uit te maken, de Christenen 500, en de Moren 700, onder hunne Sengadji (op welke haar Edelheden, by schryvens van den 28. Febr. 1673. in verswaring van tyden belasten te letten) onder welke de Christenen ontrent 150, en de Moren 180 weerbare mannen uitleverden, waar onder 54 Dati's van de Christenen, en 80 van de Moren, over welke verscheide hoofden waren, waar onder de Sengadji boven alle andre in vermogen uitstak. Wy moeten egter hier by voegen, dat dit getal door den oorlog zeer verminderd is.

Schatting der Boenoers aan die van Ternate gegeven, en wat hier viel.

Dit volk plagt van ouds meest van zyne thuinen te bestaan, hebbende mede wel eenige Nagelen, maar die zeer weinig, gehad. Ook wilden haar Edelheden, dat men het tot den Landbou, maar niet tot 't plukken der zelve, in 't jaar 1686. 16 Maart by hun Schryvers aanmoedigen zou. Dit was ook de reden dat zy arm zyn, ook geen schatting aan den Koning van Ternate, onder welke zy mede stonden, dan eenige Toedong en Toetombo's voor zyn Hof-houding, betaalden.

Die van Bonoa groote zee-luiden, en wel eer zee-rovers.

Zy staan onder de Amboineesen voor wakkere zee-lui, en zelf voor stoute Rovers, bekent, het geen hun de Land-voogt de Hr. *Harmen Speult*, in zyn tyt al verleert, en by zeker verbond verplicht heeft, niet meer te gaan roven.

Waarom zy op Manipa geplaatst zyn.

Al deze ingezetenen nu van Bonoa, gelyk ook die van Kelang, zyn, zedert hunne wederspannigheit, tegen de E. Maatschappy, na dat hunne Hoofden, na Batavia, en elders verzonden waren, onder het geschut van de Vesting Wantrouw op Manipa zodanig geplaatst, dat men nu in het Westen de dorpen Hata Poeteh, Bonoa en Tomoewara, regt agter en rontom de Vesting Tomilehoe, en beoosten de zelve Assahoedi, Kelang, Massavoy, Toeban en Lehoe geschikt, en in een verdeeling, gansch niet onaangenaam voor het oog, leggen ziet.

Manschap van Assahoedi.

Vermits wy nu de sterkte van alle de vorige dorpen reets opgetelt hebben, vereist de draat dezes werks, dat wy van die van Assahoedi ook zeggen, dat zy 230 zielen plachten sterk te zyn, onder welke

zig

zig 70 weerbare mannen, en 32 Dati 's bevonden.

Dat 't eiland Bonoa in twee delen bestaat, onlangs ontdekt.

Tot slot moeten wy, eer wy 'er afscheiden, hier nog by voegen, dat, schoon men dit eiland Bonoa zo lang bezeten, en van onzen 't wegen bestiert heeft, men egter in deze latere tyden, by gelegenheit van een Hongi-tocht eerst ontdekt heeft, dat de inlander, tot onze groote verwondering, tot nog toe voor ons zeer listig bedekt heeft gehouden, te weten, dat dit eiland waarlyk in twee deelen verdeelt, en aldus, gelyk men altyt gemeent heeft, geen een eiland is, maar dat Bonoa uit twee eilanden, die door de zee volkomen van een gescheiden zyn, bestaat, waar op de Christenen, en Mooren plagten te woonen.

Het grootste deel, of 't eiland Loehoe genaamt, legt tegen over het dorp Asfahoedi, dat op kleen Ceram of Hoewamohel legt. Het ander eiland is het regte Bonoa, 't geen maar uit zeer weinig thuinen van den inlander, en vorder by na niet dan uit klippen en rotzen bestaat, 't geen ook de oorsaak is, dat het altyt onbewoont gebleven, en meest voor een vuile schuil-en sluik-hoek van den inlander gehouden is, waar by men nu ook klaar bespeurt, hoe hy met zyne aldaar verborgene vaartuigen de onze, die maar op eene plaats de wagt hielden, met tusschen die twee eilanden door te varen, heeft weten te ontduiken, dat men in voorige tyden niet begrypen kon.

Het Eiland CERAM, en in 't byzonder HOEWAMOHEL.

Het eiland Ceram.

Het zesde eiland, tot de Landvoogdy van Amboina behorende, is Ceram, het grootste van alle de Ambonsche eilanden, en waar over dierhalven al vry wat zal te zeggen vallen.

Het legt twee mylen benoorden Amboina, en ontrent zo veel bezuiden Bonoa.

In groot en kleen Ceram verdeelt.

Om met een nette ordre daar van te spreken, moeten wy voor af zeggen, dat het in groot en klein Ceram verdeelt word, werdende groot Ceram dan weer in drie deelen, waar van wy hier na breder zullen spreeken, afgedeelt: wy beginnen dan eerst van klein Ceram, om dat het naast na het Westen met zynen hoek Sihel legt.

Van kleen Ceram, en deszelfs wonderlyke naam.

Klein Ceram wort anders gemeenelyk Hoewamohel genaamt, en is het zelve land, dat de Portugeesche Schryvers in hunne schriften van Amboina, Veranola of Veranula, en de onze al zo slegt Warnoela noemen, zonder dat ik begrypen kan, waar de eene en de andre Natie die naamen, aan dit land gegeven, zal konnen t'huis brengen.

Reden daar van.

Daar zyn 'er, die meinen, dat zy van eene *Bay Warnoela*, zekere valsch opgegevene dogter van den Pati, of Grave van Loehoe (waar van onder Loehoe breder gesproken zal werden) dien naam ontleent zouden hebben, waar aan andre weer niet veel geloof slaan, om dat die dogter noit in de werelt geweest is.

Veel waarschynelyker is het, dat zy het zo genaamt hebben, om dat zy den inlander veel van Waran Ela, dat is, groot Banda hebben hooren spreken, een naam, die zy aan het geheel eiland Ceram gaven, om dat zich veel Bandanesen daar op hebben neder gezet; hoewel dit dan weder geenzins op kleen Ceram, of Hoewamohel kon toegepast worden.

Cerams grootte.

Gelyk wy nu met Hoewamohel, of 't kleenste deel van Ceram, een begin zullen maken, om dit groot land te beschryven, 't geen wy oordeelen 60 mylen Oost en West, en tusschen de 12, en schaars 15 mylen op zyn breedste Noorden en Zuiden zich uit te strekken; alzo zullen wy ons in de beschryving van 't zelve na de kaart van Ceram, gelyk die in de groote Kaart van alle de eilanden van Amboina No. I. gemerkt, voorkomt, geheel en al richten, zo, om dat de byzondre kaart van Ceram, die wy buiten dien nog onder ons hebben, met de zelve over een komt, als wel, om dat men daar by nog een byzonder kaartje van Hoewamohel heeft, 't geen een liefhebber te meer tot opmerking en verlustiging dienen kan, om dat het vry grooter van bestek is, als Hoewamohel, 't geen aan groot Ceram vast is, behalven dat het nog veel oude naamen van dorpen, nu niet meer bekent, en ook veel andre zaken zeer net aanwyst, die in het kleene bestek, 't geen wy volgen zullen zoo niet konden worden uitgedrukt, te weerdiger zynde, om dat men wil, dat de oude Heer *Rumphius*, die te gelyk een Land-meter, en zeer net Tekenaar was, (gelyk ons eenigzins gebleken is, en nog verder blyken zal) het zelve zodanig opgestelt en afgetekent heeft.

Waarom wy ons, in 't beschryven van Ceram, na de grote kaart van Amboina richten.

Hoewamohels grootte.

Wat dit Hoewamohel dan op zich zelven aangaat, het strekt zig 10 mylen Oost en West, en ruim 4 mylen Noorden en Zuiden uit; en vertoont zig by na als een eiland op zig zelven, of als een half-eiland, dat met een strook lands, naaulyx een myl breed, ontrent het dorp Tanoeno, en daarom de pas van Tanoeno genaamt, aan 't groot eiland Ceram vast is.

Hoek van Sihel.

De Zuid-Westelyke hoek van 't zelve naast aan Amboina, en maar twee mylen van de kust van Hitoe in 't West-Noord-Westen is de hoek van Sihel, meest in de wandeling de drooge rysthoek

hoek genaamt; en by die naam best bekent. Hy bestaat uit enkele rotsen en klippen, die zig aan wederzyden als een muur vertoonen, zonder dat men al verre daar ontrent eenig strand heeft, dat den inlander met reden vry bekommert maakt, om den zelven by het minste quaat weder te genaken, te meer, alzo men ook blinde klippen ontrent dezen hoek, en een fellen stroom te wagten heeft.

't Dorp van die naam.

Agter dezen hoek heeft men in oude tyden een dorpje gehad, mede Sihel of Siël genaamt, waar na die hoek zynen naam draagt. Zy plagt op eenen heuvel of uitstekende klip te leggen, zo dat het zorgelyk was, die van Siël daar aan te tasten; dog dit dorp is al voor onze tyden, of uitgestorven, of verlopen, en die 'er overig gebleven zyn, hebben zig op Way Poeteh ter nedergezet met eenige huisgezinnen, die metter tyt mede verstroit, of ten einde geraakt zyn.

Droge ryst-hoek genaamt.

Waarom hy de ryst-hoek genaamt word, kan ik niet bedenken, ten zy men 'er door verstaat, dat 'er niet minder als ryst, maar overvloet van gladde klippen en rotsen valt; maar dat hy droog genaamt word, heeft zyn reden, alzo 'er ontrent dien hoek geen eene rivier is, om het welke nog kragtiger te bewyzen, de inlanders verhalen, dat die van Siël in oude tyden een koning gehad hebben, dien zy den Saguweer-koning noemden, om dat hy, by gebrek van water aldaar, gewoon was zich in Saguweer (een drank, die uit de Saguweer-boom zypelt) te wasschen.

Zeltzaam verhaal wegens den koning van Sihel.

Naast aan den hoek vertoont zig wel de naam van Way Poeteh; dog dat dorp is 'er niet meer.

Moeloet, Hennitawali en Hatoeaha.

Het eerste dorp dan benoorden Siëls-hoek, dat men ontmoet, was Moeloet, een myl van den hoek aan een fraai strand. Het was niet zeer volk- nog Nagel-ryk, en kon geen 200 zielen, en pas 60 of 70 weerbare mannen uitmaken.

Een weinig Noordelyker lag nog een kleen dorpje Hennetawali genaamt, vlak agter het zelve, dog op een hogen heuvel, diep in 't gebergte, zynde van sterkte even als 't vorige dorp.

Naast hier aan was Eli Hatoeaha of kleen Hatoeaha. Het lag twee mylen van den hoek op een klippigen heuvel, die vry hoog, en in vorige tyden zeer Nagelryk was, die men om de hoogte des bergs, in de eerste tyden, zo gemakkelyk, als wel andre Nagelen, niet heeft konnen uitroejen. Deze drie dorpkens stonden eigentlyk onder Lessidi, gelyk wy in 't vervolg zullen zien.

Hoewamohels manschap.

Wy plagten, om 't sluiken der Nagelen te beletten, hier ook een houte pagger, en daar in een Corporaal en twee zoldaten te leggen; maar de laatste die 'er gelegen hebben, zyn door d'inlanders ten tyde dat de Ternataansche Stadhouder *Madjira*, zig tegen zynen koning en de E. Maatschappy opwierp, jammerlyk vermoort, om 't welke te wreeken, men hun, gelyk ook daar na geheel Hoewamohel, zodanig heeft uitgeroeit, dat 'er van 500 zielen, en 170 weerbare mannen, die 80 Dati 's uitleverden, zeer weinig overgebleven zyn.

Batoe Loebang.

Een half myltje verder om den Noord heeft men een plaats, met den naam van Batoe Loebang bekent, zynde een groote rots, waar in de natuur, van buiten aan te zien, zo als men 'er voorby vaart, verscheide gaten, als deuren of stadspoorten, daar men diep in ziet, gemaakt heeft, welke spelonk dezen en genen ook wel dient, om 'er een nagtje in over te blyven, hoewel het wat naâr, en wegens slangen en ander ongedierte, ook wat gevaarlyk is. Het land van Hoewamohel is hier; en van den hoek af tot digt by Cambello toe pas een myl breedt.

Breette van Hoewamohel hier.

Essan en Ammaholo 's ingezetenen wel eer draattrekkers.

Men had hier ontrent, nog een dorpje Essan genaamt, 't geen goede aard tot potten en teilen gaf; en een half myltje verder om de Noord, nog een ander, Amaholo, dat al voor menige jaren onder Lessidi getrokken is, wanneer het hier nog tusschen beiden lag, en zich die van Lessidi wat verder, daar wy het aanstonts vinden zullen, verplaatst hadden.

Al deze dorpkens op de West-zyde van deze smalle strook lants, brengen wy om 't kleen bestek, al mede niet in de kaart, als zullende met Cambello eerst beginnen.

Way Latoe

Ontrent dit Amaholo is een riviertje geweest, Way, of Weï-Latoe, dat is het water des konings, genaamt, 't welk zeer koel en aangenaam is, niet tegenstaande 't zant en de gront zich root vertoont.

Het droeg zyn naam, van dat koning *Hhamza* zig verscheide malen in dit water gewasschen heeft.

De steen Hatoewa

De ingezetenen van dit dorp plagten fraje draadtrekkers of gout-smeden te zyn, wat zeltzaams onder deze volkeren. Ook valt 'er ontrent Lessidi een gryze zagte steen, die wonderlyk wel dient, om fornuizen voor deze goutsmeden te maken, en 'er de pyp van hunnen blaasbalg in te leggen, om dat die steen, Hatoesoewa genaamt, het vuur kan uitstaan zonder te springen.

Out Lessidi hier

Tusschen Ammaholo en Essan plagt oud Lessidi te leggen, zo sommige willen; dog andre plaatzen 't verder.

Cambello en afbeelding

Ontrent twee kleene mylen van Batoe Loebang meer om de Noord, en ver van de hoek van Siël, doet zich het

als ook der vesting. het vermaart en lustig dorp Cambello, zo als het voor de verwoesting van Hoewamohel was, op.

Wy vertoonen het, zo als het de Heer *Rumphius*, in 't Jaar 1654. zelf zeer net geteekent heeft, in het plaatje, N°. VII.

Dit plagt een van de voornaamste, en vermakelykste dorpen van gansch Hoewamohel te zyn, 't geen ons ook in de verhandeling der Ambonsche zaaken, menigmaal stoffe geven zal, om 'er van te spreken.

Vermogen van dit Dorp in oude tyden. Het is in 't eerst zo vermogend, nog volkryk niet geweest, als Lessidi, dog by verloop van tyd, voornamelyk zedert daar de vreemdelingen, te weten, Javaanen, Maleyers, Portugeesen, Ternataanen, Macassaren, Engelsen, en meer andere volkeren, met een grooten stroom quamen toevloejen, en na dat de Kimelaha's of Koninklyke Ternataansche Stadhouders, zig op Gammasongi ter nederzetteden, is het een plaats geweest, die wonderlyk, en verre boven Lessidi, gebloeit heeft.

Het legt in een flaauwe bogt, met welke het land zig schielyk, dog dan allengskens wel tot twee mylen en meer, hoe men noordelyker, en noord-westelyker komt, tot Ajer Mira, en de waterplaats toe, (daar het op zyn wydste is, en wel vier mylen in de breedte haalen kan,) begint te verbreeden, en uyt te zetten.

Het strand Sebekiri. Het fraay strand, niet verre van het welke het in een schoone valleye, aan een kleene rivier legt, word Sebekiri genaamt.

Aan de Noord- en Zuid-zyde van dit vermogend, en wyd langs strand uytgebreid dorp, had men het gebergte, dat zig van strand af zeer fraay aan het oog vertoonde.

Naam, en Bouheer dezer vesting. Ten Noorden lag de Kaale-berg, en ten Zuiden een andere berg, op wiens voorgebergte, Baycole, of de Quikstaart (in 't Ambonsch) genaamt, in 't Jaar 1646. een fraaye dubbele steene Vesting, door de Landvoogt, *Demmer*, gemaakt, en Hardenberg by ons, dog Baycole van den inlander genoemt, zich vry lustig, vertoonde; langs strand daar en boven, met een steene borstweering, en beneden, pas in 't opgaan van desen heuvel, nog met een halve maan versterkt, zoo dat het wel een stoot uytstaan kan. De afteekening deezer Vesting, ziet men onder N°. VIII. van die zelve hand.

Platte grond van Cambello's Vesting.

Kipati, Tehelia, hoofd van Cambello. Cambello plagt onder een Kipati, of Graaf, Tehelia genaamt, te staan, een trots man, die dezen nieuwen Javaanschen, dog een weinig verdraaiden titel van Kijai Pati, by uitstek boven veel andere Orangkaja's voerde, en die wy onder de Regeering van den Heer *Demmer*, een wonderlyke rolle van oproer en verraad zullen zien speelen, die hem in 't begin van 1644. zynen grysen kop gekost heeft.

Dit dorp, in drie Gehugten verdeelt, Saboy Tehelia, Saboy Hatela, en Saboy Hennebele, genaamt, en die onder haare bysondere hoofden stonden, waar van het derde alleen drie Orangkaja's had, was met ter tyd zo magtig toegenomen, dat het verre over de 1000, of 1200, zielen uitmaakte, en wel 450 weerbaare mannen, en ruim 150 Dati's, uitleveren kon, 't geen door den toevloet der vreemdelingen, van tyd tot tyd zodanig toenam, dat 'er geen nette bepaling van zielen meer op viel. Manschap van Cambello. Zy waaren van de party der Oelisiva's, en dierhalven groote vyanden der Oelilima's; gelyk nu ider van deze vreemdelingen, het zyne tot het vergrooten van den handel, en de uitstrekking van dit dorp toebragt, alzo vermeerderden zy ook wonderlyk het fraaye gezicht daar van, doordien zy verscheide nettigheden, en cieraaden, die men in andere dorpen niet vond, aan 't zelve byzetteden, en ook een menigte van vreemde, zeer aangenaame en lommerryke, zo vrugt-als andere boomen, daar aangeplant hebben; een zaak die te meer verwondering verdient, dat die vreemdelingen met zulken stroom na Cambello juist geraakt zyn, vermits het gantsch geen voordeelige reede hadt, wiens oever wat steil, en ook ontrent de rivier, daar zy hunne vaartuigen ophaalen moesten, al vry wat steenagtig was, 't geen hen veel moeite gaf, om ze in de rivier op te rukken.

Seer volkryk van Vreemdelingen.

En beroemd wegens 't eerst overbrengen der Nagelen hier uyt Ternate. Men wil dat die van Cambello ook de allereerste Amboineesen geweest zyn, die de Moer-Nagelboomen van 't eiland Makjan uyt Ternate over, en hier op het Land van Hoewamohel, ontrent de komst der Portugeesen in Amboina, gebragt hebben, van waar zy verder op dat land, en de overkusten der andere eilanden zouden voortgezet zyn.

De blyken nog by de komst der Nederlanders hier vertoont. En om te toonen, dat dit nog zo lang niet geleden was, heeft men, by de eerste komst der Nederlanders aldaar, nog eenige van die eerstgeplante boomen weten aan te wyzen, die agter den berg Massili stonden, en daar zo wel tierden, dat gansch Hoewamohel, in korten tydt, volgens zeggen van den inlander, en na gissing, in 50 a 60 jaaren, daar mede is vervult geworden.

Planke Wooning der onze onder den Dit heerlyk gewas der Nagelen alhier trok ten eersten de Nederlanders, en de Engelschen, derwaart, welke eerste al zedert de tyd van den Heer *Houtman*, den eersten Landvoogt van Amboina, hier een

 planke

Land-voogd Hout-man. planke wooning, om hunne goederen te bergen gehad hebben, die onder de Koninklyke Stadhouders, *Bassi Frangi*, *Sabadyn*, en *Daja*, het daar nog gehouden heeft, En in Leliato 's tyd inge-trokken. maar onder den barssen *Leliato* ingetrokken is, waar op toen Oorlog met dit volk, en eindelyk weer een Vrede gevolgt is, die de onsen naderhandt bewoogen heeft, om de voornoemde vesting Hardenberg boven, en beneden Waarom de vesting Harden-berg hier gelegt is. aan strand ook een sterke logie te leggen, om dit oproerig en trouloos volk, te beteugelen, dat egter van geen langen duur geweest is, alzo zy die logie, eer zy noch recht voltoid was, in 't jaar 1651. afgeloopen, en de onzen, gelyk wy elders zien zullen, trouwloos en jammerlyk vermoord hebben, heulende zeer schandelyk met de vyanden van hunnen Koning, *Mandarsjah*, en met zynen trouweloozen Stadhouder, *Madjira*, en zynen aanhang, waar toe zy, die uit den aard boos, en door het bloejen van den handel, ongemeen trots waren, nog meer aanleiding kregen, door zoo veelerley vreemdelingen, en vooral door de *Macassaaren*, die hen aanbooden, in allen deele te willen ondersteunen, gelyk zy dat ook van tyd tot tyd, zo aan hun, als aan de Hitoeësen, getoont hebben, te meer, alzo zy, behalven de smaak, die zy in de Nagelen vonden, ook de party van den Prins *Calamatta*, 's Konings broeder, en andere wederspannelingen, vry sterk trokken.

En waarom zy ons van ouds haatten. Al van ouds her, egter heeft dit volk geen goed oog op ons gehadt, voor al zedert wy, by de komst der Nassausche Vloot, hunne Nagelboomen omgekapt, en dus hunne winst en inkomen benomen hebben, dat egter, gelyk wy op zyn plaats zullen zien, niet zonder reden geschiet is. Dog men hadt beter gedaan, dat men hen maar geheel uitgeroeit had, dan souw men 'er daar na zo veel spel niet mede gehadt hebben, alzo van een ydele kas en beurs, niet anders dan beroyde zinnen, en wanhopige aanslagen, te wagten zyn, gelyk dat de tyd ons tot onse smert, by dit volk, 't geen allereerst ons bloed zeer moordadig, al ten tyde van de Heer *Jan van Gorcom*, vergieten dorst, niet dan al te veel geleert heeft, waarom ook na 't oordeel der wyste mannen hier te lande, in die en de volgende tyd, de oppergevolmagtigde en dappere Veld-Heer *Arnold de Vlaming* vry beter gedaan heeft, met niet alleen hunne boomen, maar ook dit *boos*, en met ons onversoenelyk volk, geheel en al uyt te roejen.

Behalven dat zy een groot gezag over die van Erang voerden, die by na geheel van hun afhingen, alzo zy de aanvoerders en leveranciers van Nagelen waren, die daar als ter Markt quamen, zo stonden ook nog de dorpkens Noehatoe en Massili, wel eer in 't gebergte, 't laatste ontrent een myl na 't Noord-Oosten, en 't eerste een halve myl Oost op gelegen, onder hun, van beide welke dorpen *Massili*, by de onze met de naam Massalyn bekent, de Moedergrond van alle de Ambonse Nagel-boomen, en in Oorlogs-tyden ook wel de woonplaats der Cambellesen, geweest is, alzo dit gewest, en voor al 't gebergte van Noehatoe, zeer moejelyk te beklimmen, of te naderen was. Erang, Noehata, en Massili, onder hen gestaan hebbende. Massili, de moedergrond der Ambonsche Nagelboomen.

Van de Nagel-rykheid dezer dorpkens, of van Cambello, zullen wy hier niet verder spreken, alzo dat ter plaatze, daar wy van de Nagelen in 't byzonder, als de goud-ader van Amboina, handelen, gevoeglyker geschieden zal.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE Wenteltrap, *een sware* berg, *tusschen* Loehoe, *en* Cambello. *Het Dorp* Lessidi. Way Lissa, *heerlyk geweest*. *Schoone* Jacht *op wilde* Koebeesten, &c. Lessidi 's drie Hoofd-Orangkaja's. *En* Manschap. Oud Lessidi. *Wat benoorden* Cambello. *Die van* Cambello *en* Lessidi *groote* Nagel-sluykers, *en Voorvegters*. Vesting, *en* Nagel-Comptoir *in* Lessidi *opgericht*. Lessidi, Cambello, *en* Loehoe, drie Hoofd-dorpen *op* Hoewamohel. Way Pihoe. Konings Valey. Vesting Toetop Moeloet. *Dorp* Erang, gespanschap Henneoehoe. Erang's *Manschap*. Noelaa, Tabinolo, *en* Hoelong, *onder* Erang. *Seer* Nagelryk. Manschap *dezer drie dorpen*. *'t Gebugt* Alatoe, *en* Manschap. *'t Gebugt* Temi, *dorp* Nibono, *en Toelocheli*, *onder* Erang. *Schoon geweest op* Erang. Lessidi *gemeene* Markt-plaats *dezer Dorpen*. Ajer Mira. *Het* Nassause Gat. *Reden van die benaming*. Poelo Babi. *De straat* Sole. *Hoe 't op dit* Verkens-eiland *gestelt is*. Waterplaats. *Dorp* Assahoedi. *Berg* Kelilatoe. *De Rivieren* Solopa, *en* Waypore. Houte Vesting, *in 't Jaar* 1640. *op de Strand* Arigoena *gelegt*. *In 't Jaar* 1651. *door die van* Assahoedi *afgeloopen*. Oud Assahoedi. *Berg* Oele, *en de Bacy* Haloe.

Assahoe-

Assahoedi *door de* Heer de Vlaming *verovert.* Vier Soa's, *of* Buurten. *Waren groote* Zee-roovers. *Een oud* Ambagt, *zo berispelyk niet in deze Lieden. Door den* Heer van Speult *beteugelt. Voor eenigen tyd.* Noessa Ela, *en* Noessa Nitoe. Noessa Malawa, *en andere* eilanden. *Moejelykheden met die van* Assahoedi *van 't jaar* 1651. *tot* 1658. *Door de* Heer de Vlaming *ten einde gebragt. Die van* Assahoedi *op* Manipa *geplaatst. 't Gebergte* Tapi, *Baey* Peisela. *Dorp* Hennetello. *Bogt* Hattahoeli. Binnen-meir, Tehoemina. Way Lapo, Poelo Tikos. Loehoe, *'t voornaamste der* drie Hoofd-dorpen. *Dorpen daar onder. Dorp* Noam, volk-ryk. *Het dorp* Serolauw, *zeer* Volk- *en* Nagel-ryk. *Sware* Nagelboomen *hier, reden van dien. Alle boomen, tot den* hoek *van* Sihel *uitgerooit. Onnoosele daad van die van* Serolauw. *'t Dorp* Noelehoe. Hennetoeban, *en* Manschap. Hennekelang, *en* Manschap. *Het dorp* Laäla, *en* Afbeelding. *De Rivieren* Walela, *en* Wamoele. Manschap *van* Laäla. Houte vastigheid *van ons.* Macassaarsche Vesting. *Het Dorp* Pawayl, *en* Manschap. *Het Dorp* Anin, *en* Manschap. *Groote* Nagelboom. *'t Gebergte* Calike. *Dorp* Soetela, *en* Manschap. *Dorp* Locki, *Rivier* Tenian. *Dorpen tot* Anin *behoorende. De* Hoek Hoelong. *Dorp van dien* naam. *Dorp* Luciela. *Berg* Saloe, strand *Hatamoeli. Dorp* Rora, *daar* Hidajat *zig in 't jaar* 1620. *nedersette.* Luciela *door de* Heer van Diemen, *in 't jaar* 1637. *verovert. Dorp* Saloekoe, *en* Manschap. *Magtig Dorp* Loehoe. *Rivier* Way Oelat. Hoofden *en* Buurten *van* Loehoe. *Afkomst deser* Hoofden. *En wel van den* Kipati. Amala Ela's buurt. Huwelyk, *en* Geslacht. *Verdere* Takken. Pati Nayla *'s Kinderen.* Geslacht-lyst *van het tweede* Campon, Samaneri. *Van het derde* Campon, Makatita. Mahhdoem, *eerste* Planter *van 't* Mohhammedaansch Geloove *op* Loehoe. Geslacht *der vierde* Campon. *Het Dorp* Kalike. *Dese* vier Hoofden *van* Loehoe Bestierders *van* Hoewamohel. *Hunne* bestiering *ouder, als die van* Hitoe. *Moeite tusschen den* Kipati *en* Mahhdoem *'s Soonen. Die zich tegen den zelven sterk maken. Oude* Setel *der* Koninklyke Stadhouders *hier. De* Spek-berg, Begraafplaats *der* Kimelaha's. Engelsche, *en* Hollanders *hier. Houte Logie* der laatsten. *De* Vesting Overburg, *hier gebouwt. 't Rivierken* Beerau. Loehoe's afteekening, *met hare* Vesting. Nagel-komptoir *hier van ouds, onder een aansienelyk* Opperhoofd. *Wie hier nu als* Hoofd *legt. Die van* Loehoe *de* Beste, *en die van* Cambello *de* Trotste *deser Inlanders. Verder* Gedrag *der* Loehoeneesen *ontrent ons. Van welke verscheide om hunne trouw geleden hebben. Door de* Heer de Vlaming *wel beloont. Waar de* Loehoeneesen *vervaaren zyn. Vuyle* Samenrotting *op* Hitoe, *en Gevolgen. Oude* Manschap *van* Hoewamohel. *Dorp* Liela, *en* Manschap. Hoek Lauwa. Coescoes Baey. *Vergaderplaats der* Hongi. *Rivier* Poeteh Lessi. Batoe Caloway. *Oude* Seltsaame gewoonte. *De* hoek Lauma. *'t Dorp* Way Poeteh; *zeer* Volk- *en* Nagel-ryk. Manschap. *Moed op hunnen ouden* Adel. *En op andere Saaken. Voorwending van de* Nagelen, *hier gebragt te hebben.* Hoewamohel *de Oudste* Nagel-plaats, in Amboina, *en ook der* Nederlanders. Way Poeteh *geeft aan die van* Hitoe *de* Nagelen *allereerst.*

De Wenteltrap, een swa-re berg tusschen Loehoe, en Cambello.

TUsschen Cambello, en Loehoe, lag een swaar gebergte, en onder 't selve een berg, door de onzen de Wenteltrap, en by den inlander Helat, genaamt, over welken hoogen berg, die van Cambello in anderhalf myl na de overzyde van Hoewamohel tot op Loehoe gewoon waren over te lopen.

Het dorp Lessidi.

Tusschen Cambello en Lissidi, waren ook twee hooge bergen, van welke de kleenste naast 'er aan, en op strand gelegen, de voornoemde *Calenberg*, van d' onze, dog Awalahoe van den inlander genaamt wert, en de andre, de grootste zynde, dicht by Lissidi lag, en die wy aanstonds noemen zullen.

Anderhalf myl benoorden Cambello, ontrent twee mylen en een halve van 't Nassausche gat, en anderhalf myl bezuiden Erang, plagt het dorp Lessidi te leggen, alwaar 't land na 't Westen, allenskens meer uitpuilt, en wel drie mylen breeder wort.

Way Lissa, heerlyk gewest. Schoone Jacht op wilde Koebeesten, &c.

Het lag aan de rivier Way Lissa, in een schoone en aangenaame valley, aan de voet in 't Noorden van een hoogen berg, Maloca Tapame Hoehoeme genaamt, zo lustig en vermakelyk, dat alle, die dit gewest van Hoewamohel, in zynen bloey, ja zelfs na de verwoesting van dat land, beschout hebben, zig genootzaakt vonden te bekennen, noit aanlokkelyker geweest ontmoet te hebben, behalven dat ook de jacht op wilde koebeesten en herten, die men op Cambello, Lessidi, Erang, en op Ajer Mira heeft (waar na toe veel vrylieden, met een pas-cedul, van den Landvoogd, die beesten gaan schieten) zeer veel vermaak, en een lustige oeffening aan de liefhebbers toebrengt.

Het plagt in zyn meesten bloey, magtiger

Leſſidi's drie Hoofd-Orang-kaja's.

tiger dan Cambello te zyn. Ook hadt het drie Hoofd-Orangkaja 's, waar van by uitſtek, *Iman Swacki*, de eerſte in rang by ons bekent geweeſt is, gelyk hy ook meermalen voorkomen zal. De twede was, *Latoecole*, die met een Ternataanſche Princes, Suſter van *Kaytsjili Sibori*, getrout, en dierhalven door den Prins *Aali*, tot Sengadji, of Hertog, en eindelyk tot hoofd van Leſſidi, verheven is. De derde Orangkaja, is Pati *Waran*, wiens Campon, of gehugt, in zes Soa's, of onderbuurten beſtond, waar onder de voornoemde dorpen, Eſſan en Amaholo mede waren, konnende dit derde deel van Leſſidi alleen wel 500 zielen, 230 mannen, 60 Dati 's, en by verdere uitrekening, ganſch Leſſidi wel 1400 zielen, waar onder wel 700 weerbare mannen, en 200 Dati 's uitleveren, alle mede Oeli Siva's zynde, gelyk ook de voornoemde drie dorpkens, Moeloet, Hennetawali, en Elitoeaha, die onder Leſſidi ſtonden.

En Manſchap.

Oud Leſſidi, wat benoorden Cambello.

Behalven dit Leſſidi, plagt 'er nog een oud Leſſidi, ontrent de voornoemde rots Batoe Loebang, tuſſchen de dorpkens Eſſan, en Amaholo, te leggen, dog alzo zy daar te veel door de Loehoeneſen, en anderen, gequelt wierden, zyn zy van daar na een andere plaats, een halve myl benoorden Cambello, verhuiſt.

Die van Cambello, en Leſſidi, groote Nagelſluikers, en Voorvegters.

Waren die van Cambello in hun tyd grote Nagelſluikers, en dappere voorvegters in de oorlogen, met die van Hoewamohel gevoert, deze zyn het niet minder geweeſt, hoewel 'er gevallen waren, dat zy hunne landslieden verlieten, en ons toegevallen zyn, 't geen de oorzaak geweeſt is, dat men, om hun tegen de woede der Cambelleeſen, en Erangers, hier over zeer op hen verbittert te dekken, daar een Veſting van opeengelegde zeeſteenen, rontom met pallisſaden bezet, gelegt, en een Nagelkomptoir heeft opgericht, hoewel dat mede, volgens den ongeſtadigen aart van dezen inlander, van geen langer duur geweeſt is, dan dat zy met de reſt, by den algemeinen opſtand, onder *Madjira*, weder van ons afgevallen zyn, en zich opentlyk tegen hunnen Koning, en de E. Maatſchappy aangekant, en ons volk jammerlyk vermoort hebben, welker bloed hun, en hunne makkers, naderhand vry duur betaalt gezet is.

Veſting en Nagel-komptoir in Leſſidi opgericht.

Leſſidi, Cambello, en Loehoe, Hoofd-dorpen op Hoewamohel.

Dit Leſſidi, Cambello, en Loehoe, waren de drie hooftdorpen van gantſch Hoewamohel, waar onder al de mindere dorpkens ſtonden.

Behalven de rivier Way Liſſa, heeft men ontrent Leſſidi nog een kleen riviertje, Way Pihoe, dat tuſſchen den Kâlenberg, (wel eer ook de verblyfplaats van *Kimelaha Loehoe*,) en Maloca Tapane Mahoeme, zagtkens doorſtroomde in een valley, waar in Koning *Hhbmza* zyn leger gepoſteert had, wanneer die van Cambello, hem niet ontfangen wilden; na welk geval deze valleye des Koning's valleye genaamt is.

Way Pihoe.

Konings Valey.

Ontrent dit rivierken plagt ook een ſteene ſterkte, Toetop Moeloet, dat is houd den bek, te leggen, om de Cambelleſen het uitvallen op de Leſſidiërs, toen zy nog onze bondgenooten waren, te beletten; die anders op de Leſſidiërs loerden, en hun ook wel van den berg Maloca Tapane Mahoeme met ſteenen in hun Negry beſtormt hebben.

De veſting, Toetop Moeloet.

Anderhalf myl ten noorden van Cambello heeft men het dorp Erang, zo dat Leſſidi ontrent in 't midden tuſſchen Erang en Cambello lag; makende in oude tyden het Oeli, of geſpanſchap, Henneoehoe uyt.

Dorp Erang, geſpanſchap, Henneoehoe.

Schoon dit dorp juiſt niet eigentlyk onder Cambello behoorde, hing het egter veel van 't zelve af, gelyk ze ook genootzaakt wierden, hunne zyde te volgen, want zonder die van Cambello, die hunne Nagelen aannamen, of hen toeſtonden die daar te venten, zouden zy van al hun inkomen berooft geweeſt zyn, zo dat de eene vrientſchap de andere weerdig was.

Zy ſtonden onder een Pati, *Aali*, genaamt, en waren in vier Soa's of onderbuurten verdeelt, die te zamen 462 zielen, 159 weerbare mannen, en 68 Dati 's uitmaakten.

Erangs Manſchap.

Onder hen ſtonden drie kleene dorpkens, Noeläa, Tabinolo, en Hoelong.

Noelää, Tabinolo, en Hoelong, onder Erang.

Het eerſte lag na 't Noord-Ooſten, een uur in 't gebergte, een ſterk neſt, dat veelen van ons volk gekoſt heeft eer het verovert is, waar toe hun Orangkaja, *Mackanobal Leaſſoe*, veel gewigt toe gebragt heeft.

Tobinalo lag wat dieper 't gebergte in, en ſtond zo veel als onder Noelää; maar Hoelong lag midden in 't land ontrent twee groote uuren van Erang, en een groot uur van Tabinolo. Het ſtont onder eenen Pati *Nipa*, ook wel den *Imam* van Hoelong genaamt.

Zeer Nagelryk.

Deze drie dorpkens konden zeer veel Nagelen leveren, en waren ider zo ſterk van volk, dat zy ſamen wel 1000 zielen, 330 weerbare mannen, en 122 Dati 's te voorſchyn konden brengen.

Manſchap dezer drie dorpen.

Tuſſchen Erang en Ajer Mira, is een klippig gebergte, 't geen egter een weinig ſtrand, en een kleen gehugtje, Alatoe genaamt, plag te hebben, dat ontrent 100 zielen, 30 weerbaare mannen,

't Gehugt Alatoe, en Manſchap.

en

en 15 Dati 's uitleveren kon, zynde meest Erangers, derwaarts gevlugt, en naderhant onder Noelaa gesteken.

't Gehugt Temi, en 't dorp Nibono, en Toeloeheli, onder Erang.

Dus lag 'er wat bezuiden Erang, nog een kleen gehugtje Temi, dat naderhant ook onder Erang getrokken is. Het Dorpje *Nibono*, het vyfde van 't Oeli Henneoehoe, lag een myltje bezuiden Erang, tusschen twee groote rivieren, op een langen rug, dog was mede al voor langen tydt onder Erang, als een Soa, of onder-gehugt gestoken, gelyk ook Toeloeheli, wat dieper in 't gebergte gelegen.

Schoon gewest op Erang.

Erang was mede van ouds her, en is nog, een heerlyk en uitnement vermakelyk gewest, ja een aardsch Paradys, en weergaloose Lusthof, zo van Nagelals Nooteboomen geweest, dat men van tyd tot tyd nog wel gewaar is geworden, wanneer men genootzaakt wierd, ettelyke hondert Amboineesen, en Hollanders, tot het uitroejen der Nagel- en Nootenboomen, daar omstreeks uit te zenden. Ook was het bosch van Erang met allerlei schoone vrugt- en lommerboomen, zo rykelyk voorzien, dat men zich geen lustiger streek lands, dan deze, verbeelden kan.

Lessidi, gemeene markt-plaats dezer dorpen.

De gemeene markt-plaats, daar deze laatste gehugtjens hare Nagelen, en Nooten na toe bragten, was Lessidi, zoo lang, die van Lessidi van Erang en Cambello niet afvielen, om het met ons te houden.

Ajer Mira.

Een half myl noordelyker, dan Erang, en anderhalf myl ten Zuid-Oosten van het Nassausche Gat, heeft men een schoone rivier, Ajer Mira, in de wandeling, dog eigentlyk Ajer Merah, dat is, het root Water, of anders de Moordenaars rivier, na 't vermoorden van eenige Hollanders, genaamt, die met een groote witte straal in zee stort, komende van 't naaste gebergte afrollen; dog in de Westermoesson, als 't regent, zig zeer root, en drabbig, vertoont, daar zy in de drooge tyd zo klaar, als kristal, ja byna weergaloos in helderheid is. Hier loopt het land nog meer na 't westen uit, en is wel drie en een halve myl breet.

In deze rivier was 't, daar de Macassaaren met hunne vloot, toen zy in 't Jaar 1653. na Amboina overquamen, inliepen, en zig vast maakten, ter tyd zy zich daar na wat na Assahoedi begaven.

't Nassausche Gat.

Anderhalf myl van dese voorname rivier, ontrent een myl Noorden, en dan nog een half myl Noord-Oost op, daar dit land wel tot de vyf mylen in de breedte zig uitbreit, heeft men eenen hoek, die vlak na 't Westen op Poeloe Babi, of het varkens eiland, zoodaanig aanloopt, dat het Nassausche gat tusschen dien hoek, en tusschen dat eilandje, doorstroomt.

Deze hoek (die ontrent een half myl lang, en een quart myl breed is, en waar in men in een hoek ter linker-hand twee kreeken, als beslotene meirkens, ziet, waar uyt men de vaartuigen zeer licht aan de overzeide overhaalen kan,) vertoont zig vlak van vooren, en niet alleen een stuk weegs benoorden en bezuiden den zelven, maar van daar ook tot aan de Hoek van Siel, eenigzins riffig.

Reden van die benaming.

De Straat tusschen dezen hoek, en Poeloe Babi, werd by ons het Nassausche gat genoemt, om dat de Nassausche vloot, in 't Jaar 1623. met de Zeevoogt, *Jaques l'Heremite* uitgezeilt, na zyn dood met zynen Onder-Zeevoogd, *Eugenius*, in 't gemeen *Geen Huigen Schapenham*, in 't Jaar 1625. met vier schepen, door dit gat in Amboina quam, 't geen ontrent een quart myl breed is. In het Nassausche gat ter linkerhand, zoo als men het van buiten doorvaart, ziet men een witte klip, Alang genaamt, alwaar 't oude Alang, zou gelegen hebben.

Poelo Babi.

Het eilandje, dat ten Westen van dit Nassausche gat, en van dezen Westhoek van Hoewamohel, legt, werd gemeenelyk Poeloe Babi, of het verkens-eiland, na de menigte der bosch-verkens, die men 'er op heeft, genaamt. Het legt tusschen desen hoek, en het eilandje Kelang, zynde van Kelang door een kromme guyl, ontrent half zo wyd, als het Nassausche gat, en Sole, of ook wel het gat van Hatapoeteh, genaamt, afgescheiden, in welk gat, zoo sterken stroom gaat, dat 'er geen kleene vaartuigen, zonder 't uiterste gevaar, weten door te geraken, ten deele om dat de stroom daer zo geweldig maalt, ten deele, om dat zy ten eersten, of op de wal van Kelang, of op die van dit eiland, in flarden geslagen worden, vooral, zo 'er maar wat wind by koomt.

Straat Sole.

Hoe 't op dit Verkens-eiland gesteltis.

Dit eilandje is ontrent een myl lang, en ontrent een quart myl breet. Aan de Zuid-zyde heeft het byna in 't midden, dog wat Oostelyker, een kleene inbogt, Sona genaamt, van welke af, Oost om, de gansche Oost- en Noordzyde, wat riffig is, 't geen men ook eenigzins bewesten dit inbogtje verneemt.

Het is na zyne kleenheid al vry bergen bosch-agtig, dog zonder rivieren, dan dat men een kleen spruitje bewesten het bogtje heeft.

Van dit eiland weder af op 't land van Hoewamohel, en ter zyden uyt na 't Oosten, op den West-hoek van kleen Ceram, of wel den hoek om stappende, loopt het land weder een groote ander-

Water-plaats.

anderhalf myl na 't Oosten, puilende, na dat men een kleen bogtje voorby is, een weinig uit, en dan zo regt Oost op, tot aan de zoo genaamde Waterplaats met een riffig strand loopende.

Het heeft in het Oosten mede eenkleen inbogtje, dat ten Noorden van Ajer Mira ontrent anderhalf myl, en ten Westen van Assahoedi een myl legt; dragende zyn naam, van dat ons volk in oorlogstyden daar nu en dan wel plagt water te halen.

Hier is het land van Hoewamohel ontrent weer van de zelve breedte, als 't by de rivier Ajer Mira was, gissende dit mede ontrent drie en een halve myl breed; dog van hier versmalt het land hoe langer hoe meer, en loopt van de Waterplaats Noord-Oost aan.

Gelyk nu de dorpen van *Hoewamohel*, tot nog toe van ons beschreeven, alle op de Oost-zyde van dit land leggen, alzo zal het volgende, dat wy nu nog tot aan de pas van Tanoeno toe beschryven zullen, in 't Noord-Oosten, of in 't Noorden van kleen Ceram, voorkomen.

Dorp Assahoedi.

De eerste plaats na de Waterplaats, die wy ontmoeten, ontrent een myl ten Noord-Oosten van de zelve, is het vermaarde dorp Assahoedi, al waar zig eerst een smalle inbogt, en even daar aan een uitpuilende hoek, en dan weer een inbogt, en een andere reevige hoek vertoont, ontrent welken men verscheide moerassen onder den rotzigen berg Kelilatoe ziet, dien de onsen den rooden Berg noemen, by welken aan des zelfs eene zyde, zig een onderaardsche Wooning, of Celle, vertoont, die wel eer onse vyanden tot een vaste vlugtplaats diende, te meer, alzo zy van onderen, door eenen naauwen en verborgen toegang, daar op wisten te komen, daar hen niemand, zonder groot gevaar, genaken kon.

Berg Kelilatoe.

Rivieren Solopa, en Way Pore.

Beneden langs dezen berg ziet men de rivier Solopa; dog wat Suydelyker de rivier Way Pore, die wel veel groter, maar brak van Water, en daarom door ons volk de Zoute rivier genaamt is, 't geen ook wel te gelooven is, alzo zy haaren oorspronk uyt een vuil Moeras, of kleen binnen-meir, heeft.

Houte Vesting in 't jaar 1640. op 't strand Arigoena gelegt.

Op het strand Arigoena, tusschen deze twee rivieren, heeft de Landvoogt *Jan Ottens*, in 't jaar 1640. een Houte Vesting, met noodige besetting, gelegt, om de vreemde Nagel-sluikers, die zig veel herwaards om de schoone reede begaven, waar te nemen; dog deze Vesting is al mede (gelyk wy zien zullen,) in 't jaar 1651. door die van Assahoedi, na dat zy al ons volk vermoort hadden, afgeloopen.

Dog in 't Jaar 1651. door die van Assahoedi afgeloopen.

Agter dit dorp plagt, in de tyden van de Heer *Artus Gysels*, oud Assahoedi te leggen, met welk dorp die Heer groote moeite kreeg, zo verre, dat hy in 't jaar 1632. genoodsaakt was het den Oorlog aan te doen, en alle boomen om verre te hakken.

Oud Assahoedi.

Berg Oele, Baay Haloe.

Beoosten Assahoedi, legt de Berg, Oele, door ons volk de Bonoasche berg genaamt, om dat die van Bonoa, in de laatste Oorlogen derwaarts gevlugt, zig op dien berg versterkt hadden.

Tusschen deze twee bergen is een kleene vlakte, en agter de zelve de beslootene kleene bay, Haloe, waar in men tegen alle winden zeker legt; dog voor de zelve is het wat riffig, zo dat men moeite heeft om 'er in te komen; 't geen egter onze vyanden niet belette in de laatsten Oorlog menigvuldige uitvallen hier uit te doen, eer wy eens wisten, waar zy van daan quamen. Hoe egter de wakkere en onvermoeide Heer, *Arnold de Vlaming*, in 't jaar 1655. dit vuil gebroed der Assahoediers hier heeft weten te vernestelen, en hunne schuilhoeken te ontdekken, zullen wy omstandig elders zien.

Assahoedi door de Hr. de Vlaming verovert.

Dit dorp stondt wel eer onder eenen *Radja*, of *Latoe Assanke*, die wel een groot Koning moet geweest zyn, vermits Radja, in 't Maleits, en Latoe, in 't Amboinees, Koning beteekent.

Vier Soa's of buurten.

Het dorp bestond uit vier Soa's, of onder-buurten, waar van de eerste, Noeroe Latoe, onder den Koning stont, wiens geslagt geheel uitgestorven, waar na het gezag op Tamaela (dat is Jonker) Hatela vervallen is, uyt welk stamhuis zig nog lang daar na de Orangkaja *Camera*, (of Land-Raad) *Laulata*, op Manipa aan de Vesting, met nog een andere Orangkaja *Amanitoe*, onthouden heeft.

De tweede Soa, *Noeroe Assal*, stont onder eenen *Tamaela Oewen*, die ook in de Land-raad als een lid zat. De derde zynde nog een minder *Tamaela Assal*, van welken nog een nazaat aan den rooden berg, ontrent 't Kasteel Victoria, leefde, waar van wy hier na nog spreeken zullen; en het vierde, van eenen *Cajoan*, mede meest uitgestorven.

Waren groote Zeeroovers.

Deze Ingezetenen van Assahoedi, waren van ouds her stoutte Zee-roovers, gelyk die van Bonoa, en meer andere eilanden, en gelyk de Papoewa's nog zyn; een Ambacht, 't geen aanleiding tot den oudsten handel, in de wereld, te weten, den slavenhandel, gegeven heeft; en dat men voor zo oneerlyk en berispelyk in deze onnosele en domme Cerammers, en andere eilanders, niet keuren moet, alzo de aloude Helden der Grie-

Een oud Ambacht, zo berispelyk niet in deze lieden.

Grieken, gelyk wy in 't eerste Deel van dit werk uitvoerig toonen, daar van niet vry waren, ja hun werk maakten van menschen te rooven.

Door de Hr. van Speult beteugeid. Zy deeden met hun Zeerooven onze vrienden veel afbreuk, 't geen de Heer *Herman van Speult* in 't jaar 1619. noodzaakte deze Hoewamohelesen dit Ambagt te verleeren, en hen in hun nest aan te tasten, waar op zy beloofden, dit menschen-rooven te zullen nalaten; maar 't en duurde niet lang, alzo dit het eenigste middel was, waar op deze stoute en luye gasten bestonden, zig van geen winst der Nagelen konnende voeden, en zig verder enkel met de visschery, en het Sagoe kloppen, bezig houdende, waar van niet veel overschietende, dwong hen de nood weer aan 't zeerooven te gaan, zig op de ontoegankelyke vlugt-bergen, die zy voor ongenaakbaar hielden, vertrouwende.

Voor eenige tyd.

Noessa Ela, en Noessa Nitoe. Voor, en rondom, den berg van Assahoedi, heeft men na zee toe ettelyke kleene eilandekens, van welke het grootste, zeer rotzig en scherp, Noessa Ela, recht voor Assahoedi zig vertoont. Andere noemen dit Noessa Nitoe, of het Duivels eiland, waar op een Vesting, Nabi genaamt, plagt te staan. In 't Noord-Oosten heeft men 't eilandeken, Malawa, na 't welke, Oost aan, nog eenige andre volgen, die Oeka Choeway, Oeka Talla, Oeka Nitoe, enz. genaamt werden.

Noessa Malawa, en andere eilandekens hier.

Moejelykheden, met die van Assahoedi, van 't jaar 1651. tot 't jaar 1656. Wat gevallen de E. Maatschappy, met deze stoute gasten in den Oorlog, by Madjira's afval, van 't jaar 1651. tot 't jaar 1656, gehad heeft, alzo de vyanden, met een groote onderstand van Maccassaaren, Malleyers, Ternataanen, &c. gedekt, zig met zeven sterkten boven malkanderen vast gemaakt hadden, en hoe zy mede door de dapperheid van den Heer de Vlaming getemt zyn, zullen wy omstandig op zyn plaats verhaalen, en te gelyk dan aanwysen, hoe dit schoon land tot een woestyn gemaakt, en geheel ontvolkt is, om aan anderen te leeren, niet wederspannig te zyn.

Door de Hr. de Vlaming ten einde gebragt.

Die van Assahoedi op Manipa geplaatst. Men heeft hen zedert mede op 't eiland Manipa, agter de Vesting Wantrou, op Tomilehoe, of wel Beoosten by die van Kelang, Massavoy, Toeban en Loehoe, gelyk wy in de beschryving van Manipa, en Bonoa, reeds aangehaalt hebben, geplaatst.

Gebergte Tapi, Baay, Peisela. Een myl beoosten Assahoedi, ziet men het scherp voor uitsteekende gebergte, Tapi, naast aan 't welke een diepe Baay, Peisela by den inlander, dog by d' onze Gysels Baay, genaamt, na 't Zuiden vry diep inschiet, van voren ook met een rifje bezet, alwaar het land niet boven anderhalve myl breed is.

Dorp Hennetello. Wanneer men van hier een halve dag Zuid-Oost aan land-waart ingaat, komt men by het wel eer vermaarde dorp, Hennetello, diep lantwaart in gelegen, dat in zynen bloey wel in drie bysondere dorpen bestont, 't geen ook hunne naam in 't Amboinees te kennen geeft; dog zyn die drie, naderhand tot een dorp zamen gesmolten.

Ontrent midden in 't land, tusschen Peisela in 't Noorden, en het Meir Noan in het Zuid-Oosten, drie mylen beoosten Assahoedi, lag dit groot dorp, dog bestond meest uyt Alfoereesen, of wilde bergliedenˎ die in 't eerst onder geen strand-dorpen stonden, hoewel zy daar na met die van Laala vriendschap hielden, dog eindelyk zig by die van Assahoedi, als de naast geleegene, voegden, om met hen te scheppen.

Hoe hen de Landvoogd *Gysels* te vergeefs aangetast heeft, en hoe zy zedert van daar verstroyt zyn, zullen wy elders zien.

Bogt Hattahoeli. Pas beoosten dezen scherpen hoek, Tapi, ontmoet men een andren, diepen inbogt, Hattahoeli genaamt, die weer in verscheide zeldzame binnen-wateren, even als of ieder een vertrek op zig zelven was, verdeelt word. Even agter die binnen-wateren, heeft men een groot binnen-meir, Tehoemina, dat door zekere klippen, zig van buiten als een onderaardsch hol vertoonende, in Zee uitwatert.

Binnen-meir, Tehoemina.

In alle deze wateren is het vol Kaymans, dat wel te gelooven is, alzo die de Moerassen en binnen-wateren zoeken, en hier niet gemoeit nog verdreven worden.

Way Lapo. Poeloe Tikos. Op den Oost-hoek, heeft men nog een versche rivier, Way Lapo genaamt, en dicht daar by Poeloe Tikos, of 't Muisen-eiland, zynde dit strand verder Oost aan, tot den pas van Tanoeno, meest moerassig, woest, en onbewoont, en schiet het land daar Noord-Oost en Oost aan zoodanig in, dat het by Poeloe Tikos, maar vyf quart, of anderhalf myl, en by de pas zelf maar een myl, wyd is.

Dus verre nu tot aan den naauwen hals, of de pas van Tanoeno, die kleen Ceram van het groote scheit, genadert, zo zullen wy by die zelve, nu na de overzyde, of het Oostelyk deel van Hoewamohel, overstappen, en zo Zuiden aan, weer na den Hoek van Siel, om ook de dorpen, die aan de Oost-zyde leggen, te beschryven, voortgaan.

Loehoe, 't voornaamste der drie hoofd-dorpen. Dog moeten wy voor af zeggen, dat, gelyk Loehoe een van de drie hoofd-dorpen op Hoewamohel was, het, zo in opzigt van 't getal der dorpen, daar onder staande, als dat daar de Ternataansche

sche Stadhouders op Gammasongi, hunnen Zetel geplaatst hadden, en ook in opzigt van veele andere zaaken, het voornaamste van deze drie geweest is.

Dorpen daar onder staande.

De dorpen nu, die onder Loehoe stonden, of liever hare Nagelen daar ter markt bragten, alzo die mindere dorpen altyd styf loochenden, onder di van Loehoe oit gestaan te hebben, waren Seroelau, Noeheloe, Laala, Hennekelang, Hennewali, Hennetoeban, Henneleffi, Pauwayl, Locki, Soetela, Hoelong, Rora, Leffiëla, Saloekoe, Liela, Way Poeteh, en Siel.

Dorp Noam, volkryk.

Naast aan de pas van Tanoeno plagt in oude tyden de volkryke Negry Noam aan een Talaga, of Binnenwater, te leggen, dog daar is geen mensch van overgeschooten, alzo dit dorp genootzaakt geweest is, wegens de ongezondheid van 't land te dier plaatze, te verhuizen, of uitgestorven, en versmolten is.

't Dorp Seroelauw, zeer volk- en Nagelryk.

Het dorpken, Seroelauw, dat meer na 't Zuiden legt, (waar na toe het land zich met een flauwe bogt buigt, gelyk het al, eer men aan dat meir komt, hoe langer hoe meer verbreed) is in oude tyden een zeer volk- en Nagel-ryke Negry geweest, zodanig, dat 'er in haare Oeli, of gespanschap, enkele boomen waren, die een Bahara, of 550 pond Nagelen, in eenen Nagel-oogst, konden opbrengen, waar van men oordeelt oorzaak te zyn, dat zy, by 't uitroejen der Nagel-boomen in de eerste tyden, ongemoeit bleven staan, en aldus vry groter, dan die aan strand stonden, geworden zyn, hoedaanige boomen men hier en daar op afgeleegce gebergten meer gevonden heeft. Van dit Seroelau af, tot de hoek van Siel toe, wierden in 't jaar 1625. alle de Nagelboomen, zoo verre men komen kon, door hulp der Nassausche Vloot verwoest, gelyk in 't jaar 1633. onder de Heer Gysels nog eens geschied is.

Swaare Nagel-boomen hier, Reden van dien.

Alle boomen, tot den hoek van Siel uitgeroeit.

Onnozele daad van die van Seroelauw.

Men zegt, dat het volk van dit dorp zo dom was, dat zy, een vaartuig uit Banda voorheen, daar ten handel gekomen, ziende zeilen, roejen, en als een blixem voorby het strand vliegen, de proef willende nemen, of zy dit niet na konden doen, kloekmoedig ten groote getale op een hooge Waringin-boom, met panggajen of schep-riemen in de hant tot aan den top geklommen zyn, alwaar ze eerst het zeil opgehaalt zich op de takken verdeelt, en alle sterk hebben beginnen te zingen, en scheppen; dog het schip niet voortgaande, is'er een, nog wat snediger als de andre, na beneden gelopen, zeggende, dat dit geen wonder was, dat het niet voortging, alzo de boom, waar op de Bandanesen zaten, los, en deze nog aan zyn wortel vast was; maar dat hy wel raat wist, om dit te helpen; daar op hakte hy met zyn parang (of hakmes) dien boom zo schielyk ter neder, dat al die verstandige scheppers met boom met al, eer zy 'er om dagten, na beneden quamen, waar door veelen arm en been braken, en zommige jammerlyk het leven lieten.

't Dorp Noelehoe.

De naaste Negry, die aan Seroelauw volgde, was Noelehoe, die in 't Noord Westen, en van Laäla ontrent een myl lag, dog die is metter tyt mede versmolten, schoon men wil, dat zy in oude tyden 200 zielen, wel 82 weerbare mannen, en 30 Dati 's uitleveren kon.

Hennetoeban, en manschap.

Daar aan volgde, wat Zuidelyker aan, Hennetoeban, een dorp, dat mede eenige betrekking tot de Javaanen van Toeban schynt gehad te hebben, alzo het dien naam niet vergeefs gedragen heeft. Ook was het redelyk magtig, alzo het 400 zielen, 190 weerbare mannen, en 67 Dati 's, optelde.

Hennekelang, en manschap.

Wat meer Landwaard in, een myl van strand tusschen Hennetoeban en Laäla, recht agter 't laatste lag Hennekelang, een fraai dorp, en al vry vermogend, alsoo men hier 390 zielen, 160 weerbaare mannen, en 58 Dati 's had.

Dorp Laäla, en afbeelding.

Naast hier aan volgde het dorp Laäla, de Hooft-plaats van een bysonder gespanschap, bestaande uit dit, en de vier laatstgemelde dorpen. Ook begon dit Land hier weer breder na 't Zuiden te worden. Men ziet dit kleen dorp zeer lustig in de plaat N°. IX. by 't Sagoe-bosch leggen. Het lag ontrent twee mylen van de Pas van Tanoeno, en wat verder het dorp Lokki, diens evenmatigheit hier aan de Oost-zyde, even eens als 't land aan de West-zyde was.

Rivieren Walela, en Wamoele.

Manschap van Laäla.

Dit dorp is aan een vlakken oever geplaatst, ten wederzyden een schoone rivier hebbende, de eene Walela, en de andere Wamoele genaamt. Het was verdeelt in drie Soa's, en wel 600 zielen sterk, zo dat het ruim 200 weerbare mannen, en 90 Dati 's, uitleveren kon.

Houte vastigheit van ons.

Ontrent de laatste rivier is in vorige tyden een houte vastigeit van de Nederlanders geweest, die onder *Madjira's* regering in 't moordjaar 1651. mede is afgeloopen.

Macassaarse vesting.

Twee jaaren daar na, hebben de Macassaren hier weer een groote vesting gebouwd, om dese tot een spys-kamer voor hunne troepen op Assahoedi te houden, vermits tusschen Laäla en Lokki veel Sagoe valt; dog in 't jaar 1654. is de zelve door de onzen verovert.

Het dorp Pawayl, en manschap.

Naast aan Laäla lag het dorp Pawayl, ontrent een myl van Lokki, op strand konnende 200 zielen 80 weerbare mannen, en 26 Dati 's, uitleveren.

Een

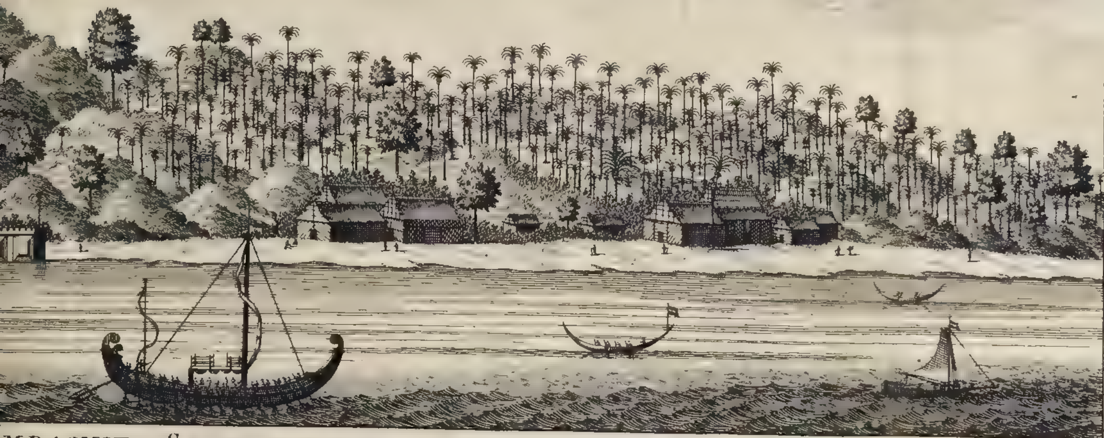
LAÄLA BY

LOEHOE, EN

HET

MPAGNIES SAGOE-BOSCH.

E FORTRES OVERBURG.

ORP SAWAY.

F. Ottens fecit

Het dorp Anin, en manschap.

Een halve myl Zuidelyker was het dorp Anin, anders ook wel Henneleffi genaamt, digt by 't ftrand, fterk 230 zielen, waar onder men 103 weerbare mannen, en 33 Dati's telde. Hier plagt ook een Nagelboom te zyn, die wel een Bahaar Nagelen gaf, waar mede de Hitoeëfe gefanten de Hollanders lokten.

Groote Nagelboom.

'tGebergte Calike.

Tuffchen dit Anin, zynde het hoofd van 't gefpanfchap van vyf dorpen, dat wy nu befchryven, en tuffchen Ajer Mira, aan de Weft-zyde van Hoewamohel, lag het rotzig en ongemakkelyk gebergte Calike, by de onzen het fpellewerkskuffen, van wegen de fcherpheit der klippen die men over moeft, genaamt, van 't welke in 't vervolg meer zal gefproken worden.

Daar dit Land tot aan Laäla meeft Zuid-Weft geftrekt had, begon het nu van Laäla af meeft regt Zuiden aan te loopen, en zig van Anin, tot aan Lokki, weer op zyn breetfte te vertoonen.

't Dorp Soetela, en manfchap.

Naaft aan Henneleffi of Anin, een half myl Zuidelyker en een half myl Noordelyker, dan Lokki, hoewel wat landwaart in, lag het dorp Soetela, 't geen wel 180 zielen, 70 weerbare mannen, en 22 Dati's, gewoon was op te geven.

Dorp Lokki; rivier Tenian.

Een half myl Zuidelyker, en een myl benoorden het dorp Hoelong, lag het dorp Lokki in een kleenen inbogt, aan 't ftrant Tanamma Timul, alwaar men ook de rivier Tenian had. De Kimelaha's hadde de zelve wel eer verfterkt, plaatzende daar, uit verfcheide bygelegene dorpen, eenig volk. Het lag drie mylen benoorden Loehoe, en 't was die plaats, daar Kimelaha Madjira zo veel vaftigheden boven malkanderen gemaakt had, en daar hy zo fchandelyk met al de zynen uit gejaagt wiert, gelyk wy elders zullen zien.

Verdre dorpen tot Anin behorende.

Het behoorde mede onder het gefpanfchap van Anin, gelyk ook Soetela, Hennewali en Pawayl.

Hoek Hoelong, dorp van dien naam.

Een myl hooger na 't Zuiden lag de groote, dog zeer vlakke hoek Hoelong, alom met Mangi-Mangi-boomen bezet, waar agter wel eer ontrent een myl een dorp van den zelven naam lag, diens volk meeft uitgeftorven, en verfmolten is.

Dorp Luciela.

De naafte plaats hier aan ftrand is Lesfiëla, by ons Luciëla genaamt, een dorp ontrent en half myl Zuid-Weftelyker op, hoewel aan de Zuidzyde des lands. Het lag aan een fcherp afgaanden berg, die zig in zee als een kafteel of Borftweering van rotzen vertoonde, die men Saloe noemde. Ook had men daar ontrent geen ftrand, dan 't ftrand Hatamoeli, aan de Zuidzyde gelegen.

Berg Saloe, en 't ftrand Hatamoeli.

't Dorp Rora, daar Hidajat zig

Een half myl na het gebergte, wat nader aan Hoelong, dan aan Luciëla, had men het dorpje Rora, dat mede onder Luciela behoorde, waar heen de Ternataanfche Stadhouder *Hidajat*, met het Opperhooft van Loehoe gefchil over het wegen der Nagelen hebbende, in 't jaar 1620. van Gammafongi opkraamde, met voornemen om zig hoe langer hoe meer van ons te verwyderen, en zig op dien berg tegen ons fterk te maken, 't geen voornamelyk onder de Kimelaha's Leliato en Loehoe gefchiede; weshalven dit Luciëla in 't jaar 1637. door den Opper Landvoogt van Indiën, de Heer *Antoni van Diemen*, aangetaft, verovert, en zodanig verwoeft is, dat het zedert onbewoont gebleven, en 't oude Gammafongi weer tot een Setel der Ternataanfche Stadhouders gebruikt is.

1620. nederzette.

Luciëla door de Heer van Diemen in 't jaar 1637. verovert.

Naaft aan Luciëla, Zuid-Weft aan, boog dit land zig zeer fchielyk na 't Zuid-Weften, en dan verder na het Zuiden, tot dicht aan den hoek van Siël, daar het weer wat Zuid-weftelyker ftrekte, om dat de hoek van Siël vlak Zuiden aanliep.

't dorp Saloekoe en manfchap.

Een weinig verder als Luciëla, alwaar dit land Zuid-Weft aanloopt, en een begin maken wil, om zich tot op een myl breedte te verfmallen, plagt men het dorp Saloekoe op een fteilen berg, die vol rotzen en klippen en niet wel te genaken was, te hebben, dat ontrent 200 zielen, 98 weerbare mannen, en 20 Dati's, uitleveren kon.

Magtig dorp Loehoe.

Naaft hier aan, drie en een half myl benoorden Siël's hoek, deed zig de derde Hooft-Negry van Hoewamohel, en het voornaamfte dorp aan deze zyde van het geheel land op kleen Ceram, het wydvermaarde Loehoe op.

Rivier Way Oelat.

Het lag aan de rivier Way Oelat, en verfpreidde zig wyd en zyd ten deele na het klippig gebergte, ten deele na 't ftrand, daar ontrent gelegen.

Hoofden en buurten van Loehoe.

Over dit dorp had men vier Hooft-Orangkaja's, die weer over vier Campons of buurten regeerden, onder alle welke de Kipati van Loehoe de aanzienelykfte, en de eerfte in rang was.

Het eerfte Campon, genaamt Waran Leytoe, was onder den Kipati, waar nevens nog drie kleene Orangkaja's waren, te weten Waran Befi, Mahoe Befi, en Loehoe Tican, benevens des Kipati's broeder, Loehoe Befi.

Het tweede, Samaneri ftont onder Kottaulima, wiens tweede mede-beftierder Caloewa was.

Het derde, Noeroe Makatita, ftont onder Nagaroe Lamoe, Pati Halat en Kelitoewa.

Het vierde Timul Pawayl, ftont onder Lojata, en zynen Orang *Toeha*, of oudfte, *Loebefi*.

Afkomft dezer hoofden.

Deze vier verhaalen hun afkomft aldus.

In

En wel van den Kipati.

In opzigt van den Kipati vertelt men, dat van ouds hier twee broeders uit Waran, of Banda, *Oeloe Ela*, en *Amala Ela*, op het strand van Loehoe zyn komen aandryven, van welke de jongste tot zyn verblyf het verheven en klippig strand by het riviertje Waran (na hun land zo genaamt) verkoos, gelyk hy zich aldaar metter woon ook goet vont neder te zetten.

Zyn broeder *Oeloe Ela* wilde hem wat verder hebben; dog hy antwoorde: wat verder? het is hier goet voor my. Het is wel, zeide *Oeloe Ela*, men zal uw Campon dan ook Samaneri, dat is, wat verder, noemen; waar van dit Campon dien naam behouden heeft. *Oeloe Ela* begaf zich wat hooger op, en zettede zig ontrent de rivier Way Oelat neder, welk strand en plaats hy Tommolale noemde.

Amala Ela's buurt, huwelyk, en geslacht.

Boven aan deze rivier vond hy eenige wilde berg-luiden, met welke hy door een hond, die hem eerst overtuigde, dat 'er menschen waren, in gesprek quam, verstaande, dat hun *Orangkaja Tamaëla Oelat* genaamt was, uit welk volk hy een vrouw troude, by welke hy vier zoonen kreeg.

Van den eersten, Pati *Anoen*, zyn 'er geen meer overig.

Verdre takken.

De tweede was Pati *Nayla*, de derde Pati *Keker*, en de vierde, *Loehoe Besi* genaamt.

Pati Nayla's kinderen.

Pati Nayla won een zoon, Pati *Wali*, diens zoon weer *Hatoe Seke* was, die twee zoonen, *Tagalissa* en *Patil*, naliet.

Tagalissa had een zoon, *Pati Leka* genaamt, die aan 't kasteel Victoria onthalst is, nalatende eenen *Panil*, die eenen *Wali* gewan, wiens zoon *Ticali* was.

Geslagts-Lyst van het twede Campon, Samaneri.

Het geslacht nu van *Samaneri*, 't geen anders *Kottaulima* genaamt is, wort aldus opgetelt, *Amala Ela* liet een zoon na, *Tay Mattaena* wiens zoon, *Mattaena Heloe* geweest is. Van deze quam *Hoewa Linay*, voort wiens zoon *Oenos* genaamt wierd, die eenen *Perotanna* naliet. Deze had twee zoonen, *Kaki Tarroe* en *Sekeronea*, van welke de jongste een zoon *Bagadat*, dog de oudste vier zoonen, *Ticos*, *Parmata*, *Pati Holit*, en *Lawaliboe* genaamt, naliet. *Parmata* had twee zoonen, die na Batavia gezonden, en *Adjaran* en *Tanna* genaamt zyn, behalven welke hy nog eenen *Tommatalla* had. *Pati Holit* liet *Hadji* na (die nu op Hila is) als ook *Poerisane*, en *Berhamnio*, die ook na Batavia verzonden is. *Lawaliboe* liet na eenen *Koëela*, die nog lang 'er na op Mamalo gevonden wierd.

Van het derde Campon Makatita.

Het derde Campon of buurt Makatita, verhaalt zyne afkomst zodanig, dat *Naroelamoe*, de eerste van dit stamhuis, gesproten is van eenen *Kelitoewa*, die van Roeman, by Lissabatta, hier is komen aandryven, nalatende een zoon *Soelissa*. Deze bragt eenen *Mahhdoem* voort, die Priester en eerste voortzetter van het Mohhammedaansche gelove op Loehoe geworden is. Hy liet vier zoonen na, *Oessen*, *Habiboe*, *Hidajat* en *Alawadyn*. *Oessen* liet na, eenen *Coelipa*, en deze weer eenen *Kackialija*, wiens zoon *Boeëne*, of anders *Orangkaja Moeda*, genaamt wiert. Deze gewan een zoon *Latoehoelia*, en drie zusters. *Habiboe* liet ook een zoon na, *Tingal*, van welke *Tenoebesi* en *Kiboeba*, (anders ook wel *Imam Wayleola* genaamt,) voortgesproten zyn, die weer eenen *Maoel*, gelyk die eenen *Lissaele* naliet.

Mahhdoem, eerste planter van 't Mohhammedaanse gelove op Loehoe.

Geslacht van 't vierde Campon, of van Timoel Pawayl.

Timoel Pawayl's des *Orangkaja's* nazaten waren deze volgende, *Laubesi* was gesproten van *Gilolo*, alwaar hy hooft van Timul en Lojata geweest was. Hy was geboren en ook hooft geweest tot Pawayl, nalatende een zoon *Paca Paca*, diens zoon *Maradja Goena* was. *Lojata's* geslagt is al voor lange jaaren uit de werelt geweest; dog hy is vervangen door eenen *Hatio Mamalo*, ook wel *Tamaëla Kalike* genaamt, en door *Patija*, anders *Kramer* genaamt, die twee broeders waren. Dat zy hem vervingen, geschiede, om dat hunne voorvaderen aan een zuster van *Lojata* waren getrout geweest; want anders waren zy hoofden van Kalike, een dorp der Alfoereesen, wel eer agter Gamma-Songi op den berg Helat gelegen. *Hatieb Mamalo* liet drie zoonen na, *Hadji*, *Abdul Rahhman*, en *Barhamme*. *Abdul Rahhman* liet *Gorma* en *Tigatalla* na. *Kramer* had twee zoonen, *Sekebire* en *Warna Beë*.

Het dorp Kalike.

Wy haalen deze geslagten wat nader op, om aan te wyzen, wie in elk van deze stamhuizen, in vervolg van tyt by versterf, de naaste tot de regeering is, waar uit men anders noit, zo daar van, in opzicht van de voornaamste geslagten, geen nette aantekening gehouden wiert, zou konnen geraken.

Deze vier Hoofden van Loehoe bestierders van Hoewamohel's Oostzyde.

Deze vier Oppersten van Loehoe zyn de bestierders niet alleen van het dorp Loehoe, maar ook van de gansche Oostzyde van Hoewamohel geweest, en hebben zich in het stuk van 's lands bestier geheel na den trant der Hitoeësen gedragen; hoewel deze regering vry ouder, dan die van Hitoe, is, alzo zy de zelve tot in 't jaar 1400. weten op te rekenen, en zaken verhalen, die daar mede beginnen.

Hunne bestiering ouder, als die van Hitoe.

Moeitte tusschen den Kipati, en Mahh-

De Kipati was altyd onder hen de eerste, en voorzitter in de Vergadering, dat al vry eendragtig henen schokte, tot hy eens geschil kreeg met de zoonen van *Imam Mahhdoem*, over een zaak van weinig belang, 't geen dit geslagt, kort te voren

doems zonen.

voren in kennis met de Tidoreſen geraakt, aanleiding gaf, om zig tegen den Kipati ſterk te maken, 't geen zy egter niet by den koning van Tidore, die die hen den titel gaf van Gnaroe lamoe, dat is 't groot dorp, maar by den koning van Ternate, als de magtigſte vorſt der Moluccos, om dat hy met de Portugeeſen in verbond was, gingen zoeken, gelyk wy elders omſtandiger zullen voorſtellen.

Die zich tegen den zelve ſterk maken.

Oude Setel der koninklyke Stadhouders hier.

Dit Loehoe plagt, gelyk meermaals gezegt is, ook de Setel der aloude koninklyke Ternataanſche Stadhouders, van *Roebohongi's* tyd af in 't jaar 1570, tot den opſtant onder *Madjira*, in 't jaar 1651, te zyn, uitgenomen dat *Hidajat* voor een tyd na Rora en Luciëla week.

Spek-berg, begraafplaats der Kimelaha's.

Zy hielden huis op 't groene veld Gamma Songi, dat een half myl van oud Loehoe legt, waar ontrent een heuvel, by de onzen de Spek-berg genaamt, geweeſt is, waar op de Kimelaha's begraven zyn.

Engelſche en Hollanders hier.

Dat hier ook Engelſchen geweeſt zyn, zullen wy elders zien, gelyk mede wanneer de Hollanders zig hier ter neder gezet hebben.

Houte Logie der laatſten.

In de oudſte tyden hadden de Hollanders hier ook een houte logie op oud Loehoe, die by ongeluk afbrandde, zedert welke 'er geen weer opgericht is, tot dat eindelyk de Heer *Demmer* hier een ſteene veſting van 54 voeten in 't vierkant, hoedanige van grootte 'er gene in Amboina is, liet opbouwen, Overburg genaamt, ontrent Gamma Songi, by het kleen riviertje Beerau geplaatſt, en rondom van een ſteene borſtweering met twee punten voorzien, waar ontrent ook 't ganſch dorp uitgebreid is, gelyk wy hier in de plaat No. X. vertoonen, zo als zy in 't jaar 1714. nog in wezen was.

De Veſting Overburg hier gebouwt.

Riviertken Berau.

Loehoe's aftekening, met hare Veſting.

Nagel-Comptoir van ouds onder een aanzienelyk Opperhooft.

Men had hier van wegen de E. Maatſchappy van ouds een Comptoir, het aanzienelykſte op dit land, alwaar een Opperkoopman als Opperhooft plagt te leggen, die hier hare zaken, en voor al die van 't inwegen en ontfangen der Nagelen, waarnam, gelyk 'er in de veſting ook een ſterke bezetting was, over welke hy gebood, dat tot in 't jaar 1651. duurde, na welke tyd hier een krygshooft gelegen heeft, tot dat in 't jaar 1655 a 1656. dit ganſche land Hoewamohel ontvolkt, en verwoeſt is, hoewel na die tyt de veſting nog ſtaande gebleven, en zedert daar een Sergeant met 20 zoldaten gelegt is, zo om een wakend oog op de vreemdelingen te houden, als wel voornamelyk om dit land gedurig te doorlopen, en alle ſpecery-boomen, die 'er nog al veel gevonden werden, uit te roejen. Ook legt hy hier, om op het Sagoe-boſch, 't geen de E. Maatſchappy, als overwinnaar van dit land, zich toegeeigent heeft, en dat zy gewoon is voor drie jaren aan eenen van de vry-borgers aan 't kaſteel Victoria te verpachten, uit haren naam te letten.

Wie hier nu als Hooft legt.

Deze Sergeant ſtaat onder het Opperhooft van Hitoe.

Wat verdre ommeſlag en gevallen de E. Maatſchappy hier gehad heeft, en wat Opperhoofden hier vervolgens geweeſt zyn, zullen wy by een byzondere Lyſt onder de Bedienden van Amboina opgeven.

Onder alle de Hoewamoheleſen wierden die van Loehoe voor de beſte, en die het gemakkelykſt te behandelen waren, gehouden, daar die van Cambello in tegendeel onverdragelyk trots en fors waren.

Die van Loehoe de beſte en die van Cambello de trotſte dezer inlanders.

Ook oordeeltmen, dat zy meer uit vreeze, en door verleiding en dwang van *Madjira* en zynen aanhang, als wel uit eigen beweging tot afval geraakt, en wederſpannig tegen hunnen eigen vorſt, en ons geworden zyn, met dit onderſcheid egter, dat de Kipati, en zyn aanhang, tegen de onzen altyd geveinſt, dog de andre drie buurten meeſt voor ons, en tegen die van *Madjira's* aanhang, geweeſt zyn, gelyk zy onze beſcherming ook gedurig verzogt, en ons van veel dingen tydig gewaarſchout hebben, hoewel zy eindelyk genootzaakt wierden, mede na Lokki te vlugten, van welke plaats egter veelen, als zy maar konden, tot ons weer over liepen; egter is het naderhant verſcheiden van hen zuur opgebroken, dat zy den onzen trouw gebleven, en van hunne landsliëden afgeweken waren, 't geen *Boene*, den Orangkaja *Moeda*, *Abdul Rahhman*, en meer anderen het leven gekoſt heeft, behalven dat deze arme Loehoereſen, nu by ons weer overgelopen, en op Loehoe wonende, in 't jaar 1654. by zekeren ſchielyken uitval der Macaſſaren, zeer veel, gelyk wy verder tonen, geleden hebben.

Verder gedrag der Loehoeneſen ontrent ons.

Van welke verſcheiden om hun trouw geleden hebben.

De oude Orangkaja *Samſammoe* uit het Campon Makkatita, en de oude Orangkaja *Kramer* van Timul Pawayl, zyn, om hunne byzondere trouw aan ons bewezen, door den Heer *Arnold de Vlaming* met een maandelyk onderhout begunſtigt, gelyk zy ook nevens andre verlof gekregen hebben, op hun oud land ontrent de veſting weer te mogen woonen, voor welk laatſte de oude *Samſammoe* bedankt heeft; dog de andre Loehoeneſen zyn meeſt hier en daar op de kuſt van Hitoe ondergeſteken, die ook wel met het een of 't ander begunſtigt zyn, dog 't geen zy zich in 't jaar 1671. weer onweerdig gemaakt hadden,

Door den Heer de Vlaming wel beloont.

Waar de Loehoeneſen vervaren zyn.

door

door een vuile zamenrotting, by eenen *Djahat*, zoon van *Kiay Tomelale*, gewezen Markt-meester op Loehoe begonnen, en verder door eenige stoute oproermakers van Lessidi en Cambello voortgezet, waar aan zy mede de hant geleent hadden, met een opzet en dolle drift, om van hunne bescheide plaatzen op Hitoe weg te lopen, en de E. Maatschappy te dwingen, om hen toe te staan, weer op hun oud land te mogen wonen, of wel hen in een byzonder dorp by malkander te plaatzen, over welk werk de voornaamste belhamels na Batavia gebannen, en de andre nog erger, dan bevorens, verstroit zyn, terwyl de overige onder den *Gnato-hoedi* aan het kasteel Victoria bescheiden blyven.

Vuile zamenrotting op Hitoe, en gevolgen.

Oude Manschap van Hoewamohel.

Men gist, dat de zielen van Hoewamohel wel 12000 in 't geheel sterk geweest zyn, waar onder 2030 weerbare mannen, en 1045 Dati's waren.

Dus verre nu Loehoe beschreven hebbende, zullen wy van daar al verder Zuiden aan, na den hoek van Siël, met onze beschryving der verdere dorpen, die tot de 17 onder Loehoe behoorden, voortgaan; dog moeten 'er by zeggen, dat wy die onmogelyk in de kaart, alzo 't bestek zo groot niet valt, vertonen konnen.

Dorp Liëla.

Het naaste dan aan Loehoe is Liëla, 't geen ontrent een myl Zuidelyker, en een myl benoorden het dorp Way Poeteh legt; dit was maar een kleen dorpje, in een zant-bogtje gelegen, en kon pas 170 zielen, 80 weerbare mannen, en 22 Dati 's uitleveren.

Manschap.

Hoek Lauwa.

Een half myl van Liëla, pas bezuiden den hoek van Lauwa, die anderhalf myl benoorden den hoek van Siël legt, was een fraje baay, by den inlander Pica, en van de onzen de Coescoes-baay, om de menigte van die dieren, genaamt. Dit plagt ook de vergader-plaats van de Hongi te zyn; dog 't was voor de Coracora's daar niet lang te harden, alzo 'er maar twee kleene spruitjens zoet water vielen.

De Coescoes-baai een goede plaats der Hongi.

Rivier Poeteh Lessi.

Een weinig verder, pas benoorden de rivier Poeteh Lessi, of de rivier van Way Poeteh, ontmoet men de klip Batoe Caloway, alzo genaamt na een oude gewoonte der Hoewamohelesen, volgens welke de mans der bevrugte vrouwen met Calowayen na deze klip wierpen, verzekert dat, als de Calloway, 't geen wel gevallig eens gebeurde, in die klip steken bleef, dan buiten alle twyffel hunne vrouwen geen dochters, maar zoonen, ter wereld zouden brengen.

Batoe Caloway, oude zeltzame gewoonte.

Hoek Lauma.

Weinig verder in 't Zuid-Zuid-Westen doet zich de hoek Lauma anderhalf myl van den hoek van Siël op, even benoorden welken hoek het dorp Way Poeteh op een hoog gebergte lag, alwaar het land zig vry verheft, en zeer hoog vertoont.

'tDorp Way Poeteh, zeer volk- en Nagelryk.

Dit was een dorp vol volk, hebbende overvloet van Nagelboomen, en konnende in oude tyden wel 400 zielen, 190 weerbare mannen, en 34 Dati's, opbrengen.

Manschap, en moet op hunnen ouden Adel.

Het droeg zig vry stout, en was zeer moedig, zo op zyn Edele afkomst, alzo de Orangkaja *Salatta*, die dit dorp als Capitein Laoet (of Zee-voogd) regeerde, met de vloot van Prins *Djamiloe* van Gilolo hier aanquam, als wel op de menigte van Nagelboomen, en op hunnen sterken en ongenaakbaren berg, die, waar men hem ook opklimmen wilde, zeer styl, en smal van opgang, inzonderheid van voren, was.

En andere zaken.

Maar 't maakte hen voornamelyk trots, dat men hun het water niet afsnyden kon, alzo de rivier Poeteh Lessi, met een swaare en sterkschuimende straal, die zig zeer wit vertoont, en waar na dit dorp in 't Ambonsch den naam van wit water, of de witte rivier, draagt, van de hemelhooge rotsen, tusschen de Sagoeboomen, die 'er overvloedig zyn, komt afbruisen, stortende van een sware klip, die men van buiten in Zee zeer wel onderscheiden kan, met groot gedruis verder in Zee.

Voorwending van de Nagelen hier gebragt te hebben.

Zy twisten ook met die van Lessidi, en Cambello, om de eere, zeggende, dat zy eerder, dan deeze twee dorpen, de Nagelen uit Ternate gebragt hebben, hoewel het zeker is, dat die eere die van Cambello toekomt, die, met hunne Coracora na Makjan geweest zynde de zelve in Bamboesen, met swarte aarde gevuld, op de te rug reise, ontrent de komst der Portugeesen in Amboina, of een weinig eer, hebben mede gebragt, en in haar dorp geplant.

Hoewamohel oudste Nagelplaats in Amboina, en ook der Nederlanders.

Gelyk nu de Hoewamohelesen, ook lang voor andere Amboinesen, Nagelen gehad hebben, alzo is Hoewamohel ook de oudste Nagelplaats der Nederlanders geweest; van waar de Nagelen, en Nagelboomen, zich verder over gansch Amboina verspreit hebben; maar dit kan men egter tot eere van Way Poeteh zeggen, dat die van de kust Hitoe, de Nagelen eerst van hun bekomen hebben.

Way Poeteh geeft aan die van Hitoe de Nagelen allereerst.

Hoe zeer men nu al van de tyden van den Heer *Herman van Speult* af, getragt heeft, de Nagel en Nooteboomen, op dit Land, niet alleen by verscheide oorlogen, maar zelf nog later, uit te roejen, zoo heeft men daar van tot heden toe, waar van wy elders redenen zullen geven, geen meester konnen worden.

TWEE-

TWEEDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

B*Eſchryving van* Groot Ceram. *En verdeeling deszelfs.* Ceram's Noord-kuſt *beſchreven. Groote* Inham *by de* pas *van* Tanoeno. Noeſſa Ela. *Swaar* Rif Hatoeaſſa. *Dorpen* Poepelowi, *en* Somoeri. Bogt, *en* Rivier *van* Cawa. Doejongs *hier. De rivier* Wayholo. Noeſſa Camoe. Hoek Caloway. *Dorp* Tanoeroe. *Berg* Maſſa Ohy. *Dorp* Caloway. Hoek Iha; *en* Way Iha. *Dorp* Nuniali. Hooft *van een der* Ceramſe *vergaderingen. De rivieren* Way Lewa, *en* Way Naman. *Berg* Lakka Ela. *Vol* Alfoereſen, *onder* Radja Siſeoeloe. *Het* Oeli Soeri. *Rivier* Sapalewa *nader beſchreven. Het Dorp* Liſſabatta. *En deszelfs negen* Campons, *of* Buurten. *Verplaatzingen van dit dorp. Waar het nu is.* Pati Roemaray, Djamiloe's broeder, *een* Gilolo's Prins, *hier aangedreven. En* Hooft *van 't* Soa Noroelatoe, *geworden. Waar zyn* broeder Djamiloe *gebleven is. Dezen* Kipati *Liſſabata's tweede* Eertitel. *Andere houden hem qualyk voor een* Batsjans Prins. *Slecht* Recht *der* Batsjanders *op de* Ceramſe *dorpen. Slegte getuigenis van 't gedrag der* Liſſabatters, *en waar men hen plaatzen moeſt. De* Bogt, *en* Rivier Boas. Kayſoekoe, *by* Liſſabatta *ondergeſteken. Berg* Hoelong. *Kapitein* Mattoean, *zyne bedryven, en ſlecht einde. De rivier* Boas *Grenspaal van* Radja Siſeoeloe. *'t Dorp* Koroloewe. *Den berg* Hatoepetola. *De rivieren* Maloan, *en* Alaye. Alfoerees *dorp* Wattaſoelo, *onder* Radja Soemiet, *door gewelt onder* Liſſabatta *geraakt. Berg* Oewen. *De bogt, en ſtrand,* Takala. *De dorpen* Roemah Ela, *en* Hatoenoeroe, *onder* Radja Sahoelauw. *De rivier* Makinan *Grenspaal tuſſen* Radja Sahoelauw, *en de* Oelilima's. *Strand* Loeboe, *of* oud Liſſabatta. *De* Alfoereeſche *dorpen* Loema Way, Loema Moni, *en* Loema Peloe. *De koningen van* Horali, *en* Latea, *beooſten de* Makinan. *Zeldzame* brug *ontrent de plaats daar* Radja Sahoelauw *aan ſtrand komt.* Coli, *en* Waumatta. Hoek Cara, *en dorp* Paä. Poelo Mata Lima, *en* Noeſſa Ela. Cara *neſtel-plaats der* Papoewa's. *De* Bogt *van* Hatoewe. *De kleene eilanden* Cale cale, Soynoni, *en* Moti. *De dorpen* Saleman, Hatoewe, *en* nieuw Liſſabatta. Tekening *van 't laatſte. Oude plaats van* Hatoewe. *De bergen* Hatoe Nimanoewa, Hatoe-Moroli-Hoejon, *en* Ahinoeſſa. *'t Strand* Aſſinahoe. *Groote* Sagoe-handel *op* Hatoewe, *deszelfs* Soa's. *Verdre zaken van dit Dorp, en* Liſſabatta, *zynde het eerſte een* Colonie *van* Batsjan, *zoo zy voorgeven.* Kimelaha Haſi's *verhaal wegens* Liſſabatta, Hatoewe, Saway, *en* Saleman, *door* Sabadyn, *en* Hidajat *verovert. De Kimelaha's* Leliato, *en* Loehoe *door de* Papoewa's *gevangen genomen. Verder bericht daar over. En over 't ſlecht* Recht *der* Batsjanders. Permata *wel eer onder* Hatoewe. *Het dorp* Noeoeloe, *en* Obin. *Het dorp* Saway, *en deszelfs* Aftekening. *De rivier* Camama. *De dorpen* Roemah Oelat, *en* Beſi. Noeſſa Oelat, *en twee droogtens* Higgit, *en* Oelatkit. Bogt *van* Saloway. *Dorp* Toeloeſey. *De rivier* Sapalewa. Hoek Hatoe-Alau. *Dorp* Permata, *en* Batsjan's *eiſch 'er op. Waar onder de dorpen* Hatilen, Ipapoeteh, Laulata, *en* Toeloeſey, *ſtaan.* Handel *der* Papoewa's *met deze Dorpen. Sterke* Sagoehandel. Sakolla, *en de rivieren* Cayrara, Moal, Eyſſal, Batetoika, *en* Cayrara. *De rivieren* Nintoepa, Samma, Tampa, Cobbi, Aſſelle, Kamoehalat, Hahha, Moeſſa. *'t Strand* Aelope, *en dat van* Hote. Caſuwaris-boomen. *Rivier van* Hote, *en 't dorp van die naam.* Kryt-bergen. Hote *de vergader-plaats der* Papoewa's *van* Meſſowal; *hun grenspaal. Oude woonplaats dezer volken. Alle de dorpen van* Hote *af, tot* Hatoemeten *toe, onder* Tidore in 't jaar 1699. *geſtelt.* Leeuwaardens-droogte. *Rivieren en ſtranden. Het dorp* oud Waroe. Poelo Sarong. Nieuw Waroe. *Die van* Waroe *nader beſchreven. De* zoute rivier, *en 't boſch met* Caſuwaris-boomen. Poelo Akat. Leenwaardens-*eiland. Het dorp* Rarakkit, *en deszelfs* Aftekening. *Een vergader-plaats der* Papoewa's, *en gevlugte* Bandaneeſen. *Verder bericht van dit volk. Berg*, Salangur. *Dorpen* Kelingaa, Kelikaba, Angir, *en* Kien, *onder het dorp* Quaus. *De dorpen*, Tanafaſſoe, Quaus, Quammer, *en* Ernanneng.

GROOT CERAM.

Beſchryving van groot Ceram. NA dat wy Hoewamohel het eerſte, en 't kleenſte deel van Ceram, afgehandelt hebben, ſtaat ons nu verder van 't grootſte deel te ſpreken, 't geen weer in twee groote deelen, te weten, in de Noord-kuſt en in de Zuid-kuſt verdeelt wort, welke de lengte van 50. mylen Ooſt en Weſt, en van veer- En verdeeling deszelfs.

tien en een halve myl in de breedte, of Zuiden en Noorden, beslaan.

De NOORD-KUST van CERAM.

Cerams Noord-kust beschreven.

Om dan van de Noord-of buiten-kust van Ceram, ter plaatze daar wy het met de beschryving van Hoewamohel, by de pas van Tanoeno, gelaten hadden, te beginnen, zullen wy van 't land Assahoedi, zynde ontrent het Oostelyk deel van de Pas, langs het Oostelyk deel van Ceram Noord opgaan, alwaar ons allereerst tot aan die Pas een Inham, vol riffen, en eilandekens ontmoet, waar van het grootste Noessa Ela genaamt wort, zynde een myl lang, en aan zyn buiten-zyde, na de kant van Bonoa toe, met een rif omzet. Het heeft geen rivieren, en is daarom waarschynelyk onbewoont.

Grooten inham by de Pas van Tanoeno.

Noessa Ela.

Swaar rif Hatoeassa.

Een half myl van de Pas, heeft men een diepen, dog smallen inbogt, Noord-Oost aangaande, naast aan welke men weer een spitzen uithoek, Zuid-West aan langs een swaar rif, dat 'er voor legt, heeft, wel ter lengte van een myl, zoo lang ook die inbogt is, lopende dit rif, dat vlak in 't Westen van Ceram legt, Zuiden en Noorden wel vyf quart myl, dog Oost en West zig maar een myl uitstrekkende, en wort van den inlander Hatoeassa genaamt.

Even na dit rif ontmoet men een riffige baay of inham, die wel een kleene myl in 't vierkant meest Noord-West en Zuid-Oost gestrekt legt, zynde het land daar een halve myl ingebogen na 't Oosten toe, van waar het dan een kleene myl Noord-Oost, dan weer een myl West aan, met een stompe dog smalle hoek uitloopt; gelyk dan 't land van daar weder na 't Noord-Oosten nog een groote myl verre loopt, zynde die baay langs hare Oost en Noord-zyde, gelyk ook die hoek wel een groot myl ver Noord-Oost aan, tot pas voorby de rivier van Cauwa, of Cawa, met een smal rifje bezet, waar op, gelyk in de riffige inbogt, veel Doejongs, of zee-koejen, by andere voor meerminnen gehouden, in 't groen zee-wier, dat daar veel is, zig in een stille zee onthouden.

Doejongs.

De dorpen Poepelowi, en Somoeri.

Eer men van de Pas van Tanoeno na deze bogt van Cawa gaat, heeft men agt mylen van strand boven aan de rivier het dorp Poepelowi, en wat Zuidelyker het dorp Somoeri, die onder Tanoeno staan.

De bocht en rivier van Cawa.

De bogt, en rivier van Cawa legt van de Pas van Tanoeno ontrent drie mylen. Zy is vry groot, zoo dat 'er verscheide schepen konnen inleggen. Hier maakt het land een bogt, wat kleener dan de vorige, dog byna mede zoo gestrekt, en van Cawa een myltje verre tot aan de rivier van Wayholo lopende, daar men weer een smalle stompe hoek heeft, die Noord-Westelyk uitschiet.

De rivier Wayholo.

Als men dien hoek pas om is, komt men by Tanoeroe, waar na deze Noord-Westhoek van Ceram genaamt is.

Noessa Camoe.

Recht daarvoor, of wat bezuiden, heeft men een kleen eilandje, het Toppers-hoedje, of Noessa Camoe genaamt, den hoek om heeft men ook niet dan een bar en riffig strand zonder inwooners, gelyk de Noord-kust op veel plaatzen is.

Hoek Caloeway.

Van daar tot den uitstekenden hoek Caloeway, loopt de kust, die daar eerst recht de Noordkust van Ceram word, Oost aan, beslaande een streek van vier mylen.

Dorp Tanoeroe.

Op den hoek van Tanoeroe plagt even na 't Oosten, een dorp van die zelve naam, in een kleen bogtje te leggen, welkers huizen wonderlyk onder overhangende en vervaarlyke rotzen gemaakt waren, van welke men de yzer-houte stylen nog gaaf en onverteert ziet, schoon het dorp, en deszelfs volk al voor lang uit de geheugenis geraakt is, alleen vint men nog verscheide doodshoofden by die stylen leggen.

Berg Massa Ohy.

Recht agter Tanoeroe's hoek, landwaart in, heeft men den hoogen berg, Massa Ohy, die rondom steil, vol witte plekken, en zeer verre in zee te zien is, alzoo op die kust geen hoger te vinden is, gelyk men hem ook, uit 't Noorden, boven alle ändre bergen ziet uitsteken.

Dorp Caloeway.

Caloeway, legt vier mylen van Tanoeroe, hoewel ändre dit zoo niet stellen, en was in vorige tyden ten deelen by Lissabatta gevoegt, waar by het nog een byzonder gehugt, of buurt, uitmaakt, dog het ander deel stont onder eenen Lanoeroe, dog heeft zig al voor lange jaren na Bonoa begeven, daar hare nazaten nog onder dezen Lanoeroe, als twede van dat eiland woonen.

De hoek Iha en way Iha.

Dorp Nuniali.

Tusschen Caloeway, en Nuniali, heeft men den hoek Iha, en de rivier Way Iha, dog van Caloeway, twee mylen Oostelyker Nuniali, een volkryk dorp, niet verre van strand op een heuvel, waar op zy zeer stout en trots zyn, in 't hangen van 't gebergte, gelegen, zynde onveranderlyk hier altydt gebleven, daar anders veel Ceramse dorpen, van plaats plagten te verwisselen.

Hoofd van een der vergaderingen.

Zy is het hooft van een der Ceramse algemeine Vergaderingen, en wel van die Patan, of Vergadering, die ontrent den Stroom Sapalewa, by een komt.

Ook voert haar Orangkaja, den erftitel van Elac Capiracan, dat is, groten bestierder. Toen zy nog met die van Lissabatta, dicht by den anderen woon-

woonden, plagten zy onder de Ternataansche Kimelaha's een Coracora t'zamen te scheppen, dog nu weeten zy niet meer van een Hongi, of Coracoratocht, en zeggen vlak uit, dat zy onder niemant willen staan, zo dat het een stout en bars volk is.

Die van Lissabatta, plagten bevoorens ontrent Way Iha, doe Way Lissabatta, genaamd, te woonen, dog, met de Alfoereesen, in geschil geraakt, zyn zy Oostelyker op na een plaats, door hunne voorouders wel eer bewoont, in weerwil van die van Nuniali, verhuist, die daar over altyd nog tegen hen wrokken.

Riviere Way-lewa, en way Naman.

Ontrent een myl van Nuniali, heeft men Bolela, dat in een vlak bogtje, tusschen twee hoeken in, aan de groote rivier Way Lewa, ten Westen, en Way Naman ten Oosten, legt, agter welk dorp zig een hooge berg, van een wonderlyke gedaante, Lacka Ela, genaamt, en als een out vervallen Kasteel, vertoonende, opdoet, op welk gebergte veel Alfoereesen hunne dorpen hebben, staande onder den Koning van Lisseoeloe, of Siseoeloe, die ook ontrent het strand van Bolela afkomen, te weten, zo op Lacka Ela, als wat meer strandwaard op.

De berg, Lacka Ela.

Vol Alfoereesen, nader Radja Siseoeloe

Het OeliSoeri.

Recht agter dien berg, landwaard in, legt Oeli Soeri. Deze verkoopen aan vreemdelingen, Sagoe, Boontjes, Padi, &c.

De Rivier Sapalewa nader beschreven.

De voornoemde rivier Sapalewa, is een van de grootste op die Kust, afkomstig, van Maccahala, van welke de tweede groote Vergadering der Alfoerêsen, by de stroom Sapalewa, gemaakt word, waar van de' voornoemde *Radja Nuniali*, 't hoofd, en *Manoemeten*, Kapitein is, waar van wy nader in de Beschryving van de Saaken der Alfoerêsen, zullen spreken.

Dorp, Lissabatta.

Een groote myl Oostelyker, dan Bolela, lag het dorp Lissabatta, dat de Mooren Lessi Bate, noemen.

Het rechte Lissabatta, plagt wel eer, gelyk wy bevorens gezegt hebben, by Way Iha, dicht by, of bewesten Nuniali, te leggen, waar van men nog opmerkenswaerdige overblyfzelen van muuren, en graven, zien kan.

En des selfs negen Campons, of buurten.

Dit vermoogend dorp, 't geen meest uit uitlanders daar te zamen gevloeid is, bestaat uit negen Soa's, of Campons; te weten, dat van Noeroe Latoe, Tamalima, Paliti, Tamal, Kapoelo, Roeway, Caloeway, en nog twee Batsjanse Soa's, onder haren byzonderen, Sengadji, of Hertog.

De ingezetenen waren ten deelen volk van Gilolo, ten deelen Javaanen, Boeroneesen, Batsjanders, en andere landslieden; schoon andere het Soa Tamal voor 't oudste en 't oorspronkelyk Lissabatta dat by Way Iha plagt te leggen, houden.

Verplaatsingen, van d.t dorp.

Van Way Iha zyn zy, door geschillen, die zy met de Alfoereesen hadden, eerst na Nuniali, en, in de tyd van den Heer *Demmer*, na *Hatoe Petola* verhuist, verstroyende zich na den Oorlog met Madjira, hier en daar, hoewel zig de meeste op het strand Loeboe, 't geen twee mylen beoosten de groote rivier Makinan lag, ter nederzetteden.

Waar het nu is.

Naderhand wierden zy door de Landvoogden, *Hustaart*, en *Cos*, op dit zelve strand by een gesameld, ontrent het riviertje Nihoe, dog in de later tyden vonden zy goed, na 't dorp Hatoewe te verhuizen; dog terwyl zy nog op Loeboe woonden, zogten zy zich meester van de drie Alfoereesche dorpen, Roemah-Way, Roemah-Moni, en Roemah-Peloe, staande onder *Radja Soewela*, de oudste Radja der Oelilima's, (gelyk Radja Lisseoeloe, dus onder de Oelisiva's is) te maken; daar zy ook de beste rust gehad hebben, om dat al de Alfoerêsen daar Oelilima's waren.

Pati Roemaray, Djamiloe's broeder, een Gilolo's prins hier aangedreven.

Van het eerste dezer negen Soa's, Noeroelatoe genaamt, waar over de Kipati gebood, verhalen zy, dat de eerste stamhouder van dit geslagt, *Pati Roemaray*, jonger broeder, van Prins *Djamiloe*, geweest zy, welke met zynen oudsten Broeder, toen koning van Gilolo, geschil over de kroon gekregen hebbende, voor den zelven met een vaartuig gevlugt, en allereerst hier op Lissabatta, aangedreven is, alwaar deze jongste Prins te land getreden, zig op Takala ter nederzettede, en zig eerst met de naam van Kipati over dit Soa Noeroelatoe voorstelde, dog te zwak tegen de Alfoereesen bevonden, heeft zig naderhant het tweede Soa, Tamalima, of Tonimalima, by hem gevoegt, 't welk nog niet genoeg zynde, hebben zy zig met twee kleene andere dorpkens, Caloeway, en Roeway, vereenigt, waar by naderhand nog een Soa van Javaanen, *Paliti* genaamt, en nog een van Boero, met de naam van Kapoelo, na den Orangkaja, *Ela Kapoelo*, waar onder het stond, en eindelyk nog een zevende, *Tamal*, gekomen is, by welke zeven zig nog twee Batsjansche Soa's gevoegt hebben, uit al het welke klaar te zien is, dat dit meestendeel vreemdelingen van andre gewesten waren.

En Hoofd van 't SoaNoeroelatoe geworden.

Waar zyn Broeder Djamiloe gebleven is.

Terwyl nu Pati *Roemaray* hier als eerste Kipati bleef, is zyn oudste broeder, de *Prins Djamiloe*, voortgeschept, en op Hitoe aangekomen, daar hy (zoo ons de Ambonsche Historie Schryver, en Moorsche Priester van Hitoe Ridjali in

in zyne historie van Hitoe, verhaalt) de stamhouder van een der vier eerste hoofd-geslachten, Noesatapi genaamt, geworden is, gelyk wy, over de kust van Hitoe handelende, nader zullen toonen. Na dat zig de jongste broeder, van de reyze vermoeit, en 't vaaren soo verre over zee niet gewoon, hier dus ter nedergezet, en het dorp Lissabatta zyn eerste gedaante gegeven had, gaf hy zig zelven, boven de titel van Kipati, nog die van Oelilima Sitanija, dat is, vrager, of spreker van de Oelilima's, om dat hy, uyt aller naam sprekende, als hunne aller mont was. Andere zeggen, dat die Prins, door storm met een Coracora op Lissabatta vervallen, *Bakar*, zoon des koninks van *Batsjan* geweest zou zyn, die zig met zyn broeder, die daar eerst Orangkaja wierd, zou hebben ter nedergezet. Dog 't is zeker, dat lang daar na de koningen van Batsjan herwaart eerst eenig volk zonden, die zig hier mede geplaatst, de twee bovengemelde Batsjanze Soa's uytgemaakt, een Sengadji daar over gezet, en daar door aanleiding tot alle die eyschen van dezen Vorst zoo op dit, als op andre Ceramze dorpen, gegeven hebben, waar toe hy echter weinig recht heeft, alzoo lang na dien tyd de Portugeesen Ceram's Noord-kust beheerschten, en wy, by hare verovering, een onbetwistelyk recht daar op kregen, behalven dat wy onder de zaaken van *Batsjan* reeds klaar getoont hebben, dat de ingezetenen zelf zyn recht stout loochenden, en vlak uit zeiden, onder hem niet te willen staan. Dit Lissabata, waar van wy onder Hatoewe (daar zy nu woonen, nog zullen spreeken) is een dorp, van wiens volk de E. Maatschappy zeer veel moeite te wagten heeft, gelyk aan eenen *Orangkaja Salahaloe* gebleken is, over welken al in de tyd van den Heer *Jacob Cops*, alle de Alfoereezen, van Nuniali, Lisseoeloe, Maloan, en Sahoelauw, zoodanig klaagden, dat die Heer in 't jaar 1671. genoodzaakt was hem gevangen te nemen, in welke gevankenis hy ook gestorven is.

Kipati Lissabatta's twede eertitel.

Andre houden hem qualyk voor een Bantsjans Prins.

Slecht Recht der Batsjanders op de Ceramse dorpen.

Het zou dierhalven best zyn, dat men hun van Ceram maar lichtte, en elders, daar zy minder quaad konden doen, plaatste, alzoo zy geduurig met de Alfoereezen over hoop leggen, (die de Oelilimaze Mooren doodelyk haaten) en zich in tyden van Oorlog altyd by onze vyanden gevoegt hebben; weshalven zy niet te vertrouwen zyn.

Slegt getuigenis van 't gedrag der Lissabatters, en waar men hen plaatsen moest.

Een halve myl van Boleza, dog als andere stellen, zoo verre ten Oosten van Lissabatta, legt een bogtje Boas, met een Rieviertje van dezelve naam, alwaar de Alfoereezen van Lisseoeloe's koning ook plagten af, en aan strant te komen, waar ontrent wel eer ook Soekoe, of Kaysoekoe, lag, 't geen naderhand mede by Lissabatta gevoegt is.

Bogt, en rivier Boas.

Kaysoekoe, by Lissabatta onder getteken.

Recht agter dit Boas legt het gebergte Hoelong, waar op veel dorpkens zyn, die men beneden op strant zien kan, over welke eertyds zekere *Mattoean* als Kapitein plagt te gebieden, een wakker voor-vechter, die ons in den bitteren oorlog met *Madjira*, in 't jaar 1656. veel dienst gedaan, en veele Macassaaren ontrent Hatoepetola in de pan gehakt heeft, waar over hem de *Heer de Vlaming* ook in 't byzonder begiftigde; hoewel hy naderhant, in de tyd van den *Heer Hustaart*, zich te veel gezag aangematigt, en daar over zyn einde in de gevankenis aan 't Kasteel gevonden heeft.

Berg Hoelong.

Capitein Mattoean, syn bedryven.

En einde.

De voornoemde rivier Boas, maakt ook de grenspaal van Radja Lisseoeloe's land, wiens hoofd-dorp, Koroloewe, anderhalve dag reizens Landtwaard in boven op het gebergte legt.

De Rivier Boas, Siseoeloe's, grenspaal.

't Dorp Koroloewe.

Een halve myl Oostelyker aan, ontmoet men de wonderlyke klip, of berg, Hatoepetola, die zig van buiten met veel witte plekken, by na als zeker kleed, by den inlander met de naam van Petola-kleed bekent, vertoont, waar na men hem ook de Petola-klip genoemt heeft; een plaats, daar die van Lissabatta ook wel zeven of agt jaaren gewoont hebben, van waar zy weer, om de gedurige geschillen met de Olisivase Alfoereezen, die deze Oelilima's niet konden dulden, na Loeboe verhuist zyn.

De berg Hatoepetola

Een quart myltje Oostelyker ziet men het riviertje Maloan, met een kleene bogt van den zelven naam, alwaar een groot dorp der Alfoereezen is, ontrent de rivier Alaye, op de plaats, Wattasoelo, staande onder twee koningen, en bestaande uit zeven Campons, die het met den koning van Somiet houden, hoewel een der Campons, Noekolay, zich van hen afgescheiden, en haaren toevlucht tot den koning van Sisseoeloe, woonagtig ontrent de rivier Roa, genomen heeft.

De Rivieren Maloan, en Alaye.

Het Alforees dorp, Wattasoelo, onder Radja Somiet.

Die van Lissabatta hebben dit dorp, door een zoort van gewelt, en door de onnoozelheid dezer wilden, zich onderdanig gemaakt, en in 't jaar 1666. ook een gansche Soa *Loema Sokat* genaamt, van daar na Hatoewe, daar de Lissabatters nu woonen, vervoert, voorgevende, dat zy met die van Maloan niet wel over een konden komen, weshalven zy die onder hunne andere Soa's te Hatoewe ondergestoken hebben.

Door geweld onder Lissabatta geraakt.

Agter Maloan leggen drie groote bergen, die zig van alle de andere onderscheidentlyk doen kennen, dragende de naam

Berg Oewen.

NIEUW LISSABATTA.

KEFFING.

KAMARÏEN.

RARACKIT.

ROEMAKAY.

CAYBOBO.

F. Ottens fecit.

naam van Oewen, waar over drie koningen, *Locma Latoe*, *Batoehoewe*, en *Tamasean*, 't gebied voeren.

Bogt, en 't strand, Takala.

Een half myl Oostelyker doet zig het strand Takala op, gelyk mede een bogt van den zelven naam. Dit was de plaats, daar die van Lissabatta in oude tyden eerst plagten te woonen. Agter dit strant heeft men vlak land, en een binnen-meir, aan welkers west-zyde men het voornoemde landje en gebergte Oewen heeft, staande onder twee koningen. Landwaard in leggen ook twee sterke dorpen, Roemah Ela, en Hatoenoeroe, op steile bergen vol rotzen, die onwinbaar gehouden werden, en noit verovert zyn.

Dorpen, Roemah Ela, en Hatoenoeroe, onder Radja Sahoelau.

Over de zelve, gelyk verder landwaard in, heerscht *Radja Sahoelau*, hoewel zy zich weinig aan hem laten gelegen zyn, doende in alles volslagen hun zin.

De Rivier Makinan, grenspaal tusschen Radja Sahoelau, en de Oelilima's.

Drie mylen en een halve Oostelyker, dan Takala legt het strand Loeboe, een myl beoosten de groote rivier Makinan, tusschen de zes en zeven mylen van Bolela, alwaar in 't jaar 1667. oud Lissabatta plagt te leggen.

Het strand Loeboe, of Oud Libassatta.

Agter dit strand zyn verscheide dorpen der Alfoereezen, als Loemaway, Loemamoni, en Loema Peloe, alle Oelilima's, onder den koning van Sahoelau: want de rivier Makinan maakt de scheiding tusschen Radja Sahoelaus Oeliva's, en tusschen 't land der Oelilima's aan de west-zyde, zynde beoosten deze rivier de koningen van Horale, en Latea, die over de Oelilima's gebieden.

De Alfoeresche dorpen, Loema way, Loema Moni en Loema Peloe.

Die van Sahoelau komen af bewesten die rivier, welke landwaard in door een steile valley, tusschen twee bergen loopt, die zoo na by malkanderen staan, dat een Waringin-boom zich met zyn wortels op een anderen boom, zoo aardig geslingert heeft, dat de in een gewarde takken een byzonder geestige natuurlyke brug, van den eenen berg tot den anderen gemaakt hebben, daar de voornoemde rivier met een swaar gedruis doorloopt; welke brugge gemeenelyk overtrekken alle, die van Coli na Waumatta gaan.

De Koning van Horale, en Latea, Beoosten Makinan.

Seldsame Brug ontrent de plaats daar Radja Sahoelau na strand komt.

Van hier begint de kust Noorst-Oost op te loopen met een groote vlakke hoek, Cara genaamt, dog ten Oosten van den zelven is een groote rivier, en wat Oostelyker het dorp Päa, waar na die gansche streek lands den naam draagt.

Coli, en Waumatta.

Hoek, Cara, in 't dorp Päa.

Landwaart in leggen de Oelilimase koningen van Latea en Horale, die het met de Mooren houden.

Poelo mata lima, en Noessa Ela.

Vlak voor dezen hoek vind men vyf kleine eilandekens, Poelo Mata Lima, of Noessa Lima, dat is, de vyf eilandekens, genaamt, dog in 't Noord-Westen legt 'er een wat grooter, met een Rif omzet, en Noessa Ela geheeten; van den hoek van Tanoeroe tot dezen hoek van Cara, rekent men gemeenlyk een lengte van 15 mylen Oost op, hoewel men 'er in 't scheppen door de sterke stroom, wel twintig mylen over bezig wezen kan. Cara word ook vyf mylen van de rivier Makinan gerekent, een streek lands, daar geen menschen woonen, doch die wel tot een schuilplaats der Papoewa's, of Tidoresche roovers, dient.

Cara, een nestel plaats der Papoewa's

Pas dien hoek om heeft men de groote bogt van Hatoewe, twee mylen diep, en vier of vyf mylen lang.

Bogt van Hatoewe

Men ziet daar op strand een hoog gebergte, en ter regterhand in 't invaren een eylandje, Cale Cale, na de menigte Tsjampedaha-boomen, daar groejende, genaamt.

Klein eilanden Calecale, Soinoni, en Moti.

Van daar een myl Oostelyker, dicht by de wal, ziet men twee kleine eilandekens, Soynoni, en Moti, en daar agter het dorp Saleman leggen.

Dorp Saleman, Hatoewe en nieuw Lissabatta.

Een myl gaans Oostelyker legt nu het dorp Hatoewe, en wat verder nieu Lissabatta, gelyk het in de plaat, No. XI. afgeteekent is; vertoonende zig aan een schoon strand, onder de lommer van schoone boomen met een zeer fraai gezigt van 't naburig gebergte, en niet verre van een inbogt, aan een schoone rivier gelegen.

Tekening van 't laatste dorp.

Deze twee dorpen, zyn de Hoofd-Negryen, op de Noord-kust van Ceram, leggende tusschen Saleman, en Sawayl.

Hatoewe werd nu ook wel het nieuwe Hatoewe genaamt, om dat haare inwooners wel eer by den hoek van Hatilen of Permata huis hielden, van waar zy vier mylen Westelyker afzakten, om van de Papoese roovers wat meer bevryd te zyn. Zy leggen nu vlak in de bogt, en plagten op den berg Hatoenimaroewa te woonen, dog hebben zich naderhand dichter by 't strand aan 't afgaan van het steenagtig gebergte Hatoemoroli-Hoejon nedergeslagen, langs 't welke zy met verscheide steile trappen boven malkander gewoon zyn na hun dorp, dat meest uit inboorlingen bestaat, op te klauteren, welke opgang vry moejelyk; egter zoodanig in vorige tyden tot meeste zekerheid geschikt is, maar in 't jaar 1671. zyn zy op last van den *Heer Cops* aan strand, een half myl Oostelyker op de vlakte Assinahoe, daar zy nog leggen, komen woonen.

Oude plaats van Hatoewe.

De bergen Hatoenimaroewa, Hatoe-Moroli-Hoejon, en Ahinoessa.

't Strand Assinahoe.

Landwaart in ziet men een andren hoogen berg Ahinoessa genaamd, leggende recht achter en tusschen de twee voorschreven eilandekens.

Op deezen berg plagt Lissabatta ten deele ook te leggen, dog is zedert 't jaar

Kryt-bergen.

Het wort gegist vyftien mylen, van den hoek van Hatoe Aloe te leggen, en was geplaatst aan een wyde en groote rivier, die men verscheide mylen op kan scheppen; gelyk my zeker vrient, die nog leeft, gezegt heeft zelf gedaan te hebben; dog 't water is meest brak, en ondrinkbaar, 't geen, by zware afwatering, veroorzaakt wort door de Krytbergen Mali Mala genaamt, die landwaart in leggen, van welke deze rivier in 't regen moesson met groot gewelt afstroomende, het water zeer wit en drabbig maakt, hoewel het, in 't jaar 1707. voor een reis wel eens goet, en drinkbaar bevonden is.

Naderhant zyn die van Hote van daar wat Oostelyker op, na een kleen heuveltje ontrent strand, dog in later tyd drie of vier myl meer na 't Westen, ontrent de rivier Kamoehalat verhuist, die mede van de witte bergen haren oorspronk heeft, hoewel ze goet water geeft, 't geen te meer te verwonderen is, om dat die bergen daar naast by 't strant zyn, en 'er weer na toe draajen.

Boven op die bergen vertoont zig een hooge steile klip, die de Papoewa's Froan Saä noemen, die zeer wel na een Munniks-kap gelykt, hoedanig de onzen die gemeenelyk noemen, hoewel andre die by een schoorsteen vergelyken. Men kan die in 't voorbyvaaren gemakkelyk zien, schynende zig naby strand te vertoonen.

Hote, de vergaderplaats der Papoewa's van Messowal, en hun grens-paal.

Dit Hote is de vergader-plaats van die van Messowal, dat meest Noorden hier van aflegt; en verschynen deze Papoewa's dan hier, om, met die in de bogt van Hatoewe komen, te handelen. Het is ook de grens-paal van de Papoewa's aldaar.

Want die van Messowal, en hunne aanhang, plagten van ouds op de andere Papoewa's, ten Oosten en Noord-Oosten van Hote woonende, te rooven, en daarom hebben zy deze plaats Hote, (in hunne taal een grens-paal, of scheiding) genoemt.

Dit rooven hebben die van Messowal nu al eenige jaren, het by den Sahoehandel houdende, nagelaten, dog de Papoewa's beoosten, en ten Noord-Oosten van Hoti, plagen den inlander nog menigmaal daar mede, van waar zoo menigvuldige klagten van die van Amboina, aan haar Edelheden gekomen zyn, die dat eerst met goedheit by den koning van Tidore al in Saifoddien's tyd hebben zoeken voor te komen, die als een fyne gast, daar dan wel wat ordre opstelde, maar hen naderhand weer anderen last gaf, om onze bondgenooten te quellen, en op hun te rooven, 't geen haar Edelheden (gelyk wy onder de zaken van Tidore zien) genoodsaakt heeft aan die van Amboina te gelasten, om de Papoewa's niet alleen op onze stranden, maar zelf in hun eigen nest, op de kust van Maba, Weda, en Salatti, aan te tasten.

De oude woonplaats der ingezetenen van Hote was ook, gelyk die van andre Papoewa's, immers zoo lang zy een stuk weegs de rivier op huis hielden, in 't bosch, daar zy, volgens een oude inlandsche gewoonte, hunne huizen op hooge stylen, en op Waringin-boomen, zoo hoog plagten te maken, en uit de gront te verheffen, dat men 'er met ladders by klimmen moest, 't geen zy waarschynelykst deden, om tegen een schielyke opkomst van vyanden verzekert te zyn. Dog in 't jaar 1673. zyn zy van daar na om laag, wat beoosten de rivier verhuist, daar zy zedert gebleven zyn. Deze rivier van Hote werd by den inlander ook wel de groote rivier van Bockey genaamt, dog is best met den eersten naam bekent. Al het land of de dorpen van Hote tot Hatoemeten, hebben haar Edelheden in 't jaar 1699. aan den koning van Tidore, op zyn voorgeven, zonder eenig recht 'er op te hebben, en zelf tegen het getuigenis der inlanders aen, geschonken, hoewel hy het niet voor in 't jaar 1709. in bezit genomen heeft.

Oude woonplaats dezer volken.

Alle dorpen, van Hote af, tot Hatoemeten toe, onder Tidore in 't jaar 1699. gesteld.

Twee en een halve myl in zee, Noord Noord-Oost van de rivier van Hote, heeft men de gevaarlyke droogte, by ons Leeuwaardens droogte genaamt. Andere plaatzen die wel vier mylen van de rivier van Hote; dog zy is waarlyk hier gelegen.

Leeuwaardens droogte.

Van de bogt of de rivier van Hote drie mylen Oost aan, draait zig de kust weder na 't Zuid-Oosten, en na 't Zuiden met twee uitstekende hoofden, by zommige Caap de Meer genaamt.

Rivieren en stranden.

Men heeft onderweg nog verscheide rivieren, en stranden, als Zollalikay, Hatoehoko, Zesat, Hoewa, Pottat, Lama, Iricheuw, en Mehirra, alle welke vervolgens al Zuid-Oostop leggen, en zich vry riffig vertonen, tot dat men aan een groote bogt, de bogt van Waroe genaamt, komt, in wiens binnenste hoek wel eer het dorp oud Waroe lag aan een rivier, daar grote Sagoehandel was, een weinig Zuid-Oostelyker, dan daar het oude nu tusschen twee rivieren is, dog wegens de riffen zeer ongemakkelyk, om 'er aan te komen, alzo zig die langs die gansche bogt, die drie of vier myl wyd, en wel twee groote mylen diep is, hier en daar verspreiden.

Het dorp oud Waroe.

Twee mylen Noord-Oost van 't land af, dog by na vier mylen van Waroe, vertoont zig het riffig eilandje by den inlan-

Poeloe Sarong.

inlander Poelo Sarong, dat is, het ſcheede-Eiland, daar 't wat na gelykt, dog by de onſen Leeuwaarden 's Eiland, genaamt, een myltje lang, en een quart myl op zommige plaatſen breed, dog voor aan breeder.

Oud Waroe word van Hote, op agt mylen, geſchat, hoewel het in 't ſcheppen wel op tien mylen uytkomt.

Nieuw Waroe.

Hier van daan loopt de Kuſt weer wel ruim vier mylen verre Ooſt-aan, in welkers midden 't dorp nieuw Waroe legt.

Die van Waroe, nader beſchreven.

In het Ooſter-ſaizoen, wanneer het ſterk regent, ſtaat hier een holle zee, alzo 't hier vry diep is, door 't uitwateren van zes groote rivieren, die ſig in deze bogt ontlaſſen; in welke tydt het water hier groen en drabbig is.

De zoute rivier, en 't boſch met Caſuarisboomen.

Het volk van Waroe is nog zeer wild, waarom zy ook met de Hongi noit hebben willen ſcheppen, vlugtende, zoo ras die aankomt, boſchwaart in, hoewel hun Orangkaja's in 't jaar 1671. die vloot bleven inwagten, zonder dat egter de ſmalle gemeente daar toe te brengen was.

Poelo Akat.

Van den Ooſthoek van deze bogt, van Waroe, of wel van Ajer Maſin, dat is, de ſoute rivier, daar veel Caſuaris-boomen zyn, loopt de kuſt weder vier mylen Zuiden aan. Vlak voor die zoute rivier heeft men twee eilandjes, ider een myl lang, en een half myltje breed, dog 't naaſte aan Waroe, Poelo Akat genaamt, wel het langſte en 't breedſte, zynde beide met een breed rif omſoomt, dat zig met een flauwer zoom, tot voorby Rarakkit uitſtrekte, en zig met des zelfs hoogen hoek bepaalt. Digt by die twee eilandekens, die onbewoont zyn, legt vlak in 't Noorden, ontrent een myl 'er af, 't voornoemt Leeuwaardens, eiland.

Leeuwaardens Eiland.

Hier van daan, tot het dorp Rarakkit toe, dat vier mylen verder Zuidaan legt, is een groote en flaeuwe, dog zeer riffige, bogt, die mede onbewoont is.

Het dorp Rarakkit, en des zelfs afteekening.

Dan komt men aan een grooten hoogen uitſteekenden hoek, waar op het dorp Rarakkit legt.

Het lag van ouds op den hoek in 't hangen van een ſteil gebergte, met verſcheide gehugten boven een, hoewel het nu aan ſtrand legt, zo als men het in de plaat, N°. XIII. al vry groot, zich ter linkerhand met veel groote huiſen, en ter regter met een pragtigen Moorſchen Tempel, en andere wooningen uytbreidende, aan de voet van een zwaar gebergte, onder veel boomen, afgetekent ziet.

Vergaderplaats der Papoewa's, en der gevlugte

De inwooners waren, in 't jaar 1619. al in vyf Campons onder zo veel Orangkaja's, afgedeelt, een boos volk in zich zelven, en een gemeene toevluchtplaats, daar de Papoewa's haren roof quamen venten, behalven dat het het ook gedient heeft, om de wederſpannige Bandaneſen, na hun vlugt, daar te ontfangen, die zich zedert meeſt daar, of daar ontrent, onthouden hebben.

Banda neeſen.

Verder bericht van dit Volk.

Zy waren van ouds ook onderdaanen des konings van Tidore, onder welken zy ons, wanneer wy met dien Vorſt in oorlog waren, veel ondienſt deeden, trekkende al de volkeren, daar ontrent gelegen, van de E. Maatſchappy af, behalven dat zy ook allerlei geſpuis van wegloopers, en misnoegde, plagten aan te haalen, en toegang te geven, dog zy zyn door den Heer *de Vlaming*, in 't jaar 1649. overwonnen, en door een byzonder Contract zodanig bepaalt, dat men hope van beterſchap had; dog by den oorlog ten tyde van *Madjira*, en daar na, zyn zy weer uitgeſpat, en hebben zig zedert zo weinig aan de E. Maatſchappy, of haren Landvoogd in Amboina, laten gelegen leggen, dat zy meinden overvloedig haar pligt na te komen, wanneer zy, zonder verder na de *Hongi* om te zien (wel verre van daar onder mede te komen ſcheppen) een ſtapeltje of twee Sagoe, tot verquikking van die magtige vloot, en tot erkentenis van den Landvoogd, op ſtrand lieten ſtaan, vlugtende verder met alle man het Boſch in; ſchoon men niet gewoon is, hun daar over eenige moeite aan te doen; maar hun dorp in volkomen ruſt te laten, in hope hun door diergelyke bewyſen van vrindſchap, en door den tyd, nog eens te winnen. Dog het is een volk, daar geen zalf is aan te ſtryken, wier dorp een roof-neſt is, en blyven zal, zo lang men deze weerbarſtige gaſten, met geen harde ſpooren beryd, en met geweld tot reden brengt.

Wat moeite de Landvoogden nu en dan met hun gehad hebben, zullen wy in 't vervolg breeder zien.

Berg Salangur.

Landwaard in, niet verre van ſtrand, ziet men een hoogen platten berg, de tafelberg, die van andre bergen daar ontrent afgezondert is, en by den inlander Salangur genaamt is, dien men op Waroe in 't Zuiden gemakkelyk kan zien leggen.

De dorpen Kelingaa, Kelikaba, Angir, en Kïen, onder het dorp Quaus.

Van dit dorp Rarakkit loopt de kuſt met een rechten inwyk, Zuiden en Noorden tuſſchen de vier en vyf mylen, tot Keffing toe, vertoonende zig als een vlakke bogt, alwaar mooy ſtrand is, daar op het dorp zig uitgebreid heeft, en waar langs nog verſcheide fraaje dorpen leggen, waar onder Kelingaa, Kelikaba, Angir, en de magtige Alfoereeſche Negry Kïen, die wat meer verſtroit, en ten deelen Landwaard in legt; dragende dit Kïen, ook wel den naam van Paſar Beſâr, dat is, de groote markt, om

om dat hier alle zeven dagen de groote markt van 't geheele Land gehouden word, tot welke dan de volkeren van alle de Alfoereesche dorpen aan die kant van 't gebergte afvloejen. Alle deze dorpen, alleen Kelingaa uitgezondert, staan onder Quaus; maar Kelingaa behoort onder het gezag van die van Rarakkit.

Dorpen Tanafassoe, Quaus, Quammer, en Ernanneng.

Men ziet verder bezuiden Kïen, ontrent twee mylen van Rarakkit, de dorpen Tanafassoe, en Quaus, en wat verder de dorpkens Quammer en Ernanneng, die dicht by een kreek leggen, die den hoek van Keffing van 't groot Land van Ceram afscheiden, hoewel die beide dorpen onder Keffing mede behooren.

Vlak voor deze bogt in het Oosten, ontrent vier mylen van de wal, legt een droogte, by den inlander Modrang genaamt, op welke de onkundigen ligt een ongemak konnen krygen.

Hier mede nu van de Noord-kust van Ceram afscheid nemende, gaan wy over, om de Zuid-of Binnen-kust te beschryven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

CErams Zuid-Kust, *in 't brede beschreven. Het eiland, en dorp* Keffing. *En wat daar onder staat.* Goeli Goeli's Vesting. Keffing *in Prent verbeelt. Klip* Solothay, *by 't dorp* Goeli Goeli. *'t Dorp* Oerong. Poelo Goffa. *Onder wie de* Keffingers *staan. Hun handel en bedryf. Van 't eiland* Ceram-Laoet. Poelo Gesser. Keffings *elf Buurten, en iders byzondre* voorrechten. *Eigentlyk* Ceramlauwers. *Door den* Heer Gysels *overwonnen. Waar de* Massoy, *en door wie die ingehandelt wort.* Droogte, *waar op verscheide* eilandekens *beoosten* Ceram-Laoet. *De eilanden* Tenimbar *en* Goram. *Afkomst der* Ceramlauwers. *Hun bestaan.* Zuiderdeel *van* groot Ceram *in* vyf *deelen. Met hare* namen. *Het eerste deel* Goemilan. *Hoe verre zich dat uitstrekt. Berg, de* Koorn-schuur *genaamt. Verdichtzelen der inlanders. Dorpen met hare* Rivieren *van de zelve naam, meest onbewoont. Het tweede deel,* Cottaroewa. *Dorpen* Kellibon, Cottaroewa *en* Kellimoeri. *Na hun* Manschap, *en verder beschreven. Ongehoorzaam volk hier ontrent. Geval des Konings van* Kellibon, *Het dorp* Tobo. *En* Nieuw Tobo. *Magt van dezen* Sengadji. *Verdre aanmerking over hem.* Manschap. *En waar over hy gebiet.* In 't jaar 1633. *door den* Heer Gysels *overwonnen. Het dorp* Gisselauw. *Het* Mabekoe-Rif, *Het derde deel,* Selan Binauwer. *Dorp* Hatoemeten, *met* Riboet, *en* Hakiboy, *een* Oeli. Manschap. *Veel* Sagoe, *en eertyds ook* Speceryen *hier. Deze dorpen door wie verovert, onder wie zy nu staan. Dorp* Werinama, *daar* Selan Binauwer *afscheit. Deszelfs* Soa's, *en* Manschap. Specery-Handel *der* Javaanen, Macassaren, enz. *op* Keffing. Specery-Bosschen *hier* in 't jaar 1648. *ontdekt. Vierde deel van* Zuider Ceram, Selan, *genaamt. Rivier* Beiroe. *Dorp* Hattehahoe, *en* Manschap. *Rivier* Walaja *of* Jan Compaans Rivier. *Rivier* Bemoe. *Magtig dorp,* Toloeti. Manschap. *Klip* Hatepoeteh, *een scheids-paal. Het dorp* Tehoewa. *En* Laymoe, *en beider* Manschap. Folin, *en* Manschap. Telesey, *en* Manschap. *Schoone* Bosschen *en* Hout-werken. *De hooge Bergen,* Noessa Heli, Way Ila, Teboesoe Tenoe Poeteh *en* Lehoroe. *De* Bogt *van* Haja, *en 't* dorp. Manschap. *Verscheide* Rivieren. *Dorp* Tamilauw. *En* Manschap. *Schoone* Bosschen. *Rivieren* Hatoehoelo *en* Latoe. Touw, Besi, Tamilau, Sepa Noekauloe, Obin. Totohatoe *door die van* Touw *geholpen. Rivier* Pia. Sepa, *en* Manschap. *Dorpen onder den Koning* Laulissa. *'t Dorp* Coak *en* Swauko. Makariki *en* Amahey. *Sterkte* Harderwyk. *De* Bogt *van* Elipapoeteh. *'t* Dorp. Bogt *van* Amahey, Rivieren *aldaar. Wanneer die van* Amahey, Makariki &c. Christen *wierden.* Manschap. Alfoereesche Dorpen, *en* Rivieren *hier. Het vyfde Deel van* Cerams Zuiderdeel. Manschap *van* Elipapoeteh. *Voorige en jegenwoordige staat. De* Lacheroy in 't jaar 1686 *hier, met zoldaten. De Rivier* Epe. Hoek Hatoe-Sili. *Rivier* Ajer Talla. *Vergader-plaats der* Alfoereesen *aan de* Zuid-kant *van* Ceram. Takken *dezer Rivier. 't Dorp* Tomilehoe. *Verdichte afkomst der* Oelisima's, *en* Oelisivase koningen. Hoewaloy *en* Latoe, *en* Manschap. *Drie* Kimelaha's *hier dood gebleven.* Iha *en* Mahoe, *en* Manschap. Coelor *en* Pia, Manschap. Roemakay, *deszelfs* teekening, *en* Manschap. Camarïen, *deszelfs* Teekening, *en* Tihoelale, *met beyder* Manschap. *Het laatste dorp zeer van de* Alfoereesen *gequelt.* Hatoesoewa, *en* Manschap. Paunoessa, Kayratoe, *en de* Manschap

van

van 't laatste. Capitein Macoreffi, *Hooft der Revier* Riffeari. Seroewawan, *en* Way Samoe. Manfchap *van 't laatste. Hier ontrent komt* Radja Sifeoeloe *aan strand af.* Wayfariffa. *'t Dorp* Caybobo, *en* Afteekening, *en* Manfchap. Noeffa Oela *en* Noeffa Caffa. *Droevige nagt des* Schryvers. Druiven *en* Schildpadden *hier. De bogt* Hennawail. *Van* Tanoeno. Kolle Kolle. *De Rivier* Rifetti, *en 't dorp* Tanoeno, *en* Manfchap. Laffilehoe *en* Piroe, *en* Manfchap. Popeloewi *en* Somoeri, *met hunne* Manfchap. *De rivier* Eri, *derde vergaderplaats der* Alfoereefen. *'t Dorp* Kering, *en* Manfchap. *'t Dorp* Lakamay, *en* Manfchap. *Rivier* Goli Goli. *Twee* droogtens *ontrent* Caybobo. Seroelau *en* Saaroe. *Manfchap op* Groot Ceram. *En 't verfchil met dat van* kleen Ceram.

De ZUID-KUST van CERAM.

Van Cerams Zuid-kust, die in 't breedt befchreven word.

SChoon Keffing niet eigentlyk tot de Zuid-kust van Ceram behoort, werd het 'er gemeenelyk mede, hoewel qualyk, onder betrokken; daar het eigentlyk op den Zuid-Ooft hoek, van groot Ceram, als een eiland van het zelve, met een doorgaande kreek, Kedda-Kedda genaamt, afgefcheiden legt. Deze kreek, agter Goeli Goeli ingaande, komt aan de Noord-zyde by Ernanneng uit, en loopt met verfcheide andre kreeken doorfneden, tuffchen het groot eiland Ceram, en tuffchen Keffing, in.

Het eiland en dorp Keffing.

Op dezen zandigen en moeraffigen hoek lands, ten deele by laag water zig als een eilandje op zig zelven, ten Ooften ontrent anderhalf myl, en ten Zuiden op zyn breedfte een halve myl uitftrekkende, (hoewel die halve myl eindelyk tot niet loopt) en op het verdere land van Cerams Oofte-hoek, onthouden zig die van Keffing, Goeli Goeli, en Ceram Laoet, als ook zeer veel gevlugte Bandaneefen, en allerlei ander gefpuis, dat zig van tyd tot tyd hier neder gezet, en zig altyd zeer weerbarftig, wrevelmoedig, en wantrouwig ontrent de E. Maatfchappy gedragen heeft. Het zyn kloeke mannen; ganfch na geen Cerammers, maar beter na Makaffaaren, gelykende, en wakkere kooplieden, die fterk op Onin, het voorfte gedeelte van Nova Guinea, dat ontrent 30. mylen Noord-Ooft van Keffing legt, ten handel varen, om Maffoy, Toetombo's (of doozen, door de wilden gemaakt, en met witte horenkens bezet) en andre waren, daar in te ruilen, in welken handel de Ceramlauwers, wel het meefte deel hebben. Die verre togten derwaards, en ook na 't Weften, hebben hun metter tyd ftoute zee-lieden, en de groote winften op de goederen, die zy te rug bragten, hen zeer trots en moedig gemaakt. Gelyk de verkeering met de Westerfche volken, hen ook zeer ervaren in de Maleitfche taal heeft doen worden.

En wat daar onder ftaat.

Onder Keffing, dat naaft de Ceramlauwers legt, ftaan vier dorpen, Keffongat, Kelila, Quaus, en Ernanneng; die alle vier aan de Ooft-zyde leggen. In 't Weften leggen vier andere; te weten, Quammer beooften de kreek, Kedda Kedda, Goeli Goeli, en Keliwalanga, dicht by een; en in den Weft-hoek van het bogtje 't dorp Oerong, die ook onder den Orangkaja van Oerong ftaan.

In oude tyden maakten die agt dorpen een gefpanfchap uit.

Goeli Goeli's Vefting.

Salaboecan ('t geen wel 't eigentlykfte Keffing is) Keffongat, en Goeli-Goeli, legt van oud Keffing af, op den uiterften Ooft-hoek twee en een half myl na het Weften, in een rond bogtje, dat een naeuwen ingang heeft, aan welkers Ooft-zyde zig een ronde klip op ftrand vertoont, waar op die van Goeli Goeli, in vorige tyden, byzonder in 't jaar 1659. (wanneer de Heer *Huftaart* hun met de Hongi-vloot, en drie grote fchepen van de E. Maatfchappy, verneftelen quam) een Vefting van groote op een gelegde zee-fteen, waar in zich hun Orangkaja verfterkte, gemaakt hadden, welke klip ons volk toen ook in bezetting had, waar op zy de geringe Vefting Oftende gelegt, en naderhant ook by de vrede weer verlaten hebben.

Keffing in Prent verbeelt.

Om een netter verbeelding van dit Keffing te geven, voegen wy 't zelve hier zeer net afgetekent, in de plaat No. XIV. waar in wy zien, hoe het zig nu met twee gehele Tempels, behalven eenen gebroken, en een groot getal huizen, zeer luftig onder het geboomte vertoont.

De klip Solothay by 't dorp Goeli Goeli.

Een halve myl beooften Goeli-Goeli, ontrent den voorfchreven hoek, ziet men een klip Solothay genaamt, waar op zig dit volk in 't jaar 1660. zeer verfterkt had, dog wierden wel haaft door den voornoemden Landvoogt belegert, en de Vefting verovert en vernielt.

't Dorp Oerong.

Aan de Weft-zyde van het bogtje lag het dorp Oerong, dat nu wat meer de bogt in legt; voor welken Weft-hoek het kleen eilandeken, Poelo Goffa zig vertoont; dog van Goeli-Goeli, tot Keffing ftrekt zig een groot rif, byna een groote myl breed, dat op zommige plaatzen by laag water geheel droog loopt.

Poelo Goffa.

Die van Goeli-Goeli woonen nu ook

weder op de voornoemde klip, hun oude schuilplaats, waar op hun Orangkaja zyn verblyf heeft.

Onder wien de Keffingers staan.

Men wil, dat de Keffingers in oude tyden onder de kroon *Tidore* stonden. Nu staan zy onder de E. Maatschappy zedert veele jaren, onder beloften van geen Nagelen aan vreemden, maar wel de Massoy te mogen inruilen; doch dat zy gehouden blyven, die weder aan de E. Maatschappy alleen tot zekeren bepaalden prys te verkoopen, en verder ook wel Toetombo's, en andre snuisteryen, op Nova Guinea te mogen inhandelen, zonder zig tot eenigen sluik-handel in te laten; maar het is zo verre van daar, dat zy die Contracten nagekomen zyn, dat zy in tegendeel de vreemdelingen zelf aanhalen, niet allen om aan hen ook Massoy, maar zelf ook veel gestokene Nagelen en Nooten te verhandelen, die men meint dat hier of daar in een hoek op hun land nog verborgen zyn. Om welken sluikhandel, zoo veel mogelyk, te beletten, de Landvoogden van Amboina en Banda daar ontrent by na alle jaar chaloepen doen kruissen, dat hen een groote bril op de neus, maar ook de reden is, dat zy zich noch meer tegen de E. Maatschappy aankanten, en met hare Hongi niet scheppen willen, ziende haar aan als haar voornaamsten vyand, die hen de keel toebindt, aangezien zy van de zeevaart moeten leven.

Haren handel en bedryf.

Nu zou het wel tydt worden, om tot de beschryving van de Zuid-kust over te gaan; maar alzo het Eiland Ceram-Laoet, een van de elf Ambonsche eilanden, hier ontrent, en van geen groot belang is, zullen wy, alvorens voort te gaan, een korten uitsprong van groot Ceram maken, om voor af dit Ceram-Laoet te beschryven.

Het Eiland CERAM-LAOET.

Van 't eilant Ceram-Laoet.

Het zevende Eiland, dat onder de Landvoogdy van Amboina behoort, is Ceram-Laoet, 't geen zoo veel als Ceram in zee betekent, een kleen eiland, dat ons niet lang ophouden zal.

Poelo Gesser.

Het legt beoosten den hoek van Keffing ontrent een myl, en is rondom als bebolwerkt met een swaar wyt-uitgeuitgebreit rif, waar op buiten dit nog vier of vyf kleene eilandekens al Oost op leggen, een van welke byna in 't midden legt, en Poelo Gesser genaamt is.

Het eiland zelf beslaat ontrent twee mylen Oost en West in de lengte, en ontrent een myl in de breedte, Zuiden en Noorden, aan welke laatste zyde het een fraai bogtje vlak in 't midden heeft. Het is hoog, smal en bergagtig, gelykende na een Oor. Het heeft geen water, dan dat men uit putten haalt.

Het is nu onbewoont, alzo al de ingezetenen zig al voor lange jaren metter woon na Keffing begeven hebben, daar zy elf Campons sterk zyn, met namen: Keliwaro, Kelitay, Roemah Tamery, die de eerste Coracora by hen uitmaken, welker Orangkaja's *Cabressi*, *Djoemat* en *Oewan* genaamt zyn, welke *Oewan* wel eer ook over de eerste Campon, voor *Cabressi's* tyd, plagt te gebieden.

Keffings elf buurten, en iders byzondre voorregten.

Ider van deze drie Orangkaja's mag niet over al handelen, daar hy wil. Het byzonder voorrecht van Cabressi is, om Slaven op Onin, maar dat van den Orangkaja van Roemah Tamery, om Massoy daar te halen. Ook heeft *Cabressi Djoemat* gedwongen na Oerong te wyken.

Behalven die drie eerste Campons, heeft men nog Keliloeboe, waar over Capitein *Oewas* 't opper gezag heeft, Eun, onder Orangkaja *Morin*, (die de tweede Coracora uitmaken) Kelibia, onder Lana, hun Orangkaja) Keliboro, (onder den Orangkaja *Tawaon*, waar uit de derde Coracora bestaat) Roemah Essi (onder Orangkaja *Nossi*) Roemah Maro (onder Orangkaja *Sochus*) Kelimala (onder Orangkaja *Sobok*) en Roemah *Lolas*, onder den Orangkaja *Margay*, wellaatste de vierde Coracora uitmaken.

Eigentlyk Ceramlauwers.

Zy plagten wel eer op hun eigen eiland te woonen, dog zyn van daar na Keffing verhuist, alwaar *Oewen*, en *Oewas* nu over de elf Campons volslagen heerschen.

De Heer *Artus Gysels* (gelyk wy elders zien zullen) heeft hun in 't jaar 1633. beoorlogt, en onder de gehoorzaamheit der E. Maatschappy gestelt, hunne Nagelboomen uitgeroeit, en hen tot reden gebragt, dog naderhant hebben zy zich in alles na die van Keffing geschikt, voor al zedert zy om by hen te woonen, hun eigen land verlaten hebben.

Door de Heer Gysels overwonnen.

De twee dorpen Keliloeboe, en Roemah Tameri handelen Massoy, op het eiland Cubiai, en op Onin, in, daar van wy breder onder Tidore spreken, gelyk ook van de wyze en aanleg van hunne reize derwaart, en van hunnen handel aldaar. De Massoy valt ook op Poeloe Adi, of 't Wezels-eiland; maar aangezien deszelfs ingezetenen zeer wild, en doodslagers zyn, valt daar geen handel. Het eenigste, dat men daar van heeft, is, dat zy van deze en gene Massoy-boomen, niet verre van strand staande, nu en dan wel een plantje bekomen, om die metter tydt zelf aan te planten, en dus meester van die schors op hun eigen land te worden.

Waar de Massoy, en door wie die ingehandelt werd.

Beoosten

Droogte waar op verscheide eilandekens beoosten Ceram-Laoet.

Beoosten Ceram-Laoet is een doorgaande droogte, meer dan vier mylen lang, Maar-Laoet na 't naaste eilandje aan Ceram-Laoet genaamt, waar op zig nog ettelyke andre eilandekens, als Warlau, Noessa Ngarat, Kivar, Kanali, Makoka, Watteoe Matta, Matta Woeli, Kidan, Nedin, Noekoes, Gragas, Koan, Magat, en recht benoorden Serowaki (zynde alle schuilplaatzen voor de Papoewa's) opdoen.

Wel eer wierd dit Serowaki door slaven van Goram bewoont, die 'er naderhand, ten deelen door de Gorammers, ten deelen door de Papoewa's, afgeligt, en verkogt zyn.

De eilanden Tenimbar, en Goram.

Ten Oosten van deze droogte leggen twee kleene eilandekens in 't Noorden van 't eiland Salowaki, en in 't Zuid-Oosten heeft men de eilanden Tenimbar, en Goram, die eigentlyk tot de landvoogdy van Banda behooren.

Afkomst der Ceram Lauwers.

De ingezetenen van Ceram-laoet, zyn meest uitlanders. Doch die van het Campon Keliwaro zyn oorspronkelyke Noord-Cerammers van Waroe; maar de andere tien Campons, zyn afkomstig van de eilanden *Java*, *Key*, *Celebes*, *&c.* daar onder verscheide lieden van het dorp Tamboeko; gelyk zy nog met alle die volkeren handel dryven, alzo het schraal en zandig eiland Keffing hun niet voeden kan; zoo dat zy het ter zee moeten zoeken, om haare Toetombo's, die zy zeer net weten te maken, en met hoorenkens te bezetten, aan vreemdelingen (al was het met Speceryen) te verhandelen. Ook zegt men, dat zy een vond hebben, om groene stukjes glas van bottels in een uitgeholde houts-kool te smelten, en daar uit gesteenten te maken, die zeer wel na een Topâs gelyken; hoewel zy, voor al uit de kas zynde, licht te kennen zyn.

Hun bestaan.

Dit het voornaamste zynde, dat wy van het eiland Ceram-Laoet, zoo verre als hier te pas komt, weten te zeggen, keeren wy, nu weder tot de Zuid-kust van Ceram, om te zien, wat dorpen ons daar zullen voorkomen.

Zuider-deel van Groot-Ceram in vyf deelen.

Eer wy nogtans daar toe treden, moeten wy voor afzeggen, dat dit Zuider-deel van Groot-Ceram, weer in 4 a 5 byzondere deelen afgedeelt word.

Met hare naamen.

De land streck van 't Oosten, of van Goeli Goeli af na 't Westen, tot aan Kellibon's deel, word Goemilan, dat van Kellibon, tot Kellemoeri toe, word Kottaroewa, dat van Kellemoeri tot Werinamma Winauwer, of Sielan Binauwer, en dat van Werinama tot Elipapoeteh, of Kelkepoeti's bogt, Sielan genaamt, welk Sielan of Selan, ook het rechte aloude en eigentlykste Ceram is, hoewel andre Ceram-Laoet daar voor houden, dat my niet waarschynelyk voorkomt, alzoo dat Ceram-Laoet zynen naam van een ander, dat 'er te voren al, en het rechte was ('t geen dit Selan is) schynt ontleent te hebben. Buiten deze vier is 'er nog een vyfde deel van Elipapoeteh af, tot aan de pas van Tanoeno, dat een fraei rak uitmaakt, zig uitstrekkende.

Het eerste deel, Goemilan, hoe verre zig dat uitstrekt.

Wy maaken dan een begin, met het Oostelykst deel, Goemilan, en zeggen, dat sich Cerams-kust, in opsigt van die landstreek, van Goeli Goeli af, of van Kefsing tot Werinama, 16 mylen verre West-Noord-West, en Oost-Zuid-Oost strekt.

Berg, de Koornschuur genaamt, verdichtzelen der inlanders.

Men heeft in dit gewest een berg, de hoogste daar ontrent, op welken weinig inlanders, dan, die wat stouter zyn, komen durven, die 'er dan de andren, die zeer licht, en by-geloovig zyn, van wys maken, wat zy willen, verhalende, dat zy, afkomende, 's nagts vuurige menschen gezien hadden, dat by daag dikwils op vermolmde boomen, steenen, en wat dies meer is, uit quam. Dezen berg noemen de onzen de Korenschuur, waarschynelyk om de Sagoe, die 'er valt. Aan de voet des zelfs swerven de geesten van de voorouders dezer inlanders, die getuigen, dat zy de stem van hun vrienden daar dikwils gehoort, zonder datze egter imant gezien hebben.

Dorpen met haar rievieren van de zelve naam, meest onbewoond.

Men ziet hier ook Wattoeloning, Cammar, Oendor, en Goemilang, met haar kleene dorpkens, en men heeft een weinig na 't Westen dan twee kleene dorpkens, Affan, en Da-avan, leggende aan fraeje rivieren van dien zelven naam, zonder dat men van 't land hier ontrent veel anders zeggen kan, dan dat het woest, bergagtig, en zeer weinig bewoont is.

Het tweede deel, Cottaroewa, dorpen, Kellibon Cottaroewa, en Kellemoeri.

Het eerste dorp hier aan is Kelibon, of Kellibon, ontrent een rivier, en een quart myl verder, de rivier van Cottaroewa, (die de naam aan die landstreek geeft) en wat verder dan Kellemoeri, beide op strand, aan de rivier, die haar van een scheid; dog ider op een byzondere hoek, en hoogte, zes mylen van Goeli Goeli, gelegen, en met muuren, die zy van opgezette steenen, even als een vesting gemaakt hebben, gesterkt.

Na haar manschap, en verder beschreven.

Kelibon stond eertyds onder een Orangkaja, dog nu onder een Koning, de magtigste hier ontrent. Kellimoeri is mede van een Koning voorzien, en, schoon meer in volk, egter zoo gevreest niet. Men heeft voor den hoek van 't laatste Dorp een rifje, gelyk 'er ook een kleen nog Westelyker is.

Zy waren in oude tyden veel sterker, dan nu, en plagten wel 700 zielen waar onder 400 weerbare mannen, hoewel

pas 20 of 30 Dati's, op te brengen; dog zyn nu maar vierde part zoo sterk. Altoos Kelibon kon naaulyk 140 zielen, waar onder 54 weerbare mannen, en 9 Dati's, en Kellimoeri, 180 zielen, waar onder 48 weerbare mannen, en 10 Dati's, uit leveren.

Het zyn stoute menschen, die zig enkelyk met den Sagoe-handel, en met het verhandelen van Loeris, en Kakatoewa's, geneeren, hoewel men 'er nu en dan wel een Casuaris, en des zelfs eyeren, bekomt, dog Hoenders, nog Pisang-boomen, vind men 'er niet, dat zeldsaam is, wyl die by andere Cerammers, of Amboinezen, overvloedig zyn.

Zy plagten in vorige tyden mede met een Coracora te scheppen; dog dat doen zy, als het hun in 't hoofd schiet, zig nergens aanbindende; hoewel zy door den tyd wat handelbaarder worden, aangezien zy goed Maleits spreken, dat men meer by de Mooren, gelyk zy ook zyn, dan by Heidenen, of Christenen, op Ceram bespeurt.

Ongehoorzaam volk hier ontrent.

Van daar af na den Oost-kant toe mag de E. Maatschappy wel gebieden, dog de Inlander luistert 'er zeer weinig na, en het komt ons niet gelegen gedurig volk, en vaartuigen, daar te zenden, om hun te belegeren, dewyl zy gemeenelyk, eer men 'er is, al in 't bosch, en na ontoegankelyke bergen, met al hunne meubelen gevlugt zyn, zoo dat het best is, hun maar zagt te behandelen, en niet te streng te gebieden, wanneer men 'er nog iets van heeft; alzoo zy zich anders ten eersten door de weerbarstige Goeli Goeliers en Keffingers tegen ons laten opruyen.

Geval des Konings van Kellibon.

Wat geval de Koning van Kelibon met eenen *Naja Taroena* gehad heeft, zien wy onder *Tidore*.

Het dorp Tobo.

Wanneer men zes mylen verder op na het Westen gaat, ontmoet men na 't passeeren van het strand Zelour het dorp Tobo, leggende op een zeer steile en hooge rots, die men met een ladder beklimmen moet, en al van verre in zee uitsteekt. Waar door het wel een eiland gelykt, te meer, alzoo het van de zee by na rondom bekabbeld word. Het plagt zig van ouds, als een sterke vesting te vertoonen, dog de *Heer Cojett* heeft de inwoonders belast om laag aan strand te komen, daar zy een dorp, nieuw Tobo genaamt, dat 'er vry wel uitziet, gemaakt hebben.

En nieu Tobo.

Zy staan onder een Sengadji, of Hertog, die, na de gedagten van zommige, magtiger, dan den Koning van Kelibon, is, die zyn gebied wel tot Waroe's bogt uitstreckt, meinende, dat hy nu wel 4000 mannen van wapenen zou konnen opbrengen, dat zeer veel van zyn oude tax, die pas 2 a 300 mannen uitleverde, verschilt, zoo dat dit niet dan Tobose Rodomontados, en snorkeryen van deze hoogmoedige Mooren zyn, enkelyk, om de daar omherleggende volkeren, en landwaart in, een schrik aan te jagen, uitgevonden.

Magt van dezen Sengadji.

Verdre aanmerking over hem.

Dat hy egter veel magtiger, is, dan wel eer, schynt eenigsins waar te zyn uit de eere, die hem *Naja Taroena* in 't jaar 1709. Gezant des Koninks van Tidore, bewees, met hem een vergulde stoel te zenden, om hem na Keffing, daar hy toen was, te brengen, hoewel hy dat Edelmoedig afsloeg, verschynende aldaar met een troep van 400 wel gewapende mannen, die alle met schietgeweer voorzien waren.

Manschap.

Hy kan wel 800 zielen, 500 gewapende mannen, 60 Dati's, uitleveren.

En waar over hy gebied.

Zy zyn gewoon de Hongi, met een Coracora te volgen; dog hun Sengadji is anders vry trots, en moedig, alzoo wel 15 a 16 Alfoereeze dorpen zedert lange jaaren onder hem stonden, 't geen metter tyd merkelyk toegenomen heeft, alzoo men 'er nu wel in de 20 opnoemt, dat nogtans na onze gedagten zo breet niet is.

In 't jaar 1633. door den Hr. Gyssels overwonnen.

Zy waren in oude tyden zeer weerbarstig, dog hoe zy in 't jaar 1633. door den *Heer Gyssels* overwonnen, en onder de magt der E. Maatschappy gebragt zyn, zullen wy onder de regeering van dien Ambonschen Landvoogd breeder aanhaalen.

Het dorp Gisselauw.

Onder dit Tobo behoort ook het dorpje Gisselau, dat in vorige tyden beoosten Tobo in de bogt lag, dog nu by Tobo gevoegt is.

Het Mabekoe-Rif.

Beoosten en Bewesten de rivier van Tobo heeft men mede een rif, dat by na tot Hatoemeten loopt, en 't Mabekoerif genaamd word.

Het derde deel, Selan Binauwer.

Gelyk nu het Deel, onder den Koning van Kelibon, Kottaroewa genaamt word, alzoo voerd dit, van Kellimoeri tot aan het dorp Werinama, den naam van Selan Binauwer, een oude bekende landstreek, gelyk ons dat blyken zal uit de eerste beginzelen, dat Amboina opgekomen, of bekent geweest is.

Dorp Hatoemeten, met Riboet, en Hakiboy een Oeli.

Een groote myl van Tobo na het Westen (hoewel zig deze kust van Kellimoeri af wat meer na 't Noord-Westen buigt) heeft men het dorp Hatoemeten, aan een zand-strand, dat wat steenagtig is, het is een Oeli, of gespanschap van drie dorpen, alzoo Riboet, en Hakiboy met Hatoemeten, dat Oeli uitmaken, zy leggen dicht byeen aan een gebergte, dog Hakiboy in 't midden, konnende die twee dorpen zamen wel 500 zielen, 180 weerbaare mannen, en 60 Dati's opbrengen.

Man-schap. Dog Hatoemeten alleen heeft 350 zielen, 120 weerbare mannen, en 50 Dati's.

Veel Sagoe, en eertyds ook Speceryen, hier. Het land hier ontrent geeft zeer veel Sagoe, die de Bandanezen, sterk hier van daan haalen; ook plagten hier Nagel-en Nooten-boomen te vallen, die uitgeroeit zyn.

Deze dorpen door wie verovert, onder wie zy nu staan. In oude tyden stond dit dorp onder die van Hitoe, die 't eens by Kapitein *Tepilos* tyd afgeloopen hebben; maar de Heer, *Artus Gyzels*, heeft ze weder onder onze magt gebragt.

Tot Hatoemeten bezuiden Ceram, gelyk Benoorden tot Waroe toe, staan al deze dorpen onder den Koning van Tidore.

Het dorp Werinama, daar Selan Binauwer afscheid. Drie mylen van Hatoemeten, legt het magtig Moorsch dorp Werinama, een van de voornaamste hier ontrent, met het welke de landstreke, Selan Binauwer eindigt.

Het legt op den Oost-hoek van Haja's, grooten dog vlakken inbogt, een quart myl gaans van strand op een heuvel die zeer sterk gemaakt, van een dikke borstweering voorzien, en met een groot rif, wel een myl na het Oosten bezet is.

Des zelfs Soa's, en Manschap. Zy worden beheerscht van eenen Koning, die over twee Soa's 't oppergebied voert, waar van 't eerste, *Nama*, op strand, en 't ander, Tanafora, op één berg of grooten heuvel, gelegen is, sterk zynde 362 zielen, 107 weerbare mannen, en 58 Dati's.

Specery-Handel der Javaanen, Macassaren op Keffing. In oude tyden quamen de Javanen, en Macassaren, om Nagelen en Nooten op Keffing ten handel, die de Keffingers, en die van Ceram-laoet, hier van daan, en van Hatoemeten, en daar om streeks, met een bosch, dat lang onbekend gebleven is, plagten te halen, 't geen egter maar tot in 't jaar 1648. zynen gang gegaan heeft, wanneer die van Werinama ons eindelyk, na veel verzoeken, vier schoone Nooten-bosschen aangewezen en toegestaan hebben, dezelve wel ten getale van 4000 Noten of Nagel-boomen, om te hakken, 't geen ons lange jaaren daar na, en zelf nu nog, gedagten gegeven heeft, dat in die bosschen, die groot en ontoegankelyk voor ons zyn, meer Specery-boomen, verborgen mochten zyn, alzoo die van Keffing door hunne vaart, ons daar zeer in versterken. Specery-Bosschen hier in 't jaar 1648 ontdekt.

Af en aan Kelibon, of tusschen Kelibon, en Werinama's wal, leggen vlak in 't Zuiden der eilanden van Banda, van waar men deze gebergten, die zig zeer blaeu vertoonen, gemakkelyk zien kan, alzoo zy 'er pas 14 a 15 mylen, de eene wal van de andere gerekend afleggen; hoewel het land van Werinama zig nog wat verder van 't eiland Niena opdoet.

Van Werinama af, na de bogt van Haja, die even om den hoek na 't westen begint, begint ook het deel van Ceram, dat Selan, genaamt, en na 't zeggen van den Inlander, het aloude en rechte Ceram is, daar 't gansche eiland na genoemt word. Het vierde deel van Zuider-Ceram, Selan genaamt.

Pas den hoek om heeft men de schoone rivier Beiroe, voor welke een kleen eilandeken is, twee mylen van strand, hier ontrent, legt Hattehahoe een dorp, dat al redelyk magtig is, breidende zig uit aan de voornoemde rivier. Het levert 330 zielen, 160 weerbare mannen, en 53 Dati's uit; dog 't zou zoo vermogent niet zyn, zoo niet verscheide Alfoereesche dorpen daar van afhingen, die hier en daar landwaart, by enkele huizen, en gehugten, zonder eenig hoofd, verstrooit leggen, strekkende zig tot digt agter Hote uit, gelyk zy ook den naam van Hattihahoe's Alfoereesche dorpen dragen; hoewel men langs die bogt landwaaart in nog veel andre dorpkens heeft. Rivier Beiroe, en 't dorp Hattehahoe, en manschap.

Ontrent een myl van Werinama, daar de vlakke bogt, na deze inschieting van 't land na 't Noord-Westen, eerst regt begint, heeft men de rivier Walaja, ook wel Jan Compaans rivier by abuis genaamt, om dat zeker Amboinees vryman, *Jan de Ruiter*, dog in oude tyden, wel *Jan Compaan* (by wien men wil dat hy in zyn jeugd gevaren zou hebben) geheeten, daar met zyn Chaloep wel plagt te komen. Zy heeft een goede anker-plaats in een bogtje, Tehoro genaamt. Rievier Walaja, of Jan Compaans Rivier.

Tusschen deze en de andere rivier, Bemoe, vertoont zig het land met een fraeien hoek, dog zig zoo ver niet uitstrekkende, als die van Werinama. Rievier Bemoe.

Een groote myl westelyker ontmoet men, na nog drie spruitkens gepasseert te zyn, het dorp Toloeti, het eerste in dezen bogt, die van de rivier Walaja af tot Wayila meest recht west aan strekt. Magtig dorp Toloeti.

Dit dorp legt een quart myl gaans van strand op een heuvel, die vry hoog is, waar op dit trots volk van Toeloeti zeer stout is, behalven dat het ook talryk van volk is, alsoo zy 1003 zielen, 409 weerbare mannen, en 90 Dati's konnen uitbrengen. Manschap.

Wat meer na 't Oosten, tegen het gebergte aan, heeft men verscheide dorpen, dog eer men daar by komt, heeft men midden in de bogt van Laymoe, ontrent twee mylen van Tolaeti een klip, Hatoepoeteh genaamt, die te gelyk ook dient om de scheiding tusschen het gebied van Haja, en die van Hattihahoe, aan te wysen. Clip Hatoepoeteh, een scheidspaal.

Een quart myl verder, West op, heeft Het dorp Tehoewa.

heeft men het dorp Tehoewa, dat 310 zielen, 105 weerbare mannen, en 59 Dati's, uitlevert.

En 't dorp Laymoe, en beider manschap.

Een weinig Westelyker legt het vermogent dorp Laymoe, dat zig zeer vermakelyk, nevens Tehoewa, in een bogt vertoont, daar de Hongi wel gewoon is nu en dan wat te rusten.

Het heeft wel 1200 ingesetenen, waar onder zeer veel vrouwen en kinderen zyn, en maar 492 weerbare mannen, en pas 70 Dati's.

Folin en manschap.

Het dorp Folin, legt een halve myl Westelyker, konnende 384 zielen, 85 weerbare mannen, en 11 Dati's, opbrengen.

Telesey, en manschap.

Twee mylen Westelyker doet zig het dorp Telesey, (ook wel Tonissi genaamt,) aan een vermakelyk strand, mede tegen het gebergte op. Het is 923 zielen sterk, konnende 209 weerbare mannen, en 44 Dati's uitleveren.

Schoone Bosschen, en hout-werken,

De bosschen, die hier dicht aan strand leggen geven een zeer vermakelyk landgezicht, behalven dat zy ook veel boomen, tot het bouwen van huysen, en vaartuigen, uit leveren, waar van daan die van Banda ook haar meeste yserhout, en andere hout-werken voor de werf, gewoon zyn te doen haalen.

De hooge bergen, Noessa Heli.

Men vint ook geen hooger land op Ceram, dan agter deze dorpen, welkers Hemel-hooge blaeuwe bergen, Noessa-Heli, dat is, het Berg-Eyland genaamt, men zeer gemakkelyk van 't Eyland Nenia, 16 of 17 mylen 'er af, zien kan, gelyk ik die zelf menigmaal zeer klaar gezien heb, loopende dit gebergte meest schuins door het land al Noord-Oost op, en in 't Noorden ontrent Hote uitkomende, daar het de hooge witte Krytbergen, Mali Mala genaamt, uitmaakt.

Way Ila, Teboesoe Tenoe Poeteh, en Lehoroe.

Vlak op den West-hoek van deze bogt van Haja, die zich zeven en een halve myl van 't Oosten na 't Westen uitstrekt, heeft men het dorp Haja; dog eer men daar by komt, passeert men, een groote myl van Telesey, eerst de rievier Way Ila, daar het land, zig om de Zuyd draejende, een dikken binnenhoek maakt. Een klein myltje van deze Rivier ontmoet men nog wat zuydelyker op een andere, Teboesoe Toenoe Poeteh genaamt, en een quart myl nog al Zuydelyker, of wel Zuyd-Oost op, het spruitje Lehoroe, loopende dit land nog al Zuyd-Oostelyker voor een korte wyl, en dan tot den hoek van Haja toe, met een kleen bogtje weer wat Zuydelyker, aan, daar men dan twee mylen van de rivier Way Ila, Zuyd op, het dorp Haja vind op een hoek, die niet zeer groot, maar redelyk hoog, met een Rif, dat met laag water droog loopt, en agt mylen van den West-hoek van Werinama gelegen is.

De bogt van Haja, en 't dorp.

Dit is een fraey dorp, en het volk gaeuwer en ervarener in de Maleytsche taal, dan andre Cerammers, zynde Mooren, van Godsdienst, die gemeenlyk wel de schranderste op deze Kust zyn; ook pronken zy boven andren met een zeer fraeyen Moorschen Tempel. Zy zyn ruym 1000 zielen sterk, waar onder 400 weerbare mannen, en 112 Dati's.

Manschap.

Verscheide rivieren

Vyf en een halve myl West ten Noorden van den hoek Hoja, heeft men het dorp Tamilau.

Dorp Tamilouw.

Men passeert, eer men zoo verre komt verscheide spruitkens, en wel eerst die van Touwselekoe, dat van Haja ontrent twee mylen is, beoosten welk rieviertje een Rif legt. Wat Westelyker heeft men 'er nog twee dicht by een, voor welke laaste Mamoeri genaamt, mede een Rif legt, dat al verre henen tot ontrent Amahen loopt.

Een groote halve myl van de rievier Mamoeri maakt het land een kleenen Riffigen inbogt, daar men ook twee kleene spruitjes, in 't Westen en in 't Noord-Oosten ziet, van welken inham men in een myl tot Tamilau komt.

Dit dorp legt digt aan strand, op een schoonen heuvel, die dit volk zeer moedig maakt, 't geen een heel andre gedaante, dan de gemeene Cerammers, heeft, alsoo zy kloeker van gestalte, en doorgaans witter zyn, sprekende het Maleyts zeer wel, waarom zy geoordeelt worden van de Westersche landen daar na toe gezakt, en 'er soo gebleven te zyn. Het zyn mede meest Mohhammedaanen.

En manschap.

Zy zyn 440 zielen sterk, en leveren 113 weerbare mannen, en 60 Dati's uit, staande onder een koning.

Schone Bosschen.

Men ziet hier mede schoone bosschen, voorzien van treffelyke vrugtboomen van allerley zoort, Tsjampedaha, Nangka, Jamboes-boomen, en meer andre, die schoone lommer en aangename vrugten geven; dog of 'er Nagelboomen vallen, weet men niet, immers tot nog toe heeft men 'er daar, of daar ontrent geene ontdekt. Sy scheppen onder die van Toloeti mede in de Hongi, of Amboonsche Oorlogs-vloet.

Rievieren Hatoehoelo, en Latoe.

Pas bewesten Tamilau heeft men ook een kleen Riffig baeitje, met een rivier in 't Noorden, of Noord-Oosten Hatoehoelo genaamt, en een in 't Westen, die den naam van Latoe na een dorp van dien naam draagt, die wel een myl van Tamilau legt.

Touw, Besi, Tamilau, Sepa, Noekauloe, en Obin.

Het dorp Besi plag wel eer aan Cerams Zuid-Zyde wat aan deze zyde van Sepa te leggen, sterk zynde vier dorpen, te weten, Touw (naderhand onder Latoe gesmolten) Besi, Tamilau,

en

en Sepa; dog na eenige geschillen met die van Sepa, verhuisden zy na de Noord-kant, alwaar zy zich, ontrent anderhalve dag reizens landwaard in, in 't gebergte ter nederzetteden, rekenende, behalven die van Sepa, ook die van Noekauloe (die, tusschen Sepa en Besi, al mede in 't gebergte, dog nader aan Sepa, en Obin leggen,) voor hunne onderdaanen.

Dit Obin legt nog een halve dag reisens, dieper in 't gebergte, dan Besi, en wat beoosten Noekauloe, vry meer na de zyde van Sepa, dat van Noekauloe negen mylen legt. Zy maken te zamen een Coracora, met die van Tamilau, Sepa, en Toloeti uyt, scheppende die van Tamilau en Toloeti, aan de eene, en die van Besi en Sepa, aan de andere zyde van de Coracora.

Totohatoe, door die van Touw geholpen. Het dorpken Tonro (dat van een vry oude geheugenis is) plag tusschen Haja en Tamilau te leggen, daar het zig niet verre van strand opdeed.

De Koning van dit dorp, quam in oude tyden Totohatoe (een van de vier oudste Stamhouders der kust Hitoe) te hulp, als hy met *Perdana Moelay*, den eerste van het geslachte *Tanahhitoe Messing*, Oorloogde, gelyk dat de Moorsche Priester, en Ambonsche Schryver, van de geschiedenis der kust Hitoe, *Ridjali*, in zyne beschryving dus aanhaalt.

Van Tamilau, twee groote mylen west aan ontmoet men het dorp Sepa, in een groote vlakke en riffige bogt, die het land daar maakt.

Rivier Pia. Het doet zig op, zo als men de rivier Pia voorby is, hebbende wel eer op de Noordkust van Ceram, in de bogt van Hatoewe, niet verre van Besi, gelegen; dog 't is, om geschillen met die van Besi na de Zuid-zyde verhuist, daar het, bevoorens wel drie mylen in 't gebergte geplaatst was.

Sepa; en Manschap. Dit dorp is al redelyk magtig, zynde wel 500 zielen sterk, waar onder men 243 weerbaare mannen, en 90 Dati's, heeft.

Dorpen onder den Koning Laulissa. Deze zyn nog lang Heidenen gebleven, dog naderhand ten deele Mooren geworden, hebben zy zich niet ontzien verscheide Christenen te vermoorden, waar over zy na 't gebergte gevlucht, en tot nog toe niet bevreedigt zyn. Van dit dorp tot Besi, heeft men veel dorpen Landwaard in, die al te zamen maar onder eenen Koning, *Laulissa*, staan.

Dorp Koak, en Swauko. Van Sepa West aan, heeft men een hoek, Koak genaamt, vyf mylen 'er af, en een dorp van dien naam, dat wel eer daar op lag, en nu onder Swauko ondergestoken.

Makariki, en Amahey. Van Sepa tot het dorp Swauko (ook wel Swehoko genaamt) ontmoet men twee mylen verre, veel rivierkens, pas na welke men in het laatste dorp komt, 't geen zig nu by Makariki en Amahey, in een inbogt gevoegt heeft. Het plagt den naam van Amahono te dragen, dog Oostelyker, dan nu, in oude tyden te leggen.

Sterkte Harderwyk. Op den Hoek vvn Koak, die zig wat omkromt, plag ten tyde van den Landvoogd, *Philip Lucasz*, de houte sterkte, Harderwyk, te leggen, dog nu heeft men 'er geen vesting.

De bogt van Elipapoeteh, en 't dorp. Hier van daan maakt deze binnenkust weer een grooten inbogt, die eerst twee mylen Noorden, daar na vier mylen West en Suid-west loopt, en dan nog een myltje na 't Zuiden draeit. Het word de bogt van Elipapoeteh genaamt, na een dorp, dat by na midden in die bogt legt.

Bogt van Amahey, rivieren aldaar. Dicht agter den hoek van Koak, heeft men eenen inwyk, die pas in de groote bogt van Elipapoeteh komt, de bogt van Amahey, genaamt, die van alle kanten byna besloten, en een goede reede zelf voor een vloot schepen is, alzoo men 'er byna voor alle winden bevrydt legt.

In den binnensten hoek van deze bogt plagt men de drie dorpen, Amahey, Makariki, en Swauko, tusschen de rivieren Makariki en Roewatta, wel twee mylen landwaart in te zien leggen, zo als zy zich, ider op zig zelven, en boven malkanderen vertoonden; dog nu leggen zy dicht aan strand by een, hoewel ider op zig zelven.

Wanneer die van Amahey Makariki, &c. Chusten wierden. Het waren eertyds mede Heidenen, waarom zy ons ook van den Koning van Ternate geschonken zyn; dog wierden in 't jaar 1647. op hun verzoek Christenen, dog 't zyn menschen, die zeer dom, eenvoudig, en heel onkundig in de Maleitsche Taal zyn, hoewel men wil, dat onder hen ook nog eenige verborgene Mooren zig onthouden.

In oude tyden zyn hier mede Nagelen geweest, hoewel weinig, alzoo zy eerst begonnen hadden die te planten, die, na dat zy onze onderdaanen wierden, mede uitgeroeit zyn.

Manschap. Amahey is 650 zielen sterk, en kan 190 weerbare mannen, en 32 Dati's opbrengen.

Makariki heeft 192 zielen, 70 weerbare mannen, en 19 Dati's.

Swauko levert 172 zielen, 55 weerbaare mannen, en 15 Dati's uyt.

Deze drie dorpen scheppen te zamen een Coracora.

Hier van daan tot Elipapoeti toe is een zeer riffig strand, 't geen een quart myl buiten den hoek Koak begint, en aan deze zyde Way Sia ophoud. Niet tegen-

tegenstaande, men hier verscheide rivierkens heeft, waar onder Way Pia wat uitsteekt in groote, boven Way Mala, en Way Uwe, zo ziet men langs deze gansche strand, geen menschen woonen, hoewel men landwaard in, veel Alfoeresche dorpen heeft, voor al ontrent Makariki's rivier, Roewatta, dewelke van Noeaula komt, en agter Haja zyn oorspronk heeft. Tussen Noeauloe, of Noekauloe, en tusschen Obin, legt de rivier Noa, die in de Roewatta stort, loopende agter Toeloeti, en van daar onder het gebergte van Noekauloe, ter plaatse daar men in 't dorp Warea, en Wattamau opgaat, alwaar men een andere rivier, Ruis genaamd, passeert. Deze Lieden zyn mede Oelilima's, volgende de zyde van Besi; dog die van Tamilau, Haja en Toloeti zyn Oelisiva's.

Alfoe-reesche dorpen.

Men heeft ook in 't gebergte, agter Toloeti, nog het dorp Macuala, dat op Toloeti zynen uitgang heeft.

Ruim drie uuren gaans van strand had men de dorpen Hoewa, en Amalessi, die al voor lange jaaren door die van Wassia vernielt zyn; dog hare Landeryen werden nu door die van Makariki, al zedert 't jaar 1673. bezeten.

De eerste groote rivier na 't Noorden, die men ontmoet (om van verscheide kleene zonder naam niet te spreken) is Way Pia, aan de welke, een halve dag zeilens Landwaart in, het dorp Wattamano legt.

En rivie-ren, hier.

Wat Noordelyker is 't riviertje Roewis, aan welkers Oost-zyde, al mede Landwaard in, het dorp Warka, dat Oelilima's is, zig opdoet.

Een weinig Noordelyker heeft men de dorpen Roemahlait, en Titalessi, die 't ook met de Mohhammedaanen, of de Oelilima's, houden.

In de Noord-hoek is de rivier Mala, die zeer groot plag te zyn, en wel eer met twee armen in zee liep, tusschen beide welke armen, een groot stuk lands gelegen heeft, dat in 't jaar 1664. in Julius, by een sterken Regen-tyd, waar onder zig wat aardbeving mengde, gezonken is, makende een grooten inbogt, die metter tyd allenskens weer meest gevuld wierd, zodanig, dat aan de Oostkant ook nog een uitsteekende hooge hoek gebleven is.

Wanneer men negen uuren verre boven deze rivier, beoosten de zelve, opgaat, ontmoet men het dorp Lian, dat onder een ander Alfoerees dorp staat.

Hier van daan drait de bogt na 't Westen, en een myl gaans van daar na 't Zuiden, een uur gaans van de rivier Mala, heeft men de groote rivier Uwe, die zig boven in twee takken verdeelt, aan welkers Oostelyke spruit, men het dorp Mani, en aan de Westelyke het dorp Wassia, boven in 't gebergte, wel drie mylen van strand afziet. Deze staan wel onder een Koning der Alfoereesen; maar die van den Oppervorst der Alfoereesen aan die kant, Radja Sahoelau, af hangt.

Vier mylen van strand, pas agter Wassia, heeft men het dorp Waumatta, of Waymatta, over 't welke in 't gemeen een van de naaste bloedverwanten van Radja Sahoelau gebiedt. Hier komen de Alfoereesen aan de Zuid-zyde ook gemeenelyk van 't gebergte af, zynde dit aan deze zyde de deur, door welke zy tot de strandvolkeren komen, gelyk de rivier Makinan de deur aan de Noord-zyde is.

Ook ziet men tusschen Wassia, en Elipapoeteh, een myl van strand, nog een dorpje, Omon genaamt.

Aan gene zyde de rivier Uwe, ontmoet men het dorp Elipapoeteh, dat is de witte hooge rots, 't geen de onze gemeenelyk Kelkepoeti noemen. Dit dorp word zo genaamt, om dat het in oude tyden op een hoogen witten Heuvel gelegen heeft, gelyk meest al de Ambonsche, Ceramsche, Boeronêsche, en andre dorpen, in deze Landvoogdy, op deze of gene hoogte tot hare zekerheit geplaatst zyn geweest; dog tegenwoordig legt dit dorp aan strand ontrent drie mylen van Koak na 't Westen, en ontrent twee groote, zo geen drie, mylen van den hoek van Latoe Haloy, ontrent midden in de Bogt, met welke het deel, Selan genaamt, een einde neemt, alzo zich dat maar tot die bogt uitstrekt, en hier van daan nu het vyfde deel, van Ceram's binnen-kust begint.

Het vyfde deel van Ceram's Zuiderdeel.

Deze volkeren van Elipapoeti wierden eertyds zeer wegens hunne magt geroemt, konnende toen wel tien Coracora's bemannen, waar van hun dorp te dier tyd Eli Tahilane, genaamt wierdt.

Jegenwoordig konnen zy niet meer als 500 zielen uitmaken, waar onder 147 weerbaare mannen, en 57 Dati's, scheppende eene Coracora.

Manschap van Elipapoeteh.

Zy waren van ouds her, de E. Maatschappy zeer getrouw, en hebben haar als gezanten gedient, om de Alfoereesen, als men die van nooden had, van het gebergte ter hulpe af te roepen.

Zy waren eertyds Heidenen; dog zyn nu Christenen, die ons vry goede diensten doen; om welke reden men van hun ook veel werk van tyd tot tyd gemaakt heeft, om hen tegen die van Sepa, die menigen kop van daar haalen, te dekken, om welke reden, ik in 't jaar 1686. daar den Sergeant, *Daniel de Lacheroy*, met ettelyke Soldaten heb vinden leggen, by voorval van een schandelyke daad, aan die van

Vorige en jegenwoordige staat.

De Lacheroy, in 't jaar 1686.

Sepa

hier met Soldaaten.

Sepa gepleegt, en door hen met het weghaalen van ettelyke koppen gewroken, en ook daar gelegt, om een wakent oog, op die van Sepa te houden. Een geval, waar van wy mogelyk nog zullen fpreken, als wy van de zaaken van den Godsdienft handelen.

De rivier Epe.

Pas beweften Elipapoeteh, ontmoet men het riviertje Epe, en een groote myl verder, daar zig de bogt Zuid-weft aan draait, een hoek, Hatoe Sili, na de groote en hooge fteenen, die men 'er ziet, zo genaamt, vlak voor welke hoek een rif is, hoewel zig anders het ftrand van Elipapoeti, tot dezen hoek, zeer zuiver, en zonder eenige fteenen, vertoont.

Hoek, Hatoe Sili.

Rivier, Ajer Talla.

Aan de Weft-zyde van deze bogt, een groote myl van Elipapoeteh, heeft men de groote rivier, Ajer Talla, die met een andre Tak ook een halve myl Ooftelyker in Zee loopt, makende daar als een kleen eilandeken, dat anderhalf myl lang, en een half myl op zyn breedte is, en na het Noord-Weften, hoe langer hoe fpitfer uitloopt. Dog vlak voor die Ooftelyke Tak, vertoont zig een groot rif, dat al voor by den hoek van Hoewaloy loopt, en tot Camarien toe, met een fmalle zoom vervolgt.

Vergaderplaats der Alfoereefen aan de Zuid-kuft van Ceram.

Dit is de vermaarde ftroom, aan welke de groote Saniri, of vergadering der Alfoereefen, aan de Zuid-zyde is.

Aan dezen ftroom, legt een myl lantwaart in, het Alfoerees dorp Tomilehoe, onder een geringen Koning, en anderhalve dag ryzens van ftrand, heeft men landwaard in de landeryen der Alfoereefen, die onder *Radja Somiet*, ftaan.

Takken dezer deſer rivier.

Deze ftroom heeft boven drie takken. De Ooftelyke hiet Noy, die van Siffenaroe, en Wattoewi, afkomt, dog boven is nog een andere tak, die van Somiet afzakt, wiens twee dorpen 'er aan leggen. Hooger op zyn Maloeka, Moeroetetto, en dan komt men by de middelfte tak, Waloe, die van Hoekoe komt, en onder de groote Waringinboom, en die wonderlyke brugge doorloopt, welke boom, Noenoefakko genaamt, den oorfpronk aan alle de *Radja's Oelilima's*, en *Oeli Siva's*, na hun voorgeven, zou gegeven hebben.

Dorp Tomilehoe.

Verdigte afkomft der Oelilima's, en Oelifivafe Koningen.

De derde Tak, is de Ajer Talla zelf, die agter Paunoeffa, voorby Kayratoe, ftroomt.

't Voornoemt dorp Hoekoe, legt een halve dag reizens van Riffeari.

Pas voorby deze rivier, heeft men de hoek, Toewa, zynde de Weft-hoek van de bogt van Elipapoeteh, die van Amahey, of van den Ooft-hoek dezer bogt Koak, drie mylen gelegen is. Hier ftrekt zig de kuft vyf mylen Zuidweft, tot de hoek van Camarien toe.

By deze hoek, pas beweften de zelve, of 'er nog op, heeft men de dorpen Hoewaloy, en Latoe, dicht by een. Op den hoek zelf, legt Hoewaloy, dat ook wel Haloy genaamt word, en even 'er agter, na 't vafte land toe, het dorpken Latoe, die zamen 608 zielen, 190 weerbaare mannen, en 122 Dati's, uitleveren.

Hoewaloy, en Latoe, en Manfchap.

In oude tyden, toen Latoe nog op 't gebergte lag, plagten hier Portugeefen in bezetting te leggen, 't geen egter niet belettede, dat de Ternataanen hen daar quamen verneftelen, dog dit bequam hen zeer qualyk, alzo in zeker gevegt, de *Kimelaha's Djamali*, *Angfara*, en *Lawadyn*, dood bleven, na welken tyd, Latoe en Hoewaloy, onder onze magt geraakten.

Drie Kimelaha's hier dood gebleven.

Een myl beweften Latoe, heeft men de dorpkens Iha en Mahoe, die wel eer op Hatoewano plagten te woonen, en herwaards gevlugt zyn.

Iha, en Mahoe,

Het zyn Mooren van Godsdienft, gelyk ook de twee voorige dorpen, Draad-trekkers, en Goud-fmids, van Ambagt, die al fraeje dingen in Goud, met zeer weinig gereedfchap weeten te maken. De laatfte fchynen Javaanen van afkomft, alzo Mahoe, Java beteekent.

Zy zyn te zamen 550 zielen fterk, waar onder zig 162 weerbare mannen, en 69 Dati's bevinden, die te zamen een Coracora fcheppen.

Manfchap.

Anderhalf myl verder na 't Weften, heeft men Coelor, en Pia, eertyds van Honimoa's Land-ftreek, zo genaamt, of van des zelfs Noord-zyde, mede herwaards gevlugt, nevens die van Iha Mahoe, die zamen heulden.

Coelor, en Pia, Manfchap.

Deze dorpen hebben zamen 380 zielen, 127 weerbare mannen, en 75 Dati's. Hier ontrent heeft men ook verfcheide rivierkens zonder naam.

Wat meer na 't Weften, vertoont zig het dorp Roemahkay, niet verre van 't ftrand, zo als het in de Plaat, N°. xv. zeer fraay in 't verfchiet afgebeelt is, daar de wooning van den Pati, of Grave, boven al de andre, vry cierlyk na de inlandfche wyze geboud, uitfteekt. Het draagt zyn naam van de menigte Houts, daar vallende, alzo Roemah Ay een huis des houts beteekent.

Roemakay, des zelfs teekening en Manfchap.

Wel eer plagten zy verre van ftrand, wel vier myl landwaart in, te woonen; dog leven nu hier vry beter, hoewel zy nu en dan aanftoot van de Alfoereefen lyden.

Zy konnen 415 zielen uitleveren, waar onder 141 weerbare mannen, en 67 Dati's; zy fcheppen nu alleen een Corocora, daar zy in vorige tyden, onder den Gnatohoedi plagten te fcheppen.

Kamarïen, des zelfs teekening, en Tihoela'e, met beider Manschap.

Nog twee kleene mylen Westelyker, legt het dorp Camarïen, tusschen 't welk men nog een dorpje, Tihoelale, in 't midden leggen heeft.

Het eerste is een schoon groot dorp, gelyk men uyt de plaat, N°. XVI. zien kan. Het kan 347 zielen, 90 weerbare mannen, en 52 Dati's opbrengen, staande onder hunnen Orangkaja *Tommatalla*. *Tihoelale* is een zeer kleen dorpje, dat daar nog niet lang geweest is, en wiens inwoonders, door de Alfoereesen zodanig gequelt zyn, dat zy nagt en dag, in kleene vastigheden, die zy daar tegen gemaakt hebben, waken moeten, gelyk ik daar van oog-getuige geweest ben.

Het laatste dorp zeer van de Alfoereesen gequeld.

Zy plagten onderdaanen der Alfoereesen te wezen, en zedert zy zig onder ons begeven hebben, en Christenen geworden zyn, willen de Alfoereesen hen met geweld dwingen, om weer heidens te worden, en onder hun te staan.

Zy zyn pas 108 zielen sterk, en leveren 59 weerbaare mannen, en 15 Dati's, uyt.

Hatoesoewa, en Manschap.

Een myl na 't Noord-westelyke, van den hoek van Camarïen te rekenen, heeft men het dorpken Hatisoa, of Hatoesoewa, sterk 170 zielen, waar onder 54 weerbare mannen, en 23 Dati's, staande ook onder hun Orangkaja.

Paunoessa, Kayratoe, en de Manschap van 't laatste,

Tusschen Camarïen en Hatoesoewa, word het strand Hatoemeten, van wegen de droogte en swarte key-steenen, daar ontrent vallende, genaamt. Zeven mylen landwaard in, van dit strand afgaande, ontmoet men in het Noord-Oosten het oud Paunoessa.

Als men van daar nog vyf à zes mylen verder, van een steilen en hoogen berg afdaalt, komt men in een schoone valy, daar het dorp Kayratoe, aan de riviere Ajer Talla legt. Dit Kayratoe is magtig, 141 zielen, 52 weerbare mannen, en 28 Dati's, op te brengen.

Een weinig beneden dit dorp is de rivier Lisseali of Risseari, over welke de beroemde Capitein, *Makoressi*, 't oppergezag heeft.

Capitein Macoressi, hoofd der rivier Risseari.

Een halve dag reizens van dit dorp, legt Hoekoe. Deze rivier word met een menigte vaartuigen bevaren, wanneer zy gewoon zyn de Sagoe uit de Sagoe-boom te kappen.

Als men van Risseari afgaat, komt men te Wattohi, of Wattoewi, en daar na te Mani, niet verre van strand af; staande deze dorpen onder Orangkaja, *Hatisoa Besi*.

Deze vyf dorpkens schepten wel eer onder den *Gnato-Hoedi*, hoofd der Mardykers, of der swarte vrylieden (zo het de naam heeft, hoewel 't inlanders zyn) te weten, Roemahkay, Tihoelale, Camarïen, Paunoessa, en Kayratoe, dog hoe zy nu scheppen, zullen wy elders zien; maar van den Gnatohoedi zyn zy afgezondert.

Seroewawan, en Way Samoe.

Seroewawan, was wel eer een byzonder dorp, dog is nu onder Camarïen ondergestoken. Ook plagt Hatoesoewa, voor desen anderhalf myl landwaart in te leggen, dog is nu aan strand, zedert 't jaar 1668. geplaatst, ontrent een quart myl van de rivier Rihoewappa, en digt by de rivier Nila gelegen. Deze hebben wel eer ook met den Gnatohoedi geschept, dog doen het nu onder die van Caibobo, onder welke zy van ouds stonden.

Manschap van 't laatste.

Wanneer men een groote halve myl Noordelyker, of Noordwestelyker, aangaat komt men by het dorpje Way Samoe, dat 104 zielen, 39 weerbare mannen, en 25 Datis, sterk is, scheppende zamen met die van Caibobo, en staande onder een geringen Orangkaja, hoewel het mede onder Caybobo plagt te staan, leggende nu ook aan strand, dog wel een myl 'er af, ontrent de rivier, en hoek, Toeloeryn, daar het te voren drie a vier mylen in 't gebergte lag. Het staat onder een Orangkaja. Ontrent des zelfs strand, zyn veel kats-koppen, en steenen, wel een myl Westaan.

Hier ontrent komt Radja Siseoeloo aan strand af.

Hier omtrent komen de Alfoereesen, staande onder Radja *Siseoeloe* (of *Lisseoeloe*) ook aan strand, en van 't gebergte af, hoewel hunne naaste dorpen, Hoeoe, en Waysamoe, wel vyf dagen reizens van daar gelegen, en niet dan over een woest en onbewoont gebergte te genaken zyn.

Way Sarissa.

Twee mylen verder, daar de kust weer westelyker begint te strekken, heeft men 't riviertje Way Sarissa. Men ziet daar om streeks geen inwoonders; maar wel verscheide kreken, die een hoog voorgebergte maken, dat drie à vier hoeken in zee geeft, rondom welke men een groot rif heeft, dat wel drie mylen lang te scheppen gaf, eer men in oude tyden by het dorp Caybobo quam, dat in twaalf Campons onder twaalf Orangkaja's, verdeelt was, alle welke Campons de twee hoofd-dorpen, Ley-Halat, en Ley-Timor, uitmaakten, die naast malkanderen, tegen over het Eilandeken Noessa Oela lagen.

't Dorp Caybobo.

Het legt nu een groote myl bezuiden de bogt van Tanoeno, en ontrent zoo verre ten Noord-westen van Way Sarissa, aan een zeer riffig strand, waar door men veel moeite heeft, om tusschen de klippen in, by dit dorp te koomen, dat my echter by donkere nacht eens te beurt gevallen is; moetende toen myn groote Orenbaey verlaten, en in een kleene Prahoe overgaan, alzoo wy anders wegens het vallende water,

het groot vaartuig, tusschen de guilen door, de wal niet zouden hebben konnen naderen.

En afteekening. Het dorp Caybobo in zich zelven is een schoon dorp, rondom zeer fraay, hoewel een woest en onbewoont, gebergte, van agteren, en ter zyden, hebbende. Ook heeft men rotsen ter rechhand, die een aardig gezicht geven, gelyk ons de Plaat No. XVII. dit klaar toont.

Wat 't volk van Kaybobo betreft, het zyn wakkere timmerlieden, ook stoute zee-lieden, en getrouwe mannen, die zig zeer wel by ons gehouden hebben, zelf in den laatsten oorlog met Madjira, wanneer zy sterk tot afval genoodigt wierden; dog na dat zy ons bericht daar af gegeven hadden, zyn zy van dat land gelicht, en eerst op Loehoe, en doen op Haroeko geplaatst, daar zy lang gewoont hebben; dog nu leggen zy weer op hun oude plaats, op Ceram.

En Manschap. *Zy* zyn 733 zielen sterk, onder welke 193 weerbare mannen, en 81 Dati's zyn.

Van Caybobo af, kan men langs het woest gebergte, dat 'er agter legt, wel vyf dagen verre reisen, tusschen Hoekoe, een dorp van Radja *Siseoeloe*, in 't Noord-westen, en 't dorp Samoe, in het Zuiden.

Noessa Oela, en Noessa Cassa. Digt by de Zuid-zyde van Caybobo, geen musquetschoot van de wal, heeft men Noessa Oela, een kleen eilandje, meest uyt klippen, en een woesten berg bestaande, en een groote myl bezuiden het dorp, ontmoet men, na 't passeeren van een kleene rif, een ander eilandje, Noessa Cassa, of het Duiven eiland, van de menigte der wilde Duiven, die 'er zyn, genaamt. Het is ontrent een half myl in 't rond, rondom met een rif bezet, waar op eens met een Orembaey, vervallen zynde, was ik genoodzaakt, een ganschen nacht daar zeer elendig zonder eeten of drinken, te blyven: want een onweder, 't geen ons, pas anderhalf myl van de wal, overviel, en de zee zeer sterk had doen overwateren, had al myn eeten bedorven; en water was op dit gansche eilandje niet te vinden, en schoon 'er jonge wilde Duiven genoeg waren, had ik geen gelegenheid, om die daar te laten gereed maken. De twee Soldaten egter, my als oppassers meede gegeeven, om my tegen de Alfoereesen, by deze of gene onverwagte voorvallen, te beschermen, vonden 'er geen swaarigheid in, om ze, maar half op de koolen gebraden, te eeten.

Droevige nacht des Schryvers.

Menigte van Duiven, en Schildpadden hier. Of dit nu nog niet ongeluks genoeg voor my was, quam 'er nog een tweede by, te weten, het breken van myn Zonnescherm, zoo als myn jongen met het zelve te land stapte, dat my geweldig hinderde, alzoo 't op dit eiland, daar maar zeer weinig lage boomen waren, doodelyk heet was, en ik nu niets had, om my tegen de hitte der zonne te dekken; zoo dat ik dat Duiven-eiland zeer wel heb leeren kennen. Ook valt 'er op dat Rif een groote menigte Schildpadden, hoewel ik die toen aldaar niet gezien heb, zynde het toen mogelyk haar tyd niet geweest, om zich daar te onthouden.

Tusschen deze twee eilanden, ontrent net in 't midden, is een Rif, dat regt in de zelve streek legt, vertoonende zig als een halve Maan, zynde een witte bank, by den inlander Meti Ela genaamt, die zig wel vyf mylen beoosten Noessa Oela uitstrekt.

De bogt Hennawayl. Aan 't vaste land is een moerassige inbogt, vol kreeken, by den inlander met de naam van Hennawayl bekent, alwaar die van Leihalat hunne Plantagien, en Moesthuinen, hadden.

Van Tanoeno. Hier draeit zig van Caybobo na Tanoeno het land al meer en meer na 't Noorden, wel anderhalf myl verre, dan buigt het zig Oost wel een myl om, en dan nog wel een myl na 't Noorden, over al met een Rif, waar mede de gansche bogt van Tanoeno, meest met een smalle zoom, bezet is.

Kolle Kolle. De Rievier Risetti, en 't dorp Tanoeno. Als men in die bogt pas gekomen is, om van 't Zuiden Noord op na Tanoeno te gaan, heeft men eerst eenige kleene spruiten, en waterkens in den hoek, en in den draei van die bocht, ontrent een strand Kolle Kolle genaamt, dan passeert men het rivierken Risetti, waar na men in 't dorp Tanoeno komt, dat ontrent vier myl van Caybobo, en twee mylen van den Zuid-hoek, van de bogt van dien zelve naam, nu aan strand midden in de zelve legt, daar het bevorens wel zeven mylen in 't gebergte, beoosten de Pas van dien naam, plagt te leggen, op een steilen en sterken heuvel, waar op zig nu nog het hoofd van de omleggende dorpen, Jan Oeroe, dat is, het hoofd van de Visch, in 't Ceramsch genaamt, onthoud.

Manschap. Dit dorp is in staat, om 187 zielen, 78 weerbare mannen, 29 Dati's, uit te leveren.

Lassilehoe, Piroe, en Manschap. Ontrent Tanoeno legt nog een dorpken Lassilehoe, dog wat Zuidelyker op, 't geen pas 60 zielen sterk is, waarom het niet meer dan 27 weerbare mannen, en 7 Dati's, uitleveren kan.

Het dorp Piroe lag wel eer tusschen oud Tanoeno, en het strand, by een moerassige rievier, Capoeti genaamt, waar by nu ook een gedeelte van Tanoeno legt; dog Piroe legt nu wel een quart

 myl

myl Noordelyker, als Tanoeno.

Van dit Piroe nog een myl verder na de Pas van Tanoeno, West of Zuid-West aangaande, komt men weer by die Pas.

Popeloewi, en Somoeri, met haar Manschap.

Deze bogt van Tanoeno is wel twee mylen byna diep, en twee mylen Zuiden en Noorden breed. Het strand is 'er vlak, hoewel met een smal Riffig soomtje, en de zee hier meest dood-stil.

Van Tanoeno Noord op gaande, ontmoet men een dorp Poppeloy, of Popeloewi, genaamt, dat 159 zielen, 65 weerbare mannen, en 19 Dati's sterk is. Tusschen deze twee is Soemoli, of Somoeri, dat 70 zielen, 30 weerbare mannen, en 9 Dati's heeft.

Een myl verder heeft men Passalehoe, en wat Noordelyker, oud Sole.

De Rievier Eri, derde vergaderplaats der Alfoereesen.

Dit dorp Popeloy, komt niet verre van de rivier van Cawa, die tegen over Bonoa legt, uit.

Dorp Kering, en Manschap.

Na het Zuiden heeft men het dorp Kering, aan de Noord-kant van de groote rivier Eri, alwaar de derde Saniri ofte vergadering der Alfoereesen is, zynde ontrent vyf mylen van strand, hoewel ze nu wat nader na 't strand afgezakt zyn.

Dit dorp heeft 124 zielen, waar onder 26 weerbare mannen, en 13 Dati's getelt worden.

't Dorp Lakamay, en manschap.

Wat Zuidelyker heeft men de groote rivier Goli Goli, aan wiens mond wel eer het dorp Lakamay lag, 't geen men nu aan strand ontrent 't dorp Piroe heeft, sterk zynde 68 zielen, 27 weerbare mannen, en 8 Dati's.

Rievier Goli Goli

De rivier Goli Goli, die voor aan breed is, loopt boven schielyk zeer smal toe tot een kleene spruit, en in de zelve rivier houden zig zeer veel Caymans. Deze alle staan onder Tanoeno's hoofd.

De Alfoereesen hier ontrent, genegen zynde van 't groote Ceram, in het kleene een inval te doen, moeten daar toe eerst verlof aan die van Tanoeno vragen, die de deur, door welke zy passeren moeten, konnen sluiten, en niemant tegen hun wil behoeven deur te laten.

Twee droogten ontrent Caybobo Serolau, en Saaroe.

Wanneer men van Caybobo na Laala vaaren wil, zoo ontmoet men twee droogtens, de eene Säaroe, de andere Seroelau genaamt.

Die van Piroe, Lackamay, en Lassehoe, scheppen ook met die van Caybobo te zamen.

De Manschap op groot Ceram zynde.

Dus verre nu alles, 't geen 'er van groot Ceram te zeggen viel, aangemerkt, en opgegeven hebbende, zoo hebben wy daar niet anders by te voegen, dan dat op 't zelve in 't geheel 15092 zielen, 4943 weerbare mannen, en 1590 Dati's zyn; waar tegen die van Hoewamohel 11612 zielen, 2030 weerbare mannen, en 1045 Dati's, in oude tyden (dewyl nu alles weg, of verstrooid is) plagten uyt te maken; uit het welke dan blykt, hoe volk-ryk dat kleen land, in vergelyking van 't groote Ceram, dat wel vier maal zoo lang, en by na nog driemaal zoo breed, was, geweest zy.

En 't verschil met dat van kleen Ceram.

DERDE HOOFDSTUK.

B*ericht van de* Alfoereesen. *Hun* gewaad. *Twee schermutzelende* Alfoereesen *afgebeeld. Gewoonte, om hunne vyanden kleen te maken,* Jonge Dogters, *al van ouds ten prys van dappere* Helden *gesteld. Hier kost een* Jonge Dochter *den* Bruidegom *veel hoofden ten* Bruidschat. *Hun* wapenen. Snelheid *van* gesicht, *en in 't* loopen. *Hoe zy hunne vyanden aandoen.* Zeegepraal *der* Singende *en* danssende Maagden. *Hunne* Schatten, *en* glaze Arm-Ringen. *En* verscheide Zoorten *daar van. Hare* Waerdy. *Oorlogen daar om gevoerd. Van wat* stoffe *zy zyn. Seldzaam geval met een der zelve, na 't* Vaderland *gezonden.* Eigenschap *dezer* Armringen. *Hoe gebruikt als een middel van* Raadpleging. *En hoe men die bewaart. Zekere* Porcelyne Gift-Schotels *zyn mede onder hare* Schatten *gerekend. Die zy begraven. Wanneer zy die voor den dag haalen.* Een andre zoort. *Waarde der zelve. Zonder grond voor* Gift-Schotels *gehouden.* Spyse *der* Alfoereesen. *Waar in die gekookt word.* *Hun* Drank. *Zeldzaam voorval van* D. Montanus *met* Radja Sahoelau. *Hoe zy hunnen drank bewaren. Hunne Slaap-plaatzen. Zy hebben maar* eene Vrouw. *Laten geen vreemde, dan na zeker teeken, in hun land komen.* Westerman *by hen bemind. Drie* Opperkoningen *der* Alfoereesen. Brug, *en* Binnen-Meir, *hier. En 't groot vermogen dezes* Konings. Radja Soemiet *beschreven. Zy zyn de* Kinder-Pokken *onderworpen. Andre* Alfoereesen, *wilder dan deze. Dorpen, onder den* Koning *van* Sahoelau. *Dorpen, onder den* Koning *van* Siseoeloe. *Dorpen, onder den* Koning *van* Soemiet, *wel eer drie* Capiteins *hier. Dorpen, onder Capitein* Macoeressi, *onder* Manoemeten, *en onder* Toepasauw. Alfoereesche *dorpen aan de* Zuid-Zyd *in 't byzonder. En de* Strand-dorpen *'er tegen over. De verdre* Alfoereesen. *Onder wat* Landvoogden *men de* Alfoereesen *eerst begon te kennen.*

Waar

Waar door hunne Koningen *eerst opgekomen zyn.* Merkteekenen *van* Radja Sahoelau, Radja Soemiet, *en* Radja Siseoeloe, *als onze Bondgenooten. Wie van hen de* Voorrang *heeft. Verdre* Zeden der Alfoereesen. *Hoe men zich dragen moet, om hen te bezoeken. En hoe zy verzoend worden, of den oorlog verklaaren. Verdre* plegtlykheden *daar ontrent. Middel van* Raadpleging, *of zy in den oorlog* gelukkig *zullen zyn.* Goede, *en* Quade, *voorteekenen. Op wat wyze de* Duivel *hen de* tyd, *van aanvallen aanwyst. Hoe de verkregene* Koppen *ingehaalt werden. Hoe zy met de Lyken van hunne vrienden handelen. Het* Eiland *Noessa Laoet, kaart van 't zelve. Groote, en Dorpen daar op, ende zelve manschap* Titaway. Abobo. Akoon, *oud* Akoon, *de berg* Errie. Amet, heete rivier *tusschen* Amet, *en* Nalahia. Markasita, *en* koper-steen, *hier vallende.* Nalahia, Sila, *en* Leynitoe. *Wat dorpen onder den* Koning *van* Titaway *scheppen.* Pati Leynitoe *uitgeschildert na* Holland *gezonden.* Terra Sigillata. Waylatoe, *tusschen* Leynitoe *en* Titaway. *De* Noessalauwers *waren* Zee-Roovers. *Hun oude dragt, zynde Menschen-Eeters, geweest. Voorbeelden 'er af. Uyt een gesprek des* Schryvers, *met zeker* Koning *van* Titaway *opgeheldert. Ander voorbeeld dat verscher is. Van eenen* Jan Willemsfoon, Bode *van den* Land-Raad. *Die over 't eeten van een* Arm, *in een* Boete *gedoemt wierd. De* Manschap *van dit* Eiland *by een, is zeer Nagel-ryk.*

Van de ALFOEREESEN.

Bericht van de Alfoereesen.

DUs verre hebben wy nu gansch Ceram rond gewandelt, om te zien, wat dorpen men op deszelfs stranden had, en om de volkeren, die de zelve bewoonen, te leeren kennen; dog binnen in het zelve heeft men mede zeer vele dorpen, en gehugten, die van een geheel ander zoort van volkeren bewoont, en door hunne byzondere Koningen beheerscht worden. Men noemt deze volkeren Alfoereesen, of bergwilden, van welke zommige noit, andere zeer zelden, van de gebergten af na de stranden komen, 't geen dan nog meest geschied, om yser, zout, groote Schotelen, gemeene Goude Slangen, Gongen, enz. te koopen, of in te ruilen.

Zy zyn doorgaans veel grooter van gestalte, vetter, en sterker dan de strandvolkeren, dog zeer woest en wild van leven.

Hun gewaad.

Zy gaan ten meesten deele naakt, zonder onderscheid hier in tusschen mannen, of vrouwen, te maken; dog dragen om hun middel een breede Tsjidako, of Gordel, die zeer dik, met verscheide streepen geverft, van een melkagtige schorze des booms Sakka gemaakt is, (die wy ook voor den witten Sicomorus houden,) waar mede hare schamelheid alleen bedekt word.

Op hun hoofd zetten zy een Calappus of Cocos dop, over welke zy hun hair henen haalen, bindende dat daar over, of ook wel over een stuk hout vast, dat hen dan met een, voor een kammenhuisje dient, alzoo men die gemeenelyk daar in ziet steeken, behalven dat zich daar boven op nog een vreemde Pluymagie, drie a vier hoog, en om 't hair een krans van witte horenkens, (de witte Porcellana) vertoont; welke Porcellana's men ook aan hunne teenen, gelyk ook in haren hair-band, voeren ziet.

Zy voeren tot cieraat gemeenelyk of een Glazen-Paternoster, of wel meest een Tour van de voornoemde witte Porcellana-horenkens, of van eenige geslepene stukken der zelve, om den hals, dragende ook eenige geele groote ringen, aan de ooren. Aan de armen, gelyk ook aan de knyen, hebben zy, voor al als zy op hun best zig opschikken, en schermutzelen zullen, jonge Calappus, of andere geele takjens gebonden. Al welke cieraaden op die naakte bruine glimmende huid wonderlyk fraei afsteken, gelyk men dat in deze plaat, No. XVIII. waar in wy 'er twee met hunne wapenen tegen malkandere schermutzelende vertoonen, kan zien:

Twee schermutzelende Alfoereesen, afgebeelt.

Alle deze volkeren, schoon zy al mede hunne partyschappen hebben, en zich zoo wel, als de strandlingen, in Oelilima's, en Oelisiva's verdeelen, zyn van eenerlei dragt, Zeden en Godsdienst.

Zy hebben een verfoejelyke gewoonte, hoewel in zig zelven zeer fyn, om metter tyd, en gemakkelyk, hun vyanden te verminderen, en de wieken te korten.

Gewoonte, om hunne vyanden kleen te maken.

Het is een staale wet onder hun, dat geen Jongman zyn schamelheid, nog geene der zelve zyn huis dekken, trouwen, nog aan 't maken, of dekken, van hun Baileoe, of Raadhuis, de hand slaan mag, ten zy hy voor ider van deze instellingen, en Lands-bevelen, een vyandelyk hoofd in zyn dorp gebragt, dat op zekere daar toegewyde steen gelegt, en zich door die verscheide Heldagtige bedryven weerdig gemaakt heeft, om na een vrouw uit te mogen zien, alzoo zy in 't haalen

van

N°. XVIII.

Twee Alfoereesen of Wilde Schermers.

van deze koppen den hoogsten roem stellen, en hem die de meeste koppen gehaalt, en in zyn dorp op de voornoemde plaats gebragt heeft, vóor den grootsten Edelman, en Held, houden, zonder dat zy 'er na zien, of 't hoofden van mannen of van vrouwen zyn, behalven dat 'er ook wel kinder-hoofden onder loopen, alzoo een kop een kop is, en 't getal maar moet vervult worden, al 't welke ons toont, hoe groote en dappere helden het zyn, die een kind, of een zieke vrouw, durven dood slaan.

Nu kan men egter wel bezeffen, dat het een looze, en onder die wilden, vry Staatkundige vond is, om in korten tyd een gansch vyandlyk dorp uit te roeyen, wanneer men door een wet, ider Jonkman tot het weghaalen van zoo veel hoofden, door de prys van als dan eerst een vrouw te mogen nemen, weet te verpligten, dat hy, om daar niet van versteken te zyn, geen levens-gevaar ontziet, om zoo veel koppen, als de wet van hem eischt, van zyn vyand te haalen.

Men leest in de H: Schriftuur en daar buiten, wel enkele gevallen, dat men deze of gene beroemde dochter, tot een prys van dappere Helden, die iet groots ten besten van den Staat bedreven, of of bedryven zouden, gestelt heeft. Zelf is dit al iet ouds.

Achza, *Calebs Dochter*, wierd ten prys aan die *Kiriath-Sepher* slaan zou belooft, gelyk zy den dapperen *Othniel*, zoo als wy Jos. xv: 16. 17. lezen, ook ten deel viel.

De stryd van *Turnus* en *Æneas* om de schoone *Lavinia*, zoo als die de Dichter, *Virgilius*, in het twaalfde Boek van *Æneas* beschryft, daar de laatste Held, na 't verslaan van *Turnus*, Koning *Latinus* Dochter ten prys verkreeg, geeft een groot licht hier aan, om ons zeggen te bevestigen.

Jonge Dogters, al van ouds ten prys van dappere Helden gesteld.

Dat was maar kop om kop, maar hier stelt men op een vrouwen-hoofd, o Edel en dierbaar schepsel! by deze veragte wilden, die men onder ons voor verstandeloos houd, den prys niet van een, maar ten minsten van vyf of zes, (zoo niet meer) vyandelyke hoofden, 't welk ik van geen volk in de wereld ooit gehoort, of gelezen heb. Zynde het zeker, dat, zoo die prys by ons op 't verkrygen van een vrouw gestelt was, de jonge Juffers, 'er met reden wel een voet te hooger opgaan, maar dat ook veel jonge Heeren, 'er wat meer swarigheid in vinden zouden, om een vrouw, die men zoo dier, en met zoo veel gevaar koopen, en met een Bruid-schat van zoo veel koppen haalen moest, te nemen. Immers, die van een blooden aard zyn, zouden zich zekerder in een Klooster bevinden, en dien adel, en roem, veel liever aan een onbesuisden Alfoerees laten, dan zich vyf of zesmaal om een zoete Juffer, in doods-gevaar te stellen.

Hier kost, een jonge Dogter den Bruidegom veel hoofden, tot Bruidschat.

Uyt

Uyt die fynen, en ſtaat-kundigen vond der Alfoereeſen nu maken wy deze ſomma op, dat, indien een nabuurig dorp van dezen of genen Alfoereeſchen Koning, uyt 5 of 600 zielen (dat zeer veel is) beſtaat, en in 't zyne maar 100 jongelingen, die geerne een Vrouw hadden, vind, hy zonder de allerminſte onkoſten van 't gemeen, met 'er tyd, en op een gemakkelyke wyſe, meeſter van zoo een ganſch vyandelyk dorp word, zonder dat hy nog van iets, dat na een oorlog gelykt, behoeft te reppen.

Hunne Wapenen. Om dit heldagtig werk uyt te voeren, hebben zy ook hunne wapenen, die in Tamboekſche breede zwaarden, Haſagaeyen van Bamboeſen, of in Torana's, of werpſpieſſen met yſer beſlagen, die weerhaken hebben, ook in pylen, en zeer groote boogen beſtaan, daar zy zeer net mee weeten te ſchieten, waar by men ook hun Parang, of Houwmes, 't geen buiten den oorlog wel hun meeſte en beſte geweer is, ſtellen mag, alzo zy gemeenelyk daar mede, en met hun Sagoe Sagoe, of Bamboeſe Spies, in 't boſch gaan, voerende hun Maſſakeke of breed korfje, waar in voorraad van Spys, Pinang, &c. geborgen werd, en 't geen van Rotang gevlogten is, by zich.

Snelheid van gezicht, en in 't loopen. Zy zyn byzonder ſnel van gezicht, en zoo ſnel in 't loopen, dat zy een wild verken, of ander dier, in vollen ren weeten te vangen; welke ſnelheid hen ook in veel gevaren te ſtade komt, en red.

Wanneer zy uyt moeskoppen gaan zullen, om eenige koppen te halen, zyn zy gewoon met 8 of 10 jongelingen gelyk daar op uyt te ſnuiven, en zig zodanig met groente, moſch en takken te bewinden, dat het onmogelyk is, om hen, zoo als zy hier of daar, op de wegen, in 't boſch, verborgen ſtaan, te ontdekken, of anders, dan voor boomen aan te zien, konnende zig, als het waeyt, wel zo aardig ook met die takken aan 't lyf bewegen, dat imand, die 'er al op letten mogt, zeer licht daar door bedrogen zou konnen worden.

Hoe zy hunne vyanden aandoen. In dit poſtuur ſullen ſy hunne vyanden noit van voren aantaſten (want ſy zyn, gelyk wy reeds geſegt hebben, niet minder als dapper) maar die eerſt laten voorbygaan, en hen dan de Sagoe-Sagoe, of Torána, van agteren in 't lyf ſetten, en hen, in die belemmering, met een ſprong, geſwind de hoofden afſlaan, die ſy, dan ſnel ontvlugtende, na hunne dorpen brengen, en op de voornoemde ſteen leggen, van de vrouwen, en jonge dochters, plechtelyk ingehaalt werdende, daar ſy dan nagten en dagen om danſen, ſpringen, en vrolyk zyn, met eeten en drinken, hangende die naderhand tot gedenkteekenen aan de Baileoes, of Raadhuiſen, of wel elders op, hoewel andre die ook wel op ſekere plaatſen en heuvels op 't gebergte gewoon ſyn te werpen, om daar meede hunnen duyvelsdienſt te plegen.

Zegenpraal der Singende en Danſende Maagden.

Zoo gaat dit in ſyn werk, als 't hen wel gelukt, maar het gebeurt ook, dat van die 10 of 12 gaſten, die 'er op uyt gaan, en die 'er wel een maand of twee dikwils om ſwerven moeten, eer zy iemand van de vyanden voordeelig ontmoeten (alſo ſy anders niet het minſte ondernemen ſullen,) maar twee of drie haar eigen hoofden alleen, en die niet ongewond, 't huis brengen, en dat met een ſchrik op 't lyf, die hen de bruid wel een tyd lang doet vergeten.

Hunne ſchatten, en glaſe Arm-ringen. Hare grootſte ſchatten, zyn goude ſlangen, Gongen, ſteene ſchotels, Mamola's, of ſteene potten, met figuuren, van draaken, en bloemwerk, op het porcelyn, en meer andere geringe dingen,

Onder hunne arm-cieraaden hebben zy zekere glaſe arm-ringen, die zy in groote waarde houden, van welke wy gedagt hadden in een byſonder Hoofdſtuk, handelende van de Juweelen, Kleinodien, en Hoofd-ſieraden der Ambonſe Vrouwen, te ſpreken; dog vermids die arm-ringen van de meeſte waarde onder de Alfoereeſen zyn, en tot de ſelve een byſondere betrekking hebben, zullen wy, alſo wy hier in 't byſonder van hen handelen, ook nu, het gene wy daar van by een geſamelt hebben, zeggen.

Zy noemen die in 't Alfoerees, Mamacur, zynde dikke, ſlechte glaaſe arm-ringen, van een zeer ſlecht fatſoen, en van welke men niet anders oordeelen kan, dan dat ze van Glaskonſtenaars gemaakt zyn. Zy zyn na binnen toe niet wel een duim breed, en hebben van buiten wel een driekantige rug, die ook wel rond valt, die glad, en doorſchynent, gelyk de bodem van binnen zeer donker is.

Zy ſyn voor deſe berg-lieden van een groote waarde, maar buiten hen ook by andere Ooſterſche en Weſterſche inlandſche volkeren, gelyk ook by den Amboinees, zeer hoog geagt.

De Maccaſſaaren, Javaanen, (die aan hun Vorſten daar een groot geſchenk mede doen,) en Zuid-Ooſterlingen, zoeken die mede zeer ſterk; maar by geen volkeren ſteigeren zy in prys zoo hoog, als by de Alfoereeſen, hoewel zy de eene veel dierbaarder, ſchoonder, en veel hooger in weerde, dan de andere, ſchatten: want men heeft drie zoorten, die zy zeer net weten te onderſcheiden.

En verscheide soorten daar van. De beste is glas-groen, half doorschynende, dog zo, dat men, als men ze tegen 't licht houd, 'er wolkjes of een watering, of golfjes, Camelots gewyse, in moet zien speelen.

Buyten dese is 'er ook een, die donker-blaeuw, met wat peers gemengt, doorschynent, ook gewolkt, en mede rondagtig van rug is. Over dese twee zyn zy het self nog niet eens, welke de beste zyn, alzo sommige dese, andere gene, kiesen, dat van iders sinlykheid maar afhangt, weshalven wy de beide op een en de zelve weerde stellen, om dat zy ook zo van den Alfoerees betaald werden, zynde echter in beide zoorten, die de meeste en klaarste watering hebben, de beste.

Dan is 'er nog een zoort, vry slegter, en hier ook zo veel niet, als wel op 't eiland Timor, geagt, die ook wel van groen, blaauw, en bruyn Glas, dog vol gaatjes, met Lak aangevult is, welk Lak, van een geele en roode kouleur, en met twee geele, en dan met een roode vlek 'er tusschen beiden, en zo vervolgens geschakeert zynde, zeer licht 'er komt uyt te vallen.

Ook zyn deze al mede driekantig, en met een ronde rug boven, van binnen ontrent een vinger breed, en alle die drie zoorten ontrent zoo groot, dat men 'er pas de hand doorsteken, en die aan de zelve dragen kan.

Hare waarde. Men geeft voor de gemeene zeven, en voor de beste, vooral als zy wat blaeuw, of violet van wolking, zyn, wel van 16 tot 20, en meer ryksdaalders. Daar zyn 'er zelf, voor welke zy niet alleen eenen, maar verscheide Slaaven, zullen geven, en die voor onwaardeerlyk houden, tot zoo verre, dat de groote Alfoereesche Koningen, om sulk een Mamacur te bezitten, jaaren aan den anderen, even als in oude tyden de Koningen van Pegu, en Siam, om het besit van den witten Olifant, zullen oorlogen. Voor die Mamacurs, die zy Ditter Radja, noemen, werden wel 20 of 30 slaven betaalt.

Oorlogen daar om gevoerd. De Ambonsche Heeren Landvoogden, hebben daar over veel moejelykheden met deze Alfoereesen gehad, en zyn zomtyds genoodzaakt geweest, zulke Mamakurs, waar over zy oorloogden, na zig te nemen, en dus een einde van zulk een oorlog te maken.

Van wat stoffe zy zyn. Wat nu de stoffe van deze Mamakurs is heeft niemand nog regt weten te zeggen. De inlander oordeelt die zoo uit de natuur gegroeit, maar wy oordeelen dat die met handen zo gemaakt zyn, zonder dat wy egter de nette stoffe weten; hoewel het waarschynelyk een zamenmengsel is, van glas, en doorschynende steenkens, die te zamengesmolten zyn.

Dog zy mogen van zulk een stoffe zyn, als zy willen, 't is zeker dat de Alfoereesen tusschen de rechte, en de nagemaakte, zo veel onderscheid weeten te maken, dat zy zulk een rechte aanstonds uyt thien andre zullen onderscheiden, zonder dat wy echter hier of daar, eenig onderscheid 'er in, konnen bespeuren.

Men heeft dat aan zekere Mamacur, wel eer door *Radja Sahoelau*, een van de drie opperste Koningen der Alfoeresen, bezeten, en waar over lange jaaren oorlog gevoert is, gezien.

Zy viel eindelyk, by een klugtig voorval, in handen van ons volk, die ze by de Landvoogd bragten, welke goedvont, dezelve na Batavia te zenden, van waar ze na het Vaderland, gezonden is, om 'er andre na te maken.

Als deze regte met eenige zeer net nagemaakte weer overgezonden was, bevond men die zo fraay, dat men oordeelde, voor ieder der zelve, alzo 'er geen onderscheid tusschen de eene, of de andre, by de onse te vinden was, zo veel, als voor de rechte, te sullen krygen. Seldsaam geval met een der selve, na 't Vaderland gesonden.

Men toonde ze derhalven alle onder malkanderen, aan de Alfoereesen, dog die wisten de rechte aanstonds uyt de nagemaakte, tot onse groote verbaasing, te onderscheyden, zonder dat zy een van de andere begeerden te hebben, mogelyk, om dat sig in de nagemaakte hier en daar wat sand opdeed.

Ook heeft men dien arm-ring aan desen Koning, wilde men rust met hem hebben, weer ter hand moeten stellen, in hope dat men de andre door de tyd wel quyt raaken zou, dat echter noit gevolgt is, alzo zy te scherp van gesigt, en in 't onderscheiden van dit Juweel, 't geen hen zo eigen is, te net, en te bedreven zyn.

Men zegt dat het ook een eigenschap van de rechte Mamacur is, dat zy by nacht moeten vuuren, en met het slaan van eenig staal 'er op, vuur, even als een vuur-steen, van zig zullen geven; hoewel my zulke nooit voorgekomen zyn. Eigenschap der Armringen.

Men meint dat ze in deze Landen, eerst door de Maccassaaren, en Javaanen, die ze van Asien, op de Westkust van Sumatra, wisten te bekoomen, en daar opsogten, allereerst, en naderhand ook door de Portugeesen, hier gebragt zyn. Andere houden staande, dat ze in Bengale, en op de Kust van Chormandel van allerlei gecouleurt glas, dat men eerst onder malkanderen smelt,

gemaakt, en aldaar als geschenken der Priesters aan die offerhande in hunne Tempels komen doen, gebruikt werden.

Hoe gebruikt, als een middel van Raadpleging.

De Alfoereesen gebruiken die op verscheide wysen; niet alleen tot sieraat der armen (gelyk ook andre volkeren doen) maar ook tot een middel van raad-pleging, als zy ten oorlog zullen uittrekken, aan die Mamacur konnende zien, of zy behooren te gaan, en gelukkig zullen zyn, dan of 't hen geraden is, niet te gaan. Een raadpleging, die ook hare voor-en toe-bereidselen vereischt: want dan zullen zy de Mamakur by de nieuwe Maan van den balk, waar aan hy hangt (alzo zy in geen kist wil besloten zyn) afhalen, aan den zelven offerhanden doen met een hoen, en ook zomtyds de Mamakur wel in 't bloed van dat hoen indompelen, om zyne couleuren (immers zo zy zeggen) te beter te doen doorschynen, en om zo uit dien helderschynenden armring dan te klaarder af te zien, wat hen in 't vervolg van tyd te doen staat, en wat geluk, of ongeluk, hen over 't hooft hangt.

En hoe men die bewaart.

Zy zyn gewoon die met rotang, katoen en gamoeto (zekere draaden, of hair aan de Gamoeto-boom vallende) te bewinden, en zoo sterk te omwoelen, dat men lang werk heeft, om ze los te krygen. Deze zyn zy dan gewoon, of aan een balk op te hangen, of in de aarde te begraven; 't geen men beide dus onder hen ondervonden, en ontdekt heeft.

By 't afloopen van Lissabatta, op Cerams Noord-kust, ten tyde van den Landvoogt, *Herman van Speult*, vond men 'er een aan een balk hangen, gelyk men 'er ook by andere oorlogen, op 't bericht van overloopers, in de aarde begraven gevonden, en die daar uitgehaalt heeft.

Sekere Porcelyne gift-schotels, zyn mede onder hare schatten gerekent.

Een van hunne voornaame Juweelen, en dierbaare schatten, is ook de Pinggan Batoe, zynde zeer dikke, grove, graauwagtige Porcelyne Schotels, die ook wel wat na den bleekgroenen trekken, beneden wel een vinger, dog aan de kanten, maar een halve dik, hebbende gladde omgewelde kanten. Men ziet ook wel somtyds eenig bloemwerk 'er doorspeelen. Ook moeten zy glad, en zonder eenige scheurkens zyn, alzoo die de waarde geheel vetminderen.

Men oordeelt, dat die schotels, zoo ras 'er vergif in komt, aanstonds bersten, en scheuren zullen; dog al zyn 'er maar zulke scheurkens in, zoo meent men, datze dan door eenig vergif hare kracht al verloren hebben, en daarom wil niemand zulke gescheurde Pinggan Batoe koopen. Zy wierden in oude tyden in China gemaakt, en daar maar voor slecht Porcelyn verkogt; dog alzoo dat zoort van Porcelyn, even gelyk het oud Kraakwerk, hedendaags niet meer uit China gevoert, en door een uitdrukkelyk bevel der Tartaaren, zoo men zegt, (hoewel 'er een andre reden af is,) verboden werd, 't zelve uit te mogen voeren, zoo is het geweldig in waerde gesteigert, en by veele Oosterlingen, in zeer hooge agting gekomen, waar van de Amboineesen, en onder hen de Ceramse Alfoereesen, geensins van de minste zyn; die de zelve by hunne dierbaarste schatten onder de Aarde begraven, niet in hunne huizen, maar hier of daar in 't bosch, of in de thuinen, stellende daar een merk by, dat zy wel weten te onderscheiden, en dit alles, op dat dog die schatten van hunne vyanden niet ontdekt, of, by 't verbranden van hunne huizen, niet bedorven mogten worden.

Die zy begraven.

Wanneer zy die voor den dag haalen.

Zy bewinden en bewoelen die, eer zy ze begraaven, ook eerst met Rotang, en Gamoeto, gelyk wy van den Mamacur gezegt hebben; en zullen die ook niet, dan op zeer groote Feesten, of wanneer zy den Duivel offeren, voor den dag brengen, of uit de Aarde haalen, hoewel 'er ook veel in de aarde verborgen blyven, om dat zy hunne kinderen zelf niet zeggen zullen, waar zy die begraven hebben. Komen zy nu te sterven, zoo blyft die schat daar ter tyd toe, datze door een swaare afwatering, of door een groote Aardbeving ontdekt werd; gelyk die nu en dan van ons volk wel in 't gebergte gevonden zyn.

Een ander zoort.

Nog is 'er een ander veel kostelyker zoort van deze dikke schotels, ook vlak, glad, en met bloemwerk, en draken, kleener als de voorige, wel met breede, dog geen omgekrulde randen, geelagtig van grond, en wat paarsagtig, met een kring van binnen op den bodem, die licht blaeuw is, hier en daar met bruine spickels 'er op, en van buiten aschverwig, en na den blaeuwen trekkende, zynde vol fyne scheurkens.

Waarde der zelve.

Zulke komen wel 100 Ryxdaalders te gelden, hoewel de gemeene voor twintig Ryxdaalders te krygen zyn.

Sonder grond voor Gift-Schotels gehouden.

Was het waar, dat zy 't vergif ontdekten, 't was niet te veel, al gaf men 'er dan altyd 100 Ryxdaalders voor; Maar 't is maar een bloote inbeelding van den inlander.

Dit nu zyn schatten, die men niet by alle de Alfoereesen vind, want het moet wel een groot Koning zyn, die zoo eenen Schotel, of een enkelen Mamacur, bezit.

Spyse der Alfoereesen.

Wonderlyk is ook hun gemeene spys: want schoon zy nu en dan wel wat ryst (die zy zelf al begonnen te planten,) of ook wel een stuk van een wild Verken

eeten, zoo bestaat nogtans hun gemeene spys, in Slangen, Coescoesen (zeker dier) Aard-rotten, Kikvorsschen, en wat dies meer is. *Zy* hebben ook veel Oebi-wortels, dog geen Combili, of Caladi. Sagoe is een lekkerny, die zy in Bamboesen vullen, als zy 'er Papedo, of een dikke bry afgemaakt hebben, die zy op de reis maar zoo koud eeten.

Ook gebruiken zy tot hun spys, meer van 't Ambonsch zout in klompen, als van eenig kleen, of gekorreld zout.

Waar in die gekookt werd. De spys, die zy koken, werd niet bereid in potten (dewyl zy die niet hebben) maar in Bamboesen, die mede hun vaten, en drinkglasen zyn: want in de grooten bergen zy den drank, die zy mede voeren, en de kleener verstrekken hen voor Glazen, om 'er uit te drinken.

Hun Drank. Hun drank is water, of anders, als zy joelen willen, Saguweer; maar zy kennen ook wel Brandewyn uit Spaansche wyn, en zyn gek na den eersten drank.

De Predicant *Montanus* op Elipapoeteh, een Kerkelyke-bezoeking doende, om daar de H. Sacramenten te bedienen, heeft, zoo my door een Schoolmeester, die 'er tegenwoordig was, verhaalt is, eens een wonderlyk geval daar mede gehad.

Seldzaam voorval van D. Montanus met Radja Sahoelau. Zoo als zyn Eerw: tegen den Avond in dat dorp vermoeid, en afgesloofd gekomen was, en zig een weinig tot rusten begeven had, geen lust hebbende om te eeten, zoo wierd hem door dezen Schoolmeester gezegt, dat Radja *Sahoelau*, een van de magtigste berg-koningen dezer Alfoereesen, gehoord hebbende dat zyn Eerw: stond te komen, al voor eenige dagen afgezakt, en nu in dit dorp met een zeer groot gevolg verscheenen was, en verzoeken liet zyn Eerw: te mogen verwelkomen.

De Heer *Montanus*, die desen *vorst* uit berichten al had leeren kennen, en wel wist, dat zyn magt zeer groot was, vont goet, hoe weinig lust hy ook had, hem maar ten eersten te ontfangen, om te eer van hem ontslagen te zyn; hoewel dat geweldig buiten zyne gissing ging.

Hy belastte dan den *meester*, te zeggen, dat hy maar ten eersten wilde komen; maar de *meester* verzogt zyn *Eerw.* dat hy dog voorzigtig wilde zyn, en niet laten blyken, dat hy *brandewyn* had, alzoo de koning hem zekerlyk daar na vragen, en het dan niet wel aflopen zou. Daar op quam *Radja Sahoelau* binnen, en verwellekomde den Heer *Montanus*.

Het eerste, daar hy na vraagde (want daarom quam hy, en niet om den *Predikant*,) was *brandewyn*, zeggende in gebroken *Maleitsch*, *dat hy een groot liefhebber daar van was.*

De Heer *Montanus* antwoordde, dat zyne *Kerk-bezoeking* hier zoo goet als ten einde was, en dat hy dierhalven zeer weinig *brandewyn* overig had.

Daar quam evenwel nog een *staartje*, geen *brandewyn*, maar oude *Spaansche wyn*, te voorschyn, en myn Heer *Montanus* bracht het den *Koning* van *Sahoelau* eens toe.

Zoo ras hy de *fles* in zyn hant kreeg, en 'er wat uit geproeft had, zeide hy: *dat is geen* mannen, *maar* vrouwen-drank; *is dat* brandewyn, *dan ben ik het vergeten, daar is immers gansch geen* kracht by, *en 't is niet anders, dan* zoet. *Dat is goet voor de* vrouwen, *maar de* mannen *moeten iets hebben, dat* kragtiger *is.*

Daar was *Pater Montanus* met zyn *Spaansche wyn* wel deerlyk aan de gront, verlegen wat hier in verder te doen; egter, om niet beschaamt uit te komen, bragt hy een *fles brandewyn*, die ontrent half vol was, voor den dag. De *Radja* kreeg zoo ras den reuk van die *fles* niet, of hy zeide, *itoe minoman laki laki, dat is mannen-drank.* En 't bleek ook: want de *fles* quam *ledig* wederom.

Terwyl de *brandewyn* begon te werken, bragt *Radja Sahoelau*, tusschen welken, en zyne onderdanen, geen onderscheit ter wereld te vernemen was, zyn *Massakeke* voor den dag, haalde daar eenige stukken van *slangen* en *Sagoe* uit, biedende die den Heer *Montanus* aan, die, om dit te ontgaan, voorbragt, dat hy zoo laat in den nacht niet gewoon was te eeten; waar over die *koning*, niet wel voldaan zynde, aanbood ter zyner eere, en om dat hy hem zoo wel onthaalt had, een *spiegel-gevegt* van Alfoereesen aan te rechten. Wat nu de Heer *Montanus* zeide, dat hy vermoeit, en dat het te laat in de nacht was, dit moest evenwel zyn voortgang hebben, alzoo de brandewyn, die zy wat schielyk gedronken hadden, begon te werken.

Hy stont dan eindelyk dit *spiegel-gevegt*, by een menigte van *flambauwen* (die zy van *Hars* maken) aangerecht, toe. Het ging in 't eerst vermakelyk, en wel; dog naderhant, toen het bloet, begon gaande te raken, zoo kapten zy 'er op zyn *Alfoerees* zodanig in, dat 'er 't bloet by neder gudsde.

De Heer *Montanus* dit ziende, en voor groter ongeval vreesende, verzogt den *Radja* hier mede op te houden. Ondertusschen wierden 'er verscheiden nedergesabelt, dat zy 'er by bleven leggen; waar toe *Radja Sahoelau* hen, ter eere van den *Heer Mon-*

tanus, met allen ernst nog meer aanzette; dog dit begon dien *Heer* zodanig te verveelen, dat hy eindelyk tegen dien *koning* veel ernstiger taal begon te voeren. Hier op gaf die *vorst* tot antwoort, dat deze zyne onderdanen, en altemaal maar *doode honden* waren, aan welke niets gelegen was, en dat hy voor zyn *Eerw.* zoo veel agting had, dat het 'er op geen *duizent* van hun aanquam. Dit nam echter een einde, wanneer hy hem vertoonde, dat het wel een groote eer voor hem, maar volgens de *Nederlantsche wetten* niet geoorloft was, onnoodig bloet te vergieten, en dat hy dat by den *Heer Landvoogt* in 't bysonder zou moeten verantwoorden, die zekerlyk door zyn Spions vernemen zou, dat 'er ter eere van hem zoo veel Alfoereesen nedergesabelt waren; door welke laatste reden hy bewogen wierd, om dit *bloedig spiegelgevegt* te eindigen, waar over de *Heer Montanus* uitnement verblyt was, in vreze geweest zynde, dat het van de Alfoereesen wel eens op hem, en de zynen, had konnen uitdrajen.

Hoe sy hunne drank bewaren.

Hun gemeenen drank van Saguweer zyn zy ook gewoon in moerassen te begraven, om ze sterker te doen worden. Ook neemtse dan een geelder kouleur aan, en word vry kragtiger, en koelder, hoewel zy al hare aangenaamheit verliest, en vry straffer van smaak word; ja 't gebeurt wel, dat zy vergeten, dat zy die Saguweer daar begraven hebben, waar van dan wel eens een nieuwe Bamboesstoel voor den dag gekomen is.

Hunne slaapplaatsen.

Zy weten van geen ledekanten, maar wel van Dego Dego 's, zynde solderingen van gespletene Bamboesen, waar op zy slapen; dog om te lekkerder te rusten, zoo stoken zy daar een flaau vuur onder, dat maar wat legt en smeult, 't geen zy voornamelyk om de sterke nagtkoude op die hooge gebergten doen.

Zy hebben maar eene vrouw.

Zy hebben ieder maar eene vrouw, die, schoon zy 's nagts al vry berookt worden, nog al redelyk blank zyn.

Van overspel, schoon zy zoo naakt gaan, hoort men onder hen niet spreken, en hoe Heidensch zy ook zyn, moet men hen echter nageven, dat zy die genen, die zy eens kennen, redelyk getrouw blyven; waar van wy onder ons veel overtuigende bewyzen hebben; alzoo zy veel Hollanders, daar zy zich op vertrouwen dorsten, zelf alomme door hun land geleid hebben.

Laten geen vreemde, dan na seker teken, in hun land komen.

Men moet egter weten, dat niemant vreemts in hun land komt, of zy geven door zeker kenbaar teeken van een horen, waar op zy blazen, alomme kennis daar af, hoe hy 'er komt, als vrient of als vyand; 't geen mede zoo geschiet, als hy 'er uit vertrekt.

Westerman by hen bemint.

In oude tyden heeft men een Hollands Capitein gehad, *Westerman* genaamt, dien zy op de handen zouden gedragen hebben, gelyk die ook over al door hun land gereist heeft.

Wat diensten wy van tyd tot tyd van hen gehad hebben, zullen wy elders, in 't verhalen van de Ambonsche zaken, zien; alwaar wy ook van hunnen Godsdienst, en zeldsaamheden, zullen spreken.

Drie Opperkoningen der Alfoeresen.

Onder deze Alfoereesen heeft men drie Opperkoningen, waar onder alle mindere bergkoningen staan.

Radja *Siseoeloe*, die de oudste van de Oelisivase Alfoereesen is, heeft zyn land in 't Noorden agter Bolela, loopende dit tot Tanoeno, en nog Zuidelyker. Ook komen zy af aan het strand van Bolela, een myl Oostelyker te Boas, op de Noord-kust van Ceram. Hy is een van de magtigste koningen in volk, hoewel 'er magtiger in land zyn.

Als men van daar Oost aan gaat, begint het gebied van Radja *Sahoelau*, van de rivier Makinan. Deze wort voor de grootste koning der Alfoereesen gehouden.

Hy is van afkomst een Ternataan, die op Boero by Tomahoe is komen aandryven, en van daar na Ceram verhuist zynde, te Tehala, daar hy aanlandde, door de Cerammers tot hunnen koning verheven is, gelyk hy alleen ook tot nog toe *Kolano*, dat is, koning in 't Ternataansch, genaamt wort. Hy onthout zig gemeenelyk diep in 't gebergte in het dorp Warmoela, leggende tusschen de dorpen Loeboe of Roema Ela, en Elipapoeteh, rykelyk vier mylen van 't Noorder strand, niet verre van de rivier Makinan. Een myl van Warmoela legt het dorp Koli, nevens verscheide andre dorpen, en als men van daar na Elipapoeteh wil, gaat men over de brug van dien Waringin-boom, tusschen twee gebergten, onder welke de rivier doorstroomt, gelyk wy bevorens gezegt hebben.

Brug en binnenmeir hier.

Ook heeft deze koning ontrent een van die dorpen een groot binnen-meir boven op een hoogen berg.

De plaats, daer deze koning aan strand, uit, en na beneden komt, is, of by Elipapoeteh aan de Zuid-kant, of by Soeboe na de Noord-kant.

Zyn broeder of neef voert gemeenelyk, met de naam van de kleene *Sahoelau*, het oppergebied te Waumatta, dat twee mylen van Elipapoeteh legt, schuins 'er agter, wat na het Noord-Oosten toe.

Van alle de Alfoereesche koningen, is 'er geen, die zoo veel land besit, en die zoo ontzien is.

Radja

De derde oppermagtige koning is die van

Soemiet beschreven.

van Somi-it, of Soemiet; dog de minste van de drie in vermogen. Hy onthout zig ontrent de rivier Ajer Talla, en komt bewesten de bogt van Elipapoeteh aan strand uit.

Aan deze rivier legt ook de koning van Tomilehoe, en aan de Oost-zyde der bogt nog de koningen van Wassia, Lian en meer andere dorpen; dog die staan onder den koning van Sahoelau.

Zyn de kinderpokken onderworpen.

't Is een algemeine ziekte onder deze volkeren; dat zy nu en dan de kinderpokken krygen, die dan al sterk onder hen woeden, en hen dikwils dwingen, om zulk een plaats (die zy voor ongelukkig houden) te verlaten; om welke reden men ook zoo net niet bepalen kan, waar deze of gene van die Radja's nu leggen, alzoo zy om die, en andre redenen, zeer licht van plaats veranderen.

Ook zyn deze Radja's alle drie Oelisiva's, en doodvyanden van de Mooren, die Oelilima's zyn, om 't welke te toonen zy spek eeten; gelyk zy ons van hunne trouw, en genegenheid, en van hunne verbittering tegen de Mooren, en Ternataanen, veel doorstekende preuven van dezen aart gegeven hebben.

Andre Alfoereesen wilder dan dese.

Men heeft na de Oostkant van Ceram nog veel andre Alfoereesen, als die van Wasoä, Marihoenoe, agter Sepa en Tamilau, ook agter Haja, en de Landstreek Selan Binauwer; maar daar zyn 'er ook nog veel, als agter Cottaroewa en elders, die nog niet bekent zyn, gelyk ook die op de Noord-kust van Ceram achter de bogt van Hatoewe zig onthouden, een volk zoo wild, dat zy noit met iemant tot eenig gesprek hebben willen komen, woonende meest op hoge Waringin en andere bomen, hoedanig zy by geslagten, ieder op zulk een boom, woonen, om dat de een zelf den andren onder hen niet vertroud, slaande malkandren niet alleen dood, maar de een den andren ook wel opeetende.

Ook heeft men Radja *Latea* hier ontrent, en agter in die bogt 'er meer andre.

Dorpen onder den Koning van Sahoelau.

Onder den koning van Sahoelau staan, volgens het nette opgeven ook deze dorpen: Warmoela of Waramala, zyn Hooft- of Hofplaats, Catalane (dat wat Noordlyker legt) Sawalette, Lissaloewa, Tabiali, Loela-Ale, Waymatta of Aumatta, twee mylen van Elipapoeteh wat na het Noord-Oosten, Roemah Ela, Hatoenoekoe, achter Oewen, niet verre van de laatstgenoemde dorpen, hoewel die eigentlyk maar bondgenoten van hem zyn, en Kole. Ook staan onder hem de koningen van Kohati, Pokoele, Risaroewa, Tiatoe, Tiwi-Ari, Risaroewaheroe, Kapaja, Kapaja-api-oloh, Roemah Ahil, Roemah Sokate, en meer andre.

Dorpen onder den Koning van Siseoeloe.

Onder den koning van Siseoeloe, staan deze dorpen, Nuniali, Hatoewahoel, ontrent de rivier Sapalewa, boven op 't gebergte, Hatoepoeteh, Tanawa, dat na 't strand legt, Lahiale, dat wat meer na 't Oosten legt, Hoelong, Paysoekoe, ontrent de rivier Coas gelegen, en de grens-paal van Lisseoeloe in 't Oosten, Kassia, daar ontrent aan die zelve rivier, dog wat landwaart in, Noekohay, eertyts een Campon van Maloan, onder Radja *Somiet* behorende, Eriela, Latoepeloe, Loema Eloe, of Loema Eli, Loema Batal, Koroloewe, of Siseoeloe, de Hof-plaats des konings, Okkoet, of Massaleoe, Salawane, Olesoeri (onder Radja *Tanoewel*) kleen Oeleloeli (onder Terinoeroe) Maccanobal, Wanoeëla, en Hatoe, welke drie laatste Mackahala genaamt werden, staande onder een byzonderen koning, Hoekoe, Sapon Sojassoe, dat door de Oelilima's al voor lange tyd gedwongen is na Hoelong en Loemahelo, daar zy noch woonen, te vlugten.

Ook staat onder hem (immers zoo hy voorgeeft) het gansch gespanschap van Tanoeno.

Dorpen onder den Koning van Soemiet.

Onder Radja *Somiet* (of *Sohomi-it*) staan deze dorpen; Somiet (daar hy zich onthoud) Carioe, Malala, Seroewolo, Niwel Tetoe, Watoewi, leggende alle twee dagreizen van Ajer Talla's rivier, Sissenaroe, Amacoewa, Noessatehoe, en Tomaleloe, dat twee mylen van strand af legt.

Weleer drie Kapiteins hier.

In oude tyde plagten 'er drie Kapiteins te zyn, die, even als dese drie koningen, volstrekt over al de Alfoereesen heerschten.

De eerste Kapitein op de West-hoek was *Makoeressi*, de voornaamste van allen. Dese woonde op Lisseali, aan d'Ajer Talla, en gebood over de gansche landstreek Tallalale, dat is, binnen de Talla, en langs de zeekant strekt zig zyn gebied, van Caybobo tot Elipapoeteh, Mani, en der Alfoereesen Hassia uit; van welke landstreek, Talehata genaamt, Caybobo 't hooft was; en in die tyd stont Radja *Somiet* maar, als een gemeen koning, nevens de andere onder hem.

Dese *Makoeressi* vergaderde al de Alfoereesen van die streek, als men oorlogen moest, op de groote Patan, of Saniri, aan de Ajer Talla.

De tweede Kapitein was *Manoemeten* (dat is de *swarte Vogel*) die zig op Hatoewäel onthielt, niet verre van de groote rivier Sapalewa, aen Cerams Noordkant. Van dese vergadering was de koning van Nuniali het hooft, en de landstreek, onder desen Kapitein staande, strekte zig van den hoek van Tanoeno tot aan Roemala, en Hatoenoeroe, en landewaart

dewaart in tot aan Hoeway Makkahala, en Oelefoeli; en onder defen Kapitein was Radja *Sifeoeloe* (die nu een van de magtigfte is) ook maar een kleen koninkje, zonder eenig geloof, dat is nog Heidens, nog Moorfch, gelyk hy ook nog is.

De derde Kapitein was *Toepafauw*, die in 't dorp Sole woonde. Het hooft van zyne vergadering was Jaenoeloe, en zyn gebied ftrekte van 't Oeli van Laäla tot aan de rivier Goli Goli, vergaderende zyne Alfoereefen aan de rivier Eti, die benoorden het dorp Goli Goli uitkomt.

Ieder van defe Kapiteinen wift, wat dorpen tot zyne Landftreke, en vergadering behoorden.

Dorpen onder Kapitein Macoereffi.

Makoereffi, die by Ajer Talla vergaderde, had onder zich defe dorpen: Riffeari, of Lifleali, Caybobo, Kayratoe, Watoewi, Siffenaroe, Malala, Somiet, Seroewolo, Amakowa, Noeffelehoe, Tomilehoe (wel naaft aan ftrand, dog nog wel twee mylen landewaart in leggende) Mani, Affa, Kalioe of Karihoe, Elipapoeteh, Latoe, Hoewaloy, Roemakay, Tihoelale, Kamarien, Seroewawan, Painoeffa, en Hatoefoa.

Onder Manoemeten.

Onder *Manoemeten*, die aan den ftroom Sapalewa zig onthielt, ftonden defe dorpen, Nuniali, Hatoewal, (een kleen dorpje aan Ajer Talla) Nacca Ela, Hatoepoeteh, groot Oelefoeri; (waar over een Radja heerfcht) kleen Oelefoeri, Lahiali, Tanawa, Hoelong, Kasfia, Eriela, Noekohoy, Siremala, Maloan, Paffinaroe, Hatoenoeroe, Roemah Ela, Maccahale (dat uit drie dorpen beftaat) Hoeko (dat uit twee dorpen beftaat) behalven nog eenige andre kleene dorpen.

En onder Toepalauw.

Onder Kapitein *Toepafau*, die zig in 't gebied van Tanoeno ophielt, ftonden deze dorpen: Tanoeno, (onder Jauoeloe als hooft) Sole (een kleene Negry aan de rivier Eti, de verblyf-plaats van dezen Kapitein) Poppeloewe, Pinoe Somoenin, Lackamay, Laffalehoe, Keling, Pianape, Wayfamoe, en alle de land-dorpen onder Laäla ftaande tot Hoelong en Tabinolo, op kleen Ceram toe.

Ook leggen 'er van Caybobo na 't Noord-Ooften nog eenige dorpen, als Hoekoe, en meer andre, die onder geen van deze drie Kapiteins ftonden, en die Radja *Sehoelau* volgen, hoewel Radja *Sifeoeloe* de zelve als onder hem behorende, opgegeven heeft, gelyk hy ook Riffeari zegt onder hem te hooren, en nog andre dorpen, die eertyts onder Kapitein *Macoereffi* ftonden.

Onder de Oelilima's heeft men de koningen van Watamanoe, Latea, Soe-Ela, Horale, Koeloetaïe, Makehoenoe, Siri, Hatoepa-Eti, Roemah Peloe, Nakane, en Roemah Weïa.

Onder wat Landvoogden men de Alfoereefen eerft begon te kennen.

In de oudfte tyden der E. Maatfchappy, plagten wy van defe Alfoereefen niet te weten, dog onder de Heeren *Philip Lucafz*, en *Artus Gyffels* is Radja *Sahoelau*, en Radja *Somiet*, tot ons afgekomen, die ons toen goeden dienft deeden, en daar tegen weer groote weldaden genooten, die ook gedient hebben, om hen groot aenzien onder alle de Alfoereefche koningen, en zulken krak aan 't gezag van deze kapiteins te geven (die zy by de minfte voorvallen met de magt van den Landvoogt, hunne vriend, dreigden) dat zy zedert meer en meer hun magt verloren, en met fmerte gezien hebben, dat defe drie koningen zoo magtig geworden zyn, als zy hedendaags bevonden worden.

Waar door hunne koningen eerft opgekomen zyn.

Merktekenen van Radja Sahoelau, Radja Somiet, als onfe bontgenoten, als ook van Radja Sifeoeloe.

Niet weinig heeft daar toe geholpen, dat Radja *Sahoelau*, ten bewyze, dat hy onze bontgenoot was, een zilver wapen van de E. Maatfchappy, Radja *Somiet* een Rotang met een zilvere knop, en Radja *Sifeoeloe* een Ebbenhouten ftoel kreeg.

Wanneer nu defe koningen op zekere tyt gefchil over den rang kregen, zoo bragten zy, om te weten, wie de opperfte was, ieder zyn bewys van wegen de E. Maatfchappy voor den dag; dog de twee, ziende dat Radja *Sahoelau* het zegel der E. Maatfchappy of immers zulk een wapen voerde, zoo gaven zy hem aanftonts den rang, oordeelende, dat hy als groot Zegel-bewaarder der E. Maatfchappy, de eerfte van hun allen was, en dat hy, die dit wapen bezat, boven die gene, die maar den ftoel en rotang hadden, behoorde aangemerkt, en ge-eerbied te werden.

Wie van hen de voorrang heeft.

Schoon nu deze drie koningen zoo hoog in magt, boven die drie kapiteins geftegen zyn, gebruiken zy de zelve egter nog als hunne kapiteins, om die drie groote vergaderingen, ieder aan zyn rivier, te beleggen.

Om myne nieusgierigheit ontrent het leggen, en ftrekken van de dorpen dezer Alfoereefche koningen, in opzicht van de ftrand-dorpen, te voldoen, heeft my zeker ervaren Cerammer, dezelve zoo als zy nu leggen, in dit Tafereel, met de ftrand-dorpen der Zuid-zyde aan de eene, en de Alfoereefche dorpen aan de andre kant, zoo als die van Sole beginnen, aangewefen.

Alfoereefe dorpen aan de Zuidzyde.

Alfoereefche dorpen aan

	De ftrand-dorpen.
Popoloewe of Poppeloy.	Sellor of het meir, alzo 'er geen dorp is.
	Lakamay

de Zuidzyde in 't byfonder.

Lakamay - - - - Piroe
Keling - - - Tanoeno
O. - - - - - Caibobo

En de strand-dorpen 'er tegen over.

Kayratoe, Hoekoe - - - Wayſamoe
O. - - - - - Hatocfoewa
O. - - - - - Camarian, Zeroewawan
O. - - - - - Tihoclale
O. - - - - - Roemahkay
O. - - - - - Koelor
Tomilehoe, Noeſſatchoe, Amakoewa, Liſſajali - Latoehoewaloy.
Niwel Tetoe, Seliwaloe, Wayſiſſanaroe, Malala, Carioe, Waytoewi, Sohomiit - Boven aan de rivier Ajer Talla 's oorſpronk.
Mani
Waſia
Waoemat
Liang
Hitaleſſi
Laumalay
Walaka
Matawanoe
Latea, Marihoene, Holoto, Sihi, Nacan, Waoeloe, Peſioelang, Omo - Elipapoeteh.
Soaoeko, Jalhatan, Ayloti, Makariki - - Amahey.
Liſſanitoe, Noewahoeloe, Ilipoy, Opin - Sepa.

De verdre Alfoereſen.

Latah, Namaſatoe, Alla - Tomilau.
Touw; dog is verhuiſt na Latoe Hoewaloy - - Toene.
Beſy is verhuiſt na Hatoewe - - Beſy.
1. Tohoroe, 2. Mahoe, 3. Ijapoeteh - Ajer.
Haja en Mahoe is verhuiſt na Walaya.
Oeppa - - - Tehoewa.
Aha, Ilaſſa - Laymoe. Hier is een Toverwater.
Boloto, Wayſohi, Liliama, Oelahahan, Soepaloen - Folin.
Waymotty, Elinoeſſa - Toeloeſey.
Woca Woca, Thial, Maylata, Lomit, Soha, Tyan Touw, Oeppa, Etyleoe, Lahobo - Atihahoe of Hatihahoe.
O. - - - - Werinama
O. - - - - Tanafora. Moecalaja.
O. - - - - Riboet. Hatoemeten.
Talea, Nayaba - - Lipat.
Bitoto, Talaliwat - Tobo.
Kiſalaan, een hoek by Cottaroewa.

Verdre zeden der Alfoereſen.

Onder de zeltzame zeden dezer Alfoereſen moet men ook dit rekenen, dat het een volk is zeer teer te behandelen onder malkanderen, alzo de geringſte zaken redenen geven, om malkanderen aan te taſten en te vermoorden.

Indien de een Alfoerees den anderen komt bezoeken, moet de Heer van dat huis, die bezogt word, 'er wel op letten, dat hy den anderen wel ontfangt, en dat'er ook niets aan 't onthaal ontbreekt.

Dit onthaal beſtaat gemeenelyk eerſt in 't aanbieden van Pinang, en Tabak; dog zo hy hem de Pinang-vrugt, en kalk alleen geeft, en by ongeluk (of al willens, na het valt) vergeet de Siribladen, die men'er toe van noden heeft, 'er by te voegen, zo zal die Alfoerees, die hem bezoekt, zeer moejelyk daar over werden, en dit voor een grooten hoon en ſchimp opnemen, en om den Heer van de huiſe daar van te verzekeren, zo zal hy buiten dat huis gaan dansſen en ſchermutſeren, met het bloot zwaart in de hant, tot de huisheer die ſmaat door een moi kleedje, of eenig ander geſchenk, wegneemt en bevredigt.

Indien ook by zo een bezoek, de klene kinderen van den huisheer, na buiten ſpuwen, of den neus dan juiſt ſnuiten, dat is een dodelyke hoon, gelyk zo zy met kleene ſteenkens, of iet anders, na hem werpen, of tegen hem lacchen, zo moet dat weder met een byzonder geſchenk vergoed, en de gehoonde verzoent werden.

Hoe men is

Doet de huisheer dat aanſtonts, zo

fig dragen moet om hen te re soeken.

is de vrede gemaakt; maar zoo niet, gaat de gehoonde na huis, klaagt het zyn vrienden, en komt twee of drie jaren daar na weer by dien heer, om herstelling van gehoonde eer te eisschen. Bevredigt hem die dan met een geschenk, zoo is de zaak afgedaan, anders gaat hy na huis, en besluit wraak te nemen over de halsterrigheit van dezen Alfoerees die hem zoo hoonen, en drie jaren 'er na nog zoo verachten dorst, van hem niets tot verzoening aan te bieden; dog komt hy, eer hy dit uitvoeren kan, te sterven, zoo gaat die wraak van hem tot zyn kinderen, en kinds-kinderen, over, zonder te vergeten, dit op zyn tyd te wreeken, gaande wel met hun geheel dorp uit, om van daar dan een of twee koppen zonder onderscheit te halen; waar op gemeenelyk een openbare oorlog volgt.

En hoe sy versoent werden, en den oorlog verklaren.

Eer zy nogtans daar toekomen, verheft een van hen zyn stem, roepende hemel, en aarde, de zee en al de rivieren, en alle hunne voorouders, om hulp aan, en verzoekende, dat die hen kragt en dapperheit gelieven te verleenen, om tegen hunne vyanden gelukkig te mogen zyn. Daar na schreeuwt hy tegen den vyand luitkeels uit de reden, waarom zy gedwongen worden, hen te beoorlogen, betuigende dat zy niet heimelyk als dieven, maar in 't openbaar, komen, enkelyk om het geschenk van verzoening, dat hen zoo onregtveerdig van hen onthouden werd, met gewelt te halen, dewyl het met gemak niet heeft willen volgen.

Verdre plegtelykheden daar ontrent.

Indien het Oelisiva's zyn, die den oorlog beginnen, zoo word dit geschreeuw negenmaal herhaalt, na 't welke men met de een of twee afgekapte hoofden uit het open veld, daar deze luidrugtige aanspraak, of uitschreeuwing geschiet is, na het dorp trekt, daar de vrouwen die hoofden zeer statelyk komen inhalen, zingende en danssende, en dezelve aan de Baileoe, of 't Raadhuis, ophangende, daar dan een groot feest op de Baileoe, is niet alleen voor hun, maar ook voor die afgekapte hoofden, die zy quansuis wakker onthalen, doende ieder van de zelve door een byzonder man oppassen, die by ieder hooft ook negen stukken Pinang, met de behoorlyke Siri-bladen, als ook zoo veel bondelkens Tabak legt, doende op ider hooft ook negen druppels olie druppen. Daar na nemen die twee mannen die hoofden, en werpen die tegen de stylen van de Baileoe, 't welk verzuimende, zouden zy tegen hunne vyanden zeer ongelukkig zyn.

Middel van raadpleging,

Om nu vooraf ook te weten, of zy voorspoedig zyn zullen, of niet, zo gebruiken zy eerst een middel van raadpleging daar in bestaande, dat zy een Parang, of houw-mes, in een boom steken, of werpen, indien die zich van zelf beweegt, is 't een goet voorteken, voorzeggende het wel drillen van hunne speeren op de vyanden; maar blyft die stil staan, zoo houden zy zich ook stil.

of zy in dien oorlog gelukkig zullen zyn.

Schoon zy nu vooraf al een goet teeken hebben, dat is nog niet genoeg. Zy gaan dan met hun legertje wel op de vyanden uit; dog ontrent hun dorp gekomen zynde, houden zy zig twee dagen stil, en raadplegen den Duivel op de voornoemde wyse weder, om te zien, of hy hen nu ten tweedemaal een gelukkig voorteeken geven zal; vertoont zig dat even eens, zo is 'er een grote vreugde; dog dan gaan zeven of agt mannen, nevens een ervaren voorvegter, of dapper Held onder hen, zig in reyen en gelederen tien vadem van het leger, en vlak voor het zelve, posteeren, om daar met het ondergaan van de Zon, en met het aanbreken van den dag, (want anders zeggen zy kan het niet gezien werden) het voorteken des doods, uit het vliegen van eenige vogelen, te zien. Indien dan een uil, of kleene vledermuis, of een andre ongeluks-vogel, de konings-vogel, in hun taal Manoe Salewane genaamt, vlak na hen toekomt, over hen henen, en dan weer te rug vliegt, dat is een quaat voorteeken, dat zy van hun volk, of verliesen, of dat eenige van hen gequetst zullen werden; daar het in tegendeel een goet voorteken is, zoo hy over hen na agteren doorvliegt, en dan roepen zy met alle man, Ria Ria Ria, luidrugtig, ten teken van blydschap uit.

Goede en quade voortekenen.

Daar op keeren die agt luiden weer na 't leger (alsoo zy alleen, en niemant anders dit voorteeken zien konnen) en brengen de tyding, dat het voorteeken goet is.

Dus verre nu weten zy wel, dat zy gelukkig in hunne onderneming, dog niet op wat tyd zy dat zullen zyn.

Op wat wyse de Duivel hen de tyd van aanvallen aanwyst.

Om hier van ook versekert te wesen, of zy den vyand in de morgenstont, op den middag, of tegen den avond zullen slaan, vragen zy den Duivel nog eens raad, die hen dan op zeker vast teken van de Parang (welke zy driemaal in den boom werpen, om een van die drie stonden daar by uit te zien) klaar den tyd, om aan te vallen, aanwyst, mits dat sy dan ook sekere Ster op dien tyd ontrent de maan sien dalen. Als alle die voorteekens dan soo net overeenstemmen, maakt men een begin van den aanval op den vyand, eerst

maar met een voortroep van drie of vier, die hen van verre stil bekruipen, om te zien, of zy niet desen of genen eerst in hunne thuinen konnen overvallen. Indien dese nu wat voorspoet hebben, zoo vallen ook de andere 'er op in, dog zoo niet, komen zy zeer schielyk, hoewel al druipsteertende, te rug, daar zy anders met de hoofden, die zy bekomen hebben, zeeghaftig na hun dorp afzakken, alwaar zy door een kenbaarteken, met blazen op de horens, bekent maken, dat zy de zeege bevogten, en veel koppen mede gebragt hebben, ten einde de vrouwen al zingende, en danssende hun met die koppen zouden komen inhalen, om die met de voornoemde stagie na 't raathuis te geleiden, en daar dan dagen en nachten aan een vrolyk te zyn.

Hoe de verkregene koppen gehaalt worden.

Indien zy eenige vrienden in dien stryd verloren hebben, welker hoofden door den vyant afgekapt, en mede genomen zyn, zoo zetten of leggen zy hen maar op eenen boom, kennende hen onweerdig om begraven te werden; maar zoo zy hunne hoofden nog hebben, dan mogen de vrienden hen begraven, op dat de vyand geen gelegenheit hebben mogt, om hunne hoofden weg te nemen, en daar mede te pronken.

Hoe sij met de lyken van hunne vyanden handelen.

Het gene wy nu verder van dese Alfoereesen te seggen hebben, zullen wy uitstellen, tot dat wy in 't verhaal van de zaken van Amboina gelegenheit krygen, om hier en daar nog een woort daar af te spreeken.

Dus hebben wy nu dat groot en schoon Eiland Ceram, een Land, dat zig alomme door zyn schoone bosschen, heerlyke rivieren, en aangename gebergten, die zig ten hemel verheffen, zeer lustig voor 't oog vertoont, niet alleen van buiten, maar ook van binnen, zo verre ons dat eenigsins mogelyk was, gesien, en ook 't voornaamste, dat daar van by ons bekent is, hier opgegeven, van waar wy nu tot de drie volgende Eilanden zullen overstappen, die ons zoo lang niet zullen ophouden, om vervolgens met het Eiland Amboina, waar van al wat te zeggen zal vallen, te eindigen.

Het Eiland NOESSA LAOET.

Het eiland Noessa Laoet.

Wy zullen een begin maken met het Eiland Noessa Laoet, dat is, het zee-eiland (in 't Amboineesch, en Maleitsch, alzo 't eerste Amboineesch is) een verkiesing, die wy zoo maken, om dat dit eiland wel het verste na buiten legt

Wy vertoonen het in het kaartje No. XIX.

Kaart van 't zelve.

Het staat onder het Opperhooft van Honimoa, en legt van dat Eiland Zuid-Oost op anderhalf myl, hoewel men 'er wel twee, om de sware stroom, die 'er tusschen beiden gaat, over scheppen kan. Het wort gesteit, Zuiden en Noorden anderhalve myl lang, en Oost en West, een myl breet te zyn.

Men ziet op dit eiland zeven dorpen, Titaway, Abobo, Sila, Lenitoe, Nalahia, Amet, en Akoon genaamt, zynde meest over al vol bergen, waar op alle dese volkeren in oude tyden hunne woonplaatsen hadden, hoewel zy nu alle om laag aan de stranden woonen.

Groote dorpen, en derselve manschap daar op.

Op de West-zyde van 't zelve ziet men het dorp Titaway, alwaar in de tyd van de Heer *Speult* al besetting van ons in een houten huis lag.

Titaway

Dit dorp staat onder een koning, die nog een Graaf onder zig heeft, en is in drie Soa's verdeelt, konnende 1600 zielen, 492 weerbare mannen, en 125 Dati's, opbrengen.

Tusschen dit en 't naaste dorp na 't Zuiden heeft men drie hoeken, de eerste Roessoesinna, en de twee andre Roehhoe, (waar ontrent eenige klippen in zee zyn) en Hoenilain genaamt, na welke men de rivier Way Lapi passeert.

Abobo legt op den Zuid-hoek van dit eiland, een halve myl, of wat meer, van Titaway. Het staat onder een Pati, die over 697 zielen, 188 weerbare mannen, 125 Dati's, gebied.

Abobo.

Als men van daar Oost op na het dorp Akoon gaat, ontmoet men eerst den hoek Iroe, daar na den berg Noessa Hoehoen, dan niet verre van dat dorp den hoek Moela-an. Akoon zelf heeft men in 't Oosten, ontrent drie quart myl van Abobo. Het behoort eigentlyk onder den koning van Amet, dog 't staat onder een bysonderen Graaf, die van hem afhangt, en die onder zig 270 zielen, 42 weerbare mannen, en 29 Dati's, heeft.

Akoon.

Van Akoon Noord-Oost aan gaande, na het dorp Amet, trekt men eerst voorby oud Akoon, en dan wat Noordelyker ontmoet men den berg Errie, daar zy zich wel eer op versterkt hadden. In 't Noord-Oosten pas buiten de wal, wat voorby oud Akoon, ziet men een klip in zee leggen, Hatoe Noessa Oewen genaamt.

Oud Akoon, en den berg Errie.

Dan komt men by het dorp Amet, dat op de Noord-Oost-hoek even voorby den voornoemden berg, ontrent een halve myl van Akoon, en ontrent zoo verre van Nalahia, legt. Het word beheerscht van een koning, die ook te gebieden heeft over den Pati van Akoon, en de naaste in rang na den koning van Titaway is.

Amet.

Dit dorp is sterk 1009 zielen, waar onder men 319 weerbare mannen, en

197

De Vesting BEVERWYK op het Eiland Noessa-Laoet, met de D

De Fortres DUURST

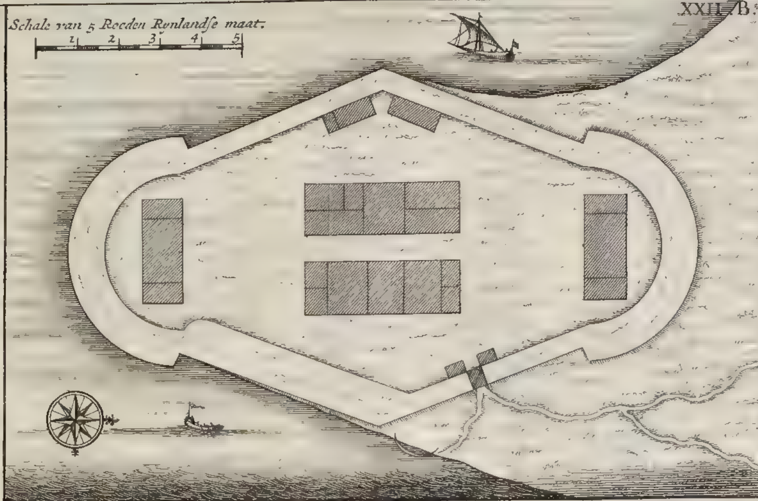

HAROEKO, en de V

pen Sila en Leynitoe .

Plattegrond der Vesting Duurstede .

DE op het Eiland Honimoa .

ting ZEELANDIA .

197 Dati's, telt, de welke met die van Nalahia en Akoon nu een Coracora scheppen, daar zy 'er in de tyden der Portugesen (zoo men wil) wel vyf zouden in zee gebragt hebben.

Een heete rivier, tusschen Amet en Nalahia.

Van Amet na Nalahia, dat ontrent een halve myl van Amet in 't Noorden legt, ontmoet men niet aanmerkensweerdig, dan deszelfs rivier, die zig even benoorden Nalahia vlak in 't Noorden van dit eiland vertoont, alwaar men een swaar gebergte heeft, daar het land een groote bogt in dien berg maakt, dog het zeldsaamste is, dat uit dien berg een fraeje rivier van boven komt stroomen, in welke wat lager een ander warm riviertje, uit een ander deel van desen berg zyn oorsprонk hebbende, zig ontlast, 't geen die eerste rivier, van daar verder aflopende, zoo heet maakt, dat men 'er in zeer korten tyd een ey in gaarkoken kan, gelyk wy dat zelf ondervonden hebben. De berg daar ontrent vertoont zig zeer geel, en als swavel-aarde. Men zegt, dat hy ook koper-steen, en witte scherpe Marcasita-steenkens, zoo hart, dat men 'er glas mede snyden kan, welke berg-stof men gemeenelyk by de kopersteen ontmoet, uitlevert.

Marcasita, en kopersteen, hier vallende.

Nalahia.

Van Nalahia af, en na Sila en Leynitoe, twee dorpen, die by een leggen, gaande, heeft men den dikken hoek Tholloh, op welkers Oost-zyde Nalahia legt, zonder dat zig tusschen beide iet anders op doet, dan dat men voor de West-zyde van dien hoek eenige klippen in zee dicht by de wal ziet leggen. Nalahia zelf legt in een bogtje, een quart myl van Sila na 't N. O. en staat onder een Pati, die over 636 zielen, 154 weerbare mannen gebied, en 70 Dati's heeft.

Sila en Lenitoe.

Dan komt men aan Sila, en Leynitoe, gelegen ontrent een groot quart myls benoorden Titaway, en niet wel half zoo verre bewesten Nalahia in een bogtje, voor 't welke een groot rif legt. Sila staat onder een Pati, die 203 zielen, 54 weerbare mannen, en 27 Dati's, onder zich heeft. Leynitoe heeft ook een Pati, die over 399 zielen, 100 weerbare mannen, en 73 Dati's, het gezag heeft.

Wat dorpen onder den koning van Titaway, scheppen.

Dese vier dorpen, te weten Titaway, Abobo, Sila, en Leynitoe, scheppen te zamen onder den koning van Titaway een Coracora van vier Ngajo's, of vier Roei-banken hoog.

Pati Leynitoe uitgeschildert, en na Holland gezonden.

In 't jaar 1659. liet de Landvoogt *Hustaart* den Pati van Leynitoe, een oud en eerweerdig grys man, met zyn lange grysen baart uitschilderen, welk afbeeldsel na Holland gesonden, en op het Oostindisch Huis te Amsterdam geplaatst is.

Op de Zuid-hoek van den rotzigen West-hoek van het voornoemde bogtje, plagt in oude tyden maar een houte huis te staan, waar in zig een Schoolmeester onthielt, dog 1654 is hier een steene Vesting gelegt, die met vier stukken, 20 zoldaten, en een Wontheeler bezet is, over welke een Sergeant, die onder 't Opperhooft van Honimoa staat, gebied, hoewel haar Edelheden 1673. den 20 Febr. last gaven, hier een Onderkoopman of Boekhouder te leggen. Het ergste van dese plaats is, dat men hier ontrent geen drinkwater heeft, dan 't geen men een snaphaan-schoot van de Vesting uit eenige kuiltjes dicht aan strand haalt.

Wy vertoonen deze Vesting, nevens de twee dorpen Sila en Leynitoe, zoo kort, als zy onder het Nagel-ryk gebergte leggen, vry lustig onder een menigte van Calappus-boomen in de plaat No. XX.

In Sila, en in Titaway, graaft men zekere vette witte aarde, die veel na den gryzen trekt, en in 't water gesmolten zynde, als zeep, en een zoort van Terra Sigillata is.

Terra Sigillata.

De inlandsche vrouwen, houden 'er veel af, eetende die, als de Batoe Poan; hoewel andere op de andere eilanden, die weer veragten, om dat zy te vet, en te slymerig is.

Way Latoe tusschen Leynitoe en Titaway.

Van Leynitoe, nu weer af gaande, na Titaway, daar wy begonnen hadden, ontmoet men den hoek, Lelmenerie, ontrent welken ook eenige katskoppen leggen, en dus Zuidaan voortgaande, heeft men de sotte klip tegen de wal aan, een weinig verder, Waylatoe, een kleen watertje, waar af gesproken is, dienende tot drinkwater, en dan het strand, Riaoeritta, na 't welke men te Titaway, komt. Al de ingezetenen van dit eiland plagten in oude tyden, toen zy nog geen Nagelen hadden, die hier nu overvloedig zyn, schoon in de tyd van de Heer *Herman van Speult*, eerst aangeplant, op den roof uyt te gaan, gelyk de volkeren van veel andere eilanden hier ontrent mede van outs plagten te doen. Die van Noessa-Laoet hadden daar te beter gelegenheid toe, om dat zy in hunne bosschen niet alleen schoon hout hebben, maar ook zeer vernuftig zyn, om hegte en sterke vaartuigen op te bouwen.

De Noessalauwers waren zee-rovers.

Zy plagten ook, even als de Alfoereesen, nog lang na de komst der Portugeesen, met een Tsjidaco, of Alfoereeschen gordel, en verder naakt, te gaan, daar zy metter tyd door de Portugeesen van afgebragt zyn. Zy waren toen ook gewoon, hunne vyanden niet alleen te rooven, maar de zelve verslaagen zynde, zeer graag op te kluiven, dat zy nog

Hun oude dragt.

Zynde menscheneters geweest.

nog wel in onze eerste tyden gedaan hebben, hoewel zy nu, Christenen zynde, zich daar van geheel onthouden, 't geen egter niet belet, dat de oude aart, nu en dan nog wel eens boven gekomen, en dit nog wel, terwyl zy Christenen waren, zelf maar weinig jaaren geleden, voorgevallen, is.

Voorbeelden daar van. Het heugt my, dat ik in 't jaar, 1687. eenen *Latoe Lori*, koning van Titaway, een man van 60 jaaren, heb hooren zeggen, dat hy in zyn jeugt vele van zyn vyanden niet alleen gedood, maar ook menigen kop van hen op koolen gebraden, en meenig lekker beetje menschen-vleesch gegeeten had. Op dit verhaal, nam ik de vryheid van hem te vragen, of 't menschen-vleesch, lekkerder, dan ander vleesch, was. Hy zyde, dat men geen vleesch van eenig beest daar by vergelyken kon, hoewel het ook waar was, dat zy dit ten grooten deelen uyt wraake tegen hunne vyanden deeden. Ik vraagde hem nader, wat deel aan een mensch, hy voor hem 't lekkerste gevonden had? hy zeide, dat 'er niets zo lekker was, dan de wangen, en de handen, en dat daar niet anders by haalen kon.

Uit een gesprek des Schryvers met zeker koning van Titaway opgeheldert.

Die koning was niet alleen een zeer gematigt, vriendelyk, en zedig man, maar ook zoo Godvrugtig van gedrag, dat hy te dier tyd inlantsche Ouderling was.

Ander voorbeelt dat verscher is. In 't jaar 1708. heb ik zeer wel, en ook lang te vooren, gekent eenen *Jan Willemsz*, een Noessa Lauwer van geboorte, daar de oude aard van 't menschen-eeten, hoewel al bejaard, en anders een vermakelyk man, en van een goed gedrag, weer in quam opborlen. Deeze had in 't jaar 1702. in Januari, een wonderlyk geval, omtrent dit menschen-eeten. Een weg-geloopen vette Slaaf, van zekere Juffr. *Duryn*, had zekeren borger, *Baltus Schoone*, genaamt, vermoort; waar over hy van een anderen Slaaf aangetast, de kop hem afgeslaagen, en aan 't Kasteel gebragt zynde, zo vond men in den Land-Raad goed, het lichaam ook derwaards te brengen, en 't selve daar na op 't land, aan de overzyde van 't Kasteel, dus zonder kop in een mik op den weg te zetten, op dat andere wegloopers zich daar aan mogten spiegelen.

Van eenen Jan Willems zoon; bode van de Land-Raad. *Jan Willemssen*, dit wetende, alzoo hy bode van dien raad was, en op dien vetten gast, dien hy gezien had, belust geworden, gaat zonder zig aan 't Placaat, daar tegen, en dat haar Edelheden, in 't jaar 1683. in Juli, by zyn tyd belast hadden te vernieuwen, te kreunen, na de overzyde toe, hakt by donker een arm af, en neemt dien mede; waar over hy mogelyk nog geen nood, zo hy zig maar wat voorzigtiger gedragen had, gehad zou hebben.

Daar waren 'er dan, die wisten, dat hy het gedaan, en hem vraagden, waarom hy dit bestaan had. Hy dorst niet zeggen, om myn hart eens op te haalen, dewyl het geen daad was, een Christen passende. Om dan op de gemakkelykste wyse, die menschen maar af te zetten, zeide hy, dat hy zulks uyt last van den Landraad, en als boode gedaan had. Hadden die menschen dat nu gezwegen, geen haan zou daar na gekraait hebben, maar de nieusgierigheid, om te weten, wat men met dien arm verricht had, dreef hen aan, om daar verder na te vernemen, en daar van zelf tegen leden van den Raad te spreken, vragende aan hen, waar nu dien arm was, en wat men daar mede doen zou.

Dit quam eindelyk den Heer Landvoogt ter ooren, gelyk ook den Fiscaal, die desen *Jan Willemzen* daar over dagvaarde, zoo om over dese leugen gestraft te worden, als wel voornamelyk om ook te zeggen, waar die arm gebleven was.

Hy beleed zynen misslag van de naam van den Raad hier in misbruikt, bekende dezen arm opgegeten te hebben, en wierd over het een en 't ander in een boete van 500 ryxdaalders verwesen, bly zynde dat hy 'er zoo zagt afquam, hoewel die maaltyd hem dier quam te te staan, en hy noit vleesch, dat hem zoo veel koste, gegeten had. Dese man is in 't jaar 1713. aldaar overleden. Die over 't eten van een arm in een boete gedoemt wierd.

Al de zielen van dit eiland, belopen een getal van 4178 menschen, waar onder 1195 weerbare mannen, en 397 Dati's zyn, dat voor zulk een kleen eiland al vry veel is. De manschap van dit eiland by een.

Dat het vry Nagel-ryk is, zal ons ter plaatze, daar wy van de Nagelen spreken, genoeg blyken; waar mede wy dan van dit eiland afscheiden. Is zeer Nagel-ryk.

VIERDE HOOFDSTUK.

HEt Eiland Honimoa, *en deszelfs* Kaart. *En groote. Den* Hoek *van* Tetoewaroe. *En wel eer een* dorp *van dien* naam. *Strand van* Hatoewana. *De* Vesting 't Huis te Velsen. Toehaha's *oude en tegenwoordige plaats.* Paperoe, *met haren Vrouwen-koning.* Itawacka. Nollot. *Alle welke dorpen nu* Christen *zyn. De* Vesting 't Huis te Velsen. *Oude dorpen hier wel eer.* Ihamahoe. *Afkomst der* koningen *van* Iha *uit een kleene Cocosboom. Hare* Soa's. *Veel* Goudsmits *hier. Dog maken* slecht werk. *Korte weg van* Ihamahoe *na* Sirisorri. *Caymans hier ontrent, en gevallen daar van.* Rivieren, *en een* Rif *hier ontrent, waar op 't Schip, 't* Kasteel Batavia, 1707 *stiet. 't Dorp* Porto, *en* Vesting Delft, Haria. *Slecht water hier.* Boy, Tijouw. Saparoewa, *haar aanzien, door 't plaatzen van 't* Opperhooft, *en de* nieuwe Vesting Duurstede. Teekening *daar van, en* platte gront. *'t Strand* Honimoa, *en 't dorp* Sirisorri. Vestingen *hier gebouwt. De* Vesting Hollandia, *wel eer hier.* Oelat, *d'eerste bezetting, en eerste* Predikant *dezes* Eilands *hier geplaatst.* Ouw. Potte-bakkers *en* Nootenboomen *hier. Al de* Manschap *van 't* Eiland Honimoa *by een. 't* Eilandeken Moelana. *Onnozelheit van de ingezetenen. Schoone* beurs-krabben. *Veel* Clappus-olie *en* Lont *op* Honimoa. *Ook veel* Nagelen; *een van de* beste buiten-Comptoiren *voor een* Opperhooft. *Deszelfs* voordeelen. *Rang van den* Predikant, *en van dit* Opperhooft. *Verdre* voorrechten *van 't* Opperhooft. Swavel *wel eer hier vallende. En* Batoe Poan. Laeuw water *by* Porto. *Een groot deel van* Ceram *onder dit* Opperhooft, *en zyn* werk. *Waar in hy door een* Assistent *ondersteunt werd. Het* Eiland Oma, *en Kaart daar van, en dorpen.* Oma, *en deszelfs* Manschap. Vesting *hier.* Warm water *op* Sila. *Geval van een* jigtige. *Gevaar des* Schryvers *op* Oma's *gebergte. Ander diergelyk geval.* Wassoe *en* Karihoe. Oud Wassoe. Aboro, *van ouds drie dorpen uitmakende.* Rivieren *hier.* Holalioe. Rivieren *hier.* Karihoe. *De* Vesting Hoorn. *Oude staat van dit* Gespanschap. *De berg* Alacca. *Moejelykheden by de* Heer van Diemens *tydt. Dieze aan* Koning Hhamza in 't jaar 1638. *overgaf.* Pelauw. *Trots* koninkje. *En rivieren hier.* Caybobo. *De overblyfzelen van 't woord* Ambon, *hier alleen nog te vinden.* Cabauw, Rivieren *daar ontrent.* Houte Logie *wel eer hier.* Roehoemoni. Samet. Haroeko. Afteekening *van 't zelve, en van de* Vesting Zelandia, *een schoon* Nagel-Comptoir *hier.* Aanzien, voordeelen, *en* werk *van 't Opperhooft, rang des* Predikants. *Dorpen van* Ceram, *onder hem staande.* Caybobers *wel eer hier geplaatst.* Manschap *van 't Eiland Oma by een getrokken.*

Het Eiland HONIMOA.

Het eiland Honimoa, en deszelfs Kaart.

VAn Noessa-Laoet, stappen wy over na het naaste Eiland (waar onder het ook staat) Honimoa genaamt, het welk wy in het kaartje No. XXI. in zyne strekking vertoonen. Het is het negende, 't geen tot de Landvoogdy van Amboina behoort.

Het wort ook veeltyds van den inlander Liase, en van de onzen, doch gebroken, 't Uliassar eiland geheeten; een naam, die gemeenelyk ook aan de eilanden Oma, en Noessa Laoet, gegeven werd.

Het legt ontrent Noord-West van Noessa-Laoet, dat anderhalf myl van Tetoewaroe, den Zuid-Oost-hoek van Honimoa, gelyk het van den Oost-hoek van 't eiland Amboina vyf mylen, en dan van 't kasteel nog wel vier mylen gelegen is. Hoewel men wel tien mylen scheppen in 't geheel daar toe nodig heeft.

Aan de West-kant heeft men 't eiland Oma, tusschen 't welk en 't land van Honimoa men een opening of straat, van een halve myl breedte, gelyk men in 't Zuid-Westen het eilandje Moelana heeft.

En grootte.

Het is tusschen de twee en drie mylen lang, dog in breedte zeer ongelyk, zynde van den Zuid-hoek van Tetoewaroe, tot aan den Noord-hoek aan die kant, ruim anderhalf, in 't midden drie quart myls, en van den Zuid-hoek van Boy, tot aan de Noord-zyde aan die kant, mede ontrent anderhalve myl breed.

Hoek van Tetoewaroe.

Wy zullen dan van den hoek van Tetoewaroe beginnen, die vlak in 't Zuid-Oosten, en in die streek recht tegen over Noessa-Laoet legt; dit is een vry gevaarlyke hoek, om by harde wint om te varen, alzo hy steil is, en men daar doorgaans een fellen stroom heeft. Hier op plagt wel eer een dorp van dezelve naam te leggen, dog 't volk daar van is na 't dorp Ouw verhuist, daar zy nu wonen.

Wel eer een dorp van die naam.

DezenOost-hoek nu omgaande, ontmoet men daar langs tot aan den Noord-Oosthoek niet dan swaar gebergte, en hier

en daar buiten de Ooster-wal eenige katskoppen, gelyk ook op den Noord-Oosthoek zelf. Den laatsten hoek pas om zynde, vint men het vermakelyk strand van Hatoewana, daar van ouds al een Hoofd plagt te leggen, om aan die kant van 't eiland een wakend oog op alles te houden.

Strand van Hatoewana.

Men heeft een fraaje vlakte ontrent dat strand, en daar op een schoonen boom in 't midden, die ontrent het huis van den Korporaal een frissche schaduwe en aangename zit-plaats geeft, alzo men na de zee-kant een schoon gezigt, zoo na de zee, als na 't Land van Ceram, heeft, dat zeer hoog is, en'er ontrent twee mylen af legt.

De Vesting 't Huis te Velsen.

Hier plagt in oude tyden ook een steene Vesting te leggen, 't Huis te Velsen genaamt, met vyf stukken geschut, een Sergeant, en 20 zoldaten voorzien. Nu is 'er maar een Pagger van Pallissaden, die men ook Velsen noemt, waar in een Korporaal over vier man 't gezag heeft, die mede over al de inlanders daar ontrent, onder 't hoger gezag van 't Opperhooft, gebied. Op dit Hatoewana, en zoo vervolgens ontrent dat strand, en ten deele een weinig landwaard in na den korten weg, die na Sirisori dwars over het land loopt, heeft men verscheide Christen-dorpen.

Toehaha's oude en tegenwoordige plaats.

Eerst ontmoeten wy daar het dorp Toehaha. Dit lag wel eer tusschen Itawacka (toen 't nog aan de Zuid-zyde dezes lands lag) Oelat en Sirisori, midden in 't land op een klip, ontrent een snel afvlietende stroom, dog is daar na op 't land van Hatoewana, ter plaats daar het nu nog is, verlegt. Het staat onder een Pati, die 446 zielen, 143 weerbare mannen, en 89 Dati's sterk is

Paperoe, met haren vrouwen-koning.

Naast 'er aan West op, heeft men Paperoe. Dit lag wel eer op een hooge berg agter Boy en Haria, dicht by de bogt van Tigouw, dog is nu mede op Hatoewana geplaatst. Het staat onder een koning, die de tweede in rang der Orangkaja's is, hebbende nog een Pati onder zig, behalven welke men hier nog eenen Latoe Mahina, dat is koning der vrouwen, plagt te hebben, zoo genaamt, om dat hy altyd van de dochter van dezen koning gesproten moest zyn, en om dat hy, als de vrouwen iets te verzoeken hadden, hare mond en voorspraak was, hoewel hy over lang al om zyn misslagen afgezet is. Zulke vrouwekoningen waren op meer andre plaatzen in Amboina, en met name op Titaway, en Porto. Dit dorp is al vry vermogent, zynde 550 zielen sterk, waar onder 153 weerbare mannen, en 76 Dati's zyn.

Itawacka

Na dit dorp, dicht daar aan, volgt 't dorp Itawacka, 't geen wel eer een halve myl benoorden Oelat lag, maar nu al mede hier op Hatoewana geplaatst is; staande onder een Pati, die over 449 zielen, 140 weerbare mannen, en 93 Dati's, 't gezag voert. Een schoon dorp, leggende al mede in die streek op den korten weg, na de over zyde des lands.

Nollot.

Het dorp Nollot legt daar dicht aan, staande onder een koning, die onder zig 970 zielen, 462 weerbare mannen, en 138 Dati's, heeft. Zy plagten wel eer wat nader na de Oost-zyde van dezen hoek te leggen, dog zyn in 't jaar 1655 hier op 't strand van Iha, daar zy nog woonen, geplaatst. Zy zyn in de tyd van *Madjira's* oorlog aan onze zyde gebleven, en voegden zig by die van Oelat, tot dat de wederspannigen na Ceram vlugtten, na welke tyd zy van die van Oelat weer afgescheiden, en hier gelegt zyn.

Alle welke dorpen nu Christenen zyn.

Het is het vermogenste dorp aan dezen kant, en wel eens zoo sterk, als een van de andre, die by 't zelve leggen. Ook plagten alle deze dorpen, (gelyk ook Iha, en Ihamahoe,) Oelilima's te zyn; dog deze gelyk ook de vorige dorpen, zyn nu Christenen. In dit dorp is in 't jaar 1655 de voorname Vesting het Huis te Velsen, op een zeer steenachtige gront gelegt. Een weinig Zuidelyker aan 't eerste riviertje, lag het dorpje Hatala, (dat is halfwegen) en nog wat Zuidelyker het groot dorp Mahoe (zoo na de Javaanen, die daar gewoont hebben, alzo Mahoe in 't Amboinees Java betekent, genaamt) en een kleen myltje Zuidelyker, aan het Caymans-gat, had men het dorp Wattelette, en op de Noord-zyde van het middelste land was Pia, en wat meer na 't Westen Oehoe, of Koeloer. Dog alle deze dorpen, zyn al ten tyde der Portugeesen, na den berg Oekoe Kaloe, die boven vlak, en van alle bergen daar ontrent afgezondert is, uit eigen beweging verhuist, en daar gebleven, tot dat zy ten tyde van de *Heer de Vlaming* na Ceram gevlugt zyn, alwaar zig die van Iha en Mahoe, een myl beoosten het dorp Latoe, recht tegen haar oud land van Coeloer en Pia, welkers volk nu op Ceram nog anderhalve myl Westelyker legt, nedergezet hebben, gelyk zy 'er nog zyn. In dit door hun verlaten land, woonen die van Toehaha, Papero, Itawacka, en Nollot, nu al te zamen Christenen, daar'er voorheen niet dan Mooren plagten te leggen.

De Vesting, 't Huis te Velsen.

Oude dorpen hier wel eer.

Ihamahoe.

Een quart myl van Nollot na 't Zuiden toe heeft men het dorp Ihamahoe, bestaande mede uit Christenen, leggende aan het strand Patah Hitoe, onder een Pati, die 1260 zielen, 380 weerbare mannen, en 175 Dati's, onder zig heeft.

De

Afkomst der koningen van Iha uit een kleene Cocos-boom.

De oude koningen van Iha geven voor uit een Calapa Radja, zynde een kleene en lage zoort van Calappus-of Cocos-boomen, gesproten te zyn.

Hare Soa's.

Veel Goud-smeds hier.

Die van Iha plagten van ouds in zeven Soa's verdeelt te zyn, dog dat is zedert langen tyd zeer verandert, en zyn zy 'er nu pas vier sterk. Dat de Ihanesen van oudsher Goudsmeden zyn, is, uit 't geen wy onder Ceram van hun zeiden, al eenigzins bekent; dog hier voegen wy 'er by, dat zy het saudeeren van eenige Choromandelsche luiden, daar aangekomen, geleert hebben. Het Soa van den Pati, die zyn dogter aan een van deze Choromandelsche Goudsmeden ten huwelyk gaf, munt daar in alleen, en wel zodanig uit, dat zy dit goutsmeden onder hen, gelyk als in erfenis in dier voege houden, dat zy dat zelf aan geen andre Campon, of gehugt van hun dorp, leeren willen. Zy hebben weinig, en zulken kleenen gereetschap, dat zy al hunne werktuigen in een kleene zak met zig voeren; maar zy zyn zeer bedriegelyk, en maken slecht werk, 't geen veel ontrent de goude slangen, hun voornaamste werk, bevonden wort, alzo die van binnen zilver, en van buiten maar met wat dun gout als overblazen zyn, 't geen veelen in het toetsen misleyd.

Dog maken slecht werk.

Korte weg van Ihamahoe na Sirisorri.

Van Ihamahoe loopt dwars over van 't Noorden na 't Zuiden, een weg na Sirisorri, of Sirisori, gemeenelyk de korte weg genaamt, die ontrent een uur of vyf quart myls lang is, zonder dat men daar iet anders, dan een Kaymans-kreek, ontmoet, daar 'er ook veel in zyn. De Post-houders, die dezen korten weg wel eer by nacht en ontyde plagten over te loopen, en over die guyl maar henen sprongen, hebben die nu en dan wel by nacht ontmoet. Zeker zoldaat, daar by donkeren nacht over zullende springen, viel wat voor over, in welk vallen zyn eene hant zodanig op de kop van een grooten Kayman quam, dat hy met een van zyn vingeren vry diep in zyn een oog stiet; de Kayman, die daar van ontzettede, sprong met zulken geweld op, dat de zoldaat aan de andre zyde weer agter over geraakte, zonder dat hy verder eenig ongemak van dien Kayman leed, alzo die ten eerste wegvlugtte; dog de zoldaat bleef daar ook niet lang, vermits het 'er niet te zeker was; maar naderhant is hier over een brug gelegt.

Kaymans hier ontrent, en gevallen daar van.

De koning van Toehaha, *Kornelis Pietersen* genaamt, heeft my verhaalt, dat hy met zyn vrouw en dogter, in zyn Prahoe zittende, 't ongeluk had, om niet verre van daar in een van die kreken, door een grooten Kayman aangedaan te worden, die 't vaartuigje, met zyn pooten, eerst besprong, en daar na 't onderste boven haalde, zoo dat die koning met zyn vrouw en dogter in 't water raakten. Terwyl nu ieder van hen genoeg met zig zelven te doen had, en die koning bezig was, om zyn vaartuig weer om te keeren, en zyn vrouw te helpen, ging de Kayman met zyn dochter na zee toe, zonder dat hy of iemant dezelve redden kon, ofze oit weer gezien heeft.

Rivieren.

Wanneer men van 't strand van Ihamahoe West aan gaat, ontmoet men geen dorpen meer, maar alleen die rievier, in welke de voornoemde koning zyn dochter zoo ongelukkig verloor, waar na nog een kleen riviertje volgt. Van Ihamahoe, na die rivieren toe, is een groote inbogt, en pas voorby de zelve puilt het land, dat van daar by na in 't vierkant woest en onbewoont is, heel veel uit, ontrent welke uitpuiling men weer een rivier heeft. Van daar tot aan den stompen West-hoek, en van de zelve dan weder Zuid-Oost aan, wel een myl verre, en tot Porto, ontmoet men mede geen dorpen, dan alleen dat het land van dien West-hoek tot Porto toe met een vlakke langwerpige bogt indrait; voor welke bogt men eenig gebergte heeft. Deze woeste streek lands langs strand, van Ihamahoe af, tot Porto toe, beslaat wel drie mylen; lopende langs dat strand een breed rif, dat met een smaller zoom rondom dat gansch eiland loopt, gelyk men dat ook zoo ontrent de eilanden Noessa-Laoet, en Oma, heeft. Op dit rif stiet in myn tyd 1707. het schip 't kasteel Batavia, dat door dit kanaal liep.

En een rif hier ontrent, waar op 't schip 't Kasteel Batavia 1707. stiet.

Tegen over den West-hoek van dit eiland ziet men ook den Oost-hoek van Oma, ter plaatse waar ontrent zich het dorp Holalioe vertoont, alwaar veel Mangi Mangi zyn. Deze zandige streek, die wit zant geeft, noemt men Oeme Pocteh, alwaar men veel visch vangt.

'tDorp Porto, en Vesting Delft.

Na dat men nu die vlakke bocht langs dat gebergte geheel voorby geraakt is, komt men by het dorp Porto, 't welk aan een kleen diepe bogt legt, in 't diepste van welke men een kleen riviertje heeft. Eertyds lag dit dorp op den kleenen heuvel Opal, dog nu legt het aan strand, by de Vesting, die 'er in 't jaar 1655. gelegt is. Het staat onder een koning, die over 510 zielen, 116 weerbare mannen, en 58 Dati's, 't gezag had. Hier legt ook een Sergeant, en 20 zoldaten, in de Vesting Delft genaamt, is van zes stukken geschut voorzien, alle welke onder den Koopman van Honimoa staan.

Haria.

Allernaast Porto legt het dorp Haria, dicht by den anderen, hoéwel 't in oude tyden op 't land, by Boy plag te leggen, dat zig byna als een eilandje vertoont.

toont. Haria ſtaat onder een Orangkaja, die onder zig 1008 zielen, 300 weerbare mannen, en 96 Dati's, heeft. Beide deze dorpen hebben geen ander drinkwater, dan 't geen zy uit die rivier, die een quart myl van de Veſting legt, halen: want ſchoon'er by laag water nog wel een plaats is, daar eenig zoet water valt, zo hebben zy daar niet veel nut van, om dat het by hoog water brak is.

Slecht water hier.

Van Haria langs dat bogtje omgaande, of de Weſt-hoek deszelfs omſcheppende, komt men, na een weg van drie quart myls na de Zuid-hoek van 't eiland afgelegt te hebben, op het dorp Boy, dat op 't voornoemt ſchynbaar eilandje ('t geen ontrent drie quart myls lang, en een halve myl breed is) wel eer op een ſteilen berg lag, en nu aan ſtrand zig vertoont. By dezen hoek gaat ook een ſterke ſtroom, dat veel moeite aan den inlander geeft, om 'er voorby te geraken. Het ſtaat onder een Pati, die over 506 zielen, 153 weerbare maanen, en 74 Dati's, gezag heeft.

Boy.

Van Boy tot Tijouw, heeft men ruim drie quart myls ter zee, dog te land wat minder tyd van noden, om 'er te komen; men paſſeert daar niets, dan oud Paperoe, dog anders, 't geen vry gemakkelyker valt, is men gewoon zig over een korten landweg van een kleene halve myl van Porto, of Haria na Tijouw in een draag-ſtoel te laten dragen. Het legt aan een bogtje, niet verre van ſtrand, daar een rif voor legt. Het ſtaat ook onder een Pati, die onder zig 480 zielen, 147 weerbare mannen, en 59 Dati's, heeft.

Tijouw.

Zeer dicht by Tijouw legt het dorp Paparoewa. Het lag wel eer tuſſchen Tijouw en Siriſorri. Naderhant in de Heer *Vlamings* tyd wierd het by Paperoe gelegt, dog zedert 1670 hebben zy zich een weinig Ooſtelyker dan Tijouw aan ſtrand geplaatſt, daar zy nog leggen. Zy hadden eertyds een koning, naderhant een Cavalhero, Niſſawatta genaamt, dog nu is 't een Pati, die over hen gebied. Zy zyn 182 zielen ſterk, onder welke 45 weerbare mannen, en 21 Dati's, zyn.

Saparoewa.

Deze plaats is in aanzien merkelyk toegenomen, zedert het Opperhooft, dat een Koopman is, by het bouwen van de Veſting Duurſtede, van Siriſori, daar wel eer ook de Veſting Hollandia plag te zyn, hier is verplaatſt.

En haar aanzien, door 't plaatſen van 't Opperhooft, en nieuwe Veſting Duurſtede.

De Heer *Schaghen* lietze, op ordre van haar Edelheden, hier ontrent den jare 1691. op een rots bouwen, van waar zig de zelve, gelyk ook het dorp Saparoewa, zeer vermakelyk van buiten vertoont. Men ziet daar ook het dorp zelf al vry wyd uitgebreit, alwaar aan de eene kant de Mooren van 't dorp Soriſori, dat wat Ooſtelyker na de kant van Ouw legt, en aan de andere kant de Chriſtenen, in 't verſchiet leggen, gelyk ons de plaat No. XXII. A. vertoont. De Veſting is rykelyk van geſchut, en van een bezetting van 40 mannen, ſtaande onder een Sergeant, voorzien. Wat ruimte men in dezelve heeft, konnen wy aan de platte gront No. XXII. B. zien.

Tekening daar van.

En platte gront.

Hier ontrent, daar het land op zyn ſmalſte, en maar een myl breed is, heeft men het ſtrand Honimoa, waar na dit ganſch eiland den naam draagt.

Hier lag eertyds niet verre van ſtrand het dorp Siriſorri, vertoonende zig toen op een klip. Men wil, dat deze Lieden van Nova Guinea, of van Onin, deszelfs voorſte deel, leggende ontrent 26 mylen ten Noord-Ooſten van Ceram, hier gekomen zyn. Zy ſtaan nu onder eenen Pati, en zyn ſterk 2340 zielen, 630 weerbare mannen, en 129 Dati's.

't Strand Honimoa, en dorp Siriſorri.

Hier was eerſt maar een plankenhuis, en een Pagger, doch na dat ons volk bevorens op Oelat eenige tyd onder Kapitein *Weſterman* gelegen had, na wien Kapitein *Pieter Chriſtiaanſzoon* volgde, quam 'er eindelyk onder de Heer *Jan van Gorcum* een kleene Veſting, toen ook Baguala en Oma een Veſting kregen, dog in 't jaar 1654 bouwde Heer de *Vlaming* hier de Veſting Hollandia, die niet groot was, en die 'er tot de Heer *Schaghens* tyd geſtaan heeft; maar zy kreeg 1669, behalven de gracht, die zy reets had, wat hoger muuren. Het was maar lapwerk, en daarom is zy 1691 of 1692 afgebroken, en nu een beter werk, dat vry ſterker, frajer en van meer gemak is, op Saparoewa gemaakt, waar na toe het Comptoir met al den ommeſlag, gelyk ook het meeſte volk van dit dorp, verplaatſt is.

Veſtingen hier gebouwt.

De Veſting Hollandia wel eer hier.

Niet ver van hier Ooſt ten Zuiden aan, na de hoek van Tetoewaroe, heeft men het dorp Oelat, dat eertyds mede op 't gebergte lag, dog nu legt het een halve myl van Saparoewa, aan een rotzig ſtrand, een weinig na 't hangen van een gebergte. Het ſtaat onder een koning, die van al de Uliasſerſe Orangkaja's de eerſte en aanzienlyſte is, hebbende nog een Pati onder zig, die Hoofd van een der Soa's van dit dorp is. Men heeft in dit Oelat 1324 zielen, 307 weerbare mannen, en 102 Dati's. Zy plagten met die van Ouw en Itawacka te ſcheppen, dog Ouw ſchept nu niet meer met hun.

Oelat.

Dit was ook de eerſte plaats op Honimoa, daar onze bezetting lag, en daar ook de eerſte Predikant op dit eilant ſtont, om dat men doe op 't zelve geen Veſting had.

Eerſte bezetting, en eerſte Predikant deze.

Een

lands hier geplaatst. Een weinig verder, na den hoek van Tetoewaroe, ziet men het dorp Ouw. Ouw. Het plagt wel eer op een heuvel, niet verre van Sirisori, of des zelfs strand, te leggen. Waar ontrent het nu nog legt. Het is een dorp van veel magt, sterk zynde, 1428 zielen, hebbende 384 weerbaare mannen, en 89 Dati's. Pottenbakkers, Dit dorp is gansch Amboina door vermaart, wegens de menigte van goede potten, en teylen, die daar gebakken, en redelyk wel verglaast worden, hoedanige men nergens anders heeft, waarom men die na alle de andere eilanden vervoert. Ook hebben zy hier beter aarde daar toe, dan andren, en daar beneven de konst, om de stoffe, waar mede zy verglasen, beter te doen houden. En Nootenboomen hier. Ook heeft men in dit dorp 2 of 3 schoone Nootenboomen. Tusschen Tetoewaroe, en Ouw, legt nog een hoek, de hoek van Ouw genaamt, langs welke van Saparoewa af, tot de hoek van Tetoewaroe toe, een vlakke inbogt van een groote myl is.

Al de Manschap van 't eiland Honimoa, by een. Alle de zielen van het eiland Honimoa, maken uyt 11453 menschen, 3300 weerbare mannen, en 1198 Dati's 't geen voor een eiland dat zo kleen is in zyn omtrek, en nog meest woest, en onbewoont, al vry veel is.

't Eilandeken Moelana. Buiten dit Eiland heeft men voor het land van Boy na het Suid-Westen, en bezuiden 't eiland Oma, ontrent een halve myl (andre stellen vry meer) van't land van Boy, en wat minder van Oma, het kleen eilandeken Moelana leggen, zynde drie quart myl breed, rond van gedaante, en met een rifje omset. Daar woont geen volk op, alzo 'er geen drinkwater, en het wat moejelyk, om 'er aan te komen is. Egter plagt men 'er in oude tyden een dorpje, en een Orangkaja, op te hebben. In oude tyden, lang voor de Portugeesen, hadden Onnooselheid van die ingesetenen. de Ternataanen het belegert, doch, met hun beleg niet veel winnende, een touw aan eenige rots-steenen gebonden, en hen gedreigt met dit hun gansch eiland weg te scheppen, waar op die van Moelana, bevreest geworden, zich aanstonds opgaven, verlatende zedert dat kleen eiland, uyt vreese dat nog eens deze of geene vyant hen by nagt of ontyde die pots, van met dit eilandje weg te roejen, speelen mogt, gelyk zy ook zedert op Haria gewoont hebben, houdende daar eenelyk hunne thuynen, ontrent welke men Schoone Beurskrabben. zeer schoone beurskrabben heeft, die by uytstek Moelanase beurskrabben genaamt worden.

Veel Clappus-Olie, en Lont; op Honimoa. Op het eiland Honimoa, valt zeer veel Clappus-olie, alzo 'er veel van die boomen zyn, van welke Olie (gelyk ook van Lont) Amboina meest zodanig voorzien werd, dat het weinig meer van nooden heeft.

Dit is nu ook een heerlyk Nagel-Comptoir, hoewel ze daar pas na de komst der Hollanders eerst gekomen zyn. Ook veel Nagelen. En het is een van de beste buiten-Comptoiren van Amboina, gevende aan 't Opperhooft, die als Koopman hier legt, en die, zo hy de oudste in dienst is, voor die van Hitoe gaat, een groote winst jaarlyks, zo van het overwigt der Nagelen, als ook van 't verkoopen van Rys, Linnen, Sout, Arak, Visch, (alzo hy alleen daar de vrye Vissery voor die Vesting heeft) en andere dingen, vooral van 't geld tegen swaren interest op 't Nagelgewas (hoewel dat verboden is) te geven, zo dat zulk een man in korte jaaren zyne schaapjes op drooge heeft. Een van de beste buiten-comptoiren, voor een Opperhoofd. Des zelfs voordeelen. Ik heb een Opperhooft van vier maanden hier gekent, dien voor zyn winst van die tyd, in myne tegenwoordigheid 10000 Ryksdaalders geboden wierd; dog hy zeide, die daar voor niet te willen geven. En de Heer, die dit bood, leeft nog. Van wegen de E. Maatschappy heeft hy als Koopman alle maand 60 gulden (en by zyn tweede verband meer) agt Ryksdaalders kostgeld, zeven pond kaarsen, zeven kannen wyn, en een zekere taks lamp-olie; en woont in de Vesting, daar in hy een schoone Wooning heeft.

Rang van den Predikant, en van dit Opperhooft. Onder dit Hooft legt ook (hoewel niet altyd) een Predikant, die hem daar, dog niet aan 't Casteel, en ook niet als de Landvoogt op Honimoa komt, den rang geven moet. Anders plagt hier, gelyk ook op Noessa Laoet toen de Menage nog zo sterk, als nu, by de E. Maatschappy niet gezogt wierd, een Krank-besoeker te leggen, maar dat kan men nu niet langer draagen. En die last is te swaar.

Ten dienst van dit Opperhooft geeft de E. Maatschappy ook een fraay getal van Koebeesten, waar van hy overvloet van boter en melk heeft, verkoopende (zo hy karig is: want anders moet hy die voor niet geven) de gekaarnde melk aan de Soldaaten. Het Land, daar zeer vermakelyk zynde, lokt hem menigmaal uyt, om dan eens na Ceram, waar van ook een groot deel onder Honimoa staat, dan eens na Hatoewana, dan eens na Noessa-Laoet, om een playsiertje te gaan. Ook geeft hem de E. Maatschappy een schoone Orembaey, waar op een Hollandsch Boschschieter met 40 Inlanders vaart, welke zy al mede betaalt, te weten, de inlanders, zo lang zy op een tocht zyn, dog de de boschschieter is in vasten dienst; behalven deze legt hier ook een Wondheeler, die op Verdere voorregten van 't Opperhoofd.

op de zieken dagelyks past, en hier voor Dokter speelt, gelyk alle Chirurgyn's in Indiën doen, alzo een Dokter, of Advocaat (want die heeft men 'er nu mede niet) de E. Maatschappy, te veel zoude kosten. Dat 'er egter plagten te wesen, zullen wy onder Batavia zien. Als hy uitgaat, volgen hem twee oppassers met geweer (zynde de zelve eer, die men een Raad van Indiën op Batavia aandoet) en als zyn Vrouw uytgaat, volgt haar een Soldaat met zyn geweer. Hy heeft ook (even als de Landvoogt aan 't Kasteel) 't recht van de Jacht, en niemant mag, buiten zyn verlof, gaan jagen. Dus ziet men, dat zulk een Opperhooft, die hier als Oppervorst des Lands van allen aangemerkt, en meer als de Landvoogt, hoewel hy daar onder staat, gevreest word, (om dat dit Comptoir wat verre van 't Hooft-kasteel legt,) als een kleen Prinsje leeft, konnende meer geld, als de Lantvoogt zelf, in een jaar opleggen, hoewel hy gemeenelyk, (zo men gist) wil hy 'er gerust blyven, en niet gezogt worden, heimelyk bloeden, of met den Landvoogt t' zamen doen moet, zynde het zeker, dat hy 'er zonder kleerscheuren niet afkomt, wil hy aan 't Hof op Amboina in gunst blyven; want schoon Honimoa wat verder, dan Hila, van 't Casteel legt, de Landvoogt, die overal zyn Spions heeft, weet wat 'er omgaat, en kan hem daar zo wel, als dien van Hitoe, vinden.

Swavel, weleer hier vallende. De Gebergten alhier plagten wel eer zo men zegt, op een vlakke plaats, Camey genaamt, Swavel uyt te leveren, die men nu egter niet meer vind. Ook valt hier Batoe Poan in 't Oostelyk deel van dit Eiland, zynde een graauwe steen, die zagt is, en die de inlandsche swangere Vrouwen zeer geerne eeten, na dat zy die eerst eenigen tyd in den rook gehangen hebben, alzo zy zich vast inbeelden, dat zy dan blanke kinderen baaren zullen, dat hen de meeste tyd geweldig ontschiet. *En Batoe Poan.*

Men wil, dat de beste op Itawakka, en Oelat, valt, en op Ouw mede, dog daar vertoont hy zig rood, met wit gemengt, welke roodste stukken zy uitzoeken om hunne potten rood te verwen. Tusschen Tijouw en Porto valt ook laeuw water, en by 't Dorp Pia, of daar het wel eer was, witte aarde, Oence Pia genaamt, die zeer vet, en voor de Goudsmids dienstig tot vormen en kroesen, gelyk ook voor Sagoe-vormen, is. *Lauw Water, by Porto.*

Een groot Deel van Ceram, Gelyk nu een groot deel van Ceram, immers van Iha, en Coeloer, tot Werinama toe, zoo niet verder, mede onder dit Opperhooft staat, zo is hy gewoon jaarlyks tot het beschryven der zielen, den Corporaal van Hatoewana, met een Orembaay af te zenden. De voornaame reden van de plaatsing van dit Opperhooft, en zyn meeste werk alhier, is, om de Nagelen van den Inlander in te wegen, en te betaalen, dat wel ten overstaan van eenige bedienden geschiet, om te beletten, dat de inlander niet verongelykt werde; maar wy zullen elders aan eenen Pitavin zien, wat listen daar toe zodanig een Opperhooft op zig zelven, behalven nog veel van een andren aart, het zy alleen, het zy met deze twee gecommitteerden te zamen, als zy malkanderen verstaan, gebruiken kan. *onder dit Opperhoofd en zyn werk.*

Daar beneven legt hy hier, om een groot deel van de Kleeden, Sout, Ryst, enz. van de E. Maatschappy, aan den inlander te verpassen. Hy heeft een Thuyn, en Thuynier, buiten eenige kosten; en hy spreekt by na groote nog kleene, zonder eerst een smal geschenk te ontfangen.

Hier van nu moet hy wel boek houden; dog daar toe geeft hem de E. Maatschappy een Assistent, om alles voor hem te schryven, zo dat hy 't werk, ('t geen ons hier na breeder by instructie blyken zal) maar na te zien, een briefje aan de Landvoogt zelf te schryven, en verder maar op zyn muiltjes te gaan heeft. *Waar in hy door een Assistent ondersteund word.*

Ook legt dit Opperhooft hier om een wakent oog op alles te houden, zo in opzigt van den inlander, en zyne geheime aanslagen, als in opzigt van den sluik-handel met inlanders, of Europeers, die daar mogten komen, hoewel hy daar toe meest de oogen van andere gebruykt; voor al, zo hem het uitgaan in de hitte, die men in deze Gewesten, op den dag al wat sterk heeft, verveelt, hoewel de winden het zeer veel matigen.

Eindelyk zo is dit Opperhooft ook (de oudste in dienst zynde) het naaste lid na den Capitein, en aldus de vierde in rang, in den Politiken raad, en in meer andre vergaderingen aan 't Kasteel, daar hy als een lid zit; dog in de vergadering der Koningen en Vorsten, of Graven van Honimoa is hy de eerste, alzo hy daar den Landvoogt verbeelt.

Welke inlandsche Vergaderinge, op Saparoewa gehouden wordende, bestaat in 13 Persoonen, in rang gezeten, als hier volgt. Namentlyk na 't Opperhooft, als Voorzitter, zit:

Radja van Oelat.	- -	1
Radja Paperoe.	- -	2
Radja Toeaha.	- -	3
Pati Sirifori.	- -	4

Pati

Pati Ouw.	5
Pati Haria.	6
Pati Boy.	7
Pati Tiouw.	8
Pati Itawakka.	9
Radja Porto.	10
Orangkay Nollot.	11
Radja Saparoewa.	12
Pati Ihamahoe.	13

Op 't Eiland NOESSALAOET, te weeten:

Radja Titaway.	1
Radja Amet.	2
Pati Abobo.	3
Pati Nalahia.	4
Pati Leynitoe.	5
Pati Sila.	6
Orangkay Akoon.	7

Hy mag ook (gelyk alle andre Opperhoofden) alle zaaken van boetens onder den inlander, tot 6 Ryxdaalders toe, dog verder niet, (hoewel dat zo effen niet gaat) afdoen. Waar mede wy van Honimoa afscheiden.

Het Eiland OMA.

Het eiland Oma, kaart daar van.

Van Honimoa gaan wy over tot de beschryving van 't eiland Oma, zynde het thiende, waar van wy een byzonder kaartje, in de Plaat N°. XXIII. vertoonen.

Dit is het naaste van de drie Uliassersche eilanden (want Moelana rekent men niet) die beoosten Amboina leggen, anders ook wel Bowang Besi, dat is, werpt het yser weg, genaamt, hoewel die naam eigentlyk maar tot het deel, dat de Christenen bewoonen, betrekkelyk is.

Het legt niet wel twee mylen van de oost-hoek, van 't eiland Amboina; en tusschen dit land, en dat van Honimoa, is by Holalioe en Porto, maar een guil of opening, die nog geen halve myl wyd is.

Het is twee mylen breed, en drie mylen lang, en ook in twee deelen verdeelt, waar van het Suidelyke, Bowang Besi, en het Noordelyke (daar de Mooren woonen) Hatoeaha, of Hatoehaha, genaamt is.

En dorpen.

Eertyds waren 'er maar zeven dorpen, nu heeft men 'er elf op, te weten: Oma, Aboro, Wassoe, Holalioe, Karihoe, Pelauw, Roehemoni, of Roehoemoni, Cabauw, Kailolo, Samet, en Haroeko.

Wy zullen van het dorp Oma, waar na het eiland genaamt is, en dat op de Suid-West-hoek in een bogtje legt, beginnen; alwaar op den Hoek van Samet zelf oud Samet plagt te leggen. Een hoek, die zeer quaad is, om wegens de sterke stroom 'er voor by te geraaken.

Oma, en deszelfs Manschap. Vesting hier, in 't Jaar 1627.

Het dorp Oma zelf legt geen half myl binnen dien hoek, na het Oosten toe. Hier plagt van 't jaar 1627. een Vesting te zyn, die in 't jaar 1656. weer afgebroken is, om dat ze te na onder 't gebergte lag, en dierhalven weinig dienst, ja zelf ondienst, dede. Ook is de plaats zelf zeer ongemakkelyk om aan te komen, wegens een rif, dat men 'er heeft, en plagt ook Oma bevorens boven op den berg te leggen; dog nu legt het beneden aan strand, dat zeer riffig is.

Hier gebiet een Pati over een slegt dorp, dat zeer kort onder het gebergte legt. Hy is de eerste in rang, onder al de Orangkaja's, konnende dit dorp 750 zielen, 157 gewapende mannen, en 117 Dati's, opbrengen. Zy scheppen met Wassoe (dat tegen Haroeko verruilt is) nu een Coracora met Samet, plagten in oude tyden een groote Coracora, waar op de zeven Christen dorpen waren, te voeren; dog men heeft 'er in de Heer *de Vlaming's* tyd twee van gemaakt, zo dat de vier andre met Aboro scheppen.

Warm Water op Sila.

Een half myl beoosten Oma, legt de plaats Sila, daar men aan den Oost-hoek van een bogtje, een rivier, en ontrent welke men een zeer zwavelagtige put met warm water heeft, dat daar in staat en borrelt. Zy is ontrent een mans-lengte diep, en legt een dik hout roosterwerk daar over henen, om 'er op te konnen staan, ten einde het voor lamme en jigtige menschen als een bad te konnen gebruiken. Dog zekere jigtige, de proef daar af willende nemen, en juist met zyn lichaam op een verrot hout gezeten zynde, raakte 'er met een stuk van zyn bil in, die, eer men hem 'er uyt had, byna gaar was; dog de Jigt was voor dien tyd over, waarschynelyk door de schrik, en groote pyn aan 't gebrande deel. Maar schoon zy naderhand weer quam, hy was niet weer na 't bad te krygen, vreesende met zyn andere bil 'er ook in te geraaken, waar op hy nu maar alleen zitten kon.

Geval van een Jigtige.

By die eene put heeft men ook nog een andre, boven op rondom vol geele aarde, daar uit het water overloopt in dat riviertje, dat 'er mede, dog verdragelyk, warm van is. Ook is de aarde daar ontrent, als men maar een weinig graaft, zeer warm; dat egter niet belet, dat men daar om streeks veel Sagoe- en andre boomen heeft, die zeer fris staan. Ook ziet men aan strand verscheide plaatsen, daar mede warm water uyt de grond opwelt, dat men eg-

ter by hoog water, alzo 'er de Zee dan over henen loopt, niet gewaar word. Vooral ontdekt men dit ontrent den Oosthoek niet verre van het dorp Oma.

Dit dorp legt gelyk wy hier voor zeiden, van de Zuid-West-hoek van Samet, niet wel een halve myl, en van daar tot Haroeko toe wat verder als een halve myl, van waar men te water den hoek, (dog niet zonder gevaar, als het waeyt) omkomen kan. Vele laten zig ook wel over den berg, die boven op vlak, en vol Coescoes, (zynde lang sny-gras) is, met een draagstoel langs een zeer vermakelyke weg, ontrent een uur lang dragen; dog noit zal ik vergeten, in wat gevaar ik my daar op zekere tyd bevond, van, zo ik my niet zeer haastig gered had, en de wint niet gekeert was, te zullen verbranden.

Gevaar des Schryvers op Oma's Gebergte.

Het wayde, terwyl ik gedragen wierd, een heldre wind, en ik had in myn draagstoel, die rondom bekleed was, (om tegen de zon gedekt te wezen) niet de minste gedagten van quaad; maar ik was geen quartier uurs voor de wind gedragen, of wy geraakten alle in het uyterste gevaar, alzo dat groot velt agter ons, door de sterke wind in een oogenblik tyds alomme in brand stond, 't geen, al voortgaande, zo schielyk agter ons toenam, dat ik, op 't waarschouwen van myn ouderling en verder volk, die wel veertig man sterk waren, naulyks tyd had, om uyt myn stoel te geraken.

De Vlam, en stom, of rook van de vlam, steeg hemelhoog, en deed ons zidderen, als wy maar te rug keken, zo dat lopen hier best was. Wy zouden het egter met hard loopen niet ontkomen hebben, zo ons de Heere niet wonderbaarlyk geholpen had; ten deele door het draajen van den wind, en ten deele door dat 'er tusschen beiden, een kaale plek was, daar de vlam zoo schielyk niet vatten kon. Wy dankten, na dat wy zo gelukkig ontkomen waren, Godt voor zyne groote genade; maar ik schrikte nog zeer, wanneer de Meester van Oma my verhaalde, dat hy op die zelve plaats nog eens in 't eygen gevaar, dog veel groter dan nu, geweest was, alzo sy het toen niet hadden konnen ontloopen, en genoodzaakt waren, om van de swaren rook niet te verstikken, met hunne aangezigten tegen de gront te gaan leggen, latende branden dat branden wilde. Hoewel toen 't dorre gras niet zo hoog, en den brand dierhalven hen zo nadeelig niet, als de rook, was; maar zy waren egter niet weinig van de vlam aan hunne kleederen, en in 't aangezicht, geteekent, behalven dat al hun hair weg was. In zulk een gevaar ben ik nog eens, op een ander gebergte van het eiland Oma, tusschen Roehoemoni, en Samet, geweest; dog toen woey het zo sterk niet, ook waren wy veel eer gered; hoewel wy anders in het zelve ongemak waren, alzo de wint schielyk toenemen kan.

Ander dergelyk geval.

Wassoe en Karihoe.

Van Oma gaat men Oost aan na het dorp Wassoe-oe, of Wassoe, 't geen een groote halve myl van 't warm water, een groote myl van 't dorp Oma, en pas een agtste van een myl van Aboro legt. Pas na dat men van 't warm water afgaat, heeft men wel een kleene bogt, in welke, gelyk ook in de vorige, zig hier en daar katskoppen op een smal rifje, en ook op het strand Toppea, dat men eerst voorby moet, opdoen. Wat verder op, byna midden in 't land, had men gebergte van 't oud Krioe, of Karihoe, wiens inwoonders na de Noord-zyde by de Heer *Hustaarts* tyd al verhuist zyn. Men heeft daar wel een fraje rivier, die hen daar had konnen houden; dog hun vyanden verdreven hen, door menigvuldige quellagien, 't geen hen te eerder bewoog, om den goeden raat van dezen Landvoogt te volgen, en zig by de Vesting Hoorn neder te zetten.

Die van Karihoe, welke Christenen, gelyk ook die van Oma, zyn, bevinden zig onder dat Mooren-nest, 't geen men daar ontrent heeft, niet al te wel, hebbende met die van Hatoehaha gedurig geschil over de grenspalen, hoewel 't verschil van den Godsdienst de rechte gront daar van is. Zy zyn onder 't gezag van een Pati, en konnen 283 zielen, 91 weerbare mannen, en 44 Dati's, uitleveren.

Oud Wassoe.

Een weinig voorby de rivier van oud Karihoe lag wel eer oud Wassoe, en wat Oostelyker, dog vlak in 't Zuiden van 't eiland Oma, het rechte Wassoe, zoo als 't zich tegenwoordig op een steile klip als een kleen dorpje vertoont, leggende aan een riffig strand, onder de lommer van fraeje Calappus - bomen. Het staat onder een Pati, en is sterk 181 zielen, 51 weerbare mannen, en 29 Dati's, makende met die van Oma en Samet eene Coracora uit.

Aboro.

Van Wassoe Oost-aan gaat men na het dorp Aboro, dat een quart myl verder legt, in een klippig diep bogtje, en daar het wel eer in 't gebergte op den heuvel Ama Ila plagt te leggen, zoo legt het nu ontrent een boogscheut van strand. Het staat onder een Pati, de tweede van de Christen Orang-kaja's in rang, voerende het bevel over 384 zielen, 85 weerbare mannen, en 64 Dati's. In oude tyden waren deszelfs drie Soa's drie byzondre dorpen Ama Ila, Amaica, en Amatoeli genaamt.

Van ouds drie dorpen uitmakende.

En

Rivieren hier.

Een weinig Oostelyker komt men by de rivier Waytahoe, en ontrent een half myl van Aboro, Oost-aan, heeft men het strand Nayla, dat eenparig tot aan den Oost-hoek van 't eiland voortloopt; zonder dat men iet anders, dan nog een rivier, een half myl van de rivier Waytahoe Oost-aan leggende, ontmoet.

Holalioe.

Pas voorby den Oost-hoek heeft men de rivier Wayhoka; na welke deze hoek genaamt is; en een quart myl bewesten den Oost-hoek ziet men het dorp Holalioe, dat eertyds diep in 't Oostelyk gebergte lag; dog nu is het aan een schoon wit strand geplaatst, vlak in 't gezigte van 't eiland Honimoa (dat'er Oostelyk van af legt) zich opdoende; de inwoonders behoorden wel eer onder de Mooren van Hatoeaha, dog zyn nu Christenen, en staan onder een Orangkaja, sterk 302 zielen, 88 weerbare mannen, en 47 Dati's, scheppende mede onder Aboro.

Rivieren.

Van Holalioe al West aan, gaat men een groote halve myl verder langs een vlak strand over een rivier, en een quart myl verder over de groote rivier Way Lapia, die uit zeker gebergte diep landwaart in ontspringt, en zig hier in zee ontlast; alwaar men het begin van een groote vlakke bogt heeft, die pas beoosten de rivier Way Lapia begint; en zig ontrent een halve myl verre, tot een hoek in 't Noord-Noord-Westen gelegen, daar men weder een rivier by heeft, uitstrekt. In deze bogt, even voorby Way Lapia, heeft men een kleene rivier, en niet verre bewesten de zelve heeft men nu het dorp Karihoe, bevorens by ons beschreven, alwaar men ook zedert 't jaar 1655. de steene Vesting Hoorn gehad heeft, die met een Sergeant en 20 zoldaten bezet is, om de Mooren te beteugelen, die het gespanschap van Hatoeaha, bestaande in die van Pelau, Kaylolo, Kabauw, en Roehemoni uitmaken, welke laatste zeggen, dat haar strand Oeriassa 't rechte strand, en haar land het recht land van Hatoeaha is.

Karihoe.

De Vesting Hoorn.

Oude staat van dit gespanschap.

Alle, die van dit gespanschap waren, plagten in oude tyden zeer verstrooit, by huisgezinnen van 10 of 20, in 't gebergte te woonen, scharende in de tyden der Portugeesen wel nader by een; dog eindelyk verzamelden zy wat sterker by malkanderen, maakten met die van Rehoemoni een dorpken uit, en namen hunnen toevlugt tot den sterken en onwinbaren berg Alacca, die anderhalf myl agter Rehoemoni legt. Zy wierden daar door de Portugeesen eerst belegert, en eindelyk overwonnen, na 't verdryven van welke zy wel onder onze magt geraakt zyn, dog hebben niet nagelaten ons van tyd tot tyd veel moeite aan te doen, daar van de Heer Opperlandvoogd *van Diemen* in 't jaar 1637. getuige geweest is, gelyk wy op zyn plaats zullen zien; die hen wel belegert, dog niet overwonnen heeft. Zy gaven zich naderhant wel over; dog de Heer *van Diemen* vond 1638 goet, hen aan koning *Hhamza* weg te schenken, om met de Mooren geen hoofbreken meer te hebben, alzo 't een quastig volk is.

Den berg Alacca.

Moejelykheden by de Heer van Diemens tyd.

Die dit volk aan koning Hhamza overgaf.

Pelauw.

De koning van Pelauw, diens dorp zeer dicht by de Vesting Hoorn legt, is de eerste onder hun, voerende het gebied over 775 zielen, waar onder 240 weerbare mannen; en 112 Dati's zyn. Hy laat zig ook, trotsheits halven, wel Koning van Hatoeaha noemen; dat hem die van Roehoemoni betwisten, zeggende, dat zy 't rechte Hatoeaha (gelyk wy bevorens zeiden) en 't strand dat dien naam voert, in eigendom bewoonen; een geschil daar geen einde aan is, alzo zy met haken en oogen aan een hangen; zy plagten eertyds een myl landewaart in, agter het strand Oeniassa te leggen, dog zyn hier, ontrent de Vesting Hoorn, door de Heer *Vlaming* by malkanderen; daar zy nu nog leggen.

Trots koninkje.

Rivieren hier.

Van Pelauw West aangaande, en by die rivier; die op 't einde van deze vlakke bogt ontrent een hoek legt, gekomen zynde, heeft men, byna een quart myl van de wal in 't Noord-Noord-Westen een rif, dat wel een groote quart myl breed is, en zig Noord-Oost henen uitstrekt.

Cayiolo.

Dus dan van dien hoek by die rivier byna een half myl verder Westaan gaande, ontmoet men een rivier, dog geen dorpen; maar een half uurtje verder, daar 't land wat inbuigt, en verscheide kleene hoeken maakt, komt men by Caylolo, een dorp, dat byna vlak in 't Westen van dit eiland in een kleen bogtje legt.

Het plagt wel eer een half myl verder in 't gebergte te leggen, dog nu legt het ontrent een quart myl benoorden Cabauw, en ontrent anderhalf myl van Haroeko.

De overblyfzelen van 't woort Ambon, hier alleen nog te vinden.

Dit is een schoon dorp, van 't welk wy elders, met eenig bewys zeggen zullen, dat hier alleen de overblyfzels van de naam Ambon (waar na deze Landvoogdy, en in 't byzonder ook 't eiland genaamt is) te vinden zyn, zonder dat wy'er ergens iets meer af hebben weten op te schommelen. Dit dorp is sterk 632 zielen, onder welke men 178 weerbare mannen, en 73 Dati's, staande alle onder een Orangkaja, telt.

Cabauw.

Het dorp Cabauw legt een quart myl Zuidelyker; zeer dicht by Roehe-

moni

Rivieren daar ontrent.

moni, dat 'er allernaast, bezuiden het zelve legt, Cabau aan een rivier, en Roehoemoni aan een andere rivier, die een weinig Westelyker, en derhalven midden in, tusschen die twee rivieren legt.

Cabau lag eertyds wel een halve myl van strand, mede op 't gebergte, op een scherpe heuvel; dog nu legt het ook aan het strand Oeniassa, pas in een bogt, die zyn begin voorby den hoek van Caylolo neemt, en eerst wat dieper, en daar na wat vlakker, Zuid-West aan loopt; zynde deze bogt wel een halve myl in de lengte. Die van Cabauw plagten wel eer onder eenen Imam of Priester, te staan. Zy zyn nu 470 zielen, 142 weerbare mannen, en 38 Dati's sterk.

Houte Logie wel eer hier.

Hier plagt in oude tyden een houte Logie aan strand te zyn; dog die is naderhant weggenomen.

Rochoemoni.

Het dorp Roehemoni, dat 'er naast, op het zelve strand legt, staat onder een Orangkaja, die 't gezag heeft over 600 zielen, 142 weerbare mannen, en 38 Dati's.

Dit gespanschap is van ouds een zeer wederspannig en kitteloorig volk geweest, dat ons veel moeite, voor al in de eerste oorlogen met Kakiali en Leliato, aangedaan heeft. Zy scheppen met haar vier dorpen eene Coracora.

Samet.

Van Roehemoeni tot Samet, dat een kleen half uurtje Nood-West aan legt, ontmoet men niet dan een stompen hoek, die regt in 't Westen legt, pas bezuiden de welke men Samet heeft. Dit is weer een Christen-dorp, dat wel eer in 't gebergte na de Zuid-West-hoek toe, bezuiden Haroeko, (gelyk wy bevorens zeiden) plagt te leggen, dog nu vertoont het zig pas benoorden Haroeko, ontrent een kleene halve myl van den Zuid-hoek van Oma, hier aan strand in een kleene bogt, leggende naast Haroeko, dat wat Zuidelyker by een schoone rivier legt. Het is een kleen dorp, hebbende 320 zielen, 73 weerbare mannen, en 56 Dati's, alle welke onder een koning staan, die de tweede in rang van de Christen Orangkaja's, en de naaste aan den Pati van Oma is, daar anders de koningen altyd voor de Graven gaan.

Haroeko.

Het dorp Haroeko, dat wel eer in 't gebergte lag, is nu aan 't strand Nanoeroko genaamt, niet verre van de rivier Lykrisa gelegen. Het staat mede onder een koning, die de derde in rang is, en diens gezag zig uitstrekt over 379 zielen, 92 weerbare mannen, en 43 Dati's. Zy scheppen nu met die van Aboro; dog plagten dat met die van Oma te doen.

Het dorp is zeer fraei, en vry wyd uitgestrekt. Ook is hier in 't jaar 1655 een kloeke Vesting Zeelandia genaamt, gebout, waar in gewoonlyk een bezetting van 24 zoldaten onder een Sergeant, gelyk die alle weer onder het Opperhooft van 't eiland Oma staan.

Deze Vesting, met het dorp, ziet men hier in de plaat, No. XXIV. zeer net afgetekent. — Afteekening van 't zelve, en van de vesting Zelandia.

Albier heeft de E. Maatschappy mede een schoon Nagel-Comptoir, alwaar een Opperhooft legt, die, schoon maar een Onderkoopman, en in rang veel minder als een Koopman; echter in zynen Rechtsban, dat is op het eiland Oma, zo veel in alles, als 't Opperhooft van Honimoa op Honimoa, is. Dus geeft hy als Hooft der Vesting ook hier (gelyk alle Opperhoofden) het woort. — Een schoon Nagel-Comptoir hier.

Hy heeft ook by de zynen het zelve aanzien, en in alles een en de zelve voordeelen zonder onderscheit, als alleen, dat Honimoa nog een Nagel-eiland, te weten Noessa Laoet, onder zig heeft, en dat daarom zyn voordeelen in dezen opzigte ook zo groot niet zyn, hoewel zy van den zelven aart zyn, en uit eenerlei woeker en schraapzugtig handelingen voortkomen, gelyk in den gront zeer vele Indische winsten van de Opperhoofden op de buiten-komptoiren, hoewel de een zyne zaken nog wel wat fynder, en edelmoediger, als de ander weet te beschikken. — Aanzien, voordeelen, en werk van 't Opperhooft.

Even zo is 't ook met de vermaken van een Opperhoofd zo hier, als elders, gestelt, dewyl de E. Maatschappy hem even, als die van Honimoa, ook een schoone Orembaei met een boschschieter, en 40 mannen 'er toe, bestelt.

Hier lag ook in vorige tyden een Predikant, en dan had hier 't Opperhoofd al mede de rang van hem, invoegen als wy van 't Opperhoofd van Honimoa beschreven hebben. Ook geeft hem de E. Maatschappy een Wondheler, om op alle zieken te passen. Hy is hier ook Hoofd in de vergadering der Inlandsche Orangkaja's van dit eiland; dog hy zit in geen vergadering aan 't Kasteel. Zyn werk is een en 't zelve, als dat van 't Opperhoofd van Honimoa; dog hy heeft daar mede een Assistent toe. Gaat hy, of zyn vrouw uit, zy genieten het zelve eer-bewys, als 't Opperhooft van Honimoa. Heeft die zyn thuin, en thuinier, deze mede. Heeft die zyn koebeesten, melk, en boter, vry; deze ook. Moet hy een wakent oog op alles houden, het is hier mede de post van dit Opperhooft; zo dat zy in veel zaken groote overeenkomst hebben; hoewel zy in eenige trappen van eer, en ook in de grootheit van winsten, verschillen. Hy heeft ook een fraje woning buiten de steene Vesting, dog binnen een Pagger van palissaden, en geniet van Compswegen — Rang des Predikants.

wegen maandelyks, veertig gulden zoldy, vyf Ryxdrs. en een quart kostgelt, vier kannen wyn, en lamp-olie ook een zekere tax; ik geloof, dat hy ook keersſen geniet. Ook weet dit Opperhooft, wat dorpen op Ceram onder hem ſtaan, te weten die van Roemakay af tot Caybobo toe, en daar om ſtreeks.

Dorpen van Ceram onder hem ſtaande.

Het is ook een groot vermaak voor hem, dat hy nu en dan onder zyn gebied op een Hart, en op Ceram ook wel op een ſchoon wilt Koebeeſt, op de jagt of zelf kan gaan, of een ander laten gaan. Het laatſte kan die van Honimoa mede op Ceram doen, dog tot het eerſte geeft ſyn gebied zoo veel gelegenheit niet, als wel 't Eiland Oma, alzo daar onder ook, in opzigt van 't Nagel-wegen, Toelehoe, en meer andre plaatzen op Amboina's Ooſt-hoek, daar hy al mede de vrye jagt heeft, behoren. Uit alle welke zaken men ziet, dat het Opperhooft alhier, gelyk op alle andre buiten-plaatſen der E. Maatſchappy, een groot Heer is.

In de voorgaande tyden van oorlog, onder Madjira, plagten die van Caybobo ook hier benoorden de Veſting geplaatſt te zyn; dog die zyn nu al zedert 1679. weder na Ceram, en op Caybobo, gaan woonen.

De Caybobers wel eer hier geplaatſt.

De Lyſt van de Opperhoofden van Honimoa, Oma, en van alle andre Hoofden en bedienden van eenig belang, zullen wy hier na in 't byzonder opgeven, als wy de geheele Landbeſchryving met den aankleve van dien, als ook de zaken en geſchiedeniſſen van Amboina, zullen hebben afgehandelt, waar mede wy dan van dit Eiland Oma afſcheiden, om tot het Eiland Amboina over te gaan, alleen hier nog maar by voegende, dat 'er op 't Eiland Oma 4995 zielen, 1338 weerbare mannen, en 675 Dati's zyn.

Manſchap van 't eiland Oma by een getrokken.

DERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

H*Et Eiland* Amboina, *en deszelfs groote. Kaart van 't zelve. Van de Kuſt* Hitoe. *Reden van die naam. 't Getal der* Geſpanſchappen *en* dorpen, *hier onder behorende. Naamen der* Geſpanſchappen *en* dorpen, *ider byzonder. Die buiten elk* dorps-hooft *nog een* Hooft *van elk* Oeli *hebben: Die ook* Orangkaja Camera *is. Het* Oeli Helawan. *Waar de vier oudſte* Hoofden *van Hitoe zich onthielden. Die daar na maar een* dorp Hitoe Lama *maakten. Dat qualyk van zommige een* ſtad *genaamt werd. Het* Spellewerks-kuſſen, *door den* Koopman Moris *weggenomen. Tot groot gemak der* Reizigers. Tomoe. Hoenoet, *met de dorpen, wel eer daar onder ſtaande. En deszelfs* koning. *Verandering ontrent die dorpen.* Ajer Goeroe Goeroe, *twee korte* Land-wegen. Ajer Madjapait *op de eene weg. Die zeer vermakelyk is. De* Veſting Leiden *hier gelegt. 't Werk van den* Sergeant *op* Hitoe Lama. Hila. Rivierken *hier.* Kapitein Hitoe's *oude verblyfplaats* Hila *de* Hooftplaats *en 't* Comptoir. *De* Veſting Amſterdam afgetekent. *Zynde 't vermakelykſte geweſt van* Amboina. *Het* Mangga's-boſch, *en de ſchoone* Hertenjacht. *Het* Opperhooft *van deze* kuſt. *Deszelfs* aanzien, gezag, voordeelen *en* werk. *Die hier een* Princen-leven *heeft.* Hila's Manſchap. Moſappal. *De* Hitoeelen *een* trots *volk, en al-om* Mooren, *uitgenoomen* een *dorp. Zy werden tot 't planten van* Nagel-boomen *gedwongen.* Aftekening *van den* nieuwen Tempel *op* Hila. *Het* Oeli Sayleſſi. Mamalo. *Rivieren en* Nooten-boomen. Poeloet. Lojen. Hauſihol. *Den berg* Capalia. *En 't gebergte* Tanita, *daar veel* weglopers *zich verbergen. Swaar* Hoofd-hair *van een der zelve. Hoe 't op dit gebergte is. Sware* Hars-boomen. *'t Strand* Tommol, *en* Indigo *daar geplant.* Lien, *Manſchap. Grenspaal van 't gebied des* Opperhoofts *van de* kuſt Hitoe. Mamalo's *volk. En het* Oeli Sawani. Hoekonaloe Chriſten *geworden.* Wackal, *en* Orangkaja Tamaleſſi *in de* Keten. Peliſſa. *Verſcheiderly* Oker. Eli. *En het* Oeli Hatoenoeko Kaytetto. Rivieren *hier.* Eerſte Hollandſche Veſting *op* Hatoenoeko. Nokohali. Thealaä, Wawani, *en* Eſſen. Swavel-aarde *by* Eſſen. *Gevolgen van de ſware* aardbeving. *De rots* Sipel. Radja Ulaul *wel eer hier. Het* Oeli Leala. Ceyt. *Steene* Veſting Libalehoe *en* Wauſelaä. Nootenboomen *hier. Verplaatzing van dit Volk* Layn. *Het* Oeli *van* Nau, *en* Binau. *De* Veſting Haarlem *op* Negri. Lima. *Veel* Rivieren. Nau. Binau. Henneheloe. Hennelale. *Het* Oeli Solematta. Tolehoe. *Schoone* Herten-jacht,

ten-jacht, *en* Rivieren *hier*. Tiel. Chriſtenen *hier*. Tengah Tengah. Hoek *van* Tiel *zeer gevaarlyk*. Heet water. *Waar die van* Tengah Tengah *de* Nagelen *wegen*. *Al de* Manſchap *der* kuſt *van* Hitoe *byeen getrokken*.

Het Eiland AMBOINA.

Het eiland Amboina, en deszelfs groote. WAt dit Eiland aangaat, 't is het elfde, en daarom by ons het laatſte in rang, om dat dit het aanzien-lykſte, het fraaiſte, en dierhalven ook het voornaamſte van de Landvoogdy van Amboina is.

Het legt van Ceram, of van Hoewamohel, by Lebelehoe, op de kuſt van Hitoe na 't Noorden, twee mylen, en in 't Ooſten van 't eiland Oma, een en drie quart myls. Het is, in opzicht van de kuſt van Hitoe agt mylen en een halve, en in opzigt van Leytimor vier mylen en een halve, of ten uiterſten vyf lang, in opzigt van 't eerſte twee en een halve op zyn breedſte, en in opzigt van Leytimor, ontrent twee mylen breed, giſſende, dat het in de rondte ontrent 20 of 21 mylen beſlaat.

Om het ordentelyk te beſchryven, moeten wy vóor af weten, dat het in twee deelen afgeſcheiden is, van welke 't Noorderdeel, of de kuſt Hitoe, wel het grootſte, maar het kleenſte, of Leytimor, in 't Zuid-Ooſten gelegen, het aanzienlykſte is, om dat op 't zelve de ſtad Ambon, en de Hooft-veſting legt, en dierhalven de Heer Landvoogt aldaar zyn verblyf hout.

Kaart van 't zelve. Wy geven voor af een kaart van 't eiland Amboina in het byzonder, of op zich zelven buiten de groote kaart, om daar uit de nette ſtrekking, in een grooter beſtek, dan in de groote kaart, te zien, zodanig als wy dat in de plaat No. XXV. vertoonen.

Van de Kuſt HITOE.

Van de kuſt Hitoe. Wat de naam van dit Land aangaat, Hitoe betekent in 't Amboineeſch, zeven. Een naam, waarſchynelyk aan die kuſt, en ook aan twee dorpen op 't zelve, gegeven, of om dat dit ganſch landſchap in zeven Oeli's, of geſpanſchappen, of wel, om dat het eerſte Oeli in zeven Campons, of gehugten, verdeelt was. (Reden van die naam.)

't Getal der geſpanſchappen, en dorpen hier onder behorende. Dit land nu, in zeven geſpanſchappen, ider gemeenelyk vyf dorpen uitmakende, beſtont in 't geheel uit deze vyf of 36 dorpen, te weten, wanneer men de Campons van 't Oeli Helawan, of 't goude geſpanſchap mede voor dorpen rekent, dat zy in 't eerſt ook wel geweeſt zyn, dog naderhant zyn zy tot een dorp zamen geſmolten, waar by toen nog drie andre gevoegt zyn, om met haar het goude geſpanſchap van zeven uit te maken, 't geen eigentlyk het Oeli van de Princen, en Opperbeſtierders van 't ganſche landſchap Hitoe, was.

Naamen der geſpanſchappen en dorpen, ider byzonder. De naamen dezer geſpanſchappen, en dorpen derzelve, zyn deze.

Het eerſte geſpanſchap, Oeli Helawan genaamt, beſtont uit deze zeven dorpen, Sopele, daar in oude tyde Toetohatoe, Waypaliti, daar Tanahhitoemeſſen, Latim, daar Noeſſatapi, en Olon, daar *Pati Toeban*, de vierde van de vier eerſte Princen des lands, plagten te woonen. Hier by quamen nog drie dicht by hen gelegene dorpkens, die zy wel mede by hun Oeli, om zeven dorpen uit te maken, voegen, dog zonder dat nogtans de Hoofden van deze dorpen, in hunnen Raad, die de Hoofdvergadering des Lands uitmaakte, mogten komen. Zy waren Hoenoet, Tomoe en Meſſappal genaamt.

Hier na volgde het tweede Oeli Sayleſſi, beſtaande in deze vyf dorpen, Latoe, (of eigentlyk Mamalo) Poloet, Hauſihol, Loyen en Lien, welk laatſte zy Tamooeli, dat is, het vulzel des geſpanſchaps, noemen.

Het derde geſpanſchap Sawani, beſtont uit deze vyf dorpen, Wackal, Peliſſa, Eli, Senalo, en Hockonaloe.

Het Oeli Hatoenoekoe, zynde het vierde, beſtont uit deze vyf dorpen, Kaytetto, Nochohali, Thehala-a, Wawakni, en Eſſen.

Het vyfde Oeli Ala genaamt, beſtont uit deze vyf, Ceyt, Hahoetoena, Libbalehoe, Wauſela-a, en Layn.

Het zesde was 't Oeli, Nau Binau genaamt, in deze vyf dorpen, Nau, Binau, Hennelehoe, Hennelale, en Hennelatoea beſtaande.

Nu waren 'er nog de dorpen Tolehoe, en Thiel, nevens nog twee andre al over lang uitgeſtorvene dorpkens, die het Oeli Solematte uitmaakten, hoewel andre die twee dorpen, in de plaats van Tomoe en Hoenoet, mede onder der Hitoeëſen dorpen, en Tomoe en Hoenoet 'er niet onder tellen, om dat zy al voor de verdeeling der andre dertig Hitoeëſe dorpen onder het dorp Waypaliti, als twee Campons, onder geſteken waren; en dan maken alle de dorpen der kuſt Hitoe, buiten het Oeli Helawan, een getal van dertig uit; alle welke wel ider haren byzonderen Orangkaja hadden; maar buiten dien was 'er in ider Oeli nog een byzonder Hooft, die 't gezag ider over zyn Oeli voerde, waar toe men, gemeenelyk de aanzienelykſte verkoor, die zedert het jaar 1656 ook als een Orang- (Die buiten elk dorphoofd, nog een Hooft van elk Oeli hadden.)

Nº XXV

CAART van het EYLAND AMBOINA in 't bijsonder.

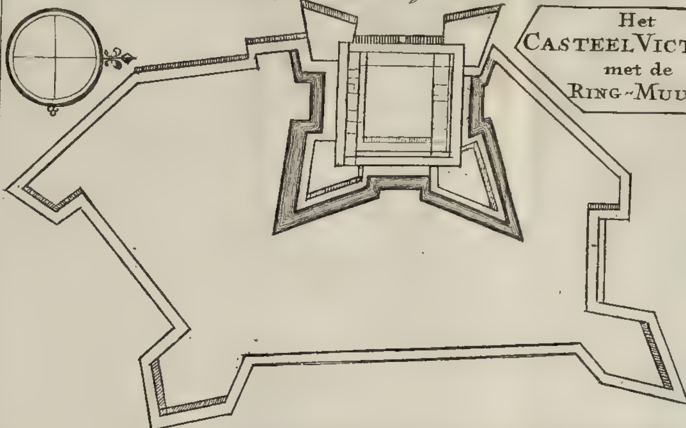
30
35
4
55
50
45
45
50

Drie Gebroeders
Suyker Broodje
R. Way Sala Hatae
R. Wanila
R. Way Imole
R. Way Masime
Lay
Larike
Waccasihoe
Tapi
Sand baay
Hoek v. Alang
Alang
Wagt huys
Lillibooij
Assaheloe
R. Way Sia
Oerien
R. Way Ama
Negri Lima
Wausélaa
R. Wauwaa
Lebelehoe
Ceyt
Berg Wawani
Hatoe
Ajer Sahola
Riv. van de Laha
Laha
H
I
T
O
A M B O I
L E Y T
Namasoela
Oud Noessanivel
Oud Casteels Klip van Noessanivel
Batoe lisippat
Hative
Noessanivel
R. den Olifant
Hattari
Seri
Twee Duytsche Mylen
1
2

Nº XXXI.

Schael van 40 Roeden Rijnland se Maat.

Het CASTEEL VICTORIA met de RING-MUUR.

Die ook Orangkaja Camera is.

Orangkaja Camera, of Raads-heer, in de groote vergadering, of Land-raad, van die kuſt, zat.

Het Oeli Helawan.

Om met de Beſchryving nu een begin van het eerſte, of 't Goud Oeli te maken, dat beſtond (gelyk wy gezegt hebben) uyt die vier dorpen van de eerſte Princen des lands, en uit de drie daar nog by gevoegde dorpen.

Waar de vier oudſte hoofden van Hitoe zich onthielden,

Wat de vier eerſte betreft, zy maaken vier byzondere verblyfplaatſen dezer Princen in de oudſte tyden uit, waar van de allereerſten van de ſtam Tanahhitoe Meſſen, wat bewelten de rivier Way Paliti, Totohatoe op den heuvel Taunoeſſa, Noeſſatapi op de hoogte Toemoe, naaſt daar aan gelegen, en Pati Toeban wat lager by 't riviertje Olon, (dat nu door Hitoe Lama, midden door het dorp loopt) plagten te woonen.

En daar na maar een dorp, Hitoe Lama, maakten.

Deze vier eerſte dorpen, vonden zy naderhand goet tot een dorp in een te ſmelten, na dat Capitein Hitoe, met zyne Campons, Latim, en de twee Campons van Pati Toeban, en Totohatoe, zig van daar afgeſcheiden, en twee mylen meer na 't Weſten zyn gaan woonen, en hebben daar af het dorp Hitoe Lama, dat is, het oude Hitoe, gemaakt; waar by dan Tomoe, en Hoenoet, zig ook gevoegt hebben.

Wat nu het dorp Hitoe Lama betreft, (dat onder het gezag van Tanahhitoe Meſſen, en den koning van Hitoe, ſtond, en dat het Campon Way Paliti uytmaakte,) het is dat vermaard dorp, waar van de Portugeeſen, mede zeer veel weten te ſpreeken, en dat zy ons met de naam van Emporium Iteniſe, dat is, de Hitoeëeſe koop-plaats, en van Itum, of Hitoe, beſchryven. De koop-plaats noemen zy 't, om dat het toen de algemeene markt, en de hoofdplaats was, waar heen zich de Javaanen, Maleyers, Macaſſaaren, en andere volken, die van 't Weſten daar na toe vloeiden, om de Nagelhandel (die toen maar pas opquam) begaven. Dog men moet dit geen ſtad, en veel min de Hoofd-Stad noemen, gelyk zommige zo Hitoe Lama, en naderhand ook Hila; wel plagten op te hullen, want geen van beide gelykt nu na een Stad, ten ware dat men ſtellen wilde, dat zy metter tyd verandert zyn, en van haar eerſten luiſter veel verlooren hebben; dat my noit gebleken is; behalven dat men ook, waren dit Steden geweeſt, wel deze of gene overblyfſelen nog hier, of daar, zien zoude, die dit zeggen eenigzins zouden konnen beveſtigen.

Dat qualyk van ſommige een Stad genaamt word.

Dit Hitoe Lama legt op de Noordzyde van de kuſt Hitoe, in eenen hoek, daar zich het land na het Noorden begint te buigen, hebbende 't zelve daar een groote vlakke bogt, die al beooſten Mamalo begint, en zig tot Hila uitſtrekt. Het dorp zelf legt nu aan een riffig ſtrand, daar men met een vaartuig by quaat weder niet wel leggen kan; hoewel het anders een vlakken, en aangenaamen oever geeft, van welke men een ſchoon gezicht na 't eiland Ceram heeft, dat 'er een ſchoon ſtuk weegs van daan legt.

Behalven nu dat het ſtrand rondom de ganſche kuſt van Hitoe meeſt reevig, en ſteenagtig is, zoo ſtrekt zig hier voor dit dorp nog een rifje, dat zig wat breeder opdoet, een wynig ter zyden het dorp, uyt.

Het Spellewerks-kuſſen.

Het legt aan de voet van een zeer ſcherp gebergte, dat even agter dit dorp begint, dicht ontrent welk dorp, men op den korten weg, na de overzyde van dat land, of na de Drie huyſen gaande, een plaats had, wegens de ſcherpte der rotſen, daar men te peerd, of te voet, over moeſt gaan, het Spellewerks-kuſſen, genaamt, waar op wegens de ſteylte menige ſtaart-riem der peerden gebroken, dog 't geen naderhand, door beſtel van den Koopman, *Joannes Moris*, door den inlander weggenomen is, terwyl hy als hoofd op de kuſt Hitoe lag. Het koſte wel veel moeite, om alle die klippen, door gaten, die men 'er in boorde, en met kruit vulde, te laten ſpringen; ook zag 'er de inlander, die luy in den aard is, wel geweldig tegen; maar hy deed hen begrypen, dat geen menſchen daar van naderhand meer dienſt, dan zy zelfs, genieten zouden, alzo zy dien weg gedurig, en met veel moeite, in 't draagen der Opperhoofden, Predikanten, en andere menſchen, betreeden moeſten, niet zonder hun leven op die rotſen, zo ſcherp als naalden, met een draagſtoel op hunne ſchouders, en een menſch 'er in, te waagen, daar zy die anders (gelyk de volgende tyd geleert heeft) met groot gemak, en zonder eenig gevaar, zouden konnen gebruiken. Dit haalde hen over om 't werk te beginnen, dat in korten tyd zeer voorſpoedig, en tot groot nut van 't gemein, ook voleindigt is.

Door den Koopman Moris weggenomen.

Tot groot gemak der Reiſigers.

Ik heb die plaats menigmaal, toen 'er 't Spellewerks-kuſſen, nog op lag, te peerd, met veel gevaar, en ongemak, over gereden, waarom ik my naderhand, in hope dat dit beter zyn zou, (hoewel 't erger was) daar met een ſtoel over draagen liet, dog heb, toen 't 'er van daan genomen was, bevonden, dat het nu zeer vergemakkelykt was, en buiten eenig gevaar, om zig te laten dra-

dragen, of 'er te peerd over te ryden, alzo de weg nu glad gemaakt, en geen een rots, die dit hinderen kon, daar meer te vinden is.

Door dien het dorp zo kort onder dat gebergte legt, zo heeft het niet veel plaats, om zig in de breedte uyt te breiden, weshalven de huisen, die zonder ordre wyd en zyd aan wederzyden, dog meest na 't oosten uytgespreid, en vry slecht van Gabba Gabba, (zynde takken van Sagoe-boomen) gebouwd zyn, een slechte vertooning doen.

Hier in dit beroemd Hitoe Lama, plagten in oude tyden, de vier oudste Stamhouders van de vier Hoofd-geslagten, (van welke we hier na breeder spreeken) als Oppervorsten van dit land Hitoe, hunnen Setel, en de Vergadering des lands, te hebben.

By dit dorp nu hebben zig (gelyk wy bevorens in opzigt van 't Oeli, van drie dorpen nog zeiden) ook de twee dorpen Tomoe en Hoenoet gevoegt.

Tomoe. Tomoe plagt even agter Hitoe Lama, op die klippige berg, zo even by ons beschreven, te leggen. Waar van men nog eenige stukken van borstweeringen, huisen, muuren, en wat dies meer is, ziet, van 't welke hen voor vestingen tegen de Portugeesen, die stukken en brokken gedient hebben, die men van zeesteen, en groote klippen, nog opgezet ziet staan. Dit volk, dat wel eer een eigen Orangkaja had, is nu een deel van Hitoe Lama geworden, onder welke wy dit dierhalven mede zullen opbrengen.

Hoenoet, met de dorpen, wel eer daar onder staande. Het dorpken Hoenoet plagt in oude tyden uyt verscheide dorpen te bestaan, die wel kleen, dog vier of vyf in getal, waren. Een van de zelve, Loeloen genaamt, lag na de kant van Baguala, in 't Oosten, aan des zelfs strand Hoehoe en alwaar ook haar koning, Noessa Hoehoel, dat is, 't eiland (zy willen zeggen, de koning) der Alfoereesen, en En des zelfs Koning. naderhand Toemoeloe-Halat, dat is, Oost en West (mede in 't Amboineesch) genaamt, zich zelven onthield. Den laatsten naam voerde hy, om dat hy genegen eens op zee te vaaren, en niet durvende, 't zelve gestadig van 't Ooster tot het Wester Zaizoen, en dus zo lang uytstelde, dat 'er eindelyk niets van quam. Onder dezen Koning, plagten nog twee dorpkens te staan, wat meer na 't strand Hoehoe gelegen, welker naamen Iris, en Sahoelau, waren; Verandering ontrent die dorpen. dog die zyn lang voor de tyden der Portugeesen, door de Oeli Siva's van Halong, Hoetoemoeri, Baguala, Mamalo, en Hative, afgeloopen, en zodaanig uitgeroeit, dat alles by stukken en brokken in de gemelde dorpen versmolten is. Die van Halang, hebben dit Land genadert, en niets daar af aan die van Mamalo gegeven, die daar over zoo vertoornt wierden, dat zy van Oeli Siva's nu Oeli Lima's geworden zyn.

Het vierde dorpje, daar toe behoorende, was het rechte Hoenoet, wat ten Oosten van de ouden, of voorigen landweg, in 't gebergte gelegen. Het quam aan 't strand Toehoelema uit, (by welke stranden de Amboineesen hunne dorpen best kennen, en in de oude liederen, die zy dagelyks nog zingen, alles gewoon zyn te melden, ten Oosten van welke strand de rivier Ajer Goeroe Goeroe, met een schoon bruysende waterval, met groot geweld in zee komt nederstorten, en alwaar de booten der schepen gewoon zyn drinkwater, dat weergaloos schoon en helder is, gelyk in 't gemein 't Amboineesch drinkwater valt, met zeer veel gemak te haalen. Ajer Goeroe Goeroe.

Van deze Hoenoeters leven 'er nog eenige, ja nog wel de meeste op Hitoe Lama. Nog was een dorpje, Pari genaamt, 't geen wel eer wat boven de Poka gelegen was, dog dat nu meest versmolten is.

Alles, dat van deze dorpen nog overgeschoten is, behoort nu onder Hitoe Lama, 't geen onder den koning, Radja Hitoe, en onder eenen Orangkaja, staat, die in staat zyn om 69, zielen, 152 weerbare mannen, en 59 Dati's, op te brengen. Zy scheppen met Hila een Coracora.

Men heeft van dit Hitoe Lama twee korte landweegen, over het gebergte, van 't Noorden na de Zuidzyde der kust Hitoe, of na den inham van Amboina, om op Hoekonaloe, of op de drie huysen, recht tegen over 't Kasteel Victoria, spoedig te konnen komen, en bericht over en weder na Hitoe Lama, en Hila, te geven, alzo de weg te water, buiten den hoek van Alang, en Larike, om, wat te verre, en wel thien mylen scheppens is. Twee korte Landwegen.

De oudste dezer twee wegen is wel de kortste, die op 't strant van Hoenoet uyt komt, daar het land wel op zyn smalste is, loopende na 't Zuid-Oosten toe; maar de andre, schoon wat langer, is veel gemakkelyker, beslaande ontrent de lengte van drie uuren gaans, en egter niet zonder reden (gelyk ook de andere) den naam van den korten weg dragende, alzo de weg ter Zee, wel driemaal zo lang is.

Deze laatste weg is hier, in 't jaar 1656. gemaakt. Hy is uytnement vermakelyk, hoewel eerst wat moejelyk aan wederzyde, om boven op het gebergte te komen, dat vry hoog, en alom door een digt bosch van Nagel- en Verscheiden-erlei Oker.

andre

andre boomen zo ſchoon belommert is, dat men zig geen aangenamer, nog koelder plaats zou konnen verbeelden, tot dat men boven op de hoogte gekomen, en daar eenige tyd, onder ſchoone en hooge hars-boomen (die men 'er uyt druipen ziet) gedragen is, wanneer men eindelyk van dat hoog gebergte, weer na het water, Ajer Maſſapayt, zeer ſtyl, en vry lang, nederdaalt, om daar wat halte te houden.

Ajer Madjapait, op de eene weg.

Dit water is eigentlyk Ajer Madjapait genaamt, een klaar bewys, dat zich hier wel eer Javaanen, van 't beroemt Ryk Madjapait aldaar herkomſtig, gelyk ons hier na nader blyken zal, ter neer gezet, of verſterkt hebben. Van dit water, dat een ſchoone rivier is, trekt men den berg, die even als de vorige, die men afquam, met trappen gemaakt is, om te vaſter te ſtaan, met een nieuwen moed weder op, aangezien deze berg zo hoog is, dat men al zyn geduld wel van nooden heeft, om 'er behouden op te komen; hoewel die dragers (gemeenlyk agt aan een ſtoel, dog ik nam 'er daar wel meer, om de zekerheid) dit op en afklimmen zoo gewoon zyn, dat zy geen eene treede zullen haperen, want gebeurde dat, de buitel zou wat van te hoog, en de val te gevaarlyk weſen, waar van nogtans geen een voorbeeld is.

Die zeer vermakelyk is.

Na dat men nu boven op de tweede hoogte der bergen gekomen is, vervolgt men dien weg weer zeer vermakelyk, onder de Nagel-en andre boomen, tot men zig weer genoodzaakt vind te dâlen, dat wel wat ſteyl is, maar egter gemakkelyk gaat, alzo die menſchen het lyf zo na de ſteilten, en wegen, weten te buigen, dat men naaulyks voelt, dat men gedragen word, veel min dat men ſchokt, uit oorzaak dat hun tred eenpaarig is, lichtende de voeten gelyk op, en die gelyk weer nederzettende, behalven dat zy, ter plaatze daar het zeer ſteil is, malkanderen ook waarnemen. Eindelyk beneden gekomen zynde, gaat men voorby eenige Sagoe-boomen, daar het land wat nat is, 't geen egter niet lang duurt, en dan komt men op een zeer ſteenagtig ſtrand ontrent het dorp Hoekonaloe, of de drie huiſen, recht tegen over 't Kaſteel Victoria, uyt, daar men een uytnemend ſchoon gezigt, van de Stad Ambon, en het zierlyk van agteren rondom leggend gebergte, en van de zee heeft.

De Veſting Leiden, hier 1656. gelegt.

Na Hitoe Lama nu te rugge gaande, valt alvorens van het zelve nog te zeggen, dat de Hollanders meeſters van dit geweſt geworden zynde, op dit Hitoe Lama, ontrent de rivier Tohokole, 1656. een ſteene Veſting, Leiden genaamt, van 34 voet in 't vierkant, ten tyde van de Heer *de Vlaming*, gelegt hebben, waar over een Sergeant het gezag over 20 ſoldaaten, doch onder 't hooger gezag van 't Opperhoofd van Hitoe, heeft. De ſoldaaten onthouden zig op de Veſting; doch de Sergeant heeft daar naaſt aan een byzonder Woonhuys. Hy heeft veel te doen, met uyt den inlander de ſtoeldragers by een te doen komen, om hen met ſtoelen na Hoekonaloe te zenden, of om die van Hila derwaarts gaan, te dragen, behalven dat het beſtel der brieven, over en weder, hem mede veel werk geeft. Ook is 't wel te denken, dat hy, die daar recht in den doortocht woont, van ieder een veel aanſtoot lyd, om dat zyn wooning een Compagnies huis is; egter hebben de Sergeanten, die wel oppasſen, en hun tyd waarnemen, het daar niet qualyk, voor al, wanneer zy by den inlanders wel ſtaan; want de nagelen moeten 't alles hier, by grooten en kleenen, goedmaken, die zy dog, 't gaan zo 't wil, aan den eenen of den anderen, weer uytſweeten moeten.

't Werk van den Sergeant op Hitoelama.

Het derde dorpken, mede tot dit Oeli Helawan, of 't Goud geſpanſchap, behoorende, en Moſſappal genaamt, zullen wy aanſtonds onder Hila, daar het nu onder behoort, vinden.

Hila.

Van Hitoe Lama dan verder tot het gene, dat nog tot dit Oeli behoort, overgaande, komt ons Hila, dat ook wel nieuw Hitoe genaamt word, en 'er twee groote mylen af legt, eerſt voor. Dit was wel eer maar een ſteenagtig ſtrand, daar niemand woonde. Het behoorde onder Thealäa, en lag op een vlakken hoek op 't eynde van die groote vlakke bogt, in welkers midden Hitoe Lama legt, beweſten die laatſte plaats ontrent vyf quart myls. Tuſſchen Hitoe Lama, en de rivier Mamoa, heeft men de rivieren Wakkahoeli, en Way Tomo, die beide vry breed zyn. Hier had zig in oude tyden, de eerſte Capitein Hitoe, met de drie voornoemde Campons nedergeſtelt; dog van de Portugeeſen te hard gedrukt, namen zy hunne toevlucht na 't gebergte van Kaytetto, ontrent de rots, Hatoe Noekoe, dat evenwel niet lang duurde, want zy wierden door *Don Andrea Furtado de Mendoſa*, ook hier van daan verſtroyt, en bleven zo, tot dat wy meeſters van Amboina wierden.

Rivieren hier.

Capitein Hitoe's oude verblyfplaats.

Hier op dit Hila, of nieuw Hitoe, ſchynen my de eerſte Hollanders ten anker gekomen te zyn, gelyk zy daar na ook eenig volk, op Hatoe Noekoe gelaten hebben, die egter nog tydig de buy van *Andrea Furtado's* komſt ontweeken, na welke tyd *Steven van der Hagen*, met eenige ſchepen voor 't Kaſteel

ſteel gekomen, en Amboina in onze handen geraakt is, 't geen den Amboinees ook gelegentheid gaf, om weer na zyne oude landen, van welke hy gevlugt was, af te zakken, gelyk ook Capitein Hitoe, met de twee andere Campons, Olon, en Sopele, weer op Hila quam, alwaar hy een dorp, niet verre van ſtrand op een vlak en zeer vermakelyk land, pas beooſten de rivier Wallohi, aanley.

Hila de Hoofdplaats, en Comptoir.

Ook heeft de E. Maatſchappy, wat nader aan ſtrand een houte Logie opgeſlagen, en van dit Hila zedert de hooftplaats dezer kuſt gemaakt, ook alhier een vaſt Comptoir opgericht, dat een van de vermakelykſte buitenplaatſen geworden is.

Men heeft om deze Logie in 't jaar 1637. eerſt maar een houte Pagger gemaakt; naderhand heeft de *Heer Ottens* daar een ſteene Logie gelegt, door de Heer *Demmer* in een ſteene veſting verandert; dog die de Heer *de Vlaming* tot 50 voeten in 't vierkant vergroot, en met een ſteene borſtweering, 10 voeten hoog, en met tegens eenſtaande punten voorzien heeft.

De veſting Amſterdam, afgeteekent.

Op deze veſting, Amſterdam genaamt, die wy in de plaat, N°. XXVI. nevens 't Quaartshuys aan de eene, en 't gebergte aan de andere zyde vertoonen, leggen 16 ſtukken geſchut, en 40 ſoldaaten, onder een Sergeant, die weder van 't Opperhooft af hangt, zynde nu van een hegte Pagger en Corps du Garde voorzien.

't Vermakelykſt gewest op Amboina.

Dit is het vermakelykſte land van ganſch Amboina, zo wegens de ſchoone vlaktens, en heerlyke rivier, daar men zich waſſchen gaat, als wegens de vermakelyke heuvels, die men daar rondom heeft, op welke men gewoon is te peerd op de Hertejacht te gaan. Men heeft 'er ook nu verſcheide Moorſche dorpen, behalven nog een Chriſten dorp, dicht by een, en zeer na by de Pagger van 't Opperhooft. Maar een ongemeen vermaak, en de grootſte verluſtiging geeft ook een zeer ſchoon en groot Mangga's-boſch, dat maar pas buiten deze dorpen, en zeer dicht by de Veſting is, dat die van Hila, en veelen van Amboina overvloedig van die ſchoone Mangga's vrugt voorziet.

Mangga's Boſch, en de ſchoone Herten-Jacht.

Ik heb de tyd beleeft, dat een groot geſelſchap van Heeren, en Juffers, op 't midden van den dag, onder de friſſche lommer deſer boomen, niet alleen van de hitte der zonne bevryd ſaten, maar ook 't vermaak hadden, om de harte-beeſten, en boſchverkens, die wy van het naby gelegen gebergte, en ongemeene luſtige heuvels, zagtjens afdreeven, voor by zich henen onder en door dit Mangga's-boſch veerbaaſt na de Zee-kant te zien loopen, en dan de zelve daar te zien vangen, en nederſchieten, dat eerſt geſchiede als wy maar pas voorby 't gezelſchap waren, daar men die beeſten dan zag nedervallen. Een vermaak, dat met geen pen te beſchryven is. Weshalven ook veel vrienden van 't Caſteel, pas vier en een halve myl hier van daan, zeer licht na Hila om een uitvlugtje komen.

Het Opperhooft van deze Kuſt.

Hier legt een Koopman als Opperhooft, die 't bewind over de ganſche kuſt van Hitoe, mitsgaders over Loehoe's Veſting, en 't geen daar onder behoort, heeft, dog men moet door de kuſt van Hitoe hier niet het land in 't ronde, maar alleen de Noord-zyde, en die nog bepaalt, verſtaan, dat wy hier na zullen onderſcheiden, en hoe verre zig zyn gezag uitſtrekt.

Deszelfs aanzien, gezag, voordeelen, en werk.

Hy is hier geſteld, om alle de zaaken van de E. Maatſchappy, hier voorvallende, en vooral die van het Nagel-ontfangen, en vertieren van kleeden, ryſt, ſout, en wat des meer is, even als wy van 't Opperhooft van Honimoa gezegt hebben, waar te nemen.

Hy is, zoo hy de oudſte in dienſt is, de naaſte in rang aan den Capitein, en zit dus ook als een lid in den Polityken Raad, en in eenige andere vergaderingen. Hy geniet het zelve van de E. Compagnie, als 't Opperhooft van Honimoa. Zyn werk is in alles by na 't zelve. Zyn voordeelen niet minder. Zyn vermaak, en zyn inkomſt van de viſſchery, veel grooter; behalven dat 'er ook alle morgen een verſch harte-beeſt voor hem, en een voor den Landvoogt, al vroeg voor zyn deur leggen moet, 't geen zyne jagers, die 'er met de honden op uytgaan, hem beſtellen, die in groote menigte, aldaar met ganſche troepen by een loopen, en van welke ik 'er gegeten heb, zo ongemeen lekker, en zo fyn doorregen van vet, dat zy den allerbeſten os in Holland, zeer verre overtroffen; hoedanig zy meeſt vallen, wanneer de horens weer uytgebot zyn, en beginnen ruig te werden, waar na men die ook ruig-hoorens noemt. Hier mag ook niemant, dan met zyn verlof, gaan jagen, alzo dat van zyn recht is, gelyk het ook zoo met 't recht van de Landvoogt alleen aan 't Caſteel, die hy hier verbeeld, gelegen is.

Wil hy een wild jong Koebeeſtje hebben, hy belaſt den Sergeant van Loehoe maar, om 'er hem een of meer te bezorgen, alzo het geweſt, daar zy overvloedig vallen, onder die Sergeant, en dit weer onder dit Opperhooft ſtaat.

Dus heeft hy tot zyn verluſtiging, ook een ſchoone Orembay, met een boſch-

Nº. XXVI.

HILA, EN DE FORTRES AMSTERDAM.

Nº. XXVIII.

DE FORTRES Ro

Nº. XXIX.

DE PAS BAGUWALA i

NIEUWE MOORSCHE TEMPEL VAN HILA.

...TERDAM OP LARIKE.

...E VESTING MIDDELBURG.

F. Ouvis fecit

bosch-schieter, en 40 mannen 'er toe, die op zyn bevel klaar moeten staan, zonder dat hy een stuiver onkosten daar van heeft, hoewel men het den naam geeft, dat het tot dienst van de E. Maatschappy is.

Ter zyde de Vesting, in de Pagar, heeft hy ook een schoon huys, dat zierlyk, en niet alleen tot zyn byzonder gebruik, maar ook van die grootte is, dat hy zeer gemakkelyk verscheide vrienden 'er in huivesten kan. Ter zyden de Pagar heeft hy een zeer groote en fraije Thuin, waar op zyn thuinier past, om hem van schoone kool, endivie, uitnemende malse salade, veel aangenaamer, als zommige hollandsche, schoone Pieterselie, Chinêsche Radys, en andere dienstige Moes-kruiden, te voorzien; behalven dat die ook met veel fraeje boomtjens, en andre gewassen, bezet is.

Die hier een Princen leeven heeft.

Pas agter, of ter zyde de Pagar, heeft hy een diergaarde van levende Herten, en andere gedierten, die hy tot zyn vermaak houd. Hy heeft een groot getal Koebeesten, jonge en oude, waar van hy niet alleen melk, en boter, maar als 't hen belieft ook een kalfje voor niet, en maar voor 't slachten bekomt, dat alles op zyn tafel verschynt, zonder dat het hem iet anders, dan de Bengaalse boter, kost; want wat de speceryen aangaat, daar geeft hy ook niet veel geld voor uyt, vermits zy die nu en dan, al mede Franco, van den inlander bekomen, alzo 'er ook hier en daar Nooten-boomen op Amboina zyn.

Hy heeft ook schapen, gansen, endvogels, hoenderen, en duiven, in overvloed, dog voor zyn geld, hoewel 't zelve mede niet veel van voeder kost, alzo de stof van de ryst, en padi, voor hem is, immers zoo verre als hem voor 't laxeeren is toegestaan.

Ook heeft hy verscheide Paarden op stal, met kostelyke Engelse en met Fransche Zadels, en van heerlyke tuigen voorzien, waar onder zomtyds eenige van louter zilver zyn; met welke paarden men by heele gezelschappen van Heeren en Juffers, die daar nu en dan van Amboina komen, met 't aanbreeken van den dag, na 't een of ander dorp uytgaat, en niet, dan na groot vermaak in 't bosch genooten te hebben, tegen de avond in de schoone maneschyn naar huis keert.

Dus ziet men dat dit Opperhoofd hier een Princen leven heeft, dat hem met veel meer rust, dan meenig Vorst, gebeurt; alzo de meeste last van zyn Comptoir op zynen Assistent, en op den Sergeant aankomt, voor al zoo die na zyn genoegen zyn; zo niet, verzoekt hy andren in de plaats; waar voor zy zo veel in hen is zorg dragen, om dat dit Comptoir hen veel voordeelen, voornamelyk als 't Opperhoofd hun gunstig is, geven kan.

Hila's Manschap.

In de latere zielbeschryvingen heeft Hila, met zyn Campons uitgeleevert, 541 zielen, 145 weerbare mannen, en 64 Dati 's.

Mossappal.

Het dorp Mossappal, dat nu mede onder Hila gerekent word, lag eertyds een half myl van strand, agter den hoek van Mamoa, op een heuvel, dog een myl beoosten Hila; maar nu leggen de Campons, Latim, Olon, en Sopele, met het dorpje Mossappal dicht bezuiden de Vesting by malkanderen, over welke 't geslagt van Intsje Tay, als voogd van den jongen Tepil, lang 't gezag gehad heeft, tot dat het zig daar meer en meer in gedrongen heeft; dat eindelyk nog tot andere van zyn nazaten, gelyk wy zien zullen, overgegaan is.

Moessappal is sterk 136 zielen, waar onder men 55 weerbaare mannen, en 29 Dati 's, telt.

De Hitoeesen, een trots volk, en alom Mooren, uitgenomen een dorp.

Is 'er een bars en wederspannig volk op die gansche kust, zoo zyn 't die van Hila en Hitoelama, waar van wy onder de zaken van Amboina verscheide voorbeelden zullen ontmoeten. Ook waren zy te trots, om zelf bomen aan te planten, waar om zy (dit voor schande houdende,) niet veel Nagelen van zich zelven, maar 'er daarom echter geen gebrek hadden, alzoo zy die, ryp zynde van andre wisten op te kopen, en verkogtenze dan aan andre; houdende de kleene dorpen voor hunnne boeren en slaven.

Zy werden tot 't planten van Nagel-bomen gedwongen.

Men heeft egter, na 't afschaften van de oude Land-Regeering der vier Hoofden van de kust Hitoe, hier ontrent verandering gemaakt, en hen gedwongen, dat ider huisgezin 80 Nagel-boomkens moest planten, dat egter (gelyk ook 't afschaften van die Regering) niet zonder groote moeite, gelyk elders blyken zal, geschiet is.

Hier omstreeks zyn het al Mooren, of Mohhammedanen, uitgenomen dat men een kleen Christen-dorp ontrent de Vesting heeft.

Aftekening van de nieuwe tempel van Hila.

Als een van de fraje gebouwen der Mooren op de kust, daar veel van hunne Tempels zyn, munt de nieuwe Tempel van Hila boven alle andren uit. Wy vertoonen dien in de Plaat, No. XXVII. van buiten; van binnen valt 'er niets te zien, dan de matten, waar op zy nederzitten, en een kleen huisken met linnen bekleet, waar in de Priester is. Het gebouw is zeer net, en 't zou veel hoger opgetrokken zyn, indien men dat uit

uit vreze voor de aardbevingen niet gelaten had. De tralien, en andre zieraden 'er nevens, gelyk ook de neuten, daar de bollen op rusten, zyn appel-bloezem, de deuren en bollen zyn geelagtig, de pilasters der Tempel-deuren, benevens de kleene, die beneden langs den trap lopen, waar mede men na den Tempel opgaat, gelyk ook al de pilasterkens tusschen het trali-werk, zyn zee-groen geverwt, 't geen ook de kouleur der geslingerde onder- en boven-lysten is, die in 't midden met een effen geele platte lyst onderscheiden zyn.

Men gaat met vier brede trappen op, alwaar men dan twee deuren ziet, die op een rood-geverwde styl sluyten, op de welke, geel van verw zynde, een brede rode kring gemaakt is, die zich met zyn andren zwarten ronden binnenkring, als ook met de swarte geverwde zieraden van snywerk, op de vier hoeken der deuren zeer frai van verre aan het oog vertoonen; behalven dat ook het dak, en de kap des Tempels, ider met zyne zieraden aan de zyden, (die zeegroen, dan root, en dan groen geverwt zyn,) zeer het oog van den beschouwer verlustigen; en voor al vertonen zig de drie bollen boven op de hoogste kap des Tempels zeer frai, waar van de middelste peer gezegt werd van zuiver zilver, en de twee andre van gout te zyn, doch ik gelove dat het eene maar verzilvert, en 't ander vergult hout wezen zal, dat al genoeg is, om in de oogen der mindere Mooren te blinken; hoewel *Hassan Soeleiman*, eerst een van de fynste en vermogenste Priesters op deze kust geweest, daar na Orangkaja van Hila, met de naam van Orangkaja *Boelan* geworden, die ontwerper en besteller van den bouw dezes tempels geweest is, fyn genoeg was, om 'er van den onnozelen inlander gout en zilver voor te ontfangen, aangezien grooten en kleenen hem als een Godheit (zelf toen hy nog maar Priester was) voor al na dat hy van Batavia met zulk een pragtige statie gekomen was, aanbaden: want al wat hy deed was goet, en al wat uit zyn handen quam was heilig.

Het Oeli Saylessi. Na dat wy dit Oeli Helawan, (dat zy ook wel 't onvervalschte noemen) en de dorpen, daar onder staande, dus verre beschreven hebben, zo gaan wy tot het Oeli Selessi, of Saylessi over. Het legt in 't Noorden, en in 't Noord-Oosten van Hitoe Lama, en bestaat uit de dorpen Latoe (anders eigentlyk Mamalo) Poloet, Hausihol, Lojen, en Lien, dat 'er nu van afgescheiden is.

Mamalo. Latoe of Mamalo, een groot dorp, lag eertyts wel anderhalf myl landwaart in op 't gebergte, of zekeren vasten heuvel, Jaloeli genaamt, niet verre van de groote rivier Way Ela, of Solopay, dog nu legt het aan strand, ontrent anderhalf myl benoord-oosten Hitoe Lama, tusschen het welke en dit dorp, men de voornoemde rivier Way Ela een half myl ten Noord-Oosten Hitoe Lama, en dan nog twee kleene waterkens heeft. Het legt met de drie andere dorpkens van dit gespanschap aan 't zant-strand Lebelissa; aan een riviertje Way Oeme, dat is, de rivier des lands genaamt, en een weinig beneden Way Ela. Het bestaat uit drie Campons, zamen sterk 271 zielen, 84 weerbare mannen, en 28 Dati's, staande onder een koning, gemenelyk *Latoepoloenoeno* genaamt. Op dit Mamalo vallen benevens de Nagelen ook zo schoone Nooten-musschaat-bomen, als in Banda, gelyk mede op Lebelehoe. Rivieren. Nooten-bomen.

Poloet. Het dorp Poloet of Poroet, het twede van dit Oeli, lag een half myl Noord-Oostelyker, dan Mamalo in 't eerst lag, dog legt nu mede beneden aan strand by die van Mamalo. Zy staan onder een Hooft, dat *Latoewiloeloe* genaamt werd. Men zegt, dat zy van Porto af komstig, en herwaarts gevlugt zyn, om de wreedheit van den koning van Porto, op Honimoa, te ontwyken. Zy zyn sterk 120 zielen, 62 weerbare mannen, en 15 Dati's.

Lojen. Lojen, het derde dorp, legt niet verre van Poloet, na 't Noorden of Noord-Oosten, dog 't rivierken Way Oeme legt'er tusschen beide, hebbende (gelyk ook Poloet plagt te hebben) een moejelyken opgang, zynde in de oorlogen van Kakiali een vastigheit van hun geweest. Nu legt 't mede aan strand en is sterk 140 zielen, 47 weerbare mannen, en 19 Dati's, onder haren Orangkaja.

Hausihol. Hausihol, 't vierde dorp van dit gespanschap, lag nader aan strand, langs een laag dog zeer scherp gebergte, dat al mede een zeer steilen opgang, en ook tot een Vesting der Hitoeësen gedient had, en was een halve myl benoorden Mamalo zodanig, dat het op 't strand Zaylapi uitquam, gelegen. Het had drie grote Campons, die met hare huizen tot aan den berg Capaha zig uitstrekten. Zy zyn onder hunne Orangkaja nu 422 zielen, 123 weerbare mannen, en 50 Dati's sterk.

Berg Capaha. Ontrent een halve myl na 't Noord-Oosten dicht aan strand, heeft men den steilen berg Capaha, waar op zig de weerspannigen in 't jaar 1643 onder den Orangkaja *Toeloecabesi* zeer versterkten, en dagten dat die post onwinbaar was, ten ware de Hollanders vliegen konden, wat daar van gevallen zy, en of die plaats zonder vleugels te veroveren was, zullen

wy op zyn plaats zien. Dit is geen dorp, maar een woest gebergte, dat anderhalf myl in 't ront niet bewoont, en in de tyt van den *Heer Philip Lucaszen* aan *Tabalile*, *Toeban Besi's* derde zoon, en vader van den voornoemden *Toeloecabesi*, maar tot een woonplaats gegeven was, zonder eenige schynbare gedagten, dat men daar in de later tyd met de zoon van die man zoo veel spels hebben zou.

't Gebergte Tanita. Tusschen Capaha en Way, of pas achter Capaha, heeft men het gebergte Tanita, zynde 't hoogste van 't gansche eiland, en ontoegankelyk, ja zelf de bomen zyn met een zeer dik mosch (even als de bomen in 't bosch na 't groot binnen-meir op Boero) zodanig bewasschen, en dit gebergte ook altyt zoo kout en dyzig, dat de menschen schrikken om 'er na toe te gaan, weshalven daar niemant in tyden van vrede komt, maar by oorlog, of wanneer men op de weg-lopers uittrekt, dan zyn 'er wel menschen na toe en boven op geweest, en dat zig ook weglopers jaren lang daar verschuilen, is zeker. Altoos ik heb 'er een gezien, die van daar afgebragt wierd, zeggende, dat hy daar wel drie jaren zich verborgen gehouden had; hy zag 'er zeer wilt en woest uit, ik zag noit ook zoo swaren hair op 't hoofd van een mensch; want behalven een zeer swaren bosch, hem verre over de billen hangende, waren 'er nog agt of tien zeer dikke strengen, als tuiten gebreid, die hem mede zeer laag van 't hoofd hingen.

Daar veel weglopers zig verbergen.

Swaar hooft-hair van een der zelve.

Hoe 't op dit gebergte is. Boven op dit gebergte is het volgens de berigten der gener, die 'er geweest hebben, zoo kout, dat 'er geen levent gedierte ontmoet werd, dan eenige swarte hagedissen, die zich in een mosch, dat zoo dik als een man in zyn midden is, verschuilen. Ja zelf kan men 'er geen vuur aanhouden, om dat het mosch en 't geboomte te vogtig is, tot zo verre, dat men het water daar uit drukken kan.

Sware Hars-boomen. Wat lager is het warmer, en daar heeft men Damar-of Hars-bomen, die overvloet van hars uitleveren.

't Strand Tommol, en Indigo daar geplant. Ontrent een myl ten Noord-Oosten van Mamalo heeft men een vlak stuk lands aan strand, Tommol of Toemol genaamt, dat in de later tyd, onder de *Heer vander Stel*, tot aanplanting van Indigo gedient heeft; ook heeft men tusschen dit en Mamalo, twee kleene rivierkens.

Lien. Een groot half uur beoosten dit stuk lands legt het dorp Lien, dat tot den oorlog van Capaha mede tot dit Oeli behoorde, dog is toen daar van afgescheiden, alzo 't onze zyde koos, en zig by die van Way voegde, waarom het naderhant, by de *Heer de Vlamings* tyd, ook op zig zelven gelaten, en tot nog gebleven is.

Eertyds lag het in 't gebergte met zyn drie Campons wel anderhalve myl van strand; dog nu legt het aan strand in een bogt op de Noord-Oost-hoek. Het staat onder een Orangkaja, en is 1129 zielen, onder welke 345, weerbare mannen en 125 Dati 's. Men komt van Toemol in een vierendeel myl op Hoehoe, dat nog een myl van Lian lag. En nog een quart myl van Toemol heeft men Way Mata, en nog een weinig scheppens verder komt men by de voet van Capaha.

Tot hier toe strekt zig 't gezag van 't Opperhoofd van Hitoe uit; dog om 't gemak wegen die van Lien hunne Nagelen (zo my voorstaat op hun verzoek, om dat Hila zo ver van hen af is) op Haroeko, dat al eenigzins een vette veder uit de staart van dit Hitoeëes Opperhooft, en voor 't Hooft van het Eiland Oma, zeer voordeelig is; dog zy staan anders voor 't verdre onder 't Hooft van Hitoe. Grens-paal van 't gebied des Opperhoofts van de kust Hitoe.

Het volk van Mamalo, en die verder onder dit Oeli behoren, vallen vry wat lui, ja onwillig zelfs tot die diensten, die zy verpligt zyn te doen, en stout in 't ondernemen van zaken, waar toe zy geenzins bevoegt waren, waar van zy preuven aan haar eigen volk, zelf nog onder de oude regeering der vier hoofden, gegeven hebben. Zy waren in oude tyden Oelisiva's, dog zyn door zeker geschil, 't geen zy met die van Leytimor kregen, toen zy nog by Hoetoemoeri woonden, Oelilima's geworden, verschillende in hun nieuwejaar en feesten van de andre Hitoeësche Mooren. Mamalo's volk.

Het derde Oeli, Sawani genaamt, bestont uit de dorpen Wackal, Eli, Senalo, Pelissa, en Hoekonaloe; dog die laatste, Christen geworden zynde, zyn van hen afgezondert, en in den inham van Amboina aan de drie huizen geplaatst. Het Oeli Sawani. Hoekonaloe Christen geworden.

Wackal, een kleen dorpken, dog egter 't Hooft van 't Oeli, legt een half myltje bewesten Hitoe Lama, aan een riffig strand, waar ontrent men veel Calappus-boomen heeft. Het staat onder een Orangkaja, die 't gezag voert over 304 zielen, 93 weerbare mannen, en 46 Dati 's. Wackal.

Hier zullen wy op zyn tyd eenen *Orangkaja Tamalessi* vinden, die met *Kakiali* heeft moeten in de keten gaan, om dat hy zig ontrent ons allenthalven ongetrouw betoont had, hebbende zig ook laten gebruiken, om de Macassaren tegen ons in 't jaar 1641 om hulp te verzoeken. Orangkaja Tamalessi in de keten.

Pelissa, wel eer boven in 't gebergte gelegen, was maar een kleen dorpje, nu meest uitgestorven, en waar van 't overige volk nu in Wackal woont, daar het agter Eli plagt te leggen; hier valt veel fyne Pelissa.

fyne bruine, geele, en swarte oker.

Eli. Eli lag wel eer ook in 't gebergte agter Hila; dog nu digt beoosten Hila, sterk zynde 94 zielen, 32 weerbare mannen, en 18 Dati's.

Senalo. Senalo, het sterkste dorp van dit Oeli, lag eertyds een groote myl beoosten Hila, en wel een myl in 't gebergte, boven de rivier Wakkahoeli, op een zeer steilen en scherpen heuvel; dog nu leggen zy ontrent de Vesting van Hila, sterk 116 zielen, 45 weerbare mannen, en 28 Dati's.

Het Oeli Hatoenoeko. Nu gaan wy van dit tot het Oeli Hatoenoeko over, 't geen uit de Moorsche dorpen, Kaytetto, Nokohali, Thealaä, Essen, en Wawani, bestaat.

Kaytetto. Kaytetto, het Hooft van dit Oeli, is een dorp, dat eertyds een grote myl bewesten Hila, aan den opgang van een gebergte lag, 't geen aan den berg Wawani vast is, op een plaats, die niet moejelyk om op te gaan, dog wel een myl van strand af was, aan welk strand zig twee of drie rivieren by een ontlasten, niet verre van Hatoe Noekoe, dat in 't Westen lag, en een hoge swarte rotzige hoek was, alwaar ook tusschen de kloven der klippen een rivier in zee afstroomt. Ontrent dit strand, Pasir Poeteh, of wit zant, genaamt, plagten in 't laatste van de tyden der Portugeesen de meeste dorpen van Hitoe, immers de voornaamste der zelve, by een te leggen, waarby die van *Noessaniwel*, vlugtende voor den vyand, zig voegden.

Rivieren hier. Hier ontrent, daar die rivier van de rots en tusschen de zelve in zee stort, lag wel eer de eerste Hollantsche Vesting, 't kasteel van Verre genaamt.

Eerste Hollandsche Vesting op Hatoenoeko. Naderhant hebben die van Kaytetto zig onder de Vesting van Hila, digt by 't strand, een weinig bewesten de zelve, nevens hunne andre dorpen begeven. Zy zyn sterk 163 zielen, 42 weerbare mannen, en 26 Dati's, staande onder eenen Orangkaja.

Nokohali. Nokohali, het tweede dorp van dit Oeli, lag wel eer ook by Kaytetto in 't gebergte, dog wat meer na 't Oosten, en wel een halve myl van strand, op eenen heuvel, die moejelyk te beklimmen was; dog zy leggen nu by een. Het staat onder een Orangkaja, die over 80 zielen, 27 weerbare mannen, en 17 Dati's, gebied.

Thealaä. Thealaä, het derde dorp, wat Oostelyker dan de twee andere, en zeer digt'er by, hoewel op een anderen heuvel, bezuiden de Vesting Amsterdam, een halve myl landwaard in, dog nevens de vorige dorpen nu digt by Kaytetto gelegen, is 190 zielen sterk, staande onder een Orangkaja, die over 33 weerbare mannen, en over 24 Dati's 't gezag heeft.

Wawani, het vierde dorp van dit Oeli, lag eertyds bewesten Kaytetto, dog hoger op een zeer steilen berg, een deel van den berg Wawani zynde, die na dit dorp zyn naam draagt; wiens top ontoegankelyk, en wel twee mylen van 't strand gelegen is. Tot den zelven strekt zig maar een naeuwe weg, die de Hitoeësen in den oorlog van *Kakiali* tegen ons met veel vastigheden versterkten, en daar hy van 't jaar 1638 tot 1643 zich onthielt, waar uit wy hem egter metter tyd hebben weten te verneste len. Wawani en Essen.

Het is tegenwoordig maar een kleen dorpje, dat met het dorp Essen te zamen maar 100 zielen, 28 weerbare mannen, en 19 Dati's uitgeeft.

Essen lag niet verre van Wawani wat meer na strand toe, dog 't is nu zo goet als uitgestorven.

Ontrent dit dorp valt swavel-aarde, die men 'er graaft, waar van zig *Kakiali* ook tot 't maken van bus-kruit, op den berg van Kapaha, wist te bedienen; dog 't is zeer weinig dat men 'er vint. Swavel-aarde by Essen.

Als men hier een mans diepte delft, is 't als of men kokend, of borlend water vernam, dat met een groot gedruis schynt aan te komen; ook heeft men 't zelve wel ontmoet, waar om men menigmaal gevreest heeft, dat die berg de een of de andere tyd nog eens springen zal.

In 't jaar 1674. by de groote aardbeving, is hy zeer gescheurt, en zyn onderaardsche swavel-kolken zyn ter zyde op twee verscheide plaatsen uytgeborsten, en in zee geloopen, waar door groote stukken lands wegzonken, waarom het begin dezer aardbeving aan dien berg ook toegeschreven is. Gevolgen van swavel-aardbeving.

Agter Thealaä legt nog een sterke rots, door *Kakiali* mede versterkt, en Sipel genaamt. Ook plagt 'er agter Thealaä in 't gebergte, een magtig dorp te zyn, diens Koning het geheel Oeli Kaytetto wegnemen wilde; dog die van Hoenoet, toen ook een vermogent dorp, van hen te hulp geroepen zynde, hebben het volk van dien Koning, *Radja Ulaul*, verslagen, en 't overschot van hen is in de swaare aardbeving met het dorp versonken, dat aan de groote kuyl in 't gebergte nog kan gezien worden. De Rots, Sipel. Radja Ulaul, wel eer hier.

Het vyfde Oeli is dat van Leala, of Ala, zo genaamt, om dat de inwooners in oude tyden die van Alang verslagen hebben. Hier onder behooren de dorpen Ceyt, Hahoetoena, Lebalehoe, Wauselää, en Layn. Het Oeli, Leala.

Ceyt. Ceyt, dat voor desen een half myl van strand, boven de groote rivier Hoe-

Hoeloe, op den rug van een gebergte lag, vertoont zig nu dicht by een wit ſtrand, op, of pas binnen den vlakken hoek Hoeloe, beweſten een ſteene veſting, die daar geboud is. Het is een fraay gelegen dorp, dat 186 zielen, 53 weerbaare mannen, en 34 Dati's, heeft. De Orangkaja van dit dorp is hooft van dat Oeli, en het dorp legt anderhalf myl beweſten Hila. Tuſſchen Ceyt, en Hatoenoekoe, een myl buyten de wal, is een rif, dat ider een niet bekent is.

Steene Veſting.

Hahoetoena, dat eertyds bezuyden Ceyt lag, op een ſteilen en hoogen berg, legt nu aan ſtrand niet verre van Ceyt, pas den hoek om, hoewel dit dorp wegens de ziekte der ingezetenen, al dikwils van plaats verandert is, gelooven-de, dat de zelve betoovert was. Zy zyn 233 zielen, 66 weerbare mannen, en 30 Dati's, onder hun Orangkaja ſterk.

Libalehoe, en Wauſelaä.

Libalehoe, en Wauſelaä, twee dicht by den anderen gelegene dorpen, zag men wel eer op een hoogen en ſteilen berg bezuiden Ceyt, ontrent de rivier Waywau, die 'er tuſſchen beiden loopt, leggen, hoewel ſy nu pas een falconetſchoot van Hahoetoena, ontrent de mond van die rivier, op een hoek land verplaatſt zyn. Het laatſte legt een halve myl van Ceyt, en het eerſte pas half zoo verre van dat dorp, zy zyn te zamen 477 zielen, 139 weerbare mannen, en 72 Dati's onder hun Orangkaja's ſterk.

Nootenboomen hier.

Op dit Libalehoe, of Lebelehoe, plagt de groote markt van dat ganſch Landſchap te zyn, waar toe daar een zeer bequaam en vlak ſtrand was, ook vallen hier ſchoone Nooten.

Verplaatzing van dit volk.

In 't jaar 1667. zyn zy door ordre van den Landvoogt van deze plaats tegen hun dank, dog om redenen van belang, dicht by de Veſting, ontrent de rivier Hoeloe anderhalf myl beweſten Hila gelegt.

Layn.

Het dorp Layn lag wel eer landwaard in, wel een myl van Libalehoe, om de Zuid, en op een hoogen ſcherpen heuvel, die niet wel te genaken was, alzo de inlanders zich met rotangtouwen aflieten. Zy leggen nu al mede aan ſtrand, dicht by Libalehoe, ontrent die zelve hoek, en zyn 178 zielen, 59 weerbare mannen, en 30 Datis, ſtaande onder een Orangkaja, ſterk.

Dit is een zeer ryk Nagel-geweſt, waar by 1665. een kleene ſteene Veſting, zonder naam, met 6 ſtukken, en 20 man, waar over een Sergeant 't gezag heeft, geboud is. Dit Oeli plagt met een Coracora van 4 Gnadjo's, hoezy in 't jaar 1671. in tween verdeeld zyn, te ſcheppen.

Het Oeli van Nau, en Binau.

Het zesde Oeli is dat van Nau, en Binau, onder 't welke Nau, Binau, Henneheloe, Hennelale, en Hennelatoea, of Hellatoea, behooren.

De Veſting Haarlem, op Negri Lima.

Deze alle leggen by een op een uitſtekenden hoek, ontrent twee mylen beweſten Ceyt, agter de Veſting Haarlem, in 't jaar 1655. daar geſticht, die wel wat groter, dan de vorige, dog even eens van bezetting is. Zy worden gemeenlyk Negri Lima genaamt, om dat die vyf dorpen by een leggen, en men heeft tuſſchen Hila, en Negri Lima, elf rivieren, en daar onder verſcheide groote. Pas 'er beweſten is de ſchoone groote rivier, Wahalela, gelyk ook nog een half myltje van daar een kleen ſpruitje is, Way Sia genaamt, en niet ver van Henneheloe gelegen. Het is een heerlyk Geweſt om te jagen.

Veel rivieren.

In vorige tyden was dit Oeli in twee deelen verdeelt, te weten in Nau, en Binau, de twee ſtrandelykſte ſtonden onder een byzonder hooft, en de drie, die meer landewaard in lagen, ſtonden onder een anderen Orangkaja.

Nau.

Nau lag eertyds op een ſteilen heuvel; dog die een gemakkelyken opgang had, aan wiens voet een ſterke rivier was. Zy zyn nu met haar drie Soa's, 318 zielen, 92 weerbaare mannen, en 34 Dati's, ſterk. Dit is ook een zeer ryk Nagel-geweſt.

In 't jaar 1602. hadden de Hitoeëſen zig hier tegen de Portugeeſen verſterkt, dog wierden door *Furtado* in April 'er van daan geſlagen.

Binau.

Binau legt niet verre van daar, meer landwaard in, en ook hooger; dog de top van dezen berg is kleender, en zo zigtbaar van buiten niet, als de vorige. Jarricus maakt 'er Benauw van, dat is, de zoon van Nau, als of het Hebreeuſch was; maar die goede man wiſt immers wel, dat de Hitoeëſen geen Hebreeuſch verſtonden, hoe kon 't hem dan in gedagten komen, dit zoo wonderlyk verre gezogt, en zoo buiten den haak te vertaalen, behalven dat hy dit woort ook anders, dan de naam van dit dorp is, dat is Benauw, in de plaats van Binauw, uytſprak; dog wy vergeven hem dat geerne, om dat hy ons veel andere dingen, die beter op beenen ſtaan, aan de hand geeft.

Dit dorp is onder zyn Orangkaja ſterk, 131 zielen, 46 weerbare mannen, en 25 Datis, ook maken zy drie Soa's uyt.

Henneheloe.

Henneheloe is de naaſte berg agter de Veſting, op de rivier na 't Zuiden toe, een halve myl van ſtrand af, hebbende een moejelyken opgang wegens zyne hoogte. Boven is hy vlak, en vol vrugtboomen, zynde in *Furtado's* tyden

den de vlugtberg van die van Affaloelo en Larike geweeſt. Het is nu 246 zielen, 57 weerbare mannen, en 33 Dati's, onder zynen Orangkaja ſterk. Men heeft hier een rivier, ontrent ½ myl van Oriën gelegen, Way Kayſoeri genaamt.

Hennelale. Hennelale, het vierde dorp van dit Oeli, eertyds op den berg Kayſoeli, landwaard in van Henneheloe, gelegen, is nu ſterk 250 zielen, 84 weerbare mannen, en 29 Datis, ſtaande mede onder een Orangkaja.

Hennelatoea. Hennelatoea, of Hellatoea, ook wel maar Latoea genaamt, lag wel twee mylen van ſtrand, en allerdiepſt landwaard in, ook op een berg. Het ſtond onder een Orangkaja, die over 244 zielen, 68 weerbaare mannen, en 23 Dati's gebood.

Deſe drie laatſte dorpen waren in Kakiali's tyd de ſterkſte ſteunſelen van zynen vervallen ſtaat, om dat ze op een zeer ſteil gebergte lagen, en deszelfs ingezetenen zeer wel van ſchietgeweer voorzien waren. Het is ook een zeer Ryk Nagel-geweſt, waar op zy zeer trots en ſtout waren. Zy maken te zamen een Coracora van vier Gnadj'os uyt.

Het Oeli Solematta. Het zevende Oeli, Solematta genaamt, is een zeer onvolmaakte gemeenſchap, alzo die altyd maar twee dorpen onder zig gehad heeft, te weten, Tolehoe en Tiel, want het dorp Tengah Tengah, wierd maar voor een deel van Tiel gehouden; hoewel het nu drie dorpen zyn.

Tolehoe, en Manſchap. Tolehoe, voor dezen op een ſteylen heuvel, benoorden Tiel gelegen, is nog niet lang geleden aan ſtrand verplaatſt, leggende op den Zuid-Ooſt-hoek van de kuſt Hitoe, onder eenen Pati *Ibrahim*, die over 520 zielen, 132 weerbare mannen, en 49 Dati's het opperbevel voert. Het legt een myl rydens van Soeli. Dit dorp beſtaat uit vier Soa's. Dit is mede een ſchoon vlak land, en daar men een uitnemende goede Jacht op herten heeft, die 'er overvloedig vallen. Men heeft tuſſchen Tolehoe, en Way, vyf rivieren, en twee drooge waters.

Schoone Herten-jacht, en Rivieren hier.

Tiel, en deszelfs Manſchap. Tiel, dat aan den Ooſtelykſten kant van Amboina, tuſſchen Soeli, en Way, aan een zandſtrand legt, is een kleen dorp, dat uyt vier dorpen, Helau, Osſil, Moal, en Wayl, plagt te beſtaan, dog alzo zy daar alle niet konden woonen, zyn de twee laatſte na die plaats gegaan, daar nu het dorpje Tengah Tengah legt, zo dat nu Tiel maar uyt de twee eerſte Campons beſtaat. Het legt pas binnen een klippigen hoek, aan de Weſt-zyde des zelfs. Het is onder zynen Orangkaja, Liloebeſi, 408 zielen, 103 weerbare mannen, en 44 Dati's ſterk. En zyn eenige van dit dorp Tiel Chriſten geworden.

Chriſtenen hier.

Tengah Tengah. Die van Tengah Tengah woonen nu mede aan ſtrand, een myl van Tiel, op dien zelven hoek, dog meer na 't Noorden, en na buyten, onder twee Orangkaja's, zynde nu ſterk 274 zielen, 76 weerbaare mannen, en 63 Dati's.

Hoek van Tiel, zeer gevaarlyk. Tuſſchen Tiel, en Tengah Tengah, is een vlakke dog klippige en ſcherpe hoek, die zeer gevaarlyk is om den zelven voorby te ſcheppen, alzoo daar een ſterke ſtroom voorbyſchiet, die veel kleene vaartuygen 't onderſte boven helpt.

Heet water. Tuſſchen Tengah Tengah, en Tolehoe, daar de hoek weer indraait na binnen, leggen in Zee eenige groote klippen, Hatoeboe, dat is Kaymansſteenen, genaamt, om dat zy daar wel na gelyken, en op welke men ook heet water vind.

Waar die van Tengah Tengah de Nagelen wegen. Hier vallen in dit Oeli wel veel Nagelen; dog deze ſchoon op de Kuſt van Hitoe gelegen, wegen de zelve al mede op Haroeko; dog ſtaan verder onder den Rechtsban van het Kaſteel.

Ook zeggen die van dit Oeli, dat zy oorſpronkelyke Javaanen, en dat zy met Perdan Moelay van daar aan dezen hoek zyn komen aandryven, alwaar ook eenig volk aan lant gezet is. Zy voeren te zamen ook een Coracora van drie Gnadjo's.

Al de Manſchap der kuſt van Hitoe by een getrokken. Dit was het, dat wy van de kuſt Hitoe, voor zoo verre het geweſt onder dit Opperhoofts ſtaat, of wel de dorpen van ouds daar toe, en tot de zeven Oeli's behoorende, te berichten hadden; aangezien Oeriën, (dat nu in 't Weſten naaſt Negri Lima legt) onder 't Hoofd van Larike, en de verdre plaatſen in 't Ooſten onder het Kaſteel behoorden; waar by wy dit nog te voegen hebben, dat alle de ingezetenen der zelve 7974 zielen, 2288 weerbare mannen, en 1025 Datis uitmaken, hoewel 'er maar 6772 zielen, 1977 weerbare mannen, en 867 Dati's, eigentlyk onder 't Opperhoofd van Hitoe ſtaan, en is dit geheel land meeſt een van de ſchoonſte Nagelgeweſten, die de Compagnie in Amboina heeft.

HET

TWEEDE HOOFDSTUK.

HEt *Nagel-Comptoir* Larike, *met de Dorpen 'er onder behoorende.* Oeriën. *Een* Corporaal *hier* hoofd. Rivieren, Affaloelo, *en* Batoe Loebang. *En schoone weg op 't Gebergte. Oude Saaken van* Affaloelo. Noeffa Telo, *en de* Vesting Vlissingen. *Verder bericht van* Batoe Loebang. *Het* Suyker-broodje. Larike, *en de Rivier* Way Ila. *De Schryver in levens gevaar door* Kijay Maas *gered.* Manschap *van* Larike. *De* vesting Rotterdam *in Prent verbeeld. 't* Opperhooft, *des zelfs* Gezag, Voordeelen, *en* Werk. *Bespottelyk geval van zeker Gebed-doender. Verder* voorrecht *van dit* Opperhoofd. Wackasihoe, *en des zelfs* Manschap. *Bewys van hun* Onnooselheid. *Sware klip in Zee, voor dit Dorp. De* Tapi-Baey. *De* Manschap, *onder Larike staande, by een getrokken.* Way. Way Salika. *Dit Volk beschreven. Schoone* Herten-jacht. *Seldsaam geval over 't* Herten-vleesch, *tusschen den Heer* de Haas, *en den Corporaal* Jan van Hoorn. *De Pagar* Amisfoort. Warm water, *en wat hier verder valt. Zeer* hoog Gebergte. Soeli, *en schoone Rivier, benevens hare* Manschap. *Des zelfs ingezetenen* Christenen. *Schoone weg tusschen dit Dorp, en* Tolehoe, *en heerlyke* Herten-jacht, *veel* Cajoe-Poeteh-boomen, *en* Seree. *Verscheide* Rivieren. Baguala, *een Christendorp.* Visschery *hier. Weg na* Hoetoemoeri, *by de Rivier* Toysapi. *Volk van* Oud Hoetoemoeri. *De* vesting Middelburg *afgeteekent. Een* Gracht *hier door last van de Heer* Padbrugge *gegraven. Schoone* Jacht, *en waar toe den* Sergeant *verplicht is. Vermaak hier de Scheepsvrienden aangedaan. Hoe verre* Baguwala *van 't* Casteel *is.* Rivieren *hier.* Hative Kitsjil, *een plaats van vermaak. Heerlyk gezicht van den* Roodenberg. *Dese weg door de* Schryver *eens in een uur afgereden.* Hoekonaloe. Rivieren *hier.* De *Laha. Schoone* Herten-jacht. Rivieren *hier.* Hatoe, *een* Christen-*dorp, onder* Noeffanivel *staande.* Liliboy, *slegte* Christenen. Rivieren *hier.* Alang, *en 't Wagthuis.* Namacoli. Manschap *van dit* Christendorp. *De* Alangers, *van* Aal *afkomstig. Verdere beschryving deser plaats. 't Getal der* Manschap *by een getrokken.*

Het Nagel-Comptoir LARIKE.

Het Nagel-Comptoir Larike. NA dat wy het deel van de kust Hitoe, onder het Opperhooft van dien naam staande, beschreven hebben, gaan wy nu over tot nog eenige dorpen, die mede op het Westdeel van dit land, of op groot Amboina, dog onder een byzonder Opperhooft leggen, en noit onder de vier Hoofden van Hitoe gestaan, hoewel zy wel in een zeer goet verstand met hun geleeft hebben.

Met de dorpen, 'er onder behoorende. Zy zyn Oeriën, Affaloelo, Larike, Wakkasihoe, en Tapi, genaamt, en de party der Oelisiva's toegedaan. Ook plagten die van Alang, en Liliboy tot dit Oeli, dat een gespanschap van negen dorpen was, te behooren, in een tyd dat Wackasihoe nog uyt drie dorpen bestond, en dat die twee dorpen van 't zelve afhingen, of onder dien Orangkaja van Wakkasihoe nog stonden, dog naderhand kregen zy geschil met malkandren, en Alang, en Liliboy, wierden ook Christenen, waar door zy van den andren gescheiden zyn, hun rekening sluitende met een onder hen gemeene goude slang, die zy zo verdeelden, dat Oeriën, en Affaloelo 't eene, Alang en Liliboy 't ander hoofd, en Larike het middelste van die slang, vermits het in 't midden lag, voor zich behield.

Het dorp Oeriën lag naast aan Negri Lima, of de 5 dorpen, die by een lagen, en die de laatste waren, die 't gebied van 't Opperhooft van Hitoe bepaalden. Het legt aan strand, ontrent een kleene myl beweften dit Negri Lima, in een kleen bogtje, niet verre van een fraey riviertje, Way Sia genaamt, dat nog wat westelyker legt; dog aan de andre zyde van Oeriën, na Negri Lima toe, legt de groote rivier, Way Ama, of 't vader water, en een en een quart myl van Oeriën na Negri Lima, of Henneheloe, toe, heeft men de rivier Wakoliloe, de sipat, of scheidspaal tusschen die van Oeriën, en Negri Lima. Het dorp plagt in oude tyden al mede op 't gebergte, egter niet verre van strand, een kleene myl bezuiden Negri Lima geplaatst te zyn. Het is een kleen dorp, dog 't legt zeer vermakelyk aan de Zee. Daar legt gemeenelyk maar een Hollander, die onder Larike staat. Het is sterk 527 zielen, 133 weerbare mannen, en 54 Dati's; en 't heeft zeven Soa's. *Oeriën.*

Men plagt hier een houte sterkte met twee punten te hebben, waar op twee stukken geschut, onder een Sergeant, *Een Corporaal hier Hoofd.*

en

en 14 Soldaaten lagen; dog dit alles is ingetrokken. De weg tusschen Oeriën, en Negri Lima, is slecht, meest langs strand over de steenen, en men ontmoet tusschen beide drie rivieren, dicht by Oeriën.

Rivieren.

Assaloelo.

Naast hier aan legt het dorp Assaloelo, mede aan strand, een quart myltje meer na de West-hoek, die de baay van de Lay, of Ley, maakt. Men ontmoet, eer men hier komt, vyf rivieren, twee groote dicht by Assaloelo, een gemeene in 't midden, en twee fraije dicht by Oeriën. Een van deze, pas voorby Assaloelo, is Way Soela, en een andre redelyk groot, en een half uur van 't dorp af, is Way Peca genaamt. Het legt in een fraeje bogt, is een schoon vermakelyk dorp, en heeft een schoonen Tempel, zynde mede (gelyk al de dorpen hier om streeks) zeer Nagelryk, ook heeft men de schoonste weg van de wereld boven op 't gebergte, in des zelfs bosch, onder de Nagel-boomen, om zich na Oerien, of wel na Larike, te laten dragen, of om 'er te paard onder te ryden, zynde overal glad, en vlak, uitgenomen dat men eene steilte boven Batoe Loebang (of een holle klip, die beneeden aan zee is) van een vervaarlyke hoogte na beneden daalen moet, 't geen egter met trappen zeer gemakkelyk is gemaakt, hoewel het, als men na beneden ziet, schrikkelyk voor 't oog is.

Batoe Loebang, en schoone weg op't gebergte.

Dit Assaloelo, dat het oude en rechte Noessa Telo der Portugeesen was, of dat zy Rucutellum in hare schriften noemen (gelyk wy het zo by Maffeius en Jarricus vinden) is de plaats, daar zy allereerst in 't jaar 1515. aanquamen, gelyk wy elders breeder zullen zien. Ook zyn het die van Assaloelo, die de Hollanders in Warwyks Vloot den weg na Hitoe wesen. Het is onder zynen Orangkaja sterk 500 zielen, 175 weerbaare mannen, en 68 Dati's. Het volk is trots en zeer ongestadig, gelyk ook die van Oeriën, die altyd in hun raad- en aanslagen tegen malkanderen waren.

Oude zaaken van Assaloelo.

Zeer dicht daar by leggen drie kleene eilandekens, by den inlander Noessa Telo, dat is in't Amboinees, de drie eilanden, dog by ons de drie gebroeders, en ook wel, met een verdraejing, den Noordsen Tel, by 't gemeene volk genaamt.

Dit is het eigentlyk Noessa Telo, dat de Portugeesen, ter gelegenheid van hun komst op Assaloelo, van den inlander dikwils hebben horen noemen, meinende, dat dit de naam van Assaloelo zelf was: Een groote misslag van hen, behalven dat zy 'er nog een misselyken dray aan geven.

Noessa Telo, en de Vesting Vlissingen.

Deze drie kleene eilandekens leggen af en aan de dorpen van Oeriën, en Assaloelo. Het naaste en kleenste legt geen twee snaphaan-schooten van 't laatste dorp; dog 't grootste en Westelykste legt 'er ontrent een goede myl af. Op dit laatste legt een driekante steene Vesting, Vlissingen genaamt, waar op een Corporaal met agt soldaten legt, dienende ten deele om de visschers tegen de Papoewa's, die daar wel quamen moeskoppen, te dekken, te deelen om in zee een oog in 't zeil op sluikers, en op de komende schepen, te houden, waar van zy bericht op Larike, waar onder zy staan, gehouden zyn te geven.

Op geen dezer eilanden heeft men versch water. Op de twee andre woonen geen menschen; dog men wil dat zy Oeriën en Assaloelo genaamt waren, en dat zy hare naamen aan die twee dorpen gegeven hebben.

Wat nader na Larike toe, ontrent een halve myl den Oost-hoek by de drie gebroeders om zynde, en ontrent een uurtje van Larike, heeft men een vlakke bogt, of baey, de Ley genaamt, daar ook twee kleene riviertjens in uitwateren. Een weinig verder als de Ley heeft men Way Masime, zynde de scheidspaal tusschen die van Larike, en Assaloelo; en in de Ley zelf een riviertje Way Timole, dat is, de Oost-rivier, genaamt. Hier hebben die van Larike hun meeste Nagelen, en Thuinen. Zy behoorde van ouds die van Assaloelo toe, en 't heeft ook wel tot een ankerplaats der schepen, die ontrent Larike het niet houden konden, gedient.

De voornoemde onderaardsche en aan zee uytkomende spelonk, Batoe Loebang genaamt, waar in de zee by onweder wel eens bulderen kan, en waar boven die vervaarlyke hoogte met trappen is, legt aan de Noord-zyde van deze bogt; dog, hoe schrikkelyk zy te beklimmen is, dient echter de holle klip ook wel tot een schuilplaats voor de Visschers, om te vernagten, alzo de kant agter na 't gebergte toe vry groot van opening is, zig vertoonende als een groot gebouw, 't geen overal met steile en groote klippen bezet is. Agter dit hol is 'er onder den berg nog diergelyk een spelonk, die veel grooter is, en waar in zig wel 100 man verbergen kan.

Verder bericht van Batoe Loebang.

Op de Zuid-hoek van deze bogt heeft men ook een langwerpige pyramidale klip, Taä, ook wel het Zuiker-brootje na zyne gedaante genaamt, daar 't vol klippen is, tusschen welke de zee vervaarlyk

Het Zuikerbroodje.

vaarlyk inbruist, en waar ontrent of wel tusschen de Ley, en 't zelve, in den omtrek van een quart myls (waar ontrent men ook de rivier Way Sala Latoe, dat is de rivier der lange steenen, heeft) veel rood koraal valt. In 't midden van die baey is ook een Gabba Gabba huis, of opgeslagen loots, waar onder men zyn rust nemen kan op banken van gespleten bamboesen gemaakt, van welke stoffe ook de tafel is, daar men aanzit, zynde vast en hegt werk, 't geen op den weg een groot gemak geeft. Tusschen 't Zuikerbrootje en Larike legt de rivier Way Sakete, dat is, 't volle water, zynde redelyk groot; en een quart myl verder, als het Zuikerbroodje, heeft men het dorp Larike, ontrent midden op de Zuid-West-hoek van de kust Hitoe, of van groot Amboina, aan de rivier Ila of Way Lela, dat is de groote rivier. Het legt twee mylen dragens, dog anders een en een halve myl van Asfaloelo af. By sware afwatering kan dese rivier, die vol klippen en steenen legt groot spel maken, en by onweder, daar een water voor staan hemels-hoog, 't geen menig vaartuig kost. De Heer *Cojet*, hier eens zynde, zag, terwyl hy ontbeet, dat zyn groote Orembaey (waar op 60 of 70 scheppers zyn) een slag van de zee kreeg, dat zy na de overzyde stoof, 't geen oorzaak was, dat hy van schrik bestorven tot aan de Ley te voet ging. Ook kan zy wel tot aan de Vesting oplopen.

Larike, en de rivier Way Ila.

Die van Larike plagten in oude tyden, mede op een gebergte, ontrent het Zuikerbroodje zich te onthouden, dog zyn naderhant mede om laag gekomen.

De Schryver in levens gevaar, door Kijay Maas gered.

Het dorp heeft niet veel aanzien, om dat het over al te kort onder 't gebergte legt. Het zyn mede Mooren, staande nu onder een Orangkaja, hoewel zy in oude tyden een koning hadden, die met al zyn volk meest uitgestorven is. Hier plagt een Orangkaja te wezen *Kijay Maas*, dat is, *Gouden Heer*, genaamt; maar die dat waarlyk voor my was, alzo hy my eens myn leven gered heeft, wanneer ik een hoog en steil gebergte te voet afdalende (om dat ik my in den draagstoel niet vertrouwde) van boven neder dacht in zee te storten, doordien myn voet, zo als ik op de kant was, uitschoot, en ik dus buiten magt om my te redden, en al aan 't overhellen, of buiten balans geraakt was, het welk hy, die agter my quam, ziende, zo vatte hy my, en haalde my alzo hy een sterk man was, zeer gelukkig te rug, want had ik beneden in zee gevallen, zo zoude ik zekerlyk daar verdronken, of eer het zo verre quam, op de rotzen te bersten gevallen zyn, op een ysselyke plaats, waar op het oog door de hoogte schemerde, en daar de zee zich grys en groen onder een vertoonde. Ik heb dien braven *Kijay Maas*, een Moor, dog een man van zeer goeden inborst, wegens dit geval altyd met een oog van dankbaarheit, als beschermer van myn leven (na den mensche gesproken) aangezien, en God menigmaal voor die genade, toen aan my bewezen, gedankt, en dien man waar ik kon dienst gedaan, dat nogtans een geringe vergelding voor zyne my zo tydig toegebragte hulpe geweest is.

Manschap van Larike.

Het dorp Larike bestaat uit drie Campons, en 't had in oude tyden verscheide Orangkaja's, onder welke 'er ook een was de Orangkaja der vrouwen genaamt wierd, om dat hy haar voorspraak in de Lands-vergadering was. Zy konnen in dit dorp 837 zielen, 200 weerbare mannen, en 92 Dati's uitleveren, scheppende alhier een Coracora. Deze luiden van Larike, gelyk ook die van Wakasihoe, hebben zig in de oorlogen van *Kakiali* zeer getrouw by ons gehouden; hoewel zy zomtyds gedwongen geweest zyn hem te volgen.

Het dorp is ook Nagel-ryk; dog kan noit uit zyn schulden geraken, doordien zy hier wat quistagtig vallen.

De Vesting Rotterdam, in Prent verbeeld.

Ontrent de voornoemde rivier heeft men een steene Vesting van vyftig voeten in 't vierkant, Rotterdam genaamt, waar op een Sergeant met een bezetting van 30 man is; en nevens de zelve de woning van 't Opperhooft, die vry kleen is, om dat 'er voorland ontbreekt. Wy vertoonen die in de plaat, N°. XXVIII. met het Opperhoofts huis, en eenige andre aan de eene, en den Moorschen Tempel, drie verdiepingen hoog, boven op den berg, mitsgaders een sware klip in zee, waar op boomen wasschen, aan de andre zyde, behalven dat men aan weerkanten ook verscheide huizen op 't gebergte, en tusschen beiden ziet staan.

't Opperhooft hier, des zelfs gezag, voordeelen, en werk.

Hier is ook een vast Nagel-Comptoir, over 't welke, met zynen omslag van wegen de E. Maatschappy, een Onderkoopman tot Opperhooft word gestelt, wiens post, en werk by na in een en 't zelve, als dat van 't Opperhooft van Oma, bestaat, hoewel dit laatste Comptoir veel vermakelyker gelegen is. Anders zyn zyne voordeelen mede by na de zelve, en uit de zelve zaken spruitende, gelyk ook zyn inkomen van Compagnies wegen, en al dat wy ontrent Oma's Hoofd zeiden, hier mede by na even eens is. Dog alles is hier wat smaller, en dit het slegtste van de vier buitenComptoiren.

Hy heeft zyn Orembaey, Bosch-schieter, en inlanders die scheppen. Ook heeft hy een kleen thuintje, en een koebeestje drie of vier, die niet veel konnen opbrengen, alzo een koe niet boven een

kan melk daags geeft, hoewel die veel vetter, dan die in Holland, valt. Ook legt hier een Wondheler voor de bezetting; dog een Krankbezoeker kan dit Comptoir niet dragen, die last zou te groot zyn voor de E. Maatschappy, en daarom werd 'er Zondags een Predikatie door een slegt zoldaat, die 'er dubbeld rantzoen voor trekt, voor 't Opperhooft, en de bezetting in de Vesting, uit een Huispostil voorgelezen, gelyk hy ook dagelyks gewoon is 't gebed voor hen 's morgens, en 's avonts te doen; maar zoo men 'er een ordentelyk krankbezoeker toegebruikte, zou men 'er waarschynelyk zulke belachelyke en bespottelyke gevallen niet hebben, als 'er in myn tyd toen sekere *Isaak de Visscher* daar als Opperhooft lag, met een zoldaat, een Deen van geboorte, *Kalvatius* in de wandeling genaamt, voorgevallen is.

Bespottelyk geval van zeker gebed-doener.

Deze zoldaat zou dan voor d'eerste maal op zekere Zondag in de Vesting 't nagebed, na de Predikatie, voor die Gemeinte, zoo als dat agter onze Katechismus gedrukt is, lezen. Men moet nu zich te binnen brengen, dat Larike Mohhammedaans, en dat daar geen andre Christen Overheit, dan 't Opperhooft, is. Ook dat de plaats, voor welke de lessenaar staat, recht voor, en ook zodanig regt agter een groot schiet-gat van de Vesting was, dat die twee, by de minste wint, wat sterk tegen een trokken, het geen ik, om dat het te pas komen zal, voor af zegge.

Alles, het gansch gebed door, ging wel, dog by die woorden, daar men voor den Schout, Borgermeester, en Schepenen bid, gekomen zynde, hakkelde hy zodanig, dat hy 'er byna geheel afraakte, 't geen groote ontstichting aan 't Opperhooft, en reden van stil mompelen en lacchen onder zommige dertle zoldaten gaf.

Het Opperhooft tegen deze onordentelykheit, zo veel mogelyk was, willende zorgen, ontbood, zo ras de dienst geeindigt was *Kalvatius* by zich, vragende hem, hoe hy zo gehakkeld had, en hoe het in zyn gedagten komen kon, in een plaats, daar niet als Mooren woonen, voor de Schout, Borgermeester, en Schepenen te bidden. Hy zeide hier op, Seigneur, het is zo, dat hier Schout Borgermeesteren, nog Schepenen zyn, en dit is ook de reden van myn hakkelen geweest; want, by die woorden komende, en wetende, dat my belast was tot dat gebed, niet toe- nog af te doen, maar de gedrukte gebeden zo te volgen, gelyk op de schepen gewoonlyk gedaan werd, en denkende, dat het hier niet sluiten kon, God te bidden voor Overheden, die men hier niet heeft, zo verzettede dit my, onbewust, wat hier in te doen, zodanig, dat ik 'er by na afraakte, gelyk ik 'er ook vlak afgeraakt zou hebben van ontsteltenis, zo ik niet maar zoo als 'er stont voortgebeden had. Seigneur vervolgde hy, ik verzoek par 'on hier over, alzo ik geen krankbezoeker, en geen man ben, die hier in geoefent is, weshalven ik UE. nader bevel, of zodanig een verandering hier in, als UE. goet vinden zal, verzoeke te mogen hebben. Monsr. *De Visscher* hier mede voldaan zynde, zeide, ik zal 't u op een briefje geven, hoedanig gy voortaan, by die woorden komende, bidden zult. De Zondag 'er aan zou *Kalvatius* dit nagebed weer doen, juist op een tyd, dat het een styve koelte waeide, en dat het vry sterk in die twee schiet-gaten tegen malkanderen trok; waar door zyn briefje, dat hy los in de hand op zyn boek had, het schiet-gat agter hem uitvloog, zonder dat het Opperhooft die zyn hoet voor de oogen had, dit merkte. *Kalvatius* ondertusschen, in de grootste benaaudheit, weer by die vorige woorden gekomen zynde, en niet meer willende hakkelen, alzo hem de geschrevene woorden vergeten waren, ging nu zonder te haperen met de gedrukte woorden maar door, en bad, gelyk te voren, voor Schout, Borgermeester, en Schepenen van deze plaats; waar over nog meerder ontsteltenis by 't Opperhooft, dan te voren, en niet weinig gelach onder de zoldaten, hoewel vry wat stiller, was.

Het Opperhooft, te huis gekomen ontbood hem weer, maakte hem (eer hy eens reden hooren wilde) voor een schoft, een spotter met den Gods-dienst, en voor al wat lelyk was, uit, vragende in veel toorn, wat hem bewogen had weer zo onstigtelyk te bidden, en zyn geschreven bevel en woorden niet te volgen.

Seigneur, zey hy, een sware wint, en trekking van de schietgaten tegen een, is oorzaak hier af tegen myn wil en dank geweest, alzo my 't briefje uit de hant gewaait, en 't gat uitgevlogen is; gelyk ook de Sergeant (uitdrukkelyk geroepen, om hem daar over te doen vastzetten) getuigde gezien te hebben. Dit stilde de toorn van 't Opperhooft alzoo hem dit niet onmogelyk voorquam. Hy belastte hem egter voortaan zyn briefje vast te spellen, en ook wat ter zyden buiten die trekking te gaan staan, gelyk geschiede.

Verder voorrecht van dit Opperhooft.

Het Opperhooft van Larike heeft ook twee oppassers met geweer agter zich als hy uytgaat, en zyn huisvrouw een; en hy heeft alleen van alle de buiten-opperhoofden ook magt, om pas-cedullen aan allen, die van zyn Comptoir na Hatoewe om Sagoe willen, te verleenen.

Ook

Ook legt hier een Affiftent, even eens als op de andre buiten-plaatfen, zynde 't vordre hier, gelyk als elders by de Opperhoofden.

Wackafihoe. Digt by Larike legt het dorp Wackafihoe; dat eertyds uyt vier dorpen beftond, die boven malkanderen ftonden; dog nu is 't maar een fray dorp, dat aan een ongemakkelyk ftrand, vlak in 't Zuid-weften van 't land van Hitoe legt, waar in men komt, zo ras men een kleen heuveltje over is. De inwooners zyn mede Mooren, die ook een frajen tempel aan ftrand hebben.

Tot het zelve plagt het dorp Sehit, dat wel een halve myl van ftrand lag, gelyk ook, een kleene myl van Larike, het dorp Tapi, te behooren, dog deze leggen nu famen by die van Wackahihoe, pas een kanonfchoot van Larike, onder eenen Orangkaja 990 zielen, 304 weerbare mannen, en 44 Dati's, fterk zynde. Ook fcheppen zy te zamen een Coracora van drie Gnadjo's. In oude tyden onthielden zy zich niet alleen op 't gebergte; maar quamen ook zo zelden beneden, dat die van Larike hen 't zeewater voor een dierbaar zop wiften te verkoopen, dat zy in plaats van zout ook gebruikten. Een teeken, dat zy het weinig gezien hadden, en zeer onnoozel waren. Bewys van hun onnozelheid.

Haar oude en jegenwoordige wyze van fcheppen. Zy plagten ook met die van Oeriën, Affaloeloe, Larike, Alang, en Liliboy, een Oeli uyt te maken, dog zyn, gelyk wy over Affaloelo zeiden, van een gefcheiden, zoo dat Wackafihoe met Larike al in *Furtado's* tyd te zamen een Coracora alleen fchepten, gelyk zy hem zo na Ternate gevolgt zyn.

Het volk van Wackafihoe is een gewillig volk, en dat zig vry wel gedraagt, zo tegen zyn eigen hoofden, als tegen ons. Ook zyn zy in *Kakiali's* tyd eer, dan de Chriftenen van Alang, hier af-en tot ons overgekomen.

Sware klip in zee voor dit dorp. Pas ter zyden het dorp in zee heeft men een hooge vierkante klip, waar op verfcheide boomen groejen. Zy legt maar een fnaphaan fchoot van den Tempel af.

Hier mede van Wackafihoe fcheidende, zo komt men, den Zuid-weft-hoek van groot Amboina pas om, in de Tapi, dat nu geen dorp, maar alleen een fraeje Sandbaey is, een kleene myl van Larike gelegen. Waar mede ook 't gezag van 't Opperhooft van Larike aan deze kant, gelyk aan de andre zyde met Oeriën, zyne bepaling, en einde heeft. De Tapibaey, grenspaal van Larike.

De Manfchap, onder Larike ftaande. Alle de zielen, onder dit Opper-hoofd ftaande, maken uyt een getal van 2854 menfchen, waar onder zyn 812 weerbare mannen, en 258 Dati's.

Nu is 'er niets van de kuft Hitoe meer overig, dat ik wete, dan de dorpen Way, Soeli, en Baguala, die onder het Kafteel ftaan. Zy leggen geheel op de andre en op de Ooft, of Zuid-Ooftzyde dezer kuft, en om dat zy niet onder een van deze twee Opperhoofden ftonden, hebben wy ze voor eerft voorby gegaan. by een getrokken.

Way. Het eerfte dat ons in een diepe bogt, tuffchen Liën, en Tolehoe voorkomt is het dorp Way. Het legt een myl ten Ooften van het eerfte, en een groote halve myl benoorden Tolehoe. Het lag wel eer op 't gebergte, wel een myl van ftrand na 't Noord-weften in opzigt der plaats, daar 't nu gelegen is. Nu legt het aan een fchoon vlak zand-ftrand, Poeteh Reffi genaamt. In 't midden van de bogt, aan een rivier, die het fchoonfte water, dat ik ergens oit zag, op een hagel-witte fand-grond heeft, waar van die rivier, ten deele in 't Ambonfch, ten deele in 't Javaanfch, Way Salaka, dat is, filverwater, genaamt werd, vermits Salaka, op zyn Javaanfch, filver beteekend; zynde de reden van de vermenging dezer twee taalen onder een, om dat de oude Amboineefen, geen goud, filver, peerden, en wat dies meer is, (die 'er de Javaanen eerft met woorden in hun taal, die men nog behouden heeft, inbragten) kenden, weshalven zy die dingen ook in hun taal niet konden noemen. Dit water, op een Caladi-blad genomen, is ook als zilver. Way Salaka.

Dit volk befchreven. Het is een zeer wifpeltuurig volk, dragende quanswys de naam van Oelifiva's, en dat dan eens Heidenfch, dan eens Moorfch, dan eens Chriften, gelyk wy elders zullen zien, geweeft is.

Schoone Hertenjacht hier. Hier legt een Corporaal met eenige foldaaten, uit de naam van den landvoogt, om hem weekelyks een herte-beeft twee drie te beftellen, waar toe zich daar goede gelegenheid opdoet, alzo het land tuffchen Way en Tolehoe fchoon vlak, echter ook fray heuvelachtig, en vol Coescoes, of lang fny-gras is, daar zy veel van houden, voor al als men dat wat afgebrand heeft, komende gemeenelyk aan die ziltige afch likken. Of 'er van deeze herten-vangft wat voor den Corporaal overfchieten kan, zullen wy aan 't volgende geval hooren.

Seldfaam geval over 't hertenvleefch tuffchen den Heer de Haas en den Corporaal, Jan van Hoorn. Hegt heugt my, dat ik daar eenen *Jan van Hoorn* als Corporaal gekent heb, die den Heer *de Haas* alle week wel zyn herten volgens zyn taks, dog die vry mager waren, toezond. Die Landvoogt vraagde, of 'er nu en dan wel een vet herte-beeft viel, aangezien, die hy hem zond, zo mager waren. *Edele Heer*, zeide hy: *Ik zendze zo, als zy vallen,* en

en my voorkomen, en kan ze ook anders niet zenden. Een week drie vier daar na quam een van de voornaamste Chineesen aan 't Casteel, *Sanco* genaamt, dien Heer een geschenk van een keurelyken doorregen bout hertevleesch aanbieden, 't geen hy, anders noit gewoon geschenken van imand te nemen, maar ze wel rykelyk aan andre te doen, om de schoonheid van den bout, en om dat die voor geen geld te koopen was, aannam; vragende te gelyk dien Chinees, hoe hy aan zulken schoon herte-vleesch quam, daar hy, die hier Landvoogt was, onder wien alles stond, geen middel wist, om oit een vet beest te krygen. De Chinees den Landvoogt een wonderlyken dienst willende doen, zei hem in stilte; dat hy dien bout van den Corporaal van Way, voor een Ryxdaalder gekogt had, en dat hy ze daar ook krygen kon; niet wetende egter, dat die Corporaal daar alleen lag, om den Landvoogt zyne hertebeesten te bestellen. De Landvoogd, die den Chinees niets merken liet, bedankte hem voor den bout, en nog meer voor 't geheym; maar de Corporaal wierd 'er van daan geligt, (dat zeer genadig was) en een ander in zyn plaats gelegt, die 't konstje beter verstond, en de gunst van den Landvoogt behield; want hy zond hem de vette, en verkogt de magere hertebeesten, die hem egter genoeg opbragten.

De Pagar Amisfoort.

Hier plagt in oude tyden een houte Vesting; Amisfoort genaamt, al zederd de oorlogen met *Kakiali* te leggen, dog nu is 'er maar een Pagar van palissaden.

Warm Water, en wat hier verder.

Tusschen Way, en Tolehoe, is ook hier en daar warm water aan strand.

Hier vallen weinig Nagelen, dog, wegens de natte grond, veel Sagoe- en ook overvloed van Damar-of Hars-boomen, waar van groot vertier na 't Kasteel is, om 'er toortsen van te maken.

Dit dorp staat onder een Pati, en is sterk 472 zielen, 110 weerbare mannen, en 41 Dati's.

Seer hoog gebergte.

Nergens is dit Land van Hitoe zoo hoog, als hier by Way in 't Oosten, en by Mamalo in 't Westen, alzo daar hemelhooge, ontoegankelyke, en zeer dyzige gebergten zyn, die men altyd met donkere wolken bedekt ziet, daar zeer zelden menschen komen, die zig niet hooger dan de harsboomen begeven, die in het hangen van dat gebergte, en anderhalven dag gaans hoog zyn.

Het zyn nu ordentelyke Christenen die hier woonen, waar toe Pati *Herman Cajado*, die een braaf man is, zeer veel moeite aanwent.

Soeli, en schoone rivier.

Van Way gaan wy over tot het dorp Soeli, dat een quart myl bewesten Tiel, de groote bogt van de pas van Baguala in, en aan een schoon strand, dicht by een schoone rivier, die mede heerlyk water heeft, aan de Noord-zyde van dien inham, en een kleene myl ten Noord-Oosten van de pas van Baguala legt. Deze rivier geeft zomtyds een sware afwatering.

Des zelfs ingezetenen Christenen.

Het is een kleen dorp, dat op een akelig gebergte, wel een myl landewaard in, na Tolehoe toe, op een plaats, Lei Wackan genaamt, plagt te leggen, dog vermits de inwooners zeer moejelyk hun water om laag haalen moeten, zyn zy eindelyk beneden gekomen, daar het vry beter is.

Dit dorp bestaat mede uit Christenen, en is onder 't gezag van een Pati, die 't bewind heeft over 403 zielen, 105 weerbare mannen, en 34 Dati's; scheppende nu ook hun eigen Coracora, daar zy voor dezen met die van Baguala schepten.

Het dorp legt zeer digt onder 't gebergte, hoewel 'er een fray veld tusschen de Pas, en Soeli, dicht by 't laatste dorp is, daar anders de landweg, by hoogwater, vry slegt valt, hoewel 'er groot onderscheid is, of men hem wel gemaakt, en overal voorzien heeft, of niet, alzo 'er twee of drie ongemakkelyke hoogtens zyn; andersins heeft men, by laag water, een schoone weg langs strand, na Baguala; daar men hier en daar veel steenen, gelyk men vlak voor 't dorp ook een rif, dat al vry groot is, heeft.

Schoone weg tusschen dit dorp, en Tolehoe, en heerlyke herten-jacht.

Na de kant van Tolehoe, dat 'er ontrent een myltje aflegt, heeft men, zo als men voor by de rivier den berg op is, een schoonen weg, die meest vlak, en uitnemend vermakelyk, behalven dat hier alom ook schoone gelegenheid tot jaagen van herten, en boschverkens, is. Ook heeft men hier de schoonste gezigten, gebergten, en valleyen, die ik weet ergens by een gezien te hebben. Het staat hier ook op die vlakte, die men passeerd, vol Kajoe Poeteh-boomen, uyt wier bladen (die wel na de wilgen-bladen gelyken, dog veel kleener en smaller zyn) die schoone Kajoe Poeteh-Olie getrokken werd. Hier en daar ziet men ook veel Sereebosschen op den grond ter zyden den weg staan, waar uyt de Sereé-olie, of 't Oleum Schænanti voortkoomt: want de Sereé, of 't Arabisch-Hoy, is een en 't zelve gewas.

Veel Kajoe-Poeteh boomen en Sereé.

Verscheide Rivieren.

De rivier van Soeli is Lori Hoewa, dat is, rolt pinang voort, om zyn langsaame loop genaamt. Na de Pas Baguwala toe ontmoet men nog vyf andre rivieren, als Way Ari, dat is de Pagar, of schey-rivier, die groot en tweekluftig is. Way Tatiri, dat is, de druppel-rivier. Way Lahoena, dat is,

is de Spreeuwen-rivier. Way Larieer, dat is, de rivier, die als een slang, met bogten loopt. En Way Mahoe, dat is, de Javaansche rivier; zonder dat zig andre rivieren hier onder weeg opdoen.

Bagua-la een Christen dorp.

Van Soeli nu gaat men na de Pas van Baguala, van waar het land zig aan die, gelyk ook aan de overzyde tot een groote bogt draeit. Na een kleene myl gaans komt men by het dorp Baguala, dat aan een schoon strand, en met een fraeje straat uitgebreid, midden in de bogt legt, zynde al mooy groot, en staande onder een Christen-Orangkaja, die 't gebied over 433 zielen, 119 weerbaare mannen, en 47 Dati's, heeft, zynde ook Oelisiva's, gelyk die van Soeli mede. Zy scheppen een Coracora alleen, dog plagten voor 't jaar 1666. met die van Soeli te scheppen. Zy hebben veel Sagoe-en Saguweer, dog niet veel Nagel-boomen.

Visschery hier.

Weg na Hoetoemoeri by de rivier Toysapo.

Aan de Oost-kant is hier een schoon strand, daar de Landvoogt voor zich visschen laat, anders verpagt hy dat, dog de overwal is steenagtig en klippig, dan alleen by 't riviertje Toysapo legt een weinig strand, van waar een weg na Hoetoemoeri is. Ook heeft men aan die zyde van de Vesting agter des Sergeants huys eenig volk van oud Hoetoemoeri woonen.

Volk van oud Hoetoemoeri.

Vesting Middelburg afgeteekent.

Hier is ook een kleene steene Vesting door den Heer *Padbrugge* gebouwt, Middelburg genaamt, met een Pagger 'er om, waar in 20 man tot bezetting legt, over welke een Sergeant gebied, die een redelyk goed huis buiten de Vesting, dog aan de gemeene weg, heeft. Wy vertoonen die, met het dorp, in de Plaat, N°. XXIX.

Een gracht hier door laten van de Heer Padbrugge gegraven.

Dit is de doortogt van alle vaartuigen, groot en kleen, die van 't Kasteel na de Pas, en de Uliasserfche eilanden, of van daar weer na 't Kasteel willen, die daar alle ontrent een groote 2 á 300 treeden verre, van den Wester-in den Ooster-inham moeten overgehaalt worden, dat over rollen en met magt van rollen geschied. Nu is dat gemakkelyk, alzo 't maar een kort rak is; maar eer de Heer *Padbrugge* den Inlander die gragt van de Mata-passo, dat is, van 't oog van de Pas, of van 't begin van dien, en van de wester Zee, wel een quart myl verre had laten graven, was het thienmaal zo moejelyk, alzo zy die vaartuygen toen zo veel verder over land moesten haalen.

Schoone jacht, en waar toe den Sergeant verplicht is.

Dit overhalen der vaartuigen geeft hier een groot leven, behalven dat deze Pas, of dit Baguala, ook een plaats is, daar de Heer Landvoogt, en andre, met groote gezelschappen, te water, en te land, veel hun vermaak voor een dag gaan nemen, makende tegen den avond gemeenlyk weer thuis te zyn. Men trekt daar dan de Zegen, of 't Net, waar in men gemeenelyk veel visch heeft, en men vangt 'er een herte-beest of twee tegen die tyd, waar toe aldaar zeer goede gelegenheid, gelyk het ook de post van die Sergeant is, om 'er den Landvoogd weekelyks een stuk of twee te bestellen.

Vermaak hier de Scheeps-vrienden aangedaan.

Ik ben daar verscheide maalen, met 60 of 70 goede vrienden aan een tafel geweest; dat gemeenelyk waargenomen werd, als de schepen hier leggen, om die scheepsvrienden wat vermaak aan te doen, dat zy dikwils al bevorens verdient hebben, vermits men in 't Oosten by geen grooten gaat, zonder hen eenig geschenk te doen; hoewel die edelmoedig zyn, dit noit onder zich laten. Het is wel verboden, geschenken te nemen; dog men kan die niet altyd afwyzen, behalven dat het ook als een verachting opgevat word.

Hoe verre Baguala van 't Casteel is.

De weg tusschen de Pas, en 't Kasteel, is ontrent twee groote mylen verre; dog men is 'er te water, en te land, wel wat langer over bezig; te water wegens de stroom die men tegen heeft, en te land, om dat men hier en daar zeer ongemakkelyke en klippige steilten ontmoet, die ons nootzaken langzamer te ryden, behalven dat men ook (doordien 'er veel Sagoe-boomen onder weeg zyn) wel eens diep door 't water ryd, of door deze en gene rivier, wat opgehouden word. De rivieren, die men over moet, zyn, van de Pas na Ambon, deze: Way Maroewa, dat is 't water der jonge Dogters, Way Lateri, dat is, 't water daar Sardyn (een zeker vischje) is, Way Poeteh Tsjina, dat is, het water dat zo wit is, als de Tsjineesen; Way Lopa, dat is, de Lompa- (ook een kleen vischje) rivier; Way Malene, dat is, de stilloopende rivier; Way Toewa, dat is, de Saguweer-rivier, en Way Roehoc, dat is, de Kist-rivier.

Rivieren hier.

Hative Kitsjil, een plaats van vermaak.

Deze weg is nergens fraejer, dan by Hative Kitsjil, of kleen Hative, een plaats, den Vry-Koopman, de Heer *Joachim Engel* toekomende, en daar de Heeren Landvoogden dikwils met groote gezelschappen hun vermaak gaan nemen, te meer alzo het woonhuis zeer vermakelyk aan de zee, zeer lustig ontrent een groote vlakte onder het gebergte, en dierhalven zeer wel tot de herten-jacht gelegen is, behalven dat 'er een uytnemende fraeje thuyn van allerley vreemde en zeldsame boomen, door dien Heer is aangelegt; gelyk hy daar ook zyn koebeesten, en een groote koe-jenstal heeft.

Van

Heerlyk gezigt van den Roodenberg.

Van deze plaats af zynde, maar een quart myl van 't kaſteel, is de weg over een vlakken breeden heuvel niet alleen zeer gemakkelyk, maar het gezigt, dat men boven op dien berg, (gemeenlyk de Roodenberg genaamd, en die zeer wel af te ryden is, hoewel hy al wat hoog loopt) over de Stad, over den inham, en over de nabuurige gebergten, voor al met het aanbreken van den dag, of tegen het ondergaan van de zon heeft, is met geen pen te beſchryven, nog met woorden uyt te drukken, gelyk ik dat menigmaal met de uiterſte verluſtiging, in den morgenſtond vooral, genooten, ja wel gewenſcht heb myn wooning, of maar een ſpeelhuisje daar te mogen hebben. Zo als men die berg afgereden is, komt men in 't Moorſche dorp, en dan is men na 't overtrekken van een rivier, aanſtonds aan 't Kaſteel.

Deze weg door den Schryver eens in een uur afgereden.

Schoon nu die weg van de Pas Baguala na 't Kaſteel twee groote mylen rydens verre is, waar over men 'er ook wel drie, vooral tegen den avond, wanneer 't in 't boſch veel eer dan elders donker word, kan bezig zyn, heb ik dien weg nogtans eens in een kleene myl tyds (door nood daar toe gedwongen, alzo ik aan de Pas toen niet blyven wilde) afgelegt, geſtadig aan galoppeerende, om door de duiſternis (alzo ik 's avonds ten half zes van de pas reed) niet overvallen en genoodzaakt te worden in 't boſch te blyven, om de gevaarlyke ſteilten, die onder weeg zyn. Ik quam ten half zeven wanneer 't al donker is, aan 't Kaſteel met een jongen, die van de Pas af tot het Kaſteel toe den ſtaart van myn paard niet los gelaten had; maar een ander ſlaaf van my, die mede volgde, was ontrent Hative Kitsjil voor dood op de weg buyten myn weten blyven leggen, 't geen (zo hy daar na zeide) veroorzaakt was, om dat hy, zeer dorſtig en bezweet een rivier doorloopende, een hand of twee koud water gedronken had; hoewel ik hem, zo ras ik dat vernomen had, 't huis en te rechte dede brengen. Ik ontmoetede onder weg vyf ſtroomende rivieren, en zes die in 't drooge Moeſon zo droog zyn, dat ik 'er ganſch geen water in vond.

Wat myn paard, dat een kleen beeſt, maar ongemeen ſnel, en zeer vuurig was, en my aanging, wy droopen van 't nat, en ik had geen droogen draad aan myn lyf, het quaadſte van allen zynde, dat ik den Heer Landvoogd, die met een groot gezelſchap te water van de Pas van Baguala quam, inhalen, en dien avond met zyn Ed: nog eeten moeſt, daar ik meer luſt had om wat te ruſten; en niet veel tyd, om my ſchielyk wat te verſchoonen. Dit was een togt dien ik niet geerne weder om al 't geld van de weereld doen zoude, en toen kon het evenwel niet anders zyn.

Het land van Hitoe en Leytimor, is hier aan de Pas van Baguala met eenen ſmallen hals, of Iſthmus, die geen quart myl lang, en even breed is, aan malkanderen vaſt.

Hoekonaloe.

Dit is wel 't voornaamſte, dat van de Pas van Baguala valt te zeggen, van welk dorp wy nog al aan de zyde van de kuſt Hitoe blyvende, na 't paſſeeren van drie rivieren langs 't land van Hoenoet, en langs de rivier Ajer Goeroe Goeroe, nevens nog twee andre, en al langs een groote bogt, die wel ander halve myl duurt, eindelyk op de Drie huyſen, of aan 't dorp Hoekonalo, na 't paſſeeren van een kleenen hoek, Martyn Alfonſus hoek genaamt, komen, dat ontrent twee mylen van de Pas van Baguala legt, zynde een kleen dorpje, dat zeer zwak van volk, en pas in ſtaat is, om 130 zielen, 46 weerbare mannen, en 26 Dati's, op te brengen, die niet ſcheppen, maar alleen brieven over en weer beſtellen; ſtaande onder een Chriſten Orangkaja, die vry ſober; gelyk dit ook een van de armſte dorpen is, die ik kenne, hebbende weinig Nagelen, maar veel Sagoe, en Sagueerboomen. Hier is deze inham op zyn ſmalſte, zo dat men de paarden daar ook laat overzwemmen, als men na Hila ryden wil.

Rivieren hier.

Van Hoekonalo na de Laha gaande, daar 't land weer een groote bogt van twee groote mylen maakt, die al wat beweſten daar de vlakke zandige Melis- of Martyn Fonſo's hoek begind, heeft men dien zelven tyd van nooden, om 'er te komen. Men komt eerſt, langs een fraey ſtrand, dat hier en daar egter ſteenen heeft, een quart myl en verder van de Drie huyſen, by verſcheide rivieren, te weten, by Way Lela, Way Ame, Way Letie, Way Sahoero, Way Läa, Way Maſiſi, Way Pia Kitsjil, Way Pia Beſar, Way Weti, Way Weſa, Way Opolari, Way Walawa, Way Meten, dat is 't ſwart water, Way Matalè, dat is 't lekker water, en Way Lawa genaamt, zynde dit een groot water, niet verre van de Laha, alwaar het land na den hoek van de Laha ook toe draait. Alle, of wel de meeſte van deze rivieren, tuſſchen Hoekonalo en de Laha, zyn groot, en ten minſten een roede breed, en breeder.

De Laha.

Dan komt men aan de Laha zelf, daar niet als eenige Mooren woonen, en daar *Kimelaha Haſi*, wel eer Koninklyke Stadhouder van Boero, nevens zyn Broeders, Capitein Laoet, en Bongaſari,

op

op dien vlakken grond, onder een menigte van zeer lommerige Calappus-boomen, met eenige huysgezinnen woonden, en ook een fraeje Moorsche Tempel hadden. Hier heeft men ook een water, Ajer Laha genaamt, zynde een quart myl verder als Way Lawa gelegen.

Schoone Herten-jacht.

Dit is hier een schoon en vlak land om te jaagen, gelyk ook de Heeren Landvoogden wel met groote geselschappen na de Laha gaan, om een dagje hun vermaak daar te nemen, alzo 't maar een myl, of vyf quart myls, van 't Kasteel is.

Rivieren hier.

Aan de andre zyde van de Laha heeft men ook pas 'er voorby Way Nuntatti, een quartier verder, Way Metéle, dat is, 't zoet water, en nog een quartier verder een groote rivier, Ajer Sakoela genaamt, die by den regen-tyd het gansch land aldaar wel 8 à 10 roeden breed kan onder water zetten, dat dan als een zee staat. Daar na ontmoet men ook de rivieren, Way Loehoe, Way Warochinan, en Way Asse.

Men zegt, dat hier een verborgen weg is, langs welke de Mooren van de Laha zeer spoedig op Negri Lima, of daar ontrent, over dat swaar gebergte weten uyt te komen. Die van de Laha, schoon Mooren zynde, staan de helft onder Noessanivel, en de helft onder Latoehoelat, vier Dati's onder ider dorp.

Hatoe, een Christen-dorp, onder Noessanivel staande.

Een kleen myltje van de Laha, legt het dorpje Hatoe, tusschen 't welk en de Laha, behalven Ajer Sakoela, nog maar een kleen riviertje van weinig belang, en ook een binnenwater is, daar Caymans in zyn.

Men heeft een groote myl roejens van 't Kasteel tot de Laha van nooden, en van Hoekonalo tot Hatoe wel vier uuren, als men zig dragen laat. Hoewel 't maar een groote myl verre is.

Hatoe is in zich zelven een kleen dorpje, dat eertyds een myl van strand, Noorden aan lag, dog nu digt 'er aan geplaatst is. Het staat onder een Christen Orangkaja, die weer van den Koning van Noessanivel afhangt, gelyk hy ook met dien Koning, en den Pati Noessanivel, eene Coracora te zamen schept. Dit dorp is sterk 333 zielen, waar onder 90 weerbaare mannen, en 44 Dati's zyn. Het dorp in zig zelven heeft niet veel aanzien. Ook staat het eenigzins onder den Corporaal, die op den hoek van Noessanivel legt, die zig daar eenig gezag aanmatigt. Voor Hatoe, daar de inham vry breed is, en daar de volle zee op aanrolt, kan een hol water, als het wat waeyt, staan.

Liliboy.

Van daar tot Liliboy heeft men drie quart myls van nooden, zonder dat men iets dan een groote rivier ontmoet, die zig in drie groote takken scheid, Ajer Hatoe genaamt, en die ontrent een halve myl voor by Hatoe, en een quart myl ten Noord-Oosten Liliboy legt. In 't dorp Liliboy is, na Hatoe toe, de rivier Noenoa, en ontrent de kerk Weïr Ala, en Koko-Moelo, dat is, 't naeu water. Pas buiten 't zelve na Hatoe's zyde is de rivier Sekebiri.

Slegte Christenen.

Liliboy is een dorp, dat zo kort onder 't gebergte legt, dat een groot gedeelte der huisen zich op en tegen 't zelve vertoonen. Het legt aan een ongemakkelyk en zeer klippig strand, en staat onder eenen Pati, die slegte ordre in myn tyd hield, en by wien alles in 't wild liep. Het heeft veel Nagelen, Calappus, en andere vrugtboomen, en schept zyn eigen Coracora, dog plagt in 't jaar 1670. onder Alang te staan. En bestaat uit Christenen, die zeer iverloos zyn. Zy zyn sterk 849 zielen, 235 weerbare mannen, en 81 Dati's.

Rivieren hier.

Van Liliboy na Alang, ontmoet men de rivieren Samahoeko, Way Lalong (by Namakoli) Oekoholi, dicht by Alang, en Sey-pele in Alang zelf.

Alang,en 't Wagthuis-bezetting.

Alang legt van Liliboy ontrent een halve myl. Wat verder als de helft heeft men een Wagthuys beneden, waar in een Sergeant met 16 mannen post houd, om een wakent oog op 't sluyken te houden, en te besorgen, dat 'er post-houders boven op den hoek, pas bewesten het dorp Alang, by 't geschut gesteld werden, om met een of meer Canon-schooten aan die van 't Kasteel te waarschouwen, hoe veel schepen zy van de West, of van ergens elders, na Amboina zien opkomen. Men noemt dit na een riviertje 'er ontrent, Namakoli. In oude tyden plagten de Alangers een halve myl beoosten de Tapi te woonen, en wel eer nevens die van Liliboy een Oeli met die van Oerien, Assaloelo, Larike en Wackasihoe uyt te maken, dog hebben zig naderhand (gelyk wy onder Assaloelo zagen) van malkanderen afgezondert.

Namakoli.

Nu zyn zy nog Oostelyker komen woonen, daar zy pas binnen den grooten en yselyken hoek van Alang, zoo na dit dorp genoemt, aan een fraay strand leggen.

Manschap van dat Christen dorp.

Het is een groot dorp, staande onder een Christen Pati, die 't gezag over 1015 zielen, 267 weerbare mannen, en 98 Dati's, heeft. In Alang zelf, digt by den berg na Larike toe, is een rivier Way Loeloe, dat is, Hoofd-rivier, of de bron, genaamt. Het dorp vertoont

toont zig fraey langs strand uytgestrekt, hoewel 't mede al kort onder 't gebergte legt.

De Alangers van een Aal afkomstig.

De Alangers zullen geen aal eeten, alzo zy zeggen van een aal afkomstig te zyn. Zy hebben een put, daar zy 'er veele in voeden, dog zullen 'er geen een laten uytnemen; alzo 't hunne naaste bloedverwanten zyn.

Verdere beschryving dezer plaats.

Alang legt van de Tapi ontrent een halve myl; dog eer men daar komt, moet men een swaaren berg op, die zeer hoog en steyl, dog met trappen gemaakt is. Boven gekomen zynde, heeft men een schoon Nagelbosch, daar zy rykelyk van voorzien zyn. Een weinig verder wat ter zyden van de weg na de zeekant toe, staat een stuk geschut om bericht van 't komen der schepen herwaarts te geven. Een weinig verder daalt men van den berg af, na een yselyke klove in 't gebergte, waar over van sware balken een brug legt, van waar men door de rotsen weer opgaat, door een korter en naeuwer weg, die dan weer goed werd. Daar na passeert men een smal bruggetje, ontrent een kleen half uur van Alang gaat men allenskens af op een goede weg, dog vry hoog, en steil afgaande, en dan komt men ter plaatse, daar oud Alang plagt te leggen, zynde een mooy strand, daar men twee redelyke rivieren heeft in een bogt, waar af de eene Way Lila, dat is, de groote rivier, genaamt is, en van daar komt men by de Tapi, (die wy reeds beschreven hebben) ontmoetende nog een fray riviertje onderweeg, en ook aan wederzeiden de Tapi nog twee, en tusschen de Tapi, en Larike nog vier of vyf gemeene rivierkens.

't Getal der Manschap by een getrokken.

Aldus alle de dorpen, op 't gansche groot Land van Amboina, of op geheel Hitoe, zo wel op de buiten als op de binnen-kust, beschreven hebbende, zo is voor ons niet meer overig, dan alleen nog te zeggen, dat de overige zielen, weerbare mannen, en Dati's, van 't land van Hitoe, buyten die onder de Opperhoofden van Hitoe, en Larike behooren, een getal van 3635 zielen, 972 weerbare mannen, en 371 Dati's, uyt maken. Dierhalven heeft men op dat gansche land in 't rond 14463 zielen, 4072 weerbare mannen, en 1654 Dati's.

Eyndelyk voegen wy hier nog by, dat zich een diepe inham tusschen 't land van Hitoe en Leytimor vertoont, die tegen de Pas van Baguala stuyt, en die van daar tot de hoek van Alang vyf, dog tot dien van Noessanivel vier myllen ruym diep, en tusschen 't Casteel en de Drie huysen een myl, en op andre plaatsen nog wel wat meer van breedte is.

Hier mede nu gaan wy van 't grootste deel van Amboina, de kust van Hitoe genaamt, over tot het kleenste, dat den naam van Leytimor voert, en in 't Suid-oosten gelegen is, om dat ook in zyn binnenste te beschouwen, en daar van onderscheidentlyk te spreken.

DERDE HOOFDSTUK.

V*An* Leytimor. *En de* Dorpen, *daar op leggende.* Soya *op 't Gebergte. Moejelyke en hooge weg. Groote* Koude *hier zomtyds, en op* Seroemahoe. *Zeer oude en dikke* Canari-boom. *De oorsprong der Rivier* Way Tomo. *Heel* Leytimor Christen, *uytgenoomen de* Mooren *aan den Rooden berg. Oorsprong van de Rivier den* Olifant. *Aanmerking over de naam van zo een Bron by de* Maleyers. *Rivieren hier. Dorpen onder Soya behoorende. Oorsprong der* Koningen *van* Soya. *Schoon* Nagel-bosch. Hateläe. Rivieren *hier ontrent. Gevaarlyke weg. Een zeer oud inwooner in dit Dorp.* Nako, *en de moejelyke weg, nevens* Hateläe, *onder den* Koning *van* Kilang. Kilang, *en desselfs Koning, nader beschreven.* Ema, Rivieren, *en* Hoekorila, *en* Rivieren. Leahari, *en* Roeton. Hoetoemoeri. Nootenboomen *hier. Dit dorp nader beschreven.* Rivieren, Sereé, *en* Coelit Lawan *hier.* Noessanivel *met de Dorpen. Hare afkomst van* Java. *En haar* Geslagt-Lyst. *Van* Seylale, *en* Latoehalat. *Als ook van* Amahoesoe. Halong. Hative Kitsjil. *Hare Afkomst. De* Lateri, *mede onder* Halong. Hative. Rivieren *aan de overzyde.* Batoe Poan, *of* Terra Sigillata, *hier.* Tawiri. *'t* Campon Maredheyka. Oerimessen *met zyn onderhoorige Dorpen. De* Manschap *der* Christenen *op* Leytimor *by een getrokken. Van de* Stad Amboina. *Deszelfs* Teekening. *Van waar die naam afkomstig zy. Opgeheldert uyt de oude* Liederen *der* Amboineesen. *De* Stad *nader beschreven. Hare groote in den Omtrek.* Naamen, *en verdre aanwysing der* straaten. *Lengte, en breedte. Verdre* wegen *ontrent de selve. 't Getal der* Huysen. Instructie *voor den* Roymeester.

Leyti-

Van LEYTIMOR.

Van Leytimor.

Leytimor beteekent in 't Amboïneesch zo veel, als het Oostelyk deel of de Oostzyde. Om dit Leytimor net te beschryven, zullen wy eerst over de dorpen daar toe behoorende, of daar op leggende, en daar na over de stad, spreeken.

Van de Dorpen van LEYTIMOR.

En de dorpen, daar op leggende.

Voor af zien wy, dat 't Land van Leytimor in 't Suid-Oosten ontrent twee mylen breed, maar op zyn einde, de hoek van Noessanivel genaamt, zeer spits is. De dorpen van dit Leytimor leggen ten deele op 't gebergte, (alzoo geheel Leytimor een bergagtig land, en van weinig vlakten voorzien is) ten deele beneden.

De dorpen op 't gebergte gelegen zyn, Soya, Hataläe, Nako, Kilang, Ema, en Hoekorila.

De dorpen, die beneden leggen, zyn Roetón, Leahari, Hoetoemoeri, Noessanivel, met Seylale, Oerimessen, en eenige dorpen of gehugten, daar toe behoorende, Soya beneden; en 't geen daar onder behoort, Maredeika, Halong, Hative, en Tawiri.

Soya, op 't gebergte.

Het eerste dorp 't gebergte op, daar men na 't Zuiden of Zuid-Oosten, van de Stads Zuist-Oostzyde gaat, is Soya, en men heeft een myl gaans noodig, om 'er te komen. De weg, die 'er ons heen leid, loopt van de Stad Ambon af, ten eersten al zeer steil op; waar van de voor-heuvels vry vlak hier en daar, en zeer vermakelyk van uitzicht, voor al na de Stad, en over den inham, zyn, doch voornamentlyk met het opgaan van de Son, als de dauw (die daar zeer sterk valt) nog op 't veld legt.

Moejelyke weg derwaards.

De verdre weg na boven toe is hoe langer hoe steyler, doch niet zeer breed, dat niet ophoud, voor dat men in 't dorp, en hooger gekoomen is.

De grootste vlakte, die men boven heeft, is de plaats daar de Kerk, die zeer klein is, en 't huis van de Meester staat. De huisen staan hier en daar in 't gebergte boven malkanderen.

Groote koude derwaards.

Het kan hier zo koud zyn door de groote hoogte, dat ik den adem der menschen hier zoo dik, als 's winters in holland gezien heb, dog noit heb ik 't hier kouder gehad, dan in het regen-Moesson van 1709. Als men uyt dit dorp een schip op de reede leggen ziet, gelykt het wel een bootje.

En op Seroemahoe.

Een half uur hooger als het dorp legt een heuvel, die nog vry hooger, en Seroemahoe genaamt is, van waar men over 't land van Hitoe henen de kust van Ceram zien kan. Deze heuvel, die niet breed is, en daar men langs een smallen en ongemakkelyken weg opraakt, is gemeenelyk met wolken bedekt, vooral als 't regenen zal, waarom dan de inlanders gewoon zyn te zeggen, dat de Koning van Soya zynen pot omgekeert heeft.

Twee aanmerkenswaardige dingen heb ik daar gezien.

Zeer oude en dikke Canari-boom.

Het eerste is een Canari-of Amandelboom van een buiten-gemeene hoogte, en dikte, die ter zyde de Kerk stond, en daar al voor de tyden der Portugeesen, en over zulks ruim 200 jaaren, gestaan had. Hy was nog in zyn volle kragt, en dragt, leverende ongemeen veel vrugten uyt; hebbende de dikte van twee vademen, en vier spannen van my, of in zyn middel-linie 4½ voet. Het is de oudste Canariboom op dit land, waar van al de andere voortgequeekt zyn.

Oorsprong der rivier Way Tomo.

Het tweede was, dat daar niet verre van 't dorp de oorspronk, of fonteyn van de rivier Way Tomo (die door de Stad Ambon loopt) te zien was. Dus ging ik 'er met veel moeite na toe, en quam 'er eindelyk by, bevindende, dat het een put een voet in 't vierkant, diens gront met de langste piek niet te peilen was. Hier van daan neemt die rivier haar begin, werdende onder weeg door verscheide spruitjes, die 'er invallen, vergroot, zynde in de regen-moesson, zeer sterk in haare afwatering.

Heel Leytimor Christen, uitgenomen de Mooren aan den Rodenberg.

Dit dorp, gelyk ook alle de dorpen op Leitimor (alleen de Mooren aan de Rooden-berg uitgezonderd) zyn Christenen.

Over Soya, dat boven is, heeft een Pati 't gezag, hoewel hy onder den Koning, die in de Stad Ambon met het ander deel van Soya woont, staat. Dit Soya boven, met dat beneden, is 914 zielen, 270 weerbare mannen, en 86 Dati's, sterk. Zy zyn Oeli Siva's, en vier Soa's sterk.

Oorsprong van de rivier den Olifant.

Aan de Suid-West-zyde van den berg van Soya, dat boven is, is de dubbele oorspronk van de rivier den Olifant, die beneden ter zyde de Stad in zee uitwatert, de eene ontrent de huisen, de andre wat meer na 't Oosten ontspringende.

Aanmerking over de naam van zo een Bron by de Maleyers.

De Maleyers, die van de rivieren, en van meer zaaken, als van 't lichaam van een mensch spreken, noemen den oorspronk van een rivier Kapala Ajer, dat is, 't hooft des waters, maar nog netter, en onderscheidener, noemen zy 't meest Mata-Ajer, dat is, 't oog des waters, of de Bron. Een benaming, die ik, den oorsprong van deeze en verscheide rivieren van Amboina ziende, zeer eigen en fraay vond, alzo het boven

ven maar gaten in de aarde zyn, die zig als de oogen der rivieren vertoonen.

Rivier hier.

Men ontmoet daar mede de rivier, die by den Roodenberg uitwatert, en de Mooren van de Christenen aan 't Casteel afzondert, met twee takken, gelyk ook de groote rivier van Hative daar haren oorspronk vind.

Dorpen onder Soya behoorende.

Onder dit Soya plagten van ouds de dorpen Amantelo, Ahoessen, en Oeritetto, alle zeer kleen, te staan; dog die zyn, of uitgestorven, of ondergesteken, zo dat zy daar onder reeds gerekent zyn.

De Koning van Soya is de derde Christen Koning, die zig op dit land onthoud, in rang. Deze woont, pas buiten de Stad Ambon, wat beoosten de zelve, naast aan het Campon Maredheika, alwaar hy in een zeer fraay houten huis (na de gebouwen der inlanders) dat zyn onderdaanen voor hem gestigt hebben, huisvest, maar waar voor (volgens de inlandsche gewoonte hy hun eens braaf rond heeft moeten zetten.

Oorsprong der Koningen van Soya.

Deze Koningen, na dat zy als Christenen bekend waren, zyn 'er, zo verre zy zelf oprekenen konnen, al verscheide geweest. De eerste van hun bloed, van Lessidi gekomen met twee Coracora's, is van de Pati, en 't dorps volk, als Koning aangenomen, om tegen hunne vyanden, die van Ema, te stryden. Hy quam op Honipoppo, een wild Sagoebosch toen by 't Casteel, aan, na dat hy eerst in een oud nu onbekent dorp, Kamoeala, tusschen Hatoe en de Laha, gewoont, en om een sware poktyd na Honipopo gekomen is. De eerste was *Latoe Consina* (of *Duarte de Silva*) die tot de tyd van de Heer *Herman van Speult* geleeft heeft; hoewel andre meinen, dat *Don Rodrigos Brancos Tres Annos* (dus genaamt, om dat hy gedoopt wierd, na dat de Portugeesen drie jaaren in Amboina geweest waren) 'er nog voor dezen *Latoe Consina* zou geweest zyn; dat wel waar kan wesen, alzo deze *Rodrigos* dus in 't jaar 1518. gedoopt zynde, dezen *Consina* dan wel tot zyn zoons zoon heeft konnen hebben. *Consina* was 't al in 't jaar 1617. en stierf in 't jaar 1627. Hy wierd in de Regeering in 't jaar 1627. van zyn zoon *Laureus Consina* gevolgt, en stierf in 't jaar 1638. Hy is den 8. January 1639. door zyn Broeder, *Thomas de Silva* vervangen, de welke in 't jaar 1664. overleden is.

In zyn plaats quam in 't jaar 1664. *Pedro de Silva*, tweede zoon van *Laurens Consina*, die agt jaaren regeerde, en in 't jaar 1672. zonder zoonen na te laaten, overleden is.

In den jaare 1672. quam *Eduard de Silva* aan de Regeering, die 1677. den 4[den] May, stierf.

Na hem wierd *Bernhardus de Silva*, in 't jaar . . . . of *Pettecolan*, tweede zoon van *Jordan de Silva*, Koning, die in 't jaar 1704. den 6. May overleden, en door *Joannes de Silva*, zoon van *Isaac de Silva*, of van *Pati Caras*, in 't zelve jaar gevolgt, en tegenwoordig nog Koning is.

Schoon Nagelbosch hier.

De Nagel- en andre vrugt- en Wilde boomen maken hier, en elders, op dit gebergte, zulk een schoon belommert bosch, dat ik menigmaal daar onder gegeten heb, zonder door de zon gehindert te worden.

Hateläe, Rivieren hier.

Het naaste dorp daar aan is Hateläe, in 't Amboineesch beteekenende half weg, hoedanig het ontrent tusschen Nako, of Kilang, legt, zynde ontrent een halve myl verder, dan Soya, langs een ongemakkelyke weg, daar men al mede berg op berg neder moet, en daar men 3 à 4 zeer smalle paden boven op 't gebergte heeft. Het legt niet verre van een rivier, die Wey Haä, of het water tusschen beiden, genaamt, en pas een quart myls van 't dorp is. Hoewel men tusschen het dorp Soya, nog een rivier heeft, na zekere Sajor-Hoetan-boomen, Soesoean genaamt. Zy loopt boven van Soya, en zo na beneden door den scheiweg van Hataläe af.

Dit dorp is sterk 324 zielen, 83 weerbare mannen, en 26 Dati's. Het staat onder een Orangkaja; dog die hangt van den Koning van Kilang af. Men heeft in dit dorp geen vlakte, en 't is veel, dat 'er plaats voor een Kerk is, die men daar, en op andre Christen-dorpen, dog op zeer bekrompe plaatsen heeft. Dit dorp schept met Nako onder Kilang een Coracora.

Een zeer oud Inwoonner in dit dorp.

Zy hebben weinig land, waar op veel Kajoe Poeteh-boomen staan, die hen niet veel konnen geven. Ik heb hier een man gesprooken, die wel 130 jaren oud, en dien 't toen nog geen groote moeite was, dit gebergte op en neder te gaan.

Nako. Gevaarlyke weg.

Van dit dorp gaat men na 't dorp Nako, langs een weg die op vier plaatzen zeer gevaarlyk en byzonder smal is, alzo men boven op de rug van een berg, daar men over moet, maar een voet breedte, en aan wederzyde een schrikkelyke steilte, en diepte heeft, dat my noodzaakte uit myn stoel dikwils te voet te gaan, hoewel ik 'er ook wel over gedragen ben, en eens in myn jeugt, te peerd 'er over gereeden heb; maar toen ik die plaats wel beschoud had, deed ik dat noit meer; maar liet my dragen, of ging te voet, dat het zekerste was. Op de weg na dit dorp is een kleine steilte, met trap-

trappen gemaakt, daar ik wel dertig man aan een stoel had, en nog deinsden zy te rug.

Nevens Hateläe, onder den Koning van Kilang.

Het dorp legt zeer digt by Hateläe, pas een kanon-schoot, of twee, 'er af; maar mede vry hoog te klimmen, zoo dat ik daar en in de dorpen om streeks, de witte wolken menigmaal beneden my hebbe zien dryven, die, daar zy vielen, zomtyds regen van zich gaven.

Het staat onder een Graaf, die van den Koning van Kilang ook afhangt. De huisen zyn hier en daar in 't hangen van een schrikkelyk styl gebergte boven malkanderen zodanig geboud, dat men schrikt het aan te zien. Daar is geen vlakte, dan die pas voor de Kerk, en niet zeer groot is. Het beste huis, dat ik 'er zag, is dat van den Graaf, van planken gemaakt; waar ontrent men agter 't naaste huis vervaarlyke groote op zig zelven staande klippen heeft.

Het komt aan de buitenzyde van Leytimor aan een kleene zandstrand, Sea genaamt, uyt, alwaar ook 't riviertje, dat tusschen hun en Hateläe is, uytwatert. Zy zyn 328 zielen, 100 weerbare mannen, en 22 Dati's, sterk.

Kilang.

Naast hier aan, een quart myls verder, al Zuid op, gelyk de vorige dorpen ook leggen, is het dorp Kilang, alwaar den Koning een fraje planken-wooning heeft.

De weg hier na toe, is mede op en neder, dog duurt niet lang, alzo het dorp zeer digt by Nako is. Het legt ontrent twee mylen van 't Casteel op een steilen heuvel, aan wiens voet de groote rivier Way Ila is.

Men heeft hier mede zeer weinig plaats, en geen vlakte, zo dat men zig hier niet veel, dan in 't bosch langs smalle wegen, die op en neder gaan, vertreden kan. De beste vlakte, die 'er is, neemt de kerk weg, die (gelyk zy alle zyn) van planken., dog vry groot is. Eer men in Kilang komt, ontmoet men ook 3 à 4 smalle en zeer steile aan weerzyden afgaande paden, zo dat men schrikt na beneden te zien.

De Koning van Kilang, de tweede in rang der Christen Koningen alhier, gebied over 425 zielen, 106 weerbare mannen, en 34 Dati's; buiten welke ook die van Nako, en Hataläe, onder hem staan, en met hem een Coracora scheppen. Hy woont aan 't Casteel in een schoon plankenhuis, zynde een van de rykste Koningen, dat aan zyn zilver, en goud, genoeg blykt.

Desselfs Koning nader beschreven.

Deze Koningen van Kilang zyn afkomstig van 't eiland Noessa-Laoet, uit het dorp Titaway, zynde de eerste Koning al voor de tyden der Portugeezen van daar wegens een geschil, dat hy met zyn broeder had, gevlugt, en, hier gekomen, Koning van Kilang, alzoo hy een Konings zoon was, gemaakt. Ook zyn zy ten deele van Lessidi, van eenen *Radja Papoewa*, of een Papoewase Koning, die op Leytimor quam aandryven, gesproten. Een ander gedeelte van hen is van Goram oorspronkelyk, weshalven zy ook uit drie Soa's bestaan, die dezen heuvel schoon gemaakt, zig daar neder gezet, en eerst de nazaten, van *Radja Papoewa*, dog daar na dezen Noessa-Laoetzen Prins tot Koning over dit dorp Kilang verheven hebben, dat zoo na de menigte der Kilang- of Kajoe-Poetch-boomen, die daar vallen, genaamt is.

De eerste, en oudste Koning onder die van Kilang, die zy zeggen gekend te hebben, was *Radja Papoewa*, waar van zy den tyd niet net weten te bepaalen.

Na hem quam eenen *Latoe Besi*, de eerste van de Köelho's, dog vóor de tyden der Portugeesen, hoewel hy onder hen nog leefde, en van hen zyn geslachtsnaam van Köelho kreeg, ook weten zy den tyd van dezen Koning niet net aan te wyzen.

Na dezen quam *Emânuel de I.* die in 't jaar 1617. by de komst der Hollanders Koning was. Hy heeft nog onder den *Heer Philip Lucassen* geleeft, en is, by zyn leven al, door *Emanuel de II.* zyn Zoon, ontrent in 't jaar 1629 vervangen, dog in 't jaar 1659 overleden, latende geen kinderen na.

In 't zelve Jaar volgde hem *Antoni Köelhö* (gemeenelyk Quéljo gezegt) die in 't jaar 1678 den 20 Juli overleden, en in 't jaar 1676, den 7 Juli provisioneel, dog den 21 December absoluit door *Domingos Koelho* vervangen is, een wakker man, dien ik zeer wel gekent heb; en die gemeenelyk, een Fluweele swarte Rok, met massive Goude groote knoopen, een gouden hoedband, en een rotang met een gouden knop droeg, en die alles van Silver tot noodig gebruik zeer pragtig; na den trant der Hollanders (hoedanig hy ook zeer wel imand wist te onthaalen) in huis had. Hy is in 't jaar 1711. den 24 December overleden, en in zyn plaats is in 't jaar 1713. *Jacob de Roy*, die nog regeert, gekomen.

Ema.

Van Kilang gaat men na het dorp Ema, dat 2 mylen van 't Kasteel, op een vervaaalyken hoogen steenagtigen heuvel na 't Zuid-Oosten, niet verre, of pas een quart myl van daar, by den grooten en hoogen berg Hoewa-Ressi, dat is, nog hooger, en die boven op tot dicht by Leahari vlak, zonder vrugt boomen, en een en half myl hoog is, legt. Valt 'er

'er ergens te klimmen, hier niet weinig, alzoo men schrikkelyke steilten, en zeer diepe yzelyke valleyen heeft. Ontrent het zelve is de rivier Ihoeway-Inan, die in de groote rivier Wayhaha valt, die zig aan de Zuid-Oost zyde des Lands by een ongemakkelyk strand ontlast. Nog heeft men ontrent strand een rivier, Toy Coete, dat is, kleeren wasschen, genaamt. De huizen staan hier boven malkandren, die, by sware Aardbevingen, wel eens van boven nederploffen. Het staat onder eenen Orangkaja, die niet alleen over dit dorp maar ook over Hoekorila, Roeton, en Leahari, te gebieden heeft. Het dorp is mede Nagelryk, en sterk 712 zielen, 186 weerbare mannen, en 60 Dati's. Zy zyn Oelilima's, en scheppen met haar vier dorpen een Coracora, die van Ema zyn ten deele van Java oorspronkelyk, en gekomen van eenig volk, dat hier uit een jonk aan land ging.

Rivieren.

Hoekorila, en rivieren.

Van Ema gaat men na Hoekorila, dat in 't Zuid-Westen, en een quart myl 'er af, hoe verre het ook van Kilang legt. Dit dorp legt op een schrikkelyken heuvel, die men niet dan met groote moeite, voor al als 't geregend heeft, opklautert. Om van Hoekorila na Ema te gaan, daalt men eerst wat steil af, dan moet men een hooge steile steenberg op, meest langs een smalle weg, die een korte poos daar na gelyk is, maar dan moet men een yzelyke zandige smalle steilte af; en dan komt men na een smalle gelyker weg opgegaan te zyn, langs een vermakelyke gelyke weg, dog die een weinig digt by 't dorp zelf op en neder gaat, in Ema. Men heeft hier mede weinig plaats, om zich te vertreden, en niet dan een smalle weg, gaande na een vervaarelyken heuvel, die Oost aan na 't eiland Noessa-Laoet ziet, dat zig vlak 'er voor vertoont. Op die plaats was een kleen Speelhuisje gemaakt, daar in ik menigmaal gezeten, en even ter zyden 't welke ik een steilte vond, diergelyken ik noit bevorens hebbe gezien, alzoo men geen grond wegens deszelfs hoogte, vernemen kan. Van dezen steilen heuvel was kort te voren een vrouw gevallen, die eer zy beneden quam in een boom, half weeg hangen bleef, en daar den geest gaf, zonder dat men haar helpen kon. Als men van Kilang na Hoekorila gaat, daalt men een steilen zandige berg af, en komt men by een fraeje rivier, Weir Saniri, dat is, water der vergadering, genaamt, zynde de scheiding tusschen deze twee dorpen. Dan moet men weder een steilen hoogen berg op, en men daalt ten eersten weer neder, ontmoetende slegte smalle wegen, en ook nog een spruitje, Weir Soeri Cappa, na die van Oerimessing, en Cappa die zo verre quamen oorlogen, genaamt. Dan moet men weer een vervaarlyken steilen en klipagtigen berg op, tot dat men by een hoogen en grooten Waringinboom komt, die ons, na een kleen half uur van Kilang onder weeg geweest te zyn, in 't dorp zelf brengt.

Schoon dit dorp onder een Orangkaja van Ema staat, zoo heeft het egter zyn eigen Orangkaja, die 't gezag heeft over 307 zielen, 91 weerbare mannen, en 24 Dati's. Het is hier rondom een zeer dicht bosch, waar in veel Nagel- en allerlei andre boomen zyn.

Van Hoekorila gaat men na 't dorp Leahari, dat 'er, langs 't Noord-Ooster gebergte van Ema, een half myl aflegt. Men neemt den weg langs de Zuid-Ooster-zyde van Leytimor, en gaat over een weg, die langs de voet van dat gebergte, en over den steilen hoek Hihar loopt, die yselyk om af te gaan, schoon hy met trappen gemaakt is; en dus komt men, na veel moeite, in dit kleen dorpje langs die kant, hoewel men 'er, van Hoekorila eerst weer na 't Kasteel, en dan langs den weg van Hoetoemoeri na Roeton, ook komen kan: maar dan is men wel zeven mylen, ja langer, onder weg, die schrikkelyk om op en neder te klimmen is.

Het dorpje Leahari, dat wat meer na 't Oosten legt, is zeer kleen, en van weinig belang. Het legt beneden op een gelyken grond, alwaar eenige slegte huisjes verspreid zyn, en staat mede onder den Hoofd-Orangkaja van Ema, die Christen is, gelyk ook alle deze dorpen van Leytimor. Het heeft egter nog een byzonderen Orangkaja, en die, nevens den Orangkaja van Roeton te zamen, onder zig 177 zielen, 82 weerbare mannen, en 36 Dati's.

Leahari, en Roeton.

Het dorp Roeton legt ontrent een kleen quart myls 'er af, wat nader by 't strand, mede op een vlakke grond, op welke men wat meer en beter huizen, ook hier en daar een schoone Pompoelmoesboom behalven allerlei andre Vrugtboomen, vind. Hier kan men nog eens wandelen, en zich aan strand, dat na Hoetoemoeri loopt, verluchten.

Van Roeton gaat men langs 't vlakke strand na 't dorp Hoetoemoeri, dat is, agter den berg, gelyk het ook legt. Men passeert, een weinig buiten de landweg van Roeton, na strand toe, en op strand, een kleen water, of riviertje, Way Teté, dat is, een weinig water, en wat verder een uitwatering van een moeras, Ouwr; nog wat verder een riviertje, Way Waroeni, dat is, 't steil

Hoetoemoeri, en rivieren.

wa-

water, genaamd. Een weinig verder ziet men veel zoet water door de grond dringen, en in zee loopen, en pas aan de Roetonse zyde; van Hoetoemoeri af, ontmoet men de rivier Way Hoehoen, dat is de oorspronk der rivier, genaamt, en dan komt men, na pas een half uur onder weeg geweest te zyn, in 't grootste dorp van 't gansche eiland van Amboina. Het legt in de langte zeer verre langs strand uitgebreid, en is opgepropt van Huisen, ook heeft men 'er een schoone kerk.

Nooten-boomen hier.

Het is zeer volk- en Nagel-ryk, ook zyn 'er eenige Nooten-boomen. De inwoonders plagten van ouds al mede op zeer steil gebergte zig te onthouden, en met die van Ihamahoe uyt rooven te gaan; 't geen hen de Heer *Herman van Speult* (gelyk wy elders zien) verleerde, verdeelende hen 1618. na dat hy hen overwonnen had, onder de Orangkaja's aan 't Casteel. De Heer *Jan van Gorcom* gaf hen weer vryheid, om aan de Pas van Baguala te woonen; dog in't jaar 1635. en 1636. van daar weer verloopen zynde, zyn zy van 't gebergte, daar zy gevlugt waren, niet afgekomen, voor dat zy onder de Heer Landvoogd *Demmer*, met ons vrede maakten, op welke tyd zy hier, daar zy nu leggen, geplaatst zyn. Zy zyn 998 zielen, 270 weerbaare mannen, en 69 Dati's sterk; van welke nog eenige aan de Pas van Baguala woonen, die de naam van kleen Hoetoe-moeri dragen, en die 74 zielen, 25 weerbaare mannen, en 10 Dati's, uytmaken.

Zy hebben veel Sagoe- en veel jonge Nagelboomen. Het is een trots, en moedig volk, tusschen de welke en het Casteel een swaar hoog gebergte, en een ongemakkelyke steile weg is, al over wortels van boomen, die ook hier en daar al vry smal is, wel een groot half uur al opgaande, tot dat men by eenige Kajoe-Poeti boomen komt, daar men gemenelyk rust, van waar men agter uyt een schoon gezigt na de Zee, en van 't Land van Soeli, en van de eilanden; Oma, Ceram, Honimoa, en Noessa Laoet heeft. Van daar zakt men weer na beneden, tot dat men by Way Hoewa komt, dat het Pinangwater beteekent (hoewel ik in 't jaar 1704. 'er geen water in vond.) Daar na gaat men weer een leelyke weg op, en ontmoet Way Hoerani, zynde de rivier, die by den Roodenberg in zee loopt. Dan klimt men weer op, tot dat men na de groote rivier, of Way Ila, af gaat, zynde een goede weg, uytgenomen digt by die rivier, daar de weg vry steil, en lang afgaat, en hoe men nader aan de rivier komt, hoe de weg steiller en smaller is. Van de groote rivier tot Amboni toe is de weg hier en daar nog al wat hakkelig, en daar na werd ze allenskens beter. Ontrent ¾ uurs van de groote rivier heeft men ook veel Nani-boomen, en zeer hooge en groote Damar- of Hars-boomen.

Die van Hoetoemoeri geeven voor mede Javaanen, en van dat vaartuyg, dat in Amboina quam aandryven, oorspronkelyk te zyn, op 't welke twee broeders waaren, de eene *Pati Duri*, die op Hitoe Lama aan land ging, en zig daar nederzettende, de eerste der stam Tanah-Hitoe-Messen was. De andere *Pati Candalia* genaamd, quam op Hoetoemoeri aan, en heeft zig daar vast gemaakt. Van ouds waren die van Hoetoemoeri de Pottebakkers van Leytimor.

Ik heb in dit dorp eenen *Pati Oessen* gesprooken, die dienaar van den eersten Ambonsen Landvoogt geweest, en ontrent 100 jaaren oud, en nog zeer sterk was; maar die verklaarde, dat de oude man op Hataläe, bevorens by ons aangehaald, wel 30 jaaren ouder, dan hy, was.

Rivieren, Serée, en Coelit Lawan hier.

Ontrent dit dorp heeft men onder andere ook verscheide Coelit Lawan-boomen, welke die heerlyke specery-schors van zich geven, waar uyt men een Olie trekt, die zeer sterk na de Nagel-Olie gelykt, zynde lieffelyk van reuk, en zeer dienstig voor de gezondheid, uyt- en inwendig.

Van Hoetoemoeri nu, langs een zeer moejelyken weg, over een steil en hoog gebergte, na 't Casteel gekomen zynde, gaat men eindelyk over heuvels, en vlakten, die niet onvermakelyk, en met veel Sereé bezet zyn, waar van men de Stad, na welke men van die kant allenskens en gemakkelyk afdaalt, zeer lustig, en onderscheiden in alle zyn gebouwen, en benoorden de zelve den inham, en 't land van Hitoe, leggen ziet. Men gist dezen weg, van Hoetoemoeri tot het Kasteel toe, op twee mylen; ik ben vier uuren 'er op gedragen.

Noessanivel, met de Dorpen.

De eerste Koning in rang, die men aan 't Kasteel heeft, daar hy ook in zyn dorp woond, is die van Noessanivel.

De naam van Noessanivel beteekent het Calappus of Cocos-eiland, mogelyk na die boomen, die op den hoek van Noessanivel aan 't eynde van Leytimor veel staan, die van de zeevarende gemeenelyk (dog zeer qualyk) Rosenive genaamt word.

In oude tyden wierd die Koning Latti of Latoe Sapoelalang, dat is; de koning van 10000 swaarden, genaamd, om dat hy toen magtig was, zoo veel ge-

weerpende mannen voor den dag te brengen. Hy maakte in oude tyden ook vier dorpen, en nu zo veel Campons uyt.

Die van des Radja's Campon plagten wel eer een myl van den uyterften hoek Way Hoeki, na het Noord-Ooften wat in 't gebergte; op de plaats; Amanila, te woonen, alwaar toen ook het nu uitgeftorven dorpje Eri; aan de binnenzyde was. Ook hadden zy aan de Zuidzyde nog het kleen dorpje Hatihari, dat wat beooften lag, en nu ook al uytgeftorven is. Zy hebben al voor de Portugeefche tyden geoorloogt met die van Hative, die veel onder hen geleeden hebben.

Aan den hoek Way Hoeki, of eygentlyk wat meer na buiten, op de plaats Nama Latoe, woonde Latoe Halat, dat is, de Koning van 't Weften, die 't hoofd van de twee Campons is. Het derde Campon is Pati Seylale, een dorpje, dat ontrent Hative, beweften over de rivier den Olifant, legt, en de vierde was *Papala*, die by Latoehalat op Way Hoeki by de Portugeefche baey woonde.

Nu legt het dorp Noeffanivel by een aan 't Cafteel Victoria, in 't Zuid-Zuid Weften, en aan, of in de Stad Ambon, zynde als een van des zelfs voorfteden, hoewel nog pas binnen de wal komende, En nu zoodanig verdeeld, dat de eerfte, en derde Campon onder den Radja, en de tweede en vierde onder Latoe Halat, als twee byzondre hoofden, die ook ider een byzondre Coracora voeren, ftaan; dog deze Koning gebied ook over het dorp Hatoe, gelyk wy op zyn plaats al gezegt hebben.

Hun afkomft van Java. Die van Noeffanivel rekenen zig van 't Koninkryk Toeban, op Java, afkomftig, en dierhalven ook eenigfins bloedverwanten van de Hitoeefen te zyn. Zy waren van ouds Oelilima's, en eertyds wel Heidenen, dog naderhand zyn zy Chriftenen geworden, zo onder de Portugeefen, als onder ons.

En hun geflachtlyft. Den oudfte, die deze Koningen van hun geflagt weten op te tellen, was *Latoe Aylema*, diens zoon geweeft is *Sinapati*, die ten tyde van den Portugeefchen Zee-voogd, *Don Andrea Furtado de Mendofa* geleeft, gelyk hy hem in 't jaar 1602. ook bewoogen heeft, om van Kaytetto, op de kuft van Hitoe, weer na 't Cafteel te komen, en fich en eenige van de zynen, te laten doopen, latende hem, en zyn tweede zoon *Thomas de Soyfa*, na den onder Zeevoogd, en zynen oudften zoon, *Andrea*, na zich zelven noemen, gelyk ook zyn dogter na de Gemalinne van den Portugeefchen landvoogd van Amboina, *Gafpar de Melo Gimara* genaamt wierd.

De oudfte der Koningen, die zy gekent hebben, was dan *Thomas de Soyfa*, die in 't jaar 1602 leefde, en *Lecatompeffi*, zynen Gezant, na de eerfte Hollanders zond.

Zyn zoon *Andrea* is ontrent in 't jaar 1617. hem, wiens dood nergens niet blykt, alzoo men de aanteekeningen in 't eerft zoo net niet waarnam, gevolgt, en in 't jaar 1642. overleden.

In zyn plaats quam zyn broeder, *Thomas de Soyfa*, een man, die zig zeer trouwloos gedragen heeft, gelyk wy elders zullen zien. Deze is vervangen door *Jan de Soyfa*, dien ik zeer wel gekent, en in 't jaar 1691. zeer oud geworden zynde, begraven heb. Zyn zoon, *Antoni de Soyfa*, volgde hem in dat zelve jaar, en ftierf den 28 September, in 't jaar 1699.

In des zelfs plaats is in 't zelve jaar gekomen zyn zoon *Henrik de Soyfa*, die den 27 Auguftus in 't jaar 1708. overleden, en door zyn zoon *M. de Soyfa*, nog maar een kind zynde, opgevolgt, den 31 May in 't jaar 1709. gelyk hy op die dag ook door den Kapitein, Fifcaal, en Secretaris, voorgeftelt is.

Dit dorp plagt wel eer een Coracora van zeven Gnadjo's te fcheppen, in welke tyd die van Oerimeffen, en Kilang, hen hielpen. Daar na hadden zy 'er een van vyf, waar op de Landvoogd zig plag te plaatzen. Onder den *Heer Philip Lucaffen*, zyn zy in twee Coracora's, van drie Gnadjo's ider, verdeelt, op de eene fchepte de Radja, en *Pati Seylale*, op de andre *Latoe Halat*, en *Riffacotta*. Ook zyn toen Hatoe, en Amahoefoe by die van Noeffanivel gevoegt, gelyk het nog is, dog *Seylale* heeft zyn byzonderen Pati. Deze twee dorpen Noeffanivel, en Seylale, zyn fterk 450 zielen, 108 weerbare mannen, en 32 Dati's. Latoe-Halat, met Riffacotta, levert 520 zielen, 126 weerbare mannen, en 75 Dati's uit. Seylale, en Latoehalat

Die van het dorp Amahoefoe, wel eer Landwaard in wel een myl van 't Cafteel na 't Zuid-Weften, en daar na ontrent de rivier Wapia gelegen, daar hare grenzen tot aan de rivier Way-Inner, daar 't begin van Noeffanivel's gebied is, loopen, zyn nu ontrent Noeffanivel mede aan 't Cafteel in 't Zuiden geplaatft, fterk zynde 128 zielen, 49 weerbare mannen, en 26 Dati's; dog fcheppen met Latoe Halat. Amahoefoe.

De naafte in rang der Orangkaja's, aan 't Kafteel leggende, is die van Halong, dat een Pati, en welkers dorp naaft aan Soya, en dicht aan de Roodenberg gelegen is; daar het eertyds wel ander- Halong

anderhalf myl van 't Casteel na het Noord-Oosten lag; dog 't legt nu beneden in het Noord-Oost; sterk zynde 364 zielen, 109 weerbare mannen, en 32 Dati's.

Hative Kitsjil. Onder Halong staat ook Hative Kitsjil, een kleen dorpje, eertyds een halve myl van 't Kasteel na 't Noord-Oosten, ter plaatze, daar de *Heer Engels* land is, een zeer vermakelyk oord, daar veele en schoone herte-beesten vallen, alzoo men 'er schoone vlaktens op de heuvels heeft; dog nu woonen de ingezetenen meest in Halong. Het werd Hative Kitsjil, of kleen Hative, genaamt, om dat groot Hative ook wel eer hier lag. dat wegens siekten van daar na 't Westen, by die van Tawiri, daar het nu nog legt, verhuisde; blyvende toen maar eenige weinige daer woonen.

Hare afkomst. Zy geven voor mede van de reeds gemelde Javaanen afkomstig te zyn, van welke Moriane, hun Orangkaja, zegt gesproten te zyn, zy zyn sterk 103 zielen, 36 weerbare mannen, en 18 Dati's. Zy scheppen met Halong eene Coracora, en Halong zelfs heeft twee Soa's.

De Latéri, mede onder Halong. Onder Halong is ook ondergestoken het gehugt, de Latéri, tusschen de Pas van Baguala, en Hative Kitsjil, leggende. Deze Halongers, en al hun buuren, zyn zeer Nagel- en Sagoe-ryk. Zy waren van ouds magtig ter zee, voerden gedurig oorlog, met die van Hative, Soya, Ema, Kilang, en andre; dog zy waren meesters van den inham, en bleven oneenig met de andren tot zy, onder de Portugeesen, als Christenen vereenigt wierden. Ook plagten Halong, en Baguala ten tyde der Portugeesen onder 't Casteel by een te leggen; dat zy ten tyde van den *Heer Houtman*, eersten Ambonschen Landvoogd, nevens die van Way, en Soeli, mede deden.

Hative, Na die van Halong volgt het groot dorp Hative, dat ten Zuid-Westen 't Casteel Victoria by Tawiri pas een musquet schoot 'er af legt. Dit is het oudste Christendorp in Amboina, het woord Hative betekent in 't Amboineesch, verstandig, zy zyn van Hoewamohel gesproten, en plagten aan de over zyde, Beoosten de Laha, by de rivier Wapia te woonen, grenzende dicht aan die van Hoekoenalo, of de drie huizen, by 't riviertje Wäome, en te landewaard tegen Senalo. Rivieren an de overzyde.

Zy hadden den roem van ook magtig ter zee te zyn, en zy waren 't, die de Portugeesen eerst in den inham, daar nu 't Casteel is, bragten.

Dit dorp is nu onder een Orangkaja, (wel eer wierden zy Hhoekoms, of Richters, genaamt) en levert uit, met die van Tawiri, 532 zielen, 134 weerbare mannen, en 70 Dati's. Hun land aan de overzyde is vol rivierkens, waar van de voornaamste zyn Waylaba, de grootste, en naast aan de baay van de Laha, daar na Tawari, een rievierken van oud Tawiri, en daar na de groote en kleene Waypia, die van den berg Tihoe afstroomt, alwaar de beste Batoe Poan of Terra Sigillata (zynde een zagte steen, die de Ambonse swangere vrouwen geerne eten) veel valt; ook heeft men op dit zelve land van Hative de rivieren Way Läa, Sesoeroe, en de groote rivier Way Ila, ontrent Hoekonalo. Batoe Poan, of Terra Sigillata, hier.

Tawiri. Tawiri, nu een deel van Hative, stond wel eer op zig zelven, leggende mede aan de overzyde, dog wat nader aan de Laha; maar nu by die van Hative bewesten de rivier den Olifant, ontrent het Casteel.

Zy hebben haar eigen Orangkaja, dog scheppen met die van Hative een Coracora, en zyn zamen Oelisiva's.

Die van Hoekonalo plagten ook onder die van Tawiri te staan; dog hebben nu een eigen Orangkaja, die ook onder Tawiri, zoo hy niet bevryd was, om dat hy 't bestellen der brieven bezorgt, zou moeten scheppen.

Eindelyk zoo is 'er aan 't Casteel in 't Noord-Oosten, tusschen de stad AMBON, en die van Soya beneden, ontrent de rivier Waytomo, nog een gehugt, gemeenelyk 't Campon Maredheyka genaamt, bestaande uit vreemdelingen, met de Portugeesen eerst uit de Moluccos hier gekomen, en van hen gebruikt, om zig met deze lieden tegen de Amboineesen te versterken. 't Campon Maredheyka, en desselfs Manschap.

Over deze is de Gnato-hoedi of voorzeiler van de Coracora vloot, hoofd, en zy zyn 527 zielen, 158 weerbare mannen, en 84 Dati's sterk; scheppende ook een Coracora op zig zelven.

Oerimessen met zyne onderrige dorpen. Nog heeft men Oerimessen, dat eertyds een Oeli was, uit de vyf dorpen Pati, Kappa, Seri, Sima, en Awaha, of Awahang, bestaande, dog zy zyn of onder Oerimessen (dat bezuiden Noessanivel nu aan 't Casteel legt) ondergesteken, of uitgestorven. Oerimessen is onder zyn Orangkaja sterk 126 zielen, 42 weerbare mannen, en 27 Dati's, zynde al by de komst der Portugeesen alhier verstroyd. Awahan plagt tusschen den hoek van Seri (of Hatiari) en Kilang, aan strand te leggen. Cappa lag op 't gebergte. Sima ontrent strand, op de rug van een afgaanden berg. tusschen de twee vorige. Seri lag aan strand by de hoek van Seri. Hatiari plagt aan strand, ontrent de hoek van die naam, Seylale pas voorby Way Hoeki, daar nu de wagt De manschap der Christenen op Leytimor by een getrokken.

 is;

is; en Amahoesoe wat verder den inham in, te leggen.

Dit nu zyn alle de Amboineesche Christenen, die men op Leytimor bevind, de welke te zamen 6482 zielen, 1817 weerbare mannen, en 657 Datis uytmaken.

Van de stad Ambon.

Waar by nu nog eenige weinige Mohammedaanen (zynde veel oude daar gebannen Hoewamohelesen) die reeds opgebragt zyn, dog nu hier op Leytimor woonen, zouden moeten getelt worden; zonder dat anders wegens 't beschryven van Amboina nu iets meer overig is, dan van de Stad Ambon te spreeken; behalven dat op dit land van Leytimor nog legt een spitse streek lands, van 't Casteel tot den hoek van Noessanivel, van twee en een halve myl, van welken hoek men ook een kleene bogt een half myl 'er af heeft, de Portugeesche baey genaamt; buiten dien hoek van Noessanivel, legt ook een rif, een half uur buyten de wal, daar op de minste grond 15 vadem is. Men is 'er vlak op, als men den galghoek even binnen den hoek van Noessanivel heeft.

Van de Stad AMBON.

Desselfs teekening.

Het eerste, dat wy hier vertoonen, is een nette afteekening van deze stad, zoo als men die in de plaat N°. xxx. ziet.

Van waar de naam afkomstig zy.

Wat den naam van Amboina betreft, die aan dit eiland gegeven, en waar na deze gansche Landvoogdy ook genaamt word, die schynt wel van de naam, die de stad draagt, te weten, van Ambon ontleend te zyn, maar alzoo dit een naam is, die de stad, die niet oud is, niet zeer lang kan gedragen hebben, zoo is 't niet onwaarschynelyk, aengezien de inlanders, en ook de westersche volkeren, niet zoo zeer die stad, als wel dit geheel land, zoo noemen, dat 'er deze of gene plaats in oude tyden in Amboina moet geweest zyn, die den naam van Ambon gelyk het de meeste Oostersche volkeren, of wel van Apon, gelyk het de Amboineesen in hun taal noemen, gedragen heeft.

Dit heeft my lang aangezet, om by den inlander na de plaats, of 't geslagt, dat zulken naam gevoert mogt hebben, neerstig te vernemen. Ik vond eindelyk een Moorschen Priester van Boero, zig aan den Roodenberg onthoudende, die den naam van *Tabi Apon* droeg, maar die kon my geenzins berigten, van waar hy aan dien naam gekomen was.

Na lang navorschen, gaf my de Gnato-hoedi, Domingos Gomes, dit licht, dat Cailolo, een dorp op 't eiland Oma, in oude tyden den naam van Ambon, of wel Apon (zo zy 't noemen) gedragen had, en dat daar na het geheel land genaamt was.

Opgehekerd uyt de oude Liederen der Amboneesen.

Dit zeggen was wel goed, maar voldeed my niet, alzo ik bewys daar by vorderde. Hy zeide dat dit klaar bleek uyt een lied, dat die van Cailolo, als hen eigen, nu nog gewoon zyn in 't scheppen of roejen op hunne vaartuigen te zingen, waar uyt hy toonde, dat Gaylolo van ouds het rechte Ambon was, en ook de naam van Apon gedragen had.

Het Lied luid aldus:

Apon kailòlo kailòlo
Jammaae soerinaja matäena

Dat is:

Kailòlo kailòlo is Ambon.
En de braven *Soerinaja* is myn Vader. (dat is, myn Hoofd, of Orangkaja) alzo zy de Overheden van ouds hun Vaders, even als die van Gerar *Gen.* 26. hunnen Koning, *Abimelech*, dat is, den Koning myn Vader, noemden.

Een fraey bewys, en daarom te meer geloof verdienende, om dat de Amboineesen geen andre oude gedenkschriften, dan hunne Liederen, hebben, die zy nog dagelyks, 't zy als zy scheppen, 't zy op de groote feesten, gewoon zyn te zingen, welke liederen ook alle stranden en plaatsen, daar zig ider dorp van de oudste tyden af nedergezet heeft, zeer klaar aanwyzen. Ook is 't een zaak, die hare verwondering verdient, dat de Amboineesen op alle die Eilanden malkanders Ambonse Taal niet verstaan, en nogtans alle de oude gezangen, die in de oude en zuivere Howamohelse Taal gemaakt zyn, zeer wel konnen verstaan, schoon ider Eiland aan zyne byzondere wyze van zingen, en Tifa- of Trommelslag bekent, en daar door zeer duidelyk van anderen te onderscheiden is.

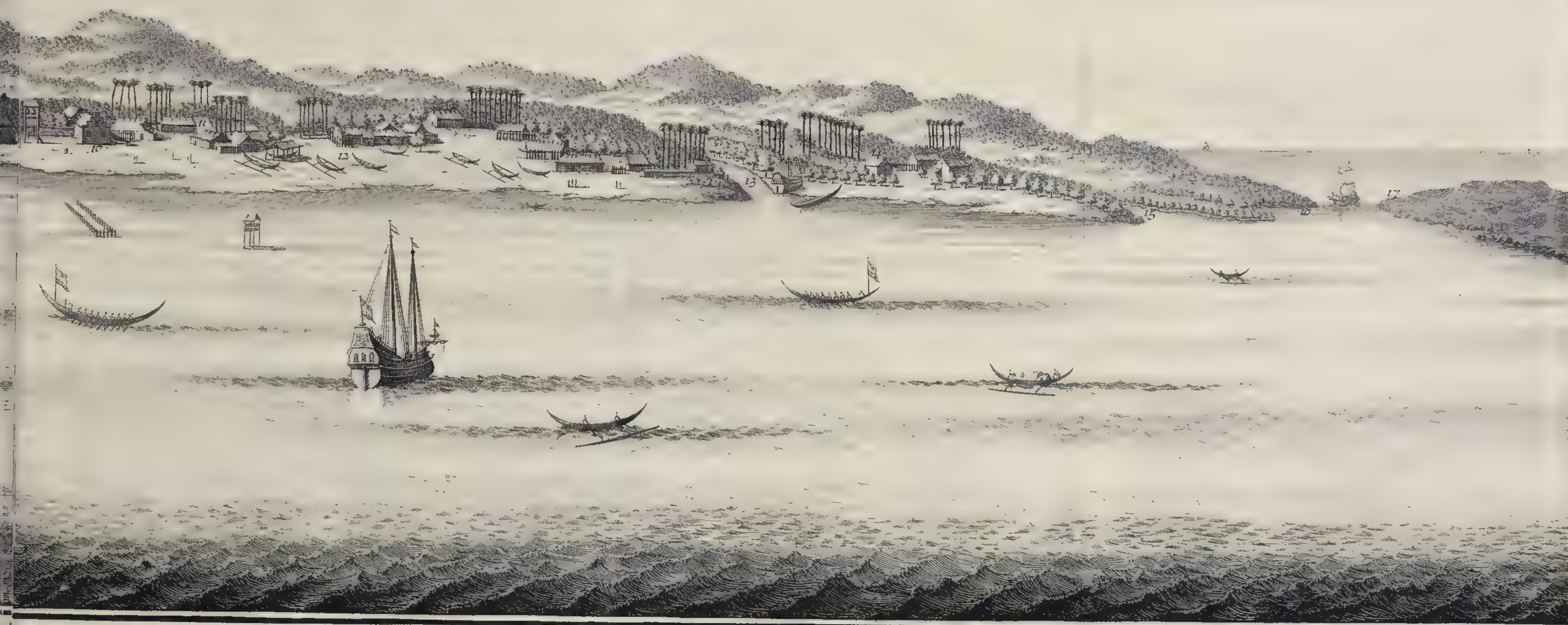
Na dat wy dit voor af hebben aangemerkt, gaan wy nu over om de Stad Ambon, zo als zy nu is, te beschryven.

De Stad nader beschreeven.

Sy legt ontrent twee en een halve myl den inham in, op de Noord-zyde van Leytimor, ontrent de voet van den berg van Soya, in 't Suid-Oosten; in 't Westen door de schoone rivier den Olifant, of Batoe Gadja; (die 'er langs in zee loopt) in 't Noorden door de Zee van den inham, en in 't Westen door de rivier Way Tomo bepaalt; hoewel om net te spreken, de dorpen van Noessanivel, Oerimessen, enz. in 't Westen, en die van Maredheyka, Soya, en Halong, in 't Oosten niet wel van de Stad, daar zy aan vast leggen, konnen afgescheiden werden, dewyl de zelve met de wegen die van Halong Zuid-

Nº XXX
AM
1 't Fortres
2 't Nieuwe Hospitaal
3 Stadthuys
4 Stadthuys wooning
5 't Gerecht
6 't Wagthuys
7 Passer
8 De Malytse Kerk
9 Aracx Brander

BOINA

10 *Burger Wacht huys* | 11 *'t Princen quartier* | 12 *'t Verdronke Land* | 13 *d' Rivier den Olifant* | 14 *Hative* | 15 *d' Rivier Way Nitwe* | 16 *Galg hoek* | 17 *De hoek van Alang*

West, West, en Noord aan tot Noessanivel loopen, den eigentlyken omtrek van de Stad Ambom maken, ten ware men de Stad maar zo bepaalen wilde, gelyk ze de Heer *Padbrugge* binnen haare wallen gelegt heeft, in hoedanigen geval de dorpen Maredheyka, Soya, Halong en Oerimessen, 'er buiten blyven; dog Noessanivel en Latoe Halat moeten daar binnen mede, als een deel van de Stad, gerekent werden; al 't welke zig in de beschryving van de Stad zelve wel ontknoopen zal.

Hare groote in den omtrek. Zy legt langs een fraay strand van 't Noord-Oosten na 't Zuid-Westen niet wel een quart myl uitgestrekt, beslaande dan van 't Noord-Oosten door 't Zuiden tot aan 't strand weer in het Zuid-Westen, binnen de aarde wallen gerekent, een groot half uur in den omtrek, dog zo men 'er Soya, Halong &c. by rekent, zal 't wel een groote myl in zynen omtrek beslaan, of, van Ambon rond te wandelen, 5205 treeden in 't rond, of in zyn ganschen omtrek uitmaken.

Aldus nu legt de Stad op een schoone vlakte, die overal op een gelyke weg van 't strand na 't gebergte van Soya, en tot des zelfs voet zo gemakkelyk, en zo weinig opgaat, dat men het in 't minste niet gewaar werd; hoewel het van strand af tot aan de voet van Soya's berg verscheide voeten verschilt, dat de weg langs den berg, hooger dan 't strand is.

In oude tyden plagt de Stad maar een open vlek te zyn; dog nu heeft zy aan de land-kant voor een groot gedeelte aarde wallen, maar aan 't strand en zelf op de meeste plaatsen is zy open, zynde alleen van de weg van Noessanivel tot aan de wagt (of tot de groote weg, die van strand langs des Heer's huis na den berg van Soya loopt) en aan de andre kant van de Stad van de brug in de Maredheyka-straat, tot aan 't bruggetje, dat over de Way Tomo na 't nieuw Siekenhuis strekt, met die wal bezet. Ook zyn 'er geen poorten aan; zo dat dat men het om regt te spreken, nu nog een vlek in dien opzigte zou moeten noemen, daar het anders in uitbreiding een fraeje stad is.

Zy is ordentelyk in straaten, en blokken, of wyken, al volgens ordre van 't jaar 1666. 23 Novemb. verdeelt. De straaten zyn fraay recht, matig breed, en vast van grond, schoon niet gestraat. Indien 't al zeer swaar geregent heeft, zo is 't water, door dien de grond spongieus is, ten eersten weer weg, en 'er in getrokken.

Naamen, en verdeeling der straaten. De naamen der Straaten zyn deze:

1. De Olifants-straat, loopende van 't Kasteel vlak Zuid-Oost aan tot tegen de voet van Soya's gebergte, welke straat 780 treden in de lengte, en zo breed is, dat 6 of 8 Persoonen naast malkanderen konnen gaan.

2. De Burg-straat, die met de voorige in 't kruis, en van de Way Tomo Zuid-West aan langs 't oud Siekenhuis en de Stads-Herberg loopt; zynde niet wel half zo lang, en even breed. Tusschen de Straat, en 't Casteel, is een groot plein met Mangga's-boomen, dicht bewasschen.

3. De Heeren-straat, die met de vorige meest gelyk loopt over de breedte der Stad van 't Oosten na 't Westen, in breedte ten naasten by met de Burg-straat gelyk; dog meer landwaart op na Soya's berg gelegen, en wel eens zo lang. Zy loopt van de Olifans-straat, tot aan die van Noessanivel, en is door de Heer *Padbrugge* gemaakt.

4. De groene Geusen-straat, die voor by 't Armenhuis tot aan de weg van Noessanivel, in 't Westen leggende, loopt. Dit straatje is nauw; zo dat 'er maar twee of drie menschen naast malkanderen konnen gaan, dog de lengte van deze, en de Heeren-straat, bedraagt nog wel eens zo veel; of wel 802 treeden.

5. De Macassaarse-straat, dat een nieuwe straat, en de laatste landelyke, die van 't Oosten na 't Westen loopt, en met huisen bezet is, is de plaats, daar de vrygegeevene Macassaaren, tusschen de brug, die over de Way Tomo by de Heer's wagt loopt, en tusschen de graf-thuin van de Heer *Rumphius*, woonen.

6. De Prince-straat loopt van strand af voor by de Pasar of Markt, Zuid-Oost op, stuitende tegen de berg van Soya, en dierhalven rykelyk zoo veel trêden, als de Olifants-straat, alzo de strekking een en de zelve is, lang zynde.

7. De Konings-straat is een kleen straatje, dat van de Chineesche-straat, of van de Maleytsche Kerk, Zuid-Oost aan voor by het huis van den Koning van Kilang loopt; dog het is niet heel lang, en stuit tegen de Heeren-straat.

8. De Chineesche-straat, die van 't Casteel Zuidwest aan tot aan de rivier den Olifant loopt, en ontrent 800 treeden lang is, zynde in 't midden door de brug by de Maleitsche Kerk van een gescheiden. Een zeer breede schoone straat, die vol Mangga's boomen plagt te staan; dog die in 't jaar 1686. afgebrand zyn. Deze straat heeft in haar Westelyk deel nog twee steegjes, die aan strand uytkomen, en geen naam hebben.

9. De Breede-straat langs het strand, daar veel huysen staan, en die een zeer ver-

vermakelyke wandeling geeft, zynde zo lang bynaals de Chineesche-straat, en die een schoon uitzigt over den inham na de overwal heeft.

10. De Maredheika, of Mardykers-straat, die van de brug van de Way Tomo by 't Casteel begint, en tot aan 't einde van Halong loopt, welke weg van 't Campon Maredheyka van de Gnatoedi tot aan Halongs einde wederzyds door de Heer *Padbrugge* met Mangga's-boomen beplant en daar fraay breed is. Deze weg van Halong tot voor 't Casteel Victoria is 1350 treeden aan de Oost-zyde der Stad lang.

11. De weg van Noessanivel; die van de Chineesche-straat tot tegen den Nieuwen Thuin van de Heer *vander Stel*, of tegen de weg van de Olifant loopt, en 1400 treeden in de lengte beslaat.

Lengte en breedte der Stad. Dus zien wy, dat de Stad van de rivier den Olifant, tot aan Halong's eynde, zig langs den inham, of langs het strand, 21052 treden in de lengte, of van het Zuid-Westen na het Noord-Oosten, en 1400 treeden in de breedte, of van 't Noorden na 't Zuiden, uytstrekt; behalven dat men nu nog twee groote weegen buiten om heeft, die van Halong na den weg, die langs de voet van Soya's gebergte, en van daar tot aan de Straat van Noessanivel, of van Oerimessing gaat, loopen. En verdre wegen ontrent de zelve. Ook is 'er nog een kleene weg langs het nieuwe Ziekenhuis, die van 't midden van de Maredheyka begint, over de Way Tomo met een Bruggetje, en zo voorby dat Ziekenhuys tot de groote weg in 't Zuid-Oosten loopt. By al 't welke men nog een wandelweg na de Mooren by den Roodenberg zou konnen voegen, gelyk ook nog een zydeweg, die langs de rivier by den Rodenberg na de Kruitmeulen, en tot aan de Wasch-plaats loopt, die zeer vermakelyk en voornamelyk 's Saturdags vol volk is, wanneer een ider zich daar in de rivier gaat wasschen.

't Getal der Huysen. Alle deze straaten nu zyn wederom in een menigte van byzondre groote blokken, of vierkanten, verdeelt, die, na myn geheugenis, 20 of 30 in getal zyn, in alle welke over de 1000 huysen, zonder de publycque gebouwen daar onder te rekenen, getelt werden, die wel alle niet even groot, (dewyl de meeste Chineesche huisen of petakken kleen vallen) maar onder welke verscheide huysen zyn, die een groot voorhuys, en aan ider zyde een Zalet van een fraeje groote hebben; dog om alle onordentelykheden ontrent 't bouwen van huisen voor te komen, is aan den Constapel, die te gelyk Roymeester is, deze Instructie gegeven.

Instructie, en *Ordre*, *voor den Constapel*, Ide Hanevelt, *als Roymeester dezer Stede.*

1. Artikel.

Instructie voor den Roymeester. DE voorn. Roymeester zal zyn ampt Exerceeren, en bekleeden op den voet, en het Salaris, by de Heeren Gouverneurs; onze voorzaaten; successivelyk benoemt, en gelyk daar van gestatuceert is in het Placaat van den Heer *Gerard Demmer*, van den 6. Februari, 1644. en van de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn* van den 20. September, 1647. mitsgaders by eenige renovatien, die in het Ambonse Placcaat-boek staan geregistreert, met zodanige veranderingen, en byvoegingen, zo uyt de Statuten van Batavia, als anders (voor zo veel de zelve hier applicabel zyn) genomen.

2.

Niemant zal vermogen eenig Huys, Petak, of ander Gebouw, aan de straat te timmeren, nog ook eenige Paggers te maaken, of te vernieuwen, zonder den voorn. Roymeester daar van bevorens te hebben gewaarschouwt, en tot inspectie verzogt, om de zelve by hem, na behooren geschied, en royinge gedaan zynde, als dan zyn werk te beginnen; op pœne, dat wie daar in gebrekkig werd bevonden, voor de eerste maal zal verbeuren zes realen van agten, en meermaalen daar ontrent peccerende, arbitralyk werden gecorrigeerd.

3.

De Roymeester zal hebben voor ider Royinge, als het een Huis, of Gebouw van steen, of met een steene borstweering zal wezen, zo mede geheel van hout, een reaal van agten, van een dito van Gabbe Gabbe, een halve dito, van steene of houte Paggers ¼ dito, zo mede van stoepen met pannen overdekt, en van Bamboes, Gabbe Gabbe, of diergelyke, ¼ dito, zullende by hem alleen werden genoten.

4.

Geroepen zynde om eenig Huys, of Erf te meten, zal hy genieten voor ider roede, om de buitenste strekking, of in den omloop, 2 stuivers, maar van groote Landen of Thuinen, buiten de Negerye gelegen, zo als by overkomst of discretie zal werden bevonden te behooren, ontrent welke laetste ook zal vry staan, een ander te gebruyken.

5.

En nademaal door de voorzorge van de geweesene Heeren Gouverneurs de straten en wegen na tyds en plaats gelegentheid wel zyn geroyd, en goede orders daar op gesteld, maar die niet ten besten worden geobserveerd, zo zal den

Roy-

Roymeester de onordentelykheeden en overtreedingen daar inne gepleegt, onderzoeken, en nafpeuren, ten eynde deselve op de bequaamste wyze werden geredresseert, en gebeterd.

6.

Voor zoo veel op de voorsz. wegen en passagien, geen maat van haar vereyste breedte zoude mogen wesen gesteld, zal dezelve als nog worden beraamd, de straten gemeten, en de vereyste spatie aangewesen; zo veel tot het algemene gerief zal bevonden werden te behooren; zoo mede de wydte van de voorsz. wegen, waar op byzonder zal dienen te werden gelet, ten aanzien van de engere passagien, die ook in den regentyd niet zonder waterloop konnende wesen, egter zo breed moeten werden gelaten, als ze eenigzints vallen konnen.

7.

De gooten zullen, of gemetseld, of met keisteenen moeten werden opgezet, en den Roymeester, zo veel doenlyk, zorge dragen, dat de zelve regt, en in een egale wydte mogen blyven.

8.

Zodanig als van ouds gestatueert is, zal niemand eenige Arax-branderyen mogen stellen, of gebruiken, als ter plaatze, daar van ouds toe gepermitteert, en op de pœnen, daar tegens beraamt, zoo wel tot voorkominge van brand, als ongesontheid, die daar door werden gecauseert; zullende den voorn. Roymeester zyn oog byzonder houden over alle onordentelykheden ontrent het timmeren en bouwen, die occasie tot brand, of meerder zwarigheid van dien, zouden konnen geven, om de zelve, na de bevelen, op het stuk van den brand gemaakt, te remedieeren, of nieuwe orders daar op te stellen, zo als 't ten gemeenen nutte zal behooren.

9.

De publycque wegen, zullen, zo veel mogelyk, zodanig in het midden moeten werden gehoogt, dat ze aan weerzyden konnen afwateren.

10.

Niemand zal met zyn stoep verder in de straat springen, als buiten belemmering van de zelve, en na de gemaakte royinge, behoord te geschieden, op pœnen van drie realen, en demolitie van zyn werk.

11.

Alle vuilnis zal moeten werden gebragt ter plaatsen, en op de pœne voor dezen geordonneert, specialyk de doerioens-schillen, en korls, die in de abundantie van de zelve een vilaine stank causeren, de welke niemand zal mogen voor zyn huysen, of op de straten te goyen, maar t'elkens laten weg dragen op de voorsz. vuilnis-hoopen, op de verbeurte van $\frac{1}{2}$ Ryxd. voor elke Contraventeur, met verdubbelinge van pœne tot drie reysen, en wyders arbitrale correctie, ten laste van die gene, die meermaalen in defaut komt te vervallen, zullende den huys-heer, of vrouw voor hunne dienaren moeten betalen.

12.

Niemand zal vermogen eenig vaartuig, 't zy groot of klein, te vertimmeren, of ook op de wal te halen, op de strand tusschen de ringmuur, en de basaar, maar wel aan de andre zyde van de voorsz. basaar, westwaarts op.

13.

En om te gerieven die gene, die haar wooningen niet aan strand hebben, zal tot een publycque werf, of timmerplaats, dienen de strand voor het Maleytze Kerkhof, zo verre als de breedte desselfs komt te strekken.

14.

De Roymeester zal ook het opzigt hebben over de Boomen, en Plantagien op 's Heeren wegen, dat de zelve, wel en na behooren geplant zynde; zoodanig werden onderhouden, en geculitiveerd, nieuwe, daar ze dienstig zyn, op behoorlyke distantie, werden aangeplant, en voorts de hand daar aan gehouden.

15.

De Roymeester zal over al het gene voorsz. is communicatie houden met de respective wykmeesteren dezer Stede, ider in zyn district, om alles, dat hier in ten dienste van 't gemeen is gestatueert, en gerenoveerd, zoo veel mogelyk, met minnelyke inductien by de borgers, en ingezetenen in te voeren; dog by mancquement van dien, zyn Officie betragten, ende voor zo veel by de respective instructien, of ordonnantien van de Wykmeesters, van den 2. April 1675. en 25. Januari 1686. eenige zaaken zyn gestatueert, mede gehoorende tot het Officie van den Roymeester, zal den zelven daar ook kennisse van hebben te nemen, en zig daar na reguleeren.

16.

Al 't gene dat hier in, ten gemenen beste zoude dienen vermeerdert, of verandert, zal na bevinding en gelegentheid van zaaken daar op werden gestatueerd.

17.

Niemand zal den Roymeester in 't stuk van zyn ampt injuriëren, met woor-

woorden, of met werken, op arbitrale correctie.

Aldus Geordonneerd, en Gestatueerd, tot Amboina, aan 't Casteel Victoria, den 26. February, A°. 1692.

Accordeerd met zyn Principaal,

C. BEERNINK.

Secretaris.

Op, en in gevolge van de voorsz. Instructie, werd den voorn. *Ide Haneveld* gelast, zonder nader ordre, het ampt van Roymeester waar te nemen.

Actum als vooren.

N. SCHAGEN.

VIERDE HOOFDSTUK.

B*Ericht wegens de byzondere gesteltenis der* huisen *hier.* *Het* Casteel Victoria. *Het* Hoofd *pas buyten 't* Casteel. Teekening *van 't* Casteel. *De* Markt. *De* Maleytse Kerk. *De* Borger-Wagthuysen. *Het oud* Sieken-Huis. *Seldsaam geval van een Misdadiger, driemaal op een voormiddag gehangen.* 't Oud Siekenhuis, *of* Raad-huis. Inscriptie *voor 't selve.* *Het* Nieuw Sieken-Huis. Inscriptie *hier voor.* *Het* Armen Wees-Huis. Inscriptie *boven ider* Poort. *Het* Oud Huis *van den* Landvoogd. Inscriptie *ontrent de brug by de* Heer's *wagt, op de Rivier* Way Tomo. *De* Thuin *van de* Heer Landvoogd. *De oude* Hollandsche Kerk. *De nieuwe* Hollandsche Kerk. *De* Kleeden-winkel. Bruggen. Rivieren. Steenbakkeryen. Wandelwegen, *buyten de* Stad. *Wonderlyke* Spelonk *by de* Way Nitoe. *Men weet hier van* Lasten, *nog* Schattingen. *Hoedanig het* Land *hier is.* *Oorzaak van de Heer* Padbrugge's Lamheid. *De* Saysoenen, *of* Getyden des Jaars. *Het* Regen-Moesson. *Met de noodige aanmerkingen 'er over, en de bepaling 'er af.* *Sware* Winden, *en* Aardbevingen *hier.* *Het* Droog Moesson. Sware Donder, *en* Donder-Steenen. *Het* Wit Water. *De* Amboineesen, *by de* Ouden, *onder de* Menschen-Eeters *gesteld.* Onnooselheid *der selve.* *Uyt hunne verdichte afkomst bewesen.* *Van de Afkomst van dezen en genen uyt een* Ey *of van* Slangen. *Ware oorsprong van den* Slangen-dienst. *Bewysen uyt de Ouden wegens de afkomst der Menschen, uyt de* aarde, boomen, &c. *gesprooten.*

Berigt wegens de byzondere gesteltenis der huysen hier.

OM aan den Leezer nu eenig nader denkbeeld van de Huisen, die men hier heeft te geven, zo zal ik een der voornaamste beschryven.

Het huis, waar in ik woonde, was van vooren 92 voeten breed, hebbende een schoone Galdery van die zelve lengte, en van agt voeten breedte met een fraeje baluster, of hekken, van voren, door welke Galdery men in een voorhuys van 25 voeten diep en 30 lang, quam, 't geen ter linkerhand een zaal van 36 voeten, by na vierkant, en ter rechter een zaal van 26 voet vierkant had, buiten deze drie voorvertrekken waren 'er nog drie zulke agter, dog wat kleener, te weten, een galdery, en aan wederzyden een fraey vertrek. Uyt deze galdery quam men op een groote plaats, daar men behalven de kombuis, of kook-keuken, en de vertrekken der slaven (die diep in de 20 waren) nog twee vry groote botteleryen, of voorraad-kamers, een peerde-stal, en een zeer groote Thuin, wel van 150 voeten in 't vierkant had. In dit huis verwoonde ik 10 Ryxdaalders 's maands, dat in 't jaar ontrent 300 gulden beloopt; hoedanige fraeje en zeer gemakkelyke huizen, hoewel alle juist met geen thuynen, 'er meer zyn; waar uyt men dan afnemen kan, dat het hier wel in die huizen te woonen, en ook zeer koel in de zelve is, daar over men zich moet verwonderen, om dat zy alle maar een verdieping, en geen boven-vertrekken hebben, die om de veelvuldige aardbevingen, agter gelaten worden.

Ook worden deze huizen niet van steen, dan borstweerings hoogte, maar van hout, 't geen men verwt of vernist zeer hegt, en met steilen en carbeelen, even als een schip in een getimmert, op dat zy tegen de felste aardbevingen mogten bestandig zyn; waar voor men dan gansch geen vreeze heeft.

Men plagt ook die huisen, op dat de daken door de aardbeving te minder zouden lyden, met Atap, by na gelyk 't riet der boeren, hoewel breeder, en dikker, te dekken; dog zedert de sware brand in den jaaren 1686. en 1687. ont-

stacn,

ſtaen, heeft men die ook met pannen gedekt, gelyk zy nu meeſt daar van voorzien zyn; uitgenomen die der Amboineeſen, en weinig andre agter af ſtaande, die zy maar met Atap gedekt hebben.

De Venſters van dit myn huis, en van weinige andere, waren van glas; dog de raamen van Rotang, zeer zierlyk als de Haagſe Spaanſe Stoelen gevlogten, maar veel luchter, gelyk ook in 't gemeen de venſters van alle huizen van zulke Rotang-raamen, in plaats van glaaſen, voorzien zyn.

Uyt deze korte beſchryving van dit eene huis kan men zich zeer licht de andre verbeelden.

Behalven zoo veel byzondere gebouwen, zoo heeft men 'er ook verſcheide openbare. Onder deze telt men het Kaſteel Victoria, de Paſſar, of Markt, de Maleytſche Kerk, twee Borgers-Wacht-huiſen, het oud Siekenhuis, het nieuw Siekenhuis, het Armen-huis, het huys van den Landvoogd, de oude Hollandſche Kerk, en de nieuwe, mitsgaders de Comp^s^. Kleeden-winkel.

Het Kaſteel Victoria.

Het Kaſteel, dat wel het grootſte publyk gebouw is, geven wy dierhalven den voorrang. Het legt (gelyk ook de Stad) op 3¾ graden Zuider breedte, ontrent midden in 't Noorderdeel der Stad, aan ſtrand, daar de Way Tomo in Zee uytwatert, tuſſchen de Mardyker-ſtraat en de Princen-ſtraat. De Portugeeſen, door die van Hative hier eerſt gebragt zynde, hadden eerſt een kleene Veſting ſeer naby den Rooden berg (die pas ten Ooſten van 't dorp Halong, en even buyten 't Moorſch dorp daar aan legt) gebouwt, dog, naderhand zich qualyk daar van gedient vindende, hebben zy ontrent 1580. dit land ontrent het ſtrand, Honiboppo genaamt, en een Moeraſſig Sagoe-boſch zynde, ſchoon gemaakt, opgeruymt, en hier een hegte ſteene Veſting van los op den anderen gelegde ſteenen gebouwt, die wel met vier punten voorzien was, dog waar van de twee landelykſte alleen gemetzeld waren. Dit Kaſteel (Kota Laha by den inlander genaamd, 't geen de Veſting des inhams beteekent) had ſlegte houte wooningen van binnen; dog na dat wy 't in den jaare 1605. verovert hadden, is het van tyd tot tyd al ſterker gemaakt, en de onkoſten, die daar aan door de Landvoogden gedaan wierden, zyn in 't vervolg zo groot geworden, dat men 'er wel een heerlyk nieuw kaſteel, tweemaal zo groot, voor bouwen zoude. Gelyk ons hier en daar blyken zal.

Het legt na de land-kant in zyne gragten, en is in zyne gordynen en punten van een fraeje hoogte; zynde van binnen boven op de gordynen na de Noord-kant van een groote Vergaderſaal, en aan wederzyden der zelve van een zeer groote huizing voor den Heer Landvoogd voorzien, en aan de Weſtkant van een wooning voor den Opperkoopman en Capiteyn, en verder van Wooningen voor de Soldaaten, en aan de twee andre kanten, gelyk ook beneden, van verſcheide groote Pakhuizen, om daar in allerley waaren der E. Maatſchappy te bergen.

Het Hoofd pas buiten 't Kaſteel.

Deze Hoofd-Veſting, zedert de verovering, door den Zeevoogd, *Steven van der Hagen*, Victoria, genaamt, heeft een Land- en een Water-poort, als mede een beneden middelpleyn; dat vierkant, dog, tot een Hoofd-Veſting, veel te kleen is, alzo 't niet boven de 30 of 40 ſchreeden in 't vierkant beloopt. Het heeft buiten de Water-poort een ſchoon lang en breed hoofd, tegen 't welke de ſchepen op een goede harde zandgrond op 20 vadem waters leggen, en loſſen konnen. Dit hoofd is ten grooten deele een vaſte weg van aard en ſware klippen, dog ten deele, na de zeekant toe, van planken, hebbende in de quade Moeſſon veel aanſtoot te lyden.

In de tyd van de Heer *Gyſels* quamen 'er eerſt aan de wallen agter de ſteene gordynen, en buyten om grachten, hoedanig het tot het jaar 1657. gebleven is, wanneer men de zeepunten deed uytleggen, en andre aanmerkensweerdige vergrootingen tot verdere verſterking aanleggen.

Het is van behoorlyk geſchut voorzien, hebbende op ider punt ettelyke 8 of 12 ponders, en in 't geheel een genoegzaam getal ſtukken Geſchut op de Zee-gordyn, de werf, en nu de ringmuur, welke maar voor het dagelykze in tyden van Vrede; doch in tyden van oorlog zeer rykelyk van 't zelve voorzien is. Het heeft ook een behoorlyke bezetting, zo in Vrede als in Oorlogstyden, ſtaande onder een Capitein, Luitenant, en Vaandrig.

Buyten om deze Veſting is in de latere tyd ook een ringmuur gemaakt, die ontrent 10 of 12 voeten hoog en redelyk breed is, die naderhand met aarde wallen waar op men mede geſchut gebragt heeft, aangevult, en met een buiten-gracht geſterkt is.

Men heeft op een van de punten een klok-toren, nevens twee klokken (de eenigſte in de Stad) die door een ſchildwagt, alle uur, en alle half uur, geſlagen werden.

Ter zyden het Kaſteel, binnen de Ring-muur, aan de Noord-Ooſt-zyde gaat men na de werf, daar de Baas of Equipagie-meeſter woont, die op de vaar-

vaartuigen van de E. Maatschappy, en het herstellen der zelve, en over 't varend volk, en meer anderen opzicht heeft. Ook houden daar verscheide Ambagts-Lieden, in dienst der E. Maatschappy, huis.

Teekening van 't Kasteel. Hoedanigen gedaante, en strekking dit Kasteel verder heeft, kan men ten deelen uyt de plaat N°. XXXI. zien.

Dit veld, of stuk lands van den Roodenberg af tot den galg-hoek toe, wierd in oude tyden Honipopo, dat is, verberg de Caybobers, en van den Roodenberg tot by de Gilala van Way Toeha, Honimahoe, dat is verberg de Javaanen, en van daar tot Way Meten toe, niet verre van de Talaga Radja, (die boven is) Naman Waran, dat is, de Haven van Banda, genaamt.

De Markt. De Passar, of Markt, die zich bewesten het Casteel, ontrent het strand vertoont, is een schoon gebouw. Het rust in de lengte op 19, en in de breedte op 6 steilen, is 139 voeten lang, alzo ider styl 10 voeten van malkanderen staat, 60 breed: Het dak 30 voeten hoog, met pannen gedekt is, en men kan 'er van alle kanten inkomen. Het is van binnen ordentelyk gevloert, welke vloer gestadig door de Passar-meester, of Opziender van de markt, die 'er ontrent woond, schoon gehouden word. Zy is van binnen van een moye hooge verdieping, en zeer lucht. De Amboineesche, en andre Vrouw-lieden, komen daar dagelyks hare hoenderen, groente, vrugten, en ook de visschers aan de eene kant hun visch, verkoopen, en hoe groot ook de zelve is, zoo loopt zy dagelyks vol, en grimmelt van allerley menschen. Het geeft een schoon sieraad aan de Stad, en is in 't beste deel des zelfs, met een schoon uytzicht op de Reede, geleegen, zo dat ik kan zeggen, noit zoo fraejen markt, zoo wel gelegen en zoo ruym, na evenmatigheid van de markt-lieden, gezien te hebben. Zy is door den Heer Landvoogd *De Haas* gebouwt, en wy vertoonen de zelve in de Plaat N°. XXXII.

Nette Teekening 'er af.

De Maleytse Kerk. Een weinig verder na 't Westen tusschen de Chineesche straat, en het strand, ontrent het eerste borger-wachthuys, heeft men de Maleytsche Kerk, onder de Heer *Schaghen*, in 't Jaar 1695. begonnen, dog in 't 1696. door den gezaghebber, de Heer *Stul*, voltoyt.

Het is een hoog schoon houte gebouw, rustende op een steenen voet, waar toe de Amboineesen het hout gelevert hebben.

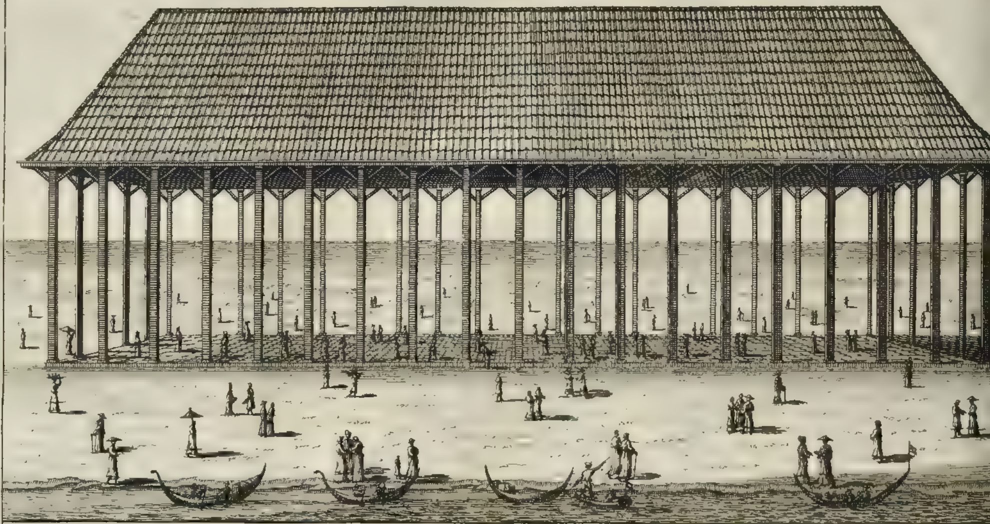
Het is 100 voeten lang, en 60 breed. Het dak rust op 6 pilaaren in de lengte, waar van men twee reyen heeft in 't midden der Kerk, alwaar zy een middel-vak van 30 voet breed, en aan wederzyden een Galdery, van 15 voeten ider, behalven een schoone hoogte, van ontrent 30 voeten in 't midden, heeft, zynde een weinig laager aan de Galderyen, en geen 20 voeten hoog; weshalven zy, na de Gemeinte, overvloedig ruim, zeer lucht, en door veel groote Kerk-raamen zeer licht is. In de zelve heeft men een fraey overdekt gestoelte voor den Heer Landvoogd, Opper-koopman, en Capiteyn; tot het welke men met eenige trappen opgaat, en ter regterhand, dog wat laager, een groot gestoelte voor de Leden van den Politycquen Raad, en aan de andre zyde een voor den raad van Justitie; en een byzonder gestoelte voor de Predikanten, en aan de andre zyde een voor de Ouderlingen, en Diakenen. In 't midden tusschen de twee laatste gestoelten heeft men den Predikstoel van Linggoa- en bastard-Ebben-hout (even als 't Fransch Nooten-boomen hout) zoo byzonder fraey, en gemakkelyk, als ik 'er oit een in Indiën gezien heb. Buyten deze heeft men ook nog andere gestoeltens, dienende voor mindere Officieren, en voor andere fatsoenelyke luyden, van buyten komende. Zy is ook ordentelyk bevloert, en hier en daar met schoone sarken, zommige van steen, en andre van fraeje gesneedene dikke Linggoa-planken, voorzien. Zy heeft twee groote Poorten na 't Zuid-Oost, en een fraeje Consistorie aan de Noord-zyde. Ook heeft men een klok-Tooren, en een huys voor de Koster daar ontrent.

De Borger-Wagt-huizen. Dicht by die Kerk staat een verheeven steen Wacht-huys van de Hollandsche Borgery, waar op die alle nacht gewoon is te waken.

Diergelyken hoog steenen Wagt-huys van de Mistise-Borgery, anders de groene Geusen genaamt, heeft men aan 't eynde van de weg langs strand, dicht by daar de rivier de Olifant in zee uytwatert. Dit laatste is door een milde gift van twee hunner Capiteynen, *Jan Hanszen Dji*, *Jan Tsjong*, den Luitenant *Cornelis Ides*, den Vaandrig, *Thomas Theuniszen*, den Borger-Capiteyn der Hollanders, *Hans Grò*, en den Secretaris van de Landraad, *Alexander Latil*, in 't jaar 1691. gebouwt, waar van de eerste steen den 29. October, door de zoonen van den Heer Landvoogd, *Jan Paul*, en *Gerbrand Schaghen* (gelyk 'er dit alles voor geschreven staat) gelegt is.

Het oud Sieken-huys. Het oud Hospitaal of Sieken-huis, dat aan 't eynde van de Borger-straat, digt by de rivier Way Tomo staat, is mede een fraey steene gebouw, dat 90 voeten breed, en 24 voeten, behalven het

dak,

De Passar, of Markt van Ambon.

Het Nieuw Ziekenhuis.

Het Oud Ziekenhuis of Raadhuis .

Het Armen Weeshuis.

dak, hoog is. Het plagt bevoorens tot een Siekenhuis te dienen, waar toe het een schoone gelegenheid was; maar zedert 'er een schoon nieuw Hospitaal gemaakt is, zo dient het beneden-deel nu tot een woon-huys voor den Chirurgyn, en 't bovendeel tot de Raad-kamer van Justitie, van den Land-raad, de Weeskamer, en van de Commissarissen der Huwelyks-zaaken. Het is ook zeer bequaam voor de Rechters, om uyt die boven-vensters te leggen, wanneer 'er imand gerecht zal werden, alzo daar een steene schavot met een hegte galg, en gerichtspalen 'er tegen over aan de andre zyde van de weg staan: ik zegge een hegte galg, om dat ik aan de voorige een deugniet heb zien ophangen, die zeer gevallig driemaal gehangen wierd.

Seldsaam geval van een Misdadiger, driemaal op een

De beul met hem na die galg, die zeer zwak en van hout was, geklommen zynde, storte met de misdadiger, zo als hy hem van de ladder stiet, met galg met al, van boven neder, dat wel eenig ongemak zou hebben konnen geven, zo de troep zoldaten, die by zulk een geval altyd rontom het schavot in een kring gepostеert is, zig niet wel gesloten had. De scherp-rechter, die een wakker keerel, en niet verlegen was, maakte den misdadige, op ordre van den Fiscaal, ten eerste los, bracht hem weer op 't schavot, en hing hem aan een van de paalen daar ontrent; dog door 't breken van de lyn, quam hy ten tweedemaal beneden. Hy meende daar mede vry te zyn, en de borst wist niet, hoe hy 't nu hebben zou; dog, in gevolge van zyn vonnis, moest hy hangen, tot 'er de dood na volgde, waar op dan de beul hem de derdemaal zo wel en zeker ophing, dat hy een inwooner van de lucht bleef.

voormiddag gehangen.

Wy vertoonen dit oud Siekenhuis, nu verandert in een Raadhuis, met het Schavot 'er tegen over in de plaat, N°. XXXIII.

Teekening van 't oud Siekenhuys, of van 't Raadhuys.

Voor dit huis, boven de Poort ziet men deze Inscriptie, in Kapitale Letters, alleen het vers, dat 'er agter volgd, uitgezondert.

Inscriptie voor 't zelve.

A°.
MDCXLVIII.
NOSOCOMIUM
HOC CONDITUM
GUBERNANTE DOMINO
ARNOLDO DE VLAMING AB OUDSHOORN,
POSTEA HORRIBILI ILLO TERRÆ MOTU
17. FEBR. A°. M.D.C.LXXIV. MAJORE EX PARTE COLAPSUM,
RESTAURAVIT, ET CONCLAVI NECESSARIO PRO
SENATU JUDICIALI AUXIT GUBERNATOR
D^s. ROBERTUS DE VICQ. A°. M. D. CLXXIX.

Ter rechter zyde de Poort heeft naderhand de Heer Landvoogd, *Cojett* dit by doen voegen:

Singulari Celeberrimi hujus Provinciæ
Moderatoris, Arnoldi de Vlaming,
Prudentia & Sagacitate afflictorum solatio
Aliisve negotiis his ædibus primum exstructis,
Ac dein haud minori clarissimi Gubernatoris
Roberti de Vicq *industria multum exauctis*
& decoratis
Tandem vir Nobilis, Balthazar Cojett,
Amboinæ *moderator præsens hasce Curiales*
Restituit, ac perfecit A°. *Nativitatis* Christi
M. D. CC. I. I.

Ik heb dit niet vertaalt, om dat men de uitlegging, in dit volgende Vers (dat voor de zelve Poort 'er onder staat) klaar genoeg uytgedrukt vind.

Als Ambon's *Land's-bestier Heer* Vlaming *toevertrouwt*
En aanbevoolen wierd, zo ben ik eerst gebouwt,
Gelyk ook, in de tyd van Heer de Vicq's *beleyd*,
Ik zeer verbeterd ben, en groot'lyks uytgebreyd.
Maar die my heeft voltoyd, en alles bygezet,
Is Ambons's *Gouverneur*, *Heer* Balthazar Cojett.

Het nieuw Siekenhuis, niet verre van daar aan de zelve rivier Way Tomo, dog aan de overzyde, wat meer na boven, aan een kleenen weg, met boomen beplant, gelegen, die ten Zuid-Oosten van de Mardyker-straat pas over de voornoemde rivier legt, is een zeer schoon gebouw.

Het nieuw Siekenhuys.

Het is van vooren 150 voeten breed, en in 't vierkant dus bebouwt. De voormuur is 14 voeten hoog, gelyk ook het dak. Het huis van den Opper-Chirurgyn, die daar in als Hospitalier woont, is een schoon gebouw ter rechterhand, dienende de vleugels, die de drie andre deelen van 't vierkant uytmaken

maken voor de Sieken, en tot andre zaaken. Van binnen in 't midden van dit vierkant heeft men een groot plein, en aan de eene zyde van des Hospitalier's huis een schoonen thuin, 100 voeten breed, en aan de andre zyde van 't geheel Ziekenhuis na de Zuid-Oost-zyde een Kerkhof, 84 voeten breed, dat ook aan wederzyden zeer net met een planken-borstweering afgeschoten is.

Het heeft een schoone Poort recht midden in de voor-muur, boven welke deze Inscriptie staat.

Inscriptie hier op.

SUMPTIBUS NOBILISS. SOCIETATIS, BATAVORUM.
SUPREMI. CONSESSUS. INDICI DECRETO
AD. PIOS. USUS. EXTRUI. CURAVIT
NICOLAUS SCHAGHEN.
GUB. AMB.

Dat is:

De Heer Nicolaus Schaghen, *Ambons Landvoogd, heeft dit (Huys) op kosten der E. Maatschappy tot een Godvrugtig gebruik doen Bouwen.*

Een Teekening van 't zelve.

Dit Huis, door dezen Landvoogd, in 't jaar 1694. gebouwt, vertoonen wy in de plaat, No. XXXIV.

Het Armen-Weeshuys.

Het Armen-Weeshuis, ten deele voor Arme Weesen, en ook voor bejaarde Armen geschikt, is een zeer groot gebouw, zynde in 't vierkant weinig minder dan 300 voeten, dog zoo breed niet, als 't lang is.

Ter rechterhand woont een binnenmoeder in een fraey huys, die daar in gesteld is, om de armkinderen te versorgen, uyt last der Diaconen, die 't Huis ook hebben laten bouwen. Aan de andere zyde is een huis, dat wat kleender is, voor een Schryf-Meester, om deze kinderen te leeren Leesen, Schryven, &c. Vorder is het rondom met kleene huisjes voor arme bejaarde Lieden, zeer net, en ordentelyk betimmert, hebbende van binnen in een zeer groot vierkant plein van over de 200 voeten.

Het heeft een voor- en een agter-Poort. De Voorpoort heeft men in de Groene-Geusen-straat, en de Agterpoort stuit tegen de wal in 't Zuid-Oosten.

Voor de Voor-Poort staat deze Inscriptie:

Inscriptie.

ANNO 1686.
DOOR DE MILDE GIFTE VAN DEN VROMEN
HENRIK GYSELS GEBOUWD.

Boven de Agter-Poort staat:

Boven der Poort.

ARMEN-HUYS, (en) WEES-HUIS
GESTIGT
Door
D'ARM-BESORGERS
ADRIAAN BOEKHOUT.
EN
AMBROSIUS SPELT.
1686.
D. R. W. G. W.

Men ziet hier uyt, dat het gebouwt is door de gift van *Henrik Gysels*, een Christen Chinees, die daar toe eigentlyk een groot huis, by hem nagelaten, geschikt had, maar alzo dit te kleen was, heeft men het verkogt, en van 't geld, zoo verre het strekken kon, dit nieuwe huis gebouwt, en de Diacony (die hier ryk is) heeft 'er de rest bygelegt.

Teekening van dit Huis.

De gedaante van 't zelve ziet men in de Plaat, No. XXXV. en de eerste steen is door de Heer *Padbrugge's* Dogter's Soon, *Joannes van Vliet*, den 7. October des voornoemden Jaars gelegt.

Het Oud Huys van den Landvoogd.

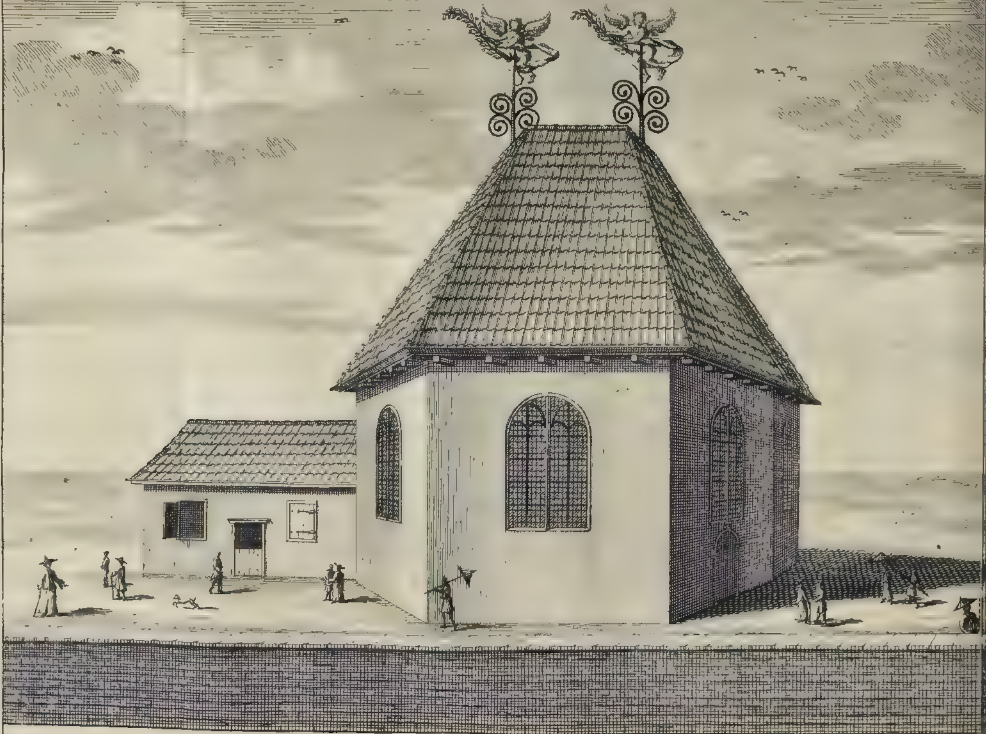
Het oude Huis van den Landvoogd, die nu volgens ordre van Batavia in 't Kasteel woonen moet, daar hy als een Prins is gehuisvest, is ook een voornaam Gebouw, in 't Suid-ooster-deel van de Olifants-straat, aan de Oost-zyde, tegen over de oude Hollandsche Kerk gelegen. De Landvoogden, die bevorens altyd plagten in 't Kasteel te woonen, quamen herwaards in 't jaar 1674. by toeval van een sware aardbeving verhuizen, durvende zig in de steene gebouwen van 't Kasteel niet vertrouwen, en zedert zyn zy hier tot de voornoemde ordre gebleven.

't Was eerst maar een kleen oud houten huis, zelfs nog in de tyd van de Heer *Padbrugge*, maar de Heer *van Vliet*, Opperkoopman, en tweede Persoon, liet 'er een heerlyke Galdery, wel 100 voeten lang, en in de 20 voet breed, agter bouwen, die men met beschotten, die men ophaalen kon, in drie vertrekken gemeenelyk verdeelde, dog als men 'er een groot gezelschap onthaalen wilde, wierden die schotten maar opgehaalt. Deze Galdery gaf al 't gemak aan dit flecht huis; dat eindelyk te bouwvallig geworden zynde, zoo is 'er by de Galdery, en op de oude plaats, een schoon nieuw planken-huis door de Heer *de Haas* in 't Jaar 1688. à 1689. gebouwt, in 't welke een heerlyke doorgaande Galdery is, nevens verscheide groote kamers. Ook is 'er een schoone lange stoep met een nette baluster, of hek-

de
d-

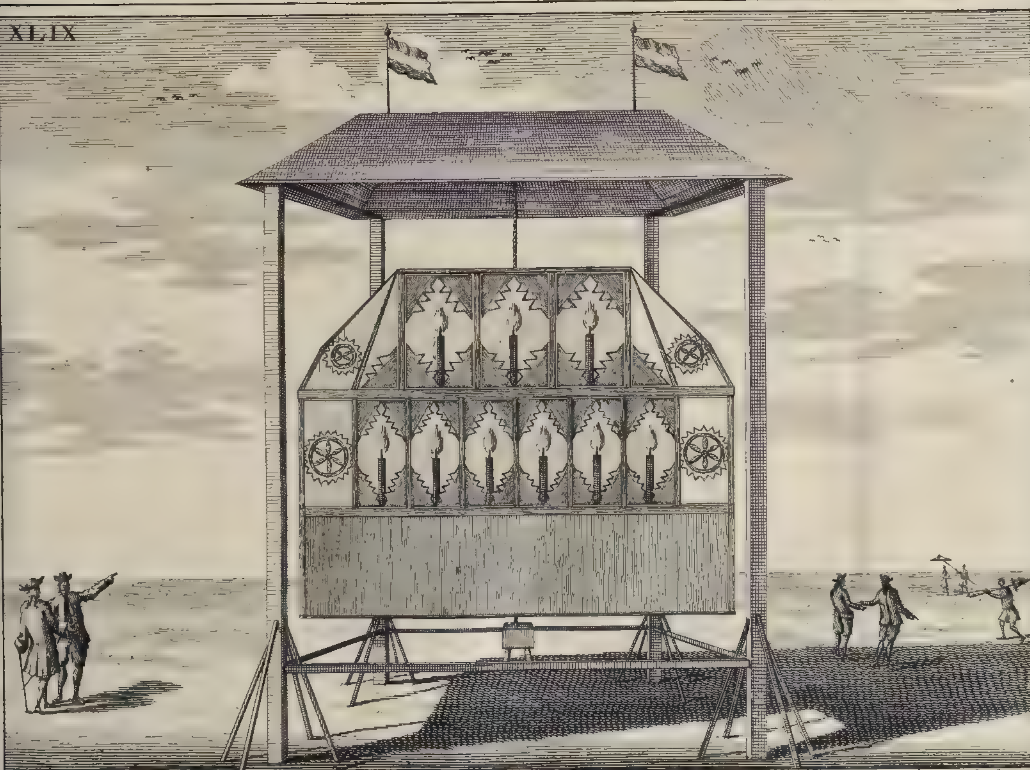
Het oud Huis van den Ambonſchen Landvoogt.

De nieuwe Hollandsche Kerk.

De oude Hollandsche Kerk.

Een Theeng

hekken 'er voor, en een Lantaren, waar in voor de schildwagt altyd licht brand, waar ontrent men over eenige tyd, tot meerder sieraat, een schoonen Hars-boom geplant heeft.

Afteekening van 't zelve.

Naast aan dit Huis, 't geen wy in de Plaat, N°. XXXVI. vertoonen, is de wagt van den Landvoogd, die zig tot aan de brug, die over de rivier de Way Tomo gelegt is, uytbreid. In de muur van deze brug, die daar, na 't ontwerp van de Heer *Padbrugge*, 't einde van de Stad in 't Suid-Oosten maakt, gelyk zy ook met die wal gelyk komt, is door dezen Heer, die veel moeite in zyn tyd met deze rivier gehad heeft, een steen gezet, waar op men de rivier Way Tomo aan een keten leggen ziet, en waar onder dit Latynsch Vers staat:

Inscriptie ontrent de brug by de Heer's Wagt, op de rivier Way Tomo.

Hic Waytomus *erat fluvius rapidissimus olim*
Vinctus Compedibus nunc fluit innocue.

Dat is na onze uitbreidinge:

Way Tomo's *snelle vloed, te voren niet te temmen,*
Legt hier geboeit, en in de keten, afgebeeld,
En leert dus zynen loop en hevigheden stremmen,
Dat nu zyn stil geruysch geen anderen verveelt.

De Thuin van den Heer Landvoogd.

Even voor by dat Wagthuis van des Landvoogds Lyfwagt is een schoone Thuin, die aan zyn huis vast is, beslaande wel twee à drie morgen lands. Deze is zeer fraey met alles, wat het oog verlustigen kan, beplant. Men heeft 'er ook verscheide groote Djamboes-boomen, die schoone vrugten, en heerlyke lommer met hun dik en dicht blad geven. Men heeft ook een fraejen gemaakten dyk zierlyk met gras beplant, dat net gesneden is, dien men met eenige trappen opgaat, op welken ook een fraeje zitting gemaakt is. Hier kan men al een mooy stuk henen wandelen; doch als men op die zitplaats wat rusten wil, heeft men na 't gebergte een uitnemend schoon gezigt. In 't midden van dien Thuin, dog wat aan de eene zyde, legt een kleen eilandje, daar de Way Tomo rond om geleid is, na 't welke men met een lange smalle brug gaat. Op dit eilandje heeft men van lat-werk een zeer net Speel-huis daar allerley bloemen over henen loopen. De Heer Landvoogt heeft alle morgen een groote schotel van allerley welriekende bloemen van de benedengrond van dit sierlyk eylandje. Het is niet te gelooven, wat fraeje gezigten men van dit eylandje, en uyt dit Speelhuisje, na alle kanten van 't gebergte, vooral met het daalen van de Son, heeft.

De oude hollandsche Kerk.

Recht tegen over dit huis van den Heer Landvoogt staat de oude Hollandsche Kerk, een zeer fraey gebouw, zynde in 't vierkant 7 à 8 voeten hoog van steen, en verder zeer zierlyk en net van hout opgebouwt, met tralie-werk versiert. Dit Gebouw is ontrent 100 voeten lang, en 50 of 60 voeten breed, met nette roode steenen belegt, en voor de Hollandsche Gemeinte aldaar overvloedig groot genoeg. Men vind een netten Predik-stoel maar geen een gestoelte in de zelve. Voor den Polityken Raad staat een groote lange tafel met een tapyt 'er over, waar aan alle de Leden op een bank zitten, dog de Landvoogd zit alleen aan 't hoofd der zelve op een Leuning-stoel. De Predikanten, en andere Leeden van den Kerkenraad, hadden daar mede ider een byzondre bank, waar op zy zaten; dog beide vry slegt, gelyk het ook met andre gelegen was; dog de plaats in zig zelven was zeer fraey en goed, de intrede deftig, en rondom de Kerk een steene muur, borstwerings hoogte. Ter zyde ziet men een kleene Klok, die geluid wierd, zy diende tot een Vergader-plaats van den Polityken Raad, voor welken daar in alle avond een gebed gedaan wierd, om dat de Heer Landvoogd na dat gebed gewoon was aldaar bericht van den Equipagie-meester, en Baasen, te krygen, wegens 't geene op dien dag gewerkt en verricht was. Daar gaf die Heer dan ook het woord aan den Capitein der Vesting, en beide de Capiteinen, ofte de Officieren van de Burger-Wagten.

Net afgeteekent.

Wy vertoonen deze Kerk, nu al aan 't vervallen zynde, in de Plaat, N°. XXXVII. Zy is (na ik meen) door den Heer *De Vicq*, of door den Heer *Van Vliet*, en mogelyk wel door die beiden, gemaakt. Het voornaamste sieraad der zelve is, dat hier in de Wapens van alle de Heeren Landvoogden, van 't begin af aan tot nu toe, hangen.

De nieuwe hollandsche Kerk.

Ter zyden, of wel achter, deze Kerk staat de Nieuwe Hollandsche Steene Kerk. Dit is een fraey, en byzonder sierlyk agtkantig gebouw, waar tegen ik niets dan deze twee dingen hebbe. Voor eerst, dat zo een fraey gebouw niet in zulken hoek, maar in 't beste van de Stad behoorde geplaatst te zyn. Ten anderen, schynt het my, alzoo 't van steen is, wat te hoog, en te swak tegen de aardbevingen gebouwt.

Net afgeteekend.

Wy vertoonen de zelve in de Plaat, N°. XXXVIII. Zy is lang 76, breed 54, en de muur van de grond tot aan het dak 30 voeten hoog, op welke muur verscheide balken van een groote dikte en

van 56 voeten in de lengte leggen, boven op welk werk nog een zwaar pannendak van 30 voeten hoog, daar op nog zwaar yser-werk met twee Engelen komt, een swaarte, zoo groot, dat die kerk, myns oordeels, alzo de muuren maar twee voeten dik zyn, met een gemeene aardbeving zeer licht zou konnen instorten. Buiten deze swaarigheid is de Kerk van binnen zeer fray, en lucht; hebbende in ider vak een kerk-raam, die een groot licht geeft. Zy is in den omtrek ontrent 200 voet, alzo ider vak (hoedanig 'er agt zyn) net van 25 voeten is. Zy is ook van boven zeer net beschoten. Wy hebben 'er dit *Versje* op gemaakt.

Op

Het Bouwen

van de

HOLLANDSCHE KERK,

A°. 1710. Gestigt.

Door den Edelen Heer

ADRIAAN VAN DER STEL,

Extraordinaris Raad van Nederlands INDIA,

mitsgaders

Gouverneur, en Directeur, van *Amboina.*

Dit çierelyk gebouw van steen dus hoog geresen
Als uyt de Modder, door de Landvoogd, van der Stel
Den Heere toegewyd, weergadeloos voor desen
In Ambon, *duure lang, en 't gå den* Bouw-Heer *wel.*

F. Valentyn.

In de zelve is een buyten-gemeene fraeje Predikstoel van keurlyk hout (dat hier zeer schoon valt) en van net Lystwerk gemaakt, waar by alle de vorige, die ik gezien heb, niet te vergelyken zyn.

In deze Kerk zyn ook drie fraeje gestoeltens boven een. 't Hoogste voor den Landvoogd, Opper-koopman, en Capiteyn, het tweede, dat wat lager is, voor de andre Leden van den Polityken Raad (of Opperste Regeering van die Landvoogdy) en de derde, of laagste, voor de Gemalin, en kinderen van den Landvoogd, en voor de vrouwen der voornoemde twee Heeren, die de naaste in rang aan den Landvoogd zyn. Deze gestoelten zyn met 't keurlykste Linggoa-en bastaard-Ebben-hout, dat men heeft konnen vinden, bezet of ingelegt. Op diergelyken wyze zyn ook de Gestoelten van de Predikanten, en die van de Ouderlingen, en Diaconen, boven malkanderen, buiten dat 'er nog veel andre zeer sierlyk gemaakt, en byzonder wel op de vakken verdeelt zyn. Ook is zy met zeer fraeje daar toe gehouwene witte berg-steenen, zarks gewyse, belegt. Zy is door den Heer Landvoogd *van der Stel* gebouwd, in 't Jaar 1712. voltoit, en den 13. Novemb. 'er de eerste maal in gepredikt. De Amboineesen hebben 'er het Houtwerk, dat al vry veel geweest is, toe gegeeven.

Ter zyden de Kerk is ook een fraeje Kerken-kamer, 23 voeten in 't vierkant. Of zich dit werk wel houden zal, moet de tyd leeren, aangezien de grond daar wat moerassig, en niet geheid is.

Hier ontrent plagt ook een kruit-molen te zyn, die nu na den Roodenberg verplaatst is.

De kleeden-winkel van de E. Maatschappy staat in het beste van de Stad vlak tegen over het Kasteel, en alleen op een groot plein. Het is een groot fraey steene gebouw, waar in 's Comps. kleeden door de winkelier, die 'er in woont, dagelyks verkogt worden. Zy staat daar alleen, om te vryer van brand te zyn; waar van zy niet veel nood heeft, om dat het gebouw geheel van steen is. De Kleeden-winkel.

In de Stad zelfs heeft men vier steene bruggen. Een in 't Zuid-Oosten by 't Wagt-huis van de Heer Landvoogd in de Olifants-straat, een tusschen 't Kasteel, en de Mardyker-straat, een in de Chineesche-straat, en een in Noessanivel by de wal. Bruggen.

Buiten de zelve heeft men pas buiten de Mardyker-straat, een groote houte Brug over den tak van de Way Tomo, ook een in Halong, en meer andre kleene buiten om, dienende voor den Landvoogd, om met de koets, waar van 'er maar eene is, de Stad rond te konnen ryden.

Buiten de Stad heeft men drie schoone rivieren, de Way Tomo in 't Oosten langs 't Kasteel Victoria, den Olifant, na een groote swarte klip, van die gedaante, de Batoe Gadja of d'Olifants klip genaamt, die in het westen uytwaterd; als ook nog een by den Rooden-berg, welke drie rivieren, gelyk alle andre Ambonsche stroomen het schoonste water van de werelt uitleveren; hoewel het maar kleene onbevaarbaare rivieren zyn. Rivieren.

Men heeft, als men maar pas uyt de Maredheyka is, de schoonste wandelweg, die men wenschen kan, van daar tot het einde van Halong, geheel onder de Mangga-boomen, twee-en zestig in getal zynde. Langs de verdere weg buiten om de Stad zyn mede boomen door de Heer *Schaghen* geplant, die ons langs de

de voet van fraeje heuvels, en langs het Zuiden weer na den weg van den Olifant, en dus al verder, na 't Westen leid, alwaar men ter rechterhand een groot veld, en daar op 8 of 10 groote Steenbakkeryen (ider onder een loots van 3 of 400 voeten in de breedte) ten deele Hollanders; ten deele Chineezen toekomende, en aan de linkerhand een zeer groote nieuw aangelegde Thuin van den Heer Landvoogd *Van der Stel* ziet, waar in zyn Ed. allerley zeldsaame en vreemde boomen, behalven een steenen huys, diergelyken 'er in gansch Ambon niet is, heeft doen bouwen, waar na toe zyn Ed: dikwils zyne uitspanning neemt.

Steenbakkeryen.

De wandelwegen buiten de Stad.

Langs dezen Thuin gaat men recht uyt na de rivier den Olifant, met een breede weg, die ons, eer men nog by die rivier komt, op de weg brengt, die lyn-recht Noord-op na Noessanivel loopt, en mede een fraeje wandelweg uytlevert.

De wonderlyke Spelonk by de Way Nitoe.

Buiten deze heeft men nog andre fraeje wegen; voornamentlyk, zo men buiten de Stad te paard zyn vermaak (gelyk wy van Hative Kitsjil bevorens zeiden) of op 't Wester-gebergte, of langs strand na den galg-hoek, of na de Way Nitoe, dat is de duyvels rivier, en verder op, wil nemen, alwaar men met laag water langs strand zeer vermakelyk wel een myl verre kan ryden; en dan kan men nog vermakelyker over het gebergte, langs lage en gemakkelyke heuvels; die een schoon gezicht over den inham, en de Stad, geven; wederkeeren; behalven dat men wel een keer na de Way Nitoe, en wat hooger 't gebergte op kan nemen, daar men op een heuvel een wonderlyke spelonk ontmoet, door welke het water allenkskens henen sypelt; en metter tyd versteent. Ook is daar een uitnemende fraeje water-val, waar ontrent men wel uyt wasschen gaat, om de helderheid en koelheid van 't water; alzo 't bosch daar over henen zoo dicht belommerd is, dat men op den middag in de open lucht, zonder eenige hinder van de zon zitten kan. Als men onder de spelonk wat verder door gaat, ziet men de kolk, die 't water tot den waterval uytlevert, die ik onpeylbaar bevonden heb.

Men weet hier van Lasten, nog Schattingen.

Men weet hier van geen Schatting, Verponding, Accys, of iet diergelyks, dan alleen, dat men met de Pagter over Hollandsche drank, voor al over brandewyn, spreeken moet, wil men niet in boete beslagen werden.

Daar ziet gy nu 't voornaamste, van de Stad Ambon van binnen of van buiten, mitsgaders het merkweerdigste, 't geen van die gansche Landvoogdy, en alle de eilanden, die daar onder behooren, te zeggen valt, besluitende uyt het beschrevene; dat het is vol hemelhooge, bosch- en Nagel-ryke bergen, die dicht belommerd, en door heerlyke gezigten, menigvuldige klare rivieren, en zilveragtige stroomen, zeer vermakelyk zyn. Weshalven wy, die dus verre aan ons bestek dezer landbeschryving voldaan hebben, nu tot andre zaken; nog verder tot dit land behoorende, en die als onafscheidelyk daar aan vast zyn, zullen opgaan; hoedanig men eerst 't land, de lugt, en moessons in 't gemeyn, en in 't byzonder de Amboineesen zelfs, als inboorlingen des lands, mitsgaders hun Zeden, Gewoonten, en daar na ook de andre volkeren; die 'er zyn en voor al de Hollanders, als Opperbestierders van dit land; in hunnen ganschen omslag, en bestier moet aanmerken.

Dit zal ons meer moeite geven, als men wel gelooven zou; doch wat is 'er gevoeglyker, dan dat men, na een Land beschreeven te hebben; ook zegge, wat volk daar in woond, en wat des zelfs Zeden, Aard; Gewoonten; en Plegtlykheden zyn.

Hoedanig het Land hier is.

Wat het Land in 't gemeyn betreft, het schynt uyterlyk een volkomen ruwheid en wilde woestheid uyt te leveren; alzo het vol hoog en akelig gebergte, waar men zig henen wend, is. Men ziet 'er een vertooning van vervaarlyke overhangende en vooruytsteekende rotzen; schrikkelyke spelonken, en dichte bosschagien; dan eens van donkere en diepe valleyen, dan verneemt men eens (voor al als men 'er pas gekomen is; met het begin van 't Ooster-moesson) een yselyk gedruys van afstroomende rivieren, die met een groot geweld van 't hemelhoog gebergte in zee storten; al het welke egter niet nalaat aan imand; die 'er tot het goede of 't Wester-Moesson overblyft; overtuigende bewysen te geeven, dat het land in zich zelven zeer aangenaam, vermakelyk, en uytnemend wel gelegen is; alwaar men met veel genoegen, en (wat men ook nu en bevoorens zo ruim van des zelfs ongezondheid gesproken heeft) in veel gezondheid leven kan.

Het is waar, dat 'er zommige menschen zyn lam geworden, en dat veele, die 'er van daan komen, zo saluw, en geel 'er uyt zien, of zy uyt een gieter gedronken hadden, het geen men dan nog (zeer qualyk) de landziekte noemd; maar de meeste (zeer weinige zwak-gestelden uytgezondert) zyn Lam geworden door zig zelven tweezints te verwaarloozen, te weten, door, 't zy s'avonds en 's nagts in de maneschyn, en als zy besweet waren, in 't hembd te bly-

blyven zitten, en 'er zoo om de aangenaamheid, alzoo die koelte in 't eerst verquikt, in te blyven leggen slapen, die dan lam weer op stonden; voor al wanneer zy den beker wat te sterk gelicht, en zig in 't drinken van Saguweer (een zekere witte drank, die men bitter maakt) vergrepen hadden. Dit laatste, als men zig daar wat te lang aan verslaart heeft, geeft aan de Saguweer-drinkers die bleeke kouleur, en de zo genaamde Land-ziekte, die men niet aan het Land (dat zeer goed) nog aan dien drank (die matig gedronken, zeer gezond, is) maar aan de onvoorzigtigheid, en onmatigheid van deze en gene menschen moet toeschryven, die geen agt op de ongemakken van een land, die men gemakkelyk myden kan, nog op haar zelven slaan; maar zich schandelyk verwaarloosen; 't geen by overtuiging te gemakkelyker te gelooven is, alzoo ik onder de inlanders noit eenig mensch gezien heb, die of lam, of zoo flets, vervallen, en landziek van gedaante was, en die egter ook Saguweer drinken; maar niet in de lugt, die snagts door de sware dauw vry koel, ja koud werd, zullen blyven leggen slapen.

Egter heeft men dit land over 30 of 40 jaaren voor zoo ongezond (voor al zedert de zwaere aardbeving) uitgekreten, dat 'er zommige Landvoogden, en Predikanten niet na toe wilden; dog de verstandige Heer *Padbrugge* (gelyk ook eenige Predikanten in die tyd) met zulke beuzelingen zoo lang lacchende, tot dat zy zelf de ondervinding daar van hadden, zyn 'er egter na toe gegaan, en hebben dit land zeer goed in zig zelven gevonden.

Oorzaak van de Heer Padbrugge's Lamheid.

Wil men zeggen, dat die Heer, en zyn Gemalinne, egter lam van daar gekomen zyn; het is waar; dog haar Ed. was van een zeer zwakke en zieke gesteltenis, waar by eenige ongemakken van 't land komende, zoo zyn die wel geen oorzaak van hare quaal geweest, maar hebben egter belet, dat zy daar heeft konnen herstelt werden. En wat dien Heer aangaat, hy heeft dit ongemak op 't gebergte van Soya gekregen, van 't welk zyn Ed. op zekere tyd afkomende, en wegens de hitte wat sterk bezweet, en de sterkste in verre na niet zynde, zyn Ed. door een zware en zeer koude regen overvallen wierd, waar aan hy kort daar aan lam geworden, en gebleven is, hoedanig ik zyn Ed:, wanneer ik te Amisfoort eenige tyd by hem t' huys was, nog ontmoet heb.

De Saysoenen, of Gety-

Een groot ongemak, en schyn van deze ongezondheid des Lands geven twee zaaken, te weeten, de swaare regen, en de aardbevingen, die 't onderworpen is.

den des Jaars.

* Het Regen-Moesson begint in de Maand May, wanneer de Oosten- en Zuid-Oosten-wind voor een half jaar (of eigentlyk maar voor vyf maanden, alzo October de wyffel-maand is) door waejen.

*Moesim beteekent in 't Maleyts, een Saisoen van 't Jaar.

Het Regen-Moesson.

Dan is men met zeer zwaaren regen gequelt, die op zyn zwaarste tot in Augustus duurt; en dan kan 't zomtyds weeken aan malkanderen, gelyk ik dat eens byna zes weeken aan een zag, nagt en dag zo sterk regenen, dat de wegen alom blank staan, alzo 'er behalven het water, dat regt nedervalt, zeer zware stroomen van 't gebergte (daar zy diepe en zigtbare voren in nalaten) met een groot geweld na de laagte komen afstorten. Men kan van beneden die regen boven in 't gebergte van Soja wel een quartier uurs van te vooren hooren, als men om laag nog van geen regen weet.

Deze zware regen belet egter geenzins, dat lieden van fatzoen malkanderen dan zoo wel, als op andre tyden, bezoeken, alzoo zy draagstoelen hebben, in welke zy gerust, en droog door 2 slaven van 't een in 't ander huys overgebragt werden. Ook verquikt die regen niet alleen de menschen; maar ook het gansche land, en de zelve is ook (als zy niet te lang duurt) voor de Nagelboomen, Specery-boomen, en gewassen van dien aard vooral zeer noodig, alzoo anders de thuynen ten eersten daar door lyden.

Met de nodige aanmerkingen 'er over; en de bepaling 'er af.

Het wonderlykste, dat ik egter in die regentyd hier vernomen heb, is, dat hoe sterk het ook 's morgens mag geregent hebben, de wegen 's namiddags, zoo 't dan droog weder is, gelyk dikwils gebeurt, volkomen droog zyn. Dit is een teeken, dat het land zeer spongieus, en hol is, alzo 't in die korten tyd dat water inzuygt. Ook is de grond zeer scherp, en aluynagtig, 't geen de zoldaten best aan hun bloote voeten gewaar werden; dog het is te verwonderen, dat deze regentyd niet over alle eilanden op eenen tyd doorgaat; want als 't in 't eiland Amboina regent, dan is 't op Boero, Manipa, en andre plaatzen om de West, schoon weder. Ja zelf als 't aan de Oost-zyde van Hoewamohel 't regen-Moesson is, heeft men aan de West-zyde het drooge Moesson. Een wonder in de natuur, dat niet wel te doorgronden is; hoewel 't Regen-Moesson anders gemeenlyk wel tot aan 't eiland Celebes doorgaat.

Swaare winden, en aardbevingen [illegible]

By dien regen heeft men zomtyds zware winden, van welke ik die uytwerking gezien heb, dat zy takken van boomen, een vat of twee dik, als een riet-

rietje van een scheurden. Ook gebeurt het wel, dog zelden, dat zig onder die regen en wind aardbeving vermengt.

Het droog Moesson. Een van de grootste ongemakken hier te land is de aardbeving, die hier zeer gemeen is, en dikwils voorvalt. Men heeft die gemeenlyk, of in de maand October en November, of anders Januari, Februari, en meer andere maanden van het Wester, of droog-Moesson, dat met den Westen en Noord-westen-wind in November of December begint, die dan tot Maart of April doorwaeit, welke laatste maand weder de Wyffel-Maand is, in welke men geen vasten wind heeft.

In deze Wester-Moesson is 't zeer heet, maar egter zo niet, of de winden verkoelen de lugt, en matigen die hitte zoodanig, dat ik 's middags ten twaalf uuren te peerd door 't bosch, zonder hitte te voelen, gereden heb. Anders is 't in de zon van 9 tot 5 uuren vry heet, maar na dien tyd zeer gematigt, zonder dat men van eenige hitte weet. Die hitte is egter in opzigt van den grond dan zo sterk, dat oude boomen 'er van konnen verwelken en uytgaan, ja 't aardryk kan 'er af splyten, en tot 20 voeten diep in de grond opdroogen; zelf de rivieren konnen 'er door ophouden te loopen; en in zulk een tyd hebben de vogtgeerige Nagelboomen veel te lyden, die dan wel met menigte konnen uytgaan.

In 't gemeen heeft men ook de Aardbevingen, als na swaare hitte een sterke aanhoudende regen valt, alzo dan de zweetgaten van de gront gestopt, en de dampen 'er in beslooten, of wel de onderaardsche vuuren, door andere redenen gaande geraakt zynde, het aardryk bewegen; dat wel het zorgelykste in October, en November, om dat dan de hitte op zyn sterkste is, en de regen zomtyds nog niet ophoud, hoewel ik de zelve in de 4 of 5 volgende maanden mede wel sterk gevoelt heb.

De swaarste Aardbevingen, hier bekent, zyn die van de jaaren 1644. 1671. in October 1674. den 17 Februari, 1687. den 19. Februari, gelyk elders blyken zal, geweest.

Sware Donder, en Donder-steenen. In die drooge en heete tyd heeft men nu en dan ook wel swaren donder, zodanig dat 'er verscheide zware boomen van boven tot beneden geklooft, stengen van schepen, voor 't hoofd leggende, door de dondersteenen (dat by myn tyd gebeurd is) uytgeboort, en verscheide steenen daar van gevonden zyn. Ik heb 'er van in myn handen gehad, gelyk die aan de wortels der boomen, of aan 't einde van zoo een kloove, gevonden waren. Alle waren ze by na van eene gedaante, lengte, en kleur; behalven een, die ik verschillende gevonden heb. Zy hadden de lengte van een kleene span, de breedte van anderhalven duym, de verwe van de Kerk-leyen, en waren aan 't eene einde scherp, even als een beitel. Ik laat anderen, die ik weet, dat dit tegenspreeken, hun oordeel vry; maar verseeker hen, dat ik alle voorzorge gebruykte, om dit in den grond na te spooren, en dit volslagen waar bevonden heb, dat onmiddelyk op den donder die steenen gevallen, die boomen gekl ooft, en die steenen (eens twee by een) aan 't einde der klooven gevonden zyn. De eene steen, die verschilde, en die ik in Banda ontmoet, en aldaar beschreven heb, was van een kopere of metal-agtige kouleur, en van een geheel andre gedaante.

Een van de zeldzaamste zaaken is ook het wit Water, dat men hier in Amboina heeft. Wit-water hier. Het heugt my, dat ik het de eerste maal van myn leeven by een flauwe lichte maan 's nagts gewaar wierd, ziende toen de Zee zo wit als melk, zo dat ik tusschen de zelve, en de toen niet zeer licht zynde lucht by na geen onderscheid zien kon, dan dat ik van verre de eilanden van Banda, zich zeer zwart in die witte melk-Zee opdoende, vernam, hoewel men by dag geen verandering ter wereld aan de zee bespeuren kon. Ook wil 't zich met ander zee-water niet vermengen, dat men bevind daar 't ophoud, en yselyk by nagt staat.

Men verneemt dit wit water meest hier om streeks tusschen Banda, en de Zuid-Ooster Eilanden, en ook met groote streepen ontrent Amboina. Men heeft dat tweemaal 's jaars, met de nieuwe Maan van Juni en Augustus. Het eerste noemt men het kleen, en 't laatste het groot wit water. Men ziet dit niet alleen tot Ambon, maar ook zelfs tot Boeton en Macassar toe, en hoe 't ongestuimiger weer is, hoe 't meer regent, en hoe de Zuid-Oosten wind sterker doorwaeid, hoe dit wit water zig meer vertoont, waar uyt men afnemen kan, dewyl het in 't eene jaar zwaarder en stormagtiger weer, dan in 't andre, is, men dan na evenmatigheid van dien ook sterker, of minder, wit water heeft; 't geen zeer gevaarlyk voor kleene vaartuigen is, alzoo 't belet de zware dyningen van de zee gewaar te werden; ook doet het de vaartuigen, in dit water leggende, zeer licht verrotten.

In de maanden Juni en Juli is de zee maar flaauwagtig wit, maar eer dat in Juli begint op te houden, begint het groote wit water in Augustus, by 't welk

welke de Zee zich met swaarder dyningen verheft, waar voor men zich by dag beter, dan by nagt, wagten kan. Men ziet dit wit Water voornamentlyk van de eilanden Key, Aroe, &c. Om de Zuid-Oost, tot Tenimber, en Timor Laoet in 't Zuiden, in 't Westen tot Timor, in 't Noorden tot digt by de Zuid-kust van Ceram; dog niet benoorden Amboina. Niemand weet, waar dit van daan komt, hoewel 't waarschynelykste is, dat het uyt 't Zuid-Oosten, of wel uyt het Zuid-Zuid-Oosten zyn aanvang neemt, en dat het in de groote zeeboesem, die 't naast Zuidland van Nova Guinea met zyn lange hals (die niet verre van ons legt) maakt, zyn oorsprong heeft. Het doet geen schade, dan aan de vaartuigen, gelyk wy reeds zeiden. Ook maakt het de visch schuw, en is de visschers nadeelig, om dat het de lynen te klaar aan de visch toont, hoewel die meest na 't swart water heenen vlugt.

Reden van dien, nagevorst. Na dat het nu egter afgenomen, en gedaan heeft, ziet men dat de Zee zig van veel slym, quallen, en andere vuiligheden op de stranden ontlast. Sommige zoeken de reden van deze witheid in eenige diertjes, die 's nagts als 't verrot hout eenig licht van zich geven. Andere meinen, dat het een dunne swavelagtige zeedamp is, uyt de gronden opwellende, en zig over Zee verspreidende. Het is wel waar, dat men veel swavel-bergen, in Banda, op Nila, Teeuwer, Damme, Amboina, en elders daar om streeks, heeft; maar zoo het daar van daan quam, zoo moest men zulken wit-water ook op alle die plaatsen hebben, daar swavel-bergen zyn, dat men nogtans niet bevind; en derhalven zal 'er een andere reden van zyn, die ik beken niet te weten, en aan de natuurkundigen overlaat. Ik weet ook niet dat het ergens zoodanig, dan hier om streeks, en ontrent de Majotse eilanden, vernomen word.

Het tweede, in de Zee van Amboina, dat verwonderens weerdig is, zyn zekere lange wormkens, Wawo genaamt; die alle jaar op een gezetten tyd zig mede vertoonen; dog van welke wy nu niet, maar onder de spyse der Amboinesen, zullen spreeken.

Nu zouden wy nog over verscheide zoorten van zeldsaame Steenen, Dieren, Hout, Vrugten, &c. hier vallende, als ook over een menigte andre steenen, die opmerking verdienen, als den Amianthus, Cristal, Marmer-steen, Marcasita, konnen en moeten schryven, dog alzo dat uytvoerig door den Heer *Rumphius* in zyn Ambonsche Rariteyt-kamer gedaan is, zo wysen wy den Lezer tot de zelve.

Van de AMBOINEESEN.

Van het Land gaan wy over tot de Beschryving van de Volkeren, die daar in woonen. De voornaamste en meeste in getal zyn de Amboinesen, en behalven deze zyn 'er ook Chineesen, Mardykers, Slaven, en de Hollanders, onder welke wy de verdere begrypen. Van de Amboineesen.

Wat de Amboineesen aangaat, deze zyn de inboorlingen des Lands, hoewel ons hier na blyken zal, dat hunne eerste voorouderen uyt andere Landen gesproten zyn. Het weinige, dat de ouden daar van wisten, heeft hen dezelven al mede onder de Sindæ of Menschen-Eeters doen stellen, waar voor men, volgens *Ptolomeus* stelling, voornamentlyk 3 eilanden, voor de Chineesche kust gelegen, zou moeten houden; die na de gedagten van zommige, Celebes, Gilolo (of Halemaherá) en Amboina, zouden zyn. By de Ouden, onder de Menschen-Eeters geteld.

Voor my, ik geloof, dat in oude tyden alle de eilanders in de groote Zee, die de Portugeesen Archipelago di St. Lazaro noemen, Menschen-Eeters, en dat die van Amboina daar mede onder geweest zyn, en hebben wy by de beschryving van 't eiland Noessalaoet met nog versche stukken bewesen.

De Amboineesen zyn van een matige gestalte (hoewel ik eenige lange gezien heb) niet zeer vet, en ook niet geheel swart, maar vaal van kouleur. Ook hebben zy geen platte, maar wel gemaakte Neusen, en zyn niet qualyk besneden van aangezicht, ja ik heb 'er Mannen en Vrouwen onder gevonden, die fray van tronie, schoon van trecken, en van een bekoorlyke gestalte waren.

Van ouds was 't een ruw, wild, onbeschoft, loom, droefgeestig, dom, en zeer onnoozel volk; hoewel zy metter tyd zeer verandert zyn.

Van hare onnoozelheid, en onkunde, hebben wy al een voorbeeld in die van 't dorp Seroelau gezien, wanneer zy een boom willende voortroejen, en 't niet gaande, 'er een na beneden liep, en de boom zoo wis om ver kapte, dat zy al roejende met boom met al na beneden quamen. Onnoozelheid der Zelve.

Ook zien wy 'er een preuve af by die van Moelana, by Honimoa, die zig overgaven, op dat de vyand met hun land niet weg roejen zou, gelyk hen gedreigt was. In de latere tyden zelf is 't, by de komst der Portugeesen, gebeurt, dat die touwen en ankers te land gebragt, en de selve daar vast gemaakt hebbende, zy uyt een slecht begrip van hun gevaar, zich, om verder ongevallen voor te komen, overgegeeven, en hen toege-

gestaan hebben in dit land zich neder te zetten, en te handelen, dat zy hen in 't eerst afgeslagen hadden.

Daar zyn 'er geweest, die, een Pisang-boom op 't strand geplant, en gezien hebbende, dat de Zee die om verre sloeg, de dwaasheid hadden, van die met schild en swaard te bestryden.

Dit waren de Strand-bewoonders, maar die zig op 't gebergte onthielden, wierden van deze botterickken nog bedrogen, alzo die hen 't zee-water voor iets heerlyks, om in hun spys in de plaats van zout te gebruiken, verkogten.

De listige Javaanen wisten in de eerste tyden aan de trotse Hitoeësen, die altyd nog wyser als de andere Amboineesen wilden zyn, kleene witte steentjes, voorgevende dat het eyeren van Peerden, Buffels, &c. waren, die in hun land toen nog niet vielen, tegen Nagelen en andre Speceryen zeer dier te verkoopen, en hen wys te maken, dat die een groote Medicinale kracht hadden, gelyk die van Larike aan die van Wackasihoe gedaan hebben.

In de tyden der Portugeesen gebeurde het, dat twee visschers te zaamen visschende, en juist maar drie visschen gevangen hebbende, malkanderen niet al te wel in 't deelen der zelve verstaan konden, alzoo 'er altyd een van beiden een te veel, of een te weinig had; en de derde te deelen, vonden zy niet goed. Juist komt 'er, terwyl zy daar over haspelen, een Portugees, die met een bedaard wesen tegen hun zey, ik zal u lieden aanstonds scheiden, en de deeling net even gelyk maken. Hy deed het ook: want hy gaf 'er elk een, en nam de derde voor zich, waar mede zy wel te vrede waren; dog waren zy in oude tyden zoo dwaas, de meeste weeten nu wel beter.

De reden, waarom die van Ceram na de Batoe Caloway, of na een klip, met haare hasagajen schepten, heeft ons al mede haar onnoozelheid doen zien.

Uyt hunne Verdichte afkomst nader bewesen.

Hun gering verstand bespeurt men nog al verder uyt de fabelagtige verhalen, die zy zelf van hun afkomst doen; alzoo zommige zeggen van Kaymans, andere van stoelen van Bamboesen, of uyt oude holle boomen, of van Aal, en wat dies meer is, gesproten te zyn. Zommigen, die nog leven, geven voor, dat dit nog niet lang geleden is. Ik heb zoodanigen in myn tyd nog gekend, die dit wel styf staande dorsten houden, en die voorgaven van een Kayman gekomen, en dus van 't allereedelste geslacht dezes lands, en niet minder dan die van 't geslacht der Goden by de Romeinen waren, te zyn.

Altoos de Boeroneesen zullen daarom geen Kayman, en die van Alang en Liliboy geen Aal dooden, om dat zy vast stellen, dat dit hun bloedverwanten zyn, gelyk wy dat bevoorens al hebben aangemerkt. De oude Koningen van Iha beroemden zich van een Calappa Radja, of Koninklyke Cokos-boom (dat een laage kleene boom is) gesprooten te zyn. Al de Alfoereesche Koningen geven voor, dat zy van zekeren swaren Waringin-boom, dicht by Hoekoe aan de middelste spruyt van de Ajer Talla, en die daar die wonderlyke gevlogtene brug over die rivier maakt, afkomstig zyn.

Die van Hative, en meer andre, zeggen van een Slang gesproten te wezen, en zullen noit geen slangen dooden; hoedanige 'er in Amboina wel meer zyn; voorgevende, dat die dat doet, het met de dood betalen zal.

De Heer *Marville*, in zyn tyd daar wat onvoorzichtig meede lacchende, doode eenige Slangen in 't gezigt van eenige Inlanders, die hem dat afrieden, en kort daar na quamen zy alle in zyn huys, en ook hy zelfs, van de stuipen te sterven. Dit had toen by den dwaazen inlander den naam, dat dit geschiede, om dat hy die slangen gedood had; dog ik geloof vast, dat deze of gene inlander hen allen, uyt een verkeerde woede, om dat men quanswys zyn geslacht benadeelt had, vergeeven heeft; en dan moet men vastelyk sterven.

Daar zyn 'er ook, die zeggen van een schildpad, andre van een bosch-verken (gelyk wy in Ternate over die van Bwool ook zagen) andre weer uyt Draken-eyeren (gelyk wy dit over de Vorsten der Moluccos aangemerkt hebben) gesproten te zyn.

Men moet dit in een Amboinees zoo vreemd niet houden, wy zullen daar van onder andere volken verscheide voorbeelden geven.

Die in de Griekse en Romeinsche Geschiedenissen wat belezen zyn, zal dit gevoelen zoo wonderlyk niet voorkomen.

Het gevoelen, dat de menschen (als men hun geslagt niet recht wist, en men hen egter voor geen bastaarden wilde doen doorgaan) of *Terræ Filii*, zoonen der aarde, of uyt de aarde gesprooten; of, waren zy wat grooter van afkomst, *Heroum, vel Deorum Filii*, zoonen der Helden, of der Goden, waren, is zeer oud. Die van *Rhodus* zeiden van de 7 *Heliades*, of wel van menschen uyt de aarde, door de Zon verwarmt, na 't verhaal van *Diodoor* L. 5. voortgekomen te zyn.

Dus hielden de Grieken, dat *Erechteus*, en de Athenienfers, die zich

zich αὐτόχθωνες, of Inboorlingen, noemden, uyt de aarde gesproten waren, waar over *Anthistenes* hun niet min, dan wy de Amboineesen, bespot.

Die van Creta zeggen van eenen Cres, die aan dat eiland zyn naam gaf, en uyt de aarde gesproten was, afkomstig te zyn.

Diodoor spreekt L. 2. van de Scythen als afkomstig van een monster, dat een vrouw en een slang was, uyt welke Jupiter Scythes, die de Scythen hun naam gaf, zou geteelt zyn.

Euander, zegt *Dionysius van Halicarnassus*, en *Pausanias* L. 8. was de zoon van Mercurius, en van een Arcadische Nymph; *Eneas* de zoon van Venus, om dat men zyn moeder niet wel kon aanwysen. Een geboorte, die wy in menigte onder de Ouden van hunne Goden konnen aanwysen.

Pausanias L. 3. Lacon. zegt, dat digt by 't steedeken Egia, een poel, aan Neptuin toegewyd, was, waar uyt men geen visch nemen dorst, uyt vreese van aanstonds in een visch te zullen veranderen, dat mede diergelyken grond, als die van de afkomst der Alangers, gehad zal hebben.

Afkomst van deze en gene uyt een Ey.

Dat alles uyt een Ey zou voortgekomen zyn, is ook een zeer oud gevoelen, dat na allen schyn zyn oorspronk van *Gen.* 1: 2. en van 't sweven van den Geest Gods op de wateren, heeft, alzo 't grondwoord eygentlyk de daad van een vogel, die zyn vleugels over de eyers uytbreid, en die zoekt uyt te broejen, na de gedagten van veel geleerden te kennen geeft.

Het is daar van daan, dat *Macrobius* L. 7. cap. 16. *Saturnal.* zegt, dat het ey een zinnebeeld der wereld was.

De Syriers en Phæniciers deeden hunnen God en gesternten uyt een ey voortkomen.

Roemen de Koningen van Batsjan uyt Draaken-Eyeren gesproten te zyn, roemen ook de Grieken niet even zoo van Castor, Pollux en Helena, dat zy mede uyt een Swanen-ey (alzo Jupiter zig in een swaan verandert had, en zoo by Leda gekomen was) geteelt zyn. Van menschen, die van Draaken gesproten waren, wist men by de Ouden ook al te spreeken.

Of van Slangen.

De Chineesen, Maleyers, Javaanen, en meer andere Oosterlingen zullen geen Slangen dooden. Veele uyt een zoort van Godsdienst, alzo zy die eerbiedig behandelen, en als hun Goden eeren; andre, om dat zy seggen daar uyt gesproten te zyn. Ook zyn Goude slangen (gelyk wy zien zullen) van de voornaamste sieraden, en kleinodien, der Amboineesen; daar zekerlyk iet onder verborgen is. Dus zyn goude of zilvre slangen ook oorsieraaden van eer, die de Koning van Mongibir in Æthiopien aan jongens te dragen geeft, die door vreemden by dogters van zyn land geteelt zyn.

Dat de Romeinen al van ouds te Epidaurus een slang aangenomen hadden, en als hun God Æsculapius in die gedaante eerden, is te wel bekend, om daar bewysen van by te haalen. Ook is't al zeer oud, slangen niet te dooden.

De oudste Ethiopiers (zoo de Heer *Ludolf* verhaalt) eerden de slang als haren God, en noemden die *Arwe*.

De Chineesen zullen geen reize ter zee ondernemen, of zy brengen zeer plegtelyk met geklank van bekkens een levende Slang (die zy wel lekkertjes opvoeden) aan boord, en ook met veel statie zo aan land, wel verre van die te dooden; geloovende vast, dat zoo zy dien God niet aan boord hadden, zy geen gelukkige reise zouden doen.

Ik leze by *Plutarchus* in zyn boek van 't vernuft der dieren, van een zeldzame vryagie tusschen een slang en een jonge dochter van Ætolien. Ja zelf de moeders van *Alexander de Groote*, en van den Romeinschen Held, *Scipio Africanus*, zouden van slangen (zoo men by *Silius* L. 13. by *Justinus* L. II. C. II. en by *Luciaan* in zyn samenspraak der Goden zien kan) omhelst zyn.

Ovidius spreekt in zyne Herschepping L. 4. C. 7. van Cadmus, als een, die zig na de Enchelienfers begaf. *Martialis* en andere spreeken van eenen *Anchialus*. Ook spreekt *Homerus* van *Anchialus*, de zoon van *Mentes*.

Ik weet wel, dat 'er geleerden zyn, die dit laatste woord een andre oorspronk (als of 't een, die in eeuwigheid leefd, beteekende) geven.

Maar daar zyn weer andere geleerden die dit woord Anchialus, en deze Enchelienfers niet ongevoegelyk by het Grieks woord ἔγχελυς, dat een Aal beteekent, 't huis brengen, en die deze menschen als zulke aanmerken, die een zoort van eerbied voor Aal, en Slangen, die malkandren zeer na in maagschap bestaan, hebben.

Gelyk de Egyptenaars 't geheel al door een Slang, die door 't byten in haar steert een rond maakt, gewoon waren te verbeelden, alzo plagten zy de Godheid ook wel in de gedaante van een Slang met een sperwershoofd te eeren.

Al welke Slangen-dienst, (gelyk ook de Python der Heidenen, en den God Ophion) in zyn grond geheel en al van 't verhaal van *Moses Gen.* 3. wegens de oude slang, en de dienst, dien men van ouds

Oorsprong der Slangendienst.

ouds al aan den duivel bewees, overgenomen is, want Ophion komt immers klaar van ὄφις een Slang, in 't Grieks, en Python van 't Hebreeuws woord פתן, dat een kleene venynige slang beteekent.

De Stoici, die geleerde mannen, meinden, dat de menschen in alle landen en akkers geteelt wierden, en als de paddestoelen groeiden; 't geen immers zo veel van 't gevoelen der eenvoudige Amboineesen niet verschilt. *Lactantius* getuigt dit L. 7. C. 4. en *Ovidius*, *7. Metam.* bevestigt het redelyk klaar, van *Corinthus* sprekende,

—— *Hic ævo veteres mortalia primum*
Corpora vulgarunt pluvialibus *edita fungis.*

Dat is:

Bewysen uyt de Ouden wegens de afkomst der menschen, uyt de aarde, boomen, &c. gesprooten.

Hier wierden sy wel eer, als menschen afgebeelt,
Uyt Paddestoelen, wel bevogtigt, *voortgeteelt.*

Ten bewyse, dat de menschen uyt de aarde geteelt waren, plagten vele het woord *Homines*, dat is, menschen, *ab Humo*, dat is, van de aarde, af te leiden.

Minutius Felix zegt, dat *Saturnus* met de zynen by de Latynen *Terræ Filii*, dat is, soonen der aardt genaamt wierden, waar uyt men zou mogen oordeelen, dat zy wel iets van Adam, אדמה dat in 't Hebreeusch roode aarde beteekent, zouden mogen gehoort hebben. Behalven dat het ook een waarheid is, dat de eerste mensch uyt een klomp aarde, die God bezielde, gemaakt is; In hoedanigen opsicht alle menschen soonen der aarde, en uyt de aarde, in hunnen eersten Vader, gesprooten zyn.

Dat de Italiaanen, (van ouds her mede berg-bewoonders als de Amboineesen) het meede daar voor hielden, dat de menschen uyt Eyken, en andre boomen, voortgekomen waren, getuigt die groote Dichter *Virgilius*, in het achtste boek van zyne Æneïs.

Gens virum truncis, *& duro* robore, *nata.*

Een volk, uyt Wortels, *en uyt* Stronken, *voortgekomen,*
Dat uyt den harden Eyk *zyn oorsprong heeft genomen.*

Ik zal hier niet ophaalen, dat zig verscheide Dieren by dese en gene voorvallen, waarlyk met menschen vermengt, en dierhalven ook deze en gene daar van oorspronk genomen hebben, gelyk men in Sweden van een jongen, uyt een Beer voorgeteelt, en in Denemarken van diergelyke gevallen veel weet te spreeken, behalven dat *Saxo Joannes* zegt, dat de Koningen van Denemarken daar van hunnen stam ('t geen wy voor zyne rekening laten) afkomstig rekenen.

Alles, dat wy hier hebben aangehaalt, dient alleen om te toonen, dat zulke onnoosele gedagten zelf ook by de verstandigste volkeren der aarde in de eerste tyden, zoo wel als by de Amboineesen, geweest zyn.

VIERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAn 't bygeloove *der* Amboineesen. *En voorbeelden 'er af. Hun* agt-geving *op* Vogelgeschrey, *en andere zaaken van dien aard. By de* Ouden *ook te vinden.* Verborgene kragt *in 't* Hoofd-Hair *gesteld. Groote* agting *voor 't zelve. Andre voorbeelden van des Inlanders* bygeloove. *Wegens de* Pontiana. *Andere bygeloovige bedryven. Gedagten wegens* Toovery. Cackerlacken, *zeker zoort van Menschen.* Aard *der* Amboineesen. *De onmoogelykheid van hier Wyn te konnen hebben, tegengesprooken. Wat* Gewasschen, *enz. men hier heeft. De* Vrouwen *der* Inlanders Slavinnen, *en de* Mans Heeren. *Oude wyse, van* Water *op 't* Hoofd *te dragen. Verderen* aard *der* Amboineesen, *en hoe men hun handelen moet. Sterke neyging voor de* Toovermiddelen, *de* Vrouwen *meest eygen. Dat veel op* vergiftigen *uytkomt. Zeldzaam voorbeeld 'er af.* Handwerken *der* Amboineesen. *Gezet op de* Hoofden *hunner* vyanden *weg te halen. Een oude gewoonte der* Oostersche *Volkeren.* Ambonsche Helden. *By hen voor* Hard, *en* Schoot-vry *gehouden. Wat middelen zy, daar toe gebruyken. Zeldsaame* Gewoonten *der* Amboineesen. *Gewoonte van in de* Rivieren *en* elders, *te* wasschen. *Wyse van zich met* Olie, &c. *te* Salven. *De Vrouwen* kramen *gemakkelyk. Wyse van 't Kind een* Suignaam *te*

 geven.

geven. Vroege handeling over een Huwelyk. *Dragen hare Kinderen op de* Heupe. *Gewoonte, wanneer hare Dogters* huwbaar *zyn. Van den* Bruidſchat. *Om een Kind, by een ander geteeld, achten zy hun Bruid te meer.* Konſtenaryen *der jonge Lieden. Hun vermogen, om een Man onbequaam te maken, en weer te geneeſen. Wat zy ontrent dit ſtuk verder weten uyt te werken. De* oudſte Soon *is, na zyn Vaders dood, Meeſter. De* Broeders Soon *Erf-volger. Van de* Maaltyden *der* Amboineeſen. *Mannen en Vrouwen zyn daar op afgezondert. Redenen van deze afzondering.* Toerichting *der* Tafel. *Hoe zy hun* Sagoe-Brood *maken. 't Gebruyk van* Ryſt, *en ſchoon* Tarwen-brood. *Gewoonte van ider zyn byzonder deel te geven.*

GElyk nu de onnooſelheid der eerſte tyden, by de Grieken en Romeinen zelf, de moeder van de Afgodery en 't bygeloove was, alzoo is zy dat niet minder by de Amboineeſen geweeſt.

Wat Afgodendienaars zy van ouds her waren, zullen wy ter plaatze, daar wy van den Godsdienſt handelen, zien.

Van 't Bygeloove der Amboineeſen.

Wat hun bygeloove betreft, daar valt vry wat van te zeggen.

Als zy een kind ter ſchool brengen, en een lyk ontmoeten, zullen zy dat zeer angſtig ontwyken, om van den Sawan, of des dooden geeſt in de lucht ſweevende, niet beſchadigt te werden; dog om dien geeſt nog meer, en by alle gelegentheeden af te keeren, binden de moeders haare kinderen 2 à 3 maanden na de geboorte al een bondelken met duivelsdrek op den arm, op de hand, of aan den hals, en dan is het bequaam, niet alleen den Sawan, maar ook alle Djin's, of Duivels, te verdryven.

Ontrent den Hoek van Sïel ziet men een dikken zee-boom, van 't geſlagt der genen, die men de ſwarte Tali Haroes dat is, ſwart Stroom-touw, of zee-Rotang, noemt, en die na 't zeggen der inlanders zo dik als de dye van een man, en Boetoh Sïel, dat is, de manlykheid van Sïel, by hen genaamt is. Deze durven zy niet uit Zee haalen, uyt een zoort van bygeloove, dat die het hoofd van 't geheel land is.

Die van Soya, nog Heidenen zynde, geloofden, dat 'er boven op den top van hunnen berg een groote verglaasde ſwarte pot, of Martavaan, en dat daar by een groote ſtoel, of boſch met Bamboeſen was, wanneer zy nu regen hebben wilden, zo offerden zy, en roerden maar in die pot, en 't gemeen volk geloofde, dat het dan noodſakelyk moeſt regenen, van welk bygeloove men het zelf al in de latere dagen nauwlyks heeft weten af te brengen, gelyk wy daar van elders onder de zaken van hunnen Godsdienſt, breeder ſpreeken.

En voorbeelden er af.

De Balïers in 't gemeen, en ook deze inlanders, gelooven, dat, wanneer imand veel kinder-pokken krygt, het zelve veroorzaakt word door zekeren duivel, by hen Pokan Poenja May, of of de Moer van de Pokan, of pokken; genaamt. Indien nu die zieke niet wel bewaakt word, zo gelooven zy dat die Pokan Poenja May hem 's nagts in een Saguweers-boom wegvoert, en hem daar alleen zoo blyven laat, terwyl die Pokan Poenja May aanſtonds van daar vertrekt.

's Morgens daar aan de pokkige niet gevonden wordende van de vrienden, ſtellen zy vaſt dat hy van dien duivel vervoert is. Sterſt hy nu van die ziekte op dien boom, dan is het uyt, en daar is niets tegen te doen; maar zoo hy opkomt en beter wort, vinden hem de Tiffidoors, die 's morgens komen om hunne volle Goeroeroe (of Emmer, daar zy die vogt in laten druipen) weg te halen, en een leedige daar weer in plaats te hangen. Vragen zy hem dan, hoe hy in dien boom komt, zoo antwoord hy dat die duivel hem daar in gevoert heeft. Hier op helpen zy hem 'er af, en brengen hem weder na zyn huis toe. Die duivel nu komt noit door deuren of venſters, maar alleen door een ſyde van het wolve-dak van voren in, dat boven by hen open, maar beneden met Atap, (of t' ſaamgevlogtene Clappus-bladen) toegedekt, en beſchoten is.

Om nu te beletten, dat deſe Duivel niet in huis kome, maar voor by mag gaan, zoo zetten zy een Gabba-Gabba of houten man voor dat gat, en dan krygt men daar de pokken niet; dat hen zeer dikwils miſt, en echter in hun bygelove nog niet verlicht. Dit vertellen zy dus maldanderen voort, dog de verſtandigen onder hen weten zo wel beter, als wy.

De Tiffidoors, of Saguweer-Tyfenaars, die by ondervindinge zeggen, dat die duivel hunne Goeroeroe's met Saguweer wel eens komt uytdrinken (hoewel ik geloove dat het de Hollandſche Soldaten doen) zyn gewoon dit middel daar tegen in 't werk te ſtellen. Zy hangen een Moolik van Gabba-Gabba, ſwart en geel geverwt in dien boom, aan den zelven tak, waar uyt zy tyfferen, en ſteken een ſcherpe priem van de Toelang of Doeri Gamoeto door dien man henen, waar door hy, van de wind bewogen zynde, na imant ſchynt te ſteken.

ſteken. Komt dan die Pokan Poenja May, en ziet hy dien man, zoo gaat hy voor by, en de Goeroeroe blyft vol, te weten, zoo 'er de Zoldaat niet agter geweeſt is.

Wanneer een Amboinees 's morgens uyt zyn huis gaat, en een gebrekkelyk, krom, of oud menſch bejegent, zal hy dien met veel ontſetting met de handen al van verre van zig weeren, roepende Tobat! Tobat! dat is, wel is 't mogelyk! is 't mogelyk! en aanſtonds weer na huys keeren, oordeelende, zoo hy voortging, die ganſche dag geen geluk te zullen hebben. Dat zal hy zo lang, al was het thienmaal aan den andren hervatten, tot dat hy geen geteekende, of gebrekkelyke, ontmoet; en ſchoon hy, na dat allereerſt gelukkig uytgaan, 'er op den dag thien ontmoette, dat mag geen quaad.

Een moeder, of andre vrouw, zal 's avonds met geen kind uytgaan, ten zy zy in haar hand een ajuyn, of wat look, eenige kleene ſcherpe houtjes, en een mes voor uyt heeft. Ook legt zy gemeenelyk dit gereedſchap onder 't kuſſen van een kind. En dit alles doet ſy om den Sawan, den quaden geeſt, die dan omſwerft, af te keeren, en te beletten, dat dit kind geen ongemak overkome. Hoedanige grillen zy 'er by menigte hebben, alzoo zy zeer ſterk voor het waren der geeſten zyn. Een dwaling, waar van de wyſten der ouden mede vervult waren.

Den eerſten viſch, die zy met een nieuw net, of in een nieuwe Sero, of fuyk, vangen, zullen zy noit verkoopen, maar altyd of zelf eten, of weggeven, verzekert zynde, dat zy noit zegen zouden hebben. Dit is een vaſte wet, niet alleen by hen, maar ook by de Chineeſen, Baliers, Macaſſaaren, en alle andre Ooſterlingen. Zelf doen dit ook nog veel Chriſtenen, hoewel die voorgeven het niet uyt bygeloove, maar enkelyk te doen, om voor geen gierigaarts door te gaan, dog ik geloove, dat 'er nog al iets van den ouden ſuurdeegſem in zit.

Als de Amboineeſche vrouwlieden met haar goed 's morgens ter markt komen, zullen zy 't eerſte ſtuk, daar over gedongen word, vaſtelyk voor de prys, die 'er voor geboden word, geven, al was het eens zoo veel weerdig; want anders zouden zy dien dag geen geluk hebben, en niet wel verkoopen. En zoo ras zy dat eerſte ſtuk dus verkogt hebben, zullen zy op haaren bak, of korf (daar zy haar goed in dragen) kloppen, en over luyd, Lakoe, Lakoe, dat is, 't heeft aftrek, of 't is verkogt, met veel blydſchap uytroepen, op dat die korf, of bak, dit hoorende, alles, 't geen 'er in is, aftrek hebben zoude.

Hun agtgeving op Vogel-geſchrey, en andre zaaken van dien aard.

Hooren zy een uyl, of anderen ongeluks-vogel, ſchreeuwen, dat wil ook al iets zeggen, dan zullen zy niet uytgaan.

Hebben zy een fraey, en gezont kind, en hooren zy dat van imand pryſen, zo werden zy daar moeyelyk over, en ſtellen vaſt dat het kind ziek worden zal. Volgt 'er dat kort op, dan is het zekerlyk door zulk eenen betoovert, en dan is 't wel half verlooren.

By de ouden ook te vinden.

Van zulk een betoveren wiſt men by de ouden ook al te ſpreeken. De Grieken noemen dit βασκάνειν, dat is, betooveren, dog eigentlyk beteekent het benyden, of iemand te ſcherp aanzien, zynde 't gedoente van een die een anders geluk benyd. De Latynen noemen dit Faſcinus, een betoovering door 't ſterk aanzien, pryzen, of aanraken, van imand. Hier van zegt *Virgilius* in zyn 3de Herders-ſang aan 't 63[ſte] vers.

Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat *agnos.*

Dat is:

'k Weet niet wat oog *het is, dat al myn vee* betovert.

Dog om zig, by zulk een pryſen van imands kinderen, van betoovering te ontſchuldigen, voegden de Ouden de woorden ἀφασκαντως of *præfiſcine dixero*, dat is, *ik zeg 't niet, om u, of uw kind, te betooveren*, 'er by; hoedanig veel bygeloovigen hedensdaags nog om die zelve reden even na zoo een loftuyting over imands kind, *God zegen u*, gewoon zyn te zeggen, om alle quade gedagten te benemen. Op die zelve wyze nu leeft men daar by den inlander, en zoo hy diergelyken woorden 'er niet byvoegde, zou men oordeelen, dat hy dit zeide, om 't kind, of dien hy prees, te betoveren.

Geen inlandſche jonge dogter zal van een dubbele Pinang, of andere dubbele vrugt, uyt bygeloove, eten; en geen ſlavin, die agting voor haaren Heer, of Juff[r]. heeft, zou hen zulken vrugt durven aanbieden, uyt vreeſe, dat zy, die etende, by haar huwelyk tweelingen, en dus een ſwaaren arbeid, of laſtig huisgezin, zouden krygen.

Verborgene kragt in 't hoofdhair geſteld.

Zy gelooven ook, dat, zoo zy in handen van den Rechter over eenig bedreven feit geraken, en men hen pynigt, zy alle pyn zullen verduuren, zoo lang men hun 't hoofdhair houden laat, maar ſcheert men dit af, zoo is al de verborgene kragt met hun hair weg gevlogen.

Men heeft daar van in 't jaar 1704. een klaar voorbeelt in den Koning van

Amet

Amet gezien, die, een moord begaan hebbende, om aan dat vleeſch eens luſtig zyn hart op te haalen, en daar over gevangen, en gepynigt zynde, niet het minſte, maar toen men eindelyk zyn hair afſneed, alles bekende; gelyk wy hier na dit geval breeder zullen melden.

Ik heb eenige jaaren te vooren een inlandſchen Vaandrig gezien, die behendig zyn vrouw vermoort had; dog 't quam egter uyt door een oude vrouw, die gezien had, dat hy haar de keel afſneed, het bloed in een teil ving, en 't lyk diep in de nagt met een ſlaaf na 't ſtrand in een vaartuig bragt, en met eenige ſteenen diep in zee wierp.

Zo ras het dag was, vraagde hy ider een, of zy zyn vrouw niet vernomen hadden, en maakte een groot misbaar, zeggende, dat zy na 't ſtrand, dat is, om haar gevoeg te doen (alzo zy geen gemakken hebben) gegaan, en daar zekerlyk van een kayman verſlonden was.

Dit ſleurde zoo wat henen, tot dat deze oude vrouw, in 't eerſt bekommert om 'er zig mede te moejen, alzoo hy een wraakzugtig menſch was, daar van kennis aan den Fiſcaal gaf, die hem en zyn ſlaaf deed gevangen neemen. De ſlaaf bekende het ten eerſten, zeggende, dat zyn meeſter het hem geboden, en hy maar gehoorſaamt had. Dit wierd hem voorgehouden, maar hy lachte daar mede, vragende of men de getuigenis van een ſlaaf tegen zyn meeſter mogt, of kon gelooven, en zoo dat doorging, dat dan een ſlaaf altyd meeſter van zyn meeſters leeven was. Men hield hem voor, dat het zekere vrouw gezien had; dog hy loochende alles met ſtyve kaken. Daar op begon men hem te pynigen; maar hy ſchreeude zeer over al 't geweld, dat men hem tegen alle regt en reden deed, hem pynigende over een zaak, waar mede hem zyn eigen ſlaaf, en een vyandige buurinne beſchuldigde, en eiſchende in 't midden van de pyniging, dat men hem het *Corpus delicti*, of 't dood lichaam (want die vrouw wiſt niet, waar hy 'er mede gebleven was) aanwyzen zou. Dit kon men niet doen, en men vond zig met deze zaak verlegen, tot zoo verre, dat de Landvoogt al begon te ſpreken van hem op vrye voeten te ſtellen.

Myn voorzaat, toen een van de Leden van het Gerecht aldaar, wetende, wat vertrouwen de inlander op zyn hair heeft, zeide tegen den Heer *De Haas*: *Myn Heer, ik weet nog een middel, dat wy eerſt beproeven moeten, eer wy hem los laten, en ik verſekere* UEd[d]. *dat hy zyn* hair *zoo ras niet* quyt *zal zyn, of hy zal het, indien hy 't gedaan heeft, ook bekennen.*

De Heer *De Haas* lachte hier mede, en zeide dat zulk een forſche vent, die de zwaarſte, en zelf nieuw uitgevonde wyzen van pyniging had konnen uytſtaan, hen over dat middel maar beſpotten zou, dog op het aandringen van myn voorzaat, wierd het by den Raad egter goed gekeurt, en de mine gemaakt om het te beginnen. Hy zag den Chirurgyn met een groote ſchaar klaar ſtaan, en vraagde, zo als hy ingebragt wierd, wat dit zeggen wilde, en wat die wondheeler doen zou. Men zei, dat die gekomen was, om zyn hair af te ſnyden, op dat men hem eens zonder hair pynigen zou. Hy bad hier af verſchoont te mogen zyn, en bekende alles, gelyk hy ook in myn byweeſen gerecht, de rechte hand afgekapt, en uit inzigt van zyn heerlyke daden, in dienſt van de E. Maatſchappy op Java bedreven, zeer genadig onthalſt is.

De Landvoogd *De Haas* ſtond over dit geval verbaaſt, om dat zulk een geringe zaak van zulk een grooten uitwerking was; en men heeft na dien tyd alle misdadigen, die onder 't pynigen niets belyden wilden, 't hair afgeſneden, gelyk in 't jaar 1704. aan dien Koning van Amet met het zelve gevolg geſchied is.

De inlanders hebben niet alleen een groote glorie in, en agting voor hun hair, maar men kan hen (van beide de geſlagten geen grooter ſmaat of hoon aandoen, als dat men hen 't hair afſnyd, gelyk dat by meer andre volkeren van ouds her een groote ſchande was) niet alleen, om dat zy op 't zelve zeer moedig, maar ook om dat zy van gedagten zyn, dat 'er eenige geheime kragt in verborgen is; hoewel ik 'er, onder hen noit een gezien heb, die 'er iets meer mede, dan een ander, uitrechten kan. En dus ſchynt het my, dat hen iets van Simſoms geval bekent moet zyn, en dat de bloote inbeelding het verdere in hen uytwerkt. Of 't moeſt weſen, dat zy ook iets van 't geval van dat purper-hair, de ſtut van *Niſus* Ryk, dat zyn Dogter *Scylla* hem afſneed, waar door hy zyn kragt en Ryk te zamen verloor, en waar af *Ovidius* in zyn Herſchepping L. 8. Cap. 1. vs. 22. ſpreekt, gehoort mogten hebben, dat egter niet te denken is.

Groote agting voor 't zelve.

De Amboineeſen gelooven ook, dat, wanneer een vrouw, ſwanger zynde, of in de kraam, geſtorven is, zy in een Pontiana verandert, waar door zy een ſchim, geeſt, of een duivel verſtaan, die met zeer lange hairen dan hier dan daar vliegt, en ſweeft, en dat zy, de boomen tot ruſt-plaats hebbende, in 't boſch in d'een of d'andre der zelve blyft

Andre voorbeelden van des inlanders Bygeloove.

hun-

hangen; ja dat men haar daar haar kind hoort beweenen, en het kind met haar ſchreyen. Dat zy ook als een vleedermuis in de dorpen, om na haar man te zoeken, omzwerft.

Om nu te beletten, dat zulk een vrouw in geen Pontiana verandere, zyn zy gewoon deze middelen in 't werk te ſtellen.

Men legt, voor 't begraven, en by 't afleggen van zulken vrouw, onder ieder van hare oxelen een hoender-ey, op dat zy, die na der Amboineſen gedagten anders zou willen vliegen, belet werde, dewyl zy, die eyers onder haare oxelen voelende, zig inbeeld, haar kind onder haar armen te hebben, en bevreeſt is 't zelve, als zy maar begon te vliegen, te zullen laten vallen, waar door zy genoodzaakt word ter plaatze, daar zy is, te blyven.

Wegens de Pontiana. Ook ſteeken zy tuſſchen de nagelen van handen en voeten zoo veel watte, of kattoen, als 'er in te krygen is, en dan in ider nagel een ſpel tot de kop toe. Daar na nemen zy houts-kool, en Bobori (anders Borri Borri, of Indiaanſche Saffraan) 't welk zy zamen gewreven, en gemengt hebbende, maaken zy daar van een kruis op 't hol der voeten. Dan nemen zy een Koeſo, of lang ſny-gras, in zyn zaad ſtaande, en maken daar van ſtrikken kruis-wys, aan ider oor een, binden de beenen op de kuiten, of in 't midden, met een bandje te zaamen, en leggen haar zoo in de Kiſt.

Den derden dag na de begrafenis verryſt zy (na hare gedagten) 's nagts ten twaalf uuren van den dooden, riekt aan haar grooten teen, en zegt: Ik ben geſtorven. Daar na ſtaat zy op, gaat na 't huis daar zy geſtorven is, blyft daar een uur of twee, en keert dan weer na 't graf, zonder imand wakende te vinden, en daar na hoort men niet meer van haar.

De reden, dat ik aanſtonds zeide, zonder iemand wakende te vinden, is deze. In 't algemeen is 't een gebruik by de Amboineſen, ook by de Baliers, Macaſſaren, en de meeſte andere Indiaanſche Ingezetenen van Amboina (vermits die alle de Pontiana gelooven) dat, zo ras zulke en vrouwe, of ook wel eenige andere doode, begraven is, de vrinden, afleggers, of bekenden van de overledene, ſeven dagen in 't ſterfhuis waken, het bed, waar op de doode plag te ſlaapen, volkomen opſchudden, als of die nog leefde; ook bereiden zy eten, dekken een tafel, ſetten die met 2 brandende kaarſen voor des zelfs bed, en eenig water, zo om te drinken, als om de voeten te waſſchen, 'er by. Dit alles doen zy, om dat de ziel van de verſtorvene, hare vrinden, en huis, zo niet konnende vergeten, hen dan nog komt bezoeken, en zien, of zy aan haar wel gedenken, en 'er nog wat werk van maken. Zo zy dit nu niet bevind, meenen zy, dat haar geeſt, na de ſcheiding van ziel en lichaam, daar over gaat knagen, quynen, en over deze kleinagting en blydſchap over haar dood, zo geſtoord is, dat zy geſtadig by hen zou komen wâren om hen te plagen.

Dit doen zelf wel Chriſtenen, hoewel zo geheim, dat 'er niet agter te komen is; ja willen voor geen anderen, dan die van dat zelve bygeloof zyn, weten, dat zy van dat gevoelen zyn. Ik weet gevallen, dat zy zelfs deſe en gene Nederlanders, zeer bemind onder de Baliers, en Amboineeſen, na hun dood op zulk een bygeloovige wyſe door die in 't ſterfhuis overbleven, wilden behandelt hebben, waar toe verſcheide Baliers zeer iverig hun dienſt aanboden; maar des overleedens vrinden, dit verſoejende, toonden hen hun droevige blindheid van verſtand, en overreedden hen zodanig, dat zy met ſchaamte (immers in ſchyn) daar van afſtonden, hoewel zy naderhand daar over aan anderen zig zeer verſtoort toonden.

Andere Bygeloovige bedryven. Als ook een kraamvrouw ziek is, komen de Amboineſen, en veel andere Natien, hoewel zoo heimelyk, als 't mogelyk is, op een tyd, dat 'er niemand in de Kerk is, het ſand der trappen van den Predikſtoel ergens in veegen, en geeven dat de ſieke in, meinende, dat daar eenige heiligheid in verborgen is, om dat het van de voeten van den Predikant gekomen is. Daar boven beloven zy, zo de zieke opkomt, zeker getal brandende kaarſen in de Kerk te zetten, hoedanige beloften ook wel op de behouden reiſe van dezen of genen Chinees, gedaan, en in de Maleitſe Kerk by myn tyd, zonder nogtans de daders te konnen ontdekken, gevonden zyn; van 't welk dewyl men bevond dat *Jan de Maris*, in myn tyd Koſter dier Kerk, of door ſlapheid, of door bygeloof, of door winſt, die hy 'er af trok, of mogelyk wel door dit alles te zamen, oorzaak was, zoo is hy daar over afgezet.

Indien 'er een Raven over hun huis vliegt, en zy dat zien, zoo roepen zy aanſtonds, Makan tahi, dat is, vreet drek, meinende vaſt, dat 'er anders in dat huis een ſterven zou, en dat die Raven quam, om daar op te aaſen; dog dat hy, dit hoorende, aanſtonds voort moet, en daar door die anders zekere dood alzoo belet, en voorgekomen word.

Deze zelve manier van ſpreeken gebrui-

bruiken zy ook, wanneer een kind nieſt, uit inbeelding, dat het door den eenen, of anderen quaadaardigen geeſt, om de dood van dit kind verder uit te werken, veroorzaakt word; dog dat hy nu in dit zyn voornemen door deze woorden gegeſtuit, en verdreven word.

Gedagten wegens Tovery.

Zoo ras hunne kinderen maar iets ſcheelt, zyn ze betoovert, en ſchoon zy, als wy 'er ontrent zyn, dat niet zeggen durven, zoo legt dit nogtans in de grond zoo by hen, zelfs in de beſte.

Na dat *Antony de Soyſa*, Konink van Noeſſanivel, met de Dogter van *Domingos Queljo*, Koning van Kilang, getrouwt was, en zy zagen, dat hun eerſte kind ziek wierd, en ſtierf, zo ſtond het by hen en hunne vaders vaſt, dat dit kind door imand der vrienden, die het de ſucceſſie benydden, betoovert, en daar door geſtorven was. Het tweede kind geboren zynde, gaf men het even na 't baren uit den huiſe, en aan den Koning van Kilang over, die 't op 't gebergte van Kilang beſtelde, om van die vorige betoovering bevryd te zyn; dog het ſtierf ook. Het derde beſtelde men weer op een ander by des Koningin 's Suſter, die met de ſoon van den Grave van Halong getrouwt was; dit ſtierf weer. Hier op hielden zy 't laatſte by zich in huis, en dat leefde by myn vertrek nog. Deze was anders een Koning, zo Godvrugtig van leven, als ik 'er een in Amboina gekent heb, die geen eene Predikatie zou verzuimt hebben, als zyn aamborſtigheid het maar toeliet; maar daar aan ziet men, hoe qualyk die oude ſuurdeeſem 'er uit te krygen is.

Ook hebben de ſwarten de gewoonte, van imand, die een zieken komt beſoeken, en pas te voren in een ſterf-huis geweeſt is, en zonder zyne kleederen te verwiſſelen; 'er van daan komt, om geen reden ter wereld by dien ſieken te laten gaan; maar zodanigen perſoon zoo lang in 't voorhuis, of een ander vertrek, op te houden, tot die genootzaakt zy te vertrekken, zonder den zieken te zien. Ja ik heb al vry fatſoenelyke Hollandſche Juffrouwen gekent, die daar mede ſeer beſet, en vol van zulk een bygelove waren.

Zy zullen in 't gemeen ook onder 't Hoofd-kuſſen van de zieken, meeſt na de rechter zyde, wat Look, wat Soelaſſi (een kruid, als Dragon van ſmaak, en blad) en eenige kleene beſem-ſtokskens, leggen, verzekerd zynde, dat dan zo een tegen den Sawan, of quaden Geeſt, zeer wel gewapent is.

Zy zullen 's avonds met geen kleen kind op den arm, uyt vreeſe voor den Sawan, alzoo die geeſt der duiſternis dan meeſt ſwerft, uytgaan, of zy zullen dat kind een bloot mes, wat look, en eenige beſemkens, of beſem-ſtokskens (kragtige middelen om een Geeſt te verdryven) in de hand geven; anders durven zy dat niet wagen.

Zy zyn doodelyke vyanden van Tooveraars, die men veel (zo zy vaſt ſtellen) onder de Amboineeſen heeft. Deze konſt van te konnen tooveren beruſt meeſt by deze of gene geſlagten, die by hen daar voor bekend ſtaan, en die zy ook doodelyk vreeſen.

Zy ſtellen vaſt, dat zoo een Tooveraar, of Tooveres, niet alleen op de voorzeide wyze met 't een of ander kind te pryſen, en dus het te doen quynen, toovert, maar ook gewoon is 's nagts met het hoofd en ingewand na de vergadering der Tooveraars te vliegen, terwyl de romp daar te bed leggen blyft, dat juiſt op den rug zyn moet, om 'er recht en niet verkeert weer in te komen. Grollen, die wy verhalen, om te toonen, hoe de zaaken by den inlander geſtelt zyn; maar die wy hen altyd getracht hebben uyt het hooft te praten; niet konnende begrypen, hoe zy geloof aan zulke dwaasheden konnen geven, waar van zy noit de allerminſte bewyſen, ja zelf noit de minſte ſchyn, gezien hebben.

Honderd diergelyke gevallen zouden wy konnen verhalen; dog zullen ons daar mede, alzo dit ons al verdriet, niet ophouden.

Zoo 't Eclypſis, of Maan-ſwym is, zullen zy, en voor al de Chineſen, aanſtonds zeer ſterk op bekkens kloppen, om de duiſternis, die de Maan dekt, te verdryven; of om (zoo de Chineeſen zeggen) den draak, die anders altyd ſlaapt, en nu wakker is, af te ſchrikkee, om te beletten, dat hy de Maan niet in ſwelge.

Kakkerlakken, zeker zoort van menſchen.

Onder deze Inlanders vint men ook een zoort van menſchen, die men Kakkerlakken noemt: Zy zyn byna zo blank als een Hollander, hoewel het een ander afſchuwelyk vaal, of doodbleekagtig blank op zig zelven is; voor al, als men hen van naby ſiet. Zy hebben zeer geel, en als gezengt hair; veel groote ſproeten op de handen, en in 't aanſicht, en zyn ſchubbig, ruw en rimpelig van vel, by dag ſtikſiende, ja byna half blind, zoo dat hun oogen dan meeſt ſchynen toe te zyn, pinkoogende geſtadig, dog konnen zeer wel by nagt zien. Zy hebben ook graeuwe, daar andere inlanders zwarte oogen hebben, en zyn, ſchoon mede van ſwarte ouders, by hun eigen Natie veragter, dan andre inlanders, en ook afſchuwelyk by hen. Ik heb eenen Koning van Hitoe, en zynen Broeder, gekent, die kakkerlakken

lakken waren, en eenige ſwarte Broeders, en Suſters, en zelf ook ſwarte kinderen hadden, en ook wel andre van 't vrouwelyk geſlacht, maar 'er niet veel gezien. Men vind diergelyke menſchen ook in 't Ryk van Lovango, in Africa, en elders.

Zy dragen dien naam na zekere Indiaanſche Schallebyters, die jaarlyks vervellen, en dan bleek, en rimpelig van huid zyn; en zy dragen die te regt, vermits zy 'er altyd zoo ſchubbig, en verveld, als de Kakkerlakken, of Lazaruſſen, uytſien.

Aard der Amboineeſen. Wat nu den Aart der Amboineeſen betreft, zy zyn luy, en traag, en de vrouwen moeten onder hen by na alles doen, latende zig van de zelve als Heeren dienen. Zy zaejen nog maejen, plantende niet, dan Oebi, Combili, Kaladi, eenige Sajors, of groene kruiden, roode boontjes, &c.

Men geeft aan 't land de ſchult, dat 'er niet veel valt; maar de reden is, dat het niet wel gebruikt, en bebouwt word; en de inlander te vadſig is, om 't zyne daar toe te doen. Want konnen de Boeroneſen voor zig, en anderen, overvloed van Ryſt op Boero planten, waarom zouden de andere Amboineeſen het over al niet konnen doen.

De onmogelykheid van hier Wyn te hebben, tegengeſproken. Ik heb, om te toonen dat het valſch is, dat hier geen Wyngaard, nog druiven willen groejen, nog wyn zou kunnen vallen (volgens de ſtelling van zekeren Switſer, *Purri*) aldaar agter myn huis een heerlyken en grooten Wyngaart geplant, waar aan zulken groot getal boſſchen van druiven was, dat ik noit diergelyk in Holland gezien, en een menigte van ſchotelen aan goede vrienden in Amboina daar van weg vereert hebbe. Ook hadde ik van dien wyngaard niet alleen driemaal des jaars zoo veel Druiven, en die zeer ſchoon en ryp, maar ook wyn, die daar van geperſt, en 't meeſt naa ſchoonen Hocheymer Wyn ſweemde, gedronken. Diergelyken Wyngaard heb ik daar ook by eenen Wondheeler, in 't oud Siekenhuis, 1709. à 1710. gezien.

Indien nu de Amboineeſen, of andre, het daar op aan leiden om de Druif voort te ſetten, wat zou 'er in de weg zyn, dat men hier niet overvloed van ſchoonen wyn zou hebben, dat hen zekerlyk grote winſten geven zou.

Wat gewas, &c. men hier heeft. Ook brengt het Land allerley andre ſchoone vrugten in overvloed voort. Ik heb 'er ſchoone Turkſe, en andre lekkere platte boontjes, ook ſchoone geele pêen, dog dit alles zo weinig, gegeten, dat het niet weerd is, daar af te ſpreeken; dog dit hapert maar aan menſchen, die 'er recht werk af maaken.

Men heeft 'er ſchoone, en hoewel kleener, egter drooger, en beter Kool, als in Holland. Ook is 'er malſche Salade, heerlyke Chineeſche Radys, Piterſelie, Seldery, en meer andere Gewasſen, die wy door neerſtigheid, of van de Chineeſen, of van onze eigen ſlaven, hadden; maar de Amboinees geeft ons van alle die dingen niets, om dat hy te luy is, om te werken.

Het eenige, dat zy ter markt brengen, zyn oude en jonge Calappus, Pinang, Piſang, Siri-bladen, Siri-vrugten, Hoenderen, Eyeren, allerley eetbaare wortels, ſchoone Water-Meloenen, Soekoms, Doerians, Soorſacken, Tsjampedaha's, Bamboeſen, Lança's, Canari, en meer andere Vrugten, ook wel Bloemen, waar van men dikwils een byzondere markt van Tsjampakka, Manoor, Canangan, Katsjapiring, Roosjens, en meer andere Bloemen, heeft.

De Vrouwen der Inlanders Slavinnen, en de Mans, Heeren. Met dit alles komen niet de Mans, maar de Vrouwen, of jonge Dogters, 't gebergte 's morgens vroeg aftorſen. Het eenige, dat zy doen, is, dat zy in 't boſch gaan, om wat Sagoe te kappen, (dat is 't meel uyt de Sagoe-boom halen) wat te viſſchen, wat brand- of ander hout te kappen, zonder zich verder ergens mede te bemoejen, ten ware in den Nagel-oegſt, want dan moet alle man, die in huis is, helpen.

Valt 'er om drink-water na de rivier te gaan, de jonge Dochters, of Vrouwen, moeten het dragen; 't geen zy gemeenelyk berg op berg neder, niet in hare handen, nog in een emmer, maar in een aarde pot, of kruik, op haar hoofd torſſen, en zo zeker weten te dragen, dat 'er niets van ſtorten zal. Een manier, die zeer oud is, en onder de oude Ooſterlingen al van gebruik was, zoo als wy *Gen.* 24: 13. 15. in *Rebekka* zien; hoewel die haar kruik op den ſchouder droeg.

Oude wyſe van Water op 't Hoofd te dragen. Deze wyſe van iet op 't hoofd te verdragen, vind men dat ook by de Oude Romeinen ſtand greep; en dat het ook door vrouwen gedaan wierd, toont *Ovidius* in zyn Minnedichten, L. 3. El. 12. van *Juno's* Feeſt ſpreekende:

More patrum ſanctæ, *velatæ veſtibus Albis,*
Tradita ſuppoſito vertice ſacra ferunt.

Men ziet na de oude wys des lands de Heil'ge Maagden,
In wit gewaad gekleed, de vaten *naar het huis*
Der Goden, die zy meeſt en plegtelykſt behaagden,
Heendragen *op haar* hoofd, *met ſtatelyk gedruis.*

De zelve Dichter vertoont het ons nog klaarder in de 10 Elegia, zyn Minnares by *Amymone* vergelykende.

Qualis Amymone *siccis erravit in agris*
Cum premeret summi verticis urna comas.

Dat is:

Als Amymone *eertyds door dorstige Akkers dwaalde*,
En met een kruik *op 't hoofd verkwikkend water haalde.*

Dus worden de Dogters van *Danaus*, om water te putten uitgezonden, en van een *Satyr* na geloopen, dog door *Neptuin* ontzet en verkragt, verbeeld.

Ook spreekt onze laastgemelde Dichter in 't 3e Boek, en in de 8e Brief uit *Pontus*, aan *Fabius Maximus*, van die wyse der Vrouwen, in Tomos water op 't hoofd dragende:

Femina *pro lana Cerealia munera frangit*,
Suppositoque gravem vertice portat aquam.

Dat is na onze uitbreiding:

De Tomitaansche Vrouw, *onkundig in het weven*,
Of handelen van wol, *geneert sich maar alleen*
Met koorn te maalen, *en geswind daar heen te sweven*,
Om water op haar hoofd *te* dragen *voor 't gemeen.*

En dat het water haalen, en putten, al een oude last der jonge Dogters, zelfs der aanzienelykste, was, leeren ons behalven *Rebecca*, ook *Rachel*, en de dogters van *Jethro*, die haar vee na 't water dreeven, ook zien wy, 1 *Sam.* 9: 11. dat *Saul* de Dogters vond, die uitgingen om water te putten, dat ook zeker van haar, alzo ik daar van geen andere leese, moest gedragen worden.

Veel andere geschiedenissen leeren ons, dat dit van ouds een werk der Dogters was. *Arrianus* L. 2. spreekt in de Historie van *Gordius*, *Midas* Vader, van een Dogter, die na de fontein ging. Uyt de overblyselen van *Q. Fabius Pictor* blykt iets, dat daar na sweemt, alzo daar gezegt word, dat *Rhea*, volgens een vastgestelde gewoonte, na welke de Dochters water voor de offerhanden moesten putten, uitging na de fontein, die in 't bosch van Mars was. Het zelve zegt *Titus Livius* van de Dogter van *Tarpejus*, welke het Capitool van *Tatius* verloste.

Dat de Amboineesen een wispeltuurig volk, niet wel te vertrouwen; en ras tot nieuwigheden genegen zyn, zullen wy in 't verhaal der Amboinsche Saaken overvloedig zien, en klaar bespeuren, hoe dienstig het is, dat zy zomtyds eens bezogt worden. Wy zyn door hun in de eerste tyden dikwils in gevaar geweest van overvallen, en vermoord te worden, waar van ons veel zaaken zullen voorkomen.

Verder aard der Amboineesen, en hoe men hen handelen moet.

Men moet hen ook niet veel schelden, maar veel eer vleyen, hen wel en vriendelyk handelen, met geen swaare boetens drukken, maar nu en dan hen liever een smal geschenk doen, dat bevonden is by verscheide voorvallen van groote nuttigheid te zyn, behalven dat dit door haar Edelheden ook van tyd tot tyd (gelyk uyt Schryvens in 't jaar 1683. den 19. July, en in 't jaar 1686. den 16. Maart, blykt) ernstig belast is. Ook komen alle de bevelen hunner Edelheden, (eenige weinige ontrent de Hitoeëesen uitgezondert) daar op uyt, dat men hen vriendelyk handelen, recht doen, en niet drukken, nog uytmergelen moet, maar hen, als zy voor de Compagnie arbeiden, 1 stuiver, en 1 pond ryst, dog aan Vestingen werkenkende 3 stuivers, en 2 pond ryst, daags geven, en die op Boero hout kappen, 4 Ryxd. 's maands betalen zal.

Gelyk wy de Amboineesen als zeer bygeloovig beschreeven hebben, alzoo moeten wy zeggen, dat zy ook niet alleen sterk voor de toovery zyn, en schoon zy zulke geslagten, die voor Tooveraars beroemd zyn, haaten, egter alle daar te huis zyn, om verborgene zaaken door Toovermiddelen na te vorschen, of iet groots, 't zy in gevallen van liefde, of andere, daar door uyt te werken.

Sterke Neiging voor de Toovermiddelen.

Aan den Roodenberg is een Moorsch Priester, die de naam niet alleen van veele verborgene zaaken, van wat aard zy mogen zyn, te konnen ontdekken, maar daar ook verscheide boeken toe heeft, die ik gezien, en uytgeschreeven, maar, gelyk al die dingen zyn, zeer onnoosel, en alleen bequaam bevonden heb, om de blinde menschen, nog meer zand in de oogen te werpen. Ik kan die boeken toonen; dog wil den Leeser niet ophouden met prullen, daar niet ter wereld goeds in is.

Den Vrouwen eigen.

Ik heb ook meerendeel bevonden (gelyk dat van ouds her alzo was), dat dit quaad meest onder de vrouwen heerscht, die 'er meest van praaten, 't lichst aan gelooven, en de middelen, 't zy om diefstal, 't zy om zaaken van hare minnaryen, na te vorschen, opspeuren; dingen die alle haaren oorspronk uyt een swak verstand, en gebrek van oordeel, hebben.

Men

Men leest by de ouden ook meest van Tooveressen. *Circe* en *Medéa* hebben zig daar door by de nakomelingen beroemd gemaakt. Indien wy zouden zeggen, wat die twee vrouliedén al wonders door hare Tooverkonst verricht hebben, zoo moesten wy een groot deel van *Homerus Odyssea*, of Ulysses-omswervingen, en veel uit *Ovidius* hier inlassen, dat ons te verre van ons bestek vervoeren zou, en dat wy liever tot een werk van een andren aart, als dit, zullen overhouden. *Theocritus* heeft een stuk gemaakt, waar in hy een Tooveres voor den dag doet komen. *Virgilius* schynt dit in zyn Herders-zangen na te volgen, en *Ovidius* L. 2. zyner Minnedichten spreekt mede van een oude kol, die 't bed beschouwen moest.

In de H. Schrift leest men van de Tooveres, of liever waarzegster, van *Endor*, uit al het welke blykt, dat dit meer een werkje van vrouwen, dan wel van mannen, van ouds geweest, en dierhalven onder de Amboineesche en andre Oostersche vrouwen niet nieuws maar al een oud zeer is.

Dog zoo men dit werk van de Toovery der Inlanders eens in den grond inziet, bestaat het meest, of in listige bedriegeryen, en in deze en gene subtile wysen van imand bedektelyk te vergiftigen; waar van ook de Tooveryen der ouden veel haren oorspronk hadden. Het is daar van waarschynelyk, dat de LXX Overzetters, 't grondwoord *Exod.* 22. 18. door Φαρμακὸς, dat is vergiftigers, gelyk dat woord eigentlyk beteekent, overzetten; Hoewel *M. Petitus* in zyn Attische wetten, na *Eustathius* over het 10 Boek van *Homerus Odysséa*, aanmerkt, dat de Φαρμακοὶ, by de ouden eigentlyk dienden, om de ontsondiging, en reiniging over een dooden, of een doodslag, te doen.

Dat veel op vergiftigen uitkomt.

Dog de gemeene beteekenis van dat woord is een vergiftiger, hoewel men in later tyden daar door ook imand, die Medecynen, 't zy goed, 't zy quaad, in 't gemein gaf, heeft beginnen te verstaan, gelyk ook Φάρμακον zo wel een geneesmiddel, als vergift, beduid. Hier van daan komt het ook, dat de Geneeskunde eenige tyd met de Tovery onder een vermengt is, om dat zig de Tooveraars veel van vergift bedienden. Het woord Φαρμακὸς beteekent ook een Magus, die van ouds een wyze was, die de kragten der natuurkunde kende, dat naderhand misbruikt wierd, om een Tooveraar, en swarten konstenaar, te kennen te geven. Vermits nu die wyzen (onder welke de Chaldeen van ouds wel de eerste, en zeer beroemd waren) veel dingen uit den loop der gesternten door de Magia Naturalis, die net zoo uitvielen, waar van de redenen de gemeene man niet begrypen kan, en hem Toovery geleken, voorzeiden, zo deed hen de onkunde, en verbaastheid eindelyk zulke wyzen, die men anders ook waarzeggers noemen kon, Tooveraars noemen. Hier van komt Φαρμακία *Apoc.* 18: 23. in de beteekenis van toovery voor.

Gelyk dit nu by de ouden was, alzo heb ik het in den grond ook by deze Oosterlingen bevonden.

Als wy van de huwelyken, bruidschat, en minnaryen, der inlanders handelen, zullen ons mogelyk bewysen van dit vergiftigen voorkomen. Dog, om hier egter een voorbeeld te geven, moet men weten, dat de Mooren niet alleen zeer net en rein op hunne graven zyn, maar die ook als voor Heilig houden, en zelve door niemand, en voor al van geen Christenen, willen ontheiligt hebben.

Seldsaam voorbeeld 'er af.

Het gebeurde op zekeren tyd, dat een Heer van aansien, op zulken graf staande, en daar op zyn water willende maken, van een vriend, die de gewoonten der Mooren wel kende, gewaarschout wierd, dat hem dit qualyk zou konnen bekomen. Hy, daar mede lacchende, kreunde zich hier niet aan, maar ging met zyn voornemen voort. Niet lang daar na waterde hy niet dan bloed, en quam kort daar aan te sterven. De onkundigen zeiden, dat hy door de Mooren betoovert, dog ik zegge, dat hy, of door een vergiftigen damp, die van dat graf door 't water opsteeg, of op eenige andre wyse, door hen vergeven, en daar door gestorven is. Ik heb twee of drie jaaren daar na op dit graf gestaan; dog my is niet quaads ontmoet, om dat ik niets deed, waarom men my qualyk kon handelen; oordeelende, dat men niemand behoort aanstoot te geven, en dan zulken gevaar licht myden kan.

Ook gelooven deze inlanders, dat men imand betooveren kan, wanneer men zeker beeld van hout, of Gabba Gabba, gemaakt, met eenige priemen doorsteekt, vast stellende, dat dit zulk eenen schrikkelyk inwendig plagen zal: grollen, daar de ouden al mede vol af waren, en hoedanig *Althéa*, die mede tooverkundig was, de Ledematen van haren Soon Meleager besworen zou hebben, gebruikende daar toe een beeld, dat zy met priemen doorstak, waar door zyn ingewand (zoo *Ovidius* L. 8. fab. IV. van zyn Herschepping zegt) in vuur en vlam stondt.

Hand-werken der Amboineesen.

Gelyk wy bevorens zeiden, dat de Amboineesen zeer luy en traag zyn, alzoo betoonen zy dat ook met de stuk-

ken,

ken, vermits zy zich by na nergens in oeffenen, en niets, dan gedwongen, doen, of leeren willen. Ik heb 'er eenige, maar weinige onder hun gezien, die wat konden draejen. De Vrouwen konnen een Oeti Oeti, of een kleedje (een Vrouwen-rok zouden wy 't noemen) van uitgetrokke draden weven; dog dit is 't al, dat zy doen konnen.

Geset op de Hoofden hunner vyanden weg te nemen.

Zommige mans zyn nu en dan echter gebruikt, om als Soldaten na Java, of Macasser, te gaan; maar zy zyn doorgaans zeer bloode, en lafhertig, hoewel anders vry sterk van ouds her gezet, om een vyandelyk hoofd af te kappen, en dat in Zegenpraal, aan de Coracora hangende, t'huis te brengen, gelyk wy dat reeds van de Alfoeresen getoont hebben. Waar over zy dan de Vrouwen en jonge dogters, die al trommelende op een Rabana (of platten ronden trommel) en al singende hen te gemoet gingen, plagten ingehaalt te werden (op welke gewoonte van inhaling der Oostersche Maagden. Ps. 68: 26. en 1 Sam: 18: 6,7. schynt gezien te werden) ja zy zyn niet alleen op zoo een kop weg te nemen zeer gezet; maar zy lagen in oude tyden die ook wel op kolen te braden, en aten de gebradene hersenen op. Behalven dat hen die medegebragte koppen ook veel roem by hunne Vrouwen, en minnaressen, gaven.

Een oude gewoonte der Oostersche volken.

Dit kappen en weghalen van de hoofden der menschen, latende den romp leggen, is niet alleen een gewoonte onder de Amboinesen; maar ook onder de meeste Oosterlingen, die in zig zelven al oud is. Onder de Persianen, Mogolders, Turken, Æthiopiers, Formosaanen, en meer andren is het gemeen. Tomyris, de Koningin der Massageten, liet Cyrus dus 't hoofd afkappen, en dat in een zak met bloed steken. Judith hieuw 't hoofd van Holofernes af, en nam het (Judith 13: 9.) mede; *David* sloeg dat van *Goliath*. 1 *Sam*: 17: 11. met 't swaard van dien Reus af. *Virgilius* spreekt 'er ook van L. II: vs 557. daar hy van *Priamus* dood handelt.

——— *Icet ingens Littore truncus,*
Avulsumque Humeris caput, & sine nomine corpus.

Dat is:

Daar legt de logge romp op 't strand alleen gelaten,
Gansch Hoofdeloos, beroofd van al zyn eer, en Staaten.

Men wil, dat ook de Amazonen zoo lang maagd bleven, tot zy een vyandelyk hoofd waren magtig geworden.

De oude Picten in Engeland namen ook de hoofden van hun vyanden weg. En de oude Caramaniers mogten niet trouwen, voor dat zy een hoofd der vyanden verovert hadden.

By de Sarmaten mogt geen maagd trouwen, dan die een hoofd van haar vyand afgekapt had: die van de Goudtkust, Caboverde, en Monomotapa, berooven hun vyanden van de Teel-leeden, vereerende die gedroogt aan hun Vrouwen of Bruiden, tot sieraad, en de Javanen rygen de ooren hunner vyanden aan haar krissen.

Zoo lang de Soldaten van *Claudius Civilis* geen vyand verslagen hadden, mogten zy hun hair, nog baard, niet scheeren, en niet dan een Yseren arm-ring dragen!

Hoe lafhertig nu de meeste Amboineesen zyn, zoo heeft men 'er echter wel dappere mannen onder gevonden; van die zoort is geweest de vermaarde Amboineesche Capitein, *Jonker* (zoon van den Manipeeschen Sengadji *Cowasa*) een man, die wonderen in dienst der E: Maatschappy op Java, en elders bedreven, en die, oud zynde, nog menigmaal in eenen sprong zyn vyand den kop van den Romp geslagen heeft, en weer zonder eenige hinder den vyand ontweek, hoewel hy naderhand nog, als een bestryder van zyne weldoenders, om een byzondren hoon, hem aangedaan, aan zyn einde geraakt is.

Ambonsche helden.

Geen minder held was zyn Neef, Capitein, *Sacharias Bintang*, van welken wy (gelyk ook van den voornoemden Capitein *Jonker*) in de oorlogen van Java dikwils zullen spreken, en dierhalven 'er hier niet van reppen. Ik heb ook verscheiden van hen, op 't Schavot zeer kloekmoedig zien sterven.

By hen voor Hard, en schootvry gehouden.

Het is een algemein gevoelen onder deze Inlanders, dat hunne dappere mannen dit niet zoo zeer door hun moed, of beleid, als wel door konst, om zig Kaibal, dat is, hard en steek-vry te maken, zyn, en dat zy dit alles verrichten, het zy door Toovermiddelen by zig te dragen, het zy door besweering van Tooveraars, die hen (zoo zy meinen) een kragt geven, dat geen geweer hen, doorboren, en geen kogel hen treffen kan; waar van wy in 't verhaal van Madjira's afval hier na een baarblykelyk voorval zullen aanhaalen.

Verwonder u al weder niet, dat men zulk een dwaas gevoelen by de Amboineesen vind; men vond het immers zoo sterk by de ouden, en nog heden by veele dwaasen.

Ovidius zegt in zyn Herschepp: L. 7. fab. 1. dat *Medea Jason* schoot-vry gemaakt had. En in zyn 12. B. fab. 3. zegt hy, dat het hen (te weten, de Griek-

Griekſche helden) wonderlyk ſcheen, dat *Cygnus*, door geen geweer quetsbaar was, en dat het omlei. Ook noemt hem die dichter daarom in 't 34. vers hard; en verhaalt uit *Neſtor's* mond, dat *Ceneus* in een menigte van ſteken en houwen ongequetſt bleef.

Wat middelen zy daar toe gebruiken. Zommige Amboneſen dragen ook wel zekere Mamakur's, of arm-ringen, andre weer zekere Miſtica's, of ſteenen, in hout, in vrugten, in dieren, en in andre dingen, gevonden, by zich, die zy ten grooten getale, en zeer dicht om hun lyf binden: andre weer (voor al de Mooren) zekere woorden uit hunnen Coraan, of Alcoran, andre weer eenige metallique dingen, donder of andre ſteenen; ook ſtellen zy vaſt, zoo hun kriſſen op een donderſteen aangezet zyn, dat dan niemand, hoe hardt en onquetsbaar hy ook zyn mogt, zig voor zulken ſteek hoeden kan, maar dat die altyd doodelyk is.

Seldſame gewoonten der Amboineeſen. Onder de Amboineeſen heeft men ook een menigte van vreemde en zeldzame gewoonten. Hunne ſchatten zyn zy gewoon, niet in kiſten, of kaſſen, maar in of onder de aarde te bewaren. Men zal by hen noit een man ſtaande, maar altyd neerhurkende, zien wateren, verfoeyende het eerſte, als een daad geen menſch, maar een hond, paſſende. Dit geeft eenig licht aan een Schriftuurlyke ſpreekwyze 1 *Sam.* 25: 34. alwaar *David* tegen *Abigail* zegt, dat zoo zy hem niet te gemoet gekomen was, zoo en ware *Nabal* niemand, die aan de wand piſt, tot te morgen licht overgebleven. Veele geleerden, deze Ooſterſche gewoonte juiſt niet wetende, hebben hier door verſtaan, dat 'er geen een man overblyven zou, alzoo dat onder de Chriſtenen de gewoonte is, dat Mannen ſtaande, en tegen een muur, of huis aan, wateren; maar het kan dit daar niet wel beteekenen, om dat in 't Ooſten geen mannen, maar alleen de honden, dit doen, en dierhalven is de rechte beteekenis van die woorden, dat David zelf geen hond (of, gelyk wy zeggen, kat nog hond) in 't leven zou gelaten hebben. Het gene my in deze gedagten nog meer verſterkt is, dat, gelyk de Inlanders zig van geen Secreeten bedienen, maar in 't boſch of aan ſtrand gaan, om hun gevoeg te doen, ook in oude tyden by de Joden ook geen Secreten moeten geweeſt zyn, maar dat zy ook de gewoonte gehad hebben, om maar hier of daar ter zyden te gaan, om hun gevoeg te doen, of te wateren; Dat zy niet ſtaande, maar zittende (zoo 't my toeſchynt) gedaan hebben, voor al als ik hier mede 1 *Sam.* 24: 4. vergelyk, alwaar gezegt werd, dat *Saul* in een ſpelonke ging om zyn voeten te dekken. Het eerſte bewyſt, dat zy zig van geen Secreeten bedienden, en maar hier of daar in een afgelegen plaats gingen: want anders had *David* de ſlip van zynen mantel niet konnen afſnyden, en het tweede drukt klaar het Poſtuur van een hurkend menſch uit; behalven dat 'er nog geenzins blykt, dat hy meer gehurkt heeft, om zyn gevoeg te doen, dan wel om te wateren. Ook weet ik geen eene plaats te vinden, waar uit het tegendeel (te weten, dat de Joden ſtaande gewatert hebben) zou konnen bewezen worden. Indien men hier by nu eens overweegt, dat de gewoonten der Ooſterlingen meeſt eenparig zoo zyn, en dat zy, eens gezet zynde, ook onveranderlyk, by na in alles, geſet blyven, zoo vind ik veel grond, om de bovengemelde plaats niet van een menſch (alzoo dit tot nog toe by alle Ooſterlingen voor een aanſtootelyke en beriſpelyke daad gehouden word) maar van een hond te verſtaan, om dat het beſt zoo met de zeden en gewoonten der Ooſterlingen overeenkomt, en de zin, myns oordeels, zelfs nog een byzondre kracht byzet.

Zy zullen ook hunne Nagels, tot ſieraad lang laten groejen (dat men voor al ook onder de Chineeſen ziet,) en die dan, als de meeſte Ooſterlingen, rood verwen.

Over hun lichaam zyn zy vry reyn, en zuiver, niet ontſiende, zoo mannen, als vrouwen, zich menigmaal in de volle rivieren te gaan waſſchen. Men moet zich egter niet verbeelden, dat zy dat, of naakt, of ook by malkanderen op eene plaats doen. De mans hebben hun byzondre plaats, en ook de vrouwen, de hare, en dat die gewoonte der jonge dogters van zoo na de rivier uitwaſchen te gaan, zelf by de grootſte, van ouds al in de warme Landen in gebruik was, leert ons de Dochter van den Ægyptiſchen Koning *Pharao*, en 't geval dat wy *Exod*: 2. 5. lezen, zeer klaar, waar uit men ook ziet, dat zy gemeenelyk eenig gevolg by zich hadden. Gewoonte van in de rivieren, en elders, te waſſchen.

Ook leeren wy dit uit *Homerus Odyſſeæ* in zyn 6. Boek. daar hy *Nauſicaa*, dogter van Koning *Alciönus*, zig in de rivier waſſchende, en daar na zig met olie zalvende, met haar gevolg van dienſtmaagden, van 't 95. tot het 98. vers invoert. De vermogende onder haar, en alle andre in Amboina, die zig gaan waſſchen, hebben daar toe haare byzondre waſch-kleedjens, die de vrouwen, na zig ontkleed te hebben, tot boven de boeſem om 't lyf ſlaan, zoo dat zy, onder malkanderen zynde, niets dan de ſchouders, en armen, naakt vertoonen. Het lang hair, daar zy zeer opgezet zyn, en

dat

dat zy een wonderlyke vaste kleur voor altyd met een gering middel weten te geven, slingert hen over den rug, en word eerst wel ter degen met Calappus melk (die van het pit van de geraspte Clappus-Noot gemaakt word) en met Lemoen-Porot (een zoort van zeer lekker-riekende en zuiverende Lemoenen) gewreven, en doorkneed, hoedanig zy ook hun gansch lichaam daar mede wryven; na 't welk genoeg gezuivert te hebben, zoo zullen zy ook geen hair ergens op hun lichaam laten, maar dat met asch, of ook wel met andre middelen, zeer gemakkelyk uit trekken; een gewoonte (gelyk mede van sich te reinigen, als zy na 't strand gaan, om haar gevoeg te doen) die zy, myns oordeels waarschynelyk eerst van de Mohhammedaanen overgenomen hebben; hoewel die het ten deele uit reinheid, en ten deele uit Godsdienst, doen, alzoo geen onreine in hun Tempels zou mogen komen.

Haar wyse van sich met olie, te zalven. Als men haar nu zoo wel geramast, en geoeroet, dat is zeer aangenaam 't lyf gewreven, en 't hoofd gezuivert heeft, zoo zalven, of wryven, zy hun lichaam met deze en gene welriekende mengselen van olie, sandelhout, en andre dingen, die hen een aangenamen en frissen reuk konnen byzetten; maar voor al zalven zy haar hoofd, met zeer welriekende olie, (op welke gewoonte *David Ps.* 23: 5. zinspeelt) en strengelen 'er een sonting, of keten van Boenga-Manoor, Jasmyn, of eenige andere aangename bloemen, om, of laten 'er die van af hangen, dat voornamelyk wel het bedryf van jonge dogters is. Dit wasschen kan de mans, al zyn zy nog zoo moede, en besweet, aanstonds verfrissen, en zy springen, zoo nat als zy zyn, met dat besweet lyf in de rivier, zonder dat het hen eenigsins hindert; dog zy zyn dat van jongs af gewoon, maar voor een Hollander zou het doodelyk zyn.

Zy zitten nooit op stoelen, maar op een matje op de platte grond neder, gelyk de snyders in Holland, met de beenen onder 't lichaam, ten ware als zy nu en dan by ons zyn; dog die andere wyze is hen veel gemakkelyker, en natuurlyker.

Wat hun huwelyken, en het gansch beslag van dien, betreft, daar in zyn al veel zeldsame gewoonten. Wy zullen eerst met de kinders, zoo als zy ter wereld komen beginnen, en al zo verder tot zy groot werden optreden.

De vrouwen kramen gemakkelyk. Het kraamen van de inlandsche vrouwen gaat vry gemakkelyker, dan in de koude Landen, toe. De vrouwen der Alfoereesen gaan altyd alleen in een bosch-huisje kraamen, alzoo dit niemand anders zien mag, en komen daar na by de mans weer t'huis. Ik heb 'er gesien, die, zoo als zy gebaart hadden, haar kind zelf aan de rivier zyn gaan wasschen, en weer tot haar dagelyks werk gekeert zyn, ook heb ik 'er eene gekent, die, op 't uiterste swanger zynde, met een Prahoe (of Canoa) van het Casteel, na de overzyde (dat een goede myl verre is) schepte, en dus den arbeid half ter weg overviel, zy redde zig hartvogtig, roeide daar na over, wiesch haar kind daar, en quam, na zig mede gereinigt te hebben, nog die zelve dag weer aan 't Kasteel. Den 20 October, in 't jaar 1708. heb ik op Way een kind gedoopt, wiens moeder, alleen in de rivier zynde, daar in de kraam quam, en zich zelven redde.

Men moet zig egter niet verbeelden, dat dit zeer kloeke en sterke vrouwen zyn. In tegendeel zyn zy meest kleen en tenger, maar de zagte lugt-streek, en de swakheid van hare lichaamen, helpt zeer veel hier toe.

Zoo ras haar kind geboren is, leggen zy 't aan de borst, en dan krygt het van de moeder een naam, die zy Nama Soeloe, een borst of zuignaam noemen, die altyd na 't gedrag der kinderen onder 't baren, of by 't eerste huilen, van nadrukkelyke beteekenis is; by na even eens, als de naamen, die de oude Joodsche moeders (gelyk wy dat aan *Lea*, *Rachel*, en meer andre zien) haare kinderen plagten te geven. Ook noemen zy hare kinderen meer by dezen zuignaam, dan by hun doop-naam. Wyse van 't kind een zuig-naam te geven.

Zoo ras een kind geboren is, werd 'er een boom geplant, om de ouderdom van het zelve daar by te weten, alzoo dat de boomen zyn, die alle jaar een kerfje krygen. Daar na word 'er by velen (voor al by de grooten) al over een huwelyk gehandelt, waar ontrent de ouders volstrekte meesters zyn, zonder dat de kinderen daar veel in te zeggen hebben: want de ouders, voor al die dochters hebben, zien op den meesten bruidschat, die zy bedingen konnen; hoewel ook veele dit handelen over een Huwelyk tot later tyd uitstellen. Vroege handelingen over een huwelyk.

Als 't kind nu zoo groot is, dat het kan gedragen worden, zoo is de dracht van 't kind, zoo by de Amboineesen, als by alle andre Oostersche volken, zeer wonderlyk. Zy dragen het niet op de armen, gelyk wy, maar op de heupe, vattende het kind in haren linkerarm, die om de rug van 't kind onder de armkens weer zoodanig doorgaat, dat zy het met de billekens op hare heupe zeer gemakkelyk doen nederzitten, waar van daan men onder haar ook geen verzwikte, Sy dragen hare kinderen op de heupe.

nog

nog kreupele, of verwrongene kinderen, van 't qualyk en styf bakeren, heeft, alzo zy 't kind maar een los kleedje gewoon zyn om 't lyf slaan.

Zy dragen hare kinderen op de Heupe.

Deze wyze, van de kinderen op de heupe dragen, vind ik ook maar eens (dat al zeldsaam is) in Gods woord; *Jes.* 66: 12. gemeld, alwaar de Heere tot zyn volk zegt: *Dan zult gy zuigen; en gy zult op de* zyden (eigentlyk moest 'er staan op de *heupe*) gedragen werden. Een wyse van dragen, die de Heere daar mede, als de aangenaamste, de gemakkelykste en teederste behandeling van een kind (hoedanig de inlanders die ook beschryven) gebruikt, en die my doet vast stellen, dat zoo wel de volkeren van dien tyd de gewoonte gehad hebben van hunne kinderen ook zo te dragen, als de Oosterlingen nog heden gewoon zyn.

Gewoonte, wan neer hare Dogters huwbaar zyn.

Als een dogter nu groot word, en de merkteekenen doet sien, dat zy een vryster geworden is (dat daar al vroeg van veele gevonden word) zoo hadden zy in oude tyden, om daar van alom kennis te geven, een seldsame gewoonte, die, schoon zy nu Christen zyn, zo geheel en al nog niet agter blyft, maar dat zy nu wat geheimer doen (gelyk het zo met alle de verbodene bedryven van hun bygeloove, toovery, besweering, &c.) gelegen is, op dat zy door de Fiscaal daar over in geen boeten mogten beslagen, of, na mate van 't bedryf ook wel swaarder gestraft worden, alzo alle die oude Heidensche dingen hen wel streng verboden worden.

Als het een dogter dan na de wyse der vrouwen de eerste maal begon te gaan, zo wierd alles tot een groote maaltyd by een gesamelt. Zy ondertusschen moest in huis blyven, en mogt in al die tyd geen gekookt eeten, en niets, dan rauwe vrugten, nuttigen; zonder dat eenig water aan haar lichaam komen mogt om haar te reinigen, dat maar met eenige Clappus-bolster gedaan wierd.

Daar na quamen 'er eenige Jongelingen en jonge Dogters by een, onder eenige Calappus-boomen, op welke de Jongelingen klommen en jonge Calappus af plukten, terwyl de jonge Dogters op de Tifa of Trommel klopten, dansten, en zongen. Ondertusschen lieten de Jongelingen die Calappus-vrugten af, dog haalden die ook, al spelende, eerst 5 à 6 maalen weer op, tot die jonge dogters die eindelyk kregen, dezelve by die jonge Vryster bragten, alwaar die, niet met een Parang (of hakmes) maar met een byl of beitel, gekloost, en aan haar te eeten gegeeven wierd.

Alles nu tot de groote maaltyd, die de ouders dan geeven moesten, klaar zynde (want eer mag zy niet uitgaan) zoo ging zy (in oude tyden) met een groot geleide van vrouwen na de rivier, daar zy gewasschen, ter degen gereinigd, en op 't çierlykst gekleed wierd.

Van de rivier in 't midden van een drom van vrouwen, dog met een onderkleedje over haar hoofd, wederkomende, terwyl 'er aan wederzyden veel andre vrouwen waren, om die statie by te woonen, zoo stonden haar veel jongelingen (dog alleen van haar geslagt) met Limoenen, Gojava's, Papaja's, en andre vrugten in de hand, in te wagten, en wierpen wel met deze vrugten na die jonge Dogter, maar zonder haar te raken, alzo zy door te veel vrouwen gedekt, en beschermt was.

Te huis gekomen zynde hield men de groote maaltyd met alle, die van haar geslagt waren. Men at, men dronk, men danste, men zong; en was vrolyk twee of drie dagen aan malkanderen.

Indien die van Leytimor dit niet stiptelyk naquamen, oordeelden zy, dat hunne kinderen, nog zy, zegen zouden hebben. Deze selve gewoonte was ook wel op Amahey, Sepa, en andere plaatsen van Ceram, dog zonder zulken Feest. Ook mogen de jonge dogters op Ceram onder de Alfoereesen, in die staat zynde, niet in huis blyven, maar moeten sig in een bosch-hutje behelpen, op dat hun ouders huis geen ongeluk overkome.

Die hier veel dogters heeft, is gelukkig, want volgens de oude wyse van 't Oosten koopt men hier zyn vrouw, en die de grootste bruidschat geven kan, gaat 'er meest mede henen. Van waar deze gewoonte van een bruidschat te geven, hier over gewaeit is, is my onbekend; maar dat zy zeer oud is, is zeker, alzo wy die by Moses *Gen.* 34: 12. *Exod.* 22: 17. en elders, gemeld vinden, en selfs schynt die by de oude Hebreen eenigsins als een bruidschat der Maagden (zo wy *Exod.* 22: 16, 17. sien) vast bepaalt geweest te zyn.

Dat men in *Saul*, en *Davids* tyd nog daar van wist, zien wy, 1 *Sam.* 18: 25. dog die Vorst eischte van *David*, 100 voorhuiden der Philistynen, in plaats van den bruidschat van zyn dochter *Michal*.

Dese gewoonte, van een Dochter niet zonder eenen bruidschat te konnen krygen, is tot nog toe onder den Amboinees een vaste wyse van handeling tusschen de ouders en vrienden aan wederzyden: want als men zo verre komen kan, om haar uyt te huwelyken, werd zy gegeven, aan die de grootste Toteriha, of bruidschat aan haare ouders, en naaste

bloedverwanten geeft, welke bruidschat gemeenelyk in slaven, goude slangen, goude arm-ringen, goude oor-cieraaden, groote en kleene gongen, fraeje zyde en kattoene, gestikte, en ook wel goude kleedjens, enz. (na dat zy van vermogen zyn) bestaat. Dit doen zy nog dagelyks, schoon hier Placaten tegen leggen, en by haar Edelheden in 't jaar 1683. 19 Juli, en in volgende tyden, belast is dit Placaat te vernieuwen; dog zy doen dit stil, om buiten moeiten te blyven.

Na 't geven van dien bruidschat, schoon men nog niet ondertroud is, gaat de bruid gewoonelyk over tot den bruidegom, levende te samen als man en vrouw. Word zy swanger, dat is zeer goed; zoo niet, komt 'er wel moeite tusschen beide.

Om een kind by een ander geteeld agten zy hun Bruid te meer.

Als nu die jonge lieden eerst by malkanderen komen om te vryen; gebeurt het wel, dat de dogter meer sin in een anderen heeft, dan in die, welken de ouders goed gevonden hebben haar op te dringen. Als zy malkanderen beginnen te verstaan, en de vryer de vryster aanstaat, dan geeft zy hem een pinang, ten teeken, dat zy 't al eens zyn, en 't geen by hen zoo veel is, of zy den ring met malkander gewisselt hadden. Word zy ondertusschen, eer het huwelyk voortgaat, swanger by een ander, dien zy lief heeft, en bevind dit de man na dat zy byeen gekomen, of getrout zyn, verre van daar, dat hy ze daarom verstooten zou, hy heeft haar daarom te liever, zeggende dat dit zyn geluk, en overwinst voor zyn huwelyk zonder eenige moeite is, ja al bevond hy, dat zy een kind, of twee, gehad had, dat breekt de koop niet. Een gewoonte, die men op Madagascar, in 't Ryk van Tibet, en in Ysland ook vind. Gaat het huwelyk in 't eerst niet al te wel, zo kuyert de vrouw wel na haar ouders, en die heeft altyd dan gelyk, zoo dat de man zyn wyf niet zonder nieuwe geschenken aan de ouders weer t'huis krygt.

Konstenaryen der jonge Lieden.

Wonderlyk en menigvuldig zyn ook de konstenaryen der inlandiche jonge dogters, om hare liefde door vrugten en bloemen aan malkanderen bekend te maken, wanneer haar de gelegentheid, om malkanderen te sien, of te sprecken, ontbreekt. Zy konden in oude tyden niet schryven, dog zy konden zig hier door zoo kragtig, als door eenig schrift, uitdrukken, wanneer zy malkanderen maar een ruiker van bloemen en bladen toezonden.

Haar vermogen om een Man onbequaam

Wanneer 't nu gebeurt dat zy zin in imant krygen, die reeds van een ander bemind word, zullen zy duizend middelen gebruiken, om dit te ontdekken, en hem tot hare liefde, 't zy door toovermiddelen, 't zy door besweeringen, 't zy door hem met een pinang, of in zyn tabak 't een of 't ander in te geven, te bewegen, door 't welke zy weten uyt te werken, dat zulk een wel voor een tyd sin in haar krygt, en ook ondertusschen buiten staat zy om met die andre te doen te hebben, maar men siet dan veeltyds, dat zo een weer tot zig zelven komende, haar daar na doodelyk haat; ook kan hy niet licht, dan door haar, van dat ongemak geholpen worden. Dat men dit konstje hier, en elders vast heeft, is iets dat seker is.

te maken, en weer te geneesen.

Even zoo zal zy ook haar medevryster iets, 't zy in haar tabak (alzoo de vrouwen onder hen, even als de mans, een bongkos, dat is uyt een rolletje of blad, ontrent twee vingeren lang en met tabak te samen gerolt, rooken) of in een Pinang, of iet anders, ingeven, of een been van 't een of 't ander dier met eenige toovermiddelen, in haar slaapkussen naejen, of onder den drempel van haar kamer doen begraven, om te maken, dat zy een haat op dien Persoon kryge, en zy dus alleen volkomen meester van zyne genegentheid blyve.

Zomtyds gaat deze drift zoo verre, dat zulke vrysters, zelf zonder dat voornemen, hare medevryster vergeven, en ook zig zelve dus aan haar einde geholpen hebben.

Ik heb een vryster gekent, die, aan een vryer, die geen gedagten na haar had, een Pinang gegeven heeft; waar door hy eerst geheel gek wierd; maar door haar weer genesen zynde, heeft zy hem door vreemde middelen daar toe gebragt, dat hy haar troude.

Wat zy ontrent dit stuk verder weten uyt te werken

Een andre heb ik gekent, die getroud zynde, en ondertusschen in een ander meer sin dan in haar man krygende, haar man dutter (of Duttroa, of Poma Amoris) ingaf, en daar door uitwerkte, dat hy, terwyl zy met den anderen boeleerde, en hy dit aansag, niet anders deed, dan 'er om te lacchen.

De oudste Soon is, na zyn Vaders dood, Meester

Indien de vader komt te sterven, zo is de oudste zoon Heer en Meester van alles, gevende aan zyn moeder, en aan zyn andere zusters, en broeders niet meer, als hy voor hen noodig oordeelt, om maar te leeven.

De Broeders Soon erf-volger.

Ook volgt die zoon niet in eenige erfelyke waardigheden van zyn vader, maar daar toe is des vaders broeders zoon de naaste, 't geen daar na weer tot zyn tak overgaat, zonder dat broeders malkanderen, of zoonen de vaders, volgen mogen, hoewel ik dat egter door slingerwegen wel heb sien geschieden. In Siam is 't erf-recht mede zoo, en op

Mala-

Malabar, en in Angola, erven alleen de Susters kinderen de Kroon.

Het is ook iet seldsaams, dat de vrouw, zo ras zy getrout is, maar als de slavin van de man geworden, en ook verpligt is, hem als haren Heer aan tafel, en elders te dienen, zonder oit met hem te eeten, te wandelen, of iet diergelyks te doen, waar van wy meer opening krygen zullen, als wy van hunne maaltyden eerst wat zullen gezegt hebben.

Ik heb veeltyds gezien, dat een Hollander een Amboineesche, of wel een swarte dochter, maar noit dat een swart een regte Hollandsche, en zelf maar twee-drie-maal, dat hy een Castiesche dogter troude; daar men echter zeer over verwondert was.

Daar staat ook een swaare straf op, zo Christenen zich met Mooren, Chineesen, of Heidenen vermengen; welk laatste men egter nog veel siet.

Van de Maaltyden der Amboineesen.

Hoe weinig een Amboinees bezit, moet hy egter, zoo het zyn vermogen eenigsins toelaat, de maaltyden, die zyn fatsoen vereischt, aan zyn geslacht, en vrienden geven, en deze maaltyden, waar van sommige buitengemeen, en sommige gemeen zyn, houden hen altyd in armoede en schulden.

De buitengemeene, zyn hunne bruiloften, doopmaaltyden, de maaltyden, als 't hair der kinderen eerst geschooren word; als hunne dogters vrysters werden; en als de bruidegom den bruidschat overlevert, moeten de vrienden weerzyds ieder een maaltyd geven, dog hy doet dit, als hy de bruid in zyn huis haalt; eindelyk geven zy ook het dood-maal.

Alle dese maaltyden vallen groot en kostelyk, en by alle de zelve zyn vreugde-teekenen, uitgenomen by de laatste.

Op de bruiloften maken zy aan 't huis der Bruid en des Bruidegoms cierlyke Allees, van Calappus-bladen, bloemen, &c. dog de opene lootsen versieren zy uitnemende fray met Roetoe Roetoe (een kleen sierelyk groen gewasch) en met allerley bloemen, zo dat het een vermaak is, 'er dan in te zyn.

Wanneer zy nu een aansienelyke maaltyd geeven, noodigen zy alle hunne bloedvrienden; dog ider van hen is gehouden iets toe te brengen. De een brengt wat arak, de ander wat pisang, de derde hoenderen, pinang, siri-bladen, kalk, andren een biggetje, endvogels, saguweer, eyeren, oebi, combili, caladi (zekere zoort van wortelen) en andere dingen meer, die dienst konnen doen, om die tafel na hunne wyse daar mede op te çieren.

Al wat in een koper bekken gelegt kan werden, werd in 't zelve derwaards door hunne slaven, of kinderen, in staçy agter malkanderen, zodanig gebragt, dat schoon het met een gestikte neusdoek bedekt is, men egter ten naasten by zien kan, wat 'er in legt. Ook gebruiken zy drie menschen, tot het gene een mensch dragen kan, om hun grooten staat van huisbedienden, en 't groot getal der geschenken, die zy doen, van anderen te doen zien.

Mannen en Vrouwen zyn daar op afgezonderd.

Man en vrouw gaan noit saamen na die maaltyd, maar ider bysonder, en, daar gekomen zynde, is ider ook in een vertrek alleen, alzoo zy zekere wetten hebben, die niet toelaten, dat alle bloedvrienden des mans zyn vrouw mogen zien.

De man, vrouw, en kinderen van een huisgezin, zouden, schoon 't hun gewoonte niet is, wel zamen mogen eeten; maar een schoon-dogter, nog haar dogters, groot zynde, mogen met haar mans vader, nog ook die dogters met haar grootvader van vaders zyde niet eeten, nog eetende gezien werden, of dat is (zeggen zy) malemait, dat is, de uiterste schande, die hen kan overkomen, en die niet uit te wisschen, dog egter te boeten is met een geschenk, dat die deze wet overtreden heeft, aan die vrou, of dogter, die hy gehoont heeft, geven moet. Ook mag de man, nog zyn zoonen, niet met zyn vrouw's moeder, of de zoonen met hare grootmoeder eeten. De broeders vrouw, mag ook met de zusters man niet eeten, nog eetende van hem gezien werden, of, zo een van deze voornoemde persoonen tegen die wet malkanderen onvoorziens (want willens geschiet het noit) komen te zien, zo moet een petola, of zydekleed, chits, ofte gong, aan zoo een vrouw gegeeven werden, en daar mede is de schande weggenomen. De vrouwsbroeder mag wel met zyn zusters dochter eeten.

Redenen van deze afzondering.

De redenen nu, dat mannen en vrouwen op maaltyden ider in bysondere vertrekken zyn, is, om dat mannen en vrouwen ider met die van zyn sexe, en geslacht, door drank bevangen zynde, somtyds wat vuyl zouden konnen praaten, 't welk zy voor zeer onbetamelyk oordeelen, dat aan wederzyden zou gehoort worden, behalven dat daar uyt tusschen hen om de vrouwen (dat een teer stuk is) veel geschillen zouden konnen rysen; hoewel ik geloove, dat enkele jaloezy de ware en eenige reden is.

Toerichting der Tafel.

Men vind diergelyke gewoonte ook eenigzins op Madagascar, daar de Roandrians, aan Anacandriaansche vrouwen getroud, noit met haar zullen eeten, dog dese twee volkeren eeten ook noit

noit te famen. By 't aanrechten van zulken maaltyd leggen zy op ider bord een Tafel-Pifang (een vrugt als een groote concommer) en een of twee groote Sagoe's, zynde hun brood, 't geen zy op deze wyze maken.

Hoe zy hun Sagoe-brood maken.

Zy nemen rauwe Sagoe, of een zoort van meel uyt de Sagoe-boom gehaalt, (welke manier wy nader onder den Sagoe-boom befchryven) 't welk zy 2 of 3 dagen in een wan, wel in de lucht, maar nogtans buiten de zon, laten drogen. Dit gedaan zynde, ziften zy het eenige maalen, tot dat het fyn genoeg is, en bakken het dan in vierkante fteene kleene vormkens, die een voet lang, een halve voet breed, en een hand-breed hoog zyn. In deze vormkens (van welke de eene wat grooter, de andre wat kleener is) zyn 8 à 10 groeven, ider een kleene duim-breed wyd, gaande over de breedte van de vorm, en tot op des zelfs bodem door, zodanig dat in ider groeve gelyk als een fneede brood leggen kan. Die vorm nu leggen zy in 't vier, en laten die gloeyend worden. Daar na nemen zy die 'er uyt, en ftrojen de Sagoe lugtig, en droog, in ider groeve tot boven toe vol, ftryken die met een hout af, dekken die met bladen van 't Sagoe-mandje, en laten dat zoo van 't vuur áf in die gloejende vormen ftaan, tot dat, na een quartier uurs, dit Sagoe-brood gaar is.

Dan fteken zy in die gebakken fneden een fcherp-gemaakt bamboesje, ontrent een halve vinger diep, waar mede zy die, als boven op nog lilagtig, en om de bamboes toegefogen zynde, daar uythaalen, die zy dan op een wan van een gefpreid leggen, en dus laten koud worden; hoewel zy die ook wel warm, wanneer zy op zyn lekkerfte is, eeten.

Zo zy veel daar af gebakken hebben, droogen zy die op de zolder op bamboefe latten, 't geen, droog blyvende, lang duuren, en dan als befchuit gebruikt kan worden. Dit is by hen, en ook by de Hollanders, een fmakelyke fpyze, inzonderheid als zy warm is, dog, koud zynde, komt zy my wat befwaard voor. Ik heb den tyd beleeft, dat ik, 's morgens vroeg ter zee op een togt moetende, en 't brood, dat ik had laten bakken, door myn dienaar vergeten zynde, my met Xoelafche Sagoe (die veel kleener, flegter, en zo hard is, dat men die niet byten kan, maar weeken moet) moeft behelpen; en kan zeggen, dat my die door den honger, en de vergraging van de zee, feer wel fmaakte; dog ben daar anders noit liefhebber van geweeft. Zy is gemeenelyk vry hard; dog niet al te wel gedroogt, en dan gebakken zynde, is zy zo hard, dat men al een goed gebit hebben moet, om 'er een ftuk af te krygen, ja zodanig, dat zy geheel als verglaaft is.

Deze Sagoe is voor hen, in 't bofch of ter zee gaande, even als de bifchuit by ons, een zeer gereed eeten, alzo zy dan niet behoeven te kooken, konnende het daar by alleen gaande houden. Zo zy nu die nog niet gebakken mogten hebben, nemen zy maar wat van dat ongebakken meel in een Sagoe-blad mede, binden dat met wat fnygras vaft, leggen het op koolen (zomtyds met wat gerafpte Calappus-Noot gemengt, dat hen wel het beft fmaakt) en eeten het zo met fmaak op.

't Gebruik van Ryft en fchoon Tarwenbrood.

Deze Sagoe dan is hun gewoonlyk brood op de gemeene, dog op de groote maaltyden, hebben zy altyd ook Ryft, die zy ftampen, wannen, en dan, in een pot met een nauwen hals toegedekt, zo lang kooken, tot al 't water verkookt is. Dan hutfelen zy die ryft eens om, fetten die op een kooltje of twee te fmeulen, laten 'er die een quartier uurs op ftaan, op dat 'er de waafem te beeter uyt trekken, en de Ryft te drooger werden zou; die zy dan in een kommetje opfcheppen, gelyk maken, en zo t'onderfte boven op een tafel-bord gekeert, als een broodje op de tafel, by ider zetten.

Dit is by de meefte in Indiën het gemeen brood by alle fpys, en niet onaangenaam om 'er by te eeten; hoewel men 'er ook fchoon brood van koorn, zoo goed, als ergens, van Suratfe Tarw (die de befte is) of van Bengaalfche, of Caapfe, heeft. Anders is de Ryft by vifch eigen, en zelf voor de Hollanders zeer fmaakelyk; maar by den Amboinees gaat Sagoe voor alles.

Gewoonte van ider zyn byfonder deel te geven.

Voor ieder nu van deze vrienden werd een groote vlakke Doelan, of bak, en daar in allerley zoort van hun fpyze in kleene fchotelkens gezet, daar zy dan ider hun bekomft van eeten, en al, wat 'er over fchiet, door hun volk mede na huis laten dragen, zynde dus niet alleen eetende, maar ook fleepende, gaften.

De oudfte wyfe van eeten fchynt my toe niet veel van deze der Amboineefen te verfchillen; want gelyk ider der Amboineefen hier zyn byfonder gerecht voor zich heeft, alzo vind ik dit even eens by de oudfte volkeren der aarde.

De Broeders van Jofeph hadden ider ook hun byfonder deel, want *Benjamins* gerichte was vyfmaal grooter, dan de gerichten van hen allen. *Gen.* 43: 34.

Van die zelve gewoonte leeft men by *Homerus*, en *Athenæus* merkt aan, dat ider der Helden van dien Dichter hun tafel hadden; volgens veeler gevoelen.

En

En men gaf ook zekerlyk ider zyn deel van't festyn, van waar *Homerus*'t woord Ειση, of ἴση, egaal, evengelyk, en δαὶς ἴση, een egaal deel (volgens *Athenæus* L. 1. C. 7.) gebruikt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Spyse, *op de* Ambonsche Maaltyden *gebruikelyk. Een* Verkens-kop, *of* Visschen-hoofd, *hunne twee* Hoofd-schotels. *Hoe zy de* Visch *bereiden, en eeten.* Papedo-Bry. *Toebereiding van* Schildpads-vleesch. Bacassam, *en toebereiding.* Calappus-Melk, *en* Bry. Herten-*en* Bokken-*vleesch op hun Tafel. Als ook* Hoenderen, Vleermuisen, Coeso Coeso's, Eyeren, *&c. Een* Ey *met een* Kieken*'er in, is voor de* eerste *aan de Tafel.* Paddestoelen. Sagoe-wormen. Sagoe *met* roode Boontjes, *als ook* Sagoe Borneo. Calappus-pit. Canari, *en* Bagea. Wawo. Oebi, Combili, Caladi, Batatas, *en verscheide* Sajors, *of soorten van* Groente, *en* Spenagie. Suiker-Riet, Milie, *of* Turkse Tarw. *De* Opdissers *dezer* Spysen. *Hun* Dranken, Water, Saguweer, Towak, Arak, enz. *Wyse van* Vuur, *en* Sout *te maken. Van de* Speel-tuigen *der* Amboineesen. Gongen, *'t* Tataboang-spel. *De* Tifa. *Hun* Tsjakalile, *en* Danssen. *Als ook hun* Singen. *Op de* Maaltyden, *en by andre Gevallen. Hun* Rabana. Teekening *van verscheide* soorten *van* Trommelen. *De* Naamen *van hunne bysondre* Gesangen. *Groote* Tifa's, *en kleene* Javaansche Trommelen. *Hun* Gindir. Teekening *van de* Cymbaalen. *Andere Speelen tot tydverdryf. Verscheidenerley Saaken, onder hen in gebruik, of meer geacht, dan by ons. Hun* Huisen. Huisraad. *En* Kleederen. *Der* Mannen. *En der* Vrouwen. Teekening *der* Tsjeripoe's. *Onderscheid van de Dracht der* Mooren. Mantel *van* Staat *der* Christen-koninginnen *afgeteekend. Hare* Toedong. Kleinodien. Oor-Hair-Arm-Hals-*en* Voorhoofd-çieraaden *der* Ambonsche *Vrouwen, enz.* Goude Slangen. *Groote* Gongen. *Goude* Armringen *afgeteekend.* Voorhoofd-çiersels. *Dat van* Capitein Limtghiangko's *Dogter, afgeteekend.* Tweede Voorhoofd-çiersel, *van de* Jonge Gravin *van* Way. *Mede net afgeteekend. Het* derde Voorhoofd-çiersel, *van de zelve verbeeld. Een* Armenisch Voorhoofd-çiersel. *Een* Goud Olie,- *of* Salf-potje, *afgeteekend.* Oorçieraaden *der* Ambonsche *Vrouwen. De* Pementa, *afgeteekend. De Tweederley* Argola, enz. *mede afgebeeld. De* Halawan Ajer. *En meer andere fraeje* Oorçieraaden. *Hare* Reepi, *een andre soort, mede afgeteekend.* Hair-çieraaden. *Een* goude Slang, *om 't* Hair *om te winden. Nog een ander* Hairçieraad. *Drie zeer fraeje* Hair-steekers *met juweelen, alle afgebeeld. Schoone Goude* Hals-Ketenen. *Geen* Bedelaars *hier. En geen* Historie-schryver, *dan alleen* Ridjali, *bekend. Die een* Geschiedenis *van de* kust Hitoe, *in't* Maleys *uitgegeeven heeft. Ook vind men onder de* Amboineesen *Luiden van een* goed Oordeel.

Spyse, op de Ambonsche Maaltyden gebruikelyk.

En van de vaste, en eerste Schotels op een Amboineesche Tafel, is een Verkens-kop met een opgesperde bek, waar in zy een Limoen steken, en die zy verder met Bonga Raya (een zoort van groote schoone hoogroode bloemen) opçieren, en die zy gemeenlyk, daar de weerdigste Persoon aan die tafel zitten zal, plaatsen.

Het overige van dat verken kokenzy, of braden 't wel aan bamboese speeten, bedropende dat met water, en zyn eigen vet. Zy kappen 'er ook wel een gedeelte van in kleene stukskens, en stoven het met ritsjens (een zoort van rode vrugt, veel scherper als Peper, hier te lande Achai of Spaansche Peper, genaamd) ook met look, peper, nagelen, zout, gember, of Lanquas (een wortel byna, als de gember) makende het zo scherp van smaak, dat het een goede tong moet zyn, die dat onder malkanderen verdragen kan.

Een Verkens-kop, of visschen-hoofd, hun twee hoofd-schotels.

Indien 'er visch op die maaltyd is, zo is 't hoofd van die visch het deel, dat men voor een Koning, of voor den aanzienelykften zet, die daar naar, als alleen tot die schotel geregtigt zynde, van hen ook wel Kapala Ikan, dat is, 't hoofd van de visch, genaamt word.

Van dat hoofd geeft die Koning, of Persoon van aansien, dan gemeenelyk de rechter en linker zyde aan twee Orang Toeha Toeha's, zyne oudsten, of mede-Regenten van het dorp, en 't overige geeft hy aan deze en gene van de vrienden, behoudende voor zich zo veel hy van nooden heeft.

Zy eeten zeer veel gezoute drooge visch, die beter dan onze gezoute schol,

ſchol ſmaakt, en ook veel drooger is.

Hoe zy de viſch bereiden, en eeten.

Zy gebruiken ook veel Ikan way way, of gerookte (meeſt ongezoute, hoewel ook wel gezoute) viſch, die zy, dan eens op koolen, dan eens in de Clappus-olie (dat hun boter is, alzoo zy geen Hollandſche boter zouden konnen eeten) braden, en ook zomtyds met Ritsjens kooken. Zy leggen die ook wel in kley, als in een korſt gewenteld, op koolen, die dus vry goed, en zeer gaar gebraden word, waar na zy'er de kley, met ſchubben met al, aftrekken. Dit dan met bakaſſam, ritsjens, Lisbonſe of olyven-olie, limoen-ſap, en wat porot Ikan ('t ingewand van een viſch) gegeten, is by hen, en ook by de Hollanders een zeer lekkere ſpyze.

Papedo-bry.

Buiten dien koken zy hunne viſch, na dat ze ſchoon gemaakt is, ook wel in ſchoon water, waar in een weinig zout is, maar een walmtje op; leggen die daar na in een ſchotel, waar in zy ook wat van dat water doen (even als wy de riviervisch eeten) drukken in 't zelve wat limoen-ſap, en ritsjens, of Tsjili (zo als zy 't met de Maleyers noemen) en eeten dit viſch-ſop dan met hun Papedo, 't geen een zoort van bry is als onze boek-wyten-bry, dog wat ſlapper, en wateragtiger) die zy van Sagoe-meel in een teyl, na dat het met een kommetje koud water gemengt, en allengskens 'er wat ſiedend water bygedaan, en geduurig met een ſtokje geroert is, met weinig moeiten zeer wit weeten te koken, houdende daar na wel met het gieten van ziedend water, maar niet met roeren op, voor dat zy 'er geen witte ſtippels of ſtreepen meer in vernemen.

Dezen aldus bereiden Bry noemen zy Lapia, of Papedo, die zy met geen lepel, gelyk wy, maar met twee ſtokjens, ider een ſpan lang, eeten, haſpelende die met de zelve eerſt zoo lang om, tot 'er een groote mont vol op de ſtokjes zitten blyft, die zy dan in dat viſch-ſop indoopen, en zo inſlurpen; 't geen een van hun grootſte lekkernyen, en een ſpyſe is, hoe veel zy ook gegeten hebben, die zy altyd nog konnen na-eten. Zy maken van weinig Sagoe-meel een grote ſchottel vol, en nemen die in een bamboes op de Coracora-togt zelf mede.

Toebereiding van Schild-pads-vleeſch.

Als een ſmakelyke ſpyze zetten zy malkanderen ook Schild-padden-vleeſch (dat even als blank kalfs-vleeſch in gedaante en ſmaak is) voor. Zy koken dat in geen ketel, maar in een Bamboes, of groot riet, 1½ voet lang, in zyn eigen zop, doende daar zeker zamentrekkend blad, Dahon Songga Songga genaamt, als mede peper, zout, komyn, koriander-zaad, limoen-ſap, wat calappus-melk, gember, of lanquas, zonder eenige andere vogtigheid, by, alzoo uyt dat riet nog wel vogt onder 't kooken ſypelt, behalven dat 'er van zelf vogt genoeg by komt. Dit alles doen zy in die bamboes, die zy met jonge Dahon ſongga ſongga, of Dahon gilala, of Dahon bahroe bahroe (welke laatſte blaaden ook wel in 't waſſchen van 't hoofd-hair, en vóor kraamvrouwen, om den arbeid te vergemakkelyken, gebruikt worden) toeſtoppen. Dit laten zy dus twee drie uuren lang niet op 't vuur, maar een voet 'er af ſtaande, gaar kooken, 't geen dan by hen, en ook by veel Hollanders (hoewel ik van al die Ambonſche, en verdere Indiſche, compoſten, noit gehouden heb) een zeer lekker eeten, en in de ſchotelen gedaan zynde, zoo vol ſop, of vogtigheid is, dat men 'er over verwondert ſtaat. Na dat nu 't gezelſchap groot is, bereiden zy veel van zulke leeden van een bamboes met dit ſchildpadden-vleeſch, om voor al daar van niet te kort te komen.

Zy eeten ook wel Ikan pindang (een ſpyſe van viſch) en kerri (op hare wyze) 'er af.

Zy maken van viſch ook een graag en verſnaperend koſtje, Kóho kóho, niet veel in ſmaak van onze ansjovis verſchillende. Zy bereiden die van kleene viſchkens als ſpiering, oeri-meten, of ſwartſtaartjes, genaamd, haalen al de viſch (ſchoon geſchraapt zynde) van de graat af, en na dat zy daar van genoeg by een verſamelt hebben, drukken zy daar wat limoenſap, en ritsjens, in, doen 'er wat zout, geraſpte Atong (zekere vrugt, die zeer t' ſamentrekkend is) by, kneden dat door een, maken er als een frickadel af, het welk dan in zich zelve door 't limoen-ſap, en de Atong (even als by ons de haring in 't zout) gaar word. Dit eeten zy met Sagoe, of Ryſt, zoo geerne, als iet anders, en dit is een koſtje, daar wel een dronk op ſmaakt.

Bacasſam, en toebereiding.

Op hunne maaltyden is ook altyd Bakaſſam, zynde zekere Moſſeltjes, die zy in menigte, geſuiverd, in een pot doen zouten, en zoo vyf zes dagen in 't zout laten ſtaan, nemen die dan uit het zout, waſſchen ze ter degen op een teene ſeef, tot 'er al 't zout af is. Daar na koken zy azyn met groene gember, lanquas, en look, alle fyn geſneden zynde, voegen 'er eenige geſpouwe ritsjens, na dat 'er de korlen uitgedaan zyn, by, ook wat witte peper, en Nooten-muſſchaat, alles fyn geſtampt; dat zy 'er dan inſtroyen, dog laten dit dan te zamen, zonder de moſſeltjes op zich

zel-

zelven eerſt wel kooken, daar na koud worden, doen 'er dan de moſſelkens by, roeren alles onder een, en laten het zo in die zelve pot tot 's anderen daags ſtaan, doende dat daar na in groote fleſſchen, boven op welke zy, tegen de quade lugt, wat olyven-olie doen, dat ze ſeer goed houd, zodanig, dat men die tot in Holland vervoeren, en aldaar goed brengen kan.

Men heeftze die wit, en ook die ſwart is, dog de laatſte werd beſtgekeurt, en is ook het minſt te krygen.

In deze Bacaſſam doopen zy hun viſch, of vleeſch, en verklaren, dat dit meede een zeer lekker eeten is, 't geen ik gelooven moet, om dat het ook de meeſte Hollanders getuigen.

Nevens die Bakaſſam zetten zy ook hun Porot-ikan, of 't ingewand van de viſſchen (dat zy mede zouten, en op hare wyze dus ook toebereiden) op tafel, waar in zy dan wat limoen-ſap en ritsjens doopen, en dat zo eeten.

Zy voegen daar ook wel allerley kleene moſſelkens, alikruiken, en zulken ſpitstuig meer, by hen Sipot genaamt, (die zy 's avonts by laag water ſoeken) by, kookende die maar met wat geklopte groene gember, water, en zout (gelyk dat ook de ſauſe daar toe is) op.

Alles wat wy met boter doen, doen zy met Clappus-olie, waar in zy hun viſch, vleeſch, en alles braden, en die men ook (als de olie verſch is) van booter nauwlyks onderſcheiden kan, hoewel ik die olie niet kon verdragen, en het aanſtonds proefden, een reden, waarom ook al hun eeten my tegenſtondt.

Calappus-melk, en Bry. Van de geraſpte Clappus-noot maken zy een zoort van melk, en van die melk met ryſt een zoort van Ryſtenbry, die al zeer na by de onze komt, dog een ſcherpe tong kan altyd de ſmaak van de Calappus-melk van de andere onderſcheiden.

Herten- en Bokken-vleeſch op hun Tafel. Zy bedienen zich ook veel van Herten-vleeſch, in de zon gedroogt, by hen Dinding genaamt. Ook wel van vette Bokjens.

Deze Herten-beeſten weeten zy zeer gemakkelyk na de plaatſe, daar zy ze hebben willen, te lokken, alleen maar met het Coeſcoes, of lang ſny-gras af te branden, op welke ziltige aſch die beeſten komen aaſen; behalven dat het zelve een zoort van miſt op het land is, dat *Virgilius* in zyn tyd al wiſt, alzo hy *Georg.* Lib. 1. vs. 84. zegt:

Sæpe etiam Steriles incendere *profuit* agros,
Atque Levem ſtipulam *crepitantibus* urere flammis.

Dat is:

't Is dikwils goed geweeſt op lang verdorde Landen,
De lichte ſtoppelen *tot* Aſſche te verbranden.

Als ook Hoenderen, Vleermuiſen, Coeſo coeſo's Eyeren, enz. Hoenderen gebruiken zy ook, dog zelden, bradende dit alles mede in Clappus-olie, of aan bamboes-ſpeeten; hoewel zy die ook met look kooken; dog het bereiden van hoenderen gaat zoo morſig toe, dat 'er imand de luſt van overgaat, om ze te eeten. Zy dooden die zelden voor zich zelven, ten waare die verminkt, of dat zy bekommert zyn, dat ze ſterven zullen; bewarende de andere voor groote maaltyden; dog de ſtuit van een hoen aan een inlandſche dogter (wie 't ook 't zy) aan te bieden, is een groot affront.

Vledermuiſen, en Koeſo koeſo's (zekere dieren by na als konynen) bereiden zy ook op hun manier tot een lekkere ſpyſe.

Een Ey met een kieken 'er in voor de eerſte aan Tafel. Eyeren gebruiken zy mede op die maaltyden, 't zy hard gekookt (dat nog 't beſt voor my was, alzo ik even wel iet van 't hunne, buiten 't geen ik 'er zelf brengen liet, proeven moeſt) 't zy Kalfsoogen, of wel een ſtruif in de olie gebakken 'er af gemaakt; maar een ey, daar een kieken in is, is voor de Koning, en de eerſte Perſoon aan de tafel onder hen, en die eten dat voor de grootſte lekkerny, die men hen aanbieden kan.

Zy hebben my dat dikwils aangeboden; dog ik kan niet zeggen hoe het ſmaakt, alzo ik my op 't zeggen van den Koning of Orangkaja, die naaſt my zat, en dien ik het overgaf, geruſt hield; hoewel hy betuigde, dat hy die eere niet weerdig was, en die my alleen toequam.

Padde-ſtoelen. Zy zyn ook groote liefhebbers van de Padde-ſtoelen, die op de Sagoe-boomen groejen, hoewel 'er ook op de Nooten-ſchillen of bolſters voortkomen, die uitnemend van ſmaak zyn, zoo de liefhebbers zeggen; dog de Amboineeſen zyn meeſt voor de eerſte, welker ſteel wel een kinder-arm dik, en waar van de kroon wel als een ſpan, en zomtyds grooter, ja als een bord, in de rondte is. Zy groejen ook wel op andere boomen, dog die konnen in ſmaak by deze niet haalen, die, volgens de de getuigenis van veel Hollanders, zeer malſch, en goed zyn. Ik hebze geproeft, die op de Nooten-Muſcaat-bolſter gegroeit waren; dog zy behaagden my ganſch niet, en waren als leder.

Sagoe-wormen. Een van hunne lekkerſte ſpyſen is ook de Sagoe-worm, zynde wit van gedaante,

te, en een lid van een duim lang en dik. Zy vinden die in oude verrotte Sagoeboomen. Deze braden zy aan speetjens, en zy zyn, zo voor hen, als veele Hollanders, een groote lekkerny.

Sagoe met roode Boontjes, als ook Sagoe Borneo. Ook hebben zy een schotel, die uyt Sagoe met roode gekookte boontjes gemengt, en nog een andere van Sagoe-Borneo, die uyt korlkens als de Gierst bestaat, daar zy ook een zeekere zoort van geen onaangenaame Bry af maaken.

Calappus-pit. De Cokos of Clappus-noot, of wel 't harde pit van dien, eeten zy ook tot hun Sagoe; behalven dat zy 'er (gelyk wy bevorens zeiden) ook hare Calappus-melk af hebben. Zy raspen de Noot op een rasp, als een korte scharpe heekel gemaakt, mengen die met wat water, kneden dit wel door een, en maaken 'er dus een goede vette melk af, die zy ook tot velerley zoorten van gebakken, bry, en andre spysen, gebruiken.

Canari, en Bagëa. Op alle maaltyden hebben zy ook Canari, oude of jonge, zynde een zoort van Amandelen, die, met zout gegeten de onze zeer ver overtreffen. Ook maken zy van die vrugt, en van Sagoe, te zamen gestampt, en in een blad, als de worst by ons gestopt, een soort van banket, by hen Bagea genaamt. Zy leggen dit op een mat, waar onder zy zo lang rooken, tot het hard is, om 't lang te konnen bewaren.

Wawo. Ontrent de volle maan in April ziet men (voornamentlyk by den Roodenberg, en een quartier uurs beoosten het Kasteel) zeker slag van lange dunne rosagtige wormen, als kleene duizendbeenen, die zig als een groote soom langs strand, bysonder daar het wat klippig is, vertoonen, die men daar dan met handen vol grypen kan. Zy noemen die Wawo. De zelve glimmen by avond, als vuur, tegen welke tyd ider uytgaat, om zynen voorraad daar af op te doen, alzo zich die wormen maar drie vier dagen in 't jaar vertoonen, even gelyk men by ons de haft, of 't oeveraas ook maar een korten tyd ziet. Deze wormen weten zy mede zeer wel in te leggen, en daar van een zoort van zeer goede bakassam te maken, die zig, groen vertoont, en, zo zy zeggen, zeer wel smaakt dog zoo men maar eenen dag wagt met die te zouten, ontlaten die wormen zodanig, dat 'er niets, dan slym, van overblyft.

Oebi, Combili, Caladi, Batatas, enz. Oebi, Combili, Caladi, Batatas, en meer andere gekookte wortelen, ook wel Soekom-ganemoe Nangka- en Tsjampedaha-korlen gekookt, en die byna als Castanien smaken, ziet men daar mede in 't verschiet, waar by dan nog velerley zoorten van Sajors (of Spenagie op hun manier) en verscheide zoorten van groente, als Sajor Kalapa, of Sajor Kangkong, (zynde uitspruitzels van zeker jong boomken, wel na een kleene Calappus-boom gelykende) Sajor Bajang (die schoone Spenagie geeft, dat eetbare boom-bladen zyn) Sajor Ganemoe, of Sajor Bamboe (jonge uitspruitsels van die boomen) of Sajor Kelor (die by na als onze Aspergie is) Palmiet (die zeer na by bloem-kool komt) Sajor Pakoe (dat goede Salade geeft) Sajor Sawi, en meer andere kruiden, gevoegt, en die op hun wyse met Comyn, Coriander-zaad, Peper, Sout, kleene gedroogde Garnaat (die daar by Picols, ider van 125 pond, te koop is) Calappus-melk, Curcoma of Bobori, en meer andre dingen, gestooft, of in olie gefruit, en aldus opgedischt word. — Verscheide Sajors, of soorten van Groente, en Spenagie.

Zuiker-riet, Milie, of Turkse Tarw. Zuiker-riet eeten zy meede, in kleene stukjens gesneeden, uyt de hand, daar aan zuigende. Ook koken zy Milie, of Turkse Tarw (by de Amboineesen Djagon genaamt) met wat zout, en eeten die ook zeer smakelyk op.

Dit is zo de gemeene trant van hunne groote Maaltyden; dog zo zy den Landvoogt, of de Hollanders daar by verzoeken (gelyk by 't trouwen, of 't aanstellen van zommige grooten veel gebeurt) dan weeten zy ook wel zorge te dragen, dat de tafel, voor al boven aan, met goede Hollandsche spys, en drank, voorzien is. En deze maaltyden (gelyk mede de geduurige processen) bederven de meeste Amboineesen in den grond.

De Opdissers dezer Spysen. Deze hunne spys werd niet, gelyk wel by andre Oostersche volkeren, door Vrouwen (hoewel die alles bereiden) maar door mannen, opgedischt.

Hun Dranken. Wat nu hunnen drank belangt; de gemeene, en ook de beste, gesondste, en oudste drank der wereld is fontein- of rivier-Water, dat hier zo uitnemend schoon valt, dat het eer gesmolten Crystal, dan water, gelykt, en zulks niet alleen na de gedagten der Amboyneesen, maar de meeste, ja de aanzienelykste Hollandse vrouwen, en veele Europische Mans, drinken, door den dag, niet liever, dan gekookt water, hoewel andre liever kleen bier kiesen, van welk zoort ik altyd geweest ben, om dat my 't water te koud, en te slap in de maag was. Anders is 't water van Amboina, en van 't eiland Dinding, voor 't beste van Indiën beroemd.

Water, Saguweer, Towak, Arak, enz. Buiten 't water drinken zy ook geerne 't zap van een jonge Calappus- of Cokos-noot. In plaats van wyn gebruiken zy Saguweer, ook wel Towak, of Suri, zynde 't eerste de vogt van de Saguweer,- en het tweede de vogt van

de Calappus-boom. Op dat hen die nu te beter bekomen, en wat meer kragt hebben mogt, maken zy die met zeker hout bitter, en dan verſchilt zy niet veel van onzen alſem-wyn; daar zy dan al een roes van konnen drinken. Dit is een drank, die ook veel Hollanders zeer wel ſmaakt, en die, matig gedronken, gezond, maar ſchadelyk voor veel zoldaaten is, om dat zy zich daar in zeer veel te buiten gaan.

Ik heb noit eenigen inlander gezien, die daar van 't allerminſte ongemak had; en hoewel men zich daar aan alzo dronken drinken kan, als aan wyn, ſiet men echter zeer weinig Amboineeſen daar van oit quaad gebruik maaken.

Arak, zynde een zoort van Anys, en Knyp (die nog ſlegter als 't eerſte is) gebruiken zy over tafel, in plaats van Wyn, en wel by andre gelegentheden als Morgendrank; dog zy drinken zeer geerne Spaanſche, en zoete Franſche, dog houden van geen Rynſche Wyn; maar al de Hollandſche dranken en gelyken hen niet, om de hooge prys, alzo een kan Wyn of Bier zes of agt Schellingen, en een fles Brandewyn van drie pinten twee à drie Ryxdaalders gelden moet.

Nog is'er een drank by den Inlander, Brom genaamt, die van Ryſt gemaakt, dog by hen niet veel gedronken word; hoedanig het ook met Sacki, een Japanſche drank, en Sampſoe (een Chineeſche) is, die beide wel zeer goed en verwarmende zyn; dog de eerſte is vry dier, alzoo een fles wel op 10 of 12 ſchellingen komt te ſtaan; maar de Sampſoe is veel minder van prys, dog al wat koppig, en een Amboinees drinkt nog veel liever Saguweer.

De Vrouwen der Amboineeſen drinken meeſt water, maar konnen zy by gelegentheid (dat hen weinig, dog by myn komſt wel gebeurde) wat Spaanſche Wyn krygen, daar konnen zy wel zo veel af drinken, dat het hen bevangd. Anders heb ik noit van een dronkene Amboineeſche vrouw hooren ſpreken.

Van Kaweh (dat is, Coffi) of Thee te drinken, weeten zy zeer weinig; hoewel zy 't laatſte nog wel eens (voor al als 'er Hollanders by hen komen) doen.

Men heeft in Amboina niet alleen ſchoon water, maar ook uytnemend born-water, niet verre van den Olifant, ontrent een Thuin, die my toegekomen heeft, daar het wel twee drie voeten hoog uyt de grond borrelt; dat men het ziet. Men heeft dat in de tyd van de Heer *Schaghen* eerſt ontdekt, en zeer dikwils heerlyk daar van geborneert.

Na dat wy nu alles, dat zy op tafel opdiſſchen, hebben geſproken, 't geen voornamentlyk geſchied is, om dat het weinig van andere, en ook niet wel beſchreven is, zo moeten wy nog van hun vuur, en zout, een weinig melden.

Het vuur, waar op zy hun ſpys kooken, maken zy zo niet, als wy, maar zyn veel behendiger, en vernuftiger, om zig daar van, al waren zy ook in 't boſch, zonder tintel-doos (die zy noit gebruiken) metter haaſt te voorſien, wryvende of draejende maar zeker kleen hard, zoo ſterk tegen een ander zagter uytgehold, houtje, dat zekere brandbare ſtoffe, of een zoort van plukſel, daar ontrent gehouden, aanſtonds in brand vliegt. Wyſe van Vuur.

Om 't Sout te maken, hebben de Amboineeſen een byſondere manier, en dit was van ouds een voorrecht van die van Hoekorila, op Leytimor, om dat die zulks 't beſte wiſten te doen, 't geen zy niet als 't onſe, te weeten kleen, en gekorrelt, maar in groote klompen, hebben. Ja, zoo imand anders zig aanmatigde Sout te maken, daar over was ſtraks Oorlog. En Sout te maken.

Zy nemen zeker oud vermolmd hout, dat by hen aan ſtrand komt aandryven, dat zy beſweeren, droogen, verbranden, en welker aſſche, zy al geduurig met ſout-water zoo lang begieten, tot dat 'er op de grond een grote klomp Sout van voortkomt. Ook maken zy Sout van zee-water, en de aſch van zekere bladen, die zy wel twee à drie dagen aan een in een pot koken, en vinden dan 't zelve, wel gekookt zynde, zeer goed op de grond leggen.

Zulken of wel een diergelyk Sout, plagt men in oude tyden ook (zoo *Livinus Lemnius*, *de Occultis naturæ miraculis* L. 3. C. 3. zegt) in ganſch Nederland te gebruiken. Zy dolven zooden uyt de aarde, welke dagelyks door de zee beſpoelt, en dan van hen tot aſſche verbrand wierden. Deze aſch beſprengden zy ook allenskens met water, en kregen'er een ſchoon helder-blinkend Sout van; Zel- of Zil-ſout genaamt. Zelf wil men, dat de Stad Salt-Bommel na dit Sout-maken zo genaamt zou zyn. Dog dit was een geheel ander als 't Franſch, of Spaanſch Sout, dat Zeewater was, door de hitte der Zonne droog en hard gemaakt; dat, ſwart van aard zynde, daar na hier te land in Keeten gezuivert en wit gemaakt word, 't welk hoe langer hoe meer doorbrekende, is die oude, koſtelyker, en ongemakkelyker wyze van Sout te kooken nagelaten.

Ook plagten de oude Hollanders wel om de drie vier jaaren de ſteenen

uyt den baert te breeken, en de ſtukken, die vol Sout ſtaken, in een groote pan, of pot, op 't vuur te ſetten, en daar luſtig zee-water op te gieten, 't welk eenige uuren zo geduurt hebbende, zy zeer wit zout op den grond vonden, dat men kleen Sout, of klink-ſout noemde, om dat die ſtukken zeer hard zynde, klonken; ook wierd dit om zyn witheid voor tafel-ſout gebruikt.

Zy kookten ook nog een Sout uit zeker kruid, Kali, of Krabbe-quel, genaamt, om dat het door zyn ruigte de Krabben belet voort te kruipen.

Die van Azem (een Ryk ontrent Dekka in Bengale) maken het Sout of van Moſch, dat zy droogen, en branden, of wel van drooge Piſang-bladen, die zy meede tot aſch verbranden; dog om dat die aſch te ſcherpen ſout geven zou, verzagten zy die door ze in 't water te doen, en ze 10 of 12 uuren te roeren, kleinſen die dan driemaal, koken ze dan weder, 't geen dan, na mate dat het lang kookt, dik op den grond werd, en redelyk goed Sout uitlevert.

Tacitus zegt *Annal.* L. 13. p. 256. dat de Katten, en Hermonduren (tuſſchen Heſſen, en Opperſaxen woonende) over de beſitting van een Rivier oorloogden, van waar zy hun Sout kregen, ſprengende water op een grooten hoop ontſtoken hout.

Na de beſchryving van hunne maaltyden komt ons 't gevoegelykſt voor van hun Speeltuigen, Danſſeryen, en Geſangen, alzoo die dan onder hen meeſt gebruik hebben, te ſpreeken.

Van de Speeltuigen der Amboineeſen.

Wat de Speeltuigen belangt, die zyn by na de zelve, gelyk by andre Indiſche volkeren.

Het eerſte Speel-tuig, dat men op alle vreugde-tyden gebruikt, is de Gong, eigentlyk een Javaanſch ſpeeltuig, zynde een groot rond koper Bekken, dat hol, en van onderen na binnen wat toegebogen, en waar op boven een dikke ronde knobbel, een groote vuiſt groot, in 't midden is, waar op zy met een bekleeden hamer, of met iet, dat wat ſagt, en egter hard genoeg is, om dat werk te doen, gewoon zyn te kloppen. Zy zyn in Ambon zeer geagt, hoewel nu zo veel niet, als van ouds, om dat 'er te veel van Java quamen. In Ternate zyn zy in die achting niet.

Gongen. Die Gongen heeft men groote en kleene. De groote zyn wel twe voeten, of anderhalve voet, in de middellyn, dog men heeft 'er ook van een voet, van 3 quart, en een halve voet. Men ziet ze by de andre ſpeeltuigen, mede verbeeld.

Dit zyn mede van de grootſte en eerſte ſchatten der inlanders. Een groote koſt wel 10 of 12, een kleene 6, 5, 4, en ook wel minder Ryxdaalders.

De groote gebruikt men, om 'er een, of, als 't volmaakt zyn zal, twee, digt by malkander aan een doorgaande dwarshout, dat ergens op ruſt, 3 à 4 voeten hoog op te hangen, waar op dan een kaerel, des kundig, zeer net een zekere zoort van maat ſlaat; 't geen een ſwaar en doordringend geluid geeft.

Tataboang-ſpel.

By, en buiten die groote Gongen, zit nog een ander man op de grond, die 5 à 6 kleene Gongetjes voor zig heeft, die hol op een kleen bankjen, dat plat vierkant is, leggen, en waar op hy met twee bewoelde ſtokskens, dan op 't eene, dan op 't ander Gongetje ſlaat, ook wel na de mate, maar die veel raſſer, dan de andere, ſpelende; dog egter zodaanig, dat ider ſlag op de groote Gongen in een halve maat net, en 't ſpeelen op de kleene gongetjes als in een maat van 16 deelen (zoo de Muſicanten ſpreken) beſtaat. Dit rinkel-werk van kleene Gongetjes byeen, noemen zy het Tataboang-ſpel.

De Tifa.

Hier by werd dan nog door een ander op een Trommel, of Tifa, (dat my van 't Hebreeuſch תפף of תף Toph een Trommel, afkomſtig ſchynt) even zo, en na die maat, die de ſpeeler op de groote Gongen gewoon is te houden, geſlagen, hoewel die beide, ja die alle, ook gewoon zyn hun maat dan te verhaaſten, het zy wanneer zy hem, die danſſen of ſpringen zal, eer hy nog uytkomt, uytlokken, of wel wanneer zy hem, reeds al gekomen zynde, tot een veel raſſer Dans aanmoedigen willen, even eens, gelyk men in de Muſycq ook wel gewoon is preſto, en preſtiſſimo, te ſpeelen, of de maat te verhaaſten.

Hun Tsjakalile.

Na dit ſpeelen zyn zy gewoon te Tsjakalile, en ook daar na te danſſen; hoewel zy ook na de maat van een kleene Gong, en Tifa, gewoon zyn op hunne Vaartuigen zoo net te ſcheppen, en te roeyen, dat men 'er over verbaaſt zou ſtaan.

Tsjakalile beteekent in hun taal, danſſen als een wilde, verwoede, of als een Alfoerees al danſende te koomen aanſpringen.

Dit doen zy gemeenelyk by groote maaltyden, wanneer 'er, pas na de zelve getsjakalield werd.

Op de klanken van de Tifa en Gongen, die over en weder, dan op de eene Gong, dan op de andere, geſlaagen werden) komt eerſt een kaerel, als een Alfoerees gekleed, met takken en bladeren van bomen bedekt, zeer wild met zyn groot ſchild en ſwaard (hoedanig wy die bevoorens al afgebeelt hebben) als

als ook met een Helmet en een pluimagie van Paradys-vogels, op een groot plein aanspringen, daar eenige tyd alleen maar schermutseerende, siende als verwoed dan eens na de lucht, dan eens na de aarde, dan eens rondom, als of hy de gansche wereld dwingen zou, en doende zomtyds sprongen van een el twee drie hoog, en dan eens zyn Torana, of spies, zeer hoog in de lugt werpende, en die, zoo als hy die net vangt (dat noit mist) drillende. Zomtyds gebeurt het wel, dat 'er een twede by komt, die met en tegen hem eenige tyd, als ware hy zyn party, schermutseld, 't geen wat geduurt hebbende, zoo komen zy onder 't verwakkeren van de maat, met een verschrikkelyke loop ider met zyn bloot sweerd na den eersten persoon van dat gezelschap, leggen schild en swaard aan zyn voeten neder, buigende zig, terwyl zy al hurkende voor hem zitten, zeer eerbiedig met hun hoofd neder, en houdende de handen tegen hun voorhoofd aan, waar na zy hunne wapenen weder opvatten, en vertrekken; terwyl zich andere weer gereed maken, om op de baan te komen, 't geen men, als zy haast verschynen zullen, aan 't slaan van de Gongen, ten eersten hooren kan; die dan eerst maar met vyf à zes slagen tergender wyze uitgelokt werden.

En Dansen. Behalven dat men nu die bovengemelde speeltuigen tot het Tsjakalile gebruikt, zoo zyn die ook van geen minder gebruik onder 't Dansen, alzo zy aan de dansers, en dansseressen, de maat geven, die hun geheel lichaam daar na draejen, en den sprong daar na geheel weeten te richten.

Mannen en Vrouwen dansen niet te samen; maar ider sexe, of geslacht, bysonder; en de dansen der zelve zyn verscheiden.

Zy hebben eenen Dans, die zy Lego Lego noemen, dat is een grooten rondendans, waar onder zy ook wel gewoon zyn malkanderen toe te zingen, dat zy Assoy noemen. Dog de Oelisiwa's hebben ter eeren van hun ouden Afgod, Boetoh Oelisiwa (dat de rechte Priapus der ouden op zyn vuilste is) een groote Lego van negen dagen, en de Oelilima's, een van vyf dagen aan een. Deze Boetoh Oelisiwa voerden die van Soya op hare Coracora, dog in 't verborgen: want anders zou 'er de Fiscaal aan rieken.

Die van Hoewamohel begonden van ouds haar Lego Lego lingsom, en de hedensdaagse Amboinesen rechtsom.

Maar veel fraejer is het Dansen, of van twee mans tegen een, dat ook wel met twee bloote krissen, zeer aardig gedaan word, of van twee, ook wel van vier vrouwen, te samen.

Hun Dansen is niet, gelyk dat der Europeers; maar bestaat meest in een zeer swakke draejing en buiging van 't lichaam, die dan by allen eenparig, even eens, en zoo fraai na de maat geschied, dat men reden heeft, om 'er zig over te verwonderen. Als nu de Speeltuigen de maat verhaasten, weten de dansers, of dansseressen zich daar met zeer luchte sprongen onder het dansen seer net na te schikken.

Zomtyds hebben die dansers, of dansseressen, ook wel een Zyden neusdoek, of een Zyde kleedje in de handen, waar mede zy wonderlyke draejingen maken. Andere hebben een fray kleedje van Zyde of Chits om het lyf, hangende hen een slip over de linker schouder heenen, en dat wel zoo lang, dat zy byna sleept.

De mans hebben behalven dit wel Tulbanden op 't hoofd, of twee neusdoeken in de hand, anders is het al meest eveneens. Zy zyn op hun allerbest dan gekleed, met een appelbloesem, of blaeu, of rood badjoe, of opperkleed van grof Catoen, of Neteldoek, ider na zyn staat, met een Sluyer om 't lyf, met bloemen in 't hair, met een streng 'er af hangende. Zynde de Dansers en Danseressen, altyd jonge, en ongehuwde lieden.

Als zy beginnen, sombayen, of groeten zy 't Gezelschap, met de handen boven 't hoofd te houden, 't geen zy ook doen als zy 'er uyt scheiden, zonder dat mannen of vrouwen dan van eenige andere groeten weten.

Zo ras die groet gedaan is, scheiden zy van malkanderen, ider na een bysonder einde van de baan, of van 't plein, dansende dan met veel luchter sprongen, en met meer verandering van plaats; dog, zoo 't vrouwen zyn, die schynen dan over de grond te scheeren, of als te sweeven, dat zy zeer aardig, geswind, en lucht weten te doen, zonder dat men by na merkt, hoe zy hare voeten verzetten, dan naderen zy weer allenskens tot malkanderen, en staan eindelyk bot stil, zonder zig met de voeten van die plaats te bewegen; maar ondertusschen bestaat dan al hun dansen voor een korten tyd, alleen in 't konstig, aardig en net draejen van haar lichaam, armen, knyen, en hoofd, na de maat, daar mede gelyk knikkende, dan eens met de eene, dan weer met de andre knye, 't geen men bekennen moet, vry fraey te zyn, en dat ook de eene veel beter doet, als de andre. Dan rysen zy eens weer op, als of zy uyt een diepen slaap quamen, schei-

fcheiden weder van een, zien dikwils na de lucht, als in diepe verwondering over zich zelven zynde, dog al haar treeden, en paffen komen altyd, na de maat, gelyk op,- en ook gelyk neer te gaan, zo dat men haar geen eene pas zal zien miffen, of de eene anders, dan de andere doen.

Dit duurt zo eenigen tyd, tot dat 'er yemand is (want dat is de gewoonte by hen) die met een fraey Zyde, of ander kleedje, of een moy Oeti Oeti, of vrouwen-kleedje dat zy onder dragen, na buiten komt loopen, flaande dat de vermoeide deern, of jongeling, zo om 't lyf, als of zy hem, of haar als bidden zig niet meer te vermoejen, en dat hen met eenen ook gefchonken werd. En dit zyn almede zaaken, die den Amboinees uytmergelen.

Als ook hun Zingen.

Onder dit danffen zyn zy gewoon, zoo vrouwen, als mans, ook helder op te Zingen. Hunne Liederen vervatten de oudfte zaaken van hun Land, en Geflacht, en zyn, by gebrek van fchryvers, gelyk als hunne Jaarboeken. Zy gaan zeer veel over den lof van hunne dappere helden, en de daden van hunne Voor-ouders, die daar in bewaart en als vereeuwigt werden. Zy behelfen ook andere oude zaaken, hun Land, Dorpen, Stranden, Koningen, enz. betreffende, en eindigen altyd in hun periodes met *e-eeee-eeeee*; en dit duurt zoo niet alleen by dag, maar twee drie dagen, en nagten, (dat my wel fchrikkelyk verveeld heeft) over eenen boeg. Zy houden die eerfte *e*, een heele maat in de Muficq uyt, en de vier volgende *e'* ider een agtfte van een maat, daalende van de eerfte *e*, daar zy een hooge *La* van maken, dus allenskens tot de *Re* af, terwyl zy tuffchen beiden eenige woorden tot lof van deze of gene uytgalmen, en dan zo met hun *e-eeeee*, eindigen, komende noit van de laagte na de hoogte te loopen; dog als zy geheel zullen uitfcheiden, eindigen zy met *ô-oooo-ô*.

Dus ziet men, dat deze hun Gezangen een groote overeenkomft hebben, of met de Gefangen en Liederen der ouden, die den lof der Goden zongen, of met die der oude Hebreen, die zeer veel over de daden hunner Helden gingen.

Op de Maaltyden, en by andie gevallen.

Deze Gezangen hebben by hen niet alleen op die groote Maaltyden, en in byfondere gevallen, 't zy in, 't zy buiten de huifen, plaats; maar even zoo zyn zy ook gewoon net op de maat te fcheppen en te zingen, op haare vaartuigen, gelyk wy hier na breeder zullen aanmerken.

Hun Rabana.

Dit zingen van hen gefchied zomtyds ook wel op het geluid van de Rabana, dat een platte ronde Trommel, ontrent van een en een halve, of een en een quart voet in de middellyn, en niet boven een halve voet hoog is. Hier op kloppen en fpeelen de Vrouwlieden, of jonge dochters, met haar vingeren mede zo net op de maat (maar dan zyn 'er geen groote, maar wel kleene Gongetjes, die men Tataboangs noemt, by) dat het te gelyk, op een aangenaame en niet al te fterken wyfe van geluid, haar Singen regelt. En dit is de Trommel, waar van ik *Pf.* 150: 4. en dit zyn de Trommelende Maagden, waar van ik *Pf.* 68. lees, en ik vinde in hare maniere van Danffen zeer klaar de Reyen der Ouden verbeeldt. Behalven dat ik de Macaffaaren, en andren, diergelyke Gefangen ook wel in den Oorlog, terwyl zy voortrokken, heb hooren opheffen, Singende den lof van hunne Voorvaderen, en van hunne oude Helden, om malkanderen tot dapperheid aan te moedigen, waar onder zy zomtyds ook Blaastuigen gebruiken, en dan wierd het recht, gelyk *Virgilius* L. 6. *Æneid. verf.* 165. van den wakkeren Trompetter, *Mifenus*, zegt:

Ære Ciëre viros, Martemque accendere Cantu.

Dat is:

Door Blaastuig *en* Trompet, *den moed hen* in te blâfen.

Teekening van verfcheide foorten van Trommels.

Om den Leefer een denkbeeld van de verfcheide zoorten van Trommels, en alle deze verdere Speeltuigen, te geven, zoo vertoonen wy die hier op N°. XXXVIII. in twee Plaaten, met de Letters A. B. C. D. onderfcheiden.

Ontrent hun Gezangen moet ik nog zeggen, dat zy meeft van dien aard zyn, dat 'er gemeenelyk een een vers eerft opheft, en dan een ander hem volgt, en dan weer de eerfte, en zo vervolgens; hoewel ik de vrouwen ook wel faamen heb hooren Singen.

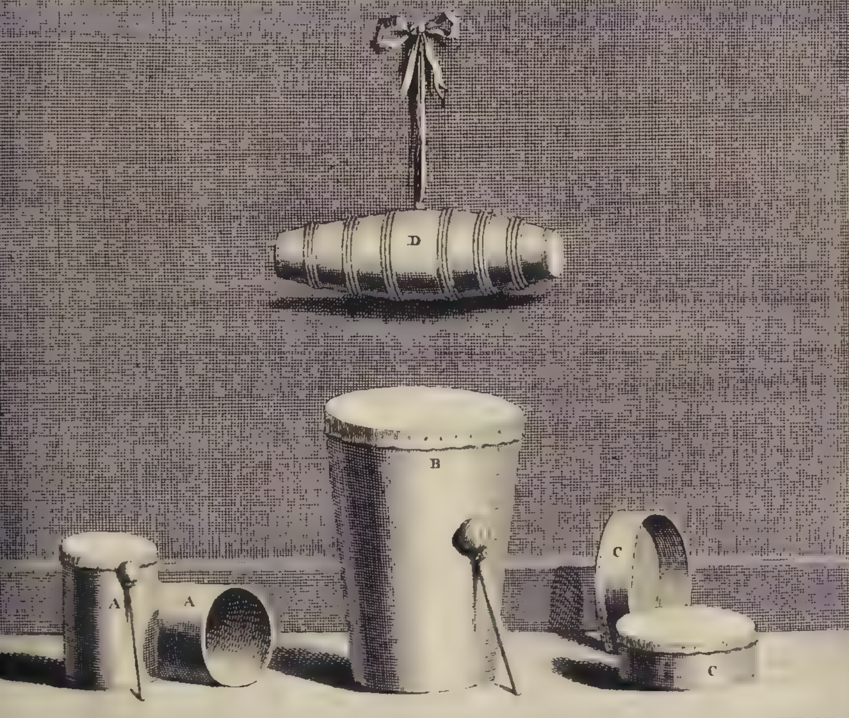
De naamen van hunne byfondere Gefangen.

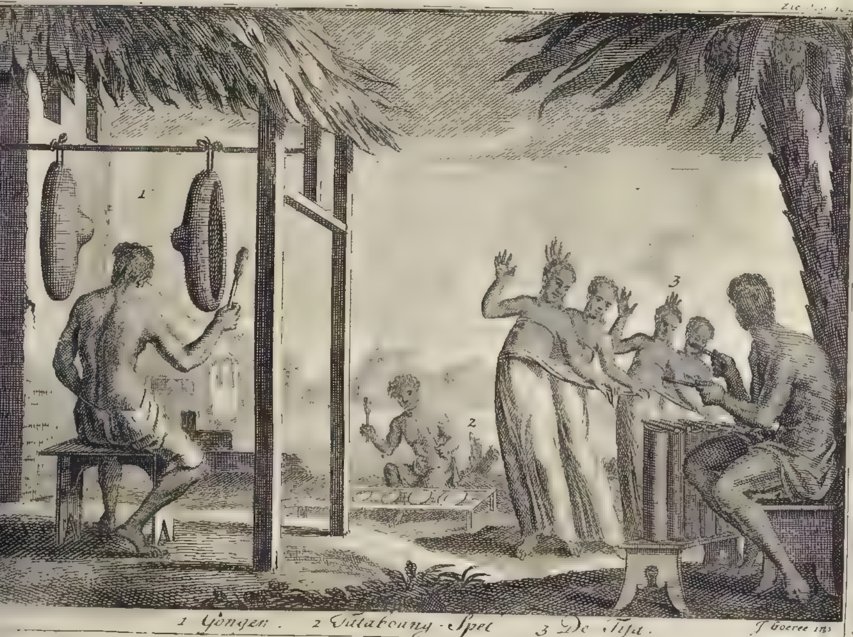
Zy onderfcheiden ook hunne wyfen van Singen aldus: *Kabdta*, beteekent *langfaam te Singen*, hoedanig zy dat, of fcheppende, of ergens aan trekkende (by voorbeeld als zy eenige balken voorthaalen) gewoon zyn te doen. *Hafoeha-a*, beteekent onder 't fcheppen ras Singen; *Affoy* is eygentlyk imand vereeren met eenig gefang, daar de eene den anderen toefingt. En *Toeto Hatoe*, is 't Gefang van twee of drie, die malkanderen toefingen, zoo dat de eene voor en de andere na Zingt, dat van hun *Affoy* niet veel fchynt te verfchillen.

Groote Tifa's.

Buiten de voornoemde twee Tifa's, by ons befchreeven, waar van de eerfte zeer kleen, en niet boven een kleene voet in de middel-lyn, en pas een voet hoog

B
A
D
C
GEBRUIK
DER ONDER
STAANDE
SPEELTUI
GEN.

D
B
A
A
C
C

1 Gongen. 2 Tataboang-Spel 3 De Tifa. J Goeree inv.

hoog is, hebben zy nog een andre grooter soort, die wel ruim zo hoog als een half voet, dog wat smalder in de rondte is, die hen voor klokken by de Kerken dienen, om 't volk te vergaderen, en na de kerken te doen komen. Al deze Tifa's zyn van onderen open, en boven is 'er maar een vel over gespannen.

En kleene Javaansche Trommeltjes.

Nog is'er een andre soort van Trommelkens, die lang, smal en aan wederzyden met een kleen vel overtrokken zyn, die met de vingers aan wederzyden ook bespeelt werden, en men den speelman om zyn hals hangt; dog dit speeltuig is zo zeer niet den Amboinees, als wel den Javaan, eigen, en vertoond een kleen toelastje.

Hun Gindir.

Zy gebruiken nu en dan ook wel een speeltuig, Gindîr genaamt, dat 8 à 10 Metâle staafkens zyn, die of los ergens tusschen beiden, aan toukens als hangende, leggen; of die zy ook wel boven op eenige holle bamboesen plaatsen, daar zy dan met een hamerken op speelen. Een speeltuig, dat in Holland met de naam van Metaale staafkens bekend is.

Ik heb daar ook, voornamelyk onder de Balische Natie, de rechte Cymbala der ouden, of de Cymbaalen, gezien, zynde twee kopere kleene holle Bekkentjes, die zy, onder 't slaan op de Tifa en op de Tataboang, met beide de handen tegen een kloppen.

Teekening der Cymbaalen.

Men kan hare gedaante, in de Plaat N°. XXXIX. by de letter A. zien.

Andre Speelen tot tydverdryf.

Onder de Speelen van vermaak, die ik daar ook wel gezien heb, is 'er een, dat zy Sepà noemen, dat is een holle bol, als een Sphæra mundi van Bamboes, of van Teenkens, gemaakt, die zy met 't hol van de voet, dog agter uyt, in de lugt weten te slaan, en die een ander ook even eens te rug slaat; 't geen by na als een soort van 't kaatsen der boeren is. Ook is 'er een Spel van tyd verdryf, dat zy Tàbela noemen, zynde een kleen plat bankje met eenige verdeelingen van streepen; dog hoe zy daar op speelen, weet ik niet. Het Tsjongka- of Boontjes-spel (in Holland mede al bekend) is by hen zeer gemeen, en daar zyn 'er die het zo grif kennen, dat zy het altyd zullen winnen.

Verscheidenerley zaaken onder hen in gebruik, of meer geacht, dan by ons.

Veel dingen zyn sierlyk by hen, die by ons misstaan zouden. Gelyk lange nagels, met Lacca ('t geen anders Alcanna by de Arabiers genaamd werd) rood gemaakt, voor een zonderling sieraad by hen verstrekken, alzo zyn by hen ook witte en zuivre tanden zeer gemeen, veragtende veele Europeers, die geele of blaeu-begroeide tanden hebben, een zaak, waar in zy ons buiten alle tegenspraak overtreffen.

Daar zyn 'er onder deze inlanders ook, die pek-swarte glimmende tanden (in navolging der Macassaaren) voor een groot sieraad houden, gelyk zy die door konst ook weten swart te maken; dog tanden, met goud overtrokken (gelyk men by de groote Vrouwen der

Nº XXXIX.

Macassaaren wel heeft) heb ik onder de Amboineesen noit gezien.

Hun Huysen. Wat nu de Huisen, en Wooningen der Amboineesen belangt, die zyn door de bank zeer slecht.

Zommige Groote, en vermoogende onder hen, hebben Planke Huisen, die goed zyn; dog de meeste Huisen zyn van Gabba Gabba (zynde zekere takken van den Sagoe-boom, die een zeer gladde en blinkende schors hebben) gemaakt; dat, wanneer zy nieuw, en wel gemaakt zyn, vry fraay staat, en goede Huisen geeft; dog als zy oud werden, verliesen zy veel van hare fraeje gedaante, en werden metter tyd ook zeer ondicht, alzo de pennen, en nagels, waar mede zy vast gemaakt zyn, door 't verrotten der Gabba Gabba, beginnen slap te werden, en los te gaan. Ook zyn al hunne Huisen maar van eene verdieping, en in verscheide beneden-vertrekken verdeelt.

Huys-raad. Hun Huis-raad is ook zeer weinig van beslag, bestaande in 2 à 3 oude houte bankjens, of wel in eenige matjens, op welke zy zitten, wetende zeer weinige (dan die met ons verkeeren) van stoelen. Zy maken die bankjes zelf meest, ook hebben zy een ander zoort van groote breede banken van heele Bamboesen, dog die in 't midden van de zitting gespleten, doorlugtig gelegt, 3 à 4 voeten van de grond, 6 of 8 voeten lang, 3 à 4 voeten breed, en voor hen van groote nuttigheid zyn, niet alleen, om daar by dag op te zitten, en te eeten, maar om 'er nagts ook op te slapen, alzo zy 'er niet, dan een matje, op spreiden, en 'er maar een hoofd-kussen, met Capoc, of maar met boombladen gevuld, op leggen: want bedden, matrassen, dekens, of slaap-lakens, kennen zy niet; maar zy gewennen om zig naakt met een groot dek-kleed, als een sluyer, die zy maar om 't lyf slaan, te dekken; hoedanigen gewoonte, van zig 's nagts maar een dek-kleed om 't lyf te slaan, my ook toeschynt onder de Jooden plaats gehad te hebben, wanneer ik de plaats *Marc.* 14: 51, 52. nalees, alwaar wy by 't vangen van *Jesus* iet diergelyks aldus beschreven vinden: *Ende een zeker Jongeling volgde hem, hebbende een* lywaat *omgedaan over het* naakte [lyf,] *en de Jongelingen grepen hem. Ende hy, het* lywaat, *verlaatende, is* naakt *van haar gevloden.*

Hun verdre Huisraad nu bestaat in wat potten en pannen, die zy zelf zeer slegt maken, verglasende die met wat harpuis; en, die de moeite zelf niet willen doen, koopen of ruilen de zelve van die van het dorp Ouw, op Honimoa, die de beste potten maken.

Hun Tafel-laken, en Bord, zyn meestentyd Pisang- of Caladi-bladen, die groot en glad zyn, en die zy ieder reise versch nemen; hoewel zommige zig wel van grove Chineesche borden bedienen. Onder de vermogende egter vind men goede Porcelyne schotels, borden,

en

en veel andere dingen die de tafel vereischt, ook wel Tafels, en Stoelen, immers zo net, als by de Hollanders zelf; dog zulke zyn 'er weinig.

Een van de beste stukken Huis-raad is hun koper Pinang-bekken (want silver vint men 'er weinig, dan by eenige Koningen, of Vorsten) zynde rond van gedaante, en wat diep, staande op een kleene voet; en in zyn middel-lyn een hout-voet breed, en een halve voet diep, zynde rondom aan zyn boven-rand doorluchtig, en doorgehakt. In 't midden derzelve legt een langwerpige platte bus, ontrent een span lang, boven aan een hand breed, en na beneden wat spitser toeloopende, zoo dat het aldaar maar twee duimen of vingeren breed blyft. In deeze bus steeken zy eenige Siri-bladen, die zy tot het eeten der Pinang gebruiken. Aan weerzyden van deze bus staat een kleen rond bakje, als een Coffykopje, waar in zy hun Pinang, oude en jonge bysonder, in 't eene gekloofd, in 't andre toegemaakt, gewoon zyn te leggen. Deze kopjens hebben een voetje, van een duim hoog, en ook een doorlugtig randje.

Hier toe behoort ook een bakje of potje, als een thee-kopje van groote, waar in zy kalk doen, om die op een Siri-blad, dat anders te veel zamentrekt, te stryken, en die zodanig daar mede te matigen, dat zy bequaam zy, om te eeten.

Hier toe nemen zy meest witte, dog de welopgevoede, roode Siamse Kalk; dragende die ook wel in een Silver kalkdoosje (als een kleen hert van gedaante) by zich.

Ook behoort hier toe een Tsjelakatti, de gedaante van een breede schaar en voor aan, daar 't vast is, die van een draak hebbende. Men drukt dit agter aan met de hand open en toe, en zy zyn gewoon hier mede de Pinang-vrugt te klooven, of door te snyden, en die gespouwe stukken in die twee kopjens, ter zyden de voornoemde bus, te leggen, of die eerst in een Siri-blad, waar op wat kalk gesmeert is, te winden, net vast te maken, en in zo een kopje dan gelegt zynde, de gaande en komende vrienden aan te bieden; een zaak, die noit vergeten, of anders voor een grote hoon en onhoflykheid, gehouden word, 't welk daarom gemeenelyk, zoo als imand inkomt, en zit, word gedaan; wanneer men de mannen de Pinang zoo gemaakt aanbied; dog de vrouwen geeft men dit geheele bekken ten eersten over, om die zelf na haar smaak te maken. Van dit Pinang-eeten, dat hen een aangenamen adem, frissen mond, en suiver tandvleesch geeft, maken zy zoo veel werk, dat zy veel liever hun eeten, dan den Tabak, of Bongkos, en Pinang, verlaten zouden; dog hier van breeder onder de stoffe van de Pinang-boom en vrugt.

De Beesemen zyn als jonge ryskens, van de graaten of steelen, binnen in de Calappus, of Saguweer-bladen zittende, gemaakt. Zy weten wel van veegen; maar van schrobben, of schuuren maaken zy geen gebruik.

Men ziet ook in de Huisen geen Kassen, of Cabinetten, maar wel eenige Toetombo 's boven een, van die zoort, die de Cerammers maken, of wel van een slechter zoort, waar in zy deze en gene goederen gewoon zyn te bergen, die zy dagelyks nodig hebben: want anders zyn zy gewoon goederen van veel waerde hier of daar onder de aarde te begraven. Deze doosen zyn langwerpig vierkant, twee of drie voeten lang, en een of een en een quart voet breed, en een, twee, ook wel drie voeten hoog. Zy werden van zekere stevige Nipa-bladeren gemaakt, en wel met witte gesleepen stukken van zee-horenkens beset.

Men ziet by hen ook eenige potten (ook wel Gorgoletten, zynde kannen met lange nauwe halsen, waar in 't water zeer koel word) om water in te halen, of om tot 't bergen van Calappus-olie, die zy tot het braden, en ook tot de lampen, gebruiken, te dienen. Een kopere lamp, met een of meer pypen, is een groot stuk huisraads by hen, alzo die alle avond ontstoken, behalven dat ook wel een Damar, of brandende flambou van hars in huis, ontrent den ingang geplaatst werd.

Zy gebruiken ook de Bamboesen veel tot water- en kook-potten, ook bergen zy in de zelve, als 't groote en dikke Bamboesen zyn, hun beste kleederen, om die in den rook, na dat zy dicht toegestopt zyn, op te hangen, zoo om dat ze niet zouden verderven, alzoo de rook die tegen 't gewormte bewaart, als voornamelyk, om dat zy een aangenamen reuk van dien rook bekomen zouden. Een reuk, ofte geur, die ons zeer verveelen zou, maar die hen zeer lieffelyk voorkomt, en dien zy ook zeer in hun drink-water beminnen, waarom zy zulke Bamboesen vol drink-water veeltyds in den rook hangen, of de klene water-potten, waar uyt zy gemeenelyk drinken, eerst ter deegen berooken. Zy maken van Bamboesen ook speeten om aan te braden.

Zy gebruiken geen Messen, maar doen alles zeer handig met een Parang, of hakmes. Zy hebben geen andere Lepels, dan zekere Siboers of pot-lepels

van Calappus-doppen gemaakt, om water te fcheppen; of wel een kleene witte van flecht Porcelyn.

Zy hebben ook een diepe yfere pan, om in te braden, ook wel een eigengebreid werp-netje, om vifch mede te vangen, buiten 't welke men ook wel een koperen ftorm-hoed, oudenhouwer, Tamboeks fwaard, Ambons fchild, of diergelyk aan den wand hangen ziet. Het vordere is niet weerdig, dat het byna opgenoemt werd. Het elendigfte is, dat zy geen fecreeten in haare Huifen hebben; dat voor de Hollanders, hen befoekende, zeer ongemakkelyk valt.

Daar zyn 'er, dog weinige, by welke men Thee-gereedfchap vind; maar die moeten of lang met Hollanders verkeert hebben, of Grooten zyn; daar men ook veel goeden huisraad op zyn Hollands, en nu en dan al zeer fraey filverwerk, van Pinang-bekken, Drink-kommen, &c. fraey Porcelyn, groote Gongen, fchoone kopere Lampen, Ebbenhoute ftoelen, neften met fraeje Totombo's boven een, verfcheide Ledekanten, en die fraey behangen, ziet. Men vind ook by fommigen fraeye Linggoa Kiften, çierlyk koperwerk; dog hun befte goederen zyn in 't gebergte begraven.

Ook verneemt men by fommige wel een fraey rak met geweer.

Kleederen. Ontrent de Kleederen, en Dragt is meede geen groote verfcheidenheid, of koftelykheid, te fien. De Mannen hebben Sondags een byfondere Broek, en Opperrok, buiten die, welke zy in de week dragen. Het is beide gemeenelyk van blauwe Bafta, of van Salampouris, of van donker blauw Cattoen gemaakt, en zelden een van beiden gevoert.

Die der Mannen. Somtyds hebben zy een geheele rok, fomtyds maar een hemdrok, of een kort badjoe daar af, over 't bloote lyf, hoewel fommige, de Hollanders na-aapende, nu ook een hembd 'er onder dragen, dat op die bruine huid wonder wel afsteekt. Anders weten de meefte, zo mannen als vrouwen, niet van hemden te dragen. Daar en boven hebben zy nog een Cambaja, of een geruit lang Catoene kleed, van 3 à 4 ellen, dat zy 's nagts om hun naakt lyf flaan, en dat hen tot een dekkleed diend. Sommige dragen een hoed, andere maar een witte of roode Neusdoek om 't hoofd; dog is 't een geftikte, dan is hy wonder wel uytgedofcht.

En der Vrouwen. De Vrouwen dragen in huis gemeenelyk een Oeti Oeti, zynde een Vrouwe-rok, die toegenaeid, dog onder en boven open, en zonder ployen is. Zy is een en een half el wyd, zoo dik als Tyk, en door de Amboineefche Vrouwen zelf van uitgetrokkene Cattoene draden, uyt roode en witte kleeden, geweven, en hier en daar in 't midden met breede roode en witte Banden, 't zy ider byfonder, 't zy ook door een gemengd, verfierd. Zy hebben gemeenelyk een Tapi, of onder-kleedje, over haar naakt lyf, dat haar van de middel tot ontrent de voeten komt, en dan deze Oeti Oeti of boven-rok daar over henen, die zy om de middel zeer nauw en net vaftmaken, dog als zy uytgaan nemen zy boven dien nog een oeti oeti, die zy dan om hoog halen, en op de linker arm, als of 't een mantel was, dragen, en onder dien arm zo inflaan, dat men maar de rechter arm en borft ziet, blyvende de linker-arm en borft bedekt, dat op hare wyze zeer deftig ftaat.

Haar bovenkleed over de boefem, en fchouderen, is een Badjoe, dat is, een half hemdje of kort opper-kleed, met zeer nauwe mouwen tot voor aan de handen, ruim van lyf, en voor wat open, hangende tot over de navel, en ook wel wat lager. De groote hebben die van Neteldoek of wit Cattoen, dog de gemeene van licht-blauwe, purpere, groene, of andere geverfde Bafta, of ook van grove Neteldoeken; hoewel meeft van blauwe Bafta, of bruine Salampoeris. Dit is haar gemeene dracht door den dag; maar Sondags hebben zy gemeenlyk een diergelyk pak, dat wat beter, dog egter mede van de zelve zoort en ftoffe, en zonder eenige verandering is. Zy kennen geen Mode; houdende zig onveranderlyk vaft aan hare oude drachten, gelyk als aan hare oude zeden, en gewoonten, en dat volgens een algemeine ftaale wet, die ik by alle Oofterlingen befpeurt hebbe.

Dit is wel de gemeene dragt der Amboineefche Mannen en Vrouwen; dog de Grooten gaan wat koftelyker, hoewel al meeft op de zelve wyfe, gekleed.

De Mans hebben een Catoen hembd over 't lyf, een Gingangfe of andre broek aan, en een langen Hollanfchen Rok daar over henen, een das om, en een hoed op 't hoofd; ook fommige wel koufen en fchoenen (voor al des Sondags) aan; dog gaan meeft of bloots voets, of met een paar muilen aan de bloote voeten, en een Rotang met een filvere knop in de hand. In plaats van een das draagen fommigen wel een fraejen geftikten neusdoek om den hals; en fommigen in plaats van muilen wel Tsjeripoe's, die als houte platte onovertrokke klompen zyn, aan welker voorfte deel een gedraid rond hoog knopje

je is, dat zy tusſchen de twee grootſte teenen vatten, en 'er zeer wel meede voortgaan. Een dracht, die by de mannen en vrouwen plaats, en gebruik, heeft. Wy vertoonen deze Tsjeripoe's in de plaat N°. XXXIX, by de letter B.

Teekening der Tsjeripoe's.

Ik heb 'er onder de Koningen gezien, die Sondags al vry pragtig uytgedoſcht waren. Den ouden Koning van Kilang, *Domingos Köelho* genaamd, heb ik menigmaal met een rok van ſwart fluweel, met groote goude Knoopen, bekleed gezien, dragende een fynen ſwarten hoed, van die ouderwetze ſlag, die men brant-emmers noemt, met een koſtelyken gouden Hoeband, wel 3 of 400 gulden weerdig, en een Rotang, van een ſchoone goude Knop voorzien, in de hand.

Andre heb ik dus in 't goud Broccade, in 't Silver, of goud Laken, of in Zyde, of in ſchoone fyne blauwe Ginganſe kleederen gezien; waar nevens zy in huis ook wel fraeje en zeer fyne Chitſe Cabaejen hebben.

Onderſcheid van de dragt der Mooren.

Dit is de dracht der Mannen onder de Chriſtenen niet alleen; maar ook gaan de meeſte Mohhammedaanen gelyk de gemeene Amboineeſen gekleed, zynde het eenig onderſcheid, dat de Mooren een Tulband of Diſtar dragen, zynde een roode, blauwe, of witte ſmalle band, dien zy om 't hoofd winden. Men ziet 'er ook, die de zelve zeer dik en met 3 of 4 ſtrengen om 't hoofd winden; dog zelden die ze groen-geverwd hebben; alzo men zegt, dat die kleur alleen den genen, die van Mohhammed's bloed zyn, toegelaten is te dragen. Ook dragen de Mooren wel Badjoe's van Zyde, Ginggang, of van andere Zyde Stoffen van verſcheide kouleuren, ook Chitſe Cabaejen, komende in hun verdere dragt meeſt met de andre Amboineeſen over een.

De dracht van de Chriſten-Koninginnen, Gravinnen, Orangkaja's, en andre groote Vrouwen verſchilt niets van die der gemeene, dan alleen, dat de ſtof van hare Oeti Oeti's, Badjoe's, enz. wel wat fraejer, en van fyner Netel-doek is. Ik heb 'er gezien, die onder-kleedjens aan hadden van 60, 70 en 80 Ryxdaalders, die ſtyf van Goud waren.

Zy dragen ook gemeenelyk Zyde, of andere Kouſen, en Muylen aan de voeten, dat als een teeken van Adel onder haar, en aan de gemeene Vrouwen, en Mannen, ongeoorloft is.

Daar is nog een zoort van een Vrouwen-mantel, die de drie groote Koninginnen aan 't Kaſteel, en weinige andere, tot een teeken van uytſtekenheid boven andre vrouwen, boven een gemeen koſtelyk kleedje dragen.

Deze Rok, die wel na een mantel van Staat gelykt, alzo zy gemeenelyk van ſchoon gebloemd dik Zyde ſtof is, hangt haar tot de kuiten toe, zynde beneden zeer ruim, dog, daar zy die over hun badjoe dragen, zeer nauw. De beide mouwen van dezen Rok zyn de linker op twee plaatſen, dog de regter maar by den elleboog, doorſneden of open gemaakt, de eene boven en beneden, en de regter alleen, ontrent den elleboog, zo dat ider opengeſneden deel maar met een duim breed à twee aan 't ander ſtof by den elleboog vaſt is.

Even zo byna is 't ook met de linker-mouw, zoo wel als met de rechter, gelegen, door welke eerſte zy haren arm door de opening, wat boven den elleboog gemaakt, ſteken, latende het tweede deel van die linker-mouw even zoo onder de elleboog afhangen, gelyk de heele rechter-mouw pas agter de regter ſchouder afhangt. Wy verbeelden den ſelven N°. XXXIX. by de letter C.

Mantel van Staat der Chriſten-Koninginnen afgeteekent.

Deze Rok of mantel van Staat geeft haar, als zy onder een Kita-ſol, of ſonneſcherm komen aandraejen, een groot aanſien onder de mindre, en wel het dragen van muilen, en van een groote getoornde Toedong, of Vrouwen-hoed, en 't zitten op Stoelen in de Kerk (terwyl de gemeene vrouwen maar als de ſnyders op een mat zitten) haar ook by alle andere doet uytſteeken. Haar Toedong is een Hoed, die rond, en van ſtyve bladen gemaakt, en of geheel ſwart, of ook met roode en witte kouleuren onderſcheiden, met twee drie torentjes boven malkanderen voorzien, waar aan van binnen een rand of bol vaſt gemaakt is, waar mede zy dien hoed op haar Condé (zynde rondom in ſtrengen om 't agterhoofd gewonden hair) zeer vaſt weten te zetten. De breedte van dezen hoed in zyn middel-lyn is van anderhalve voet, dog de torentjes verſmallen hoe langs hoe meer na boven. En is deze hoed van zulken lichten ſtof, dat die hen ganſch niet beſwaart, zynde van Nipa-bladeren gemaakt. De geringe vrouwen hebben ook Toedongs; dog maar een hoog, of zonder eenige toorentjes, maar wel een appel 'er op.

Haar Toedong.

Zy weten van geen Waejers; maar hebben Sondags Neusdoeken in de Kerk in hare handen, om die, als zy bidden, voor hare oogen te houden, of op haar ſchoot open te leggen.

De Grooten, en hunne Vrouwen, gaan ook noit, dan met een groot gevolg van vrye huisbedienden, en ſlaven uyt, die hen Pinang, Tabak, of Bonkaſſen, &c. na dragen, hoewel 't een ryk man by hen is, die 'er 2 of 3

heeft

heeft; egter heb ik 'er gekend, die 'er 30 of 40, en meer, hadden.

Indien hen eenigen minder van ſtaat volgen, die zullen noit naaſt hen, altyd agter hunne meerderen, en zo vervolgens agter malkanderen, al waren 'er nog zo veel, gaan.

Den Voornoemden Rok, of Mantel van Staat dragen wel de Chriſtenkoninginnen, en Vorſtinnen, dog noit de Vrouwen der Mooren, van hoe hogen rang zy ook zouden mogen zyn; maar de zelve gaan even eens, als andre Ambonſche Vrouwen, gekleed, alleen met dat onderſcheid, dat zy ook alles van beter ſtof, als de gemeene Mohhammedaanſche vrouwen, hebben.

Het eenige teeken van onderſcheid tuſſchen een Chriſten, en een Mohhammedaan, is, (gelyk wy zeiden) dat de laatſte een Tulband, of Diſtar, draagt; maar tuſſchen een Chriſtinne en een Mohhammedaanſche vrouw kan men geen teeken van onderſcheiding beſpeuren. De voornaamſte Vrouwen der Mooren dragen ook wel korte Chitſe Cabayen of Japonnen, die haar tot de knyen hangen, zynde verder gekleed als andere Amboineeſche vrouwen.

Kleinodien, Oor-Hair-Arm-Hals-en Voorhoofd-ſieraaden der Ambonſche Vrouwen, enz.

Terwyl wy nu hier beſig zyn van de Dragten der Amboineeſche Vrouwen te ſpreken, zal het niet ongevoegelyk zyn, hier ook van hare kleinodien, Oor-Hair-Arm-Hals en Voorhoofd-çieraaden, en van die dingen, die zy voor hare dierbaarſte Goederen houden, al wat ons daar van bekend, of voorgekomen is, neder te ſtellen.

Goude Slangen.

Onder hare voornaamſte en koſtelykſte Sieraaden worden getelt de goude Slangen, die gemeenelyk twee hoofden hebben, en 3, 4, 5, en wel meer Ryxd. ſwaarte aan goud, die ider van 30 gulden, weerdig zyn, en die men niet, dan by de eerſte Vorſten dezer Landen vind.

Groote Gongen.

Na deſelve zyn groote Gongen van 3 of 4 ſpan breedte in de middellyn, by haar in groote agting, en worden meeſt tot haren bruid-ſchat opgeſamelt; hoewel ook de middelbare, en de kleendere mede by haar van veel gebruik, en in waarde zyn.

Goude Arm-ringen afgeteekend.

Ik heb onder de ſieraaden der Vrouwen zeer ſchoone goude Arm-ringen gevonden, die wy in de Plaat, N°. XLIV. vertoonen.

Den eeſten met letter A. gemerkt, vonden wy in 't dorp Soeli, zynde van de zelve groote, als wy hier vertoonen. Hy was van ſuiver Goud, dog van binnen hol, en dierhalven maar 2 Ryxdaalders aan Goud ſwaar. Van buiten was hy zeer ſchoon met een rand van bloemen, en dan weer met een buiten-rand van kleene halve bolletjes, met peerltjes 'er op, en ook van grooter, met verſcheide drie hoeken 'er tuſſchen, die al weer vol kleene peerltjes, of bolletjes, waren, bewerkt; dog de binnen-rand, die tegen den arm quam, was glad. Dit was een fray en konſtig ſtuk, en de grootſte, die ik oit gezien heb. Hy is ook van een ſtuk, dat men 'er inzetten, en, als men hem aandoen wil, 'er uitnemen kan, voorſien, 't geen men met een kleen penneken zo vaſt en net kan doen ſluiten, dat men het naeulyks beſpeuren kan.

Den tweeden gouden Arm-ring, onder letter B. vond ik op Way by de Soons vrouw van *Pati Herman Cajado*, welke met de Suſter van den Koning van Soya getrout was. Dit was mede een zeer ſchoon gewrocht ſtuk, met 4 kanten rondom, en bolletjes in 't midden. Hy was ontrent twee en een halve Ryxdaalder in Goud ſwaar, en wel 100 gulden weerdig; maar op een andre wyſe, als de eerſte (gelyk men in deze Teekening zien kan) bewerkt; dog van binnen was hy ook glad, en even eens als de eerſte van een ſtuk, dat men 'er in en uytnam, voorſien.

De derde, dien ik in 't dorp Thïel vond, met de letter C. gemerkt, was kleener, dan de twee eerſte, dog had, nevens zyn gladden binnen-rand, een rand van bloemen niet zo breed, als die van den eerſten arm-ring, maar anders in kleener bloemwerk zeer wel daar na gelykende. Pas buiten dien rand had men nog een andren ſmaller rand van kleener bloemwerk, waar tegen zeer fraeje dog veel grooter bollen, als die van den tweeden Arm-ring, ſierlyk gewerkt waren, die aan deſen, geen kleen ſieraad gaven; behalven dat hy net zo ſwaar, als de tweede, was. Deze Armſieraaden der Amboineeſche Vrouwen, vind ik ook dat by de oude Hebreen gedraagen, en onder de ſieraaden van hare jonge Dogters, en Vrouwen, geweeſt zyn, alzo *Eliezer*, *Abrahams* knegt, 'er twee aan *Rebecca* gaf. *Gen.* 24: 22. en die ſchynen ontrent zo ſwaar als een van deze, geweeſt te zyn, alzo zy beiden 10 ſikkelen gouds weerdig waren, van hoedanigen ſwaarte twee ſtux van onſen Arm-ring, met een B. gemerkt, zyn. Gelyk ik by de Ouden van geen ſilvere leſe, alzo heb ik onder de Amboineſen geen andere, dan van Goud, maar buiten die ook eenige van groen en blaeu glas, Mamacur genaamd, en by hen mede van groote weerde (gelyk wy bevorens al gezegt hebben) dog van geen gebruik onder de vrouwen, gezien, die hen alleen tot een middel van raad-geving of waarſegging ontrent duiſtere zaken,

GOUDE ARMRINGEN VOORHOOFT-OOR-EN HAIR-CIERADEN DER AMBOINESEN ENZ.

ken, en om hen goed of quaad geluk te voorſeggen, diend.

oor- fds- el. Onder de zeldſaamſte hoofd-ſieraaden, die ik by hen, en noit by eenige andre volkeren gevonden heb, is het voorhoofd-ſierſel, een van de oudſte Sieraaden der Ooſterlingen, 't geen al ten tyde van *Abraham* onder de hoofd-ſieraden der Hebreeuſche Vrouwen van die eerſte eeuwen met de naam van נזם Nezem, dat is, een voorhoofd-ſieiſel, *Gen.* 24: 22. 30. 47. bekend was, en van 't welke ik naderhand ook *Judic.* 8: 24, 25, 26. onder de Hoofd-ſieraaden der Midianiten, wanneer *Gideon* hunne Koningen verſlagen had, leeſe; gelyk mede *Job* 42: 11. *Ezech.* 16: 12. *Hoſ.* 2: 12. en *Jeſ.* 3: 21. Hoewel dit zelve woord *Gen.* 35: 4. en *Exod.* 32: 2, 3. ook voor een Oor-ſierſel genomen werd.

Ik leeſe daar van wel in de gemelde plaatſen; dog vinde daar by in de text zelf, nog ook in geene Kantteekeningen der Geleerden, of nergens by eenig geleerd Schryver uytgedrukt, van wat gedaante dit voorhoofd-ſierdſel geweeſt zy.

Alleenlyk leeſe ik in de Kantteekening over *Jeſ.* 3: 21. dat dit eenige Verſierſelen waren, die op 't voorhoofd tot de neus hingen; 't geen al zo veel is als of zy 'er niet met allen van zeiden, alzo niemand daar uyt begrypen kan hoedanig het maakſel en fatſoen van zulken Voorhoofd-ſierſel geweeſt zy.

Ik heb gelegenheid gehad, om 'er verſcheidene in handen te krygen, ſommige die tot op de neus toe afhingen, andere die niets, dat afhing, by zich hadden, waar uyt men ziet, dat 'er verſcheide zoorten onder de Ooſterlingen, maar niet altyd van Goud (hoedanig die, in Gods woord, alle voorkomen) geweeſt zyn, gelyk wy dit met de ſtukken zullen toonen.

t van pitein n- ng- 's gter etee- nd. Ik heb 'er hier in Amboina drie, en nergens anders een eenige meer, gezien.

Den grootſten en heerlykſten, die in handen van den ouden Capitein der Chineeſen, *Lim Thiangko's* vrouw was, vertoonen wy in de voornoemde Plaat, onder D.

Die Juffer vertoonde my dit ter gelegenheid van 't huwelyk van haar oudſte Dogter, die, gelyk zy nu ſtond te trouwen, en na de wyſe der Ooſterſche Dogters, van haar 8 à 9 jaaren tot nu toe altyd opgeſloten geweeſt was, op de dag van haar huwelyk nu eerſt buiten haar kamer voor het oog der mannen verſcheen, maar op een wyſe, die my zeer vreemd voorquam, alzo ik noit een jonge dogter, aldus opgeſierd gezien had. Zy had over haar hoofd een paars-geverwden neteldoekſen grooten Neusdoek, door welke zy wel ider een, maar niemand haar, zien kon. Dezen zag ik den Bruidegom (gelyk wy dit alles onder de zaaken der Chineeſen omſtandiger verhalen) haar afſichten, op welke tyd hy haar ook de eerſte maal van zyn leven zag.

Toen zag men voor haar voorhoofd, en rondom 't zelve, dit Voorhoofd-ſierſel van buigſaam Goud, zynde, vaſtgemaakt. Het was twee ſpannen lang, ontrent twee duimen breed, en met 13 Helden-beelden verrykt, onder welke het middelſte het grootſte en voornaamſte was. Onder aan het zelve hingen verſcheide ruitsgewyſe aan een geregene Criſtalyne kraalen, onder aan welke, zes enkele neergaande riſten, ider aan een byſondere ruit, recht neder hingen, zynde ider aan 't einde onder met een Robyn verſierd.

Dit kriſtallyne Ketenwerk hing niet alleen tot aan de neus, maar ook over 't ganſche aangezicht van deze jonge Dogter, en diende haar, na dat de Neusdoek van haar aangezicht nu af gelicht was, nog ten deelen om de blos, die zy op 't zien van zo veel manvolk op haar aangeſicht kreeg, wat te dekken, en om ook als tuſſchen die tralien henen alles te beſchouwen.

Dit Voorhoofd-ſierſel word in haare taal Paſcean genaamd, en is onder hen by lieden van aanzien zeer veel in gebruik.

Het tweede Voorhoofd-ſierſel, my voorgekomen, was van dun geſlagen Goud, hebbende de gedaante en lengte van een lang ſmal Laurier, of Peerenblad. Het was in 't midden ontrent twee vingeren breed, liep aan wederzyden ſpits uyt, hebbende in 't midden een bloem met vyf bladen en eenige kleene karteltjes, hoedaanige 'er ook met een ſoom rondom, en van beide de einden ook na 't midden toe, liepen, daar die ider aan weerzyden met twee blaadjes van zulke karteltjes, dicht by die vyf-bladige bloem in 't midden, eindigden. Dit Voorhoofd-ſierſel was wat hol na binnen toe omgebogen, om zoo veel beter tegen het voorhoofd te ſluiten, gelyk ook die twee ringetjes of oogjens aan wederzyden dienden, om 't zo voor te binden, dat ik ook de jonge Gravin van Way, de Huisvrouw van *Jeremias Cajado*, met een goud Ketentje dus agter aan hare Conde (of ſlangsgewyſe agter opgewonde of rondom op een gerolde tuiten) heb zien vaſt maken. Het was na giſſing niet boven een halven Ryxdaalder aan Goud ſwaar; en men kan de figuur des zelfs op de voornoemde Plaat by de letter E. zien. Tweede Voorhoofd-ſierſel van de jonge Gravin van Way.

 Het

Het der-de Voor-hoofd-sierfel, van de zelve Gravin.

Het derde vond ik by deze zelve jonge Gravin, mede van Goud, dog van een geheele andre gedaante. Het was wel 4 vingeren breed, en ook ontrent zo lang. In 't midden vertoonde zig een vet beeld met een groot hoofd, zonder armen, misimaakte voeten, en het onderlyf wierd als door een dikke rand bedekt, terwyl van die rand twee groote krullen aan ider zyde op een gearceerde grond afliepen. Van 't hoofd af liep aan wederzyden, en zo verder rondom, een smalle rand, hoedanigen randje ook van de buik van dit beeld tot over den rand, die rondom 't Voorhoofd-sierfel gaat, ter lengte van een halve pink om de buik tot des zelfs einde zodanig loopt, dat het van onderen ook met zulken randje gesloten werd, waar aan, aan vier oogjes, vier kleene goude hartjens hangen, gelyk men ook boven aan dit Voorhoofd-sierfel twee oogen ziet, waar mede het zelve ook met een goud ketentje aan wederzyden, even eens, als het vorige, vast gemaakt werd.

Het komt ons op de zelve Plaat, by de letter F. voor.

Een Armenisch Voorhoofd-sierfel.

Nog heb ik in schildery gezien een Voorhoofd-sierfel van een Armenische Princes, wiens broeder Hoofd der Armenische Natie, te Zjulfa, pas buiten Hispahan, was. Dit bestond in een Hoofdband, die van enkele ducaten op den anderen even vastgemaakt, en als tegen malkanderen maar aan leggende, gemaakt was.

Een Goud Olie of Salf-potje, afgeteekent.

Ik zag by deze jonge Gravin van Way, ook een fierlyk goud Olie-potje, dienende, om welriekende olie, tot het bestryken van 't hoofd-hair, om het te doen glimmen, te bewaren. Het was van Massief Goud, woog 4 Ryxdaald. swaar, had de gedaante allernaast van een Granaat-appel, en was in 't midden van een regt neergaande linie van groote kartels of bolletjes voorsien, aan weerzyden van welke men nog 3 reyen van wat grooter kartels zag, die als een half rond, en te gelyk als de gedaante van verscheide kleene spitse blaadjens uytmaakte. Het had onder een kleen voetje, en boven aan een fraejen rand, waar op ook eenige bolletjes gewrogt waren. Ook zag men 'er als twee kleene hantvatjens aan. Dit is een van de fraeiste goude stukken, die ik by dezen inlander gezien hebbe.

Het komt op deze zelve Plaat, by de letter G. voor.

Oor-sieraaden der Amboinsche Vrouwen.

Ik heb by de Amboineesche Vrouwen ookdriederlei Oor-sieraaden gevonden, die van een geheel ander fatsoen en gedaante zyn, dan die ik by andere volkeren gezien heb. En die wy alle onderschei-dentlyk op de voornoemde Plaat N°. XLIV. gemerkt vertoonen.

De Pementa afgeteekend.

De eerste, met de letter H. aangewesen, is een goude Vyf-hoek, die zeer fierlyk met vyf groote bolletjes voorzien is, die als in een vyf-hoek geplaatst, en in 't midden en aan weersyden als met goude kleene peerltjes beset zyn. Deze zag ik in 't dorp Baguala en Soeli, en de vrouwen aldaar noemden dit Oorsieraad Bomenta, of Pementa.

De tweede ley Argola, &c. mede afgebeeld.

By de letter I. vertoonen wy het tweede Oir-sieraad, Nagasari, dat is, de Panggaey of Roey-slang, genaamd, om dat het benedenste deel des zelfs wel na een panggaey, of platte schepspaan, gelykt. Het middel deel gelykt wel na een gekrulde varken-steert, en 't bovendeel schynt byna een duifje te zyn, dog dat 'er van deze zoorte nog verscheidenderlei zyn, betoonen wy hier met twee byzondere zoorten van het dorp Baguala, als ook nog een ander van 't dorp Soeli, Argola genaamd, en nog een vierde zoorte op Way, en dan nog twee andre zoorten, my op Nako, en Thiel, voorgekomen. Deze zyn alle ook van Massief Goud.

De Halawan Ajen.

Het derde Oor-sieraad, Halawan Ajen, dat is, Goude Voet, genaamd, is als een halve oor-reep, die daar om sluit. Boven is die ontrent een duim breed, loopende na beneeden, omgebogen na de rondte van het oor, hoe langer hoe spitser, daar 't met twee groote bolletjes, hoedanige 'er aan de buiten-zyde des zelfs twee en twee by een rondom loopen, gesloten is, en eindigt.

De binnen-zyde boven aan begind ook met een groot bolletje, en maakt dan tot beneeden toe een half rond, dat met de twee voornoemde groote bolletjes daar eindigt; dog in 't midden heeft men verscheide verdeelingen, wel 10 of 11 in getal, de breedste boven, de smalste onder, ider van gedaante, als of 'er drie strookjes tegen een lagen, na welke een opening volgt, die een bloem by na als een groot klaverblad in 't midden heeft, gelyk ook ider verdeeling tot beneden toe met 11 zulke bloemen onderscheiden is. Dit is een fraey Oor-sieraad van Massief Goud, en werd als een schede om-of over-den buiten-soom van 't oor gelegt, alzo het van binnen hol is. Wy vertoonen het van buiten, by de letter L, en van binnen, by de letter K. en hebben het dus in 't dorp Soeli gevonden.

En meer andere fraeje Oor-sieraaden.

Het schoonste Oor-sieraad echter, dat ik onder haar gezien heb, vind men by de letter M. en N. Het is van Massief Goud, en beslaat het gansche oor, als een scheede, die 'er over henen legt.

De

De letter N. vertoont des zelfs buitenkant, en de letter M. de binnen-ſyde, alzo het hol, en niet zeer dik is, weegende, na giſſing ontrent een Ryxdaalder ider. Het is wonderlyk fraey van opwerk, en ſieraaden, en men heeft aan 't boven-eind ook een grooten Diamant ſtaan, behalven dat 'er hier en daar, pas beneden, en ook boven de zelve in een zelve rey, na de binnen-kant toe, en ook zo aan den buiten-rand, verſcheide Robynen op geplaatſt zyn.

Het bovenſte einde is ontrent twee vingeren breed, loopende na beneden, na 't fatſoen van een oor, wat om gebogen, zynde van boven af, tot byna beneden, in 't midden met bloemwerk bezet, en ook ten deelen als getraliet, en buiten dit tralie-werk nog een buitenrand van ander werk van langwerpige bolletjes, die vol kleene ronde robyntjes bezet zyn, voorzien, die ontrent tot de halve buiten-bogt malkanderen even eens volgen; dog wat verder aan den draey van 't oor komende, loopt het werk met een vyfhoek uyt, die wat binnen in van een grooter zoort van bollen en met twee peer-Robynen aan weerzyden, van een grooter halve bol, die nog wat meer na binnen toe komen, voorzien is; welk buitenwerk dit Oor-ſieraad niet minder verſiert, als de grote krul, die 'er onder aan gemaakt is, en die mede in een fraeje buiten-rand, die van binnen vier groote bladen heeft, beſtaat.

Hare Reepi, een andre ſoort, mede afgeteekend.

Buiten dit heerlyk Oor-ſieraad, heb ik nog een ander paar van die zelve zoort, by den inlander Reepi genaamt, geſien, waar onder nog andere Goude Sieraaden afhingen, waar van het onderſte wel na een harnas geleek, dat aan een goud Ketentje van het midden van dit Oor-ſieraad, pas onder de andere ſieraaden, ontrent een groote duim afhing. Dit had weer drie ruiten beneden afhangende, wat kleener, dan tuſſchen welke dit harnas afhangt, en was in 't midden ook van een geruit Juweeltje voorſien, ter regter zyde van 't welke om dit Oor-ſieraad zelf ook als een kleen goud ſakje hong, ter zyden van 't welke men aan ider kant twee grooter ruiten, dan de beneedenſte, die zig aan dit harnas vertoonen, en nog zoo een ruyt aan de binnen-zyde van deeze Reepi, even als die andre, aan een ketentje afhangen, en zich wat hooger en in 't midden vertoonen ziet, terwyl aan de buiten-zyde een zeer fraeje rand van tralie werk is, die 't ganſche oor enkeld rond gaat, en in 't midden na de buitenkant nog eenigzins met een fraeje karteling als verdubbelt word; en aan welkers benedendeel twee der voornoemde groote ruyten hangen.

Ik heb deeze Reepi, mede van Maſſief Goud, en by de letters O. en P, met zyn buiten en binnen-zyde aangeweſen, in het dorp Hoetoemoeri, en dat Oor-ſieraad ongemeen fraey gevonden.

Hair-ſieraaden.

Ik zag ook by deze inlandſche dogters der Grooten, twee wonderlyke hair-ſieraaden, diergelyke my noit voorgekomen zyn.

Een goude Slang, om 't Hair op te winden.

Het eerſte wierd my in 't dorp Soeli getoont. Het was een groote Goude Slang, die maar in eene bogt zodanig opgeſchoten lag, dat de kop in de ſtaart bytende, 'er ook ten deelen op ruſte. Van de kop af tot ontrent vier vingers breedte na beneeden was 't lichaam met fraey opwerk van groote halve bollen; na de buitenkant, en van binnen met eenig fraey bloemwerk tuſſchen twee randen bewrogt, dog verder was het maar glad en eenigſins gearceerd werk, in welkers midden beneden zeker goud ſtukje quam, dat men 'er in en uyt kon nemen. Het was drie Ryxdaalders aan Goud ſwaar, en diende om 't zelve agter over en om de buitenſte bogt der Conde heenen te ſchuyven, en tot meerder glimp daar aan vaſt te maken.

Men ziet dit Hair-ſieraad by de letter Q, op deze zelve Plaat, N°. XLIV. afgeteekend.

Het tweede Hair-ſieraad, niet min wonderlyk van gedaante, vertoonen wy aldaar meede onder de letter R.

Nog een ander Hair-ſieraad.

Het was in 't rond zoo veel grooter, dan het hier vertoond is; dat de binnenſte opening, of 't midden in zyne middel-linie wel vier vingeren breed was.

Het was gemaakt van ſchoon hoog Goud, zynde (hoewel hol van binnen,) 4 Ryxdaalders (à 15 Ryxdaald. 't ſtuk) ſwaar.

Men had aan 't zelve 3 randen, die zig als een zoort van dun verheven keten-werk vertoonden, en die met ſchone groene, roode, en geele kleuren, door een gemengeld, afgezet waren.

Tuſſchen die buitenſte en de middelſte rand was het Goud niet alleen glad, maar ook wat ingebogen, byna als de ſchyf van een katrol waar over het touw loopt, alzoo dit diende, om daar over de hair-ſtrengen, die zy door dat vierkant, 't geen zig boven aan vertoont, trekken, door te halen, en in het rond 'er om te winden, waar toe ook die kring tuſſchen de tweede of de middelſte en tuſſchen de kleenſte of binnenſte rand, dient.

Dit Hair-ſieraad, dat ik ten huiſe van zeker vriend in Amboina zag, die dit

van een Amboinees als een pand, waar op hy geld geschoten had, besat, zodanig als wy even zeiden omstrengelt, zal zekerlyk een fraey gezigt aan iemant gegeven hebben, die zo een Conde om dit Goud Hair-sieraad zo geslingerd, en gevlogten quam te zien.

Drie zeer fraeje Hair-steekers.

Buiten deze twee ongemeene zeldsame Hair-sieraden, heb ik nog drie Hair-stekers gezien, die wy op de zelve Plaat, N°. XLIV, vertoonen.

Met Juweelen alle afgebeeld.

De eerste, met de letter S, zag ik by den Meester van het dorp Thiel. Zy was van Goud, hebbende een groot blad, als een gulden-stuk, van binnen van een fraey groot agtkantig geslepen Juweel voorsien, en verder met een ronde kring van groote peerlen versiert, behalven dat daar buiten om een andre kring van zeer fraey Goud bloem-werk liep.

Dit blad was vast aan een hair-naald van Goud, en diende aldus ten deele om het hair zelf vast te steeken, ten deele om zig als een fraey hair-juweel boven uyt te vertoonen, en dus aan 't hoofd van de Juffer glans by te zetten.

De tweede, by de letter T, was van fatsoen by na even eens, dog wel eens zo groot, en wel met drie vier kringen van peerlen bezet, behalven dat het juweel van binnen ook een schooner, en veel grooter Diamant dan de eerste, was.

De derde, by de letter V, was wat grooter van blad, als de eerste, en wat kleener als de tweede; maar had in 't midden een geslepen sterre van een schoone Topaz, zynde vorders van Goud, en met een meenigte van kleene peerltjens bezaeit; ook was de naald, waar dit blad vast was, vry langer, en dunder, dan een der twee eersten.

Diergelyke heb ik zeer veel van deze en gene vermogende Mistiçe Dogters op Batavia, vol schoone Diamanten beset, zien dragen, die haar (gelyk te denken is) geen kleenen luister aan 't hooft geeft, en 't gezicht van die na haar ziet doet scheemeren.

Schoone Goude Hals-Ketenen.

Onder de Sieraaden der Vrouwen kan men ook rekenen, dat sommige nu ook zeer kostelyke Goude Ketenen om den hals beginnen te dragen; van welke ik 'er gezien heb, die 3 à 4 Ryxdaalders swaar waren, en waar van de Ryxdaalder tegen 3 of 24 Ryxdaalders (alzo het Manilha's, en zeer fray werk was) betaalt wierd.

By den inlander is ook zeker mineraal, of een gemaakte zoort van Goud, Sowassa, of by andren Tambak, gebak genaamd, in zoo hoogen agting, dat zy 't zelve boven het beste Goud stellen. Het ziet 'er uyt als bleek rood koper, en 't komt my voor als het rechte Orichalcum der Ouden, dat by hen mede zeer hoog geschat, en even eens als dit, ook uyt een konstige t'zamenmenging van Goud en Koper opgemaakt wierd. Ik heb 'er ringen, Rotang-knoppen, Stellen van roks-knoopen, en verscheide vaten van gezien, die in hooge weerde by hen waren. Daar zyn 'er, die meinen, dat het *Hasmal*, *Ezech.* 1: 4. mede zo een zoort van koper met Goud gemengt geweest zy, dat wy voor hunne reekening laaten.

Men zou by deze kraam van Ambonsche hoofd-sieraaden der Vrouwen, ook zekere hoofd-sieraaden der Mannen konnen voegen, zynde Goude hoed-banden van kapitaale goude Letteren gemaakt, en hen by sommige gelegentheden van de Heeren Landvoogden, ofte Veldheeren in Amboina, wegens diensten, aan de E. Maatschappy bewesen, vereert; maar wy zullenze liever op dien tyd, welken die hen van die Heeren geschonken zyn, vertoonen, alzoo zy ook niet eigentlyk tot deeze Sieraaden, en kleinodien, den Amboinees eigen, behooren.

Deze voornoemde Kleinodien nu vind men maar hier en daar by eenige van de grootste Vrouwen, dog geenzins by de gemeene lieden.

Men ziet dan aan dit vorig verhaal, door die beschryving van de Kleinodien der Grooten, dat een Amboinees in 't gemeen niet veel tot zyn Kleederen, en Onderhoud van nooden heeft; en daar uyt zou men moeten oordeelen, dat hy, eenigzins gegoed, en, wat neerstig zynde, van tyd tot tyd zou moeten overleggen; dog het is wel verre van daar; want schoon sommige nog al fraeje inkomsten van hare landeryen, thuinen, en vooral van hare Nagelen, hebben (behalven dat de Koningen, Graven, en Orangkaja's, nog al een fraey inkomen van hare Hhatsil, of van hun recht, dat hen van ider pond Nagelen toekomt, dat ontrent een stuiver van ider pond is, genieten) zo verquisten zy dit alles, en nog meer daar by, met hunne Maaltyden, Geschenken over en weder, en met onderlinge geschillen voor den Rechter, geen swaarigheid vindende, om 100 Ducaaten om eenen Nagelboom, die de eene zegt hem toe te komen, en die de andre weer voorwend de zyne te zyn, te verpleiten.

Het verwonderens-weerdigste, my in dit land voorgekomen, is, dat ik daar noit een Bedelaar gezien heb. Geen Bedelaars hier.

Dit

Dit is ook geen zaak, die men in twyfel trekken zal, als men maar bedenkt; dat de bosſchen overvloed van vrugten geven, die, ſchoon zy wel dezen of genen toekomen, egter noit aan de voorbygaande geweigerd, of verboden werden, voor dien tyd te gebruiken.

Ook zal niemand aan een arm man weigeren, als hy 't verzoekt, zoo veel Brandhout, als hy noodig heeft voor een dag, al was het meer, te kappen; en als hy dan niet te luy is, kan hy op zyn gemak drie bosſchen hout hakken, die een ſchelling weerdig zyn, en die aan een iegelyk verkoopen; hoewel hy gemakkelyk van twee ſtuivers daags leven kan.

Schoon de Amboineeſen in 't gemeen wat ſlegt van oordeel, en niet zeer verſtandig zyn, zo heeft men 'er egter verſcheide van ouds her onder gehad, die zeer goed verſtand hadden.

geen ſtorie- ary- rs, dan een djali kend.

Ik heb nogtans niemand van hen die eenig werk in 't licht gaf, dan alleen *Ridjali*, een Hitoees van geboorte, en een doortrapt Moorſch Prieſter, by naam gekend, die de Hiſtorie der kuſt Hitoe in 't Maleytſch, in een Arabiſche letter, beſchreeven heeft, en hoewel hy dat niet met die ordre en netheid, die wy daar in wel gewenſcht hadden, verhandelt, heeft dit werk ons egter kennis van zeer veel fraeje zaaken gegeeven, van welke wy anders niets zouden geweten, en waar van wy ons in dit Werk bedient hebben.

Ik heb dit Werk, zo als 't zeer net met een kurieuſe hand geſchreven is, onder my, en zou het niet geerne willen misſen, alzo het zeer weinig te zien, en veel minder te bekomen is.

De Titel des zelfs is *Hbakajat Tanah Hitoe*, dat is, *de Geſchiedenis van 't Land Hitoe.*

Die een geſchiedenis van de Kuſt Hitoe in 't Maleits uytgegeeven heeft.

Dit is wel de eenige Amboinees, die iets geſchreeven heeft, maar ik heb 'er veele zelf ontmoet, die van een ongemeen goed oordeel waren, en, maar een weinig geoeffend zynde, zig betoonden van een buitengemeen goed verſtand te zyn.

Ook vind men onder de Amboineeſen Luiden van een goed oordeel.

Om egter een voorbeeld van een zeer goed oordeel, en begrip onder hen, zelf met een van die geene, die men wel voor de ſlechtſte, en onwetendſte, zou moeten houden, te geven, zullen wy in 't volgende Hoofd-ſtuk een zeer opmerkelyk geval van een Heidenſch of Alfoereeſch Koning op Ceram voortbrengen, die ons genoeg zal doen zien, dat, zyn 'er onder de Alfoereeſen menſchen, die zo net, en zoo wel gegrond over hunne ſaaken en 't recht, hen toekomende, weten te redeneeren, dan zekerlyk onder de Amboineeſen, na zo langen ommegang met de Hollanders, en zoo grooten gelegenheid, om hun verſtand te ſcherpen, nog veel bequamer en ſcherpſinniger lieden, dan deſe Vorſt, moeten zyn; waar over wy den Leeſer zelf tot Oordeelaar ſtellen.

DERDE HOOFDSTUK.

G*Eval van* Pelimao, *een* Alfoereeſch Koning *op* Ceram. *Die zeer trouweloos door zynen Boeſemvriend,* Philip du Pree, *verraden, en aan ons overgegeven wierd. Zyn deftig Antwoord op de vraagen, hem door den* Landraad *voorgeſteld. Zyn* Dood. *De* Amboineeſen *zyn ſeer* wraakgierig. *Voorbeeld in den* Koning *van* Oelat. *Die ettelyke Moorden doet bedryven. Om zich aan een ouden vyand te wreeken. Men heeft ſelden gebrekkelyken, of verminkten, onder de* Amboineeſen. *Verkeerde Handeling der eerſt-gekomene Duitſchers met jong-geboorene Kinderen. Oude Luiden onder de* Amboineeſen. *De* Schryver *ſpreekt met een zeer oud* Amboinees. *Waar van de* Amboineeſen *ſig in het reekenen van hun Ouderdom bedienen. Ouderdom van dezen Man. En zyn kragten. Oude Luiden op* Hoetoemoeri. Wapenen *der* Amboineeſen. *Een* Amboinees *na 't Leven met zyn* groot Schild *verbeeld. Een* Boeginees *met een* rond Schild. *Hun* Vaartuigen. Prauwen. *Of* Orembaejen. *Op welke zy na de* Maat *ſcheppen. Een wyſe van* Roejen, *by de* Ouden *mede bekend. Gelyk de* Trommels, *waar op zy de* Roey-Maat *ſloegen. Hunne* Geſangen *onder 't Roejen. De* Tsjampans, *en* Coracora's *der* Amboineeſen. *De* Hongi-Tocht, *die rondom* Ceram *jaarlyks gedaan werd. Hoe ſterk deze* Vloot *is. Verdeeling der zelve, onder* drie Hoofden. *Als ook een* Fiſcaal, *om ordre te houden.* Afteekening *van die* Coracora. *Waar op de* Heer Landvoogd *geplaatſt is. Uitvoerige* Beſchryving *van deſe* Vloot. *En zeer nette* Afteekening *der zelve.* Monſter-Rol *der* Coracora-Vloot, *in 't jaar* 1709. *Byſondere* Lyſt *van de* Coracora's, *zoo als zy in 't jaar* 1706. *te ſamen ſchepten, met iders* Dati's *'er by.*

Peli-

Geval van Pelimao, een Alfoerees Koning op Ceram.

PElimao, een Alfoereesch Koning op 't groot Eiland Ceram, landwaard in op 't Gebergte agter Sepa, ftond eigentlyk niet onder 't gezag der E. Maatfchappy; maar was, ten uyterften genomen, maar als een bondgenoot van haar aan te merken, en dierhalven een oppermagtig Vorft in zyn gebied.

Defe, befpeurt hebbende, dat verfcheide van zyne onderzaaten van hem afgevallen, en, om tegen zyn regtveerdigen toorn gedekt te zyn, Chriften geworden waren, en zig onder de magt der E. Maatfchappy begeven hadden, meer, om van de fchatting, die hy van hen eifchte, bevryd te zyn, dan uyt een ware luft tot het Chriftendom; en te gemoet fiende, dat ook zyn andre onderdaanen dit fchadelyk voorbeeld ligt zouden konnen na volgen, en hem in 't kort wel een Koning zonder volk maken, zoo hy daar tegen geen middel beraamde, en geen voorbeeldelyke ftraf daar ontrent oefende, vond na rype overweging goed, om den eerften van deeze overloopers, die hy magtig kon werden, zoodanig te ftraffen, dat al zyn andre onderfaaten zig zekerlyk daar aan fpiegelen, en fchrikken zouden, iet diergelyks te doen.

Het gelukte hem dan, by zekeren tocht, eenigen van die gaften in handen te krygen; die hy, 't zy fchoolmeefters, het zy andere Lieden, zonder onderfcheid tuffchen mannen of vrouwen te maken, ongemeen wreed behandelen, en ftraffen deed. De Meefters bond hy aan ftaaken, fneed hen de manlykheeden, en andren ook de handen, voeten, neufen en ooren af, werpende die voor de honden. De Vrouwen fneed hy de borften af, brandende zommige met gloejende yfers by na overal op en in hare lichamen op zulken afgryfelyken wyfe, dat het veelen van zyne nieuw bekeerde, en met de zelve ftraf bedreigde onderfaaten, uyt vreefe van ook wel eens voor die ftraf te zullen moeten bloot ftaan, ten eerften weer afvallen, en tot hunnen ouden Heer deed wederkeeren, vermits zy op hun verfoek, van den Heer Landvoogd niet met eenige foldaaten (gelyk naderhand, te vergeefs gefchiede, en dat men toen zeer licht had konnen doen) gedekt, maar volftrekt als voor de woede van dezen Vorft, die hen overvallen kon, als hy maar wilde, bloot gefteld wierden; daar men nogtans, wilde men die menfchen tot het Chriftendom laten overkomen, en voor zyne onderdaanen aannemen, hen immers behoorde befchermt, of wilde men dat niet doen, dan maar afgewefen, en niet aangenomen, nog aan hunnen wettigen Vorft onttrokken te hebben.

Schoon eenige nu weer afvielen, andre daar tegen quamen ten eerften na 't Kafteel Victoria vlugten, en gaven aan den Landvoogd kennis van het gene aan hunne Geloofsgenooten door *Pelimao's* laft bedreven was.

De Heer Landvoogt *De Vicq* wel ziende, dat hy een mislag begaan had, met die menfchen zo bloot te laten voor de woede van dien Vorft, die hy wel denken kon, dat niet zou nalaten dit ten eerften te wreeken, vernam door zommige aanbrengers, dat *Philip du Pree*, Geheimfchryver van den Landraad, een boefem-vriend van dezen Koning, en alzo in ftaat was, om hem dien Vorft, dien hy menigmaal op Ambon gehuisveft, en by welken hy ook in zyn hoofddorp wel vrolyk geweeft had, zeer gemakkelyk in handen te leveren, alzo zy als broeders zamen leefden, en malkanderen niet anders dan Soedara, dat is broeder, noemden.

Men vond dan in rade goed, dezen *du Pree* daar toe te verfoeken, met verzeekering, dat hy de Maatfchappy daar mede een grooten dienft doen zou, weshalven hy aannam dit fchelmftuk (want wat was dit dog in den grond anders, als men zyn boefem-vriend zoo verradelyk behandelt; als deze *du Pree* deed) uyt te voeren.

Om dit werk nogtans met eenigen goeden fchyn te doen, ging *du Pree* met een Chaloep, geladen met eenige Goederen, die op Ceram getrokken waren, handelen, om tegen Ryft, Zyde Petola-kleederen, kopere Bekkens, en allerley zoorten van gemeene blauwe, en bruine Bafta, en Salampoeris, Sagoe, Slaven, Goud, Linggoa Planken, Ceramfe Toetombo's, Matjens, Cacatoewa's, Loeri's, Paradys-Vogels, en andre waren, in Amboina getrokken, in te ruilen. Men gaf hem ook, of 't mogt noodig zyn, eenige foldaten mede, die zig, wanneer zy ontrent de wal quamen, onder in de Chaloep verbergen zouden; maar het geen hem het fterkfte daar toe aanzette was de belofte van zekere fchenkagie, zoo hy hem wel quam over te leveren, en men hielt den aanflag zeer ftil, en verborgen.

Hy vertrok daar op, verzekerd van des Landvoogds gunft, met groote hope van een goeden uytflag, quam by het land, waar ontrent het dorp van dien Koning was, ten anker, en ftapte ten eerften den berg op, komende by *Pelimao* ter plaatfe, daar hy was, en daar hy van hem als een boefem-vriend ook ontfangen wierd, gelyk in vorige tyden wel meermalen gefchied was.

Na dat hy nu eenigen tyd zeer wel van hem onthaalt was, versogt *Du Pree* desen Koning (gelyk hy meer gedaan had) dat hy hem op zyn Chaloep wilde komen beloeken, en gelegenheid geven, om de beleeftheid, daar nu zoo lang van hem genooten, eenigzins te beantwoorden, en hem met Spaansche Wyn, Sek, en vooral met Brandewyn (daar hy na snakte) eens braaf weder te beschenken. De Koning, niets quaads van zo grooten, en ouden vriend den kende, geleide hem met eenig gevolg 't gebergte af na zyn Chaloep, en ging met hem op de zelve; dog *Du Pree* ziende, dat hy eenig volk by hem hield, wist middel te vinden, om die landwaard in te zenden, terwyl hy met den Koning begon vrolyk te zyn.

Ondertusschen maakte hy den Koning, en de weinige luiden, die hy nog by zig had, in korten tyd door 't overtollig drinken van Brandewyn, zoo dronken, dat zy van zich zelven niet meer wisten. Hy liet hem daar op wel vast in de boejen sluiten, haalde de zeilen by, lichtte het anker, en verzeilde van daar na 't Kasteel. De Koning, die ondertusschen nugteren wierd, en zig aan handen en voeten swaar geboeid vond, rees zeer verbaast overend, en ten eersten wel voorsiende, wat men met hem in den zin had, en om wat reden hy zoo gehandelt wierd, kon zig niet bedwingen van dezen *Du Pree* voor den trouloosten schelm, die 'er op aarde was, uit te schelden, vragende hem, een, en andermaal, op de bitterste wyse, hoe hy zoo grooten verrader ontrent een boesem-vriend, die hem noit misdaan, en in tegendeel alles goeds bewezen had, had konnen worden, sweerende, zo hy los quam, dit aan hem, al was hy met nog zoo veel wagten omringt, zodanig te zullen wreeken, dat andre vergeten zouden oit weder hunne vrienden zoo schandelyk te verraden.

Na dien tyd sweeg hy bot stil, willende hem, nog andren, op geen zaak meer antwoord, dan dit alleen geven, dat hy die een Koning was, en onder niemand stond, zig niet verweerdigde, om zulken verrader te antwoorden.

Men quam ondertusschen voor 't Kasteel ten anker, en men gaf kennis aan de Landvoogd, dat de aanslag zeer wel gelukt, en dat die Koning geboeid aan boord was.

Hy wierd ten eersten aan Land, en in een naeuwe gevankenis gebragt, alwaar men hem over het voorgevallene deede ondersoeken, en niet alleen afvragen, of hy dit zyn volk belast had te doen; maar men had nog de dwaasheid daar by te voegen, waarom hy dit had gedaan, even als of die Vorst zig wel wonderlyk misgrepen had; maar hy gaf hen een antwoord, zo opmerkelyk in een Heiden, en Alfoerees, als ik oit van een verstandig Europeër afgewagt zou hebben. door den Land-Raad voorgesteld.

Het was verre van daar, dat hy over 't geweld hem aangedaan eenigzins ontzet, of bekommert was om het feyt, waar mede hy belast wierd, te verbloemen, of te loochenen, hy gebruikte in tegendeel drangredenen van zoo veel kragt voor zyne rechters, dat die hen behoorden aangezet te hebben, om hem weer op vrye voeten te stellen.

Ik ben, zey hy, *een Vry-geboren* Koning, *die nog onder u-lieden, nog onder iemand anders, sta; en die derhalven niet gehouden ben aan u-lieden eenige reden van myn doen en laten ontrent myne onderdaanen te geeven.*

Indien ik u-lieden hier of daar mede in uw Land *beledigt had, dan zou ik my zelven schuldig verklaren, en grond konnen vinden, waarom gy my op zulk een* verraderiche *wyse, en door zoo* grooten schelm, *als* Du Pree *is, gevangen hebt doen nemen; dog vind my nu volkomen buyten alle schuld van u-lieden ergens in misdaan te hebben.*

De straf, die ik ontrent myne afvallige onderſaaten gebruikt hebbe, is een zaak, die ik voor u-lieden niet moet, nog wil verantwoorden, alzo ik dat als hun Koning, *en* Opperheer, *die die magt over hen had, gedaan, en alleen daarom in 't werk gesteld heb, om anderen van diergelyken afval af te schrikken.*

Dit zeide hy een *recht* te zyn, dat hem niemand in de wereld kon betwisten, alzo hy onder niemand stond, en niemand, al had hy qualyk gedaan, verantwoording daar over schuldig was, ja dat hy nu, schoon zoo onwettig gevangen, en voor een rechter, onder welke hy geenzins stond, gesteld, geenzins naliet de zelve Koning, die hy te voren was, te zyn; dat hy, als een Koning van zyne onderſaaten zeer wel, en zodanig gehandeld had, als alle Vorsten en als de E. Maatschappy zelfs ontrent hare afvallige onderdaanen handelen zou, en bevoegd was te handelen, zonder aan imand rekenschap van haar doen te geven.

Maar wie heeft u, zeide hy tegen den Heer Landvoogd, *wie heeft u magt gegeven, om myne onderſaaten, die van my afgevallen waren, zonder dat ik u oit ergens in misdaan heb, onder uw bescherming te nemen? wat de* Godsdienst *betreft, tot welken zy veinsden over te gaan, dien behoefde ik immers in myn land, daar men die noit gekend had, en daar ik die ook niet*

ingevoerd wilde hebben, niet meer te dulden, dan gy myn Heidenſchen Godsdienſt *zoud hebben willen plaats geven. Ook zyn myne onderſaaten om geen andre reden* Chriſten *geworden, dan om zig van de* jaarlykſche Schatting, *die zy my ſchuldig waren, te onttrekken. Wie heeft u nu* regt *gegeven, om zulke* wederſpannigen *tegen hunnen* wettigen Koning *te beſchermen? zoud gy my niet regtveerdig, zo ik zulke* rebellen *van u beſchermt had, den Oorlog over zulk een onregtveerdige beſcherming, die tegen alle* recht *en* reden *aangaat, hebben aangedaan? en of dit nog niet trouloos genoeg was, dat gy myne* wederſpannelingen *zoo* onregtveerdig *aanhoud, gy doet my, een* Koning, *die immers onder u niet ſta, en die, zoo ik uw* bondgenoot *al ben, immers nergens in tegen u geſondigt, en ontrent myn* onderdaanen *maar gedaan heb, dat alle* Koningen *ontrent* Rebellen *doen, gy doet my, als of ik onder u ſtond, op zulk een* verraderſche *wyſe, door een* ſchelm, *die ik als myn* boeſem-vriend *gehandeld heb, gevangen nemen, en hier voor uwen* Raad, *ſtellen, daar gy nogtans wel weet, dat ik een* vry Koning *ben, die onder u niet ſta, en u niet ſchuldig ben rekenſchap van myn doen of laten, ontrent ſaaken myn eigen onderſaaten betreffende, te geven.*

Dierhalven zoo vrage ik u, wie heeft u magt gegeven, my te doen vangen, my zo gevangen te houden, en my zoo veragt hier voor u (even of ik tegen u misdaan had, en onder u ſtond) te doen verſchynen, daar ik in 't myne zoo oppermagtig ben, *als gy in 't uwe zyt; en met wat ſchyn van recht kond gy dit uw doen oit of oit billyken, van een* Koning, *die zyn* eigen Meeſter *is, en die nergens in weet misdaan te hebben, als een misdadigen voor uw Recht-bank te brengen, alleenlyk daarom, om dat hy goed gevonden heeft ſyne* wederſpannige *en* afgevallene onderſaaten *ten ſpiegel van andre te* ſtraffen; *ja 't is, wel zoo verre van daar, dat ik u misdaan zou hebben, dat gy* Heer Landvoogd, *my ten hoogſten daar in misdaan en verongelykt hebt met myne* afvallige onderſaaten *onder uwe* beſcherming *te nemen.*

Indien uwe onderſaaten van u afgevallen, en tot my overgekomen waren, ik zou ze u ten eerſten weder toegeſonden, maar zulke uytvaagſels tegen hunnen wettigen Heer *noit op zulken wyſe, gelyk gy de myne gedaan hebt, beſchermt, en veel min u gevraagt hebben, waarom gy hen zo of zo geſtraft had. Dierhalven, dewyl ik dan onder u niet ſta, nog u eenige verantwoording ſchuldig ben, zoo eiſch ik van u, dat gy my aanſtonds op* vrye voeten *zet, met die verzeekering, dat ik, die een* vrygeboren Koning *ben, u anders, op geen eene vrage meer het allerminſte antwoorden zal.*

Men vraagde hem verder, hoe hy zulke wreedheeden aan onderſaaten van de *E. Maatſchappy*, en die nu *Chriſten* waren, had durven plegen.

Aangaande uwen Godsdienſt, zeyde hy, *die komt immers in myn Land niet te pas, daar in ik zoo veel, als gy in 't uwe, te zeggen heb, ik heb aan u geen reden te geeven, waarom ik die in myn Land niet dulden wil. Zou 't u wel aangenaam zyn, als ik van uwe* Chriſten onderdaanen *in uw weerwil de* myne *maakte, en hen deed* Heidens *werden, om van uwe* Chriſten-Wetten *en* Laſten *ontſlagen te zyn? gy zoud immers oordeelen, dat ik u zeer verongelykte, en zoo oordeel ik, dat gy nu my doet.*

Wat de wreedheeden belangt, waarom zyt gy zoo wreed van een dief, *die 't een of ander geſtoolen heeft, op te hangen,* is *'t niet, om dat hy uwe* Wetten *overtreeden, en tegen u geſondigt heeft, en om andre van dit quaad af te ſchrikken. Zo weinig magt nu als ik heb, om u na reden van dit uw billyk doen te vragen, immers zoo weinig reden hebt gy, om my na reden van myn wettig doen te vragen. Moogt gy dat in uw Land, en Ryk, doen, en mag ik dat niet in myn eigen Ryk en Land aan myn eigen onderſaaten doen, of ſou ik u daar af reden moeten geven. Ider* Vorſt *ſtraft zyn volk, zoo als hy dat goedvind, en voor zyn Ryk beſt oordeelt, of zoo als de* Wetten *van zyn Land mede brengen. Dus ſtraft gy uwe* ſchelmen *en* afvalligen *op uwe manier, zonder imand rekenſchap te geven, en ik heb de* myne *geſtraft, zoo als ik heb* goedgevonden, *en ben niet* gehouden, *nog* genegen, *u eenige* rekenſchap *daar van te geven.*

Het antwoord op alles nu, wat men hem verder vraagde, quam daar op uyt, dat hy onder hen niet ſtond, en dat zy wel konden toezien, wat zy met een Koning deden, die hen niet misdaan, nog met al hun vragen niet te doen had; dat hy wraak riep over 't ongelyk, dat zy hem aandeeden, en dat, het ging dan verder met hem zoo 't wilde, de zynen niet nalaten zouden, dit ongelyk zo aan *Du Pree*, als aan hun, te wreeken; dat hy geen van hen allen in 't minſte vreesde, dewyl hy geen ſwaarigheid maakte, om aanſtonds te ſterven; en dat hy in zyn verder gedrag hen klaare bewyſen daar van geven zou.

Terwyl nu deze zaak by forme van proces behandelt wierd, zo ſtond men daar mede, als men die eens in den grond inzag, zeer verlegen, alzoo veele van de Rechters zelfs (gelyk my dat eenigen uit hen zelf gezegt hebben) oordeelden, dat die man waarlyk ontrent ons niets misdaan, en niet anders ontrent zyn volk verricht had, dan wy zelf

zelf ontrent de onzen, als zy van ons afvielen, doen zouden.

Zyn Dood. Hy daarentegen wilde nergens meer op antwoorden, en at zo weinig van de spys, die men hem geven liet, dat hy eindelyk, van spyt zig uithongerende, alvorens het proces voldongen was, quam te sterven. Men meinde in 't eerst, dat hy zich vergeven had; dog geopend, en geen teekenen van vergif gevonden zynde, zag men dat zyn maag ledig, en niet dan een uithongering van zich zelven oorzaak van zyn dood geweest was. Hy wierd by de beenen langs straat na de galg gesleept, en 'er ook aan opgehangen. Die met hem mede gekomen waren, van zyn gevolg, had men als getuigen tegen hem gebruikt, en toen zond men hen, als onschuldig aan dit misdryf, weer na hun Land.

De Landvoogd was bly, dat de dood van dien man hem van den zelven bevryd, en in staat gesteld had, van zyne bittere verwyten niet meer aan te hooren.

Ik heb dit verhaal van verscheide lieden, die hem gekend hadden, maar ook menigmaal aan de waarheid getwyffelt, niet konnende gelooven, dat 'er in zoo een woest mensch zoo veel verstand, om zig zoo kragtig uyt te drukken, stak; maar ik heb het daar na zoo, als ik het hier verhaal, uyt den mond van een zeer bequaam Rechter, die verscheidemaalen zelf met hem over die stoffe in 't Maleits, dat hy redelyk wel sprak, gehandelt had, opgestelt, en die heeft my verklaart, dat hy dit alles met zoo veel vrymoedigheid, en kragt voor hun allen geen eens, maar menigmaal, zoo overtuigende, en met zulken deftigheid, gezegt had, als de beste Hollander zou konnen doen; weshalven ook veele van die Rechters meinden, dat men beter gedaan had, indien men dien Koning weder na zyn Land had gesonden, alzo zy niet zien konden, dat hy eigentlyk tegen ons gesondigt had, of onder ons stond; dog die Landvoogd begreep het anders, niet willende bekennen, qualyk gedaan te hebben, schoon hy bot aan de grond was; dat wel meer in Indiën gebeurt; hoewel het de E. Maatschappy geenzins dienst doed.

Had nu een Alfoerees, en een wilde Berg-koning, het verstand, om zulken antwoord aan dien Landvoogd, en de Land-Raad des Gerechts in Amboina in den Jaare 1678. (wanneer dit voorviel) te geven, hoe veel meer reden heeft men niet, om te gelooven, dat onder de Amboineesen, die dagelyks met onze Natie verkeeren, nog veel grooter en scherper verstanden zyn, die zig in staat bevinden, om nog veel grooter preuven van oordeel en kennisse te geeven, dat wy wel breeder konden aanwysen, zoo 't ons niet te verre van ons spoor afleiden zou.

De Amboinees is ook van een wraakgierigen aard, tot zo verre zelf, dat zy hunnen haat tegen desen of genen, die hen gevoelig misdaan heeft, aan hunne kinderen, als een zoorte van erfgoed, overgeven. De Amboineesen zyn zeer wraakgierig.

Men heeft daar van een droevig geval by na ontrent dezen zelven tyd in een Koning van Oelat, op Honimoa, gezien. Hy had een bittre wrok op een van zyne bloedvrienden uyt een Proces, tegen zyn Vader, en grootvader al begonnen, gesproten, en had belooft, 't koste, wat het wilde, zich daar over de eene of de andre stondt te wreeken. Voorbeeld in den Koning van Oelat.

Op zekeren tyd dan verstaan hebbende, dat vier kinderen, zynde meisjes, en een slavin, van zyn vyand na een hunner thuinen, ontrent de Zee, of 't strand, gegaan waren, zoo riep hy eenigen van zyn volk, en belastte hen de hoofden dezer vier kinderen, en dier slavin, by hem te brengen.

Zy weigerden dit als een daad, die zy oordeelden niet te mogen doen, waar op hy hen voor bloodaards, voor wyven, en voor mannen, die niet waardig waren een broek, maar een vrouwen-kleedje te dragen, uytschold, dreigende hen, een swarten hond in hun huis te zullen werpen: de bitterste smaadreden, die men een getrouden Amboinees in zyn aangezicht werpen kan, alzo dit zeggen wil, dat dewyl zy maar vrouwen, en niet in staat waren, hunne vrouwen te bekennen, hy een swarten hond in hun huis werpen zou, om die vrouwen te beswangeren. Die ettelyke moorden doet bedryven.

Zyn onderzaten dan dit laatste verwyt niet konnende verdragen, wilden veel liever 't uyterste wagen, en besloten dierhalven met haar zeven persoonen, (waar onder een slaaf was) hier op uyt te gaan.

Vier van hen sloegen de vier kinderen, ider een hoofd af, de slaaf nam 't hoofd van de slavin weg, en twee stonden op schildwagt. Alles dan dus na hunnen zin uytgevoert hebbende; droegen zy de hoofden in zakken na huis, en gaven die hunnen Koning over, die dit alles wel fyn meinde bestelt te hebben, alzo een igelyk, die de rompen daar dus leggen vond, oordeelen zou, dat de Papoewas's dit verrigt hadden, hoedanig ook de gedagte van

de Vader dezer kinderen was; ja de Koning had hem nog wel in zyn aanzigt durven wryven, dat dit een rechtveerdige ſtraffe Gods over hem was, wegens 't ongelyk, dat hy hem en zyne voorvaderen aangedaan had.

Dit bleef dus wel eenigen tyd verborgen; dog lieden uyt een nabuurigen thuin, die het zeer wel afgezien hadden, maakten dit eindelyk aan de Vader van de Kinderen, en die aan 't Opperhoofd van Honimoa, den Soon van den Heer Landvoogd *De Vicq*, bekend.

Deze greep eerſt zeer ſtil de handdadigen, die 't feyt bedreven, en daar na ook den Koning, die hen dit belaſt had, en zond ze gezamentlyk na 't Kaſteel, alwaar zy onderzogt wierden.

De ſchuldigen bekenden aanſtonds de misdaad, dog zeiden, dat zy dit uyt laſt van hun Koning, en eerſt na zo ondragelyke verwyten, en bedreigingen, gedaan hadden, en dat hy derhalven dit voor hen verantwoorden moeſt; dog men toonde hen klaar, dat zy, die Chriſtenen waren, wel wiſten, dat Gods wet verbied imand, veel min zulke onnoozele kinderen, te dooden, en dat zy verplicht waren God meer, als hun Koning, te gehoorſaamen. Als men Hem zelf ondervraagde, wat van die zake was, zeide hy nergens van te weten; dog als hem het vuur wat nader aan de ſchenen gelegt, en alles klaar aangetoont wierd, bekende hy het feyt aan hen om de voornoemde redenen tot wrake belaſt te hebben.

Om zig aan een ouden vyandt te wreeken.

Zy wierden dierhalven gevonniſt, de vier, nevens die ſlaaf, om levendig gerabraakt, hy om onthoofd, en de twee andre, om gegeeſſeld, gebrandmerkt, en voor hun leven in de keten geſlagen te werden. De Koning, die eerſt gerecht wierd, quam zeer net in 't wit gekleed (dat in 't gemeen 't gewaad der doodſchuldigen hier is) op 't Schavot, deed een deftige aanſpraak tot het gericht, hen bedankende voor de genade, die zy hem beweſen, zeggende daar na tot de zynen, *Mannen, ik ga u voor, heb ik eerſt gezondigt met u dit te belaſten, ik zal 'er ook eerſt voor lyden, hopende dat* God *my, en u-lieden, zal genadig zyn*; hoewel hy (gelyk blyken zal) niet dacht te zullen ſterven, alzo 'er waren geweeſt, die hem hadden wys gemaakt, dat hy vergiffenis erlangen zou.

Zy, hem dit hoorende zeggen, zeiden, *ja*, Heer Koning, *wy hoopen u haaſt te zullen volgen.*

Hy, die gedurig op zyn pardon dagt, keek wel honderdmaal om, of hy niemand daar mede zag aankomen; dog, niemand vernemende, wierd eindelyk 't Gebed voor hem gedaan, en als hy nu aan 't *Vader ons* gekomen was, bad hy dat mede, maar kon aan het ſlot niet komen, beginnende dat gedurig weer van voren af aan, tot dat hem eindelyk gelaſt wierd te eindigen, gelyk hy deed; nog al omziende, of zyn Pardon niet quam; dog niemand vernemende, zoo merkte hy misleid te zyn, ſchikte zig ter dood, en wierd onthalſt, krygende, ter bede van den Koning van Noeſanivel, nog een kiſt. De andre vyf wierden Gerabraakt, roepende niet anders, dan *Pati Cara, o, Pati Cara, o, Minom Kita Orang Poenja Darah*, dat is: *o Pati Cara, o Pati Cara, zuipt ons bloed*: want hy had hen verklikt.

Men heeft zelden gebrekkelyke, of verminkten, onder de Amboineeſen.

Onder de Inlanders ziet men zeer zelden verminkte, of wanſchape menſchen; maar zy hebben alle meeſt hunne gezonde leden, uitgezonderd dat veel van d'Amboinſche pokken wel eenig letzel aan de neus, en mond, hebben.

Verkeerde handeling der eerſtgekomene Duitſchers met jong geboorne kinderen.

Vele Duitſchers, in de eerſte tyden met Inlandſche Vrouluy getrouwd, en ſiende, dat zy de kinderkens, als hier te land, niet bakerden, nog in luiren met ſwagtels, of windſelen, wonden, maar datze die maar een los kleedje om 't lyf ſlingerden, en voor al maar de plaats ontrent den Navel verzorgden, dwongen hunne vrouwen, die kraamkinderkens op deze landswyze behoorlyk te bakeren, maar al die kinderen quamen daar van, in zoo warmen land, of te ſterven, of in ziekte te vervallen, zoo dat die Duitſche hoofden zig eindelyk weer na die Ooſterſche Landswyſe voegden, en ook, wilden zy eenig zaad in 't leven behouden, wel ſchicken moeſten.

Oude luiden onder de Amboineeſen.

Men heeft onder hen oude en ſterke luiden. Ik heb 'er gezien, die, na giſſing, over de honderd jaren oud zynde, nog alle dag berg op berg neer in 't Boſch uit hakken of jagen gingen, en nog vyf of zes uuren op een dag gemakkelyk konden gaan; niet half zoo moede werdende, zoo lang zy 't gebergte op en neer liepen, dan dat zy op een gelyke grond gingen, en zoo hen dat begon te verveelen, zoo waren zy, hoe vermoeid zy ook, zelf tot ſweetens toe, zyn mogten, weer aanſtonds fris, als zy, onderweeg een rivier ontmoetende, met dat nat beſweet lichaam (hun kleederen uitgetrokken zynde) maar dryvend in het water liepen. Dit heb ik, tot myn groote verwondering, van Lieden, die my uuren aan een over hoog gebergte hadden moeten draagen, en dierhalven zeer vermoeid waren, menigmaal gezien, en beſpeurd, dat, in plaats dat hen dit hinderen zou (gelyk het ongetwyffeld velen van ons doodelyk zou geweeſt zyn, en by de Geneeskundige ook zou

zou geoordeeld werden) zy fris, en volkomen van hunne vermoeidheid herſteld, 'er weer uitquamen, 't geen aan hun ijverig dragen klaar te ontdekken was.

De chryver preekt net een eer oud mboinees.

By zeker bezoek van de buiten-kerken, op 't gebergte van Leytimor gelegen, vond ik in het dorp Hataläe een man van hooge jaaren, die egter nog zeer wel van oordeel, en redelyk wel van gezigt, maar daar by zoo oud was, dat hem de geheele ruggeſtreng was uitgekalkt, en zoo bloot, dat men ider leedje, als dat van een Japanſche rotting, leggen zag.

Waar an 'Amboineien g in het ekenen an hun uderom bedienen.

Ik vraagde hem, hoe oud hy was. Hy gaf my tot antwoord, dat ik wel wiſt, dat alle Inlanders, of Amboineeſen weinig van hun ouderdom weten op te geven, of die net aan te wyzen; maar dat zy zig gemeenelyk van twee middelen bedienen; of met aanwyzing van een Clappus, of andre boom, ten tyde van hunne geboorte geplant, die dan by 't getal der leden, waar mê zy jaarlyk toeneemt, ook de jaren van die gene, by wiens geboorte hy geplant is, aanwyſt; of (zeide hy) by 't noemen van den Landvoogd onder wien zy geboren, of van die of die lengte (wyzende dan op een jongen van die jaren, die zy toen giſten te hebben) geweeſt zyn.

Van het een nog het ander (vervolgde hy) kan ik my niet bedienen. Van 't middel der boomen niet, dewyl de Boom, by myn geboorte geplant, door de oorlogen weggeraakt, en 't my onmogelyk te zeggen is, waar myn ouders dien geplant hebben, dewyl die dan hier, dan daar, door den Oorlog geen ruſt hebbende, geweeſt zyn. Van het middel, om een Landvoogd te noemen, kan ik my ook niet bedienen: want myn jaren gaan verre boven dien tyd, dat 'er eenig Hollands Landvoogd geweeſt is. Toen de Portugeeſen hier nog meeſter waren, en eer men oit van Hollanders hoorde, had ik al eenige tyd voor Soldaat gediend, en hunne gewelderaryen ſtaan my zoo levendig, als of ik die nog zag, voor oogen. Ik ſtond over dit verhaal verzet, en koſt my niet genoeg verwonderen, dat ik daar boven in 't gebergte een man vond, die met zoo veel onderſcheid, van ſaken, voor zoo een menigte van jaren, ja by na voor een geheele Eeuwe, voorgevallen, als een ooggetuige wiſt te ſpreken.

Ouderdom van deſen man.

Toen hy my dit verhaalde, was de *Heer Nicolaas Schaghen*, Landvoogd van Amboina, en die Landvoogdy al omtrent 90 jaren onder de magt der Nederlandſche Ooſt-Indiſche Maatſchappy geweeſt; zo dat hy, dien ik gis, toen hy Soldaat was, een borſt van twintig jaren geweeſt te zyn, en ontrent 4 of 5 jaren, voor dat hy van Hollanders hoorde, ſoldy getrokken te hebben (want in den jare 1599. hebben zy 'er al kennis aan gekregen, dewyl men 'er toen al Hollanders gezien had, zekerlyk ten minſten een man van 130. jaren moet geweeſt zyn.

En zyn kragten.

De *Heer Schaghen*, by zekere gelegenheyd uit my gehoort hebbende, dat ik zulk een oud man op 't gebergte gevonden had, en begerig geworden, met hem te ſpreken, was van voornemen dien ouden en afgeleefden man in een Draagſtoel, vermits hy al ver 't gebergte op woonde, na beneden te laten brengen; maar hy was dien hoogen berg, langs een zeer moeijelyken weg komen afgaan, zonder zig van dit gemakkelyk middel te hebben willen bedienen, dewyl hy zig, hoe krom hy ook was, liever op zyn voeten, dan op zoo een Draagſtoel, vertrouwen wilde, behalven dat hem dit ook te groots voorquam, oordeelende, dat dit zyn mede-Dorplingen tot nyd, en veragting van zyn Perzoon, aanzetten zou, indien hy zig deze aangebodene eer, die zelf zyn Orangkaja niet zou hebben durven aannemen, had laten aanleunen. Na zyn geſprek met den *Heer Schaghen* ging hy weer te voet na huis, en lei een weg van ontrent, 2 uuren gaans, en alzoo van 4 uuren gins en weder, in zo hoogen ouderdom af.

Oude lieden op Hoetoemoeri.

Nog is 'er een vrouw op Hoetoemoeri van zoo hoogen ouder geweeſt, dat zy ten tyde der Portugeſen mandekens aarde had helpen aandragen, om de Gordynen, of punten van 't Kaſteel, te maken, welke vrouw derhalven niet jonger als die *Hatalaees* geweeſt zal zyn.

Zekere *Steven Pati Oeſſen*, van 't dorp Hoetoemoeri, een zeer vermakelyk oud man, met welken ik menigmaal geſproken en gegeten heb, zag zyn kinderen en Kindskinderen in verſcheide trappen en geleden. Hy was zoo oud, dat hy van den eerſten Landvoogt, *den Heer Frederik Houtman*, Lyfdienaar geweeſt was, die derhalven al mede verre over de 100 jaren moet geweeſt zyn.

Die man ging nog op zyn gemak van Hoetoemoeri na 't Kaſteel Victoria, een weg van ruim twee mylen, over 't gebergte, en keerde dan zonder ongemak wederom. Dagelykx ging hy, niet tegenſtaande hy een Ryke Amboinees, en dit ſwerven zyne kindren zeer tegen den zin was, nog in 't boſch, om in de Plantagien en Thuinen te hakken. Hy betuigde, dat hy dan leefde, als hem dit niet belet wierd.

Wapenen der

Gelyk de Amboineeſen door de bank geen

Amboineesen. geen Oorlogs-man is, alzoo is hy ook van weinig wapenen, om zig tegen zyn vyanden te beschermen, voorzien.

Hy heeft 'er nogtans eenige, die voor hem van een genoegsaame nuttigheid zouden zyn, als hy maar moeds genoeg had, om zyn vyand onder de oogen te zien.

Zy gebruiken, tot dekſel van 't hooft, een koperen Stormhoed, waar op zy gemeenelyk, tot cieraad, de vederen van den Paradys-vogel hebben. En tot dekſels van 't lichaam gebruiken zy, tweederlei ſchilden.

Zy hebben ſchilden, die wel ontrent 3 à 4 voet in de lengte, en by na een groote voet in de breedte, konnen halen, die met de witte Porcellana Horen hier en daar van buiten, in ettelyke reyen boveneen, zyn ingelegt; waar van zy zich ongemeen wel weten te bedienen, om de ſlagen en ſtooten van hunne vyanden af te weeren.

Een Amboinees na 't leven met zyn groot ſchild. Wy vertoonen hier in de Plaat, N°. XL. een Amboinees na 't leven, die zeer wel getroffen, en met zulken ſchild gewapend is.

Zy hebben ook kleene ronde ſchilden, van Rotang zeer net gevlogten, 2 à 3 voet in de middel-lyn halende, in 't midden met een ſpitſe pen, waar meede zy ſtooten konnen. Zy weten die zeer gemakkelyk te behandelen, en daar mede ook geſwind om te gaan; zynde beide deze ſchilden van binnen van een handvat voorzien. Wy vertoonen in de zelve Plaat, een Boeginees met zulken rond ſchild zeer wel na 't leeven geteekend, onder N°. XLI. Een Boeginees met een rond ſchild afgeteekend.

Verder zyn zy gewoon een Tamboeko's ſweerd, of houwer, een Torana, of werp-ſpiets, als een korte piek, en zomtyds ook wel pyl en boog, te gebruiken, maar die gaan nu meer by de Alfoereeſen, dan by hen, in ſwang, die met zeer groote, ſteevige boogen, en geweerhaakte pylen, alle van Bamboeſen gemaakt, op een hair weten te ſchieten.

In de latere tyden hebben zy ook kennis van een muſquet en ſnaphaan gekregen, waar van zy meer preuven geven, met nu en dan een harte-beeſt in 't boſch te ſchieten, dan wel om die met dapperheid tegen de vyanden te gebruiken; hoewel de Amboineeſen, die onder de Capiteyns *Jonker* en *Bintang*, lange jaaren op Java gedient hebben, in kennis, van dit geweer te behandelen, geenen Hollander behoefden te wyken.

Die van Ooſt-Ceram zyn ook gewoon hunne pylen met eenig ſwart vergiftig ſap te beſtryken, dat geweldig in de wonden brand, en de geneeſing zeer vertraagt. Daar zyn 'er ook die de vergiftige beentjes van zekeren viſch, de pyl-ſteert genaamd, aan hare Caloewajen of worp-pylen vaſt hechten, die met hare weerhaaken zeer booſe wonden maken.

Groot geſchut gebruiken zy noit, maar wel baſſen, die een kogel van een pond of twee ſchieten, en die op hunne Oorlogs Vaartuigen van gebruik zyn, van welke wy aanſtonds nader zullen ſpreken.

De Vaartuigen der Amboineſen zyn niet veel in getal, en van geen groot belang. Van 't meeſte gebruik onder hen zyn hunne Parahoe's, praeuwen in 't gemeen genaamd, zynde kleene vaartuigen, van een uitgeholden boom (waar toe zy als de beſte den Titi-boom verkieſen) gemaakt; van 10 à 12, ook wel van 20 en meer voeten in de lengte, en een voet of twee breed. Hun Vaartuigen.

Zy gebruiken 'er gemeenelyk Ngadjo's, of lange vierkante vlerken, by, die 'er aan weerzyden over, en op de oppervlakte der Zee, by de minſte dyning der zelve, zodanig komen, en zo tegen de golf wederzyds aanſtuiten, dat zy 't vaartuigje altyd in zyn even-wicht en op de golf houden. Zoo lang die Ngadjo's het uithouden, konnen zy met die lichte en ſnelle vaartuigen al door ſware Zeëen henen booren, en in korten tyd een verren weg afleggen; dog komen die te breeken, zo ſtaat het 'er ſlecht mede geſchapen, want dan buitelt dit vaartuigje ten eerſten om. Ook gebeurt het wel, dat de zelve, wanneer zy op dezen of genen booſen hoek een ſwaare zee ontmoeten, met vlerken met al 't onderſte boven geſmeten werden, dat ook grooter vaartuigen wel onderhevig zyn. Praeuwen.

Gemeenelyk zyn 'er 2 of 3, die zoo een prahoe regeeren; 1 of 2 om te roejen, en een om te ſtieren.

Naaſt dit vaartuig komen de Orembaejen, dat zomtyds viſch-vaartuigen van 20 à 25 voeten lang, en 3 à 4 voeten breed, en niet overdekt zyn, om dat hen de Tent in 't viſſchen maar hinderen zou. Even alzo heeft men ook andere Orembaejen, die zy als ſpeelvaartuigen gebruiken, van de zelve lengte en breedte, en ook wel veel langer en breeder; waar op gemeenlyk (na dat zy groot zyn) 10, 15, 20, 30, en ook wel 40 ſcheppers of Roejers zyn, die niet met lange riemen, maar met korte breede ſpaanen, of platte ſchoppen, ſcheppen. Of Orembaeyen.

In 't midden van zulk een Orembaey is een fraeje afgeſchotene luchte Tent, met banken in 't vierkant, en gordynen 'er nevens, zoo dat 'er ontrent 10, 15, 20, en meer menſchen (na dat de Orem-

Een Bouginees.   Een Amboinees.

rembaey en de Tent, na evenmatigheid der zelven, groot is) in zitten konnen. De scheppers zyn voor en agter, ook wel ter zyden de tent, aan weerzeiden op planken, daar toe gemaakt, verdeeld, en boven op zitten 'er gemeenelyk 2, een, die op een Gong (of, zoo 't een groote Orembaey is, op de Tatabowang) en een, die op de Tifa slaat, volgens welke Tifa- en Gong-slag de Scheppers zeer eenparig, als by een vaste Maat in de Musyk, gewoon zyn te scheppen.

Opwelke zy na de Maat scheppen.

Een wyse van roejen, by de Ouden mede bekend.

Dat de ouden mede van zulken slag van roejen, of scheppen, geweeten hebben schynt my klaar toe, uyt de woorden van den Dichter *Ovidius* in 't vierde Boek van zyne Treur-gedichten, in het eerste Treurgedicht, alwaar hy van 't singen der Schippers onder 't roejen gesproken hebbende, 'er by voegt:

Quique refert pariter lentos ad pectora remos
In Numerum *pulsa brachia versat aqua.*

Dat is:

De Roejer zingt verheugd, en ploft met nette slagen
Gelyk als op de maat *de Riemen in de Zee.*
Hy weet ze ook op de maat *eenpaarig te doen draagen*
En maakt zich op de maat *tot nieuwe slagen ree.*

Gelyk de Trommels, waar op zy de Roeimaat sloegen.

Dat men in oude tyden ook Tifa's, en Trommels tot het slaan van die Roeimaat gehad hebbe, toont ons de Dichter *Claudianus* in het 3^e^ Boek van den lof van *Stilicon*, daar hy van *Bacchus* roejers op 't roode Meir zegt:

——— ——— ——— *Taurinaque pulsu*
Baccharum Bromios *invitant* tympana remos.

Dat is:

Terwyl dat een Bacchant *de* roei-maat *quam te geeven,*
Om op dat Trom-geluyt *de Golven door te streeven.*

En de Gezangen onder 't Roejen.

En dat het zingen onder het roejen ruim alzo oud was, toont de Propheet *Ezechiël* Cap. 27: 25. Daar hy van *Tyrus* zegt: *De Schepen van* Tharzis *zongen van u.*

De Tsjampans, of Coracora der Amboineesen.

Behalven deze Orembaejen hebben de Amboineesen ook Tsjampans, zynde vaartuigen, die een mast hebben, en die, alzo zy overdekt zyn, wel 5 à 6 lasten (en meer, na dat zy groot zyn) konnen voeren. Met deeze plagten zy wel na Macassar, en Java, in oude tyden te varen, dog dat zy hunne vaart tot aan het Eiland Madagascar met zulke geringe vaartuigen voortgeset hebben, zal ik nooit gelooven. Wel is waar, dat in hunne getallen, Sa, Loewa, Telo, Atta, Nima, Nenoe, Hitoe, Waroe, Siwa, Oesa, die 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, beteekenen, en boven welken zy niet wel weeten te tellen, eenige gelykheid te vinden is; maar die en is van dat gewigt by my niet, om my te doen gelooven, dat die den Amboinees daar gebragt heeft, al zo weinig als dat hy de Regeering van 4 Opperheeren daar meede zou ingevoert hebben.

Ondertusschen zyn 'er geleerde luiden geweest, die dit vaststelden.

Eindelyk zo hebben zy ook een zeer groote zoort van Vaartuigen, een Coracora, dat is, een water-schild-pad, met reden zo genaamt, alzo zy gemeenelyk zeer traag van voortgang is.

Dit is een overdekt vaartuig, 80, 100, en ook wel meer voeten lang, wel 12 of 14, (en, na zyne groote, wel meer) voeten wyd, van een groot midden-vertrek, of zomtyds ook van 2 à 3 fraeje kamertjes, voorzien, en by een stille Zee niet onaangenaam, nog onbequaam, om mede te vaaren, alzo zy, indien de wind goed is, ook zeilen konnen; dog by sware zee, en tegenwind, ploffen zy maar in 't water, zonder iets te spoeden, en arbeiden veeltyds zig zelven in stukken.

Op zulken vaartuig hebben zy gemeenlyk, als 't van 2 Gnadjo's is, 50, van 3 Gnadjo's 60, 70 en meer, van 4 Gnadjo's, 80, à 90 scheppers, die verdeelt worden, niet alleen beneden in dat vaartuig, maar ook op 2, 3, 4, en meer roeibanken aan wederzyden, die zy Gnadjo's noemen. Onder dit getal van scheppers werden mede gerekend, die op de Gong en Tifa slaan, alzoo zy op digtmaat scheppen.

De grootste Coracora's hebben jegenwoordig 4 Gnadjo's; hoewel 'er in oude tyden wel van zeven geweest zyn, hoedanigen Coracora die van het dorp Oma, op 't eiland van dien naam, plagten te hebben.

Deze groote vaartuigen, waar op zy ook veel geweer, en bassen, voeren, werden meest in tyden van Oorlog tegen hunne vyanden, of wel tegen Roovers, die hunne kusten onvry maken, en menschen van daar rooven, gebruikt.

Om de Zee van deze laatste te zuiveren, als ook om zommige zaaken op Ceram, en elders, te vereffenen, zyn de

De Hongi tocht, die rondom Ceram jaarlyks gedaan werd.

de Landvoogden van ouds her al gewoon geweest alle jaar in den stillen tyd, in de maand van October, met een geheele Vloot van Coracora's, Ceram rond te scheppen, dat wel een tocht van 5 à 6 weken geeft, en die de smalle gemeente (die verplicht is een maand voor niet voor de E. Maatschappye jaarlyks te werken, om hare Dati of Hofdienst, waar toe ider huisgesin een man geven moet, te voldoen) op haar eigen kosten meest doen moet, scheppende in die tyd zoo bloedig en langdurig dagen aan een, dat hen 't sweet op de ruggen door de Zon als tot Sout bereid werd. Zy nemen hun voorraad tot dezen tocht gemeenelyk mede; dog vinden hier en daar, ook nog wel eenige buitenkansjens van Visch, die overvloedig met 't net gevangen werd, en wild verkens, herte-beesten, of wild koejen-vleesch, 't geen zomtyds mede veel bekomen wort, en dat hen zeer veel helpt, alzoo een Amboinees met weinig te vreden is. Ondertusschen geeft de E. Comp. ook aan ider Inlander anderhalf à twee pont Ryst daags, en aan ider Coracora 7 à 8 kannen knyp. Ook krygt ider Orangkaja, die een lid van den Landraad is, op deze Hongi-tocht, 12 kannen Arak, 12 ponden Spek en Vleesch, en een maat Ryst, en 't zelve krygt ook, als een gifte van den Heer Landvoogt, de Koning van Titaway, en zedert *Hassan Soeleiman* op Batavia geweest is, is dit ook aan de Orangkaja's van Hitoe, en die onder Larike behooren, toegelegt.

Zeker Amptgenoot van my schreef my op zekeren tyd, dat hy, tot Kellemoeri zynde, in eenen trek meer dan 200 manden Visch had zien ophaalen, behalven, een groot getal schoone Bosverkens, welker spek weergadeloos schoon was, die zy daar bekomen hadden.

Uit dezen grooten overvloed is licht te begrypen, dat men den afgesloofden Amboinees zeer gemakkelyk daar van iets toewerpen, en overgeven kan, dat zy ook zeer wel weten ten nutte te brengen, en vry verre te doen strecken. By groote Nagel-gewasschen, nogtans ontsloegen haar Edelheden, by Schryvers van den 24 Febr: in 't jaar 1685. den Amboinees van dit scheppen.

Hoe sterk deze Vloot is.

Deze Vloot, by hen de Hongi genaamt, bestaat zomtyds in 50, zomtyds in 60. en ook wel in 70 CoraCora's, die van een Zeevoogd, behalven de voorzeiler, en van een menigte Koningen en andre hoofden, voorsien zyn.

Verdeeling der zelve onder drie Hoofden

Zy plachten in oude tyden maar vervolgens agter malkanderen, volgens iders rang, te scheppen; dog de *Heer Coyet* heeft ze in drie smaldeelen verdeelt, waar van het eerste onder den Zeevoogd, het tweede onder den Onderzeevoogd, en het derde onder den Schout by nacht is gestelt; en by alle welke hoofden, om deze CoraCora's en Esquaders ider op haren rang te houden; ook een Fiscaal van de Vloot aangestelt werd, om zoodanigen, die tegen 't Placcaat der Hongi-tocht, dat hen eerst voorgelesen werd, zondigen, gerechtelyk aan te spreken, en hen de boeten, daar toe gesteld, af te vorderen; dat zommige Fiscaals al vry wat grof gedaan hebben, gelyk zy, het te veel genotene daar na ook hebben moeten uitkeeren.

Als ook een Fiscaal, om ... houden

Indien nu deze of gene dorpen niet konnen medescheppen, of voor die reize door den Heer Landvoogt verschoont werden, zoo zyn zy verpligt, ider dorp, een Kalkooven met kalk voor de E. Comp. te branden.

Afteekening van de Coracora. Waar de Landvoogd geplaatst is.

In oude tyden plagt de Heer Landvoogt op de Coracora van den Koning van Noessanivel geplaatst te werden; dog nu werd hy gemeenelyk op die van den Koning van Titaway, waar op hy twee à drie fraeje behangene kamertjes heeft, gehuisvest; hebbende buiten zyn Lyf-wacht, nog wel 50 à 60 Soldaten onder een Lieutenant, of Vaandrig, by sich, om hem in dese of gene voorvallen daar van tegen de vyanden te bedienen. Deze Coracora vertoonen wy u in de Plaat N°. XLII, uyt welke men ten naasten by van de andren, die minder zyn, (alzoo dese een van de grootste is) zal konnen oordelen. En om u een denkbeeld, van zulk een gansche Hongi, of Coracora-Vloot te geven, hebben wy die, zoo als de Heer Landvoogt *Cojett* A°. 1702. daar mede, in drie Esquadres uitgetrokken, en Ceram rond geschept is; in de zelve Plaat zeer net afgeteekent.

De voorzeiler van deze Vloot was de Gnatohoedi, of het Hoofd van Maredheyka, volgens een oud voorrecht, hem gegeeven.

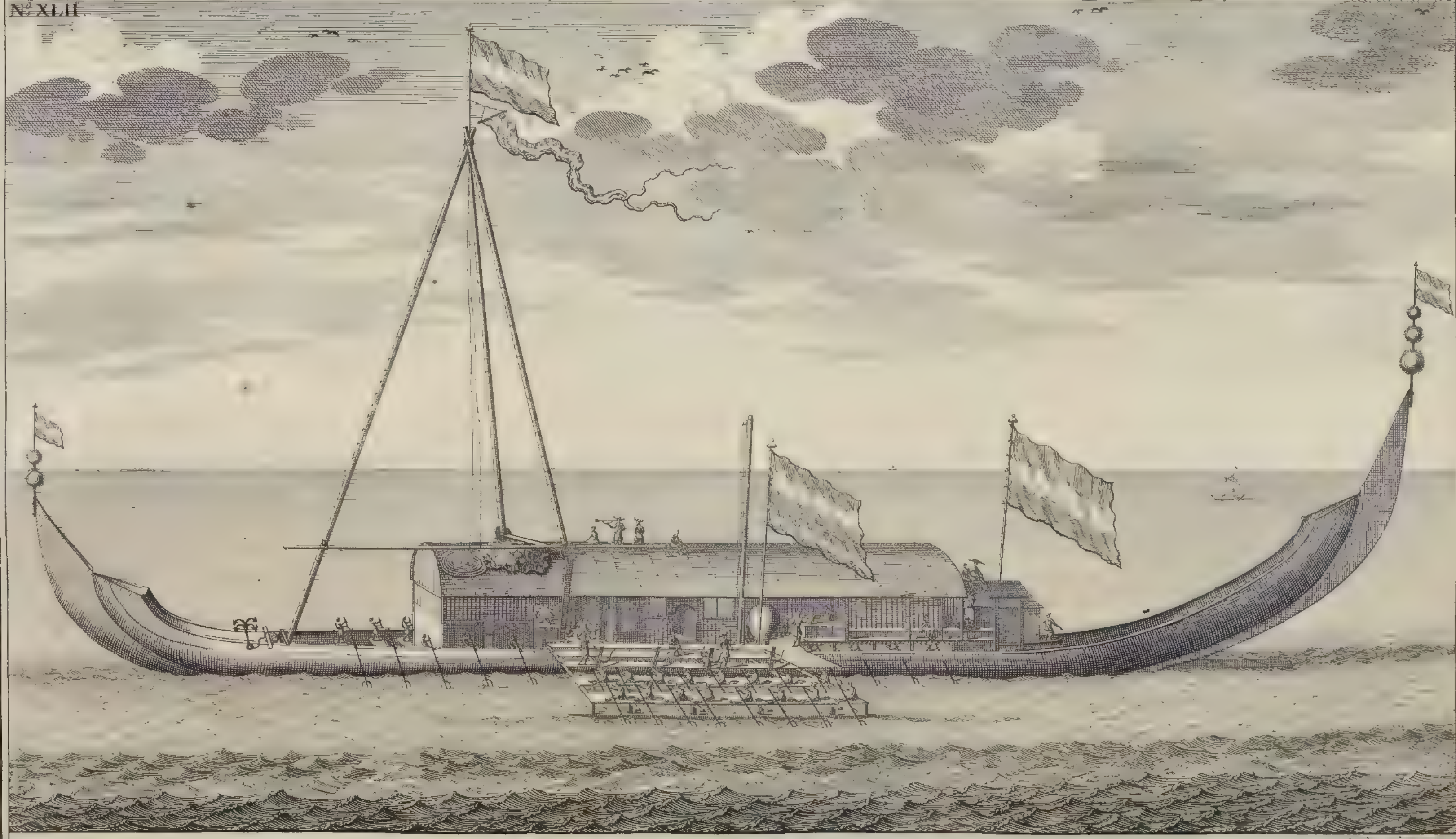
Uitvoerige beschryving van deze Vloot.

Daar op volgde de Coracora van Titaway, waar op de Landvoogd, als Hoofd en Zeevoogd dezer Vloot was, 't geen aan zyn vlag en wimpel 'er onder, en zyn groote Vlag beneden, genoeg te zien is.

Aan wederzyden van den Zeevoogt, ziet men een jagt, dat den voorraad, en de Oorlogs - toebereidselen, meedevoerde.

Daar na volgen de andere Coracora's van 't eerste Esquadre, 6 in de eerste linie, te weten, die van Halong, Soya, Noessanivel, Kilang, Hative, en Latoehalat. In de tweede Linie, mede 6 Coracoras; te weten, die van Alang, Baguala, Ema, Hoetoemoeri, Way,

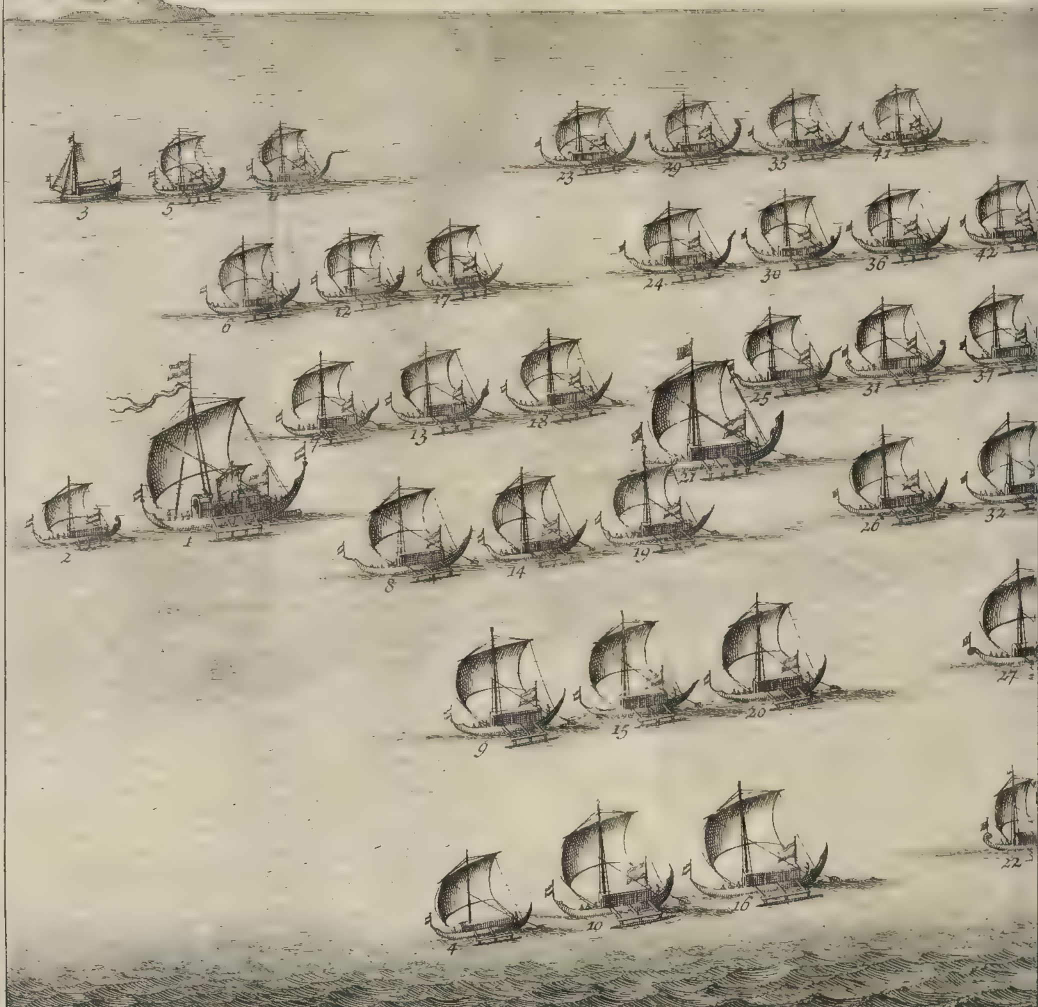
Soe-

DE CORA-CORA VAN TITAWAY.

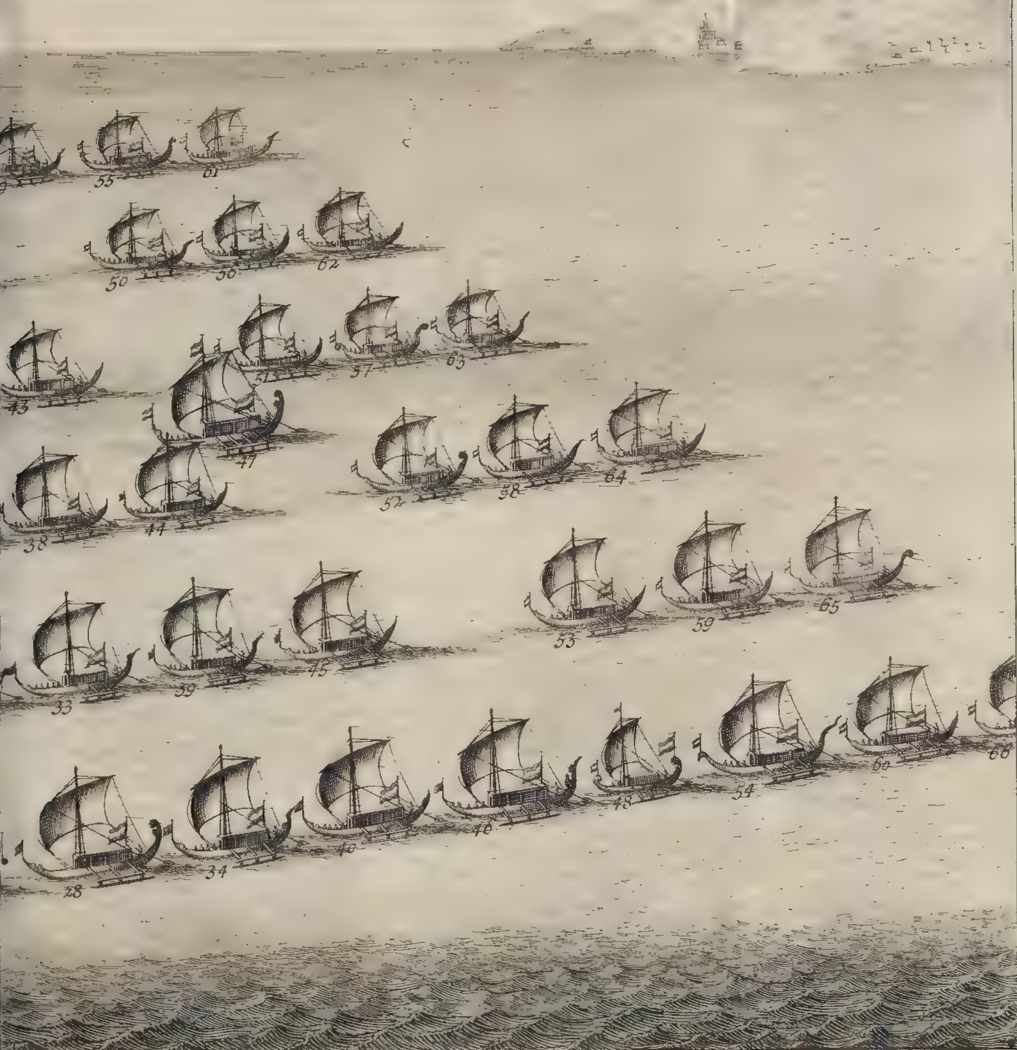
N.o XLIII.

DE AMBON[...]
O[...]
DE CORACO[...]

1. Radja Titaway. Hier op de Heer Gouvern.r B Coyett als Zeevoogd A° 1702.
2. Gnatohoedi. de voorzeylder.
3. Jacht der Proviand en Ammunitie van Oorlog.
4. Jacht der Proviand en Ammunitie van Oorlog.
5. Halong.
6. Radja Soya.
7. Radja Noessanivel.
8. Radja Kilang.
9. Hative.
10. Latochalat.
11. Alang.
12. Baguwala.
13. Ema.
14. Radja Hoetoemoeri.
15. Way.
16. Soeli.
17. Radja Samet, Oma en Waſſoe.
18. Tuliboy.
19. Radja Haroeko, Aboro, en Holalihoe.
20. Caybobo.
21. Radja Hitoe. En den Luyt.nt H Metsler. Onder-Zeevoogd.
22. Een advys jagt.
23. Kaytetto.
24. Wakkal.
25. Radja Mamalo.
26. Ceyt.
27. Negri Lima.
28. Larike.
29. Iagalissa.
30. Massarette.
31. Assaloelo.
32. Wakkajihoe.
33. Waysamoe.

HE HONGI
A-VLOOT.

.. Loemoy.
.. Rohomoni en Caylolo.
.. Hatoepoeteh.
.. Massarey. Toeban en Loehoe.
. Tommulehoe, en Tomoewara.
. Bonoa.
. Cabauw en Pelauw.
. Iha en Coelor.
. Haya.
. Toelehoe.
. Lien.
. Latoe Hoewaloy.
. Werinama.

47. Radja Oelat Saml. Rothe, Fiscaal van de Vloot, en schout by nagt.
48. Adrys Jagt.
49. Porto, Haria en Boy.
50. Nollot.
51. Siriforri.
52. Saparoewa, Paperoe en Tiyouw.
53. Toehaha.
54. Ouw.
55. Piroe en Tanoeno.
56. Abobo en Lenitoe.

57. Akoon en Amet.
58. Ihamahoe.
59. Camarien.
60. Amahey en Elipapoeteh.
61. Hatoewe.
62. Saway.
63. Roemakay.
64. Bessi.
65. Hatilen.
66. Nuniali.

MONSTERING

Van alle zodanige, zo Oude als Nieuwe CORCORREN, als 'er op den 19. *October*, in 't Jaar 1709. ter Rheede van *Amboina*, voor en aan 't Kasteel *Victoria*, bevonden zyn, gedaan door den *Boekhouder*, en *Secretaris*, van den *E. Agtbb:* *Raad* van *Justitie*, CAROLUS SCHULERUS, als aangesteld *Fiscaal* der voor handen zynde *Hongi*, of *Corcorre-Toght*, ten overstaan van de Assistenten, *Isaac Metsler*, *Hendrik t'Hooft*, als expresse *Gecommitteerdens*, nevens den Werf-baas, *Cornelis Jansz. Mars*, tot het nameeten der nieuwe dito.

Monster-Rol der Coracora Vloot, in 't Jaar 1709.

Naamen der Corcorren-Hoofden.	Met welke Negryen die Corcorren Gecombineerd zyn.	Lengte der nieuwe Corcorren.	Breedte der Selver.	Gequalificeerde Ministers.	Gemonteerdt met				Gnadjo's.	Manschap.	
		vadem, voeten.	vadem, voeten.		Bassen,	Snaph.	Corpor.,	Sold.		Natos,	Scheppers.
Titameten, Orangkaja van - - -	Bonoa.										
Habloem Macatita, Orongkaja van - -	Kelang, Bonoa, Assahoedi, en Hatoepoetch.				3 :	3			3	20	70
Cornelis Moriani, Hoofd op de Corcor van	Halong, en HativeKitsjil.					2			3	25	65
Pieter Sawitoe, Radja van - -	Saparoewa, Tijouw, en Papero.								3	7	54
Antoni Letepessi, Pati van - - -	Ihamahoe.								3	22	54
Jonas Tapirissa, Pati van - -	Abobo, en Leynitoe.					2			3	20	50
Henrik Gomes, Gnatoehoedi van - -	Mardheika.			De Procureur *Sloots*,	1 :	4			3	25	50
Thomas Neyra, Pati van - - -	Ouw.			De Adsistent, *Metsler*,					3	10	50
Matth: Patinipa, Orangkaja van - -	Ema, Roeton, Hoecorila, en Leahari.			De Opper-Chirurgyn, *Hans Jacob Wirth.*	1 :	1			3	21	65
Soumette, Orangkaja van - - -	Leymoe.					4			3	12	58
Jacob Pinturi, Orangkaja van - -	Seroewawan, en Camarien.				1 :				3	10	60
Toebalele, Orangkaja van - - -	Coelor, en Iha.					1			3	10	55
Isaac Ferdinandus, Orangkaja van - -	Latoehalat.	16 : 1	2 :						4	22	64
Capoeceti, Orangkaja van - - -	Ceyt.								3	15	59
Abraham Lopis, Pati van - - -	Scylale, Noessanivel, en Oerimessen.			D'Assistenten, *Boon*, en *Munniks*.	2 :				3	20	55
Kelit, Orangkaja van - - -	Elara, Loemoi, en Salassi.				2 :	2			4	16	60
Gerbrand Sioeta, Orangkaja van - -	Roemakay.				1 :				3	12	70
Auta, Orangkaja van - - -	Salatti, Massavoy, en Oelilima.				2 :	3			3	18	53
Sareaal, Orangkaja van - - -	Cabauw, en Pelauw.					1			3	14	56
Ririatta, Radja van - - -	Touw, en Tobo.				2 :	2			3	22	55
Pistona, Orangkaja van - - -	Caylolo, en Rohomoni.				2 :	2			3	16	38
Matth: Hattalabessi, Orangkaja van - -	Hoelalihoe, Carihoe,								3	20	58
	Aboro, en Haroeko.				1 :	1			3	16	61
Patti Saulissa, Orangkaja van - -	Negri Lima.				2 :				4	20	60
Transportere Corcorren.	23 ps.				20 :	28					

Naamen der Corcorren-Hoofden.	Met welke Negryen die Corcorren Gecombineerd zyn.	Lengte der nieuwe Corcorren.	Breedte der Selver.	Gequalificeerde Ministers.	Gemonteerdt met		Gnadjo's.	Manschap.	
		vadem, voeten.	vadem, voeten.		Bassen, Snaph.	Corpor., Sold.		Natos,	Scheppers.
Transportere Corcorren.	23 ps.				20 : 28			393	1320
Latoelori, Pati van - - -	Latoe, en Hoewaloy.						3	20	50
Patiatta, Orangkaja van - - -	Lian.				1 :		3	12	55
Pati Combang, Orangkaja van - -	Hila en Hitoelama.				2 : 1		4	24	77
Latoetoeni, Orangkaja van - -	Hatoemeten.				1 :		3	7	38
Sambilan, Radja van - - -	Werinama, en Hatiahoe.				1 :		3	10	31
Kakipati, Radja van - - -	Mamala, en Morelle.				2		4	36	67
Patilessi, Orangkaja van - -	Waccal.				1 : 1		3	10	60
Salancap, Orangkaja van - - -	Tomoewara, en Tomilehoe.				2 : 3		3	20	60
Francisco Lilisouw, Pati van - - -	Boy, Haria, en Porto.				1 : 1		3	25	47
Marcus Jansz., Orangkaja van - -	Toeaha.	13: 4:	2:				3	20	50
Domingos Lehit, Pati van - - -	Alang.				1 : 2		3	18	95
Laurens Caborit, Orangkaja van - -	Nollot.				4 :		3	20	62
Paulus Coelipa, Pati van - - -	Siri-Sori.				4 :		3	16	55
Lucas Queljo, Hoofd op de Corcor van -	Kilang, Nako, en Hatala.			De Eerw. Predikant, *Abraham Parent.*	15		4	20	64
Cornelis Patiaute, Pati van - - -	Nalahia, Amet, en Akoon.			De Fiscaal *J. Bottendorp.*	2 : 2		3	20	55
Hans Latoekari, Radja van - -	Oelat, en Itawaka.				3 :		3	24	61
Dirk Lopis, Pati van - - -	Oma.	16:	2: 2:		1 : 6		3	15	58
Hermanus Telapoeti, Radja van - -	Titaway, en Sila.			De Wel Ed. Aghtb. Heer Gouverneur, *Adriaan van der Stel.*	1 : 5		4	36	71
Somma Corcorren.	41 ps.				45 : 66			746	2370

Aldus gedaan, Gemonsterd, en ondervonden tot Amboina, *aan 't Casteel* Victoria, *den* 19. October, *in 't Jaar* 1709.

Nader MONSTERING,

Gedaan op den 21. *October*, 1709. door ende ten Overstaan als vooren, van zodanige CORCORREN, als zedert het doen van de MONSTERING, van den 19. deezer, hier nog ter Reede zyn gekomen.

Naamen der Corcorren-Hoofden.	Met welke Negryen die Corcorren Gecombineerd zyn.	Lengte der nieuwe Corcorren.	Breedte der Selver.	Gequalificeerde Ministers.	Gemonteerd met		Gnadjo's.	Manschap.	
		vadem, voeten.	vadem, voeten.		Bassen, Snaph.	Corpor., Sold.		Natos,	Scheppers.
Theunis Pieterſz., Orangkaja van - -	Hoetoemoeri.				1		3	10	60
Erasmus Cajadoe, Hoofd op de Corcor van -	Way.				1 : 1		3	10	53
Joannes Simau, Orangkaja van - -	Baguwala.	15: 1:	1: 5:		2 : 1		3	10	53
Franscisco Latoepauw, Hoofd op de Corcor van	Swohoko, Amahey, Makriki, en Elipapoeteh.				1		3	20	70
Lucas Tamilauwbessi, Orangkaja van -	Tamilau, Sepa, en Toeloeti.				1 : 2		3	18	44
Rahhmet, Orangkaja van - -	Tomahoe, Polematta, Hoecomina, Massarette, en Fogi.						3	13	50
Jacob Castanja, Orangkaja van - -	Hative, en Tawiri.				5		3	13	50
Sikapali, Orangkaja van - - -	Haya, Tehoewa, en Walaja.				1 : 1		3	8	27
Simitauw, Orangkaja van - - -	Caytetto.				1 :		3	16	48
Touahoela, Orangkaja van - - -	Tengah Tengah, Tolehoe, en Pasirpoeteh.				1 : 1		3	18	53
Baycole, Orangkaja van - - -	Toeban, Loehoe, en Massavoy.				1 : 3		3	20	60
Thomas Roempoein, Pati van - - -	Liliboy.				1 : 1		3	10	70
Hatoemena, Orangkaja van - -	Oerien, en Assaloelo.				2 : 2		3	20	60
Latoeheloe, Orangkaja van - - -	Waccasihoe.				2 : 1		3	26	58
Kiay Maas, Orangkaja van - -	Larike.				1 : 3		3	20	50
Somma der Corcorren.	15 ps.				15 : 23			232	806

Aldus gedaan, nader Gemonsterd, ende ondervonden tot Amboina, *aan 't Kasteel* Victoria, *den* 21. October, *in 't Jaar* 1709.

Soeli. En dan de derde linie, waar in maar deze vier Coracora's, te weten, die van Samet, Oma, en Wassoe te zamen, die van Liliboy, die van Haroekoe, Aboro, en Halalihoe te zämen, en die van Caybobo; zynde alle Coracora's van Christen-Koningen, en Orangkaja's, uyt 16 Coracora's bestaande, en ieder een Princen-vlag, en Geus voerende.

En zeer nette Afteekening der zelve.

Het tweede Esquadre, waar in niet, dan Mooren, waren, die daarom tot onderscheid ook een witte halve maan in hun roode vlaggen hadden, bestond uyt 25 Coracora's.

De Koning van Hitoe zeilde als onder-Zeevoogd, en Hoofd van dit Esquadre, met zyn Coracora voor uit, waar op ook *Hans Metsler*, Luitenant der Hollandsche Troep, die mede ging, geplaatst was, waar na ter linkerhand van hem, eerst een Advys-jacht, en daar na de andere 24 in 3 linien aldus malkandren volgden.

Namelyk in de eerste Linie, de Coracora van Kaytetto, Wakkal, Mamala, Ceyt, Negri-Lima, en Larike. In de tweede Linie, Tagalisa, Massarette, Assaloelo, Wakkasihoe, Way Samoe, en Leymoe. In de derde Linie Roehomoni en Caylolo, Hatoepoeteh; Massavoy, Toebang, en Loehoe, met hun drien eene Coracora te zamen, Tomilehoe, en Tomoewara, te zamen eene; Bonoa, en Cabauw, en Pelauw een Coracora met haar beiden.

In de vierde Linie waren de Coracora's van Iha en Coelor, van Haja, van Toelehoe, van Liën, van Latoe en Hoewaloy, en van Werinama.

Eindelyk volgde de Schout by nagt, zynde de Coracora van Oelat, waar op de Koning van dat dorp, en de Fiscaal der Hongi, (toen *Samuel Rothé*) was, die voor een Esquadre van 18 Coracora's alle met Prinse Vlaggen, meest van Christen- en ten deelen van Heidensche Dorpen, en in 3 Linien verdeeld, vooruyt zeilde; gelyk hy ook een Advys-jacht by zig had.

In de eerste Linie waren de Coracora's van Porto en Haria, die van Nollat, van Sirisori, die van Saparoewa, Papero en Tijouw, die van Tochaha, en van Ouw.

In de tweede waren die van Piroe, en Tanoëno, die van Abobö, en Leynitoe, die van Akoon, en Amet, die van Ihamahoe, die van Camariën, en die van Amahey en Elipapoeteh.

In de derde Linie waren de Coracoras's van Hatoewe, die van Saway, (Heidensche Dorpen) die van Roemakay, die van Besi, die van Hatilen, en Nuniali, welke drie laatste mede Heidensche Dorpen waren.

Dus ziet men dat deze Hongi, of Coracora-Vloot, uyt 62 Coracora's, 2 Advys- en 2 Voorraad-jagten, bestont.

Om nu nog nader kennis van de Manschap, die op ider Coracora gevoerd werd, als ook van 't Oorlogs-geweer, dat zy mede neemen, te krygen, zo heeft men maar deze bygevoegde Monster-Lyst der Vloot, die in 't Jaar 1709. met den Heer Landvoogd *Van der Stel* uytging, na te zien, waar in de Naamen van de Coracora-Hoofden, der Dorpen, van de groote van verscheide Coracora's, van de Lieden van Rang, die toen daar op voeren, van de Bassen, Snaphaanen, en van de Nato's, (Amboinesen, tot eenig ander werk, dan scheppen, en tot 't slaan van Gong en Tifa geschikt) als mede van alle de Roejers, of Scheppers, der Vloot, zeer net uytgedrukt werden.

Hier uyt blykt ons dan ook, dat op zulken Vloot 3182 Scheppers, behalven nog 978 Nato's, geweest zyn; die zekerlyk met de Europische Soldaaten, en met de Wapenen, die zy by zich hadden, in staat waren om wat groots uyt te rechten, gelyk ons hier en daar in 't verhaalen van de Saaken van Amboina blyken zal.

Om nu het net getal der Coracora's, die ider Eiland opbrengen moet, te weeten, alzo zy hier nog niet alle genoemt, en 'er verscheidene in beide die Vlooten t'huis gebleeven, en verschoont zyn, zo heeft men maar deze volgende Lyst, zo als het in 't jaar 1706. daar mede gelegen was, na te loopen.

Het Eiland Oma levert 'er zes uyt, te weten:

Bysondre Lyst van de Coracora's; zo als zy in 't jaar 1706. te zamen schepten met iders Dati's er by.

	Coracora's.	Dati's, of Manschap, tot de Hof-dienst verpligt in ieder Dorp.
Het dorp Oma,	1	80
en Wassoe.		24
Aboro		60
Holalihce		30
Karihoe	1	48
Samet		51
Haroeko		47
	2	340

Transportere.	Coracora 's.	Manschap.	
	2	340	
Pelauw	1	114	
Caylolo	1	74	
Cabauw		36	
Rehomòni		42	
Liën	1	65	
Tolehoe		52	
Tengah Tengah	1	36	
Pasir Poeteh		43	
	6		802

Het *Eiland Manipa* leverd 'er *vier* uyt.

Tomilehoe, en	1	83	
Tomoewara		77	
Bonoa		59	
Hatoepoeteh		23	
Kelang	1	54	
Assahoedi		25	
Massavoy	1	74	
Toeban		75	
De Christenen op Bonoa,		55	
en de	1		
Mooren		77	
	4		602

Onder Het *Casteel Victoria* zyn 14 *Coracora's.*

Noessanivel	1	33	
Seilale		12	
Hatoe		39	
Oerimessen		24	
De Laha		5	
Kilang	1	43	
Hataläe		27	
Nako		26	
Soya beneden -	1	61	
dito op 't Gebergte		33	
Hative	1	65	
Hoekonalo		19	
Halong	1	37	1404
Hative Kitsjil		15	
Latoehalat	1	81	
Amahoesoe		22	
De Laha		6	
Ema	1	61	
Hoekorila		23	
Leahari		7	
Roeton		15	
Maredheyka	1	36	
De Roodenberg		22	
	8	325	
	24		

Bagu-

Transportere.	Coracora's.	Manschap.	
	5 8		
Baguwala	1	40	
Soeli	1	31	
Way	1	42	
Hoetoemoeri -	1	68	
kleen Hoetoemoeri		10	
Alang	1	87	
Liliboy	1	88	
	14		1078

De *Kust* van *Hitoe* levert op zig zelven *zes*, en met *Ceram's* deel, 'er onder behoorende, *zeven Coracora's* uyt.

Hitoe-Lama	1	81	
Hila - -		89	
Mamala	1	68	
Morela		10	
Wakkal	1	43	
Eli		19	
Senalo		20	
Ceyt	1	33	
Hahoetoena		32	
Lain -		26	
Wasela		37	
Lebelehoe		26	2482
Kaitetto	1	23	
Wawani		19	
Tehaläa		20	
Noekoewali		12	
Nauw -	1	26	
Hennelatoewa		21	
Henneheloe		28	
Hennelale		25	
Binauw -		22	
	24	722	

Op *Ceram* onder *Hitoe.*

Tanoeno	1	33	
Piroe -		49	
Kerin -		12	
Lesselehoe		9	
Lackemoy		9	
Poepoeloewe		14	
Soamoeri		5	
Saoli -	7	4	
			857

Op 't *Eiland Honimoa* zyn 8 *Coracora's.*

Oelat	1	90	
Itawakka		80	
Papero	1	70	
Tijouw		53	
Saparoewa		21	
			314
	31		3649

Transportere.	Coracora's.		Manschap.	
	2	31	526	3649
Toehaha	1		110	
Sirisori	1		125	
Ouw	1		86	
Nollot	1		80	
Ihamahoe	1		116	
Porto	1		49	
Harii			91	
Boy		8	44	

Op 't *Eiland Noessalaoet*, zyn 3 *Coracora's.*

Titaway	1		115	
Sila -			14	
Leynitoe	1		36	
Abobo			54	
Amet	1		64	
Nalahia			42	
Akoon			20	
		3		345

Op *Groot Ceram* zyn 8 *Coracora's.*

Koelor	1		70	
Iha -			61	
Latoe -	1		70	
Hoewaloy			45	
Elipapoetch	1		50	
Amahey			31	
Makariki			13	
Sowahoko			13	
Sepa - -			40	
Tamilau	1		60	
Toloeti			60	
Haja -			60	
Walaja	1		22	
Toeaha			20	
Leymoe			30	
Folin	1		8	
Toeloesey			13	
Hatiahoe			4	
Hatoemeten	1		40	
Werinama			50	
Tobo -			30	
Kisalau	1		19	
Celor			30	
Kelimoeri			7	
Kelibon			3	
Touw		8	25	
				874

Op, of onder, *Larike* behooren 3 *Coracora's.*

Larike	1		88	
Wackasihoe	1		85	
		52	5746	

Tranſportere.	Coracora's. 52	Manſchap.	5746
Ocriën	1	52	
Aſſaloelo		62	
	3		287

Op *Ceram*, onder *Oma* ſtaande, zyn 3 *Coracora's*.

Caybobo	1	64	
Hatoeſoewa		19	
Wayſama		17	
Camariën	1	49	
Tihoelale		20	
Seroewawan		14	
Roemakay	1	73	
	3		256

Op het *Eiland Boero* zyn 5 *Coracora's*.

Tomahoe	1	27	
Polenata		39	
Hoekomina		34	
Maſſarette		34	
Fogi		27	
Way Sama	1	27	
Leliali		50	
Loemaite		27	
Lucela		43	
Tagaliſa	1	42	
Ilat		14	
Bara		14	
Maraoelat		23	
Cajeli		30	
Waylola	1	40	
Oelilima		17	
Maſſavoy		30	
Elara	1	35	
Salatti		20	
Lomoy		28	
	5		602
	61		6718

Deze Coracora's, te zamen getrokken, beloopen een getal van 61 vaartuigen, buiten welke men in de Lyſt van de Heer *Coyet* 'er nog eenige van Ceram ziet, die hier niet opgebragt werden. En 't heugt my dat ik 'er 64 getelt heb; 't geen daar van daan komt, dat deze en gene van Ceram dans eens komen, en dan wel eens achterblyven.

VIERDE HOOFDSTUK.

REglement *voor de* Coracora-Vloot. Buyten-voordeelen *die de* Landvoogd *voor deze* Hongi-tocht *trekt.* Rapport *wegens een* Hongi-Tocht, in 't jaar 1705. *door de* Meſſrs. Du Rieu, Schulerus, *en* Munniks, *gedaan.* *Weerbarſtigheid der* Orangtoeha's *op* Nuniali. *Die belaſt werden mede na* Ambon *te gaan, om zich te verantwoorden. Dog de* Orangkaja *belooft van 't gebergte aan 't ſtrand te komen. Klagten van die van* Bonoa, Larike, Wakkaſihoe, *en* Aſſaloelo, *over die van* Nuniali, *als* Roovers. *Eenige* Nagelboomen *in de* Alfoereſche Negry Oelaſoeni *ontdekt. Die men belaſt uyt te roejen. Trots antwoord van die van* Hatoenoeroe *aan onze afgeſondenen. Land-Tocht van eenig Volk, om na* Specery-boomen *te zoeken. Door die van* Hatoenoeroe *belet. Klagten van die van 't Dorp* Beſi *over den* Corporaal *aldaar, en over* Imam Saraſſa. Vergadering *op* Saway, *om de* Geſchillen *aldaar af te doen. Nader bericht waarom die van* Beſi *gevlugt waren. En onderzoek van den aangeklaagden* Corporaal, *en* Imam Saraſſa. *Die alles ontkennen. Gelyk ook meer andere ſwaarder Beſchuldigingen. Klagten van die van* Beſi *zelf, tot beveſtiging van 't vorige. Bericht van Orangkaja* Lokman, *wegens* Nova Guinea, *en* Speceryen *aldaar gezien. Zyn groote magt op* Keffing. Goeli Goeli *beſchreven. Benevens* Oerong. *En* Goemelang, enz. *Nader bericht der* Orang Toeha's *van* Nuniali, *en klagten over hunnen* Orangkaja. *De Lyken der verſlagenen door* Alfoereeſen *werden by de* Cerammers *noit begraven. Inſtructie van den* Landvoogd *aan de* Leden *van den* Raad, *terwyl hy op de* Hongi-Tocht *gaat. Van het* Orangkayen-Feeſt. *En om wat* Reden *dit* Feeſt *gegeven werd. Het* getal *der* Gaſten, *of der* Chriſtenen, *in 't jaar* 1712. *En der* vaſte Geſondheden. Spiegel-gevegten *der* Amboniſe Grooten *na die Maaltyd. Het* Feeſt *der* Mooren *twee dagen 'er na. En 't verdre die maaltyd betreffende. Wat de* Landvoogd *voor dit* Feeſt *in 't byzonder trekt.*

EEr deze Hongi-Togt aangaat, zoo is men gewoon het volgende Reglement (zoo als dit in dezer voegen onder deze Landvoogt gedaan wierd, alleen met verandering van den naam des Landvoogds van die tyd) de ganſche Vloot der Coracora's, en allen, die daar op gebieden, of vaaren, voor te leſen.

ADRIAAN VAN DER STEL, *Raad Extraordinaris* van *India*, mitsgaders *Gouverneur* en *Directeur* over de *Provintie Amboina*, met den aankleven van dien, onder 't beleid van den *Hoog Edelen Heer*, JOAN VAN HOORN, *Gouverneur Generaal*, ende de *Edele Heeren Raaden*, van *Nederlands India*, allen den geenen, die dezen zullen zien, ofte hooren lezen, *Saluyt*, doen te weten:

Het Reglement voor de Coracora-vloot. ALzoo *by de laatſte uyttogt der* Corre corre magt, *en meermalen*, geremarcqueert *zyn*, diverſe *onordentelykheden, by de* Amboineeſen, *in gebruyk, beſtaande* principalyk *in 't voorby ſcheppen, of wel het al te verre agterblyven van de* Corcor, *waar op wy ons bevinden, 't geen de gemeene man, of ſcheppers oorzaak geeft, tot ſtroperyen, als die, zodanig buiten 't oog zynde, gewapend, even als openbare vyanden in de* Negryen, *en* Dorpen, *'t zy die verlaten of niet verlaten zyn, heen en weer loopen, rooven, en moeſcoppen, en dat 't zelve gedoente niet alleenig ſtrydig is met 't gebruik in een wel* Gepoliceerde Regeeringe; *maar zulks ook komt te ſtrekken tot afſchrikking van ſommige Dorpvolkeren, welke anderzints wel ligt genegen, ter ſtandhoudig, en tot het afwagten der* ſchepvloot, *zyn mogten; dog om den gevreesden overlaſt, niet en durven, behalven de ongelukken, die uyt zodanige ongeregeltheden, by handgemeenſchap, of anderzints, zoude konnen* reſulteeren; *Zo is 't dat, om 't zelve zo veel mogelyk voor te komen, goedgevonden is, tot een iders narigt deze volgende* poincten *daar tegens te beraamen.*

I.

Ten eerſten, *zal niemand op de boete van* 25 Ryxd. *zig onderſtaan, buiten laſt of ordre, voor des* Heeren Gouverneur's Corcor *uyt te ſcheppen: maar agter zoo digt, als geſchieden kan, of wel ter zyden deſelve, te blyven, waarom, en op dat zulx by nagt niet en kome te gebeuren, bezorgt werden zal, datter een ligtende Lantaarn boven aan de maſt van de zelve Corcor*

cor zal hangen, daar een iegelyk zig na reguleeren *kan.*

2.

Ten anderen, *zal niemant vermogen ergens ten anker te komen, dan alleen na bekomen* Consent, *het zy dan goedgevonden werd, de heele* vloot *te doen anker werpen, wanneer een schoot tot een* Zeyn *gedaan zal werden, gelyk ook geschieden zal, wanneer raadsaam geagt werd het anker te ligten, en weder onder Zeyl, of aan het scheppen te gaan, waar op dadelyk een igesal moeten volgen, zonder uytstel.*

3.

In het ten anker komen te beletten, dat de een de ander geen schade toe en brenge, waarom het behoorlyk afzyn, of distantie *van den anderen, in het scheppen werd* gecommandeerd *op verbeurte van zoodanige schade, als willens en wetens daar door mogte hebben veroorsaakt.*

4.

Den Gouverneur, *na boord keerende om voort te zeilen, zal niemand der* Radjas, *of* Orangkaja's, *onderstaan zig, of in* persoon, *aan land, of met de* Corcorre *aan de wal op te houden, maar t'elkens, zig mede van land na boord begeven, om den* Gouverneur *daar mede te volgen, op verbeurte van* 6 Ryxdaald.

5.

Elders ter Reede komende, en de Marsch geslagen werdende, zal ider Corcorre, *die Zoldaten op heeft, de zelve ten spoedigste na land toe zetten.*

6.

De Vloot, *ergens geankerd leggende, of voorby scheppende, zullen de* Opperhoofden *van de selve, 't zy* absolute *of* provisioneele, *besorgen, dat de Landsaaten, van die plaats, nog aan lyf, nog aan goederen door haare onderdaanen, niet en werden verkort, waarom byzonder haren pligt wesen zal, wel te letten, wat volk zy* Licentieeren *van boord te gaan, op* pæne *van te zullen moeten instaan voor de misdaad, van haar* Corcors-volk, *ten zy bevonden wierd, zulks t'eenemaal buiten hun weeten, en ordre, gedaan ware.*

7.

Niemand zal vermogen buiten de Reede, daar de Gouverneur *ankert, te zetten, als met* expres consent, *of om reden, dat de engte van die plaats zulks niet mogt toelaten, op* 6 Ryxd. *boete, vermits het te laat aan land zenden, der Soldaten daar door werdende veroorzaakt, veel tyd* consumeerd, *en alzo niet alleen het* exerceren *des dienst belet, en 't* respect *van den* Gouverneur, *die daar na telkens moet wagten, gekrenkt werd, maar ook om voor te komen zodanige overlasten, als haar, of imand der zelve, door vyand, of andere moetwilligen, mogte aangedaan werden, waarom onvermogens gesteld werden, om de zulke tydig de behulpsame hand te konnen bieden.*

8.

Aan eenige plaatse ten anker komende, zal geene der Radja's, *of* Orangkajen *onderstaan, voor den* Gouverneur *na land te gaan, en daar hy niet* personelyk *aan land gaat, ook niet als na bekomen* consent *van den* Gouverneur, *op* een Ryxd. *boete, elke reyse, dat ze haar het zelve zullen komen aan te matigen.*

9.

In welk District *de* Gouverneur *vergadering laat beleggen, zullen de* Orangkajen *van die zelve plaats haren rang nevens de* Landraad, *en van 't* Casteel *hebben; dog de andere in maniere als volgd, en eerst, die onder 't* District *van* Honimoa *sorteren, daar na die van* Hila, *dan van* Haroeko, *na deze die van Larike, dan* Manipa, *en ten laatsten die van* Boero, *en* Amblau.

10.

Buyten noodzaake niet te schieten, of te klakkebossen, 't zy met grof geschut, bassen, of handgeweer, op pæne *van een halve* Ryxd. *voor de schoot van de eerste, en* een quart Ryxd. *voor een musquet, dito.*

11.

De Orembaeys *tot* transport *van den* Gouverneur *na land, en tot dienst van den* Fiscaal *medegaande, zullen alle etmalen van de* Corcorren *van scheppers werden voorsien, en zodanig verwisseld; beginnende met den* Leytimorsen Landraad, *en zoo vorvolgens door de andere* Orangkajen, *te weeten, van ider* Corcorre *een man, geduurende dat de* Hongi *zal uytwesen, zonder daar toe nader aanporringe af te wagten; die dan met hare vaartuigjens aan* dito Orembaeys *moeten brengen, en ook weder behoorlyk laten af lossen, ten einde geen 't minste verlet, in den dienst werde veroorsaakt, op* 2 Ryxd. *boete voor* elke *reyse, die daar in nalatig zullen werden bevonden.*

12.

By noodweer, of andere ongelegentheid, zal de een den ander gehouden zyn, alle hulp en bystand te doen, immers, die naast aan de noodlydende is, op arbitrale correctie.

13.

Ende op dat alles te beter agtervolgd, en nagekomen werde, blyft de Fiscaal *der* Vloot *gelast scherpe toesigt op alle misbruiken te nemen, de overtreders dezer ordre op de eerste Vergaderplaats te* Calangeren, *ende te besorgen, dat onse goede* intentie *bereykt werde.*

14.

By ontmoetinge van eenigen vyand, het zy Papoesen, *of anderen, zullen de* Corcorren, *door den* Gouverneur gecommandeert, *om haar te volgen, en was het moze-*

mogelyk te verdelgen, *of in ons geweld te krygen haar uytterſte* devoir, *zoo met ſcheppen*, *of zeylen moeten doen*, *om daar op toe te ſetten*, *als om haar* Couragieuſelyk *te* abordeeren, *op* pæne, *dat wegens* negligentie, *daar over zullen werden aangeklaagd*, *zoo als men bevinden zal te behooren.*

15.

En als de zelve overmeeſterd zullen zyn, *zoo zullen alle deszelfs inhebbende goederen*, *manſchappen*, *&c. by* Inventaris pertinent *werden opgenomen*, *en ter eerſter* Occaſie *by* publycke venditie *werden verkogt tot profyt van de geheele* Corcorre-vloot, *waaraf aan die gene*, *die het feyt zal hebben uytgewerkt*, *een dubbele* portie, *tegens ider andere* Corcorren, *mits-deſen werd toegelegt.*

16.

Dog zoo het geen Corcor, *maar een vaartuyg van minder belang is*, *zal het zelve geheelyk blyven ten profyten van de gene*, *die het zal verovert*, *en haar* devoir *daar toe* gecontribueerd *hebben.*

17.

Zulx dat ieder zig wel op zyn hoede, *en altyt ſlagvaardig zal moeten houden*, *om zelfs niet overrompeld te werden.*

18.

Waarom een ider met genoegſaam geweer, *kruyt*, *en loot*, *als nu door ons verſien is*, *'t geen weder t'huis gekomen zynde*, *en de Vloot*, *na gedaane reyſe*, *werdende geſcheiden*, Pertinent *aan onze bedienden*, *of wel daar toe* expres *aangeſtelde*, *zullen hebben weder over te leveren*, *op* pæne *van vergelding der zelven*, *te weten*, *zoo 't zelve niet tegens den vyand*, *of onnoodig* geconſumeerd *is.*

Aldus Gearreſteerd den 22. October, in 't jaar 1688. door den oud *Gouverneur* dezer Provintie *Amboina*, den Ed. Heer *Dirk de Haas*, en wederom gerenoveert, den 21. October, in 't jaar 1709.

A[dr]. van der STEL.

Ter ordonnanrie van Welgemelde Ed. Agtb. Heer Gouverneur Adriaan van der Stel.

A. van BRUSSEL.

Secretaris.

Dit werd nu even zo ook in de Maleitſche taal voor den inlander voorgeleſen, op dat die geen reden hebben mogt van zig hier of daar over, als of hy daar af geen kennis gehad hadde, te verſchoonen.

Schoon nu de Hongi-togt in een van de ſtilſte maanden in 't jaar, te weten, in October, gedaan word, zo laat dit niet na, dat deze Vloot meer dan eens, door tuſſchen komende ſtorm en onweder in groot gevaar van te vergaan geraakt is, aangezien deze Coracora's geen vaartuigen zyn, om 'er Zee mede te bouwen.

Gevaa[r] ſomty[d] by die Togt opgek[o]men.

In 't Jaar 1697. had de Heer Landvoogd van *Wyngaarden* geen andere gedagten, dan, na dat hy zeer onvoorzigtig 't anker ontrent den hoek van Pela by Boero, tegen den Raad van de Inlanders, en van den Equipagiemeeſter, *Van den Berg*, geligt hadde, zekerlyk met de ganſche Vloot daar te zullen vergaan.

En in byzo[n]der aa[n] den Heer Wyn gaard en m ande[r]...

Zyn Ed:, aan alle de doodbleeke wezens wel ziende, dat hier in zulken ſwâren Zee alzo weinig hope van te ontkomen voor hem, met zyne nieuw-uytgevondene Galey (die hy voor zich door de inlanders, en op hun koſten, had laten maken, maar die zedert noit meer, ſchoon ze 300 Ryxd. gekoſt had, gebruikt wierd) als voor alle de Coracora's, was, ging zig op zyn allerbeſt kleeden, en met zyn paruik, en deegen, opſchikken, op dat hy, hier of daar komende aan te dryven, te eer en te beter uyt zyn gewaad mogt gekend, en onderſcheiden werden.

Zy niet konnende wederom keeren, alzoo de Zee te hol ging, gingen ten eerſten omzitten, en ontſchepten aldus voor de wind af nog zeer gelukkig dit gevaar, tot dat zy weer op Boero te land quamen. Even zoo is lange jaaren te vooren de Heer *Antoni Hurdt* ontrent Amblau met 6 à 7 Coracora's elendig in de klem geweeſt. Ook trof de Heer *Cojet* eens diergelyken gevaar aan, als hy van Amahey by een donkeren nacht na Noeſſalaoet overſtak, alwaar hem een ſwaar onweder van wind, blixem, en donder overviel, hoewel 't licht van den blixem alleen hem tot het onderſcheiden van de wal, waar op hy anders zekerlyk vervallen zou hebben, gediend had; tot dat zy zeer verſtroid, zommige op Noeſſalaoet, andere elders, nog gelukkig quamen te landen. Diergelyken gevaar trof de Coracora-vloot ook in 't jaar 1711. in October aan, in welke, anders de ſtilſte maand hier te lande het zulk een onſtuimig, ſwaar-regenagtig en ſtormend weder door den nog zeer ſterk doorblaaſenden Zuid-ooſtenwind was, dat alle de Coracora's, geen eens, maar verſcheide maalen dachten te vergaan, en niet, dan na 't uyterſte gevaar menigmaalen uytgeſtaan te hebben, aan 't Caſteel verſchenen. De Coracora van Porto en Haria verging by den

hoek

hoek Riki, ontrent Leahari, gelegen, en verscheide andre kregen verscheide rampen, die we nu voorby gaan.

Op zulken Hongi-Togt werd Extraordinair aan den Landvoogd, buyten 't geen hy anders trekt; nog een kelder Brandewyn, 200 kannen Arak, 100 pond kaassen, 80 pond Hollandsche of andre Boter; 80 kannen wyn, 1000 ponden Ryst, en 100 ponden Zout, medegegeven.

Om nogtans een beter bevatting van zulk een Ambonse Oorlogs-vloot; mitsgaders van de zaaken, gedurende de zelve voorvallende, te bekomen, zoo hebben wy niet ongevoegelyk geagt zeker rapport van diergelyken togt, door zekere daar toe aangestelde Gecommitteerden in den naame des Landvoods *Coyet* gedaan, hier in te lassen.

Rapport wegens den Hongi-tocht, door de Messs. Du Rieu, Schulerus, en Munniks.

Rapport, by forme van *Dag-Register* overgegeeven door ons ondergesz. *Willem du Rieu*, *Secretaris* van *Politie*, *Carolus Schulerus*, *Secretaris* van den E: Aghtb: *Lantgerigte*, en den Assist. *Jan Louis Munniks*, aan den Wel Ed: *Heer*, BALTHAZAR COYET, *Gouverneur*, en *Directeur*, deezer *Provintie* AMBOINA, met den Resorte van dien, weegens onze Reyse benoorden *Ceram*, en 't volvoeren der *Commissie*, ons door zyn *Wel Edele Aghtb:* aanbevoolen.

Wel Ed: Aghtb: en *Gebiedende* HEER:

In 't Jaar 1705. Vrydag den 23. October, gedaan.

NAar dat wy in alle needrigheid des morgens afscheid van U Ed: Aghtb: hadden genomen, begaven wy ons met de Comp^s. Orembaay van 't Comptoir Larike, van daar naar de Ley; alwaar de Corcorren met ons naar Ceram gedestineerd, ten anker lagen, alwaar aangekomen zynde, naar eenigen tyd op de Tifa en Gong hebben laten slaan, om 't absente volk te waarschouwen. De Radja van Oelat verzogt, dat een van de Corcorren mogt werden aangesteld, om als Gnatohoedi of weg-wyzer voor uit te zeylen; alzoo hy zeide noit dien weg gepasseerd te hebben, en derhalven daar van onkundig te zyn, waar op hem gevraagd zynde, of dan geenen van zyn Corcorren-volk zulks bekend was, en ons derhalven de weg zoude konnen wysen, antwoordde hy zeer weinig heden op de Corcor te zyn, die deezen Togt voormaal gedaan hadden, en dat die gene, die 'er waren, maar gemeene Massanajers, en derhalven onbequaam, om ons aanwysing te doen, waren. Derhalven, om in geen verlegentheid te geraken, de gedaghten latende gaan; wie daar toe wel de bequaamste zoude wezen; konden niemand beeter vinden, dan de Corcor van Bonoa; zynde een snel schepper, en welkers Orangkaja *Titameten* continueel Ceram bevarende, en by gevolge die passagien kundig, wy den zelven daar toe aanstelden, en hem daar van de weet lieten doen, waar na wy van de Corcor Oelat, de gewoone Zeynschoot tot 't ligten der dreggen deden, rakende voorts de Corcorren, tot deeze expeditie gehoorende, aan 't scheppen: ten half negen passeerden wy de Negrye Assaloelo; op welkers strand de Inlanders op haar manier in de wapenen gerangeerd stonden, en met doen van eenige schooten, als ook met het swaeyen van haar vlag, of vaandel, ons salueerden. Even over neegen uuren passeerden wy de Negrye Oerien, en ontrent 10 uuren avanceerden wy tot voor Negry Lima, alwaar een posthouder, aldaar beschyden, aan boord quam, om na de gestalte der Hongi te verneemen, aan wien wy (voor zo veel als wy kundig waren) berigt hebbende gedaan, de zelve aanstonds weder vertrok, steekende wy van daar regt over naar den Hoek van Siel, of den droogen Ryst-hoek, welken ontrent een uur naar de middag genaderd zynde, en den zelven regt op syde hebbende, konden wy door de vervaarlyke snelle en contrarie stroom niet verder advanceeren, niet tegenstaande wy van een uur tot 5 uuren toe met alle magt lieten scheppen, en vonden ons op de zelve tyd, in plaats van voorwaards, ver agterwaards gezet te zyn. Derhalven wy, om niet genootzaakt te zyn de geheele nagt daar vrugteloos te moeten scheppen, geraden vonden even aan de binnenkant van Ceram een bequaame ankerplaats te zoeken, zo dat wy omtrent 6 uuren aan de strand Laoema de dreggen lieten vallen, en daar op het gewoonelyk Avond-Gebed, met het singen van een veers uyt een Psalm; volbragt wierd.

Even naar 't doen van 't Gebed quam ons aan boord de Capt. *Kellibon*; gen^d. *Patipoeti*, versoekende te mogen werden gelicentieerd; om langs de binnekust van Ceram naar huys te rug te keeren, onder voorgeeven, dat zyn onderhebbende Corcor gansch oud en onbequaam zoude zyn, om zoo langen Reise met ons te konnen doen, waar van

van hem het teegendeel wierd gedemonstreerd, met hem te zeggen, dat deezen dag zyne Corcor de vlag vry beter, en nader gevolgd had, dan veele der andere Corcorren, en dat zulks ganſch geen teeken van eenige onbequaamheid was, en dat zyne Corcor, niettegenſtaande zy klein was, egter beeter op 't water lag, en tegen de zeer hol gaande Zee beeter konde opreiſen, dan een groote en ſwaare Corcor, dog deeze remonſtrantien hem niet konnende beletten, van nog nadere inſtantien te doen, wierd hem te gemoet gevoerd, dat het niet genoeg was op den beſtemden tyd, met zyn Corcor tot 't bywoonen der Hongi op Amboina te komen, en dan weer te willen vertrekken, maar dat zyn plight ook vereiſchte de Hongi te volgen, werwaards dezelve ſchepte, en dat hy, zulks van te vooren weetende, zig van een bequaam vaartuig ten dien einde moeſt voorzien, of dat het anders naar onwilligheid tot den gewoonen Hofdienſt aan de Comp^e. ſmaakte, vragende hem verders af, waarom dit zyn verſoek niet aan U Ed^e. Aghtb: had gedaan, waar op hy ten antwoord diende, dat hy door ouderdom, en bygevolge door ſwakheid van memorie, zulks vergeeten had, naar alle welke redenkavelingen, en vertooningen wy, hem, onder 't drinken van een ſoopje, vermaanden de beveelen van U Ed^e. Agtb: zyn gebieder, beſtaande daar in om ons benoorden Ceram om te volgen, met alle bereidwilligheid naar te komen, en daar door te toonen, dat hy een regt onderdaan van de E. Comp. was, 't welk hy eyndelyk aanneemende daar op vertrok. Even naar deszelfs vertrek quam aan boord de Radja van Kellemoeri, met den Orangkaja van Selor, met het zelve verzoek, en onder het zelve voorgeeven, die even zodanig gehandeld wierd, als hier booven van Capitein *Kelibon* vermeld ſtaat, met deeze verandering alleen, dat op de vraag, waarom 't zelve verzoek niet aan U Wel Ed. Aghtb. hadde gedaan, hy Radja *Kellimoeri* antwoorde, zulks op Larike gedaan te hebben, dog door U Wel Ed: Aghtb: geantwoord te zyn, dat het toeſtemmen van 't zelve verzoek aan den Fiſcaal van de Vloot ſtond, van welk voorgeeven hem de looſe uytvinding ernſtelyk zynde voor oogen geſteld, en hy daar over beſtraft, wierden zy beide onder 't drinken van een ſoopje of twee gedimitteerd, en geordonneerd de vloot te volgen.

Zaturdag den 24. October, 's morgens ontrent 4 uuren wierden op gewone Zynſchoot de dreggen weder geligt, paſſeerden gemakkelyk den droogen Ryſthoek. Ontrent een half uur verder geſchept zynde, zagen wy eenige zeer groote ſtukken van klippen hol over bol tot een tamelyke hoogte in zee leggen, zynde de zelve afgeſtort van een daar regt booven ſtaanden hoogen klippigen berg, zynde vervaarlyk om aan te ſchouwen, 't geen ons door Orangkaja *Titameten* verhaald wierd door de laatſte aardbeeving veroorzaakt te zyn.

Weder een half uur verder zagen nog zodanige afvalling van gebroke klippen, dog niet zo veel, nog zo groot, als de boven gemelde, paſſeerende deezen dag verders Cambello, Leſſidi, en Erang, met ſwaar hol water en een verbolgene Zee, dog door den teegenſtroom geen kans verders ziende, om 't Naſſauſe Gat te paſſeeren, quamen wy na de middag ontrent 3 uuren op Ajer Mira ten anker; dog niet lang daar na de wind favorabel zynde, en het water beginnende te waſſen, ligten wy de dreggen, en paſſeerden ontrent 5 uuren tegens den avond de engte van de Naſſauſe Vloot, komende wyders des avonts ontrent half agt op Aſſahoedi ten anker; alwaar het Gebed weder als op giſteren gedaan wierd. Alhier zonden wy de Orembay na een Corcor, die, geduurende de geheele na de middag verre agter uyt geweeſt zynde, nu quam op zetten, om te verneemen, wat de reeden van zyn lang agter blyven was geweeſt, en wierd de zelve bevonden te zyn, de Corcor van Abobo, klagende het hoofd van dien door voorſz. hol water en ſwaare dyningen in groot gevaar, en zyn Corcor haaſt vol water geweeſt te zyn; hoedanige klagten ons door den Pati van Liliboy mede gedaan wierden.

Zondag den 25. October, even voor 't lumieren van den dag, wierden op de ordinare Zeynſchoot de dreggen weder geligt, zeilende met een favorable wind tot in de bogt van Cawa, alwaar wy op de middag onze dreggen lieten vallen, op dat het Hongi-volk zig ondertuſſchen van water zoude konnen voorzien (waar aan zy klaagden groot gebrek te hebben) en zuks gedaan zynde, wierden de dreggen des namiddags ontrent half drie uuren weder geligt, zeilende voorts den klippigen hoek van Tanoeno voorby, op welke hoogte wy dwars van ons ontrent 3 mylen 't zeewaard in, een Zyl zagen, zynde een reedelyke groote Chialoup, ſtellende zyn cours dwars naar 't Eyland Bonoa, ſcheppende vorders voort tot des nagts ruim 11 uuren, wanneer voor de Negrye Nuniali de dreggen lieten vallen, komende daar op een praeuw aan boord van den Orangkaja van Liſſabatta, om

ons

ons alhier te verwelkomen, en bekend te maken, dat deszelfs Corcor alhier aan ſtrand gereed lag, om de Hongi te volgen, dog dat die alleen wagtte naar de Maſſanajers, die de Negry Nuniali, als met Liſſabatta een Corcor ſcheppende, moeſt contribueeren, om de zelve Corcor te bemannen, verzoekende hy, dat wy, om zulks te verhaaſten, den Orangkaja van Nuniali geliefden aan te preſſen, 't welk hem beloofd zynde, en daar op een ſoopje gedronken hebbende, vermits 't reeds laat in de nagt was, hy van boord gedimitteerd wierd, met ordre, om eenige van zyn volk naar boven te zenden, om den Orangkaja, en Orangtoeha's, van onze komſt te verwittigen, en tot afkomen aan te manen, alzo wy de zelve eenige noodige zaken van U Wel Ed. Aghtb: hadden bekend te maken.

Weerbarſtigheid der Orangtoeha's op Nuniali.

Maandag den 26. dito, 's morgens, met het aanbreken van den dag verſcheen een praeuw aan ons boord van den Orangkaja Kakiaſſan van Nuniali, met deſſelfs 6 Orangtoeha's, genaamd *Elak Sullatoe*, *Elak Caſiſi*, *Elak Hatikoe*, *Elak Manoeelekoe*, *Elak Makatita*, en *Elak Lekapole*, ons verwelkomende, de welke eerſt met een ſoopje of twee zynde geregaleerd, begaven wy ons met de zelve naar land, en voorts naar de Baleeuw, of 't Raadhuis, alwaar de militie daar van te vooren verwittigd zynde, reeds in 't volle geweer ſtond, zo ook de Natos der Corcor met ſchild en ſwaard gewapend, die rondom de Baleeuw een kring geſlagen hadden, werdende voor eerſt den Orangkaja, en Orangtoeha's van Nuniali, in gevolge U Wel Ed. Aghtb. geëerde ordre, afgevraagt, of aldaar niet verre van ſtrand ook eenige groote Caſaſſa-boomen vielen, om groote balken, bequaam tot ſwaare gebouwen, daar van te kappen, waar op ons tot antwoord wierd toegediend, van ja, dat de zelve daar de geheele ſtrand langs, en niet ver van de zelve, in genoegzame meenigte vielen, ter dikte van ander half voet in 't vierkant, en 24 à 30 voeten lang. Vorders haar Orangtoeha's af gevraagd zynde, of de beſchuldigingen; door den Orangkaja, Kakiaſſan, tegens haarlieden ingebragt, waar waren, van dat wanneer op Nuniali Comp^s. Brieven aan quamen, die na Bonoa, of Saway moeſten voort beſteld worden, zy Orangtoeha's, om zulks te verrigten niemand van haar onderhoorig volk wilden contribueeren, waar door de Orangkaja genootzaakt was zulks door zyn eigene ſlaven te doen effectueeren, zo antwoordde de Orangtoeha *Elak Sullatoe* uyt naam van haar allen met een groote Aſſurantie, dat zulks waar was, en zy zig aan de beſtelling van Compagnies Brieven niet gelegen lieten zyn; dog aanſtonds bemerkende, dat dit zyn zeggen vry ſtout was, verdraide hy wederom zyne woorden, en zeide, dat de Orangkaja een Compagnies brief had ontfangen, dog dat zy te dier tyd in 't vieren van eenige plegtigheeden van haren Godsdienſt zo bezig waren geweeſt, dat geen een man konde gemiſt worden, om de brieven te beſtellen, 't welk door den Orangkaja zynde teegengeſprooken met te zeggen, dat zulks onwaaragtig was, en dat het, niet eens, maar meermaalen, was geſchied, dat hy de Marinjo van de Negry met Compagnies brieven by alle de Orangtoeha's in 't rond had geſonden, zonder dat een van allen de zelve had willen aannemen te beſtellen, welk zeggen van den Orangkaja door den Marinjo, genaamt *Macatita*, volkomen wierd geconfirmeerd, waar na de Orangtoeha's werdende afgevraagt, of zy dan altyd, als Compagnies brieven aldaar aan quamen, juiſt met de plegtigheden van haren Godsdienſt beezig waaren, welke vraag zy niet konnende oploſſen, de zelve met ſtilſwygen beantwoordden. Haar verders afgevraagt zynde, waarom zy (ingevolge U Wel Ed. Aghtb. gereſpecteerde ordre, die zy als Compagnies onderdaanen verpligt waren te gehoorſaamen) haar Negry in 't gebergte niet verlieten, en beneden aan 't ſtrand een bequame plaats uitkooſen, om daar een nieuwe Negrye te maken, en waarom zy de reets geextrueerde wooningen onbewoont lieten ſtaan, waar door zy genoegzaam te kennen gaven, maar ſchynvrienden, en in der daad vyanden der E. Compag^e., te zyn, en dat zo zy obſtinaat bleven met in 't gebergte te willen blyven, de Comp^e., in plaats van haar te aſſiſteeren tegens de overvallen haarer vyanden, tot andere gedagten zoude moeten komen, met haar ten proye haarer vyanden over te laaten, en zelfs middelen in 't werk te ſtellen, om haar over oppoſitie tegens Comp^s. beveelen zodanig te ſtraffen, dat het haar, en hare nakomelingen, ſmertelyk zoude vallen; waar op de Orangkaja *Kakiasſan* voor eerſt antwoorde, dat hy altyd bereidwillig was geweeſt, om Comp^s. bevelen naar te komen, en altyd, met zyne Negrye aan ſtrand te verplaatſen, daar van blyken had willen geven, dog dat zyne Orangtoeha's zig altyd tegen dit zyn goed voorneemen hadden geoppoſeerd, en onwillig geweeſt ymand van haare onderhoorige met der woon naar beneeden te licentiëren. De Orangtoeha *Elak Sullatoe* voor zyn medemaats,

en

en zigzelven, 't woord nemende, antwoordde wederom met groote onbeschaamtheid, en Assurantie, dat hy ten tyde dat *Ernst Cnipping*, doenmaals Secretaris van Politie, als Admiraal met eenige Corcorren in voorige tyden op hare stranden was, de zelve hem belast hadde, van Lakaela op Nunialy te komen woonen, 't geen hy agtervolgd had, derhalven hem vremd dagt, dat hy nu weder van woonplaats veranderen, en aan strand zoude moeten komen woonen, en dat, niet tegenstaande zy de E. Compe., als haar Opperheer, erkenden, 't egter in haar magt stond te woonen, zodanig, en waar zy wilden, zonder dat de E. Compe. haar daar in konde constringeeren. 't Gemeene volk meede ondervraagd zynde, waarom zy nalatig waren, in Comps. bevelen te gehoorsaamen, met onwillig te zyn tot Compagnies brieven te bestellen, en met 'er woon in 't gebergte te continueeren, antwoordde de zelve daar op, dat zy afhangende waren van haren Orangkaja, en Orangtoeha's, en der zelver bevelen in alles moesten gehoorsaamen, en door de zelve niet werdende geordonneerd Compagnies brieven te bestellen, zulks op haar eigen authoriteit ook niet vermogten te doen, en den Orangkaja, en Orangtoeha's, met 'er woon in 't gebergte blyvende continueeren, zy ook niet dorsten zig van de zelve te separeeren, en haar wooningen aan strand te extrueeren.

Die belast werden mede na Ambon te gaan, om zich te verantwoorden.

Naar welke wederzydse vraagen en antwoorden, dan naeukeurig onderzogt werdende, wie wel de voornaamste roervinken of belhamels van alle deeze ongereegeltheeden waren, wierden de zelve bevonden te zyn de Orangtoeha's *Elak Sullatoe*, *Elak Casisi*, *Elak Hatikoe*, en *Elak Manoeelekoe*, de welke daar op ook ondervraagt zynde, of eenige klagten tegens den Orangkaja *Kakiassan*, hadden in te brengen, antwoordden eenmondig van neen, niets ten zynen lasten te konnen voortbrengen, weshalven haar zynde aangezegt, dat zy vier Orangtoeha's (ingevolge U Wel Ed. Aghtb. gehonoreerd bevel) met ons zouden moeten naar Ambon vertrekken, om zig teegens de beschuldigingen van haren Orangkaja voor U Wel Ed. Aghtb. te defendeeren, nam de Orangtoeha *Elak Sullatoe* wederom het woord op, en antwoordde, dat de Compe. haar believen met hem doen mogt, of hem vermoorden, of in de ketting slaan, zo als de zelve goet dagt, dog de andere Orangtoeha's beantwoordden deeze stelling maar met stilswygen, waar op dan verders de Orangkajen, en de twee overige Orangtoeha's, *Elak Macatita*, en *Elak Lekapole*, werdende afgevraagd, of zy nu bereid waren, en in opregtigheid aannamen, in vervolg Compagnies beveelen stiptelyk te observeeren, en met haar Negerys-volk op strand af te komen, onder toesegging, dat, zulks doende, de E. Compe. haar als trouwe onderdaanen zoude aanmerken, en beschermen tegens alle overlast, die zy van haare vyanden zouden te verwagten hebben, daar, zulks niet opvolgende, zy, tot teeken van Compagnies gramschap over hare wederspannigheden, niet anders als 't tegendeel zouden moeten beproeven, waar op de Orangkaja antwoorde, daar toe altyd bereid te zyn geweest, en nog te zyn, en als een trouw onderdaan van de E. Compe. te willen leven en sterven, dog, zo als de Orangtoeha's gereed stonden zig op de zelve vraag te verklaren, quam de Marinjo *Macatita*, by den Orangtoeha *Elak Macatita*, hem aanstootende, en zeggende, dat hy zulks niet zoude bekennen, 't zelve wel tot drie malen repeterende, 't welk door ons duidelyk verstaan zynde, en hy Marinjo, op afvragen, ook niet ontkennende zulks gezegt te hebben, wierd hem al mede aangezegt met de bovengemelte Orangtoeha's naar *Ambon* te zullen moeten vertrekken, om zig wegens het voorsz. te verantwoorden, en ter Judicature van U Wel Ed. Aghtb. gesteld te worden, 't geen hy met stilzwygen beantwoordde, werdende daar op de zelve vyf persoonen onder goede opzigt na boord der Moorsche Corcorren gezonden, te weeten:

Elak Sullatoe, op de Corcor van Bonoa.
Elak Casisi, op de Corcor van Waccasihoe.
Elak Hatikoe, op de Corcor van Tomoeara.
Elak Manoeelekoe, op de Corcor van Assaloelo, en
Marinjoe Macatita, op de Corcor van Larike.

Dog d[e] Orang[kaja] b[e]loofd van 't geberg[te] aan strand [te] komen.

Naar wegvoering van welke 5 Persoonen, de voorsz. twee Orangtoeha's, *Macatita* en *Lekapole*, ook toestemden in de beloften van den Orangkaja *Kakiassan*, zeggende, dat zy dezelve trouwelyk zouden naarkomen, neemende zy met haar drien aan, binnen de tyd van twee maanden haar Negrye van 't gebergte aan strand te transporteeren; dog haar daar op vertoond werdende, dat zulks de eerste maal niet was, zy lieden de E. Compe. met goede beloften, en niet naarkoming van de zelve hadden misleid, en dat het nu de laatste maal zoude weesen, weshalven zy zig had-

hadden te wagten Compagnies geduld te veel te tergen, of zouden door verſwaaring van ſtraf, daar van gevoelen hebben, dog zy perſiſteerden by haar beloften, met toezegging de zelve opregtelyk te zullen naarkoomen.

Waar na de Orangkaja *Kakiaſſan*, die ons in deezen niet geheel onſchuldig ſcheen, nog in 't byzonder ernſtiglyk vermaand wierd, zyne beloften wegens 't tranſporteeren zyner Negerye aan ſtrand als nu na te komen, door dien de Orangtoeha's, die hem altyd daar in (volgens zyn zeggen) gedwarsboomd hadden, nu van hem afgevoerd wierden, en hy derhalven geen ontſchuldiging konde by brengen op der zelver onwilligheid, weshalven, by langer vertoeven in 't volvoeren van zyne beloften, hy klare preuven zoude geeven, dat het altyd alleen zyn ſchult was geweeſt, en niet der Orangtoeha's, die die nu op zyne beſchuldiging na Amboina moeſte vertrekken, alle 't welke hy Orangkaja nogmaals met betuigingen van getrouwe onderdanigheid tegens de Ed. Compe. beantwoordde, hem Orangkaja, ende Orangtoeha's ook verders afvragende, of, by aldien de E. Compe. voorſz. Coeffaſſa-balken mogte benodigt zyn, zy wel genegen zouden weſen de zelve voor de E. Compe. te kappen, 't geen zy beantwoordden, dat, haar zulks aanbevoolen wordende, zy zig altyd bereidwillig zoude toonen, die beveelen te volbrengen, en op afvrage of daar ontrent geen ander bequaam timmerhout te vinden was, antwoordden zy van neen, buiten voorſz. Coſaſſa-hout geen ander, of dat bequaam was, aldaar te groejen.

Klagten van die van Bonoa, Larike, Wackaſihoe, en Aſſaloelo, over die van Nuniali, als Rooyers.

Verders quamen de Orangkayen van Bonoa, Larike, Waccaſihoe, en Aſſaloelo haare klagten inſtitueren tegens die van Nuniali, over dat de zelve zonder Pas-cedul tot voorby den hoek van Tanoeno quamen, onder pretext van te viſſchen, als anderzints, dog dat zulks inderdaad alleenlyk maar was, om te moeskoppen, te rooven, en te moorden, waar van de voorſz. Orangkaja's zeiden reeds aan haar onderhoorige exempelen gezien te hebben, en dat by navorſching van de daders, zulks altyd gelegt wierd op de daar ontrent woonende Alfoereeſen, daar in tegendeel die van Nuniali, daar in ſtilheid komende, en weder vertrekkende, niet zonder groote reeden daar van door haarlieden geſuſpecteerd wierden, verzoekende uit dien hoofde, dat de ingezetenen van Nuniali zoo ver buiten haar diſtrict willende gaan viſſchen, of eenige andere beſigheden verrigten, geordonneerd mogten werden, daar toe alvoorens een pas van den gepoſteerden Corpl. tot Saway te halen, met expreſſie der namen van de zelve inlanders, die derwaards zouden vertrekken, op dat, eenige roof, of moorderyen geſchiedende, men 'er na konde vorſchen, of die van Nuniali te dier tyd daar geweeſt waren, en alzo den regten dader uytvinden, welk verzoek wy haar Orangkaja's beloofden aan U Wel Ed. Aghtb. te zullen voordragen, op dat zy U Wel Ed. Agtb. gereſpecteerde diſpoſitie daar op mogten erlangen.

Insgelyks klaagde de Orangkaja van Liſſabatta, dat, ten tyde van de Ede. Heer Gouverneur, *Dirk de Haas* Zalr. deszelfs Negory's volkeren zig van die van Nuniali hebbende geſepareerd, zedert die tyd nog verſcheide van zyn onderhoorigen by die van Nuniali waren verbleven, en door dien zyne Negerye als nu op Saway quarts-dienſt moeſt præſteeren, en de zelve zeer ſwak van manſchap was, verzogt hy, dat die van Nuniali mogten geordonneerd werden, dezelve zyn onderhoorigen hem weder ter hand te ſtellen, om naar zyne Negerye te voeren, waar op wy hem ten antwoord dienden, dat, U Wel Ede. Aghtb. met het gros der Hongi-vloot binnen 2 à 3 dagen ſtaande te volgen, hy Orangkay 't zelve verzoek aan U Wel Ed. Aghtb. zelfs konde doen, om U Wel Ed. geëerd goet vinden daar op te verſtaan.

Werdende verders, op verſoek van den zelven Orangkay, die ons een Pas vertoonde van den gepoſteerden Corporaal tot Saway, gedateerd den 20. October, waar by hy gelicentieerd wierd zig met zyne Corcor by de Hongi te vervoegen, den Orangkaja van Nuniali bevolen de behoorlyke Manſchap te formeeren, om de Corcor van Liſſabatta te helpen bemannen, en van ſtrand, daar dezelve opgehaald lag, in zee te brengen, 't welk door den zelven aanſtonds geeffectueerd wierd, en wy, hier niet nodigs meer hebbende te verrigten, vertrokken naar boord, alwaar ontrent half elf uuren op de gewoone zeynſchoot de dreggen geligt wierden, en de vloot voorts aan 't ſcheppen raakte. Even naar de middag, quam aan ons boord de Orangkaja van Hatilen, met die van Hatoewe, die met haar Corcor by de Vloot waren gekomen, om ons te verwelkomen, de welke ons, op afvrage, waar de Corcor van Saway en Beſi bleef, berigt gaven, dat de Corcor van Saway ſchepvaardig had geleegen, dog dat de Negery Beſi, die de zelve Corcor, neevens die van Saway moeſt helpen bemannen, zich, nu drie dagen geleden, met d'Orangkaja en al, boſch-

 waard

waars in hadde begeeven, zonder dat zy op onze afvrage ons eenige reden van dit wegvlugten konden geeven.

Een half uur naar dato quam een Orembaey mede aan boord, met *Imam Sarasa* van Saway, die ons een brief overhandigde van den Corporaal, *Jurrien Springveld* tot Saway, aan U Wel Ed. Aghtb. geaddresseerd, welke wy onder ons hielden, om ter gelegene tyd dezelve schuldpligtig aan U Wel Ed. Agtb. voord te bestellen, verhalende ons den zelven *Imam Sarassa* mede het wegvlugten van die van Besi, gelyk hier vooren vermeld staat, zonder al mede (volgens zyn zeggen) de reden van dat gedoente te konnen uytdrukken.

Eenige Nagelboomen in de Alfoeresche Negry, Oelasaeni, ontdekt.

In de Bogt van *Bolela* quam een Orembay aan ons boord, met den Orangkaja van *Saleman*, genaamt *Mattahoea*, vertoonende een pas van den Corporaal voormeld, waar by hy nevens agt koppen wierd gelicentieerd, om in de Negerye der Alfoereesen, genaamt *Oelasoeni*, eenige Nagelboomen op te speuren, en, naar verrigting van saaken, weder te rug te keeren, zynde de zelve pas gedateerd den 23. van de loopende maand October.

Die men belast uit te roejen.

Met de zelve Orangkaja *Mattahoea* verscheen meede aan boord den Alfoereesen Radja, *Elak Saulatoe*, Radja van Lakaela, als 't gebied hebbende over het District, alwaar voorsz. Nagelboomen zouden staan, de welke, daar op ondervraagd zynde, verklaarde, dat ter plaatse voorsz. 6 à 7 groote Nagelboomen waren staande, met presentatie, zo 't ons geliefde volk mede te zenden, de zelve aan te wysen, en die te laten exstirpeeren, waar op wy goedvonden alhier een Corporaal met 4 schildergasten aan land te zetten, die zig, nevens 20 inlanders van de Corcor van Tomoera, behoorlyk van bylen en parangs voorzien, onder geleide van de zelve *Mattahoea*, en *Elak Saulatoe*, die ook beloofde nog 20 van zyn onderhoorige Alfoereesen daar by te zullen geeven, ter plaatze meer gemeld zouden transporteeren, om de uytroeying van voorsz. Nagelboomen te doen, en nauwkeurig naa te speuren, of 'er geen meer van dito slag aldaar gevonden wierden, alzo ons *Titameten*, Orangkaja van Bonoa berigtte seekerlyk te geloven, dat 'er meer van dito boomen stonden, als 'er op gegeven waren, met last om dan daar mede ook zodanig te handelen, vermanende verders hem Radja *Lakäela*, onder 't drinken van een soopje, en met beloften van recompens, nadere onderzoeking na speceryboomen onder zyn District in 't werk te stellen, en daar van behoorlyke aanwysing te doen, 't geen hy aannam te zullen volbrengen, werdende hem verders ook aangezegt, dat nu hem op zyn verzoek zoo veel Comp^s. volk wierd medegegeven, om de bewuste exstirpatie te doen, hy derhalven goede zorg moest dragen, dat geene der zelve op dien togt eenig quaad wedervoer, alzo hy daar voor aansprekelyk zoude wesen, waar op hy met woorden en gebeerden betuigde zyn hoofd daar voor te pand te stellen, en zoo de zelve lieden eenig quaad wedervoer, hy 't zelve gaarne wilde verliesen.

Hier op wierden de behoorlyke ordres gezonden, om de voorsz. militairen, en 't volk van Tomoeara aan land te doen komen, en den Orangkaja van Tomoeara verders belast met zyn onderhebbende Corcor aldaar zoo lang te vertoeven, tot dat de voorsz. uytgezondenen van hare expeditie weder te rug quamen, en als dan ons maar aanstonds naar de strand Wapoeal, even voorby Maloan, te volgen, dog indien wy van daar reeds mogten vertrokken zyn, zy ons als dan maar regt door op Saway zouden komen opzoeken.

't Zelve nu alles weder zoodanig besteld zynde, en om geen tyd te verliesen, geraakten wy na twee uuren weder aan het scheppen, passeerende ontrent halfvier uuren de Alfoereesche Negeryen Cassieli, en nog een andre, aan den top van een zeer hoog gebergte geleegen. Wy advanceerden ontrent in 5 uuren tot voor 't strand van *Maloan*, alwaar onze Gnatohoedi, Titameten, ons waarschoude, dat het hier tyd was met de vloot te ankeren, om dat, tot de strand van Wapoeal voortscheppende, daar geen goede reede voor de Vloot geduurende de nagt was, dog hem daar op vertoonende, dat wy alle mogelyke spoed moesten aanwenden, en geen de minste tyd verlooren laten gaan, en dat wy mogelyk nog des avonds de volkeren van Loemäela, en Hatoenoeroe zouden konnen laten afroepen, waar op hy, *Titameten* zeide, dat aan de strand van Wapoeal alleenlyk voor 3 à 4 Corcorren bequame anker-plaats was, om des nagts in veiligheid te konnen leggen, en niet voor de geheele Vloot, weshalven wy vaststelden met de Corcorren van Oelat, Bonoa, en Lissabatta, voor uyt te scheppen, en de resteerende Vloot voor Maloan ten anker te laten, met aansegging van 's anderendaags met 't lumieren van den dag ons te moeten volgen, 't geen dan zodanig in 't werk gesteld wierd; gaande de voorn. drie Corcoren weer aan 't scheppen: en quamen verders ontrent 7 uuren des avonds voor de strand Wapoel ten anker, waar op wy raad pleegden, wat middelen door ons nu best in 't werk

werk dienden te werden gesteld, om de volkeren van Loemäela, en Hatoenoeroe, af te doen komen, en, naar goede informatien, bevonden wy, dat d' Inlanders van Nuniali met dezelve Alfoereesen wel in 't beste verstand leefden, zoo dat besloten wierd eenige van die inlanders naar voorsz. Negeryen toe te zenden, en de voorsz. Alfoereesen uit Compagnies name te laten verzoeken af te willen komen, alzo wy van noodige zaaken met haar hadden te handelen, naar welk besluyt de Orangkaja van Nuniali, met Lissabatta te zamen scheppende, aan boord zynde ontbooden, hem aangezegt wierd, ten eynde voorsz. 6 of 7 van zyne onderhoorige te moeten derwaards zenden, en, zo 't mogelyk was, nog dezen avond, om zoo veel tyd uyt te winnen, als doenlyk was; dog de zelve Orangkaja antwoordde, by avond zulks niet te konnen geschieden, maar dat hy s' anderen daags s' morgens met het lumieren van den dag bereidwillig was, zyn volk ten einde voorsz. af te zenden; dog op onze zyde egter werdende geurgeerd, zulks nog 's avonds te moeten geschieden, om dat anders te veel tyd verloren ging, en hy egter by d' onmogelykheid persisteerende, wierd hem dan belast zyn volk, 't geen derwaards zoude gaan, met het lumieren van den dag te doen vertrekken, en hy met het drinken van een soopje weder naar boord gedimitteerd, naar het welke het behoorlyke avond Gebed naar behooren wierd gedaan.

Dingsdag den 27. dito, 's morgens met het lumieren van den dag, vertrokken van hier 8 inlanders van de Negerye Nuniali, met schild en swaard welgewapend, naar Loemäela, en Hatoenoeroë, om aldaar te verrigten, 't geene op gisterigen datum in deesen genoteerd staat.

Ontrent 7 uuren quam alhier mede ten anker het resteerende van onze Vloot, die op gisteren aan de strand van Maloan gebleven waren.

Trots [...]t-[...]oord [...]a die [...]an [...]Hoetoe-[...]oeroe [...]an onze [...]fgezon-[...]enen.

Ontrent ruim 10 uuren quamen de hier vooren gemelte 8 inlanders van de Negery Nuniali weder te rug, de welke ons tot rapport bragten, dat zy geavanceerd zynde tot digt by de Negery Hatoenoeroe, aldaar gevonden hadden den Soon van den Radja van de zelve Negery, genaamd *Latoe Loematapooteh*, verzeld met eenige andere Alfoereesen van die Negery, als wanneer de Nunialiers haar last aan den zelven bekend maakten, die daar op haarlieden tot antwoord dienden, dat haar gewoonte noyt mede gebragt had, op ontbod van de E. Compe. af te komen, en dat zy derhalven tot zulks te doen nog ongegenegen waren, ook dat zy stonden onder het hooger gezag van den Radja van Sahoelau, en buyten zyne ordre niet vermogten af te koomen, dog zoo hy Radja *Sahoelau* zelfs wilde afkomen, zy als dan geneegen waren hem te volgen, en neffens hem by de E. Compe. aan strand te komen, dog, volgens gegeve last, die van Nuniali ons verzoek nogmaals herhalende, met te zeggen, dat haar geen leet zoude geschieden, en dat men Compagnies wegen alleen ergens over met haar wilde spreken, bleven zy Alfoereesen egter by haar voorgaande weigering persisteren, zoo dat die van Nuniali vrugteloos moesten aftrekken.

Land-tocht van eenig Volk.

Waar over dan gedelibereerd zynde, hoedanig, men nu best op een andere wyse deze Alfoereesen tot afkomen zoude disponeeren, ten dien einde alle de Opper-hoofden der alhier present zynde Corcorren aan boord van den Admiraal zynde verscheenen, wierd besloten ontrent 150 man van het Corcors-volk, onder een escorte van een Corporaal, en 6 soldaten, derwaarts te zenden, met dusdanige ordre, als hier onder vermeld staat.

Dat alle het Corcors-volk zig behoorlyk van schild, en swaard, hasagajen, bylen, en parangs, zoude voorzien.

Dat voor af egter in 't gezigt van de volgende zouden marcheeren 10 inlanders van de Corcor van Lissabatta, en Nuniali, zo om de weg aan te wysen, als om nogmaals te zien, dat zy de Alfoereesen tot afkomen konden bewegen, in welk geval dan het resterende volk voor af weder te rug zoude trekken.

Dat deze zouden volgen de Corporaal, met 6 soldaten, behoorlyk gewaapend, en voords in ordre alle de inlanders van de andere Corcorren.

Werdende den Corporaal dan verders belast, als hy by de voorsz. Alfoereesen zoude gekomen zyn, met alle minsaamheid de zelve te persuadeeren, haar Radja's, of eenige gemeene mannen onder hen, tot ons te doen afkomen, om de zelve Compagnies-wegen aangaande eenige noodige zaken te ondervragen, daar toe alle redenen by te brengen, die dienstig mogten zyn haar daar toe te persuaderen, dog, zo de zelve daar toe weigerig bleeven, al mede met minnelykheid te verzoeken, dat men haar in hare Negery mogte volgen, alwaar gekomen zynde, hem uytdrukkelyk belast wierd nauwkeurig te inquireren, of aldaar ook Nagel- of andere Specery-boomen wiesschen, en daar ontrent niet alleen het berigt van de zelve Alfoereesen te gelooven, maar zelfs zyn oogen te gebruyken, en zyn byhebbend gezel-

Om na Specery-boomen te zoeken.

gezelſchap zulks ook te belaſten om met alle omſigtigheid de zelve op te ſpeuren, en de zelve gevonden, of wel door de Alfoereeſen aan hem zelfs ontdekt zynde, de Radja's permiſſie te verzoeken, de zelve te mogen omvellen, of dat zy Radja's haar volk wilden belaſten de zelve om te vellen, met toeſegging, dat de E. Comp. haar daar voor eerlyk en rykelyk zoude beloonen, en dat, wanneer zulks toegeſtaan wierd, zy alle, die haar opgegeeven wierden, of die zy zelfs zouden komen te ontdekken, maar zouden laten omkappen, zo wel kleine, groote, en ons eenige takjes (en zo de zelve 'er aan waren) ook de vrugten van de zelve tot een teeken zouden toe brengen, en goede notitie houden, hoe veel zy van elke zoort zouden komen om te kappen, en op de zelve omkapping by voorſz. Radja's ook hard aanhouden, maar dat zy by hartnekkige weygering om zulks te gedogen, en dat de zelve Alfoereeſen zig abſolutelyk daar teegens ſtelden, als dan geen geweld zouden gebruiken, om haar zelven in de waagſchaal te ſtellen, maar dat zy in zodanigen geval in 't wederkeeren buiten 't bereik der zelver Alfoereeſen zynde gekomen, zylieden konden omkappen zoodanige ſpecerybomen, als zy op weg in haar retour mogten vinden, en by aldien het mogte gebeuren, dat de zelve Alfoereeſen op haarlieden aannadering quamen te retireeren, en uyt haar Negeryen zig verder bergwaards begaven, zylieden dan vryelyk tot in de Negeryen zouden toetreeden, om in de omher gelegene boſſchen naar Speceryboomen zeer nauw onderzoek te doen, en alle, die zy mogten vinden, maar invoegen voorſz. onder de voet te kappen, dog dat in zulken geval zy lieden zig niet moeſten ſepareeren, maar by den anderen houden, om voor de ſchielyke overvallen deezer moorddadige Alfoereeſen bevryd te zyn.

Met deeſe ordre, invoegen voorſz. vertrok dan ontrent de middag de voorſz. troep Soldaten, en Inlanders (naar dat wy de zelve bezigtigd, en over de 170 man ſterk te zyn bevonden hadden) boſchwaard in naar boven gemelde Negeryen.

Naar 't vertrek van dit detachement, terwyl wy langs de ſtrand wat gingen wandelen, zagen wy de inlanders van de Corcor van Werinama alle hare mondkoſt, en verdere bagagie, uyt de zelve aan land brengen, waar van de oorzaak afgevraagt hebbende, gaven ons tot antwoord, dat haar Corcor, van onderen gebrooken zynde, reeds veel water in had, en zy derhalven hare goederen daar uyt aan land bragten, om naderhand de Corcor na de wal te halen, en naar deszelfs geſteldheid nauwkeurig te vernemen; verhalende 't volk van Werinama, haar Corcor gebrooken te zyn, door de dreg van de Corcor van Ouw, die naa haar ten anker gekomen, en zyn dreg zoo digt aan hare Corcor landwaard aan uytgebragt had, boven dien zeggende den Pati van Ouw verzogt te hebben zyn dreg wat verder af te leggen, 't geen door hem zoude zyn geweigerd geworden; waar tegens de Pati van Ouw inbragt, dat zyn dreg ver genoeg van de Corcor van Werinama hadde afgeleegen, dog dat zy zelfs zig met haar landtouw zo ver ſtrandwaard aan hadden gehaald, en alzo met de kiel op de ſteenen gekomen waren. Altoos de Corcor ontledigt, en op de wal gehaald zynde wierd bevonden onder digt aan de Kiel een tamelyke opening of gat bekomen te hebben, waar door een meenigte water in de Corcor was geloopen, en een groote quantiteit van haar mondkoſt, beſtaande meeſt in Sagoe, daar door was bedorven, ten minſten met zout water doorweekt. Hier naa wierd dien van Werinama aanſtonds belaſt hout te gaan kappen, en 't zelve gat, ten beſten doenlyk, weder toe te kalefaten, ten welken einde op haar verzoek door ons haar eenige ſpykers wierden inhandigt, en zy, voords met 't ſtoppen van haar lek beſig zynde, kreegen daar meede ontrent 5 uuren des naarmiddags gedaan werk, en, haar nog bequame goederen daar weder in hebbende doen brengen, raakten de zelve kort daar na van de wal weder op ſtroom.

Ontrent 2 uuren naar de middag quam alhier by ons aan ſtrand een Alfoerees van Maloan, ons uyt de naam van zyn Orangkaja boodſchappende, dat hy, hebbende gezien, dat de Corcorren alhier ten anker lagen, hem Alfoerees hadde afgezonden, om te onderſtaan, of wy nog lange hier zouden blyven leggen; zo ja, dat dan voorſz. zyn Orangkaja tot ons aan ſtrand zoude afkomen, om ons, als de gewoonte en zyn pligt mede bragt, te komen verwelkomen, en dusdanig zyn onderdanigheid aan de E. Compe. te bewyſen, waar op hem Alfoerees geantwoord wierd, dat wy verblyd waren, dat de Orangkaja zoo bereidwillig zig teegens de E. Compe. betoonde te zyn, dat wy zelfs niet wiſten, hoe lange wy alhier nog zouden vertoeven, door dien eenig volk naar Loemäela, en Hatoenoeroe, zynde gegaan, om met de hoofden dier Negeryen te ſpreken, wy naar der zelver wederkomſt aanſtonds van meening waren te vertrekken, derhalven zyn Orangkaja konde afkomen, zoo hy wilde, en

en dat, zo wy nog alhier mogten zyn, wy hem zouden ontfangen, dog zoo wy reeds vertrokken waren, dan zyn afkomſt niet noodig zoude zyn, te meer, alzo Maloan (volgens aan ons gegeeven berigt) ontrent 5 uuren van ſtrand afgelegen was, by gevolge wy geen giſſing maakten te zullen konnen blyven leggen ter tyd hy Alfoerees deze boodſchap aan zyn Orangkaja gedaan, en den zelven daar op afgekomen was, zo dat hy Alfoerees met deeze boodſchap aan zyn Orangkaja, wederom vertrok.

Tegen den avond ontrent 5 uuren arriveerde aan ſtrand weder te rug, het detachement der militairen en gewapende inlanders, die op de middag naar Loemäela, en Hatoenoeroe, waren vertrokken, waar van de Corpl. aan boord verſcheenen zynde, dit volgende rapport deed: dat hy met zyn gezelſchap een zeer moeyelyke weg hadde gepasſeerd, als konnende maar een man teffens daar door gaan, en overal met kuilen en gaten vervuld, dat zy naar dezelve waren gekomen by eenige inlanders van Hatoenoeroe, dewelke door die van Nuniali en Liſſabatta zynde aangeſprooken, zy Hatoenoereeſen niet hadden willen ſtaan, maar zig gelyk als vlugtende geretireerd hadden, zeekerlyk, gelyk uyt 't vervolg zal blyken, daar maar alleenlyk gepoſteerd geweeſt zynde, om onze deſſeinen te recognoſceeren, de welke, ons vernomen hebbende, als vlugtende zig geretireerd hebben, om van onze komſt aan haar hoofd rapport te doen. Daar na verhaalde hy Corpl. gekomen te zyn aan een digt Bamboes-boſch, waar van de wegen, door 't omkappen van zeer veele Bamboeſen, ook genoegſaam toegeſtopt waren, zo dat zy met groote moeyte daar door geraakten, waar na hy quam op een vlakte, ziende op een heuvel in 't hangen van 't gebergte vyf Alfoereeſen ſtaan, die hem gezegt wierden te zyn *Latoepoloea*, zoon van den Radja *Latoeloematapoeli* van Hatoenoeroe, met 4 gemeene Alfoereeſen, als zyne lyfwagten, en op een klyne diſtantie verder na boven, verhaalde hy Corpl. nog een groot getal van dezelve Alfoereeſen te hebben gezien, zynde alle met ſchilden en ſwaarden wel gewapend, dat hy Corpl. aan voorſz. *Latoepoloea* hebbende bekend gemaakt, dat hy gaarne met hem zoude ſpreeken, waar op hy *Latoepoloea* antwoordde zulks niet toe te ſtaan, voor en aleer hy Corpl. zig ontwapende, en dan kon hy alleen by hem komen, moetende de reſteerende van zyn volk zo lange te rug blyven, waar op den Corpl. hem demonſtreerde, dat 't onbillik zoude zyn ongewapend by hem te komen, daar hy en de zyne zo wel gewapend waren, dog zo zig wilden ontwapenen hy desgelyks doen zoude, 't welk door *Latoepoloea* zynde aangenomen, begaf de Corporaal zig zonder ſchietgeweer alleen met een inlander van Nuniali, en een van Bonoa, derwaards, dog dat hy *Latoepoloea*, by aannadering bemerkende, dat den Corporaal zyn degen nog op zyde had, met hem niet willde ſpreeken, voor hy dezelve ook afgelegt hadde, 't welk de Corpl. weigerde te doen, als zeggende, een ſoldaat te zyn, en uyt dien hoofde zyn zydgeweer niet vermogt af te leggen, en dat hy *Latoepoloea* daar voor niet behoefde te vreeſen, daar op hy ook genaderd was, en had hy Corpl. voorſz. *Latoepoloea* verzogt, met hem te willen aan ſtrand gaan, om van Compagnie's weegen met het hoofd der aldaar leggende Hongi te ſpreeken, onder verzeekering, dat hem geen het minſte leet geſchieden, maar hy met alle vrientſchap zoude ontfangen worden, waar op hy *Latoepoloea* hadde geantwoord, dat zy noyt eenige gemeenſchap met de Compe. hadden gehouden, en derhalven ook noyt tot de zelve waren afgekomen, dat hy ook ſtond onder den Radja van Sahoelau, zonder wiens laſt hy niet dorſt afkomen, uyt vreeze van qualyk door den zelven daar over te zullen gehandeld werden, dog zo hy Radja *Sahoelau* zelfs wilde afkomen, zy hem dan zouden volgen, om perſoonelyk te komen hooren, wat van 's Compagnies begeerte was, waar op de Corpl. hem te gemoet voerende, dat de Compe. magtig genoeg was haar teegens Radja *Sahoelau*, en alle hare andere vyanden, te beſchermen, en zy daarom geen reden van beſchroomtheid konden hebben, zeide hy *Latoepoloea*, dat Radja *Sahoelau* alleen haar opperheer was, en zy onder niemand, dan onder hem, wilden ſtaan, en nog minder de Compe. volgen, waar op de Corpl. hem vraagende, of zy dan Radja S*ahoelau* daar van niet zouden konnen verwittigen, en den zelven tot afkomen verzoeken, antwoorde hy, dat deszelfs Negerye te ver, en meer als drie dag-reiſen van daar afgelegen, en hy ook ongenegen was zulks te doen. De Corpl. hem verder gevraagt hebbende, of daar geen Nagel, of Noote-boomen wieſſchen, en zo ja, dat hy permiſſie verzogt, om de zelve te mogen omverkappen, onder belofte, dat de E. Compe. haar daar voor een eerlyke en rykelyke belooninge zoude geeven, en zo zy niet wilden, dat hy E. Corpl. de zelve liet uytroeyen, dat zy dan zulks zelfs willen effectueeren in preſentie van eenige

van Compagnies volk, die tot zekerheid zulks mogten zien, dog hy *Latoepoloea* antwoorde geen Specery-boomen onder zyn Diſtrict te ſtaan, en dat derhalven d' omverkapping onnodig was, en dat die geen, die zulks aan de E. Compe. hadden wys gemaakt, zelfs maar zouden boven komen, om die om te kappen, 't welk hy *Latoepoloea* zeide met verlangen te gemoet te zullen zien. De Corpl. inſteerde verders om met zyn gevolg tot in de Negrye te mogen marcheren, onder voorwendſel om dezelve te bezigtigen, 't geen hy *Latoepoloea* wel uytdrukkelyk weigerde, zeggende, zo zy zulks wilden doen, hy de zelve (al ſchoon Compagnies volk, of niet) alle zoude doen een voor een den hals breeken, zonder iemand van allen te ſparen, weshalven hy den Corpl. ried maar aanſtonds weder beneden waards te trekken, of dreigde, dat hy met alles te doen ombrengen aanſtonds beginnen zoude, waar op de Corpl. willende afſcheid van hem nemen, en ten dien einde hem de hand geven, hy *Latoepeloea* geweigerd had hem Corpl. de hand te geeven, maar hem een bos pinang had doen behandigen, om dezelve aan 't hoofd der Corcorren te ſchenken, waar op hy *Latoepoloea* zig naar zyn ander volk had begeven, en hy Corpl. verder benedenwaards was gemarcheerd.

Ons volk weird door die van Hatoenoeroe daar in belet.

Ontrent het retour van den voorſz. Corpl. quamen by ons aan boord de Orangkaja *Titameten* van Bonoa, en *Kakiaſſan* van Nuniali, ons berigtende 't geene volgt:

Ontrent de Orangkaja *Titameten*, dat by aldien de E. Compe. de hier boven ven geciteerde Negeryen, Loemäela, en Hatoenoeroe met geweld tot hun pligt wilden dwingen, de Alfoereeſen van Maloan (die altyd goede vrienden van de E. Compe. waren geweeſt) daar toe wel de bequaamſte zouden zyn, en door de ſterkte van haar manſchap, beſtaande in ontrent 500 ſtrydbare koppen, ſuffiſant zouden zyn, om die van Loemäela en Hatoenoeroe, maar ontrent 300 diergelyke koppen uytmaakende, volkomentlyk onder te brengen, ook dat Radja *Latea*, die met zyn onderhoorige in oorlog teegen die van Loemäela en Hatoenoeroe lag, daar toe ook een bequaam hulpmiddel zoude zyn, en dat by aldien de E. Compe. de zelve Alfoereeſen daar toe laſt gaf, hy *Titameten* vaſt ſtelde, dat zy het zelve met vreugde zouden aanneemen, om haar geſwoore vyanden, de Oeliſiwa's, alle mogelyke ſchade en afbreuk te doen.

Ten tweeden rapporteerde de Orangkayja *Kakiaſſan* van Nuniali, op afvrage, waar 't van daan quam, dat ider Negery twee Radja's had, daar anders elke Negery maar een Radja had; te weeten Loemäela een Radja, genaamd *Latoea Eya*, en Hatoenoeroe, *Latoeloematapoeli*, dog, dat elk der voorſz. 2 Negeryen nog een tweede ſtem had, als Loemäela, *Latoehalea*, en Hatoenoeroe, *Latoeloemaerang*, en dat deeze tweede ſtemmen ook de naam van Radja voerden; 't geen hy verders zeide even eens te zyn, als op Amboina de Radja en Pati van de Negery Soya, dog dat de tweede ſtemmen van de Radja's niet afhankelyk waren, maar yder in zyn Soa een abſoluit gezag voerde.

Verders verklaard hy, dat hy (hoewel altyd in vrientſchap met de zelve volkeren geleefd, en uyt dien hoofde een zeer gemeene ommegang daar mede gehad heeft) van kints gebeente af tot nu toe noyt gehoord heeft, dat in voorſz. Negeryen eenige Speceryboomen van Nagelen, of Nooten, wieſſen, verders gevraagd zynde, of hy ook gehoord; of eenige kennis had, van de ontmoeting, die *Titameten*, nu ruim een jaar geleeden, met de volkeren dier twee Negeryen gehad had, antwoorde den Radja van Hatoenoeroe, genaamd *Latoe Loematapoeli*, gehoord te hebben, dat hy *Titameten* qualyk hadde bejegend, om dat de zelve tot haar lieden quam; om Nagel-bomen te exſtirperen, en, door dien de zelve daar niet vielen, hy ook niet begeerde, dat hy *Titameten* in hare Negeryen quam, alzo daar niets te verrigten had, dat hy ook gehoord had, dat de Radja van Hatoenoeroe, *Latoeloematapoeli*, zoude geſtorven, en zyn Zoon *Latoepoloea* in zyn plaats gekomen zyn, dog dat hy egter daar van met geen zeekerheid konde ſpreeken.

Verders om-gehoord zynde, of de volkeren van Loemäela en Hatoenoeroe nu kortelings weder eenige Moorderyen en Strooperyen aan haar nabuurige volkeren hadden gepleegd, had de Orangkaja van Hatoewe ons ondertuſſchen berigt gedaan, dat, nu ontrent 3 maanden geleeden, een van zyn onderhoorige door die Alfoereeſen was omgebragt geworden, konnende anders geen gepleegde hoſtilityten van die natie ontwaren.

Hier nu alles verrigt hebbende, 't geen ons mogelyk was, wierden ontrent half zes op de gewoone Zeynſchoot de dreggen weder geligt, en ſchepten voorts den geheelen nagt door, tot

Woensdag den 28. October, wanneer ontrent half elven af en aan de Negerye *Saleman* aan boord quam de tot Saway ge-

gepofteerde Corp[l]. , *Jurgen Springveld*, zo ook de Radja van Saway, Orangkaja *Saleman*, en de Orangkaja van Roemaholat , die met haar nu eerst nieuw in Zee gebragte Corcor ons quamen ontmoeten, wanneer den Radja van Saway afgevraagd wierd, waarom met zyn Corcor niet eer by de Vloot was gekomen, gelyk die van Liffabatta , en Hatoewè, gedaan hadden, die daar op ten antwoorde diende, dat die van Befi, die met hem een Corcor moeften bemannen, nu 4 dagen geleden haar Negerye verlaten hadden, en bofchwaards in gevlugt waren, zonder dat zy, op nader afvragen, ons eenige de minfte redenen van dat weg-vlugten wiften te geven , gelyk de Corp[l]. *Springveld*, daar op ondervraagt werdende , ook zeide niet de minfte reedenen van dat wegvlugten te konnen geeven, die daar op wel ernftelyk werd vermaand, dat deze Negerye, gevlugt weefende , daar toe nootfakelyke redenen moeften wefen, en dat hy Corp[l]. daar zynde gefteld , om op alles goede agt te geven , die reedenen hem gevolgelyk niet onbekend konden zyn, en hy derhalven wel voor zig moeft zien, van door 't verfwygen van dingen, die de E. Compagnie nootfakelyk moeft weeten , zig niet in ongeval quam te ftorten , dog op alle deeze vertooningen bleef hy Corp[l]. egter niet groote proteftatien by zyn voorige Negative perfifteeren , weidende daar op vervolgens aan voorfz. Inlandfe hoofden , en hem Corp[l]., een foopje in 't rond gefchonken , en quamen voorts des naar middags ontrent 2 uuren voor Compagnies Pagger tot Saway ten anker , alwaar wy aan land gekomen zynde, met 3 Chargies door de militairen , alhier gepofteerd, wierden gefalueerd, en door den Corp[l]. verwelkomd , waar naa wy ons binnen Compagnies Pagger begaven, en aldaar ook door d'Inlandfe grooten deefes diftricts verwelkomd wierden. Kort naar onze aankomft alhier lieten wy den *Marinjo* der alhier omhergelegene Negeryen in de zelve rondom bekend maken , dat op morgen ogtent alhier vergadering zoude gehouden worden , en dat derhalven die geene , die eenige queftien onder malkanderen hadden , ter behoorlyker tyd ; en plaatfe, zouden verfchynen , om haar belangen als dan in te brengen.

Waar na wy ondergefz. *Willem du Rieu* , en *Carolus Schulerus* , ons met Comp[s]. Orembaey na de Negerye Befi vervoegden, om naa de gefteldheid van de zelve Negerye te verneemen, alwaar aangekomen zynde , digt aan ftrand zagen een mansperfoon met een wit Badjoe, die op onze aankomft van ftrand zig hooger op retireerde. Aan land getreeden zynde , vonden wy Compagnies vlag aan een ftok gebonden , in een op gehaalde praeuw ftaan , zynde aan die vlaggeftok tot een fchenkagie gebonden een klyn geyten bokje met een bos pinang, en een jonge Clappus. Verders zagen wy langs den weg verfcheide groene takken op gezet , en zelfs van Gabbe Gabbe , gelyk als boogen gemaakt, met groente omvlogten, om 'er onder door te gaan. In de Negerye gekomen wefende , vonden wy al weder geen Inwoonders aldaar , dog de huifen nog vervuld met haar lieder fmallen huisraad, waar door wy vaft ftelden, dat dezelve dorplieden niet ver van daar zig onthielden , en buiten allen twyffel, zig 's nagts in hare Negerye begaven. Deze geleegentheid aldus doorzien zynde, begaven wy ons weder te rug, en zonden niet lang daar naa zes Inlanders van Bonoa derwaards , om met dezelve inwoonders van Befi te fpreeken, en die tot afkomen te noodigen , en haar aan te zeggen , dat, zoo haar eenige onbehoorlykheden waren aangedaan , waar door zy, bevreeft zynde, gevlugt waren (gelyk wy reeds half verftaan hadden gefchied te zyn) zy maar zouden afkomen, om haar klagten te inftitueeren, onder toefegging, dat haar niet quaads zoude ontmoeten , maar met haar naar billikheid zoude gehandeld werden.

Klagten van die van 't dorp Befi, over den Corporaal aldaar, en over Imam Saraffa.

Teegens den avond de zelve inlanders weder te rug keerende , rapporteerden ons, dat zy, een uur gaans van de Negerye af, de zelve Befiers gevonden, met haar gefprooken , en onze laft aan haar bekend gemaakt hadden , die daar op hadden geantwoord, dat zy niet gevlugt waren uyt eenige quaadwilligheid teegens de E. Compagnie , maar dat zy, niet langer konnende torfchen de onverdragelyke laften , die haar door den Corp[l]. en *Iman Saraffa* wierden opgelegt, nog om haar over groote armoede langer in ftaat weefende aan den Corp[l]. op te brengen de boeten , die hy continueel van haar vorderde, genoodzaakt hadden geweeft, met de vlugt, zig zelven van die fwaare mishandelingen te onttrekken , en dat zulks niet als vlugten moeft aangemerkt worden, maar dat zy lieden maar geweeken waren ter tyd en wyle U Wel Ed. Hoog. Aghtb., of des zelfs afgevaardigden, aldaar zouden aangekomen zyn , om haare regtvaardige klagten te inftitueeren ; weshalven zy ook zeiden bereid te zyn , en aannamen tegens 's anderen daags 's morgens aan de Baleeuw van Saway te verfchynen, om voor de Hongi-Vergadering hare klagten te inftitueeren.

Naar welk ontfangen berigt wy aan land

land het avondmaal hebbende genuttigd, wierd om verscheide redenen goed gevonden, nog deesen nagt, of wel morgen ogtent, voor het lumieren van den dag een tweede besending naar die van Besi te doen, om haar besluit van afkomen te doen werkstellig maaken, en op deliberatie, wie daar toe best zouden employeeren, quam *Titameten*, Orangkaja van Bonoa, daar toe zelfs zyn dienst aanbieden, om in persoon derwaards te gaan, en zyn uyterste vermogen aan te wenden, om die van Besi met hem te gelyk te doen afkomen, om nog voor het aangaan der Vergadering alhier present te zyn, welke presentatie zynde aangenoomen, begaven wy ons naar boord, om op onze Corcorren onze nagt-rust te nemen.

Vergadering op Saway, om de Geschillen daar af te doen.

Donderdag den 29. October, 's morgens ten 7 uuren quam van Besi weder te rug de Orangkaja *Titameten*, van Bonoa, ons rapporteerende, dat hy, op Besi zynde aangekomen, nog eenige inwoonders van de Negerye van verre in de zelve had gezien; dog dat op zyn aannadering de zelve waren geweeken, en niet tegenstaande alle aangewende devoiren de zelve niet tot staan hadden konnen krygen, veel min met haar te spraak had konnen koomen, weshalven hy, om de zelve niet weder vlugtig te maken, weder was af gekomen, welk rapport zeer discordeerende met de beloften, door die van Besi op gisteren gedaan, wy lang op de reeden daar van onze gedagten lieten gaan, als wanneer ons voorsz. *Titameten* verhaalden, dat, naar Besi voorsz. toe scheppende, hy, in 't scheemeren, alzo de dag maar eeven begon aan te breeken, van verre aan de strand van Besi een praeuw met eenige inlanders had gezien, die op zyn aannadering zig uyt de zelve praeuw begeven, en in de Mangi Mangi verschoolen hadden, zo dat hy geloofde, dat die van Besi door d'een of d'ander moesten zyn gewaarschouwd, en afgeschrikt, waarom zy niet dorsten afkoomen, welke reden ons ook niet heel vreemd dagt, en waren wy van gedagten, dat dezelve praeuw, of door den Corp[l]., of door *Iman Sarassa*, derwaards was gezonden, om alle mogelyke middelen in 't werk te stellen, ten einde die van Besi van 't afkomen af te schrikken, waar door hare gepleegde insolentien mogten verholen blyven. Naar 't ontfangen van dit rapport begaven wy ons naar land, en vervolgens naar de baleeuw van Saway, om, in gevolge van 't op gisteren in deezen genoteerde, alhier Vergadering te houden, en te onderzoeken, of 'er ook eenige questien waren, zynde ons zodanige zaken voorgekomen, en alhier voorgevallen, als U Wel Ed. Aghtb. by de ondervolgende Rol, zal konnen consteeren.

Donderdag den 29. *October*, 1705.

Vergadering gehouden op de Baleeuw van de Negery SAWAY, present:

De *Onder-Koopman*, en *Secretaris* der *Politie*, mitsgaders *Admiraal* der *Presente Hongi-Vloot*, WILLEM DU RIEU.

De *Boekhouder*, en *Secretaris* van den *E. Aghtb. Landgerigte*, CAROLUS SCHULERUS, *Pati* LILIBOY, zynde d'eenigste *Orangkaja* van den *Landraad*, of *Kamer-Orangkaja*.

De *Orangkaja's Landraden* deezes *Districts*, en de verdere *Hoofden* der *Corcorren* van de *presente* VLOOT.

Mattheus Tiçera, Mard[r]. Eyscher.

Contra

Lietjing, Radja Saway, gedaagde, om Eysch te aanhooren.

DEn Eysscher tot fundament van dezen zynen Eysch, zegt op den 8. Septb[r]. passato alhier gearriveerd zynde, aan den Gedaagde heeft aanbesteed 7000 takken Sagoe, en tot voldoening van dien zyn Lywaten reeds ter zelver tyd aan hem Gedaagde verstrekt heeft, met Conditie, de besproke Sagoe over 30 dagen te moeten leveren, en dat tot nu toe daar niets op gevolgt is, en zyn

Eys-

Eyſſchers Pas reeds vervallen, en hy derhalven niet vermogens is, langer daar naa te wagten, verzoekende de voorſz. 7000 Takken Sagoe, als zulks met de coſtuimen deezer landen over een komende.

Den Gedaagde, voor antwoord, bekend de goederen, tot voldoening van 7000 Takken Sagoe, van den Eyſſcher ontfangen te hebben, dog zegt, vermits verſcheide beſigheden niet in ſtaat geweeſt te zyn, zyn beloften, van de zelve Sagoe naar 30 dagen te leeveren, te hebben konnen volbrengen, zeggende naar een maand tyds daar toe in ſtaat te konnen zyn.

Den Eyſſcher zegt zyn Pas reets verloopen te zyn, en derhalven niet vermag de zelve met langer wagten te violeeren, perſiſteerende derhalven als by Eyſch; als zeggende door gebrek van die Sagoe een geheele verloore reys te hebben gedaan.

Den Gedaagde als by antwoord:

De Orangkajen van Liſſabatta, Hatoewè, Hatilen, en verdere Inlandſche Hoofden, gevraagd zynde, of 't voorgeeven van Eyſſcher waaragtig is, en by manquement in de leevering der beſprooke Sagoe, of gehouden is, 't ontfangen goed te reſtitueeren, boven de helft der beloofde Sagoe, antwoorden eenmondig van ja.

Den raad ingevolge van voorſz. berigt condemneerd den Gedaagde, in de prompte reſtitutie van de ontfangene Lywaten, en dat hy daaren boven ter eerſter verſchyning van den Eyſſcher wederom alhier aan den zelven zal moeten leveren, 3500 Takken Sagoe, zynde de helft van 7000, met de koſten.

Baul, Radja *Werinama*, en *Boilili*, Radja van Tobo, Eyſſchers.

Contra

Thomas Neira, Pati van Ouw, gedaagde, om Eyſch te aanhooren.

De Eyſſchers zeggen, dat haar Corcor eergiſteren ter ſtrand van Wapoeal is gebrooken geworden door een lip van de dreg van des Gedaagdes Corcor, en dat daar door een groote quantiteyt Sagoe, en andere levensmiddelen, van de Eyſſchers bedurven waren, verzoekende derhalven in haar ſchade te gemoet gekomen te mogen werden; te meer de jegenwoordig nog reſteerende mondkoſt niet kan ſufficieren, om de reys tot hare negerye te doen.

De Gedaagde zegt, dat der Eyſſchers Corcor niet zodanig door zyn dreg gebrooken is, maar dat de Eyſſchers, haar prauw in de Corcor hebbende opgezet, altyd de zelve Corcor zo na aan de wal haalen, dat zy daar op en afkomen zonder eens een prauw te gebruiken, en het ter dier plaatſe vol ſteenen geweeſt zynde, 't gemakkelyk heeft konnen gebeuren, dat de Corcor, op een ſcherpe ſteen geſtooten hebbende, aan 't ſinken is geraakt; over zulks ſuſtineerd nergens in gehouden te zyn.

De Eyſſchers, voor replicq, zeggen voor den gedaagde ten anker te hebben geleegen, en hy daar op zoo digt by haar ten anker zynde gekomen, niet vermogens was zyn landtouw aan een dreg, digt by ſtrand, eeven onder water te laten vallen, maar dat hy zulks zelfs aan land moeſte vaſt gemaakt hebben, zeggen ook dien Ged^{e}. tot verſcheide maal te hebben laten weeten, dat hy de dreg wat na zig zoude halen, 't geen hy geweigerd had naar te komen, en dat ook de opening van onder in haar Corcor oogenſchynelyk kan gezien worden, door de lip van een dreg veroorzaakt te zyn, perſiſteerende vorders, als by Eyſch.

De Gedaagde voor Duplicq zegt, dat 't voorgeeven der Eyſſchers, van eerſt ten anker te hebben geleegen, waar is, dog dat de voorſz. Opening niet door de lip van zyn Dreg kan gemaakt zyn, door dien als dan de Dreg in de opening zoude hebben moeten blyven ſteeken, en de Corcor daar op neerzinken, 't welk niet geſchied zynde, hy ook ſuſtineerd genoegzaam te conſteeren, dat die opening door zyn Dreg niet gemaakt is; perſiſteerende voords als by antwoord.

Den Raad Condemneerd den Gedaagden in dezen, om aan de Eysſchers op te leggen, en te betalen, een ſommetje van anderhalve

Ryxd., om daar voor alhier Sagoe tot leevens onderhout in te koopen, met de koften, gereferveerd blyvende de Actie van den Fifcaal der Hongi-vloot, tot tyd en wyle wederom by den Wel Ed. Agtb. Heer Gouverneur zullen gekomen zyn.

Jacob Pader, Corporaal in Compagnies dienft, Eyffcher.

Contra

Imam Saraffa, van Saway, gedaagde; om betaling te doen van 22 Ryxd. mitsgaders tot wederuytkeering van een Papoefe Slavin; door den Eysfcher aan hem geleend, met de kosten.

Den Gedaagde bekend de 22 Ryxd. deugdelyk aan den Eyffcher fchuldig te zyn, dog niet de Papoefche Slavin, zeggende de fchuld van 22 Ryxd. oorfpronkelyk te zyn over koop van een Papoefe Slavin, voor 15 Ryxd., en aan Lywaten nog 7 Ryxd., 't welk de voorfz. 22 Ryxd. uytmaakt; ontkennende booven dien een Slavin van den Eyffcher geleend te hebben.

Den Eyffcher zegt de pretenfie hem door den Corp. *Pader*, zodanig opgegeeven te zyn, derhalven niet wel te gelooven is, dat denzelven meer zoude eysfchen, als hem toequam.

Den Gedaagde als by antwoord.

Den Raad condemneerd den Gedaagde, in de prompte voldoening van de ge-eifchte en bekende fchuld, ter fomme van 22 Ryxd. ontfeggende den Eyffcher voords zyne pretenfie, van de Papoefe Slavin, tot nader bewys, condemneerende voords den gedaagden in de koften.

Telahoea, Moor van de Negerye Loemaolat, Eyffcher.

Contra

Moelipefi, mede Moor van Saway, Gede. om uytkeering te doen van zodanige nalatenfchappen, als hy onder zig heeft van des Eyffchers Oom, *Toual*, met de koften.

De Eyffcher zegt, dat hy een zoon zynde van *Malacca*, deszelfs nalatenfchappen, als ook die van de deffelfs Ooms, *Paiti* en *Toual* te moeten genieten, alzoo door voorfz. zyn Ooms, geen mannelyk oir was nagelaten, en nu den Gede. zig onregtmatig de nalatenfchappen van voorfz. *Toual* hadde aangetrokken, verzoekende voords als by prefentatie.

De Gedaagde voor antwoord zegt, dat het waar is, dat hy de nalatenfchappen van voorfz. *Toual* onder zig heeft, maar den Eyffcher daar toe niet geregtigd is, als werdende die nalatenfchappen door hem Gede. bewaard voor *Nikakore*, zynde een eyge Dogter van voorfz. *Toual*, die by hem Gede. werd opgevoed, en dat alle Landeryen reeds aan den Eyffcher, als 't mannelyk oir, zyn overgelaten, concludeert derhalven tot rejectie van den Eyfch.

Den Eyffcher ftemd toe, dat *Nikakore*, is een Dogter van meergemelde *Toual*, dog zegt altyd gedagt te hebben, by de Landeryen ook de Meubile Goederen van den zelven *Toaul* te moeten genieten.

Den Gede. voor Duplicq, als by antwoord.

Den Raad ontzegt des Eyffchers onregtmatigen Eyfch, en pretenfie, met de koften.

Haita, Orangkaja van Saleman, Eyffcher.

Contra

Iman Saraffa, Gedaagde om uytkeering te doen, van zodanige Goederen, als hy hem heeft voldaan voor 't overleveren van zyn Eyffchers Neef, genaamd *Aifoeli*, van Hitoe Lama, met de koften.

De Eyffcher zegt, dat den Gede. nu al eenig jaren geleeden, zyn Neef, *Aifoeli*, van Hitoe Lama, zoon van *Bagea*, hier gebragt heeft, en naderhand den felven als een flaaf houdende, hy Eyffcher, tot vrykooping van zyn Neef, aan den felven heeft inhandigt een groote Gong, van drie fpan hoog, een kleedje met 15 groote Schotels, en dat den felven *Aifoeli* door Radja *Hitoe*,

als

als nu gevorderd wordende, om in zyn vaders plaats den dati tot Hitoelama waar te neemen, reſtitutie van 't voorſz. verzockt.

De Gedaagde bekent voorſz. Goederen van den Eyſſcher ontfangen te hebben, dog negeerd de verkooping van voorſz. *Aiſoeli*, maar dat hem zulks door den Eyſſcher vrywillig was gegeven, tot recompens voor de ſorge, die hy gedaagde voor den ſelven *Aiſoeli* had gehad, met preſentatie egter van zulks op afvordering van den Eyſſcher altyd te willen reſtitueeren.

Den Eyſſcher voor replicq, als by Eyſch.

Den Raad condemneerd den Gedaagde, ingevolge zyne preſentatie, om aan den Eyſſcher wederom uyt te keeren een Gong, van 3 ſpan hoog, een kleedje, en 15 ſchotels, met compenſatie van koſten.

Naar 't afloopen van de Rol, wierden alle de inlandſche Hoofden deezes Diſtricts afgevraagt, of ook eenige queſtien en oneenigheeden onder haar lieden waren, waar op dezelve alle eenpariglyk antwoorden, jegenwoordig wel met malkanderen te leven, en geen queſtie van eenig belang onder malkanderen te hebben, waar op de zelve vermaand wierden lange in eendragt te continueeren, en geſamentlyk als trouwe onderdaanen van de E. Comp. deſſelfs bevelen trouwhertig op te volgen, 't welk zy alle met een groote dankbaarheid, betuigden te zullen volbrengen.

Waar op dan nog alle de zelve Groten wierden gevraagd, of haar lieden niet bekend was, uyt wat reedenen die van Beſi gevlugt waren, gaven daar op ten antwoord.

En eerſtelyk *Lietsjing*, Radja van Saway, dat hy geloofde, dat die van Beſi, gevlugt waren, om zig te bevryden van de ſware laſten, die haar door den Corp[l]. en *Imam Saraſſa*, opgelegt wierden, zeggende, dat hy Corp[l]. de Inlandſe Hoofden deezes Diſtricts hadde bekend gemaakt, ordre van U Wel Ed. Aghtb. te hebben ontfangen, om voor *Imam Saraſſa*, een huys te bouwen, op dat U Wel Ed. Aghtb., tot Saway koomende, een behoorlyke verblyfplaats mogten hebben, 't welk die van Liſſabatta, Hatoewè, en Hatilen, hadden geweigerd te doen, onder voorgeeven, dat zy eerſt de ſchriftelyke ordre van U Wel Ed. Agtb. ten dien opſigte wilden zien, en hooren leeſen, en dat daar op die van Saway, en Beſi, door ſware drygementen van den Corp[l]., en *Imam Saraſſa*, gedwongen waren geweeſt, 't zelve huys te bouwen, waar van wy ten deſen niet nalaten konnen, beſchryvinge aan U Wel Ed. Agtb. te doen.

Dit huys ſtond ter ſelver plaatſe, alwaar het oude huys van *Imam Saraſſa*, voorſz. hadde geſtaan, zynde uyt de grond op nieuw opgemaakt, en in 't inkomen aan weerzyden met een fraeje kamer voorzien, waar in goede ſuffiſante houte vloeren waren leggende, zynde voorts zeer wel opgemaakt, en van ſuffiſante balken en alles wel voorſien, aan welk heel gebouw wy ook niet konden bemerken, dat een eenig ſtukje oud hout was, maar alles ſplinter nieuw, en nog niet ten vollen droog.

Den Orangkay van Hatoewè zeide ook, van gevoelen te zyn, dat het bouwen van voorſz. huys de oorzaak van het wegvlugten der meergemelte Beſiers was, en dat den Corp[l]. hem had doen aanzeggen, dat *Imam Saraſſa*, een brief van U Wel Ed. Agtb. ontfangen had, waar by geordonneerd wierd, dat d' inlandſe hoofden deſes Diſtricts een nieuw huis voor *Imam Saraſſa* moeſten maken, om U Wel Ed. Agtb. op deſſelfs komſt alhier, daar in te ontfangen, en dat ingevolge van dien U Wel Ed. Agtb. geeerde ordre, hy Corp[l]. aan hem Orangkaja van Hatoewè, hadde bevoolen, om 300 boſſen Gabbe-Gabben, en 300 doſyn Atap, voor 't zelve op te bouwen huys te moeten leveren, dog dat hy Orangkaja zulks hadde geweigerd te doen, waar op *Imam Saraſſa* hem zoude te gemoet hebben gevoerd, hoe derſt gy teegens d'ordres van de Ed. Agtb. Heer Gouverneur oppoſeeren, waar op hy Orangkaja *Hatoewè* wederom geantwoord had, dat hy daar over zelfs eerſt met U Wel Ed. Agtb. wilde ſpreeken, eer hy hand aan 't werk wilde ſlaan.

Waar mede zig de Orangkaja's van Liſſabatta, en Hatoewè, ten vollen zyn confirmeerende.

Waar op den Corp[l]. *Jurgen Springveld*, binnen geroepen, en hem afgevraagd zynde, of hy ook eenige klagten tegens ymand van voorſz. Negery's hoofden in te brengen had, antwoordde den zelven van neen, geen ſonderlinge klagten teegens de zelve te hebben, en dat zy alle, behalven die

En onderzoek van den aangeklaagde Corporaal, en Imam Saraſſa

van Besi, redelyk wel op haar dienst afpasten.

Naar 't welke hem Corpl. dan wiert bekend gemaakt, 't geene door meer gemelte Orangkaja's, weegens het bouwen van 't huys voor *Imam Saraſſa*, was gedeclareerd, die alle 't zelve ten meestendeel ontkende, zeggende, dat de Orangkaja's zelf met malkanderen hadden geraadpleegd, om een nieuw huys te bouwen, 't geen bequaam mogte weesen, om U Wel Ed. Agtb. daar in te ontfangen, dat daar op voorgeslagen werdende, het huys van den Radja van Saway te vernieuwen, hy Radja zulks had gedeclineerd, met te zeggen, dat hy geen Maleyts verstond, en derhalven U Wel Ed. Agtb. niet wel konde ontfangen, waar na dan door de zelve inlandsche Hoofden besloten was, daar toe het huys van *Imam Saraſſa* te neemen, en dat uyt dien hoofde, den Radja van Saway, met Orangkaja *Besi*, Orangkaja *Saleman*, en Orangkaja *Roemaolat*, 't zelve huys goedwillig hadden opgebouwd, zonder dat door hem in 't minst van een brief zoude gemeld zyn. Bekennende hy egter even daar na, dat hy 't bouwen van een nieuw huys aan d' inlandse Grooten hadde voorgeslagen, met te zeggen, dat 'er niet een bequaam huys in de Negery was, om U Wel Ed. Agtb. in te konnen ontfangen, en dat zy derhalven wel dienden te beraadslagen, om een nieuw huys te bouwen, mitsgaders dat hy daar toe zelfs het huys van den Radja hadde voorgeslagen, tot een teeken van haar lieden goedwilligheid, vertoonende een zeker geschrift, door den Radja van Saway, met twee zyner Orangtoeha's, onderteekend, en door den Corpl. opgesteld, waar by hy Corpl. zig reeds ten hoogsten contradiceerde, als hebbende bevorens gezegt, 't huys van den Radja van Saway voorgeslagen te hebben, daar nu uyt zyn eigen opgestelde verklaring bleek, dat hy 't huys van *Imam Saraſſa* hadde voorgedragen, waar op den Radja van Saway gevraagt zynde, of hy wel wist, wat het geschrift behelsde, 't geen hy onderteekend had, antwoordde dat den Corpl. hem gezegt hadde, dat het weegens 't huys van *Imam Saraſſa* was, dog den inhoud van dien hem niet voorgehouden te weesen, maar dat den Corpl. hem maar hadde belast te teekenen, 't geen de Corpl. ontkende, zeggende hem zulks voorgehouden te hebben.

Imam Saraſſa daar op ook binnen geroepen, en weegens 't bouwen van voorsz. zyn huys ondervraagd zynde, ontkende ook al het gedeclareerde der Orangkaja's, en sprak met den Corpl. netjes als uyt eene mond, en op afvrage, wie hem geauthoriseerd had, zyn huys te laten vernieuwen door de Negerys Ingezeetenen, die zulks niet verpligt waren, zeide, dat 't zelve huys een Compagnies huys was, en tot gemak van U Wel Ed. Agtb. op gebouwd, dog wanneer hem gevraagd wierd, wat hy dan met wyf en kinderen in 't zelve huys te doen had, stond hy zeer verleegen, antwoorddende, dan eens dat het zyn, en dan eens, dat het Comps. huys was, konnende dit niet wel beantwoordden, zeggende egter ten laasten, dat, zo 't ons beliefde, hy daar aanstonds zoude uyt trekken, en niet teegenstaande alle de inlandse hoofden eenpaarig weegens haar gezegde van het opgebouwde huys bleeven volherden, zo bleven de Corpl., en *Imam Saraſſa*, by haar ontkentenisse persisteeren, hoewel zeer in haar reeden varieerende.

Waar op dan verders de Orangkajen zynde afgevraagd, of nog eenige zonderlinge klagten teegens den Corpl. hadden in te brengen, antwoordden voor eerst den Radja *Saway*, en Orangkaja *Liſſabatta*, geen zonderlinge klagten teegen den zelven te hebben.

Die da… overg… hoord werde… de, all… ontke… nen.

Orangkaja *Hatoewè* zegt, dat hy, op bevel van den Corpl. van *Imam Saraſſa's* huys te helpen bouwen, daar toe onwillig zynde geweest, en naderhand ziek werdende, hy Corpl. zyn Orangtoeha's hadde laten ontbieden, en over de zelve onwilligheid haar afgevorderd een boete van 40 ps. lywaten, dog dat hy Orangkaja, haarlieden verboden hebbende zulks op te brengen, den Corpl. daar niets van gekregen had, niettegenstaande hy verscheide aanmaningen daar toe hadde gedaan.

Den Corpl. hier teegens zegt, dat het waar is, dat hy over onwilligheid die van Hatoewè een boete van 40 ps. lywaten heeft opgelegt, dog dat zulks is geweest over onwilligheid, in 't repareeren van Compagnies Pagger, en niet van *Imam Saraſſa's* huys.

Nog zegt Orangkaja *Hatoewè*, dat in 't begin van October 2 zyner quaartslieden naar Amboina zyn geweest, om een Compagnies brief aan U Wel Ed. Agtb. te bestellen, dezelve op haar wederkomst door den Corpl. zyn geslagen geworden, zo dat zy de vlugt buiten Compagnies Paggers namen, die daar over aan den Corpl. hebben moeten betalen 8 stuks lywaten. 't Welk de Corpl. bekend ontfangen te hebben, zeggende, dat voorsz. quaartslieden, tot Amboina aan U Wel Ed. Agtb onwaar-

waarheden hadden wys gemaakt, en hy daar over de ſelve had geſlagen, en dat zy voorſz. Lywaten aan hem uyt haar vrye wil gegeven hadden.

Orangkaja *Hatilen* klaagd, dat, 2 zyner quaartslieden over eenige misſlagen in haar quaarts-dienſt door den Corporaal in de tronk zynde gezet, hy Corpl. een boete van dezelve had geeiſcht, als wanneer die van Hatilen, met zes ſtuks lywaten komende, om die te verloſſen, de Corpl., onder voorgeven, dat het te weinig was, zulks had geweigerd, als wanneer zy naderhand komende met 10 ſtuks lywaten, de Corpl. die hadde aangenomen, dog egter geweigerd de zelve quaartslieden te ontſlaan, voor en al eer zy hem nog leverden, twee ſlaaven, en 40 ſtuks lywaten; dog dat deze laſt haar Hatilengers te ſwaar vallende, zy onmagtig waren geweeſt, zulks op te brengen, en dat ook derhalven, dezelve quaartslieden nog een maand in de tronk hadden gecontinueerd, en dat hy Corpl. als toen ziende, dat 'er niets te voorſchyn quam, dezelve luyden van ſelfs had gerelaxeerd.

Alle 't welke door den Corpl. ſterk werd ontkend, niet teegenſtaande de Orangkaja *Hatilen* diesweegen vaſt op zyn ſtuk bleef ſtaan.

De militairen alhier beſcheiden daar op binnen geroepen en gevraagd zynde, of zy van voorſz. knevelaryen, en extorſien van haar Corpl. niet eenige kennis hadden, zeggen neen, door dien geen van haar vieren nog een maand tot Saway gelegen had, maar dat zy wel zomtyds iemand in de tronk hadde zien zitten, dog weegens 't opbrengen der boetens onkundig te zyn.

De Orangkaja *Hatilen*, verders voorgehouden zynde, wie hem zoo ſtout hadde gemaakt, en wat reedenen hem hadden gemoveerd, om nu weinig tyds geleden, terwyl de Corpl. op de kruystogt was, 20 gewapende inlanders met een Orembaey, naar Saway te zenden, om twee quaartslieden uyt Compagnies Pagger, van haar verſchuldigde quaartsdienſt af te haalen, antwoord daar op, dat de Corpl. op de kruys-togt zynde, een zyner quaartslieden, aan de Pagger haar behoorlyke dienſt waarneemende, door *Imam Saraſſa* was belaſt geworden om 60 ps. Salimoeni hout te kappen, en dat zulks den dienſt van de E. Compe. niet mede brengende, en zyn onderhorige onder de commando van *Imam Saraſſa* niet ſtaande, zy daar over hadden geklaagd, en hy, daar op de zelve had doen afhalen, dog geen geweld gepleegd, of eenige Aſſurante woorden geſprooken te hebben, dog hem daar op te gemoet werdende gevoerd, dat zulks een groote Aſſurantie was, op zyn eygen houtje zyn volk te hebben laten afhalen, en, zo hem eenig ongelyk geſchied was, hy zyn klagten ter behoorlyker plaatſe konde hebben geinſtitueerd, maar niet behoorde tot zulke extremiteiten zig te laten vervoeren, mitsgaders dat zulk gedoente een zeer groote ondankbaarheid was, voor alle de weldaden, die haar de E. Compage. beweeſen had, en inſonderheid daar voor vier jaaren hare ingezetenen door de Papoea's zynde weggevoerd, zy, door voorſchryvens van de E. Compe., die weder hadden gekreegen; bekend hy ſchuld, en verzoekt ootmoedig gepardonneert te mogen werden, met belofte van deeze gunſt door een geſtadige bereidwilligheid tot Comps. dienſt te zullen erkennen, en wierd hy onder toevoeging van een ſcherpe reprimende gepardonneerd.

De zelve Orangkaja, afgevraagd zynde, of dit jaar geen Papoeſche Corcorren aan zyne Negerye, en tot Loulata, of Papoeti, geweeſt waren, mitsgaders of dezelve aldaar ook eenige rooveryen, of Hoſtiliteiten, hadden gepleegd, antwoord deeſen jare aldaar 4 zodanige vaartuygen geweeſt te zyn, die aldaar Sagoe, als anders, waren komen handelen, dog dat geen het minſte quaad aan inwoonders dier Negeryen gedaan hadden.

Hier op treed ter Vergadering binnen *Tomahoe*, jonge dogter van *Saway* (zynde na den aard harer landslieden al vry moy van tronie) met grote droefheid klagende, dat, naar het vertrek van den Corpl., *Jacob Pader* (by wie zy bekent gehouden te hebben) deeze Corp. *Jurgen Springveld* tot 3 verſcheiden reyſen toe by haar had geſonden den zoon van *Imam Saraſſa*, genaamd *Samalieuw*, om haar te perſuadeeren by hem Corpl. te komen, en gelyk met de voorige, ook met hem te houden, 't geen zy altyd zeer hardnekkiglyk hebbende geweigerd, had meer gemelte Corpl. den zelven *Samaleeuw*, geaſſiſteerd met den Marinjo van Saway, genaamd *Latoepoa*, en twee quaartslieden van *Hatilen* by haar geſonden, die haar met geweld tegens wil en dank hadden weggevoerd, en by voorſz. Corpl. gebragt, dat zy onderweegen zeer lamentabel had geſchreid, tot dat zy op de Baleoe gekomen zynde, in plaats den Corpl. door haar tranen andere gedagten zoude krygen, hy haar tot binnen in zyn kamer hadde gevoerd, en, haar met geweld willende gebruiken, zy had beginnen te roepen en getier te maken, waar op de Corpl., haar met de hand op de mond te leggen zulks belettende, haar als doen voor de eerſte maal heeft bekend, zyn-

de zulks nu ontrent 2 maanden geleden, dat hy Corp[l]. vorders haar *Tomahoe* zeedert die tyd altyd by zig had gehouden, tot dat nu kortelings hy, op 't aannaderen der Hongi, haar *Tamahoe*, op de zelve manier, te weeten met geweld weder buiten de Pagger had gestooten.

De Corp[l]. *Jurgen Springveld*, deeze beschuldiging voorgehouden zynde, bekend, dat hy haar *Tomahoe* door meergemelde *Samaleeuw* had laten afvragen, of zy genegen was met hem te houden, gelyk zy by den voorgaande Corp[l]. *Jacob Pader* gedaan had, dat zy, sulks hebbende aangenomen, met hem *Samaleeuw* by hem Corp[l]. was gekomen, die haar vervolgens als zyn byzit bekent gebruykt te hebben, tot eeven voor de komst der Hongi, als wanneer hy haar weder had laten gaan, dog zegt dat dit alles met *Tomahoe's* eygen vrye wil is geschied, zonder door hem eenig geweld, nog in 't ontvoeren, nog in 't gebruyken van dezelve, gepleegd te zyn.

De Marinjo deezer Negery, *Latoepoa*, in presentie van hem Corp[l]., hier over ondervraagd werdende, antwoordde, dat hy met *Samaleeuw*, en twee quaartslieden van Hatilen, door den Corp[l]. gesonden is geworden om meergemelte *Tomahoe*, 't zy met, of teegens haar wil, by hem te brengen, 't geen hy Marinjo ook verklaard, in gevolge voorsz. ordre te hebben gedaan, en dat hy dezelve dogter, met geweld uyt haar huys gehaald, en by den Corp[l]. gebragt heeft, dat zy onderweegen zeer heeft geschreid, en, op de baleoe gekomen zynde, door den Corp[l]. binnen in zyn kamer is gebragt, en dat hy *Latoepoa* daar op vertrokken is.

De Orangkaja van Hatilen, opstaande, zegt, dat het bovenstaande geval hem ook zoodanig verhaald was geworden, door de twee quaartslieden, die met meergemelte Marinjo de zelve *Tomahoe* hadden afgehaald.

Samaleeuw, hier op ook gehoord zynde, zegt door den Corp[l]. tot drie verscheide reisen gezonden te zyn geweest, om voorsz. *Tomahoe* te persuadeeren, dat zy by hem als byzit blyven wilde, 't 't geen zy altyd hebbende geweigerd te doen, had hy Corp[l]. hem met den Marinjo *Latoepoa*, en twee quaartslieden van Hatilen, na haar toegesonden, om haar, met of teegens wil, by hem te brengen, dat, aan 't huys van meergemelte *Tomahoe* gekomen zynde, de Marinjo, en twee quaartslieden, haar met geweld hebben weggevoerd, maar dat hy *Samaleeuw*, geen hand aan haar geslagen heeft, maar alleen mede gegaan is.

Tomahoe, hier op gevraagd zynde, zegt dat het waar is, dat *Samaleeuw* geen geweld aan haar heeft gedaan, maar alleen mede gegaan is.

De Corp[l]. *Jurgen Springveld*, niet teegenstaande alle deeze eenparige getuigenissen, blyft hartnekkig by de negative persisteeren, van geen geweld gepleegd te hebben, en op vertooning, dat de misdaad egter swaar genoeg was, dat hy, een Christen, zich met een Moorsch Vrouwmensch ging vermengen, antwoordde hy, dat hy aldaar geen Christen vrouwmensch konde krygen, en ook zodanig zonder vrouwmensch niet konde leeven, vermeenende 't daar in resideerende quaat zoo groot niet te zyn; naar alle welke wederzydsche beschuldigingen, en defensien, wy dezelve *Tomahoe* dimitteerden, met haar te zeggen, dat zy zig maar gerust in huys zoude houden, dat zy voor geen geweld meer zoude behoeven te vreesen, en wy haar klagten aan U Wel Ed. Aghtb. zouden voordragen. Gelyk ook meer andre swaarder beschuldigingen.

Onder 't examineeren van deeze zaak, en waar door alle deeze geweldenaryen en buytenspoorigheden van den Corp[l]. aan den dag quaamen, waren zelfs eenige Orangkaja's, die zich niet konden onthouden van te zeggen, dat zo diergelyke geweldenaryen, door iemand in hare Negeryen gepleegd wierden, zy, eer zulks te verdragen, den zelven liever den hals zouden breeken, 't geen wy niet hebben willen naarlaten tot U Wel Ed. Agtb. speculatie hier by te zetten.

Titameten, Orangkaja van Bonoa, klaagd, dat een zyner onderhoorigen, genaamd *Mattatohoe*, nu al vier jaren van Bonoa herwaard zynde vertrokken, zig 't zedert dien tyd tot nu toe alhier stilletjes had onthouden, waarom hy verzoekt, dat den Radja van Saway mag geordonneerd werden, den zelven *Mattatohoe* aan hem te restitueeren, om hem na Bonoa te voeren, en aldaar zyn quaartsdienst te doen waarneemen.

De Radja van Saway, hier op gehoord zynde, zegt, dat dezelve *Mattatohoe*, van oude tyden her van Saway afkomstig is, oordeelt derhalven het verzoek van *Titameten* onbillyk te zyn.

Titameten zegt, dat het waar is, dat hy *Mattatohoe* van Saway afkomstig is, dog dat hy alle veele jaren geleden, by zyn *Titametens* voorzaat, *Nanuoli*, op Bonoa was gekomen, en Dati had verzogt, die hem gegeven zynde, hy die ook moest waarneemen, en niet mogt verhuisen, als 't hem weder geliefde, en dat hy 't zelve daar by laatende, naderhand daar over aansprekelyk zoude zyn.

Den

De zelve *Mattatohoe*, ontboden zynde, om hem ook hier op te hooren, is niet verscheenen, zo dat deze wederzydse disputen daar by zodanig zyn gebleven.

Hier na nu de Vergadering in bedenking zynde gegeven, hoedanig men nu best met de Besiërs te doen afkomen, zoude handelen, door dien genoegsaam gebleken was, dat zy niet uyt quaadwilligheid gevlugt waren, maar alleen om de onverdragelyke lasten, haar door den Corpl. en *Imam Sarassa*, opgelegt, wierd beslooten een Corpl., en een Orangkaja, met eenige inlanders, derwaards te zenden, om in der minne, nogmaals een proef te neemen, of men haar niet zoude konnen doen afkomen, en het oog latende gaan, wie der Orangkja's derwaards te zenden, presenteerde zyn dienst daar toe, de Orangkaja van Larike, die, na 't nuttigen van 't middagmaal, derwaards aannam te vertrekken, 't geen goed wierd gekeurd, ter oorzaak hy Orangkaja wel een van de bequaamste in 't spreeken, en van een redelyk goed oordeel scheen, werdende daar op de vergadering, 's middags ontrent twee uuren, gescheiden.

Hier naar begaven wy ons naar boord, om het middagmaal te houden, en naar het zelve verscheen by ons aan boord, de Orangkaja van Hatoewè, met den Radja *Latoeloeloe*, van Ainoessa, om ons alhier te verwellekomen, brengende den eerstgemelde ons een smal geschenkje, van eenige hoenders, waar na dezelve eenige soopjes genuttigt hebbende, wederom vertrokken.

klagten van die van Besi zelf, tot bevestiging van voorge-

Teegens den avond ons wederom aan land, en op de baleou begeeven hebbende, quam aldaar mede te verschynen de afgezonden Corpl. en Orangkaja van Larike, mede brengende *Mamiri*, soon van den Orangkaja van Besi, zynde met Comps. rotang versien, en komende uyt de naam van 't geheele Negerys volk, ons hare klagten bekend maken, dat de Corpl. en *Imam Sarasfa*, haar hadden gedwongen, 20 man van haar Negery's volk te contribueeren, om een huis voor den laatst gemelden te extrueeren, en dat eenige van haar onderhoorige, zig tot eenige diensten onwillig hebbende betoond, aan den Corpl. 25 stuks kleeden tot boete hadden moeten betalen, en dat 't zelve huys nu volmaakt zynde, *Imam Sarasfa* haar nog had willen dwingen, om 10 Thomans Sagoe Mantah te leveren, om in de grond van 't zelve huys te stampen, 't welk haar al te swaar zynde, zy geretireerd waren, zeggende 't zelve huys te hebben moeten maken, want zo daar toe weigerig waren geweest, de Corpl. haar in de tronk zoude hebben geslooten; en zy dan een sware boete zoude hebben moeten opbrengen, en egter 't zelve huys gedwongen zouden zyn geweest op te bouwen, dat zy ook de gevorderde Sagoe Mantah wel zouden hebben geleverd, maar dat, naar leverantie van 't zelve, haar dog wederom andere lasten zouden werden opgelegt, zo dat zy, om zulks te ontvlieden, zig geretireerd hadden.

Gevraagd zynde, of de voorleede nagt niet een praeuw by haar was geweest, en wat voor volk, als mede wat zy daar uytgerigt hadden, gaf hy *Mamiri* daar op ten antwoord, daar van niets te weten, ook geen volk aldaar vernoomen te zyn.

De Corpl., vervolgens binnen geroepen, en de beschuldigingen van meergemelden *Mamiri* hem zynde voorgehouden, ontkend wederom alles, zeggende, de Besiers maar 12 man te hebben geleverd, tot het bouwen van *Imam Sarasfa's* huys, en dat zy zulks met haar eigen vrye wil hadden gedaan, zeide van de gevorderde Sagoe Mantah niets te weeten, en dat *Imam Sarasfa* haar, gedurende 't bouwen van 't voorsz. huys, zelfs van kost en drank hadde voorzien. Weegens de opgelegde boetens zegt hy, van de Besiers over verscheide nalatigheeden, op aanklagten van haar eigen Orangkaja, ontfangen te hebben 12 stuks lywaten, zonder meer, zeggende al wederom, dat zy 't zelve vrywillig gegeven hadden, bekennende ook, dat de Orangkaja zelfs over zyn eigen soon, den hier present zynde *Mamiri*, was klagtig gevallen, die hem daar over ook een stuk lywaad tot boete had betaald.

Imam Sarasfa, mede tegens den zelven *Mamiri*, verhoord zynde, ontkend alles, 't geen tot synen laste van den selven gezegt is, dog hy, gevraagd zynde, waarom hy, en niet de Radja, commando in de Negerye voerde, antwoordde, dat de jeegenwoordige Radja, tot die waardigheid zynde verheven, hem de magt had gegeeven, om alle Compagnies zaken te verrigten, 't geen hy *Imam Sarasfa* na die tyd ook altyd gedaan heeft.

Mamiri, meergemeld, voegt hier by, dat de Corp. hadde gezegt, ordre van U Wel Ed. Aghtb. ontfangen te hebben, om voorsz. huys te doen opbouwen, en dat zy daarom nog zo veel te eerder zulks hadden aangenomen; zegt ook, geduurende dat werk, zyn volk zig zelfs van kost te hebben voorsien, en niet door *Imam Sarasfa* gespysigt te zyn.

Waar na de Corpl., en *Imam Sarasfa*, zyn-

zynde buyten getreeden, wierd hem *Mamiri*, door ons te gemoed gevoerd, dat, niet teegenſtaande hem al te ſwaare, en onbillyke laſten waren opgelegt, de Beſiers egter zeer ſtrafwaardig waren, van zich Comp^s. geſag onttrokken, en zich boſchwaard in begeven te hebben, maar dat zy, als trouwe onderdaanen, in haar Negerye moeſten zyn gebleeven, en haar klagten ter behoorlyker tyd en plaatſe, hebben bekend gemaakt, als wanneer men niet naarlaten zoude, haar zaak te onderzoeken, maar dat zy zoo moetwillig zig van de E. Comp. abſenteerende, de Comp^e. ook groote reeden zoude hebben, om haar te verlaaten, en haar zaak niet aan te neemen, maar met haar vyanden te laten omſpringen, waar op hy, ſchuld bekennende, ootmoediglyk om vergiffenis verſogt, beloovende aanſtonds, by zyn wederkomſt aan zyn Negerye, zyn mede-dorpelingen te doen afkomen, en in haar oude Negerye te brengen, om Comp^s. dienſt behoorlyk waar te neemen, verzoekende dog, dat zy met geen onverdragelyke laſten mogten werden gevexeerd.

Waar op hem, *Mamiri*, wierd aangezegt, dat hy zig aanſtonds wederom na zyn lantslieden zoude vervoegen, en nog deze nagt, met dezelve wederom in zyn Negery Beſi zoude afkomen, dat wy met het lumieren van den dag daar na zouden laten verneemen, en zo dezelve als dan nog in't boſch waren, de Compagnie niet nalaten zoude, haar over dezelve wederſpannigheden gevoeliglyk te ſtraffen, maar zo zy afquamen, deze haar betoonde ongehoorſaamheid voor dees tyd door de vingeren zoude geſien worden, onder voorwaarde, dat zy in haare Negeryen moeſten blyven continueeren, en den behoorlyken dienſt van de E. Comp^e. trouwhertig waarnemen, 't welk hy met alle teekenen van geneegentheid hebbende aangenoomen, naar 't nuttigen van een ſoopje, weder vertrok.

Naar vertrek van welken *Mamiri*, wy een brief aan U Wel Ed. Agtb. afvaardigden, ten welken einde vier inlanders, om dezelve over de weg van Sepa voort te beſtellen, affonden.

Naar 't welke wy ons affcheid van den Corp^l. genomen hebbende (in meening om 's anderendaags, 's morgens te vertrekken) wy ons naar boord vervoegden, om 't avondmaal te nuttigen, naar 't eindigen van 't welke, wy den boſſchieter nog deeze nagt per Orembaey naar Beſi ſtaande te vertrekken, om ons laatſte water te haalen, gelaſtten ter deegen te verneemen, of de Beſiers hare beloften hadden volbragt, en in haar Negeryen waren afgekomen.

Ook quam met het aanbreken van den dag aan boord, *Mattheus Tiçera*, met zyn Chialoup alhier ter reede leggende, bekend maakende, zyn reis op heeden te willen naar Amboina vervorderen, verzoekende derhalven onderteekening van zyn Pas, die hy ons te vooren had vertoond, zynde gedateerd den 26 Auguſtus, en door U Wel Ed: Agtb. onderteekend, zynde hy *Tiçera*, volgens op dezelve Pas genoteerde, den 28. Auguſtus, op Boero gearriveerd, Ultimo dito daar van daan vertrokken, en den 7. September op Saway gearriveerd, 't welk hem ingewilligd zynde, en zyn pas onderteekend, vertrok hy weder naar zyn Chialoup.

Ontrent 7 uuren 's morgens quam de Boſſchieter van Beſi, weder te rug, rapporteerende, dat hy, op Beſi zynde aangekomen, al verſcheide ingezetenen daar weder had gevonden, waar van 'er 10 reeds op de Baleeuw waren, dat die hem hadden gezegt, dat de andere reeds op weg, tot 't afkomen waren, en binnen korten tyd aldaar ſtonden aan te komen

Hier op verſcheenen aan boord eenige inlanders, ons openbaarende de vrees, waar mede zy bevangen waren, dat naar ons vertrek de Corp^l. en *Imam Saraſſa*, haar de uytwerkſelen van haren haat ſouden doen gevoelen, en haar alzo betaald zetten de klagten, die zy teegens dezelve hadden geinſtitueerd, en die zy inderdaad betuigden waaragtig te zyn, waar over onze gedagten latende gaan, en wel bemerkende, dat deze beſchuldigingen niet alleen zeer waarſchynelyk, maar ook, den regten ten genoegen, genoegſaam waren beweeſen in waarheid te beſtaan, beraadſlaagden wy, of 't niet dienſtig zoude zyn, deze persoonen, tot U Wel Ed: Agtb: te brengen, om daar haar verantwoording te komen doen, dog overweegende, dat wy niet door U Wel Ed. Agtb. geauthoriſeerd waren, den Corp^l. te ligten, maar wel om de beſchuldigingen, t' zynen laſten op te neemen, en U Wel Ed. Agtb. dezelve te rapporteeren, om naar bevinding van ſaken, U Wel Ed. Agtb. welbehagen daar ontrent te doen. Maar *Imam Saraſſa*, door ons uyt alle 't voorſz. zynde aangemerkt, als een zeer quaad werktuyg in deeze geweſten, en door wiens quade gangen en opſtokingen, de meeſte onheilen alhier veroorzaakt wierden, konden wy geen ſwarigheid vinden, om den zelven mede te nemen.

Ondertuſſchen ten 8 uuren, wierden op de gewoone zeynſchoot de dreggen geligt, om de reys te vervorderen, als wanneer wy weder, even als op onze aankomſt, met drie Chargies der aan land gepo-

gepofteerde Soldaten gefalueerd wierden, werdende in 't fcheppen den ondergefz. *Jan Louis Munniks*, per Orembaay, naar land gefonden, om hem *Imam Saraffa*, met een zoet lyntje buiten, en aan boord te krygen, die, ruim een uur daar na, met den zelven aan boord verfcheen, rapporteerende, dat hy, aan land gekomen zynde, aan 't huis van *Imam Saraffa* was gegaan, om hem te fpreken, dog dat hy den zelven, nog vrouw, nog kind, had t' huis gevonden, maar 't zelve leeg had vinden ftaan, dat hy daarop den Marinjo laft hebbende gegeven, hem op te zoeken, hy eindelyk te voorfchyn quam, waar op de rapportant hem verzogt nog eens aan boord te willen komen, om nog iets met hem te fpreeken, wanneer hy *Imam Saraffa*, mogelyk iets van de waarheid vermoedende, verzogt eenige goederen uyt zyn huis te mogen mede neemen, daar op de rapportant hem diende, dat zulks onnodig was, dat hy maar heenen en weer aan boord te doen had, en dan weder konde vertrekken, en derhalven maar zoo gaan zoude, gelyk hy ftond, 't welk hy *Imam Saraffa* agtervolgende, egter, eer hy in d' Orembaay ftapte, genoegfame blyken gaf, dat zyn gemoed hem knaagde, en hy zyn wegvoering als vaftftelde: want hy wel tot 4 of 5 malen, d' inwoonders van Saway toeriep, † *Tabea*, *Orangkaja Saway*, *Tabea*, *Soedah lihat pada Imam Saraffa*; naar verfchyning aan boord, zogt hy ons weder een leugen op de mouw te fpellen, met te zeggen, dat *Mamiri*, waar van op gifteren vermeld ftaat, een flaaf zoude zyn geweeft, dog de onwaaragtigheid van dien zal uyt het volgende konnen blyken.

(† Dat is, yt gegroet, Orangkaja van Saway, yt gegroet, gy hebt den Priefter, Saraffa, gezien.)

Voor eerft heeft de Orangkaja van Larike, by zyn wederkeeren van Befi, gerapporteerd, dat hy dezen nu afgekomen Alfoerees wift te zyn den foon van den Orangkaja van deze Negery, en dat hy met zyn Mamiri's moeder, des Orangkaja's vrouw, had gefprooken.

Ten tweede, heeft de Corpl. *Springveld*, by deffelfs confrontatie, teegens hem *Mamiri*, ook bekend, dat hy de Soon van den Orangkaja *Befi*, en dat hy de zelve was, die, op aanklagte van den Orangkaja zyn vader, een ps. Lywaad tot boete aan hem hadde betaald.

Ten derde, heeft deeze *Imam Saraffa* op gifteren avond daar van niets vermeld.

Ten vierde, heeft Orangkaja *Bonoa* gezegt, dat *Mamiri* inderdaad de foon van den Orangkaja was, en zo die geen, die tot ons afgekomen was, *Mamiri* was geweeft (als den zelven niet gezien hebbende) 't voorgeeven van *Imam Saraffa* valfch was, waar op hy hem de befchryving van deffelfs perfoon hebbende gedaan, dat hy was klein van ftatuur, met fwaar dik hair op 't hoofd, en een litteeken voor 't voorhoofd, bekende hy, dat het dan *Mamiri* moeft geweeft zyn.

Ten vyfde, dat 't niet waarfchynelyk was, dat de Orangkaja Comps. rotang aan een flaaf zou hebben overgegeeven: dat een flaaf, zoo veel omftandigheden van de Negery's zaken niet kon weeten te verhalen, nog, op ontkenniffe van den Corpl. en *Imam Saraffa*, zyne befchuldigingen zoo ftout hebben ftaande gehouden.

Ten zesde, zouden immers de Befiers, op het aanfeggen van een flaaf, niet weder afgekomen, en zig in haar Negery nedergeflagen hebben, maar 't fchynd, dat zulks door *Imam Sarasfa* de voorleede nagt is gepractifeerd, om, waar 't mogelyk, met dat voorgeeven te verydelen de geloofwaardigheid van de befchuldigingen, door den zelven perfoon tegens hem ingebragt, en zig zelven op die wyze te verontfchuldigen.

Alle 't welke hem met goede reden vertoond zynde, bleef hy egter op zyn voorgeeven perfifteeren, en zonden wy hem daar na, naar de Corcor van Bonoa, om op de zelve tot U Wel Ed. Agtb. over te varen, fcheppende wy voorts den geheelen dag door, tot 's avonds ontrent half zeven, wanneer een dikke lugt met fwaren regen, blixem, en donderflagen, ons niet anders als onweer dreigden, en wy, om ons in geen gevaar te ftorten, beweften de Negery Hatilen de dreggen in de grond vallen, en het gewoone Avond-Gebed lieten doen.

's Avonds ontrent half 10, 't weer weder wat opgeklaard zynde, wierden de dreggen weder geligt, fcheppende wy de geheele nagt door, en pafleerende de Negeryen, Hatilen, Loulata, en Papoeti.

Saturdag den laatften October, met het lumieren van den dag, quam ons aan boord de Orangkaja van Hatilen, rapporteerende, dat, geduurende zyn afweefen met de Corcor, aan zyne Negerye waren verfcheenen twee Papoefe vaartuigen, met de zoon van den Radja van Meffoal, waar van d' een eerft op gifteren weder geretourneerd was, zonder dat dezelve egter eenige infolentien gedaan, maar alleenlyk de fmalle Negotie aldaar hadden komen dryven, brengende hy, Orangkaja *Hatilen*, ons ook een fmal gefchenkje van eenige hoen-

hoenderen, en jonge klappus, die daar na onder 't drinken van verscheide soopjes, weder na boord gedimitteerd wierd; waar op wy voortschepten, tot dat, om de Massanajers wat te doen uytrusten, ontrent 's morgens ten 10 uuren, tusschen de rivieren Moal, en Issala, ten anker quamen, van waar des naarmiddags weder voortscheppende, en met het zelve scheppen den geheelen nagt zynde gecontinueerd, alzo het heldere maneschyn was, quamen wy op

Sondag, den eersten November, even voor de middag ten anker aan een strand, welkers naam ons onbekend was, alzo een felle contrarie wind en stroom, niet tegenstaande met alle magt geschept wierd, ons de minste voortgang belette, dog ontrent twee uuren naar de middag, de wind wat slappende, schepten wy weer door, in meening om nog 's avonds voor Waroe te konnen komen, alzo ons zulks berigt was, dog ontrent half 7, 't Contrarie van dien siende, en dat wy nog byna de geheelen nagt zouden hebben moeten scheppen, mitsgaders onze Massanajers nootsakelyk wat moesten rusten, als hebbende 't zelve in drie dagen, en twee nagten, dit geen agt uuren konnen doen, lieten wy, op gewoone zeynschoot, alhier weder onze dreggen vallen ter strand Waylela.

Maandag, den tweeden dito, 's morgens ten een uur, als wanneer wy weder aan 't scheppen raakten, en ontrent 10 uuren, voor de middag, een zeyl, of Chialoup, zagen, zynde naar gissing Noordoost, drie mylen 't Zeewaards van ons af, stellende zyn cours Noord-west aan, scheppende voorts den geheelen dag door, tot dat wy, naar gissing, ontrent half agt uuren, de dreggen voor de Negery Waroe lieten vallen.

Aanstonds daar na quam een praeuw aan boord, van den Orangkaja Abid, van dito Negerye, de welke gevraagd zynde, of dezen jare geen vreemde handelaars aldaar waren verscheenen, antwoordde van neen, dezelve in langen tyd niet vernomen te hebben, verders gevraagd zynde, of aldaar geenerley verschillen of questien, onder de inlanders waren, antwoordde van neen, dat zy gerustiglyk, en in vreede, met den anderen leefden, en onder 't discoureeren gevraagd zynde, hoe langen tyd *Abid* al Orangkaja was geweest, vertonden wy dat hy voor als nog geen absoluit Orangkaja was, verhalende ons, dat, naar 't overlyden van zyn Vader, den voorigen Orangkay, hy op Saway was geweest, en aldaar gerencontreerd had een esquadre, der als toen in Zee zynde Hongi, onder Commando van den toenmaals zynde Secretaris van Politie, *Ernst Cnipping*, aan wien hy de dood van zyn Vader hebbende bekend gemaakt, had meergemelte *Cnipping* hem belast, Compagnies rotang maar te voeren, en de plaats van Orangkaja waar te neemen, waar in hy tot nog toe had gecontinueerd, waar na van boord zynde gedimitteerd, wierd het behoorlyk Avond-Gebed als bevoorens gedaan.

Dingsdag, den 3. dito, 's morgens met het lumieren van den dag, naar 't volbrengen van 't Gebed, gingen wy aan land, bevindende alles in de Negery reedelyk wel, mitsgaders een Compagnies vlagge aan de strand by haren Moorschen Tempel staan, en, naar nader ondervraagd te hebben, of aldaar geen verschillen waren, ontfangen wy 't zelve antwoord, 't geen Orangkaja *Abid* ons 's avonds te voren gegeven had, en dewyl de zelve Orangkaja als voorsz. ons had verhaald, nog geen absoluit Orangkaja te zyn, zouden wy wel onderzoek hebben gedaan, wie tot die waardigheid wel de naaste, volgens 's lands costuimen, zoude zyn, dog daar toe van U Wel Ed. Agtb. geen ordre hebbende, hebben wy deeze zaak daar by maar zodanig laten berusten, te meer, U Wel Ed. Agtb. over 3 jaren, deeze Negery zelf hebbende aangedaan, hy *Abid* als doen reeds als provisineel Orangkaja regeerde. Alhier op deze Negery wierden eenige Militairen, die tegens expres verbod, door ons, alhier niet alleen, maar ook op Saway, reeds aan haar lieden bekend gemaakt, zig hadden schuldig gemaakt, met d' inwoonders van haar boom-vrugten te beroven, en de inlanders der Corcorren tot zulks te doen zelfs te hebben gebruykt, door den Sergeant, *Michiel Ertel*, braaf met een Sjavoni onthaald, onder dewelke een van groote Assurantie, hem Sergeant, daar over qualyk hebbende bejegend, en zelfs uytgescholden, quam meergemelde Sergeant, daar over klagtig vallen, waar op hem aangezegt wierd, op morgen ogtent den zelven Soldaat ons aan te wysen, als wanneer volgens merite met den zelven zoude gehandeld worden, waar mede onse affairen ter Negery verrigt hebbende, begaven wy ons ontrent negen uuren weder naar boord, werdende kort daar op gevolgd door den meergemelten Orangkaja, *Abid*, de welke per praeuw aan boord zynde gekomen, ons tot een schenkagie bragt eenige Clappus, Sagoe, en Loeri's, en, hem eenige soopjes schenkende, wierd ondertusschen beraatslaagd, of 't niet raadsaam soude zyn, hem *Abid* te versoeken (alzo de wegen hem hier ontrent volkomen bekend

kend waren) met ons verder mede te ſcheppen; om ons de daar ontrent gelegene reeven te ontdekken, op dat wy met de Vloot in geen gevaar mogten geraaken, te meer, alzo die onzen Gnatohoedi, of voor-uyt-zeylder, meerendeels onbekent waren, 't welk goedgevonden, en hem *Abid* zulks aangezegt zynde, nam hy 't zelve blymoedig aan, tranſporteerende zig ten dien einde op de Corcor van Bonoa, zynde, als meergemeld is, onze voor-uyt-zeilder.

Waar na ons ontrent 10 uuren aan 't ſcheppen weder begevende, paſſeerden wy het Eiland, Faran, ſcheppende voorts den geheelen dag door, en paſſeerden in 't vallen van den avond nog een Eyland, genaamd Acat, komende voorts ontrent 8 uuren voor de Negery Rarakit ten anker, als wanneer kort daar na de gryſe, en door ouderdom reeds heel kromgaande Orangkaja, *Maycoera*, aan boord verſcheen, de welke al mede afgevraagt zynde, of aldaar geen vreemde vaartuigen t'zedert eenigen tyd waren verſcheenen, en wat dezelve aldaar verrigt hadden, ons berigtte dat zomtyds eenige Bandaſche handelaars aldaar verſcheenen, om tegens lywaten, als andere kleinigheden, Sagoe te trocqueeren, en dat nog op eergiſteren een Ternaatſche Chialoup (zonder dat hy ons wiſt te berigten, of 't een Comps., of vryman's Chialoup was) aldaar gepaſſeerd was, 't welk mogelyk dezelve zal geweeſt zyn, waar van op giſterigen datum vermeld ſtaat.

Zeggende ons ook, dat dezen avond een kleyn Chialoupje aldaar gepaſſeerd, en eeven beneeden de Negery ten anker gekomen was, als wanneer den boſſchieter wierd belaſt, 's morgens daar aan met het lumieren van den dag, zig derwaards te begeeven, om te verneemen, waar van daan, en werwaards, dezelve Chialoup ſtond te vertrekken, ook om den Anachoda aan te zeggen, zyn pas aan boord te komen vertoonen, wanneer den zelven Maycoera van boord zynde gedimitteerd, en 't gewoonelyk Avond-Gebed zynde gedaan, begaven wy ons te ruſt, tot

Woensdag, den 4. dito, als wanneer 's morgens ten zes uuren per Praeuw aan boord verſcheen de Anachoda van de op giſteren in deezen gementioneerde Chialoup, zynde *Adriaan Carſtenſz.*, Chriſten-Mardyker van Banda, vertoonende ons een Pasje, gedateerd, den 24. October paſſato, en onderteekend door den Geſaghebber, den *E. Jacob Claaſz.*, waar by hem gepermitteerd wierd, tot uytventing van eenige Lywaten, Meſſen, Parangs, Tamboxe Swaarden, en Bylen, d'Eilanden Ceram, en Goram, te bevaaren, 't welk wy aangeteekend hebbende, den zelven Anachoda wederom dimitteerden. Kort naar deſſelfs vertrek begaven wy ons naar land, alwaar wy de Negery Kelinga bevonden in verſcheide Gehugten te beſtaan, waar van 'er twee met een Zee-ſteene borſtweering omtrokken waren, waar op mede ondervraagt werdende, of aldaar onder d'ingezetenen geen verſchillen waren, kreegen wy 't zelve antwoord als op Waroe, zoo dat niets meer alhier te verrigten hebbende, keerden wy weder te rug, en naar den Soldaat, waar van op giſteren vermeld ſtaat, over deſſelfs aſſurante taal teegens zyn commandeerenden Sergeant, een luſtige loeſing te hebben laten geeven, vermaanden wy de daar ontrent zynde inlanders der Corcorren, zig te wagten, van, waar wy ook zouden mogen aankomen, d'inwoonders met het beklimmen van haar Clappus-boomen, als anderzins, van hare goederen te berooven, of dat zy ſtaat moeſten maaken, de zelve, en nog ſwaarder correctie, te zullen moeten ondergaan; waar naa wy ons ontrent neegen uuren, wederom na boord vervoegden, als wanneer de Orangkaja's van Rharakit, en Waroe, welke laatſtgemelde tot dus verre mede geſchept was, yder per een praeuw aan boord verſcheenen, en ons tot geſchenk eeven diergelyke dingen bragten, als op giſterigen dato, onder de Negery Waroe, vermeld ſtaan.

Ontrent 10 uuren, geraakten wy weder aan 't ſcheppen, en zagen een Zeyl in Zee, van ons ontrent twee mylen, waar na een mooye koelte krygende, die ons tot ruym op de middag by bleef, advanceerden wy zoo ver, dat wy ontrent drie uuren de Negery Quaus naderden, komende daar op den Orangkaja dier Negery, *Backar*, aan boord, om ons een goede anker-plaats aan te wyſen, ziende wy van verre een Comps. vlag op ſtrand geplant ſtaan, en eeven daar na begaven wy ons aldaar aan land, en bevonden dezelve in drie Gehugten te beſtaan, waar van twee aan de ſtrand met ſteene Paggers omringt waren, die door ons wierden beſigtigt, leggende de derde een weinig ter zyden af, op een heuvel of rots, vindende voorts in die Negery alles wel, en, naar ondervraging, geen oneenigheeden, of verſchillen, daar ontwaardt hebbende, begaven ons weder naar boord, en ſchepten verders voort, dat wy tegens den avond voor Keffing ten anker quamen.

Alhier quamen voor eerſt aan boord, *Maba*, Orangkaja van Simboko, *Mandi*, Orangkaja van Kelitai, en *Cabreſſi*, Orang-

Orangkaja van Keliwaroe, dewelke, onder 't drinken van een ſoopje, afgevraagd werdende, wat vaartuigen aldaar in korten tyd geweeſt waren, en wat daar uytgerigt hadden, tot antwoord gaven, dat dagelyks aldaar Bandaſche handelaars quamen, om tegen Lywaden als anderſints, Slaaven, en Sagoe, in te ruylen, dat diergelyken handelaar als nu ook in de Mangi Mangi aldaar geankerd lag, mitsgaders dat Compagnies Chialoep, *Keffing*, aldaar geweeſt, en nu ontrent een maand geleeden weeder vertrokken was.

Dat Keffing beſtond uyt agt Negeryen, of Campons, ider van zyn byſondere Orangkaja voorſien, zynde *Kelliloeboe*, *Kelliwaroe*, *Kellibia*, *Kelliboroa*, *Way*, *Kelitay*, *Roemahtamerit*, en *Simbobo*. Hier na den Boſſchieter met de Orembaey geſonden zynde, om naar de Chialoep, alhier in de Mangi Mangi ten anker leggende, te varen, op dat de *Anachoda* zyn pas zoude komen vertoonen, quam dezelve *Anachoda*, genaamt *Jacob Soebiet*, Miſties Borger uyt Banda, aan boord, vertoonende ons zyn pas, gedateerd den eerſten October Paſſ°., en onderteekend door den Pl. Geſaghebber, den *E. Jacob Claaſz.* waar by hem gepermitteerd wierd, met de Chialoep van den Burger in Banda, *Pieter Moreeuw*, groot 25. laſten, tot uytventing van eenige Lywaten, Yſer, Koper, en Bylen, na d'Eylanden Ceram, en Goram, te varen, de welke wy hebbende aangeteekend, dezelve hem weder reſtitueerden.

Hier na quam mede aan boord de Orangkaja van Kelliloeboe, genaamd, *Lokman*, dewelke verhaalde door het ſcheepje de Geelvink, op Retour van deſſelfs Togt van Nova Guinea, van Boero naar Banda het ophalende, op Keffing was aangezet geworden, dog dat hy, korten tyd daar na, met een ander vaartuyg mede naar Banda zynde vertrokken, nu eerſt zes dagen geleeden van daar geretourneerd was.

Verders wierd hem Orangkaja *Lokman* afgevraagd, in preſentie van de hier nog boven genoemde Orangkaja's, of hy geen redenen konde geeven, waarom zyn onderhoorigen, en in 't Generaal alle de Keffingers, 't elkens, op aannadering van de Hongi, zig vlugtig ſtelden, waarop hy antwoordende, dat zulx door de Keffingers uyt vrees geſchiedde, wierd hem daarop vertoond, dat haar geen vrees daar toe konde aanſetten, door dien zy noyt gehoord hadden, dat de E. Compe. haar eenige overlaſt, of geweld, had aangedaan, maar dat dezelve in vriendſchap koomende, zelfs haar, Keffingers, zoude willen beſchermen tegens die geene, die eenig quaad tegens dezelve dagten. Hier op antwoorde hy *Lokman*, voor hem daar wel af verſekerd te zyn, maar dat 't gemeene volk (alſchoon geen redenen daar toe waren) van natuure zeer vreesagtig en kleynmoedig zynde, altyd geſchrikt hadde voor de groote meenigte van menſchen, die zodanigen grooten hongi uytmaken, en derhalven, om dezelve niet af te wagten, zig voor die tyd naer Ceram Laoet hadde begeven, en dat zulks niet uyt quaadwilligheid tegens deE. Compagnie, maar alleen uyt voorſz. vrees, was ſpruytende: dog hem daarop te gemoet werdende gevoerd, dat hy nu bekennende van 's Compagnies goede intentie wel verzeekert te zyn, waarom hy dan nu drie jaren geleden, op d'aankomſte van U Wel Ed. Aghtb. alhier met het gemeene volk te gelyk geweeken was; zegt te dier tyd de komſt van U Wel Ed. Agtb. niet ontweeken te zyn, maar dat hy, met den ouden Orangkaja *Cabreſſi* te dier tyd naar Goram zynde geweeſt, om eenige ontſtane verſchillen aldaar te helpen beſliſſen, op zyn wederkomſt had verſtaan, dat U Wel Ed. Aghtb. aldaar met de Hongi gepaſſeerd was, waar op hy ook kort daar naa met den zelven *Cabreſſi* in Amboina was geweeſt, en perſoonelyk zyn verontſchuldiging mede invoegen aan U Wel Ed. Agtb. hadde gedaan, zeggende in toekomende, gelyk hy ook als nu was doende, altyd de Hongi van de E. Heeren Gouverneurs, van Amboina (die hy boven Banda, Ternate, en Tidore, als zyn Opperheeren erkende) te zullen afwagten, en zyn onderhoorigen tot zulks te doen mede te zullen perſuadeeren, gelyk ook die nu in dezelve Negeryen gebleeven waren, verders met hooge proteſtatien zyn getrouwheid tegens de E. Compe. betuygende, onder expreſſie mede van deze woorden, dat, by aldien de E. Comp. op Java zyn onderhoorige dienſt tegens den Mataram noodig hadde, 't de E. Compe. maar een woord behoefde te koſten, als wanneer hy inderdaad zoude komen toonen, hoe groot zyne bereidwilligheid tot dezelve, (waar van hy hem altyd een ſlaaf noemde) was.

Als wanneer *Lokman*, die als nog by ons verbleven was, ondervraagt wierd weegens zyne togt naar Nova Guinea, wiſt hy ons daar van niet veel byzonderheden te zeggen, zig alleenlyk refererende aan het Journaal, by den ſchipper, van 't Fluytje de Geelvink gehouden, dat hem ook niet bekend zyn de

Ber… van … rangk… Lok… wege… Nov… Guin… en S… cery… aldaa… gezie…

de Papoea's, die aldaar 't zelve fluytje hebben geattaqueert, als zeggende noyt daar meer geweest te zyn; zegt ook op Nova Guinea ('t geen hy Wossemalaar noemd) een Nootemuschaat in desselfs bolster aan strand, by een kleyn hutje gevonden, dog geen Speceryboomen aldaar aan land vernoomen te hebben.

Zegt met 't zelve Scheepje van Fattaga af, tot aan geene zyde van Hantara, by Kays geweest zyn, alwaar 't water byna bloedrood was, dat zy doen voor uyt (naar zyn gissing zoo ver als Keffing van Saway legt) nog land hebben gezien, zynde vervaarlyke hooge gebergtens, waar by zelfs die van Java niet konnen vergeleeken werden, dog dat, mits contrarie wind, zy daar niet by konden komen. Hem *Lokman* verders afgevraagd zynde, hoe ver dat hooge land, naar zyn gissing, zig nog wel strekte, antwoordde zulks niet te konnen zeggen, alzo noyt dien oord uyt is geweest, verhalende verders, volgens zyn gissing, 500 mylen gezeild te hebben, en op zyn aankomst in Banda, door den P[l]. gesaghebber, aldaar beschonken te zyn geworden, met 60 R[xs]. Contant, die hy onder de met hem mede geweest zynde Keffingers zegt verdeelt te hebben. Verders gevraagd, of niet eenige nadere descriptie, van de gestalte van 't zelve volk, en van de cours na Nova Guinea, zoude konnen doen, zegt neen, maar aan 't gehouden boek van den Schipper zig te refereeren.

Verders vertoonde hy *Lokman* aan ons zeeker Geschrift, van volgenden Inhoud.

Aangezien de Keffingse Orangkaja's, *Mataik*, en *Goelamanis*, zig aan ons hebben geaddresseerd, met haar versoeken, d'eerste, omme in plaats van den afgeleefden Orangkaja *Cabressi*, en de ander, om in steede van zyn overleeden Vader, *Bouwas*, tot Capitaan van de Negery Killoe gesurrogeert, ende bevestigd te mogen werden, zo is 't dat wy ten respecte van haar Hoog Edelhedens geëerde aanschryvens, by Missive, van den 22. February, A°. passato, namelyk, dat deze Eilanden ten principalen onder het gezag van den Heer Gouverneur, en Raad in Amboina, zouden sorteeren, deze versoeken afgeweesen, en hun daar mede aan den Heer Gouverneur, en Raad in Amboina voormeld, gerenvoyeerd hebben, omme daar over zoodanig te konnen disponeeren, als haar E. E. voor den dienst van de E. Compe. ende den welstand der landzaten, zullen bevinden te behooren.

Banda, Nassauw desen 16. October, 1705. was geteekent, *Jac. Claasz.* in Margine, ter Ordonnantie van den Ed. Heer, *Jacob Claasz.*, Gesaghebber, ende den Raad dezer Provintie, was geteekend *Isaac Marmer*, Secretaris.

Cabressi, heeft eên egte Soon, *Taboean*, en een Broers Soon.

Tohan, zynde Soon van *Kasaay*.

Mataik, Soon van *Oesoek*, zyn Vader is, in tyde der Amboneese Oorlogen, met *Kimelaha Madjira* naa Macasser gekomen, en daar van daan op Keffing getrouwd met een vrouw *Sileeuw*, van Kelliwaroe, van 't Orangkay's geslagt.

Goelamanis, een regte Broeder van *Lokman*, heeft altyd Capitein geweest, dog daar van nog nooyt Acte gehad, spreekt eenigsints Maleyts, dog niet heel wel.

Cabressi versoekt om *Taboean*, die ook goed Maleyts verstaat.

Cabressi heeft vyf Soonen, *Taboean*, *Sabalauw*, *Grden*, *Molacolo*, en *Manibi*.

Lokmans Soon, *Abdul*.

Verzoekende, dat daar op door ons mogt gedisponeerd werden, 't welk hem zynde gedeclineerd, met te zeggen, dat wy tot zulks te doen niet waren geauthoriseerd, maar dat wy Copia van 't zelve geschrift zouden neemen, en 't versoek aan U Wel Ed. Agtb. voordragen, verders inquireerende op de wettigheid van de by 't voorsz. geschrift gementioneerde persoonen, bevonden 't zelve als volgt, dog alles maar uyt de mond van de hier boven gemelde Orangkajen.

Voor eerst zeggende den zelven *Mataik*, geen wettige pretensie te konnen hebben op de Orangkaja's plaats van Kelliwaroe, in plaats van *Cabressi* (die zeer oud en reeds blind en belemmerd van spraak, en gehoor, is) tot fundamenten daar van stellende, hy *Matayk*, van vremde, en niet van Keffinger afkomst, te zyn, zynde zyn Vader geweest *Oesoek*, die, in de Amboneese Oorlogen zig met *Kimelaha Madjira*, na Macassar hebbende begeven, naer eenigen tyd aldaar verbleeven te zyn, op Keffing is gekomen, en aldaar zig metter woon heeft neergeset, zynde ook aldaar getrouwd, met een Vrouw van Keliwaroe, genaamd Sileeuw, die wel eenigsins van de Orangkaja's geslagt was, en dat van den zelven *Oesoek* en *Sileeuw* hy Matayk gesprooten was, dog noyt geen vaste woonplaets op Keliwaroe gehad had, maer dat hy altyd hier en daar swerfde, gelyk hy ook als nu niet te vinden was.

Dog gevraagt zynde, wie dan wel de naaste daar toe zoude weesen, gaven zy tot

tot antwoord, niemand meer van't regte Orangkaja's geslagt overig te zyn, als de vyf Soonen van *Cabressi* zelfs, genaamd, *Taboeari*, *Sakalauw*, *Groen*, *Malacalo*, *Manike*, en nog een Broeders Soon van *Cabressi*, genaamd *Tohan*, Soon van den afgestorven *Casaay*, ouder Broeder van *Cabressi*.

Voegende hier alle eenpariglyk by, dat alle ingeseetenen, aldaar 't meest geinclineerd waren tot *Taboean*, oudste Soon van *Cabressi*, zeggende zy ook, dat de Keffingse gewoonte medebragt, dat de Soon in de waardigheid van Orangkaja zyn Vader volgde.

Voor zoo verre als ons bleek, was dezelve *Taboean*, ontrent 30 jaren oud, lustig en robust van statuur, reedelyk goed van oordeel, en goed Maleyts spreekende.

Goelamanis verklaarden zy alle, dat de geregtigste was tot de Capiteins plaats van *Keuloebo* als zynde zulks, zedert 't afsterven van zyn Vader *Couwas*, langen tyd geweest, dog dat hy daar van noyt eene acte had gehad, zynde deze *Goelamanis* een eygen broeder van den Orangkaja *Lokman*, en zelfs de oudste, zeggende hy *Lokman*, Orangkaja geworden te zyn, om dat beter Maleyts verstond, en derhalven beter met de E. Compe. konde omgaan, als zyn broeder, *Goelamanis*.

Zyn groote magt, op Keffing. Dog egter zullen wy U Wel Ed. Agtb. zelfs in bedenking geven, of alle de boovenstaande berigten, wel met de waarheid zyn accordeerende, alzo wy in de onderzoeking van dezelve hebben ontwaard, dat voorsz. *Lokman* alhier een zeer groot gesag heeft, en alleen wat hy maar voorsteld, door d'andere Orangkaja's uyt ontzag als beantwoord werd, derhalven deze berigten niet wel (onzes bedunkens) anders te considereren zyn, als volgens de sinnelykheid van hem *Lokman* gegeven te zyn.

Onder 't discoureren van verscheide saaken, vernamen wy, dat hier op Keffing, nog geen jaar geleeden, een grote tweespalt was geweest, tusschen twee Soa's alhier, als zynde in dezen tweespalt de Soon van een Keffings Orangkaja, *Djoemat*, genaamt *Laan*, door zyn tegenpartye vermoord geworden, en dat naderhand die questie, door tusschenspreeken van een Bandaas handelaar bygelegt, en versoend zynde, voor het lighaam van meergemelten *Laän*, als tot *Arta*, uytgekeerd waren, twee goude kettings, en 70 Ryxd. contant, en niet tegenstaande wy alle middelen aanwendden, om de waare gesteldheid deezer zaak, mitsgaders d'oorzaak van dien, uyt te vorschen, was zulks vrugteloos, konnende niet naders verneemen, alzo Orangkaja *Lokman* op 't onderzoek altyd antwoordde, dat de zaak geassopieerd was, en men derhalven daar niet meer van spreeken moest.

Verders hem Orangkaja *Lokman*, en de nog hier mede present zynde andere Orangkaja's afgevraagt zynde, hoedanig zy als nu leefden, en of ook eenige merkelyke questien, of verschillen, onder haarlieden waren, antwoordden zy alle eenpariglyk, dat zy nu vreedsaamelyk met malkanderen leefden, en geen verwyderingen onder haarlieden waren, waar by haarlieden zeer ernstelyk zynde gerecommandeerd te continueeren, begaven zig d'eerst gekomene Orangkaja's, naar het nuttigen van eenige soopjens, weder aan land.

Naar welke *Lokman* ons vroeg, of wy voor hem mede gebragt hadden, een Compe. rotang, die hy zeide hem by zyn aanweesen over drie jaren op Amboina door U Wel Ed. Agtb. beloofd te zyn, tot teeken, dat hy een onderdaan van de E. Compe. was; en gaven wy hem tot antwoord dezelve rotang ons door U Wel Ed. Agtb. niet overhandigd te zyn, maar dat U Wel Ed. Agtb. met de resteerende Hongi, alle dagen ons staande te volgen, die mogelyk zoude mede brengen, en aan hem *Lokman*, zelf overhandigen, zoo het waar was, dat dezelve door U Wel Ed. Agtb. aan hem beloofd was.

Verders verzogt hy *Lokman*, als zeggende onder 't Gouvernement van Amboina te staan, dat hem mogte werden gelicentieerd, om zo wel op Amboina, als naar Banda, te mogen varen, om den smallen handel te dryven, zeggende niet te konnen leeven, als een beest, of sterven als een verken, maar dat hy zyn best moest doen, eenige winsten te behaalen, hier op antwoordden wy hem, dat wy hier toe alzo weinig, als tot het boovenstaande geval van aanstelling der Orangkaja's, bevoegd waren, maar dat wy aannamen zulks U Wel Ed. Agtb. te zullen voordragen, of dat hy Orangkaja, by de komst van U Wel Ed. Agtb. aldaar, 't geen zekerlyk binnen weinig dagen wezen zoude, 't zelve verzoek als dan konde institueeren, om U Wel Ed. Agtb. Hooggeëerde dispositie daar op te mogen erlangen.

Ondertusschen quam voorsz. *Anachoda*, *Jacob Soebiet*, ons klagtig vallen, dat, nu drie jaaren geleeden, drie stuks lyfeigenen van *Sinjora Sara*, moeder van zyn meester, *Pieter Moreeuw*, uyt Banda waren weggeloopen, en zig met de vlugt op de Negery Oeroen, hadden getransporteerd, zeggende hy, dat ondertusschen een van dezelve slaaven was koomen te sterven, en dat de resteerende

de twee, nog door de *Oeroengers* wierden aangehouden (gelyk ook nog veele andere Bandasche ingezeetenen slaaven) dat hy als nu verscheidemalen by dezelve *Oerongers* hebbende instantie gedaan, om dezelve slaaven weder te mogen bekomen, en om haar aan te moedigen reeds een groote blauwe basta aan de zelve was vereert geworden, zy egter hem van tyd tot tyd met verscheide frivole uytvlugten hadden uytgesteld, en traineerende gehouden, versoekende derhalven, dat, by aldien wy tot Goeligoeli, of Oerien, moesten aanweesen, hy met ons zoude gaan, om nogmaals te probeeren, of dezelve slaaven zoude konnen wederom krygen, met instantige beede, dat wy dog hem daar in met een woord geliefden behulpsaam te weesen, alzo zy Oeroengers (volgens zyn zeggen) zo schelmagtig en quaadaardig waren, dat zy, op zyn aankomst dezelve slaaven verstaken, en in 't heimelyk onderhielden, en dat hy niet twyfelde, of onze presentie zoude die schelmen wel tot beeter gedagten beweegen, waar op hem afgevraagt werdende, waarom hy ten zelven fine, by de E. Agtb. Regeering, in Banda, geen instantie hadde gedaan, op dat door der zelver Chialoupen aldaar ontrent Oerien jaarlyks kruysende, de voorsz. slaaven mogten wedergebragt, en aan haar regte lyfheeren gerestitueerd werden, waar op hy antwoordde, die instantie in Banda gedaan, en 't zelve hem ook goedgunstiglyk door de E. Agtb. Regeering geaccordeerd te zyn geweest, maar dat Comps. Chialoupen, op Oeroen komende, om dezelve slaaven weder te eysschen, alle d' Inwoonders dier Negery zig aanstonds boschwaard in begaven, en dezelve Chialoupen daarom vrugteloos moesten vertrekken, nogmaals zyn versoek om onse hulp instantelyk renoveerende, waar op wy hem dan zeiden, ingevalle hy dagt, dat onze voorspraak hem dienstig zoude konnen zyn, dat hy op te doene zeynschoot, ons ter plaatse voorsz. konde volgen, en dat wy als dan zouden zien, wat wy konden doen, waar mede hy heel wel vergenoegd vertrok.

Naar dat meergemelde Orangkaja *Lokman*, nog eenige soopjes had genuttigd, verzogt hy zeer instantelyk twee flessen knyp van ons te mogen erlangen, om met de gesamentlyke Ceramsche Orangkajen, op de Welvaard van de E. Compe. te consumeeren, de welke hem gegeeven zynde, nam hy afscheid, en vertrok weder naar land, werdende daar na het gewoone Avond-Gebed naar behooren gevierd, en daar op den Capiteyn *Patipoeteh*, van Kellibon aan boord ontboden, en afgevraagd, of nu met de heldere maneschyn kans zoude weesen, om wederom te konnen scheppen, antwoordde dezelve van ja, en dat hy, om de weg te wysen, zig wel zo lang wilde transporteeren op de vooruytscheppende Corcor van Bonoa, 't welk door ons zynde aangenomen, wierden, op gewoone zeynschoot, 's nagts ten elf uuren de dreggen geligt, en weder voortgeschept. Tot een eerbewys wierd onze zeynschoot door Orangkaja *Lokman* met drie schooten beantwoord, om ons een gelukkige reyse te wenschen, gelyk hy ons by zyn aanwesen aan boord, beloofd had.

Donderdag, den 5. dito, met 't doorbreeken van den dag, bevonden wy tot onze groote verwondering (niet tegenstaande de geheele nagt lustig doorgeschept was, dat wy door de sterke tegenwind, en stroom, geen half Myl waters geadvanceert waren, dog nu de wind en stroom zo sterk niet zynde, begon het wederom een weinig voort te schieten; dog ontrent negen uuren voor de middag de Negery Goeligoeli naderende, vonden wy ons met de Vloot zodanig in de reeven bezet, die alhier wel haast een myl buyten de wal zig uytstrekken, dat wy nauwelyks kans wisten om daar uyt te geraaken, tot zo verre, dat ook zelfs al eenige Corcorren op de klippen gestooten hadden, derhalven, om geen tyd te verliesen, zonden wy de Orembaey naar eenige naby geleegene Corcorren, om van daar zes militairen af te halen, met dewelke wy ons naar land begaven, terwyl de Vloot, de droogte omscheppende, zig zoude transporteeren in een groote kom, tusschen de Negeryen Goeligoeli, en Oerong ingeleegen. In 't scheppen quamen ons twee Orembaayen te gemoet, met de Orangkaja's van Goeligoeli, en Oerong, die ons zeer wel te passe quamen, om ons de weg tusschen de reeven in aan te wysen, die zeer krom omloopt, en buyten deze wegwysers zouden wy beswarelyk te regt hebben gekomen. Eindelyk aan land gekomen zynde, quam by ons de Anachoda van de alhier ten anker leggende Chialoup, om zyn pas aan ons te vertoonen, zynde een inlands borger van Banda, *Marinus Moreel*, met de Chialoup van *Salomon Moreel*, groot 25 lasten, bemand met 14 koppen, die gepermitteerd wierd tot verhandeling van eenige Lywaaden, naar de Eilanden Ceram, Goram, en Koesewoey, te varen, zynde dito pas door den gesaghebber in Banda, de Heer *Jacob Claasz.*, onderteekend, en den 28. September gedateerd, van welke pas wy visie genoomen, en aanteekening

ning gehouden hebbende, die door ons aan den houder wierd gerestitueerd. Aan land komende wierden wy verwellekomd door den Orangkaja van Goeligoeli, en *Cayboes*, Orangkaja van Oerong, en begaven ons onder een nieuw opgeslage en nog niet ten vollen overdekte Saboa wat te rusten.

Goeligoeli beschreeven.

Vervolgens de Negery gaande besigtigen, bevonden wy Goeligoeli, maar te bestaan in een huys, met een zee-steene Pagger omtrokken, en staande boven op een klip, 't geen een schoone uytzigt in Zee maakt. Beneden aan strand was nog een steene bepaggering, waar in twee huysen waaren, en wierd dit gehugtje genaamd Keloevalaga, welke beide Gehugten, volgens zeggen van den Orangkaja, maar 10 persoonen uytmaakten. Beoosten Keloevalaga was nog een Gehugt van 4 à 5 huysen. Quamen aan d'overzyde van de bogt, aan de westzyde der Negery Oerong, zynde redelyk sterk van volk, en wel in 20 huysen bestaande.

Benevens Oerong.

De Orangkaja's afgevraagd zynde, of ook eenige questien, of oneenigheden, met malkanderen hadden, antwoordde de Orangkaja *Oebi*, van Goeligoeli, dat, nu ontrent drie jaaren geleeden, die van de Negery Kelliloeböe, en Kelliwaroe, of de onderhoorige van de Orangkaja *Lokman*, en *Cabressi*, op Kessing, zyn Negeryen gansch hadden gespolieerd, en van de inwoonders berootd, als zynde twee Orangkaja's van Goeligoeli en Quamo door dezelve Kessingers vermoord, die genaamd waren *Hay*, en *Taccaboey*, zynde 't resterende volk door haarlieden weggevoerd, en als slaaven verkogt, zoo wel op Amboina, als in Banda, en daar ontrent gelegene contryen, doende derhalven verzoek, dat de voorsz. Kessingers de atta, of waardy, van voorsz. vermoorde menschen, aan haar mogten geordonneerd worden te voldoen, 't welk wy zeyden aan U Wel Ed. Aghtb. te zullen bekend maken, die naar ondersoek daar in naar behooren wel zoude disponeeren.

Dog op het zeggen van meergemelde Orangkaja, *Oëbi*, als dat in zyn Gehugtjes maar 10 persoonen zouden zyn, wierd ons door den Anachoda van de alhier leggende Chialoup berigt, dat hy ons leugens wys maakte, en dat 'er wel een vry grooter meenigte van menschen was, die op onze aankomste gevlugt waren, en zig boschwaard in begeven hadden, 't welk door den Orangkaja egter wierd ontkend.

Waar op wy ons begevende naar de Negery Oerong, bevonden dezelve als voorsz. wel in ruym 20 huysen te bestaan, en met een Moorschen Tempel voorsien, de Negery vol volk bevindende, en, 't geen tot hier toe nog t'zeedert Saway niet bevonden hadden, waren zelfs de vrouwlieden in de Negery verbleven.

Meergemelde *Jacob Sobiet*, als nu alhier zyn voornoemd gedaan verzoek renoveerende, wierd den Orangkaja van de Negery afgevraagd, waar als nu de zelve slaaven waren, en waarom zy die niet aan den eygenaar restitueerden, met vertooning, dat het een zeer groote misdaad was, ymands slaaven aan te houden, ende restitutie daar van te weigeren. Hier op kreegen wy met groote assurantie ten antwoord, dat zy een der voorsz. slaaven, te weeten een meyd, aan den eygenaar wilden restitueeren, maar dat zy dan den jongen den hals wilden breeken, om dat hy zo veel quaad in de Negery gedaan had, en zy geen magt hadden om hem anders levendig te krygen, waar op haar vertoond werdende, dat zulks tegens alle wetten en reden streed, en dat, zo zy eenige klagten van gepleegde insolentien tegens den zelven jongen hadden, zy die konden institueeren ter plaatse daar zulks behoorde, op dat dezelve jongen daar over zyn verdiende straf mogt ontfangen, maar niet, dat zy haar eygen regters zouden zyn, en die jongen den hals breeken; dog daarop zogten zy zig met veel frivole uytvlugten te behelpen, zeggende naar ons vertrek na die lyfeygenen te zullen zoeken, dog daarop wierd door ons geantwoord, dat zulks maar ydele voorgevens waren, en zy na ons vertrek zig aan haar beloften niet zouden kreunen, maar hier op bood zig een inlander, of die als tolk aldaar ageerde, aan, om met hem, *Jacob Sobiet*, mede aan zyn boord naar Kessing te gaan, en aldaar zo lang te verblyven, tot dat de gemelde slaaven hem gerestitueerd wierden, 't geen hy zeide niet lang te zullen duuren, 't welk door meergemelde *Jacob Sobiet* zynde aangenomen, vertrokken zy naa Kessing, en wy geen andere verschillen alhier gevonden hebbende, vertrokken eeven naar de middag wederom aan boord, werdende door deze Negeryen met een weinigje Sagoe, en Pinang, beschonken.

Zoo als wy aan boord gekomen, en gereed waren de dreggen te ligten, quam per Orembaay aan boord, *Bakar*, Orangkaja van Quaus, zeggende, op ons aanweesen op Quaus, iets vergeeten te hebben, 't welk hier in bestond, dat hy van de E. Compe. verzogt, een vlag te mogen erlangen, en dat hy een pasje mogt obtineeren, om naar Amboina te mogen vertrekken, welk versoek wy zeiden niet

niet in ſtaat te weeſen, om te konnen voldoen, maar dat wy zulks U Wel Ed. Agtb., zo wy eer daar by quamen, zouden voordragen, of dat hy die verſoeken aan U Wel Ed. Agtb., die in 't korte ſtond te volgen, zelfs zoude inſtitueeren, waar mede hy, naar ons een weinigje Sagoe, en een Loeri, vereerd te hebben, naar 't drinken van eenige ſoopjes Arak (en op zyn begeerte hem een halve fles vereerd zynde) weder vertrok, ligtende voort daar na op gewoone zeynſchoot het anker; ſcheppende, niet tegenſtaande een ſterke tegenſtroom, de geheele namiddag door, paſſeerende ontrent vyf uuren het Eiland Goſſa, en quamen ontrent zeven uuren, door dien 't Pikdonker was, aan een ſtrand aldaar ten anker, welkers naam ons onbekend was, latende voorts het gewoone Avond-Gebed doen, en de Maſſanajers ruſten tot

Vrydag, den 6. October, als wanneer 's morgens even naar de middernagt op gewoone zeynſchoot de dreggen weder wierden geligt, gerakende voorts aan 't ſcheppen, in meening, om met den dag op de Negery Oendor te komen, maar in plaatſe van dien, qaamen wy ontrent 's morgens voor de Negery Goemelang, niet beter weetende, of 't zelve was Oendor, dog egter nu aldaar buyten weeten gekomen zynde, vroegen wy den Orangkaja *Maras*, of 'er ook eenige verſchillen waren, en wat vaartuigen dagelyks daar aan quamen, en wat haare verrigting was, antwoorde hy geen verſchillen aldaar te zyn, dat zomtyds eenige vaartuygen aldaar quamen, om Sagoe te ruylen, dat Comp^s. Chialoup, Keſſing, aldaar geweeſt, dog al over een maand weder vertrokken was.

n Goe-elang, c. Dit Negerytje Goemelang, onder Kelimoeri ſtaande, bevonden wy in 10 à 11 huyſen te beſtaan, omringt met een Zee-ſteene Pagger, zoo als wy meeſt overal gevonden hadden. Hier van daan vertrokken wy per Orembaay, naar de Negery Oendor, latende de militairen de ſtrand langs marcheeren, alzo 't maar een uurtje hier van daan was, dog aldaar aangekomen zynde, bevonden wy alle de inwoonders gevlugt, ter plaatſe daar de Negery geſtaan had, alle de huyſen zo ver afgebrand, als afgebrooken, excepto een, dat nog was ſtaande gebleeven, dog ontrent een half uur boſchwaard in, waren vyf à zes huyſen geextrueerd, dog alle van de inwoonders verlaten, weshalven alhier niets voor ons zynde uyt te werken, wy weder naar onze Corcorren vertrokken, konnende egter niet naarlaten U Wel Ed. Agtb. te notificeeren, dat de reeven, waar van in 't Dag-regiſter van 1702. onder de Negery Oender vermeld ſtaat, onzes bedunkens zullen weeſen die geene, waar van giſteren onder de materie van de Negery Goeli Goeli geſprooken is, alzo ontrent Oender geene zodanige reeven door ons zyn gevonden.

Op de middag ligten wy hier wederom 't anker, ſcheppende verders voort voorby de Negery Dawan, en quamen ontrent drie uuren, voor de Negery Kellibon, alwaar Comp^s vlag boven in de Negery geplant ſtond, werdende wy alhier door Capiteyn *Pati Poeteh*, beleefdelyk verwelkomt, en boven in zyn Negery, en op de baleeuw geleyd, alwaar hem *Pati Poeteh*, ingevolge U Wel Ed. Agtb. ordre afgevorderd wierd, de Acte hem door U Wel Ed. Agtb. over 3 jaren overhandigd, dewelke hy, naar eenigen tyd onder zyn oude Papieren gezogt te hebben, te voorſchyn bragt, als wanneer in dorſo van dien geſchreeven wierd, gelyk hier volgt, en daar na dezelve aan hem *Pati Poeteh* weder over gegeven.

Waar na hy weder met zyn Orangtoeha's op de Baleeuw zynde verſcheenen, wierden zy alle afgevraagd, of ook eenige verſchillen, of oneenigheeden, onder haarlieden waren, dat zy de zelve als nu op ons aanweeſen alhier zouden bekend maken, dog gaven alle ten antwoord, dat zy met haar nabuuren, en onder malkanderen vreedſaamlyk leefden, en, op afvrage, wat vaartuygen daar dagelyks aanquamen, en wat haar gedoente aldaar was, antwoordden, dat daar veeltyds Chialoepen uyt Banda, aanquamen, om tegens lywaaden en andere kleenigheeden, Sagoe in te ruylen, dat ook ten zelven einde ſomtyds, maar ſelden, aldaar verſcheenen eenige Goramſe ingeſetenen, dog dat 't zedert dat haar verſchil van over 3 jaaren geaſſopieerd was, zy aldaar geen de minſte vyandelykheeden pleegden.

Waar op hem *Pati Poeteh*, en zyne Orangtoeha's gecommandeerd wierd, by de voorſz. goede intelligentie te continueeren, en met zyne nabuuren in minnelykheid te leven, op dat de E. Comp^e. geen klagten van het tegendeel mogten voorkomen.

Hier op deed *Pati Poeteh* verſoek, zo voor zig zelfs, als voor zyn onderhoorigen, dat hem mogte werden gepermitteerd, om zomtyds naar de kuſt van Hitoe, en Larike, met Sagoe ten handel te varen, om door dat middel aan de koſt te konnen komen, en nog dat hy mogt gelicentieerd werden, in 't korte naar Larike, of Waccaſihoe, te vertrekken, om een nieuwe Corcor, die de Orangkaja van Waccaſihoe hem beloofd had, te mogen gaan afhalen,

zeggende met het jegenwoordige kleyn en oud Corcorretje, of de Orembaay, in toekomende de Hongi niet meer te konnen volgen; maar na dat wy ſyne verſoeken aangehoord en in overweging genomen hadden, zeiden wy hem, niet geauthoriſeerd te zyn daar over te konnen diſponeeren, en waarom hy 't zelve aan U Wel Ed. Agtb. zelfs niet hadde gedaan, dog naamen wy aan, dezelve verſoeken aan U Wel Ed. Agtb. te zullen voordragen, van wien hy *Pati Poeteh*, dan de Hoog-geëerde diſpoſitie konde afwagten, 't geen hy met genoegſame teekenen van dankbaarheid accepteerde.

Zo als wy hier waren, quam meergemelde *Pati Poeteh* nog verſoek doen, om nu van het verder volgen der Hongi geexcuſeerd te mogen weeſen, alzo zyne Negery zo ver afgelegen zynde, hy een ſware te rug reiſe zoude te doen hebben, 't welk wy hem accordeerden, in gevolge van welke permiſſie hy aanſtonds laſt gaf, zyn Correcorretje te ontleedigen, en op de wal te halen, zig over de inwilliging van dit verſoek zeer verblyd toonende.

Alhier niets meer te verrigten hebbende, naar dat d'Orangkaja's eens ter deegen rond hadden gedronken, namen wy affcheyd van *Pati Poeteh*, en zyn Huysvrouw, die mede voor den dag gekomen was, om ons te verwelkomen, en begaven ons langs de ſtrand naar de daar digte bygelegene Negery Kellimoeri, werdende door meergemelden *Pati Poeteh*, en verſcheide andere Orangkaja's, gevolgd. De Radja ontfong ons onder een opgeſlage Baleeuw, latende op 't geluyd van Tifa, en Gong, eenige uythaalders van zyne onderhoorigen, Tsjakalillen, doende den Radja, en zyn mindere Orangkajen, en Orangtoeha's dezelve vragen, die wy op Kellibon hadden gedaan, ontfangende daar op ook diergelyken antwoord.

Waar na de Radja, eeven als *Pati Poëteh*, ook verſoek deede, om met Sagoe, naar de kuſt van Hitoe, ten handel te mogen varen, 't geen door ons, eeven als op Kellibon, beantwoord wierd.

Werdende hem op zyn verſoek mede toegeſtaan, als nu met zyne Corcor maar te mogen t' huys blyven, en mede naar recommandatie van de goede eenigheid en correſpondentie, met zyn naburige en onderhoorige te onderhouden, begaven wy ons tegens den avond weder naar boord, zynde de Vloot ondertuſſchen, van voor Kellibon voort geſchept, en in de baay alhier voor de Negery Kellimoeri ten anker gekomen, latende naar onze aankomſt aldaar, het gewoone Avond-Gebed doen.

Ontrent agt uuren, verſcheenen weder aan boord de Radja van Kellimoeri, met zyn onderhoorige Orangkaja's van Celor, en eenige Orangtoeha's, haare klagten doende, dat *Pati Poëteh*, Capiteyn van de Negery Kellibon, van ouds her onder den Radja van Kellimoeri had gereſorteerd, en nevens de andere kleyne Negerytjes, te zaamen een Corcor had helpen bemannen, en dat hy nu zig het gezag van den Radja onttrokken had, en zonder hem te erkennen, in zyn Negery alleen gezag voerde, gelyk hy ook deze jaren alleen met zyn Negery 's volk, een Corcorretje in Zee gebragt had, en daar mede de Hongi gevolgt was, verſoekende, dat daar in mogt voorſien, en hy Capiteyn *Kellibon*, als van ouds, weder onder 't gezag van den Radja mogt werden geſteld, en te ſamen met hem geordonneerd worden, eene Corcor te bemannen, of dat hy, alleen willende ſcheppen, dan die ook alleen mogt bemannen, maar geen volk van haar onderhoorige Negery nemen, zeggende zy, dat, zo hy de Corcor alleen bemande, 't haar dan niet veel ſcheelen kon, of hy affonderlyk ſchepte, waar op dezelve klagers afgevraagd werdende, waarom deze hare klagten niet hadden geinſtitueerd, doen wy aan land waren, en haar afgevraagd hadden, of eenige queſtien, of oneenigheeden, met hare nabuuren hadden, en te meer, daar doen ter tyd *Pati Poeteh* zelfs preſent was, die daar op zyn verdeediging daar tegens had konnen inbrengen, gaven daar op zeer verſchillend en varieerend antwoord, meeſtendeels daar op uyt koomende, dat zy voor Capiteyn *Kellibons* groot geſag bang waren, en derhalven in zyn preſentie die beſchuldigingen ten zynen laſte niet te hebben durven inbrengen, voegende de Radja daar by, dat hy dezelve klagten reeds by zyn jongſte aanweeſen op Amboina, aan U Wel Ed. Agtb. hadde gedaan, waar op hem dan door ons wierd geantwoord, dat, nademaal U Wel Ed. Agtb. dezelve klagten reets bewuſt, en door hem Radja bekent gemaakt waren, wy niet twyffelden, of U Wel Agtb. zoude (deze noodig, en billyk oordeelende) daar wel anders in voorſien.

Hier naar een ſoopje of twee, aan deze inlandſe Grooten geſchonken zynde, namen zy van ons affcheid, en vertrokken wederom naar land.

Ontrent middernagt wierden de dreggen wederom geligt, en raekte de Vloot aan 't ſcheppen.

Saturdag, den 7. November, 's morgens ontrent neegen uuren, paſſeerden wy de Negery Kiſſalauw, en op de mid-

middag de Negery Tobo, geleegen op twee steyle steen-klippen, even naar het middag-maal quam alhier met een prauw aan boord de Orangkaja *Salamat*, van Tobo, met eenige Orangtoeha's, tot dus verre ons verwelkomen, als mede om ons berigt te doen, dat de Corcor van Werinama, en Tobo, op een steen gestooten, en daar door een lek gekregen hebbende, aan geene zyde van Tobo, het na de wal hadde gezet, en aldaar dezelve Corcor op strand was opgehaald; dog presumeerende, dat onder dit berigt wel iets anders mogte schuylen, en derhalven 't breeken van deze Corcor wel tot een dekmantel zoude konnen genomen worden, waar mede zich de daar op varende manschap, van ons zoude soeken te absenteeren, stuurden wy een weinigje daar na den boschschieter per Orembaay na de Corcor van Oeriën, en Assaloelo, met bevel, om weder agter uyt te deinsen, en zig na voorsz. Corcor van Werinama, toe te begeeven, en naar de waare gestalte van dezelve nauw onderzoek te doen, en by aldien hy Orangkaja *Assaloelo*, deselve Corcor onbequaam mogte vinden om te konnen volgen, hy als dan de voornaamste manschap van deselve overneemen, en meede op Werinama brengen zoude, dog zo de Corcor bequaam was, hy den Gesagvoerder daar op zoude gelasten, aanstonds met hem te gelyk te volgen.

Ontrent vier uuren, passeerden wy de Negery Hatoemeten, in twee Gehugten, niet verre van den anderen, bestaande, alwaar ons aan boord quam *Latoeni*, Orangkaja van 't zelve dorpje, koomende met eenen zyner Orangtoeha's, ons verwelkomen, dewelke, naar eenige soopjes gedronken te hebben, weder wierden gedimitteerd.

Wy schepten weder voort, tot 's avonds ontrent zeeven uuren, als wanneer wy voor de Negery Werinama de dreggen in de grond lieten vallen; latende daar op verders het gewoone Avond-Gebed doen, 't welk verrigt zynde, quam ontrent negen uuren aan boord, de Orangkaja van Assaloelo, met de hoofden van de Corcor van Werinama, rapport doende, dat aan de voorsz. Corcor niets het minste manquement was geweest, en dat hy deselve hoofden van dito Corcor afgevraagd had, waarom aldaar aangeloopen waren, zeiden dat de Orangkaja van Kisselauw, op haar Corcor ziekelyk zynde geweest, zy den zelven hadden aan land gezet, en eenige Sagoe voor haare Massanajers hadden ingenoomen, alzo geen mondkost voor dezelve meer hadden, waar op hy zynde gereprocheerd, met te zeggen, dat 't zelve voorgemelde zeer suspect, en schoon 't al waar was, egter haar niet verschoonen konde: want om een uur of zes verder scheppens, zy den Orangkaja van Kisselauw wel konden mede gebragt hebben, en in die tyd haar Massanajers van honger niet zouden gestorven hebben, waar op hy weinig weetende te antwoordden, onder 't drinken van een soopje maar gedimitteerd wierd.

Een weinig daar na, quam ook aan boord de oude Radja van deze Negery, Werinama, die onze vragen meest met lagchen beantwoordde, en in alle zyne Actien genoegsaam betoonde, dat hy niet wel by zyn zinnen was, zo dat wy derhalven niets van hem konden te verstaan krygen, van 't geen ons te weeten noodig was, hielden niet lang spraak met hem, maar depecheerden hem kort af.

Sondag, den 8. November, 's morgens begaven wy ons met den dag naar land toe, om de Negery te besigtigen, vindende de kraal-steene Pagger, in U Wel Ed. Agtb. memorie vermeld, nog onder de voet leggen, hier op begaven wy ons naar de Baleeuw, of Saboa, die aan strand opgeregt was, om aldaar de andere saaken te ondersoeken.

Op Tamilau, aangaande 't scheppen der Corcorren, tusschen die van Werinama, Leymoe, Haja, en Touw, bevonden wy het dusdanig geleegen te zyn.

De Orangkaja van Leymoe, zegt, dat ten tyde van den Ed. Heer *Arnold de Vlaming*, het scheppen der Corcorren zoodanig geordonneerd is, dat hy altyd met die van Haja zoude scheppen, gelyk hy ook bekend 't zedert altyd gedaan te hebben, tot 'er tyd dat de Koopman, *Pieter De Bocq*, op Saparoewa lag, als wanneer die van Leymoe door den voorigen Orangkaja van Haja grootelyks zouden zyn beleedigt geworden, en dat de Leymoeëesen daar over aan den zelven *De Bocq* zynde klagtig gevallen, hy haar gepermitteerd had, buyten die van Haja een Corcor alleen te mogen scheppen, zeggende in gevolge die permissie ook naderhand twee Corcorren versleeten te hebben, waar van een op den hoek van Alang zoude gebleeven zyn, en dat hy, dit jaar nog geen Corcor hebbende konnen krygen, uyt dien hoofde met de Corcor van Werinama t'zamen geschept was, verzoekende nog als voorheen, een Corcor alleen te mogen in Zee brengen; dog hem daar op afgevraagd hebbende, of hy in staat was, met zyn manschap een Corcor te konnen bemannen, antwoordde hy daar op, zo met geen Corcor, ten minsten

met

met een Orembaey, de Hongi te zullen volgen, en op zyn verfoek, van alleen te fcheppen, fterk infteerende, en op afvrage, of ook eenige oneenigheid tusfchen zyn Negery, en die van Haja was, waar op deze afkeerigheid gefundeerd was, zegt neen.

De Orangkaja van Haja brengt daar tegens in, dat het waar is, dat ten tyde van den Koopman, *De Bocq*, op Honimoa, zyn voorfaat, die van Leymoe beleedigd heeft, waar over hy ook aan meergemelden *De Bocq* zegt, 30 Ryxd. betaald te hebben, waar mede deze queftie door den zelven *De Bocq* dan geaffopieerd zynde, was die van Leymoe ook door hem belaft, te agtervolgen de ordre, ten tyde van de Ed. Heer *Vlaming*, op 't fcheppen der Corcorren geëmaneerd, te weten, dat zy met Haja moeften fcheppen, 't geen die van Leymoe egter naar dato niet hebben willen naarkomen, egter als nog verfoekende, dat die van Leymoe mogen geordonneerd worden, met hem t'zamen te fcheppen, dog zegt hy, zoo die van Leymoe magtig zyn om alleen een Corcor te bemannen, hy dan wel mag lyden, dat zy alleen fcheppen.

De Radja van Werinama, gevraagd zynde, hoe het by quam, dat die van Leymoe dit jaar te famen met hem hadden gefchept, daar zulks noyt te vooren in gebruyk was geweeft, zegt, dat die van Leymoe daar toe by hem felfs verfoek hebben gedaan, om dat gewoon alleen een Corcor te fcheppen, en daar toe dit jaar niet in ftaat zynde geweeft, egter, om Comps. dienft niet te verfuimen, met hem mede gefchept waren.

Radja *Touw*, gevraagd zynde, waarom hy hadde verfogt, dat die van Leymoe met hem te zamen mogten fcheppen, en op wat fundamenten dit zyn verfoek gefundeerd was, zegt zulks verzogt te hebben, om dat zyn manfchap zo kleyn was, om een Corcor te konnen bemannen, en derhalven door behulp van de Leymoeëefen, daar toe beeter in ftaat zoude weefen.

Naar alle welke over en weder gedebatteerde difputen, wy (onder correctie van U Wel Ed. Agtb. hoog wys oordeel) van gevoelen zouden zyn, dat, zo die van Leymoe in ftaat waren, alleen een Corcor te konnen bemannen, 't zelve haar in zodanigen geval wel konde gepermitteerd worden, alzo die van Haja zeggen, daar niets tegens te hebben, dog zoo door magteloosheid van volk, de Leymoeëlen met een andere Negery te zamen moeften fcheppen, 't zelve met Haja zouden moeten doen, alzo volgens haar eygen bekenteniffe, zulks al ten tyde van de E. Heer *De Vlaming*, geordonneerd is geweeft. Verders onderzoek doende naar eenen inlander, waar van in U Wel Ed. Agtb. géeerde memorie vermeld ftaat, bevonden wy den zelven niet te zyn, de Soon van den Radja van Werinama, maar zyn tweede ftem, of Kapalla Soa, van die Negery, zynde zyn Geflachts-naam *Lafa*, weshalven wy vaftftellen, dat dit dezelve zal zyn, waar van in 't Hongi's Dag-regifter, van 't jaar 1702. 't onderzoek der moord aan de Toeloetiërs gepleegd, ter Vergadering op Werinama gehouden, met de naam van *Lafa* bekend ftaat, en die aldaar verklaarde, by de moord der Toeloetiërs prefent, en om dat hy een ingefeeten van Werinama was, door de Leymoeëfen verfchoond te zyn geworden.

Verders onderfoekende, of het berigt van den Orangkaja van Tamilauw, ten lafte van deze perfoon, aan U Wel Ed. Agtb. gedaan, waaragtig was, bevonden wy 't zelve met de waarheid genoegfaam te accordeeren: want hy *Aaba*, alias *Siktewa*, declareerde, dat die van Toeloeti, en Tamilau, t'zamen beraadflaagt hebbende, om een Vrouwmenfch van de Negery Leymoe te vermoorden, die moord door die van Tamilau was volbragt, en dat de Leymoeëfen, egter gewaar zynde geworden, dat die van Toeloeti daar mede handdadig aan waren, befloten hadden, dit ongelyk aan die van Toeloeti, te wreeken, en 't zelve befluyt aan hem declarant hadden bekend gemaakt, dat men, na overweeging hoe dezelve wraak aan die van Toeloetie uyt te voeren, goed gevonden had, de Toeloetiers met een foet lyntje naar Leymoe te krygen, en dat de Leymoeëfen, om zulks te bewerken, den declarant, als zynde met een vrouw van Toeloeti getrouwd, en aldaar ook woonagtig, derhalven aan die van Toeloeti verfogt hadden dit te openbaaren, dat hy declarant ingevolge van 't zelve, door hem toegeftane verzoek, de Toeloetiers tot Leymoe had gebragt, alwaar die (zo als U Wel Ed. Agtb. genoegfaam bekend is) door die Leymoe-efen waren om hals gebragt, dog hy declarant naderhand bemerkende, dat dit verhaal grootelyks tot zynen lafte was, begon aanftondt weder te varieeren, met te zeggen, dat die van Toeloeti hem zelfs verzogt hadden, om met haar mede na Leymoe te gaan, en op afvrage, zo dit zyn voorgeven waaragtig was, waarom hy niet zo wel als d'andere Toeloetiers door de Alfoereefen vermoord was geworden, ftond hy zeer bedeeft, dan eens zeggende, om dat hy een Inwoonder van Werinama was, door de Leymoe-eefen ver-

verſchoont te zyn geweeſt; en dan eens wederom, dat hy met vlugten haar handen ontkomen was. De Radja van Werinama, daar op gevraagd zynde, of hy geen kenniſſe wegens deeze zaak had, antwoordde daar niets van te hebben geweeten, alzo voorſz. *Laſa* doen ter tyd niet op Werinama, maar op Toeloeti, was huys houdende.

Verders verſtonden wy onder 't diſcoureeren van den Radja van Werinama, dat zyn Soon, genaamd *Mau*, met een Tsjampan, bemand met negen koppen, om Sagoe te verhandelen, eenige dagen geleden, naar Banda was vertrokken, waar op hem afgevraagt zynde, van wien daar toe een Paſſe hadde geobtineerd, antwoordde hy, dat zyn Soon zonder Paſſe was vertrokken, en op vertoning, dat zulks ſtrydig was tegens Comp^s. ordres, waar door niemand zonder Paſſe elders mogt vertrekken, gaf hy tot antwoord, dat zy zulks gewoon waren, en jaarlyks door haar gedaan wierd, 't welk wy niet hebben willen naarlaten U Wel Ed. Aghtb. ter kenniſſe te brengen, te meer, langs deze Zuidkant van Ceram, op diverſe Negeryen Tjampans zyn gezien, waar door wy vaſt ſtellen, dat dezelve al mede tot zodanigen ongepermitteerden vaart gebruykt worden.

Waar op die van Werinama verders afgevraagd zynde, of ook eenige queſtien, of oneenigheeden, met malkanderen hadden, antwoordden eenpaarig, in eenigheid met malkanderen te leven, en op nader afvrage, wat vaartuygen aldaar dagelyks aanquamen, en wat haar verrigting was, antwoordden, dat zeer zelden, aldaar eenige vaartuygen aanquamen, en zo 'er zomtyds al een quam, dat het Bandaſche Handelaars waren, die aldaar maar quamen om Sagoe te trocqueeren.

Waaromme wy hier niets meer te verrigten hebbende, naar den Radja en Orangtoeha's van Werinama, een goede continuerende eenigheid onder malkanderen gerecommandeerd te hebben, en eenige ſoopjes aan d' inlandſe Hoofden rond geſchonken, begaven wy ons weder naar boord.

Ten twee uuren na de middag, wierden, naar gewoone zeynſchoot, de dreggen weder geligt, rakende wy voorts aan 't ſcheppen, naar dat alvoorens, op verſoek, aan die van Werinama was vergund, met haar Corcor hier maar te blyven.

Ontrent drie uuren quam aan boord de Bandaſe Mardyker, *Abram Rogiersz.*, hier op ſtrand een hutje opgeſlagen hebbende, en aldaar met zyn Chialoup voor de dreg leggende, vertoonende ons een Paſſe, gedateerd den 27. October paſſato, en ondertekend door den Geſaghebber, den E. *Jacob Claaſz.*, waar by hem gepermitteerd wierd tot uytventing van eenige Lywaden, en ſchootels; de Eilanden Ceram, Goram, en Koeſewoey, te bevaren, welke Pas wy aangeteekend hebbende, dien Anachoda de zelve reſtitueerden, en hem daar op dimitteerden.

Ontrent vyf uuren paſſeerden wy Hatiahoe, en ontrent ſes uuren Toeloeley, d'Orangkajen van welke twee Negeryen aan boord verſcheenen, verſoekende, alzoo veele van hare Maſſanajers ſiek, en afgemat waren, dat haar mogt gepermitteerd worden, met haar Corcor als nu maar t'huys te blyven, 't welke haar ingewilligd zynde, vertrokken zy naar een ſoopje genuttigd te hebben, zeer vergenoegd weder naar boord.

Ontrent ſeven uuren quamen wy voor de Negery Folin, latende aldaar de dreggen in de grond vallen.

Komende daar op voorts aan boord, eene *Pieter Patihalat*, ingezeeten van de Negery Nalahia, vertoonende ons een Paſſe, gedateerd den eerſten October paſſato, en onderteekent door den Onderkoopman, en P^l. Subaltern Hoofd, ten Comptoire Honimoa, *Huybert de Vlieg*, waar by hem gepermitteerd wierd naar Tehoewa, Hatiahoe, en Leymoe, te varen, om tegens Lywaden Sagoe Mantah te trocqueeren, en zulks voor den tyd van twee maanden, waar van wy aanteekening hebbende gehouden, die Pas aan hem, *Pieter Patihalat*, reſtitueerden.

Even naar het gedane Avond-Gebed, quamen nog aan boord, de by proviſie het gezag waarnemende Orangkaja van Folin, genaamd *Foalaina*, met eenige zyner Orangtoeha's ons alhier verwelkomen, als wanneer wy haar bekend maakten, dat wy, ingevolge U Wel Ed. Agtb. geëerde ordre aldaar gekomen waren, om te onderſoeken, wie de gewettigſte was, om tot Orangkaja in des laaſt afgeſtorvenen's plaats, aangeſteld te worden, waar op *Foalaina* voorſz. ons verhaalde, dat, naar 't affterven van den voorigen Orangkaja, hem door den geſuſpendeerden Koopman *Moll*, was geordonneert geworden, het gezag zo lange by proviſie waar te neemen, tot dat door U Wel Ed. Agtb. over die waardigheid abſolutelyk zou gediſponeerd zyn.

Geevende zy heden ons voorts eenige onderrigting wegens des Orangkaja's geſlagt, en wie wel de wettigſte tot de ſucceſſie zoude weeſen, waar van wy de aanteekening uytſtelden tot den anderen dag, als wanneer wy 't zelve nauwkeurig zouden onderzogt hebben; en daar op dimitteerden wy haar.

Maandag den 9. dito, 's morgens met het lumieren van den dag, naar gedaane Morgen-gebed, quamen aan boord *Pieter Toecaja*, van Haria, en *Laurens Salewani*, van Siriforri, vertoonende ons haarlieder Paffe, beide op den 19. October Paffato gedateerd, en door den Onder-koopman, en P[l]. Subaltern Hoofd ten Comptoire Honimoa, onderteekend, waar by haar gelicentieerd wierd, den eerften om met 7 koppen, van Haria, na Hatiahoe te vaaren, om aldaar een nieuwe Tsjampan te koopen, en den anderen, om met 12 perfoonen ook na voorfz. plaats te varen, om tegens kleeden Sagoe te ruylen, beide voor den tyd van anderhalve maand, waar van wy aanteekening hebbende gedaan, verfogten de vertoonders van die Paffen, dat den tyd van anderhalve maand door ons eenigfints mogt geprolongeert worden, waar op wy haar antwoordden, tot zulks niet geauthorifeerd te zyn, en daarom het zelve ook te declineeren, vertrekkende zy daar op na boord.

Daar op begaven wy ons naar land, en voords naar de Baileoe van de Negery Folin, om te onderfoeken, wie de gewettigfte tot Orangkaja's plaats was, bevindende tot deze waardigheid maar eenen follicitant, zynde *Foalaina*, waar van onder gifterigen datum, gementioneerd ftaat, bevindende ook 't Orangkaja's geflagt dusdanig te zyn, dat *Kawani*, de eerfte Orangkaja, des follicitants Grootvader, gehad had vier Soonen, als *Sawaja*, den tweeden, Orangkaja *Naliffa*, den derden, *Manfame*, en *Palewakanna*, die beide nog geen beurd hadden gehad, dat de oudfte foon, *Saway*, had naargelaten een foon, genaamd *Maffaifa*, die de vierde, of nu laaft overleeden Orangkaja, was geweeft. De tweede foon, *Naliffa*, had ook nagelaten een foon, *Foalaina*, follicitant in dezen, de derde foon, *Manfane*, was zonder kinderen geftorven, en de vierde, *Palewakanna*, had mede een foon naar gelaten, genaamd, *Boikani*, uyt het welke dan blykende was, dat de ftam van de eerfte foon, *Saway*, tweemaal, en de tweede foon, *Naliffa*, eens met die waardigheid is begiftigt geworden, en de twee andere foons, *Manfame*, nu zonder kinderen geftorven zynde, en *Palewakanna* maar een foon, *Boikani*, naargelaten hebbende (waren wy onder fubmiffie, van U Wel Ed. Agtb. wyfer oordeel) van gevoelen, dat, volgens 's lands wetten en coftumen, voorfz. *Boikani*, tot deze waardigheid de wettigfte was, dog naar den zelven lange te hebben doen foeken, eyndelyk voor den dag gekomen zynde, bevonden wy hem ganfchelyk mager en uytgeteerd, ja zo fwak, dat nauwelyks op zyn beenen konde overend ftaan, zeggende hy zelfs, vyf jaaren in die fwakheid geweeft te zyn, en weinig hoop tot zyn herftelling te hebben, waar na hem afgevraagd zynde, of hy niet gaarne tot Orangkaja van dit Negerytje zoude willen geëleveerd worden, antwoordde zulks wel te begeeren, maar om zyn continueerende fwakheid daar niet naa te ftaan, wel mogende lyden, dat zyn neef *Foalaina*, met die waardigheid begunftigd wierd. d'Orangtoeha's, en 't gemeene volk, mede afgevraagd zynde, tot wie zy wel het meeften inclineerden, antwoordden eenpariglyk tot *Foalaina*, om dat *Boikani* zo fiekelyk, en geen hoop van herftelling overig was, en, volgens het bovenftaande Geflagt-regifter, is hy naaft *Boikani* ook de wettigfte, en eenigfte pretendent (volgens ons gering gevoelen) latende voorts de decifie daar van, in alle nederigheid, aan U Wel Ed. Agtb. over.

Op nauwkeurige afvraging, alhier geen verfchillen of oneenigheeden gevonden hebbende, begaven wy ons weder naar boord, werdende door die van Folin, met een rank jonge Pinang, en een klein Bokje, befchonken.

Ontrent agt uuren, 's morgens, fchepten wy van hier weder voort, en quamen ontrent op de middag wederom voor de Negery Leymoe ten anker, alhier quamen by ons de volgende handelaars hare Paffen vertoonen, als *Oeffen*, Moor van Iha, een Pas van dato 19. October paffato, en onderteekend door den Onder-koopman, en P[l]. Subaltern Hoofd, ten Comptoire Honimoa, waar by hem gepermitteerd wierd, met 8 koppen, van dito Negery, na Amahey, Sepa, Haja, en Hatiahoe, te varen, om tegens kleeden, Sagoe te ruilen, voor een maand tyd, en

Laurens Leffimana, van de Negery Ouw, met 15 koppen, van Ouw, en Oelat, zynde zyn Pas op den 9. October paffato gedateerd, en door meergemelde P[l]. Subaltern Hoofd, geteekend, waar by hem gelicentieerd wierd, na Werinama en Tobo te varen, om tegens kleeden, en andere kleenigheden, Sagoe, Padi, en andere eetwaren, te ruilen, voor anderhalve maand, van welke Paffen, wy aanteekening gehouden hebbende, die aan de houders reftitueerden.

Hier op begaven wy ons op de plaats, daar de voor de E. Comp[e]. gekapte balken waren leggende, bevindende wy dezelve ontrent een half uur beweften de Negery, aan ftrand, onder twee met Atap gedekte lootfen, op onderleggers, behoorlyk te beruften, en naar dezelve net naargeteld te hebben, bevonden wy

onder

onder elke loots, 50, of te samen 100 ps. van dezelve yser-houte balken.

Hier naar ons naar de Negery, en op de Baleoe, begevende, bevonden wy eerstelyk niet het minste teeken meer overig van de aldaar voor henen gestane bamboese Pagger, en naar nauw onderzoek onder de Orangkaja's, en Orangtoeha's, of ook eenige questien, of oneenigheeden, onder malkanderen hadden, dezelve neen geantwoord hebbende, ordonneerden wy den Orangkaja, Orangtoeha's, en 't volk van dezelve Negery, om ons tot Haja toe te volgen, om dat aldaar Vergadering stond gehouden te worden, waar in haar presentie nodig was, dog zonder te weten, wat vreese haar beving, alzo zy scheenen daar zeer ongeneegen toe, zelfs eenige van dezelve bevende van schrik, zo dat wy groote moeyten hadden, van dezelve met goede toeseggingen, dat haar niets quaads zoude wedervaaren, daar toe te persuadeeren.

Eyndelyk geraakten dezelve aan boord van eenige Corcorren, als wanneer wy ons aan boord begeven hebbende, aanstonds, zynde ontrend twee uuren naar de middag, op de gewone zeynschoot, de dreggen lieten ligten, scheppende verders voort, en passeerden ontrent half vyf uuren, 't Negerytje Tehoewa, alwaar per praeuw aan ons boord quam, eenen *Jan Patirane*, van Ouw, met desselfs Tjsampan alhier ten anker leggende, vertoonende ons zyn Passe, gedateerd den eersten October, en onderteekend door dikgemelde Pl. Hoofd, ten Comptoire Honimoa, waar by hy met 8 koppen gelicentieerd wierd, om naar Amahey, Sepa, Tamilauw, Touw, Haja, en Toeloeti, te varen, om voor kleinigheeden Sagoe in te ruylen, voor 40 dagen tyd, welke Pas, naar gehouden aanteekening daar van, hem gerestitueerd en hy daar mede gedimitteerd wierd; sendende wy daar ook de Orembaey met de bosschieter, naar het zelve Negerytje Tehoewa, om *Lassiapala*, Soon van den *Imam* aldaar, tot ons op Toeloeti te brengen, om te ondersoeken, of het vergeven van *Lucas Tamilau Besi*, ten zynen lasten, waaragtig was, wegens 't gene, waar van hier vooren van de Persoon van *Lasa*, alias *Sitewa*, van Werinama, gesprooken is.

Ontrent half ses, quamen wy voor de Negery Toeloeti, daar wy de dreggen in de grond hebbende laten vallen, ons naar land, en op de baleoe begaven, alwaar alweder by ons quamen de volgende handelaars, om haar Passen te vertonen, te weten,

Simon Pati Paros, van Ouw, een Pas van dato 5. October passato, en door meergemelde Pl. onderfleld Hoofd ten Comptoire Honimoa onderteekend, waar by hem gepermitteerd wierd, met 13 koppen, van de Negeryen Ouw, en Oelat, naar Hatiahoe te varen, om tegens Kleeden, Sagoe en Padi, te ruylen, voor een halve maand.

Sehapati, Moor van Pelauw, een Pas voor dato 19. October passato, door den Onderkoopman en onderfteld Hoofd, ten Comptoire Haroeko, *Joost van Costenobel*, onderteekend, was by hem gelicentieerd met 15 koppen, van die Negery, na Amahey, Sepa, Tamilau, Haja, Toeloeti, en Hatiahoe, te varen, om tegens Lywaden, Sagoe te trocqueren, voor twee maanden, mits in 't derwaarts gaan, en van daar te rug keeren, hy gehouden blyft het Comptoir Honimoa aan te doen, zynde in dorso van deselve Pas aangetekend, en met deze teikening van den Pl. onderfteld Hoofd, tot Honimoa, *Huybert de Vlieg*, bekragtigd, dat den zelven Anachoda, aldaar op 26. October passato was gearriveerd, en den zelven dag weder vertrokken, naar aanteikening van welke Passen, dezelve aan de Anachoda's restitueerden. Verders treedende tot het ondersoek, wie de gewettigste en naaste tot de vacante Orangkaja's plaats van deze Negery was, bevonden wy tot dezelve te zyn twee sollicitanten, als *Nahoeloea* (hebbende tot dus verre 't gezag in dito Negery waargenomen) en *Maalau*, zynde agter-broeders-kinderen, en, naar nauw ondersoek, wierd het Orangkaja's geslagt dusdanig bevonden te zyn.

Dat *Sakoena*, der supplianten overgroot-vader, eerste Orangkaja van Toeloeti, gehad had twee Soonen, als den oudsten *Sarikakan*, die geen Orangkaja, maar *Casisi*, was geweest, en *Nahoeloea*, die zyn Vader in de waardigheid van Orangkaja was gevolgd. Dat *Sarikakan* had gehad twee Soonen, als *Poelano*, den derden, en *Patola*, den vierden Orangkaja, en *Nahoeloea*, ook twee Soonen, genaamd *Woto*, en *Lelitoemoe*, die geen Orangkaja's waardigheid had bekleed. *Poelano*, derde Orangkaja, was zonder kinderen gestorven, en *Patola*, de vierde Orangkaja, had twee Soonen naargelaten, als *Likoe*, vyfde Orangkaja, en *Maalau*, medesollicitant, *Woto*, had nagelaten een Soon, *Nahoeloea*, medesollicitant, en *Lelitoemoe* was zonder kinderen gestorven.

Uyt allen welken dan is blykende, dat de afkomelingen van den oudsten Soon, van *Sakoena*, nu driemaal agter den anderen met die waardigheid zyn begiftigt geworden, daar de tweede Soon *Nahoeloea*, in zyn Persoon alleen daar mede is vereerd geworden, zonder dat tot nog

 toe

toe zyn nakomelingen daar van hebben gegaudeerd; zo dat wy (onder submissie van U Wel Ed. Agtb. veel wyser oordeel) van gevoelen zyn, dat, volgens 's Lands Wetten, en Costuymen, *Nahoeloea*, de Soons Soon van den tweden Orangkaja van dezelve naam, tot deze waardigheid de gewettigste is, boven dien spreekt hy redelyk goed Maleyts, zynde de Orangtoeha's, en 't gemeene volk, ook tot hem meest geïnclineerd, latende voorts decisie van deze zaak, in alle submissie, aan U Wel Ed. Aght. over.

Naar dat wy onderzogt hadden, of geen questien, of oneenigheden, onder malkanderen hadden, en die niet gevonden hebbende, begaven wy ons naar boord, met meergemelde *Lassiapalla*, van *Tehoewa*, latende daar op ook ontbieden den Orangkaja, *Lucas Tamilaubesi*, van Tamilauw, met het Pl. Hoofd van Toeloeti, genaamd *Nahoeloea*, en zyn twede stem; *Hapadican*, met nog eenige Orangtoeha's, nevens den ingezeten van Toeloeti, die, naar zeer sware wonden van de Leymoeëssen ontfangen te hebben, alleen van zyn Landslieden, doen ter tyd met hem op Leymoe geweest zynde, overgebleeven was.

Welke Persoonen dan alle by malkanderen zynde, vroegen wy hem *Lassiapala* eerst af, of hy ten tyde dat de ingesetenen van Toeloeti op Leymoe vermoord wierden, aldaar niet mede present was geweest, antwoordde hy van neen, zeggende te dier tyd in zyn Negery Tehoewa verbleeven te zyn.

Waar op dan de hier present zynde Toeloetiers dieswegens ondervraagd wordende, waren in 't eerst zeer aarselende, om regt uyt te antwoorden, niet anders konnende bemerken, of de zelven moesten door meergemelde *Lassiapala*, zeer bevreest zyn, en dat zy uyt dien hoofde iet dorsten ietwes ten zynen lasten inbrengen.

Eyndelyk egter verklaarden zy met haar allen gesamentlyk, dat, ten tyde dat zy Toeloetiers door die van Leymoe vermoord wierden, drie persoonen, als *Laba*, alias *Sihtewa*, van Werinama, en *Lessiapalla*, met *Malessi*, beide van Tehoewa, tot haar waren gekomen, met versoek, dat zy mede wilden naar Leymoe gaan, alzo die van Leymoe met die van Toeloeti aldaar iets te beraadslagen hadden, en dat de Toeloetiërs, niets quaads denkende, daar op mede gegaan, en zoo ellendig vermoord geworden waren.

Niettegenstaande deze eenparige getuygenisse van vier persoonen, bleef hy *Lassiapalla*, egter by de negative hartnekkiglyk persisteeren, varieerende als doen in zyn Alibi, want daar hy van te voren gezegt hadde, dat hy in zyn Negery Tehoewa was verbleven, antwoordde hy als nu, dat hy doen ter tyd, met eenige ingezetenen van Toeloesey, naar Honimoa was geweest, om Sagoe te verhandelen.

En wat moeyte wy ook aanwendden, om hem tot bekentenis te doen komen, was 't egter alles vrugteloos, als hartnekkig by zyne ontkentenis volharde, zeggende zelfs, op afvragen, meergemelde *Laba*, of *Sihtewa*, van Werinama, niet eens te kennen, veel min met hem tot Toeloeti geweest te zyn.

Egter alle omstandigheden en getuygenissen wel overweegende, wy (onzes geringen oordeels) niet anders denken, of 't rapport van *Tamilaubesi*, zo wel aangaande *Lessiapalla* als *Laba*, alias *Sihtewa*, aan U Wel Ed. Agtb. gedaan, was met de waarheid accordeerende.

Naar verrigting van dit ondersoek, lieten wy 't gewoonelyk Avond-Gebed wederom verrigten, en naar gehouden Avondmaal, ontrent 's avonds ten 10 uuren, wierden op gewoone zeynschoot de dreggen wederom geligt, krygende wy kort daar na een fraje koelte, die ons by starreligt zo ver voortsette, dat wy,

Dingsdag, den 10. dito, 's morgens ontrent half 4 uuren, ontrent een quartier uurs beoosten de Negery Haja ten anker quamen; om dat het vlak voor de Negery zeer reevagtig, en bygevolge gevaarlyk te leggen was.

Naar gedaan Morgen-Gebed, begaven wy ons per Orembaay naar de Negery Haja, alwaar alle de Orangkaja's ook verscheenen zynde, wierd Vergadering belegt, en daar in voor eerst op de tafel gebragt, het geschrift, 't geen door die van Tamilau, Toeloeti, en Leymoe, moest ondertekend worden, werdende de laatstgemelde afgevraagd, wat redenen haar gemoveerd hadden, om 't zelve geschrift, door die van Tamilau op Leymoe gebragt zynde, niet te hebben willen onderteekenen, antwoordden daarop zulks geweigerd te hebben, om dat den inhoude van dien, haar niet ter degen voorgehouden was, en zy derhalven beschroomd waren iets te ondertekenen, waar van haar de inhoud onbekend was.

Waar op haar nader afgevraagd wierd, of niet iemand van haare nabuuren, en wel speciaal de Radja's van Werinama, en Touw, of wel de Orangkaja van Haja, haar van 't ondertekenen van dat geschrift hadden afgeraden, of wel tot die weigering opgestookt, antwoordden zy

zy neen, zeggende niemand daar aan ſchuldig te zyn, maar dat zy uyt eigen beweeging de onderteekening hadden geweigerd, om dat de inhoud van het geſchrift haar onbekend was; en niet tegenſtaande wy daar op zeer aandrongen, onder verſekering, dat haar daar over niets quaads zoude wedervaren, konden wy egter niet verder komen, als blyvende de Leymoeëſen, by haar gezegde perſiſteeren, en, tot bekragtiging van dit zyn zeggen, verzogt de Orangkaja van Leymoe, dat hem, als nu, den inhoude van voorſz. geſchrift, mogt werden voorgeleeſen, op dat hy den inhoud van dien mogt kundig wezen, zo wierd hem zulks geaccordeerd, en den inhoude van dien, hem in 't Maleyts, door den onderſz. *Jan Louis Munniks*, zynde voorgelezen, verklaarde hy, op afvrage, den inhoud van dien wel verſtaan te hebben, en als nu bereid te zyn, 't zelve nevens die van Tamilau, en Toeloeti, geſamentlyk te onderteekenen, welke onderteekening dan door de Hoofden der voorſz. drie Negeryen, met hare tweedens zynde gedaan, gaven daar op, malkanderen in volle Vergadering de hand, tot teeken van toekomende onderlinge vrindſchap, dog de tweede van de Negery Leymoe, genaamd *Seriata*, was een wyl tyds tot 't geeven van de hand ganſch onwillig, egter op ons bevel, 't zy uyt vreeze, of uyt goede mening, gaf hy eyndelyk mede, gelyk de andere, de hand onder malkanderen.

Waar op haar dan wel ernſtelyk, in 't algemeen wierd gerecommandeerd, dat geen van hen allen zig weder zoude onderſtaan, zyn nabuurige bondgenooten, met wie zy nu beloofd hadden in vaſte vriendſchap te zullen leven, in eeniger hande manieren te beleedigen, maar dat alle voorgaande vyandſchappen en moorderyen, nu met den dekmantel van vriendſchap en eenigheid bedekt, en daar onder als begraven, in eeuwige vergeetenis moeſten gebragt werden, of dat, zo zy anders deden, dan de E. Comp. (die deszelfs geduld niet al te lange kon laten tergen) d'onſchuldigen, of beleedigden, zoude te hulp komen, en haar aangedaan ongelyk zoodanig wreeken, dat de beleediger zyne nakomelingen daar een eeuwigſmertelyk berouw over zouden hebben, welke vermaning zy alle met dankbaarheid beantwoordden, en beloofden, zig aan geen toekomende beleedigingen meer te zullen ſchuldig maken.

Hier naar renoveerde de Orangkaja van Leymoe, zyn verzoek reeds op Werinama gedaan, dat hem mogt gepermitteerd worden, buyten die van Haja, een Corcor alleen te mogen ſcheppen, zeggende daar toe in ſtaat te zyn, en die Corcor met ontrent 70 man van zyn onderhoorige te zullen bemannen, waar op de Orangkaja van Haja opſtaande, zeide zig, ten dezen opſigte te refereren, aan zyn gezegde op Werinama, en dat hy zulks wel lyden mogt, dog met deze conditie, dat by aldien de Leymoeëſen tot het alleen ſcheppen van een Corcor onmagtig mogten wezen, zy dan met niemand anders, dan alleen met hem, zouden mogen ſcheppen, 't welke door die van Leymoe aangenomen wierd, zeggende, zo dra zy niet in ſtaat bevonden mogten werden, om een Corcor alleen te ſcheppen, zy zig dan gaarne wilden onderwerpen, om in toekomende met Haja te ſcheppen, verklarende de Orangkaja *Titameten*, van Bonoa, dat die van Leymoe, over het koopen van een nieuwe Corcor, met drie Gnadjo's, reeds met hem in onderhandeling waren, naar 't welke gehoord te hebben, wy de Leymoeëſen, en die van Haja, te gemoet voerden, dat wy dit U Wel Ed. Agtb. ſchuldpligtig zouden bekend maaken, en zy vervolgens daar op U Wel Ed. Agtb. hoog-geëerde diſpoſitie konden afwagten.

Hier na lieten de geapprehendeerde Orangtoeha's, en Marinjo, van de Negery Nuniali, verſoek doen, dat zy eens mogten in Vergadering binnen treeden, om eenig verſoek te doen, 't welk haar zynde toegeſtaan, verſcheenen daar op de Orangtoeha's, *Elak Kaſiſi*, *Elak Hatikoe*, *Elak Manoeelekoe*, met den Marinjo, *Maccatita*, zeggende de Orangtoeha 's, dat, ten tyde zy van *Nuniali* als gevankelyk wierden weggevoerd, zodanig door vrees en ſchrik bevangen waren geweeſt, dat zy de redenen tot haar onſchuld niet hadden durven openbaren, en dat de Orangkaja *Kakiasſan*, haar als de oorzaken van de ongereegeldheden in zyn Negery, en van hare quade intentie tegens de E. Comp., hebbende beſchuldigd, zy nu verzogten, het tegendeel in zyn preſentie te mogen aantoonen, dog haar daar op te gemoet gevoerd zynde, dat zulks door haar op Nuniali (als wanneer afgevraagt werdende, of iets tegens den Orangkaja *Kakiasſan* hadden, van neen tot antwoord hadden gegeeven) moeſt ingebragt zyn, verontſchuldigden zy zig al wederom, op de voorſz. vrees, en ſchrik, en daar mede tot het noodige verhaal komende, zeiden dat:

Eerſtelyk, zy altyd bereid waren geweeſt, om in gevolge van Comps. bevel, haar door den Orangkaja *Kakiasſan*, bekendgemaakt, van den berg af, zig met-

metter woon naar de ſtrand te begeven, en dat zy ten dien eynde, ider haar huis reeds aan ſtrand geëxſtrueerd hadden.

Nader bericht der Orangtoewa's, van Nuniali, en klagte over hunnen Orangkaja.

Dat de Orangkaja als hoofd van de Negery, en aan wien Comp^s. bevel dien aangaande was bekend gemaakt, en die daarom om zulks te volbrengen, d'eerſte moeſte zyn, tot nog toe aldaar aan ſtrand geen huys geëxſtrueerd had, dat hy Orangkaja, nu vier jaren geleden, zig een geheel half jaar van zyne Negery geabſenteerd, en op Bonoa opgehouden had, en dat alle zyne meubilen als nog op Bonoa voorſz. beruſtende waren.

Dat zy Orangtoeha's al lang in haar aan ſtrand geëxſtrueerde huyſen zouden zyn komen woonen, zo niet des Orangkja's broeder, *Sarotti* (die meer gezag in de Negery voerd, als hy Orangkajà zelf) haar met *Elak Sullatoe* gedreigd hadde, dat in zulken geval zy de Alfoereeſen zouden afroepen, om al de geenen, die aan ſtrand woonden, den hals te breeken.

Dat zelf des Orangkaja's broeder, *Sarotti*, abſoluit gezag in de Negery voerd, en haar dwingt hem te gehoorſamen, ja zelfs zyn broeder, *Kakiaſſan*, heeft willen vermoorden, waarom ook hy, *Kakiaſſan*, na Bonoa gevlugt was.

Dat in de Negery Nuniali 3 Orangkaja's zyn, als *Kakiaſſan*, van wegens de E. Comp^e., zyn broeder *Sarotti*, die de Negery regeerd, en *Elak Sullatoe*, die alles voor Radja *Siſioeloe* waar neemd.

Dat hem *Kakiaſſan* zulks alles wel bewuſt zynde, hy egter op Nuniali zyn broeder niet aangeklaagt heeft, alleen maar om hem de principale oorzaak van onluſten, te verſchoonen, en haar Orangtoeha's maar in 't verdriet te helpen.

Dat hy Orangkaja maar een ſchynvriend van de E. Comp. is, en zelfs altyd het afkomen van de Negery aan ſtrand, door zyn broeder *Sarotti*, had doen beletten.

Hier op antwoordde de Orangkaja *Kakiaſſan*, van Nuniali, in volgende maniere.

Eerſtelyk bekend hy het voorgeeven der Orangtoeha's waaragtig te zyn, dat hare huyſen aan ſtrand geëxſtrueerd zyn, maar dat hem onbekend is, of zy van meening geweeſt zyn daar in te komen woonen.

Bekende hy ook nog geen huys voor hem aan ſtrand geexſtrueerd te hebben, maar dat zyn ſlaaven zo lang beſig zyn geweeſt, om de materialen by malkanderen te verſamelen, maar dat hy nu ten eerſten 't zelve opmaken zal.

Bekennende al mede, zes maanden op Bonoa te hebben gewoond, om dat hy wegens de tweeſpalt van zyn broeder *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, in zyn Negery niet zeker was, en dat zyne Meubilen daar tot als nog waren verbleven.

Bekennende al mede, dat *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, d'inwoonders der Negery heeft gedreigd, op dat zy niet aan ſtrand zouden gaan woonen, maar dat hy van 't afkomen der Alfoereeſen niet wiſt, zeggende, dat 't haar Orangtoeha's pligt was, naar hem, en niet naar *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, te luyſteren.

Bekend ook dat *Sarotti* zig meer gezag aanmatigd, als hy, en dat hy *Sarotti*, hem *Kakiaſſan*, ook heeft willen den hals breeken, om 't welk te ontgaan hy na Bonoa was gevlugt.

Ontkennende egter, dat 'er 3 Orangkaja's van Nuniali zyn, maar dat hy zulks alleen, en van de E. Compagnie aangeſteld is, maar zegt egter, dat zyn broeder *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, hem in alles dwarsboomden, veel meer aanhang, en daar door grooter gezag hebbende, als hy.

Bekend ook dat *Sarotti* een groote opſtooker van al het quaad is, maar dat hy op Nuniali daar op niet gedagt, en by gevolge vergeten heeft over hem te klagen, zeggende, dat hy der Orangtoeha's verdriet niet en zoekt, maar alleen wil, dat zy hem als Orangkaja zullen erkennen, en Comp^s. beveelen opvolgen.

Seggende noyt te hebben belet, dat d'inwoonders van Nuniali aan ſtrand quamen wonen, maar dat hy alzo hem niemand wilde volgen, niet alleen aldaar konde huishouden.

Welke verdeediging van den Orangkaja *Kakiaſſan* zynde aangehoord, en daar uyt bevonden, dat hy zelfs wel een der voornaamſte oorſaken der aldaar gereeſen onluſten is, met zyn broeder *Sarotti*, d'eenigſte opſtooker, de hand boven 't hoofd te houden, en zyn ſchelmſtukken te verſwygen, ja genoegſaam zyn geſag aan hem over te geven, wierd hem afgevraagd, waarom hy zo ſtout hadde geweeſt, de voorſz. Orangtoeha's, als voorname belhamels aan te klagen, daar dezelve alleen onder de magt van zyn broeder *Sarotti* ſtonden, en hy zelfs *Sarotti* hadde verſchoond, en niet aangeklaagd, daar en boven nog hy zig zelfs van zyn Negery ging abſenteeren, en zyn goederen elders overbrengen, antwoorde hy, dat hy de Orangtoeha's had aangeklaagd, om dat zy meer hoorden na zyn broeder *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, als naar hem zelfs, dat hy *Sarotti* vergeeten had aan te klagen, en dat deeze Orangtoeha's zoo

wel,

wel, als hy, hare goederen vervoert, en op Lakaela hadden gebragt.

Hier op zeggen d'Orangtoeha's zulks waar te zyn, en daar in haar Orangkaja's voorbeeld gevolgd te hebben, doen hy zyn goederen naar Bonoa vervoerde, en daar zelfs ging wonen, maar dat op de wederkomſt van den Orangkaja, zy haar goederen ook van Lakaela hadden van daan gebragt, niettegenſtaande de goederen van den Orangkaja nog op Bonoa verbleven waren, verſoekende zy derhalven, dat zy met de Corcor van Liſſabatta weder mogten na huys keeren, als vermeenende genoegſaam te blyken, dat zy onſchuldig waren, en al het quaad van den Orangkaja zelfs, en zyn broeder *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, herkomende was.

Hier op antwoordden wy, dat wy niet bevoegd waren haar te ontſlaan, en dat zy derhalven ider apart zouden verblyven op de Corcorren, daar zy op beſcheiden waren, tot in Amboina gekomen zynde, zy zig voor U Wel Ed. Agtb. tegens haren Orangkaja konden verantwoorden, als wanneer U Wel Ed. Agtb. niet naarlaten zoude, naar onderzoek van de zaak, de ontſchuldigen te ontſlaan, en de ſchuldigen te ſtraffen, 't welk zy in dank hebbende aangenomen, ieder weer naar zyn Corcor wierd belaſt te brengen.

Dog ondertuſſchen de Marinjo *Macatita* mede afgevraagd zynde, wat hy tot zyn verontſchldiging in te brengen had, bekend zyn oom, *Elak Macatita*, te hebben aangeſtooten, om in des Orangkaja's *Kakiaſſans* zeggen niet toe te ſtemmen, alzo hy wel wiſt, dat de Orangkaja aan de E. Compe. veel beloofde, en niets effectueerde, dat hy daarom zyn oom ried, zulks niet toe te ſtemmen, om dat naderhand, dezelve beloften niet volbragt werdende, hy by de E. Compe. als ſchuldig zoude ſtaan, daar hy dog niets konde uytwerken, alzo alles van den Orangkaja *Kakiaſſan*, zyn broeder, *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, afhangende was, doende ook zodanigen verſoek, als de Orangtoewa's, en werdende ook door ons op even dezelve manier beantwoord.

Verders naar andere verſchillen vernoomen, en geen gevonden zynde, nam de Vergadering een eynde, en wierd het hier voren gementioneerde van 't ondertekende geſchrift, den Pl. Geſagvoerder, in de Negery Toeloeti, genaamd *Nahoeloea*, inhandigd, komende voords daar op by ons, *Françiſco Sarimetia*, van Oelat, vertonende zyn Pas, van dato 6. October, waar by hem, met 12 koppen, van Oelat, gepermitteerd wierd, naar Toeloeti, Tehoewa, en Leymoe, te varen, om voor Kleeden Sagoe te trocqueeren, voor anderhalve maand tyd, zynde dito Pas door den onder-koopman, en Pl. Subaltern hoofd, tot Honimoa, *H. de Vlieg*, geteekend.

Hier op namen wy afſcheid van den Orangkaja van Haja, die op zyn verſoek gepermitteerd wierd, met zyne Corcor maar t' huys te blyven; en begaven ons naar boord, latende op gewoone zein-ſchoot, ontrent 10 uuren, voor de middag, de dreggen weder ligten, en ſchepten tot 's agtermiddags, ten twee uuren, als wanneer voor de Negery Touw, ten anker quamen, om naarvolgende ons te voren reeds bekend gemaakte queſtie, in Loco te onderzoeken.

Op de Baleoe gekomen zynde, inſtitueerde de Orangkaja van Sepa zyn klagten, in naarvolgende manieren; voor eerſt zeyde hy, dat de Negery Touw, terwyl dezelve nog by Latoehoewaloy was gelegen, altyd met voorſz. *Latoehoewaloy* te zamen had geſchept, en naderhand dezelve Negery Touw herwaards zynde getranſporteerd, die van Tamilau, Sepa, Touw, en Toeloeti, te ſamen een Corcor hadden geſchept, 't welk ook van allen geconfirmeerd wierd, maar dat de Corcor van Tamilau verleden jaar reeds oud, en onbruikbaar zynde, de Orangkaja van Tamilau met hem hadde beraadſlaagd, en naderhand over een gekomen waren, om een nieuwe Corcor te maken, dat zy ten dien eynde een Timmerman van Elipapoeteh hebbende gehaald, met den zelven overeen gekomen waren, dat hy een nieuwe Corcor zoude maken, voor 180 Ryxd., dog dat de Radja van Touw, zulks hebbende verſtaan, de Orangtoeha's van Sepa tegens hem Orangkaja had opgeſtookt, en zy te zamen den voorſz. Timmerman van Elipapoeteh hadden weten te bewegen, dat hy de nieuwe Corcor voor *Tamilau*, en hem *Sepa*, niet onder handen nam, halende hy Radja *Touw*, met de Orangtoeha's van Sepa, een ander timmerman van Amahey, en den zelven een nieuwe Corcor aanbeſteedende, zynde dezelve, waar mede nu Radja *Touw* dit jaar geſchept heeft.

Dat de tyd der te doene Hongi naderende, de Orangkaja van Tamilau, zig van een nieuwe Corcor gefruſtreerd vindende, zyn oude, zo veel hem mogelyk was, had moeten verhelpen, om in ſtaat te zyn, nog dit jaar met dezelve in zee te komen, en hy op de tyd tot ſcheppen beſtemd, de Negeryen, die met *Tamilau* moeſten ſcheppen, de weet hebbende laten doen, om de Corcor

cor te komen helpen bemannen, was de Radja van Touw daar toe weigerig geweest, en niet vernoegd met zulks zelve te weigeren, had hy de Orangtoeha's van Sepa mede teegens hem klager opgestookt, om met Radja *Touw* alleen te scheppen, zo dat dit jaar zyn Orangtoeha's, met de helft der Sepaneesen, die scheppen moesten op de Corcor, by Radja *Touw*, en hy Orangkaja, met d'andere helft, gelyk hy van ouds gewoon was, met die van Toeloeti, op de Corcor van Tamilau, was overgegaan.

Dat ook de Radja van Touw zyne Orangtoeha's, en die wederom het gemeene volk zodanig teegens hem opstookten, dat hy in zyn Negery niets te zeggen had, en dat, als 'er eenige Comp^s. brieven aldaar quamen, om voort te bestellen, hy niet magtig was een man te konnen krygen, om zulks te laten verrigten, weshalven hy Orangkaja genootzaakt was, om egter Comp^s. dienst niet te versuymen, zyn eygen Soon daar mede weg te zenden.

Alle 't welke door den Orangkaja van Tamilau (als zulks zeggende zeer wel te weten) geconfirmeerd wierd. De Radja van de Negery Touw hier op gehoord, en belast zynde zyn verdediging daar tegens in te brengen, antwoord eerstelyk, dat hy Radja Touw met den Orangkaja van Sepa overeenkomen was, om te samen een Corcor te scheppen, en dat ingevolge van dien, een Timmerman van Amahey, hadden besprooken, die deze nieuwe Corcor hadde opgemaakt, dog hy Radja Touw, aanstonds van het tegendeel overtuygd zynde, veranderde wederom dusdanig, zeggende, dat de Orangtoeha's van de Negery Sepa die Corcor hadden aanbesteed, en hem verzogt met haar t'zamen te scheppen, 't geen hy opgevolgd hebbende, ook met die nieuwe Corcor met de helft der Sepaneesen was in zee gegaan, ontkennende egter zeer sterk, ooyt de Orangtoeha's van Sepa, tegens haar Orangkaja opgestookt te hebben, niet tegenstaande 't zelve hem door de Orangkajaes van Tamilau, en Sepa, opgestreden wierd.

Waar op hy dan gevraagd zynde, wie hem authoriteit had gegeven, en wat redenen hem hadden gemoveerd, om zig van Tamilau, en Toeloeti, te separeeren, daar hy van te vooren altyd gewoon was geweest, met dezelve, en Sepa, te zamen een Corcor te scheppen, en waarom hy met de Orangtoeha's van Sepa, in tegenwil van haar Orangkaja, als nu alleen hadde geschept. Hy tragte zig daar ontrent met veel frivole en leugenagtige voorgevens te behelpen, tot besluit zeggende, dat hy in toekomende bereid was (zo als altyd gewoon was geweest) met Tamilau, Sepa, en Toeloeti, te zamen te scheppen.

De Orangtoeha's van Sepa hier op ook zullende gehoord werden, quam eene *Samalatoe* Orangtoeha van Sepa voor den dag, zullende zyn verantwoording hier ontrent doen.

Voor eerst bevestigde hy al mede 't eerste zeggen van Radja *Touw*, dat zyn Orangkaja met den voorsz. Radja *Touw* was overeen gekomen, te zamen, buyten die van Tamilau, en Toeloeti, een Corcor te scheppen, en dat zy daarom die nieuwe Corcor hebben laten maken, en met den Radja van *Touw* 't zamen geschept zyn, alschoon haar Orangkaja op de Corcor van Tamilau was overgegaan, dog hem d'onwaarheid van dien zynde voorgesteld, was deze gast zo uytermaten assurant, dat hy zyn eygen Orangkaja eerst, en daar na den Orangkaja van Tamilau, die tegens hem getuigde, in volle Vergadering voor schelmen uytschold, 't welk hem belast zynde waar te maken, verdrayde deselve aanstons zyne woorden zeggende zulks niet gezegt te hebben, dog alle de Orangkaja's hier present, verklarende eenparigiyk, 't zelve zeer wel gehoord en verstaan te hebben, viel hy door de mat, met zulke assurantie, egter, van daar over 't minste leetwezen niet te toonen, en zelfs niet alleen zig tegens zyn Orangkaja, maar ook tegen ons, en alle d'inlandse hoofden, zeer onbeschaamd toonende, en niet tegenstaande wy hem verscheide malen verbooden, liet hy egter niet na in zyn onbeschaamdheid voort te varen, even als van te vooren; weshalven om den selven hoogmoed van zo een gast, wat in te teugelen, met eenparig advys van ons, en alle d'inlandse hoofden (die verklaarden, zulke stoute scheldwoorden van een Orangtoeha, tegens zyn eygen Orangkaja, onverdragelyk te zyn) besloten wierd, hem ter zake voorsz. met een groene tak van een Chppusboom, voor de Baleoe te doen laarsen, gelyk ook aanstonds effect sorteerde, en naar dat hy 25 à 30 slagen, ontfangen had, wierd hy los gelaten, en belast deze Vergadering in 't generaal, en de beledigde Orangkajen van Sepa, en Tamilau, ider in 't byzonder om vergiffenis te bidden, gelyk hy ook vervolgens, hoewel als halfgedwongen, deed.

Uyt alle deze debatten genoegsaam blykende, dat de Radja van Touw, ten dezen opsigte, zo niet geheel schuldig, ten

ten minsten vry suspect was, zeiden wy hem, dat wy van dit gepasseerde aan U Wel Ed. Agtb. rapport zouden doen, en dat hy staat konde maken, zyn verdeediging, tegens de ten zynen lasten ingebragte beschuldigingen gereed te hebben, om zig dienaangaande voor U Wel Ed. Agtb. te verantwoorden.

Hier geen verschillen meer vindende, begaven wy ons weder naar boord, werdende ontrent half vier uuren op ordinaire zeinschoot de dreggen weder geligt, en voortgeschept tot 's avonds ontrent agt uuren, als wanneer wy aan de strand van Hatoemali ten anker quamen, en 't gewoone Avond-Gebed lieten verrigten.

Woensdag, den 11. dito, 's morgens voor vier uuren ligten wy wederom de dreggen, en voortscheppende, quamen ontrent agt uuren voor de Negery Tamilau ten anker, alwaar wy ons aan land begaven, daar wy door den Orangkaja *Lucas Tamilaubesi*, met zyn huisvrouw en dogter, verwelkomt wierden. Vervolgens begaven wy ons naar de baleoe, alwaar de derde stem van deze Negery, genaamd *Baykole*, afgevraagd wierd, van wien hy verstaan had de moord aan *Toeharoe*, van *Tamilau* gepleegd, die daar op antwoordde, dat, zo dra hy de moord in de Negery hadde verstaan, hy sig naar Saparoea hadde begeeven, en zulks aan 't ondersteld hoofd aldaar, Sr. *de Vlieg*, had bekend gemaakt, en dat hy doen ter tyd niet beeter had geweeten, of de Alfoereesen van Noewolo hadden zulks gedaan, maar dat hy, naderhand wederkoomende, van ooggetuygen verstaan had, dat het door een Sepanees, genaamd *Taroena*, was verrigt geworden.

Dat zyn berigt wegens de 250 Noewolers, die nog meer hoofden zouden tragten te halen, daar uyt voortquam, dat de Orangkaja van Sepa hem verhaald had, dat Radja *Touw*, met de Sepaneese Orangtoeha's, *Samalatoe*, *Pathola*, en *Tehoeloea*, naar Noewolo hadden geweest, en met die Orangtoeha's beraadslaagd, zo dat zy daar uyt presumeerden, en 't gerugt liep, dat die van Noewolo wilden afkomen om koppen van die van Tamilau te halen.

Dat de slaaf, in zyn berigt vermeld, door die 4 personen, die met die van Noewolo hadden beraadslaagd, van die Alfoeresen was vereerd geworden, en dat de Orangtoeha *Samalatoe* die onder zig had gehouden, dog dat in 't rapport staat, dat die slaaf om voorsz. moord, aan *Toeharoe* gepleegd, te verswygen, door de Noewolers aan die van Sepa en Tamilau zoude gegeven zyn, zegt hy, dat zulks qualyk van hem verstaan is.

En wegens het bewuste vrouwmensch *Waccahoea*, zeide hy, dat zyn Orangkaja, en die van Sepa, als die saak grondig bekend zynde, daar van veel nader opening zouden geven.

Daar op werd goedgevonden, de voorsz. Sepaneese Orangtoeha's, met *Taroena*, herwaards te haalen, van de Corcor Touw, daar dezelve op bescheiden waren, werdende de Orembaay met twee soldaten derwaards gezonden, die op haar te rugkomst mede bragten, de Orangtoeha's *Samalatoe* en *Tehoeloa*, rapporteerende, dat *Patola* op Sepa, en *Taroena*, niet op de Corcor te vinden was.

De Radja van Touw, gevraagd zynde, waar de voorsz. *Taroena* was, antwoordde, den zelven op de Corcor te moeten wesen, weshalven de voorsz. militairen nogmaals derwaards gesonden wierden, met den Radja van Touw, en Orangkaja van Sepa, om den zelven *Taroena* aan te wysen, dog quamen sonder den zelven gevonden te hebben, weder vrugteloos te rug.

Vorders treedende tot behoorlyk onderzoek van de moord, aan meergemelde *Toeharoe* gepleegd, quam voor eerst een inlander van Tamilau, genaamd *Oekalo*, verhalende, dat hy, nu een maand geleeden, met den zelven *Toeharoe*, zynde gegaan wat beoosten de Negery, om Canari te plukken, hy *Oekalo* boven op de boom was geklommen, blyvende *Toeharoe* beneden staan, dat terwyl hy *Oekalo*, besig was met Canari te plukken, een troep van wel 20 menschen daar is gekomen, die den zelven *Toeharoe* om 't leven hebben gebragt, 't welk hy *Oekalo* ziende, haar vroeg, waarom zy zyn maat vermoordden, waar op hy *Taroeno*, zynde die geene, die de moord gedaan had, hem antwoordde, door Radja Touw, en de Orangtoeha's van Sepa, daar toe uytgesonden te zyn, om dat die van Tamilauw het vrouwmensch *Waccahoea* van haar Negery na Separoewa hadden gevoerd, en dat daar op *Taroena* het hoofd van 't lighaam hebbende gekapt, met zyn gezelschap daar mede was weg gegaan, laatende de romp onder de Canari-boom leggen.

Oekalo daar op gevraagd zynde, waarom dezelve persoonen, die *Toeharoe* vermoord hadden, hem 't zelve lot niet hadden gegeeven, antwoord, dat hy boven in de Canari-boom zynde, zy hem niet konden bereiken, en dat hy naar gedane moord aan zyn maat, met alle magt schreeuwde, dat de ingezeetenen van Touw, en Sepa, een Tamilauwer hadden vermoord, 't welk eenige Tamilauwers hoorende, daar op waren aangekomen, als wanneer hy eerst van de

 boom

boom was afgeklommen, en dat eeven voor de aankomst zyner maats, de voorsz. moordenaars, geweeken waren.

Gevraagd zynde, of 't zelve lighaam van *Toeharoe* niet begraven is, zegt neen, maar dat 't zelve tegens den avond, door de Tamilauwers, ter plaatse daar de moord geschied was, op een hooge degodego is neergelegt, alwaar 't zelve als nog zoude berusten.

De Lyken der verslagene door Alfoereesen, werden door de Ceramiers niet begraven.

De Orangkaja van Tamilauw gevraagd zynde, waarom dezelve romp van *Toeharoe*, niet heeft laten begraven, zegt, om dat zulks haar manier niet mede brengt, en als imand door d' Alfoereesen wierd vermoord, zy deszelfs lighaam noyt begraven, maar ter plaatse daar de doodslag gedaan is, onder de bloote lugt, op een degodego leggen, en dat zulks van oude tyden, hier onder haar gebruykelyk is geweest.

Oekalo verders nog afgevraagt werdende, of hy van de voorsz. moordenaars niemant meer hadde gekend, als meergemelden *Taroena*, zegt neen, om dat hy boven op de Canari-boom zynde, en de moordenaars daar onder, daar van niemant bescheidentlyk heeft konnen kennen.

Dog daar op gevraagd werdende, hoedanig hy dan den Sepanees *Taroena*, had konnen kennen, zegt den zelven, in 't byzonder zeer wel te hebben konnen kennen, als hebbende maar een, te weten de regterhand, en dat hy *Taroena*, zonder linkerhand is ter wereld gekomen, en uyt dien hoofde zeer wel te weten, dat hy, die de moord gedaan, met hem *Oekalo*, gesprooken, en het hoofd weggedragen heeft, *Taroena*, en niemand anders was geweest.

Naar examinatie van dezen *Oekalo*, quam nog voor den dag een Sepanees, genaamd *Maroeka*, die verklaard, dat hy nu over een maand, in de Negery Sepa, *Taroena* (als den zelven wel kennende) gezien heeft, dragende een versch afgekapt, en nog bloedig hoofd, in zyn hand.

Waar na wederom alle mogelyke middelen in 't werk wierden gesteld, om door de Negery te laten soeken, om hem *Taroena*, in handen te krygen, dog niet tegenstaande alle aangewende devoiren, was zulks alles vrugteloos.

Daar op verscheen de Orangkaja van Sepa, met deszelfs Soon *Oepolene*, en zyn tweede stem, *Koeymo*, nevens de Sepaneesen, *Maroeka*, en *Kakiariauw*, met haar vyven, eenpariglyk verklarende, dat ten tyde meergemelde *Taroena*, voorsz. *Toeharoe* had vermoord, de Sepaneesen die op de Corcor van Touw bescheiden zyn, met het zelve hoofd by die nieuwe Corcor, de geheele nagt door hebben gelego-gelego 't, en getsjakalild, dat daar ook by zyn geweest, en door haar getuygen, met eigen oogen gesien zyn, de Radja van Touw, met de Sepaneese Orangtoeha's, *Samalatoe*, *Patola*, en *Tehoeloea*, die zy ook verklaren mede getsjakalid, en 's morgens daar na, gezamentlyk die nieuwe Corcor van de wal gehaald te hebben, en dat daar mede naar Touw zyn geschept.

De alhier present zynde Radja van Touw, en Orangtoeha's *Samalatoe*, en *Tehoeloa*, deze beschuldiging ten haren lasten aangehoord hebbende, en haar verdeediging daar op afgevorderd zynde, ontkennen alles, niet tegenstaande het door de declaranten in haar presentie wierd staande gehouden, zeggende Radja Touw, alleenlyk met zyn onderhoorigen, doen ter tyd op Sepa geweest te zyn, om de nieuwe Corcor af te halen, maar van geen moord door *Taroena* gepleegd, of van geen lego-lego, of tsjakalillen, te weeten.

Samalatoe verders gevraagt zynde, wat hy met Radja Touw, en d'Orangtoeha's van Sepa, *Patola*, en *Tehoeloa*, naar Noewolo hadde gedaan, en wat raadspleeging hy aldaar met dezelve Alfoereesen gehouden had, ontkend zulks, zeggende nergens van te weeten.

En op afvrage, hoedanig hy dan aan die slaaf was gekoomen, die van de Noewolers aan hem was gegeven, zegt, dat hy alleen op Noewolo is geweest, en aldaar van de Alfoereesen een Slaaf, genaamd *Toeal*, gekogt te hebben, voor een Gong van drie spannen, en dat hy, met de Corcor van Touw op Ambon geweest zynde, dezelve slaaf Toeal vereerd had, aan *Hassan Soeleiman*, van Hila, om dat zyn *Samalatoes* broeder, by hem *Hassan Soeleiman* als Moerid woond.

De Orangtoeha *Tehoeloa*, zegt ook van geen beraadslaging met die van Noewolo, te weeten, en ook daar niet geweest te zyn. Radja Touw ontkend 't zelve van gelyken, en wegens de slaaf, zegt hy, van *Samalatoe* gehoord te hebben, dat hy die gekogt had voor een Gong van drie spannen.

Hier naar doen de Orangkaja's van Sepa en Tamilau het volgende relaas. Als dat ten tyde als de Koopman *Knipping*, als Subaltern hoofd op *Honimoa* lag, een Christen inlander van de Negery Nollot, genaamd *Lassiata*, die zyn vrouw nog in 't leven was, met een andere getroude vrouw van dezelve Negery, genaamd *Waccahoea*, vleeschelyke gemeenschap hebbende gehouden, hy naderhand op een clandestine wyse, met het zelve vrouwmensch *Waccahoea*, en zyn Suster *Wacca*, zynde nog kleyn,

naar

naar de kust van Ceram is gevaren, alwaar aangekomen zynde, die van Sepa, als Samalatoe, Patola, en *Tehoeloa*, met den Radja van Touw, dezelve persoonen hebben aangehouden, en in de boven-Negery van Sepa, genaamd Soewalaroe (daar voorsz. Orangtoeha's woonden) gebragt, dat naderhand, op voorstelling van dezelve drie Orangtoeha's, en Radja *Touw*, dezelve *Lassiata*, met zyn Suster *Wacca*, waren vermoord geworden, en daar op de voorsz. *Waccahoea*, by Radja *Touw* had gewoond, en wanneer een soldaat van Saparoewa, *Roelof Christiaansz.* genaamd, op Touw was, zy *Waccahoea* ten huyse van Radja *Touw*, zelfs Pinang had moeten presenteeren, dat voorsz. Radja *Touw*, met geweld dezelve *Waccahoea* had willen persuadeeren met hem te trouwen; dog 't geen ons door d'inlandse lieden gezegt wierd, daar door zoo veel verstaan te worden, als 't met hem te houden, en vleesschelyke conversatie te pleegen, dog dat zy *Waccahoea*, om reeden hy Radja *Touw* een Moor, en zy een Christen vrouw, was, altyd geweigerd was geworden.

Dat naderhand nu eenigen tyd geleeden, de nu gewesen Koopman *Mol*, hem *Lucas Tamilaubessi*, had laten roepen, en bevolen dezelve *Waccahoea*, met alle mogelyke vlyt op te soeken, en op *Saparoewa* te brengen, dat hy 't zelve bevel agtervolgende, haar *Waccahoea*, in de Negery *Soewalaroe*, ten huyse van den Orangtoeha *Samalatoe* gevonden, en haar op *Saparoewa* gebragt had.

Radja *Touw*, *Samalatoe*, en *Tehoeloa*, hier op gehoord zynde, doen wederom niet anders als ontkennen, zeggende, zelfs *Waccahoea*, *Lassiata*, nog *Wacca*, noyt gekend nog gezien te hebben, dog naderhand Radja *Touw* een weinig veranderende, bekend eindelyk, *Waccahoea* gekend te hebben, voorts al het andere negerende.

Samalatoe daar op afgevraagd zynde, hoe mogelyk was, dat hy *Waccahoea* niet zoude gekend hebben, en hem niets van deze zaak zoude bewust zyn, daar zy zelfs door den Orangkaja van Tamilau in zyn huys gevonden was, bleef al even hartnekkig, en nietteegenstaande de op gisteren ontfangen correctie, daar hy zekerlyk het gevoelen van moest hebben, bleef hy assurant by zyn zeggen van niets van deze zaak te weten.

Dog alzo tegens den Radja *Touw*, en d'Orangtoeha's *Samalatoe*, en *Tehoeloa*, hier present (zo geen volkomen bewyssen, ten minsten zeer pregnante inditien leggen) van moorden gepleegd, of wel daar in toegestemd, en zulks bevolen te hebben, wierd goedgevonden de zelve drie persoonen mede te nemen, en tot U Wel Ed. Agtb. over te brengen, op dat op Amboina de zaak nader mogt werden onderzogt, ende de schuldige haar behoorlyke straf mogten erlangen, werdende dezelve dusdanig verdeeld, als Radja *Touw* op de Corcor van Larike.

Tehoeloa op de Corcor van Waccasihoe, en

Samalatoe, op die van Tomoewara.

Werdende op de Corcorre van Touw, die nog tot Sepa moest mede scheppen, alzo de helft Sepaneesen daar op waren, in plaats van Radja *Touw*, tot hoofd gesteld de tweede stem van Sepa, genaamd *Koeinio*, om dat de Orangkaja van Sepa zich daar toe ongeneegen toonde, zeggende met die nieuwe Corcor, die zyn wederspannige Orangtoeha's met Radja *Touw* hadden laten maken, niet te doen te willen hebben.

Werdende verders al de Sepaneesen, die op de Corcor van Touw en Tamilauw bescheiden waren, boven op de Baleoe geroepen, en haar met ernstige woorden haar pligt voor gehouden, als dat zy zig van de wederspannige Orangtoeha's zouden aftrekken, en na haar Orangkaja als haar wettig hoofd, in alles, 't geen de billikheid, en den dienst der E. Compe. mede bragt, zouden luisteren, of dat anders de E. Compe. zoude genootsaakt zyn, haar als rebellen aan te zien, en als zodanige haar verdiende straffe doen ontfangen, 't welk zy in presentie van haren Orangkaja met dankbaarheid aangenoomen, en beloofd hebbende, hem als haar wettig hoofd, in alles te gehoorsamen, wierden zy weder gedimitteerd.

Hier op verzogt de Orangkaja van Tamilau, dat nu met de Hongi tot hier aan zyn Negery geavanceerd zynde, hem mogt gepermitteerd worden, met zyn Corcor nu t'huys te blyven, en van 't verder volgen geexcuseerd te mogen zyn, zeggende ook reeds veel zieken op zyn Corcor te zyn, welk versoek (als ons geen redenen ter contrarie voorkomende) hem Orangkaja wierd ingewilligd.

Naar afvrage, of alhier andere questien of oneenigheden onder malkanderen, of met haar naburen, waren, van neen, tot antwoord gekregen hebbende, maakten wy ons gereed om weder naar boord te gaan, als wanneer wy ondertusschen verstonden, dat de Orangkaja van Sepa, die tot dus verre met de Corcor van Tamilau had geschept, van meening was op de Corcor van Abobo over te gaan, die hem tot aan zyn Negery zoude brengen, wierd naar gedaane beraadslaging den Pati van Abobo, met den Orangkaja van Sepa ge-

roepen, en haar gelaſt, dat zy maar aanſtonds de dreggen zouden ligten, en voor uyt ſcheppen tot aan de Negery Sepa, als wanneer hy Orangkaja Sepa aanſtonds naar zyn Negery zoude moeten gaan, en met een zoet lyntje de Orangtoeha's verſoeken, dat zy met hem per Orembaay wilden aan ons boord komen, om ons tot een eerbewyſing alhier te verwelkomen, om dat wy door dat middel den nog preſent zynde Orangtoeha *Patola* mogten in handen krygen, met verder bevel, dat, zo 't hem mogelyk was, en hy *Taroena* in de Negery mogt vinden, den zelven mede tot ons zoude brengen, 't welk zy aangenomen hebbende, ligteden inmediatelyk daar na haar dreggen, en vertrokken voor uyt.

Een weinigje daar na de Orangkaja *Lucas Tamilaubeſi*, van ons affcheid genomen hebbende, en eens rond gedronken zynde, begaven wy ons ook naar boord, ligtende ontrent twaalf uuren, op gewoone zeinſchoot, de dreggen, en voortſcheppende, quamen ontrent drie uuren voor de Negery Sepa, als wanneer per Orembaay van Sepa aan boord quamen, de Pati van Abobo, met de Orangkaja van Sepa, en eenige Sepaneeſe Orangtoeha's, rapporteerende ons de Pati van Abobo, dat hy met den Orangkaja van Sepa in die Negery zynde aangekomen, de Orangkaja ten eynde als voormeld, zyn Orangtoeha's had doen vergaderen, die alle gekomen waren, behalven *Patola*, dat de Orangkaja daar op naar hem hebbende gevraagd, niemand geweeten had, werwaards hy geweeken was, en dat zy niet alleen hem niet t'huys, maar ook zyn huys geheel ledig hadden gevonden, niet tegenſtaande hy op de middag nog in de Negery was geſien geworden, dat hy ook den meergemelten *Taroena* niet had konnen vinden, en in de Negery niet van hem gehoord was, dog wiſten ook de Orangtoeha's van Sepa ons te verhalen, dat, terwyl wy op Touw ten anker hadden gelegen, eens twee, en naderhand nog drie Sepaneeſen, van daar in haar Negery waren aangekomen, zo dat wy niet buyten reden giſten, dat *Patola* van deze aangekomen Sepaneeſen moeſt gewaarſchouwd, en daar op weg geweeken zyn; dog op onderſoek aan dezelve Orangtoeha's, wat de voorſz. afgeſondene van Touw in de Negery Sepa hadden komen zeggen, antwoordden de Orangtoeha's niet anders, als onze komſt tot daar toe in de Negery Sepa bekend gemaakt te hebben, zo dat deze poging al mede vrugteloos zynde, wy den Orangkaja van Sepa ernſtelyk belaſtten, dat hy alle mogelyke vlyt moeſt aanwenden, om den zelven *Patola* en *Taroena* in handen te krygen, en dan aan de E. Comp. in handen te leveren, 't welk hy beloofd hebbende, en met zyn mede gekomene Orangtoeha's eens rond gedronken hebbende, nam hy affcheid, en wierd naar land gelicentieerd.

Vervolgende wy ondertuſſchen onzen weg, tot dat des avonds ontrent 8 uuren voor de Negery Amahey de dreggen in de grond lieten vallen, en aanſtonds daar na het gewonelyke Avond-Gebed doen, voorts ſagen wy by het ligt van Loobe-Loobe's, aan ſtrand ſtaan een Compagnie inlanders, met ſchild en ſwaard gewapend, die met tsjakalillen, en 't ſwajen van hun vaandel, als tot eerbewyſing, ons verwelkomden.

Ontrent 9 uuren quamen aan boord de Orangkaja's van Amahey, Makariki, en Soahoko (zynde de meeſte, van Amahey naar Honimoa) ons tot hier toe verwelkomen, dewelke aangezegt wierd, dat zy tegens 's anderendaags 's morgens ten half agten zouden maaken, dat haar onderhoorige by de baleoe alle preſent waren, alzo op dat uur door ons Vergadering zoude gehouden werden, 't welk zy aangenomen en eenige ſoopjes gedronken hebbende, wederom naar land vertrokken.

Agtervolgens het op giſteren in dezen genoteerde, begaven wy ons, naar gedane Morgen-Gebed, ontrent zeven uuren naar land, en naar de baleoe van de Negery Amahey, om vergaderinge te houden, alwaar alle de inlandſche leden ook verſcheenen zynde, wierden de Orangkajen van Amahey, Soahoko, en Makariki, eerſtelyk afgevraagd, wat de eygentlyke reeden was geweeſt, dat zy dit jaar met haar Corcor niet hadden gevolgd; gaven daar op ten antwoord, dat U Wel Ed. Agtb., op Honimoa zynde, haar Orangkaja's had laten roepen, en dat zy aldaar gekomen, de reden daar van reeds gezegt, en over haar nalatigheid in een boete waren gecondemneerd geworden.

Naar afvrage hoedanig als nu die van Soahoko leefden, gaven zy al mede tot antwoord, die vraag reeds ten tyde voorſz. mede door U Wel Ed. Agtb. gedaan, en door haar Orangkajen beantwoord te zyn.

Weshalven (naar onderſoek ook geene andere verſchillen hebbende gevonden) hier niets te doen hebbende, naar dat de inlandſche Hoofden eens rond hadden gedronken, namen wy van hier affcheid, en begaven ons naar boord, werdende door de Comp^s. gewapende inlanders, die mede aan de baleoe was gekomen, tot aan de ſtrand uytgeleid,

en

en nogmaals met het tsjakalillen als swajen van 't vaandel vereerd, en behouden reyse gewenscht. Daar op ligten wy, zynde het ontrent half negen uuren, aanstonds de dreggen, en vervorderden onzen weg naar het eyland Noessalaoet, scheppende langs de wal van Hatoewana heen, tot dat wy eyndelyk, na eenig sammelen, des avonds ontrent agt uuren aldaar quamen te arriveeren, werdende door den Sergeant Commandant alhier, *Samuel Jacobsz.*, verwelkomt, die op afvrage, of geenige Papieren van U Wel Ed. Agtb. hadde ontfangen, om aan ons te overhandigen, ons berigtte, dat U Wel Ed. Agtb. op zyn Ed. aanweesen tot Noessalaoet hem Sergant hadde belast, ons op onze aankomst alhier te zeggen, dat wy onzen weg naar 't Eyland Honimoa zouden vervolgen, alwaar wy U Wel Ed. Agtbaarheids geeerde ordre zouden erlangen.

Alhier wierden een Corp[l]. en een Soldaat, op de Corcorre van Abobo varende, en ter dezer vestinge militeerende, van boord ontbooden, om alhier te blyven, gelyk meergemelde Sergeant ons berigtte, in diergelyke gevallen altyd de manier te zyn.

En naar dat wy, op ernstige noodiging van voorsz. Sergeant, het avondmaal hadden genuttigd, begaven wy ons naar genomen afscheid wederom naar boord, en

Vrydag den 13. dito. 's morgens ontrent vier uuren, lieten wy op gewoone zeinschoot de dreggen ligten, en geraakten voorts aan 't scheppen, tot dat wy ontrent half neegen, voor de fortresse Duurstede ten anker quamen, werdende aan strand door den Onderkoopman en P[l]. Subaltern hoofd alhier, *H. de Vlieg*, beleefdelyk verwelkomt, en tot boven in Comp[s]. wooning geleyd, alwaar door zyn huysvrouw ook verwelkomt wierden.

Naar afvraging, of ook alhier voor ons geen papieren van U Wel Ed. Agtb. berustende waren, kreegen wy tot antwoord van neen, maar zeide de meergemelte Sr. *De Vlieg* van U Wel Ed. Agtb. ordre te hebben ontfangen, om ons aan te zeggen, dat wy ons van hier naar het Comptoir Haroeko zouden begeeven, alwaar wy U Wel Ed. Agtb. nader ordre zouden erlangen.

Een half uurtje naar onze aankomst, quam van Sirisori mede alhier aan, de Eerw. Predicant, *Abrahamus Parent*, en zyn Huisvrouw, ons alhier verwelkomen, en naar dat wy de militairen alhier bescheiden, aan land hadden doen zetten, mitsgaders ook den als meesten dienst gedaan hebbende soldaat, *Jan Winning*, agtervolgens U Wel Ed. Agtb. geëerde en door meergemelde S[r]. *De Vlieg*, ons gecomminiceerde ordre, lieten wy de Corcorren voor af naar Poorto scheppen, in meening om naar gehouden middag-maal over land te volgen, om onse reys naar Haroeko voort te setten.

Na de middag vonden wy goed het hier gedetineerde vrouwmensch *Wackahoea*, van Nollot, eens te verhooren, die dan in presentie van 't P[l]. onderstelt hoofd alhier, S[r]. *Huybert de Vlieg*, op onse afvrage het volgende heeft gedeclareerd, en geconfesseerd.

Dat zy nu, zonder de preciesheid van dien te konnen stipuleeren, eenigen tyd geleeden door een inlander van Nollot, genaamt *Lassiata*, is ontboden geworden ten zynen huyse te komen, zy declarante zulks ingewilligd heeft, en by *Lassiata* gekomen is, zonder te hebben geweeten wat reden 'er waren, dat zy ontboden wierd.

Dat als doen dezelve *Lassiata* haar declarante versogt, met hem, en zyn Suster *Wacka*, per praauw naar Walalolo, by *Nollot* te willen gaan, 't welk zy declarante ook inwilligende, was zy met *Lassiata* en *Wacca* van de wal in Zee gestooken.

Dat een weinig van de wal af zynde, dezelve *Lassiata* van coers heeft veranderd, en de steeven naar de kust van Ceram heeft gewend, als wanneer zy declarante quaad vermoeden krygende, begon te tieren, en zig tegens *Lassiata* begon te opposeeren, dog dat *Lasfiata*, haar daar op met een parang dreigde den hals te zullen breeken, zo zy niet stil sweeg, 't geen zy declarante dan zeide wel te hebben moeten doen.

Dat zy op Ceram zynde gekomen, door de Sepaneesen in de Negery Soewalaroe zyn gebragt, en dat zy declarante daar twee jaren by *Samalatoe*, en *Patola*, gewoond heeft.

Dat, zy daar zynde, de Radja van *Touw*, met de Sepaneese Orangtoeha's *Samalatoe*, *Patola*, en *Tehoeloa*, t' zamen hebben beraadslaagd, om *Lasfiata*, en *Wacca*, te dooden, en dat dan Radja *Touw* 't met haar declarante zoude houden.

Dat ingevolge van die raadpleging, hy *Lasfiata* en *Wacca* zyn vermoord geworden door ingezetenen van Touw en Sepa, zonder dat zy der zelver namen weet te noemen, zegt dat zy naderhand een jaar by Radja *Touw* gewoond heeft, en dat zy, op bedreiging van hem Radja *Touw*, van haar te zullen vermoorden, geduurende die tyd het met den zelven gehouden, en vleeselyke conversatie gehad heeft.

Dat zy, wanneer een soldaat van Saparoe-

paroewa tot Touw was, en de Radja dier Negery haar ſond om pinang te preſenteeren, zy als doen deze zaak wel zoude hebben bekend gemaakt, maar dat hy Radja *Touw*, haar door verſcheide lieden, met parangs gewapend, liet gade ſlaan, die haar zo zy een woord had geſprooken, aanſtonds vermoord zouden hebben gehad.

Zegt dat de Orangkaja van Tamilau, haar in de Negery Soewalaroe, ten huyſen van den Orangtoeha *Samalatoe*, gevonden, en hier gebragt heeft.

Naar 't afnemen dezer confeſſie, begaven wy ons over vier uuren naar Poorto, werdende door 't P[l]. onderſteld hoofd alhier, en den Eerw. Predikant, *Abrahamus Parent*, nevens der zelver huys-vrouwen, tot hier toe uytgeleid, en ontrend zeven uuren namen wy van dezelve affcheid, en begaven ons naar boord, latende voorts de dreggen liggen, en ſcheppende binnen door, tot

Zaturdag, den 14. October, als wanneer wy ten Comptoire Haroeko, voor de fortres Zeelandia, de dreggen in de grond lieten vallen, werdende op ſtrand door den Onderkoopman, en ſubaltern Hoofd, S[r]. *Jooſt van Coſtenobel*, in Comp[s]. wooning door zyn huysvrouw beleefdelyk verwelkomt, en verder ons door meergemelde onderſteld hoofd, ook gecommuniceerd de ordre, die hy van den E. Opper-koopman, S[r]. *Storm*, had ontfangen, om by onze aankomſt alhier ons aan te zeggen, van met de Corcorren maar na de pas Baguwala te ſcheppen, en aldaar de Cor-corren te dimitteren, dog om dat wy negen ſtuks gevangen op hadden, vonden wy, om dezelve ſecuur over te voeren, goed, de Corcorren van Liliboy en Waccaſihoe, de hoek van Nuſſanive om, voor 't Caſteel Victoria te doen ſcheppen, zoo ook de Corcor van Liſſabatta en Nuniali, om dat de Orangkaja van laaſtgemelde Negery zig op Ambon moeſt verdedigen, tegens de beſchuldigingen, door zyn Orangtoeha's als voorſz. in gehoude Vergadering tot Haja tegens hem ingebragt.

Naar gehouden middagmaal namen wy affcheid van meergemelte onderſteld hoofd, en begaven ons ontrent half vier uuren weder naar boord, als wanneer op gewone zeinſchoot de dreggen weder wierden geligt, en quamen 's avonds ontrent agt uuren aan de Pas Baguwala ten anker, van hier licentieerden wy de Corcorren naar huys, en naar overbrenging van onze bagagie begaven wy ons in 't vaartuyg, tot ons tranſport na Amboina gedeſtineerd.

Dit alles 't geene zynde, dat wy U Wel Ed. Agtb. wegens 't volbrengen onzer commiſſie hebben te rapporteeren, willen wy hoopen dat U Wel Ed. Agtb. in dezelve genoegen zult neemen, terwyl wy ons met diepe eerbied zullen onderſchryven te zyn,

Wel Ed. Hoog Agtb. en Gebiedende HEER,

In de Corcor van de Negery Oelat, en Itawacka.

U Wel Ed. Hoog Agtb. Trouw-en Pligtſchuldige Dienaren,

WILLEM DU RIEU.

CAROLUS SCHULERUS.

JAN LOUIS MUNNIKS.

Indien nu de Landvoogd zelf op de Hongi-togt gaat, gelyk zyn plicht vereyſcht, dan is hy gewoon gemeenelyk een korte inſtructie voor de Leden van den Raad, die aan 't Caſteel by zyn afweſen blyven, te laten, op dat zy weten mogen, hoedanig zy zig by deze of gene voorvallen zullen hebben te gedragen. Men kan dit ten deelen uyt deze korte Notulen zien, die de Heer Landvoogd *Schaghen*, in 't jaar 1644. aan den Raad in diergelyken gelegenheid, tot haar narigt liet.

Inſtructie van de Landvoogd aan de Leden van den Raad, terwyl hy op de Hongi-Togt gaat.

Korte Notulen, *dienende tot* Inſtructie *voor den* E. Politiquen Raadt *in* AMBOINA, *om gedurende myn* Abſentie *op de* Corcorre-togt, *te werden geobſerveert.*

ALle de Brieven, *komende van de buyten* Gouvernementen, *als andere Plaatſen, onder* Amboina *niet* reſorteerende, *zullen in de* Vergaderinge, *of het Gebed, werden geopend, en het geene van een* ordinair *beſtel of noodſaakelykheid zoude mogen weſen, dienvolgens werden in 't werk geſteld.*

Gelyk dan jegenwoordig leggen voor dit Caſteel, *de* Bandaſe Compagnies Chaloupen, *de* Craanvogel, *en* Keffing, den 13. *deſer van daar* gearriveerd, *dewelke ten deelen zyn, en nog verder moeten werden afgeladen, met* houtwerken, *en* mopſteenen, *by* Miſſive *van den* 11. dito, *uyt die* Provintie *geeyſcht, en, zo ver der ſelver ſcheepsruymte ſtrekken kan, daar in geladen.*

Waar

Waar beneffens ook moet werden beantwoord dito Missive, *als mede nog een vorige van* primo Juli *laastleden, per een* Chinees *vaartuyg herwaards gekomen, mitsgaders voldaan het geene daar by is versogt, behalven dat wy niet in staat zyn om een onser* bodems, of Chaloupen, *te missen, om daar mede na* Banda *voorsz. af te schicken, de* retteerende *gecyste* houtwerken, *die in deze* Bandase Chialoupen *niet konnen werden geborgen, en 't welk derhalven moet werden* geëxcuseerd.

Door de Regeeringe *van* Banda *zyn wy by dito jongste* Missive *ook verzogt, om na* Ternate *te senden een sak met* 200 Ryxd. *aan enkelde* stuyvers, *die versegeld is, en by* provisie *met een* ordonnantie *door my in bewaring gegeven aan den* Winkelier, *welke dan met het eerste bequame en secuurste* borger vaartuyg, *na genomen* resolutie, *zal dienen te geschieden, beneffens het* pacquet brieven *daar besyden, voor die* Provintie *ontfangen.*

Van de voorsz. 200 Ryxd. *is een* Cognossement *overgekomen, dog zegt den* Stuurman, *die het heeft geteekend, dat hem die niet zyn toegeteld, en zal het derhalven in gelyker voegen, met veylige* occasie *konnen werden voortbesteld.*

Na Banda *voorsz. is op zyn versoek, om aldaar dienst te doen,* gelicentieerd *te vertrekken, de soldaat* Pieter Turkis, *welke met de* Craan-vogel *derwaards zal gaan, en in desselfs plaatse tot wisseling op de* instantie *van den* Secretaris du Ryn, *werden versogt, de soldaat* Roelof Roelofz., *zynde desselfs* swager, *om alhier te* militeren.

Alle de Brieven *van de* subalterne Comptoiren *en* Posten, *zullen mede in het Avond-Gebed werden gelesen, en het nodige daar op* geresolveerd, *en* gerescribeerd, *dog zullen niet te min aanstonds by den ontfang werden geopend, door den* E. Coopman Rumphius, *als oudste in die* qualiteit, *en den* Politiecquen Raad, *tot welcken eynde de brengers der* Brieven, Posthouders, *of andere, door den* Luytenant Commandant, *of wagthebbende* Hoofd-Officier, directelyk *zullen werden gewesen, aan den eersten* Clerq der Secretary, *den Boekhouder,* Ernst Cnipping, *welke daer mede* ilico *zal gaan na gedagte* Coopman, Rumphius, *om dito Brieven door zyn* Ed[s]. ordre *geopend zynde, voor hem op te lesen, en zo den* Raad *eerder als het Avond-Gebed moet werden belegt, daar toe* ordre *van zyn* E. *ontfangen.*

De militaire ordre, *of* leuse, *zoo voor het* Casteel, *als de* Borgery, *zal door de gewoone* Officieren *volgens gebruik in het Avond-Gebed werden afgehaald, en gegeven door ged[e].* E. Coopman Rumphius, *en het* rapport *van 't gene in 't* gepasseerde *etmaal is voorgevallen aldaar aan zyn* E. *en de verdere leden des* Raads *werden gedaan.*

Zoo 'er iets bysonders, of van belang, en haast, mogte gebeuren ontrent het garnisoen, *of* militaire *saaken, dat het bestel van den* Luytenant Commandant *mogte overtreffen, zal hy zig voort* addresseeren *aan voornoemden* Coopman, *om met desselfs of des* Raads Advys *het nodige te* ordonneeren.

Zo mede zal de selve Luytenant *van alle* militaire delicten, *en ongelukken, die onder de dagelykse* discipline *niet gehooren, ten eersten kennisse laten geven aan den* Fiscaal, *om volgens den Eysch van de* Justicie *te werden gehandeld.*

Het versoek van Licentie *of* Communicatie *van* kerkelyke Vergadering *te houden, zal aan de* discretie *van de* Eerwaarde Broederen Predicanten *werden gelaten, om het zelve, des gelievende in het Avond-Gebed aan de* presente *leeden bekend te maken, het welk dan met* civiliteyt, *voor een bekentmaking zal werden ontfangen, en daar op voortgang nemen. De saecken, aldaar* geresolveerd, *zullen* apparent *by* extract, *als gebruykelyk is, werden overgegeven, en daar op geen* difficulteyt *hebbende, by den* Raad *konnen werden* geresolveerd.

By overlyden (dat Godt *verhoede*) *van den* Opp[r]. Chirurgyn, Lodewyk van Barthem, *zal dien dienst by* provisie *werden waargenomen, by den* Chirurgyn, *en* Hospitalier, M[r]. Hendrik de Wind, *die de* Medicament-kist, &c. *zal overnemen, ten bywesen van den* Onderkoopman, S. Storm, *en den* Chirurgyn Abbo Enno.

Wyders aangaande ons dagelyks bestel in het voortgaan van de gemeene werken, in het Employ *der huurlingen, heb ik den* Luytenant Tabbert, *als het opsigt daar over hebbende, de nodige* Instructie, *zoo veele nu bekend zyn, verleend, het verdere dat tusschen beide mogte voorvallen, zal na tyds gelegentheid door hem na voorgaande* Communicatie, *aan de Leden in het Gebed, of wel des noods zynde, aan den* E. Rumphius *t'zynen huyse, werden besorgt.*

Den Fiscaal, *op dat ontrent het voorsz.* Employ *geen* morsseryen *voorvallen mogen, en den dienst van de* E. Comp[e]. *behoorlyk werde betragt, zal vryftaan gelyk*

lem

hem dat des noods zynde by dezen werd aanbevoolen om het oog daar op te hebben, tot welken eynde hy zig zal konnen bedienen van het dagelyks slavenrolletje, dat alle morgen aan den E. Rumphius, *en na* lecture *aan hem zal konnen werden ter hand gesteld.*

Van Honimoa *is by* Miss^e^. van . . . . . geadviseerd *dat de Inlanders op* Sepa *besig waren, de* houtwerken, *voor de* Maleytse Kerk *gekapt, met vlotten na* Amahey *te brengen, zulks dat de* Fluyt Bromstee, *op het spoedigste van zyn kalkladinge gelost, en derwaards zal dienen te werden gesonden, om dat werk in den stillen tyd, en terwyl 'er geen nodiger dienst van* Nagelen *op de* Comptoiren *af te halen voor de zelve is, te konnen waarnemen, dog zal eerst nog nader berigt, dat dito* houtwerken effectivelyk *op* Amahey *leggen, dienen te werden* afgewagt.

Zoo der Passen *naa buytenplaatsen mogten werden versogt, zullen dezelve aan* persoonen, *en op plaatsen daar toe* gelicentieerd, *mogen werden verleend, en geteekend door twee voorsittende leden.*

En by aldien 'er eenige Ordonnantien *op den* Hoofd - *of* Onder-administrateurs, *moeten werden verleend, die van een* ordinair *of nodig bestel zyn, zullen dezelve in het Gebed, of, geen uytstel lydende, aanstonds werden verleend, en geteekend door den* E. Rumphius, *en den* Fiscaal, *als lieden zynde buyten* administratie.

Wyders werd UE. *als discrete, vlytige, en voorsigtige* Ministers, *en* Raadspersoonen *aanbevolen, het geene de voorvallende zaken ten meesten dienste van dit* Gouvernement *zullen komen te vereysschen.*

En zal ik, na de Occasien *zullen komen toe te laten, en mede te brengen, van tyd tot tyd zodanige* advysen *en* Communicatien *verwagten, als 'er tot dien eynde nodig zullen werden bevonden.*

De Koopman *en* P^l^. Hoofd-Administrateur, Rooselaar, *zal de* resp^e^. reecq^e^. *der* Basen, &c. *van de maand* October, *ter behoorlyker tyd laten ophalen, en, daar in niets* extraordinair *bevindende, naar gewoonelyke* Confrontatie, *en* uytreeckeninge, *konnen laten inschryven, dog al het gene dat tot de* Hongi *verstrekt is, zal niet werden afgeschreven, voor en al eer men by desselfs* retour *bevindt, wat 'er eygentlyk is* geconsumeerd.

Hier mede UE. *met* 's Comp. effecten, *in* Godes *hoede bevolen hebbende, blyve ik*

U L. *Goeden Vrint,*

Amboina, Victoria,
den 24. October,
1694.

N. SCHAGHEN.

In voorgaande tyden waren deze Coracora-togten nu en dan verflost, dog haar Edelheden belasten in 't jaar 1670. den 26. Januari, en 29. December, die weer aan te vangen, zo ras doenlyk was, en de Togt rontom Ceram om geen reden voortaan na te laten. In 't jaar 1680. 26. Jan. ordonneerden zy dit uytdrukkelyk, om de Papoewen uyt Zee daar te houden. In 't jaar 1693. den 28. Febr. geven zy weder last dien Togt jaarlyks te doen, even eens gelyk zy dat in 't jaar 1688. den 2. Maart, mede geliefden te belasten.

Van ouds her is 't hier in Ambon ook de gewoonte geweest, om, na 't voleynden van de Hongi-Togt, een Orangkaja's-Feest, zomtyds wel alle jaar, en zomtyds wel om de 2 à 3 jaar eens, na dat de Hongi-Togten gedaan, of wel een jaartje verschoven waren, te geven. In 't jaar 1662. 29. Novemb. wierd dat jaarlyks geordonneerd, en in 't jaar 1680. en Febr. 1686. den 16. Maart, 1687. 21. Febr. 1688. den 2. Maart, en 1694. den 23. Febr. dit wel geduurig vernieuwt. Naderhand geschiedde het om het jaar of twee eens: dog jegenwoordig meest alle jaar, gemeenelyk een maand, of twee, na de Hongi-Togt, en ook wel later, in de Compagnies-Thuyn, zynde een groot vierkant erf, dat naast aan 't Armen-Weeshuys komt, dat met een dikke muur, van gedroogde kley omringd, van binnen van een groote *Saboa* of *Loots*, waar onder men eet, voorsien, en met veel Mangga's-boomen, op een groot pleyn, voor en ter zyden deze Loots, beplant, is.

Van h[et] Orang-kajen-Feest.

Deze maaltyd duurt twee dagen voor de Christen-Orangkaja's, en twee dagen daar na voor de Moorsche Koningen, en Dorps-Hoofden.

Het werd meest met dit insicht gegeven, om uyt deze en gene beschonkene Orangkaja's de geheyme raadslagen, en verraderyen van zommige quaadaardige inlanders tegen ons, te ontdekken; om 't welk te meer en te eer uyt te werken, hen dan ook, als zy al wat verre verzeyld zyn, wel Brandewyn of andere sterke drank onder de wyn word gemengd,

En [...] wat re[...] den di[...] Feest gegeven werd.

mengd; terwyl de wyn der Nederlanders, die hier en daar tusschen hen gerangeert zitten, meest met water, om dan nugteren te blyven, en ider op zyn man te letten, gemengt word.

Ondertusschen werd deze maaltyd in schyn ter eere van den Inlander, en als in vergelding van zyne moeite en ongemakken, op de Hongi-Tocht geleden, gegeven; hoewel deze en geene slimme vossen onder hen de ware reden zoo wel weten, als wy, en daarom ook zeer loos ten eersten al weten te veinsen smoordronken te zyn, latende sig dan maar van vier of vyf Lieden van hun gevolg wegdragen, om dikwils niet bloot te staan, van door al te veel te drinken, hier of daar in hunnen mond mis te spreken; en zich zelven, of anderen, te beklappen; alzo op zulke maaltyden dikwils groote verraderyen van den Inlander in de oude tyden voor den dag gekomen, en uytgelekt zyn.

[...]et ge[...]l der [...]asten, [...]f der [...]hriste[...]en, in 't [...]ar [...]712.

Deze maaltyd gaat gemeenelyk 's middags aan, en duurt tot 's nagts ten 10 of 11 uuren.

Den 25. January, 1712. waren op dit Orangkaja's-Feest 132 Lieden; te weeten 52 Hollanders, 13 getrouwde Vrouwen, of jonge Juffers, en 67 Orangkaja's. De tweede dag waren 'er maar 118. Hier onder liepen ook Assistenten, Sergeanten, enz. Die men bevorens noit daar op plagt te versoeken.

Op de tweede dag wierden dezelve Lieden weer versogt, en dan wierden 'er die alle, ider na hun rang, eerst de Landvoogd en Polityke Raad, daar na de Predikanten, en dan zo verder de buyten-Opperhoofden, en andre, ider ordentelyk, aan deze tafel geplaatst. Als deze maaltyd in Mey gegeven word, gelyk veeltyds geschied is, dan zyn 'er ook de Schippers tegenwoordig, en zomtyds ook wel de Opperstierneden.

De Heer Landvoogd werd gemeenelyk door de Leden van den Polityken Raad, en zyne Gemalinne, door de Huysvrouwen van die Leden afgehaalt, en na 's Compagnies Thuyn gebragt, en zo als hy 'er gekomen is, werden 'er zeven Kanon-schooten gedaan.

De Predikanten vergaderen, met hunne Vrouwen, by hunnen voorsitter, en gaan dus gesamentlyk mede derwaards.

Ook waren 'er verscheide jonge Juffers, zynde de twee Dogters van den Landvoogd, die van de Heeren Predikanten, en van den Koopman, *Lindeborn*.

Onder de Maaltyd werden verscheide vaste gesondheden gedronken; op ider van welke met eenige stukken, aldaar expres ten dien einde gebragt, verscheide Schooten gedaan werden.

Als

En der vaste Gesondheden.

	Kanon-Schooten.
1 Na 't komen van den Landvoogd, zyn Welkomst met -	7
2 De Welkomst der Vrienden. - - -	5
3 Het Welvaren van haar Hoog Mogende. -	11
4 Het Welvaren der Heeren Bewindhebberen. -	9
5 Het Welvaren van 't Vaderland. - - -	9
6 Het Welvaren van den Opperlandvoogd van Indiën. -	9
7 Het Welvaren van den Heer Directeur, en Raaden van Indiën. - - -	7
8 Het Welvaren van den Landvoogd van Amboina. -	9
9 Amboina's Welvaren. -	7
10 By 't vertrek van den Landvoogd, en der Vrienden. -	7
	80

Zoo dat 'er op ieder dag 80, en op zommige over de 100 Kanonschooten wierden gedaan.

Na de maaltyd werd aan de Juffers, en Heeren, (dien 't lust) Thee geschonken, waar by dan een schoone bak met allerley Confituuren is. Ook konnen de liefhebbers van Tabak een pypje rooken.

Spiegel-gevegten der Ambonse Grooten, na die Maaltyd.

Pas na de Maaltyd, Schermen, of Tsjakalillen, gemeenelyk de Koningen, en Orangkaja's van de eerste rang, ter eere van den Heer Landvoogd, en van 't Geselschap, met schild en swaard; doende in die tyd, wanneer hen 't hoofd reeds warm genoeg van den wyn is, dikwils vervaarlyke sprongen, en nemende nu en dan wel wonderlyke gieren; hoewel 'er zommige zyn, die door dit maalen en loopen, ten eersten smoor-dronken werden; daar nu en dan ook wel een konstje van dezen en genen onder loopt, veynzende zig zelven vry verder verzeild, dan zy wel waarlyk zyn.

Op dit Orangkaja's-Feest, deed de Landvoogd *Van der Stel*, ettelyke Alfoereesen van Nuniali, en Tomilehoe, moedernaakt (dat bevorens noit geschied, en ook in 't gezigt der Dames, en jonge Juffers al vry aanstootelyk was) tsjakalilen voor de Ambonsche Koningen en vorsten, dat van de verstandigsten voor een groot affront opgenomen wierd, gelyk het in zig zel-

ven verfoejelyk, en zeer gevaarlyk was, waarom het zekerlyk van alle vorige Landvoogden agtergelaten is, behalven dat het ook geenzins tot het ware oogwit van deze maaltyd diend.

Na dat dit tot ontrent 5 of 6 uuren geduurt heeft, en de inlanders meest vertrokken zyn, zoo werd 'er na 't opsteeken van een groote menigte van Keersen en Flambauwen, onder 't speelen op bas en violen, eerst door den Heer Landvoogd, het zy alleen, het zy met zyn Gemalin, (zo hy 'er een heeft) of wel met een andere Juffer van de eerste in rang, en daar na door anderen, gedanst, tot 9 of 10 uuren, waar na men den Landvoogd gesamentlyk t'huys brengt, daar nog een stout glas wyn geschonken werd, en daar na ook wel den Opper-koopman, of tweeste Stem der Provintie, daar dan nog wel een pypje van de liefhebbers gerookt werd, voerende ider zyn jongen met een lange zeer fraay gesnedene Ebbenhoute Pypen-doos met twee pypen, en zyn tabak, by zig.

Op die twee eerste dagen wierden alleen de Christen-Vorsten der Amboineesen onthaalt.

Het Feest der Mooren, twee dagen 'er na.

Twee dagen daar aan, was het weer een byzonder Feest, voor de Mohhammedaanen, aan welke op dien tyd een Koebeest, en een groot getal hoenderen, en ander vee, gegeven werd, op dat hunne Priesters het zelve mogen dooden, alzo zy van geen andre spys zouden proeven, dan waar over die Priesters 't bestel hebben gehad.

Behalven dat 'er nog veel andre zaken ontrent het bereiden van hun spyssen waar te nemen zyn, die ontrent de Christenen geen plaats hebben. Hun kok krygt 40 Ryxdaald.; behalven veel andere dingen, die hy hier toe nodig heeft.

Op dit maal was de loots (die bevorens zeer sierlyk, even gelyk men op de bruyloften doet, met Roetoe Roetoe, een zeer fray groen kruyd, opgesierd was) weer op nieuw met andere Roetoe Roetoe groen gemaakt.

't Getal der Gasten hier op.

Men had op die maaltyd, den eersten dag 112 persoonen, te weten, 37 Hollanders, 8 Juffers, en 67 Mooren.

Op den tweeden dag waren 'er 50 Orangkaja's, 30 Hollanders, en 20 getroude, en jonge Juffers, zynde toen al 't Eten koud, dat op de drie vorige dagen warm was.

En 't vedre die Maaltyd betreffende.

Op de eerste dag der Mooren, werden 'er 13 Chargies, of 102, en op de tweede dag, maar 9 Chargies, of 74 kanon-schooten gedaan.

Ook werd 'er na de maaltyd door de Lands-grooten eerst getsjakalild, of geschermd, en op zyn Alfoerees by wyze van een spiegel-gevegt, door een of meer gestreden, waar in die van Hitoe voorgingen, en die van Bonoa, Boero, en andere volgden, danssende tegen den avond ook in een ronden dans.

Met 't vallen van den Avond werd 'er weder door den Heer Landvoogd, en anderen, gedanst, en eyndelyk die Heer op de voorige wyse weder t'huys gebragt.

Den 12. en 13. May, 1710. waren 'er op 't Christen-Orangkaja's Feest, 140, en den 16. en 17. dito, 98 gasten op dat der Mooren.

Wat de Landvoogd voor d Feest in byzond trekt.

Voor zo een Orangkaja's Feest ontfangt de Heer Landvoogd in 't byzonder, buiten zyn andere inkomsten, 500 Ryksdaalders, behalven eenige leggers Fransche of Rynsche Wyn, ook ettelyke vaten Hollandsch Bier, een kelder Brandewyn, een groote quantiteyt Arak, Ryst, Olie, Vleesch, Spek, Speceryen, en veel andre dingen, die hem van wegen de E. Maatschappy daar toe verstrekt werden.

Op deze maaltyd zyn ontrend 400 hoenderen, 5 of 6 schapen, 50 gansen, 80 of 90 end-vogels, 100 duyven, 5 of 6 Westfaalsche Hammen, 6 of 8 gerookte tongen, 4 of 5 schoone hollandsche kaasen; behalven een schoon wild koebeest, of twee of drie kalven, ettelyke vetgemeste en gesnedene bokjens, een menigte van keurelyke pastyen, taarten, suyker-gebak, makronnen, banket, en alles, wat men heerlyks op een Bruyloft heeft, in een groote menigte, zo dat zulk een maaltyd, de E. Compagnie wel ruym 2000 Ryxd. komt te kosten.

VYF-

VYFDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

V*An de* Ambonſche Taal. *Als mede van de* Maleytſche. *De* oude Wyſe *van* Regeering *der* Amboineeſen. *Hunne* Koningen, Orangkaja's, *enz. Hun* oude Regeering *van* vier opperſte Heeren *des* Lands. Dienſten, *die de* Inlanders *aan hun* Koningen, Orangkaja's, *en de* E. Maatſchappy *verplicht zyn. Hun* Hhatſil-gelden, *of* Rechten *van de* Nagelen, *die zy aan de* Grooten *geven moeten. Wat* Boetens *zy nu betaalen. Van de* Siekten *dezes* Lands. Febri Capialo. *Verſcheide* Kinder-Pokjens. Yſer-Pokjens. Water-Pokjens. Coriander-Pokjens. Bloem-Pokjens. *Hoe zy die Lyders behandelen. De* Ambonſche Pokken. *Lamheid, of* Beri Beri. Geneesmiddelen *dezer* quaal. *De* Landſiekte. *Jicht. De* Perſſing. *De* Graeuwe Loop. *De* Gemeene Loop. *de Roode Loop. Middel tegen de* Bloed-Loop. Steen *en* Graveel *is daar onbekend.* Breuken *zeer Seldſaam onder de* Inlanders. Melaatsheid. Lazery. Hoofd-pyn. *En* Proeven *daar op. Onder de* Amboineeſen *is weinig kennis der* Geneeskunde. Middel *tegen de* Sprouw. *Zekere* Baliſche *Vrouwen, zeer ervarene* Doctoreſſen. *Die hen op geen* Been- *of* Arm-breuken *verſtaan. De* Chineeſche Artſen. *En hunne* Geneesmiddelen. *Hun Behandeling der Koortſigen.* *'t* Bord. Crabben, *of* Kloven *in de voeten.* Middelen *tegen 't* Steken *van* vergiftige Viſſchen. *Werking van de* Slangen-ſteen, *van den* Schryver *geſien.* Middelen *tegen andere* ongemakken. *Als* Roodhond, Duyſeling. Waterſugt. Menſtrua Alba. Quade Oogen. Bloedvinnen. Coerap, *of* Omloop, *een zoort van* Schurſt. *De* Vyt. *De Tateroega, of* Schildpad. *Tegen vergiftige* Krabben. *Als ook tegen de* Sawan, Jeukte, Koortſen, Pleuris, Kolyk, *enz. Werking van de* Genſſing, *en* Moxa. *Groote Kuren van den* Capiteyn, Lim Thiangko. *En van andre* Chineeſche Artſen. *Heerlyke* Oliën. *De* Amboineeſen *beweenen hun Dooden. Verdere plegtelykheden in den* Rouw-tyd. *Andere Volkeren, buyten den* Amboinees, *zig hier onthoudende.* Mardykers. *Kleeding der* Mixtiſe *Vrouwen.*

EEr wy van de Amboineeſen in 't byzonder affcheiden, zoo moeten wy ook iets zeggen van de Taalen, die zy gebruyken, te weten van de Amboineeſche, en van de Maleytſche Taal.

De eerſte is hunne Moeder-Taal, en die alleen aan dit Land eygen, maar zo verſcheiden ten opſigt van de meeſte Eylanden is, dat die van Boero, en die in 't ooſten van Amboina, malkanderen geenzins konnen verſtaan; ja 't is zoo verre van daar, dat zo wyd van den anderen gelegenen malkanderen zouden verſtaan, dat zelfs veelen op 't Eyland, Amboina, in 't Ooſten, en in 't Weſten, een geheel verſchillende Dialect, en tong-val, in hunne taal gebruiken: Want als die van 't eene dorp 't woord, Laat Sakken, willen uytdrukken, zoo zeggen zy in 't Weſten hier gemeenelyk, Ontatti, daar die van Hoetoemoeri, en andren in 't Ooſten, Sapiri zeggen, dat immers niet met allen na 't eerſte woord gelykt.

Ook gebruyken zy veeltyds de Maleytſe Taal, om, als zy malkanderen niet wel in 't Amboineeſch konnen verſtaan, zig daar door aan malkanderen verſtaanbaar te maken.

Hunne Taal is van een zeer ſtooterige, en hakkelagtige uytgalming; ook konnen zy veel zaaken in de zelve niet uytdrukken, om dat die in hun land niet oorſpronkelyk, maar van buyten 'er ingebragt zyn. Zo konnen zy geen goud, of zilver, geen peerd, of herte-beeſt noemen, maar drukken dit door de Javaanſche woorden van Helawan, Salaca, Adjaran, en Mendjangan uyt.

De beſte Ambonſche taal, die in Amboina geſproken plagt te werden, was die van Hoewamohel, die in haar oude Geſangen nog bewaard word, ſchoon 't land nu al over langen tyd verwoeſt is. Zy hebben geen Letters, nog Schrift, dat bekend is; dog zy konnen zig anders nog redelyk wel over ſaaken, van welke zy kennis hebben, in hunne Amboineeſche Taal uytdrukken. Zy ſpreeken dezelve in hunne huyſen, en dagelykſen ommegang met malkanderen; en leeren die ook hunne kinderen van jongs af aan. Ik heb daar al

vry veel van aangeleert, en ze ook gemakkelyk genoeg gevonden, om ze verder te leeren; dog heb het nagelaten, om dat zy overal niet eenerley, en te veel van malkanderen verschillende was.

Als mede van de Maleytsche. Dog behalven deze taal is onder hen ook de Maleytsche taal van een zeer groot gebruyk.

Dit is een heerlyke, voortreffelyke, soetvloejende, en ryke taal, die, nevens de Portugeesche, de Taal is, met welke men gansch Indiën door, zelf tot in Persiën, Hindostan, en China toe; kan te rechte geraken; dog met dat onderscheid, dat de Portugeesche verder om de West, en de Maleytsche verder om de Oost van Indiën doorgebroken is.

Zy werd by den Inlander genaamd Bahasa Malajoe, dat is, de Malaysche Taal, het zy na de Maleytsche kust, of wel na dat volk, dat in 't Koninkryk van Palimbang, op 't Eyland Sumatra wel eer aan den vloed Malajoe zyn beginsel vond, en zig naderhand van veele Ryken op 't vaste land daar tegen over, waar op nu de Stad Malacca legt, meester gemaakt, en met hun veroveringen, en vooral door 't voortsetten van hunnen Godsdienst, en den grooten handel, die zy Maleyers met allerley volkeren dreven, hunne Taal ook zoo verre uytgebreid hebben, dat zy van het Koninkryk Pegu af, langs de geheele Maleytsche kust, tot in Siam, Cambodia, Sumatra, Java, Borneo, Celebes, tot in alle de Oostersche Eylanden van Indiën, ja zelfs tot in de Philippines, doorgebrooken, en van een algemeyn gebruyk, of byna even eens, als de Latynsche, of Fransche Taal in Europa, geworden is.

Deze Taal nu is hier in Amboina ook van ouds her al in gebruik geweest, dienende den inlander, in saaken van 't gerechte, van den Godsdienst, van den Handel, en in den dagelyksen ommegang met allerley menschen, als de gemeene Land-Tale, die zy van jongs af ook (immers zedert het aanweesen der Nederlanders alhier) in de schoolen leeren leesen, schryven, en verstaan.

Die Taal nu is (wat ook sommige daar tegen hebben mogen druysen) tweederley, de Hooge, dat is, het Maleyts, dat men onder de Grooten aan de Hoven, in de zaaken van den Mohhammedaanschen Godsdienst, gebruykt, of het Lage, dat is, het Pasar, en Markt-Maleyts, dat men dagelyks, en onder de Gemeente, spreekt.

Het eerste Maleyts, by hen Bahasa Djawi, of de Moeder- en Suyvre Taal genaamd, is buyten alle tegenspraak het beste, het rechte, en 't hoogdravenste Maleyts; maar die Taal werd zelfs op de Maleyse Kust, nog op Java, nog op Sumatra, van geen andre, dan van de Mohhammedaansche Koningen, Vorsten, en Priesters, verstaan, en van hen ook in de dagelykse omgang noit, maar alleen in de geschriften van 't Hof, of van den Godsdienst, gebruykt, behalven dat die ook nog een ander middel gebruyken, om die voor de gemeenen man verborgen te houden, namelyk, dat zy die met een Arabische letter gewoon zyn te schryven, die voor den gemeenen man onleesbaar, en by hen geheel en al onbekend is, weshalven dit een Taal, en letter niet van de smalle gemeente, maar alleen der Geleerden, en der Hovelingen, is.

Is zy nu zoo onverstaanbaar, en geheel onleesbaar, zelfs onder de Mooren in die Landen, daar zy van daan gekomen, en nu nog wel meest in gebruyk is, zoo kan men eens bedenken, hoe onverstaanbaar zy in Amboina, Banda, Ternate, op Macassar, en op Batavia, by den gemeenen man wesen moet, alwaar ik onder alle de Geleerden in deze Taal, buyten den Heeren *Petrus van der Vorm*, en *Brands*, Bedienaars des Goddelyken Woords op Batavia, geen eenen onder de Heeren Predikanten zelf kenne, die in staat is, om die taal in haar letter grondig te verstaan, en net te lesen, of te schryven. Immers, dat is zeker, dat de gemeene man die lesen, nog verstaan, kan. Een saak, waar van wy hier niet breeder willen spreeken, om dat wy dat ter plaatse, daar wy van den Godsdienst handelen, vry gevoegelyker zullen doen.

Behalven die Hooge Maleytsche Taal is 'er ook een lage, die, om dat zy van velerley Natien, ider na zyn eygen Taal, en tong-val, zo wat getrokken, en ook zomtyds met deze en gene woorden, 't zy uyt het Portugeesch, 't zy uyt eenige andre Taal, vermengd werd, ook wel de naam of van Bahasa Katsjokan, dat is, de mengel-Taal, of van Bahasa Pasara, dat is, markt-Taal, draagd, voor zo verre het die taal is, waar door de kooplieden, die op de markt met malkanderen handelen, te regt geraken, en malkanderen verstaan, 't geen men wel denken kan, dat onder zo veelerley volkeren zoo net niet toegaat, of daar loopt onder dat Maleytsch wel 't een, of 't ander woordje van hun eygen, of van een andere taal, die zy beter, dan 't Maleytsch, kennen, 't geen zy voor die tyd gebruyken en 'er inlasschen, om zig 'er maar door te redden.

Dit nu bewyst geensins, dat dit lage

ge Maleyts, 't geen zekerlyk van 't Hooge (even gelyk het Nederduysch van 't Hoog-duytsch) gekomen is, in zich zelven zulken gemengelde taal zy, dat een ander, die dezelve wel verstaat, niet in staat wezen zou, om zich immers zoo wel in deze, als in de Hooge Taal, suyver, en zonder eenige andere taal daar onder te mengen, uyt te drukken. Men heeft geen ander bewys, dan myne oversetting des Bybels in die laage taal, van noden; waar in men geen een ander woord, dan zuyver, hoewel laag, en by den inlander verstaanbaar Maleits, vinden zal. Kan men nu in die taal een ganschen Bybel oversetten, zonder daar onder eenig ander woord te mengen, zo kan men dan dit geen Mengel-Taal meer noemen, en nog veel min (gelyk men met zulken geweld getragt heeft te doen, en den onkundigen in Europa, en in Holland, wys te maken) zeggen, dat 'er geen Laage nog Hooge Maleytsche Taal, ja dat 'er geen ander onderscheid tusschen deze beyde, dan dit alleen is, dat men maar eene zuivere Maleytsche, en dat 'er buyten die nog wel een bastaard en Mengel-Taal gesproken word, die niet geagt, van geen gebruyk, nog geen taal op zig zelven is, dat de grootste onwaarheid die 'er kan bedagt werden, is, en van welkers tegendeel men deze onbezonne mannen uyt hunne eygen schriften zoo klaar, als den dag, overtuygen; en zeer naakt aanwysen kan, dat zy zelf die twee Taalen, in Hoog en Laag Maleytsch onderscheiden; dog wy scheiden hier af, om dat wy elders daar over uytvoeriger zullen spreken.

Dit Laag Maleytsch nu werd van den Amboineesch al vry wel op 't Eyland Amboina; dog zo grondig niet op de andere Eylanden, onder deze Landvoogdy, verstaan: ja daar zyn dorpen op 't Eyland Ceram, in welke de ingezetenen daar van gansch geen kennis hebben. Nogtans is deze Taal tusschen alle deze Eylanders de Taal van gemeenschap, om malkanderen recht te konnen verstaan, en om zig daar door beter, en klaarder, dan zy in 't Amboineesch doen (om dat het te veel van malkanderen verschild) te konnen uytdrukken.

Oude Wyse van Regeering der Amboineesen.

Onder de zaken, den Amboinees betreffende, verdient de Aloude bysondre wyse van Regeering mede hare opmerking.

Van de oudste tyden af, en toen zy alle nog Heidenen waren, zyn zy altyd, gelyk ook nu, door Koningen, Graven, en Orangkaja's (dat eygentlyk Ryke-Lieden beteekend, en Oudsten (zynde hunne Medebestierders, en by de Oude Hebreen, Grieken, en andere volkeren, van zeer oude tyden af bekend) bestierd. Daar zyn onder hen ook eenige, dog weinige Sengadji's, of Hertogen, gelyk Sengadji *Cowasa*, Sengadji *Bonoa*, en meer andere geweest; dog hun meeste Regenten werden Orangkaja's, dat zoo veel als Dorp-Heeren zyn, genoemd, hoewel men 'er onder vind, die over drie of vier dorpen te gebieden hebben; en schoon sommige onder hen den naam van Koningen dragen, zoo zyn zy inderdaad, in opsigt van hun magt, en bestier, een en de zelve met deze Orangkaja's.

Hun Koningen, Orangkaja's, enz.

Onder deze Koningen nu zyn 'er sommige, die over een Graaf, en dan nog over een Orangkaja van een dorp, en dus over drie dorpen gebieden; maar daar zyn ook veel Koningen, die maar een dorp onder zig hebben.

Hun Oude Regeering, van vier Opperste Heeren des Lands.

Buyten deze eenhoofdige Regeering, plagt 'er van ouds nevens deze nog een andre oppermagtige bestiering, van vier Opper-Heeren te zyn, die over 't gansche Land, en over alle deze Koningen, Hertogen, Graven, en Orangkaja's, het Opper-gesag voerden. Een wyse van bestier, die ik alleen by die van Athene, en by die van 't Eyland Madagascar, gevonden heb.

Deze greep al stand; toen zy nog Heidenen waren, hoewel een van die vier Opper-Heeren, door een togt na Java Mohhammedaansch geworden is, en ook dien Godsdienst toen allereerst in Amboina overgebragt heeft.

Deze vier Mannen deden alle saken dezes Lands, die van 't grootste belang waren, Oppermagtig af, zodanig, dat, zo 'er een van deze vier Heeren quam te sterven, altyd weer een van dat zelve stamhuys (waar van wy onder Amboina's eerste beginselen, breeder spreeken) in des zelfs plaats gesteld wierd.

Dit ging zynen gang dus niet alleen, terwyl zy nog op zig zelven stonden; maar is ook in de latere tyden, na dat zy eerst onder de Koningen van Ternate, daar na onder de Portugeesen, en eindelyk onder de macht der Hollanders geraakt zyn, nog veele jaaren in stand gebleven, tot dat eyndelyk onder deze laatste, in 't jaar 1644. ten tyde van den Heer Landvoogd *Demmer*, deze Oude Regeering van vier Opper-Heeren des Lands, volgens ordre harer Edelheden op Batavia, van den 10. December, in 't jaar 1643. afgeschaft, en op hooge straffe verbooden is. Hebbende het nu vry beter en geruster onder de Regeering der Hollanders, als zy 't oyt onder de Portugeesen, Ternataanen, of onder hunne eygene en Oude Lands-

Opper-Heeren, van welke, zy veele geweldenaryen moeſten verdragen, hadden.

Hun verdere Oude Regeering onder Koningen, Pati's, en Orangkaja's, werd egter nu nog in treyn gehouden, gelyk die ook tot heden in gebruik is.

Deze Vorſten hebben over de onderdaanen een groot geſag, en zy voor hunne Orangkaja's, en andere Overheden, een grooten eerbied, zullende noit, dan al hurkende, en met de handen boven 't hoofd, byna als biddender wyſe, ten teeken van de hoogſte nederigheid hen voorbygaan, en van verre hen zoo naderen, en niet eer opryſen, voor dat zy voor by hen zyn, of hen geboden hebben te vertrekken, anders zullen zy zo hurkende by hen blyven zitten, hunnen laſt met na de aarde geſlagene oogen aanhooren, en op alle beveelen niet anders, dan Oor Ila, dat is, Grooten Heer, en Opoe Latoe, dat is, Heer Koning, in de plaats van ja, of het is wel, antwoorden. En om dit te gaan verrichten, zullen zy niet opſtaan, maar al hurkende agterwaards zo lang wyken, tot dat zy of buyten de deur, of verre genoeg van hunne Vorſten zyn, aangeſien het een onvergeeffelyke misſlag weſen zou, aan dezelve hun hinderſte te toonen; hunnen laſt dan uytvoerende met de uyterſte ſpoed, trouw, en neerſtigheid, ja dikwils, met het uyterſte levensgevaar, gelyk wy dat hier boven in 't geval van den Koning van Oelat geſien hebben.

Dienſten die de Inlanders aan hun Koningen, Orangkaja's, en de E. Maatſchappy, verplicht zyn.

Zy zyn ook gehouden de huyſen hunner Koningen te bouwen, en de ſtylen, balken, planken, en al het houtwerk, alle de Gabba Gabba, Atap, en wat 'er meer toe nodig is, dat door hun dienſt bekomen kan werden, daar toe te leveren; dog die Koning, of Orangkaja, moet dat volk dan van ſpys en drank verſorgen, 't geen hen, al ſchynen zy het voor niet te hebben, nog vry duur komt te ſtaan, aangezien de Amboineeſen zeer luy, en langſaam in 't werken zyn.

Alle dag moet 'er een Marinjo (of Dorps-knegt) met eenige van de Dati of Hof-dienſt-doende onderſaaten, op de Baleoe of hun Raadhuys zitten, om de noodige zaken, die de Koning, of Orangkaja, hen in den dienſt van 't dorp, of wel in zyn eygen dienſt belaſt, te verrigten; waar toe zy dagelyks verwiſſeld werden, alzo ider huys een Dati, of Perſoon, die tot dezen Hof-dienſt verplicht is, uytleveren moet, waar ontrent dan ider zyn beurt dagelyks, even als een zoorte van wagt, waarnemen moet.

Zy werden dus van hen gebruykt, 't zy om Houtwerken voor de E. Maatſchappye (die dan daags een of twee ſtuivers, en een pond Ryſt, aan ider geeft) of wel voor 't dorp zelf, tot het maken van een Kerk, Baleoe, of diergelyk, te kappen, 't zy om de publycque wegen in 't gebergte, na den Regen-tyd, ſchoon te maken, Specery-boſſchen uyt te roejen, bruggen over de rivieren te leggen, met deze en gene Vaartuygen hier en daar na toe, in den dienſt der E. Maatſchappy, of van deze Vorſten, en hun dorpen, te ſcheppen, (hoedanige Dati's zy nog in 't byſonder voor den Landvoogd en de Opperhoofden geven moeten) en verder om alle zodanige andere dienſten te verrichten, als de Orangkaja, ofte Koning, goedvind hen te belaſten.

Buyten deze tot zulke dienſten geſchikte lieden, hebben zy uyt hun onderzaaten voor zich zelven nog eenige byſondre perſoonen, die, als zy uytgaan, hun gevolg uytmaken, en die hen deze en gene dingen, die zy zouden konnen benoodigd zyn, als Pinang, Tabak, een Toedong, Matje, en andre ſnorrepypen (tot ider van welke een byſonder perſoon vereyſcht werd,) gewoon zyn na te dragen.

Deze onderdaanen moeten aan hunne Dorps-Hoofden ook Hhatſil, dat is, hunne Geregtigheid, en Inkomſt van de voorname vrugt des Lands, ofte de Nagelen, geven, dat van ider pond een ſtuyver, of van ider bahaar Nagelen, die 550 ponden weegt, en die voor 56 Ryxdaalders door de E. Maatſchappy van den Inlander ingekogt werd, zes Ryxdaalders komt te bedragen, die dan weder op een byſondere wyſe onder die Grooten verdeelt werd, gelyk wy nader, daar wy van de Nagelen ſpreken, toonen zullen.

Hhatſil gelden, of Rech[ten van] de Nag[e]len, di[e] zy aan d[e] Groote[n] geven moeten.

By deze en gene misdaaden moet de inlander hen ook ſware boetens geven, die egter van tyd tot tyd onder onze Regeering zodanig bepaalt, en verminderd zyn, dat zy, gelyk ook geene buyten-Opperhoofden, nu meer dan zes Ryxd. aan boete mogen trekken, gehouden zynde hen anders aan den Fiſcaal aan te geven, dat egter zelden geſchied, gelyk ook veele die bepaaling van deze boete wel overtreden; dog komt dat uyt te lekken, dan raken zy zelf in des Fiſcaal's vyzel, en komen 'er noit zonder groote kleer-ſcheuren uyt.

Wat Boetens zy nu be[]talen.

Zy mogen hunne onderſaaten wel een tsjamboc-of ſweep-ſlag geven, maar niet binden, nog in de boejen zetten, alzo de Fiſcaal alleen daar toe geregtigd is.

Men heeft in Amboina verſcheide Siekten, en Qualen, die een menſch, of ſchielyk konnen wegrukken, of lang doen quynen.

Van de Siekten des Lands.

Docto-

Doctoren, of Artzén, heeft men hier niet (hoewel ik eenigen op Batavia gekend heb) maar de Chirurgyns speelen hier voor Doctoren, en ik heb 'er gezien die heerlyke Curen deeden; dog de inlanders gebruiken Doctoressen, en zulke Medicynen; dog sommige ook Chineesche Doctooren.

Febri Capialo. Voor eerst heeft men, buiten andre gemeene Koortsen, daar een soorte van Koorts, die zy Febri Capialo, in 't Portugeesch, noemen.

Indien de middelen, tot herstelling van zulk een lyder aangewend, niet ten eersten gelukken, en verandering geven, zo rukt hem die Koorts gemeenelyk binnen drie dagen weg. Zy bestaat in een swaren brand, en onlydelyke Hoofdpyn, die de lyders ten eersten buyten verstand brengt. De Chineesen hebben een middel, om veel menschen daar af te helpen. Zy maken met een Lancet een opening, ontrent de lendenen, op de ruggestreng, en halen daar een druppel 2 à 3 geronnen bloed, ter grote van een geele erweet, uyt, 't geen zy zeggen alleen in deze zoort van ziekte gevonden te werden, waar op dan de Sieken, koele dranken, tot uytdryving der hitte, gebruikende, in korte tyd (zo 'er de dood niet mede vermengt is) hersteld werden. Dit is de gevaarlykste Siekte, en om te weten, of het die zoort van Koorts ook is, dewyl 'er meer heete Koortsen, doch niet zo dodelyk, heerschen, zoo is men gewoon een middel in 't werk te stellen, 't geen een vaste proeve op die Koorts is, bestaande hier in.

Zy nemen een zoort van barnetelen, of zeker jeukerig blad, by hen Dahon Gàtal (of van 't kruyd, Laroon) of 't Laccum-blad genaamd, zynde een mans voet groot, dat men den sieken over 't bloot lighaam wryst; zo dit blad hem jeukt, of prikkeling voelen doet, zoo heeft hy de Capialo niet; dog zo hy dat niet voeld, is 't een vast teeken, dat hy de Capialo heeft, alzo die de menschen van hun gevoel en verstand berooft.

Gemeenelyk werken zy op die siekte met verkoelende dranken, en spysen, om den brand daar door af te dryven, gelyk zy den sieken ook koel, en lugtjens, kleeden.

Voornoemde Dahon Gatal, met het sap van Goemira, of anders ook gewreven met wat Bangle, en Deringoe, met de Candel-bladen en uytgedrukt zynde, geeft men daar den lyder een kopje vol af te drinken, en anders geen drank, dit zal den brand affetten; ook is 't zeer goed, het lyf en de armen daar mede te smeeren.

Daar is ook een Capialo Hitam, of swarte Capialo-koorts, van de Chineesen Tsjoedan, genaamd, als men door grooten brand met swarte bleynen uytslaat, en als zich op de borst of rug, tusschen de schouderen swarte vlekken als luysen tusschen 't vel vertoonen.

Deze luysen snyden zy 'er uyt tot 'er wat bloed komt, branden de plaats, tot 'er een roove opkomt. Houden de sieken 2 à 3 dagen zonder eeten, hem niet toelatende dan water te drinken, en een stukje van een konkommer te eeten, en dus overwinnen zy de siekten.

Wit Akar Bahar met rood Sandelhout, van elk even veel met water gewreven, en ingenomen, is ook zeer goed, en tegen gemeene Koortsen is niet beter dan Coecoeran-bladen, gekookt in water, en met wat Ossen-gal gemengt.

Men heeft daar ook de Kinder-pokjens; dog als een overgang, of by na als een pest. De zoorten nogtans zyn verscheiden. Verscheide Kinder-Pokjens.

Daar zyn 'er, die zy noemen Loeti Loeti Besi, 't geen Yser-pokjens in 't Maleyts beteekend. Deze komen op, breed, plat, in 't midden ingevallen, en met een pik-swarte stippel 'er in. Zeer weinig menschen worden hier van herstelt. Yser-Pokjens.

Ten anderen, is 'er een zoort, die zy Loeti Loeti Ajer, dat is, Water-pokjens, noemen. Deze zyn groote ligte bleinen, die vroeg rypen, en droogen. Dit zyn de beste, en ligst te genesen. Water-Pokjens.

Ten derden, is 'er een zoort, die zy Loeti Loeti Catombar, of Coriander-pokjens noemen. Deze beginnen met een sterke Koorts; maar haar begin is erger, dan haar einde. Coriander-Pokjens.

Zy geven haar zeer weinig en idel, binnen 4 of 5 dagen, op, en werden niet grooter, als een Coriander-zaadje.

Met de 9 of 10[de] dag zyn ze ryp, staan dan, met een scherp geel puntje, zeer vinnig, en rondom rood. Deze gaan of breken niet door, als andere Pokjens, maar verdroogen hoe langs hoe meer, tot dat 'er niet meer als een kleen visch-schubbetje overblyft, 't geen van zelf afvald, zonder byna eenig lidteeken na te laten. Binnen 14 à 15 dagen is men daar van hersteld; en schoon men die heeft, zoo kan men 'er mede gaan, en staan.

Ten vierden, is 'er nog een zoort, die by hen met de naam van Loeti Loeti Boenga, dat is, Bloem-pokjens, bekend is. Bloem-Pokjens.

Deze komen zeer digt by een op, sien 'er etterig, en geel uyt, hebben ook veel meer etter, dan eenige and're by sig. Zy droogen swart op, en zyn voor velen doodelyk. Ook laten zy die

gene,

gene, die 'er af opkomen, langer, in de smert, eten dieper in, en laten by gevolg zeer diepe lid-teekenen.

Hun manier nu om, die de Kinder-pokjens hebben, te behandelen, is deze. Zy houden hem (vermits ze zig gemeenelyk met een Koorts van 2 of 3 dagen voor 't uitbreken openbaren) stil in een vertrek, dog lugtjens gekleed, evenwel buyten alle togt, tot dat de pokjens eenigsins beginnen te swellen, dat zoo tegen de negende dag is. Dan wassen zy hen, jong of oud, tweemaal daags met kil koud water van 't hoofd tot de voeten, tot trillen en bevens toe, of zy brengen hen, na dat de gelegendheid is, wel in de rivier, tot tyd en wylen de pokjens ryp, en droog zyn. Ook eten die menschen niet, dan koel eten, ende bedienen zig meest van koele dranken.

Hoe zy die Lyders behandelen.

Men heeft daar nog een bysondere en quaadaardige soort van Pokken, die de inboorlingen van dat Land, of d'Amboineesen alleen, en zeer zelden andere inlanders, of hollanders krygen. Zy zyn immers zo quaad, als de Spaansche Pokken, en werden ook door dezelve middelen genesen. Jonge kinderen, lieden van eenige jaren, ook oude lieden, en alzo menschen van allerley ouder, krygen die van zelf; gemeenelyk maar eens, en zomtyds wel meermaals.

De Amboinsche Pokken.

Een van de voornaamste qualen aldaar is de Lamheid of Beri Beri, die men aan armen, of beenen, ook wel aan die beiden te samen krygd. Om zig daar voor te wagten, moet men zorg dragen, in den Morgen of Avond of in de maneschyn niet ongedekt, of in 't hemd en vooral niet beswеet, en zo ontbloot in de open lugt, te sitten, of dat men (gelyk vele, zig verwaarloosende, wel doen) in de lugt, of maneschyn, 't zy nugteren, 't zy half of geheel dronken, niet blyve leggen slapen: want in eene nagt versuimens, op voorsegde wyse, kan men een lamheid krygen, die jaren en dagen aanhangen zal. Die doordringende koude lugt dringt, door dien 't lighaam daar als open is, door 't vleesch en merg heen, en veroorsaakt in zeer korten tyd, als die lugt maar iemand aandoen kan, Lamheid aan armen en beenen. Indien men zig maar onder 't dak, of op die tyd, zoo men al in de lugt staan, of wandelen wil, 't lighaam gesloten houd, zoo heeft men geen nood ter wereld; ten zy het menschen van zeer tedere gesteltenis waren, welke ik raden zou noit in de Avondlugt te komen, om dat ze, hoe koel ze ook is, of schynd, egter daar na in plaats van dienst te doen, waarlyk in 't algemein, en bysonder voor zulke swakke lieden, schade doet. Men kan die ook wel, door veel vermoejens in hitte en by swaren regen, of koude 'er op, by dag krygen (hoedanig de Heer *Padbrugge* Lam wierd) dog men neemt het hoe men het neemt, koude is oorsaak van die quaal.

Lamheid, of Beri Beri.

Deze Lyders geven zy swarte honden- schildpadden- buffels-vleesch, en dat van andere verhittende dieren, of ook wel andere verhittende spysen, te eten, dewyl die quaal door hitte meest genesen moet werden. Sy wryven en stryken ook den Lyder zeer sterk, 2 à 3 maal daags, de leden met Oly van foelie, aard-olie, nooten-olie, en Clappus-olie; voornamelyk de trekkers en spieren, die tot de beweeging de meesten dienst bybrengen. Ook moet de Lyder die lamme deelen, zo veel hem mogelyk is (hoe moejelyk 't hem ook vallen mag) in beweeging houden, of dikwils bewegen, ja zig zelven tot sweetens toe als geweld aandoen. Sy bestryken ook den Lyder met een Bobori, of mengsel van verscheide heete drooge kruiden, of wortels, om door de warmte der zelve, en de daar by komende beweeging, die verkoude deelen weer te verwarmen, en allengskens te herstellen. Van een ongemeene goede werking hier ontrent is de Cajoe Poeteh-olie, als ook de Coelit-Lawan-Olie.

Geneesmiddel dezer Quaal.

Men heeft daar ook een Siekte, die men de Land-Siekte noemt, hier in bestaande, dat zy den Lyder zeer Saluw, zo bleek, bol, en sugtig werden doet, zo dat hy 'er uytsiet, of hy vergeven was. Jaren aan een kan daar imand mede geplaagt zyn. Sommige krygen dit door te veel Saguweer, of andre Inlandse dranken, als Arak, Knyp, &c. te drinken. Sommige door in de maneschyn te blyven leggen slapen, waar van zy ook de Beri Beri, of Lamheid, (als boven gesegt is) wel krygen. Andere krygen die ook wel van zelfs, zonder dat men, vermits zy zig in alen deelen wel dragen, 'er reden af geven kan.

De Land-siekte.

De Jigt, of de voet- hand- en heup-Euvel, heeft men daar ook wel, dog meest onder Hollanders. Ik heb 'er egter zeker Bengaals swart Jongman van 25 jaren, die noit iet anders dan water dronk, gesien, die deerlyk, en dikwils, aan de Jigt lag. De meeste menschen sterven daar, of aan de Persing, of aan de Graeuwe, of aan de Roode Loop.

Jigt.

De Persing is een zoort van Afgang, of Loop, die in een sterke Persing, of Drukking, reys op reys kort aan een, en met veel suyding of krimping in 't ge-

De Persing.

darmte, bestaat; hoewel de Lyder ider reyse zeer weinig, en niet dan slym, even als schrapsel van darmen, afgaat.

De Grauwe Loop is mede met snyding versteld, dog zo, dat men veel meer, en zonder snyding, of persing, afgaat; hoewel 't niet anders dan veel slym met asch, of graauwe aarde vermengd is, het geen den Lyder als een spuyt afloopt, en dat wel zoo kort aan een; dat de meeste 't leven daar by inschieten, en 'er weinig van opkomen. Ook is 'er nog een gemeene soort van Loop, die zeer veel menschen schielyk weg sleept, zo men 'er niet tydig voor is.

De Roode Loop komt ook met veel snyding, die den Lyder niet dan dun en geronnen bloet doet afgaan, waar door velen, zo ze wat sterk is, in 't korte weg zyn.

Het beste middel tegen de Buyk- en Bloed-loop is dit: Neemt gedroogde de schors van Manggostan, en van de Granaat-appel, Tuber Regum, elk even veel, een halve Nootemuscaat, met zoo veel Bangle, snyd dit allegader, kauwd het met Pinang, en swelgd het sap in.

Anders is ook goed 't kruyd, Auris Canina, of 't Honden-oor, met de wortel deszelfs, kauwd dit te samen met wat Nootenmuscaat, wat Halia Padi, kleen gesneden met Pinang, en 't sap 'er af in geswolgen, is heerlyk; dog zo de Buyk-loop uyt koude ontstaan is, zo moet men de Wortel Bangle en wat Nagelen 'er by doen, die kauwen, en 'er den buyk mede smeeren, en dit zal zekerlyk den Leider helpen. De Bato Poan is 'er ook goed voor.

Zo men het nog sterker stoppen wil, zoo neemt men een geheele Nootemuscaat, die men uytholt, zo veel men kan, en dan met een boon groote zuivere Benzöin vuld; dan graaft men die in de heete assche, en wagt zo lang, tot de Noot van buiten wat swart werd, welk gebrande van die Noot men 'er dan afschrapt, en de rest geeft men den Lyder in.

Voor een oude en byna ongeneeselyke Loop, is de roode versteende Akar Bahâr heerlyk, en ook de Madjacaan, en rood Sandelhout op een steen gewreven, 't geen men met wat Cansi, of Ryst-water inneemt.

De schors Hanea, of Same, in een pot met water gekookt, en wel toegestopt, is een heerlyk middel tegen de Bloed-Loop; dog de buytenste schorse moet men 'er af schrappen.

Die van 't Eyland Key neemen Sagoe-kruymen, met wat Clappus-pit 'er tegen in, en overwinnen dit quaad. Zo 't maar 't krimping in den buik is, die geneest men met het bitteragtig Lignum Ternatanum, in Spaanders gesneden, en met zeven kleene stukjes van de Ritsjes steelen met Pinnag gekauwt, en ingezwolgen. Coelit-Lawan, en Massoy met water gewreven, en op den buyk gesmeerd, of anders Nooten-olie met Aard-olie gemengd, en wat Cosambi-olie 'er by gedaan, is zeer goed. Ook nemen de Chineesen wel Camfer-hout, met water op een steen gewreven, in, dat hen aanstonds helpt, en de pyn verminderd.

Van de Steen, nog van 't Graveel, weet men daar niet. *Steen, en Graveel, is daar onbekend.*

Breuken (hoewel men die onder de Hollanders daar vind) zyn by d' Inlanlanders onbekend. Alleenlyk was daar een Inboorling van 't Eyland Bali, niet verre van Java gelegen, die in, of ontrent myn tyd, een breuk had. Geen Inlanders wisten te zeggen, wat hem schortte, schoon zy 't zagen; dog, zeker Geldersch-man, een Heer van myne kennis, gaf hem te kennen, wat quaal dit was, en wees hem middel aan, om, door een band die quaal te verligten; waar op zy zeiden, dat die quaal hen onbekend, en dit de eerste maal was, dat men daar van onder hen iets hoorde. *Breuken, zeer seldsaam onder de Inlanders.*

Daar is onder hen ook een zoort van Kadàl, dat is, Melaatsheid, bestaande in groote witte vlekken, dog alleen aan handen en voeten, die, metter tyd geheel wit werdende, aan die swarte lichamen zeer afschuwelyk staan, hoewel die quaal niet besmettelyk is. *Melaatsheid.*

Men heeft een Kruyd op Batavia, waar af de wilde bosch-verkens nu en dan wel eeten, en die weer van zo een verken komt te eeten, werd besmet met de Melaatsheid of Lazerye.

De Lazerye, is daar zeer zeldsaam, dog op Batavia (van waar ze daar schynt gekomen te zyn) zeer gemeen. Waar over Doctor *Willem ter Rhyne*, al voor 25 à 30 jaren een Tractaat geschreeven heeft, waar in hy omstandig van de Lepra Asiatica handeld. *Lazerye.*

Zy bestaat daar in, dat die menschen, voor al in 't aangesigt, en ook aan de handen en voeten, vol bobbels, en etterbuilen werden, zoo dat ze 'er zeer vervaarlyk uytsien, en 't hair van baard en winkbrauwen hen uytvalt.

Zy zyn zo dik van neus, als of ze drie neusen hadden, zy hebben dikke lippen, uytpuylende oogen, hangende wangen, ja krygen met 'er tyd zelf een ingevallen neus. Ook krimpen de vingers, en teenen, met 'er tyd geheel weg. In sommigen geschied dat by inkrimping, in anderen weer by verrotting,

ting, en afvalling. Jaren lang kan men daar aan gaan.

Aan de Lateri, een weing voor by den Roodenberg, woonde een vrouw met haar dogter, gesproten van een Chineesche Vader en Balische Moeder. Zy werd in de wandeling *Mai Bidji Bidji*, dat is, Moeder met de bobbels, of Puisten, genaamd. Beide deze Vrouwen haar gansch aangesigt, en voorhoofd, was vol uytwasschen ter groote van druiven, en zy zagen 'er beide (hoewel geelagtig van verw als al de Chineesen) ter plaatse van die bobbels, bloed-rood uyt, 't geen hen bysonder afschuwelyk maakte. Men vertrouwt, dat dit ook een zoorte van Lazery geweest zy; dog men heeft aldaar noit eenig ander voorbeeld, dan dat van die twee vrouwen, gehad.

Daar is al een voorslag aan haar Edelheden in 't jaar 1701. gedaan, om een Lazarus-huys in Amboina te maken; dog dit is, by schryvens in 't jaar 1702. den 4. February, om 't kleen getal der zelven afgekeurd.

Naderhand zyn 'er egter nog al eenige, die aan de Lazery raekten, bygekomen. Ook heb ik een Silversmid, die 'er aan vast was, gekend.

Hoofd-Pyn.

Men heeft 'er ook Hoofd-pyn, dog daar tegen weer twee vaste geneesmiddelen, die niet alleen ontdekken, of den Leider door koude, dan of ze hem door hitte aangekomen zy, maar door welke die ook in 't korte te verdryven is.

Zy smeeren wat Sandelhout, dat ze met water op een steen, die niet afgeeft, maar alleen afneemt (hoedanig den bodem der Keulsche potten) is gewreven, en tot een dun papje gemaakt hebben, op 't voorhoofd; en in de slapen des hoofds. Indien dat binnen een quartier uurs, of daar ontrent, droog werd, zoo is het een zeker teken, dat die Hoofdpyn door hitte is aangekomen, en alzo door dit verkoelend middel kan verdreven werden; gelyk die dan ook in 't korte daar mede zal overgaan.

En Proeven daar op.

By aldien het nu niet opdroogt, maar nat blyft, zo is het een bewys, dat die uyt koude ontstaan, en derhalven door dat verkoelend middel niet te helpen is. Men neemt dan Kruidnagelen, zo fyn als 't mogelyk is, gestampt, en mengt die met wat water, om ze ook als een papje, of smeersel (even als dat Sandelpapje) aan 't hoofd, en de slapen te smeeren. Dit nu een zeer heet geneesmiddel, tegen koude gebruikt, zal in 't korte opdroogen, en de pyn doen ophouden; 't geen niet geschieden zou, als men dat zelve geneesmiddel tegen hoofdpyn, die uyt hitte ontstaan was, zou willen gebruiken; waar uyt dan ook blyken zou, dat deze pyn, uyt hitte ontstaande, door dat eerst-beschreven verkoelend middel van Sandel hout moet weggenomen werden.

Vele krygen die pyn door in de Maneschyn (die daar zeer koud is) te staan, of door van de zelve beschenen te werden; gelyk ik die zelfs menigmaal daar zo swaar van gekregen heb, dat ik niet bequaam was voort te gaan, ten ware ik de pyn nog wilde vermeerderen; weshalven ik van de straat na huys toe willende, veel moeite had, eer ik daar komen kon; dog hielp 'er my dan ten eersten door een papje van Nagelen af.

Onder d'Amboineesen is weinig kennis der Geneeskunde.

Daar is ook onder hen weinig kennis van Genees-kunde, en nog minder van wonden te genesen; zy hebben maar eenige vrouwen, die zig op weinig geneesmiddelen verstaan, en de Sieken maar zo wat ingegeven; helpt het, zo helpt het. Van Salven te maken, weten zy nog minder, behalven hun Bobori, of een mengsel van verscheide drooge kruiden, en wortelen; 't geen zy ook ten eersten in 't werk stellen, om den Lyder daar mede te bestryken. Zy kauwen ook wel wat Pinang met eenige andere kruiden, die zy fyn gekauwt op het lydende deel blasen, den Lyder daar mede besproejende; en dit moet helpen, of haar konst is valsch. Voor hunne Ambonsche Pokken weten zy nog allerbest raad.

Middel tegen de Sprouw.

Tegen de Sprouw op de tong, hoe swart ook, hebben zy een heerlyk, en licht middel, leggende niet dan den bast van den Jamboesboom op de zelve, waar mede zy die in 't korte genesen.

Anders werden hedendaags de Sieken, in 't gemeen door Balische Geneeskundige Vrouwen, of door Chineesen, best genesen. Het schynt dat zy de Siekten van dat Land, en die lugtstreek, beter, dan de Hollanders, kennende, ook beter, en spoediger geneesmiddelen tegen de zelve, weten uyt te vinden.

Zekere Balische Vrouwen, zeer ervarene Doctoressen.

Zeer ervaren zyn die Balische Wyven, niet alleen om imand heel voorspoedig iets in te geven, zelf ook om by een swangere vrouw, als een ervarene vroedvrouw haar post zeer net, tot de minste omstandigheden toe, waar te nemen (gelyk ik daar zonderlinge en verwonderens-weerdige preuven van wete; zonder oyt van mislukken onder haar gehoord te hebben) maar zy zyn ook zeer handig, om door 't strykken van eenige verwronge, of andersins beseerde Leden, gerekte senuwen, of diergelyke toevallen, imand in korten tyd, hem op 't lydende deel maar met

met wat Clappus of Kajoe-Poeteh-olie, in de hand gewreven, ſtrykende, te herſtellen. Ook zullen zy, door dien hun vingeren van wegen die Olie zeer glad zyn, zoo al wryvende aanſtonds ontdekken, waar van daan de pyn ontſtaat, en op de plaats, daar 't quaad is, komende (ſchoon het met het oog niet te zien is) zeggen, daar, daar doet het u zeer, 't geen dan, zo lang zy daar op wryven, de pyn wel wat vermeerderd, maar nogtands weinig tyds daar aan door dat wryven geheel genezen werd, zonder iet anders daar toe te doen.

Zy werden gemeenelyk Bibi's, dat is Juffers, of Geneeskundige Vrouwen, onder die van haar Land, of op Bali, genaamd. Zy gaan 's morgens vroeg ten 5 à 6 uuren uyt, wryven den Lyder dan 't lighaam wel een uur, of een half uur, ook geven zy hem des noods wel van hare dranken in. Gemeenelyk hebben zy tegen 8 of 9 uuren al haar zaken al verrigt, en haar loon daar nevens ontfangen: want in 't algemeen weet men daar (gelyk overal in Indiën) van geen borgen. Fatſoenelyke Lieden geven haar van ider beſoek twee ſchellingen, en gemeene Lieden eenen ſchelling.

…haar …geen …n of …n- …iken …taan. Op Breuken van Beenen, of Armen te geneſen, verſtaan nog zy, nog de Chineeſen, zig; maar daar toe werden Hollandſche Wondheelers gebruikt, die onder de Hollanders als Geneeskundige dewyl men geen eygentlyke Artſen daar heeft, dienen, dog in verre na zo voorſpoedig niet, als veel Baliſche Vrouwen, of Chineeſche Geneeskundigen.

…Chi- …ſche …zen. De Chineeſen verbieden by na alles te nuttigen, zo dat de Lyder dikwils te weinig heeft, om 'er af te leven, en te veel, om te ſterven; 't geen zy doen, om op de Siekte zo veel kragtiger te werken, en om die zo weinig, als 't mogelyk is, te voeden.

De Pols van een Sieken zyn zy niet gewoon te taſten, of te voelen (gelyk hier te Land geſchied) maar 't oor daar aan te leggen, en 'er zo na te luyſteren; 't geen zy gemeenelyk 's morgens vroeg doen, eer de Sieke zig beweegt. Hunne Geneesmiddelen beſtaan in verſcheide Droguen, die met geheele Doosjens (zynde een voet lang en breed, half zo diep, en in verſcheide laadjens verdeeld) van Java komen, en van welke, als ook van andere, by hen zelf uytgevonden, of hen in 't byzonder bekend, zy verſcheide drankjens, en mengſels, die zy den Sieken ingeven, maken; op welke zy ook veeltyds goede uytwerkingen zien. …hun- …Ge- …smid- …n.

Na dat zy 't quaad te boven gekomen zyn, beveelen zy den Sieken, om weer wat kragten te krygen, Ajam Arak, dat is, een Hoen in Arak met zekere heilſame Olie (die ook de kraamvrouwen even na de Verloſſing tot afdryving van 't quaad bloed veel gebruiken) geſtooft. Daar beneven beveelen zy, als nog beter, een Ajam Tiem, zynde een ſwart hoen (zo zy meeſt nemen) ſwart namelyk van vel, vleeſch, en vederen, en zelf ook van een gedeelte van 't gebeente. Zulken Hoen, hoedanige daar veel zyn, kneuſen zy in ſtukken, doen vleeſch en beenen te zamen in een pot in zyn eygen nat, zonder zout of ſmout, alleen maar wat van den allerdierſten wortel Som (of Genſing) 'er by. Dit in die pot zeer dicht geſmoord, leverd zeer weinig, maar ook zeer kragtig zap uyt, 't welk zy de Sieken beveelen in te nemen, met verzekering, dat dit, gelyk ook de ondervinding leert, een groot middel tot herſtelling hunner kragt is. Ajam Tiem.

Imand, de Koorts hebbende, bevelen zy byna niet anders, dan Canſi (dat is Ryſt in ruym water, als een dun brytje, met wat ſout gekookt) te eten, waar nevens zy hem een weinig zoute viſch, in de zon gedroogt, toe laten te gebruyken. Verder is hem byna alles ſchadelyk, en dierhalven verboden. Behandeling der Koortſige door de Chineeſen.

Onder de Siekten van dit Land is mede het Bord, by hen Oepas, genaamd, waar door zy ook wel 't Colyk verſtaan; een ongemak, dat zeer veel Lieden, die by der Zee ſwerven, en, aan land komende, velerley drank, en rauwe Vrugten binnenſlaan, overkomt. 't Bord.

Men beſtrykt hier tegen de geheele mage en borſt met Tabaks-bladen, lange Peper, en Look, onder malkanderen gewreven. Daar op geeft men den Lyder warm water te drinken, waar in de ſchors van Jati-hout gekookt is; dog men moet zig dan wel wagten van koud water te drinken.

Krabben, of Klooven in de voeten te hebben, is een ongemak, dat de ſoldaten, die bloots voets loopen, veel queld; alzo de grond zeer ſcherp, en aluynig is. Hier tegens is zeer goed de voet over een pot, waar in Kankong, en kleene Gelang gekookt is, te ſtoven, en 'er die daar na ook, zo heet, als men het verdragen kan, in te zetten, 't geen die klooven ten eerſten geneeſt.

Men heeft hier ook veel ongemakken van den Ikan Sowanggi, en meer andre Viſſchen, welkers ſteeken vergiftig zyn, wanneer men de Zeegen trekt, of wel anderſins, wanneer men daar in trapt. Hier tegen, of wel tegen 't zwellen van de voet, dat 'er aanſtonds

op volgd, is dit een goed middel om 't fenyn 'er uyt te trekken.

Middelen tegen 't steeken van vergiftige Visschen.

Men ziet de Visch zelf te krygen, en legt zyn gal op de steek, die aanstonds 't fenyn 'er uythaalt; dog zo men hem niet bekomen kan, neemt dan Amfioen, en wryft die met zuur Limoen-sap, en strykt dat op de steek, dat 'er als op koken, en 't zuyveren zal. Bind ook een rood koper plaatje daar op, en legt op het been de breede bladen van de Radix Toxicaria, na dat die bevorens over 't vuur warm gemaakt is, tot dat zy begind te verflensen.

Andre roosten ook wel Sagoe-brood over de koolen, knauwen dat, en smeeren het als een papje op de steeken.

Ook is swart Akar-Bahar gebrand, tot dat het heel licht werd, en zich tot een meel wryven laat; tot een papje met water gewreven, en 'er op gesmeert, zeer goed. De Melk van den boom Poele is mede van een goede uytwerking, als men 'er die op smeert; maar vooral moet men niet vergeeten het gestooken been met het gras, Lalan, op dat het quaad niet voortloope, te verbinden.

Tegen vergiftige steken van den Ikan Bibi, Pylsteert, &c. gebruykt men ook den wortel Bori Pohon, die men schrapt, en op de steek bind.

Tegen de steken van den Ikan Swanggi, is de Olie, die uyt de in de Son gelegde Coemans, of Horenkens, komt, zeer goed. Men stoot ook de steert wel, en maakt 'er pleysters af.

Werking van de Slangensteen, van den Schryver gesien.

Ook heb ik een jongen, of Slaaf, van zulk een visch gesteeken, en voor dood t' huys gebragt, met een Slangen-steen in een half uur zien geneesen, en volkomen herstellen. De steen wierd op de steek gelegt, en 'er ontrent 2 à 300 tellens op gelegen hebbende, valt hy, op dat hy door de kragt van 't vergift niet bersten zou, van zelf 'er af, en men legt die in een kommetje laeuw water, of soete melk, ontrent 100 tellens lang, daar men 't fenyn blaeuw en groen 'er uyt bobbelen ziet, daar na neemt men den steen, en legt 'er die weder eenigen tyd op, dan legt men dien weer in de soete melk, 't geen men zo lang vervolgt, tot de Lyder hersteld is. Zo als de steen 'er de derde maal opgelegt, en afgenomen was, sprong de voornoemde Slaaf overeynde, en liep weer henen, zonder dat hy zedert eenig ongemak daar af voelde. De steen zuigt, of kleeft, zoo vast aan de wonde, dat men moeite heeft, om 'er die voorsigtig af te krygen. Men droogt daar na den steen wel af, en legt die dan weg. Ook moet men zoo een gesteeken persoon pas boven de plaats, daar hy gesteeken is, met het voornoemde sny-gras verbinden, op dat het fenyn niet voortloope.

Middelen tegen andre Ongemakken.

Tegen de steken van de Echinus Setosus, of de Boeloe Babi, dat is, de verkens-stekels, moet men de handen met gewrevene Gember smeeren, en dan zal hy u niet konnen quetsen, ja zyn stekels zullen 'er van omleggen. Zo men 'er af gesteken is, moet men 't lid zagtkens kloppen, om 'er de puntjes, en stekeltjes, uyt te krygen, 't lid wat over 't vuur, zo heet, als men 't verdragen kan, houden, en 'er een papje van graeu Akar Bahar opleggen.

Als Roodhond, Duyseling.

Een groot ongemak voor menschen, eerst in Indiën komende, is het Roodhond, zynde een sterke prikkeling van 't bloed, die zig met roode vlekjens vertoont, en die men, vermoeid zynde, en sterk sweetende, voornamentlyk gewaar werd, als men water, of bier, drinkt, in zo verre, dat dezelve dikwils als onverdraagelyk is. Het beste middel hier tegen is de kleene Suuring, met Anys gewreven, en die 'er opgelegt zynde, zal de prikkeling ten eersten verminderen.

Tegen Duyseling in 't hoofd, door quade dampen, die uyt de maag opstygen, ontstaande, neemd men maar de smal-bladige Ammelau Talam, of Sirium Alatum, snydende de ranken kleen, en eenige weinige stukjens met wat Siri-Pinang knauwende, welkers sap men dan inswelgt. Het is scherp en heet, waar door het de slappe senuwen wederom versterkt, en opset.

Water-Sugt.

Tegen de Water-sugt, waar mede hier veel Lieden ook gequelt zyn, neemt men de Kelor-wortel van Cyperus Rotundus Pangaga te samen in water gekookt, en zo gedronken. Als men de spitsen van Lalan 'er by doet, is 't ook zeer goed tegen het Graveel. Anders neemt men ook wel een Poeder van de gewreven Bori-wortel, en daar af voor een man een vinger-hoed vol, dog voor een kind half zoo veel, en neemt dit met slappen Arak in, 't geen 't water sterk afzet.

Menstrua Alba.

Tegen de Menstrua Alba, of witte Vloed, neemd men de Wortels van de Calappus-boom met de Wortels van Serée, en de schorsse van Totebo, 't welk met Calappus-melk gekookt, en 's avonds gedronken, een heerlyk Geneesmiddel hier tegen is.

Quade Oogen.

Tegen quade Oogen, door de hitte der Sonne, of andersins, veroorsaakt, neemt men het witte Ailoaha met de witte bladeren van onderen, en in koele valeyen wasschende. Dit verkoelt de oogen niet alleen heel seer, maar 't verdryft ook 't jeuken, en neemt

zelfs

zelfs de eerste beginselen van een eerst aangroejende vlek, of peerel, op 't oog, en alle schemering van 't gesicht weg. Hoewel ik tegen dit laatste ook met zeer goed succes door zekere Chineesche Doctores heb sien gebruyken fyn gestoten gerafineerde Brood-suyker, door een rietje of pypje in 't oog geblasen; waar door zy een schil, die men op het oog als flauw leggen sag, in zeer weinige dagen volkomen deed verdwynen.

Bloed-vinnen, &c. Vele zyn hier met Geswellen, Bloedvinnen, enz., voor al, die eerst in Indiën komen, gequeld, hoewel ik ook wel Lieden gesien heb, die in Indiën geboren, en daar egter vol van waren. Men legt op dezelve de bladeren van Oculus Astaci; of Boero Malacca; of de bladen van Trong Hoetan droog gestooten, en met wat drooge witte kalk gemengt, 't welk 'er opgesmeert zynde, de puyst open trekt, en de materie 'er uyt doet loopen. Daar na neemd men Bakis Merah; die men wryft, op het opene oog of gat legt, na dat het gesuyverd is. Daar na legt men 'er wat Labi Labi, of de bladeren van Sajor Poeteh, met Olie warm gemaakt, op; dat de wonde geheel geneest.

Hier tegen is ook zeer goed de Convolvulus Cartilagineus, anders Dahon Bisol genaamd; of de Agrimonia Indica met wat Curcuma, of Koening (dat Indische Saffaraan is) gewreven, warm gemaakt, en 'er op gesmeerd, dat niet alleen die, maar ook alle andre geswellen van den hals, en d'Amandelen, geneest. Zo het geswel (gelyk aan den hals wel gebeurt) inslaan mogt, zo moet men Oebi Radja eeten, en die met Pinang, of Water, wryven, en 'er op leggen, waar door het quade ten eersten weder zal uytslaan.

Tegen allerley ulceratien gebruyken de Inlanders, dit van de Maleyers geleerd hebbende, gemeene Roetoe Roetoe bladen, met 't sap van Lemoen Sowanggi gewreven, by 't welke zy een stukje koper werpen, latende dit dus een nacht staan. Daags 'er aan koken zy 't wat op, en leggen het, als een Cataplasma, warm op de ulceratie, welke het suyvert, en opdroogt.

Ook heeft men nog een ander zeer goed middel hier tegen, te weten, fyn gewreven blaeuwe Vitriool, op een pleyster van zuyver wasch, zonder linnen, ter dikte van een mes, waar by wat Olie (om het zagt te maken) gedaan werd, gestroyd; 't welk, op het geswel gelegt, en met een andre pleyster van wasch toegedekt zynde, in 't eerst wel wat trekken; dog allenskens verminderen zal. 's Avonds neemd men dit 'er af, keerd het eens om, en men zal in korten tyd hier af genesen zyn.

Veel Lieden zyn hier nu en dan ook met een vloejende of ook wel met eenige andere soort van Koerap, schurft of omloop, zoo als men dit noemen wil, aan 't hoofd, of lyf, geplaagd. Koerap, of Omloop, een soort van Schurft.

Hier tegen gebruykt men de geele en afgevallene Candal-bladeren, ook wel de Dahon Koeda, die men tot asch verbrand, met versche Calappus-olie mengt, en op het schurft smeert. De vuyligheid der aard-wormen, die men 's morgens by een op een hoopje leggen ziet, gedroogd, tot een Poeder gemaakt, en met versche Calappus-olie gemengd, is ook zeer goed. Hinghong (een rood graeuwagtig Chineesch Mineraal) met Arak gewreven, en zo veel 'er af, als men kan, gedronken, is mede zeer goed tegen Koerap, ook tegen venynige slangebeeten; ook geneest het, gestooten, en met Sajor Kankong gemengd, en 'er opgelegt, lugtige beenen.

De Vyt, by de Maleyers Mata Ikan, dat is, 't Visschen-oog, genaamd, genesen de inlanders aldus. Als zy eerst met jeuken aankomt, en begint te steken, zoo verdryven zy dit door het lid met heet water sterk te wryven. Dog als het nu volkomen de Vyt geworden is, zo genesen zy dit met het merg van de beurse van Rangrek, of Angrek, in water gewreven, en warm 'er op gebonden. Ook neemd men wel de spitsen van Lalan Jatsjombot, en daar af zo veel, als men met drie vingeren vatten kan, waar by men de Mata Koening (dat is, de knoppen van Kurkuma, of Indiaansche Zaffraan) of drie stuks 'er af genomen, voegt, al 't welke men fyn wryft, en 'er op smeert. De Vyt.

De steelen van Angrek Laoet genomen, en der zelver merg op een steen gewreven, en op de vinger gebonden, zyn zeer goed, als zy eerst begind; ja zal die geheel verdryven; dog zo zy al geset is, zal het de Vyt doen rypen, en ook genesen.

Men heeft hier te Lande nog een ander ongemak, bestaande in een inkrimping van de schamele leden, dat veeltyds doodelyk, en met een groot gevaar des levens, zo men 'er ten eersten niet voor zorgd, vermengd is. De inlanders noemen dit Tateroega, dat is, in 't Portugeesch, de Schildpad. Zy gebruyken hier tegen het teel-lid van een Kayman of Crocodil, en dat van een schildpad, dat zy beide droogen, op een steen met water en Lolan-hout wryven, 't geen zy den Lyder 2 à drie dagen ingeven, en hem ook op de Lendenen, en op den buyk, smeeren, en daar na met soeten De Tateroega, of Schildpad.

Arak te drinken geven, waar door hy volkomen hersteld werd.

Tegen vergiftige Krabben.

Veel menschen, vooral onvoorsigtige en hier eerst gekomene slaven, blyven schielyk dood van Crabben, die zy eten, waar in zekere vergiftige darm is, welke door des kundige 'er uytgenomen zynde, is de Krab goed, en zeer lekker. Zo men ten eersten by zulk een mensch komen kan, dan is 'er raad, om hem te helpen, daar hy anders door de kragt van dit vergif sterven zou.

Men gebruykt hier tegen, als het best huipmiddel, swart Akar Bahar, geschrapt, of de wortels van Siri Boppar, of van Pisang Sowanggi, of wel die van 't snygras Lalan, ergens mede ingedronken, of met Pinang gekauwd, en ingeswolgen, dat den Lyder aanstonds al het vergif zal doen opgeven, en uytbraken.

De Inlanders gebruyken ook, zo ras hen wat schort, Koening, of Curcuma; of anders Bobori, gemeenelyk Borri Borri genaamd, dat van Koening, Tsjongkor, Kamango, of Bangle (al te samen wortels) tot een smeersel gemaakt, en zo op 't lyf gewreven werd.

Als ook tegen de Sawan, Jeukte, Koortsen, Pleuris, Colyk, &c.

Tegen de Sawan, of de quade Lucht, voor de Kinderen gebruyken de inlanders de schaal van de Zee-luys, by de Javaanen Mimi, genaamd, die zy hen doen draagen, en dan zyn zy daar tegen bewaard. Ook wasschen zy, hier tegen hare kinderen ook wel in water, waar in de deksels van de Mata Boelan, of Knobbel-Horen, gelegt zyn.

Om de Jeukte van een Zee-spat of Zee-pyl, Qual, &c. te doen vergaan, is 'er niet beter, dan warme asch met suur Limoen-sap gemengd, en daar mede de handen een reys of twee gewreven, en 'er een papje van swart Akar Bahar, fyn gewreven, opgelegt zynde, zal de pyn ten eersten overgaan.

Darah Belilli (zekere gedroogde roode bloedige vleesch-lappen, die alleen ontrent Solor op eenige klippen onder water groejen) met wat water gewreven, en ingenomen, is een heerlyk middel tegen de Koortsen, alzo het sterk doet sweeten, waarom men ook 2 of 3 uuren, na dat men het zelve ingenoomen heeft, niet drinken moet, al had men nog zoo grooten dorst; maar niet min heerlyk is dit middel tegen de Pleuris, Colyk, Krimping in den buyk, 't Bort, en andre diergelyke ongemakken; zelf ook tegen de Perssing, en tegen alle fenyn, tegen welk laatste men 'er de wortel van Loessa Radja byvoegt. Toen dit blad van Belilli eerst in Japan gebragt wierd, gold een Kati, of Indiaansch pond, 125 Ryxd. Het smaakt eerst wat siltig, en daar na zeer bitter.

Tegen Lapar Garam (zynde een roode jeukerige opdragtigheid, of peukeltjes, op de huyd, zig met een scherpe vogtigheid uytlatende) gebruykt men Goud, in water gelegt, waar mede men den Lyder wascht, die daar op aanstonds baat vinden, en van dit ongemak geheel zal geholpen werden.

Men gebruykt hier te Lande ook de Lapis Cordialis, die men veel beter, en kragtiger, dan de Bezoar, of Aapensteen, houd.

Werking van de Genesing en Moxa.

Gelyk nu dit Land nog meer andere Siekten, en ongemakken aan 't lichaam der menschen toebrengt, alzoo heeft de inlander hier tegen ook een groot getal van behulp-middelen door 't gebruyk der heylsame kruyden, en wortels, hier vallende, uytgevonden, waar van wy nu niet breeder sullen spreken, oordeelende, dat wy hier al lang genoeg voor Doctor, of Medecyn, gespeelt hebben, moetende hier nog maar met een woord byvoegen, dat de Chineesen den wortel Gensing (anders Nisi) dog van hen Som genaamd, die van een zeer hoge weerde is, alzo een once wel 200 à 300 Ryxd. gelden moet, zeer hoog roemen, en groote Curen daar door, gelyk mede met hunne Moxa, en 't branden der Jigtige Leden met die wolle, gewoon zyn te doen.

Groote Curen van Limthiangko,

Ik heb eenen Capiteyn der Chineesen gekend, Lim Thiangko genaamd, die een groot Arts was, en die zeker Jongetje, dat niet dan bloed waterde, aanstonds hielp, en een Juffrouw van in de vyftig jaaren, die agttien jaren doof geweest was, aannam te genesen, waar van hy ook zeer goede beginselen toonde, dog de gierigheid van die Dame, die wel genesen was, maar van 't geld geven, dat zy volgens Contract aan hem verschuldigd was, ontslagen zyn wilde, was oorsaak, dat hy haar daar na, alzo hy merkte, dat zy hem bedriegen, en zich veynsen wilde niet wel genesen te zyn, zo doof, als zy was, zitten liet, zonder na haar hooger bod, dat zy naderhand doen liet, te hebben willen luysteren.

En van andere Chineesche Artzen.

Deze Chineesche Doctoren weten zomtyds wonderlyke dingen door hunne kennis zo in de Leden-kunde, als in de Kruyd-kunde, uyt te werken. Het heugt my zeer wel, dat ik zekeren Heer van Aansien, die vry sterk tot de Vrouwen genegen was, heb hooren zeggen, dat hy, op Batavia doodelyk Siek zynde, en alle Medecyns, en inlandsche Doctoressen, zonder eenige vrugt gebruykt hebbende, eyndelyk een zeer vermaard Chineesch Doctor by hem ontbood, die, tegen den avond by hem gekomen zynde, en aan zyn pols wat met zyn oor geluy-

geluysterd hebbende, hem zeide, *Myn Heer, gy zyt gevaarlyk, ja doodelyk ziek, en zo ik het u zeggen mag, ook zelf oorſaak van uwe Siekte: want gy zyt zo verre vervallen door te veel by vrouwen te verkeeren, en uw* Temperament *komt my zo ongeneeſelyk voor, dat ik niet kan nog durve aannemen u te geneeſen, alzoo ik verſekerd ben, dat gy dit, hoe Siek gy ook zyt, dog niet kond laten, en aldus alle myne hulpmiddelen geduurig maar veridelen zult, zoo ras gy maar een weinig zoud mogen gebeterd zyn.*

Ik ſtond, zey deze Heer, verbaaſt, hoe die Chinees door maar na myn pols te luyſteren, de geheymen van myn hert weten, en den waren grond van myn Siekte zoo klaar ontdekken kon; maar moeſt nogtans belyden, dat die man de waarheid ſprak, waar uyt ik ook hoope ſchepte, dat hy my wel geneeſen zou. Ik bekende dierhalven voor hem, dat hy de ware reden van myne Siekte net geraden had, biddende hem zeer ernſtig, om myne geneezing te willen onderneemen.

Ik had veel moeite om hem daar toe te bewegen; dat hy eyndelyk aannam, doch daar by voegende, dat hy nu nog niet zeggen kon, of hy my van myne Siekte zou konnen herſtellen, maar dat hy my daar af eerſt in 't midden van dezen nagt, wanneer hy weer by my komen zou, zou konnen verſekeren, of dat hy, dan geen kans daar toe ſiende, my ook waarſchouwen, en van mynen waren inwendigen ſtaat kennis geven zoude. Hy quam dan ten twaalf uuren weder by my, luyſterende weer eens na myn pols, en zeide, opryſende, dat hy volkomen kans zag, om my te herſtellen, indien ik my, gedurende dat ik zyne Medicyne gebruykte, maar van de Vrouwen onthouden kon; dat ik aannam te doen. Hy dan eenigen tyd over my gegaan, en ik weer wat kragten, door zyne hulpmiddelen, die my grooten dienſt deden, gekregen hebbende, wierd op zekere tyd zodanig door de ſwakheid van myn vleeſch aangevogten, dat ik my niet onthouden kon van tot myn vorige fout ontrent de vrouwen te vervallen, denkende, dat hy ſulks, voor die eene reyſe, onmogelyk zou konnen merken; maar ik was hier in bedrogen; want zo als hy na myn pols wat geluyſterd had, vloog hy zeer verwoed op, verweet my zeer bitter, dat ik weer by een vrouwmenſch geweeſt, en dat ik daar door oorzaak was, dat ik noyt recht geſond werden, en dat hy ook noit eenige eer aan my behalen zou, weshalven hy ook niet genegen was, my langer te dienen, de minen makende, van my te willen verlaten.

Stond ik in 't eerſt, wegens 't raden van de reden van myn Siekte verbaaſt, ik was het niet minder, toen hy my zeide, dat ik weer by een vrouw-menſch geweeſt was; maar vreeſende, dat hy my, gelyk hy dreigde, verlaten zou, zoo bekende ik hem myn misdaad weder, bad hem, dat hy my nog die reyſe wilde pardonneren, en beloofde hem in alle oprechtheid, ſiende nu klaar, dat ik niets voor hem verbergen kon, dat ik my volſtrekt daar voor wagten zou, op die voorwaarde, dat hy, zo hy my weer ſchuldig daar aan bevond, maar aanſtonds kon henen gaan. Na dien tyd heb ik my, zeide hy, gewagt, en ben ook volkomen van dien Artz geneſen.

Dit Land geeft ook verſcheide zeer heylſame Olien, die in verſcheide Qualen grooten dienſt doen. Gelyk men alhier zien kan.

De *Krágten* van de

COELIT-LAWAN,
KAJOE-POETEH, } OLIE.
CERÈE,

De Coelit-Lawan-Olie, is zeer dienſtig tot verſterking van de Water-vaten, wanneer die verſtopt zyn; om 't welk, gelyk ook het traag wateren, voor te komen, men maar 5 à 6 druppels 'er af met goede Jenever, of iet anders, 's morgens, en 's avonds, voor den eeten, inneemt. Heerlyke Olien, hier vallende.

Men gebruykt die ook uytwendig in verrukkinge, of by contuſie der leden, en vooral by lamheid, ſtrykende de zelve over de lydende party.

Ook is zy van veel gebruyk tegen alle Jigt, Voet-euvel, enz.

De Kajoe-Poeteh-Olie, is een treffelyk ſweet-middel in alle Koortſen, wanneer men 'er 6 à 7 druppels af inneemt met wat wyn, pas voor 't aankomen der zelve.

Uytwendig 'er mede geſtreeken, is zy ook heerlyk tot verſterking der Senuwen, tot 't verdryven van alle pyn uyt de gewrigten, by ſware contuſien, ja zy neemd de lammigheid geheel en al metter tyd weg; als men 's morgens en 's avonds 'er zig maar met een warme hand mede ſtrykt.

De Cerée-Olie, zynde het Oleum Schænanti, is zeer goed tegen het begin van een Colyk, en gemeene Buykpyn, vooral, als zy nog niet op haar hoogſte is. Men neemt daar 7 à 8 druppels van in met een lepel of twee goeden Anys; dog men moet zig dan

wag-

wagten geen koude drank 'er op te drinken. Zy is ook zeer dienstig in Graveel, als men 7 à 8 druppels met wat Jenever inneemt.

De Ambomeesen beweenen haare Dooden.

Als zy nu alles, dat zy konnen, hier aan de Sieken gedaan hebben, en zy eyndelyk komen te sterven, zyn zy, (gelyk dat meest over al in 't Oosten geschied) gewoon hunne Dooden te beweenen, en luydkeels daar over te huylen, en te wee-klagen, zig op de borst te slaan, ja 't hair uyt het hoofd te rukken, en andere diergelyke uytspoorigheden te bedryven, sprekende de dooden aan; een saak, die niet alleen by de Heidenen en Mooren, maar ook nog (zo stil als 't mogelyk is, om niet in handen van den Fiscaal te vervallen) by veel Christenen geschied; hoewel men dat meer op de buyten-plaatsen, en op 't gebergte, dan wel aan 't Hoofd-Casteel, verneemt.

Verdre plegtigheden in de Rouw-Tyd.

Als zy in den Rouw zyn, zullen zy op vreugde-maaltyden nog wel singen, dog niet anders dan zeker droevig Lied, 't geen zy ten tyde, toen zy nog Heidenen waren, plagten te huylen, om de dooden te beschreyen; ook zullen zy dan geen Tifa, die 'er anders altyd by is, gebruyken.

Hier mede nu meinen wy, zoo niet alles, altoos zekerlyk het voornaamste aangehaalt te hebben, van 't gene 'er van de Amboineesen in 't bysonder aan te merken valt.

Andre Volkeren, buyten den Amboinees zig hier onthoudende.

Buyten dezelve heeft men nog veel andere Natien, die mede in Amboina woonen, en zich daar hebben nedergeset, 't zy op zich zelven of die onder de magt van anderen geraakt zyn. Als daar zyn Javaanen, Ternataanen, Macassaren, Boegis, Baliërs, Boetonders, Timoresen, Papoewa's, Bengalers, Pampangers (of Manilhesen) Bimanesen, Mixticen, Chineesen, en Europiaanen.

De Mixstiçen zyn kinderen of van Hollandsche Vaders, en swarte Moeders (want noit heb ik daar kinderen van een blanke Moeder, en swarte Vader gesien, nog daar af gehoort) of wel van swarte Moeders, en Portugeesche Vaders, die men Toepassen noemt, zynde affetsels der Portugeesen, die in de eerste tyden met eygen bewilliging hier gebleven zyn.

De eerste affetsels van een Hollandsche Vader, en een swarte Moeder, noemt men Mixsticen, zynde vaal, en sommige al vry bruyn van kleur, de kinderen van een Mixstiçe en een Hollander, noemd men Poestiçen, en de kinderen van een Poestiçe en een Hollander Castiçen, die by na zoo blank, als een Hollander, zyn, en na welke men de kinderen, uyt de volgende huwelyken voortkomende, weer onder de Hollandsche telt.

Dit geslagt is, schoon meesten tyd niet zeer fraey (hoewel ik 'er eenige, die schoon waren, onder gesien heb) zeer moedig en trots, zeer Tyrannig, en onverdraagelyk wreed tegen hare slaven, schoon zy meest zelf van slaven afkomstig zyn.

Deze ingesetenen nu van Amboina moet men weder onderscheiden in vrye, of in slaven. De vrye zyn de Amboinesen (hoewel ook eenige der zelve, als de Boeroneesen, en meer andren, door den Oorlog in slaverny geraakt zyn) de Mixstiçen, eenige Macassaaren, Ternataanen, Chineesen, en Europeërs.

Mardykers.

Van die slaafagtige zyn met 'er tyd, of door vrykooping, of door vry-geving, veel swarte Vry-lieden (anders Mardykers genaamd) voortgekomen, die zig zedert met varen, visschen, ook wel met den koophandel, hebben weeten te geneeren.

Kleeding der Mixstice Vrouwen.

De Kleeding van de Mixstiçe Vrouwen, als ook van die der Mardykers in 't gemeen, is aldus.

Zy hebben op 't voorhoofd nu en dan krulletjes, die met Quee-korlen, of iet anders daar op vastgeplakt leggen. Ook hebben zy veel hair op 't hoofd, dat wel gewasschen, gesuyverd, met Clappus-Olie glimmend gemaakt, en zo agter slangs-gewyse rondom 't agter-hoofd opgewonden, en op malkanderen hoe langer hoe kleener toeloopende, gelegt en vastgemaakt is. Hare tanden zyn wit, en met houts-kool en sout wel gewreven, en gesuyverd, en hare lippen gemeenelyk door een Pinang rood geverft. Over 't bovenlyf hebben zy een fyn Neteldoeks Badjoe, of half hemdje dat ontrent de boesem en op de schouderen, en ook wel aan de handen, en onder aan beset is met fyne kant tot een boven-deksel, onder 't welke de vermogende nog een Tsjole, of onder-borst-rokje, dragen, dat zy of toerygen, of met goude knoopjens toeknoopen. De mindere van vermogen dragen maar een enkel, 't zy wit, grof, of fyn, of voor dagelyks meest een Salampoeris, of Basta's, Badjoe, dat redelyk ruym om 't boven-lyf, en tot aan de middelen hangt, hoewel de armen vry nauw om 't lichaam sluyten. Van haar middel tot byna aan de voeten dragen zy eerst een Tapi, of Onder-kleedje, en over 't zelve een ander fraey, 't zy Zyde, Chits, of ander kleedje, dat, verscheide malen om hun lyf gewoeld zynde, met eenige groote spelden vast gemaakt werd, en zoo gespannen om het lyf staat, dat men de gansche figuur

van haar lighaam al zo klaar ziet, als of zy naakt voor u ftonden, dat, my in 't eerft zeer onftichtelyk voorquam, dog met 'er tyd werd men die dragt al meer en meer gewoon.

Aan haar voeten hebben zy roode, groene, blauwe, of andre Zyde of katoene-Garen Koufen, en Muylen met goud geboord, die gemeenelyk drie, à drie en een halve Ryxd. koften, en over haar linker fchouder een groote Rode, Peerfe, of andere Salindang, of Sluyer, die 3 à 4 ellen lang, en ontrent een of anderhalve el breed is, de goude kant met lovertjes, die 'er rondom loopt, en wel 2 of 3 vingeren breed is, mede gerekend. Deze Salindang flaan zy 2 of driemaal over de linker fchouder, en zoo over malkanderen henen, dat men byna niet, als de goude kant, ziet, terwyl het eene eind van agteren op de rug tot aan haar middel komt; dog van voren hangt het byna tot de knyen, dog zy maken dit eenigfins ontrent de middel vaft, breidende 't onderdeel wat wyder over haren fchoot uyt; dat zy voornamentlyk doen, als zy zullen nederfitten.

Aan hare regterfyde is gemeenelyk een witte Neusdoek met kant, die zy tuffchen haar lyf en kleedje infteeken, latende die meede wat breed afhangen. Men kan dezelve onder de Stoffe van Ternate, by de letters D. D. afgebeeld zien.

Dus opgepronkt zynde, ftapt zy onder een Kita-fol, of fonnefcherm, zoo moedig henen; dat zy 'er weinige boven haar felven agt, vooral, als zy zoo verre gekomen is, dat zy op een Ebbenhoute Stoel ook in de Kerk, en niet maar, als de fnyders in Holland, met de beenen onder 't lyf, op een mat neder zit.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Chineefen, *en hun* Erneering. *Hun* Capiteyn, *en zyn* Macht. *Van 't* Opfluyten *van hun* Dochters, *en van hare* Huwelyken. *Van 't Pragtig Huwelyk van* Capiteyn *Lim Thiangko's* Dochter, in 't jaar 1709. *Schoone* Vuurwerken, *toen vertoond. Het* Dekfel, *en* Dekken *van 't* Aangeficht *der* Bruyd. *Hoe de* Bruydegom, *en zyn* Speelnooten *ontfangen wierden*, &c. *Des Bruyds* Moeder *befchreven. Hoe de* Bruyd *haren* Bruydegom *ontfangt. Hun* Sombajen *voor hun* Ledekant, *en verdere verrigting. Hun* Speeltuygen *op* Bruyloften, *en* Begraveniffen. *De* Toebereyding *van hun* Tafel. *En* nette Huyshouding. Huysraad. *Hunne* Jalouzy *over hun Vrouwen. Seldfame gewoonte in* 't Getal *van hun* Dochters *bekend te maken. Hun Gedrag als de* Vrouwen onvrugtbaar *zyn. Hun* Tabak-rooken, *en gevaarelyke wyfe van* Vechten. *Een* dag, *of* Nacht, *in 't jaar voor de* Jonge Dochters, *om* Buyten *te mogen komen. Hun* Offerhande *aan de* Sielen *der* Afgeftorvenen. *Senden* Gefchenken *op hun en op ons* Nieuwe Jaar *aan de* Grooten. *Hun fpelen met de* Slang. *Hun* Theengs, *in* Prent *verbeeld. Hun fterk* kloppen *op* Bekkens *by een* Eclypfis *in de* Maan. Spel *hunner* Kinderen. *Hunne* Begraveniffen. *En* Pypers *by dezelve.* Wit-gepleyfterde Graven. Grauwe Rouw-Sakken. *Hoe lang zy* Rouw *dragen. De* wyfe *der* Vrouwen, *om de* Graven *te* befoeken. Oude, *en* Jegenwoordige Erneering *defer* Natie *hier. Haar* Wagt-geld. *Bevelen harer* Edelheden *tegen 't fterk* inkomen *der Selve. Mogen hier geen* Tempel *hebben. Verfcheide* Voorrechten *van hun* Capiteyn. Chineefche Boedelmeefters. Ternataanen, Macaffaaren, Baliërs, *enz. Hier noch woonende.*

Behalven dit foort van volk zyn onder de befte Ingefetenen van Amboina de Chineefen te tellen; een Natie, die zeer vernuftig, en byfonder neerftig, gedienftig, en handig is, om een ftuyvertje te winnen. [e Chi-neeien.]

Zy zyn al voor 't jaar 1625. in Amboina geweeft, en voornamelyk met dat infigt hier met der woon geduld, om hen tot het bebouwen, en bethuynen van het land te gebruyken, daar zy zeer bequaam toe zyn: want fonder hen zou men veel Moeskruyden, als kool, falade, heerlyke radys, zo dik als onze concommers, en rykelyk zo goed van fmaak, pieterfeli, furing, groene turkfe boontjes, concommers, batatas, fpenagie, water-meloenen, meloenen, geele peen (hoewel 'er die feldfaam zyn) fuykerriet, groene gember, ananaffen, gojava's, nevens meer andre dingen, moeten miffen; hoewel de Baliërs mede goede thuyniers, en zeer neerftig zyn.

Zy houden hier, en overal, waar zy

zich

En hun Inneeming.

zich nederſetten, opene winkeltjes, en kraamtjens, in hun huyſen, en voor hun deuren, waar in zy alles te koop hebben, en voor een geringe winſt o-verlaten, vervullende geheele ſtraaten met zulke winkels, welke wel meeſt voor de Amboineeſen dienen, die niet weeten, als van koopen, als zy maar geld hebben.

Zy zyn de voornaamſte Pagters, vooral van den Arak, en van 't Beeſtiaal, de Pagt van 't Hoofd-geld, van de Viſſcheryen, van de Saguweer, &c. Ook zyn zy goede Timmer-lieden, Kiſten-makers, en Smids, maken ook allerley heerlyke ſtoffen in hun land, die zy hier verkoopen, behalven dat zy de voornaamſte Steen- en Pannebakkers zyn, waar toe zy zekere erven ontrent den opgang na 't gebergte van Soya, benoorden den grooten weg, bekomen hebben, waar op veele van hen groote Lootſen, van 4 à 500 voet lang, en 100 voet breed, geſet, en in welke zy ovens gemaakt hebben, om de ſteen en pannen, die zy onder die Lootſen (daar 't ongemeen koel is) maken, te bakken; hoedanigen Steen- en Pannebakkery, als 't een weinig wel gaat, wel 3 à 4 duyſend gulden (als men 'er 20 jongens, en 3 of 4 buffels toe gebruykt) jaarlyks opbrengen kan. Zulke zyn 'er 6 of 7 van de Chineeſen, en 3 à 4 van Hollandſche Vry-lieden.

De vermogende Chineeſen varen (gelyk ook verſcheide Vry-borgers) met hun Chialoepen, zynde vaartuygen met een à twee maſten, die 25 of 30 laſten voeren konnen, na Batavia, Makaſſar, en meer andere Geweſten; en van 16 of 18 zulke Chaloepen, waren 'er ruym een douzyn Chineeſen, en niet boven 4 à 5 de Vry-borgers toebehoorende.

De Chineeſen, die in 't jaar 1709. zulke Chaloepen hadden, waren deze; *Sithiongko*, Capiteyn der Chineeſen, had 'er twee, *Que Seko*, *Ongſâtje*, *Tſihoko*, *Hok-Sari*, *Soe-Paſſo*, *Oingkoko*, *Tsjantsjamko*, *Njai Tſjeko*, *Que Iko*; *May Nongko*.

Met hunne waaren nu hier gekomen zynde, verkopen zy die als Groſſiers aan deze en gene mindere kramers.

Daar zyn 'er ook, die Araks-branderyen in Compagnie hebben. Dog op hoge ſtraf is 't hen verbooden, Zee-quallen, Dutroa, of diergelyke dingen, 'er in te mengen, alzo die de menſchen te eer dronken, en ook dikwils wel zoo dol maken, dat het hen aan hunne geſondheid zeer benadeeld.

Andere geneeren zig ook met Houtzageryen, tot welke zy 15 of 20 Slaven gebruyken, en die in een jaar aan hun meeſter wel 3 à 4000 gulden op konnen brengen, te weten, van de balken, ribben, latten, planken, en ander houtwerk, dat 'er altyd van nooden is, en al het welke hier contant, en aanſtonds, betaald werd.

Zy betalen voor Hoofd-geld, ¼ Ryxdaalder 's maands ider, dog zy zyn Wagt-vry.

Zy ſtaan ook onder een byſonder Hoofd, ofte Capiteyn, die een groot aanſien en vermogen onder hen heeft, en door den Landvoogd, en zynen Raad, aangeſteld werd, dat gemeenelyk voor zyn leven is, ten ware hy om deze of gene misſlagen, of wegens klagten van den Landvoogt, mogt afgeſet werden; gelyk dat den ouden Capiteyn, *Lim Thiangko*, overgekomen is, in wiens plaats *Sithongko*, den 19. July, in 't jaar 1707. gekoren, en door den Capiteyn der Nederlandſche Compagnie, *De Viſſcher*, den Heer *Sipman*, Hoofd der kuſt Hitoe, en den Secretaris der Politie, *Balthaſar de Bruyne*, ten 4 uuren voorgeſteld wierd, gevende 's avonds ten 7 uuren een pragtig maal op zyn Hollands aan veel Hollanders, en andere Lieden van aanſien, al 't welke met een gedans van jonge Juffers, onder Bas en Violen, en veel heerlyke Vuurwerken, 's nagts ten 2 uuren, wanneer wy den Heer Landvoogd t' huys bragten, beſloten wierd.

Hun Capiteyn, en zyn magt.

Zy zyn, in 't ſtuk van Negotie, de gaauwſte Kooplieden, die men in Indiën heeft, die, om eenen ſtuyver te winnen, de Stad op en neder zouden loopen; dog zy zyn ook zeer loos, om iemand, als men niet wel toeſiet, te bedriegen, hoewel ik anders onder hen zeer trouwe en eerlyke luyden bevonden heb, op welke men immers zo veel ſtaat, als op den beſten Hollander, maken kan. Ook weten zy alles, dat men hen voordoet, na te maken, zelfs heb ik 'er gekend, die zig ook op 't maken, en herſtellen van Horologien zeer wel verſtonden. Zy beminnen de Konſten, en zyn ſterk voor de Zeevaart, en Landbouw; dog 't zyn door de bank geen Oorlogs-mannen; maar konnen over beuſelingen een groot gerugt maken.

Wat hunne geſtalte betreft, zy zyn redelyk kloek, en veele al vry lyvig, dat zy geerne zien; want dikke lieden zyn by hen mannen van aanſien, en zodanig zyn zy gewoon hunne Helden, die zy in langwerpige Tafereelen, en Prenten, in de huyſen ophangen, te verbeelden.

Zy zyn niet blank, maar uyt den bruyngeelen, en bleek; hoewel die gene, die om de Noord in China gebooren zyn, in blankheid niet veel van ons verſchillen; dog die van Fokjen, en de naburige Geweſten om de Suyd, zyn bleekgeel, niet plat, maar reedelyk

lyk welgemaakt van neus, wat breed-uytsteekend van bovenaangesigt, swart dog zeer nauw van oogen, byna zonder winkbrauwen, groot van knevels, dog of geenen baard of maar eenige idele zeer lange hairen aan de kin hebbende, van welke, gelyk ook van 't hair hunner hoofden, zy zeer veel werk maken.

Hun Hoofd-hair, waar op zy zeer net zyn, en dat alle week gekemd werd, en even als dat der vrouwen na 's lands wyse met sware strengen (alzo zy 't zeer lang dragen) tegen 't hoofd op,- of omgewonden is, is pik-swart, en gemeenelyk zeer glimmende van den Olie, waar mede zy dat stryken, over 't welke zy dan, om 't zo glad te houden, nog een dun netje van paarden-hair trekken, stekende daar agter in ook wel een schildpadde- of andre kam, behalven ettelyke naalden, in welken toestel zy eer een vrouw, dan een man gelyken.

Niets agten zy zo hoog, als dit hun Hair, en Baard, hoewel 'er gevallen geweest zyn, dat dezen en genen, alles versspeeld hebbende, ook dat versspeelden; dog dan hebben zy ook by geen andren eenig aansien; maar dit moet men van de rechte Chineesen verstaan; want anders moeten zy op verbeurte van hun leven, zo zy in China komen willen, hun hair scheeren en mogen maar een tuyt op zyn Tartars dragen.

Zy dragen in 't gemeen een wyde witte lange Cattoene of ook wel een blauwe keel, tot een boven-kleed, en onder dezelve een lange witte kattoene wyde broek, die onder smal, dog open is, waar aan zy gemeenelyk een groote rode Lakense Beurs met Quasten, aan de eene zyde onder die lange rok vastmaken, waar in zy hun geld hebben. Vorder gaan zy met bloote beenen; dog dragen Chineesche muylen, die by na als gestikte dubble vilten, of als bord-papier zyn. Ook gaan zy, by slykerig weder, wel met Tsjeripoes.

De vermogende gaan gemeenelyk ook met zulk een witte keel, dog als zy op zyn best opgeschikt zyn, hebben zy over die keel nog wel een andere wyde rok van Damast, Violet Gaas, of van eenig ander fraey stof.

Het zyn groote speelers met de kaart, en Dobbel-steenen, en op 't Verkeeren Schaakbord verstaan zy zig besonder wel, ja schamen zich niet zelf in 't openbaar op de straat te speelen, en dat zo driftig, dat velen zig daar door in de grond bederven. Het is daarom ook, dat 'er op hun toppen en speelen een expresse Top-pagt al van ouds ingesteld is, hoewel 't weing helpt, zo dat zy in 't jaar 1673. den 28. February, by 't schryvens harer Edelheden afgeschaft, hoewel naderhand weer in stand geraakt is.

Ook zyn zy groote Liefhebbers van Comédien, en Blyspeelen, en indien zy (voor al die op Batavia woonen) een goeden tocht gedaan hebben, zo moet 'er, 't kost dan wat het wil, ten minsten een Wajang-spel (dat een Comédie der Chineesen is, die hen ontrent 100 Ryxdaalders kost) op staan.

Het zyn ook groote Rekenaars, die in een oogenblik, met boontjens aan eenige spyltjens geregen, een groote somme konnen uytrekenen, en ons daar in verre overtreffen.

In omgang zyn zy zeer beleefd, vriendelyk, en zeer onthaalende, als men hen komt besoeken. Als zy ons zullen groeten, zoo steken zy beide de handen in hun wyde mouwen eerst wat voor uyt, en brengen die, terwyl zy het lichaam zeer voorover buygen, zo al bevende, en die al hooger allenskens oplichtende, na het voorhoofd toe.

Zy hebben geen vrouwen van haar eygen Natie, maar gemeenelyk Macassaarsche of Balische, met welke zy trouwen, onder welke eene de opperste is, zynde de andre tot twee drie toe, zo veel elk 'er hebben wil, maar zyne bysitten, en dienaressen; hoewel de kinderen van alle deze moeders gelyk deelen zonder eenig onderscheid, of zy van de echte vrouw, dan of zy van de bysit zyn. Staan hem die bysitten niet langer aan, hy verkooptse, en koopt weer andre.

Met deze vrouwen eeten zy noyt; maar ider van hen eet bysonder, en de vrouw moet hen dienen, en oppassen.

Deze hunne vrouwen bemoejen zig niet alleen met de huyshouding, maar verstaan en dryven den handel immers zo wel, zo neerstig, en verstandig, als de mannen.

Van 't opsluyten van hun Dogters, en van hare Huwelyken.

De Dogters zyn zy gewoon van de 9 of 10 jaar af op te sluyten, en geen Bruidegom ziet zyn Bruid voor op zyn trouwdag, en indien het lieden van vermogen zyn, vallen hunne huwelyken zeer prachtig, zynde het aanmerkens weerdig, dat onder hen de Van altyd eerst, en daar na de voornaam uytgesprooken, en dat by hen ook noit bevonden werd, dat by voorbeeld een, wiens Van Lim is, met geen andre, Lim genaamd, of die Que is, met geen andere, de geslagt-naam van Que dragengende, trouwen mag.

Van 't pragtig Huwelyk van Capiteyn

Ik heb den 18. Augustus, in 't jaar 1709. de Dogter van den voornoemden *Lim Thiangko*, gewesen Capiteyn der Chineesen, zeer pragtig, en statelyk, met

Lim Thiang-ko's Dochter, in 't Jaar 1709.

met een Chinees van zeer goeden huyſe, en in China gebooren (waar op zy veel gewoon zyn te letten) zien trouwen. Het ging op deze wyze toe.

Ten zes uuren 's avonds vonden wy de Bruyd in een groot Zyſalet ſitten. Zy was met een groote wyde appelbloeſem-zyde Chineeſche rok, een heerlyk ſtuk werks, bekleed, zynde die om haar middel met een koſtelyke ledere ſwarte Riem, of Gordel, die hier en daar met Maſſive goude Plaaten, en met konſtig opwerk verſierd, en ontrent drie vingeren breed was, vaſtgemaakt, en toegehaalt.

Op haar hoofd had zy een ſchoone Appelbloeſeme Zyde muts, of een ronde bonnet, met een diergelyke breede beugel, of rand, als de riem om haar middel was, dog wat ſmaller, hoewel anders van 't zelve verguld opwerk op een ſwarte grond, en daarenboven nog met veel Peerlen, Diamanten, en andre Geſteenten verſierd, behalven dat 'er ook nog eenige riſten met geregene Peerlen ter zyden die muts, ter lengte van een ſpan, afhingen.

Zy had aan hare voeten Zyde Kouſen, en witte muylen, en geleek in die toetakeling veel eer een man, dan een vrouw, te meer, alzo het een ruſtige vette baſin van 19 of 20 jaaren was.

Zy wierd door twee Chineeſche Staatdogters aan wederzyden gewaayd, welke Staatdogters mede met hare korte ſwarte zyde Rokken over haar witte onderkleedjes, zeer wel na mannen geleken. En geſchiedde dit waejen met groote Paeuwen-ſteerten, om dat het door de meenigte der Dames, die binnen gekomen waren, om deze Ceremonie te zien, en ook door de ademen der genen, die buyten dit vertrek waren, zeer warm was.

De Bruyd ſat tot ſeven uuren toe met haar bloot aangeſicht, ſtond van haaren ſtoel op, toen ik binnen trad, om haar veel heil te wenſſchen met haar huwelyk, groette my, en ging toen weder zitten.

De tweede kamer, aan de andere zyde van 't voorhuys, was vol van hare vrienden, dog alle maar in die van de vrouwelyke Sexe beſtaande, waar onder ook veele jonge Juffers, Kinderen van de aanſienelykſte Hollanders alhier, waren.

Zy zat wel in 't diepſte van hare kamer, dog zo recht tegen over de deur dat haar gezigt op alles, wat daar in of uytging, quam te ſpeelen, al 't welk zy, door 't groot getal ontſtookene waſſche roodgemaakte, en vergulde Flambouwen, hier en daar verdeeld, zeer gemakkelyk door de dunne Jalouzy-mat, die voor hare Kamer-deur hing, begluuren kon.

Zy had aan haar rechterhand twee Chineeſche, buyten-gemeene koſtelyke roode verlakte en vergulde Ledekanten, die van een ſeldſaam pragtig fatſoen, en uytdrukkelyk voor haar uyt China ontboden waren. Het voorſte, dat als een heerlyk overdekte opene ſitplaats was, zou voor de jonge lieden eerſt dienen, om 'er op te ſitten, en kennis met malkandren te maken, en het agterſte, dat met veel bloemen beſtroyd, en heerlyk behangen was, zou dienen om 'er op te ſlapen.

Dicht by dit laatſte Ledikant hingen om hoog aan de ſolder twee langwerpige ſeskantige groote en met zeer fraay beſchilderd Gaas bekleede Chineeſche lanteernen, waar in veel Keerſen brandden.

Ter linkerhand van haar zagmen twe ſtoelen tegen de Zy-venſters dezer Kamer, en een tafeltje daar voor, waar op eenige brandende Kaarſen ſtonden, en deze en gene ſnuyſteryen van Confituren, enz.

Zo als men die kamer inquam ſtonden 'er twee roode verlakte vergulde Schermen, een ter rechterhand tegen het beſchot aan, en een agter de deur, waar op een groote menigte van koſtelyke kleedjens, en andere Sieraaden van de Bruyd, hingen.

In 't Voorhuys, dat zeer groot, en met menſchen zeer opgepropt was, hingen ſes ſeskantige groote Lantaarnen, die al mede met zeer fray beſchilderd Gaas overtrokken waren.

Men zag daar in 't diepſt van 't Voorhuys, zo als men inkomt, een groote en geſchilderde Tyger tegen een beſchot geplakt, op een Chineeſch vel papier, dat wel drie ellen lang, en anderhalf el breed, en die al vry levendig daar op vertoond was, en even ter zyden den zelven waren 'er nog twee, wat kleener geplaatſt.

Ontrent in 't midden van dit beſchot ſtond een kleene verlakte Chineeſche tafel, en daar op een kleen verguld Afgodinnetje in een kleen huysje, en vlak voor 't zelve een potje met brandende Wierook, en aan wederſyden verſcheide Confituuren, Pyramidaals-wyſe in ſchoteltjens geplaatſt.

Aan weerſyden van deze tafel ſtonden twee dikke lange roode vergulde Waſch-Flambouwen, dog de naaſte aan de tafel met ſchoone geſchilderde Draaken omvlogten zynde.

Voor deze Tafel, of met de rug 'er tegen, ſtond een fraeje Leuning-ſtoel voor den Bruidegom alleen; aan zyn regter-

terhand stonden 'er twee voor zyne Speelnoots, en aan zyn linkerhand een voor den persoon, die voor Priester, of wel voor versoeker van 't huwelyk speelde; ook stond 'er een voor den genen, die de plaats van de Vrienden der Bruyd waarnam, en die gesteld was om den Bruydegom te ontfangen, alzo dit noit door een van hare bloedvrienden zelf geschieden mag.

Op deze stoelen hingen ook fraeje met bloemen gestikte kleeden, dezelve stonden 5 of 6 voeten tegen over malkanderen van een, om die tusschenplaats tot het ontfangen van den Bruydegom, en tot het maaken van Complimenten, en beleefdheden, over te laten.

oone ur- ken, n ver- nd. De Bruydegom quam 's avonds omtrent negen uuren by schoone lichte maan, hoewel 't alomme rondom hem van Lanteerns, niet min, dan van menschen, vol was. Als hy nu naderde, wierden 'er schoone Vuurwerken (waar in de Chineesen weinig huns gelyk hebben) en longs (een zoort van Vuurpylen) aangestoken en opgeschoten.

Men vertoonde een Aap levens-groote in 't midden van de vlam, die wel een quartier uurs, en langer, vuur piste. Men sag 7 groote ronde Lanteerns de eene voor, de andre na, na beneden sakken, en eyndelyk alle 7, ider met een brandende keers 'er in, boven malkandren wel een quartier uurs lang hangen.

Daar na wierd 'er een heerlyke Wyngaard met zyne ranken, groenagtige bladen, en met blauwe druyven, zoo konstig vertoont, dat ik wel bekennen wil noit iet frajers gesien te hebben; behalven dat 'er nog andre tusschen-komende, en daar op volgende vuurwerken, vernomen wierden, die verdienden van Konstenaars gesien te werden.

Gedurende de inleiding van den Bruydegom wierd 'er voor het Huys van de Bruyd, dog binnen de Pagger; of heining, met allerley Balische Speel-tuygen van Gongs, Tataboangs, Gindeers, en op Cimbaalen, gespeeld. Hy verscheen met zeer veel statie, geleyd van drie aansienelyke Chineesen, die zeer schoone blauwe en swarte zyde rokken, met witte breede kleppen boven, even als hy, aan, en een heerlyke swarte genette muts van staat op hadden, dog met dit onderscheid, dat op des Bruydegoms muts een platte vierkante schoone Barn-steen, en op die der Geley-heeren ider een fraye Robyn stond.

Zy verscheenen ook met zeer veel rode Wasch-Flambouwen, en voor hen wierd een heerlyke Poan (zynde een Pyramidale-boom met vrugten, zeer levendig en sierlyk van wasch gemaakt) van verscheide mannen, alzo die vry groot was, gedragen, terwyl twee andre persoonen vervaarlyk op twee kopere bekkens klopten, om de quade geesten, die in de lucht sweven, en dit jong Paar benadeelen mogten, door al dit gerammel als met geweld weg te dryven.

Men had werk, wegens 't groot getal der toekykers, die in huys gedrongen waren, om de kamer van de Bruid te naderen, niet tegenstaande al de Caffers, of Gerichts-dienaars van den Fiscaal, nevens hun Geweldige, of Onderschout, voor dezelve de wagt hielden, om de menschen 'er af te houden.

Zo als de Bruydegom nu binnen trad, wierd de Poan, en twee Lanteerns met brandende Keersen, dog smaller als alle de vorige Lanteerns, en met zulken rood gaas bekleed, voor de Bruid gebragt, die na zeven uuren haar aangesigt, en hoofd, met een lichtblaauwe groote floerse doek bedekt, en zoo geseten had, doch in dier voegen dat zy wel ieder een, maar niemand haar, beschouwen kon. *Het dekfel, en dekken van 't aangeficht der Bruyd.*

De Bruydegom wierd van den Chinees *Hok Sari*, die 'er toe gesteld was, zeer plegtelyk ontfangen, terwyl die kloppers op de voornoemde bekkens niet ophielden uyt al haar magt agter my op dezelve te slaan.

Zo als hy pas binnen gekomen was, werd hy eerst door den voornoemden *Hok Sari* (die meester der plegtlykheden en ontfanger der vrienden in den name der Bruyd was) met veel diepe buygingen van 't hoofd en lichaam voor hem in 't bysonder, dog sonder een woord te spreeken, ontmoet, en als verwelkomt, al welk stuypen, en ootmoedige buygingen, wy voortaan door 't woord van Sombayen zullen uytdrukken. *Hoe de Bruydegom, en zyne Speelnooten, ontfangen wierden, &c.*

Na dat nu de Bruydegom, en zyne geley-Heeren, binnen getreden waren, maakte de Ceremonie-meester, met beyde de armen in zyn lange mouwen zig om laag tegen de grond buygende, gelyk ook de Bruydegom van zyne zyde dede, een zeer diep compliment, staande de een tegen den anderen over. Daar na maakte hy weder een half compliment, houdende de armen in zyne mouwen maar om hoog, en na zyn voorhoofd; dog sloeg zyn gesigt met zyne armen op een seldsaame wyse na zyn linkerzyde toe; gelyk de Bruydegom ook deed, staande aldus dwars van malkanderen af.

Toen ging *Hok Sari* met een groote eerbieding zeer langsaam na des Bruydegoms overzyde, en de Bruydegom weer na de andere zyde, en toen maak-

 te

te de Bruydegom weder eerst een diep kompliment, tot de aarde toe, tegen *Hok Sari*, en die weer tegen den Bruydegom, die hem nu als bedankte, en even eens, gelyk te voren, het halve kompliment dwars af van malkandren, yder weder de mouwen en armen na de linkersyde drajende, 'er byvoegde.

Daar na gingen zy beiden met een groote deftigheid na den Stoel, die voor den Bruydegom geschikt was; dog *Hok Sari* veegde het kleed, dat op dien stoel lag, met zyn mouw wat af, en toen sombayden zy beiden driemaal voor die stoel, waar na de Bruydegom ter linker zyde van zynen stoel ging staan.

Even zodanig nu, als met de Bruydegom geschied was, complimenteerde *Hok Sari* de Geley-Heeren, of Speelnooten, en den Huwelyks-versoeker, gelyk zy hem weder zeer statelyk, op de voornoemde wyse beantwoordden. En na dat zy alle vyf nog eens samen gesombayd hadden, zaten zy allen neder.

Na dat zy even geseten waren, bragt een kleen Jongetje, een van des Bruyds vrienden, den Bruydegom een kopje Thee; die dat, na daar voor gesombayd te hebben, aannam, en een toegevouwen papiertje met eenig geld op het Theebakje, tot een geschenk voor dit Jongetje, nederley; 't geen hy, by het tweede kopje Thee, verdubbelde, leggende toen twee zulke papiertjens met geld 'er op; waar op hem dit jongetje een ey gaf, dat hy voor eerst in zyn mouw, en naderhand in de mouw van de Bruyd wierp, gelyk wy nog zeggen zullen.

Ondertusschen rammelden de voornoemde ratelaars, en kloppers op die bekkens al voort, slaande op dezelve, als of zy dol waren, zo dat men naeulyks horen kon, wat 'er al passeerde.

Des Bruyds Moeder beschreven.

Zo ras de Bruydegom in huys gekomen was, verstak zich de Moeder van de Bruyd, een ongemeene fraeje, verstandige, welsprekende, en bysonder wel opgevoede Balische vrouw, die een deftigheid en swier in haren gang en spreken over sich had, die haar weerdig maakte om voor een Koning te verschynen. Zy was ontrent de 40 jaren, maar gelyk zy al vry blank voor een Balische vrouw was; bezat zy nog zeer levendig alle de schoone trekken van hare jeugd, en een paar swarte heldere oogen, vol vriendelykheid, en nogtans met een groote deftigheid, die ider bekoren moest, gepaart, zodanig, dat zy in schoonheid hare dogter zeer verre overtrof. Haar naam was Juff. *Sijansi*.

Deze mogt van den Bruydegom, volgens de Seden en Plegtelykheid der Chineesen by hunne huwelyken, toen niet gesien werden, en vertrok derhalven, om alle redenen van ongeval van dit huwelyk af te weeren, na een andere kamer, daar zy dien avond, en nacht, alleen bleef.

Ondertusschen bragt men ook Thee aan de Speelnooten van den Bruydegom, en aan *Hok Sari*, dog dit geschiedde door een ander bediende van 't huys. Deze dronken 3 à 4 kopjens, en toen kreeg de Bruydegom berigt, dat de Bruyd was opgestaan, en na haar kamer-deur quam om hem de eerstemaal van haar leven te ontmoeten, en te ontfangen.

Hoe d Bruid ren Br degon ontfan

Zy wierd zeer plegtelyk door haar Groot-moeder, en Moey, de vrouw van eenen Que Seco, by de hand geleyd, en door hare twee Staat-dogters, mede zeer heerlyk opgepronkt, en die haar by den kostelyken Riem, of Gordel, die om haar middel was, zagt vast hielden, ondersteund, en zo voetje voor voetje dicht by de deur van haare kamer geleyd, wanneer de Bruydegom binnen trad, lichtende zeer zedig den floerschen doek van haar aangesicht, dien hy toen in zyn mouw stak.

Hu Somb jen vo hun I dekan en ve verric ting.

Zo ras zy malkandren nu zagen, sombayden zy zeer nederig en statelyk d'een tegen d'ander, en gingen toen zagtjens, ter syden malkanderen, na 't Ledekant, waar op zy slapen zouden, op 't welke ondertusschen een schoone zyde matras, met korte ronde Zyde styf-gevulde Chineesche kussens, gebragt was. Voor 't zelve gekomen, sombayden zy ook daar voor, en gingen toen op die twee stoelen, agter het voornoemd tafeltje, ter linker-hand van de plaats daar de Bruyd eerst gezeten had, zitten; toen kregen zy ider een kopje met Thee of Arak, 't geen zy tegen malkander verruylden. Hy dronk 'er wat af, dog zy niet, doende alleen eenig bewys als of zy dronk. Daar na deden zy even eens met zekere zoort van Confituuren, Tay-Cambing of bokken-drek genaamd, aten toen ook op zyn Chinees met twee ronde stokjens, een span lang, en byna een pink dik, waar mede zy zeer handig al hare spyse weten aan te vatten, en in den mond te brengen. Dit dede de Bruydegom weer met 'er daad, dog de Bruid maar in schyn. Kort daar aan nam de Bruidegom het voornoemd ey, dat ondertusschen op de tafel gelegt was, 't geen hy in de Bruids mouw, zy weer in de zyne, en hy weer in de hare, eenige reysen aan den anderen wierp, waar na het weer op de tafel gelegt; en aldus die gansche Huwelyks-plegtelykheid, terwyl

wyl

wyl zy als beelden, en vreemdelingen by den anderen zaten, gesloten wierd.

Een quartier uurs daar na wierd de bruyd door de hitte en damp der ademen en stoom der flambouwen, wat flauw; dog wierd ten eersten herstelt.

Zodanig moeten nu deze jonge gelieven drie dagen lang in die kamer samen blyven, zonder daar uyt te mogen komen, in al welken tyd de bruydegom des bruyds moeder ook niet zien mag.

un eltui- op yloft-, en rave- en.

Onder de Speeltuygen, op hunne bruyloften, en begraveniffen, verder gebruykelyk, hebben zy verscheide Schalmeyen, ook kopere Trompetten, wel anderhalf of twee ellen lang, hoewel 'er ook van een half el lengte zyn.

Ik heb ook by hen een soort van lange harpen met 2 of 3 snaaren gezien, op welke zy na hunne wyse, al vry net na de maat speelen, dog de toonen, die zy op al hun Speel-tuygen slaan, zyn meest *Re*, *mi*, *re*, *la*, *la*, *la*, *re*, zoodanig, dat 'er zeer veel quinten, en toonen naast malkanderen, inkomen; dog luid droevig, terwyl 'er geen melodie ter wereld in te vinden is.

Zy spreken onder malkanderen Chinees, dog met ons, en andre, de Maleytsche Taal.

toe- eiding hun el.

De Chineesen zyn zeer net over hun lichaam, huyshouding, en spyse. Zy tasten aan de tafel, of op de mat, daar zy, als de snyders in Holland, met de beenen onder 't lyf, op sitten te eeten, niets met de handen aan, maar alles met de twee voornoemde sandelhoute ronde stokjens, die ook wel van yvoor zyn, zynde niet gewoon veel schotels, maar wel thee-schoteltjes, kommetjes, en borden met allerley kockétjes, op hare tafel te hebben. Zy houden zeer veel van een weltoebereiden hond, die zy met groente en veel scherpe dingen, byna als wy een kalfs-schenkel, koken.

Zy houden ook zeer veel van iet, dat scherp, en heet is, ook van soet, of van iet, daar veel suur bykomt, of van 't gene zoo ingelegt is. Ajam Arak, dat is een Hoen in Arak gekookt, is by hen een Heeren-eeten. Hun drank is water, of wat Arak, ook wel Samsoe, een koppig dog lekker Chineesch bier, dat zy in kleene potjens van een kan of twee, met kley toegemaakt, uyt China zeer wel overbrengen, ook drinken zy veel Thee, Sacki, maar geen Hollandsche dranken. Hun Samsoe werd van ryst, suyker, en speceryen, gemaakt, en is een zeer gesonde drank, als zy matig gebruykt werd.

ette s- ang.

In hunne Huysen is mede alles zeer net. Men heeft gemeenelyk voor in den Ingang, of voor-Hof der zelven, eenige verglaasde vierkante potten, met eenige aarde en sierlyke kleene boomkens, of andre gewasschen, 'er in, waar van zy groote liefhebbers zyn, met eenige Porcelyne kleene grotjens, hier en daar aan wedersyden van den ingang verdeeld, of wel in een half rond geschikt, met eenige groote opene potten, met Goud-visjens 'er bystaande, 't geen voor imand, die eerst inkomt, geen quade vertooning, doet. In deze huysen zelf ziet men gemeenelyk een fray Stel verlakte, zeer gemakkelyke, lage stoelen, met twee zyde-leuningen, van agteren met een rond na de rug uytgehold breed blad, boven 't welk een breed rond bovenstuk komt, 't geen op dat stuk, en de twee agterstylen, sluyt, en waar op het hoofd nog wel zo gemakkelyk, als op een barbiers scheer-stoel, rust. In 't midden van dat breed uytgehold agterblad is een verguld en gesneeden rond, dat ontrent een kleene span groot is, en een fraay sieraad aan die Stoel toebrengt.

De sitting zelf is van dunne en zeer net geruyte rotang, en zeer gemakkelyk, die zy ook altyd zonder kussens gebruyken. De onderste sport, daar men de voeten op set, is met een kopere dunne plaat, die altyd even helder gehouden werd, gedekt. Huys-raad.

Buyten zo een dousyn Stoelen, die zy gemeenelyk in hun groote voorhuysen hebben, daar zy de menschen meest ontfangen, ziet men doorgaans een verniste lange Tafel, en een Afgodje daar op, met wat rookend Wierook 'er voor. Somtyds ziet men dat ook wel op een byzonder tafeltje daar agter, voor den eenen of den anderen Held, die tegen een beschot Levens-groote op een langwerpig breed papier wel dik en vet uytgeteekend is, geplaatst; hoedanige langwerpige papieren met Chineesche groote Characters beschreven, men wel aan de wand ziet hangen, zonder eenigen anderen huysraad.

In hun Kamers hebben zy (voor al de vermogende) ook wel fraje Linggoa kisten, of Japansche, en andre, Cabinetten, die men egter meest in de Kamers van hunne vrouwen, die afgezondert zyn, geplaatst ziet, daar dezelve haaren tyd veel met Pinang eeten, en een Bongkos Tabak te rooken, buyten hare andre besigheden, doorbrengen.

Zy zyn over hunne Wyven zeer jaloers, en daarom zyn de deuren van der zelver kamers altyd zodanig krakende gemaakt, dat zy niet geopend konnen werden, zonder dat men het hoord. Jalouzy over hun Vrouwen.

Zy hebben een zeldsame gewoonte, om, schoon zy de Dogters, gelyk wy gezegt hebben, opsluyten, aan ider een ken- Seldsame gewoonte in 't ge-

tal van hun Dogters, bekend te maken.

kennis te geven, hoe veel Dogters zy hebben, en ook hoe veele der zelve reeds huwbaar zyn.

Zy leggen buyten op een beneden-afdak van hun huys, dat pas boven de stoep is, zoo veel aarde roode langwerpig-ronde potten, als zy Dogters hebben, van welke zy die der huwbare met de opening na buyten, en die der nog niet huwbare met de opening na binnen, en het agterste voor, leggen.

Hun gedrag als de Vrouwen, onvrugtbaar zyn.

Indien een Vrouw ziet, dat zy zelf geen kind'ren krygt, laat zy wel een van haar meyden, door haar man beswangeren, en op haar schoot, of (na de wyse der ouden, waar van wy Gen. 30: 3. van *Bilha* en *Silpa*, lezen) baaren, en neemt dat kind voor 't hare aan; hoedanig in myn tyd de vrouw van den Chinees, *Ong Saatje*, en meer andre, gedaan hebben.

Hun Tabak rooken, en gevaarlyke wyse van Vechten.

Zy zyn groote liefhebbers van Tabak; dog kiesen daar toe gemeenelyk den sterksten, die zy konnen krygen, rooken die uyt een lange kopere pyp, en doen gemeenelyk maar een trek of twee daar af, en eeten 'er dan een Pinang op. Zy konnen zo uuren lang by malkander sitten keuvelen, dat ook somtyds over beuselingen wel eens op eenig geschil uytdraeid, waar over zy dan een schrikkelyk geschreeuw konnen maken, zonder dat 'er iet meer op volgd; dog indien het verder gaat, zodanig, dat zy handgemeen werden, zyn zy niet gewoon met messen, degens, krissen, pistoolen, of iet diergelyk, te vegten, maar zy brengen malkander, die maar eerst kan, gemeenelyk een of twee slagen of stooten onder de korte ribben, met een volle vuyst zo sterk toe, dat hy, die den slag of stoot gekregen heeft, ten eersten bloed spuwt, en zo hy dat niet en besterft, ten minsten zeer lang daar aan quynen gaat; waar over zy dikwils in handen van den Fiscaal geraken, en sware boete moeten geven, of, na bevinding van saken, nog strenger gestraft werden.

Onder de Regeering van den Heer Landvoogd *Padbrugge* bood hem zekere Chineesche Weduwe voor 't leven van haaren soon, die sig op diergelyken wyse doodschuldig gemaakt had, zo veel goud, als hy swaar woeg; dog zy wierd afgeweesen, en haar Soon onthalst.

Een Dag of Nacht in 't jaar voor de jonge Dochters om buyten te mogen komen.

Ik hebbe gesegt, dat zy de jonge Dogters, tegen dat zy beginnen groot te werden, opsluyten, die daar na niet mogen op de straat komen; dog daar is eene dag in 't jaar, wanneer zy alle, 's nagts by lichte maan (dog onder het geleyde van veel oude en besadigde vrouwen) uytgaan, en zig naar buyten na de thuynen van haare ouders, en vrienden, begeven, om daar wat radys, een hoen, of wel een ander vrugtje, om wel staans wil uyt te rooven, swierende dus hier en daar, dien nagt, als nugtere en uytgebrokene kalven langs den weg, en dan moeten zy weer voor een jaar in 't hok. Dezen nagt noemen zy Malam Barampas, dat is, den Roofnacht; en het is de laatste dag van haar nieuwe Jaar, of op de nagt, zo als de volle maan begint.

Hun ferhâ de aa de Zi der a storv

Behalven desen is 'er nog een ander dag, dien zy byna den zelven naam geven, en die dan eens den 12. en dan eens den 30 Augusti komt; maar die dag is van een geheel andere uytwerking, als zynde een opoffering jaarlyks van zekere rechten aan de Zielen der afgestorvene Chineesen aldaar. Sy noemen dit Hari Barampas Koepang Orang Glap, dat is, de dag om 't geld der duystere, of onbekende Lieden te roven.

Dit geld is van eenige Chineesen, die geen kinderen, nog nazaaten hadden, nagelaten, en wel uytdrukkelyk gemaakt, om hunne zielen na hun dood, voor de renten van dat geld, eens 's jaars braaf te onthaalen; makende een hoofd-somme van 4000 of 5000 guld. welke een van de hoofden dezer Natie, 't zy hy ze noodig heeft, of niet, tegen een swaren intrest moet aannemen, en daar voor op dien dag een prachtig maal, een half uurtje buyten 't Kasteel aan de Way Nitoe, of de Duivels-rivier, niet verre van de Galg-hoek versorgen, daar zy een zoort van een Tempeltje, of een houten huys tot hun dienst hebben, daar een groote zeer hooge Stellagie, 16 staken lang, en vier staaken breed, ider twee stappen van een gemaakt is; waar op een groote menigte van spys geschikt is, by welke men niet zonder ladder komen kan.

Ik zag dit Aapen-spel 1707. den 12. en 1708. den 30. Augusti, en dit ging aldus toe. Voor af wierd 'er zeer sterk op een Gong, en Tifa, geklopt, om de zielen te vergaderen; waar na allereerst verscheenen twee Chineesen, met zeer lange rokken met lange witte zyde mouwen, van hokjens blaauwe zyde, of Salpicapo's, gemaakt, en met seldsame swarte bonetten op hun hoofd, die ik geloove twee Priesters geweest te zyn.

Toen wierd 'er ten tweedemaal op Gong en Tifa geklopt. Daar na quamen deze voor een kleene verlakte, of gevernisste Tafel met allerley spyse, een loode of tinne Trek-pot, zes Thee-kopjens en schoteltjens, een konfyt-bakje met Confyt, met wat Wierook 'er nevens, en 30 à 40 ryskens 'er by, al 't wel-

welke op die tafel ter zyden die groote ſtellagie op een groote mat ſtond, en daar op eenige Alcatyven, of Tapyten, op welke zy ettelyke maalen Sombayden, buigende zig eerſt zeer diep met hun Lighaamen; dog naderhand ook knielende tot drie-viermaalen toe, en de hoofden ider reyze tot op de grond, het zy ter eere van hunne Goden, of van de zielen dezer overledenen, nederbuigende.

Daar na riep een van hen eenige reiſen verſcheide Perſoonen, tot zes in getal (hoewel 'er maar vyf verſcheenen) by hun namen op.

Deze opgeroepene waren de voornaamſte Perſoonen, zo als zy malkanderen in rang volgden, als, de Capiteyn *Sithiongko*, *Lim Keko*, *Que Seko*, en meer andere, wier naamen my nu niet te binnen ſchieten. Sy waren alle op zyn beſt gekleed, hebbende zeer wyde blauwe Damaſte of Zyde Rokken aan, en ſwarte lange agter ſpits toelopende Mutſen of Bonnetten op 't hoofd. In 't jaar 1708. waren 'er agt, die zig alle gelyk bogen. Deze deden ider byſonder dezelve Ceremonien, even als die Prieſters, voor deze tafel en ſpyſe, dog waren vry langer hier mede beſig, en dat wel op eenige korte, en eveneens luydende woorden der Prieſters, waar van de een *Ai*, zeer lang, en temende, geſegt hebbende op hun knielen, de andere by hun opſtaan, even zo temende, *Ien* zeide. Waar op weder ſterk op de Tifa en Gong geklopt wierd; en kregen zy toen ider twee ontſtoken ryskens reukwerk.

Ook ſchonk een dezer Prieſters wat Arak uyt die Tinne Trek-pot in een kopje, dronk dat, ſchonk 'er weer wat in, en gaf het den Capiteyn der Chineeſen, die 't wel aan de mond bragt, dog dronk 'er niet af, en goot het op de grond uyt.

Na dat zy nu zo veele reyſen ook aan den andren met bukken, opryſen, knielen en weer opryſen, 't een na 't ander, wel een half uur aaneen voor dat eerſte Tafeltje bezig geweeſt hadden; zo knielde de Prieſter ter linkerhand, en las een menigte van Chineeſche naamen, wel een half uur aaneen, op, waarſchynelyk die der verſtorvene zielen, geduurende welk opleeſen die vyf aanſienelyke perſoonen, weer op den grond nederknielende, met hunne hoofden tegen de aarde gebogen bleven leggen; en ſtonden na dit leſen weer een weinig op.

Daar na wierd de Mat voor een ander diergelyk Tafeltje met ſpys, vlak voor die groote ſtellagie ſtaande, getrokken, voor welke weder alle die voornoemde Ceremonien gepleegd wierden.

Kort 'er op wierden veel ſchoone vuurballen, vuurpylen, en diergelyke, die als heldre maanen op de Zee vielen, en daar nog lang brandden, nevens andre ſchoone Konſtvieren aangeſteken, en ook zeer veel verguld papier, en eenige groote papiere vogels, met manden vol gelyk verbrand; dienende om alle die zielen te gelyk ten hemel te voeren.

Dit nu gedaan zynde, wierd eerſt de ſpys van de kleene Tafels, en naderhand ook al de ſpys op de hooge ſtellagie, zynde wel 70 à 80 ſchotels, door de Hollandſe Matrooſen, die 'er zonder ladder metter haaſt wiſten op te klauteren, in een oogenblik weggeroofd, zonder dat 'er een Chinees af proefde; onder andre ſtond 'er op de kleene tafel een groote Verkens-kop, waar in vyf ſilvere ducatons, en een andre, waar in 'er drie waren.

Daar waren ook vier groote Chineeſche Papiere Lanteerns op de vier hoeken dezer ſtellagie, om wel te konnen zien, en hier en daar tuſſchen beiden ook lichten, en veel keerſen geplaatſt.

't Was 'er vol Chineeſen, Chineeſche wyven, en gemeene lieden, maar men zag 'er niet boven 8 of 9 Europëers, die 'er met my te paard na toe gereden waren.

Na het zeggen der Chineeſen, hadden de zielen, welker naamen daar op geroepen waren, de kragt en 't merg uyt dit eeten al voor af 'er uyt- of ingeſogen, en de Matrooſen niet anders, als de bloote ſchors daar van, ſonder dat 'er eenige kragt in overgebleven was, bekomen; dog zy hier over gevraagd, zeiden, dat de Chineeſen gek waren, zoo zy dat geloofden, vermits hen die ſpys even zo kragtig en heerlyk, als oyt te vooren, geſmaakt had.

De Chineeſen zyn gewoon, zo op ons, als op hun nieuw Jaar, veel geſchenken aan den Landvoogd, Opperkoopman, voor al ook aan den Fiſcaal, en andre Hollanders, te zenden, die wel juyſt niet na behooren vergolden; maar waar tegen hen door eenigen weer zulke dienſten gedaan werden, die dat zeer wel konnen ophalen. Senden Geſchenken op hun, en op ons Nieuwe Jaar aan de Grooten.

Hun Nieuw Jaar begind met het eerſte quartier maans in Februari, en duurt 8 dagen, of een week, en is in dien nagt van den agtſten dag, ten 12 uuren, als wanneer zy vervaarlyk op hunne bekkens kloppen, en ſingen, ten eynde. De bereidſelen tot hun Speelen op dien tyd beginnen zy al van de Nieuwe Maan af, dog het ſpeelen zelf begind eerſt met het quartier Maans.

Gedurende hun Nieuw Jaar loopen de kinderen met veel peerden, tamboers, Cora-

cora's, chaloepen, visschen, schepen, enz. van Papier gemaakt, en met keersen gevuld, gelyk veel oude Lieden, met die peerden om het lyf langs straat, op bekkens kloppende, niet anders roepen, als Alang Loling, makan Koting; behalven dat andre kinderen veel Fogeti's, of voetsoekers, en kleene vuurwerken, die vallende sterretjens van sig af-, en geen perykel voor die kinderen, geven, aansteken, zynde van een grooten drom slaven gevolgd; zoo dat het dan als kermis, en door de menigte lichtjens, byna helder dag is.

Ondertusschen ziet men dan ook wel 10 of 20 mannen met een papiere zeer groote Slang, of Draak, die hen wel 40 Ryxdaalders kost, 80 of 100 voeten lang, en veel dikker als een lyvig mensch, of als een ton, overal op zyn leden en verdeelingen (die zeer menigvuldig zyn) van lichtende keersen voorsien, zodanig omloopen, dat zy de kop, die zeer groot en met glinsterende groote oogen, en met keersen beset is, mitsgaders alle zyne leden zoo natuurlyk met bogten weten te draejen, dat men van verre sweeren zou, dat men een levenden draak door de lugt swieren zag, alzo men geen van de mannen, die 'er onder gaan (ten zy dat zy zeer dicht by de menschen komen) en niet als dien draak, in de lucht swevende, ziet.

Hun speelen met de Slang.

Met dezen Draak speelen zy alle avonden, zo lang hun nieuw jaar duurt, en hier mede gaan zy eerst na den Landvoogd, daar na by den tweeden Persoon, dan by den Fiscaal, en de verdre leden van den raad, om voor de zelve een quartiers uurs met dien Draak te speelen, en dien in honderderley bogten te drajen; waar op zy dan een vereeringje van een Armozyn, Petola, Chits, of eenig ander fray stuk Catoen, 5 à 6 Ryxdaalders weerdig, bekomen. Eer zy 'er mede gaan speelen, zetten zy hem eenig water voor, gieten hem wat Arak in de keel, en sombajen 'er voor, brengen hem dan na 't water, en houden hem over een rivier, als zynde uyt dat water voortgekomen.

Op dezen tyd zyn zy ook gewoon op verscheide plaatsen twee of drie Theengs in de Chineesche straat op te richten, zynde als zekere papiere Lanteerns, in 7 of 8 ruyten beneden, en zo na boven toe al in minder en minder verdeeld, hoedanige 'er wel 2, 3 of vier, boven een zyn, dog het bovenste loopt aan weerzyden schuyns toe, zynde in ider ry ruyten eenige keersen, en dit gestel te samen zo geschikt, dat het onder een dak van Atap, daar toe gemaakt, en op twee stylen rustende, met een touw, dat in 't midden komt, en onder aan in 't midden vastgemaakt werd, op- en nedergelaten kan worden; het geen by avond een zeer fray gezicht van verre geeft. Van deze staat 'er gemeenelyk ook een voor 't huys van hun Capiteyn, en zy heissen die alle dag, zo lang haar Nieuwe jaar duurt, op.

Hun Theeng in Prent verbeeld.

Wy vertoonen u zo een Theeng, dat in 't Chineesch een Hemel beteekend, in de Plaat No. XLIX, met twee Prince-vlaggen 'er boven. De laatste nacht verbranden zy al de Theengs, en de Slang of Draak.

Haar sterk kloppen op Bekkens by een Eclyps in de Maan.

Indien 't nu, 't zy op dezen of genen tyd, gebeurt, dat 'er Eclypsis in de Maan is, kloppen zy vervaarlyk op hun Bekkens, om de Maan, zo zy zeggen, te hulp te komen, en den Draak, die altyd slaapt, maar die dan wakker is, en de Maan soekt op te slokken, daar door te verschrikken, d'omkeering van alles voor te komen, en hem weg te jagen, zeer dikwils Lepas, Lepas, dat is, laat los, laat los, roepende; daar beneven voorgevende, dat die Draak, op welken het gansch aardryk rust, ook oorsaak van alle aardbevingen is, die op de meeste beweeging van zyn lichaam zekerlyk komen te volgen.

Van waar zy dit gevoelen, en die gewoonte van op de bekkens te kloppen hebben, weet ik niet, maar het is zeker, dat dit al een oud Heidensch gevoelen is, aangesien ik by *Ovidius*, en meer andre Ouden, vind, dat zy by zulken Maan-zwym, mede gewoon waren zeer hard op Bekkens te kloppen.

Na het Nieuwe Jaar beginnen zy haar speelen met Leeuwen en Tygers, zynde mannen, die zig in zulke vellen vertoonen, en daar onder wonderlyke spronngen voor weinig gelds maken.

Hun Pelo.

Onder de Helden, wier gedagtenis de Chineesen eeren, is een *Pélo* geweest, die zy zeggen, dat het Sout-maken uytgevonden heeft. Deze is, door 't een of ander ongeval op Zee, 't zoek geraakt, 't geen de reden is, dat zy hem, met Orembajen met Vlaggen henen en weder scheppende, den 12 Juni gemeenelyk gewoon zyn te gaan zoeken.

Aardig Speel der Kinderen.

In Februari, van 't jaar 1711. heb ik iets van eenige Chineesche kinderen op hun Nieuwe Jaar gesien, dat ik te voren noit gesien, nog daar ik ook noyt van gehoord heb.

Zy hadden met hun twaalven, yder ontrent 10 of 11 jaaren oud, wel twee, drie maanden te voren by een Chinees Leermeester, die hen niet anders dan hier in onderwees, geleerd. Men

hoorde

hoorde ook wel van ter zyden, dat zy iet zeldzaams leerden; maar men wist niet waar in 't bestond.

Eyndelyk toen zy volleerd waren, en de tyd gekomen was, dat zy een vertooning daar af in 't geheym zouden doen (want ider een mogt dit niet zien) heb ik bevonden, dat op zekere plaats deze twaalf kinderen verscheenen, gaande ider in een Chineesch Papieren-peerd, in ider van welke een keers was. De plaats wierd door twee breede platte, en hooge Lanteerns, op stokken staande, verlicht. De kinderen waren kostelyk op de Chineesche wyse, met zeer fraeje licht-blaeuwe, appelbloeseme, en andre gekouleurde Badjoe's, gekleed, en met goude Voorhoofd-çiersels, Armbanden, Ketenen, enz. versierd.

Deze speelden een aardige Comedie van twee Koningen, die om zekere schoone Princes oorloogden, en ider hun best deden, om dezelve den anderen te ontrooven.

Zy zongen zeer aardig en net op de maat, vallende meest van Quinten op Tersen, en herhaalende dan de naaste noot 'er aan zeer dikwils. Het is niet te gelooven met wat voor een grooten haast zy door malkanderen liepen, en in wat een nette ordre zy altyd, wanneer de een Koning met zyn volk den andren met zyn volk vervolgde, weer op hun oude plaats quamen, zonder dat 'er oyt een van allen een enkele pas miste, of zonder dat de eene de andren oit tegen 't lyf liepen. Eyndelyk was de een Koning overwinnaar van den andren, en ging met zyn Prinçesse stryken.

[...]in Begravenis[...] Ontrent hun Begraveníssen zyn zy pragtig, en zeer statieus. Ik heb den 17. Maart 1711. daar van een voorbeeld gesien, wanneer zekere Chineesche Weduwe, een Balische Vrouw, *Moentsjang* genaamd, Grootmoeder van de voornoemde *Sijansi*, Huysvrouw van den Ouden Capiteyn *Lim Thiangko*, een Vrouw, die over-over-Groot-Moeder was, en hare Kindskindren tot in 't vierde gelid zag, begraven wierd.

Py[...]s by zelve. Deze plegtelykheid nam aanvang 's namiddags ten 2 uuren; voor af gingen twee mannen met twee groote Ronde Chineesche Lanteerns, met wit overtrokken, en met brandende Keersen 'er in. Daar na zag men twee mannen in witte wyde rokken, en zulke Hoofdwindsels, ider met een lange kopere Trompet in de hand, waar op zy, by verpoosingen, droevig bliesen, 't geen my de gewoonte der Ouden, *Matth.* 9: 23. gemeld, daar van *Jesus* gesegt werd, dat hy in 't huys des Oversten, by deszelfs doode Dogter, de Pypers, en een woelende Schare (waarschynelyk om haar te begraven) sag, van Pypers by hare Begraveníssen te gebruyken, weer zeer levendig te binnen bragt; een gewoonte, die men by deze Oostersche Volkeren nog volkomen in haare kragt vint.

Ook wierd door een ander Persoon, daar by gaande, nu en dan op een Gong geslagen.

Daar na zag men een jongen mede in 't wit, die by poosen op een Tifa, of Trommel, met groen stof overtrokken, die roode Armozyne rondom afhangende strooken had, sloeg. Toen zag men weer twee andre jongens in 't wit, ider met een kleener zoort van Trompetten in de hand, waar op zy nu en dan langsaam en droevig bliesen.

Daar na quamen 'er vier mannen, dragende een fraay opgeçierd Ledekant, dat overal open, en van binnen met twee kopere Kandelaars en keersen voorsien was, en daar nevens ook eenige bloemen, en spys, door 12 mannen gedragen.

Na deze Voor-treyn quam 'er een schoone overdekte en zeer kostelyk vergulde Draagbaar met Tralien, waar in de kist stond, die met een kostelyk dekkleed overdekt was, boven welke twee geele Sonneschermen gehouden wierden.

Na 't Lyk, door 12 mannen gedragen, volgden deze Bloedvrienden. *Que Seco* met een witte katoene Rok, en een grauwe katoene Muts (de Rok wit zynde, om dat hy maar een Swager, en geen eygen Soon was, die anders in 't graeuw Katoen, zynde de hoogste Rouw, verschenen zou hebben.) Daar na de Capiteyn der Chineesen, eveneens gekleed, en zoo vervolgens een menigte van andere Bloedvrienden, zo Mannen, als Vrouwen, die graeuwe en witte kleeden over 't hoofd hadden, en zeer weenden, dat een vry grooten sleep gaf, alzo zy aan de grootste geslagten der Chineesen hier vermaagschapt was, om 't welke te klaarder aan de wereld te toonen, men alle 10 of 20 roeden gaans, wat rustte met het Lyk. Zy quamen ten vyf uuren weder van 't Graf, dat buyten de Stad na hunne manier zeer fray op een heuveltje gemaakt, en met een schoone overwelfde kelder, met een Tombe, Coepels-gewyse 'er boven, daar men met een deur inging, voorsien was; een werk, dat van buyten zeer net gepleysterd, en wit gemaakt was, en my dierhalven mede aan de witgepleysterde graven der Ouden, waar van ik *Matth.* 23: 27. leese, gedenken deed. Men wil, dat zulk een Graf wel op 2 of 300 Ryxd. komt te staan. Wit-gepleysterde Graven.

Zy hadden aan dit Graf ook gegeten, en gedronken, en dit was de reden

reden, dat zy zoo lang uytgebleven waren.

In 't wederkeeren quamen die twee Lieden met de Tiſa, en Gong, en de vier Trompetters, of Pypers, als in eene rey vooraf, op welke twee der naaſte Bloedvrienden volgden, met een lange ſtok in de hand, die zy om hoog hielden, aan welkers opperſte langwerpigvierkante bordetjes, 2 voeten lang, en een halve voet breed, vaſtgemaakt waren, waar op haar Geſlagt en groote Geboorte uytgedrukt ſtond.

Graeuwe Rouw-ſakken.

Toen quamen 'er 18 Vrouwen en Kinderen van den bloede, alle met toegenayde graeuwe grove ſakken, bekleed, dog onder en boven open, waar uyt men 't fatſoen van de ſakken der Ouden, waar in zy treurden, zien kan, die over hun aangeſigt, en tot aan de knyen hingen; op welke Vrouwen de verdere treyn der Mannen, als te voren gemeld is, volgde.

Hoe lang zy Rouw-dragen.

Nu brengt hun gewoonte mede, dat de Kinderen drie jaren over hunne Ouders rouw dragen. Ook hangen 'er wel zes weken na hun Dood twee Lantaarns met brandende keerſen 's avonds voor de deur der overledenen, die zy vaſtſtellen, dat na de ziel leeft, op dat zy, weer na haar huys nog eenigen tyd willende wederkeeren, eeten, drinken, ſlapen, en andre ſaaken volgens gewoonte verrigten, niet dwalen, en in geen verkeerd huys geraken mogt. Het is ook daarom, dat in dat huys, gedurende die zes weeken, een tafel met eeten en drank voor de overledene gedekt, ('t geen dagelyks van hunne Prieſters opgegeten, en ververſcht werd) een groote Leuning-ſtoel met al de kleederen 'er op, met de muylen voor haare kamer, klaar geſet werden, zynde daar altyd wat brandend reukwerk, en ook een Bekken met water voor haar Catil, Ruſtbank, of Ledekant, bygevoegd, om, eer zy ſlapen gaat, volgens 's Lands wyſe, de voeten 'er mede te waſſchen. Dit alles doen zy, om nog hare liefde aan den Overleden te bewyſen, ſchoon zy wel weten, dat die ſpyſe enz. haar niet meer dienen kan, des niet tegenſtaande veinſen zy te gelooven, dat de Geeſt zes weken lang alle avond nog ontrent en in zyn huys koomt waren.

De Kiſten, waar in zy de Dooden begraven, zyn wel de helft dikker dan de onze, en alle van ſchoon Djati-hout, dat als een ſoorte van Eyken-hout is, gemaakt.

In deze Kiſten leggen zy by den Dooden (ider na zyn vermogen) veel heerlyke pakken met Kleederen; als ook eenig geld en andere ſnuyſteryen, die hem in de andere wereld zouden konnen dienen, niet willende, dat hy ergens gebrek van hebben zal.

De w... ze de... Vrou-wen, ... de Gr... ven te befoe-ken.

Na dezen eerſten tyd gaan de Vrouwen, die van den naaſten bloede zyn, op zekere gezette tyden (dat wel een Jaar lang duurt) met hare zakken over 't aangeſicht, 5 à 6 maal in dat jaar, na de Graven, om hare Overledenen daar weder te beweenen, en een weeklage op te heffen, nemende derwaards ook eenige ſpyſe en drank, die zy op de Graven laten ſtaan; maar die de Matrooſen, en andre, wel weten te vinden.

Oude Jegen woor... ge En... ring d... zer N... hier.

In oude tyden plagten de Chineeſen hier meeſt van ſchaccheryen, die zy op de arme ſoldaten ſogten, te leven; dog 't behaagde haar Edelheden op Batavia, by hun ſchryvens in 't jaar 1655, en in verſcheide volgende jaaren, dit wel uytdrukkelyk te verbieden, en aan de Regeering alhier te belaſten, dat zy daar tegen waken, en de Chineeſen, of van den Landbouw, of van de Vaart, en Koophandel, zouden moeten zien te beſtaan; ordonnerende in 't jaar 1658. ook, dat zy een Ryxdaalder Wagtgeld zouden hebben te betalen, en in 't jaar 1670. den 29 December hen, indien zy zelfs waken wilden, daar van ontſlaande. Self wierd hen in 't jaar 1675. 't Winkelhouden verboden, en aangeſegt te moeten vertrekken, zo zy zich tot den Landbouw (gelyk vele zederd deden) niet wilden begeven.

Haa... Wagt geld.

Bevę... harer delhe... teger ſterk komi... der z...

Om tegen het ſterk inkomen van deze Natie hier, en elders, te waken, verboden haar Edelheden in 't jaar 1672. de 23 Februari al, dat geen Chineeſen meer na de Ooſt zouden mogen varen.

Ook vonden zy goed dit Placcaat, tegen het inkomen der zelve, in 't jaar 1700. den 9. Februari te doen vernieuwen; hoewel het weinig geholpen heeft.

Mog hier g... Tem... hebb...

Zy hebben verſcheide maalen verſogt hier een Tempel te mogen ſtigten; dog dat is hen by ſchryvens harer Edelheden in 't jaar 1687. den 21. Februari afgeſlagen, gelyk mede 1700. den 9. Febr. hun verſoek om een Luytenant te hebben; dog by ſchryvens van den zelven jare is hunnen Capiteyn toegeſtaan een vyfde part in de Araks-pagt, ook mogt hy niet, dan om hooge redenen, uyt Amboina na Batavia, of elders, vertrekken, hoewel dat in 't jaar 1701. by ſchryvens van den 27. Januari wat verſagt is. Daarenboven is, by ſchryvens van den 24. Februari 1697. aan hunnen Capiteyn toegeſtaan, om de kant van de Paſar, of Markt, te mogen bebou-

Ver... ſchei... Voor... regte...

bouwen; oordeelende het ook zeer nut voor deze en andere Landvoogdyen te zyn, indien men deze Natie tot het zaagen van allerley Houtwerken wat sterk aansette, gelyk dit uyt schryvens van dien zelve datum mede te sien is.

Buyten den Capiteyn zyn 'er ook nog Boedelmeesters der Chineesen, die de saaken van hun Weesen, of de Boedels, gade slaan, waar van wy elders nader spreken.

Behalven de Chineesen, zyn 'er ook zeer weinig Ternataanen, die wy onder Ternate reeds beschreven, en daar getoond hebben, dat, die van deze Natie nog aan de Laha woonden, te weten, *Kimelaha Hasi*, de Capiteyn *Laoet*, en *Bongasari*, al over vele jaaren van daar weder na Ternate gekeerd zyn.

De Macassaaren, en Baliers in Ambon zyn meest of vry-gegevene of vry-gekogte Slaven, die aldus metter tyd smalle Vry-lieden geworden zyn, die dan met een Tsjampan, of kleen Chaloepje, hier of daar na toe varen. Vorder geneeren zy zich met thuynieren, visschen, en saguweer-of suri-tysseren, behalven dat ook veelen zich wel voor matroosen op deze en gene chaloepen der Vry-lieden, of Chineesen, voor drie Ryxdaalders 's maands verhuuren; ook zyn 'er veelen, die hunne slaven brandhout laten kappen, en dat verkoopen. Sommige doen deze of gene Ambachten, ja daar zyn 'er, die 'er wel twee à drie te gelyk konnen waarnemen, en daar veel mede winnen.

Veele van de Balische vrouwen speelen voor Doctoressen, of Vroedvrouwen, konnende 's maands wel 8 of 10 Ryxd. en meer verdienen.

Behalven deze Lieden nu zou men nog verscheide andere Natien, die zich hier bevinden, konnen beschryven; maar dewyl die meest of slaven, of van slaven afkomst zyn, zullen wy die ter plaatse, daar wy van de slaven spreken, wel nader vinden; zo dat 'er nu geen andren, dan de Europiaanen, of Nederlanders overschieten, van welke in 't volgende Hoofdstuk, te spreken zal vallen.

DERDE HOOFDSTUK.

V*An de* Europiaanen, *en het* getal *van de* Dienaaren *der* E. Maatschappy, *die men hier heeft. En van de* Vrylieden, *en* andre Volkeren *alhier.* Besnoejing *van 't* getal *der* Dienaaren *zedert* 't jaar 1676. *Van den* Landvoogd, *en zyn* Ampt. *Ongemakkelyke Maaltyd voor den* Predikant. Titel, *door de Heer* Padbrugge *aan den* Opperkoopman *gegeven. Wyse van Leven van den Heer* de Haas. *Des* Landvoogds *groote* Magt *in opsicht van alle de andre* Bedienden. *Hoe qualyk de Heeren* Basting, *en de* Moor, *by 't druyssen tegen den* Landvoogd, *gevaren zyn. Als ook hoe dit andren bekomen is. Wegens een Geschil, over de* overwicht *der* Nagelen. *Des Landvoogds* Macht *in vorige Tyden. Des Schryvers gedagte over deze* Macht. Onbillyke handeling *van den* Klager *den* weg *tot* Klagten af te snyden. *Des* Schryvers *gevoelen over de* Leden *van den* Raad *den* Landvoogd *bygevoegd. En hoe 'er ook een* Notaris, *die van de* Landvoogd *niet afhangt*, *vereyscht werd. Seldsaame voorbeelden van* Ongeregtigheid, *by zekeren* Landvoogd *gepleegd. Jaarlyks moet de* Landvoogd Ceram *rond Scheppen. Wat verdre saaken hy te besorgen heeft. Hoe zy zelden openbaar over Misdaaden gestraft werden. Verscheide ordres door haar* Edelheden *aan hem gegeven. En ook door de* Heeren 17[nen]. *Waar by verboden werd* Geschenken *aan te nemen. Hoedanig hen belast werd de* Menagie *te behertigen, en hoe zy dit nakomen. Geen* Landvoogd *mag* Pardon *verleenen. Hoe verre zy dezen en genen in* Soldy *mogen verbeteren. Beveelen tot het intrekken van onnoodige Posten. Hoe by 't* sterven *van een* Landvoogd *te handelen. Wat zy belasten aan zyne* Weduwe *te verstrekken. Andre Ordres aan den* Landvoogd *gegeven. Zyn* Inkomen.

OM met Ordre van de Europiaanen te spreken, moeten wy vooraf zeggen, dat men dezelve in Dienaaren van de E. Maatschappy, en in Vryborgers, of vrye Kooplieden onderscheiden moet. Men zou 'er ook de weinige Engelsche, die 'er geweest zyn, konnen byvoegen; dog daar van zullen wy onder de Saaken van Amboina op zyn plaats spreken.

De Aansienelykste onder dezen, gelyk ook onder alle de Ingesetenen van dit Land zyn de Compagnies Dienaars, die vee-

veelerley, en hier al in een groot getal zyn.

Deze zyn het, die in Oude tyden dit Land gewonnen hebben, en 't zelve nu nog bestieren, en dat wel met zulken nette ordre, dat de Amboineesen het nu onder deze Overheden veel beter hebben, dan zy het oit te vooren onder hun eygene eerste vier Opperbestierders, of onder de Ternataansche Koningen, of ook onder de Portugeesche Landvoogden, hadden.

En 't getal van de Dienaaren der E. Maatschappy, die men hier heeft.

Onder deze Dienaaren zyn de eerste in rang de Landvoogd, de Opper-koopman, of tweede Persoon der Landvoogdy, de Capiteyn, de Predikanten, de Opperhoofden van Honimoa, en der kust Hitoe, de Fiscaal, de Soldy-Boekhouder, de Winkelier, Kassier, en meer andren, die wy by een Lyst van alle de Dienaren alhier, zoo als zy in 't jaar 1700. waren (en die haar Edelheden jaarlyks zedert 't jaar 1686. ordonneerden) ter nederstellen:

De Landvood.	1
De Opperkoopman.	1
De Kooplieden van Honimoa, en Hitoe.	2
De Fiscaal, mede een Koopman.	1
De Opperhoofden van Oma, en Larike, zynde Onder-Kooplieden.	2
Het Hoofd van Boero, een Boekhouder.	1
Boekhouders, en Assistenten, Geregtsboden, Inlandsche Schryvers, en Kaartemakers.	43
Twee Opper-Chirurgyns, in 't Kasteel, en 't Hospitaal, en verdre Chirurgyns, en Onder-Chirurgyns.	17

Tot Dienst der *Kerken*, en *Schoolen.*

Predikanten.	4
Krankbesoekers, onder welke een Provisioneel.	4
Kosters.	1
Inlandsche Schoolmeesters.	61

Militairen.

De Capiteyn.	1
Lieutenants.	2
Vaandrigs.	2
Sergeanten, waar onder drie Gegageerden, en een Marinjo.	29
	172

Transportere.	172
Corporaals, Soldaaten, Tamboers, &c.	580
Geweldiger.	1
Scherprechter.	1
Inlandsche Sergeant.	1
Gegageerde Inlandsche Marinjo, of Opsiender.	1
Zeevarende Persoonen in soort, waar onder de Equipagie-Meester, of Werf-baas (die Opsiender van alle Vaartuigen, en Hoofd der Matroosen, Bosschieters, &c. die op de Werf huyshouden, is) de Konstapel, en alle verdere van die soort, zo op de Werf aan 't Kasteel, als in 't Hospitaal, en verder op de Buyten-Comptoiren, gelyk mede alle verwesene tot de gemeene werken gerekend werden.	78
Dito op de Chaloepen, en Vaartuygen.	37
Verscheide Ambagtslieden, als Smids, Swaard-vegers, Timmerlieden, Draejers, Kuypers, Verwers, Glasemakers, &c.	79

Zo dat alle de Dienaaren der Compagnie toen waren 950

Vrylieden.

En van de Vryheden andre Volkeren.

Borgers, Kooplieden, zo Hollanders, als Mistiçen, en Castiçen.	69
Chineesen.	197
Mardykers, of Swarte Vrylieden.	232
Macassaaren, Boetonders, enz. Vrylieden.	210
Amboineesen.	19181
Macassaarse, Boetonse, en andre Slaven.	1422
	22231

Waar by de Vrouwen, en Kinderen gerekend zynde, maakten die samen nog uyt een getal van	55989
	78220 Persoonen.

Besnoejing van 't getal der Dienaren zedert 't Jaar 16..

De Heeren in 't Vaderland, als ook haar Hoog Edelheden op Batavia, waren al zedert 't jaar 1676, zeer sterk op Menagie uyt, en van voornemen zynde

de om alles, wat zy maar konden, te besnoejen, hadden die van Amboina aanbevolen, om de Pennisten, en andre Dienaren alhier tot een vast getal te bepaalen, op dat zy aldus een netten staat op alles zouden konnen maken.

De Heer *Hurdt*, een zeer verstandig Man, die veel goede dingen voor de E. Maatschappy hier, en elders, gedaan heeft, maakte daar een opstel van, 't geen haar Edelheden volkomen goedkeurden. Waar op zy in 't jaar 1679. den 2. Februari geliefden den Landvoogd, en Raad van Amboina aan te schryven, dat voortaan geene dan de onderstaande Bedienden in deze Landvoogdy zouden mogen wesen; als:

Een Opperkoopman, tot secunde Persoon aan 't Kasteel, 80 gl. ter maand winnende, dien in zyn tweede verband, of na verloop van zyn drie eerste jaaren, 100 gl. ter maand toegelegt zal werden, zonder verdre verhooging in Gagie, zo lang hy in dienst continueert.

Een Koopman tot Fiscaal, met 50 gl. ter maand, die, tot een ander Ampt van een Koopman overgaande, 60 gl., en ten laatsten 70 gl. in een andre nieuw verband, zonder meer, zal mogen winnen.

Een Onder-Koopman tot Soldy-Boekhouder, à 40 gl. ter maand.

Een Winkelier, mede Onderkoopman, als boven.

Een Onder-koopman, tot Geheymschryver van den Heer Landvoogd, en Raad, als boven.

De Cassier van de dagelykse uytgift, die met een het Equipagie-Pakhuys moet waarnemen, en die niet meer mag zyn als Boekhouder met 30 gl. ter maand, en met Onderkoopmans randsoen (zynde 5¼ Ryxd. kostgeld, en 4 kannen Wyn;) blyvende mede onder des Opperkoopmans verantwoording, waar van zy hem in 't jaar 1688. den 2 Maart, by hun schryvens egter ontsloegen, wel uytdrukkelyk daar zeggende, dat hy geen Suppoost, of bediende was, die onder den Opperkoopman stond, of van hem afhing.

Een Dispensier van 't kleen Magazyn der Levensmiddelen, die den dagelyksen verkoop doet, mede tot Boekhouder, en Onderkoopmans randsoen; dog het Geheymschryvers-Ampt van de Weeskamer mag geen randsoen trekken, alzo dat Ampt zyn salaris medebrengt.

De Geheimschryver van het Gerecht mag niet hooger, als tot Boekhouder met 30 gl., en Adsistents kost-geld (à 3¼ Ryxd. 's maands) gevorderd werden, en behoorde dit door den eersten Klerk van des Landvoogds Secretary, als 'er een is, waargenomen te werden, alzo 'er anders geen eerste Klerk noodig is.

Een Geheymschryver voor den Landraad, als boven, zonder meer.

17 Adsistenten, als

By den Opperkoopman.	2
Op de Secretary.	6
Op 't Soldy-Comptoir.	6
In de Kleeden-winkel.	1
By den Geheimschryver van 't Gerecht.	2
Nog een Assistent die Absoluit, en een die 't Provisioneel is, by den ouden *Rumphius*, tot vervolg der Ambonsche Historie, om zyne blindheid; dog by zyn Overlyden zal dit ophouden.	2
	17

Buyten deze mogen 'er nog wel 4 of 5 andere Assistenten aangehouden werden, om, by siekte, of versterf, tot plaatsvulling te dienen, en ondertusschen bequaam te werden.

Op Hitoe.

Een Koopman, die in zyn laatste verband tot 70 gl. ter maand zal mogen verbeterd werden, zonder meer, en een bequaam Adsistent by den zelven, die van alles kennis hebben moet, voor zo verre de Administratie aangaat, om, by afsterven, enz. van 't een en 't ander reden te konnen geven.

Op Honimoa.

Als voren.

Op Oma, een Onder-koopman met 40 guld. ter maand.

Op Larike, als voren.

Op Boero, een Boekhouder.

Over de *Militie*.

Een Capiteyn, een Lieutenant, en een Vaandrig, zyn genoeg.

Een Opper-Chirurgyn, en verder 2 of 3 Chirurgyns, te zamen 16 in getal.

Ses Predikanten, en verdere Kerkbedienden, zoo weinig, als het by te brengen zal wesen; moetende de rest zig schikken na den tyd, en gelegenheid, zonder dat haar Edelheden daar toe nog het permanent getal konden vaststellen; dog meer Officieren, zouden 'er boven het voornoemd getal niet mogen zyn.

Om

Om nu van ider van deze Bedienden der E. Maatſchappy wat nauwkeuriger te ſpreken, zullen wy, als den eerſten in rang, den Heer Landvoogd wat nader beſchouwen, dit met een woord hier maar byvoegende, dat, gelyk het met hem, en de verdere Dienaaren in deze Landvoogdy, het in de meeſte ſaken byna eveneens met de andre Landvoogden, en verdre Dienaaren, in andre Landvoogdyen, gelegen is.

Van den Heer LANDVOOGD.

Van den Land-voogd, en zyn Ampt.

De Landvoogd is de Prins, en als de Opperkoning des Lands, wiens Oppergeſag over alles ook gaat.

De Titel, die men hem geeft, als hy maar Landvoogd alleen is, is Agtbare Heer, of Heer Gouverneur, dog zoo hy Raad van Indiën, of Commiſſaris der Ooſterſche Landvoogdyen is, werd hy Edele Heer genaamd. Zyne Gemalin alleen draagd de naam van Mevrouw, werdende, als zy uytgaat, van twee oppaſſers, gelyk zyne Dogters, van een Oppaſſer, gevolgd. Ook heeft hy alleen hier een Karos, die de Compagnie hem geeft.

De Wagt, die hem toegevoegd is, beſtaat in een Sergeant, een Corporaal, en 20 of 24 ſoldaten; dog als hy uytgaat, treden gemeenelyk een Sergeant met 6 Soldaaten voor uyt, de Landvoogd gaat in 't midden, en dan volgen nog 4 Soldaaten agter hem.

Voor zyn Huys, 't zy buyten, of in 't Kaſteel, waar hy dan ook woond, ſtaat altyd een ſchildwagt met een piek voor de deur, met nog een Soldaat, of bywagt, om alle Lieden, die den Landvoogd geerne ſpreken zouden, aan te dienen.

Dit plagt voor den tyd van den Heer Landvoogd *de Haas* zo niet te zyn; maar is onder zyn Ed. ingeſteld, om niet meer zo onbeleefd, en zo onbeſchaamd overvallen te werden, als aan zyn Ed., met my op zekeren tyd over een ſaak van belang ſprekende, door imand geſchiedde, die de onbeſchaamdheid had, om ons voor de Rotang-tralien van de venſters een tyd lang, zonder dat wy het bemerkten, te beluyſteren, waar over hy, die had behooren de deur in te komen, gelyk de gewoonte was, niet weinig deurgehaald wierd, hoewel het een van de eerſte Heeren van aanſien was. Men was anders bevorens maar gewoon tot de Galdery toe in te komen, daar men dan verder van den Landvoogd, die daar wandelde, binnen verſogt wierd.

Als hy 's middags zal gaan eeten, houd hy voor de Opperhoofden der Buyten-Comptoiren, als mede voor andre gaande en komende Officieren van buyten, te weten Schippers, Boekhouders der Schepen, enz. open tafel, waar voor hy ook maandelyks zeker geld trekt; dog ſchoon hy die lieden altyd aan zyn tafel behoort te hebben, zal 'er egter geen van allen by hem komen eeten, ten zy hy wel uytdrukkelyk daar toe verſogt werd. Deze opene Tafel kan hy ook gemakkelyk van de Preſenten en Geſchenken, die hy geduurig van hoenderen, ganſen, enden, viſch, en de herte-beeſten, die hy alle week van de Pas Baguwala, Way, en andre plaatſen, en van zyne Jagers aan 't Kaſteel, krygt, houden, zonder dat hy zyn Koſt-geld eens behoeft aan te raken.

Ook is hy gewoon daar by veeltyds een, of meer Predikanten, met hunne vrouwen, en oudſte Dogters, of ook wel van de aanſienelykſte Vry-borgers met hunne vrouwen, te verſoeken, en dus gemeenelyk een tafel van 10 of 20 gaſten te hebben.

Onge-maakte lyke Maalt voor Predi-kant.

Vooral plagt de Predikant, die Sondags 's morgens gepredikt had, daar 's maandags 's middags met zyn Vrouw, te ſpyſigen; dat veel beter was, dan 't geen de Heer *van der Stel* naderhand invoerde, te weten, van Sondags 's middags by zyn Ed. te eeten, alzo dan een Predikant nat van 't ſweet, en, hoewel al verſchoond zynde, ganſch niet beluſt is, om by na iets te nuttigen, behalven dat het ook gevoegelyker was, dat hy, en de Predikant, gelyk by andere Landvoogden voorheen gebruykelyk was, weder in de Kerk gingen, dat nu noyt geſchieden kon, zo om 't lang tafelen, als om andre redenen.

Men heeft dan een zeer koſtelyke maaltyd met de keurelykſte ſpyſen, van vleeſch, wild-braad, viſch, en al dat het Land geeft, en met de beſte Wynen, die in 't Pakhuys zyn, voorſien; waar op gemeenelyk een keurelyke Natafel komt te volgen.

Om ider der genooden ook te doen hooren, dat het tyd is om by den Heer Landvoogd ter tafel te koomen, werd ten elf uuren door een Trompetter gemeenelyk op een Trompet geblaaſen, waar op dan ider gewoon is derwaards te gaan.

Alles heeft hier de gedaante van een Hof. Men komt noit anders, dan met ongedekten hoofde by hem, hoewel de beleefde en niet al te trotze Landvoogden, dan de gewoonte wel hadden van zelf mede ongedekt te blyven, of de eerſte bedienden in rang te verſoeken zich zelven te dekken.

Tite door Heer

De Heer *Padbrugge* wilde aan geen andren, dan aan de Predikanten, den titel van myn Heer gegeven hebben; noemen-

dbrug- aan en Op- r- op- an ge- ven.

noemende den Opperkoopman, of naasten in rang aan hem, niet anders dan Sr.; dog ik heb altyd van andre Landvoogden den Titel van Myn Heer aan den Opperkoopman, Capiteyn, en Predikanten, dien van Monsr. aan Kooplieden, dog dien van Sr. noit anders, dan aan Assistenten, en Boekhouders, hooren geeven. En waarlyk die Titel was voor een tweede van die aansienelyke Landvoogdy vry te gering.

Wyse n le- n van Heer Haas.

Den ganschen dag van 's morgens ten 8 à 9 tot 's avonds ten 4 of 5 uuren is de Heer Landvoogd besig, om de zaaken van de E. Maatschappy te behertigen, en om alle lieden, die hem hier of daar over spreken, of wel eenige Ordonnantien (waar op alleen alles, door den Opperkoopman, en andre bedienden, verstrekt werd) moeten laaten teekenen, te hooren; na welken tyd sommige wat rust namen, of eens na 't Fort (zo zy daar buyten woonden) of de Stad rond gingen wandelen; dog andren, en voor al de Heer *De Haas*, hadden de gewoonte om yder, die by hen komen wilde, na 5 uuren op een Pyp Tabak, en een glas Wyn, met d'een of d'andere versnapering van Soucys de Boulogne, Olyven, of iets diergelyks 'er by, af te wagten, en dezelve, na 't Avond Gebed, ook wel ten eeten te houden; na welk Gebed op die zelve plaats in de Oude Hollandsche Kerk, of waar zulks gedaan wierd, door alle de Baasen rapport van alles, dat dien dag door de Ambagtslieden gewerkt was, aan den Landvoogd gedaan, en weder nieuwe last tot ander werk gegeven wierd, behalven dat hy dan ook de Leuse, of 't Wagt-woord, zoo aan den Capiteyn voor 't Kasteel Victoria, als nog een ander aan een van de Borger-Officieren voor de Stad, gewoon is te geven.

Gelyk hy het Hoofd van de Landvoogdy is, alzo gaat ook zyn oog, magt, en toezicht, over alles, en over allen, zoo Dienaaren, als andre ingesetenen, hebbende hy alleen te gebieden, terwyl alle andren (uytgenomen de Predikanten in 't werk van hunne bediening) van hem afhangen, en alle zyne beveelen gehouden zyn uyt te voeren; hoewel hy in veel zaaken (gelyk wy zien zullen) door haar Edelheden bepaald, en gehouden is daar over 't advys van zynen bygevoegden Raad (daar alles by meerderheid van stemmen doorgaat) te hooren, en sig daar na te gedragen.

Zyn twee eerste en voornaamste Ministers, die hem in 't behandelen der zaken van deze Landvoogdy toegevoegd zyn, zyn de Opperkoopman, en Capiteyn. De eerste om alle zaaken van den Koophandel, de ander om die van de Militie, waar te nemen; in alle welke zaaken hy echter als opperste over hen te gebieden heeft, zodanig dat ider van hen zyn bevelen ook volgen moet, ten waare die geheel en al tegen de gewoone ordres van haar Edelheden aanliepen, in hoedanigen geval zy zig aan den Raad, of wel allerbest aan haar Edelheden op Batavia, gedragen konnen.

Des Landvoogds groote Magt in opficht van alle de andere Bedienden.

Hoe vermogend nu die twee eerste Ministers zyn, zoo zyn zy egter geen van beiden, 't zy ider op zich zelven, 't zy als zy hunne magt byeenvoegen, by den Landvoogd te vergelyken. Wel is waar, dat zy beiden zich tegen den Landvoogd aankantende, en zich met nog een stem of twee in den Raad sterk makende, wel een groot gewigt ontrent alle besluyten van Staat konnen maken, en dan altyd de meester boven hem schynen te zyn; maar het ontbreekt den Landvoogd, als hy dit ziet, aan geen middelen, om alle deze aanslagen van die twee Ministers door verscheide wegen te veridelen, het zy door die mindere Leden in den Raad, die alle volstrekt, ja al te volstrekt van hem afhangen, of bevreest te maken, of ook wel zyn gramschap, door hen hier of daar over in hun ampt te soeken, zoodanig te doen gevoelen, dat zy wel haast tot hunne schade leeren, hoe qualyk zy gedaan hebben, en hoe ras zy aan de grond konnen geraken, zonder dat een van die twee voornoemde Heeren hen eenigsins tegen den Landvoogd dekken kan, alzo veel dingen op eygen gesag doen, en iders gedrag in zyn ampt naspeuren mag; in welk ampt niemand zo net of naeukeurig is, of daar valt hier of daar op wel iets te zeggen, die dan aanstonds daar over, al was 't maar een beuseling, ten uytersten vervolgd, met den Fiscaal gedreigd, of van den zelven ook wel in rechten betrokken werd.

Indien de Fiscaal zelf mede zig tegen hem aankant, zo staat het vast, dat hem dit jaarlyks honderden in zyn beurs, in opzicht van de boetens, die hem in Rade van 't Geregte toegelegt werden, verschild, waar in hem de Landvoogd anders, zoo hy wel by hem staat, een schoonen slag-boeg toevoegen kan; daar hy, zo hy in oneenigheid met hem leefd, de boete zoo nauw als 't eenigsins mogelyk is, bepaald, ja dikwils niets aan hem, enkel om hem te doen uytteeren, en na zyn hand te zetten, toelegt; om welke reden de meeste Fiscaals gemeenelyk in alles blindeling des Landvoogds doen, en advys in Rade, opvolgen, en die an-

anders gedaan hebben in myn tyd, is het zeer qualyk opgebroken; daar zy 'er anders te zaamen zeer wel van gevaaren zyn, vooral, als het zo gaat, gelyk ten tyde van zeker Landvoogd, my bekend geweest, die op zekeren tyd (mogelyk om 't knagen van zyn gewisse) willende weten, wat men op Batavia van hem zeide, en dit aan een vry-Koopman, die van daar quam, vragende, al vry wat openhertiger, dan hy verwagt had, tot antwoord kreeg: Heer Gouverneur, *Ik zou u dit wel zeggen, maar ik vreese, dat* U Agtb. *het dikwils qualyk nemen sou*; *Ik zal niet*, zeyde hy, nog nieusgieriger geworden, *en het zal tusschen ons blyven.* Hier op sprak die Vryman; Myn Heer: *Zy zeggen dat de* Fiscaal *de* Sak *ophoud*, *dat gy de* Sak *vuld*, *en dat gy lieden daar na samen deelt.* Doe wilde hy weten, wie dat op Batavia vertelde, waar van hem zo veel berigt wierd, dat hy met vragen ophield, en dien Vryman alleen versogt, tegen anderen daar van niet te spreken, die hem dit ook beloofde, 'er byvoegende (om zyn gunst te behouden) dat hy geen een woord van dat quaadspreken zyner vyanden geloofde, alzo hy by zyn vrienden voor een ander man bekend was.

Het is egter zeker, dat de spraak zo ging, en dat 'er naderhand nog wel geweest zyn, die met de Fiscaals gedeeld hebben, is ook zeker, altoos in opsigt van de boetens, op de Hongi-togt gevallen, alzo men (des noods) hen net zou konnen aanwysen hoe veel in Specie zy daar ider van getrokken hebben, hoewel zy beyde naderhand genootzaakt geweest zyn, het onregtveerdig, en te veel getrokkene weder uyt te keeren. Maar ik ben de Man niet, die myn werk door het teekenen en swart-maaken van andren ontluysteren wil. De saaken verhaal ik wel nu en dan; maar laat de naamen der Persoonen 'er af, om dat goede Kinderen om quade Ouders niet moeten lyden.

Het is zo verre van daar, dat de Opper-koopman, of de Capiteyn, de mindere Leden van den Raad tegen de toorn van den Landvoogd souden konnen dekken, dat zy zelf niet in staat zyn, om zich tegen zyne aanslagen, te bewaren, aangesien hy in staat is, niet alleen, om veel voordeelen, die hy anders door de vingeren ziet, of met hen wel deeld, hen te benemen, maar zelf hen ook door schryven, aan haar Edelheden, van daar meest na slegter plaatsen, te doen verzenden, om van hun dwarsboomen bevryd te zyn.

Immers dit is zeker, dat die in zoo een Landvoogdy welvaaren wil, zorg moet dragen, dat hy wel by den Landvoogd staat, want ik heb alle anderen hoe groot zy mogten zyn, en hoe veel schyn van recht zy tegen dien Heer mogten hebben, altyd zeer qualyk zien varen, en deerlyk aan den grond raaken.

Hoe qualyk de Heeren Basting, en de Moor by 't druyssen tegen den Landvoogd gevaren zyn.

Onder den Heer *Padbrugge* kantte de Opper-koopman *Basting*, en Capiteyn *de Moor* (die een lyn trokken) zig tegen hem aan; dog 't bequam hen beiden niet wel: want den Capiteyn kreeg hy door een aardige List, in zyn weerwil na Batavia, en den Heer *Basting* wierd na Banda gesonden, daar hy met een swarte Letter, wegens geschil met zyn Oppergebieder, getekent, quam, en *de Moor* had mede niet veel fortuyn in Indiën; hoewel hy naderhand nog Capiteyn op Bantam wierd.

Het is daarentegen zeker, dat die eerste Bedienaars, zo zy met den Landvoogd in een goed verstand leven, ongelyk meer met deze en gene voor idereen verborgene voordeelen, dan wel met hunne Soldy en buyten-voordeelen, winnen, ja in korte jaaren de schaapjens op droog konnen hebben; weshalven de verstandigsten onder de Opper-kooplieden het altyd zo geschikt hebben, dat zy en de Landvoogd (zo hy, gelyk de meesten, voor het trekken was,) alle de buyten-voordeelen van de overwigten der Nagelen, van de pakken met Kleeden, van de Ryst, van de Araks-pagt, enz. samen deelen, in hoedanigen geval 'er geen Haan na krayt, en dan schiet 'er voor ider een schoone stuyver over, gelyk dat by de stukken van veele Landvoogden, en Opperkooplieden, die malkanderen wel verstonden, en naar mate van dien ook zoo ontrent veel Capiteyns, gebleken is, hoewel de voordeelen van den laatsten in verre na by die van den Landvoogd, of Opperkoopman niet te vergelyken zyn.

Als ook hoe die andere bekomen is.

De Opperkoopman *Schenkenberg*, die zeer ryk van zig zelven, en een man van middelen was, met den Heer *Schaghen* niet wel overweg konnende, kreeg daarenboven met zyn Ed. geschil over de overwigten der Nagelen, meinende, dat die hem alleen toequamen. Hy had wel gehoord, dat de Opperhoofden van Hila, Honimoa, Oma, en Larike, in vorige tyden, aan de Landvoogden een fray geschenk plagten te doen, om die overwigt met hem niet net te deelen; dog nu had hy 't Opperhoofd van Hitoe, den Heer *Rooselaar*, en dat van Oma, te weten, den Heer *Antoni Snaats*, zoo verre aan zyn streng weten te krygen, dat zy hem beloofd hadden aan den Landvoogd daar van niets te geven; maar hoe grooten knoop die onvoorsigtige Heer hier mede voor zig selven, en

voor

voor deze zyne vrienden en hunne successeurs (die hem wel vervloekt hebben) toehaalde, zullen wy aanstonds hooren.

Wegens Geschil over de Overwigt der Nagelen.

De Heer *Schaghen*, die zeer fyn, en hun allen te gaeuw was, eyschte voor zig met reden de helft, alzo 't hen, om recht uyt te spreken, al zo weinig als hem toequam: want de overwigt der Nagelen komt meest van daar, dat de Nagelen, die ingewogen zyn, terwyl zy in de Pakhuysen leggen, zeer veel vogtigheid na zig trekken, en daar door veel groter quantiteyt, dan 'er van den inlander gekogt, en ingewogen was, uytleveren, welke dan die Opperhoofden, by het afleveren aan de Schippers, ook aan de Compagnie zo veel meer in reekening brengen, doch aan zich zelven, even als of die tot zo veel ponden toen by den inlander geleverd, en door hen aan dezelve voldaan waren, betalen.

Hoe billyk die eysch ook was, te meer, dewyl die op de vorige gewoonte onder andre Landvoogden steunde, behalven dat haar Edelheden van deze, anders blinde post, wel eenigermaaten kennis hadden, maar die als door de vingeren zagen, alzo de Compagnie zo veel Nagelen in gewigt kreeg, als 'er als betaald opgebracht wierden, wilden echter de Heer *Schenkenberg*, en zyne medestanders, hier niets van aan den Landvoogd, veel min de helft, toeleggen.

Men schreef dan hier over niet alleen aan de Heeren op Batavia, maar zelf ook na 't Vaderland, te meer, alzo hy zyne medestanders gezegt had verscheide bloedverwanten onder de Heeren Bewindhebberen (gelyk ook waar was) te hebben; dog toen die Post de Heeren op Batavia, en vooral die in 't Vaderland, zo bot, en klaar, met een nette aanwysing waar in die bestond, voor oogen quam, gaven zy hier op dit antwoord.

Dat de Landvoogd, Opperkoopman, en alle de Opperhoofden hunne Dienaren waren, die buyten de toegelegde Soldyen en de Emolumenten niets anders mogten trekken. Dat deze overwigt van Nagelen, zedert zy in de Pakhuysen lagen, door de vogtigheden, die zy na zig trokken, vermeerderd, niet den Landvoogd, nog den Opperkoopman, of de Opperhoofden der Buiten-Comptoiren, maar alleen de E. Compagnie toequam, alzo dezelve op een goed, haar toekomende, en door haar betaald, aangewonnen was, even eens gelyk zy, zo 'er schade opgevallen was, die ook zoude hebben moeten dragen. Dierhalven ordonneerden zy aan den Opperkoopman, aan *Roosélaar*, en alle verdre buyten-Opperhoofden, om alle de Overwigten, by hen getrokken, aan de E. Maatschappy weder uyt te keeren, en die ook voortaan aan haar altyd goed te doen.

Dit was een slegte troost voor hun allen, alzo de Nyd hier nu oorsaak was, dat 'er niemand van hen iets af genoot, en dit was in 't vervolg een groote veêr voor den Landvoogd, en de Buyten-Opperhoofden, ja een van de beste, uyt hunnen steert; alzo ik gevallen weet, dat zulk een Opperhoofd op een Nagel-Moesson van de Overwigt der Nagelen voor zyn aandeel, behalven dat 'er de Landvoogd af had, meer als 10000 Ryxd. (gelyk ik nog elders toonen zal) getrokken heeft.

Hier mede was dit Spel nog niet ten eynde; maar de Landvoogd *Schaghen*, hier over niet weinig op alle die Messieurs gebeten, deed hen ider op zyn tyd 't gewigt van zyne magt, en ongenoegen, zodanig voelen, dat het aan andren tot een baken kon dienen, om in 't toekomende voorsigtiger te zyn.

De eerste, die daar van het gevoelen had, was het Opperhoofd van Oma, de Onderkoopman *Snaats*, die, by de visite des Landvoogds van dat Comptoir (gelyk by de Coracora-togt jaarlyks meest van alle Comptoiren geschied) door een geringen Inlander beschuldigd wierd 50 Ryxd. boete van hem gevorderd te hebben, daar hy ten uytersten 'er niet meer als zes trekken mogt; en dien hy daar over in de Vesting in de tronk geset, en tot nog toe gehouden had.

De Landvoogd, dit eerst in stilte van des Inlanders vrienden hoorende, zeide, dat zy zig maar voor eerst zouden gerust houden, en dat hy die saak tot hun genoegen afdoen zou.

Hy beley dan Vergaadering, en vraagde aan 't Opperhoofd *Snaats*, of hy ook tegen deze of gene Koningen, Pati's, of Orangkaja's, iets in te brengen had; hy zey van neen; maar dat zekere *Sylveira* zig onwillig betoond hebbende, om de ordres van zyn Ed., ontrent het verbreeden en gelyk-maken van de wegen in 't dorp Haroeko, met zyn huys wat in te trekken, na te komen, daar over door hem in de Vesting, en in de tronk, eenigen tyd geset was, met voornemen om, gelyk nu geschiede, aan zyn Ed. te klagen, en straffe over zyne baldadigheid te vorderen, alzo hy zig ook niet ontzien had, hem, zyn Opperhoofd, vooral wat leelyk was uyt te schelden.

De Heer *Schaghen*, die ondertusschen zeer wel wist, dat dit, schoon wel waaragtig, echter de ware reden niet

was, beantwoordde het zeer gematigd, met te zeggen, dat die man zeer qualyk gedaan had, dat men die ſaak nader onderſoeken, en hem, na bevinding, volgens verdienſte ſtraffen zou.

Toen moeſt hy als Opperhoofd ook buytenſtaan, om te hooren, of ook deze of gene Koningen niets tegen hem, als Opperhoofd, in te brengen hadden. Doch geen der zelven wiſt het allerminſte op hem te zeggen; maar de vrienden van den voornoemden *Sylveira*, gelyk ook hy zelf, die ondertuſſchen losgelaten was, verſchenen in de Vergadering, en klaagden, dat men hem 50 Ryxd. boete, over dat hy zyn huys niet wat intrekken wilde, afgevorderd, en, om dat hy dit niet had willen betalen, tot nu toe in de tronk geſet had.

Hier bleek wel klaar, dat de eerſte reden van 't geſchil over 't niet nakomen van des Landvoogds ordre was, maar de Heer *Snaats* moeſt zig gewagt hebben, om van dien inlander meer boete, dan zes Ryxd., te vorderen; dat hem in vorige tyden al zeer ernſtig door zyn bloedvrienden, die hem dit Ampt, door een heimelyke goede directie, in weerwil van den Landvoogt, beſchikt hadden, gewaarſchouwd was.

Die inlander had hier over egter, gelyk ook over 't ſchelden van zyn Opperhoofd op de volle ſtraat, wel een ſwaarder ſtraf van den Fiſcaal verdiend; dog alzo deze ſaak, hoe gering ook in ſchyn, nu wonderlyk wel in de kraam van de Heer *Schaghen* tegen de Heer *Snaats* diende, zoo vond hy goed den Fiſcaal, die toen ook zig daar bevond, te belaſten dezen inlander mede na 't Caſteel te nemen, om den zelven, zo men daar op Haroeko voorgaf, niet weinig te ſtraffen.

Aan *Snaats*, ondertuſſchen over, en aan myn huys gekomen zynde, voorzeide ik ten eerſten zyn volkomen val, en dat hy zeer qualyk gedaan had, den raad van de Heer *Schenkenberg* te volgen, en aan des Landvoogds Gemalin niet een geſchenk van eenige 100 Ryxd. (gelyk ik hem geraden had) te doen, dat hem dat tegen alle opkomende ſwarigheden zou gedekt, en dat hy egter nog wel viermaal zoo veel overgehouden zou hebben, daar ik nu voor zyn Comptoir hem geen eenen ſtuyver wilde geven. Ik gaf hem verder te kennen, hoe elendig hy zig met dat gewaande ſtraffen van dien Inlander had laten om den thuyn leiden, dat het enkel en alleen dienen zou, om hem te ſtraffen wegens zyne onvoorſigtigheid, van zig, tegen mynen goeden raad, ſchuldig te maaken van 50 Ryxd. boete van dien *Seilveira* te hebben willen trekken.

Hy ſtond verbaaſt hier over, alzoo men dit op Haroeko ſyn voor hem verborgen had, en hy verſogt my, of ik geen middel wiſt, om hem nu, al was het door 't geven van zulk een geſchenk, te redden. Ik zey, dat het te laat, en dat 'er in zyn ſaak niet te doen was, dan dat geene, dat ik in 't korte voor hem vreesde, af te wagten, waar van hem de Heer *Schenkenberg*, nog niemand redden zou, alzo dit te fraei een kolfje na de Heer *Schaghens* hand was, om zig aan hem, en allen, die zig ontrent de Overwigt der Nagelen zo openbaar, en zo dwaas (gelyk hen de tyd nog leeren zou) tegen hem aangekant hadden, zeer billyk te wreeken. Dat het met hem nu maar een begin was, en dat de andren op zyn tyd mede hun deel bekomen zouden. Dat hy had behooren te bedenken, dat hy dit ampt in weerwil van den Landvoogd, die 't al aan een ander had toegeſegt, zoo gemakkelyk bekomen had, behalven dat hy ook onthouden moeſt hebben, dat de Landvoogd, toen hy hem kennis gaf, dat hy dit door den Raad in zyn weerwil gemaakt was, hem klaar gezegt had, dat hy wel zorg moeſt dragen, dat hy den vinger uyt zynen mond hield, en buyten zynen kyker bleef. En dat hy daarom vooral zig aan 't trekken van ongeoorlofde boetens van den inlander niet ſchuldig moeſt gemaakt hebben.

Hy zag aan dit myn ganſch verhaal wel, dat zyn vonnis 'er al lag, maar daar was geen middel, om hem eeniger maten hier tegen te dekken; behalven dat ik myn fatſoen aan een zeer waarſchynelyke weigering, die hier op te wagten ſtond, niet wilde wagen.

Kort daar aan wierd *Snaats* door den Fiſcaal gedagvaard, om zynen eyſch te aanhooren, dat niet was om *Sylveira*, maar (gelyk ik gezegt had) om hem zelf, over 't trekken, en eyſſchen van ongeoorloſde boeten, te ſtraffen.

Om dit nu nog een beter kleur te geven, ontbood men hem, om de Termynen van Rechten zelf te konnen waarnemen, voor eerſt van zyn Comptoir aan 't Kaſteel, ja men lag een ander, in ſchyn maar voor eerſt, in zyn plaats, en men wiſt na een lang Proces, in al welke tyd hy niets won, en veel verteerde, de ſaak nog daar en boven zulken draey te geven, dat hy niet alleen zyn Comptoir volſlaagen quyt raakte, maar ook met dit ſlegt Proces (waar van de grond, 't eyſſchen van een onbehoorlyke boete, niet dogt) na Batavia geſonden wierd, daar hy nog eenigen tyd in dien ſtroom maalde, eer

hy, door groote gunst van den Heer *de Haas*, 'er nog al genadig afraakte; hoewel hy toen daar mede niet anders uytgehaald had, als dat hy zyn proces verloor met de kosten, en nog drie maanden, by gratie, in plaats van zes, van zyn Ampt en Gagie gesuspendeerd wierd, loopende naderhand nog een geruimen tyd in 't lange pak, als een slecht Onderkoopman, die zig op zyn bloote Soldy toen bedroopen moest.

Wat den Heer *Schenkenberg* aangaat, de Heer *Schaghen* maakte het hem daar zo bang, dat hy niet wist, waar zig te draejen of te keeren, behalven dat die niet weinig tot zyn nadeel na Batavia schreef; des verlogt *Schenkenberg* zelf mede by die Heeren, om maar ergens anders geplaatst te werden. Zy hoorden hem eindelyk, maar plaatsten hem op Macassar, een Landvoogdy, op verre na zo aansienelyk niet, als die van Amboina, en daar hy het mede niet lang hield: want een Opperkoopman, die wegens moeite verhuisd, is als gebrandmerkt.

Ook heugt het my zeer wel, dat ik in Holland Heeren Bewindhebberen van zyn E. bloedvrienden gesproken heb, die het zeer afkeurden, dat hy dien Post van de Overwigten der Nagelen (waar van zy te voren geen kennis ter wereld hadden) zo digt onder hun oog gebragt, en daar door hen als gedwongen had, om dezelve de E. Maatschappy, als die 'er 't naast toe was, toe te wysen, en die de volgende Landvoogden, Opperkooplieden, en Opperhoofden der Buiten-Comptoiren, te onttrekken, daar zy dat anders zeer gemakkelyk zouden hebben konnen door de vingeren zien.

Wat *Rooselaar* aangaat, die was zoo wys, dat hy zig in alles zeer voorsigtig buyten schoots gehouden had; de Heer *Schaghen* dorst ook aan hem niet veel tornen, om dat hy wist, dat de Heer *de Haas*, toen ordinair Raad van Indiën, en Beschryver van de Landvoogdy Amboina, (alzo ider Heer der Hooge Regeering op Batavia een Landvoogdy jaarlyks beschryven, of op den Brief, van daar gekomen, antwoorden moet) zyn Patroon was.

Uyt al dit dus verre aangehaalde ziet men dan klaar, dat 'er niet dwaser in de wereld is, als zig tegen een Landvoogd aan te kanten; en is het gevaarlyk voor de eerste Leden van den groten of Politycquen Raad, veel gevaarelyker dan nog voor alle mindere dienaaren; dien het gemeenelyk hun welvaren kost, en die het met hunnen ondergang boeten.

Zo is het nu gelegen; maar in vorige tyden plagten de Landvoogden zig veel meer magt aan te matigen, en niet alleen geringe dienaaren, die hen in de weg waren, maar zelf ook Capiteynen, en Opperkooplieden, die hen niet aanstonden, maar weg te senden; dat hen egter naderhand wel uytdrukkelyk afgeschreven is, alzo haar Edelheden voortaan zulks niet meer verstonden.

Des Landvoogds Magt in voorige tyden.

Als zulk een Landvoogd een Eerlyk, Edelmoedig, en Braaf Heer is, die God in zyn herte vreest, en de ingesetenen niet straf, nog als een Bloedsuyger, maar als een Heer van gewisse handeld, aan ider recht en geregtigheid doende, zo is dit een zoort van Regeering, die, buyten alle tegenspraak, in veel opsigten de beste is; maar om dat de ervarenheid ons leerd, dat veele (de goeden niet te na gesproken) zeer baatsugtig, inhalend, en onregtveerdig in hun gedrag geweest zyn, zoo is de Character en magt van zulk een Landvoogd, als hy quaad is, een van de Hatelykste, die 'er wesen kan; want zyn magt, gelyk wy getoond hebben, is zoo groot, dat de eerste in rang zich voor zyn vervolgingen niet konnen dekken; en staat hy met de twee eerste en met den Fiscaal wel, gelyk wy mede getoond hebben van des laatsten's interest, en van aller welwesen te zyn, zoo zyn 'er honderd quade saaken, die zy samen onstrafbaar, tot nadeel van 't Regt, en tot drukking van den Inlander, en van alle andre Ingesetenen, uytvoeren konnen, zonder dat men in staat is, om dat te beletten; want daar over aan den Raad te klagen, is niet anders, dan aan hen zelf (die de eerste Leden zyn) zyn klagten tot zyn eygen verderf voor te dragen. Na Batavia te schryven, gaat mede niet aan, alzo geen klaagschriften, 't zy van den inlander, of andren, anders dan open, en eerst in Rade of aan den Landvoogd overgeleverd zynde (volgens uytdrukkelyke ordre van haar Edelheden) na Batavia mogen afgaan, dat immers al mede niet anders is, dan aan den Landvoogd een swaard, om u zelf 'er mede te dooden, in handen te geven, alzoo hy daar in dan klaar ziet, waar over gy hem aanklaagt, waar tegen hy duyzend middelen weet, 't zy om den voortgang 'er af te beletten, 't zy om zig daar tegen zo wel te wapenen, dat het den klager altyd berouwd dit ondernomen te hebben.

Des Schryvers gedagten over deze Magt.

Zo nu een Amboinees, of imand anders in 't geheim, en in 't bysonder, buyten weten van den Landvoogd klaagt, en zyn Request na Batavia send, zoo heeft hy daar by niets gewonnen, alzo haar Edelheden alle zulke Requesten weer aan den Landvoogd, en Raad van Amboina senden, om daar over eerst hun-

Onbillyke handeling van den Klager den weg tot klagten af te snyden.

hunne aanmerkingen, en gedagten te hooren; dat dan gemeenelyk ook zeer qualyk uytkomt, vooral, zoo het byſondre lieden betreft; dog zo zulk een Landvoogd het zo grof maakt, dat verſcheide Koningen ſamen over deze of geene ſaaken na Batavia klagen, dan is't Hem ſomtyds wel zeer qualyk bekomen, hoewel dat weer maar daar van afhangt, na dat hy op Batavia Patroonen aan 't Hoogerhuys heeft.

Ik weet, dat 'er van ſommige Landvoogden wel menigte van geweldenaryen, en knevelaryen, zo ontrent de Inlanders, als ontrent allerley andere ingeſetenen, geſchied, en ook wel klagten, meer dan eens, 'er over gedaan zyn, waar over zulk een Landvoogd verdiende niet alleen afgeſet, maat vry ſwaarder geſtraft te werden, zonder dat 'er op zulke klagten 't allerminſte gevolgt is, alleen, om dat die klagers hunne namen onder de Requeſten niet zetten dorſten, wel wetende, dat zy dan volgens die vorige gronden, van dat Requeſt weer aan den Landvoogd en Raad te ſenden, zekerlyk bedorven waren. Dog dit ſproot daar dan alleen uyt, dat de Opper-Landvoogd op Batavia, zulk een Landvoogd, om redenen, hen beiden bekend, geliefde voor te ſtaan, en dit aan andre Heeren duidelyk te tonen, die hem dan al zo weinig zullen tegenſpreken, als de mindre in een Landvoogdy hunnen Landvoogd, ten ware zy hem ook te onvriend wilden hebben; daar ondertuſſchen de ſaaken, ten laſte van zulk een Landvoogd nedergeſteld, in zig zelven volſlaagen waaragtig, en maar te onderſoeken waren, om zulke menſchen te redden; hoewel 'er niet eens na vernomen wierd.

Dit is een gedrag, bequaam om een ganſch Land in gevaar te brengen van tot het uyterſte dikwils te konnen komen, wanneer men de menſchen het grootſte ongelyk doet, hen uytmergeld, en nog den weg van ordentelyk te mogen klagen affnyd, of dien niet, dan met grooter gevaar, voor hen, open laat: want een idele kas maakt zeer ligt beroyde ſinnen, en zulke wyſen van behandeling zyn de rechte niet, om den verdrukten Inlander, die dikwils meer, als men 't gelooven zou, geperſt werd, in ruſt te houden; maar veel beter was het, zo men daar op zekere tyden een onpartydigen Commiſſaris zond, aan welken hy zich aanſtonds wel openbaren zou. Zulke Commiſſariſſen werden wel na deze of gene Landvoogdyen om beuzelingen, zonder dat 'er eenige redenen van gewigt toe zyn, geſonden; hoe veel te gemakkelyker zou men dit dan konnen, en ook behooren te doen, wanneer 'er reeds zulke duidelyke klagten, ſchoon 'er der Klagers naamen niet byſtaan, voor het ooge der genen komen, die magtig zyn om die ſaaken ten minſten te onderſoeken, en ze dan na bevinding te herſtellen.

De Schry vers g voele over c Leder van d Raad den Land voog toege voegd

Ik ben dierhalven altyd van oordeel geweeſt, dat de Raad in een Landvoogdy, daar de Leden zoo van den Landvoogd afhangen, meer diend, om veel quade ſaaken van hem (alzoo zy hem niet ligt zullen durven tegenſpreeken) te dekken, en om agter de beſluyten van dien Raad maar als te ſchuylen, als om hem ergens in tegen te ſtaan, alzoo de Heeren op Batavia immers wel by zich zelven weten, hoe gevaarlyk het is den Opperbeſtierder in zo een Landvoogdy tegen te ſpreken; ja een Landvoogd zou 't in zyn gedagten niet durven neemen, om van 100 ſaaken maar een alleen, indien hy die zelfs verantwoorden moeſt, te doen, daar hy 'er nu 100, die quaad zyn, zeer geruſt op zig neemen durft, dewyl hy door den Raad gedekt is. Ook geeft het wel eenigen ſchyn, als of men die ſaaken niet anders had konnen ſchikken, vermits de Raad dit mede toeſtemt; maar niemand, al wiſt hy nog zo veel quaad van den Landvoogd, en al zag hy, dat de wagen nog zo ſlim ging, durft een woord (vooral, als de eerſte Leden het met malkanderen eens zyn) kikken, om dat ider, voor zig zelven bevreeſt zynde, denkt, dat het zyn tyd wel uythouden zal, buyten dat hy ook dikwils een Landvoogd, die hem wel gedaan heeft, geen ondienſt doen wil, en al wilde hy dit in opſigt van zyn gewiſſe al doen, zoo zou hy door de ſterke hand belet werden, het te konnen bewyſen, aangeſien geen Geheimſchryver, al quam men met 10 Getuygen, voor hem, of imand anders, een getuygenis tegen de Landvoogd ſchryven zou.

Daarom ben ik mede van oordeel, dat in een Landvoogdy geen Leden van den Raad van den Landvoogd eeniger maaten afhankelyk, maar al te zamen lieden moeſten zyn, die op haar eygen beenen konden ſtaan, en van welke de minſte in ſtaat was, om hem in alles, 't geen onregtmatig was, te konnen, en onbevreeſt te durven tegenſpreken; behalven dat daar op een ſware ſtraf behoorde geſteld te werden, zo zy het niet deden. Zy moeſten maar alleenig dienen, om op al het wel- of qualyk doen van den Landvoogd te letten, en dan zou alles zekerlyk beter gaan, alzo hy dan zo veel kykindepotten, en niemand hebben zou om zyn qualyk doen te dekken.

Ook

n hoe
r ook
n No-
ris, die
n den
and-
ogd
et af-
ngt,
reifcht
erd.

Ook heb. ik altyd geoordeeld, dat 'er in een Landvoogdy een beëedigd Notaris, die van den Landvoogd in geenen deele afhing, behoorde te wesen, om aan ider, die zulks met recht; en door billyke wegen eischte, ten minsten een Acte van getuygenis der waarheid, vóor zo verre die een eerlyk man nodig heeft, te geven; daar ik nu zeggen kan zelf ondervonden te hebben, dat men van geen Geheimschryver eenige de minste getuygenis, tegen een Landvoogd gepasseerd, krygen kan, al kan men zyn zaak nog zo klaar bewysen; behalven dat ook geen particuliere Persoonen, al hadden zy de buytenspoorigste saak des werelds van den Landvoogd gesien, daar af getuygenis zouden durven geven, uyt vreese van door hem bedorven te werden, om dat zy allen te veel van den Landvoogd afhangen, en om dat onder alle de Leden van den Raad 'er geen is, die hen dekken, of tegen hem beschermen kan.

Het is my zelf by zekeren Landvoogd gebeurd, dat hy my eene saak, daar zeer veel aan gelegen was, die in den Raad gediend had, en dierhalven ook daar aangeteekend was, wel stout ontkennen dorst, schoon ik dezelve, buiten dat gepasseerde in Rade, ook met verscheide getuygen bewysen kon; dog als ik Extract van dit beslotene in den Rade, of wel een Attestatie van die lieden, die daar kennis af hadden, versogt, kreeg ik van den Geheimschryver, die anders een zeer eerlyk man was, tot antwoord, dat hy my geen Extract van die saak, als met kennis van den Landvoogd, geven dorst, nog mogt, en dat, indien hy permissie daar toe versogt, hy hem (gelyk waar was) aanstonds wegjagen, en afsetten zou. Ten anderen, zey hy, durf ik, om dezelve reden, ook geen Attestatie van andere lieden tegen den Landvoogd, passeeren; schoon ik weet, dat U Eerw. in die saak gelyk heeft, en gelyk hy sprak, even zo spraken ook die genen, die my getuygenis tegen hem zouden moeten geven.

Is dat aan my gebeurd, die een Predikant was, die geensins van zulk een Landvoogd afhing, zo kan men staat maken, hoe het dan met minderen, die van hem afhangen, en met den armen Inlander, gelegen is. Ik weet, dat niet alleen veele van die menschen nu en dan over sommige Landvoogden, wegens te kort betaalde Nagelgelden, aan verscheidene scheeps-vrienden, en andren, geklaagd, ja dat verscheiden van hunne Hoofden betuygd hebben, zelf in eygen Persoon door die genen, die of hunne Nagelen woegen, of hen het Nagel-geld betaalden, in beide die posten grootelyks verkort, en in staat te zyn, om dat met veel getuygen te konnen bewysen; maar als het 'er op aanquam, moesten zy alles liegen, alzo zy van niemand een getuygenis tegen die lieden, die betrekking of tot zulke Opperhoofden, of wel tot zulk een Landvoogd, die mede van dien buyt deelde, hadden, konden bekomen. Ja ik weet, dat 'er Koningen, en Dorpshoofden, geweest zyn, die, de klagten van de arme onderdaaten niet langer konnende hooren, en by eygen bevinding wetende, dat zy waarlyk zo veel, als zy zeiden, verkort waren, hen het te kort betaalde uyt hun beurs gegeven hebben, in hope dat zy gelegenheid bekomen zouden, om het op Batavia door desen of genen weg te doen weten.

Indien ik ook gelooven mag, 't geen men my daar van gesegt heeft, zo is dat by veelen op Batavia ook wel bekend geweest; maar daar wierd niet het minste onderfoek na gedaan, behalven dat het dien Landvoogd aan geen middelen ontbrak, om zulke quade gerugten, door redenen van meer gewigt ten eersten te dempen; dat ondertusschen bequaam was, om die elendige zo zeer gedrukte menschen, die niemand hadden, aan welke zy met hoope van eenig goed gevolg klaagen konden, tot het uyterste te brengen.

Ik heb 'er gekend, die deze en gene Inlanders een menigte van tyd, voor zich, en in hunne diensten, gebruykt, en helder nog penning gegeven, hebben, om hen voor de moeite te loonen, terwyl hunne vrouwen en kinderen van honger schreeuwden.

Ook heb ik 'er gekend, die allerley goed, dat zy by dezen of genen Chinees van hunne gading zagen, maar lieten halen, die noyt een stuyver daar voor betaalden. Nog heb ik 'er gekend, die voor een menigte potten met geconfyte Nooten, door zekeren Confiturier hen gelevert, en daar over zedig aangesproken zynde, dien man, in plaats van hem te betalen, zynen ondergang gedreygd, en ook zedert gezogt hebben; maar wat mag ik dit eene geval aanhaalen, daar my 'er 100 van dien zelven Landvoogd bekend zyn, alzo hy niet gewoon was imand te betalen, en maar te trekken.

Seldfame voorbeelden van Ongeregtigheid, by zeker Landvoogd gepleegd.

Ik kan niet voorbygaan, dat my van zekeren Chinees, als ook van zekeren Capiteyn der Nederlandse Borgery, en van meer andren, die zeer goede kennis van die zaak hadden, verhaald is.

Deze Chinees had twee of drie groote stukken Amber bekomen, die hy aan zekeren

keren Landvoogd, die hem daar half en half nog toe dwong, 13000 Ryxd. en vry beneden de weerde, verkogt; dog, alzo hy zoo veel geld niet by kas had, wierd 'er een ordentelyk geschrift van gemaakt, waar by dien Heer bekende zo veel aan dien Chinees schuldig te zyn.

De tyd van betaalen verschenen zynde, wierd de Chinees ontboden, om zyn geld te halen. Hy quam; en de Landvoogd begon reeds eenig goud te tellen; dog vraagde den Chinees na de Obligatie, of hy die medegebragt had; hy zeide, ja, en toondese, de Landvoogd dezelve in zyn handen hebbende, streek het geld eerst weer na zich, en scheurde de Obligatie aanstonds in 100 stukken, zeggende tegen den Chinees, dat hy hem, alzo hy nu geen bewys had, niet een duyt daar af dagt te geven.

De Chinees, die loos, vry stout, en daar over als verwoed was, zey hem voor af, dat hy met het scheuren van dit papier niet ter wereld had gewonnen, alzo hy, dit voor langen tyd vreesende, daar tegen reeds gesorgd had, met het zelve niet alleen te doen authentizeeren, maar met dit afschrift ook aan een man van aansien, dien hy noemde, in bewaring te geven; dog ondertusschen denkende, wat schelmstuk de Landvoogd aan hem gepleegd, en hoe veel hy hem nu daar mede zoo Godloos verkort had, hy, wiens pligt was, zulk een daad ten uytersten in een ander te straffen, en niet verre van daar een pennemes op tafel ziende leggen, vloog daar na toe, met geen andre gedagten, dan om dien Godloosen Landvoogd daar mede te ontzielen; 't welk de Landvoogd te gemoet ziende, liep hy niet alleen van hem af, maar schreeuwde ook om zyn wagt, die ten eersten toeschoot, en hem dus ontsette. Naderhand klaagde hy nog over dien Chinees aan den Polityсquen Raad wegens 't geweld, hem door den zelven in zyn huys aangedaan; ontbood hem een- en meermalen, om daar te verschynen; dog de Chinees antwoordde niet te willen komen voor een Vergadering, daar een Landvoogd, die hem zoo trouwloos gehandeld had, als President zat; maar dreigde na Batavia over hem te zullen klagen. Hy wierd over die onwilligheid door dien Raad nog in een boete van 200 Ryxd. gedoemd; dog, behalven dat hy daar noyt een stuyver af betaald heeft, heeft hy naderhand door andre overtuygende middelen dien Landvoogd zo verre weten te brengen, dat hy hem, in plaats van 13, 3000 Ryxd. betaald heeft, waar mede de Chinees, schoon zyn Amber de Grys wel 20000 Ryxd. weerdig geweest was, vredes halven, en om 'er maar af te zyn, zich vergenoegd houden moest.

Van dien zelven Chinees, die my dit mede verhaald heeft, liet zeker Landvoogd 12 zeer schoone Chineesche leuning-stoelen eysschen, met belofte, van hem die tot zyn genoegen te zullen betaalen, schoon hy hem noyt een duyt daar voor gegeven heeft; hoedanige stoute bedelaryen, my ook ontrent andren, die onder hem stonden, verteld zyn, zonder dat hy voor iet, dat hy met belofte van betaling had laten halen, 't welk men een Landvoogt niet weigeren durft, oit het allerminste goedgedaan heeft.

Dit zyn wel zeer vuyle dingen; maar veel verder gaat het, als een Landvoogd saaken, by den Raad van 't Gerechte uytgewesen, op eygen gesag veranderen, 't vonnis van dien Raad veridelen, en zulk eenen, die ergens toe verwesen is, daar van durft vry spreken, gelyk ik wete in verscheide Landvoogdyen geschied te zyn.

Ook is my het geval bekend van een Winkelier, die van den Landvoogd eenige 1000 gulden, die hy aan winkel-goederen ten agteren was, moetende hebben, tot zyn uyterste verbaastheid dien Landvoogd stout hoorde loochenen, een duyt aan hem schuldig te zyn, schoon hy hem noyt daar iets van betaald had, het gene dien man zo verwoed en dol maakte, dat hy zig zelven niet lang daar na, in tegenwoordigheid van menschen, die my, dit weer gezegt hebben, den hals afgesneden heeft; 't welk dien Landvoogd zeer ontzette, te meer, als 'er getuygen van aansien voor den dag quamen, die toonden kennis van die geheele saak, en van de deugdelykheid van die schuld, te hebben, om welkers loochening die man aan zyn eynde zoo elendig geraakt was, en die hem raadden dezelve maar stil te betalen, zoo hy geen verdere swarigheden over dit geval wilde hebben; weshalven hy die somme ook aanstonds ten overstaan van twee Gecommitteerden, my zeer wel bekend, voldeed. Dit alleen is een saak, die de komst van een Commissaris wel vereyschte, en die openbaar genoeg geschied is, om 'er aanstonds agter te komen.

Uyt dit alles nu kan men genoegsaam bespeuren, hoe gevaarlyk die groote magt, en 't Oppergebied in een Landvoogd, en hoe nadeelig het voor een Land, en voor des zelfs ingesetenen is, daar sodanig onder te moeten staan, zonder dat men byna eenig middel heeft, om ordentelyk over hem te konnen klagen, of om zig voor zyne gewelde-

na-

naryen, zoo hy iemand ſpyt aandoen wil, te dekken.

Dit is 't geen wy in gemoede oordeelden van de magt, die een Landvoogd in Amboina, en elders, heeft, te moeten zeggen, om dat veelen op Batavia, maar vooral de Heeren in 't Vaderland, of niet weten, of niet zouden willen gelooven, dat zulke dingen daar zouden konnen bedreven werden van eenen, die daar wel uytdrukkelyk, om dit in alle anderen te beletten, en wel ſtreng te doen ſtraffen, geſteld is.

[…]arlyks […]oet de […]and- […]oogd […]eram […]ond- […]heppen.

Den Landvoogd werd ook wel uytdrukkelyk belaſt, om alle jaar met de Hongi, of Coracora-vloot, Ceram (dat in 't jaar 1663. 27. November onder Ambon geſteld wierd) rond te ſcheppen, zoo om alle de Buyten-Comptoiren te beſoeken, en aldaar na 't gedrag der Opperhoofden, en der Inlanders, te vernemen, als ook, om die kuſten van de Papoewen, en andre vyanden, te ſuyveren.

Terwyl hy nu op dezen Togt is, ryd de Fiſcaal met eenige Gecommitteerden rond, om te beveelen, dat de Brand-tuygen, en Bamboeſen met water, op dat blyke of zy dicht zyn, buyten iders huys geſet, en aldus tegen brand in 't drooge Moeſſon geſorgd werde. Ook werden dan de wegen in de Stad alomme behoorlyk ſchoongemaakt, op dat alles tegen de te ruggekomſt van den Landvoogd klaar zy.

[…]at ver- […]e ſaa- […]n hy te […]orgen […]eft.

Wanneer eenige Koningen, of Orangkaja's, komen te ſterven, moet de Landvoogd de Requeſten der naaſtgeregtigde Sollicitanten, en verſoekers van zulk een Ampt in den Polityken Raad brengen, en aldaar de Geſlagtboomen van die Inlanders openleggen, om daar uyt de naaſte en de bequaamſte te laten kieſen; dog 't is zeker, dat veel Landvoogden dat laatſte niet alleen niet gedaan, maar dat zy zo een Ampt aan die genen, die aan hen, en aan de tweede Perſoonen, 't meeſte geld 'er voor geboden, of gegeven hadden, in weerwil van de andre leden, die de nader geregtigden wel kenden, dog zig daar niet tegen aankanten dorſten, opgedragen hebben; waar van men veel overtuygende bewyſen in handen van verſcheide leden, en van anderen vind, behalven dat deze ſaaken op Batavia ook al te wel bekend zyn, dan dat men die ontveynſen zou willen; maar wat is dog aan zulke Landvoogden, als zy nu al op Batavia quamen, daar over gedaan? immers niet in 't minſte, dat na' ſtraf geleek; ja in tegendeel zyn zy kort daar na weder in andre Ampten gebruykt, daar men zulke bloedſuygers ten ſpiegel van andren behoorde te ſtraffen, en vooral noit weer in eenigen dienſt te gebruyken; maar Landvoogden, al zondigden zy ook nog zo ſwaar, zag men zeer zelden openbaar ſtraffen, of zy moeſten zoo ongelukkig zyn, als die wakkere, dog onnooſele, Heer *Cojet*, geweſen Landvoogd in Formoſa, die, tegen alle tydelyke waarſchouwingen aan, op verkeerde berigten van een Heer in de Hooge Regeering van Indiën van de eerſte Rang, die hem doodelyk haatte, en alle zyne klagten voor lafheden uytſchold, eerſt elendig verlaten, en daar na nog beſchuldigd wierd, die Veſting, en dat Eyland, trouwloos aan *Coxinja* overgegeven te hebben, daar hy nogtans met zyn kleene magt alles tot verdediging, 't geen hem mogelyk was, gedaan, en 't zelve niet eer overgegeven had, als na dat hy, niet tydig genoeg ontſet wordende, geen middel in de wereld zag, om het langer te konnen houden.

Hoe zy, zelden openbaar over misdaaden geſtraft werden.

Het is waar, dat men den Heer *Hofman*, Commandeur, en Hoofd van de Weſt-kuſt, en zyn tweeden Perſoon, den Heer *van Santen*, in 't jaar 1720. ſwaar en ſichtbaar geſtraft, en den eerſten na 't Robben-Eyland, aan de Caap de Goede Hoop, en den laatſten na Roſingeyn, in Banda, voor 15 jaaren (zo myn bericht is) gebannen heeft; maar ik moet ook bekennen, dat dit wat zeldſaams is, en dat 'er veel andren zyn, die zig nog veel ſwaarder ſtraf, dan deze, weerdig maakten; die nogtans niet het minſte daar over geleden hebben. Behalven dat 'er ook zommigen, in plaats van geſtraft te werden, weer op nieuw gevorderd zyn.

Hoewel nu een Landvoogd door haar Edelheden van den beginne af ontrent veel ſaaken bepaald, en hem aangeweſen is, wat hem te doen en te laten ſtaat, zo zyn 'er nogtans van tyd tot tyd meer ſaaken voorgevallen, die hen genoodſaakt hebben, of om nieuwe ordres en beveelen aan de reſpective Landvoogden van Amboina te geven, of wel om de vorige nauwer te bepaalen.

Verſcheide ordres door haar Edelheden aan hen gegeven.

Dus vonden haar Edelheden goed, by hun ſchryvens in 't jaar 1656, den 14 December, onder de ſtoffe van Banda, die van Amboina mede aan te ſchryven, dat zy, zo voor hun zelven, als voor alle Gouverneurs, Directeurs, Commandeurs, Opperhoofden, Collegien, en andere gequaliſiceerde Miniſters, zig hadden te verbinden, om geen Giften of Gaven van imand, direct of indirect, aan te nemen, 't welk by de Heeren Majores gepreſen, en nader uytgebreid was, weshalven daar alomme aanbevolen wierd noit daar tegens te doen, of daar in de minſte inbreuke te gedoogen, nadien de ware deugd, en reden,

alle goede gebruyken, en zeden, door Giften en Gaven als vertreden wierden. Ook bleek by schryvens van den 14. April 1658. uyt het Vaderland, dat de voorsz. Resolutie goed gekeurd, en bevestigd zynde, die nog daar mede vermeerderd wierd, dat niet alleen alle Hooge en laage Ministers, maar ook der zelver Huisvrouwen, Dogters, Dienstboden, en andre van hunne Familie, daar onder moesten verstaan werden, op pæne van meyneedig, en inhabil, verklaard te werden, zo men daar tegen quam te doen.

En ook door de Heeren zeventienen.

Dit was in zich zelven een heerlyk bevel; maar het is zo verre van daar, dat de Landvoogden, of haar Hoog Edelheden, die heylsame Resolutie zedert nagekomen zyn, dat ik kan zeggen op zekere nieuwe Jaar zelf in 't huys van zekeren Directeur Generaal geseten, en daar gesien te hebben, dat 'er naeuwelyks meer plaats was, om de Geschenken, die de Chineesen dien Heer, of wel zyn Gemalin, toebragten, te konnen plaatsen, behalven dat haar Ed. zelf tegen my zeide, dat hare Solders daar van mede nog vol stonden, en dat zy niet wist waar zy 't verdre zetten zou.

Waar by verboden werd Geschenken aan te nemen.

Wat nu de Landvoogden van Amboina, en van andre Landvoogdyen, belangt; ik heb 'er gekend, die zoo edelmoedig waren, van niet het minste geschenk voor niet te willen aannemen, maar aan den schenker een veel grooter tegengeschenk deden; dog dat waren Heeren, die reeds overvloed van geld hadden, en daar in volslagen meester van zich zelven waren; maar de meeste Landvoogden zoeken eerst geld, en zommigen zyn ook, al hebben zy reeds nog zoo veel byeen geschraapt, noit te verzadigen.

Ik heb tegenwoordig geweest, dat aan de Vrouwen der Landvoogden, by haar verjaaren, en by 't verjaaren van ider kind, door alle de voorname bedienden der Landvoogdy, groote en zeer veel geschenken, meest van fray Goud en Zilver, gedaan wierden; en die dat niet deden, wierden met de nek aangesien, en met een swarte letter in den Almanak, gelyk de andere met een Goude, en Zilvere, na dat het Geschenk was, geteekend. Ja ik heb zekere Gemalin van een Landvoogd, die haar gemoed deswegen wat scheen te knagen, daar nog wel by hooren voegen, *Ik weet wel, dat het verboden is* Giften *of* Gaven *aan te nemen; maar waarom zou ik dat zoo wel niet doen, als andere, daar haare* Edelheden *op* Batavia *my daar in voorgaan?* en ik geloove, dat zy de waarheid zeide.

Wierden 'er nu maar zulke Gaven genomen; dit was niet met allen; maar hoe veele werden 'er niet tot nadeel der Onnooselen in Gerechts-saaken, of om den rechtveerdigen te veroordeelen, en den Godloosen vry te spreken, en om deze en gene ampten aan onweerdigen op te dragen, en de ware geregtigden daar af te berooven, gegeven; dat waarlyk saaken zyn, die tot God roepen, te meer, dewyl 'er zulke strenge beveelen tegen leggen; dog wat helpen die, als men de straffen, daar by bedreygd, tegen niemand uytvoerd, en als, die 't quaad straffen moesten, andren daar in zelf voorgaan.

Ik geloof, dat 'er zeer weinig Ministers zyn, die maar eenige Administratie, of een Ampt van eenig belang in Oost-Indiën, van de Hooge tot de laagste toe, hebben, die zig daar aan niet al eeniger maten, als zy maar konnen, schuldig maken; want wie wees zulke geschenken, vooral, als zy wat waardig waren, oit van de hand? ik weet 'er een of twee voorbeelden van, maar ook geen andre; en moet 'er by zeggen, dat zy zeer seldsaam, en verwonderens-waardig in Indiën zyn.

Hoedanig hen belast werd de Menagie te behertigen, hoe zy dit nakomen.

Aan alle Landvoogden werd zeer ernstig het poinct van Menagie, en te gelyk ook in 't jaar 1679. den 28 Jan., en 2 Februari, en 1683. den 19 Juli, aanbevoolen geen Capitale, of nieuwe Gebouwen, dan by uytdrukkelyken Last van Batavia, te ondernemen, of dat het, zo zy zulks komen te doen, alles voor hun reekening loopen zal. Dit en belet egter niet, dat sommige Landvoogden altyd middelen hebben weten uyt te vinden, om aan eenige Gebouwen (zig hier in al wederom met den Raad, als een ooggetuyge, dekkende) 't zy in 't Casteel, 't zy elders zodanige reparatien te doen, dat het wel voor een nieuw gebouw verstrekken kon, van welke Timmeragien zy groote voordelen trokken, door dien 'er geweest zyn, die den inlander de kalk om niet branden, of wel een menigte van balken voor hen kappen lieten, daar zy hen geen stuyver voor betaalden, en hen quasie die maand dan vry van de Hongi-Togt lieten; welke kalk en balken daar na de E. Maatschappy in die Timmeragie wel netjens aangerekend, en aan den Landvoogd, onder de naam van desen of genen inlander, even zoo betaald wierden. Gelyk zeker Landvoogd zyn geld maandelyks van de Lont, die door inlanders, of andre lieden in zyn wagt zelf, gesponnen wierd, door de Sergeant van de wagt, die dat onder de naam van sommige inlan-

inlanders mede ontfing, plagt te trekken; dat immers dingen zyn, die zig een Landvoogd behoorde te ſchamen, en daar geringe lieden, dien hy dus 't brood uyt den mond neemd, van behoorden te leven.

Geen Landvoogd mag Pardon verleenen.

In 't jaar 1657. den 16 April verboden de Heeren in 't Vaderland, dat geen Landvoogd zig zou hebben aan te matigen, van aan dezen of genen, by een wettigen Raad verweſen, Pardon te verleenen, maar dat zy, zig beſwaard vindende, den verweſen met de ſtukken en bewyſen, met hunne aanmerkingen 'er over, na Batavia te zenden hadden; dog dit heeft niet belet, dat egter door eenige Landvoogden dit bevel overtreden is, die zig aanmatigden 't beſlotene van den Raad des Gerigts alleen op hun bloot gezag te veridelen, en den gedoemden Pardon te ſchenken.

Men ziet daar van (om van geen andre gevallen, my bekend, te ſpreken) een klaar voorbeeld in 't Extract van haar Edelheden uyt de Generale Miſſive van de Heeren Majores in 't Vaderland den 23 Juli, 1701., in opſigt van de ſtoffe van de kuſt van Cormandel getrokken, alwaar deugdelyk blykt, dat de Landvoogd aldaar, zekeren Malabaar, op dieſſtal verweſen om gegeesſeld, en voor vyf jaaren na de Caap der Goede Hope gebannen te werden, op eygen geſag vrygeſprooken had, als nog nader by den Brief van den Fiſcaal aan haar Edelheden in 't jaar 1699. den 10. October geſchreven, quam te blyken.

Ook ſchryven zy in dat zelve jaar, over de ſtoffe van Ceylon, dit navolgende:

Het vonnis by den Raad *van* Juſtitie, *tot* Colombo *op de aanklagte van den* Fiſcaal Ferreris *tot laſte van den* Vaandrig, Everard Crayvanger, *over 't grieven van den* Lieutenant, Gabriel Heyman, *geveld, ſchynd den* Gouverneur de Heere *geweldig tegen de borſt, en na zyn oordeel veel te ſlap te zyn, gelyk dat* (ſchryven zy aan haar *Edelheden* op *Batavia*) *niet duyſterlyk uyt des zelfs* aparte Brief *aan* UE. *op dat* ſubject *ten* Principalen *geſchreven in* dato 27. November, *is af te nemen; waar by hy zig vry verre komt uyt te laten over de* ongefundeerdheid *van dat* Vonnis, *des zelfs* ſentiment *dieswegen zeer omſtandig onderſteunende, en bekleedende met* expreſſien *en* ſtellingen, *een* Gouverneur *geenſins betamelyk, en niet vry van* Paſſie *en* pertialiteyt, *en dat over een* Vonnis, *en* decreet *van den* Rechter, *in gemoede, en na zyn beſte kennis, volgens de* form *van* Regtspleging gedecerneerd, *waar by hy, en een ider, gehouden is te* acquiëcſeren, *zo door die geen, die daar toe geregtigd is, daar van aan geen hooger Rechter* geprovoceerd *werd, welke weg in* kas ſubject *immers niet is afgeſneden geweeſt, en daarom komt het ons zeer vreemd, en niet min onbehaagelyk te voren, dat men de* Executie *van voorſz.* vonnis, *welkers voortgang door* Provocatie *niet is geſtremd, heeft opgeſchort, en die ſaak aan 't onderſoek van den* Raad *van* Juſtitie *tot* Batavia gerenvoyeerd; *mits welke wy verſtaan, dat alle ſaaken, by den* Rechter *daar toe* gequalificeerd, getermineerd *zynde, zoo hier, als elders, daar het van het zelve aanſien is, wanneer daar by* partyen *aan geen* Hooger Rechter *wierd beroepen, ter plaatſe, daar die zyn voorgevallen, na* luyd *van* 't Vonnis *zonder uytſtel zullen moeten werden ter* Executie *gelegt.*

Als een vaſte ordre ſchreven zy den Landvoogd in Amboina in 't jaar 1658. aan, om goede Correſpondentie met de naburige Landvoogden te houden, en voegden in 't jaar 1666. 'er by, dat zy dierhalven malkanders brieven over en weder dienden te lezen, en malkandren in 't uytvoeren van alle ordres de behulſame hand te bieden, dat zy in 't jaar 1675. en 1680. den 19 Januari, nader vernieuden; 1681. den 6 Febr. 'er byvoegende, dat zy malkandren, by onverwagte voorvallen hier en in Ternate, moeſten waarſchouwen.

Dus was hun wil in 't jaar 1662. den 29. November ook, dat de Landvoogd de Inlanders minnelyk bejegenen, geen queſtien der dorpen met de uyterſte rigeur vervolgen, geen Inlander in buytenſpoorige boetens doemen, nog eenige nieuwigheden ontrent hen invoeren zou, gelyk zy dat by ſchryvens van den 19 Juli 1683., en van den 24 Februari 1697. wel nadrukkelyk gelaſten, al welke poſten ondertuſſchen van eenige Landvoogden zeer ſlegt nagekomen zyn.

In 't Jaar 1666. den 23 November, beveelen zy den Landvoogd ook, het aanſtaande Nagel-gewas voor af bekend te maken, om zig daar na eenigſints te konnen ſchikken.

Den 28 Januari 1670. belaſten zy hem geen ſchepen, buyten noodſaakelykheid hier te houden, dat al mede menigmaal overtreden is, latende zig in zulk een geval al weer door den Raad dekken, hoewel het maar enkel 't begeeren van den Landvoogd, en zyn Tweeden, om byſondere inſigten van hun beiden, was.

In vorige tyden plagten de Landvoogden zig ook wel aan te matigen, om ſommige Schippers van hunne ſche-

pen te nemen, en andre weer op te stellen; dog dit wierd hen den 16 Augusti 1676. verboden.

Met het verbeteren van de Soldyen der Dienaren plagten de Landvoogden alhier, en elders, in vorige tyden 'er ook zo wat naar eygen goeddunken in te hakken; dog hier ontrent hebben haar Edelheden hen al mede in 't jaar 1680. den 17 Jan. gelieven te bepalen.

Hoe verre zy dezen gemeen Soldy mogen verbeteren.

Imand aan de Pen, en voor vyf jaaren aangenomen zynde, moest zyn tyd daar vooreerst uytdienen, en mogt dan door den Landvoogd en den Raad tot 20 à 24 gl. verbeterd, en, na zyn tweede verband, tot Boekhouder met 30 gl. ter maand, verhoogd werden.

Sergeanten mogten tot 20, en, by hun tweede verband, tot 24 guld. Corporaals tot 14 of 16; Guarnisoen-schryvers, tot 16, en gemeene Soldaten nog 2 gl. boven hun Gagie verbeterd werden.

Landpassaten, en Corporaals der Adelborsten, oordeelden zy voortaan onnoodig meer aan te neemen.

De hooge Officieren hadden dit voorrecht, dat, als zy eenige qualiteyt bekleedden, zy daar zo veel surplus voor genoten, als het volle maand-geld bedroeg.

Uyt de Navigatie, of Zeevarende Persoonen, die aan 't Kasteel, of op de schepen, die in de Provintie bleven, bescheiden waren, mogt niemand hoger, als tot Provisioneel Schipper, gevorderd werden: want zulk eenen tot Schipper te vorderen, is den 2 Maart 1688. afgeschreven; ook wilden zy, volgens schryven 1699. den 27 Februari, niet hooger dan Stierlieden op Chaloepen gesteld hebben.

Een Opperstierman tot - 48 gl. } Dog, binnentyds optredende, moest het na de
Een Onderstierman met - 32 gl. } halveering van hun Soldy geschikt werden.

De Konstapels in 't Kasteel van 30 tot 36 gl.

De Konstapels, en Bootsmans op kloeke Schepen, 22 en 24 gl.

Botteliers. } 't eerste Verband 20 en 22 gl.
Koks.
Schiemans.

Bootsmans-maats } 't eerste Verband 14, 't tweede, 16 gl.
Constapels-maats
Schiemans-maats
Botteliers-maats
Koks-maats
Quartiermeesters
Scheeps Corporaals

Matroosen van 9, 10, 11, en 12 gl. tot 11, 12, 13, en 14 gl. dog niet hooger.

Van 7 en 8 gl. na verloop van 5 jaaren op 10 en 11 gl.

Jongens van 4, 5, en 6, na verloop van 5 jaaren tot 9 gl. dog die van 6, wat kloek zynde, 10 gl.

Chirurgyns.

De Opper-Chirurgyn van 't Casteel, tot -	f 50 en 60 gl.
Opper-Chirurgyns. -	f 36 - - 40
Chirurgyns. - -	f 28 - - 30
Onder-Chirurgyns. -	f 22 - - 24
Derde of jong Chirurgyn. - -	f 12 - - 16 en 18
En die uyt de Militie getrokken zyn, werden by haar eerste Verband verbeterd tot - -	f 16 gl.
Krankbesoekers. - - -	f 30 en 36 gl.

Ambagts-Gesellen.

De Baas der Scheeps-Timmerlieden. -	f 56
Scheeps-Timmerlieden 6 à 8 gl. verbetering tot -	f 36 - - 42

Smids. } Tot 24 gl. Dog die uyt de Militie genomen werden 4, 5, 6 a 7 gl. verbetering na hunne bequaamheid.
Slotenmakers.
Wagenmakers.

Metselaas. - -	20 gl. ad idem.
Opper-Zeylmakers. } Opper-Kuypers. } -	16 en 18 gl.
Onder-Kuypers. - -	14 gl.
Trompetters. - -	14 en 16 gl.
Provoosten. - -	13 - - 15 gl.
Boekbinders. - - -	15 gl.

Inlandsche Schoolmeesters by hun eerste verband 4 Ryxdaalders, en na 3 jaaren gediend te hebben, en na dat hunne schoolen gestelt of ver afgelegen zyn, 6 of 8 Ryxd., zonder kostgeld.

Ook wierd hen in 't jaar 1676. den 21. October, uyt 't Vaderland verboden, imand oit boven zyne qualiteyt te besoldigen.

Geen Landen, Fortressen, enz. mag een Landvoogd na zyn naam, volgens last in 't jaar 1679. den 28 Jan. al gegeven, laten noemen.

Zy mogen geen Dienaaren, verlossen dan die een jaar Gagie te goed hebben, volgens last van den 17 Februari 1680.; dog die hun tyd uyt was, moesten ook, volgens ordre den 2 Maart gegeven, en den 20 November 1697. vernieud, verlost werden.

Mog-

Zy mogen ook geen Officieren buyten verlof van haar Edelheden, en niet, dan met afgeschreve Gagie, laten opkomen, volgens last van den 16 October 1676. uyt 't Vaderland, en in 't jaar 1676. 15 October, en 1678. den 11. Jan. vernieud; ten ware afgeleefde en behoeftige Militairen, aan welke zy hadden toegelegt.

Een Lieutenant.	- -	10 Ryxd.
Vaandrig.	- -	8
Sergeant.	- -	6
Corporaal.	- -	4

Dog, zig qualyk dragende, of met Inlandsche Vrouwen getroud zynde, (die men aldus niet na 't vaderland senden kon) zullen zy zich als vrylieden moeten erneeren, 't welk de Heeren Majores in 't jaar 1681. hadden bevestigt.

Onbequame, en ongeregelde Dienaars, moesten zy maar afzetten, of Soldaat maken, volgens schryven harer Edelheden van den 14. Maart, in 't jaar 1681, dat in 't jaar 1667. 29 Jan. vernieud is, belastende in 't jaar 1704. den 22 Febr. wel uytdrukkelyk, om op 't gedrag der Dienaaren te letten, ook om de bequame Dienaars in Amboina te houden, dat den 8. Jan. 1682. uyt 't Vaderland geordonneerd wierd.

Ook wilden haar Edelheden in 't jaar 1688. den 2 Maart, dat men altyd oude voor nieuwe Dienaaren helpen, en dat men geen der zelven om kleene fouten (zo zy 1687. den 13 Juli belasten) zou afzetten, dog dat werd van den landvoogden zeer zelden nagekomen, ten ware men zulk eenen van Batavia in de kyker heeft, en van daar een Landvoogd wat nauw bedillen wil, of ten ware Grooten op Batavia deze of gene bequame Dienaars in 't bysonder dragen willen, in hoedanigen geval ik wel voorbeelden heb gesien, dat Persoonen, by den Landvoogd gekoren, afgekeurd, en andre bequamer van daar weer in plaats aangesteld zyn. Ook wilden zy in 't jaar 1688. 2 Maart de bequaamheid der Dienaren in de Brieven uytgedrukt hebben.

Daar beneven moest de Landvoogd ook op de Overwigten der Nagelen, volgens last in 't jaar 1682. den 20 Maart gegeven, letten.

In saaken van Godsdienst verboden zy in 't jaar 1693. 19 Juli, de Mooren, of andren, eenige nieuwe pligten voor te schryven, of die in te voeren, of ook den gewilligen inlander, met branden yan kalk, enz. te veel te vergen; daar weinig op gelet werd.

Zy stonden aan den Landvoogd, en zynen Raad, de Approbatie van Ouderlingen en Diaconen in dat zelve jaar, maar 1686. den 21 Febr. geensins aan hem toe, om eenigen, by den Raad gedoemden, eer, dan de tyd van hun vonnis uyt was, vry te laten.

En alzo de Landvoogd, volgens haar Ed. schryven in 't jaar 1688. den 2 Maart, nevens andre Dienaren weer in 't Casteel zou gaan woonen, zo mogten zy wel lyden, dat de Compagnies huysen, zo dat voordeeliger was, maar verkogt wierden; hoewel dat juyst niet gevolgd is: want de Heer *De Haas* verkogt wel eenige huysen, paarden, enz. maar hy zelf, en de Opperkoopman, bleven buyten 't Kasteel woonen.

Zy verboden in dit zelve jaar ook aan een Landvoogd, om iemand van de Militie, of van de Zeevaart, aan de pen te helpen, dat in 't jaar 1694. de 23 Febr. en in 't jaar 1697. 20 November weer vernieuwd is.

Hen wierd in 't jaar 1676. 28 December belast, geen Wissels (dat gemeenelyk de Landvoogd, Opperkoopman, Fiscaal, en Cassier doet) voor dat 't geld eerst in Cassa was, te teekenen; als mede om wel op de valsche Maaten en Gewigten te letten, en hen, die zig daar schuldig aan maakten, te straffen; dog hoe slordig en godloos nu en dan de inlander met 't Nagel-wegen en betalen gehandeld is, hebben wy bevorens getoond.

Den 28 December 1677. stonden zy aan den Landvoogd ook toe, by gebrek van Hollanders, swarte Matroosen in dienst te nemen, hoewel 't jaar te voren, den 21 October uyt 't Vaderland wel uytdrukkelyk belast was, zo weinig Mixstiçen, als 't mogelyk was, in dienst te nemen.

Zy eischten in 't jaar 1678. den 11. Jan. ook een Lyst van alle de Fortificatien, verbiedende weder alle onnodig bouwen; ondertusschen heb ik Landvoogden gesien, die Paleysen voor zich zelven bouwden; die alle de stoffen franco wisten te krygen, alzo zy 'er geen eenen stuyver voor betaalden, terwyl 'er andre om sugten, behalven dat Compagnies Timmerlieden, Metselaars, en andre Ambagtslieden tot het maken van alles, daar toe vereischt, gebruykt, gelyk ook de verdere stoffen, van yser, koper, loot, verw, enz. en allerley huysraad, daar toe noodig, al mede door 100 verkeerde wegen gesogt, en door Compagnies bedienden gemaakt wierden, zonder dat hem dit alles een duit kostte. En zou 't de Landvoogd, die daar als een Koning is, niet doen; ik heb eenen Opperkoopman gekend, die schreef 900 kruy-

kruywagens, en een groote quantiteyt lood, tot een huys van hem, of de zynen, gebruykt, maar in eene reys af, voorgevende, dat de witte mieren (een boos ongedierte, onze maejen wel gelykende, en dat in eene nagt wel een ſtapel met linnen doorwreeten kan) 'er mede doorgegaan waren; hoewel andren zeer wel wiſten, tot wat voor een geut het loot, en aan wat voor een huys, die planken gebruykt waren. Stoute dieven; maar nog ſtouter Leugenaars, die zulke wonderen van de witte mieren verdichten, en die (hoe weinig bequaamheid zy ook anderſins hebben) nog zonderling bevorderd worden.

Ook wierd den Landvoogd in 't jaar 1693. 13. Januari verboden, aan imand een Acte met Onderkoopmans koſtgeld, eer hy dat waarlyk was, te geven.

Zoo imand van de E. Maatſchappy mogt komen weg te loopen, diens ſoldy verklaarden zy, in 't jaar 1694. den 23 Februari, verbeurd, en aan de E. Maatſchappy vervallen te zyn.

Beveelen tot het intrekken van onnoodige Poſten.

Om het poinct van Mênagie nog meer te behertigen, zoo belaſten zy den 24 Februari 1697., deze navolgende Poſten by de eerſte bequame gelegenheid te lichten, en in 't Kaſteel te verplaatſen.

Op Leytimor:

De Wagt Ruſtenburg, en de Pagger Noodwyk, zoo ras de Heer Landvoogd na 't Caſteel zou verhuyſt zyn, daar hy in 't korte na toe zou gaan; dog die Pagger Noodwyk was 'er in 't jaar 1712. nog.

Op de Pas Baguwala, zou de bezetting ten minſten 16 man ſterk moeten blyven.

Op Hitoe:

De Reduyten Haarlem, op Negri Lima, en die op Ceyt zou men Demolieren, of doen ſpringen.

De Pagger op Caybobo, op Cerams Suyd-kuſt, te ſlegten, dog men zou 't Wambays, of de Godong, aan den Orangkaja geven.

Honimoa.

De Reduyt Delft tot Poorto, en de Pagger op Hatoewana, als voren te handelen, en men kon de ſaaken der beſtelling na Ceram's Suyd-kuſt, en het toeſigt over de bygelegene Dorpen, maar weer aan den Schoolmeeſter, onder zekere tamelyke erkentenis boven zyne Soldy, aanbeveelen.

Haroeko.

De Reduyt Hoorn, en de Pagger tot Way.

Larike.

De Reduyt Vliſſingen op Noeſſatelo, en de Pagger tot Oeriën.

En eindelyk de Pagger tot Amblauw; waar door dan 5 Sergeanten, 17 Corporaals, 75 Schildergaſten, en 4 Boſſchieters meer in 't Kaſteel zouden komen; dog de verdere beſettingen zouden, zo als zy waren, blyven. Maar het getal Corporaals, en Sergeanten, die 'er dan te veel zyn zouden, moeſt men ook verminderen; al welke poſten zy nogtans by de minſte nood, in verdachte tyden, in 't jaar 1702. 21 Juni uyt 't vaderland belaſten weder uyt te ſetten.

Hoe[t] ſterve[n] van e[en] Land[voogd] te han[delen].

By 't ſterven van een Landvoogd verwierpen haar Edelheden alle oude en nieuwe vonden, willende dat dan de ordonnantien maar by twee Leeden van den Raad geteekend, en alles verder in ſtaat gelaten zou werden, tot dat zy nader over een nieuwen Landvoogd beſluyt genomen zouden hebben; waar over zy zich in 't jaar 1697. den 24. Februari, verklaarden.

Ook ordonneerden zy den Landvoogd by dat zelve ſchryven, voortaan in 't Kaſteel te woonen, en de Pagger Noodwyk maar te ſlechten.

Wat belaſt aan z[e] Wedu[wen] te ver[]ſtrek[ken].

Zy wilden ook in Compagnies dienſt niet meer, als 60 Slaven, of huurlingen, volgens ſchryvens van 't jaar 1704. den 22 Januari hebben, verbiedende wel expres voor de E. Compagnie geen peerden, of dingen, die zy niet van nooden had, van de Weduwen der Landvoogden te koopen, of over te nemen; maar aan de Weduwe van een Landvoogd ſtonden zy niet anders toe, dan water, brandhout, ſout, en ſpeceryen, dog geenſins eenig koſtgeld, zoo lang zy in die landvoogdy bleef; moetende zy al 't verdere inkoops betalen, dog by haar vertrek na Batavia zou men dezelve van ververſching, meel, ryſt, boter, wyn, ſpeceryen, enz. mogen voorſien, mits dat daar van in den Brief ook een Lyſt overgeſonden wierd, om by haar Edelheden nageſien, en goedgekeurd te werden; dog de Weduwe van een Raad van India zou boven dien nog een tamelyk genot uyt de Proviſie-Magazynen mogen hebben, mits dat zy dan in dat zelve Moeſſon (zoo 'er bequame ſchepen zyn) of anders met de eerſte ſchepen, na Batavia zal hebben over te komen; alzo haar dat niet langer mag werden toegeſtaan;

geftaan; waar van dan ook een lyft, om die na te zien, en goed te keuren, dient overgefonden te werden.

In 't jaar 1697. den 20 November, ordonneerden zy de befetting dezer Landvoogddy jaarlyks op te geven, willende geen Wiffels, als op Batavia, getrokken hebben.

Een voorname Poft, waar op de Landvoogd te letten had, was, dat hy, volgens ordre in 't jaar 1699. den 16 Januari gegeven, alle drie maanden de winkel opnemen moeft, dat zy in 't jaar 1701. den 5 Febr., onder de ftoffe van Ternate ordonneerden alle 6 maanden te doen.

In 't jaar 1699. den 27 Februari verboden zy ook, dat geen Pagter op eenig Vaartuyg van een Borger, buyten verlof van den Landvoogd zou hebben onderfoek na eenig goed te doen.

Zy wilden in 't jaar 1700. den 9 Februari ook de Rapporten van de Nagelgecommitteerden in de Polityken Raad tegen de Negotie-boeken vergeleken, en nagefien hebben.

Zy verboden ook in 't jaar 1702. den 4 Februari Reekeningen te koopen, of daar mede te woekeren. Wat daar over *Ernft Knipping*, en eenen *Van Gyn* overgekomen is, zullen wy onder de Regeering van de Heer *Van Wyngaarden*, of na zyn dood, aanhaalen.

Het Diftilleren van de Oliën van Cajoe Poeteh, en Sereê, ftonden zy in 't jaar 1702. den 4 Febr. wel toe; dog wilden dat de oude Placcaten ontrent de Olien, uyt Nagelen, Nooten, Foeli, Coelit Lawan, Maffoy, Caffia Lignea, en van alles, wat na die Speceryen, of Canneel fweemde; vernieuwd, of wel by een nieuw Placcaat verboden zou werden, die te diftilleren. En ondertuffchen liet zeker Landvoogd de Olie van Coelit Lawan in menigte diftilleren, gebruykte daar wel expres een Chirurgyn toe, en verkogt die, en andre Olien, by geheele kelders al vry dier.

En eindelyk vonden haar Edelheden ook goed den Landvoogd te belaften, geen Soldaat het huwelyk, dan alleen met een eerlyke Dogter, of Vrouw, toe te ftaan.

Uyt alle deze nadere bevelen, blykt nu wel, dat een Landvoogd van tyd tot tyd ontrent veele dingen nauwer bepaald is; dog zo men dit alles met het voorige aangehaalde, wegens 't gene de Landvoogden wel eygentlyk, en meeft, gewoon zyn te doen, vergelyken wil, dan zal men bevinden, dat hy des niet te min een Oppermagtig beftierder, meer, dan menig Koning in zyn Ryk, en dat zyn gezag en magt, hoe bepaald die ook zy, nogtans zo groot in zich zelven is, dat hy byna alles, wat hy maar wil, of denkt, doen kan, zonder dat imand in ftaat is, hem dat te beletten, weshalven de geene, die in de ongunft van zulk een Landvoogd geraken, hoe hoog, hoe ryk, en vermogende zy mogten zyn, genoegfaam bedorven of ten minften zodanig allefins door hem, en zyne flikflojers, geplaagd, gehoond, befpot, en vertreden werden, dat zy wel duyfendmaal wenfchen liever uyt de weereld te zyn, dan daar zo te moeten leven.

Daar hebt gy 't voornaamfte, 't geen wy van de Magt, die een Landvoogd heeft, en van de Bevelen, hem van tyd tot tyd, om zig in 't waarneemen van zyn Ampt daar na te fchikken, gegeven, te zeggen hadden. Nu is 'er alleen nog overig, om aan te wyfen, wat Inkomften hy heeft.

Het Inkomen van een Landvoogd is al vry groot. Aan Gagie heeft hy alle maand 200 gulden, dat in 't jaar 2400 guld. uytmaakt. Zyn Koftgeld is 24 Ryxdaalders, behalven welke hy nog 20 Ryxd. voor het onthaalen van de Buyten-Opperhoofden, Schippers, Onderkooplieden, Boekhouders, enz. aan zyn tafel, trekt; dat zamen jaarlyks nog 1147 gl., en 4 ftuiv. uitmaakt. Zyn Inkomen.

Daarenboven geeft hem de E. Maatfchappy, nog 2 leggers Rhynfe, Franfche, of Spaanfche Wyn, ider van 400 kannen; 3 vaten Mom, of Hollands Bier, 2 vaten en een half Hollandfche Boter, een Aam Hollandfchen Azyn, en een Aam Olyven-Olie; dog die 2 laatfte poften zyn, by 't nieuw Reglement van Menagie, in 't jaar 1686. maar tot noodig gebruyk (dat pas 25 kannen Olie, en 50 kannen Azyn uytmaken kan) verminderd; hoedanig zy ook aan zyn Ed. Zout, en Speceryen toeftonden; dog al het andre moet hy volgens de Prys-courant betaalen.

Twee laften Ryft, een laft Tarw, Wafch-keerfen, Flambeauwen, en Lamp-olie, tot gebruyk.

In Banda trok de Landvoogd voor het onthaalen, wekelyks of om de 14 dagen van den Raad van Juftitie, 288 Ryxd. en had 60 Slaven by de Compagnie in huur; tot 3 Ryxd. 's maands ider, dat alle maand nog 180 Ryxdaald. uytmaakte.

In Amboina was 't getal der huurlingen mede van 60 Slaven, waar onder den Landvoogd ook het grootfte getal, of wel 30 of 40 had, zynde de andre onder den Opperkoopman, Capiteyn, Predikanten, of der zelver Weduwen, en meer andren, verdeeld.

Ook mag een Land-voogd tot ge-

gebruyk van zyn huyshouden, voor 3 of 400 Ryxd. aan goed uyt de Compagnies winkel doen haalen, mits van 't Vaderlandsche ½ per Cento, en van 't Indische ¼ per Cento winst betalende, dog al wat hy meer neemt moet hy volgens de Pryscourant voldoen. Wat hy met geld of goederen, op de Nagelen tegen 100 ten 100, en nog dierder, uyt te zetten, door bestel der Buyten-Opperhoofden wint, is niet wel te zeggen, maar maakt zekerlyk een groote Post uyt.

Het Water voor 't Kasteel, als mede de Visschery-plaats op de Pas Baguwala, en aan de Laha, is de zyne, daar hy, of zelf van zyn volk Visschen laat, en die Visch verkoopt, of wel dat Water, en die Visscheryen aan dezen of genen Verpagt, welk laatste wel het fatsoenelykst, en 't edelmoedigst is, en egter al een schoonen stuyver geld opbrengt.

Dit zyn Inkomsten, die bekend, en eerlyk zyn; maar zyne grootste winsten zyn die, welke aan ider een niet bekend zyn; en die zyn ongeloofelyk groot, als hy en de Opperkoopman eene lyn trekken; want dan snyd hun mes overal dubbeld, hunne winsten zyn zeeker, en zeer weinig lieden weten het; daar zy, in oneenigheid levende, oorsaak zyn, dat dan geen van beyden van zulke voordeelen iets trekken kan.

Dus trekken zy dan te zamen van de Overwigten der Nagelen, van de Pakken, die zy, in plaats van in Comp^s. Winkel volgens de ordre te laten verkoopen, aan dezen of genen Chinees, die hen de meeste winst 'er voor bied, overgeven, die dan, om daar ook nog een winstje op te hebben, dezelve by stukken ten duurste verkoopt, dat egter den Ingeseten zeer drukt, en tegen de bevelen van haar Edelheden is.

Zo winnen zy al mede te zamen, met Ryst voor hen dier te laten verkoopen; gevende de Compagnie 20 à 25 Ryxd. voor een Last, en trekkende wel drie of viermaal zo veel aan winst.

Daar is geen een van de Buyten-Opperhoofden, die niet 't een of 't ander voor den Landvoogd doen moet, daar een zekere en groote winst voor hem in is.

Daar zyn 'er geweest, die een part in de Araks- en Saguweers-pagt hadden, dat al een schoonen stuyver opbrengt.

De dagelyksche Geschenken, het Orangkajen-Feest, 't Distilleren van Oliteyten, het Lont-draejen (dat maar zommigen gedaan hebben) en de Geschenken voor deze en gene Ampten, enz. behalven 100 andre dingen, die geen naam hebben, en egter in een jaar al veel geven, maken een post zo groot, dat die niet wel uyt te drukken is; maar daar is een groot onderscheid tusschen een edelmoedigen Landvoogd, die een man van eer, van gemoed, en van een tedere gewisse is, en tusschen zulk eenen, die geen eer in zyn lichaam heeft, die baatsugtig, en een bloedsuyger is. De eerste is, met het gene de E. Maatschappy geeft, vergenoegd; dog de ander heeft noyt genoeg, hoe veel hy ook eerlyk of oneerlyk trekt, zeggende met zekeren Landvoogd noyt iet anders, als *geeft de helft*; welk zeggen zo deur drong door gansch Indiën, dat zeker spotter zyn naam boven een nieuwe Poort van zeker Kasteel ziende, aan een ander vraagde, wat willen die drie letters G. D. H. boven die Poort in 't Kasteel zeggen? die daar op antwoordde, het is de naam van den Heer Landvoogd alhier; dan ben ik, zey de ander wel lustig misleid: want men heeft my wys gemaakt, dat het wil zeggen, *Geeft De Helft*; 't geen men 'er ook mede spellen kan; een zeggen, dat alzo waar en recht op zyn snede voortgebragt was, als het zeggen van eenen Vreemdeling, die de Geregtigheid in een kleen rond boven de Vergader-zaal van zekeren Raad van Justitie in een grauwe hartsteen uytgehouwen siende, en veinsende niet te weten wat 'er op stond, aan de Bode van Justitie in zekere Landvoogdy, daar het Recht schrikkelyk met voeten getreden, en uytnemend slecht gehandhaast wierd, vraagde, wat het was, 't geen hy daar op uytgehouden zag. *Kond gy dat niet zien*, zey die Bode, *het is de* Gerechtigheid, *of een Vrouw, die geblind is, en die het swaard in de eene, en de schaal van* Geregtigheid *in de andre hand heeft. Is het de* Geregtigheid, zeide de ander, *ik heb ze noyt zo* kleen, als hier *gezien.* De Bode, die hem zeer wel begreep, en wist, dat hy de waarheid sprak, gaf hem dit antwoord: *Gy hebt gelyk; maar zegt dit tegen geen ander; als tegen my; want anders zoud gy, eer gy het dagt, ook wel eens konnen gevoelen, dat gy nu maar van verre, en buyten schade, ziet. En 't is zekerder dit te* denken, *als te* zeggen.

In welke vergaderingen nu de Landvoogd, en hoe hy daar zit, zullen wy ter plaatse, daar wy van dezelve handelen, aanhaalen.

De Tweede naast den Landvoogd in rang is de tweede Persoon van de Landvoogdy, anders de Opperkoopman genaamd; van welke het nu onze tyd zyn zal te spreken.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

V*An den* Opperkoopman, *of* Tweede *der* Landvoogdy, *en wat tot zyn* Ampt *behoord.* Inſtructie *voor den zelven. En voor den* Adminiſtrateur *der* Vivres. *Nadre* Ordres *harer* Edelheden *ontrent zyn* Ampt. *Wat verder tot dit* Ampt *behoord. Zyn* Inkomen. *Van den* Capiteyn, *en 't geen tot zyn* Ampt *behoord. Des zelf* inkomen. *Van de* Predikanten. *Van de* Opperhoofden *van* Hitoe, *en* Honimoa. Inſtructie *voor de* Opperhoofden *der* Buyten-Comptoiren. *Verdre* Ordres, *voor hen daar bygevoegd. Van den* Fiſcaal, *en zyn* Ampt. Inſtructie *voor den* Fiſcaal van den Houten, *en verdre Ordres, daar bygevoegd. Wie tot dit Ampt het bequaamſte ſchynd gekoren te moeten werden. Zyn* Inkomen. *En verder* Werk. *Van den* Soldy-Boekhouder. *En van 't geue haar* Edelheden *ontrent hem* Ordonneeren. Hoedanigheid *van dit* Ampt.

Van den OPPERKOOPMAN.

n den Opper- op- n of Tweede ... nd- ogdy, wat zyn pt oord.

DEſe Heer heeft naaſt den Landvoogd een groot geſag, aangeſien hy eygentlyk als Adminiſtrateur, en Behandelaar van alles, wat den Koophandel in die ganſche Landvoogdy betreft, door de E. Maatſchappy aangeſteld is, weshalven ook alle de Pakhuiſen voor zyne verantwoording loopen, gelyk hy ook alle de Contanten, en alle Goederen van de E. Maatſchappy, onder zig heeft.

Maar om rechte kennis van 't Ampt van dezen Heer te krygen, konnen wy geen grooter licht, dan door de Inſtructie, na welke hy zig richten moet, erlangen, die aldus is luydende:

Inſtructie voor den OPPERKOOPMAN des *Kaſteels Victoria*, waar na dezelve hem in zyne *Adminiſtratie* zal hebben te *Reguleren.*

uctie ... den ... en.

„ DEwyle meeſt alle *Compagnies Effecten* in, en aan dit *Kaſteel* tot „ des *Opperkoopmans* verantwoordinge „ loopen, immers voor zo veel by de „ *Negotie-boeken* ſchuldig ſtaan, zal het „ zynen pligt weſen, dezelve vlytiglyk „ gade te ſlaan, en onder anderen beſorgen, dat de *Kleeden* in *Compagnies* „ *Pakhuyſen*, nog van onderen, nog van „ boven ſchade lyden door de *witte Mieren*, tegens welke ſwarigheid de beſte „ *remedie* is, dat de ſtellingen van hard „ hout gemaakt werden, ende hoog „ boven de vloer verheven ſtaan, op dat „ 'er gelegentheid zy, dezelve altoos te „ konnen *viſiteeren: item* dat 'er geene „ *kiſten, kaſſen*, of diergelyke dingen, „ van vuiren-, bayen-, ofte ander ligt „ Hout, als 't welk dito *Mieren* uytnemende zeer onderhevig is; op de „ *Kleede-Pakhuiſen* werden aangehouden. De ſchade van boven geſchied „ meeſt door 't lekken aan 't dak, waar „ op wel agt genomen diend, ende dikwils (in 't *Regen-Moeſſon* voornamentlyk) daar na uytgekeeken, of ergens eenige lekkagie werd bevonden.

„ 't Geen in dat kas, by ongeval, „ komt te bederven, blyft buyten laſten „ van den *Adminiſtrateur*, maar zal hy „ daarentegen hebben te vergoeden de „ ſchade, die uyt onagtſaamheid *gereſulteerd* is.

„ De zelve zal niet hoeven nog mogen eenige beſchadigde nat geworden, of anderſints bedorve Pakken „ Kleeden in 't Pakhuys te ontfangen, „ zonder dat den *Gouverneur* daar van alvoorens kenniſſe gedaan zy, ten eynde zyn *E. Ordre* geven mag, om zodanige qualyk *geconditioneerde* Pakken „ aanſtonds, *preſent* twee *Gecommitteerdens*, als ook den *Schipper*, en *Boekhouder*, die ze overgebragt hebben, „ te openen, en *viſiteeren.*

„ Ende zal wyders daar inne zodanig „ gehandelt werden, als wy by *ſpeciale* „ *Ordre* op het openen van Pakken, „ Kaſſen, &c. item het beleggen der „ *Atteſtatien*, ofte *Certificatien*, hebben „ *gepreſcribeerd*, welke Ordre altoos voor „ de hand opgehangen diend.

„ Maar diend zorg gedragen, dat van „ alle lekkagien ofte mis-vallen op de „ aankomende *Cargaſoenen*, of anders „ vallende, terſtond *atteſtatie* beleid „ werde, zonder juyſt daar mede „ te wagten, tot dat ſchip, veel min „ alle de ſchepen, 't eenmaal geloſt zyn,

„ want die tot het lossen van den *Ryst* „ *gecommitteerd* zyn geweest, konnen van „ den ontfang *aparte* verklaringen doen, „ en weder die de *visite* van Vlees en „ Spek by gewoond hebben affonderlyk; mitsgaders zoo in andere saaken „ van gelyken; dog alles zo boven van „ de Pakken gezegt is, met onderteikeninge der Scheeps-Overheid, die „ de Goederen ofte Waren aangebragt „ hebben, verstrekt, ten eynde men op „ 't laatst niet in twyffel en *Confusie* gerake, wie by deze en geene *Parthy* present waren, vermits niet altoos een en „ dezelve lieden daar tegenwoordig konnen wesen.

„ Op dat men altyd weten mag, hoe „ veel, ende welke koopmanschappen, „ ook tot wat pryse, hier ten *Comptoiren* berusten, zullen, voortaan in stede van *een* (*gelyk tot nog toe geschied is*) „ *twee Pakhuys-boekken* moeten werden „ *geformeerd*, waar van het eene by den „ *Gouverneur* varen, en het andere onder den *Opperkoopman* verblyven zal, „ die maandelyks in die beide zal doen „ *noteren*, 't geen aankomt, en afgaat „ met behoorlyke *Certificatie*.

„ Geene verstrekkinge van *Kleeden*, „ ende *Goederen*, nog *Contanten*, ofte „ *Vivres*, onder des *Opperkoopmans* bewind staande, zal aan den *Winkelier*, „ *Cassier*, ofte *Bottelier*, mogen geschieden, of eenige van dezelve elders heen „ versonden werden: gelyk ook geene „ *Gelden* by hem in de *groote Cassa* zullen worden ontfangen, dan by *Ordinantie*, van den *Gouverneur* onderteikend.

„ De *Kleeden*, en andere *Goederen*, „ die men na de *Buyten-Comptoiren* send, „ als aan den *Winkelier* volstrekt zullen „ *getaxeerd* werden, ten pryse zo dezelve inkoops kosten, maar diend gelet, „ dat de *Provisien*, en *Ammunitien* na „ *Manipa*, tot behoef van de *Guarnisoen-houding*, in de *Reduyt Wantrouw* „ gaande, daar men geen *Boekhouder* „ heeft, tot niet meerder of minder prys „ werden in *Credit* van dito *Reecquening* „ gebragt, als dezelve te voren zyn „ derwaars gesonden, ende zal tot weringe van verdere *abusen* noodsakelyk „ by den *Opperkoopman* moeten werden „ gehouden een *apart schuld-boekjen*, *concernerende* de *Reduyt Wantrouw* op *Manipa* voorsz. waar inne distinctelyk „ by *debet* en *credit* werde in en afgeschreven, eerst 't geen per *restant* der „ jongstgeslotene boeken, na voorgaande *accurate* afreecqueninge met „ den *Sergeant* onder den zelven beruft, „ en voorts alles wat *successive* gesonden „ werd, te weten by ponden en stuks, „ stellende daar tegen over 't geen agtervolgens de drie maandelykse *reecqueningen* aldaar uytgegeven en veroirberd is, welke sake, hoewel van „ kleyn verstand zynde, by onderlatinge voor *dato* een merkelyke *confusie* „ heeft veroirsaakt, tusschen den *Opperkoopman*, *Joan de Vogel*, en den „ Vaandrig *Adriaan van Parordt*, gewezen Commandant tot voorsz. *Manipa*, „ beide nu overleden.

„ De *Opperkoopman* zal alle afgaande „ *factuuren* in een bysonder boek *pertinent insereren*, doende de aankomende by den anderen als in een boek „ ordentelyk te samen naeyen, en inbinden.

„ *Item* by zig hebben een *Cognoscement-boek*, waar inne de versondene „ *originelyk* ende *onderteykend*, zullen „ werden geschreven, d' inkomende „ moeten (gelyk van de *Factuuren* is „ gesegt) te zamen werden genaeyd, „ hoedanig ook het gebruyk nu al lang „ geweest is.

„ Van de afgaande ofte *verstrekte Goederen*, *Contanten*, *Vivres*, &c. aan de „ *Comptoiren* zal al terstond *Facture* gemaakt, ende den *Gouverneur* behandigd moeten werden, omme na *insertie*, 't zy in *Missive*, of *Dag-Register*, daar nevens te werden gesonden, zonder met dezelve tot nadere „ gelegentheid te wagten, ende op dat, „ gelyk het anders ligtelyk beuren kan, „ daar inne niet overgeslagen werde, 't „ geen door den *Constabel*, als van de „ *Wapenkamer*; *Smisse*, '*t Equipagie-huys*, *de Werf*, &c. afgelangd is, zal „ hy zulks uyt hunne *respective* maandelykse *Reecquening* in een *Memoriaal-boek*, daar elk *Comptoir* zyn eygen „ *Cohiertje* heeft, overschryven, om t' „ elkens, wanneer eenige *Factuure* afgaat, „ daar uytgetrokken te werden, 't geen „ men bevind open te staan, *noterende* „ dan onder 't zelve, dat zulks in zodanigen *Factura* opgebragt is, mitsgaders 't zelve met een lyn affluytende.

„ De *Specificatie-boeken* namentlyk „ van *Onkosten*, *Fortificatie*, ende *randsoen*, zullen onder desselfs opsigt, na „ de wyse, die men tegenwoordig *observeerd*, gehouden, ende ook vervolgens *gecopieerd* werden, mits alvorens „ de *reecq.* van den *Winkelier*, *Cassier*, „ en *Bottelier*, *exactelyk* na-rekenende, „ en optellende: want den *Gouverneur* „ niet gelegen komt zulks in eygen *persoon* zelfs te doen, als die in 't over-

„ sien

„ sien van gemelde *reecq.* gemeenlyk „ maar let op de deugdelykheid van de „ verstrekkinge, en ontfang, by dezel- „ ve aangewesen, en opgebragt.

„ Zo haast elke maand ten eynde is, „ zullen de *Bottelier*, *Cassier*, *Winke-* „ *lier*, als ook de *Guarnisoen-Boekhou-* „ *der*, den *Opperkoopman* pertinentelyk „ hebben op te brengen, 't geen nopen- „ de hare saken in de *Negotie-Boeken* in- „ geschreven moet werden, ende by „ aldien zy daar inne versuymig zyn, „ zal hy 't zelve den *Gouverneur* terstond „ bekend maken, omme behoorlyke „ *Correctie* daar tegen te doen.

„ Dies zullen ook de *Boeken* van den „ *Cassier*, *Winkelier*, ende *Guarnisoen-* „ *Boekhouder*, dikwils met die van de „ *Negotie geconfronteerd* moeten wer- „ den, op dat 'er geene *differentien* voor- „ vallen.

„ 't Geen ten behoeve van *Schepen*, „ en *Chaloepen*, door den *Winkelier*, „ *Bottelier*, *Cassier*, en ook door de „ *Werfmeester*, werd uytgegeven, zal „ alle maanden werden geboekt, zon- „ der daar mede te wagten, tot dat de „ *schepen*, of *chaloepen*, vertrekken.

„ Ende hier van moeten *exacte conti-* „ *nueerende Scheeps-onkost-boekjes* wer- „ den gehouden, waar inne alle *precisi-* „ *teyten* van *dag*, en *datum*, *correctelyk* „ aangemeld staan, ende zullen de *Hoof-* „ *den* der *respective Schepen* met eygen „ hand onderteikenen, zulks ende zulks „ ontfangen te hebben.

„ De *Vivres*, en andere waren, aan „ de *Schepen* verstrekt, moeten ten pry- „ ze inkoops *getaxeerd* werden, ende on- „ aangesien van de *Werf* veele dingen „ ongeschat werden uytgegeven, zal „ egter daar van behoorlyke *Annotatie* „ geschieden.

„ Gelyk nu al in gebruyk gekomen „ is, zal de *Opperkoopman de Reecquening* „ van de *Consumptien* omstandig nasien, „ zo wanneer de *Opperhoofden* der *Sche-* „ *pen* eenige nieuwe *Victualie* eysschen. „ *Examineerende* op 't aldernaust, of zy „ in hare *dispençen* den *ordinairen tax* van „ *rantsoenen* niet zyn te buyten gegaan, „ ende indien daar inne niets te *reproche-* „ *ren* valt, zal hy haar met een brief- „ ken aan den *Gouverneur addresseeren*, „ maar zoo zy geen goed huys gehou- „ den hebben, zyn *E.* daar van *advys* „ doen.

„ Nopende de Styl in 't houden der „ *Negotieboeken*, zullen wy in dezen ge- „ ne nadere *limiten* voorschryven, maar „ eenlyk zeggen, dat in 't *Groot-boek* „ zo veel *specificatie* moet geschieden, „ als eenigsints mogelyk zy in eenen „ *regel* te *comprehendeeren*: Item in 't „ zelve *Groot-boek* mede aanwysen de „ *Folia* van 't *Journaal*, gelyk nieuw- „ lyks van *Batavia geordonneerd* is, op „ dat men niet genooddrukt en werde, „ iets willende opsoeken, terstond het „ *Journaal* te doorsnuffelen.

„ Maar 't meeste in deze saaken, en- „ de 't geene wel 't noodsakelykst waar- „ genomen moet werden, is het besor- „ gen, dat de *respective* loopende *Ne-* „ *gotie-boeken* zonder veragtering *gecon-* „ *tinueerd werden*, ende dewyle uyt na- „ latigheid in dezen veele quade uyt- „ vallen voor den dag komen, zullen „ daar omme deze navolgende *preçisi-* „ *teiten promptelyk* moeten werden *geob-* „ *serveerd.*

„ Alle maanden moeten de *Negotie-* „ *boeken* effen gesteld, ende nevens ha- „ re *Copyen* aan den *Gouverneur Geëxhi-* „ *beerd* werden, op dat zyn *E.* volgens „ Ampt als *Directeur*, volkomen ken- „ nisse hebbe, hoedanig alle *parthyen* „ werden ingeschreven, ende op dat „ hier inne geene haperinge zy, zullen „ voor 't inschryven van de *posten*, in de „ voorleede maand voorgevallen, 15 „ dagen mogen dienen, 't welk immers „ behoorde genoeg te wesen.

„ Als by *exempel*, op 15 *Augustus* zul- „ len zyn *E.* de *Boeken*, of ten minsten „ het *Journaal*, *geëxhibeerd* moeten „ werden, effenstaande tot *ultimo July*, „ ende de *Copye* tot *ultimo Juny*, mits- „ gaders al vervolgens het gansche jaar.

„ De nalatigheid, in dit stuk ge- „ pleegd, heeft men voor dezen t' el- „ ken male met verbeurte van een *maand* „ *Gagie*, ende dat zonder eenige *excep-* „ *tie* te *admitteren*, *gecorrigeert*, uytge- „ zeid door kennelyke ziekte.

„ Ende zullen als nog in gelyke breu- „ ke vervallen den *Casfier*, *Winkelier*, „ *Bottelier*, en *Guarnisoenboekhouder*, „ by aldien te blyken komt, dat door „ hare nalatigheid den voortgang van „ deze nodige *Ordre* gehinderd werd.

„ Alle 6 maanden zal *Balance* in *debi-* „ *ta forma* op de *gementioneerde Negotie-* „ *boeken* getrokken, en den *Gouverneur* „ *geexhibeerd* moeten werden, op dat „ men naderhand in 't sluyten niet vele „ dagen en weeken daar mede besig „ hoeve te zyn.

„ Het *wegen* en *inkoopen* der *Nagelen*, „ loopt ook tot verantwoordinge van „ den *Opperkoopman*, ende zal hy derhalven wel te letten hebben, dat dezelve heel *droog* en *suyver*, sonder *vuyligheid*, *steelen*, *bedorve Nagels*, of „ *Moernagels*, ontfangen werden.

„ Het *wegen* zal niet mogen geschieden, als in *presentie* van den *Orangkay*, „ die by den *Gouverneur* daar toe *gecommitteerd* is.

„ Van den *ontfang* moet *pertinent* boek „ gehouden werden, met *specificatie* van „ wie, ende hoe veel, ontfangen zy, „ ook op wat dag.

„ De *Ordonnantien*, tot *betalinge* van „ gemelde *Nagelen*, zullen by den *Gouverneur* onderteykend, ende door den „ *Cassier* voldaan, en bewaard werden.

„ Geene *betalinge* van dezelve zal den „ *Opperkoopman* zig onderwinden, zelfs „ niet van 't geen de *Orangkay en Landraden*, wegens ⅛ Ryxd. van een *barot* „ *competeerd*, veel min zal hy uyt voorsz. „ haar *contingent* zig zelven eenige *betalinge* van verkogte, geborgde *Stoffen*, „ of *Goederen approprieeren*, ofte aan „ niemand anders zulks toestaan, op „ swaare *Correctie*.

„ Alle 4 maanden zal de *Commandant* „ tot *Manipa* hebben over te zenden „ *reekening* van *ontfang*, en *uytgift*, die „ dan zodanig, elk op zyn eygen plaats, „ naamlyk in 't *Onkost-boek specifice*, en „ kortelyk in 't *Journaal*, *&c.* zal *geinsereerd*, en *geboekt* werden.

„ Op 't sluyten der Boeken, gelyk „ ook by 't *formeren* der nieuwe, zullen in dezelve de *restanten* der *Buyten-Comptoiren*, &c. van stuk tot stuk, zo „ wel die te gelde staan, als niet, *gespecificeerd* werden, *item* ook alle 't „ Geschut, met de vordere *Ammonitien*, „ ende wat meer by 't *Casteel Victoria*, „ de *Werf*; als *Chaloepen*, en andere „ *Vaartuygen*, ongetaxeerd berust, zonder iets na te laten, dat *noterens* „ waardig is.

„ Hy zal ook hebben zorg te dragen, „ dat alle jaren onder *ultimo Augustus*, de „ *effective restanten* der *Koopmanschappen*, „ *Contanten*, *Vivres*, *Ammunitien*, en voorts „ alle *ongetaxeerde Goederen*, by *pertinente Specificatien* werden opgenomen, „ om, door den zelven nevens den *Gouverneur* onderteikend wesende, met „ die van de *Buyten-Comptoiren* na *Batavia* gesonden te werden, agtervolgens *speciale* last, van haar *Ed.* de *hoge Regeringe* aldaar dit jaar bekomen, „ waar by dan ook gaan moet den *principalen Eysch* voor 't naastvolgende „ jaar, mede by den *Gouverneur*, en *Opperkoopman*, na *exacte* gedane *calculatie*, onderteikend, zynde hier ook „ by ons volgens *Ordre* van ouds *geuseerd* een *provisioneelen eysch* voor af te „ senden, om te dienen, in kas de laatste niet te regt quamen.

„ Alle jaren, voor 't *sluyten der Boeken*, zal de *Opperkoopman* de *Generaale effecten*, zo van *Koopmansz.* als *Vivres*, *&c.* onder zyn bewind staande, „ zo veel doenlyk is, *item* de *Wapenkamer*, en *Smids-winkel*, tegens de „ Boeken nasien, ende den *Gouverneur* „ het *different* wedersyds vertonen, om „ daar in verder gehandeld te werden, „ zo als zyn *E.* na billikheid zal vinden „ te behoren.

„ De *Ordre* op het *administeeren* der „ *Vivres* in de *Magazynen*, hebben wy „ hier agter aangebonden, om te dienen „ tot Narigt van den *Opperkoopman*, zo „ wel als den *Bottelier*.

„ *Compagnies Slaven*, komende te „ sterven, zal de *Opperkoopman* helpen „ zorge dragen, dat daar van behoorlyke *Attestatien* belegd werden; agtervolgens welke dezelve na dezen „ eens ter maand, en niet des jaars, „ moeten werden afgesz., volgende telkens onder aan dito *Attestatie*, op wat „ *dato* zulks geboekt is, welke *Attestatien* dan ook jaarlyks neffens de *Negotie-boeken* by *Authenticque Copy* in „ een Boekjen na *Batavia* moeten „ gaan, waar op insgelyks te letten „ staat.

„ Ende alzo wy ervaren, hoe de reekening van uytgeschoote gelden, voor „ het opvangen van *particuliere Slaven* „ telkens ten agteren raakt, en dat mits „ afsterven van zommige der zelve, in „ banden of hegtenis zynde, zo zal „ nodig wesen, dat de *Opperkoopman* „ het ooge daar over al mede zorgvuldig late gaan, *confronteerende* somtyds „ het Boekjen dien aangaande *geformeerd*, en nu den *Fiscaal* opgedragen, met de *reekening* by de *Negotie-boeken* lopende, tot *preventie* van meerder verwyderinge, ende werd hier „ bygevoegd *Extract* van 't geen wy tot „ *Ordre* en *Instructie* ontrent het zelve „ *subject* den *Fiscaal* voorsz. hebben belast, om te dienen tot Opmerkinge, „ en Narigt.

„ Het *sommier* dan, van 't geen gezeid is, zynde, dat den *Opperkoopman*, voor

„ voor *Compagnies effecten* alhier aan 't
„ *Kasteel* te verantwoorden, en wyders
„ goede aanwysinge te doen heeft van
„ alles, wat by de *Negotie-boeken debet*
„ loopt, de rest, mitsgaders wat meer
„ berigt van deszelfs *Qualiteit* en andere
„ bygevoegde *Functien*, nopende het
„ *Ontfangerschap* van *Compagnies* Domi-
„ nien, *item directie* der *Weesen Saken*,
„ als *president* in dat *Collegie*, te zeggen
„ valt, werd *Gerefereerd* aan de *Ordres*,
„ daar toe gehoorende.

Was Getekend,

Amboina aan 't Casteel Victoria, dezen 14. Mey, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Ordre op het openen *der* Pakken, Kassen, Vaten, *en* ontfang *van* Granen, *om agtervolgens dezelve nopende 't geen ontbreken mogt, wettige Getuygenissen te* formeren.

1.

„ DE Getuygen moeten bequame
„ Lieden zyn, om van de gestal-
„ te der *Pakken* te konnen oordeelen,
„ moeten ook geroepen en versogt wer-
„ den, 't en mogen geen *Suppoosten*, nog
„ *maagschap*, wesen van de geen, die
„ *Req*^t. is, welverstaande geen zodani-
„ ge *Suppoosten*, die door de *respective*
„ *Administrateurs* dagelyks in hare *Pak-*
„ *huys*, of *Winkels*, werden gebruykt.

2.

„ Zy moeten zien, of het *Pak* van
„ buyten wel gesteld is, te weten; niet
„ bol of bobbelagtig, niet hernaeyd,
„ maar hegt vastgesloten, mitsgaders
„ droog.

3.

„ Ende in het openen vlytig agtslaan,
„ of de *goeny*, en banden van binnen,
„ niet los gesneden zyn geweest, en of
„ de banden, als ook de hals van de
„ Sak, ontzegeld, *item* de Sak nergens
„ los getornd was.

4.

„ Dat zy dan de Stukken ordentelyk,
„ een voor een, wel tellen, en zoo
„ daar ontbreekt, andermaal overtel-
„ len.

5.

„ En zoo eenige stukken te kort, of-
„ te beschadigd zyn, moetense verkla-
„ ren; hoe veel, en hoedanig: *Item*
„ na beste vermoeden, waar van be-
„ schadigd, 't zy nat geweest, of van
„ 't ongedierte doorbeten, veel of wei-
„ nig.

6.

„ De *Nomber* van het *Pak* moet in
„ de *Attestatie*, of verklaringe, niet al-
„ leen *genoteerd*, maar ook het *Briefken*,
„ daar binnen gebonden, in deselve *geco-*
„ *pieerd* werden van woord tot woord.

7.

„ In 't *openen* der *Kassen*, of *Kisten*;
„ zal men die voet mede houden, na-
„ mentlyk:

8.

„ Hoe Gemerkt, en wat Opschrift.

9.

„ Hoe de Gestaltenis van buyten was,
„ 't zy eenlyk gespykerd, of dat boven
„ dien met *Goeny* omkleed, en met
„ *Rottang* overwonden was, of niet.

10.

„ Al voords in hare *presentie* geopend
„ zynde, wat Goederen, *quantiteyt*,
„ en *qualiteyt*, daar in waren bescha-
„ digd, of niet.

11.

„ *Geen Vaten*, 't zy *Vleesch*, *Spek*,
„ Boter, *Wyn*, *Arak*, *&c.* zullen mo-
„ gen ontfangen, ofte in 't Pakhuys
„ gesloten werden, voor dat zelve door
„ *expresse Gecommitteerden*, *present* de *Op-*
„ *perhoofden* der *Schepen*, te weten,
„ *Schipper*, en *Boekhouder*, die beyde
„ 't *Cognoscement* daar voor geteykend
„ hebben, behoorlyk *gevisiteerd* zyn,
„ 't welk ook verstaan werd van qua-
„ lyk *geconditioneerde Pakken*; *item* we-
„ gens het openen der *Kassen*, of *Kis-*
„ *ten*, waar af gemelde *Opperhoofden*,
„ zoo wel, als de *Gecommitteerdens* ver-
„ klaring te geven hebben.

12.

„ Alle inkomende Graanen moeten
„ ook, *present* twee Getuygen, by
„ deugdelyke maat ontfangen werden,
„ en zo daar op eenig verschil is, zul-
„ len den Heer *Gouverneur*, of den *Op-*
„ *perkoopman*, daar van by tyds *adver-*
„ *teeren*.

13.

„ Zullen de *respective Administrateurs*
„ der Goederen van voorstaande gestal-
„ te, als ook die gestelde *Gecommit-*
„ *teerdens*, ofte versogte Getuygen,
„ *Perfecte Notitie* houden harer bevin-
„ ge, te weten; ider *apart*, ende niet
„ een voor allen, omme dezelve, in-
„ geval van te kort komen, naderhand
„ aan den *Secretaris* overgelevert zynde,
„ daar van te maken zodanigen *Attesta-*
„ *tie*, ende Verklaringe, als tot beve-
„ stiging der waarheid genoeg zal zyn,
„ ende die de gestelde *Gecommitteerdens*,

 „ of

„ of versogte Getuygen , onder *presentatie*, ofte wel, des vereyscht werden- „ de, met prestatie van Eede, dan ook „ zullen gehouden wesen met eygen „ handen te Onderteekenen , dat haar „ lieden by dezen gewaarschouwd blyft.

Gegeven binnen 't *Kasteel Victoria*, in *Amboina*, den 18. *Januari*, in 't jaar 1669. en *Gerenoveerd*, desen 14 *Mey*, 1678.

Was Getekend,

ANTHONIO HURDT.

Instructie voor de *Administrateurs* van 't *Magazyn* der *Vivres* binnen 't CASTEEL alhier.

Instructie voor den Administrateur der Vivres.

„ DE *Provisien* zullen volgens den na- „ beschreven *Tax* aan de *E. Comp.* „ verantwoord moeten werden.

„ Een *legger Wyn.* -	350 kann.
„ Dog de *legger Arak* werd van *Batavia* gesonden tot - -	360 dito.
„ Dito *Aam Olie* of *Brandewyn.* - -	90 dito.
„ Dito *vat Vleesch.* -	350 pond.
„ Dito *Spek.* - -	250 dito.
„ Dito *last Zout, Ryst, Tarw.*	3000 dito.
„ Dito *Picoll* 100 katti Chinees, zyn *Hollands.* -	182½
„ Dito *vat Boter.* -	280 pond.
„ Dito flapkan word gerekend tot *Mutsjens.* -	10
„ Een *Ryst-maat* van 75 *pond* werd gerekend te houden. - -	100 p. zout.

„ En op dat dit goeddoen aan de *E. Comp.* gevoeglyk , en zonder klagten „ geschiede , zullen alle *vaten*, natte „ Waren inhoudende, zo haast dezelve „ uyt de schepen aan land gekomen „ zyn , in *presentie* van *Gecommitteerdens* „ werden *gevisiteerd* , ten overstaan van „ den *Schipper*, ende *Boekhouder*, die de „ *Cognoissementen* hebben getekend, om- „ me van de bevonde wanheid *pertinente Attestatie* zonder uytstel gemaakt te „ werden , by dezelve *Gecommitteerdens* „ ende Scheeps *Opperhoofden* ondertey- „ kend, ten eynde op 't afschryven der „ lekkagie , de *Gouverneur* fatsoenlyk „ ordre moge stellen.

„ Maar zal zodanige *Visitatie* moe- „ ten geschieden, al eer de *Vivres* in 't „ *Pakhuys* zyn geborgen, andersins zou- „ de de lekkagie loopen ten laste van de „ geen , die ze ontfangt.

„ Insgelyks , wanneer eenige *provisien* elders werden versonden, zullen „ de *vaten gevisiteerd* moeten werden, „ op dat de *Schippers* of *Stierluyden*, die „ dezelve vervoeren , en alzulks mede „ de *Hoofden* der *Comptoiren*, niet klag- „ tig vallen, van haar *Contingent* niet te „ hebben ontfangen.

„ Alles, dat by versuym of onagtsaam- „ heid vervalt , zal ten laste van den „ *Administrateur* loopen, dies de zorge „ hem bevolen blyft.

„ Maar 't beurd zelden , dat in deze „ *Administratie* op de natte waren eeni- „ ge lekkagie komt te vallen , dewyle „ de *vaten* behoorlyk *geconditioneerd* we- „ sende , meer *quantiteit* inhouden , als „ dezelve hier voren zyn *getaxeerd*, e- „ venwel eenige onmydelyke wanheid „ buyten schuld voorvallende, zal zulks „ op ordre van den *Gouverneur* goed ge- „ daan worden, mits alvorens onder *presentatie* van *Eede* verklaard werde, dat „ de lekkagien zodanig gevallen zyn , „ als hy eeniger maten, 't zy met ge- „ tuygenis van den *Kuyper*, ofte uyt de „ vogtigheid , die *effective* op de vloer „ bevonden werd , *&c.* zal weten aan „ te wysen.

„ Tot verkoop, ontfang, ofte uyt- „ gift, van *provisien* zal niemands *Ordonnantie*, als des *Gouverneurs* in *qualiteyt* van *Directeur* , ofte zyn *E. geconstitueerde*, by dessels *absentie*, *siekte*, *&c.* mogen werden gevolgd , op „ *pæne* van *deportement.*

„ Zo en zal ook aan niemand, hy zy „ ook wie 't wil , buyten zyn *E. consent*, eenige *provisie* op voorrraad mo- „ gen werden verstrekt, om naderhand „ betaald, of afgerekend te werden.

„ De *Ordonnantien* , strekkende tot „ verkoop van *Vivres* voor *Contant* , „ zullen niet voldaan werden , dan al- „ eer den *Casier* daar op heeft gete- „ kend, dat de penningen by hem zyn „ ontfangen, ende niet alleen zodanige „ *Ordonnantien* , maar ook alle andere, „ die by zyn *Ed.* ofte door dessels *speciale* ordre verleend zyn , mogen geen- „ sints verwaarloost , maar moeten wel be-

* In 't Jaar 1695. wierd een Vat Boter op 309, en den 25 Juni in 't jaar 1696. de nieuwe Fust op 310 pond, en een pot Bengaalse Boter op 120 pond, den 5 Februari, en den 12 en 17 November, in 't jaar 1697. gesteld.

„ bewaard worden, om, des vereischende, tegen de gedane inboekinge te „ konnen nasien.

„ Geen ledige *vaten*, of *hoepen*, „ zullen verkogt, of weggeschonken „ mogen werden, op verbeurte van 6 „ *maanden Gagie*, zo den *Bottelier*, ofte „ iemand anders, bevonden werd zulks „ buyten Ordre gedaan te hebben.

„ Aan niemand zal eenig *randsoen* van „ *Wyn*, *Arak*, *Vleesch*, of *Ryst*, voor „ ofte na den gesetten tyd, verstrekt „ mogen werden, als op schriftelyk „ *Consent* van den *Gouverneur*, op verbeurte van de waarde der alzo verstrekte *randsoenen*, boven *arbitrale* „ *Correctie*.

„ Alle maanden moet aan den *Gouverneur* werden overgeleverd, eene „ *pertinente specificatie*, van 't gene tot „ *randsoenen*, *fortificatie*, of *onkosten*, door „ den *Bottelier* uytgegeven, verkoft, of „ ontfangen is, welke *specificatie*, by „ zyn *E.* onderteikend wesende, zal den „ *Opperkoopman* werden behandigd, om „ dezelve behoorlyk in te boeken.

„ De *Ordinaire Generale Rantsoen*-en „ *Specificatie-Boeken* zullen by den *Opperkoopman* werden *geconcipieerd*, dog „ waarin hy ook den dienst van den „ *Bottelier*, ofte *Kleyn-Administrateur*, „ voor zo veel desselfs ledige tyd toelaat, gebruyken mag.

Was Getekend,

Amboina aan 't Kasteel Victoria, den 10 Mey, 1678.

ANTHONIO HURDT.

[dere dres er E- neden rent ... apt.]

Uyt deze twee Instructien kan men ten naasten by zeer wel zien, en begrypen, wat 'er eygentlyk tot het Ampt van den Opperkoopman behoord, hoewel het haar Edelheden behaagt heeft na dien tyd nog verscheide zaken daar beneven te ordonneren, of ook wel de vorige te vernieuwen.

In 't jaar 1657. schreven zy hem aan, dat hy, en alle Opperhoofden, de erreuren, en fauten, in hunne Boeken, aanstonds zouden moeten betaalen.

In 't jaar 1666. den 23 November, dat hy de Negotie-boeken op Ultimo Februari zou moeten sluyten.

Eyschten ook in 't jaar 1677. den 12 October een jaarlykse Specificatie-Lyst, van Compagnies ongetaxeerde Goederen; als ook in 't jaar 1678. den 11 Januari, jaarlyks een Lyst der Restanten, en van de zo even genoemde goederen; vernieuwende, by schryvens van dit zelve jaar den 14 May, hare vorige Ordre op 't openen van Pakken, Vaten, en 't meeten van alles.

In 't jaar 1679. den 14 Januari Ordonneerden zy, dat de Medicamentkist in zyne tegenwoordigheid geopend, en dat by zynen eysch noit meer, dan van nooden was, geeyscht zou werden; verbiedende by dit haar schryvens nu weder aan den Landvoogd, van geen Opperkoopman buyten haar Ordre op te zenden; vorderende in dat zelve jaar den 2 Febr. weder, dat hy by den nieuwen eysch de restanten opbrengen moest; met nader aanwysing, by schryvens van den 12 Mey, dat voor de schade by deze of gene Pakken bevonden, en voor het te kort komende, die gene moesten verantwoorden, die daar voor geteekend hadden. Den 25 October des zelven jaars voegden zy, ontrent het opvullen der vaten, hier nog by, dat zy dat geenzins verstonden, alzo de Leggers 400 kannen hielden, en zy 'er maar 350 gewoon waren te verantwoorden. En wat defecte Pakken, Vaten, enz. aanging, ordonneerden dat die aanstonds in presentie der Scheeps-overheden, en Gecommitteerden, geopend, gepeyld, gewogen, en alles met verklaringen bewesen moest werden; en de schuld by de Scheeps-Overheden bevonden zynde, zo moesten zy, die vryheid hadden, eer zy 't ontfingen, te spreken, het te kort komende, of qualyk geconditioneerde door hun versuym, voldoen; staande hen de weg van klagte aan haar Edelheden altyd nog open, zoo zy meinden verongelykt te wesen.

In 't jaar 1680. den 17. Jan. belastten zy, dat de scheeps-Overheden wel hadden toe te zien, wat vette, drooge, of andre Waren, en wat vaten, pakken, kassen, &c. Zy volgens haar Cognoscement overnamen, alzo de zelve hen leverbaar overgeleverd zynde, zy die ook zoo moesten verantwoorden, en weer overleveren, dewyl alles geopend en ten overstaan van Gecommitteerden gepeild, en nagesien zou werden; weshalven 'er altyd een Stierman of Boekhouder van 't Schip diende by de ontfang present te zyn; alzo zy alles, boven de ordinaris lekkagie, met kontant, of op Reekening, zouten moeten goeddoen. Ook eyschte haar Edelheden van den Opperkoopman jaarlyks 30 of 40 Loeri's, 30 of 40 Cacatoewa's, en zoo veel groene Perkieten, en Papegaeyen; alzoo die jaarlyks uyt Suratte, Bengale, en Siam, versogt wierden, als ook dat hy 'er 12 of 15

Casu-

Casuaris-vogels byvoegen zoude. By schryvens van den 26 der zelver maand nog beveelende, dat hy jaarlyks onder de ongetaxeerde Goederen ook een rol van de Vaartuygen zenden zoude; besluytende hare Ordres dat jaar aan hem by schryvens van den 17 Febr., dat hy jaarlyks ook de Pakhuysen opnemen moest.

In 't jaar 1681. 11 Maart ordonneerden zy jaarlyks een Notitie van 't Getal, en de bequaamheid der Vaartuygen agter de generale Missive te voegen. Den laatsten Aug. en 4 Octob. belasten zy alle de Goederen ongetaxeerd geweest zynde, in de Boeken nu getaxeerd op te brengen, om de kosten der E. Comp. te klaarder te doen blyken; dog alzoo dit de Negotie-boeken zeer vergrooten zou, mogten haar Edelheden wel lyden, dat de Equipagie-Artillery-en Wapen-kamer-Goederen, enz. ider een rekening bysonder gegeven wierden, en dat door de Administrateurs bysondere boekjens (die zy met de Hoofd-Rekeningen moesten confronteeren) daar af gehouden wierden, met dien verstande, dat die alle zes maanden met volslagen specificatie in 't Journaal daar op aan- en afgeschreven, en de restanten, zoo wel in 't sluyten, als in 't formeeren der Negotie-boeken, even zoo als in de bysondre boekjens, ten vollen moesten geformeerd werden. En den 6 Febr. des zelven jaars hadden zy geordonneerd alle desperate schulden van de ware effecten af te zonderen, en de Boeken daar af te ontlasten, latende die binnen de linie 't elkens op 't sluyten der oude, en by 't formeeren der nieuwe Boeken, onder de restanten voortloopen.

In 't jaar 1682. den 2 Maart ordonneerden zy de Overwigten van Vleesch, en Spek, jaarlyks voor 't sluyten der Boeken aan die Reekening ongetaxeerd Goed te doen, en de Spaanse Wyn tot Duym-steek op te vullen, latende de rest ongetaxeerd op winst en verlies afschryven, dog verstonden dan, dat 'er geen voordeelen nog lekkagien op geaccepteert zouden werden, alzo de leggers dus 380 à 400 kannen houden. Ook wilden haar Edelheden, dat, behalven de Teekening der Gecommitteerden, ook de Opperhoofden by de uytlevering van alles present zouden zyn; moetende de verklaringen der Gecommitteerden ook met hare behoorlyke omstandigheden zyn, en, dat van belang was, moest ook met Eede gesterkt werden; alzo haar Edelheden altyd haar guarant op den Administrateur zouden houden. Zy wilden ook, dat men eerst alle de restanten opstellen, en daar na dan eenen eysch doen zou.

Den 21 Maart des zelven jaars schreven zy, dat, zo de kleeden slegter, dan voor dezen, mogten zyn, men daar af deugdelyke verklaringen maken, en die nevens de monsters hen oversenden moest, en dat ook de ongetaxeerde Goederen op zekeren prys by de Boeken zouden moeten loopen, gelyk zy al meer bevorens geschreven hadden.

In 't jaar 1683. den 19 Juli ordonneren zy, dat hy alle onbequaam Ammunitie-Goed zou afschryven; renoverende de Ordre, den 21 Maart des voorleden jaars ontrent 't verantwoorden van Ladingen, of ontrent het beleggen van Attestatien gegeven. Zy wilden ook geen nieu Vleesch, voor dat het oude op was, verstrekt, en altyd met 't laatste schip aan den Boekhouder Generaal een Reekening uyt de loopende Boeken gesonden hebben.

Den 25 September des zelven jaars, schreeven zy, dat in 't Boeken en Afschryven van den Arak wel geobserveerd moest werden, dat dezelve tegen 67½ gl. 45 voor de Arak, en 22½ voor de legger, in de Factuur gerekent stond, voor zoo veel de Indische dranken betrof; dog de Hollandsche bleef de prys volgens de Factuur behouden, onverminderd dat de vaten ledig zynde, tegen de getaxeerde prys aan 't Comptoir Generaal na behooren moesten verantwoord werden.

In 't jaar 1684. den 20 Januari Ordonneeren zy al 't versletene af te schryven, en in 't jaar 1686. den 15 Januari, de Negotie-boeken met de eerste schepen af te zenden, en den 23 Febr. dat de E. Scheeps-Overlieden voor vaten, boven de 5 duymen wan, belast zouden werden, volgens de Batavische prys, ten ware zy met goede redenen konden doen blyken, dat het hare schuld niet was. Den 16 Maart ordonneerden zy eenerley Prys-Courant in de drie Oostersche Landvoogdyen, en ook aparte Materiaal-boekjens te houden. Zy wilden ook de Ryst, die hier aangebragt wierd, jaarlyks genotificeerd hebben, beveelende dat de Macassaarsche Tolvry zyn, en dat de Javaansche 5 per Cento betalen zou. In 't jaar 1687. den 21 February daar by voegende, dat men de Schippers op de Ryst 3, doch op al te stoffige 5 per Cento goed doen zou.

In 't jaar 1688. 19 January, en 1686. 25 October uyt 't Vaderland, als ook den 26 Aug. 1687. van Batavia, gelasten zy, hoe zich de Opperkoopman ontrent de Reductie der Indische Geldspecien te dragen, en dat hy alle specien maar tegen hare regte waardye, of tegen de Nederlandsche Stand-Ryxdaalders, op te brengen, en in de Boeken

uyt

uyt te trekken had. Eyschende ook een drie-voudig Rendement, een Specificatie van de lengte en breedte by de Factura, een Lyst der Gequalificeerden, en een rol van alle Scheepen en Vaartuygen, en dit alles jaarlyks, willende ook, dat men alle Chaloepen en Vaartuygen een aparte Reekening geven zou.

Den 2 Maart 1688. Ordonneerden zy de overvloedige Ryst te verkoopen, en verbieden voortaan, meer Massoy voor de Compagnie in te koopen, en naeu opsigt over 't asschryven van 't geweer te nemen.

In 't jaar 1690. den 30 Januari, belasten zy by den eysch de restanten van ider sorteering te voegen, en in 't jaar 1691. den 2 Febr. dat hy verdagt zyn moest, by 't eysschen van Ammunitie van Oorlog het getal, en de Calibre van 't Metaal als Yser Kanon, en zo mede lang scherp, in deze Landvoogdye in wezen zynde, met extensie of dat Kanon recht, of kloks-wyse geboord is, 'er by te voegen.

In 't jaar 1692. den 14 Februari, ordonneerden zy Vaderlandsche Koopmanschappen in swaar geld tot ligt geld te redresseeren.

Den 24 dito belasten zy onbruykbaar geweer te verkoopen, by de oude prys der Kleeden te blyven, en de gewigten tegen de slapers jaarlyks te pylen.

In 't jaar 1693. 13 Jan. beveelen zy Pennisten, van Batavia komende, tot de openvallende bedieningen, met hun Employ overeen komende, voor alle minderen te helpen; dog zoo zy 'er onbequaam toe zyn, dat dan in de Brieven te melden; eysschende by schryvens van den 28 Februari, jaarlyks Loeri's en Cacatoewa's; en beveelende den 2 April 't nieu Gewigt tot Leggers te houden.

Ook belasten zy in die laatste Brief, de kleeden op reekening van maandgelden tegen 50 per Cento te verstrekken.

In een Brief van den 10 Maart 1993. ordonneeren zy, Rystmaten van 80 en 40 pond te maken; en de vleesch-vaten tegen 400, en de spek-vaten tegen 280 pond, zonder eenige leccagies op te brengen, daar byvoegende, hoe zy met de onkosten op de Koopmanschappen vallende, hadden te handelen, te weten, die by inboeking der aankomende facturen wel op een byzondere reekening aan te halen; dog ook ten eersten by de naastvolgende post weder pro rato te distribueeren, en op de reekening der Koopmanschappen, daar zodanige ongelden afgevallen zyn, te brengen. Ook moesten by de afgaande Facturen, op ider Koopmanschap des zelfs ongelden en lasten gebragt; en jaarlyks de generaale Eysschen dubbeld overgesonden, en ook aangehaald werden in de brieven, hoe veel Contanten, lasten Ryst, Soldaaten tot Recrutes, en Ambagtsgesellen men quam te vorderen. Zy belasten ook de geslotene Weesboeken jaarlyks over te zenden; de Kleeden tegen 70 per Cento advance te verstrekken, of te verkoopen.

In 't jaar 1694. den 23 Februari, zonden zy een nieuwe Prys-Courant over, verboden geen gebrokens in de boeken te gebruyken, en een Stel metaal Gewigt na Batavia te zenden.

In 't jaar 1695. den 22 Januari, gaven zy last de gereedschappen, die gerepareerd dienden, agter den jaarlyksen Eysch te stellen; de Negotie-boeken onder ultimo Augustus te sluyten, dezelve in Rade te resumeeren, het te kort komende op de Reekening der Administrateurs te stellen; de Geldkisten in presentie van de Scheeps-Overheden, en twee Gecommitteerden te openen, en dat hy de spek-vaten tegen 320, en de boter-vaten, tegen 340 ponden had te verantwoorden, ook moesten de Administrateurs, volgens schryven van den 23 February 1695. de vleesch- spek- en boter- vaten, zo als zy quamen, in dat zelve gewigt (alzo zy die 10 pond minder als op Batavia verantwoorden) en zonder die op te vullen aannemen, ten ware eenig vat qualyk geconditioneerd, of merkelyk kleender was, dat dan ter presentie van twee Gecommitteerden geopend, en nagewogen zynde, zo moest het te kort gekomene op extraordinaris lekkagie afgeschreven, of anders vergoed werden door die gene, die schuld had, moetende ook die verklaring na Batavia gesonden werden. Onverkoopbare kleeden moest hy maar te rug zenzen, en de overwigten der Nagelen de E. Maatschappy goed doen; de Ryst à 50 per Cento, en niet minder advance, volgens schryvens van de 2 Maart verkoopen, staande den invoer van grove Boetonse Kleeden toe, dog schreven de Swavel-aarde voortaan af. Den 22 Februari dezes jaars gebieden zy dat de Negotie-boeken tydig moesten klaar wesen, en dat men haar jaarlyks een Notitie van de Schepen, en Vaartuygen toesenden moest.

In 't jaar 1696. den 1. Maart belasten zy wegens de Overwigten der Nagelen, dat ider der Opperhoofden, die ze getrokken had, die aan de Compagnie weer uytkeeren, en goed doen, en ook t' elkens die Overwigten by de Brieven moesten bekend gemaakt werden. Zy ordonneerden toen ook alle oude onbequame Gereedschappen af te schryven, eysschende reden, waarom aan *Rooselaar* maar 2½ per Cento op Yser, &c.

&c., en den Opperkoopman *Stul*, 4 per Cento, op 't Yser, 5 op Spykers, en 3 op Koper, Staal, enz. goed gedaan is. Zy wilden, dat hy 't Specificatie-boek alle 6 maanden Confronteeren, en de Negotie-boeken den 20 September gereed hebben zoude. Stonden ook toe, dat Javaansche Celebische, Boetonsche, en andere grote Kleeden, en alle Chineesche kramery, mogten werden ingevoerd. Zullende ook Zyde Chineesche Stoffe herwaards zenden, indien zy die met voordeel verkoopen konden, en quamen te eysschen.

Ordonnerende toen ook, dat alle vaten in India aldus moesten gemaakt werden:

1 Legger tot	-	400 kan.
½ dito	- - -	200
1 Aam tot	- -	100
½ dito	- -	50

Onverminderd de gestelde Ordres op 't geen den Administrateurs voor lekkagie op de natte waaren valideeren mag.

Zy wilden ook eenerley Gewigt in de Factuuren en Boeken gebruykt, ook de Scheepkens, en minder Vaartuygen, op 't Comptoir Generaal afgeschreven, en half randsoen vleesch, en spek, en half kostgeld (volgens schryvens van den 9. Januari 1696.) aan 't volk verstrekt hebben.

In de Negotie-boeken Ordonneeren zy 1697. den 17 Januari ook voorjarige lasten en winsten, by een reekening 'er af, op te stellen.

In 't jaar 1695. 15 Juli, stelden de Heeren in 't Vaderland die straf ontrent 't niet tydig klaar zyn met de Negotie-boeken, dat men zo eenen buyten qualiteyt en Gagie na Batavia zal opsenden.

Den 24 Februari 1697. Ordonneerden zy by by de laatste advisen 't getal der geeyschte Soldaten aan te haalen; wegens leccagie der afgeschrevene Onderwigten op de Negotie-Pakhuysen onder ultimo Augustus 1696., te weten, 5 per Cento op 't Zout, Ryst, Padi, en Tarw 3½ op de Spykers, en 3 op 't Yser, Staal en Koper; zeyden haar Edelheden, dat zy dat voor die reyze passeeren, doch voortaan zoo groote lekkagien op Ryst, Staal en Koper niet meer zouden toestaan, alzo dat van 't yser wat anders was, om dat het verroesten kon. Zy eyschten ook bericht over de 2500 Ryxd. in Goude Coebangs van den Boekhouder op 't Schip Hobree, *Pieter Ras*, in 't jaar 1696. in Zee gevallen, en door hem uytgekeerd.

Ordonneeren ook de Nagelen en andre Waaren aan de Scheeps-Opperhoofden met een ruymen uytslag toe te wegen, mits in gedagten houdende, dat de Dienaars op Batavia gewoon zyn ten minsten een ½ per Cento in- en uytslag te geven. Stonden ook toe, Ryst hier onbepaald, zoo veel men wilde, aan te brengen. Den 20 November des zelven jaars verboden zy eenige Wissels, dan op Batavia, te trekken. Ook mogten voortaan geen Defecten in Pakken, Kassen of Kisten, afgeschreeven werden, dan als 'er by Atteстatie bleek, dat die ongeschonden bevonden waren dat dan ook by zoo een overgesonden Attestatie, en 't pakbriefje daar nevens, blyken moest. Den 5 Februari, 12 en 17 November 1697. schreven zy dat de Administrateurs de Pot Bengaalse Boter tegen 120 verantwoorden, en de dagelyksche Artillery-Goederen moesten afschryven.

In 't jaar 1699. den 27 Februari, Ordonneerden zy, dat hy ontrent de verklaringen wegens eenige lekkagien, en defecten in de Pakhuysen, en wegens 't afschryven van alle over en onder-wigten, zig gedragen moest aan een herwaards gezondene Extract-Resolutie van den 14 April en 30 September 1698. Stonden maar 1 per Cento leccagie op Ryst, die te land quam, toe. En, by schryvens van den 25 Februari na Banda, bevelen zy de Negotie-boeboeken, zoo ze nog niet klaar mogten zyn, met de volgende eerste scheepen te zenden. Verbieden eenige Equipagie-goederen aan Europeers te verstrekken, en ook geen onbehoorlyke verstrekkingen te doen.

Den 29 December des zelven jaars ordonneerden zy in de Cognoscementen te zetten, dat de Nagelen met ½ per Cento hier uytgeleverd, en met den evenaar in 't huysje gewogen zyn, als mede zulks in de Facturen uyt te drukken.

In 't jaar 1700. den 9 Febr. gebieden zy de scheeps-vertrekkingen op de Scheeps-Soldyen op te brengen, en op de Onkost-reekening te noteeren.

In 't jaar 1701. den 27 Jan. ordonneren zy de Ryst in 't Pakhuys alleen te meten, en in Sakken derwaards te dragen; als mede den 5 Februari, dat men alle onverkoopbare Kleeden by venditie verkoopen zou; en den 23 Juni 1700. Ordonneerde men ook uyt 't Vaderland eerst het oud, en daar na 't nieuw Vleesch, en Spek, te gebruyken.

Den 17 Februari 1702. en 1703. 29 Juni, en 22 Jan. 1704. Ordonneerden zy weder een egale Prys-Courant om de Oost; als mede dat by het te kort komende een half per Cento advance daarenboven voldaan moest werden; verbiedende 1704. den 22 Januari geen particuliere Arak met Compagnies bodems te brengen.

Uyt al deze nadere beveelen, aan de respective Administrateurs hier, en elders; Wa ver tot

ders, door haar Edelheden van tyd tot tyd by de vorige, in hare Instructie gemeld, gegeven, blykt klaar genoeg, wat tot zyn bediening al behoorende, en dat zy de swaarste in de gansche Landvoogdy is, behalven dat hy dan nog als President van de Weeskamer, en als het tweede Lid in 3 Raadsvergaderingen, zittinge heeft.

Wegens het waarnemen nu van deze bediening trekt hy van de E. Maatschappy (gelyk wy bevorens aangehaald hebben) 80 gl. 's maands by zyn eerste, en 100 gl. by zyn tweede verband, zonder meer op die bediening te mogen genieten. Hy plagt ook twee Ryxd. 's maands voor een jongen te hebben, dog dat is in 't jaar 1658. al afgeschaft.

Zyn kostgeld ter maand is 10⅞ Ryxd., ook trekt hy 14 kannen Wyn ter maand, en 150 ponden Hollandsche Boter jaarlyks. Keersen, en Lamp-Olie was hem 't nodige tot gebruyk, dog zedert 't jaar 1706. maar 1 kan Olyven-Olie ter maand, daar hy 'er te voren 2 trok, toegestaan.

Behalven deze voordeelen wint hy ook veel op de lekkagien, die hem op alles werden goedgedaan, als ook op de particuliere Arak, die hy van de Scheeps-vrienden gemeenelyk (hoe sterk dat ook verboden is) tegen een geringe prys inkoopt, en weer zeer dier doet uytventen door deze en gene, of wel op een andre wyse weet te verhandelen.

De Overwigt der Nagelen was in oude tyden mede een groote post, die nu aan de E. Maatschappy wel moet goed gedaan werden, dog nu trekt hy nog een pond voor ider sak af, die geen half pond weegt, en ider een kan wel denken, hoe zulks, vooral, als de Landvoogd, en hy, malkanderen verstaan, zeer gemakkelyk kan geschikt werden, dat de Compagnie wel iets, maar zy 't meeste krygen. Van alles, dat hy onder zyne verantwoording heeft, schiet 'er rykelyk voor hem over.

De Geschenken der inlanders, 't verkoopen van zyne Stem, in 't vergeven van Ampten, als mede in saaken van 't Gerechte, dat niemand hem licht bewysen kan, hoewel alles metter tyd uytlekt, ook 't verkoopen van de Pakken, afsonderlyk aan de Chineesen, als mede 't verkoopen van Ryst op de buytenplaatsen, 't uytsetten van Geld en Kleeden op de Nagelen, en 100 andre dingen, maken de allerbeste dog de verborgene Inkomsten van den Opperkoopman uyt, behalven dat hy ook een schoone Wooning in 't Casteel heeft; hoewel hy gemeenelyk daar buyten huysvest. Hy heeft onder hem een Dispensier, om de waaren van 't Dispens, en een Pakhuys-meester, om die van 't Pakhuys te verstrekken, of te behandelen onder zyn Opper-toesigt, en by verantwoording aan hem.

Van den CAPITEYN.

De naaste in rang aan den Opperkoopman is de Capiteyn, die 't Hoofd der Militie van deze gansche Landvoogdy, en een vast of het derde Lid in de drie aansienelykste Vergaderingen is. *Van den Capiteyn, en 't geen tot zyn Ampt hier behoord.*

Zyn Post is op de Militie en de Wapen-kamer van 't Casteel Victoria, waar in hy een fraje Wooning heeft, wel te letten, en die wel te oeffenen, toe te zien, dat de Soldaaten wel gekleed worden, en dat de Winkelier, en andre, niet te veel op hen schacchere. Ten dien eynde moet hy ook, volgens ordre al in 't jaar 1668. den 14 Februari gegeven, tweemaal 's jaars de Posten op alle de Buyten-Comptoiren visiteeren, om te zien, of de Wapenen daar wel gesteld zyn, en of alle de Militairen aldaar hunnen pligt wel waarnemen, en om te verhinderen, dat zy door de schaccheryen der Opperhoofden, Chineesen, of andre, niet uytgemergeld, en te versorgen, dat zy ordentelyk van het hunne gekleed werden. Ook ordonneerden haar Edelheden den 27 Januari 1701. om alle verloste Soldaten met hun volle geweer over te zenden.

Het gesag van een Capiteyn is hier, als hy met den Landvoogd in een goed verstand leefd, zeer groot, dog zo hy zig tegens hem aankanten wil, is het kleen, alzo die hem den voet overal dwars zetten kan.

De Ordre, en Gewoonte, brengt wel mede, dat de Landvoogd buyten toestemming van den Capiteyn geen Soldaat tot Corporaal vorderen mag; maar wil hy rust, en voordeel hebben, zoo is best, dat hy alles met goevinden van den Landvoogd doet, en dan zal 't hem in alles voor de wind gaan.

Hy neemt geen Wagt in 't Casteel waar, maar hy haalt het woord alle avond van den Landvoogd, en geeft dat aan de Lieutenant, of Vaandrig, die, schoon zy buyten 't Casteel woonen, daar binnen egter een kamer hebben, daar zy ider, of een van beiden, om den anderen nacht de Wagt waarnemen, doende aan hem alle morgen rapport, gelyk hy dan weer aan den Landvoogd.

Het Inkomen van den Capiteyn is, even eens, als dat van den Opperkoopman, *Des zelfs Inkomen.*

man,

man, 80 guld. ter maand by zyn eerſte, en 100 by zyn tweede Verband. Zyn koſtgeld is ook het zelve; ook krygt hy 7 kannen wyn ter maand, maar zyne beſte voordeelen beſtaan in blinde Poſten, die, zo hy met de Landvoogd wel ſtaat, goed, dog anders dood, en niets weerdig zyn. Ook wint hy merkelyk met geld door de Sergeanten en Corporaals, die op de Buyten-Comptoiren leggen, uyt te doen zetten, of Arak, enz. voor hem te doen verkoopen, voor al op plaatſen, daar zulke Sergeanten Hoofden zyn. Hy plagt ook twee kannen Olyven Olie te trekken, dog zederd 't jaar 1706. is dat op 1 kan ter maand verminderd.

Ook is de Capiteyn Buyten-Regent van het Sieken-huys, en dierhalven zyn Poſt ook om te letten, dat de Sieken van den Hoſpitalier wel behandeld worden. Waar nevens hy nu ook Preſident van kleene en huwelykſe Saaken is.

Van de PREDIKANTEN.

Van de Predikanten.

Na den Capiteyn volgen de Heeren Predikanten in rang, dog van dezelve zullen wy ter plaatſe, daar wy van den Godsdienſt ſpreken, handelen.

Van de OPPERHOOFDEN, van HITOE, en HONIMOA.

Van de Opperhoofden van Hitoe en Honimoa.

Na de Predikanten volgen de Opperhoofden van Hitoe, en Honimoa, als de eerſte Kooplieden, en die by ons in opſigt van hun Character, Magt, Ampt, en Inkomſten, reeds wydloopig genoeg onder die Comptoiren zelf beſchreven zyn, by welke wy toen ook breed genoeg van de Opperhoofden van Oma, en Larike (die in rang na den Fiſcaal, en na een Lieutenant, volgen) geſproken hebben; maar die wy hier onder hen zullen laten ſchuylen, om dat wy buyten 't reeds geſegde onder die Comptoiren nu nog verſcheide Saaken, hen allen rakende, by 't voorſtellen van hunne Inſtructien, en by de naderhand gegevene bevelen van haar Edelheden, zullen moeten melden.

Nader Ordre voor de *Kooplieden*, en mindere *Commandanten*, op de *Buyten-Comptoiren*, en *Redouten* binnen deze *Provintie*, waar na hun dezelve in hare reſpective *Functien*, zullen hebben te *Reguleeren*.

Inſtruct voor de Opper-Hoofden der Buyten Comptoiren.

„ALzoo wy bemerkt, en ondervonden hebben, hoe d' Orders van ouds door onze *Heeren Voorzaaten* ingeſteld, tot een *Reglement* van de *Kooplieden*, en mindere *Commandanten* der afgelege *Comptoiren*, *Redouten*, &c. by verwiſſelinge van dezelve bedieningen door eenige afgaande aan hunne vervangers niet en zyn overgeleverd, en alzulks na *preçiſiteyt* van dien niet *geobſerveerd* geworden, hoewel de Saaken ten *principalen* daar inne vervat, met onze *Succesſive Brieven*, als mondelinge *bevelen*, erinnerd, en levendig gehouden zyn, maar waar op met verloop des tyds *exceptie* en *ignorantie* zoude konnen werden gemaakt, ofte *gepretendeerd*, zo hebben wy noodig geagt, en goedgevonden, niet alleen de voorſz. *Ordres* t' onſer *Secretarye* weder te doen opſoeken, mitsgaders daar uyt te doen *extraheeren* al het geen waar inne de tyd gene kennelyke veranderinge heeft toegebragt, maar ook ſommige ſaaken in dezelve wydloopig aangehaald, als mede eenige andere *ſpecialiteyten* te begrypen in een kort *ſommier* van *nader Ordre*, by *forme* van *Inſtructie* hier agter volgende, welk een en ander, te weten, voor zoo veel deze niet en *contrarieert* de vorige, wy verſtaan en *Ordonneren*, dat de *reſpective Kooplieden*, en *mindere Geſag-hebbbers* voorſz., in allen deelen zullen hebben te agtervolgen, en in goede agt te nemen, verſorgende daar benevens, dat het gene de *Militie Concerneerd*, by hunne onderhoorige *Sergeanten*, &c. insgelyks nagekomen, en *promptelyk geobſerveerd* werde.

„Beginnende dan met de handelinge der *Garioffel-Nagelen*, welke de *E. Compagnie* volgens oude *Contracten*, met de *Landzaten* gemaakt, mits betalende 70 *ligte Realen*, ofte 50 *Ryxd. per Bahaar*, van 550 pond *Hollands Gewigt*, alleen zyn toekomende, zeggen wy, dat den ontfang van dien geſchieden moet, zoo dra t' elkens den Oegſt gedaan, ofte een goede *party* geint, en dezelve gedroogd is, om, zo veel mogelyk, te *prævenieren*, dat de Inlanders die in *betalinge* van *ſchuld*, of op eenige andere *quade wyſe*, hun niet komen quyt te maaken, waar toe ſommigen de nood, by lang ophouden, zoude konnen

„ nen perssen, ofte immers aanleidinge geven.

„ De voorsz. *Nagelen* dan moeten „ *droog*, en *suyver*, ontfangen werden, „ de *droogte* daar in bestaande, dat men „ ze met de *nagel door-knippen*, ofte *in* „ *'t drukken* met *de vinger breeken* kan, „ andersints dat ze in 't overstorten „ *rammelen*, ende de *suyverheid*, dat 'er „ geen *steelen* aan zyn, nog *sand*, of „ *vuyligheid* onder gevonden werd, dog „ de *Capeletten* aan veele der zelve nog „ vast staande, moet men gedogen, om „ dat die ten eersten niet wel konnen „ afgenomen werden, maar met der „ tyd in 't leggen van zelfs nedervallen, „ en in stof veranderen, ook geen wigt, „ ofte immers niet, dat naam verdiend, „ aanbrengen. *Moernagels*, nog *wilde Nagelen*, mogen niet onder de leverantie vermengd zyn, vermits in „ beide gene *specery agtigheid* is, wesende „ de *laatstgemelde* ook grooter en *bleeker*, als de *regte*, en dierhalven wel „ te kennen.

„ Het goede gebruyk in den ontfang, „ dat men namelyk de hand in de zakken steekt, betast, en besiet, of aan „ de *Nagelen* geen gebrek is, heeft eertyds allenskens een *quade gewoonte* in „ gebragt, in diervoegen, dat de *Weger*, die *'t Gewigt* op, en afset, zynde „ gemeenlyk een *Bosschieter*, de hand „ vol *Nagelen*, die hy ten dien eynde „ uyt elke sak nam, niet weder daar in, „ maar op de vloer neder wierp, en naderhand opvegende, zulks tot een „ verval kreeg, welke onbehoorlykheid zedert door den Ed. Heer *Cornelis Speelman*, als *Superintendent*, *en* „ *Commissaris*, in den Jare 1667. afgeschaft, en scherpelyk verboden zynde, „ zouden wy het daar by wel konnen „ laten, alzoo zulks by onze *Regeringe* „ niet vernomen is, ofte werd; egter „ agten nodig 't zelve hier te *Noteren*, „ ten eynde in 't toekomende die, of „ diergelyke aanstootelykheid niet weder op de baan kome.

„ Op de *tarra*, die men voor de *sakken* (zynde *kust* of *Bengaals* Zeyldoek) „ pleeg af te trekken, heeft welgemelde Heer *Commissaris* in den jaare 1667. „ mede aangetekend, hoe ider der zelve, „ naeulyks een *half pond* bevonden zynde te haelen, *by provisie*, en om niet „ te kort te komen, doenmaals wierd „ toegestaan (volgens het oude gebruyk) „ *een pond* voor *elke Sak* van 't Gewigt „ te mogen aftrekken, mits dat daar „ mede geheel genen uytslag wierde „ genomen, ende zoo zedert van *Batavia* geen naeuwer *restrictie* hier op „ gekomen is, zal een ider zorg hebben te dragen, dat voor al deze *Civile* bepalinge niet te buyten werde „ getreden.

„ Den *Ed. Heere Superintendent*, *Arnold de Vlaming*, *van Outshoorn*, *L. M.* heeft by *Ordre*, voor de *Kooplieden*, *residerende* op de afgelegen *Comptoiren* in *dato primo November*, 1648. „ *Item* de *Hooge Regeeringe* van *India* tot „ *Batavia pr. Instructie* op ons als haar „ *Ed. Expres Commissaris*, in *dato* 15 „ *February* 1672. *gepasseerd*, wel *expresselyk* bevolen, dat allerwegen, daar „ *leverantie* van *Nagelen* valt, de *Administrateurs* verpligt zullen blyven, van „ den ontfang behoorlyke *Notitie* of „ *Specificatie* in een *apart Boekjen* te houden, gelyk wy ook een ider van hun „ hier af gewaarschoud hebben, waar „ by wy nu nog ten overvloede voegen, „ dat het zelve Boekjen *originelyk*, zonder eenige veranderinge, by den *Ontfanger* geteekend, nevens die van de „ *Negotie*, jaarlyks, ofte zoo dikwils, „ als het de *Gouverneur* komt te eysschen, zal werden over gesonden, „ en bestaat de *Specificatie* in het uytdrukken, eerst by welke *Negery* vervolgens gelevert werd; ten 2, van elke leveransiers *naam*, ten 3, hoe veel „ hy *gewogen* heeft, en ten 4, wat zulks „ bedraagd *in Gelde*, volgens de *Lyst*, „ die altoos Net en *Correct* voor de „ hand hangen moet.

„ Maar en zal geen de minste ontfang van *Nagelen* mogen geschieden, „ dan *in presentie* van den *Orangkay* der „ *Negery*, die weegt, ofte wiens beurt „ het zyn zal om *Waag-Meester* te wesen; *Item* ook den *Inlands-Schryver*, „ by haar lieden zelfs te kiesen, welke „ hunne aanteekeninge na gedane *leverantie*, zy *Schryvers*, zoo wel, als „ de *Kooplieden* de hare, schuldig zyn „ aan den *Gouverneur* over te leveren.

„ De *Weger* en zal niet vermogen „ het *Gewigt*, dat op de schaal staat, te „ laten afnemen, ten zy hy alvorens de „ *quantiteyt* in de *Maleytse* tale duydelyk „ hebbe opgeroepen, mitsgaders na dat „ zulks door den *Waag-meester*, en andere „ daar by staande, bescheidentlyk gezien, en opgeteld is, gelyk dan ook „ gene *betalinge* aan den *Leverancier* zal „ mogen geschieden, als in tegenwoordigheid van den meergemelden *Waag-Meester*, en *Schryver*; dit alles, ten „ eynde de Gemeynte haar gerust, en „ verzekerd mag houden, dat zy het „ haare oprechtelyk genieten, waar aan

„ voor de gemeene rufte ten hoogften „ gelegen is, zulks dan ook de Overtreders van dien, in gelyken graad „ (dat is ten hoogften) te ftraffen „ zyn.

„ De *Nagelen*, dan aldus ontfangen „ zynde, zullen niet mogen geftort „ werden, dan op drooge en fchoone „ plaatfen, daar gene de minfte vogtigtigheid kan by komen, verforgende, „ tot meerder verzekeringe van dien, de „ vloeren en wanden, met planken ofte andere bequame middelen, ende „ wanneer de afleveringe te gefchieden „ ftaat, zullen de Scheeps-Overheden, „ namentlyk *Schipper* en *Boekhouder*, ofte *Onderkoopman*, onfent wegen, *geinjungeerd* werden, om dezelve aldaar „ voor en onder 't wegen te gaan befien, en te betaften, of ze droog en „ zuyver zyn, ten eynde zy naderhand „ gene *exceptien* hebben in te brengen, „ zoo aan de uytleveringe tot *Batavia* „ iets quame te haperen, gelyk wel „ gebeurd is.

„ Het *Barot*- of *Sesjens-geld*, de *respective Inlandfe Overheid Competerende*, à „ 5 *Ryxd. pr.* bahaar *van* 550 pond *Garioffel-Nagelen*, zal voortaan niet aan „ de *Kooplieden* zelfs uytgedeelt worden, namentlyk voor - af aan den „ *Marinjo* 10 van het geheel, om dat „ dezelve in den gemeenen dienft veel „ moeyte boven anderen heeft: ende het „ *refterende* in *drie parten*; waar af de „ *Hoofd-Orangkay twee*, en de *Kapala* „ *Soas*, (*Hoofden* der *buurten*) te famen „ *een* zullen trekken.

„ Ende alzo de aanplantinge van *jonge Nagel-boomen* voor eenige jaren verleden gedaan, nu meer en meer tot „ hare volwaffenheid begind te komen, en vruchten te dragen, die „ *succesfive* grooter *quantiteit* ftaan uyt „ te leveren, als de *E. Comp.* vertieren „ kan, en miffchien de *Amboinefen* magtig zullen wefen by tyds, aleerfe ryp „ ofte tot *polongs* werden, in te oegften, „ zo zal de *ordinaire vifite*, omtrent de „ *Culture* der zelve, voor eerft wel „ mogen geftaakt blyven, intrekkende „ over zulks het maandelykfe loon, daar „ toe gefteld: egter zullen de *Kooplieden* in den oegft, zoo veel mogelyk, „ toefien, en door de *Sergeanten*, of „ andere bequame *perfoonen*, laten agtflaan, dat, als gefegt is, *de Nagelen* „ niet tot *polongs* fchieten, als waar over dezelve in de *boete* daar toe ftaande, zullen vervallen, en de aanwyfer, ofte uytvinder, het *derde part* daar „ afgenieten, by aldien zulks door verwaarlofinge ontftaan is, want het „ ook wel gebeurd, dat zommige weinige *Nagelen* aan zekere uyterfte topjens der takken niet konnen bereykt „ worden, waar door de zelve dan tot „ volle rypheid komen, en afvallen, 't „ geen men zoo voor geen eygentlyk „ verfuym kan aanfien.

„ Onder de infigten, waaromme zo „ veel *Redouten* op de *Buyten-plaatfen* „ zyn gebouwd, en de *Poften* aldaar nog „ *Continueeren*, en is niet de minfte van „ des te beter een wakend oog te hebben tegen allerhande foorte van *lorrendrajery*, ofte vervremdinge van „ *Welgemelte Compagnies* dierbare *Specerye-vrucht*; zulks moet het dan van „ ider *Refidents* pligt in zyn *diftrict* wezen, zo wel als den *Fifcaal*, fcherpe „ toefigt na uyterfte vermogen te houden, en doen houden, op alle bedenkelyke *morfferyen* onder de *Inlanderen*, „ ontrent het *vervreemden* van de voorfz. „ *Nagelen*; zynde geenfins te vertrouwen de Vaartuygen, die daar elders ten anker loopen, 't zy uyt voorgewende nood van quaad weder, „ drink-water te halen, &c. nog ook „ zodanige ingefetenen, welke zelfs „ met onzen *Paffe*, en *licentie*, na de „ *Buyten-Comptoiren* vertrekken, om „ hunnen *geoorlofden Handel* te dryven, „ want de ervarenheid meer als te veel „ geleerd heeft, dat zommige hun niet „ ontfien het uytvoeren van gemeene „ *Nagelen*, en ook dito *Moer-Nagelen*, „ op haare eigen Ruine, ja tegen Galg „ of Keten aan, te wagen, invoegen „ dan voorfz. vaartuygen op vertrek, en „ zo dikwils men dezelve ten anker „ vind leggen, zullen moeten werden „ *gevifiteerd*, mits niemand onder *pretext* van dien eenige overlaft aan „ doende, ende op dat hier inne door „ een ider te meer *gevigileerd* werde, „ hebben wy by *publicque Notificatie* onder *dato* 9 *November* verleeden, zoo „ in het *Neederduitfch*, als *Maleyts*, afgekondigd een *capitale Premie* voor „ de geen, die eenige *lorrendrayers* ontdekt, ofte agterhaald, naamelyk, van „ de Gemeente, de *helft* uyt de geheele *Condemnatie*, welken zoodanigen „ *dieffen Handelaar* tot lafte ftaat te bevallen, waar by wy nog toefegginge „ doen, den *uytvinder* voornoemd na „ zyne bequaamheid te zullen *advanceeren*, zo de *quantiteit* der *ontduyfterde* „ *Nagelen* iets naamwaardig is.

„ Ingevalle dan eenig *Vaartuyg*, 't „ zy *Chaloep*, *Tsjampan*, of *Orembaey*, „ zodanige *Nagelen*, ofte ook wel „ *Nooten*, of *Foeli*, inhebbende, elders

op

„ op gedaan werd, zullen, de *Anachodas*, nevens nog 3 à 4 van 't andere volk daar op bescheiden, aangehouden, ofte na de veelheid van 't Gewigt in hegteniſſe geſteld, de *ſpeceryen*, en verdere Goederen onder *Inventaris*, in goede bewaringe genomen, mitsgaders het Vaartuyg aan de wal gehaald werden; doende daar van op het ſpoedigſte *advertentie* herwaarts, ofte aan 't naaſte *Comptoir*, omme verder *Ordre* af te *wagten*.

NEGOTIE.

„ De *Kooplieden* op de voorſz. *Comptoiren* (gelyk hare *qualiteyts* naam die pligt mede brengt) zullen, zo wel als de *Opperkoopman*, en *Winkelier* dezes *Caſteels*, nauwkeurig hebben te letten, hoedanige *Kleeden*, en andere *Koopmanſchappen*, op hunne *Reſidentie-plaatſen* reſpe. meeſt begeerd, en getrokken zyn, omme daar na hare *eyſchen* te *formeren*, en alzo de *E. Compagnie* by vertier van dien het meeſte voordeel aan te brengen, waar toe een ider op het beſte *vigileren*, en toonen moet, een neerſtige en trouwe Dienaar van zyne *Betaals-Heeren* en *Meeſters* te weſen: Sendende boven deze jaarliks nevens de afgeſlootene Boeken aan den *Gouverneur* een *Notitie*, houdende *eerſtelyk*, *wat Kleeden* dat voorgaande jaar van de getrokkene daar *meeſt ontbroken hebben*. 2. Welke *niet*, ofte *ſchaars*, begeerd zyn geweeſt, en uyt *wat oorſake*, 't zy *dierte*, *ſlegtheid*, of *andere reden*. En ten 3. *hoedanige gepermitteerde ſmalle* Koopmanſchappen de *Chineeſche* Ingeſetenen alhier, met onze *paſſe* daar ten handel verſchynende, aanbrengen, waar door *Compagnies Kleeden* dikwils agter de hand blyven leggen.

„ Alle *maanden*, de eerſte beginnende na de komſte der *Secours-ſcheepen* van *Batavia*, zal een ider zyn *Eyſch* van de *Koopmanſchappen* voorſz. *Item* wegens de *gerequireerde Contanten*, *Vivres*, en andere dingen, die men giſt het *Comtoir* voor dezelve tyd ofte wel langer, te zullen benoodigt zyn, opſtellen, en aan den *Gouverneur preſenteeren*, om dan ten eerſten in eene gang, met de *ſchepen*, of *chialoepen*, die de *Nagelen* afhalen, voldaan te werden, en dat tot preventie van de *ongemakken*, welke de chialoepen by quaad weer in 't hert van de *Ooſter-Moeſſon*, *lager wal*, als andere *inconvenienten*, konnen ontmoeten: maar dewyl by *Conſequentie* van 't bovenſtaande noodig is, dat de *Kooplieden* weten, wat *Goederen*, *&c.* van *Batavia* nieus aangebragt, en van ouds nog by de *Pakhuyſen* beruſtende zyn, zullen zy jaarlyks na de *Pareſſe* voorſz., en verkregen oorlof, aan 't *Caſteel* komen *viſie* nemen van de *reſpective Factuuren*, en 't *Pakhuys-Boek*, om daar op des te bequamer haren *Eyſch* te *fondeeren*: by den *geld-eyſch* moeten altoos gaan *ledige kiſten* met hare *ſloten*, *Item* tot *Lamp-olie*, en diergelyke, de *vaten* daar toe *geprepareerd*, zo lange dezelve goed zyn, wyl men anderſints dikwils verlegen komt te vallen.

„ Ingevalle eenige *Kleeden*, ofte *Koopmanſchappen*, quamen aangebragt te werden, die byde tegenwoordige nieuwe *Verkoop-lyſt* niet bekent ſtaan, ofte met de geſtelde *ſorteering*, en *prys*, in dezelve uytgedrukt, iets naamwaardigs bevonden wierden te *differeeren*, 't zy in *fynte*, ofte *ſlegtheid*, zulks zal den *Gouverneur geadviſeerd*, en zyn *E. Ordre* op dat geval afgewagt werden.

„ Alle *ſoorten* van *Kleeden*, ſchoon een en dezelve naam dragende, zoo daar *different* in de *Verkoop* is, moeten by 't *Groot-* of *ſchuld-boek* ider een *aparte Reekeninge* hebben, tot voorkominge van *abuſen*, en *Morſſeryen*, als by *exempel*, *Guinees-Lywaat*, *Vaderlandſe ſorteringe*, uytkoops tot 5 Ryxd. 't ps. onderſcheiden van *Guinees Lywaat*, *Engelſe* Sorteering tot $3\frac{1}{2}$ Ryxd. uytkoops, en zo voords in ander ſlag mede, *diſtinguerende* zodanige *Lywaten* of *Kleeden* nog wyder met korte bynamen in dezer voegen, als *Moeris Roode*, ofte *gebleekte grove*, of *middelbare*, *fyne*, of *heel fyne*, *&c.* by aldien daar zoo veel ſoorten van eenen Naam, en Coleur zyn.

„ Eertyds is by den meergemelden Heer *De Vlaming* geordonneert geweeſt, dat allerwegen van den *Verkoop*, die dagelyks geſchiede, *Notitie* in een *apart Boekjen* gehouden moeſt werden, dog naderhand zulks buyten *Uſantie* geraakt zynde, is 't zelve vergange Jaar van *Batavia* expreſſelyk *gerenoveerd*, en de *Novo* aanbevolen, 't welk hier tot Narigt *pr. Memorie* ſtelle, als konnende niet ſchaden, dat men wete by wien, en waar, *Compagnies Kleeden* veel, of weinig, getrokken worden.

„ Eenige ſchade de *Kleeden* door 't *Ongedierte* aankomende, is al by den zelven Heere *De Vlaming* geordonneerd, dat de *Kooplieden*, ofte *Adminiſtrateurs*, daar voor *promptelyk*

„ zou-

„ zouden hebben te *caveren*, als verſtaande, zulks meer uyt verwaarloo„ ſinge, dan onvermydelyke *Accidenten*, „ moeſt *reſulteren*, ten ware van het „ tegendeel van verſuym zodanige klare „ blyken wierden getoond, die alle „ twyffelinge van verſuym wegnemen, „ en *Mortificeeren* konden, waar op dan „ te letten ſtaat, verſorgende dat de „ *pakken* en *kiſten*, ten minſten 16 à 18 „ duym van de *ſolder*, verheven ſtaan, en „ de voeten der *ſtellingen* rondom met „ *Teer* beſmeerd, ofte, by gebrek van „ dien, *droog zout* daar om gelegt wer„ de, waar toe ook veel helpt, dat men „ de *Pak-kamers*, ofte *Solders*, zo wel „ van boven, als beneden, *ſuyver* en „ *ſchoon* houdt, ende gene van de „ voorſz. *kiſten*, *kaſſen*, ofte diergelyke „ dingen van *vuuren*, *bayen*, ofte ander „ *licht Hout*, dat de *witte Mieren* zeer „ onderhevig is, gemaakt, of tot het „ inbrengen van Goederen gebruykt „ te werden.

„ Ende gemerkt nu al twee jaren ag„ ter den anderen in 't openen van veel „ *gebleekte Lywaten* ervaren is, dat de„ zelve, als te vogtig ingepakt, zeer „ gevlekt, en verweert zyn geweeſt, „ zulks dat men nauwelyks raad gewe„ ten heeft, om die buyten ſchade te „ *benificeren*, zo zoude het geen won„ der zyn, dat diergelyke meer wier„ den gevonden, in welk geval dan on„ ze laſt is, om dezelve herwaards te „ zenden, ten einde de *Comptoiren* met „ geen onnutte of quade *effecten* be„ ſwaard mogen blyven; behoudende „ eenelyk van de ſlimſte en grofſte „ ſoort zo veel, als tot *pleyſterdoek*, en „ diergelyke onvermydelyke onkoſten, „ ider voor zyn *Diſtrict* in een jaar „ meind van noden te hebben.

„ Geene *kleeden*, *pakken*, *vaten*, *kaſ*„ *ſen*, nog *graanen*, zal men mogen „ ontfangen, ofte opleggen, dan in „ tegenwoordigheid van den *Boekhou*„ *der*, of *Stierman*, die dezelve aan„ brengt, nevens twee *geloofwaardige* „ *Getuygen*, voor de welke aanſtonds „ zullen *geviſiteerd*, en geopend werden „ zodanige *pakken*, die van buyten niet „ vaſt, en na behooren *geconditioneerd* „ ſchynen, mitsgaders ook al het vaat„ werk, en kaſſen, voorſz. want na„ derhand wegens het te kort komende „ in deze al mede geen vergoedinge zal „ geſchieden, *except* van het ontbree„ kende in *pakken*, die uytwendig in al„ len deelen haar volkomen eyſch heb„ ben gehad, maar inwendig het vol„ le getal niet, 't geen dan ook blyken „ moet, by deugdelyke *Atteſtatie*, in„ houdende zodanige omſtandigheden „ en reden van wetenſchap, als by de „ *Ordre* op het voorſz. *ſubject* kortelyk „ geſteld, uytgedrukt ſtaan, welke „ verklaringe nevens de *Getuygen* dan „ herwaards overgeſonden zynde, om„ me hier voor *Gecommitteerden* beëdigd „ te werden, zal daar op de ontlaſtinge „ van het minder getal mogen volgen, „ namelyk op *pakken*, die (als gezegt) „ van buiten rondom hegt en welgeſteld, „ nog van binnen diefagtig geſchonden „ waren, die men *pr. Winſt* en *Verlies*, ſal „ afſchryven, als geen andere verhaal „ hebbende, maar, *Band* en *Zegels* on„ geſchonden zynde, blykt, dat eer „ een miſtellinge by 't inpakken ge„ pleegd is, waar voor de *reſpective* „ *Teykenaars* van 't bygevoegde briefken „ te verantwoorden hebben, en moet „ alzulks dit laatſte op 't Comptoir *Am*„ *boina* werden afgeſz., om 't zelve voor „ de *E. Compagnie* wyders te vinden daar „ 't behoord.

„ Vermits van de *ongetaxeerde Ammu*„ *nitie*, en andere gereedſchappen, niet „ min goede reekening moet gehouden „ werden, als van de *getaxeerde*, aan„ geſien de *E. Compagnie* 't een zo wel „ geld gekoſt heeft, als 't ander, zoo „ zal 't elkens, voort *'t ſluyten* der *Boe*„ *ken* jaarlyks *pertinent* opgenomen wer„ den, hoedanige by 't *Comptoir*, ende „ *Redouten*, nog *reſteren*, en zulks *ſpe*„ *cifice inſereeren* met onderſcheid van „ *goed*, en *beſchadigd*; *noterende* daar by, „ wat in 't vergange jaar afgeſleten, „ onbruykbaar, ofte elders verbeſigd „ geworden is.

„ Alle jaren in 't begin van de maand „ *December*, of tegens dat de *Secours*„ *ſchepen* van *Batavia* hier ſtaan te ver„ ſchynen, zal een ider zyne *Ryſt-maa*„ *ten*, eerſt de *heele*, en daar na de *min*„ *dere*, herwaards overſenden, om na„ gezien, en de *Novo* door den *Fiſcaal* „ geykt ofte nieuwe in plaats geſtierd „ te werden, *op pene* van 12 *Ryxdaald.*, „ ende by wien men eenige ongeykte „ ofte ondeugende Maate, en Gewigt, „ komt te vinden, zal ſtrafbaar zyn na 't „ belang der zaak.

„ De *menagie* in te doene onkoſten, „ &c. 't zy uyt de *kaſſe*, *ſtukken Goede*„ *ren*, en *ſpecialyk* (in deze tyd) den „ *Ryſt*, is meermalen *gerecommandeerd*, „ en eens te gelyk bevolen, gelyk by „ dezen wederom geſchiedt, voorna„ mentlyk ook omtrent het *Buskruyt*, „ en andere *Ammunitien*, met onder„ latinge van Eer-ſchoten, op *pene*, „ daar toe ſtaande.

Geen

„ Geen *Arak* zal van *Compagnies* we-
„ gen verkogt werden, dan op schrif-
„ telyk *Consent* van den *Gouverneur*, al-
„ zo de *Pagters* daar by grootelyks be-
„ nadeeld zouden werden, en veel min
„ mag zulks geschieden tegen 1¼ *Ryxd.*
„ de kan, dewyl de *Annys-Arak* met de
„ onkosten van *Fustagien*, *Interesten*, &c.
„ de *E. Compagnie* zelve omtrent zoo
„ veel komt te staan.

„ Alle 3 maanden moet benevens de
„ *Reekening* van *Ongelden*, en *Mond-*
„ *kosten* ook herwaards overgesonden
„ werden, *Extract* uyt de *Negotie-boe-*
„ *kjens*, zo veel het *Comptoir Amboina*
„ aangaat, om zulks tegen de *Boeken*
„ van dat *Comptoir* te *Confronteeren.*

„ De *Prys-Courant* en *Nagel-Tafel*,
„ *Item* de korte *Instructie* op het *ontfan-*
„ *gen* en *openen* van *pakken*, *vaten*, &c.
„ zullen altoos *correct*, mitsgaders in
„ *debita forma* voor de hand, en *publycq*
„ opgehangen, en achtervolgd moeten
„ werden.

„ Gelyk mede niet mag vergeten
„ werden, de gemelde *Prys-Courant* of-
„ te *Verkoop-Lyst* voor aan in 't *Journaal*,
„ en 't *Alphabeth* in 't *groot* ofte *Schuld-*
„ *boek*, mitsgaders *Authentique Copyen*
„ van de *Attestatien*, raakende eenige
„ beschadigde, bedorve of te kort ko-
„ mende Goederen, agter aan, ten eyn-
„ de van 't *Journaal*, in te schryven,
„ latende een blad schoon papier tus-
„ schen beyde, op verbeurte van 12
„ Ryxdaalders. Men zal ook, by het
„ overdragen van de *Parthyen* in 't *Groot*
„ *boek*, binnen de *regel* zo veel *extensie*
„ doen, als de plaats toelaat, *item* zul-
„ len alle de *soorten* van *onkosten* in een
„ *boek* en niet in *diverse deelen* werden
„ ingeschreven, met *distinctie* van *maand*
„ tot *maand*, agtervolgens de wyse,
„ hier aan 't *Hoofd-Comptoir* gebruyke-
„ lyk, zonder dat elk zyn eygen *mode*,
„ ofte *maniere* van *specificeeren*, en ver-
„ delen zal mogen gebruyken, op *pene*
„ van 6 *Ryxd.* te verbeuren voor elke
„ maand, by die na desen by de *nieuwe*
„ *boeken* anders bevonden werd te han-
„ delen.

„ De *Orgineele Negotie-boekjens*, en *dito*
„ *specificatie* van vrye *rantsoenen*, *ongel-*
„ *den*, *ordinaire* en *extraordinaire*, als 't
„ geen *de fortificatie* raakt, gesloten
„ onder *ultimo February* Jaarlyks, zullen
„ den 20 *Maart* ten langsten, en *ultimo*
„ *dito* de *Copyen* in *debita forma* moeten
„ effen en klaar staan, *op pæne* van voor
„ ider dag later te verbeuren *drie Ryx-*
„ *daalders*. Weshalven om daar inne
„ niet verhindert te worden, zal de
„ verstrekkinge aan de *Guarnisoen-hou-*
„ *ders* een halve maand vroeger, als *or-*
„ *dinaar*, konnen geschieden.

„ Ende moet een ider verdagt we-
„ zen, dat van alle *Erreuren*, in de *boe-*
„ *ken gecommitteerd* werdende, het sesde
„ *part* tot *boete* aan den uytvinder zal
„ betaald werden.

„ Ook zal na dezen, voor een *per-*
„ *manente Ordre*, de *respective* Kooplie-
„ *den* dienen moeten, dat alle jaaren on-
„ der *ultimo Augustus* in *debita forma*
„ herwaards werden overgesonden, de
„ *restanten* van alle de *Koopmanschappen*,
„ *Contanten*, *Vivres*, *Amonitien*, &c.
„ zo wel *ongetaxeerde*, als *getaxeerde*, op
„ de *Comptoiren*, en *Redouten*, berusten-
„ de, omme met die van dit *Hoofd-*
„ *Comptoir*, nevens den *principalen Eysch*
„ de *Hooge Regeeringe* tot *Batavia per*
„ het laatste Schip te werden toege-
„ geschikt, op verbeurte van twee
„ maanden Gagie by den genen, die
„ zulks komt te versuymen.

„ De verstrekkinge op *Soldy*, welke
„ tegenwoordig volgens *Usantie* ge-
„ schiedt om de 3 maanden, als *May*,
„ *Augustus*, *November*, en *February*,
„ moet als nog zodanig agtervold wer-
„ den met *een derde*, in stede van ½ *con-*
„ *tant*; de rest in *kleeden uyt-koops*, tot
„ der tyd toe, dat *Compagnies Cassa* wat
„ beter, als nu, van *Geld geprovideerd*
„ werd, welke verstrekkinge t'elkens
„ zal bestaan, in 2 *maanden* aan die ge-
„ ne die te goed hebben, en, die te
„ quaad zyn, *een* maand.

„ Weshalven alle jaaren eens, met
„ het *formeren* der *nieuwe boeken* elke
„ Koopman ofte *Resident*, herwaards o-
„ verstieren zal, een *rol* van de *Guarni-*
„ *soen-houders*, onder zyn *District* be-
„ scheiden, om door den *Boekhouder*
„ daar op te *noteren*, de *saldos* te goed,
„ en te quaad, &c. Waar na de vor-
„ dre verstrekkingen dan konnen *gere-*
„ *guleerd* werden, zonder t'elkens of
„ om de 3 maanden een *nieuwe rol* van
„ hier te behoeven, maar ondertusschen
„ van versch volk *gerecruteerd* werden-
„ de zullen de Kooplieden een *aparte rol*
„ *formeeren*, en oversenden, waar op
„ dan als vooren *Notitie* geschieden en
„ wyders *geadviseerd* werden zal, wat
„ inmiddels aan imand der zelver hier
„ aan 't *Casteel extraordinaris gesubsidieerd*
„ is, om van de naastvolgende verstrek-
„ kingen af te korten.

„ De *orgineele Quitantie-rol* van de
„ voorsz. verstrekkinge, by de *Compe-*
titen-

„ *titeuren* ofte genieters, *present* twee „ geloofwaardige Getuygen, onderte- „ kend, en niet de *Copye*, moet op zyn „ tyd ons toegeschikt werden, om hier „ aan 't *Casteel* bewaard te blyven.

„ Eenig *Compagnies Dienaar* komen- „ de te overlyden, zal daar af by eer- „ ste *occasie* kennis herwaards gedaan, „ ende zulks ook agter de *quitantie-rol* „ der verstrekte *Soldyen* genoteerd wer- „ den, met *specificatie* van den dag, en „ *datum*, zyns overlydens, en of hy „ *Testament* gemaakt heeft, of niet, des- „ gelyks moet de Nalatenschap, *present* „ Getuygen, behoorlyk *geinventariseerd*, „ mitsgaders zodanig besloten, en ver- „ seegeld, ter eerster *occasie* werden o- „ vergesonden aan de *Curateur ad lites*, „ ten ware dezelve van kleyn belang, „ en geen 20 Ryxd. waardig was, wan- „ neer die ten overstaan van de voorn. „ of andere Getuygen, aan de meest- „ biedende mogen werden verkogt, „ mits niemant van de *Guarnisoen-hou-* „ *ders* toelatende te mynen, dan die zo „ veel op Reekening te goed heeft, „ ofte in *contant* zulks betalen kan. Ook „ mag niet versuymd werden, 't *Geweer* „ van den overleden, zo het een *Mili-* „ *tair Persoon* is, over te stieren, zon- „ der 't zelve tegen onbequaam, of „ verroest Tuyg te verwisselen, gelyk „ dikwils geschied is.

AMMUNITIE, en SAAKEN van OORLOG, &c.

„ Ende nademaal wy *remarqueeren*, „ dat zoo wel hier, als op sommige „ andere plaatsen, het stil-leggend „ hand-geweer ongeagt, verwaarloost, „ en van de rust *geinfecteerd* werd, al- „ hoewel men voor het aansmeeren „ maandeliks nog *Oli* goed doet, zulks „ de *reparatie* van dien, onze *Wapen-* „ *winkel* t'elkens wederom te laste „ komt, zo verstaan wy dat de *respecti-* „ *ve Opperhoofden* en *Commandanten* „ voortaan beter *reguart* daar op zullen „ houden, op *pæne* van te vervallen in „ de onkosten van *reparatie* daar aan- „ gedaan, ter *taxatie* van den *Kapitein* „ der *Militie*, en *Baas* van de *Wapen-* „ *kamer* dezes *Casteels*.

„ Werdende alhier nu mede *gereno-* „ *veerd* de *Ordre* by *Missive* in de maan- „ den *December* 1676, en *Januari* 1677. „ de *kooplieden*, en *subalterne Opperhoof-* „ *den* aangesz., naamlyk, dat de afge- „ legene *Redouten* altoos ten minsten „ voor 6 *maanden* leeftogt, &c. moe- „ ten versien blyven, mitsgaders tot „ *defensie* voor ider stuk Geschut 25 „ schooten buskruyt, nevens het rond, „ en lang scherp, daar toe gehooren- „ de, als mede voor ider Soldaat 300 „ stuks *Musquets-kogels*, met zo veel „ *schooten kruyt*, *lond*, *hand-granaten*, en „ *vuur-potten* na *advenant*, te weten, de „ groote *Redouten* 250 bosjens *lont*, 36 „ *hand-granaten*, met zoo veel *vuur-* „ *potten*, ende dat alles op *pæne*, zoo „ minder bevonden werd, van te ver- „ beuren voor ider tiende deel, 100 „ Ryxd., boven andere *Correctie* na ge- „ legenheid van tyden, en saaken.

„ Het *Buskruyt* dat nu allerwegen op on- „ ze ordre in *kisten* besloten is, zal voor- „ taan daar by moeten gehouden wer- „ den, wyl het vaat-werk te ligt ver- „ staaft, en in duygen valt, ondertus- „ schen staat een ider te besorgen, dat „ *dito kisten* alle maanden eens worden „ gekeerd, vermits anderfints het pul- „ ver te zeer pakt, en klonterd, door „ 't ontsakken van de *Salpeter*.

„ *Driemaal* in 't *Jaar* moet het Ge- „ schut alomme werden *afgeblaasen* en „ *gesuyverd*, namentlyk, op 23 *Febru-* „ *ary*, zynde geweest den dag der *ver-* „ *overinge* van *Amboina*, in den *Jaare* „ 1605. *Item* den eersten *werkdag* in de „ maand *Juli*, en *November*, wel ver- „ staande, voor zo veel zulks te vooren „ omtrent de zelve tyd, om bysondere „ reden niet en is geschied, aangezien „ deze *stipulatie* maar diend tot wegne- „ minge van uytvluchten, welke zom- „ mige zouden weten te maaken, by „ het doen van ongeoorloofde *Eer-* „ *schoten*.

„ Alzo eenige *Redouten* het *Drink-* „ *water* niet digt by de hand, ofte „ onder 't bereyk van hun *kanon* heb- „ ben, waar door 't zelve in quade ty- „ den (voor welke de *Almachtige* ons „ behoeden wil) de *Guarnisoenhouders* „ zoude konnen werden afgesneden, en „ datmen, mits de veelvuldige *Aard-* „ *bevingen*, als nog niet geraden heeft „ geoordeeld, *Water-bakken* in, of buy- „ ten aan voorsz. *redouten* te metselen, „ uyt vreese van *scheuren*, *&c.* zo moe- „ ten de *Commandanten* besorgen, dat de „ *Martavaanen*, die daar zyn, altoos „ vol goed water staan, gebruykende „ daar benevens ook zodanig ander „ vaat-werk, als by de *Comptoiren* uyt „ de *succesfive* overkomende *fustagien ge-* „ *prepareerd* en verschaft kan werden, „ mits 't zelve voor de son ende regen „ gedekt houdende.

„ Gebrek van *brand-hout* geeft in on- „ gelegene tyden geen kleyne bekom- merin-

„ meringe, waaromme, op het minste gerugt van eenige buyten-landse *invasien*, of binnen-landse *beroerte*, een ider zig daar van rykelyk *provideren* moet.

„ By vorige tyden in den Oorlog, heeft *groot sustens* en gerief gegeven, het *Sagoe-brood*, als geen water om te koken, gelyk den *ryst*, behoevende, welk *brood* dan ook in tyden, wanneer men swaarigheid vermoed, *ofte* dat 'er merkelyke schaarsheid van *ryst* by de *Ed. Compagnie* is, ook diend opgedaan, voor den tyd van 6 *maanden* of langer, dog alzo niet bedenklyk zy, dat zulken nood op d'een of d'andere *buyten-plaats* zoude voorvallen, zonder dat de *Gouverneur* daar af bevorens eenige *advertentie* bekomen, en ordre gesteld hadde, *item* dat zyn *E.* den toestand van *Compagnies Magasynen* best bekend is, zal in zulk *reguard* des zelfs last, en bevel, konnen werden afgewagt, zullende egter niet qualyk maar welgedaan zyn, de *consideratien*, die iemand op 't een of ander *subject* zoude meynen te hebben, aan zyn *E.* over te schryven.

„ Wy agten de pyne waard, hier ook met een woord te gedenken, de *moorderyen*, by 't afloopen van de *redouten*, en *vestingen*, tot *Amblau*, *Manipa*, *Assahoedi*, *Cambello*, *Laäla*, en *Noessatelo*, de eerstgenoemde onder het *dekken* van *Atap*, en de andere by *verrassinge*, te gastnodinge voorgewende samen-spraak met de *Commandanten*, en diergelyke geveinsde *Actien*, door de *inlanderen* in den *Jare* 1651. met de *revolte* en *rebellie* van den *Ternataansen Kimelaha Madjira* aan 158 *Compagnies* dienaaren gepleegd, ten eynde de gedagtenis van dit verraad, een ider tot meerder omzigtigheid mogte strekken, hoewel de *rebellen*, zedert door *Compagnies* Wapenen, onder het onvermoeid en loffelyk bestier van den hier vooren gemelden Ed. Heer *A. de Vlaming* na verdienste gestraft wesende, deze landen vervolgens in rust, en vrede gebragt zyn, waar by dan nog gekomen is de vernederinge van 't geheele *Macassaarse* Ryk onder de *E. Compagnie* in den jare 1669. door den Ed. Heer *Superintendent en Admiraal*, Cornelis *Speelman*, *Victorieuselyk* te wege gebragt, zulks de tyden tegenwoordig, door Gods genade in een andere gestalte zynde, wy nu wel geen zonderlinge reden hebben, om iemand der *land-zaten*, te mistrouwen, te meer, wyl al zedert voorsz. Oorlog in *usantie* gekomen, en *successive* een *Wet* geworden is, dat niemand van hun binnen eenige *fortres* ofte *vastigheid* gewapend komen mag, egter moet een ider zig wagten, van zorgloosheid, gedenkende zelfs aan het overrompelen, en aflopen der *redout Oostburg*, op *Boero*, in den jare 1668. slegts door 4 à 5 ongewapende gevange slaven gedaan, terwyl de Soldaten buyten de poort der zelver stonden te gapen, en den *Sergeant* met de Orangkaja's in de wooningen te raadslagen zat. Laat ook vry voor een groote misslag geschat werden, het agteloos leggen of stellen van eenig *Geweer* ter plaatse, daar een gemeensame *passagie* ofte toegang van ider man, zonder genoegsame Wacht, is, gelyk onder andere op de R*edouten*, daar *Negotie* gedreven, ende *Nagelen* ofte R*yst* door de *inlanders* na boven en over de Zaal in de *Pakhuysen* beneden gedragen werd; als daar zyn die van *Haroeko*, *Larike*, en *Hila*, den toegang tot dezelve om laag aan 't pleyn hebbende, naast den trap, die men op zodanige tyden gewoon is, met het hek daar toe zynde, af te sluyten. De aansprake, ofte vergaderinge, met d'*Orangkayen* zal, gelyk het gebruyk altans is, buyten aan de R*eduyt*, ofte *Fortresse*, in de huysinge, ten zelven eynde opgesteld, geschieden, en midlerwyl de *Soldatesque* boven by hare *Post* blyven, om goede wagt te houden, 't welk niet alleen dan, maar ook alle dagen te achtervolgen staat, op dat men in geen quade gewoonte vervalle.

„ Het verder *observeren* van *Militaire Ordre* onder de *Guarnisoenhouders*, willen wy de *Opperhoofden* mede ten hoogsten bevolen laten, want zy daar voor zo wel, als dingen, die de *Negotie* aangaan, te verantwoorden hebben. Zulks is het dan van hare en der mindere *Officieren*, pligt, dezelve, gelyk boven aangeroerd staat, altoos by de R*edout* of *Fortresse* te houden, latende over dag niet meer t'seffens uyt, ofte van hare bescheyden plaats afgaan, dan de *sesde man*, maar en zal niet ligtelyk *licentie* mogen gegeven worden, om des nagts te *absenteren*, als eenelyk de *Getrouwde tweemaal ter week* beurtelyk, ende zo iemand op eygen *Authoriteyt*, of door *debauche*, quam buyten te blyven, die zal men voor de eerste-maal straffen volgens de Krygs-ordre van de *hooge Regeeringe* tot *Batavia*, in *dato* 28 *October*, in 't jaar 1668. gelyk ook de

„ *flapers* op *fchildwagt*, als mede de ge-
„ ne die imand van de *inlanders* of an-
„ dere eenige *quade bejegeningen* aan-
„ doet; maar andermaal in dezelve *fau-*
„ *te* van ontydig *uytblyven* en *flapen* ver-
„ vallende, *item* eenigen *overlaft* ofte
„ *geweld* bedryvende, zullen herwaards
„ na 't *Kafteel* moeten gefonden wer-
„ den, nevens de befcheiden, daar toe
„ dienende, om door den *Fifcaal* voor
„ de *Juftitie gecalangeert* te werden.

„ Eens ter week zal de *Soldatefque*
„ in de handeling van haar eygen *Ge-*
„ *weer* werden *geexerceerd*, en gelet, of
„ een ider 't zyne fchoon, en vaardig
„ houd, welke oeffeninge gefchieden
„ zal de eene reys flegts met afbrandin-
„ ge op de pan, tot verfparinge van 't
„ *buskruit*; en de andermaal, dat is om
„ de 14 dagen, met het loffen hunner
„ *Mufquetten*, waar aan middelerwyl iets
„ by toeval komende te ontbreken, zal
„ men dezelve by de eerfte *occafie* her-
„ waards overzenden, om *gerepareerd*
„ te werden, leenende haar voor die
„ tyd andere van 't rak.

„ Op de *kleedinge* der *Guarnifoenhou-*
„ *ders*, tot *confervatie* van hunne ge-
„ fontheid, moeten de *Opperhoofden* me-
„ de goeden agt flaan, beforgende, dat
„ zy in 't vertrekken der gewoonlyke
„ *fubfidie*, ofte *goede maanden*, daar van
„ na behooren voorfien werden.

„ Tegen het *vloeken* en *fweeren*, als
„ geen van de minfte oorfaken wefende,
„ om welke *God de Heere* fwaare plaa-
„ gen over land, en volkeren zend,
„ moeten de *Opperhoofden* en *mindere Of-*
„ *ficieren* getrouwelyk waken, *corrige-*
„ *rende* zodanige *vloekers* na leelykheid
„ der woorden, met *plantinge* van 2, 4,
„ à 6 *Mufquetten* voor gelyk getal ofte
„ meerder dagen, *except* lafteringe van
„ *God* of zyn *Heilig Woord*, welk *cri-*
„ *men de Juftitie*, volgens den *eerften*
„ *Articul* der *Krygs-ordre* van haar *Hoog*
„ *Mog.*, toe komt *rigoureufel.* te ftraf-
„ fen, ende waaromme zulke affchou-
„ welyke *deliquanten* na 't *Cafteel* moe-
„ ten gezonden werden, nevens de be-
„ wyfen, ter fake dienende.

„ Niemand is toegelaten, door hem
„ zelven, of anderen, *fterken drank* in
„ de *fortreffen* onder 't volk te brengen,
„ 't zy om te *verkoopen*, *fchenken*, of
„ zelfs *uyt te drinken*, op *pœne* zo't een
„ *foldaat* is, die zulks doet, van *drie*
„ *dagen geplant* te ftaan, en verbeurte
„ van den *drank*, maar de *Opperhoofden*
„ ofte de *Sergeanten* van de mindere *Re-*
„ *douten* daar inne eenige *morfferye* met
„ *fchacheren*, ofte anderfints, *opkoop* der
„ *foldaten* hunne *goederen*, *direct*, of *in-*
„ *directelyk* plegende, zullen zonder de
„ minfte verfchooninge werden *gede-*
„ *porteerd.*

„ Desgelyks zullen ook de *Opperhoof-*
„ *den*, en mindere *Officieren*, niet toe-
„ laten, maar na vermogen op alle be-
„ denkelyke wyfe, en maniere, zo wel
„ buyten als binnen de *refpective fortres-*
„ *fen*, tegen gaan, het fchadelyk en on-
„ geoorlofd *fpeelen*, *tuyffchen*, ofte *dob-*
„ *belen*, onder de *Guarnifoenhouders*, als
„ een oorfaake zynde van veele droevi-
„ ge onheilen, ftraffende over zulks die
„ geenen, welke daar op betrapt wer-
„ den, met *planten* op de *fchildwagt*,
„ *detentie* binnen *de fortres*, of dierge-
„ lyke na-dat 'er veel, of weinig, inge-
„ daan is, ende zal het een ider vry ftaan
„ 't *geld*, daar toe opgefet, na zig te
„ mogen nemen, mitsgaders boven dien
„ den *winnaar*, op klagte van den *ver-*
„ *liefer*, het alzo *gewonnen geld* gehou-
„ den wefen te *reftitueeren.*

„ Op den *ommegang* met de *Inlande-*
„ *ren* heeft meergemelde Heer *De Vla-*
„ *ming Zalgr.* zodanige *ampele Ordre* ge-
„ fteld, als by dezelve kan werden ge-
„ zien, beftaande ten *principalen*, in een
„ heufche ofte onbedriegelyke hande-
„ ling, en vrindelyke bejegeninge om-
„ trent en aan de *Orangkajen*, ook nie-
„ mand van 't *gemeene volk* te *flaan*, *flo-*
„ *ten*, *fchelden*, of *fmadelyk* toe te fpre-
„ ken, nog gedoogen, dat zulks door
„ de *foldaten*, of andere, gedaan werde,
„ *item* dat een ider, 't zy in 't *koopen*
„ van *kleeden*, ofte *Nagel-leveren*, wel
„ en behoorlyk zal werden getracteerd,
„ zonder imand langer, als noodig is,
„ ongeholpen te laten ftaan wagten, &c.
„ boven 't welke ook van allen tyden
„ verftaan, en *geordonneerd* geweeft is,
„ tot meerder rufte, en genoegen van
„ de zelve, hun niet alleen van alle on-
„ nodige *laften* en *fervituiten* vry, en
„ *ongemolefteerd* te houden, maar ook zo-
„ danigen, die men eenigfints voorby
„ kan, *te excufeeren*, waar by wy tot
„ nader *elucidatie* van de meninge de-
„ zes nog voegen, dat het niemand van
„ onze *Refidenten*, op de *Comptoiren*,
„ ofte *Subalterne Commandanten* in de
„ *refpective Redouten* geoorlofd is, eeni-
„ gen *inlander* tot *particuliere affaires* te
„ gebruiken, dan met hun vrye en on-
„ bedwongen wil, mits betalende egter
„ aan ider man uyt eygen ofte *particu-*
„ *liere* beurfe voor *elken dag fes ftuyvers*
„ en *een pond Ryft*, gelyk d' *E. Comp.*
„ zelfs hare huur-flaven komen te kos-
„ ten.

De

„ De *Mooren*, daar dezelve *resideren*, „ zal men haren genaamden *Gods-dienst* „ *ongemolesteerd* laten oeffenen, en *speci-* „ *alyk* dezelve in hunne *vast-dagen* zoo „ veel doenlyk, van eenigen arbeid ver- „ schoonen, zynde by ons ook in *usan-* „ *tie gebragt*, dat dezelve met het over „ brengen van *vleesch* en *spek* van de „ *Comptoiren* aan de onderhoorige *Re-* „ *douten*, ofte *besettingen* (daar het be- „ quaamlyk geschieden kan) niet ge- „ moeyd, maar vry gehouden, en zulks „ tegen eenigen anderen dienst van de „ *Christenen* verwisseld werde, welke „ gewoonte dan ligtelyk teagtervolgen „ zy; dog hoedanig de voorsz. *Mooren* „ in haren gemelden *Gods-dienst gelimi-* „ *teerd* zyn, namentlyk van dezelve niet „ te mogen *uytbreiden* onder de *Heide-* „ *nen*, zulks kan gezien werden, by „ het *Manifest* van dato 25 *Augustus* „ 1676. waar op de *Residenten* stille- „ kens te letten hebben, dat ook 't zel- „ ve *poinct*, somtyds als 't pas geeft, de „ voorsz. *Moorse Overheid*, onder ge- „ meensame *Discoursen*, wel eens mo- „ gen *erinneren*.

„ Tot verligtinge der voorvallende „ noodige en onmydelyke *Compagnies* „ *diensten* van de *Inlanderen* heeft men „ voortyds verstrekt, aan ider man *een* „ *pondt ryst daags*, en, aan de *fortifika-* „ *tie* arbeydende, *een stuiver boven 't* „ *voorsz. pond*, 't welk naderhand door „ haar *Edelheden* de *Hooge Regeering* van „ *India* tot *Batavia* verdubbeld zynde, „ naamlyk 2 *stuivers*, en 2 *pond ryst* voor „ de geen, *die aan extraordinary Wer-* „ *ken* arbeiden, mitsgaders, *half zo veel* „ in de *ordinari diensten* van *Pangayen*, „ *&c.* is zedert daar by *gecontinueerd*, „ gelyk ook na dezen buyten andere „ *ordre* geschieden moet, te weten, aan „ het gewoonlyke *quarts-volk*, als zy „ gebruykt werden, en anders niet en- „ keld, en wat daar buyten ofte boven „ dien aan de *fortificatien* te doen valt, „ *dubbeld*, maar aangesien het somtyds „ gebeurd, dat de werken, 't zy die „ bestaan in 't vergaderen van *kalk*, *steen*, „ *timmer-hont*, *atap*, *gabba gabba*, of „ diergelyk onder de *Negeryen resp*; en „ die weder aen de *Dati's* der zelve ver- „ deeld werden, zonder dat men *reeke-* „ *ning* houden ofte staat maken kan, „ van de dagen, die elk man gearbeid „ heeft, zo zal in stede van de voorsz. „ dag-kost, aan de Heer *Gouverneur* „ moeten werden overgesonden, een „ *specificatie* van de *qualiteit*, en *quanti-* „ *teyt* der *materialen*, by elke *Negery* aan „ de *E. Comp.* geleverd, ofte vergaderd, „ ten eynde dat daar op in *rade* gelet, „ en, na gedane overslag, 't zy *parti-* „ *culier*, ofte in 't *generaal*, tot een „ vrolyken dag, de vergeldinge ofte „ voldoeninge dieswegen *geordonneerd* „ mag werden.

„ In 't affenden van eenig Vaartuyg „ herwaards, ten dienste van de *E.* „ *Compagnie*, zal 't elken reise in of on- „ der de Brief *genoteerd* moeten werden, „ voor hoe veel dagen de Scheppers „ gints *geprovideerd* zyn, om hier on- „ wetende geen *dubbelde* verstrekkinge „ te doen.

„ Aan d'*Inlanderen*, die genegen zyn „ elders heen te trekken, blyven de „ voorsz. *Kooplieden* en *Subalterne Op-* „ *perhoofden gequalificeerd* een *Pas-cedelt-* „ *jen* te verleenen, mits genietende voor „ ider niet meer dan *twee*, ofte ten uy- „ tersten *zes stuyvers*; dog zullen *de li-* „ *miten* dies zelven niet wyders gaan, „ als van *Hitoe*, *Larike*, *Oma*, *Honi-* „ *moa*, en *Noessalaoet*, de een op de an- „ der en gesamentlyk na *Cerams Zuyd-* „ *zyde* te weten in 't *Oosten* tot *Elinama* „ ofte *Werinama*, en in 't *Westen*, *As-* „ *sahoedi*, except, dat het de *Opper-* „ *hoofden* van *Hila*, en *Honimoa*, voor „ als nog geoorlofd blyft, dito *Pasjens* „ uyt te strekken, tot *Hatoewè* en *Wa-* „ *roe* op de *Noord-kust*, zoo lang die „ door eenige roverye der *Papoewa's* „ ofte moorderyen van de *Alfoereesen* „ niet te zeer ontveiligd werd, houden- „ de wy alle verdere vaarten buyten „ voorn. *limiten*, ende *frequentatie* van „ de *Eylanden*, *Boero*, *Amblauw*, *Ma-* „ *nipa*, *Kelang*, en *Bonoa*, om reden „ aan ons *gereserveerd*, maar zullen de „ *Residenten*, en *Commandanten* in de „ *Redouten Oostburg*, en *Wantrouw*, ver- „ mogen de *respective* onderhoorige vol- „ keren aldaar op hun versoek te *licen-* „ *tieeren*, van de een na de andere *Ey-* „ *landen* te varen, als *Boero*, *Amblauw*, „ *Manipa*, *Kelang*, *Bonoa*, *item* na *Piroe*, „ *Tanoeno*, *Loehoe*, ende de *Uliassers*, als „ ook tot opkoop van levens-middelen „ na *Hatoewe*, onder *conditie*, als voo- „ ren gezegd is, mits niet langer als 6 „ weeken, of ten hoogsten 2 maanden „ uytblyvende, ten ware het weder „ zulks kennelyk quam te beletten.

„ Dat niemand, in dienst van de *E.* „ *Compagnie* zig begeven hebbende, ee- „ nigen *particulieren handel*, 't zy door „ hem zelven, of andere vermag te dry- „ ven, op *pæne* van *deportement*, en „ verdere straffe, is een ider genoeg be- „ kend, maar gelyk deze overtredinge „ verscheide *graaden* kan toegeschreven „ werden, ten aansien van hare *hoeda-* „ *nigheid* en *veelheid*, ofte *waarde*, alzo

 agten

„ agten wy ook swaarder *correctie* te „ *meriteren*, de gene, die, zelfs *Admi-* „ *stratie* van de *E. Compagnie* hebbende, „ gelyk de *Kooplieden*, *Winkeliers*, en „ *Kassiers*, *&c.* eenige voorsz. *Commer-* „ *cie* daar benevens komen te plegen: „ want de zodanige als *pesten* in *des* „ *Compagnies* staat te houden zyn, en „ verstaan wy onder deze laatstge- „ noemde zoorte meede geheelyk te be- „ hooren, gelyk wy dan ook in dier- „ voegen strafwaardig stellen, alle *die-* „ *naars*, ofte *Suppoosten*, van de *E.* „ *Compagnie*, 't zy van of aan de *Nego-* „ *tie*, *Militie*, ofte eenige andere *Ordre* „ *dependerende*, welke hare onbeschaam- „ de *baatsugt* omtrent den *Inlander* tot „ woekery laten uytspatten. *Item* ook „ die eenige ongeoorlofde handelinge „ met dezelve dryven in 't *fieren* van „ *gelden*, en *kleeden*, of andere goede- „ ren, en waren op de aanvolgende *ge-* „ *gewassen*, *&c.* als *consequentelyk* hun „ moetende strekken, tot een uytsien „ na quade middelen, tot groote *preju-* „ *ditie* van de *E. Comp.*, waar voor dan „ een ider, die het aangaat, en buyten „ verderf ofte schade blyven wil, zig „ te wagten heeft.

„ Aan de *Residenten* op de *Buyten-* „ *Comptoiren respectivelyk*, als ook de „ *Commandant* in de *Redout Wantrouw* „ tot *Manipa*, is toegestaan *civile* ende „ *kleine questien* ofte *geschillen*, onder de „ *inlanderen* vallende, 't zy nopende *li-* „ *mietscheidinge* hunner *doesons*, ofte *lan-* „ *deryen*; *'t omvellen* van des eens of des „ anders *Sagoe*, en 't *klimmen* van *vrugt-* „ *bomen* (uyt *dispuyt* der voorsz. *limiet-* „ *scheidinge* veeltyds ontstaande) *item* o- „ ver *scheld-woorden*, *agterstallige schul-* „ *den*, wegens *Toteria* (als 'er schrifte- „ lyke blyk van is, en anders niet) of „ iets diergelyks, met de *Hoofd-Orang-* „ *kajen*, in wiens gebied of *District* zulks „ voorvalt, nevens 2 à 3 andere, de „ naast daar aan *gesitueerde*, niet *suspect* „ in de saake zynde van eensydigheid, „ by *forma* van *arbitrage* af te handelen, „ en te beslegten; ende dit tot vermy- „ dinge van meerder onkosten met o- „ vervaren herwaards, als tydversuym „ by *partyen* te maken, behoudens nog- „ tans, dat den genen, welken door 't „ gewysde voorsz. zig beswaard vind, „ op *verkregen* verlof van de *Hr. Gouver-* „ *neur* buyten eenig *namptissement*, ofte „ anders de *somme* van 12 Ryxd. aan 't „ *Landgerigte* alhier, zal mogen *appel-* „ *leren*, zynde wyders dese onze mei- „ ninge geenzins, dat iemand van de „ *subalterne Opperhoofden* voorsz. hun „ zullen mogen aantrekken, dingen, „ die eenigermaten *crimineel* en *swaar* „ zyn, ofte meer dan 50 Ryxd. in „ waardy zouden bedragen, maar dat „ ze dezelve herwaards zullen hebben te „ renvojeren, om hier *geexamineerd* en na „ styl van *rechten gedecideerd* te werden, „ dog zullen de *Residenten* hebben te „ besorgen, dat de saaken behelsende *de-* „ *licten*, waar af de *calange* den *fiscus* „ toekomt, t'elkens zoo veel beschei- „ den en blyken werden vervaardigd, „ en nevens de Misdadigers overgeson- „ den, als na gelegentheid des tyds te „ bekomen zullen wesen.

„ 't Geen dan invoegen, als boven ge- „ segt is, op de *respektive residentie* „ *plaatsen* te beslegten, komt voor te „ vallen; zal in een *apart rol-boek*, na „ de gewoonlyke *forme*, die men voor „ 't *Gerichte* alhier aan 't *Casteel* houd, „ werden *genoteerd*, met zoo veel *ex-* „ *tensie*, als tot klaarheid van 't gewys- „ de nootwendig dienen moet, en by- „ voeginge van de *naamen* der *persoonen*, „ die als *Rechters* geseten hebben, welk „ *boek*, ofte boekjen, *een ider de syne*, „ zal bewaren, mitsgaders by vertrek „ ofte verplaatsinge, aan den *successeur* „ hebben over te leveren, doende daar „ van *Notitie* op het *transport*.

„ Imand in eenige *Civile boete* we- „ gens *scheld-woorden*, of iets dierge- „ gelyks, werdende *gecondemneerd*, zal „ den *Koopman*, *Resident*, ofte *Comman-* „ *dant respective*, dezelve ontfangen, en „ zulks op stonds ter zyden van 't *Ap-* „ *poinctement* ofte *gewysde* in 't *boek* aan- „ teykenen, omme jaarliks, indien 't „ nodig is door den *Gouverneur* verdeeld „ te werden, zo als zyn *E.* zal vinden „ te behooren, 't zy aan de *Hoofd-O-* „ *rangkajen* gesamentlyk, tot een *siri* „ *Pinang*, 't zy tot gemenen dienst „ hunner *Negeryen*, ofte wel der Cor- „ corre, &c.

„ Maar zo iemand eenige *boeten* ont- „ fangen hebbende, bestond dezelve te „ verduysteren, zal tot straffe even ge- „ lyke *somma viermalen* moeten uytkee- „ ren, en voldoen boven andere *cor-* „ *rectie* na gelegentheid van saaken.

GODSDIENST.

„ Op alle *Comptoiren*, *Reduiten*, of- „ te *plaatsen*, daar *Post* gehouden werd, „ en geen *Predikant*, ofte *Siekentrooster*, „ is, zullen door imand van de bequaam- „ ste en bescheidenste *Officieren*, *Chir-* „ *urgyn*, of *Soldaat*, alle ogtent en a- „ vond, de *ordinari Gebeden* voor 't volk „ opentlyk gedaan, *item* de *Sonnen-* en

„ andere onze *Christelyke Hoogdagen*, „ stigtelyk gevierd werden, onder 't le- „ zen van een *Predicatie* uyt *Bullingeri*, „ ofte een ander *Gereformeerd huys-postil*, „ beginnende, en eyndigende die *han-* „ *delingen* met *Gebeden*, *Dankseggingen*, „ *Psalmen*, ofte *Lofzangen*, volgens ge- „ woonte onzer *Kerken*; alwaar zig dan „ het *Opperhoofd* altoos *present* moet la- „ ten vinden, niet alleen, om hem zel- „ ven, maar ook anderen te stigten, en „ zyn onderhoorige met een goed *exem-* „ *pel* voor te gaan, 't welk hem tot „ meerder eere, en ontsag, dienen zal.

„ Maar op plaatsen, alwaar *permanen-* „ *te Predikanten* of *Krank-besoekers* re- „ sideren, zal men dezelve omtrent de „ oeffeninge van den *opentlyken Godsdienst* „ laten begaan, *assisterende* haar *E.* daar- „ inne na vermogen, zo met behoor- „ lyk *respect* hun te geven, als van an- „ dere te doen hebben, onder handha- „ vinge van den zelven *publycquen dienst*, „ ten eynde die niet eenigsins in verag- „ tinge kome.

„ Ende zullen de *Opperhoofden Ordre* „ schikken, dat haar *Eerw.* tot het doen „ der gewoonelyke *visiten* over *Zee*, al- „ toos van bequaam *Vaartuyg* voorsien „ mogen wesen, en, varende na plaat- „ sen, die niet al te veilig geschat wer- „ den, zal men hun *een à twee musque-* „ *tiers* tot lyfs-versekeringe byvoegen, „ op dat zy alzoo des te geruster hare „ diensten mogen uytvoeren.

„ Maar 't en is al van ouds niet in ge- „ bruyk geweest dat de *E. Predikanten* „ elders heen varen, dan na gedane „ *Communicatie* van haar *E.* voorgeno- „ men vertrek aan het *Opperhoofd*, daar „ zy onder bescheiden zyn, aan den „ welken zy op hunne wederkomst „ ook bekend moeten maken, wat ha- „ peringe elders in de *schoolen*, ofte *ver-* „ *slappinge* in de *frequentatie* van den *o-* „ *penbaren Godsdienst* bevonden hebben, „ omme na vermogen zulks te helpen „ *redresseeren*, ofte onze *ordre* daar op „ te versoeken.

„ De *Predikanten* hebben het opsigt „ over de *schoolen* alomme onder hun „ *kerkelyke district*, dog met insluytin- „ ge van de *Politique Opperhoofden* wel- „ ke nevens haar *Eerw.* steeds *gequalifi-* „ *ceerd* geweest zyn, zo wy hun als nog „ *qualificeeren*, by dezen tot *Curatores* o- „ ver dezelve *schoolen*, die zy derhalven „ dikmaals, zelfs in *persoon*, en onder „ anderen somwylen ook eens op 't on- „ verzienste, *item* nu en dan met den „ *Predikant* te samen, moeten *visiteren*, „ ondersoekende, wat de kinderen t'el- „ kens reise gevordert hebben, en *suc-* „ *cessive* toenemen, ook in cas nodelo- „ ze, ofte onwettige *absenten* van eeni- „ gen der zelve, de Ouders, als mede „ de *Orangkajen*, over den traagen „ *Kerk-gang* hunner onderdaanen aan- „ spreken, *bestraffen*, en *vermanen*, na- „ dat de sloffigheid *meriteerd*, 't zy veel, „ of weinig, ende zoo elders eenige „ luye of traage *Schoolmeesters* gevonden „ worden, die zullen zy na een of twe- „ maal bestraffens in geval hun niet ko- „ men te beteren, uitwerpen, mits- „ gaders andere bequame en vlytige Ge- „ sellen daar stellen, mits doende daar „ af *rapport* aan ons.

„ De *militaire Commandanten* over de „ mindere *Redouten*, *Vestingen* of *Pos-* „ *ten*, daar *schoolen* omtrent zyn, zul- „ len die insgelyks dikwils gaan besig- „ tigen en letten, of de *Meester* op de „ behoorlyke uur ter *school* is; mitsga- „ ders by oplesinge van de *Rol*, onder- „ vinden hoedanige kinderen *absent* zyn, „ ende zulks *noteeren*, om 't zelve wy- „ ders de *Kooplieden*, onder welke zy „ bescheiden zyn, als mede de *E. Pre-* „ *dikanten* daar ter *visite* verschynende, „ trouwelyk bekend te maken, zonder „ inmiddels eenige *authoriteyt* over de „ *Meesters* te gebruyken, dan wanneer „ het de nood vereyscht.

„ De *Comptoiren* of *Redouten*, waar „ *Christen*, *Kerken*, en *scholen present*, „ of aanhoorig, zyn, als *Honimoa*, *Ha-* „ *roeko*, en *Manipa*, daar verstaat men „ ook, dat de *Opperhoofden* der schoo- „ len altoos blyven *Commissarissen* over „ *Huwelyks Saaken*, binnen hun *District* „ onder de *inlanderen* vallende, nevens „ *twee* uyt de bequaamste *Christen-hoofd-* „ *Orangkajen*, by ons te kiesen, die *Le-* „ *dematen*, en, zoo 't geschieden kan, „ te gelyk *Ouderlingen* zyn, welke ge- „ melte *Commissarissen* dan haar te *regu-* „ *leren* hebben, na de *ordre*, *geextra-* „ *heerd* uyt die voor dat *Collegie* hier aan „ 't *Casteel*, van dato 23 *Januari* 1657. „ by den Ed. Heer *Jacob Hustaard* Za- „ liger beraamd, en hier nevens ge- „ voegd is.

„ De *generale Beschryvinge* van *Zielen* „ *&c.* volgens de *Ordre* ofte *Instructie*, „ daar op beraamd, in *usantie* gebragt, „ zal jaarlyks zodanig op het *accuraat-* „ *ste* moeten werden agtervolgd, zon- „ der daar toe af te wagten eenige na- „ der last van den *Gouverneur*, *except* dat „ tot verligtinge voor den *Inlander*, de „ *Nagelboomen* niet *Jaarlyks*, maar om het „ *derde* eens zullen werden opgenomen, en

„ en *genoteerd*, beginnende met den jare „ 1680. en vervolgens 83, *&c.* tot zo lang „ dat anders komt *geordonneerd* te wor- „ den, desgelyks zal opgemelte *Beschry-* „ *vinge* na dezen niet meer in de maand „ van *July*, maar in *Maart* of *April*, „ geschieden, om dat als dan het we- „ der mits de stille tyd veel meer be- „ quaamheid daar toe verschaft.

„ Gemerkt sommige onder de *Inland-* „ *se Hoofden* omtrent het gade slaan van „ hare *respective Corcorren* al vry slof, en „ agteloos bevonden zyn, zullen de *Re-* „ *sidenten*, en *Sergeanten* het oog daar „ over somtyds eens laten gaan, toe- „ siende, en belastende, dat ze desel- „ ve droog en onder 't dak, ook by „ tyds, wanneer men gewoon is uyt „ te varen, tegen alle gebrekkelykhe- „ den voorsien, en *repareren*.

„ Eyndelyk staat ook te besorgen, „ dat de land-wegen ofte binne-paden, „ van de eene *Negery* tot de andere „ strekkende, door de *inlanderen* alle „ 6 maanden van de opwassende ruigte „ gesuiverd, en schoon gehouden wer- „ den, volgens gebruyk van ouds, als „ waar aan voor 't gemeene best zon- „ derling gelegen is.

„ De *Kooplieden*, ofte *Residenten*, ko- „ mende te vertrekken, of verplaatst te „ werden, zullen deze en andere *ordres* „ nevens onze *successive brieven* aan hun „ geschreven in een *boek* te samen ge- „ naeyd, zoo wel als de *boeken* by het „ *Comptoir*, of de *Redout*, berustende, „ aan hunne *vervangers* in *debita forma* „ hebben over te leveren, en zulks op „ het *Transport* specificeren, op ver- „ beurte van *drie maanden Gagie*, by „ versuym van dien, zullen ook hare *re-* „ *scriptien* en *advysen* doen op klein *for-* „ *maat papier*, om hier ter *Secretarye* „ geen ongevoeglykheid te geven aan 't „ inbinden der zelve.

Onderstond,

Amboina aan 't Casteel Victoria, dezen 25. Januari, 1678.

Was Getekend,

ANTHONIO HURDT.

Aan deze Opperhoofden van Hitoe, Honimoa, Oma, en Larike wierd daarenboven nog in 't jaar 1669. 10 Januari, ook van Batavia, en in 't jaar 1670. uyt 't Vaderland, belast, alle de Nootenboomen aldaar uyt te roejen.

Ook vonden haar Edelheden goed hen in 't jaar 1672. 23 Februari aan te schryven, dat zy beletten moesten, dat niemand te veel vermogen kreeg.

In 't jaar 1676. 28 December belasten zy de Koebeesten op de Buytenplaatsen, tot nut der Opperhoofden en van 't Guarnisoen, in agt te nemen; dog het is zo verre van daar, dat daar van iet voor den Sergeant, of Soldaaten zou overschieten, dat zy de gekaarnde melk zelf nog wel laaten verkoopen, vooral die wat inhalende zyn.

Ook belasten zy hen toen, Kaartjes van onbekende Districten te maken; en herhaalden in 't jaar 1688. 2 Maart, en 1692. 24 Februari, hare vorige last van geen geld op de Nagel-moessons te mogen uytsetten.

In 't jaar 1690. den 15 Februari, belasten zy de Reduyten met pannen te dekken; en ordonneerden 't jaar daar aan den 6 Maart die van Honimoa, hun nieuwe Vesting (na dat zy van 't jaar 1676. den 18 Januari al bevolen hadden, die op Saparoewa te begrypen, en den 28 December 'er bygevoegt, die wat langsaam te laten voortgaan) nu eindelyk eens te beginnen. Verd Ordi voor daar gevo

In 't jaar 1695. den 23 Februari stonden zy aan provisioneele Opperhoofden toe, de Emolumenten, tot die bediening staande; dog ordonneerden hen allen den 1 Maart 1696. de Overwigten te betaalen.

In 't jaar 1700. den 9 Februari stonden zy aan 't Hoofd van Larike toe Pascedels na Hatoewe te mogen geven, alzo het te moejelyk viel daarom de Inlanders aan 't Kasteel te doen komen.

En op dat de Buyten-Opperhoofden nette kennis van alle de bevelen harer Hoog-Edelheden hebben mogten, zo behaagde het dezelve in 't jaar 1703. den 15. Januari te belasten, dat de Landvoogd haar kennis, en visie van alle Brieven voortaan zoude hebben te geven, op dat de zelven zig niet zouden konnen verschoonen, van die niet gezien nog geweten te hebben.

Van den FISCAAL.

Na de Opperhoofden van Hitoe volgd de Fiscaal, die zo veel als Hoofd-Officier, een Koopman in qualiteyt, en die eygentlyk gesteld is, om allen particulieren handel, ongeregelde diensten, en bedryven van dien aard, in een yder, zonder aansien van Persoonen, te beletten, hen daar over in de daar toe gestelde boetens te beslaan, of hen anders voor den Va Fis en Ar

den Rechter te dagvaarden, en daar over Civiel, of Crimineel, na dat de ſaak is, aan te ſpreeken, wagtende daar over 't vonnis van den Rechter.

Gelyk hy nu geſteld is om allerley mors-handel te beletten, dewyl voornamelyk, om die met Nagelen, alzo dit Compagnies hart-ader is, te ſtremmen, en de ſchuldigen daar over voor Recht te roepen.

Alle die beveelen, aan den Fiſcaal in dezen opſigte gegeven, zyn in haar zelven wel goed; maar ider een zal zeer licht, met het geen wy te vooren al gezegt hebben, willen gelooven, dat zulk een Fiſcaal het in zyn gedagten niet zou durven neemen, om den Landvoogd, al zag hy hem nog zoo dikwils verbooden handel dryven, of nog zo zeer tegen de Placcaten en Orders harer Edelheden ſondigen, daar over maar eens aan te ſpreken, veel min om hem daar over in Rechten te betrekken, aangeſien al zyn welvaaren van hem alleen afhangt, behalven dat hy ook geen ſaak, dan als het den Lanvoogd behaagd, zal durven aanleggen, of beſtieren, indien hy voor zig zelven een goeden uytſlag daar van zien wil; weshalven ik oordeel, dat vooral de Fiſcaal in zulk een Landvoogdy een man behoord te zyn, die in 't allerminſte met den Landvoogd niet te doen, nog hem ergens in te vrezen had, verre van daar, dat hy zo zeer, als deze, van hem afhangen, of zyn wel- of qualyk-vaaren aan zyne gunſt, of ongunſt geheel gebonden zou zyn.

Het is waar, dat de Heeren in het Vaderland al zedert 't jaar 1710. independente Fiſcaals, dat is, die van geenen Landvoogd, of zynen Raad afhangen zouden, uytgezonden hebben, maar van wat uytwerking dit geweeſt is zullen wy in de independente Fiſcaalen, van *Kervel* onder Malacca, en Weyer, op de kuſt Cormandel zien.

Dog om nog beter kennis van 't Ampt van den Fiſcaal te bekomen, heeft men alleen deze volgende Inſtructie, in 't jaar 1678. voor den proviſioneelen Fiſcaal, *van Houten* gemaakt, maar na te lopen.

Inſtructie voor S^r^. *Rogier van den Houten*, Proviſioneel *Fiſcaal in* AMBOINA.

[margin: ...ſtructie ...oor den ...ſcaal ...n den ...outen.]

„ HEt plagt in vorige tyden onder
„ vele loffelyke Regeringen des
„ werelds een gebruyk te zyn, dat het
„ ider een vry ſtond zynen medeburger
„ voor 't Geregte wegens ende over ee-
„ nige gepleegde misdaden te beſchul-
„ digen, ende aan te klaagen, 't welk
„ nogtans een Sake was, veele party-
„ ſchappen, boosheden, ende wraak-
„ gierigheden onderhavig, zulks ons
„ geloove is, om die quade *Conſequentien*
„ voor te komen, onder manierlyker
„ volkeren naderhand de Ampten van
„ *Schouten*, *Baljuwen*, ende *Fiſcalen*, op
„ de baan gebragt te zyn, de welke
„ geene Regtsvorderinge hebben te
„ doen, dan uyt kragte van haare Be-
„ dieninge, ende voor alderhande we-
„ derwraak door de magt van de *Hooge*
„ *Overheden* werden beſchermd; waar
„ uyt dan de *hooge waardigheid* van zo-
„ danigen *Bedieninge* werd begrepen,
„ ende met eenen van hoe onverleidbare
„ *Conſcientie* zodanige *publycque Officie-*
„ *ren* van 't *Geregte* behooren te zyn,
„ want dewyle het eenigſte *heilig oog-*
„ *merk* voor alle *Vierſchaaren des Geregts*
„ behoord te zyn, dat de vrome Luy-
„ den geruſt, onbeſchadigd, ende on-
„ verhinderd mogen leven, ende hare
„ middelen genieten, daar en tegen dat
„ de Quaad-doenders na den eyſch ge-
„ ſtraft, ende ingeteugeld werden, zo
„ blykt het wel duydelyk, dat een *Eys-*
„ *ſcher* voor 't *Geregt* uyt kragt van zyn
„ *ampt* (hoedanig nu uwe Bedieninge
„ wezen zal) door moedwillige ver-
„ ſuymenis, oogluyking, ende inzon-
„ derheid *corruptien* zig te buyten gaan-
„ de, regelregt tegen 't welvaren van
„ 't *Gemeene-beſt*, ſwaarlyk ſondigd; 't
„ gaat vaſt, dat door verſuym, ende
„ oogluyking, de boosdoenders vryge-
„ ſtelt werden, hoe veel min zyn dan
„ de *Corruptien excuſabel*; want een van
„ beide is waaragtig, of de *Delinquant*
„ word door den *gecorrumpeerden Fiſcaal*
„ na verdienſte van zyne misdaad te
„ veel gelds afgenomen, of te weinig:
„ Indien minder als de ſtraffe voor den
„ *Raad* zoude importeren, zo blyft de
„ ſchuld op de *Fiſcaal*, dat de misda-
„ den niet na behooren geſtraft werden,
„ indien meerder, als de ſtraffe voor den
„ *Raad* zoude *importeren*, zo maakt de
„ *Fiſcaal* zig zelven tot een *dief*, ont-
„ ſtelende de luyden zo veel, als zy na
„ geregtigheid niet behoefden uyt te
„ geven; ende in beide deze gelegent-
„ heden maakt hy, die voor *God*, ende
„ zyne *overigheid* gezworen heeft een
„ voorſtander van geregtigheid te zullen
„ zyn, zich een *voorſtander* van *ongeregtig-*
„ *heid*. Zeker hy bedriegd zig groote-
„ lyks, die deze zake licht ſtelt, ende
„ daaromme hebben wy niet willen laten
„ toteen inleidinge deſes *UE*. zulk een
„ nodige leſſe voor te ſchryven, op dat
„ *UE*. deze gewigtige Bedieninge niet
„ alleen met voordeel, maar met een

goe-

„ goede *Conſcientie* mogt bekleden tot „ voorſtand der *Geregtigheid*, ende tot „ *ruſte* dezer *Gemeente*.

„ 't Is waar, dat om de hatelykheid van „ vangen, en ſpannen, aan 't *Fiſcaals* „ *Ampt* vaſt zynde, eenige voordeelen „ gegund werden, die zonder ſwarig- „ heid zult mogen genieten, ende wy „ *UE.* ook niet denken te onthouden, „ als daar zyn *gelicentieerde*, ende *ge-* „ *condemneerde Boeten*, ende *Breuken*. „ *Gelicentieerde boeten* noemen wy, die „ over geringe misſlagen werden be- „ taald, zonder dat de ſake behoeft „ voor Regt getrokken te werden, „ maar op dat hierinne geen *exces* begaan „ werde, hebben wy jongſt in *rade* „ verſtaan, dat zonder daar van kennis „ of reekeninge te doen, gene hoogere „ boeten tot uwen eenigen profyte zult „ mogen ontfangen, als ter *ſomma* van „ 6 Ryxd.

„ Maar van alle breuken, die hoo- „ ger loopen, zult, alwaar 't ſchoon „ daar van geen dagementen voor den „ Rade geſchieden, reekeninge moe- „ ten doen, om *gediſtrebueerd* te wer- „ den (*a uſo*). *Gecondemneerde boeten* noe- „ men wy in Rade over miſſlagen daar „ juyſt geene *Placcaten* van zyn, of al „ *Placcaten* van zynde, op UE. gedanen „ eyſch de *Delinquanten* werden *geinjun-* „ *geerd*, ende van deze zal *UE.* moeten „ beſorgen, dat de *diſtributie*, gelyk hier „ boven geſegt is, behoorlyk geſchie- „ de.

„ Insgelyks zult zorge dragen, dat „ de *Condemnatien*, voorgevallen op en- „ de jegens eenige *Compagnies Dienaren*, „ altyd door den *Guarniſoen-boekhouder* „ behoorlyk worden ingeſchreven, met „ bygevoegde *Appointement*, ofte *Sen-* „ *tentie*, tot haren laſte, die gemeene- „ lyk agter in 't *Groot Boek* werden *geco-* „ *pieerd*.

„ Alle *Compoſitien*, of *afmakinge* buy- „ ben 't *Geregt*, blyven, op *pene van* „ *deportement*, verboden; maar, den „ R*aad* zulks toeſtaande, zult wel ver- „ mogen met eenige *Deliquanten* te *ac-* „ *corderen*, behoudende de *boeten* alleen, „ of daar van *diſtributie* doende (*a uſo*) „ na dat den Raad zal hebben goed- „ gevonden.

„ De *Jurisdictie* van den *Fiſcaal*, om „ R*egts-vordering* te doen, ſtrekt hier'o- „ ver ganſch *Amboina*, zo wel *Chriſte-* „ *nen* als *Mooren*, ende zal *UE.* mogen „ *Eyſch* doen voor den Landraad van „ *Leytimor*, ende de *Kamer* van *Juſtitie*, „ welke laatſte niet alleen *Compagnies* „ *Dienaars concerneerd*; maar ook *de* „ *Burgers*, als een gemengd *Collegie* „ van *Juſticieren* en *Schepenen* zynde.

„ Voor den *Land-raad* zal *Eyſch en* „ *Concluſie* gedaan moeten werden, 't „ zy by monde, 't zy by geſchrifte, in „ de *Maleytſe Taale*; maar dewyle *UE.* „ als nog daar inne niet is *geverſeerd*, „ zyn wy te vreden, dat voor eerſt een „ *Secretaris* u daar in behulpig zal we- „ zen.

„ Wy hebben, om *Pregnante* rede- „ nen, goedgekeurd, dat niemant de „ *Orangkajen*, *Land-raden*, *civielyk* om „ eenige *queſtien* voor Regt zal mogen „ vorderen, zonder ons *conſent*, 't welk „ dan ook voor den *Fiſtaal* gezeid zal „ blyven, indien hy op eenige der *Orang-* „ *kajen* iets mogt hebben te *pretendee-* „ *ren*; ook dezelve over begane *fauten* „ zoude willen aanklagen.

„ Ende is generalyk het *ampt* van „ den *Fiſcaal*, te beſorgen, dat alle mis- „ dadigers, ontrouwe *Compagnies Die-* „ *naars*, ende *Contraventeurs* van 's *Hee-* „ *ren Placcaten*, ook alle wederſtrevers, „ van de *Hooge Overigheid*, voor hare „ *Competente* Regters aangeklaagd, en- „ de ter ſtraffe gevorderd werden.

„ Om 't welke na Geregtigheid uyt „ te voeren, verſtaan moet werden, „ dat alle *Actien* van den *Fiſcaal crimi-* „ *nelyk* ingeſteld werden, maar dat 'er „ *diſtinctie* is tuſſchen *crimineel-capitaal*, „ ende *crimineel-civiel*, 't eerſte is te ver- „ ſtaan van grove delicten, die met lyf- „ en goed ſtrafbaar zyn; 't andere van „ mindere misdaden, die met geld-boe- „ ten, ofte andere lichamelyke *penalitei-* „ *ten*, werden *gecorrigeerd*.

„ In 't *procederen* op ende jegens de „ eerſte ſoorte, geſchied terſtond *in-* „ *carceratie*, te weten, als (gelyk „ de *Regts-geleerden* zeggen) het *factum* „ *Conſtat*, dat is, als 'er blyk is, de „ ſaak begaan te ſyn; by *exempel*, nie- „ mand is aanſprekelyk over diefte, daar „ niet geſtolen is, niemand kan over „ moord aangeklaagd werden, daar nie- „ mand vermoord is.

„ Maar al zyn ſchoon de *Delicten* niet „ *Capitaal*, zoo word egter, ten opſig- „ te van de bevorderinge van 's *Com-* „ *pagnies* dienſt hier te lande, *incarcera-* „ *tie*, of gevangenis, aangeleid tegens „ *perſonen* die haren dienſt verzuimen, „ pypeſteldery aanrigten, zig tegen ha- „ re *Officieren* opſtellen, *ſoldaten*, die

„ hare

„ hare wagten qualyk besorgen, *matroosen*, die haare schepen laten ontvaren, of tegens verbod 's nagts aan land rinkelroyen, ende diergelyke, welke voorvallen zoo gemeen zyn, dat het onnodig is daar van in dezen verdere *Specificatie* te maken.

„ In *Capitale-Crimineele* zaaken werd ook anders *geprocedeerd*, als in saaken, die *Civiel-Crimineel* zyn: want als dan is den *Fiscaal*, *Eysscher*, gehouden zynen *Eysch schriftelyk* over te leveren, ook de *Attestatien*, tegens de misdadigen ingebragt, moeten na twee *recollementen* in *presentie* van den *Delinquant* beëdigt zyn, de *Confessie* moet ook geschieden tweemaal voor *Gecommitteerden*, en ten derdemaale voor den gantschen *Raad*.

„ Maar, de *Confessie* niet klaar genoeg zynde, zal de *Fiscaal* een *interrogatorium concipieren*, ende versoeken, dat den *delinquant* daar op ampelyk *geexamineerd* mag werden.

„ Ook dewyle niet gebruykelyk is, iemand in *Capitale Delicten* te verwysen, voor dat hy daar van zelver bekentenisse kome te doen, zo zal by halsterkheid den *Fiscaal* schriftelyken *Eysch* doen *ad Torturam*, of tot *pyninge*.

„ Edog dewyle dit een Saak is van groot belang, moet 'er groote voorsigtigheid in gebruykt werden, ende heeft den *Fiscaal* te letten, dat 'er in de Sake een half volle *probatie*, of bewys zy, al eer hy zynen *Eysch ad Torturam* kome te *institueeren*. Ten tweeden, dat de *inditien*, die nevens 't half volle bewys te zamen komen, kragtig genoeg zyn, om de misdaad te doen gelooven. Ten derden moet gelet werden, of ook de misdaad van zodanigen *natuure* zy, dat, indien al klaar bewesen was, de regtvaardige straffe zoo zwaar niet zoude wesen, als wel 't *pynigen* zelve; want in dien gevalle moet men om geen *pynigen* denken.

„ De hoedanigheid, of langduurigheid van 't *pynigen* zal niet ter geliefte van den *Fiscaal* staan, maar van de *Raadspersoonen*, daar toe *gecommitteerd*.

„ In 't *Concipieren* van *Eysch* en *Conclusie* in *Capitale-Crimineele* Saaken, moet eerstelyk de Saake van 't *delict* met alle omstandigheden naaktelyk ende klaarlyk werden vertoond, met aanwysinge van *Attestatien*, *Confessien*, ende *documenten*, die den *Fiscaal* tot *zyne Saak allegeerd*, 't welk dan het eerste deel is. Daar na moet aangewesen werden, dat *persoonen* van zodanigen *delict*, als *geallegeerd werd*, volgens de *Goddelyke Wetten*, of *Crimineele Statuten*, of *Placcaten*, met dusdanige of sodanige *Capitale* straffo plagten, ende behoren gestraft te werden, waar toe eenigen text uyt de *Boeken Moses*, of uyt onse *Vaderlandse Statuten*, beschreven in sommige gedrukte boeken, als *Damhouder*, ende andere, moeten aangetekend, ende bygebragt werden, of indien de Sake volgens eenig *Placcaat* te *decideren* valt, moet den *Eyscher* zodanig *Placcaat* met alle omstandigheden aanhaalen. Het derde deel is *de Conclusie* zelfs, waar by den *Eyscher* besluyt, dat den *geproduceerden* gevangen, hebbende zodanigen misdaad begaan, als in 't eerste deel bewesen staat, *gecondemneerd* ende *geexecuteerd* zal werden in gevolge van het tweede deel, op dusdanige of zodanige manieren.

„ 't valt zomtyds voor, dat *persoonen*, dusdanig aangeklaagd, door den *Raad* toegelaten werd, iemand tot hare voorspraak te gebruyken, als wanneer de sake werd afgehandeld by *eysch*, *antwoord*, *replyk*, en *duplyk*.

„ Insgelyk gebeurd het, dat tegens eenige luyden van *qualiteyt* over *misusen*, ongetrouwigheid, en quade *Comportementen*, *&c. geprocedeerd* werd *in scriptis*, ter oorsake, dat in *verbale le Processen* alle omstandigheden niet wel konnen werden aangewesen, maar dit staat ter *dispositie* van den Regter.

„ De *Fiscaal* bediend zyn *Officie* niet ter goeder trouwe, wanneer hy zig zelven tot Rigter steld van *Questien*, die over slaan, vegten, en *injurien* tusschen eenige luyden, ontstaan, gelyk wy tot ons leetwesen vernemen meermaals geschied te zyn, en dat de *decisien* geschieden met afnemen van boeten aan de eene zyde, ja wel zomtyds aan beide de zyden, zonder de zake voor den *Raad* te brengen, van welke snoodheid *UE.* zig dan zal moeten wagten, ende wanneer, *partyen Contendenten*, voor 't Regt *ageerende*, *UE.* bevind, dat 'er in de zake eenig *delict schuyld*, zo zal *UE.* vermogen versoek te doen, om wegens *UE.* ampt geinterponeerd of tusschengevoegd te werden, mits welken dan de *parthye*, die beledigt heeft,

„ amptshalven zult aanspreken, ende
„ tegens hem zodanigen *eysch* doen, als
„ na Regten zult bevinden te behoo-
„ ren.

„ Wyders *incumbeerd* den *Fiscaal* de
„ *executie* van alle *civiele vonnissen*, die
„ in de *respective* geregts-banken wer-
„ den gestreken, te weten, zo wanneer
„ iemand *gecondemneerd* is, in betalinge
„ van eenige *somme*, of anderfints, en-
„ de na gedane *citatie*, *sommatie*, ende
„ *renovatie*, egter gene voldoeninge
„ *presteerd*, mitsgaders in *Rade executie*
„ *gedecerneerd*, zal den *Fiscaal* met 2
„ *Gecommitteerden* uyt den *respectiven*
„ *Raad* zig vervoegen ten huyse van
„ den *gecondemneerde*, ende aldaar 't zy
„ met, of tegen dank van den Eyge-
„ genaar zodanige Goederen ligten,
„ ende na zig nemen, als met *advys* van
„ *Gecommitteerdens* te rade werd, om
„ daar aan, en by verkoop, de vol-
„ doeninge van de *gecondemneerde som-*
„ *me* te vinden.

„ Maar indien gene Goederen, ge-
„ noegzaam tot voldoeninge van 't von-
„ nis, gevonden werden, zal de *gecon-*
„ *demneerde*, met *licentie* van den Heer
„ *Gouverneur*, binnen 't *Kasteel in Gyse-*
„ *ling* gebragt werden, tot koste van
„ hem zelven, of die gene, van wiens
„ wegen hy *Gegyseld* werd.

„ Ende zal *UE.* voortaan niemand,
„ *civilyk* gegyseld, mogen *largeeren*,
„ voor en aleer hy zodanige kosten zal
„ hebben voldaan.

„ Ten welken eynde van alle *incarce-*
„ *ratien pertinente Notitie* zult houden,
„ met aanteikening van den dag, op
„ dewelke de *delinquanten*, of *insolvente*
„ *personen*, werden gesloten.

„ Zoo wanneer *UE.* over *civiele mi-*
„ *susen* iemand komt in Regten te be-
„ trekken, ende deselve, na *drie defaul-*
„ *ten*, egter niet *compareerd*, zult met
„ goedvinden van den *Rade*, zodani-
„ gen *persoon* mogen *incarcereren*, ende
„ egter tegens den zelven zodanig pro-
„ cederen, als behoord.

„ Indien *UE.* iemands getuygenis van
„ noden heeft tot *certificatie* van uwe
„ *proceduren*, zal niemand daar inne
„ weigerig mogen zyn, of, weigerig
„ wesende, zal *UE.* zodanigen *persoon*
„ voor zynen *Competenten Regter citeren*,
„ ende versoeken, dat hy getuygenis
„ der waarheid in *faveur* der geregtig-
„ heid geve.

„ 't Is wel waar, dat ieder voor zy-
„ ne *Competente* Regters moet werden
„ *geciteerd*, maar alle ontrouwigheden,
„ *fraudatien* van *Tollen*, *Zegel-regt*, *ge-*
„ *perpetreerd* tegens den welstand van de
„ *Generale Compagnie*, mogen voor gee-
„ ne andere bank, als voor den *Raad* van
„ *Justitie*, aangeklaagd werden.

„ Ende daaromme, zo wanneer de
„ *Opperkoopman*, bedienende hier 't
„ *ampt* van *Ontfanger*, *UE.* aanwysing
„ doet, dat zulke of zulke *persoonen* des
„ *Compagnies* geregtigheid, *Tollen*, *Pag-*
„ *ten*, &c. hebben *gefraudeerd*, of in
„ *mancquement* van betalinge blyven, zal
„ *UE.* zodanige *Delinquanten* gehouden
„ zyn voor den *Raad* van *Justitie* te be-
„ roepen, ofte te *incarcereren*, na swaar-
„ te van 't *Delict*.

„ Ook indien *UE.* eenige *contraven-*
„ *tie*, of ontrouwigheid in *cas* voorsz:
„ zelve komt uyt te vinden, alwaar 't
„ schoon de *Opperkoopman* zulks niet
„ hadde aangegeven, zult egter uyt ei-
„ gen *motief*, amptshalven, met de
„ Regtsvordering voortvaren.

„ Zo zal *UE.* zig altyd als gevoegde
„ moeten stellen by de *Pagters* tegens
„ zodanige, die haar geregtigheden, haar
„ uyt kragt van *Pagtbrieven Competeerende*, hebben verkort.

„ Alle *Vaartuygen*, buyten dit *Gou-*
„ *vernement* vertrekkende, zult ver-
„ mogen te *visiteren*, om te vernemen,
„ of zy geene meerdere *waren*, *gelden*,
„ ende *Koopmanschappen* komen te ver-
„ voeren, als by de *Schippers*, of *Anna-*
„ *chodas*, is aangegeven, ende op den
„ *dors* van hare *Paspoorten* getekend
„ staat, meede of zy gene *speceryen*, of
„ *ongelicentieerde persoonen*, tragten te
„ verbergen, ende hier in eenige de
„ minste misdaad bevindende, zult *ar-*
„ *rest* doen op volk, ende vaartuyg,
„ ende tegens de *Contraventeurs* na Reg-
„ ten *procederen*.

„ Insgelyks zult de *Vaartuygen* van
„ *Chineesen*, ende *Burgers*, van *Java* of
„ elders van buyten dit *Gouvernement*
„ aankomende, mogen ende moeten
„ *visiteren*, scherpelyk lettende, of zy
„ ook eenige verbode *personen*, of *Koop-*
„ *manschappen*, mede brengen, dewyle
„ dien handel eenelyk op 't voeren van
„ eetwaren is ingewilligd.

„ Zo zult ook niet alleen vermeugen,
„ maar volgens schuldigen pligt gehou-
„ den blyven, de *schepen*, van *Batavia*
„ komende, te *visiteren* aanslaande zo-
dani-

„ danige *particuliere Koopmanschappen*, als „ daar inne zult bevinden, gelyk dan „ ook in 't lossen der schepen wel scherpelyk agt geven zult, dat gene *particuliere* ongeoorlofde Goederen te „ lande werden gebragt.

„ In 't vertrekken der schepen moet „ nagevorscht werden, of gene *Contanten* tegens den *teneur* der *Placcaten*, „ werden vervoerd, want de *Ordre* is, „ dat dezelve *penningen* op *Wissel* gesteld „ zullen werden.

„ Ende gelyk nu in gebruyk is gekomen, dat alle *Wissel-brieven* by „ den *Fiscaal* mede werden geteikend, „ als moetende alle tellers de deugdelykheid met eede bevestigen, zo zal „ *UE.* scherpe agt nemen, of zodanige „ getelde *penningen* met geen averegtse „ ende tegens de *E. Companies* voordeel „ strydende middelen zyn *geconquesteerd*, „ ende indien gewaar kond werden, „ dat hier inne eenige hapering is, zult „ gy zodanige *penningen* onder de hand „ van den *Cassier* vermogen te *arresteeren*, ende den *Competiteur* voor regt „ vorderen naar eysch van saaken.

„ Behalven een gemeen bevel, wegens 't onderhouden van alle *Placcaten*, zal *UE.* zonderlinge agt nemen, „ dat de dagelykse kleine *contraventien* „ terstond met de daar toe staande *boeten* werden *gecorrigeerd*, als daar zyn, „ het *tappen* op onbehoorlyke tyden, „ ende plaatsen, qualyk gadeslaan van „ de *waterlosingen* in 't *regenmoesson*, 't „ werpen van *huys-vuyligheden* op onbehoorlyke plaatsen, 't versuym der *inlanders*, en het *toepaggeren* van haar „ huysen, en erven, ende diergelyke „ meer, als by *singuliere Placcaten* zyn „ verboden.

„ Ende gelyk het in billigheid bestaat, dat de Geregtsdienaars (hier „ *Caffers* genaamd) in 't *exerceren* van „ haren last *gemainteneerd* werden, zo „ moet ook scherpelyk besorgd blyven, „ dat zy met quade *forçe* bejegeningen „ niemand moeyelyk zyn.

„ De *boden*, ende *respective Secretarissen*, zullen den *Fiscaal* ten dienste „ staan, om *dagementen* te doen, ende „ *schriftelyke instrumenten* te maken, mits „ de *Fiscaal* besorgd, dat zy luyden, na „ dat de *vonnissen* zyn geweest, daar „ van hare *Competente Salarissen* mogen trekken.

Was Getekend,

Amboina aan 't Kasteel Victoria, den 10 Maart, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Ampliatie op de *Ordre* van den *Fiscaal*.

„ VErmits de *Compagnie* tot gerief „ van de Ingesetenen alhier, als „ ook van de nabuurige plaatsen, welker Slaven weggeloopen zynde, naderhand elders komen gevat, mitsgaders aan dit *Kasteel* gebragt te werden, het vangloon uytschiet, om door „ de Eygenaars met *restitutie* van het „ zelve geld, en de onkosten van 't „ sluyten, &c. weder gelost te werden, „ ende dat wy ervaren dienwegen zodanigen nauwe *reekening*, ofte *Notitie* „ niet werd gehouden, als het wel behoord, agtervolgens zeker apart „ *Boekje* by den *Capiteyn* dezes *Guarnisoens* berustende, ende tot dien eynde onder andere door ons *geformeerd*, „ ofte opgesteld, mitsgaders dat het „ zelve door den *Fiscaal*, als van de pen „ zynde, ende die wegens de sake der „ gevangens, ende misdadigers, *speciale* kennis moet hebben, gevoegelyker „ in *ordre*, en *accurate* netheid zal konnen werden gehouden, is dierhalven „ onze last by desen, dat hy al ten eersten zonder versloffinge een *nieuw* „ *boekjen* zal hebben *te formeeren*, op „ dezelve mode, gelyk het tegenwoordige ingesteld is, bestaande in *zeven* „ *Cohieren*, *te weten*:

„ 1. De *Lyste* van *Compagnies* lyfeygenen, zo Mannen, Vrouwen, „ als Kinderen.

„ 2. *Dito* van de opgevangene *fugitive* Slaven, *particuliere* lieden „ toebehorende.

„ 3. *Lyste* van de *gecondemneerde Europiaanse Delinquanten*, *Comp.* „ Dienaren zynde

„ 4. *dito* van allerhande *Gecondemneerde*, geen *Comp.* Dienaars wesende.

„ 5. Naamen der *Hoewamohelesen*, van „ *Hitoe* herwaards gevlugt, en „ aan den *Roodenberg* alhier wonende.

„ 6. Naamen der *Mooren*, *Ostagieren*, „ mede aan den *Roodenberg* woonende.

„ 7. *Lyst* van de *Persoonen*, die over „ schuld als ongehoorsaamheid, „ ontrent hunne *respective Orangkajen*, *Opperhoofden*, *&c.* buyten *forme* van *proces* binnen 't „ *Kasteel gedetineerd* zyn.

„ Ende om te min *abusen*, of vergetelheden in deze nodige *observantie* onderworpen te zyn, zal de *Guarnisoen-schryver* mede *Notitie* hebben te houden, van de Gevangens, die dagelyks in 't *fort* gebragt; en weder *gelargeerd* werden, 't geen de *Fiscaal* dan alle *Saturdagen* tegen de zyne *confronteren* moet; wel toesiende, dat niemand van de eene *ordre* in de andere geslingerd werde; als by voorbeeld, dat men geen *vrylieden* over schuld, of misdaad, in de *ketting* gaande, nog ook *particuliere* slaven, daar geen vangloon voor uyt geschoten is, onder 't *Cohier* van *fugitiven registreere*, gelyk reeds al geschied is, inmiddens zal niemand van de opgevangene slaven vermogen *gelargeerd* te werden, voor ende aleer het uytgeschotene loon by een briefken door den *Fiscaal gepasseerd*, en van den *Gouverneur* onderteikend, aan den *Cassier* betaald, en door den zelven *quitantie* daar op verleent zal wezen, welke quitantie dan voords den *Opperkoopman* moet werden toegebragt, om dierwegen mede aanteikening te doen, en dezelve te bewaren, gelyk ook even zulks geschieden zal, wanneer het verschot aan de opbrengers verstrekt werd, *except*, dat die *Ordinantie* by den *Cassier* tot zyne verantwoordinge blyve berusten.

„ Maar dewyle het meermalen gebeurd, dat zodanige *Fugitiven* in de Gevankenis komen te sterven, waar by dan de E. Comp. haar uytgeschoten geld gemeenelyk verliest, gelyk ook de onkosten, die in de saak van dito slaven gedaan werden, zo hebben wy met *Advys* van onsen *Successeur*, den Heer *Robbert de Vicq*, goedgevonden voor *risico* van dien de eygenaars op 't lossen der zelve te laste te brengen. Namelyk:

„ Die in deze *Provintie* woonen, en haare slaven binnen 6 maanden niet konnen lossen, voor elke Ryxd., welke aan de opbrengers betaald is, $\frac{1}{4}$ of $12\frac{1}{2}$ voor 10, en zo voords, en, die verder afwoonen, als in *Banda*, of *Ternate*, na verloop van een jaar, mede zoodanig, behalven de onkosten nopende het sluyten, &c. waar op dan wel te letten staat, en zal ook nodig wesen te versorgen, dat den Heer *Gouverneur* de weerga van dito *Boekjen* ter hand gesteld werde, *Supplerende* het zelve maandelyks met het gene daar in aan- en af te schryven is.

Was Getekend,

Amboina desen 14. May, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Buiten de zaken, in dese Instructie gemeld, ordonneerden haar Edelheden in 't jaar 1668. den 11 Jan. nog, dat geen Fiscaal mogt Sjabandar zyn, keurende wel uitdruckkelyk af dit aan den Fiscaal *van Zyl* toe te staan, schoon 't Sjabandarschap hier van weinig belang was. Verdere Ordres daar by gevoegd.

In 't jaar 1669. den 9 May vonden de Heeren in 't Vaderland goet, om de Fiscaalen in de plaats van $\frac{1}{3}$ de $\frac{1}{2}$ der boetens toe te leggen, om hen dus te meer tegen alles te doen waken (hoewel het naderhant den 16 Jan. 1699. weer tot $\frac{1}{3}$ gekomen is) waar nevens haar Edelheden den 11 Aug. in 't jaar 1676. alle nalatige Fiscaals in hun Ampt met Deportement, en Confiscatie van goederen bedreigden.

In 't jaar 1681. den 14 Maart belasten zy in alle Criminele vonnissen de Character van zyn Hoogheit uit te drucken; en in 't jaar 1683. den 18 Febr. by alle t'zamenrottingen *Parate Executie* te doen.

Zy verboden ook in dat zelve jaar den 19 Juli geen questien van dorpen tegen malkanderen met de uiterste gestrengheit te vervolgen.

In 't jaar 1681. den 2 Maart voegden zy hier by, dat de Fiscaals voortaan kamer-boekjens van Justitie dienden te houden.

In 't jaar 1690. den 15. Febr. ordonneerden zy, dat de Comp. de kosten der onvermogende misdadigen voortaan dragen zou.

In 't jaar 1692. den 14 Febr. herhalen zy, dat de Fiscaal van oudsher een Lid van den Politiquen Raad was, en dat hy ook een rekening by de boeken hebben; maar als hy zaken buiten last onderneemt, en die verliest, men hem wel degelyk in de kosten condemneeren moet. Ook dat de Raad geen zoldaat licht in een maand gagie moest verwyzen.

Ook wilden zy in 't jaar 1699. 2 January, dat hem geen hooger boetens, dan de dienaars te goed hadden, toegewesen, en den 22 Feb. voegden zy 'er by, dat alle vacatie-gelden van Gecommitteerden afgeschaft zouden werden.

Zy schreven den 2 Maart des zelven jaars den Fiscaals ook aan, dat hy niet moest denken, daar toe van haar aangesteld te zyn, om de menschen, als 't hem maar in 't hoofd schoot, te plagen, maar in tegendeel om de vroomen te helpen, en om de Vrede en Eendragt te betragten; verbiedende by haar schryvens in 't jaar 1697. den 29 February wel uytdrukkelyk, om geen sententien te vellen, waar by exorbitante boetens ten laste der Inlanders uytgewesen, of geeyscht wierden; dog wel mogende lyden, dat het Ma-

Madat-rooken in Inlanders en flaven, maar geenfins ontrent andre door de vingeren gefien wierd.

Zy ordonneerden den Fifcaal in 't jaar 1699. den 27 Febr. ook, na de Overwigten onderfoek te doen; ftonden hem de helft van de aangehaalde Goederen toe; dog by Confifcatie van Goederen zo kon die, als 'er vrouw of kinderen waren, niet verder als tot de helft gaan.

Ook wilden zy in 't jaar 1700. den 9 Febr., dat men by alle Condemnatien de Kerk bedenken zoude.

Tot uytvoering van zyn Ampt zyn den Fifcaal ook een Sergeant-Geweldige, zynde zo veel als een Onderfchout, nevens 5 of 6 Caffers toegevoegd, voor ider van welke Caffers de E. Compagnie 5 Ryxdaald. 's maands aan hem betaald.

Om een bequaam Fifcaal te zyn, dient zulk een man wel een groote kennis en memorie, van alle Refolutien, en Placcaten, te hebben; weshalven een Perfoon, die bevorens Secretaris van den Landvoogd geweeft is, daar toe wel de bequaamfte fchynt te zyn.

Het inkomen van den Fifcaal is alle maand 50 gulden, dog hy mag geen koftgeld trekken; hoewel ik meyne, dat hem 2 Ryxd. Brandhout-geld 's maands toegelegt is.

Indien hy tot een Koopmans-bediening overgaat, wint hy aanftonds 60 gl. ter maand, en trekt dan ook de verdere Emolumenten, als aan de andre Kooplieden toegelegt zyn, gelyk dat haar Edelheden in 't jaar 1696. den 23 Febr. Ontrent den Fifcaal, *Pieter de Bocq*, geliefden te ordonneeren.

De Fifcaal beforgd ook terwyl de Landvoogd op de Hongi-togt is, dat 8 dagen van te voren ider een aangefegt werd zyn Bamboefen met water buyten te zetten, en ryd na expiratie der zelve met Gecommitteerden, en Wykmeefters rond, en doet ook de wegen fchoon maken.

Van den Guarnisoen-Boekhouder.

Naaft den Fifcaal volgt de Guarnifoen-Boekhouder in rang. Hy werd anders ook wel de Soldy-Boekhouder genaamt, om dat hy boek van alle de zoldyen houd, ieders rekening, als hy hier komt, inboekt, en als hy vertrekt, hem ook zyne afrekening geeft.

Dit is wel het voornaamfte van zyne bediening, waar toe hy ook een byzonder Comptoir, en zes borften onder zig heeft, om hem in 't houden van de Soldy-boeken behulpfaam te zyn.

Verfcheyde poften, de Soldy-boeken rakende, zyn ons in de voorgaande Inftructie voorgekomen, tot welke wy den befcheyden Lezer wyzen, om geen eene zaak twemaal, buyten nootzakelykheid, te herfchryven.

In 't jaar 1657. ordonneerden haar Edelheden den zelven, op rekening altyd te fpecificeeren, waar en by wie iemand Teftament gemaakt had; en voegden in 't jaar 1658. 'er by, om 't vertrekte aan iemand altyd tegen 69 ftuiv. de Rydr. op te brengen; begerende by hun fchryvens van den 23. Novemb. in 't jaar 1666. dat de Soldy-boeken op ult°. Februari zouden gefloten werden, den 5 Jan. 1680. daar by voegende, dat zy met 't eerfte fchip moeften overgefonden werden.

In 't jaar 1670. den 23 Mey ordonneerden zy wegens perfoonen, die in 't Vaderland jaarlyks eenige maanden gagie vermaakt hadden, geen geflotene rekeningen in te fchryven, nog die te betalen, dan alleen zo verre als de doodfchulden betrof. Ook verboden zy eenige appointementen of verkregene vonniffen hier te betalen, dan na dat die door de Heren Bewindhebbers geauthoriseerd waren.

Van boeken, na 't Vaderland gefonden zynde, wilden zy geen rekeningen, dan aan vrygewordene perfoonen, en die niets in 't Vaderland vermaakt hadden, ingefchreven of betaald hebben; voegende hier by, dat de gagien en rekeningen der geleende zoo lang zouden ftil ftaan, tot dat zy weer in dienft aangenomen wierden.

1674. den 15 Dec. ordonneerden zy aan te halen, waar iemand geftorven was, (dat zy in 't jaar 1676. 28. Dec. renoveerden) verbiedende om geen afgeflotene rekening aan iemand, dan alleen aan de Guarnifoen-Boekhouders zelfs, af te betalen.

Zy ftonden in 't jaar 1680. den 17 Jan. toe aan die genen, welker tyd uit was, ¾ te mogen vertrecken; den 17 May daar by voegende, dat zo iemand zyne maanden, die hy vermaakt had, afgefchreven wilde hebben, dat eerft door een Secretariale Acte van Revocatie van hem gedaan, en dat die dan door den Guarnifoen-Boekhouder na Batavia gefonden moeft werden, om daar op approbatie uit 't Vaderland eerft af te wagten, en niet eer de zelve maandgelden op de Soldy-Boeken af te fchryven, welken laft zy den 21 Febr. in 't jaar 1687. hernieuden.

In 't jaar 1688. den 26 Auguftus ordonneerden zy jaarlyx een lyft van de gequalificeerde Dienaars, en 1681. den 14 Maart ook de Monfterrollen over te zenden. Ontrent 't overzenden van rekenin-

kenen, waar op betaling versogt werd, ordonneerden zy den 2 Maert in 't jaar 1688. de namen deser lieden, ten behoeve van welke dit versogt wierd, by een aparte Memorie uit te drucken. Getrouwde Dienaars, te quaad staande, mogten maar halve gagie genieten; verbiedende in 't jaar 1692. 14 Febr. aan de zelve, als *Curatores ad Lites*, dat zy geen boedels met processen, of andere onnodige lasten, zouden hebben te bezwaren.

In 't jaar 1693. den 10 Maart, en 2 April, ordonneerden zy by verstrecking op rekening van maand-gelden, op de kleeden eerst a 70, toen a 50. per cento winst te moeten rekenen: dat de contanten, en 't geprocedeerde uit dese of gene boedels der overledenen, wel tegens 60 lichte stuivers de Ryxd. op rekening mogten geboekt, dog uit een notitie voor de vrienden in het Vaderland 'er by gevoegt werden, dat zy voor de Ryxd. maar 50 stuivers zouden moeten ontfangen.

In 't jaar 1695. den 22. Jan. ordonneerden zy, ook de Soldy-boeken, in opzigt van 't verantwoorden van de boedels der overledenen, wel te examineren, of de zelve behoorlyk gesloten waren; of de inschryving van het tweede Venditie-boek met het eerste, of met 't origineel, accordeerde, of die ook door de Gecommitteerden, die de goederen geinventariseerd hadden, ondertekend waren, en of alle de posten van afbetaling behoorlyk met Quitantien en Appointementen geverifieerd, mitsgaders of die gansche rekening by Cassa en Negotie-boeken, behoorlyk verantwoord was, doende daar van schriftelyk rapport, om by de Resolutie, dien aangaande, geinsereerd te werden, moetende de Gecommitteerden, die de Venditie bywoonen, de zelve zyn, die de goederen geinventarizeerd hadden, en t' elkens 't Venditie-boek tegen den Inventaris geconfronteerd, en van de bevinding 't nodige onder aan getekent werden.

In 't jaar 1695. den 22 Febr. eyschten zy de Monsterrollen, en die der gequalificeerden dubbeld over te zenden; en dat de Soldy-boeken tydig klaar, of ten minsten ultimo Aug. (zoo zy in 't jaar 1696. 1 Maart ordonneeren) of wel onder ultimo Juni (zoo zy by Schryvens van den 5 Febr. 12 en 27 Nov. 1697. belasten) gesloten moesten zyn; verbiedende in 't jaar 1696. geen rekening van de Dienaren te arresteren.

Ook belasten zy den 20 Maart des zelven jaars de penn. van overledenen, by de E. Comp. op Interest staande, en welker boedels onder zyne Administratie zullen komen, binnen zes weken na hun dood met de te goet staande renten, by de Negotie-boeken te doen afschryven, en by de Soldy-boeken op rekening van den overledenen, weer in te nemen, om daar mede zodanig, als met de contanten geordonneerd is, te handelen, dat is, dit alles ten eersten aan de vrienden over te maken.

In 't jaar 1697. den 8 Jan. belasten zy, jaarlyks aan alle Dienaren, welker rekeningen lopen, by 't sluiten der boeken, ten overstaan van twee Suppoosten hunne rekening te geven, en nodige aantekening daar af in de boeken te doen.

Verboden in 't jaar 1702. 9 Febr. geen schulden van overledene ongetroude Comp. Dienaren uit hunne te goethebbende gagie, schoon al vonnissen door den Regter daar tegen geveld lagen, aan eenige Crediteuren te betalen, maar dat alleen, uit 't gene hy verder nagelaten had, te doen, en de rekeningen van zyn te goet staande gagie aan de Heeren Bewindhebbers ter Kamer, daar hy uitgevaren is, te zenden, met byvoeging hoe veel hy dan nog aan zyne Crediteuren te quaat gebleven mogt zyn, om tot de betaling der zelve de behoorlyke Authorizatie te erlangen, en zal hy alleen dienen op de laatste Soldy-rekening in te boeken, dat hy tot begraving deszelfs zal verstrekt hebben, de menagie ontrent alles behertigende.

Ontrent de afgesloten Soldy-rekeningen zo wel van getrouwde, als van ongetrouwde, ordonneren zy in 't jaar 1703. den 29 Jan. dat die mede eerst, volgens order der Heeren uit 't Vaderland van den 23 Juni in 't jaar 1700. na 't Vaderland gesonden moeten werden aan de Heeren der Kamer, daar hy uitgevaren was, en dat die gagien niet eer mogten betaald werden, dan na dat de approbatie der Heeren daar op te rug gekomen was; maar dat de lopende rekening der getrouwden, zulx niet subject was, hoewel zy begeerden, geen inschicking voor dese en gene Weduwen, in 't overdragen van het te goede in de nieuwe boeken te gebruiken; maar dat zulke rekeningen aanstonts na de dood der getrouwden zouden werden afgesloten.

Dit Ampt van den Soldy-Boekhouder 't geen weynig aanzien of voordeel in zig zelven heeft, is een van de slechtste, hoewel hy (gelyk wy zien zullen) mede een Lid van de drie voornaamste Raadsvergaderingen is, en nevens alle de Leden van den Politiken Raadt, (daar hy de laatste van is) ook die eer geniet, dat 't zy in 't Fort, 't zy elders, daar een zoldaat op schildwagt staat, 't wagtsvolk in 't geweer geroepen, en 't geweer voor hem gepresenteert werd, waar van ondertusschen

Ho- nigh van Am-

dertusschen de schoorsteen niet rookt. Men noemt dit Comptoir, om dat 'er geen voordeel op sit, het Roggenbroods-Comptoir; en daarom is hy, by't openvallen van eenige buyten-plaats, gemeenelyk de naaste, als hy wel by den Landvoogt staat, en hem in den Raad noit tegengevallen is in 't stemmen, alzo dat lang onthouden, en hem dan te pas gebragt werd: want om te toonen, dat de Landvoogden zig daar niet aan binden, de Heer *Schagen* had in 't jaar 1691. de Opperhoofdsplaats van Oma al aan den Winkelier *Vander Poorte* vast toegesegt, schoon die regtveerdig den Guarnisoen-Boekhouder, *Antoni Snaats*, toequam; die ze egter door directie van zyne Vrienden tegen wil en dank van de Landvoogd kreeg, die anders niets tegen zyn persoon, of dienst, dan alleen dat hy tot dit ampt nog wat te jong was, wist in te brengen; behalven dat hy in geen geschil ter weereld toen met dien Heer leefde, doch die egter toen gedagt had hem te doen voorby gaan, dat hem in de vergadering miste, en ook geweldig speet. Meinde nu die Heer dit aan *Snaats*, zonder dat hy hem eenige reden gegeven had, te ontdraejen, en hem daar van te ontsetten, wat zou hy dan niet doen, als hy tegen de Soldy-Boekhouder vertoornd was. Dierhalven kan men licht zien, dat zulk een Dienaar, zoo hy hope tot een beter ampt behouden wil, blindeling in alles van de Landvoogd afhangen moet.

Hy is Onderkoopman met 40 guld. ter maand, 5¼ Ryxd. kostgeld, 4 kann. Wyn, zynde dit, mynes wetens, al zyn inkomen.

VYFDE HOOFDSTUK.

V*An den* Geheymschryver, *en van alles, dat zyn* Ampt *betreft. Hoe dezelve, nog van den* Landvoogd, *nog van den* Raad, *behoorde af te hangen.* Instructie *voor den* Geheymschryver. *Verdre* Ordres *harer* Edelheden *ontrent zyn* Ampt *gegeven. Van den* Winkelier, *en zyn* Ampt. Instructie *voor den* Winkelier. *De* Prys-Courant. Rendement. *Van den* Cassier. Instructie *voor den zelven. Van de* Opper-wondhelers *van 't* Kasteel, *en 't* Siekenhuys. *Van den* Politycquen Raad. *Van den* Raad *van* Justitie. *Van den* Land-Raad. *De Vergadering van* Kleene *en* Huwelyks-Saaken. *De* Wees-Meesteren. *De* Chineesche Boedel-Meesters. *Van verscheide* Pachten. *De* Ziel-Beschryving *hier. Wanneer de* Leden *van de* Justitie *en* Borger-Officieren *gekoren werden. De* wyse *van* Leven *hier. Hoe* gemakkelyk *een* Vrouw *het hier heeft.* Boboto. Quade Slaven *geven een groot* Ongemak. *Verdre* aanmerkingen *over de zelve. Een oude* Oostersche wyse *van* Sleutel-dragen *opgehelderd.* Reden *waarom sommige* Slaven zo swart zyn. *Van de* Borger-Capiteynen. *Wat* Waaren *men van* Macassar *hier brengt. En welke zy van* Java's Noord-Oost-kust, *of van* Batavia, *herwaards aanvoeren. Wat voor* Geld *hier* gangbaar *is. Wat hier van* Bali, Bima, *en meer andere Plaatsen aangebragt werd. Van wat voor* andre middelen *de* Vrylieden *hier bestaan.* Waaren, *in* Amboina *vallende. Wie de* Nagelen *uyt de* Moluccos *eerst hier gebragt heeft.* Amboina, *'t eerste* Proefstuk *van* Nederlands Mogendheid *in* Oost-Indiën.

Den *Secretaris*, of *Geheymschryver* van de *Landvoogd* en van de *Politycquen Raad.*

NAast den Guarnisoen-Boekhouder, volgt in rang de Geheimschryver van den Landvoogd, die den Politycquen Raad in die hoedanigheid mede diend, en dien als sluyt, volgende daar die Raad verscheid altyd, onafscheidelyk zodanig, dat in zulken geval ook zelf de Predikanten, die anders na den Capiteyn komen, dan na hem eerst volgen, daar anders een Lieutenant in rang naast de Fiscaal, en voor den Guarnisoen-Boekhouder, Secretaris, en alle andere Onderkooplieden gaat.

[Van den Geheim-schryver.]

Het Ampt van Geheimschryver van den Landvoogd is een van de moejelykste in de gansche Landvoogdy, alzo hy alle saaken, niet alleen tegenwoordige, maar ook verledene, door en door dient te kennen, en dus den Landvoogd, en den Raad ontrent alle vorige Resolutien licht te geven; waarom ook de Landvoogd gemeenelyk een Persoon na zyn zin daar toe kiest, of op approbatie van haar Edelheden aanstelt.

Zulk een Secretaris dient wel alle Resolutien, van den beginne af hier genomen, te doorlopen, en een grondige kennis te hebben van alle de Ordres, en Bevelen, van tyd tot tyd door haar Edelhe-

delheden gegeven; dog het hangt daar veel aan, dat 'er ter Secretary goede Registers van den beginne af over allerley saaken gemaakt zyn, die dan de Successeur zeer licht vervolgen kan.

En van alles, dat zyn Ampt betreft.

Wat nu tot het ampt van zulk een bedienden behoord, brengt ten naasten by zyn naam mede. Hy is de schryver, of de hand van den Landvoogd en den Raad, om alles, wat door hem en Raden besloten is, net, en getrouw, op te teekenen, en is ook verpligt verder alle zodanige brieven, 't zy na Batavia, 't zy na andere Gewesten, waar heen het den Landvoogd, of voor zich, of uyt name van den Raad, ordonneert, te schryven, en dit alles ook geheym te houden; maar het gebeurt ook wel, dat zulk een Geheimschryver veeltyds in 't opstellen van een Resolutie uyt de Notulen, die de Landvoogd eerst resumeert, meer den sin des Landvoogds, dan wel de rechte meining van die vergadering, volgen moet; alzo hy, anders willende doen, met de nek van hem aangesien werd, zonder dat de Raad beletten kan, dat de Landvoogd hem niet onderdrukt, wanneer 't hem maar lust, en in 't hoofd komt. Met een woord, de Geheimschryver moet maken, dat hy de gunst van den Landvoogd behoude, zo hy wil gevorderd zyn, dat is, hy moet hem blindeling gehoorsaamen, en noit het allerminste tegen hem, al zag hy ook nog zo klaar, dat de Landvoogd andren verongelykte, ondernemen, of hy is een bedorven man; alzo die Heer hondert middelen aan de hand heeft, om zulk een man te soeken, of hem, hoe voorsigtig hy ook wesen mogt, door overtollige beveelen te dwingen zich dood te pluggeren, zonder hem oit te helpen; hoedanige lieden ik wel gekend heb, die een goede gewisse, dog een slegte beurs, en zeer weinig tyd hadden, om te eeten, of te slapen, hoewel zy egter noit geen genoegen konde geven, om dat zy den Landvoogd in alles niet blindeling konden, nog wilde volgen.

Hoe den zelven, volgens des Schryvers oordeel, nog van den Landvoogd, nog van den Raad, behoorde af te hangen.

Een man van die bediening moest al mede geensins zodanig van een Landvoogd, ja, om recht te spreken, hy moest zelf van den Raad, nog van niemand, in saaken, daar in zyn gemoed vryheid eischte, eeniger maten, en veel min van een der zelve afhangen, wanneer hy, of de eerste Klerk, als de eenige Notarissen in de Landvoogdy, verpligt zyn Attestatie aan allen, die zulks versoeken, in saaken tot hun deugdelyk recht behoorende, zonder aansien van Persoonen, al was het tegen den Landvoogd zelf, te geven: want, by voorbeeld, zeker Landvoogd, zig zeer verlegen vindende, om de Nagelen te betaalen, alzo 'er geen Gelds genoeg by Cassa was, gaf last aan zeker Lid van den Raad, om aan alle, die de Comp. ten eersten eenig geld wilden schieten, een halve Ryxd. per Cento 's maands te beloven.

Aan dit Lid, my kennis daar van gevende, zeide ik, dat ik 12000 Ryxd. ten eersten aan de E. Comp. bestellen zou, schoon die tegen ¾ Ryxd. per Cento uytstonden; mits dat men my verseekerde, dat die penn. (alzo ik 'er nog ¼ per Cento 's maands op verloor) by de E. Comp. zo lang zouden blyven voortlopen, tot dat ik van Batavia na 't Vaderland vertrok. Dit wierd den Landvoogd te kennen gegeven, in den Raad gebragt, goedgevonden, en my door dit zelve Lid, en ook door den Heer Landvoogd zelf, bekend gemaakt, waar op ik die penn. ten eersten invorderde, en dezelve aan de E. Comp. op interest gaf, meinende, dat die dan tot myn vertrek by dezelve zouden blyven staan; dog haar Edelheden (die men niet eens kennis gegeven had, dat ik dit zo bedongen had) ordonneerden met de eerste schepen myn Geld weer af te leggen, gelyk tot myne uyterste verbasing, en schade, geschiede. Ik protesteerde hier over wel met woorden tegen dit Lid, tegen den Heer Landvoogd, en tegen den Secretaris; dog de Landvoogd hield zig, als of hy geen schuld hier in had, leggende alles op haar Edelheden, die 't zo begeerden.

Ik versogt aan dit Lid, en ook aan dien Secretaris, wel attestatie hier van, alzo die zeer wel wisten, dat ik myn geld op die Conditie alleen geligt, en tot myn schade zelf aldus aan de Comp. gegeven, en haar daar mede geholpen had; maar kreeg van beide een en 't zelve antwoord, dat alles de schuld van de Landvoogd, en zyne slofheid alleen te wyten was, want dat haar Edelheden dien last niet zouden hebben konnen geven, zo zy 'er dit berigt af gehad hadden; dog dat ik ook zeer wel wist, dat hy als Lid, en de ander als Secretaris, niet zouden durven ondernemen, getuygenis van deze waarheid, schoon ik nog zoo veel gelyk had (gelyk zy zeiden zeer wel te weten) tegen den Landvoogd te geven, ten ware zy wilden gesogt, en geruineerd werden; weshalven zy dit beiden my beleefd afsloegen.

Daar ziet gy, hoe vuil imand van een Landvoogd bedrogen, en misleid kan worden, zonder dat hy gelegentheid heeft, om dit, schoon hy nog zo veel getuygen heeft om het te bewysen, by een notariale attestatie te konnen toonen, alzo, gelyk meermalen gezegt is, niemand tegen een Landvoogd getuygenis

his der waarheid durft geven; dat egter anders behoorde te zyn.

Op Batavia gekomen zynde, hield ik den Heer Opper-Landvoogd het ongelyk, my in die saak aangedaan, voor, aanwysende, dat haar Edelheden (behoudens de Hooge agting, die ik voor hare bevelen had) dit geld van my, op dat Presuppooft, en Contract, met den Landvoogd, en Raad, aangegaan, niet wel hadden konnen ordonneeren af te leggen. Zyn Edelheid vraagde my, of ik daar bewys by had. Ik vraagde zyn Edelheid weder, of ik het wel in myn gedagten zou durven nemen, om zyn Edelheid bewys van zoo een saak af te vorderen, als zyn Edelheid zelf dit Contract mondeling met my aangegaan, en my versekerd had, den Raad daar af kennis gegeven te hebben, en of zyn Edelheid zelf niet oordeelde, dat ik daar mede my vergenoegen moeft. Zyn Edelheid gaf my tot antwoord, *Ik beken, dat gy gelyk hebt; maar die* Landvoogd *heeft al de schuld, want hy heeft ons niet de minste kennis daar af gegeven, en dierhalven zo hebben haar* Edelheden, *met dit te ordonneeren, u niet verongelykt, hoewel gy waarlyk zeer verongelykt zyt, en wy zouden u helpen, konden wy dit doen blyken.* Ik zeide ook, dat ik getragt had hier van bewys en atteftatie van dit lid, en van den Secretaris, te hebben, dog dat geen van beiden, schoon zeer wel wetende, dat de Landvoogd dit met my gecontracteerd had, en dat 'er in Rade ook resolutie over genomen was, my daar van getuygenis had durven geven; waar uyt ik dan van agteren ook besluyten moeft, dat 'er wel by den Landvoogd, en Raad zoo een besluyt genomen, maar 't zelve, niet na Batavia gesonden zynde, daar na ook geligt was, om noit tegen des Landvoogds sloffigheid te konnen ingebragt werden; waar uyt men alweder ziet voor hoe verre zulk een Secretaris, en de Leden van een Landvoogd afhangen, en hoe verre dat ook al in andre saken meer gaan kan.

Na dat ik nu zyn Edelheid dit alles zo omstandig voorgehouden had, haalde hy zyn schouderen op, en zeide tot slot van dit gesprek, *Myn Heer* Valentyn, *Gy hebt wel gelyk; maar daar is geen middel om u, aan 't geen u onthouden is, te helpen, om dat hier wel ter quader trouwe met u gehandeld, maar geen bewys 'er af te vinden is; weshalven ik u rade het daar by te laten, en in 't toekomende noit geld aan de* E. Comp. *op 't bloote woord van een* Landvoogd *te geven, om dat wy niet in staat zyn om onze allerbeste vrienden, schoon nog zo veel gelyk hebbende, zonder klaar bewys te helpen.*

En dit was het alles, dat ik 'er af bekomen heb; hoewel dien Heer dit doen zeer versoeide; dog hy kon egter, als hy wilde, by de Leden van den Raad, en by den Geheimschryver, daar wel na vernomen hebben.

Oordeel nu uyt dit eene stukje, maar eens van 't Ampt van den Geheymschryver, en hoe zeer zulk een man, zelf tegen zyn gemoed aan, aan den Landvoogd verknogt, en van hem afhangende is.

Om echter een netter bericht van de saaken, tot het Ampt van dezen Geheimschryver betrekking hebbende, te bekomen, zoo behoeven wy het oog maar op deze navolgende, Memorie, ofte Instructie, te slaan.

Memorie by *Forme* van *Instructie*, ter Ordre van den *E. Heer Gouverneur*, Robert de Vicq, opgesteld door *Isaac van Theye, Onderkoopman*, en *Oud Secretaris* van gemelde zyn *E.*, tot narigt voor den presenten *Secretaris*, *S.: Balthasar Bolle*, en den *Gesworen Clerq*, *Isaac de Visscher*.

„ Angesien, mits het overlyden van den *Koopman S^r. Jacob de Jong Zalg^r.*, jongst geweest zynde *Subaltern Hoofd* der *kust Hitoe*, de bedieninge van gemelde *Comptoir* my door opgemelde E. Heer *Gouverneur De Vicq*, en *Raad*, by *resolutie* van 18 dezer, *gedefereerd*, en gevolglyk van het *Secretaris Ampt* ontslagen zynde, den *Assistent* en *Secretaris* voor den *Agtb. Raad* van *Justitie*, *S^r. Balthasar Bolle*, ter vergaderinge voorsz. tot myn *Vervanger* gekoren, en hem tot zyn *Secunde* toegevoegd is den *Assistent*, *Isaac de Visscher*, als *gesworen Clercq* ter *Secretary* van Wel gemelde zyn *E.*, mitsgaders zyn *Ed.* dienstig geoordeeld, en my al zulks *geordineerd* heeft op te stellen een *Memorie*, by *forme* van *Instructie*, zo zal het volgende dienen tot Narigt. Instructie voor den Geheimschryver.

„ By de *Secretary* zyn door haar *Edelheden gelicentieerd 6 Assistenten*, om het werk aldaar te verrigten, met byvoeginge, dat 'er boven dien nog 2 *provisionele* of *jonge Assistenten* mogen aangehouden werden, om by *siekte*, *versterf*, of *vertrek*, tot plaatsvullinge te dienen.

„ Dog heeft de *secretarye* nu eenigen „ tyd herwaards niet boven 2 à 3 *absolute Assistenten* gehad, dan *drie jong* „ D^os. en *aanquekelingen* zynde, waar af „ den *Assistent David Eversdyk* nu tot „ het *Secretaris Ampt* voor den *Agtb.* „ *Raad* van *Justitie* overgaat, en den „ *Assistent De Visscher* tot *gesworen Clercq* „ aangesteld is, zulks *resteeren* 'er nu „ eenlyk de volgende.

Abraham Blaeuw. }
Joannes Brelius. } jonge Assistenten.
Cornelis de Roo. }
Dirk Rauscher. }

Harman van der Eyke. } p^l. ditos.
Joan Lucasz. - - }

„ Behalven den *Assistent Jan Cornelisz.*, die, als *Tolk* van de *H^r. Gouverneur* gebruykt werdende, boven dien „ *vaceerd* tot het schryven der dagelyk- „ se *Ordonnantien*, *Passen*, &c.

„ Maar dewyl de meeste der voor- „ staande, aanquekelingen, en wel ta- „ melyke *Copiisten* zyn, maar ook voor „ eerst niet verder konnen *geemployeerd* „ werden, diend 'er sorge gedragen, „ dat aan boord van de schepen, na een „ à 2 *Assistenten*, die *geverseerd*, en van „ goed leven zyn, of anders na be- „ quame stof onder de *militie* alhier, uyt- „ gezien werde, van welke laatste men, „ by ondervindinge van bequaamheid, „ en zo 't geen ligtmissen zyn, wel de „ meeste dienst te verwagten heeft, als „ daar by hun *avancement* kunnende ha- „ len, daar in tegendeel aan boord wei- „ nige borsten aangetroffen werden, die „ bequaam zyn, en genegentheid tot des „ *secretarys-dienst* hebben.

„ Het *ordinaire* uur, dat de *klerken* „ op 't *Comptoir* moeten verschynen, is „ 's morgens van 7 tot 11, en des namid- „ dags van 1 tot 5, uuren, *Saturdag* na- „ middag eenlyk *licentie* tot afblyven „ hebbende, mits dat 'er egter 2 uyt „ hun beurtelyk op 't *Comptoir* komen, „ waar by dezelve dan op de gewoone „ tyden moeten gehouden werden.

„ Maar op *extraordinare* tyden, en te- „ gens het *retour* van de schepen na *Batavia*, insonderheid de laatste besen- „ dinge in de maand *September*, moet „ 'er voor al goede *Calculatie* werden „ gemaakt, om de *Papieren* tydig effen „ te krygen, zonder zulks op het laatst „ te laten aankomen, wyl 'er dan altoos „ nog genoeg te doen valt, met het „ *Collationeren*, als 't opmaken der *Registers* op de *respective* Boeken, &c.

„ Zulks en wanneer 'er veel te schry- „ ven valt, moet men de *Klerken* al een „ maand, of meer, te voren, een uur „ later doen sitten, of wel 's avonds tot „ 7 en 8 uuren by de kaars laten schry- „ ven, mits lettende, dat het over ge- „ lyke schyven gaat, en een ieder na „ zyn vermogen *geemployeerd* werde.

„ Ende voor welke *extraordinaire* „ dienst de *Klerken gemeenelyk* eens *'s* „ *jaars*, na *depesche* van 't laatste schip, „ ter *discretie* van den *H^r. Gouverneur*, „ een vrolyken dag gegeven werd.

„ Dog een *continueele vigilantie* toesigt, „ dat ieder het *ordinaire* uur wel besteed, „ kan veel tot het werk geven, en waar „ op de *geswooren Clercq* *speciaal* te let- „ ten heeft, den welken het ook toe- „ komt de laatste op 't *Comptoir*, en de „ eerste daar weder te zyn.

„ De geen, die in hun dienst nalatig „ zyn, moeten tot hun pligt vermaand, „ en, na geen vermaning luysterende, „ met het *bannen binnen* de *Pagger* voor „ eenige dagen *gecorrigeerd* werden, zon- „ der de *frivoole excusen* der trage van „ ziek geweest te zyn, &c. buyten *notoire* blyken, veel geloof te geven, want „ 'er al onder lopen, die somtyds met „ harde spooren tot hun pligt moeten „ gedreven werden.

„ Zo nu 't versuim of de agterloosheid „ te grof loopt, moet de *secretaris*, of „ gesworen *klerk*, zulks den *H^r. Gouverneur* bekend maken, om door *Ordre* „ van zyn *E.* met *exemplare straffe*, 't zy „ *leersinge*, 't *planten* met het *swaar Wapen*, &c. na *exigentie* te werden *gecorrigeerd*.

„ Tot de *secretarye*, of andere *Comptoiren*, mogen, volgens de *Ordre* van „ haar *Wel Edelheden*, de *Hoge Regeeringe* van *India*, geen *inlandse kinderen* om „ te leeren werden *geadmitteerd*, nog „ ook geene andere, ten zy met *speciaal* „ voorweten en *consent* van den *H^r.* „ *Gouverneur*.

„ Het *ordinaire werk*, door de *klerken* „ te *copieeren*, bestaat in een *dubbeld stel* „ van de volgende *papieren*, namelyk „ *Resolutien*, *Dag-regisier*, *afgaande* en „ aankomende *Brieven*, en *Beschryvinge* „ *der Zielen*.

„ De *Papieren* voor 't *Patria* werden „ maar eens 's jaars, te weten met de laat-

„ laatste bezendinge in *September* verzonden. Alle dezelve moeten op *ordinaris kleen formaat Hollands Papier*, gesz., en daar by nog gevoegd werden *Copye* van de *Brieven*, dat jaar aan haar *Edelheden* geschreven, met het *Regifter* van de *respective* bylagen daar by zyden afgezonden, zelfs ook een *afschrift* van de laatste *Missive*, die dan af te gaan staat, als voren met het *Regifter*.

„ De *papieren* voor *Batavia* werden geschreven op *ordinaris Mediaan Formaat Hollands Papier*, die gemeenlyk twee malen 's jaars werden afgesonden, namelyk, met de eerste schepen in *May*, en dan het vervolg in *September*, werdende by de laatste mede gevoegd, *Copye* uyt het *Acte Boek* der *verbeterde persoonen* in een rond jaar, beginnende zedert de laatste afzendinge, daar by gemeenelyk *Notitie* in 't *Acte-boek* alhier geschied, om geen *abuys* te begaan, dog dit *boekje* alleen werd op *kleen formaat papier*, geschreven.

„ Alle deze *papieren*, zo wel voor 't *patria*, als *Batavia*, moeten ieder agter aan een *apart pertinent Regifter* hebben, namelyk de *afgaande* en *aankomende Brieven*, in 't *Alphabeth*, de *Resolutien*, en 't *Dag-regifter*, met *marginalia*, of kantteekeningen, welke dan agter aangevoegd, een *Generaal Regifter* uytmaken.

„ Boven dien zo moeten by de *marginalia* in 't *dag-regifter* nog werden *genoteerd*, de *pagina's*, waar op de *afgezondene* en *ontfangene Brieven* te vinden zyn, en dat ieder stel affonderlyk, gelyk den *gesworen klerk* reeds bekend is.

„ Het *Acte-boekje* moet al mede een *regiftertjen* van de naamen der verbeterde persoonen in 't *Alphabeth* hebben. Maar de *beschryvinge* der *zielen* werd gemaakt met een *generaal Summarium*.

„ Dit *summarium* op te maken, is alle mans werk niet, zynde altyd door my zelven gedaan, als moetende in 3 deelen getrokken werden, namelyk *Comp. Dienaren*, *Coloniers*, en *Inlanderen*, by de opmakinge lettende, dat de *additie correkt* zy, en tegens de syde-telling met de *generale* uyttrekkinge van ieder *post accordeerd* na het *formulier*, hier af zynde, 't geen dan wel uytkomende, door den *secretaris* voor de wisse rekeninge ondertekend werd.

„ Deze *beschryvinge* der *Zielen* geschied hier aan 't *Casteel* van Comps. *Dienaren* en *Coloniers* jaarlyks na vertrek van 't eerste Schip, ten overstaan van den *Fiscaal*, en *Burger-Wykmeesters* na voorgaande *publicatie* van 't *edict*, waar toe, en d' aantekening, dan een à 2 bequame borsten gebruikt werden, zynde den *Assistent Eversdyk* voornoemd, en Boekhouder *Abraham Pietersz.* hier toe meermalen gebruikt, ende *methode* bekend, dewelke egter *extract-resolutie* van 25 *July*, in 't jaar 1673. in *Copye*, tot hun narigt, overhandigd moet werden: ende welk *extract*, zoo veel de *generale methode* belangt, 't elkens vooraan, of in 't begin van gemelte beschryvinge, moet *geinsereerd* werden.

„ De *Beschryvinge* der *Inlanderen*, onder dit *Casteel* bescheiden, werd *ordinair* gedaan door den *secretaris* van den *Landraad*, Sr. *Alexander Latil*, met den Schoolmeester *Jeremias Rodrigos*, en op de *buyten Comptoiren* door de *subalterne Hoofden*, zynde door de Ed. *Heer Oud-Gouverneur*, *Anthonio Hurdt*, by de *Instructie* voor de *subalterne Hoofden* op de *buyten-residentien dato* 25 *January* 1678. *geordonneerd*, alle 3 jaren eens de *beschryvinge* der *Nagelboomen* te doen, welke nu in dit loopende jaar moet geschieden, en alzulks diend hier op ook gelet, of het op de *respective* plaatsen behoorlyk *geobserveerd* werd.

„ De verdere *papieren*, die ter *secretarye* geschreven werden, en daar verblyven, zyn de *orgineele resolutien*, en dan de *slapers* van *de afgaande* en *aankomende Brieven*, nevens het *Dag-regifter*, de 3 laatste op *kleen formaat holl.*, en de *resolutien* in een gebonden boek op *groot-mediaan formaat*, afgesneden *Papier*.

„ Wanneer het druk werk is, werden de *slapers* zoo lange aan een kant gelegt, als geen haast hebbende, en dan laat men het noodige voorgaan, gelyk dat van selfs spreekt.

„ Somtyds, 't zy by *extraordinaris* werk, of ziekte der *klerken*, werd de *beschryvinge* der *zielen* door de *klerken* van 't *soldy-Comptoir* dubbeld *gecopierd*, gelyk 't voorleden jaar gebeurd is, en in diergelyke *occasien* met believen van de *Heer Gouverneur* nog zoude konnen geschieden.

„ Zoo is ook somwylen *geobserveerd*, dat men tot het *Collationeeren* der af te

„ te sendene papieren, by gebrek of „ siekte van bequame Borsten, eenige „ van 't *Negotie*, of 't *soldy-Comptoir* „ voor die tyd leende, of ook sommige „ der *gequalificeerde Ministers*, als *Winkelier*, *Cassier*, en *Bottelier*, ook de „ *secretarissen* van de *Justitie* en Land-„ raad hier toe gebruykte, en waar toe „ de 2 laast-genoemde, als *oude klerken* „ dezer *secretarye*, voor andere *gerecommandeerd* werden, ingevalle zulks *requireerd*, wyl het wel *Collationeeren* „ der *papieren*, specialyk die van op-„ merkinge zyn, een zeer nodig werk „ is.

„ Dit zy dan zoo veel de gemeene „ *secretarys dienst* toucheerd, waar af „ overtrede tot de andere en *speciale* dingen.

„ Den dienst van den *secretaris* alhier, „ is het *formeren* van de *resolutie*, en 't „ *concipieren* van 't *dag-regifter*, ook wel „ 't *authentiseren* van andere dingen „ van die natuur, zo als d'Occasie dan „ *presenteerd*.

„ Tot de *resolutie* werd vereyst, het „ houden van *pertinente notulen* van de „ saken, in de *vergaderinge* voorvallen-„ de, met het *arrest*, dat den *Raad* „ neemd, en wyl het onmogelyk is, „ alle de woorden aan te teekenen, zo „ moeten de saken, en *advisen*, mits-„ gaders *consideratien* over en weder, zo „ na doenlyk, werden *genoteerd*, na dat „ de voorvallende dingen wigtig zyn, „ en van nadruk konnen werden, om „ daar uyt dan de *resolutie* te konnen „ *formeeren*, *altyd lettende*, dat de *concepten* in wigtige saaken grondig, en „ als van andere onderscheiden, aanvang „ nemen, en dierhalven sorgende, dat „ die niet ten halven of van het mid-„ den der saake beginnen; of dat in sa-„ ke van belang gesegt werde, *na deliberatie is verstaan*, &c. wyl ymand, „ die de Vergaderinge by gewoond „ heeft, wel weten kan, wat *motiven* „ dat de vergaderinge tot het een of an-„ der besluyt gehad heeft, maar niet „ imand, die uyt het lesen alleen het be-„ grip moet hebben, te meer, om dat „ dezelve ook dienen tot verantwoor-„ dinge omtrent haar *Edelheden* tot *Batavia*, en de Heeren *Majores* in 't *Patria*.

By de aantekening van opmerkelyke „ Saaken, kan tot groot behulp die-„ nen, dat de *notulen*, na 't eindigen „ van de Vergadering, door den *secretaris* werden *gerevideerd*, om daar by „ zodanige *Notitie* te doen, als hy mogt „ overgeslagen hebben.

„ In het ontwerp der *Resolutien* moe-„ ten de voornaamste saaken van ieder „ Vergaderinge voor afgaan, de kleen-„ dere en van minder belang agter aan „ volgende, schoon die eerst voorge-„ komen waren, andere dingen van geen „ of kleen belang overslaande, gelyk „ die uyt myne *notulen* konnen afgeme-„ ten werden.

„ Het gebruyk omtrent het ontwer-„ pen der *resolutien* is, dat het zelve „ voor alle andere diensten gaat, om „ niet in 't agterstal te raken, moeten-„ de sorge werden gedragen, dat de „ *resolutie*, die by de jongstledene Ver-„ gaderinge getrokken is, de andere of „ naastvolgende Vergaderdag behoorlyk „ ingeschreven zy, om dan getekend „ te werden.

„ Dog kan dit altyd zo nauw niet ag-„ tervolgd, maar door *diverse inconvenienten* verhinderd werden, gelyk jongst „ en voor 't *arrivement* van *Couwerve* nog „ geschied zy, mits gebrek van *papier*; „ dog diergelyk belet moet egter dan „ ten naasten werden *geremedieerd*.

„ Geene inschryvinge van *resolutien* „ of *dag-regifter* mag geschieden, voor „ dat het *concept* alvorens door de Heer „ *Gouverneur* gesien, en *geapprobeerd* is.

„ Ook en vermag de *Secretaris*, of ge-„ sworen *klerk*, het *resolutie-boek* niet „ verder te laten komen, dan ten huyse „ van de Heer *Gouverneur*, en den *Opperkoopman*, ende dat door hun zel-„ ven, of een vertroud *klerk*. Zo en mog-„ ten zy ook geene *papieren*, hoe die „ genaamt zyn, van de *secretarye* aan „ ymand laten volgen, of afschriften „ verleenen, dan *op expresse* en *speciale* „ last van gemelde zyn *E.*, zoo veel te „ meer dan zyn de *klerken* verpligt hun „ voor diergelyke afleveringe eeniger „ *papieren*, of 't *divulgeren* van de *secretessen*, te hoeden, wyl dezelve hun „ tot een *publycq scandaal* zouden bren-„ gen, daar dezelve ook voor moeten „ werden gewaarschoud, schoon hun „ zulks niet onbekend is.

„ Het *dag-regifter* werd *geconcipieerd* „ uyt de *notitie* van het dagelyks voor-„ vallende, 't geen in een *apart boekje*, „ door den *gesworen klerk* te houden, „ *pertinentelyk* moet werden aange-„ tekend.

„ Den Heer *Gouverneur* geeft den *secretaris* kennis van alle *brieven* en *rapporten*, die zyn *E.* toekomen, de af-„ gaande *brieven* eerst op de *secretarye* ge-

„ gebragt werdende, de *Fiscaal* heeft „ eens vooral *ordre* om zelve; of door „ den *sergeant geweldige* op te geven; „ wat *burger-vaartuygen* dat 'er dagelyks „ af en aankomen, *&c. item* de *Werf-* „ *baas* van *Compagnies schepen*; en *Cha-* „ *loepen* desgelyks, zonder onderscheid, „ hoewel dit nu en dan versuymd „ werd.

„ Moet zulks de *respective Officieren* „ altemets erinnerd, of by *mancquement* „ den Heere *Gouverneur* bekend ge- „ maakt werden.

„ In 't *dagregister* moet ook *specifica-* „ *tie* gedaan werden van de naamen der „ hoofden of *Anachodas*, en waar de- „ zelve woonagtig zyn, zo ook, wie „ hun Rheeder, en wat hun lading is, „ *&c.* en van *Compagnies schepen* kan by „ de *brieven* en *facturen* 't vereysche „ bescheid gevonden werden, waar af „ al mede *specificatie* moet geschieden, „ zo ook van de komst, en 't vertrek „ der *subalterne hoofden.*

„ De afgaande en aankomende Brie- „ ven moeten alle by *forme* van *notulen* „ in 't *Dag-register* werden *geverbaliseerd*, „ kort en beknopt, overslaande dingen „ van kleen of niet veel belang, dog sa- „ ken van gewigte, moeten onderschei- „ delyk werden *geciteerd.*

„ Alle maanden ten uyteynde, of op „ de laatste dag van ider maand, geschied „ 'er aantekening van de overledene „ *Christenen hier aan 't Casteel*, waar af „ de *Koster* van de *Maleytse Kerk* een „ *Lyst* brengt, die hy eerst aan den H^r^. „ *Gouverneur* vertoond, en dan ter *se-* „ *cretarye* besteld.

„ Het verder berigt van 't *dag-regis-* „ *ter* werd tot de *succesive concepten* „ *gerefereerd.*

„ Het *eoncept* van 't *Dag-register* mag „ niet langer, dan drie weeken, of een „ maand, ten agteren staan, tot *pre-* „ *ventie* van verloop, insonderheid moet „ het zelve, zo na doenlyk, effen ge- „ houden werden, wanneer het vertrek „ van de schepen op handen is.

„ Wesende de *resolutien* tot 23, en 't „ *dag-register* tot 22 deser beide *incluys* „ door my nu vereffend, 't geen nu met „ gemak kan agtervolgd werden, zorg „ dragende, dat de inschryvinge nu „ maar werde bevlytigd.

„ Behalven het inschryven der *origi-* „ *neele resolutien*, en 't houden van goe- „ de aanteekeninge, nopende 't da- „ gelyks voorvallende, mitsgaders 't „ *continueel* opsigt over de *Klerken*, is het „ werk van den *eersten* of *gesworen Klerk*; „ ook te sorgen voor de *collatie* der *daag-* „ *lyks afgaande brieven*, en *papieren*; „ *item* de gemeene *bylagen*, en 't *register* „ zelfs te ondertekenen, maar de on- „ dertekeninge van de *principale papieren* „ voor 't *patria*, en Batavia, gaat den „ *secretaris* selve aan.

„ By versuyminge van eenige *inlan-* „ *deren*, of *Alphoerésen*, die eenig *rap-* „ *port* te doen, of versoek voor te stel- „ len hebben, werd de *secretaris* door „ den H^r^. *Gouverneur* geroepen, om „ kennis te dragen van 't geen 'er *pas-* „ *seerd*, den welken, na 't verrigte by „ zyn *E.*, deselve ter *secretarye* moet bren- „ gen, en aldaar van hun *relaas*, *&c.* „ klare aantekeninge doen, om te zyner „ tyd op zyn plaats in 't Dag-register ge- „ extendeerd te werden: en welke aan- „ teekening met den dag, en *datum*, in „ een apart *memorie-boekje* geschied, om „ 't zelve niet te verliesen.

„ De *secretaris* moet ook besorgen, „ dat den H^r^. *Gouverneur*, tegens 't ver- „ trek van eenig schip na *Batavia*, ty- „ dig voorsien is met korte *notulen* uyt „ de *resolutien*, en 't *dag-register*, van alle „ saken, die van eenige opmerkinge „ zyn, ten eynde zyn *E.* zig daar uyt „ dienen kan, in 't ontwerpen van de „ *Missive* aan haar *Edelheden.*

„ Alle *Compagnies* bodems, van hier na „ *Batavia* vertrekkende, moeten voor- „ sien werden met een net *gecollati-* „ *oneerde Copy* van de *Cours-beschryvinge* „ in dat vaarwater, door den Schipper „ *Jan Sweed*, ter *ordre* van wel gemel- „ de Heer *Hurdt*, opgesteld zynde, on- „ der de bylaagen der *Batavise papieren* „ van 1679. te vinden, en waar af reeds „ 2 à 3 in voorraad klaar leggen.

„ By *Missive* van haar *Edelheden*, *dato* „ 26 *Januari* jongstleden, is *geinterdi-* „ *ceerd*, dat van hier voortaan geene „ vaartuygen ten handel na *Batavia* „ mogen *gelaigeerd* werden, die bene- „ den de 30 lasten groot zyn, en de „ vaartuigen, die de *gestipuleerde* groo- „ te hebben, mogen gene plaatsen of „ Rheeden voords meer aandoen, zelfs „ ook de Rheede voor 't *Casteel* Rotter- „ *dam* tot *Macassar* niet, waar op den „ *secretaris* in 't verleenen der *passen* moet „ letten, en 't geen gevoeglyk kan ge- „ geschieden, om dat hy alle sodanige „ *passen*, na dat die door den H^r^. *Gou-* „ *verneur* getekend zyn, met *Compag-* „ *nies Zegel* in *rooden Lakke* en zyne on- „ derschryvinge moet bekragtigen.

Zo

„ Zo is mede *geordineerd*, geene „ *Chineesen* voortaan na *Ternate* te *largeren*, immers zo lange d'onlusten in „ *Molucco* duuren, desgelyks mag den „ handel van slaven op *Celébes* Oostkust „ niet meer *gelicenticeerd* werden, om dat „ zulks een aanleidinge tot roof van „ vrye menschen geeft, en, 't opkopen „ der zelve verhinderd zynde, zal het „ rooven van zelfs wel *Cesseren*.

„ Op 't ontfangen eeniger *brieven* van „ *Batavia*, moet de *secretaris de Marginalia* der zelve schryven, om daar uyt „ de saaken beknoptelyk te konnen „ vinden.

„ Tot het lesen van Brieven, door „ eenige *Lands-grooten* in *Arabische letteren* aan den Hr. *Gouverneur* alhier „ gesz. werdende, is voorheen de een „ of de andere *moorse Paap* gebruykt, „ maar de *Klerk Dirk Rauscher*, daar in, „ als ook in het schryven, nu genoegsaam ervaren zynde, werd het zelve „ nu *geexcuseerd*, zynde ook alle *Brieven*, *Placcaten*, *&c.* sedert 8 jaaren „ herwaards uyt het *Maleyts*, *vice versa*, door my zelve *getranslateerd*, dog „ wyl de *Setretaris* en *gesworen Klerk* „ in de *Maleytse Taal* nog zo verre niet „ *geavanceerd zyn*, kan zulks, als 't aflesen der *Maleytse Placcaten* by voorval, den *secretaris* van den *Landraad* „ voormeld werden opgeofferd.

„ Wel Gem. haar *Edelheden* tot *Batavia* hebben by voords *Missive geordonneerd*, dat van hier zullen afgesonden werden, de *ordres*, en *Instructien*, door meer Gemelte Hr. *Hurdt* „ voor zyn *Ed.* vertrek, tot narigt voor „ de *respective Ministers* opgesteld, om „ ter *generale Secretarye* tot *Batavia* bewaard te werden, welke alle in de „ slaper der afgaande Brieven van den „ jare 1678. te vinden zyn, namelyk „ voor den *Opperkoopman*, voor de *subalterne Hoofden* van de *Buyten-Comptoiren*, *item* voor den *Fiscaal*, *Winkelier*, Bottelier, en *Casfier*, mitsgaders „ de *ordre* op het openen der Pakken, „ Kassen, &c. ende alzo de *Klerken*, die „ 'er *present* ter *secretarye* zyn, voor „ eerst genoeg te doen zullen vinden, „ om hun werk te vereffenen, zo moet „ 'er na een à 2 bequame borsten uytgesien werden, om 't zelve werk ter „ hand te nemen, en dan moet 'er nog „ andermaal diergelyken afschrift voor „ *Ternate* werden vervaardigt, gelyk 'er „ in de *Ternetaanse* papieren *genoteerd* „ staat, dat van hier zoude gesonden „ werden.

„ Welgemelte haar *Edelheden* vorderen by meer gemelde *Missive* van 26 „ *Januari* ook, eene der 2 *originele* „ Brieven dato 22 *Februari* des verleden „ jaars, of anders een *correct gecollationeerd* afschrift; dog is de eene *originele* brief voor de hand gelegt, en welkers afschikkinge dan ook met de alderეerste besendinge geschieden moet.

„ Agter het laatste ontfangen *Register*, „ behoorende tot de *Bataviase* bylagen, „ staat aangetekend, dat alle de brieven en bylagen, die aan haar *Edelheden addres* hebben, moeten geschreven wesen op ordinaris *kleen formaat* „ *papier* onafgesneden zynde, om *egaliteit* by 't inbinden te hebben, daar „ op den *secretaris*, en gesworen *Klerk*, „ dan verdagt moeten blyven.

„ Onder de getransporteerde *secretarys* papieren berust een *notitie* van alle scheeps-bodems, die uyt het *patria* „ tot *Batavia* aangeland zyn, zedert den „ jare 1632. ende gelyk deselve tot nu „ toe vereffend staat, zo moet zulks by „ 't ontfangen van de *Lyst* der aankomende schepen ook pertinent agtervolgd werden, als geschiedende ten „ principalen, om daar uyt altoos te „ konnen sien, of de *persoonen*, die hun „ *de novo* aan de *E. Compagnie* willen „ verbinden, haar verband volkomen „ *geexpireerd* is, want al schoon zy de „ rekeninge van hunne uytreise vertonen, zo is daar op geen vasten staat „ te maken.

„ Alle *extraordinare* verbeteringen aan „ de dienaaren geschieden by *resolutie* „ van Rade, maar die niet dan ordinare zyn, werden door den Heer *Gouverneur* apart verleend, zendende zyn „ *E.* de *persoonen*, die hun willen verbinden, of de bescheiden daar af, van „ de *buiten-Comptoiren* overgesonden, „ aan den *secretaris*, of geswooren *Klerk*, „ die daar uyt de nieuwe *Actens formeerd*, „ dog om hier in geene *abuysen* te begaan, moet op het volgende altoos „ gelet werden.

„ Alle die voor jongen met 4 en 5 „ guldens ter maand uytkomen, zyn „ verbonden 10 jaren te dienen, dog „ werden dezelve gemeenelyk na *expiratie* van de eerste 5 jaren hunnes verbands en bequaamheid, gevorderd tot „ Matroosen, met 9 guld. ter maand, „ om daar voor hun 10-jarig verband „ volkomen uyt te dienen, zonder binnen dito tyd meer *gagie* te mogen „ winnen, ten ware de zoodanige inmiddens tot hooger *Chargies*, *quartiermeesters*, *Constabels-maats*, of diergelyks, *geemployeerd* wierden.

Hoop-

„ *Hoop-lopers*, en *Matroosen*, van 6 „ tot 10 guldens ter maand, moeten „ 5 jaren dienen, dog die van 11 en 12 „ guld. ter maand, *ordinair* als *bosschieters* „ te boek staande, hebben niet meer „ dan een driejaarig verband, en deze „ alle krygen noyt meer dan twee guld. „ verbeteringe, na *expiratie* van tyd, „ ten waare die van 6 guld., hoedanige „ somtyds wel 9 guld. toegelegt werd, „ zo zy het konnen verdienen.

„ *Quartiermeesters*, *Constapels-maats*, „ *Stuurlieden*, en andere *Zeevarende Officieren*, hebben mede maar een Verband van 3 jaren, de twee eerste werden gemeenelyk 2 guldens verbeterd, „ en een *Constapels-maat* ook wel 4 „ guld., of tot 18 guld., zoo hy het „ *meriteerd*, d'andere, en van hoger *qualiteyt*, na bequaamheid *geavanceerd* „ *werdende*.

„ Alle *Soldaten*, *Adelborsten*, *Tamboers*, „ *Lands-Passaten*, *Corporaals*, en *Sergeanten* hebben een verband van 5 jaaren, kreigende de laatste wel 2 of „ 4 guld. verbetering, na datze hun „ *comporteren*, maar de andere niet „ meer dan 2 guldens voor 3 jaren, „ mogende een *Corporaal* niet meer, „ dan 16 guld. en een *Soldaat* niet meer, „ dan 14 guld. ter maand winnen, dog „ ingevalle men gebrek van *militairen* „ heeft, werd aan een *Soldaat*, wiens „ tyd *geexpireerd* is, en die aanhoud om „ verloffinge, wel 3 guld. verbetering „ gegeven, mits dat dezelve verbeteringe, en gagie geen 14 guld. mag „ excederen.

„ Een *soldaat*, die voor 7 of 8 guld. „ uytgekomen is, werd na 't eindigen „ van zyn eerste verband, verbeterd tot „ 11 guld. ter maand, even als of hy 9 „ guld. ter maand gewonnen hadde, ende dit volgens *Raadsbesluyt*, *dato* 23 „ *Januari*, in 't jaar 1674.

„ Alle *Ambagts-gesellen*, namelyk, „ *Scheeps- en Huys- timmerlieden*, *Blokmakers*, *Drayers*, *Smids*, *Scheeps-Corporaals*, *Metselaars*, &c. *item Chirurgyns*, hebben mede een verband „ van drie jaren, dog staat hier toe „ geen vaste *gagie*, maar krygen zodanige verbeteringen, als den *Raad* oordeeld dat zy *meriteren*.

„ Hier aan de *Hoofd-Residentie* werden gene *persoonen* verbeterd, dan de „ geen, welkers verband volkomen *geexpireerd* is, maar ontrent die op de „ afgelegene *Comptoiren* bescheiden zyn, „ werd op een of twee maanden ten „ hoogsten niet gesien, mits dat daar „ van by 't *Acteboek* in *margine* volkomen *specificatie* geschiede.

„ Eenige soldaaten tot de *qualiteyt* „ van *Corporaal*, of van *Corporaal* tot „ *Sergeant* gevorderd werdende, krygen, na gegeven *preuve* van goed *Comportement*, de volle *gagie* van 14 of „ 20 gulden. Zo ook de geen, die tot „ de *Chirurgie*, of de *Navigatie*, gebruykt werden, mede verbeteringe „ na *merite*, en bequaamheid, 't zy om „ hun lopend verband daar voor uyt te „ dienen, of wel een aanknoopinge van „ een tweede verband, dan wel een „ nieuw drie-jarig verband, maar die „ aan de pen dienst doen, moeten eerst „ hun tyd volkomen uyt dienen.

„ De gemeene *Secretarys-winsten* bestaan meest in 't *salaris* van *Passen*, en „ *Actens* van *verbeteringen*.

„ Voor de *Passen* na *Batavia*, werd „ 2 *Ryxd.* betaald, en die na *Banda*, „ *Ternate*, *Xoela*, *Celebes Oost-kust*, &c. „ een *Ryxd.*, behalven het *Zegel*, *item* „ voor *Actens* van *verbeteringen* van gemene *personen* een halve Ryxd, en die „ 18 gulden, en daar boven winnen, „ een Ryxd.

„ Maar voor *gemeene Pasjens* van de „ *Inlanderen*, *Burgers*, *Chineesen*, *Mardykers*, &c. mag niet meer gevorderd „ werden, dan een dubbelde *stuyver*, „ en dan 6 *stuivers* voor het *zegel*, en „ welk kleen genot den *schryver* voor „ zyne moeyte trekt, zynde *present* den „ *Assistent Jan Cornelisz en*, moetende „ ook werden gelet, dat de lieden, onder 't een of ander *pretext*, niet meer „ dan 8 *stuiv.* werde afgevorderd, als „ zynde 't zelve zodanig door de Ed. „ Heer *Speelman* in den *jare* 1667. bepaald; eenlyk werd wel *geconniveerd*, „ dat de geen, die met *chaloepen* uyt „ vissen na *Boero*, of ten handel na *Cerams Noord-kust* varen, 4 Ryxd. voor „ *zegel* en *salaris* betalen.

„ De voorsz. *secretarys-winsten* moeten volgens *arrest*, by *resolutie* van 18 „ deser verdeeld werden ⅔ voor den *secretaris* en ⅓ voor den *gesworen klerk*, „ waar af de *gesworen klerk* dan *Notitie* „ houd, en den *secretaris* maandelyks „ rekeninge doet.

„ Maar alzo gemelde *emolumenten* „ kleen vallen, is den *secretaris* van de „ Heer *Gouverneur* (en *consequentelyk* „ ook den *geswooren klerk*) door Wel „ gemelden Ed. Heer *Speelman* ten jare voor-

„ voornoemd toegestaan het *passeeren* „ van alle *notariale Instrumenten*, mits „ behoorlyk *protocol* houdende, dog „ moeten deselve hier inne dit onder- „ derscheid *observeeren*, dat zulks een- „ lyk *reflecteerd* op zodanigen tyd, wan- „ neer zulks geen hinder in den gemee- „ nen dienst geeft, in welk geval, en „ *specialyk* tegens het *depecheeren* der „ scheepen zy lieden moeten denken, dat „ gemeene saaken boven *particuliere* „ behoren te *prevaleren*, en al zulks hun „ eygen voordeel voor zo lange beho- „ ren aan een kant te stellen, om het „ gemeen belang geen hinder toe te „ brengen, gelyk ook van *genereuse Mi-* „ *nisters* te hopen is.

„ By, de Secretarye van de Heer *Gou-* „ *verneur* werd ook gehouden een *pro-* „ *tocol*, de *E. Comp.* aangaande, als „ waar in gepasseerd werden, alle *Obli-* „ *gatien*, zo ten voordeele, als ten laste, „ der *E. Compagnie*, *item Acten* van *lee-* „ *ningen*, en *Emancipatien*, *Contracten*, „ en *Borgtogten*, zo mede *Attestatien* van „ te kort komende Goederen, quade „ gestalte der kleeden, pakken, *extra-* „ *ordinaris* leccagien op *vivres*, 't afster- „ ven van *Compagnies* slaven, &c. en „ welke *instrumenten* den *secretaris*, of „ beëdigde *klerk*, gehouden zyn, op „ versoek der *requiranten* 't aller tyd zon- „ der eenige loon te *passeeren*, wel let- „ tende, dat de Getuygen *accuratelyk* „ werden *geexamineerd*, om geen *repro-* „ *ches subject* te wesen, gelyk dezen ja- „ re nog van Batavia over zeker pak „ *Basta's* gekomen zyn: ende van wel- „ ke *instrumenten* de *respective requiran-* „ *ten* ook *authenticq* afschrift moet wer- „ den verleend 't hunner verantwoor- „ dinge.

„ De *Secretaris* heeft onder zyne „ verantwoordinge de gezegelde Papie- „ ren, welke hy van den *Opperkoopman*, „ onder *recepisse* ontfangt, en daar af hy „ het *procedido* twee malen des jaars op „ *ordonnantie* van de Heer Gouverneur „ in *Compagnies cassa* teld, en ook zo- „ danig afreekening houd, konnende „ den *geswooren klerk* de dagelykse *ad-* „ *ministratie* over dezelve nu *gedefereerd*, „ en dezelve om redenen den *Assistent* „ *Jan Cornelisz.* ontrokken werden.

„ Wanneer den *secretaris* eenige *ze-* „ *gels* benodigt is, maakt hy zulks ty- „ dig aan den *Opperkoopman* bekend, „ in wiens huys dezelve gedrukt, en „ door zyn *E.* ondertekend werden, in- „ brengende zodanige verkladde *zegels*, „ als duydelyk blyken bevorens niet „ *geemployeerd* te zyn.

„ Ende dit zy dan zo veel ik op *or-* „ *dre*, als in den hoofde, nodig en dien- „ stig geacht hebbe, voor mynen *Suc-* „ *cesseur* en den geswooren *klerk* op 't „ papier te brengen, het resterende dat „ mogt komen voor te vallen, hunne „ ondervindinge te *defereren*, voor be- „ sluyt hier nog byvoegende, dat een „ groot ligt kan geven, het doorblade- „ ren van de *secretarys* boeken en pa- „ pieren, zedert 10 a 12 Jaren her- „ waards, om alzo nader kennis van „ Saaken, en van de *succesfive Ordres* te „ bekomen, hun beide *recommandeeren-* „ *de* de *gedefereerde* ampten volgens Eed „ en pligt met een gestadige *industrie* „ te bedienen, en alzo verderen opgang „ te erlangen.

Aldus Opgesteld,

Amboina aan 't Kasteel Victoria, den 25 Maart, 1680.

Was Getekend,

ISAAC VAN THYE.

Behalven de saaken, in deze Instructie gemeld, hebben haar Edelheden van tyd tot tyd nog deze en gene andre dingen, hen inder tyd voorkomende, aan den Secretaris van den Landvoogd gelieven te bevelen.

Verd[i...] Ordre[s] haren[...] Edelh[eden,] den, [...] trent [...] Amp[...] gegev[en].

In 't jaar 1674. den 10 Febr. belasten zy hem de Kerkelyke Visite-Rapporten jaarlyks aan hen over te senden; en 1697. 24 en 28 Jan. dat hy Marginalia op de Resolutien, Dagregisters, enz. voortaan diende te maken, en ook de voornaamste saaken in de brieven te schryven.

In 't jaar 1680. 17 Jan. belasten zy hem, 't Dag-regisster te verkorten ontrent de stoffe der afgaande en aankomende Brieven, Rapporten, Resolutien, met maar aan te wysen de plaats of Boeken, daar die geinsereerd staan. Ook excuseerden zy hem van 't Copieeren van 't Dag-Regisster, de afgaande en aankomende Brieven, en Resolutien voor 't Vaderland; mits dat in de brieven na Batavia alle saaken van belang kort en duidelyk uytgedrukt wierden, zonder te versuymen, 't geen haar Edelheden en de Heeren in 't Vaderland dienen te weten.

Ook moesten alle orgineele en Copyebrieven aan haar Ed. op kleen Formaat onafgesneden papier geschreven; en op alle brieven marginaalen gemaakt werden.

In

In 't Jaar 1681. den 14 Maart ordonneerden zy, agter de generale Missive een Lyst van de bequaame vaartuygen, ook een Lyst van de bequame Ministers, en een zielbeschryving, met een dubbeld daar van voor 't Vaderland, te voegen.

In 't jaar 1682. 21 Maart bevelen zy hare positive Ordres in een bysonder boek te schryven, en die uyt de brieven uyt te trekken, dat zy in 't jaar 1683. den 16 April renoveren.

In 't jaar 1685. 7 Februari, belasten zy de generale lasten der soldyen, randsoenen, ongelden, schenkagien, &c. by een te trekken, onderscheiden zynde van de generale winsten, in suyvere winsten, Heeren geregtigheid, &c.

In 't jaar 1686. 5 Januari eyschten een korte sterkte van de Landvoogdy, die jaarlyks aan haar diende overgesonden te werden.

In 't jaar 1687. 26 Augusti, renoveren zy 't maken van Marginalen op de brieven, (gelyk ook 1695. 22 Januari) ordonneren de bylagen op kleen formaat papier te schryven, en dat men de markten, tolhuysen, enz. ook in 't Hollands zal dienen uyt te drukken; voegende in 't jaar 1688. 2 Maart 'er nog by, om de laatste advysen met een bodemken, van Banda aangierende, te senden, om geen hypothequen anders, dan voor Gecommitteerden te belasten, bevelende, dat men 't Zegel-geld op zyn oud beloop laten, en van de bequaamheid der opkomende lieden ook in de brieven melden sal.

In 't jaar 1690. 15 Jan. ordonneren zy, dat van alle verjaarde Pascedullen reden zal moeten gegeven, en in 't jaar 1693. 13 Jan. dat 't getal der gegagieerden in de brieven aangehaald zal moeten werden.

In 't jaar 1647. 29 Jan. en 24 Febr. 4 Maart en 20 Novemb. bevelen zy, dat de Secretaris der Justitie moest eerste Klerk zyn, dat men by de laatste advysen 't getal der geëyschte Soldaten, Matroosen, Ambagtslieden, als ook dat van de verloste, en gestorvene uyt dezelve, als ook van de Pennisten, Chirurgyns, en ook van die gene, welker verband staat te eindigen, moest aanhalen om op Batavia te konnen sien, of de eysschen ook wel na behooren geschiedden. Ook moesten zy jaarlyks de verstorvene en levende Nagel-boomen aanhalen, en de besetting opgeven. Ook mogt de Secretaris geen procuratie tot betaling der Soldyen-reekeningen in 't Vaderland, dan met speciaal consent van den Heer Landvoogd en Raad, en niet dan met expresse melding van den datum der Resolutie daar over genomen, passeeren.

In 't jaar 1699. den 27 Febr. ordonneerden zy hem in de Actens te insereren, by wat voor een brief haar Edelheden 't Employ van dezen of genen nieuw gevorderden Assistent, ten tyde dat hy eerst aan de pen quam, en zy hem na Amboina sonden, hebben gelieven te approbeeren; in een Brief na Ternate van den 29 December, 'er byvoegende, dat men soldy-saaken niet in de brieven aanhalen, maar alleen aan 't Opperhoofd van 't Soldy-Comptoir op Batavia schryven moest.

In 't jaar 1702. wilden zy de verschansingen der Orangkaja's, in de brieven aangehaald; en 1703. 15 Januari de Resolutien verkort hebben, nalatende alle nodelooze groote insertien van Brieven, Requesten, en andere Extracten, en dat zy de brieven en bylagen met geen Italiaansche, maar alleen met een duydelyke groote ronde letter moesten laten schryven, en alle brieven en bylagen op onafgesneden kleen formaat papier verveerdigen, om het zoo veel te beter met de boeken, waar in die gebonden zullen werden, te doen overeenkomen.

Deze bevelen nu wel waarnemende, werd hy (zo hy 't nog niet is) daar op door voorschryvens van den Landvoogd, (als hy wel by hem staat) Onderkoopman met 40 gl. ter maand, en 5¼ Ryxd. kostgeld; genietende geen ander inkomen, dan dit, en 't geen hy van de Actens en Pas-cedels heeft.

Indien hy nu de gunst van den Landvoogd behoud, werd hy ook wel tot 't een of ander openvallend Buyten-Comptoir, of wel tot het Ampt van Fiscaal, gevorderd, waar in de Landvoogd zeer veel doen kan; en dan is hy behouden.

De WINKELIER.

Na den zelven volgt in rang der Pennisten (want anders gaan beide de Opper-Chirurgyns, die den jongsten Koopman in rang volgen, gelyk ook de Lieutenant, nog voor hem) de Winkelier, die in 's Compagnies Kleeden-winkel woont. *Van den Winkelier, en zyn Ampt.*

Wat tot zyn ampt behoord, konnen wy uyt de navolgende Instructie, en het daar bygevoegd Rendement, klaar sien.

Ordre en *Instructie* voor den *Administrateur* van *Compagnies Kleeden-Winkel*, alhier.

Instructie voor den Winkelier.

" EVen gelyk den *Opperkoopman* in 't " houden der *Negotie-boeken geordonneerd* is, zullen de *Winkel-boekjes* " alle maanden, zonder versuym, effen gesteld, ende den *Gouverneur* vertoond moeten werden, namentlyk, " ende by *exempel*.

" Op 15 *Augusti* zal 't *Origineel Winkel-journaal* effen staande, tot op *ultimo Juli*, ende 't *grootboek*, nevens " de *copyen* van 't een en 't ander, tot " *ultimo Juni*, *geexhibeerd* moeten werden, op dat zyn Gemelte E. volgens " Ampt *pertinentelyk* moge nasien, of " de *posten* allesints na behooren zyn ingeschreven, en de *ordre* agtervolgd " geworden, welke *observantie* zodanig " *continueeren* zal het gantsche jaar " door.

" De Nalatigheid, hier inne gepleegd, " zal 't elken male met de boete van een " *maand Gagie gestraft* werden, zonder " eenig *excuys* te *admitteren*, ten waare " door baarblykelyke Siekten.

" Insgelyks zal op de *Winkel-boekjes* " alle 3 maanden behoorlyke *balance* getrokken en den *Gouverneur* vertoond " moeten werden.

" De *Winkelier*, zonder *Ordonantie* alle zodanige Kleeden verkopende, als " vermogens is te vertieren, zal alle " maanden, 't geen verkoft is, in een " *generale Post* ten laste van de *Winkelkasse* brengen, ende niet te min van " den verkoop, zo als dezelve geschied " is, met *specificatie* van *persoonen*, *goederen*, *dag*, en *datum*, een *memorieboekjen* houden, 't welk by de *winkel* in bewaarnis zal blyven, ende waar " uyt, des vereyscht werdende, eenige " *extracten* zouden konnen werden *Geexhibeerd*.

" Aan niemand zal eenig geld, of " goed, op *reekening* verstrekt mogen " werden, zonder schriftelyke *Ordonnantie* van den *Gouverneur*, ofte iemand anders, van zyn *E.* daar toe " *expresselyk gequalificeerd*, behalven dat " als 'er *licentie gepasseerd* is om de *generale* twee goede maanden uyt te geven, ieder een zal mogen genieten, " die aan de *E. Compagnie* niet ten agteren is.

" *Getrouwde persoonen* zullen hare *volkomen Gagie* maandelyks mogen ontfangen, indien niet ten agteren zyn.

" De *Winkelier*, uyt eygen *authoriteyt* " aan imand iets op Reekening verstrekkende, zal vervallen in 't *verlies* " van 't verstrekte, ende daar en boven " arbitrale Correctie.

" In 't distribueeren der goede maanden, zal, 't geen genoten werd, aan " niemand anders ter hand gesteld, ende gegeven werden, als aan den Persoon zelve, die daar voor op zyn " Reekening werd *gedebiteerd*, zonder " dat betalinge aan eenige pretendente " Crediteuren voor den genen, die het " genieten moet, zal mogen geschieden, ende veel min zal den Winkelier zig zelven, wegens geborgde " penn., mogen betalen, op *pæne* van " *deportement*.

" Niemand zal iets op Reekening " mogen beuren, zonder daar van in " twee respective boeken behoorlyke " quitantie te onderteikenen, van welke boeken 't eene by 't Comptoir zal " verblyven, en 't andere na Batavia " werden gesonden.

" Die niet schryven kan, mag zyn " Merk stellen in presentie van twee " *Gecommitteerdens*.

" Niemand zal voor iets anders gedebiteerd mogen werden, als 't geen " hy eerlyk geniet.

" De Winkelier zal zig niet mogen bemoejen met eenige Kleeden " van de Soldaaten of Matroosen op te " koopen.

" Zal ook geene zyne particuliere " Goederen of Kleeden in de Winkel " mogen uytventen, of van andere Persoonen aannemen te verkoopen.

" Ook geene *Compagnies Kleeden* ende Goederen tot hoogeren Prys, als " de *Lyste* is, aan de man helpen, ende 't " *surplus* in zyn eigen buydel steken.

" Item gene *Compagnies* Goederen of " Contanten tot zyn eigen gebruyk te " borg *appliceren* ende vertieren.

" *Item* gene *Kleden* uyt den *Winkel* " in zyn eygen huys brengen, om te " verkopen.

De

„ De non *obſervantie* van de boven „ gemelde vyf *Articulen* zal met *deportement* werden geſtraft.

„ In 't openen van *Kleeden-pakken* „ zullen zodanige *limitatien* hebben te „ gelden, als by *expreſſe Ordonnantie* op „ dat ſtuk is *gepreſcribeerd*, en welke *ordre* altyd voor de hand in de *Winkel* „ op een bordtje geplakt zal moeten „ ophangen.

„ Uyt het Pakhuys zullen gene goe- „ deren, Kleeden, ofte Contanten, in „ de Winkel ontfangen werden, als met „ ſchriftelyke Ordonnantie van den „ *Gouverneur*.

„ Beſchadigde Kleeden zal de Win- „ kelier van den Opperkoopman niet „ gehouden zyn te ontfangen, dan met „ expreſſe laſt als boven.

„ Mits welken dan ook de ſchade „ van eenige Kleeden, die in de Win- „ kel werden bedorven, niet ten laſte „ van de E. Compagnie, maar ten laſte „ van den Winkelier, zal lopen, ten „ ware hy bondig wiſte te bewyſen, „ dat zodanige ſchade door ongeval „ ware bygekomen.

„ Den Winkelier en zal niemand ee- „ nige *gelden*, of *kleeden*, te Borg mo- „ gen uytgeven.

„ Het Pakdoek van de Kleede-Pak- „ ken zal gehouden moeten werden voor „ den Capiteyn des *Armes*, om tot „ 't ſchoonmaken van 't Geweer, ofte an- „ ders daar het den Gouverneur ordon- „ neren wil, verbeſigd te werden.

„ By aldien iets geordonneerd werd „ te verſtrekken aan eenig volk, te „ ſcheep varende, zal zodanige *Ordonnantie* door den *Winkelier* niet voldaan „ werden, voor en al eer de *Scheeps-Boekhouder* daar op aangeteikend heb- „ be, dat de genietende Perſoon daar „ voor op zyn lopende reekening be- „ hoorlyk is *gedebiteerd*.

„ Alle maanden zal, zonder verder „ *dilay*, afgeſchreeven werden, zoo in „ de Winkel-boekjes, als in de Nego- „ tieboeken, 't geen uyt de Winkel ten „ behoeve der ſchepen is verſtrekt.

„ Ten eynde van elke maand zal den „ Winkelier aan den Gouverneur *exhiberen*, eene pertinente *ſpecificatie*, van „ 't geen hy op *reekening* van *rantſoenen*, *onkoſten*, en *fortificatien*, heeft „ verſtrekt, op dat dezelve, by zyn *E.* „ ondertekend, in 't *ordinari ſpecificatie-boek geregiſtreerd* werde.

„ Den Winkelier zal alle zyne uyt- „ giften op *reekening* van 't Comptoir „ *Amboina* afſchryven, maar evenwel in „ 't Groot-boek zo veel *ſpecificeren*, als „ mogelyk zy, by *exempel*, dat de Klee- „ den, of Contanten, uyt gegeven zyn „ voor *rantſoenen*, *onkoſten*, *betalinge* „ van *ſoldaaten*, *ſcheeps-onkoſten*, of „ diergelyke.

„ Alle maanden zal *confronteeringe* ge- „ ſchieden met de *Winkelboekjes*, *Negotie-boeken*, ende *Guarniſoen-boeken*, om „ alle *differentie* voor te komen.

„ De *Winkelier* zal deze *Ordre* wel „ bewaren, en op het *tranſport* der „ *winkel* aan zynen *Succeſſeur* overhan- „ digen, op de verbeurte van 3 maan- „ den *Gagie*, zo daar in nalatig bevon- „ den werde.

Was Getekend,

Amboina aan 't Caſteel Victoria, den 9 Mey, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Vermits hy nu alles na een vaſte Prys-Courant behandelen moet, zo zal dezelve dienen te werden *Geexamineerd*, om met *Banda* op een *egualen* voet daar in gegaan te werden, waar in zodanige verandering gevallen is, als vervolgens ſtaat aangeweſen te werden.

De Prys-Courant.

	Ryxd.	Ryxd.
Carikams, rôdé in plaats van - -	$1\frac{3}{8}$ op	$1\frac{3}{4}$
Tsjelas, fynder als ordinare - -	2 —	$2\frac{1}{4}$
Tsjelas, blauwe dito, in plaats van - -	$2\frac{3}{8}$ —	$2\frac{1}{4}$
Gemeene *Tsjelas*, blauwe en roode, beide -	- —	$1\frac{5}{8}$
Witte *Tsjavoni's*, -	$1\frac{1}{4}$ —	$1\frac{3}{8}$
Dongrys, van 16 haſta -	1 —	$1\frac{1}{8}$
Blauw *Guinees*, in plaats van - -	$6\frac{1}{2}$ —	6
Chormandels Zeyldock, -	$\frac{3}{4}$ —	$\frac{7}{8}$
Blaeuwe *Salampoeris*, -	- —	$3\frac{3}{4}$
Gemene Tarnatanes, van 500 a 525 guldens een *pak* - - - -	—	$3\frac{5}{8}$
Gecoleurd *Polemyt*, -	—	1 d'el.
Bengaalſe Zyde, in plaats van - - - -	7 —	6
Bataviſche Hoeden, in plaats van - -	4 —	$3\frac{1}{4}$
Spaans-Leere Vellen van -	$2\frac{1}{4}$ —	2
Bataviſch Sool-leer, van	5 —	4
Tarwe, van - -	72 -	75
Souratſe Seep, voor een Ryxd. van - -	10 —	14 item.

 En-

Ende mitsdien alle voornoemde veranderinge in de voornoemde *Bandase* Prys-Courant gedaan is, zo diend die nu derwaards maar gesonden, om zodanig agtervolgd te werden, zullende mede naar *Ternate* gaan, om die ook daar ten *principalen* te *observeeren.*

MAANDAG den 10 *Mey*, 1667.

„ Is *geresumeerd* de *Prys-Courant*, „ waar op van ouds alle Goederen, zo „ Koopmanschappen als Provisien uyt „ de winkel, tot gerief van een ygelyk „ verkogt zyn geworden, en waar in „ tusschen den *verkoop* in *contant* en *verstrekkinge* op Reekeninge eenig onderscheid was, om dat 't eerste was in „ slegte Realen, en 't laatste in Ryxdaalders gerekend, welken 't wege eenige *meditatie* genomen, en gelet zynde dat deze Goederen wat te hoog, „ en gene weder wat te leeg getaxeert „ stonden, zo is, naar goed overleg, „ gearresteerd, de volgende nieuwe „ Prys-Courant by Provisie te *formeeren*, zullende dezelve alvooren absoluyt vast te stellen, tegen die van „ *Amboina* geconfronteerd, en daar besien werden, of die niet ten dienste „ van *E. Comp.* op een *egualen* voet behoord te zyn gebragt, en waar van „ men dan ook in *Ternate* de *Copia* zal „ zenden, ten eynde *geexamineerd* werde, of het daar mede niet *egualeren* „ wil.

PRYS-COURANT,

In *Amboina* gesteld op *Ryxdaalders.*

	Ryxd.
Assumanes het stuk -	$\frac{3}{4}$
Bengaalse enkelde *Armosynen* -	$3\frac{1}{4}$
Kleine *Armosynen* -	2
Grove witte *Bethilles*, de 40 *basta* - - -	$3\frac{5}{8}$
Roode dito de 40 *basta* -	$4\frac{3}{8}$
Bethilles blaauwe van 350 à 400 gl. 't ps. - -	$3\frac{1}{2}$
Bethilles blaauwe van 49 *basta* à 600, 650 gl. -	$4\frac{3}{8}$
Blaauwe *Boelongs* - -	1
Swarte breede *Baftas* -	$2\frac{1}{2}$
Halve breede dito 's -	$1\frac{1}{4}$
Smalle *Baftas* - -	2
Halve smalle - -	1
Bolatios - - -	$1\frac{3}{4}$
Caricams, of roode *Tsjelas* -	$1\frac{3}{4}$ — $1\frac{3}{4}$
Cajin Goelongs - -	$1\frac{1}{2}$
Breede *Suratse Chits* -	$2\frac{3}{8}$
Smalle *Suratse Chits* -	$1\frac{3}{8}$
Tsjelas van de Cust, fynder als ordinaris - -	2 — $2\frac{1}{4}$
Tsjelas van de Cust gemeene 't ps. - - -	$1\frac{5}{8}$
Tsjelas van de Cust blaauwe -	$2\frac{3}{8}$ — $2\frac{1}{4}$
Tsjelas grove, blaauw, en roode beide - -	$1\frac{3}{4}$ — $1\frac{5}{8}$
Cassa Bengale - - -	$4\frac{3}{4}$
Tsjavonys witte - -	$1\frac{1}{4}$ — $1\frac{3}{8}$
Suratse gecattoeneerde *Deekens* - - -	$2\frac{3}{8}$
Cormandelse *Deekens* -	$1\frac{5}{8}$
Dronggang Ginggang -	$2\frac{1}{2}$
Pinasse Ginggang - -	3

In *Margine* stond, alle welke boven gedane *Marginalia's* zodanig dienen agtervolgd te werden. *Amboina* adi 6 Juni 1667. Was geteekend, de Commissaris *Cornelis Speelman.*

	Ryxd.
Dongrys à 16 *basta* - -	1 — $1\frac{1}{8}$
Guinees *Lywaat* - -	5
Blaauw Guinees - -	$6\frac{1}{2}$ — 6
Taffa Tsjelas Ginggang, beide Bengale - - -	3
Taffa Tsjelas 3 draad swart en wit gestreept - -	$1\frac{3}{8}$
Madaphons - - -	$1\frac{1}{2}$
Moeris fyne, van 600 à 630 gl. 't pak - -	4
Moeris middelbare, van 450 guld. - - -	3
Niquanias - -	$1\frac{3}{8}$
Negros-kleeden van de Cust slegte van 160 à 180 gl. -	$\frac{3}{4}$
Fotas Bengale, van 800 tot 900 gl. het pak à $1\frac{1}{2}$ Ryxd. of de Marado - -	6
Fotas grove van 350 tot 400 guld. de 100 Marados, 3 Ryxd. de Marado en 't ps. -	$\frac{3}{4}$
Percallen roode - -	$2\frac{5}{8}$
Percallen witte - -	$1\frac{7}{8}$
Ramboutyns van 400 tot 425 guld. - - -	$3\frac{1}{2}$
Chormandelse *Seyldoeken* -	$\frac{3}{4}$ — $\frac{7}{8}$
Bengaals *Seyldoek*, à 240 gl. 't pak - - -	2
Salampoeris swarte -	$1\frac{5}{8}$
Salampoeris witte gemene -	$2\frac{7}{8}$
Salampoeris fyne van 600 à 650 gl. - -	4
Salampoeris roode - -	4
Salampoeris blaauwe te reguleren na den Prys, die ze gegolden hebben in Inkoop. - - -	$3\frac{3}{4}$

In *Amboina* gesteld op Ryxd.

	Ryxd.
Salpicados gefigureerde -	$4\frac{3}{4}$
Salpicados effene - -	4

Ter-

	Ryxd.
Ternatanes van 600, 650, à 700 guld. - -	$4\frac{3}{4}$
De Fyndere na advenant.	
En de Gemeene van 500 à 525 gl. 't pak. - -	$3\frac{7}{8}$
Tapi Sarasas - -	$1\frac{3}{8}$
Tapi Tsjindos - -	$1\frac{1}{4}$
Rok Ginggangs gekeperde $1\frac{1}{8}$ el breed - -	$5\frac{1}{2}$
Brede gekeperde *Ginggangs* van $2\frac{1}{4}$ el breed, tot Tafelgoed - -	$3\frac{1}{2}$
Smalle gekeperde *Ginggangs* $1\frac{7}{8}$ el breed, tot Servetgoed - -	$3\frac{1}{2}$
Beddetyk - - -	$4\frac{3}{4}$
Madaphons - -	$1\frac{1}{2}$
Adathays gemeene -	2
Adathays fyne - -	$4\frac{1}{2}$
Mallemolens van 600 à 650 gl. 't pak - - -	$4\frac{3}{4}$
Laken, graeuw, swart, en andere Coleuren van 6 tot 7 gl. de el, voor -	5
Perpetuanen, - -	$\frac{7}{8}$
Chergie, grove -	1
Grof Greyn, swart -	2
Polemyt, swart $1\frac{1}{4}$, en gecoleurt - -	1 d' el.
Grof Greyn, gecoleurd -	$1\frac{1}{3}$
Persiaanse Felpen het stuk -	24
Hollands Felp d' el -	4
Pourdesboy - -	$13\frac{1}{7}$
Sjauwels dubbelde lengte het stuk - -	24
Syde Koussen, het paar -	3
Pelangs het stuk -	6
Cattoene Japanse Koussen, het paar - -	$1\frac{1}{4}$
Getwernde Chineese Naey-Syde, 't Cati - -	8
Bengaalse *Naey-Syde* 't Cati -	7 — 6
Chinees *Garen* - -	4
Cattoene Garen - -	$\frac{1}{2}$
Hollandse *Vilthoeden* -	$3\frac{1}{4}$
Bataviſche *Hoeden* -	4 — $3\frac{1}{2}$
Hollandse *droog-Leere schoenen* 't paar - - -	$\frac{3}{4}$
Spaanse *Ledere schoenen* -	1
Spaanse *Ledere Vellen* -	$2\frac{1}{4}$
Persiaanse *Ledere Velletjes* -	$1\frac{1}{4}$
Cormandels *swart besaan Leder* - - -	$\frac{3}{8}$
Cormandels rood *dito*. -	2
Hollands *sool-Leder*, de *Huyd*	10
Batavis *dito*. - -	5 — 4
Jugten - - -	5
Hembden van Guinees *Lywaad* - - -	$\frac{3}{8}$
Dubbelde Chineese *Damasten* - -	24
Enkelde *Damasten* - -	12
Chineesche gemeene *Sattynen* - - -	12
Betere *Chineesche Stoffen*, na waardye. - -	-
Chineesch *Schuyt-goud* de reaal swaarte - -	16
Goude Kettings dito - -	18
Macassaarse *Goude Maasen* à $\frac{1}{2}$ Ryxd. ider, en meer zo ze het gelden mogen.	-
Elephants Tanden, het ℔ -	$\frac{3}{4}$
Ysere Pannen, na de oude *Prys-Courant*, en voords na de soorte, en waardye.	-
Chineesche, Persiaansche, en Japansche *Porcelynen*, van gelyken zo. - -	-
Anys, *Radix*, *China*, *Sandelhout*, *Gommen*, *Slaven* en *Slavinnen*, al mede naar soorte en waarde. -	-
Distilleer-ketels het ℔ -	$\frac{1}{4}$
Chineesche *kopere Bekkens* 't ℔	$\frac{3}{4}$
Tamboxse *Sweerden*, en Chimaatse *Byltjens*, al mede na waardye. - -	-
Slegte Maccassaarse *Negros-Kleeden*, na soorte, en waardye. - - -	-
Boshouwers - - -	$\frac{3}{4}$
Ryst, graauwe, 't last -	30
Ryst, witte - - -	35

En duurder, na de Markt op *Batavia* is, na *advenand*.

Tarwe - - -	72 — 75

mede als vooren.

Sout - -	20

Dito.

Spaanse en Franse *Wyn* de kan	$\frac{3}{4}$
Mom - -	$\frac{3}{4}$
Olyven-Oly - -	$\frac{7}{8}$
Azyn van *Wyn* - -	$\frac{1}{4}$
Brandewyn - - -	$\frac{3}{4}$
Boter, Hollandse, het ℔ -	$\frac{1}{4}$
Bengaalse *Boter* - -	$\frac{1}{8}$
Vlees en *Spek* - -	$\frac{1}{8}$
Caneel - -	$\frac{3}{4}$
Peper 6 ℔ voor - -	1
Witte *Suyker* Javaanse 't ℔ -	$\frac{1}{8}$
Swarte *Suyker* 24 ℔ voor -	1
Of hooger, zo ze duurder is.	
Bengaalse *Poeyer-Suyker* het p[l].	9
Wasch - -	40
Suratse *Seep-steenen*, 10 voor -	1

Onderstond; *Gecollationeerd*, *Accordeerd*, in 't Jagt *Tertholen*, den 10 *Juni*, 1667.

Was Getekend,

ABRAHAM GABBEMA.

Secretaris.

Om

Om nu te weten, wat winften in een jaar onder de Heer *Schagen* by zulk een Winkelier gevallen en opgebragt zyn, kan men uyt het hier nevens ftaande *Rendement*, getekent 336 klaar fien.

Zyn Gagie en Koftgeld is even eens, als dat van de Secretaris, of als dat van alle andre Onderkooplieden; dog zyn buyten-voordeelen die hy of op de kleeden, en zyne winften, die hy door verfcheide wegen op de Soldaaten, Matrofen, enz. weet te vinden (met hen dikwils oude Kleeden, en verlegene Goederen, te verftrekken, en met die, quafi, weer dan na fig te nemen, mits zo veel, als hy dan bedingt, te laten vallen) zyn vry groot; hoewel dit alles niet wefen mag; maar wat helpen de nette beveelen van haar Edelheden, als zy niet nagekomen, en de overtreders niet geftraft werden. Dat nu de Winkelier ook Voorfitter in de Vergadering der Boedelmeefters is, zal ons ter plaatfe daar wy van dezelve fpeeken, nader blyken.

De CASSIER.

De Caffier, die maar een Boekhouder van 30 gl. ter maand is, is gefteld om de kleene Kas waar te neemen. Wat tot zyn Ampt behoord, konnen wy uyt deze zyne Inftructie zien.

Inftructie ofte *Ordre* voor den *Adminiftrateur* van de *kleene Caffa* in *Amboina.*

„ DEwyl voorhenen, tot *preventie* „ van alle *frauden* en misverftanden, goedgevonden is onder *aparte* „ *Inftructie* te ftellen een *feparaat Perfoon*, om den dagelykfen *uytgift* en „ *ontfang* van *penn.* waar te nemen, „ buyten bekreuning van den *Opperkoopman* dezes *Kafteels*, als die zig „ ten *principalen* niet verder aan te trekken heeft, dan de *adminiftratie* der „ *effecten*, die van *Batavia*, en elders, „ aangebragt werden, en dezelve *op* „ *Ordonnantie* van den *Gouverneur* aan „ de mindere *Adminiftrateurs*, enz. te „ verftrekken, zo hebben, om dat met „ verandering der *geldfpecien*, en verloop „ van tyd, eenige *alteratie* in dezelve „ *Inftructie* vereyfcht word, goedgedagt, tot *Reglement* van den voornoemden *kleenen Caffier* van nieuws het „ volgende op te ftellen.

1.

„ Van beide, zoo wel *ontfang*, als „ *uytgift*, zal in een Boek aanteekening „ gefchieden van dag tot dag, te weten van den *ontfang* aan de *linker*, en „ den *uytgift* aan de *rechterfyde*, alles in „ *fpecie* van *Ryxd.* tot 48 ftuiv. ider, „ dat zoo voortlopen zal tot het einde „ van elke maand; wanneer dezelve afgefloten zal werden, na voorgaande „ vrage aan den *Gouverneur*, of 't ware, „ dat zyn *E.* nog iets in die maands *reekening* opgebragt wilde hebben, aan „ welke dan, ten uyterften voor den „ *vyfden* der *volgenden maand*, een *affchrift* der geheele *reekening* ter hand „ gefteld, en ook dezelve in een ander „ net boek, daar de verkogte en ingekogte Goederen, Onkoften, Wiffels, „ &c. by den anderen getrokken, en „ gevoegd ftaan (om als *flaper* hier by 't „ *Comptoir* te blyven) ingefchreven „ moeten werden, beforgende ook een „ *Copye* te maken, om jaarlyks met de „ *Negotie-boeken* na *Batavia* te gaan, „ welke *Copye* noyt meer, als ten allerlangften een *maand*, agterftallig zal „ mogen wefen.

2.

„ Zal geen *Geld* ontfangen, nog uytgeven, dan op *Ordonnantie* van den „ *Gouverneur*, of deffelfs *gemagtigde*, op „ *pæne* van *arbitrale Correctie.*

3.

„ En voor al zal geen *uytgift* van „ *fpaanfe realen*, zo wel uyt de groote „ *Kas*, by gebrek van ander geld, gedaan mogen werden, dan met *fpeciaal* „ *confent* van *de Gouverneur.*

4.

„ Alle *Ordonnantien* moeten in een „ *doos*, of *kasjen*, by den anderen gelegen, bewaard werden, op dat men die „ ten allen tyden met het *Caffeboek* mag „ *confronteren*, wanneer men zulks nodig agt.

5.

„ Maar zullen alle zodanige *bevelbriefkens*, by de welke den *Bottelier* „ belaft werd, aan iemand iets 't zy „ *boter*, *wyn*, *ryft*, *fpek*, en *vlees*, en „ wat onder hem meer is, voor *contant*, „ te laten volgen, naar gedane betaling „ in de *Caffa*, en dat dezelve *Ordonnantien* door den *Caffier gefubfcribeerd*, „ mitsgaders in 't *Caffa-boek perfect* zullen wefen aangeteekend, dan door de „ *Caffier* aan de *refpective* vertoonders „ weder *gereftitueerd* werden, om hun „ aanbetaalde goederen by den *Bottelier* „ mede te vorderen, waar dezelve *Ordonnantien* dan verblyven fullen, om „ alle maanden tegens het *difpençe* ende „ *Caffaboek geconfronteerd*, ende mede „ *geliquideerd* te werden.

DO

RENDEMENT, Van alle zodanige KOOPMANSCHAPPEN, als onder het

Bestier van den *Wel Ed. Agtb. Heer M^r.* NICOLAAS SCHAGHEN, *Raad Extraordinaris* van *Nederlands* INDIA, mitsgaders *Gouverneur* en *Directeur* dezer *Provintie*, met den *Resorte* van dien, in de tyd van een rond Jaar, of 12 Maanden, zynde van *primo Maart*, in't jaaar 1691. tot *ultimo Februari*, in't jaar 1692. daar aan volgende, aan dit *Hoofd-Kasteel* VICTORIA, in 's *Compagnies* KLEEDEN-WINKEL, (onder Godes Zegen) voor *Contant Vernegotieerd*, als op *Europiaanse*, en *Inlandse Soldyen*, verstrekt zyn, mitsgaders de zo *Indische* als *Hollandse* In- en Uytkoops, nevens de ware *Voordeelen*, en *per Cento's*, die op ider sortering van *Doeken*, *Lywaten*, *Manufactuuren*, als andere *Kleinigheden* meer, suyver Gewonnen, en Behaald zyn, gelyk hier onder vervolgens nader vertoond werd, *Namentlyk:*

Rende-ment.

		Inkoops in Indische Valuatie.	Inkoops in Hollandsche Valuatie.	Uytkoops in Indische Waardye.	Uytkoops in Hollandsche Waardye.	Geeft winst in Indische Valuatie.	Geeft winst in Hollandsche Valuatie.	Is per Cento in Indische Waardye.	Is per Cento in Hollandsche Waardye.
12955$\frac{1}{3}$ Ryxd.	*Contant* - - - f	38866:17: 8	31093:10:—	41458:—:—	——:—:—	2591: 2: 8	—:—:—	6$\frac{2}{3}$ netto.	5$\frac{1}{3}$
1$\frac{1}{2}$ ps.—	*Armozynen, dubbelde* - =	76: 8: 8	61: 2:13	104: 8:—	83:10: 6	27:19: 8	22: 7: 9	36 ruym.	28$\frac{4}{5}$
1012 ——	*Photassen de Bengale* - - =	746: 2:10	596:18: 2	1864: 2: 8	1491: 6:—	1117:19:14	894: 7:14	150 schaars.	120
2 ——	*Alegias Zyde* - - =	14:12: 8	11:14:—	25:12:—	20: 9:10	10:19: 8	8:15:10	75 ruym.	60
20 ——	*Percallen, roode* - - =	88: 9: 3	70:15:6	109:11:—	87:12:13	21: 1:13	16:17: 7	24 schaars.	19$\frac{1}{5}$
513 ——	*Bethilles, gebleekte roode* - =	1526:—:—	1220:16:—	3532:15: 4	2826: 4: 3	2006:15: 4	1605: 8: 3	131$\frac{2}{3}$ dito.	105$\frac{1}{3}$
386 ——	*Baftas, heele smalle* - - =	1120: 6: 1	896: 4:14	2449:14:—	1959:15: 4	1329: 7:15	1663:10: 6	118$\frac{1}{2}$ ruym.	94$\frac{4}{5}$
431 ——	*Tsjavonys, roode* - - =	933: 7: 6	746:13:14	1981:16: 8	1585: 9: 3	1048: 9: 2	838:15: 5	112 ——	90$\frac{3}{5}$
1 ——	*Chitse fyne kust*, 2de soort - =	12:19: 2	10: 7: 5	21:—:—	16:16:—	8:—:14	6: 8:11	62 schaars.	49$\frac{3}{5}$
149 ——	*Cambayen*, van de *kust* - =	240: 7:12	192: 6: 3	453: 7: 8	363:14:—	212:19:12	170: 7:13	88$\frac{1}{2}$ ruym.	70$\frac{4}{5}$
36 pakk.	*Kousen, katoene* van de *kust* - =	86: 9:15	69: 3:15	154:11: 8	123:13: 3	68: 1: 9	54: 9: 4	78$\frac{3}{4}$ schaars.	63
163$\frac{1}{2}$ ellen	*Chergie*, of *Holl. Wolle Stoffen* - =	153:13: 5	122:18:10	367:15: 4	294: 4: 3	214: 1:15	171: 5: 9	139$\frac{1}{3}$ ruym.	111$\frac{7}{15}$
119 ps.—	*Deekens, katoene* van de *kust* - =	550: 1:10	440: 1: 5	722:16:—	578: 4:13	172:14: 6	138: 3: 8	31$\frac{1}{3}$ dito.	25$\frac{1}{15}$
318 ——	*Ginggang, Pinasse* - - =	1343:15: 1	1075:—: 1	2193: 6:—	1754:12:13	849:10:15	679:12:12	70$\frac{2}{3}$ dito.	56$\frac{8}{15}$
146 ——	*Ginggang, beddetyk* - =	903: 6: 6	722:13: 2	1681:17: 8	1345:10:—	778:11: 2	622:16:14	86$\frac{1}{5}$ schaars.	68$\frac{24}{25}$
237$\frac{1}{2}$ ——	*Ginggang, Taffetsjelas vierdraad* =	926: 3:12	740:19:—	1646:12: 8	1317: 6:—	720: 8:12	576: 7:—	77$\frac{1}{4}$ dito.	62$\frac{1}{5}$
24 streng	*Goud* en *Silverdraad, Zuratsz.* - =	69:16: 6	55:17: 2	126:14:—	101: 7: 3	56:17:10	45:10: 1	81$\frac{1}{2}$ ruym.	65$\frac{1}{5}$
75 ps.—	*Deekens, Zuratsz.* - - =	364: 9:—	291:11: 3	710: 6:10	568: 5: 5	345:17:10	276:14: 2	95 schaars.	76
5 ——	*Jugten, Muscovische* - - =	20: 6: 8	16: 5: 3	75:17: 7	60:13:14	55:10:13	44: 8:11	270 ruym.	216
97$\frac{3}{4}$ ellen	*Laken, swart* - - =	424:—:14	339: 4:13	843: 4: 4	674:11: 6	419: 3: 6	335: 6: 9	98$\frac{3}{4}$ dito.	79
88 ps.—	*Moeris fyne, eerste* soort - =	670:19:13	537:11:14	1308: 2:8	1046:10:—	636: 2:11	508:18: 2	94$\frac{1}{3}$ schaars.	75$\frac{7}{15}$
34 ——	*Patholas Zyde*, de 5 *hasta* - =	172:14:10	138: 3:11	306:12:—	245: 5:10	133:17: 6	107: 1:15	77$\frac{2}{3}$ ruym.	62$\frac{2}{15}$
3$\frac{1}{20}$ Riem	*Papier, Hollands, groot formaat* - =	21: 1: 8	16:17: 3	63:10: 8	50:16: 6	42: 9:—	33:19: 3	200 ruym.	160
2 ps.—	*Velletjes spaans Leder* - =	5: 3: 4	4: 2:10	13: 2: 2	10: 9:12	7:18:14	6: 7: 2	152 dito.	121$\frac{3}{5}$
79 ——	*Salampouris, roode* - - =	496: 8: 2	397: 2: 8	883:15: 8	707:—: 6	387: 7: 6	309:17:14	77$\frac{2}{3}$ dito.	62$\frac{2}{15}$
8 velletj.	*Schaaps Perkement* - - =	2: 4:10	1:15:11	9:—:—	7: 4:—	6:15: 6	5: 8: 5	293$\frac{1}{3}$ ruym.	234$\frac{2}{3}$
12 ps.—	*Guinees, gebleekt fyn eerste* soort =	288:—:—	230: 8:—	360:—:—	288:—:—	72:—:—	57:12:—	25 netto.	20
10 ——	*Chitsen, fyne van de kust* 3de soort =	69:—:—	55: 4:—	108: 9:—	86:15: 3	39: 9:—	31:11: 3	75 ruym.	45$\frac{3}{5}$
266 ——	*Hemlden, grove* hier gemaakte =	299:10:—	239:12:—	319: 1:—	255: 4:13	19:11:—	15:12:13	6$\frac{1}{3}$ dito.	5$\frac{1}{3}$

			Inkoops in Indiſche Valuatie.	Inkoops in Hollandſche Valuatie.	Uytkoops in Indiſche Waardye.	Uytkoops in Hollandſche Waardye.	Geeft winſt in Indiſche Valuatie.	Geeft winſt in Hollandſche Valuatie.	Is per Cento in Indiſche Waardye.	Is per Cento in Hollandſche Waardye.
172 ps. —	*Moeris, grove gebleekte* -	f	819: 7: 4	655: 9:13	1870: 4:—	1496: 3: 3	1050·16:12	840:13: 6	128¼ ruym.	102 3/5
28 ——	*Caſſa, de Malda* - -	=	325:17: 8	260:14:—	686: 8:—	549: 2: 6	360:10: 8	288: 8: 6	110⅓ ſchaars.	87 13/15
215 ——	*Tselas, Geruyte* - -	=	422: 2:12	337:14: 3	846:10:—	677: 4:—	424: 7: 4	339: 9:13	100½ ruym.	79 9/10
87 ——	*Hoeden, Chaudebex* - -	=	264:14: 2	211:15: 5	596: 7: 8	477: 2:—	331:13: 6	265: 6:11	82 ſchaars.	100 3/5
210 ——	*Niquanias, Zuratſe* - -	=	382:13:—	306: 2: 6	695: 5:10	556: 4: 8	312:12:10	250: 2: 2	125¼ dito.	65 3/5
15¾ Riem	*Papier, Holl. klein Formaat* -	=	75:—:—	60:—:—	284:10: 5	227:12: 4	209:10: 5	167:12: 4	280 ——	224
15½ pond	*Garen, Hollands* - -	=	22:13:—	18: 2: 6	68: 5: 7	54:12: 5	45:12: 7	36: 9:15	201⅓ ——	161 1/15
622 ps. —	*Zeyldoek*, van de *kuſt* -	=	928: 2:13	742:10: 4	1445:17:—	1156:13:10	517:14: 3	414: 3: 6	90 ——	44 4/5
745 ——	*Carikams, groote roode* - -	=	1534:10:10	1225:12: 3	2911: 9:11	2329: 3:12	1376:19: 1	1101:12: 4	103 ——	72
942 ——	*Carikams, kleene roode* -	=	1415: 5: 1	1132: 4: 1	2868: 6: 6	2294:13: 2	1453: 1: 5	1162: 9: 1	90 ——	82 2/5
950½ ——	*Salamp^r., bruyne bl_m.* - -	=	4413: 4:15	3530:11:15	8377:—: 6	6701:12: 5	3963:15: 7	3171:—: 6	69 ——	72
1165 ——	*Guinees, gebleekt grof* -	=	9265:—: 5	7412:—: 4	15651: 8:14	12521: 3: 2	6386: 8: 9	5109: 2:14	111 ——	55 2/5
1413 ——	*Baftas, ½ ſmalle* - -	=	1825: 3: 8	1460: 2:13	3850: 5: 4	3080: 4: 3	2025: 1:12	1620: 1: 6	103 ruym.	88 4/5
381 ——	*Chitſen, Suratſe ſmalle* -	=	499: 5: 4	399: 8: 3	1013:17: 8	811: 2:—	514:12: 4	411:13:13	47 ſchaars.	82 2/5
96 ——	*Guinees, bruine bl^m.* - -	=	1113:12:—	890:17:10	1635:—:—	1308:—:—	521: 8:—	417: 2: 6	125⅓ dito.	37 3/5
834 ——	*Salamp^r., gebleekte grove* -	=	2836: 3: 3	2268:18: 9	6390:19: 2	5112:15: 5	3554:15:15	2843:16:12	83⅓ dito.	100 4/5
615 ——	*Percallen, gebleekte grove* -	=	1251:—:—	1000:16:—	2293:18:—	1835: 2: 6	1042:18:—	834: 6: 6	48½ dito.	66 2/5
18 ——	*Chitſen, fyne* van de *kuſt* 1ste ſoort	=	318:19:12	255: 3:13	473:10:—	378:16:—	154:10: 4	123:12: 3	61 dito.	38 4/5
52 ——	*Zeyldoek, Bengaals* - -	=	124:14:11	99:15:12	200:17: 4	160:13:13	76: 2: 9	60:18: 1	81 ſchaars.	48 4/5
20 paren	*Kouſſen, Zyde Napelſe* - -	=	197:—:—	157:12:—	356: 8:—	285: 2: 6	159: 8:—	127:10: 6	93 ruym.	64 4/5
400 ps. —	*Bethilles, bruyn bl^e.* - -	=	1781:—:—	1424:16:—	3438:12:—	2750:17:10	1657:12:—	1326: 1:10	60⅔ dito.	74 2/5
10 paar	*Kouſſen, geſprenkelde katoene Jap^s.*	=	21:12:—	17: 5:10	34:15:—	27:16:—	13: 3:—	10:10: 6	24 dito.	48 8/15
2 gros	*Knoopen*, met *Goud* en *Silv.* gem^t.	=	19: 7: 4	15: 9:13	24:—:—	19: 4:—	4:12:12	3:14: 3	124⅓ ſchaars.	19 1/5
14/27 pond	*Zyde, gecouleurd* - -	=	3:10:—	2:16:—	7:17: 8	6: 6:—	4: 7: 8	3:10:—	20 ſchaars.	99 7/15
7 ps. —	*Hoeden, ¾ Caſtoren* - -	=	78: 9: 7	62:15: 9	94: 2: 8	75: 6:—	15:13: 1	12:10: 7	64⅓ ruym.	16
7 ——	*Hoeden, ½ Caſtoren* - -	=	58:17: 3	47: 1:12	96:15:—	77: 8:—	37:17:13	30: 6: 4		51 7/15
200 ps. —	*Baftas, halve breede* - -	=	275: 5:15	220: 4:12	798:10:—	638:16:—	523: 4: 1	418:11: 4	190 ruym.	152
20 ——	*Gingang, Tafetsjelas 4 draad* -	=	281: 5:—	225:—:—	376:16:—	301: 8:13	95:11:—	76: 8:13	34 ſchaars.	27 4/5
3 ——	*Perſiaans Leder* - -	=	2: 9: 8	1:19:10	11:16: 8	9: 9: 3	9: 7:—	7: 9: 9	374 ruym.	299 1/5

6.

„ De aanteikening van den *Casfier* „ in zyn *Boek* moet altyd met dat van „ de *Ordonnantien perfect* over een ko- „ men, mitsgaders ook daar nevens wel „ duydelyk *gefpecificeerd* werden, van, „ ende voor wat *perfoon* ende *goederen*, „ de aanbetaling gefchied is, ende of „ miffchien de lieden hun *Ordonnantien*, „ op den felfden dag ende *datum*, wan- „ neer die bekomen, niet te vorderen „ quamen, zoo zal de *Caffier*, op dat „ de *datums* niet *onordentelyk* door het „ *Caffaboek* mogen loopen, maar alles van „ dag tot dag vervolgd werden, alzulke „ *Ordonnantien* op dien dag in zyn Boek „ infchryven, als hem die vertoond „ werden.

7.

„ Aan een iegelyk zonder onderfcheid „ van *perfoonen*, daar de *Casfier* eenig geld „ aan uytgeeft, ofte van ontfangt, het „ zy de *fomma* veel ofte weinig *impor-* „ *teerd*, zal hy gehouden wefen (te we- „ ten van de gene daar hy geld aan uyt- „ teld) *Quitantie* van den ontfang in „ *dorfo* op de *Ordonnantien* gefteld, te „ vorderen ende *vice verfa* aan de gene, „ waar van geld ontfangt, hen gelyke „ *Quitantie* te verleenen, 't zy de lie- „ den die zelfs vorderen mogten, ofte „ niet, dat den *Casfier* by defen geor- „ donneerd werd, zonder verfuym, op „ *pæne* als vooren, forgvuldig na te ko- „ men.

8.

„ De *Casfier* zal zyn eygen *casfa* on- „ der die van de *Comp.* niet mengen, „ maar 's *Comp.* gelden altoos verfekerd „ in een plaatfe alleen bewaren, ten ein- „ de de *Gouverneur* t'allen tyden, beha- „ gen nemende de *effecten* van de *casfa* „ met het *Casfaboek* te *confronteeren* (ge- „ lyk wy den *Casfier* by dezen gewaar- „ fchoud willen hebben, wel dikwils „ te zullen gefchieden) dezelve *prompt* „ ende effen moge vinden, op *pæne*, zo „ hier tegens te doen kome, voor de „ *Compagnie* verbeurd te zullen hebben „ alle zodanige gelden, als op *casfa* van „ des *Casfiers* eygen penningen zouden „ mogen overig bevonden werden.

9.

„ Zo zal dan ook aan d'andere zyde, „ Hy het gebrekende aan de *casfa*, niet al- „ leenig te *fuppleeren*, maar daarenbo- „ ven nog drievoudig te betalen heb- „ ben.

10.

„ Ende dewyl zedert de fchrikkely- „ ke aardbeving alhier genoodfaakt „ geweeft zyn, *diverfe* dingen, „ die wel binnen 't *Kafteel* behoor- „ den gedaan te werden, buyten te „ laten gefchieden, gelyk onder an- „ deren is, de betaling van *Nagelen*, die „ in des *Casfiers particuliere* wooninge „ gefchied, zo en zal hy daarom al eg- „ ter geen *Compagnies geld* by nagt buy- „ ten 't *Cafteel* mogen houden, op *pæ-* „ *ne*, zo daar aan eenig ongeval te fchie- „ den quam, het zelve *promptelyk* op „ hem zal werden verhaald, gelyk ook, „ zo by daag eenig ontfangen geld al te „ lang by zig hield.

11.

„ De *Casfier*, meerder gelden onder „ zig bevindende, dan tot den daaglyk- „ fen uytgift nodig heeft, zal by den „ *Gouverneur Ordre* verfoeken, om de- „ zelve onder *quitantie* van den *Opper-* „ *koopman* in de *groote casfa* ter bewaring „ te ftellen.

12.

„ Gelyk het nu is, dat de *Casfier* ook „ *adminiftreerd* de *Equipagie-goederen*, „ waar van nu en dan iets tot noodige „ *accommodatie* van den *Burger*, en *Inlan-* „ *der*, werd verkogt, en zal hy het „ geld daar voor niet mogen ontfangen, „ maar zal 't zelve moeten betaald wer- „ den aan den *Winkelier*, die daar van „ *Notitie* doen, en, naar maandelykfe „ vertooning aan den *Gouverneur*, den „ *Casfier* overhandigen zal, omme zoo „ eens klaps *fpecifice* in de *Casfa-reke-* „ *ning* ingetrokken te werden.

13.

„ De *Casfier* zal deze *Ordre* wel „ bewaren, en op het *Tranfport* der „ *Casfa* aan zynen *Succesfeur* overhandi- „ gen, op de verbeurte van 3 maanden „ *Gagie*, zo daar in nalatig bevonden „ werd.

Was Geteekend,

Amboina aan 't Cafteel Victoria, den 9 May, 1678.

ANTHONIO HURDT.

De Opperkooplieden hebben nu en dan wel gefuftineerd, dat de Caffier een van hunne Suppooften was, dog haar Edelheden fchreeven dat in 't jaar 1688. 2 Maart wel uytdrukkelyk af; ordonnerende hem te gelyk, om ook de Equipagie-boekjens voortaan waar te nemen.

De OPPER-CHIRURGYNS van het *Cafteel* en 't *Hofpitaal*.

Men heeft in de Landvoogdy geen Doctoren; maar twee Opper-Chirurgyns; waar van de eene over het Kafteel, en de andre over 't Hofpitaal gefteld is. Van de Opper-wondheelers van 't Cafteel,

en 't Siekenhuys. Die van 't Kasteel is de eerste in Rang, en zyn ampt is, als Opper-Doctor, en Opper-Chirurgyn (want dat nemen zy beiden hier waar) de Landvoogdy in 't gemein te handelen, en om in 't byzonder over de besetting van 't Kasteel Victoria het ooge te laten gaan, waar toe hy dan Chirurgyns, of Onder-Chirurgyns onder hem tot zyn dienst heeft.

Dus is het zyn post te sien, of alles by de mindre Chirurgyns wel waargenomen, en of de Sieken en Gequetsten wel bediend werden.

Hy is het, die voor al opsigt over de Medicamenten heeft, en aan alle de mindre Chirurgyns verstrekking van dezelve, als ook van 't linnen tot Pleisters, &c. doet, na dat hy de Medicamenten van den Opperkoopman uyt de Medicamentkist op een Ordonnantie van den Landvoogd gehaald heeft; hoedanig haar Edelheden dit in 't jaar 1697. 24 Jan. gelieven te ordonneeren; den 2 Februari daar by bevelende, van geen Chirurgyns, Doctoren, &c. aan de pen te vorderen; dat egter zeer dikwils overtreden is, gelyk dat in de Heeren, *Roos̄elaar*, *Hartenberg*, en meer andren van Chirurgyn aan de pen, en naderhand al vry hoog gevorderd, gebleken is.

Hy wint 50 à 60 gl. ter maand, heeft 8 Ryxd. kostgeld, en 7 kannen Wyn; Van 't linnen, dat voor de Sieke of gequetste Soldaaten aan hem maandelyks verstrekt werd, en van deze en gene Medecynen van weerde, schiet mede wel wat voor hem en den Hospitalier over. Hy heeft den rang naast den jongsten Koopman, en alle de Chirurgyns, op de Buyten-Comptoiren leggende, hangen volkomen van hem af, waar om zy dan ook zoo al 't een of 't ander voor hem doen moeten, 't zy met goed voor hem te verkoopen, of wel met gelden aldaar tegen hoogen intrest uyt te zetten. Dit mag wel niet wesen; maar dat belet niet, dat egter ider een in dit stuk, na dat hy van gemoed is, zyn uyterste best doet; siende alleen maar daar op, of zy wel by den Landvoogd staan, en dan is 'er geen swarigheid van te wagten.

Het ampt van den Hospitalier verschilt hier in van den Opper-Chirurgyn van 't Kasteel, dat de eerste over al de andren, en dat deze maar over 't Hospitaal, en de Sieken gesteld is, die daar toe mede zyn onder-Chirurgyns, en andre bedienden, heeft.

Zyne Gagie, en Kostgeld is 't zelve, als dat van den Opper-Chirurgyn van 't Kasteel, als ook zyn Randsoen, en Rang, naast aan hem; dog hy heeft ook een vrye wooning, en een schoon huys, thuyn, enz. in 't Hospitaal, wetende daar beneven, wat hy van ider Sieke, die daar inkomt, heeft.

Ook Ordonneerden haar Edelheden in 't jaar 1688. 2 Maart, dat alle Sieken, daar in stervende, met kisten begraven, dat de Sieken van Combaarsen, zonder daar voor iets te betalen, bediend, maar dat zy, die wonden of siektens voor den vyand behaald hadden, van alles voor niet voorsien zouden werden; daar alle andren hier hunne halve gagie verteeren moesten; dat voor den Hospitalier al een mooy inkomen geeft; behalven andere buytenkansjes, die hier op veel dingen al mede vallen.

Dit nu zyn de voornaamste Dienaars in deze Landvoogdy, aan de voornaamste van welke 's Lands Opperbestier aanbevolen is.

De opperste of eerste Raad en Vergadering des Lands is de Polityequen Raad, waar van de Landvoogd, de Opperkoopman, Capiteyn, de Opperhoofden van Honimoa, en van de Kust Hitoe (als zy aan 't Kasteel komen) de Fiscaal, en de Guarnisoen-Boekhouder, Leden zyn, gelyk de Secretaris van den Landvoogd ook Geheimschryver van dien Raad is; zynde in 't jaar 1682. 20 Maart expres verboden den Winkelier, of Cassier, als Lid te laten sitten. Van Polityquen Raad.

By desen Raad werden alle openvallende Ampten in deze Landvoogdy (uytgenomen de hoogere, die haar Edelheden aan zich zelven behouden hebben; en dat genoeg af te nemen is uyt 't gene wy van de Magt des Landvoogds zeiden) vergeven, mits dat die in 's Compagnies dienst geholpen werden, niet boven de qualiteyt van een Sergeant, of Boekhouder, gaan. Ook verbeteren zy alle zulke mindere lieden, welker tyd uyt is, en vullen de opengevallene plaatsen der Koningen, Graven, en Orangkaja's.

Op den 23 Februari verkiesen zy ook de Leden van alle andere Collegien, en Borger-Officieren.

Alle Verpagtingen werden door hen gedaan, de Zielbeschryvingen jaarlyks verforgd, en overgesonden, en over alles, 't geen den welstand der E. Maatschappy hier betreft, een wakend oog gehouden, om sorge te dragen, dat alles wel en in den haak, van een iegelyk in zyn Ampt verricht werde.

Waren de Leden van desen Raad onafhangende van den Landvoogd, dan was het heerlyk; maar dewyl wy bevoorens van ider der zelve getoond hebben, hoe zy, zo zy niet qualyk varen willen, gehouden zyn, om nâ de, zin van de Landvoogd te moeten leven, en hem

hem in de meeste saaken blindeling op te volgen, zo is die Raad nergens toe dienende, dan om de slingse bedryven van eenen quaaden Landvoogd maar te beter, gelyk wy al getoond hebben, te dekken. Het is waar, dat de Leden hun advys (volgens Ordre van den 18 Febr. in 't jaar 1683., mogen laten aanteekenen; dog om voornoemde reden geschied dat zeer weinig.

Hy wierd al in 't jaar 1661. (gelyk wy elders nader seggen zullen) ingesteld. En de Koster van de Hollandse Kerk is gemeenelyk Bode van desen Raad, die doorgaans dingsdags, en vrydags namiddags ten 4 uuren vergaderd.

Buyten desen Raad zyn 'er nog twee Raaden, de eene de Raad van Justitie, en de ander de Land-Raad genaamd.

Voor den Raad van Justitie plagt hier in oude tyden een Collegie van Schepenen te zyn; dog dat is in 't jaar 1662. den 29 Novemb. gelast af te schaffen, en in deszelfs plaats, maar een voornaam borger in den Raad van Justitie te plaatsen, dat in 't jaar 1667. door den Heer Superintendent en Admiraal *Speelman*, eerst werkstellig gemaakt is.

In desen Raad sitten alle de Leden van den Politycquen Raad (uytgenoomen, dat de Fiscaal, in crimineele saaken eysscher zynde, dan opstaat) maar nevens dezelve Leden werden dan nog wel de Opper-Chirurgyn, een van de Borger Capiteyns, met een van de andere borgers als Leden gekoren, samen 6 Compagnies Dienaars, en 2 borgers, uytmakende, waar af de eerste borger de vierde, en de tweede als sesde in rang sit, dewelke als opperste Rechters in deze Landvoogdy alle vonnissen over de saaken der Compagnies bedienden, en borgers, uytwysen, en doen uytvoeren; ook plagte de Borgerraaden 80 Ryxd. mantel-geld ider te trekken, dat hen in 't jaar 1668. toegestaan; dog in 't jaar 1688. 2 Maart weer afgekeurd, en den 1 Maart in 't jaar 1676. hen, gelyk ook de Land-raden hunne Recognitie, weergegeven is.

Men heeft hier geen Advokaten, maar alleen 2 a 3 Procureurs (dat gemeenelyk geleende Lieden van de E. Compagnie zyn) die een igelyk in zyne saaken dienen; dat voor hen al een schoonen stuyver jaarlyks kan opbrengen, als die vergadering ordentelyk om de 14 dagen eens, donderdag des 's morgens ten 9 uuren, gehouden werd; dog ik heb wel tyden gesien; dat dit zo grif niet ging, en dan vallen de winsten van zulk een Procureur na gerade veel minder, gelyk ook die van de Bode van dien Raad.

De eerste Klerk, zynde een Boekhouder, is gemeenelyk Secretaris van Justitie, volgens expresse Ordre.

De Land-Raad is in zich zelven niet anders, dan de Raad van Justitie der inlanderen; alzo daar in geen andre saaken behandeld werden. Van den Land-Raad.

De Leden zyn de zelve, die van Compagnies Dienaaren, en Borgers in den Raad van Justitie sitten, dog zy is met een zeker getal van Koningen, Graven, en Orangkajas, vermeerdert, aan welken, nu 15 in getal zynde, die eere aldus vergund is:

Radja *Noessanivel.*
Radja *Kilang.*
Radja *Soya.*
Orangkaja *Hative:*
Pati *Halong.*
Orangkaja *Ema.*
Orangkaja *Hoetoemoeri.*
Orangkaja *Latoehalat.*
Pati *Alang.*
Pati *Liliboy.*
Orangkaja *Baguwala:*
Pati *Way.*
Pati *Soeli.*
De *Gnatohoedi.*

En is 'er nog bygevoegd,
Pati *Soya.*

De kleene Landraad begon onder den Landvoogd *Blok*, in 't jaar 1616. de groote onder *Herman van Speult*, in 't jaar 1625. waar ontrent in 't jaar 1656. onder den Heer *De Vlaming* nog al verandering gevallen is. Van den kleenen Landraat.

Zy zyn maar 7 in getal in het eerst, naderhand onder *Speult*, 14, hoewel 'er van deze eenige Leden weder daar uytgeset, en andere 'er weer ingesteld zyn. in 't jaar 1637. waren 'er 15 Leden, en wel deze: De Koning van Noessanivel, de Hoekom van Hative; de Orangkaja van Hoetoemoeri, die van Latoehalat, de Pati van Alang, de Gnatohoedi, Orangkaja *Tawiri*, Orangkaja van Amahoesoe, Orangkaja van Hative Kitsjil, Orangkaja van Baguwala, de Pati van Way, en die van Soeli, Orangkaja van Oerimessing, die van Hoekonalo, en de broeder van den Koning van Soya. In den tyd van de Heer *De Haas*, is ook aan eenige Hitoeësen in den Landraad, in 't jaar 1688. 2 Maart, volgens haar Edelheden last, sitting gegeven. Deze zyn ses in getal, die 2 en 2, by beurten sitten, te weten: Radja *Hitoe*, Radja *Mamala*, Orangkaja *Hitoe Lama*, Orangkaja *Waccal*, Orangkaja *Ceit*, en Orangkaja *Kaitetto.*

Deze Raad sit mede om de 14 dagen eens, als het ordentelyk toegaat; dog ik weet voorvallen, dat zy, door slofheid van den Landvoogd, gemengt met

quaadaardigheid, in ettelyke maanden maar eens zat, zo my de Secretaris van dien Raad (mede een Boekhouder zynde) zelf gesegt heeft. De Leden van dezen Raad trekken van de E. Compagnie een smalle recognitie, die hen dan eens toegestaan, dan weer eens afgenomen, dog in 't jaar 1696. weergegeven is. Ook staat hen de Landvoogd nu en dan toe een Herten-beest te mogen schieten, dat wel expres van Batavia geordonneerd, en in 't jaar 1688. aangeschreven is.

Voor dezen Raad dienen dezelve Procureurs, die voor den Raad van Justitie dienen, dog men heeft hier een inlandschen Bode, om dat de Citatien in de Maleytsche Taal gedaan, en ook de meeste saaken in die Taal geschreven, en de publycque Vonnissen van Swarten ook alle in die Taal verveerdigd, en publycq opgelesen werden.

Van beide welke Raads-vergaderingen men voor den Raad van Justitie op Batavia appelleren kan.

Van beide deze Raaden kan men na Batavia voor den Raad van Justitie, in civiele saaken alleen, appelleeren, mits betaling van sekere penningen daar toe staande.

Men heeft ook nog een Collegie van Kleene en Huwelyks-saaken; waar van de Opperkoopman, of somtyds de Capiteyn ook wel de Lieutenant van 't Kasteel President is. Buyten welken nog een Nederlands Borger, dan een Koning of Pati, dan een Vaandrig, of ander Dienaar in dienst der E. Compagnie, dan weer een Pati of Orangkaja, en dan de Fiscaal sit. Bestaande dus uyt ses Leden, 2 Dienaars, 1 Borger, 2 Inlanders, 1 Fiscaal, en een Secretaris, die een Boekhouder is, en die daar by ook fraje voordeelen heeft.

Tot het jaar 1702. plagt de oude Heer *Rumphius* President van dit Collegie te zyn; dog zedert zyn de voornoemden, na zyn dood, zyne vervangers in dit Ampt geweest.

De Vergadering van kleene, en Huwelyks-saaken.

Voor dit Collegie werden alle Gerichts-saaken, die niet boven de 80 Ryxd. beloopen, verhandeld; dog die van meer belang zyn, moeten voor den Raad van Justitie komen. Ook geschied voor hen ondertrouw van alle de Ingesetenen; 't geen desen Secretaris wel 't meeste voordeel toebrengt. In voorgaande tyden had dit Collegie geen eygen, of bysonderen, Geheimschryver; maar bequam dien eerst in 't jaar 1688. in de tyd van den Heer *De Haas*, by de nieuwe oprechting van dit Collegie, zynde bevorens maar door den Geheimschryver van den Landvoogd waargenomen, gelyk 'er toen ook maar vier vaste Leden waren, te weten, de Opperkoopman, een borger Capiteyn, en twee inlandsche Grooten.

De Wees-meesteren.

Ook is hier nog een bysonder Collegie van Heeren Wees-Meesteren, bestaande uyt 5 Leden, 2 Dienaars, en 3 Borgers, of uyt den Opperkoopman, een der Militaire Officieren van 't Kasteel, en van drie Borgers, of Vrye Kooplieden, die de saaken van alle Nederlandsche Swarte, en Mixtice ingesetenen; dog niet die der Amboinesen (die dit zelf doen) behandelen.

Deze vergaderen mede alle week, of wel alle 14 dagen, na dat het den Opperkoopman gelegen komt, of de saaken, die hem aan de hand komen, zulks meer, of minder, vereysschen.

Dezen mogen de Saaken der Weesen niet na hunnen sin behandelen, maar de Leden, gelyk ook hun Secretaris (die mede een Boekhouder is) zyn gebonden aan de Wetten, hen in de Batavische Statuten voorgeschreven, behalven dat hen deze en gene saaken, van tyd tot tyd, by nader schryvens harer Edelheden, aanbevolen zyn.

Dus behaagde het haar Ed. in 't jaar 1694. den 23 Febr. nader te ordonneeren, dat bekende en onbekende Weesen de onkosten zouden moeten dragen, hen ook aanschryvende, dat zy hen per naasten een Lyst der Salarissen van de Weesmeesteren, Secretaris, en Bode, alzo dat hier al wat buyten 't spoor ging, souden oversenden, gelyk zy in 't jaar 1695. den 23 Februari ook deden, eyschende ook, by schryvens van den 22 Jan. in 't jaar 1695. een specificatie van de Naamen, en Capitaalen der Weeskinderen, met byvoeging van hunne jaren, woonplaats, en verklaaring, of zy van Christen-Ouders, en van die Religie zyn: ook moet al, wat daar buyten by de Weeskamers-gelden, by de E. Compagnie staande is, aanstonds afgelegt werden.

In 't jaar 1696. den 20 Maart ordonneerden zy de gelden van Weesen, die op Batavia, en in 't Vaderland, of die onbekende Weesen waren, en welke in Amboina by de E. Comp. op Interest stonden, na Batavia met de bescheiden, daar toe hoorende, over te maken.

De Chineesche Boedel-Meesters.

Eyndelyk is 'er nog een Collegie van Chineesche Boedelmeesters, waar van de Winkelier (volgens Ordre harer Edelheden zederd 't jaar 1688 à 1689.) President is, en in 't welk de Capiteyn van de inlandsche Borgery alhier, en dan de Capiteyn der Chineesen, nevens nog een van de voornaamste dier Natie, sitten, dienende om de saaken der Chineesche Boedels, als Chineesche Wees-meesteren, te behandelen. Zy hebben mede een Secretaris, die mede een borst van de Secretary, en een Boekhouder is; zynde dit wel het slegtste Secretaris-ampt. Ook heb-

hebben zy magt over alle Desolate Boedels van Chineesen, Mooren, enz. vreemdelingen zynde; dog van geen Amboineesen, alzo die hun eygen saaken door hunne Hoofden regeeren, en behandelen, zo als zy goedvinden.

Dus verre nu gesien hebbende, wat voor Raads-vergaderingen en Collegien men in Amboina heeft, en hoe de saaken daar bestierd werden, zoo moeten wy nu nog van eenige saaken, tot den Polityсquen Raad eygentlyk nog behorende, spreken.

n ver- eide gten. Zy zyn gewoon 't Sagoe-Bosch op Loehoe, aan dezen of genen Borger, voor drie jaaren te verpagten, dat 12 à 1500 Ryxd., en nu en dan wel wat meer opbrengt, gelyk in 't jaar 1670. wanneer 'er groote overvloed van Sagoe was.

Van de Araks-pagt (onder welke ook de Saguweers-pagt loopt) plagt in 3 jaaren wel 24000 Ryxd. te komen, zy wierd op 't versoek der borgers, in 't jaar 1670. 26 Januari afgeschaft, en toen aan ider toegestaan te branden; gelyk in Banda, en op Batavia; dog in de latere tyd als in 't jaar 1707. en 1710. liep zy niet veel hooger dan 6000, en 6180. Ryxd., waar af dan de Saguweers-Pagters ider jaar aan den Hoofd-Pagter 1300 Ryxd. betaalden, na dat zulks bedongen wierd. Ook kregen die van Amboina en Banda Permissie om de Legger Arak à 60 Ryxd. aan de Comp. te verkoopen.

Verscheide Landvoogden hebben in dezelve mede wel een groot deel gehad; hoewel het niet wesen mag; maar wie kan tegen den Koning des Lands iets inbrengen: want dit geschied zo geheim, dat het niet wel te bewysen is. De Chineesen moeten, volgens schryvens in 't jaar 1700. 9 Februari, ⅓ part in de Araks-pagt hebben.

De Top-baan, die in 't jaar 1673. 28 Febr. afgeschaft is, wierd in 't jaar 1710. tot 380 Ryxd., die van 't haanevegten voor 180, en die van 't Beestiaal voor 99 Ryxd. verpagt.

De Hoofd-pagt der Chineesen (alzoo ider Chinees jaarlyks 9 Ryxd., om wagtvry te zyn, betaald) beloopt 8 of 900 Ryxd. in 't jaar; dog die van Macassar, of Batavia komen, moeten aan de Pagter aanstonds het volle jaar goeddoen. In 't jaar 1708. beliep die 600 Ryxd., 1707. 80 Ryxd. minder.

De Pagt van de Hollandse Dranken, (die alleen Comp. schepen brengen mogen) beloopt 100 Ryxd. in 't jaar; en de Pagter daar af is gemeenelyk ook Stads-herbergier, en de eenigste publycque Herberg in Amboina; dog geen Pagter, wie hy zy, mag Compagnies Vaartuygen, of ook geene van de Borgers, dan met verlof van den Landvoogd, visiteeren.

Daar plagt ook een Pagt op de Basaar te zyn; dog die is in 't jaar 1688. 2 Maart by schryvens harer Edelheden afgeschaft.

De Pas-Cedullen brengen wel 1000 Ryxd. voor de Comp. op.

De winsten op den Winkel alleen beliepen voor de Comp. 26566 gulden.

De Soldyen in 't jaar 1708. of 1709. hier verstrekt, beliepen 15320⅝ guld. waar op de winst, by de Winkel gevallen, op de verstrekking der Dienaaren 3064-2-8 gl. beliep.

Zedert 't jaar 1668. wierd van Batavia de Zielbeschryving geordonneerd, en in 't jaar 1669, 1675, 1678, 1683, dit jaarlyks te continueren; in 't jaar 1681. die dubbeld eysschende, en in 't jaar 1692. 24 Febr. eischten zy by de Zielbeschryving nog een nadere specificatie, hoe veel loontrekkende Dienaren, in de gansche Landvoogdy, hoe veel der zelven tot de Politie, tot de Negotie, Justitie, enz. behoorden, hoeveel 'er tot den Kerkdienst, als Predikanten; Krank-besoekers, School-en Leer-meesters, hoe veel Militairen, en Zeevarende, op Jagten, Chaloepen; en andre Vaartuygen, hoe veel Ambagtsgesellen, Bosschieters, hoe veel Jagtjens, en Chaloepen in 't vaarwater waren. De Ziel-beschry-ving lier.

De Zielbeschryvingen zedert 't jaar 1688. waren deze, ende beliepen voor de navolgende Jaaren dit getal van Ingesetenen.

In 't jaar	
1688	65105
1689	70027
1690	71936
1691	73038
1692	71614
1693	75893
1694	79405
1695	78717
1696	80129
1697	78737
1698	81027
1699	76590
1700	78220
1701	79409
1702	75549
1703	80177
1704	78402
1705	77359
1706	75618
1707	74917
1708	73777

Om nu ten naasten by wegens de andere jaaren overslag op ider zoort van de Ingesetenen van Amboina te konnen ma-

maken, zo zullen wy 't jaar 1708. by een nette uytbreiding van ider, en te gelyk ook op wat wyse die zielbeschryving jaarlyks van ider soort van menschen in 't bysonder gedaan werd, uytdrukken, 't geen aanstonds een zeer groot licht aan een igelyk in deze saak geven zal.

	Mannen	Vrouwen	Kinderen.
Europianen -	763	28	54
Mistiçen - -	71	105	269
Chineesen -	125	86	170
Vrye Swarten -	251	304	300
Vrye Macassaaren	152	229	155
Amboineesen, zo Christenen, als Mooren, en Heidenen -	18626	18014	23873
Macassaarse Slaven - -	918	525	165
Allerley andre Slaven - -	3277	3415	1902
	24182	22706	26888
	22706		
	26888		
Zielen -	73777		

By die van den Politycquen Raad werd 12 dagen voor de verovering van Amboina (die op den 23 Februari, wanneer 'er by den Landvoogd een groote maaltyd is, gelyk dan ook de Vaandels van de punten des Casteels en van de ring-muur afwayen) uyt een dubbelde Nominatie, door de Leden van de Justitie gemaakt, een verkiesing van nieuwe Leden gedaan; gelyk dus op die tyd by versterf, of andersins, de Burger-Officieren door den Raad mede gekoren werden.

Wanneer de Leden van de Justitie; en Borger-Officieren gekoren werden.

Wanneer de Landvoogd in deze Landvoogdy een braaf, sagtsinnig, en Edelmoedig Heer is, dan is de t'samenwooning hier zeer vermakelyk. Men weet hier van geen schatting, verponding, honderste of 200 Penning. Men kend hier geen Accys, Familie-Geld, nog diergelyke andere Lasten, als men in de zeven Vereenigde Landen heeft.

De wyse van Leven hier.

Ider is gewoon onder de Lieden van fatsoen den ganschen dag, 't zy in huys, 't zy ider op zyn Comptoir, zyne saaken te verrichten, 's namiddags na den eeten, 't geen zy meest allen om de grote hitte doen, (hoewel ik het noyt dede) een uurtje te slapen, dan weer ider zyne besigheden te vervolgen, en tegen 5 uuren, wanneer de Hitte meest geweken, en 't zeer aangenaam is, of malkanderen te gaan zien, of Vrienden af te wagten, en die dan seer nobel, eerst met een kopje Thee, met een heerlyke bak met Confituuren, en allerley andre versnaperingen, van Sagoe, Canari, Oebi, drooge gebrade Soute Visch, Dinding, of gedroogd Herten-vleesch, enz., dog naderhand met overvloed van Keurlyke Fransche Wyn, en schoone Hollandsche Bieren, Canari-sek, Persiaansche Wyn, Sacki, en wat dies meer is, te onthaalen. Door de bank leven de menschen hier Edelmoediger als in 't Vaderland; ja ik heb hier Vrylieden, en Comp. Dienaaren gesien, die 5 kinderen van eenen Predikant, die zeer weinig naliet, onder malkanderen verdeelden, ider 'er een na sig nemende; van welke een universeel erfgenaam van dien Vryborger, die hem aannam, en die zeer wel sat, geworden is. Dit zouden geen bloedvrienden in 't Vaderland doen.

Ook zyn veelen, na het afdoen van hunne affaires, wel gewoon, de Stad rond, of hier of daar na 't Gebergte eens te peerd te ryden, alzo veele fatsoenelyke Lieden, zo van Compagnies Dienaren als Borgers, ten minsten een Peerd (dat hen 30, 40, à 50 Ryxdaalders kost, en weinig in 't jaar, en maar 10 à 12 maaten Padi, kost) op stal houden; aangesien dit een zeer vermakelyke en gesonde oeffening is, gelyk ik dat menigmaal ondervonden, en veeltyds de gewoonte, vooral Saturdags na de middag, gehad heb, van na buyten in 't bosch te ryden, en daar dan by de eene of de andre schoone Waterval, een uur 3 à 4 te studeeren, terwyl ik myn peerd zo lang door een van myne slaven gints en weder leiden liet.

Daar gaat ook naeulyks een Sondag voorby, dat 'er by dezen of genen Hollander, of Inlander, niet een Trouw- of Doop-maaltyd is, waar op gemeenelyk (zo 't maar een man van eenig vermogen is) de Landvoogden, en de fatsoenelykste lieden, en vooral een, of wel meer Predikanten versogt werden.

Veel fatsoenelyke Lieden, of hunne Kinderen, jarig zynde, zyn gewoon een maaltyd aan de meeste lieden van qualiteit te geven; dat vooral den Landvoogd ook doet; en sulks geeft een groot verband van vriendschap en familiaren ommegang tusschen allen; behalven dat men hier in een groot vertrouwen en in een vaste onverbrekelyke vriendschap leefd, vertrouwende malkandren duysenden, zonder eenig handschrift; en doende malkanderen allerley dienst met een oprecht hert.

Wat de Huyshouding hier aangaat, die valt in 't jaar, zoo men eenigsints fatsoen-

ſatſoenlyk leven wil, al vry ſwaar, voor al, zo men wat ſterk van familie is.

De myne, die maar in 7 of 8 perſoonen (behalven 20 ſlaven, en 7 diſcipelen, of inlandſche Leerlingen, die by my woonden, om in de gronden van onze Godsdienſt onderweſen, en metter tyd Schoolmeeſters te werden) beſtond, quam my in 't jaar meer dan 2000 Ryxd. te koſten; hoewel ik geen man was, die eenige onnoodige onkoſten gewoon was te maken. Echter zyn 'er, die 't wel met de helft, en met minder ſtellen; dog dan leven zy ook zeer naeuw.

…e ge- …kke- …een …ouw …hier …eft.

Een Vrouw heeft hier een zeer pleiſierig, en byſonder gemakkelyk leven, zy moeit zich hier met geen koken, waſſchen, ſtryken, naejen, of diergelyke dingen; en zelf ook niet met na de markt te gaan; dat door haren kok, of andere ſlaven, ordentelyk verrigt werd.

Voor 't koken, of om hare tafel van ſpys te voorſien, heeft zy een Kok (die nog een hulp in de keuken heeft) den welken zy maar belaſt, wat zy eeten wil, die haar voor de dagelykſe portie 6 à 7 ſchotelen, beſtaande in viſch, vleeſch, hoenderen, ganſen, endvogels, Boboto, geſtoofde vrugten, ſalade, &c. beſteld.

Daar is een vaſte ſlaaf, die op het dekken van de tafel, 't ſpoelen van glaſen, 't ſlypen van meſſen, 't uytkrygen van drank uyt het diſpens, of de Proviſie-kamer der dranken (die apart is) en ook op 't ſchenken, paſt, behalven dat 'er altyd ook eenige meiden, en jongens, zyn, die op 't aanbrengen van de ſpys uyt de kombuys, en op 't dienen aan de tafel, gewoon zyn te paſſen.

…boto.

Boboto, waar van wy zo ſtraks gemeld hebben, is een ſoort van Indiaanſche zeer geroemde koſt, waar op niet alleen inlanders, maar zelf Hollanders van de eerſte rang malkanderen onthalen.

Men neemd eenige viſch, of een hoen, dat men in ſtukken verdeeld zynde, met eenige groene bladeren, die mede in ſtukken gebroken zyn, mengt, waar van het goemira-blad een van de voornaamſte is, gelyk daar by nog andere bladen van 't Olus Album, van de Arbor Glutinoſa, de jonge Pompoen en Cacara, of Boontjens-bladeren, mede gevoegd werden, na dat zy wel gebroeid zyn.

Verder doet men 'er Sout, Coriander, Comyn, geraſpt Calappus-pit, Peper, en Ajuin by. Dit deeg nu, lang gerold zynde, wind men in verſche Piſang-bladeren, ſtoofd dezelve in een Coecoeſan, of Corfken van bladen, en werd daar na zo op een Tafel geſet, en gegeten.

Alle week ſend de vrouw van den huyſe haar linnen, dat zy teld, of wel door een vertrouwde meid, die over 't ſilver, en linnen gaat, tellen laat, na de waſch, waar toe zy, na 't huyshouden ſwaar is, ſlaven houd, die niet anders doen, en dan zyn 'er weer zekere ſlavinnen, die alles ſtryken, en 't geen gebroken is, naejen.

Zoo dat een brave vrouw maar heeft toe te ſien, dat alles ordentelyk in haar huyshouden, en onder hare ſlaven; toegaat.

Indien zy eenige gaſten krygen zal, zegt zy tegen haaren Kok, dat 'er zo veel menſchen zullen komen eeten, noemende maar de voorname ſchotels, die zy hebben wil, en vorder maakt hy, dat 'er eeten in overvloed is, en dat wel bereid, werdende alles zeer net, op hare ordre, door hare ſlaven (zo men die goed heeft, daar in ik redelyk gelukkig geweeſt ben) beſchikt.

De quade Slaven geven een groot ongemak.

Het grootſte ongemak in een huyshouden aldaar, is, quade ſlaven te hebben, 't zy dat die zich dronken drinken, of die u, en hare medeſlaven, beſtellen, of wel die Madat (dat is, Tabak met Amfioen gemengd) rooken; dat alle drie zeer quade ſaaken zyn; in hoedanigen geval het allerbeſt is zig ten eerſten van zulken te ontſlaan, alzo 't my zeer tegen de borſt ſtond, dit quaad dagelyks te ſtraffen. Men mag dat zelf wel doen; dog men mag hen noit vaſt binden; weshalven veele om zig hier in, door toorn dikwils niet te buyten te gaan, liever voor 12 ſtuyvers 2 Caffers van den Fiſcaal doen haalen, om dezelve zo als het behoord, en buyten eenig gevaar of verantwoording te ſtraffen, want dat 'er zyn, die den geduldigſten en goedaardigſten menſch dol zouden konnen maaken, hoe veel goed men hen ook doet, daar aan moet niemand twyffelen.

Verdere aanmerking op dezelve.

Als men nu zulke ſlaven heeft, zoo moet men weten, dat men dezelve, zoo zy Chriſten zyn, aan geen Mooren of Heydenen mag verkopen, alſo dat by ſchryvens harer Edelheden in 't jaar 1678. 11 Jan. en 1690. 1 Maart, en 1697. 20 November verboden is.

Men is van deſe ſlaven ook veel andre gevaren van brand, voor al van weg te lopen, en iemand na 't leven te ſtaan, (daar egter dan redenen toe moeten zyn) onderworpen.

Ook maakt men (gelyk met de zielbeſchryving blykt) wel uitdrukkelyk onderſcheid tuſſchen Macaſſaarſe en andere Slaven, om dat die de gevaarlykſte zyn.

Wat de weglopers belangt, die zyn menige jaren herwaarts zedert 't jaar 1690 tot 1700. en vervolgens, zo ſterk vermeerdert, dat men 'er verſcheide troe-

troepen van Militairen en Inlanders, zelf met weinig voordeel, nu al een tyd lang aan den anderen, op uit gezonden heeft.

Zy plagten voor 't jaar 1692. een Hoofd te hebben, *Francis* genaamt, zynde een Slaaf van den Predikant *Van Brussel* geweest, die voor zeer gevaarlyk uitgekreten, voor een groten brandstichter gehouden, en eindelyk (alsoo'er een groote premie opgesteld was) door twee of drie slaven van mynen voorzaat zeer listig, en egter gemakkelyk, gevangen genomen wierd.

Men gaf voor, dat hy een Cris had, die hem altyd te voren bekent maakte, of'er iemand by hem quam om hem te vangen. Dese jongens dan veinsden weg te willen lopen; dog sig alvorens van wapenen, en eenige andre nodige dingen, te willen voorsien. Zy nu, klaar zynde, quamen op zekeren nagt, volgens versprek, aan de rivier den Olifant by hem, en toonden hem alles, waar over hy zeer verblyd was. Eindelyk zeiden zy, dat zy met verwondering van zyn Cris hadden horen spreken, vraagden hem, of 't waar was, dat men'er van zeide; hy antwoorde van ja; daar op verzogt een van hen die Cris eens te zien. Hy gafze hem, dieze eenige reisen heen en weer draeide, terwyl zyne twee andere makkers desen *Francis* eenen strop, die wel met zeep besmeert was, om den hals wierpen, en zig volstrekt meester van hem maaakten, brengende hem kort daar aan by mynen voorzaat t'huis, die hem aanstonts in de Borgerwagt brengen liet.

Doe men hem nu had, kon men geen eene zaak, die men meende tot zynen laste te hebben, bybrengen, waar op men hem aan 't leven komen kon, zoo dat men 'er in 't eerst zeer mede verlegen was; hoewel men nog middel vond, om hem te beletten meer quaat te doen.

Naderhant zyn 'er veele van zulke weglopers doodgeschoten, gevangen gekregen, en publycq geregt; dog het quaat is'er niet door vermindert; zoo dat men eindelyk goetvond, eenige wel in 't leven te laten; maar hen beide de handen af te kappen, hen aldus de stompen met blazen toe te binden; en na de overzyde van 't Kasteel aan de Drie-huisen of op Hoeconalo te brengen, om aan andere weggelopen slaven ten afschrik te dienen, en hen aan te setten, om op 't pardon binnen zekeren tyd zig te komen overgeven; dog die lieden stierven niet lang daar na van die wonden, en hunne makkers wierden 'er te halfterriger door; in welken staat ik hen gelaten, zonder dat ik naderhant iets van betering vernomen heb. Men heeft in 't jaar 1697. 20 Nov. toegelaten, dat de Alfoeresen 'er eens op af zouden gaan, dog met voorsigtigheid; ook is dat onder de Heer *Vander Stel*, dog zonder vrugt geschied.

Dit is een van de ongemakkelykste zaken, die men zig verbeelden kan, alzo zy metter tyd zeer sterk werden, en de wegen zeer onveilig maken, gelyk zy ook wel eenige Hollanders aangedaan, en om hals gebragt hebben.

De last harer Edelheden is gedurig, als 1688. 2 Maart, 1697. 24 Feb. en 1700. 7 Feb. om tegen den invoer van Slaven, en in 't jaar 1688. 2 Maart, 1690. 15 Febr. en 1697. 20 Nov. op de weglopers wel te letten, en hen voorzigtig op te zoeken; gelyk 'er ook veel togten op gedaan zyn.

Ik sprak ook te voren van Slaven, die wel na 't leven staan, en hunne meesters tragten te vergeven; dog daar voor behoeft niemant licht te vresen, dan zo hy dese of gene zyner Meiden, daar reets zoo een Slave 't by houd, tot zyne bysit nemen, of haar daar toe dwingen wil. In zulk een geval speelt die man met zyn leven, en verscheiden zyn het zoo quyt geraakt.

Indien zulk een Man 't by een Meid houd, die nog geen anderen pol heeft, zoo gebeurt het wel, dat die hoer zyn vrouw, met een vergiftigen Pinang of iet anders zal tragten te vergeven, om dus te zekerder Meestres van haars Meesters hert, en ook vry van 't plagen zyner met recht jaloersche vrouw te zyn; welke vrouwen ook wel van hare kant (voor al swarte en Mistice, welke zeer bitter tegen hare slaven zyn) oorsaak daar toe geven met hare Slavinnen, en voor al zulke byzitten van hare mans, onmenschelyk te mishandelen, zodanig, dat ik my schame de wysen van straffen, door haar gebruikt, hier ter neder te stellen.

Zy mogen dit wel niet doen, en wist het de Fiscaal, hy zou haar zeer gestreng daar over doen straffen; maar alle dingen komen hem juist niet ter ooren, behalven dat ook Slaven in alles geen geloof vinden.

In tegendeel is 'er geen beter, gemakkelyker nog gewenschter dienst, dan van goede Slaven.

Het heugt my, dat ik 'er in de vyftig, en onder de zelve geen eenen quaden had, zoo dat ik geen reden vond, om iemand van de zelven qualyk te handelen. Ik had 'er egter 2 of 3, die zig, hoe zagt ik hen handelde, zeer qualyk droegen; dog die maakte ik my ten eersten quyt, alsoo 't my niet lustte, myn hooft met een quaden slaaf te breken, en nog minder hem te plagen

Veel nu van zulke Slaven hebben 't

by my, en andren, veel beter in hunne ſlaverny, dan wel naderhand als zy vry geworden zyn: alzo zy allen een lichten dienſt, en de meeſten ten 5 uuren vryheid hadden, om van hunnen opgelegden arbeid, te ruſten, hoevende voor koſt, nog kleeren, te ſorgen; dat immers veel arbeiders in 't Vaderland zelf niet gebeuren mag.

Mogelyk zult gy vragen, waar toe heeft men in een huyshouden 20 ſlaven, en meer, van noden? ik zal 't u zeggen.

Ider Man, en Vrouw, in een fatſoenelyk huysgezin, moet een ſlaaf hebben, die hem een ſonneſcherm boven 't hoofd draagd, te weten, zo hy een Onderkoopman is: want die mogen een ſonneſcherm boven zig doen dragen, dat geenen Aſſiſtent vry ſtaat. Ider man, die Tabak rookt, moet nog een jongen met zyn pypendoos, waar hy ook gaat by zich hebben. Ook heeft de Juffr. gemeenelyk nog een meid, die haar met een Pinang-busje volgt. Dit zyn reeds 4 Slaven. Ider dochter moet een jongen met een Zonneſcherm, en een meyd, die op haar paſt, achter zig hebben. Zyn 'er drie dogters, dat zyn zes, en dus te ſamen al 10 ſlaven.

Voor de Combuys moet een Kok, en zyn maat weſen. Twee jongens heeft men voor het waſſchen van 't linnen van nooden, een meid voor 't naejen, en een voor 't ſtryken van het waſchgoed; dit maakt al 16 ſlaven uit. Nu heeft men een kleermaker, en een ſchoenmaker zeer noodig, ook ten minſten 1 of 2 jongens om brand-hout in 't boſch te kappen; en vooral kan men niet ontbeeren eene May di Caſa, of huysmoeder, dat is zodanig een ſlavin, op welke men, wegens lang beproefde trouw, 't huyshouden, goud, en ſilver, des noods vertrouwen, en ſig op verlaten durft.

[…]Ou- […]Do- […]che […]e van […]tel- […]gen […]ehel- […]l.

Aan zodanig eene ſlavinne vertrout men gemeenelyk de ſteutels van alles, die zy gemeenelyk aan een Riſt by een, of wel aan een neus-doek gebonden, niet gelyk de vrouwen by ons aan een riem, of keten, op haar zyde, maar op haar ſchouder legt, en zo alom door 't huys draagt. Een Ooſterſche wyſe van ſleutel-dragen, by de Mandoors, of voornaamſte, en hoofden der ſlaven, of die over andere ſlaven geſteld, en boven hen verheven waren, gebruykelyk, en welke al vry oud is, alzo ik die zelve ſpreekwyſe by den Propheet Jeſaias Cap. 22. vers 22. vinde, daar de Heere van *Eliakim* (ſin-ſpeelende op deze Ooſterſche gewoonte) zegt: *Ende ik zal den* ſleutel *des huyſes* Davids *op ſynen ſchouder leggen, en hy zal opendoen, en niemand zal ſluyten, en hy zal ſluyten, en niemand zal open doen.*

Toen ik de eerſte maal by dien Propheet las, van den ſleutel op imands ſchouder, te leggen, wiſt ik niet, wat dit zeggen wilde, maar toen ik zulks met myn oogen van zulk eene May di Caſa, of Opperſte Slavin van 't huisgeſin zag, ten teeken, dat zy alleen magt had om alles te ſluiten en te openen, begreep ik eerſt recht, dat die ſpreekmanier, na de Ooſterſe wyſe, alwaar men de ſleutels op die plaats van 't lighaam draagt, niet anders wilde ſeggen, dan aan zo eenen 't Opperbewind over alles, wat geſloten, of ontſloten werd, te geven.

Vermits 'er nu onder deze ſlaven veelen zyn, die door hunne trouwe dienſten de vryheid weerdig zyn, en ſig zeer diep in de gunſt van hunnen Heer en Juffrouw inwikkelen, zoo werden 'er ook veelen, voor al als men na Holland vertrekt, vrygegeven, gelyk ik verſcheiden hunne vryheid, en ook middelen aan de hand gegeven heb, om vry te konnen werden.

Dit wierd hier voorheen by na van ider een gedaan; dog daar na is 'er by een Placcaat verboden, voortaan imand vry te geven, alzo 'er veele ten laſte van den armen na verloop van tyd quamen te vervallen, weshalven de Vrygevers een ſekeren tyd lang na de vrygeving vaſt moeten ſtaan voor de alimentatie van hunne vrygegevene ſlaven, zo zy binnen zekeren tyd na de vrygeving buiten ſtaat raken mogten, van ſig zelven te onderhouden.

Onder deze Slaven zyn de beſte, en vernuftigſte de Macaſſaaren; dog de trouwſte de Baliers, die te gelyk ook wel zeer vernuftige, dog zo blank niet vallen, als de Macaſſaaren, weshalven de eerſte wel 80, 90, ja 100, en meer Ryxd. koſten, vooral de Meiden, zo zy wat fraei beſneden van aanſicht, en blank zyn, hoedanige men 'er veele onder dien Landaard vind.

De Maccaſſaarſe jongens of mans-perſoonen, zyn meeſt nette Schrynwerkers, wetende zeer konſtige Cabinetten, zo goed als de beſte baas in Holland, te maken. Andere zyn meeſters-Metſelaars, en Timmerlieden, verſtaande die handwerken beide even goed, voor hoedanigen jongen ik wel 200, ja wel 300 Ryxdaalders heb ſien geven. Ik heb 'er eenen gehad, voor welken my 1000 gulden gebooden is, dog dien ik, om zyn trouwe dienſten, ten deele my, maar vooral myne Huysvrouw, en mynen Voorſaat beweſen, vrygegeven heb. Myn Voorſaat had hem zulks al beloofd; maar egter geen bewys ter wereld daar van gegeven, door zyn Siekte en Dood hier in belet zynde.

Wes-

Weshalven ik hem, die Mandoor, of Marinho (dat is, hoofd) over myn andre ſlaven, en in ſtaat was, om alleen een huys uyt de grond op te Metſelen, en op te Timmeren, toeſey, indien hy nog een jaar of twee myne ſaaken wel waarnam, hem zyn Vryheid te zullen geven, gelyk ik dat ook voor myn eerſte vertrek na Holland gedaan heb.

Andren zyn vernuftig in 't Goud, - Silver, - en Yſerſmeden. Daar zyn 'er die Kleer- en Schoen-makers zyn; ja men vind menſchen, die ſlaven van allerley Ambagten in hunne huyſen hebben, of ook wel voor anderen laten werken, dat hun veel geld opbrengt.

De Bengaleſers, Boetonders, Timoreſen, Keyaren, Aroeeſen, en meer andre, zyn zo goed, zo vernuftig, en dierhalven ook zoo veel geld niet waardig, dewyl men die om 40 à 50, of 60 Ryxd. wel bekomen kan; en onder de eerſte zyn veel Dronkaarts.

Even zo is 't ook met de Meiden; de Macaſſaarſe, Baliſche, Niasze, en diergelyke blanke, zyn zeer gewild, om dat zy vernuftig, zeer arbeidſaam, en van veel edelmoediger aard zyn; weshalven zy ook tot 80, 90, 100, ja 200 Ryxd. ider betaald werden. Men vind 'er onder de Macaſſaarſe vooral, zeer fraey beſneedene van aanſigt, die ook door hare lieftaligheid, en geeſt, veelen verlokken. Zy zyn wel een weinig plat van neus; dog 't misſtaat haar, niet; ook heb ik 'er geſien, die zeer fraey van Neus waren.

Deze ongelukkige menſchen zyn ten deele ſlaven door de geboorte, maar meeſt, of door 't lot des Oorlogs, of ook wel door verradery van hun eygen vrienden, die hen zeer liſtig op 't een of ander vaartuyg brengen, en daar aan dezen of genen Koopman voor weinig geld, buiten hun weten verkoopen, daar zy dan eerſt dronken gemaakt, en vervolgens terſtont in de boejens gekluyſterd werden. Godlooſe daden, die immers voor God, nog voor de menſchen, niet te verantwoorden zyn.

Daar zyn 'er egter onder, die 't beter by hunne Meeſters, dan by hun eygen Ouders, hebben; en die metter tyd het ook vry verre brengen, en veel middelen door neerſtigheid, na dat zy vry geworden zyn, vergaderen. Ik heb 'er van die zoort gekend, die ſtervende, wel ruym 100000 gulden nagelaten hebben.

Het is zeer opmerkelyk, en by velen van een wonderlyke ſpeculatie, dat men ſommigen onder dezelve, gelyk by voorbeeld, die van Angola, Bengale, en andere Landen, vind, die zo ſwart, als Ebbenhout zyn; en de vrage is, van waar zy zoo ſwart komen, daar andre menſchen zo blank zyn.

Daar zyn 'er, die dezelve voor *Chams* vervloekt Zaad houden, en deze ſwartheid als een groot deel van den vloek, of wel als den geheelen vloek, aanmerken. Reden waarom ſommige Slaven zo ſwart zyn.

Van waar zy dit hebben, kan ik niet bedenken; alzo *Gods* woord niet het minſte daar van meld, behalven dat ik geen reden kan ſien, waarom de ſwarte kouleur meer vervloekt zou zyn, als een andre.

Gods Geeſt drukt het *Gen.* 9: 25. dus uyt: *Vervloekt zy Canaan; een knegt der knegten zy hy zynen Broederen*; en vers 26, en 27. ſteld hy hem in 't byſonder weer tot een knegt van *Sem*, en *Japheth*; zoo dat de Heere den Vloek, daar niet in de ſwarte kouleur, maar alleen daar in ſteld, dat zy de veragtſte ſlaven in de wereld, en wel in 't byſonder ook ſlaven van de nakaaten hunner broederen weſen zouden.

Indien men ook de Landen, waar na toe zy verdeeld zyn, eens naſpeurd, zo zyn het die van *Cus*, en *Mitsraim*, *Put*, en *Canaan*.

Door de eerſte verſtaat Gods Geeſt de Landen van Æthiopien, of Abyſſinien, in Africa gelegen. Door 't tweede werd Egypten, ook in Africa, door 't derde, Arabien, dat een deel van Aſia is, en door 't vierde, Paleſtina verſtaan. Nu is het immers ſeker, dat niet alle de inwoonders van Ægypten, of Arabien, ja zelf niet alle inboorlingen van Æthiopien, vooral geene der Cananiten of Paleſtyners, oit ſwart, en dat zy mede nogtans onder den vloek begreepen geweeſt zyn; zo dat het ongegrond is, den Vloek in die ſwarte kouleur te willen zoeken.

Sommige willen deze kouleur aan de Lugtſtreek toeſchryven, meynende, dat die menſchen door de hitte der Sonne zo ſwart verbrand zyn. Was dat waar, dan moeſten ook de Hollanders, Engelſchen, en anderen, in die Landen geboren, mede zo ſwart zyn, dog dit is valſch; aangeſien een Hollander, en een Engelſchman blank, en na den aard van hun geſlacht, zo wel in die Landen, als in Holland, en in Engeland; en in tegendeel een ſwart zo wel een ſwart in Holland, als in zyn Land, voortbrengt.

Was dit ook waar, zo zouden zy de zwartſte moeten zyn, die 't naaſte by de Linie leggen; dog dat miſt al mede, alzo men zelf onder die Indiſche volkeren, immers op Macaſſar, en 't Eyland Celébes, als ook op Nias, een der Nicobaarſe Eylanden, die pas op 5 of 6 graden beſuyden de Linie leggen, zeer blanke menſchen heeft;

heeft; behalven dat de Ternataanen, Amboinesen, en andere Indianen, die onder de linie, of pas 3 a 4 graaden 'er af, leggen, ook in verre na zo swart niet zyn als de Bengalers, die wel op tusschen de 20 en 30 graaden benoorden de Linie leggen, zoo dat de reden uyt dien grond niet op te delven is.

Zeker Schryver geeft voor, dat die Swarten, die men als *Chams* vervloekt Zaad te houden heeft, ontrent de schamelheid met een swarte vlek geboren werden, die zig daar na 't geheel lichaam over verspreiden zou. Ik heb dit noit aan imand, maar alleen ontrent de kinderen der Swarten bevonden, dat zy alle, als zy eerst ter wereld komen, niet swart, maar vaal en in 't eerst veel blanker, dan naderhand, zyn; dog dat zy allenskens hoe langer hoe swarter, en wel zoo swart werden, als hunne Ouders.

Het schynt my derhalven idel over de reden van die kouleur meer, dan over de blanke, te willen twisten, want hoewel het seker is, dat de Zon imand, die 'er lang in staat, veel bruyner, als anders, maakt, zoo is dit ook zeker, dat de Zon noit imand zo kool-swart, als die van Bengale of Angola, zoo zy dat uyt den aard niet zyn, heeft doen worden.

Ik stelle derhalven vast, dat hier van geen andre reden, dan de bloote wil van den Schepper, te geven is, dien 't behaagt heeft in een en 't zelve Land, en ook in verscheidene hier en daar gelegene Landen, aan desen een blanke, aan genen een bruyne, en aan andren weder een kool-swarte verwe te geven; dog een natuurlyke reden daar van te soeken, geloove ik, dat idel, en zonder eenigen vasten grond is; en uyt den vloek dit te willen opdelven, is nog immers zoo ongegrond, gelyk wy meinen reeds klaar genoeg getoond te hebben. Men moet dan besluyten, dat de ware reden alleen in 't zaad der Ouders, door den wille des Scheppers zo of zo gesteld zynde, te vinden is; waar mede wy van dese Stoffe afstappen.

Na dat wy nu omstandig genoeg van de Compagnies Dienaaren alhier, uyt alles, 't geen eenige betrekking tot hen heeft, gesproken, en van de zelve uyt veel omstandigheden klaar genoeg getoond hebben, dat zy niet anders, dan van hare Gagie en Emolumenten leven, en geen particulieren handel ergens mede dryven mogen, zo staat ons nu nog met een woord van andere Ambonsche Ingesetenen, die men Vryburgers of Vrye Kooplieden noemd, die bevorens wel in dienst der E. Maatschappye geweest, dog daar uyt gegaan, en Vry geworden zyn, te melden. Welk Vry werden egter noit mag geschieden, dan na dat zy eerst met de E. Maatschappy effen staan, en niet aan dezelve schuldig zyn; volgens Ordre, in 't jaar 1695. 23 Februari van Batavia gegeven.

Onder dezelve nu behooren mede de Chineesen, en voor al ook veel Mistice en swarte Vry-lieden, die anders ook wel Mardykers, of groene Geusen, (na hun Groen Vaandel) genaamd werden.

Deze Hollanders, en Mardykers zyn in twee Compagnien, ider ontrent 250 mannen sterk, verdeeld, over ider van welke twee Capiteyns, twee Lieutenants, en twee Vaandrigs gesteld zyn, die ider twee jaaren aan den anderen dienen, en dan malkandren, by zekeren optrek, vervangen. Van de Borger-Capiteynen.

Zulk een Capiteyn waakt noyt; maar wel de mindere Officieren alle nagt ider op zyn Wagthuys, om tegen brand, wegloopers, verraderyen, en allerley vyanden, of ongevallen, goede toesigt te houden; om welke reden ook de Borger-Capiteynen, en die der Mardykers, of wel hunne Officieren alle avond om 't woord by den Landvoogd komen.

Geen Borger, of Mardyker, mag buyten de Stad, met een Chaloep, of ander Vaartuyg, zonder verlof van zynen Capiteyn gaan, die hem een Pas verleend, en den tyd bepaald, welken hy niet overtreden mag, op zekere boete, moetende egter zyn Wagtgeld betaalen.

Aan deze Vry-lieden nu is zekere bepaalde handel, om sommige goederen te verkoopen, by haar Edelheden toegestaan. Weshalven zy ook met hunne Vaartuygen mogen vaaren, na Macassar, Java, Batavia, enz. dog de Chaloepen, die na Batavia, en Macassar gaan sullen, moeten niet minder dan 30 lasten, volgens bevel harer Edelheden van 2 Maart, in 't jaar 1691., houden; hoewel dat in vorige tyden vry slof hier toeging, zoo dat 'er bevorens Chaloepjes van 10 ja van 6 lasten na Macassar voeren. Dat in 't jaar 1679. 27 October, en 1680. 26 Jan. al afgeschreven, en waar nevens hen dan geordonneerd is direct na Batavia, of Java, te stevenen.

Deze Chaloepen zyn als groote boejers, selden met 3, of 2, en meest met eene mast voorzien, en al vry bequaam, om Zee te bouwen. Zulke waren 'er in 't jaar 1710. ontrent 40 of 50 in 't geheel; waar onder de groote van 30 lasten, niet boven de 20 zyn, met welke de

Capiteinen der Nederlandse, of der Swarte Vry-lieden, en ook die der Chineesen, door zekere Schippers, die zy op die Vaartuygen zetten, voor zig laten varen, hoewel ook eenige voorname Vry-lieden nu en dan self daar mede na Batavia, Macassar, of elders henen, trekken, huurende daar op 10 of 20 Matroosen, tot 3 Ryxd. ter maand, hoewel andren ook wel zeker gedeelte mogen inleggen.

Wat Waaren zy van Macassar hier brengen. Die na Macassar varen, zyn pas 10 à 12 dagen onderweeg, vertrekkende op 't eynde van 't Ooster-Moesson, en in 't begin van 't Wester-Moesson wederkerende.

De Waaren, die zy mede brengen, zyn verscheiden. De Hoofd-lading is Ryst, die zy voor 7, 8, of 10 Ryxd. daar inkoopen, en weer voor 25, of 30 Ryxd. contant ten eersten verkoopen. De andere waaren zyn, ajuyn, look, gedroogd gezouten Hertebeesten-Vleesch by Picols (alzo die dieren by duyzenden daar vallen, en by groote Jagten tot 2 à 3000 gelyk nedergeveld werden) allerley gedroogde, en gesprengde zoute Visch, gezoute Eyeren, die men in Kley, met zout gemengd, inlegt, en in potten vervoerd, en die een jaar, en langer konnen duuren (Ragi, een Compositie van verscheide ingredienten, die ontrent een stuiver groot, en witagtig is, en tot het maken van Brom, een seldsame inlandse drank, gebruykt, en ook wel uyt de hand verkogt, en gegeten werd) veel kopere Bekkens, Cuspedoors of Spuw-potjens, Thee-ketels, Kandelaars, en ander Huysraad van Koper, dat daar gemaakt, en zeer goedkoop ingekogt werd, alzo 'er op Macasser, of eygentlyk op 't Eyland Celebes, veel Koper valt, en zy zelf alles daar van weten te gieten. Zy brengen ook nu en dan wel een Peerd over, en ook wel Padi, of Ryst in de Bolster, voor de Hoenderen, Peerden, en ander Vee, als mede allerley Wannen, fyne Manden van Rotang, en vooral (hoewel daar nauw op gelet werd) Slaven en Slavinnen, Macassaarsche Kleeden, daar geweven, Konings-visch, in potten zeer net ingelegt, Zyde Stoffen met Goude streepen, Calappus-olie, Endvogels, Gansen, Koebeesten, Wasch, Honig, Chineesche Boontjens (die, gebraden zynde, zeer aangenaam by de Thee-bak zyn) en meer andere snuysteryen, waar op al een fraeje winst overschieten kan, vooral, als zy, op hals en kraag aan, wat Amfioen mede nemen.

En welke zy van Java's N.O. Kust, of van Batavia, herwaards aanvoeren. Die na Java, of Batavia vertrekken, gaan ontrent die zelve tyd derwaards, en gieren op Gressic, op Java's Noord-Ooster-deel, aan, om daar eerst hunne Lading, met Ryst, Zout, en andere saaken te versorgen, en om den Amfioen, zo zy die hebben, daar in stilte te verpassen, alzo een pikol van dezelve daar zeer veel geld, en de Javanen die met Tabak mengen, en dit dan Madat noemen, waar op zy zeer versot zyn, om dat dit hen (zo zy voorgeven) zeer lustige gedagten, en ook kragt in 't byslapen geeft; behalven dat hen dit in sommige voorvallen, en in tyden van Oorlog, zeer verwoed maakt, en aanspoort, om dolsinnig op de vyanden los te gaan, en zelf in een gevelde Piek zonder schroom te loopen.

Daar na op Batavia aangierende, nemen zy van daar herwaards velerley fyne cattoene Kleeden, als Kust-Chitsen, Suratse, Bengaalse, en andre dito's Kust-Koussen, allerley Boven-Leder, Bengaalse Boter, Hollandse Boter, en Kaas, Hammen, gerookt Vleesch, Fransche Wyn, Hollands Bier, Tarw, Bengaalse, of Caapse ingelegde Kool, Brandewyn, Tabak, Pypen, Persiaansche en Caapse Wyn, allerley Chineesche en Japansche Waren, drooge Garneelen, Kuyt van Visch, mitsgaders alles, dat maar voordeel geven kan; dog zy konnen op Macassar, Bali, en Java met geen ander geld, dan met Spaansche Realen, of Kopstukken, te regte geraken.

Wat voor Geld hier gangbaar is. De soorten van Geld, in Amboina gangbaar, zyn Sesthalven (tot 6 stuivers ider) Dubbeltjes, Ducatons (tot 13 schellingen ider) Ryxdaalders, Ropyen (tot 28 of 30 stuivers) en in oude tyden ook wel Goude Coebangs (van 24 gl. of 10 Ryxd. ider) Itsebotjes (à 2½ Ryxd. ider) dog die zyn zedert 't jaar 1690. 31 October, na Batavia ontboden, gelyk men ook in 't jaar 1692. 14 Febr. met zekere getsjapte of gestempelde Ducatons deed, die men zederd mede niet gesien heeft; dog alle die soorten van geld zyn op de voornoemde plaatsen niet gangbaar, en tot den handel onnut.

De Ryst op Java kost hen 15 à 16 Ryxd. de Cojang, of een Javaansch Last, dog deze is duurzamer als de Macassaarse, en werd daarom ook beter geschat.

Een last werd gemeenelyk op 3000 pond gerekend; dog een Cojang is by na wel 1000 pond meer, 't geen hen dierhalven 't Last pas op 12 Ryxd. doet komen. Het Last Zout kost hen pas 2 Ryxd., en zy krygen hier wel 25 Ryxd. 'er voor.

Ook brengen zy van daar veele Enden, Gansen, Chineesche geconfyte Limoenen, en andre Confituuren meer, ook Koebeesten, Peerden, Djati-planken, Groene Erweten, allerley Droguen,

Dja-

Djarac-olie, Aard-Olie, Javaansch Catoen-Garen, Javaansche Matten, fyne Rotang-matten, Javaansche Kleeden, schone Ajuyn Look, drooge zoute Visch, Indigo, en zekere appelbloeseme Verw Kasomba genaamd, Parangs, Krissen, Javaansche Gongen, kopere Bekkens, Cattoen, Capoc, Kook-potten, Martavaanen, Gorgeletten (aarde Drinkflessen, waar in 't water zeer koel blyft) en honderd andere snuysteryen; en alle die kleene dingen geven de meeste voordeelen.

thier Bali, a, en r an- plaat- an- agt d.

Van Bali voeren zy zeer goede slaven, de beste naast de Maccassaarsche, mede. Zy vallen wat bruyner, dog zyn veel getrouwer, wel zo neerstig, en op verre na zo gevaarelyk niet, alzo de Macassaaren veel hoogdravener van geest, en moediger door den bank zyn. Dese werden ook meest door hun eygen Vrienden, mede buyten hun weten, verkogt, weshalven zy wel, in gevegten tegen de vyanden op de Chaloepen het te quaad krygende, geen swaarigheid maaken over boord te springen, en zich te verdrinken, vaststellende, dat zy in hun land ten eersten weer zullen opkomen. Het zyn groote Hanevegters, gelyk ook de Macassaaren, en Javaanen, die daar by alles zouden opsetten. De Prys van een Baliër loopt gemeenelyk op 70 of 80 Ryxd. Men vind onder de Slavinnen van die Natie veel goede Doctoressen, en zeer ervarene Vroed-Vrouwen, die voor hare Meesters een groot geld maandelyks opbrengen.

Men brengt van Bali ook wel schoone Koebeesten, die veel swaarder als de Maccasaarse vallen.

Zy gieren ook wel eens op Bima (op 't Eyland Zumbawa, mede onder Macassar staande) aan, van waar zy kleene, dog uitneemende goede Peerden, Sandelhout, en Slaven mede brengen.

Daar zyn 'er ook, die na Ternate, of wel na 't Eyland Bangay (volgens Permissie, in 't jaar 1698. 11 Jan. bekomen) en de Xoela's, (dat in 't jaar 1694. 23 Feb. toegestaan is) vaaren, van waar zy Ryst, Slaven, Tambocse Swaarden, witte Turkse Boontjes, Vogel-nesjens, Bekkens, Goud, Kleeden, Wasch, Honig, Matten, gedroogd wilde-Koejen-Vleesch, Herte-Vleesch, Hoenders, End-vogels, en meer andre waaren, mede nemen, die zy dan aan ider verkoopen; dog mogen aan Cerammers geen Ryst, volgens verbod van den 6 April, 1680. uytventen.

Hier van nu leven deze Vry-lieden niet alleen, maar de vermogende geven hun slaven werk met Hout-Zageryen, (dat alles met hand-zaagen geschied) en met Steen-Bakkeryen: andere laten die, als Metselaars, Timmerlieden, Kleer-makers, &c. om dag-loon by dezen en genen werken, of zekere Maandgelden voor hun Meester opbrengen, houdende de helft voor zich zelven, en naderhand zich daar voor vry-koopende.

Daar zyn 'er ook, die hen Brandhoud laten kappen, of Bobbers maken, en doen Visschen, of hen na Cambello met een Pas senden om Koebeesten, die daar overvloedig zyn, te schieten, en dat vleesch te droogen, of in te zouten. En van wat voor andere Middelen de Vryliedenhier bestaan.

Anderen geneeren sich met Saguweer, of Towak te tysferen; ook met een part in de Araks-Branderyen, of wel om eenige andere Pagt, geheel, of ten deele, aan te nemen; op welke Pagten zy dikwils groot voordeel doen, met sommige Lorrendrajers, aan te halen; dat hen ook wel eens mislukt; vooral, als 'er de Landvoogd, of Opperkoopman, deel in heeft; en ook wel op andre wysen meer; waar van ik verscheide slegte voorbeelden gesien heb.

Het gebeurde eens, dat de Hospitalier Mr. *Martyn Schathouwer*, door imand van zyn volk, wegens het slagten van een Verken, dat hy niet aangegeven had, verklikt, en door den Pagter van 't Beestiaal daar over aangesproken zynde, hy hem vriendelyk binnen versogt, een stoel sette, en ondertusschen hem een lekker soopje schonk, waar van die Pagter, hoe zeer hy zig ook bedwong, zoo schielyk aan den afgang raakte, dat hy niet in staat was, om van 't Verken te spreken, schoon hem de Mr. daar nu zelf toe aanporde. Dog ziende, dat hem de mostaart ondertusschen de broek vast onder uytliep, begon hy hem wakker om zyne vuyligheid en onfatsoenelykheid uyt te schelden, zeggende, dat, zo hy weer in zyn huys quam, hy hem 'er met stokken uyt zou slaan; dog de Chinees quam noit weer om van 't verken te spreeken, ja als hy dien Mr. van verre maar in 't oog kreeg, liep hy wel een heele straat om, om hem te ontwyken.

't Hout, dat de Chineesen, of Borger-Vrylieden doen zaagen, gelyk ook de Steen, en Pannen, zyn altyd of aan de Compagnie (die ze ook wel elders versend) of aan besondere Lieden, aanstonds voor Contante penningen, alzo men in Indiën van geen Borgen weet, verkogt.

Brandhout, Visch, gedroogd Vleesch, konnen zy mede altyd aan particulieren quyt raken. In de latere tyden maakte een Amboineesche Moor, *Hassan Soeleyman*, genaamd, met zekeren Landvoogd, over 't Hout-zaagen een Con-

 tract,

tract, en bonsde de Borgers 'er buyten.

De allerſlegſte onder hen verhuuren zich ook als Stierlieden, of Matrooſen, by de vermogende, of ſetten een Herberg, of kroegje op, om Saguweer of Arak te tappen. Andre houden ook wel Koſtgangers, of verhuuren een ſlaafje hier of daar op maand-geld, als zy 'er eenigen te veel hebben.

Ook zyn 'er, onder de vermogende, die hunne Koebeeſten laten melken, en die melk de fles tegen 4 ſchellingen, of een pond boter, die hier zeer ſchoon en zeer geel uyt de natuur valt, voor 2 gulden verkoopen.

Uyt deze Borgers werden ook (gelyk wy geſien hebben) verſcheide Leden in den Raad van Juſtitie, en in de Vergadering van de Commiſſariſſen van kleene en Huwelyks-ſaaken, en van Boedel-meeſters, gekooren.

Hunne Capiteynen zyn gewoon om de 2 jaaren eens, en ook anders wel, by 't gaan en komen van Oude en Nieuwe Landvoogden, op te trekken.

Zy hebben wel verſogt na de Suyd-Ooſter-Eylanden, en elders, te vaaren; dog dat is hen in 't jaar 1686. 16 Maart afgeſlagen, en haar Edelheden oordeelden in 't jaar 1676. 11 Auguſtus, dat men hen tot den Landbouw behoorde aan te moedigen.

Hier mede nu meinen wy ook het voornaamſte, dat de Vrylieden betreft, aangehaalt te hebben.

Waaren, in Amboina, vallende.

Nu is ons nog overig de Waaren, ofte Koopmanſchappen, die in Amboina vallen, of van daar vervoerd werden, op te noemen.

Dat men hier verſcheidene ſchoone Olïen vind, hebben wy reeds bevorens, daar wy van de Siekten ſpraken, gezegt.

Hier werden verſcheide ſchoone Confituuren van Nooten-Muſcaaten, Nagelen, Bilimbing, enz. gemaakt. Een potje van 100 zulke Nooten komt 2½ à 3, en een fles Nagelen, ook wel 1¼ en 1½ Ryxd. te gelden; die van hier met een menigte kelders vol verſonden werden; waar onder dan ook wel fleſſen met ſwarte, of witte Bacaſſam loopen, die mede ontrent 1¼ à 1½ Ryxd. als zy van de beſte is, koſten; maar de voornaamſte Waaren, hier vallende, zyn de Kruid-Nagelen; doch daar in mag niemand, dan de E. Compagnie, handelen, die dat op lyfſtraffe aan anderen verbied.

Deze Vrugt is hier niet altyd geweeſt; maar in de eerſte tyden van de E. Maatſchappye wierd zy alleen in de Moluccos gevonden; van waar de Javaanen die zelf afhaalden, en na verſcheide plaatſen op hun Eyland, als Toeban, Cidajo, en Soerabaja, dog vooral na Bantam, voerden; daar die ook allereerſt van de onzen wierden ingekogt.

Zy vonden die naderhand zelf in Ternate, van waar zy eerſt op Hoewamohel, dog eygentlyk van 't Eyland Makjan, in een Bamboes, als Moernagelen geplant, zyn overgebragt, en zo verder niet alleen over die landſtreek, daar zy in 50 of 60 jaaren in groote menigte toenaamen; maar ook van daar over gansch Amboina wierden verſpreid, en voortgeplant.

Dit is omtrent de komſt der Portugeeſen, of, zo andre willen, even voor dezelve, geſchied. Wie dit allereerſt gedaan heeft, daar over is tuſſchen die van Loehoe, Cambello, Leſſidi en Way-Poeteh geſchil, en ider van hen wil 'er de eer van hebben.

Wie Nage uyt d Molu cos e hier g bragt heeft.

Daar zyn 'er, die dezen lof eenparig aan die van Cambello geven, en men wil, dat dit uyt de Geſangen der Amboineeſen klaar te bewyſen is; ook zouden 'er by de eerſte komſt der Hollanders nog 243 van de eerſte door hen aangeplante boomen in wezen geweeſt, en door hen aan die Landaard getoond zyn. Zy hebben die op Maſſili's rug (een zeker gebergte aldaar) geplant, en van daar zyn zy na de andere deelen van Hoewamohel vervoerd. Wel is waar, dat die van Hila dezelve van die van Way Poeteh bekomen, dog het is ook waar, dat die van Way Poeteh, en ook alle andren, die eerſt van die van Cambello gekregen hebben, alleen 't voorregt van die van Leſſidi, Way Poeteh, en Loehoe, zynde, dat zy ze, na die van Cambello, voor alle andren gehad hebben.

In de eerſte tyden, dat de E. Maatſchappy de Nagelen op Bantam, en elders, ontdekte, plagtenze haar veel meer, dan nu, en ten minſten 100 Ryxd., de Bahaar van 550 ponden (hoewel alle Bahaaren niet even veel wegen) te koſten.

Naderhand in Ternate, en in Ambon, gekomen zynde, heeft zy met die Koningen, en met de Amboniſche Grooten, zekere Contracten (gelyk wy op zyn plaats toonen) aangegaan, waar by zy wel uytdrukkelyk, na hen van 't geweld der Portugeeſen verloſt, en Amboina veroverd te hebben, bedongen heeft, dat de Inlanders al hunne Nagelen aan geen ander, dan aan de E. Maatſchappy, zullen mogen leveren, dat zy die alle ook altyd aannemen, en hen voor ider Amboniſe Bahaar Nagelen, tot 550 pond, 56 Ryxd. betalen zal.

Wat moejelykheden nu de E. Maatſchappy van tyd tot tyd met de Amboineeſen

neesfen over dit ftuk der Nagelen gehad heeft, en hoe zy deze en gene Vreemdelingen ingeroepen, genoodigt, aangehouden, en de Nagelen aan dezelve, tegen Eed en eere, vry hooger verkogt, de Compagnie bedrogen, en gedwongen hebben, om hen door 't menigvuldig uytroejen van hunne Nagelboomen, en door verfcheide Langduurige Oorlogen, tot reden te brengen, als mede, om met de Koningen der Moluccos te Contracteren, om in die Eylanden alle Nagelboomen, voor een zekeren Prys, die de E. Maatfchappy daar voor jaarlyks aan die Vorften geven zou, uyt te roejen, en om te hakken, hebben wy ten deele al in de Befchryving van de Moluccos getoond, en zullen dit nog verder, op zyn tyd, en plaats, onder de Saaken van Amboina, aanhaalen.

Eyndelyk heeft zy het zo verre gebragt, dat zy volflagen Meefter van deze Speceryen in zoo verre geworden is, dat zy, die over al hebbende doen uytroejen, dezelve nu alleeen maar op de Eylanden Amboina, Oma, Honimoa, en Noeffa-Laoet in wefen houd, welke nog meer Nagelen geven, als de Wereld van nooden heeft; 't geen daar uyt is af te nemen, om dat de Compagnie nog zo veel volle Pakhuyfen daar van in voorraad, en zulken menigte nog heeft doen verbranden.

Ik weet zeer wel, dat men die ook wel op deze en gene andre plaatfen vind, daar ze de E. Compagnie al mede heeft doen uytroejen, welke plaatfen ik met opfet voorby ga te noemen, om dit geen anderen te doen weeten, die de E. Compagnie daar by zouden tragten te benadeelen, maar ik weet ook zeer wel, dat men van veel plaatfen, als of daar Nagelen vielen, fpreekt, zonder onderfcheid te maken, of het rechte, dan of het wilde Nagelen zyn. Wy zullen ons jegenwoordig daar niet breeder inlaten, alzo wy dit dog doen ter plaatfe daar wy, of over de Nagelboom in 't byfonder, of wel over de Saaken, van tyd tot tyd ontrent de Nagelen voorgevallen, zullen moeten fpreken, by welke Befchryving van de Nagelboom wy alles, 't geen daar toe betrekking heeft, en dat van ider een geweten mag werden, omftandig zullen voorftellen.

Dus verre dan alles zo klaar, als ons mogelyk was van de Eylanden van Amboina, in opfigt van de Befchryving van die Landen, mitsgaders van hare Volkeren en Ingefetenen, benevens de Zeden der zelve, voorgeftelt hebbende, zullen wy dit eerfte Deel hier mede befluyten, en nu tot het Tweede, handelende van de Saaken, aldaar voorgevallen, overgaan.

Doch met een woord zullen wy hier byvoegen, dat, in opfigt der Landen, door de Nederlanders in het Ooften verove rd, Amboina het eerfte Proefftuk en bewys is van hun groot vermogen in Ooft-Indiën boven alle andere Volkeren, en dat Nederlands Mogendheid door de Dapperheid van hare Landaard hier tot zo hoogen top van eere opgeveifeld is, dat alles, wat men van de Heldendaaden, of van de Ontdekkingen der Ouden in 't Ooften, wel eer zo hoog opgegeven heeft, in 't allerminfte by de heldhaftige bedryven van deze moedige Nafaaten der Aloude Bataviers niet kan nog mag vergeleeken werden. Ja alle de Landen, wel eer by de beroemde Feniciers, en Carthagers, (hoewel anderfints zeer groote Zeehelden) 't zy in hun eygen Lugtftreek, 't zy elders, daar buyten, befeten, mogen by de wyd-uytgeftrekte Landvoogdy van Amboina alleen niet vergeleken werden; hoewel 'er (gelyk ons het vervolg van dit Werk leeren zal) nog vry grooter Veroveringen van zo veel andre Landen van tyd tot tyd op gevolgd zyn.

Amboina 't eerfte Proefftuk van Nederlands Mogenheid in Ooft-Indiën.

Wy fluyten derhalve dit Deel met dit kort Versje op Amboina gepaft; 't geen hier, aldus van zich zelve fpreekende, ingevoerd werd:

Roemd Banda *op 't gewafch van* Foeli, *en van* Nooten;
Macaffar *op zyn* Ryft, *met* Java, *en al zoo fterk*
Ceylon *op zyn* Caneel; *myn* Nagelen, *en* Kerk,
Myn Water, *uyt wat* vliet *het hier of daar gegoten*
Zy, *werd al om geroemd in helderheid* Cryftal
Gelyk te zyn, *diens* fmaak *men nergens vinden fal.*

EYNDE.

B L A D W Y Z E R

Der voornaamſte ZAAKEN in het tweede Deel, en in deszelfs eerſte Onderdeel, genaamt Beſchryving van

A M B O I N A.

C.

D.

E.

kitei[illegible]

I.

K.

C

Say-

T.

B L A D W Y Z E R.

V.

W.

Wawo.

D R U K F E Y L E N

In het Tweede Deel, genaamt Beſchryving van AMBOINA.

Fol.	col.		moet zyn
12	1	*Obſilans*	*Obſelans*
30	1	Seinulabeden	Seinulabedien
36	2	Ilatoewa	Ilatoeſoewa
51	1	nader Radja Siſeoeloe	onder Radja Siſeoloe.
53	2	klein Eilanden	kleine Eilanden
55	1	Tapalewa	Sapalewa
68	2	Orenbaai	Orembaai
69	2	Jan Oeroe	I-Jan Oeroe
72	1	in de 5de regel van onderen is *of* eens te veel.	
78	2	Celeloeli	Oeleſoeli
79	1	Painoeſſa	Paunoeſſa
79	1	Noekahoy	Noekohay
79	1	Jaenoeloe	I-Jan Oeroe
79	1	Eti	Eri
83	1	Ngajo's	Ngadjo's
96	2	Wawakin	Wawani
97	1	Taunoeſſa	Paunoeſſa
101	2	Moeſappal	Moſappal
107	in de korte inhoud	Toyſapi	Toyſapo
150	1	Icet	Jacet
152	2	maar eens (dat al zeldzaam is) in Gods Woord, *Jeſ:* 66: 12.	maar tweemaal (dat zeldzaam is) in Gods Woord *Jeſ:* 60: 4. en 66: 12.
170	1	den eeſten	den eerſten
184	2	in de zelve Plaat	in de Plaat No. XLIII.
199	1	Hoetoenoeroe	Hatoenoeroe
244	2	in de tweede periode, haae	hare
254	2	Geneſing.	Genſing
270		*Meyndert den Boer.*	*Meyndert de Boer.*

AMBONSCHE ZAAKEN.

EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Ambonsche *saaken uyt de grond opgehaald uyt een Boek van den* Moorschen *Priester* Ridjali, *Vervattende een Geschiedenis van het* Land *van* Hitoe. *Wat Landen van* Amboina *van ouds bewoond zyn. Wie de eerste op* Amboina *sich quam nederzetten*; *en waar. Wie de tweede*; *en waar, en by wat geval.* Hassan Soeleyman's *verhaal van dit geval. Bericht des Konings van* Hitoe Lama *wegens het selve. De derde, die sich in* Amboina *quam nedersetten, en waar. De vierde, en waar.* Hassans *verhaal hier ontrent. Nader verhaal van den Koning van* Hitoe Lama. *De vier bevolkers, en* Eerste Hoofden *van* Amboina. *Naamen, die zy naderhand voerden. Verhaal van de saaken onder hen in* Amboina, *volgens* Ridjali's *aanteekening, voorgevallen. Verhaal hoe de Portugeesen in* Amboina, *en op* Noessa Telo *of* Assaloelo *gekomen zyn. Wat die van* Assaloelo *van deze* Portugeesche *schipbreukelingen verhaalen. En wie van hen deze* Landen *eerst ondekte.* Antoni Brit *voert op* Hitoe *allereerst den naam van* Capitein Hitoe *in. Na welke tyd de* Portugeesen *zich in* Amboina *hebben nedergezet, en hoe de* Hitoeësen *dit opnamen. Die hen met zagtheid verzoeken te verhuizen. Waar op die van* Hative *hen by zich verzoeken.* Orangkaja Bermein etc. *na* Goa *om hulptroepen gaande, werd daar met zyn zuster gedoopt. De* Hitoeësen *verdryven de* Portugeesen *van hun* Land. *Van waar zy eerst na de* Poka, *daar na nader aan* Melis *hoek, en eyndelyk na* Leytimor *verhuyzen, en zich ontrent den Roodenberg nederzetten.* Lopez D'Azevedo *komt in* Amboina. *Zyne verrichting aldaar. Oorsprong van 't* Mardykers-Quartier *in* Amboina. *Hoe die van* Soya *die vesting der* Portugeesen *aanzagen. Dog wierden* Christen. Azevedo *veroverd veel dorpen voor* Portugal. *Zedert welk jaar de meeste* Amboinesen *onder de* Portugeesen *gestaan hebben. Verscheyde Dorpen verzogten* Azevedo *om* Priesters, *na wiens vertrek de* Christen-Godsdienst *nog meer doorbrak.*

Die begeerte heeft, om de zaaken van belang, van tyd tot tyd in *Amboina* voorgevallen, te weeten, zal het niet qualyk nemen, dat wy die van zo hoog, als het ons eenigzints mogelyk is, ophaalen.

Wy zyn in opzigt van dit Stuk zeer veel aan zekeren *Amboinees*, *Ridjali*, verpligt. Dit was een *Moorsch* Priester van de Kust van *Hitoe*, die ons in 't verhaal van den Oorlog der E. Maatschappy met *Madjira* meermalen voorkomen zal. Hy was toen een man van ruym zestig jaaren, en heeft zeker Manuscript, 't geen ik bezit, nagelaten, waar in hy de Geschiedenissen van 't Land van Hitoe, en te gelyk de eerste beginzelen van het Land van Amboina, beschryft, aanwyzende, wat menschen daar eerst in gewoont hebben, en hoe de een na den anderen daar in gekomen is, en zich daar in heeft vast gemaakt.

Buyten dit zyn Boek, Hhakajat Tanah Hitoe, dat is, de Geschiedenis van het Land van Hitoe, genaamd, en met een Arabische letter in de Maleytsche Taal, gelyk wy elders reeds gezegt hebben, beschreven, zouden wy hier af niets, of zeer weynig, weten, alzo men in hare oude Liederen nog iets, dog zeer verward, ontdekt heeft; het gene wy overslaan, om dat deze man het ons klaarder, hoewel zo beschaafd niet, als 't wel behoorde, te kennen geeft; dat wy hem, alzo hy maar een Amboinees, en ook de eenigste schryver van Amboina is, ten goede houden, gelyk wy hem, schoon een vyand van ons (dat op zyn plaats blyken zal) met veel reden nog seer daar voor moeten danken. *Uyt een Boek van de Moorsche Priester Ridjali. Vervattende een geschiedenis van het Land van Hitoe.*

Zo het my toeschynt, zyn Amboina, en de Uliasser Eylanden van ouds woest en onbewoond geweest, en ik kan niet zien, dat op de Eylanden Manipa, Amblauw, Bonoa, of Kelang, mede van ouds *Wat landen van Amboina van ouds bewoond zyn.*

ouds eenige Menschen gewoont hebben. Ontrent Boero, een groot Eyland, hebben wy veele redenen van twyffeling, aangezien daar Berg-Lieden gevonden werden, die aldaar inboorlingen schynen te zyn. Dat het Groot Eyland Ceram van oude tyden af bewoont geweest zy, zal ons aanstonds uyt de eerste ingezetenen, die 't Eyland Amboina bevolkt hebben, klaar blyken.

Wie de eerste op Amboina zig quam nederzetten; En waar.

De Eerste, die Amboina, volgens 't eerste Hooft-stuk van Ridjali's verhaal, bevolkte, was Pati Selan Binaur. Hy quam van zyn Dorp, dat ontrent de bogt van Tanoeno lag, en naderhand tot een Moeras geworden is, zo my Hassan Soleiman verhaalt heeft: want dat vind men by Ridjali niet. De plaats, daar hy eerst aanquam, was daar nu Hitoe Lama op de Kust van Hitoe legt, alwaar hy zig op zeker bekend gebergte, Paunoessa, nederzette. Wanneer dit gebeurt zy, verhaalt hy niet; maar uyt het vervolg zullen wy aanstonds meer licht wegens dezen tyd krygen. Niet lang daar na geschiede het (zo Ridjali in zyn 2de. verhaal zegt) dat de Koning van Toeban, op Java, met zommige van zyne bloed-verwanten, by het stygen op den throon, niet in al te groote vriendschap levende, zekere tak der zelve, twee broeders, en een zuster, zich van hem affscheydde. Zy waren *Kijay Toeli*, en *Kijay Daoed*, en de zuster, *Njay Maas*, genaamt. Deze vertrokken met een Vaartuyg van Java, en quamen op het Land van Hitoe aan, en wierpen 't Anker in een bogt Hoesekaä genaamt. d'Oudste broeder stapte daar te land, maar vond nog menschen, nog dorp, tot dat hy eyndelyk, een hond gewaar werdende, besloot, dat 'er ook menschen moesten zyn. Hy ving dan dien hond, deed hem een bondelken om den hals, met 't een of 't ander, dat hy geplant had, en liet hem toen weder loopen. De hond, weer by zyn meester gekomen zynde, en die bespeurende, dat hy dit bondelken om den hals had, zag wat daar in was, en stelde uyt het zien van die vrugt vast, dat 'er vreemdelingen aan 't strand gekomen waren, gelyk hy dit ook tegen zyn dorps-volk zeyde. Dierhalven nam hy die vrugt 'er uyt, deed 'er weer andere vrugten van zyn land in, en zond den hond weer na 't strand toe, 't welk van deze Toebanders, of vreemdelingen, gezien zynde, zeyden zy tegen malkanderen, laat ons gaan zien, waar dat dit dorp is, en waar die menschen zyn, die den hond dit mede gegeven hebben. Na dat zy halver weg gekomen waren, zagen zy een man, dien zy by zig riepen, en die hen de weg na het dorp wees, in 't welke gekomen zynde, vernamen zy, dat hier alles te koop, en zeer wel te leven was, gelyk zy dan van tyd tot tyd ook in vriendschap met Pati Selan Binaur, en zyn volk, verkeerden.

Wie de tweede; En waar.

Ook by wat geval.

Hassan Soeleyman, een Moors Priester, naderhand Orang Kaja van Hila, met de naam van Orang Kaja Boelan, een zeer gaeuw en verstandig man, heeft my dit wat klaarder verhaalt, en daar by gevoegt, dat het hoofd van dit Javaansch vaartuyg *Pati Cawa* genaamt was, en dat hy allereerst op Hoetoemoeri aanquam, alwaar een van de zynen te land trad, die aldaar de eerste Koning van Hoetoemoeri wierd. Dat hy, van daar met zyn vaartuyg vertrokken zynde, ook op Pasir Poeteh aangierde, en daar mede een van zyn geslagt liet, die daar de eerste Orang Kaja wierd, van welke de jegenwoordige Orang Kaja Lilobesi een echte Nazaat is. Van daar vertrok hy verder na de Kust van Hitoe, en had, ontrent Hila gekomen zynde, 't geval met dien hond, welken hy eenigen Ajuyn om den hals bond, waar mede hy in de Negry quam, daar men hem dien Ajuyn, merkende daar uyt, dat 'er vreemdelingen op 't strand gekomen waren, afnam, en eenige piessang etc. aan den hals bond, dat eenige maalen, tot dat zy eyndelyk by malkanderen quamen, gebeurde.

Ha Soe ma haa dit

Naderhand heeft my de Koning van Hitoe Lama, *Kila Keli*, een zeer verstandig en ervaren man in de Moorsche schriften, en een rechte nazaat van dezen *Pati Cawa*, noch netter omstandigheden van dit geval, die ik by geen der twee eerste vind, en derhalven hier by voegen moet, verhaalt.

Bej dos nin Hit Lai wey het.

Hy zeyde dan, dat de Koning van Toeban zes zoonen, en eene dogter, *Njay Mâs*, had, en dat de jongste zoon van die Vorst, *Pattoeri* genaamd, pas thien a twaalf jaaren oud, zyn vader op zekeren tyd water, om de handen te wasschen, zullende geven, het ongeluk had, van de Gindi, of steene water-fles, te breeken, waar over zyn vader zeer verstoord geworden was, 't geen hy zyn minne-moeder, *Besi Manoero*, ging klaagen.

Hy vertrok daar op al pruylende van 't gebergte af na beneden, en na het strand toe, teekenende nog op dien zelven nacht een jonk, met alles, wat 'er tot zo een vaartuyg behoorde, op een zand-plaat, daar ontrent gelegen, af. Daar op bad hy den Hemel (alzo de Javaanen toen nog Heydenen waren, en God nog niet kenden) dat die hem, zo hy van vaders en moeders zyde van geen Koninklyk geslagt was, geven wilde noit van die zand-plaat af te komen, dog zo hy daar waarlyk van gesproten was, dat die hem dan zulk een schip, met al zyn toebehooren,

als hy daar op geteekent had, verleenen, en uyt de baaren wilde doen te voorschyn komen, dat op zyn gebed ook net volgens zyne teekening geschiede.

Ontrent dezen tyd zogt zyn oudste broeder, *Pati Cawa*, en zyne zuster, *Njay Mâs*, hem over al, die hem eyndelyk daar ontrent vonden, versoekende, dat hy weer met hen te rug zou gaan. Hy zeyde, wegens zyn vaders toorn, dat niet te durven doen. Hun smeeken hielp niet, en hy wilde aanstonds van daar vertrekken, waar op zy beyden ondernaamen met hem de reyze mede aan te gaan. Sy quamen eerst ontrent het Eyland Manipa by een klein Eylandje, na hun land nu Poelo Toeban genaamt, dat, zeer dicht aan land gelegen zynde, eenige van hen uytlokte om aan de wal te gaan; dog de zelve, wat te lang vertoevende, zyn daar gebleven, en een van hen is naderhand de eerste Orang Kaja van het dorp Toeban op Manipa geworden.

Ondertusschen verzeylden de andere met *Pati Cawa* van daar, en gierden op Negri Lima op de kust van Hitoe, aan, daar weder volk te land ging, na 't welk zy 5 a 6 mylen gewagt hebbende, en ook deze niet te voorschyn komende, zo lieten zy die daar, en vertrokken al verder op, en vernaamen naderhand, dat twee van hen, *Toekang*, en *Sopalioe* genaamd, daar Orang Toeha Toeha, dat is oudsten, of Medebestierders, van het dorp Latea geworden waren. Naderhand quam *Pati Cawa* op Hoetoemoeri, alwaar weer eenig volk om bouw-stoffen aan land ging, die mede daar bleven, van welke naderhand een *Pati Toenawa* de eerste Koning van Hoetoemoeri geworden is. Van daar gierde hy tusschen Pasir-Poeteh en 't dorp Soeli aan, daar ook eenig volk te land stapte, die daar ook bleven, en van welke de eene, een van Orang Kaja Lilobesis voorouders, Hoofd van Pasir Poeteh, en de andere Hoofd van Soeli wierd. Van daar staken zy na de over-wal, en quamen op Hatoesoewa aan, daar zy met eenig volk aan land gingen, een van welke de eerste Orang Kaja van Hatoesoewa geworden, en welkers naam *Tama-Ela-Peloe* geweest is, gelyk de zelve nu nog by den Orang Kaja van dat dorp gevoerd word. Buyten dezen bleef 'er ook een, *Tabalele* genaamt, die Orang Toeha, of Kapala Soa (dat is, Hoofd van een buurt, of gehugt) wierd; makende eerst hare negry op Hatoesoewa op den hoek, Metaoeloe-Hoelan, dat is, de deure der Maan, alwaar die Orang Kaja zyn eygen waschplaats voor hem, en zyn vrouw, zeer heerlyk met bloemen enz. na de gedaante der Maan, uytgehouwen had.

Hier van daan staken zy weer over na de Kust van Hitoe, quamen op Hitoe Lama aan, en vonden daar een hond op strand, welken zy een bondelken met Ajuyn, zout, peper, en eenige andere Javaansche Koopmanschappen, om den hals bonden, om dit hun geschenk aan den Landheer, die zy vast stelden daar te zyn, te brengen. De Landheer, dit gezien hebbende, nam 'er die snuysteryen af, en hong dezen hond weer eenige vrugten, als Lançås, Djamboe, Soekom, enz. tot een rist aan een geregen, om den hals, waar mede de hond zo ras niet aan strand gekomen was, of *Inang Pengaso Besi*, dat is, de voornoemde Minne-moeder, zag dat, en bragt ze by *Pattoeri*, en by *Pati Cawa*. Ook bragten zy aarde van land, en woegen die tegen hunnen ballast, die niet anders dan swart zand was, alzo die jonk maar uyt die plaats op die voornoemde zandplaat zo verrezen, en 'er geen andere ballast van Pattoeri geteekent was, bevindende het eene zo swaar als 't andere, waar op zy goed vonden dien ballast aan land te brengen, en ook zelf daar aan land te gaan. Zy maakten daar ten eersten eenige licht opgeslagene hutjes, geduurende welk werk de Landheer zelf, *Tomoewolon* genaamt, by hen quam, handelende met malkanderen eerst door wyzen, en gebeerden, alzo zy malkanderen niet verstaan konden.

Ontrent dezen zelven tyd quam ook hier op Hitoe Lama, *Bakar*, een van de zoonen van den Koning van Batsjan, met nog een broeder, door storm tot voor Lissibatta verdreven, alwaar de eene, eerst aan land getreden zynde, Pati van Lissibatta wierd; dog *Bakar* anders *Nama Soesoe* (of Borst-Naam) *Noessa tapi*, een titel van ymand tot eenige weerdigheid verheven, of wel een verzamelaar van de vergadering betekenende, wierd naderhand ook in dat Ampt gebruykt. Deze *Bakar* nu was voor af met een Coracora van Lissibatta vertrokken, en quam toen op Hitoe Lama als een vreemdeling aan, om daar als Hoofd van de zynen te handelen. Wanneer daar ook *Gorammers* met een vaartuyg, ontrent Hatoe-Noekoe, by 't Rievierken Way-Olon quamen (daar nu de visch-fuyken van het Opperhoofd van Hitoe gemeenelyk gezet worden) van waer *Bakar* hen roepen ging, ter gelegenheid dat hy met een zet-net uyt was om te visschen. Zy spraken mede door wyzen tegen malkanderen, gevende hy aan de Gorammers eenige Leman-Visch, en een Haey voor hun Hoofd, en verzogt hen mede met hem te gaan. Ook bood *Bakar* aan dit Gorams Hoofd zyn dogter aan, met welke hy trouwde.

Hier moeten wy wat halte houden, om de eene geschiedenis met de andere niet te vermengen; weshalven wy nu Ridjali's verhaal weder vervolgen.

De derde, die zich in Amboina nederzette; en waar.

De derde, zegt hy, die in Amboina verscheen, was een Prins van Gilolo, alwaar men twee broeders had, eene van een Gilolose, de andere van een Javaanse moeder, die beide na de Kroon stonden, en daar ook recht toe hadden, dog die van de Gilolose moeder wierd Koning, terwyl de andere om vermaak was na Batsjan vertrokken, en liet ondertusschen zyn broeders dorp verwoesten, latende hem naderhand weten, dat men hem tot Koning verheeven, en zyn dorp verwoest had. Hy, die wel zag, hoe de saaken op Gilolo met zyn broeder nu verder zouden gaan, wilde niet weer derwaards keeren, maar begaf zig met zyne vaartuygen verder op Zee, wierd verstroit door een storm, en quam eerst de eene op Boero, de andere daar na op Ceram, en andere op Amboina, aan te landen. Een van zyn volk, *Kijay Pati*, of *Oelima Sitania* genaamt, ging op Lissibatta te land, en wierd daar eerste Orang Kaja. Van daar na de hoek van Siel afgesakt, en een van zyn volk, *Sallat* genaamd, op Waij Poeteh aan land gegaan zynde, wierd ook de eerste Orang Kaja van dat dorp. Van daar stak die Prins na de kust van Hitoe over, trad in zekere bogt te land, en verkoos zig daar een streek tot het maken van een dorp. In 't verhaal van de Ternataansche zaaken komt ons voor, dat dit verkrygen van de Gilolose Kroon in der minne tusschen deze broeders toeging; dog dit verhaal schynt nog wel zo waarschynelyk. Wy zien hier uyt nog den naam van dezen Prins, nog den tyd, ontrent welke hy herwaards vertrokken is, dog de voornoemde *Hassan Soeleyman* heeft my daar ontrent deze nadere opening gegeven; hoewel zy naderhand ook uit Ridjalis werk blykt.

De Prins, die van Gilolo vertrok, was *Perdana Djamiloe* genaamd, en de tyd van zyn vertrek was ontrent Ao. 1465. De Koning van Gilolo, hun vader, had vier zoonen, van welke de oudste met zyne twee jonger broeders eens na Batsjan voer, om zich daar wat te vermaken; dog als hy nu tot zyn leetwezen hoorde, dat hun jongste broeder by zyn afwezen tot Koning verheven, en hy dus voorbygegaan was, zo wierd hy daar over zo moejelyk, en beschaamd, dat hy aanstonds de stevens 't Zeewaard zettede, met een vast voornemen, om een nieuw Ryk voor zig te gaan op zoeken.

Hy quam eerst op Ceram, gierde by Batoe Caloway, of wel op die Negry, ontrent Nuniali (dat beyde maar een en de zelve hoek heeft) aan, alwaar een van zyne broeders te land trad, en de eerste Pati van Lissabatta wierd. Van daar vertrekkende, en ontrent het dorp Waypoeteh gekomen zynde, liep zyn andere broeder met zynen schat door, die daar naderhand de eerste Orang Kaja van dat dorp wierd. Toen stak hy na Hitoes Kust over, quam op Hitoe Lama aan, en vond daar het volk van *Pati Cawa*.

Ondertusschen rees 'er eenig geschil tusschen het volk van *Pati Selan Binaur*, en dat van *Pati Cawa*, dat zo hoog liep, dat zy malkanderen den oorlog wilden aandoen. Zy verzogten beyden *Djamiloe* om hulp, die hy hen beyde ook toezeyde, stellende een vaste tyd by nagt, op welke de Javaanen *Pati Selan Binaur's* vesting zouden aantasten; ook had hy met *Pati Selan* besproken, op wat tyd, en op wat teeken van hem, hy de poort des nagts voor hem openen zou.

Het had alles volgens deze af-spraak zyn voortgaang, en *Djamiloe* quam met *Pati Cawa's* volk dus zeer gemakkelyk in de Vesting van *Pati Selan Binaur*, die hier over ten uytersten verbaast stond; Dog *Djamiloe* zeyde hem, dat hy maar eeten en drank voor hen klaar maken, en alles zich wel schikken zou, gelyk ook geschiede, alzo hy ten eerste de vreede tusschen hen maakte.

De vierde perzoon, (zo *Ridjali* ons zegt) die zig op Amboina nederzette was de *Pati* van *Gorum*, by hem maar *Kijay Pati* genaamd. Hy quam eerst wat voor by 't dorp Kaijtetto, op de Kust van Hitoe aan, ter plaatze, daar de visch-fuyken van 't Opperhoofd nu staan, alwaar hy zig met de zynen nederfloeg by den hoek Noekoehali, daar hy zich in 't eerst stil hield.

De[vier]de, zic[h ...] Am[boina] ned[erzet]te, [en] wa[ar].

Kort daar aan quam daar een Parahoe van die van Gilolo visschen, die, een van die Gorammers gewaar geworden zynde, hem vraagde van waar hy was, en waar hy woonde, waar op de Gorammer antwoorde, dat hy niet verre van daar by zekere Rievier zig onthield; van welk bericht die visscher aan Perdana *Djamiloe* kennis gaf, die daar zelf na toe ging, en aan dit Hoofd der Gorammers vraagde, waar hy van daan quam. Hy gaf tot antwoord, ik ben van Goram gekomen, om hier een woonplaats te zoeken. Waar op *Djamiloe* hem niet alleen verzogt, by hen te komen woonen, maar bood hem ook zyn dochter ten huwelyk aan. De Gorammer, niet al te haastig hier in, zeyde, dat hy die zaak eerst overwegen, en hem eerlang daar op antwoorden zou.

Ondertusschen bragt hem Djamiloe in zyn dorp, daar hy alles in zeer nette order,

der, en zo fraey in *Djamiloe's* wooning (een Paleys by Ridjali genaamd) geschikt, en zulken fraeje throon voor hem vond, dat hy geen swarigheyd maakte, om zyn dogter, die de vloer daar voor dien throon veegde, tot zyn vrouw te nemen, gelyk ook zyn huwelyk met haar ten eersten voltrokken wierd.

Hassan Soeleyman noemt dezen Pati van Goram, *Mata Lian*, en zegt verder, dat *Djamiloe* zelf ontrent de plaats, daar hy dezen Pati neergezet had, eens komende visschen, en daar Gorammers vindende, hen vraagde, waar hun Hoofd was, dat zy noemden, gelyk zy hem ook daar by bragten. Hy vond dezen Pati van Goram zo wel in zyn gedrag, dat hy hem verzogt, by zig op Hitoe Lama te komen woonen, en van de plaats, daar hy zig nu onthield, derwaards te verhuyzen. De Gorammer had hier in op dit eerste verzoek geen zin; dog toen *Djamiloe* hem zyn dogter aanbood, nam hy dat aan, gelyk hy daar op na Hitoe Lama om zyn Bruyd vertrok. Zy wierd hem vertoont, te weten, een kostelyke opgeschikte slavin, terwyl *Djamiloe's* dochter de vloer veegde. Dit deed *Djamiloe* (die gemeenelyk de by-naam van *Bidjacsana*, in 't Maleyts de voorzigtige, voerde) om den Gorammer, als aan zyn slavin getrouwt zynde, nevens al zyn volk, tot zyn slaven te maken, en hen allen dus listig te betrekken. De Gorammer, die mede niet gek was, en welkers oog ondertusschen op de dogter van *Djamiloe* viel, die hy veegen zag, at een Pinang, biddende den Hemel en de Aarde, dat ze, by 't werpen van zyn Sapà (dat het overblyvend Kaeuwsel van een Pinang-vrugt is, dat men wegwerpt) hem zyn Bruyd wilden aanwyzen. Hy wierp daar op zyn Sapà weg, en zy trof zeer gevallig *Djamiloe's* dogter; die hem ook tot een Bruyd wierd.

Ook verhaalde *Hassan* tot slot van 't gene de Javaanen betrof, dat tien jaaren na *Pati Cawa's* vertrek van Toeban, een van zyn broeders mede herwaards quam, om hem te bezoeken, en daar metter tyd zo veel aansien kreeg, dat men, over het opperbewind spreekende, goedvond een groote hooge plank, of pilaar, te doen brengen, hem daar boven op te zetten, en tot Radja, of Koning, te verheffen; dog alzo hy, op zekere tyd een Pinang eetende, zyn Sapà zo onvoorzigtig na beneden wierp, dat zy een van de vier Hoofden des Lands raakte, wierd dat zo qualyk opgenomen, dat hy aanstonds weer afgezet wierd, de Hoofden goedvindende de Regeering des Lands voortaan onder hun vieren te houden, en met gelyke magt het Land te bestieren; hoewel deze broeder van Pati *Cawa* nogtans *Radja* in de Soa van zyn broeder, gemaakt wierd.

Dit alles nu, dat *Hassan* my van *Djamiloe's* dogter verhaalde, gaf my de voornoemde Koning van Hitoe, *Kila Keli* genaamd, van de dogter van den voornoemden Prins *Bakar*, zoon van den Koning van Batsjan, op, daar verder byvoegende, ter plaatze, daar wy zyn verhaal toen gelaten hebben, dat *Bakar* (eer hy met zyn dogter trouwde) hem een van zyne *Anac-Mâs*, of slaven-dogters ten huwelyk aanbood, terwyl zyn dogter de vloer veegde; waar op hy een van zyn eygen Pinangs nam, willende de Pinang, hem van *Bakars* volk aangeboden, niet proeven, dien hy opat, werpende de Sapà, na dat hy God gebeden had, om hem zyn Bruyd aan te wyzen, weg, die *Bakars* dogter raakte, en met welke hy op zyn nader verzoek aan *Bakar* trouwde. Nader verhaal van den koning van Hitoe Lama.

Naderhand quamen daar ook andere volkeren van Noean Samaoeloe, by de pas van Tanoeno gelegen, die by Walmata, wat meer na Mamala toe, aangierden, en zig daar op den berg nedersloegen.

Zy maakten, niet lang 'er na, ook kennis met de vorige lieden, en besloten zamen een van deze Hoofden tot Koning te verheffen, waar op zy *Pattoeri* Koning over dat gansche Land maakten, en *Pati Cawa* tot een der oudste Mantri's, met de Titel van *Tanihitoe Messen*, voegende by dezen eersten nog drie andere Ryx-Raaden, van welke die van Ceram, of van Noean Samaoeloe, met de Titel van Toetoe Hatoe, de 2de Bakar, met de Titel van Noessa-Tapi, de 3de en de Gorammer, of Ali Ali Lian, de 4de Ryks-Raad, met de Titel van Pati Toeha (die daar na door een van zyn Na-zaaten, die Radja Hitoe was, in die van Pati Toeban veranderd wierd) vereerd wierden, gelyk dit alles ook toen van hen bezworen is. En is deze *Pattoeri* naderhand met een dogter van zyn broeder, uyt welk huwelyk naderhand de Koningen van Hitoe gesproten zyn, getrouwt.

Men ziet dan uyt dit verscheyden verhaal, dat hier in Amboina vier Perzoonen, de eerste een Cerammer, de tweede een Javaan of Toebans Prins, de derde een Prins van Gilolo, en de vierde een Goramse Graaf, sig nedergezet, en zo *Ridjali* verder zegt, zig met den anderen verbonden, maar een dorp zamen uitgemaakt, en dat in vier Campons, of buurten, verdeelt hebben, met onderling versprek, dat zy, als de vier Opperste Hoofden, dit Land bestieren zouden. De vier bevolkers en eerste Hoofden van Amboina.

Naamen, die zy naderhand voerden. *Pati Selan Binaur*, die ook wel Zemân Djadi genaamd wierd, kreeg nu den Titel van Totohatoe. Aan Pati Cawa, ook wel Perdana Moelay genaamd, wierd voortaan de Titel van Tanihitoemeſſen gegeven. Perdana Djamiloe kreeg de Titel van Noeſſatapi, en de Goramſen Kijaypati wierd voortaan (om een reyze door hem na Toeban gedaan) Pati Toeban genaamd.

Verhaal van de zaaken onder Amboina, volgens Ridjali's aanteekening, voorgevallen. Zedert dezen tyd hebben die vier groote Mannen, en hunne nazaaten, alzo 'er uyt ider Stam-huys geduurig weer een by gekoren wierd, dit land van Hitoe, zynde toen nog maar alleen bevolkt, en naderhand ook geheel Amboina, met alle de Eylanden, die daar metter tyd by quamen, oppermagtig beſtiert.

Van de zaaken, onder hunne Regeering gebeurt, heeft ons *Ridjali* wel veele gevallen, maar zeer verward, verhaald. In zyn 5. Alkitſa of Verhaal, zegt hy, dat'er van een van die vier Hoofd-Stammen drie andere takken quamen, die zig in drie andere Buurten neder zetten, en dus metter tyd zeven Buurten op dit land uitmaakten.

Hy zegt in zyn 6. Alkitſa, dat deze vier Grooten het land naderhand in 30. Galerans, of onderbeſtierders, verdeelden, over welke weer zeven Ponggawa's of Landheeren, 't gezag hadden, die nogtans alle van die vier zodanig af-hingen, dat alle gewigtige Lands-zaaken eerſt door die vier beſloten, dan in handen van die drie andere takken, gegeven wierden, die daar af weer kennis aan de 7. Ponggawa's, en die dan eyndelyk aan de 30. Galerans gaven, in hoedanigen forme deze Regeering tot verre in de tyden der Hollanders gebleeven is.

In zyn 7. Verhaal meld hy zekeren ſlag te water tuſſchen de twee eerſte Hoofden, *Zemandjadi*, en *Perdana Moelay* voorgevallen, en hoe de eerſte van Silan Binaur een vloot ontboden, dog zeer weynig daar mede uytgeregt heeft, alzo de dappere *Perdana Moelay* zyne vloot verſtroyde, en hem, ſchoon hy die weder herzamelde, op de vlugt dreef, van waar Hitoe's ſtrand zedert Lea Silan genaamt is.

Eyndelyk ging *Perdana Djamiloe* by *Perdana Moelay*, vraagde hem na de reden van hun geſchil, en hoorde, dat het daar over toequam, wie van beyden het oppergezag hebben zou. Hy, die om zyn wysheid de voorzigtige genaamd was, zey tegen *Perdana Moelay*; dat komt zonder eenig tegen ſpreeken u toe: want ſchoon hy hier eer, dan gy, gekomen is, zo woonde hy egter maar in 't woeſte boſch, daar gy het eerſte dorp hebt beginnen hier te maken; gevraagd zynde van *Perdana Moelay*, of hy hem helpen wilde, antwoordde ja, en ook van *Zemandjadi* om hulp verzogt, zeide 't hem ook toe; en bevreedigde hen op een liſtige wyze, gelyk wy reeds verhaalt hebben, makende dat de oppermagt weer by hun vieren even gelyk bleef.

In zyn 8. Alkitſa toont hy, hoe Pati Poeteh, of Pati Toeban (ontrent A. 1510) na Java gevaaren is, om 't Moorſch geloof van daar te brengen, op welken tyd de Koning van Ternate, *Zainalabdyn*, daar mede om die zelve reden geweeſt was, met welken hy een verbond maakte; gelyk hy hem ook (dat wy 'er byvoegen) tot het thiende lid van zyne Ryxraaden aannam; doch dat *Zainalabdyn*, by zyne te rug-komſt in een gevecht ontrent Bima geſtorven zynde, naderhand zyn opvolger uyt dit verbond van vrienſchap met Pati Toeban op Java gemaakt, een valſchen eyſch op die van Hitoe, als waren zy daar door zyn onderdaanen gemaakt, en *Kaitsjili Tarroeweſe* na Hitoe gezonden heeft, om op dit zyn Recht te ſtaan; hoewel wy over al klaar bevinden, dat die van de Kuſt Hitoe dit altyd geloochent en verworpen hebben.

Alkitſa 9. zegt hy, hoe Perdana Djamiloe een Geſant na Japara aan dien Pangirang of Prins gezonden, een verbond met hem gemaakt, en van den zelven den Titel van Patinggi, (Hoogen Graaf) verkregen heeft. Deze vriendſchap, met over en weer gezanten te zenden, duurde zo lang deze Pangirang Njaykabawang leefde, na wiens dood die ophield, alzo de volgende Pangirang zo opregt niet was, als de overleden.

Alkitſa 10. vertelt hy, hoe de vier Perdana's op zekere tyd, of het goed wezen zou een Koning te kiezen, ſpreekende, de gedagten hier ontrent voor en tegen waren. Eyndelyk nogtans vond men goed 'er een aan te ſtellen uit hunne bloedverwanten, en hem den Titel van Latoe Sitania, (Koning des Vragers,) te geven, waar toe zy den Richter, Aboebakar Naſedeki, verkoren; dog deze Koning ſtond onder de vier Perdana's.

Alkitſa 11. Verhaalt hy een nieuwe verdeeling, die de Perdana's aldus onder 't volk maakten, dat ider Perdana een Ponggawa, en ider Ponggawa vier Galarans onder zig had, ook toont hy, hoe de Koning van Hitoe, buyten kennis der vier Perdana's, met een Cora Cora uyt ſpeelen vaaren, en na het ſtrand Hominoa vertrokken was, zonder dat men wiſt, wie die plaats toequam, dan alleen, dat men van de zelve ſmadelyk hoorde ſpreeken. Dat hy ook naderhand 't 't volk van een ander dorp om hulp verzogt hebbende, dit dorp beſtryden ging, zonder

zonder 't zelve te konnen veroveren.

De vier Perdana's, dit eyndelyk gehoord hebbende, zonden 'er Perdana *Djamiloe* op af, die 't door een besweer-middel veroverde, de roem houdende, dat niemand op de Kust van Hitoe hem in dapperheyd gelyk was.

Dit nu is wel het voornaamste, dat ons *Ridjali* van deze vier Opper-heeren, en hunne Regeering tot de tyden der Portugeesen toe verhaalt.

Wat 'er nu van den beginne af, zo van de komst der Ternataanen, als der Portugeesen in Amboina, geschied zy, verhaald ons deze *Ridjali* mede zeer verward, en zonder eenige aanwyzing van den netten tyd. Wy zullen voor af sien, wat hy daar van zegt; en daar na wat de Portugeesen; en de onze daar van opgeven, die vry netter daar over schryven, en aanwyzen wanneer deze zaaken voorgevallen zyn.

Ridjali dan zegt in zyn 12. Alkitsa, dat zekere *Parahoe*, of *Canoa*, die na Noessa Telo uyt visschen geweest was, aan *Perdana Djamiloe* de tyding bragt, dat zy daar een vaartuygje met menschen van zulken wonderlyken gedaante gevonden hadden, dat zy verklaarden diergelyke noit meer gezien te hebben. Zy waren, na hun zeggen, blank van lighaam, hadden katten-oogen, en zeyden ook tegen hen gesproken, dog 'er geen antwoord van bekomen te hebben, aangezien zy hun taal niet konden verstaan.

Djamiloe belastte hen die menschen by hem te brengen, gelyk zy deden. Hy vraagde hen na de naam van hun Land, dat zy zeyden Portugal te zyn; en dat zy, hier gekomen zynde om te handelen, verdwaalt waren, niet wetende wat koers zy houden moesten; en hier door op de overwal vervallen waaren, dat hun schip nog in Zee ontrent het Duyven-Eyland was. Dat zy, 't zelve daar latende, in een Tsjampan, of Kleen Plat vaartuyg, gegaan waren, om zo weer na Portugal te keeren; en dat hun Stierman niet wist, dat zy hier na toe voeren, hoewel het (zeyden zy tegen *Djamiloe*) mogelyk tot ons beste is, dat wy hier zyn. Daar op gaf hen *Djamiloe* verlof, en gelegenheyd om een huys te bouwen, om daar te woonen, of 'er voor eerst te konnen blyven, terwyl eenige van hen na hunne Overigheden gingen, om berigt van hun wedervaaren te geven.

Met het wester-zaisoen zonden die een schip na Amboina, in 't eynde des jaars, op een tyd, dat de Stad op de Kust van Hitoe zeer vermakelyk, en dat nu 't land van Amboina ook zeer beroemt wierd.

In deze tyd wierd *Perdana Djamiloe* gemeenlyk de Capitein van Hitoe genaamt, en hy maakte een verbond met hen, kreeg van hen goude wissel-kleederen, dat zy jaarlyks zo vervolgden, alzo de naam van desen Capitein van Hitoe zeer vermaard was, zelf tot in Portugal; weshalven die Koning hem ook de Titels van Capitein van Hitoe, en van Don *Djamiloe* gaf.

Dit duurde zo eenigen tyd, tot eindedelyk, de Portugeesen zig vol en dronken zuypende, zich niet ontzagen die van de Kust van Hitoe op hun markt in 't openbaar van hunne goederen te berooven, en hen op een oneerlyke wyze zo veel moeite aan te doen, dat zy den Richter, en 't Hoofd van den Godsdienst, kennis daar af gaven, welke laatste zey, dat zy zeer qualyk gedaan, en den dood verdient hadden; dog de vier Perdana's oordeelden, dat schoon de Hhakim (of Richter) en de Opper-Priester, billyk gevonnist hadden, men het deze maal behoorde te vergeven, vermits het niet betamelyk was, hen eerst wel, en kort 'er aan qualyk te handelen; dat 't hen een quade naam by de vreemde volkeren zou konnen geven, indien men deze lieden zo ten eersten weder na de overzyde des lands verhuizen deed, daar zy nog woonplaats, nog volk van eenigen Godsdienst, vinden zouden.

Dit goed besluyt der vier Perdana's bragt de Portugeesen tot geenen inkeer, maar zy spatteden even zeer uyt, zo dat de Hitoeësen eyndelyk genoodsaakt waren hen in een van de dorpen, daar zy sich onthielden, te bestryden, met sulken geluk, dat zy de overwinning verkregen, waar ontrent twee dappere mannen, *Lekalaha Besi*, en *Toeban Besi*, veel toegebragt hadden, tot zo verre, dat de laatste daar voor 't geloove het leven liet.

Te dier tyd nu vertrok *Perdana Djamiloe* na Java, en quam by den Pangirang van Japara, die hem 7. oorlogs-fusten bestelde, om hem weer na huys te geleyden; dog *Djamiloe*, tusschen Java en Bali gekomen zynde, quam te sterven. Die met hem vertrokken waren quamen ondertusschen ontrent het Land van Amboina; dog zy vervielen, door tegen-wind, en tegen-stroom, op de Kust van Ceram, alwaar zy hoorden, dat 'er een schip in Banda was.

Men zond dan een van de Oorlogs-Fusten met het Lyk van *Djamiloe* voor af, en terwyl een van die Fusten by den hoek van Ceram bleef wagten, zo gingen zy op 6. kleene Tsjampans na Banda, en liepen dit Portugees schip af, doodende alle, die 'er op waren. Na dit dapper stuk verrigt te hebben, keerden zy weer na hun Oorlogs-Fust, die

nog

nog by Ceram lag, en zeylden zamen na Amboina; dog zo ſtil niet, of de Portugeeſen kregen de ſnuf, van 't gene in Banda door hen verricht was, in de neus, zy zonden dierhalven een vloot tegen hen uyt, om hen onderwegen aan te taſten.

De Zeevoogd der Hitoeëſche Vloot, ziende, dat de Portugeeſen hem te ſterk waren, liet maar twee Jonken den ſtryd met den vyand vervolgen, en liep met de reſt na 't ſtrand van Hitoe, in geſelſchap van die *Djamiloe's* Lyk voerden. Men bragt het zelve te land, men hield het, volgens de Moorſche wyze, honderd dagen ſtaan, en begroef het toen na 's mans rang zeer ſtatelyk.

Dit verricht hebbende, verſamelde men de Vloot, van Japara gekomen, weer by een, en men ging een dorp der ongeloovigen, Hative genaamt, beſtryden.

Te dier tyd wierp ſig een voorvegter, *Tahalele* genaamd, als een Tyger midden onder de vyanden, zo dat men hem van wegen de menigte, die hem omringde, niet ſien kon; dog hy ſtreed zo gelukkig, dat hy het dorp veroverde, en Zeeghaftig te rug keerde, banketterende daar na niet weynig met de zynen, die hem den Tytel van den Held *Toeban Beſi*, en zyn kris die van Loekoe Loeli, dat is, been-breker, gaven, alzo Toeban Beſi toen al overleden was.

In zyn 13. Alkitſa verhaalt hy ons de zaaken, tot den Oorlog van *Don Duarte* behoorende, aanwyzende, hoe hy met zyn Vloot, en veel overſten, uyt Portugal gekomen, en daar ontrent geland zynde, de bloed-vlag waejen liet, en de Oorlogs-trompet belaſtte te ſteken, gelyk ook de Mooren van hunne zyde deden; in welk gevecht tuſſchen de Mooren en Portugeeſen de Prediker, Maulana, benevens Tahalele, en Aboebakar Naſediki, voor 't geloove ſtierven; ook berſtede de ſnaphaan van Totohatoe, of Zemandjadi, in twee ſtukken, en daar mede raakte die kryg ten eynde; dog eenige tyd daar na hervatteden de Portugeeſen den ſtryd, dien zy, verſcheyde vaandels verlooren hebbende, voor een tyd weer ſtaakten, en daar na uyt wraak over hun verloorene Vaandels onder *Don Duarte* weder begonnen.

Hier droeg ſig een andere *Toeban Beſi* als een Held, die ſig met een zonderling geluk onder den vyand wierp, alles ter neder kapte, en van niemand gewond, ſchoon hy meenigmaal getroffen wierd. Hy verweerde ſig eyndelyk met de ſtukken van zyn ſnaphaan, zo lang tot dat hy eyndelyk, door 't kneuſen van zyn gebeente, doodelyk gequetſt wierd, 't geen oorzaak was; dat de Legers van een ſcheydden, en ider ſig na zyne Vloot begaf, waar door de Hitoeëſen ook gelegentheyd kreegen, om het Lyk van dezen Held de laatſte eere aan te doen.

In zyn 14. Alkitſa zegt hy, dat ſeker ſchip den Koning van Ternate (dien hy niet noemt) na Amboina bragt, alwaar hy op Loehoe te land ſtapte, en dat dit die van Hitoe, en de verdere Amboineſen, geboodſchapt zynde, de vier Perdana's daar op vrede met de Portugeeſen maakten. Men zond daar op eenen *Malalat* met een liſtige ſtreek na dien Vorſt, en liet hem den Portugeeſchen Landvoogd afvraagen, waarom hy niet by hem quam, aangeſien hy nu met die van Hitoe bevreedigt was.

Men had ook 40. Criſſen in een Ceramſche doos verborgen, en op die Criſſen eenige ruygte, en daar over weer eenige Siripinang, bloemen, en reukwerken, gelegt, gelyk ook 40 mannen die doos, en ſpyſe voor den Koning, bragten, die, dezelve geopend hebbende, de Criſſen met zulken verwondering zag, dat hy niet ſpreeken kon. Eyndelyk weer op die doos ziende, belaſtte hy die 40. mannen met die doos weder na de vier-Perdana's te gaan, hen uyt zyn naam te groeten, en daar by te zeggen, dat hy hen diergelyke geſchenken van liefde en opregtheyt niet doen kon; dat hy dit met genegenheyd aannam, alzo zy broeders van den beginne des werelds af tot des zelfs eynde waren, en hy dat als een teeken ter beveſtiging van hun geloove en belydenis aanzag. Deze mannen keerden dan met die doos wederom, en bragten des Konings groete aan de 4. Perdana's, die zyn Majeſteit weer deden groeten, waar op dan die Vorſt vertrok en t' zeylging.

Na dezen tyd raakten de Hitoeëſen met de Portugeeſen al weder, en zo het de naam had, om 't ware geloof, in oorlog.

In de 15. Alkitſa verhaald hy, hoe, na dezen oorlog met *Don Duarte*, een Portugees Capitein, *Sandjoeta* op Hitoe quam, een dapper man, die op des zelfs ſtrand een veſting maakte, en niet ophield de Portugeeſen te beſtryden; weshalven zy zig na den Heuvel, Oeloe Koelol, begaven, om hen daar te verduuren; dog aangeſien de Portugeeſen dien veroverden, zo trokken zy van daar weer na den Heuvel van Mamala, dien zy ook verloren, waar door alle de andere dorpen genoodzaakt waaren zig aan de Portugeeſen over te geven; dog 't meeſte volk nam met de vier Perdana's de vlugt na de Kuſt van Ceram, zettende ſig op Luciela neder, terwyl die van Hitoe den oorlog nog geſtadig op hunne Kuſt vervolgden.

Te dier tyd (dog hy is in de tyd verward) was de Held *Kimelaha Laulata* ook in Amboina, voerende het gebied daar over alle de Dorpen van den Koning van Ternate, die hem daar gezonden had. Deze bragt een Vloot na de Kust van Hitoe, taste een schip aan, keerde toen weer na Loehoe, en bragt het land Ambon weder in rust:

Na dit voorval vertrok de Richter *Aboebakar* na den Koning van Ternate, vorderde hem zyne belofte en verbond af, hem vragende, wat hy met zyn gegeven bevel zeggen wilde.

Daar op quam *Aboebakar* uyt Ternate weer in Ambon, op de Kust van Hitoe, 't welk van 't gansche land vernomen zynde, zo zond men de Galarans *Toebeasal*, en *Toeheloeson* aan dien Richter, met een Groetenis van alle de dorpen, en de vier Perdana's, lieten hem vragen, of de Koning van Ternate nog wel aan 't volk dacht? Hy zey, ja; maar dat het nog geen tyd was, om dat te toonen. Sy zeyden daar tegen, dat zy meynden, dat het nu de rechte tyd was; doch verzogten hem eerst weer na Hitoe te gaan; dog hy zeyde, is dat uwe meyning, gaat dan henen, en maakt het aan alle dorpen bekend, waar op zy alle de Portugeesen, die zy maar in de dorpen vonden, dood sloegen, en gaven, na 't verrichten van 't zelve, 'er maar kennis af aan *Aboebakar*, en aan de vier Perdana's; waar op die Richter, en de Perdana's weder na de Kust van Hitoe keerden, en op den heuvel Hatoe Noekoe, dat is, de swarte Klip, woonden.

Te dier tyd bragten alle de dorpen der Kust Hitoe, volgens 's lands gewoonte, 't hoofd van een visch ten geschenk, om haare schatting aan de vier Perdana's te voldoen, waar van de Richter *Aboebakar Nasediki*, nevens alle de dorpen, het bestier had.

Na dezen viel 'er niet anders voor, dan dat de Hitoeëesen den kryg voor het waare geloove nog al vervolgden, en dat zy met die van Noessanivel, welk dorp ook vier Perdana's had, een verbond oprechtten. Die van Noessanivel nu hadden wel vier Perdana's; maar hier was maar een geslagt; daar 'er op Hitoe vier, zo dat 'er in 't geheel vyf stammen, en agt Perdana's waren; te weten *Pati Loepa*, *Tanihitoemessen*, *Toetoehatoe*, *Lisakota*, *Latoehalat*, *Noessatapi*, *Perdana Pati Toeban*, en *Perdana Pati Nailay*.

Deze hielpen malkanderen zeer getrouw in voor en tegen-spoed, en men hernoemde de naamen van de Galerans (of Hoofden) van het dorp Henilatoe, Hihahitoe, en van die van 't dorp Latoe, Hihatoemi. Ook hadden die van Oeriën, en Assaloelo wel de naam dat zy Oelisiva's waren, dog zy droegen zig by de Oelilima's, egter waarlyk als Oelilima's, zo dat zy hier of daar een Portugees betrappende, hem by den Perdana *Djamiloe* bragten, gelyk zy met die van Hitoe ook een verbond tegen alle de Oelisiva's maakten, onder 't welk de Hitoeesen, die van Alang Lilibry, Laoike, Wackasihoe, Oeriën, en Assaloelo mede begrepen.

In zyn 16. Alkitsa zegt hy, dat de Kimelaha *Roebohongi* in Amboina quam, om daar uit den naam van den Koning van Ternate te regeeren, brengende van zyne bloedverwanten Kimelaha *Hhadji*, en Kimelaha *Sakra Toewana* mede. Ook spreekt hy daar van Kimelaha Kakasingkoe, Kimelaha Djamali, Loeleboe, Adjadana, Bassi, Anglasari (mogelyk Bongasari) van welke hy vorder zegt, dat zy alle van de Koningen van Ternate afkomstig waren. Ook spreekt hy van eenige Dienaaren, door den Koning van Ternate, staande dien Oorlog met de Portugeesen (die dan mede, en dan tegen-liep) gebruykt.

Hy zegt ook, dat Kimelaha Kakasingkoe, met zyn Vloot by die der Christenen ontrent Mamala gekomen zynde, na eenige tyd daar tegen geslagen te hebben, de neerlaag kreeg, en daar dood bleef, zo gehakt zynde, dat hy niet kenbaar was. Dat de Vlooten, niet lang daar na ontrent het dorp Latoe weer buyten quamen, alwaar de Portugeesen dit dorp hielpen, ziende malkanderen alle voordeelen af, tot dat eyndelyk de schildwagt der Mooren van de Portugeesen, terwyl hy sliep, betrapt zynde, dit oorzaak was, dat de Mooren hunne Vesting, zonder volk zynde, verloren; waar op ider wel 't hasenpad koos; dog Kimelaha Djamali Aladdin (een beroemd held) en de twee broeders, Anglasari, en Lawaladdin, die wyze Pelgrim, en Reyziger na Mohhammeds graf, lieten daar voor 't geloove hun leven.

Hier op liep *Klaudia* (Gezant des Konings van Ternate) met zyn Vloot weer na binnen toe, ontmoette de Voot der ongeloovigen, streed met hen als een held voor 't geloove, en elke Vloot keerde naderhand weer na hare verblyfplaats.

In zyn 17. Alkitsa spreekt hy van de Reyse van Perdana Toeban Besi na den Pangerang van Japara, Kijay Maas, die met een schoone Vloot, waar over de dappere Zeevoogd *Martadjoeta* 't oppergezag voerde, en waar op ook een persoon van Panaroekan, en een van Passaroean, van grooten naam was, voor Hitoe verscheen, alwaar zy zich met de Vloot der Hitoeëesen vereenigden, en de

ongeloovigen gingen aantaſten. By hun dorp en veſting gekomen zynde, zoo bleef daar die dappere Zeevoogd niet verre van de poort dood, waar op de Mooren de neerlaag kregen, en de vlugt na hunne vaartuygen, en na Hitoe, namen; keerende de Javanen dus onverrichter zaken met het kenteren van 't ſaizoen weer na Java.

In zyn 18. Alkitſa toont hy, hoe de Mooren weer met een Vloot na de veſting der Portugeeſen, en die ook na hen uytgeloopen zynde, zy malkanderen tuſſchen de Kuſt van Hitoe, en tuſſchen de veſting aan de Laha, ontmoetten, zynde de Erf-Prins van Ternate, *Kay Tſjili Tſjoeka*, toen Zeevoogd van de Mooren. Na dat het gebed gedaan was, taſtte men malkanderen zeer hevig aan, alwaar die Vorſt het leeven, nevens veele van de zynen, liet, gelyk ook veele der vyanden, waar op de Vlooten malkanderen verlieten.

In zyn 19. Alkitſa verhaalt hy, hoe de held *Tahalele* na Banda om hulp voor zyn geloofs-genooten ging, en met een brave vloot Bandaneeſen weer voor de kuſt van Hitoe verſcheen, over welke Kapitein *Falat* het Opper-gebied voerde, zynde Kapitein *Atidjuäh* Onder-Zeevoogd, en de derde in rang, of Schout bynacht, de Orangkaja van Watimena, en de Koning van Rozingeyn. Zy vereenigden zig met de Vloot der Hitoeëſen, taſtten te zamen de Vloot der ongeloovigen met het aanbreeken van den dag aan, en keerden al zegenpralende over hunne vyanden wederom, makende ſig, alvorens weer na Hietoe te keeren, van het dorp Toehehiam meeſter; na welke dappere daad de Bandaneezen in 't kenteren van 't ſayzoen weer na Banda trokken. Zy quamen naderhand nog eens voor de Kuſt van Hitoe met een Vloot, dog van dien ſtryd viel niet veel tot hun roem te zeggen, en na die tyd quamen zy niet weder.

In de 20. Alkitſa meld hy, hoe de Vlooten der Hitoeëſen, en der Portugeezen, malkanderen ontrent het ſtrand van Loehoe's veſting ontmoetten, en zeer hevig aantaſtten, alwaar zeker Hoveling, *Pati Lihat* genaamt, door 't kruyt van een ſtuk, dat van zelf in brand raakte, zeer verbrand in handen der Portugeeſen viel, waar door de Mooren te rug moeſten wyken. Ook was daar te dier tyd een Gezant van een Pangirang van Java, die aan de overzyde van der Portugeeſen veſting een andere veſting maakte, die wel niet voltooyt, maar van welke de Portugees egter geen meeſter wierd. Men keerde wel weder na Hitoe, dog den oorlog duurde nog.

Daar na quamen de Portugeeſen weer met een Vloot, waar in veel Tidoreeſen, en Boeroneeſen waren, voor de Kuſt van Hitoe, alwaar hen de Hitoeëſen op ſtrand wagtten.

Zeker Hoveling, *Oeloe Ahoetan* genaamd, verzogt eerſt alleen tegen hen te ſtryden, en dat zy, zo hy het te quaad kreeg, hem dan helpen konden. Hy gaf eerſt een groote ſchreeuw, waardoor, gelyk ook op zyn bede, de ongeloovigen den ſtryd verloren, de vlugt namen, in 't water ſtortten, en na hun veſting liepen. Ook droeg ſig de Ridder Saleman hier deftig, tot hy, tot zyn knyen toe in zee gedreven zynde, zyn vaartuyg nog bereykte, en zo weer aan de Laha quam. Hy verhaalt ook, hoe Kimelaha Roebohongi daar aan zyn eynde raakte, 't welk aan de Portugeeſen verklikt zynde, waren zy met hunne Vloot daar na toe gekomen, om met geweld zyn lyk ſmaadheyd aan te doen; dat hen egter miſlukte, alzo men 't zelve na Ceram bragt.

Daar op gingen zy de Kuſt van Hitoe aantaſten, alwaar men geen een dapper held, dan den gelovigen Djoemat, vond; die egter al mede aan 't wyken geraakt zynde, zo nam Kapitein *Hitoe* de wapenen in de hand, begaf zig op de Vloot en na de Laha in den ſtryd, die zeer hevig voor 't geloove was.

Hoewel nu die van Ambon met de Portugeeſen vreede maakten, zo vervolgden de Hitoeëſen egter den oorlog nog zeer ſterk, gelyk ook die van Ceram. En in dezen ſwaaren oorlog voor 't geloove waren van de zyde der Mooren deze helden hier tegenwoordig, te weten, Oeloe-Ahoetan, Haſſan Pati, de Prediker Toenſoeloe, Pati Ibrahim, Oemar, Mihir, Nahoeda, Naſji-Ila, en de dappere Djoemat, die boven allen uytſtak.

Van de zyde der Portugeeſen waren 'er Don Duarte, Kapitein Sandjoeta, Paul Caſtanha, Tamoera, Dirgoeroemardiſi, Sikoekiſoea, Don Tiçera, Fernando Miloe, en Antonio Laliroe.

De overwinning en 't verlies was dan eens aan de eene, dan weer eens aan de andere zyde, en deze oorlog duurde zeventig jaaren, beginnende met *Don Duarte* en eyndigende onder *Andrea Furtado*.

En voor Furtado's komſt quam 'er een Hollandſch ſchip in Ambon, aan 't welke de Perdana's om hulp tegen de Portugeeſen verzogten; die zy hen wel toezeyden, dog gaven hen te kennen, datzy eerſt nader laſt hier toe van hun Meeſters verzoeken moeſten.

Met het kenteren van 't ſayzoen verſcheen hier ook de Zeevoogd Steven van der Hagen, die met de vier Perdana's ſprak, een verbond met hen maakte, en onder zekere voorwaarde aannam, hen te helpen; bedingende, dat, zo hy

't Kaſteel

't Kasteel veroverde, de Hitoeësen dan 400. Bahara's Nagelen aan de Hollanders geven, dog dat alle de wapenen en zwarte gevangenen voor de Hitoeësen, en de blanke voor de Hollanders zouden zyn.

Zoo de Hollanders een Portugeesch schip veroverden, dan zouden de Hitoeësen hen 40 Bahara's nagelen geven, ook zoude 't schip met alle de blanke gevangenen voor de Hollanders, dog de zwarten voor de Hitoeësen zyn.

Daar op liep *van der Hagen* van voor de Hitoeësche kust, na 't Gat van Ambon, sakte allenskens na de Laha toe, om na de gelegentheid van 't Kasteel te vernemen.

Hy keerde daar op weer na Holland, gevende aan die Heeren kennis van 't Verbond, dat hy met de Amboinesen aangegaan had.

Ondertusschen zond de Portugeesche Landvoogd imant aan de vier Perdana's, om vreede met hen te maaken, die daar geen lust toe hadden, alzo zy genegen waren hun verbond na te komen; waar op den oorlog weer even fel aan weerzyden begon, tot dat *Furtado* aanquam.

In zyn 21. Alkitsa spreekt hy van *Andrea Furtado*'s komst met zyn Vloot in Ambon, hoe hy eerst op Hitoe aangierde, sig na 't gebergte Binau begaf, daar den oorlog begon, en dat gebergte met zulk een geweld veroverde, dat sig alle de dorpen daar om streeks aan hem onderwierpen, en den Perdana, Toeban Besi, nevens den Orang Kaja, Pati Wani, aan die ongeloovigen overgaven, terwyl de vier Perdana's alleen na Ceram de vlugt namen.

Daar na quam hy ook na Loehoe, Lessidi, en Cambello, welke plaatzen hy ook, met 't gene daar ontrent was, veroverde, voorgenomen hebbende ook na Iha te gaan, dog die van Iha verweerden hen zeer dapper, quetsten *Furtado* met een steen aan 't hoofd, en dwongen hem weer na Loehoe te wyken.

De vier Perdana's bleeven ondertusschen op Ceram, en Perdana Tanihitoemessen onthield sig in het dorp Anim, Perdana Pati Toeban op Waypoeteh, en Perdana Noessa Tapi woonde op Loehoe te Gammasoengi.

Capitein *Hitoe* voer in een Parahoe na Ceram, om hulp te zoeken, alwaar hy twee Hollandsche scheepen ontmoette, welke hy na den Zeevoogd vraagde, die zy zeyden dat in Banda was; waar op Kapitein Hitoe sich derwaards begaf, alwaar hy dien Zeevoogd ook vond. Men besloot dat vier Hitoeësen den Zeevoogd volgen, en by hem blyven zouden, waar na zy van daar, en Capitein Hitoe ook, weder na Ambon vertrokken.

In 't begin van 't Wester-Zaizoen quam weer een Hollands schip in Ambon, en de vier Perdana's belasten aan Mihirdjigoena, (dat is, Kapitein Hitoe) en aan Perdana Sibori (dat is, Toeban Besi) dat sy beyde op dat schip gaan, en de Vloot opzoeken zouden. Zy deden dit, quamen ontrent Bantam, vernamen eindelyk de Hollandsche vloot, over welke *Matelief*, en *Steven van der Hagen*, Zeevoogden waren; toonden hen hun Contract, en bewoogen hen mede na Ambon te gaan, alwaar gekomen zynde, eyschten zy, op de vrage van den Portugeeschen Landvoogd van waar deze Vloot quam, dit land van hem op. Daags daar aan leverde de Landvoogd smorgens de sleutels van 't Kasteel aan den Zeevoogd over, trok 'er uyt, ende zeylde met de schepen der Hollanders van daar.

Daar op vraagden *Matelief* en *van der Hagen* aan Capitein *Hitoe*, en de vier Perdana's, wat men nu met het Kasteel doen zou? Zy waren van oordeel, dat best was, het te slechten; dog de Zeevoogden zeyden, dat zy het Kasteel voor hen zouden in besetting houden, en die Kapitein en de Perdana's beloofden alles, wat daar aan mogt ontbreken, te herstellen. Hier op trok *Frederik Houtman*, als Landvoogd in het Kasteel, en de beyde Zeevoogden vertrokken van daar, en gaven van hunne verovering kennis aan de Heeren Bewindhebberen.

Het jaar daar aan quam 'er weer een Vloot voor de Kust van Hitoe; dog zy liep na de Laha toe alwaar de Prins Kaytsjili Aali, Kimelaha Adjadana, Koninklyke Ambalauwse Dienaar, aan de Zeevoogd verzogt, dat hy geliefde in Ternate met zyn Vloot te komen, dat na veel over, en wedersprekens aangenomen wierd.

Matelief ondertusschen verzogt Kapitein Hitoe's zoon mede na Holland te nemen, om hem aan den Prins te vertoonen. Hy gaf hem dan Halaene mede, die met hem na Ternate zeylde, daar hy een Kasteel bouwde, waar op de gevlugte Ternataanen weer na hun land keerden. Ook stelde men Modafar, hunnen Koning, weer op zyn vaders throon, waar op hier ook een Landvoogd met eenige soldaaten in dat Kasteel trok. Dit alles besteld hebbende, vertrok hy na Holland, en bragt Halaene, en den zoon van den Koning van Noessaniwel, den zoon van Orang Kaja Lakatoewa, en dien van Natahoewat, aldaar.

Ondertusschen quam in *Houtmans* tyd de Zeevoogd, *Simon Hoen*, in Ambon, die de Amboineesen zeer veel goed dede, en de zelve vriendelyk behandelde.

Naderhand quam ook de Zeevoogd *Pieter Both*, en bragt Oensoe Halaene weer in Ambon, welke Heer zig tegen de Amboineesen ook zeer milddadig en goedhartig betoonde.

Na verblyf van 6. jaaren vertrok de Landvoogd *Houtman*; en *Joannes Prings* (*Prins*) verving hem voor drie jaaren.

Toen quam de Heer Opperlandvoogd, *Gerard Rangsi* (Reynst wil hy zeggen) van Batavia, zeylde na Banda, en toen weer na Ambon.

Te dier tyd quamen de Engelschen op Loehoe en Cambello, en onthielden sig op de laatste plaats. De Landvoogd *Prins* zond een Vloot daar heenen, om hen, die niet vertekken wilden, van daar te verdryven; daar op raakten zy te zamen slaags.

De Opperlandvoogd *Reynst*, en Kapitein Hitoe, belasten daar op aan Kimelaha Sabadin, dat die hen sou doen vertrekken, dat al mede niet ging; waar op de Heer *Reynst*, en de Heer *Prins*, Cambello aantastten, waar na die van Cambello hen deden vertrekken.

Daar op gingen de Engelschen na Erang, en niet lang daar na met hunne schepen na Engeland. Daar na wierd *Adriaan Blok* Landtvoogd in de plaats van *Joannes Prins* (hy wil Caspar Janszen zeggen) en *Blok* kreeg eenige moeite met de Leytimorsche Orangkaja's; dog Kapitein Hitoe bevredigde hen weder.

In zyn 22. Alkitsa begint hy van Herman Spel (Speult wil hy zeggen) te spreken, en van zekeren aanslag der Engelschen en Japanders tegen de Hollanders, dat tydig door de Hollanders vernomen zynde, zo hebben zy al de Engelschen, en Japanders (dat een grove misslag van hem is) gedood.

Hy zegt ook, dat die Landvoogd eerst met die van Hoetoemori, daar na met die van Lissibatta, oorloogde, en dat hy, en Kimelaha Sabadin, dit dorp veroverden; dog dat Capitein Hitoe den Kipati Lissibatta bragt, om met den Landvoogd vreede te maken. De Landvoogd lag toen met de Amboinesen, en met den Kimelaha, over den prys der Nagelen in geschil; sy eyschten honderd, en hy bood maar zestig Ryksdaalders; zy lieten 't voor tagtig Ryxdaelders; dog hy wilde dat niet geven, waar op den oorlog begon.

Ondertusschen wierd hier over na Batavia, en aan den Koning van Ternate, geschreven, waar op 't jaar daar aan *van der Hagen* tyding bragt, waar op men weer by een quam, en 't wegens den prys der Nagelen op 70 Ryxdaelders voor een Bahara eens wierde; dog op dat de Land-voogd 'er 3. Ryxdaelders aan Siripinang-geld voor de soldaaten afhouden zou, zo wierd het op 67. Ryxdaelders gebragt.

Het Jaar daar aan quam een Ternataansche Gesant des Landvoogds hulp tegen de Spaanjaards, die op Tidore gekomen waren, verzoeken.

Ondertusschen quam den Opperlandvoogd *Laurens Ryl* (Reaal) met den Zeevoogd *van der Hagen*, met 8 Schepen, die ook na Ternate ontboden waren; en die van de Amboinesen 7. Ryxdaalders van een Bahara nagelen minder verzogten, om spys voor de soldaaten te koopen, dat alle de Orangkaja's toestonden, zo dat de Bahara, geduerende dien oorlog, op 60. Ryxdaalders bleef, mits dat het na dien oorlog, weer tot 67. Ryxdaelders ryzen zou; dat alles aan weerzyden beschreven wierd.

Hier op trok de Heer *Reaal* na Ternate, om dien vorst te helpen. En dus bleef de prys der nagelen nu vast, en buiten geschil, hoewel de Hertog van *Bonoa* naderhand dit verbond weer brak.

In de 23. Alkitsa toont hy, hoe de Landvoogd daar op met een Vloot in zee liep, om van den *Kimelaha* reden van deze Verbonds-breuk te vorderen, die zeyde, daar af niet te weten; dog de zaak wierd door tusschenkomen van Kapitein *Hitoe* bygelegt, waar op de Landvoogd met zyn Vloot na Loehoe keerde, en zedert bleef alles in rust; Ontrent welke tyd ook de *Kimelaha Hidajat* verscheen.

In zyn 24. Alkitsa spreekt hy met groote lof van *Hidajats* hoedanigheden, en dat hy met groote statie, als een der grootste Princen, en met een Vloot in Ambon verscheen, dat hy een dapper en zeer Regtveerdig Richter, en een man was, die in lengte zyns gelyken in Ternate, nog in Ambon, en die Borsten, als een vrouw, had; daar byvoegende, dat hy een groot iveraar voor den Moorschen Godsdienst was.

Sabadin ondertusschen ziek geworden, en gestorven zynde, zo quam hy in zijn plaats te volgen.

Daar na quam de Opperlandvoogd, *Pieter Schoon* (*Jan Pieterssen Coen*,) met een Vloot voor Loehoe ten anker, vertrekkende na Banda, om met die ingezetenen te oorlogen, alwaar Capitein *Hitoe* met hem ging, en eenigen tyd te vergeefs met hen handelde: de Heer *Coen* had daar in 't eerst eenige tegenstribbeling; dog beloofde 1,000 Ryxdaalders aan den genen, die hunne vesting eerst beklom.

Capitein *Vogel* nam dit aan, de Landvoogd *Houtman* deed hem in 't begin van de nacht te land zetten, en de Hollanders wierden meesters van de stad Lonthoir, en dus raakte deze oorlog ten einde. Waar op de Opper Landvoogt *Coen*,

Coen, en Capitein *Hitoe*, weer van daar vertrokken; hoewel 't nog 40 Orang Kaja's 't leven koſtte, 't geen oorzaak was, dat de overgeblevene Bandaneeſen na Ceram, Goram, en na Macaſſar, om hulp zonden, van waar de Coning van Macaſſar een Vloot na Ceram zond, om de Bandaneeſen, die daar nog waren, na Macaſſar te voeren,

In zyn 25. Alkitſa verhaalt hy, hoe de Opperlandvoogd *Coen* veel Bandaneeſen mede na Jakatra gevoert hebbende, *Mihirdjigoena* derwaards ging, en hunne verloſſing van daar na Banda bewerkte.

Hy verhaalt verder, hoe *Mihirdjigoena* na Mazulipatam, een reize deed, gierende op Ceylon, Poedecheri, Nagapatnam, Paliacatta, enz. aan, dog dat hy, weer te Bantam gekomen zijnde, ſtierf, van waar hy gebalſemd na Ambon overgevoerd wierd, met een brief, dat de Heer *Coen* 't verſoek van *Mihirdjigoena* toegeſtaan, en dat men maar een Geſant te ſenden had, om 't verder werkſtellig te maken. Deſen brief bragt *Zavardjali* aan Capitein *Hitoe* juiſt als hy in de Laha was, beſig zijnde, om over den aanſlag der Engelſen en Japanders tegen de Hollanders, en 't Kaſteel, te raadſlaagen; waar op de Landvoogd toonde, wat gevaar de te rugkomſt der Bandaneſen geven kon.

Hy ſpreekt verder van de begraaffenis van *Mihirdjigoena*, van verſcheide werken, door *Hidajat* verricht; van de oorlogen onder de *Kimelaha's Loehoe*, en *Leliato*, daar op gevolgt, tot dat de Koning van Ternate eindelijk belaſtte vrede met de Hollanders te maken; die de nagel-ſluikers alom, daar zy konden, verdreven: hoe wel de *Kimelaha*, en de *Orang Kaja's*, die aanhielden, waar uit weer een nieuwen oorlog ſproot; dog 't oogwit der Chriſtenen was niet anders, dan om den Mohhammedaanſchen Godsdienſt uit te roejen, gelijk de Mooren zo mede met den Godsdienſt der Chriſtenen zogten te handelen.

Hy verhaalt verder 't innemen van Way door den *Kimelaha*, en 't af-ſetten van beide de *Kimelaha's* door den Capitein *Laoet*, *Aali*, die onder de Landvoogd Lucasſoon na de Xoela's, Bangay, Tamboeko, en Boeton, vertrok, en daar ſtierf.

In zijn 26. Alkitſa ſpreekt hy van den Capitein *Hitoe Halaenin*, die hy zegt, dat door een vrouw vergeven wierd, waar op *Kakiali* Capitein *Hitoe* onder den Heer *Gyſels* wierd. Men maakte toen ook eenige verandering, ſtellende *Perdana Baroeſa* tot Noeſſatapi, *Perdana Moeloetan* tot Totohatoe, en *Perdana Keliſſa* tot Tanihitoemeſſen, en dit waren de Titels, die men aan de vier Perdana's, Capitein *Hitoe* daar ingeſloten, toen nog gaf.

Hy ſpreekt verder van *Kakiali's* menigvuldige en liſtige, dog ongelukkige bedriegeryen, van den Landvoogd *Gyſels* vertrek, en van de komſt van den Heer *Coen*; van den oorlog van den *Kimelaha* en de Amboineſe Dorpen tot Loehoe toe met de Hollanders: van de komſt van den *Sadaha*, *Simon* van *Ternate*, om vrede te maken, dat niet gelukte door *Kakiali's* ongehoorſaamheid, dieſe allen opruyde, dat weer een nieuwen oorlog gaf, waar in ſig egter *Tanihitoemeſſen* en *Orang Kaja Boelan* niet mengden.

Kakiali wierd gevangen, eenige *Orang Kaja's* quamen van 't gebergte af, in hope, dat hy in 7. maanden weer los zou raken, *Tanihitoemeſſen* ging na Batavia, met tyding, dat hy wel haaſt ſou los gelaten worden, 't welk egter niet volgende, zo vlugtten verſcheidene dorpen weer na 't gebergte, en den oorlog met *Kimehala*, en d'Amboineſen, ging weer op nieuw aan; dog *Kimelaha Loehoe* vertrok na Ternate, en *Leliato* verving hem, vervolgende den oorlog.

Ondertuſſchen quam de Opperlandvoogd van *Diemen* zelf met een Vloot van Batavia. *Kakiali* wierd in vryheit geſtelt; hoewel die aan de Makaſſaren weer nagelen verkogt had.

Ook quam Koning *Hhamza* in Ambon, die *Kimelaha Loehoe*, op een ſchip ſettede, *Leliato* deed vertrekken na Batavia; en *Kakiali* voor ſig ontbood, dog die ſeyde ziek te zijn; hoewel alles eindelijk bevredigt wierd.

Daar op verhaalt hy verder 't leven van *Madjira*, van de komſt der Makaſſaaren in Amboina, en ſpreekt van hunne oorlogen met ons daar zeer breed.

Daer op volgde wel een vreede met eenigen, dog die van Wawani hielden het tegen de Hollanders nog al uyt, door de Makaſſaaren geſtadig onderſteunt zijnde. Die van Ceyt, en eenige andere Dorpen; als ook *Tanihitoemeſſen*, quamen tot ons over, en *Kakiali* wierd door een Spanjaart vermoord; waar op Wawani door van *Diemen* aangetaſt, en alles verſtroid is, terwijl velen de vlugt na Makaſſar namen. Ondertuſſchen veroverden de Hollanders Capaha, en *Patiwani* ſtierf, waar na eindelijk alle de Orangkaja's van Amboina, en *Kimilaha* de vreede verzogten; dog de Mooren wilden eerſt verlof 'er toe van den Koning van Ternate hebben; dat wel volgde, dog de onvoorzigtigheit van een Luitenant, die eenige Orangkaja's in de pagar vaſt zettede, verbrodde het werk weder. Ondertuſſchen kregen de Hollanders Capaha weer in, verſtroiden de Inlanders, zo dat zy in 't boſch jammerlijk moeſten ſterven, en voor al de Prieſter, *Savardjali*, en *Sarſar Tahakian*, die eindelyk, alzo niemand hen wilde innemen, na Ceram en Kelang met een Parahoe

overſtaken; daar zy zeer wel ontfangen wierden, alzo *Kimelaha Dagga* en *Kaytſjili Beſi Moeloet*, mitsgaders de Kelangers, met de Hollanders nog oorlogden; dog kort daar na volgde, op de laſt van den Koning van Ternate, de vrede.

Ondertuſſchen ſworf *Savardjali*, (die de zelve met *Ridjali* is) nog hier en daar, hield het eenige tyd op Boero by *Kimelaha Haſi*; dog quam, na veel elenden en groot gebrek geleden te hebben, eerſt op Boeton, en eindelijk op Makaſſar, daar hy van den Koning ſeer vriendelijk ontfangen, byſonder wel gehandelt, en ook zedert gebleven is.

Daar ſiet gy dan een korte ſchets van het gene ons *Ridjali* (die ſich in ſijn werk *Savardjali* noemt) van de zaaken van Ambon, zo onder de vier Amboineeſche Hoofden des lands in den beginne, en daar na, als ook van de voorvallen, die zy ten deele onder de Ternataanſche *Kimelaha's*, ten deele onder de Portugeeſen, en ten deele onder de Hollanders gehad hebben, opgeeft, al het welke hy egter zo kort en zo verward door malkanderen doet, dat 'er niet wel uit te raaken is, hoewel 'er egter hier en daar eenige ſaaken, en byſonderheden, die ons hier, en elders, veel licht geven, en te ſtade komen zullen, in aangehaalt werden.

Nu zullen wy een net verhael doen van de zaaken, zoo der *Portugeeſen*, als der Ternataanen, met naeuwkeurige aenwyſing, hoe zy eerſt in *Amboina* gekomen zyn, en wat zy daer voor hunnen Koning verrigt hebben.

Verhaal hoe de Portugeezen in Amboina op Noeſſa Telo of Aſſaloelo gekomen zyn.

Hoe de wydberoemde Onderkoning Alfonſus Albukerk, na 't innemen van Malacca in December 1511, Antoni Abreus met drie ſchepen na de Moluccos zond, en hy, na in Amboina een ſteenen zuil opgerecht te hebben, zonder de Moluccos aen te doen, na Malacca keerde; als mede hoe een van zyne ſchepen onder François Serraan, door ſtorm van hem afgeraakt, op een der Luca Pinjos, of Schildpads Eilanden, ſchipbreuk leed, en op wat wyze hy daar van eene CoraCora der Zeerovers meeſter geworden, door hen op Noeſſa Telo, anders Aſſaloelo, in Amboina gebragt wierd, en aldaar door de inwoonders en de vier hoofden der kuſt van Hitoe minnelyk ontfangen, en van de Koningen van Ternate en Tidore om ſtryd om zyne vriendſchap aangezogt is geworden, hebben wy in onze beſchryvinge der zaaken van Ternate reeds uitvoerig aangehaalt.

D'Inlanders van *Aſſaloelo*, van *Serraans* aanlanding by hen ſprekende, verhalen, dat een *Portugees* ſchip op *Batoe Tarra* ſchipbreuk, en dat 'er van de *Portugeſen* een boot met zeven ſchipbreukelingen, van zeven musquetten en zeer weinig ſpyſe voorſien, eerſt by hen quam aandryven, en dat zy hen geerne, dewyl zy zeer mager en verhongerd 'er uit ſagen, in hun dorp genomen, en alles goeds bewesen hebben, tot dat zy door de *Kora Kora* van koning *Bajang* na Ternate gevoerd wierden. Dit verhaal der Inlanders zeer na met de getuigenis der Portugeeſche Schryvers (hoewel die in verſcheide omſtandigheden en benamingen van plaatſen, 't ſpoor byſter zyn) overeenkomende, doet ons klaar zien, hoe de Portugeſen eerſt in *Amboina* gekomen, en hoe *Abreus*, en zyn makkers, en onder hen *Serraan* en de zynen de eerſte ontdekkers, zoo van dat Land, als van Banda en Ternate, geweeſt zyn.

Wa[t] van A[ſſa]loelo de P[or]tugee[ſche] ſchip-breuk[e]lingen verha[a]len.

Ee[rſte] van deze den ontd[ekkers] ten.

In het jaar 1521 (en niet 1525. gelyk zommige menen) liep kort voor *Serraans* dood (die op Ternate vergeven wierd) *Antoni Brit*, alvorens na Banda te ſtevenen, eerſt in Amboina aan, en dewyl 'er verſcheide van *Serraan's* medgeſellen in zijn vloot waren, zoo hebben die hen de plaats, daar zy na hun ſchipbreuk eerſt aanquamen, geweſen, en met twee ſchepen van de vloot voor *Aſſaloelo* gebragt, om aldaar te ververſchen.

Die van *Aſſaloelo* getuigen, dat dit de eerſte ſchepen waren, die zy op die kuſt zagen, zommige geven voor, dat *Antoni Abreus*, 11 jaren te voren, ook in Amboina geweeſt is, en daer zelf nagelen geladen heeft. Dat hy in Amboina daar gekomen is, weten wy (hoewel men van dat laden van nagelen geen zekerheid vind) met dat onderſcheid, dat hy niet voor de kuſt van Hitoe, maar op een andere plaats dat aangedaan heeft, weshalven dit laatſte met de getuigenis der inwoonderen van *Aſſaloelo* niet ſtryd. Zy ondertuſſchen bragten deze ſchepen voor Hitoe, zeer verblyd over hare komſt, te meer, dewyl zy *François Serraan's* medgeſellen daar op zagen, die zy nog zeer wel kenden. Die van 't Land Hitoe ontfingen hen ook zeer minnelyk, byzonder *Tahalille Ela* de Oude, wiens zoon, *Holoekom Aboebakir*, de zaaken van de beſtiering der kuſt Hitoe meeſt waarnam. Eer *Brit* van daar ſcheide, gaf hy deſen *Tahalille*, tot een bewys, dat hy de dienſten, hunne ſchipbreukelingen beweſen, erkennen wilde, den eernaam van Capitein *Hitoe*, een naam, die op die kuſt nog lang daar na in weſen gebleven is.

Vo[...] H[...] le[...] de[...] va[...] pi[...] H[...]

Zedert dezen tyd hebben de Portugeſen by hunne togten na de Moluccos in Amboina, en byzonder op Hitoe, altyd aangegierd, om zig, dewyl daer zeer goede gelegentheid was, van verſch water en andere ververſching te voorzien.

Het

Het bleef ook daar niet by, maar zy wisten by die van Hitoe ook zoo veel te verkrygen, en zig zoo diep met 'er tyd in hunne gunst te dringen, dat hen een Logie of woonplaats, tusschen Mamala en Hitoe Lama, (dat is oud Hitoe,) plaatsen omtrent twee mylen van Hitoe of Hila op derzelver kust gelegen, en digt by de Rivier Pikapoli vergund wierd. Ontrent die zelve tyd, of wel een weinig te voren, hadden die van Cambello, met een Coracora van Makjan gekomen zynde, in bamboesen Moernagels uit Ternate op Ceram, en van daar ook op Hitoe gebragt, en voortgeplant met zoo goeden uitslag, dat de Portugesen geraden vonden, zig daar hoe langer hoe vaster te maken. Die van Hitoe, dit ziende, en bespeurende waar het de Portugesen met 'er tyd om zou te doen zyn, namelyk, om zig meesters van hun Land te maken, stelden alle middelen in 't werk, om zig van die gevaarlyke vrinden te ontslaan; maar dewyl zy van tyd tot tyd te veel hulptroepen uit de Moluccos kregen, daar zy nu al gevestigt waren, zoo zagen die van Hitoe, dat dit met geweld niet zou te doen zyn.

Buiten dien waren zy met hunne schepen ook al in den grooten inham van Amboina, daar nu 't Kasteel Victoria legt, geraakt, en hadden kennis met die van Noessanivel, Amantelo, Halong, en vooral met de groote en magtige Negry Hative, toen nog aan de Noord-Syde van den inham gelegen, gemaakt, welkers inwoonders toen nog Heidens zynde, met de Mooren of Mohhammedanen van Hitoe in groote vyantschap leefden, en gestadig van hen, als dood-vyanden van hunnen Godsdienst, vervolgd wierden.

Die van Hitoe, nu niet wetende, hoe de Portugesen quyt te raken, tragten hen met zagtheit te bewegen, dat ze by die Heidenen na de overzyde van hun Land op Hative en Leitimor, zig begeven wilden, dewyl zy daar by hen, die even als zy ook *Kafirs*, dat is, *ongeloovigen*, en alzoo na hun meening makkers, en van een geloof waren, veel beter en aangenamer, dan by hen, zouden zyn. Dus hadden de Portugesen een wooning in Amboina ter kuste Hitoe; maar zonder eenige vesting, waar op zy by tyden van nood zig mogten vertrouwen, ook zonder eenige wyze van bestiering, of ordre, 't geen oorzaak was, dat zy, door hun buitensporig leven by de Inlanders, die 'er zeer veel ongelyk van moesten lyden, zoodanig in haat geraakten, dat de Mohhammedaansche Priesters hen alle zouden doodgeslagen hebben, zoo de kapitein *Hitoe*, voorgevende dat dit by de buitenlanders een zeer quaden reuk geven, en van een quaad gevolg zyn zou, hen dit niet belet had.

Die van Hative dan, verneemende, dat de Portugesen by die van Hitoe hoe langer hoe meer gehaat wierden, hoewel dit nog heimelyk toeging, stelden alle middelen in 't werk, om zig van die gunstige gelegenheid te bedienen, en de Portugesen by zig te lokken, ten einde zy zoo veel beter tegen die van Hitoe in staat mogten geraken. Daar op met malkanderen verdragen zynde, vonden de Portugesen goed een besending om hulptroepen na Goa te doen, en ten dien einde den *Orang Kaja* van Hative, *Bermein*, met zyn Zuster, en 't meeste volk van die Negry, dewyl zy 't op hun Land, wegens den overlast van de Hitoeësen, niet langer harden konden, mede derwaarts te zenden, die aldaar ten grooten deele gedoopt wierden. De *Orang Kaja* wierd daar *Don Emanuel*, en zyn zuster *Donna Jebel* genaamt, van welken *Orang Kaja* ook al de Hhoekoms van Hative oorspronkelyk zyn.

Waar op die van Hative hen by zich ver zoeken

Orang Kaja Bermein, &c. na Goa om hulptroepen gaande, word daar met zyn zuster gedoopt.

Dit verdrag tusschen de Portugesen en Hativesen was zoo stil niet toegegaan, of de Hitoeësen roken lont, en hebben hen zedert dien tyd zoo gehaat, en in alles zoodanig nagesocht, dat zy hen dwongen dit Land te verlaten, en zig den korten weg over na de Noord-Syde van den inham te begeven. De *Orang Kaja* van Hoekoenalo, (die toen mede onder die van Hative behoorde), wees hen den weg, en zy zetteden zig op 't strand van Poka of Pocka, na dat zy ontrent 14 jaaren op de kust van Hitoe gewoond hadden, neder. Alhier zogten zy zig vast te maken, en een sterkte tegen hunne vyanden op te werpen; maar vermits de by hen gekosen plaats overal te digt by 't gebergte, en alzoo gansch onvoordeelig lag, zoo waren zy genoodzaakt voor de tweedemaal te verhuizen, en een halve myl westelyker, ontrent *Melis-hoek* af te zakken, en het digt ontrent Hoekoenalo te begrypen. Eindelyk, ook daar niet al te wel na hun zin zynde, zoo verhuisden zy voor de derde maal na 't land van Leytimor, tegen over Hoekoenalo, ten zuiden van 't zelve gelegen, en zetteden zig beneden den Rooden-berg (ten Oosten van 't Casteel Victoria) daar de Rivier Way-alat in zee loopt, hoewel zy, na 't zeggen der Inlanders, zig eerst op een plaats Kehala genoemd, by de Rivier Way-Toeha, zouden neergeslagen hebben.

De Hitoeësen verdryven de Portugeesen van hun land.

Van waar zy eerst na de Poka, daar na nader aan Melis Hoek.

En eindelyk na Leytimor verhuizen.

En zich omtrent de Roodenberg neerzetten.

Dewyl ondertusschen hun zaaken in Ternate door veel wisselvalligheden zeer van gedaante verandert, ja tot 't uiterste genadert waren, zoo hielden zy dit, zonder iets op hun vyanden te winnen, of eenig voordeel van belang te doen, tot het jaar van 1538 gaande, wanneer

Antoni Galvaan, de Ternataansche beroerte wat gestild hebbende, en ziende, dat veel Jonken van Java, Macasser en elders na Amboina, Banda, en de Molukkos quamen, om daar speceryen te laden (een zaak die merkelyk tot afbreuk van den handel der Portugesen strekte) goed vond 25 Cora Cora's, waar op 40 Portugesen, en omtrent 400 bondgenoten, meest van Hative, (door haren *Orang Kaja Bermein*, by zyn vertrek na Goa, op Tidore en Kajo gelaten) benevens eenige Tidoresen, en Ternataansche Mardykers, alle onder *Kimelaha Roeboeranni* van Tidore, waren, onder 't oppergezag van den Moluksen Zeevoogd *Diego Lopez d'Azevedo*, na Amboina te zenden, met last van Goa, om de te ruggekomen gezanten der Portugesen en Hativeesen in hun land te herstellen, en Amboina voor de Portugeesche Kroon te veroveren. In dat zelve jaar quam die aanzienlyke vloot voor Mamalo aan, alwaar zy na een scherp gevecht de Hitoeësen op de vlugt sloeg, oud Mamalo afliep, veel der aangekomene Jonken, en in de zelve veel geschut (na hunne wyze) een menigte pylen, en een groote somme geld, kreeg, en de oude plaats der Portugesen op Picapoli weer innam, en geheel Hitoe t'onderbragt, hen dwingende door wapens of woorden zig onder hem te buigen. Daar na, den inham invarende, vond hy daar zyne verdrevene Landslieden zonder zekere woonplaats swerven, en bezig om ook een houte vesting tegen een schielyken aanval te bouwen, die met een Portugeesche bezetting versterkt wierden. Op dat nu die vesting van te meer zekerheid voor hen, en hunne bondgenoten, tegen de strooperyen der Hitoeësen zyn mocht, vond hy goed die by den Roodenberg te plaatsen, en de Hativeesen, en 7 Mardykers huisgezinnen, van Ternate en Tidore meegebragt (die daar 't Mardykers quartier in hunne nasaten hielpen uitmaken) digt daar omtrent hun woonplaats aan te wyzen, ten einde zy alzoo gerust, en te zekerder onder de beschutting van die vesting zouden konnen woonen.

Lopez d'Azevedo komt in Amboina A. 1538.

Zyne verichting aldaar.

Oorsprong van 't Mardykers-quartier in Amboina.

Hoe die van Soya, die vesting der Portugeesen aanzagen.

Die van de negry Soya, Amantelo, en andere op 't gebergte van Leytimor, dit met scheele oogen aanziende, en daar uit bespeurende, dat de Portugesen, onder den dekmantel van als kooplieden daar te handelen, zig meesters van hun land, en hen met 'er tyd tot onderdanen en slaven zogten te maken, dewyl hen, zoo zy maar als vrinden wilden blyven handelen, geen vestingen, en die nog wel zonder hen eens verlof daar toe te vragen, behoefden te bouwen, stelden alle middelen in 't werk, om dit te beletten. Al 't geen dan de Portugesen met hunne vrienden (te weten, die van Hative en 't Mardykers Quartier) by daag maakten, braken die van Soya by nagt weer af, werpende zeer hevig van 't naaste gebergte met steenen.

De Portugesen, zig dit niet eens kreunende, vervolgden hunnen vesting-bouw, en voltrokken den zelven zoo vaardig, dat zy zig in 't korte, in weerwil dier Inlanders, in staat van genoegzame bescherming bevonden. Dit bewoog deze bergwooners, ziende dat zy de Portugesen niet beletten konden dit werk tot zyn volkomenheid te brengen, hunnen haat in vriendschap te veranderen, tot zoo verre, dat zy zelf geen zwarigheid maakten, om hunnen Godsdienst te omhelzen.

Do… wierde… Christ…

Zedert dezen tyd wierden de Portugesen meer en meer meesters van dit Land: want *Azevedo*, het daar by niet latende, vervolgde zyn overwinningen, verjoeg langs Hitoe's kust alle vreemde handelaars, nam en beroofde met veel voordeel hunne vaartuigen, en bragt door geweld van wapenen, of by wyze van verdrag, de meeste negryen onder de magt van den Koning van Portugaal. Hier op quamen de vluchtelingen weer by hun oude woonsteden, en stelden zig gewillig, of geveinst, onder d'overwegende magt der Portugesen.

Van dit jaar 1538. rekenen de Mooren van Hitoe 70 van hunne of 68 Zonne jaren tot de verovering des kasteels Victoria door de Nederlanders, zedert welke zy zeggen onder de Portugesche dienstbaarheid gestaan te hebben.

Deze overwinning gaf onder alle volkeren van rondom een uitnemende schrik, en was oorzaak, dat ider de vriendschap der Portugesen met angst zocht.

Az…do v… verd… Dor… vo… tuga… Z… well… 153… mee… Am… nee… ond… Port… sen… staa… hebl…

Hoe verscheide negryen, die toen Christenen wierden, *Azevedo* ook om eenige Priesters verzogten, om hen de gronden van hunne Godsdienst in te drukken, onder welke die van Hative, Amantelo en Noessanivel boven andre uitstaken, gelyk zy ook te dier tyd de voornaamste negryen hadden, zullen wy op een andre plaats breeder aanhalen. Na dit met zoo veel glorie verrigt, en Amboina aldus onder Portugaal gebragt te hebben, vertrok *Diego Lopes d'Azevedo* weer na Ternate. Dit bleef zoo eenigen tyd in dezen staat, terwyl de Christen-Godsdienst meer en meer doorbrak, maar die zelve Godsdienst was ook oorzaak, dat de Mohhammedanen van Ternate hen daarom doodelyk (hoewel heimelyk) hatende, van tyd tot tyd hen alle afbreuk deden, om Amboina, waar het mogelyk, onder hun gezag te brengen, waar toe ook de wispelturige Mooren van Hitoe, die de Portugesen zien

V… sche… dor… ver… ten… *ved…* Prie…

… wie… ver… Ch… Go… die… nog… do…

nog

nog luchten mogten, al 't hunne toebragten, in welke onſtandvaſtigheid en verbittering tegen de Portugeſen zy ook tot de komſt der Nederlanders aangehouden hebben, bedienende zig, daar het te pas quam, ongemeen van veynſeryen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Hoe Koning Hair *dit opneemt. Die* Kimelaha Laulata *na* Amboina *zond. Om de* Portugeſen *te verdryven, en de* Chriſten Godsdienſt *uit te roeyen. Zyne verrichtingen alhier, als ook die van* Henrik Zaa *A.* 1561. Hairs *dood. Koning* Baboe *zend* Roebohongi *A.* 1570 *na* Amboina. *Zyne verrichtingen. Welke Landen* Kaitsjili Salamat *onder* Tidore *gebragt heeft. De* Portugeſen *verlaten de veſting by den* Roodenberg. *Beginnen A.* 1572 *een ander Caſteel te bouwen. Nemen verſcheide ingezetenen gevangen, die na* Goa *voerende. De eerſte Landvoogd. Het volk van beide dorpen. Vlugt na* Hitoe Pereira *de tweede* Portugeſche Landvoogd, *overwint de* Hitoeëſen, *en die van* Ihamahoe. *De* Hitoeëſen *roepen de* Bandaneeſen *en* Javaanen *te hulp. Welke laatſte een ſterkte bouwen. En hen A.* 1599, *weer op nieuw te hulp quamen. Nevens eenige* Engelſchen. *Met welke zy de* Portugeeſen *te vergeefs aantaſtten.* Warwyk *komt in* Amboina, *en helpt deze* Javaanen. Steven van der Hagen *in* Amboina, *die het* Portugeeſch Kaſteel *te vergeefs belegert Een verbond met de* Hitoeëſen *maakt, en eenige* Nederlanders *daar laet. Komſt van* Furtado. *Zyne groote bedryven. En toeruſting van een vloot, welke te* Bantam *van* Wolfert Hermanszoon *geklopt word. Verdichte opgave der* Portugeeſche *Schryvers van dezen ſlag. Zyne verſchyning in* Amboina, *daar hy alles dwingt te buigen. De* Orang Kaja's *vlugten na* Nau, *daar hen* Furtado *tot de overgave dwingt. En de negen nabygelegen dorpen verovert, waar op de* Hitoeëſen *na* Ceram *vlugtten. En eenige uitzonden om na de* Nederlanders *te zien.* Tahalille's *raad in dezen nood. Als ook van* Pati Toeban, *die zich aan hem overgeven. De Koning van* Noeſſanivel *zend gezanten na de* Nederlanders. Furtado's *tocht na* Hoewamohel, *en zyne verrichting, 't gedrag van* Baſſi Frangi, *en van den* Pati *van* Loehoe. *Die van* Ihamahoe *dwingen hem te wyken na* Ternate. *daar de* Amboineeſen *hem weer ſtil ontdropen, die de* Portugeeſen *hoe langer hoe meer haaten. Voorbeelden van hunnen moedwil, en de gevolgen daar van. Wat de* Portugeſen *op* Boero *en* Ceram *bezaten. En hoe zy die van* Latoe *onder zich deden buigen.*

DE Koning van Ternate, *Hair* (ook wel *Hairoen* en *Hayro Zamyn* genaamd) een wys en moedig Vorſt, maar vooral een yverig voorſtander van den Moorſchen of Mohhammedaanſchen Godsdienſt, dit voortvliegen van den Chriſten Godsdienſt (die by *Xaverius* komſt in Amboina die den 16 Februari 1546. te land ſtapte, eerſt regt toenam) met dwarſche oogen aanziende, en wegens zyne vervoering A. 1546. na Goa niet dan al te veel op de Portugeſen verbitterd, liet dit zynen loop tot A. 1558, wanneer hy den Kimelaha Laulata (vermits de zaaken van nieuwe landen aan te winnen onder den Kimelaha Samarau ſlap voortgingen) tot verſterking van Samarau met een groot getal van Coracora's, en volk gezonden heeft, met laſt, om door een goede verzamelde magt de Portugeſen uit Amboina te verdryven, die Landen onder zyn Kroon te brengen, en den Moorſchen Godsdienſt, met uitroejing der Chriſtelyke, daar overal in te voeren.

Dit voerde *Laulata*, Soons Soon van den wydberoemden *Moeletsjangan*, Broeder van *Samarau*, en beide uit het Vorſtelyk Ternataans ſtamhuis Tomagola geſproten, zoo gelukkig uit, dat hy de meeſte gechriſtende dorpen weêr deed afvallen, alleen die van Hative en Kilang uitgezonderd, die ſtandvaſtig bleven, niet tegenſtaande die van Kilang verre in 't gebergte van Leytimor ten Suiden woonden. (dryven; en den Chriſten-Godsdienſt uit te roejen.)

Jarricus ſchryft dit eenen *Leliato* toe, dog vermits ik onder de Kimelaha's, of die van hun geſlagt, van geenen *Leliato*, als van *Baſſi Frangi's* zoon, die lang daar na quam, en op Batavia A. 1643 onthalſt is, leze, zoo zal hy zekerlyk in de naam dwalen, dewyl d'inlanders dit eenparig van Laulata, en als op deze tyd geſchied, verhalen, en toen nog van geenen *Leliato* wiſten. Ook bragt hy die van Loehoe, na hunne byzondere geſchillen beſliſcht te hebben, volſlagen onder de Kroon van Ternate. In dezen ſtaat bleven de zaken nu herwaards dan derwaards, door verſcheide tuſſchenkomende voorvallen, geſlingert en geſchokt, tot dat A. 1561 of 1562 *Henrik Zaa* met een groote vloot van Goa gezonden wierd, om de vervallene Ambonſe zaken te herſtellen, de Ternatanen te verdryven, en de tot afval gedwongene weer (Zyne verrichtingen alhier.)

Als ook die van *Henrik Zaa* A. 1561.

onder Portugal te brengen, 't geen hy zeer loffelyk verrigt, gelyk ook den Godsdienst byzonder voortgezet heeft; terwyl zig de Portugesen van die tyd af ook na de Uliasserse Eilanden hebben beginnen te begeven.

Hair's dood.

Wat vervolgingen zy hier over A. 1565, door 't woelen der onstandvastige Hitoeësen, en de van hun ter hulp geroepen Javanen drie jaren lang leden, zullen wy, daar wy van den Godsdienst spreken, breeder aanhalen. Alleenlyk moeten wy zeggen, dat dit *Hair* in den jare 1565 't leven kostte, dewyl hem de Portugesen in zyn eigen paleis ombragten.

Koning *Baboe* zend *Roebohongi* A. 1570 na Amboina.

De Ternataansche Koning *Baboe*, *Hayrs* zoon, over den moord aan zyn vader bedreven, uitnemend verbitterd, en ziende dat *Samarau* al te slap in zyn bestier was, zond A. 1570 *Samarau's* zoon, den grooten *Roebohongi* na Ambon, die zig met de weer afgevallene Hitoeësen zamen voegde, en de Portugesen alle bedenkelyke afbreuk, en groote veroveringen van Landen voor de Ternataanse Kroon deed, waar van wy onder de daden der Ternataanse Koningen, en hun regt op Amboina, reeds bevorens gehandelt hebben.

Zyne verrichtingen.

De Portugesen ondertusschen ontrent A. 1572 door Koning *Baboe* uit Ternate verdreven, en na Tidore (daar zy het zedert de verdryving nog wel 36 jaren gaande hielden) verhuist zynde, kregen door de Tidoreesche hulptroepen onder *Kitsjili Salamat*, Zeevoogd des Konings van Tidore, gesterkt met eenige Portugesen, wel wat verademing, tot zo verre, dat zy voor eenigen tyd den loop van *Roebohongi's* overwinningen (door dien hy na Tomini getrokken was) stuitten, maar dat duurde niet langer dan tot zyn wederkomst van dien togt, wanneer hy alles, 't geen zy verrigt hadden, als in een oogenblik vernietigde, en hen alle uit die gewesten weer na Ternate deed vertrekken, in welk te rug keeren *Kitsjili Salamat* met zyne Tidoreesen op de Noordkust van Ceram aanliep, en de Oost-kant van dat Eiland, van Kessing af tot Waroe toe, onder de Kroon van Tidore bragt.

Welke Landen *Kaitsjili Salamat* onder Tidore gebragt heeft.

Dus waren de aanslagen der Portugesen door den Ternataansen Salahakan, of Koninglyken Stadhouder, *Roebohongi*, niet alleen vernietigt, maar hun vreeze, zedert de vereenigde magt der Ternatanen en Hitoeësen (die hen geen rust lieten) zoodanig toegenomen, dat zy hoe langs hoe meer zagen, dat hun Fortje by den Roodenberg, zoo om dat het te na daar by gelegen, als om dat het te klein en slegt was, hen niet langer tegen de gestadige aanvallen van hunne onversoenlyke bespringers zou konnen beschermen. Dit deed hen dan na een beter plaats om zien, die zy, omtrent een musquet-schoot na 't Westen, tot hun genoegen op 't strand van Honipopo vonden, en deden dezelve, schoon met een Sagoe-Bosch bezet, spoedig door 't uitkappen en opruimen van alles, 't geen hen hinderen kon, tot hun voornemen klaar maken, en den grond effenen, om 'er een kleen Kasteel met vier punten te zetten.

De Portugeesen verlaten de vesting by den

Dit Kasteel dan wierd begonnen na A. 1572, en A. 1588 eerst voltooit, en by de Inlanders Cota Laha genaamd. Na dezen tyd begonnen zich de zaaken der Portugeesen tot een regte wyze van bestiering te schikken, gelyk zy zedert, tot de overgave des Kasteels Victoria aan de Nederlanders, ook hunne ordentelyke bestierders en Landvoogden gehad hebben. Terwyl zy nu met het opbouwen van die sterkte bezig waren, kregen zy een quaad oog op die van Noessanivel en Oerimessing, meinende dat zy bedektelyk met de Hitoeësen zamenspanden, en in hun belang zig lieten gebruiken. Zy besloten derhalven om hen gevangen te nemen, en vonden, om dit behendig uit te voeren, goed, hen allen aan 't Casteel te ontbieden, om een zwaar metale stuk geschut daar op te brengen, welk werk zy naaulyks zonder eenig tegenstreven maar begonnen hadden, of de voornaamsten wierden gevat en gevangen, eerst na Malacca, en van daar na Goa gevoert, alwaar nog verscheide huisgezinnen van derzelver nasaten woonen.

Deze, en verscheide andere geweldenaryen, verbitterden deze Ingesetenen zoodanig, dat zy zig ten eersten van de Portugesen geheel afzonderden, en na 't hoog en steil gebergte van Poeta, Erihatoe genaamd, vlugtten. Doch alhier bleven zy niet lang gerust, maar wierden door den eersten Portugeeschen Landvoogd, *Sanchio Vasconselho*, belegerd, en, door de Inlanders verraden zynde, van hen overweldigd.

Die van 't gespanschap Oerimessing leden daar zoo veel, dat de meeste van hen door de Portugeesen in de pan gehakt, en buiten staat van ooit hunne kragten te herhalen gebragt wierden, zoodanig dat zy na die tyd een der kleenste negryen van Leytimor geweest en gebleven zyn. Sy wierd Oeri Messing, dat is, 't sterk dorp, om dat zy 5 dorpen met Sima, Cappa, Seri en Awahang, sterk waren, bevorens genaamd; dog wierden toen alle door de Portugesen verstrooit en vernielt.

Na deze nederlaag niet langer bestand zynde het daar te houden, namen de overgeblevenen van Noessanivel en Oerimessing,

messing, hun uitwyk na de kust van Hitoe, maakten zig met verscheide vereenigde Hitoeësen op 't gebergte van Kaitetto ontrent de klip Hatoe Noekoe; nevens die van Latoehalat (die mede van Leytimor gevlugt waren) vast, en zyn daar tot de komst van den Portugeeschen Zeevoogd *Don Andrea Furtado de Mendosa* gebleven; te meer, dewyl zy nu ook belydenis van 't Mohhammedaans geloof met die van Hitoe deden.

Ondertusschen stookten de Ternatatanen op Loehoe by die van Hitoe veel quaad; en dreven hen onophoudelyk aan, om de Portugesen, die hen alle bitterheden bewezen, en zeer qualyk handelden, te verdryven; dewyl hun Godsdienst niet toeliet, en hen alleen, buiten alle andere billyke voorwendingen, reden genoeg gaf, om met die Kaffers en ongeloovigen niet langer, ten ware zy de gedreigde straffen van hunnen Propheet wilden afwagten, in een goed verstand te leven.

Het eene dan 't ander helpende, was oorzaak, dat die van Hitoe zig volkomen tegen de Portugesen aankantten, zoodanig, dat de tweede Portugeesche Landvoogd, *Gonsalvus Pereira*, genoodzaakt wierd hen te beoorlogen, doch met zoo goeden uitslag, dat hy die van Hitoe, en die van Ihamahoe, onder zyn wapenen deed buigen.

Na 't vertrek van dezen Landvoogd quam 'er van Göa weinig ontzet, waar door de zaaken der Portugesen weer merkelyk vervielen, en te rug liepen.

De weerbarstige Hitoeësen door 't aanhitsen van *Roebohongi*, die in dit troebel water vischte, en hen geweldig styfde, weer gaande gemaakt, stelden zig met al hun vermogen tegen de Portugeesche Landvoogden *Joan Cajado*, *Steven Teixera* of *Ticera*, en *Gaspar de Melo*, zoodanig dat die bestierders, voor de Kroon van Portugal niets van belang uitvoerden, en genoeg te doen hadden met zig maar in staat te houden, hoewel zy nu en dan met zommige dorpen verscheide schermutselingen gehad hebben.

Die van Hitoe, het over een anderen boeg wendende, riepen de Bandanesen te hulp, om, door derzelver vereenigde magt met die der Ternatanen van Loehoe, de Portugesen te doen vertrekken; maar dit werk bleef vrugteloos steken. Dit deed hun den moed nogtans niet verloren geven, maar zy hadden A. 1565 de Javânen te hulp geroepen, en *Radja Giri*, (ook wel *Radja Boekit* genaamd) zoo verre gebragt, dat zy door een vast verbond veel hulptroepen en vaartuigen van hem kregen.

Deze Javanen, die hunne vaartuigen op Hitoe lieten, quamen over Land en maakten zig agter Hoekoenalo, op een plaats, nog hedensdaags aan den opgang des bergs aldaar, met de naam van *Cotta Java* bekend, vast, en begrepen eene vesting tegen over 't Portugees Kasteel, waar in ook de gezant van den Javaanschen Pangerang een tyd lang zig onthouden heeft. Uit dit Kasteeltje maakten zy den geheelen inham, hoewel zy op 't Portugees Kasteel gansch geen voordeel behalen konden, onvry; maar ziende, dat hen geen versch volk van Java toegezonden wierd, zoo keerden zy, na ontrent drie jaaren daar geroesemoest te hebben, over Hitoe weder derwaart. Vermits nu het verbond tusschen dien Javaanschen Vorst, en de Hitoeësen van duur en in zyn wezen bleef, meenden de Hitoeësen best te zullen doen, hunne Javaanse vrienden en geloofsgenoten, nog eens te hulp te roepen. (een sterk te bouwen.)

Hier op kregen zy A. 1599 weder hulptroepen van Java, by welke ook eenige Engelschen waren, die voor d'aankomst der Nederlanders deze Landen al eenige jaren (zonder dat men de nette tyd weet, wanneer zy dat begonden) bevâren, en reeds een Logie op Loehoe, daar toen meer nagelen dan op Hitoe waren, bekomen hadden. (En hen A. 1599. weer op nieuw te hulp quamen.)

Dit deed niet weinig hunnen moed aangroejen. Men rukte al de troepen van Hitoe, Loehoe en Boero byeen, om met die magt het Kasteel der Portugesen met beter uitslag aan te tasten. In de maand Februari, des jaars 1600, stelden zy dit onder *Kimelaha Bassi Frangi*, zoone van den grooten *Roebohongi*, die zynen vader, even voor de komst der Nederlanders gestorven, met den zelven haat tegen de Portugesen verving, in 't werk, maar hoe driftig zy 'er ook op aanvielen, voerden zy nogtans weinig uit, en wierden niet alleen gedwongen met hun vaartuigen af te wyken, maar na dat de Christenen hunne Coracora's mede in zee gebragt, en zig in staat van een Zeeslag te wagen (gelyk ontrent de Laha, met zeer veel hevigheid aan wederzyden geschiede) gesteld hadden, zoo hadden de Mooren van Hitoe nog dit ongeluk, dat, hun buskruit in brand geraakt zynde, zy daar door van hun beste Coracora, te weten die van Noessanivel, beroofd wierden. Dit gaf zulk een verbaastheid onder hen, datze, de vlugt nemende, zedert niets van belang tegen de Portugesen hebben durven ondernemen. In deze storm bleef onder de voorvegters ook zekere *Usmail*, zoone van *Saptiroan*, uit het Adelyk huis Tommagola oorspronkelyk. (Nevens eenige Engelschen.) (Met de welke zy de Portugesen vergeefs aantasten.)

Ondertusschen was *Wybrand* van *Warwyk*, A. 1598 als onderZeevoogd onder *Jacob Corneliszen van Nek*, na

na Oost-Indien vertrokken, als Zeevoogd van vyf schepen na van *Neks* vertrek naa 't Vaderland in 't Land gebleven. En van deze wierd 't vyfde ook geladen, om na Holland te zeylen. Met de 4 andere is hy den 8 January 1599 van Bantam na de Moluccos t'zeyl gegaan, na dat hy hier en daar op Java aangegiert had. Hy quam den 3 Maart voor de kust van Hitoe ten anker, en wierd van de Inlanders en hunne hoofden vrindelyk ontfangen, gelyk wy breeder zullen zien, als wy in 't byzonder van de komst der Hollanders in Amboina handelen, alleenlyk dit 'er nog byvoegende, dat die voornoemde Javanen, als de schepen der Nederlanders nog voor Hitoe lagen, met hunne vaartuigen daar aangekomen, en, by zekeren aanslag der Portugesen tegen een plaatsje op de kust van Hitoe, door eenige Hollanders (die als vrywilligen op de Coracora's van den Ternataanschen Zeevoogd *Kaitsjili Aaly* gingen) geholpen zyn.

Warwyk komt A. 1599. in Amboina.

En hielp deze Javaanen.

Dit komen van *Warwyk* was dan maar om te handelen, en bragt de Inlanders die hulp niet toe, die zy zig eerst van de komst der Nederlanders aldaar verbeeldt hadden.

Steven van der Hagen in Amboina.

In dat zelve jaar was *Steven van der Hagen* met 3 schepen uit Texel op den 6 April uitgeloopen, quam den 13 Maart A. 1600 op de reede van Bantam, en van daar weer vertrokken zynde den 2 Mey met het schip de Son (want de 2 andere schepen, namelyk de Maan, en de Morgenster dreven Amboina voorby, na Banda) voor Hitoe ten anker.

Zyn komst was hen byzonder aangenaam, en de OrangKaja's van Hitoe, en de Koning van Noessavel, verzogten den Zeevoogd met allen ernst om hulp, ten einde zy, van hen gesterkt, de Portugesen van daar mogten verdryven. Hy sloeg dat eerst af, met veel beweegredenen om hen daar van af te brengen; maar vond eindelyk, na lang aanhouden der Hitoeësen, goed hen te helpen, gelyk hy met 't belegeren van 't Portugeesch Kasteel, dat zy na 8 weken belegs moesten verlaten, dadelyk getoont heeft.

Die 't Portugeesch Casteel te vergeefs belegert.

Een verbond met de Hitoeësen maakte en eenige Nederlanders daar liet.

Niet tegenstaande nu *van der Hagen* op dien tyd niet veel uitregten kon, maakte hy nogtans voor zyn vertrek van daar met de Hitoeësen een verbond, liet onder *Jan Dirkszoon Sonneberg* als bevelhebber op 't Casteel van Verre by Hatoenoekoe, door de Inlanders gebouwt, een bezetting van 27 vrywilligen, en vertrok van daar den 8 Octob. na Bantam, en verder den 14 Febr. 1601 na 't Vaderland, met belofte van hen na 3 jaren met meer hulptroepen te zullen komen helpen.

Ondertusschen begon 't gerucht, dat de magtige Portugeesche Vloot onder *Don Andrea Furtado de Mendosa* stond te komen, meer en meer door te breken, 't geen oorzaak was, dat de Bevelhebber *Sonneberg* geraden vond, zig met zyn ingezamelde 300 Bharen nagelen, en al zynen omslag, in de twee schepen van den Zeevoogd *Heemskerk*, die in dat zelve jaar in Amboina quam, in te schepen, en in de maand van Juny, of July, met dezelven, vermits hy 't in dat Kasteel van Verre in veer na niet harden kon, van daar na Bantam te vertrekken, tot een byzonder groot geluk voor hen, want by aldien zy daar langer gebleven hadden, waren zy buiten alle twyffel in handen van de Portugesen gevallen. Dus hadden de Portugesen nu weer wat verademing, en toonden aan de inlanders, die zig door 't verbond met *van der Hagen*, en 't Casteel van Verre, nu van de geweldenaryen en slaverny der Portugesen al verlost agtten, dat het werk nog zoo klaar niet was. Een geringe preuve daar af gaven zy kort na *Sonneberg's* vertrek, wanneer zy de Hitoeësen in dat zelve jaar met zulken ernst aantastten, dat zy al eenige Negryen ingenomen hadden; maar te happig op buit, en zonder ordre hier en daar in 't wild loopende, wierden zy door de Hitoeësen weer zoodanig overvallen, dat zy over hals en kop weer weggejaagd wierden. Hier op bleef dit eenige tyd smeulen tusschen de Portugeesen en Hitoeësen, die malkanderen als benarde honden van verre aankeken, zonder iets te ondernemen; In dien staat schokten de zaaken voort tot de komst van dien gevreesden Portugeeschen geessel, *Don Andrea Furtado de Mendosa*, wel eer Capitein van Malacca, maar nu Zeevoogd gemaakt. De Onderkoning *Aria de Saldanja*, liet hem te Goa eene aanzienlyke vloot toerusten, waar mede hy den zeeschuimer *Cunal* sloeg, en onderbragt. JaffanaPatan, een voornaam Ryk op Ceylon, had hy weinig tyd te voren aan de Kroon van Portugal gehegt, en zig daar door zoo ontsacchelyk gemaakt, dat hy nu meinde in staat te zyn, om alle de Koningen van Java na zyn hand te zetten, en hen te konnen voorschryven, dat zy met niemand, dan met de Portugeesen zouden, hebben te handelen. Dit ging zelfs zoo verre, dat hy voornam alle vreemde Europeische Natien, Engelschen, Hollanders, en andere, die op de Moluccos reeds sterken handel dreven, eensklaps uit Indiën te vagen, en alzoo al de ingezetenen van die gewesten t'eenemaal van de Portugeesen, of eigentlyk van 't Ryk van Spaens Portugael, te doen afhangen.

Hier

Hier toe vervaardigde hy A. 1601. te Malacca thien Galjoenen, zeven Galeyen, en zeven andere vaartuigen, zamen een getal van 24 uitmakende, over welke hy als Zeevoogd, en *Thomas de Soysa* als Onderzeevoogd, 't bewind had. Hier mede vertrok hy van Malacca, en quam den 24 Dec. voor Bantam, menende dat voor een ontbytje weg te nemen; ten welken einde hy het al begon te bezetten; maar een vloot van 5 schepen onder den Nederlandschen Zeevoogd *Wolfert Hermansz.* belette dat, die hem den 27. zeer onverwagt op 't lyf quam, en zoodanig havende, dat hy, op Bantam niet meer denkende, zyn reize vervolgde, latende *Wolfert Hermansz.*, die 2 Galeyen verovert had, als overwinnaar op de Reede van Bantam, hoedanig de Bantammers hem ook met veel eerbewyzing inhaalden. Grooter overwinning zoude hy bevogten hebben, indien zyn schip door 't springen van een stuk geschut niet een merkelyke ramp gekregen had; want hy de 2 schepen der Portugesen, op de wagt leggende, met zoo veel voordeel aangetast had, datze genoegzaam in zyn magt waren. Hy had den Portugeeschen Opper-Zeevoogd, zelf schoon de wind hem tegen was, aangetast, maar *Furtado's* volk, by dit ontbyt geleerd, wat de Hollanders waren, hadden tot het middagmaal geen lust.

Het is waar, dat de Portugeesche Schryvers de eere van dezen slag hunnen Zeevoogd *Furtado* toeschryven; maar dat zulx verzonnen is, blykt daar aan, dat zy dan ook zekerlyk meester van de reede gebleven, de Stad verder benaeuwt, en de Nederlanders daar van daan gedreven zouden hebben, een zaak, niet alleen op Bantam, maar ook by andere Natiën in Indiën zoo bekend, dat het de Portugesen, en voornamelyk dien grooten opblaser, en snorker, geen kleine krak aan hunne agting by de Vorsten en Koningen van Indiën gegeven heeft.

Hy vertrok dan met hangende wieken van daar, en quam, vol woede over dien geleden hoon, in Amboina op den 9 Febr. 1602. op Hitoe eerst aan, met een vast voornemen, om al die schade, die hy voor Bantam geleden had, op de Amboinesen, vrienden der Nederlanders, te verhalen. Zyn Vloot, die fraaye neepen gekregen had, herstelde hy zo veel en zoo ras 't hem mogelyk was, voegde by de zelve nog twaalf Cora Cora's, begaf zig daar mede na de bogt van de Tapi, dwong de vier naburige dorpen Alang, Tapi, Wakkasihoe en Larike, met of tegen haar wil, zig zyne magt te onderwerpen.

Dit verrigt hebbende, tastte hy Assaloelo (toen nog Noessa Telo genaamd) aan, een plaats niet verre van strand, op een zeer voordeeligen steilen heuvel gelegen; maar de inlanders, door de magt der Portugeesen, die de hunne zeer verre overwoeg, niet in staat van het lang tegen hen uit te harden, oordeelden voor hunne zekerheid best, zig goedwillig over te geven. Maar hunne overheden en Orang Kaja's vlugten na Nau, een berg van veel tegenweer, niet verre van strand, en dicht by de vesting Haarlem, op de vyf Negryen, en in 't Noord-Oosten van dezelve, gelegen. Hier hadden zig al de misnoegde Hitoeëesen, met die van Noessanivel, Oerimessing, en andere hunne bondgenoten, na toe begeven, en verschanscht, met voornemen om de Portugesen hier moedig het hoofd te bieden, en malkanderen tot het uiterste te beschermen.

Daar hy alles dwingt te buigen.

d'Orang Kaja's vlugten na Nau.

Zy hadden wat dieper in 't Land, op Lain nog een pagartje; maar van geen belang, om tot het zelve een uitwyk te nemen, waarom zy dit ook maar tot een verblyf van hunne vrouwen en middelen hielden, niet wetende, werwaards zig te begeven, zoo zy uit deze eenige plaats van tegenweer geslagen wierden. Met het uiterste geweld rukt *Furtado* op den 7 April met zyn troepen voor dit Nau, bezette 't zelve van alle kanten, en benaauwde het zoodanig, dat hy 't, na 7 dagen belegs, by een fellen en onwederstaanbaren storm inkreeg.

Daar hen Furtado tot de overgave dwingt.

De Hitoeëesen nu uit de lyken geslagen, zetten het op een loopen, en hadden 't geluk van met de vier Perdana's, als ook met Capitein *Hitoe*, *Tepil*, en den Koning van Noessanivel, het maar pas te ontkomen; maar de nabygelegen negen dorpen, voor 't geweld der Portugesen nu bloot gesteld, begaven zig gewillig onder hunne magt.

En de negen nabygelegen dorpen verovert.

Dit was een groote en ongenezelyke breuk voor de Hitoeëesen, en hunne bondgenoten, en veroorzaakte dat zy, die op hun eigen Land nu nergens geen schuilplaats meer vonden, gedwongen wierden zig na de overkust van Ceram te begeven, en het op Loehoe voor eerst neder te zetten.

Waar op de Hitoeëesen na Ceram vlugtten. En eenige uitzonden om na de Nederlanders te zien.

Al hun hoop was nu op ontzet van *Steven van der Hagen*, en om te toonen dat zy hun daar aan zeer veel gelegen lieten, vonden zy goed eenige lieden uit te zenden, om hem, of de Nederlanders, op te zoeken, en hen den gevaarlyken staat, waar in zy waren, te kennen te geven. De stokoude *Tahalille*, een aanzienelyk nazaat uit het voornaam Stamhuis *Tanhitoe Messing*, een man, op wie geheel Hitoe 't oog had, als zynde de voorzitter onder de vier Hoofden van de Hitoeësche Kust, wel zienle,

de, dat 'er met geweld tegen deze overſtromende magt der Portugeezen niet te doen was, en overwegende, dat hy zyn volk meer met raad, dan ontzet, dienen kon, gaf hen allen, die nog op Hitoe gebleven waren, dien raad, dat ze voor den tyd wyken, in ſchyn en tot nader ontzet hen aan de Portugezen overgeven, en met dezelve vrede maken zouden, en dat hy, die nu afgeleefd was, oordeelde zyn Vaderland geen grooter dienſt te konnen doen, dan met zig zelf dat gemeen lot van de minſte niet te onttrekken, maar zig edelmoedig aan *Furtado*, ſchoon hy van hem niet veel goeds verwagte, over te geven, om die overgave des volks zoo veel meer ſchyn's van opregtigheid by te zetten, en hen door zyne tuſſchenſpraak (waar het mogelyk) voor de woede der Portugezen te bewaren.

Tabalilles raad, in dezen nood.

Als ook van Pati Toeban, die zich aan hem overgeven.

Dit zelve ſtond ook vaſt by *Pati Toeban* den Ouden, maar eer zy dit werkſtellig maakten, zond *Tabalile* den Capitein *Hitoe*, *Tepil*, benevens zyn eigen zoon *Sibori*, heimelyk na 't gebergte agter Mamalo weg, en gaf hen laſt, om ſtandvaſtig by 't verbond, met den Zeevoogd *van der Hagen* aangegaan, te blyven, en zyn komſt af te wagten. Daar op gaven die wakkre Patriotten zig, als een offer voor hun Land aan *Furtado* over, en benamen, ſchoon zy anders gekonnen hadden, zich zelve vrywillig de vryheid, die zy, ſchoon *Furtado* hen die by hunne overgave belooft had, ook nooit daar na weder genoten hebben.

Dus bragt die Veldheer der Portugeeſen, die alle hoeken en winkels der Kuſt Hitoe doorkroop, en in zoo korten tyd als een blixem alles doorſtraalde, dat geheel Land weer onder de gehoorzaamheid der Portugeeſen, zoodanig, dat 'er geen een plaats meer was, die eenigen wederſtand bieden, of zich tegen hen opwerpen dorſt, dan alleen Hitoe Lama, of het oude Hitoe; maar door twee honderd verſch van 't Kaſteel aangekomen, en over Land gezondene, Portugeeſen, wiſt hy hen zoo te benaauwen, dat die plaats zig eindelyk ook overgaf.

Het geheele Land was nu met zulken ſchrik en trilling bezet, dat ider op het noemen van *Furtado's* naam zidderde, en hem als den geeſſel van hun Land aanmerkte. Hy nu, die 'er de ſchrik reeds zoo verre in had, zag echter wel, dat hy alles met geweld niet na zyn zin zou krygen, en dat hem 't voſſevel by zommige gevallen meer dienſt, dan de leeuwenhuid, doen zou.

Hier van nam hy een preuve met den Koning van Noeſſanivel, en wiſt hem, met die van Oerimeſſing, door goede woorden te overreeden, dat zy niet alleen weer op Mamalo, en aan 't Kaſteel quamen, maar bracht het ook zoo verre, dat die twee Vorſten zich lieten doopen, die van Noeſſanivel, (die anders den naam van *Sinapati* droeg) dien van *Thomas de Soyſa*, en den *Orang Kaja* van Oerimeſſing dien van *Steven Teixera*, of *Ticera* (na den ouden Portugeeſchen Landvoogd, die deze Zee- en Veld-togt mede bywoonde) by zynen doop ontfangende.

De Koning van Noeſſanivel nogtans, om te toonen met wat voor een hart hy dat doen zou, bezorgde, eer het zo verre quam, dat een van zyn *Orang Toewa Toewa's* of oudſten, *Lecatombeſſi* genaamd, zoo heimelyk als 't mogelyk was, zich by Arigoena of den jongen *Tepil*, en *Sibori*, *Tabaliles* zoon (der Hitoeëſen afgezanten aan de Nederlanders) vervoegde, om met hen hunne bondgenoten te gaan opzoeken, en door hunne hulp de vervallene zaaken van hun Land te herſtellen.

Ondertuſſchen hielden zy zich uiterlyk tot de Portugeeſen zeer genegen, en gaven, volgens hunnen aangeboren aard van veinſen, alle teekenen, die men wenſchen kon, om van hunne oprechte meining de Portugeeſen te verzekeren, daar ondertuſſchen, die by dezelve waren, niet nalieten de gevlugte Hitoeëſen kondſchap van al de aanſlagen der Portugeeſen, zoo verre zy die ontdekken konden, op de heimelykſte wyze te geven.

Furtado nogtans, na zoo grooten overwinning, wel ziende, dat hy, zou hy dat wiſpelturig volk in ſtaat van onderdanigheid houden, verder gaan, en de gevlugtten op Hoewamohel uitroejen moeſt, vond goed geſwind over te ſteken, en die van Hoewamohel op het onverwagſt op den hals te komen. Hy was 'er, als of hy uit de lucht quam vallen, en alreeds aan 't branden en blaken van eenige dorpen, om andere onwillige, door dit heet voorbeeld, op hun pligt en welvaren te doen denken, met hen en hun Land onder de magt van dien overwinnaar, die alles als de ſtroom eener Rievier met geweld weg ſleepte, intyds te ſtellen, en alzoo hun zekeren ondergang te voorkomen.

De Ternataanſe Stedehouder, *Baſſi Frangi*, had de lucht daar van zoo tydig weg, dat hy gelegenheid had, om met zyn onderhoorige Ternatanen zich na Bonoa te begeven, zonder dien ſtorm af te wachten. De Pati of Grave van Loehoe, die dit onweer aankomen zag, en met reden giſte, dat dit ook hem en de zynen gelden zou, oordeelde beſt, voor 't zelve te wyken, en een ſchyn-vrede,

tot

tot behoudenis van zyn Land en ingezetenen aan te gaan, om 't welk te beter schyn te geven, vond hy goed aan *Don Andrea Furtado de Mendosa* voor af eenige geschenken, en benevens de zelve, een opgepronkte deerne, die hy veinsde zyn dochter te zyn, en *Bay Warnoela* noemde, toe te zenden, 't geen zulken uitslag had, dat hy, in gunst aangenomen, zedert gelegenheid had, om zyne bondgenoten, de zich aldaar verschuilende Hitoeësen, te bergen, en daar door een onsterffelyken naam by zyne ingezetenen en vrienden, die hem den Pati en eenigen behouder van Hoewamohel noemden, te behalen.

Van hier begaf zich *Furtado* na 't wederspannig Ihamahoe, een sterke plaats, die de Portugeesen zeer veel moeite gegeven heeft, en een van de voornaamste was, die hem 't hoofd dorst bieden. Hy vertrok dan daar na toe, om het onder 't geweld van zyn ontsacchelyke wapenen te doen buigen; maar dit ging hem zoo geweldig buiten zyn gissing, dat zy, na een hartnekkige tegenstand, hem dwongen met alle de zyne zeer verward te wyken, en, zonder iets uitgevoerd te hebben, weer na de Hoofdvesting te vertrekken. Kort na zyn wederkomst beriep hy de Hoofden van al de verwonne en nieuw-veroverde Negryen der Mooren, onder voorwending van een Land-Raad uit hen te willen maken; doch hy hieldze allen by zich als gyzelaars, tot dat hy zich tot zynen tocht na Ternate vervaardigt had. Hy had ook last van den Onder-Koning, om zich aan hen te wreeken, wegens dat zy 't meer met de Nederlanders, dan met hen, gehouden, en met de zelve een verbond aangegaan hadden.

Op zyn vertrek na de Moluccos gebood hy ook, dat alle de Cora Cora's van de hoofdvesting, benevens eenige van de Kust Hitoe, en 't Eiland Oma, hem zouden volgen, om alzoo te zeeghaftiger, en met onwederspreekelyke bewyzen van hunne onderdanigheid, in Ternate te komen; maar, aldaar aangekomen, scheen hy die vorige *Furtado* niet meer, en al zyn moedigheid verloren te hebben, zoodanig, dat hy hier met zyn volk, 't geen hem door honger, ziekte, en andere ongemakken, veel afstierf, als versmolt, zonder iets van belang uit te rechten.

De Amboinesen, die als in zeegepraal met hem gedwongen waren op hunne Coracora's mede te scheppen, zagen de Son van zyn overwinningen zoo ras niet ondergaan, of zy zakten allengskens weer na hun land af; maar ontrent Lessidi en Cambello gekomen zynde, wierden zy door de Ternatanen en Loehoenesen aangetast, en zoo lang vastgehouden, tot dat zy al de Portugeesen die, 'er in waren, dood geslagen hadden.

Ondertusschen bleven de elendige Amboineesen volkomen onder de macht der Portugeesen, die, zoo zy zich zelven met hun gedrag zoo bemind, als zy zich, onder die ingezetenen door hun wapenen, gevreest gemaakt hadden, ongetwyffeld die inlanders aan zich verbonden, en zich een veiligen weg tot het vreedzaam en onwankelbaar bezit van die, en andere Landen gebaant zouden hebben; *Die de Portugeesen hoe langs hoe meer haaten.* maar in tegendeel maakten zy zich by den inlander, door allerley zoorten van verongelyking, zoo gehaat; dat het die luiden maar aan gelegenheid, en niet aan genegenheid, om zich onder bescherming van een anderen Vorst te begeven, ontbroken heeft.

Ik heb zelf een Amboinees gesproken, die my verhaalde, dat het zoo verre gekomen was, dat zy zich niet ontzagen de vrouwen, en dochters der Amboinesen, als die maar eenigzins fraai waren, op de volle straat aan te randen, die mede te voeren, en hun booze lust daar aan te boeten. Hun onverdragelyke stoutheid was zoo groot, dat zy, genegen met iemands vrouw te boeleeren, of eenige andere moedwil te bedryven, hun degen, of geweer (even als de Nairos of Edelen op de Malabaarsche kust) maar voor de deur neerzetteden; 't welk den Inlanderen door verscheide voorbeelden reeds zulken schrik in 't hert gejaagt had, dat de man van den huize het hart niet had, om 'er op in te komen, ten ware hy zich in gevaar van zyn leven wilde stellen.

Was 'er iemand, die met een schoone visch na, of van de markt ging, om daar eenig voordeel mede te doen, zy namen hem die af, en gaven tot zyn voldoening hem noch dit verontweerdigend antwoord: *Tida patoet Orang hitam makan ikan jang baik daanbesar bagini; hanja ikan kablinjo sampei pada dia orang.* Dat is, *Het is onbetamelyk, dat swarten zulken schoonen en groote visch zouden eeten; maar* Kablyn (een zoort van zeer klyne visch, als sprotjens) *is goed genoeg voor hen.*

Kregen dan die beroofden noch een penning, die zy hen verachtelyk toesmeten, en bedroeg die de helft van de waarde van 't geroofde, zoo waren zy gelukkig, en moesten wel te vrede henen gaan. *Voorbeelden van hunne moedwil.*

Meesten tyd nochtans kregen zy 'er niets, dan een deel scheldwoorden, voor, en 't beste woord, dat zy hen in zulk een geval gaven, was *anda katsjoor*, of *pegi andjing*, 't welk beide, het eerste in 't Portugeesch, en 't laatste in 't Maleitsch, *weg jou hond*, beteekent.

Zy

Zy beroofden, zonder aanzien van perzoonen, de lieden niet alleen op de straat van 't hunne, maar zelf in hunne huizen waren zy niet zeker. Quamen zy in een huis, daar iets van hun gading was, zy nàmen het mede, zonder daar veel over te zeggen, dan dat zy den Amboinees, diens goed het was, noch de een of d'andre bittere steekreden toeduwden.

Hoorden zy, dat hier of daar een moye Amboineesche dochter was, zy haalden, zonder zwarigheid 'er over te maken, of zy Christen, Mohhammedaansch, of Heidensch was, die maar weg, en als zy die, na hun verfoeielyke lust, lang genoeg misbruikt hadden, zonden zy die met verachting, als de walg 'er nu afstekende, de ouders weer t'huis. Duizenderlei andere quellingen, die zy de Inlanders aandeden, moesten die beklagens-weerdige menschen tot een gunstiger tyd opkroppen, zonder dat zy dorsten denken, om daar over te klagen, dewyl zy doch zagen, dat de Landvoogd, en zyn Raad, hen daar over geen recht deden, en zy daarenboven noch meesten tyd bespot, uitgelacchen, en hunne verongelykers, onder d'een of d'ander voorwending, begunstigt wierden.

Hier by quam noch, dat de Portugeesche Priesters door hunne oorbiegt al 't geen zy voor andere wisten te bedekken, 'er zuiver uithaalden, al hunne aanslagen ontdekten, en 'er hunne wederpartyders niet alleen kennis van gaven, om 'er zich tegen hen van te bedienen; maar noch wisten zy dit menigmaal zulken slinkzen draay te geven, dat het gemeenlyk dien Inlander (zonder te konnen bedenken, waar hem dit van daan quam) gold, en hy, in plaats van recht op zyne klachten te krygen, als een misdadige gestraft wierd. Dit deed hen van klagen wel een afschrik krygen; maar verbitterde (als men denken kan) de Amboineesen uitnemende tegen de Portugeesen, en deed hen alle bedenkelyke middelen in 't werk stellen, om uit hunne handen te blyven.

Dit schokte dus noch al eenige jaaren even ongeregeld voort, zonder dat d'Inlanders van dit ondragelyk jok ontlast, of door iemand gered wierden. De belofte van *Steven van der Hagen*, van hen na 3 jaren te komen helpen, gaf hen wel gedulds genoeg, om al deze geweldenaryen voor een tyd te verzetten; maar het liep eindelyk zoo hoog, dat hunne levens hoe langs hoe meer onzeker, en de menschen van deze of gene moetwilligen op de straat onder de voet gestooten wierden, zonder dat ook daar over recht gedaan wierd; weshalven de Inlanders, zoo ras zy zich van de hulp der Hollanders bedienen konden, zich zeer verblyd aan hen overgaven, en den benarden Portugeeschen Landvoogd (die wel wist, dat hy aan hen niet dan doodelyke vyanden had, en zich van zyn volk ook niet al te zeker dienen kon) zonder moeite drongen, om alles, 't geen zy daar bezaten, aan de Nederlanders over te geven, gelyk wy omstandig hier na de wyze, op welke de Nederlanders meesters van Amboina geworden zyn, zullen toonen.

En de gevolgen daar van.

Buiten het gene wy bevorens, als door de Portugesen op die van Amboina verovert, aangehaalt hebben, zo hebben zy op Boero, met hulp van den Tidoreeschen *Kaytsjili Salamat*, de Ternatanen verjaagt, en in de bocht van Tsjiko Morassa, zich vast gemaakt, en 'er een kleene houte vesting gehad, 't geen zy op 't verzoek van de *Oelisiva's* (zynde Tidoreesen, gelyk de Ternataanen *Oelilima's* waren, twee Factien, die zedert in Amboina quamen) van *Tagalisa* daar gezet hadden; maar dit is maar voor een korten tyd geweest, en hen door andere Boeronesen weer ontnomen.

W... Portu... sen o... Boer...

Die van het dorp Lissabatta, op Cerams Noordkust, hadden hen ook een woonhuis vergund; maar dewyl zy daar mede niet te vreden, en gestadig bezig waren, om, onder allerlei voorwendingen, den Inlander van 't Mohammedaans tot het Christen geloof over te brengen, en hem dat als op te dringen, zoo hebben de Lissabatters, dit werk al overlang wars zynde, hen in de laatste jaren van daar verdreven.

E... Cer... beza...

Op de Zuid-zyde van Ceram hadden zy al de Negryen van Latoe af tot Caibobo toe onder hun gezag, en onder zoodanigen verbintenis, dat geen van allen denken dorst, zich tegen hen aan te kanten. Die van Latoe nochtans waagden dit, in 't laatste van de bestiering der Portugeesche Landvoogden, en staken, door de Ternataanen gesterkt, de hoorns tegen hen op; maar de Portugesen, te gemoet ziende, dat, zoo zy dit vuur ten eersten niet doofden, 'er een vlam van zou konnen ontstaan, die tot veel andere daar nabygelege Negryen zou konnen overslaan, behandelden dit werk met veel moedigheid, rukten 'er na toe, en namen die plaats stormenderhand in, waar door de Mooren van Latoe hun wakkerste helden, te weten *Kimelaha Djamali*, en de twee broeders *Anglasari* en *Lanaladdien*, de aanvoerders van 't volk daar lieten zitten, en ook den moet en kracht verloren, van ooit iet diergelyks weer tegen de Portugesen te ondernemen.

T... zy ... van toe zich den gen...

HET

DERDE HOOFDSTUK.

Redenen van de tochten der Nederlanders *na* Oost-Indiën. Houtman *de eerste aanzetter. Wanneer die eerst ondernomen zyn.* Warwyk *gaat A.* 1599. *na de* Oosterse *Eylanden. Zyne ontmoetingen, en komst in* Amboina. *Wat daar verricht werd. Komst van eenige* Javaanen *tot onderstand der* Amboineesen. *Accoord over de prys der nagelen.* Warwyks *vertrek na* Ternate. Van der Hagens *komst in* Amboina. *Die hen hielp tegen de* Portugeesen. *Ongeluk in 't schip de* Son *voorgevallen. Eerste verbond, door* Van der Hagen *met den Inlander gemaakt. Een vesting op* Hatoe Noekoe *gebouwd. Waar op hy eenig volk liet.* Heemskerk *neemt dit volk A.* 1601, *uit* Amboina *mede. Wat 'er zedert door* Furtado, van der Hagen *en* Tepil, *verricht is. De* Amboineesen *zenden gezanten, die* van der Hagen, *A.* 1605. *voor* Bantam *ontmoeten. Zyne verrichtingen onderweeg, en komst in* Amboina. *Daar hy den* Portugeeschen *Landvoogd dwingt het* Kasteel, *en geheel* Amboina, *aan hem over te geven. Sterkte des* Kasteels. *Waar de* Portugeesen *bleven.* Frederik Houtman, *eerste Landvoogd hier A.* 1605. *Verdeeling der Vloot na* van der Hagens *verrichting, 't* Casteel *nu* Victoria *hernoemd.* Houtman *neemt 's Lands grooten, een nieuwen eed af. En doet de* Hitoeësen *'t contract met* van der Hagen *gemaakt, op nieuw besweeren. Het contract tusschen de* Hitoeësen *en* Steven van der Hagen *aangegaan. Staat van* Amboina *te dier tyd. Twee voorname* Factiën *aldaar. Gesteltenis van 't* Kasteel. *De komst van* van Solt, *en zyne verrichting A.* 1607. Mateliefs *verschyning hier in dit jaar. Als ook van eenige* Ternataansche *gezanten.* Houtman *stelt in, de buiten-comptoiren jaarlyx eens te bezoeken met de* Hongi. *Opstand van die van* Lessidi *en* Cambello, *die hy weer tot hun plicht brengt.* Mateliefs *onderzoek na* Houtmans *gedrag, en verder ordre, door hem op alles gesteld. Neemd drie* Amboineesche *jonge Princen na* Holland. *Zyn vertrek na* Ternate. Van Caardens *komst A.* 1608 *hier, die na* Ternate *vertrok.* Hoen's *verschyning hier A.* 1609. *Die 't contract met die van* Hitoe *enz. vernieuwt, en toen na* Ternate *vertrok.* Houtman *maakt een contract met die van* Hatoeaha, *en het* contract *zelf.* Contract *met die van* Roemakay. Houtman *verplaatst die van* Hoetoemoeri *aan 't* Kasteel, *en vertrekt, na zes jaaren regeerens, met eenige* Amboineesen *na 't Vaderland. Aanmerking over dezen Heer.*

DAt de Nederlanders niet uit eygen drift en beweging, maar door de gedurige quellingen en vervolgingen des Konings van Spanjen, de reis na Oost-Indiën ondernomen hebben, is bevorens al by ons getoont ter plaatse, daar van hunne eerste reisen gesproken is.

Men ondernam dien tocht om twee redenen; eerst, om ons eigen voordeel daar te zoeken, ten anderen om onze vyanden, die van daar groote winsten en voordeelen in hun land brachten, alle bedenkelyke afbreuk te doen. Daar waren bevorens wel meer Hollanders als Linschoten A. 1583, *Cornelis Houtman*, en andren geweest; doch dit was maar in dienst der Portugeesen, of der Spanjaarden geschied. Niemand echter heeft hier ontrent zyn Landslieden meer dienst gedaan, als deze *Houtman*, die, droevig gevangen zittende, zyn dienst aan eenige kooplieden, met belofte van een net bericht van den handel der Portugeesen op Indiën te geven, aanbood, verzoekende dat zy hem wilden rantsoeneren. Zy deden dit kort daar na, en bediendden zich zeer gelukkig van zyn bericht en goeden raad.

Daar op heeft men goedgevonden A. 1595, 4 schepen voor reekening van de Compagnie van Verre, met *Houtman* en andren, en daar na nog 8 schepen onder den Zeevoogd *Jacob Cornelisfoon van Nek*, en zynen Onderzeevoogd *Wybrand van Warwyk*, 1598. 1 May uit te zenden, van welke de Zeevoogd met 3 schepen den 11 Jan. A. 1599 weder na 't Vaderland gekeerd, en den 19 Juli 'er gekomen is; doch *Warwyk* bleef in 't Land, met voornemen om na de Moluccos te vertrekken. Den 8 Jan. 1599 vertrok *Wybrand van Warwyk* als Zeevoogd, en *Jacob Heemskerk*, als Onderzeevoogd, met 4 schepen, Amsterdam, Zeeland, Gelderland en Utrecht, van Bantam na de Oostersche Eylanden. (ondernomen zyn.)

Zy gierden den 13 dito op Jakatra aan, den 21 op Toeban, van waar zy den 22 dito zyn t'zeil gegaan, en quamen den 27 dito voor Joartan, varende na Land om een Loots, die hen in de Moluccos brengen zou. Zy bequamen die den 30 dito; doch kregen 's nagts aan des Onderzeevoogds schip de tyding, dat wel 40 man van den Zeevoogd, en van 't schip Utrecht, op Madura gevangen, en na Arosbaya, een Stad op deszelfs westeinde, gebracht waren. (*Warwyk* gaat A. 1599 na de Oosterse Eilanden.)

Den 1 February 1599 quam de Onderzeevoogd, met de andre voor Madura by den Zeevoogd, waar op men den 5 dito goed (Zyne ontmoetingen.)

goed vond 150 man met 3 chaloepen en 3 schuiten na land te zenden, om waar 't mogelyk, hunne makkers te verlossen. Tusschen hen, en die van Madura, viel een vruchteloose schermutzeling voor, waar by zy noch 3 a 4 man verloren; maar naderhand overquam hen een grooter ongeluk, alzoo de chaloep van den Zeevoogd met 36 man, en de boot van 't schip Zeeland met 13 man, pas een schoot weegs van Land, omsloegen, waar door zy daar noch 25 man, 15 van des Zeevoogds volk, 1 van 't schip Utrecht, en 9 van 't schip Zeeland verloren; doch eindelyk by hunne andere makkers gekomen, en alle, die noch in 't leven waren, wel geteld zynde, bevond men dat 'er nog 51 mannen waren.

En komst in Amboina.

Den 8 wierd 'er een verdrag wegens der gevangenen rantzoen gemaakt, en zy raakten voor 2000 Ryxdaalders, na lang talmen, vry, en den 14 dito alle weer aan boord, waar op noch dien zelven avond alle vier de schepen van daar zyn t'zeyl gegaan, die den 3 Maart A. 1599 's morgens vroeg voor 't gat van Amboina quamen, en, zo ras zy 'er maar in waren, stilte, en de stroom zoo sterk tegen kregen, dat zy 't gat weer uit dreven, en voor Hitoe Lama ankerden.

Zoo ras zulx geschied was, quam zekere Ternataansche Zeevoogd met 3 Coracora's, die zeer cierlyk toegemaakt waren, met veel getier, geklop op Gong en Tifa, en met veel gezang en vreugd, de schepen rondscheppen, schietende tot verwelkoming al hun Bassen, hoedanige 'er ider Coracoaa drie voerde, los, waar op de onzen, met weder rondom los te schieten, antwoorden.

Wat daar verricht wierd.

Deze Zeevoogd, van Capitein *Hitoe* vergezelschapt, quam ook aan boord by de onzen, hen vragende van waar, en tot wat einde zy daar gekomen waren, zy antwoordden, dat zy uit Holland quamen, om hunnen handel hier en elders te dryven, waar toe zy allerley koopmanschappen mede gebracht hadden. Waar op die Heeren hem aan Land verzochten, betuigende over hun komst zeer verblyd te zyn, en genegen te wezen met hen een accoord te maken, hoewel hun grootste inzicht en hope was, om hen tegen hun algemeene vyanden de Portugeesen te gebruiken; ten welken einde ook deze Zeevoogd door den Koning van Ternate na Amboina gezonden was, om den Inlander tegen 't geweld der Portugeesen te helpen.

Daags daar aan den 4 Maart ging de Onderzeevoogd aan land, daar hy zeer vriendelyk van Capitein *Hitoe*, *Tepil* genaamd, en de zoon van *Aboebaker Nasediki*, een van de vier oppergebieders des Lands, onder een fraeie tent van zeilen onder de boomen gemaakt, ontfangen, minnelyk onthaalt, en een gesprek van wel drie uuren lang tusschen hen gehouden wierd.

Den 6 dito ging de Onderzeevoogd weer met drie ondercommiesen aan Land, om te vernemen of 'er ook lading voor deze schepen was.

Capitein *Hitoe*, nevens de andere grooten des Lands, quamen hen vriendelyk te gemoet, betoonden groote eerbied, en stonden hen lading voor twee schepen toe.

De onzen, dit verstaan hebbende, hebben daar op goed gevonden Gelderland en Zeeland na Banda om lading te zenden, en de twee andre schepen, Amsterdam, en Utrecht, hier te houden, tot dat zy de lading bekomen zouden hebben, om dan uit Amboina na de Moluccos te zeilen. Daar op vertrokken de twee voornoemde schepen den 11 Maart na Banda, daar zy den 15 dito ten anker gekomen zyn.

Ondertusschen bespeurde de Zeevoogd *Warwyk* zeer klaar, dat de Amboineesen hem wel groote beloften van een lading voor 2 schepen gedaan hadden, doch dat zy, door den zwaren oorlog, die zy tegen de Portugeesen voerden, niet in staat waren hem zoo veel nagelen te leveren, alzoo die hen alle afbreuk deden, zoekende, zoo veel mogelyk was, ook de Hollanders van hier te verdryven, en hen hun lading af te snyden, alzoo zy aan de Engelschen, die niet lang te voren hier mede gekomen, en nu al eenigen tyd op Loehoe gevestigt waren, niet dan al te veel hadden, zonder dat 'er noch meer vyanden, om de Amboineesen tegen hen onderstand te doen, behoefden by te komen.

Den 13 Maart quamen hier ook twee oorlogs-jonken van Java vol volks, om de Amboinesen tegen de Portugeesen te helpen, onder welke men wil, dat ook eenige Engelschen zouden geweest zyn, zy quamen om hen 't Casteel te helpen winnen, en wierden met veel vreugd ingehaald.

Den 10 April maakten de onzen met den Inlander accoord over de prys der nagelen, bedingende die voor 35 stukken van achten, de Bahara van 550 pond, en den 12 dito kregen zy 250 ponden voor ider stormhoed, hoewel ik geloof, dat 'er onder die nagels veel Polongs, of Moernagelen, en andere ruichte of vuiligheid, zal gelopen hebben.

De 23 dito maakten de Portugeesen een aanslag op zeker dorp in Amboina, doch het mislukte hen, verliezende daar noch 2 mannen, alzoo de Inlanders hen quamen ontzetten, vergezelschapt door eenig volk van onzen Zeevoogd, en van den Broeder des Konings van Ternate

waar

(waar voor zich de de voornoemde Zeevoogd van Ternate uitgaf) in een Parahoe, die zich ook verwonderden, hoe d'onzen zich als vyanden van den Koning van Spanjen, of van de Portugeesen, dorsten verklaaren.

Na dat nu de onzen dus eenige waaren tegen nagelen in Amboina verruild hadden, zyn zy met deze twee schepen den 8 May 1599 na Ternate, of na de Moluccos, vertrokken, daar zy (gelyk wy reeds onder de stoffe van Ternate gezegt hebben) op den 22 zyn ten anker gekomen.

Het bleef hier niet by, maar men zond in 't jaar 1599 drie schepen, de Zon, de Maan, en de Morgenster, onder den Zeevoogd *Steven van der Hagen*, die den 6 April uit Texel in zee geloopen zynde, den 13 Maart 1600 voor Bantam op de Reede quam, van waar hy den 28 May na de Moluccos verzeylde, komende den 2. alleen met het schip de Son voor Amboina op Hitoe's kust ten anker, terwyl de 2 andere schepen, door de stroom voorby gedreven, en na Banda geraakt waren, dat zy den Zeevoogd ten eersten met hunne chaloep lieten weten.

De Zeevoogd *van der Hagen*, voor Hitoe Lama ten anker leggende, bevond, dat daar zeer weinig nagelen te bekomen waren, en op 't nieuw gewas te wachten, was noch 5 of 6 maanden te vroeg, zoo dat hy geen staat maakte, om daar lang te blyven. Terwyl hy daar nu lag, zoo hadden hem de hoofden der Amboineesen, en vooral die van Hitoe, en de Koning van Noessanivel, zeer ernstig verzocht, dat hy hen tegen de Portugeesen te hulp wilde komen. Hy sloeg dat eenige maalen zeer vriendelyk af; doch door hun ernstig aanhouden en smeeken eindelyk bewogen, zeide hy hen zyne hulpe toe. Hy was alleen niet in staat, om dat te doen; maar zond de chaloep van 't schip de Maan ten eersten na Banda met last, om van daar nevens noch een chaloep wel gewapend spoedig herwaards te komen, om de Amboinesen by te springen. Na dat nu die 2 chaloepen den 25 Juni uit Banda in Amboina gekomen waren, en alles vervaardigt was, zond hy drie welbemande en gewapende chaloepen, verzeld met eenige Coracora's met Inlanders op de Portugeesen af, met last om 't Kasteel aan te tasten, en, was het mogelyk, tot overgave te dwingen, zy quamen daar wel ontrent, doch 't landen wierd hen door eenige stukken, hier en daar van de Portugeesen gesteld, belet. Men vond derhalven goed, aangezien zy ook hadden moeten wyken, om met het schip de Son voor 't Kasteel te komen, in hope, dat zy nu ook wel meester, zoo van 't Kasteel, als van een kraak met nagelen, daar voor geladen leggende, zouden worden.

Dit waren ondertusschen maar bloote inbeeldingen; want na dat zy dus 8 weken voor 't Kasteel gelegen hadden, moesten zy hun beleg opbreken, en door gebrek van volk vertrekken, alzoo de Amboineesen hen wel veel manschap beloofd, maar zeer weinig bygezet hadden, zoo dat het meest op de Hollanders aanquam.

Eer zy nochtans opbraken deed men 't Kasteel, en de kraak, noch wakker beschieten, en dezelve opeisschen, al 't welke de Portugeesen geduldig verdroegen, wel wetende, dat zy door 't regenmoesson het daar niet lang konden houden. Ondertusschen wierd 'er een kanonschoot in de chaloep van 't schip de Son gedaan; waar door het kruit in den brand raakte, en 16 man ellendig gequetst wierden. Een van dezelve bestierf dit; doch de anderen quamen weder te recht, en dit was al de schade, die de onzen voor 't Kasteel geleden hadden.

Ongeluk in 't schip de Son voorgevallen.

Men zond de chaloep van 't schip de Son na Banda, om tyding van 't voorgevallene in Amboina aan de 2 andere schepen te brengen; doch zy moesten, wegens 't onstuimig weder, te rug keeren.

Daags daar aan dreven zy met 't schip de Son van voor het Casteel de baey weder uit, dat een groot verslagenheid onder de Amboineesen gaf, te meer, alzoo zy even voor *van der Hagens* komst hun beste Coracora's, te weten, die van Noessanivel, waren quyt geraakt, die hen door de Portugeesen ontnomen was; weshalven zy zeer verward de vlucht namen. Kort daar na het weer wat beter geworden zynde, vertrok de chaloep den 20 Augusti weer na Banda, terwyl men voor 't schip de Son zoo veel nagelen zocht, als 'er te bekomen waren. Zy nu, bezig zynde met die te laden, zagen de schepen de Son en de Maan den 18 September volladen voor de kust van Hitoe by hen ten anker komen, om zamen na 't Vaderland te vertrekken; doch alvorens heeft de Zeevoogd *van der Hagen* met de Inlanders het eerste verbond gemaakt, belovende dat hy de Portugeesen allen afbreuk doen zou, mits dat men daar een vesting maken, de Inlanders den arbeid daar toe doen, en de Hollanders kruit, lood, geschut, volk, levens-middelen, en 't verdre daar toe noodig, verzorgden, waar tegen de Inlanders beloofden, dat zy alle hunne nagelen aan de Hollanders tot zekere gezette prys leveren zouden.

Het eerste verbond door Van der Hagen met den Inlander gemaakt.

Ridjali verhaalt in zyn 20 Alkitsa eenige

ge andre omstandigheden ontrent dit accoord, die wy hier bevorens konnen zien.

Een vesting op Hatoe Noekoe gebouwd.

Na dit gesloten verbond begon de Amboinees zoo vierig aan die vesting, die men op Hatoe Noekoe, een hooge klip ontrent Kaytetto, begreep, te werken, dat dezelve in korten tyd klaar raakte. De onze noemden dit 't Casteel van Verre; doch de Inlanders Kota Warwyk, of Warwyks vesting. De Zeevoogd voorzag de zelve van 5 metale en andere stukken, geschut met de verdre noodige ammunitie en levens-middelen, en stelde als hoofd eenen *Jan Dirksoon Sonnenberg* met

Waar op hy eenig volk liet.

27 vrywillige soldaaten 'er op; na 't welk verricht te hebben, *Steven van der Hagen* op den 8 October met die 3 schepen; na dat hy beloofd had met een grooter macht ten eersten weder te zullen komen, na Bantam verzeylde, daar hy den 19 gelukkig ten anker quam.

Hy bleef daar tot den 14 Febr. 1601, vertrok doe na 't Vaderland, alwaar hy in Augustus voorspoedig aanlandde.

Heemskerk neemt dit volk A. 1601, uit Amboina mede.

Ondertusschen quam t'allen gelukke *Jacob Heemskerk* in 't jaar 1601 met de schepen Hollandia en Overyssel, van wegen de nieuwe Compagnie, in Amboina om daar lading te zoeken, waar toe hy goede gelegenheid kreeg, alzoo *Sonnenberg*, 't hoofd der vesting, 300 bharen nagelen verzamelt had, en genegen was die aan hem over te geven, vermits hy de vesting niet voor bequaam noch sterk genoeg aanzag, om 'er die, en ook hun zelven, langer in te vertrouwen, te meer, dewyl hen nu alles begon te ontbreken. Hy keurde derhalven best alle zyne nagelen in deze schepen te laden, en met zyn volk daar in over te gaan, waar mede hy in Juni 1601 van hier vertrok.

Een groot geluk was dit voor hem, want had hy maar tot den 9 Febr. 1602 daar gebleven, zoo waren zy met alle die nagelen zekerlyk weg geweest, alzoo *Don Andrea Furtado de Mendosa* toen met zyn Vloot in Amboina verscheen, en alles als een onweerstaanbare vloed, gelyk wy bevorens reeds getoond hebben, wegnam.

Wat 'er zedert door *Furtado*, van *der Hagen* en *Tepil*, verricht is.

Daar stonden die arme Amboineesen nu weder voor de woede der Portugeesen zoo bloot als ooit, gelyk zy 't volgende jaar onder *Furtado* ook niet weinig gevoelen daar van gehad hebben; doch al hun hope was op het verbond met den wakkeren Zeevoogd *Steven van der Hagen* gemaakt.

Deze niet minder om hen bekommerd, was A. 1603 in December met een Vloot van 12 schepen uitgeloopen, doch quam niet eer dan in December 1604 voor Bantam, om dat hy eerst Mosambique (daar hy een Portugeesche kraak verover de) en daar na de kust van Malabar aangedaan, en aldaar met den Samoryn een verbond gesloten had.

Na de verstroying door *Furtado* onder de Amboineesen gemaakt, was Capitein Hitoe, *Tepil* genaamd, van Nau en Lain, over Mamalo en Ihamahoe, na Banda gevlucht, daar hy 2 Hollandsche schepen vond, met welke hy aan *Steven van der Hagen* na Holland schreef, keerende daar na met eenige Javaansche Jonken weder na Hoewamohel, daar hy de zynen op Loehoe, en elders, niet weinig verspreid vond.

De Amboineesen zenden gezanten na die *van der Hagen*

Alzoo nu de tyd, by den Zeevoogd *van der Hagen* gesteld, al gekomen was, vonden de Hitoeësen goed, met deze Jonken van Java ook eenige gezanten na Jakatra of Bantam te zenden, om te vernemen, of hy noch niet mocht aangeland zyn.

Deze waren *Arigoena*, zoon van Capitein *Hitoe Tepil*, als ook *Sibori* zoon van *Tahalille Tanihitoemessen* en *Lecatombessi*, welke twee eerste uit naam der Hitoeësen, en de laatste uit naam van den Koning van Noessanivel, derwaards vertrokken, in hope van hem of daar te vinden, of ten minsten tyding van hem te hooren. Zy vonden hem by hunne komst noch niet; maar eindelyk daagde hy voor Bantam in Januari 1605 op en zy porden hem met al hun vermogen aan, om spoedig na Amboina te vertrekken.

A. 1605 voor Bantam moe[...]

Hy vertrok derhalven ook den 17, quam den 15 Februari ontrent Bima, daar hy een Portugeesch schip verover de, waar in de Portugeesche Landvoogd der Moluccos was. Hy quam van Malacca, om na Amboina te stevenen, niet anders dan met buskruit en ammunitie van oorlog geladen zynde.

Zyne verrichtingen derwaards en in Amboina.

Den 21 Februari liep *Steven van der Hagen* met 9 Hollandsche schepen, en dit Portugeesch schip, in de baey van Amboina tegen 't vallen van den avond, en noch die zelve nacht ontrent de Laha ten anker. Daags daar aan met landen bezig zynde, begaven zy zich na het Kasteel der Portugeesen, doch eer zy daar quamen, zond hem de Portugeesche Landvoogd, *Gaspar de Melo*, in een Parahoe met 2 Portugeesen een brief te gemoet, met last, om die aan den Zeevoogd der Vloot, die daar ten anker lag, te geven. De inhoud van dezen brief was, wat zy daar te doen hadden, wat zy van die vesting begeerden, die hem van de Koning van Spangien toebetrouwt was.

Da[...] den [...] tugeesche Land voog[d] dwin[gt]

De Zeevoogd *van der Hagen* gaf terstont daar op tot antwoord, dat hy van *Graaf Maurits* van Nassau derwaards gezonden was, om het Kasteel, en 't Eyland Amboina in te nemen; een antwoord, dat hen ten uitersten verbaasde,

en

en waar op zy ten eerſten afſcheid van den Zeevoogd namen, met belofte, van hem ſpoedig weder beſcheid te zullen brengen.

Ondertuſſchen ſchokten de ſchepen, die haar anker weer gelicht hadden, al ſagtjes na 't kaſteel toe, voor 't welke zy ontrent thien uuren ſmorgens ten anker quamen, dreygende, by de minſte tegenſtand, het uiterſte; doch de Landvoogd, die zeer lafhertig was (gelyk naderhand uit 't volk, en de voorraad die 'er in was, bleek) liet het daar niet eens op aankomen, en dewyl hy geen luſt had, om 'er zich uit te laten ſtormen, begon hy ten eerſten van een accoord, en van de overgave van 't kaſteel te ſpreken. Hy zond dierhalven eenige gevolmagtigden aan den Zeevoogd *van der Hagen*, die na veel geſpreks over en weder, het daar op eens wierden, dat het alle vrye en ongetrouwde Portugeeſen vry ſtaan zou, uit Amboina te vertrekken, doch dat de getrouwde vryheid hebben zouden, om daar te blyven, mits dat zy den eed van getrouwheid aan de *Heeren Staaten*, en aan zyn Excellentie *Graaf Maurits*, doen zouden. Daar benevens was bedongen, dat ider een roer, of musquet, zou mogen mede nemen, en verder zou al het geſchut, ammunitie, en alle wapenen des Konings, of wat verder in 't kaſteel was, daar in blyven.

Daar op trok den Onder-Zeevoogd met 50 mannen op 't kaſteel, ſtekende daar een vliegend vaandel op, en men ſchoot uit de ſchepen niet weinig ſalvo's.

Wat nu de ſterkte van 't Kaſteel betrof, daar wierden in de dertig ſtukken metaal geſchut, en ruim 600 Portugeeſen, die 'er uit trokken, behalven de gene, die in 't Eyland bleven, gevonden, met welke de Landvoogd, zoo hy maar eenige kloekmoedigheid, of eer in zyn lichaam gehad hadde, immers zulken wel voorzienen veſting noch lang zou hebben konnen verdedigen, maar zyn gewiſſe overtuigde hem, dat hy veel meer vyanden binnen in 't Eyland, als daar buiten, vinden, en dat hem dit eindelyk dan zeer qualyk opbreken zou.

De perſoonen, die hier nog bleven, waren 46 Portugeeſche huisgezinnen in getal, die den eed van getrouheid aan ons deden. De andere wierden in 2 ſchepen, door de onzen van hen veroverd, ten deele na Manilha, ten deelen na Solor, gezonden.

Dus kreeg de dappere *van der Hagen* die ſchoone veſting, en Landvoogdy van Amboina, het eerſte proefſtuk van de Mogentheid der Nederlanders in de Ooſterſche Landen, en het eerſte Land, dat de E. Maatſchappy in Indiën veroverde: te wonderlyker, alzoo hy dit zonder ſlag of ſtoot, en zoo gemakkelyk in zyn geweld bequam: een zonderlinge genade van God aan ons, en een zichtbare ſtraffe aan de Portugeeſen, wegens hunne geweldenaryen en wreedheden aan die arme Amboineeſen geoeffend.

Frederik Houtman, de eerſte Landvoogd hier A. 1605.

Na dat de Zeevoogd het kaſteel van alles voor een jaar voorzien, met volk wel bezet, en als eerſte Landvoogd *Frederik Houtman*, van Gouda (of, zoo andre meinen, van Alkmaar) daar over geſteld had, vond hy goet, dat vyf ſchepen van zyn Vloot, te weten Dordrecht (dat het ſchip van den Onderzeevoogd *Cornelis Sebaſtiaanszoon* was) Weſtvrieſland, Amſterdam, Gelderland en Medenblik, na Tidore zeilen, en het ſchip Hoorn hier blyven, terwyl hy zelf met zyn ſchip de Vereenigde Provintien na Banda zeilen zou. Daar op zyn die vyf ſchepen met den Onderzeevoogd na de Moluccos vertrokken, om de Stad Tidore aan te taſten, gelyk wy dat breeder onder de ſtoffe der Moluccos verhandelt hebben.

Verdeeling der Vloot na *van der Hagens* verrichting.

'tKaſteel nu Victoria hernoemd.

Men gaf ook voor 't vertrek van *van der Hagen* na Banda, dit kaſteel, in plaats van des zelfs ouden, nu den naam van Victoria, en men beval voortaan alle jaar de verovering van Amboina op den 23 Februari te vieren, met 'smorgens een dank-predicatie te doen, en 's namiddags de borgery te laten optrekken, welker nieuwe hoofdluiden men ook belaſtte op dien dag te verkiezen.

Na dat nu de Heer *Houtman* tot Landvoogd over Amboina gemaakt was, heeft hy ten eerſten zyne gedagten laten gaan over de zaaken, die hy oordeelde tot den welſtand der E. Maatſchappy, en tot zynen plicht, als beſtierder van deze aanzienelyke Landvoogdy, te behooren.

Houtman neemt 's Lands Grooten een nieuwen eed af.

Het eerſte, dat hy deed, was dat hy al de Inlandſche Grooten, de Koningen, Pati's, en Orang Kaja's by een riep, en den eed van getrouwheid afnam, aangezien zy alle, door de Portugeeſen by verſcheide voorvallen, doch vooral A. 1602, door *Don Andrea Furtado de Mendoſa* overwonnen, en aldus onderdaanen van de Kroon van Portugal of Spanjen geworden zynde, buiten alle tegenſpraak ook nu onderdaanen van haar *Hoog Mogende*, of van den *Staat der Vereenigde Nederlanden*, en van de E. *Maatſchappy*, geworden waren; doch die van Hitoe zag men toen maar als bondgenooten, en niet als onderdaanen, aan, gelyk zy ook zoodanig den eed van getrouwheid afleiden; ook liet men hen noch by hun oude wyze van 's Lands beſtier, onder den Capitein *Hitoe*, en de vier Hoofden

of Oppergebieders van 't Land, blyven, zonder eenige verandering ontrent de regeering van de kust Hitoe te maken, die haar begin met dertig dorpen van Negri Lima nam, en zich tot Tiel (gelyk wy in de beschryving van deze landstreek getoont hebben) uitstrekten.

Hy doet de Hitoeesen 't contract met *van der Hagen* gemaakt, op nieuw besweeren.

Ook bragt deze Heer het eerste contract door de Amboineesen met den Zeevoogd, *Steven van der Hagen* gemaakt, in het net, liet hen dit by Renovatie weder besweeren, alzoo alle de contracten, namaals met die van Hitoe gemaakt, hier toe, als tot het grond-contract, betrekking gehad hebben.

Het contract zelfs luid aldus:

Accoord gemaakt door den Capitein, en ook de hoofden van Hitoe, ende den Admiraal *Steven van der Hagen.*

Het accoort tusschen de Hitoeësen, en Steven van der Hagen aangegaan.

A*Lzoo de* Hollanders *met de hulpe* Gods, *(als namentlyk den Heer* Admiraal Steven van der Hagen, *ende zynen raad van de scheepen) ons verlost hebben uit de handen van de* Portugeesen, *onze vyanden, (te weten, ons* Capitein Hitoe, *en alle hoofden, en inwoonders van* Hitoe, *ende alle de Steeden daar ontrent gelegen) ja dat meer is dat de* Hollanders, *ons alle onze Landen en Steden weder in handen gegeven hebben, en laten bezitten, zoo beloven om deze weldaad wy* Capitein Hitoe, *en alle de Hoofden, en de omleggende Steeden, ende zweeren de* Staten Generaal *van de vereenigde* Nederlanden, *zyn* Prinszelyke Excellentie, *ende den* Gouverneur *van* Amboina, *gehouw en getrouw te zyn, zo lange als wy leven. In den eersten, zoo zweeren wy Hoofden al te zaam den* Gouverneur *te assisteeren tegen alle vyanden, die iets tegen hem zouden willen attenteeren, 't zy te water of te lande.*

Van gelyken zweeren wy voorts, dat wy aan niemant zullen eenigen nagelen verkoopen, als aan de Hollanders, *ten zy met voorweeten van den* Gouverneur.

Ten anderen, zal een ider leven in zyn geloove, 't geen hem God in 't hert stuerd, ofte zoo hy meent zalig te worden, dog dat niemant de andere zal molesteeren nog overlast doen, en zoo 't geviel, dat eenige Hollanders *weg liepen na* Hitoe, *ende die* quartieren, *zoo beloven wy den* Gouverneur, *t'zynen verzoeke, de zelven weder in handen te leveren, en of daar imant weg liep van* Hitoe *by 't* Kasteel, *zoo zal den* Gouverneur *gehouden wezen aan die van* Hitoe *de zelve wederom te leveren.*

Of 't ook geviele dat de Hollanders *eenige overlast deden, of onbehoorlyk in huis van de inwoonderen liepen, zoo zal den* Gouverneur *gehouden zyn straffe daar over te doen. Ook zullen de Inwoonders niet gehouden zyn de nagelen aan 't* Kasteel *te brengen.*

Ende of de Gouverneur *ons tot eenige werken dede roepen, zoo zullen wy gehouden zyn die van* Oelisiva, *ende die van* Oelilima *te helpen, van gelyken die van* Oelilima, *aan die van* Olisiva. *Over welke beloften zoo beloove ik* Gouverneur *van wegen de* Heeren Staten Generaal, *der vereenigde* Provincien, *ende zyne* Prinszelyke Excellentie, Capitein Hitoe, *ende alle de Hoofden, ende onderzaten van die* quartieren, *te zullen helpen, en by te staan, als ons eigen Natie tegens alle haare vyanden. Dit verbond, en vast accoord hebbe ik* Capitein Hitoe *met de* Orang Kaja's *vernieud, en weder op een nieuw geapprobeerd, ende onderteekent, in presentie van den* Gouverneur Frederik Houtman, *in 't* Kasteel *van* Amboina, *den* 10 *dag van de maand* Jocmadil Awal, *in 't jaar* Mohhammed's, *duizend negentien, 't welk is* A°. Christi *den* 9. Augusti 1605.

Ook maakte de Heer *Houtman* in Amboina voor eerst geen verandering ontrent de zaaken van den Godsdienst in opzicht van de Christenen, onder de Inlanders door de Portugeesen gemaakt, latende dit op zyn beloop, tot nader en beter gelegenheid.

St... van ... boin... dier ...

Men moet zich ondertusschen niet verbeelden, dat jegenwoordig, by dit eerste beginzel, de Landvoogdy van Amboina zoo groot, en zoo wyd van uitstrekking onder de Heer *Houtman* geweest zy, als zy metter tyd onder de volgende Heeren Landvoogden is geworden; geenzins: want de Eylanden Ceram (in opzicht van de Mooren aldaar) mitsgaders Boero, Manipa, Ambalau, Kelang en Bonoa, stonden toen noch onder den Koning van Ternate, den welken wy, als zynde onzen eersten Bondgenoot, geenzins de Landen, die de Portugeesen hem voor een tyd zeer onrechtveerdig onttrokken hadden, konden onthouden; maar waren genoodzaakt, die weder aan hun rechten Heer over te geven.

Echter is het zeker, dat deze Eylanders, schoon onder den Koning van Ternate staande, met der tyd mede goed vonden, om met ons, ziende hoe vreedzaam, rechtveerdig en minnelyk wy de andere Amboineesen handelden, in verbond te treden, 't geen daarom te gemakkelyker toeging, om dat hun Koning reeds onze bondgenoot was.

Men moet zich ook geenzins verbeelden, dat de dorpen op Leytimor, en elders, zoodanig gelegen waren, als zy

zy nu zyn: want de gedurige oorlogen met de Portugeesen hadden hen gedwongen hunne toevlucht meest na de gebergten, en deze en gene ontoegang kelyke heuvels, te nemen, daar zy zich vast gemaakt; hoewel zich zommige ook wel ontrent het Kasteel metter woon begeven hadden; en men zal zien wat moeite men van tyd tot tyd noch gehad heeft, met zommige dorpen van hare heuvels af te doen komen, om, volgens menigvuldige bevelen der Landvoogden, aan 't strand te komen woonen.

De Dorpen, die deze Landvoogd toen op Leytimor vond, waren deze: Mardheyka, Noessanivel, Latoehalat, Hative, Tawiri, Halong, Soya, Amantelo, Hoetoemoeri, Hatalaë, Nako, Kilang, Ema, Hoekorila, Roeton, Leahari, Baguala, Soeli, Tiel, Way, Hatoe, Amahoesoe, en Oerimessen.

Zy waren 23 in getal, waar van de 6 eerste, nevens die van Amahoesoe, Oerimessen en Way, ontrent het Kasteel woonden; doch de 3 laatste, nu voor geen vyand bevreest, keerden weder na hare eigen Landeryen, en oude dorpen, daar zy door de Portugeesen uit verjaagt waren. Op de kust van Hitoe waren 30 dorpen, zoo als wy die in de beschryving van deze Landstreek bevorens aangewezen, en in de Uliasser-Eylanden mede dezelve dorpen, die wy daar beschreven hebben.

Alle deze ingezetenen waren, of Oelisiva's, of Oelilimas, dat is, zy hielden 't of met het gespanschap van negen, of met dat van vyf; zy namen beide oorspronk uit de Moluccos. De eerste Factie scheen op de Ternataanen (daar 9 Ryxraaden nevens den Koning waren) en de andere op die van Tidore te zien. Dit verschilde niet veel van Hoeks en Cabeljaeuws, in de oude Hollandsche tyden.

De Oelilima's zyn alle Mooren, (hoewel 'er ook wel Oelisiva's onder lopen) doch de Oelisiva's zyn Christenen, Heidenen en Mooren onder een, en deze Factie of partyschap heeft zich niet alleen in Ternate en Amboina, maar ook in alle de Eylanden daar rondomme, verspreyd, en wat moeite men ook gedaan heeft, die naam, en factie, is tot nog toe by den Amboinees gebleven.

De Heer Landvoogd *Houtman* bevond het Kasteel Victoria in 't jaar 1606 in een vry slegten stand, en niet in staat, om eenige tegenweer van belang te doen, zynde meest een bullebak voor de lafhertige Inlanders. Het was maar meest van zee-steenen opgezet, en had geen aarde wallen achter de gordynen, ook waren des zelfs punten kleen, slegt gesteld, en zonder grachten, zoo dat men 'er aan komen kon, als men maar wilde.

Hy vertoonde alle deze gebreken aan de Inlandsche Grooten, en wees hen aan, hoe licht dit te helpen was, waar op zy haar volk belastten eenige kalk te branden, die tot het opmetzelen van de punten vooreerst gebruikt wierd.

In het eerste jaar of twee viel 'er niet veel voor voor dezen Landvoogd te doen.

Ondertusschen verscheen hier den 4 Maart 1607 de Opperkoopman, *Paulus van Solt*, met het schip Medenblik, vindende hier leggen het jacht Enkhuisen, geladen met nagelen, en 't jacht het Duifken, dat van Nova Guinea gekomen was. Zy losten daar de goederen en levens-middelen, door hen voor deze Landvoogdy medegebragt, bestaande in 332 planken, 50 ribben, 2 affuiten, 497 pond gedroogde visch, 15000 pond ryst, 8633 pond boonen, 550 pond boter, 2540 pond groene erweten, 9800 pond graeuwe dito, en 78 potten arak. *Komst van van Solt, en zyne verrichting hier.*

Den 18 quamen 'er 4 Coracora's, met 350 mannen bemand, voor het Kasteel Victoria, waar op als Hoofden *Kimelaha Bassi Franggi*, en Capitein *Hitoe*, waren, welke den Heer Landvoogd ontboden had, om eenige wederspannigen, die het in hun hert nog met de Portugeesen hielden, en zich als verraders gedroegen, te straffen.

Ook had de Capitein der vesting Victoria iets misdreven, waar over hy den 23 dito op het schip Medenblik vastgezet, den 25 van zyn ampt geheel afgezet, en geordonneerd wiert, om met dit schip na Jakatra, of Bantam, verzonden te werden, dat vooreerst den 26 van daar na Banda vertrok; doch quam den 7 April weder, en bleef hier tot de komst van den Zeevoogd *Cornelis Matelief de Jonge*.

Deze verscheen hier den 29 Maart 1607 (zoo als 't schip Delft daags te voren van hier na Banda gezeild was) met 5 schepen op de Reede, te weten Orangie, Mauritius, Erasmus, de swarte Arend, en de Kleine Sohne, buiten welke hier nog 't schip Enkhuisen, en 't jacht het Duifken lag. Deze Zeevoogd, de verovering der onzen in Amboina A. 1605, het zelve jaar, dat hy met een Vloot van elf schepen uitvoer, verstaan hebbende, heeft zich derwaards gespoed, om hen alle nodige hulp toe te brengen.

Ten dien einde had hy in November 1606 zeker Portugeesch schip, Sant Jago

go genaamt, ontrent Nagapatnam door hem van die Natie genomen, na Amboina met eenige ryst, en zyne verdere beveelen, met 80 Hollanders onder den Koopman, *Cornelis Pieterszoon van der Meer* uit zyn Vloot ontrent Queda (by Djohor en Malacca) gezonden, doch dit scheepje den 23 December van Bantam vertrokken, was ontrent de Straat van Bali gebleven, en 't goed meest bedorven, hoewel 't volk op 4 Parahoe's van den Koning van Djohor daar noch afgekomen was.

Matelief verschyning hier in dit jaar.

Zoo ras de Heer *Matelief* hier ten anker gekomen was, quam hem de Heer Landvoogd *Houtman* verwelkomen, en kennis geven, dat alles daar nog zeer wel stond.

Als ook van eenige Ternataansche gezanten.

Hy vond hier ook de twee Ternataansche gezanten, te weten, den *Kaitsjili* of Prins *Aali*, en *Kimelaha Adja*, die door den Koning van Ternate na Bantam gezonden waren, om de hulp der Hollanders tegen de Castiliaanen, die A. 1606 onder *Pedro d'Acunha* Ternate, en alles, weder veroverd hadden, met allen ernst te verzoeken. Zy vernieuwden dit hun verzoek nu ook by hem, en de Zeevoogd *Matelief* dit met zynen breeden Raad, en den Landvoogd *Houtman*, rypelyk overlegt hebbende, wierd 'er besloten, hen, zoo veel het mogelyk was, te helpen.

Houtman stelt in, de buiten-comptoiren jaarlyks eens te bezoeken met de Hongi.

De Landvoogd *Houtman* ging kort daar na de buiten-comptoiren bezoeken, om volgens een zeer goede van hem ingestelde gewoonte, die men zedert jaarlyks opvolgde, te zien, hoe het daar onder de Inlanders gesteld was, en of ider zyn plicht ook waarnam. Hy deed dit te meer, alzoo hy gehoord had, dat eenige dorpen op kleen Ceram, of Hoewahomel, de tegenspoed des Konings van Ternate, door de Portugeesen hem overkomen, verstaan hebbende, zich zyne gehoorzaamheid onttrokken, en voorgegeven hadden als een Republycq, even als die van Banda, te willen leven.

Opstand van die van Lessidi en Cambello.

Dit deden die van Lessidi en Cambello, stellende zich zeer weerbarstig en trots tegen des Konings Kimelaha, *Bassi Franggi*, aan, die daar over ook reeds zyne klagten aan den Landvoogd gedaan had, verzoekende dat hy hen weer tot hun plicht wilde brengen.

Dit was dan de oorzaak, dat hy goed gevonden had, de eerste Hongi, of Ambonsche oorlogs-vloot, zynde een groot getal Coracora's, van alle dorpen onder zyn gebied staande, als ook die van Hitoe en Loehoe, aan het Kasteel te ontbieden, en, na rype berading, met de zelve na Ceram te gaan, om deze wederspannigen onder hun wettigen Heer te brengen, gelyk hy dat ook loffelyk uitgevoert, en twee Orang Kaja's, die de belhamels waren, mede gebragt heeft, die eenige tyd aan 't Kasteel gebleven, doch naderhand, op goede beloften, weder na hun land gezonden zyn.

Die [...] weer to[...] hun plic[...] brengt.

Hy had ook op Hoewamohel met die van Cambello en Loehoe afgesproken, voortaan 50 Ryxdaalders voor een Bahaar nagelen, en hen de kleeden ook zoo goed koop, als de Javaanen en Maleyers, te zullen geven, komende den 25 April van dien tocht weder aan 't Kasteel.

Matel[...] onderzoek [...] *Houtm*[...] gedrag[...] verdre[...] die do[...] hem o[...] alles g[...] stelt.

De Heer *Matelief* ondertusschen vermaande de hoofden, die t'huis gebleven waren, tot alle trouw en onderdanigheid aan den Heer Landvoogd, vragende, of zy ook iets ten laste van hem, of van deze Regeering, te zeggen hadden. Zy zeiden van neen, en dat alles nu wel was, hoewel het in 't eerst met de soldaaten in 't wild geloopen had, alzoo zich deze en gene nu en dan wel zeer dronken gedronken hadden, en ook ider, tot groote ergernis der Inlanders, een byzit voor zich genomen had; om 't welke voortaan af te snyden, hy op 't ernstig verzoek van de Inlanders toegestaan heeft, dat de soldaten met hunne dochters zouden mogen trouwen, behalven dat hy ook eenige nieuwe orders ontrent de zaaken van den Godsdienst (gelyk wy op zyn plaats toonen zullen) gestelt heeft.

Hy beloofde verder, dat zy voortaan met alle zagtheid en rechtveerdigheid bestierd, en tegen allen overlast van de soldaten, en anderen zoodanig beschermt zouden werden, dat zy niet de minste reden zouden hebben om te klagen.

N[...] drie [...] boine[...] sche j[...] ge P[...] cen [...] Holla[...]

Na dat hy nu al het noodige in Amboina besteld, en zyne laatste ordres aan den Landvoogd *Houtman* gegeven had, heeft hy, alvorens te vertrekken, en om den Inlander nog meer aan ons te verbinden, drie Amboineesche jonge Princen van 10 a 12 jaaren (waar van de eene de jongste zoon van Capitein *Hitoe*, *Halaene*; de tweede van *Marcus*, *den Hoekom* van Hative, *Laurens*, en de derde van *Antoni*, *Orang Kaja* van Taviri, *Martinho* genaamd was) mede op zyn schip, na 't Vaderland nam, belovende te bezorgen, dat zy weer in hun Land zouden keeren, indien zy in 't leven bleven.

De eerste was de zoon van een onzer beste vrienden, en hy nam die mede, om hem niet alleen ons Land te toonen, maar om hem, namaals tot de Regeering in zyn vaders plaats komende, gelegenheid te geven, om zucht voor onzen Godsdienst, en wyze van Regeering, te krygen. De vader, Capitein *Tepil*, gaf hem twee Bhaaren nagelen, en 192 Ryxdaalders mede, om zich daar van

op

op zyne reize te bedienen.

De twee andere waren zoonen van twee onzer geveinsde vrienden, die den Portugees in hun hert nog aanhingen, en veel lasteringen, door hen tegen ons uitgebraakt, noch geloofden, om van 't welke hen een ander denkbeeld te geven (alzoo zy ons maar voor Zee-roovers, zonder Land en zonder wyze van Regeering, menigmaal by hen hadden uitgescholden) hy nut oordeelde de kinderen dezer OrangKaja's het tegendeel in ons Land te doen zien; te meer, alzoo *Don Marcus* van Hative ten tyde, toen hy na Goa van de Portugeesen gebragt was, veel eere by den Onderkoning genoten, nevens hem te peerd gereden, en daar zeer veel tot nadeel van onze Natie gehoort had; 't welk de Heer *Matelief* grondig wetende, zoo wilde hy hier door toonen, dat het de Nederlanders ook aan geen macht, nog genegenheid ontbrak, om den Amboinees, niet alleen hier, maar zelf in Holland, veel eere en vermaak aan te doen.

Hier op nam hy zyn afscheid, zoo van den Landvoogd als van alle de Inlandsche Grooten, en vertrok uit Amboina den 3 May 1607 met 8 schepen na Ternate; daar hy gelyk wy onder die stof reeds getoont hebben, den 13 ten anker gekomen is.

Den 10 Maart 1608, quam de Zeevoogd, *Paulus van Caarden* met acht schepen voor het Kasteel Victoria ten anker, by welke den 21 het schip Delft, met nagelen geladen, op de reede gekomen was. Den 23 was Capitein *Hitoe* met 3 Coracora's de schepen van dezen Zeevoogd komen bezien, had die verscheiden maalen rond geschept, en hen veel eer met het afschieten van zyne bassen bewezen.

Op den 20 April was de Heer Landvoogd met verscheide leden van zynen Raad by de Heer *van Caarden* aan boord ten eeten geweest, op welke tyd Capitein *Hitoe* hem weder veel eer met 6 Coracora's, op een van welke een gezant van Ternate was, aangedaan heeft.

Deze gezant wierd den 21 met veel statie in 't Kasteel gebragt, alwaar men met den zelven zeer ernstig over de zaaken van Ternate sprak, dat dezen Zeevoogd besluiten deed zyn reize derwaards spoediger voort te zetten.

Hy vertrok derhalven den 10 May 's morgens ten 2 uuren uit Amboina, met zes schepen, en quam den 18 in Ternate ten anker, alwaar wy zyn verdere bedryven, en ontmoetingen konnen zien.

Hy had in Amboina niet veel van belang uitgevoerd; maar daar is 't noch slegter met hem afgeloopen. Ternate vertrok.

In 't jaar 1609 den 21 Augustus quam hier met 3 schepen Hollandia, de geëunieerde Provintien en Delft, *Simon Janszoon Hoen* (Onderzeevoogd van dien wakkeren *Pieter Willemsoon Verhoeven*, die zoo schendig in Banda vermoord was) nu als Zeevoogd op de Reede. *Hoen's* verschyning hier A. 1609.

De Landvoogd *Houtman* had niet lang te voren de vorige contracten met de Hitoeëesen aan 't Kasteel vernieuwt; dog alzoo nu de Zeevoogd *Hoen* hier was, vond men goed op den 7 September alle de Orang Kaja's van Loehoe, Lessidi en Cambello, en ook *Kimelaha Bassi Frangi*, aan 't Kasteel te roepen, met welke hy toen een nieuw contract, al voor twee jaaren ontworpen, dog nu eerst tot zyn volkomenheid gebragt; aangegaan heeft, by 't welke ook de onderdaanen van den Koning van Ternate beloven, al hunne nagelen aan de E. Maatschappy te leveren. Die 't contract met die van Hitoe vernieuwt.

Het contract zelf luid aldus:

Verbond-schrift van de OrangKaja's van Loehoe, Cambello, Lessidi, als ook den OrangKaja *Bassi*, en den Capitein *Hitoe* ter eenre, en den Vice-Admiraal *Simon Hoen*, en *Frederik Houtman*, Gouverneur van Amboina ter anderen zyde.

E*erstelyk zullen de* Christenen Christenen *en de* Mohhammedisten Mohhammedisten *blyven, doch en zal den een den anderen niet molesteeren.*

Ten anderen, *zoo wie onder het* Kasteel *van* Amboina *staan, die zullen onder de* Hollanders *blyven, ende wie onder* Hitoe *staat, zullen onder* Hitoe *blyven, ende onder* Loehoe, *zullen onder* Loehoe *blyven, als mede wie onder* Lessidi *ende onder* Cambello *staan, zullen onder* Cambello *en* Lessidi *blyven, ende of 't geviel, dat imand onder zyn hoofden niet en wilde staan, ende haar vergreepen, 't zy die onder de* Hollanders, *of onder* Hitoe, Loehoe, Cambello *en* Lessidi *behooren, zullen gehouden zyn malkanderen de zulken te rechten, en straffen, onder 't recht van zyn hoofden.*

Ten derden, *zullen de* Hollanders *op ons land zonder consent geen* Kasteel *of* Fort *mogen maken, zoo lang wy in de eeuwige vrindschap zyn.*

Ten vierden, *zoo daar eenige van onze vier Steden wegliepen onder 't gebied van den* Gouverneur, *zal hy de zelven aan*

aan ons weder leveren, op datze zulx niet meer en doen, als mede zoo daar imand van des Gouverneurs *gebied wegliep, ende in eenige onzer vier Steden quam, zonder consent van den* Gouverneur, *zoo zullen wy de zelve weder leveren.*

Ten vyfden, *zullen alle de nagelen aan de* Hollanders *moeten gelevert werden, waar van nu geen vaste prys gemaakt is, maar wachten op 't gebod van onzen Konink van* Ternate, *'t welk wy allen gelyk volkomentlyk zullen na komen.*

Dit accoord van den Gouverneur, *en* Vice-Admiraal *voorsz. is gedaan uit de name van de* Heeren Staten *ende zyne* Princelyke Excellentie *in* Holland, *op een Woensdag den 15 dag van de maand* Djoemadil Awal *in 't jaar* Mohhameds, *duizend negentien*, dat is, anno Christi den 26 Augusti 1609.

Wy onderzaten van Loehoe, Lessidi, Cambello, *als ook alle de* Oelisiva's, *ende* Oelilima's *van dien met den* Orang Kaja Bassi, *doen reverentie aan 't stof van uwe* Majesteits *voeten, ende bidden* Godt, *by uwe* Majesteit *een langdurig leven wil verleenen, voorders is de reverentie van* Bassi, *ende wy uwe onderdanen, om uwe* Majesteit *te kennen te geven, hoe dat den* Vice-Admiraal, Simon Hoen, *ende* Frederik Houtman, Gouverneur *van 't* Casteel *in* Amboina, *ons uwe* Majesteits *onderdanen, aan 't Casteel ontboden heeft, daar wy alle gecompareert hebben, zoo is 't dat den* Vice-Admiraal, *ende* Gouverneur *verzogt hebben, om het oude accoord te vernieuwen, dat tusschen de* Hollanders, *ende ons uwe* Majesteits *onderdanen gemaakt is, waar op uwer* Majesteits *onderdanen geantwoord hebben, wy 't zelve door vreeze uwer* Majesteit *niet durven over ons nemen, want 't geen manier is, dat de onderzaten voor haren heere gaan, nochtans door 't verzoek, ende aanstaan van den* Vice-Admiraal *en* Gouverneur, *zoo doen wy alle uwe* Majesteits *onderdanen reverentie aan 't* Hof *uwer* Majesteits *voeten, dat wy alle submitteren, en volkomen willen en zullen naarkomen 't verbond, 't geene tusschen u, en den* Prince *van* Holland, *gemaakt is, ofte zal gemaakt werden, geschreven in 't* Kasteel *van* Amboina, *op den maandag van de vyfde maand* DJoemadil Aval, *in 't jaar* Mohhammeds *duizend negentien, of* anno Christi den 26 Augustus 1609. *ende was onderteikent aldus. Dit geschreven by* Imam Lolon.

Dit contract heeft Capitein *Hitoe* niet alleen als getuige, maar ook voor zoo verre het hem aanging, onderteekend. De Kimelaha, en de Ternataanen, deden het ook, doch op goedkeuring van hun Koning, die in November daar opvolgde.

Dit waren wel goede beloften; maar gelyk alle de Mooren in hun hert vyanden van de Christenen zyn, alzoo is 't zeker, dat zy zich van derzelve hulp en vriendschap om geen andere reden bedient hebben, dan om maar vooreerst van de geweldenaryen der Portugeesen ontslagen te zyn, belovende, om dit oogwit te bereiken, alles wat men van hen eischte, en dat zoo lang houdende, tot zy de minste gelegenheid maar kregen, om zich daar af weer te ontslaan, gelyk dat ook de ware reden geweest is, dat zy van tyd tot tyd de besworene contracten zoo qualyk nagekomen hebben.

Na dat nu deze Zeevoogd *Hoen* het noodige hier beschikt had, is hy den 16 September na Ternate t'zeil gegaan, en den 22 voor Makjan, of wel voor Gnossukia, ten anker gekomen. Wat hy daar verricht heeft, hebben wy onder de stoffe van Ternate gezien.

In dit zelve jaar 1609, op den 13 Maart had de Heer Landvoogd ook een contract met die van Hatoeaha, Cabauw, Cailolo en Halalioe, onder 't Eyland Oma behoorende, aangegaan, waar by de zelve zich volkomen onder onzen staat, en onder de magt van den Landvoogd, even gelyk zy bevorens onder de Portugeesen plagten te staan, vrywillig stellen, waar uit dan met eenen blyken kan, hoe ongegrond de eischen al van Koning *Hhamza*, naderhand op deze dorpen gedaan, in zich zelven zyn.

Het contract luid aldus:

Nieuw accoord in den name van haar *Hoog. Mog*: ende den Prince van *Hollandt* aan d'eene zyde, en die van *Hatoeaha*, *Cabauw*, *Caibolo*, ende *Halalioe*, vier negryen op 't Eiland *Oma*, aan de andere zyde, gemaakt in 't *Kasteel Victoria*, in *Amboina* den 13 Maart 1609.

Eerstelyk, *met* Godes *magt heeft den* Admiraal *van de* Hollanders, Steven van der Hagen, *de* Portugeesen *in 't* Kasteel Victoria *in* Ambon *in den jare 1605 vermeestert, ende overwonnen, alwaar wy negryen* Hatoeaha, Cabauw, Caylolo, *ende* Hoelalioe, *onder haar woonende, slaven zyn van den* Portugeeschen *Konink aan 't* Kasteel van Ambon, *gelyk wy van nu voortaan, zoo lange als wy leven, onder de gehoorzaamheid staan van haar* Hoog Mog.

ende den Prince *van* Holland, *als ook den jegenwoordigen* Gouverneur *van 't* Kasteel Amboina, Frederik Houtman; *en mede by alle andere* Gouverneurs, *die naar hem komen, in den name van de* Hooge Overheit *ende den* Prins *van* Holland.

Die van Hatoeaha, *vier negryen, zullen volgen, en ook naarkomen 't recht van den* Gouverneur *van 't* Kasteel Ambon, *doch zy zullen in haren geloove blyven, zonder dat die van 't* Kasteel, *nogte de* Hollanders, *haar eenige overlast aandoen, of haar wegens haar geloof verjaagen zullen. Die van* Hatoeaha, *vier negryen, zullen in geen* Christen *negry mogen gaan eenige moetwil dryven, of in haar boek lezen, of iemand* Moors *hebben te leeren, of lid van hare* Mesdjid *maaken, volgens het* Moors *geloof, zoo wie zulx doet, den* Gouverneur *zal hem straffen.*

Indien iemand tegen 't Kasteel *meer oorlogen, of eenige quaad aan de* Hollanders, *of aan die geene, die onder 't* Kasteel sorteerd, *wilde doen, die van* Hatoeaha *zullen helpen, ende de gezanten van 't* Kasteel *aannemen.*

Wanneer den Gouverneur *van 't* Kasteel *in* Ambon *met zyn teeken die van* Hatoeaha, Cabauw, Caylolo *ende* Halalioe *zal ontbieden, om nevens andere negryen te arbeiden, of met de* CoraCora's *hier en daar met den* Gouverneur, *of zyn gecommitteerden te pangayen, zullen ten eersten met hun* CoraCora's, *volk en geweer, volgens deze landswyze komen.*

Die van Hatoeaha, 4 *negryen, zullen met geen* CoraCora's *of* Praauwen *eenige negryen gaan beoorlogen, en ook geen andere negryen vermeesteren, of moet zulx van den* Gouverneur *geordineert werden.*

Ende zoo de 4 *negryen van* Hatoeaha *willen handelen, of nagels verkoopen, zullen nergens, dan aan de* Hollanders *aan 't* Kasteel, *die ter schaal brengen, ende ook zoo zy eet-waren te koop hebben, kunnen daar mede aan 't* Kasteel *komen handelen, en eenige* Dati, *gelyk andere negryen doen, volgens gewoonte moeten contribueeren. Voor alle welke voorverhaalde zaaken den* Gouverneur *die van* Hatoeaha, Cabauw, Caylolo, *ende* Halalioe *zal helpen, gelyk als het volk van 't* Kasteel *en* Hitoe, *daaromme hebbe dit met het* Tsjap *van 't* Kasteel *in* Ambon, *ende tekening zoo van hem als van alle de* OrangKajen *van* Hatoeaha, *mitsgaders met den eed bevestigt.* Amen!

Diergelyken contract heeft hy ook met die van Roemakay, een dorp op groot Ceram, gemaakt, 't geen aldus luid:

In den name *Gods.*

Nieuw accoord in de name van de Hooge Overigheid, *ende den* Prince *van* Holland *aan de eene zyde, en de volkeren van de negry* Roemakay, *gelegen op 't groot* Eiland *van* Ceram, gemaakt. Contract met die van Roemakay.

Dewyl de Hollanders *met de hulpe* Gods *onze vyanden, de* Portugeesen *uit de Landen van gansch* Ambon *verjaagd, en verdreven hebben, en de* Hollanders, *residerende in 't* Kasteel *in* Ambon, *bewind hebben over alle* Oelilima's, *ende* Oelisiva's, *met goedheit, en in opregtheit, daarom zoo zweeren wy* OrangKajen *van de negry* Roemakay *met een oprecht hart, en goed genoegen, dat wy willen de* Hooge Overigheden *den* Prince *van* Holland, *en den* Gouverneur *van 't* Casteel *in* Amboina, *naarvolgen, en wy willen geen andre Heeren, of andre Hoofden anders, dan de* Hooge Overigheid, *ende de* Prins *van* Holland *kennen, navolgen, en helpen, gelyk alle de onderdaanen aan haren heere doen.*

Eerstelyk, *zullen wy leven met onze* Leere. *De* Amboineesen *en de* Hollanders *zullen ons geen overlast doen wegens onze* Leere. *Ook zullen wy in geen* Christennegry *gaan, om eenige leere te doen, geen* Massigit *maken, nog ook imand* Moors *leeren.*

Indien den Gouverneur *van 't* Kasteel *in* Amboina *ons met zyn teeken ontbied, om aan 't* Kasteel *te helpen arbeiden, of met hem, of zyne* Gecommitteerden, *te* Panggayen, *wy zullen komen, wy zullen ook, zoo den jegenwoordigen als toekomenden* Gouverneur *volgen of gehoorzamen.*

Ende indien de Gouverneur *eenige* Hollanders *zend, om* Zagoe *in onze negry te koopen, wy zullen die verkoopen, en wy zullen eerst* Zagoe *maken voor 't* Kasteel, *ende daar na voor andere luiden.*

Wy volkeren van Roemakay, *zweeren ook, dat wy met geen* CorraCorren, *of iet anders, eenige negry zullen gaan destrueeren, ook wy zullen geen negryen, 't zy* Oelilima's *of* Oelisiva's, *assisteren, wy zullen ook niemand zenden, noch ook de* Alfoereesen *met kost helpen, dat zy een anders volk dood slaan, of de negry afloopen, zonder last van de* Gouverneur. *Soo wy anders doen, den* Gouverneur *zal ons straffen, en de* Oelilima's *en* Oelisiwa's *zullen ons verdelgen.*

Wy zullen jaarlyks Dati *aan 't* Kasteel *brengen tot teeken van gehoorzaamheid aan de hoofden, ende wy zullen aan 't* Kasteel *gaan handelen met* Zagoe, ryst, *of met andere eetwaren.*

Van dit alles zeg ik Gouverneur *van 't* Kasteel *in* Amboina, *als gemagtigde van de* Hooge Overigheid, *ende den* Prince *van* Holland, *en zweere te zullen helpen, en ook oprecht recht aan de negry* Roemakay *te doen, gelyk aan de negryen aan 't* Kasteel, Hitoe, Hatoeaha, *ende aan alle* Oelisiwa's, *ende* Oelilima's *doen, daarom hebbe ik*

ik dit met 't Tsjap *van 't* Kasteel, *en met myn naam, ende de naamen, of merken der* OrangKaja's *van de negry, tot teeken van onzen eed, onderteekend.* Amen.

Van deze *Acte* zyn twee eensluidende gemaakt, de eene voor den *Gouverneur* van 't *Kasteel* in *Amboina*, en de andre voor de negry *Roemakay*.

Geschreven in 't *Kasteel* in *Amboina* op den 26 April 1609.

Met die van Ihamahoe, die zich, gelyk wy gezien hebben, zoo wakker tegen de Portugeesen verweert hadden, liepen de zaaken noch zeer in 't wild; ja zelf ontzagen zy zich niet op die van Roeton, staande onder 't Kasteel Victoria, en naast aan Hoetoemoeri gelegen, te rooven, derhalven vond de Heer *Houtman*, aangezien die van Ihamahoe zich noch aan ons niet verbonden, nog zich onder onze gehoorzaamheid gesteld hadden, goed, die van Hoetoemoeri; die met hen t'zamen deden, en den buit deelden, van hunne negry te lichten, en aan het Kasteel te plaatsen, daar zy ook eenige jaaren in de Chineesche straat hun verblyf zoo lang *Houtman* hier was, gehad hebben; doch, na zyn vertrek, zyn zy allenskens weer na de oude plaats gekeerd, om dat door zyn navolger zoo naeuw op hen niet gelet wierd.

Houtman verplaatst die van Hoetoemoeri aan 't Kasteel.

Na dat nu deze Heer deze Landvoogdy ses jaaren tot A. 1611 zeer losselyk waargenomen had, zoo is hy door een ander vervangen, en ondertusschen na 't Vaderland vertrokken, verscheide Amboineesche jongelingen met zig nemende, die na hun wederkering tot schoolmeesters gebruikt zyn. Onder deze is eenen *Laurens Tenoek* van Noessanivel geweest, die onder den Landvoogd *Hustaart* nog geleeft heeft.

En vertrekt na ses jaaren regeerens, met eenige Amboineesche jongelingen na 't Vaderland.

Eer ik van dezen Heer *Houtman* afscheide, moet ik hier by voegen, dat ik uit de eerste reizen, van Zeeland na Oost-Indien ondernomen, eenen *Frederik Houtman* ontmoet, die A. 1599 op een van de 2 schepen van de Heer *Moucheron* de Leeuw en de Leeuwin, als Capitein uitgevaren, op Atsjien gekomen, en aldaar gevangen genomen is. Hy quam den 31 December 1600 van *Pedir* by Capitein *van Caarden* aan boord vlugten, maakte zyn vlucht aan den Koning van Atsjien bekend, die hem, en drie van zyne medegevluchte makkers, hunne vryheid met den mond gaf; doch als hy na buiten ging, wierd hy (niet zonder last van dien Koning) door den Sjahbandar van Pedir gebonden, en weer na dat ryk op Sumatra, onder dezen zelven Koning staande, gevoerd. *Van Caarden* verzogt wel om zyne vryheid; doch men zey, dat hy om eenige kostelyke ringen, crissen, enz. die vermist wierden, vervoerd was, blyvende na *van Caarden's* vertrek daar 1601 den 22 Jan. noch gevangen zitten. Terwyl deze *Houtman* op Pedir, gevangen zat, heeft hy verscheide fraeje Astronomische aanmerkingen gemaakt, en verscheide bevorens onbekende sterren daar ontrent ontdekt, 't geen hy ook naderhand in druk uitgegeven heeft.

Aanmerking over dezen Heer.

VIERDE HOOFDSTUK.

Caspar Janssoon *A.* 1611 *tweede Landvoogd hier. Onder welken weinig voorviel. De jonge* Prinsen *door* Matelief *medegenomen, komen weer hier.* Bassi Frangi's *dood; en* Sabadyn *zyn vervanger. Die de* Engelschen *van* Loehoe *na* Cambello *doet verhuizen. Die nevens de* Lessidiers, *de contracten niet nakomende, daar toe gedwongen wierden door de Heer* Reynst, *waar op de* Engelschen Amboina *verlieten.* Ridjalis *verkeerd verhaal hier af.* Blok *werd A.* 1615 *derde Landvoogd. Verdre verrichting van de Heer* Reynst, D. Wiltens *hier eerste Predikant.* Van den Broek *hier. De Heer* Reaal *vervangt den overleden Heer* Reynst *als* Opperlandvoogd *van* Indien *A.* 1615. Bloks *dapperheid tegen de* Spaanschen. *Steld den eerste* Landraad *in. Oproer hier uit onder de Grooten ontstaan,* Blok *gaat A.* 1618 *af, en stierf A.* 1619. Coen *vierde* Opperlandvoogd. Van Speult *vierde* Landvoogd *hier A.* 1618. *Des zelfs hoedanigheden. Hy hersteld de zaaken hier. Goude* Zegel-ringen *en* Hoedbanden, *door hem uitgedeeld.* D. Dankerts *hier.* Van Speult *brengt die van* Hoetoemoeri *onder zyn geweld. Doet de* Hongi-*tocht. Belet die van* Bonoa, Kelang *en* Assahoedi, *hun menschen-rooven. 't* Contract *met hen* 1608 *gemaakt.* Van Speults *verdre verrichtingen.* Coen's *komst* 1619 *hier.* Van Speult *A.* 1619 *volstrekt* Landvoogd *enz. En* Raad *van* Indien *gemaakt. Prys op de nagelen A.* 1620 *gesteld.* Houtmans *komst hier. Vernieuwing, van 't* contract *met die van* Hitoe *A.* 1620. Hidajat's *komst hier. Die* Sabadyn *verving. Deszelfs aard, en hoedanigheden.* Van Speult *en hy, veroveren* Lissabatta. *Vrede met de* Engelsen. Ambonsche Princen *mede na* Holland *gezonden.* Coen 1621 *hier weder verscheenen.* Engelschen *hier weer geplaatst.* Coen *keert zegenpralende uit* Banda. *Roept hier alle de hoofden byeen. Verrichting van zyn Edelheid in die vergadering.* Coens *vertrek na* Batavia. Van Speults *verdre verrichtingen op*

Re-

Rehoemoni. Contract *met die van* Lessidi *A.* 1623. *Als ook dat met die van* Manipa *toen aangegaan.* Carpentier *vyfde* Opperlandvoogd *A.* 1623. *Moejelykheden tusschen de* Engelsen *en ons, hier voorgevallen. Aanmerkingen daar over. Wat leden daar over na 't Vaderland gezonden zyn, en 'er over gezeten hebben.* Contract *van de Heer van* Speult *met die van* Ceram-Laoet, Keffing, Goram, Goeli Goeli, Oerong, &c. *A.* 1624. *Hy plant een calappus-bosch agter* Mardheyka. Hidajat's *dood; dien* Leliato *verving. Ziekenhuis A.* 1625 *door* van Speult *gebouwd. Eerste* Chineesen *hier.* Leliato's *slegt gedrag.* Van Speult *roeit de nagelboomen op kleen* Ceram *uit. Haat van deze ingezetenen daar door tegen ons verwekt.* Van Speult *geeft erf-brieven aan 't* Kasteel *uit. Verschil der erven nu, en te voren. Zeker veld aan die van* Soya *en* Noessanivel *by hem uitgegeven; dog door* Padbrugge *weer ingetrokken.* Van Speults *vertrek, en zyne geschenken aan den Inlander.*

NA den Heer *Houtman* is *Caspar Janssoon* (dien *Ridjali, Joannes Prins* in zyn 21 Alkitsa noemt) Landvoogd geworden. Deze Heer was bevorens Opperkoopman op het schip Amsterdam geweest, en door den Zeevoogd *Matelief*, na dat hy van voor Malacca ontrent Queda gekomen was, in November 1606 aan dien Koning als gezant gezonden, zonder dat ik hem in die tusschentyd ergens ontmoet heb.

Hy was de tweede in rang, en zyne regeering nam A. 1611 aanvang. Die vier, en niet drie jaaren (gelyk *Ridjali* in die zelve 21 Alkitsa zegt) geduert heeft.

In zynen tyd zyn weinig zaaken van belang verhandelt, of, zoo zy al voorgevallen zyn, zoo is 'er zulke nette aanteekening niet van gehouden, om dat men toen in die eerste tyden zich meest met den koophandel bemoeide, en noch geen nette Secretary had.

Onder dezen Heer quam *Halaene*, nevens de andre Amboinese Princen, door de Heer *Matelief* mede genomen, weder in Amboina, dewelke door den eersten Opperlandvoogd van Indiën, den Heer *Pieter Both*, by zyne uittocht A. 1610, weer in Indien gebragt waren.

Ontrent deze tyd is ook de Ternataansche Kimelaha, *Bassi Franggi*, overleden, en in zyn plaats *Sabbadyn*, de zoon van *Djoemali*, een zoons zoon van den Grooten *Roebohongi*, gevolgt.

Dit was een man, van een zeer vredelievenden aard en imborst, die met onzen Landvoogd en alle de Nederlanders, in een goed verstand geleefd, en in alle voorvallen getoond heeft een man van zyn woord, en een zeer naaukeurig opvolger van de contracten te zyn, niet willende, dat men de nagelen aan imand anders, dan aan onze Maatschappy, leveren zou.

Om dit nu te beter werkstellig te maken, heeft hy ook de Engelschen, die tot die tyd op Loehoe gewoont hadden, geboden te vertrekken; die daar op na Cambello, daar men hen aanhaalde, verhuist zyn, alzoo die van Lessidi en Cambello noch al met die verkeerde gedagten bezet waren, dat zy niet onder Ternate, en als een vrye regeering, onder niemand stonden, zonder eens aan te merken, waar toe zy zich by 't contract, A. 1609. in Augustus met den Zeevoogd *Hoen* en den Landvoogd *Houtman*, verbonde hadden.

De Heer *Jaspar Janssoon*, verzocht hen eerst met vriendelykheid de contracten na te komen, en geen vreemdelingen, wie 't ook zyn mogten, tot nadeel van onze Natie, en koophandel, aan te houden, doch zy wilden hier na in 't minsten niet luisteren. *Die nevens de Lessidiers, de contracten niet nakomende.*

Dit schokte met horten en stooten in die eerste tyden nog al voort, zonder dat men dit vooreerst, alzoo de magt nog zeer verspreid was, beletten kon; doch A. 1615 in Maart verscheen de tweede Opperlandvoogd van Indien, de Heer *Gerard Reynst*, met een vloot van elf schepen, die hen wel ernstig aanzeggen deed, dat zy zich volkomen in dit stuk na de contracten zouden hebben te schikken, of dat hy 'er hen toe dwingen zou. Zy wilden aan dien Heer geen meerder gehoor, als aan den Ambonschen Landvoogd geven, weshalven deze twee Heeren, met de gansche magt van Amboina daar heen toogen, en hen dwongen tot reden te komen. Zy deden derhalven de Engelschen aan welke zy niet nalieten hunne nagelen noch al te verkoopen, van daar vertrekken. Die zogten toen wel op Lessidi te nestelen; dog deze mede bang geworden, en zich aan die van Cambello spiegelende, ontzeiden hen het land, zoo dat zy genoodzaakt waren Amboina te verlaten, en met hunne schepen te vertrekken. *Daar toe gedwongen wierden door de Heer Reynst.* *Waar op de Engelschen Amboina verlieten.*

Ridjali verhaalt in de laatst aangetogene Alkitsa, als of Capitein *Hitoe*, zyn oom, dit zoo als middelaar bewerkt, en die van Cambello zoo verre, door hen de pols eerst te tasten, gebracht zou hebben, dat zy de Engelschen aldaar wooning, en 't komen op hunne markt, uit eigen belang ontzeiden, dog, wel verre van daar, hebben zy dat niet eer gedaan, voor dat zy daar toe door geweld genoodzaakt wierden; maar dat is waar, *Ridjali's verkeert verhaal hier af*

 dat

dat zyn oom, veinzende onze vriend te zyn, met die van Loehoe, Leffidi en Cambello, eene lyn trok, ja met hen in een en 't zelve verbond tegen ons, en een verraderſch overbrenger van veele onzer geheimen geweeſt, hoewel ons dat niet, dan doe 't te laat was, bekend geworden is.

Blok werd A. 1615 derde Landvoogd. Dit is wel het voornaamſte, dat onder dezen Landvoogd voorgevallen is, die, na vier jaren regeerens, A. 1615 door *Adriaan Maartenſſoon Blok*, die de Heer Opperlandvoogd *Reynſt* mede gebragt had, in Maart of April, als derde Landvoogd vervangen wierd, in 't begin van welke laatſte maand die Opperlandvoogd van hier met zyn vloot na Banda vertrok; om zaaken van gewigt, van welke wy onder de ſtoffe van Banda breder ſpreken.

Verdre verrichting van de Heer Reynſt.

D. Wiltens hier eerſte Predikant. De Heer *Reynſt* had ook den eerſten Predikant, *Caſpar Wiltens*, op de zelve tyd in Amboina gebragt, gelyk wy dat breeder onder de ſtoffe van den Godsdienſt aanhalen.

Den 6 April 1615 is de Heer *Pieter van den Broek*, van Antwerpen, die onder den Opperlandvoogd *Reynſt*, als Opperkoopman met het ſchip Naſſau, uitgevaren was, en daar na de eerſte grondveſter van den handel in Suratte, Perſien, en in 't Roode Meir geworden is, met dat zelve ſchip in Ambon gekomen.

Van den Broek hier. Hy wierd door den nieuwen Landvoogd, den Heer *Blok*, aan boord verwelkomt, en voer met dien Heer aan land. Hy bleef hier niet lang; maar volgde den Heer *Reynſt* ten eerſten na Banda.

De Heer Reaal vervangt den overleden Heer Reynſt als Opperlandvoogd van Indien A. 1615. In dit zelve jaar is de Heer *Reynſt* overleden, en door den Opperlandvoogd, den Heer *Laurens Reaal*, den 19 Juni in Ternate, volgens de berigten hier overgekomen, vervangen.

Bloks dapperheid tegen de Spaanſen. Wat nu dezen nieuwen Landvoogd *Blok* betreft, hy was A. 1601 nog maar Schipper onder den Onderzeevoogd *Heemskerk* op 't ſchip de ſwarte Leeuw, en voer 1611 in December weer uit, ſlaande tegen 17 Spaanſche ſchepen, die ontrent de Soute Eilanden op zyn vloot, waar van hy toen hoofd was, afquamen, dog hy havende de zelve zoo ongenadig, dat 'er maar 4 ſchepen bequaam waren, om de tyding in Spanjen te brengen; waar uit dan blykt, dat hy een dapper man, daar 't de nood vereiſchte, geweeſt is.

Stelt den eerſten Landraad in. Dat hy ook een goed politycq geweeſt is, moet men daar uit afnemen, dat by zyn tyd de eerſte Landraad ingeſteld is.

De twee vorige Landvoogden hebben daar op, of niet gedagt, of zich daar van niet bediend; maar de gewoonte gehad, als 'er een zaak, de Inlanders rakende, voorviel, om daar over maar met twee of drie van de voornaamſte Orang Kaja's aan 't Kaſteel te ſpreken, waar toe zy wel 't meeſt den *Pati* van Halong, en *Gnato-hoedi*, of 't hoofd der Mardheykers, en den Orang Kaja van Tawiri verkoren.

De Heer *Blok*, dit niet goedkeurende, ſtelde den eerſten Land-raad in; doch verkoos vooreerſt maar zeven leden, welke deze waren;

1 De Koning van Noeſſanivel, *Don Andrea de Soyſa.*
2 De *Pati* van Halong.
3 *Don Andrea* van Halong.
4 *Manuel Caſtanja*, *Hhoekom* van Hative.
5 *Antoni Hehoewat*, Orang Kaja van Tawiri.
6 De Gnato-hoedi, *Lucas Carvalho.*
7 *Steven Tiçera*, Orang Kaja van Oerimeſſing.

Indien de byzondere handeling der twee vorige Landvoogden, toen alleen maar met die 3 voornoemde Orang Kaja's ſprekende, ſcheele oogen en nyd tuſſchen de andere Inlandſche Grooten verwekte, dit deed het niet minder, alzoo dit nog meer hen in de oogen ſtak, dat deze nu in een ordentelyke vergadering als leden zaten, daar de andre maar als in 't heimelyk geraadpleegt, en over de voorvallende zaaken geſproken waren.

Op[...] hier [...] onder [...] Groo[...] ontſt[...] Dit baarde niet alleen nyd, maar zelf een zoort van opſtand, alzoo de andre Koningen, en OrangKaja's van Leytimor zig zeer verſtoord na't gebergte begaven, en zich in alle voorvallen zeer vyandig tegen de Nederlanders, en tegen deze Orang Kaja's, die daar mede boven hen begunſtigd waren, gedroegen, zonder dat zy van dezen wrevel tegen de onzen wilden ophouden, voor dat hen door tuſſchenſpraak van Capitein *Hitoe* (die dog alle zaaken bemiddelen moeſt) na twee jaaren pruilens, A. 1617 belooft wierd, dat men een anderen Landraad zou inſtellen, waar in alle de Hoofd-OrangKaja's van ieder dorp als leden zouden zitten.

B[...] gaat [...] 161[...] en [...] A. [...] Zy quamen dan eindelyk wel weder van 't gebergte; maar hadden egter op dezen Landvoogd nooit het rechte vertrouwen, het welk deze Heer beſpeurende, vond hy goet in 't jaar 1618 de Regeering van deze Landvoogdy in handen van den Zeevoogd, den Heer *Steven van der Hagen*, over te geven, en daar van af te ſtappen, zedert welken tyd deze Heer meeſt in commiſſien van belang gebruikt is, tot dat hy in 't jaar 1619 met den nieuwen Opperlandvoogd van Indiën, *Jan Pieterſſoon Coen*, uit

Am-

Amboina na Java gezeild; en onderweeg op Boeton overleden is.

De Heer *van der Hagen*, die nevens den Heer *Houtman* in 't jaar 1618 als Raad van Indien uitgekomen was, genoodzaakt dan hier dan daar, daar zyne tegenwoordigheit meest vereischt wierd, te zyn, gaf dit ampt aan den Landvoogd *Herman van Speult*, dog onder de titel van Onder-landvoogd, over, die als de vierde in rang zyne regeering A. 1618 begon.

Dit was een Heer, die een dapper man in zich zelven was, en betoont heeft in de zaaken van Amboina zeer ervaren te zyn; waar toe hy ook gelegenheid bequam in de tyd van drie jaaren, dat hy als Opperkoopman en hoofd op Cambello gelegen had.

Deze Heer heeft de misnoegde Leytimorsche Orang Kaja's niet alleen weder bevredigt; maar, volgens de belofte aan hen gedaan, ten eersten ook een grooten Land-raad ingestelt, en alle zaaken in een veel beter ordre, dan zy bevorens geweest waren, gebragt.

Deze Landraad nu bestond in deze 14 leden:

1 *Don Andrea de Soysa*, Koning van Noessanivel.
2 *Don Manuel Queljo*, Koning van Kilang.
3 *Eduard de Sylva*, Koning van Soya; doch in de wandeling *Latoe Consina* genaamd.
4 *Don Andrea*, Pati van Halong.
5 *Don Manuel Castanja*, Hhockom van Hative.
6 *Lucas Carváljo*, hoofd der Mardheykers.
7 *Antoni Hehoewat*, Orang Kaja van Tawiri.
8 De *Pati* van Alang.
9 *Simau Ema*, Orang Kaja van Ema.
10 *Simau Baguwala*, Orang Kaja van Baguwala.
11 *Don Pedro*, Orang Kaja van Hoetoemoeri.
12 *Sanchio*, Pati van Way.
13 *Steven Tiçera*, Orang Kaja van Poeta.
14 *Ferdinando*, Pati van Noessanivel.

Aan deze veertien mannen gaf men de naam van Orang Kaja Camera's, ofte kamer-heeren, om dat zy over alle gerechts-zaaken, de Inlandsche Christenen van Leytimor betreffende, als Rechters in dezen nieuwen Inlandschen Raad van Justitie zaten.

Men wil dat hy, om de gunst van deze Inlanders te meer te winnen, aan zommige van deze Orang Kaja Camera's, die hy voor de bestgeneigde tot onzen staat hield, ook deze en gene goude gedenktekenen, zommige in goude ketenen, eenige in goude ringen, en ook eenige in goude hoedbanden bestaande, gegeven heeft.

Ik heb zulk een zegel-ring, en ook zulk een hoedband by den ouden *Steven Patioessen* (die by den eersten Landvoogd als discipel of knegt, gediend had) en nog by eenen *Backer Besi* op Way gezien. Goude zegel-ringen, en hoedbanden door hem uitgedeelt.

De zegel-ring was 3 a 4 Ryxdaalders aan goud zwaar, en wy toonen 'er een met de letter V in de plaat No. L. En in prent vertoont.

De hoed-band bestond uit een ronde kring van goude capitaale letters, die te zaamen dit uitbragten:

Doorlugtige Hoog Mogende Heeren Staaten, en Nassau onderdanig; en boven aan werd de zelve door twee handen, die zamen zeven pylen vatten, gesloten. Wy vertoonen 'er een op de zelve plaat, by de letter W.

Hy was de eerste, die dit gedaan heeft en daar mede een grooter grond van vertrouwen in hen bragt. D. Dankerts hier.

Met de schepen, dit jaar van Bantam gekomen, was *D. Sebastiaan Dankerts*, de tweede Predikant alhier mede verschenen.

In 't begin der regeering van de Heer *van Speult* gingen die van Hotoemoeri, die van tyd tot tyd weer na hun dorp afgedropen waren, hunne ouden gang met rooven. Zy deede 't bevorens maar op die van Roeton; maar nu verschoonden zy niemand. Zy zouden zoo stout egter niet geworden zyn, hadden zy geen onderstand van andren gehad. Men wil, dat de Hitoeësen, en verscheiden van Hoewamohel, hier onder hun rol speelden, hen aanhitsten, en ondersteunden. Het bleef daar niet by; maar ten bewyze, dat zy staat maakten, dat men dit niet ongestraft laten zou, zoo waren zy na zekeren sterken en byna onwinbaren heuvel, Maoet, gevlugt, van voornemen zynde daar alles af te wagten.

De Heer *van Speult*, die geen man was, om zich te laten tergen, en die hun oude streeken kende, vergaderde daar op in Julius dezes zelven jaars duizend Inlanders aan 't Kasteel, voegde daar zestig Europiaanen by, en ging hen zelf in hun dorp eens vernestelen; dog vond overal de wegen gesloten, en zoo wel bezet, dat 'er al ettelyke schermutzelingen vielen, eer hy de sterkten, aldaar door hen gemaakt, kon meester werden, doch die hy na vyf onderscheide en felle stormen inkreeg. Daar op voor de hoofdsterkte op dien heuvel gekomen zynde, toonde hy hen, dat hy besloten had van daar niet te zullen vertrekken, voor dat hy hen geheel en al onder zyn magt gebragt had. Zy hielden het een tyd lang zeer dapper uit; Van Speult brengt die van Hoetoemoeri onder zyn geweld.

uit; dog moeften zig, na een beleg van drie maanden, wegens gebrek van water, en om dat de koft zeer fmal omquam, alzoo zy nergens henen konden, op genade en ongenade overgeven. Zy waren in alles maar vierhonderd zielen, en niet boven honderd vyftig, of twee honderd weerbare mannen fterk, die onder deze en gene Orang Kaja's aan 't Kafteel verdeelt, en verwezen wierden (voor al de mannen) zoo lang als krygs-gevangenen onder de zelve te dienen, tot dat ider van 't flegt volk tien, en ider Orang Kaja honderd Ryxdaalders gewonnen, en als een boete opgebragt zou hebben, om die onder de krygslieden, die hen tot de overgave gedwongen hadden, te verdeelen, en dat geld aan hen voor die moeite en dapperheid ten beften te geven.

Doet de Hongi-togt.

Om egter den fchrik nog meer onder de quaadwilligen te brengen, en ook andre, die nu en dan de hoorns opftaken, in toom te houden, vond deze Landvoogd goed alle de Cora Cora's zoo van de onderhoorige Orang Kaja's, als die van de Loehoenefen, en Hitoeëfen, aan 't Kafteel te beroepen, om met deze Hongi na de buiten-Eilanden te gaan, en de rooveryen, die men daar pleegde, te beletten.

Het getal der Cora Cora's, aan 't Kafteel te zamengekomen, beftond in 35 welbemande vaartuigen, waar op tusfchen de drie en vierduizend weerbare mannen waren, by welke hy 60 Europiaanen voegde.

Hier mede vertrok hy in de maand November 1618, om alle gefchillen, die zig hier en daar opdeden, te beflegten; maar voor al om die van Bonoa, Kelang en Affahoedi, die, alzoo zy geen ander middel om te beftaan hadden, zich niet dan met menfchen-rooven ophielden, te beteugelen, en tot een andere wyze van leven te brengen; te meer, alzoo hy wel dikwils daar over aan den Ternataanfchen Stadhouder, waar onder zy eigentlyk ftonden, geklaagt, maar van tyd tot tyd bevonden had, dat daar ontrent geen ordre ter wereld gefteld wierd, of dat zy zich ten minften zeer weinig aan de zelve lieten gelegen zyn.

Hy rukte dierhalven eerft na Bonoa, de fnoodfte roovers in dit gansch geweft, en geboren menfchen-dieven, die zich niet ontzagen, alzoo zy ook ftoute Zeelieden waren, met hunne vaartuigen tot in de Uliaffers te gaan rooven, en de ftranden aldaar niet alleen zeer onveilig te maken, maar zelf ook de menfchen van 't land van Amboina, en van de ftranden van Leytimor te komen wegnemen. Hy eifchte de menfchen, die zy gerooft hadden, weer; dog zy hadden de ftoutheid van die te weigeren. Hy taftte hen dierhalven met geweld aan; doch zy, ziende dat het hem ernft was, en dat zy niet in ftaat waren om zoo grooten vloot lang tegen te ftaan, quamen door tusfchenfpraak van eenige Orang Kaja's, vooral door die van Capitein Hitoe, en die

1618. die van Ihamahoe zoo verre, dat zy beloofden het geroofde weder te zullen geven, en die gene die nog leefden, over te zullen leveren, of zo zy mogten overleden zyn, dan voor ider Orang Kaja honderd, en voor een gemeen man zestig petolen op te zullen brengen, 't geen men bevond met een boete, hen opgelegt, in het geheel agtienhonderd petolen (zekere zyde kleeden) uit te maken; behalven dat zy nog een Coracora van vier Gnadjo's beloofden te geven, en zich voortaan van 't rooven te zullen onthouden.

Men bragt op deze wyze niet alleen hen, maar ook die van Assahoedi, Kelang, en Hatapoeteh, zoo verre, dat zy mede beloofden het geroofde weder te zullen geven, boven 't welke ider dorp noch driehonderd petola's, en een Coracora van vier Gnadjo's, opbrengen zou.

on- net ge- Men vindt dit nader in dit navolgende contract, met hen in die zelve maand gemaakt.

Aangezien de menigvuldige klagten over de overgroote rooveryen van die van Bonoa, *geaccompagneert met die van* Assahoedi, Hatepoeteh *ende* Kelang, *nog dagelyks* augmenteren, *zoo van onze onderdaanen, als onze* geassocieerden, *waar over genoodzaakt zyn onze macht te verzamelen, ende dat te meer, overmits* Kimelaha Sabadyn, *Stadhouder wegens den Koning van* Ternate, *onder wiens* protectie, *en bescherming, die van* Bonoa, Assahoedi, Hatepoeteh, *en* Kelang *staan, over verscheide onze aanklagten ons geen recht en heeft gedaan,* allegerende *tot zyn* excuse, *'t zelve niet magtig te wezen, onaangezien hy onlangs geleden tot twee verscheide reizen daar is geweest met 5 of 6* Correcorren, *welke* excusen *niet* suffiçant *waren om langer zoodanigen geweld, en overlast te lyden, te meer,* considererende, *dat niet alleen* Kimelaha Sabadyn *naarlatig was gebleven omme ons genoeg te doen over den overlast, ons by die van* Boano, *ende* consoorten *aangedaan, dan dat mede over verscheide* insolente proceduren *der* Loehoenesen *daar klagtig over zyn geweest, geen regt en was gevolgt, het welke alles naar* deliberatie *overwogen zynde, zoo is eenstemmig by den* Luitenant Gouverneur *voorsz. onze onderdanen, en* geassocieerden *besloten, dat wy met onze armade, bestaande in 35* Corcorren, *zouden onderstaan, of men die van* Boano, *en hare* consoorten, *zoude konnen constringeeren met geweld, tot voldoeninge van onze geleden schaden, waar op is gevolgd, dat wy den 5* November *met de gantsche armade onze reize hebben vervorderd, ende eigentlyk den 14* November *voor* Boana *gearriveerd, alwaar besloten wierd 't geene volgd:*

Op huiden den 19 November 1618 zyn op strand van Boano vergadert, *Herman van Speult*, Lieutenant Gouverneur en Directeur over de Eilanden, Fortressen ende commercien van Amboina, met meest alle de Koningen en Oversten van de landen en steden, onder het bovengemelde Gouvernement resorteerende, nevens onze geassocieerden, als Capitein *Hitoe*, den Koning van Hitoe, en de Orang Kaja's van Ihamahoe en Nollot midsgaders *LatoColi*, ende *Kipati Naro*, als middelaars ter eenre, ende den *Sengadji* van Boano ter andere zyde, de welke naar verscheide sessien in genade is aangenomen op naarvolgende de conditien.

Eerstelyk *is by den* Luitenant Gouverneur *voorsz. met hulpe van de bovengemelde Heeren ter neder gelegt, doot en te niete gedaan, met* desistentie *van alle vorige* pretensien, *zoo 't geene zedert de tyden van de* Portugeesen *op die van* Boano *hadden te pretenderen over zodanige rooveryen, van luiden ende goederen, als by die van* Boano *voorsz. Zyn* gecommitteerd, *wel verstaande, dat die van* Boano *eerst ende vooral zullen* restituceren, *alle zoodanige gevangenen, als zy 't zeedert de tyden van de* Portugeesen *genomen hebben, welke verklaringe zy luiden zullen gehouden wezen te doen op haren* Moshhâf, *ende zal de* restitutie, *geschieden in volgende manieren, te weten, dat zy de geene, die nog in leven, ende in hare handen zyn,* persoonlyk *wederom zullen geven, ende de geene, die overleden, ofte buitens lands verkogt zyn, zullen zy vergoeden, voor een* Orang Kaja 100 *petolen, ende voor een slave* 60 *petolen, ende tot een* amende *van hare begane* faute *beloven zy te betalen aan den* Luitenant Gouverneur *voorsz.* 1800 *petolen, ende daar en boven eene* Corcor *van vier* Gnadjos.

Mede beloofden die van Boano *voorsz. van nu voortaan nog tot geenigen dage meer te rooven op eenige der voorsz. Heeren landen, luiden, ofte goederen, ende haar voorder te dragen, als goede en getrouwe* geassocieerden *toestaat.*

Doch gemerkt by de voorsz. Heeren voor zeker gehouden werd, dat (naar 't gemein spreekwoord) de exter *haar huppelen niet en zal agterwegen blyven (als wezende zy luiden van over ettelyke* 100 *jaaren gewoon, hun met rooven te erneren) waar over te be-*

A. 1618. *bedugten ſtaat zy haar eerlang wederom zullen te buiten gaan, in welken gevalle de bovengemelde Heeren, onze onderdanen, ende* geaſſocieerden, *gezamenderhand beloven, ende zweeren, aan den* Luitenant Gouverneur *voorſz. op de eerſte aanklagte hem te* aſſiſteeren *met alle hare magt, omme die van* Boano, *ofte de* Contraventeurs *van dezen geheel te* deſtrueeren, *ende uit te roejen. Aldus gedaan, en beſloten op de ſtrand van* Boano. *Datum ut ſupra.*

Op huiden den 20 November 1618 *zoo zyn ten beroepe van den* Luitenant Gouverneur, *nevens onze onderdaanen, en* geaſſocieerden *voorſz. ter eenre* gecompareerd *op de ſtrand van* Saoedi, *de* Orang Kaja's *der zelver negry, mitsgaders* Latoe coli, *en* Kipati Naro, *als middelaars, de welke als* complicen *van die van* Boano *in de rooving hebben gereſtitueerd alle het volk, dat zy voor haar quote hadden gekregen, te weten 7 perzoonen, betalende daaren boven eene* amende, *ofte boete van drie honderd petoolen, nevens een* Coracorre *van vier* Gnadjo's, *hebbende haar daar benevens onderworpen de bovengemelde* condities, *die zy lieden op haren* Moshhâf *hebben bezworen. Aldus gedaan ter bovengemelde plaatze.* Datum ut ſupra.

Op huiden den 23 December 1618 compareerde *ten beroepe van de bovengemelde Heeren in de* Logie *van* Cambello *de* Orang Kaja's *van* Hatepoeteh *en* Kelang, *die welke mede ſchuldig in de rooving met die van* Boano *zyn bevonden, de welke reſtitueerden een* perſoon, *ofte gevangen, zoo zy voor hunlieden quote hadden genoten, betalende daarenboven voor een boete ofte* amende, *drie honderd petolen, haar ſubmitterende zoodanige* Articulen, *als met die van* Boano *waren beraamd, hebbende 't zelve beveſtigt op haren* Moshhâf. *Aldus gedaan ter bovengemelde plaatze.* Datum ut ſupra.

Van Speults verdre verrichtingen.

Na dezen tyd heeft de Heer *van Speult* ook gelaſt, en jaarlyks vervolgt, om met de Hongi in 't kenteren van het Moeſſon de viſite na de buiten-Eilanden te doen, om ider in zyn pligt, en alles voortaan in ruſt te houden.

De voornoemde boetens deelde hy onder 't gemeene volk uit; dog de tyd heeft geleerd, dat men den Amboinees geen zware boeten opleggen, maar veel liever tot dezen of genen arbeid gebruiken moet, alzoo zy door 't eerſte byna bedorven, en dan baloorig werden.

Zeker ongeluk in 't Kaſteel veroorzaakte daar brand in 't einde van dit jaar, waar door het huis van den Landvoogd, ſtaande na de Zeekant, verteerde. Hy bouwde weer een nieuw, dat voor eerſt maar weer met atap; dog in 't volgende jaar met pannen gedekt wierd.

In 't jaar 1619 den 4 Februari quam de Opperlandvoogd van Indiën, de Heer *Jan Pieterszoon Coen*, hier met 4 ſchepen op de Reede. Hy, tot zyn leedwezen gezien hebbende, hoe de Bantammers hem ontrent den handel plaagden, en hoe zy met de Engelſchen zamenſpanden, om de Hollanders uit Indiën te verdryven, was wel van daar na Jakatra verhuiſt, hebbende zich beooſten de Rivier nedergeſlagen; maar, niet in ſtaat zynde, om de Engelſchen, die zig daar tegens over hen geplaatſt, een groote Vloot in Zee, en zoo veel onderſtand nog van de Bantammers hadden, met zyn kleene magt te wederſtaan, zoo ſtelde hy daar vooreerſt de noodige ordre aan land, en zeilde met deze ſchepen na de Ooſt en de Moluccos, om van daar meer magt van ſchepen by een te zamelen.

Co[en] komt 1619 hier.

Hy vond hier alles wel in ruſt; maar ondertuſſchen by de komſt der vreemde handelaars in deze geweſten (dat men nog zoo niet beletten kon) een zeer leelyk gerucht wegens de ſlegte en zieltogende magt der Hollanders verſpreid, waar by men noch gevoegt had, dat, als zy uit Indiën zouden gedreven zyn (dat nu wel haaſt ſtond te geſchieden) de Portugeeſen zich dan weder in de Moluccos, de Engelſchen in Amboina, en de Franſchen op Bantam, zouden vaſtmaken, en voortaan hun verblyf houden.

Dit gerugt maakte de Hitoeëſen, en Hoewamoheleſen, te ſtouter in 't verkoopen van hunne nagelen aan de vreemdelingen, tot zoo verre, dat zy byna geen ontzag meer hadden. Het is waar, dat men die handelaars eindelyk wel van die kuſten verdreef; maar wat hielp dit dog, alzoo wy egter de nagelen niet in handen kregen, en zy wiſten te maken, dat deze vreemdelingen, die zich dan na Boero, of Amblauw, zoo lang begeven hadden, dezelve in weerwil van ons bequamen.

Het noodige in Amboina verricht hebbende vertrok de Heer *Coen* na de Moluccos, alwaar hy een ſchoone Vloot verzamelde, met welke hy ten eerſten na Java liep, gelyk wy dat breeder onder die ſtoffe vertoonen.

In dit zelve jaar 1619 wierd de Heer *van Speult* ook volſtrekt Landvoogd, en beſtierder van deze Landvoogdy, en daarenboven Raad van Indien, met een nieuw verband gemaakt. Volgens de ordre, bevorens beraamd, was hy weer in dit zelve jaar met de Coracora Vloot na Hoewamohel geweeſt, om de vreemde handelaars niet alleen van daar te verdryven, maar om die van Loehoe en Cambello, ook te dreigen, dat hy, in gevalle zy de zelve aanhielden, en nagelen daar aan ver-

V[an] Spe[ult] 161[9] ſtrek[t] Lan[dvoogd] voo[r] hier[...] Raa[d] Indi[ën] gem[aakt]

620. te verkoften, alle hunne nagelboomen om verre kappen, en de bosschen in de grond bederven zou. Hy won hier niet anders dan goede schyn-beloften mede, alzoo zy de vreemdelingen wel belastten te vertrekken, dog ondertusschen niet nalieten, hunne nagelen aan dezelven over te doen geven op zulke plaatsen, daar men hen niet nagaan, noch ontdekken kon. Dat hen wel 't meest daar toe bewoog, was, dat de vreemdelingen, en vooral de Engelschen, hen 80 en 100 Ryxdaalders voor een Bahaar nagelen gaven.

Zy verzogten dierhalven van ons ook meer geld, dan wy gewoon waren volgens contract te geven, waar over na Batavia, en ook aan den Koning van Ternate, geschreven wierd. Deze stelden dit A. 1620, by hun antwoord aan den Landvoogd, en de Orang Kaja's, zoo als zy met den anderen best daar in zouden konnen overeen komen. Men sprak dierhalven nader over dit stuk met *Kimelaha Sabadyn*, en met de Orang Kaja's van Hoewamohel, nevens Capitein *Hitoe*, en alle de andere Orang Kaja's van Amboina, en men wierd het op 67 Ryxdaalders voor de bahara eens, waar ontrent *Ridjali* in zyn 22 Alkitsa nog verscheide omstandigheden aanhaalt, die wy in het aangetogene uit zyn werk konnen nazien, dit hier nog by voegende, dat deze prys naderhand by de Heer *Coens* tweede komst A. 1621 in Amboina tot op 60 Spaansche matten, of 70 gemeene Ryxdaalders gebragt, en vermindert is.

In dit zelve jaar 1620 verscheen de Heer *Fredrik Houtman*, die wel uitdrukkelyk herwaards quam om de groote tyding van de Heer *Coens* veroveringen hier, en in de Moluccos, te brengen, en daar door aan de onzen weer een nieuwen moed te geven, en vooral om den trotsen Inlander daar door in te teugelen.

Hy voerde, alzoo hy ouder Raad van Indien was, 't gezag boven den Heer *van Speult*, en vond goed het oude contract met de Hitoeësen, die met ons in eenige geschillen geraakt waren, te vernieuwen, en by de vorige nog een nieuw artikel te voegen.

Wy konnen dit in 't contract zelf, den 1 Juli vernieuwd, en hier by gevoegd, zien.

Contract gemaakt door den Capitein, en ook de Hoofden van Hitoe, en den Admiraal *Steven van der Hagen*, den 9 Augusti 1605. en gerenoveerd by de Heeren Gouverneurs *Frederik Houtman*, en *Herman van Speult*, in den jare 1620 ady primo July.

A*Lzoo de* Hollanders *met de hulpe* Gods, *als namentlyk den Heer* Admiraal Steven van der Hagen, *ende zynen raad van de scheepen, ons verlost hebben uit de handen van de* Portugeesen, *onze vyanden, te weten, ons* Capitein Hitoe, *en alle hoofden, en inwoonders van* Hitoe, *ende alle de Steeden daar ontrent gelegen, ja dat meer is, dat de* Hollanders, *alle onze Landen en Steden weder in handen gegeven hebben, en laten bezitten, om welke weldaad wy* Capitein Hitoe, *en alle de Hoofden, en de omleggende Landen, beloven ende zweeren de* Staten Generaal *van de vereenigde* Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende den* Gouverneur *van* Amboina, *gehouw en getrouw te zyn, zo lange als wy leven. In den eersten, zoo zweeren wy Hoofden al te zaamen den* Gouverneur *te assisteeren tegen alle vyanden, die iets tegen hem, ende het* Fort, *zouden willen attenteeren, 't zy te water of te lande.*

Van gelyken, zweeren wy voorts, dat wy aan niemant zullen eenigen nagelen verkoopen, als aan de Hollanders, *ten zy met voorweeten van den* Gouverneur.

Ten anderen, zal een ider by zyn geloove, 't geene hem God in 't hert stierd, waar door hy meent zalig te worden, blyven, en dat niemant den anderen zal molesteren, nog overlast doen.

Ende zoo het geviel, dat eenige Hollanders *weg liepen naar* Hitoe, *ende die* quartieren, *zoo beloven wy den* Gouverneur, *t'zynen verzoeke, de zelven weder in handen te leveren, en of daar imant weg liep van* Hitoe *by 't* Kasteel, *zoo zal den* Gouverneur *gehouden wezen aan die van* Hitoe *de zelve wederom te leveren.*

Of het ook geviel, dat de Hollanders *eenige overlast deden, of onbehoorlyk in de huizen van de inwoonderen liepen, zoo zal den* Gouverneur *gehouden zyn straffe daar over te doen. Ook zullen de Inwoonders niet gehouden zyn de nagelen aan 't* Kasteel *te brengen.*

Ende of de Gouverneur *ons tot eenige werken dede roepen, zoo zullen wy gehouden zyn die van* Oelisiva, *ende die van* Oelilima *te helpen, van gelyken die van* Oelilima, *aan die van* Olisiva. *Over welke beloften zoo beloove ik* Gouverneur *van wegen de* Heeren Staten Ge-

A. 1620. neraal, *der vereenigde* Provincien, *ende zyne* Princelyke Excellentie, Capitein Hitoe, *ende alle de Hoofden, ende onderzaten van die* quartieren, *te zullen helpen, en by te ſtaan, als ons eigen Natie tegens alle haare vyanden. Dit verbond, en vaſt accoord hebbe ik* Capitein Hitoe *met de* Orang Kaja's *vernieud, en weder op een nieuw geapprobeerd, ende onderteekent, in preſentie van den* Gouverneur Frederik Houtman.

Waar by nog deze *Ampliatie* gekomen is.

En overmits hier eenige fauten begaan zyn, als dat die van Hitoe *eenige* Chriſten *vrouwen genomen, en haar* Moors *gemaakt en getrouwd hebben, en op dat zulke fauten niet meer zouden geſchieden, hebben de* Gouverneurs Frederik Houtman, *ende* Herman van Speult, *met de* Orang Kaja's *gereſolveerd, dat zoo wie van nu voortaan eenige* Chriſten-*vrouwen, zonder weten van den* Gouverneur, *van* Amboina *haald, zal verbeuren* 1000 *petoolen voor 't* Kaſteel, *ende zoo de* Chriſtenen *van 't* Kaſteel *eenige* Moorſe *vrouwen van* Hitoe, *of daar ontrent, zonder conſent haalden, zullen in gelyke pœne vervallen, ende zoo het voor de tweede reis geſchied, zullen zonder genade aan den lyve geſtraft worden.*

Geſchreven in preſentie van den Heer Gouverneur Houtman, *en den Heer* Gouverneur Herman van Speult, Capitein Hitoe, *den* Orang Kaja Pati Toeban, *den* OrangKaja Tanahitoemeſſing, *ende den* OrangKaja Tatohatoe, *den eerſten* Juli A. 1620.

Was onderteekend, Frederik Houtman *en* Herman van Speult.

Hy bleef na dien tyd nog zoo lang in Amboina, tot hy 't jaar daar aan met den Heer *Coen* na Banda, en toen verder na de hem voorſchikte Landvoogdy in Ternate, ging.

Hidajat's komſt hier.

Tot verwondering van veele, quam in dit jaar 1620 de Ternataanſche gewezen Onderkoning *Kimelaha Hidajat*, die uit het Vorſtelyk huis van *Tomagola*, en een zoon van *Kimelaha Bongaſari* was, hier in Ambon. Hy was al lang zeer misnoegd geweeſt, over dat men hem in 't kiezen van een Koning, daar de Kroon zoo groote dienſten van hem genooten had, voorby gegaan, en *Modafar*, een zeer wulps en onbeteugeld Vorſt, daar toe gekoren had.

Die Sabadyn verving.

Dit had hem bewogen dat Ryk te verlaten, en, 't zy met beloſte van na *Sabadyn* te zullen volgen, of wel onder eenige andre aan hem gegevene hope, na Amboina te vertrekken, daar 't alles voor hem op zyn rechter-zyd viel, alzoo *Kimelaha Sabadyn* kort na zyn komſt quam te ſterven, en hy dus in dat zelve jaar in zyn plaats te volgen.

Des zelfs aar en hoe nighed

Dit was een trots, en een hoogmoedig man, die van tyd tot tyd toonde geenzins den vreedzamen geeſt van zyn voorzaat, maar wel het voornemen te hebben, om zich, was hem dat in Ternate gemiſt, hier een oppermagtig Koning te maken, gelyk hy ook in 't vervolg alle zaaken daar toe ſchikte.

Hy quam hier met een aanzienlyke Vloot, begeleid van een grooten ſtoet van Ternataanſche Edelen, hebbende den roem onder de zynen, dat hy een dapper en rechtveerdig man was. Ook was hy van zulken buitengemeenen lengte, dat hy zyns gelyken in Ternate, nog in Ambon, vond, en men zey, dat hy borſten als een vrouw had, dat *Ridjali* in zyn 24 Alkitſa ook van hem getuigt, daar by voegende, dat hy een groot yveraar voor 't Moorſch geloove, en een man was, die de bequaamheid had, om alle zaaken van geſchil tuſſchen ons en de Orang Kaja's ten eerſten gemakkelyk te beſliſſen, waar van hy, na zyn zeggen, in *Sabadyns* leven nog verſcheide bewyzen gegeven had. Dog de tyd zal ons leeren; dat dit laatſte in verre na zoo breed niet was als hy 'er van opgeeſt.

In tegendeel is het waar, dat hy door zyn liſtige Moorſche ſtreeken, en vleieryen, die van Ceram, Ihamahoe, en Noeſſalaoet, geheel en al wiſt van ons af te trekken, verbindende de laatſten onder eede, om 't Chriſten geloove te verlaten, Moorſch te werden, en volſlagen van hem af te hangen.

Het bleef daar niet by, maar men zag ook van tyd tot tyd een geheel anderen trek in 't wezen van de Amboineeſen in 't gemeen, en zelfs ook van die genen, die onder het Kaſteel ſtonden. De Heer Landvoogd *van Speult*, nog erger, zoo men hier in niet tydig voorzag, vreezende, rukte ten eerſten zoo veel Coracora's, als hy krygen kon, byeen, hoewel de helft van die gene, die hy aan 't Kaſteel ontboden had, niet verſcheenen.

Hy was van voornemen, om die van Liſſabatta, een ſtout en trots volk, op de Noord-kuſt van Ceram, die van de Ternataanen afgevallen waren, weder tot hun pligt te brengen.

Hidajat wel ziende, dat hy dit gemakkelykſt, met zich nog onzen vriend te veinzen, weerkrygen zou, beſloot dezen togt met den Landvoogd in perſoon te doen. Zy vertrokken dan beide met een tamelyke magt, veroverden dit dorp, bragten dat weder onder den Koning van Ternate, en namen den *Kipati* mede na 't Kaſteel, die daar eenigen tyd gevangen zat; dog naderhand, op de voorſpraak van Capitein *Hitoe*, weer los raakte.

V Speu hy v verei Liſſa ta.

A. 1621.

vrede de Engelschen.

Van de vrede tusſchen de Engelſche, en ons, den 9 Juli op Batavia afgekondigt, kreeg men met particuliere vaartuigen hier bericht, waar by men ook vernam, dat overal, daar de Hollanders comptoiren hadden, zy 'er voortaan mede een, gelyk by gevolg dan hier ook, zouden hebben.

Ambonsche kinderen weer na Holland gezonden.

In dit jaar zyn van hier weer eenige kinderen der Amboneſche grooten na Batavia, en verder na 't Vaderland gezonden, om aldaar de Nederduitſche taal te leeren, zich te oeffenen, en aldus bequaam gemaakt te werden, om, by verloop van tyd, te meer genegenheid, zoo voor ons, als voor onzen Godsdienſt, te krygen, en die met al hun vermogen voort te zetten.

Men verkoos daar toe in Rade van politie, *Marcus de Roy*, zoon van *Manuel*, Koning van Kilang, *Andrea de Caſtro*, zoon van den Koning van Soya, *Laurens de Fretis*, van Hative, *Laurens Queljo*, van Halong, en *Jan Tak*, zoon van zekeren *Jan Tak*, die met een dochter uit Hative getrouwd was. Zy vertrokken in Auguſtus met den Opperkoopman, *Artus Gyſels*, na 't Vaderland, die ze elf jaar daar na weer hier bragt.

...en ...11 ...re- ...r- ...n.

In 't jaar 1621 verſcheen de Opperlandvoogd, de Heer *Jan Pieterszoon Coen*, den 14 Februari weer in Amboina, met voornemen om de weerbarſtige Bandaneſen onder zyn macht te brengen.

Hy vond het hier mede zoo byſter pluis niet; maar die van Loehoe, Hitoe, en alle de Mooren, door den ſtookebrand, *Kimelaha Hidajat*, tegen den Heer *van Speult*, en alle onze getrouwe onderdanen, zeer verbitterd; doch alzoo de gemeene zaak hem eerſt in Banda riep, en hy nu geen tyd had, om zich door deze geſchillen te laten ophouden, zoo belaſtte hy, dat men tegen zyne te rugge-komſt uit Banda alle de Orang Kaja's, zoo der Chriſtenen, als der Mooren, op een algemeenen Landdag zamen roepen zou, om dan te hooren, wat redenen van beſwaarnis ider van hen in te brengen had, en dan verder na vermogen alle geſchillen te effenen.

...el- ...hier ...ſt.

In 't begin van dit jaar zyn ook de Engelſchen, ingevolge van het accoord met de onzen op Batavia by de vrede gemaakt, hier verſchenen, om voortaan hier nu ook reſidentie, en een Logie te hebben.

Men gaf hen een plaats in de Maerdheyka, daar *Aleſſo d'Acoſta* plagt te woonen, en naderhand een andre in 't Zuiden, tuſſchen 't Fort en de Burg-ſtraat, by de Mangas-boomen, ontrent dat ſteenen huis, daar de Opperkooplieden laatſt plagten te woonen, of daar 't reduitje van den ouden Heer *Rumphius* zalr. en de winkel nu ſtaat, tot een Logie alzoo zy hier twee opperhoofden behalven welke zy ook op Loehoe en Cambello, haren omſlag, en verblyf hadden.

Kort daar na vertrok de Heer *Coen*, vergezelſchapt van Capitein *Hitoe*, na Banda, met die hope, dat die Moor hem daar groote dienſten doen zoude, hoewel ik van oordeel ben, dat hy daar veel ondienſt gedaan, veel van onze geheimen verklikt, ja de Bandaneeſen heimelyk aangezet heeft, om alles, wat in hun vermogen was, tegen onze magt (gelyk wy onder de ſtoffe van Banda breeder toonen) in 't werk te ſtellen.

Coen keerd zegenpralende uit Banda.

Deze Heer, zyn zaken zeer loffelyk in Banda met de verovering van Lonthoir, niet tegenſtaande zy van de Engelſchen, die op Poelo Rhun lagen, groote onderſtand gekregen hadden, verrigt hebbende, quam met de Vloot, waar op ook de Heeren Raaden van Indiën, *Frederik Houtman*, *Willem Janſſoon* (van andere *Willem van Witſen* genaamd) waren, weer in Amboina.

Roept hier alle de hoofden byeen.

Hy bevond by zyn komſt, dat de Koninklyke Stadhouder *Daja* al de Mooren, en veel Chriſtenen, zeer fijn tegen ons had opgezet, tot zoo verre, dat zich de meeſte als de Landvoogd van 't vergaderen der Hongi ſprak, zich dat onttrokken hadden, en niet verſcheenen waren.

De Heer *Coen*, die met zyn Hoornſe Poot* rykelyk tegen dit Moorſch en doorſlepen Ternataanſch hoofd aan kon, beriep tegen den 1 Juni alle de Orang Kaja's; doch die 'er niet verſcheen, was *Hidajat* met zyn Ternataanſch gebroed.

* Poot geeft by die van Hoorn 't hoofd te kennen, gelyk daar van de ſpreekwyze, *iets uit zyn poot zuigen*, ontleend is.

Op welken tyd dit volgende verhandelt wiert.

Verrichting van zyn Edelheid in die vergadering.

By den Ed: Heer *Jan Pieterszoon Coen*, Gouverneur Generaal; wegens de Ed: Hoog Mogende Heeren Staten Generaal, den Prince van Orangie, ende de Heeren Bewinthebberen der Ooſt-Indiſche Compagnie over Nederlants India, ende de preſente Raaden in Banda, gelet zynde op de rebellien in Amboina dagelyx ontſtaan, hebbende goedgevonden aan den reſpectiven Gouverneur *van Speult* te belaſten, dat hy de voornaamſte of principale hoofden onzer onderdanen ende bondgenoten zoude beroepen, omme te ondertaſten van waar 't zelvige zynen oorſpronk was nemende, als van gelyke, waar uit de geſchillen tuſſchen onzen Gouverneur, ende den Stadhouder van Ternate gerezen, ontſtaan zyn, op dat daar inne met der minne (zoo 't doenlyk was) zoodanige ordre mogt geſteld werden, dat diergelyke dingen in 't toekomende geweerd, ende voorgekomen wierden, welke volgens de Gouverneur voornoemt, de hier onder genomineerde onderdanen en bondgenoten heeft beroepen als eerſtelyk.

A. 1621. De *Orang Kaja's*, of hoofden van *Hitoe*.

Radja Noeſſanivel.
Don Pedro, gewezen hoofd van *Hoezoemoeri.*
Radja Kilang.
Radja Soya.
Simau Ema, hoofd van *Ema.*
Don Andries, hoofd van *Halong.*
Caſtanja, hoofd van *Hative* ende *Tawiri.*
Sanchio, hoofd van *Way.*
Pati Alang, hoofd van *Alang.*
Pati Liliboi, hoofd van *Liliboy.*
Manatica van *Alang.*
De *OrangKai* van *Oerien.*
't Hoofd van *Aſſaloelo.*
't Hoofd van *Wakkaſihoe.*
't Hoofd van *Larike.*
Simau Baguwala, hoofd van *Baguwala.*
Paulo Gomes, hoofd van de *Mardykers.*

Van 't *Uliaſſers* Eiland, of van *Honimoa.*

Radja Oelat.
Radja Toehaha.
Radja Paperoe.
't Hoofd van *Haria.*
Pati Boy.
't Hoofd van *Tijouw.*
Pati Siriſorri.
De Hoofden van *Iha*, ende *Mahoe.*

Volgen de hoofden van 't Eiland *Oma.*

Don George, hoofd van *Oma.*
't Hoofd van *Aboro.*
Radja Haroeco.
Radja Samet.
't Hoofd van *Carihoe.*
Radja Hatoehaha.
't Hoofd van *Cabauw.*
't Hoofd van *Caylolo.*
't Hoofd van *Holalioe.*

Volgen de hoofden van *Ceram* onder *Oma* ſtaande.

't Hoofd van die van *Camariën.*
't Hoofd van die van *Roemakai.*
't Hoofd van die van *Latoe.*
't Hoofd van die van *Howaloy.*

Volgen de hoofden der *Alſoereeſen.*

Radja Sahoelauw.
Radja Siſſeoeloe.
Radja Somiet.
Radja Latea.
Radja Wayſia.
't Hoofd van *Loemahehoe.*

Deze naarvolgende zyn geroepen maar niet verſchenen.

Amahey.
Makariki.
Swauco.
Sepa.
Tamilau.
Toloeti.
Die van *Boero.*
Die van *Amblau.*
Die van *Liſſibatta.*

Volgen de verdere bondgenooten, die geroepen, maar niet verſchenen zyn.

Kimelaha Daja wegens den Koning van *Ternate.*
De *Orang Kays* van *Loehoe.*
De *Orang Kays* van *Leſſidi.*
De *Orang Kays* van *Cambello.*
Die van *Boano.*
Die van *Kelang.*

Op huiden den eerſten Juni 1621 door den Heer Generaal *Coen*, ende preſente Raaden, zyn de gecompareerde onderdanen, in 't Kaſteel byeen vergadert, alwaar bevonden wierden te gebreken *Kimelaha Hidajat*, Stadhouder wegens den Koning van Ternate, de Orang Kaja's van Lochoe, Leſſidi ende Cambello, niet tegenſtaande dezelve tot verſcheide reizen door de gedeputeerden van den Ed: Heer Generaal boven gemeld waren beroepen, mede zyn ook in gebreken gebleven, ende niet gekomen die van

Amahey.
Makariki.
Swauco.
Sepa.
Tamilau.
Toloeti.
Boero.
Amblau.
Liſſibatta.
Bonao, en
Kelang.

Gemerkt onze onderdanen alreede hier langen tyd na de bovengemelde gebrekende hadden vertoefd, zoo is de Ed: Heer Generaal voorſz. met de handelinge voortgevaren, proponeerende eerſtelyk, dat hy deze vergaderinge principalyk hadde beroepen omme ter neder te leggen en te besliſſen verſcheide queſtien ende geſchillen, die tuſſchen onzen reſpectiven Gouverneur, ende den Stadhouder van de Koning van Ternate, en onze onderdanen, waren gerezen. Ten tweeden, by wat middel de bovengemelde misverſtanden, verſchillen ende rebellien mogten voorgekomen werden, tot welken einde een yder der voorzeide onze onderzaten heeft belaſt opregtelyk, ſinceerlyk, en naaktelyk van zulx zonder paſſie te verklaaren, voor zoo veel haar bewuſt was, waar door, ofte door wat oorzake de rebellie ende verſchillen onder onze onderdaanen ontſtaan, en ofte

1621, ofte door den respectieven Gouverneur, of andere persoonen, ook eenige overlast ofte onredelykheden geschied; en of zy alle gezint waren den eed van getrouwe onderdanigheit voor dezen aan de Ed. Hooge Mog: Heeren Staaten Generaal, den Prince van Orangien, ende Heeren Bewindhebberen, ende haare Gouverneurs, jegenwoordige en toekomende gedaan, te vernieuwen, volgens verbond; daar op Capitein *Hitoe* antwoordde, dat hy overbodig was 't zelve by eede andermaal te affirmeeren.

Nu volgen de Negorys, sorterende onder Hitoe.

Hitoe.
Toom.
Hoenoet.
Mossapal.
Nau.
Binau.
Henne Latoe.
Hennelale.
Waccal.
Senalo.
Ely.
Pelissa.
Kaytetto.
Essen.
Wawani.
Ceyt.
Hautoena.
Lebelehoe.
Wauseläa.
Layn.
Mamala.
Lojen.
Poeloet.
Hausihol.
Hoekonalo.
Tihel.
Toelehoe.
Salaumete.
Lian.
Way.

Bovengemelde Capitein *Hitoe*, ende *Pati Toeban*, door den Ed. Heer Generaal voornoemd gevraagd zynde, of zy met hem *Kimelaha Daja* uit den name van den Konink van Ternate, en met die van Loehoe, ende Cambello, Lessidi, Bonoa, en Soela beraatslaagd ende uitgegeven hadden, dat die van Hitoe zoo wel, als alle anderen, aan den Koning van Ternate behoorden dati, ofte tol te geven, dat zy luiden zulx geweigerd hebben ende daar over van de voorsz. gedreigd zyn dat 't land van Hitoe met geweld zullen afloopen, ende haar dwingen tol, gelyk andere, te betalen.

Thomas Radja Noessanivel, voorgehouden zynde, of den eed van getrouwe onderdanigheid voor dezen aan de Ed: Hooge Mogende Heeren Staaten Generaal den Prince van Orangie, ende Heeren Bewindhebberen gedaan, bereid was te vernieuwen, welken eed hy overbodig was andermaal te affirmeeren.

Volgen de Negryen, staande onder Noessanivel.

Noessanivel.
Amahoesoe.
Pauta.
Cappa.
Seri.
Hatoe.
Sima.

Don Pedro, gewezen hoofd van Hoetoemoeri, verklaart gereed te wezen, om den eed van getrouwe onderdanigheid aan de bovengemelde Heeren andermaal te affirmeeren, en te vernieuwen. De voorsz. *Don Pedro*, is door den Generaal toezegging geschied ten aanzien van zyne getrouwigheid ter gelegender tyd in vorige staat gesteld, met belofte van daar en boven door den respectiven Gouverneur gebenificeert te werden.

Radja Kilang is overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid aan de bovengemelde Heeren gedaan, andermaal te vernieuwen.

De volgende Steden, onder *Kilang* sorterende.

Kilang.
Nako.
Hatala- a

Radja Soya is ook overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid, aan de bovengemelde Heeren gedaan, te vernieuwen.

Soya.
Amantelo.
Ahoesen.

De zoon van *Simau Ema*, overmits indispositie van zyn vader, heeft ook vrywillig den eed van getrouwe onderdanigheid gepresenteerd te vernieuwen aan de bovengemelde Heeren, ende hare gesubstitueerden.

Volgen de Negrys staande onder *Ema.*

Ema.
Hoekorila.
Leahari.

Don Andries, hoofd van Halong, is bereid den eed van getrouwe onderdanigheid te renoveren aan de voorgemelte Heeren, en hare Gouverneurs.

Volgen de Negrys, sorteerende onder Hative.

Hative.

Hative Kitsjil, dog word gesustineert, dat 't zelve onder Hative zoude staan, welke questie nog ongedecideert is.

Castanja, hoofd van Hative, Tawiri ende Hoekonalo, ptesenteert den eed van getrouwe onderdanigheid te vernieuwen aan de bovengemelte Heeren.

Simau Baguwala, hoofd van Baguwala, is overbodig den eed van getrouwe on-

A. 1621. onderdanigheid, die door zyn vader goeder gedagten is gedaan, aan de bovengemelte Heeren te vernieuwen.

Sanchio, hoofd van *Way*, *Manatica Alang*, *Pati Liliboy*, } hebben behoofd den eed te vernieuwen, als de vorige aan bovengemelde Heeren. De *Orang Kaja's Larike*, *Lamma* ende *Baroe*, hebben van gelyken gepresenteert den eed van getrouwe onderdanigheit te vernieuwen, aan de bovengenoemde Heeren.

Orang Kay Oerien, *Orang Kay Assaloelo*, } zyn mede overbodig den voorsz. eed te vernieuwen.

Paulo Gomes, gedeputeerde wegens de Mardykers, overmits *Lucas Carvalho*, hoofd van de Mardykers indispoost was, heeft harentwegen gepresenteert den eed van getrouwe onderdanigheid aan de bovengemelde Heeren ende gesubstitueerden te vernieuwen.

Woensdag den 2 *Juni* 1621.

Volgen de Koningen ende Hoofden van 't Eiland Uliasser, *Radja Oelat*, met zyne Orang Kaja's, genaamt *Marco*, ende *Pati Tetowaroe*, zyn overbodig den eed van getrouwigheid, by haar voorouders aan de bovengemelte Heeren gedaan, aan hunne gesubstitueerde te vernieuwen, heeft onder zich vier Negryen.

Oelat, *Ouw*, *Tetawaroe* en *Itawacca*.

Klagen, dat nu onlangs geleden, die van Ihamahoe verscheide reizen op haar verzogt hebben, dat zy met haar een Matacau zoude drinken, ofte een verbond maken, dat, in gevalle haar iets van den Gouverneur te laste geleit wierd van arbeiden, of pangayen, zy als dan gelykelyk de wapenen zouden in handen neemen, ende rebelleeren.

Radja Toehaha, op 't zelve Eiland, is overbodig, als de vorige, om den eed van getrouwe onderdanigheit te vernieuwen aan de bovengemelte Heeren ende hare gesubstitueerden.

De zoon van *Radja Paperoe*, gedeputeerd wegens zyn vader, is ook overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid, door zyn vader aan de bovengemelte Heeren gedaan, te vernieuwen.

Antoni, hoofd van Haria, is mede overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid, door zyn voorzaat gedaan, aan de bovengemelte Heeren te vernieuwen.

Pati Boi, en 't Hoofd van *Tiouw*, } zyn overbodig als de vorige te doen.

Pati Siri-Sorri is van gelyken overbodig, eischt de Soa of buurt van *Pati Lima* wederom, die by die van Iha geloopen is.

De gedeputeerden van Ihamahoe zyn genaamd *Tabepoehe* van Iha, *Soebesma* van Mahoe, hebbende onder haar de naarvolgende Negryen.

Iha.	*Mahoe.*
Nollot.	*Matelette.*
Coelor.	*Talaha.*

Een gedeelte van *SirriSorri*,
Pia.

De voorsz. gecommitteerden van Ihamahoe verklaren, dat hare hoofden, of principalen, willen continueeren in onderdanigheid, dog wisten geen redenen te geven, op 't geen haar te last wierd gelegt, waar over de Ed: Heer Generaal belast, dat voorsz. gedeputeerden wederomme keeren zouden, ende hare principalen aandienen, dat zy persoonelyk binnen den tyd van drie dagen haar aan 't Kasteel zouden laten vinden, onder belofte dat zy onbeschadigt en vry weder zullen mogen keeren, en dat, in gevalle zy haar des bovengemelte Heeren Generaals regt en onderdanigheit als voor dezen niet en willen submitteren, zy als dan haar mogen prepareren ende sterk maken, als wanneer zyn Ed: zal zien, wat hem te doen staat.

'T Eyland *Oma*.

Don George, hoofd van Oma, is overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid aan de bovengemelte Heeren ende hare gesubstitueerden gedaan, te vernieuwen. 't Hoofd van Aborø haren gedeputeerde, genaamd *Ancota*, als voren.

Radja Haroeco, 't Hoofd van *Cariboe*, *Radja Hatoeaha*, } ad Idem.
Cabauw.
Caylolo.
Holalioe, zynde de Negrys, zoo als zy onder Hatoeaha sorterende zyn. De Konink van Hatoeaha zegt, dat de oorzaken, waaromme hy met den respectiven Gouverneur nu over 1½ jaar geleden niet gepangaid heeft, is, overmits dat hy *Kimelaha Daja*, haar beroepen hadde, nevens die van Ihamahoe, Noessalaoet, ende die van de kust van Ceram, welke misdaad haar by den Ed. Heer Generaal op hun ootmoedig verzoek, onder belofte dat haar in 't toekomende voor zoodanige verleidinge zullen wagten, vergeven is, en hebben beloofd den eed van getrouwe onderdanigheid by haar luiden voor deezen gedaan, andermaal te renoveren.

Don-

Donderdag 3 Juni volgen de Hoofden van Noeſſalaoet.

De Konink van *Titaway*.

Lenitoe.	de Konink van *Amet.*
Abobo.	*Akoon.*
Sila.	*Nalahia.*

De gecommitteerde Orang Kaja's waren *Tetebeſſi Watta Moeky*, *Nicolao*, *Smogi*, dewelke gevraagd zynde wat haar gemoveert hadde te rebelleren; antwoordden, dat hen door die van Ihamahoe, als namentlyk, door *Abdul*, ende *Paliſon*, was aangeraden, dat zy niet met den Gouverneur zouden pangayen, hen wys makende, dat men hun na Banda zouden vervoeren, gelyk men andre gedaan had, en dat zy dien volgens met de voorſz. perſoonen tot verſcheide reizen op Loehoe zyn geweeſt, ende met haar luiden raad gehouden, ende op den Coraan, nevens die van Ihamahoe ter inſtantie van *Kimelaha Daja*, geſwooren hadden Moors te worden, den Konink van Ternate te gehoorzamen, ende den Prins van Holland haren regten Heere af te vallen, verzoekende derhalven met eenen voetval aan den Ed. Heer Generaal zeer demoedelyk genade en vergiffeniſſe van haar begane fauten, onder belofte, dat in 't toekomende haar voor zodanige verleidinge wilden wagten, waar over, omme redenen de Heer Generaal daar toe moverende, dezelve hen in genade heeft aangenomen, mits conditie, dat in teiken van amende 2 a 3 Corcorren te maken zullen hebben, derhalven den Konink van Ternate weder verworpen hebben, onder belofte hare regte Heeren de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, den Prince van Orangie, de Heeren Bewindhebberen, ende hare geſubſtitueerden alhier, te gehoorzamen, gehouw ende getrouw te zyn, als goede onderdanen ſchuldig zyn, overbodig zynde den eed van getrouwigheit, voor dezen gedaan, te vernieuwen.

Volgen die van de kuſt van *Ceram*.

De hoofden van Camariën, ende Seroewawan zyn overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid aan de Hoog-Mogende Heeren Staten Generaal, den Prince van Orangie, de Heere Bewindhebberen, ende hare geſubſtitueerden gedaan, te vernieuwen.

De hoofden Roemacay, ende Tihoelale gevraagd zynde, waaromme zy volgens haren eed ende beloften met den reſpective Gouverneur niet en hadden gepangaaid, daar op zy antwoorden, dat *Kimelaha Daja* haar luiden zulx verboden hadde, onder dreigementen, dat, by zoo verre zy den Gouverneur volgden, hy haare Negry zoude afloopen, verbranden, ofte haar ſchatten met exceſſive boete, verzoekende derhalven aan de Ed: Heer Generaal boven vermeld, dat hare begane fauten genadelyk over 't hooft mogten gezien worden, met belofte, dat zy haar in 't toekomende voor zulx zouden wagten, ende overbodig waren den eed van getrouwe onderdanigheit, aan de bovengemelte Heeren voor dezen gedaan, te vernieuwen.

De hoofden van Latoehaloi, genaamd *Radja Sopoeta Loeſſia*, *Aman*, *Loeſie Saman*, gevraagd zynde, om wat redenen zy den reſpectiven Gouverneur niet gevolgd hadden, volgens beloften, ende eed, antwoordden zulx gelaten te hebben, uit vreze, overmits *Kimelaha Daja* haar luiden gedreigd hadde, ingevalle zy luiden den Gouverneur volgden, dat hy als dan hare Negry zoude afloopen, ende verbranden, ofte anders extraordinaire boete doen betalen, verzogten derhalven ootmoedelyk in genade aangenomen te werden, zynde overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid aan de voorgemelte Heeren voor dezen gedaan, te vernieuwen.

Onder *Latoe* ſtaan,	Onder *Haloy*.
Taton.	*Karoewa.*
Loby.	

De hoofden van Elipapoeteh, genaamd *Labe Ternate*, en *Oribes*, voorgehouden zynde, om wat oorzaken zy luiden met den reſpectiven Gouverneur niet geroeid hebben, volgens pligt, zeggen, dat zulx nagebleven is, overmits *Kimelaha Daja* haar heeft doen aanzeggen, door *Lebe Patole Sapeda*, ende *Labea*, dat, by zoo verre zy met den Gouverneur voornoemd pangaayden, hy met een Hongi hare Negry zoude afloopen, ende het volk den hals afſnyden, verzoekende wederom in genade aangenomen te werden, zynde overbodig den eed van getrouwe onderdanigheit, voor dezen gedaan aan de voorgemelde Heeren, te vernieuwen.

Volgen de Koningen van de *Alfoereeſen*, ende die onder hun lieden ſtaan.

Radja Sahoelau.	*Radja Somiet.*	*Radja Waſia.*
Sahoelau.		*Oeloſoeri.*
Loemehelo.		*Mahala.*
Loemehele.		*Manihelon.*
Lahale.		*Sole.*

Antoenonsie.
Cuene.
Narela.
Sata Auri.
Mahehore.
Sibi.
Watta Manon, in 't Sagoe-Bosch.
Waylon.
Wallaya.
Waomi.
Hatoe Toloe.
Hoe-hoa.
Hi-Latoe.
Latea.
Horale.
Loemomoni.
Waysia.
May.
Lias.
Wattamanon in 't gebergte.
Ivalaha.

De bovengemelde Koningen voorgehouden zynde, of zy den eed van getrouwe onderdanigheit voor dezen aan de Ed: Hoog Mogende Heeren Staten, den Prince van Orangie, de Heeren Bewindhebberen, ende hare gesubstitueerden gedaan, begeerden te vernieuwen, hebben 't zelve vrywillig gepresenteerd, ende beloven de zelven voor haare Souveraine Heeren te erkennen.

Op huiden den 7 Juny 1621:

Compareerde in de bovengemelde vergaderinge, wegens die van Iha ende Mahoe, *Pati Waylain*, met last omme in plaatse van haare eerste gedeputeerde, genaamd *Tabepoeke* ende *Saubesina*, die door den E. Heer Generaal wederomme gezonden waren, vermits zy niewers bescheid van wisten te geven: de welke, na dat hem gevraagd was, waarom zy die van Noessalaoet geinstigeerd hadden ommen den Staat van de Vereenigde Nederlanden, haren regten Heeren, af te vallen, en den Konink van Ternate aan te hangen, antwoord, dat zy zulx niet gedaan en hadden, dog niet en kosten ontkennen, dat zy met de voorsz. Noessalauwers twee maal by *Kimelaha* geweest hadden door zyn beroep, dan dat 'er gehandeld was, was hem onbewust, ten anderen hem voorgehouden zynde, omme wat redenen hy ten tyden de respective Gouverneur op den roey ging, zy hem niet en volgden, daar met zwygen op antwoordde, biddende aan den Heer Generaal voornoemd, omme in genade aangenomen te werden, alzo zy door quade tongen tot zulx gebragt waren, presenteerde den eed van getrouwe onderdanigheit, voor dezen gedaan aan de bovengemelde Heeren, te vernieuwen.

De Ed: Heer *Jan Pieterssoon Coen*, Gouverneur Generaal, van wegen de Ed: hoog Mogende Heeren Staten Generaal, zyn Excellentie, *Mauritius*, Prince van Orangie, Grave van Nassau etc. de Heeren Bewindhebberen der Generale Compagnie van de Vereenigde Nederlanden in Indien, zeer genegen zynde omme de inwoonderen harer onderdanen van de landen, Eilanden, steden ende plaatsen in 't lant van Amboina, ende daar ontrent gelegen, in ruste, vrede, ende eenigheit te houden, ende alle misverstanden, zoo veel mogelyk is, te weeren, ende te ondertasten, van waar die haren oorspronk nemen, zoo heeft zyn Ed: aan *Harman van Speult*, zynen Luitenant Gouverneur, belast, alle de onderzaten, bondgenoten, ende nabuerige vrinden, te beroepen, waar op de hier voorgenoemde Koningen, hoofden ende principalen, zyn gecompareerd, die ter presentie van den bovengemelden Heere Gouverneur Generaal, de Ed: Heer *Fredrik Houtman*, *Harman van Speult*, *Willem van Witsen*, ende ondergeschreven getuigen, ider in 't bezonder hebben verklaard, beloofd ende gezwooren, gelyk zy verklaren, beloven ende zweeren by dezen solemnelen eede, aan handen van den Ed: Heer Generaal, en de presente Raaden gedaan, de bovengemelte Hoog-Mogende Heeren Staaten Generaal, zyn Excellentie *Mauritius*, Prince van Orangie, Grave van Nassau, enz. de Heeren Bewindhebberen, ende hare gesubstitueerden, tegenwoordige, ende toekomende, voor hare Souveraine Heeren te erkennen, gehoorzamen, gehouw ende getrouw te zyn, ende te assisteeren, tegens alle vyanden, zoo wel te water als te land, als getrouwe onderdanen toestaat te doen, gelyk zy voor deezen belooft, en gezworen hebben.

Actum in 't Kasteel in Amboina dezen 7 Juni A. 1621. was getekent *J. P. Coen*, *Fredrik Houtman*, *Harman van Speult*, *Willem van Witsen*, *P. Pietersz. Wagensveld*, *Cornelis van den Berg*, *Cornelis de Meyer*, *Daniel du Buquoy*, *Laurens de Maarschalk*, 't merk van A *Jan Cornelisz.* Luitenant, *J. van Breul*, *Maarten Jansz. Visscher* 't merk van C. V. A. O. *Charles Houw*, Vendrig, *Jan Graswinkel*, *Hendrik Lievensz.*, *Christoffel van der Gracht*, *Jozephus Mostaard*, *Georgius Musschamp*, *Henri Woolman*, *Simon Colin*, *Mathieu de Klerk*, *Hans Jansz.*, dit merk van *Gerrit Gerritsz. Bak.*

Op huiden den 7 Juni 1621 compareerde, na dat de vorige vergaderinge al ge-

1623. gehouden en gescheiden was, *Kimelaha Ludi* van wegens *Kimelaha Daja*, ende die van Loehoe, Tomwayli van Cambello, en *Lissoewel* van Lessidi, welke gedeputeerden nu eerst quamen, niet tegenstaande D. *Kimelaha Daja* alreede op verscheide ontbiedingen weigerig was geweest te compareeren, daar hy door de Ed: Heer Generaal *Coen*, met toezegginge van verzeekeringe, beroepen was, omme te verantwoorden 't geene hem te laste wierd gelegt, gelyk hier voren in 't breede te zien is, by ider zyne verklaringe in 't bezonder, de welke de Ed: Heer Generaal voornoemd door zyne gedeputeerden, te weeten de kooplieden van Loehoe ende Cambello, alrede schriftelyk aan de voornoemde *Kimelaha Daja* hadde gezonden, op dat hy mogt weeten, waar mede belast was, des niet tegenstaande heeft de bovengemelde Heer Generaal de gecommitteerden wederom voorgehouden, hoe dat openbaarlyk was gebleken by vorige verklaringe, dat dito *Kimelaha Daja*, onze onderdanen van Noessalaoet heeft doen rebelleren, en Moorsch zoeken te maken, gebruikende tot dien einde als instrumenten die van Ihamahoe, door welker instigatie zy tot de rebellie waren gebragt, haren rechten Heer hebben verzaakt, en den Konink van Ternate hadden aangenomen, hebbende daar en boven door zyne dreigementen onze onderdanen van de kust van Ceram wederhouden, dat zy met den respectiven Gouverneur niet en zouden panggayen, op pœne, zoo zulks geschiede, dat hare dorpen, ende plaatsen zouden afloopen, en verbranden, ofte extraordinaire boete doen betaalen, zynde de voorsz. plaatsen Roemacay, Latoehaloy, Kelkepoeteh, ende van daar voorts tot Toloeti toe, waar door de voorsz. onze onderdaanen de last van hunne Heeren niet hebben durven navolgen, belastende daar benevens aan de gedeputeerden, dat hy, *Kimelaha* voorsz. zyn Ed: zoude laten weten, of deze proceduren waren geschied uit eigene autoriteit, of door ordre van de Koning van Ternate. *Item*, die van Loehoe, Cambello ende Lessidi, aandienen, dat byzonder hare genegenheid, ende verantwoording, aan den Generaal zouden laten weten, waarschouwende daar benevens *Kimelaha*, in gevalle hy eenige van zyne Officieren, ofte paapen, op de kust van Ceram hadde, dat die dadelyk verbieden zou, of zoo hy in gebreken bleef, dan genoodzaakt te wezen, daar anders in te verzien, waar mede de voorsz. gedeputeerden haar afscheid hebben genomen, om rapport te doen aan hare principaalen.

Actum in 't Kasteel van Amboina. *Datum ut supra.* Was geteekent; *Herman van Speult*, *Cornelis de Meyer*, *Laurens de Marschalk*, *Jan Graswinkel*, *Jozephus Mostaart.*

Ondertusschen vertrok de Heer *Coen* weer na Batavia, na dat hy alles in rust gebracht had; en viel hier dit jaar verder niets van belang voor. Coen's vertrek na Batavia.

In 't jaar 1622 begon de Heer *van Speult* zyn Hongi-tocht al vroeg, om die van Caybobo, en Roemakay, die gedurig van *Hidajat* tot afval aangezet wierden, te versterken, en hen den eed ook te doen vernieuwen. Hy maakte ook een groote wooning, en een planken-Logie op 't strand van Rehoemoni, om de nagelen van die van Hatoeaha in 't zelve te ontfangen, aangezien zy zwarigheid maakten, om die aan 't Kasteel te brengen. Men vond toen al nagelen op 't Eiland Oma, maar op Honimoa of Noessalaoet nog niet; doch de Heer *van Speult* bezorgde, dat zy ook in die twee laatste Eilanden ten eersten aangeplant wierden. Van Speults verdre verrichtingen op Rehoemoni.

In deze tyd zonden die van Lessidi gezanten aan den Landvoogd, verzoekende uit eigen beweging, om onder de compagnie te mogen staan, zy waren nooit onder Ternate, maar altyd een regeering op zich zelven, en Oelisiva's, en ondertusschen van de Kimelaha's zoodanig geplaagt geweest, dat zy dat niet langer konden, nog wilden houden, weshalven zy op den 14 Januari 1623 een contract met den Landvoogd maakten, waar in zy beloofden al hunne nagelen alleen aan de E. Maatschappy te zullen leveren op zoodanige verdere condition, als wy hier in 't contract zelf konnen zien.

Alzoo de ondergeschreven Orang Kaja's *van* Lessidi, *als magt en authorisatie hebbende van* Latoe Colli, *hier aan 't* Kasteel *van* Amboina, *haar hebben verkogt, van wegen* Latoe Colli; *en haar onderdanen, en bekennen vrywillig verkogt te hebben, hen op naarvolgende condition onder de gehoorzaamheit van de* Ed: Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *en de Heeren* Bewindhebbers *te willen begeven, dat haar niet en hebben konnen weigeren.* Contract met die van Lessidi A. 1623. gemaakt.

Eerstelyk, is de conditie, dat men haar luiden in haar geloove ongemolesteerd zal laten, ende niemand moeyelyk en zal vallen, dan by zoo verre imand uit zig zelven verzochte Christen *te worden, daar tegen en zullen zy luiden niet hebben te zeggen.*

Ten anderen, beloven en zweeren de bovengemelde Orang Kaja's, *uit de name, en als magt hebbende van wegens* Latoe

 Col-

Colli, *en zyne onderdanen, op hare wetboeken, en by God, de hooggemelde Heeren* Staaten, *zyn* Princelyke Excellentie, *de Heeren* Bewindhebberen, *ofte hare* Gouverneurs, *jegenwoordig, ofte toekomende, in alles gehouw en getrouw te zyn, en te blyven, en jegens alle vyanden, zoo te water als te lande, gelyk getrouwe onderdanen betaamd, te assisteren.*

Ten derden, beloven de bovengemelde Orang Kaja's, *uit den name van hare superiores, van nu af aan met niemand eenige pitsjaringe meer te houden, als met voorweten van den* Gouverneur *voornoemd, nog veel min met imand anders te roejen, als met de hooggemelde Heeren hare* Gouverneurs.

Daar en tegen beloofd en zweerd de Heer Gouverneur van Speult, *wegens de* Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *en de Ed. Heeren* Bewindhebberen *over de Eilanden van* Amboina, *haar in hare gereg- tigheid voor te staan, en jegens allen overlast te beschermen, en te bevryden, als een goed en getrouw hoofd betaamt ende schuldig is te doen.*

Ten vyfden, beloven de Orang Kaja's, *de nagelen aan niemand anders, ofte geene andere natien ter wereld, te verkoopen, ofte te leveren, als aan de bovengemelde Heeren, haren* gecommitteerden, *gelyk voor dezen geschied is, op pœne, dat men de gene, die daar op zullen bevonden worden, capitalyk aan den lyve zal straffen.*

Alle welke bovengemelde artikelen de Gouverneur *by eede heeft bezworen, voor zoo veel hem betreft, te zullen naarkomen, en aan de andere zyde, beloven en zweren de ondergemelde* Orang Kaja's *op hare wet alles, wat hier boven gementioneerd is, onverbrekelyk naar te komen, en te doen agtervolgen. In kennisse der waarheit is deze acte van beide de partyen onderteekend buiten arg, list ofte bedrog, ten overstaan van de Koningen van* Kilang, Soya, *de hoofden, en* Orang Kaja's, *van* Halong, Hative, Tawiri, *en* Mardika.

Actum *in 't* Kasteel Amboina *dezen* 14 Januari A. 1623, *was getekend* Herman van Speult, Isaac de Bruin, Laurens de Maarschalk, Lebe Sabtoe, OrangKay Toeha Picoe, *'t merk van* OrangKay Loekoli, *'t merk van* Manuel Radja Kilang, Laurens de Silva, Radja Soya, *'t merk van* Diego, Pati Halong, Manuel Castanja, *'t merk van* Don Pedro, Paulo Gomes, *'t merk van* Antoni Tawiri.

A. 1622. den 8 September verboden de Heeren in 't Vaderland, geen Ambonsche Princen meer te zenden.

Op den zelven voet van die van Lessidie quamen ook die van Manipa, ontslaande zich al mede van de trotse behandeling van *Hidajat*, tot ons over, meer uit zugt tot een beter behandeling, of wel uit warsheid en walg van zyne geweldenaryen, dan dat zy wel eigentlyk genegenheid voor ons hadden, 't geen men zich van geen Mohhammedaan verbeelden moet.

Het contract zelfs zien wy hier mede.

Alzoo wy ondergeschreven, hoofden, en Orang Kaja's *van 't Eiland, ende de negoryen van* Manipa, *in* Junio *laastleden door de* Orang Kaja's, Lessebessi, en Walkoeko, *onze gedeputeerden, ons hebben begeven onder de gehoorzaamheid van de* Ed. Hoog Mogende Heeren Staten, *den* Prince *van* Orangie, *de* Heeren Bewindhebberen, *ende hare* Gouverneurs *albier, en dat ten aanzien van den continuelen overlast zoo ons, onze geassocieerde vrienden, te weeten die van* Lessidi, Cambello *en* Loehoe, *zyn doende, nu onlangs zyn geconstringeerd geweest onze toevlucht te nemen tot de bovengemelde Heeren, om haren* Gouverneur *van* Amboina *assistentie en hulpe te verzoeken jegens* Kimelaha Daja, Gouverneur *wegens den Konink van* Ternate, *die tegenwoordig op 't Eiland* Manipa *aan de Oostzyde legt, met een armade van* 20 *a* 25 Corcorren, *om haar land af te lopen, en dat overmits de voorzeide* Orang Kaja's *haar onder de bovengemelde Heeren hadden begeven, waar over den* Gouverneur van Speult, *ten aanzien van haar ernstelyk verzoek, zig verpligt vindende volgens belofte van de* Heeren Generaal *en* Raaden *van* India, *haar in haren nood daar tegens te assisteeren met het jagt* Pera, *de kaag* Geldria, *en een chaloep, de welke, verstaan hebbende, dat onder de hoofden van voorsz. negrys eenig verschil was, heeft geraden gevonden alle de ondergeschreven* Orang Kaja's *van* Manipa *te beroepen, ende den eed van getrouwe onderdanigheit, die zy voor dezen door hare gedeputeerden gedaan hadden, aan den* Ed. Heere Generaal Coen, *perzoonlyk in des bovengemelden* Gouverneurs *presentie zouden vernieuwen, het welken zy op naarvolgende conditien by hare* Moshhâf, *of* Wet-boek *hebben bezwooren.*

Al dat i die Man aan- gega

Eerstelyk, *dat zy de bovengemelte Heeren, ende niemand anders voor hare* Souveraine *overigheid aanneemen, willen erkennen, gehoorzamen en respecteren, hun jegens alle vyanden, zoo te water als te lande, willen assisteeren als getrouwe en gehoorzame onderdanen schuldig zyn te doen, hem nu nog tot geenigen tyden te verlaten.*

Ten tweeden, *beloven de bovengemelde* Orang Kaja's, *in gevalle den dienst van de bovengemelde Heeren vereischt eenige brieven aan 't* Kasteel, *ofte andere bygelegene plaatzen te zenden, dat zy die zonder eenig loon zullen bestellen.*

Ten

Ten derden, *zoo belooven zy, zoo de bovengemelde* Gouverneur *geraden vond, aldaar een fort, of steenen* Logie *te maken, dat zy alle materialen, zoo van kalk, steen, hout, en arbeit daar toe zouden fourneeren zonder eenig loon.*

Ten vierden, *prezenteren de voorsz.* Orang Kaja's *den bovengemelden Heeren hare Souverainen te geven zodanige tol, ofte erkentenisse, als zy onder den anderen, naar vermogen, en reden zullen bevinden te bestaan.*

Hier en tegen heeft de Gouverneur van Speult, *wegens de voorsz. Heeren haar beloofd, en gezwooren 't naarvolgende te houden, en naar te komen.*

Eerstelyk, *dat wy haar zullen defendeeren en beschermen jegens alle vyanden, die haar zouden willen overlast doen, naar ons vermogen.*

Ten tweeden, *dat men haar in hun geloove geen geweld, nog overlast en zal doen, of dwingen haar geloove te verlaten, dan dat zulx aan haar zal staan daar by te blyven, of 't zelve af te staan, waar in ider van haar zyn eigen vrye wille zal hebben.*

Ten derden, *dat men niet en zal gedogen, dat hare vrouwen of kinderen door de onzen eenig overlast ofte outrage zoude geschieden, zonder behoorlyk regt.*

Ten vierden, *dat men haar hunne nagelen zal betalen ten pryze als men die van* Loehoe, Hitoe *en* Cambello, *doet, en tot gelyke prys de kleeden zal verkoopen, nog minder, nog meerder.*

Ten besluite, om dat alle de bovengemelde artikelen van wederzyde volkomen onverbrekelyke zoude agtervolgd, ende naargekomen werden, zoo hebben het zelven in kennisse der waarheid met hun eigen handen onderteikent. Aldus gedaan, en gearresteerd, op 't Eiland Manipa, *in de negry van* Toeban, *dezen* 15 Februari 1622.

en- fde - A. Ondertusschen kreeg men van Batavia tyding, dat de Heer *Coen* den 1 Februari 1623 na 't Vaderland vertrokken, en door den Heer *Pieter de Carpentier*, als vyfde Opperlandvoogd vervangen was.

In die zelve maand deed zich een geweldige donkere wolk op, die met een zware uitbersting van veel onheilen zich niet alleen over Amboina, maar nog veel jaaren daar na over den geheelen Nederlandschen staat, vertoont heeft.

eje- len n en ; oor- m. Het is dat befaamd werk van Amboina tusschen de Engelschen en ons, waar van zy zulken grooten ophef gemaakt, en waar over zy ons zedert zoo veel moejelykheden aangedaan hebben, voorwendende, dat hare natie door de onze alhier zeer zou verongelykt, en verscheiden van de zelve buiten hun schuld door de onze maar gerecht, en uit de wereld zouden geholpen zyn. Ik zal daar niet meer van zeggen, om geen oude wonden op te krabben; dan dit alleen.

Het is zeeker, dat zy van hunne misdaad door verscheide getuigen overtuigd zynde, de zaak omstandig beleden hebben; en dierhalven wettig ter dood verwezen zyn; doch de Heer Landvoogd en zyn Raad, zou zeer voorzigtig gedaan hebben, indien hy deze gevonnisten met de stukken en bewyzen na Batavia, en die van Batavia de zelve zoo na het Vaderland, en aan hun eigen natie, overgezonden hadden, om hen te klaarder hunne schuld te doen blyken, en hen dan zelfs Rechters daar over te laten zyn, en dan zou 'er zoo veel geschil niet over gevallen hebben, als onze E. Maatschappy, en Staat naderhand daar over met de Engelschen, en hunne Maatschappy, gehad heeft.

Ook lag 'er ons weinig aan gelegen, of zy juist in Amboina, dan of zy in Engeland aan hun dood quamen, dewyl het dog by my vast staat, dat de Engelsche, hier in onze edelmoedigheit ziende, dat wy ze met dit vonnis aan hunne bescheidenheit, en om 'er na hun gemoed mede te handelen, overgaven, hen zekerlyk daar zoo wel, op zoo klare blyken, gestraft zouden hebben, als zy nu in Amboina gestraft zyn, en dan hadden wy 'er de zelve eer af gehad, die wy op een andren tyd van diergelyken zaak, wegens eenige doodschuldigen van dezelve natie, met hun vonnis na hun Land overgezonden, gehad hebben. Aanmerkingen daar over.

Of zig ook andere Engelschen, buiten deze Landvoogdy, hier aan schuldig gemaakt hadden, hebben wy noit konnen ontdekken. Maar men heeft naderhand gezien, wat moeite de Engelschen daar over den Opperlandvoogd *Coen* aangedaan hebben, hoewel die Heer (gelyk wy in zyn leven toonen) daar van geene de minste kennis, veel min schuld 'er aan, gehad heeft, alzoo hy den 1 Februari 1623, en by gevolg voor 't uitbersten van deze zaak, na 't Vaderland vertrokken was.

De bewegingen, die zy egter daar over naderhand gemaakt hebben, zyn oorzaak geweest, dat A. 1626 verscheide van deze Rechters na Batavia ontboden, onder eede gehoord, en eenige daar van na 't Vaderland gezonden zyn, zoo men zegt, met name *Jan Joosten de Roy*, en eenen *Teller*, of *Tellier*, ook meine ik, dat *Laurens de Maarschalk* hier over gezeten, en zeer waarschynelyk *Isaac de Bruin*, als Fiscaal geageerd heeft. Wat leden daar over na 't Vaderland gezonden zyn, en 'er over gezeten hebben.

De Engelschen wilden den Landvoogd *van Speult*, zelf ook daar hebben; doch die was in Mocha in October 1626 al overleden.

De Opperkoopman *de Roy*, met zyn zoon (naderhand Secretaris van Justitie alhier) in 't Vaderland gekomen zynde, zeide met deze zaak ganfch niet te doen te hebben, alzoo hy niet in de dood dezer Engelfchen geftemt had, gelyk hy ook vrygekend, en weer als Opperkoopman uit 't Vaderland na Amboina gezonden, en met zyn zoon hier gekomen is, dog zyn fchip kreeg voor den hoek van Noeffanivel, door onvoorzigtigheid der ftuurlieden, een ramp, zoo dat het voor den hoek van Alang bleef, hoewel hy en andre gered wierden. Hy is naderhand vryman geworden, en heeft in veel ruft zedert nog lang geleefd. Daar heeft ook zeker Capitein, *Jan de Vogel*, en *Pieter Janfzen van de Sanden*, die op Loehoe gelegen had, over gezeten, die zoo uit de papieren der Engelfchen blykt, in hun faveur zyn ftem gegeven, en bewerkt had, dat een der verwezene, *Eduard Collyns* genaamd, door 't lot vry geraakt is; ook heeft omtrent *Laurens de Marfchalk* (gelyk ook ontrent de Heer *Coen*) den Heer Ambaffadeur *Carleton* A. 1625 wel uitdrukkelyk uyt naam van den Koning een eifch gedaan, dat zy niet weer na India zouden mogen gaan.

Niet lang na dit voorval is de Heer *van Speult* als Commiffaris der drie Oofterfche Landvoogdyen, met den Fifcaal, *Ifaac de Bruin*, na Banda vertrokken, om onderzoek na 't gedrag van den Landvoogd aldaar, Doctor *Martyn Sonk*, te doen, en den zelven, des noods, op te zenden, en een ander in zyn plaats tot nader ordre te zetten, of wel om, na dat hy de zaaken gefteld vond, de noodige ordres daar op te ftellen; hoewel de Engelfchen dit een geheel andren naam gaven, en oordeelden dat dit alleen gefchied zy, om te vernemen, of hun Agent in Banda ook geen kennis van dit verraad had; Een zaak, zonder eenige grond ter wereld, alzoo geen der getuigen, en ook geen der befchuldigden, oit iets ten lafte van de hunnen in Banda, of elders, gezegt had.

Deze Heer *van Speult* vond A. 1624 ook goed, die van Ooft-Ceram en van Goram, die veele der gevlugte Bandanefen toegang gegeven, en door hun oprokkenen de onzen zeer veel quaad gedaan, en ook verfcheide menfchen gerooft hadden, te gaan beteugelen, dwingende hen door geweld van wapenen, om zich onder de E. Maatfchappye te vernederen; waar op dan die van Goram Ceram-Laoet, Keffing, Goeli-Goeli, Oerong en Kelliwari, op den 23 December een contract van den volgenden inhoud met de E. Maatfchappy aangegaan hadden.

Con-tract de Heer van Speult met die van Ceram-Laoet Keffing Goram Goeli Goeli Oerong &c. A. 1624.

Op huiden dezen 23 December *A.* 1624 *compareerden in 't* Kafteel *van* Amboina *voor den* E. Heer Herman van Speult, Raad *van* India, *ende* Gouverneur *van* Amboina, *wegens de E. doorlugtige Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal, *den Heere* Mauritius, *by der* gratie Gods, Prince *van* Orangie enz. *ende de E. Heeren* Bewindhebberen *der vereenigde* Ooft-Indifche Compagnie, *ende die van den* Raade, Orang Kaja Sobo, *wegens die van* Ceram-Laoet, *en* Orang Kaja Simon Bal, *uit den naam, en van wegen die van* Heralieu, Keffing, Goram, Goeli Goeli, Oerong *en* Coac, *met volkomen magt, en authoriteit, omme haar met den gemelden Heer* Gouverneur *te* reconcilieren, *alzoo de vorige hoftiliteiten, en ongevallen verklaaren ontftaan te wezen door inftigatie der* Bandanefen: *om met den anderen in goede, vafte, fincere en onverbrekelyke vriendfchap te treden, ter prefentie en overftaan van* Capitein Hitoe, *nevens de hoofden en* Orang Kaja's *van de* Oelifiva's *en* Oelilima's, *als interceffeurs en getuigen op naarvolgende conditien.*

1.

Eerftelyk, *dat de onderdanen van de Ed. gemelde* Hoog Mogende Heeren Staten Generaal *vry ende vrank hare ftranden zonder verhinderinge zullen mogen frequenteren, 't zy om te handelen, ververfinge ofte water te halen.*

2.

Item, ten tweeden, *dat gemelde* Orang Kaja's *niet en zullen vermogen eenige alliantien, ofte verbonden te maken met* Spanjaards, Tidorefen, Macaffaren, Bandanefen, Engelfchen, Deenen, Franfchen, *ofte andere natien, buiten expres confent, en voorweten van gemelde* Gouverneur, *ofte zyne* Succeffeurs.

3.

Dat gemelde Orang Kaja's, *ofte hare gecommitteerden, het zy dat zy waaren of geene en hebben om te handelen, jaarlyx ten minften eens in 't laatfte van 't wefter* Moeffon *aan 't* Kafteel *zullen gehouden wezen te komen, omme met gemelde* Heer Gouverneur, *de* Oelifiva's, *en* Oelilima's *te pitsjaren, op dat aan wederzyden de klagten van mishandelingen mogen gehoort, en naar behooren gecorrigeerd werden.*

4.

Beloven mede gemelde Orang Kaja's *van* Ceram, *dat zy geene andere plaatzen en zullen aan doen, maar regt aan het* Kafteel *komen, op dat zy, op andere plaatzen willende handelen, behoorlyke pas-cedulle van den* Gouverneur *voornoemd mogen obtineren, en daar door voor fchade van de heenkomende fchepen mogen bevryd zyn.*

5.

Item, *dat zy die van* Key, *en* Aroe, *als alle andere onze onderdanen, vry en onverhinderd hare ftranden zullen laten frequen-*

1624. *quenteren, zoo in 't herwaards komen, als in het wederkeeren.*

6.

Item, *dat alle de overloopers en slaaven, het zy van wat natien het zoude mogen wezen, zoo van hier, als van* Banda, *naar datum deze zouden mogen weglopen, weder omme zullen gerestitueerd worden; mits dat men voor yder perzoon zal betalen de waardye van twintig Ryxdaalders tot een vereeringe, en voor een overloper, te weten, een* Hollander, 40 *Ryxdaalders, dat van beide zyden over en weder zal onderhouden worden, te weten naar dato dezes contracts.*

7.

Item, *dat van nu voortaan alle roovinge, en hostile actien aan wederzyden zullen cesseren, op pœne, dat men de overtreders als schelmen, en perturbateurs van de gemene ruste, metter dood zal straffen, als ook alle de gene, die daar van kennisse, en wetenschap zullen gehad hebben.*

8.

Item, *zoo het den nood vereischte, dat gemelde* Gouverneur *hare hulpe verzogt, ofte van doen hadde; zoo beloven zy lieden naar haar uiterste vermogen, 't zy te water of te lande, zyne E. te assisteren, gehouw en getrouw te wezen.*

Alle welke bovengemelde artikelen de voorgenoemde Orang Kaja's *van* Ceram *uit den naam ende van wegen de voorsz. Eilanden ende Steden, voor haar, ende haare onderdaanen, beloven en zweren, gelyk zy zweren en beloven mits dezen, op hare* Moshhâf *onveranderlyk ende getrouwelyk naar te komen, en by zoo verre zy in eenigen deelen deze bovengeschreven artikelen overtreden, ofte infringeren mogten, zoo geven zy den gemelden Heer* Gouverneur, *nevens zyne geassocieerden, ende onderdaanen, volkomen magt en authoriteit, dat zy zulx op haare perzoonen, onderdaanen, en landen, geweldiger hand mogen verhaalen.*

Hier en tegen, beloofd de gemelde Heer Gouverneur *haar hier in* Amboina *vryen handel en pas-cedulle, op eenige plaats te verleenen, onder welke bescherminge zy vry en onbeschadigt van onze schepen zullen mogen gaan ende keeren, en haar in alle geregtigheid onpartydig naar behooren voorstaan, ook de gemelde vrindschap over en weer te onderhouden, en doen onderhouden.*

Aldus gedaan en besloten ter goeder trouwe, buiten arg of list, ter presentie ende overstaan van alle de ondergeschrevene Oelisiva's *ende* Oelilima's, *in 't* Fort *van* Amboina *dezen* 23 December A. 1624. *was getekent, 't merk van* Orang Kaja Cauwera, *'t merk van* Orang Kaja Keliwaroe, *'t merk van* Derus van Deuwon, *'t merk van* Bali van Kelemala, *ter zyden stonden als getuigen, 't merk van* Capitein Hitoe, *en 't merk van* Pati Toeban.

Ook verklaren Hatib, Pati *van* Iha, Senghadji Moessa, *mede van* Iha, Soebo Tsjina van Moelato, Loenitoeni, Radja Nollot, *en* Goela *van* Kellewaroe *op haren* Moshhâf, *dat zy volkomen kennisse, ende wetenschap hebben, dat gemelde* Gecommitteerdens *van* Ceram *volkomen magt hebben van hare* superiores, *omme met den Heer* Gouverneur *voornoemd te* contracteren, *de* alliantie *betreffende.*

Aldus gedaan in 't Kasteel *van* Amboina *dezen* 23 December A. 1624.

In dit zelve jaar heeft deze Heer ook op een vlak veld, agter 't Campon Mardheyka, vier duizend clappus vrugten laten planten, waar van 'er niet boven de 600 a 700 opgekomen zyn, om dat het land in zich zelven daar toe niet zeer goed was. (Hy plant een calappus-bosch agter Mardheyka.)

In 't einde van dit jaar was *Hidajat* overleden, en door *Kimelaha Leliato*, de zoon van *Bassi Franggi*, een kleen mager en moedig, doch zeer kregelig man, en een doodvyand der Christenen, als vyfde Stadhouder op Loehoe, of wel als zesde na Samarau, vervangen. (Hidajat's dood, dien Leliato verving.)

A. 1625 heeft de Heer *van Speult* digt aan 't strand, in 't Zuidwesten, ontrent een snaphaan-schoot van 't Kasteel, een groot steenen ziekenhuis met twee byzondere verdiepingen, van verscheide kamers voorzien, gebouwd. Dit was een zeer hegt gebouw, en zou ook by nood voor een vesting hebben konnen dienen, aangezien de muuren zoo dik waren, dat men 'er geschut op planten kon; om welke reden het, onder *Filip Lucasszoon, Kota Bahroe*, dat is, *het nieuw Kasteel*, genaamd wierd. (Ziekenhuis A. 1625. door van Speult gebouwt.)

Hy heeft het begonnen, maar zyn opvolger heeft het voltoid.

In 't begin van dit jaar zyn de Chineesen eerst hier gekomen, over welken een uit hen tot hoofd gesteld, die daar na Christen geworden, en *Herman*, na den Heer Landvoogd, genaamd geweest is. (Eerste Chineesen hier.)

De Ternataansche *Kimelaha Leliato*, ging ondertusschen zyn gang, eveneens als zyn voorzaat, met onze onderdaanen, daar hy kon, tegen ons op te rokkenen, en van ons af te trekken, zich niet ontziende ook de vreemdelingen aan te halen, en de nagelen aan hen, zoo dier hem mogelyk was, te verkoopen.

Dit was de reden, dat de Heer Landvoogd hem nu en dan lustig gedreigd, en ook al verscheide boomen der Inlanders omgekapt had; doch dit alles niet helpende, en maar olie in 't vuur zynde, zoo nam hy voor hem eens ter degen aan te tasten, en hunne nagelbosschen t'eenemaal uit te roejen, om hen daar door ge- (Leliato's slegt gedrag.)

geheel en al te kortwieken, vast stellende, dat zy, hun inkomsten quyt zynde, van zelf wel zouden moeten aan de hand komen.

Het verschynen van de Nassausche Vloot, die A. 1623 onder *Jaques l'Heremite* uitgevaren, doch die in de Zuidzee overleden, en door zynen Onderzeevoogd *Geen Huigen Schapenham* vervangen, en den 4 April 1625 in Amboina met vier schepen verschenen was, gaf daar toe zeer goede gelegenheit.

Van Speult roeid de nagel-boomen op kleen Ceram uit.

De Heer *van Speult* verzocht hulp tot uitvoering van dit zyn voornemen, en deze Zeevoogd vond dit voorstel zoo billyk, dat hy nevens den zelven besloot met de gansche magt der schepen, en Coracora's derwaards te gaan, om den hoogmoed van dezen *Kimelaha* en zynen aanhang, zoodanig te beteugelen, en hen zoo te fnuiken, dat hem, en allen zynen aanhang, de lust vergaan zou om zich voortaan weder tegen de E. Maatschappy aan te kanten, en de besworen contracten zoo trouwloos met voeten te treden.

Dit dan besloten zynde vertrokken beide deze Heeren met de byhebbende magt, als ook met den nieuwen gedestineerden Landvoogd, den Heer *Jan van Gorcom*, den 19 May derwaards.

De Zeevoogd *Schapenham* was met de schepen de Griffioen, en *David*, na de buiten of de West-zyde van Cambello, en Lessidi, en de Hope na de Oost-zyde gaan leggen, terwyl de Heer *van Speult* met de macht der Coracora's hen aantastte, en zich op de Coracora van Noessanivel, die zeven Gnadjo's had, en waar op doe die van Oerimessing, Amahoesoe, en Hatoe schepten, bevond.

Men tastte *Leliato* eerst in zyn eigen nest op Loehoe aan, vernielde de vesting verbrandde de dorpen van deze rebellen, en dwong alle de ingezetenen na 't gebergte te vluchten.

Men kapte alle de nagelboomen, die men maar begaan kon, ter neder, en veele wierden ook geschild. Men deed zulx van Seroelau op 't gebergte, verre boven Laala, af tot aan den hoek van Siel toe, en aan de andre zyde van 't land bedierf men alles, wat men kon tot aan Erang toe. Het is wel te denken, dat men meest alles, dat digtst by strand was, heeft konnen vernielen, en dat derhalven de Inlander daar aan zyne nagelbosschen veel grooter schade, dan aan die op 't gebergte, geleden heeft, alzoo 'er veel hoogten en heuvels waren, die noch vol nagelen stonden, maar daar men niet by naderen kon.

Die van Cambello en Lessidi, leden wel 't allermeest hier by, hoewel zy die schade door neerstig aanplanten in weinig jaaren merkelyk vergoedden; alzoo zy negen of tien jaaren daar na weder overvloed van nagel-boomen gehad hebben.

Ondertusschen had dit Landbedervend bedryf zulken doodelyken haat tusschen de Ternataanen, Hoewamohelesen, en ons verwekt, dat zy na dien tyd niet alleen nooit geen goed oog op ons gehad, maar ook alle bedenkelyke gelegenheden gezocht hebben, om ons van den nagel-handel geheel en al te ontzetten, en die tot den Koning van Macassar (die men zelfs daar in riep, en die hen ook veel hulp-troepen toezond) over te brengen.

Dit, nu noch maar een sterk smeulend vyer zynde, is eerst agt jaaren daar na op Loehoe met alle kragt uitgeborsten, hoewel allenskens met dit jaar begonnen hier en daar eenige vlammen door te breken.

Dit dan op Hoewamohel verricht zynde, zoo zyn de beide Landvoogden en de Zeevoogd *Schapenham* den 22 Juni na 't Kasteel gekeert, alwaar de Heer *van Speult* alle de erven onder de borgers, die zich toen hier reeds bevonden, verdeelt, en erfbrieven daar op uitgegeven heeft; doch Amboina is thans aan 't Kasteel zoodanig in zyne erven verandert, dat men zich na die erf-brieven zeer weinig rechten kan, alzoo 'er zedert veel land weg gespoelt is, behalven dat toen 't dorp Amantelo lag, in die plaats, daar men nu Halong ziet, gelyk 'er toen voor 't Kasteel noch wel een snaphaan-schoot voorland was, daar de zee 'er nu by na tegen aanspoelt. Ook was het dorp Noessanivel toen daar nu de winkel is, gelyk ook Latoehalat, en Hative toen in de Chineesche straat geplaatst waren. Al 't welke vyf jaaren daar na zeer veranderd is, gelyk wy op zyn plaats zien zullen.

Ook heeft deze Landvoogd het veld, rondom deze stad gelegen, en met Zagoe-boomen bezet, als ook de naaste valleyen, onder 't Kasteel behoorende, als leenen aan die van Soya, en Noessanivel, op die voorwaarde gegeven, dat zy die schoon houden, de helft der volwassene Zagoe-boomen wel genieten, doch geene der zelve, dan uit toelating van den Landvoogd, *Poekolen*, of 't meel uit der zelver hart haalen zouden, zy beloofden het wel; doch zy, die luy van aard zyn, zulx noit gedaan, en dit tot een wild bosch hebbende laten groejen, zoo heeft de Heer Commissaris *Padbrugge* alle die leen-brieven met reden ingetrokken, 't land weer voor de Compagnie genadert, en in zyn tyd een groote verandering (gelyk wy zien zullen) daar ontrent gemaakt.

Eindelyk is de Heer Landvoogd *van Speult*, na de Landvoogdy overgegeven

te hebben aan zyn opvolger, met de Heer *Schapenham* den 18 Juli vertrokken, en wierd zeer plechtelyk van alle de Christen Orang Kaja's uitgeleid, op welken tyd hy, t'zyner gedagtenis, verscheide hoedbanden, aan de Hoofd-Orang Kaja's goude, en aan de mindere zilver geschonken heeft.

Ik zal my niet ophouden met te zeggen, wat leden deze Landvoogd, of de vorigen, in den polityequen Raad by zich hadden, vermits wy dat by een nette byzondere lyst van hen allen, na dat wy van den laatsten Landvoogd gesproken hebben, zullen vertoonen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van Gorcom A. 1625. *vyfde Landvoogd. Contract tusschen hem en* Leliato, *gemaakt. Voltoit A.* 1626 *het nieuw ziekenhuis, en bouwt drie* Reduyten. *Die van* Hoetoemoeri *op* Baguwala *gelegt. De commissaris* van Zeyst *hier. Deszelfs verrichting. Zyne bevinding van 't* Kasteel. *Gesteltenis tusschen ons en* Capitein Hitoe, *en zyn misnoegen tegen ons. Lyst der* Forten *en* Reduyten *in* Amboina. *Nagelboomen aangeplant. Staat van 't clappus-bosch, by 't* Kasteel. *Verandering der nagel-gewasschen. Leden van den* Landraad, *en die der andre vergaderingen. Vertrek van de Heer* Zeyst *na* Ternate. *Daar* Hhamza *Koning wierd. De Heer* Vlak *na* Kelibon *vervoerd, en door de Heer van* Gorcom *verlost. De Heer* Coen *zesde* Opperlandvoogd. *Twee Commissarissen van* Batavia, *en handel met* Leliato. *Stoutheit van die van* Cambello, *en andre op* Hoewamohel &c. *Oploop op die zelve plaats. De Heer* Le Febre's *komst hier met* Patacka, *die een geveinsden brief van* Hhamza *medebragt. Vertrek van de Heer* van Gorcom, *na* Batavia. *De Heer* Lucaszoon *zesde* Landvoogd *A.* 1628. *Des zelfs hoedanigheden. Zyn wederlegging van den eisch der* Kimelaha's *over de grenzen. Waar door de geschillen echter niet beslischt werden. Eenige* Ambonsche *grooten vertrekken na* Batavia. *Prins* Aali *uit* Ternate *gezonden. Zyn Authorisatie, en zyn komst hier met* Kimelaha Loehoe. *Zyn nader accoord met die van* Loehoe, Cambello *en* Lessidi, 1628. *Zyn vertrek van 't* Kasteel *na* Hitoe *en* Ceram. *Komst van de Heer* van Lodestein. *En van een vaartuig van* Giri. *Afval van die van* Assaloelo *en* Larike. *Smokkel-vaartuigen op* Boero. *Daar hen de* Landvoogd *gaat opzoeken. Wat hy daar verrigt, brengt* Larike *en* Assaloelo *weer onder ons.* Capitein Tepil *keert van* Batavia. *Vergeefs beleg des* Soesoehoenans *van* Batavia. Halaene's *gedrag by* Tepils *afwezen.* Samsamoe, *over zynen hoogmoed misnoegt. Gedrag van die van* Mamalo. *Aardbeving in* Banda *en hier. Vuile toeleg van* Kaitsjili Labatta *hier. Slegten staat van* Prins Aali, *die van* Manipa *na* Boero *vertrekt.* Kimelaha Loehoe *zesde Stadhouder des Konings.* Halaenes *verder gedrag. Tweede vergeefsche toeleg des* Soesoehoenans *voor* Batavia. *De Heer* Coens *overleden, en door de Heer* Specx, *als zevende Opperlandvoogd, vervangen. Goedkeuring van de Heer* Specx, *wegens 't verhandelde met* Prins Aali. *Smokkel-vaartuigen op* Cambello *en* Lessidi. *Bericht wegens* Aalis *gezantschap na* Macassar. *Klagte des Landvoogds aan* Aali, *over de* Kimelaha's. *Vertrek van dien* Prins. *Verdre moeielykheden met die van* Cambello. *Den Landvoogd licht ons comptoir op* Loehoe. Kimelaha Loehoe, *en* Leliato, *regeeren zamen.* Vrouwenzoons *bedryf met zyne aanhangers, en straf.* Halaenes *stoute daad, de Landvoogd ontzegt hem zynen eisch. Zyn dood. Ook* Samsamoe's *bedryf, en dood.* Kakiali *verving* Halaene *als* Hhoekom. *De Heer* Lucasson *maakt een nieuwe kerk. Schoon nagel-gewas dit jaar* 1631. *Smokkel-vaartuigen door den Landvoogd veroverd. Goude hoedbanden aan de* Orang Kaja's *vereerd. Zyn vertrek. De Heer* Gysels *zyn vervanger, en zevende Landvoogd hier.*

IN dit zelve jaar 1625 verving de Heer *Jan van Gorcom* den Heer *van Speult*, als vyfde Landvoogd van Amboina. Hy was in de vorige tyden maar een Stuurman, en eenige tyd daar na de eerste Capitein van 't Kasteel Batavia 1619 geweest, en wierd nu als Landvoogd van Amboina hier gezonden.

In 't begin van zyne Regeering kreeg deeze Heer met *Kimelaha Leliato* geschil over de grensscheiding tusschen den Koning van Ternate, en ons, pogende hy wel stout en hartnekkig dien Heer op te dringen, dat alle de Mooren buiten alle tegenspraak onder zyn Koning stonden, zoo dat het zelf tot feytelykheden quam; eindelyk sloot men 't jaar daar aan een stilstand van wapenen, onder wederzydse belofte van by de oude Limiten zich, tot dat men malkandren daar over nader, by Schryvens aan den Koning, en den Opperlandvoogd, verstaan zou, te houden; mits dat alle de nagelen aan de Nederlanders voortaan geleverd zouden werden; doch het waren ook niet als beloften, alzoo hy 'er niets van na quam, 't zy dat hy dit uit

A. 1627. zich zelven, of (dat ook wel waar zyn kon) uit last van zyn Koning deed. Altoos de vreemdelingen kregen hunne meeste nagelen.

Dit contract zelf konnen wy hier omstandig zien:

Het contract tusschen hem, en Leliato, toen gemaakt.

Contract, ende Artikelen, beraamd op de stilstand van wapenen, by de Heer Gouverneur, *Jan van Gorcom*, wegens den staat der Vereenigde Nederlanden, ende de Heeren Bewindhebberen der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, onder het beleid van de Heer Gouverneur Generaal, *Pieter de Carpentier*, ter eenre, ende den *Kimelaha Leliato*, Stadhouder wegens den Koning van Ternate over de plaatzen Luciela, Loehoe, Cambello, ende andere onderdanen des gemelden Konings, ter andre zyde.

Eerstelyk, *dat van nu voortaan alle hostile actien van vyandschap zullen ophouden, en niemand den anderen meer en zal beschadigen nog aan lyf, of aan goed, maar zullen met den anderen in vrede en vriendschap leven, en wy en onze onderdanen de plaatzen, waar over den* Kimelaha *'t gebied heeft, frequenteren, koopen en verkoopen, gaan en komen, zonder van iemand gemolesteerd te werden, gelyk mede de onderdaanen van de gemelde* Kimelaha *by ons, en onze onderdaanen, zullen geadmitteerd werden.*

Ten tweden, *of het geviel, dat imand van de onderdanen, staande onder het gebied van de Heer* Gouverneur *van* Amboina, *imand van de onderdanen, sorteerende onder den* Kimelaha, *misdeden, ofte qualyk tracteerden, zoo zal de* Gouverneur *gehouden zyn de misdaders te straffen, dog onder zulken reserve, dat imand van des* Kimelaha's *volk daar by zal zyn, die ziet ofte hoord, of alles ook regtelyk toegaat, in al zulke manieren zal de* Kimelaha *met zyn onderdanen mede handelen, zoo imand zich aan de onze vergrypt.*

Ten derden, *belooft de* Kimelaha, *dat geene nagelen aan niemand zal verkoopen, nog van de zyne laten verkoopen, als alleen aan de* Nederlanders *van de bovengemelde staat, en voornoemde* Compagnie.

De gevangenen, ende weggelopene slaven van wederzyden zullen blyven in verzeekeringe ter plaatze daar die zyn, tot 'er tyd toe dat daar nader aan wederzyde van gesprooken, ende gehandelt zal werden.

Dat mede van nu voortaan, aan wederzyde niet en zal getragt werden, om den een des anders onderdanen met list te onttrekken, ofte tot oproer te bewegen, maar yder zal zyn onderdanen na zyne wetten, ende goeddunken regeeren, zonder dat de eene ofte de andere party in des anders zaaken zal hebben te zeggen.

Wat vorder betreft de limiet-scheidinge, *hoe wyd ende breed yders gebied strekt, zal blyven staan, tot dat by de Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *ende den Konink van* Ternate, *ofte haar Ed.* gecommitteerden, *daar in zal werden geaccordeerd, ende goedgevonden, gelyk voords mede in alle pointen hier boven staande, ende die daar nog by ofte toegedaan zoude mogen werden. Dit bovenstaande belooven beide de partyen onverbreekelyk te onderhouden, zoo lang by den Ed. Heer* Generaal, *ende de* Konink *anders zal geordonneert werden, dien volgende hebben dit met eigen handen onderteikent, ter presentie van de ondergeschreven getuigen.* Actum *in 't* Nederlands comptoir Hitoe ady 5 Juli A. 1626. *was geteekent* Jan van Gorcum C WVS D. CWT *'t merk van de Konink van* Noessanivel, Radja Soya, *'t merk van* ✠ Don Andrea, Manoel Castanho, Paulo Gomes, *'t merk van* ✠ Simon Baguwala, *'t merk van* ✠ Steven Ticera GVS gls, *'t merk van den* Capitein Hitoe, *'t merk van de* Jonge Pati Toeban, *'t merk van* Toetohatoe.

In 't jaar 1626 heeft hy 't nieuw ziekenhuis, door de Heer *van Speult* begonnen, byna voltooit, ook heeft hy drie redouten gebouwt. De eene op de pas Baguwala, bestaande in een groote sterke wooning met een halve maan, en die de naam van Middelburg droeg. De tweede Zelandia genaamd, op 't Eiland Oma, doch deze was zoo qualyk geplaatst, dat men van 't gebergte daar in schieten, en de zelve commandeeren kon, behalven dat zy ook te verre van de rievier, of water-plaats, af lag. De derde, Hollandia genaamd, lag op Honimoa.

Hy [voltoit] 't nieuw zieken huis, bouwt drie R[e]duiten.

Tot dezen tyd toe hadden de wederspannigen van Hoetoemoeri hier aan 't Kasteel huis gehouden, doch door dezen Landvoogd vergiffenis van hunne misdaad bekomen hebbende, zyn zy door hun hoofd, *Don Pedro*, aan de pas Baguwala gelegd, van waar zy met der tyd weder na hun oud dorp, den Zuid-hoek omleggende, afzakten.

Die Hoeto[e]moeri [aan de pas] Bagu[wa]la gele[gd].

In 't jaar 1627. den 19. Maart verscheen hier de Heer Commissaris der drie Oostersche Landvoogdyen, *Gillis van Zeyst*, met de schepen Orangie, en den Briel, om te vernemen, hoedanig de Landvoogden in de zelve al huis hielden, en op Batavia daar bericht van te geven.

De Comm[is]saris v[an] Zeyst hier.

Om nu ten naasten by te weten, wat zodanig een Commissaris in ider Landvoogdy

1627. voogdy verricht, zullen wy maar aanwyzen, wat deze Heer hier in Amboina gedaan heeft.

Zyn eerste werk, dat hy begon, was alle de boeken van 't Comptoir, te weten, de Negotie-boeken, Guarnisoen of soldy, en winkel-boeken na te zien, te doorzoeken, *punčteeren*, *sommeeren*, en die tegen de *journaalen*, en andre byzondere boeken, te *confronteeren*.

Hy bevond alle de zelve op ultimo Februari gesloten, net en wel (eenige weinige schryf-fauten uitgenomen) opgesteld, hoedanig hy ook de boeken van de comptoiren Hitoe, en Larike gehandelt, en die hy mede wel bevonden heeft; weshalven hy die met de eerste schepen na Batavia zenden zou.

Na 't *punčteeren* der boeken had hy een balance uit de nieuwe Negotie-boeken doen trekken, en de restanten in de pakhuizen daar tegen nagezien, dewelke hy bevonden had met de zelve te accordeeren, bevindende ook de goederen in zich zelve zeer wel gesteld, en in goede pakhuizen geplaatst.

De voorraad, die nog in 't Kasteel was, bevond hy deze te zyn:

60 Vaten spek, en vleesch.
60 Aamen olyven-olie.
6 Leggers Spaansche wyn.
3 Dito wyn-azyn.
2 Vaten Hollandsche boter.
8 Lasten zout.
70 Baalen Japans meel.
40 Dito boonen.

Nevens meer andere kleene provisien.

De soldaaten wierden gemeenlyk alle maand af betaalt.

Hy vond het Kasteel van een gracht, waar in gemeenlyk vyf voeten water staat, voorzien, hebbende wel muuren van steen en kalk, en ook vier punten, doch de landelyke waren vry grooter als de zee-bolwerken, en wat hooger opgetrokken, met aarde gevuld, en rondom met wallen bezet, behalven aan de Zeekant. Tusschen beide deze Zee-bolwerken stond een groot huis, reikende van 't eene tot 't ander bolwerk, waar in de Heer Landvoogt, Opperkoopman, en meer andere dienaars, woonden. Boven had men een soldering, die zoo voor de pakken en kleeden-kassen, als ook tot een wapenkamer, diende, die ook brandvry, met pannen gedekt, en tegen alle verrotting voorzien was. Onder deze wooning was een pakhuis om alle de levens-middelen, en nagelen te bergen. En zoo bleef dit Kasteel ook tot A. 1655.

Al de kleeden wierden uit de winkel, waar in de Onderkoopman *Nicolaas Maarsman* was, verkogt. Zy stond wat landwaard, dog binnen het Kasteel, en ider kon daar uit zyn gerief krygen. Voor zyn komst was 't Kasteel zeer zwak van volk, zoo dat 'er sondags maar 84 persoonen by de parade verschenen; daar dan nog al eenige timmerlieden en metselaars onder waren; dog zy wierden met twee Compagnien van 160 man, hen nu van Batavia gezonden, versterkt; van welke egter nog 32 man na Ternate vertrokken. De gansche bezetting in deze Landvoogdy bevond hy 450 man sterk te zyn, waar van 'er 160 op de buiten-comptoiren, 50 op deze en gene jagten, en de overige in 't Kasteel, lagen.

Hy bevond toen aan het Kasteel deze navolgende dorpen:

Noessanivel, sterk zynde weerbare mannen.	450
Soya.	250
Hative.	110
Halong.	220
Poeta.	90
Mardheyka.	110
	1230

Nog waren op 't gebergte van Leytimor de dorpen:

Kilang, *Nako*, *Hataläe* } te zamen uitmakende weerbare mannen.	400
Ema., *Roeton.*, *Hoekorila.*, *Leahari.* }	350
Hoetoemoeri.	300
Baguwala.	150
Soeli.	60
Way.	100
Liliboy.	100
Hockonalo.	40
Hatoe, staande onder *Noessanivel*, en na de west-zyde van 't gat gelegen.	80
Alang.	250

Dit waren al te zamen Christenen, onder 't Kasteel staande, die pas 60 Bahara's nagelen jaarlyks konden opbrengen. 2560

Larike en Wakkasihoe, twee Moorsche dorpen, mede onder het Kasteel staande, zouden waarschynelyk by dit Moesson wel 70, en by 't naaste Moesson wel 250 a 300 Bhåren nagelen konnen leveren. Hier lag een Koopman, en alzoo men de Ternataanen en Mooren niet veel vertrouwde, nog 17 soldaaten onder een sergeant, die hun verblyf in een kleene sterkte hadden. De Inlanders waren 'er sterk, weerbare mannen. 350

Oe-

Oeriën en Affaloelo, konden nu 30, dog 't aanstaande Moesson wel 70 Bhâren nagelen geven. Hier was een kleen Fortjen, een sergeant, en 24 soldaaten. Ook lag 'er een adsistent om de nagelen te ontfangen, waar toe hem van 't Kasteel een cargasoen van 2000 gl. gezonden werd. De Inlanders waren hier. 150
En stonden mede onder 't Kasteel.

Op 't Eiland Oma waren tot de Ternatanen in Aug. 1626 overgelopen de dorpen der Mooren.

Hatoeaha. | *Caylolo.* | *Cabauw.* — sterk weerbare mannen. 1000

Buiten deze waren 'er verscheide Christen-dorpen.

Oma. | *Aboro.* | *Karihoe.* — sterk. 300

Deze waren met de andre in oorlog.

Op 't Eiland *Liase*, of *Honimoa*, waren de Dorpen.

Oelat. | *Toehaha.* | *Papero.* | *Nollot.* | *Itawacka.* | *Sirisori.* — sterk 1500

Hier was een Compagnies huis, een sergeant, en 17 soldaaten, zy konden 4 Coracora's opbrengen; en aan de Oost-zyde waren nog weerbare mannen. 600

In het dorp Ihamahoe, waar onder nog 5 Moorsche dorpen stonden, die den Ternataan meer, dan ons, genegen waren, en die tot de Hongi 3 Coracora's konden opbrengen, waren 'er. 400

Op Noessalaoet had men *Titaway*, en de daar onderstaande dorpen.

Sila. | *Leynitoe.* | *Abobo.* — sterk met de verdre. 1500

Deze zyn alle Christenen, konnende 4 Coracora's opbrengen.

8860
Dog die vorige wederspannige 1000

Hier af getrokken, blyven 'er over. 7860

Op alle die voorsz. plaatsen zoo van 't Eiland Amboina, als op de omleggende Eilanden, wiesschen nu nog weinig nagelen, dog in de laatste 5 a 6 jaaren had men sterk aangeplant, en men leefde in hope van, na 4 a 5 jaaren, een schoonen oogst daar van te zullen inzamelen.

Buiten deze had men ook het Eiland Amblacuw, niet verre van 't Eiland Boero, en omtrent 12 mylen van 't Kasteel gelegen, op 't welk ook Mooren woonen. Hier was een kleen Fortje, bezet met een sergeant, en 18 soldaaten, en vielen daar geene of zeer weinig nagelen; dog het was een bequame plaats, om van daar met kleene vaartuigen op de vreemde handelaars, ende Macassaarse, Maleitse, en andere jonken te kruissen, die gewoon waren zig ten handel na Manipa, Loehoe, en Cambello, te begeven. Men had hier ook een stuk geschut, en zyn toebehooren. En weerbaare mannen. 400
Die den onzen toegedaan, en redelyk gehoorzaam waren.

Op 't Eiland Ceram had men de dorpen

Camariën (daar niet dan Zagoe valt) sterk 200
Ten deele Heidenen, ten deele Mooren.
Roemakay, alle Mooren, onze onderdanen; dog meest Ternataansch gezint, sterk 100
Latoe. | *Hoewalay.* — Mooren, Ternataansch gezint, sterk 350
Egter ons nog gehoorzamende.
Elipapoteh, ten deele Mooren, ten deele Heidenen, sterk 90

Den Ternataanen meer dan ons, genegen; gevende niet dan Zagoe.

Coak, alwaar 't fortje Harderwyk plagt te leggen; doch deze menschen vreesden zeer voor den Ternataan. Dit dorp met eenige omleggende plaatsen was sterk 600

1740

Men had hier nog eenige bergboeren, anders Alfoereesen genaamd, staande onder deze Koningen:

Radja Sahoelau, sterk	1700
Radja Somiet.	600
Radja Wazia.	300
Radja Latea.	120
En nog meer andre Radja's.	270
	2990

Deze stonden mede onder 't Kasteel, dog men moestze, wanneer men hen gebruiken wilde, met Coracora's van Ceram haalen, alzoo zy op 't gebergte woonen, en geen vaartuigen hebben. De Heer Landvoogd van *Gorcom* was van voornemen, om eenige van haar van het dorp de Coak op 't Eiland Oma te doen zetten, om die wederspannige Moorsche dorpen weer tot haar pligt te brengen, alzoo alle de ingezetenen der Ambonsche Eilanden doodelyk benaeuwd voor hen waren; dog door andere redenen, wierd deze Heer Landvoogd bewogen, dit vooreerst nog uit te stellen.

Op Ceram waren nog deze dorpen als *Tamilau*, sterk weerbare mannen 320

Haja.

1627. *Haja.* 100
Toloeti. 250

670

En noch meer andere, welker ſterkte men niet wiſt, dog te zamen op dat Eiland wel 5000 man uitmakende.

Op die kuſt van Ceram onthielden zig de Ternataanen ook op Luciela, de zelve plaats, daar *Hidajat* van *Gammaſongi* was gekomen, zynde ontrent 90 huisgezinnen, die zich verſterkten op een hoogte, die niet van voren, doch van agteren, eenigſins genaakbaar, en daar de weg zoo breed was, dat 'er wel 6 perſoonen nevens malkanderen konden gaan, hoewel by de onzen nog weinig bekend. Ook hadden zy 2 a 3 ſtukken yzer geſchut daar op, waar mede zich *Kimelaha Leliato* tegen ons verdedigde; zy waren ſterk weerbare mannen, ontrent 90

Die van Loehoe, Locki, en andre daar onderhoorende onderzaten, van den Konink van Ternate, waren ſterk. 2500
Hadden by 't groot Moeſſon 400 Baharen nagelen gehad, en waren redelyk van Zagoe voorzien.
Nog een dorp op Hoewamohels Zuidhoek, ſterk 200
Cambello en Leſſidi, ſterk 1000
Kelang, onder de 2 laatſte ſtaande, ſterk 400

4190

Cambello en Leſſidi, hadden te vooren by een groot Moeſſon wel 3 a 400 Bahaar nagelen gehad; doch de Heer *van Speult* had hun boomen bedorven, geſchild en uitgehakt; weshalven zy geen grooten luſt tot het plukken der nagelen hadden, ten ware by de komſt der vreemdelingen, die dit jaar met 3 Javaanſche jonken voor Cambello, en met 2 Macaſſaarſche voor Leſſidi, geweeſt waren, om welke reden de Heer van *Gorcom* 'er 't ſchip den Briel na toe gezonden had, om 't verkoopen der nagelen aan de zelve te beletten.

De Hitoeëſen onder Capitein *Hitoe* waren ſterk 3000
deze ſcheen onze vriend te wezen, dog was in zyn hart geen hair beter, als de Ternataanen; egter moeſten wy hem nog al vleyen, om het nog wat dragende te houden: want anders verkoft hy zyne nagelen zoo wel, als de andren, aan de vreemde handelaars; doch ziende, dat met deze 2 ſchepen 2 compagnien ſoldaaten gekomen waren, zoo had hy zich vry ſchappelyker gedragen, en gedurende 't aanwezen van den Heer *Zeyſt* van den 19 Maart tot den 17 May wel 80 Bahaaren nagelen geleverd, met hope dat hy tot de 300 Bahaaren toe leveren zou.

Geſteltenis tuſſchen Capitein Hitoe en ons, en zyn misnoegen.

Deze Capitein *Hitoe* ſtond, als men recht ſpreken zal, wel mede onder de E. Compagnie, doch hy had het van tyd tot tyd zoo verre gebragt, dat hy van de Hollanders niet anders, dan een bondgenoot, wilde aangezien zyn, dat de onze dulden moeſten, wetende, dat hy onze vyand in zyn hart, en een boezem-vriend van de Ternataanen, was, van welken Koning hy al zedert twee jaaren onderſtand tegen ons verwagt hadden, voorgevende, grootelyks verongelykt te zyn.

Zyne drangredenen tegen ons waren deze vier:

1. Dat de Heer *van Speult* zoo veel nagelboomen in het diſtrict van dien Koning bedorven hadt.

2. Dat men 't Hollands geld daar tot betalinge der nagelen invoeren wilde.

3. Dat men hunne ſtranden, by 't nemen van verſcheide Macaſſaarſche vaartuigen, gevioleert had.

4. Dat de Heer *van Speult* voor zyn vertrek gezogt had, alle de veroverde Landen der E. Maatſchappy in alle onderdanigheid te brengen; daar de Ternataanen op de onderdanen van de kuſt Ceram zeer jaloers over waren, alzoo zy zeiden, dat die onder hen ſtonden.

Welke geſchillen, zoo zy door den Heer Opperlandvoogd van Indiën niet tydig beſliſt wierden, zoo kon het licht gebeuren, dat een groote magt van Coracora's, nu al lang van hen verwagt, uit Ternate hier quam te verſchynen, dat ons veel moeite geven zoude.

Egter konde men merken, dat men die Ternataanſche Hongi niet veel zou te vreezen hebben, als op Oeriën en Larike, maar goede Reduiten waren, daar beide die plaatſen ider maar een ſlegt fortje hadden.

Op Larike was maar een hooge vierkante pagar van palliſſaden, daar ruitsgewyze 2 torens op beide de hoeken ſchuins over malkandren lagen, met ſteen en aarde zoodanig gevuld, dat de palliſſaden, die men zoo dicht aan een niet zetten kon, boven als een borſtwering 'er uitkeken, in 't midden van welke palliſſaden 't huis van de Koopman ſtond, van houte ſtylen in de aarde, en verder met Gabba Gabba, opgetrokken, en met pannen gedekt, dog niet brandvry, en niet zeker tegen zoo een Ternataanſche Hongi. Zy was verzien met 4 ſtukken geſchut, 1 bas, en zyn toebehooren, en had tot bezetting een ſergeant met 17 ſoldaaten.

Het Fortje van Oeriën, door de Heer van *Gorcom* begonnen, was nog ſlegter, zynde meeſt vierkant van aarde opgemaakt, met 2 ronde torentjes, aan ieder hoek een, ſchuins over malkanderen, rondom met houte palliſſaden aan de wal-

A. 1627. len; voor 't uitvallen van de aarde bezet; welke wallen door den gedurigen regen vry gezakt, en door de pallissaden doorgeloopen, nu niet boven een mans lengte hoog waren, dies men op zommige plaatzen zoo wel tusschen de afgewekene pallissaden, als door de poort, 'er inkomen kon. Ook was 't huis in 't midden met gabba gabba opgetrokken, met Atap bedekt, en niet brand-vry, beginnende hoe langer hoe meer te vervallen, ook met 2 stukken geschut, en door een sergeant met 24 soldaaten bezet.

Aan deze 2 plaatsen lag egter zoo veel gelegen, dat, dewyl de Compagnie hier de meeste nagelen van hare onderdaanen bequam, die Mooren waren, en daarom zoo slegt gedekt zynde, te lichter tot de Ternataanen en Hitoeësen, die 'er beide op loerden, overvallen zouden; men daarom deze plaatzen vooral behoorde te verzekeren; dat met eene groot Reduit genoeg geschieden kon; doch de Heer *van Gorcom* was voornemens op ieder van deze twee, en op meer andre plaatsen, Reduiten te leggen, die men met 6 a 8 man zou konnen bezetten, en dan zou men wel 60 a 70 man meer aan 't Kasteel konnen plaatzen, die zy nu, om de buiten-fortjens missen moesten. Het steenen huis te Hatoeaha op Oma had de E. Compagnie niet meer als 306 gulden gekost, waar mede men ook dit werk zou konnen opstellen, alzoo 'er de Inlander niet ongenegen toe was, en de Compagnie zou moeten zorgen voor 't geen 'er de metselaar, timmerman en smit, aan zou moeten maken.

Het werk van Oerien, dat zy met punten en pallissaden maken, koste haar nu al 3900, en dat op de pas weinig minder, als 700 gl; dog hier stond nu al een steene huis, dat byna voltrokken was, met zyn eene zyde aan de zee, die door een groote halve maan omvangen was, welk zich zoo verre uitstrekt, dat 't huis aan weerzyden na 't land toe alles bestryken kon, zynde alles gemetzeld werk, en reeds opgemaakt, uitgenomen dat aan 't huis nog wat ontbrak. Hier lagen op dit Hatoeaha 4 stukken geschut, en 22 soldaaten onder een sergeant, zynde de onzen hier tegen de Europeers en Ternataanen gedekt, als 'er maar geen geschut voor gebragt werd.

Lyst der Forten en Reduiten in Amboina.

Lyst van de Forten, en Reduiten (behalven 't Kasteel Victoria) in *Amboina*, mitsgaders hare bezetting.

Larike heeft een fortje met 4 stukken, staande onder een koopman, sergeant, en 17 soldaaten, dus sterk, mannen 19

Oerien, een fortje met 2 stukken, onder een assistent, sergeant, en daar onder 23 soldaaten, dus 25

Hitoe, een gewezen bolwerk, nu een huis met 2 stukken, onder een Koopman, Luitenant, en 27 soldaaten. 29

De Pas, een Fortje met 4 stukken en toebehooren, onder een sergeant, en 21 soldaaten. 22

Oma, een houte huis met 2 yzere stukken, onder een sergeant, en 10 soldaaten. 11

Liase, een houte huis, onder een sergeant en 16 soldaaten. 17

Ambalauw, een Fortje met een stukje, onder een sergeant, en 17 soldaaten. 18

Hatoeaha, op Oma, een steene huis met een stuk, onder een sergeant, en 20 soldaaten. 21

Alle deze plaatsen konden zeer licht in staat van verdediging gebragt werden, als wy daar door alle de nagelen in onze handen bekomen konden, maar de Reduiten leggen juist niet, daar de beste nagelplaatsen zyn, uitgenomen Larike en Oerien, daar wel de meeste vallen, die wy nog in handen krygen.

De voornaamste nagelbosschen zyn op Hitoe, en onder deszelfs jurisdictie, die ook een groot verband van vriendschap met die van Ceram hadden, daar ook veel nagelen zyn, welke zy alle, volgens de contracten, tegen 60 Ryxdaalders de Bahara aan ons moesten leveren; dog dit hadden zy nu al in veele jaaren niet gedaan, maar die aan vreemde handelaars tegen 100 en 120 Ryxdaalders verkogt. En zy, hier op verlekkert, zouden hoe langer hoe minder de contracten houden, en dienden, derhalven door geweld van wapenen tot reden gebragt, om zoo met 'er tyd eens meester van alle de nagelen te worden.

De Ternataanen op Loehoe waren zoo stout geworden, dat zy niet alleen de contracten wegens de nagelen met voeten traden, en de zelve mede voor 100 Ryxdaalders, en meer, aan de Macassaaren, Javaanen en Maleyers (die men allereerst behoorde te vernielen, en te verbranden) verkoften, maar zy hadden, zelf by 't aanwezen van de Heer *Zeyst*, een Tsiampan met twee vryborgers, en agt Chineesen en swarten op zekere nagt, dat zy na Noessalaoet uit visschen gingen, door 4 Coracora's van Bonoa doen nemen, de 2 Hollanders dood geslagen, en de rest den 5 April, vier dagen na hun gevankenis, wederom gezonden.

Hier over had de Heer *van Gorcom* aan *Kimelaha Leliato* wel geklaagt, en over dezen moord, en verdere mishandeling van ons volk, recht verzogt, dog hy zeide geen kennis ter wereld daar van te hebben,

ben, belovende egter, zoo 't waar was, recht daar over te doen, daar nooit iets op gevolgd is.

Dit alles had de Heer Landvoogd met zynen Rade wel ryp overwogen, maar niet konnen goedvinden, om de zelve, schoon hy de magt van volk wel had, nu nog met geweld tot reden te dwingen, en voor al met die van Hatoeaha tot beter gelegenheit te wagten, best keurende tegens den *Kimelaha*, en die van Hitoe, nog te veinzen, welke laatste, zeer stout en verwaand geworden zynde, voor geen onderdaanen, en niet anders, dan bondgenooten, wilden aangezien zyn; doende de onzen grooten overlast, zoo dat het vry beter was, dat deze Mooren hier van daan genomen, en alleen Christenen op 't gansch Eiland Amboina gesteld wierden, want dan zou men Ceram beter konnen beteugelen, en jaarlyks wel 5 a 600 Bahaar nagelen alleen van dit land krygen; maar daar toe zouden wel 1000 soldaaten, behalven onze trouwe Amboineesen, noodig wezen; maar als men 'er hun nu al uit had, zoo zou men nog al eenige jaaren werk hebben, om hier zoo veel Christenen te krygen, alzo 'er voor zoo een groot stuk Lands ten minsten wel 3000 mannen vereischt wierden.

Na deze aanmerkingen ontrent die van Hitoe berigt de Heer *Zoyst*, dat de Heer *van Gorcom* aan alle de Kasteels-onderdaanen belast had, dat ider manspersoon jaarlyks 10 nagelboomen moest aanplanten, 't geen in korte jaaren veel boomen uitleveren zou. Men had nu reeds veel boomen, maar zy waren nog jong, en droegen zoo wel niet, als die van Hitoe, om dat de grond zoo goed niet was.

Van de 400 klappus-boomen, door den Heer *van Speult*, op zeker veld by 't Kasteel geplant, waren 'er maar 6 a 700 om dat de aarde te zandig was, opgekomen. Ook had men hier nog 2 thuinen, met 30 a 40 jonge oranje en limoenboomen beplant.

Ontrent de nagelgewassen vond men hier groote verandering. In de vorige tyden had men om de 5 jaaren een groot, en daar na dan een kleen gewas gehad; dog nu stond 'er een goed gewasch voor handen, en waarschynelyk zou 't naaste nog grooter zyn. Men had dit jaar een goed gewasch op Hitoe en Larike, en nu stond 'er een schoon op Thiel te wagten, en derhalven toekomende jaar weer van Hitoe, Oerien en Larike, van welke beide plaatsen men wel 300 Bahaar, en niet minder van Hitoe, te gemoet zag.

Van Loehoe en Cambello, kon men niet veel zeggen, alzoo die nagelen meest in handen der vreemdelingen quamen, dat niet wel te beletten zou zyn, ten ware men altyd twee jagten in 't vaarwater hield.

In de Landraad had de Heer *Zeyst* deze leden nu gevonden: *Leden van den Landraad.*

Den Heer Landvoogd *Jan van Gorcom.*
Radja Andrea van Noessanivel.
Manuel Koning van Kilang.
Radja Soya, *Laurens de Sylva*, in plaats van den overleden *Latoe Consina.*
Don Andrea, *Pati* van Halong.
Manuel Castanja, *Hhoekom* van Hative.
Paulo Gomes, hoofd van Mardheyka, in plaats van den overleden *Lucas Carvaljo.*
Antoni Hehoewat, Orang Kaja van Tawiri.
Pati Alang.
Simau Ema.
Simau Baguwala.
Don Pedro, Orang Kaja van Hoetoemoeri.
Bakar Besi, Pati van Way.
Steven Ticera, Orang Kaja van Poeta.
Ferdinando, Pati van Noessanivel.

Dog de OrangKaja van Tawiri, en *Pati Noessanivel* wierden om zekere reden uit den Landraad, en de OrangKaja van Latoehalat, zynde de andre helft van Noessanivel, in hun plaats gezet, zoo dat 'er nu nog 14 leden bleven. *Die der andre vergaderingen.*

Behalven dezen Inlandschen Raad van Justitie, vond hy nog een andren Nederlandschen Raad van 't gerecht, waar in deze agt leden zaten:

De Heer Landvoogd.
De Opperkoopman.
De Capitein.
Twee Onderkooplieden.
Een Luitenant.
Twee sergeanten.

Nog vond hy een vergadering van kleene zaaken, in welke deze zes leden zaten:

Philip Lucaszoon, Opperkoopman.
Aarnout Huibertzen, Onderkoopman.
Gerard du Pree, Onderkoopman.
Mahu de Klerk, vry-borger.
Theunis Jacobszen, vryborger.
Jan Dirkszen, fiscaal.

Het guarnisoen toen in Amboina, en op de buiten-comptoiren leggende, quam de E. Maatschappye *f* 238394-16-12 te kosten, waar onder dan mede gerekend wierden 30000 gulden, die op Hitoe aan nagel-schulden uitstonden, die men niet licht inkrygen zou. Ook stond de Hollandsche borgery al vry wat ten agteren, en eenige Chineesen waren aan de E. Maatschappy ruim 8800 gl. schuldig, en niet in staat om de helft te betaalen; dog, om hen niet eens klaps te bederven, was best dat allenskens in te vorderen.

De persoonen, by hem in dienst gevonden, waren over de 600 sterk, zyn-

A. 1627. zynde in qualiteit, en winnende gagie als by idér is nedergesteld.

1 Landvoogd, winnende ter maand.	200-0-0
1 Capitein.	80-0-0
3 Luitenants, hier, en op de buiten-comptoiren, zamen	170-0-0
2 Vaandrigs.	82-0-0
13 Sergeanten.	296-0-0
4 Corporaals der adelborsten, en Capitein des armes.	71-0-0
13 Corporaals der soldaaten.	203-0-0
4 Landspassaten.	49-0-0
362 Adelborsten en soldaaten.	3490-0-0
17 Scheeps-timmerlieden.	324-0-0
5 Metselaars.	41-0-0
9 Smids-gezellen.	136-0-0
13 Diverse ambagts-gesellen.	247-0-0
5 Barbiers, opper en onder.	85-17-0
26 Konstapels en bosschieters.	335-10-0
22 Inlandsche Ambonsche schoolmeesters, en studenten.	315-7-0
21 Persoonen, als Fiscaal, Secretaris, Boekhouder, Appoincte's, Schoolmeester, Koster, Voorlezer, jongens, en andre.	390-13-8

't Logie-volk.

1 Opperkoopman ter maand.	130-0-0
6 Kooplieden, of Onderkooplieden, hier, en buiten.	224-0-0
12 Assistenten, hier en buiten.	224-0-0
3 Predikanten, en krankbezoeker.	206-0-0
4 Schippers der jagten.	142-0-0
2 Stierlieden derzelve.	63-0-0
45 Varende persoonen, op de zelve en elders.	424-0-0
594, welke met nog eenige andre 616 persoonen uitmaakten, die ter maand wonnen.	7911-7-8

Buiten deze waren 'er nog 308 slaven, die geen gagie wonnen.

De onkosten, A. 1626 hier in Amboina gevallen, waren van ultimo Febr. 1626 tot dito Febr. 1627 deze:

Onkosten der guarnisoenen.	30507-19- 2
Schenkagien.	4775- 1- 1
De schoolen en studenten 'er in.	249-18- 0
't Hospitaal.	2599-10- 6
De Fortificatien.	31399- 8- 2
De Kerk van Amboina.	93-12- 8
De generale rantsoenen.	33421-19- 0
De soldyen.	64089-10-15
't Schip Monnikendam verstrekt.	963- 8- 4
't Jacht Mocha.	5081-12- 1
't Jacht Peru.	2671- 0-12
't Fregat Suratte.	2139-18- 1
te zamen gl.	178204-18-4

Behalven de onkosten van twee schepen, die jaarlyks tot dienst van 't Kasteel van Batavia gezonden werden, om de noodige levens-middelen, en Ammunitien van oorlog hier te brengen, en om de nagelen van hier na Batavia te vervoeren.

Dit jaar was 'er op de kleeden, en andre waaren, gewonnen *f* 74484-4-4 waar onder men deze navolgende winsten reekenen moet, als:

	Ryxdaalders
Van den accys van wyn.	100
Tol van inkomende goederen.	$1555\frac{1}{2}$
Tol van uitgaande goederen.	238
Accys of pacht van 't bestiaal	$68\frac{2}{3}$
Hoofdgeld der Chineesen.	906
Pacht van de tappers.	246
Van de araksbranders.	282
Van 't verkoopen der huizen.	85
Van andre zaaken	1000
Van de clappus-boomen.	$987\frac{2}{3}$
	Ryxd. $5469\frac{1}{4}$ of gl. 13947-17-4.

Soo dat, als men alle de winsten van de onkosten aftrok, dan nog aan zuivere onkosten overbleven 103520-14-2.

De Fortificatien beliepen hier wel veel in de onkosten, dog, over den geheelen ommeslag gerekend, waren die nog vry matig.

Het nieuw ziekenhuis, nu byna voltrokken, stond onder twee gevels. Het was twee solders hoog, voorzien van schoone kamers, en een schoon pakhuis, zoo men 't hebben wilde, en dit had in deze twee jaaren nu al 8800 guldens gekost, dat vry veel was, dewyl men het met een veel kleener stellen kon, en daar 'er overvloedig pakhuizen in 't Kasteel zyn. Het is zoo groot, dat men 'er wel 600 mannen in zou konnen bergen, hebbende veel vensters, en wel 32 schietgaten op de bovenste soldering, zoo dat het wel voor een vesting; en by de komst van Europers alhier zoo wel tot ons nadeel, tegen 't Kasteel aan, als tot ons voordeel, zou konnen dienen, weshalven, indien 'er dit ziekenhuis niet lag, het 'er niet behoorde te komen.

Van de Ammunitie van oorlog, hier toen gevonden, liet de Heer *Zeyst* een nette lyst, van alle soorten, ook de wapenen, en de stukken geschut onder ider comptoir byzonder, volgen, die wy hier niet willen inlassen, om dat zy te veel plaats zouden beslaan, zynde het genoeg dat 'er overal 65 metaale, of yzere stukken en bassen in 't Kasteel, of op de Coracora's, en nog 19 stukken kleen geschut, falconetten, of bassen, op de buiten-comptoiren, 188 musquetten, 196 stuks stormhoeden, 107 pidarms of stekaden, 148 forquet-stokken, 96 lemmers, 122 lange

lange pieken, 16 bandeliers, en 47 hengfels in de wapen-kamer waren.

Hy bragt ook op Batavia een net bericht wegens den ftaat van den Godsdienft alhier; dat wy op zyn plaats zullen voortbrengen.

Uit dit verhaal van den Heer Commiffaris *Zeyft* blykt ons dan ten naaften by, wat een Commiffaris by zyn komft in een Landvoogdy gewoon is te verrichten. Ook zien wy daar uit een kort ontwerp, hoedanig de zaaken van Amboina toen ftonden; na welke verrichting die Heer den 17 Mai 1627 na Ternate vertrokken is, alwaar hy Koning *Modafar* nog in 't leven, en *Kaitsjili Hhamza*, in April uit de Manilhafe gevankenis wedergekomen vond, dog deze Vorft quam nog dit zelve jaar te fterven, en *Hhamza* (gelyk wy onder Ternate zien konnen) in zyn plaats te volgen.

Ondertuffchen had de Landvoogd *van Gorcom* in dit jaar een zeldzaam voorval met den Landvoogd van Banda, *Pieter Vlak*, die den 28 van Juli met een Orembaey, en een fraey gefelfchap) (gelyk wy onder Banda breeder aanhalen) ter vifite agter 't hooge land gegaan, van zyn eigen fcheppers, *Poelorhunders* zynde, gevangen genomen, en na Kelibon gebragt was, willende hem niet ontflaan, ten zy wy alle de gevangene *Poelorhunneefen* eerft in vryheit ftelden, 't geen voor die van Banda onmogelyk was.

De Heer *van Gorcom*, kennis hier af gekregen hebbende, vergaderde fpoedig eenige magt byeen, om dien Heer met zyn gefelfchap te verloffen. Hy vertrok den 1 October met 12 Ambonfche Coracora's, dog quam, wegens fwaar weder, niet voor den 23 met 9 Coracora's in Banda, alwaar verftaande, dat de Landvoogd op Kelibon was, is hy ten eerften daar na toe gerukt, en den 2 Nov. aangekomen, alwaar hy na eenige dreigementen den Landvoogd, Capitein *Nicolaas Colf*, den Secretaris *Ifaac van der Voort*, en Juftr. *Maria Keizers*, zonder randfoen los kreeg, dog de Opperkoopman, *Jaques Senepaar* was bevorens, in 't overfteken na Banda, weggeraakt, zonder dat men oit gehoord heeft, waar hy gebleven is.

De Heer *van Gorcom* bragt dit gezelfchap, en den ziekelyken Heer *Vlak*, den 10 November in Amboina, alwaar hy metter tyd wat verquikt zynde, den 22 December met 2 fchepen na Banda gekeerd is.

In 't einde van 't jaar 1627 was de Heer *Carpentier* den 10 November ook na 't Vaderland vertrokken, en door den Heer *Coen* als zesden Opperlandvoogd weer vervangen, waar mede wy ook dit jaar befluiten.

1628. den 3 Januari quamen hier 2 nieuwe Commiffariffen van Batavia, om de zaaken weer op te nemen. Zy vonden aan 't Kafteel geen klagten, weshalven zy na Hitoe, en verder na Loehoe togen, om met *Kimelaha Leliato* over de grenzen van den Koning van Ternate, en van de E. Maatfchappye alhier, te fpreken, en daar over met malkanderen te verdragen. 1628.

Twee Commiffariffen en handel met Leliato.

Leliato hield ftaande, dat wy zynen Koning veel van zyne onderdaanen onthielden, die eerft weer onder die Vorft moeften gebragt worden, eer wy malkander over 't verdere konden verftaan. Hy ftelde dierhalven in 't breede alle plaatfen op, die hy oordeelde zynen Koning toe te behooren, dat zoo verre ging, dat, na zyn opgeven, wy byna ganfch Amboina dan wel hadden moeten overgeven, dog het was maar een loffen eifch, zonder dat hy eenig bewys daar van, gelyk hem dat in de later tyden klaar aangewezen is, geven kon.

Dus bleven de zaaken voor dien tyd onbeflift, aangezien het grillig en korfelig hoofd van dezen *Kimelaha* niet te verzetten was. Men las egter op Hitoe, en Loehoe, een placcaat voor, waar by 't verkoopen en vervoeren van nagelen zeer fcherp verboden wierd.

Ook hadden deze Commiffariffen laft, om alle foldaaten der buitenplaatfen, daar geen comptoiren waren, te lichten, dat door Capitein *Wefterman* volbragt wierd op Amblaeuw, en onder den Inlander aldaar groote fchrik baarde, aangezien zy aldus voor 't geweld der Ternataanen geheel bloot gefteld wierden, dog men liet 'er op hun verzoek drie man.

Men lichtte ook de bezetting op Hatoeaha, en brak het huis af; maar men liet de Reduit op Oma met 7 man bezet, trekkende ook 't volk van Honimoa, Noeffalaoet en Oeriën, daar men maar 6 man blyven liet.

Het nieuw huis op de Pas bleef ftaan, om dat men oordeelde, dat het in wezen blyven moeft, al was 't maar om die van Hoetoemoeri in toom te houden. Ook had het afbreken van 't nieuw ziekenhuis op het ftrand van Hative geen voortgang; maar men bouwde dat voort, om dat het zoo qualyk niet geplaatft was, als de Heer *Zeyft* gefchreven had.

In Maart quamen 'er agt jonken op Loehoe, vier op Cambello, en twee op Manipa, om de nagelen op te koopen. De Landvoogd zond den 7 zynen Opperkoopman, den Heer *Lucaffoon*, wel na Loehoe, om *Leliato* tot het onderhouden van de contracten aan te maanen, maar dat belette niet, dat de onze die van Loehoe openbaar op 't verkoopen van hunne nagelen, juift daar niet, maar te

Stoutheit van die van Cambello, en andre op Hoewamohel, &c.

A. 1628. te Cambello, derwaards zy ze brengen lieten, betrapten.

En wat hielp dat nu hen daar betrapt te hebben, dewyl de Pati van Cambello zoo ftout was, van de onzen te doen weten, dat hy nog met den Landvoogd, nog met den Kimelaha, te doen had, en dat hy aan ons geen nagelen meer wilde leveren, vermits de Heer *van Speult* zyn meefte nagelboomen omgekapt had, dreigende verder, ook de reft zelf liever om te kappen, dan daar over gedurig zoo veel fnorren aan zyn ooren te hebben; dog dat dit maar zeggen was, bleek klaar, alzoo hem de Heer Landvoogd al 't jaar te voren parangs, en volk daar toe, aangeboden had.

Leliato veinsde wel de vreemde vaartuigen van Cambello te willen weeren; dog zyn oogwit was niet anders, dan omze maar van plaats te doen veranderen, en na Loehoe te lokken, om 't geld, dat nu de Pati van Cambello trok, in zyn beurs te krygen. Hy verzogt hier toe wel onze hulp, maar kreeg nûl op dat geveinft requeft.

Een oploop op die zelve plaats.

Men vond egter goed Campagnies effecten door 't jagt Mocha van Loehoe, en die van Cambello door de griffioen, te lichten, waar nevens drie bylen, en zoo veel parangs, aan den Pati gelaten wierden, om volgens zyn dreigement zyn verdre nagelboomen om te hakken, daar hy geen haaft mede maakte; maar terwyl ons volk hier nog was, ging door onvoorzigtigheid, een gelade musquet van een foldaat los, dat een Inlander trof. Hy viel ter aarde, dog ftierf 'er niet van. Egter hier op volgden ten eerften een oploop, vooral van eenige Macaffaaren, die de onzen drongen fchielyk na de boot te vluchten, die 5 dooden agter lieten, waar onder de fchipper van 't fchip, *Frans Leendertszen Valk* mede was.

Dit was de tweede maal dat in deze gewelten 't Nederlandfch bloed geftort was, te weten, dat van die twee vrylieden, met de *Tsjampan* uit viffchen gegaan, en door die van Bonoa gedood, en deze 5 lieden, die in dezen oploop 't leven lieten.

De Heer le Febre's komft hier met Patacka.

Ondertuffchen was hier den 8 April den Heer *Jacob le Febre*, gewezen Landvoogd der Moluccos, uit Ternate, met de Opperkoopman, *Jacob Janszoon Patacka*, verfchenen, zynde in die Landvoogdy door den Heer *Gillis Zeyft*, als prefident vervangen.

Zyn komft was (zoo veel het uiterlyk geleek) voor ons van veel belang, aangezien hy een brief van Koning *Hhamza* mede bragt, waar in hy aan *Kimelaha Leliato* verbood, en ook aan alle Orang Kaja's onder hem ftaande, op hooge ftraffe ontzei, geen nagelen aan vreemde handelaars te verkoopen, en ze alle alleen aan ons te leveren. De brief was hartelyk; maar dewyl hy zonder eenige meining van een geveinft Koning gefchreven was, zoo quam 'er ook niets op te volgen. Ook fchreef hy wel meer diergelyke brieven; maar de tyd leerde ons, dat de *Kimelaha* brieven van zynen Koning gekregen moeft hebben, by welke hy hem een geheel andren laft gaf, dat even zoo ten tyde van Koning *Modafar* gefchied, en op welke mede niet anders gevolgt was, dan dat deze Kimelaha, en de quaadaardige OrangKaja's, geen eenen nagel minder, dan bevoorens, aan de vreemdelingen verkoften, dryvende dus opentlyk den fpot met ons, alzoo zy nu geen een pond nagelen by ons ter fchaal bragten.

De beide Heeren Landvoogden, den 26 April op Hitoe vergaderd, fpraaken *Leliato* wel aan, om over de moord op Cambello recht te doen, maar zy kregen van hem niet dan goede beloften, zonder eenig gevolg. Egter was 't voor ons nog de tyd niet, om iets tegen hen met geweld te ondernemen.

Niet lang te voren waren op Loehoe ook 40 Coracora's van de Xoelafche Eilanden gekomen, die daar by den anderen geraakt, en zoo ftout geweeft waren, van twee Boetonfche vaartuigen, die na het Kafteel Victoria ftevenden, aan te taften, en die voor goede pryzen op Loehoe op te brengen. Wy eifchten die vaartuigen wel weder, te meer alzoo zy een brief van den Koning van Boeton aan ons mede bragten, maar *Leliato* zeide, dat hy over die Vloot niet eens te zeggen had, en dat wy daar over aan zyn Koning fchryven moeften, waar mede wy moeften te vrede zyn.

De Landvoogd *van Gorcom*, ondertuffchen nu al drie maanden aan een zwaar toeval te bed gelegen hebbende, vond goed den 16 Juni dezes jaars, in gezelfchap van de twee Heeren Commiffariffen, na 3 jaaren min 2 dagen daar geregeert te hebben, na Batavia te vertrekken, en van daar de reize na 't Vaderland voort te zetten. Dat hy naderhand weder uitgekomen, en Landvoogd van de Moluccos, onder een nieuwe naam geweeft is, konnen wy onder de ftoffe der Moluccos zien.

By zyn vertrek zond de *Kimelaha Leliato*, en de OrangKaja's van Loehoe, Leffidi en Cambello, eenige gecommitteerdens mede, om uit aller naam te klagen, dat men hun nagelboffchen bedorven, de boomen om verre gekapt, en veel onderdaanen hen onttrokken had, verzoekende van den Heer Opperlandvoogd, dat hen de fchade vergoed, en het onttrokken volk weer onder hen gefteld mogt werden.

In

In 't jaar 1628 den 16 Juni is de Heer *Philip Lucaszoon*, als zesde Landvoogd van Amboina, in plaats van de Heer *Jan van Gorcom*, gevolgt.

Dit was een wakker man, in de zaaken der E. Maatschappy alhier zeer geoeffend, en ook zeer taalkundig, konnende zig wonder net, vaardig en sierlyk in de Maleitsche taal uitdrukken, dat ons in 't behandelen van de zaaken der grenzen (gelyk wy verder zien zullen) kragtig te stade gekomen is.

Hy, een Middelborger van geboorte, was hier drie jaaren Opperkoopman geweest en had zyn Maleytsch in de Maleytsche landen zoo wel geleerd, dat hy den gaeuwsten Moor zelf wist pal te zetten, hen toonende, dat zy maar botmuilen in die taal waren. 1628.

In Augustus vertrok hy na Hitoe, om te zien, of hy met *Kimelaha Leliato*, en de Opperhoofden van Loehoe, Lessidi en Cambello, daar ten dien einde verschenen, tot een vergelyk over de grenzen zou konnen raken. Hy maakte dan op hunnen ongegronden eisch een nette wederlegging, zoodanig als men die hier ziet nedergestelt.

Contradictie, *en wederlegginge; gedaan door den* Gouverneur Philip Lucaszoon, *op een jegenstaande* pretense acte, *ingesteld, ende overgegeven by* Kimelaha Leliato, *Stadhouder wegens den Konink van* Ternate *in de quartieren van* Loehoe, Cambello, Lessidi enz. *by welke hy sustineert, dat de onderdanen van den gemelden Konink onder de gehoorzaamheid van den Staat van de* Vereenigde Nederlanden *getrokken zyn.*

Proscriptie *van 't* Translaat *uit de* acte *van* pretensie, *door den* Kimelaha Leliato *ingegeven, luidende: Deze brief is van de* OrangKaja's Leliato, *en de vier Hoofden van* Loehoe, *met de Hoofden van* Cambello, *ende de Hoofden van* Lessidi, *verklarende, welke de onderdanen van onzen Heer, den Konink van* Ternate, *zyn, aan den Heer* Gouverneur *van 't* Kasteel *in* Amboina *overgegeven.*

1.

Eerstelyk wegens 't Land van Hitoe *van* Tihel, *tot* Larike, Wakkasihoe, *mitsgaders den* Vice-Gouverneur *van* Noessanivel *met al zyn volk.*

Zonder onderscheid, exceptie, ofte met eenige verificatie te probeeren, extendeerd de Kimelaha alhier de jurisdictie van zynen Konink niet min onredelyk als arrogant, van Tihel, zynde de Oost-hoek van de Passo Baguwala, tot Larike en Wakkasihoe, grenzende tot aan de West-hoek van 't groot Eiland Amboina aan de Noord-zyde, behalven nog vorder komende tot binnen de Bay, aan de Suid-zyde van Noessanivel, waar aan dependeeren, Ema, Hoekorile, Roeton, Pauta, Cappa ende Seri, gezaamentlyk incluys, ongevaarlyk sterk tusschen de 1000 a 1100, weerbaare mannen, zynde present al te zaamen Christenen (naar 's lands costume) redelyk trouw en dienstbaar; even gelyke geregtigheid is buiten dispuyt den Konink competerende op die van Hitoe, onder welkers subjectie staan dertig dependerende dorpen, daar Capitein *Hitoe* als hoofd over commandeerd, het meeste gedeelte Mooren, en weinig Heidenen, gevende al te zamen commoditeiten van nagelen. Het principale fondament der Ternatanen schynd te wezen, ten aanzien deze voorgemelde plaatsen haar met den naam van Oelilima's bekleeden, welken titel den Konink van Ternate als universeel hem toeeigend, of usurpeerd, zonder nogtans aan de eene zyde in consideratie te nemen, dat deze naam algemeen zy: want zelfs onder de Bandaneesen deze manieren van onderscheid geweest zyn, gelyk by hen lieden mede Oelisiwa's, ende Oelilima's, gevonden werden, die in geenen deelen de een den anderen, veel min het onverdraagelyk gebied der Ternataanen, subject waren; nogte aan de andere zyde konnen in geene deelen beweren, dat derzelver Souverainiteit by conqueste aan de Ternataansche Kroone zoude vervallen zyn, anders als dat tot haar voordeel allegeren, dat eenen *Radja Baboe*, wezende broeder van den Konink in Ternate, voor dezen op Hitoe met de Inhabitanten aldaar gehandelt, ende dat zy de Souverainiteit van 't land aan hem zouden opgedragen hebben, by welkers aflyvigheid zonder wettige erfgenaam zy sustineeren, dat de successie van dien op de Kroone van Ternate zoude gedevolveerd wezen. Hier jegens repliceeren die van Hitoe, dat zy met den gemelden *Radja Baboe* niet, als met haren Souverain gecontracteerd, maar zich met den zelven niet voorders, als geallieerden, ende bondgenoten, onder een geringe erkentenisse van *Siri Pinang*, zoo de zelve dit hier koomen te noemen, verpligt hebben. Het komt ook overeen met zekere acte, dienende in 't proces jegens de Magellanische Compagnie, onder zekere letteren, . . . door Capitein *Hitoe*, ende de principale Hoofden van dien, onlangs gepasseert, waar by poinctuelyk verklaaren de Kroone van Ternate in geenen

1628. nen deelen subject, ofte gehouden te wezen, anders als in vorige gemelde graad, dog het ware zulx als de Ternataanen opgeven, dat die van Hitoe by onderling contract verobligeerd waren (als 't contrarie hier voren is aangeweezen) zoo en kan in geenen deelen hier uit geconvinceerd werden, dat des zelfs absoluyt gezag, ende jurisdictie, behoorde te continueren, want naar dat die van Hitoe de Portugeesen, ten tyden wanneer de eerste drie schepen onder haren Admiraal, ofte Capitein, *Don Juan*, in de quartieren ende Eilanden van Amboina quamen traficqueren, de zelve als haare protecteurs ingeroepen, ende de Souverainiteit van 't land hadden opgedragen, onder solemnele expositie, dat niemand de andere omleggende Eilanden gemeen subject waaren, zoo hebben zy uit kragte van dien ook den eed van getrouwigheit gepresteerd, onder welke conditien apparent de gemelde Portugeesen haar land met vastigheden, tot excessive lasten, verzeekert, en tegens alle oppressie beschermd hebben, tot dat door verloop van tyd, door instigatie van de Ternataanen, die van Loehoe, en adherenten, jalours over de Portugeesche prerogativen staat zynde, onder pretext van Religie, en het quaad tractement van het Portugees krygsvolk, de occasie waargenoomen hebben, en in questie en verschil vervielen, uit welke oorzaaken de inwoonders van Hitoe jegens den Portugeeschen staat rebelleerden, involgen den Gouverneur *Gonsalvo Pareira* genoodzaakt zy geworden de zelve met geweld van wapenen aan te tasten, gelyk het zelve ook zyn behoorlyk effect gesorteert, en by middel van dien hy haar al te zaamen onder nieuwe gehoorzaamheid gebragt, 't gansche land in possessie genomen, ende des zelfs inwoonderen onder subjectie getrokken heeft, hun in deze termen den tyd van tusschen de twintig a dertig jaaren wel comporteerende; dog hebben daar naar, door toedoen van Capitein *Hitoe*, andermaal jegens de Portugeesen gerebelleerd, en hen opgeworpen, op een tyd, dat de Portugeesche magt ontrent 't Kasteel niet capabel geoordeelt wierd, om haar wrevelmoedigheit andermaal door geweld van wapenen in te toomen, de zaaken aldus gedaan houdende, tot ter tyd dat *Andrea Furtado* met zyn armade uit Goa, onverregter zake op die van Bantam genootzaakt werd na Amboina te verzeilen, by welke occasie de voorgemelde *Furtado* aangenoomen heeft, andermaal die van Hitoe over haare trouwloosheid aan te tasten, en tot gehoorzaamheid te dwingen, waar in hy ten principaalen zyn oogmerk bereikt, ende de quaatwillige tot redelykheit gereduceert heeft, zonder dat de Ternataanen, en adherenten, gepoogd ofte vermogens geweest hebben, om iets tot redres van haren miserabelen en vervallen staat jegens het geweld der Portugeesche magt te doen, except dat Capitein *Hitoe*, nevens eenige andere Hoofden, zich geabsenteert, en hun op Loehoe geretireerd hebben, blyvende des niettegenstaande 't volkoomen beleid, gezag ende jurisdictie van 't Land Hitoe aan de Portugeesen, gelyk zy mede de inwoonderen volkoomentlyk tot hare devotie, ende dienst, als onderdaanen, geemployeerd hebben, uit kragte van welk absoluyt gezag de meergemelde *Furtado*, voorgenomen, en geprojecteert hebbende tot redres, en recouvre van 't verloren Fort in Ternate, onder haren Gouverneur aldaar, met zyn Armade derwaards te trekken, nevens dien alhier verzameld, en by den anderen geraapt heeft een aanzienlyke magt van roeituigen, onder welk getal die van Hitoe mede met twee Corcorren tot assistentie van 't Portugeesch exploict van hier na Ternate gepanggaaid hebben, uit welke acte nootzaakelyk moet verstaan, en kan afgemeten werden, dat de inwoonders van Hitoe, niet als bondgenoten erkend, maar als subjecten, ende onderdaanen daar aan gehouden waaren, dienvolgende mede de Ternataanen ten principaalen van hare gepretendeerde geregtigheid, en Souverain gezag op 't land van Hitoe (zoo hen al iets competeerde) vervallen, ende gefrustreerd waaren, welkers absoluit gezag ende jurisdictie van de Portugeesen volkomentlyk ende in 't geheel by conqueste van 't Portugeese Kasteel, door Godes genade onder 't beleid van den Admiraal *van der Hagen*, in den jare 1605. gedaan, aan de Nederlandsche staat gedevolveerd, ende vervallen is, gelyk de zelve ook religieuselyk by deze subalterne opper-hoofden, tot zonderlinge overtuiging van partyen, is gecontinueerd; hoewel t'aller tyd de Ternataanen door hare onredelykheit hebben gearbeit, om by sinistre onderhandelingen, onder den dekmantel van Religie, een groot gedeelte van dien te usurpeeren, gelyk zy 't zelve by haare jongste geextendeerde pretensie en acte nog ongefundeert sustineeren, ende tragten staande te houden, waar naar wel eenige schynen te luisteren, dog andere, de materie van staat in consideratie nemende, en 't gevolg grondig verstaande, daar van afkeerig zyn, niet jegenstaande zy, ten respecte van de Religie, generalyk de Christenheid in den grond haten; derhalven by onderlinge conferentie, reconciliatie, en verdrag van contracten, om geenderhande motive, uit kragte onzer

1628. zer voorgemelde verkregen Souverainiteit de Ternataanen of adherenten, eenig gezag, ofte jurisdictie op 't land van Hitoe, veel min eenige authoriteit over die van Noeffanivel, kan gepermitteerd ofte toegeftaan worden, alzoo de gevolgen van dien, eindelyk voor de affurantie van des Compagnies ftaat alhier, een quade confequentie baaren konden, als de exempelen van de goede genegenheid der Ternataanen t'onswaards op Loehoe Cambello, Leffidi enz. voor dezen, en nog dagelyx, daar van fuffifante getuigeniffen gegeven hebben, en mogen ons wel verzeekeren, dat, ingevalle 't gezag van dien de Ternataanen ingeruimd, ende onze geregtige actie aan de zelve gecedeerd wert, zy ons nu't meefte gedeelte van de commoditeiten van Ceram onthouden, die van Hitoe niet alleenlyk fecretelyk, als nu doen, ons ontvoeren, maar de vreemdelingen, namentlyk de Maleyers, ende Macaffaren, publycq acces vergunnen, ende ons van de vrugten mede fruiteeren zullen.

Wat dan aanbelangt Larike, Wakkafihoe, Oerien en Affaloelo, die de *Kimelaha* mede in zyn extenfie comprehendeert, deze moeten mede, als de voorgaande van Hitoe, ende Noeffanivel, onder ons getrokken, dog eenen graad verder aan den Nederlandfen ftaat, als de voorgemelde, verpligt worden, ende die van Affaloelo zyn de eerfte geweeft, alwaar de Portugees acces gegund, zyne rendevous begreepen, en van welke den eed van getrouwigheit geprefteert is, zynde mede, als die van Larike en Wakkafihoe, uit oorzake van onredelyk tractement van der Portugeefen krygsvolk, jegens de Portugees gerebelleert, maar met het exploict van *Andrea Furtado* gecorrigeerd, ende tot volkomen gehoorzaamheid gebragt, naar dat de zelve ontrent de 12 jaaren van de Portugeefen afgezondert waren geweeft, zynde ontrent gezamentlyk tuffchen de 4 a 500 weerbare mannen fterk, al te zamen Mohhammediften, ende geven commoditeit van nagelen, inzonderheit Larike en Wakkafihoe, 't welk extraordinaris is, behalven dat die jegenwoordig ook goede quantiteit uitleveren, en met een groot getal jonge boomen beplant is, van gelyken Oerien en Affaloelo. Die van Affaloelo, zyn vry wat wrevelmoedig, maar die van Oerien, Larike en Wakkafihoe zyn eenvoudig, en een goedaardig volk, daar niet aan te twyffelen is, dat zy, ingevalle door onze kerkelyke perzoonen eenige yver getoont wierd, ligtelyk tot de Chriftelyke Religie zouden bekeert, ende gewonnen worden. Larike en Wakkafihoe moeten met een Corcor, van vier Gnadjo's, gelyk Oerien, en Affaloelo, met een Corcor van drie ditos, ter requifitie van den Gouverneur compareeren, en den heerendienft prefteeren, daar zy hun redelyk vlytig in toonen; invoegen dat van deze lieden t'avond of morgen tot progres van des Compagnies noodwendige fuftentatie iets merkelyks konde geobtineerd werden, derhalven mede van onze geregtigheit niet dient gedefifteert, of aan de Ternataanen aldaar eenig gezag toegeftaan te worden.

2.

Item *van 't land van* Hatoeaha, *eerftelyk* Hatoeaha, Cabauw, Cailolo, *en nog een klein dorp* Holalioe *genaamt; dit zyn mede onderdanen van onze Heeren.*

Deze vier onderfcheide dorpen leggen aan de Weft-zyde van 't Eiland Oma, zyn al te zamen jegenwoordig Mohhammediften, ende Oelilima's, ongevaerlyk 7 a 800 weerbare mannen fterk, zynde, zoo lange de Portugeefen in deze quartieren gefrequenteert hebben, altyds fubject aan 't Kafteel, ende verobligeerd geweeft met een Corcorre van vyf Gnadjo's ten dienft van 't land te panggayen, gelyk mede 't meefte gedeelte van deze Chriftenen geweeft zyn, en hebben met de Portugeefche conqueften van Ternate mede gepanggaaid, doch zyn door aanradinge van haare priefters, als andere, weder Moors geworden. De Heer Gouverneur *van Speult* heeft in 't jaar 1623 aldaar een groot ende maffyf huis gemaakt, apparent met inzicht, om haar in gehoorzaamheit, ende in hare onderlinge plicht te continueeren, als ook om den indrang van de Ternataanen, by middel van dien te ftutten, deze hebben hun eenige tyt ten dienfte van 't Kafteel redelyk wel gequeten; doch hebben, naar dat zy hen tot *Guides* in 't deftrueeren van Oma, ter affiftentie van den Ternataanfen *Kimelaha*, hadden laaten employeeren, in 't jaar 1625. gerebelleerd, ende aan den Konink van Ternate den eed van getrouwigheit gedaan, uit welke oorzaken die van Oma, den tyd van 18 maanden haar den oorlog aangedaan, gelyk zy den anderen ook merkelyke voordeelen afgezien hebben, tot dat nu met de bezendinge van de Ed. Heer Generaal zynen gecommitteerde by ondervinding, conferentie en accommodatie op Hitoe gehouden, ter contemplatie van de *Kimelaha*, by partyen goedgevonden is van haare hoftiliteit te defifteeren, 't koftelyk huis te demolieren, en doen ter neder werpen. Uit de voorgemelde verificatien kan men naaktelyk afmeeten, hoe verre die van Hatoeaha, Cayloloo, Cabauw, ende Holalioe, uit kragte

1618. van den Nederlandschen staat verpligt zyn, ende in gelyken graad als die van Hitoe, Larike, Wakkasihoe, Oerien ende Assaloelo, vooren aangeroerd, behoorden getrokken te werden; dog ten aanzien haare respective plaatsen steril zyn, kleine quantiteit nagelen geven, en derzelver inhabitanten een zeer wrevelmoedig, obstinaat, rebelzugtig en perfidieus volk zyn, dewelke niets uit dienstbaarheit vrywillig presteeren, maar met zwaare excessive lasten der Compagnie, ende loutere dwang, in gehoorzaamheid moeten gehouden worden, bittere Mooren, publique vyanden van de Christenheit, en buiten hope zyn, dat daar van iet goeds voor den Nederlandschen staat gehoopt, ofte geobtineerd kan worden, zoude men, onder correctie van beter gevoelen, ter requisitie van den Ternataanschen Koning, ofte van zyn Majesteits gecommitteerde, onder pretext van accommodatie onze geregtige pretentie op die van Hatoeaha den Ternataanen in 't geheel vermoogen in te ruimen, ende op te dragen, zonder dat onzes oordeels eenige schadelyke consequentie tot des Compagnies prejuditie, daar by konde gepromoveerd werden.

3.

Item *'t land van* Iha, *ende* Mahoe. *Eerstelyk* Ihamahoe, *ende* SiriSori, *nog in dezelve plaatze van* Ihamahoe, *als* Pia, Nollot, Oeroe, Attala, *ende* Mattelotte, *deze zyn al te zamen des Koninks onderdanen.*

Deze van Ihamahoe zyn met de eerste aankomste van de Portugeesen alhier mede onderdaanen van 't Kasteel geweest, ende by de tyden van den Gouverneur *Gonsalvo Pareira* met geweld van wapenen overwonnen, dog hebben daar naar met die van Hitoe jegens de Portugeesen weder gerebelleert, invoegen *Andrea Furtado* haar mede voorgenomen hadde andermaal aan te tasten, en tot gehoorzaamheit te brengen, dog heeft daar in niet vermogen, ter oorzaake de zelve een sterke plaats uit de nature bezitten, en haar ter resistentie jegens de Portugeesen gestelt hebben, zoo dat den voorgemelde *Furtado* met zyn aanzienlyke magt genoodzaakt wierd de belegering op te breeken, en met verlies van veel volk confuselyk af te trekken, zedert welke tyd zy zeer trots en vermeten geworden zyn, alle schuim van menschen ende verloopen rapaalje zich tot deze t'zamen-rottinge voegende. Deze zyn Oelilima's, ontrent 14 a 1500 weerbare mannen sterk, te zaamen Mohhammedisten, complicen en creaturen van Capitein *Hitoe*, daar hy hem wel meest op verlaten heeft; die verscheide maalen den eed van getrouwigheid aan den Nederlandsen staat gepresteert, ende nu jongst nog, als de Ed: Heer Generaal *Coen* een generaalen landdag alhier aan 't Kasteel geconvoceerd hadde, dog die nooit in erkentenisse van dien, eenige dienst den Heeren gedaan hebben. Zy leggen op 't Eiland Uliasser, ende doen niet veel goeds onder onze Christen onderdaanen aldaar, hebben geen nagelen, dog abundantie van cocosnoten, daar oly van branden, die de zelve aan 't Kasteel komen verkoopen. Ende niet jegenstaande geregtigheid ende jurisdictie wegens den Nederlandschen staat, daar op zouden konnen werden gepretendeert, zoo en is 't myn bedunkens mede niet geraden, om de zelve met haare gepretendeerde dorpen als Ihamahoe, Pia, Nollot, Oeroe, Attala, Mattelotte, veel molestatie te maken, ten aanzien zy hen zoo wel de subjectie van de Nederlanders, als die van de Ternatanen, in geene deelen willen onderworpen, ende van dit wrevelmoedig geslagt nimmermeer iets goeds te verwachten staat, derhalven met hun in voorgemelde termen, als die van Hatoeaha mede, wel mag geaccordeert werden, ten waare met die consideratie, dat de Ternataan hem daar by merkelyk versterken, ende ons in deze quartieren over 't hoofd wasschen zoude; ten welken respecte het geraadzamer was de zelve in dezer voegen te continueeren, ende gaande te houden. Except SiriSori zyn zy mede Oelilima's, ontrent 400 a 500 weerbare mannen sterk, waar onder ruim de twee derde parten Christenen zyn, en de resteerende tot het Christelyke geloove bequamelyk zouden gewonnen worden, in gevalle door stigtelyke leeringe van onze kerken-dienaaren ondergaan worden. Zy geven kleine quantiteit van nagelen, panggaayen ordinari ten dienst van den Heer met een Corcorre van vier Gnadjo's, zyn redelyk vlytig, ende willig, derhalven om geenderhande oorzaken de zelve aan den Ternataan behoorden toegestaan te worden.

4.

Item, *van 't groot Land van* Ceram, *aan de zyde, en den hoek van* Sihel, *beginnende van* Loehoe *tot* Ceram, *ende aan de andere zyde van* Sihel, Cambello, Lessidi, Bonoa, Assahoedi, Lissibatta, Hatoewe, *en* Permatta, *zyn ook den Konink van* Ternate *zyn onderdanen.*

Wat dan aanbelangt, dat de *Kimelaha* alhier 't groot land van Ceram intituleert,

leert, en aan de eene zyde den hoek van Sihel, van Loehoe tot Ceram steld, hy comprehendeert daar in zonder onderscheit de naarvolgende plaatsen te weten.

Loehoe.
Caibobo.
Camariën.
Koemakay.
Laroe.
Hoewaloy.
Elipapoeteh.
Coac.
Amahey.
Makariki.
Swauco.
Sepa.
Tamilauw.
Haya.
Toloeti.
Werinama.
Leymoe.
Hatoemeten.
Tobo.
Kelibon.
Kellemoeri.
Goeli Goeli.
Keffing.

Deze zyn al te zamen dorpen ende plaatzen van Loehoe tot de kust van Ceram, door den anderen Oelisiva's, ende Oelilima's, daar van een gedeelte Mooren, en ook noch eenige Heidenen zyn, waar van 't meeste gedeelte onderdanen, ende subjecten van de Portugeesen geweest zyn, ende eenige mede op de togt naar Ternate met *Andrea Furtado* gepanggaaid hebben, namentlyk Caibobo, daar een party Christenen onder waren, met een Corcor van drie Gnadjo's.

Quelquepoeteh. *Coacq.* *Amahey.* *Makariki.* *Swauco.* *Sepa.* *Tamilau.* *Haja.* *Toloeti.* *Leymoe.* *Hatoemeten.*	hebben met twee Corcorren, yder van vier Gnadjo's, met de Portugeesen naar Ternate gepanggaaid.

Behalven dat ook de Gouverneur *van Speult* op zyn tocht na Ceram, in 't jaar 1622 de voorgemelde dorpen ider den eed van getrouwigheit heeft doen renoveeren. Het komt dan vry wat slegt van den *Kimelaha*, dat hy al de voorgenoemde plaatzen zonder exceptie aan de Kroone van Ternate tragt te trekken, ten aanzien dat in vorige tyden deze inwoonderen niemand subject waren, en zoo wel de Europische Natie, als de Ternataanen en de Tidorees, een groot getal van derzelver conquesten gemeen hadden, en de een zoo geregtig, als de andere, daar toe geweest zyn, gelyk by geloofwaardige getuigen kan geaffirmeerd werden, dat de Tidorees een groot gedeelte van Ceram in possessie genomen, ende dat ook niet en blykt, dat de Ternataan hem 't zelve door geweld van wapenen afgenomen heeft. Hier worden nog niet ingetrokken de dorpen van de Heidenen, Koningen der Alfoereesen te landwaard in, onder de gehoorzaamheit van den Konink van Sahoelau, Somiet, ende Lommeweta staande, dewelke, korteling aan 't Kasteel zynde, den eed van getrouwigheit aan den staat der Vereenigde Nederlanden gedaan hebben, als de effecten daar van jegenwoordig suffiçant getuigen. Invoegen dagelyx den oorlog jegens die van Loehoe, ende den Ternataansen aanhang, continueeren. Het is zulx, dat dit een verkeerde, ligtveerdige ende trouwlooze Natie is, en dat de zelve niet buiten belastinge der Compagnie kan in devotie gecontinueerd worden, daar in tegendeel de Ternataan van haar zelfs contributie trekt, en wy ons op haar in geenen deelen mogen vertrouwen, alzoo zy 't nu met ons, en morgen met den Ternataan, dog ordinair met de magtigste, houden; evenwel zal 't niet geraden wezen onze geregtigheit op de kust van Ceram in 't geheel te cedeeren ofte te laten aan den Ternataan vervallen. Twee principale motiven bewegen ons 't zelven te sustineeren, waar van de eerste is, ingevalle ons gezag aldaar in 't geheel den Ternataan geresigneerd hadden, zonder haar expresse bewillinge dit niet en zoude vermogen te doen, alzoo den staat van Amboina zulx is noodig hebbende, zynde een zeer Zagoe-ryk land aldaar men Zagoe kan laten maken, dog zoude met prykelen van ons volk konnen gemassacreerd worden. Ten anderen, om dat de inwoonderen van de Eilanden Uliasser, Noessalaoet ende Oma, deze Alfoereesen zeer ontzien, ende om dat die, zoo wanneer die met beleid niet in onderdanigheit gehouden, en ingetoomd blyven, haar dagelyx op dit land begeven, en 't volk verrassen ende ombrengen zouden, ten waare 't zelve met extraordinaire schenkagien, ende tributen zochten af te leggen, niet dat deze gemelde Alfoeresen voor wakkere soldaten moeten geëstimeerd werden, maar om dat de zelve, als voren al aangeroerd is, met een behendigheit dit in 't werk stellen, ende alzoo moorddadig haar personagie speelen. Derhalven dient, onzes bedunkens, deze scheidinge op zyn beloop gaande gehouden, zonder

1628.

dien

1628. dien aangaande finale decisie te termineren, ende yder in zyn geheel gelaten te werden: want 't is buiten twyffel, in gevalle deze zaake, ofte de limiet-scheidinge, in conferentie komt, ende ten principalen niet gedecideerd wert, staat 't zelve meerder en grooter jalousye, als jegenwoordig, te causeeren, en alzoo apparent 't noodwendige oogwit dien aangaande niet en zal bereikt worden, zoo zal dit dienvolgende mede herwaards dienen gerenvoyeerd te werden.

Komende vorder aan de dorpen, aan de andere zyde van den hoek van Sihel gelegen, en zich daar uitstrekkende, als namentlyk, Cambello, Leſſidi, Bonoa, Aſſahoedi, Liſſibatta, Hatoewe, ende Permatta, deze zyn al te zamen buiten dispuyt, des Koninks onderdanen ende subjecten, gelyk ook nooit by de onze onderlegt is eenige van deeze voorgemelde plaatzen onder het Kasteels gehoorzaamheit te brengen, anders als Lesſidi, die haar zelfs hebben komen aandienen onder pretext, dat de zelve onder de Oelilima's niet en wilden staan, dog dit is met de jongste contracten weder in voorgaande gestalte hersteld, dat ook in diervoegen nodig diende gecontinueerd te werden.

5.

Item, *de kleine Eilanden van* Kelang Hatepoeteh, *ende* Condea, *anders* Manipa.

Deze moeten in 't geheel den Konink van Ternate toegedeeld werden, gelyk ook om de zelve te incorporeeren geenige middelen aangelegt zyn, anders als dat die van 't Eiland Manipa zich, uit kragte dat die van Leſſidi hun de gehoorzaamheid van 't Kasteel hadden onderworpen, ook hare onderzaten als die van Leſſidi onder 't Kasteels magt gesteld hadden, zynde hun mede aangeboden van den Heer Gouverneur *van Speult*, als onderdanen geaccepteerd, en hun jegens den overlast der Ternatanen met geweld van wapenen gedefendeert te werden; ter tyt het exploict van 't distrueeren van de nagelboomen A. 1625 geeffectueerd is, wanneer die van Cambello, ende Leſſidi, de onze daar af gedreven, ende vyandelyk verjaagd hebben, gelyk 't zelve nog in dusdanige termen continueerd, dog worden mede in de artikelen van treves gecomprehendeert, in voegen de onze aldaar liber acces toegestaan is, ende de nagelen als die van Ceram gelevert worden.

6.

Item, *'t Land van* Boero, *en zyn inleggende plaatzen, mitsgaders 't klein Eiland van* Amblau, *deze zyn mede onderdanen van onzen Heere, den Konink van* Ternate.

Onder 't Land van Boero worden begreepen de dorpen van

Loamite.
Waisamma.
Leſſiali.
Ilat.
Kajeli.
Leliali.
Tagaliſſa.
Leſſelau.

Gezamentlyk Oelisiva's, zyn al te zamen Mohhammedisten, ende geven kleine quantiteit van nagelen, deze dorpen hebben van den eersten af, dat de Portugeesen in deze quartieren quamen, het met de zelve gehouden, ende den oorlog jegens de Ternataanen, die van Loehoe, ende hare consoorten, gevoert. Het is mede de rendevous geweest, alwaar de Portugeesen haar eerst gevestigt, ende van de welke zy groote assistentie ende dienst genooten hebben, gelyk blykt, als wanneer 't Kasteel aan de Hollanders overging, dat nog in 't zelven gevonden wierd eenen *Kimelaha Lepa* van Loamite, aldaar tot assistentie geschikt, ende hebben zy noit jegens de Portugeesen gerebelleerd. Insgelyks mede de inwoonderen van Amblauw, onder welke zyn een party Oelisiva's, ende een deel Oelilima's. Die van Boero hebben in den jaare 1625 jegens 't Kasteel gerebelleerd, houden het jegenwoordig met de Ternataanen, ende niet jegenstaande zy gehouden waren, tot defensie van 't landt, met twee Corcorren den Heer dienst te presteeren, zoo en hebben zy 't zelve nooit promptelyk agtervolgd; derhalven daar ook niet veel aan gelegen is, dat der zelver geregtigheit aan de Ternataanen gecedeerd werde: want gelyk men voor een gemeen spreekwoord gebruikt, met onwillige honden is quaad hazen te vangen. Zy zyn mede van 't Moorsch gebroedzel, van welkers goede affectie ende genegenheid t'onswaards wy nimmermeer iets goeds te verhoopen hebben. Die van Amblauw panggayen met 3 Corcorren, en compareeren prompt, hebben alhier instantie gedaan, dat men haar dog aan de Ternataanen niet wilde overleveren, vrezende voor quaad tractement. Voor dezen hebben wy aldaar een Reduyt, ofte houte wambais, gehad, en 'er 18 a 20 man in garnizoen gehouden.

Welke vastigheid gedemolieerd, 't volk van daar geligt, en jegenwoordig met

1628. met drie mannen bezet is, doch 't is al mede als de andere Mooren, een perfidieusen hoop, daar men zich in geenen deele mag op verlaten; evenwel zoo 't zelve eenigsints konde, ofte mogte behouden worden, zoude het in allen gevalle de Compagnie eenig voordeel ende aanzienlykheid konnen baren, om haare magt te gelyk niet al te veel te krenken, den Ternataan daar mede te versterken, zyn magt te vergrooten, ende in zyne gepretendeerde authoriteit te voldoen.

Dit is sommierlyk den aard en gelegentheit van de plaatzen, dewelke tot dus lange disputabel gehouden zyn, tot welker jurisdictie de een ouder geregtigheid als de ander pretendeerde te hebben, ende onder wat oorzaake de Ternataanen pretendeerden de onlusten, in deze quartieren geschept, beginzel en voortgank gegeven hebben, ende consequentelyk tot de extremiteit van wapenen vervallen zyn; maar wy vertrouwen vastelyk, dat zy het zelve niet voorder als tot eenen dekmantel gebruiken; doch haar oogwit vry wat anders geweest zy, ende ondervindende, dat zy hun geprojecteert dessein niet en hebben mogen erlangen, zoo hebben zy bedagt dit tot haar voordeel en verschooninge uit te geven, gelyk wy ons mede in geenen deele konnen inbeelden, dat alwaar zulx, en al was haare onredelyke, ende absurde eisch, vooren aangeroerd, zoo dit hen ten vollen en in 't geheel geaccordeerd ende toegestaan zal werden, alzoo daar by des Compagnies staet eenig emolument ten respecte van de vruchten trekken, maar egter ook wel eer in de zelve meerder fauten, ende verkortinge lyden zal, derhalven mede van opinie wezen zoude, ingevalle de Ed: Heer Generaal met den Konink in Ternate tot beslegting van de differenten in 't generaal costi niet en konde vaceeren, de zelve tot nader opportuniteit aldus in staat te laten aanstaan, ende tragten gaande te houden, zonder die weder stuks-wys te laten in conferentie komen, welke t'zamensprake, ende onderhandelinge als vooren aangeroerd veeltyds meerder onlusten ende misvertrouwen vergezelschapten, als daar van de exempelen ons ervaaren zyn, dog om het gewenste ende noodwendig soulaas van de vruchten te genieten, is, onzes oordeels, geen ander ende nader middel voor handen, als dat men, 't zy met vrindschap, ofte wel met geweld van wapenen ('t welk 't zekerste is, en best houde) tragtende de Macassaaren van deeze plaatzen te diverteeren, ende met amiable kloekheit, ende simulatie, vosschen met vosschen te vangen, waar door haare concepten geprevenieerd (haare gemoederen innig verbitterd zynde) en de estrangieres van ons dog afkerig gemaakt worden. Dit zal na ons gering gevoelen, de presente remedie ende 't redres, op de jegenwoordige gestalte der Compagnie, wezen, waar by ongetwyffeld wel iets goeds zal geobtineerd werden. onderstond ontworpen in 't Kasteel van Amboina ady Augustus 1628. 1628.

Hoe kragtig deze wederlegging in zich zelven was, men kon voor die tyd egter malkandren niet verstaan. Hier in deden de Orang Kaja's van Hitoe, en die van Leytimor, zeer veel quaad, om dat zy niet na waarheid van de bezitting der Landen, die de Ternatanen ten tyde der Portugeesen gehad hadden, spraken, 't welk zoo zy toen gedaan hadden, was het niet noodig geweest, om den Koning van Ternate, of den Heer Opperlandvoogd, daarom te doen hier komen. Zyne wederlegging van den eisch des Kimelaha's over de grenzen.

Dewyl 'er egter op geen andre wyze aan een goed einde van deze zaak te geraken was, verzocht de Heer *Lucaszoon* zyn Edelheit met veel ernst, om zich, zoo ras het mogelyk was, na hier te begeven, alzoo met *Leliato* niets te doen was, die, zonder 's Konings nader last, de Macassaaren niet wilde verdryven, en met een onverzettelyk hoofd verhooging van den prys der nagelen eischte. Sprak men hem, om onze weggevluchte slaven weder te geven, om recht over de bedreven moorden, en wat dies meer was, te doen, hy veinsde, of daar niet van te weten, of buiten den Koning daar in niet te durven doen, alles tot deszelfs nader bevel, of wel tot zyn komst in deze Landen, uitstellende. Waar door de geschillen egter niet beslicht wierden.

Men gebruikte ondertusschen nog een ander middel, om hem door zachtheid tot reden te brengen, en men vond goed den prys der kleeden te verminderen, mits dat men dan al de nagelen ook aan ons leveren moest, waar van zy ons zakken vol beloften deden; doch zonder eenige vrugt.

Dit perste ons volk te meer aan, om de aanplanting der nagel-boomen op Leytimor, en in de Uliasser Eilanden, voort te zetten, alzoo zy te gemoet zagen, dat men, by verloop van tyd, aan die van Loehoe, en Hitoe, niet veel zou hebben, en dat het wel licht tot een oorlog uitbersten kon.

Immers men was op Leytimor zoo verre gevorderd, dat men nu by een groot nagelgewasch honderd vyftig Bhaaren ontfangen had.

Die van Assaloelo begonnen al in 't begin van de Regeering van dezen Heer 't hoofd en de hoorns op te steken, tot zoo verre, dat zy zeiden met ons, en met den

1628. den Landvoogd, niet meer te doen te willen hebben, en toonden het metter daad, alzoo zy ook weigerden op den dag van de voorstelling van dien Heer, volgens gewoonte, aan 't Kasteel te verschynen.

Uit het vorig bericht van den Heer *Zeyst* bleek ons, dat de borgery van Amboina al in eenige schulden vervallen, en niet wel in staat was, om die licht te boven te komen, schoon zy daar toe haar best dede.

Deze schulden, van tyd tot tyd vermeerderd, waren zoo hoog gerezen, dat 'er geen hope van betaling meer over was. Weshalven de Heer Landvoogd *Lucassoon* in kragtige termen tot haar voordeel na Batavia schreef, dat haar Edelheden goedvonden haar van de twee pagten, namelyk van de visschery, en van de clappus-boomen, hier en daar in hare erven staande, te ontslaan.

Dewyl men ook zag, dat het verkoopen van nagelen aan vreemdelingen zyn ouden gang ging, en men geen werk maakte, om de moord op Cambello, door der Macassaaren toedoen meest gepleegd, te straffen, zoo zond de Heer Landvoogd 't jagt Mocha na de Straat van Boeton, om op de Macassaarsche jonken, die van Cambello stonden na huis te keeren, te kruissen, en om ons zoo over 't een en 't ander te wreeken; last gevende, dat het daar tot het kenteren van 't saizoen op hen zou blyven passen.

Eenige Ambonsche grooten vertrekken na Batavia. In September vertrok *Tepil*, of de oude Capitein *Hitoe*, met vier Leytimorsche OrangKaja's, te weten, *Don Andrea*, Koning van Noessanivel, *Don Laurenso de Sylva*, Koning van Soya, *Manuel Castanja*, *Hhoekom* van Hative, en *Paulo Gomes*, Hoofd van Mardheyka, op het sterk aanraden van den Heer *Lucaszoon* na Batavia, om, zoo het de naam had, den nieuwen Heer Opperlangvoogd *Coen* te begroeten.

Prins Aali uit Ternate herwaarts gezonden. Ondertusschen zond de Koning van Ternate, die wel wenschte van den Prins *Aali* ontslagen te zyn, gelyk ook die misnoegde Prins, nu tweemaal in 't kiezen van een Koning voorby gegaan, immers zoo zeer wenschte om uit Ternate te zyn, nu al eenige maanden geleden, dien Prins elders na buiten, maar egter zoodanig, dat men in vriendschap scheidde.

Om dit te gemakkelyker voortgang te doen nemen, gaf men voor, nieuwe Landen te willen gaan winnen; waar toe deze Prins verzocht gebruikt, en als Hoofd van dezen tocht aangestelt te werden.

Zyn verzoek wierd toegestaan, een Vloot van 27 Coracora's byeen gezameld, met 1500 mannen bezet, en aan hem in een zeer breede commissie, als Zeevoogd last gegeven, om de geschillen wegens de grenzen in Amboina, en de verdre questien aldaar, te vereffenen, en van daar dan na de Xoelase Eilanden, en na Bangay te vertrekken, om de Macassaaren te verdryven, die daar over eenigen tyd ingevallen waren. 1628.

Men wil, dat de Koning hoopte, dat de Prins in deze onderneming zyn einde, en hy ondertusschen veel rust door zyn afwezen in zyn ryk, vinden zou. De Prins daarentegen, dien het gemist was in Ternate Koning te worden, had den zelven toeleg, als *Hidajat*, en meinde zich of in Amboina, of elders, Koning te maken.

De Commissie hem van den Koning gegeven, luid aldus:

Ady primo Juni A. 1628. in 't Kasteel Maleyo:

Zyn Authorisatie. Translaat *van de autorisatie voor* Kaitsjili Aali, *als* Capitein Laoet, *om daar mede te gaan naar* Amboina, *door den Koning van* Ternate *aan de andre zyde geschreven in presentie, en met toestemming van de* Soa Sives, Sengadji's, Kimelaha's, *en andre, representerende den Raad van* Ternate.

Ik den Koning van Ternate, *hebbe dezen brief geschreven in 't* Fort Maleyo *tot een getuigenis de maand* Ramalaan *nemende, want ik hebbe my by den* Gouverneur *alhier met zyn raad, den* ouden Fiscaal, *zyn* Kooplieden, *en zyne verdre* Raadspersoonen, *nevens de mynen, de* Soasives, *met alle de* Sengadji's *van 't Eiland, binnen 't* Fort Maleyo *vervoegd, gesproken, gepitsjaard, u lieder brieven, de missiven des* Gouverneurs *in* Amboina *gelezen, en overzien, ende daar uit bespeurt, dat, ingevalle het alzo wezende daar in niet voorzien wert, t'avond of morgen de* Amboineesen *en* Hollanders *over hoop zullen leggen, derhalven met de* Hollanders *overleit heb, om een einde van de zaak te maken, en heb goed gevonden den* Kapitein Laut, *derwaards te zenden, om alles te doorgronden, ende tot een goed einde te brengen, even of ik zelfs in perzoon by u luiden verscheen, derhalven zult het daar voor aannemen, dat alle 't geene hy in 't stuk van justitie, als anderszins, verrigt, zoo veel wezen zal, even of het door myn perzoon geschied ware, over zulx ingevalle hy bevind de* Hollanders *gelyk hebben, ende dat gy luiden eenigzins qualyk gedaan hebt, zoo zal 't aan hem staan, ende in zyn vermogen wezen, straffe naar zyn welgevallen, alwaar het aan goed, lyf en leven, daar over te doen. By aldien gy luiden daar mede te vreden zyt, zal 't wel zyn, ende ingevalle niet, zal hy zich met*

zyn

zyn armade by de Hollanders *vervoegen in* Amboina, *en u luiden straffen, dog ter contrarie de* Hollanders *haar niet willende in de redelykheit laten vinden, zult gy luiden u met hem, en den* Gouverneur *in* Amboina *combineeren, om dat te remedieeren: want wy hebben zulx alhier met haar gepitsjaard, ende goedgevonden. Soo gy luiden myn ordere eenigzins komt te contrarieren, ofte u jegens de justitie, die alrede hier besllooten hebben om over u luiden gedaan te werden, te opponeeren, zoo meugt gy denken, dat ik niet zy gelyk den voorleden Koning, mynen neef, in wiens plaats ik gesuccedeert ben; wiens ordre gy zoo menigmaal overtreden hebt, derhalven zende ik mynen broeder, den* Capitein Laut, *over de* Moluccos, *om myn Koninks-regt, ende justitie, even of ik zelfs in perzoone present ware, na behoore uit te voeren, waar tegens gy u niet zult stellen, gelyk voor dezen meermalen geschied is, maar naar het einde om zien: want ik zal ook volgen, ende den* Gouverneur *alhier schryft diergelyken brief, als dezen aan den* Gouverneur *aldaar, derhalven denkt op 't einde.* Onderstond onder aan de regterhand door den Konink zelfs geschreven, was geteekend: *Wasalam Bilhaairy*, 't welk te zeggen is *God geve u goed geluk.* Ende aan de linkerzyde, *zijou Milahua*; dat beduid, *Actum op den dag ahrad*, 't welk onze *Sondag* is, ende boven op staat *Soerat Sulthan Achalu Emier el Moemenin Hhamza Nassaroen Minalahi sjah.*

Wy ondergeschreven Gillis Zeyst, *president over de* Nederlandsche Forten, *en* comptoiren *in de* Moluccos, *'t zampt die van onzen Raade, certificeeren, ende verklaren mits dezen op onze manne waarheit dat de acte, ofte brief van authorisatie op het aan dezen annexe papier met* Arabische *letters in de* Ternataansc *taale beschreven, waar van het translaat in Dorso deszelfs staat, in conformité als daar in verhaald wert, in onzer presentie, door den Koning van* Ternate, Emier el Moemenin Hhamza, *met toestemminge van de* Soa Sives, *ende* Sengadji's *van 't Eiland* Ternate, *representeerende den* Ternataanschen *Raad, gepasseert, ende aan zyn broeder,* Kitsjil Aaly, Capitein Laoet, *verleend is, waar van hy Konink vyf alleensluidende onderteekend heeft, den eenen, om aan den Ed. Heer* Generaal, *den tweden, om de Heer* Gouverneur *in* Amboina *toegezonden te werden, den derden voor hem, den vierden by ons te behouden, ende den vyfden, gemelden* Capitein Laoet *mede te geven. In kennisse der waarheid hebben dezen, en d'andre, met onze gewoonlyke signature onderteekent.* Actum Maleyo *in 't* Fort, ady primo Juni 1628. *Was geteekent*, Gillis Zeyst, Pieter Wagensveld, Nicolaas van Dortmond, Cornelis de Meyer, Daniel Olton Henrik Harousen. 1628.

Deze Prins quam in Augustus 1628 met zyn Vloot voor Assahocdi, juist op een tyd, dat daar een aardbeving was, een quaad voorteeken voor den Inlander, dat hy hier niet veel goeds verrichten zou. En zyn komst hier, met Kimelahá Loehoe.

Hy bragt *Kimelaha Loehoe*, zoon van *Kimelaha Adja*, en neef van *Leliato*, mede, om hem, zoo de nood zulks vereischte, in *Leliato's* plaats hier aan te stellen.

Den 14 October quam hy met 14 Coracora's voor 't Kasteel, wierd deftig ingehaalt, en gaf groote hope van hier wat goeds te zullen verrichten; dat hy ook zekerlyk gedaan zou hebben, zoo de jaloerse *Kimelaha Leliato* hem in alle voorvallende gelegenheden heimelyk den pas niet afgesneden had.

Hy verbood aanstonds, hier geen vreemde handelaars meer te dulden, gebood opentlyk de Macassaaren als vyanden weg te jagen, en maakte daar op met *Leliato*, en die van Loehoe, Cambello en Lessidi, een nader accoord met den Heer Landvoogd, van inhoud, als men hier ter neder gestelt vind:

Contract gemaakt by den Ed: Heer Gouverneur *Philip Lucasson*, met den *Kimelaha Leliato, Kaitsjili Aali*, ende de Hoofden van Loehoe, Cambello, en Lessidi, den 20 October 1628.

Na dat, ontrent de zes of zeven jaaren gepasseert, zeker different tusschen den Gouverneur, *wegens den* Prince *in* Holland, *en den Stadhouder, en Hoofden van de omleggende Eilanden en dorpen van* Amboina *ende* Ceram, *wegens den Koning van* Ternate, *is ontstaan, invoegen niet alleen in oneenigheit met den anderen geleeft, maar de zaken zoo verre geloopen zyn, dat tot feytelykheid, en termen van hostiliteit, consequentelyk tot ruine en verderf van beide volkeren en vrugten geprocedeert hebben, zonder nogtans met voorweten, en speciale ordre van hare respective Souverainen daar toe gelast te wezen, daar over in agting en memorie genomen hebbende, dat de onze voor dezen bondige alliantien, en beraamde contracten tusschen den gemelden* Prince *in* Holland, *ende den Koning van* Ternate, *gemaakt hebben, zoo zyn buiten reden, en met arrogantie gedagte vasallen uit eigen motive met ons in questie geraakt, tot zoo verre, dat zelfs ook tot een oorlog vervallen zouden hebben, dienvolgende willende in dezen voorzien, weeren alle misverstanden, en calumnieuse gerugten, uit onze landen van* Amboina *en* Ceram *voornoemd, den Konink* van

1628. *van* Ternate, Sulthan Adjal, Emier el Moemenin Hhamza, Nasseron Minalahi Sjah, *en gezamentlyk den* Ternataanschen *raad, en respective Stadhouder besloten, gelast, en geauthorizeerd hebben den* Admiraal *van der zee*, Kaitsjili Aali, *om met een armade van* Correcorren, *zich te transporteren in onze Landen van* Amboina *en* Ceram, *om aldaar onze perzoon te reprezenteren, en uit kragte onzer verleende commissie, en brieven van credentie, af te handelen, te regten, en te bevredigen alle verschillen, en differenten, in die quartieren, by verloop van tyd ontstaan, en weder als oude vrienden, en bondgenoten in vrede en ruste te doen leven, zoo is 't dat wy* Kaitsjili Aali, *bekledende zyn* Majesteits *perzoon, in 't* Kasteel *van* Amboina, *geconvoceerd hebben den Stadhouder des Koninks*, Leliato, *de respective* Landvoogden *van* Loehoe, Lessidi, Cambello, *de Hoofden van de omliggende Eilanden, en dorpen van de* Oelisiwa's, *en* Oelilima's *gezamentlyk den Konink van* Ternates *onderdanen, ten overstaan en als getuigen daar toe geroepen, alle principale myne bygevoegde Raaden uit* Ternate, *als* Makjan *ter eenre, ende de Ed: Heer* Philip Lucaszoon, Gouverneur *van 't* Kasteel *en dependentie van* Amboina, *benevens die van zyne Raaden, als de naturele uit den Landraad, wegens de Hoog: Moog: Heeren* Staten Generaal, *den* Prince van Orangie, *mitsgaders de Ed: Heeren* Bewindhebberen *der geoctroyeerde* Compagnie *van de* Nederlanden, *ter andere zyde, dewelke ider in 't byzonder gesustineert, gemoveert, en geprobeert hebben diverse differenten, verschillen, gepasseerde actien en onheilen, in voegen na dat wy de zelve aan wederzyden grondig doorzogt, en verstaan hebben, wy* Kaitsjili Aali, *en* Gouverneur Philips Lucaszoon, *voren gemeld, met voorweeten en toestemminge van den* Stadhouder, Landvoogden, *en Hoofden respective van de* Oelisiwa's *en* Oelilima's, *groot en klein, onderdanen van zyne* Majesteit, *zyn overeen gekomen, geaccordeert, vereenigd, en bevredigt, onder de artikelen hier naar gementioneert, zynde, en luidende aldus.*

Eerstelyk, *beloven wy* Gouverneurs, *en wy al te zamen Hoofden van de* Oelisiwa's *en* Oelilima's, *te vergeten en niet meer in gedagten te nemen alle gepasseerde verschillen en misverstanden, zonder van de zelve iets te moveren, maar zullen met den anderen woonen, en handelen als getrouwe vrienden, en bondgenoten, zonder ligtveerdig eenige calumnieuse rapporten te gelooven, voorders zal 't des Koninks onderdanen*, Mohhammedisten, *vry, en tot hare geliefste staan, om aan 't* Kasteel, *ofte andere plaatzen, haren handel te dryven, van gelyken zullen de* Nederlandse Vasallen, *'t zy dan* Christenen *ofte* Mohhammedisten, *vry op al des Koninx plaatzen haren handel doen.* 1628.

Ten anderen, beloven wy, gezamentlyke Hoofden van Loehoe, Cambello, Lessidi, Hitoe, *en de omleggende Eilanden, ende dorpen, dat wy aan de* Nederlanders *alleen zullen verkoopen en doen leveren, nu en naar dezen, droog, schoon ende wel geconditioneert, alle onze giroffelnagelen, volgens de oude contracten, ende zullen dezelve voor de* Portugeesche *Bhaar betalen zestig realen van achten, dienvolgende ons mede verpligten, aan niemand anders als de* Nederlanders, *eenige nagelen te verkoopen, ofte leveren.*

Voorders beloven wy voorgemelde, agtervolgende de ordre des Koninx, en die van Kaitsjili Aali, *representerende zyn* Majesteits *perzoon, dat wy niemand admitteren, alliantie met den zelven aangaan, handel dryven, nogte acces op onze stranden gedogen, nog eenige vreemdelingen, ofte Kooplieden, 't zy dan* Europische *ofte* Indiaansche *natie, directelyk ofte indirectelyk, toelaten zullen daar te komen, en zoo het gebeurde dat eenige quaadwillige Hoofden, ofte dorpen, dezen gemelden Koninks last niet en agtervolgden, en dienvolgende toegank aan eenige vreemdelingen gedoogden, zoo zal het aan den* Gouverneur *en* Kimelaha *geoorloft wezen, de zelve vreemdelingen met hare vaartuigen vyandelyk aan te tasten, ende dorpen, die deze des Koninks ordre niet prompt agtervolgd hebben, mede vermogen te destrueren, alzoo de Konink van* Macassar, *en de Konink van* Ternate, *in termen van oorlog jegens den anderen staan, dien volgende aan alle zyne bondgenooten verzocht heeft de gemelde* Macassaren *overal te water, en te lande te vervolgen, en is 't mogelyk, te destrueren.*

Ingevalle de Konink van Macassar *eenige magt, ofte armade in deze quartieren, en herwaard overzond, om eenige invasie, ofte overlast in de Eilanden, ofte plaatzen van des Koninx onderdanen te doen, zoo heeft de* Gouverneur *van 't* Kasteel *in* Amboina *van zyne zyde beloofd de zelve met de presente en toekomende macht jegens zodanige oppressie te helpen protegeren, van gelyken, zoo eenige macht van vyanden 't* Kasteel, *ofte des zelfs onderdanen, quam offenseren, zoo beloven wy gezamentlyk van de* Oelisiwa's, *en* Oelilima's, *den gemelden* Gouverneur *in alles naar ons vermogen te helpen, en te assisteren.*

Zoo het gebeurde, dat eenige plaatzen ofte dorpen, zich jegens haren Heere vergrepen, ofte quamen te rebelleren, zullen de Gouverneur *en* Stadhouder *des Koninks de zelve rechten, of wel naar gelegenheit, vyandelyk aantasten, en tot gehoorzaamheit brengen. Van gelyken beloofd de* Gouverneur *die van* Loehoe, Cambello *en* Lessidi,

zoo

1618. *zoo om ryst, of andere zaaken mogten verlegen wezen, de zelve tot haare nooddruft te assisteren, en by de respective Kooplieden wat civielder te doen verkoopen, als ordinarie, en courant verkocht werd, namentlyk dat wegen den lossen ryst haar een gantang op yder reaal meer, als aan 't* Kasteel, *verkogt werd, zal geleverd werden, insgelyks den ryst in balen, voor* 2½ *reaal van agten ider baal.*

Nopende de prys van de Chormandelsche *en* Suratsche *kleeden, heeft de* Gouverneur *mede geaccordeert te agtervolgen, de lyst en prys, daar over in* Ternate *beraamd, behoudentlyk, dat geene in betalinge voor nagelen zullen opgedrongen worden, maar zal 't zelve tot haar eigen geliefte wezen om wel contant, ofte kleeden daar voor, te nemen.*

Voorders, zoo 't geviel dat eenige Nederlanders, *ofte naturele* Amboineesen, *naar* Loehoe, Lessidi, Cambello, *ofte eenige andere des Koninks plaatzen, quamen overloopen, en zullen de zelve niet vermogen* Mohhammedist *te maken; maar zal de* Stadhouder, *of andere Hoofden, gehouden wezen de zelve weder aan 't* Kasteel *te zenden, insgelyks en zal de* Gouverneur *geen overgelopen* Mohhammedisten *vermogen* Christen *te maken, maar, als voren, die mede den* Stadhouder *des Koninks overleveren, zoo daar eenige slaven quamen aan 't* Kasteel *loopen, en zal de* Gouverneur *de zelve niet vermogen* Christen *te maken, maar dezelve geboeid weder aan den* Stadhouder *zenden. Desgelyks en zal de* Stadhouder *geen verloopen slaaven van het* Kasteel *vermogen* Mohhammedist *te maken; maar als voren gebonden den* Gouverneur *doen overleveren, en zullen de zulke, die de slaaf, ofte slavinne, als lyfeigen toekomt, voor berg-loon van de zelve vyftien realen van achten gehouden wezen te betalen. Verder in gevalle eenige dorpen, ofte particuliere perzoonen, uit hun eigen moetwil, ofte motief, hun onderworpen te rooven, imand verradelyk te vermoorden, of de landvruchten te verderven, aan wien van des* Gouverneurs, *ofte des* Kimelaha's *onderdanen, 't zelve geschiede, ende de* Gouverneur *aan den* Stadhouder *daar over justitie verzogt, ofte dan dat de* Stadhouder *over gelyk delict recht van den* Gouverneur *vorderde, en dat zoo wel aan den een, als de andere zyde geen behoorlyke satisfactie gegeven, ende opregte justitie gepresteerd wierd, zoo zullen naar verloop van een maand naar dato van de insinuatie, de* Gouverneur *ofte* Stadhouder, *den zelven vermogen te destrueeren, en hem zelven te rechten, zonder dat by den respective gesustineerd zal mogen werden, dat daar in qualyk, of niet conform de unie, gehandeld ware, en zoo imand met moedwilligheit tegen imand ingenomen geweest is, zoo zal zoodanige revengie jegens de particuliere plaatzen geexecuteerd, en in 't werk gesteld werden, als men zal redelyk vinden, zonder dat de andere plaatzen 't zelve mede subject zullen zyn, ofte den last van de ander hen gemeen wezen zal.* 1618.

Zoo daar imand verzocht eenige schulden 't zy comptant, ofte van kleeden by de Kooplieden in de respective dorpen te maken, onder conditie de zelve op 't gewas, ofte na eenige tyd en maanden, te betalen, ende na de expiratie van de tyd hen absenteren, zoo zal de Gouverneur, *of de* Stadhouder, *gelicentieerd wezen, en vry staan, den gemelden debiteur te doen opzoeken, en aan den dag brengen, en de zelve zoo lange in private apprehensie, of geboeid houden, tot 'er tyd de schuld behoorlyk afgelegt, en betaalt is.*

Vorders zullen des Koninks van Ternate's Vasallen, *tot gerief van den handel in ryst ofte kleeden, of tot presentatie van de vruchten, ter plaatze daar zulx vereischt werd, op 't verzoek van den* Gouverneur *gehouden wezen aan te wyzen zekere bequame plaats, daar de inwoonders ter eerster instantie een gerieffelyke wooninge, buiten kosten, zullen moeten maken, doch naar 't zelve eens behoorlyk in effecte gebragt zal zyn, zal de* Nederlandsche Compagnie *gehouden wezen tot eigen kosten, al 't gene daar aan gebreken mogte, te doen repareren: insgelyks zoo 't geschiede, dat eenig verschil quam te ontstaan, ter oorzake de respective Kooplieden niet opregt met de inwoonders handelden, ofte eenige overlast deden, 't ware dan in 't stuk van den* Godsdienst, *of omtrent de vrouwen en kinderen, of dat de soldaten eenige questie moveerden, en zal men ter oorzake van dien niet mogen tot de wapenen procedeeren; maar 't zelve den* Gouverneur *aangeven, die, naar behoorelyke inspectie van de zaak genomen te hebben, beloofd de zelve naar exigentie, ten overstaan van 't gansche dorp, publyk te doen corrigeren. Belangende 't stuk van een iders onderdanen, en jurisdictie, hebben de voorgemelde* Capitein Laoet, *en de* Gouverneur, *aangenomen 't zelve by der hand te nemen, op 't gevoeglykste, en opregste te confesseren en te verhandelen. Ook beloofd de* Capitein Laoet, *'t zelve den Konink in* Ternate, *en de* Gouverneur, *dit aan den* Gouverneur Generaal *te exhiberen, ten einde 't zelve by de respective magten mag werden geapprobeert, en van waarde gehouden, naar welke voorgaande approbatie de zelve in deze quartieren aan den* Gouverneur *en* Stadhouder, *mitsgaders de verdere Hoofden van des Koninks onderdanen, zal overgezonden werden, op dat ider dien volgende zyne onderdanen kan richten, behoudentlyk dat ider, de* Gouverneur, *ofte* Stadhouder, *in volkomen bezit zal houden zoodanige plaatzen en jurisdictie, als te dezen tyde ider pretendeert, ende in possessie heeft, zonder dat de een des anders onder-*

 danen

1628. *danen eenigen overlast zal vermogen te doen*; Mohhammdaanen *zullen geen* Christenen *en* Christenen *geen* Mohhammedisten *vermogen gemaakt te werden*, *maar zal een ider vry staan zyne onderdanen naar zyne manieren te buigen*, *ende zoo het geviel*, *dat des* Gouverneurs *onderdanen*, *ofte des* Stadhouders, Vasallen *des Koninks*, *hare respective Hoofden niet behoorlyk gehoorzaamden*, *zal de een den ander op zyn verzoek assisteren*, *dog zo hy zich magtig*, *en gedisponeerd vond*, *om 't zelve alleen te verrichten en uit te voeren*, *zoo zal de een op des anders proceduren niet vermogen te reprocheren*.

Al het welke wy, Capitein Laoet, Kaitsjili Aali, *ten overstaan van alle myne raadsperzoonen respective*, *Hoofden van* Ternate, *en* Makjan, *en de* Stadhouder, Landvoogden *en* Hoofden, Oelisiwa's, *en* Oelilima's *van* Amboina *en* Ceram, *gezamentlyk de* Majesteits *van* Ternate's *onderdanen van wegen den voorgemelde zyne* Majesteit *van* Ternate, *en de* Gouverneur Philip Lucasfoon, *uit den naam van den* Gouverneur Generaal, Jan Pieterszoon Coen, *gezamentlyk*, *die van onze*, *en die uit den Landraad van* Amboina *wegens de Hoog Mogende Heeren* Staaten Generaal, *den* Prince *van* Orangie, *ende* Bewindhebberen *der* Vereenigde Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie *van de* Nederlanden, *goedgevonden*, *en beslooten hebben*, *gelyk wy de een aan de ander beloven*, *'t zelve met getrouwe en opregte gemoederen te onderhouden*, *en te doen onderhouden*, *in teeken van dien hebben wy* Capitein Laoet, Kaitsjili Aali, *en* Gouverneur Philip Lucaszoon, *yder particulier hier onder onze gewoone signature*, *en zegelen gesteld*, *gelyk wy mede den* Stadhouder *van* Loehoe, *de* Landvoogden *en* Hoofden Oelisiwa's, *en* Oelilima's *van* Amboina, *ende* Ceram *voorgemeld*, *yder voor zoo veel hem aangaat*, *hebben geteekend eenen van gelyken inhoud*, *als dezen*, *ende de zelve op ons* Wet-boek *be-edigt*, *gelyk wy tot meerder en bondiger affirmatie onze respective gewoone ondertekening onder dezen gesteld hebben*; *waar nevens wy* Hoofden *ende* Raaden *van de* Ternataansche *en* Makjanse *armade*, *en die uit den* Landraad *van* Amboina, *ons als getuigen constitueren*, *tot verificatie van 't welke wy dezen mede ondertekend*, *geschreven*, *gearresteerd*, *en besloten hebben*, *in 't* Kasteel *van* Amboina *dezen twee en twintigsten dag der maand* Rabiul-awal *in 't jaar des* Propheets Mohhammed's, *duizend agt en dertig*. Stilo Romano *den* 22 October A. 1628. Actum *in 't* Kasteel *van* Amboina, datum ut supra, *en was geteekend*, Philip Lucaszoon, Gerard Westerman, Nicolaas Maarsman, Johan Ottens, Timon L. Copel, Jan de Meyer, Salomon de Waal *lager stond het merk van* Kimelaha Leliato, *het merk van* OrangKai Parmatta, *'t merk van* OrangKai Tanahhitoe Messing, *'t merk van* Kaitsjili Aali, *ter zyden stond* Manuel, Koning *van* Kilang, *'t merk van* Thomas de Silva, Konink *van* Soya, *'t merk van* Don Andrea, *Hoofd van* Halong, Gaspar de Fretis, *'t merk van* Don Pedro, *Hoofd van* Hoetoemoeri, *'t merk van* Antoni de Costa, *Hoofd van* Mardika, *'t merk van* Antoni Tawiri, *Hoofd van* Tawiri, *ende het merk van* Steven Tiçera, *Hoofd van* Pauta. 1628.

Hy bleef twee maanden lang aan 't Kasteel, 't zy om na deze en gene zaaken naaukeurig te vernemen, of wel om zich tegen beide de *Kimelaha's*, die wel wenschten, dat hy al weg was, sterk te maken. Terwyl hy hier was, kregen deze en gene geschil met de Amboineesen, dat nu en dan al vry hoog liep, zoo dat zy hier en daar al wat klop kregen. Zyn n[...] der A[...] coord met die van L[...] hoe, Cambe[...] en Less[...] 1628.

Hy vertrok eindelyk, na zeer nobel van den Landvoogd onthaalt te zyn, den 5 December na Hitoe, alwaar men hem groote eer aandeede en groote geschenken toekomen liet.

Van daar vertrok hy na Loehoe daar hy met geen minder eer ingehaald, en met heerlyke geschenken als opgehoopt wierd. De een zond hem fraaje kleeden, de ander groote gongen, en zommige andre fraejigheden t'huis, die zamen wel 2000 Ryxdaalders in waarde beliepen.

Na daar ook wel onthaalt te zyn, vergaderde hy ten eersten weer zyn Vloot by een, die tot 35 Coracora's aangroeide, waar mede hy voornemens was na Cerams Zuid-kust te gaan, om de gevlugte Bandaneesen op te vangen, zoo hy voorgaf; maar de ware reden was maar, om daar zyn beurs te vullen. Zy[...] vertre[...] van 't [...] steel [...] Hitoe Cera[...]

In 't jaar 1629 stak hy van Loehoe af, en vond, op Ihamahoe gekomen, den Heer *Lucaszoon*, om eenige verschillen te vereffenen; op welke tyd ook de Heer *Gysbert van Lodestein*, staande als Landvoogd na de Moluccos te vertrekken, hier aangierde. Ke[...] van [...] Heer Lode[...] stein.

Ondertusschen gaf de Prins *Aali* daar voor, na Cerams Oostkust te willen gaan, om eenige dorpen de schatting, in 30 jaren niet betaald, nu te doen uit keeren. Men raade hem dit sterk af, zeggende, dat dit onderdanen van de E. Maatschappy waren, en dat hy hen, wilde hy wel doen, niet moest lastig vallen; doch hy volgde zyn kop; hoewel hy een maand daar na onverrichter zake weer op Loehoe quam, alzoo die dorpen hem niets hadden willen geven.

In deze tyd verscheen hier op Hitoe een

[19.] een vaartuig van Java, door *Radja Boekit*, of den Vorst van Giri, aan hen tot onderhouding van de oude vriendschap gezonden, alzoo der Hitoeëesen voorouders Javaanen van afkomst zyn. Dit was het voorgeven; doch wy zagen 't voor een smokkelaar aan, die alleen om nagelen hier quam. Men haalde derhalven dit vaartuig aan, nam 4 a 5 lieden daar af in arrest, en onderzocht dit alles naaukeurig, dog de Hitoeëesen, niet weinig hier over geraakt, schreeuden dat men hunne stranden violeerde, hun recht krenkte, en hen als onderdaanen handelde, daar zy niet verder als bondgenooten wilden aangezien zyn, 't geen zoo verre ging, dat zy op 't laatst met ons niet meer wilden te doen hebben.

De zaak raakte eindelyk door tusschenspraak van *Aali* uit de weg, en men liet de gevangenen los.

Ontrent dezen zelven tyd vielen die van Assaloelo en Larike van ons ook af, niet uit zich zelve, maar door *Leliato* aangezet, die hen geraden had onze party te verlaten, en zich maar na de last van de Ternataanen te reguleren.

Ondertusschen was een menigte van Macassaarse en andere vaartuigen in de maand Februari op Boero's Zuid-zyde, 15 Jonken, en 3 Gorops (zekere roof-vaartuigen) sterk, op Waysama ten anker gekomen, waar na toe de meeste nagelen vervoerd wierden.

De onzen, dit wetende, hadden daar onlangs 2 vaartuigen van Java verovert; dog de Boeroneesen wilden ons de Javanen niet over geven, om dat het hun geloofsgenooten waren.

De Heer Landvoogd, tydig berigt hier van bekomen hebbende, liep met 18 Coracora's na Boero; maar daar hoorende, dat zy 't al ontsnapt waren, gierde hy op Manipa aan, daar hy den Prins *Aali* vond.

De Landvoogd, ziende, dat 'er van onze klagten over de moord op Cambello niets quam, geraakte met dien Prins in een hevig gesprek, verwytende hem, dat hy met zyn aanwezen alhier noch niets gevorderd, dat hy de zaaken eer erger, dan beter, gemaakt, ja dat hy de arme Amboineesen maar door schattingen uitgemergelt, en zyn zakken wel gevuld; maar in onze zaaken, waar over wy regt eischten, nog niet het minste gedaan had, eischende verder een anderen *Kimelaha* tot ons genoegen op Loehoe in plaats van *Leliato*, met welken wy niet konden te regte komen, dewyl hy onverdragelyk trots en kribbig was. Hoe zeer hem dit op zyn Prinzelyken teen getrapt was, vond hy egter goed, den Heer Landvoogd gelyk te geven, en hem te beloven ordre hier ontrent te zullen stellen, en *Leliato* uit Ambon te vervoeren; doch 't was zoo verre van daar, dat *Leliato* zelf al 't volk van den Prins, terwyl hy op Manipa was, weg druipen deed. De Landvoogd, op zyne belofte gerust, vertrok van Manipa, gierde op Larike aan, en bragt, door bemiddeling van Capitein *Hitoe*, die twee afgevallene dorpen weer onder onze gehoorzaamheid, alzoo zy voorgaven door *Leliato* hier toe verleid te zyn. 1619. *Brengt Larike en Assaloelo weer onder ons.*

By de komst der schepen van Batavia zag men Capitein *Tepil*, en maar twee der Ambonsche OrangKaja's, weer in Amboina verschynen, alzoo de twee andere, te weten, *Manuel Castanja*, en *Paulo Gomis*, op Batavia overleden waren. Om dezen Capitein met alle bedenkelyke eere in te halen, wilden die van Hitoe hare Coracora's van strand in zee brengen. Men verbood hen dit; waar over zy zeer gestoord waren, meinende, dat wy niet vermogens waren dit te doen, alzoo zy zeiden maar bondgenoten te zyn. *Capitein Tepil keert van Batavia.*

Men vernam ook van de overgekomene vrienden, hoe de *Soesoehoenan* van Java, de stad Batavia vrugteloos van Augustus des voorleden jaars tot December toe belegerd hebbende, onverrechter zake, en met groot verlies, genoodzaakt geweest was af te trekken. *Vergeefs beleg des Soesoehoenans van Batavia.*

Terwyl Capitein *Hitoe* na Batavia was, had men 't bewind van zaaken zoo lang aan zyn zoon *Halaene* toevertrouwd; dog hem den ouden *Samsamoe*, een nazaat uit 't vermaard geslagt der Tanihitoemessens, als zyn raadsman bygezet. Deze wulpse jongeling, die vry brusk en trots was, voerde een grooten staat en lyfwagt, een zaak, die men onder de Amboineesen niet gewoon was te zien, en dat zelf dien ouden grysaart *Samsamoe* zoo verveelde, dat hy, na de wederkomst van den ouden Capitein *Hitoe*, van den Landvoogd verlof verzocht, om zich met Hausihol, en een deel van Hitoe Lama, op Capaha neer te mogen slaan, gelyk hy deed, gansch niet voldaan over 't groot gezag, dat zich Capitein *Hitoe*, en zyn trotse zoon, begonden aan te matigen. *Halaenes gedrag by Tepils afwezen.* *Samsamoe, over zynen hoogmoed misnoegt.*

Die van Mamalo, mede over de Hitoeëesen niet voldaan, hebben zich ook van hen afgescheiden, dog dit was om heimelyk met de Ternataanen te heulen, 't welk ons door Capitein Hitoe gezegt zynde, zoo wierden 'er vyf voorname mannen van die van Mamalo gevangen, en in 't Kasteel gezet, 't geen hen zoo verbitterde, dat zy dreigden Capitein *Hitoe* den oorlog aan te doen; doch zy waren in September weer vrienden, vooral op 't los laten der gevangenen. *Gedrag van die van Mamalo.*

Ontrent dezen tyd kreeg men hier uit Ban-

1629. Banda berigt van een zware aardbeving, in dit jaar daar voorgevallen, waar van wy onder de stoffe van Banda zullen spreeken.

Aardbeving in Banda, en hier.

Men had de zelve ook hier gevoeld; dog zy moet hier zoo zwaar niet gevallen zyn, aangezien ik 'er niet byzonders van aangeteekent vind.

Vuilen toeleg van Kaitsjili Labatta.

Zekere *Kaitsjili Labatta*, hier van Boeton met eenig volk gekomen, regtte in Augustus dezes jaars 1629 een leelyke zamenrotting ontrent het Kasteel aan; hebbende verscheide getrouwde vrouwen en slaven eerst heimelyk verkogt, en hen daar na verleid, om met hem weg te vlugten, van welke eenige agterhaalt, twee mannen opgeknoopt, en twee vrouwen gegeesseld wierden.

Slegten staat van Prins Aali.

De Prins *Aali*, die bevorens een Vloot van 35 Coracora's had, kon 'er nu niet meer als vier te voorschyn brengen, die hy belast had op Manipa en Kelang te vertimmeren, houdende zelf op Bonoa huis, daar hy de beide *Kimelaha's* wel by zig hield, onder de naam van met hen te raadplegen, maar die ondertusschen dagelyks werk maakten, om zyn volk in stilte van hem te doen verloopen. Hy hield ze meest by hem, om hen te beletten hem eenig quaad te doen; maar zy wisten hem wonderlyk te blindhokken, en in zyn weerwil, hun oogwit te bereiken.

Ondertusschen had Koning *Hhamza*, van alles, dat hy hier gedaan had, zeer net berigt bekomen, dat hem noodzaakte *Calimbatta* als gezant na Amboina te zenden, die, in of voor September hier gekomen zynde, hem 's Konings misnoegen over zyn gedrag deed weten.

Hy keerde daar op na Manipa, en zond, dewyl hy nu by zyn eigen Koning zoo wel, als by ons, zich stinkende gemaakt had, dezen *Calimbatta* als gezant na den Koning van Macassar, eischende van hem uit naam van zyn Koning de Landen, die hy den zelven afgenomen had, of bedreigde hem anderssins den oorlog aan te doen.

Die van Manipa na Boero vertrekt.

Behalven dezen *Calimbatta* zond Koning *Hhamza* nog eenen *Sengadji Cajo* na Amboina, met mondelingen en schriftelyken last, om na 't gedrag van den Prins *Aali* onderzoek te doen, en zelf om 's Konings misnoegen daar over aan den Heer Landvoogd *Lucassoon* bekend te maken. Hy quam hier den 24 November, en niet lang daar na vertrok Prins *Aali* van Manipa na Boero, zettende zich op Waisamma neder, met voorgeven van in 't kort na Tomahoe, en zoo verder na Bangay (dat de Ternataanen Gape noemen) te zullen vertrekken, hoewel hy niet anders zocht, als de Amboineesen zoo lang hy kon, uit te mergelen; zoo dat men geen gissing op zyn vertrek maakte, voor dat de nageloegst voorby zou zyn, om de Ambonsche gans nog dezen schoonen veder uit den steert te plukken.

Sengadji Cajo bragt ook de goedkeuring des Konings op het verhandelde en gecontracteerde tusschen den Prins *Aali* en den Heer Landvoogd mede.

Kim... Loe... zesde Stad... der ... K... on...

Ook bragt hy mede een acte van authorisatie voor *Kimelaha Loehoe*, om als zesde Stadhouder in *Leliato's* plaats te volgen, die zich daar op te Loehoe plegtelyk voorstellen dede.

Deze *Kimelaha* toonde zich in 't eerst (ten minsten in schyn) een vriend van ons te wezen, duldende geen vreemde handelaars meer op Loehoe, en doende de nagelen aan ons ook leveren. Hy zeide ons ook toe te zullen bezorgen, dat wy een steene Logie op Loehoe kregen, hoewel dit de Loehoeneesen niet al te wel behaagde.

Hala... verd... gedra...

Halaene ondertusschen, die zich toen *Hhoekom* noemen liet, en Capitein *Hitoe*, hoe langer hoe barser werdende, zoo wierd de scheure tusschen hem en 't huis van Tanihitoemessen, en dat van Cajoan, anders OrangKaja Toeha genaamd, hoe langer hoe grooter. Ter dier tyd openbaarden de misnoegden van Mamalo ons, dat zy beide hen, en de 15 Oostelyke dorpen van Hitoe dwongen, alle de nagelen aan hen beiden te leveren, die zy dan na Manipa en Boero de vreemde Handelaars wisten ter hand te stellen. Ook bespeurden de onzen klaar, dat zy dit niet alleen in de 15 Oostelyke, maar ook wel in de 15 om de West gelegene dorpen, gedaan hadden.

Dat *Halaëne* geen vriend van ons was, zagen wy niet alleen aan zyn trotse taal tegen ons, maar ook daar aan, dat hy den OrangKaja van Larike, met eenige der zynen, wederom na die van Assaloelo had doen verloopen. Men kreeg hem daar gevangen; dog die OrangKaja wierd op verzoek van den Landraad kort daar aan weer op vrye voeten gezet.

Die van Ihamahoe zich aan den eed, A. 1621 gedaan, zeer weinig kreunende, waren by de minste voorvallende gelegenheid de zelve, die zy te voren geweest waren, dat is, groote schelmen; maar zoo ras zy door deze of gene benaaud wierden, wisten zy wel fyntjes den Landvoogd om zyne bescherming te verzoeken; dog hy gaf hen, met de Hongi in November dezes jaars aldaar zynde, tot antwoord, dat, zoo de Ternataanen hen wat geplaagd, zy dat rykelyk aan ons door hunne ontrouw verdiend, en hem reden genoeg gegeven hadden, om zich met hen in dat stuk niet te bemoejen,

moejen, gewoon zynde zyne vrienden, maar niet zyne vyanden, en meyneedigen, te helpen.

Men kreeg ondertusschen met chaloepen, en vaartuigen berigt, dat de Soesoehoenan Batavia in Augustus weer had belegert, dog in October weder vruchteloos opgebroken, en daar op gedwongen was vrede met ons te maken.

In dit zelve jaar was de Heer Opperlandvoogd *Coen* op Batavia den 20 September overleden, en den 23 door den Heer *Jaques Specx* als zevende Opperlandvoogd van Nederlandsch India vervangen.

De moeite, die men in dit jaar met den Javaanschen oorlog gehad had, was oorzaak, dat men nu met den aanvang van 't jaar 1630 een slegt ontzet van drie lichte scheepkens met geen volk, en weinig voorraad kreeg. Een van de zelve strandde nog op 't Eiland Cambayna, en de twee andre quamen den 12 Januari in Ambon.

Met de zelve zond de Heer *Specx* zyne goedkeuring op het verhandelde met den Prins *Aali*.

Acte van Approbatie op 't voorgaande contract verleend by de Ed. Heer Generaal *Jaques Spex*, primo Maart A. 1630.

Jaques Spex, Gouverneur Generaal *wegens de doorlugtige Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal *der* Vereenigde Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, Fredrik Hendrik, *by der gratie Gods*, Prince *van* Orangie *&c. mitsgaders de Ed. Heeren* Bewindhebberen *van de generale vereenigde geoctroyeerde* Nederlandsche Oost-Indische Compagnie *in* Indien, *allen den genen, die dezen zullen zien ofte hooren lezen, saluit, doen te weten.*

Alzoo 't zedert eenige jaren herwaards tusschen de Heeren Gouverneurs *wegens de Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal *der* Vereenigde Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, Fredrik Hendrik, *by der gratie Gods*, Prince *van* Orangie &c. *en de* Bewindhebberen *der vereenigde geoctroyeerde* Oost-Indische Compagnie *zoo in de* Moluccos, *als in* Amboina *ter eenre, ende de* Stadhouders *als Opperhoofden van de omleggende Eilanden en dorpen van* Amboina *en* Ceram, *wegens de* Koninklyke Majesteit *van* Ternate *in de gemelde quartieren, en de* Moluccos, *ter andere zyde, verscheide misverstanden ende differenten ontstaan, en by verloop van tyd zodanig toegenomen waren, dat onze, en zyne* Majesteits *onderdanen daar door niet alleenlyk een geruime tyd in groot misvertrouwen ende oneenigheid hebben geleefd, maar dat ook geschapen stonde, tot ons en zyne* Majesteits *leetwezen, de zake in termen van hostiliteit te vervallen, welke voorsz. misverstanden, differentien, en oneenigheden nog by de gemelde onze* Gouverneur, *nog by zyne* Majesteit, *ofte zyne* Majesteits Stadhouders *in de gemelde quartieren van* Amboina, *en* Ceram, *in eenige jaren niet hebben konnen geassopieerd, ofte ter neder gelegt werden, onaangezien dat 'er verscheide conferentien en onderlinge communicatien wegens de gemelde respective* Gouverneurs, *en* Stadhouders, *tot dempinge van de voorsz. oneenigheden, zoo in* Amboina *als* Ternate, *hier over gehouden geweest zyn, tot dat eindelyk de Heer* Gysbregt van Lodestein, *onze jegenwoordige* Gouverneur *in* Ternate, *en zynen Raad, mitsgaders de* Sultan Adjal, Emier el, Moemenin, Hhamza, Nasseron, Minalahi sjah, *Konink in* Ternate, *geassisteerd met den ganschen* Ternataanschen *Raad, mitsgaders den Heer* Philip Lucaszoon, *onzen jegenwoordigen* Gouverneur *in de quartieren van* Amboina, *geassisteert met zyn Raaden, en de naturelle leden uit den Land-raad aldaar, mitsgaders* Kaitsjili Aali, *representerende zyn* Majesteits *perzoon aldaar, geassisteert met zyn* Majesteits Stadhouder Leliato, *de Landvoogden van* Loehoe, Cambello, Lessidi, *en de Hoofden van de omliggende Eilanden en dorpen*, Oelisiwa's *en* Oelilima's, *op onze, en zyn* Majesteits *approbatie alle questien ende misverstanden ter nedergelegt, en op het minnelykste met den anderen overeen gekomen, veraccordeert, en bevredigt zyn, onder alzulke conditien, en artikulen, als de origineele contracten by de gemelde respective* Gouverneurs *en zyne* Majesteit *van* Ternate, Kaitsjili Aali, *in den jare* 1629 *gemaakt ende reciproque getekend, breder is blykende.*

Zoo is 't dat wy gezien, geventileerd en overwogen hebbende, de gemelde contracten en conditien, daar inne gestipuleerd, zulx als ons de zelve by onze gemelde respective Gouverneurs *van* Amboina, *ende de* Moluccos *toegezonden zyn, de zelve met advys van onze Rade naar hare forme en inhoude gelaudeerd, geapprobeerd en geratificeerd hebben, gelyk wy die lauderen, approberen, en ratificeren mits dezen, belasten, en bevelen derhalven alle* Gouverneurs, Presidenten, Commandeurs, *en* Opperhoofden, *die van wegen de Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal, *der* Vereenigde Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de* Bewindhebbers *der geoctroyeerde* Oost-Indische Compagnie *uit onzen name jegenwoordig in de quartieren van* Amboina, *ende* Ternate *gouverneren en com-*

1630.

1630. *manderen, de gemelde contracten op alle plaatzen, onder haar gezag, en gehoorzaamheid forterende, in alle haar leden volkomentlyk ende religieus te obſerveeren, en te doen obſerveeren, mitsgaders tegen de contraventeurs van dien, op 't rigoreuſte te procederen, en te doen procederen, op pœne van te vervallen in de hoogſte ſtraffe, alzoo wy zulx tot augmentatie van de onderlinge vrindſchap, en vermeerdringe van de mutuele commercie ten beſten van den* Ternataanſchen, *en onzen ſtaat, mitsgaders afbreuk van onze algemene vyanden, alzoo bevinden te behooren. Onderſtond.*

Aldus gedaan in 't Kaſteel Batavia *dezen eerſten* Maart A. 1630. *Was getekend*
Jacques Spex.

Smokkel-vaartuigen op Cambello en Leſſidi.

Ondertuſſchen waren eenige vreemde vaartuigen, beſtaande in twee Macaſſaarſche Jonken, en twee Galeyen, op Cambello en Leſſidi gekomen, welke den Landvoogd met 4 Coracora's den 17 dito ging opzoeken; dog zy, reeds in ſtaat van verdediging geraakt, deden hem met verlies van vier dooden wyken, konnende hy nog den Prins *Aali*, nog *Kimelaha Loehoe*, bewegen, om iets tegen haar te ondernemen.

De Boetonſche Koning maakte ons ondertuſſchen ook 't gezantſchap van *Aali* na Macaſſar bekend, waar over hy zeer vreemde gedagten had. Men deed met de gekomene ſcheepen, en eenige gehuurde borger-chaloepen, zoo veel, als men kon, om de vreemde handelaars, die wel 16 ſterk op Leſſidi, en Cambello geweeſt waren; te beletten met de nagelen door te gaan; dog door hard weder gedwongen weer na huis te keeren, hadden zy hen dit niet konnen beletten.

Bericht wegens Aali's gezantſchap na Macaſſar.

Klagte des Landvoogds aan Aali over de Kimelaha's.

De Landvoogd zond eenige gecommitteerden, om over de *Kimelaha's* by *Kaitsjili Aali*, als ſchenders der contracten, te klagen, dog hy gaf tot antwoord, dat het maar ſlegte lieden waren, die hy verlof gegeven had, om dat ze tegen de wind niet weer op konden komen.

Dus zag de Heer Landvoogd, dat de eene Ternataan zoo goed als de ander, en dat 'er geen van hen allen in Amboina was, die zich of aan 's Konings bevelen, of aan onze contracten, eenigſins gelegen lieten zyn, maar dat ider van hen maar zogt zyn beurs te vullen; 't geen *Aali* te meer deed, dewyl hy by al de Inlanders nu zeer gehaat, en in zulken veragting by die van Hitoe ook geraakt was, dat zy hem de dogter van den overleden *Arigoena*, *Tepils* oudſte zoon, die hy ten huwelyk verzogt had, rond uit weigerden.

Vertrek van dien Prins.

Hy vertrok derhalven in Mey van Wayſamma na Tomahoe, daar hy zich met 4 Coracora's in een huis, op 't water gebouwd, onthield.

De Heer *Lucaſſoon*, over dien eerſten togt der 2 ſcheepjes en der chaloepen niet voldaan, rukte met 4 ſchepen en 18 Coracora's na Cambello en Leſſidi, om die vreemde handelaars te ſtraffen, dat egter weder op de voorſpraak van *Kimelaha Loehoe*, en verſcheide Orang-Kaja's, belet, en uitgeſteld wierd, alzoo men beloofde, dat het de laatſte zyn, en dat zy ook zonder eenige nagelen vertrekken zouden. Te meer moeſt de Heer Landvoogd dit inſchikken, vermits hy niets magts genoeg had, om die van Cambello, daar vry wel verſterkt, met hoop van goed gevolg te konnen aantaſten, alzoo zy verſcheide vaſtigheden hadden, voor al op zekeren heuvel, daar zy niet wel te genaken waren.

Hy vertrok dan met de Coracora's weer na huis, zendende 15 der zelve op den 20 May na Cerams Ooſt-kuſt met eenig volk, om dezelve te ſtraffen, over dat zy op Tobo zeven Coracora's klaar maakten, om op die van Banda op roof te gaan; gelyk zy dat het geheel voorgaande jaar, op 't aanſtoken der gevlugte Bandaneeſen, gedaan hadden; doch hard weder dreef hen, met verlies van drie Coracora's, na huis.

De Heer *Lucaſſoon*, met zyn Vloot van Loehoe vertrokken zynde, had met eenen 't comptoir aldaar geligt, dog op verzoek van de Inlanders twee mannen in de verlatene Logie gelaten.

Ondertuſſchen gingen zy daar met de vreemdelingen al weer den ouden gang, zoodanig, dat 'er van die vorige maar 6 verhuisden, blyvende de andre 't geheele jaar daar over, en zeggende niet te konnen vertrekken, voor zy wederom hadden, 't geen zy aan de Inlanders hadden uitgeborgt, dat zy uit de volgende nagelmoeſſon halen moeſten.

Ondertuſſchen was onze Logie op Loehoe door onbekende brandſtigters in May afgebrand; doch door beſtel van den *Kimelaha* wierd ten eerſten een beter in de plaats gemaakt, waar in toen de Opperkoopman, *Jacob Janszen Patocka*, geplaatſt is; dog de *Kimelaha*, om van onze gedurige klagten ontſlagen te zyn, vertrok na Manipa, waar op *Leliato* terſtont met zyn huisgezin weer op Loehoe quam, gelyk hy zedert daar gebleven is, en met zynen neve zamen geregeerd heeft, waar uit immers klaar bleek, dat zy met de bevelen des Konings den ſpot dreven, doende maar, 't geen zy zelfs goed vonden: want zoo zy daar eenige agting voor gehad hadden; moeſt *Leliato* al lang, zelfs volgens mondelinge ordre aan den Prins *Aali* gegeven, na Ternate opgezonden zyn.

Nu

1630. Nu ging het weer op den ouden voet met de vreemdelingen, zoo ras hy weer deel in de regeering genomen had, zoo dat de onzen nu klaar zagen, dat hier geen zalf aan te ſtryken, en geen ander middel was, dan om ons nu zelf door de wapenen te redden; dat men eerſt ontrent de vreemdelingen voornam in 't werk te ſtellen.

Vrou-n- ons be- ſ met ie aan- gers, ſtraf. Zeker onderchirurgyn, *Henrik Vrouwenzoon*, nam in September voor met een ſoldaat, twee vrouwen, en twee ſlaven, over Hitoe en Cambello, met een dezer Jonken na Macaſſar te zeilen, en tot de Spanjaarts over te loopen. Zy ſtelden dit ook in 't werk; dog wierden op de daad betrapt, en gevangen opgebragt. De ſoldaat wierd opgehangen, de chirurgyn onthalſt; doch de andre wierden gegeeſſeld.

aëne's ite d. In die zelve maand quam *Halaene* de laatſte maal aan 't Kaſteel, durvende uit zyn vaders naam al de dorpen van Oërien af tot Alang toe, de beſte nagelplaatſen van geheel Amboina, voor hem van den Heer Landvoogd afeiſſchen, onder voorgeven, dat ze van ouds onder Hitoe geſtaan hadden, ja dat ze door den Heer Opperlandvoogd aan zyn vader, toen hy laatſt op Batavia was, al toegeſtaan waren; dog, na bewys gevraagd zynde, kon hy dat niet toonen, behalven dat de onzen wel wiſten, dat dit maar verdicht was, waarom de Landvoogd hem zyn verzoek, of liever zyn ſtouten eiſch, vlak uit ontzey.

Land- gd eit zy- eiſch.

yn d. Kort daar op wierd *Halaene* ziek, wilde zich over de Pas na huis laten voeren; dog ſtierf onderweeg, waarſchynelyk vergeven zynde door een Portugeeſche miſtice, zyne boelin.

ök ſa- 's be- , en l. Om nu zoo een groot man na zyne verdienſten te begraven, heeft *Samſamoe*, de meergemelde gryſaart uit de ſtam van Tanihatoemeſſen (volgens 's lands gewoonte) eerſt een dorp, te weten, Hatoemeten op Cerams Ooſt-kuſt, afgeloopen, en verſcheide lieden van daar gerooft; doch in 't wederkeeren quam hy zelf ook te ſterven.

In *Haläene's* plaats wierd *Kakiali*, de jongſte zoon van Capitein *Tepil* (die nog eenige jaaren uit de ſtam Noeſſatapi in de regeering bleef) *Hhoekom*; en *Cajoan*, of anders Orang Kaja *Toeba*, bleef nog het gezag houden uit de ſtam Tanihitoemeſſen. 1631. Kakiali verving Halaëne en Hhoekom.

Onder de laatſte werken van den Heer *Lucaſſoon* moet men tellen 't maken van een nieuwe Stadskerk, eveneens als nu de Maleytſche kerk is, die ook op de zelve plaats, daar die nu ſtaat, en in plaats van de oude Portugeeſche kerk, St. Paulo, die in de maand Juli door een ſtorm ingewaaid was, en waar van de zee 't land hoe langs hoe meer weg ſpoelde, gezet is, dat hem ook genoodzaakt heeft de negry verder na buiten uit te leggen, ook heeft hy in zyn tyd in de Chriſten-dorpen veel nagelboomen laten aanplanten, behalven dat ook nu in dit jaar zoo ſchoon een nagel-gewas voor handen was, als 'er in geen thien jaaren geweeſt was. De Heer Lucaszoon maakt een nieuwe kerk.

Dit gaf oorzaak, dat de Heer *Lucaszoon* alle jagten, chaloepen, Coracora's en vaartuigen, die hy byeen krygen kon, in 't begin van A. 1631 by Boero, en Manipa op een kruis-togt zond, waar door hy in Maart 21 ſmokkel-vaartuigen, die op dat groot gerucht aanquamen, verovert, de meeſte verbrand, en vier daar van aan 't Kaſteel gebragt heeft. Schoon nagel-gewas dit jaar 1631. Smokkel-vaartuigen veroverd.

Een van de laatſte zaken, by hem verrigt, is dat hy aan verſcheide OrangKaja's mede zulke goude hoedbanden, als wy bevorens beſchreven, geſchonken heeft. Goude hoedbanden, aan de Orang Kaja's vereerd.

Daar op is zyn vervanger, de Heer *Artus Gyſels*, uit het Vaderland weer in Indiën gekomen, en den 24 Maart A. 1631 hier verſchenen, aan welken de Heer *Lucaſſoon* zyn beſtier overgegeven heeft, gelyk hy ook, na dat hy drie jaren min 24 dagen hier geregeerd had, den 23 May na Batavia vertrokken is, zynde daar nog eenige jaren ordinaris Raad, en Directeur Generaal, geweeſt, daar wy hem weder onder de ſtoffe van Batavia zullen vinden. Zyn vertrek, en de Heer Gyſels zyn vervanger.

TWEEDE BOEK

EERSTE HOOFDSTUK.

Prins Aali's *vertrek na* Xoela *en* Tamboeko, *en ook na* Boeton. *Van waar hy aan de Heer* Specx *schreef. Word door den Koning van* Macassar *vergeven. Beschryving van dien Prins. De Heer* Gysels *brengt eenige* Amboineesen *uit* Holland. *Als ook de eerste* Hollandsche *vrouwen, twee Predikanten, enz. Ettelyke smokkelaars verbrand, en* Kimelaha Loehoe *gevangen. De Heer* Gysels *neemt een vaartuig met nagelen. Ons comptoir op* Loehoe *gelicht. Herstelling van dit comptoir. 't Morren van den Inlander, over 't kruissen op vreemde vaartuigen.* Ottens *als Hoofd op* Loehoe *gelegt.* Patacka *door* Leliato *geborgen. De Heer* Gysels *verbetert het* Kasteel *met aarde wallen. Kerkelyke Commissaris hier ingevoerd.* Artus Gysels, *tweede* Chineesche Capitein. Tobo *verovert. Accoord met hen gemaakt.* Itawacka *afgebrand. En verdre vyandelykheden. Steene Logie op* Loehoe. *Komst van den* Commandeur Antonissoon *met ontzet, waar mede de Heer* Gysels *die van* Ihamahoe *aantast.* Kimelaha Loehoe's *bedryven. Doen 't comptoir op* Loehoe *weer lichten. Hy verzoend zich met ons.* Guasso's *komst uit* Ternate *hier. De Heer* Gysels *verrichting voor* Hatapoeteh *op* Kelang, *en voor* Assahoedi. *Komst van* Capitein Hitoe *by de* Hongi. *Staat der nagelboomen op* Hoewamohel. *Die van* Ihamahoe *komen weer aan onze zyde. Opstand van die van* Hatoeaha. Ottens *bouwd een nieuwe* Logie *op* Hila. *De Heer* Brouwer *agtste Opperlandvoogd. Verrichting van den Commandeur* Antonissoon *en den Heer* Gysels *op* Hoewamohel. *Moord door* Leliato *op* Way, *en elders. De Heer* Gysels *na* Ceram-Laoet. *Komst van den Heer Commissaris* van den Heuvel. *Den Landvoogd dwingt hen tot accoord. Zyne bevinding op* Goeli Goeli, *enz. Verdre moetwil der* Kimelaha's. *Gevaar van den Heer* van den Heuvel. *Verlies van den Heer* Gysels *op zyn tocht geleden. De dood van* Capitein Hitoe, Tepil. *Door* Kakiali *vervangen. Zyne Authorisatie, zyn goede belofte, en bloedige inhuldiging. Bericht van de komst van de Heer* van den Heuvel. *Zyne behandeling omtrent de Heer* Gysels. *Zyn vertrek na* Banda, *en komst voor* Haja. *Verder moejelykheden met den* Kimelaha. *Aanbieding des Konings van* Siseoeloe *verkeerd door de Heer* van den Heuvel *opgenomen. Verdre verrichting van de Heer* Hulft *met den Koning. De Heer* van den Heuvels *vertrek na* Ternate *met* Ottens. *De Heer* Gysels *verrichting met de* Hongi *op* Caybobo, *en elders. Komst des Konings van* Tidore *op* Kessing, *en klagten over de* Ambonsche *borgers. Beschuldiging door de Heer* van den Heuvel *tegen de Heer* Gysels. *Hooge gedachten van zyne diensten. Dat op wind en rook uitkomt. Vyandelyke handelingen van* Kimelaha Loehoe. *De Heer* Gysels *bezet* Assahoedi, *en verbrand het. Zyne verrichting op* Lessidi. *Steene* Reduyt *op* Larike *gemaakt.* Kakiali's *verraad ontdekt. Trouw der* Loehoeneesen, *en van* Sibori. *Hun verzoek om bezetting enz. toegestaan.* Kijay Sibori Laxamana *komt met den* Sadaha *in* Amboina. *De Heer* Gysels *voorstel aan den* Sadaha. *Het Noorderdeel van* Celebes *door de* Macassaaren *verovert. De* Loehoeneesen *ontdekken veel slingze aanslagen van* Kakiali, *en den* Kimelaha. *Dien de Heer* Gysels *waarschouwd. Zyne verrichting op* Manipa. *Bericht wegens den Koning van* Macassar, *waar van hy kennis aan den* Sadaha *en* Kakiali *geeft. De* Sadaha *verzoekt ons 't lichten van* Loehoe's *bezetting. Wat de Landvoogd daar tegen eischt.* Kakiali *belast de* Hitoeësen *na 't gebergte te vluchten. De Koning van* Macassar *zend hulptroepen aan den* Kimelaha. *Verder bedryf van den Landvoogd, die 't Fort* Bullebak *op* Loehoe *bouwd. En weer na 't* Kasteel *keerd.*

1631. Prins Aali's vertrek na Xoela en Tamboeko.

DE Heer *Gysels* trad den 23 May als zevende Landvoogd in het bestier. Pas voor zyne regeering was Prins *Aali*, tot November 1630 op Tomahoe noch gebleven zynde, van een geheel ander besluit ontrent zyne zaaken geworden, alzoo hem nu idereen, zelfs de Soasiva's, of 's Konings Raaden, verlaten, en de reis na Ternate met een geleende Coracora aangenomen hadden. Hy liep dan met zyn 3 laatste Coracora's van daar na Xoela, vergaderde daar by nog 7 Coracora's, en vertrok in 't begin van 't jaar 1631 na Tamboeko, dat hy weer veroverde, en onder zyn Koning bragt. Het jaar daar na (want wy zullen nu zien, waar hy verder blyft) vertrok hy na Boeton, ontmoette daar de Heer *Antoni Caan*, als gezant aan de Koningen van Macassar, en Boeton gezonden, by wiens te rugreize na Batavia hy een brief aan de Heer Opperlandvoogd *Specx* schreef, waar in hy zich wegens zyn vierjarig verblyf in Am-

173

En ... Boeton

Amboina verontschuldigde, zeggende nu daar verschenen te zyn, om van den Koning van Macassar die landen weer te eisschen, die hy van den Koning van Ternate genomen had, waar door hy de gemelde Oost-kust van Celebes, 't Eiland Pangesane, Saleyer, en meer andre, wel eer door Koning *Baboe* veroverd, verstond.

Hy had daar over wel aan den Koning van Macassar geschreven; maar die maakte geen haast met hem daar op besluitelyk te antwoorden, payende hem ondertusschen maar met zoete woorden en uitstel, om tyd tot zyne bezending na Amboina te winnen, waar na toe hy voornemens was een fraaje Vloot af te vaardigen.

Deze Prins *Aali* kreeg eindelyk van den Koning van Macassar antwoord, maar ook eenige confituuren, waar door hy vergeven wierd, en aan zyn einde raakte, hebbende niet veel voor zich zelven, zeer weinig voor zynen Koning, en noch 't minste voor ons uitgericht; dan dat hy onze arme Amboineesen meer uitgemergeld had. Hy was wel van geen quaden inborst; maar geen man van uitvoering, en geheel op zyn vermaak gezet.

Daar ziet men het einde van een Prins, diens groote denkbeelden van zich wel haast een kroon in Amboina, of elders, op 't hoofd te zetten, in rook en damp vervlogen; terwyl *Hhamza* zeer verblyd was, van hem ontslagen te zyn.

By de wederomkomst van de Heer *Gysels* uit Holland, die hier ook met den eer-titel van Extraordinaris Raad van India verschenen was, bragt hy van die vier kinderen der OrangKaja's door hem zelf na Holland mede genomen, 'er drie weder behouden in Amboina, alzoo *Laurens van Halong* onderweeg overleden was.

Hy bragt ook met zich zyn huisvrouw, en twee ongetrouwde zusters, zynde de eerste Hollandsche vrouwen, die men hier zag; alzoo de vorige Landvoogden geen vrouwen gehad hadden. Ook waren met hem twee nieuwe Predicanten, *Helmichius Helmichii*, en D. *Heemstee*, van Batavia gekomen, benevens de Commandeur, *Adriaan Antonissoon*, die men op de vreemde handelaars uitzond, van welke hy 'er op Kelang en Erang 22 verbrandde.

Het voornoemde groot Moesson had wel veel nagelen, maar juist niet aan ons gegeven. Een vry groot deel was in handen der vreemdelingen, waar van 'er noch wel 16 op Kessing waren, geraakt; maar wy hadden pas 13 a 1400 Bhaaren bekomen, zynde zeer weinig in vergelyking, van dat 'er dit jaar wel geplukt, en gewogen was, weshalven men goed vond, zoo veel 't mogelyk was, op de vreemdelingen te passen, en voor eerst nog ontrent die van Hoewamohel niets te ondernemen. 1631.

In Juni verschenen hier verscheide Papoewase roof-vaartuigen, onderdaanen van den Koning van Tidore, zy hadden niet lang te voren *Kimelaha Loehoe* gevangen genomen, en hem toen op Cambello tegen een groot randsoen op vrye voeten gesteld, roovende nu met een paspoort van hem, en met belofte van zyne bescherming, op onze verdre onderdaanen, verkoopende die dan op Lessidi en Cambello, waar ontrent zy zich ophielden.

Kimelaha Loehoe gevangen.

De Heer *Gysels*, zulken pest in zynen boesem niet langer willende verdragen, en genegen het land daar van te zuiveren, zond 'er vier Coracora's op uit, met last om niet alleen hen, maar ook de vreemde handelaars van Hoewamohel, te verdryven; doch eer de onze daar quamen, waren 't de Papoewa's al ontsnapt, en de Macassaaren hadden de Rivier van Ajer Mira met boomen zoodanig toegestopt, dat 'er niet by te komen was. Zy namen by de te rug-reize een vaartuig met 24 Bhaar nagelen, en met 2 bassen voorzien, komende van Caylolo.

De Heer Gysels neemt een vaartuig met nagelen, ons comptoir op Loehoe gelicht.

De *Kimelaha Loehoe*, dit hoorende, zeide, dat het zyn goederen waren, eisschende die, en 't vaartuig, met groote bedreigingen weerom, of dat hy anders zyn schade op de onzen te Loehoe herhalen zou; om 't welk te beletten, men den Opperkoopman *Patacka*, met 't gansch Comptoir, ten eersten van daar lichte, waar over echter de Inlanders zeer t'onvrede waren, verzoekende herstelling van ons Comptoir aldaar. Op wat wyze dit geschied is, konnen wy nader uit dit volgende opstel oordeelen.

Donderdag den 11 September 1631. *gemerkt dat ontrent* medio Juli *door pure dreigementen van den* Kimelaha Loehoe, *ende eenige zyner creaturen, de* Opperkoopman Sr. Jacob Janssoon Patacca, *van* Loehoe *op* Hitoe *geretireerd is, en dien volgende by resolutie de effecten onzes comptoirs van* Loehoe *geligt zyn, en nu door ernstelyk aanhouden van de vier Hoofden van* Loehoe *by missive instantelyk verzogt werd gemelde* Sr. Patacca, *ofte een* Onderkoopman, *haar luiden op* Loehoe *mogte toegezonden worden, te meer, alzoo zy luiden wel wisten, dat de* Kimelaha *in zyne actien ongefundeert was, ende zelve ook niet alleenlyk tegens haar wil, maar zelfs tegen expresse ordre van den* Konink *in* Ternate, *was &c.*

Herstelling van 't comptoir aldaar.

Zoo is 't dat de Heer Gouverneur, Artus Gysels, *ende den* Raad, *om verschei-*

1631. *ſcheide wigtige conſideratien dienſtgi en raadzaam gevonden hebben, tot bevorderinge van 's* Compagnies *voordeel in deze gelegentheit, ons ondergeſchreven als zyne* gecommitteerden *op den 5 ſtanti naar* Hitoe *by hare gemagtigden af te veerdigen, met intentie, om aldaar ten overſtaan van den ouden* Capitein Hitoe *de zaken zoo te bevredigen, dat op interceſſie (ten ware onder bewillinge van een ſteenen huis, ofte andere verzekeringe) haar verzoek met ons voordeel mogte ingewilligd werden, tot welken einde wy neffens* Capitein Hitoe, *ende den gezant* Hatib Mamala, *op den* 8 *dezer op ons comptoir vergadert zynde, op ons verzoek van ons comptoir de* Novo *op* Loehoe *te ſtabileren, dit navolgende tot antwoord voorgeſteld is, te weten, dat wy dusdanige dreigementen van den* Konink *in* Ternate, *ofte zynen ſubalternen in deze quartieren, niet gewoon, ofte dezelve ook te verdragen niet gezint en waren, dat de* Kimelaha, *ende de Opperhoofden van* Loehoe, *moeſten gedenken, wat trouwigheid zy, zoo uit kragte van de oude, als de gerenoveerde contracten zoo wel den nagel-handel, als de bevorderinge van de vrede concernerende, aan ons in alle manieren verobligeerd waren, dat wy buiten verzekeringe van een ſteenen huis op* Loehoe, *ofte andere aſſurantie, tot wederomkomen niet zouden konnen reſolveren, dat zy luiden wel zelfs konden verſtaan, ingevalle wy als voren continueerden,* Compagnies *effecten altyd op de genade van den minſten ſlaaf, ofte vagebond, conſequentelyk beruſten zouden* &c.

Daar op gemelde Hatib *wederom reverentelyk diende, dat het de Opperhoofden van* Loehoe *wel hertelyk leet was, dat deze differentien door den* Kimelaha Loehoe *waren gerezen, dat zy luiden ook wel wiſten de zonderlinge trouw, welke zy aan ons in verſcheide contracten hadden beloofd, die zy ook poinctuelyk zogten naar te komen. Dat de Opperhoofden preſenteren, by zoo verre wy van heden af met den handel op* Loehoe *wilden continueeren, zy op het aanſchryven van zyn* Majeſteit *in* Ternate, *ganſch gewillig waren voorſz. ſteenen huis zelfs te helpen formeren. Dat zy ondertuſſchen den Koopman, met 's* Compagnies *middelen, onder hare ſauveguarde zoo vriendelyk zouden aannemen, dat men geen redenen van misnoegen vinden zou.*

Ende alzoo wy, als vorens gezegt is, de vriendelyke correſpondentie met de overkuſt ganſch dienſtig oordeelen, hebben wy, na verſcheide debatten ten wederzyden, eindelyk met toeſtaan van den Ed: Heer Gouverneur Gyſels, *ende onder approbatie van den Ed: Heer* Generaal, *geaccordeerd, dat, zoo haaſt de* Kimelaha *(welke in de voorſtelling van de Opperhoofden weinig gemeld werd) een teeken van verzoek aan den Heer* Gouverneur *zal gedaan hebben, dadelyk een bequaam perzoon tot Koopman haarlieden op* Loehoe *zal toegezonden werden, verwagtende middelertyd aanſchryvens, en nader ordre van* Batavia. 16

Actum *op 't Comptoir* Hitoe. Datum ut ſupra. *Was geteekend*, Everd Hulſt, J. J. Patacka, Joan Ottenſz.

Men zond ook 't jagt Mocha, en den Boejer Banda, alzoo die hier weinig dienſt konden doen, met het fregat Noeſſanivel, na Boeton, om ontrent die wal op de jonken, die daar voorby moeſten, te paſſen.

Deze gedurige overkomſten van vreemde vaartuigen waren oorzaak, dat den Inlander wat meer als gewoonlyk gebruikt wierd, om met de Coracora's, en andre vaartuigen, op haar uit te gaan.

Hier over begonnen 'er verſcheide, en vooral die van de Uliaſſers, alzoo zy nu zes maanden aan een gedurig hadden moeten ſcheppen, zoodanig te morren, dat zy zeiden hare Coracora's liever te willen verbranden, als zoo met dit ſchheppen geplaagd te zyn. Zy waren 't niet alleen; maar die van Hatoeaha zeiden 't zelve, en liepen daar op ten eerſten tot de Ternataanen over, ſchreeuwende, dat zy de Coracora's, die hen zoo veel geld koſten, maar in onzen dienſt afſletten, zonder dat wy 'er een ſtuiver toe betaalden. Hier onder roeiden die van Ihamahoe niet weinig, zich niet ontziende onze Chriſten-overloopers van Siriſori, en Toehaha, aan te houden. 't Me[...] van d[...] Inlan[...] over kruiſ[...] van vree[...] vaart[...] gen.

Men zond den Fiſcaal *Jan Ottens* 'er na toe, maar zy zeiden tegen hem, dat zy niet langer onder hunne hoofden op SiriSori en Toehaha wilden ſtaan, alzoo die hen zeer qualyk gehandelt hadden; weigerende om die reden ook weder tot ons af te komen, waarſchynelyk door die van Ihamahoe aangezet, die zoo ſtout op hunnen onwinbaren berg waren; dat zy het daar tegen ons wel meinden te zullen uitharden.

De Heer *Gyſels* nochtans, merkende, dat het veroveren van dit eene neſt een groote verſlagenheid aan de rebellen geven zou, verzocht aan de Heer *Specx* verlof, om hen te mogen aantaſten.

Ondertuſſchen verzochten de vier Hoofden van Loehoe, en alle de Loehoeneſen, weder zeer ernſtelyk, dat men doch by hen het comptoir herſtellen, en 'er weer een Koopman zenden wilde, verfoejende de handelingen der Kimelaha's, en verzoekende, dat men dit hen niet wyten zou.

Men zond 'er dan *Ottens* als Hoofd, dien zy beloofden in 't kort een ſteene lo- O[...] als H[...]

logie te zullen verzorgen.

In de maand September was de Opperkoopman *Patacka* met een jonk na Batavia vertrokken; doch ontrent Boero's Weſthoek geſtrand, en door *Kimclaba Leliato* (o wonder!) geborgen, en op Loehoe gebragt, waar over de Heer Landvoogd zeer verbaaſt ſtond, alzoo dit het eenig goed was, dat ons die booswigt bewezen, en toegebragt heeft.

De Heer *Gyſels*, beſpeurende, hoe ſlegt het Kaſteel nu noch geſteld was, deed vooreerſt de grachten een roede rondom wyder maken, gebruikende de aarde, die 'er uit quam, tot het vullen der gordynen, en tot het verbreeden van den barm. Ook maakte hy in 't Kaſteel nieuwe vertrekken voor de ſoldaaten, alzoo de oude vergaan waren.

In zyn tyd ordonneerde de Heer Opperlandvoogd ook aan de Kerkelyken, dat zy voortaan een Kerkelyk-polityck Commiſſaris in hunne vergadering zouden moeten dulden.

By 't opnemen van 't getal der Chineeſen, bevond men hen honderd mannen ſterk, ider van welke wegens hoofdgeld 11 Ryxdaalders ter maand betalen moeſt, dat hun Capitein verzamelde. Niet lang geleden was de eerſte Capitein *Herman*, een Chriſten zynde, van een Chinees, dien hy in zyne rechtveerdige zaak geweigerd had te helpen, deerlyk vermoord, en daar op de 2^e^ Cineeſche Capitein, die mede onlangs Chriſten geworden, en na den nieuwen Heer Landvoogd, ook *Artus Gyſels* genaamd was, in zyn plaats gekomen.

Een van de eerſte zaaken, door de Heer *Gyſels* verricht, was zyn tocht na Tobo in November 1631. Dit was een vuil roofneſt, dat die van Banda, door aanhitzing van de Keſſingers en gevlugte Bandaneeſen, van tyd tot tyd zeer geplaagt had. Hy ging 'er met 25 Coracora's na toe, konnende die van Hitoe nog Ceram (die dat in lange tyd niet gedaan hadden) als ook die van Hatoeaha, Ihamahoe, en Honimoa, niet tot het zenden van eene Coracora bewegen.

De Heer *Gyſels*, die veinsde die van Ihamahoe te zullen aantaſten (daar hen die van Hitoe ook ten eerſten kennis af gaven, liep zoo ſtil als het mogelyk was na Tobo, hoorende op Tamilau ook eenige klagten over die van Hitoe, die hen, en die van Hatoemeten, voorleden jaar hadden willen dwingen, om, in de plaats van Oeliſiva's, Oelilima's te werden, daar die van Tobo niet weinig hun rol onder geſpeeld hadden.

De Heer *Gyſels*, die hen zyn hulpe toezeide, belaſte dat zy hem met hun Coracora volgen zouden. Zy deden dit, en bewogen ook die van Hatihauw niet alleen om hun voorbeeld te volgen, maar maakte ook, dat alle hunne onderhoorige Alfoereeſen over land mede na Tobo trokken. 1631.

Dus verſcheen dan de Heer Landvoogd den 21 November voor Tobo met zyn Vloot, zynde te land nog 1180 Alfoereeſen tot zyn hulp verſchenen, die hem wonderlyk wel te ſtade quamen, om zyne Coracora's tegen het ſteil ſtrand op te halen. Zy waren verblyd ons volk daar te zien, houdende die voor hunne vrienden, en voor Oeliſiwa's, om dat die, even als zy, ſpek aten.

Men belegerde daar op Tobo, doch men zag weinig kans, om met ſtormen te vorderen, om dat het op een ſteile rots, die als een half Eiland in zee uitſtak, verſterkt, en alle toegangen, en paſſen zoo wel verzekerd waren, dat 'er niet by te komen was.

Echter wiſten de onzen in eenige daar tegen overſtaande clappus-boomen een battery te maken, en hen door 't licht geſchut, daar op gebragt, zoo te benaauwen, dat zy zich den 30 dito by accoord overgaven, ſtellende zich onder onze gehoorzaamheid, belovende beterſchap, en wedergeving van de gevangenen, door hen geroofd, gelyk men uit dit volgende accoord zien kan.

Copie *van 't accoord gemaakt, ende gelaten in handen van den* OrangKay *van* Tobo.

Op huiden den laatſten November, 1631. *de Ed. Heer* Gouverneur Artus Gyſels, *nevens de reſpective officieren, ende* OrangKaja's *der* Nederlandſche Staat *in deze quartieren* Amboina, *met de magt van 't Krygs-volk voor de negery* Tobo, *op den* 21 *dezer verſchenen zynde, en deze plaats tot heeden toe rondom belegert wezende, om door deszelfs middel na regt, reden, en in redelykheid, eene harer begane fauten van ontrouw op 't aanzienlykſte met reputatie te ſtraffen, zoo is 't nu evenwel zulx, dat aangezien de* OrangKaja's, *als mede de gemeene inwoonders van voorſz.* Tobo, *inſtantelyk verzoeken, dat wy de verdiende ſtraffen uit medogentheit, hen voor deze reize gratieuſelyk willen vergeven, wy jegenwoordig uit verſcheide inzichten ons wel beradende, haar ootmoedelyk verzoek, onder deze ſtipulatie haarder beloften, waaragtig toeſtaan en accorderen, namentlyk.*

Ten eerſten, *dat de* OrangKays, *ende gemeene inwoonders der voornoemde negery* Tobo, *van nu eeuwig zullen verpligt, verbonden, ende onderdanig blyven, de Ed: Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal *der* Vereenigde vrye Nederlanden, *zyn* Vorſtelyke *genade*, Frederik Hendrik, *by der gratie Godes*, Prince *van* Orangie,

&c

1631. &c. *de* geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie, *mitsgaders haar* Ed. subalterne Regters *dezer* India's.

Ten tweden, *dat jegenwoordig tot teken van waarheit twee der principale Hoofden haar kinderen onder opzigt van zyn Ed. in 't* Kasteel *zullen gehouden, en tot nader beliefteu aldaar opgetrokken, worden.*

Ten derden, *dat zy precifelyk alle jaren zullen gehouden zyn tweemaal, ofte ten minsten eens met een, of meerder vaartuigen, aan 't* Kasteel *te verschynen.*

Ten vierden, *dat alle verlopen slaaven uit de quartieren van* Amboina, Banda, *ofte de* Moluccos, *gehouden blyven voor de zomme van vyftien realen, t'haarder komste in* Amboina, Banda, *ofte de* Moluccos, *aan de* Compagnie *over te leveren, ofte aan de eigenaars van de gemelde plaatzen, op* Tobo *komende, voor de zomme van thien realen gewillig te laten volgen.*

Ten vyfden, *dat de gemelde* Orang-Kay, *ofte inwoonders dier meergemelde plaats, van nu af geaccordeerd, ende toegestaan werd met praeuwen, ofte groter vaartuigen, zoo wel in de quartieren* Amboina *als* Banda, *vry ende vrank te mogen navigeren, met zoodanige vryheid, als andere onderdanen, onder het* Kasteel *zorterende.*

Eindelyk, *dat na den dag van heden niet zullen vermogen met eenige onzer onderdanen 't zy van* Amboina, *de Eilanders,* Uliassers, *ofte zelfs op de kusten van* Ceram, *in oorlog te treden, zonder expresse last, ofte kennisse des Ed: Heer* Gouverneurs *van* Amboina.

Ende op dat dit bovenstaande met meerder kragt gevolgd werde, beloven wy gemelde Tobo, *neffens de inwoonderen van dien, tegens alle geweld, lasten ende prejudiciabele attentaten ernstelyk te zullen beschermen; blykende dan, dat dit bovenstaande aan onze zyde getrouw ende opregtelyk naargekomen zal werden, zoo is dit tot teken der waarheit, als een vaste belofte met eigener handen ondertekend, ende met onze gewoonlyke signature bekragtigt. Aldus gedaan, ende geaccordeerd, in de bezettinge voor* Tobo, Datum ut supra, *ende was ondertekend,* Artus Gysels, Evert Hulst, Joan Ottens, *en* M. Rombouts, Secretaris.

Na 't maken van dit accoord, maakte hy ook, by 't drinken van de Matakau (zynde de eed der Inlanders, waar van wy onder de zaaken van den Godsdienst breder spreken) een vast verbond met de Alfoereesen, en alle de Oelisiva's, waar by dat zy hem, niet alleen tegen de Oelilima's van Ceram, maar ook overal, daar hy hen gebruiken wilde, helpen zouden.

Men vertrok toen, zonder meer te konnen verrigten, met de Vloot na huis, moetende 't aantasten van Werinama, dat op een steilen berg lag, tot een gelegener tyd uit stellen.

Ondertusschen had *Kimelaha Loehoe*, om zich over 't veroveren van Tobo aan ons te wreeken, die van Ihamahoe niet weinig tegen de onzen opgezet, en hen verlof gegeven, om op de onzen te rooven, gelyk zy in December zochten te doen: want zy verschenen toen met in de twintig Coracora's, en andre vaartuigen voor Oelat, alwaar voor hen wel niets te doen viel; doch Itawacka hebben zy in 't wederkeeren niet alleen aangetast; maar ook verbrand, veel vrugten en boomen bedorven, verscheide koppen van SiriSori en Toehaha gehaalt, en veel andren van Toehaha verraderlyk vermoord. Ook bragt *Kimelaha Loehoe* by zyn aanwezen op Ihamahoe wel 70 Christenen, van die twee dorpen tot hen overgeloopen, tot afval, dwingende hen Moorsch te werden, en hem in alles te gehoorzaamen. Om dit nu te bevestigen moesten zy aanstonds een Christen dood slaan, en zyn hoofd by den *Kimelaha* brengen, ook roofden die van Luciëla, op zyn verleend verlof, sterk op de Christenen, waar van zy 'er eenige dood sloegen, en eenige gevangen na Luciëla en Loehoe voerden, van welke wy 'er verscheide door de Loehoeneesen weer gekregen hebben.

Kimelaha Loehoe nam ook twee vrouwen, en zoo veel schooljongens met zig, die hy Moorsch wilde doen werden, van welke de eene jongen het ontliep. Ook dreigde hy de Uliassers sterk met den oorlog; dat echter geenzins belettede, dat de Loehoeneesen, die zyne bedryven, en wrevel verfoeiden, ons zeer getrouw bleven; makende voor ons een nieuwe Logie op een klippigen berg, daar hun dorp lag, voorziende die met een steene borstweering, die veel vaster dan de oude op strand was, in welke de nieuwe Opperkoopman *Ottens*, winnende nu 120 gl. ter maand, met onzen ommeslag getrokken is.

In 't jaar 1632 kreeg de Heer Landvoogd een redelyk ontzet van 336 man van Batavia in Januari en Maart, onder den Commandeur *Adriaan Antoniszen*, waar mede men voornam die van Ihamahoe aan te tasten. De Heer *Gysels* ging 'er met de schepen en 17 Coracora na toe, en raakte den 23 April daar voor.

Hy had 9 compagnien, ider van 75 Europeers, met zich gebragt, waar by Capitein *Westerman* nog met een fraaje magt over land quam. Deze, in twee troepen geschaart, zyn op hen los gegaan, hebben al hun vaartuigen (dewyl

zy

1632. zy niet wilden af komen) gelyk ook de meeste vrugtboomen, vernielt, alzoo men dezen hun dorp te vast versterkt zag, hen niet veel andre schade toebrengen kon.

Ondertusschen kregen de onzen ook een vaartuig, van Macassar pas aangekomen, met schryvens van den Koning aan den *Kimelaha*, waar by hy hem toezei in 't aanstaande wester-saysoen een fraaie Vloot te zullen zenden, als hy maar eenigen staat op een goed nagel-gewas maken kon.

Den 29 April bragt *Pati Naja* in ons leger ook 300 Alfoereesen, door *Radja Sahoelau* tot onze hulp met twee van zyne zoonen gezonden. Men liet hen met eenige soldaaten, tot schrik van de vyand daar blyven, gelyk zy hen meer schade, dan duizend van onze soldaaten, gedaan, en 't gansch Land t'eenemaal verwoest hebben, na dat ons leger den 5 Mey opgebroken was.

Terwyl de Heer Landvoogd voor Ihamahoe lag, begon *Kimelaha Loehoe* zich tegen ons volk op Loehoe zeer vyandig aan te stellen, verlatende Gamsongi, en zich op Luciela by zyn neef *Leliato* gaande versterken.

Ook had hy iets voor tegen onze Logie op Loehoe, en tegen 't schip Coetsjien, daar ter Reede leggende, dat de onzen tydig door de Loehoeneesen gewaarschouwd, met het lichten van hun comptoir, nu voor de derde reis, ontweken.

De Koning van Ternate schreef een beleefden brief omtrent dezen tyd aan den Landvoogd, waar in hy wel uitdrukkelyk verbood het geschut, en de nagelen, door de onzen den *Kimelaha* afgenomen, aan den zelven weer te geven. Ook verbood hy wel streng aan den *Kimelaha* eenige Macassaaren aan te houden, daar al weer niet meer op volgde, dan op zyn vorig schryven; zoo dat men daar uit vaststellen moest, dat hy of ander schryvens van den Koning had, of niet veel na zyne beveelen luisterde.

In dezen tyd quamen de Papoewa's hier weer sterk op de onze rooven, daar toe waarschynelyk door den *Kimelaha* genoodigt, alzoo onder hen ook lieden van Bonoa, Assahoedi en Lissabatta waren, die dat buiten zyn bevel niet zouden hebben durven doen. Deze wierden openbaar door die van Mamalo beschermt, doende ons allen afbreuk, die zy konden, om daar door den Landvoogd van Ihamahoe af te trekken. Eindelyk best keurende in vrede te leven, om dat hy nu vreesde, dat het zyn beurt wel eens mede werden mogt, zoo heeft hy zich, ten minsten uiterlyk, met ons verzoend, bekennende, dat hy door onbedagtzaamheid qualyk gedaan had. Ook verzogt hy, dat de onzen weer op Loehoe wilden komen, dat wy ook deden, om van 't aanstaande nagelgewasch daar meester te werden. 1632.

Wy zonden daar op den laatsten May de krygsmagt, oordeelende die nu niet meer van doen te hebben, met den bevelhebber den Heer *Antonissoon* weer na Batavia; in een tyd, dat wy voorzien konden, dat men de zelve wel zeer noodig konde hebben: want daar waren op Ceram Laoet 28 vreemde vaartuigen gekomen, die daar eenige tyd geroost hebbende, zonder nagelen na huis vertrokken, hebbende 'er 9 hier gelaten, om 't aanstaande saysoen af te wagten. Het waren ten deele Javaanen, ten deele Maleyers, dog meest Macassaaren; en men kreeg berigt, dat 'er 7 op Hatapoeteh, en 2 op Assahoedi, opgehaalt waren.

Guasso's komst uit Ternate hier.

Omtrent dezen tyd quam hier ook 's Konings gezant *Guasso* uit Ternate, die nu last had, de geschillen wegens de vreemde vaartuigen en jonken te beslissen, en alle vreemdelingen te verdryven; doch wanneer dit wat streng gevordert wierd, zeide hy, daar toe geen last van zyn Koning te hebben.

Het fraeist van allen was, dat wy van Loehoe door ons Hoofd aldaar een nette copye van een geheel andren brief van Koning *Hhamza* aan den *Kimelaha* bequamen, waar uit ons bleek dat hy zelf de schuld van alles, en dat de *Kimelaha* maar zyne bevelen gevolgt en uitgevoert had; zoo dat wy nu eerst recht wisten, hoe de zaaken aan het Hof van Ternate stonden, dat ons een groot licht in deze troubelen gaf, alzoo wy nu duidelyk zagen, dat zoo wel de grooten daar, als de kleene hier, den spot met ons dreven.

De Heer Gysels verrichting voor Hatapoeteh, en Assahoedi.

De Heer *Gysels*, belust om die 9 jonken magtig te werden, peurde met 15 Coracora's na Erang, alwaar onze verdre scheepsmagt een Vloot van 300 soldaaten, en 800 Inlanders, uitmaakte, met welke hy den 21 Augustus na Hatapoeteh op Kelang overstak, daar hy 7 jonken vond verborgen leggen, voor welke hy de jagten, en andre vaartuigen, in bezetting liet, terwyl hy na Assahoedi met de Coracora's schepte, daar hy 2 vaartuigen in de Ooster-kreek verbrandde, vindende al 't volk van dat dorp gevlugt. Na zyne wederkeering na Kelang tastte hy de Javaanen ook in hun vastigheden aan, die hy wel 300 sterk, en wel 100 der zelve met snaphaanen gewapend vond. Hy veroverde hun werken met weinig verlies aan weerzyden, dog verbrandde al de jonken, en keerde dus zegenpralende den 28 Augusti na huis.

1632. In September gaven de OrangKaja's van Amboina een geschrift aan den Landvoogd over, met verzoek, om dat aan den Heer Opperlandvoogd te zenden.

Het behelsde een voorstel, hoe dat het onder de twee eerste Landvoogden de manier geweest was, dat hen de Coracora's, in Compagnies dienst verloren, wierden goed gedaan; doch dat, de Heer *Blok* dit afgeschaft hebbende, zy die zedert uit hun beurs hadden moeten betalen, betuigden dit niet langer alleen te konnen dragen, en verzochten dierhalven, dat de E. Maatschappye hen met de helft der onkosten geliefde te gemoet te komen.

Komst van Capitein Hitoe by de Hongi.

Terwyl de onzen met de Hongi nog op Hatapoeteh lagen, quam Capitein *Hitoe* daar ook met een Orembaey, voorgevende, dat de Coracora in 't afhalen beschadigt, en hy daar door niet in staat geweest was met de zelve eerder te komen; hoewel hy maar, om eens te zien wat de onzen deden, daar verscheen.

Staat der nagelboomen op Hoewamohel.

Het verdiende zyne opmerking, dat men ontrent deze tyd ook vernam, hoe verscheide boomen, door de Nassousche Vloot geschild, nu weer nagelen begonden te dragen, en vol vrugten waren, behalven dat veel jonge boomen, naderhand door die van Hoewamohel aangeplant, nu mede al vrugten voortbragten.

In dezen tyd verscheen ook aan 't Kasteel een zoon (zoo hy voorgaf) van *Radja Samet*, zeggende, dat zyn vader door de Portugeesen onder *Don Andrea Furtado* na *Radja Siseoeloe* gezonden, om de Alfoereesen te bewegen hem tegen de Mooren te helpen, daar gebleven, en 'er getrouwd zynde, naderhand omgekomen was.

Deze borst wierd met een deel van zyn volk van Ceram afgehaalt, en weer op zyn oud dorp, by Haroeko, geplaatst. Hy zei dat de Koning van Siseoeloe ons zyn hulp tegen de Mooren aangeboden, en 31 dorpen, en daar in wel 3480 mannen, al te zamen wakkere Alfoereesen, onder zich had.

Die van Ihamahoe weer aan onze zyde.

Ook gaf hy ons uit last van *Radja Sahoelau* te kennen, dat zyne magt in 11350 mannen bestond, en dat hy gereed was, om in 't aanstaande droog saysoen, zoo wy hem maar bevel gaven, die van Ihamahoe aan te tasten. Dit werkte, by die van Ihamahoe, die 'er berigt af kregen, zoo veel uit, dat zy door tusschen-spraak van *Kakiali* om een stilstand van wapenen verzochten, die om veel gewigtige redenen toegestaan wierd, belovende weer aan onze zyde te zullen komen, en met ons te scheppen, zoo menigmaal Capitein *Hitoe* dit deed.

Kakiali waarschouwde ons ook tegen *Kimelaha Loehoe's* quade voornemens, voorgevende, dat Prins *Aali* om geen andre reden na Macassar vertrokken was, dan om de Macassaaren met een groote magt na Ambon te trekken; doch zyn zeggen had geen grooten ingang by ons, om dat zyn oudste zuster pas eenige maanden geleden met *Kimelaha Loehoe* getrouwt was. 1633.

Opstand van die van Hatoeaha.

Die van Hatoeaha kregen nu ook weer de krullen in 't hoofd: want in plaats van hunne nagelen, op onze aanmaning in October, aan 't Kasteel te brengen, dorsten zy wel stout uit zeggen, zy zouden die brengen, daar 't hen de *Kimelaha* gebieden zou. Zy hadden zig ook reeds in 't gebergte versterkt, binnen welke vastigheden zy ons volk niet wilden laten komen, dat iet quaads van hen voorspelde.

Ottens bouwt een nieuwe Logie op Hila.

In dezen tyd had de Opperkoopman *Ottens* zyn verblyf op Hitoe, doch zoo, dat Loehoe ook daar onder stond. Hy brak de oude Logie op Hila af, en bouwde een nieuw steenen huis, de gedaante van een Redout hebbende.

De Heer Brouwer agtste Opperlandvoogd.

In 't begin van 't jaar 1633 hoorde men, dat de Heer *Brouwer* als agtste Opperlandvoogd van Indiën, of als vyfde op Batavia, in plaats van de Heer *Specx* in December 1632 gevolgd, en daar voorgesteld was.

Deze Heer zond 5 jagtjes, met een fraai getal hulptroepen onder den Commandeur *Adriaan Antonissoon*, (die nu ten derdemaal hier verscheen) om die van Hoewamohel, en alle onze andere vyanden alhier, eens wat beter te leeren na ons te luisteren, en hen te verleeren, vreemdelingen aan te halen.

Commandeur Antonissoons verrigting, en van den Heer Gysels op Hoewamohel.

Zy quamen in de maand Januari hier, en wierden ten deele na buiten gezonden, om op de vreemde vaartuigen te passen. Zy vonden 'er 7 op Manipa, Kelang en Erang, die zy verbrandden; gelyk zy ook de lichten brand in de dorpen Massavoi en Kelang gestoken hebben.

Daar op volgde de Heer *Gysels* in April met de Hongi, met welke hy al de vaartuigen op Erang vernielde. Hy bedierf ook hunne nagelbosschen, kappende in Noela, Erang, en Tabinolo's omtrek, wel 5000 nagelboomen, 100 nooten-muschaat-boomen, en 500 clappusboomen om verre; dat zy nu maar aan strand deden, alzoo men niet wel op 't gebergte komen kon.

De Landvoogd gaf aan de OrangKaja's van Massavoy, Kelang en Erang, eenige gevangenen weder, latende hen weten, dat hy hunne negryen verbrand hadde, om 't aanhouden der vreemdelingen. Ook had hy hunne Coracora's in bewaring, om te beletten dat de *Kimelaha* die tot het vervoeren der nagelen niet

1633. niet gebruikte. Daar beneven had hy de Inlanders na vermogen verschoont, hoewel de *Kimelaha* ons zoo veel quaad deed, als hy kon. Dit werkte, vooral door 't weder aanbieden van hare Coracora's, by die van Hatapoeteh zoo veel uit, dat zy hem zelf de vaartuigen, op hun stranden verborgen, quamen aanwyzen.

Men bevond 't getal der ontdekte jonken te weinig, en stelde vast, dat 'er hier of daar meer moesten schuilen. Men giste, dat zy wel op Ceram-Laoet mogten roesten, weshalven de Heer Landvoogd met 29 Coracora's en 2 chaloepen den 30 April na Hitoe overstak, met voornemen om na Ceram-Laoet te loopen, hoewel men dit kind een andren naam gaf.

Op Hitoe komende verstond hy den moord, door *Kimelaha Leliato* aan 12 of 15 persoonen op Way, dat hy af liep, bedreven, behalven nog 50 gevangenen, die hy mede sleepte, dat hy ook aan eenige Chineesen met vrouwen en kinderen, en een slaaf van Mamala, gedaan had, slaande ook een Hollander voor onze Logie op Hila den kop af, over welk Romein-stuk hy den 30 April op Luciela veel eerschoten doen liet.

Dit belette den Heer *Gysels* niet om met zyn Vloot voort te varen, latende verluiden, dat het op Werinama gemunt was. Zy, dit ook hoorende, boden (volgens de gewoonte der Inlanders) by ons voorby scheppen, zich zelven en hun land, door 't overgeven van een kasje met aarde, aan ons vrywillig aan, gevende zich dus volkomen aan ons over.

Hier quam ook de Heer Commissaris, *Antoni van den Heuvel*, met 2 schepen by hem.

Komende op Ceram-Laoet, merkte hy, dat zyn komst verklikt was, alzoo de onderste fortressen, die een steene muur 10 voet dik en 10 voeten hoog hadden, verlaten, en zonder volk, en 9 van hunne vaartuigen om slaven, en Massoy na Onin waren.

De Inlanders zouden zich met ons wel bevredigt hebben, dog moesten 't laten om de Maleyers, die hen dreigden dood te slaan, zoo zy maar tot ons uitkomen wilden, zy vonden 'er 3 Javaansche, en 3 Macassaarsche jonken, die zy na vermogen bedierven. De Amboineesen kregen in de 2 à 3 eerste dagen schoonen buit, 50 koppen, en 245 gevangenen, van welke de Landvoogd vernam, waar hunne voornaamste sterkten waren, alwaar men hen aantastte; dog het ging daar zoo glad niet, als men gegist had: want schoon wy maar 4 dooden kregen, zoo moesten wy eindelyk met 136 gequetsten afwyken. Men maakte daags daar na toestel om hen weder aan te tasten, schoon men het niet in den zin had; dat egter van zoo veel uitwerking was, dat zy verzochten te accordeeren. 1633.

Men stond hen dit toe, om veel redenen, en om ons volk te spaaren, zy begaven zich mede onder de E. Maatschappy, belovende aan ons, tot vergoeding van de onkosten, op deze togt gedaan, vyftig Tapil Cerams goud, en 200 slaven, betalende aanstonds de helft, en voor de andre helft bleven die van Keffing en Oerong borg; welke eerste zich byzonder wel op deze tyd gedragen, ons veel dienst op Ceram-Laoet gedaan, en alle gehoorzaamheid aan ons beloofd hebben, verheugd zynde, dat wy de Oelilima's, hunne vyanden, zoo veel afbreuk gedaan hadden.

Zyne bevinding op Goeli Goeli enz.

De Heer Landvoogd vond de meeste volkeren ontrent Goeli Goeli, en daar om streeks, gevlugt, dog hier en daar wat Zagoe, en verversching voor de Hongi, op strand of in de Tempels staan, waarom ook hunne dorpen niet gemoeid wierden, doende hen door die van Keffing zeggen, dat zy maar weer af zouden komen, gelyk zy daar na deden, betoonende ons verder de gansch Zuid-zyde aan die kant alle gehoorzaamheid, uitgenomen, die van Latoe en Hoewaloy, die vlak uit zeiden, met den Landvoogd niet te doen te willen hebben; ten ware hen Capitein *Hitoe* belastte met hem te scheppen.

Ondertusschen sloeg de *Kimelaha* nog in de zestig menschen, en daar onder agt Hollanders voor Assaloelo dood, terwyl zy bezig waren met hout te hakken, behalven nog verscheide andren, die men met 'er tyd miste en daar na dood vond.

Verdre moedwil der Kimelaha's.

Daags te voren, eer de Heer Landvoogd weer t'huis quam, was *Kimelaha Leliato* met 10 Coracora's voor Alang, en Liliboy geweest, dog was daar zoo deftig onthaalt, dat hem niet lustte te landen. Hy deed, in zyn wederkeeren 't dorp Topi ook aan, dog wierd daar tweemaal afgeslagen. Van daar voer hy na de drie gebroeders, of Noessa Telo, alwaar hy den Heer Commissaris *van den Heuvel*, de visite op Hila doende, en met de Heer *Jan Ottens* van Hitoe met een chaloep komende, ontmoette, die in groot gevaar raakten; dog het nog gelukkig ontquamen. Zy hadden zeer fel met bassen, en musquetten, op hen geschoten, doch daar niets mede opgedaan.

Gevaar van den Heer van den Heuvel.

Het was ook wonder, dat de Landvoogd in zyn wederkeeren hem niet ontmoette; doch door 't quade weer zich na huis haastende, quamen zy den 14 May

Verlies van den Heer Gysels op zyn tocht geleden.

1633. May weer aan 't Kasteel, hebbende 2 Coracora's en een Orembaey verloren.

Men vernam ook, dat 'er weer 20 vreemde vaartuigen op Boero, Manipa, en Kelang gekomen, en al eenige van hunne goederen op Cambello gelost waren; dog om op hen weer af te gaan was onmogelyk, alzoo de Amboineesen te zeer afgemat, en veel soldaaten ziek waren.

In plaats van den overleden *D. Jan du Praat*, dit jaar hier gekomen, verscheen hier in 't begin des jaars weer *D. Justus Heurnius*.

Dood van Capitein Hitoe, Tepil. Ook stierf in April de oude Capitein *Hitoe, Tepil*, in wiens plaats wel zyn broeder, *OrangKaja Boelan* de eerste (gemeenlyk *Latoe Lissalayk*, dat is, in 't Ambonsch, *den strydenden Koning*, geheeten, en *Aboebakers* vyfde zoon) benoemt wierd, terwyl *Baros*, *Aboebakers* zesde zoon, daar zeer om woelde, dog *Kakiali* wist door zyn vleyen te maken, dat hy in zyn vaders plaats als Capitein *Hitoe* volgde. Door Kakiali vervangen.

Men ziet zyne authorisatie in dit volgende geschrift:

Zyne Authorisatie. *Alzoo de ingezetenen van* Hitoe *door magt en middelen van de generale* Nederlandsche Compagnie, *in den jaare* 1605 *verlost, en vrygesteld zyn uit 't geweld en de tyranny der* Portugeesen, *onze algemeene vyanden, en door de zelve wederom gebragt in 't vry bezit, en gebruik van goederen, landen en steden, uit welke zy by gezegde* Portugeesen *waren verdreven, en dat in recompense van zoo groote weldaden by verscheide contracten, verbintenissen, en eeden, de voorsz. ingezetenen van* Hitoe *haar zelven vrywillig hebben onderworpen, en verbonden, aan de Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal *der* Vereenigde Nederlanden, *en aan de gemelde* Compagnie, *maar dat by verloop van tyden de zelve contracten, verbintenissen, en eeden byna al vergeten, en in veelen gebroken zyn geworden, daar benevens dat, by versterven van den ouden* Capitein Hitoe, *des zelfs zoon*, Kakiali, *met de andre drie Hoofden, ofte* OrangKaja's, *aldaar ernstelyk hebben verzocht, dat een ander bequaam perzoon in des afgestorvenen plaats, door magt, authorisatie, en bevel van den welgemelden* Nederlandschen *staat zoude werden verkoren, ingevoerd en erkend, zoo is 't dat de Heer* Artus Gysels, *Raad van* India, *en de jegenwoordige Heer Commissaris in de quartieren van de* Moluccos, Amboina *en* Banda, Antoni van den Heuvel, *ook met goedvinden, ende toestemming van de Raaden aldaar present, by provisie, en tot approbatie van den Ed. Heer* Hendrik Brouwer, Gouverneur Generaal *van* India, *geresolveerd, ende besloten heeft, dat* Kakiali *in plaatze van zyn overleden vader tot* Capitein, *en* Opperhoofd *op* Hitoe *zal werden gesteld, zulx hy gesteld werd mitsdezen, daar benevens, dat alle de voorgaande contracten, verbonden en accoorden, tusschen de* Vereenigde Nederlanden, *en die van* Hitoe, *opgeregt, van nieuws af geconfirmeerd, ende bevestigt zullen werden, ende dat de voorsz.* Kakiali, *als* Capitein *ende* Opperhoofd, *mitsgaders de andere drie Hoofden en* OrangKaja's *ten aanhooren ende by goedvindinge van alle smalle Hoofden onder 't gebied van* Hitoe *sorterende, met solemnele eeden zullen verklaren ende beloven, de voorsz. contracten onverbrekelyk te houden, ende te agtervolgen, gelyk de zelve hier na volgende, ende uitgedrukt zyn.* 1633.

Eerstelyk, *zoo belooft en zweert* Kakiali *als* Opperhoofd, *en* Capitein *van* Hitoe, *voor hem, en zyne onderdaanen, mitsgaders* Baros Totohatoe, *ende* Tanihitoemessing, *mede* OrangKaja's, *ende Hoofden voor haar, en haar onderdaanen, dat zy de Hooge en Mogende Heeren* Staten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de Ed. Heeren* Bewindhebberen *van de* Vereenigde Nederlandsche Compagnie, *en hier te lande den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *ende Raaden van* India, *vooral, en inzonderheit, den* Gouverneur *van* Amboina, *in alles gehouw ende getrouw zullen zyn, daar beneffens zweeren en beloven zy, dat zy de zelve tegens alle hare vyanden, ofte die haar Ed. beoorlogen, te water ofte te lande, helpen, bystaan, ende assisteeren, zelfs tegen den* Kimelaha, *ende alle zynen adherenten naar haar uiterste vermogen, met goed en bloed, gelyk getrouwe bondgenoten en vrinden schuldig zyn.*

Ten laatsten, *zweeren en beloven wy aan niemand anders eenige giroffel-nagelen te verkoopen, dan aan de Koopluiden van de gemelde* Compagnie, *die dezelve op* Hitoe *zullen moeten ontfangen, zonder dat die van* Hitoe *gehouden zyn de nagelen aan 't* Kasteel *te leveren.*

Daar beneffens is goedgevonden, en tusschen de generale Compagnie, *ende die van* Hitoe *bescheiden, en besloten, dat yder zyn geloove zal vry houden, en niemand van wederzyden daar inne zal gemolesteerd werden.*

Zoo een dienaar van de Compagnie *verliep, ende in 't gebied van* Hitoe *hem verstak, zullen de ingezetenen van* Hitoe, *op 't verzoek van den Heer* Gouverneur, *zoodanigen wederom ter hand stellen, gelyk haar luiden overgeleverd zullen werden, die uit de hare by het* Kasteel *bevonden en weg geloopen zullen wezen.*

Eenige dienaars van de Compagnie *de ingezetenen van de* Compagnie *overlast doende, zullen naar exigentie van zaaken by den Heer* Gouverneur *worden gecorrigeerd.*

In-

Indien iemand van de onderzaaten van Hitoe *de* Christenen *'t zy man ofte vrouw, onder het pretext van huwelyk zonder consent ende voorweten van den Heer* Gouverneur *tot het* Moorendom *bragte, zal zodanige voor de eerste reize verbeuren duizent patoolen, ten profyte van de generaale* Compagnie, *ende zullen de* Christenen *die eenige* Moorse *vrouwen van* Hitoe *halen, zonder consent als voren, in gelyke pœne vervallen, en wie bevonden werd voor de tweede reis 't zelve gedaan te hebben, zal zonder genade aan den lyve gestraft werden. Ingevalle de Heer* Gouverneur, *die van* Hitoe *tot eenige werken, ten dienste van de* Compagnie *te maken, dede vorderen, zullen zy zonder eenig tegenspreeken daar toe helpen, mits dat die van de* Oelisiva's *ende* Oelilima's *te zamen tot zoodanige werken zullen werden geroepen.*

Waar tegens de Heer Gouverneur *van wegen de Hooge en Mogende Heeren* Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de generale* Compagnie, *op believen van den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *beloofd heeft de voorsz.* Kakiali *als* Capitein *ende* Opperhoofd, *mitsgaders alle de andere* OrangKaja's, *en ingezetenen van* Hitoe, *als haar eige natie tegens alle hare vyanden te water, en te lande te helpen, by te staan ende te defenderen, daar de nood zulx is vereischende, alle welke condition, van dezen contracte bekennen voorsz.* OrangKaja's *van* Hitoe *ten aanhooren van alle smalle Hoofden ende hare meeste onderdanen te wezen de oude ende zelve contracten, pointten ende artikelen daar mede van ouds aan de generale* Nederlandsche *Staat ende* Compagnie *zyn verbonden, die zy ook belooven getrouwlyk na te komen: Ten oirkonde hebben dit ondertekend, onderstond op 't* Fort *van* Hitoe *dezen* 17 Juni 1633. *was getekend met deze merken.*

عل – صبت ف. لببت سن ح

Hy wierd daar op in May, na 't onderteekenen van al de vorige contracten, door de Heeren *Gysels* en *van den Heuvel* voorgesteld, belovende geen gemeenschap met *Kimelaha Loehoe* te zullen houden, nog hem zyn zuster (aan welke men zeide dat hy nog maar ondertrouwt was) niet te zullen geven; en men zegt, dat deze zyne voorstelling, om ze kragt te geven, door de hoofden van 2 bootsgezellen op Hila, die op zekeren nacht door eenige Loehoeneesen in 't bosch dood geslagen wierden, ingewyd wierd; een slecht en bloedig voorteeken, dat veelen toen al niet aanstond. In deze tyd nu wierd Hitoe door dezen Capitein, door *Radja Hitoe* (die van weinig aanzien was) en door vier andere Hoofden, die de vier eerste hoofdstammen verbeeldden, bestierd.

Wy zeiden te voren, dat de Heer *van den Heuvel*, by den Landvoogd verschenen was. Die Heer Advocaat Fiscaal van Indiën, en als Commissaris der drie Oostersche Landvoogdyen van Batavia gezonden, om te zien hoe men het om de Oost, en ook hier al stelde, was den 10 Maart A. 1633 aangekomen. Hy vond den Heer Landvoogd niet t'huis, alzoo die toen op Erang, en 'er dierhalven voor hem de beste gelegenheid van de wereld was, om na zyn gedrag (dat hy ook met alle vuilaardigheid deed, te vernemen; waar op naderhand niet veel goeds quam te volgen. Altoos men gaf zeer quaad rapport van hem op Batavia. Of dit de Heer *van den Heuvel* uit zich zelven, dan of hy dat door ophitzing van eenige geveinsde vrienden van den Heer *Gysels* aan 't Kasteel gedaan heeft, is onbekend.

1633. Bericht wegens de komst van den Heer van den Heuvel.

Zyne behandeling omtrent de Heer Gysels.

De Heer *van den Heuvel* oordeelde, dat de Heer *Gysels* beter gedaan zou hebben al de vaartuigen van den *Kimelaha*, als zoo veel nagelboomen, te bederven, dewyl hy dan geen 300 Alfoereesen van Tanoeno op de kust van Hitoe zou hebben konnen zetten, gelyk hy nu gedaan, en daar door dat land zeer onveilig voor de onzen, inzonderheit ontrent het Kasteel, gemaakt had; komende na Alang, en tot in de Laha toe, om koppen te halen.

Na dat hy alles in Amboina wel doorsnuffelt had, vertrok hy na Banda, daar hy alles wel vond, en van waar hy, na 2 dagen verblyf met 2 schepen, 150 soldaaten, en 50 matroosen, na de Ambonsche oorlogs-magt trok, toen met den Heer Landvoogd voor de bogt van Haja leggende, van waar hy met hem na Ceram-Laoet geloopen is, daar hy mede veel op het doen van den Landvoogd te bedillen had, oordeelende, dat hy spoediger geland, den vyand eer aangetast, en hem dus 't vlugten na zyne sterkten op 't gebergte belet moest hebben; hoewel de verovering van dit Eiland daar na een groote knoop toehaalde, en veel schimpen afsneed.

Zyn vertrek na Banda, en komst voor Haja.

Men hoorde, nu te huis gekomen zynde, dat 'er nog 6 galeyen op Kelang gekomen, en daar van 300 man met Japanse roers gewapend, na den *Kimelaha* getrokken waren, en verzocht hadden daar te handelen, dat hen, op 't betalen van een merkelyke zomme aan tol, door hem ook toegestaan was, wel verzekerd zynde, dat men in 't Ooster-Moesson niet wel by hen komen kon.

Verdre moejelykheden met den Kimelaha.

Deze verzekerden hem ook, dat maar de helft der jonken dit jaar vertrekken, en de andre tot zyn onderstand hier blyven zouden, waar door hy zoo onverdragelyk trots wierd, dat hy weigerde de

1633. de brieven van zyn Koning te ontfangen, en vlak uit zeide, geen vrede met ons te willen maken, ten zy men hem van ider barot twee Ryxdaalders gaf, gelyk hem de vreemdelingen gewoon waren te geven.

Aanbieding des Konings van Siseoeloe verkeert van den Heer van den Heuvel opgenomen.

Terwyl hy ons nu ook groote afbreuk met zyn Alfoereesen deed; quam der Alfoereesen Koning van Siseoeloe met 26 man aan 't Kasteel, biedende zyn dienst aan, om ons tegen de Oelilima's met zyn volk te helpen, zoo wy 't zelve van Cerams Noordkust maar wilden afhalen. Hier over wierd de Landvoogd door den Commissaris al mede, doch door onkunde, bespot, alzoo hy meende, dat deze Alfoereesen met die, de welke op Hitoe het zoo bont maakten, een en de zelve, en derhalven voor ons te gevaarlyk waren.

Verrichting van de Heer Hulft met den Koning.

De Opperkoopman, *Evert Hulft*, was ondertusschen met een schip na Cerams Noor-kust in Juli gezonden, om den Koning van Siseoeloe weer na zyn land te brengen, en om te zien, of hy ons met meer volk zou konnen helpen. Hy kreeg nog 600 man byeen, doch, nog meer volk willende verzamelen, belette de *Kimelaha* hem dit, met bedreiging van zyn land te zullen bederven, zoo dat zy t'huis bleven. Egter volgde hun Hoofd de Opperkoopman *Hulft*, wyzende hem nog verscheide vaartuigen op 't strand van Nuniali, die voor den *Kimelaha* gemaakt wierden, en die de onzen mede na 't Kasteel namen.

De Heer van den Heuvels vertrek na Ternate met Ottens.

In Juni vertrok de Heer Commissaris *van den Heuvel*, met de Heer *Jan Ottens*, Fiscaal, na Ternate, in een tyd, dat hier, en elders in Indiën, een groote sterfte was.

De Heer Gysels.

In deze tyd vergaderde de Heer *Gysels* ook de Coracora-vloot weer, de zelve grooter makende, alzoo hy die van Noessanivel belastte 2, die van Latoehalat, Halong, Way, Soeli en Baguala, ider een byzondre Coracora van 2 a 3 Gnadjos, en die van Assaloelo, en Oerien ider ook een kleene Coracora te houden, dat die van Camariën mede begonden te doen.

Daar op ging hy den 1 September weer uit, nemende op Hitoe eenige soldaaten in, welke Hitoeësen die van Ceram door vuuren op hun gebergten van onze komst waarschouwden.

Verrichting met de Hongi op Caybobo, en elders.

Het eerst dat men dede, was, dat men alle de vaartuigen der Caybobers vernielde, of deelde verscheide der zelve onder de Vloot, waar onder ook Coracora's, en galeyen waren. Dit deed men, om dat men verzekerd was, dat zy noch maar onlangs met den *Kimelaha* den *matacanu* gedronken (dat is, den eed vernieuwd) hadden.

1633. Van hier ging de Heer *Gysels* na Piroe dog, daar geen dorpen aan strand vindende, trok hy na Seroelau, boven in 't gebergte, een myl landwaard in gelegen, alwaar veel oude schoone nagelboomen waren, die hy vernielde, verbrandende het ledig dorp op den 7 September. Ook bediert hy alle de nagelboomen van Hennekelang, van welke ryke nagelplaatzen de *Kimelaha* alle jaaren 160 Bhaaren nagelen trok.

Daar op na Caybobo weder gekeerd zynde, daar zy 400 huizen, en daar onder 18 Baileoe's (of Raadhuizen) en een menigte van hunne duivels-huizen, vonden, alzoo zy op Ceram voor de grootste duivels-dienaars bekend waren, zoo liet men hen nog eens tot afkomen noodigen, 't welk geweigerd zynde, nam men de voorste negry Henne-Ela twee maal, en daar na de twee andere gehugten of dorpen, Peylissa en Hennesamma (zamen Caybobo uitmakende) in, en verbrandde het dorp, latende geene van hunne vrugtboomen ongeschonden, waar onder 2300 clappus-boomen, behalven dat ook de velden vol Padi, boontjes, &c. stonden. Van daar stak men over na Hitoe, alwaar Capitein *Hitoe* den Landvoogd zogt wys te maken, dat Seroelau onder hem stond, waar op die Heer hem antwoordde, dat hy dan moest zorg gedragen hebben, dat wy de nagelen 'er af gekregen hadden, dreigende hem ook zoodanig met alle plaatzen te zullen handelen, die de nagelen aan hem niet leverden, al stonden zy onder hem.

Van daar vertrok men na Oerien, daar men een weinig uitrustte; doch de Landvoogd ging met der haast den 18 September na 't Kasteel, om te zien, hoe 't met die van Soeli was, zendende ook 4 Coracora's met den Koopman *Pieter de Goyer* na dat dorp, om het te helpen, alzoo men zeide, dat de *Kimelaha* het afgeloopen had, 't geen een leugen bevonden wierd.

Ko[…] des Ko[…]nings […] Tidor[…] op Ke[…]fing.

In de maand van Juni was de Koning van Tidore, *Kattsjili Gorontalo*, ontrent Kessing geweest, over welke plaats en meer andre op Oost-Ceram, hy voorgaf recht te hebben, van waar hy ook eenig volk, volgens dat regt, mede nam, om daar mede na Ternate om des Konings zuster uit te gaan.

Klag[…] over d[…] Ambo[…]sche b[…]gers.

Omtrent dezen tyd vielen 'er groote klagten over de Ambonsche borgers, dat zy met particulieren handel in kleeden de E. Maatschappy grooten afbreuk deden, zeer ongebonden leefden, en meest maar slavinnen trouwden, denkende verder niet dan op drinken en hoereeren. Weshalven de Heer *Gysels*, en de Commissaris *van den Heuvel*, van oordeel waren, dat men geen Coloniers meer in Am-

1633. Ambon behoorde te houden, en aan niemand het trouwen, dan met Inlandsche dogters, toe te laten, om de herten der Inlanders zoo veel te meer tot ons te trekken; doch beide die voorstellen grepen in 't vervolg geen stand.

schuldiging, der de Heer van den Heuvel tegen den Heer Gysels.

Den 3 September toonde de Heer *van den Heuvel*, by zyn rapport aan haar Edelheden ten laste van de Heer *Gysels*, dat hy zich aan veel baatzoekingen tot nadeel der E. Maatschappy schuldig gemaakt, en tot zynen particulieren handel duizend paar zyde, en ettelyke honderd paar zayette koussen, verscheide zyde stoffen, veelerlei klynodien van goud en zilver, en een party koper-werk, mede in Amboina gebragt, die goederen daar uitgevent, en wel 10 a 12000 Ryxdaalders daar van gemaakt had, alzoo de zyde koussen tot 10 Ryxdaalders 't paar verkogt waren.

Ook gaf hy voor, dat hy uit de gemelde zyde stoffen aan *Saraffi*, gezant des Konings van Ternate, wel voor 800 Ryxdaalders aan waarde verkogt, en hem die in betaling der Koninklyke tollen aangesmeerd, en contante penningen van de E. Maatschappy daar voor genoten had.

Als ook dat *Daniel Robol*, een Ambons vryborger, nog 300 Ryxdaalders wegens zulke gekogte goederen aan hem schuldig was.

Hy voegde hier by, dat hy daar Arak van Towak, uit boomen der E. Maatschappy getyfferd, deed branden, en die dan aan de E. Maatschappy weer onder vreemde naamen verkoopen, belastende die aan 't volk ook tot randzoen uit te deelen, tegen 180 Ryxdaalders de legger, daar men die van Batavia tegen 50 Ryxdaalders de legger met de ledige schepen zenden kon; behalven dat hy ook tot oppasser op 't Arak-branden een assistent, die 6½ Ryxdaalder 's maands won, gebruikte.

Dat hy van de clappus-boomen der E. Maatschappy 'er nog 70 voor zich zelven gehouden, en die niet verpagt had.

Dat ook zyn huisvrouw uit de pacht van de visschery elf van de beste vischplaatzen voor zich had laten bedingen, van welke maar een bloote helft haar 500 Ryxdaalders opgebragt had.

Ook beschuldigde hy haar, dat zy door assistenten, sergeanten, &c, in de Uliassers, olie, hoenderen, en andre waaren, opkoopen, en onder de borgers weer dier uitventen deed. Buiten alle welke schraperyen had de Heer *Gysels*, na zyn opgeven volgens de boeken wegens provisien in een jaar nog 6114 gl. in Amboina getrokken.

Alle deze gravamina zonden haar Edelheden aan dien Heer over, om zich daar over te verantwoorden. 1633.

Ook had de Heer *van den Heuvel* aangenomen deze, en meer andre zaaken ten laste van dien Heer, te bewyzen, gelyk hy daar over ook aan de Heeren zeventienen schreef.

Hy verzogt ondertusschen ook om na 't Vaderland te gaan dat hem toegestaan wierd, hebbende geen andre verbeelding van zyne gedane diensten, dan dat hy van daar zekerlyk Opperlandvoogd van Indien zou gemaakt werden; dog haar Edelheden hadden hem ondertusschen als een man vol menschelyke zwakheden en onbetaamlykheden (hoedanig zy hem bevonden hadden) beschreven, en daar by gevoegt, dat hy den Heer *Gysels* wel sterk (vermits hy na zyne Landvoogdy haakte) beschuldigde; dog dat hy nog zeer weinig tot zyn nadeel bewezen had. Hooge gedagten van zyne diensten.

Dat van 't Arak-branden was meest waar. Dat van de 800 Ryxdaalders aan zyde koussen door den gezant gekoft, was van weinig belang, en de rest meest onwaar, en verzonnen. Dat op wind, en rook uit komt.

Haar Edelheden raaden den Heer *van den Heuvel* liever Advocaat Fiscaal te blyven, dog, hy zyn hoofd volgende, lag het neder, en gaf daar door aanleiding om hem ten eersten over verscheide misslagen, gedurende zyn Commissaris-ampt, als anderfins, begaan, voor den Raad van justitie op Batavia aan te spreeken.

In October ontsloopen, door agteloosheid der onzen, de vreemde vaartuigen met nagelen volladen, alzoo men by Kelang, en Ajer Mira, niet wel toegekeken had, zeer gemakkelyk na Macassar, waar mede de *Kimelaha* een gevangen Nederlander tot slaaf aan den Koning van Macassar zond, verzoekende zeer ernstig zyne hulp tegen ons. Vyandelyke handelingen van Kimelaha Loehoe.

Ook had *Kimelaha Loehoe* nog 34 lieden van Way gevangen, om welke te lossen de Heer *Gysels* zien wilde, hier of daar eenige gevangenen te krygen, en die aldus tegen malkander te verwisselen.

Daar op quam hy, zoo stil als 't mogelyk was, met 14 Coracora's, 1 jagt, en 2 chaloepen met 160 blanke, en 800 Inlandsche koppen bemand, den 26 October voor Assahoedi, dat uitnemend naauw besluitende. De Heer Gysels bezet Assahoedi, en verbrand het.

Zy wilden 't egter, hoe veel elenden zy uitstonden, niet opgeven, zy zonden wel eenige gyzelaars, om quansuis van vrede te spreken; dog 't waren maer slaven, en daar quam ook geen vervolg op, alzoo zy bystand van 300 Ternataanen, en 150 Bonoers bekomen hadden, met welke zy eerst het uiterste wilden wagen.

Vermits nu die Ternataansche hulpbenden

1633. benden niet doorbreken kon, zoo ſneden zy ook eenig volk van ons af, die niet weer aan ſtrand konden komen, waar door de Landvoogd, ſchoon byna meeſter van Hennetello, genoodzaakt wierd dat beleg den 8 November op te breken, manhaftig door den vyand henen te ſlaan, en zoo den weg na 't ſtrand te openen, hebbende niet meer dan 2 gequetſten gekregen.

Daar na is hy met de Coracora's wat Ooſtwaard opgelopen, alwaar hy in de regte bogt van Hennetello, daar 't binnen-meir Hoekomena legt, een nieuwe Coracora vond, die hy afhaalde, keerende weer na Aſſahoedi, dat hy verbrandde, met verlies van 2 matroozen, die tegen gegeven ordre gingen moeskoppen.

Zyne verrichting op Leſſidi.

In 't keeren na huis deed men den 11 November Leſſidi aan, dat men ledig vond. Men verdierf daar op dien tyd wel 400 nagelboomen. By den hoek van Siel quam de Uliaſſerſche magt van 13 Coracora's, en daar onder die van Haja, Hatihoe, Hatoemeten en Tobo, den Landvoogd te gemoet, met welke hy na Soetela wilde, dog de OrangKaja's verzogten, na huis te keeren, alzoo zy nu al lang geſchept, zelfs hun nagelen te plukken hadden, en op Soetela geen gewaſch dit jaar was.

Steene Reduit op Larike gemaakt.

Men vertrok dan naar huis; doch op Larike aangierende, liet de Landvoogd toebereidzelen tot een nieuwe ſteene Reduit aldaar, in plaats van 't oud bouwvallig huis, maken, die 't jaar daar aan ook volbouwd is.

Kakiali's verraad ontdekt.

Omtrent dezen tyd ontdekte ons *Cajoan* (uit Tanihitoemeſſens ſtam) een ſchendig verraad van *Kakiali*. Hy quam ons in December 1633 waarſchouwen, dat 'er iets gevaarlyks by *Kakiali* gebrouwen wierd; dog wilde niet zeggen wat het was; maar verzogt van ons eenig volk tot zyne beſcherming op Hitoelama, en om die van Mamala, nog in 't gebergte voor ons ſchuilende, daar by zig te hebben, dat hem toegeſtaan is. Ook verzogt hy, die van Anin en Soebela, van den *Kimelaha* afkeerig te maken, waar toe hy zeide gelegenheid te hebben.

Ondertuſſchen kon men aan *Kakiali* niets, dat daar na geleek, beſpeuren, ja zelfs quam hy ons voor de quade ſtreeken van den *Kimelaha* waarſchouwen, en verzekeren, dat hy zou maken, dat die van Latoe, Hoewaloy en Hatoeaha, weer tot ons overquamen. Ook zeide hy ons, van Hila na Hatoe-noekoe te willen verhuizen, met wat inzigt, kon men niet doorgronden, alzoo hy alle tegenwerpingen aanſtonds wiſt goed te maken, met te zeggen, dat hy onze beſte vriend was, van welken men geen quaad denken moeſt. 1633.

De Loehoeneeſen, en zeker Ternataans Prins van Koninklyken bloede, die *Kakiali* nog voor een geheim vriend van ons hielden, verzogten hem verlof, om na den Landvoogd te gaan, alzoo zy hem iets van gewigt te zeggen hadden; dog hy, bekommerd, dat zy zyn voornemen mogten uitbrengen, hield den brief, en openbaarde alles aan den *Kimelaha*.

Trouw der Loehoeneeſen en van Sibori.

Zy maakten hun verzoek ons egter eindelyk door *Cajoan* bekend, waar op zy den 17 December met Sibori, op bekomen verlof, drie OrangKaja's ſterk (alzoo de vierde na den *Kimelaha* overgeloopen was) aan 't Kaſteel verſchenen.

Hun verzoek om bezetting enz.

Zy gaven te kennen, dat zy, des *Kimelaha's* quade gangen hoe langer hoe meer ziende, zich van hem wilden afzonderen, verzoekende op Loehoe, door 't leggen van een veſting, daar tegen gedekt te werden, zelf nog voor de komſt der ſchepen, zich ook geheel aan ons onderwerpende, waar op zy den Matakau met ons aanbooden te drinken.

Men ſtond hun verzoek toe, zond hen ten eerſten 't jacht Soeburg met 40 ſoldaten onder den Lieutenant *Walrave de Riviere*, om in Loehoe een bequame veſting te bouwen. Ook gaf men de Loehoeneeſen een verborgen leuſe, om, by de minſte opſtand van den *Kimelaha*, ons daar kennis van te geven.

Kijay Sibori Laxamana komt met den Sadaha Amboina.

Den 15 Januari 1634 verſcheen hier een Coracora uit Ternate met den *Kaitsjili*, *Kijay Sibori Laxamana*, en den tolk *Gerard Roelofszen*, die 's Konings gezant den *Sadaha*, met nog een Coracora, op Boero gelaten hadden. Zy bragten een brief van de Koning aan den Landvoogd, inhoudende, dat de *Sadaha* quam met de hoogſte magt, om alle geſchillen af te doen, om de vreemdelingen 't land te ontzeggen, en om beide de *Kimelaha's*, met hunnen aanhang, na Ternate te brengen, om daar hun doen voor den Koning te verantwoorden, met verdere laſt, om *Fakiri*, den *Kimelaha* van Boero, in hun plaats aan te ſtellen, en honderd andre zoete beloften meer; waar door zig de Heer *Gyſels* egter geenſins misleiden liet.

Hy veinsde nogtans alles te gelooven, en vervoegde zich dierhalven met de Hongi na Loehoe, om den *Sadaha*, tot 't geen hy beloofd had, aan te porren, en hem ook daar in na vermogen te helpen.

De Heer Gyſels voorſtel aan den Sadaha.

Men quam dan den 12 Februari op Loehoe, alwaar de gezant met den ouden *Fakiri* op zyn Coracora ordentelyk ingehaald, en 's Konings brief overluid voorgelezen wierd, na 't welke de Landvoogd

34. voogd zeide, dat hy nu wel eens wenschte te zien, dat men van de zaak, die beloofd was, en die den Koning gebood, werk maakte, alzoo hy niet genegen was zich langer door praatjens te laten ophouden, verzoekende verder, dat hy ten eersten met zyn zaaken voortvaren zou, alzoo hy geen drie dagen daar meende te blyven; dat dezen *Sadaha* vry wonder in zyn ooren klonk, zoekende maar het touwtje van verleng, en allerlei uitstel, om den Landvoogd te doen vertrekken, alzoo hy niet gekomen was, om te verrichten, 't geen die brief inhield.

Ondertusschen verzogten de Loehoeneesen weder, dat men hen dog niet verlaten zou, alzoo zy wisten, dat de *Kimelaha* zig by de eerste gelegenheid aan hen zou wreeken.

et rder- van ebes r de affaa- vero-

In dien zelven tyd hoorde men ook, dat de Macassaaren een Vloot benoorden het Eiland Celebes gezonden, en aldaar Manado, Gorontalo en Tomini, verovert hadden, dat den Landvoogd te eerder besluiten deed, om de Loehoeneesen tegen de aanslagen van den *Kimelaha* te dekken, vreezende, dat 'er nu zoo veel eer ontzet van Macassar herwaard komen zou.

Loe- nee- ont- ten fling- ansla- van iali, den iela-

Daar op quam *Cajoan*, en de Orang-Kaja van Loehoe, *Abdul Rahhman* by den Heer Landvoogd, openbarende aan hem veel aanslagen van *Kakiali* en den *Kimelaha*, om de Nederlanders uit Amboina te verdryven, hunnen Koning af te vallen, en den Koning van Macassar om hulp te verzoeken, welke hulp zy ook dagelyx wagtten.

en de r Gy- waar- uwt.

De Landvoogd, om te doen zien, dat hy hier voor niet bang was, toonde aan *Kakiali*, dat hy al zyn aanslagen wist, vermanende hem nogmaals voorzichtig te zyn, indien hy zich zelven, en zyn land, niet in een jammerpoel van elenden neder wilde storten.

yne ich- op nipa.

De Heer *Gysels* vertrok daar op met eenige Coracora's na Manipa, veroverde daar den 22 Februari voor Tomoewaroe een vreemde jonk met eenige krygsvoorraad, verstaande uit een overlooper, dat dees jonk 2 stukken, 4 bassen, en 8 musquetten mede gebragt, en dat men nog 5 Macassaarsche jonken had te wagten.

beirgt gens Ko- g van cassar.

Ook verstond hy van een Bimineesche slaaf, dat de Koning van Macassar voorleden jaar Bima verovert, en 't voornemen had, om 40 jonken tot bystand van den *Kimelaha* te zenden.

Vaar hy nis den ha, Kakia- este

Dezen perzoon nam den Landvoogd mede na Loehoe, en deed hem dit alles in de tegenwoordigheid van den *Sadaha*, en van *Kakiali* (die daar mede gekomen was) openbaar zeggen; hoewel de laatste betuigde nergens af te weten.

De *Sadaha* vorderde ondertusschen niets, dan alleen dat de overige van onze gevangenen van Way, nog 31 sterk (van de vorige 43) in vryheid geraakten, waar tegen de Landvoogd eenige gevangenen van Hennetello weder over gaf. 1634

Die overgekomene gevangenen van Way wisten te zeggen, dat die van Luciéla, zoo onze bezetting op Loehoe bleef, het drinkwater daar zouden vergeven. Ook hadden zy verscheide maalen gezien, dat Capitein *Kakiali* nagelen na Luciela gebragt, en dat zy te zamen al voorleden jaar beraadslaagt hadden, om de Logie van Hitoe af te loopen.

Eindelyk verzogt de *Sadaha* weder, dat de Heer *Gysels* op Luciéla ter vergadering geliefde te komen, met wat inzigt, wist men niet.

Hy ging 'er echter na toe; dog wilde met de 2 *Kimelaha's*, als zynde van haren Koning reeds afgezet, niet te doen hebben.

Daar komende, zag hy 't aan land krielen van Ternataanen; dat hem dede besluiten hen in zyn Coracora te verzoeken, daar de *Saduha*, *Laxamana*, en eenige andere Ternataansche officiers, quamen. Zy verzogten 't ligten van onze bezetting van Loehoe, belovende, dat de *Kimelaha's* dan van Luciéla weer op Loehoe zouden komen woonen, dat nergens op toeley, dan om zig aan die van Loehoe te wreeken.

De Sadaha verzoekt 't lichten van Loehoe's bezetting.

De Landvoogd, hier over gestoord, begeerde dat onze bezetting daar blyven, maar dat de *Kimelaha* al zyne vastigheden op Luciéla afwerpen, 't geschut beneden brengen, en de Manipeesen dwingen zou de jongste aangekomene Portugeesen, nevens 't geschut en volk, onlangs met vreemde jonken overgekomen, en de overloopers, by den *Kimelaha* op Luciéla zynde, ons over te geven.

Wat de Land voogd daar tegen eischt.

De *Sadaha*, dien men de spyt uit zyn wezen, en van welken men klaar zien kon, dat 'er iet anders gebrouwen wierd, gaf op dit alles zeer weinig antwoord, zoo dat deze vergadering vruchteloos scheidde.

De Landvoogd liet ondertusschen de Hongi op Loehoe, terwyl hy eens na 't Kasteel ging.

Kakiali had al de Hitoeësen belast na 't gebergte te vlugten, vreezende, dat de Landvoogd, by zyn keeren na huis, hen zekerlyk aandoen zou. Beide zyn ooms, OrangKaja *Boelan*, en *Baros*, waarschouwden hem wel voor zig te zien, dat hy zich, en 't land niet verdierf, zeggende, dat zy niet wilden vluchten, en raakten hier over met hem verder in zoo harde woorden, dat zy met groote verbittering scheidden.

Kakiali belast de Hitoeësen na 't gebergte te vluchten.

Daar op kreeg men berigt, dat op

Way-

1634. *Den Koning van Macassar zend hulptroepen aan den Kimelaha.* Wayſamma 18 jonken gekomen, en dat haar makkers, nog 22 ſterk, ook onderweeg waren, gezonden van den Koning van Macaſſar, om den *Kimelaba* te helpen, en wrake te komen nemen over 't omhakken der nagelboomen, dat om hunnent wil geſchied was.

Ook veroverden de onzen een Javaanſche jonk ontrent Thiel, van *Radja Boekit* gezonden, om de Hitoeëſen te begroeten, en om den zoon van hunnen *Marinho*, van *Java*, daar in hare wet ſtudeerende, hier weer te brengen.

Verder bedryf van den Landvoogd. De Heer *Gyſels* keerde na 6 dagen weer na de Hongi; dog bevond, dat de Ternataanen in 't geheel met hem niet meer wilden ſpreken, voor dat het volk van Loehoe geligt was.

De Landvoogd zeide, dat dewyl zy, tegen 's Konings laſt, de vreemdelingen op zyn land lieten komen, en die niet verdreven, hy dan gehouden was 's Koninks land te bewaren, om zyn regt en onzen handel te ſtaven.

Die 't Fort Bullebak op Loehoe bouwt. Ook vond de Heer *Gyſels* goed, de nieuwe opgeworpene veſting uit Loehoe's dorp te verleggen, en beneden op 't ſtrand aan de mond der Rivier te plaatzen, om dat op de vorige plaats geen drinkwater was, gevende die den naam van de veſting Bullebak.

1634. Ook taſtte hy in gezelſchap van *Cajoan*, die van Anin en dat geſpanſchap, de pols, of zy 't nog met de onzen wilden houden; dog die menſchen, hier en daar Ternataanen in hun dorp ziende, dorſten met ons niet ſpreken; belovende eindelyk een veſting voor ons op te werpen, en dan *Cajoan* te zullen waarſchouwen, om 'er bezit van te nemen.

En w[…] na 't Ka[…] ſteel keert. Daar op quam de Landvoogd den 14 Maart weer aan 't Kaſteel, hy gierde met de Hongi op Lebalehoe aan, daar hem eenige gezanten van Nau, Binau, Ceyt en Hahoetoena (zynde de andre al na 't gebergte gevlugt) quamen vragen, wat zy moeſten doen, alzoo *Kakiali* hen belaſt had Eſſen Wawani te verſterken. De Landvoogd zei, dat zy dat niet moeſten beginnen, voor dat hen zulks door den *Radja*, en de vier Hoofden des lands, belaſt wierd, verbiedende hen naar *Kakiali* in zulke zaken te luiſteren, alzoo hy hen in 't verderf brengen zou.

Die van Hennehoeloe quamen aan de Coracora van Noeſſanivel ook bekend maken, dat zy wel wenſchten zich van *Kakiali* af te zonderen; na al het welke de Hongi eindelyk den 16 Maart weer aan 't Kaſteel quam.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Heer van den Heuvel, *gaat in Februari* 1634 *van* Batavia, *om den Heer* Gyſels *te lichten. Des* Sadaha's *eiſch op de landen van* Amboina, *en ons antwoord. Verzoek der* Hitoeëſen *om onze beſcherming tegen* Kakiali. *Door de Heer* Gyſels *toegeſtaan. De Heer* van den Heuvel *als agtſte Landvoogd voorgeſteld. De* goude Leeuw *ontrent* Borneo *verzeild; enz. Voorzorge van den Heer* Gyſels *tegen zyne beſchuldigingen. Zyn gedrag, nader beſchreven. Hoe veragtelyk de Heer* van den Heuvel *hem behandelde. Zyne beraadſlaging met de* Hitoeëſen *over* Kakiali. *De* Hitoeëſen *ontkennen onderdanen van den Koning van* Ternate *geweeſt te zyn.* Van den Heuvel *belegt vergadering op* Luciéla. *Neemt* Kakiali, *en andre Hoofden van zynen aanhang, gevangen.* Patiwani's *bedryf daar op. Redenen van* Kakiali's *gevankenis. De veſting* Bullebak *op* Loehoe *onvoorzigtig afgebroken.* Van den Heuvel *ontſlaat de gevangenen, uitgenomen* Kakiali, *en* Tamaleſſi. *Nieuw contract met deze losgelatene Hoofden gemaakt. De* Hitoeëſen, *na zyne gedagten, nu onze onderdaanen gemaakt. De Heer* Gyſels *vertrekt na* Batavia, *en zyne voorzegging aan de Heer* van den Heuvel. *De kinderpokjes hier ſterk. Moord, op* Rarakit. *De* Hitoeëſen, *vlugten na 't gebergte. Hun eiſch aan* van den Heuvel. *'t Comptoir op* Oeriën *gelicht, en de vlugt van* Seroys *vrouw na den vyand. De Heer* van den Heuvel *taſt* Wawani *te vergeefs aan. De* Sadaha *voerd de* OrangKaja's *van* Loehoe *na* Ternate. Fakiri *keerd na* Boero. Kakiali *gepynigd, en gedwongen zyn verraad te bekennen. Zyn groote ſchulden. Dood des Konings van* Hitoe. Hatoe *op ſtrand geplaatſt.* Patiwani, *door* Valk *geſlagen. De* Baricade *wantrouw op* Hitoelama *weer bezet.* Oeriën *vrugteloos door de onze beſtormd. Beginzelen van den afval. Gaſtmaal, en geſchenken om dit te ſluiten.* Alfoereeſen *op* Hitoe *gezet. De Heer* van den Heuvel *A.* 1635 *door den Commiſſaris* Gyſels *gelicht, en door* van Deutecom, *als negende Landvoogd vervangen.* Luciéla's *veſting veroverd.* Cajoan *als* Capitein *van* Hitoe *aangeſteld.* Gyſels *vertrek na* Banda, *en te rugkomſt.* Deutecoms *vrugtelooze verrichting voor* Luciéla. Van den Heuvel, *over zyn laſteren van haar* Edelheden, *geſchavotteerd. Word door de Heeren in 't Vaderland, by een handeling met de* Engelſchen *verworpen. De Heer* Gyſels *neemd* Kakiali, *en* Tamaleſſi *na* Batavia. Van Deutecoms *barſche regeering. Doet de* Amboineeſen *reden zoeken, om af te vallen. Noteboomen op* Kellemoeri, *en* Kelibon *ontdekt. Die van* Leytimor *vlug-*

ten

ten A. 1636 *meest na 't gebergte. Gesteltenis op* Oma, Honimoa, &c. *Moord op* Noessalaoet, *ende* Priserius *daar gevangen genomen. Angst der onzen;* Leliato *belegert onze vesting op* Oma *vergeefs. Spyt hem aangedaan. De Heer* van Diemen *negende Opperlandvoogd geworden. Zyn komst met eenige Raaden van* Indiën. *Voorvallen den Heer* Ottens *ontmoet. De Heer* van Diemen *bestormd* Luciela. *Vastigheden, waar in zich de* Kimelaha's *onthielden. Door de onzen veroverd. De Heer* Ottens *gequetst.* Kakiali *weer van* Batavia *gekomen. De Heer* van Diemens *verschyning aan 't* Hoofd-Kasteel. *Waarom de* Amboineesen *nog niet af quamen.* Larike *door ons ondersteund. Welke* OrangKaja's *ons nog toegedaan waren. Die van* Honimoa *met ons verzoend. En die van* Tamilau. *Gedrag der* Loehoeneesen. *En der* Hitoeësen, *die* Kakiali's, *en* Tamalessis, *vryheid eisschen. De* OrangKaja's *van* Leytimor *werden in genade aangenomen. 't Billyk verzoek der* Loehoeneesen *verworpen. Verovering van* Cabauw *en* Caylolo. *Bedryf der* Alfoereesen. *Verzoek van die van* Hatoeaha, Oma, Noessalaoet, *enz. Om de vrede, die alle begenadigd wierden.* Radja Toehaha, *om zyn trouw, beschonken.* Sibori *by de Heer* van Diemen *verschenen. Met verscheide bevelen des Konings.* Leliato's *gedrag daar ontrent.* Luciela's *vestingen afgebroken. De Heer* van Diemen, *ontslaat* Tamalessi. *Waar na de* Hitoeësen *van* Wawani *af quamen. Hun verzoek. Door de Heer* van Diemen *afgeslagen, en fors bevel aan hen gegeven.* Sibori *doet veel dorpen van den* Kimelaha *afvallen. Gedrag van* Leliato *daar op. 't Verzoek der* Loehoneesen *om bezetting, afgeslagen. Landdag in* Ambon, *waarom de* Hitoeësche OrangKaja's *niet verscheenen.* Hatoe *en* Liliboy *verzoent, gelyk ook de* OrangKaja's *van* Leytimor *met malkanderen. Zaken ontrent die van* Oma, Honimoa, *en* Noessalaoet. *Een andre* Pati *op* Oma *gesteld.* Nallahia *en* Amet *verzoend. Zaaken, aan* Sibori *voorgesteld. Voorstel aan, en antwoord van vyf* Ceramse *dorpen. Trouw van die van* Elipapoeteh. Leliato's *onwilligheid om aan 't* Kasteel *te verschynen.* Sibori's *gesprek met de Heer* van Diemen. *Die 's Konings komst hier verzogt. Nader verzoek der* OrangKaja's *van* Leytimor. *Zyn* Edelheids *antwoord.* Hoetoemoeri's *vergeesse klagte, over haar hoofd. Den eed van trouw by de* OrangKaja's *vernieuwd.* 1634.

DE Heer *van den Heuvel* uit Ternate op Batavia ondertusschen gekomen zynde, had zoo veel van Amboina's waggelenden staat opgegeven, en zoo veel tot laste van den Landvoogd *Gysels* gezegt, dat hy den 18 Februari 1634 na Amboina gezonden wierd, om den Heer *Gysels* te lichten, en in zyn plaats daar te regeeren; dog hy vertraagde met zyn schepen zoo lang voor Macassar en Boeton, dat 't heel Wester-saizoen byna ten einde liep, en Amboina dus in gevaar stond om door 44 jonken van buiten, en door de verraders van binnen, overrompeld te werden.

Ook had men voor, de vestingen van Loehoe en Hila, onder 't lezen van 's Koninx brief, af te loopen; dog *Radja Hitoe*, en de andre Hoofden, wilden die niet ontfangen, om dat zy aan *Kakiali*, en niet aan hen, hield, zeggende vlak uit, geen onderdaanen van Ternate te zyn; dat egter den *Sadaha* geenzins schromen deed, om zynen ongegronden eisch op de landen van Amboina, de Uliassers, en Ceram, eveneens als *Leliato* A. 1628 deed, op nieuw te maken; dog men antwoordde hem kort, dat wy aan den Koning van Ternate geen eene voet land wilden geven van 't gene wy met den zwaarde gewonnen hadden.

Die van Hitoe, en hunne OrangKaja's, hadden ook lang onze bescherming tegen *Kakiali* verzogt; weshalven de Landvoogd, niet langer na 't ontzet konnende wagten, de ligte jagten, en verdere magt der Coracora's, maar voor-af na Hitoe zond, om die kust tegen *Kakiali's* slingse aanslagen te verzekeren. (Hitoeësen om onze bescherming tegen Kakiali.)

Eindelyk daagde de Heer *Antoni van den Heuvel* den 4 May op, wierd den 8 dito als agtste Landvoogd van Amboina, en bestierder dezer Landvoogdy, voorgesteld. (Door de Heer Gysels toegestaan. De Heer van den Heuvel als agtste Landvoogd aangesteld.)

Hy had een van zyn schepen, de goude Leeuw genaamd, op een droogte van Borneo, door een botte verzeiling verloren. En 't was zeldzaam, dat een schip van die zelve naam 40 jaren daar na op de Tygers Eilanden, en 't schip de Leeuwin, al mede na Amboina gaande, eenige jaren te voren ook op die reize verongelukt is. (De goude Leeuw ontrent Borneo verzeild, enz.)

De Heer *Gysels* nam zyn wooning buiten 't Kasteel in de stad, hebbende zich bevorens al van goede getuigenissen voorzien, zoo van Compagnies bedienden, als van de vrylieden, en Chineesen, tegens die genen, die hem van eenig quaad bestier, of particulieren handel, beschuldigt hadden. (Voorzorge van de Heer Gysels tegen zyne beschuldigingen.)

Hy had hier drie jaar, min 5 dagen geregeert, en waarlyk betoont een wakker en dapper Landvoogd te zyn; hoewel het bleek, dat hy hier ook zyn vyanden had, dog de tyd zal leeren, dat een (Zyn gedrag, nader beschreven.)

1634. een man, die regt in zyn schoenen staat, nooit reden heeft, om iemand te vreezen, en dat het hem ook aan geen verstand ontbroken heeft om zig te redden.

Hoe veragtelyk de Heer van den Heuvel hem behandelde.

Kort daar aan vertrok de Heer Landvoogd *van den Heuvel* na de kust van Hitoe, zonder het goedvinden, of den raad van den ouden Heer Landvoogd ergens in te gebruiken, alzoo hy zeer wys in zyn eigen oogen was. Men gaf egter, om een schyn aan die zaak te geven, voor, dat hy dit deed, om *Kakiali* te gemakkelyker by zig te krygen, alzoo zy malkanderen broeders noemden.

Zyne beraadslaging met de Hitoeësen over Kakiali.

Hy overlei dan op Hitoe met de getrouwste OrangKaja's, hoe men *Kakiali* best tot reden brengen zou, bespeurende aan de meeste, dat zy wel zouden mogen lyden, dat men hem gevangen nam. Men riep hem dan mede in de vergadering, daar hy in 't eerst niet wilde verschynen; dog, nader aangemaand zynde, quam hy met twee honderd vyftig gewapende mannen, die rondom de plaats, daar hy was, bleven oppassen, zoo dat 'er voor die tyd niet aan te doen was.

De Hitoeësen ontkennen, ooit onderdanen van den Koning geweest te hebben.

De *Sadaha*, toen mede op Hila zynde, had 's Koninx brief daar voorgelezen, dog repte nu geen woord van 't wedergeven van 's Konings landen onder dezen Landvoogd, eischende maar in 't algemein weder, 't geen de E. Maatschappy van zyn koning bezat, waar op de Ambonsche OrangKaja's op Hitoe, hem bespottende, en uitlacchende, vlak uit zeiden, dat zy noit onder zyn Koning gestaan hadden. De Heer *van den Heuvel*, gezien hebbende, dat hy te voren niets kon uitrichten, belag de vergadering nog eens, maar op Luciela, beroepende beide de *Kimelaha's* daar mede, gelyk ook al de OrangKaja's.

Van den Heuvel belegt vergadering op Luciela.

Hy ging met de Coracora's eerst derwaards, en op Loehoe's strand, Waran genaamd, quam *Kakiali*, met de OrangKaja's van zyn aanhang, daar eerst by hem, die hy ook alle zeer vriendelyk op zyne Coracora noodigde, daar zy ook quamen.

Neemt Kakiali en andere Hoofden van zynen aanhang gevangen.

Hy dagt deze gasten stil vast te zetten, en dus ook de *Kimelaha's*, en den *Sadaha*, gemakkelyk aan boord te krygen; dog de Hitoeësen, hun Hoofden missende, maakten alarm, en daar op gingen die Coracora's door, dog de Hongi volgde hen tot Luciela toe, en gaf 'er dapper vuur op; dog zy ontsparten het nog.

Hy hield dan *Kakiali*, en elf OrangKaja's, op den 20 May 1634 gevangen; dog had niemand van den aanhang der *Kimelaha's*, of van die Loehoeneesen, die by hem overgeloopen waren, in zyn magt konnen krygen.

Patiwani's dryf op.

Patiwani, die nu als Hoofd der Hitoeësen handelde, en voorgaf onquetsbaar te zyn, liep met een kleen vaartuig na Hitoe, om 't volk in de wapenen te krygen, en met hen in 't gebergte te vlugten, alzoo zy nu wel zagen, dat het hen gelden zou.

Re[...] van Kiali van[...]

De redenen, waarom *Kakiali* gevangen was, waren deze:

1 *Om dat hy de wapenen tegen ons opgevat, en een voornemen had, om ons te verdryven, en om zich zelven meester te maken.*

2 *Om dat hy de* Macassaaren *ingeroepen had.*

3 *Om dat hy reeds honderd roers of musquetten van vreemden gekogt, en zich van allerlei ammunitie voorzien had.*

4 *Om dat hy die van* Hitoe *belast had na zyn nieuwe vastigheid van* Essen Wawani *boven in 't gebergte te vlugten.*

5 *Om dat hy al zes dorpen van* Ceram, *te weten*, Werinama, Hatoemeten, Tobo, Kessing, Ceram-Laoet, *en* Goram, *door brieven tot afval verzogt, en aangezet had; om het met hem, en de* Kimelaha's, *tegen ons te houden.*

6 *Om dat hy met den* Kimelaha *reeds voorgenomen had, onze vestingen op* Loehoe *en* Hitoe, *af te loopen.*

7 *Om dat door zyn bestelling op den* 17 Juni, *de dag van zyne aanstelling, 2 matroozen van 't schip* Buuren *het hoofd verloren hadden, hebbende dus zyne intrede met* Hollands *bloed gedaan.*

8 *Om dat hy die van* Ihamahoe *en* Hatoeaha, *tegen ons opgerokkent had, om onze vrienden en onderdaanen op* Elipapoeteh *vyandig aan te tasten, en verscheide koppen* (gelyk in deze maand al geschied was) *van daar te halen.*

9 *Om dat hy de* Javaanen, *en andre vyanden van ons, ophield, en op zyne stranden beschermde.*

10 *Om dat hy door den* Landvoogd *op* Hila *genoodigd, wel trots had durven antwoorden, dat de* Landvoogd, *had hy hem iets te zeggen, by hem op de* Baileoe, *of beneden in de* Pagar, *komen kon.*

11 *Dat hy met 250 gewapende mannen in de* Logie *verschenen was, en nog ruim zoo veel volk rondom de* Pagar *verborgen gehouden had.*

Al welke zaaken zekerlyk van groot gewigt, en in zulk een man niet langer te dulden waren.

De[...] sting [...]lebak Loeho[...] afgebr[...]ken.

De Heer *van den Heuvel* brak onze vesting op Loehoe, Bullebak genaamd, ontrent dezen tyd ook af. Hy oordeelde die voor de Loehoeneesen ondienstig, meinende, dat zy te verre van hen af lag; dog

dog hy beging een grooten misslag, alzoo hy onze vrienden nu volslagen bloot stelde voor de lagen der vyanden, die daar door veel stouter, dan te voren, wierden. Ook klaagden die van Loehoe met veel reden daar over, leerende met hun voorbeeld aan andre Inlanders in 't toekomende ons niet licht toe te vallen, aangezien men hen daar na voor de woede hunner vyanden dus mede bloot kon stellen.

Hier op vertrok de Landvoogd van daar na de kust van Hitoe, stelde al de andre OrangKaja's weer op vrye voeten; dog hield alleen *Kakiali*, en *Tamalessi* den OrangKaja van Wakal, gevangen, makende met de andren een nieuw contract, dat zy voortaan den Capitein *Hitoe* niet meer, en geen ander dan de Landvoogd boven zig erkennen, den *Kimelaha* met zyn aanhang verlaten, en jaarlyks met de Hongi scheppen zouden. Den inhoud vinden wy hier nevens uitgedrukt.

Eenige Artikelen, welke de Koning van Hitoe, de OrangKaja's, ende de inwoonders van 't Land beloofd en gezwooren hebben voor haar, en hare nakomelingen, eeuwiglyk.

Artikel I.

Alzoo de Koning van Hitoe, *met de* OrangKaja's, *en het gemeene volk, zekerlyk weten, de quade raadslagen van* Capitein Hitoe (*anders* Kakiali *genaamd*) *als voorgenomen hebbende den staat van de generale* Nederlandsche Compagnie *te ruineeren, 't land van* Amboina, *en* Hitoe, *van de goede vrede te berooven, ende ten verderve te brengen, dat ook eenige* OrangKaja's, *uit vreeze zyne quade practycquen toegestaan hebben, of, haar insuffiçant kennende zulx te beletten, stil hebben gezwegen, zoo is 't, dat de E. Heer* Gouverneur, Antoni van den Heuvel, *overdenkende 't geen tot de algemeene welstand van nooden is, voorgenomen heeft te breeken deze quade raadslagen, gemelden* Capitein Hitoe *gevangen te nemen, ter regt te stellen, ende te straffen naar behooren, alzoo hy verbroken ende overtreden heeft het verbond met de* Compagnie *gemaakt, en dat ook by hem beloofd, ende bezworen was, op dat alzo het quaad mogte geweerd, ende 't beste verkregen werden, 't welk nodig is tot welstand van 't land, ende rust van de goede ingezetenen.*

Dit al te zamen by den Konink van Hitoe, *de* OrangKaja's, *ende 't gemene volk, aangemerkt zynde, hebben 't voor goed aangenomen, zoekende 't zelve met een opregt herte te vergelden, belyden, ende geven te kennen, dat de Ed. Heer* Gouverneur *wel, ende een goede zaake voor 't land van* Hitoe *heeft gedaan, beloven ende zweeren by dezen, dat zy, en alle hare nakomelingen, niemand anders voor haren Heere, ende Hoofd willen erkennen, als den* Gouverneur, *die door de Heeren* Bewindhebberen *van de* Generale Nederlandsche Compagnie *herwaards gezonden word, gelyk zy aan den zelven zweeren eeuwiglyk alle opregtigheid ende trouwe te bewyzen.* 1634.

Artikel 2.

De Konink van Hitoe, *en alle de* OrangKaja's, *nevens alle 't gemeene volk, beloven gehoorzaamlyk naar te komen alle de bevelen van den Ed. Heer* Gouverneur, *gelyk als de andere Koningen*, OrangKaja's, *ende ingezetenen van 't land* Amboina.

Artikel 3.

De Konink van Hitoe, *neffens de vier* OrangKaja's, *ende de Hoofden van de negryen, zullen met de Heer* Gouverneur, *ende* OrangKaja's *van* Amboina, *helpen beraadslagen, van 't geene dat nodig is tot welstand van 't gemene land, tot welken einde de Ed. Heer* Gouverneur *in yder negry een* Marinjo *of* bode *zal stellen, die een rotting, met het teken van de* Generaale Compagnie *dragen zal.*

Artikel 4.

De Konink van Hitoe, *de* OrangKaja's *van 't land, ende 't gemene volk, beloven zoo veel* Corcorren *te maken, ende gereed te houden, als doendelyk zal zyn, ende te panggayen, waar 't de Ed. Heer* Gouverneur *believen zal, even als de inwoonderen van* Amboina.

Artikel 5.

Beloven voorders, dat wie vyanden zyn van de Ed. Heer Gouverneur, *ook hare vyanden wezen zullen, 't zy dan de* Kimelaha, *de* Ternataanen, *'t volk van* Lessidi, Cambello, *en wie, ofte waar 't zoude mogen wezen, willende de zelve te water, ende te lande vervolgen, ende bevegten, ende de geene welke vrinden zyn van de Ed. Heer* Gouverneur, *voorstaan, en helpen, even als de inwoonderen van* Amboina *doen.*

Artikel 6.

Beloven ook de Konink van Hitoe, *alle de* OrangKaja's, *ende ingezetenen, geen pitsjaringe te willen houden, ofte gemeenschap te hebben, met des Heeren* Gouverneurs *vyanden, 't zy van 't land van* Loehoe, *ofte* Cambello.

Artikel 7.

Beloven ook geen nagelen, moer-nagelen ofte steelen te brengen ofte te verkoopen aan imand anders, als aan de Compagnie, *wel verstaande, zuivere ende drooge*

1634. *nagelen, daar voor zy de waardye zullen ontfangen, zoo als aan andere beloofd is, ende indien imand eenige nagelen, moernagelen, ofte steelen vervoerd, ende aan anderen verkoopt, 't zy waar 't zoude mogen zyn, zullen 't zelve de Ed. Heer* Gouverneur *te kennen geven, op dat daar over mogen gestraft werden.*

Artikel 8.

Alzoo Kakiali *voornoemd, veel aan de generale* Compagnie *schuldig is, zoo beloven zy den Ed. Heer* Gouverneur *te helpen, ende de nagelaten goederen van dito aan te wyzen, op dat alle zynen schulden mogen betaald werden.*

Artikel 9.

Indien de Ed. Heer Gouverneur *bevind, dat op 't land van* Hitoe, *eenige onnodige* Fortressen, *ofte sterkten, zyn, 't zy waar, of hoedanig, de zelve zouden mogen wezen, beloven de zelve af te breken, ende andere te helpen maken, daar 't de Ed. Heer* Gouverneur *believen, ende goed vinden zal.*

Artikel 10.

Alzoo de inwoonderen van 't land Hitoe, *haar houden aan de* Moorsche *Religie, zoo beloofd de Ed. Heer* Gouverneur *t'haren verzoeke, gemelde hare Religie niet uit te roeijen, maar steld in een iders believen, ofte daar by te blyven, ofte de* Christelyke *Religie aan te nemen, begerende, dat nog de een, nog de ander, daar toe zullen gedwongen, ofte daarom gestraft werden, welke artikelen, alle by de Ed. Heer* Gouverneur *gestelt zynde, volkomentlyk van de Konink, alle de* Orang Kaja's, *ende inwoonders van 't land aangenomen werden, belooven en zweeren met een* matacau *(na des lands wyze) ende verklaren voor* God, *die alles magtig is, mitsgaders voor alle de omstanders, die dit contract hebben aangehoord, die ook als waaragtige getuigen daar van konnen wezen, dat, indien zy dit verbond houden en hare beloften volbrengen, de almagtige* Godt *haar helpen wil, maar indien zy dit niet naar komen, 't geene zy gezworen hebben, alle ongeluk, dat in de wereld is, haar moet overkomen, ende verderven.*

Aldus gedaan, ende besloten, op dat het stand grype, voor ons zelven, en onze nakomelingen eeuwiglyk, tot welken einde wy het teken van onze handen onder dit contract hebben gesteld, blyvende zulx zonder eenige veranderinge. Onderstond, Actum *op* Hitoe *in de* Logie, *dezen* 28 Mey 1634. *was getekend 't merk van de* J. *Konink van* Hitoe, *de naamen van* Tanahitoemessing, *'t merk van* P Totohatou, *de namen van* OrangKaja's Baros, *en van* Pati Toeban. *In kennisse van my was getekend* W. van Outhoorn, Secretaris 1634.

Ook was de Heer *van den Heuvel* van oordeel, dat hy die van Hitoe nu door de wapenen verovert, en tot onze onderdanen gemaakt had. 163[4] De toeëse[n] na zyn gedag[ten] nu on[ze] onder[da]nen ge[maakt].

De Hitoeësen ondertusschen waren bly, vooral die 't met ons hielden, dat zy van dien wargeest, *Kakiali*, nu bevryd waren, ons ook aanwyzende, hoe de E. Maatschappy, die over de 70 Bahaaren nagelen van *Kakiali* hebben moest, betaling van hem krygen zoude.

Het is egter waarschynelyk, dat al de andre OrangKaja's, die mede veel aan de E. Maatschappy ten agteren waren, in hun herten maar van ons zogten ontslagen, en dus ook van schulden bevryd te zyn, hopende dat zy in deze verwarring daar af zouden konnen raken.

Daar was 'er geen een, die 't recht met ons meende, als de OrangKaja's *Cajoan*, en *Boelan*; ook liep 't gemeene volk als een stroom na de nieuwe vastigheid op Wawani. Na dat nu de Heer *van den Heuvel* den 23 May weer aan 't Kasteel gekomen was, begon men de zaaken tot het vertrek der schepen te schikken, met een van welke, *Heusden* genaamd, de Heer *Artus Gysels* zeer onpasselyk zynde, den 2 Juni na Batavia vertrok, latende hier de gedagtenis, en een lyst van de Hongi, zoo aanzienelyk, en sterk, als zy nooit voor dezen geweest was. Ook voorzeide hy den Heer *van den Heuvel*, die zyn regeering zeer straf begon, dat hy maar agt maanden regeeren zou. De[n] Gyse[ls] vertr[ek] Bata[via] en zy[n] voor[zeg]ging de H[eer] van [den] Heu[vel].

Dit jaar stierven hier duizenden menschen aan de kinderpokjens, die zig ook zeer sterk onder de Alfoereesen verspreid hadden, zoo dat zy hunne meeste dorpen verlaten, en de vlugt na 't gebergte genomen hadden. D[e] ... derp[ok]jens sterk.

Ontrent dezen tyd hebben die van Kelinga, een kleen dorpken van Rarakit, een vuile moord begaan, den Koopman *Balthasar Wyntjes*, en den Onderkoopman, *Abraham van der Plasse*, die met het schip de Angelier na Banda vertrokken, en daar om ververscing aangierden, schandelyk doodslaande, terwyl verscheide gequetsten het nog ontvluchtten. M[oord] op R[ara]kit.

De Hitoeësen, hoe langer hoe minder smaak in de Regeering van dezen nieuwen Landvoogd krygende, begonden hem hoe langer hoe minder te vertrouwen, en met hoopen na 't gebergte te verloopen, waar toe hen de drie hoofden van 't land Hitoe, en de meeste andre OrangKaja's, nu sterk begonden aan te zetten, waar door het dorp Hila ledig, onze bezetting van ververscing geheel beroofd bleef, en niet in staat was, om het daar te konnen harden. Hy zond 'er wel eenige borgers, en Mardheykers in de plaats; dog dat kon weinig helpen. D[e] toeë[sen] vlug[ten] na 't berg[te].

De

De Oostelyke dorpen hielden 't nog wel met ons, mitsgaders den *Radja* en *Cajoan*, die wy eenige soldaten byzetten; dog die van Negri Lima namen de vlugt na Henneheloe, en Layn, waar na toe ook die van Oeriën en Assaloelo zig begaven, en die van Larike, en Wakkasihoe stonden op 't punt om hen te volgen.

De *Sadaha*, en de *Kimelaha's*, nu genoeg, zoo zy meinden, door ons gehoond, namen voor, om zich over dit gevangen nemen van *Kakiali* te wreeken; weshalven zy 400 Maleyers met schietgeweer na Hitoe zonden, die zig op 't strand van Wawani vastmaakten.

Egter lieten de Hitoeësen blyken, wel genegen te zyn weer af te komen, zoo men *Kakiali* wilde los laten; dog *van den Heuvel* begeerde, dat zy eerst af komen, en hunne vestingen afwerpen zouden, maar zy wilden dat niet doen. Dus zag men van agteren, dat men zig eerst meester van hunne vesting, eer men *Kakiali* gevangen nam, gemaakt moest hebben.

Het comptoir op Oeriën wierd toen ook geligt, van waar de vrouw van het Opperhoofd, *Wouter Seroy*, kort te voren na den vyand overgeloopen was, waarschynelyk onder hen den eenen of den andren pol hebbende, dien zy liever, als haar man, had. Een wyf, dat ons daar veel quaad doen kon.

Men zond in Juni de jagten, en Coracora's, na de kust van Hitoe, in hope van 't vuur des oorlogs daar door te dempen; dog dat was het regt middel om 't meer aan te blazen. De Heer Landvoogd tastte Wawani ook met 150 blanke koppen, en 800 zwarten aan; dog de sterke regen dwong hem met eenig verlies te wyken en af te trekken, zynde 't eenige, by hem verricht, dat hy de verlatene vastigheid op Mosappal veroverde, en verdierf.

Ook zag men nu te laat, hoe onvoorzigtig men de vesting op Loehoe weg genomen had, alzoo de *Sadaha* de OrangKaja's van Loehoe gevangen nam, en hen den 26 Juni na Ternate voerde, latende den Prins *Sibori* ziekelyk op Lessidi, hoewel men vast stelde, dat zy hem al genoeg gegeven hadden, om 'er aan te sterven. De *Sadaha* deed dit niet buiten last van zyn Koning, en toonde ons daar by, dat zy alle maar eene lyn trokken, en doodvyanden van onzen Staat waren.

De oude *Fakiri*, die *Kimelaha* dagt te wezen, zag aan dat geheel werk wel, dat daar niet van komen zou, weshalven hy de twee vorige gerust op Luciëla regeeren liet, en weer na Boero keerde.

Kort hier na liet *van den Heuvel Kakiali* pynigen, en dwong hem alle zyne verraderyen, en aanslagen met den Koning van Macassar en de Kimelaha's tegen ons, omstandig te belyden, dat is, dat zy zamen opgestemd hadden, ons volslagen te bederven. 1634. Kakiali gepynigt.

Naderhand heeft hy hem wel gevangen gehouden, dog heusch gehandeld, wagtende na bescheid van Batavia, om te vernemen, wat hy nu verder met hem doen zou.

Men tastte ook veel van zyne goederen aan; doch die konden in verre na niet toereiken, om de schulden te betalen, die hy aan de E. Maatschappy ten agteren was. Zyn groote schulden.

In deze tyd quam ook de oude Koning van Hitoe zeer ontydig te sterven, alzoo zyn zoon *Hongilamoe* nog te jong was, en al 't bestier nu alleen aan *Cajoan* stond, dat by de andren veel nyd baarde. Dood des Konings van Hitoe.

Ondertusschen vernamen de Hitoeësen aan de ingehaalde Maleyers, dat zy hen tot meesters over alles gemaakt, en over 't hunne zeer weinig te zeggen hadden.

Die van Hatoe, in 't gebergte nog gelegen, leden van hen, en van onze andre vyanden aldaar, zoo veel aanstoot, dat zy genootzaakt wierden zich na 't strand, niet verre van Liliboy, daar zy nu nog leggen, te begeven. Hatoe op strand geplaatst.

De Hitoeësen, die *Patiwani*, een dapper man, oorspronkelyk van *Pati Toeban*, tot hunnen veldheer na *Kakiali's* gevankenis gekoren hadden, waren tusschen Hitoe Lama en Mamala komen leggen, om onze bondgenoten van ons zoo veel meer af te zonderen; doch zy wierden door den Commandeur, *Frans Leendertszoon Valk*, derwaards van 't Kasteel met eenig volk gezonden, ten eersten van daar geslagen, waar na *Patiwani* die van Ihamahoe, Latoe, Hoewaloy, en Hatoeaha, aangezet heeft, om met 23 vaartuigen Capaha te overrompelen, dat ook byna een goeden uitslag gekregen had, alzoo zy al in het dorp gedrongen waren; doch *Cajoan*, 't verraad nog tydig merkende, dreef hen 'er door hulp van onze soldaaten weer uit; waar op de verraders van binnen, die met hem geheuld hadden, nu ook de vlucht namen. Pati Wani. Door Valk geslagen.

Men vond ook goed, de Baricade Wantrouw op Hitoelama, eenigen tyd door de onzen verlaten, weer met 50 soldaaten te bezetten, en *Wouter Seroy* daar als hoofd te leggen. De Baricade Wantrouw op Hitoelama weer bezet.

Men vergaderde nu ook weder alle de Coracora's, om de Hitoeësen allen afbreuk te doen, de nagelen te plukken, en de boomen om verre te kappen. Waar mede

1634. mede *Valk* vertrok den 23 Augusti, liep eerst na Oeriën, maande hen aan tot afkomen; en begon hen, daar toe niet genegen zynde, al te bestormen; dog wierd afgeslagen, en kon niet anders tot hun nadeel verrichten, dan dat hy de nagelboomen, ontrent 't strand gelegen, verdierf.

Oeriën vrugteloos door de onzen bestormd.

Ook bespeurde hy, terwyl hy *Kakiali* nu eenigen tyd op Hila bewaard had, dat zyn Hongi-volk zeer onwillig begon te werden, zoo dat hy voor erger, ja een afval van allen, begon te vreezen. En waarlyk de inlanders wierden over dit gedurig scheppen zoo verdrietig, dat veelen van hen al vry stout begonden te spreken, zelf weigerden die van de Uliassers ook, nagelen op de kust van Hitoe te komen plukken, dat men al voor zoete koek moest aannemen, zonder dat men daar iet verder op doen dorst, niet tegenstaande men zeker wist, dat zy met die van Ihamahoe gesproken, en iet quaads voor hadden.

Beginzelen van den afval.

Om hunne gemoederen egter wat neder te zetten, gaf hy hen na zyn wederkomst een deftig gastmaal, en vereerde aan ider Gnadjo, der gene die onder 't Kasteel behoorden, 15, en aan de onwillige Uliassers, die op Oeriën geweigert hadden ons eenigen dienst te doen, 10 Ryxdaalders, aan allerlei kleeden, en aan die van Elipapoeteh 50 Ryxdaalders, om dat zy de deur der Alfoereesen waren; gelyk men in October ook 300 der zelve van *Radja Somiets* volk op de kust van Hitoe zettede, om onze vyanden daar alle afbreuk te doen, waar door zy ook, op 't halen van ettelyke koppen zoo bang wierden, dat zy niet uit hun nesten dorsten komen; en om 'er grooter schrik onder te brengen, en de Alfoereesen te meer aan te moedigen, stelde men op ider kop thien Ryxdaalders; ook zond men een geschenk aan hunnen Koning; doch men kon hen egter niet bewegen langer, dan de maand November, te blyven.

Gastmaal, en geschenken, om dit te stuiten.

Alfoereesen op Hitoe gezet.

In December trok de Heer Landvoogd met 3 Coracora's, alzoo hy 'er niet meer byeen krygen kon, nevens 220 soldaten, en 43 gehuurde borgers (die meest over land gingen) noch eens na Hitoe, om de beloofde 500 Alfoereesen van Haja in te wagten; doch zy quamen niet, en hy was gedwongen met zyn scheppers, die weer begonden te grommen, na huis te keeren. Hy ontmoette 23 jonken van den *Kimelaha*, en van de Maleyers, schoot op de zelve, en verbrandde een van hunne Coracora's, zynde de andere het 's nagts daar aan ontkomen.

De Heer van den Heuvel.

In 't begin van 't jaar 1635 hebben die van Boero, en Amblauw onze bezetting aldaar, in 5 soldaaten bestaande, onder schyn van vriendschap schendig vermoord. Men zond 't jagt Mocha derwaards met 2 chaloepen, ten deele om dit te wreeken, ten deele om op de vreemde vaartuigen te passen.

Ondertusschen had de Heer *Gysels*, op Batavia gekomen zynde, en de klagten van de Heer Commissaris *van den Heuvel* over hem gehoord hebbende, zyn zaaken by haar Edelheden zoo goed weten maken, dat de zelve besloten, hem als Commissaris der Oostersche gewesten weer na Amboina te zenden, met last om den Heer *van den Heuvel* te lichten, en den Heer *Jochem Roelofszoon van Deutecom*, (bevorens eerst Corporaal hier, en daar na Capitein op Batavia) als negenden Landvoogd in zyn plaats aan te stellen.

Hy vertrok met 7 of 8 schepen van Batavia, quam in Februari in Amboina, nam *van den Heuvel* 't gezag aanstonds af, en stelde *Jochem Roelofszoon*, ten eersten in zyn plaats voor. Daar op gingen de Heeren *Gysels*, en de nieuwe Landvoogd, met de magt der Coracora's ten eersten na Luciéla, kregen de vesting in korten tyd in, en hebben die verbrand.

De Heer *Gysels* liet hier den Heer *Deutecom* blyven, om de zaaken te volëinden, terwyl hy de comptoiren ging visiteeren. Hy sprak geen enkel woord van *Kakiali*; maar stelde, na dat hy ververscing na ons leger verzorgt had, *Cajoan*, of Tanihitoemessen, volgens last harer Edelheden, als Capitein van Hitoe vooreerst aan, waar over de Hitoeësen noch veel gevoeliger geraakt wierden, alzoo zy niet gewoon waren hunne hoofden van ons te krygen, maar die zelf na hun zin te kiezen.

Hy ontbood in Mey een schip uit Banda, waar mede hy in Juni benoorden om derwaarts vertrok, om zyne commissie aldaar uit te voeren; het welk gedaan zynde, quam hy in September weer hier.

Ondertusschen had de Heer *Deutecom* Luciéla wel verder belegert; doch zyn aanleg was van geen voorspoedig gevolg, alzoo 'er veel van ons volk ziek, en onwillig wierd, behalven dat 'er ook veel van de Hongi stierven, en de haast aankomende Oostermoesson hem van zelf wel van daar dryven zou; zoo dat hy in April na huis keerde.

In May vertrok de Heer *van den Heuvel* na Batavia, die, over de schande, hem by dit opontbod aangedaan, zeer tegen haar Edelheden verbittert, zich niet bedwingen kon eenige vuile woorden en lasteringen tegen de hooge Regeering, den Heer Opperlandvoogd, en de Raaden van Indiën te uiten, dat hem zeer qua-

(Right margin, partly cut off: 163[5] · A. [...] door [...] Commi[ssa]ris G[ysels] gelicht · En [...] van [Deu]tecom [...] negen[de] Land[voogd] verva[ngen] · Lu[ciéla] vesti[ng] verp[...] · Ca[joan] als C[apitein] van Hitoe aangestelt · De [...] Gys[els] vertr[ekt] na B[anda] en w[eer] derw[...] · D[eutecom] vrugteloos verrigting [op] Lucie[la] · Va[n den] Heu[vel] over[...] lastert [...] van [...] Edel[hee]den [...] schanteert)

qualyk bequam, alzoo hy daar over van den Advocaat Fiscaal in regten betrokken, en na verloop van eenigen tyd verwezen wierd om zyn schendtaal, en lasteringen, opentlyk op het schavot te herroepen, en (dat nog verbeden wierd) gegeesselt te werden, mitsgaders noch die gevoelige straf te ondergaan, dat hem een zilvere priem door zyn tong gestoken wierd. Hy vertrok daar op na 't Vaderland, daar hy zedert zeer los leefde, hoewel hy nog in 't jaar 1639 in deze en gene zaaken door de Engelsche natie als gevolmagtigde nevens den Heer Resident *Boswel*, tegen onze Maatschappy gebruikt is; doch de Heeren Bewindhebberen wilden met zulken geweezen dienaar met alle reden niet te doen hebben, verwierpen hem; en zeiden alleen met den Heer *Boswel* gelyk wy elders nader zullen zien, te willen handelen.

In September vertrok de Heer *Gysels* met *Kakiali* en *Tamalessi*, na Batavia, voorgevende, dat hy zich tegen de Heer *van den Heuvel*, die hem aanklaagde, verdedigen moest.

Jochem Roelofszoon van Deutecom, een man van den degen zynde, regeerde slecht en straf, en hield zeer slegte aanteekening van de zaaken, onder zyne regeering voorgevallen, zoo dat men 'er niet veel van naverhalen kan.

De Amboineesen, met hem ook zoo weinig over weg konnende, als met *van den Heuvel*, alzoo hy noch immers zoo bars tegen hen was, sprak hy, schoon zy met hunne smalle geschenken nu en dan nog al by hem quamen, zoo veragtelyk aan, dat het niet te dulden was. Zelf ontzag hy zig niet den Koning van Soya te slaan, die daar na zeker Ambons lied zong, waar door hy alle de Coracora's van den Landvoogd aftroonde.

Dit maakte den baloorigen Amboinees zoo afkeerig van onze natie, dat zy maar na een goede gelegenheid wagtten, om met alle man af te vallen.

Zy klaagden zeer sterk 'er over, dat men *Kakiali*, en *Tamalessi*, na Batavia vervoerd had; en zeiden dat van tyd tot tyd alle de andre OrangKaja's mede derwaards zouden gezonden werden, daar van verzekerd zynde door een klerk ter Secretarye (zoo zommige willen, *Marcus de Roy* genaamd, een Konings zoon, die in Holland geweest was) die hen gezegt had, zulx in den Batavischen brief gelezen te hebben.

By al welke schynbaarheden nog een derde quam, dat den Predikant *Jacobus Vertrecht* uit eigen autoriteit, hoewel met een goed inzicht, de naamen van alle de zielen opgeteekent had, om daar door een nette schets van den Staat der Ambonsche schoolen en kerken te hebben; dat de Amboineesen, quaadaardig uitleidden, en dat het geschiede om te zien, hoe veel gevangenen men vervoeren, en hoe veel 'er nog blyven zouden. 1636.

Nooteboomen op Kellemoeri, en Kelibon ontdekt.

Met een woord moeten wy hier tusschen beiden zeggen, dat in 't laatst van dit jaar op Kellemoeri en Kelibon door den Bandaschen Luitenant, *Laurens Forsenburg*, over de 500 schoone nooteboomen ontdekt wierden, terwyl hy met het schip Banda na Hatoemeten geweest was. Ondertusschen meinden de Amboineesen in 't begin van A. 1636, als men hen den 23 Februari wat ernstiger aanmaande, om op den dag der verovering neerstig ter kerk te komen, dat dit geen ander inzicht had, als om hen dan in de kerk te overvallen, en gevangen te nemen; zoo dat zy overal ons doen quade en verkeerde glossen maakten.

Die van Leytimor vlugten A. 1636 meest na 't gebergte.

Het was dan zoo verre van daar, dat zy toen in de kerk zouden komen, dat zy in tegendeel met pak en zak stil na 't gebergte weken, dat men niet voor Maart by 't afhalen der Coracora's gewaar wierd; die zy, pas afgehaald zynde, daar lieten leggen, vluchtende verder alle na 't gebergte, uitgenomen dat die van geheel Noessanivel, en de OrangKaja's van Soya, Oerimessing, Amahoesoe en Hative, nevens eenige huisgezinnen, als ook de Mardheykers, by ons bleven, onder welke huisgezinnen men daar na bevonden heeft, dat verscheide verraders en spions, geweest zyn. Die van Baguala hielden stand in haar dorp; dog die van Alang, Liliboy en Hatoe, namen al mede de vlugt na 't gebergte, vallende openbaar de Mooren van Wakkasihoe, Tapi, en de Hitoeësen toe; terwyl het bloot Larike ons alleen bleef aanhangen. Op Oma vielen Christenen, en Mooren af, en die van Hatoeaha maakten zig op hunnen berg Alacca vast, terwyl de *Kimelaha* onze vesting op Oma belegerde.

Gesteltenis op Oma, Honimoa, &c.

Moord op Noessalaoet, en D. Prierius daar gevangen genomen.

Op Honimoa waren 'er geen, daar men eenigen staat op maken kon, dan op die van Oelat, Toehaha, Haria en Poorto. Ook vielen die van Noessalaoet zeer schendig aan de zyde van den *Kimelaha* over, en die van Amet gaven gidzen en vaartuigen, om onze houte vesting op 't strand van Hatoemeten te overvallen, en den corporaal met de thien soldaaten dood te slaan.

Zy namen ook een Coracora van Key, met den Predicant, *D. Jan Janssoon Priserius*, van een kerkelyke visite daar vervallen, met 2 soldaten by zich, zoo als zy, geen gedagten van eenig quaad hebbende, aan land gingen, gevangen, en leverden hen aan den *Kimelaha* over, na dat zy den Predicant zyne goederen en boe-

1636. boeken afgenomen hadden, hem noch die gunſt doende, van hem op 't ſtrand van Papero neer te zetten, op dat hy by de onze op Honimoa dus nog komen mogt.

Leliato belegert onze veſting op Oma te vergeefs.

Hier zat nu de Heer Landvoogd niet weinig benepen, niet wetende, alzoo hy van een ſlegte bezetting alomme voorzien was, wat te beginnen. Het beſte was nog maar in de veſtingen te blyven, die wel te bewaren, en ondertuſſchen ſpoedig om ontzet na Batavia, met een berigt, hoe 't hier ſtond, te ſchryven.

Spyt hem aangedaan.

Kort daar aan taſtte *Leliato*, onze benaeuwdheid merkende, ons zelf aan, belegerde met 30 Coracora's onze veſting op Oma, alwaar onze bezetting alles verduurt hebbende, zoo vertrok hy na Ihamahoe, daar hem *Radja Pedro*, Koning van Toehaha veel ſpyt aandeed, hangende in December een dooden hond, en een bloedig verken boven de rivier, uit welke zy drinken moeſten; weshalven, hy beſt keurde om, eer de Bataviſche Vloot quam, te vertrekken.

De Heer van Diemen negende Opperlandvoogd geworden. Zyn komſt met eenige Raaden van Indiën.

Met het begin van 't jaar 1637 hoorde men niet alleen tyding, dat de Heer *Antoni van Diemen* 't jaar te voren Opperlandvoogd geworden was; maar men zag dien Heer met 17 ſchepen, met 2000 koppen bezet, nevens zyn huisgezin, en de Heeren Extraordinaris Raaden, *Antoni Caan*, en *Jan Ottens*, den 19 Januari op Hatamoeli, een half uurtje beweſten Luciëla, in Amboina verſchynen, na dat hy den 30 November des voorleden jaars van Batavia vertrokken was.

Daags te voren had zyn Edelheid den Heer *Ottens* met een chaloep na Hila gezonden, om na den ſtand van Amboina te vernemen; alwaar zy door een Ternataanſche Coracora fel wierden beſchoten; dog die zeer dapper van hen afgedreven wierd.

Voorvallen den Heer Ottens ontmoet.

Die Heer, by nagt op Hila gekomen zynde, wilde den Commandant *Seroy* de poort naaulyks openen, vreezende dat hier eenig verraad onder ſchool, eindelyk binnen gekomen, en van alles wel onderricht, quam hy daags daar aan, of den 20 Januari weer by den Heer *van Diemen*, by zig hebbende den Capitein *Hitoe*, *Cajoan*, en *Abdul Rahhman*, Hoofd van 't gehugt *Timul-Pawayl* op Loehoe, die zyn Edelheid een net berigt van 's vyands ganſchen ſtaat gaven, waar op die Heer beſloot Luciëla ten eerſten te beſtormen, zonder hen veel tyd van beraad te geven.

De Heer van Diemen beſtormd Luciëla.

Hy deelde de ganſche magt, op dien zelve dag nog geland zynde, in drie troepen, gaf den Heer *Jan Ottens* de voortroep, zynde 7 vaandels, of 506 koppen ſterk, de middelſte aan den Heer *Caan* beſtaande in 4 vaandels, of 426 koppen, en de derde troep aan den Majoor *Pierre de Camps*, ſterk onder 5 vaandels, 350 koppen. Buiten deze waren by de voortroep nog 36 lichte vuurroers, en 110 mannen, onder *Willem Jacobszoon Coſter* gevoegd, de eerſten, om 't veld te ontdekken, en de laatſten, om de ſtormladders aan te ſlaan, en de handgranaaten te werpen; alle welke zamen een troep van 1525 man uitmaakten. 163[illegible]

Vaſtigh[eden], w[...] in zig d[...] Kimela[...] ha's on[...] hielden.

Het ſchip Brédam wierd gelaſt kort onder 's vyands veſtingen te gaan leggen, en die, zoo veel mogelyk, door geſchut te benaauwen, alzoo zy vier veſtingen boven een aan Luciëla's zuid-zyde op den berg hadden, alle met ſteene borſtweringen aaneengehegt. In 't onderſte, aan 't ſtrand gelegen hield *Leliato*, en in 't bovenſte *Kimelaha Loehoe* huis; behalven deze hadden zy nog eenige andre vaſtigheden, onder den naam van Capitein *Hitoe's* veſtingen, die meeſt met Maleyers en vreemdelingen bezet waren.

Na dat het gebed dezen morgen gedaan was, trok ons volk eerſt een half uur langs ſtrand, en daar na den berg op. De vyand ſchoot wel met een yzer ſtuk op hen, trof een ſoldaat; dog met de tweede ſchoot viel dit ſtuk voor over uit zyn affuit, dat een zeer quaad Amboonſch voorteeken, en niet anders te zeggen was, dan dat hun geſchut, en volk voor de Hollanders zouden moeten buigen.

Doo[r] onze [...] overt.

In 't aandoen van de eerſte veſting hadden de onzen het vry quaad, dat eenigſins toequam door wat met de ſtorm-ladders (alzoo die te lang waren) te zammelen, zoo dat de vyand, niet langer konnende ſchieten, hen met ſteenen, en haſagayen afkeerde; dog na dat de onzen op de ſtormladders gekomen waren, en uitriepen, val aan mannen, daar is weinig volk binnen, zoo waren zy ten eerſten meeſter niet alleen van die veſting, maar ook van alle de andre, die men ontrent thien uuren 's morgens al in had.

De H[eer] Ottens gequet[ſt].

Wy hadden daar voor 10 dooden, en 30 gequetſten, en de vyand 'er binnen maar twee dooden (dat te verwonderen was) bekomen; zynde onder onze gequetſten de Heer *Ottens*, die een Torana, of haſagaey, in zyn been gekregen had.

Men vond 7 kleene ſtukken geſchut, 14 baſſen, 150 groote kogels, 14 vaten kruit, en 6 ſpatten in de veſtingen, en op een andre plaats nog 20 vaatjens, ider met 150 pond.

De beide *Kimelaha's* waren 'er in; dog 't meeſte volk was uit geweeſt na 't boſch, om koſt te zoeken tegen hunne vaſten. Men vond op ſtrand 5 Coracora's, en nog 120 andre vaartuigen, die ten

ten deele weggeschonken, ten deele verbrand wierden.

Daags 'er aan quam zyn Edelheid met zyne gemalinne, en de verdre Heeren, in de veroverde vestingen, alwaar hy een dankpredikatie doen liet. Hy zond ook ten eersten den Commandeur, *Jacob Janszoon Patacka*, met de voornoemde OrangKaja's na Hila, zoo om de tyding van onze verovering te brengen, en de gemoederen der Hitoeësen nu eens te polssen, te meer, alzoo zyn Edelheid *Kakiali* weer medegebragt had, als ook om den Heer Landvoogd kennis te geven, dat hy nu mits deze spoedige verovering, niet by zyn Edelheid behoefde te komen.

Zyn Edelheid belaste de bovenste vesting te behouden, en de andre af te werpen, leggende in de eerste 400 man onder den Commandeur *Willem Jacobszoon Coster*, om 't naaste bosch te doorkruissen, de nagelboomen alomme uit te roejen, en den vyand alle afbreuk aan te doen. Ook vonden zy hier en daar niet alleen goeden buit van nagelen, porcelyn, gongen, &c; maar ook meer volk in 't bosch, als zy gedagt hadden, weshalven zy wel gewapent en met groote troepen, 'er op af moesten gaan.

Daar op vertrok de Opperlandvoogd met 12 schepen, liet 5 schepen voor Luciëla, en verscheen den 30 Januari 1637 hier aan 't Kasteel.

Ondertusschen verscheen, na die verovering van Luciëla, nog geen der gevlugte OrangKaja's, om by zyn Edelheid de vrede te verzoeken, waar van de reden, zoo men daar na ontdekte, alleen was, dat zy niet genegen waren langer onder den barzen *van Deutecom* te staan. Zy lieten eindelyk aan hem weten, dat vermits hun vlugten met gemeene bewilliging begonnen was, het afkomen ook zoo wel diende te gaan, en dat daar toe tyd om te beraadslagen van nooden was.

Die van Larike, ondertusschen door die van Wakkasihoe, Assaloelo en meer andere, die in hun dorp gevallen waren, en daar eenige menschen dood geslagen hadden, besprongen, verzochten onze hulp door hunnen priester, dien zy na 't Kasteel zonden. Weshalven de Landvoogd met 8 schepen, en 2 chaloepen daar heen gezonden wierd, die eenige verlatene vastigheden van die van Wakkasihoe verdierf, hebbende weinig anders uitgericht, dan dat hy die van Alang bewoog af te komen tot hunnen *Pati*, die by ons gebleven was, doende goede beloften, doch met verzoek van uitstel.

Die van Liliboy en Hatoe, gaven aan de onzen trots bescheid, wyzende hen zeer veragtelyk af, met bedreiging van hen, zoo zy weer quamen, qualyk te zullen handelen. 1637.

Welke Orang Kaja's ons toegedaan waren.

De eenigen, die zyn Edelheid van de OrangKaja's aan 't Kasteel, en ons toegedaan vond, waren deze: de Koning van Noessanivel, *Don Andrea*, *Gaspar de Fretis*, *Hhoekom* van Hative, *Don Pedro*, OrangKaja van Hotoemoeri, *Joan*, OrangKaja van Latoehalat, *Diego*, *Pati* van Halong, *Louis Gomes*, Hoofd der Mardheykers, *Martyn Antonio*, OrangKaja van Tawiri, *Diego Makatita*, OrangKaja van Amahoesoe, *Moriani*, OrangKaja van Hative *Kitsjil*, *Simau Baguala*, *Johan Bakar Besi*, OrangKaja van Way, den *Pati* van Soeli, *Jan Tempessi*, OrangKaja van Oerimessing, *Laurens Mendes*, OrangKaja van Hoekonalo, en *Jordan de Sylva*, broeder van den Koning van Soya.

Die van Honimoa met ons verzoent.

Die van Honimoa quamen eerst by zyn Edelheid, klagende zeer over den Landvoogd *van den Heuvel*, die hen gedwongen had zich te moeten afzonderen, alzoo hy hen ondragelyk plaagde met scheppen, terwyl hun landen onbebouwd, en vrouwen en kinderen zonder voedzel zitten bleven, doch boden aan altyd gewillig te zullen zyn tot panggayen, als men hen maar redelyk handelde. Ook verzochten zy van zyn Edelheid, dat die van Ihamahoe mogten werden aangetast, alzoo zy met hen in geen rust konden leven.

En die van Tamilau.

De OrangKaja van Tamilau, die den *Kimelaha* geholpen had in 't afloopen van onze vesting, en in 't vermoorden van ons volk op Hatoemeten, quam mede af, verzogt vergiffenis van zyn misdaad, alzoo de *Kimelaha* hem daar toe gedwongen had, en verkreeg die na een scherpe vermaning.

Gedrag der Loehoesen.

Die van Loehoe wilden wel afkomen, en met hun vaartuigen aan 't Kasteel verschynen (zoo *Abdul Rahhman* quam zeggen) dog waren bevreest, dat de *Kimelaha*, de oorzaak van al hunne onheilen, hen aantastten, en vernielen zou.

En der Hitoeësen, die Kakiali en Tamalessi's vryheid eisschen.

Die van Hitoe wilden nergens na luisteren, voor dat *Kakiali* en *Tamalessi*, in vryheid waren. Verklaarden tegen de Compagnie niets, doch het alleen daar tegen te hebben, dat de Heer *van den Heuvel* hunne OrangKaja's gevangen genomen had, zonder dat zy misdeeden.

De OrangKaja's van Leytimor in genade aangenomen.

Den 25 Februari bragt men, na lang talmen (want zoo zyn de Amboineesen in hunne raadslagen) 't zoo verre, dat ook de OrangKajen van Leytimor af quamen. Zy bestonden in deze navolgende: *Radja Kilang*, *Radja Soya*, *Simau Ema*, *Steven Ticera* van *Poeta*, en *Pati Oessen* van Hoetoemoeri. Deze wierden door zekere gecommitteerden, die hen een stuk

 weegs

1637. weegs te gemoed gingen, in 't Kasteel voor den Heer Opperlandvoogd gebragt. Zy zeiden tot verschooning, dat zy vreesden gevangen na Batavia gevoerd te werden, volgens de loopende geruchten, en dat zy door de opschryving der zielen, door D. *Vertrecht*, in die vreeze nog meer versterkt waren; voegende daar nog verscheide zaaken by, van weinig belang, die hier op uit quamen:

1 *Dat* Radja Soya, *aan de Pas zynde, door den jegenwoordigen Landvoogd zeer veragtelyk bejegend, en van tafel weggejaagd was.*
2 *Dat de* OrangKajen *van* Way *en* Baguala, *vastgezet waren.*
3 *Dat* Gysels, Laurens Marcus, *Hoofd van* Hative, *op* Kelang *byna eveneens gehandeld had.*
4 *Dat zy niet altyd, als tot nog toe, nagt en dag panggayen konden, terwyl hunne vrouwen en kinderen, honger leden.*
5 *Dat, als 'er eenige scheppers op de* Coracora's *ontbraken, zy door de* Nederlandsche Officiers *met den blooten degen over boord gejaagd waren, om die te gaan roepen.*
6 *Dat zy zeer quade gedagten over 't opschryven van al hun volk hadden.*
7 *Dat men hem dwong in de predikatie te komen, schoon zy iet noodigs te doen hadden.*
8 *Dat de Kooplieden hen in 't wegen zeer veel te kort deden.*

Op alle welke zaaken zy behoorlyke herstelling van zyn Edelheid verzogten. Zy wierden alle in genade aangenomen; doch met een ernstige vermaning van zich voortaan voor zulken ontrouw te wagten, en met toezegging, dat men alles na vermogen tot hun genoegen inschikken zou. Zy bleven vooreerst nog boven, alzoo zy geen andre huizen beneden hadden; dog beloofden hunne vastigheden af te werpen.

'tBillyk verzoek der Loehoeneesen verworpen. Die van Loehoe verzochten, dat dog zyn Edelheid op Cambello komen, en den *Kimelaha*, die zich daar weer sterk maakte, aantasten wilde; dog, hy oordeelende, dat hem meer aan de behoudenis van Honimoa, en aan de verdelging van die van Hatoeaha gelegen was, vond goed die laatste eerst te gaan vernestelen, om de eerste zoo veel eer onder 's Compagnies gehoorzaamheid te brengen.

Hy vertrok dan in Maart met de Heeren *Caan* en *Deutecom*, met zyne gansche magt van schepen, en met 8 Coracora's van 't Kasteel, en quam den 5 voor 't strand van Hatoeaha

Daags daar aan landde zyn volk, 1016 koppen sterk, die hy in drie troepen verdeelde. De Majoor *du Camps* had den voortroep, en trok den berg op na 't dorp Cabauw, dat zy verlaten vonden. Derhalven togen zy na Caylolo, op een ontoegankelyk gebergte, met smalle wegen, gelegen, alwaar zy over scherpe klippen moesten klauteren. Dit dorp was zeer sterk, met drie hooge muren van op een gelegde kraalsteen besloten, waar uit de vyand met ballen en roers fel op ons schoot, en met hasagajen en steenen wierp. De onzen, egter tot in de derde beschanzing doordringende, vonden daar een groot plein, en veel schoone huizen, alwaar zy de vyanden dwongen hol over bol agter af te springen, wilden zy hun leven door de kling niet verliezen. Men verbrandde die huizen, sloopte de muuren en vestingen, en nam zyn rust daar na weer in Cabauw, daar men dien nagt bleef. 1637 Vero... ring va... Cabau... en Cay... lo.

Den 6 dito liet men Cabauw met een Compagnie bezet, men trok landwaard in, en quam eer men het dagt voor Alacca, hunne hoofdvastigheid; dog daar viel wat anders als voor Cabauw, en Caylolo, te doen. Zy moesten hier malkanderen met rotangen tegen 't gebergte ophalen, en men kon, als men nu stormen zou, naaulyks staan. De vyand wierp hen zoo sterk met steenen, dat zy van boven na beneden rolden. Zy wierden ook eindelyk, met verlies van 5 dooden, afgeslagen, en hadden veel gequetsten, waar onder verscheide Officiers.

Men trok dan hier af na Cabauw, en verder na beneden, latende dit land om geen volk van ons aan deze nesten te wagen, aan de *Radja's* van Sahoelau, Somiet, en Siseeloe over, die in korten tyd 16 koppen, en veel buit van gongen en porcelyn kregen, waar mede zy ten eersten na huis wilden, om daar over hunne vreugde-speelen te hebben, dat men hen moest toestaan; werdende voor hun vertrek alle vrugt en nagelboomen, daar men maar by komen kon, bedorven; waar door die van Hatoeaha eindelyk gedwongen wierden de vrede by zyn Edelheid te komen verzoeken. Dit deden ook de Christenen van Oma, en van Noessalaoet, dog de laatste zeer bedriegelyk, alzoo zy *Kimelaha Loehoe* lieten weten, dat zy dit maar in schyn en uit vreeze voor de Vloot deden; doch dat zy na 't vertrek der zelve weer goed *Kimelaha's* zouden zyn. ...der A... reese... Ve... van... van... toen... Om... Noe... loet... de v...

Die van Alang en Liliboy lieten ook blyken, tot de vrede genegen te zyn; doch alzoo zy den Matakau met die van Hitoe gedronken, en zich sterk aan hen verknogt hadden, was men daar nog zoo haastig niet mede; maar hy verzoende zich met die van Thiël, alzoo die toonden-

den door den *Kimelaha* tot alles gedwongen te zyn.

Die van Haroeko, Samet, Karihoe, Aboro en Oma, verzogten ook pardon, toonende hoe de *Kimelaha* 't jaar te voren hen overvallen, en in December gedwongen had de Reduit op Oma te flegten, waar op zy nu, onder een zware bedreiging, in genade aangenomen wierden. Daar op bragten zy de Hoofden van de Mooren, te weten de Koning van Hatocaha, en hunne twee voornaamste Sengadji's, voor den Heer *van Diemen*, die hy mede op den zelven grond begenadigde, belovende zy voortaan alle gehoorzaamheid, en hunne nagelen aan de E. Maatschappy te zullen leveren.

Na deze verrichting, en bevrediging van 't gansch Eiland Oma, vertrok zyn Edelheid met de Vloot na Honimoa, alwaar hy den 3 April in de bogt van Papero quam, hebbende pas te voren ook die van Noessalaoet, die mede al de schuld op den *Kimelaha* schoven, in genade, op dien zelven grond, als die van Oma, aangenomen.

Eindelyk quamen ook die van Ihamahoe, klagende dat zy niet wisten waar zich te keeren, alzoo de Koning van Ternate, en zyn Stadhouder, hen tot gehoorzaamheid dwongen, en ondertusschen de E. Maatschappy ook wilde gehoorzaamd zyn, zeggende dat zy wel genegen waren de oude contracten te vernieuwen. Men vond dan goed hen ten dien einde aan 't Kasteel op den aanstaanden land-dag te doen komen.

Radja Toehaha, die zich zeer standvastig gedragen had, wierd van zyn Edelheid zeer geroemd, en met een nieuwen hoed, en gouden hoed-band met letteren beschonken.

Daar op wilden de Kasteels Coracora's weer na huis, alzoo zy nu een maand uitgeweest waren; doch de Heer *van Diemen* haalde hen wakker over, om dat zy zich hier in zeer ondankbaar droegen, dewyl hy hen van ryst, en arak voorzien had. Dit deed hen verzoeken om vergiffenis, onder beloften dat zy zyn Edelheid, daar 't hem geliefde, zouden volgen.

Den 11 April vertrok de Opperlandvoogd van voor Papero's bocht, en quam den 13 voor Luciëla ten anker, alwaar hy den Ternataanschen Capitein *Laoet*, *Kaitsjili Sibori*, met brieven van volmagt van den Koning, en van den nieuwen Ternataanschen Landvoogd van Broekom, aan zyn Edelheid zond, als mede met brieven van dien Koning aan den *Kimelaha*. Hy quam ook met last om *Leliato* te lichten, en met den Opperlandvoogd alle quaadwilligen te straffen; ook vermaande de Koning, dat zyn Edelheid zyne onderdanen verschonen wilde, alzoo zy geen schuld hadden, maar alles den *Kimelaha* te wyten was; en verzocht hem eindelyk met zyne Vloot in Ternate te komen, om hem tegen den Tidorees en Spanjaard te helpen. 1637.

Met verscheide bevelen des Konings.

Men zond dezen Capitein *Laoet*, *Sibori* met eenige schepen en Coracora's na Gammasongi, waar na toe men ook *Leliato* ontbood, die, na lang zammelens, nog quam om 's Konings brief te hooren; doch hy bragt 500 gewapende mannen mede, makende daar in 't bosch nog veel kromme sprongen; dan, dat 'er te veel Coracora's, dan, dat die schepen hem in de weg, dan, dat de Loehoeneesen in de wapenen waren, zo dat hy eindelyk nog onverrichter zake henen ging, zonder zich aan 's Konings brief, en noch minder aan *Sibori*, te kreunen.

Leliato's gedrag daar ontrent.

Daar op liet de Heer *van Diemen* alle de vestingen van Luciëla afwerpen, lichtte de bezetting, en vertrok den 24 April na Hitoe, waar heen hy de twee aaneen geketende OrangKaja's, *Kakiali* en *Tamalessi*, ook had doen brengen, om te zien, of men dat land toen in drie partyschappen verdeeld, door hen weer kon bevredigen.

Luciëla's vestingen afgebroken.

Zyn Edelheid liet, als hy op Hitoe gekomen was, al het volk van de Hongi met parangs en bylen te land treden, om aan de Hitoeësen te toonen, dat hy 't meende, en dat het hem ernst was, en dat, zoo zy niet spoedig af wilden komen, het hunne boomen gelden zou.

De Heer van Diemen.

Op de bede der OrangKaja's van Leytimor wierd dit nog wat uitgesteld. Men zond boden na Wawani; dog al vrugteloos, tot dat *Tamalessi* ontslagen zynde, boven by hen quam, en hen verzekerde, dat zoo zy af quamen, ook *Kakiali* zou hersteld werden, dog men moest die van Capaha daar over eerst spreken, die dit mede toestonden, waar op den 3. May de voornaamste OrangKaja's van Wawani voor zyn Edelheid verschenen, verklarende alleen, om 't gevangen nemen van hare twee Hoofd-OrangKaja's gevlugt te zyn; dat ook de Heer *Gysels*, op Hila A. 1635 geweest zynde, hen niet eens geweerdigt had, daar over te spreken; behalven dat ook *Cajoan*, tegen de wetten en gewoonten van 't land, door de Hollanders Capitein *Hitoe* gemaakt was; dat zy, zoo deze zaken hersteld wierden in vriendschap met de E. Maatschappy leven wilden, verzoekende dat *Kakiali* op hunnen feestdag mede na boven mogt gaan. Zyn Edelheid, niet genegen, hem noch in vryheid te stellen, zeide dat dit nog niet wezen kon, dat hy eerst op den algemeene land-dag aan 't Kasteel verschynen, en daar moest ge-

Ontslaat Tamalessi.

Waar na de Hitoeësen van Wawani af quamen.

Hun verzoek.

Door de Heer van Diemen afgeslagen, en fors bevel

 ge-

1637. aan hen gegeven.

gehoord werden, tot welke vergadering hy hen allen beriep. Zy gaven hier op tot antwoord, dat zy daar niet veel zin in hadden, dat men de zaaken van Hitoe op Hitoe, en niet aan 't Kaſteel, afhandelen moeſt.

De Opperlandvoogd, zich van hen geen wetten willende laten voorſchryven, zei, dat hy verſtond dat zy, gelyk als alle andre onderdaanen aan 't Kaſteel verſchynen zouden; en zoo zy dat niet doen wilden, zoo konden zy aanſtonds vertrekken, en hy zou dan weten, wat hy met hen te doen had. Zy namen het dan eindelyk met een Moorſche, dat is, geveinsde onderdanigheid aan; doch gingen, met nieuwe vuile aanſlagen bezwangert, weer na Wawani, en dat op de zelve dag, als zyn Edelheid met *Kakiali* weer na 't Kaſteel keerde.

Sibori doet veel dorpen van den Kimelaha afvallen.

De Capitein *Laoet*, *Sibori*, had ondertuſſchen alle dorpen van de binnenkuſt van Ceram, van Waypoeteh af tot Caybobo toe, van den *Kimelaha* doen af vallen, en t'eenemaal aan zich verbonden, waar over de *Kimelaha* dreigde zich aan hem te zullen wreeken, weshalven hy 2 jagten, eenige ſoldaaten, en 1000 Ryxdaalders tot 't inkoopen van eenige nagelen verzogt; dat egter uitgeſteld wierd, tot dat hy den 30 April op Hila by zyn Edelheid quam, en hem zeide, dat *Leliato*, na 't vertrek der magt van voor Loehoe, met de OrangKaja's van de Weſt-zyde, en ook met die van Manipa en Kelang, gekomen was, om met behoorlyke plegtelykheid 's Koninks brief te ontfangen, dat hy ook beloofd had, 's Koninks ordre te gehoorzamen, de vreemdelingen zonder nagelen te doen vertrekken; dog alles meer uit vreeze, dan met een ware meining; hoewel *Sibori* hem ernſtig aangemaant had, dit wel na te komen. Hy had hem ook belaſt binnen 15 dagen met de zyne voor zyn Edelheid te verſchynen, om 't noodige voor ons, en voor den Koning, te beramen, dat hy ook aangenomen had te doen.

Gedrag van Leliato daar op.

Dewyl nu *Sibori* hoorde, dat zyn Edelheid in 't naaſte Weſter-ſayzoen hier weer met zulken magt aankomen zou, zeide hy, dat hy dan beſt keurde hier te blyven, en zyn Edelheid hier af te wagten.

't Verzoek der Loehoeneeſen om bezetting afgeſlagen.

Die van Loehoe verzogten ook aan zyn Edelheid, dat men daar weer een comptoir, en eenige bezetting, leggen wilde, om hen tegen den *Kimelaha* te dekken, of daar ten minſten een of twee ſchepen te brengen, dog zyn Edelheid antwoordde, dat hem aan Loehoe noch zoo veel niet gelegen lag, om daar bezetting te leggen; dog ſtond hen twee ſchepen toe. Dus liet men toen die trouwe Loehoeneeſen weer in de pekel, alzoo die ſchepen daar maar voor een tyd konden blyven, en zy dan weer bloot ſtonden.

Alle de afgevallene onderzaten dan dus begenadigd, en weer met ons bevredigd zynde, zoo beriep zyn Edelheid al hunne OrangKaja's tot den landdag, om alle verdre geſchillen af te doen, en hen op nieuw aan ons te verbinden.

Land-da[g] in Ambon.

Deze begon den 16 May A. 1637, en men ſtaafde op de zelve al de vorige contracten, doch de Hitoeëſe OrangKaja's waren 'er niet verſchenen, alzoo die *Kakiali* eerſt los wilden hebben. Daar na wilden zy wel voor den Opperlandvoogd op Hitoe; maar niet aan 't Kaſteel, komen. Derhalven was *Cajoan* alleen met *Wouter Seroy* gekomen, zynde dit OrangKaja *Boelan* wegens hoogen ouderdom ommogelyk geweeſt.

Waaro[m] de Hito[e]eſche O-rangKa-ja's niet verſchenen.

Die van Hatoe en Liliboy hadden zig mede met zyn Edelheid verzoent door eenige gezanten, die zy by zyn Edelheids afwezen aan 't Kaſteel gezonden hadden; dog die van Alang, nevens die van Wakkaſihoe, Oeriën en Aſſaloelo, wilden ook niet af komen.

Hatoe e[n] Liliboy verzoen[t]

In deze eerſte zitting waren ook alle de OrangKaja's van Leytimor, hebbende te voren met malkandren eenige geſchillen zamen, door zyn Edelheid bevredigd, gelaſtende, dat zy malkanderen de hand geven, en voortaan als vrienden leven zouden.

Gelyk ook de Orang-Kaja's va[n] Leytim[or] met m[al]kandere[n]

Den 18 verſchenen die van Oma, Honimoa, en Noeſſalaoet, ook de Mooren van Latoe, Hoewaloy, en de Heidenen van Cerams Suid-zyde, alwaar, na 't afdoen van eenige kleene verſchillen, beſloten wierd.

Zaake[n] ontrent die van Oma, Honimo[a] en Noe[ſ]ſalaoet.

1 *Dat zy by ons niet meer zouden ſcheppen, dan zy by de* Portugeeſen *gedaan hadden, te weten een maand, of ten uiterſten vyf weken, met belofte dat hen alles daar buiten betaald zou werden.*
2 *Dat de nagelen tegen* 60 *Spaanſche, of* 70 *gemeene Ryxdaalders betaald zouden werden.*
3 *Dat men hare clappus-olie, en* Sagoe-Mantah *betaalen zou volgens voorgaande gebruik.*
4 *Dat zy de ryſt, en kleeden, op* Honimoa *voor den zelven prys, als aan 't* Kaſteel, *hebben, en dat men op* Amboina *ook een behoorlyke prys-courant maken zou.*

Een an[]dre Pati op Oma geſteld.

Die van Oma verzogten voor hunnen *Pati Johan*, zoon van *Pati Rane*, eenen andren, die hen gegeven wierd; en voor eerſt nog in 't gebergte te blyven woonen, alzoo hunne huizen beneden bedorven waren, dat hen toegeſtaan wierd.

1637. Hy beslifte ook de geschillen tusschen die van Nallahia en Amet, welke laatste beloofden voortaan beter met hen te handelen.

Aan *Kaitsjili Sibori* hier mede gekomen, en in de vergadering verzocht zynde, wierden deze drie zaaken voorgehouden:

1 *Of die van* Iha, Hatoeaha *en* Latoehaloy, *hunne nagelen volgens contracten niet alleen aan de* E. Maatschappy *moesten leveren.*

2 *Of zy, op 't ontbod des Landvoogds, niet aan 't* Kasteel *moesten komen.*

3 *Of zy niet gehouden waren de* Nederlanders, *in tyden van nood, tegen de vyanden te helpen.*

Sibori gaf hier op tot antwoord, dat zyn Koning daar niets tegen had, en dat zy na niemand, dan alleen na de E. Maatschappy, te luisteren hadden.

De 5 Heidensche Ceramse dorpen, Roemakay, Amahey, Swauko, Makariki en Tamilau, gevraagd zynde, waarom zy met hunne Coracora's niet verschenen waren, gaven tot antwoord, dat hen zulx door den *Kimelaha* belet, en 't hen onmogelyk was dan te komen.

Die van Elipapoeteh waren ons tot nog toe getrouw gebleven; doch klaagden over knevelaryen van de *Kimelaha's* op hunne stranden, en over diergelyke zaaken van die van Honimoa, waar ontrent zyn Edelheid beloofde ordre te stellen.

Na 't vereenigen en wegnemen van alle deze geschillen, boden zy alle aan den eed van getrouwigheid te doen, dat zyn Edelheid tot den 24 uitstelde, vermanende hen, dat zy zich daar over eerst wel bedenken zouden, om naderhand geen ideele uitvlugten te zoeken.

Den 19 verscheen *Kaitsjili Sibori* met eenige Loehoeneesche Hoofden, en zei alle moeite aangewend te hebben, om den *Kimelaha Leliato* aan 't Kasteel te doen komen; dog alles te vergeefs; weshalven 'er niet anders te doen was, dan hem door de wapenen tot zyn plicht te dwingen, biedende zynen dienst aan, om hem Lessidi en Cambello, met de magt die hier blyven zou, en met die der nieuwe geallieerde volkeren, onder 's Compagnies gehoorzaamheid te brengen. Dit was zyn Edelheid zeer aangenaam, die hem ook ernstig daar toe aanmaande, en dat hy aan zynen Koning uit zyn naam verzoeken wilde, dat zyn Hoogheid binnen negen maanden in Amboina geliefde te komen, om nevens hem alle verdre geschillen af te doen, en dus dit land tot zyn vorige rust te herstellen.

Sibori zeide, dat zyn Koning daar toe wel genegen was; maar verzogt zyn Edelheid met zyn magt eerst in Ternate; dog dit kon zyn Edelheid hem niet toezeggen. 1637.

Men kreeg ook door *Sibori* berigt, dat de *Kimelaha* zyne goederen en vrouwen al heimelyk na Kelang gezonden, en 't voornemen had, om derwaards te vlugten, en dat 'er wel 28 vreemde vaartuigen op Cambello, Lessidi en Boero, verborgen waren; waar van 'er thien stux zich met 400 gewapende met schietgeweer in driedubbele trencheen versterkt hadden, en de andre waren niet minder, dan zy, voorzien.

Hy waarschouwde ons ook, dat de Hitoeësen gedurig overvoeren, om met den *Kimelaha* te beraadslagen, om 't welk te beletten, een jagt geordonneerd wierd, om op hen te passen, en een jacht na Loehoe, om dat strand te beveiligen, en de daar zynde nagelen in te koopen.

Op dezen dag, zynde de derde zitting, verzochten de OrangKaja's van Leytimor deze zes zaaken:

1. *Dat de* E. Compagnie *de* Coracora's, *waar mede zy dienst deden, geliefde heel, of half te betalen.*
2. *Dat zy in 't jaar maar een maand mogten gaan scheppen.*
3. *Dog dat zy daar van in de nagel- en zuivertyd van hunne thuinen bevryd mochten zyn.*
4. *Dat de officieren of soldaaten, op hunne* Coracora's *varende, hen niet mogten schelden.*
5. *Dat zy vryheid hebben mogten overal hunne netten by de* Sero's *der borgers te zetten, zonder dat men die nam, gelyk tot nog toe geschied was.*
6. *Dat in hun afwezen met de* Hongi *geen borgers, of andrer luiden slaven, in hun thuinen vallen, nog hunne* Gabba Gabba, atap *en vrugten, 'er uithalen mogten.*

Zyn Edelheid, in plaats van hen een troostelyk antwoordt te geven, beschrobde hen in 't eerst wel scherp hier over, nemende dit op, als of zy ons wetten wilden voorschryven; dog zalfde het daar na weder aldus:

Het eerste poinct wierd glad af geslagen, op 't tweede wierd hen geantwoord, dat door hen maar eens 's jaars geschept, en 't vordre hen betaald zou werden. Op 't derde, en vierde, dat men 't schelden, en alle quade behandelingen, verbieden zou; en zoo 't egter geschiedde, dat zy dan konden klagen. Op 't 5. dat zy overal vry mogten visschen; dog niet voor of tusschen de Sero's, alzoo dat tegen de placcaten streed. En op 't 6. dat men een placcaat tegen 't berooven der thuinen zou doen aflezen.

Die

Marginal notes: [...]allahia [en] Amet [ver]zoent. — [Z]aaken [aan] Sibori [voo]rge[steld]. — [V]orstel [...] en [ant]woord [der] vyf [Cera]mse [dorp]en. — [Getr]ouw [...] die [van] Eli[papo]eteh. — [Kaits]ato's [...]lig[...] om [...] Ka[...]e [...]ay- — [Sib]ori's [verzo]ek — met de Heer van Diemen, die des Konings komst hier verzogt. — Nader verzoek der OrangKaja's van Leytimor. — Zyn Edelheids antwoort.

1637. Hoetoemoeri's vergeeffe klagte over hun Hoofd.

Die van Hoetoemoeri verzogten ook de afzetting van hun Hoofd, doch die verdedigde zich zoo wel, dat zyn Edelheid hen voor eerst af wees.

Den 22 dito verschenen hier weder alle de OrangKaja's, die den 16 verschenen waren, verklarende nu wel in staat en bereid te zyn om den eed te doen, en de contracten te staven.

Men stelde hen dan deze zaaken voor:

Den eed van trouw by de Orang Kaja's vernieuwt.

1 *Dat zy de* E. Maatschappy *getrouw zouden blyven.*
2 *Dat ze aan de zelve alle hunne nagelen zouden leveren.*
3 *Dat ze vrienden van onze vrienden, en vyanden van onze vyanden zouden zyn.*
4 *Dat zy op de last van den Heer* Landvoogd *hunne* Coracora's *afzetten; om ons tegen onze vyanden te helpen, en ook, op zyn ontbod, aan 't* Kasteel *zouden komen.*

Dit swoeren de Christenen op den Bybel, zeggende, *zoo waarlyk helpe my God almagtig*, en de Mooren op haren Coraan, waar op zyn Edelheid hen den zegen des Heeren wenschte.

DERDE HOOFDSTUK.

De Heer van Deutecom *A.* 1637, *door de Heer* Ottens, *als thiende Landvoogd vervangen.* Kakiali *onvoorzichtig losgelaten. 't Aantasten van* Leliato *door zyn* Edelheid *verworpen.* Patioessen *Hoofd van* Hoetoemoeri *gemaakt. Nader verzoek van zyn* Edelheid *om 's Konings komst hier.* Kakiali *komt aan 't* Kasteel. *Eed door de* Hitoeësen *gestaafd. Verklaren niet onder den Konink van* Ternate *te staan. Eenige verzoeken hen toegestaan.* Cajoan *ontslagen, en* Kakiali *weer* Capitein *van* Hitoe *gemaakt. Acte van zyne herstelling. Die van* Alang, Liliboy, *enz. beloven gehoorzaamheid. Eed; op de kust van* Hitoe *vernieuwd. Dat ook de* Loehoeneesen, *over en weder doen. Zyn* Edelheids *geschenk aan de* OrangKaja's. *Verzeild na* Batavia. *Maakt vrede met* Macassar. *Gerugt wegens des* Soesoehoenans *toeleg op* Batavia. *De* Oost-Cerammers, *en* Gorammers, *in genade aangenomen. Nieuwe Logie op* Loehoe *gebouwd, en* Lessidi *verzoend. De* Baricade *op* Hitoelama *afgebroken.* Kakiali's *nieuwe ontrouw.* OrangKaja Boelan's *dood.* Kakiali *verzoekt* Laxamana's *dogter ten huwelyk. Gedrag der* Hitoeësen *hier ontrent.* Hongi-*tocht van de Heer* Ottens, *en zyne verrichtingen by de zelve.* Cambello's *hardnekkigheid. Bericht der* Hitoeësen *ontrent* Kakiali, *zyn verdre listige streeken. De Heer* Ottens *bouwt een nieuwe Logie op* Hila. Sibori's *volk van hem afgevallen.* Kakiali, *en de* Kimelaha, *verzoeken den Koning van* Macassar *om hulp. De Heer* van Diemen *komt A.* 1638 *weer hier, en voor* Cambello, *daar Koning* Hhamza *mede verscheen. Geschenk van zyn* Edelheid *aan dien Vorst. De* Kimelaha's *beide vastgezet. De Heer* van Diemen *verzoekt den Koning, om ze aan boord vast te zetten; die hem* Leliato *geeft, dog* Loehoe *los laat. Zyn* Edelheid *vernield* 60 *vaartuigen. Komst op* Hila. *De eerste vergadering hier.* Kakiali *verscheen niet. Verscheide* Moluksse *grooten in de tweede vergadering. Wat voor landen zyn* Edelheid *den Koning toezegt. Ongegronde eisch des Konings, kragtig door de Heer* Ottens *wederlegt. Welken egter zyn* Edelheid *onder zeker beding toestont. De Koning vernieuwd de contracten. Opstel van deze vernieuwde verbonden. Zyn* Edelheids *vertrek met* Leliato *na* Batavia. *De Koning tragt vergeefs* Kakiali *by hem te doen komen. Zyne verschyning, en onthaal aan 't* Kasteel. *De Heer* Ottens *erinnerd zyn Hoogheid de bedongene voorwaarden. En voor al 't vertrek der* Ternataanen *van hier. Die van* Wakkasihoe, Alang *en* Liliboy, *in genade aangenomen. De* Ceramse Coracora's *weigeren voor Koning* Hhamza *te verschynen. Zyn verdere handel, en vertrek na* Loehoe. *Die van* Cambello *weigeren hem te ontfangen.* Kimelaha Loehoe's *slecht gedrag ontrent zyn Koning.* Hhamza's *vertrek na* Manipa. *De Heer* Ottens *raad den Koning nog niet te vertrekken, doch, tegen die waarschouwing vertrok hy na* Ternate. *De Heer* Ottens *visiteert de buiten-comptoiren.* Kakiali's *gesprek met hem.* Cambello's *wederspannigheid.*

De Heer van Deutecom A. 1637, door de Heer van Ottens, als thiende Landvoogd vervangen.

VErmits nu de Heer *van Deutecom* gansch niet bemind, en zyn tyd ook uit was, zoo vond men goed hem te ontslaan, na ruim 2 jaren geregeerd te hebben, (waar op hy naderhand nog Raad van India geworden is) en den 21 May als thienden Landvoogd, en bestierder van Amboina den Heer *Jan Ottens*, extraordinaris Raad van India, in zyn plaats voor te stellen; een Heer, die verscheide ampten alhier bediend had, en in de zaaken van deze Landvoogdy zeer geoeffend was,

was, weshalven men met reden hope had, dat alles nu beter gaan zou.

De Hitoeëſen hardnekkig daar by blyvende van niet te zullen afkomen, voor en aleer *Kakiali* los was; en zyn Edelheid overwegende, dat 'er zoo veel niet aan gelegen lag, of hy vry, dan gevangen was, vond beſt, dit eens te wagen, en hem los te laten, gelyk hy den 20 May hem met *Wouter Seroy* na zyn landslieden gezonden heeft, die hem na Hila medegenomen, met 3 kanon-ſchoten ingehaalt, op 't ſtrand van Wawani gebragt, en verder jong en oud van daar, tot in 't water, hem te gemoet loopende, hem opgevat, en ten eerſten Wawani's gebergte opgevoert hebben.

Nu was hy weer in 't boſch, begon met ſpyt aan zyn ketenen te denken, en zwoer dien ſmaad aan ons te zullen wreeken.

Dit loslaten was zyn Edelheid door *Sibori*, en andre wel afgeraden; dog zyn Edelheid heeft hun goeden raad voor dien tyd ter zyden geſteld, in hope dat het beter uitvallen zou, als zy dagten.

Sibori hield ook weder aan, om *Leliato* op Cambello aan te taſten; doch zyn Edelheid, die na Batavia haaſtte, hoopte, dat dit weinige nu in zyn afwezen door andren wel afgedaan zou werden; dat ook zekerlyk zou geſchied zyn, als hier wat meer magt gebleven was; dog daar bleef zoo weinig krygsvolk, dat men tegen den *Kimelaha* niets ondernemen kon.

Ook heeft zyn Edelheid, op een nieuw verzoek van die van Hatoemoeri, en om de gemeene ruſt, *Laurens Patioesſen*, in de plaats van haren OrangKaja *Pedro*, aangeſteld; dog aan *Pedro* gaf zyn Edelheid, om zyne ſtandvaſtigheit en trouw ons bewezen, 6 Ryxdaalders 's maands, en belaſtte, dat hy met zyn gehugt op Baguwala woonen zou.

Zyn Edelheid ſchreef den 24 May ook een brief aan den Koning van Ternate, by welken hy zyn Hoogheid verzogt, dat hy, alzoo 't hoog noodig was, dog tegen het naaſte Weſter-Moeſſon geliefde hier te komen, alzoo zyn Edelheid dan ook met een groote magt wederkeeren zou, om de verdre geſchillen, en vooral die op Ceram, af te doen.

Kakiali, nu ziende, dat alle de Orang Kaja's van ganſch Amboina met ons weer verzoend, en dus zyn vorige aanſlagen gebroken waren, te meer, alzoo de *Kimelaha* nu zeer zwak, en *Sibori* mede ſterk aan onze zyde was, vond goed ook te veinzen, en een ſchyn-vrede te maken.

Daar op is hy met den Koopman *Seroy*, en de voornaamſte OrangKaja's van Wawani, Kapaha, Oerien, Aſſaloelo, Wakkaſihoe, Tapi, Alang en Liliboy aan 't Kaſteel voor zyn Edelheid op den 30 May 1637 verſchenen, die ten eerſte tegen hem zeide, dat hy, gekomen zynde, om 't land van Hitoe in ruſt te ſtellen, nu van geen begane fouten wilde geſproken, maar alles vergeven en vergeten hebben, en dat men nu niet anders denken moeſt, dan om alles weer aan vrede te helpen. 1637.

Den eed weer door de Hitoeëſen geſtaaſt.

De OrangKaja's betuigden met *Kakiali's* ontſlag voldaan te zyn, en nu niet anders, dan ruſt en vrede, te begeeren. Daar op beloofden zy de nagelen aan niemand, dan aan ons, te geven, en ſtaafden den eed op de contraċten. Ook vraagde zyn Edelheid, of zy den Koning van Ternate geheel, of ten deelen, voor hun hoofd hielden; in geenen deele, zeiden zy, is hy ons hoofd; maar onze vriend, dien wy, als hy op onze ſtrand komt, wel een Hhormat, of geſchenk van eer, plagten te doen.

Verklaren niet onder den Koning van Ternate te ſtaan.

Ook verzogten zy, dat, dewyl wy geen vreemdelingen hier gedoogen wilden, zyn Edelheid 'er dan eenige van Batavia met pascedullen geliefde verlof herwaards te geven, op dat zy van de zelve mogten geriefd werden, dat zyn Edelheid toeſtond; mits dat zy geen nagelen opkoften, nog zy die aan hen verkoften, dat zy beloofden na te zullen komen, en die dit overtraden, aan ons over te leveren.

Eenige verzoeken hen toegeſtaan.

Zy verzochten ook eenige verlaging van den prys der kleeden, en van de ryſt, dat zyn Edelheid aan den Heer Landvoogd bevolen liet.

Zy verzogten mede by hunne oude regeering te blyven, te weten, by den Capitein *Hitoe*, en de vier hoofden des lands; doch gevraagd zynde, wat zy dan met *Radja Hitoe* deden, zeiden zy, dat het maar een bloote titel was, zonder dat hy eenig ander vermogen had, dan voor te gaan, of boven andren te zitten, en dat hy voor 't overige in hunne byzondere vergadering niet zat, en daar van niet meer wiſt, als Capitein *Hitoe* hem uit naam der vier Hoofden gewoon was bekend te maken.

Cajoan ontſlagen, en Kakiali weer Capitein van Hitoe gemaakt.

Men vond dan, om de gemeene ruſt, ook goed *Cajoan* weer in zyn oude plaats, als *Orang Toeba*, of 1e der vier Hoofden, of als *Tanihitoemeſſen*, en *Kakiali*, weer als Capitein *Hitoe*, aan te ſtellen.

Men ziet zyne aċte van herſtelling in het navolgende geſchrift.

Aċte van zyne herſtelling.

Alzoo de ingezetenen van Hitoe *door magt en middelen van de* Generale Nederlandſche Compagnie *in den jare* 1605, *verloſt, ende vry geſteld zyn uit het geweld ende tirannye van de* Portugeeſen, *onze algemeine vyanden, en door de zelve wederom gebragt in 't vrye bezit, ende gebruik van*

1637 *van haare goederen, landen, ende steden, uit welke te vooren by gezeide* Portugeesen *waren verdreven, ende dat in recompens van zoo groote weldaden by verscheide contracten, verbintenissen ende eeden, de voorsz. ingezetenen van* Hitoe *haar zelven vrywilliglyk hebben onderworpen, ende verbonden, aan de Hoog Mogende Heeren* Staaten Generaal *der* Vereenigde Nederlanden, *en aan de gemelde* Compagnie, *maar dat by verloop van tyden de zelve contracten, verbintenissen ende eeden, byna als vergeten, ende in velen verbroken zyn geworden.*

Daar benevens, dat, by versterven van den ouden Capitein Hitoe *deszelfs zoon*, Kakiali, *in* Juni 1633, *op 't voordragen der* Hitoeëfen *Hoofden, in des overledens plaats, op approbatie van den* Gouverneur Generaal, *als Hoofd, ende* Capitein Hitoe, *is gesteld geworden, ende dat gezegde* Kakiali, *is beschuldigd, voornemens te zyn geweest, den stand van de* Nederlandsche Compagnie *te ruineeren, 't land van* Amboina *en* Hitoe *te perturberen, ende van deszelfs goede vrede te berooven, en ten verderve te brengen, waar over in* May 1634. *by den* Vice Gouverneur Antoni van den Heuvel *gevangen is genomen, ende naderhand na* Batavia *gevoerd, waar door zedert meer onlusten onder de inwoonderen van* Hitoe *gerezen zynde, zulx dat zy hun alle, excepte de ingezetenen van* Hitoelamma, *ende het dorp by de* Reduit Hitoe, *sorterende onder den* OrangKajay Boelang, *van den* Nederlandschen Staat *hebben gesepareerd, ende op de hoogte gevlugt zyn, refuserende den* OrangKaja Cajoean (*te vooren bedient hebbende 't ampt van* TaniHitoemessing, *by den Heer* Gouverneur Generaal Hendrik Brouwer, *ende de Raaden van* India *in* Batavia, *tot* Capitein Hitoe *gecreëert*) *daar voor te willen erkennen nog aan te nemen, te meer deszelfs qualificatie, zoo voorgeven, de ordre ende styl der regeringe des lands* Hitoe, *is contrariërende, ende dat de Hoofden van* Hitoe *generalyk in verscheide onderhandelingen zeer instantelyk aan den* Gouverneur Generaal, *ende zyne Raaden, hebben verzogt ende gebeden, men wilde voorsz.* Kakiali (*die weder van* Batavia *in* Amboina *gekomen is*) *herstellen, belovende, dat haar als goede bondgenoten zullen comporteeren, 't verbond en contract, voor dezen met den* Nederlandschen Staat *aangegaan, in alle getrouwigheid nakomen, ende doen observêren.*

Den Gouverneur Generaal, *ende de Raaden van* India, *genegen zynde tot bevorderinge van des lands* Hitoe's *ruste ende eenigheid, hebben gezeide* Kakiali *gelargeert den* 20 Mey paſſato, *ende heden, op 't voordragen, ende verzoek van den Konink van* Hitoe, *de vier Opperhoofden, mitsgaders alle de mindere Hoofden van 't* Hitoeësche *land, by ons alhier in 't* Kasteel Victoria *verscheenen, en vergaderd zynde, de gemelde* Kakiali *hersteld, tot* Capitein Hitoe *aangenomen, ende geauthoriseerd, ende in contra, den by ons gemaakten* Capitein Hitoe, OrangKaja Cajoean *van zyn* Capiteins-*ampt ontlast, ende nu in zyn vorige qualiteit van* TaniHitoemessing *gesteld, mitsgaders als* OrangKay Toewa *gequalificeerd, invoegen, dat wy by dezen, tot bevordering van de gemeene ruste, stellen, en committeeren, als gezegt is, tot* Capitein Hitoe *den* OrangKaja Kakiali, *onder expresse conditie, dat alle voorgaande contracten, verbonden ende accoorden tusschen den* Vereenigden Nederlandschen Staat, *ende die van* Hitoe *opgeregt, van nieuws geconfirmeerd, ende bevestigd zullen werden, ende dat de voorsz.* Kakiali *als* Capitein *ende Opperhoofd, mitsgaders de vier principale Hoofden, de Konink van* Hitoe, *ende alle andere smalle Hoofden, onder het gebied van* Hitoe *sorterende, met solemnele eeden zullen verklaren, ende beloven de voorsz. contracten onverbreeklyk te houden, en te agtervolgen, gelyk de zelve hier na volgen ende uitgedrukt zyn.* 1637.

Zoo hebben ook op 't verzoek van den gezyden Capitein Hitoe, *de vier Hoofden des zelven lands, ende den* Radja Hitoe, *gequalificeerd* Telouca *van* Capaha.

Eerstelyk, *dan zoo beloofd ende zweert* Kakiali, *als Opperhoofd, ende* Capitein *van* Hitoe, *voor hem, en zyne onderzaten, als mede* Cajoean, *in qualiteit als* TaniHitoemessing, *ende* OrangKaja Toewa, Solice, *als* TotoHatoe, Baros, *als* Noesatapi, *ende* Barmella *in qualiteit van* Pati Toeban, Hongi Lamoe, *Konink van* Hitoe, *item alle de minder Hoofden van 't land* Hitoe, *voor haar, en voor haar onderdanen, gelyk zy gezamentlyk heden volgens haar gebruik op den* Moshhaf, *of* Coraan, *gezworen en beloofd hebben.*

Dat zy de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de Ed. Heeren* Bewindhebberen *van de* Vereenigde Nederlansche Compagnie, *ende hier te lande den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *ende de Raaden van* India, *vooral, ende inzonderheit den* Gouverneur *van* Amboina, *in alles gehouw ende getrouw zullen zyn, daar beneffens zweeren, ende beloven zy, dat zy den zelven tegens alle haare vyanden ofte die haar Ed. beoorlogen, te water of te lande, zullen helpen, bystaan, ende assisteeren, zelfs tegen de* Ternataanen, Kimelaha's, *ende alle haare adherenten (zoo lang de zelven vyandelyk tegens ons procederen) na uitterste vermogen met goed en bloed, gelyk getrouwe bondgenoten ende vrinden schuldig zyn, ende convenieerende is.*

Ten laatsten, *zweeren, ende beloven zy, aan niemand anders eenige garioffel-nagelen te*

te verkoopen dan aan de Koopluiden van de generaale Compagnie, *die de zelve op* Hitoe *zullen moeten ontfangen, zonder dat die van* Hitoe *gehouden zyn de nagelen aan 't* Kasteel *te brengen.*

Daar beneffens is goed gevonden, en tusschen de generale Compagnie, *ende die van* Hitoe, *besloten, dat ider zyn geloove zal vry houden, ende niemand ter wederzyde daar inne zal werden gemolesteerd.*

Zoo een dienaar van de Compagnie *over liep, ende in 't gebied van* Hitoe *hem verstak, zullen de ingezetenen van* Hitoe, *op 't verzoek van de Heer* Gouverneur, *zoodanigen wederom ter hand stellen, gelyk haar lieden overgeleverd zullen werden, die uit den haaren bevonden, en weg geloopen zullen wezen.*

Eenige dienaars van de Compagnie, *de ingezetenen van* Hitoe *overlast doende, zullen naar exigentie by den Heer* Gouverneur *worden gecorrigeerd.*

Indien iemand van de onderzaaten van Hitoe een Christen, *'t zy man, ofte vrouw, onder het pretext van huwelyk, zonder consent, ende voorweten, van den Heer* Gouverneur *tot het* Moorendom *bragte, zal zodanige voor de eerste reize verbeuren duizent patuolen, ten profyte van de generaale* Compagnie, *ende zullen de* Christenen, *die eenige* Moorse *vrouwen van* Hitoe *halen, zonder consent als voren, in gelyke pœne vervallen, en wie bevonden werd voor de tweede reis 't zelve gedaan te hebben, zal zonder genade aan den lyve gestraft werden. Ingevalle de Heer* Gouverneur, *die van* Hitoe *tot eenige werken, ten dienste van de* Compagnie *te maken, ende te panggayen, dede vorderen, zullen zy zonder eenig tegenspreecken daar toehelpen, mits dat die van de* Oelisiva's *ende* Oelilima's *te zamen tot zoodanige werken ende tot panggayen, zullen werden geroepen.*

Waar tegens de Heer Gouverneur *van wegen de Hooge en Mogende Heeren* Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de generale* Compagnie, *ter presentie ende door last van den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *beloofd heeft den voorsz.* Kakiali *als* Capitein *ende* Opperhoofd, *mitsgaders alle andere* OrangKaja's, *en ingezetenen van* Hitoe, *als haar eige natie tegens alle hare vyanden, te water en te lande, te helpen, by te staan, ende te defenderen, daar de nood zulx is vereischende.*

Item, *dat den prys van de ryst, en eenige kleeden, wat civiler, als tot nog toe, zullen doen stellen, daar van by den* Gouverneur *eerstdaags een lyst zal worden geconcipieert tot een reglement van onze koopluiden, waar tegen dat aannemen ende beloven de nagelen zuiver, en volgens het contract, als voor dezen in gebruik is geweest, te leveren, en zal ter wederzyde, zoo wel by den leveraar, als by den ontfanger, trouw in gewigte moeten gedaan werden, en ider laten genieten, dat hem geregtelyk toekomt.* 1637.

Zoo heeft den Gouverneur Generaal *mede aangenomen te bevorderen, dat met passen uit* Batavia *zullen varen na 't land* Hitoe, *omme op* Hila *voor de* Reduit *te ankeren, ende nergens anders, de* Chineesen, Maleyers, *ende andere natien met hare koopmanschappen, daar van de* Compagnie *den tol van* 10 *per cento zal trekken, namentlyk* 5 *van de aanbrengende koopmanschappen, ende* 5 *per cento van de waaren en contanten, die zy uitvoeren, mits dat onze visitatie zullen moeten gedogen, ende geen nagelen vervoeren, op pœne van lyf en goed te verbeuren.*

Zoo zullen ook, na exigentie van zaaken, met advys van de Heer Gouverneur *in* Amboina, *gestraft werden de inwoonderen van* Hitoe, *die bevonden zullen werden dat secretelyk hare nagelen aan andere, als die van de* Nederlandsche Compagnie, *verkogt of getragt hebben te verkopen, blyvende de nagelen verbeurt ten profyte van de aanbrengers en Hoofden des lands van* Hitoe.

Alle welke conditien, verbonden, ende contracten, bekennen voorsz. OrangKaja's *van* Hitoe *ten aanhooren van alle smalle Hoofden, ende hare meeste onderdanen, ten principalen te wezen de oude ende zelve contracten, pointen ende artikelen, daar mede van ouds aan de generale* Nederlandsche *Staat ende de* Compagnie *zyn verbonden, die zy ook beloven getrouwlyk na te komen. Ten oirkonde hebben dit ondertekend.* Actum *in* Amboina, *in 't* Kasteel Victoria *primo* Juni 1637. *Was getekent* Antoni van Diemen, Antoni Caan, Joan Ottens, Jochem Roelofzen van Deutecom, *het merk van* L H Hongi Lamoe, Radja Hitoe, Nama deri Capitein Hitoe. *De naam van* OrangKaja Tanihitoemessen. *De naam van* OrangKaja Baros X. *De naam van* Soelisa Totohatoe. *Het merk van* Baramela Pati Toeban. *De naam van* Taloeko Capaha.

Die van Alang en Liliboy, gelyk mede die van de Tapi, Wakkasihoe, Oeriën, en Assaloelo, beloofden mede alle gehoorzaamheid aan ons te zullen bewyzen. Die van Alang, Liliboy, enz. beloven gehoorzaamheit.

Ook zeiden die van Hitoe, dat zy op deze zes dorpen niets te vorderen hadden, maar dat die altyd onderdaanen van 't Kasteel geweest waren.

Daar op hebben ook alle deze Mooren de oude contracten op hunnen Coraan bezworen, te weten, twaalf Orang Kaja's van de kust van Hitoe, en *Pati Siwa*, OrangKaja van 't Moorsche Way, en *Naucolia*, OrangKaja van Wakkasihoe; dog de OrangKaja van Larike, en *Lessi* van Wakkasihoe, alzoo die getrouw gebleven waren, wierden hier onder niet gerekend; en dus zwoeren de Chri-

1637. Christenen by den bybel, te weten *Pedro*, OrangKaja van Alang, *Pedro Rompoin*, OrangKaja van Liliboy, dog die van Oeriën en Assaloelo quamen 'er niet. Daar op deed ook de nieuwe Landvoogd den eed weer aan die van Hitoe, dat hy hen, als vrienden en bondgenooten van onzen Staat, beschermen zou.

Dat ook de Loehoeneesen &c. over en weer doen.

De Loehoeneesen, den eed aan den Capitein *Laoet* voor den Koning van Ternate reeds gedaan hebbende, vonden zwarigheid om die weer aan ons te doen; dog zyn den 31 May egter gekomen, en hebben mede den eed gedaan, gelyk ook de OrangKaja's der Oelis van Waypoteh, Hoelong, Anin en Laala, aan welke de Heer *Ottens* den eed weer dede, van hen te zullen beschermen.

Zyn Edelheids geschenk aan de OrangKaja's.

Na 't eindigen van den land-dag wierd ter gedagtenis van den zelven, aan alle de OrangKaja's, 't zy Christenen, 't zy Mooren, een geschenk van 2 leggers Spaansche wyn, 2 leggers Arak, 4 lasten rys, en 400 Ryxdaalders in geld, gedaan, buiten 't welke de trouwe OrangKaja's van Loehoe, Larike, *Lessi* van Wakkasihoe, de OrangKaja van Elipapoeteh, de Gnatohoedi *Louis Gomis*, *Laurens Pati* van Aboro (voor 't weerbrengen van twee Nederlanders in 't bestormen van Alacca vermist) en *Jan Pais*, Secretaris van den Landraad, verscheide smalle vereeringen bequamen; waar mede zy alle zeer vergenoegd vertrokken zyn.

Verzeild na Batavia.

Na dat nu de Heer *van Diemen* al het noodige hier verricht had, heeft hy den 14 Juni van den Heer Landvoogd, nevens de verdre officieren, en bedienden afscheid genomen, en is met de Heeren *Caan* en *van Deutecom*, met 9 schepen en 2 jachten, den Bataviſchen koopman *Laurens Pit* toekomende, na Batavia gezeild, latende nog 4 schepen, 400 koppen en eenige chaloepen in Amboina.

Maakt vrede met Macassar.

Zyn Edelheid deed de stad Boeton aan, om zich over verscheide rooveryen der Boetonders te wreeken; dog moest onverrichter zake, alzoo zyn tyd verloopen was, vertrekken. Hy gierde ook op Macassar aan, en maakte vrede met dien Koning, bedingende vooral, dat geene van zyne onderdaanen na de plaatsen van onze vyanden, als Malacca &c. nog ook na Amboina varen zouden; dog zoo 't by ongeluk gebeurde, dat zy gevonden wierden, zou dat de vrede niet breken.

Gerugt wegens des Soesoehoenans toeleg op Batavia.

Hier na van daar verzeilende, is zyn Edelheid den 8 Juli op Batavia's reede met zyn Vloot verschenen. Hy vond alles wel gesteld, dan alleen, dat 'er een gerugt liep, dat de Soesoehoenan voorgenomen had Batavia voor de derde maal te belegeren.

Na 't vertrek van zyn Edelheid quamen de Oost-Cerammers, met reden vreezende, dat het hen nu zou gelden, dewyl nu alles in Amboina, zoo te zeggen, bevredigt was. Dit was het gespanschap Kottaroewa, bestaande in deze dorpen: Celor, Kellemoeri, Kelibon, Assandawan, Amoelit, Wattelo-ni, Onder, Bammer, en ook die van Goram, die in Banda door den Heer *Cornelis Acolay* op den 11 September (gelyk wy onder de stoffe van Banda zien konnen) weer in genade aangenomen zyn.

De Capitein *Laoet Sibori*, en die van Loehoe, verzogten na zyn Edelheids vertrek weder, dat de Heer *Ottens* daar een Logie en eenig guarnizoen geliefde te leggen, om hen tegen den *Kimelaha* te dekken. Hy stond dit verzoek toe, zond 'er 2 jachten, en 20 man; waar op die van Loehoe ten eersten een nieuwe Logie, en wagthuis, gebouwt hebben; 't welk zoo veel uitwerkte, dat die van Lessidi in September den *Kimelaha* verlieten, verzoekende door *Sibori* met ons bevredigt te werden.

Men brak ontrent deze tyd ook, volgens bevel van zyn Edelheid, de houte Baricade op Hitoe Lama af, daar die van Hitoe Lama en Mamala misnoegd over waren, oordeelende, dat men ten minsten zoo lang behoorde gewagt te hebben, tot men met den *Kimelaha* in vrede was.

Andre meinen egter met reden, dat zy meer voor de nieuwe slingse gangen van *Kakiali*, dan voor hem, vreesden, vermits die niet naliet, ons ontrouw ontrent de nagelen handelen, en nog op Wawani te blyven roetten, koopende al de nagelen op, en ons maar de helft leverende, terwyl hy de rest na Cambello, daar 12 jonken lagen, deed brengen.

Ondertusschen quamen op Leytimor de dorpkens Amantelo, Ahoesen, en Oeritetto, en ook 't verloopen dorp Ema, van 't gebergte na beneden woonen, die een metale stukje, hen van *Leliato* gegeven, en waar mede zy op onze Reduit geschoten hadden, mede af bragten.

Den 30 Juli stierf een van onze beste en oudste vrienden onder de Mooren. Het was de OrangKaja *Boelan*, anders by de Amboineesen *Latoe Lissalayk* genaamd, zynde de oom van *Kakiali*; die zig egter weinig aan zyn dood, en meer aan 't leven van den *Kimelaha* gelegen liet, alzoo hy nu zoo verre weer uitspatte, dat hy opentlyk na Cambello gaan, en, dat nog erger was, de dochter van *Kaitsjili Laxamana*, onzen doodvyand, ten huwelyk verzoeken dorst.

De Heer Landvoogd sprak de vier Hoofden van Hitoe, over het toestaan

van

van zulken huwelyk, en gaf hen te kennen, dat zy tegen hun gegeven woord nog al op 't gebergte bleven woonen, eisschende, dat zy van 't zelve afkomen, en hunne Coracora's in zee brengen, en eenige dorpen, by hen nog aangehouden, zouden laten vertrekken. Zy zeiden, dat zy zig met de zaken van *Kakiali*, die zeer eigenzinnig was, niet bemoeiden. Wilde hy quaad doen, zy zouden egter recht en billyk handelen.

Zy verzochten voor die reis van 't afzetten van hunne Coracora's in zee, om redenen, die zy 'er byvoegden, bevryd te zyn; dog de twee andre zaaken zouden zy nakomen.

De Heer *Ottens* ging egter in den stillen tyd, den 2 October met de beroepen Coracora-vloot, bestaande in 18 stuks, 3 jagten, 2 chaloepen, en 2 tinggangs, bezet met 200 soldaaten, in zee, gierende eerst op Hitoe aan, om, 't geen daar nog ontbrak, te doen herstellen. Hy liet de Coracora's op Oeriën, stak met de jagten over na Lessidi, alwaar *Kaitsjili Sibori*, en de *Sengadji Latoekoli*, met alle de Orang Toeha's van Lessidi, by hem aan boord quamen, en den eed van getrouwigheid aan hunnen Koning, en aan hem deden. Ook lag hy, op hun verzoek, om hen tegen den *Kimelaha* te dekken, een Compagnie soldaaten op hun land.

Sibori liet die van Cambello ook polssen, om af te komen, dog die waren daar toe nog niet genegen, en *Kakiali*, die 'er toen was, liet verzoeken, dat den Heer Landvoogd van hem dog niet quaads denken wilde, alzoo hy daar maar om zyn bruid gekomen was.

By des Heeren *Ottens* komst op Loehoe vond hy een geschil tusschen dit, en de kleene dorpen op Hoewamohels Oostzyde, die niet langer onder hen wilden staan, en verzochten zich onder onze gehoorzaamheid te begeven. De Heer *Ottens* vond daar zwarigheid in, alzoo zy 's Konings onderdanen waren; doch deed het vooreerst, op dat zy zich niet na den *Kimelaha* mogten begeven. Na dit verricht te hebben keerde hy weer na de kust van Hitoe, daar hy den 6 November op Hila quam, hoorende van de OrangKaja's, dat *Kakiali* over de schande, hem aangedaan, wrokte; dog zy verzekerden hem, dat zyn quaadaardige bedryven 't land geen schade doen, en dat zy ten eersten van 't gebergte zouden afkomen. Ook hadden zy hunnen Marinho na de aangehoude dorpen, Oeriën, Wakkasihoe, en Alang gezonden, om hen te zeggen; dat zy zig ten spoedigste onder onze gehoorzaamheid hadden te begeven.

Kakiali ondertusschen, diens gedagten enkel maar over een bittere wraak gingen, belette dit goed werk nog, en verzogt die van Ceram Laoet, om van ons af te vallen; ja riep ook de Boeroneesen tot zyn hulp, om Hitoe Lama af te loopen, en om zich van *Cajoan*, die hem in alles tegen was, te ontslaan. 1637. Zyn verdre slingse streeken.

Ondertusschen had de Heer Landvoogd ordre gesteld tot het byeenbrengen van bouw-stoffen voor een steene Logie, Reduitswyze op Hila, om die zoo ras het mogelyk was, op te bouwen.

Dit werk ging wakker voort, zynde geschikt om 'er geschut op te leggen; en 't volk der Coracora's maakte ten eersten een pallissaden-pagar, of schutting, daar rondom. De Heer Ottens bouwd een nieuwe Logie op Hila.

Van daar ging die Heer na Oma, daar hy een Coracora van 5 Gnadjo's belaste te maken, om 'er zamen op te scheppen. Die van Hatoeaha ontfingen hem zeer wel, en die van Aboro en Holalihoe zouden weer op 't strand komen woonen.

Op Honimoa vond hy alles mede wel, en die van Ihamahoe zeer vriendelyk, en gezeggelyk; maande hen, en alle andre op de verdre Eilanden, tot trouw aan, waar na hy over Hitoe weer t'huis quam.

Sibori was ondertusschen 60 koppen van zyn volk quyt geraakt, die na den *Kimelaha* waren overgeloopen, waar over hy, zeer misnoegd, met een jacht na 't Kasteel voer, om den Heer Landvoogd ook kennis te geven, dat *Kakiali*, en de *Kimelaha*, boden na Macassar om hulp gezonden hadden, die hy vreesde, dat wel licht eer hier konden komen, als 't ontzet, dat van Batavia gewagt wierd; dog de Heer *Ottens*, niet bang daar voor zynde, gaf hem goeden moed, alzoo wy hier nog magts genoeg byeen hadden, om dat te verduuren; dog hy beklaagde zich meest daar over, dat hy niet peilen kon, hoe het tusschen zynen Koning, en den *Kimelaha*, stond. Sibori's volk van hem afgevallen. Kakiali, en de Kimelaha verzoeken aan den Koning van Macassar om hulp.

Ondertusschen had *Kakiali* hulp van 4 Coracora's van Boero bekomen; waarom OrangKaja *Cajoan* spoedige hulp van ons, en ten minsten 20 soldaaten in Hitoe Lama, verzogt. Men gaf ze hem terstond; doch zag nu te laat de misslag van de afgebroken vastigheden daar, en elders, waar door onze beste vrienden voor de woede hunner vyanden bloot gesteld wierden.

Het jaar 1638 nam zyn intrede met de komst van zyn Edelheid, de Heer *van Diemen*, die den 24 Februari met de Heer Extraordinaris Raad, *Antoni Caan*, en een Vloot van 17 schepen, weder in Amboina verscheen. Hy vond hier den Koning van Ternate nog niet; weshal- De Heer van Diemen komt A. 1638 weer hier.

 ven

1638. ven hy een ſpringtogt na Banda deed, daar hy den Engelſchen Capitein, *Jan Hunter*, vond, om (zoo hy zeide) bezit van Poelo Rhun te nemen; dog alzoo zyne commiſſie daar toe niet goed was, wierd hy van de hand gewezen.

En voor Cambello, daar Koning Hhamza mede verſcheen.

In April quam zyn Edelheid weder hier, en verſcheen met zyn Vloot voor Cambello, alzoo hem bericht was, dat daar 15 jonken ingelopen waren, die hy vooraf weg wilde nemen. Ondertuſſchen quam Koning *Hhamza* den 3 May hier ook met zyne Coracora's, en 2 van onze ſchepen, zoo dat men beſt keurde deze zaak met zyn Hoogheid eerſt te overleggen, alzoo zich die Vorſt ook tuſſchen Leſſidi en Cambello nederſloeg; hoewel hy zich wagtte, om aan land te gaan.

Geſchenk van zyn Edelheid aan dien Vorſt.

Zyn Edelheid vereerde aan zyn Hoogheid een grooten gouden keten, en een ſtaafje goud, by zyn eerſte aanſpraak. Daar was een algemeene vreugde over de zamenkomſt van deze twee groote mannen, en men hoopte alom nu wel haaſt een ſpoedig einde van alle de geſchillen, onruſt, en ongevallen te zien.

Het eerſte, daar zyn Edelheid van ſprak, was van de vreemde vaartuigen, die hy wilde aangetaſt, of zonder nagelen verzonden hebben. De Koning hield dit nog wat dralende, zeggende, dat de beide *Kimelaha's* daar van de oorzaak waren, en dat men die eerſt moeſt zien by de kop te krygen; waar toe zyn Edelheid dan mede ſtemde, en overquam.

De Kimelaha's beide vaſtgezet.

Leliato quam by den Koning, en *Loehoe* bragt hy mede uit Ternate, die beide (om den ſchyn aan 't werk te geven) vaſtgezet wierden.

Men gaf ook 2 Nederduitſche overloopers aan ons over, die zich lang by den *Kimelaha* onthouden hadden, en die ons al zyne aanſlagen met *Kakiali* ontdekten, zeggende, dat zy beſloten hadden met ons noit vrede te maken, maar ons van daar te verdryven.

De Heer van Diemen verzoekt den Koning om ze aan boord vaſt te zetten.

De Heer *van Diemen* verzogt aan den Koning, dat hy de beide *Kimelaha's*, tot meerder verzekering, aan boord vaſt zou zetten; dog hy gaf aan zyn Edelheid *Leliato* over, en liet *Kimelaha Loehoe* weer los, zonder daar eenige reden af te geven, waar over zyn Edelheid zeer misnoegd was. Ook ſprak die Koning, daar 't al den 16 May was, nog niet een woord van die jonken op Cambello aan te taſten; weshalven zyn Edelheid haar ſtil door zyn krygsvolk, 't geen wel 60 Coracora's, jonken, of kleene vaartuigen vernielde, deed beſpringen.

Die hem Leliato geeft, en Loehoe los laat.

Zyn Edelheid vernielt 60 vaartuigen.

Komt op Hila.

Daar op quam men tot Hila zamen, waar heen eerſt zyn Edelheid, en daar na de Koning, vertrok, die 'er den 5 Juni quam. Hy wierd daar heerlyk, zoo door de onzen, als door de Hitoeëſen, ingehaalt, en met zoo veel geſchenken van gongen, petolen, kleeden, kleene ſtukken, viſſchen, vrugten, enz. beſchonken, dat de Hitoëſen de koſten daar aan gedaan, in geen 30 jaren hebben konnen te boven komen. 1638

De eer[ste] vergad[e]ring hi[er].

Men quam den 9 Juni eerſt byeen, by welke eerſte vergadering de Ternataanen met zulken geweld en menigte in onze Logie drongen, dat zy op verſcheide plaatzen de houte pagar doorbraken, waar over zyn Edelheid die Ternataanſche Heeren niet weinig beſchrobde, toonende hen, dat zy met een veſting van de E. Compagnie zoo niet moeſten handelen.

Kak[iali] verſch[ynt] niet.

In deze vergadering viel niet veel van gewigt voor, dan dat men beſloot, *Kakiali* tot de zelve mede te noodigen, die egter, onder velerlei uitvlugten, nooit quam.

Mol[te] groote[n] in de tweed[e] vergad[e]ring.

Den 12 was de tweede vergadering, waar in de Koning met den Koning van Gilolo, en *Kaitsjili Ngano*, verdreven Koning van Tidore, nevens verſcheide andre Ternataanſche grooten, met een groote deftigheid verſcheen. Zyn Hoogheid toonde, hoe de *Kimelaha's* tegen de contracten de vreemde handelaars gedurig aangehouden; en daar door de zaaken hier in een groote verwarring gebragt hadden, om welke met zyn Edelheid te herſtellen, hy nu hier zeide gekomen te zyn.

Wat [voor] lande[n] zyn E[del]heid [den] Koni[ng] toez[egt].

Daar op zeide zyn Edelheid aan zyn Hoogheid alle de landen toe, die hem door de Portugeeſen onthouden waren. Ook vraagde zyn Edelheid hier op aan al de Moorſe OrangKaja's, of zy nu, 's Koninx misnoegen over 't verbreken der contracten, en over 't bedryf der *Kimelaha's* verſtaande, genegen waren de zelve beter te onderhouden, en de nagelen alleen aan ons te leveren. Ook wilde hy, dat zy zeggen zouden, wat voor landen wy den Koning, zederd de verovering van 't Kaſteel, onthouden hadden.

On[]grond[]eiſch [des] Koni[ngs].

Daar op zeiden eenige OrangKaja's van Loehoe, dat, behalven de kuſt van Hitoe, ook de 6 andre dorpen, Oeriën, Aſſaloelo, Larike, Wakkaſihoe, Alang, en Liliboy, onder den Koning altyd geſtaan hadden; waar op de Koning niet alleen die 6 dorpen; maar ook geheel Noeſſanivel, wederom eiſchte.

Kr[]door [de] Heer [Ot]tens [aan]derle[gd].

De Heer *Ottens*, die deze zaak in den grond, en ook de Maleytſche taal zeer wel verſtond, toonde den koning, zoo met klaare oude bewyzen, als ook door de getuigenis der Hitoeëſen zelf, by hen voorleden jaar in de tegenwoordigheit van *Kaitsjili Sibori* gegeven, zoo zonneklaar, dat dit zoo niet was, dat die Vorſt

zig

zig daar op voor eerst stil hield; dog de Heer *van Diemen*, om te toonen, dat het ons niet om eenig groot bewind over de landen, maar alleen om den handel te doen was, en om ook 's Konings gunst daar door te meer te winnen, heeft vrywillig dat recht der E. Maatschappy afgestaan, en aan zyn Hoogheid niet alleen groot Ceram, maar ook de gehele kust van Hitoe, mitsgaders alle de Moorsche dorpen, onder Hatoeaha, en Ihamahoe behoorende, overgegeven, niet, om dat zy den Koning toequamen, maar alleen uit inschikking en vrundschap hem die schenkende, om zyn Hoogheid te meer genoegen te geven; dog ook onder dit beding, dat alle de nagelen van deze aan zyn Hoogheid nu geschonkene plaatzen aan ons moesten geleverd worden.

Ook beloofde hy den Koning, by 't nakomen van dien, nog een jaarlyks geschenk van 4000 Ryxdaalders; dog zoo zyn Hoogheid in gebreke bleef dit na te komen, zou de inruiming dezer geschonkene landen van zelfs vervallen, dat land weer aan ons komen, en alles van geener weerde zyn, 't geen nu besloten was.

Daar op wierden ook de oude contracten vernieuwt, en door den Koning belooft, dat hy alle Ternataanen (uitgenomen zynen Stadhouder, en zyn huisgezin) van hier na Ternate voeren zou.

Om van alle deze zaken te netter bewys te hebben, wierd daar van dit volgende geschrift opgestelt.

Renovatie, en confirmatie van alle de gemaakte contracten, en verbintenissen tusschen den *Koning* van *Ternate* in *Molucco*, ende zyne onderdanen in de Landen van *Amboina*, ter eenre, ende de *Nederlandsche Oostindische Compagnie*, ter andere zyde, mitsgaders een nieuwe verzekering op het precies nakomen der gemelde accoorden, en der voldoeninge van des *Compagnies* voorgestelden eisch, en pretensie gedaan, ende afgehandelt by zyn *Majesteit*, *Sulthan Adjal*, *Emir il Momenin*, *Hhamza Nasseron*, *Minalahi Sjah*, *Koning* van *Ternate*, ende den *Gouverneur Generaal*, *Antoni van Diemen*, geassisteert met de extraordinaire *Raaden* van *India*, *Antoni Caan*, ende *Joan Ottens*, alle in perzoon op *Hitoe* aan de *Reduit* in vier generale gehoude vergaderingen. *Adi* 12, 14, 15. ende 18 *Juni* 1638.

Den Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *wegens de Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal, *zyne* Hoogheid *en* Vorstelyke *genade*, Frederik Hendrik, *by de gratie Gods* Prince *van* Orangie, Grave *van* Nassau, &c. *ende de Heeren* Bewindhebberen *van de* Vereenigde Oost-Indische Compagnie *in* Orienten, *van tyd tot tyd met leetwezen vernomen en gezien hebbende*, *het verloop van zaaken en de gerezene troublen in deze* Amboinse *quartieren*, *principaal met de onderdanen des Koninx van* Ternate, *ter zake van hare gepleegde trouwloosheit in 't verkoopen en leveren hunner nagelen*, *aan vreemdelingen*, *die by haar jaarlyx van* Macassar, Java, *en andere landen*, *in groot getal welgewapend zyn verschenen*, *mitsgaders by de zelve doorgaans tegen de* Nederlanders *beschermd*, *en aangehouden*; *gans contrarie de bezworen solemnele contracten*, *en verbintenissen*, *successive met de* Nederlandsche Compagnie *aangegaan*, *en gemaakt*, *zodanig*, *dat niet alleen gemelde Koninx onderdanen met assistentie der gezeide vreemdelingen al over eenige jaren*, *om haren myneedigen boozen wille*, *en vuil gewin te doen*, *tegen de* Nederlanders *in oorlog hebben durven uitbersten*, *en met veel bloedstorting ter wederzyde tot noch toe daar in gecontinueert*, *maar ook des* Compagnies *onderdanen*, *door quade inductien*, *en dreigementen*, *zoo verre gebragt*, *dat hun buiten hare gehoorzaamheid begeven*, *de wapenen tegen de zelve mede opgenomen*, *en hun onder den* Kimelaha Leliato (Stadhouder *wegens gemelden Konink van* Ternate, *in deze quartieren*) *te vervoegen gemengd hadden*, *derhalven zoo is de zake met ernst by der hand genomen*, *en zyn bovengemelde* Edelheid, *de* Gouverneur Generaal, *perzonelyk met een aanzienlyke macht van schepen en volk 't gepasseerde* Wester-Moesson A. 1637 *uit* Batavia *herwaards vertrokken*, *en ter eerster aankomste stormenderhand meester geworden*, *van gemelde* Kimelaha's *sterkte*, *en van der vreemdelingen acces-plaatzen op* Luciëla, *brengende voorts alle des* Kasteels *onderdanen*, *door ontzag van wapenen*, *en minnelyke aanspraak*, *tot haar vorige gehoorzaamheit*, *en schuldigen pligt*, *egter ten principalen voor die tyd aan de kuste* Ceram, *daar 't bleef resteren*, *niet wyders verrigtende*, *ten aanzien van de verschyning van des Koninx afgezant*, Kaitsjili Sibori, Capitein Laoet, *uit* Ternate, *met commissie*, *om nevens zyn Ed: de onlusten tot vrede te helpen afhandelen*; *doch niet alleen doe*, *maar ook voor dezen doorgaans ondervonden zynde*, *dat gemelde gezanten gansch weinig respect ofte gezag by des Konings onderdanen in deze quartieren in dezen gehad hebben*, *zoo wierd by den* Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, 1638.

boven

1638. bovengemeld, tot volkomen beslegtinge der gerezen troubelen, en verzekeringe, dat de Nederlanders in 't toekomende volgens de oude vernieuwde bezworene contracten, de nagelen alleen zouden genieten, gansch nodig geagt, en dienstig geoordeeld, zyne Majesteit van Ternate by den Gouverneur Generaal meer genoemd perzonelyk in deze quartieren verscheen, en derhalven den gezeiden Koning met brieven, om herwaards te komen, vrindelyk verzogt, mitsgaders daar op in antwoord ontfangen hebbende, dat zulx geresolveert was, wanneer hem gerestitueerd wierden zodanige plaatzen, als ten tyden der veroveringe van 't Kasteel in Amboina by den Admiraal Steven Verhagen A. 1605. onder de Portugeesen niet subject, en zedert de Nederlanders toegevallen zyn, heeft de Gouverneur Generaal zich op die beloofde conditien op de tweede maal met een aanzienlyke magt alhier zoo tydelyk laten vinden, dat zyn Majestit ontrent drie maanden is nagekomen, egter in der yl by hem heeft laten ontbieden alle deszelfs onderdanen, in deze quartieren residerende, welke als nu nevens de Nederlandsche Christenen en Mooren, subjecten, mitsgaders hunne bondgenoten (uitgezondert den neutralen Capitein Hitoe, die zig absenteerde) al te zamen verschenen, en ter dezer generaale vergaderinge gecompareerd zyn; zoo zyn de Gouverneur Generaal, en zyn Koninklyke Majesteit van Ternate meer gemeld, met advys haarder Raaden bevorens aandagtelyk gelet en overlegt hebbende, by wat middelen de onlusten dezer landen weggenomen, de vreemde handelaars geweerd, de Nederlanders van 't genieten van de vrugten der contracten, ende hen alleen competerende nagelen, voortaan verzeekert, en den Konink van Ternate daar en tegen zyne toegezegde pretensie ingewilligd en toegestaan mogten werden, jegenwoordig ter wederzyde, voor vast bondig en onverbrekelyk overeen gekomen, versproken, en geaccordeert in maniere als volgt, te weten.

Eerstelyk, werden by dezen vernieuwd, of in kragt geconfirmeert en gecontinueerd, zodanige contracten, accoorden, en verbintenissen, als van tyd tot tyd tusschen gemelden Konink en zyn onderdanen met de Nederlandsche Compagnie in de Moluccos, ende in deze quartieren, gemaakt, mitsgaders tegenwoordig nog wel bewaard, onder den Nederlandsen Gouverneur in Amboina berustende zyn, voor zoo veel in deze niet contrarieren.

Ten tweeden, beloofd zyn Majesteit, tot volkomen ruste der Amboinse landen, en verzekering, dat gemelde contracten, zonder eenige inbreuke voortaan precies zullen agtervolgen, als namentlyk.

Dat van hier met hem na Molucco zal voeren alle de Ternatanen, zoo groote als kleine, met vrouwen en kinderen, slaven en ommeslag, zonder daar eenige creatueren van te laten, of ook naamaals buiten des Generaals kennisse herwaards te zenden. 1638.

Dat gene vreemde negotianten, 't zy Europiaansche, of Indiaansche natie, niemand uitgezondert, by zyne hier verblyvende lands-onderdanen op hare stranden zullen werden gepermitteerd, anders, als die met goede pas-ceduls van den Gouverneur Generaal uit Batavia verzien komen, welke dan nergens anders zullen mogen ankeren, als op de vier naarvolgende hooft-plaatzen, te weten, voor 't Kasteel Victoria in Amboina, op Hitoe aan de Reduit, op Loehoe en Cambello, zonder meer, om haren handel te dryven, mits dat geen nagelen vervoeren. Item dat, alvorens vertrekken, door de Nederlanders, ende Hoofden der zelfde plaatzen perfect zullen gevisiteert, en dien aangaande by ondertekeninge van de visitateurs op hunne pas-ceduls verklaring werden gedaan, dat zy geen giroffels-nagelen, steelen, nog moer-nagelen, zyn inhebbende, op pœne van te verliezen lyf en goed, ten profyte van den Konink, en de Nederlandsche Compagnie.

Dat mede insgelyks getracteerd zullen werden, die buiten vry-geleide van zyn Ed: den Gouverneur Generaal, in deze quartieren, of op eenige ongeoorloofde plaatzen, verschynen.

Dat de Nederlanders, zoo tot weeringe der gemelde onvrye negotianten, en alle andere onderkruipers, met hulpe van des Coninks onderdanen, als om de nagelen te ontfangen, te aller wegen, en acces-plaatzen op des Koninx landen zodanige Forten, vastigheden, of mindere gebouwen zullen mogen maken, en haar guarnizoen houden, als 't hun believen zal, en zy te raden zullen werden, waar in des Koninx onderdanen ook verbonden blyven haar te assisteren.

Dat des Koninx Inlansche subjecten, die hun tegens de voorsz. contracten, ofte des Koninx bevel, eenigzints mogten komen te vergrypen, by den Nederlandschen Gouverneur in Amboina, als 't principaalste gezag hebbende, en den commies ofte Stadhouder, welke zyn Majesteit voornemens is hier te laten, of te zenden, naar bevindinge van zaaken zullen worden gestraft.

Dat ook 's Koninx onderdanen, zoo Oelisiva's als Oelilima's, en de Nederlanders met hare subjecten, onder den anderen niet alleen gelyk vrienden, maar als broeders, in eenigheid leven, en van wederzyde gehouden zullen wezen den anderen in tyden van nood met zodanige magt, als elk bybrengen kan, promptelyk te assisteren, en te helpen defenderen.

Dat

Dat de zelve Koninx onderdanen by eenige voorvallen, mede gehouden zullen wezen met de Nederlanders *neffens hare onderdanen, eens 's jaars te panggayen, om de ronde te doen, eenige quaadwillige zynde, te straffen, of zodanige andere diensten, als den* Nederlandschen Gouverneur, *en 's Koninx* Commies, *tot des lands rust, en verzekeringe zal hebben voor te dragen, mitsgaders op 't ontbieden van gemelden* Gouverneur *eens in 't jaar by den anderen te komen, namentlyk 't eene jaar aan 't* Kasteel, *en 't volgende op* Loehoe, *of ter plaatze, daar de voornoemde* Stadhouder *zyn residentie houd, omme aldaar een yder te hooren, de differenten by te leggen, en elk naar vermogen regt te doen.*

Ten derden, *zoo accordeerd de* Gouverneur Generaal *aan den Konink van* Ternate, *volgens zyn verzoek, onder expresse conditiën dat de meergemelde contracten aan de* Nederlandsche Compagnie *voortaan geprefteerd, ende de nagelen ten pryze van zestig realen van achten in specie, ofte zeventig realen courant, de Bhaar van 550 pond* Hollands *zuiver en droog, aan haar alleen verkogt, en geleverd zullen werden, of, 't contrarie doende, dat dezen nul en van geender waarde, zyn zal. En beloofd zyn Ed. niet alleen zodanige plaatzen, en volkeren, als A. 1605. wanneer het* Kasteel *in* Amboina *door den* Admiraal, Steven Verhagen, *van de* Portugesen *vermeestert wierd, buiten subjectie der* Portugesen *geweest, en zedert de* Nederlanders *by-gekomen zyn, maar ook alzulke landen, als na die tyd met de* Nederlandsche Compagnie *verbintenisse hebben gemaakt, namentlyk* Boero, Manipa, Kelang, Bonoa, Assahoedi, Lissabatta, Lessidi &c. *in te ruimen; ende zyn de verzogte plaatzen, die den* Generaal *daarenboven, onder conditie als voren, aan den Konink inruimd, en onder deszelfs subjectie steld, de volgende, te weten.*

Het geheele land van Ceram, *met alle de dorpen, daar op gelegen, geene uitgezondert.* Item *op het Eiland* Uliasser *de* Mooren *van* Iha, *en* Mahoe, *met de kleine negeryen die daar onder sorteren, namenlyk*, Pia Nollot, Oeroe, Hattala, *ende* Mattelati, *en op het Eiland* Oma, *ofte* Boangbessi, *de vier* Moorse *dorpen*, Hatuaha, Cabauw, Kailolo *en* Holalioe.

Mits dat egter begrepen, en behouden blyven, onder de zelfde poincten, die hier vooren gespecificeerd staan, en de Nederlandsche *onderdanen evenwel, gelyk voor dezen, op* Cerams-*kust zullen mogen* Zagoe *maken, mitsgaders haar gerieflykheden halen zonder eenige tegenstand of misnoegen.*

Zoo en zal zyn Majesteit, of deszelfs onderdanen, ook niet vermogen de afgestane onderdanen, op Cerams *kuste, en elders, meer lasten, of bezwaarnissen op te leggen, als zy by de* Nederlanders *gesupporteerd hebben.* 1638.

Insgelyks confirmeerd hem den Gouverneur Generaal *ook met de uitsprake, gedaan by de vier Hoofden van* Hitoe, *namentlyk* Kajoan, OrangKay Toeha, *en* Tanahitoemessing, Baros, Noesatapi, Barmailla, Pati Toeban, *ende de zoon van den zieken* Keilisoe Toeto Hatoe, *in absentie van* Kakiali, Capitein Hitoe, *en* Toeloecabessi *van* Capaha *gansch contrarie haar verleden-jaarse gezamentlyke verklaring aan zyn gemelde Ed., dat de Majesteit van* Ternate, *als Konink en gebieder over de dertig* Hitoeësche *negeryen, erkennen en aannemen op de zeven dorpen aan de Zuid-zyde van dat land gelegen, met name*, Oeriën, Assaloelo, Larike, Wakkasihoe, Alang, Liliboy *en* Hatoe, *die ten tyden der verovering van 't* Kasteel *mede onder de* Portugeesen *hebben gesorteerd, zulx die als nog zyn, en blyven onderdanen van de* Nederlanders, *hoewel zy hun zedert vier jaaren herwaards tegen de zelve onder die van* Hitoe *geoppozeerd, en daar over t'zyner tyd haare straffe te verwagten hebben, des dat gemelde dertig dorpen nu subjecten des Koninx mede verbonden blyven als vooren.*

Zoo werd ook ter wederzyden beloofd, dat des anderen onderdanen, 't zy Christenen, *of* Mooren, *zoo wel in deze, als de* Molucsche *quartieren, niet en zullen vermogen van haar aangenomen geloof te brengen, schoon daar zelfs om mogte verzoeken, nog ook malkanderen, op die of eenige andere wyze, eenig volk te onttrekken, maar elk by 't zyne te laten, onder conditien als voren verhaalt is.*

Wyders accordeerd den Generaal *aan zyn Majesteit, dat, wanneer in de* Moluccos *eenige* Ternatanen, *of andere zyne subjecten, vrye perzoonen, als by den vyand overgelopen wezende, en* Gechristend *of* Moors, *wederkomende, gelyk 't contract mede brengt, en tot nog toe is geschied, de zelve door de* Nederlanders, *of* Ternatanen, *niet aangesproken, maar hen toegestaan zal werden, 't zy onder de* Nederlanders *tot het* Christen *geloof, of den Konink by het* Moorsdom, *zonder eenige persuasie, te blyven, onder welke conditie ook begrepen blyven alle* Spanjaarden, Portugeesen, Tidoresen, Pampangers, Chinesen, Japanders, *en andere, die van de vyand komen overloopen.*

Maar eenige slaven, insgelyks overkomende, zullen weder by haar meesters moeten gaan, of, Mardykers *willende wezen, zal de* Compagnie *daar voor aan den eigenaar betaalen de zomma van zestig Ryxdaalders van 8. en half in geld, en de andere helft in kleeden.*

1638 *Voor gelyke prys, of in nagelen, zullen de* Ternatanen *ook vermogen van de* Nederlanders *te lossen, zodanige* Tidoresen, *of hare slaven, als de* Nederlanders *van den vyand in den oorlog bekomen.*

Nog beloofd den Konink, op 't ernstig begeren van den Gouverneur Generaal, *niet alleen promptelyk metter dood te straffen, die van het Eiland* Xoela, *mede zyne onderdanen, welke, nu ruim twee jaaren geleden, zekeren* Nederlandschen Koopman, Pieter Pauluszen *genaamd, en nog twee soldaten aldaar met een jonkje, van* Key *verby* Banda *gedreven, komende, in schyn van vrundschap, aan land genoodigd, en zeer schandelyk vermoord hebben, maar ook met den eersten te restitueren, zodanige burgers-slaven, als daar successive, uit* Banda *verloopen, gekomen zyn.*

Zoo authorizeert en recommandeert zyne Majesteit mede by dezen, den Nederlandsen Gouverneur *van* Amboina, *om zyne competerende geregtigheden dezer landen, te vorderen en die jaarlyx met de een of de andere gelegentheid, 't zy by rescontre, of op des* Compagnies *schepen, zyn* Majesteit *in de* Moluccos *toe te zenden.*

Ende om zyn Majesteit *het voldoen dezer en voorgaande accoorden te meer te doen be-yveren, zoo werd, volgens het advys der Heeren* XVII, *en de belofte, voor dato aan hem Konink gedaan, by dezen door den* Gouverneur Generaal, *ende zynen Raad tot een besluit toegezegt, en beloofd, dat hy, ofte zyne successeurs, jaarlyx van de* Compagnie, *boven deszelfs ordinaire geregtigheid, tot een vereeringe genieten zal de zomma van vier duizend realen van achten, die hem in contant, of zodanige rariteiten, als hy begeerd uit* Batavia *of* Amboina, *jaarlyx promptelyk betaald zullen werden, wanneer de* Nederlanders *zekerheid hebben, dat alle de nagelen in de* Moluccos, *en in de* Amboinse *quartieren onder zyn* Gouvernement *vallende, 't zy groot of klein gewasch, alleen in handen bekomen, onder welke expresse conditien voorsz. beloften voldaan, of by 't contrarie van dien, agtergehouden zal werden; daar op de* Nederlandsche Gouverneurs *in* Ternate *en* Amboina, item *des Koninks* Stadhouder, *aandagtelyk zullen hebben te letten, mitsgaders den* Generaal, *en zyn* Majesteit *dien aangaande jaarlyx pertinent advys moeten geven.*

Aldus gedaan, geëindigt, besloten, ondertekend, geschreven, ende gezegeld in 't schip Frederik Hendrik, *ter Reede voor* Hitoe, *dezen twintigsten* Juni A°. zestien hondert agt en dertig.

Na dat het translaat in de Ternataansche *tale van 't gerenoveerd contract tusschen den Konink van* Ternate *ter eenre, ende den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *en de presente Raaden van* India *ter andere zyde, in forme ten dage en jare voorsz. aan de* Nederlandsche Reduit *op* Hitoe *geaccordeert en afgehandeld door zyn Hoogheid, den* 18 Januari A. 1639. *ter presentie van den E. Heer* Gouverneur *in* Molucco, Jan van Broekum, *in 't* Kasteel Maleyo *ondertekend, ende gezegeld was, 't welk zyne Ed. wel gewenst had, ten aanwezen van den ganschen* Ternataanschen *Ryxraad ware geschied, op dat alzoo in 't toekomende alle frivole pretentien van ignorantie mogten geprevenieerd blyven, zulx den* Ternataanschen *Konink ook wel geviel, maar door absentie van 't meerder getal der* Soasiva's *niet naar wensch konde verrichten.* 1638

Is op dato den 10 Maart A. 1639. *zyn welgemelde Hoogheid, vergezelschapt met den* Goegoegoe, *beide de* Hhoekóms, *de* Soasiva's, *en* Sengadji's, *reprezenterende den ganschen Ryxraad van de* Ternataansche *kroon, wederom by den Ed. Heer* Gouverneur *voornoemd in 't* Kasteel Maleyo *vergaderd, alwaar zyn Hoogheid den voorsz. Ryxraad collegialiter voorgesteld, gecommuniceerd, en punctuelyk onderricht heeft, het voorstaande contract met haar Edelheden besloten, ondertekend en gezegeld, 't welk by de gansche vergadering als de* Goegoegoe, Hhoekoms, Soasiva's, *en* Sengadji's, *in allen deelen niet alleen voor goed, bondig, en van waarden is gehouden, maar beloven en verbinden haar nader aan haar Konink, als getrouwe vasallen, en onderdanen, 't voorgementioneerde contract in alle poincten voor nu en eeuwig te handhaven, onderhouden, en doen onderhouden, des t'oirkonde hebben den* Goegoegoe, *en beide de* Hhoekoms, *uit aller naam deze acte ondertekend, door den prezenten* Ryxraad *daar toe geeligeerd zynde. Gedaan in 't* Kasteel Maleyo, datum *als vooren.*

Ik Goegoegoe Kaitsjili Moesa.
Ik Hhoekom Bollota.
Ik Hhoekom Limori.

Na dat nu zyn Edelheid aan de Heer *Ottens* bevolen had, zorg voor de goedkeuring der nieuwe contracten te dragen, is hy van de Reede voor Hitoe met 3 schepen na Batavia gezeilt, en heeft den gevangen *Leliato* (die namaals op ordre van zyn Koning daar onthalst is) medegenomen. Zyn Edelh vertrek met L hato n Batavi

Na zyn Edelheids vertrek bleef de Heer *Ottens* met Koning *Hhamza* nog op Hila, nodigende *Kakiali* wel dikwils, om af en by hem te komen; om de nieuwe contracten mede te ondertekenen, Del ning t verge Kakia by hen doen men.

38. kenen, om 't welke te eer uit te werken, de Koning hem een witten tulband, ten teeken van zyn gunst zond; dog hy bleef halsterrig by zyn vorige gedagten van niet te komen, alzoo hy vreesde weer in de knip te raken, en dat dit alles maar lokaazen waren, om de rot gemakkelyker in de val te krygen, en hem eveneens als *Leliato* te handelen.

Hy liet egter, hoewel vry flaauw, weten, dat hy de nieuwe contracten aannam, en die nakomen zou.

Dewyl men dan zag, dat hy met den Koning, en den Landvoogd, den spot dreef, zoo besloot men van daar te vertrekken.

De Koning gaf aan de Coracora's, van de buiten-Eilanden, daar by hem gekomen, verlof om heen te varen; dog hield van ider Coracora eenige luiden by zich, om hem na Ternate te geleiden. Die van Hatoeaha, hebbende verstaan, dat hy van hen eenige jongelingen en dogters eisschen zoude, zeiden rond uit, datze den Konink dan af en de Hollanders weer toe zouden vallen, alzoo zy niet genegen waren, hem die te geven. Egter is het zeker, dat de oude rechten der Molukse Koningen op nieuwveroverde of verkregene landen dit mede brengen, en dat hen die Koning voor zoo verre geen ongelyk deed.

Deze Vorst dan ziende, dat daar in niet te doen was, quam den 3 Juli den land-weg over van Hitoelama aan 't Kasteel, waar in hy gehuisvest wierd, om hem by zyn aanwezen, wat vermaak aan te doen. Ondertusschen stelden zyne bedienden niet weinig de pypen, met zig zeer trots tegen de Inlanders te toonen, en aan hen nu en dan zeer onbillyke eisschen te doen, waar uit niet weinige geschillen reezen.

Hy bleef hier elf dagen, en vertrok weer over dien zelven weg na zyne Vloot, na dat de Heer *Ottens* by zyn Hoogheid nogmaals ernstig aangehouden had, te bezorgen, dat de vreemdelingen van zyne stranden verdreven, en al de nagelen aan ons gelevert wierden, of dat anders zyne 4000 Ryxdaalders zouden ingehouden werden. Hy verzogt zyne Hoogheid ook alle Ternataanen te doen vertrekken, en een goed en getrouw Stadhouder, met welken hy wel overweg kon komen, te verkiezen; al 't welke zyn Hoogheid beloofde, aan den Landvoogd verzoekende, dat hy in zyne bescherming nemen wilde den Priester van Noessanivel, die met 40 huisgezinnen van Wawani afgekomen was, om zich weer in Noessanivel neder te zetten.

In dien tusschentyd, dat de Koning nog aan 't Kasteel was, quamen de drie hardnekkige dorpen, Wakkasihoe, Alang en Liliboy, eindelyk den 5 Juli aan 't Kasteel, verzogten vergiffenis; en wierden na 't vernieuwen der oude contracten in genade aangenomen, zonder daar over eenige straffe (gelyk ook geene der andre dorpen, hoewel zy die wel verdient hadden) te ontfangen. Doch dit alles mogt by de wispelturige Inlanders niet helpen, alzoo zy die toegevenheid daar na meer als eens misbruikt hebben. 1638.

Lang en Liliboy, aangenomen in genade.

Koning *Hhamza* vond goed de Coracora's van Cerams Noord-kust, die hy nog niet gezien had, voor hem te doen komen. Hy riepze wel; maar zy waren doof; zy verstonden hem zeer wel, maar quamen niet, wel wetende, waarom het hem te doen was. Daar verscheen egter eindelyk nog een kleene Coracora van Tobo, die niet veel missen konden; dog die Heydenen, van Caybobo af tot de bogt van Elipapoeteh toe, lag hy ondragelyke schattingen op, weshalven zy alle na 't gebergte de vlugt namen. Ook hadden zy met die van Ihamahoe opgestemt den Koning van alle zyne eisschen niets tegeven.

De Ceramse Coracora's weigeren voor Koning Hhamza te verschynen.

Zyn verder handel.

Den 6 Augustus vertrok Koning *Hhamza* van Hitoe na Loehoe, daar hy nog eenige geschenken, en 10 Bhaar nagelen kreeg, dat hem de Hitoeësen ook vereerd hadden, van daar vertrok hy na Cambello; dog die wilden hem in hun dorp, daar zy op Massalyn wel versterkt lagen, niet inlaten.

En vertrek na Loehoe.

Toen de Koning *Kimelaha Loehoe* losliet, en de Heer *van Diemen* zyn misnoegen daar over toonde, zeide hy daar op: *weest voor hem niet bang: want hy is myn slaaf, die komen zal, als ik hem maar roep, en ik kan hem weer krygen, als ik hem maar hebben wil.*

Die van Cambello weigeren hem te ontfangen.

Nu zag die Vorst, wien hy losgelaten, en wat hy aan dien slaaf had, die hem nu de poort voor den neus sloot, en weigerde by hem te komen, of hem op zyn eigen land te ontfangen. Hy had alle de vestingen op Cambello, die *Leliato* verlaten had, weer ingenomen, en liet zich nu niet meer aan den Koning gelegen leggen; maar deed hem weten, dat hy, schoon zyn slave, egter niet af komen kon, alzoo hy vreesde, dat de Koning hem als *Leliato* handelen, en aan ons overleveren zou.

Kimelaha Loehoe's gedrag ontrent zyn Koning.

De Koning wel ziende, dat hier geen geschenken voor hem gereed gemaakt waren, en vreezende, dat hier nog wel een slecht nagerecht mogt opgedischt werden, vertrok spoedig na Manipa, alwaar hy in de bogt van Toeban ten anker quam. Hy wierd daar heerlyk ingehaalt, waar over hy zoo vergenoegd was, dat hy hen, en ook die van Amblauw, naderhand voor vrye luiden verklaart, en hen een eigen Sengadji of Hertog gegeven heeft.

Hhamza's vertrek na Manipa.

1638. Hy zond van hier een Capitein aan de Heer *Ottens*, en gaf hem kennis van *Kimelaha Loehoe's* nieuwe, en aan hem zelfs betoonde wederſpannigheid, daar by voegende, dat hier van geen andre oorzaak was, dan dat men *Leliato* te vroeg vervoert had. Maar indien hy *Djouw Loehoe* met den Heer *van Diemen* had mede gegeven, zou hy hem dien hoon niet aangedaan, en hem niet buiten zyn eigen land gehouden hebben.

De Koning verzogt ook 2 jagten, om hem na Ternate te brengen.

De Heer Ottens raad den Koning nu niet te vertrekken.

De Heer *Ottens* raadde zyn Hoogheid nu vooral niet te vertrekken, maar dien geleden ſmaad te wreeken, en dezen wederſpannigen met al zynen aanhang eerſt te dempen, liever, dan dat hy dit nu nog ſmeulende vier tot een groote vlam zou laten uitberſten, dog aangezien hy dien goeden raad verwierp, zond men hem twee jagten, maar met die betuiging en verzekering, dat dit dan ook 't verderf van zyne landen en inkomſten na zich ſleepen zou, wanneer de E. Compagnie zyne wederſpannige onderdaanen door hare wapenen beteugelen en intoomen moeſt.

Dog tegen waarſchouwing,

Vertrok hy na Ternate.

Daar op vertrok zyn Hoogheid den 26 September 1638 met die 2 jagten, en zyne Coracora's van Manipa na Ternate.

Voor zyn vertrek, heeft hy in plaats van den *Kimelaha*, vier *Hamba Radja's* of *groote Heeren* geſteld, om zyne zaaken hier waar te nemen. Deze waren *Sopi*, zoon van *Kalambatta* op Loehoe, *Birahi* op Amblauw, *Mardoſſa* op Manipa, en *Longa* op Leſſidi, dien hy beval alle zaaken met den Heer Landvoogd te vereffenen, en te beſtellen. 1638

Den 20 October ging de Landvoogd uit, om de buiten-comptoiren te viſiteeren. Hy had maar ſes Coracora's van 't Kaſteel, 1 groote van Oma, en 2 van Honimoa by zich. Hy ſchepte eerſt na de kuſt van Hitoe, alwaar *Kakiali* by zyn Ed. op 't ſtrand van Wawani quam. Hy beklaagde zich zeer over veel laſteringen tegen hem uitgebraakt, beloofde op 't ſtrand van Kaytetto te komen woonen, en alle de dorpen van boven te zullen af brengen; dog had niets minder in zyne gedagten, want zyn beſluit met *Kimelaha Loehoe* was niet af te komen, en ons niets toe te ſtaan, voor dat *Leliato* ook weer vry zou zyn; op welken grond die van Cambello ook weigerden 't maken van een ſteene Logie op hun ſtrand toe te ſtaan, ſchoon hun Koning het belaſt had.

De H[eer] Ottens viſiteer[t] de buit[en] compt[oi]ren.

Kakia[li] geſprek met he[m]

Ook bleef 't geſchil tuſſchen de kleene dorpen van Hoewamohel met die van Loehoe nog als voren, zoo dat de Heer *Ottens* genoodzaakt wierd een jacht en een koopman derwaards te zenden, om de nagelen af te halen, alzoo zy die aan de Loehoeneeſen niet wilden leveren.

Cam[bel]lo's we[d]erſpa[n]nighei[d]

VIERDE HOOFDSTUK.

Reduit *op* Noeſſa Telo *gelegt.* Patiwani *verzoekt den* Koning *van* Macaſſar *om hulp uit* Kakiali's *naam.* Laurens de Silva, Koning *van* Soya *overleden.* Heidenſche *bedryven. En moeite hier uit gerezen.* Thomas de Silva *in zyn plaats gekoren* 1639. *De* Bonoërs *komen tot ons over.* Baros *gequetſt door* Kakiali's *beſtel. Die van* Anin *en* Laala *afgevallen. Geſchil der* Hitoeëſe OrangKaja's. *Veinzeryen van* Kakiali, *by de Heer* Ottens *niet veel geagt. De bezetting van* Hitoelama *gelicht. Slegte tyding van zyn* Macaſſaars *ontzet. De Heer* Landvoogd *taſt* Cambello *vergeefs aan.* Laala *door* Weſterman *veroverd.* Patiwani's *komſt met ontzet van* Macaſſar. *Die van* Loehoe *en* Hitoelama *tot afval geperſt. Moord op* Leſſidi, *en ſteene veſting daar gelegt. En door den* Kimelaha *vrugteloos aangetaſt. Verdre bedryven van* Kakiali, *en van hem. En trotſe taal des eerſten. De Heer* Ottens *doet een* Hongi-*tocht. Verbrand* Aſſahoedi. *En maakt vrede met* Caybobo. Ridjali *om hulp na* Macaſſar *gezonden met aanbieding van de* Ambonſche *landen.* Kakiali's *geveinsd verzoek, en 't antwoord. Zyn verdre toeleg en bedryf. De Heer* Lucaſſoon *na* Ceylon, *daar de onzen* Negombo *veroveren. De Heer* Ottens *Ordinaris Raad gemaakt. Nieuwe ſtreken van* Kakiali *verijdelt.* Kimelaha Loehoe's *geveinsd verzoek om vrede. De Heer* Ottens *gaat met de* Hongi *na* Bonoa. *'t Contract met dezelve gemaakt. Een baricade op* Aſſahoedi *gelegt. Nagelen dit jaar afgeſcheept. 't* Kaſteel *verbeterd.* Oeriën *en* Liſſabatta, *tot ons overgekomen.* Madjira's *eerſte opkomſt. Des* Kimelaha's *tweede geveinsd verzoek om vrede.* Jan Outgerszoon *op* Hitoelama *gelegt.* Toeloecabeſi's *afval.* Madjira *doet* Anin, Laala *en* Aſſahoedi, *tot ons overkomen enz.* Iman Towale *als gezant na* Macaſſar *gezonden. En van* Kimelaha Loehoe *gevolgd. Het dorp* Tapi *overrompeld.* Caybobo *verzoekt om bezetting.* Amblauw *in genade aangenomen.* Oeriën *door* Kakiali 1641 *vergeefs belegerd. Zyn ſtoute taal.* Toeloecabeſi's *overkomſt.* Kimelaha Loeho's *wederkomſt.* Manipa *verzoend. De Heer* Ottens *met de* Hongi *uit. Zyne verrigtingen.* Capitein Weſtermans *dood. Slegte ſtaat des* Kaſteels. *De Heer* Ottens *dood.*

1638. *dood. De Heer* Domkens *word voorzitter.* Ridjali *verbrand eenige dorpen op* Hitoe. 1639.
Kimelaha Loehoe's *verrichting op* Wawani. Larike *door* Kakiali *overrompeld. De Heer* Caan *elfde* Landvoogd A. 1642. *Koning* Hhamza's *brieven.* Coracora's *tegen 't* Macaſſaars *ontzet uitgezonden. Hoe die Vloot door de onzen ontfangen werd. Deszelfs Hoofden door* Kakiali *misleid. De Heer* Caan *verſterkt* Larike, *en* Oeriën. Hitoelama *door de* Macaſſaaren *vergeefs aangetaſt. Die op* van Outhoorns *gezicht de vlucht nemen. Gelyk ook* Kakiali. *Dapperheid van de Heer* van Outhoorn. *Vergeefſe onderneming van* Moehot. *Komſt van de Heer* Demmer. *De Heer* Seroy *als preſident na* Ternate. *Voorval met de* Macaſſaaren. *Verbond van die van* Hatoewe, *en andre* Ceramſe *dorpen. Komſt van* Macaſſaarſe *jonken.* Baros *ontrouw. Vergeefſe toeleg op* Maſſalyn. Kimelaha Loehoe's *huwelyk. De Heer* Caan *bejegend* Cajoan *ſcherp.* Hitoelama *verſterkt. Dood van den koning van* Noeſſanivel, *door zyn broeder vervangen. Die borg voor* 1000 *Ryxdaalders moet ſtellen.* Jan Pais *Hoofd gemaakt. Der* Macaſſaaren *morren.* Cambello *verzoekt vrede. 't Verdrag met hen gemaakt. Zeven* Macaſſaarſe *vaartuigen keeren na* Macaſſar. Cambello *in bezit genomen.* Kimelaha Loehoe *verzoend met ons. De Heer* Demmer A. 1642. *twaalfde* Landvoogd.

Reduit Noeſ-elo gt. IN dezen tyd vond deze Landvoogd ook goed op het Noordelykſt Eiland van de drie gebroeders, en op des zelfs Noordelykſten heuvel een driekantige Reduit te leggen, waar aan den 28 October begonnen, en waar in vooreerſt een bezetting van 40 ſoldaaten, en 4 princeſtukjens geplaatſt wierden.

iwani oekt Ko- van affar ulp akia- aam. Men hoorde ook, dat *Patiwani* met 70 mannen, en 2 *Tſjampans* met een geſchenk van 10 bhaaren nagelen, den 7 November na Macaſſar vertrokken was, om hulp te verzoeken; waar by men leerde, wat men van *Kakiali*, en zynen aanhang, te wagten, en wat ſtaat men op zyne geveinsde beloften te maken had, alzoo alles maar diende, om ons in ſlaap te wiegen, en tyd te winnen.

De Hitoeëſche OrangKaja's, *Baros*, *Bermela*, en *Totohatoe*, hier over aangeſproken, zeiden, dat dit wel waar, dog buiten hun kennis geſchied was; dat de Heer Landvoogd egter niet geloofde.

iens va, ng Soya e- Het was ontrent dezen tyd, dat *Laurens de Sylva*, Koning van Soya, ziek wierd. Gelyk hy een Chriſten in naam, dog nog een Heiden in zyn hart was, alzoo ontbood hy een beroemden wichelaar van Amblauw, om hem te zeggen, wie oorzaak van zyn ziekte was. Deze wichelaar, wel wetende, hoe men het geerne had, en wie by dat geſlagt gehaat was, beſchuldigde ten eerſte den *Pati* van Soya. Zy behoefden (zoo hen dagt) niet meer, om hem aan te klagen by den Heer Landvoogd, en dan te be- den- oe- en oeite uit en. derven. Zy vielen dan met een groot geweld daar over klagtig aan zyn Ed:; dog die Heer, die van geen Mawei, of waarzeggen, hield, toonde hem de valsheid van die konſt. Dit alles mogt niet helpen, hy moeſt evenwel gevangen gezet werden. De Landvoogd deed dit; dog zette den wicchelaar (die dit niet had konnen voorzien) tegen aller gedagten, 'er by gevangen. Kort daar op, den 24 December ſtierf die Koning, na dat hy groote pyn geleden had, en men koos den 8 Januari 1639 zyn broeder, *Thomas de Sylva*, als Koning in zyn plaats. Thomas de Silva in zyn plaats gekoren A. 1639.

Kimelaha Loehoe had ondertuſſchen met 14 Coracora's in December een inval ontrent Loehoe gedaan; dog met dit Esquadre uit Aſſahoedi, Erang en Cambello byeen gezameld, weinig uitgericht, alzoo hy ten eerſten door onze bezetting verjaagd wierd, voerende 2 of drie vrouwen met zich. Ook zeide men, dat hy Aſſahoedi begon ſterk te maken, alwaar hy 70 man, van Bonoa geligt, geplaatſt had, om zich des noods, en by 't verlies van Cambello, daar af te bedienen. Die van Bonoa, daar over zeer geſtoord, zyn onder 't geleide der Leſſidiers aan 't Kaſteel gekomen, en hebben zig, even als die van Loehoe eenigen tyd daar aan ook, met de E. Compagnie vereenigt. De Bonoërs komen tot ons over.

In 't begin van dit jaar wierd ook OrangKaja *Baros*, door toedoen van *Kakiali*, die 60 gewapende mannen met *Iman Ridjali* op hem afgezonden had, deerlyk op twee plaatzen gequetſt, alleen om dat hy belet had, dat *Pati Toeban* de clappus-boomen van Hila niet beklom, die met eenig volk van Wawani daar heen gegaan was, om koſt tegen de Moorſche vaſten te zoeken. Baros gequetſt door Kakiali's beſtel.

Die van Anin, en Laala leefden nog al in geſchil met die van Loehoe, die ook eindelyk ons af- en den *Kimelaha* toevielen; dat *Pati Loehoe*, en *Madjira*, den zoon van *Sabadyn* al voorzegt hadden, alzoo hy zich te partydig tegen hen toonde. Die van Anin en Laala afgevallen.

Op Hitoe rees in Februari ook een groot geſchil tuſſchen meeſt alle de Hoofd-OrangKaja's, terwyl zy op de bruiloft van *Hongilamoe*, den jongen Koning van Hitoe, en van de dogter van *Bermela*, waren. Daar wierd ook zeer ſnibbig over 't quetſen van *Baros*, dat *Kakiali* geweten wierd, geſproken; dog *Kakiali* trok zig dat niet aan, maar be- Geſchil der Hitoeëſe OrangKaja's.

1639.

Veinzeryen van Kakiali, by de Heer Ottens niet veel geagt.

loofde den Landvoogd een groote Saboa, of Loots, ontrent Hila's Reduit op 't ſtrand op te ſlaan, om daar in een vergadering der Hitoeëſche OrangKaja's te beleggen, en zelf daar te komen, om een nieuw en vaſt verbond, ontrent 't leveren der nagelen alleen aan de Nederlanders, te maken.

De Heer *Ottens* had daar niet veel gedagten af, dog deed het egter om hem de maat vol te meten. Hy quam daar ook by zyn Ed:, en verzekerde hem, dat de OrangKaja's voor 4 dagen den Matakau gedronken hadden, om al de nagelen aan ons alleen te leveren. Schoon 'er geen een waar woord aan was. Hy toonde zig daar, als de Landvoogd over 't quetſen van OrangKaja *Baros* als over een vuile zaak ſprak, zeer bitter tegen dien man, hem ſcheldende voor den eenigſten quaaddoender, en dat hy waardig was, dat men hem maar van kant geholpen had.

De bezetting van Hitoelama gelicht.

De Landvoogd maande hem aan, om met de zynen beneden te komen woonen, hy beloofde het te zullen doen, doch verzogt zyn Ed:, tot zyne geruſtheid, de bezetting van Hitoelama eerſt te lichten. De Landvoogd ſtond hem dit al mede toe, mits dat hy dan ook zyn woord houden moeſt; dat hy ſterk beloofde, winnende voor eerſt daar door uit, dat de onzen toen geen gedagten meer van zyne Macaſſaarſche hulpe hadden.

Slegte tyding van zyn Macaſſaars ontzet.

Hy kreeg ondertuſſchen een quade tyding den 16 Maart, by welke hem berigt wierd, dat dit ontzet vooreerſt niet ſtond te komen; maar dat de Koning van Macaſſar alleen 17 Tsjampans gezonden had, om de Maleyers af te halen, wier vaartuigen de Heer *van Diemen* verbrand had. Dit deed hem de moed vry wat zakken, wetende nu naaulyx, waar heen zich te keeren.

De Heer Landvoogd taſt Cambello aan.

Uyt de magt, dit jaar van Batavia gekomen, koos de Heer Landvoogd 400 koppen, om met de zelve Cambello aan te taſten. Het volk landde den 3 April, wierd in 8 compagnien verdeelt, doch onze bevelhebbers hunnen laſt qualyk gevolgd hebbende, waren oorzaak, dat wy daar klop kregen, en met 19 dooden en 44 gequetſten onder den Lieutenant *Hans Magdalyn* moeſten aftrekken.

De Landvoogd liet ondertuſſchen 2 ſchepen voor Cambello, 2 chaloepen voor Leſſidi, en verzag onze bezetting daar met een hooge ſteene borſtweering. Daar op trok hy na Loehoe, alwaar hy de bezetting ook tot 50 man vermeerderde.

Laala door Weſterman verovert.

Ontrent dien zelven tyd had Capitein *Weſterman* Laala verovert, waar na de Heer Landvoogd naar huis keerde, zynde onderweeg door eenen *Tammetalla* op nieuw verzekert, dat *Kakiali's* volſlagen voornemen was, al de nagelen aan ons te leveren, en zyn ſchulden af te doen.

1639.

Patiwani's komst met ontzet van Macaſſa[r]

Niet lang 'er na hoorde men, dat *Patiwani* met 17 jonken op Boero, en 12 op Manipa, was aangekomen. Ook dorſten de Hitoeëſen uitſtroyen, dat daar mede wel 3000 man tot *Kakiali's* verdediging overgebragt waren.

In deze tyd moeſt ook de Landvoogd, volgens ontfangen laſt, met de eerſte ſchepen 250, en met 't ſchip in September nog 40 ſoldaaten na Batavia zenden, dat zeer qualyk quam. Hy lichtte dan de bezetting van Leſſidi, en zette die op de 2 jagten, om op die jonken te kruiſſen; dog die van Leſſidi verzogten ten eerſten weer bezetting, die men hen weigerde.

Patiwani quam eindelyk met zyn 17 jonkjes op Cambello, en zond *Kakiali* een yzer ſtuk van 4 pond, en tyding van den Koning van Macaſſar, dat hy hen alle jaar wel hulptroepen toezenden wilde; dog zy moeſten hem dan ſchatting opbrengen, in goud of in jong manvolk; anders wilde hy de vrede, nieuwlyks met den Opperlandvoogd van Indiën gemaakt, om hunnent wil niet breeken. Ook had hy deze 17 jonken gezonden, om haar geluk te zoeken, dog niet, om tegen de Hollanders te oorlogen; ten ware zy de vrugtboomen der Hitoeëſen vernielden, in hoedanigen geval zy hen tegen de zelven helpen mogten.

Die va[n] Loehoe en Hitoelama, t[e] afval geperſt.

Dit maakte den *Kimelaha* zoo ſtout, dat hy die van Loehoe en Hitoelama dorſt vergen, om aanſtonds tot hem over te komen, zoo zy zyne uiterſte woede niet wilden afwagten; haalde 14 koppen kort daar aan op Leſſidi, waar in hem die van Erang geholpen, en de lyken zeer mishandelt hadden.

Moe[t] op Leſſ[idi] en ſtee[ne] veſting daar ge[legt]. En do[or] den Kimelaha vrugteloos aan getaſt.

Dit was oorzaak, dat men den 11 May een ſteene veſting op Leſſidi lag, en 50 mannen bezetting onder den Lieutenant *Daniel Rollepot*. Hy had ook de ſtoutheid van deze veſting den 21 te komen aandoen, en 'er fel op te ſchieten; dog, vernemende, dat de Landvoogd hem met een tamelyke magt in 't korte zou bezoeken, brak hy, na 5 dagen zyn beleg op, en trok met verlies van 30 dooden af. De Heer *Ottens* verbeterde ook deze veſting met een gracht, zuiverde het dorp alom, en maakte, dat men een vry uitzigt had.

Niet lang hier na dreigde *Kakiali* die van Larike en Tapi te zullen komen aantaſten; dog daar gebeurde niets, dan dat hy van Manipa, Kelang en Cambello, 70 Malyers gehaald, en die op 't land van Hitoe gezet had.

Men

Men ſtrooide in September ook uit, dat de *Kimelaha* met 40 Coracora's en 300 man op Wawani gekomen was, om Hitoelama aan te taſten; dog daar quam mede niet af; dan dat zich de *Kimelaha* den 10 September op Locki vaſtmaakte, daar in door die van Anin en Laala, die hem reeds aanhingen, onderſteunt zynde.

Ondertuſſchen verkogt *Kakiali* weer opentlyk de nagelen aan de Maleyers, en dorſt de onzen wel ſtout laten weten, dat hy aan de E. Maatſchappy de zelve voor 60 Ryxdaalders niet leveren, maar 75 Spaanſche realen daar voor, en *Cajoan* en *Baros* aan een kant hebben wilde, alzoo hy niet eer met ons in ruſt kon leven. De Heer *Ottens* liet hem kort, en goed hier op zeggen, dat hy 't eerſte van haar Edelheden verzoeken, en in 't tweede niets doen kon, voor dat men daar wettige redenen toe had, en die hem gebleken waren. Dat hy zoo ſtout was, ſproot daar uit dat hy wiſt, in hoe ſlegte ſtaat onze bezetting was alzoo men in 't Kaſteel pas 24 man, in ſtaat om de parade by te woonen, en op veel plaatzen manſchap van nooden had, die wy hen niet konden byzetten, gelyk die van Haja, Ceramlaoet, en meer andere, dezelve te vergeefs van ons verzogten, en ondertuſſchen geweldig van den *Kimelaha* geplaagt wierden.

Des niet te min deed de Heer Landvoogd in October weer de Hongi-tocht, hebbende 36 Mardheykers onder Capitein *Johan Swaris* aangenomen, met welke, en nog 25 ſoldaaten van Leſſidi gelicht, hy Aſſahoedi aantaſtte en verbrandde, en daarenboven nog 3 Coracora's, en wel 50 kleene vaartuigen, ten buit kreeg, waar van zy 'er veel vernielden.

Hy maakte op dien togt ook vrede met die van Caybobo, en verſtond by zyne aangiering op Wawani's ſtrand, dat *Kakiali* weer eenige Tsjampans met 30 OrangKaja's kinderen, en wel 30 bharen nagelen, onder 't geleide van *Iman Ridjali* na Macaſſar gezonden had, om dien Vorſt wederom om hulpe, met opdragt van de landen van Amboina te verzoeken, voorgevende het nu niet tegen ons, maar tegen *Cajoan* en zynen aanhang, te hebben.

Om ons ondertuſſchen weer wat zand in de oogen te werpen, liet hy door zynen *Hhoekom*, *Tammatella*, om ſchaalen en gewigt verzoeken, op dat hy aan ons de nagelen op Wawani's ſtrand leveren mogt; dog hy verzogt om Spaanſche Ryxdaalders, en geen viſch-ſchubben (of dubbeltjens) daar voor te hebben.

De Landvoogd liet hem weten, dat ſchaal en gewigt op de behoorlyke plaats in onze Logie te Hila waren, en dat, zoo hy in 't zin had te wegen, hy het daar moeſt doen; by nader aanhouden ſtond men eindelyk zyn verzoek toe, om te zien, wat daar af komen zou; doch eer 't zoo verre quam, vond de Heer *Ottens* goed, dien laſt weer in te trekken, om dat, zeker Chineeſch vaartuig door 3 Coracora's van den *Kimelaha* by den hoek van Ceyt overvallen, en 7 Chineeſen daar in dood geſlagen zynde, men reden had te gelooven, dat dit alles door *Kakiali's* beſtel geſchied was. Ook bevond men daar na, dat men zeer voorzigtig gedaan had, alzoo zyn en des *Kimelaha's* toeleg daar mede niet anders was, dan om een Hollander van eenig aanzien in handen, en daar door *Leliato* weer los te krygen.

1640. en 't antwoord.

Zyn verdere toeleg, en bedryf.

Men had in 't begin van 't Weſter-ſaizoen zyn Edelheid weer hier verwagt, dog men bequam tyding, dat het dit jaar niet, maar 't jaar daar aan, ſtond te geſchieden, alzoo 'er nu veel volk met de Heer Directeur Generaal, *Philip Lucaszoon*, na Ceylon gezonden was, om Colombo was 't mogelyk te veroveren; dat maar op Negumbo uitquam; alwaar ook die Heer in 't volgende jaar 't leven liet.

De Heer Lucaszoon na Ceylon.

Daar de onzen Negombo veroveren.

Dat gaf dan in Amboina, dat toen by uitnemendheid ſlegt bezet was, een zeer ſlegt aanzien, en 't was onbegrypelyk, hoe haar Edelheden die ſchoone Landvoogdy zoo konden in de waagſchaal zetten.

In 't jaar 1640 wierd d'Hr. *Ottens* Ordinaris Raad onder een verband van drie jaaren gemaakt. Ontrent dezen tyd verzogt *Kakiali* al weer om ſchaalen, ten einde zyne nagelen op Wawani te leveren, dat hy zoo lang deed, tot de Heer *Ottens* goedvond, hem eens in te volgen, vooral om een deel van *Kakiali's* ſchulden te konnen innen. Hy zond dan den Opperkoopman, *Simon Domkens*, den 21 Januari met een jagt derwaards, om de zelve niet aan land, maar aan boord te ontfangen, dat buiten *Kakiali's* beſtek liep; doch hy leverde daar op ook maar 15 Bahara's, en wilde toen duizend Ryxdaalders, of des Landvoogds groote goude keten, te leen hebben, om de nieuwe nagelen in te koopen. Dit wierd hem afgeſlagen, en daar op met de verdre leverantie ook opgehouden. Hy zeide ons toen ook rond uit, dat hy hulp van Macaſſar, niet tegen ons, maar tegen zyne vyanden op Hitoelama en Ceram, verzogt had.

De Heer Ottens Ordinaris Raad gemaakt

Nieuwe ſtreken van Kakiali verijdelt.

Niet lang daar na verſcheen hier van Batavia een Vloot van 8 ſchepen, waar van 'er drie na Banda moeſten vertrekken. Met de zelve quam weinig hulpe; dog de ſchrik, die men egter zoo daar over, als over de ſlegte tyding van geen ontzet uit

Ma-

1640. Macassar dat jaar te wagten, gezet had, was oorzaak, dat *Kimelaha Loehoe* de vrede verzoeken liet, hoewel daar na, by 't verschynen van 3 jonken op Manipa, en 4 vaartuigen met 200 man op Boero, klaar bleek, dat hy dat niet in den zin, of ondertusschen andere gedagten gekregen had. De Heer *Ottens* ging in Maart daar op met de Hongi weer uit, meinende *Kimelaha Loehoe*, volgens zyne belofte, te zullen vinden, maar hy schoot hem op, en zond zyn kat, nu de vreeze wat over was. Hy stak dierhalven na Kahoela over, en hoorde daar van *Imam Swakki*, dat de vyanden het dorpje Koli op Kelang, in de assche gelegt hadde.

Kimelaha Loehoe's geveinsd verzoek om vrede.

De Heer Ottens gaat met de Hongi na Bonoa.

Hy zond daar op 18 Coracora's na Bonoa om den Sengadji, die nu onzen vriend, en met *Imam Lanaroe*, die zich tegen hem aankantte, in geschil was, te helpen, die na een lichte schermutzeling, wat later voorgevallen, vermeesterd wierd. Hun accoord met ons ziet men in dit geschrift.

In den jare onzes Heeren Jezus Christus *op den* 16 *dag der maand* Majus A. 1640.

't Contract met hen gemaakt.

Wy, Pieter de Goyer, *Koopman*, *ende* Jan Oetgenszoon, Capitein, *in den name van de Heer* Gouverneur, Jan Ottens, *ende alle* OrangKaja's, Oelisiwa's *en* Oelilima's, *van 't land* Ambon, *met den* Sengadji Lessidi, *ende den* OrangKaja Sengadji Bonoa, OrangKaja Hâtib Lanoero, Tama-ela Meti, *en* Tama-ela Mariket, *hebben dit getekend*, *ende met eede bevestigt 't naarvolgende.*

Eerstelyk, Hâtib Lanoeroe, *ende alle die van zyne zyde*, *hebben voor ons* OrangKaja's, Oelisiwa *ende* Oelilima, *mitsgaders de* Hamba |Radja Longa, Birahi, *ende* Kaitsjili Singasari *beloofd*, *dat wy den* Kimelaha, Capitein Hitoe, Cambello, Oeli Anin, Oeli Laala, Henneteloe, Assahoedi, Erang, *ende alle wie den Prins van* Holland, *ende den* Konink *van* Ternate's *vyanden zyn*, *niet aannemen*, *nog eenig gehoor geven zullen.*

Ten tweeden, *wy zullen die van de* Papoewa's, Hatoewe, *en* Tolemata, *in onze negerye niet admitteren*; *nogte ietwes aan haar geven.*

Maar wy zullen den Sengadji *van* Bonoa *helpen gelyk getrouwe inwoonderen des Eilands* Boano, *en als de Heer* Gouverneur, *ofte des* Koninks *van* Ternatens *gezant*, *'t zy by dage*, *'t zy by nagte*, *by den* Sengadji Boano *komt*, *om* Corcorren, *ofte volk te eisschen*, *om de* Oelisiwa *en* Oelilima *te volgen*, *wy zullen het naarkomen.*

Ende daar na, *indien* Hâtib Lanoeroe, *met de zynen*, *alle deze voorstaande accoorden niet naarkomen*, *zullen dan alle de volkeren met de dood gestraft werden*, *zonder meer pardon te geven*, *alle haare goederen zullen verbeurd zyn aan de* Oelisiva's *ende* Oelilima's, *ende alle haare thuinen*, *ende landeryen*, *zullen voor den* Sengadji, *ende de gene die hem volgt*, *vervallen*, *aldus hebben wy dezen brief gesloten. Was geteekend*, Pieter de Goyer, Jan Oetgerszen, *en uit naam van alle de* OrangKaja's Joan Pays. 1640.

Men lag ook een houte Baricade met eenige bezetting in May op Assahoedi, om te beletten, dat *Kimelaha Loehoe* dit niet mogt versterken, gelyk men zeide zyn voornemen te zyn, alzoo die plaats zeer wel voor hem gelegen was; en ook, om de naaste dorpen in toom te houden.

Een Baricade op Assahoedi gelegt.

Met de eerste van hier in dit jaar vertrokkene schepen waren 1400 bhaar nagelen afgescheept; doch men gist, dat wy nog maar de helft van dat gewas bekomen hadden; alzoo men tyding kreeg, dat Macassar alleen wel 300 bhaar daar van gekregen had.

Nagelen dit jaar afgescheept.

In dit jaar voorzag de Heer *Ottens* de Kasteels gragten van behoorlyke muragien, om alle inkalving dus te beletten.

't Kasteel verbetert.

Die van Oeriën, en van Lissabatta, quamen de 9 Juni tot ons over, tot welke laatste die van Lessidi veel gedaan hadden.

Oeriën en Lissabatta, tot ons overgekomen.

In deze tyd zogt *Madjira* zich in de gunst van den Heer *Ottens* in te wikkelen. Hy quam by zyn Ed. in de zelve maand op Caybobo, en wist zich zoo aangenaam by hem te maken, dat het den grond gebaand heeft, om hem naderhand tot *Kimelaha* te vorderen.

Madjira's eerste opkomst.

De *Kimelaha* verzogt al weer om vrede, dog dat hy en *Kakiali* niet minder in den zin hadden, bleek ons uit een bericht, dat *Ridjali* 't land van Amboina, door 't aanbieden van Hitoeëse aarde en eenige nagelen, alzoo goed als overgegeven had, en dat men nu maar wat tyd, en uitstel zogt, tot het ontzet van Macassar komen mogt.

Des Kimelaha tweede geveinsd verzoek om vrede.

Men omving ook in deze tyd Hitoelama's vesting met een houte pagar, waar in een bezetting van 40 man onder den Capitein Lieutenant *Jan Outgerszoon* gelegt wierd.

Jan Outgerszoon op Hitoelama gelegt.

Men belastte ook de dorps-Hoofden hier rondom zich te versterken, alzoo 'er op Wawani een slegte pot voor hen te vuur was.

In deze tyd viel ook *Toeloecabesi*, OrangKaja van Capaha, de onzen af, dat men oordeelde uyt jaloezy over dit versterken der dorpen geschied te zyn.

Toeloecabesi's afval.

Mad-

1641.

Madjira, die reeds niet qualyk by de Heer *Ottens* ſtond, maakte zyn hof daar nog meer, toen hy die van Anin, Laala en Aſſahoedi tot ons deed overkomen, zoo dat op Hoewamohels Ooſt-zyde niet, dan *Locki*, *Kimelaha Loehoe's* zyde noch hield. Hy deed ons buiten dien nog verſcheide dienſten, die te dier tyd groote blyken van zynen yver voor ons gaven.

De *Kimelaha* met *Kakiali* vry verlegen, dat zy dan van deze, dan van gene dorpen verlaten wierden, vonden goed ten derdemaal een gezant na Macaſſar te zenden, en *Imam Towale* daar toe te verkiezen. Men zond, om hem te aangenamer te maken, twee vaartuigen met nagelen, en een ernſtige bede daar nevens, om den Koning te bewegen dog voor den Godsdienſt, die nu hier in 't uiterſte gevaar was, te zorgen; en of dit nog niet genoeg was, *Djouw Loehoe* ging zelf op een byzondere Coracora, met een kleen gevolg van vrouwen en kinderen den 24 September mede, om aan dit werk wat meer gewigt te geven.

Towale, op Macaſſar gekomen, bewoog dien Koning wel, om toezegging van zyn hulpe aan de Hitoeëſen te doen; dog deze ſtelde dit zoo lang uit, tot hy zynen gezant eerſt weer t'huis hebben zou. *Kimelaha Loehoe* kreeg zulken goed beſcheid niet; maar wierd na zynen Koning gewezen, om zyn eigen landen tegen de Hollanders te verdedigen.

Terwyl wy met onze bezetting, die zwak was, niet veel konden uitregten, liet de Heer *Ottens* egter niet na den vyand met onze Coracora's allen afbreuk te doen, om op die van Alang, Liliboy, en in de bogt van Caybobo te rooven; dog dit veroorzaakte, dat die van Alang en Wakkaſihoe het dorp Tapi overrompelden, en veel gevangenen van daar voerden.

Die van Caybobo en Tomilehoe verzogten in October om eenige bezetting, en die van Amblauw vergiffenis van de moord, aan den onzen in jaar 1635 bedreven, biddende ons daar weder eenig volk te leggen. Men gaf de laatſten, na verloop van tyd, en betoonde preuven van trouw, een Corporaal met een ſoldaat.

Die van Oeriën verzogten al mede om bezetting; maar men kon hen nog niet helpen. Dit laatſte dorp wierd in Februari 1641 door *Kakiali* belegert, en zoodanig met vier vaſtigheden benaauwt, dat zy het niet lang konden houden, alzoo zy van binnen gebrek van levensmiddelen, en water, hadden.

Men zond hen 2 jagten en 11 Coracora's tot ontzet; dog die konden, alzoo 't daar nu een lager wal was, niet by hen komen; hoewel men, na dat wy in Maart 6 ſchepen, 20 Coracora's, en 3 Compagnien ſoldaten tot byſtand bekomen hadden, den vyand opſloeg, hen ontzette, en *Kakiali* dwong den 14 zeer verward, met agterlating van veel vaandels, baſſen en geweer, de vlugt te nemen; durvende ons nog wel doen weten, dat hy 't niet tegen ons had, maar tegen die van Oeriën, die hem daar reden toe gegeven hadden; een onbeſchaamde Moor, die ons zeggen dorſt, het tegen ons niet te hebben, en nochtans openbaar tegen ons in 't veld quam. 1641.

Toeloecabeſis overkomſt.

Deze nederlaag was ten minſten van die uitwerking, dat *Toeloccabeſi* zich met ons verzoende, belovende zyn beſt te doen, om *Kakiali* ook tot vrede te bewegen, dog wat ſtaat is 'er op de Mooren te maken? dewyl alles maar op veinzery uitkomt.

Kimelaha Loehoe's wederkomſt.

In Maart quam *Kimelaha Loehoe* ook weer in Amboina. Hy bragt 10 jonken ten handel mede, behalven welke noch 10 andre op Manipa quamen, met welke vereenigt, en nog van 7 Coracora's begeleid, liep hy juiſt 2 van onze jagten in de mond. Zy ontliepen dezelve zoo veel zy konden, maar de onzen jaagden hen in de Rivier van Ajer Mira, en boorden 4 van hun voornaamſte jonken in de grond, terwyl de *Kimelaha* over land na Cambello raakte.

Manipa verzoent.

Die van Manipa, ziende hoe ſlegt de zaaken van den *Kimelaha* ſtonden, verzogten de onzen om bezetting, en vooral die van Toeban en Tomilehoe, om die van Tomoewaro, en Maſſavoy, tot reden te brengen. Men nam hen in genade aan, en gaf hen vryheid, om een kleene ſteene vaſtigheid op te werpen, 't welk de andren ziende, quamen zy mede tot ons over.

De Heer Ottens weer met de Hongi uit, en zyne verrichting.

In Juli ging de Heer *Ottens* de kuſt Hitoe, en Hoewamohel, met de Hongi weer bezoeken, om de noodige bezetting hier en daar te verzorgen.

Ook liet hy *Kakiali* door *Toeloecabeſi* weer ondertaſten, om af te komen; dog al zyn antwoord was alleen gerigt, om tyd te winnen.

Men zond dan een jagt, om op de ſtranden van Wawani vyandelykheid te plegen; hoewel het weinig om 't lyf had.

Die van Hatoeaha, die zig nog aan onze zyde hielden, kregen toen ook een houte vaſtigheid, om de nabygelegene dorpen in haar pligt te houden, en hen ook te beſchermen.

Capitein Weſtermans dood.

Den 27 May ſtierf Capitein *Weſtermans*, een dapper en zeer geoeffend man in deze geweſten, die de E. Maatſchappy veel dienſt gedaan had.

By de t'huiskomſt van den Heer *Ottens* van

1641. van zyne togt op den 21 Juli, bevond zyn Ed. de West-gordyn aan de binnen-zyde, waar op veel lage huizen waren, meest ingestort, waarschynelyk door den regen. Men had hier door alleen een soldaat, dat weinig was, verloren; en niet lang daar na volgde ook 't ander deel van die gordyn.

Slegte staat des Kasteels.

De Heer Ottens dood.

Na dien tyd wierd de Heer Landvoogd lamagtig; ook brak de wond, in 't jaar 1637 voor Luciéla door een vergiftige Calloway bekomen, weer op, waar door zyn Ed. geheel met de neus in 't bed, en op den 14 Augusti 1641 aan zyn einde raakte. De E. Maatschappy verloor aan zyn Ed. een wakker dienaar.

De Heer Domkens word voorzitter.

Hy was de eerste Landvoogd, die in Amboina stierf. De Raad vond goed den Opperkoopman, den Heer *Simon Domkens*, voor eerst als voorzitter aan te stellen, en den Opperkoopman, *Wouter Seroy* aan 't Kasteel, tot het waarnemen van 's Compagnies handel en ommeslag te ontbieden, en om by voorraad tweede der Landvoogdy te zyn.

Ridjali verbrand eenige dorpen op Hitoe.

Imam Ridjali, onlangs van Macassar weergekomen, en zig veel beter op den degen, als op den Coraan verstaande, liep met 5 a 600 man de dorpen Senalo, Pelissa, en Eli, op den 25 Juli af, verbrande de zelve, en vervoerde het volk na Wawani, om te beletten, dat zy *Cajoan* niet mogten toevallen.

Kimelaha Loehoe's verrichting op Wawani.

Djouw Loehoe, die kort te voren op Wawani geweest was, om de zuster van *Ridjali* ten huwelyk te verzoeken, had daar 170 Macassaren gelaten, met last, om dat strand te versterken, gelyk zy daar zedert veel overlast aan andren deden.

Larike door Kakiali overrompeld.

Kakiali tastte Larike den 10 Augusti met 800 man aan, veroverde het by een schielyke overrompeling, en verbrandde daar alles. Ook zond hy weer eenen Tamalesi, OrangKaja van Wakal, na Macassar, om dien Koning nu vooral, dewyl de Landvoogd dood, en onze staat nu op zyn zwakste was, om hulp te verzoeken; zynde dit gezantschap ook door een Moorschen Paap, *Mayloan* genaamd, ondersteund.

Ondertusschen waren 'er op Goram, en Ceram Laoet, veel Macassaarsche, Javaansche en Maleytsche vaartuigen gekomen, die daar hare lading met nagelen kregen, en op Goram zekeren Onderkoopman, die met zyn jonk en huisgezin als vryman na Amboina, om daar te woonen, vertrok, vermoord, zyne goederen weggeroofd, en zyn vaartuig aan die van Ceram-Laoet gegeven hadden.

De Heer Caan elf-

Na de dood van de Heer *Ottens*, die hier 4 jaaren en ontrent drie maanden by uitnemenheid wel geregeert had, quam de Heer *Antoni Caan*, Ordinaris Raad van Indiën, en gewezen Landvoogd der Moluccos, met het schip Grol den 20 Februari 1642 hier, om hem als elfde Landvoogd, en bestierder van Amboina op te volgen.

De Lā[illegible] voogd 1642.

Koni[illegible] Hhamz[illegible] brieven

Hy bragt brieven van Koning *Hhamza*, zoo aan *Kakiali*, als aan 's Konings onderdaanen op Hoewamohel. *Kakiali* dorst zyn brief uit Hila's Reduit niet afhalen, om dat het schip Grol zyn strand van Wawani bezet had; maar *Madjira*, en de drie Loehoeneesche OrangKaja's, haalden de hunne aan 't Kasteel af, en beloofden die aan de andre dorpen te zullen zenden.

Corac[illegible] ra's teg[illegible] 't Mac[illegible] faars o[illegible] zet uit[illegible] zonder

Men hoorde ondertusschen sterk van de Macassaarsche onderstandt spreken, 't geen oorzaak was, dat men 24 Coracora's verzamelde, en de zelve in vier smaldeelen tusschen Hitoe en Loehoe, op deze Vloot kruissen deed, om, zoo zy komen mogt, ten minsten te beletten, dat zy den vyand eenigen dienst doen, of die van Caybobo eenige levensmiddelen op Wawani brengen mogten. Om 'er te meer ontzag aan te geven, had men den Heer *Cornelis Willemszen van Outhoorn*, Opperhoofd van Larike, als Hoofd over 't eerste smaldeel, den 13 Maart aangestelt.

Eindelyk daagden 3 vaartuigen van de langverwagte Vloot van Macassar op, die te Tomahoe op Boero aangekomen waren. Daar na verschenen 'er ontrent den droogen ryst-hoek (of by Siel) aan Hoewamohels einde, 26 in 2 smaldeelen, het eene van 17, en 't andre van 9 vaartuigen, verdeelt, waar van 't eerste na Wawani, en 't ander na 't strand van Lebelehoe liep. Het schip Grol, hen in 't gezigt krygende, lichte 't anker, en liep na hen toe; doch kon 'er zoo weinig by komen, als onze Coracora's, die 's nagts te voren door een storm verstrooit waren.

En[illegible] die Vl[illegible] door [illegible] onze [illegible] fangen wierd

De Fluit Broekom liep daar op van Hila mede na haar toe, al 't welke, schoon 'er sterk op die vaartuigen geschoten wierd, niet belette, dat zy ider op de plaats, daar zy 't na toe hielden, ten anker quamen.

Grol, 's avonds weder voor Wawani gekomen, beschoot die jonken heftig. De 9 andere op Lebelehoe wierden door der onzen fel schieten meest vernield, die 'er 2 van bequamen, en de verdre op Wawani meest bedorven hebben.

Deze [illegible] Hoofd[illegible] door [illegible] leid.

Men verstond daar na, dat de Hoofden van deze vaartuigen, of Mossel-Vloot, de Crains (of Princen) *Bondomenompa*, *Moliran* en *Menappa*, 's Konings broeder, en *Dayn Bolecan*, waren. *Kakiali* riedt hen al hunne ryst boven in zyne

ne vesting op Wawani te brengen, zy deden 't ook; dog zagen te laat, dat dit een groote misslag, en dat hy nu meester van hen allen was.

De Heer Landvoogd *Caan*, voor Larike, en Oeriën bekommert, versterkte deze dorpen met 10 man.

Ondertusschen liet *Kakiali* die van Hila tot den afval nodigen, of, zoo zy dat niet deden, wilde hy hen komen verwoesten; waar op zy, niet geneigd dat af te wagten, na Hitoelama weken; maar dit dorp heeft hy den 28 Maart met 1000 man aangetast: Men had door eenige Loehoeneese OrangKaja's, van dien toeleg verstendigt, wel om meer bezetting aan 't Kasteel verzogt, dog niet bekomen, dat den vyand gelegenheid gaf hen gemakkelyker te overvallen.

De Macassaarsche Veldheer, *Dayn Bolecan*, toonde een witte vlag, denkende onze vesting te gemakkelyker te zullen naderen; dog de onzen 18 man (waar van de Sergeant, *Rogier Jansźen* noch ziek was) sterk, hem niet vertrouwende, losten een stuk geschut op hen, waar door een geheele rey pallissaden van de vesting om verre viel, dog zy wierden metter haast weer in ordre gebragt.

Dit gaf egter de Macassaaren, ziende de slegte gesteldheid dezer vesting, moed, om dapper aan te vallen, ja zelf om de stukken of by de trompen te vatten, of 'er stroppen om te werpen, om die zoo meester te werden; maar zy wierden van de onzen, die met steenen, in plaats van kogels, schoten, zoo manhaftig ontmoet, dat zy Hitoe Lama, na 2 vergeesse dog felle stormen, verlaten moesten, koelende in 't wegtrekken hunnen moet met het quartier van *Cajoan* in brand te steken, en 3 schoone bassen van hem weg te nemen.

Daar na legerden zy zig boven aan de Rivier, en aan de voet van den berg, om den weg naar 't Kasteel te bewaren; tot dat zy, de Coracora's onder de Heer *Cornelis van Outhoorn* van Hila ziende komen, na Wakal de vlugt namen, latende hun dooden en gequetsten in 't bosch leggen.

Kakiali en *Patiwani* waren egter aan den berg gebleven, om te beletten, dat 'er van 't Kasteel geen ontzet komen mogt; dog de Landvoogd zond een tamboer met 12 soldaaten, 9 Amboineesen, en 12 slaven, alle wel gewapend, na Hitoelama, die, by de vleder-muizenkuil den trommel wakker slaande, zulken schrik in hen bragten, dat zy alle de vlugt namen. Daar op quamen de onzen uit, en bragten elf koppen binnen.

De Heer *van Outhoorn*, daar geen vyand meer vindende, vervolgde hen langs strand, agterhaaldeze by Mosappal, en Senalo, daar hy landde, kreegze noch beter by de groote Rivier van Hila, en nam hen al het geroofde af; zoo dat de Macassaaren hier een slegte intrede deden, waar over zy met *Kakiali* in hooge woorden geraakten. Zy, hier door egter den moed niet verliezende, dreigden Hitoelama andermaal met meer volk aan te tasten; dog, om dit te beletten, wierd op verzoek van *Tanihitoemessen*, of *Cajoan*, die zelf aan 't Kasteel was, 't schip Revengie met meer manschap tot bezetting derwaards gezonden, dat wel wat schrik onder den vyand gaf, maar egter niet belette, dat 'er op Hila nog verscheide lichte schermutzelingen voorvielen.

1642. de Heer van Outhoorn.

Ook trachtte *Moehot*, een Menangcaber, *Toeloecabesi* te dwingen, om onze zyde te verlaten. Hy was wel sterk van volk; dog *Toeloecabesi* had Mamalo, daar hy zig onthield, zoo vast gemaakt, dat hy niet verder aan hem dorst tornen, alzoo veelen van de zynen hier en daar in de voetangels raakten.

Vergeesse onderneming van Moehot.

Men hoorde toen ook, dat 'er op Roemah Ite nog 7 Macassaarsche vaartuigen gekomen waren, waar op wy ten eersten 4 jachten uitzonden, die 'er 2 van in de grond boorden, en de 5 andre op Tomoewara in de Rivier jaagden; zonder dat zy hen verdre afbreuk konden doen.

Daar op verscheen de Heer *Gerard Demmer*, Extraordinaris Raad den 23 Maart dezes jaars 1642 in Amboina, om den Heer *Caan* af te lossen, zoo zyn Ed. tot langer verblyf mogt ongenegen zyn; dog zyn Ed. vond goed nog eenige maanden de regeering aan zich te houden, tot dat de Macassaaren wat verder mogten gedempt, en hy in staat zyn, om dit bestier in meer rust over te geven.

Komst van de Heer Demmer.

In April vertrok de Heer *Wouter Seroy*, Opperkoopman, en Hoofd der kust Hitoe, als President na Ternate, werdende op Hila door den Heer *Cornelis van Outhoorn* vervangen; gelyk op Larike de Koopman *Wybrand van Schagen* in zyn plaats quam.

De Heer Seroy als President na Ternate.

Die van Noessanivel en Hative, na de overzyde in hunne thuinen gegaan, en aldaar door eenige Macassaaren, die de zelve beroofden, vry fel aangetast zynde, quamen met 4 hoofden, en een gevangen weerom, die ons wist te zeggen, dat uit de jonken op Wawani verbrand, maar 17 lasten ryst geborgen, en op Wawani gebragt waren, daar alle kost nu schaars en zeer dier was.

Voorval met de Macassaaren.

Den 6 May quamen de OrangKaja's van *Polematta*, *Sepa*, *Radja Timor*, *Radja Salkay* zig met de E. Maatschappy verbinden, waar op ider een graauwen hoed, en een vlag kreeg.

Verbond van die van Hatoewe, en andre Ceramse dorpen.

On-

1637. Komst van de Macassaarsche jonken op Hatoewe.

Ondertusschen groeide de magt der Macassaaren nog al aan, niet tegenstaande wy nog 3 jonken, met Zagoe uit het Oosten gekomen, verbrand hadden. Het gerugt liep, dat 'er veel jonken op Ceram, en Goram waren, die niet dorsten afkomen, om dat zy van de slegte intrede hunner makkers gehoort hadden. Het getal, dat alleen op Hatoewe in April gekomen was, wierd op 30 Macassaarsche jonken begroot, en men zeide, dat zy alleen na ordre van den *Kimelaha* wagtten, om op Erang en Cambello te komen.

Baros ontrouw.

Ontrent dezen tyd begon de meineedige schelm, OrangKaja *Baros* ons volk op Mamalo tot verraad aan te zetten, en te raden *Kakiali* om vergiffenis te gaan bidden, dat by eenigen, maar niet by allen doorging. *Toeloecabesi* wilde ook de gevlugte Macassaaren op Telleboan niet aantasten, schoon hem dat door de onzen aangeraden was.

Kakiali, hier kennis van gekregen hebbende, zond deze Macassaaren veel ammunitie van oorlog, waar door die van Capaha en Mamalo verder aan het wankelen raakten, zoo verre dat zy met ons volk, van 2 daar ontrent leggende jagten, en van de Coracora's van den vaandrig *Cornelis Danen*, niet meer wilden spreken.

Eindelyk, na dat de inwoonders van Telleboan, hun dorp verlaten, en 200 Macassaaren zich daar nedergezet hadden, aan welke *Kakiali* nog 130 Inlanders en 30 Macassaaren toezond, zoo viel OrangKaja *Baros* met die van Mamalo geheel van ons af, en liepen zamen tot de Macassaaren over. Daar op gingen beide de Heeren Landvoogden, *Caan* en *Demmer*, in May met een schip, om alle buiten-bezettingen te bezigtigen. Zy vonden die van Leffidi zeer ivérig, die zy derhalven met kost en ryst wel versterkten; hoewel 'er veel meer aan Loehoe, en Hitoe Lama, gelegen was.

Vergeefsche toeleg op Massalyn.

Men had toen ook een aanslag op Massalyn voor, die men den 28 zogt uit te voeren; dog hy had het gevolg niet, dat men zich verbeeld had.

Kimelaha Loehoe's huwelyk.

Kimelaha Loehoe, die nu eenigen tyd op Wawani huis gehouden, en aldaar *Kakiali's* zuster getrouwd had, weer t'huis gekomen zynde, taste met 1000 koppen, zoo Ternataanen als Macassaaren, op den 4 Juni Laala aan, verbrandde het buitenste dorp, en dreef het volk alleen tot onder onze vastigheid, zoo dat het hen meest om Laala's schoone rysvelden, en Zagoebosschen scheen te doen geweest te zyn. Nogtans bewerkten zy hier door, dat die van Anin, en Lawail den *Kimelaha* toevielen. *Madjira* dreigde dit te zullen wreken, zeggende, dat die dorpen onder hem stonden.

16[37]. De H[eer] Caan jegen Cajo[an] schep.

De Heer *Caan*, die hem hier mede begaan liet, gierde ondertusschen op HitoeLama aan, bestrafte die OrangKaja's over de bloohertigheid, by de jongste verovering der Macassaaren daar ontrent gebleeken, vooral gaf hy *Cajoan* over zyne malle voorslagen, van na Batavia om een grooter Vloot te gaan, wakkere neepen en scheuten, zoo dat die man zedert in verre na zoo goed Hollands niet, als wel te voren, geweest is.

Toeloecabesi, afgeroepen om van de gemeene zaaken te spreken, weigerde te komen, zeggende vlak uit, dat hy zig onzydig tusschen ons, en *Kakiali* dragen wilde.

Hit[oe]ma v[est] sterk[t].

De Heer *Caan* gelastte te dier tyd ook een gragt, 7 voeten breed, rondom de vesting van HitoeLama te maken, op dat zy zoo veel minder zouden te vreezen hebben.

De[ood] van Kon[ing] van N[oessa]niv[el] door broe[der] verv[an]gen. Die voor 1000 Ryx[daal]ders moe[t] stelle[n].

Ontrent dezen tyd stierf *Andrea de Soysa*, Koning van Noessanivel, in wiens plaats zyn broeder, *Thomas de Soysa*, quam; een man, die onzen Staat op verre na zoo wel niet genegen was, als zyn broeder; alzoo hy pas na zyne aanstelling de gezanten van Wawani in zyn huis ophield, en met hen heulde. In den Land-raad daar over aangesproken zynde, gaf hy tot antwoord, dat dit volgens 's lands wyze, om de rouw-pligten af te leggen, geschied was; om dat die van Hitoe, en Noessanivel, van ouds her goede vrienden waren; even of lykpligten ook by vyanden van den Staat moesten waargenomen, en behoorden verschoont te werden. Men vond ook goed hem te verwyzen, om borg voor 1000 Ryxdaalders te stellen, en een preuve van zyne trouw door 't aanvallen van den vyand te geven, dat by hem wel aangenomen, maar niet volbragt is. Ja 't was zoo verre van daar, dat 'er tegen hem, en de *Hhoekom* van Hative, weer nieuwe klagten inquamen, dat zy kennis gehad hadden dat die van Hitoe met die van Liliboy en Alang zamenspanden, en dat zy die gezanten van Liliboy wederom gehuisvest hadden, waar op dien *Radja* die boete van 1000 Ryxdaalders aan gongen, kleden, goud, &c. aanstonds op te brengen, en *Gaspar de Fretis*, OrangKaja van Hative, wierd aanstonds afgezet, en door *Joan Pays*, tweede van dat dorp, en Secretaris van den Landraad, vervangen. Dit was, gelyk hier na blyken zal, een zeer slegte ruiling, daar in bestaande, dat men een botten verrader afgezet, en een schrandren doortrapten schelm, die in zyn gangen niet na te gaan was, in zyn plaats gesteld had.

Ja[n] onv[oor]zigtig Hoo[fd] gema[akt].

De Ma[cas]saa[ren] mor[ren].

De Macassaaren, ziende dat zy voor de Amboineesen vegten, en nog geld toe-

542. toegeven moeſten, wilden zy nagelen hebben, en dierhalven ſchandelyk bedrogen waren, begonden te morren, en met den *Kimelaha*, en *Kakiali*, over hoop te raken. Dit bragt veel Inlanders tot omzigtigheid, en die van Cambello zoo verre, dat zy vrede met ons maakten.

bello
oekt
e.

Het geſchrift, daar van opgeſteld, luid aldus:

drag
nen
aakt.

Na dat gecommitteerde afgezanten der negeryen Cambello, Maſſalyn, Erang, Maula, *'t Eiland* Kelang, Hatoepoeteh, Aſſahoedi, Laloeta *en* Hakeks, *binnen 't* Kaſteel, *bevrediging en ſliſſing van oorlog, by de Ed. Heer* Gouverneur, Antoni Caan *verzogt hebben, zyn hun alle vorige contracten, inzonderheid 't laatſte in den jare* 1638. *tuſſchen den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, Antoni van Diemen, *ende de Ed. Heeren* Raaden *van* India *ter eenre, en den Koning van* Ternate *ter andre zyde beſloten, voorgehouden, waar op naar verſcheide vrindelyke discourſen, alzoo verklaren gemagtigd te zyn om alles af te handelen, gevolgd is, dat zy beloofd hebben het nevenſtaande ofte voorgaande contract naar te komen, ende op haar Wetboek, of den* Moshhaf, *gezworen hebben, al met den aldereerſten, zoo haaſt zyn Ed. voor* Cambello *komt te verſchynen, op een bequame plaats naar ons gelieven, een huis en ſterkte te zullen bouwen, en te willen inruimen, de vremdelingen wegſchaffen, den handel verbieden, en dezelve nimmermeer aanhouden, den* Kimelaha, *en zyn aanhank, verwerpende, alle haar geſchut, en oorlogs-gereedſchap, dat nog in de bovenſte negeryen is leggende, beneden in onze bewaringe brengen, en wyders alle de Giroffelnagelen, die in toekomende te innen ſtaan, in des* Compagnies *magazyn, mits betalende de beſtelde prys, zullen gebragt werden.*

Waar tegens de Ed. Heer Gouverneur *voornoemd is belovende, dat hun luiden voor alle overlaſt, die de vyanden der* Ternataanſche *en van de* Nederlandſchen *Staat zoude mogen in het werk ſtellen, wil beſchutten, en wyders verzorgen, dat in al haar geregtigheden voorgeſtaan werden.*

Gedaan in 't Kaſteel Victoria *den* 20 Auguſtus 1642. *na de geboorte* Chriſti *was getekend* OrangKaja Maynene, *'t merk van* Lelehatoeleſſi, OrangKay Sabandar, *'t merk van* Waylehoe, OrangKay Naula, *'t merk van* Hielipatti, OrangKay Kelang, *'t merk van* Kakea Paſſi, OrangKay Honti, *'t merk van* Tamma-etta Oewer, OrangKaja Aſſahoedi, *'t merk van* Latoe Tahaketa, OrangKay Tahaketa.

De Macaſſaaren, ziende, dat ider zich zelven maar begon te bewaren, en vreezende, dat het eindelyk wel op hun kop kon aankomen, vergaderden hun volk van alle kanten byeen, gelyk zy ook de 200 man, die zy op Locki hadden, mede na Wawani riepen, die hunne vaartuigen wel een halve myl over land ſleepen moeſten; ook zyn daar by die Macaſſaaren, die in Mamalo gelegen hadden, gekomen, die van ider huisgezin aldaar een halve Ryxdaalder tot een reispenning verzocht, en zoo met 7 vaartuigen de rug-reis na Macaſſar ten eerſten voortgezet hebben. 1642.

Zeven Macaſſaarſche vaartuigen keeren na Macaſſar.

Den 24 Auguſtus vertrokken beide de Heeren na Cambello, om te zien, of die ingezetenen het regt met ons meenden, om de gemaakte artikelen van vrede na te komen; doch zy vonden hen volſtandig in die belofte, gelyk zy aanſtonds de vaſtigheden overgaven; doch men vond, by 't intrekken van ons volk, nevens die van Leſſidi, ontrent de agterſte borſtweering nog vreemdelingen, die tegenſtand boden, doch daar uit-, en in 't boſch gedreven wierden. Men hield alleen de zee-veſting, verwoeſtte de verdre onnoodige werken, en maakte een woonhuis en noodige bateryen by de ſterkte. Ook had men op een bergje na 't Zuiden een ſterkte gemaakt, die met ſteen en aard opgevoerd, en met een dak voorzien was.

Cambello in bezit genomen.

Kimelaha Loehoe, noch op Maſſili zynde, en nu wel ziende dat de zaken met hem ook na 't einde liepen, zoo hy in tyds niet toezag, quam op onze vermaning eindelyk af, vervoegde zich in de veſting van Cambello by de twee Heeren Landvoogden, en maakte daar zyn vrede met hen; belovende zynen Koning, en ons getrouw te zyn, en de contracten na te zullen komen. Hy vertrok daar op, en wierd in 't henen gaan met eenige musquetſchooten vereerd.

Kimelaha Loehoe verzoent met ons.

Alles nu op weinig na dus verre herſteld zynde, zoo vertrokken de beide Heeren na 't Kaſteel, alwaar de Heer *Gerard Demmer*, gewezen Advocaat Fiſcaal, en Extraordinaris Raad van India, den 13 September 1642, als twaalfde Landvoogd, en beſtierder van Amboina, voorgeſtelt wierd, terwyl de Heer *Caan* nog dien zelven dag, na zeven maanden regeerens, met het ſchip Revengie en 2 jachten na Batavia vertrok.

De Heer Demmer A. 1642. twaalfde Landvoogd.

De Heer *Demmer* begon zyne regeering met ſchyn van meerder ruſt, doch men had nog zulke redenen niet om zich te verblyden. De tyd zal leeren, dat alles maar met een Moorſche geveinſtheid verricht was, immers zoo lang 'er *Kimelaha's* met de gewoone macht waren, kon het quaad in den grond niet ophouden; maar wel voor een tyd verborgen wer-

Reden, waarom men hier nog in geen ruſt leven kon.

1642. werden; men zal zien dat alles ook maar geschied is, om tyd te winnen. Het is ook zeker, dat zoo men voor veel jaaren gedaan had, dat men naderhand heeft beginnen in 't werk te stellen, dat is, de regeering der vier Hoofden af te schaffen, en de *Kimelaha's* te doen t'huis roepen, men had al voor geruimen tyd hier gerust geleeft.

VYFDE HOOFDSTUK.

Eerste verrichting van den Heer Demmer, *na* Hoewamohels *bevrediging. Een* Reduit *op* Cambello *gelegt. Vertrek der meeste* Macassaaren. Sibori Bapa *gaat als gezant na* Macassar. Kimelaha Loehoe, *en* Tehelia, *aan 't* Casteel. *Des laatstens verrichting by* Kakiali. *Vaartuigen der* Macassaaren *op* Telleboan. *Nieuwe nagel-instructie aan de kooplieden op de comptoiren gegeven. Koning* Hhamza's *dubbelhertigheid uit verscheide brieven gebleken. De Onderkoopman* Comans *op* Manipa *gelegt.* Madjira *na* Ternate *ontboden.* Nau, *en* Binau *verovert. Gansch* Hoewamohel *bevredigt. De Heer* Demmers *t'huis-komst over* Kilangs *gebergte. Voor-advys van 't ontzet onder den Heer* Caan. *Klagten over den* Pati *van* Cambello. *Net berigt wegens de* Macassaaren, &c. *en van* Kakiali. *A.* 1643 *ontmoet de Heer* Demmer *de Vloot van de Heer* Caan *by* Boero. *Die hier als Super-Intendent*, &c. *van de Oost komt.* Kimelaha Loehoe, *met zyn geslacht, ter dood gevonnist.* Madjira, *en de* Orang Kaja's, *na* Ternate *ontboden. Verraad op* Cambello *ontdekt, en de schuldigen ten deele gestraft.* Wawani's *laatste toestand. De Heer* Demmer *verwoest eenige dorpen, en nagel-bosschen, op de kust van* Hitoe. Wawani *bestormd.* Verheidens *dapper bedryf. En die vastigheid, door de onzen verovert. Ons volk voor* Wawani *te rug gedreven. Dapperheid der* Macassaaren. Patiwani, *en* Ridjali *gequetst.* Kimelaha Loehoe *afgezet, en* Madjira *als* Stadhouder *verklaart.* Kimelaha Loehoe, *en* Akiwani *gevangen genomen, als mede* Codjali, Toeloecabesi *enz. Eindelyk in genade aangenomen. En* Kakiali *nogmaals gesondeert, om af te komen. Verscheide van* Kimelaha Loehoe's *geslagt opgebragt, en gevangen gezet, uitgenomen zyn dochter. Zyn moeder, zuster en halve broeder onthalst. Aanslag op* Kakiali's *werken mislukt. Eenige vaartuigen vernielt. Die van* Alang, Liliboy, Assaloelo, *en* Wakkasihoe *in genade ten derdemaal aangenomen. De Heer* Caans *vertrek na* Ternate *met* Madjira. Pati Cambello's *vlugt. Een houte vastigheid op* Ceyt *gelegt. Nader verzoek van die van* Wawani *om vrede, afgewezen.* Tammatela's *dood, en* Patiwani's *vertrek na* Capaha. Kakiali's *vlugt derwaards, werd verradelyk vermoord. De Heer* Caan *verschynt hier weer met* Madjira. *De onze veroveren* Kakiali's *hoofdvesting. Commissie van Koning* Hhamza *aan de Heer* Demmer *gegeven.* Madjira *als* Stadhouder *voorgesteld.* Hitoeësche *gezanten, afgewezen. De* Kipati's *van* Loehoe, *en* Cambello, *enz. ter dood gedoemd. De Heer* Caans *al te haastig vertrek na* Batavia.

Eerste verrichting van de Heer Demmer, na Hoewamohels bevrediging.

HEt eerste dat de Heer *Demmer*, na Hoewamohels bevrediging, deed, was, het strand van Wawani door de Coracora's van Larike, Hoewamohel, Manipa, Kelang en Bonoa, en door drie van onze jagten te bezetten, ter tyd toe dat die uit de Uliassers haar zouden konnen aflossen.

Een Reduit op Cambello gelegt.

Ook vertrok hy den 25 September na Cambello met een jagt, waar in hy talk, steen en 50 slaven medenam, om op de Zuider-heuvel Baycole een Reduit, aan ider zyde 40 voeten breed, af te steken, waar toe aanstonds alles is in 't werk gesteld.

De grondslag gegraven, en de eerste steen door zyn Ed: zelfs gelegt zynde, wierd 't werk met allen yver begonnen, waar toe *Kimelaha Loehoe* zelf al vry nedrig de hand leende, terwyl de Inlanders meer kalk branden zouden.

Uit een overlooper, *Kakiali's* pinang-drager, zynde de zoon van den Orang-Kaja van Hatoemeten, verstond men, dat de Mooren van Noessanivel en Hatoe met *Kakiali* t'zamen heulden, en dat die van Iha en Kaylolo aan die Wawani alles, wat zy maar konden, toevoerden, brengende 't zelve van Lian en Mamalo af over land; dat ook de meeste Macassaaren met 20 vaartuigen al vertrokken waren, en dat nog 200 koppen hen stonden te volgen, waar mede *Kakiali* eenen *Sibori Bapa*, als vyfde gezant, aan den Koning van Macassar, met verzoek van een nieuw ontzet van volk, dagt te zenden. Verhalende ook, dat een groot gebrek van levensmiddelen onder hen was.

Vertrek der meeste Macassaaren.

Sibori Bapa gaat als gezant na Macassar.

Ook quam zekere *Intsje Malim*, een Maleyer, met zyn vrouw, en 2 Hitoeësen, overloopen, die alles, wat die pinang-drager gezegt had, bevestigden; daar

1642. daar by voegende, dat die van Hitoe aan die van Wawani dagelyks koft toevoerden. Dit bevonden de onzen waar te zyn, alzoo zy in de Rivier van Peiliffa, op Caybobo, 2 Coracora's van die van Mamalo bezig vonden, om Zagoe voor die van Wawani te poekelen, die zy nevens veel andere vaartuigen der vyanden namen, brengende 11 gevangenen, daar onder 3 Orang-Kaja's van Mamalo, en 1 van Hitoe Lama, mede, die alle in de keten geklonken, en op Cambello aan 't werken gezet wierden.

Daar roeftten op Kelang ook noch eenige vreemdelingen; weshalven daar eenige Coracora's na toe voeren, die de zelve, daar onder eenen *Intsje Bori*, in de Rivier van Salatti vonden. 't Volk, uitgenomen een, die zich dood vogt, nam de vlucht, en zy kregen een fchoon nieuw vaartuig, dat zy na Cambello bragten, en daar een chaloep van maakten.

Niet lang daar na quamen die van Henneheloe, Hennelale, en Hennelatoea, drie dorpen in 't Zuiden van Negri Lima op de kuft van Hitoe, en de andere van 't gefpanfchap Ceyt (die op Alang geweeft waren om te raadflagen) met een vrede-vaan alleen by ons, alzoo die van Alang hardnekkig bleven, verzoekende vrede met ons te maken. Men wees hen voor eerft af, ter tyd toe, dat zy met gevangene vyanden quamen, op welke zelve voorwaarden ook die van Anin gehoord, en weer te rug gezonden wierden. Zy gingen daar op met hunne Coracora's op die van Wawani kruiffen, om koppen te krygen, dat juift ten eerften niet gelukte, alzoo *Kakiali* al zyn volk na boven geligt, en maar 373 Macaffaaren op ftrand gelaten had, die maar zochten door te breken, en na huis te keeren.

Die van Locki, en Anin, dan proeven tot ons genoegen gegeven hebbende, wierden vooreerft in genade op die voorwaarde aangenomen, dat de Heer Landvoogd alle de hoofd-zaken met hen afdoen wilde, als hy voor hun dorp komen zou.

In November quamen 22 vaartuigen van 't Eiland Key (onder Banda behoorende) met velerlei waaren in Amboina, en voor 't Kafteel, genegen zynde die te verkoopen.

Kimelaha Loehoe, en Tehelia in 't Kafteel. De Landvoogd had ook *Kimelaha Lochoe*, en den *Pati* van Cambello, *Tehelia*, na 't Kafteel genomen, om hen wat vermaak aan te doen. Zy wierden met 5 kanon-fchooten, en twee charges musquetten ingehaalt.

Men ftond dezen *Pati* toe tweemaal na Wawani te gaan, om zyn vrouw en kinderen te bezoeken, en met eenen *Kakiali* te fondeeren.

Hy gaf breed van zyne genegenheid tot de vrede op, doch zey, dat hy alleen noch door de Macaffaaren, en door *Dayn Mengapa*, belet wierd, die 't ftrand van Wawani bezet hielden, en maar na goede gelegenheid wagtten, om met hunne vaartuigen, die vol nagelen waren, te vertrekken. 1642. Des laatftens verrigting by Kakiali.

Men zond hem dan noch eens na boven; doch toen bragt hy tyding dat *Kakiali* weer op nieuw den oorlog tegen de Hollanders gezworen, en geen andre gedagten had, dan daar by te blyven; en dit was beft te gelooven.

In de Rivier van Telleboan op Jahoeli, lagen 4 Macaffaarfche vaartuigen, waar op de Heer *Demmer* een aanflag maakte, doch alzoo zy opgehaald, met fteenen gevuld, en door genoegzaam volk gedekt waren, viel hier niet aan te doen, te meer, alzoo zich de 10 Leytimorfche Coracora's, by zyn Ed: medegenomen, overal buiten fchoots hielden. Vaartuigen der Macaffaaren op Telleboan.

De Heer Landvoogd hekelde hen wakker daar over; doch zy konden dit veel beter, als een kogel, verdragen. Hy vertrok dan zeer misnoegd na Hila, dog liet de Rivier met een jagt en 3 Coracora's bezet.

Hy gaf ook op Hila, Loehoe, en alle andre nagel-comptoiren, aan de kooplieden een nieuwe inftructie, hoedanig zy de nagelen te ontfangen hadden, te weten, niet meer gelyk bevorens, met fteelen en vuiligheid, maar droog, en zuiver. Nieuwe nagel-inftructie aan de Kooplieden op de comptoiren gegeven.

Terwyl de Heer Landvoogd Manipa vifiteerde, en *Kimelaha Loehoe* by zich had, viel 'er een gefprek tuffchen *Pati Heli*, broeder van *Sengadji Cowafa*, en tuffchen den *Kimelaha*, in 't welke hy, die 's jaars te voren in Ternate geweeft was, aan den *Kimelaha* blyken liet, dat hy niet weinig in 's Konings ongunft ftond. Hier op zei de *Kimelaha* tegen den Heer Landvoogd, ik weet wel, dat de Koning al de fchuld op my zoekt te leggen, om my maar uit de wereld, en tot geen levenden getuige van zyne bevelen, tot nadeel van de E. Maatfchappy te hebben; maar ik zal uit acht brieven van hem toonen, dat ik niets buiten zyn laft gedaan heb, waar uit U Ed. dan ook des Konings dubbelhertigheid, en myn oprechtigheid, blyken zal. Koning Hhamza's dubbelhertigheit uit verfcheide brieven.

Hy haalde daar op die brieven voor den dag, en uit de eerfte bleek klaar, dat hy de daad van *Leliato*, wanneer hy ons, onder de Heer *Lucaffoon*, Iha, en Mahoe afgenomen had, prees, met bevel van die aan te houden, in plaats van Noeffanivel, 't welk den Koning oordeelde, dat hem door ons onthouden wierd.

Uit

1642.

Uit den tweeden, onder de Heer *Gysels* geschreven, bleek klaar, dat hy 't komen der vreemdelingen op zyne stranden, en hunnen nagel-handel aldaar volslagen goedkeurde, alzoo zy wel driemaal meer tol, als de Nederlanders, opbragten, staande in twyffel, of hy liever de Hollanders, dan de Javaanen of Maleyers, aannemen wilde.

Uit den derden, ontrent dien zelven tyd gezonden, bleek, dat de *Kimelaha*, en die van Hoewamohel, de vreemdelingen niet alleen mogten aanhalen, maar hy belastte ook hen van kost, en drank te voorzien.

De vierde hield meest het zelve in.

De vyfde deed blyken, dat hy, de Hollanders toen van nooden hebbende, ook te dier tyd verbood de vreemdelingen aan te haalen; doch gebood den *Kimelaha*, en de OrangKaja's, egter de bhaar nagelen op 100 Ryxdaalders te houden, gelyk de vreemdelingen dit betaalden.

De drie volgende hielden niets tot verschooning van den *Kimelaha* in, dog hy zeide, dat 'er noch een brief aan hem van den Koning door *Sengadji Toebans* zoon gezonden, en dat die met lood beslagen was, om, zoo zy Hollanders ontmoeten mogten, dien in zee te werpen, en te laten zinken; welke, brief hy zou tragten te krygen, en ons over te leveren.

Den Onderkoopman Comans op Manipa gelegt.

Men ley te dier tyd ook in de nieuwe vesting op Manipa allereerst een Onderkoopman, *Johan Comans* genaamd, om de nagelen te ontfangen, van welke men op dat jaar 100 bahara's kreeg.

In dit zelve jaar kreeg den Heer Landvoogd schryvens van den Koning, dat, aangezien hy *Kimelaha Loehoe* voor een afvalligen schelm hield, men den jongen *Madjira*, met alle de OrangKaja's, na Ternate zenden zou, om hem in zyn plaats als Stadhouder aan te stellen, alzoo hy een rechten nazaat van den grooten *Roebohongi* was, en een goeden reuk by de onzen had.

Nau, en Binau, verovert.

Den 28 November deed de Heer *Demmer* alle de Coracora's voor Wawani opbreeken, alzoo zy het daar wegens de lager wal niet langer zouden konnen harden; doch eer zy t'huis quamen, namen zy zeer gelukkig de dorpen Nau en Binau, beide op een steilen berg byeengevoegt, in, zonder daar een man voor te verliezen.

De vyanden wierden gedwongen hol over bol van de steilte af te springen, en een grooten buit van nagelen, gongen, en andren huisraad, agter te laten.

De nagelen, alzoo men die toen niet afdragen kon, wierden verbrand, van welke 'er wel 100 bahara's waren, doch den anderen buit sleepten de Inlanders na hunne Coracora's, nevens 9 koppen, en 2 gevangenen, daar bekomen, terwyl zy, die beneden gebleven waren, zoo veel nagelboomen, als zy begaan konden, bedorven hadden. 164

Dit was een groote veder uit *Kakialis* steert.

De Heer Landvoogd van daar na Locki vertrokken zynde, bevestigde op den 2 December de vrede, 2 maanden te voren met hen aan 't Kasteel begonnen, met hun OrangKaja, en oudsten, meest op de zelve grond, en voorwaarde, gelyk zy met die van Cambello aangegaan was; begerende ook, dat zy al hunne werken afwerpen, en op 't strand van Pawayl zouden komen woonen.

Dus was nu geheel Hoewamohel met ons bevredigt, schoon de Inlanders zelf nog eenige kleene geschillen, ons niet rakende, met malkanderen hadden, als, dat de kleene dorpen de nagelen op Loehoe niet wilden komen wegen, om geen schyn te geven, als of zy onder hen stonden.

Hy vertrok van daar over Caybobo na Hatoeaha, welken laatsten OrangKaja hy sterk overhaalde, wegens dat zy *Kakiali* in 't geheim met Zagoe gespyst, en die uit de bosschen van Caybobo tegen hun wil en dank gehaald hadden; dat zy nog dorsten loochenen, hoewel wy daar wel af verzekerd waren; doch om de rust moest men daar van zwygen, zeggende alleen, dat men naeuw op hen passen, en zich ider derhalven wel wagten zou.

De H... Demm... t'huis komst ver't g... bergte van K... lang.

Na dit alles verricht te hebben keerde die Heer na huis, doch, alzoo hy op de Coracora van Kilang was, voer hy met de zelve na de Zuid-zyde van Amboina, en quam over Kilangs gebergte weer aan 't Kasteel; belastende aan die van Hotoemoeri haren hoogen en steilen berg, tot nog toe by hen bewoond, te verlaten, en beneden te komen woonen.

Voor... vys va... ontzet van de Heer Caan.

In December kreeg men berigt, dat de Heer *Caan* met een goede Vloot in 't begin des volgenden jaars stond hier te komen, met last aan den Heer Landvoogd, om de Hongi zoo vroeg het mogelyk was by een te roepen, en hem by Boero af te wagten, waar door de Inlander, schoon eerst van een zwaren togt t'huis gekomen, en nu midden in zynen nageloegst bezig zynde, al weer aan 't scheppen moest, om in 't laatst van December in de Coescoes-baey op Waypoeteh te wezen.

De Heer Landvoogd ging met 2 jagten uit, om die Vloot te ontmoeten, doch hy verviel op Lessidi door den sterken Westen-wind, daar *Kimelaha Loehoe* met 8 Coracora's van Boero, en 1 van Kelang, die voor 't wagten, wat steen voor de Reduit op Cambello aanbragten, verscheen. Men

Men klaagde hier ook weer over den *Pati* van die laatste plaats, dat hy vuile nagelen leverde, en vreemdelingen verborgen hield, waar over van den Landvoogd aangesproken, verschoonde hy zig van 't eerste; doch gaf 2 Macassaaren over, die ons den regten toestand van Wawani ontdekten, namelyk, dat 'er nu nog 200 Macassaaren, 30 Boetonders, en 40 Maleyers, op dit strand lagen, en dat de ryst daar zeer dier was. Dat *Kakiali* zich op den berg, en al de toewegen wel gestopt hield; hebbende noch 4 stukken, veel bassen, en 4 potten kruit.

Op 't gerucht van deze Vloot quamen die van Mamalo, om zich met ons te bevredigen, dat zy, na veel smeekens, in December verkregen; hoewel zy, als schelmen, niet na lieten *Kakiali* noch van spys en drank te verzien, dat ons door een overlooper gezegt wierd; 't geen ook oorzaak was, dat wy geen dorpen meer in genade wilden aannemen, alzoo wy zagen, dat alles maar bedrog was.

Men zey ook, dat *Kakiali* al zyne goederen tot geld gemaakt, en het zoo geschikt had, om, als hy 't niet langer harden kon, na Boeton te vlugten.

Den 18 Januari 1643 ontmoette de Heer *Demmer* de Vloot van den Heer *Caan* by Boero, van waar zy te zamen na Wawani t'zeil gingen, gevende in 't voorby zeilen aan *Crayn Mengapa* de laag, liepen toen voor Hila, daar men ook de Coracora's ontbood, zy quamen 'er, dog met groot gevaar, alzoo het daar een lager wal was, waar door zy al 2 Coracora's verloren hadden, en weinig konden uitrichten, hoewel des Zeevoogds meining anders goed was. Men liet de Vloot dan voor Hitoe, en de Heeren togen zamen na 't Kasteel, daar men de authorisatie van de Heer *Caan* als superintendent, Veldheer, en Zeevoogd der Oostersche gewesten, heeft voorgelezen.

Den 11 Februari quamen 'er met het schip Grol brieven uit Ternate van de Heer Landvoogd *Seroy*, en van den Koning, nevens een geheime brief aan den Heer *Demmer*, waar in de Koning begeerde, dat men *Kimelaha Loehoe*, met zyn geheel geslacht, te weten, zyn moeder, zuster, broeder, zoon, en *Kaitsjili Laxamana*, wegens hare gepleegde schelmstukken, en ontrouw, zoo tegen den Koning, als tegen de E. Compagnie, in Amboina ter dood brengen, alle hare goederen voor den Koning verbeurd verklaren; en dat men *Madjira*, met alle de OrangKaja's, en Kipati's na Ternate zenden zou, om een nieuwen Kimelaha voor te stellen.

Men hield dit vonnis des Konings voor *Kimelaha Loehoe* vooreerst verborgen, alzoo men hem nu noch van nooden had, om de landvolkeren te verzamelen, en Wawani te belegeren, om 't welke te meer te bedekken, men hem zeer minnelyk in alle gelegentheden behandelde. 1643.

Men ontdekte in Januari een schendig verraad, by twee Macassaaren op onze vesting voorgenomen, aan 't welk men den *Pati Tehelia*, en alle de Cambellezen, schuldig hield, waar van wy te meerder gedagten kregen, om dat hy na deze ontdekking niet meer by de onzen dorst komen. Verraad op Cambello ontdekt.

Men kreeg een van die twee schelmen, en 3 van zyne medepligtigen, als ook den *Kipati* van Cambello, met eenige van zyn volk, gevangen, en men voerde 8 van hen na 't Kasteel. Zy dorsten 't feyt alle zeer stout ontkennen, ja zelf gepynigd zynde, bleven zy daar by; doch men had klare bewyzen t'hunnen laste, waar op 'er 2 ter dood, en 6 tot de keten zyn verwezen, welk vonnis den 14 April is uitgevoert, na dat een der gedoemden het feit voor zyn dood noch bekend had. En de schuldigsten ten deele gestraft.

Ondertusschen maakte *Kimelaha Loehoe* met *Madjira* een aanslag op Negri Lima, gelyk ook die van Larike op Alang; doch het waren beide maar losse schermutzelingen.

De toestand van Wawani was in deze tyd vry slegt: want maar 200 Macassaaren lagen aan 't strand in een groote lange vesting, die twee bolwerken na de Zeekant had, waar in zy 5 gelade bassen, nevens veel andre die op de grond lagen, 80 slegte musquetten, en zeer weinig kruit en lood hadden, wagtende maar na bequame gelegenheid, om weg te raken, waar toe zy 6 nieuwe Coracora's, en 14 andre vaartuigen klaar hielden. Aan den opgang des bergs was noch een vesting, waar in *Kaitsjili Boeton* met de Boetonders, doch immers zoo slegt voorzien, lag. Wawani's laatste toestand.

Hoger op, boven op den berg, hield zich *Kakiali* in een redelyk groote vierkante vesting, waar in 5 slegtgestelde stukken waren, en noch 2 andre nevens een groot Falkon boven in 't dorp; dog alles zag zoo bouwvallig en jammerlyk slegt 'er uit, dat hy het daar niet lang in harden kon.

Dit dreef den Heer *Demmer* aan, om in April de Hongi te verzamelen, waar mede hy eerst de nagelboomen alom op de kust van Hitoe begon te bederven, de verlatene dorpen in koolen te leggen, en vooral Tehalaa, Noehali, Ceyt, en Lebelehoe, als naast daar aan gelegen, te verwoesten. De Heer Demmer verwoest eenige dorpen, en nagelbosschen, op de kust van Hitoe.

Het zelve liet men den Commandeur, *Frans Leendertszoon Valk* met 8 Com-

1643. pagnies soldaaten, 150 matroosen, en 200 zwarten in de bosschen van Mamalo, en Capaha, en tusschen Mamalo en Hitoe Lama doen, om den vyand alle toevoer van nagel-en clappus-boomen af te snyden, meinende de onze in 8 of 9 jaaren weer andre goede nagelboomen te konnen hebben, als zy maar wilden, dat men juist by de uitkomst zoo niet bevond, waar uit naderhand die groote schaarsheid van nagelen ontstaan is.

Die van Negri Lima lieten ons weder ernstig om vrede verzoeken, alzoo zy bespeurden, dat zy het aldus niet lang konden harden, daar by voegende, dat *Kakiali* nu ook genegen was om af te komen, en zelf des Landvoogds voeten te willen kussen, als men maar volk om met hem te spreken, en gyzelaars zenden wilde; doch men wilde hen niet hooren, om dat men bevonden had, dat zy ons dan veel meer quaad, als goed, deden.

De Heer *Demmer* verscheen den laatsten April met zyn Vloot voor Wawani, eischte de Macassaaren noch eens op, onder belofte van hen onbeschadigt, dog zonder nagelen te zullen laten vertrekken, die men hen aanbood tegen de gezette prys te betalen, dat maar ⅐ verlies was; doch alzoo hy geen antwoord kreeg, en niet lang talmen wilde, liet hy aanstonds sterk op hen canonneren, en met handgranaten zoodanig begroeten, dat het nu tyd begon te werden, om hen te bestormen, alzoo men al een fraeie bres gemaakt had.

Wawani bestormd.

Men ging dan den 2 Mey met 3 troepen 'er op los, waar van de eerste, 3 Compagnien soldaaten, 89 matroozen, en 300 Inlanders, sterk door den Commandeur *Valk*, op 't Wester-bolwerk aangevoerd wierd. Capitein *Outgerszoon*, even sterk, doch maar van 200 Inlanders voorzien, zou op 't Ooster-bolwerk aanvallen.

Het derde gedeelte met hunne Coracora's (waar mede ook de andre den stryd ondernamen) zou met een diergelyke magt door de *Kimelaha's*, *Loehoe*, en *Madjira's* volk, onder 't opperbevel van de Heeren *Caan*, en *Demmer* regt op de lange guardyn, terwyl de andre bezig met den vyand waren, werden opgeleid.

Verheidens dapper bedryf hier.

Ook deed de Lieutenant, *Jacob Verheiden*, hier een goeden dienst, die op eigen aanbod zeker heuveltje agter 't Ooster-bolwerk met een Compagnie 's nagts innam, van waar hy in 's vyands werken schieten, en hen veel quaad doen kon. Hy meende den 3 Mey 'er in te vallen, doch dat ging zoo gemakkelyk niet, alzoo de Macassaaren uitvallende, hen zoo dapper te rug dreven, en tot op dat heuveltje 'er de onze meenden af te dringen; doch de Heer Zeevoogd *Caan*, zond *Verheiden* twee Compagnien te hulp, die zeer gelukkig boven geraakten, en alles herstelden. Daar op wierd de aanval op 't Wester-bolwerk met kanon van de schepen, en met vuurmortieren zeer ernstig begonnen, waar op de onzen wel sterk aandrongen, maar de Macassaaren verweerden zich ook als mannen; doch moesten 't eindelyk, alzoo zy het overal niet konden waarnemen, opgeven, verlatende, na veel dooden en gequetsten bekomen te hebben, hunne vastigheid. 1643

En d[e] vastigheit, do[or] de onze verove[rd].

Nu waren de onzen meester van 't strand, bevindende deze sterkte zeer dik, hegt, wel voorzien van voetangels, en byna onwinbaar, zoo dat zy verwondert waren, dat zy die op dezen morgen zoo spoedig veroverd hadden.

De vyanden waren na zekeren heuvel gevlugt, van waar zy de onzen noch veel hinder deden; doch men dreefze van daar, en vond veel nagelen in deze eigene huizen, door hen zelf, eer zy 'er uit trokken, in brand gestoken.

Men hield deze 2 heuvels met 4 Compagnien bezet, terwyl andere de vaartuigen der vyanden vernielden.

Den 4 May ging men met al het volk op de Boetonse vesting los, van welke wy ten eersten meester wierden. Wy vonden daar ook pakhuizen vol nagelen, door hen zelf verbrand, op dat die in onze handen niet zouden vallen.

Van daar peurde men den berg al verder op, daar de onzen weer verscheide dikke borstweringen en huizen, van den vyand verlaten, en in brand gestoken, vonden.

Na de middag begon men aan de steilte te komen, alwaar *Kakiali* in 't hangen van den berg een vaste battery met 3 stukken, en 3 bassen voorzien, vlak, om langs den weg te schieten, geplaatst had, waar door wy ten eersten eenige dooden en gequetsten, hoewel meest door onvoorzigtigheid der onzen, bequamen; egter wierden de vyanden daar eindelyk door onze handgranaaten uitgedreven, zoo dat zy al hun geschut en nagel-pakhuizen, na die eerst in brand gestoken te hebben, moesten verlaten. Dit was wel veel, maar nog niet alles gewonnen. Men wierp heel onvoorzigtig die battery, die ons nog zeer wel had konnen dienen, om verre, om dat men meinde, dat de schrik nu al genoeg in den vyand was, daar het nog niet eens zoo slegt met hem geschapen stond.

Men zond dan eenige Compagnien, om de bovenste vesting in te nemen, daar veel pagars, en steene muuren, rondom waren; ook wierp men daar in zeer sterk met

On[s] volk [van] Waw[ani] te rug dreve[n].

met granaaten; doch de vyand, eenen uitval doende, dreef de onzen zeer verward van boven na beneden, waar door wy 8 dooden en 43 gequetsten bequamen, dat een groote verslagenheid baarde, hoewel dit verlies niet weerdig was, om 'er af te reppen. En egter (dat immers bespottelyk was) dorst men geen volk 'er meer op af zenden. Men verdierf, en vernielde dan alleen alle de veroverde werken, en men keerde, als of men wonderen uitgeregt had, weder na 't Kasteel, latende 't gezag over de Vloot, die op de kust van Hitoe bleef, aan den Commandeur *Valk*.

Die van Mamalo, en Negri Lima, vernieuwden wel hun vorig verzoek, om in genade aangenomen te werden; doch men wees hen weder af, tot zy blyken van hunne trouw voor ons, en van eenig loffelyk stuk, tegen den vyand gegeven zouden hebben.

Wy hoorden ook van een overlooper, dat de Macassaaren alleen het werk in alle die stormen gedaan, en dat de Boetonders, en Hitoeësen (3 of 4 uitgezondert) niet het allerminste verricht, en dat de eerste 30 dooden, en 50 gequetsten bekomen hadden, dat *Maralo Margano*, die hun hoofd ten tyde van de storm geweest was, en Capitein *Mangikoero* een van die twee schelmen, die dat laatste verraad op Cambello voorhadden, dood gebleven waren. *Patiwani* was in zyn been gequetst, *Iman Ridjali* in zyn gezigt gekapt, al hunne nagelen en levensmiddelen hadden zy zelf in brand gestoken, zoo dat zy nu van wortels, en bladeren van boomen leven moesten, dies hen de honger in 't kort dwingen zou, om zich over te geven, dat zy al zouden gedaan hebben, zoo *Kakiali* alleen het niet belet, en gezworen had, met de Nederlanders geen vrede te willen maken.

Den 14 May 1643 beriep de Heer *Caan* alle de OrangKaja's aan het Kasteel, zoo om de quade gerugten, als of wy voor Wawani zoo veel volk verloren hadden, te dempen, als ook om nu den brief des Konings, wegens 't afzetten van *Kimelaha Loehoe* over zyne gepleegde ontrouw, en 't voornemen van zyn Hoogheid om *Madjira* in zyn plaats aan te stellen, en hen daar nevens bekend te maken, dat zy met zyn Ed. (de Heer *Caan*) na Ternate zouden moeten, om daar *Madjira* door den Koning, als zynen Stadhouder, te zien voorstellen.

Na 't scheiden van deze vergadering nam men *Kimelaha Loehoe*, en zyn stiefbroeder *Patiwani*, of *Akiwani*, gevangen, en men wenschte den jongen *Madjira* geluk, vermanende hem de voetstappen van zyn vader *Sabadyn* getrouw na te volgen, en ons verder helpen 's Konings wil uit te voeren, met het opzoeken en overleveren van 't geheele huisgezin, en alle de goederen van *Kimelaha Loehoe*, en van den reedsgestraften *Mardessa*, om die na den Koning te zenden. Ook maakte zyn Ed. de Orang-Kaja's bekend, dat zy met hem op een schip konden na Ternate gaan, en dierhalven geen Coracora's behoefden mede te nemen. 1643.

Men nam nu ook gevangen zekeren *Codjali*, om dat zyn vader, de *Sengadji* van Roemah Ite, 't Eiland Amblauw met geweld na zich had genomen, niet tegenstaande Koning *Hhamza* de Amblauwers voor vrye lieden verklaard, en aan de zelven een eigen *Sengadji* gegeven had. Als mede Codjali.

Toeloecabesi zond den 19 May een zyner broeders, en eenige OrangKaja's van Mamalo, en van 2 campons van Hitoe Lama, om weer om vrede te verzoeken; doch men zei hen, dat men daar in niet treden zou, voor *Toeloecabesi* zelf 'er by was.

Die van Negri Lima, hunnen yver voor ons tegen den vyand nu betoond hebbende, wierden op de oude gronden in genade aangenomen, belovende alle contracten te zullen houden, ons de nagelen alleen te leveren, met ons te scheppen, en verder alles, dat ware en getrouwe onderdanen paste, te zullen doen. Het zelve wierd ook aan die van Ceyt, Hahoetoena, en de verdere van 't gespanschap Ala, den 28 dito toegestaan.

Toeloecabesi quam eindelyk ook af, zeggende door 't gemeene volk tot den afval gedwongen te zyn; en beloovende zyn best te doen, om *Kakiali* mede te doen afkoomen. De Zeevoogd *Caan* nam hem in genade aan; doch toonde zich weinig aan hem, of *Kakiali*, gelegen te laten, alzoo hy hen nu genoegzaam voor overwonnen hield; maar stond hem egter toe, daar henen te gaan, te meer, alzoo hy by *Kakiali's* weigering, ons egter van 't overkomen van eenige dorpen verzekerde. En zoo hy nu nog overkomen, schuld bekennen, en zich onderwerpen wilde, dat men hem dan in genade weer aannemen zou. Kakiali nogmaals gesondeert, om af te komen.

Den 3 Juni wierd de *Kimelaha Loehoe's* moeder, *Djouw Bay* genaamd, zyn vrouw, zuster en dogter, mitsgaders de vrouw van des *Kimelaha's* halve broeder *Akiwani*, met eenige slaven en slavinnen en met hare goederen, zoo als die door *Madjira* op Cambello bekomen waren, opgebragt. Zyne dogter wierd door de juffrouwen statelyk ingehaald, om dat zy Koning *Hhamza's* byzit A. 1638 geweest, en hy gelast had, haar na Ternate te zenden; dog de andre wierden in 't Kasteel gevangen gezet. Verscheide van Kimelaha Loehoe's geslagt gevangen gezet.

1643. De Koning belaftte de zelve, als de voornaamfte oorzaaken van alle moejelykheden, en onruft in Amboina, te weten, den *Kimelaha*, nevens zyn moeder *Djouw Bay*, zyn zufter *Fatima*, en zyn halve broeder *Akiwani*, als ook een fnooden roervink, den *Hamba Radja Birahi*, die op Boero en Amblauw veel quaad uitgerecht had, het zy op Batavia, of noch liever hier, ter dood te brengen. Daar op zyn die vier eerfte perzoonen ter dood verwezen, en den 17 dito voor de poort van 't Kafteel, op het plein, opentlyk onthalft, en de lichamen, na dat zy ten toon gelegen hadden, door *Sopi* aan den rooden berg begraven.

Zyn moeder, zufter en halve broeder onthalft.

Dog de zee, die al hunne fchelmftukken niet afwasfchen kon, hen na de dood nog geen ruft latende, heeft met 'er tyd hun graf weggefpoeld.

Na *Akiwani's* dood quamen nog nieuwe klagten tot zynen lafte, dat hy de OrangKaja's van Laala, en Locki, verboden had af te komen, of na imand te luifteren, gelyk hy hen ook van geweer voorzien had.

Toeloecabefi quam den 24 dito met den *Hhoekom Tammatelo*, *Pati Toeban*, *Toetohato*, den jongen *Healeffi* van Kaytetto, en 40 jonge gaften, aan 't Kafteel, die om vergiffenis verzogten; doch men zei hen, dat zonder *Kakiali's* verfchyning 'er niets ftond verrigt, nog geen genade aan imand bewezen te werden; ten ware dan dat zy hem ons overleveren, of hem en de Macaffaaren dood konden flaan. Zy bedagten zich 4 dagen hier over, doch konden tot geen ander befluit komen, als om *Kakiali* te verlaten, en op 't ftrand te gaan woonen, verzoekende voor de Macaffaaren vry vertrek, dat hen geweigerd wierd, alzoo zy dat, toen 't hen aangeboden wierd, verworpen hadden.

Aanflag op Kakiali's werken mislukt.

De Commandeur *Valk*, en de Majoor *Bontan*, hadden ondertusfchen eenen aanflag op *Kakiali's* werken gemaakt, en meinden die den 25 Juni 's nagts te overrompelen; doch zy wierden geftuit, zeer verward afgedreven, en hen dit zeer tot fchande gefproken, alzoo 't niet pafte malkanderen, terwyl 'er over de vrede gehandeld wierd, aan te taften.

Door dit onvoorzigtig bedryf, en door de Heer *Caan's* forfe aanfpraak, wierd alles weer afgebroken, en de verwydering veel grooter, als te voren.

Eenige vaartuigen vernielt.

Die van Ceyt wezen ons 2 nieuwe vaartuigen, met welke *Kakiali* dagt te vluchten; doch zy wierden, nevens nog 3 andre, die de Macaffaaren in de Rivier van Lebelehoe dagten klaar te maken, vernield, en Lebelehoe door de onzen bezet, om 'er den vyand uit te houden.

16[..]

Die van Alang, geen ander middel wetende, om vrede te maken, fchoten hun eige makkers, en onder andre 5 Macaffaaren onder de voet, wier hoofden zy nevens 2 gevangenen by ons den 18 Juni bragten, verzoekende nu dog begenadigd te werden, welk verzoek zy ook voor die van Liliboy, Affaloelo, en Wakkafihoe, deden. De Heer *Caan* fprakze zeer hard aan, zeggende dat zy, die zoo lichtveerdig het Chriftendom verworpen, en 't Moorsdom aangenomen hadden, des doods, maar geen genade, weerdig waren.

Die Alang Libo Affal en W kafiho in ge ten de maal geno[...]

Hy nam hen egter eindelyk, op hun derde verzoek, op de oude gronden aan, mits datze aanftonds beneden komen woonen, al hun gefchut over geven, en den vyand alle afbreuk doen zouden; al 't welke zy beloofd, dog al weer trouwloos behandeld hebben.

Niet lang hier na vertrok de Heer *Caan*, oordeelende, dat 't land van Hitoe nu meeft in onze magt was, den 5 Juli met 't fchip *Fredrik Henrik* na Ternate. Hy nam *Madjira*, en de OrangKaja's van Loehoe, mede, dog *Pati Cambello* was op nieuw weer weg gevlugt.

De [...] Caan vertr[...] na T[...] nate[...] Madj[...] Pa[...] Camb[...] lo's [...]

De Heer *Demmer*, zyn Ed. tot ontrent Cambello uitgeleide gedaan hebbende, keerde weer na de kuft van Hitoe, en ley een houte vaftigheid op Ceyt, alwaar die van 't Oeli Leala byeen zouden woonen, belaftende ook die van 't Oeli Nau, Binau, Affaloelo, Wakkafihoe, Alang en Liliboy, beneden te komen, en zich ter plaatze, daar zy nu nog leggen, neder te flaan.

Een [...] te vaf[...] heid [...] Ceyt legt.

Terwyl de Heer *Demmer* op Hila was, verzogten die van Wawani weder om vergiffenis voor *Kakiali*, en zich zelven. Zyn Ed. wilde hen wel, dog *Kakiali* en de Macaffaaren niet aannemen; waar op zy dan weer afgewezen wierden. Zy befloten derhalven, vol wanhoop, 't uiterfte nu te wagen.

N[...] verz[...] van [...] van [...] wani [...] vred[...] gew[...]

Tammatela, die met een vaartuig dagt te ontvlugten, quam fchielyk te fterven. De dappere *Patiwani* begaf zich met de zynen na Capaha, om te zien, hoe lang hy het daar uithouden kon, dat weer als een nieuwen oorlog gegeven heeft.

Tam[...] tela's doo[...] Pati[...] ni [...] trek[...] Capa[...]

Kakiali, geen kans ziende, om Wawani langer te behouden, begaf zich zeer wanhopig met een enkelen Spanjaard, die van ons over geloopen was, agter Hila en Hitoelama, in weerwil der gevaaren door zeer akelige wilderniffen mede na Capaha, daar hy zich eenigen tyd in een onbekend gewaad ophield, en met de OrangKaja's overlei, hoe men maar beft van 't land, elders heen zou konnen ontvlugten. Zyn voornemen was op

E[...] kiali's vlugt waar[...]

op Macassar hulp by de Portugeesen, Spanjaarden, en Engelschen, te verzoeken; doch alzoo het tyd vereischte om een vaartuig op Layn (gelyk belast was) klaar te maken, liet hy zich by nacht met een Orembaey nogmaal heimelyk na Tehelaa voeren, van waar hy den berg op weer na zyne vesting trok.

De Spanjaard, die by hem was, ziende dat alles met *Kakiali* op 't einde liep, nam voor hem te verlaten, en door 't bedryven van een kloeke daad vergiffenis by ons te verdienen. Men beloofde hem, zoo hy *Kakiali* kon om hals brengen, niet alleen die genade, maar ook nog 200 Ryxdaalders daar boven, het welk hy aannam uit te voeren.

Men zette hem dan den 16 Augusti op 't strand van Wawani, en hy quam nog die zelve dag in *Kakiali's* vesting, hem wys makende, dat hy tot nog toe in 't bosch gedwaalt had. Hy had bevorens al een gat door de muuren, onder de dorpel van *Kakiali's* slaapkamer, gemaakt, waar door hy nu stil in de zelve kroop. Hy vond hem slapende, en gaf hem de rest met eenige steeken, van zyn eigen kris. Hy bleef terstont dood; doch egter zoo stil niet, of men vernam kort 'er na eenigen alarm van zyn vrouw en kinderen, die wakker, en dit gewaar wierden. Ondertusschen pakte *Francisco de Toyra*, uitvoerder van dit verraderstuk, zich ten eersten voort, mede genomen hebbende *Kakiali's* partisaan, zilver pinang-bekken, een bagge van zynen tulbant, en een gouden ring, die hy hem van den vinger gesneden had; waar mede hy den 17 Augusti weer op 't strand quam; doch had werk, om de lyfwagten van *Kakiali*, die hem al op de hielen waren, te ontvlugten.

Na dat dit pas uitgevoerd was, verscheen de Heer *Caan* met den nieuwen Ternataanschen Koninklyken Stadhouder *Madjira* weder hier, en terwyl zyn Ed:, en de Heer *Demmer*, zamen op Hila waren, wierd hen de tyding van *Kakiali's* dood gebragt.

Men vond daar op goed, alzoo de Spanjaard dit sterk aanraadde, om nu ten eersten met de gansche magt de sterkte van Wawani aan te tasten, alzoo daar nu een groote verslagenheid was. Men zond 'er den Commandeur, *Reinier Wybrandszoon*, met den vaandrig *Gysbert Moerlag* met 230 soldaten, Inlanders, en met eenige matroozen na toe, die den 21 den berg op klommen, en tegen den dag voor de vastigheid quamen. Men loste eenige bassen, en spatten op hen; doch de onzen drongen met geweld daar tegen in, en wierden na een uur stormens meester van de vesting, waar in zy eenige uitgehongerde lieden vonden, die zy dood sloegen, dwingende de andren van boven neder te springen, zoo zy in onze handen niet wilden vallen. Veel stierven van honger en ongemak in 't bosch, en quamen elendig aan hun einde. 1643.

Men vond in de vesting 4 yzere stukken, en 6 bassen, die zy lieten springen, of vernagelen, en 't gebergte af smeten. Ook vonden zy veel goud, zilver, en kostelyke kleeden, kisten, koffers, gongen enz. waar mede zy, na 't verdre verbrand te hebben, tegen den middag weer by de onzen quamen. Men schonk den buit aan 't volk, en oordeelde het onnoodig, langer tyd te spillen met de vyanden te vervolgen, alzoo zy nu van zelf ons wel in de hand zouden komen.

Men vertrok dan ten eersten over de korte landweg weer na 't Kasteel, daar de beide Heeren den 23 Augusti aanquamen.

Den 5 en 6 September belei de Heer *Caan* nog een vergadering, waar in zyn Ed: de commissie en volmagt, aan zyn Ed:, en ook aan de Heeren Landvoogden hier door den Koning gegeven, voorlezen liet, behelzende, dat zyn Hoogheid aan haar Ed. magt gaf, om uit zyn naam zyne landen in Amboina te bestieren, regt te doen, mitsgaders alle wederspannigen te straffen, en om alles verder, tot 's lands welstand dienstig, te verrichten. (Commissie van Koning Hhamza aan de Heer Demmer gegeven.)

Ook las men voor de acte, waar by *Kimelaha Madjira*, als Stadhouder op Loehoe, of anders als 8e in ordre, aangesteld wierd. Men wenschte hem geluk met een gouden keten, en vereerde hem met 3 kanon-schooten. (Madjira als Stadhouder voorgesteld.)

In deze vergadering verschenen ook, als by indrang, de 3 Leytimorsche Koningen met *Cajoan*, en de verdre gezanten van dat Oeli, die op genade en ongenade afgekomen waren, om de vrede te verzoeken; doch wierden afgewezen, ter tyd toe, dat zy de voornaamste OrangKaja's, nevens *Pati Toeban*, *Patiwani*, en *Ridjali*, aan ons zouden hebben overgeleverd, om dan te zien, hoe met hen te handelen. Zy waren hier over zeer ontzet, alzoo zy geen kans zagen, om die drie laatste vooral daar toe te brengen. Ook kreeg *Tanihitoemessen* een schrob, over dat hy zich met deze zaaken bemoeide, die buiten hem waren. (Hitoeese gezanten, afgewezen.)

Daar na openbaarde men 's Konings nadre last en geheim bevel, waar by zyn Hoogheid begeerde, dat de *Kipati* van Loehoe, de *Kipati* en *Imam* van Cambello, en *Kaitsjili Laxamana*, mitsgaders *Leliato*, als wederspannige ter dood gedoemd zouden werden. (De Kipati's van Loehoe, Cambello enz. ter dood gedoemt.)

1643. Van dezen zaten by ons gevangen *Dermahoe*, zoon van den gevlugten *Kipati* van Cambello, als ook de broeder van den *Chatieb Lanoero* van Bonoa, twee groote voorvegters van *Kakiali*, die zelfs verscheide Nederlanders gedood, en daar op geroemd hadden. Ook *Pati Leka*, *Kipati* van Loehoe, de grootste aanzetter van der Loehoeneesen opstand.

Deze drie wierden als hoofdwederspannigen tegen hunnen Koning ter dood verwezen, en over 't plengen van veel onschuldig bloed den 7 September op 't plein des Kasteels onthalst, en op *Madjira's* verzoek ontrent *Djouw Loehoe's* graf begraven.

Nu waren 'er wel veele, doch niet alle de roervinken en stokebranden, uit de wereld geholpen; dat ons de tyd, en de gevolgen genoegzaam zullen leeren, alzoo uit de smeulende vonken kort daar na, een groot vuur ontstaan is, dat noch veel jaaren hier na in volle vlam geblaakt heeft. 1643.

De Hee Caan's te haasti vertrekn Batavia.

De Heer *Caan*, meenende dat nu alles in redelyke order gebragt, behalven dat hy vry wat haastig van aard was, vertrok zeer schielyk met zyne Vloot na Batavia, terwyl de vyanden, die van Wawani overgebleven waren, zich op Capaha versterkten.

HET DERDE BOEK

EERSTE HOOFDSTUK.

De Heer Demmer, *schaft de regeering der vier Hoofden van* Hitoe, *en dien* Capitein, *af. En verklaard de* E. Maatschappy *nu voor hare overheid. Hoe* Cajoan, *en andre dit opneemen. Een* Reduit *op* Amblauw *gelegt.* Iman Noessanivel *op de* Laha *geplaatst.* Toeloecabesi *spand weer met die van* Wawani *aan. De wederspannigen weer afgewezen.* Kaitsjili Laxamana *elendig overleden. De Heer* Demmer *doet zyn eerste* Hongi-*tocht. Vind verscheide dorpen op strand afgekomen. Zyne verrigtingen op dien tocht. Op* Ceram, Kelang, *enz.* Madjira *op* Loehoe *weer voorgesteld.* Toeloecabesi *verlaat ons t'eenemaal. De Heer* Demmer *doet in eene maand meer, als alle zyne voorzaaten in hun gansche Regeering.* Van der Heiden *neemd* Tehelia, *en* Lawadyn, *gevangen.* A. 1644 Leliato *op* Batavia *onthalst.* Ternataanse *gezanten, hier verscheenen.* Tehelia, *en* Lawadyn, *onthalst. De Heer* Demmers *vrugtelooze tocht na* Capaha. *En bars bescheid der wederspannigen.* Capaha *door de onzen belegerd. Ongemeene zware aardbeving hier. Schadelyke gevolgen van dien.* OrangKaja Baros *begenadigd. Eenige Hoofden van* Alang, *en* Liliboy, *onthalst. Zware boete van de* Ambonsche OrangKaja's, *door voornoemde gezanten ingevordert. Verscheide grooten na* Ternate *ontboden. Klagte van de Heer* Demmer *aan den Koning. De Heer* Demmers *mislukte aanslag op* Capaha. *Van waar hy met de* Hongi *na* Ceram *oversteekt. Zyne ontdekkinge en verrigtinge aldaar.* Patiwani, *en* Swagers *dood.* Van der Meulen *komt hier met eenig ontzet. Derde tocht van de Heer* Demmer *na* Capaha. *Leugens, den Koning door* Alonso Cardinosa *in 't oor geblazen; door de Heer* Demmer *wederlegt.* Madjira *na* Ternate, *met eenige grooten en* Terbile, *om zich over zekeren moord te verantwoorden. De* Hitoeësen, *straf door de Heer* Demmer *aangesproken.* Toeloecabesi's *goed voornemen, veridelt. De* OrangKaja Baros *gevangen, en onthalst. Een nieuwe* Capitein Hitoe, *en vier Hoofden des Lands, door de* Hitoeësen *aangesteld. De* Hongi *weer voor* Capaha. *De Heer* Demmer *steekt over na* Cambello. *De Heer* Demmer *zet* Alfoereesen *op 't land van* Hitoe. *De* Hitoeësen *doen de koningen van* Macassar, Atsjien, *en* Tidore, *om hulp tegen ons verzoeken.*

De Heer Demmer.

DE Heer *Demmer* ging kort na de Heer *Caan's* vertrek Hitoe visiteeren, vergaderde alle de OrangKaja's in de nieuwe vesting van Ceyt by een, liet den ouden gevangen *Healessi*, na een ernstige vermaning aan hem, en alle de OrangKaja's, om beneden te komen woonen, los, en zei hen ook aan, dat, vermits Capitein *Hitoe* nu dood, en 't land van Hitoe door de E. Maatschappy overwonnen was, hy voortaan niet verstond, dat 'er meer van eenen Capitein Hitoe, of de vier Hoofden des Lands, gesproken, veel min een aangesteld zou werden, en dat zy nu geen andere overheden, als de E. Maatschappye, en den Landvoogd van Amboina, hadden te gehoorzamen; het welk ook haar Edelheden op Batavia 't jaar daar aan bevestigd, en bevolen hebben, zelf die naamen niet meer te gebruiken.

Schaft de regeering der vier Hoofden van Hitoe en dien Capitein af.

Tegen het eerste, of 't afschaffen van den Capitein *Hitoe*, hadden de Hitoeësen

1643. ſen niet veel, alzoo deze Regent zyn oorſpronk niet van de Amboineeſen had, maar door de Portugeeſen ingevoerd was; doch 't afzetten van de vier Hoofden, zynde de grond van hunne oude regeering, en 's lands eerſte beginzel, was hen zeer onaangenaam.

En verard de Maatappy voor ro-heid.

Wanneer de Hitoeëſen dit aangezegt wierd, was *Tanihitoemeſſen* niet tegenwoordig, maar had een groot feſtein op Hitoelama aan zyn huis, waar in hy, zoo men giſte, de gemoederen zogt te ſchikken, om hem Capitein *Hitoe* te maken.

De Heer Landvoogd, om dit neſt en hunne raadſlagen ten eerſten te ſtoren, trok na hem toe, deed hem zien, dat zulke groote raadsvergaderingen by particuliere lieden de E. Maatſchappy niet aangenaam, nog behoorlyk waren, en zoo hy landzaaken te behandelen had, dat men dat met hem als Landvoogd, en aan 't Kaſteel, doen moeſt. Dat hy ook diende te weten, dat men nu van geen Capitein *Hitoe*, en van de vier Hoofden, meer wilde geſproken hebben, om dat 't land Hitoe nu Compagnies land was.

De oude Cajoan zogt zich wel te verſchoonen, als of daar van geen landzaaken, en maar gehandeld was, om die van Mamalo tot afkomen van 't gebergte te bewegen; doch met de uiterſte verbaaſtheid hoorende, dat 'er geen Capitein *Hitoe*, noch vier Hoofden, voortaan zouden mogen zyn, zoo vraagde hy, of hy dan geen meeſter over het zyne, te weten, over het Oeli Ala op Ceyt, blyven zoude, waar op zyn Ed. hem kortelyk antwoordde, dat hy by zyn komſt op Ceyt hooren zou, wat daar over beſloten was.

e Caen e dit men.

Hy, en *Toeloecabeſi*, verzwolgen dezen harden brok met een Moorſche geveinſtheid; doch waren in hun hert hier over ten uiterſten misnoegd.

Het was voor den Heer *Demmer* een hacchelyke zaak, dit groot lid van den Amboinſchen ſtaat zoo ſchielyk af te zetten, en de Amboineeſche afgeknotte ader van regering zoo gevoelig toe te ſchroejen; doch 't was egter iets, waar van alleen de ruſt van de E. Maatſchappy in deze geweſten afhing, alzoo zy die anders nooit te hopen had, weshalven het noodzakelyk was, dit eens met hardvogtigheid door te zetten, en den wispelturigen en trotſen Hitoeëes te doen weten, dat men zich niet langer wetten van hem wilde laten voorſchryven.

Van hier vertrok de Heer *Demmer* na Amblauw, alwaar hy, volgens lang bevorens gedaan verzoek van de Inlanders, de plaats voor een ſterke Reduit afſteken liet, en heeft zelf den laatſten September den eerſten ſteen daar van gelegt, zullende volgens 't beſtek 36 voeten in 't vierkant zyn. 1643.

, Re- op lauw t.

Hy ordonneerde den *Imam Noeſſanivel* ook, die tot nog toe ontrent het dorp Noeſſanivel gewoond had, aan de Laha te gaan woonen, om te beletten, dat de zwakke Chriſtenen, te na by deze Mooren zynde, niet te veel met dezelve mogten verkeeren, en daar door veel licht tot dien Godsdienſt overſlaan.

Imam Noeſſanivel op de Laha geplaatſt.

Toeloecabeſi, die dit afzetten van de vier Hoofden des lands niet verduwen kon, vervoegde zich aanſtonds by de overige wederſpannelingen, en namze in zyne beſcherming, die op Capaha byeen vergaderd waren, en had noch de ſtoutheid, van aan den Heer *Demmer* dit als een ſtuk, waar toe hem zyn Wet en Godsdienſt verbond, te doen weten. *Cajoan* ſprak nogmaals voor deze luiden, dog de Heer *Demmer* zeide, dat zy geen genade weerdig waren, alzoo zy de zelve, toen ze hen meer als eens aangeboden was, veragt hadden. Wilden zy zich op genade en ongenade overgeven, of wegvlugten, dat konden zy doen, maar zy zouden dan op zyn tyd hunne ſtraffe niet ontgaan.

Toeloecabeſi ſpant weer met die van Wawani aan.

De wederſpannige weer afgewezen.

Ook waren by hen nog 50 Macaſſaaren, en daar onder *Crayn Dipon*, en *Radja Mengapa*, hunne twee Hoofden, benevens *Kaitsjili Boeton*, die zich in 't Zagoe-boſch agter Sinalo ophielden, van waar door de onzen verjaagd zynde, waren zy mede na Capaha by de andre oproermakers gevlugt; na dat zy in 't boſch veel ongemak geleden, en verſcheide van hunne makkers verloren hadden, alwaar ook *Kaitsjili Laxamana*, *Kakiali's* ſchoonvader, door honger en vermoeidheid afgemat, eindelyk aan zyn dood geraakt was.

Kaitsjili Laxamana elendig geſtorven.

De eerſte rechte Coracora-tocht, by de Heer *Demmer* gedaan, viel op den 18 October voor, op welke dag zyn Ed. vertrok. Hy ging met 400 man de vaſtigheden van Alang bezigtigen, die zy boven in 't gebergte gehad hadden. Deze vond hy meeſt verlaten, en ſtak de zelve in brand, van daar de kuſt van Hitoe langs ſchèppende, vond hy de meeſte dorpen, volgens zyn ordre, reeds van het gebergte afgekomen, en alles ſchikkende om zich op 't ſtrand ter neder te zetten.

De Heer Demmer doet zyn eerſte Hongi-tocht.

Die van Lebelehoe, en Wauſelaä, hadden zich by malkanderen op hun eigen ſtrand gevoegd, en verzogten daar te mogen blyven, als zynde bevorens altyd de groote markt van 't land daar geweeſt. Dit wierd hen toegeſtaan; maar hunne verlatene dorpen op 't gebergte wierden afgebrand.

Vind verſcheide dorpen reeds op ſtrand afgekomen.

Het dorp Layn, te ver in 't gebergte gele-

1643. gelegen, om het te bezoeken, wierd maar belast af te komen, en beneden te woonen.

Zyne verrichtingen op dien tocht. Den berg van Wawani ging hy met eenige bedienden der E. Compagnie, 60 a 70 soldaaten, en 700 Inlanders, zelf beschouwen, vindende daar in nog veel bassen, en lyken, die hy na beneden smyten liet, stak verder alles, nevens Tehaläa, in brand, en quam, na een zeer ongemakkelyke tocht, 's avonds weer op zyne Coracora.

Van hier stak hy over na Hoewamohel, alwaar hy op Cambello hoorde, dat de onzen den vlugtigen *Pati Tehelia* by na gehad, en hem nog gequetst hadden. Ook waren die van Cambello schuw om af te komen.

Op Ceram, Kelang enz. Hy vertrok van daar na Assahoedi en Lissabatta, en van daar weer na Kelang, belastende die van Assahoedi, met die van Hennetelo te scheppen, en de Kelangers, dat die van Salatti op 't strand moesten komen woonen.

Hy stond de Manipesen toe, de stoffe tot het leggen van een steenen Reduit, al lang by hen verzogt, en die op 't strand van Tomilehoe te leggen, alzoo de houte Baricade meer moeite van herstellen gaf, als zy weerdig was.

Men nam ook op Cambello vier OrangKaja's van de Erangers gevangen, om dat zy *Tehelia* gehuisvest hadden.

Madjira op Loehoe voorgesteld. Op Loehoe wierd in een groote vergadering *Madjira* als *Kimelaha* voorgesteld, en hen ook 's Konings commissie en last aan den Heer *Caan*, en den Ambonschen Landvoogd, voorgelezen. Men koos ook *Gammasongi*, om daar een steenen Reduit te leggen, en alles op Loehoe tot des *Kimelaha's* verblyf te schikken.

De Heer *Demmer* belaste die van Loehoe ook, zich voortaan met de kleene dorpen niet te bemoejen, maar die op haar zelven te laten, dat al de oude geschillen tusschen die van Loehoe en Anin affneed.

Hy stak van daar na Hitoelama over, bezag oud Mamalo, en Telleboan, beide op ontoegankelyke steilten gelegen, waar op te voren noit een Europeer geweest was; waar uit men klaar bespeurt, dat deze Heer gewoon was door zyn eigen, en niet door eens anders oogen te zien.

Hy deed hunne vastigheden sloopen, en belastte hen beneden te komen woonen.

Toeloecabesi verlaat ons t'eenemaal. *Toeloecabesi*, die de vluchtelingen van Wawani, of hunne Hoofden, in zyne bescherming genomen, en geherbergt had, dorst niet af komen, terwyl *Cajoan* bezig was een collecte over de gansche kust van Hitoe te doen, om daar door, was 't mogelyk, nog genade voor hen te verwerven. 1643.

De Heer *Demmer* bezogt ook oud Liën, mede op een steil gebergte gelegen, wiens inwoonders maar kort te voren van die van Mamalo waren afgeweken.

Hy belaste hen, en die van Way, af te komen, en beneden te gaan woonen.

Daar na stak hy over na 't Eiland Oma, bezag Hatoeaha, Cabauw, Caylolo, en haar vesting Alacca, gelyk daar na ook Ihamahoe, dat hy zeer sterk van dorpen boven op den berg vond, waar op 'er agt, ider met een borstweering van malkandren afgezonderd, lagen, die hy om zeer goede redenen in wezen blyven liet.

Die van Toehaha, op een steile klip toen gelegen, liet hy mede daar blyven, om dat zy zich in den laatsten oorlog zeer standvastig gedragen hadden, doch hy plaatste die van Sirisori op strand, belastende dat zy ten eersten daar zouden komen woonen.

Hy bezogt ook Noessalaoet, en keerde, na 't stellen der noodige ordre, den 16 November weer na 't Kasteel, daar hy, na Oma's andre zyde ook bezogt te hebben, eindelyk aankwam, hebbende nog maar agt man van zyn gezelschap by zich, die hem hadden konnen volgen, alzoo de andre door 't sterk marcheeren afgemat waren. De Heer Demmer doet in eene maand meer, dan alle zyne voorzaten in hunne gansche regeering.

Dus had hy in deze eene maand meer, als alle de Landvoogden voor zynen tyd gedaan, waar in hy nooit van imand gevolgd is, en waar mede hy blyken gaf, dat, schoon grys, en ontrent 60 jaren oud, hy egter noch een zeer vast en sterk man was, zelf boven zyne jaren, en boven de verwagting van alle, die hem kenden.

Staat der Macassaaren. In deze tusschentyd waren de voornoemde Macassaarsche Hoofden ider met een byzonder vaartuig na Macassar gevlugt, van welker gezelschap echter nog eenige met de Boetonders hier gebleven waren, waar van ook nu en dan eenige koppen door die van Leytimor uit de Zagoe-bosschen opgebragt wierden.

De Heer *Demmer* dagt niet raadzaam de gevluchten na Capaha aan te tasten, zoo, om zyn kleene magt, als om dat hy vertrouwde, dat zy door gebrek wel zouden moeten afkomen, dat de tyd egter anders leerde, doch dat zy zekerlyk gedaan zouden hebben, zoo 'er maar een kleene deur van genade voor hen open geweest was.

Van de Heiden neemd Tehelia en Lawadyn, gevangen. In December maakten zich de vier landelyke dorpen van Hoelong met *Tehelia* diep in 't gebergte vast, alwaar Capitein *Jacob Verheyden* hen met 60 soldaaten belegerd, gestoord, en *Tehelia* nevens *Lawadyn*, *Imam* van Cambello, gevangen bekomen heeft. Zy wierden ten eersten na 't Kasteel gevoerd, daar men

men hen noch eenige maanden, schoon hun vonnis van den Koning 'er al lag, zitten liet, in hope van die van Capaha noch eerst tot afkomen te lokken; doch daar volgde niets op.

A. 1644 deed de Heer *Demmer* een bezending aan die van Capaha om af te komen, die daar toe zeiden niet te zullen verstaan, voor en al eer men de oude Regeering weer herstelde; weshalven zyn Ed: goed vond de Coracora's te verzamelen, om hen by de eerste gelegenheid in April in hun nest aan te tasten.

Men kreeg by de komst der schepen bericht, dat *Kimelaha Leliato* den laatsten November op Batavia onthalst was. Kort te voren waren uit Ternate twee gezanten aangekomen, *Alonso Cardinosa*, en *Almossarif Kediri*, genaamd; ook was *Madjira* met de OrangKaja's van Loehoe, Tanihitoemessen en de verdre Hitoeëse OrangKaja's, hier verschenen, om zekere vergadering by te woonen, by welke goede gelegenheid de Heer *Demmer* goed vond, *Kipati Tebelia*, en *Imam Lawadyn*, ten schrik van andren, hunne straf te doen erlangen.

Zy wierden den 24 Maart onthalst, en al hunne goederen aan den Koning verbeurd verklaard.

In deze zelve maand wierd ook een jonk van 't land van Ende met 46 man op Amblauw aangekomen, en na Wawani vragende, om nagelen in te koopen, voor een goede prys door den sergeant, en *Sengadji*, aan 't Kasteel opgebragt.

Den 13 April vertrok de Heer Landvoogd met 3 schepen, en 35 Coracora's, na Telleboan, alzoo 'er geen gelegenheid was, om voor Capaha te ankeren, om dat het daar diep, en een zeer steile kant is.

Hy zond Capitein *Verheyden* met 210 soldaaten en matroozen, over den weg van oud Mamalo van agterenom na Capaha, ten einde hy daar zekeren voordeeligen heuvel innemen zou, dat door gebrek van goede weg-wyzers mislukte, weshalven hy onverrichter zake weder keerde.

Capaha van voren aan te tasten was onmogelyk, alzoo het daar zeer steil, en maar van een smal ontoegankelyk pad van agteren, en van noch 2 andre steile na strand loopende paden voorzien was, die de vyanden zoo wel verzorgt hadden, dat het hen toescheen, dat by de zelve niet op te komen was.

Men trok dan noch eens 't vossen-vel aan, alzoo men door de leeuwen-huid niet zag te verrichten, en men zond eenig volk na boven, om *Tocloecabesi* (was 't mogelyk) noch tot afkomen te bewegen; doch *Patiwani* gaf aan de zelve zeer bars bescheid, en bleef 'er by, van niet af te willen komen, ten zy men de oude lands-regeering der vier Hoofden van Hitoe weder in trein bragt, zeggende zich aanstonds hier liever dood te willen vechten. 1644.

Vermits nu haar Edelheden, by schryvens van den 10 December A. 1643, die oude regeering vlak afgeschreven hadden, zag de Heer *Demmer*, dat hier niet anders te doen zou vallen, dan hen door een langzaam beleg te verduuren, en ondertusschen alles, wat men kon, te vernielen, doch vooral, hunne nagelboomen te verderven, dat zyn Ed: al mede van Batavia, in opzicht van de landeryen der wederspannigen, aangeschreven was.

Hier door deden wy echter niet zoo zeer die van Capaha, als die van Mamalo, nadeel, die daar door op de onzen zeer misnoegd wierden, daar men had behooren te bedenken, dat het zonder hen onmogelyk was de rechte wegen na Capaha te weten te komen.

Capaha door de onze belegert.

Na dat men nu 12 dagen tot dit verwoesten van boomen besteed had, vond men goed Capaha te water en te land te bezetten, en benoorden Telleboans Rivier een groote schans met 2 punten tegen over malkanderen, en op den naasten heuvel een kleene schans op te werpen, waar in men 2 lange stukken plaatste, waar mede men op 's vyands werken van Capaha speelen kon.

Ongemeene zware aardbeving hier.

De Noord-zyde van Capaha wierd met 2 lichte jachten bezet, die daar gansch niet wel lagen, behalven dat dit alles niet beletten kon, dat de vyand echter van agteren door een opene deur, welke die van Mamalo wel kenden, doch voor ons verborgen hielden, al zynen noodigen voorraad kreeg.

Ontrent dezen tyd vernam men hier den 12 May een aardbeving zoo sterk, als men oit te voren by menschen geheugen in deze Landvoogdy vernomen had. Zy begon in den morgenstond; doch was 's avonds tegen agt uuren vry sterk ontrent het Kasteel, en met regen, donder, en blixem vermengd. Zy duurde den ganschen nagt, en het scheen als of hemel en aarde vergaan zou.

Geen levende ziel dorst onder het dak blyven, en in 't Kasteel Victoria waren beide de gevels, de zyde- en alle de binnen-muuren van 't huis des Landvoogds van boven tot beneden, en zommige geheel en al weggescheurd. De west-gevel was wel anderhalf voet uit zyn lood van 't dak, en van de zyde-muuren, afgeweken, en het dak aan die zyde wel een derde van de lengte van huis 't ter neder gestort, en gebroken. De Oost-gevel hing boven noch aan zyn ankers; doch had

1644 had in 't midden een groote bocht gezet, uit de West-punt, Orangie genaamt, was een stuk 2 a 3 vadem breed, uitgevallen, en de verdre muuren waren zoo gescheurd, dat ze niet in staat waren, om langer geschut te dragen. Niet beter was het met de muuren van het Stadhuis, op 't strand van Hative gesteld, dreigende alle oogenblik in te storten.

Schadelyke gevolgen van dien.

Den 17 dito ontstond 'er weer een zware aardbeving, waar door de beide gevels van des Landvoogds huis ingestort zyn. Het land stond in 8 of 10 dagen niet stil, en was van 't Chineesch tot het Mardhykers quartier, en vooral op 't gebergte van Leytimor, tot Noessanivels hoek alom gescheurd, zynde ook zware brokken en klippen neder gestort. Ook hadden de Reduiten van Baguala, Hila, en Oma, veel geleden; maar men hoorde niet, dat eenige menschen daar door dood gebleven waren.

De Heer *Demmer* was, doe deze aardbeving begon, noch voor Capaha, doch hoorende den slechten toestand van 't Kasteel, gaf ten eersten last, om de werken voor Capaha in staat te brengen, lei onder den Lieutenant, *Gysbert van Moerlag*, 170 soldaaten in de twee nieuwe schanssen, en quam den 17 dito op Pinxter-avond over den korten weg aan 't Kasteel, vond alles veel erger, dan 't hem geboodschapt was, waar op den 17 in zyn bywezen veel werken ter neder ploften, een soldaat dood bleef, en een slaven-kind zyn been brak.

Op Hoewamohel was 'er ook wel aardbeving; doch in verre na daar zoo hard niet geweest. De Heer *Demmer* liet alles, zoo spoedig als 't mogelyk was, en vooral de muuren van 't Kasteel, ten eersten herstellen.

Orang-Kaja Baros begenadigt.

Pas voor de aardbeving, of op den 7 May, quam OrangKaja *Baros* zich op genade en ongenade overgeven, konnende het wegens den honger niet langer harden. Hy kreeg tegen veler gedagten den Heer Landvoogd op zyn zyde, en bewoog den zelven om hem genade te verleenen, doch kon zyn schelmstukken, van met den vyand gedurig zamen te spannen, niet nalaten. Men verbond hem, en andre Hitoeëse OrangKaja's, door een nieuwen eed aan de E. Maatschappy, waar by zy beloven moesten *Toeloecabesi*, en zynen aanhang voor vyanden te verklaren. Zy deden het; doch, gelyk naderhand by de stukken bleek, als meineedige schelmen.

Patiwani versterkte zich ondertusschen op een klip in Capaha's Noorder-bogtje, van waar hy onze jachten met een stukje geschut, zeer veel schade toebragt, zonder dat zy hem eenige nadeel konden doen.

Toeloecabesi dwong die van Lian ook weder onder hem te komen, alzoo hunne Zagoe-bosschen hem dienstig waren; doch zy wierden 'er door de onzen kort daar na weer uit geslagen, die 'er een houte Baricade maakten, waar in zy 20 mannen lagen, om te beletten, dat andre op Capaha zouden komen. 1644

Ontrent dezen tyd raakte de Reduit van Amblauw, op het dak, na, klaar en kort daar aan ging de Heer *Demmer* na Manipa, om daar ook een Reduit, van 44 voeten in 't vierkant, by 't dorp Tomilehoe, en een op Loehoe by Gammasongi, doch deze laatste 10 voeten grooter, en met muuren zeven voeten dik, af te steken, zynde de laatste de grootste Reduit van geheel Amboina.

Die van Alang, en Liliboy waren den 18 Juni 1643 voor de derdemaal met ons bevredigd, doch vermits men naderhand bevond, dat zy meineedige guiten waren, die zich zeer ontrouw ontrent de Christenen betoond, en veel vuile moorden bedreven hadden, had men reden om naderhand negen van hunne Hoofden vast te zetten, en van de zelve 5 Orang Toeha's van Alang, en 2 van Liliboy, den 30 Augusti 1644 te doen onthalzen, en de vier andren dat te laten aanzien, om zich daar aan te spiegelen.

Een Hoofd van Alang en Liliboy onthal[sd]

By de komst der twee voornoemde Ternataansche gezanten, in 't begin dezes jaars, waren hier ook weder verschenen alle de Ambonsche OrangKaja's, die de Koning in 't voorleden jaar ontboden, na 't doen van een voetval met zyne genade begunstigd, en zedert zeer vriendelyk gehandeld, doch aan welke hy echter, tot gevoelen van hunne wederspannigheid, een boete van 73000 Ryxdaalders opgelegt had; waar toe die van Cambello, Bonoa, Erang, en 't Oeli Anin, als die wel 't meest verdiend hadden, 10000 Ryxdaalders moesten geven, gelyk de *Sengadji* van Bonoa, die van Kelang, en Caybobo, 5000 Ryxdaalders, en de andre dorpen het overige. Om deze boete nu in te maanen, had hy deze gezanten afgezonden.

Zw[are] boete de Ambonsche Orang Kaja's

Dod[e] voornoem[de] gezant[en] ingevo[r]dert.

Ook beelde die Vorst zich noch al in, dat hy over die van Hitoe iets te zeggen had, ontbiedende van daar de OrangKaja's met een Coracora, vol geschenken, om met hen te beraadslagen, wie men tot nieuwen Capitein *Hitoe* aanstellen zoude.

De zelve magt, die hy te voren aan de Heer *Caan* gegeven had, gaf hy nu ook aan dezen Heer Landvoogd, doch met die bepaling, dat, zoo imand van zyn onderdanen de dood verdient had, hy die na Ternate zenden moest, om daar gestraft te werden.

Na dat deze gezanten nu 5 maanden be-

bezig geweeſt waren, om die boete in te maanen, hebben zy maar 56875 Ryxdaalders konnen byeen ſchrapen, dat van zulke magere ingezetenen zeer veel was, hoewel dat meeſt in gongen, kleeden, ſlegt goud, kleen geſchut, baſſen, enz. alles op zyn hoogſte gewaardeerd, beſtond.

Dit dus ingezameld hebbende vertrokken zy den 13 September na Manipa, om daar noch 2000 Ryxdaalders in te vorderen, en den ouden *Kimelaha Fakiri*, met noch eenige OrangKaja's van Boero en Manipa na Ternate, volgens 's Konings bevel, te voeren.

Die Vorſt had *Kimelaha Madjira*, met de OrangKaja's van Loehoe, ook nu ten tweedemaal derwaards ontboden; doch die bleven, op 't goedvinden van den Landvoogd, hier.

De Heer *Demmer* klaagde toen ook aan den Koning over verſcheide wederſpannigen onder Boero, en Manipa, verzoekende, of zy geſtraft, of van daar gelicht mogten werden, waar onder *Lebut*, OrangKaja van Maſſavoy, de voornaamſte was, alzoo die geen volk tot het maken van de nieuwe Reduit geven wilde, dat ook die van Loehoe, en Toeban, op Manipa weigerden.

Dus klaagde hy mede over den *Sengadji* van Roemah Ite, en over den *Pati* en OrangKaja *Oetsman* op Wayſamma, om dat zy niet nalieten die van Amblauw tegen 's Konings ordre te quellen, en als hunne onderdaanen te handelen.

Nevens deze waren 'er ook verſcheide vluchtige Ternataanen, die, bang om weer na Ternate te keeren, in 't gebergte agter Hoelong zich ophielden, en van daar zich na Kelang begaven, niet genegen om derwaards te gaan, voor dat hen de Koning genade wilde toezeggen. Deze, door *Kaitsjili Laxamana's* twee zoonen, *Bismol*, en *Abdul*, opgeruyd, hebben ons namaals veel ſpooks gemaakt. Ook ſtelde de zoon van den gezant *Almoſſarif Kediri* zich op Manipa zeer baldadig aan, brengende daar door ons Opperhoofd in groot levens-gevaar, behalven dat hy gezant zelf meer zyn beſt ſchynt gedaan te hebben, om de wederſpannigen tegen ons aan te hitzen, dan om ze aan te zetten, met hem na Ternate te gaan.

Den 10 October voer de Heer *Demmer* met de Hongi weer uit, om die van Capaha verder te benaauwen, dat men meinde zeer licht te konnen geſchieden door 't innemen van een hoogte, waar toe de onzen van Lian een weg gevonden hadden, van waar men in Capaha ſchieten kon. Hoe voorzichtig de Heer Landvoogd dit aanley, om 't zelve door den Lieutenant *Moerlag* met 130 ſoldaaten, eenige Inlanders, en 3 Coracora's, by nagt vooruit beooſten Capaha gezonden, uit te voeren, de aanſlag mislukte egter eens en andermaal, om dat de leidslieden hen den rechten weg niet gewezen hadden, en om dat de wegen overal met zware boomen geſlopt, en toegedamd hadden. 1645. na Ceram overſteekt.

De Heer Landvoogd liet Capaha derhalven weer naauw bezet, ſtak over na Cerams Zuid-zyde, van waar *Toeloecabeſſi* veel toevoer kreeg. Hy bevond ook, dat die van Roemakay, Latoe en Hoewaloy, zich van 's Konings en onze gehoorzaamheid, volgens de loopende geruchten, waarlyk onttrokken hadden, en den vyand op Capaha ſpyzigden; dat ook die van Ihamahoe deden. Zyne ontdekkinge en verrigtinge aldaar.

Hy belaſtte dierhalven, dat 2 van de ſchepen (alzoo 't voortaan op Capaha een lager wal ſtond te werden) van voor 's vyands werken aldaar tuſſchen Roemakay, en Latoehaloy, zouden gaan leggen, konnende het derde zich in de bocht van Lian houden, om dien weg van daar na Capaha, zoo veel mogelyk was, voor den vyand en zynen aanhang te belemmeren.

Die van Camariën, ziende den Heer *Demmer* aankomen, wiſten zich wonderlyk by zyn Ed. te verſchoonen, en in ſchyn onze vrienden te toonen, hoewel het tegendeel daar na gebleken is, waar mede zy zoo veel uitwonnen, dat zy toen vry raakten; maar met die van Roemakay, en de twee andre dorpen, liep het zoo wel niet af, alzoo zy daar eerſt veel Sero's of Fuiken, die van Capaha toebehoorende, verdorven, en op den 28 November wel 70 huizen in kolen gelegt, en den 13 December op Latoe en Haloy alles verwoeſt hebben, veroverende den 26 dito beide die dorpen.

Patiwani had 60 of 70 man tot ontzet van deze lieden gezonden, en was daar ook zelf gekomen; doch ziende, dat hy zich toen niet wreeken kon, deed hy dit den 10 Januari A. 1645. wanneer hy eenen vaandrig, *Cornelis Dirkszoon Swagers*, van Geertruidenberg, als die met zyn Orembay en 10 man van 't eene jagt na 't ander voer, aantaſtende, aldaar nevens dien *Swagers*, na een hard gevegt, zyne dood vond, werdende met 2 kogels zoodanig geſchoten, dat hy over boord tuimelde, aan welke wonden, de eene in de linkerborſt, de andre in de buik, hy kort daar aan geſtorven is. Wy verloren aan dezen *Swagers* een dapper ſoldaat, doch de vyand ook te gelyk zynen voornaamſten held. Patiwani's, en Swagers dood.

Den 6 Februari hebben de onzen ook Camariën, na hare ſchelmſtukken ontdekt te hebben, verbrand, 4 gevangenen, en door hen gelegenheid bekomen,

1645. om Roemakay's ontoegankelyke veſting, en hoog dorp, wel 3 mylen landwaard in leggende, te vinden, te veroveren, en in brand te ſteken.

Zy vonden hier, en op Latoe, 6 metale baſſen, en hadden in deze verſcheide ſtormen maar 2 lichte gequetſten bekomen. Men bedierf verder alle de thuinen, en verwoeſte de boomen hier ontrent alomme.

Die van Ihamahoe, nu voor zich zelven met reden vreezende, zonden eenige gezanten, om de vrede zoo voor zich, als voor die vier verwoeſte dorps-ingezetenen, te verzoeken, dat hen eindelyk op de voorſpraak van *Radja Somiet* toegeſtaan wierd.

Wat de Heer *Demmer* op deze tocht verder op Caybobo ontrent de zaaken van den Godsdienſt verrichte, zullen wy elders op zyn plaats zien.

Van der Meulen komt hier met eenig ontzet.

Men kreeg dit jaar hier 250 man tot ontzet, onder den Commandeur *Jacob van der Meulen*, waar mede men eenen aanſlag voor had; doch met welke de Heer *Demmer* tot na 't Weſter-zayzoen wagten moeſt.

Derde tocht van de Heer Demmer na Capaha.

Hy vertrok dan ten derdemaal, met 7 ſchepen, en 15 Coracora's, den 10 April 1645 na Capaha, voorhebbende om nu weder het voornoemd heuveltje te veroveren, waar toe 5 Compagnies, 150 matroozen, en noch 140 dito tot 't dragen van den voorraad, gebruikt wierden.

De Heer *Demmer* was hier zelf by. Hy zond Capitein *Verheiden* vooraf met een Compagnie, en noch 28 man, volgde zelf met 2 Compagnien, en had *van der Meulen* met de 2 andren agter zich.

Zy vonden dit heuveltje met een wagt bezet, die op de onzen wakker ſchoot, en zich daar na met ſteenen verweerde, 't geen niet beletten kon dat wy het egter inkregen; hoewel zy veel volk onderweeg door vermoeidheid hadden laten leggen, onder welke een konſtapel was, die 'er af quam te ſterven.

Toen men nu meeſter van dit heuveltje geworden was, bevond men het in verre na van die nuttigheid niet, als men ons daar van opgegeven had, alzoo men met musquetten Capaha pas bereiken, doch geen doel ſchieten kon, behalven dat het onmogelyk was, om daar geſchut op te krygen, en, al had men het 'er al op, om 'er iets tot lyf-berging op te ſlaan. Men had 'er ook geen drinkwater ontrent, zoo dat alle aanſlagen van die kant eenparig afgekeurd wierden.

De Heer *Demmer* trok tegen den avond weer af, brengende een gequetſten vaandrig, half dood gemarteld, aan boord, behalven dat 'er noch veel volk half dood op den weg lag, dat men daar na afdragen, en zoo aan boord brengen moeſt.

Waar dat zyn Ed. het dan ook zocht te beginnen, hy zag dat 'er niet aan Capaha te doen was, ten ware hy veel volk daar aan wagen wilde, weshalven hy oordeelde, dat men allerbeſt doen zou met hen naeuw bezet te houden, gelyk ook geſchiede. 164[5]

Leug[...] den K[...] ning d[...] Alonſ[...] Cardi[...] in 't oo[...] gebla[...]

Men kreeg hier in May brieven uit Ternate met den tolk, *Pieter Eduarts*, door den Koning aan de Heer Landvoogd gezonden, uit welke bleek, dat *Alonzo Cardinoſa* zyn Hoogheid veel leugens wys gemaakt, en den zelven ook aangezet had, om zyne commiſſie, aan den Heer Landvoogd gegeven, als ook zyne afſtand van 't land van Hitoe (in 't voorleden jaar in duiſtere termen aan den Landvoogd *Seroy* in Ternate gedaan) te herroepen, en daar beneven zeer vreemde beveelen aan zyne onderdaanen te geven.

Onder andre dingen had hy gezegt, dat wy overal op 's Konings landen vaſtigheden, tegen 't jongſte contract, waar in maar 4 vaſtigheden toegeſtaan, en op Hitoe, Loehoe, Cambello, en Leſſidi bepaald waren, opwierpen, dat daar op toeley, om 's Koninx onderdanen aldus tot onze ſlaven te maken. Ook zei hy, dat men 's Koninx onderdanen dwong Prince, vlaggen te voeren, en met geweld perſte Chriſten te worden; over al welke zakende Landvoogd verbaaſt ſtond. De Koning zond nu ook aan de Ternataanen op Kelang de belofte van zyne genade, en riep hen alle weer na Ternate.

Doo[...] Heer Dem[...] wede[...] legt.

De Heer *Demmer* zond dezen tolk, met een deftige wederlegging van alles, op een jacht aan den Koning te rug; doch ſtond dien Vorſt niets van zyne eiſſchen toe, gevende kennis van alles aan haar Edelheden om daar ontrent hare bevelen af te wagten.

M[...] na Te[...] nate [...] eenig[...] groot[...] enz. Om[...] over[...] moor[...] verant[...] woor[...]

Met dat zelve jagt vertrok, op 's Konings ontbod, *Kimelaha Madjira*, *Sopi*, en *Kimelaha Zoegi* van Xoela Beſi, die nu ontrent 1½ jaar gevangen gezeten had, en nu over ging, om zich nevens *Kimelaha Terbile* (die daar toen ook was) over de moord, A. 1636 aan den Onderkoopman *Pieter Paulusſoon* bedreven (wanneer hy met een jonk van Key en Banda, Ambon voorby, en daar aangedreven was) te verantwoorden, op welken tyd daar 4 Hollanders, en 3 Inlanders dood geſlagen waren, behalven welke moord de E. Compagnie daar by wel 3 a 400 Ryxdaalders verloren had, ook kreeg zyn Hoogheid toen in voldoening van de ſchatting, aan die van Aſſahoedi, Liſſabatta, en Hatoewe opgelegd, de Zagoe, die hy hen belaſt had voor hem te maken.

Die van Kelang zonden eenige uit den hun-

hunnen mede, om van den Koning eerst nader verzekering te bekomen, dat zy hunne slaven en goederen, by hunne komst in Ternate, behouden zouden.

In May sprak de Heer *Demmer* de OrangKaja's van Hitoe zeer straf aan, vermits hy vermoedde, dat zy al mede den vyand met toevoer onder de hand styfden. Daar op keerden de zelve weder na Capaha, om *Toeloecabesi*, en de andere, nogmaals te ondertasten, of zy wilden af komen, alzoo zy anders genoodzaakt waren hen t'eenemaal te verlaten. Hy zey daar op tot de vrede nu genegen te zyn, en by 't vertrek van den Heer Landvoogd te zullen zien, op wat voorwaarde men de zelve met hem wilde maken.

By de komst van den Heer *Demmer* verscheen hy zelf niet, maar 2 a 3 maal andren in zyne plaats, dat den vredehandel voor een tyd af brak; hoewel die den 16 Juni hervat, en zoo verre gebragt wierd, dat hy op Mamalo's strand den 9 Augusti afquam, van voornemen, om voor ons aan 't Kasteel te verschynen, doch OranKaja *Baros* ried hem dit af, zeggende, dat hy alvorens 2 of 3 Opperkooplieden tot gyzelaers zou verzoeken, dat ten eersten van den ouden schelm, *Hellepetola*, *Imam Ridjali*, en andren bevestigd, en toegestemd wierd, 't welk dezen vrede-handel wederom stremde.

Hy verzocht 6 dagen uitstel om zich te bedenken, en liet toen ons door de OrangKaja's weten, dat hy ongenegen was vrede te maken, verbiedende voortaan, niemand om die reden daar te zenden, of zy zouden den zelven zeer qualyk handelen.

De OrangKaja's, den 18 aan 't Kasteel komende, weetten dit niemand anders dan OrangKaja *Baros*, zy riepen wraak over hem, terwyl zy, vol spyt en schaamte, den Heer Landvoogd dit bericht bragten.

Daar op ging den oorlog nu weer op nieuw aan, alzoo wy van geen vierhoofdige regeering meer wilden hooren spreken, en van den vyand geeischt hadden, dat al zyne vastigheden van Capaha, en elders, verwoest, en al het geweer ons overgeleverd moest werden.

Ook ontdekte men hoe langs hoe meer deze waarheid, ons ook door de gezanten van *Toeloecabesi* zelf bekend gemaakt, dat deze oorlog niet hem (*Toeloecabesi*) alleen maar, alle de Hitoeëse OrangKaja's aanging, dat hy dierhalven om de vierhoofdige Regeering wel oorlogen moest, aangezien zy allen hem daar toe hulpe beloofd hadden; dat hy ook, zoo ras hy voor den Heer Landvoogd verschynen zou, aannam openbaar te willen zeggen.

Ondertusschen raakte OrangKaja *Baros* op Hila in onze handen, en wierd den laatsten Augusti aan 't Kasteel gebragt, ten eersten ter dood gedoemd, en den 4 September, om de schrik onder de andren te brengen, onthalst. 1645. OrangKaja Baros gevangen en onthalst.

Hy bekende voor zyn dood, dat alle de vorige vrede-handelingen enkel maar, om ontzet van levensmiddelen te krygen gediend, en dat zy zoo weinig dagten om de vrede, dat zy in tegendeel *Wangsa*, *Kakiali's* oudsten zoon tot nieuwen Capitein *Hitoe*, en vier nieuwe Hoofden, te weten: OrangKaja *Boelan* tot Noessatapi, *Bermela* als *Patti Toeban*, *Heatomoe* als *Totohatoe*, en OrangKaja *Ternate* tot Tanihitoemessen aangesteld, en geschikt hadden. Een nieuwe Capitein Hitoe en vier Hoofden des lands door de Hitoeësen aangestelt.

Zy lieten *Toeloecabesi*, die nu als hoofd het bestier had, maar alleen OrangKaja blyven, zonder hem iets van deze koek toe te deelen.

Dit alles egter hielden de onzen stil, om voor te komen, dat ook de andre OrangKaja's na Capaha mogten vlugten.

De Hongi, nu by deze oorlogs-tyden al gewoon tweemaal 's jaars uit te gaan, verscheen in October weer voor Capaha. De Hongi weer voor Capaha.

De Heer *Demmer*, verdrietig over dezen langdurigen Capahasen oorlog, verweet de Hitoeëse OrangKaja's vry straf, dat zy, met den vyand van tyd tot tyd door levensmiddelen onderstand te doen, daar oorzaak van waren, doch hen verzekerde, dat zy noit denken moesten, dat wy de vierhoofdige regeering, al zou het noch zoo lang duuren, oit weer zouden toestaan. De Heer Demmer

Zy ontschuldigden zich hier van by zyn Ed:, en zeiden veel liever voortaan met vrouwen en kinderen aan 't Kasteel te willen komen woonen, dan dat zyn Ed: dit verder van hen vermoeden zoude.

De Heer *Demmer* antwoordde rond uit, dat hy schelmen genoeg aan 't Kasteel, en 'er daar niet meer van nooden had, maar dat zy beter doen zouden, op Capaha te gaan woonen, want dat hy hen dan als zyne openbare vyanden zou konnen aantasten, dewyl zy doch maar veinsden zyne vrienden te zyn.

Ondertusschen liet hy 10 Coracora's op hun strand, om hen 't visschen te beletten, en stak met 18 andre na Cambello over, zond *Codja* na Kelang, om de Ternataanen tot het afkomen te noodigen, belovende hen vry en vrank te laten gaan, en woonen waar zy wilden; doch hy kreeg geen gehoor, alzoo zy zich op Salatti al vastgemaakt hadden, werdende niet alleen door hun eigen Hoofden, *Kaitsjili Bismol*, *Abdul*, en *Dagga*, *Madjira's* halven broeder, maar ook door *Lehut* van Massavoy, onlangs Steekt over na Cambello.

1645. tot hen overgeloopen, en door meer andre guiten gestyfd.

En zet Alfoereesen op 't land van Hitoe.

Daar na deed de Heer *Demmer* 67 Alfoereesen van *Radja Somiets* volk, op 't land van Hitoe, tusschen Lian en Capaha zetten, om den vyand tot afkomen te dwingen. Hy zelf quam den laatsten October weer op Mamalo, vragende de OrangKaja's, wat zy, gedurende zyn afwezen, by die van Kapaha gevorderd hadden. Het antwoord hier op zeer flaauw zynde, sprak hy hen weder hard aan, dreigende, dat hy hen nu niet anders, dan met den slag, waarschouwen zou.

Hy deed nu ook niet vorder op Capaha, alzoo hy te weinig magt had, maar vertrok met een zeer gestoord gemoed, 't geen oorzaak was dat de vyand, in plaats van af te komen, nu by zyn vorige gedagten bleef van voort te oorlogen, het koste wat het koste, alzoo zy door deze Hitoeëse OrangKaja's op nieuw gestyfd wierden.

Terwyl onze schepen nu van voor Capaha vertrokken waren, liepen die van 's vyands zyde hier en daar na toe, om levensmiddelen te zoeken. *Pati Toeban* ging na Waypoeteh, *Telissema* na Loehoe, *Imam Ridjali* na Nau, en *Binau*, en keerden met eenige vaartuigen met levensmiddelen zoo behendig weer, dat onze bezetting het niet eens gewaar wierd.

Die van Ceyt en Hahoetoena zeiden 't ons, quanzuis om hunne trouw te toonen; doch niet eer, voor dat de andren al weer in Capaha waren. Ja 't is zeker, dat alle de OrangKaja's van Hitoe die van Capaha aanzetten, om niet eer vrede te maken, voor wy de oude regeering herstelden, dat OrangKaja *Boelan* hen zelf geraden, en hunne gezanten noch onlangs geherbergd, en hen beloofd had, dat hy hen van al 't noodige van tyd tot tyd voorzien zou.

By Koni gen v Maca Atsjie en T re, o hulp gen o verzo

De Hitoeëesen hadden nu al weer niet alleen aan den Koning van Macassar, maar ook aan de Koningen van Atsjien, en Tidore, gezanten om hulp, dog met weinig hope van die te zullen erlangen, gezonden.

Hierom wilden die van Wakal, en Mosappel, zich van *Boelan* afzonderen, en aan de overzyde by 't Kasteel komen woonen; doch de Heer *Demmer* raadde hen liever op de oude plaats te blyven, om ons zoo veel beter bericht van de aanslagen der vyanden, en om de andren geen quaad vermoeden te geven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

A. 1646 *wierd* Toeloecabesi *hardnekkiger.* Towale, *na* Batavia *gevoerd. Stoute daad van die van* Capaha. Soemayl *dood geslagen. Die van* Mamalo, *en* Hitoelama *zoeken hunne zaaken te verbeteren.* Verheiden, *na* Capaha *als gebannen. Tast met* van Moerlag *het zelve aan. En veroverd dit onwinbaar nest. Gevangenen, by hen bekomen.* Toeloecabesi *ontsnapt. Verraders gedrag der* Hitoeëesen *ontrent deezen oorlog. Die van* Leytimor *verwoesten hier alles. Verscheide lieden begenadigd door den Heer* Landvoogd. *Die van de* Hitoeëesen *verscheide wederspannelingen eischt. En van* Capitein Mamalo *al 't geborgen geschut. De Historie van* Hitoe *door* Ridjali *beschreven.* Bakar *begenadigt.* Toeloecabesi *geeft zich over. En word onthalst.* Hitoeëse OrangKaja's *na* Batavia *gebannen.* Lehut *begenadigt. De Heer* Demmers *tocht met de* Hongi, *en zyne verrigtingen. De Heer* van der Lyn A. 1647 *als tiende* Opperlandvoogd *voorgesteld.* Ihamahoe, *gedwongen hare muuren af te werpen. Komst van den Heer* de Vlaming *hier. Beide de Heeren* Landvoogden *gaan op de visite, en de Heer* de Vlaming *als dertiende* Landvoogd *hier overal voorgesteld. 't Vertrek van den Heer* Demmer *na* Batavia. *Hoedanigheden van den nieuwen* Landvoogd. *Nooten-bosch, op* Werinama *uitgeroeid. Groot nagel-moesson dit jaar. Nieuw ziekenhuis gebouwd.* Verheiden *Fabryk gemaakt.* Vlamings Hongi-*tocht door den zwaren regen belet. Die eenige plaatzen om de West, en om de Noord bezogt.* Pittavyns *ontrouw. En van meer andre. Nagelen op* Boero A. 1648 *uitgeroeid. Aardbeving hier. Des* Landvoogds Hongi-*tocht. En zyne verrigtingen. Koning* Hhamza *overleden, en door* Mandarsjah *vervangen. De Heer* van den Bogaarde *in* Seroy's *plaats in* Ternate *aangesteld.* Pittavyn *gestraft. Des* Landvoogds *ziekte. Geschil tusschen de* Ternataanen, *en* Loehoeneesen. Hongi-*tocht door gecommitteerden gedaan. Eenige* Ternataanen *in schyn na* Ternate *gezonden, daar* Singasari *zich tegenstelde. De Heer* de Vlaming *gaat weer op een* Hongi-*tocht. Nieuwe klagten over de Opperhoofden. De* Reduit *op* Hila *versterkt. Beschuldigingen tegen* Imam Swacki. *De* Landvoogd *weder ingestort. Geschil tusschen* Radja Noessanivel *en zyne medehoofden bygelegt.*

In

46 646. l oe- i nek-

IN 't jaar 1646 kreeg *Toeloecabesi* 2 Coracora's met Zagoe van Ceram tot ontzet, dat hem noch hardnekkiger dan te voren maakte, zoo dat hy van geen vrede wilde hooren, ten ware men de oude regeering weer gedoogde in te voeren.

wale ta- e-

Men kreeg nu ook *Toewale*, Priester van Nau Binau, wel eer gezant der Hitoeëesen na Macassar, gevangen: een man, die noch gestadig met den vyand heulde, en hem alles overbriefde, weshalven de Heer *Demmer* hem in September, nevens eenige andre Hitoeëesen, na Batavia zond.

oute van an ha.

Die van Capaha wierden eindelyk zoo stout, dat zy in Maart met 3 Coracora's uit rooven gingen, de bobbers of fuiken op Way lichteden, de praeuwen daar vernielden, en met eenige koppen van Lian weer quamen.

Men zond, om dit te beletten, 6 Coracora's van 't Kasteel, om op dat strand te passen, en 't zelve te dekken; doch eer zy daar quamen, had de vyand noch een roof-tocht in Senalo's bogt gedaan, en zich zelven uit dat Zagoe-bosch verzorgd.

ayl ge- i.

In May ging *Soemayl*, *Toeloecabesi's* tweede, of Lieutenant, met een Parahoe na Caybobo om levensmiddelen, alzoo hy aangenomen had de weduwe en kinderen van *Patiwani* te onderhouden; doch wierd door een Loehoenees vaartuig, van *Madjira* uitgezonden, by het duiven-Eiland onderhaald, en nevens andren doodgeslagen, dat voor den vyand een groot verlies was, alzoo hy ook groot gebrek had, dat ons klaar bleek aan de meenigte van vrouwen, en kinderen, dagelyks tot ons overkomende.

van alo, toe- zoe- are n te te-

Ook bragten die van Mamalo, en Hitoelama, van tyd tot tyd koppen, en gevangens by ons, om den Heer *Demmer* daar door te bewegen, hen de zee weer vry te laten, dat hy egter om reden voor eerst niet begeerde toe te staan.

De zaaken van Capaha begonden nu egter met harde schreden na 't einde te loopen, alzoo de honger, en oneenigheid, groote verwerring onder hen veroorzaakte, dat ons dagelyks van overloopers ter ooren quam.

Jacob Verheiden, een zeer dapper Capitein in onzen dienst, doch juist in ongunst van den Heer *Demmer* geraakt, door dien hy eenige Nederduitschen om zyn eigen zaken na 't verkens Eiland by 't Eiland Kelang uitgezonden had, van welke 'er agt door de Papoewa's geroofd, en aan de Tidoreesen verkogt waren, was daar over door den Heer Landvoogd van zyn comptoir op Cambello geligt, en als een verworpenen na Capaha verbannen, om aldaar door eenige dappere daad zyn gunst weer te winnen. Des deed hy met zyn Lieutenant, *Gysbert van Moerlag*, zyn uiterste best, om iets uit te vinden, waar door zy van Capaha meesters konden werden. 1646. Verheiden na Capaha als gebannen.

Zy gingen dan den 24 Juli 1646 met 107 koppen, 60 matroozen, en 20 Inlanders van Oeriën, in 4 troepen verdeeld, 'er noch eens op los. Een looze voortroep, 26 man sterk, onder den vaandrig, *Jan Willemszoon*, trok voor af. Daar op volgde *van Moerlag* met 40 koppen, zoo soldaten als matroozen; toen quam Capitein *Verheiden* met het corps de bataille, 23 soldaten, en 44 matroozen, onder de schippers *Pieter Liman* en *Gerard Isewyn*, sterk; en eindelyk de achter-troep onder den sergeant, *Abraham Janszoon*, van 25 soldaaten, en 20 Inlanders.

In dit postuur trokken zy 's nagts by maneschyn uit hunne schans het moejelyk Capaha's gebergte op, waar van de weg hier en daar met zware boomen toegedamd was, waar over zy moesten henen klauteren, dat ook oorzaak was, dat zy van malkanderen meest afraakten, en pas de kleenste helft boven quam. Tast met van Moerlag, het zelve aan.

Verheiden, die egter met zynen aanslag 'er door wilde, vermaande de zynen tot dapperheid, liet de voortogt eerst den berg opklimmen, die met 't aanbreken van den dag boven quam, vindende hier geen schildwagten, waar op zy voort trokken. Dog, om aan de volgende plaats te komen, konden zy maar man voor man gaan, gelyk zy deden, de vaandrig vooraf, en toen de andren, tot in de dorpen toe, daar zy eerst een oud wyf gewaar wierden, die Hollanda, Hollanda, riep; doch zy doodgeschoten, en daar op verder vuur in de dorpen gegeven zynde, wierden de vyanden, die in hun beste morgen-rust waren, wakker, sprongen uit de koyen, en liepen, zonder na geweer om te zien, door de poorten en gaten, om buiten te komen: eenigen sprongen van vervaarlyke steiltens na beneden, alwaar zommigen een elendige dood vonden, anderen bleven half weeg tusschen de klippen in hangen, kermende daar elendig tot hun einde toe.

Men bequam hier zeer weinig gevangenen, en de meeste Hoofden ontsprongen den dans. De onzen waren *Toeloecabesi* zoo dicht op de hielen, dat zy hem reeds meenden te vatten; doch een van zyn 2 wyven schoot 'er tusschen beiden, en wierd ook doodgeschoten.

Den 25 Juli 's morgens ten 7 uuren waren al de vyanden uit Capaha verdreven, en wy meester van dat onwinbaar nest geworden. En verovert dit onwinbaar nest.

Dit was een daad, die de gedagten van alle

1646. alle Inlanders te boven ging, alzoo zy menigmaal gezegt hadden, geen Hollander kon in Capaha komen, ten ware hy vleugels kreeg, nu waren zy 'er zonder vleugels in; maar hoe zy 'er in gekomen waren, konden zy niet begrypen, en daar mede lag ook nu alle hope van den Inlander geheel als ter aarde nedergeslagen.

Men vond in de huizen maar 5 dooden; doch veel buit, van goude slangen, goude ketens, en meer andre kleynodien, en huisraad, waar van ider zoo veel medenam, als hy maar bergen kon. Ook vond men veel schoon porcelyn, dat in stukken geslagen wierd, alzoo 't onmogelyk was, dat den berg af te dragen.

Men vond 'er ook 1 yzer stuk, 2 Macassaarsche dito's, 4 metale falconetten, 7 bassen, een groote haak, 1000 pond buskruit, een goede menigte grof scherp, bos- en musquet-kogels, over de 100 Macassaarsche roers, en musquetten, dog meest onbequaam. Boven in 't dorp vonden zy noch 3 werpankers, 2 dreggen, en een yzeren keten, door hen by nagt van onze jagten gekapt, en zoo na boven gesleept. Ook vond men 'er eenige Zagoe, doch geen toespys.

Gevangenen by hen bekomen, dog Toeloecabesi ontsnapt.

Onder de gevangenen was *Toelessi*, Capitein van Capaha, en *Teakan*, *Toeloecabesi's* broeders, beide kreupel, de een geboren, de ander door een quetzure, als ook *Pellacolan*, *Toeloecabesi's* jongste zoon; doch 't was beter geweest, zoo zy *Toeloecabesi* zelf bekomen hadden.

De Lieutenant *Moerlag* liep nog dien zelven dag over den korten landweg na 't Kasteel, om deze blyde boodschap aan den Heer *Demmer* te brengen, die zich daags 'er aan na Capaha begaf, belastende de OrangKaja's van 't Kasteel, dat ider van hen met 10 man van zyn dorp volgen zou.

Verraders gedrag der Hitoeësen ontrent dezen oorlog.

Daar gekomen zynde, onderzogt hy *Toeloecabesi's* 2 broeders, die openhertig zeiden, dat zy dezen oorlog niet uit eigen beweging, maar met goedvinden en op aanrading der OrangKaja's, die beneden gebleven waren, begonnen, en dat alle de Hoofden des lands Hitoe, uitgenomen die van Oeriën, en Tiel, daar deel in, en hen beloofd hadden hen van levensmiddelen te verzorgen, en gezworen hen noit te verlaten, gelyk zy dat ook van tyd tot tyd gedaan hadden, tot dat hen 't visschen verboden, en belet wierd. Zy bekenden ook, dat zy eenig kruid van de Macassaaren gekogt, dog dat zy naderhand zelf kruid gemaakt hadden. Dat *Toeloecabesi* dat werk grondig verstond. Dat zy overvloed van zwavel boven in 't gebergte vonden, en dat hy hen de stoffen van salpeter en zwavel toegewogen, en hen gewezen had, hoe zy dat maken moesten. 1646.

Zy zeiden ook, dat 'er door die van Mamalo, en Hitoelama, geen koppen dan met hun medeweten afgeslagen, en aan 't Kasteel gebragt waren, om daar door den Heer Landvoogd in een goede gedagte voor hen te brengen.

Die van Leytimor verwoesten hier alles.

De OrangKaja's, van Leytimor hier gekomen, braken alle deze vastigheden van Capaha af, verwoestten de boomen, en een schoon nagelbosch, daar ontrent, en staken al het verdre in brand.

Verscheide lieden begenadigt door de Heer Landvoogd.

De Heer *Demmer*, weer beneden komende, vond ontrent de Baleoe van Mamalo 280 vluchtelingen van Capaha, zoo mans als vrouwen, en daar onder een wyf van *Toeloecabesi*, een van *Ridjali*, *Oemanela*, en *Hatoemenebesi*, OrangKaja's van Hausihol, en Telleboang, alle zeer vermagerd door den honger, die in genade aangenomen wierden.

Hy hield daar op de Hitoeëse OrangKaja's nogmaals hunne zoo menigmaal gepleegde schelmstukken voor oogen, hen toonende, dat zy alleen oorzaak van deze laatsten oorlog waren geweest, en 't bloed van zoo veel menschen op hunne zielen te verantwoorden hadden. Hy vermaande hen ernstig van die oude hardnekkigheit af te staan, en dat zy noit op den Capitein *Hitoe*, of vier Hoofden meer moesten denken, of oit daar af reppen, zoo zy hunne koppen niet aanstonds wilden quyt zyn.

Eischt verscheide wederspannelingen van die van Hitoe.

Ook wilde hy, dat zy *Toeloecabesi*, *Ridjali*, *Wangsa*, *Pati Toeban*, *Bakar*, en *Telissema* voor den dag brengen, en niet verbergen zouden, op dat men met hen naar den eisch der zaaken handelen mogt. Zy schenen dit alles met eerbied aan te hooren, en beloofden het ook te doen.

En van Capitein Mamalo al 't geborgen geschut.

Hy eischte van Capitein *Mamalo* ook al 't geschut, dat hy verborgen had, die loochende dat in 't eerst, dog, zwaar gedreigd, bragt hy 7 bassen voor den dag.

Kort daar na leverden zy aan ons over *Pati Toeban* en *Wangsa*, by Way gevat, *Ridjali*, *Telissema*, en *Bakar* zworven noch eenige maanden in 't bosch by Ceyt, van waar zy door vaartuigen van hunne vrienden eerst na Kelang, daar na na Boero, en zoo verder na Macassar, gevoerd zyn, alwaar hen de Prins, *Patingaloan*, in zyne bescherming genomen, en gehuisvest, gelyk ook *Ridjali*, op zyn verzoek, aldaar de historie van 't land Hitoe beschreven heeft.

De Historie van Hitoe door Ridjali beschreven.

Dit geschrift is zeer gebrekkelyk in onze handen gekomen, zynde door *Ridjali* zelfs naderhand, toen hy ten tyde van den oorlog met *Madjira* met de Macassaaren weer in 't land quam, hier mede gebragt.

Bakar, de zoon van *Tehelia*, had zich op Kelang van hen afgezondert, en hield

zich

zich daar zoo lang verborgen, tot hy in Januari des volgenden jaars 1647 van de Heer *Demmer* een vergiffenis-brief bequam.

Toeloecabesi zworf nog eenigen tyd dan hier dan daar, doch gaf zich eindelyk over, vooral, toen hy hoorde, dat zoo veel OrangKaja's van Hitoe om hem en *Ridjali* vast gezet waren, en quam den 19 Augusti, in gezelschap van eenige door hem ontbodene OrangKaja's aan 't Kasteel, belydende meest al het zelve, dat zyn broeders beleden hadden, dat hy door alle de Hitoeëse OrangKaja's by eede gedwongen, en verpligt was den oorlog te moeten vervolgen, onder belofte van hem noit te zullen verlaten, en dat den overleden *Cajoan*, *Baros*, en *Barmela* voornamelyk hem aangezet hadden; ja dat *Madjira* zelf hem door heimelyke boden hier toe nog in 't voorleden jaar had laten aanporren, tot dat hy, *Kimelaha*, na Ternate geweest, en 's Konings meining daar over verstaan zou hebben, en dat het dan noch altyd tyds genoeg wezen zou, om af te komen. Uit al het welke men nu klaar bespeurde, wat adders men in zynen boezem voede.

Hy bood verder ook aan, om Christen te willen werden, zoo men hem in 't leven wilde laten; doch hy had zich alle genade onweerdig gemaakt, en wierd derhalven den 1 September in de landraad als 't hoofd der wederspannigen ten zwaarde gedoemd, en den 3 op 't plein voor 't Kasteel onthalst.

Alles scheen nu gedempt; maar op Kelang was noch een vuil gebroed van Ternataanen, die ons hier na noch veel moeiten en aanleiding tot een nieuwen oorlog zullen geven.

Kort na *Toeloecabesi's* dood verzond de Heer *Demmer* elf OrangKaja's met hunne huisgezinnen met het schip de Dolfyn in September na Batavia, om daar als banditen te leven. Te weten, *Toelessi*, *Teakan*, *Alang*, en *Oessen* of *Hossein*, alle vier broeders van *Toeloecabesi*, *Wangsa*, en *Pattingi*, zoonen van *Kakiali*, *Pati Toeban* en *Bermela*, OrangKaja's uit de stam en het 4 lid van *Hitoe*, en *Towale*, gewezen paap van Nau Binau, uit 't geslagt Noessatapi.

Daar op wierden de meeste bezettingen van Mamalo, en Lian geligt, dog de onze bleef 'er nog, en die van Lian hadden, hoewel onze swagt oppaste, den vyand noch gedurig gespyst. Als men 'er agter quam, beschuldigde zy 'er imand van den hunnen mede, die zy dan quyt wilden zyn, en lieten die door die van Capaha dood slaan, om ons een schyn te geven, als of zy met die van Capaha vyanden waren.

De Heer *Demmer* nam de Hitoeësen ook al het schietgeweer af, en bragt verder door Capaha's verovering zulken schrik onder alle de andre Eilanders, dat alle hare verwagting in rook verdween. 1648.

Lehut, de gevlugte OrangKaja van Massavoy, quam nu ook vergiffenis verzoeken, die hy eindelyk verkreeg. Ook quamen de Ternataanen van Kelang op de stranden woonen; doch *Ridjali*, daar gekomen zynde, deed hen weer na boven keeren; *Madjira* bragt haar egter zoo verre, dat zy zich in December, over de 300 zielen sterk, na Loehoe by onze nieuwe Reduit lieten vervoeren. Lehut begenadigt.

In October 1646 deed de Heer *Demmer* de visite met de Hongi, tot welke nu ook 't eerst in lange jaaren 5 Hitoeëse Coracora's verschenen. Op Cambello gekomen zynde, bragt hy 't geschut op de nieuwe vesting, die hy Hardenberg noemde.

Hy gebood die van Kelang beneden te komen woonen, en gaf dit zelve bevel aan die van Roemakay, Latoe, en Haloy. De Heer Demmers tocht met de Hongi.

Tot deze tyd toe waren op Caybobo 12 OrangKaja's geweest, welke regeering, altyd vol onrust zynde, de Heer *Demmer*, met goedvinden van dit volk zelf, tot twee Hoofden bragt, die ider over een deel van dit dorp zouden regeeren, zynde 't eene Leytimor, dat is 't Ooster-deel, en 't ander Ley Halat, dat is 't Wester-deel, genaamd.

De Heer Landvoogd maande ook die van Ihamahoe ernstig tot 't afkomen aan, te meer, alzoo hy hunne sterkte, die hy ging bezigtigen, al zoo sterk, als Capaha, bevond; doch zy hadden hier geen zin in, zeggende, dat zy hier wel honderd jaren gewoond, en hier veel schoone Tempels hadden, die zy niet zonder hartzeer zouden konnen verlaten. De Heer *Demmer*, hier nader op dringende, verzogten zy uitstel, om na een bequame plaats te zoeken, dat den Lieutenant *Cornelis Danen* aanbevolen wierd te bevorderen; doch, nader hier over in 't volgende jaar aangemaand, zeiden zy dat niet te konnen doen, alzoo zy daar toe geen last van hunnen Koning hadden. *Demmer* zei van den Koning commissie te hebben, om alles uit zynen naam hier te bevelen, dat dienstig voor 't land was.

Madjira mengde zich hier mede onder, en verzocht, dat zy op hun oude plaats mogten blyven; dat de Heer *Demmer* sterk tegen sprak, alzoo 'er geen trotser; dan die van Ihamahoe, tegen den Koning, en tegen ons, waren. Derhalven drong 'er de voornoemde Heer weer op aan, en zy daar tegen verzogten weer uitstel. De Heer *Demmer* stond

1646. hen dit op die voorwaarde toe, zoo zy zich rekkelyk en gewillig toonden, en dat hy dan ook hunne Tempels, en Baileoes boven zou laten ftaan; doch de OrangKaja's, en 't meefte volk moeft om laag komen woonen.

De Heer van der Lyn A. 1647 hier als tiende Opperlandvoogd voorgeftelt.

1647. Den 17 Januari wierd hier de Heer *van der Lyn* als 7. Batavise, of anders als 10. Opperlandvoogd van Indiën voorgefteld.

De Heer *Demmer*, die een einde van 't werk van Ihamahoe hebben wilde, zond den 19 Januari gecommitteerden derwaards, om te zien, of zy de beloften van af te komen na quamen. Deze afgezondene waren Capitein *Verheiden*, den Hhoekom *Jan Pays*, den Gnatohoedi, *Louis Gomis*, en *Madjira*.

Ihamahoe gedwongen hare muuren af te werpen.

Deze laatfte had hen tot noch toe tegen gehouden om het niet te doen; dog den 2 Februari hier op Ihamahoe gekomen zynde, bragt hy hen zoo verre, om hare muuren zelf af te werpen. Gelyk daar na ook die van Hoelalihoe, Oelat, Toehaha, en alle andre moeften doen, dat by de Mooren met knorren, en by de Chriftenen ontrent alle andre vaftigheden met blydfchap gefchiedde; alzoo de eerfte in den oorlog leefden, daar de andre door quynden.

Men vond ook goed, op Manipa rondom de Reduit een fteene borftweering van 6 voeten hoog, en op Loehoe ook om de vefting een buiten-werk met 2 punten tegen een op te trekken, om daar in huizen voor de Officiers te maken.

De komft van de Heer de Vlaming alhier.

Den 13 Maart verfcheen hier de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, gewezen Landvoogd van Malacca, om de Heer *Demmer* te vervangen.

In April wierden hier met de Fluit Caftricum 142 koebeeften van 't Eiland Bali gebragt, die op Honimoa, Hitoe, Cambello, en Leffidi verdeeld wierden, om aldaar voort te teelen. Deze zyn met 'er tyd meeft alle in 't bofch geraakt, zoo dat men 'er weinig ander nut af gehad heeft, dan dat van die wilde beeften, en hare jongen, in de volgende latere jaaren wel ettelyke door de vrylieden, met paffen na Ceram gaande, gefchoten zyn.

Men wierd op Wayfamma, een dorp op Boero, ook 2 handel-jonken magtig door Capitein *Verheiden*, na dat die van Cobon de zelve hadden aangehaalt. Hy bragtze aan 't Kafteel, verdierf de zelve vaartuigen, bragt 11 Inlanders, ettelyke Macaffaaren, en 3 koppen mede, die *Pati Wayfamma*, om in onze gunft te blyven, zelf had laten afkappen.

Beide de Heeren Land- voogden voorgegaan de visite en de Heer Vlaming als de tiende Landvoogd hier al voorgefteld.

Den 1 May gingen beide de Heeren Landvoogden met 3 Coracora's op de vifite, doch zy zelf gingen op die van Hative. De Heer *Demmer*, alzoo die haaft vertrekken zou, nam overal affcheid, en ftelde den nieuwen Landvoogd by den Inlander voor, wyzende zyn Ed: met eenen zynen vervanger de gelegenheid van alle zaaken, en waar op voornamelyk te letten viel, aan.

Vooral deed hy een zeer ftraffe aanfpraak tot de OrangKaja's van Hitoe, hen radende de oude fchelmftukken en valfche raadflagen na te laten, alzoo de nieuwe Heer Landvoogd van alles door hem volkomen onderricht was, verbiedende hen weder op lyfftraffe oit meer van een Capitein *Hitoe*, of van de regeering der vier Hoofden te reppen.

Daar op fchepte hy de Uliaffers rond, en quam na 7 dagen weer aan het Kafteel.

In Juni voeren deze Heeren met een jagt na Amblauw, alwaar men hoorde, dat den OrangKaja van Salatti de Reduit had zoeken af te loopen. Hy maande de Amblauwers aan, om op die van Wayfamma, hun oude vyanden, te gaan rooven, alzoo die de Macaffaaren, en andre vreemdelingen, aanhielden, zettende 30 Ryxdaalders op ider gevangen, en 10 Ryxdaalders op ider hoofd dat zy kregen; dog zy fchenen daar niet zeer beluft op te zyn.

Van daar vertrok hy, na den nieuwen Landvoogd ook voorgefteld te hebben, na Manipa, Affahoedi, en Cambello, en den 12 Juni op Loehoe, alwaar hy dit mede, en verfcheide gefchillen af deed.

Den *Sengadji* van Bonoa klaagde nog al over zynen ouden vyand *Hatib Lanoero*, die 't volk gedurig afkeerig van hem maakte, waar op *Lanoero* belaft wierd van Bonoa na Loehoe te vertrekken; dat door de OrangKaja's voor dezen tyd nog afgebeden wierd.

Madjira klaagde over de ongehoorzaamheid van *Simatau*, OrangKaja van Anin, die daar op belaft is na Ternate te verhuizen. Hy klaagde ook, dat die van Caybobo aan de Reduit niet wilden komen werken, waar toe hen de Heer *Demmer* zeer ernftig aanmaande, gelyk ook om den *Kimelaha* te gehoorzaamen. Aldus deed hy ook eenige geringe gefchillen op Leffidi af, en quam met zyn vervanger den 12 dito weer aan 't Kafteel.

Vertrek van de Heer Demmer na Batavia.

Daar op is de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn* den 4 September 1647 als 13 Landvoogd en beftierder van Amboina met gewoone plegtlykheid voorgeftelt, doende den eed aan de Heer *Demmer*, die den Raad van den eed, aan hem gedaan, ontfloeg, waar op zy die weer aan den nieuwen Heer Landvoogd afleiden. Daar op vertrok de Heer *Demmer*

met

1647. met 3 jagten den 5 na Batavia, latende het land aan zynen vervanger in zoo veel rust over, als 't in menigte van jaaren, en by geen van de agt vorige Landvoogden, geweest was.

oeda- eden den wen d- gd. De Heer *de Vlaming* was, toen hy hier quam, een Heer van ontrent 38 of 39 jaar, zynde een lang schraal man (waarom hy in de wandeling de lange Corporaal genaamd wierd) een wakker en onvermoeid Landvoogd, en die allezins (gelyk wy zien zullen) uitmuntende blyken van zyn beleid en dapperheid gegeven heeft. Hy was ook ervaren in de Latynsche taal, een goed staatkundige, en een Heer, die de E. Maatschappy in deze gewesten groote diensten gedaan heeft.

oten- h op rina- Men ontdekte al wat voor zyn Ed. komst alhier een groot Nooten-bosch op Erinama, (of Werinama) dat die van Banda hen met zagtheid zogten af te koopen, doch zy wilden 'er niet aan, zogten uitvlugten, en zeiden onder Amboina te staan. Die van Banda zonden 'er egter Capitein *Fredrik Gommersdorp* met 100 soldaaten, en 60 Mardheykers na toe, die op 't aanwyzen van eenige Inlanders 1040 oude en jonge boomen verwoestеden, die immers zoo schoon, als de beste boomen in Banda waren.

iroot el- essoon aar. In 't begin van de Heer *de Vlamings* bestier was alhier een groot nagel-moesson, dat wel op 2000 bhaar gegist wierd; doch men had pas 40000 Ryxdaalders in kas, weshalven de zelve met half goed en half geld betaald wierden.

Om Compagnies schulden onder den Inlander op Hitoe allenskens te innen, vond hy goed, hen op ider barot, a 11 pond ider, 6 stuivers te korten. Hy be-

lieuw en- ge- wd. laste ook een nieuw ziekenhuis te maken, waar toe hy veel van de stoffen van 't oud ziekenhuis, dat op 't strand van Hative plag te staan, gebruikte, plaatzende het nieuwe bezuiden 't Kasteel ontrent de Westkant der Rivier Waytomo, daar het zelve nu nog staat, en als een Raad-huis gebruikt word.

erhei- Fa- k ge- kt. Hy stelde Capitein *Verheiden* tot een Fabryk en opziender van 's Compagnies werken aan, op dat die dappere man, nu in den oorlog geen werk vindende, egter zyne bezigheid hebben mogt.

Wat deze Heer voor de Godsdienst gedaan heeft, zullen wy op zyn plaats melden.

tnings ngi- it r de re re- belet. Hy was van voornemen in October met de Hongi uit te gaan; dog de zware regen die in deze maand tegen alle vorige gewoonte viel, belette dit. Anders was hy daar wel van nooden geweest, om de trouwlooze aanhouders der vreemdelingen en Macassaaren, op Boero's Zuid-zyde te beteugelen; hoewel *Kimelaha Fakiri* ook wakker tegen hen waakte, leggende de dorpen een boete op, die yemand buiten zyn weten aanhielden. Ook was den OrangKaja van Waysamma, *Oetsman*, al aan 't Kasteel gebragt, om daar over nader onderzogt, en gestraft te werden. 1647.

Hy visiteerde de West en de Noord met een jacht, vond op Manipa de nieuwe Reduit geheel stil staan, stelde daar ontrent, en ontrent 't inwegen der nagelen, en andre zaaken, de noodige ordre, willende dat dit, als mede 't verkoopen der kleederen, niet op de Reduit, maar beneden geschieden zou. Die eenige plaatsen om de West, en de Noord bezoekt.

Op Bonoa vond hy nog al levendig de oude geschillen tusschen den *Sengadji*, en *Hatib Lanoeroo*, vermanende hen tot vrede, ten minsten zoo lang, tot hy daar met de Hongi komen zou, om dan hunne zaaken te vereffenen. De gevangenen van Waysamma liet hy weer na hun dorp vertrekken, om haar verlopen volk weer by een te zamelen.

By zyn komst op Hila vielen 'er zware klagten over 't Opperhoofd aldaar, als hebbende groot bedrog by 't wegen der nagelen gepleegd, waar door hy den Inlander zeer verkort had.

Hy was *Abraham Pittavyn* genaamd, wierd daar over van zyn comptoir gelicht, en na 't Kasteel gebragt. Hy deed dit alleen niet, maar ook verscheide andre dienaaren maakten hun werk ider om 't zeerst 'er af, om de E. Compagnie, en de Inlanders te benaadelen, zoo dat het hoog noodig was hier tegen te waken, gelyk de Heer Landvoogd met alle neerstigheid deed; dog dit baarde hem daar veel vyanden. Den Fiscaal, die andre 't quaad doen tegen de placcaaten beletten moest, ontzag 't zich niet zyne schulden over gelden op de nagelen uitgezet, by een openbaar aan den Chinees uitgegeven briefken in te maanen, dreigende de onwillige in de boejen te zetten. Hy bestrafte den Fiscaal zeer ernstig hier over; dog liet den Chinees in ider dorp, daar hy deze inmaning gedaan had, eenige slagen voor zyn broek geven. Pittavyns ontrouw. En van meer andre.

A. 1648 heeft de Heer *de Vlaming* in Januari den Lieutenant *Moerlag* na Boero gezonden, die tusschen Ila, en Roemah Ite 3000 oude nagelboomen geschild, en ontelbare jonge uitgeroeit heeft. Nagelen op Boero A. 1648 uitgeroeit.

Hy liet toen OrangKaja *Oetsman* weer los, om op Waysamma te regeeren; dog zyne *Pati* bleef nog in de keten, om na Batavia verzonden te werden.

Den laatsten Februari was 'er aan 't Kasteel een zware aardbeving, die egter geen schade deed, hoewel zy met een zwaar gedruis aan quam. Aardbeving hier.

Den 21 Maart vertrok de Heer *de*

1648. *Vlaming* met 8 Coracora's van 't Kasteel, en van de Uliassers, om de Hongi-togt te doen; dog zyn vloot groeide onderweg tot 47 derzelve aan, en waren hier by ook *Madjira*, en *Hamba Radja Sopi* met 5 Coracora's gekomen. Hy vertrok eerst na Cambello, en Lessidi, alwaar hy aan *Iman Swakki*, uit naam der E. Maatschappy voor zyn trouw, aan de zelve in den laatsten oorlog bewezen, eenen gouden keten vereerde.

Des Landvoogds Hongitocht.

Van daar vertrok hy over Assahoedi, Bonoa, Kelang, en Manipa na Loehoe, hoorde daar den *Sengadji* van Bonoa met *Lanoero*; dog ontbood hen na 't Kasteel; vertrekkende over Laala en Caybobo na Honimoa, alwaar hy die van Poorto belaste op 't strand te gaan woonen.

By zyn wederkomst aan 't Kasteel vond hy daar 't jacht de Griffioen met brieven van de Koning, by welk zyn Hoogheid den Landvoogd volle magt gaf om zyne tollen hier te ontfangen, alzoo hy oordeelde, dat *Madjira*, daar in nalatig was. Ook was die Vorst misnoegd, dat zyn Stadhouder hem de Ternataanen met de nieuwe Coracora's, die hy belast had op Kelang te maken, niet, met een van zyne bywyven, opzond.

Den 11 April vereffende hy in de Landraad, in 't bywezen van *Madjira* 't geschil tusschen den *Sengadji* van Bonoa, en *Lanoero*, belastende, dat de laatsten den eersten als Hoofd van 't Eiland erkennen zou, en ontslaande hem ook van zyn opontbod na Ternate. Hy besliste mede zeker kleen geschil tusschen den *Radja*, en *Sengadji* van Hatoeaha.

Koning Hhamza overleden, en door Mandarsjah vervangen.

De Heer Landvoogd bequam den 20 Juni een brief, van de Heer *Caan* ontrent Assahoedi geschreven, waar by hem de dood van Koning *Hhamza* wierd bekend gemaakt, en dat in zyn plaats *Mandarsjah*, Koning *Modafars* zoon, den 6 Mey als Koning van Ternate gevolgd was. Hy had in Ternate ook den Heer *Seroy* gelicht, en den President *Gaspar van den Boogaard* in zyn plaats gesteld.

De Heer van den Boogaard in Seroys plaats in Ternate aangesteld.

Den Heer Landvoogd deed de krooning van dien Vorst alomme, daar het behoorde, met 3 chargies, en 5 kanonschooten, bekend maken, dat in de landen des Konings een groote vreugde gaf.

Men hoorde nu overal ook weer klagten over de schraperyen der Opperhoofden, andre schaamden zich niet zeer ontugtig te leven met de Inlandsche vrouwen en dogters.

Pittavyn gestraft.

Men had ook 't gewezen Hoofd van Hitoe, *Pittavyn*, nu over het valsch wegen (dat hy maar snakery en aardigheid noemde) van zyn ampt afgezet, en gedoemd om 2500 Ryxdaalders aan den Inlander, dien hy zoo veel verkort had, uit te keeren. Egter heeft den Landvoogd, op zyne groote beloften van beterschap, hem nog koopman laten blyven, en weer in de winkel geplaatst; hoewel haar Edelheden dit naderhand afkeurden, en zyn straf nog veel te licht hielden. 1648

Des Landvoogds ziekte.

Ontrent deze tyd wierd de Heer *de Vlaming* zeer ziek, waar door hy eenige maanden 't bed houden moest, en op veel flosse dienaaren zoo wel, als te voren, niet passen kon.

Geschil tusschen de Ternataanen en Loehoeneesen.

Den 11 September kregen de Ternataanen met de Loehoeneesen een geschil, dat tusschen de wyven begon, over een huwelyk van eenen *Samoesamoe*, Hoofd van de *Soa Makatita*, eerst met schelden, en daar na ook onder de mannen zoodanig toenam, dat de Ternataanen met hun geweer op de Loehoeneesen aanvielen, veelen quetsten, en 't nog erger zouden gemaakt hebben, zoo het Opperhoofd aldaar, de Heer *Simon Cos*, niet met eenige soldaaten, om hen te scheyden, tusschen beiden gekomen was. Dezen Heer *Cos*, voor erger bevreest, hield daarom te ernstiger by den *Kimelaha* aan, om volgens de lang gegeven bevelen, deze lieden dog na Ternate te zenden, waar toe dien zelve niet veel lust scheen te hebben, en zogt allerlei uitvlugten, alzoo hy hen tot zyn voorgenomen schelmstuk, (dat 2½ jaar daar na eerst uit brak) dagt te gebruiken.

Hongitocht door gecommitteerden gedaan.

In October ging Capitein *Verheiden*, en *Pittavyn*, in de plaats van de Heer *de Vlaming* (die nog niet hersteld was van zyn ziekte) met de Coracora's uit, dog men liet, om redenen, de Moorsche Coracora t'huis.

Zy visiteerden Cerams Zuid-kust tot Ceram Laoet toe, en gaven, schriftelyk rapport van hunne verrichting over, met aanwyzing van alle de specery-boomen, die zy gevonden hadden.

Die van Oma hielpen ontrent deze tyd *Radja Sahoelau* het dorp Ouwen, op Cerams Noord-kust agter Tahala gelegen, innemen; doch behalven dat zy de meeste moeite hier doen moesten, had den *Radja* nog de beleefdheid van hen niet weinig te misleiden: zy klaagden daar over aan de Heer *de Vlaming*, dog die wilde zich met die schurfde zaak niet bemoejen, alzoo zy dit buiten zyn kennis begonnen hadden.

Een Ternataanen schyn Ternate gezonden.

Den 25 October was 'er op Loehoe een groote vergadering, alwaar de Kooplieden *Simon Cos*, *Barent Zeeuw*, *Kimelaha Madjira*, en al de OrangKaja's van 's Konings landen waren, en alwaar met veel ernst weer op 't verzenden der Ternataanen door onze Kooplieden aangedrongen wierd. *Madjira*, en de zynen, hadden hier nog geen zin in. Egter, op het weder aanhouden, besloot men *Madjira's*

1648. *jira's* halve broeder, *Dagga* met de zoon van *Leliato*, te weten; *Labodi*, nevens *Hbadji*, en *Baycole*, met hunne huisgezinnen vooraf derwaards te zenden; doch de drie Princen; *Abdul*, *Bismol*, en *Singasari*, zouden hier nog blyven, om dat de Koning (zoo men voorgaf) hunne naamen niet uitgedrukt had; waar tegen de onze zeiden; dat de Koning alle de Ternataanen, en hare kinderen, ontboben had, en dat vooral *Abdul*, en *Bismol* te gevaarlyke lieden waren om hier te blyven, alzoo zy, by *Madjira's* afwezen, die mede gaan moest om den nieuwen Koning te begroeten, zeer licht op Lissabatta, daar zy geboren waren, moeyte zouden konnen baren, en zich meester maken van een plaats, daar veel aan gelegen was, weshalven eindelyk besloten wierd, dat zy zouden mede gaan.

Daar [S]ingasari [z]ich te[g]ensteld. *Singasari* stelde zig hier zoodanig tegen, dat hy met 8 soldaten na boord moest geleid werden, verliezende onder weg door al zyn tegen-spartelen een van zyn vingers.

Dus vertrokken dan deze 7 Ternataanse perzoonen van aanzien met de Coracora's des Konings den 14 November. Een chaloep van ons volgde hen, quantsuis om hen te geleiden, een stuk weegs, hoewel 't inzigt was, om den *Kimelaha* van de kleine dorpen af te houden, en te beletten, dat hy die menschen niet alles afknevelde. Zy raakten dan dus weg, en men hoopte nu geheel en al van de Ternataanen bevryd te zyn; dog het vervolg zal ons leeren, dat eenige maar voor een tyd weg waren.

De Heer [d]e Vla[m]ing gaat [w]eer op [d]en Hon[g]i-tocht. In de maand November bevond zig de Heer *de Vlaming*, na een ziekte van 6 maanden, weer zoo verre hersteld, dat hy in staat was, om den 23 November op de Hongi-tocht weer zelf te gaan.

Hy vertrok over Hitoe na 's Konings landen, en stelde overal de noodige orders. Op de kust van Hitoe hoorde hy by zyn komst op Oeriën, en Negri Lima, gelyk ook op Larike, veel klagten over de Opperhoofden, wegens ontrouw en (Nieuwe [k]lagten [o]ver de [O]pper[h]oofden.) verkorting in 't wegen van hunne nagelen, behalven dat zommige hen ook geweld aangedaan hadden. 1649.

Op Hila liet hy een steenen buitenwerk met twee punten om de Reduit leggen, en die zoodanig versterken, dat zy nu in staat was, om al een fraeje magt af te weeren. (De Reduit op Hila versterkt.)

Op Loehoe quamen hem slegte klagten over *Imam Swakki*, OrangKaja van Lessidi, te voren, alzoo hy 't was, die *Singasari* opgezet had, om hier te blyven; en zig na Ihamahoe te begeven; ook had hy de inwoonders afgeraden om de Logie op Cambello te maken; alzoo die naderhand een bril op hunnen neus wezen zou, hoedanig hy zich ook verstout had die van Lissabatta in een boete van 200 Ryxdaalders te verwyzen; om dat zy eer met ons volk, dan met den zynen, gehandeld hadden, hen aanzeggende, dat zy zig zoo veel aan de Hollanders niet moesten laten gelegen zyn, alzoo 't maar een hoop vreemdelingen was, daar gekomen, om hen uit te mergelen en arm te maken. (Beschuldigingen tegen Imam Swakki.)

Dit was die *Imam Swakki*, dien hy in Maart dezes jaars een gouden keten vereerde, en zoo minnelyk gehandeld had; waar aan men al weer zag, wat staat 'er op de Mooren, en voor al op hunne Priesters, te maken is.

De Heer *de Vlaming*, ondertusschen weer instortende, moest het verdere van deze tocht aan den Opperkoopman, *Windrig Kieft*, en den Fiscaal, *Jan van den Briel*, over geven. (Den Landvoogd weder ingestort.)

In December rees 'er een kleen geschil tusschen den Koning van Noessanivel, en tusschen Latoehalat, en *Pati Seylale*. Hy klaagde over hun, en zy over hem; dog alzoo men bevond, dat hy onredelyk met hen handelde, en egter nog eerst over hen had durven klagen, wierd hem belast, dat hy met hen voortaan zoo als 't betaamde, leven, en hen alle veertien dagen op zyn Baileoe beroepen zoude, om alle kleene zaaken onder het volk af te doen. (Geschil tusschen Radja Noessanivel, en zyne mede-Hoofden, bygelegt.)

DERDE HOOFDSTUK.

Een nieuwe Reduit *op* Hila *gebouwd.* Pittavyn *door haar Edelheden zwaarder gestraft.* Madjira's *komst uit* Ternate. *Barsche brief van Koning* Mandarsjah, *door de onze met vrugt beantwoord. Gezanten van* Ceram-Laoet, *en van* Tobo. *Nieuw metaal gewigt, en een gezworen Inlands nagelschryver gesteld.* Madjira's *statelyke verschyning aan 't* Kasteel. *Gesprek tusschen hem, en de Heer* Vlaming. *Die na 't bad van* Oma *trekt. En van daar na* Loehoe. *Zyne verrigtingen aldaar. Vertrekt na* Kessing. *Wat hy daar verrigt. Komt op* Honimoa. *Onlusten, by zyn t'huiskomst, hem door eenige bedienden veroorzaakt.* Malim *van* Goram's *verzoek afgeslagen. Eenige* Ternataanen *in schyn vertrokken. De trouwe waarschouwingen der* Loehoeneesen, *wegens* Madjira *in de wind geslagen. Fors verzoek A.* 1650 *door de* OrangKaja's *gedaan. En 't begin van* Jan Pays *verraad. Waar over*

1649. *over de* Landvoogd *hen bestraft. Nieuwe ordre ontrent de* Sero's. *En de* Coracora's. *Vyf schepen by* Cambayna *verongelukt. Des Konings van* Batsjan's *komst op* Assahoedi. *En zyn vertrek. Slecht voorstel van den Heer* Landvoogd *aan* Madjira *en zyne grooten, Zeer net door de Inlanders beantwoord.* Madjira's *vertrek na* Loehoe. *Des* Landvoogds *tocht na de* Uliassers. *Vrede tusschen* Spaanjen, *en ons.* Mandarsjah *betaald zyn ooms agterstallen.* De Vlamings *tocht na* Amblauw, *en* Manipa. Lehut *op* Loehoe *geplaatst.* Mandarsjah *schenkt ons alle de* Heidenen, *en* Christenen, *op* Ceram. *Verdrag met die van* Rarakit. Cos *gezaghebber.* Vlamings *vertrek na* Batavia. *Geschillen na zyn vertrek gerezen. Koning* Mandarsjah *door de* Ternataanen *afgezet, en* Manilha *als Koning opgeworpen. Waar onder mogelyk de* Spanjaarden, *en* Tidoreesen, *speelden. Wie de belhamels waren. Den Koning vlugt tot ons. En zy na de klip* Soela. Saydis *vlugt na* Xoela, *en na* Gilolo. 1649.

Een nieuwe Reduit A. 1649 op Hila gebouwd.

IN Februari wierd de oude Reduit van Hila afgebroken, en een nieuwe van 50 voeten in 't vierkant in 't midden van den begonnen steenen pagar afgesteken.

Pittavyn, 't jaar te voren zoo genadig over zyn vuil nagelwegen gestraft, had nog wel na Batavia over 't ongelyk, hem aangedaan, durven klagen; doch haar Edelheden oordeelden, dat hy veel te slap gestraft, en dat de Heer *de Vlaming* daar toe door hem omgekogt was. Dien Heer toonde (zelfs met *Pittavyns* eigen belydenis) zyn onschuld in dezen. Zy belasten zyn pleydoy op nieuws te behandelen, en een nieuw vonnis over hem uit te spreken.

Madjira's komst uit Ternate.

Den Fiscaal eyschte derhalven, boven de voornoemde geldboete, dat hy van alles zou afgezet, in de keten geslagen, en na Rosingeyn gebannen werden; welk laatste, in plaats van na Rosingeyn, zoodanig verzagt wierd, dat hy aan de overzyde zoude gebannen zyn.

In 't einde van May quam *Madjira* weer uit Ternate; maar bragt zyn halve broeder *Dagga*, en eenige van die met hem vertrokken waren weer mede; om hunne goederen (zoo 't de naam had) af te halen, en dat zelve jaar nog weer na Ternate te keeren.

Barsche brief van Koning Mandarsjah.

Zy hadden den jongen Koning niet weinig tot laste van de Heer Landvoogd *de Vlaming* wys gemaakt, als of hy 's Konings landen na zig trok, zyn onderdaanen en den Godsdienst drukte, dwingende hen, om Christen te werden, noemende verscheide dorpen, en menschen, die hy daar toe genoodzaakt had, weshalven zy den Koning geraden hadden, dat zy de magt, aan den Landvoogd over de Mooren gegeven, weer intrekken, en hem maar met de Christenen van Leytimor wilde laten begaan, en de Mooren door zynen Stadhouder geliefde te laten bestieren.

Dit had veroorzaakt, dat den Koning den 1 May A. 1648 een zeer trotsen en spytigen brief aan den Landvoogd zond, verwytende hem zeer schamper, dat hy 't contract, door Koning *Hhamza* en de Heer *van Diemen* A. 1638 gemaakt, verbrak, door dien hy de Heidenen van Caybobo, Amahey, en Makariki, Christen gemaakt had, daar nogtans dit geheel Eiland, behalven Keffing, Waroe, en weinige andre dorpen, hem toequam. Eischte herstelling van dit alles, en verbood voortaan daar eenige Christenen meer te maken. Ook eischte hy de 7 dorpen van Oerien tot Hatoe toe weerom, en belaste, dat hy *Madjira* voortaan meester over de Mooren, en over zyne landen zoo volslagen, als hy (Heer Landvoogd) over de Hollanders was, laten zoude.

Door d[e] onzen met vrij[…] beantwoord.

Wat ook de Heer Landvoogd, en onze andre bedienden in Ternate, den Koning hier over zeiden, dat het noit wel zoude gaan, zoo dit bevel door ging, of wat zy tot ontschuldiging van de Heer *de Vlaming* voortbragten, het mogt niet helpen.

Men vertoonde den Koning, dat het wat anders met de Heidenen was, alzoo men dit noit by eenige contracten bepaald had, en wat de Mooren aanging, dat het van zulken verstandig Heer, als daar de Heer *de Vlaming* voor bekend stond, niet te gelooven was, dat die zig met hen bemoejen zou.

Maar wat die 7 dorpen op de kust van Hitoe betrof, dat die al van de tyden der Portugeesen af onderdaanen van 't Kasteel, en noit van den Koning, geweest waren.

Ook wezen zy klaar aan, dat de Koning, en de Maatschappy, by dit nieuw gezag aan *Madjira* gegeven, groote schade lyden zoude.

Dat h[y] 't gezag over zyn landen weer aa[n] de Heer Landvoogd liet.

Zy bewogen zyn Hoogheid egter door alle die drangredenen zoo verre, dat hy den 3 May aan den Landvoogd van Amboina de vorige volmagt over zyne landen weer gaf.

De Heer *de Vlaming* nu dien eersten last by de komst van *Madjira* bekomen hebbende, volgde die stipt op, zoo verre de Maatschappy daar by niet leed; weshalven hy ook 2 slaven, die goederen

1649. ren gestolen hadden, en onder hem behoorden, aan *Madjira* zond, om daar mede, zoo hy 't goed vond, te handelen.

zanten Ce- La- en To-

Die van Ceram-Laoet, by de laatste Hongi-togt in October, beloofd hebbende eens 's jaars aan 't Kasteel te komen, zonden nu eenige gezanten van de negen dorpen op haar Eiland, en dus quamen nu ook eenige van Tobo, om zich mede aan den Heer Landvoogd te vertoonen. Zy verzogten, dat hare gevangenen, in April tot de keten verwezen, ontslagen mogten werden; dog zy wierden tot 't antwoord, dat van Batavia verwagt wierd, uitgesteld, en men gaf hen goede hope daar toe, alzoo de Heer Landvoogd gunstig daar over geschreven had.

Nieuw aal igt, en na- schry- ge- l.

Men had ook met de komst der schepen in 't voorjaar nieuw metaal gewigt van Batavia bekomen, waar op 't getal der ponden stond, op dat den Inlander dat zelf zien, en men de morseryen en ongeregtigheden der Opperhoofden dus voorkomen mogt. Ook belasten haar Edelheden een gezworen Inlandschen nagelschryver aan te stellen, zonder welken geen een pond nagelen zou mogen gewogen, nog niets gedaan werden. Ook moest den Inlandschen weeg-meester een sleutel van 't nagel-pakhuis, zoo wel als de Koopman, hebben; op dat de eene zonder de andre niet zou konnen in 't pakhuis gaan.

Men zond dan in Juni 3 gecommitteerden, Capitein *Verheiden*, den Koopman *Voer*, en den Hhoekom *Jan Pays*, na Loehoe, om ook daar dit nieuw gewigt, en deze nieuwe last in te voeren.

djira's lyke chy- aan steel.

Den 2 October quam *Madjira* met *Labodi*, *Leliato's* zoon, en veel Ternataanse Edelen, om zich aanzienelyk te maken, aan 't Kasteel, daar hy zeer deftig door gecommitteerden ingehaald, en met het losbranden van 't geschut, en 't doen van eenige chargies, vereert wierd.

Na eenige minnelyke gesprekken te zamen, bragt de Heer Landvoogd het op de klagten, over zyne Regeering door hem gedaan, begerende te weten, waar dit van daan quam. *Madjira* ontkende het niet sterk, zeggende, dat hy niet zoo zeer geklaagd, als wel aan den Koning maar verslag van 't voorgevallene in zyne landen gedaan had.

prek hen , en eer a- l.

De Heer *de Vlaming* toonde hem, dat de bekeering der Heidenen niet tegen eenig contract streed; doch dit kon by zoo een bedrieger niet helpen.

Madjira zey ook, dat hem deze Edellieden, als zyne Raaden, waren mede gegeven; doch de Heer *de Vlaming* bewees uit 's Konings brief, dat zy moesten wederkeeren. Ook zey de Heer *de Vlaming* hem, dat hy wel bezorgen moest, dat die Ternataanen weer na Ternate vertrokken, of dat hy oorzaak zou wezen, dat de Koning jaarlyx 4000 Ryxdaalders, hem op die voorwaarde, en anders niet toegezegt, zou moeten missen. En daar mede scheepte hem den Heer Landvoogd op de zelve wys, gelyk hy gekomen was, af. 1649.

De Heer *de Vlaming* voelde zich nog gansch onpasselyk, weshalven hy besloot den 14 September na 't warm bad op Oma te gaan. Hy quam 'er met eenige bedienden, liet 'er eenige hutten op slaan, en ging zich twee a driemaal daags in dat warm water baden. Na dat hy 't agt dagen gebruikt had, voelde hy zich erger, dan te voren, en keerde derhalven weer na 't Kasteel, te meer, alzoo *Madjira* een brief geschreven had, waar in hy bekend maakte, dat de Orang-Kaja's van Loehoe, Lessidi, en Cambello, hem niet meer kennen, maar verdryven, en de Regeering aan zich zelven houden wilden. Die na 't bad van Oma trekt.

De Heer *de Vlaming*, ondertusschen wat beter geworden, en van voornemen zynde, om de visite rondom het Eyland Ceram te doen, vertrok den 29 September met een chaloep, liep op Hitoe aan, en stak na Loehoe over, latende aan Capitein *Verheiden* ordre, om hem met de Coracora's ten eersten te volgen. En van daar na Loehoe.

Zoo ras die Heer op Loehoe gekomen was, quam *Madjira* zeer verblyd by hem, waar op de Landvoogd aanstonds de vergadering der OrangKaja's deed beleggen, en 's Konings commissie, hem verleend, onder 't losbranden van 't kanon openbaar hen bekend maken, bevelende met eenen aan de zelve, dat zy den *Kimelaha* moesten gehoorzaam zyn, en alle eer, volgens 's Konings last, bewyzen. Zyne verrigtinge aldaar.

Wegens de zamenspanning der Inlanders tegen *Madjira* hoorde hy van *Maynene*, Stedehouder van den jongen *Pati* van Cambello, by zyn komst aldaar, dat zulks maar een opgerokkend werk van *Imam Swakki* was, die den Heer Landvoogd ook wys maken wilde, dat *Madjira* hare tuinen door de Alfoereesen zogt onvry te maken, en hen dus te onderdrukken, al 't welke dien Heer wel wist, dat maar enkel geschiede, om *Madjira* by ons zwart te maken, weshalven hy hem belaste daar van te zwygen, den *Kimelaha* te gehoorzaamen, en hem, gelyk het aan den Stadhouder des Konings behoorde, zyne eere te geven.

Den 6 October quam hy voor Lissabatta, dat hy in beweging vond om die van Roemah Ela, en Hatoenoeroe, te beoorlogen; welke zaak nader onderzogt zynde, vernam hy dat zy op losse ge-

1649. gerugten waren t'zeil gegaan, vermanende hen in 't toekomende voorzigtiger te zyn, en voortaan met die lieden weer in vriendſchap te leven, zonder quade gerugten zoo licht te gelooven, of zoo lichtveerdig yemand by hem te komen aanklagen. Hier op gaven zy malkandren, na een vervaarlyk geſchreeuw, weer de hand van vriendſchap, waar mede dien ganſchen oorlog over was.

De Heer Landvoogd verbood ook zeer geſtreng aan die van Hatoewe, en Saway, de Papoewa's aan te halen; maar belaſte hen, die te vervolgen, of anders hen ook voor vyanden te zullen houden, en ons volk zoo wel op hen, als op de zeeſchuimers, te doen los branden; om 't welk voor te komen zy beloofden zyn bevel na te komen.

Voor Rarakit gekomen, meende hy dat roofneſt, als de ſchuilplaats, en markt der Papoewa's, aan te taſten, te meer, alzoo ook Banda zeer veel overlaſt van die ſchelmen leed, die daar toe door de vlugtige Bandaneeſen, die zy herbergden, opgezet wierden; behalven dat zy 't ook met onzen vyand, den Tidorees, hielden, die zy alles, wat zy maar konden, toevoerden. Ook hadden zy voor eenige jaaren volk van ons ſchandelyk vermoord, waar over zy nog niet geſtraft waren. 's Compagnies eer eiſchte dierhalven, dat men niet ongewroken van hier vertrok, zoo men hen nog niet opgeblazener, dan te voren, maken wilde.

Zyn ganſche magt beſtond uit 600 Inlanders, en 60 ſoldaaten, met welke hy hen in 3 troepen aantaſtte. Capitein *Verheiden* had den voortroep, behalven dat 10 andere ſoldaten, en eenige matroozen met granaaten een verloren voortroep uitmaakten. De Heer *de Vlaming* had den middeltroep met zyn lyfwagt, en den vaandrig *Curtenius*, den agtertroep met de verdre Inlanders.

De vyand, de onzen op hem ziende aandringen, ſtak zelf de drie onderſte dorpen in brand, vlugtende na de hoogten, daar hy drie veſtingen had met flankeringen, die op een hoogen ſteilen berg, en egter aan een gehegt waren.

De Heer *de Vlaming* trok door een byweg, hem gewezen, na hunne hoofdveſting, vindende half wegen de toegangen met 's vyands wagt bezet; doch hy drong 'er op door, en kreeg hem aan 't wyken; maar wierd, door zyn aanklevende zwakheid wegens zyne ziekte, zoo vermoeid, dat hy wel een quartier uurs in een flaauwte lag. Men bragt hem met eenig limoen-ſap en calappus-water zoo verre, dat hy weer wat bequam, en kreeg doe van de Capitein tyding dat Rarakit over was. Hy belaſte hem daar op al de vrugtboomen te bederven, de muuren af te werpen, haar geſchut na de Coracora's te doen brengen, en verder alles, behalven den buit te verbranden. Hy ſchonk den verderen buit aan de ſoldaaten, behield 8 metale baſſen, en een kleen ſtukje voor de E. Compagnie. Zy kregen ook 10 gevangenen, en 23 koppen; doch hadden geen eenen dooden, maar eenige lichte gequetſten bekomen.

Het noodige dan hier verricht hebbende, was hy van voornemen, om ook na Ceram-Laoet te gaan, doch hoorende, dat de Inlanders zelf van daar na Goram, om de vergiftige lucht die 'er toen was, gevlugt waren, konnende den ſtank der ziekte, die daar zedert eenige tyd de overhand gehad had, niet verdragen, zoo liep hy op Keffing aan, alwaar ook gezanten van Ceram-Laoet quamen, met alle welke hy den eed, 't jaar te voren aan den Capitein gedaan, vernieuwde, belovende vooral geen vreemdelingen te zullen aanhouden, geen ſpecery-boomen te queken, en Jaarlyks eens aan 't Kaſteel te komen, om bewys van onderdanigheid te doen.

Vertr... na Ke... fing.

Wa... daar ... rigt.

Hy raadde hen ook, die van Rarakit aan te maanen, om zich aan 't Kaſteel te komen vernederen, en vergiffenis te verzoeken, en dat zy daar by zich wel bevinden zouden.

Hy ſchepte van daar de ganſche Zuidkuſt van Ceram langs, deed alle dorpen aan, en vernieuwde daar den eed. Hy liet ook op Erinama in 't boſch na Nooten zoeken; doch men vond 'er geene.

In de bogt van Amahey gekomen zynde, liet hy ook door eenige officiers alle de Coracora's opneemen, en na zien, of zy in hare lengte, en getal van ſcheppers, ider zoo waren, als de oude ordre mede bragt, om de Inlanders dus in haren pligt te houden.

Hier nam zyn Edelheids ziekte weer toe, zoo dat hy, om zyn reize te verkorten, den 25 October op Honimoa quam, daar hy aan de OrangKaja's een maaltyd, en hen verlof gaf om te vertrekken. Hy ſchonk ook 100 Ryxdaalders aan drie der gene, die Rarakits muren eerſt beklommen hadden, en 20 aan den ſergeant, die 't eerſte hoofd afgekapt had.

Van hier dan vertrekkende, na dat alles daar wel van hem in ordre gebragt, en 't noodige belaſt was, quam hy den 29 October weer aan het Kaſteel. En liet, ten teeken van zegepraling, de Coracora's drie maal rondom 't jagt, dat daar lag, ſcheppen, ettelyke charges geven, en ook 't geſchut loſſen.

By zyn t'huiskomſt vond hy verſcheide onluſten, hem door zyne dienaaren ver-

1649. veroorzaakt. De Opperkooplieden *Pitavyn*, en *Macquelin* (die mede over valsheden vast zat) hadden zich niet alleen aan ontrouw schuldig gemaakt; maar den Opperkoopman *Windrig Kieft*, stond ook zeer slegt met zyn negotieboeken, en journaalen. Den Fiscaal *van den Briel* was zeer wederspannig, zoekende hy den Heer Landvoogd dikwils door valsche berigten te misleiden.

...nlusten ...zyn ...us s... ...mst ...or ee... ...ge be... ...enden ...roor... ...akt.

Malim ...n Go... ...ns ver... ...ek af... ...lagen.

In October quam aan 't Kasteel Malim met eenige gezanten van Goram, verzoekende, of wy 't zouden willen toestaan, dat die van Ceram-Laoet, die wegens de ongezondheit hun land verlaten hadden, op Goram quamen woonen, dat hen vlak afgeslagen wierd.

Eenige ...rna... ...nen in ...yn ...trok... ...a.

Den 4 December vertrokken vier Ternataansche grooten, te weten *Kimelaha Dagga*, *Labodi*, nevens de *Kaitsjili's Bismol*, en *Abdul*, met een Coracora van Loehoe na Ternate, latende hare vrouwen, kinderen en goederen nog op Loehoe, waar uit het bleek, dat zy dagten nog eens weer te komen.

Den 22 dito vertrok de Heer *de Vlaming* met een chaloep na Larike, en Hila, om de werken te bezigtigen, en om op Loehoe na de oneenigheden aldaar te vernemen.

...rouwe ...ar... ...ou... ...ngen ... Loe... ...enee... ...we... ...ns ...djira ...le ...nd ge... ...en.

Zy klaagden zeer over den *Kimelaha*, dat hy te veel Alfoereesen vergaderde, dat daar niet goeds af kon komen, en dat hy hen ook te gering agte; doch de Heer *de Vlaming*, ziende, dat het alles maar jalouzy was, belaste hen, om den *Kimelaha* voortaan beter te gehoorzamen, dat zy beloofden; doch met een zeer geveinsd gemoed, alzoo men zien kon, dat zy 't niet van herten, maar gedwongen deden; En mogelyk dat zy doe al voorzien hebben, wat schelmstuk *Madjira* in zyn hert verborgen voerde, waar van zy ons egter niet klaar genoeg wilden waarschouwen, om dat zy bevorens gezien hadden, dat wy al hunne goede en getrouwe waarschouwingen in den wind geslagen, en hen tegen de vyanden, die zy aanbragten, niet gedekt, ja volslagen bloot gelaten hadden, dat zy waarschynelyk niet weer hebben willen afwagten.

Het jaar 1650 zal ons geheel andere zaaken, dan de vorige jaaren, van dezen Heer Landvoogd uitleveren.

...ors ...oek, ...650 ...r de ...ng... ...'s ge... ...n.

Het eerste, dat men vernam, was een ongewoone byeenstrooming der OrangKaja's hier aan 't Kasteel, die den 19 Februari een verzoek-schrift aan den Heer Landvoogd aanboden, dog op een wyze, die vry fors was, alzoo zy hem by na dwingen wilden hun verzoek toe te staan; doch hy deed hen door Capitein *Verheiden* weten, en raden zulke onbehoorlyke zamenkomsten niet meer aan te stellen, alzoo hy dat in 't toekomende als oproermakery aanzien, en ook zoo straffen zou; Hadden zy iets te verzoeken, dat konden zy met hun twee of drieën behoorlyk, en stil doen. 1650.

En 't begin van Jan Pays verraad.

Daar op vonden zy goed aan zyn Ed:, als hunne gecommitteerden, de Koningen van Noessanivel, Kilang, en Soya, mitsgaders den Hhoekom *Jan Pays*, OrangKaja *Ema*, en den Secretaris, *Marcus de Roy*, te zenden, om hun verzoek den Heer Landvoogd in 't Maleits voor te dragen, waar in men, hoewel in duistere termen, vry klaar zag, dat zy maar redenen tot moeite en geschil zogten.

Waat over de Landvoogd hen bestraft.

Hy bestrafte hen zeer over deze onbehoorlyke wyze van voor hem te verschynen, en voornamelyk den Hhoekom, *Jan Pays*, die onze manieren veel beter kende, en de anderen beter behoorde onderricht te hebben.

Men had ontrent dezen tyd ook veel smadelyke en oproerige woorden van eenige Ambonsche jongelingen in de Chineesche straat gehoord, waar uit men bespeurde, dat 'er toen al iets gaande wezen moest, en dat den schelmagtigen *Jan Pays*, toen al met gevaarlyke voornemens bezet zynde, door zulke voorspelen den weg daar toe vooraf met die sterke byeenkomsten heeft willen baanen.

Nieuw vaste ordre ontrent de Sero's.

Zy schenen zich aan zeker placaat, den 16 dezes afgekondigt, te stooten, waar by verboden wierd met geen werpnetten ontrent de Sero's of fuiken, te visschen, nog om daar ontrent Oebat, of deze en gene dingen, waar mede men de visschen vergeeft, te stroyen, 't geen egter dezen Heer niet belette om, met goedvinden van den Landraad, den 26 een nieuw placaat ontrent de ordre, die men in 't zetten der Sero's houden moest, te doen afkondigen, en bekend te maken, dat de Sero's met hare Hoofden 25 Inlandsche roeden van een moesten staan; als mede dat men op geen 6 vadem na met een werpnet 'er ontrent komen, tusschen de Sero's geen Oebat, of lok-aas, om de visch dronken te maken, stroyen, en voor al, dat men de Sero's niet schenden, nog de visch 'er uit ligten moest, dat op zware lyfstraf daar in verboden wierd.

En de Coracora's.

Hy beraamde ook een nette ordre op de lengte en breete der Coracora's, en 't getal der scheppers op ider der zelve, en dat ook al de OrangKaja's Camera's (of de leden van den Landraad) op zulk een tyd, als de Landvoogd zelf de Hongi-togt bywoonde, in perzoon, op de verbeurte van honderd Petola-kleeden, moesten mede gaan.

Men kreeg in de maand Maart ook be-

1650. Vyf schepen op Cambayna verongelukt.

bericht, dat de schepen de Tyger, 't jacht de Luipaard, Bergen op Zoom, Aagtekerke, en de Fluit de Juffer, na Ternate gaande, voor 't Eiland Cambayna, op een Rif nu Sangory's droogte genaamd, toen nog onbekend, en ontrent Boeton gelegen, te bersten gestoten, en gezonken waren; hoewel nog 't meeste goed en al het volk, zynde 581 man, behouden, en een deel van de goederen door 't schip Concordia na Ternate gevoerd wierd. Had het na 't voornemen der grooten op Boeton gegaan, zoo was alles weg, en 't volk vermoord geweest; doch de Koning alleen belette dit schelmstuk.

Het volk bouwde van de stukken dezer schepen een kleen vaartuig, door hen 't jacht van Vyven genoemd, doch naderhand, door den Heer Opperlandvoogd, Troostenburg hernoemd.

In deze zelve maand verscheen den Koning van Batsjan met 2 Coracora's op Assahoedi, en liet aan de Heer Landvoogd weten, dat hy aan 't Kasteel komen wilde, om zyn Ed: over eenige oude rechten op zommige dorpen op Cerams Noord-kust, te spreken.

De Koning van Batsjan's komst op Assahoedi.

De Heer *de Vlaming* ontbood dierhalven ook *Kimelaha Madjira* aan 't Kasteel, om met zyne voornaamste officiers hier mede tegenwoordig te zyn, als deze Koning zyne eischen op die dorpen aan hem voorstellen zou; doch die Vorst van besluit veranderende, vertrok na zyn Land, zonder aan 't Kasteel te verschynen; de *Kimelaha* quam egter met een grooten trein van Edelen, vrouwen, en OrangKaja's van Loehoe, en wierd, als ware hy den Koning zelf geweest, zeer deftig ingehaald.

En zyn vertrek.

Slegt voorstel van de Heer Landvoogd aan Madjira, en zyne grooten.

Op dezen tyd deed de Heer *de Vlaming* een voorstel aan *Madjira* en zyne Edelen, dat verre beneden zyn verstand, en in zich zelven ook zeer onrechtveerdig was. Het bestond daar in, dat de Compagnie niet meer nagelen zou behoeven aan te nemen, als de bekende wereld vertieren kon, en dat zy dierhalven een deel boomen moesten uitroejen.

Dit was een sluitreden, die van die tyden af wel klaar toonde, dat de E. Compagnie nu met de nagelen al overkropt zat, maar die geheel en al met het contract der E. Maatschappy streed, alzoo die den Inlander aan de eene zyde verbood de nagelen aan imand anders, dan aan haar, te geven, en aan de andere zyde zich dan ook met reden verbonden had, om alle de zelve tegen een gezette prys aan te nemen.

Zoo de Inlander eenige vreemdelingen aanhaalde, dan schreeude men, dat zy de contracten verbraken, was nu dat contracten verbreken, zoo was het immers even zoo, als de Compagnie weigeren wilde de nagelen (om dat zy 'er nu te veel kreeg) aan te nemen. Dat nu dezen verstandigen Heer dit niet konde, of wilde zien, was niet wel te begrypen, en nog veel minder, dat hy dit aan Inlanders voorstellen ging, die hun belang en welwezen, mitsgaders den inhoud der contracten, immers zoo wel, als hy, begrepen.

Zeer doordachte Inlandsche beantwoording.

Zy, die niet zot waren, zeiden vooreerst, dat het hen zeer vreemd voorquam, dat wy net zouden konnen weten, hoe veel nagelen de wereld kon vertieren.

Ten anderen, voegden zy hier by, dat het contract al zoo weinig dit, als 't uitroejen van hunne nagelboomen by zulken voorval, in hield.

En eindelyk dat, zoo de Compagnie zich daar van overkropt vond, zy hen dan maar geliefde toe te staan, om die aan anderen, die 'er nog gebrek van hadden, te mogen verkoopen, en met het overschot na hun believen te handelen, en dat, schoon wy zeiden bevonden te hebben, dat de geheele wereld met 1500 bhaaren vervuld was, zy de hunne egter nog altyd wel aan den man zouden konnen helpen, waar uit dan te gelyk ook de ongegrondheid van zyne stelling zou komen te blyken.

De Christen OrangKaja's zeiden kort en goed, dat de Compagnie al hunne nagelen voor een gezette prys aannemen, en voor 't vertier der zelve (alzoo dat den Inlander niet raakte, nog in 't contract gemeld was) zorgen, of hen geheel en al ontslaan moest.

De Heer Landvoogd, ziende dat hy met dit ongerymd voorstel aan de grond was, liet het daar by blyven; hoewel het zelve den Inlanders wel verder denken, en al voor uit deed zien, dat het mogelyk de eene, of de andre tyd nog daar op uit komen zoude, dat zy hunne boomen zouden moeten missen, om dat 'er voor de Compagnie te veel nagelen aanwiesschen.

Hy zogt dit naderhand wel weder te verzagten met de OrangKaja's wys te maken, dat zy nog eenige nagel-gelden te goed hadden, dog zy, vreezende, dat ook hier al weer iet agter steken mogt, zeiden, dat zy niets meer van de E. Compagnie hebben moesten, en wel betaald waren.

Ook bespeurde de Heer *de Vlaming*, dat 't gemeene volk morde over de 6½ Ryxdaalder, die de OrangKaja's, volgens gewoonte, van ider bhaar trokken; en alzoo hy de reden, waarom zy dat trokken, niet wist, trachte hy dit af te schaffen; dog haar Edelheden wilden daar in geen verandering gemaakt hebben,

1650. ben, maar dat de OrangKaja's dit als een vergelding van hunne moeiten, en gedane diensten, trekken zouden.

adjira's trek Loe-e. Na dat hy nu *Madjira*, met zyn grooten, tien dagen wel onthaald had, vertrok de zelve weer over den korten landweg na Loehoe.

Des nd-ogds t na de iaffers. Kort daar aan deed de Heer Landvoogd een togt na de Uliassers, om daar het nieuw metaal gewigt ook in te voeren. Hy toonde de Inlanders, hoe zy dat gebruiken moesten, en nam ook de eerste nagelwegers, volgens een nieuw opstel en bericht, onder eede aan.

Hy bevond ook tot zyne verwondering, dat die van Ihamahoe zich weer na hunnen berg begeven, en zich daar, nog meer dan te voren, versterkt hadden, het geen hy toen egter goed vond ongemerkt te laten door gaan, en hen maar alleen tot gehoorzaamheid en trouw in 't toekomende te vermaanen; hoewel hem dit denken deed, dat 'er weer iets in til wezen moest.

Vrede tschen anjen, ons. Men kreeg in Juni door de Fluit Castricum uit Ternate tyding van de vrede tusschen Spanjen, en onzen Staat A. 1648 gesloten; doch alzoo 't Spaansch schip met de Vredens-contracten gebleven was, hield den oorlog tusschen de Tidoreesen, en Ternataanen, noch al eenige tyd aan, vermits zich de eerste na de Spanjaarden gedroegen.

Iandar-n be-ld zyn ms ag-tallen. In deze tyd belaste Koning *Mandarsjah* ook de 1200 Ryxdaalders die Koning *Hhamza*, zyn oom aan de E. Compagnie ten agteren was, uit zyne Ambonsche inkomsten te betalen; begeerende daar nevens, dat alle de Ternataanen, uitgenomen den *Kimelaha*, hem zouden werden toegezonden.

e Vla-ngs t na i-iw, en nipa. In Juli bezogt de Heer *de Vlaming* Amblauw, en Manipa, om daar mede 't nieuw gewigt, en een nagel-lyst, in te voeren.

iut op ehoe laatst. *Madjira* klaagde zeer over *Lebuts* nieuwe ongehoorzaamheid, waarom hy van daar met zyn onrustigen broeder na Loehoe geplaetst wierd. Ook ontsloeg de Heer Landvoogd die van Manipa nu volkomen van alle het oppergezag, dat die van Cambello, en Lessidi, noch in 't verborgen over hen gevoerd hadden, zeggende, dat zy voortaan niemand, dan hem, en *Madjira*, hadden te gehoorzaamen.

Ian-sjah enkt alle Heide-, en riste-op am. In Augustus schonk Koning *Mandarsjah*, nu beter van veel zaaken onderricht, alle de Christen-dorpen op Ceram, Caybobo, Elipapoeteh, Amahey &c. en alle de onderhoorige Heidenen, geheel aan de E. Maatschappy, dat hy met zeer weinige, doch klare woorden in een brief schreef, dien 't jagt Concordia uit Ternate bragt. In de brief aan *Madjira* schreef hy egter het tegendeel, zeggende, dat zy wederspannige, en weerdig waren, om van hem, en den Landvoogd gestraft te werden; dat ons niet raakte, alzoo wy ons maar gedroegen aan 't geen hy aan ons schreef. 1650.

Ontrent dezen tyd quamen die van Rarakit zich vernederen, en vrede verzoeken. Die hen gegund wierd op zekere voorwaarde, die wy alhier uitgedrukt zien.

Artikelen ende voorwaarden, op welke de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, Extraordinaris Raad van Indien, mitsgaders Gouverneur, en Directeur over de Provintie van Amboina, met de landen, en volken, daar onder sorterende, wegens, en in den name van zyn Hoogheid, den Prince van Orangie, voor de generale Compagnie, verdragen ende overeen gekomen is, met de OrangKaja's *Sehela*, ende *Foetat*, zoon van den OrangKaja *Oesen*, respective Hoofden van de gedebelleerde negery Rarakit, als der zelver expresse ende speciale gemagtigden daar toe zynde. 't Verdrag met die van Rarakit gemaakt.

Eerstelyk *bekennen, belyden, en verklaaren wy gemagtigden, om regtvaardige redenen door de staat van de* Compagnie *bestreden ende overwonnen, mitsgaders ingevolge door het regt van den oorlog geworden te zyn regte vasallen, ende onderdaanen van haar Ed. Staat, daar voor, op de onderdanigste beede, benevens andere hare subjecten, door den Heer* Gouverneur *mede gunstelyk aangenomen zyn.*

2.

Ingevolge van het welke wy dan ook beloven, dat met alle de geene, daar de Compagnie *mede vreede heeft, ook vruntschap zullen houden, ende in der minne ommegaan, handelen, ende wandelen, zoo als tusschen geconfœdereerden, ende goede bondgenoten behoord.*

3.

Gelyk wy daar tegen dan ook weder verklaaren, onze vyanden te wezen alle de gene, die met de Compagnie *in vyandschap zyn levende, ende dat wy daar onder specialyk belooven vyandig, als onze eigen vyanden zynde, te vervolgen ende beledigen, waar dat koomen, die van* Tidore, *ende die roofzugtige* Papoewa's, *ende voort alle andere, als voorsz., die het met de* Compagnie *niet zyn houden- de.*

1650. 4. 1650.

Datwe geene vreemdelingen van wat natie, qualiteiten ofte conditie die zyn, aan onze stranden, of havens, handel zullen verleenen, als de welke met een vry geleide van den Nederlandschen Staat *zyn geprovideert, ende wie daar van niet voorzien en zyn, datwe die alle als vyanden zullen aantasten, ende met den eersten aan de Heer* Gouverneur *komen over te leveren.*

5.

Datwe naar geen plaatzen, bewesten dit Kasteel *gelegen, zullen vaaren, ofte zullen daar toe alvorens speciale licentie ende schriftelyk bescheid van den Heere* Gouverneur *komen impetreren, maar de gene, die daar beoosten leggen, als* Banda, *de* Uliassers, Noessalaoet, *ende voorts langs de geheele kust van groot* Ceram, *blyven ons gelicentieerd zonder passe tot ons believen te mogen bevaaren, daar handelen, ende wandelen, zoo dat behoort.*

6.

Datwe ten minsten alle jaaren eens gecommitteerden aan den Heer Gouverneur *naar het* Kasteel *zullen zenden, om aan zyn E. Homagie te doen, datwe daar voren telkens zullen verbeuren een boete van* 200 *Ryxdaalders van agten.*

7.

Datwe t'allen tyden, als door den Heer Gouverneur *ontboden werden, 't zy om zyn Ed: met de* Hongi *te volgen, ofte om eenige andere hof-diensten te plegen, zonder vertoeven naar het* Kasteel *zullen op komen.*

8.

Datwe alle slaaven, ofte hoedanige andere perzoonen, als 't zouden mogen wezen, die tot ons, uit 't gebied van de Compagnie, *ofte de* Ternataanschen *Konink, naar deze gewesten geloopen komen, strax naar haar overkomste, zonder eenige redenen van haar tot excuse aan te nemen, zullen aantasten, ende met de eerste gelegentheid tot den Heer* Gouverneur *aan 't* Kasteel *brengen, mits voor ider als bergloon genietende, gelyk ons dat de Heer* Gouverneur *als een liberale gifte toegelegt heeft, een zomme van* 15 *contante Ryxdaalders van agten.*

9.

Datwe alle, die van elders uit 't gebied van de Compagnie, *of den* Ternataanschen *Konink, het zy uit* Banda, *ofte hier uit de quartieren van* Amboina, *ofte van waar 't anders zoude mogen wezen, zyn tot ons gevlugt, ende tot heden nog verbleven, gelykwe verklaaren dat 'er nog eenige zyn, met alle neerstigheit, ende mogelyke devoiren zullen zoeken in handen te krygen, ende aan de Heere* Gouverneur *herwaarts brengen.*

10.

Datwe onze fortresse, die wy boven op den berg gehad hebben, ende die door den Heere Gouverneur *gerazeerd is, noit weder zullen herbouwen; maar dezelve zoo verwoest alsze nu ligt, zonder eenige steen daar af te moveren, als tot een gedurig teiken, van onze welverdiende overgekoomene straffen, zullen laten leggen; maar datwe in plaatze van de zelve vermogen zullen, gelyk ons zyn Ed. heeft geaccordeert, weder op onze oude woonplaatzen iets anders t'onzer defensie op te werpen, waar we ons te zamen buiten beletzel van onze vyanden weder gecombineerd zullen mogen ter neder zetten, ende blyven houden.*

11.

Datwe onze vervalle politie onder de beschutting van de Nederlandse Staat, *met ten eersten weder zullen opregten, ende daar toe op approbatie, van den Heere* Gouverneur, *in plaats van de gesneuvelde Hoofden weder andere by provisie eligeren.*

12.

Datwe, ten genoegen van den Heer Gouverneur, *ende in verzekeringe van onze gedaane beloften met ten eersten aan 't* Kasteel *zullen brengen* 3 *van onze voornaamste zoonen, om by zyn Eds tot zoo lange 't hem goed ende raadzaam dunken zal, als ostagiers gehouden te werden; mits dat hen, in cas van hare negry, geen overlast zal aangedaan werden.*

13.

Dat wy ook geen van alle oit in onze Religie zullen werden geturbeerd; maar daar by ongemolesteerd, zoo als we die regtevoort belyden, verblyven mogen.

14.

Alle welke bovenstaande artikelen hebben wy by dezen in onze voorsz. qualiteiten op den Moshhâf *na onze vaders wyze bekragtigt, sprekende:* zoo waarlyk helpe ons Godt almagtig.

Aldus gedaan, verdragen, ende overeen gekomen binnen het Kasteel Victoria *op* Amboina, *den* 6 Augusti anno 1650. *mitsgaders bezworen, ende met onze handtekening bekragtigt dezen 9 daar aan volgende. Was getekend* D. V. V. Oudshoorn, *het merk van* OrangKaja Tocha, *'t merk van* OrangKaja Futat, *ter zyde stond, ons ten overstaan als getuigen getekend.* J. van den Briel, Cornelis Dane, Claas Rimbag, *'t merk van den* Koning *van* Noessanivel, *'t merk van* Radja Kilang, *'t merk van* Radja Soya, *'t merk van* OrangKaja Manona, Kelilbaloe, *'t merk van* S Malucoy, *'t merk van* Kasongat, *lager in kennisse van ons getekend* Cornelis Hauw, *Secretaris, ende* Marcus de Roy *Secretaris.*

Die van Kessing, en Ceram-Laoet waren op dezen zelven tyd, met die van Rarakit, die eerst hunne vyanden waren, en hen als aanzetters van ons tot hun

1650. hun verderf aangemerkt, en ook eenige tyd op wraak gedagt hadden, nu weder verzoend.

Zy vertrokken ider met een Princen-vlag, en met een geſchenk weer na huis, zeer wel vergenoegd zynde, dat zy nu voor zoo verre in ruſt konden leven.

Cos ge-gheb-r. Vlaming ertrekt Bata-a. De Heer *de Vlaming*, genegen een ſpringtocht na Batavia te doen, om, was het mogelyk, zyne verloſſing te bekomen, gaf het gezag aan zynen Opperkoopman, den Heer *Simon Cos*, over, en vertrok den 21 Auguſti met 't jagt Concordia na Batavia, in hope van, na drie jaaren quyninge alhier, by verandering van lucht, zyne gezondheid daar te zullen weder krygen.

Hy gierde op Boeton eerſt aan, om dien Edelmoedigen Vorſt, *Aali*, voor de dienſt, aan onze ſchipbreukelingen bewezen, te danken, en om een vaſte vriendſchap met hem op te richten, alzoo Boeton al lang met ons in vyandſchap geweeſt was. Hy quam by de Heer *de Vlaming* eerſt aan boord, weshalven die hem daags 'er aan weer aan land bezogt, hoe gevaarlyk het ook ſcheen hen te vertrouwen, en hoe moejelyk het voor hem was den berg op na de Stad te klimmen. Ook nam de Heer *de Vlaming*, over Sangory gaande, nog eenig goed, en volk, daar gebleven, in, en bragt die mede op Batavia, daar hy in 14 dagen quam.

Geſchil-na zyn rtrek rezen. Pas na zyn vertrek uit Amboina deden zich daar al eenige donkere wolken op, alzoo 'er ten eerſten geſchillen tuſſchen die van Leſſidi, Loehoe, en Cambello, rezen, over dat de Koning hen met de kleene dorpen in een gelyke rang geſteld, en al hun vorig gezag over de zelve had benomen, hoewel dat hen door *Madjira* nu al weer was toegeſtaan.

Op Manipa was 'er al mede wat te doen, alzoo den ouden *Sengadji* van Tomilehoe, en de nieuwe, *Cowaſa* genaamd, malkanderen niet konden verſtaan.

Zy klaagden beiden, en gaven beiden aan *Madjira* geſchenken, 't geen oorzaak was, dat hy ze beide maar gaande hield, om zoo te langer te trekken; hoewel hy, om andre redenen van ſtaat, wel meeſt op *Sengadji Cowaſa's* zyde was.

Op Liſſabatta waren al mede onluſten gerezen, zoo dat zy zich van *Nuniali* afgezonderd, en eenige mylen Ooſtelyker met der woon begeven hadden.

De twee Alfoereeſe Koningen van Somiet, en Hatoewal, met die afzondering der Liſſabatters niet te vrede, namen daar uit een reden, om koppen by hen te mogen halen; waar over de anderen na bekomen verlof van 't Kaſteel, alzoo dit voor hen niet langer te dulden was, zich begonden te wreeken. 1650.

Dit waren maar beuzelingen, en geringe voorloopers van zwaarder onluſten, die zich daar na openbaarden.

Een nieuw oorlogs-vuur begon in Ternate. Men ſchopte daar den jongen Koning van zynen throon, nemende tot een reden van ſtaat, dat hy ons in alles te veel te wil was, welkers aanwaſch zy ten uiterſten zogten te beletten, zy hadden hem daar over wel aangeſproken; doch hy, klaar merkende, dat de E. Maatſchappy zyn eenigſte ſteunzel was, zocht zich in alle manieren by en door de zelve vaſt te maken, en dus zynen throon te verzekeren. Dit ſtak den grooten zoodanig in de krop, dat zy hem met alle man verwierpen, en zyn broeder *Manilha*, dien 't in de herzenen ſchortede, den laatſten Juli dezes jaars 1650 tot Koning opwierpen, om dus in zynen naam te konnen regeeren, daar zy bevorens niet veel te zeggen hadden, alzoo zich de Koning na hunne gedagten te trots tegen hen aanſtelde. Koning Mandarſjah door de Ternataanen afgezet, en Manilha tot Koning opgeworpen.

Het ſpeet hen ook zeer, dat den Koning den Landvoogd van Amboina zoo veel magt over zyn landen op Ceram gegeven, het Chriſtendom daar aan veel Heidenſche dorpen toegeſtaan, ja alle de Heidenen aan de E. Maatſchappy geſchonken had. En het is niet onwaarſchynelyk, dat de Spanjaarden, en Tidoreeſen hier mede onder roeiden.

De voornaamſte roervinken waren den Goegoegoe *Kaitſjili Moeſa*, de Zeevoogd *Kaitſjili Saydi*, de Orang Kaja *Maraſaula*, den oude Hhoekom *Laulata*, en meer andren uit het huis *Tomagola* geſproten. Deze riepen hunnen nog maar opgeworpenen Koning den 2 Auguſti daar voor uit, dwingende den Koning noch tydig by ons met al het voornaamſte en dierbaarſte van zyn Hof in ons Kaſteel Orangie de vlugt te nemen, zynde pas van drie *Sengadji's*, en 100 koppen, gevolgd. Wie de belhamels waren. Den Koning vlugt tot ons, en zy na de klip Soela.

De wederſpannigen wel ziende, dat zy 't op Ternate tegen ons, die den Vorſt in onze beſcherming namen, niet konden uithouden, namen eerſt de vlugt na de ontoegankelyke klip Soela, tuſſchen Tacomo, en Taloeco gelegen. Doch *Saydi*, merkende dat het daar niet lang gaande te houden was, na Xoela, en daar na na Gilolo op de kuſt van Halamahera of Batetosjina, de vlugt. Saydi's vlugt na Xoela, en na Gilolo.

De Heer Landvoogd, *Gaſpar van den Bogaard*, gaf daar van, door een Ternataanſch Mardhykers vaartuig, daar toe afgevaardigd, en den 27 September hier ten anker gekomen, aan deze Regeering kennis, 't welk hier, by vertrek van de Heer *de Vlaming*, geen kleene ontſtelte-

1650. nis gaf, alzoo de bezetting hier vry slegt gesteld, en dit een werk van zulken verren uitzicht was, dat ook de vonken 'er af (gelyk niet qualyk van zommige gegift wierd) wel herwaards konden over gevlogen zyn, dat hen de tyd namaals maar al te klaar leerde. 1650.

VIERDE HOOFDSTUK.

Cos *zend* Danen *na* Loehoe *by* Madjira, *die veinst 't stuk te verfoeyen. De Heer* de Vlaming *als super-intendent herwaards gezonden. 't Contract met de* Gorammers. *A.* 1651 *den veerthienden* Landvoogd, *de Heer* Verbeek, *hier.* Vlaming *giert op* Boeton *aan. Zyn komst op* Makjan. *Den blinden Koopman*, Zeeuw, *ontdekt ons* Madjira's *verraad.* Cos *door* Madjira *misleid. De onze wegens* Jan Pays *verraad gewaarschouwd. Moord op* Cambello. *Van* Outhoorns *wedervaaren.* Imam Swacki's *bedryf, en moord op* Lessidi. Madjira's *vlugt.* Loyatas *waarschouwing in de wind geslagen.* Jan Pays *verraad verder uitgelekt. En hy vast gezet. Moord op* Laala. *Verdere moorden, op* Noessa Telo, *en* Amblauw. *Dapperheid van eenige soldaaten. Afgryzelyk bedryf op* Manipa. Rimbach *op* Cambello *vermoord.* Maynene *na* Ternate *gevoerd. De Heer* de Vlamings *komst voor* Cambello. *Doet* Lecatoelin *onthalzen. Den elfden Opperlandvoogd de Heer* Reynierszoon, *als ook de Heer* Verbeek *hier voorgesteld. Nieuwen eed, door die van* Hitoe, *en* Ihamahoe, *gedaan. Verbod der vaart aan vreemdelingen.* Tamin Amsara, Stadhouder *gemaakt.* Manipa *door de Heer* de Vlaming *aangetast. En de nagel-en vrugt-boomen uitgeroeid. De* Hitoeësen, *heulen met den vyand.* Way *overvallen. De Heer* de Vlaming *na* Banda. Amblauw *door* Verheiden *verwoest, gelyk ook* Boero, *en* Cambello. *Eenige* Alfoereesen *aan 't* Kasteel. *De Heer* de Vlaming *hier weder gekeerd. Die met* Mandarsjah *na* Batavia *vertrekt.* Abdul Rahhmans *dood, zyn diensten aan zyn zoon vergolden. Pestilentiale pokjens hier. Groot nagel-gewasch.* Madjira's *verdre bedryven. De Heer* Verbeek *trekt de Heer* de Vlaming *te gemoet.* Verheidens *verrichting op* Ceram. Luciela, Rora, *en* Hoelong, *door de onze veroverd.* De Vlaming *verschynt met den Koning. Zaaken met dien Vorst besloten. Vergeefze verzoeken, door de vyanden gedaan.* Ridjali's *neeven na* Boero *gezonden.* Mandarsjah's *huwelyk met een* Boetonse *Princes. De Heer* de Vlaming, *komt op* Boero. *Verwoest daar alles. Zyn verdere verrigtingen. Wat* Verheiden *op* Boero *verricht. Waar op hy ziek wierd.* Mandarsjah *vertrekt na* Ternate. *Stoute daad van* Sipkens *vrouw. De Heer* de Vlaming *verovert* Locki. Madjira, *en* Schaydi, *ontkomen het.*

Cos zend Danen na Loehoe, by Madjira.

HEt eerste, dat de Heer gezaghebber *Cos* deed, was den Lieutenant *Danen* na Loehoe te zenden, om stil te vernemen, hoe 't hier gelegen, en wat *Madjira* van der Ternataanen opstand bekend was, en om hem, onder een ernstige aanmaning om zyn Koning en de E. Maatschappy getrouw te zyn, te verzekeren, dat de E. Maatschappy den Koning niet verlaten zou. Ook verzogt hy, dat hy geen Ternataanen, van den aanhang der oproerige, in Amboina ontfangen, of aanhalen, maar hen vast zetten, en ons overleveren zoude.

Die veinst het stuk te verfoejen.

Madjira, dit alles hoorende, veinsde zich zeer ontzet daar over, slaande op tafel, en de Ternataanen, die dit begonnen hadden, verfoeiende, en ons ten vollen van zyn trouw verzekerende.

Wy hebben bevorens gezegt, dat Koning *Mandarsjah* al de Ternataanen opontboden had. Deze waren ook met eenige Coracora's vertrokken, te weten *Dagga*, *Labodi*, de *Kaitsjili's Bismol*, en *Abdul*, zoonen van *Laxamana* (*Kakiali's* schoonvader) en *Codjali*, zoon van den *Sengadji* van Roemah Ite, doch hadden die hare Coracora op een der Xoelasche Eilanden verloren, zoo dat zy op Fattamata in groote armoede zaten, alzoo al hunne goederen weg waren.

Om hen nu weer te roepen, had hy al eenige lieden derwaards afgevaardigd, ten einde zy zich by de muiters niet voegen zouden; doch de raad in Amboina vond best, dat zy op Xoela tot de komst der schepen van Batavia blyven zouden, om te beletten dat zy ook hier niet wat quaads overbrengen, of wel zelf stoken mogten.

Deze slegte tyding quam in November ook op Batavia, en daar neven 's Konings ernstig verzoek, om hem tegen deze muiters ten eersten te helpen.

De Heer de Vlaming als Super-Intendent herwaards gezonden.

Haar Edelheden, met dit werk niet weinig belemmerd, zonden den Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, Ordinair Raad, als Super Intendent (of Opperbevelhebber) Commissaris (of gevolmagtigden) en Zeevoogd derwaards, in hope,

1650. hope, dat hy dit vuur spoedig dempen zou, eer het na andre gewesten overvliegen mogt.

Zyn Ed: vertrok den 23 December A. 1650 van Batavia, zynde nu pas over een maand getrouwd; doch redelyk in staat, om die last op zich te nemen.

In November verschenen hier aan 't Kasteel Goramse gezanten, die zich den laatsten dezer maand onder de E. Maatschappy's gehoorzaamheid begeven hebben. Het contract, daar van met hen gemaakt, luid aldus:

Con- met -ers.

Artikelen, en voorwaarden, op welke den Opperkoopman, *Simon Cos*, provisioneel 't gezag voerende in absentie van de E. Heer Gouverneur, en den Raad in Amboina, wegens en in den naam van de Hoog Mog: Heeren, Staaten Generaal der vrye Vereenigde Nederlanden, zyn Hoogheid, den Prince van Orangie, &c. ende de Bewindhebberen der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, met OrangKaja *Malim*, *Bori*, en *Oelebatta*, gedeputeerden, en expresse gemagtigden van 't Eiland, en de volkeren van *Goram*, is overeen gekomen.

Eerstelyk *verklaren, en belyden wy gemagtigden, geenen Prins, ofte Staat, subject, of oit subject geweest te zyn; maar ons te aller tyd erneerd te hebben als vrye volkeren, die zonder bepaling van imand verbonden, en contracten, met andre volkeren hebben aangegaan, tot dat ons nu niet meer magtig kennende te beschermen, als onze geallieerden volkomen onderdanen door 't regt der oorlogen van den* Nederlandsen Staat *geworden zynde, ons ook onder dezelve, gelyk op volgende voorwaarden volkomen doen, by dezen vrywillig begeven.*

2.

Mits welke dan beloven met gene natien, wie 't ook zoude mogen wezen, voornamentlyk Europiaanse, *eenige contracten, of verbonden, als zynde door deze daar van versteeken, te maken, maar imand der zelven by onze stranden ten dien einde verschynende, tot de Ed: Heer* Gouverneur *in* Amboina *te wyzen.*

3.

Met alle volkeren, daar de Ed. Compagnie *mede in vreede leefd, beloven wy ook vrundschap te zullen houden, daar mede te handelen, gelyk ware bondgenoten, ende geconfœdereerden betaamt.*

4.

By gevolge wy daar en tegen ook weder verklaren onze vyanden te wezen, wie in onminne met de E. Compagnie *leeven, als zynde dan specialyk, de roofzugtige* Papouwen, Tidoresen, *ende andere, die 't met de E.* Compagnie *niet houden, welke wy alle beloven te vervolgen, beschadigen, ende als vyanden te tracteeren.*

5.

En geene vreemdelingen, van wat natie conditie, of qualiteiten, die zyn, zullen wy aan onze stranden gedoogen, veel min handel verleenen, als alleenelyk die geene, welke met pascedels, ofte vry-geleide brieven, van den Nederlandsen Staat *zyn voorzien, ende wien daar van geen vertooning doen kan, beloven wy als vyanden aan te tasten, ende met de eerste gelegentheid aan den Ed: Heer* Gouverneur *alhier te komen overleveren.*

6.

Naar geene plaatzen, bewesten dit Kasteel *gelegen, zullenwe varen, ofte zullen daar toe alvoren speciale licentie, ende schriftelyk bescheid van de Ed. Heer* Gouverneur *komen verzoeken, ende verwerven, edog de om de Oost gelegen landen als zynde* Banda, *de kust van* Ceram, Uliasser, Noessalaoet, &c. *blyven ons gelicentieerd zonder pas, tot ons genoegen, te mogen bevaren, daar handelen, wandelen, gelyk vrunden betaamd.*

7.

Eens 's jaars ten minsten beloven wy onze gecommitteerden naar 't Kasteel Victoria *aan de E. Heer* Gouverneur, *om aan zyn Ed. Homagie te doen, te zullen zenden, mits zo wy daar van in gebreke blyven, daar vooren t'elkens verbeuren zullen een boete van 200 Ryxdaalders van agten.*

8.

T'allen tyden, als wy door de E. Heer Gouverneur *ontboden werden, 't zy om zyn Ed: met de* Hongi *te volgen, ofte om eenige andere hofdienstigheden te plegen, beloven wy zonder vertoeven naar 't* Kasteel *te zullen opkomen.*

9.

Alle slaven, ofte andere perzoonen, hoedanig die zoude mogen wezen, die tot ons uit het gebied van de E. Compagnie, *of van den* Ternataanse Konink *naar deze gewesten geloopen komen, zullen wy strax naar haar overkomste, zouden eenige redenen van haar tot excuse aan te nemen, aantasten, ende met de eerste gelegentheid aan, en tot de Ed. Heer* Gouverneur *aan 't* Kasteel *brengen, mits voor ider, voor bergloon, genietende een zomme van 20 Ryxdaalders courant, daar mede onder begrepen zyn, de gene, die alreede (des niet en weten) aldaar mogte gevlugt zyn.*

Alle welke bovenstaande artikelen beloven wy ondergesz: in onze voorsz: qualiteit deugdelyk te onderhouden ende te doen onderhouden, bekragtigende dieshalven 't zelve met onzen hoogsten eed op den Moshhâf. Amboina *in 't* Kasteel Victoria, *dezen laat-*

1650 *laatsten* November 1650. *was getekend* Simon Cos, Jacob Verheiden, J. van den Briel, Cornelis Danen, Cornelis van Adrichem, *'t merk van* Pati Oessen, *'t merk van* X Bakker Bessi, Jan Tembessy, Marcus de Roy, *Secretaris.*

Dat de Tidoreesen (gelyk wy hier boven zeiden) mede deel in den Ternataansen oproer hadden, bleek klaar, alzoo de Papoewa's, hunne onderdaanen, nu zeer sterk op de onderdaanen van Koning *Mandarsjah* quamen rooven, tegen welke die van Cambello, Lessidi, Bonoa, en Manipa, een zeemagt van 16 Coracora's by een gezameld, het Papoewa's Eiland, Messowal, den 12 November aangetast, afgeloopen, en veel buit van menschen, en visch daar gebragt hebben.

Ondertusschen wierd *Madjira* door die genen, die hy met eenig ontzet na de schipbreukige Ternataanen op Xoela gezonden had, uit hunnen naam geraadvraagd, wat zy zouden doen, zoo de nieuw opgeworpene Koning hen na Ternate quam te roepen. *Madjira* maakte dit den Heer *Cos* bekend, die hem antwoorde, dat hy hen raden zou, voor eerst daar nog te blyven, en dien nieuwen Koning in geen zaaken te gehoorzaamen.

En 't antwoord van Cos 'er op.

Ondertusschen zeilde de Heer *de Vlaming* al voort na de Moluccos; doch wierd door de winden en stroomen ontrent Boeton zeer in zyn reize belet, waar door hy veel zieken kreeg, die hy goed vond door 't jagt de Leeuwerik na Amboina te zenden, en tegen gezonde lieden te verruilen.

A. 1651 den veerthienden Land-voogd, de Heer Verbeek hier.

Zy quamen A. 1651 den 5 Februari hier, en bragten ook eenen nieuwen, of den veerthienden Ambonschen Landvoogd, en bestierder de Heer *Willem Verbeek*, (by zommige ook *van der Beek* genaamd) gewezen Opperkoopman op Batavia, en nu ook Extraordinaris Raad van Nederlands India, mede, die hier plegtelyk ingehaald wierd, hoewel zyne voorstelling nog uitgesteld bleef, alzoo alles noch onder de Heer *de Vlaming* stond.

Men zond, zoo ras het doenlyk was, dit jagt met 50 frisse soldaaten, den 10 dito onder den Lieutenant *Cornelis Danen*, na Ternate, met last om zich ten eersten by de Heer *de Vlaming* te voegen.

Vlaming giert op Boeton aan.

Zoo ras die Opperveldheer ontrent Boeton gekomen was, gierde hy by dien Vorst aan, beschonk den zelven, en bezogt hem nogmaal, om de oude vriendschap, voor al nu, weer vast te maken.

De wind egter bleef hem nog al tegen, dat hem eindelyk dwong in 't Fluitschip de Smient van 't schip Nassau over te gaan, waar mede hy den 2 Maart op Makjan onbekend aanlandde; alwaar toen de Heer *Jacob Hustaart* als Hoofd en Opperkoopman lag.

Het duurde drie maanden en een dag, eer de Vloot in Ternate verscheen, na welkers aankomst zyn Ed: ten eerste alles in 't werk stelde, om de muiters te dempen, loopende eerst na Makjan, alwaar de ouden *Sengadji* van Gnossagita, een dorp ontrent onze vesting Tassaso gelegen, alle de zynen aangeraden had, om de zyde der muiters te kiezen, en na 't gebergte vlugten.

Hy zond boden, om dien *Sengadji* tot afkomen te noodigen, die eerst niet wilde, doch eindelyk zynen zoon zond, die afgewezen wierd, met last dat hy den *Sengadji*, op de hoogste ongenade, aanstonds zelfs komen moest, dat hy eindelyk deed.

Wat dezen Heer nu daar in Ternate verder verricht, en hoe hy, na veel moeite met de muiters gehad te hebben, alles zeer gelukkig herfteld heeft, zullen wy hier niet herhalen, alzoo wy dat reeds omstandig onder de stoffe van Ternate getoond hebben. Alleen zullen wy maar zeggen, dat de tyd de onzen in Amboina leerde, dat ook *Madjira* de hand in dit werk had.

De Koopman, *Barent Zeeuw*, een gaeuw man, en Opperhoofd op Loehoe, had in November des voorleden jaars zyn gezigt verloren; doch hoe blind hy ook was, had hy egter *Madjira's* loopgraven weten te ontdekken, gevende ons den 1 Maart dezes jaars kennis, dat hy nu 3 a 4 dagen aan een zeer sterk met de OrangKaja's van Cambello geraadslaagd, en zyn beste goederen op zekere nagt in een Coracora na de bogt van Tanoeno gezonden had. Dat ook *Abdul Rahhman* aan *Madjira* sterk over onze natie, als onderdrukkers van den Moorschen Godsdienst, geklaagd, en hem verzogt had, daar tegen te zorgen.

De Heer *Cos*, dit hoorende, en 't zelve als de eerste zaaden van afval aanziende, ging zelf den 2 Maart na Loehoe, om *Madjira* te ondertasten, en hem tot getrouwigheid nogmaals aan te maanen.

Hy vond by zyn komst alles by *Madjira* oogschynelyk nog in ordre, en meinde derhalven, dat men hem quaad berigt dien aangaande gegeven had. Dog men had hem wel, en na waarheid, gewaarschouwd, en den blinden *Barent Zeeuw* had beter, dan hy met zyn oogen, gezien, dat de beste meubelen geborgen, en de slegtste maar in ordre gelaten waren, om hem, en anderen, zand in de oogen te werpen. Hy sprak *Madjira* zeer deftig aan, om hem aan te zetten tot

651. tot getrouwigheid aan zynen Koning en ons.

Madjira antwoordde, dat men voor hem niet bang moest zyn; doch dat het waar was, dat men onder 't gemeene volk wat beweging zag, om dat zy vreesden, dat wy hen tot het Christendom dringen wilden; en de nieuwe Koning hen nu op 't lyf vallen, of dat hen een ander ongeluk zou overkomen, doch dat hy dit alles wel wist te stuiten.

De Heer *Cos*, zich nu gerust houdende, wilde geen tydingen, ten laste van *Madjira* meer gelooven. Ook had hy *Madjira* verzogt, om te bezorgen, dat de Inlanders met 't opmaken van de Logie van Cambello wat wilden voortgaan. Hy beloofde spoedig daar over aan den Lieutenant, *Nicolaas Rimbach*, te zullen schryven, dat waarschynelyk die *Urias*-brief was, waar mede hy dien Lieutenant met eenige soldaaten van zyn post troonde, om die van Cambello gelegenheid te geven, om hun schelmstuk zoo veel te gemakkelyker uit te voeren.

Terwyl hy nu dus met den Heer *Cos* sprak, waren 'er wel 200 gewapende mannen rondom des *Kimelaha's* huis, ook was de vaandrig *Helwig* zeer kort by *Madjira's* geweer, gelyk hy zyn soldaaten ook last gaf, om wel op te passen. *Madjira*, dit merkende, riep de zynen in 't Ternataans toe, daar zal van daag niet van vallen.

Dit alles wierd den Heer *Cos* geboodschapt; doch hy wilde niets aannemen, zeggende, dat hy beter wist. Hy vertrok dan na 3 dagen weer van daar, en deed door zyn bericht den Raad gelooven, dat alles by *Madjira* wel stond, tot zoo verre, dat men gansch geen quade gedagten op hem had.

onze ns ays ad ar- iwd. Den 8 Maart quam 'er nog een slegte tyding. Zeker Chinees, *Intsjeh Java* genaamd, boodschaapte met eenige van de zynen, dat 'er dagelyks veel goed uit Hative gedragen, en dat de Hhoekom, *Jan Pays*, daar niet meer vernomen wierd, weshalven hy vreesde, dat zy wel licht mogten overvallen werden, en dat 'er weer iets gaande was.

oord am- Den 10 Maart berste de bom uit het vat. De Lieutenant *Rimbach*, met 6 soldaaten, 1 quartierMeester, 2 matroozen, en de OrangKaja *Maynene*, door den voornoemden brief van *Madjira* die zelve dag na Erang verzonden zynde, om die Inwoonders tot het werk aan te pressen, zoo vielen die van Cambello den 11 dito aan 't moorden, slaande eerst den sergeant *Jan Gallant*, die by 't werkvolk was, dood.

n De Lieutenant *Herman van Outhoorn*, kort te voren daar van Lessidi gekomen, schepte met zyn Prahoe weer na zyne bezetting op Lessidi, om te zien hoe 't daar stond; doch moest aanstonds na Cambello weder keeren, alzoo hy geen een soldaat daar op, de stukken na hem toegekeerd zag, en eenige kanon-schoten na zyn lyf kreeg, ziende ook prahoe's afzetten om na hem toe te komen. 1651. wedervaren.

Imam Swacki was nu, op de ernstige bede van *Madjira's* wyf, en moeder, ons af, en de muiters toegevallen, waar op zy te Lessidi, op 't zelve uur, als tot Cambello, de vesting overvallen, en de bezetting trouwloos, onder schyn van vriendschap, vermoord hadden, uitgenomen een bosschieter, die zich vrywillig overgegeven, en hen aan buskruit geholpen had. Imam Swacki's bedryf, en moord op Lessidi.

Zy hadden daar ook alle de goederen, zoo van de E. Maatschappy, als van den Lieutenant *van Outhoorn*, weggeroofd.

Deze Lieutenant nu, weer voor Cambello gekomen, viel met een nieuwen moed op de verlatene Logie aan, haalde nog eenige pakken en kleeden 'er uit tot 's anderen daags 's avonds, dat de vyand hen dwong te wyken, en na de Reduit *Hardenberg* te vluchten, zynde toen aldaar nog 76 zielen (waar onder 16 Neerlanders, en 43 zwakke slavinnen) sterk, en maar van 1½ Martavaan (een aarde verglaasde pot, 2 a 300 kannen houdende) water, van weinig ryst, en kruit of loot voorzien.

Na dat nu de bloode *Madjira* dit alles dus beschikt had, zonder zelf op zyn plaats iets te durven beginnen, nam hy den 10 dito ook met al zyn goed de vlugt na Locki, legerde zich by de Rievier Kahoela, daar ook 't Loehoenees Campon van *Abdul Rahhman* lag, waar na toe men de Loehoeneesen by de schoonen dag ten deele gewillig, ten deele gedwongen, gewapend langs Gammasongi, of de Spekberg, en voor by onze vesting, trekken zag, doch *Abdul Rahhman*, met de zynen, bleef ons getrouw, en quam in onze vesting, ons verzekerende, dat veelen hem wel hadden willen, doch niet konnen volgen. Madjira's vlugt.

Ook was *Loyata*, of *Kramer*, OrangKaja van Loehoe, voor 5 dagen mede by ons in de vesting gekomen met zyne goederen, ons toen al waarschouwende, dat 'er wat quaads op handen was; doch hy zelf wierd by nagt door die van Cambello weer weg gehaald. Ook had hy den vaandrig *Helwig* al lang gewaarschouwd, dat de vyanden zich op Locki, en by Kahoela, versterkten; doch die man had daar weinig agt op gegeven. Hy boodschapte ook na 't Kasteel alleen des *Kimelaha's* vlucht, alzoo hem de moord op Cambello noch onbekend was. Loyata's waarschouwing in de wind geslagen.

1651. Men zond ten eersten den Onderkoopman *Cornelis Hauw* over Hitoelama derwaards, om naeuwkeurig na alles te vernemen, en men liet alle de Orang-Kaja's aan 't Kasteel by een komen, om ten eersten 5 Coracora's klaar te maken, en, na 't weder keeren van *Cornelis Hauw*, Capitein *Verheiden* den vlugtigen *Kimelaha* op 't lyf te zenden, eer hy zich zelven daar sterk kon maken.

Jan Pays verraad verder uitgelekt. Twee Chineesen, *Loccum* en *Sayco*, quamen van Hitoe Lama 's avonds ook de vaste tyding, niet alleen van des *Kimelaha's* vlugt brengen, maar de onzen ook verzekeren, dat de Hhoekom, *Jan Pays*, aan dit schelms verraad mede vast, en dat hem door *Madjira* een brief geschreven was, waar by hy hem vermaande, om nu hun voornemen uit te voeren. Eindelyk quam de Onderkoopman *Hauw* niet alleen met mondelinge tyding; maar bragt ook een brief van den Lieutenant *van Outhoorn*, waar in 't vorige bevestigd, en ook de moord op Lessidi en Cambello duidelyk bekend gemaakt wierd.

Men hoorde ook, dat het versprek van *Madjira* en *Jan Pays* was, om onder schyn van vriendschap in 't Kasteel te dringen, en dat af te loopen, en dat hy hem aangezet had, om dit nu mede uit te voeren.

Men sprak zelf ook, dat 'er onder de Inlanders een aanslag was, om Capitein *Verheiden*, en zyn volk, op de Coracora's, als zy onderweeg zouden zyn, den hals te breeken, en dat men dan, schielyk weerkomende, by donker zou zien 't Kasteel in te neemen.

En hy vast gezet. Men riep dierhalven de OrangKaja's weer by een, en zei hen, quanswys, dat het te laat was *Madjira* te vervolgen, en dat de Coracora's maar zouden t'huis blyven; doch in 't uitgaan wierd *Jan Pays* belast, tot nader bevel, in 't Kasteel te blyven, dat hy, hier over zeer ontsteld, aannemen moest, hoewel hy zich daar toe vry ongenegen, en over dit toeval zeer onvergenoegd toonde.

Men belastte de burgers ook goede wagt overal te houden; en men zond de Fluit Castricum, en twee gehuurde borger-jagten, met levensmiddelen, en last, om goede toezigt te nemen, na de buiten-comptoiren, en een derde vaartuig vertrok na Ternate, om daar de tyding van *Madjira's* opstand te brengen; doch dat kreeg, door tegenwinden, de reize niet.

Men zond dan de Fluit, de Wolf, met den Lieutenant *Danen* op nieuw derwaards, om aan den Opperveldheer, *de Vlaming*, den slegten staat van alles bekend te maken; waar op men hier met dat zelve Fluitje kort daar na voorraad van veel noodige dingen, en voor al van kruit, kreeg, alzoo 'er nog maar een kist (een groote slofheid) in het Kasteel was.

Den 13 Maart ging een andre moord op Laala aan, alwaar de *Hamba Radja*, *Badji*, den sergeant, en 6 soldaaten, in 't dorp ten eeten verzogt had, alle welke daar doodgeslagen wierden. Daar op eischten zy de vesting op, in welke maar 4 of 5 soldaaten waren, die zy dwongen de zelve over te geven, voerende hen na Locki, van waar 'er namaals 2 tot ons quamen overloopen. 1651. Moord op Laala.

De Heidenen op Caybobo jaagden ook de Christenen van daar na 't gebergte; doch zeiden, dat zy dit doen moesten, alzoo zy door *Madjira's* dreigementen daar toe gedwongen waren, verzoekende egter, dat de Hollanders hen dog niet vergeten wilden, alzoo zy anders Christenen zouden blyven.

Even zulke moordtooneelen wierden ook op NoessaTelo, kleen Hatoeaha, Assahoedi, Bonoa, Amblauw, en Manipa, opgerecht, daar men zich niet ontzag om onze bezetting, weinige uitgezonderd, dood te slaan, en jammerlyk, na 't afloopen der vestingen, te vermoorden. Ver moord

Die van Waypoeteh hadden in last, om dit op Noessatelo uit te voeren. Zy hielden zich, of zy den sergeant noodig te spreeken hadden, drongen zoo met geweld in de Reduit, en sloegen 'er alles dood, uitgenomen eenen bosschieter, die 't ontquam. Zy staken de Reduit in brand, en namen alleen 't kruit, dat zy van nooden hadden, en 't geschut mede. Op Noessatelo, Amblauw

Op Amblauw veinsden zy de Reduit te willen dekken, en bragten dus onder de Atap ook haar geweer na boven. De sergeant, *Laurens Sipkens*, zat beneden met de OrangKaja's, om over het een of 't ander te beraadslagen. Ondertusschen gaven hunne makkers, die boven waren, een teeken, waar op zy boven en de OrangKaja's beneden aanvielen, welke laatste den sergeant met zyn 3 onnoozele kinderen, om hals bragten; dog boven was het zoo glad niet gegaan. Vier soldaaten op de Reduit hadden 't hok daar weten in te houden, en de schelmen van boven na beneden te jagen.

Dit had hen, die ook zeer gequetst waren, zoodanig verzwakt, dat zy niet in staat waren, om veel meer tegenweer te bieden.

Zy hielden het egter nog eenige dagen uit, tot zy eindelyk op een dieren eed van *Kimelaha Hasi*, zweerende dat hy geen hair van hen krenken zou, zoo zy maar by hem afquamen, en zich over gaven. Dapp heid v eenige soldaat

Hasi

Hasi hield zynen eed, en krenkte geen hair van hem, maar droeg egter zorg, dat zy aanstonds door andren vermoord wierden. Zy namen daar op ook die Reduit in, verbrandden de zelve, en braken ze vorder af; doch des sergeants vrouw, *Senhora Catharina* namen zy mede na Boero, van waar zy het naderhand nog wonderlyk ontkomen is.

Op Manipa, daar de Onderkoopman *Gerard Bonser* voor eerst, by afweezen van den idelhoofdigen *Johan Comans*, lag, maakten zy het allerverfoejelykst, zynde een schelmstuk, by na zonder wedergae.

yze- e- op pa. De verrader *Sengadji Cowasa* quam zelf met eenig volk aan de Reduit, in schyn om een brief aan *Bonser* te bestellen. Deeze was wat wonderlyk toegedaan, om *Bonser* te meer werk in 't openen te geven, en op dat zy ondertusschen in de Reduit zouden konnen dringen.

Comans huisvrouw, Capitein *Verheidens* zuster, beneden in haar huis staande, en dat indringen der Inlanders in de Reduit ziende, riep *Bonser* toe, dat hy op zyn hoede zou zyn; doch aanstonds vielen een deel van die moordenaars op haar aan. Zy verweerde zich nog lang zeer deftig met een halve piek; doch kon het alleen tegen zoo veel woedende honden niet uithouden, weshalven zy haar eindelyk meester wierden. Zy mishandelden haar lichaam jammerlyk, sneden haar de borsten af, en zeiden, dat zy dit Hollands verken in stukken willen hakken.

De andre, ondertusschen al in de Reduit indringende, hebben daar alles, wat hen tegen quam, vermoord, en de vesting verbrand, en afgebroken.

Zy namen 2 dogtertjes van den Onderkoopman *Comans* gevangen, waar van het eene kort daar aan van een quetzuur of een ongemak gestorven is; doch 't ander zonden zy aan *Kimelaha Hasi*, ten teeken van hunne zegenpraal, na Boero.

De voornoemde Lieutenant *Claas Rimbach*, bevelhebber op Cambello, dog nevens *Maynene* door *Madjira* zeer listig na Erang gezonden, om den Inlander tot 't werk aan te pressen, wierd, daar pas gekomen zynde, aanstonds overvallen, en met zyn soldaaten vermoord. *Maynene* hielden zy gevangen, om hem, volgens *Madjira's* last, door honger te doen omkomen, hoewel hy naderhand noch na Ternate gezonden is. Rimbach op Cambello vermoord. Maynene na Ternate gevoerd.

Op Erang lag ook een corporaal met 8 matroozen om balken te hakken, die zy mede doodsloegen, uitgenomen een, die zy met eenige soldaaten na Ternate zonden.

Daar zag men nu Amboina, zoo gerust en bevredigt (ten minsten in schyn) door den wakkeren Heer *Demmer* aan de Heer *de Vlaming* overgeleverd, en zedert nog ruim drie jaaren zoo door hem bestierd, weer als in volle vlam staan.

Dit geschiedde alleen volgens de schendige regeer-bestekken van *Madjira* en

 Jan

1651. *Jan Pays*, waar van de eerste zich hoofd van 's Konings onderdaanen, en de ander van de Christenen, zogt te maken.

Hadden die van Oeriën het onder malkanderen konnen eens werden, zoo had de Baricade aldaar met ons volk al mede zulk een einde gehad; maar die van Assaloelo ontdekten ons dat tydig, waar door de onzen op hun hoede, hoewel die schelmen van Oeriën nog zoo stout waren, dat zy by Capitein *Verheiden* aan boord dorsten komen, veinzende voor den *Kimelaha Madjira* bang te zyn.

Het eerste, dat de onze hier tegens deden, was dat Capitein *Moerlag* den 4 April met 6 Coracora's uit de Uliassers gekomen, Caybobo's drie benedenste dorpen verbrandde, en al hare vaartuigen en vrugtboomen verwoestte.

Den 6 dito quam hy voor Loehoe, dat hy in een slegten staat bevond, alzoo de vyanden haar 't drinkwater afgegraven hadden, en alles daar vry wild liep, doordien de vaandrig *Helwig* over 't verlies van zyne goederen op Laala, en over 't geen zyn vrouw den 30 Maart wegens haar misbedryf aan 't Kasteel ondergaan moest, geheel mistroostig was, waar over hy van daar gelicht, en den Lieutenant, *Herman van Outhoorn* in zyn plaats gelegt wierd.

De Heer de Vlaming komt voor Cambello.

In dezen bedroefden tyd quam de Heer *Arnold de Vlaming*, den 24 April hier gansch onverwagt, doch zeer tydig, uit Ternate met eene Fluit voor Cambello opdagen. Hy ontbood daar aanstonds den Heer *Cos* met de Coracora's en met Capitein *Verheiden*, en den Capitein Lieutenant *Danen* (welke laatste onlangs uit Ternate hier weer gekeert was) want deze drie waren de bequaamste en ervarenste van alle de dienaaren, die zig toen in Ambon bevonden.

Doet Lecatoelin onthalzen.

Men zond *Lecatoelin*, OrangKaja van Oeriën, mede derwaards, om den Heer Zeevoogd van zyn trouw te verzekeren; doch die Heer, die reeds grondige kennis van zynen aanslag had, liet hem aanstonds onthalzen, om een schrik onder den vyand te brengen, en om van 't begin af te toonen, dat hy 'er niet mede dagt te speelen.

Dit dede hy te meer, alzoo hy een godloozen aanslag, nevens eenen *Hatibe*, op Capitein *Moerlag* onderweeg voor gehad had, meinende hem, terwyl hy in een boekje op de Coracora las, met een parang (of kapmes) de strot af te veegen; dog alzoo *Hatibe* ergens over verschrikt was, was de slag maar over 't gezigt gegaan, en zoo hard niet aangekomen, of hy wierd in 't kort weer genezen.

Hatibe sprong aanstonds in zee, om te ontvlugten; doch wierd daar gekregen, hoewel hy met tegenworstelen oorzaak was, dat hy op strand wierd doodgeslagen; maar *Lecatoelin* gevangen, en invoegen als wy aanstonds zeiden, gestraft. 1651.

Hy liet den vaandrig, *Marten Weber*, op Cambello als hoofd over 45 soldaaten, en 2 slaven, belastte hem zyne vesting maar wel te bewaren, en zich met geen buiten-vyand te bekommeren, en vertrok daar op na het Kasteel.

De[...] de Op[...]perlan[...] voog[...] Heer Reini[...]zoon, ook d[...] Heer Verbe[...] hier, voorg[...]steld.

Daar gekomen zynde, las hy den 27 de voorstelling van den elfden Opperlandvoogd van Indiën, den Heer *Carel Reynierszen*, en stelde daar na ook den Heer *Verbeek* als veertienden Landvoogd van Amboina voor, terwyl hy zelf Superintendent of Veldheer en Zeevoogd met een volslage oppermagt over de drie Oostersche Landvoogdyen bleef, om over alles, wat dezen oorlog aanging, het oppergezag te voeren.

Vermits hy nu wist, hoe naauwen verbond van wegen den Godsdienst en eenige huwelyken tusschen die van Hitoe en Ihamahoe was, vond hy goed hunne OrangKaja's door een naauwer eed aan ons te verbinden, en hen te doen beloven de Compagnie niet alleen getrouw; maar ook vyanden van den *Kimelaha Madjira* en zynen aanhang te zullen zyn.

Wy konnen die vernieuwing van dezen eed in dit navolgende opstel zien.

Eed op nieuws door de Hoofden van 't land Hitoe mitsgaders die van de Negryen Iha en Mahoe, gedaan.

Nieu[...] eed, [...] die va[...] Hitoe[...] Ihama[...]hoe, [...] daan.

Gemerkt de trouwlooze attentaten, by den Kimelaha Madjira, *en zyn aanhang, tegen de E.* Compagnie *met het spolieren, en berooven haarer goederen, en volkeren, jongst op verscheide plaatzen gepleegd, verklaren wy ondergesz.* OrangKays *van 't land* Hitoe, *en* Ihamahoe, *dat de gemelde* Compagnie *met goede redenen op eenige van ons, haar door maagschap zeer na bestaande, behalven dat wy ook van een ende zelve Religie, te weten, de* Mohhammedaansche *zyn, een nader opzigt mag nemen, en ons dienvolgende op het naeuwste, als zy immers konnen, aan haar verbinden, gelyk als wy dienvolgende dan ook onder de dierste eeden, die wy doen mogen, dat is op onzen* Moshhäf, *op de hier volgende artikelen uit onzen vrye wille, alle aan de voornoemde* Compagnie *naarder verbinden, als doen by dezen.*

Eerstelyk, *beloven en zweeren wy de E.* Compagnie *gehouw, en getrouw te zullen zyn, en blyven, ende dat wy dienvolgende ook met alle de geene, waar de voorsz.* Compagnie *nu reeds mede in vrientschap is,*

1651. *is, of hier naar noch vriendschap zoude mogen komen te maken, mede altoos als goede en onze eige bezondere vrunden te zullen omgaan, leven, handelen, en wandelen, zoo verre, als ons dat by voorsz.* Compagnie *zal werden geaccordeerd, en toegestaan; gelyk wy dan ook daar en tegen aan de andre zyde, weder beloven, en zweeren, voor onze vyanden te agten, houden, en zullen houden alle de gene, waar mede de E.* Compagnie *regtevoord oorlog heeft, ofte naarmaals nog zoude mogen krygen, tot zoo lange de zelve oorlog duuren zal, zynde specialyk daar onder gemeend, en begrepen den voorgemelten snooden* Kimelaha Madjira, *met alle die, welke aan zyne factie schuldig zyn, en zyne zyde volgen, en geene van dien gereserveerd, ofte uitgezonderd.*

Zoo belooven, en zweeren wy nog mede, met niemand van de Kimelaha Madjira, *en zyne consoorten, ofte andere* Compagnies *vyanden, eenige secrete correspondentien ofte t'zamensprake te zullen houden, maar dat wy ter contrarie alle de geene, die wy van voorsz.* Kimelaha's *aanhang, zonder eenig onderscheid van perzonen te maken, hoe na zy hem ook in den bloede, ofte van aanheylikens wegen zoude mogen bestaan, in onze handen komen te krygen, op hoedanigen wyze 't zelve ook zoude mogen wezen, zonder een ommezien des tyds daar mede te tarderen, zullen brengen en leveren, aan de suppoosten van de* Compagnie, *naast van ons afgelegen.*

Item, *ook dat wy ons t'allen tyden gereed ende vaardig zullen laten vinden, op de ontbiedinge van de* Compagnie, *den algemeinen vyand, zoo te water, als te lande, naar ons uiterste vermogen te verdistrueren, van alle welke pointen, 't zy in 't geheel, ofte ten deele, indien wy blyven in gebreken, verklaren, en belyden wy ons zelfs te wezen meineedige, en met goede redenen land, goed, en bloed te hebben verbeurd, dat wy alles mids dezen dan ook daar onder submitteren, en als te pande stellen. Dit hebben wy te zamen, en ider van ons in het byzonder gezworen, en tot bekragtinge van zulx, onze handen volgens onze vaders wyze in 't zweeren gebruikelyk gelegt op de* Moshhâf, *waar en tegen wy,* Arnold de Vlaming van Outshoorn, *ordinaris Raad van* India, *oud* Gouverneur *en* Directeur *van* Amboina, *en als nu voor* Admiraal, Super-Intendent, *en expres* Commissaris *herwaards gezonden, en* Willem Verbeek, *extraordinaris* Raad *en regerend* Gouverneur, *ende* Directeur *van de provintie voorsz, in onze respective voorsz. qualiteiten, voor of van wegen de generaale* Compagnie *beloofd en gezworen hebben, als doen by dezen, het land van* Hitoe, *nevens alle de gene, waar mede de* Compagnie *hier regtevoort in alliantie is, zoo lange als zy haar naar de voor deze beraamde artikelen en vredes-contracten opregt en getrouwlyk blyven comporteren, allen 't halven, zoo wel voor publycq, als heimelyk geweld met ons uiterste vermogen, te helpen en te assisteren.* 1651.

Dat verzorgen zullen de contracten, voor dezen by wylen myn Heere den Generaal, Anthoni van Diemen, *met die van de landen, aangaande het betalen der nagelen, en koopen van 's* Compagnies *kleeden beraamd, aan onze zyde wel, opregt, en getrouw werden onderhouden, en naargekomen.*

Ende specialyk beloven, en zweeren, wy by dezen, dat wy noit tragten zullen imand van het Mohhammedaansche *gevoelen af te leiden, maar zullen die van de gansche kust van* Hitoe, *en wie elders meer van dat gevoelen zyn, van ons daar in ongemolesteerd werden gelaten.*

Zullen wy ook niet gedoogen, dat eenige jonge lieden van 't Moors *gevoelen, zonder speciaal toestaan van haare ouders, en vrienden, met eenige* Christen-*dogter trouwen, en midsdien, gelyk als dat dan volgen moet,* Christen *werden, maar nemen wy aan, en beloven dit de ouders, ofte mombers van zodanige onmondige kinderen, daar van te laten weten, en indien zy daar inne niet willen consenteren, de zelve weer dadelyk tot hen te zenden.* Zoo waarlyk moet ons Godt Almagtig helpen.

Aldus gepasseerd, ende bezworen in 't Kasteel Victoria, *in* Amboina, *dezen* 29 April A. 1651. *was getekend,* Arnold de Vlaming van Outshoorn, *en daar onder* Compagnies *zegel, in 't zwart gedrukt.* Willem Verbeek, *en daar nevens zyn E. cachet als boven, aan de linker zyde stonden de respective merken in* Moorsche caracters, *en daar nevens met de hand van den* Secretaris, Marcus de Roy, *geschreven,* Radja Hitoe, OrangKaja Boelan, OrangKaja Ternate, Capitein Mamala, OrangKaja Waccal, Hehalatoe Hehalessi, Lolekelut, OrangKaja Oerien, Pati Iva, OrangKaja Lessi, *onder de namen van de respective Heeren* de Vlaming, *en* Verbeek, *stond ons present, was getekend,* Simon Cos, Jacob Verheiden, Jacob Voer, *en* Cornelis van Adrichem, *aan de linkerzyde stond, in ons bywezen, was getekend met 't merk van* Radja Noessanivel, Radja Kilang, *en de handteekening van* Joan Pays, *lager stond, in ons bywezen, en was geteekend,* Marcus de Roy, Secretaris; *in 't midden, onderaan stond, in kennisse van ons, en was getekend* Cornelis Hauw, Secretaris.

Ook las de Heer Zeevoogd een placcaat den 5 May af, in 't welke haar Edelheden goed gevonden hadden, aan alle

1651. le uitheemsche Onchristenen en vreemde volkeren ten eeuwigen dage de vaart op deze Landvoogdy, op verbeurte van vaartuig, en goederen, en bedreiging van hun leven lang in de keten te zullen gaan, te verbieden.

Verbod der vaart aan vreemdelingen.

Den 14 May verscheen hier uit Ternate zeker *Tamin Amsana*, 's Konings oom (van 's moeders zyde) om hier als Stadhouder te regeeren; en zulx, om dat hy de eerste van alle de muiters, met 't gebeel Eiland Makjan, den Koning weer toegevallen was.

Tamin Amsana, Stadhouder gemaakt.

Men ontfing hem zeer wel, en huisveste hem in 't Kasteel, dog hy is hier noit als Stadhouder voorgesteld, alzoo men naderhand te rade wierd hier geen *Kimelaha's* meer te stellen, om dat men by 't laatste voorbeeld van *Madjira* hun gezag te gevaarlyk, beide voor den Koning, en de E. Maatschappy, bevond.

In deze maand vond men ook goed meer vastigheden op de kust van Hitoe, te weten, de houte Baricade, met 2 punten tegen een, op den uitstekenden hoek op NegriLima, en nog een diergelyke by de groote Rievier op Lebelehoe te leggen; dog eer die klaar waren, quamen de vyanden met 14 Coracora's van de overzyde, deden den 14 Juni op Negri Lima een inval, plunderden, door quade toezigt, daar vier van die dorpen, sloegen 19 perzoonen dood, en voerden 36 gevangenen mede. *Lebelehoe*, of onze vesting, schoon geheel nog open leggende, hadden zy, mogelyk uit vreeze voor 't geschut, dat nog op de aarde lag, ongemoeid gelaten; dog de Koopman, *Nicolaas van der Kappen*, om onze bezetting voor meer ongemak te bewaren, heeft al 't volk vandaar gelicht.

Manipa door de Heer de Vlaming aangetast.

Deze inval der vyanden had op deze kust zoo veel quaad gedaan, dat alle de Inlanders uit schrik de stranden verlieten, en de vlugt na 't gebergte genomen hadden.

Manipa, het schendigste moord-nest, tastte de Heer *de Vlaming* allereerst aan, en vertrok 'er den 10 Juli met 5 schepen en 350 soldaaten na toe, werpende 't anker voor Tomilehoe.

Het zag 'er alom hier elendig uit, alzoo de Reduit ten halven verwoest, nog met veel geraamten of lyken vervuld, en 't volk na 't gebergte gevlugt was.

En de nagel- en vrugtboomen uitgeroeid.

Het eerste, dat hy dede, was alle vrugt- en nagel-boomen, daar men by komen kon, om te kappen.

Van daar trok hy landwaard in na Tomoewara, Massavoy, Noririlla, en Loehoe, dorpen op Manipa's Noord-zyde, die hy eveneens handelde; dog moest de Zagoe-boomen aan de Noord-zyde wegens de groote menigte, en om zyn volk te bewaren, laten staan.

Van daar stak hy met een gedeelte der Vloot na Loehoe, en toen verder na Cambello over, quam zonder moeite op Massili, daar hy een van 's vyands verlatene vastigheden vond. Hier dagt hy alle de schoone nagelboomen om verre te hakken; doch ziende, dat de vyanden hem de pas zogten af te snyden, moest hy 'er al schermutzerende doorslaan, komende met 2 gequetsten weer aan strand; moetende het hier voor eerst, om zyn volk te sparen, laten berusten. 1651.

Hy keerde dierhalven weer na Manipa, om nu de Zagoe-boomen verder om te vellen; doch 't ging hier buiten zyne gissing, alzoo zyn volk onvoorziens, onder een van 's vyands sterkten op Massavoy geraakt, die door hare steilte niet konde veroveren, en eenige dooden en gequetsten bequam.

Den 1 Juli kreeg hy een fraai ontzet van een Compagnie soldaaten, een Compagnie vryborgers onder Capitein *Henrik Wynantszoon*, en eenige Inlanders, door welke Manipa in weinig weken van alle levens-middelen ontbloot, en dermaten verwoest wierd, dat het het zelve niet meer geleek.

Hy liet daar Capitein *Verheiden* met 3 schepen en 3 Compagnies, om 't Eiland verder te bederven, liet ook 't schip Nassau voor Erang, om den vyand daar zyne vissery te beletten, en vertrok zelf weer na 't Kasteel, daar hy den 23 Juli aanquam.

Madjira was in dien tusschen-tyd gedurig bezig met de kust van Hitoe gestadig in schrik door zyne strooperyen en overvallen te houden; hoewel de onzen reden hadden om te gelooven, dat de Hitoeësen bedektelyk met hem t'zamen heulden, gelyk hen dat van Oeriën en Negri Lima klaar gebleken was, die in allen deelen ook toonden het met *Madjira* meer, dan met ons, te houden.

De Hitoeësen met de vyand heulende.

Den 21 Juli hadden zy nu wederom het dorp Way overvallen, dog met hunne Coracora daar weinig schade gedaan, om 't welke verder voor te komen, heeft men naderhand goedgevonden, daar een houte vastigheid, en eenige bezetting te leggen.

Way overvallen.

Den laatsten Juli vertrok de Heer *de Vlaming* na Banda, om ook die Landvoogdy te bezoeken, en haren staat te beschouwen; dog voor zyn vertrek bezorgde hy, dat nog in die eigen maand op 't strand van Haroeko, en Pasir Poeteh, twee houte vastigheden opgerecht wierden, om de invallen der vyanden wat meer te beletten.

De Heer de Vlaming na Banda.

Van Manipa verzeilde Capitein *Verheiden*, na dat hy het volslagen, uit wraak over zyne zuster, verwoest had, met zyn drie jagten en drie Compagnien sol-

1651. ſoldaaten, na Amblauw, ankerende voor de afgeloopen Reduit op 't ſtrand van Maſſavoy. Dit dorp lag op een berg regt daar agter; de onzen kregen het ten eerſte in, en dwongen de Inlanders hooger op te vlugten, daar hen de onzen niet konden volgen. Men liep ondertuſſchen dit ganſch Eiland door, bedervende alle vrugt- en nagelboomen, die men maar begaan kon.

Amblauw door Verheiden mede verwoeſt.

Hy quam ook voor het dorp Selaas, daar de *Sengadji* huis hield, waar van de onzen maar eenige buiten-werken verovverden, alzoo onze Inlanders, bang voor de kinderpokjens, die daar ſterk waren, 'er niet aan wilden.

Gelyk ook Boero, en Cambello.

Van daar vertrok hy na Cajeli op Boero, alwaar, na een ontmoeting van eenige uitgehongerde Manipeeſen, gekomen, zoo vluchte de jonge *Kimelaha Haſi* van daar weg, en gaf hem gelegenheid, om dit dorp in koolen te leggen. Hy vertrok met een kleen vaartuig van hier na Leliali, daar hy alles verlaten vond, hoorende van een ouden Manipees, dat de gemeene man op de OrangKaja's, als oorzaaken dat hunne landen zoo verdorven wierden, zeer verbitterd waren.

Verheiden vertrok dan van hier weer na 't Kaſteel, daar hy den 13 Auguſti aanquam; doch na 6 dagen vertoevens toog hy van hier met de geheele krygsmagt na Cambello, om de nagel- en vrugtboomen daar uit te roejen, zyn verblyf op Maſſili te nemen, en by troepen alle de boſſchen door te kruiſſen.

Die van Cambello hadden zich toen op 't ſteil gebergte van Nouhatoe, en die van Erang op Noelaha, daar ook de Leſſidiers zich nedergeſlagen hadden, ſterkgemaakt.

Verheiden maakte by zyn komſt op Cambello een nieuwe vaſtigheid op 't ſtrand, om daar zyn leger neder te ſlaan, in 't oprichten van welke de vyand hen nu en dan quam ontruſten. De onzen kregen 2 vyanden van kleen Hatoeaha gevangen, die zy, tot ſpyt van den vyand, op den Calenberg voor Cambello opknoopten, en dat tot wraak over 2 onzer ſoldaaten, door hen ook zoo gehandeld.

Eenige Alfoereeſen aan 't Kaſteel.

In deze maand quamen aan 't Kaſteel de 2 zoonen van den Alfoereeſchen Koning, *Radja Somiet*, die wel in de plunje geſtoken wierden, om hen te naauwer aan ons te verbinden, en te bewegen den aanhang van *Madjira* te verlaten, dat zy van wegen hunnen vader, en uit naam van *Radja Sahoelau*, ons verzekerden, waar op zy, in 't rood gekleed, weer na hun land trokken.

Daar op quam den 2 September *Sihäe*, oudſte zoon van *Radja Sahoelau*, ook hier, om ons mede van zyn trouw te verzekeren. Hy was op Wayſamma geweeſt, daar hy alles tot *Madjira* genegen vond, zoo dat hy werk gehad had, om van daar te ontkomen. Men ſchonk hem een zilvere rotang, en eenige fraeje kleederen, en maande hem aan, om ons getrouw te blyven. Hy beloofde ons dit, en ook alle de dorpen, die hy *Madjira's* gezind vond, by zyn wederkeeren te zullen bederven, waar toe de Landvoogd *Verbeek* hem ſterk aanzette, met belofte van een groote belooning voor die ons *Madjira* levende, of dood, leveren kon. 1651.

De Heer *de Vlaming* weder gekeert.

De Heer *de Vlaming*, ondertuſſchen uit Banda hier weer gekomen, en al lang gezien hebbende, dat de E. Maatſchappy met nagelen overkropt zat, kon geen ſchooner gelegenheid ter wereld, als deze, krygen, om haar, door 't omvellen van veele duizenden boomen daar van, voor veele jaaren te redden, en te beletten, dat zy jaarlyks zoo veel geld te vergeefs daar aan niet zoude behoeven uit te ſchieten. Dit ſneed groote onkoſten, veel moeite, en geen minder zorg voor 't ſluiken der Inlanders af, mitsgaders de hoofdreden om vreemdelingen aan te houden.

Hy verzogt dierhalven den Koning van Ternate doch hier in Amboina te komen, om met hem na Batavia te verzeilen, en daar dan met haar Edelheden over 't herſtellen van de zaaken van zyn Hoogheid, en van Amboina, te ſpreken, en voor al met dat voornemen, om den Koning te bewegen, van alle de nagelboomen in zyne landen, (als zynde de hoofd-oorzaak van al deze wederſpannigheid) uit te roejen, mits 's jaarlyks van de E. Maatſchappy zekere zomme gelds daar voor genietende.

Die na Batavia vertrekt met Mandarsjah.

Hy zond ten dien einde het jagt 't Zas van Gent, dat den 19 September A. 1651 met Koning *Mandarsjah* hier verſcheen, die door de voornaamſte Officieren wierd ingehaald, na dat de Heer *de Vlaming* pas vier dagen te voren hier eerſt uit Banda gekomen was.

Men onthaalde dien Vorſt hier zes dagen zeer deftig, en toen verzeilde hy met den Heer *de Vlaming* na Batavia, mede nemende *Tamin Amſara*, alzoo die hier nu zyn ampt als Stadhouder niet waarnemen kon.

Abdul Rahhmans dood.

Abdul Rahhman, OrangKaja van Loehoe's Campon, *Timul Pawayl* genaamd, die door zyn getrouwe waarſchouwing onze Reduit en bezetting op Loehoe genoegzaam behouden, en zich doorgaans zeer getrouw voor ons gedragen had, wierd door den vyand in Auguſtus in de ruigte doodgeſchoten; weshalven zyn zoon, *Gormas*, als ſoldaat a 12 gulden 's maands, in vergelding van zyn vaders trouw, in dienſt aangenomen wierd, zonder dat hy echter aan die dienſt zoo naauw,

Zyn dienſten, aan zyn zoon geloont.

1652. naeuw, als wel andren, gebonden was.

Na 't vertrek van den Heer *de Vlaming* viel 'er niet anders voor, dan dat men malkanderen met kleene troepen allerlei afbreuk deed.

Capitein *Verheiden* liep met de Coracora's op Kelang 't dorp Salatti af, verdervende daar 's vyands timmerwerf. Zy daar en tegen overrompelden Lian, en haalden 'er 6 koppen uit.

Madjira, ondertusschen door zynen aanhang in Ternate aangemaand, om de Hollanders te verdelgen, schreef niet weinig brand- en dreig-brieven aan alle de dorpen van Cerams Noord-zyde, om hem uit 's Konings naam te komen helpen met volk en Coracora's, doch hy kreeg geen gehoor, en tot antwoord, dat zy geen lust hadden, om met de Hollanders te oorlogen, alzoo zy nog te veel gevoelen van hunne magt hadden.

Pestilentiale pokjens hier. Men had in deze tyd hier ook sterk de kinder-pokjens, die als een pest veel menschen wegsleepten, waar toe de buitensporige droogte veel hielp, welk groot verlies van menschen door een groot nagel-gewas (gelyk men gemeenelyk by zulk een ziekte heeft) eenigsints verzagt wierd. Groot nagel-gewasch.

Madjira's verdre bedryven. *Madjira* ondertusschen onze kleene magt, by 't afwezen van den Heer *de Vlaming*, grondig kennende, hield de onzen gedurig door zyne schielyke invallen in schrik en beweging, en bleef met 15 Coracora's tusschen Way Serissa, en Waysamoe op Ceram leggen, om de Alfoereesen, onze vrienden, 't afkomen, en 't halen der Zagoe te beletten. Ook zond hy 6 Coracora's na Manipa, en Kelang, om van daar te halen alles, wat hy 'er nog vinden mogt; doch dit duurde niet langer, dan tot de *Hamba Radja Sopi* den 24 Januari 1652 met de Fluit de Koe hier met tyding verscheen, dat de Heer *de Vlaming* haast met een groote magt van volk weer stond te komen. Ook deed deze *Sopi*, een man in deze gewesten zeer ervaren, by 't gemeene volk zeer bemind, en zynen Koning byzonder getrouw, hem grooten afbreuk, vermits hy die van Waypoeteh, Liëla, en Saloekoe, van *Madjira* dede afvallen, die ook de drie stukken, op Noessatelo geroofd, aan de onzen wedergaven. Men bragt hen in 6 Coracora's met vrouwen en kinderen in Februari op Loehoe.

De Heer Verbeek trekt den Heer de Vlaming te gemoet. Men vergaderde ook alle de Coracora's tegen de komst van de Heer *de Vlaming* op de kust van Hitoe, waar na toe de Landvoogd *Verbeek* den 8 Februari met de voornaamste bedienden vertrok; stekende met 30 Coracora's na Loehoe over, om daar den Heer Zeevoogd met zyn magt in te wagten. Om egter niet ledig daar te leggen, liet hy Capitein *Verheiden* met de helft der Coracora's de geheele bogt van Caybobo doorloopen, daar hy de Christenen byeen verzameld, en tot ons wel genegen vond. Hy deed ook Piroe en Tanoeno, op een steilen berg, anderhalf myl van strand byeen leggende, aan; en liep die twee dorpen af, alles wat hy daar vond, aan de vlam opofferende; doch hy wierd daar met voetangels, en door 't afsnyden der passen, zoodanig bezet, dat hy al vegtenderhand 'er weer doorhenen slaan moest. 1652. Verheidens verrichting op Ceram.

Hy liet zyne Coracora aan de binnenzyde, een myl bewesten deze plaats ontrent den smallen hals, de pas van Tanoeno genaamd, die hy maar een uur gaans, en aan weerzyden met Mangi Mangi bezet, tot aan de Noordzyde met zyn volk overtrok, daar hy 10 vyandelyke Coracora's vond, tegen welke hy vogt, en van welke hy 5 koppen bequam. Het waren Coracora's van Xoela, die kort te voren den Hoofd-muiter en Capitein *Laoet*, *Kaitsjili Saydi*, daar hadden aangebragt, alzo hy 't in Ternate niet langer had konnen harden, en onder zoo veele grooten geen middel konnen vinden, om zyn heersch-zugt te voldoen, en 't oppergezag te bekomen, weshalven hy met den Hhoekom *Moesa* na de Xoelasche Eilanden vertrokken was, welke volkeren hy op lyfstraffe verboden had, den Koning *Mandarsjah*, of de E. Maatschappy, aan te hangen, en gedwongen, hem na Assahoedi te brengen, van waar hy zich over de pas na *Madjira* begeven had, om de onstandvastigen, zoo hy voorgaf, tot standvastigheid aan te moedigen, schoon hy niet anders zogt, als om zich door *Madjira's* magt hier op de throon te helpen, zich Koning van dit land te maken, en *Madjira* daar na van kant te doen helpen.

Nu had de Hongi al een maand op de komst van den Heer *de Vlaming* gewagt, zoo dat de Inlanders weer na huis wilden; doch de Heer *Verbeek* had nog een aanslag voor, die hy eerst uitvoeren wilde, om *Madjira* bewyzen van zyn magt, buiten hulpe van de Batavische Vloot, te geven, en te toonen, dat hy hem zonder de zelve in zyn nest dorst aan tasten.

Hy trok dan met zyn volk na Luciëla, Rora, en Hoelong, zynde de 2 laatste Alfoereese dorpen, die hy overrompelde, dog verlaten vond. Luciëla, Rora, en Hoelong door de onze veroverd.

Men zond Capitein *Verheiden* ook met eenig volk na Hennekelang, agter Laala een myl in 't gebergte gelegen, alwaar zich *Saydi* dagt vast te maken, gelyk *Madjira* op Kelang, zoo zy 't op Locki niet konden houden; doch deze plaats heeft hy ingenomen, en verbrand.

Al-

1652. Alzoo men nu, na ontrent twee maanden uit geweest te zyn, den Heer *de Vlaming* nog niet zag opdagen, vond de Heer *Verbeek* goed de Vloot op den 22 Maart toe te staan na huis te keeren, op die voorwaarde, dat zy, by des Zeevoogds komst, zich weer aanstonds klaar zouden maken.

De Heer Vlaming met een Koning verzynt Boero. Die Vloot was naaulyks t'huis, of men kreeg bericht, dat de Heer *de Vlaming* voor Boero gekomen, en reeds bezig was daar alles te bederven.

By Koning *Mandarsjah's* komst op Batavia had men met zyn Hoogheid op Boero in December 1651 een contract (dat eerst den 31 Januari 1652 geteekend wierd) aangegaan, waar by voornamelyk deze drie zaaken bedongen waren.

Zaaken daarin eerst bedongen. I *Alle nagelboomen, in 's Konings landen zyne wederspannige vyanden in* Ternate, *of* Amboina *toekomende, om te vellen.*

II *Dat de Koning daar voor jaarlyks* 12000 *Ryxdaalders, zyn broeder* Calamatta 500, *en de andre grooten* 1500, *zoo lang zy hem en ons getrouw bleven, trekken, en dat men de* Makjanders *met* 500 *Ryxdaalders, eens geld, zou tragten uit te koopen.*

III *Dat men geen* Stadhouder *des Konings in* Amboina *meer leggen zou.*

Gelyk men nader by 't contract zelf zien kan onder de Moluksche zaaken in dit zelve jaar voorgevallen.

Dit was het eenige en rechte middel, om alleen meester van alle de nagelen, en om ook daar door niet overkropt te werden, mits jaarlyks alleen die geringe last van 14000 Ryxdaalders, die de E. Maatschappy aan den Koning, en de grooten geven moest, dragende.

Op dezen grond toog dan de Heer *de Vlaming* weder als Super-Intendent, Zeevoogd, en Veldheer, met een groote magt van volk na Amboina, met last, om alles, dat mogelyk was, in der minne, of anders door 't geweld der wapenen, daar te herstellen.

Dus vertrok hy den 8 Februari met 10 schepen nevens *Mandarsjah* van Batavia, verstaande op Boeton, dat alles op Macassar nog wel met ons was, niet tegenstaande daar in November eenige Amblauwers waren komen klagen, dat men hunnen Koning tot het Christendom gedwongen, en ook voorhad hen allen dat te doen, waar op zy de hulp des Konings van Macassar verzogt, dog tot antwoord gekregen hadden, dat hy om hen te helpen zyn verbond met ons niet wilde breken.

Het zelve verzoek was uit naam van den *Sengadji* van Amblauw ook aan den Koning van Boeton met een geschenk van 3 bhaar nagelen geschied; doch die Koning had deze gezanten vastgehouden, en den Ternataanschen *Kimelaha Lokman* in handen gegeven, die ze (waarschynelyk al willens) had laten ontsnappen. 1652.

Men hoorde hier ook, dat *Imam Ridjali* zyn twee neeven, *Telissema*, en *Limajan*, met een vaartuig na Boero gezonden had, om zyne landslieden tot het volherden in den oorlog aan te maanen. Ridjali's neeven na Boero gezonden.

Terwyl nu Koning *Mandarsjah* zich hier vry lang, ten deele met zyn huwelyk met een dochter des overleden Konings van Boeton, ten deelen met den nieuwen Koning in zyn gezag tegen zyne wederspannelingen op Boetons Zuidzyde te versterken, ophield, vond de Heer *de Vlaming* goed met 3 schepen voor uit te zeilen, en de 4 andre op den Koning aldaar te doen wagten, terwyl hy ontrent Boeton de Fluit Maasland door een schielyken storm verloren had. Mandarsjahs huwelyk met een Boetonse Princes.

Dus quam hy alleen den 22 Maart op Boero's West-zyde te landen, doch bevond, dat de Koning daags te voren met zyn schepen daar al verschenen, en vry slegt van zyn onderdaanen ontfangen was; zoo dat zy zich niet ontzagen hem voor een spek-vreeter, en ons voor Christen-honden, uit te schelden, gelyk zy lang te voren tegen *Sopi* ook gezegt, en verklaard hadden na niemand, als na *Madjira*, te willen luisteren; behalven dat zy onlangs een Onderkoopman, een soldaat, en matroos van ons, aan land gekomen, om wat ververssching te halen, moorddadig aan hun einde geholpen hadden. De Heer Vlaming komt op Boero.

Dit alles zette de Heer *de Vlaming* te sterker aan, om zich aan deze halsterrige Boeroneesen ter degen te wreeken. Hy stapte dan met den Major, *Jan van Lingen*, nevens zyn gansche magt te land, en bedierf van Tomahoe tot Waynitoe, en Foggi toe, alle dorpen en boomen, die hy maar begaan kon. Hy vond de huizen en dorpen verlaten, en de vyanden gevlugt; doch verstond egter uit een gevangen slaaf, dat de Capitein *Laoet*, *Schaydi*, 2 maanden te voren daar met eenige Coracora's van de Xoelasche Eilanden geweest, en dat hy na Cajeli vertrokken was, om daar al de Orang-Kaja's te verzamelen, en met hen te beraadslagen over de algemeene zaaken. Verwoest daar op alles.

Hy wist ook bericht te geven, dat ontrent die tyd 2 vaartuigen door *Ridjali* van Macassar daar gekomen waren, om te vernemen, of deze landen noch nagelen droegen, en of zy het noch tegen de Hollanders konden houden, doch hadden deze in last om binnen drie maanden weer op Macassar te moeten zyn, alzoo de Zyn verdre verrigtingen.

1651. de grooten aldaar voorgenomen hadden dan een bezending na Amboina te doen, en hen te komen helpen.

Hier op haaftede zich de Heer *de Vlaming*, om dit gebroed op Cajeli by een te betrappen; doch verftond, by zyn komft, dat zy al gefcheiden waren; weshalven hy met de Vloot na Cambello liep, van waar hy na de kuft van Hitoe over ftak, daar hy den 7 April aanquam, zynde van den Koning met de verdre fchepen gevolgd.

Hier quam hem de Heer *Verbeek* met de voornaamfte bedienden verwelkomen, bezorgende, dat ook de Hongi ten eerften daar verfcheen.

Hy ftak daar op ten eerften na Locki, de hoofd-vaftigheid van *Saydi*, en *Madjira*, over, fchikte hier zyn leger, 17 Compagnien, fterk in ordre, en ftelde den Majoor *Verheiden* als Hoofd over de zelve. Ook wierp hy aan de Zuid-zyde een vefting van hout met lage borftweringen op, die hy den dwingeland noemde, in welke hy den Lieutenant, *Laurens Keller*, met 300 man tot bezetting lag.

Hy zelf ging met de overige magt de kuft langs, om al de vaartuigen des vyands op de ftranden van Ceram te bederven, en hem dus alle toevoer af te fnyden, gelyk hy weer door een andre troep al zyne Zagoe-boffchen vernielen liet, die men ontrent Locki vinden mogt. Hy deed ook Laala aan, verdorf een fchoon nagelbofch by Hennekelang, vervolgende dit zoo het geheel Oeli Anin door. Caybobo verbrandde hy, vernielende ook al hare vaartuigen, om dat zy zich tegen ons verfterkt hadden, en onder ons niet recht begeven wilden. Van daar na Erang in May met de meefte magt getogen zynde, landde hy aldaar met 9 Compagnien, verdierf 'er veel vaartuigen, en daar onder 3 Coracora's, die met *Saydi* of *Schaydi*, van Xoela gekomen waren. Op de vaftigheid was niet wel iets te doen, alzoo die te diep landwaard in lag.

Verheiden op Boero.

Hy vertrok van daar na Affahoedi, daar hy een wagthuis op floeg, om 'er den vyand van daan te houden, alzoo 't een zeer goede poft was.

Op Bonoa liep hy het dorpje Serohi zelf af, gaf de Coracora's verlof om na huis te gaan, doch toog met 2 jachten, en 4 chaloepen na die van Liffabatta en Hatoewe, vernielende hunne vaartuigen, om dat zy 't met *Madjira* hielden; doch verfchoonde 't gefpanfchap Ptolematta, om dat zy zeiden onderdaanen van den Koning van *Batsjan* te zyn. Hy had ook al bevorens den Majoor *Verheiden* met eenige fchepen en chaloepen na Cajeli op Boero gezonden, om de Zagoe-boffchen, en verdre vrugtboomen, daar te bederven, met laft, om dan na Manipa te vertrekken, en daar 't zelve te doen. 1651.

Waar op de Vlaming ziek wierd.

Op deze togt kreeg de Heer *de Vlaming* een zware koorts, die hem dwong zich na Cambello, en van daar na Hila te laten brengen, om daar wat meer ruft en gemak te hebben. Hier quamen eenige gezanten van Ihamahoe by hem, aldaar op fchryvens van Koning *Mandarsjah* verfchenen, die hen geraden en van Erang gefchreven had, dat zy in tyds moeften af komen, zoo zy niet als vyanden wilden gehandeld zyn; doch alzoo zy daar op geen antwoord gegeven hadden, waren zy van hem reeds voor vyanden verklaard.

Deze gezanten wilden den Heer *de Vlaming* nu egter wys maken, dat zy vrienden van ons waren; doch als de ware preuve hier af belafte hy hen, dat zy aanftonds hunne vaftigheden afwerpen, op ftrand komen woonen, en hem die genen overleveren zouden, die *Madjira* op Locki zoo lang gefpyft hadden, of dat hy anders de oude en nieuwe fchulden by hen eens zou komen af doen. Met deze laft zond hy 'er 2 na huis, en hield de 7 andre by zich; doch hy kreeg geen antwoord, maar vernam dat zy hunne vaftigheid niet wilden af werpen, voor dat de Veldheer hunne OrangKaja's los liet, en zelf by hen quam.

Mandarsjah vertrekt na Ternate.

Dewyl de Heer *de Vlaming* dan zag, dat de Koning hier geen ontzag onder de zynen had, en meer na als voordeel met zyn aanwezen alhier deed, behalven dat hy ook in Ternate noodiger was, daar de muiters zich weer op nieuw op Gilolo begonden te verfterken, zoo heeft hy dien Vorft geraden weer na Ternate te trekken, waar op hy den 20 Juni met 2 jagten daar na toe gezeild is, latende het verdre, om de muiters hier te dempen, aan den Zeevoogd bevolen.

Stoute daad van Sipkens vrouw.

Ontrent dezen tyd hoorde men van zekere ftoute daad, uitgevoerd door de vrouw van den op Amblauw vermoorden fergeant, *Laurens Sipkens*, *Sinjora Catharina* genaamd.

Zy had nu over 't jaar by *Kimelaha Hasi's* flaven gevangen gezeten; doch, hoorende, dat 't fchip Naffau in de maand May in Cajeli's bogt op de wagt lag, zoo verkloekte zy zich, om de vlucht derwaards met het uiterfte gevaar van haar leven te nemen.

Zy had nu al eenige dagen aan een door de moeraffen, en over de Mangi Mangiboomen zoo lang moeten kruipen en klauteren, dat zy, eindelyk op ftrand gekomen zynde, aan een oude Sero, of fuik, hangen bleef, van waar zy 't volk van dit fchip zoo lang toe riep, tot zy van daar

1652. daar gehaald, aan boord, en eindelyk op Hila voor den Heer *de Vlaming* gebragt wierd, aan wien zy toen eerst een regt verslag van den moord op Amblauw deed, hem toen ook klare blyken gevende, dat *Jan Pays*, *Madjira*, en *Kimelaha Hasi*, in alles met malkanderen zamenheulden.

Ontrent dezen tyd geraakten niet alleen verscheide op den roof uit gaande troepen dagelyks aan malkandren, maar op zekeren dag liep het zoo hoog, dat het grootste deel der legers aan een raakte, waar door men aan weerzyden enige dooden en gequetsten bequam.

Men kreeg toen ook 18 Loehoeneesen gevangen, die ons ontdekten, hoe het met den vyand stond, en dat 'er alles gebrek was.

Men vernam ook, dat zy voor hadden onze vesting aan te tasten, om onder dien schermutzel door te breken, en zich na een andre plaats van Ceram, daar zy wat meer overvloed van Zagoe vonden, te begeven.

De Heer de Vlaming verovert Locki. De Veldheer dit wel overwegende, en bezeffende, dat, zoo zy ontsnapten, den oorlog nog jaaren lang duuren, daar hy anders, met *Madjira* hier levend of dood te krygen, dien geheel ten einde brengen kon, vond allerbest, schoon zyn magt nu door ziekten en ongemakken wel op de helft verminderd was, Locki met alle geweld aan te tasten.

Daar waren 7 vastigheden boven malkanderen. In 't onderste, dat het grootste en beneden aan de voet van den berg ontrent een snaphaan-schoot van strand gelegen was, onthielden zich *Madjira* en den Capitein *Laoet*, *Kaitsjili Schaydi*.

Van voren was die plaats zoo sterk bepagard en omheind, dat zy daar niet wel aan te tasten was; maar van agteren kon men, zoo de overloopers ons zeiden, zulks met meer voordeel, en hoop van verovering doen. 1652.

Madjira en Schaydi ontkomen. Hy dan, een weinig van zyne ziekte bekomen zynde, liet zich na Locki brengen, verzamelde daar 400 gezonde soldaaten, by welke hy nog een Compagnie Ternataansche Mardykers voegde, waar van hy agt Compagnien maakte, welke hy nog met een troep matroozen met vuurwerken by hen, en touwen voorzien, ondersteunde.

Daar mede taste hy den 30 Juni Locki aan, beginnende al van 's morgens ten 2 uuren voort te trekken. Hy voerde zelf, schoon nog met een stokje wegens zwakheid gaande, de middel-troep, maande zyn volk tot dapperheid aan, en beloofde hen al den buit te zullen geven. Hy wierd ten eersten, zoo als de zyne aan 's vyands vastigheid quamen, wel ontdekt, maar drong met zulken geweld door, dat de vyand, die de onzen alomme verspreid vond, niet wist waar zig te keeren, om het maar te ontkomen. *Madjira*, en de Capitein *Laoet*, ontsprongen 't in hun onderkleederen, latende al hunnen rykdom agter.

Een heel gelid musquettiers had vuur op *Madjira* gegeven, en hem ook zoo wel getroffen, dat hy ter aarde neder gestort was; doch hy was niet gequetst, om dat (zoo de Inlanders zeiden) hy Kabal, dat is, hard of onquetsbaar, was.

Ook wist men daar na te zeggen, dat hy wel geraakt was; dog niet anders, dan eenige bloedige vlekken, die hy zelf aan verscheiden toonde, daar van behouden, nog het minste letzel gehad had.

VYFDE HOOFDSTUK.

't Verlies der onze, en van den vyand. Loehoeneesen *begenadigd. Nagelboomen hier geschild. Slings gedrag van verscheide der onzen.* Hoelong *veroverd. En* Noelaa. Madjira, *en* Schaydi, *na* Kelang *en* Manipa *gevlugt. De eerste trekt na* Macassar. *Dog* Schaydi *na* Ternate. *De vesting, den dwingeland, afgebroken. Moordenaars gestraft. Die van* Ihamahoe *geven zich over. 't Verdre van den Veldheer daar verricht. Zaaken,* Jan Pays *betreffende. Wispelturigheid der* Ternataanen. *Groot nagel-gewasch.* De Vlaming *vertrekt na de* Xoela's. *Loopt verscheide dorpen af.* Kimelaha Terbile, *gevangen.* De Vlaming *keerd na* Loehoe. *'s Vyands hoofdvesting ontdekt, en veroverd. De vyand zelve verder gedwongen zich over te geven.* Lanoeroe *van* Bonoa *ons toegevallen, en de vesting veroverd.* Lanoeroe *vergeven. Twee vestingen hier gelegt. De* Caybobers *op* Loehoe *geplaatst.* Terbile, *gestraft. Die van* Ihamahoe *mede op* Loehoe *geplaatst.* Jan Pays *weer hier.* Macassaarse *jonken op* Boero *aangetast. De* Boeroneesen *te vergeefs genade aangeboden. Bericht wegens* Madjira. *De Koning met zyn broeder verzoend. 't Verkoopen der nagelen verboden. Gesprek met hen, en op* Assahoedi. *Vestingen tegen hen opgeworpen. Grooten in* Ternate. *De Heer van den* Boogaarde *hier.* Lessi, *en* Jan Pays, *gestraft, algemeen pardon beloofd.* Jan Pays *beschreven. Verscheide redenen van zyn verraad. Zyn vervanger. Stilstand met de* Macassaaren *gebroken.* Madjira *door* de Vlaming *misgeloopen.*

1652. *pen. Des laatstens verrichting in de* Xoelasche *Eilanden, lyd daar groot gebrek. Doet alles bederven, en loopt na* Ternate. *Keert weer voor* Assahoedi. *En van daar na* Batavia. *De* Macassaaren *aangerand. De* Ihamahers *door de* Alfoereesen *geklopt. Tocht van de Heer* Cos *na de* Papoesche, *en andere Eilanden. De vesting* Wantrouw *op* Manipa *gelegt. En de vesting* Voorbaat *op de* Roodenberg. *Contract met die van* Hatoewe, *en* Ptolematta. *De Heer* Vlaming *komt weer herwaards. Ontdekt de sterkte der* Macassaarse *Vloot. Komt voor* Boeton, *ondersteund dien Vorst. Zyn komst in* Amboina. 1652.

Verlies der onze, en van den vyand. DUs wierden de onzen in een uur meester van deze voorname plaats, en van zoo veel vastigheden by malkanderen, zonder een man te verliezen, daar 'er van de vyand over de 100 gebleven waren.

De vyanden namen de vlugt wel van de eene na de andre vastigheid, en eindelyk na de bovenste, die van steen was, doch zy konden nergens post houden, om dat de onzen 'er zoo ras, als zy, en hen te dicht op de hielen waren, waar door zy alles als in een oogenblik veroverden, de muragien nedersmeten, en 't verdre verbrandden.

Loehoeneesen begenadigt. De Heer *de Vlaming* nam hier eenige Loehoeneesen, met wyf en kinderen daar by een verzameld, weer in genade aan, berigt zynde, dat zy al over lang tot ons hadden willen, doch niet konnen overkomen. Daar op ging men ten eersten aan 't schillen der nagelboomen, die hier in zulken menigte agter Locki waren, dat zy 'er wel 3 weken mede doorbragten, zonder die nog alle vernield te hebben.

Nagelboomen hier geschild.

De zoon van *Permata*, OrangKaja van Loehoe, verstaande op Erang, dat Locki over was, quam op dien zelven dag na ons toe vluchten, ontmoetende onderweeg *Madjira*, en den Capitein *Laoet Schaydi*, met 100 mannen in 't bosch, doch alle meest elendig gesteld, naakt uitgeplunderd, en met stokken, en Gabba Gabba, als of zy pelgrims waren, gaande.

Madjira's vrouw, *Bay-hongi*, by na naakt zynde, had haar bloote handen getoond, en gezegt, dat is het al, dat wy 'er af gebragt hebben, en dat is niemands, als des Capitein *Laoets* schuld, die ons daar toe aangestookt heeft.

Na dat nu *Madjira* op Erang gekomen was, verzamelde hy zyn verstroide troepen weer, zoo veel hem mogelyk was, by een. Ook zogt de OrangKaja van Anin, *Simatau*, zich agter Locki weer vast te maken, doch de onzen dreven hem ten eersten van daar. De Heer *de Vlaming*, bespeurd hebbende, dat zommige Officiers, te gretig op den buit, veelen der vyanden hadden laten ontsnappen, oeffende straffe over de zelve.

Slingsgeling van verscheide.

Ook hoorde hy in 't veroverde dorp van een priester, dat OrangKaja *Boelan*, en zyn aangenomen zoon, *Intsjeh Tay*, kennis van *Madjira's* verraad gehad hadden. Hy was dierhalven wel van voornemen om hen gevangen te nemen, en te verzenden; doch moest dit, om andre redenen, voor dien tyd ongemerkt laten door gaan, om liever op de twee ontvlugte hoofdmuiters te passen, die zich in 't gebergte van Hoelong, en Erang, weer op nieuw begonden vast te maken.

Hy toog dierhalven den 23 Juli met 450 soldaaten, en 250 Inlanders daar heen, trekkende van Locki over land, en zoo van agteren, na Hoelong en Erang, over hoog en ongemakkelyk gebergte, daar de zware regen de wegen noch vry moejelyker gemaakt had. Daags daar aan quam hy op nog veel ongemakkelyker wegen, die met groote boomen toegehakt, en alomme met voetangels bezet waren, daar zyne manschap met groote moeite moest doorbreken, zoo dat zy dien dag niet verder, als tot aan de Rivier Kahoela, 2½ myl in 't gebergte agter Locki gelegen, komen konden, moetende die nagt in den regen in 't nagelbosch, alzoo zy hun geweer niet konden gebruiken, verblyven.

Den 25 Juli 's morgens vroeg overrompelden zy Hoelong op het onverwagtste, veroverden die plaats, en vonden 'er veel nagelen, die zy verbrandden. Hoelon[g] verover[d].

Daags 'er aan liet hy 't volk in Tabinalo wat uitrusten. Daar na trok men weer voort na de vesting Noelaa, daar al de vyanden zich by malkanderen vastgemaakt hadden.

De Lieutenant van *Outhoorn* trok al voort (zoo hy zegt met kennis van den Veldheer, doch zoo zyn Ed: voor gaf, zonder zyne kennis) tot hy aan dien hoogen berg quam, die ruim een myl van Erang's strand lag, en aan drie zyden met steile valeyen van de andre bergen afgezonderd was, alwaar hy veel vastigheden nevens en boven malkandren, en nog een vast bolwerk op den top met een smal pad had, van waar men verre in zee, en alles, wat de onzen op 't strand deden, zien kon. En Noe[laa].

Hier bequam het den onzen zoo byster wel niet: want, de Lieutenant *van Outhoorn* op dit smal pad gekomen zynde,

1654. de, loste de vyand een stuk met schroot vlak in de poort, regt over dezen weg staande op hen, waar door de onzen hals over kop, by de minste mistrede, van boven neder in de valeyen vielen, gelyk zy daar op ten eersten 23 dooden, en wel 50 of 60 gequetsten kregen; meest veroorzaakt, om dat zy op dit smal pad geen plaats om te staan, nog geen gelegenheid, om op den vyand te lossen, gehad hadden.

Zy trokken dan, zeer ontzet zynde, na den heuvel Tabinalo, daar zy halte hielden, weder af.

De Heer *de Vlaming* vond ook goed, den Majoor *Verheiden* met 200 man derwaards te zenden, met last, om zich op dien heuvel Tabinalo vast te maken, en egter Noelaa nog te bestormen. De vyand, dit merkende, verliet al op de eerste nagt zyne vastigheden, hoewel het de onze eerst de derde dag gewaar wierden, zoo dat zy Noelaa zeer gemakkelyk inkregen, vindende daar in aan de zee, of West-zyde, agt borstweringen boven een, met een zeer vast bolwerk 'er boven op. Men hield het voor een grooten misslag, dat men met vermoeid volk op Noelaa aangetrokken was, en hen niet eerst had laten uitrusten.

Men smeet ten eersten alles af, bergde het geschut na boord, en bevond, dat de onzen dus in 30 dagen meesters van alle de werken der vyanden op Hoewamohel, en aldus van dat gansche land geworden waren. Veele der vyanden quamen om door honger: andre, in de bosschen zwervende, wierden van de onze dood geslagen; en de overige namen de vlugt na Bonoa, en Kelang.

[...] Madjira [...]n Schay-[...]i na Ke-[...]ng, en [...]anipa [...]evlugt.

Madjira, en de Capitein *Laoet*, hadden Hoewamohel mede verlaten, en waren na Kelang gevlugt, van waar de eerste na Manipa vertrokken was, alwaar hy 't volk by een gezameld, en belast had zich op een ontoegankelyk gebergte agter Toeban, Heli besar, dat is, de grooten berg genaamd; vast te maken, en zich aldaar tot zyne wederkomst van Macassar te houden.

Hy vertrok dan derwaards om hulptroepen, en ook om met dien Koning te handelen over de artikelen, hem door Telissema en Limajan toegezonden.

De eer-[...] [...]e trekt [...]a Ma[...] [...]assar.

Deze behelsden, dat de Koning alles dat tot nog toe veroverd was, aan *Madjira* laten zou, dog dat alles, wat zy nu verder met de gemeene magt winnen zouden (dat voornamelyk op de kust van Hitoe en Hoewamohel zag) voor den Koning van Macassar wezen, en blyven moest.

Schaydi [...]a Ter-[...]ate.

Schaydi, ziende, dat *Madjira* vertrokken was, keurde best hier ook niet lang alleen te blyven, maar liever een springtogt na Ternate doen, om te zien, of hy van daar meer volk herwaards brengen kon. 1652.

De Heer *de Vlaming* ondertusschen vond goed, eenig volk op de pas van Tanoero te leggen, om den vyand den weg na groot Ceram af te snyden.

De vesting de Dwingeland, afgebroken.

Ook brak hy den 20 Augusti 1652 de vesting den Dwingeland af, en lichte die bezetting, die nu, alzoo de vyand na de Eilanden gevlugt was, geen dienst meer voor ons konde doen.

Moordenaars gestraft.

Hy liet ook de moordenaars van Waypoeteh en Liela, die veel Nederlands bloed vergoten hadden, den 26 Augusti op Hila straffen, alwaar 4 Hoofd-Orang-Kaja's van 't eerste dorp (na 't uitsnyden van de meineedige tongen, aan drie der zelve) geraabraakt, en een de hand afgekapt wierden. Drie wierden 'er geworgd, en op 't rad gelegt, en 15 gevleugeld in 't water van 't jagt de Leeuwerik afgeworpen, en door ons volk daar dood geslagen, hoedanig zy ook met de onzen gehandeld hadden. Een OrangKaja wierd gegeesseld, en ettelyken raakten voor hun leven in de keten.

Zekere Moorsche paap van Lebelehoe, op de Reduit vast zittende, sprong van boven neder, om 't verder te ontvluchten; doch de Heer *de Vlaming* liet dezen verrader, die door deze sprong zyn been gebroken had, weer boven brengen, en die sprong nog eens doen, waar aan hy dood bleef.

Men had van den 1. Juli af op Hila mede gevangen gehad, *Toehassal*, *Heaouwen*, en *Hoelefelan*, OrangKaja's van Lebelehoe, Wauselaa, en Layn, van welke *Seroeway Lobessi*, oudste van Loehoe, ons berigt had, dat zy met *Madjira* zamen gespannen, en hem uitgekogt hadden, om, als hy op de kust van Hitoe de andre bespringen quam, hen of de hunnen geen quaad te doen. Zy wierden zeer naauw onderzogt, en zelf gepynigd, doch alzoo men niet het minste uit hen krygen kon, zyn zy weer los gelaten. Dat egter deze drie dorpen den onzen noit zeer genegen geweest zyn, is ons by veel andre gelegenheden gebleken.

Die van Ihamahoe geven zich over.

Na deze verovering van Locki, en Noelaa, begaf zich de Veldheer met een kleene magt, pas van 300 soldaaten, in 't begin van September na Ihamahoe; doch zy, die zich wel 100 jaaren aan een op haren onwinbaren berg onthouden, en daar als een Regeering op zich zelven gehad hadden, waren door 't gerugt van deze gelukkige veroveringen, en door de schandelyke vlucht van *Madjira*, en *Schaydi*, zoo verslagen, dat zy drie van hunne voornaamste OrangKaja's, *Besilole*, en *Telapia*, Koningen van Iha,

1652. Iha, en Nollot, en den Priester *Lissa-lian*, als voornaamste roervinken van alles, met al hun schietgeweer, aan ons quamen over leveren, om de zelve te straffen, belovende nu aan strand te komen woonen, waar op dan hare 7 vastgehouden OrangKaja's losgelaten; doch deze drie weer vast gezet, en in 't Kasteel geplaatst wierden.

't Verdre van den Veldheer daar verricht.

Van Ihamahoe stak de Heer *de Vlaming* na Latoe, en Haloy, den 7 September over, eischende die genen, die 't met *Madjira* gehouden hadden; doch die niet vindende, nam hy hunne voornaamste kinderen als gyzelaars mede.

Zaaken, Jan Pays betreffende.

Terwyl deze Heer nu buiten zworf, had de Heer *Verbeek* met den Landraad de voornaamste Orang Toeha's van Hative en Tawiri ondervraagd, of zy ook geen kennis van de zaaken van *Jan Pays* hadden; doch zy hielden zich, wat goede beloften men deed, van hen geen leed te zullen doen, van alles onkundig, verzoekende alleen eenige dagen daar na, dat men doch *Jan Pays*, nog imand van de zynen, oit meer tot OrangKaja's van hun dorp aanstellen wilde, alzoo hy een zeer trots man was, die hen als slaven gehandeld, en dagelyks met *Madjira* zamen geheuld had, ondertusschen keurde men best hem in deze maand na Batavia te zenden.

Alle de volkeren van Hoewamohels binnen- of Oost-zyde waren nu ook weer tot de onzen uit, en over gekomen (uitgenomen die van Laäla, die zich aan de moord van ons volk hadden schuldig gemaakt) en wierden, ontrent 1500 zielen sterk, op Loehoe onder den nieuwen Capitein *Radja Gorma*, zoon van den getrouwen *Abdul Rahhman*, geplaatst, en op zekere voorwaarden, als onderdaanen des Konings van Ternate, weer in genade aangenomen, belovende *Madjira* en *Schaydi* voor hunne vyanden te zullen houden, en niemand anders als den Heer Landvoogd, als Stadhouder des Konings, en den Capitein *Radja*, te zullen gehoorzaamen; hoewel vele naderhand ons weer verlaten, en zich by *Madjira*, en *Schaydi*, na hun wederkomst alhier, gevoegd hebben. Alles hier nu in redelyken stand zynde, besloot de Heer *de Vlaming* den Capitein *Laoet* in de Xoelasche Eilanden te gaan aantasten, en die Inlanders weer onder Koning *Mandarsjah* te brengen, te meer, alzoo de vyanden zich op Gilolo hoe langs hoe meer versterkten, en dewyl de Ternataanen zoo wispelturig waren, dat de onzen aldaar met veel redenen vreesden, dat ook de Koning zelf wel eens tot hen overloopen mogt, gelyk zyn broeder *Calamata* nu reeds hem daar in voorgegaan was.

Wispelturigheid der Ternataanen.

Hy zond voor zyn vertrek egter een groot gewasch van nagelen, bestaande wel in 2000 bhaaren, alleen uit Amboina en de 3 Uliassers nu voor de eerste maal verzameld, na Batavia. 1652 Groot nagel-gewasch.

Zyn magt dan op Hitoe byeen getrokken hebbende, toog hy met 3 jagten, en zoo veel chaloepen, van daar na Boero, en van daar na Xoela Besi, terwyl de Majoor *Verheiden* hem met de Hongi volgde.

De Vlaming vertrekt na de Xoela's.

Hy quam den 9 October voor Gay, en *Xoela Besi*, liet eenige dagen de witte vlag waajen; doch kreeg tot antwoord, dat zy niemand, dan alleen den Capitein *Laoet*, *Schaydi*, wilden erkennen, of gehoorzaamen, die kort te voren na Ternate gevlugt was, en daar eenige van zyne schepsels gelaten had, om die Inlanders aan zyn zyde te houden.

De Zeevoogd, ziende, dat hier wagten maar tyd verliezen was, tastte hen ten eersten met 70 soldaaten en 30 matroozen aan, liep het dorp Gay af, en ook alle de verdere op strand gelegene dorpen, tot Fatoemata toe, alwaar *Kimelaha Terbile* zich onthield, die nu met alle de zynen na 't gebergte gevlucht was.

Loopt verscheide dorpen af.

De *Sengadji* van Xoela Mangoli een groot Eiland, hier tegen over gelegen, quam ten eersten tot ons over, die de onzen veel dienst deed. Hy was de zwager van *Terbile*, en maakte, dat wy in korten tyd van hem, en van nog 16 voorname Ternataanen, alle van *Schaydi's* gevolg, meester wierden, die men ten eersten vooraf na 't Kasteel zond.

Kimelaha Terbile, gevangen.

Hy verdierf hier niets, maar nam deze volkeren alleen een nieuwen eed af, waar by zy zich nader aan de E. Maatschappy en den Koning verbonden.

Hy liet den Gnatohoedi met 5 Coracora's hier, om 't verdre te verrichten, spoejende zelf na Manipa.

Ook zond hy 200 man met 2 jagten na Ternate, om den afval, door 't overloopen van Calamatta begonnen, te stuiten.

Den 8 November keerde hy weer na Boero, alwaar de Capitein Lieutenant *van Outhoorn* bezig was met alle de dorpen aan de Noord- en Zuid-zyde noch eens door te loopen, om te zien, of 'er niets meer te verwoesten was. Hy quam den 14 op Manipa, sloeg zich by 't dorp Loehoe aan de Noord-zyde aldaar neder, en was van voornemen alle de vrugtboomen van dat Eiland uit te roejen, om daar door den vyand alle afbreuk te doen. Hy zogt ook die van Bonoa en Kelang met zoetheid tot zich uit te lokken, welke laatste in 't begin onze afgezanten schenen gehoor te geven; doch alzoo 't hen maar te doen was, om ze aan Land, en in 't net te krygen, zyn de onze, dit tydig

De Vlaming keerd na Loehoe.

Zogt te vergeefs die van Kelang te lokken, dat van beter ge-

1652. lg op noa s.

tydig gewaar werdende, het maar naaulyks ontkomen.

Die van Bonoa betoonden zig genegen te zyn, om weer tot ons en den Koning over te willen komen; doch als de Heer *de Vlaming* den 19 November nu voor Bonoa quam, was de *Sengadji* noch al bang om af te komen, en verzogt 2 of 3 weken uitstel, om met zyn volk nader te spreken, en dan voor zyn Ed: te verschynen. De Veldheer, hen dien tyd gevende, vertrok weer na Manipa, en zond de Coracora's weer na huis, mits dat zy 't Eiland Kelang noch eens moesten over loopen.

Vyands ofd- ting dekt.

Na dat nu de onzen op Manipa veel Zagoe en calappus-boomen bedorven, en alles op dit Eiland doorloopen hadden, zoo was door een troep van de Lieutenant, *Frans Male* de hoofdvastigheid der muiters, hier in 't gebergte 2 uuren agter Toeban, ontdekt, zynde die plaats, die hen *Madjira*, voor zyn vertrek na Macassar, belast had te versterken.

De Heer *de Vlaming*, dit nest geheel willende uitroejen, trok 'er den 4 December met 150 soldaaten, en 166 Loehoeneesen na toe, vond dezen *Heli Besar*, of grooten berg, byna ontoegankelyk voor een enkel mensch, zoo dat hy van deze onderneming reeds begon te wanhopen; doch van den vyand door scheldwoorden zeer getergd, en by die gelegenheid gemerkt zynde, dat 'er andre plaatzen waren, van waar men dien berg zou konnen begaan, zond hy de Lieutenants *Laurens Keller*, en *Frans Male*, twee wakkere mannen, derwaards, die zich die nagt in de ruigte verborgen. Zy vielen den 5 December op der vyanden werken aan, en sloegen 'er hen hol over bol uit, zoo dat zy van boven neder, de steilte af na beneden sprongen, daar zy regt in de handen van *Frans Male* vielen, en weer op nieuw klop kregen. Nu hadden de onzen noch maar de agter-pagar; doch de Hoofdvesting niet, maar liepen met die zelve drift en hitte ten eersten daar heen, drongen 'er, na een geringe tegenstand, met geweld in, wierden 'er meester van, en dwongen de vyand ook hier van boven van die vreezelyke steilte na beneden te springen.

Zy hadden om deze vesting driedubble ryen met voetangels en doornen gelegt, door welke zy nu zelfs heen moesten, wilden zy niet dood geslagen werden. Doch de meesten ontquamen het, alzoo de onze hen daar niet konden volgen, en men vond 'er maar elf dooden. *Sengadji Cowasa* zelf bleef in de voetangels zoodanig steken dat de bode van den Landraad hem byna zoude gevangen hebben, en noch zyn geweer, en tulbant kreeg. 1652.

Zy vonden 'er eenig slegt geschut, dat zy den berg afsmeten, een metaal stuk, en zes metaale bassen, die zy mede na boord namen.

Men deed de vlugtelingen door 12 troepen vervolgen, zoo dat zy gedwongen wierden, om zich den 27 December op genade en ongenade aan ons over te geven. Doch zy wierden in genade aangenomen, en hen alleen deze last opgelegt, om hunne overige nagelboomen om te kappen, en ider OrangKaja wierd belast een van zyne zoonen tot gyzelaars te geven.

De vyand verder gedwongen zich over te geven.

Zy wierden tot dit afkomen 't meest bewogen door eenen *Kallebo*e, Orang Toeha, of oudste van Tomilehoe, die by de onzen gevangen zat, en men beloofde hem, en zyn zoon, zoo hy dit uitwerkte, hunne vryheid, 100 Ryxdaalders daar boven, en dat men hem OrangKaja van zyn dorp maken zou; doch, zoo hy trouwloos handelde, zou zyn zoontje by de beenen werden opgehangen; dat egter maar een dreigement was, om hem te sterker aan te zetten van ons getrouw te blyven.

Agt dagen daar na bragt hy *Sengadji Cowasa* met de meeste OrangKaja's by ons af, en deed ze voor den Heer Zeevoogd verschynen. Hy vond niet goed imand van hen jegenwoordig te straffen, alzoo 't nu de tyd niet was, hoewel hy hen, en vooral *Sengadji Cowasa*, geenzins quyt schold; doch hy moest, tot een beter tyd nog veinzen, alzoo hy, by de overkomst van 't Macassaars ontzet, vrienden, en geen vyanden, van nooden had.

Hy, die maar blyde was, Manipa zoo gemakkelyk veroverd te hebben, en nu zag, dat 'er van de belofte van den *Sengadji* van Bonoa niet quam, zond 'er 2 jagten na toe, om de Rivier van des *Sengadji's* dorp te bezetten, en te gelyk ook den Majoor *Verheiden* met een slaaf van Lanoero, die men op 't strand zette, en die by zyn meester gekomen, alles zoo wist te beschikken, dat hy met des zelfs broeders zoon, *Tabalile*, weder by *Verheiden* quam, alzoo Lanoero, die de onze nu al toegevallen was, zelf niet mede komen kon, om dat door den *Sengadji* te scherp op hem gepast wierd.

Lanoeroe van Bonoa ons toegevallen, en de vesting veroverd.

Met deze bestelde en overlei den Majoor *Verheiden* de zaaken zoodanig, dat zy, na drie vergeefse ondernemingen, den 22 December zekeren aanslag op des *Sengadji's* vesting onder 't geleide van *Tabalile* nogmaal waagden, en toen daar ook meester van wierden, doch zonder den *Sengadji*, die 't met de overigen ontvlugt was, in handen te krygen.

By deze onderneming was de Heer *de*

Vla-

1652. *Vlaming* zelf tegenwoordig, en 't was te verwonderen, dat hy zich in zulken groot gevaar, als 'er uit te wagten was, begeven had, alzoo deze *Tabalile* hem eenige dagen te voren onder een praatje aan boord verhaald had, dat hy de zoon was van zekeren *Seke*, in de vorige oorlogen door de E. Compagnie onthalst, maar dat hy daarom aan zyne trouw geenzins twyffelen moest.

Nu was de afspraak, dat de Heer *de Vlaming* te gezetter tyd 's nagts op zeker teeken met een vaartuig vol soldaaten in de Rivier komen zou, om na 's vyands hoofd-vesting door hem geleid te werden. Het mislukte driemaal, dat hy het teeken niet geven kon, waar op hy den Heer Zeevoogd verzogt het nog eens (schoon hy al driemaal vergeefs te rug gekeerd was) te wagen, alzoo nu alles klaar was.

De Heer *de Vlaming*, eindelyk weer voor die Rivier gekomen, vond daar *Tabalile*, die hem, by flaauw maanlicht, over eenen elendigen weg, door een donker slykerig Zagoe-bosch, waar in zy wel honderdmaal struikelden, na een jammerlyke marsch van twee uuren, wel digt by dien berg, waar op de *Sengadji* zig versterkt had, bragt, maar toen zag de Heer *de Vlaming* eerst in wat gevaar hy stak, al zoo veele van zyn volk door de duisternis, en moeyelyken weg van hem afgeraakt waren, en hy in 't geheel nu maar 28 man (waar onder de Lieutenant *Keller*) sterk was.

Hy, egter moed scheppende, zag kort daar aan den vyand uit de vesting de vlugt nemen, en wierd tegen den middag ook door *van Outhoorn* ondersteund, die het dorp der Lessidiers, en Cambellesen, aan de voet van den berg verbrand, maar geen mensch 'er in gevonden had, oordeelende, dat zy door 2 vrouwen, die in 't veld lagen, al vroeg verklikt waren.

Op *Lanoero's* raad wierd rondom den berg de vlugtelingen toegeroepen, dat zy maar afkomen, en hen geen leed geschieden zoude, dan alleen dat men 't op den *Sengadji*, als oorzaak van alle deze moeite verhalen, en hen nevens al hunne goederen vry laten zou, waar op aanstonds veelen tot ons over quamen, welke den Heer Zeevoogd onder Lanoero aan dit Rieviertje plaatste.

Ondertusschen maakte zich de *Sengadji* met 't overige volk weer op een andre plaats vast; weshalven men hem op nieuw aantasten moest.

Lanoeroe vergeven. Terwyl de Heer *de Vlaming* van daar vertrokken was, latende de verdre zaaken aan den Majoor *Verheiden* bevolen, wierd *Lanoeroe* door eenige Inlanders (zoo men gist) vergeven, immers hy quam kort daar na te sterven, en veel van die meineedige schelmen liepen weer na den *Sengadji*, gevende die plaats, daar zy lagen, ook trouwloos aan hem over, dat ook den *Sengadji* hoe langer hoe hardnekkiger maakte. De Majoor *Verheiden* belegerde hem daar, vernemende, dat 'er vele van Lessidi en Cambello by hem waren. 1653.

De Heer Zeevoogd had ondertusschen 's vyands drinkwater afgesneden, en twee houte vestingen op de wegen, die derwaards liepen, gelegt, Hals-toe d'eene, en d'andre Dorstenburg genaamd, waar door zy wel tot het uiterste gedwongen wierden, doch alzoo zy zoo naauw door de onzen niet hadden konnen bezet werden, of zy hadden nog eenige openingen behouden, zoo hebben zy middel gevonden, om het in Januari 1653 weer te ontkomen, verlatende met die vesting ook te gelyk het geheel Eiland. Twee vestingen hier gelegt.

Na deze twee veroveringen, en na 't verplaatsen der Caybobers op Loehoe, quam de Heer *de Vlaming* den 15 dito weer aan 't Kasteel, alwaar hy verscheide boosdoenders voor zekeren Raad, bestaande uit den Heer Zeevoogd zelf, den Landvoogd, den Opperkoopman *Cos*, de borger Capiteins, *Henrik Wynandszoon*, en *Barent Janszoon*, en *Craan Leendertszen*, tolk der Ternataanen, straffen deed. De Caybobers op Loehoe geplaatst.

Kimelaha Terbile, en nog 11 voorname Ternataanen, schuldig aan hoog verraad bevonden, als hebbende den hoofdmuiter *Schaydi* tweemaal onderstand gedaan, wierden ten zwaarde gedoemd. Terbile gestraft.

Besilole, Koning van Iha, en *Toelapia*, Koning van Nollot wierden mede verwezen, om onthalst te werden, en om hunne regterhanden te verliezen.

De Paap *Lissaloan*, die zich als bode had laten gebruiken, wierd gedoemd om geradbraakt te werden.

De andre min schuldige Ternataanen zouden, nevens de vrouw en kinderen van *Terbile*, na Ternate gezonden werden; doch de uitvoering van alle die rechtsplegingen wierd uitgesteld, tot dat de Heer Zeevoogd met de Manipeese OrangKaja's zou vertrokken zyn, en had den 6 Februari zyn voortgang.

Die van Ihamahoe wierden ook, om alle verdere moeite met hen voor te komen, met hunne 7 dorpen onder *Pati Toebesi* op Loehoe geplaatst, doch die van Sirisorri alleen uitgezonderd, om dat die vrywillig wilden Christen werden, en men lag hen een boete van 200 Ryxdaalders voor den Koning op, aan welke nogtans *Toebesi's Campon*, om zyne bewezen trouw aan de E. Maatschappy, niets betalen zou. Die van Ihamahoe mede op Loehoe geplaatst.

De Heer *de Vlaming* had buiten deze nog

1653. nog 8 OrangKaja's van Manipa aan 't Kasteel, als *Sengadji Cowasa*, die van Toeban, Tomoewara en Carbou, die hy, om andren aan te lokken, wel handelde, gevende aan de laatste, om dat hy de verstroide Manipeesen afgeroepen had, 100 Ryxdaalders tot een vereering.

an Pays er hier. Den 4 Februari was ook *Jan Pays*, Hhoekom van Hative, bevorens na Batavia gevoerd, weer gekomen, met ordre van haar Edelheden om zyn zaak hier af te doen, dat is, hem vry te spreken, of wel te straffen, na dat men de zaak bevinden zou.

Daar was al voor langen tyd tyding in Amboina, dat herwaards een Macassaarse Vloot van 100 jonken met 600 mannen ten deele onder *Dayn Bolecan*, ten deele onder *Madjira*, stond te komen, van welke men egter diep in Februari nog niets hoorde. Dierhalven dagt de Heer *de Vlaming* na de Xoela's met eenige jachten en chaloepen te gaan, in gedagten zynde haar daar te ontmoeten; dog kreeg op Manipa tyding, dat 'er al 5 jonken op Boero's Zuid-zyde by Waysamma aangekomen waren, weshalven hy spoedig daar heen toog, ontbiedende den Majoor *Verheiden* van Bonoa, om met het geheele leger ook daar ten eersten by hem te komen.

Macaf- sche ken op ro.

ange- Men vond geen jonken, maar wel een kleene vesting, door de Macassaaren gemaakt. Men taste hen aan; doch zy verweerden zich dapper. Eindelyk dwong hen *Frans Male*, door 't innemen van een heuveltje, van waar men in hun werken schoot, de sterkte te verlaten, waar in een kort metale stuk, 4 haken, eenige musquetten, nevens weinig verbrande ryst, gevonden wierden. De onzen hadden 2 dooden en 14 zware gequetsten hier bekomen. Men vond ook 2 jonken, die men verbrandde.

eBoe- eesen er- 's ge- e aan- oden. De Heer *de Vlaming* liet de Boeroneesen ook vergiffenis toezeggen, zoo zy wilden af komen, doch de gidze *Moesa*, in plaats van deze boodschap te doen, spande met *Codjali*, zoon van den *Sengadji* van Loamite, zamen in zeker verraad, dat den Majoor *Verheiden* byna 't leven zou gekost hebben, de onzen wys makende, dat *Codjali* afkomen zou, verzoekende alleen, dat deze of gene officier hem wilde komen afhalen op zekere plaats die onder hen bepaald was.

De Majoor *Verheiden* begaf zich na die plaats, tusschen Loamite, en Ilat, wat van de schepen leggende, alwaar hy *Codjali* vond, die al van verre de hand uitstak, op dat *Verheiden* aan land stappen, en hem ook de hand geven zou. De Majoor, geen quaad denkende, stak de hand uit; doch naaulyks zes stappen voortgegaan zynde, zag hy, na dat *Codjali* met een wonderlyke verbaastheid even uit zyne handen geraakt was, een troep gewapende lieden uit het bosch springen, die met toraanen en werp-pylen hevig op de onzen schooten, waar door wy een soldaat verloren. 1653.

De verbaasde scheppers begaven zich te water, en aan 't zwemmen, en de Majoor raakte met veel moeite agter aan 't schuitje, daar hy aan hangen bleef, terwyl de soldaat, die voor opzat, gedurig dreigde op hen te schieten, waar door de onzen met hun 4 a 5 weer in 't schuitje raakten, en na den Heer Zeevoogd roeiden, verhalende, hoe zy daar te gast geweest waren.

Sengadji Cowasa, verdagt van hier kennis af gehad te hebben, wierd vastgezet, doch hy wist met zyn vleien zoo veel schynredenen van zyn onschuld by te brengen, dat men hem zoo aan dit verraad, als ook aan de moorden, voor 2 jaren op Manipa voorgevallen, onschuldig hield.

Aangezien men nu zeker bericht had, dat *Madjira* al in November van Macassar afgesteken was, zoo giste men, of hy niet wel in de Xoelasche Eilanden zou mogen roesten. Weshalven de vier schepen gehouden wierden, om rondom Boero en Manipa te kruissen, terwyl zyn Ed: den Majoor *Verheiden* met de verdre magt zond, om de overige nagelboomen op Hoelong te schillen. Bericht wegens Madjira.

Uit Ternate kreeg men nu ook tyding in Maart 1653, dat de Princen *Calamatta* en *Manila* met den Koning hunnen broeder weer verzoend, en dat hem de sterkte der wederspannigen op Gilolo, nevens den Goegoegoe *Kaitsjili Moesa*, en den Capitein *Gigoge* van Gilolo overgeleverd; doch dat *Schaydi* en de *Hhoekom* het pas ontkomen, en na Saboe gevlucht waren, daar zy 't ook niet lang zouden konnen harden. *Calamatta* gaf voor, dat alleen de de reden van zyn overloopen geweest was, om deze Princen tot bevrediging te bewegen, of, zoo zy niet wilden aan de hand komen, hen dan over te leveren, dat idereen juist voor geen zuivre munt aannam, hoewel het fyn genoeg bedagt was. De Koning met zyn broeders verzoent.

In dezen tyd verbood de Heer *de Vlaming*, by een placcaat, het verkoopen der nagelen, alzoo de Chineesen veel vuile nagelen opkogten, en, om niet 'er aan te verliezen, die zoo weer aan de E. Compagnie leverden, dat maar geschillen over en weder gaf. 't Verkoopen der nagelen verboden.

Hy keerde den 15 dito weer na 't leger ontrent Erang, daar noch veel nagelboomen uitgeroeid, en veel drooge nagelen verbrand wierden.

De Ihamahers, geen zin hebbende, om op Loehoe te woonen, zyn vrywil-

1653. lig van hun land na Ceram, een weinig bewesten Latoe gevlucht, dat zich de onzen niet eens aan trokken.

Macassaaren. Den 27 Maart de Heer Zeevoogd, voornemens, de Macassaaren na de Xoela's noch eens te gaan op zoeken, wierd hunne Vloot, zoo als hy ontrent Manipa's West-einde was, gewaar. Zy quamen 40 jonken sterk, vlak op hem aan; doch als zy onze schepen in 't oog kregen zochten zy scherp by de wind op benoorden Manipa om te loopen.

De Heer *de Vlaming*, alom kennis van hunne komst gegeven, en de Coracora's spoedig by zich ontboden hebbende, zocht ten eersten bezuiden Manipa om te komen, om hen in zee aan te treffen; doch de wind diende hem niet, en de Coracora's quamen vry langzaam by de hand, waar door twee voorloopers der Macassaren op Kelang by Salatti behouden in de Rievier quamen.

De andre tragtten door 't Nassausche gat te raken, dat onze schepen zogten te beletten, die hen wakker met 't schip Zas van Gent aantastten.

Op Assahoedi. Zy verloren 'er 2 jonken, doch de andre quamen behouden in de Rievier van Assahoedi, daar zy zich ten eersten zoo verschansten, dat wy hen met ons geschut weinig nadeel konden doen. Men zogt dierhalven met den vyand in een minnelyk gesprek te komen, ten welken einde de bloed-vlag ingehaald, en de witte vlag bygemaakt wierd.

Men deed hen weten, dat zy door *Madjira* bedrogen, en dat hier geen nagelen ter wereld meer voor hen waren, en, zoo zy in vrede vertrekken wilden, de Zeevoogd hen een pas geven, en om de reize goed te maken, al hun ryst voor geld overnemen zou.

Gesprek met hen. De Macassaarse Zeevoogd, *Dayn Bolecan* zeide, dat zy juist niet gekomen waren, om de Nederlanders te beoorlogen, maar om hunne geloofs-genoten, die, volgens *Madjira's* zeggen, tot het Christendom gedwongen wierden, te helpen, dat immers voor een klare aanzegging van oorlog moest opgenomen werden, alzoo 't *Madjira* tegen geen andren als tegen ons had.

De Heer *de Vlaming* liet dierhalven de bloedvlag weer waejen, om te toonen, dat hy hem zeer wel verstond, en liet onze schepen den 1 April niet weinig op hunne werken schieten; makende op Noessa Nitoe een houte sterkte tegen over de zelve. Hy zelf liep na 't Zuiden by de zoute Rievier, in welkers binnen-Meir zy hunne jonken gehaald hadden, veroverde daar hunne werken, en verbrandde 3 jonken.

Vestingen tegen hen opgeworpen. Hy maakte ook aan de Zuid-zyde der Rievier een batery met een schoone houte vesting, die hy den Macassaarsen Bril noemde; doch die hem 5 man koste, eer zy voltoyd was. Men vond nog 2 jonken in de Rievier, die mede verbrand wierden, terwyl andre bezig waren daar noch een kleene vierkante vesting, Voorburg genaamd, op te werpen, om den vyand zoo veel meer afbreuk te doen. 1653.

Na dat nu de Heer *de Vlaming* hier op alles goede ordre gesteld had, vertrok hy den 25 April na 't Kasteel, alwaar hy hoorde, dat de Koning van Ternate den Hhoekom *Laulata*, en Capitein *Gigogo* had doen dooden, dat hem aanleiding gaf, om de zaak van *Jan Pays* ook eens by der hand te nemen.

Hy liet hem den 29 dier maand in den Landraad komen, daar hem alles, dat hy genoegzaam al beleden had, wierd voorgelezen; doch 't geen van hem nu weer ontkend wierd, zeggende, dat hy dat door de pyn maar beleden had. Dewyl nu de Heer *de Vlaming* ook eenige ontsteltenis in verscheide OrangKaja's bespeurde, deed hy den Raad voor dien tyd scheiden, voorgenomen hebbende deze zaak in zynen Raad van politie af te doen. Groot in Ternate gedood.

Hy liet hem, om te toonen, dat hy zyne belydenis niet meer van nooden, en klare bewyzen genoeg ten zynen laste had, den 5 May de dood aanzeggen, en voor zyn oogen een houten kruis veerdigen, om hem te doen zien, wat straf men hem aandoen zou, om hem dus te eerder tot belydenis van zyne misdaad te brengen.

Hy deed ondertusschen nog een tocht na Honimoa, om met de Uliassersse OrangKaja's over de vlugt der Ihamauwers te spreken, welke laatste de stoutheid hadden den 9 May onze gezanten op Elipapoeteh in 's meesters huis vyandig aan te tasten, en ook hunne Orembaey in stukken te slaan, waar over zyne gezanten zich eenigzins door 2 Coracora's, die hen op de vlugt dreven, gewroken, en de zoonen van 2 stokoude Alfoereese Koningen mede gebragt hebben, die men met 3 kanon-schoten en eenige charges ingehaald, eenigen tyd 'er na eerlyk beschonken, en weer na huis gezonden heeft.

Daar op vond men goed die van Ihamahoe, als ook die van Latoe, Haloy, en Roemakay, die hen ondersteund hadden, (hoewel daar na onschuldig bevonden) voor vyanden te verklaren, en de eerste voor eeuwig hun land af te nemen, en dat onder de Christenen van Toehaha, Papero, en Itawacka, te verdeelen, voegende deze dorpen op Hatoewana byeen, en belastende hier een houte vesting met 2 punten te maken, om hen te dekken.

Daar op keerde zyn Ed: den 18 weer na

na 't Kasteel, alwaar hy den verlosten Molukſen Landvoogd, den Heer *van den Bogaarde* vond, diens voornemen was, ten eersten na Batavia te zeilen. De Heer *de Vlaming*, genegen het oordeel van dezen Heer over de zaak van *Jan Pays* te hooren, beley ten eersten vergadering, en liet hem voor de zelve verſchynen, alwaar hy beleed, wel kennis van hun voornemen gehad, dog 't zelve noit toegestemd te hebben; niet tegenſtaande alle zyne medegevangenen hem van het tegendeel overtuigden.

Dewyl zyne ſchuld aan den raad klaar gebleken, en men egter van oordeel was, dat het openbaar te regt ſtellen van een man van zoo veel aanzien by den Inlander, dikwils opſchudding onder de Inlandſche Hoofden zou konnen geven, vond men goed hoe eer hoe liever, dog ſtil, en by nagt, zyn vonnis uit te voeren.

Dit is in de nagt voor den 21 May geſchied, op welke eerſt *Leſſi*, OrangKaja van Wakkaſihoe, mede aan 't zelve verraad ſchuldig, voor den dag quam, beklagende zich zeer van alleen door *Jan Pays* hier toe gebragt te zyn. Hy wierd onthalſt, nevens andere OrangKaja's van Hitoe en Hative, al 't welke *Jan Pays* aanzag.

Daar op wierd ook hy zelf, in 't bidden nog zynde, (en dus in ſchyn als een Chriſten ſtervende) onthalſt, en gevierendeeld. De hoofden dezer twee hoofdverraders wierden op de groote zaal, met een toegedekte mat gebragt, en daar tot 's anderen daags gelaten, wanneer al de OrangKaja's, die men hier mede ſchuldig aan hield te zyn, daar zamen geroepen wierden, om, zoo men voorgaf, met hen ergens over te ſpreken.

Zy quamen daar al vroeg 's morgens ten zes uuren, nog niet het minſte van 't uitgevoerde vonnis wetende. De Heer *de Vlaming* ſprak hen eerſt zeer ernſtig over 't verraad van *Jan Pays* aan, daar byvoegende, dat, aangezien zyne ſchuld den rechter klaar gebleken, hy daar over ook geſtraft was, waar op zeer ſchielyk de mat wierd opgeligt, daar zy de quartieren en koppen dezer twee mannen zagen leggen, dat by veelen van hen een groote ontſteltenis, en een doodelyke verbaastheid gaf, om welke aanſtonds te ſtuiten hy een algemein zoen-ſchrift oplezen liet, waar by hy de anderen die men mede ſchuldig hier aan kende, voor deze reis hun misdaad vergaf, verbiedende malkanderen hier in 't toekomende iets af te verwyten.

Men vond egter goed, 8 perzoonen uit Hative, meeſt vrienden van *Jan Pays*, als ook de vrouw, en kinderen van *Leſſi*, de vrouwen, broeders, en kinderen van *Hatib Heloe*, *Lecatoelin*, en *Pahoe* van Oeriën, *Paſſe* van Lebelehoe, en alle de geſlagten der vlugtige Oeriëneeſen, uit deze Landen te bannen; hoewel naderhand nog eenige op voorſpraak der Hitoeeſe OrangKaja's verſchoond zyn. 1653.

Daar na wierden de beide Hoofden der verraders op de markt op 2 paalen ten toon, en de bouten op de openbare dorps-wegen, rondom 't Kasteel geſteld; hoewel 't hoofd van *Jan Pays*, op verzoek der vrienden, en op verleend verlof afgehaald, en in koſtelyke petola's begraven wierd.

Dit was het einde van *Jan Pays*, een man, die ſchoone, ja ongemeene gaven bezat, en voor een Amboinees, ontrent de kenniſſe van 't Chriſtendom zelf het zoo verre had gebragt, dat hy al menigmaal als Proponent gepredikt, en de Predicanten hoop gegeven had, om met 'er tyd een wakker amptgenoot van hem te maken; doch naderhand door den Heer *Demmer*, Hoofd van Hative (welke plaats egter anderen regtveerdiger toequam) gemaakt, en meer van een groote ſtaat-, dan kerk-zugt, bezet zynde, wierd deze man, reeds eerzugtig genoeg van zich zelven, nog veel opgeblazener, en kreeg den tuit in 't hoofd van zich hier Koning der Chriſten-Amboineeſen te maken, met onderling beſprek tuſſchen hem en *Madjira*, dat die laatſte Koning van de Mooren zyn zoude. Jan Pays beſchreven.

Zommigen meinen, dat zyn groote pragt en wereldſche ſtaat, die hem tot ſchulden vervallen deed, andere dat verſcheide ongelukkige bezendingen, waar in hy gebruikt wierd, hem tot dit verraad hebben overgehaald; doch andre meinen, dat een voorgenomen wraak tegen den Heer *de Vlaming* alleen oorzaak daar van geweeſt zy, ontrent 't welk zommige van gevoelen zyn, dat die wraakluſt in hem ontſtont, om dat die Heer, ziende, dat hy zyn magt in deze bezendingen te verre, en tot ons nadeel uitſtrekte, die buiten zyne verwagting introk, en hem daar door geen kleene krak in zyn fatzoen en beurs gaf. Zommigen egter, die de zaak beter meinen te weten, die ook te dier tyd geleefd, en my alle omſtandigheden mondeling verhaald hebben, oordeelen, dat *Jan Pays* over zekeren ſchop, die hem de Heer *de Vlaming*, als hy een trap op quam, in dronkenſchap en zeer beſchonken, gegeven zoude hebben, zoo wraakzugtig geworden zou zyn, dat hy zwoer hem dit betaald te zullen zetten, en het noit te zullen vergeten. Verſcheidene redenen van zyn verraad.

Indien dit laatſte al waar was, zoo moet men bekennen, dat die man zich zeer verkeerd op de E. Maatſchappy, die hem niets misdaan hadde, en niet op

1653. den Heer *de Vlaming* gewroken heeft; behalven dat ook die Heer noit de naam van zich dronken te drinken, maar in tegendeel de roem gehad heeft, van altyd zeer matig en nugteren geweest te zyn.

Had *Jan Pays* zich by den predikstoel gehouden, hy had zyn hoofd mogelyk noit door 't zwaard verloren; dog mag men de belydenis van *Lessi* wegens hem gelooven, zoo is zyn Christelyk geloove maar voor den uiterlyken schyn, dog hy in zyn hert volslagen Moorsch geweest. Een zaak, te lichter aan te nemen, alzoo men hem 's nagts ook dikwils met een tulbant betrapt heeft, die *Madjira* hem vereerd had.

Zyn vervanger. Men zegt, dat de omtrekken van zyn wezen niet goeds en verbeelden, en dat men den schelm uit zyn oogen zien kon; zoo dat het te verwonderen is, wat dog die wakkere Heer *Demmer* in hem gevonden heeft, om hem zoo sterk te begunstigen, en nog veel meer, wat haar Edelheden bewogen heeft, een gouden keten aan hem te schenken.

Hy wierd als Hoofd van Hative door *Andreas de Fretis*, zoon van dien genen, die 'er *Jan Pays* onregtveerdig buiten gehouden had, vervangen.

Ondertusschen vond de Heer Zeevoogd hoognoodig, dat 'er nog 3 steene Reduiten op de kust van Hitoe gebouwd, en dat de 2 punten op Hila verbeterd wierden, 't welk de Hitoeëse OrangKaja's, op zyn voorstel, beloofden te doen.

Stilstand met de Macassaaren. In 't laatst van May, in 't leger weer gekomen, bevond hy tot zyne groote verbazing, dat de Majoor *Verheiden* buiten last, en op een zeer slegt voorgeven, van een pas tot hun vertrek te willen verzoeken, met de Macassaaren stilstand van wapenen, tot groot nadeel voor ons, gemaakt had, in welken tyd van ontrent 3 weken zy zich van alles redelyk wel voorzien hadden.

De Heer *de Vlaming* dan liet de Macassaaren, als hy op Assahoedi quam, nogmaals aanbieden, dat hy hen vry zou laten vertrekken, indien zy *Madjira*, *Ridjali* (met hen nu over gekomen) en de verdre muiters overgeven, en hunne nagelen voor de gemeene prys aan ons wilden overlaten. Zy gaven tot antwoord, dat zy geen magt hadden, om met ons contracten, buiten weten van hun Koning, aan te gaan. Dat ook *Madjira* niet by hen, maar in de straat van Boeton, van hen afgedwaald, en dat *Ridjali* t'zoek was, 't zedert de onzen zyn jonk verbrand hadden.

Gebroken. Hy bood hen andermaal hun vertrek aan, zoo zy zich maar op genade en ongenade overgeven, en bekennen wilden van hem overwonnen te zyn. Zy waren wel in de klem, doch met zulken schandelyken naam van overgave by hun Koning te komen, stont hen geenzins aan: waar door dan deze handeling te niet liep, de bloedvlag weer opgehaalt, en niet weinig op hunne werken geschoten wierd. 1653.

Madjira door de Vlaming misgeloopen. De Heer *de Vlaming*, niet konnende bedenken waar *Madjira* bleef, ging hem den 22 Juni 1653 met 2 schepen, zoo veel chaloepen, en 100 soldaaten opzoeken, in hope van hem op een van de Xoelasche Eilanden te vinden. Hy liep dan eerst na Boero's Zuid-zyde; maar was hy benoorden om na Manipa gestevent, zoo had hy hem in den mond geloopen: alzoo *Madjira* den 19 Juni met 9 Coracora's, en een Tsjampan van Bangay op Manipa was gekomen, zonder dat ons door den meineedigen *Sengadji Cowasa* daar van eenige kennis, dan eerst vyf dagen daar na, gegeven wierd.

Deszelfs verrichting in de Xoelasche Eilanden. De Heer Zeevoogd ondertusschen hier van onbewust, had op Boero's Westzyde verscheide weer opgebouwde dorpen vernield, en stak van daar na Xoela Besi over; terwyl hy 2 schepen na Xoela Mangoli voor uit zond. Op Gay gekomen, wilde hem niemand te spraak staan, en ook in geen der andre dorpen, tot Fattoemata toe. Hy vond 'er ook geen volk, alzoo die op zyn komst alles verlieten, en de vlugt namen; maar de oude Hhoekom, by hem komende, verhaalde, hoe de Macassaaren daar over eenige maanden geweest, en alles bedorven hadden. Dat ook *Madjira*, van zyne makkers in de straat van Boeton afgedwaald, eenige tyd 'er na daar mede geweest, en nu maar pas na Boero vertrokken was.

Lyd daar groot gebrek. Hy leed hier veel ongemak, slaande zich eerst by Fockoeve, daar niets te halen was, met 2 chaloepen neder, alzoo hy nog geen der schepen hier vond. Naderhand quam hy by *Sengadji Soegi*, hoofd van 't dorp Mangoli, die hem zoo veel onderstand deed, als hy kon; dog hem raadde van deze elendige en gebrekkelyke plaats te vertrekken, en by hem op Waytima te komen, daar hy zich nu, uit zyn eigen dorp Mangoli verstooten zynde, ophield, en zedert de komst der Macassaaren gebleven was, om dat al de Eilanders hen toevielen. Die van Waytima hadden hem eindelyk, na dat hy zich lang in 't bosch opgehouden, en van wortels geleefd had, ingenomen; maar, by de komst van *Madjira* met zyn drie Coracora's, voorgevende, dat hy ging, om 't Kasteel van Ambon in te nemen, was ook hier alles in rep en roer geraakt, zoo dat hy zelf hier nu nog niet te zeker was.

De Heer *de Vlaming*, dit alles hoorende,

653. rende, vertrok den 8 Juli met een chaloep en 70 man, na 7 dagen in groote armoede op Fockõeve doorgebragt te hebben, van daar, om de ſchepen by Xoela Mangoli op ſteven te loopen; dog kon by den Ooſt-hoek, door de zware zee, 'er niet boven komen.

Hy liep dan te rug, van meyning om op Fattoemata aan te gieren, alzoo zyn volk grooten honger leed. Dit miſte hem weer; zoo dat hy eindelyk op Waytima quam, daar hem *Soegi* weer na vermogen hielp, gelyk hy ondertuſſchen het dorp Mangoli afliep, en aan dezen *Sengadji* weer overgaf.

De andre chaloep, op de ſchepen uitgezonden, bragt berigt, dat het ſchip Banda eerſt op Batsjan vervallen, en daar na, by die chaloep willende komen, weer door den ſtroom na de Moluccos, en na Ternate vervoerd was, wetende van het tweede ſchip, of 't jagt de Zeemeeuw, niets te zeggen; hoewel men naderhand hoorde, dat het al willens na Batavia verdreven was.

et alles / der- / , en / ot na / nate.

Hy liet derhalven 2 Lieutenants en eenig volk met eene chaloep op Waytima, om de boſſchen daar te doorkruiſſen, en de nagelboomen verder te bederven, en vertrok met de andre en de meeſte manſchap na Ternate, daar hy den 10 Auguſti op Batsjan, en den 14 dito met dien Koning op Ternate quam.

Terwyl hy hier was, beſloot men *Saidi*, Koning van Tidore, den oorlog aan te kondigen, om dat hy de Ternataanſche en Ambonſche muitelingen doorgaans geſtyft had, welke afkundiging den 20 Auguſti geſchiedde. Men gaf 'er den Caſtiliaanſen Landvoogd kennis af, met verzoek, om zich met den Tidorees niet te bemoejen.

eerd / er / r Af- / oedi.

Daar op verſcheen de Velheer, verſtaande dat *Madjira* met 3 Coracora's, en 9 Tsjampans, weer in Ambon gekomen was, en den zoon van *Sengadji Cowaſa* weer gebragt had, den 10 September weer in 't leger voor Aſſahoedi, daar hy met groote blydſchap ontfangen wierd, gelyk hy niet min bly was, vindende daar 't jagt de Leeuwerik met 120 wakkere ſoldaaten, en eenige koebeeſten, door den Capitein Lieutenant, *van Outhoorn*, uit Banda hier gebragt, dat wonder wel quam, alzoo 'er veel volk ziek geworden, maar door dit beeſtiaal, en andre ververſching, weer redelyk verfriſt was.

Egter zogt de Heer *de Vlaming*, zyn volk ergens anders toe noodig hebbende, zich van de Macaſſaaren te ontſlaan, weshalven hy hen weer een vrye pas aan bood, mits de nagelen hem over-, en eenige Oſtagiers onder hem op de ſchepen latende. Zy wilden wel vertrekken, maar van 't andre niet hooren; en daar op ging den oorlog weer aan. Hy brak de fortjes Voorburg en Na-by, weer af, verſterkte de groote veſting, en benaeuwde den vyand te water en te land, zoo veel hy kon; hoewel hy wel merkte, dat zyn magt wat kleen was, om 't overal waar te nemen. 1653.

Madjira hield zig nog op Kelang, ſchoon 't voornemen der vyanden ſcheen te zyn, om zich op Manipa, alzoo daar Zagoe-boomen waren, neder te ſlaan.

En van daar na Batavia.

Om dan de zaken in een beter ploy te brengen, keurde de Heer *de Vlaming* beſt, zelf nog eens na Batavia te gaan, zoo om meerder hulptroepen te halen, als om haar Edelheden een net bericht van alles met den mond te geven.

Voor zyn vertrek belaſtte zyn Ed:, dat men de bezetting op Manipa op Tomilehoe leggen, en dat de Opperkoopman *Cos* met de Coracora's een inval in de Papoeſe Eilanden doen zou, om de zelve over hun zee- en land-rooven te ſtraffen.

Hier op vertrok hy den 22 September 1653 met 2 ſchepen uit Amboina, en quam den 4 October op Boeton, diens Koning over zyne wederſpannige onderdaanen klaagde, die hem gedreigd hadden zelf op 't lyf te vallen, om dat hy de Ambonſe muiters niet had willen helpen; weshalven de Heer *de Vlaming* hem met eenig volk en oorlogs-tuigen byſprong.

Hy ging van daar na Macaſſar, zendende twee brieven, door welke hy den Koning en den Prins *Patingaloan* tragtte tot vrede te bewegen, en tot dien einde verzogt, dat men met hem eenige gezanten na Batavia wilde zenden; dog zy waren daar toe geenzins op dien tyd te brengen, en zonden alleen een brief aan zyn Edelheid.

Hy hoorde hier ook van twee Portugeeſche Paapen, dat 'er 100 jonken gereed gemaakt wierden, om na Amboina te zenden; waar op hy zyn reize na Batavia verhaaſtte, daar hy den 18 October quam, gevende ondertuſſchen met een chaloep aan den Landvoogd van Amboina kennis van een tweede Macaſſaarſche Vloot, die hy te wagten had, om zig tegen de zelve te wapenen, en te beletten, dat zy, volgens hun voornemen, den Roodenberg, omtrent het Kaſteel, niet mogten innemen, om van daar het zelve te benaeuwen.

De vyanden op Aſſahoedi, by 't vertrek van de Heer *de Vlaming* verademing bekomen hebbende, zogten met 5 jonken en 400 man na Macaſſar den honger te ontvlugten; dog wierden pas in zee, aangetaſt, en een der zelve door de onzen veroverd; dog door onvoorzigtigheid

1653.

De Macaſſaaren aangerand.

der onzen de chaloep, de Verlenger, door de vyand beſprongen zynde, wierden 'er ten eerſten 8 gedood, en 11 zwaer gequetſt; dog de onzen, met een groote woede 'er op invallende, herwonnen die chaloep, en ſloegen alles dood. Een gevangen zeide hen, dat hun voornemen was, na Macaſſar te gaan, en dat nog 3 Tsjampans hen volgen, dog dat *Dayn Bolecan* met nog twee Hoofden nevens 300 Macaſſaaren, en 250 Maleyers, op Aſſahoedi overblyven zou.

De Ihamahers door de Alfoereeſen geklopt.

Die van Ihamahoe, met de plaats op Ceram hen aangewezen, niet vergenoegd, en hier en daar door 't land zwervende, om een beter te zoeken, zyn door de Alfoereeſen wakker geklopt, zoo dat zy wel 50 man verloren.

Tocht van de Heer Cos na de Papoeſche Eilanden.

Ontrent dezen tyd begaf zig de Heer *Cos* met 40 Coracora's na de Papoeſe Eilanden. Hy taſtte vooraf 't Eiland en dorp Kelang nog eens aan, daar hy een redelyken buit, en ettelyke gevangenen, behalven die 'er van den vyand dood bleven, kreeg, roejende ook nog veel nagel- en andre vrugt-boomen uit; ook haalde hy uit de Rievier van Salatti nog 43 Tsjampans, bragt die voor Aſſahoedi, alwaar hy van zyn Vloot ook 10 Coracora's onder den Majoor *Verheiden* liet.

Van daar vertrok hy met 27 Coracora's den 13 October na de Papoewaſe Eilanden, gierende eerſt na de kant van Hatoewe, om alle kreken te doorloopen, of 'er zomtyds Papoewa's mogten roeſten, ſtak toen over na 't Eiland Gebe, en verder na de kuſt van Weda, daar hy het dorp Soema afliep, verbrandde, en van daar te land na Patani trok, om 't zelve, aan de Noord-zyde gelegen, mede in te nemen; dog zy wierden daar door een veſting op een ſteilte geſtut, en alzoo zy geen laſt hadden, om den vyand in zyn voordeel aan te taſten, trokken zy weer af met verlies van 3 dooden (waar onder de Lieutenant *Goodſchalk*) en 5 gequetſten. Zy liepen alleenlyk het beneden-dorp af, toogen toen den Wedaſen hoek weder om, en van daar na 't Eiland, om 'er drinkwater te halen.

Zy deden ook de Eilanden Ombay, Waygeoe, en Salawat aan; dog bequamen 'er geen gevangenen, of vaartuigen, zynde alle van daar gevlugt, zoo ras zy van de komſt dezer Vloot bericht gekregen hadden.

Zy meenden in 't wederkeeren 't Eiland Meſſowal ook aan te doen, dog raakten in 't overſteken in de Eilanden de Vos verdwaald, alwaar zy veel zieken in de Vloot kregen, behalven dat zy op dien ganſchen togt ook juiſt die 2 Coracora's gemiſt hadden, die den voorraad voerden. Dierhalven lieten zy Meſſowal 7 of 8 mylen van zich in 't Weſten, ſtaken na Ceram over, en quamen den 26 November weer aan 't Kaſteel; hebbende onderweg die van Keſſing en Ceram-Laoet, over 't niet nakomen der contracten, beſtraft, alzoo zy weer vreemdelingen aangehaald, en zich na de Weſt met hunne vaart begeven hadden. 165[3]

De v[e]ſting Wantrouw Manipa gelegt.

Met de 10 Coracora's, die de Majoor *Verheiden* had by zig gehouden, was hy na Manipa vertrokken, en had, volgens bevel van den Heer *de Vlaming*, beweſten Tomilehoe, de houte veſting Wantrouw opgeworpen, en met noodige bezetting, en 4 yzere ſtukken, voorzien.

Ook deed hy verſcheide invallen op 't Eiland Kelang, van waar zommige Manipeeſen, en OrangKaja's, vrywillig tot hem over quamen, alle welke hy by de veſting plaatſte.

Op den zelven tyd, als onze Vloot in de Papoewaſe Eilanden omzworf, waren de Papoewa's ook met 15 vaartuigen onder den Koning van Salawat, volgens laſt des Konings van Tidore, na de landen van Amboina uit rooven gegaan, en hebben de kuſt van Hitoe, en de nabygelegene plaatſen, in de maand November zeer onveilig gemaakt.

De v[e]ſting Voorbaat op den Rooden[berg].

Den 14 dier maand had de Heer Landvoogd *Verbeek* den Roodenberg van zyne ruigte doen zuiveren, en op den zelven de veſting Voorbaat gelegt, en van vier ſtukken, en noodige bezetting voorzien.

De Majoor *Verheiden* vond ook goed, de bezetting voor Aſſahoedi op te breken, om zig tegen de komſt der Macaſſaarſe Vloot, op de kuſt van Hitoe, en elders, daar mede te verſterken.

Den 6 December verſchenen de OrangKaja's van Hatoewè, en Ptolematta aan 't Kaſteel, om, alzoo zy de zyde van *Madjira* verlaten wilden, vergiffenis te verzoeken. Zy wierden in genade aangenomen, deden den eed van getrouwigheid, en maakten dit navolgende contract:

Arti-

1653. ...ntract, ...die Ha- ...we, en le- ...ta, ge- ...akt.

Artikelen, ende voorwaarden op de welke de E: Heer, *Willem van der Beek*, Raad Extraordinaris van India, Gouverneur ende Directeur over de Provincie van Amboina; met de landen, en volkeren, daar onder sorterende, wegens, ende in den name van den Nederlandsen Staat voor de generaale Orientaalsche Compagnie verdragen ende overeen gekomen is met de OrangKajen, *Coliba*, *Otik*, *Sewas*, *Motir*, *Samma Topi*, ende *Killoewe*, Hoofden van de Negeryen Laulata, Papoeti, Hatilen, Toelessey, Noeroebessi, Noeroelatoe en Saleman, anders Hatoewè; en Ptolematta genaamd, als der zelven expresse en speciale gemagtigden daar toe zynde.

1.

Eerstelyk *verklaaren wy gemagtigden zedert den schelmzen afval van den verraader*, Madjira, *met de zynen des zelfs zyde, als niet beter konnende, gehouden te hebben, maar nu, by verschyninge van eenige der* Nederlandse *magt ontrent haare negoryen, verkoren te zyn, om ons neffens andere onderdaanen van haar Ed: Ed: Staat, volkomen met bede van vergiffenisse, onder den zelven te onderwerpen.*

2.

Vervolgens dan beloven wy, dat met alle de geenen, waar mede de Compagnie *vrede heeft, met de zelve ook zullen vrundschap houden, en in der minne ommegaan, handelen, ende wandelen, zoo dat tusschen geconfedereerden, ende bondgenooten betaamd.*

3.

Gelyk wy dan daar en tegen ook weder verklaren onze vyanden te wezen alle de geene, wie met de Compagnie *in onminne zyn levende, ende dat wy daar onder specialyk beloven als onze vyanden te vervolgen ende beledigen, waar datze eenigzins komen, die van des verraders* Madjira's *aanhang, als zyne* Macassaren, Tidoreesen, *ende hare onderhorende, daar onder de roofzugtige* Papoewa's *niet uitgesloten zyn, ende voort alle andere, als voorsz:, die het met de E.* Compagnie *niet zyn houdende.*

4.

Dat wy geene vreemdelingen, van wat natien, qualiteiten, ofte conditien die zyn, aan onze stranden, ofte havens, handel zullen verleenen, als de welke met een vrygelyde van den Nederlandsen Staat *zyn geprovideerd, ende wie daar af niet verzien zyn, dat wy die alle, als vyanden zullen aantasten, ende met den eersten aan den Heere* Gouverneur *komen overleveren.*

5.

Dat wy na geenige plaatzen, bewesten, ofte beoosten dit Kasteel *gelegen, als eindelyk dienende tot onze reizen, herwaards zullen varen, ofte zullen daar toe alvorens speciale licentie ende schriftelyk bescheid, van den Heere* Gouverneur *komen overleveren.* 1653.

6.

Dat wy ten minsten alle jaaren eens gecommitteerden aan den Heere Gouverneur *naar het* Kasteel *zullen zenden, om aan zyn Ed: hommagie te doen, mits zoo wy daar af in gebreke blyven, dat wy daar voren telkens zullen verbeuren een boete van* 200 *Ryxdaalders van agten.*

7.

Dat wy t'allen tyden, als door den Heere Gouverneur *ontboden werden, 't zy om zyn Ed: met de* Hongi *te volgen, ofte om eenige hofdienstigheden te plegen, zonder vertoeven naar 't* Kasteel *zullen opkomen.*

8.

Dat wy alle de slaven, die van elders uit 't gebied van de Compagnie, *ofte van den* Ternataanse *Konink, 't zy uit* Banda, *of* Amboina, &c. *tot ons vluchten, ende overkomen, strax naar haar overkomste, zonder eenige redenen van haar tot excuse aan te nemen, zullen aantasten, ende met de eerste gelegentheid tot den Heere* Gouverneur *aan 't* Kasteel *brengen, mits voor ider, als tot bergloon, genietende een zomme van vyftien courante Ryxdaalders van agten.*

9.

Dat wy geen van allen vit in onze religie zullen werden geturbeerd; maar daar by ongemolesteerd, zoo als wy die regtevoord belyden, verblyven mogen.

10.

Alle welke bovenstaande artikelen en voorwaarden hebben wy by dezen in onze voorsz. qualiteit op de Moshhâf, *naar onze* Moorse *wyze, zynde onze hoogste eed, bekragtigd.*

Aldus gedaan, verdragen, overeen gekomen, bezwooren, ende met signature bekragtigd. Onderstond Amboina *in 't* Kasteel Victoria *dezen* 6. December 1653. *Was getekend* Willem Verbeek, *'t merk gesteld by* Sewas, *'t merk gesteld bij* Coliba, *'t merk gesteld bij* Otik, *'t merk gesteld by* Cewas, *'t merk gesteld by* Topie, *'t merk gesteld bij* Motir, *'t merk gesteld by* Sommia, *'t merk van* Topie. *Ter zyde stond ons present. Was getekend* Simon Cos, François Combebere, Cornelis Hauw *'t merk gesteld bij* X *den* Radja Soya, *'t merk gesteld* X *bij* Louis Gomes, Gnatohoedi, *'t merk gesteld by* Jan Cambessi, *ter zyde* Compagnies *zegel gedrukt in rooden lack. Lager stond, t'oirkonde, was getekend*, Jacobus Manteau, *Secretaris.*

In

1653. In deze maand wierden ook twee nieuwe Reduiten op Noessatelo en Negri Lima gelegt, hoewel dit werk, op 't gerugt van 't naderen der Macassaarsche Vloot, voor een tyd gestaakt wierd: want men had van een overlooper verstaan, dat zy uit 65 jonken bestond, en eerstdaags hier verschynen zoude, voornemens zynde de kust van Hitoe, of Loehoe eerst aan te doen, weshalven men die dorpen maar met pallissaden, zoo veel de tyd toe liet, versterkte.

De Heer Vlaming komt weer herwaards.

Ondertusschen was de Heer *de Vlaming* den 8 November weer van Batavia, met alle die zelve weerdigheden van SuperIntendent, Veldheer, en Zeevoogd, die hy bevorens bekleed had, voor de derdemaal na Amboina vertrokken.

Het ontzet, dat hy mede nam bestond in 6 schepen, een galjoot, een chaloep, en 3 tinggangs, waar op 500 mannen, of 10 Compagnien soldaaten, waren; hebbende de beloften van in 't kort nog 300 man te zullen krygen.

Op Samarang had hem een Maleyer bericht, dat hy drie weken te voren, komende van Macassar, de Vloot van dien Koning van daar na Amboina had zien aftteken, gissende, dat die uit 100 jonken, waar op 5000 mannen waren, bestond. Ook voegde hy daar by, dat zy last had op Boeton eerst aan te loopen, om dien Koning en zyne landen te veroveren, en aan de Macassaarse kroon te hegten.

Dit zyn Ed: wat ontzettende, zond hy den 21 dito van Japara vier ligte jagten voor uit, het eene met den Koopman *Evert Buis*, om den Koning van Macassar noch eens te ondertasten, en de 3 anderen om Boeton aan te doen.

Die van Macassar wilden nergens na luisteren; dog ontrent Tanakeke komende, verstond de Heer *de Vlaming*, dat die van Boeton van de Macassaarse magt niet aangedaan, maar met 90 jonken al voor 3 weken, van daar na Saleyer overgesteken waren, om zich nog meer te versterken; doch alzoo zy hoorden, dat 'er al 700 man van hunne makkers door ongemak en gebrek omgekomen waren; zoo hadden zich veelen van die Vloot stil op de vlucht begeven. 1653.

Ontdekt de sterkte der Macassaarse Vloot.

Komt voor Boeton, en ondersteund dien Vorst.

Den 15 December verstroide onze Vloot zeer schielyk van een door een storm, die hen voor de straat van Boeton beliep; zoo dat de Heer *de Vlaming* met veel moeite in een chaloep op Boeton, zonder dat hy de Vloot zedert weer byeen brengen kon, ten anker quam. Hy handelde ondertusschen met dien Koning, die met de zynen nog al overhoop lag. En liet 'er 11 soldaaten tot des zelfs lyfwacht, met belofte van hem naderhand meer hulp by te zetten.

Zyn komst in Amboina.

Hy verstond, dat 40 Macassaarsche vaartuigen de Straat van Pangesane doorgeloopen waren, weshalven hy eenige schepen 'er op afzond, om ze te betrappen; gaande zelf met 't jagt Amsterdam bezuiden Boeton om, van waar hy, geene van zyne schepen vernemende, na Amboina voortliep, daar hy den 29 December aanlandde, vindende alles beter, als hy gedagt had.

Ondertusschen hadden de schepen Leeuwaarden, en ter Veer, aan 't Oosteinde van Boeton 19 jonken van den vyand ontdekt, van welke zy 'er 10, met ryst geladen, veroverden; doch daags 'er aan den 29 December wat onvoorzigtig op de andre vaartuigen aanvallende, verloren zy een Tinggang van 32 koppen, waar in de vyand alles, op 5 Hollanders na, doodsloeg, voerende die gevangen na Macassar, van waar zy naderhand, by 't maken der vrede, weer vry geraakt zyn.

VIER-

VIERDE BOEK

EERSTE HOOFDSTUK.

De Heer Maatzuiker *twaalfde* Opperlandvoogd A. 1654. Roos *na de* Xoela's. *De* Macassaarse *na-vloot*, *niet wel waargenomen. Gyzelaars gegeven. De* Macassaaren *in de moordenaars-rievier geloopen.* Madjira, *en* Hasi's *toeleg.* Loehoe *door de* Macassaaren *verbrand. De Heer* Verbeek *vertrekt na* Batavia. *Vrede met* Tidore *gezogt.* Roos *weer na* Xoela *gezonden. 't* Kasteel *vergroot.* Schaydi, *&c. weer op* Assahoedi *gekomen. Vrede met* Tidore *gesloten.* Assahoedi *door de onzen aangetast*; *en verlaten.* Mandarsjah *hier verscheenen.* Laala *door de onzen belegerd, en veroverd. De Heer* Vlaming, *en de Koning na* Boeton. *De Heer* Cos *als gezaghebber hier gelaten. Eisch aan den Koning van* Boeton *gedaan. Nieuwe Koning op* Macassar. Vlamings *komst op* Batavia. *'t* Kasteel Victoria *vernieuwd. De Heer* de Vlaming *keerd herwaards. Koning* Aali *afgezet. En vermoord.* Tiboro *door ons A.* 1655 *veroverd.* De Vlaming, *in* Ambon *gekomen*, *steld op verscheide zaaken ordre.* Mandarsjah, *in gevaar van vermoord te werden, vlucht na 't* Kasteel. *Den oorlog om* Mandarsjah *hervat,* Nuniali *veroverd*, *en* Nahoebesi *opgehangen. De Heer* Vlaming *tast de vyand voor* Assahoedi *aan*, *en gaat met den Koning na* Ternate. Mandarsjah *in zyn ryk hersteld. De Veldheer voor* Assahoedi *weer gekomen, veroverd 't zelve.* Schaydi, *nevens andre gevangen. Zyn zoon na* Batavia, *en zyn vrouw na* Boeton *gezonden. De* Macassaaren *by* Hatoepetola *meest dood geslagen.* Vlaming, *na* Boeton *vertrokken. Bespot* Macassars *Koning. Slegten handel van* Roos *voor* Boeton. Verheiden *doodgeslagen. De verstroide Vloot van de Heer* Vlaming *komt ten deele weer by een.* Buitendyks *dappere daad.* Vlaming *zend* Keller *na* Xoela. Calamatta's *wedervaren.* Vlamings *komst op* Xoela, Boero, *en* Ambon. *Verscheide bevelen harer* Edelheden. *De Heer* de Vlaming A. 1655 *aan 't* Kasteel. *Jonge nagelboomen hier geplant Slegte vrede met* Macassar. Madjira *verbergd zich. De Heer* de Vlaming *door de Heer* Hustaart *vervangen*; *steld een nieuwe* Hitoeëse *Landraad in. Verdeeld de begenadigde rebellen. Belast* Radja Gilolo *in zee te dooden. Ontvolkt* Hoewamohel. *Plaatzende de Hoofden aan de* Roodenberg. Calamatta *gaat na* Macassar. Vlaming *verdeeld de verdre volkeren. De Heer* Cos *na* Ternate, *en de Heer* Hustaart *als zestiende* Landvoogd *hier voorgesteld. De Heer* Vlaming *vertrekt.*

Heer zui- s fde r- d A.

DEn 3 Januari 1645 wierd hier de 12 Opperlandvoogd, de Heer *Johan Maatzuiker* (die in May A. 1653 verkoren was) in plaats van den overleden Heer *Carel Reinierszoon*, voorgestelt.

Men zag nu ook van tyd tot tyd de Macassaarsche Vloot by stukken en brokken opdagen. Onze jagten hadden twee jonken van de zelve bezuiden Boero ontmoet, en een daar van veroverd, op 't welke zy 37 gevangenen bequamen, die de Lieutenant *Keller* na 't Kasteel bragt, daar zy in de keten geklonken wierden. De andre 18 jaagden zy in de Rivier van Roemah ite, daar de onzen hen bezet hielden. De Zeevoogd van deze en de verdre jonken, te zamen 40 sterk, was *Crain Boetatoeba*, die nog by 't leven van den ouden Koning herwaards verzonden, en al in October van Macassar vertrokken was.

os na oe- Ook zond de Heer *de Vlaming* den Commandeur, *Gerard Roos*, na de Xoelase Eilanden, om de Macassaaren, die door de Straat Pangesane over Bangay daar na toe geloopen waren, vóór hunne komst in Amboina daar te onderscheppen.

Men brak nu ook de Reduit Hardenberg op Cambello af, alzoo hier geen ingezetenen meer waren, en men deze bezetting elders beter gebruiken kon.

In dezen tusschen-tyd verscheen het tweede deel van de Macassaarse Vloot, zynde met 2 Coracora's van Bangay, 6 van Xoela Taljabo, en 6 van Xoela Mangoli (die 't dorp Mangoli af liepen, en den *Sengadji* verjaagden) versterkt, en geleid tot Boero, van waar zy weer t'huis keerden, latende de Macassaaren verder na Ambon stevenen. De Macassaarse na-Vloot, niet wel waargenomen.

De onzen hadden in de Xoela's op Fockoeve 17 Macassaarse vaartuigen, die zy ontmoetten, bezet, doch niet als 't behoorde, gelyk zy ontrent die 18 op Roemah Ite mede wat slof geweest waren, waar door de Macassaaren den 4 Februari getragt hadden heen te breken, alzoo 'er maar 1 chaloep op de brandwagt lag, maar zy wierden gestuit; doch

1652. doch wy kregen hier door 4 dooden, en 8 gequetsten.

Gyzelaars gegeven.

De Heer *de Vlaming* had ondertusschen getragt de Hitoeësen tot 't omvellen van hunne boomen, op de steile gebergten staande, te bewegen, dog vermits dit niet gelukken wilde, deed hy hen beloven, gelyk ook de Manipeesen, dat zy hunne zoonen tot gyzelaars aan hem geven zouden; ook boden zy aan, hare vrouwen en kinderen in onze vesting te laten blyven.

Ider OrangKaja van Manipa had een van zyn zoonen op 't schip Leeuwaarden gegeven, en *Sengadji Cowasa* woonde met zyn huisgezin in de vesting Wantrouw aldaar.

De Macassaaren in de Moordenaars-rievier geloopen.

Men verstond, dat de Macassaaren in 't geheel 38 vaartuigen sterk in verscheide de Rievieren van 't Eiland Boero ingeloopen waren, alle welke wy onmogelyk met onze weinige vaartuigen bezetten konden, waar door den 25 Februari eerst die van Roemah Ite's Rievier doorgebroken, en met die van Cajeli vereenigd zyn. Ook zag men den 3 Maart 17 stuks der zelve op Toniwara, die by Erang in de Moordenaars Rievier liepen, om dat onze vaartuigen hen beletteden 't Nassause gat door na Assahoedi te loopen.

Na dat de Heer Zeevoogd hen eenige maalen met weinig voordeel aangetast had, zogt hy dezen nieuwen Macassaarsen Zeevoogd, *Crain Boeta Toeba*, die 't gezag boven *Dayn Bolecan* had, tot vertrek onder redelyke voorwaarden te bewegen; dog kreeg van hem een antwoord, dat geenzins op zyn voorstel sloeg.

Madjira, en Hasi's toeleg.

Ondertusschen nam 't gebrek onder den vyand op Assahoedi sterk toe, dat onder de zelve een scheiding begon te maken, de Kimelaha's *Madjira* en *Hasi*, hadden voorgenomen na Manipa en Loehoe te vertrekken, om zich voor eerst daar neder te slaan; dog op Loehoe was voor hen niet te doen, alzoo de Zagoeboomen door de Loehoeneesen zelf omgeveld, en hunne kinderen onze gyzelaars reeds geworden waren; doch *Hasi* liep met 5 Coracora's van Assahoedi na Kelang.

De Heer *de Vlaming* liet de Macassaaren in de Moordenaars-Rievier ook de pols tasten op den 16 Maart, om te zien, of hyze op een gemakkelyke wyze zou konnen loozen; doch daar quam al mede niets af.

Dierhalven liet hy gestadig de Noordkant van Hoewamohel door onze troepen doorkruissen, om de verdre nagelboomen daar om te vellen.

De Capitein *Radja* van Loehoe, *Tahalile*, deed ons hier goeden dienst; dog, OrangKaja *Cramer*, en zyn broeder, gelyk ook *Bagadet*, stonden zeer verdagt, dat zy hem en ons, met 't volk van ons afkeerig te maken, grooten ondienst gedaan hadden, weshalven de Heer *Vlaming* voornam die gasten van Loehoe te lichten. Egter had *Tahalile* nog eenige nagelboomen ontrent de Moordenaars-Rivier, zoo als zy die wilden gaan plukken, bedorven, dat de vyanden dermaten speet, dat zy daar over op den 27 Maart wraak namen, in 't dorp Loehoe een inval deden, het zelve verbrandden, veel lieden dood sloegen, en op de vesting met zulken woede, 1000 man sterk zynde, aanvielen, dat het scheen als of zy 'er geen een man dagten in te vinden. Dog zy wierden, toen zy onder de muur van 't buitenwerk quamen, zoo gegroet door ons geschut, dat zy het daar niet lang konden houden, hoewel zy nog 2 dagen agter een pagar, buiten de Reduit tot verdediging der Inlanders gemaakt, bleven leggen, na welken tyd *Madjira* met dit volk stil wegtrok. 1654

Loehoe door de Macassaaren verbrand.

De Zeevoogd *de Vlaming*, dit gehoord hebbende, deed de verdere Loehoeneesen na Mamalo by de groote Rievier verplaatzen, om zulke overvallen niet meer onderhevig te zyn; doch die van Caybobo belastte hy zich op Haroeko neder te slaan, daar zy wel 22 jaaren gewoond hebben.

De Heer Verbeek vertrekt na Batavia.

De Heer *Willem Verbeek*, zyne 3 jaaren uitgediend hebbende, was, wegens gedurig voorvallende onlusten, niet genegen hier langer te blyven, en gaf dierhalven zyne Landvoogdy aan den Heer *de Vlaming* weder over. Dierhalven moeten wy den zelven Heer *de Vlaming* hier nu als vyftienden Ambonschen Landvoogd aanmerken, die ook (zoo de oude *Nicolaas Macquelyn*, een man van groote ervarenheid in de Ambonsche zaaken, my gezegt heeft zelf gezien te hebben) twee byzondere wapens, onder die der Landvoogden, die in de Hollandsche kerk hangen, plagt te hebben; van welke 'er een door de volgende Landvoogden, of uit onkunde, of uit eenige andre oorzaak, weg, en uit de rang, die op den Heer *Verbeek* volgde, genomen is.

De Heer *Verbeek* vertrok den 4 May van hier met 't jacht Schiedam na Batavia, daar hy naderhand Majoor, of Hoofd van alle de troepen der E. Maatschappy, geweest is. Met hem vertrok ook de Boetonse Capitein, *Boengahoera*, die met zyne bygevoegde Boetonders zich hier zeer wel gequeten had, als ook de Ternataanse *Sjahbandaar*, *Jani Sopi*, om den Koning van goeden raad te dienen, en die van Boeton tot alle standvastigheid aan te maanen, ter tyd toe, dat de Heer *Vlaming* zelf weer by hem quam,

om

om 't welk te eer te bewerken, was 'er een fraai geschenk van zyn Edelheid, en van de Heer *de Vlaming* aan dien Vorst bygevoegd; welke laatste Heer ook na Ternate geschreven had, dat men op goede voorwaarden vrede met den Tidorees zou zien te maken, te meer, alzoo die van Solor ook onze hulp tegen de Portugeezen zeer van nooden hadden.

De Commandeur *Roos*, buiten last van *Fockőeve* opgebroken, en den 10 May opgekomen, wierd 'er dryvend weer na toe gezonden met eenige jachten, en chaloepen, om die 17 Macassaarse vaartuigen nog wat bezet te houden, en voor al, om onze vrienden op Mangoli te dekken.

De Macassaaren, zedert den laatsten inval op Loehoe, Hoewamohel hebbende leeren kennen, hadden zich in April op Laala neer geslagen, en daar een groote dubble vastigheid opgeworpen, om daar van hun brood-kamer, alzoo hier veel Zagoe-boomen waren, te maken. Ook wierpen zy een vastigheid by de groote Rievier van Kahoela op; doch, om dit verder te stuiten, liet de Heer *de Vlaming* hier 18 vastigheden op de pas van Tanoeno in May leggen, die door neerstigheid van den Inlander in 2 weken voltoid waren.

In dezen tyd wierd ook een nieuwe vesting op Oma, by Way Lapia, een op Poorto, op 't Eiland Honimoa, een op 't strand van Ihamahoe tot Hatoeana, en een op Noessa-Laoet, Beverwyk genaamd, gelegd, buiten 't welke op Honimoa nog een steene muur van woonpakhuizen, en noch een kleen puntje aan 't kleen Reduitje gevoegd zou werden.

Aan alle deze Reduiten was dit een algemeene misslag, dat ze de muuren van brakke zee-steen opgemetzeld, en de kalk meest met brak zee-water opgemaakt hadden, waar door alle de schoone yzer-houte balken, daar in gebruikt, in korte jaaren verrot waren.

De Heer *de Vlaming* liet ook in Juni het Kasteel aan de zee-zyde vergrooten, waar ontrent hy geheel Leytimor, de Chineesen, en de borgers, ider hun deel gaf, dat niet zonder morren toe ging.

Op den 26 Juni quam de Capitein *Laoet Schaidi*, en de *Hhoekom Tomagola*, uit Ternate over *Xoela Besi*, en *Boero*, weer op Assahoedi met 21 nieuwe Coracora's, en 5 jonken, zoo van de Macassaaren, en Ternataanen, als van de Boeroneesen; doch alzoo zy weinig levens-middelen mede bragten, konden zy 't niet lang byeen houden.

In Juni sloegen die van Tanoeno, door *Tamalaëla Besi*, Hoofd van Waysamoe, opgehitst, 19 lieden van Oma op Hatisoa dood, en bragten derzelver Hoofden by *Madjira*. 1654.

Den 13 Juni quam de Heer *Cos* met al 't krygs-volk, dat hy had konnen krygen, weer hier uit Ternate, alzoo de vrede tusschen ons, en den Koning van Tidore, getroffen was. Met dit ontzet tastte de Majoor *Verheiden* den 29 Juli 's vyands vastigheden by Cahoela aan, en nam die stormenderhand in. Hy liet 'er 14 man voor zitten, behalven dat hy 60 gequetsten, meest bevelhebbers, bequam, gelyk hy ook zelf door de linkerschouder geschoten was. Wy verloren 'er ook den Lieutenant *Paul Martyn Flessing*, *Jacob Memon*, en de vaandrigs, *Jan van Doesburg*, (die op Hila stierf) *Marten Weber*, en *Joannes Westhoven*.

Vrede met Tidore gesloten.

De vyanden hadden hier 130 dooden; doch anders was 'er niet veel aan veroverd, gelyk de onzen, na dat de Capitein Lieutenant, *Herman van Outhoorn*, 'er een korten tyd met eenige bezetting in gelegen hadde, de zelve verlaten, en verbrand hebben.

De Heer *de Vlaming* had ook den Koning van Ternate herwaards ontboden, om zyn eigen wederspannelingen te helpen dempen, die derhalven met een aanzienelyke magt hier gewagt wierd. Men was in geschil, wat men by de komst van dit ontzet eerst aantasten, en of men liever op Salatti, en Laala, 's vyands brood-kamers (dat *Verheidens* gevoelen was) aanvallen zoude; doch het eerste ging by de meesten, en eindelyk ook by den Majoor *Verheiden* door.

Daar op heeft men den laatsten Augusti 1654 alle de Coracora's, 45 in getal op Tomoewara verzameld, en onze verdere magt van 8 schepen, benevens 10 chaloepen, en Tinggangs, byeen gevoegd hebbende, den 6 September onder 't geluid van trommels en trompetten Assahoedi aangetast.

Assahoedi door de onze aangetast, en verlaten.

Zy zagen de onzen met een groote onverzaagtheid, terwyl 't schip Banda vlak voor het dorp lag, aankomen, zonder eenen schoot op hen te doen, alzoo zy zeer trots op hunne zeven sterke vestingen boven malkanderen waren, behalven dat 'er nog twee op den berg lagen. En dat niet zonder reden, alzoo de Heer *de Vlaming*, na die werken van zeker heuveltje op Noessa-Nitoe met eenige officieren wel beschouwd te hebben, de zelve voor dien tyd onwinbaar hield, weshalven men, om geen volk te vergeefs te spillen, goed vond van daar na Laala te trekken, dat zoo stil en bedekt, als 't mogelyk was, geschiede.

Eer dit egter voortging, quam Koning *Mandarsjah* met een jacht uit Ternate, met bericht, dat 'er nog een Fluit met 4 Coracora's, en 800 Ternataanen

Mandarsjah hier.

taanen

1654. taanen volgde. De Heer *de Vlaming* raadde dien Vorst tot de komst van de verdre magt by den Heer *Cos* voor Assahoedi te blyven, terwyl hy met zynen aanslag op Laala zou voortgaan, alzoo die geen verder uitstel lyden kon.

Laala door de onze belegerd. Den 16 September quam hy voor Laala, liet de 2 schepen vlak voor 's vyands vesting, en de Coracora's ter zyden de zelve ten anker komen.

Men vond goed den vyand, die voor gaf na geen verdrag te zullen luisteren, en zich liever dood te willen vegten, eerst door een beleg wat gedwee te maken. Men omcingelde dan 't zelve in een korten tyd, waar op zy eenige uitvallen van binnen deden; ook quam 'er eenig volk tot ontzet, van Assahoedi, dat al vry stout op onze werken aanviel, dog 't wierd van de onze zoo deftig begroet, dat de lust verging om weer te komen.

Na een beleg van vyf dagen, heeft men het bestormd op den 20 September met drie Compagnien van 150 man; maar zy vonden 'er ook wakker tegenstand, vooral van de Macassaaren. *Crayn Boeta Toewa*, met de zynen zeer verwoed vegtende, riep de onzen toe, dat zy geen genade begeerden; en geen wonder, alzoo zy gezien hadden, dat zekere troep Amboineesen, met een wit vaandel by den Lieutenant *Keller* gekomen, en voor eerst aangenomen, door last van den Veldheer dood geslagen was, en dat, om hen te leeren, dat men met de zoo dikwils te vergeefs van ons aangeboden genade niet spotten, nog zich inbeelden moest, dat wy altyd, als 't hen in 't hoofd schoot, die te verzoeken, klaar moesten staan om die te geven.

En veroverd.

Zy liepen tot over de middelen toe in zee, tusschen en tegen de trompen van onze musquetten en tusschen onze chaloepen zeer verwoed in, even als imand, die door de spitsroeden loopt, doch het was hier om het leven te doen, gelyk 'er ook maar 60 dien dans ontsprongen, om hunne makkers tyding te brengen, dat Laala tusschen 9 en 11 uuren fel bestormd, dog eindelyk met groot verlies van hen door de onzen veroverd was. Men vond 'er 3 yzere stukken, 4 metale bassen, 20 musquetten, en zeer weinig kogels en kruit.

De vyand had 700 dooden bekomen, onder welke de vuile *Simatau*, Orang-Kaja van Anin, nevens andre Hoofden, was. Ook wierden 'er wel 400 door de onze gevangen, alle welke de Heer *de Vlaming* aan de genen, die ze genomen hadden, schonk, dat ons volk grooten moed gaf; behalven dat 'er de Amboineesen nog veele, buiten ons weten, op de Coracora's geborgen hadden.

Dit was een heerlyke overwinning, alzoo wy hier weinig volk verloren, en in geen voorval zoo veel vyanden verslagen, of zoo veel gevangenen bekomen hebben. 1654.

Na deze verovering quam Koning *Mandarsjah*, nevens den Koning van Gilolo, en Prins *Calamatta* binnen Laala, en zagen met verwondering, hoe gelukkig en dapper die plaats door onzen Veldheer veroverd was, en wat moeite hy, met zyne muiters te dempen, hier had, daar hy zoo weinig hulp aan toebragt, slytende zynen tyd met zammelen, alzoo zyn meeste volk nog agter, en in de Xoela's was. Na dat de Heer *de Vlaming* nu de pas van Tanoeno wel had doen sluiten, en bezetten, vertrok hy den 24 September na 't Kasteel, latende het leger onder den President *Cos*, met last, om van daar met het leger niet te scheiden, voor dat alle de Zagoe-boomen (dat wel een maand tyd vereischte) zouden verdorven zyn.

De Koning van Gilolo, Prins *Calamatta*, en de Capitein *Radja Tahalile*, met zyn Compagnie van 60 uitgezogte lieden van Bonoa, Loehoe, en Manipa, zouden van hier met een fluit na Boeton vertrekken, gelyk Koning *Mandarsjah* zich met het jacht Arnemuiden ook daar heen begaf, wien de Zeevoogd *de Vlaming* met 't schip het Zas van Gent, en andre vaartuigen, den 29 September gevolgt is. De H… Vlam… en de… ning r… Boeto…

Hy liet het gezag hier aan den Heer *Cos*, gevende hem den titel van President, en quam den 8 October op Boeton, alwaar ook eenige dagen daar aan de Molukse Koningen met hunne schepen verschenen. De I… Cos a… gezag hebbe… hier… ten.

Men eischte van den Koning van Boeton vooraf allen, die aan het vergieten van 't Nederlandsch bloed schuldig waren, niet tegenstaande hy met een dogter van een der genen, die 'er mede deel aan had, getrouwd was. Ook dreigde hem Koning *Mandarsjah*, ingevalle hy zulx niet aanstonds deed, dat hy hem van de kroon berooven, en die aan een ander geven zou. Eisch… den K… ning… Boet… geda…

Dit was geen kleene klem op zynen staart; maar hier viel niet te dralen, derhalven zoo beloofde hy daar toe zyn uiterste best te zullen doen, aangezien zy hier en daar verstroid, en nu nog buiten zyn magt waren.

Tien Boegise jonken, in de Rievier van Boeton door de onzen gevonden, zeiden van hare overheden gezonden te zyn, om te zien, of de Koning van Boeton met ons en met de Molukse Koningen in verbintenis was, met voornemen, om zich mede onder ons te begeven, alzoo zy 't trots en gewelddadig regee-

1654. regeeren van den Koning van Macassar al lang moede waren. Niet tegenstaande dit gezantschap den Heer *de Vlaming* zeer verdagt voor quam, vond hy egter goed hen vry geleide te geven, om te zien, wat daar verder af komen mogt; daar by voegende, dat, zoo zy dit opregt meinden, zy aan ons, en aan den Koning van Ternate, opregte vrienden vinden zouden, dog dat dit binnen twee maanden geschieden moest.

n nieu- Ko- g op acassar. Hy liet de Molukse Koningen op Boeton, om dat land verder in rust te brengen, en vertrok daar op na Macassar, om te vernemen, of daar een nieuwe Vloot aangelegd wierd; dog kon daar van geen regt bescheid krygen, om dat men na de dood van *Crayn Patingaloan* bezig was een nieuwen Koning te maken.

amings nst op tavia. Hy vertrok dan van daar na Batavia, daar hy den 6 November A. 1654 aanquam, met hope van daar eenig ontzet van volk te zullen bekomen.

In die tusschen-tyd had de Commandeur *Roos* de Reede van Macassar bezet gehouden; doch alzoo men daar na hoorde, dat die Vloot op Bima verveerdigd wierd, vertrok hy ten eersten derwaards, om te beletten, dat zy van daar na Ambon, of Banda uitloopen mogt.

Kasteel ctoria - euwd. Na de Heer *Vlamings* vertrek uit Amboina was het een van de voornaamste werken, dat het Kasteel Victoria, volgens voorgaande besluit, en na dat men alle de bouw-stoffen daar toe eerst bereid had, ten deelen afgebroken, en vernieuwd wierd. Men begon met een gansche rye wooningen langs de Zuid-wester guardyn, die alle oogenblik dreigde in te storten.

Men wierp die dan eerst onder de voet, holde de zeepunt uit, om in de zelve een nieuwe kruit-kelder te maken, en van daar een hegte muur langs de voornoemde guardyn te trekken, en tusschen beiden deze muuren met aarde op te vullen, daar van een wal, 20 voeten dik, te maken, en elders nog zoo wyd in 't plein uit te springen, dat men daar een andre muur van gebakken steen kon ophalen, waar op men een nieuwe rey wooningen van twee verdiepingen bouwen zou, 't geen zoo aan alle drie de zyden omloopen, en dan 't nieuw huis van den Heer Landvoogd aan de zee- of Noord-westzyde staan zou.

De beide zeepunten zouden ook merkelyk uitgezet, en aan de zee-kant een hegte breede barm gemaakt, en volgens zekere kaart, of bestek, alles voltoid werden, hoewel 'er naderhand nog eenige verandering, ten deele op beter bekomene begrippen van 't werk, ten deele ook door verwisseling van regeering, op gevallen is. 1655.

De Alfoereesen van Tanoeno hadden de zyde van *Madjira* gekozen, deze ziende, dat het sluiten van de pas van Tanoeno, en 't bezetten van de Rivier van Cawa, hen belette den zelven, of de Macassaaren, te konnen helpen, quamen van zelfs tot ons over, waar door ons leger aldaar by die pas groote toevoer van levensmiddelen kreeg.

De Heer *de Vlaming* hield zich op Batavia niet lang op. Hy bleef 'er pas 15 dagen, en vertrok den 21 November 1654 met 4 schepen, 1 galjoot, 4 chaloepen en Tinggangs, dog met weinig soldaaten, weer van Batavia, bekleedende de vorige weerdigheden, waar mede hy nogmaals van haar Edelheden vereerd was. De Heer de Vlaming keerd herwaards.

Hy zond van Japara een jacht voor uit na Macassar, om te vernemen, hoe de zaaken daar stonden. Van daar vertrok hy met de Vloot na Bima, daar hy geen schepen nog Vloot, en ook de Bimaneezen ongenegen vond, om tegen ons te oorlogen, hoewel zy egter met den Koning van Macassar in verbond wilden blyven.

Hier van daan verzeilende, quam hy den 17 December op Boeton, by den Commandeur *Roos*.

Men had, volgens ordre, twee vestingen aan de mond van de Rivier van Boeton gelegd, en de eene Toetop Moeloet, dat is, houd den bek, en de andre Djangan Kata, dat is, kikt niet, genaamd.

Hy bevond daar, dat Koning *Mandarsjah*, op 't verzoek der Boetonders, Koning *Aali* afgezet, den *Hhoekom* in zyn plaats als Koning hadden aangesteld, en onzen vriend *Lassinoeroe*, wel eer gezant van Koning *Aali* (dien de Boetonders daar na, na hem van alle zyne cieraaden beroofd te hebben, nog elendig krissen) op valsche berigten aan *Mandarsjah* gedaan, geworgd. Koning Aali afgezet.

De Heer *de Vlaming* nam dit alles wel hoog op, en bleef daar over eenigen tyd zeer moejelyk op den Koning; dog dit had het al weg, en daar was geen verandering in te brengen, behalven dat ook de verbittering der Boetonders tegen Koning *Aali* zoo groot was, dat de Heer *de Vlaming* met al zyn gezag niet beletten kon, dat hy jammerlyk vermoord wierd. En vermoord.

Het eenige, dat hy doen kon, was, den Koning van Ternate zyne onvoorzigtigheid in dezen te toonen, hem voor het toekomende beter lessen te geven, dit voor dezen tyd door de vingeren te zien, en den nieuwen Koning door een nieuwen eed, op zekere artikelen, aan Koning *Mandarsjah*, en de E. Maatschappy, te verbinden.

 Men

1655. Men brak de eene vesting weer af, ley in de andre een vaandrig met 23 Nederlanders, en 12 Ternataanen, en men zond den Commandeur *Roos* met 6 schepen bezuiden Boeton, om 't dorp Sumbawa, daar de wederspannelingen zich ophielden, en hunne vaartuigen hadden, met alles, dat zy daar vonden, te vernielen, gelyk hy daar ook alles in koolen gelegt heeft.

Daar na zeilde de Heer *de Vlaming* den 26 December van daar door de Noord-zyde van de Straat, terwyl de Koningen der Moluccos door de Straat van Pangesane liepen, om de Macassaaren op te zoeken, alzoo men verstond, dat 29 vaartuigen met veel spatten, en padi, na Amboina vertrokken waren, om de zelve op Assahoedi te planten, waar uit het niet geleek, dat zy voor eerst nog dagten van daar te verhuizen.

Ontrent de Noord-zyde der Straat quam de Heer *de Vlaming*, en de bevelhebber *Roos*, weer by malkanderen, van waar hy *Roos* weer met 350 koppen, en 11 chaloepen, na de Straat van Pangesane zond, om de Macassaarsche Vloot op te zoeken, en de zelve met hulp der Molukse Koningen, die hy daar vinden zou, te vernielen, of anders Tiboro aan te tasten.

Tiboro door ons veroverd 1655. Hy veroverde dit dorp den 1 Januari 1655, en kreeg fraajen buit van slavinnen, te weten, van vrouwen en kinderen, die tot slaven verkogt wierden; dog kort daar aan, als de plaats door de onze verlaten was, quamen de Macassaaren met 40 vaartuigen, en namen in de Rivier een plaats in, die zy zoodanig versterkten, en vast maakten, dat de onze 'er niet aan rieken dorsten.

Dierhalven vertrok de Heer *de Vlaming* den 18 Juni met 11 schepen en Tinggangs, en met 8 Coracora's, waar op de Molukse Koningen waren, om Celébes aan de Oost-kant te bezien, en de Macassaaren, zoo zy uit Tiboro weer uit liepen, daar waar te nemen; belastende zyn Ed: den Commandeur *Roos*, om de Straat Boeton met 5 schepen en 2 chaloepen tot April bezet te houden.

De Heer *de Vlaming*, en Koning *Mandarsjah* liepen na Tamboeco, diens *Sengadji* toen door dien Vorst mede tot Koning verheven wierd.

Hy liet de Koningen daar, liep 16 mylen Noordelyker, en aldaar het dorp Patoewi af, alzoo dit de vergaderplaats der Macassaaren was.

By zyn komst op de Eilanden Gapi, en Bangay, bevond hy de inwoonders der zelve al mede goed Macassaarsch.

Hier verstroide de Vloot van een, zoo dat de Heer *de Vlaming* maar met een enkelde chaloep op Mangoli geraakte, alwaar hy hoorde, dat men in Ambon nog van geen nieuwe Macassaarse Vloot wist; maar dat de Macassaaren van Assahoedi 2 chaloepen van ons, door quade wagt, in December afgeloopen, en dus de zee weer vry gekregen hadden, zoo dat zy zedert niet alleen tot Manipa toe, maar zelf tot in het gat van Ambon, hadden durven kruissen en rooven. 1655

De Vlaming in Ambon gekomen, steld op verscheide zaaken ordre. De Zeevoogd, dit hoorende, haastte zich, zoo veel hy kon, en quam den 22 Februari 1655 in Amboina. Het eerste, dat hy deed, was Assahoedi weer op nieuw te bezetten. Hy ley daar 't schip Leeuwaarden, dat zeer veel vaartuigen van den vyand in flarden schoot. Ook zond hy den Heer *Cos* na Kelang, om daar een vesting te bouwen, alzoo men verstond, dat *Madjira* zig daar neder gezet had, om dat volk tegen ons op te hitzen.

Daar na beschouwde hy de pas van Tanoeno, vond daar de Koningen van Sahoelau, en Somiet, die hy om hunne goede diensten begiftigde.

Ontrent dezen tyd hadden die van Kellemoeri, Kelibon, Tobo, en Ceram-Laoet, zich verstout, om op den 20 Maart verscheide Ambonsche en Bandasche handelaars dood te slaan.

Mandarsjah in gevaar van vermoord te werden. Dit liep hier buiten gissing tegen; dog nog veel onverwagter was het, dat Koning *Mandarsjah* in April op Boero in de bogt van Cajeli gekomen (aangezien de Heer *de Vlaming* dien Vorst verzogt had, nog eens in Amboina te verschynen) daar vernam, dat zyn broeder *Calamatta* weer afgevallen was, den *Goegoegoe Toewane* vermoord had, en zekerlyk ook den Koning de rest gegeven zou hebben, zoo zyn Hoogheid door den *Sedaha Lamoe* niet tydig gewaarschouwd was geworden.

Vlugt na 't Kasteel. Hy vluchtte na die waarschouwing, met een kleene Gilala (zeker licht vaartuig) zeewaard in, alwaar hy aan den hoek van Pela tot zyn groot geluk den President *Cos* met een gedeelte der Coracora's vond, die den Koning raadde ten eersten na 't Kasteel te vertrekken, gelyk Hy ook den 6 April met zyn nieuwe gemalin, *Bokje Boeton*, aldaar verscheen.

De Heer *Cos*, ondertusschen na de bogt van Cajeli vertrokken, om te vernemen, wat de Ternataanen in den zin hadden, verstond aldaar, dat zy niet langer onder *Mandarsjah* staan, maar een andren Koning hebben wilden, en dat zy dan met de E. Maatschappy in vrede zouden leven.

De Heer *de Vlaming* ging ten eersten ook na de bogt van Cajeli, om te zien, hoe de zaaken daar stonden. Hy verstond, dat de Prins *Calamatta*, ruim een halven dag

1655. dag de Rievier Woabbo op te scheppen, zich met zynen aanhang vastgemaakt had, en deed een bezending aan hem, dog geen antwoord krygende, en, volgens de ingekomene berigten, vreezende dat Colosino zelfs mede een schelm geworden kon zyn, zoo heeft hy die Rievier ten eersten door een vesting, Siasat, (dat is, dwingen) genaamd, die hy by de plaats, Boekel, opwerpen liet, doen sluiten. Zy lag ruim 3 uuren scheppens de Rievier Woabbo op, en het gaf de onzen, en dezen Veldheer, die haast hoopte met den oorlog gedaan te hebben, nu weer een nieuwe moeite, en oorlog, dien hy om dezen Koning met zyn broeder als van voren af moest beginnen, en de Maatschappy, door Calamatta maar goed te keuren, had konnen myden.

[...]en oor[...] [...]g om [...]andar[...] [...]h her[...] [...]t.

Colosino quam eindelyk buiten verwagting weer af, en brogt aan den Heer *de Vlaming* een antwoord, dat rondom bedriegelyk was, weshalven die Heer den afgezonden spion van Calamatta met het recht bescheid, dat men de bedriegers op zyn tyd wel vinden, en straffen zou, te rug zond, waar na ook Prins *Calamatta* nu vlak uit zeide, dat hy niet gezint was tot ons uit te komen, of met den Heer *de Vlaming* te handelen, voor dat hy *Mandarsjah* hem overgeleverd zou hebben, om zyn straf, die hy aan hem verdiend had, te ontfangen.

Hier op brak men alle verdre handeling met hem af, en men gaf na Boeton, Xoela, Assahoedi, en Ternate van dezen afval ten eersten kennis, waar over de vyanden op Assahoedi, en elders, zig niet weinig verheugden, gelyk zy met hun schieten betoonden; hoewel zy, wegens hun groot gebrek niet veel missen konden om te klakkebossen, alzoo hun ontzet van Macassar in May nog niet opdaagde, niet tegenstaande de Vloot van Tiboro in de Straat van Boeton door onze Vloot henen gebroken was, alzoo zy in de Xoela's op Boero hier en daar verstroid, en ook zoo vernesteld was, dat nog geen vaartuig van de zelve op Assahoedi had konnen komen.

De Heer *de Vlaming*, vernemende dat 'er onder de vyanden op Assahoedi groote oneenigheid ontstaan was, vertrok 'er den 8 May na toe, en vond by zyn komst daar, de Ambonse Hongi 37 Coracora's sterk, dog zeer weinig van levensmiddelen voorzien, waar op hy 'er 30 na Lissabatta, en Hatoewe, om Zagoe zond, die den 27 dito weer quamen, verhalende, dat zy Nuniali afgeloopen, ook eenige vaartuigen, met Zagoe geladen, veroverd, en *Nahoebesi*, hoofd van 't Loehoenees Campon, mede gebragt hadden, dien de Heer *de Vlaming*, na eenige dingen uit hem gehoord te hebben, ten eersten aan de nok van de rhee ophangen liet. 1655.

[...]Nuniali [...]roverd, [...] Na[...] [...]ebesi [...]gehan[...] [...]n.

Den 24 dito verscheen de Heer *de Vlaming* voor Assahoedi in 't veld, en daagde den vyand uit; dog niemand quam buiten. Men ging dan na de zoute rievier, om na eenige vaartuigen te zien, waar na de vyand eenige uitvallen dede, dat eenige schermutzelingen en dooden over en weder gaf, onder welken de Macassaarsen Veldheer, *Crayn Boeta Toeha*, mede was, diens lichaam gekalkt, en zoo na Macassar gevoerd wierd. Hy wierd in 't oppergezag gevolgd door *Dayn Bolecan*, die wel zoo stout niet, doch ruim zoo voorzigtig als de overleden was.

De Heer de Vlaming tast de vyanden voor Assahoedi aan.

De Heer *de Vlaming* gaf de Hongi verlof, om na huis te vertrekken, ontbiedende tegen Juni ander volk, alzoo hy voorgenomen had zelf met den Koning na Ternate te gaan, om hem in zyn ryk te herstellen, de geschillen te vereffenen, en met een alle de nagelboomen op Makjan te doen omvellen, waar toe hy een jagt met 61 soldaaten den 3 Juni vooruit zond.

Gaat met de Koning na Ternate.

Hy vertrok met den Koning den 17 dito van Assahoedi, alwaar hy den bevelhebber *Roos*, en den Capitein Lieutenant van *Outhoorn*, met een fraeje magt blyven liet, voerende den Ternataansen muiter, den *Sadaha Soegale*, met zig na Ternate, die getragt had het gemeene volk daar te bewegen, om de zyde van den Prins *Calamatta* te volgen.

Zyn Ed. quam den 20 Juni op Batsjan, daar alles nog wel stond, hoewel *Calamatta* haren Koning genoegzaam dwong in Cajeli by hem te blyven.

Zyn Ed. zey, dat hy alles in dien staat, waar in 't nu was laten, en eerst zien zou, waar het heen wilde, vermanende hen, de nagelen op Oebi-Latoe om te kappen, om dan daar voor honderd Ryxdaalders te erlangen.

Den 24 dito quam hy in 't bochtje Gila, alwaar hy alle de OrangKaja's van Makjan ontbood, en een nieuw contract met hen maakte, dat zy al de nagelboomen op hun Eiland zelf omvellen, en daar voor 5000 Ryxdaalders, volgens 't contract 1653 met den Opperlandvoogd, den Heer *Carel Reiniers-zoon*, gemaakt, eens vooral genieten zouden, mits dat de muiters, zig op Boero by *Calamatta* nog onthoudende, eerst moesten t'huis gekeerd zyn, alzoo zy anders maar de helft, en daar en boven, voor de moeite van 't omvellen, nog 500 Ryxdaalders zouden hebben.

Den 26 dito verscheen de Heer *de Vlaming* nevens den Koning in Ternate, alwaar hy zyn Hoogheid in de tegenwoor-

Mandarsjah in zyn ryk hersteld.

1655. woordigheid der Ternataansche grooten op de groote zaal in 't Kasteel Orangie wederom voorstelde. Ook wierd aanstonds daar op een acte van vergiffenis voor alle, die in dezen opstand tegen den Koning eenig deel hadden, voorgelezen, by welke alleen *Calamatta*, *Kimelaha Tico*, nevens nog 7 a 8 andre, uitgezonderd wierden, alzoo zy wegens misdaad van hoog verraad geen genade weerdig, en al hunne goederen voor den Koning verbeurd verklaard waren.

De Veldheer voor Assahoedi weer gekomen.

Soegale, met nog 7 of 8 andren, wierden ter dood gedoemd, waar by hier alles hersteld zynde, is de Heer *de Vlaming* met 3 schepen, en 2 chaloepen, weer na Amboina vertrokken, en den 22 Juli voor Assahoedi gekomen, daar hy alles spoedig tot een storm gereed maakte.

Men hield den 28 dito een algemeinen biddag door de geheele Vloot, ten einde den zegen des Heeren over hare onderneming af te smeeken.

Hy belastte, dat de Lieutenant *Frans Male* met 4 Compagnien matroozen den aanval doen, dat de Capitein Lieutenant *van Outhoorn* by de zoute rievier met 400 soldaaten, en 40 matroozen zyn post hebben, en dat de vaandrig *Buitendyk* in 't Noorden met eenige waaghalzen de klip voor den dag zou zien te beklimmen, en, boven zynde, wakker alarm maken, waar op dan de algemeenen aanval geschieden zou.

Na dat dit alles dus wel besteld was, zoo wierden de waaghalzen den volgenden nacht van agteren aan de klip gezet, alzoo zy by dag afgekeken hadden, waar zy best te beklimmen was. Zy klauterden dierhalven by de wortels na boven, alwaar zy, na veel moeite, ten 4 uuren 's morgens tegen den dag quamen, bevindende zich daar vry hooger, als de vastigheid der vyanden, de kluis genaamd, gelegen was.

Toen blies de trompetter, die by den vaandrig *Buitendyk* stond, het lied van *Wilhelmus van Nassouwen*, waar op het alles van binnen in schrik en alarm geraakte, en door 't kanon op de schepen het zein tot den storm gegeven zynde, is men den 29 Juli met het aanbreken van den dag op de vesting aangevallen.

De Veldheer zelf met de middel-troep, door *van Outhoorn* geleid, trad aan land, deed op zyn knien een yverig gebed, en sprak toen zyn volk een wakkeren moed in.

Aan de andre kant was de vyand, ziende de onzen van de eene zyde al boven, en van de andre zyde zoo sterk op hen aantrekken, zoo benard, dat zy met alle man ider om een goed henen komen zagen, waar door de onzen met het opgaan van de Zon zich meesters van de vesting, die nu al tot negen stuks aangegroeid was, bevonden. 1655. Veroverd het zelve.

De onzen verloren 'er maar 2 man voor, en hadden eenige gequetsten, onder welke den dapperen Lieutenant *Frans Male*, die 'er ook van quam te sterven.

De vyand had 'er geen volk verloren, alzoo zy 't allen ontvlugt waren na de Roodenberg, waar op nog 2 vestingen waren, daar zich die van Bonoa onthielden.

Men vond in de vesting 30 metale bassen en falconetten, ook vier metale stukjens, doch anders weinig buit.

De vorige 2 vestingen der Bonoërs te kleen zynde, om zoo veel volk te bergen, zoo begaf zich de vyand na Ajer Mira; van waar zy, daar door de onzen gestut zynde, na 't scherp gebergte Kalike, dat 6 uuren agter Ajer Mira legt, weeken.

De Bonoërs, den oorlog nu moede werdende, verzogten vergiffenis by 't opsteken van witte vaandels, en kregen de zelve, om daar door andren ook te lokken.

Men hield over deze overwinning den 5 Augusti een dankdag, en men had groote reden, om God hier over te loven, alzoo dit een leelyk nest, en de hoofd-vesting der vyanden geweest was.

Zy hadden zich egter op 't gebergte Kalike weer vast gemaakt, waar na toe zeker Moorsche priester, en OrangKaja van Hoelong, de onzen den weg wees, waar door de Heer *de Vlaming* den 5 Augusti met 350 man Kalike niet alleen verraste, maar ook den Capitein *Laoet*, *Kaitsjili Schaydi*, met zyn vrouw, en zoon van 14 jaren, gevangen kreeg. Die Priester vatte hem, zoo als hy den dans meende te ontspringen, zelf by de krop; dog alzoo *Schaydi* een gezet en sterk man was, had de eene schelm den andren byna gemold, zoo niet een van onze soldaaten hem een houw in 't linkerbeen toegebragt had. Schaydi, en andre gevangen.

Hoe de Heer *de Vlaming* verder met hem handelde, en hoe deze hoofdmuiter aan zyn einde quam, hebben wy onder de Moluksche zaaken, in dit zelve jaar voorgevallen, omstandig verhaalt.

Hier ontquamen de meeste vyanden weer, hoewel 20 Macassaaren 'er het leven lieten, gelyk naderhand eenige andre in de vlucht weder gezalveerd wierden.

De Heer *de Vlaming* belaste de pas van Tanoeno wel te bezetten, dat egter niet al te wel waargenomen wierd. Ook zond hy 44 veroverde vaandels na Batavia. En zyn zoon na Batavia, en zyn vrouw na Boeton, gezonden.

De Kelangers het bars gezag van *Kimelaha Dagga*, *Madjira's* halven broeder, al-

1655. al voor lange wars, en genegen zynde genade by den Heer *de Vlaming* op een goeden grond te verzoeken, verschenen den 21 Augusti met zyn hoofd in een korfje voor zyn Ed: op Assahoedi, waar op zy in genade aangenomen wierden, gelyk men ook aanstonds onze bezetting van Salatti lichtte.

Te dier tyd hield zich Prins *Calamatta* met *Kimelaha Hasi* nog in Cajeli met zynen aanhang op, terwyl *Madjira*, die hen weinig betroude, zich op Waysamma bevond.

Ma- ...aren. De Macassaaren waren den 11 Augusti, door nalatigheid van den vaandrig, op de pas van Tanoeno in de vesting Zeeburg geplaatst, by die pas doorgebroken zonder een man te verliezen, waar over die officier vastgezet, en den Fiscaal overgeleverd, hoewel hy naderhand, wegens een gelukkiger uitvoering, weer in vryheid gesteld is.

Ha- ...tola ...t ...ge- ...n. De vyand egter had weinig aan dit doorbreken, alzoo zy den 24 dito ontrent Lissabatta door den vaandrig *Willem van Mamalo*, *Tahalile*, en de Alfoereesen meest alle by Hatoepitola doodgeslagen wierden, onder welke de Veldheer der Macassaaren, *Dain Bolecan*, nevens 2 van *Madjira's* wyven geweest zyn, gelyk ook onder de weinige in 't leven geblevene gevangens *Crain Labiey*, *Dain Bolecans* broeder, gevonden wierd.

Men kreeg naderhand nog wel 250 Macassaaren (behalven veelen die nu en dan dood geslagen wierden) gevangen, die in de keten gesloten, en tot den opbouw van 't Kasteel met veel vrugt gebruikt wierden, waar door de heele west-guardyn in korten tyd door hen opgemaakt was.

Na dat nu de zaaken in dezen staat gebragt waren, maakte de Heer *de Vlaming* voor den Prins *Calamatta* en *Madjira* nu weinig zwarigheid, wel wetende, dat ider van hen het in zyn nest niet lang zou konnen harden.

Hy liet onze vesting op Boero met 46 man bezet, sloot de Rievier dwars met 2 dikke touwen, hakte de grachten met boomen toe, en liet Cajeli met 2 chaloepen en een jacht, om de vyanden het ontsnappen te beletten, bezet.

...ming ...oe- ...ver- ...ten. Hy zelf ging na Boeton, daar hy den 17 September voor de stad quam.

Hy vond de vesting *Djangan Kata* door een Vloot Macassaaren, onder *Crain Semana* in April daar gekomen, na 7 stormen afgeloopen; dog zoodanig, dat de onzen, 't niet langer konnende houden, de poort zelf geopend, en zich zelven met wel 200 Macassaaren, die 'er indrongen, in de lucht hadden laten opvliegen.

Ook hadden zy den Koning van Boeton gedwongen, zich onder Macassar te begeven, 't geen meest de koppigheid van den Commandeur *Roos*, die tegen alle waarschouwing aan, dat die Vloot stond te komen, de Straat van Boeton te vroeg verlaten had, te wyten was. 1655.

Dit liet de Koning den Zeevoogd ook weten, en daar nevens zeggen, dat hy, nu de zaaken zoo stonden, niet by hem komen dorst; weshalven zyn Ed: ten eersten na Macassar vertrok, daar hy den 1 October voor quam, en door een gevangen aan den Prins *Crongron* het bespottende geschenk, de kaart van Assahoedi's verovering met de goude kris van *Malim Boegis*, voor Hatoepetola gebleven, toezond, om zich daar in te verlustigen. De Macassaaren zonden ze met den zelve bode weder, zeggende, dat zy met den Heer Zeevoogd niets te spreken, nog te doen hadden. Bespot Macassars Koning.

Hy daagde wel alle de Macassaaren tegen zyn schip alleen uit; doch niemand quam te voorschyn; waar na hy niet weinig op 't Portugeesch quartier met kanon schoot. Hy keerde toen weer na Boeton; dog verloor byna die geheele maand eer hy 'er voor quam.

Roos ondertusschen met eenige kleene vaartuigen ook weer voor Boeton gekomen, en hem niet bekend zynde dat de Heer *de Vlaming* hier geweest was, en gezogt had hen met zoetigheid weer tot zich te lokken, vond goed, na dat hy verstaan had, dat onze vesting afgeloopen, en Boeton nu weer onder Macassar was, om alles wat hy van de Boetonders krygen kon, en vooral hunne vaartuigen te vernielen, en een dorp in de Straat zelf te verbranden; waar over den Koning van Boeton hem toonen dede, wat misslag hy daar by beging, alzoo hem de Zeevoogd alle vriendschap bewezen had. Slegte handel van Roos voor Boeton.

Daar op vertrok *Roos*, om den Heer *de Vlaming*, dien hy mis liep, te zoeken, welke hoorende, wat hy daar uitgerecht had, zeer misnoegd was, alzoo nu niemand van de Boetonders tot hem wilde afkomen.

Hy liep derhalven, alzoo hy geen water meer had, na de waterplaats, de Straat verder in, alwaar hy verstond, dat de oude dappere Majoor *Verheiden* ontrent Timor door de Portugeesen onvoorziens overvallen, en met zyn meeste volk in 't beleg van Amakone, op 't Eiland Chimaar, doodgeslagen was. Verheiden dood geslagen.

Haar Edelheden hadden hem Hoofd van Solor gemaakt, waar op hy kort na zyn aanlanden aldaar deze belegering ondernomen, dog waar in zyn volk hem schendig verlaten had, zoo dat hy ten eersten met een slagzwaard nedergekapt wierd.

1655. De verstroide Vloot komt ten deele weer by-een.

De verstroide Vloot van de Heer Zeevoogd, in 2 schepen en 15 roeijagten bestaande, begon weer te vergaderen; dog van alle kanten met slegte tydingen, alzoo 't schip Hillegaartsberg, en 7 roeijagten, na Batavia geraakt waren. Ook daagde eindelyk de bevelhebber *Roos* met 2 schepen, en 2 chaloepen, den 13 November op, hebbende den Heer *de Vlaming* tot voor Macassar gezogt, alwaar de verdre schepen ten deele al willens (om van zyn vreemde grillen ontslagen te zyn) ten deele in weerwil van hem afgedreven waren.

Een groot ongeluk was ook den vaandrig *Caspar Buitendyk* ontrent Tanakeke met zyn Tinggang overkomen. Men had hem al menigmaal gewaarschouwd, om na de schepen te wyken, doch hy had daar na niet willen luisteren, nog 't voorbeeld der chaloepen volgen, zoo dat hy dit ongemak zich zelven op den hals haalde.

Hy wierd in 't laatste van October zeer onverwagt door 30 Macassaarse vaartuigen overvallen, die vry wel van alles voorzien waren. Hy, door 't groot getal niet eens ontzet, stelde zich braaf tegen de zelve in postuur, genegen zynde zyn huid zeer dier aan hen te verkoopen. Hy schoot ten eerste een van hare grootste vaartuigen in de grond, en hielp kort daar op een ander reddeloos maken; doch de vyand, stout op zyn groot getal vaartuigen tegen een, drong 'er op in, waar door hier een hevig gevegt ontstond. Ondertusschen raakte (zoo zommige willen) de brand in 't buskruit, zoo dat hy en 24 gemeene soldaaten hier door in de lucht sprongen, hoewel andre verhalen, dat hy, na lange tegenweer, door de Macassaaren ter neder geveld, zyn hoofd afgeslagen, zyn vaartuig veroverd, doch daar na van de onzen door 't jacht de Rinocer hernomen, en dat daar door nog een Castiliaan die onder de doften verborgen zat, behouden zou zyn; welk laatste wel zoo waarschynelyk is.

Buitendyks dappere daad.

Vlaming zend Keller na Xoela.

De Heer *de Vlaming*, genoodzaakt nog wat in de straat van Boeton te blyven, zond den Capitein Lieutenant, *Keller*, met 7 chaloepen voor uit, om de Xoela's te bezetten, vreezende dat de Prins *Calamatta* derwaards vluchten, en zich daar nederslaan mogt, gelyk het gevolg ook geleerd heeft: want hy groef een stuk weegs boven onze vesting een gracht, om uyt de Rievier Woabbo in een andre zoute kreek, en zoo verder in zee te komen, waar door hy in October elf nieuwe vaartuigen derwaards haalde, en zoo de onzen met veel Boeroneesen ontsnapte.

Hy meinde de Manipeesen, daar hy nog eerst aangierde, aan zyn zyde te krygen; doch wierd zoo lossclyk afgekeerd, dat het hem eenige dooden en gequetsten kostte; onder welke laatste den Koning van Batsjan was, die daar na ook van zyn wonden stierf. 1655.

Na dat hy hier dus te gast geweest was, stak hy na Xoela Besi over, alwaar de *Sengadji* van Faloe, met een welgewapende Coracora in zyn handen viel, op welke hy al 't volk liet dood slaan, om dat zy Koning *Mandarsjah's* party volgden.

Hy geraakte door onweder verder tot aan Batsjan, welkers ingezetenen hy ook tot zich zogt te verlokken, dog klopte daar mede voor een doof-mans deur; dies keerde hy weer na Xoela Mangoli, daar hy de dorpen Mangoli en Waytima ten eerste bezette, jagende beide de *Sengadji's* met hun meeste volk na 't gebergte; alwaar zy zich tot de komst van den Heer *de Vlaming* in December met 2 schepen ophielden.

Calamatta's wedervaren.

Keller had hem niet aangetroffen, en by de komst van den Heer Zeevoogd stak deze Prins den 6 December met 14 vaartuigen van Mangoli (welk strand de Heer *de Vlaming* bezet hield) na Fockõeve over, daar hy 't niet lang hield, alzoo *Keller*, den 16 dito daar gekomen, hem dicht op de hielen zat, vluchtende dan hier en dan daar, zonder dat men hem wist te vinden.

Vlaming komt op Xoela, Boero, en in Ambon.

De Heer *de Vlaming*, hier niet meer wetende te doen, liet den Capitein Lieutenant *van Outhoorn* voor Xoela Teljabo in bezetting, vertrok na Cajeli, en lichte onze bezetting uit de vesting Siasat, die nog van de vlucht van den Prins *Calamatta* niets wist.

Van daar liep hy na Manipa, liet 'er 30 man, en 4 stukken in de vesting Wantrouw, en stak na de kust van Hitoe over, wegens welke het haar Edelheden, by de komst der schepen in dit jaar, behaagd had verscheide zaaken aan deze Regeering te schryven, die zy wilden waargenomen hebben.

Verscheide bevelen haar Edelheden.

Alzoo deze kust wel de nagelrykste, en dit volk minst te vertrouwen is, zoo was haar last wel naauwe agt, by de jaarlykze visite, op deze kust en volkeren te geven.

Ook wilden zy, dat men *Radja Hitoe*, OrangKaja *Boelan*, en *Intsjeh Tay*, zynde hier wel de aanzienelykste, en, by 't minste misnoegen, in staat om hier alles te verwarren, minnelyk handelen, en volgens de wyze van de Heer *de Vlaming* in voorgaande tyden, wat meer dan andren, aanhalen zou.

Men moest hier ook zorg dragen, om wel na de nagelboomen, 's Compagnies hart-ader, te doen zien, en te bezorgen, dat

;6. dat die boomen niet vermindert, en wel onderhouden wierden; om 't welke te meer te bevorderen, men zelf al de herte-beeſten, zoo zy ſchade aan die boomen deden, mogt van kant helpen; doch, geen ſchade doende, mogten 'er die ook wel blyven, alzoo die nu en dan een goede ververſching van ſpys gaven.

Vooral moeſt men ook zorgen, om 't gat van Amboina open te houden, indien 'er eenig' vyand van belang uit Europa opdagen mogt, alzoo men daar van, en van de hoofdplaats meeſter blyvende, 'er voor 't overige niet veel te vreezen viel, vermits men den vyand zeer licht van daar zou konnen dryven.

Zy waren ook van oordeel, dat een Kaſteel langs de vier zyden met woningen bebouwd, en met goede walgangen verzien, van groote vrugt was, alzoo de vyand 'er al boven op, en niet in ſtaat zynde, om op 't plein te konnen geraken, t'eenemaal voor het geſchut bloot ſtond.

Zy belaſtten ook, dat de Reduit op Loehoe, ſchoon 't land van Hoewamohel ontvolkt was, blyven, en dat men de baricaden op Amblauw, en Boero, al quamen die inwoonders aan de hand, daar laten, en dat men nog al vorder daar na nagelboomen, en na vreemdelingen zoeken, en om de vreemde vaartuigen 'er te meer van daan te houden, op Cerams einde, en ook op Manipa, een Reduit ſtigten, of wel met de begonnene op de laatſte plaats voortvaren moeſt; zynde dit wel 't voornaamſte by haar Edelheden dit jaar ontrent Amboina geſchreven.

:Heer ming 656 't teel. De Heer *de Vlaming* quam met de intrede van dit volgende jaar den 3 Januari 1656 weer aan 't Kaſteel, hebbende aan die van Manipa belaſt een kalk-oven van 30 vadem in 't vierkant, en 150 yzer-houte balken voor de E. Maatſchappy te verzorgen, waar by die van Kalike 300 yzer-houte balkjes in de tyd van 3 maanden leveren zouden.

Eenige Ambonſche wederſpannelingen, in October te voren na Batavia verzonden, keerden met eenige hunner hoofden, door byzondere gunſt van den Heer *Maatzuiker* weder herwaards, zynde door zyn Edelheid in genade aangenomen.

Jonge gel- omen r ge- nt. Alzoo nu de nagelboomen op de veroverde landen uitgeroeid, en geen andre nagelen dan van Amboina, en de Uliaſſers te wagten waren, vond de Heer *de Vlaming* goed, dat 'er 120000 jonge boomkens aangeplant, en van dit getal de helft in de Uliaſſers, en 30000 op Hitoe, aangequeekt zou werden.

Dit geſchiedde wel, doch van deze aanplanting is weinig te regt gekomen, om dat de Inlanders zoo grooten getal niet wel konden waarnemen, en ook niet wiſten, of die boomen voor hen, of voor de E. Compagnie, zouden zyn. 1656.

Men vond in dezen tyd goed alle ſlaven en goederen der wederſpannigen en in den oorlog of door 't gericht omgekomen OrangKaja's, als prys, en voor de E. Maatſchappy verbeurd te verklaren, hoewel daar weinig af te recht gekomen is.

Den 2 Februari 1656 kreeg men van Macaſſar hier bericht van de vrede met dien Koning door de Heer Extraordinaris Raad, en Gezant, *Willem Verbeek* (ook wel *van der Beek*, genaamd) ingeſloten, waar by bedongen was de wederzydze gevangenen, uitgenomen die van Godsdienſt goedwillig veranderd waren, vry te ſtellen, en weer na hun land te laten keeren. Ook mogt die Koning zoo veel van de Ambonſe muiters, als na Macaſſar zouden willen, uit Ambon halen, en zyne ſchulden in Ambon noch uitſtaande, door de zyne laten inmaanen, alle welke voorwaarden wel het voordeeligſt voor de Macaſſaaren, en derhalven den Heer *de Vlaming*, hoe zeer ook tot de vrede genegen, ganſch niet aangenaam waren, te meer, daar wy zoo heerlyk in Amboina over den Macaſſaar zegenpraalden. Slegte vrede met Macaſſar.

Nu was deze oorlog met de Macaſſaaren wel ten einde; maar men had het met den Prins *Calamatta* en zyn Ternataanen op Xoela, als ook met *Madjira* en zynen aanhang, met *Kimelaha Haſi* op Boero, en met eenige dorpen op Ooſt-Ceram, nog gaande.

Op dien Prins liet hy 2 ſchepen kruiſſen. *Madjira* quam niet te voorſchyn, en van de verdre had men hope, dat die van zelfs wel aan de hand zouden komen. Madjira verbergd zich.

De Macaſſaaren wierden in gevolge van 't contract (eenige, die gedoopt wierden, uitgenomen) in vryheid geſteld, en aan hen zelf gelaten, om hier te blyven, of na hun land te keeren, hoewel de meeſten, hier reeds vrouwen en kinderen hebbende, bleven, aan welken ook zeker quartier in de Stad, het Macaſſaars quartier genaamd, aangewezen is.

Na dat nu de Heer *de Vlaming* ontrent 9 jaaren in Amboina geweeſt was, vonden haar Edelheden goed zyn Ed:, als nu al lang Ordinaris Raad geweeſt zynde, na Batavia (alzoo zyn Ed: nu hier zoo noodig niet meer geoordeeld wierd) te ontbieden, en den Heer *Jacob Huſtaart*, uit de Moluccos, tot zyn vervanger aan te ſtellen. De Heer de Vlaming door den Heer Huſtaart vervangen.

Eer hy nochtans van hier vertrok, heeft hy veel heilzame wetten, tot verdere vaſtſtelling van den ſtaat van Amboina gemaakt, en voor eerſt goed gevonden een nieuwe landraad, zoo uit de

Cc 2 Ley-

1656. Leytimorse Christenen, als uit de Hitoeëse Moorse OrangKaja's op te rechten, en die zoodanig te schikken, dat de Moorse op zich zelven uit 16 OrangKaja's van Hitoe bestaan, waar van 'er 8 aan 't Kasteel een half jaar lang woonen, en dan van de andre 8 vervangen zouden werden, hoewel op hun verzoek, 'er daar na maar 4 aan 't Kasteel bleven, en om de drie maanden door 4 andren verlost wierden, mits dat de t'huis blyvende een van hunne zoonen of broeders aan 't Kasteel moesten laten; waar op hen 't calappus-bosch by Hative ter wooning aangewezen, en den eed by hen gedaan is.

Steld een nieuwe Hitoeëse Landraad in.

Daar na vond hy goed de volkeren van Hoewamohel (welk land hy woest houden wilde) als ook die van Bonoa en Kelang, die in genade aangenomen waren, op Hitoe en Leytimor hier en daar by onderfteking te verdeelen.

Verdeeld de begenadigde rebellen.

Hunne OrangKaja's, als ook *Sengadji Cowasa*, en *Tahalile*, wierden aan den Roodenberg ontrent het Kasteel als Ostagiers, en verder ook die van Bonoa, Assahoedi, en Kelang daar geplaatst.

Ook had ontrent dezen tyd de Lieutenant *David Perdrix* ontrent Waynitoe, op Boero's West-kust, den Koning van Gilolo gevangen bekomen, van meining hem na 't Kasteel te brengen; doch de Heer *de Vlaming*, wetende, dat hy de voornaamste raadgever van den Prins *Calamata* tot dezen nieuwen opstand geweest, en los rakende in staat was om nog veel quaad te konnen doen, belastte aan dezen Lieutenant, nog onderweeg zynde, dien Koning, zonder hem aan land te brengen, van kant te helpen, gelyk hy hem, met 25 van zyn gevolg, in zee geworpen heeft.

Belast Radja Gilolo in zee te dooden.

Daar op ging de Heer *de Vlaming* de Uliassers nog eens bezoeken, alwaar hy veel zaaken verbeterde, gevende aan de Reduiten (die nu meest klaar waren) ook hare naamen. Die op Noessa-Laoet noemde hy Beverwyk, die op Honimoa, Hollandia, die op Poorto, Delft, en die op Waylapia (op 't Eiland Oma) Hoorn.

Den 3 Maart begaf hy zich met den Leytimorsen Landraad na de kust van Hitoe, om de landen van Hoewamohel, Bonoa, en Kelang te ontvolken, en de volkeren dan te verdeelen. *Intsjeh Tay* zogt hem wys te maken, dat de Hoewamohelezen hier niet veel zin in hadden, en, zoo zy nochtans gedwongen wierden hun land te verlaten, wel eens konden weerom kuyeren; doch de Heer *de Vlaming*, wel wetende, dat het die van Hitoe voor al niet veel behaagde, en zich aan geen klein gerugtje meer kreunende, vond goed, 'er met ruwe schoenen door te stappen, en aan die van Hoewamohel te laten weten, dat, zoo imand hier tegen kikken dorst, hy die als een muiter en oproerigen aanstonds den kop doen afslaan, of zoodanig straffen zou, dat 'er een ander zich aan kon spiegelen. 1656.

Hy had wel verboden, dat 'er de OrangKaja's niets van zouden laten blyken; dog men bespeurde egter, dat het uitgelekt was; alzoo 'er geen een tegen had durven spreken. Hy toonde hen, hoe zy zoo veel Nederlanders, en andre dienaaren, vermoord, zoo veel van onze vestingen trouwloos afgeloopen, en zoo veel goederen der E. Maatschappy geroofd, en dierhalven de dood verdiend hadden; maar hoe zy egter genadelyk gehandeld, en hunne misdaaden op die voorwaarde hen vergeven waren, dat zy zich in alles gehoorzaam gedragen zouden.

Ontvolkt Hoewamohel.

Hy voegde daar by, dat zy, op hun land blyvende, weer zekerlyk nagelboomen aanplanten, vreemdelingen aanhalen, en dus weer aanleiding tot nieuwe oorlogen geven zouden; om 't welk vlak af te snyden, hy niet begeerde, dat eenig volk op Hoewamohel blyven woonen, maar dat zich de OrangKaja's met de Alfoerese Heidenen aan 't Kasteel met der woon begeven, en de gemeene man zich op Hitoe's kust verdeelen zou, alwaar zy eveneens als alle andre vrienden der E. Maatschappy zouden werden gehandeld.

Daar op ging 't vervoeren dezer volkeren met eenige Coracora's, en andre vaartuigen, den 6 Maart zyn gang; dog in 't oversteken sloegen 5 parahoe's, door een schielyke vlaag, of storm om, waar door OrangKaja *Bagadet*, zoon van *Permata*, mede verdronk.

Na deze vervoering der volkeren verbrandde men alle de huizen, stak weer na Hitoe over, en liet de Hitoeëse OrangKaja's een nieuwe ordre voorlezen, volgens welke die kust voortaan moest bestierd werden, bevelende te gelyk, hoedanig zy met deze nieuwe overgevoerde volkeren hadden te handelen, en hoedanige (Landeryen zy hen), tot het maken van thuinen, zouden dienen te geven.

Men verdeelde de gemeenen zoo verre van den ander verspreid, dat bloedvrienden niet licht byeen konden komen, om dus alle quade aanslagen af te snyden.

Plaatst de Hoofden aan den Roodenberg.

De OrangKaja's (gelyk gezegt is) plaatste hy aan den Roodenberg, en de Heidenen stak hy onder die van Leytimor, die naderhand meest Christen geworden zyn.

Hy gaf ook nu aan deze en gene vestingen op de kust van Hitoe naamen.

Die

56. Die van Hila noemde hy Amsterdam, die op Loehoe, Overburg, die op Hitoe Lama, Enkhuizen; die op Negri Lima, Haarlem (dog naderhand Leyden hernoemd) die op Larike; Rotterdam, en die op Noessa Telo, Vlissingen.

Hier op keerde hy na 't Kasteel; belastende *Tahalile* aan 't zelve te komen woonen; doch zyn onderdaanen van 't Campon Tean konden; zoo zy wilden, op Bonoa blyven; of ook aan 't Kasteel komen, uitgenomen de Heidenen, die ons van Koning *Mandarsjah* geschonken waren; doch de verdre volkeren van Assahoedi, Bonoa, Kelang, en Manipa, zouden zich op Manipa ter neder stellen; doch ider der OrangKaja's moest een zoon of broeder by den Capitein *Radja Tahalile* aan 't Kasteel laten woonen.

Ontrent dezen tyd quamen de OrangKaja's van Oost-Ceram aan 't Kasteel, verzoekende mede in de nieuwgemaakte vrede begrepen te werden, 't welk hen onder die voorwaarde toegestaan wierd; dat zy ons de 3 OrangKaja's (de oorzaak der onlusten; na hun zeggen) over leveren, of, zoo zy gevlucht waren, hen noit meer op hun land zouden ontfangen. Ook wierd hen opgelegt jaarlyks eens aan 't Kasteel te verschynen, om zich voor ons te vernederen, en te komen erkennen, dat zy onder ons stonden. Zy beloofden dit, doch men heeft ze tot dit laatste noit konnen brengen.

...at- ...t na ...ar. De Prins *Calamatta*, het op Xoela Besi niet langer konnende houden, stak daar 2 dorpen in brand, vertrok den 11 Februari 's nagts met 8 Coracora's na Bangay, en zoo voorts langs de kust van Celebes na Macassar, voerende veel Xoelaneesen en Boetonders derwaards, die hy als slaven daar verkogt.

...ing ...eld ...dre ...1. Den 14 Maart vertrok de Heer *de Vlaming* met eenige chaloepen na Manipa, om de volkeren van Assahoedi, Bonoa en Kelang, daar mede hun woonplaatzen voortaan aan te wyzen, kiezende 30 van hunne kinderen, om onder den Capitein *Radja Tahalile* aan den Roodenberg te woonen, en daar een Compagnie uit te maken.

...eer ...a ...te. Hy richtte hier ook een byzonderen Landraad op, om alle geschillen af te doen; die uit den sergeant, en de OrangKaja's, daar woonagtig, bestaan zou.

Den *Sengadji Cowasa*, en zyn zoon *Jonker*, lichtte hy, als gasten, die niet veel te vertrouwen waren, van Manipa, om mede aan 't Kasteel te woonen, waar na hy den 30 dito weer na 't Kasteel vertrok.

Den 17 April zond hy den President *Cos* na Ternate, om den Heer *Hustaart* daar als Landvoogd te vervangen, op dat die Heer hem hier ook mogt komen aflossen. 1656.

Kimelaba Hasi was nu alleen op Boero, dog speelde daar zoo den meester, dat niemand tot de onzen uitkomen dorst, hoewel de Boeroneesen anders daar toe wel genegen waren. De Heer *de Vlaming* nodigde hen ook daar toe door een vriendelyk briefje, dat hy aan *Codjali*, OrangKaja van Waysama, schreef; doch alzoo zyn Ed: hier niet lang bleef, zoo heeft hy daar op geen antwoord bekomen.

Hy liet ook, terwyl hy nog hier was, overal groote en reisbare wegen, zoo te land, als aan strand, vooral daar vestingen waren, maken.

Daar op vergaderde hy zyne krygsmagt, die hy na Solor en Timor meinde mede te nemen, om de Portugeesen aan te tasten. Hy koos 600 man uit, waar af hy 12 Compagnien (die van Capitein *Tahalile* mede gerekend) maakte, schikkende zich geheel tot zyn vertrek, en voorgenomen hebbende dezen oorlogszugtigen Capitein met zyn huisgezin mede te voeren. En de Heer Hustaart als zestiende Landvoogd hier voorgesteld.

De Heer *Jacob Hustaart* verscheen op den 17 May in deze Landvoogdy, alwaar hy den 23 dito door de Heer Zeevoogd *de Vlaming* als zestiende Landvoogd, en bestierder van Amboina, doende den eed aan zyn Ed: voorgesteld wierd. Deze Heer *Hustaart* was al een oud Compagnies dienaar, dien ik A. 1645, onder de vlag van den Zeevoogd *Maximiliaan la Maire*, op 't schip van den Onder-Zeevoogd de Heer *Weyland*, als Koopman na 't Vaderland vertrekkende, ontmoet.

De Heer *de Vlaming* vertrok, na 3 jaren hier nogmaal geregeerd te hebben, den 24 dito, verliezende door onstuimig weer, tusschen Alang en Liliboy, een van zyne jagten, waar van het volk nog ter naauwer nood geborgen wierd; onder welke *Tahalile* met zyn Compagnien mede was, die al het hunne 'er by verloren hadden.

Het scheen of zyn geluk, by zyn vertrek uit Amboina een einde nam, alzoo hy op Timor, by zynen togt van Coepan na Amarassi, mede eenige dooden en gequetsten bekomen had, hoewel hy van daar nog met eenig volk op Batavia gekomen is, alwaar hy in den Bantamsen oorlog nog groote bewyzen van zyne dapperheid gegeven heeft.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Heer Hustaart *beschreven. Zyne eerste verrichtingen. Hy zend* van Outhoorn *met de* Hongi *na* Boero. *Een jonk door* van Outhoorn *genomen, en 't gevaar by hem uitgestaan. Een houte vesting op* Amblauw *gelegt.* Codjali's *bedriegelyke belofte. Contract, met de* Oost-Cerammers *nu weder gemaakt. De* Xoela's *met haren Koning bevredigd. A.* 1657 Calamatta, *en* Madjira, *op* Macassar. *De* Hoewamohelse Orang-Kaja's *na* Batavia *ontboden. Nieuw middel, om den Inlander te beteugelen. De oude* Maleitse *kerk afgebroken.* OrangKaja Badja *na* Batavia *verplaatst. De* Chineesen *zetten zich tot den landbouw.* Boeroneesen *in genade aangenomen.* Capitein Hoelong *afgezet.* Van Outhoorn *na* Goeli Goeli *gezonden. Last harer* Edelheden, *tot het opzenden der* Hitoeësen. *Als mede ontrent andre zaaken.* Van Outhoorns *verder wedervaaren. De* Ceramlauwers, *vermoorden verscheide* Nederlanders. Keller *hier vervangen.* Cowasa's *belofte in rook vervlogen.* Hasi, *en* Tico, *doen om vergiffenis verzoeken. Ontwerp van verzoening, waar op* Kimelaha Hasi *met ons bevredigd is. Nader beschryving van dezen* Hasi. *Komst van de Heer* Weyns *hier, en een zware brand.* Van Outhoorn *na* Goeli Goeli *gezonden. Verandering ontrent den* Landraad *der* Hitoeësen. Keller's *dood.* Kimelaha Tico, *met zyn huisgezin, gevangen na* Batavia *gezonden.* Boeroneese *Ostagiers aan 't* Kasteel. Sinoos *stoute taal.* Commissarissen *van huwelykse zaaken A.* 1659 *aangesteld.* Cowasa *wegens geweldenaryen gestraft.* Sinoos *gevangen. De Heer* Hustaart *met de* Hongi *na* Goram. *Nagelboomen geplant. De* Molukse Landvoogd, *de Heer* Cos *hier. De Heer* Hustaart *met de* Hongi *weer na* Goram, *en 't morren der* Hitoeësen *over den Landraad. De Koning van* Batsjan *zonder pas hier, en* Kaitsjili Paunoessa *na* Batavia *gezonden.* Van Dam, *en* Truitman, *met een Vloot na* Macassar *geschikt.* Tico *vry gegeven, en* Hasi *te rug gezonden. Groote droogte hier. Staat der* Gorammers. *De* Hongi *weer derwaards gezonden. Afval der* Oost-Cerammers. *Zware brand. De landen op* Manipa *verdeeld. Verdre stoutheid der* Oost-Cerammers. *Houte wambays op* Keda Keda.

De Heer Hustaart beschreven.

DE nieuwe Heer Landvoogd *Hustaart* was een zeer geleerd, ervaren en verstandig Heer, zynde wel 260 pond zwaar, maar des niet te min vry lugt van gang, zeer voortvarende, en zomtyds ook vry wat haastig, hoewel hy anders een wakker en zeer voorzigtig Landvoogd geweest is. Van zyne haastigheid gaf hy een groot bewys, wanneer hy, op zekere tyd met *D. Caron*, den Capitein, en eenige andre op de Landvoogds punt van 't Kasteel zynde, en met die twee eerste Heeren in 't Latyn sprekende, op *D. van de Swaarde* zoo vertoornd wierd, dat hy de Capitein zyn degen van de zyde rukte, en dien Predikant, zoo hy 't niet ontloopen had, daar mede eenige slagen over den rug zou tegen alle welvoeglykheid hebben gegeven.

Hy zond Capitein *Tahalile*, na hem en den zynen van kleederen en geld wat onderstand gedaan te hebben, met 't jagt Amsterdam ten eerste den Heer Zeevoogd na, om hem op de tocht na Timor te volgen.

Zyn eerste verrichtingen.

Hy brak ook de vesting Voorbaat op de Roodenberg af, alzoo daar by vredens-tyd nu geen bezetting meer van nooden was.

Daar op ging hy rustig met den bouw van het Kasteel voort, waar toe hem de Heer *de Vlaming* 13 kalk-ovens en veel balken enz. gelaten had, Hy ging voor eerst in 't Stadhuis woonen, alzoo 't huis van den Landvoogd vol witte mieren was, en brak ook alle de verouderde kamertjes van de Oost-guardyn af.

Hy zend van Outhoorn met de Hongi na Boero.

Dit jaar ging hy niet op de Hongi-togt, om dat 'er een schoon nagel-gewasch op handen was; zendende den Capitein Lieutenant *van Outhoorn* alleen met 10 Coracora's na Boero en Amblauw, om te zien, of men die volkeren bewegen kon om af te komen.

Met 3 andre Coracora's trok de Heer *Hustaart* na de pas, om verder na de Uliassers te gaan, dog aldaar quam de nieuwe Koning van Ihamahoe hem ootmoedig verzoeken, dat zy weer op hun oud land mogten woonen, alzoo zy door ziekten en door de Alfoereesen zeer verminderd, en van alle tuinen beroofd waren.

Hy gaf hem met veel toorn te kennen, of hy meende, dat wy al vergeten waren, wat moeite die van Ihamahoe ons op hun land hadden aangedaan, en dat zy derhalven noit moesten denken, om daar weer te zullen woonen, te meer, dewyl zy hun land zelfs, en moedwillig verlaten hadden; en even zoo wees hy den OrangKaja van Coelor af.

Herman van Outhoorn, den 15 October op Roemah Ite gekomen, vond *Codjali* daar

656. daar niet; vertrok toen na Wayſamma, daar hy niemand ontmoette; van waar na Amblauw getogen zynde, vond hy daar een Macaſſaarſe jonk, met nagelen geladen, in de Rievier leggen. Hy verbrandden de jonk, doch verdeelde de nagelen, beſtaande in 32 zakken, onder zyn volk.

jonk r van - rn ge- ien.

In deze jonk kreeg van *Outhoorn* zekeren Bandanees, *Bayſobo* genaamd, gevangen, die hem met een parang dagt om 't leven te brengen.

't ge- , by uit- aan.

Zeker wondheler belette dit; en door 't worſtelen raakte die Bandanees over boord, maar wierd in zee dood geſlagen; doch de Macaſſaaren van dit vaartuig wierden door die van Oki na Tomahoe, en zoo verder na Macaſſar gebragt.

Niet lang 'er na zonden die van Amblauw twee gezanten na 't Kaſteel, om vrede te verzoeken.

De Heer *Huſtaart* ging in November daar na toe, toonde die van Amblauw, hoe veel moorden zy aan de onzen begaan, onze veſting afgeloopen, de goederen der E. Maatſchappy geroofd, en hoe zy dierhalven alle de dood ſchuldig waren; doch hy nam hen des niet tegenſtaande in genade aan, onder belofte dat zy voortaan ons, en hun Koning, getrouw zouden zyn, dat zy beloofden, verzoekende om een nieuwe veſting, en om ſchaal, en gewigt, ten einde de nagelen, die zy nog hadden, te wegen, alzoo 'er noch 10 bhaaren, ſchoon de onzen daar zoo veel boomen omgeveld hadden, toen gevonden, en in Januari nog 30 ingeoegſt wierden, een teeken, dat de officiers, bevorens over de uitroejing geſteld, niet al te wel opgepaſt, en nog veel boomen overgelaten hadden; weshalven de onzen ten eerſten goedvonden dezelve in te wegen, en met de verdre uitroejing voor eerſt nog wat te ruſten.

hou- eſting Am- w ge-

Ook heeft men hier een houte veſting van pallisſaden in een vlakke bogt, wat Zuidweſtelyker als daar de vorige Reduit lag, opgericht.

Codjali was hier ook by *van Outhoorn* gekomen, belovende zyn beſt te zullen doen, dat de Boeroneeſen afquamen; en, zoo zy door *Kimelaha Tico* hier in mogten verhinderd werden, dat hy, en zyn broeder de *Sengadji*, met hunne huisgezinnen dan zouden afkomen. *Van Outhoorn*, hem geloovende, liet hem gaan; doch hy quam niet weer, en heeft ook zyn ganſch dorp met zich na *Cajeli* genomen.

odjali's riege- e be- e.

In November, en December heerſchten (vooral op Manipa) zulke quaadaardige koortzen, dat men in 7 of 8 dagen 300 dooden telde. 1656.

In deze maand quamen die van Keffing, Kellemoeri, Ceram-Laoet, Rarakit, en Goram, aan 't Kaſteel, om zig nader met ons te bevredigen, of wel om de vrede, in 't voorleden jaar gemaakt, volgens zekere Artikelen, die hier volgen, te beveſtigen.

Artikelen, ende voorwaarden, op welke de E. Heer *Jacob Huſtaart*, Gouverneur en Directeur over de Provintie en quartieren van Amboina, ende zyn Ed: Raaden, wegens, en in den name van de Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal, ende Bewinhebberen der Vereenigde geoctroyeerde Ooſt-Indiſche Compagnie, onder het beleid van den Heer Gouverneur Generaal, *Joan Maatzuiker*, nader overeengekomen, ende onder de generale vrede van Amboina verdragen zyn, met de OrangKajen *Balimbang* van Ceram Laoet, *Radja* van Keffing, *Radja* van Kellimoeli, *Malim* van Goram, ende *Macaſſer* van Rarakit gedeputeerden, ende expreſſe gemagtigden van voornoemde plaatzen.

Contract, met de Ooſt-Cerammers nu weder gemaakt.

1.

Eerſtelyk *verklaren, zweren, en belyden wy gemagtigden, geenen Konink, Prins, ofte Staat ſubject te zyn, als eenelyk den Staat van de generaale* Nederlandſe Compagnie, *in de landen herwaards over, ende in derzelver name, den E: Heer* Gouverneur *in* Amboina, *wiens mandaten, ende bevelen wy voortaan altoos gehoorzamen, en als opregte onderdaanen van haar E. zonder eenige contradictie agtervolgen zullen.*

2.

Bekennende wy, dat hare E: de volkomene ſuperioriteit, ende eigendom over onze landen ende volkeren uit het regt van oorlog is competerende.

3.

Zulx wy ook zweeren ende belooven, dat van nu voortaan geene andere potentaten, 't zy Macaſſaaren, *ofte eenige andere natien, in hare bevelen zullen gehoorzamen.*

4.

Gelyk wy ook belooven geene verbonden, contracten, en alliantien, te zullen aangaan, ofte houden, met eenige andere Europiſche *volkeren, dan de E.* Compagnie *in deze landen heeft, veel min de zelve in onze landen te admitteren, maar by pareſſe van groote magt, die wy niet zouden konnen weder-*

1656. *derstaan, aan den E. Heer* Gouverneur *terstond de wete laten doen, zonder de minste contradictie.*

5.

Zoo wy insgelyks zweeren, 't zelve in cas van andere Indiaanse *natien, namentlyk* Macassaaren, Boetonneesen, Javaanen, Maleyers, *enz. te zullen agtervolgen, ende haar lieden by hare komste van onze stranden met alle mogelykheid te weeren, ten waar zy met behoorlyke paspoorten van de* E. Compagnie *verscheenen, ende zoo wy des niet mogens zyn te doen, daar van dadelyk aan de E: Heer* Gouverneur *in* Amboina *preadvertentie te laten toekomen, om daar in verzien te werden.*

6.

En belooven dan ook tot de onderhandze werken aan dezen Kasteele *uit elke negery, zoo veel arbeids-volk te contribueren, ende dagelyx te werk te brengen, als die van* Leitimor, Hitoe, *ende de* Uliassers *regtevoord zyn doende, dat is, van elke plaatze 2 man.*

7.

Gelyk dan mede niet gedogen zullen, dat imand uit de onze, na eenige vreemde landen afvaren, ten zy hen daar toe van den Gouverneur *in* Amboina *een pas-brief verleend zal werden.*

8.

Dog zal ons de vaart naar Banda, *en* Amboina, *altoos vryelyk zonder pas-brief open blyven, om onze mede te brengene koopwaren daar te mogen venten, ende ook niet verder.*

9.

Met alle de vrunden van de Compagnie *belooven wy ook vrundschap te zullen houden, daar mede te handelen ende wandelen, als geconfœdereerden toestaat, ende betaamd.*

10.

Gelyk by gevolge weder agten ende naar onze vermogen tracteren zullen, mitsgaders voor vyanden verklaren alle zulke volkeren, waar mede de E: Compagnie *in oneenigheid is levende, geene uitgezonderd.*

11.

Item, *dat we de drie voornaamste roervinken der* Cerammers, *en regte oorzaken der vorige revolten, als daar zyn,* Sinosso, owas, *en* Momono, *zoo het eenigzins mogelyk word, in conformiteit van de beloften, daar van doe aan den Ed: Heer* Gouverneur (zegge Admiraal) *gedaan by den kop vatten, ende de E.* Compagnie *in handen overleveren zullen, om naar verdiensten gestraft te werden.*

12.

Maar indien zulx niet wel kunnen te wege brengen, zullen haar op onze landen nergens admitteren, ofte plaatze gunnen; maar die als vlugtelingen verstroyen, en altyd vervolgen, tot dat de E: Compagnie *van haar boosdadig doen eens gewroken werde.* 1656

13.

Mits 't welke dan ook beloven, ende in onze manieren solemnelyk zweeren alle de voordezen by ons geroofde goederen, zoo van die van Noessalaoet, *als van de* Bandasche *burgers, te zullen restitueren, 't zy in* Zagoe, *ofte met slaven, op dat die verongelykte luiden weder 't hare mogen bekoomen.*

14.

Eens in 't jaar blyven wy gehouden onze gedeputeerden naar 't Kasteel *in* Amboina *tot den Ed: Heer* Gouverneur *af te schikken, om zyn Ed: naar de maniere homage te komen doen, en zoo wanneer wy daar van in gebreeke blyven, zal yder negery van ons vervallen in een amende van* 100 *Ryxdaalders, te appliceren naar discretie van de Ed: Heer* Gouverneur, *zoo wy mede verbonden blyven op de ontbiedinge van zyn E: terstond aan 't* Kasteel *te komen, op pœnaliteiten voorsz.*

15.

Alle slaven, ofte andere perzoonen, hoedanig die zouden mogen wezen, 't zy uit de Moluccos, Amboina, *ofte* Banda *gevlugt, ende op onze landen aangekoomen, zullen onaangezien hare excuse, die zy mogten komen te institueeren, strax aangevat, en met de allereerste occasie herwaards, tot den* Gouverneur, *gezonden werden, genietende daar voor hoofd voor hoofd* 20 *Ryxdaalders courant, zonder meer, waar onder mede begrepen zullen blyven; die haar naar dezen daar heenen zoude komen te transporteren.*

16.

Alle welke bovenstaande artikelen beloven wy ondergesz: in onze voorsz: qualiteit deugdelyk te onderhouden, ende te doen onderhouden, bekragtigende dieshalven 't zelve met onzen hoogsten eed op den Moshhâf, *onderstond* Amboina, *in 't* Kasteel Victoria, *dezen* 18 November 1655. *was getekend 't merk van* OrangKaja Balimban, *'t merk van* Radja Kessing, *'t merk van* Radja Kelimoeli, *'t merk van* Malim Goram, *'t merk van* Macasser *van* Rarakit. *Ter zyde,* Jacob Hustaard, Evert J. Buis, Cornelis Daanen, A. Ombgroeve, Hendrik de Vries, *lager des t'oirkonde was getekend* Cornelis House Secretaris, Marcus de Roy, Secretaris.

De Boeroneesen wilden nog tot geen vrede verstaan, werdende alleen door *Kimelaha Tico* tegen gehouden; maar die van de Xoelase Eilanden begaven zich nu weer onder hunnen Koning, uitgenomen de broeder van *Sengadji Mangoli*, en ontrent 40 Ternataanen, die daar noch

De Xoela's met haren Koning bevredigt.

1657. noch wat ſpel maakten.

...1657. ...lamat- ...en ...djira ...Ma- ...ſar.

Den 17 Januari 1657 kreeg men met het jacht de Achilles, van Batavia over Macaſſar, van de laatſte plaats bericht, dat de Prins *Calamatta* in groote ongenade by 't Hof aldaar geraakt was, en in oneenigheid met *Madjira* leefde, alzoo hy zynen broeder, of neef, *Labodi*, had doen verworgen, waar over zy malkanderen de dood gezworen; en de Macaſſaaren zich genoodzaakt gevonden hadden hen in verſcheide dorpen van den anderen af te doen woonen.

Die van Amblauw kregen ook een Macaſſaarſche jonk met 27 koppen op Boero, die zy aan ons over leverden. Behalven deze vonden zy nog een jonk, waar mede *Pati Wayſamma*, en *Roemaal*, ſchendig van *Calamatta* misleid, op bekomen verlof van den Koning van Macaſſar, weer t'huis gekeerd waren.

Haar Edelheden, wetende, dat die van Ooſt-Ceram t'elkens den vyanden een ſchuilplaats op hun land gaven, belaſtten aan de Heer *Huſtaart* daar een Reduit te leggen. Dierhalven zond hy den 10 Maart den Koopman *Cornelis Danen* met vier Coracora's derwaards, om op de klip van Goeli Goeli een houte veſting te maaken. Hy vond, daar gekomen, alle de Goeli Goeliers en Keffingers gevlucht, en wel tot 1500 man op Keffing vergaderd, met voornemen, om dit de Hollanders te beletten, verklarende zy liever te willen ſterven, dan een veſting op hun land te dulden, wel begrypende, waarom de Hollanders die daar wilden leggen; namelyk, om de vreemdelingen van daar te weeren, waar van zy moeſten leven.

Danen dan, hier niets meer konnende doen, keerde met zyne Coracora's wederom; doch, hem onderweeg zwaar weder beloopende, heeft hy zyn 4 Coracora's voor Tobo verloren. Hy trok over land na Tolati, kreeg na veel moeite noch vier Tsjampans, met welke hy, nevens 't meeſte volk, den 11 April op Honimoa quam.

...e Hoe-...mo-...ſe O-...gKa-...na ...avia ...bo-...n.

Haar Edelheden ontboden ook alle de OrangKaja's van de begenadigde volkeren, wonende aan 't Kaſteel Victoria, met haren omſlag na Batavia, om allen opſtand, die zy nu of dan noch vreesden, geheel en al voor te komen.

...Nieuw ...ddel ...den ...ander ...beteu-...en.

Zy ſchreven ook deze regeering aan, by dit goed nagelgewaſch, om den Inlander te beter onder bedwang te krygen, van ider honderd Ryxdaalders 25 ditos, onder voorgeven, dat hare cas nu wat zober voorzien was, in te houden, en dat by de volgende gewaſſchen zoo lang te vervolgen, tot zy een geheel gewaſch aan den Inlander zouden ten agteren zyn; 't geen haar Edelheden meinden dat hen, uit vreeze van zoo veel geld te verliezen, van allen opſtand wel zou doen af zien. 1657.

De Raad alhier, verſtaan hebbende, dat 'er op Hila al t'zamenrottingen, en bewegingen onder hen gemaakt waren, vond goed, het opzenden der voornoemde OrangKaja's al ten eerſten (zonder na de hardnekkige Boeroneeſen te wachten) in 't werk te ſtellen, zonder ende daar van eenigen uit, die zy oordeelden dat hen hier noch dienſt zouden konnen doen, waar onder de Loehoeneeſe OrangKaja's *Kramer*, en *Samſamoe*, *Sengadji Cowaſa*, *Sengadji Bonoa*, en *Latoeakeke* waren.

De anderen wierden met hunne vrouwen en kinderen, 282 zielen ſterk, op de Fluiten 't wit Paard, en Sandyk, na Batavia, met belofte van daar wel gehandeld te zullen werden, gezonden.

Ontrent dezen tyd brak deze Heer Landvoogd de Maleytſe Kerk, door de Heer *Philip Lucaszoon* gemaakt, af, en zette voor eerſt een Gabba Gabba kruiskerk in de plaats, die niet lang ſtond. De oude Maleytſe kerk afgebroken.

Men vernam in dezen tyd ook, dat OrangKaja *Badjoe*, zoon van den onthalsden *Baros*, de Ooſt-Cerammers geraden had, geen vaſtigheid op hun land te laten leggen, maar dat zy een gezandſchap na Macaſſar zouden afvaardigen, 't geen, ſchoon men 't hem toen niet klaar bewyzen kon, oorzaak geweeſt is, dat hy (alzoo 'er noch andre zaaken by quamen) naderhand ook na Batavia verzonden is. OrangKaja Badjoe na Batavia verplaatſt.

Niet lang na *Danen's* vertrek verſchenen op Goeli Goeli en Keffing 30 Macaſſaarſe vaartuigen, en Saleyerſe jonken, met Tamboekſe zwaarden, parangs, Saleyerſe kleeden, en wat ryſt geladen.

Volgens zeker placcaat, in May afgekondigd, begonden de Chineeſen ook hun beſt te doen, om den Landbouw, en de hout-zagery by de hand te nemen; alzoo hen verboden was winkel te houden; hoewel de tyd leerde, dat de Chineeſen hun waaren met minder winſt, dan wel de borgers aan den Inlander overlieten, dat ook oorzaak was, dat dit verbod niet doorging. De Chineeſen zetten zig tot de landbouw.

In May begon men ook de afgelopene Reduit Wantrouw op Manipa weer op te bouwen, waar toe de Inlanders zelfs nu zeer gewillig waren, gelyk zy de ſtoffe, daar toe vereiſcht, ten eerſten verzorgden.

Ontrent dezen tyd quam *Haſſan*, broeder van *Oetsman*, OrangKaja van Wayſamma, Oki, en Maſſarette, op Boero's Zuidzyde, den Heer Landvoogd om vergiffenis verzoeken. Boeroneeſen in genade aangenomen.

Den 13 Juni ging *van Outhoorn* met *Haſſan* daar na toe, nam hen op deze voorwaarde, van *Mandarſjah* voor hunnen

1657. nen Koning, en den Heer Landvoogd als zynen Stadhouder te erkennen, in genade aan.

Capitein Hoelong afgezet.

Capitein *Hoelong*, voor 2 jaaren wegens zyne goede dienften door den Heer *de Vlaming* met eenig gezag voorzien, dog dit nu langs Cerams Noord-kuft misbruikende, om van deze en gene fchatting te eifchen, wierd den 24 October aan 't Kafteel, nevens zyne aanklagers, gebragt; alwaar veele vuile ftukken ten zynen lafte, als, dat hy 't dorp Lackafari onder zich getrokken, en zelf groot gezag over den Koning van Sifeoeloe, diens onderdaan hy was, gebruikt had, gebleken zynde, zoo is hy by vonnis van den Landraad afgezet, en hier aan 't Kafteel gehouden.

Die van de Uliaffers hadden op verfcheide Alfoereefe dorpen mede afperzingen uit naam van den Landvoogd in 't werk gefteld; doch om hen in 't toekomende daar voor te bevryden, wierd hen een afdrukzel van Compagnies groot zegel gegeven, met laft, van noit imand, dan die dat vertoonden, te gelooven.

Van Outhoorn na Goeli Goeli gezonden.

Men begon nu hoe langs hoe meer den oorlog op Ooft-Ceram te gemoet te zien, alzoo de Ceram-Lauwers de OrangKaja's *Sinoos*, *Oewas*, en *Manono*, aan ons niet wilden overleveren, en ook niet toeftaan, dat 'er een vaftigheid op Goeli Goeli gelegt wierd.

Dierhalven vond men goed *Herman van Onthoorn* met een kleene magt derwaards te zenden, en hem te belaften, daar op die klip een vaftigheid, in weerwil van hen, op te flaan, en daar toe de hulp van die van Oerong, Erinama, Kien, en Quammer, (die den 6 December verklaard hadden het met ons te houden) te gebruiken. Hy vertrok daar op den 12 dito met 14 Coracora's, en 63 foldaaten, die met 't Galjoot Ens na de bogt van Haja liepen, daar zy de noodige pallifaaden kapten, komende den 21 dito voor Goeli Goeli.

Zy vonden dit dorp, uitgenomen 14 huisgezinnen, die zeiden by ons te willen blyven, verlaten; hoewel die geblevene lieden maar voor verklikkers en fpions dienden.

In korten tyd wierd die vefting gemaakt, van 4 ftukken, nevens een bezetting van 30 foldaaten voorzien, en Ooft-einde genaamd. Zy hadden om laag ook twee waterputten bezorgd, die zy met een pagar omringden.

Men gifte op deze en gene gerugten ook, dat *Oewas*, en *Manono* om ontzet na Macaffar getrokken waren, alzoo zy te dier tyd niet op dit land vernomen wierden.

Om deze poft te beter te verzorgen, zond men den 15 Januari 1658 Capitein *Keller*, onlangs van Batavia gekomen, 1658. na Goeli Goeli, om *van Outhoorn* te vervangen.

Laft harer Edelheden ontrent 't opzenden der Hitoeëfen.

Om dat nu haar Edelheden van oordeel waren, dat de Hitoeëfen noch al heimelyk verftand met de Macaffaaren, en met de wederfpannelingen hielden, hadden zy by hun fchryven van 't voorig jaar al bevolen, om (zich voor als nog over 't ontvolken van de kuft van Hitoe niet konnende verklaren, voor dat zy nader ordre uit het Vaderland hadden) den Heer Landvoogd, en deze regeering, zoo hy 't noodig oordeelde, volle magt te geven, om vooral *Radja Hitoe*, OrangKaja *Boelan*, *Intsjeh Tay*, en de vier Hoofden van de kuft Hitoe met alle hun geflagt, tot het minfte kind toe, na Batavia t zenden, verzekerd zynde, dat dit den oproerigen Inlander wel wat omzigtiger maken zou.

Even zoo belaftten zy ook den 18 Februari dezes jaars 1658 op de Hitoeëfen zeer naauw te letten, hunne huizen nu en dan door een corporaalfchap te bewaken, en zoo de grooten zich eenigzins tegen de ordre van den Heer Landvoogd aankanteden, die kitteloorige gaften ten eerfte maar na Batavia te doen vervoeren.

Als mede ontrent andre zaaken.

Haar Edelheden wilden ook nergens anders, dan op Hitoe, Leytimor, Oma, Honimoa, en Noeffalaoet, de nagelen aangehouden, en die boomen verder alomme omgeveld hebben. Zy ordonneerden ook den Inlander in 't toekomende, gelyk nu reeds gefchied was, wanneer zy aan onze werken arbeidden, een pond ryft, en een ftuiver daags te geven. Zy wilden ook, dat men hierby 't maken van lont aanhouden zou, en dat men wel een ftuiver of twee op 't bosje meer, om de lieden aan te moedigen, geven mogt.

Van Outhoorns verder wedervaren.

Ontrent dezen tyd had de Heer Landvoogd ook belaft de houte vefting op Goeli Goeli in een fteene te veranderen; doch *van Outhoorn*, met 3 Coracora's weer keerende, was met de zelve ontrent *Dawan* geftrand; hoewel 'er maar 1 foldaat, en een Inlander, verdronken was. Hy, op Honimoa weer t'huis gekomen, wierd door den Koopman, *Abraham Ombgroeve* verloft, alzoo hy als Capitein na Banda vertrok.

De Ceramlauwers.

De Ooft-Cerammers, wel giffende, dat het hen gelden zou, zyn in Januari al na Goram, twaaf mylen Ooftelyker gelegen, gevlugt, hoewel die van Keffing nog op hun land bleven; doch de Ceramlauwers, mede derwaards gevlugt, hebben 4 man van de chaloep de Krab dood geflagen, en zig na Goram begeven; mogelyk uit wraak, om dat deze chaloep den 22 Januari een Macaffaarfe jonk op

Vermoorden verfcheide Nederlanders.

op Manaleka aan de wal gejaagd, veroverd, en in de grond geboord hadden.

Even zoo hebben deze moordenaars ook *Jacob Bornee*, Koopman, en Fiscaal in Banda, van Nova Guinea daar aangegierd, den 25 Januari, met 7 lieden van zyn gezelschap, na dat zy hen twee dagen zeer wel gehandeld hadden, schelmagtig op 't strand van Kataloehi vermoord.

Capitein *Keller*, gissende dat de Kessingers, en die van Goeli Goeli, wel haast mede derwaards vluchten zouden, heeft hun stranden met 't jacht Hitoe, en 8 Coracora's bezet; doch wegens de menigvuldige kreken aldaar konden de onzen niet beletten, dat die van Goeli Goeli ook na Goram de vlugt namen.

Verder liepen de zaaken den onzen zeer tegen: want in Februari wierden hen, met 8 Coracora's op de wagt leggende, door de Gorammers, die eene lyn met de Kessingers trokken, 4 Coracora's door bloohertigheid der Inlanders afhandig gemaakt, behalven dat zy nog 32 man, aan land uit moeskoppen gegaan, quyt raakten.

De Hoofden dezer Coracora's deed de Heer Landvoogd voor 't gericht dagvaarden, dat hen verwees om in vrouwen-kleederen (de uiterste schande voor een Inlander) door de stad geleid te werden, een jaar lang in de keten te gaan, en 100 Ryxdaalders tot een boete te geven; hoewel zy van de keten noch verbeden wierden.

Voor Goram wierd de chaloep, de Spreeuw, door de Gorammers overrompeld; waar door de onzen, geen uitkomst ziende, den brand in 't kruid staken, en met 12 Gorammers in de lucht vlogen. Die van Goram hadden ook twee Macassaarse jonken met ryst binnen gekregen, en hun strand met drie vastigheden bezet.

Capitein *Keller* wierd mede ziek, weshalven tot zyne hulp, of tot zynen vervanger de Lieutenant *Wouter Janszoon*, ter tyd toe, dat Capitein *van Outhoorn* uit Banda quam, gezonden wierd.

Met de muiters op Boero hadden de onzen beter geluk. De Heer Landvoogd in Februari daar heen getrokken zynde, overley met *Sengadji Cowasa*, wat best by der hand te nemen, om die van Boero tot reden te brengen. *Cowasa* nam aan 't werk met 500 man te zullen ondernemen, zoo men hem vertrouwen, en maar een duitsch officier met 2 soldaten tot getuigen geven wilde. Men gaf hem dierhalven zoo veel Manipeesen, Kelangers, Bonoërs en Amblauwers mede, voegende hem ook den sergeant *Klaas Snyders* en 2 soldaaten toe.

Deze quamen den 7 Maart in Cajeli's bocht, en gingen van daar Zuid-waard aan over land door veel moerassen, tot daar *Kimelaha Hasi*, en de zynen, boven aan de Rievier Woabbo lagen, en zich met de Ternataanen, en Boeroneesen in een groot dorp nedergeslagen hadden; doch de onzen 'er op indringende, nam de vyand de vlucht, gevende het dorp, daar niet veel in was, dan 1000 ledige huizen, ten beste. 1658.

De zwetser *Cowasa* quam agter aan, voorgevende, dat hy 't volk van agteren had moeten aanperssen, dus liep alles hier vruchteloos af, en zy keerden onverrichter zake na Manipa; daar men anders *Hasi* zelf, nog dien eigen morgen uit dat dorp gevlucht, gemakkelyk had konnen krygen, als men het maar met ernst gezogt had.

Hasi, en Tico, doen om vergiffenis verzoeken.

Na dat *Kimelaha Hasi*, en *Tico*, onlangs dus op de vlucht gedreven, en daar door van hunnen voorraad ontzet waren, lieten zy door voorspraak van *Cowasa* om vrede verzoeken.

Hasi kreeg vergiffenis by een briefje van den Heer Landvoogd, maakte in 't eerst noch wat uitstellen; doch quam eindelyk den 2 October aan 't Kasteel in gezelschap van *Sengadji Cowasa*, den *Sengadji* van Roemah Ite, OrangKaja *Towayl* van Cajeli, den *Pati* van Ilat, van Leliali, van Tagalissa, en van Ptolemata.

De Heer Landvoogd nam hem, en de verdre Boeroneesen, op zekere Artikelen, die hier volgen, in genade aan:

Ontwerp van verzoening, met Kimelaha Hasi.

Artikelen ende voorwaarden van reconciliatie, volgens welke de E. Heer *Jacob Hustaart*, Gouverneur en Directeur over de Provintie van Amboina, in name van de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, item als Stadhouder van zyn Koninklyke Majesteit, *Kaitsjili Mandarsjah*, Koning van Ternate, in genade wederom aangenomen heeft, na hare rebellie, de Boeroneesche OrangKaja's, *Kimelaha Hasi*, *Romoboni*, *Sengadji Toeban*, OrangKaja van Lissiali, *Papoewa*, OrangKaja van Ilat, *Oetsman* van Loepoe, *Roepoe* van Ptolematta, *Goer*, ende *Soeroes* van Leliali, mitsgaders de Simaus, en Pati's van 't gansch Eiland Boero.

Eerstelyk, *zoo zweerd, en verklaard de Heer* Gouverneur *in qualiteit voorsz: in 't reguard van alle gemelte* OrangKaja's *te ratificeren ende gestand te doen zyn E: brieven van pardon, voor heen na 't land van*

1658. Boero afgeschikt, volgens teneur der zelver, haar luiden van alle rebellien, misdoen, en hostiliteiten, die zy tegens de E. Compagnie en haren wettigen Konink Mandarsjah, zoo door aanleidinge van Kimelaha Madjira, als naderhand geperpetreerd hebben, pardonnerende.

Mits welke zy gemagtigde OrangKaja's voorsz. dan ook voor haren wettigen Konink, Kaitsjili Mandarsjah, wederom aannemen, aan den zelven, ende des zelfs erfgenamen zwerende, ende belovende alle trouw, ende gehoorzaamheid tot in de dood, belydende, dat hem de volkomene heerschappye over hare landen ende volkeren uit souverainiteit competeerd.

Zulx zy ook zweeren ende beloven van nu voortaan geene potentaten, 't zy Macassaaren, Boetonneesen, of eenige andere natien, ook Madjira, ofte Calamatta, en hare beveelen niet te zullen gehoorzamen, ook met vreemde volkeren geen contracten aan te gaan.

Gelyk zy ook zweeren, ende beloven te zullen zyn, en te blyven regte en waare bondgenooten van de vereenigde Nederlandse Oost-Indische Compagnie.

Item, geen anderen Stadhouder van Koninx wegen te erkennen, ende gehoorzamen als den jegenwoordigen Gouverneur, Jacob Hustaard, en zyn E: toekomende nazaten in Amboina.

Belovende aan de andere zyde den Heer Gouverneur voorsz: haar voorsz: OrangKayen met de haare in haar Mohhammedaans geloove ongemolesteerd te zullen laten.

Ende gemerkt ten tyde van dit contract die van de negery Luciela nog niet zyn afgekoomen, maar als nog ongezind blyven, zig onder haren Konink te submitteren, zoo verklaren zy presente OrangKayen voorsz: die van de voorsz: negerye, ende wie vorders als nog op het land van Boero Rebel is, neffens alle 's Koninx, en 's Compagnies vyanden, van stonden aan voor hare vyanden, zweerende, ende belovende, de zelve met geweld te zullen helpen dwingen.

Item, den Kimelaha Tico Radjab, ende Baykole, by aldien zy binnen den tyd van een maand naar heden geen pardon komen verzoeken, ende op Boero gevonden werden, zoo het eenigzints mogelyk is, by de kop te vatten, en de E: Compagnie in handen over te leveren.

Maar indien zulx niet wel konde te wegen brengen, zoo hebben zy beloofd, ende gezwooren, de voorsz. rebellen op Boero nergens te admitteren, ofte plaatze te gunnen, maar die als vlugtelingen te verstroyen, ende altyd te vervolgen.

Boven dezen allen zoo belooven zy dan nog by dezen alle de negeryen, ofte het volk van dien, die jegenwoordig op Cajeli, ofte elders op 't gansche land van Boero geplaatst, ende gereconcilieerd zyn, te zamen te congregeren, en onder een begryp slegts in campons verdeeld metter woon aan de strand van voorsz: Cajeli te brengen, zonder van daar buiten ordre van de Heer Gouverneur te wyken, mits dat aldaar t'haerer verzekeringe door de E. Compagnie een vesting, met Nederlands guarnizoen bezet, zal werden gelegt. 1658

Dog zal Toegis Oelo, zoon van den Sengadji Toeban, met de Manipeesen, die tot heden haar in Cajeli, ofte elders tot Boero, hebben onthouden, wederom met 'er woon naar Manipa keeren, en hare residentie nemen onder het campon van Toeban, ende zal een ider OrangKay, zoo als voorzegt is, geplaatst zynde, als subaltern hoofd over zyn campon het gezag voeren, zonder dat eenig Generaal commando by Kimelaha Hasi, onder den naam van Salahaccan, ofte imand anders, op lyfstraffe, zal aangenomen mogen werden; maar zal voorsz: Kimelaha Hasi tot Boero woonen, als een privaat perzoon.

Ook en zal geenig OrangKay, in 't particulier, of generalyk, t'zamen vermogen eenige Macassaaren, Maleyers, of andere vreemdelingen, op haar land te admitteren, maar by paresse van groote magt, die zy niet zouden kunnen tegenstaan, zoo zullen, zy gehouden zyn, en blyven den Heer Gouverneur daar van de weet te doen, mits welke dan de Boeroneesen voor vyanden verklaren, alle de Macassaaren, ende alle adherenten van Kimelaha Madjira, ofte Calamatta.

Alle Macassaaren, Maleyers, Boetonders ook Ternataanen, ende Makjanders die van ouds haar op Boero mogten onthouden, zullen in handen van de Ed. Compagnie, ende van den Konink geleverd werden, op dat de eene na Macasser, en de andere naar Ternate werden gezonden.

Ende zullen in conformiteit van het contract tusschen de E: Compagnie en de Konink Mandarsjah aangegaan, alle nagel-boomen, 't zy klein ofte groot, die op Boero nog mogten werden gevonden, moeten werden geruineerd.

Mits welken zy voorsz: OrangKayen, dan ook zweeren ende beloven goede aanwyzinge van alle zoodanige vrugtboomen te doen, en gene te verzwygen, maar zelfs de districtie te helpen bevorderen, blyvende op den hals geinterdiceerd eenige nieuwe aanplantinge te doen, zulx zy OrangKayen belooven niet by der hand te zullen neemen.

Gelyk dan mede niet gedoogt werden zal, dat imand van voorsz. OrangKayen, ofte de haren tot eenige vreemde landeryen buiten dit Gouvernement afvaaren, ten zy daar toe van de Gouverneur in Amboina een pas-brief verleend zal werden.

Dog zal de vaart naar Amboina altoos vryelyk zonder pas-brief, of ten hoogsten onder een cedeltjen van 't Nederlands Hoofd der

1658. *der fortressen tot* Cajeli *gelicentieerd blyven.*

Alle slaven, ofte andere perzoonen, hoedanige die mogen wezen, 't zy uit de Moluccos, Amboina, *ofte* Banda, *gevlugt, en op* Boero *aangekomen, zullen onaangezien haare excusen, die zy mogen komen doen, strax aangevat, ende met de allereerste occasie herwaards tot den Heer* Gouverneur *gezonden werden, genietende de* Boeroneesen *daar voor, slaven zynde, hoofd voor hoofd* 10 *realen.*

Alle grof geschut, hoedanig 't mag wezen, zal zonder vertoef, de E. Compagnie *in bewaring ter hand gesteld moeten werden, doch verklaren de* OrangKajen, *dat al, wat zy van dat slag hadden, door* Calamatta *is weggevoerd.*

Eindelyk, ende ten laatsten, zoo hebben de voorsz. OrangKays, *invoegen als die van* Hitoe, *beloofd, ende beloven mits dezen, continueelyken vier perzoonen uit haarluiden met vrouw en kinderen hier aan 't* Kasteel *te houden, ende te laten woonen, de welke alle 6 maanden door vier andere zullen mogen vervangen worden, ende nomineerd de Heer* Gouverneur *voor de eerste die zullen hebben herwaards te komen, den broeder van* Kimelaha, Hasi *genaamd,* Capitein Laoet, *den* Sengadji *van* Loemaite, *den* OrangKay *van* Ilat, *ende* OrangKay Oetsman.

Aldus gedaan in Amboina, *in 't* Kasteel Victoria, *dezen* 4 October 1658, *was geteekend* Jacob Hustaart, Antoni van Voorst, A. Umbgroeve, Pieter de Graaf, Abraham Versspreet. *Ter zyden,* Kimelaha de Hasi. Roemaboine, Sengadji Loemaite, OrangKaja Towaal, *Hoofd van* Cajeli. Toesoelo, *de zoon* 7917 *van* Sengadji Toeban, Pathua, OrangKaja Lissiali Papoewa, OrangKaja Ilat, Oetsman, *dito van* Loepoe Roepoe, OrangKaja *van* Ptolematta Joeri, OrangKaja Leliali Loeroesan, *van dito* Simau, Pati *van* Talissen. *Ter zyden stond, t'oirkonde was geteekend,* Philip du Pree, *Secretaris. In 't midden stond gedrukt* Compagnies *zegel in rooden lacke. Nog lager stond, nota de volgende* OrangKaja's *hebben 't accoord, hier voren geschreven, aan de stranden van* Cajeli *onderteekend, op den* 2 November 1658. *Was geteekend, 't merk gesteld by* OrangKaja Oetsman, *'t merk gesteld by* OrangKaja Bara, *'t merk gesteld by* Pati Luciela, *'t merk gesteld by* Capitein Laoet, *broeder van* Hasi, *'t merk gesteld by* Pati Wayfamma.

Nader schryving van den Hasi.

Haar Edelheden beschreven dezen *Kimelaha Hasi* by hun brief van den 15 November dezes jaars (kort op deze begenadiging gevolgd) als een der snoodste guiten, en die met de muiters in Ternate en in Amboina de gronden tot de laatste beroerten gelegt, en dien de Heer *de Vlaming* A. 1649 om zyne schelmeryen na de Moluccos gebannen had. 1658.

Ook wilden zy, dat men hem daarom te minder vertrouwen zou, om dat hy uit den huize van *Tomagola*, en met een dogter van den ontshalden *Kimelaha Leliato* getrouwd was, waarom zy ook best oordeelden, dat, by aldien men met hem tot een contract komen mogt, men vooral behoorde te bedingen, dat hy niet in Amboina blyven, maar na Batavia vertrekken, en zich daar zou moeten ophouden.

Komst van de Heer Weyns hier.

De Heer Landvoogd van Banda, *Abraham Weyns*, was in Maart dezes jaars al in Amboina overgekomen, om met den Heer *Hustaart* te overleggen, hoedanig met die van Goram te handelen. Na ryp overleg vond men goed (niet tegenstaande haar Edelheden den 24 December dezes jaars geschreven hadden, dat men dit nest 't zy alleen, of wel met hulp van den naasten Landvoogd, moest zien te bemagtigen) om dit jaar hier niet aan te tornen, om dat de volkeren, daar byeen gezameld, wel 12000 man uitmaakten, en te meer, alzoo die van Ceram-Laoet, Kessing, en Goeli Goeli, zich al in Januari voorleden, en in 't begin dezes jaars, by hen gevoegd hadden; waar tegen zy nu de noodige manschap niet byeen konden brengen. Weshalven men besloot maar alleen op hen te kruissen, en hen door twee drie jachten of schepen, die op hen waken zouden, af te matten; waar toe men uit Amboina 't jacht Ens, en uit Banda 't schip Walcheren gebruiken zou, zynde de Heer *Weins* van voornemen om met 't schip de Angelier zelf eens na Goram te gaan, om 's vyands werken te beschouwen, en den zelven alle mogelyke afbreuk te doen.

Zware brand.

By des zelfs aanwezen alhier had men den 18 Maart dezes jaars een zware brand, waar door de Nieuwe Kerk, twee Predikants huizen, en wel 30 petakken, afbrandden, waar op den 26 May nog een andre brand ontstond, die 36 petakken wegnam.

Den 23 Maart vertrok de Heer *Weyns* na Banda, en den 10 April na Goram met een Fluit, 2 jachten en chaloepen, hebbende 642 man, zoo soldaaten en matroozen, als borgers en Inlanders, by zig. By zyn komst vond hy den vyand meest gevlucht, en by zyne landing wel weinig tegenstand, doch ook geen genegenheid, om met ons te handelen; weshalven hy alleen eenige kleene dorpen af liep, en verbrandde. Hy bestormde den 22 wel de hoofdvesting, KataLoehi, een halve myl van 't Weststrand op een steilen

1658. len berg gelegen; doch alzoo die berg zeer glad en slibberig was, en 'er een groote slagregen byquam, moesten de onzen, schoon al tot aan de muuren van 's vyands vastigheid zoo verre genaderd, dat zy 'er met granaaten inwierpen, en alles 'er al in alarm en verwarring was, weder vruchteloos aftrekken. Hy vertrok dierhalven weer na Banda, zendende *van Outhoorn* na Goeli Goeli om *Keller* te verlossen.

Van Outhoorn na Goeli Goeli gezonden.

Deze, hier gekomen, bevond dat die van Oerong en de nabygelegene dorpen alle afgevallen waren, en dat zy een Tinggang van ons weggehaald, en vyf Hollanders doodgeslagen hadden, zynde daarenboven zoo stout geweest, om op onze vesting aan te vallen, en de scheen-angels in brand te steken.

Verandering ontrent de Landraad der Hitoeësen.

De Hitoeësen hadden verzogt hunnen Landraad op Hitoe, doch niet aan 't Kasteel, te houden. De Heer *Hustaart* ging den 8 May na hen toe, en maakte hen bekend, dat dit door haar Edelheden afgeslagen, doch tot hun verligting noch ingeschikt was, dat zy in de Regenmoesson op Hila, doch in den droogen tyd aan 't Kasteel, vergaderen, mits dat de OrangKaja's echter hun vaste woonhuizen aan 't Kasteel hebben, en houden zouden.

Kellers dood.

Capitein *Keller*, door *van Outhoorn* pas vervangen, en ziek aan het Kasteel gebragt, is in Juli overleden.

Ontrent dezen tyd brandde de Gabba-Gabba Kerk, voorleden jaar gemaakt, af, in plaats van welke de Heer Landvoogd een nieuwe van hout, daar nu noch de Maleytse Kerk staat, heeft laten maken, die ook (gelyk wy zien zullen) tot de Regeering van den Heer *Schaghen* gestaan heeft.

In October ging de Heer *Hustaart* met 37 Coracora's op de Hongi-tocht, deed Manipa eerst aan, alwaar hy over de 320 nagelboomen uitroeide. Van daar vertrok hy na Boero, daar hy een houte pallissade-vesting, van 45 voeten in 't vierkant, met 4 punten lag, die hy *Mandarsjah* noemde.

In dezen tyd quam de *Pati* van Luciela of Lissela, ook af, die zich nu al van *Kimelaha Tico* afgezonderd had; ook verscheen nu *Bongasari*, jongste broeder van *Kimelaha Hasi*, die mede vrede quamen verzoeken; doch deze wierden op die voorwaarde aangenomen, dat zy *Kimelaha Tico* moesten helpen vangen. De andre broeder van *Hasi* lag boven in 't dorp Cajeli aan de koorts.

Kimelaha Tico, met zyn huisgezin, gevangen.

Om *Tico* gevangen te krygen, zond de Heer Landvoogd den Fiscaal, *Abraham Verspreet* met den *Pati Luciela*, *Sengadji Cowasa*, en zommige andre OrangKaja's uit, die na eenige talmeryen den *Kimelaha Tico* met zyn vrouw, en kinderen, op 't strand van Luciela en Bara, gevangen kregen, en den 1 November by den Heer *Hustaard* op Cajeli bragten, alwaar die Heer wel zyn woord ontrent de beloofde genade houden wilde, doch alzoo hy tot 't laatst toe hardnekkig gebleven, en gevangen genomen was, zond hy hem den 4 December na Banda, van waar hy na Batavia gevoerd is. 1658.

Na Batavia gezonden.

Alle de kleene dorpen van Boero, alzoo hier nu alles in vrede was, quamen zich om de nieuwe vesting nederzetten, in welke 4 yzere stukken, nevens een bezetting van 24 man, gelegt wierden. Ook schikte men zich daar tot het aanqueken van de ryst.

Boereesche Ostagiers aan 't Kasteel.

Daar op vertrok de Heer *Hustaart* den 3 November weer na 't Kasteel, belastende den OrangKaja *Oetsman*, *Pati Ilat*, *Sengadji Roemah Ite*, en den Capitein *Laoet*, *Hasi's* broeder, hem te volgen, om als Ostagiers aan 't Kasteel te woonen.

Die van Oerong, Quaus, en Erinama, van hunne schelmstukken berou krygende, en met reden vreezende dat het hen nu gelden zou, quamen aan onze vesting op Goeli Goeli, om de vrede te verzoeken; doch zy verzonden hen na Banda, alwaar zy voorgaven tot hunnen afval gedwongen te zyn, alzoo die van Oost-Ceram, en Goram hen overvallen, en hun OrangKaja's gevangen genomen hadden.

Sinoos stoute taal.

De muiter *Sinoos*, als ook de OrangKaja *Kabori* van Goram, uit het dorp Day, en die van Keffing, voerden wel een geheel andre taal, en zeiden vlak uit geen vrede te willen maken, voor en al eer de vesting Oost-einde weggenomen, de bezetting verplaatst, en aan de Macassaaren, en andre vreemdelingen, de vrye vaart toegestaan was.

Daar op quam hier van Batavia een fraai ontzet van 4 schepen, 2 chaloepen, en 400 soldaten, waar van 'er egter 42 na Ternate, met de twee chaloepen, en 100 na Banda met een Fluit moesten verzonden werden.

Commissarissen van huwelyksche zaaken aangesteld. A. 1659.

In 't begin van A. 1659 stelde de Heer *Hustaart* hier Commissarissen van huwelykze zaaken in, gelyk ook toen in Banda geschied is.

Cowasa wegens gewelddenaryen gestraft.

Hy strafte in Januari ook *Sengadji Cowasa* over menigvuldige geweldenaryen aan de Kelangers, en anderen gepleegd, hebbende wel 13 vrye perzoonen als slaven verkocht, en veel Kelangers met geweld onder zich getrokken, waar over hy gedoemd wierd alle die geroofde lieden op vrye voeten te zetten, 120 Ryxdaalders boven dien te betalen, en hem verboden noit buiten verlof na Manipa te gaan.

Ontrent dezen tyd, of wel den 13 December des verleden jaars had men *Sinoos*, Orang-

1659. OrangKaja van Keliwaro, een dorp op Goram, ook gevangen gekregen, die 17 aanmerkensweerdige artikelen beleed, en onder andere, dat de Ceramlauwers, en Gorammers den 25 Februari voorleden den Koopman, *Jacob Bornee* vermoord, en dat de Macassaaren de chaloep van den Ambonsen borger *Pieter Gilliszoon* in de Straat Sapi afgeloopen hadden.

...sinoos ...an- ...l.

...e Heer ...staart ...t de ...ngi na ...ram.

De Heer *Hustaart* vergaderde daar op de Hongi in April, kreeg 50 Coracora's byeen, die de zelve met Capitein *Paulus Andrieszoon Visscher* voor uit zond, volgende zelf van Honimoa, met welke hy den 13 April voor Goeli Goeli quam; doch had noch 8 Rhee-zeils, 2 chaloepen en 532 soldaaten by zich. Hy verdeelde de zelve in 8 Compagnien, en stelde daar over als Hoofden den voornoemden Capitein, en *van Outhoorn*. Hier van daan vertrok de gansche Vloot na Goram, en verscheen voor de vesting Katoelochi, daar zich de vyand zeer vast gemaakt had.

Terwyl Capitein *Visscher* op Goeli Goeli was, had hy de houte in een steene vesting veranderd; doch door een fellen wind den 4 Mey 4 Coracora's verloren, op welken dag wy in de Ley ook de Fluit, de Trouw, daar ten anker leggende, verloren hadden.

...Nagel- ...omen ...lant.

In Juni wierd in Amboina weer een groot getal nagelboomen aangeplant. De groote dorpen van Leytimor moesten 'er 8000, de kleene 7000, en die van de kust Hitoe tot Alang toe 45000 aanplanten.

Men zeide ook, dat de Boeroneesen van Tomahoe, niet tegenstaande zy met ons nu reeds bevredigd waren, een bezending en verzoek van onderstand aan den Koning van Macassar zouden gedaan, en verzogt hebben, zoo hy noch iet in den zin had, dan ten eersten te moeten komen; doch dit waren maar geruchten.

...e Mo- ...se ...nd- ...ogd, de ...er Cos ...r.

Den 1 Juni quam de Molukse Heer Landvoogd *Simon Cos* hier, om met den Heer *Hustaart* over zaaken van belang te spreken.

Haar Edelheden hadden den Opperkoopman, *Willem Basting*, na Macassar gezonden, om te zien, of men met dien Vorst ook op zekere voorwaarden zou konnen handelen; doch, die daar toe niet te bewegen zynde, quam die Heer onverrichter zake in Amboina.

...e Heer ...ustaart, ...et de ...ongi na ...oram.

Ondertusschen vertrok de Heer *Cos* den 13 Juli met 12 Fluiten weer na Ternate, en de Heer *Hustaart* tegen de stille tyd na Goram. Hy zond 3 schepen, en 5 Compagnien soldaaten vooraf, en volgde zelf den 23 September met 36 Coracora's, en 142 soldaaten langs Cerams Noord-kust, brandende Waroe en Rarakit af, dat de onzen, den 16 October voor Wayen op Goram gekomen, ook de dorpen Sapabora, en Kataloehi deden. Ondertusschen was de Hongi tot 44 Coracora's aangegroeid, waar by nog 45 schepen, en kleender vaartuigen, uit Banda quamen. 1659.

Men quam den 24 dito voor Ayneika, en zond de sergeanten, *Ditlof van der Beek*, en *Richard Harmenszoon* met 300 zwarten, om den weg van Kataloehi te bezigtigen, alwaar eenige schermutzelingen voorvielen. Men veroverde een van hunne vestingen, kreeg veel gevangenen, en vond goed de geheele Oost-kust van Ceram, van Keffing af tot Rarakit toe, te bezetten. Daar op vertrok de Heer Landvoogd met de Hongi, hoorende dat *Baycole*, *Madjira's* halve broeder, de Boeroneesen weer ophitste om af te vallen.

Die van Hitoe begonden in December te morren, over dat zy wegens 't bywoonen van den Landraad gedurig over en weder verhuizen moesten, doch de Heer Landvoogd drong met geweld door, dat zy noch een half jaar aan het Kasteel moesten blyven. 't Morren der Hitoeësen over den Landraad.

A. 1660 ordonneerden haar Edelheden, volgens schryven van den 22 December 1659, dat men den Boeronees verder tot het aanteelen van ryst aanmoedigen, en dat men 't last in 't eerst tegen 40 Ryxdaalders, en de padi (of ryst in de bolster) tot 30 Ryxdaalders van hem aannemen zou.

Den 25 Februari quam hier de Koning van Batsjan met 2 Coracora's, en met zynen Capitein *Laoet*, of Zeevoogd, *Kaitsjili Paunoesa*, om zyne landen te bezien; doch alzoo hy geen pas had, en te trots geweest was, om die van den Moluksen Landvoogd te verzoeken, moest hy onverrichter zake weer vertrekken. De Koning van Batsjan hier zonder pas.

Zyn Zeevoogd speelde ondertusschen op Hatoewè niet weinig den meester, vervoerende wel 200 menschen van daar, die hy in Ternate verkogt; naderhand die lieden wys makende, dat de Heer *Cos* in Ternate hem als Hoofd van Hatoewe, Toelesey, Ptolemata, en meer andre dorpen aangesteld had; doch op de klagte van die van Hatoewe op den 26 October wierd hy namaals na 't Kasteel ontboden, gevangen genomen, en na Batavia gezonden. En Kaitsjili Paunoessa na Batavia gezonden.

In Februari quamen hier 3 jachtjens van Batavia met geheimen last ontrent het uitrusten van zekere Zeemagt onder de Heeren *van Dam*, en den Opperkoopman *Truitman*, als Hoofden der zelve, om die van Macassar, die na geen reden luisteren wilden, tot vrede te dwingen. Van Dam, en Truitman met een Vloot na Macassar geschikt.

Die van Macassar, hier van bericht bekomen hebbende, stelden zich daar

op

1660. op in postuur, versterkende hun stranden met veel borstweringen.

Men zond den Opperkoopman, *Henrik ter Horst*, met het jacht Arnemuiden, 1 chaloep, en 2 Compagnien soldaaten vooraf na 't Eiland Serbite om alle zaken te beter te schikken; doch alzoo dit tot de stoffe van Macassar behoord, zal ik alleen zeggen, dat men tot het uitrusten der Vloot 2 maanden hier aan 't Kasteel bezig was, dat zy in 20 schepen, 1064 Nederlanders, verdeeld in 19 Compagnien, en 370 Inlanders, in 5 Compagnien verdeeld, en in 't geheel uit 3000 koppen bestont, welke den 12 May van hier na Macassar verzeild is.

Haar Edelheden schreven dit jaar ook, dat zy 't eens gegeven woord aan imand, om geen reden wilden gebroken, en dat zy den Goramsen OrangKaja, *Sinoos*, onwettig onder de vrede-vlag gevangen genomen, ook daarom zouden weder gezonden, en op vrye voeten gesteld hebben, zoo hy op Batavia niet overleden was. Daarom hadden zy *Kimelaha Tico*, op dezen zelven grond, op vrye voeten gesteld, om dat hy op 't gegeven woord afgekomen was; en om die zelve reden wierd ook *Hasi* met de zynen te rug gezonden.

Tico vry gegeven, en Hasi te rug gezonden.

Haar Edelheden hadden ook Capitein *Jonker*, met zyne soldaten opgekomen zynde, afgedankt en betaald, doch twyffelden, of hy egter een tocht na Amboina, en Manipa doen zou. Zy belastten dat hy, zoo hy overquam, aan 't Kasteel blyven, en zoo hy maar iet deed, dat men hem weer na Batavia zenden zou.

Over *Abdul Rahhman*, of *Intsjeh Tay* schreven zy, dat, schoon zyn gezag op de kust van Hitoe zeer aangroeide, het egter vooreerst noch best was, hem niet te lichten, maar hem, alzoo hy zich in den laatsten opstand wel gedragen had, daar te laten.

Groote droogte hier.

Men vernam in den regen-tyd dezes jaars een groote en buitengewoone droogte, die groote schade aan de vrugt-boomen dede.

Staat der Gorammers.

Die van Goram, door den honger geperst, moesten zich verdeelen, zoo dat de Keffingers en Ceramlauwers weer na hun oud land vertrokken, en de Cerammers sloegen zich by Keda Keda neder, alwaar zy zich op een zeer welgelegen klip vast-, en een groote vesting maakten, die zy Solothay noemden. 1661.

De Hongi weer derwaards gezonden.

In 't einde van den stillen tyd ging de Hongi egter uit, 32 Coracora's sterk, onder 't oppergezag van Capitein *Paulus Visscher*, en den Fiscaal *Versspreet*, van Noessalaoet voor uit gezonden, terwyl de Heer Landvoogd met de overige Coracora's nog wat vertoefde.

Afval der Oost-Cerammers.

Zy verstonden onderweeg, dat alle de dorpen beoosten Kellemoeri afgevallen, waarschynelyk door die van Ceram-Laoet 'er toe gedwongen, en dat de dorpen Dawan en Assan door hen reeds afgeloopen waren.

Den 30 October schepte de Hongi 't Keffings land rond, en brandde 't dorpje Quaus af. Zy kregen hier ook 100 Alfoereesen tot hulp, die den vyand al eenige schade toegebragt hadden.

Die van Tobo waren ook in 't gebergte gevlucht, en hadden hun dorp verlaten.

Ontrent dezen tyd quam de Vloot van Timor hier. Zy was den 22 September van Coepan met 7 schepen, 2 galjoots, en 3 chaloepen, nevens 400 soldaaten en veel Inlanders vertrokken, na dat zy aldaar eerst het groot dorp Loehi, op Roti gelegen, den 18 October veroverd, 500 lieden gedood, en 49 gevangenen bekomen hadde.

Zware brand.

Den 27 November was hier weder zware brand, en door dien alle de petakken der Chineesen maar van Gabba Gabba planken, en Atap waren; brandden zy alle gansch af, doch hen wierd verboden diergelyke weer op te bouwen, en gelast die voortaan van steen te maken.

De landen op Manipa verdeeld.

Om verdere geschillen tusschen de inwoonders van Manipa voor te komen, vond de Heer Landvoogd goed ider zyn byzonder deel aan te wyzen.

Verdristoutheid der Oost-Cerammers.

Den 3 December liepen de Oost-Cerammers Erinama af, verbrandden het, ja dorsten tot voor de vesting Oost-einde verschynen, stekende zelf de scheen-angels 'er af in brand.

Houte Wambays op Keda.

Men vond ook goed op Keda Keda een houte Wambays te leggen, daar zy mede op aanvielen, eer het klaar was; doch wierden 'er wat gevoelig afgeweerd.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

A. 1661 *maken de* Ooſt-Cerammers *vrede. Contract der zelve. De veſting* Ooſt-einde *afgebroken.* Bolting *op* Hila *vermoord. De Landraad van* Hitoe A. 1662 *na* Hila *verplaatſt.* Radja Sahoelau *met ons bevredigd. De Heer* Cos *zeventiende* Land-voogd. Cosburg *op* Boero *gelegt. Contract met den* OrangKaja *van* Hoekonalo A. 1663 *gemaakt.* Schepenen *afgeſchaft. En de* Hitoeëſe Landraad *afgeſchaft.* Cos Commiſſaris *der drie* Ooſterſe Landvoogdyen A. 1664. *Contract met de Koningen van* Sahoelau, *en* Somiet, *door hem gemaakt. De Heer* de Jong *gezaghebber hier. De Heer* van Dam *agttiende* Landvoogd. *Geval omtrent zyn bruid. Zyn vertrek* A. 1665, *en de Heer* de Jong *weer gezaghebber. De Heer* Marville, *negentiende* Land-voogd A. 1666, *die als zeer quaſtig beſchreven wierd. Zyne moejëlykheden met* D. Ca-ron, van den Bolk, *de Heer* de Jong, *en* Rumphius. *Contract met de* Alfoereeſen *gemaakt. Zyn verdre buitenſporigheden, en dood* A. 1667. *'t Planten der nagelboomen geſtaakt. De Stad* Ambon *in wyken verdeeld. De Heer* de Jong, *Preſident in* Ter-nate *gemaakt. De Heer* Cops *laat hier de Heer* Hurdt *als gezaghebber. Quade grond tuſſchen die Heeren. De Heer* Commiſſaris Speelman *hier. Zyne verrigtingen.* Van den Bolks *klagte, en goede getuigen van den Raad van hem. Een barm aan 't* Kaſteel *gebragt. Eiſch des Konings van* Batsjan *afgewezen.* OrangKajen-*feeſt herſteld. De Raad van Juſtitie verſterkt. Penningen, door zyn* Edelheid *uitgedeeld. Contract met die van* Haja. *Contract tuſſchen die van* Liſſabatta, *en tuſſchen den Koning van* Sahoe-lau A. 1668. *De meeſte zaaken, by de Heer* Speelman *beſloten, door haar* Edelhe-den *goedgekeurd. Aan wie de vaart hier verboden. Verdre bevelen ontrent de ſpeceryen, en andere zaaken. Stoute daad van die van* Lebelehoe, *De Heer* Cops *twintigſte* Landvoogd *hier, en de Heer* Hurdt *in* Banda. *Zyne moeite met de Heer* Francx, *en zyn geval met* Du Praat. *Zyn groote baatzucht. Hy ſtaat* Clooſter *in een quade zaak voor. Wat werken hy hier heeft doen maken.* A. 1670 *de* Hongi-*tocht ſcherp belaſt. Laſt ontrent de nagelboomen. Verdre behandeling van* Clooſters *zaak* A. 1671. *De Heer* Francx *Preſident in* Ternate *gemaakt.* Clooſter *onrechtveerdig vry geſproken.* Francx *na* Batavia. *De Heer* Hurdt Commiſſaris, *en eenentwintigſte* Landvoogd. *De Heer* Cops *van zyn ampt afgezet, en na* Batavia *opgezonden.*

Artikelen ende vreede gemaakt tuſſchen de Heer *Jacob Huſtaart*, Gouverneur der Provincie Amboina, nevens die van zynen rade, uit den naame van de Vereenigde Nederlandſe Ooſt-Indiſche Compagnie met de OrangKajen van Ceram-Laoet, Goram, Keffing, ende alle de negeryen benoorden ende beweſten Goeli Goeli, die in de voorleden oorlog zyn begrepen geweeſt.

:661. en de -Ce- ners e. IN het jaar 1661 quamen die van Ceram-Laoet en Keffing, den oorlog moede werdende, eindelyk in de maand van Februari aan de hand.

Het contract, waar op zy aangenomen wierden, luid aldus:

1.

Eerſtelyk, *de* OrangKajen *bidden ootmoedelyk om vergiffenis van 't geen zy in den vorigen oorlog bekennen tegens de E.* Compagnie *misdaan te hebben.*

2.

Waar op gemelde Heer Gouverneur *in den name als vooren, om verdere bloedſtorting te myden, haar al te zamen nevens hare onderhoorige, pardonneert.*

3.

Mits zullen zy OrangKajen, *ende hare onderhorige, voortaan de* E. Compagnie *als haren ſouverainen Heere erkennen, ende gehoorzamen, gelyk de ingezetene van* Leytimor, Hitoe, *ende de* Uliaſſers.

4.

Ende na de publicatie dezes zullen de inwoonderen van alle de bovengenoemde plaatzen, jegenwoordig zich by den anderen tot Solitay *onderhoudende, wederom woonen gaan op zoodanige plaatzen, als zy voor den oorlog hebben bewoond, gelyk die van* Goram *tot* Goram, *die van* Keffing *tot* Keffing, *ende zoo voort.*

5.

Waar op dan de veſtinge tot Solotay *geſlegt zal moeten werden, ende niemand toegeſtaan aldaar te woonen.*

6.

Ende by aldien eenig OrangKay, *of negery, jegenwoordig in deze begrepen, den inhoud van die artikelen weigerd na te komen,*

1655. *men, zullen de andere* OrangKajen *ende negeryen gehouden zyn de zelve daar toe te dwingen.*

7.

Aan de Radja Kellemoeri, *ende* Capitein David, *zal geen leed gedaan moeten werden, om dat zy niet begeerd hebben zich met dezen oorlog te vermengen.*

8.

Alle de OrangKajen, *ende negeryen, jegenwoordig in dit accoort begrepen, zoo wel als hare onderhorige, zullen niet vermogen elders verder om de West te varen, als na* Amboina, *ende* Banda.

9.

Zullen ook alle handelinge met de Macassaaren, Javanen, Maleyers, *ende andere vreemdelingen, gehouden zyn af te schaffen, zonder de zelve op hare stranden te admitteren.*

10.

Ende, na Banda *of* Amboina *vaaren willende, zullen die van* Goram, Ceram-Laoet, *ende andere negeryen om de Noord van* Goeli Goeli *wonende, daar toe schriftelyke licentie vorderen by den sergeant tot* Goeli Goeli *commanderende.*

11.

Zullen ook uit Banda *of* Amboina *geene speceryen mogen vervoeren, van nagelen, of nooten, op lyf-straffen.*

12.

Ten welken einde van daar t'huis keerende haare vaartuigen zullen moeten laten visiteren.

13.

In het districT van Amboina *zullen zy met haar vaartuigen nergens mogen blyven leggen, als aan 't* Kasteel, *ende de vesting* Hollandia *tot* Honimoa.

14.

Ende dewyle de OrangKajen *klagen, dat, mits 't verbod van handeling met vreemdelingen, zy geen raad weten met hare Massoy, die tot hare groote schade onverkoft zoude moeten blyven, zoo neemd de Heer* Gouverneur *aan, de Ed: Heer* Gouverneur Generaal, *en de Raden van* India *harent wegen te verzoeken, dat de zelve* Massoy *in ruiling van kleeden by de E.* Compagnie *zal werden ingekoft tot zodanige pryzen als de zelve aan de vreemdelingen plagt verkoft te werden.*

15.

Alle slaven, uit Amboina, Banda *en* Ternate, *de E.* Compagnie, *of hare onderdanen, toebehorende, ende tot* Ceram, Ceram-Laoet *of* Goram *overlopende, zullen door de* OrangKajen *terstond aan de sergeant tot* Goeli Goeli *gerestitueerd moeten werden.*

16.

Tot erkentenis zullen de OrangKajen, *in dezen gemeld, jegenwoordig aan de E.* Compagnie *uitkeeren vyfentwintig kloeke slaven, ende alle jaaren in den maard* April 30000 Atappen *aan 't Fort tot* Goeli Goeli *leveren, waar van zy luiden de repartitie onder malkanderen zullen mogen maken.* 1661.

17.

Ende vermits bevonden werd, dat zommige van 's Compagnies *onderdaanen in* Amboina, *wegens geborge kleedinge, inbandelinge van Sagoe voor den oorlog, eenige schulden by de* Cerammers *hebben uitstaande, zullen de* OrangKajen *ordre stellen, dat aan zulke luiden betalinge zal geschieden, gelyk de Heer* Gouverneur *aanneemd regt te doen aan de* Cerammers, *die van schulden, voor den oorlog gemaakt, iets op de* Ambonsche *ingezetenen hebben te pretenderen.*

18.

Ende nemen de OrangKajen *ook aan te verzorgen, dat die van* Kelibon *restitutie doen van 't geld en goed, voor dezen in het dood slaan van den* Bandasen *borger*, Simon *genaamd, geborgen.*

Aldus gedaan, ende geaccordeerd in 't jagt Blommendaal, *den* 10 Februari A. 1661. *Was getekend*, Jacob Hustaard, Didlof Verbeek, Luitenant Pietersz:, Govert Danielsz:, Steven Foran, Klaas Rutgens, Karel Louysz:, Jan Nierman, Willem van Zyl Secretaris, *ter zyde 't merk gesteld by* Oya, Hoofd-OrangKaja *van* Kelebia Mahoeda, OrangKay Keleboeboe Kayra *van* Imam *van* Coak, Tjili OrangKay *van* Keffing, Djoemat OrangKay *van* Kelewaroe, Giroe OrangKay *van* Day, *in 't midden stond* Compagnies *zegel gedrukt in rooden lakke.*

De Heer *Hustaart* hier op zyn volk weer byeen gezameld, en daar een galjoot, en een chaloep in bezetting gelaten hebbende, om op de vreemde vaartuigen te passen, vertrok van daar, en quam den 19 Februari weer aan 't Kasteel; dog gaf naderhand ordre, om de vesting Oost-einde af te breken. De vesting Oost-einde afgebroken.

Den 2 Maart wierd de assistent, *Henrik Bolting* op Hila door zyn eigen vrouw, en 2 slaven van *Intsjeh Tay*, vermoord, waar over de slaven na hun regterhanden verloren te hebben, onthalst wierden; dog men versmoorde dit boos wyf in een vat met water. Bolting op Hila vermoord.

Haar Edelheden belasten ook met nadruk de nagelboomen alom op de veroverde plaatzen wel uit te roejen; maar die op Hitoe, en vooral op Leytimor (gelyk ook in de Uliassers) weer sterk aan te planten. Ingevolge van dien heeft men in October op Hoewamohels West-zyde van den hoek van Siel af, tot Hoelong, en Erang toe, wel 3000 jonge en oude nagelboomen uitgeroeid.

A. 1662

1661. Landraad van Hitoe A. 1662 na Hila verplaatst. A. 1662 wierd de Hitoeësen toegestaan hunnen Landraad op Hila te houden, alwaar den 13 Juni OrangKaja *Boelan* overleden, en *Intsjeh Tay* en *Abdul Rahhman* in zyn plaats gesteld is, aan welken laatsten haar Edelheden, alzoo zyn gezag daar groot was, bevolen nu en dan een smal geschenk te doen, om hem aan de hand te houden. Zy belastten ook de drie houte Baricado's op de kust van Hitoe in steene te veranderen, in hoedanigen stand de zelve gebragt zynde, zy oordeelden, dat men dan die van Lebelehoe en Oerien wel zou konnen missen.

Men vond ook goed voortaan jaarlyks alle de OrangKaja's eens braaf te onthaalen, en het OrangKaja's feest in te stellen.

Radja Sahoelau met ons bevredigd. Vermits *Radja Sahoelau* zich ontrent dezen tyd ook wat wrevelig toonde, is het dorp Waumata afgebragt; doch den 12 April is hy met ons weder bevredigd.

Daar op heeft de Heer *Hustaart*, na zes jaaren zeer loffelyk deze Landvoogdy bestierd, en alles hier weer in rust gebragt te hebben, zyn bestiering den 7 Juli 1662 aan de Heer *Simon Cos*, Extraordinaris Raad van India, als zeventiende Landvoogd en bestierder van Amboina overgegeven, en is nog dien zelven dag met het schip de Walvisch na Batavia vertrokken. Hy verlangde zeer om Raad van India te werden; doch de Heeren in 't Vaderland hadden het drie anderen gemaakt, onder een verband van 3 jaren; en toen 'er een van hen stierf, en zy 't hem onder een verband van 5 jaar aanboden, zoo weigerde hy dat. Dit quam van daar, dat hy veel ordres van de Heer *de Vlaming*, hoewel met veel zedigheid, afkeurde.

Heer Cos zeventiende Landvoogd.

De Heer *Cos*, tot Hoorn geboren, was al een man van hooge jaren en grys, toen hy hier Landvoogd wierd. Ook is hy de eerste Landvoogd geweest, die hier slaven by de E. Compagnie, doch 'er maar 17 had.

Cosburg op Boero gebouwd. Het eerste, dat hy doen liet, was, dat hy de steene Reduit in Cajeli's bocht op Boero lag, en die Cosburg noemde, hoewel die drie jaaren daar na Overburg genaamd is.

Schepenen afgeschaft. In dit jaar is ook 't collegie der schepenen hier en in Banda afgeschaft, met last, om maar een voornaam borger in den raad van Justitie te plaatzen. Ook heeft hy den 29 December een contract met den OrangKaja van Hoekonalo van dezen inhoud gemaakt.

Contract met den OrangKaja van Hoekonalo A. 1663 gemaakt.

Wy, Simon Cos, Raad Extraordinaris *van* India, *mitsgaders* Gouverneur *en* Directeur *over de Provintie* Amboina, *onder 't beleid van de E. Heer*, Joan Maatzuiker, Gouverneur Generaal, *en de E. Heeren* Raaden *van* India, *verklaren by dezen, dat alzoo menigmaal groote moeite en ongerief gehad hebben, om de brieven, als andre kleenigheden van hier na de kust van* Hitoe *langs de korte weg te schikken, en zoo wederom van daar herwaards, waar omme, en om zulx voor te komen, met de negery* Hoeconalo *overeen gekomen zyn in manieren naar besz.*

Eerstelyk, *beloofd de Heer* Gouverneur, *dat die van gemelde drie huizen van 't jaarlyx scheppen der* Corcorren, *ofte* Hongi *te volgen vry zullen zyn, ten ware, de hoogdringende nood op den vyand, of eenige voorvallende gelegentheid, anders vereist.*

Gelyk ook met het breken van steen, en 't maken van kalk-ovens gezeide OrangKay, *en zyne onderhorigen op te leggen, gehandelt werden zal naar de gelegentheid des tyds, en discretie van den E. Heer* Gouverneur.

Waar tegen den OrangKay, Mattheus Mendes, *zal gehouden zyn, aan alle de geene, die welke in de E.* Compagnies *affairen van de* Hitoeësche *kuste na 't* Kasteel *ende van 't* Kasteel *weder na de drie huizen moeten overgezet worden, noodwendige praauwen en scheppers te beschikken.*

Ook zullen de scheppers, de welke een soldaat na 't Kasteel *gebragt hebben, zoo lange aan 't* Kasteel *vernagten, tot dat de zelve van den E. Heer* Gouverneur *weder gedepecheerd is, doch langer als twee nagten vertoevende, zullen mogen naar huis varen, ende op de gezetten tyd weder komen.*

Ook zullen die van de drie huizen gehouden zyn, indien iets (des E. Compagnies *affaires rakende) van daar den korten weg over naar* Hitoelamma *te dragen is, 't zelve te doen.*

Om de particuliere besoignes van publicque te onderscheiden, zal de OrangKay *'t voorsz: aan niemand presteren, die niet een briefken met* Compagnies *zegel zal vertoonen, behalven aan officiers, die in* Compagnies *dienst overkomen.*

Tot dien einde zullen die van de drie huizen haar volk in quartieren verdeelen, ende diens quartier het is, in de zelve week niet van de negery laten gaan, maar op alle voorvallen van de Compagnie *diensten gereed te houden.*

Hier voor zullen die aan de drie huizen geene betalinge nog van de E. Compagnie, *nogte van hare dienaars afvorderen.*

Amboina *in 't* Kasteel Victoria, *dezen* 29 December Anno 1663. *Was getekend,* Simon Cos.

In zyn tyd is ook aan ider huisgezin belast in den regen-tyd 20 nagelboomen te planten; en volgens last van haar Edelheden wierd de Hitoeëse Landraad nu ook geheel afgeschaft, willende verder, De Hitoeëse Landraad afgeschaft.

1662. dat ider dorp zyne nagelen in 't byzonder leveren zou.

Cos Commissaris der drie Oosterſche Landvoogdyen A. 1664.

Hy is A. 1663 ook Commiſſaris der drie Ooſterſe Landvoogdyen geweeſt, bezogt ook in dit zelve jaar Banda met deze oppermagt.

A. 1664 den 7 Januari maakte hy een contract met de Koningen van Sahoelau, en Somiet van dezen inhoud.

Contract met de Koningen van Sahoelau, en Somiet.

Simon Cos, Raad Extraordinaris *van* India, Gouverneur *en* Directeur *der Provintie* Amboina, *doen te weeten, hoe de Koningen van* Somiet, *en* Sahoelau, *voor ons gekomen zyn, en dat wy haar vereenigd, en bevredigd hebben, op dat zy in ruſt en vrede met den andren leven, zonder malkanderen de minſte overlaſt of geweld meer aan te doen, of aan hunne volkeren, ofte aan iets anders, maar zullen in vrede met den anderen leven, en indien by een van hun beiden, het zy wie 't ook, is dezen niet agtervolgd en werd, maar in tegendeel den anderen ſchade ofte overlaſt komen aan te doen, ofte aan eenige vrugt-boomen in des zelfs landeryen, zoo zal de E.* Compagnie *met alle haare magt den gene, die de ſchade geleden heeft, te hulpe komen, beſtrydende, en verdelgende den contraventeur van deze onze ordre, tot dat 'er geen taal of teeken van hare negery ofte van hunne namen meer gehoord zal werden. Onderſtond aldus vereenigd* Amboina *in 't* Kaſteel Victoria *den* 7 Januari 1664. *was getekend*, Simon Cos, *ter zyde onder* Compagnies *zeegel in roode lakke gedrukt ſtond, ter ordre van gemelde zyn Ed:; en was geteekend* Nicolaas Macquelin, *gezwore klerk.*

Zyn dood.

Niet lang daar na kreeg de Heer Landvoogd *Cos* een toeval aan zyn been, waar van hy den 24 Februari 1664 quam te ſterven. Voor zyn dood heeft hy nog een grooten dienſt gedaan, met aan te wyzen, dat onder de nagelen, die de borgers en Chineeſen al zedert A. 1663 van den Amboinees vry in koopen mogten, en dan aan de Compagnie leverden, zeer veel ſteentjes gemengd waren, zedert welken tyd dat inkoopen by ider een verboden, en het beſluit, ten tyde van de Heer Commiſſaris *de Vlaming* genomen, weer ingetrokken wierd.

Hy liet groote middelen, en een wakkere en ryke weduwe na, van welke wy onder de ſtoffe van Ternate reeds geſproken hebben, en in 't vervolg nog zullen ſpreken.

Hy was de rykſte van alle de vorige Landvoogden. Behalven dat zyn gemalin behield, maakte hy zyn broeder tot Hoorn 16000 Ryxdaalders, aan zyn vrienden, by den Turk zynde, 10000 Ryxdaalders, en aan den armen van Hoorn 6000 Ryxdaalders. Aan zyn vier zwagers en zwagerinnen 36000 Ryxdaalders, meeſt in Ternate door den handel met den Spaanſen Landvoogd gewonnen, en toen behield zyn gemalin nog wel 4 tonnen gouds, zoo my zeker vriend berichtte, die dezen Heer zeer wel gekend heeft. 1662.

De Heer de Jong gezaghebber hier.

Vooreerſt nam de Opperkoopman, *Maximiliaan de Jong* 't beſtier als gezaghebber over, tot dat de Heer *Johan van Dam*, Landvoogd van Banda, aan den welke ten eerſten kennis van zyn Ed: overlyden gegeven wierd, overquam.

In November voorleden, hadden haar Edelheden ook belaſt, dat men zien zou die van Amblauw op Boero te plaatzen, om hen daar mede aan 't voortteelen van de ryſt te gebruiken.

Ontrent de veſting van Loehoe belaſten zy, dat die tot beſcherming van 't Sagoeboſch wel blyven; doch dat men de Mooren van Ajer Sacoela, als zy geen Chriſten wilden werden, wel ergens anders verplaatzen kon.

Zy ſchreven ook met veel ontzetting, over dat de aanplanting der nagelboomen niet wel geſlaagd was; waar van zy de miſſlag toeſchreven, om dat het door 't geheel dorp gedaan was; weshalven zy dat nu door ider huisgezin begeerden gedaan te hebben. Zy hadden in 't vorige jaar maar 49013 ponden bekomen, daar de Inlandſche handel alleen ten minſten 150000 ponden nagelen vereiſchte, zonder het Vaderland te rekenen; weshalven 'er op gepaſt moeſt werden, dat men in geen verder verlegenheid geraakte.

De Heer van Dam agtiende Landvoogd.

In Februari verſcheen hier de Heer *Johan van Dam* uit Banda, een lang, en ſchraal Heer, en ontrent veertig jaar oud.

Hy was van Utregt geboortig, en bekleedde het ampt van Extraordinaris Raad van India, nevens dat van Landvoogd en beſtierder, bevorens in Banda, doch nu van A. 1664 alhier, zoo dat wy hem hier nu als agtiende Landvoogd en beſtierder van Amboina laten volgen.

Geval omtrent zyn bruid.

Zoo ras hy hier gekomen was, viel zyn oog op de weduwe van den Heer *Cos*, die hy ook zoo verre wiſt te brengen, dat zy zich zaamen verloofden en met den anderen verſpraaken, dat zy voor af na Batavia gaan, en hy haar, zoo ras het mogelyk was, volgen zoude, om haar daar te trouwen. Hy ſchreef daar over ook aan zyn Edelheid, den Heer *Maatzuiker*, zyn byzondren vriend, bevelende hem zyn bruid met allen ernſt, en met verzoek van haar doch alle hulp en beleefdheid te willen bewyzen.

Hy deed het ook: want hy namze in zyn huis, en, ſchoon hy al vry oud was, zoo beviel zy hem, jong, ryk en fraey zynde, zoo wel, dat hy haar in Auguſtus, zoo als zy met 't eerſte ſchip op Batavia gekomen

1665. komen was, tot zyn vrouw nam, bewyzende dus haar den grootsten dienst, die hy haar doen kon, gelyk wy dat elders, en daar by het misnoegen van haren Bruidegom, den Heer *van Dam*, aangehaald hebben.

Dit geval is oorzaak geweest, dat deze Heer, die dit in 't laatst van dit zelve jaar met de chaloepen der borgers al te weten quam, geen lust had langer hier, of in Indien te blyven; waarom ook by zyn tyd hier weinig, dat opmerking verdiend, voorgevallen is.

Zyn vertrek A. 1665, en de Heer de Jong eerst gezaghebber. Hy vertrok den laatsten Juli 1665, latende het gezag aan de Heer *Maximiliaan de Jong*, die dit tot de komst van den volgenden Landvoogd behield.

De Heer Marville, negentiende Landvoogd A. 1666. In Januari A. 1666 verscheen hier de Heer *Pieter Marville*, gewezen geheimschryver harer Edelheden, als negentiende Landvoogd en bestierder in de Heer *van Dams* plaats.

Die als eer quaadig beschreven wierd. Hy was een Heer, kort en mager, en ontrent vyftig jaren oud, quastig van humeur, en een korzelig, en zeer netelig man, die byna met geen van zyne onderhoorige bediendenm overeenkomen kon, en met veelen der zelven groote moejelykheden gehad heeft.

Hy heeft groote geschillen met den Predikant *Caron*, en den zelven een langen tyd in 't Kasteel gevangen gehad.

Zyne moejelykheden met D. Caron, den Bolk, de Heer de Jong, en Rumphius. Om dat de Koopman van Honimoa, *Daniel van den Bolk*, 14 bhaar nagelen aan overwigt op 440 bhaaren had, zoo beschuldigde hy den zelven, dat hy dat geld moest gestolen en den Inlander onthouden hebben, niet overwegende, dat de nagelen alle vogten na zich trekken. Hy liet hem daar op door den Fiscaal van *Zyl* in rechten betrekken; en wist het by den Raad van Justitie zoo te draejen, dat hy afgezet, en binnens kamers gedoemd wierd van al zyn goed vervallen te zyn, moetende ⅓ voor de E. Maatschappy ⅓ voor den Fiscaal, en ⅓ voor die van Honimoa blyven; doch hy wierd naderhand op Batavia hersteld, en Koopman in 't graan-pakhuis gemaakt.

Op de zelve wyze handelde hy met zyn tweeden perzoon, den Heer *Maximiliaan de Jong*, die nu al ettelyke maalen gezaghebber geweest was, haar Edelheden veel genoegen gegeven had, en van welken hy zelf had moeten bekennen, dat hy by zyn komst de Landvoogdy in allen deelen wel aan hem overgegeven had.

Hy, die dog niet rusten kon, of hy moest het tegen imand gaande hebben, beschuldigde den Heer *de Jong*, dat hy 2 a 3 pakken blaauwe basta buiten de winkel laten verkoopen, en op ider stuk een schelling gewonnen had. Hy zettede hem daar over buiten zyn ampt, en zond hem (dwingende hem daarom te verzoeken) na Batavia met zulkeen zware beschuldiging, als of hy den hals verbeurd had; doch vreezende dat hy hem niet genoeg beschuldigd had, zoo voegde hy 'er nog een tweede zaak by, dat hy, op 460 bhaaren nagelen, 5 bhaar overwigt gehad had; waar over hy hem, by zyn aanwezen alhier, door de Inlanders met een verzoekschrift had doen aanspreken; hoewel dat daar na ook weer gestremd wierd; doch hoe deze zaaken haar Edelheden voor quamen, zullende wy wel haast in in 't vervolg onder A. 1667 zien. 1665.

Deze Heer *de Jong* wierd vervangen door den Heer *Rumphius*, doch dien liet hy A. 1666 in 't Stadhuis zetten.

Dat het dezen Heer Landvoogd al lang in 't hoofd gescheeld had, bleek uit veele gevallen, zynde het volk te beklagen, dat egter door zulk een Heer geregeerd werd, alzoo Hy, volgens zyne volstrekte magt, alles zoo wel na zyn zin doet, als een Heer van verstand, zynde die van den Raad al zoo weinig in staat om hem in die gesteltenis, als om een verstandigen en bezadigden Landvoogd tegen te spreken, ten ware zy te eer wilden bedorven zyn.

Ontrent deze tyd heeft hy echter ook een contract met den Alfoereesen Koning van Sahoelau gemaakt, van dezen inhoud.

Contract met de Alfoereesen, en Radja Sahoelau gemaakt. Pietér Marville, Gouverneur *en* Directeur *over de Provintie, en quartieren van* Amboina, *onder het beleid van den E. Heer*, Joan Maatzuiker, Gouverneur Generaal, *ende de E: E: Heeren* Raaden *van* India, *allen den genen, die dezen zullen mogen zien ofte lezen, saluit, doen te weten, dat de inwoonders van de negry* Lissabatta, *onze vrienden en bondgenooten, ons geklaagd hebben, dat zy van* Radja Sahoelau, *of zyne onderhorigen, dagelyks gequeld, en zoodanig met rooven, en moorden overvallen wierden, dat zy onlangs* 20 *mannen verloren hadden, en genoodzaakt waren te vluchten, en van woonplaats te veranderen, waarom wy ook goed gevonden hebben den* Gnatohoedi *van de* Mardykers, Louis Gomes, *die met een gedeelte van onze* Corcorren-*magt op de* Papoewa's *uitgegaan was, te belasten, dat hy daar na zoude vernemen, en by aldien* Radja Sahoelau, *ofte zyn onderhorige voornoemd, na geen reden en wilde luisteren, maar met hare roveryen ende moorden voortgingen, de gemelde inwoonders van* Lissabatta *als dan licentieren, om geweld met geweld te wederstaan, en haar ongelyk te wreeken, waar op gevolgd is, dat de gemelde* Gnatohoedi *met zyn byhebbende macht aldaar in 't land gevallen*

1666. *is, ende negry* Cole, *die zy meenden onder den* Radja Sahoelau *te behooren, ende alwaar zy ook groote tegenstand vonden, hebben vermeesterd, en ontrent* 67 *perzoonen dood geslagen, en* 2 *a* 3 *gevangen herwaards gebragt, vindende daar in onder anderen, een hoed en een roode rok, die men geloofde dat de* Compagnie *voor dezen tot een teken van vrundschap aan* Radja Sahoelau *geschonken hadde, mitsgaders een contract van vreede tusschen de respective* Radja's Sahoelau, *en* Somiet, *door bemiddeling van onzen voorzaat de Heer* Gouverneur Simon Cos, *hoogloffelyker memorie alhier in dato den* 7 Januari 1664 *gemaakt, en besllooten, zynde door gemelde Heer* Gouverneur *geteekend, en met* Compagnies *zegel bekragtigd. waar inne expressselyk gestipuleerd staat, dat by aldien de een den anderen eenige schade of nadeel in zyne landeryen, ofte vrugtboomen quamen te doen, als dan de* Compagnie *met al hare magt den beledigende helpen bestryden, en verdelgen zal, dat 'er geen teeken van hare negryen of naamen, meer gehoord zal werden, dan alzoo den* Radja Sahoelau *meermalen genoemd, zynde een jonger broeder van den* Radja, *die jongst over* 2 *jaaren overleden is, en in des zelfs plaats en regeringe gesuccedeerd, alhier aan 't* Kasteel *verschenen is, zeggende geen kennisse te hebben van al 't geene hier vooren is verhaald, zelfs ook niet van 't voorsz. contract, doende ons met eenen aanwyzen, dat de geruineerde negerye* Cole *wel gehoorde onder zyne jurisdictie, maar dat daar over commandeerde een ander magtig* OrangKay *genaamd* Abussee, *meinende ook daar en boven, dat deze negerye* Cole *geen schuld en hadde aan de schade, by die van* Lissabatta *geleden, maar wel twee andere negeryen op de Noord-kust van* Ceram, *wat nader by de zeekant gelegen, met name* Roemaela *ende* Hatoenoeroe, *alzoo zy zulx wel meer gepleegt hadden, en daar door onder de landzaten aldaar vermaard waren, zoo is 't dat wy den gemelden* Radja Sahoelau *daar in volkoomen geloove geven, na vrundelyke bejeginge en goed onthaal weder na zyn land gedimitteerd hebben, hem ter hand stellende een contract tusschen* Radja Sahoelau *en* Radja Somiet *gemaakt, en hier vooren meermalen aangehaald, 't welke wy mids dezen approbeeren.*

Voords beloofd Radja Sahoelau, *dat hy die van* Roemaela, *en* Hatoenoeroe *zal trachten te disponeeren, 't zy in der minne, ofte met macht van wapenen, ten einde zy eenige van hare voornaamste* OrangKaja's *herwaards zenden, om haar over de voorsz. overlast aan die van* Lissabatta *gepleegd, voor ons te koomen verantwoorden.*

Ende dat hy ook alle andere, die de Compagnie, *ofte haare onderdaanen ende bondgenooten eenigzins beledigen, het zy dat zy op 't land van* Ceram *woonen, ofte aldaar van buiten aankoomen, ende in het bezonder de* Macassaaren, *ofte haaren aanhang, na zyn vermogen tegenstaan, verdryven ende verdelgen zal, ook des verzocht zynde, de E.* Compagnie *zoodanige macht van volk, mitsgaders lyf-tocht en wapenen leenen, ende laten gebruiken, zoo, ende daar 't de* Compagnie *goed, ende nodig agten zal, 't zy te water, of te lande, mits trekkende daar voor alzulke erkentenisse ende belooning, als de* Compagnie *aan andere* Inlanders *hare onderdaanen in* Amboina *gewoon is te doen.* 1666.

Ende beloofd de Compagnie *aan de andere zyde den gemelden* Radja Sahoelau *en zyne onderdanen in haare bescherminge te nemen tegen allen, die hun eenig leed zouden willen aandoen, wanneer nadezen ons diergelyke klachten mogten voorkomen van die van* Lissabatta, *ofte andere onze vrienden, ende bondgenoten hier te lande, wegens eenige overlast, of geweld, hun van* Radja Sahoelau, *ofte zyne onderhorige aangedaan, ofte gedreigd, zullen wy, voor en al eer 't zelve te gelooven, hem* Radja Sahoelau *herwaards ontbieden, om hem daar over te hooren spreken, ende zal gemelde* Radja *ook als dan gehouden zyn zyn officieren, na dat wy 't zullen goed vinden te behooren, telkens over te doen komen, tot bekragtinge van het welke en betuiginge van een opregte meining in dezen, nemen wy tot getuigen van onze oprechtheid den alderhoogsten, eenigen en eeuwigen* Godt, *die Hemel en aarde, met al wat 'er in is, geschapen, ende gemaakt heeft,* Amen.

En hebben dit met onze handteekeninge bevestigd. Amboina *in 't* Kasteel Victoria *den* 27 Juli 1666. *was geteekend,* Pieter Marville, *en 't merk van den* Radja Sahoelau. *Ter zyden stond, ons prezent,* G. E. Rumphius, *en* Francisco Hatoelay, *schoolmeester op* Elipapoeteh. *Onder stond* Compagnies *zegel in rooden lakke gedrukt, en lager stond geschreven, ter ordre van de Heer* Gouverneur, *was geteekend,* Jacob de Jong, Secretaris.

Vooral nogtans gaf hy van zyne quade gesteldheid des hoofds en der zinnen na de dood van zyn gemalin blyken, alzoo hy zoo dwaas was, van zich op zyn ziekbed met een Castice, een trompetters dochter, te verloven, waar van ook het eerste gebod ging, doch het tweede wierd door den Fiscaal *van Zyll*, toen ook *Preses* van de Weeskamer, gestuit, waar op hy kort daar na A. 1667 den 10 April, dezelve echter getrouwt hebbende, stierf. *(margin: Zyn verdre buitensporigheden, en dood A. 1667.)*

De Inlanders zeiden, dat hy, en zyn gansch huisgezin kort na den anderen (gelyk waar was) gestorven waren, alleen daarom, om dat hy eenige slangen, die

1667. die hy in zyn wooning vond, gedood had; doch ik geloove, dat zy hem, en alle de zynen, om dit zeggen te bewaarheden, een papje gekookt hebben, waar van hy zoo gek en narrig geworden, en ook eindelyk met alle zyne huisgenooten, zoo kort aan den anderen, gestorven is.

Hy heeft in zyn leven daar niet veel goeds, maar wel groot quaad aan velen, en byna niets, dat verdiend aangetekend te werden, gedaan.

[...]lanten [...]nagel-[...]men [...]aakt. Egter schreven haar Edelheden den 23 November 1666 herwaards, dat zy, op 't advys van dezen Heer Landvoogd, met de aanplanting der nagelboomen goed gevonden hadden een jaar of twee op te houden, mits dat men egter de reeds geplante boomtjes wel waarnam. En zoo men al schrale gewasschen krygen mogt, dat men dan wel eenige nagelboomen, op Hoewamohel of Manipa voortkomende, kon laten in wezen blyven.

Ook belastten haar Edelheden toen, den Inlander wel en minnelyk te handelen, en hen, voor ons werkende, 2 in de plaats van 1 pond ryst, en 2 stuivers daags, by vesting-werken toe te leggen, om hen daar door zoo veel lustiger, en genegener tot ons te maken.

[...]e Stad [...]bon [...]yken [...]eelt. In dit jaar wierd ook de Stad Ambon in wyken verdeeld, en daar toe Wykmeesters besteld.

De zieken hadden tot dezen tyd toe ook hun ordinair randzoen, en een schelling daags in 't ziekenhuis verteerd; dog daar was nu goed gevonden, dat ider zieke voortaan zyn halve gagie voor kost en drank by een schaftmeester in dat huis verteeren zou.

Zy keurden ook goed het aanstellen en houden der negotie-boeken op de buitenplaatzen, begerende jaarlyks vooraf ook te weten, hoe groot men giste dat het aanstaande nagelgewas vallen zou, om daar van na 't Vaderland ook kennis te geven.

[...]rdre [...]ent [...]schei-[...]ndre [...]ten [...]even. Over den Opperkoopman, *Maximiliaan de Jong* zeiden zy, dat het scheen, als of de Landvoogd zich niet veel aan den Opperkoopman had gelegen gelaten, daar hy nochtans by de drie vorige Landvoogden als tweede perzoon in goede agting geweest was, en goede ervarenheid van Amboina's gelegenheid had, weshalven haar Edelheden niet qualyk zouden hebben genomen, indien hy daar gebleven was; doch alzoo dit scheen om rust en vrede geschied te zyn, zoo zoude men daar geerne over henen zien, evenwel hadden zommige hatelyke bewoordingen, waar mede hy was nageschreven, wel wat bescheidener konnen uitgedrukt werden, en was hy, by de opontbieding van de Heer *van Voorst*, tot President van Ternate aangesteld, daar hy nu na toe trok.

[...]e Heer [...]ong, [...]sident [...]erna-[...]ge-[...]akt.

Het is immers waarschynelyk uit dit schryven van haar Edelheden, dat zy het doen van dezen Landvoogd ontrent de Heer *de Jong* volkomen afkeuren, alzoo zy hem anders geen hooger bediening, zoo hy in haar oogen schuldig geweest was, gegeven zouden hebben. De Heer Cops.

Na de dood van den Heer *Marville*, (die niet anders dan het dak aan de Oostzyde des Kasteels A. 1666 heeft laten maken) quam de Heer Landvoogd *Jacob Cops* maar voor een spring-tocht hier, stellende ten eersten ontrent alles behoorlyke ordre, en keerde, na dat hy de Heer *Antoni Hurdt* hier A. 1667 als gezaghebber blyven liet ('t geen hy ruim twee jaaren was) weer na zyne Landvoogdy van Banda; doch tusschen hem en den Heer *Hurdt* schynt van toen af al geen goede grond geweest te zyn, alzoo de Heer *Hurdt* schreef, dat die Heer een barm voor 't Kasteel had laten maken, dat de Heer *Cops* ontkende. Laat de Heer Hurdt als gezaghebber. Quade grond tusschen die Heeren.

Niet lang 'er na in May verscheen hier de Heer *Cornelis Speelman*, Extraordinaris Raad, als Superintendent, en Commissaris der drie Oostersche Landvoogdyen, Zeevoogd, en Veldoverste van 's Compagnies krygsmagt in de Oosterse gewesten. De Heer Commissaris Speelman hier.

Zyn Edelheid bragt hier mede, als leden van zynen Raad, den Opperkoopman *Dankert van der Straaten*, Capitein *Pierre du Pon*, kort te voren als Capitein van Batavia gezonden om hier te leggen, en den Fiscaal, *Abraham Gabbema*.

Den 26 May wierd by de leden van den Raad alhier (zynde de Heer *Speelman*, den gezaghebber de Heer *Hurdt*, den Opperkoopman *van der Straaten*, Capitein *du Pon*, Capitein *Paulus Andrieszoon Visscher*, de Koopman *Rumphius*, de Fiscaal *Gabbema*, de Fiscaal *van Zyll*, en de Koopman *van Voorburg*) goed gevonden, Capitein *du Pon*, op zyne edelmoedige aanbieding van den Macassaarschen tocht eerst met zyn Ed. te willen bywoonen, zyn verzoek toe te staan, en daar op vast gesteld, dat Capitein *Visscher* (die anders na Banda moest vertrekken) zoo lang hier blyven zou, tot dat de eerstgenoemde van Macassar wederquam. Zyne verrigtingen.

Ook was 'er goed gevonden, dat de Raad van Amboina gezamentlyk de zaaken dezer Landvoogdy vooreerst bezorgen zoude.

Den 28 dito wierd aan *Lorenso*, *Pati* van Alang, den 3 in zyn broeders plaats daar toe gekooren, zyne acte op zyn verzoek wel toegestaan, doch hem den eed eerst afgenomen, dat de Heer *Speelman* met den Raad goed vond, dat voortaan

van

1667. van alle de OrangKaja's, leden van den Landraad, alvorens hen eenige zaken te laten verrichten, geschieden zoude.

De *Pati's* van Soeli, en Way, tot nog toe zedert de tyden van den Landvoogd, *Jochem Roelofszoon* onder den OrangKaja van *Baguala's* Coracora, door hun onvermogen, geschept hebbende, verzochten nu ider in 't byzonder te scheppen, en de Hongi by te woonen, om van de quellingen van den OrangKaja van Baguala bevryd te zyn, dat hen toegestaan, gelyk ook aan *Simau Baguala*, op straffe van afzetting, verboden is, zig verder met die lieden te bemoejen.

Van den Bolks klagte. Den 5 en 6 Juni gaf de afgezette Koopman *Daniel van den Bolk* een verzoekschrift in, waar by hy vertoonde, hoe jammerlyk hy door den overleden Heer Landvoogd mishandeld, en gedwongen was, volgens gewezen vonnis 3600 Ryxdaalders te betaalen, behalven dat nog al zyne gagie verbeurd verklaard was, daar alles, wat hy ingewogen had, maar 482 bhaar en 329 pond nagelen bedragen had.

En goede getuigenis van den Raad van hem. De Raad, over zyn gedrag rond gevraagd zynde, gaf daar van deftige getuigenis, zeggende, dat men dien man met geweld, en veel te hard, gehandeld had; het geen hem naderhand op Batavia tot zyne herstelling merkelyk gediend heeft.

De OrangKaja's van den Landraad verzogten den 2 Juni ook om herte-beesten op Hitoe te mogen jagen, dat hen afgeslagen is; daar beneven verzogten zy voor een pas, in de plaats van drie, maar eenen schelling voortaan te geven, dat op agt stuivers gesteld wierd. Men vond ook goed, ider nieuwe Coracora een nieuwe vlag van de E. Compagnie te schenken; doch hun verzoek, om arak en potten te branden, was de OrangKajas plat afgeslagen.

Daar wierden toen in de Raad van Justitie ook 2 Nederlanders, en 1 Mardheyker, om voortaan als leden te zitten, aangenomen. Men besloot ook, dat 'er door de vrylieden, voor 't schryven van een pas-cedel, in plaats van 5, 2 Ryxdaalders, en voor een kleene pas, in de plaats van 12, maar 2 stuivers betaald zou werden.

A. 1656 had de Heer *de Vlaming* aan den Capitein der Chineesen, *Artus Gyzels*, toegestaan nagelen voor zyne uitstaande schulden op de buitenplaatzen te ontfangen, mits die aan de E. Maatschappy te leveren; doch alzoo dit verlofbriefje verloren was door den brand, wierd nu een ander verzogt; maar hem wierd afgeslagen voortaan eenige nagelen in betaling te ontfangen; hoewel hem is toegestaan de nagelen, in zyn thuin wassende, nevens den Inlander te mogen leveren, mits geen andere, op straffe van verbeuring, 'er onder te mengen. 1667.

De *Pati* van Nako, en de OrangKaja van Hatala verzochten ider een Coracora te mogen voeren. Dit wierd hen plat geweigerd, en op straffe van de keten belast zich voortaan onder den Koning van Kilang gerust te houden.

Den 3 Juni wierd toegestaan voor de tarra der nagel-zakken 1 pond af te trekken; ook is toen goed gevonden aan de zeekant tegen het Kasteel een hegten breeden barm met zulken uitzetting te leggen, dat die van de twee zee-punten zal konnen verdedigd werden, en de zelve ook met een zware borstweering van 7 voeten hoog te omtrekken. Ook wierd besloten in stilte te vernemen, hoe veel zielen 'er in ider dorp waren; dat den 4 dito ook aan de buiten-Opperhoofden belast is. Een barm aan 't Kasteel gebragt.

Het Sjahbandaarschap zou na de dood van *Artus Gysels* door een Nederlander moeten bediend werden.

In dezen tyd had de Koning van Batsjan ook zynen eisch op Lissabatta, en eenige dorpen van Cerams-kust, doen voordragen; doch de zelve wierd zeer ongegrond bevonden, alzoo die volkeren zedert door de E. Maatschappy zyn veroverd, en dierhalven is hy by eenparig advys afgewezen, en hem verboden eenig volk van daar te vervoeren, ter tyd toe haar Edelheden hem dat gelieven toe te staan. Eisch des Konings van Batsjan afgewezen.

Den 5 dito is besloten, dat het OrangKaja's-feest, in twee jaaren niet gehouden, nu voortgang nemen zou. OrangKajen-feest hersteld.

Ook wierd van nu voortaan den geheimschryver van den Heer Landvoogd toegestaan, alle acten te mogen opstellen, alzoo zyn loon wegens de pascedels merkelyk verminderd was.

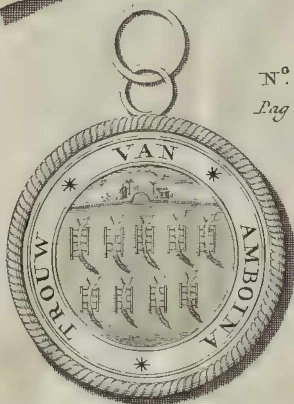
Den 6 dito is besloten, dat men geene dochter, die maar ruim 12 jaar oud is, tegen de bewilliging der weesmeesteren, hare voogden zynde (die zelf het vermogen niet hadden van dit haar toe te staan) op eigen gezag (gelyk de Heer *Marville*) tot een vrouw zal mogen nemen, alzoo die Heer dit maar om de thien duizend Ryxdaalders, die deze dochter op de weeskamer staan had, gedaan heeft; daar men immers zulken huwelyk om zyne lichamelyke zwakheid, en lamheid, niet behoorde toegestaan te hebben.

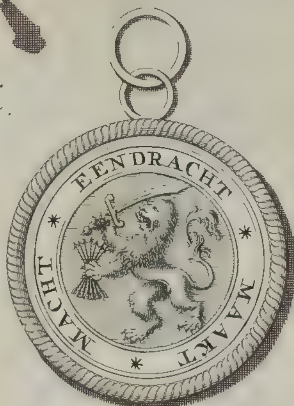
Dit besluit was in zig zelven wel goed; doch 't kon tegen het dryven van een Landvoogd die 't anders hebben wilde, niets ter wereld helpen, aangezien geen een lid van den Raad, en veel min de Commissarissen der Huwelykse zaaken, zich daar tegen zouden hebben durven stel-

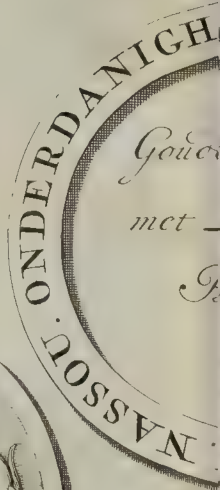

N°. L.

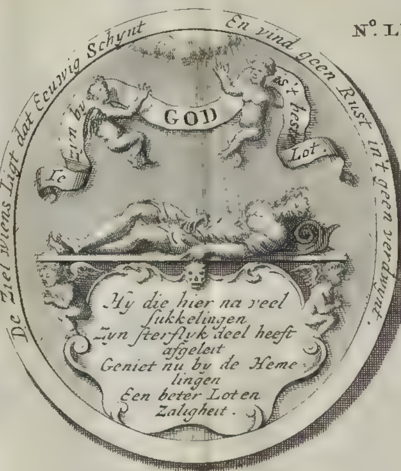
N°. LI.
Pag. 225.

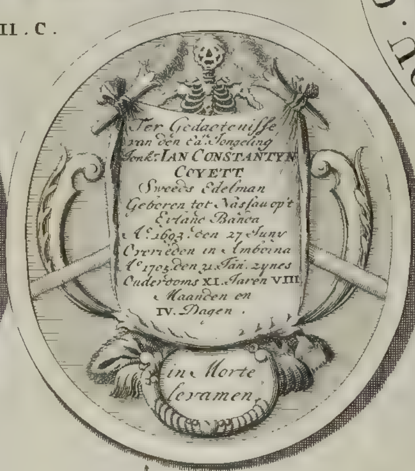

N°. LII. C.

N°. LI.

N°. LII.

DOORL. HOG. MO. HEREN. STATEN. E

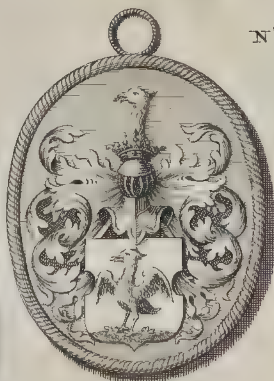
Hoedband

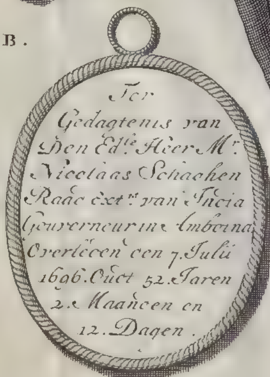
...tters van Johan

...ckerbessi.

N°. L.W.
Pag. 39.

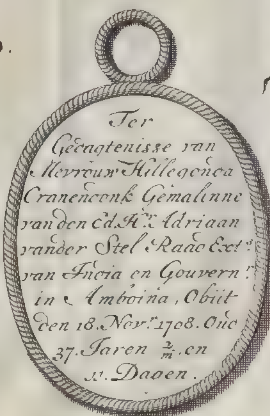
N°. LII. B.

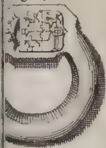

N°. LII. D.

N°. L.V.
Pag. 39.

N°. LII. A.

TER
GEDAGTENIS VAN
Gerbrant Schaghen
IONGSTE SOON VAN DE
H.R *Nicolaas Schaghen*
RAAD VAN INDIA EN
GOUVERNEUR IN *Amboina*
OVERLEDEN DEN 29.
IULII A°. 1692. OUD
ZYNDE 5. JAREN,
6. MAANDEN, EN
27. DAGEN.

1667. ftellen, zoo zy niet in de grond wilden bedorven zyn.

Men ftond nu ook nog een borger en Mardyker toe, om als leden in den Raad van Juftitie te zitten.

...e Raad ...n Jufti... ver... ...kt.

den 16 Juni tot een bede-dag gefchikt zynde, zoo ftond de Heer Superintendent den 10 dito (de laatfte dag zyner zittingen alhier) op, bevelende deze Landvoogdy aan den Opperkoopman en gezaghebber, de Heer *Hurdt*, en den Raad, met laft, om by voorval van gevaar, den Bandafchen Landvoogd, de Heer *Cops*, te kennen, en te waarfchouwen.

Alle welke befluiten onderteekend zyn door zyn Ed:, en de volgende leden: *Antoni Hurdt*, *Dankert van der Straaten*, *Pierre du Pon*, *Paulus Andrieszoon Vifscher*, *Georgius Everardus Rumphius*, *Pieter Regenboog*, *Gerard den Bock*, *Abraham Gabbema*, *Willem van Zyll*, *Gerard van Voorburg*, *Adriaan van Lier*. In 't jacht Tertolen den 10 Juni A. 1667. *Abraham Gabbema*, Secretaris.

...ennin... ...n, door ...n Ed: ge... ...eld.

De Heer *Speelman* nam ook negen Coracora's, met hare OrangKaja's, op zyn tocht na Macaffar in dit jaar mede, waar voor hy aan ider OrangKaja een goude penning vereerde, op welkers eene zyde negen Coracora's, en rondom dezelve, TROUW VAN AMBOINA, en op de andere zyde de Hollandfe Leeuw met de zeven pylen in de eene, en 't zwaard in de andre klaau, met deze woorden, EENDRACHT MAAKT MACHT, daar rondom afgebeeld ftaan. Men ziet ze hier op de plaat N. LI mede vertoont.

Den 25 Juli 1667 floot de Koopman *van Lier*, uit naam van de Heer gezaghebber *Hurdt*, een contract met die van het dorp Haja (op Ceram's binnen-kuft) zynde van dezen inhoud:

...ontract ...et die ...n Haja.

Alzoo de E: Heer Antoni Hurdt, *Opper-gezaghebber in* Amboina, *mitsgaders den* Raad *aldaar*, *by miffive van den* 6 Juli *my hebben gelieven te ordonneren zekere partye contendenten van de negery* Haja, *zoo het mogelyk was*, *te vereenigen ende haare queftien in der minne te onderzoeken*, *en te decideren*, *zoo is zulx dat de partyen voor my zy verfcheenen*, *welke wederkanten gehoord hebbende*, *is bevonden*, *dat dito queftie meeft ontftond door 't verkiezen van een* OrangKay *genoemd* Boey Djava, *die tot dat ampt niet geregtigd en was*, *maar eenen* Hoewaya, *zynde* Boey Djavas *oom*, *en door de eene helft van de negery egter gezeide* Boey Djava *daar toe was verkooren*, *maar de andere helft gezeiden* Boey Djava *hem daar voor niet wilde kennen*, *alzoo* Hoewaya *zyn broeder* OrangKay *was geweeft*, *en overleden is*, *dierhalven hem dat ampt toequam*, *door welk doen dan veel queftien van ouden tyden zyn ontftaan*, *ende aan weerkanten voor den dag gehaald*; *doch dito queftie voor eerft aan een kant gefteld hebbende*, *zoo hebben alle* OrangKayen *van* Haja *(die nu prezent waren) met my goedgevonden*, *dat gezeide* Hoewaya *in zyn broeders plaats zal treden*, *ende de plaats zal bekleden*: *daar idereen mede te vrede is geweeft*, *en hebben hem eerbiedig daar mede geluk gewenft*, *met beloften hem volkomen daar voor te erkennen*, *ende te gehoorzamen*, *mitsgaders volkomen onderdanig te zyn*, *mits dat* Hoewaya *beloofd*, *aan niemand geen overlaft of geweld te doen*, *maar hem als een eerlyk* OrangKay *te gedragen*, *item geene pitsjaringe*, *de negory rakende*, *zal ondernemen*, *zonder de verdere* OrangKaja's *en* Toeha Toeha's *daar by te nemen*, *om die alzoo met gemeenderhand*, *als negorys zaaken te bemiddelen*, *vorders is ook befloten*, *dat by aldien imand van de haren*, *het zy van wat kant*, *ofte door wien 't zoude mogen zyn*, *ietwes van deze oude queftien quamen op te halen*, *die een flaaf zal verbeuren aan zyn party*, *ende aan de E:* Compagnie *zal overgeleverd werden*, *om naar goedvinden als een ongehoorzaam perzoon geftraft*, *ofte wel uit zyne negery gelicht te werden*, *dat zy haar zeer gaarn hebben onderworpen*, *ende 't zelve in prefentie van twee perzoonen ider* OrangKay *met hare eigen handen tot beveftiging hebben onderteekend. Onderftond*, *aldus gedaan*, *ende gearrefteerd op 't Eiland* Honimoa, *binnen de Fortreffe* Hollandia, *dezen* 25 Juli 1667. *Was geteekend*, *dit is 't merk van* OrangKaja Hoewaja, *'t merk van* Boey Djava, *'t merk van* Taccoewa, *'t merk van* Loeboeta, *Hoofd van een* Soa. *Ter zyden ftond*, *in prefentie van ons ondergefchreven*, *was geteekend*, Claas Criftoffelzoon, *'t merk van* Reinier Evertszoon; *lager ftond. Dit accordeerd*, *voor my gepaffeerd*, *geteekend*, Adriaan van Lier.

Den 4 September daar aan wierd dit navolgende accoord ook tuffchen die van Liffabatta, en tuffchen den Koning van Sahoelau, gemaakt:

Poincten van accommodement waar op de OrangKayen van Liffabatta ter eenre, en den Konink van Sahoelau ter andere zyde, ten overftaan van de ondergefz: Gecommitteerden, zyn gereconcilieerd, ende bevredigd. Contract tuffchen die van Liffabatta, en tuffchen den Koning van Sahoelau.

1.

Den Koning van Sahoelau *beloofd voor hem*, *en zyne onderhorige negryen*, *als ook zyne*

1667. *zyne nakomelingen, daar by magt ende gezag over heeft, waar onder begrepen zyn de negeryen van* Roemale *ende* Hatoenoeroe, *de ingezetenen van de negorye* Lissabatta, *ende de* Alfoereesen *die daar onder sorteren, nimmermeer te zullen beledigen, ofte beoorlogen, nochte te doen beoorlogen, directelyk, of indirectelyk, gelykerwys aan de andere zyde den* Kipati *van* Lissabatta, *nevens zyne byhebbende* OrangKayen, *beloven voor hare negoryen, ende de* Alfoereesen, *waar zy lieden 't gezag over hebben, mitsgaders voor haare nakomelingen, den gemelten Koning van* Sahoelau, *ende zyne onderzaten, nooit meer te zullen beoorlogen, ofte te berooven, ook niet te gedogen, dat aan imand van haare onderzaten eenige hostile actien zal werden gepleegd, invoegen partyen ook over en weder aannemen alle de attentaten, die voor 't sluiten van dit accoord over en weder zyn gevallen, noit meer te zullen gedenken, maar in tegendeel in oprechte broederlyke vrundschap metten anderen te zullen leven in vrede.*

2.

Verders beloven de contrahenten aan wederzyde te restitueeren de gevangenen, die de eene van de andere party heeft bekomen, zedert dat de laatste onheilen zyn voorgevallen, ten tyde als de negoryen Cole, *ende* Lissabatta, *zyn afgeloopen.*

3.

De onkosten, die de Compagnie *gedaan heeft om de partyen aan wederzyds te vereenigen, zoo ten reguarde van 't verstrekte, aan mondkosten aan die van* Lissabatta, *als in het verscheide malen af roepen van den* Radja *van* Sahoelau, *geschat op* 200 *Ryxdaalders, zal door de* Radja *aan de* Compagnie *in drie deelen vergoed werden, als een derde zal by die van* Lissabatta *gedragen werden, ende de resterende twee derde parten neemt den Koning van* Sahoelau *aan voor hem, en voor die van de negoryen* Roemah Ela *ende* Hatoenoeroe, *te zullen voldoen, wel verstaande in kleeden, gongen, of slaven.*

4.

Den Radja *van* Sahoelau *zal de ingezetenen van* Lissabatta, *ende hare adherenten, voor vrye onderzaten van de E.* Compagnie *erkennen.*

5.

Verder beloven de gecommitteerdens, op het verzoek van Radja Sahoelau, *by de E.* Compagnie *te bewerken, dat in der yl een a twee* Corcorren, *ofte een chaloep met* Compagnies *gecommitteerdens naar de Noord-kust van* Ceram *zullen vaaren, om aldaar de* Radja's *van* Soemiet *ende* Sisioeloe *mede met beide de contrahenten te doen bevredigen.*

6.

Eindelyk nemen die gecommitteerdens van wegen de Compagnie *aan den gemelden, die de eerste hostiliteit komt te plegen, den beledigden te assisteren.* 1667.

Tot bevestinge van dit contract hebben wederzyds partyen de bovenstaande artikelen, in plaatze van eede, bekragtigd met 't drinken van de Matakou *op de* Alfoereesche *wyze, zynde arak gemengd met 't bloed van een hoen, waar in gedaan een weinig buspulver, een kogel, en daar in mede gestoken een punt van een degen, alzoo ook de tromp van een roer, onderstond, aldus gedaan, ende besloten in de negery* Hoewaloy, *den* 4 September 1667. *Was geteekend* Willem van Zyll, Adriaan van Lier, *'t merk van* Radja Noessanivel, *'t merk van* Louis Gomes, Gnatohoedi, *'t merk van* Radja Toehaha, Francisco Mole, *ter zyde stond, 't bovenstaande contract werd by de nevenstaande gecommitteerdens simpelyk getekend, dewyle den* Radja *van* Sahoelau *niet gezint was, de bovenstaande artikelen te onderteikenen, zeggende zig te refereren aan 't drinken van de* Matakau, *en dat dat genoeg was.*

A. 1668 den 11 Januari zonden haar Edelheden hare goedkeuring op alles, dat by den Heer Superintendent hier verricht, en besloten was, bevelende, dat alles ook zoodanig zou werden nagekomen; doch zy keurden af, dat men om 't buskruit te spaaren, de soldaaten in een jaar niet eens had laten drillen. A. 1668 zaaken, by de Heer Speelman besloten, door haar Edelheden goedgekeurd.

Even zoodanig keurden zy ook de Atappe daken voor de vestingen quaad, en belastten, dat men eens een proef met een vesting of twee nemen zou, om de zelve met platte daken te voorzien.

Schoon 't aanplanten der nagelboomen voor een jaar of twee was opgehouden, moesten de drie gestelde bosch-wagters daar egter wel op letten, dat andre boomkens, in de plaats der uitgegaane, weder geplant, en alle 2 a 3 maanden, ook bedienden, die men vertrouwen kon, tot nader beschouwing der zelve uitgezonden wierden, te meer, alzoo de uitroejing op Boero, Amblauw, Manipa, Bonoa, en Kelang gedaan, mede haar bevel, en goekeuring, gelyk nu haar last was, alles, dat verder op Hoewamohel en Manipa nog overig was, om te vellen.

Zy oordeelden ook 't verbod op 't uitborgen op de nagelen, en tegen 't bestelen der thuinen, zeer noodig, keurende ook de gedane verdeeling der Barot-gelden voor eerst goed.

Men was verwonderd, dat by de beschryving der zielen maar een getal van 34481 bevonden was, en men gaf aan de Heer gezaghebber in bedenking, of het, om alle misnoegen van den Inlander weg te nemen, niet best was, nu en dan een jaartje daar mede te wagten.

Zy

1669. Zy verboden ook aan eenige Mindanauwse, en Javaanse of Maleytse vaartuigen, ofte ingezetenen, toe te ftaan hier te komen, of zich hier neder te zetten, willende daarom de naamen van idereen in de pascedels uitgedrukt hebben.

(an wie vaart ver- len.)

In Januari 1669 geliefden haar Edelheden te belaften, dat men, alzoo 'er by zoo fterken uitroejing der nagelen, nu gebrek begon te komen, voortaan op Hoewamohel de boomen niet meer omvellen, maar die aanhouden zoude, mits dat 'er op Loehoe door ons volk wel gelet wierd, dat de nagelen van daar door geen andren vervoerd wierden. Wegens de nooteboomen op Honimoa en Oma was hun bevel, die uit te roejen, alzoo Banda hen nooten genoeg geven konde. Zy hadden ook goed gevonden de OrangKaja's en borgers buiten de pagts-voorwaarden, en dezelve daar van vry te houden, voor zoo verre hare eigen verteering aanging.

(Verdre elen ent fpece- , en re ken.)

En alzoo 't Zagoe-bofch op Loehoe te veel uitgemergeld was, zou men 3 of vier jaaren ftil ftaan met dat te verpachten, op dat het weder wat bekomen mogt.

(toute l van van ele- &c.)

Gedurende 't gezaghebberfchap van de Heer *Hurdt* was hier alles in ruft, en weinig van belang voorgevallen. Omtrent dezen tyd waren die van Lebelehoe, Waufelaä, en Layn, zoo ftout van de houte Baricade op Lebelehoe, in een tyd, dat 'er alomme vrede was, in den brand te fteken, dat zy A. 1663 noch eens gedaan hadden.

Den 21 Maart dezes jaars verfcheen hier de Heer *Jacob Cops* met het fchip Kleverskerk van Batavia.

Hy was Landvoogd van Banda geweeft, daar hem de Heer gezaghebber *Hurdt* als Landvoogd in May ging vervangen.

Hy wierd hier ten eerften als Extraordinaris Raad van India, en als twintigfte Landvoogd en beftierder van Amboina voorgefteld, en was een lang en lyvig Heer.

Een van de eerfte zaaken, hier by zyn Ed: verricht, was, dat hy 't getal der flaven (tot nog toe maar op 17 geweeft) volgens 't getal in Banda, op 50 bragt.

(Heer s tigfte d- gd , en leer dt in da.)

Hy was hier zoo ras niet gekomen, of hy geraakte met zyn tweede de Heer *Cornelis Francx* in gefchil, die hem daar na geweldig veel ondienft gedaan heeft.

Hy was hier met eenen *Reinier du Praat* uit Banda gekomen, dien hy, buiten kennis van den Raad (fchoon hy 't niet doen mogt) als Opperhoofd van Haroeko aanftelde, doch na dat deze daar eenigen tyd gelegen had, fpande hy met *Francx* zamen tegen hem aan, zoo dat het hem beroude den zelven dus verre geholpen te hebben. Hy pafte dierhalven op al zyn doen, kreeg hem ten eerften in zyn kyker, en dede hem door den Fifcaal over zyn arak-verkoopen, morfery met nagelen, te kort betaalen van Hhatfil-gelden aan de OrangKaja's, en over meer andre dingen dagvaarden en in zekere boete verwyzen, ja hy wilde hem (fchoon de buiten-Opperhoofden, hier over geraadpleegd, hem van veele zaaken vry fpraken) in de keten hebben, doch de Raad vond alleen goed, hem af te zetten, en verklaarde hem onbequaam om de E. Maatfchappy te dienen.

(yn ite de r cx.)

1669. En zyn geval met du Praat.

Het beftier van dezen Heer Landvoogd alhier was in allen deelen vry flegt, alzoo hy niet anders deed, als winften voor zich zelven uit alle dingen te zoeken. Hy liet huizen en petakken bouwen, waar toe hy 's Compagnies bouwftoffen en bedienden gebruikte. Hy had mede een deel in 't araks-branden met *Jan de Ruiter*, en in 't varen met de vryborgers, 't geen *Nicolaas Snyders* uit bragt.

(Zyn groote baatzugt.)

A. 1668 viel op Boero een flegte zaak voor, te weten dat de vefting door eenige flaven, die in de keten waren, afgeloopen wierd. De fergeant *Chriftoffel Boudewynszoon Kloofter*, een begunftigde van de Heer *Cops*, was toen hier Hoofd, en wierd van groote nalatigheid befchuldigd. De Heer *Cops* hield de zaak, zoo lang hy kon, fleurende, gelyk wy in 't vervolg zullen zien.

(Staat Kloofter in een quade zaak voor.)

Hy liet ook ontrent deze tyd allereerft 't Hoofd voor 't Kafteel maken, als ook een paardeftal, wachthuis, en een pakhuis tuffchen het huis van Capitein *Engel* en de brug, die over de Rievier Waytomo legt, oprigten, zynde dit de eenige werken, die ik wete, dat hy hier gemaakt heeft.

(Wat werken hy hier heeft doen maken.)

Zyn win- en baat-zucht had geen paalen, en was niet te befchryven, zoo dat de borgers, Chineefen, en andre ingezetenen, niets mogten beginnen, waar in hy zyn deel niet moeft, en wilde hebben. Hy had een geheel blok huizen, of wel 20 petakken, meeft van Compagnies ftoffen, en half op Compagnies grond laten maken, die hem alle op zyn reekening daar na gefteld zyn.

Het fchynt, dat haar Edelheden egter nog al veel agting voor hem gehad moeten hebben, alzoo zy 't verzoek van die van Soeli, om hunnen Pati mede als een lid in den Landraad te hebben, en 't verkiezen van een Chriften-OrangKaja op Bonoa (onverminderd het gezag van den Lieutenant *Lanoeoli* over het Campon van *Radja Tabalile*) geheel en al aan dezen Heer ftelden.

Den 26 Januari 1670 fchreven haar Edelhe-

1658 A. 1670 de Hongi-tocht ſcherp belaſt.

delheden, dat ſchoon 't goed was de Hof-dienſten der Coracora's jaarlyks, door zwakheid van onze bezetting, niet te laten voortgaan, en in de plaats van dien de Inlanders bouw-ſtoffen te laten verzamelen, nogtans 's Compagnies achtbaarheid vereiſchte, dat het zelve, zoo haaſt het mogelyk was, weer in 't werk geſteld wierd; 't geen zy den 29 December 1670 belaſten rondom Ceram om geen redenen na te laten.

Laſt ontrent de nagelboomen.

Zy belaſtten ook, dat men de Aroeweſe handelaars, alzoo die nuttige waaren hier en in Banda aanbragten, wel bejegenen, en dat men op de aanplanting van nagelboomen vooreerſt zoo veel niet letten, de boſch-huizen afbranden, dog dat men 't uitroejen der nagelboomen op Hoewamohel nog ſtaken moeſt.

Ondertuſſchen ſchreven de Heeren uit 't Vaderland den 24 Auguſti 1669, dat de ſchaarsheid der nagelen de zelve op 8 gulden 't pond had gebragt, zoo dat zy noodig gedagt hadden, dat de boomen op Manipa en Hoewamohel (dat zy ook 1671 uit 't Vaderland herhaalden) wel mogten blyven ſtaan; mogende wel nooten op Hoewamohel (als ook in de Uliaſſers) maar geen nagelen uitroejen.

By hun ſchryvens van den 23 May verboden haar Edelheden, op zware ſtraf, aan de ſchippers der ſchepen geene eetwaren of andre voorraad te verzwygen, of te verbergen.

Verdre behandeling van Kloofters zaak A. 1671.

Wat nu de zaak van den ſergeant *Klooſter* op Boero betreft, de Heer *Cops* had dezelve tot A. 1670 ſleurende gehouden; doch, in dat jaar ziek werdende, en daarom weer uitgeſteld zynde, moeſt die evenwel eens by de hand gevat werden, gelyk dan eindelyk A. 1671 geſchiede.

De Heer *Francx*, een vyand van de Heer *Cops*, ſcheen het ook in de zaak van dezen ſergeant te zullen zyn; dog na de getuigenis van de meeſte en onpartydige leden, zoo had hy, buiten eenige drift oordeelende, zyn vriend in deze zaak niet konnen zyn, meinende, dat hy 's Compagnies geſtolene goederen behoorde te betalen.

De Heer *Cops*, hier over tegen hem opvliegende, ſprak hem niet als zyn tweede aan; maar of hy zyn jongen geweeſt was, waar op de Heer *Francx* niet anders zei, dan, *mag ik myn gevoelen in vergadering niet vry uit ſpreken, dan is het beter, dat ik henenga, en opſta, dan dat ik hier blyve. Ja*, zei de Heer *Cops*, *brui maar henen, en gy zult ook met het eerſte ſchip na* Batavia *vertrekken.*

De Heer Francx Preſident in Ternate gemaakt.

Francx kort daar aan uit den Raad vertrokken zynde, zoo quam 'er een ſchip met tyding, dat hy Preſident van Ternate gemaakt, dog dat by haar Edelheden ook goed gevonden was, dat hy eerſt op Batavia komen zoude.

1671. Klooſte[r] onrechtveerdig vry geſproken.

Cops wiſt ondertuſſchen de zaaken van den ſergeant *Boudewynszoon Klooſter* zoo te draejen, dat hy van alles wierd vry geſproken, dat naderhand haar Edelheden zeer qualyk opnamen.

Francx n[a] Batavia.

Daar op vertrok *Francx* den laatſten April 1671 van hier na Batavia, alwaar hy de Heer *Cops* niet weinig beſchuldigde, en alles, daar aan hy zich vergrepen had, ontdekte. Hy quam A. 1672 weer hier met de Heer *Antoni Hurdt*, die als uitdrukkelyk Commiſſaris vooral van Amboina, als ook van de twee andre Landvoogdyen om de Ooſt, en als een en twintigſte Landvoogd en beſtierder dezer Landvoogdy, den 20 April uit Banda hier verſcheen, om den Heer *Cops* te vervangen, die den laatſten April na Batavia vertrok, na dat hy hier drie jaaren vry ſlegt geregeerd had.

De He[er] Hurdt Commi[ſ]ſaris, en een en twintigſ[te] Landvoogd.

De He[er] Cops.

Zoo lang de Heer *Francx* hier was, wilde niemand iets tot laſte van de Heer *Cops* bekennen. De Heer *Hurdt* deed eindelyk, by 't omſlaan van een tamboer op hooge ſtraffe aan idereen bekend maken, dat een igelyk, die iets ten laſte van de Heer *Cops* wiſt, zulks zyn Ed: moeſt komen aandienen, of dat hy weten zou, wat hy met zoo een, die dit verzweeg, te doen had. Hy dreigde ook de borgers by placcaat, zoo zy niet zeiden, wat hy met hen zamen gedaan had, na Batavia met hunne huisgezinnen op te zenden, waar op zy alles bekenden. Een voorname miſſlag van de Heer *Cops* was 't ook, dat hy zekeren *Marinho* dwong, een valſche grens-paal aan de overzyde aan te wyzen, die dat ook openbaarde.

Capitein *Bulk*, en de Winkelier *Erhard* waren op de zyde van *Cops*; maar anders waren de meeſte tegen hem. Ook hebben *Joannes Moris*, de oude *Rumphius*, en *Nicolaas Macquelyn* tegen hem getuigd, dat hy in de zaak van *Chriſtoffel Boudewynszoon Klooſter* zeer onbillyk, en onbehoorlyk met de Heer *Francx* gehandeld had.

Van zy[n] ampt ge[-]zet na Ba[-]tavia o[p]gezonden.

Op alle welke, en meer andere beſchuldigingen de Heer *Cops*, van alles afgezet, en na Batavia door den Heer Commiſſaris opgezonden wierd, alwaar de Advocaat Fiſcaal eenen eiſch tegen hem deed, zynde hy toen 51 jaaren oud. Wy zullen, alvorens voort te gaan, zien, hoe zyn zaak daar af liep, en weer tot de zaaken van Ambon keeren.

Hy antwoorde den 8 Maart 1673 op den zelven, en verzogt nog in den Raad van India als lid te mogen zitten, dat hem geweigerd, en aan den Fiſcaal belaſt wierd zyn zaken kort te maken, alzoo alles nu aan den Raad van Juſtitie overgegeven wierd, om daar afgedaan te werden.

Den

1672. Den 28 November wierd de Heer *Pit* als President over de zaak van de Heer *Cops* gekoren, doch met dezelve nog zoo lang getalmd, dat hy eerst den 21 September 1675 afgezet, en vryman, hoewel hy, na eenige tyd ledig geloopen te hebben, uit medelyden met zyn huishouden, weer President op Macassar (gelyk wy onder dit Comptoir zien zullen) a 150 gl. ter maand, gemaakt wierd. Wy hebben hier een kleenen uitsprong moeten maken, om de zaaken, den Heer *Cops* rakende, eeniger maten aan een te schakelen, en te zien, hoe 't met hem, over zyn quaad bestier alhier, afgeloopen is; derhalven keeren wy weder tot het jaar 1672, wanneer de Heer *Antoni Hurdt* hem verving. 1672.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Heer Hurdt *beschreven. De werken hier door hem gemaakt. Bepaling van de vaart der borgers, en* Chineesen. *A.* 1673 *de vaart op de* Xoela's *en* Boero *aan de* Amboineesen *toegestaan. Verhaal der zware aardbeving A.* 1671, 1673 *en* 1674 *voorgevallen.* Rumphius *advys over 't* Kasteel. *De Heer* Hurdt *na* Banda *A.* 1675. *Bevelen harer Edelheden ontrent 't* Kasteel, *en om de nagelen uit te roejen. Een nieuwe vesting op* Honimoa *gemaakt. Een kruit-meulen, en andre zaaken A.* 1677 *en* 1678 *geordonneerd, en zommige verboden. De laatste werken van de Heer* Hurdt. *Zyn vertrek A.* 1678 *als Veldheer op* Java. *De Heer de* Vicq *twee en twintigste* Landvoogd *hier. Verscheide werken door hem gemaakt. Zyne moejelykheden met* van de Voorde, *en andre. Zyn baatzugt, en groote haastigheid, tegen* Capitein Bulk. *De Heer* Leydekkers *zeldzaam droomen, nog wonderlyker droom van* Do. Carpius. Pati Lima's *verraad, A.* 1680. *Waar in* Hassan *veel deel had, die men egter ongestraft liet, dat haar* Edelheden *qualyk namen. Last ontrent 't* Kasteel, *en de zuinigheid. 't* OrangKayen-*feest aanbevolen. Opstand in* Ternate, *en op* Boero. *'t Beslait A.* 1681 *van een* Kasteel *in de* Laha *te leggen. De ringmuur dit jaar voltoid. De Heer* de Vicqs *vertrek na* Batavia, *latende de Heer* van Vliet *hier gezaghebber. De Heer* Padbrugge *komt hier A.* 1683 *als* Commissaris, *en drie en twintigste* Landvoogd. *Die nader beschreven werd.* Ambon *door zyn Ed: tot een stad gemaakt. Doch zyne werken door zynen vervanger slecht behandeld. Klagten der Inlanders over zyne werken. Zyne placcaaten. Aardige pots, door zyn Ed: aan den wondheeler gespeeld. Moejelykheden met zyn eerste bedienden, en de kerkelyken. Last harer* Edelheden A. 1685, *en* 1686, *ontrent verscheide zaaken. Zware brand A.* 1686. *Zyn Ed:* Raad van Indien *gemaakt. De Heer* Lobs *van zyn Ed: hier deftig onthaald. Steert-ster hier gezien. A.* 1687 *weer zware brand. Zware aardbeving. Groote hartvogtigheid en voorzigtigheid van de Heer* Padbrugge. *Den schryver na* Banda *tegen de ordres aan gezonden. Goude* Coebangs *uit de grootе cas gestolen. De Heer* de Haas, *vierentwintigste* Landvoogd *hier, en de Heer* Padbrugge *vertrokken. Die Heer nader beschreven. Zyne goede hoedanigheden. Verscheide bevelen van haar* Edelheden, *A.* 1687 *gegeven. De schryver uit* Banda *weer hier. Werken, door de Heer* de Haas *gemaakt. Zyn tocht na* Boero *&c. 't* Landvoogds *huis, en de* Pasar, *door zyn Ed: gemaakt. Zyn Ed: A.* 1689 *Raad van* Indien, *en* Commissaris *gemaakt. Verandering in de Landraad. Vuile daad van* Hassan Soeleyman. *Ziekte van zyn Edelheids gemalin, die kort 'er aan quam te sterven. Hare begravenis. Edelmoedigheid van zyn Ed:, aan haare voorkinderen, en ontrent andre, die op haar Ed: gepast hadden. Land tot steenbakkeryen uitgedeeld. A.* 1690 *bezetting op* Alang *gelegt. A.* 1691 *zyn Ed:* Ordinaris Raad *gemaakt. Zyn Ed: gebreken. De Heer* Schaghen, *vyf en twintigste* Landvoogd *hier. 't Vertrek van de Heer* de Haas, *en 't zeldzaam voorval van den schryver met zyn Ed: aan boord over zyne Kerkelyke getuigenis. Waar ontrent de schryver zyn Ed: volkomen genoegen gaf. Die daar op als* Commissaris *na* Macassar *vertrok.*

[De] Heer [Hurd]t [besch]re[ven.] DEze Heer *Hurdt*, een Middelburger van geboorte, was een man van korte gestalte, zeer geschonden van de kinderpokjes, maar een wakker, nugteren, en zeer verstandig Landvoogd, die de E. Compagnie hier, en elders, groote diensten heeft gedaan. Hy heeft veel goede wetten, placcaaten, instructien, en een zeer nette kerk-ordre hier nagelaten, en zich by veele ingezetenen zeer bemind gemaakt.

Hy heeft hier 2 ryst-pakhuizen, een agter de winkel, en een in de ring-muur, van Gabba Gabba laten maken.

Hy ley ook de borgers en Chineesen op, om een ringmuur van pallissaden te maken. Zy morden hier wel tegen; dog hy dwong hen by een placcaat daar toe; hoewel zy van geen langen duur geweest is. De werken, hier door hem gemaakt.

1674. Hy heeft ook 't hoofd, voor 't Kasteel Victoria, na de zee-kant verder uitgezet, dat naderhand van andre Landvoogden vervolgd is.

Bepaling van de vaart der borgers, en Chineesen.

Den 23 Februari 1672 verboden haar Edelheden aan de borgers, hier van daan varende, op Gressic, of op Java elders, aan te loopen voor en al eer zy op Batavia geweest waren. Ook hadden zy de vaart der Chineesen om de Oost vlak afgekeurd.

Ontrent het verdeelen der Barot-gelden, zeggen zy, dat men het beslotene A. 1667 by de Heer Superintendent *Speelman* volgen zal.

A. 1673 de vaart op de Xoela's, en Boero aan de Amboineesen toegestaan.

A. 1673 den 20 Februari belasten zy naauwkeurig op het sluiken van nagelen te passen; stonden nu en dan de vaart op de Xoela's en Boero aan de Christen-Amboineesen toe; dog verboden van Macassar slaven boven de 10 of 11 jaaren in Amboina te brengen.

Den 28 Februari bevelen zy, dat de noodige vesting-bouw niet zou stil staan, dat men tusschen de Oelilima's en Oelisiwa's op Ceram moest zien nette grenzen te maken.

Zy belasten ook, dat OrangKaja *Boelan*, de jonge *Tepil* genaamd, zoo lang onder voogdy van *Intsjeh Tay* blyven zou, tot dat hy zelfs tot de Regeering bequaam was; willende dat men op zyn, en zyns zoons bedryf ondertusschen wel agt geven, en hem ook vermanen zoude daar op te letten, zoo hy niet wilde, dat haar Edelheden daar in verzagen.

Den 12 December belasten zy de Kessingse sluikers ten voorbeeld van andren te straffen.

Hoe in het jaar 1671, 1673, en vooral onder de Regeering van dezen Heer de zwaarste aardbeving, die oit in Amboina geweest is, voorgevallen zy, konnen wy omstandig uit het volgende bericht zien.

Verhaal der zware aardbeving, 1671, 1673, en 1674 voorgevallen.

Verhaal van de schrikkelyke aardbeving in Amboina A. 1671, 1673, en 1674, voorgevallen.

„ Tusschen den 17 en 18 October „ des jaars 1671 gedurende den uittocht „ van de Ambonsche Corcora-macht „ rondom Ceram, overviel 't Eiland Uliasser, anders Honimoa genaamd, een „ geweldige sterke aardbeving, waar „ door niet alleen de Reduit Velzen, op „ Hatoewana, om verre gesmeten, en „ de fortresse Hollandia tot Sirisorri „ weerloos gemaakt, maar zelfs 't land „ en gebergte doorgaans zeer beschadigt „ zyn geworden; met 't afvallen van diverse ongelooflyke zware stukken der „ zelver, in de opscheuringen van de „ aarde, op zommige plaatzen wel tot „ de diepte van een calappus-boom, van „ welke daar eenige inzinkende, maar „ even met de kruin boven uit staken: „ de strand van Hatoewana was hier „ door ruim een voet, mitsgaders 't rif „ voor de negerye Papero vry meer gezakt, en overal zeer gescheurd, ja „ onbequaam tot visschen voor de Inlanders geworden; en zyn by deze (hoewel 'er schrikkelyke aardbevingen gevoeld wierden) dog maar eenige weinige menschen (waar af 't getal doenmaals, 't zy door verzuim, of door onkunde niet is opgenomen) omgekomen. „ Zedert dien dag en tyd heeft dezelve „ op Honimoa wel over een maand geduurd, dat 't aardryk t'eenemaal niet „ stil en stond, en voorts by pozen over „ 't jaar op de zelfde uur, als de harde „ stooten voorvielen, zyn die mede op „ 't Eiland Oma, de pas Baguwala, en „ aan 't Kasteel Victoria (hoewel zoo „ hard niet) geweest. Het eerste naamwaardige heeft men aan 't Kasteel gehad, op den 12 Juny 1673. 's avonds „ ontrent zes uuren, wanneer diverse „ sterke stooten met ontzettinge van eenige binnen-muuragien in 't Kasteel, „ en andere steene gebouwen; vernomen zyn, op welken dag 's morgens „ men ongemeene zeer schrikkelyke donderslagen, nevens zware blixem-stralen al t'sissende en met een sterke schittering vernomen heeft; waar van ook „ diverze menschen gevoelige teekenen „ ontfingen; behalven andere aanmerkelykheden; want ondertusschen sloeg „ den donder ook in eenige boomen „ digt beoosten 't Kasteel, item 't water uit de pomp van 't jachtje Damak, „ terwyl de maats met pompen bezig „ waren, wierp op de Fluit Wimmenum (beide aan 't Kasteel ter reede „ leggende) een gedaante van vuur, dat „ van zelfs weder over boord sprong, „ werpende veele vuurstraalen, en onder andere zulke uit, dat die 3, „ en meer mylen ver gezien zyn; behalven deze zyn nog diverse andere „ teikenen mede van tyd tot tyd in de „ lucht opgemerkt, nevens dat de winden byna deze gansche Wester-moesson zoo variabel gewaaid hebben, dat „ men naaulyks staat op de ordinari passaat-wind maken konde, gelyk veele „ zeevaarende tot schade ervaren hebben. 1674.

„ Dit alles is wel zeer verschrikkelyk, doch egter niet te vergelyken by „ 't gene hier agter staat te volgen, geweest: want de aardbevingen, en onderaardsche rommelingen, nu en dan „ 't zedert voornoemde tyd nog al aangehouden hebben; Doch op den 17 „ Fe-

1674. „ Februari 1674 des Saterdags avonds, „ tusschen half acht en acht uuren, by „ schoon maanligt, en stil weder, zonder eenig voorgaande gedruis, is deze „ gantsche Landvoogdy, namentlyk de „ landen van Leytimor, Hitoe Noessatelo, Ceram, Boero, Manipa, Amblauw, Kelang, Bonoa, Honimoa, „ Noessalaoet, Oma, en andere omliggende plaatzen (voornamentlyk de twee „ eerstgenoemde) van zoodanige schuddinge, en aardbeving aangetast, dat „ veele niet anders dagten, of den grooten dag des Heeren was op handen. „ De klokken in, en aan 't Kasteel Victoria op Leytimor, luiden van zelfs, „ en de lieden, die by een te praten stonden, vielen tegen malkanderen aan, en „ om verre, zoo geweldig ging hier 't land „ als met zee-baaren op en neder. Van „ de Chineesche petakken, ofte woningen, ploften 'er 75 stuks, en nog een „ groot huis, alle met den eersten stoot, „ die geweldigst was, ter neder, en „ wierden tot puin-hoopen, waar mede „ 79 menschen, en daar onder de huisvrouw van den Koopman, *Georgius Everhardus Rumphius*, nevens haar jongste dogtertje, en noch twee perzoonen uit zyn huis, met de weduwe van „ den Secretaris *Johannes Basting*, en 4 „ andere Europiaanen, omquamen, behalven dat nog 35 aan hoofd, leden, „ armen en beenen, zwaarlyk gequetst „ raakten: want hier was grooten toeloop van volk, vermits de Chineesen „ met haar gewoone Wajangs of Heidensche speelen en verder bezig waren „ om hun Nieuw-jaar te vieren. Het „ water zwol ontrent de hoogte van vier „ of vyf voeten, en diverse diepe waterputten wierden zoo vol, dat men met „ de handen 't water scheppen konde, „ en een ommezien daar na wierden zy „ weder laag. De wal beoosten de Rivier Waytomo gescheurd werdende, „ sprong 't water als een fontein, daar „ door wel 18 a 20 voeten hoog, met „ opwerping van blaauw modderagtig „ zand, hoedanig niet geloofd wierd dat „ men zoude vinden, al groef men tot „ de diepte van 2 a 3 vademen. Dierhalven vluchtte, een ider van de waterkant wat hooger op, daar zich de „ Heer Landvoogd *Hurdt* met een groot „ gezelschap, op de weg na de Olifant, „ daar het huis des Landvoogds nog is, „ onthield, en wierd daar een gebed onder den blaauwen Hemel gedaan. Men „ hoorde gedurig een slag, als van kanon-schooten, van verre komende, „ meest uit den N. en N. W. waar uit „ genoegzaam af te meten was, dat 'er „ eenige bergen moesten springen, of „ stukken daar van af vallen, gelyk men „ by 't aanbreeken van den dag, op 't „ land Hitoe, inzonderheit aan de bergen van Wawani, en Ceyt, genoegzaam beoogen konde. Dien geheelen „ nagt hield de felle schuddinge aan, dat „ men niet een half uur rust hadde; dog „ meest gaf 't aardryk zulke stooten van „ onderen op, als of men met groote „ balken tegen onze voeten aan stiet. „ Men konde ook bescheidentlyk, by „ naauw luisteren, 't water onder de aarde hooren rammelen. Wonderlyke „ behoudenissen, en merk-teikenen van „ Godes goedertierenheid, en genade „ bleeken hier ook ontrent zommige: „ want een Chinees kind van ontrent een „ maand oud, is 3 dagen na de aardbeving, „ in 't opgraven, levende aan de borst „ van de versmoorde moeder gevonden, „ in 't leven behouden, en nog zeven „ jaaren lang door myn voorzaat (de „ Heer *Leydekker*) in zyn huis opgevoed, „ na welke tyd het gestorven is. Behalven dat op den avond van de aardbeving, en ook daar na nog, diverse lieden onder 't puin leggende (waar onder ook *David Eversdyk*, die 't my „ zelf verhaald heeft) levend opgegraven zyn, en onder anderen, een Papoese jonge, die, zonder letzel zynde, „ het op een loopen stelde, als of hy „ quaad gedaan had, en voor slagen bevreest was; De overige steene gebouwen bevond men zoodanig gescheurd, „ en ontzet, dat de eigenaars zich met „ der woon 'er niet meer in dorsten vertrouwen; gelyk dan meest alle menschen uit hare woonhuizen vlugteden, „ en nagten aan een, of onder den „ blaauwen Hemel, of onder kleene hutten door bragten. De Maleytsche Kerk „ raakte ook heel ontramponeerd. De „ Zuidelyke styl van dien was buitenwaards geweken, en 't schot agter de „ predikstoel afgesprongen, mitsgaders „ een balk daar boven zoo geknakt, dat „ hy van 't Kasteel af in de lengte met „ diverse scheuren geborsten, en als gepletterd was; buiten dat zommige „ graffteden ingezakt, als mede de ingangen der poorten van 't Kerkhof, „ door 't nedervallen der zelve, gestopt „ waren. De predikstoel stond mede „ zeer wankelbaar, en van deszelfs wentel-trap afgeweken, wezende den arm, „ daar 't uurglas op de zyde van de stoel „ op plagt te staan, recht voor de lessenaar, waar op de Bybel legt, gesteld. „ Zeker Predikant getuigde ook, dat „ hy, den zelven arm voor hem hebbende willen verschuiven, 't zelfde niet „ konde doen, zulks deze Kerk onbequaam was om 'er dienst in te doen, „ hoedanig 't ook bevonden wierd met „ de predikstoel, zynde in de groote 1674.

„ zaal

1674. „ zaal binnen 't Kasteel. Weshalven wy „ daags na de aardbeving ons van predikplaatzen beroofd vonden, en belet „ wierden den dag des Heeren na gewoonte te vieren; den welken egter „ buiten twyffel by veele in deze ongelegentheden al beter, als anders, gevierd is, terwyl de aardbeving heftig „ aan hield. Immers hoorde men de Inlanders dikwils psalmen zingen, die „ zoo den heelen nagt dit vervolgden te „ doen, waar beneven zy voor en na vele gebeden gedaan hebben, zynde ten „ dien einde op de baleoes ofte vergaderplaatzen te zamen gekomen. 'S „ Compagnies gebouwen wierden 's anderen daags zeer slegt gesteld bevonden. Het nieuwe en nog onbestorven „ metzelwerk in 't Kasteel, van den grooten opgang tot aan des Opperkoopmans combuis, lag om verre, de schoorstenen lagen regt neder door 't dak, „ zommige buiten over gevallen, ook „ vond men meest al 't geschut, vermits de vullingen van de punten gezakt „ waren, met de trompen op de borstweeringen neder liggen. De binnenmuuren, van de officiers- en assistenten-kamertjes, als ook de Corps du „ guarde, lagen ter neder gestort. Het „ Noorder schilderhuis was afgevallen „ en 't Zuider-deel ook. De groote opgank voorschreve was mede ingezakt, „ mitsgaders de muuren der zelven als „ vermorzeld. De woonhuizen, en voornamentlyk derzelver daken, doorgaans „ zeer beschadigd. Anders stond het benedenwerk noch redelyk hegt, als door 't „ nieuwe onderslag, kort voor dit voorval „ gedaan, zeer gestyfd zynde. Den barm „ van de gragt, buiten aan de landkant „ des Kasteels, was wederzyds een stuk „ weegs in dezelve gragt gevallen, en „ de gemeene weg, daar voor by 't Kasteel loopende, langs heenen gescheurd. „ Op de werf lag de smits-winkel ingestort, en de equipagie als andere planken-pakhuizen van grove waren over „ de Rievier Waytomo, waren voor een „ groot gedeelte van de plaatze geweken, en wonderlyk verzwakt, gelyk „ mede 't stadhuis, en ziekenhuis, beide steene gebouwen, welkers middelmuuren omgevallen, en andere meer, „ voornamentlyk die van 't zieken-huis, „ na de Rievier-kant, die zeer beschadigt zyn. Het steene huis aan de Olifant, tot een waschhuis dienende, is „ mede heel omgevallen, en tot een puinhoop geworden, zonder dat onder deze alle (God dank) meer als een mensch, „ zynde een vrouw, om overspel in 't „ tuchthuis bescheiden, omgekomen; „ ja zelfs ook zoo verre, dat niemand „ bezeerd is, dan alleenlyk het dogtertje „ van de Ed: Heer Landvoogd, 't welk, „ in 't vluchten buiten 't Kasteel, een „ gat ter zyden in 't voorhoofd (dat door „ 't bekkeneel gegaan was) bekomen „ hadde. Diverse zeil-chaloepen, en Orembayen van de borgers, in de Rievier vast gemaakt zynde, dreven de „ Rivier in, tegen de brug aan, en onder andere wierd een kleene Orembay „ in een groote gezet, zoo dat de brug „ al mede last om los te raken leed. „ Men hoorde van verscheide lieden, dat „ hare kassen, comptoiren &c. voor over, mitsgaders de porcelyn-rakken „ van de wanden af, en aan stukken geraakt waren. Hier tegen was, onder „ andere vreemdigheden, een pot met „ drank in de galdery van zeker huis „ staande, wel drie a vier voeten van de „ plaats, zonder te breken, te vallen, of „ te storten, gezet. In 't Leytimorse gebergte, zoo als men een wyl na dit „ voorval vernomen heeft, is de aardbevinge mede zeer sterk gevoeld. Op „ Nako, waren 7 huizen om ver gesmeten, en diverse groote stenen van boven 't gebergte voorby eenige lieden, „ dog zonder schade te doen, komen rollen. Onder andere viel een calappusboom tusschen een man, die met zyn „ vrouw en kinderen zat en at, en vermorzelde de spys, zonder meer schade „ te doen, als dat de vrouw aan de heupe wat bezeert raakte. Op Oma vielen 2 bergjes van klipsteen van boven „ neder in zee, latende de grond zoo „ glad, als ofze met bylen was vereffend. Een andere steen, zoo groot, als „ 7 man omarmen zouden, wierd van „ plaats veranderd, latende de plaats, daar „ hy uit genomen was, in de gedaante „ van een put. De weg tusschen Oma, „ en Soya, was wel 23 vademen lang „ gescheurd, waar van wel zommige 2 „ a 3 voet wyd, en andere plaatzen eveneens als gekerteld waren. In de negery Hoetoemoeri, niet ver van strand, „ sprong 't zee-water van onderen op, „ door een open gegraven kuil, zeer „ hoog in de lucht. Het opstaande tuig „ van de aan 't Kasteel ter reede liggende schepen sloeg tegen een, als of men „ een ratel hoorde, werdende 't geschut „ en de rampaarden van den overloop „ opgelicht, en zonder omvallen weder „ neder gesteld. De stuurman, en andere, op de chaloep Vlissingen bescheiden, die bezuiden Leytimor, na de „ hoek van Noessanivel toe zeilden, verklaarden niet anders geweten te hebben, vermits 't geweldig slaan van de „ zeebaren tegen de chaloep, of zaten „ vast, en 't dee dezelve trillen, en beven, als of zy over een rif geschokt „ hadden. Zekere *Klaas*, Christen zyn-„ de 1674.

1674. „ de, genaamd *Simon van Go*, lyfeigen „ van de E. Compagnie; doch by den „ Koster bescheiden; van wien hy gelast was de plaatze des gebeds in de „ groote zaal op 't Kasteel te gaan bereiden, en kaarzen aan te steeken, verklaarde met groote verbaastheid, dat „ ontrent een uur voor de aardbeving in „ dezelve zaal op den Predikstoel had zien „ staan een perzoon, wit van aanzicht, „ en handen, met 't aanzicht landelyk, „ of na 't Z. O. gekeerd, houdende een „ boek, als een quartyn, in de slinker, „ en een witte brandende keers in de „ regterhand, nevens dat boek, even als „ of hy las, aan hebbende lange zwarte „ kleederen, die over de boorden van de „ stoel nederwaards hingen. Hy had een „ kroon van doornen op 't hoofd, welke doornen omgevaar ider een halve „ vinger lang, en donker lazuuragtig „ waren, doch of dit waarheid, verrukkinge van zinnen, ofte leugens zyn, „ zullen wy aan 't oordeel van den bescheiden lezer bevolen laten. Immers „ hy heeft op verscheide tyden voor aanzienlyke lieden 't zelve in alle omstandigheden, zonder veranderinge, meermaals verhaald. Ter kuste Hitoe waren kort voor 't aardbeven in de lucht „ gezien 2 streken, ontrent van een half „ elle breed, die even, als 't gespan van „ een huis, tegen malkanderen opstonden. Van Loehoe tot Ceyt of Zuid „ en Noord strekkende, was daar ten „ zelven tyde, als aan 't Kasteel, de aardbeving wel zoo sterk vernomen, en „ kort daar op gevolgd van een schrikkelyke Zee-berg (gelyk men naderhand van geloofwaardige perzoonen „ verstaan heeft) ontrent oud Lebelehoe „ uit de grond zyn oorspronk genomen „ hebbende, eens klops en styl opgerezen, weinig t'zeewaard geloopen zynde, verdeelde zich in 3 deelen, namentlyk de 2 over 't land, en de derde „ t'zeewaard, wegnemende alle de boomen, huizen, en menschen, daar 't „ maar byquam. De schade, hier door „ ter voornoemde kuste geschied, werd „ hier beneden uitgedrukt, en voords op „ ider plaats bezonder aangewezen; en „ bestaat voornamentlyk in 't sneuvelen „ van wel 2243 menschen, waar onder „ 31 Europianen, makende, met de „ voorstaande 79, te zamen 2322 perzoonen, die toen omgekomen zyn; wy „ zullen hier mede byvoegen de bezonderheden, op ider plaats voorgevallen, „ en van de Westkant des lands beginnen.

„ Op Larike was 't water, na de aardbeving, rondom de Reduit 2 voeten „ hoog geweest, tot 3 maal op en af loopende, zonder meer schade te doen, „ als dat Compagnies Orembay, en „ prauw, aan stukken geslagen zyn; op „ Noessatelo was 't water in een ogenblik eerst zoo verre na de zyde van „ Oerien weggeloopen, dat men niet als „ de grond zag, en naaulyx meer water „ bekennen kon, waar na 't zelve wederom quam, en tot 3 maal toe van „ d'een op de andere zyde over 't laagste „ van 't Eiland liep, met groot geweld „ op 't midden van dien tegen malkanderen aanstootende; waar mede de „ huizinge van 't Opperhoofd en 't water-huis, weggenomen wierden. Op „ Oerien hebben zy mede, gelyk op andere plaatzen van Hitoe, een schrikkelyk gerucht in de lucht gehoord, „ als of men met karossen tegens malkanderen aan reed. Daar op volgde 't „ oploopen van 't water, en, als 't zelve wederom afliep, zag men de grond „ na Noessatelo toe zoo verre blood, als „ of de zee weggeloopen was. Door 't „ voorschreve oploopen van 't water was „ de buiten-pagar van de Baricade, nevens eenige huisjes daar buiten, weggespoeld; doch 't water quam niet „ binnen, maar wel rondom de Baricade. Dit is opmerkens-weerdig, dat „ zekere vrouw, *Mima* van Hoewamohel genaamd, door een soldaat van „ Ceyt, na Hila varende, gevischt was, „ dewelke verhaalde, hoe zy met haar „ kindtje, ontrent 4 maanden oud, door „ de watervloed in zee getrokken zynde, een balk vast gekregen had, waar „ op ontrent middernacht mede een slang „ quam, die haar, en haar kind omving, „ welke zy diverze maalen van haar stiet, „ tot dat gemelde slang zich om 't hout „ zelfs vastslingerde, en daar, tot dat „ zy en haar kind geborgen wierden, „ aan bleef. Op de negery Lima zag „ men 't water, wanneer 't van Lebelehoe aanquam, mede voor de Reduit „ van onderen opbersten, als of 't kookte, 't rif steenen, en modder-zand, „ mitsgaders diverse steenen, opwerpen, „ die 2 a 3 mannen dragen konden, en „ die verder tegens en op de eerste solderinge van de Reduit, aangeslagen, „ en opgeworpen wierden, wegnemende de galdery, en schildwacht daar „ op staande, nevens 't beneden woonhuis, en een steene combuis, welkers „ muur een stuk weegs in de negry gevonden wierd. De Sergeants vrouw is „ door 't water opgenomen, en ontrent „ 20 vademen agter de Reduit in een „ zoete limoenboom vast geraakt, en „ zoodanig behouden gebleven. Ook de „ soldaaten, welke alle (uitgenomen een, „ die in de tronk zat) uit vreze van de „ aardbeving beneden in de Reduit gelopen waren, zynde een op een boom, „ de ander op een huis, en de ander op „ den 1674.

1674. „ den drooge gesmeten, van waar zy „ voort na de hoogte vluchteden. De „ sergeant zelfs wierd met de eerste baar „ weggenomen; doch raakte, in 't afdryven, aan eenige ruigte vast, daar „ een driftige soldaat mede by quam, en „ hem by de beenen greep, waar mede „ hy sergeant worstelende, om los te raken, dreef zyn dochtertje voorby hem „ heenen na zee, erbarmelyk haar vader „ om hulp roepende; doch, eer hy los „ raken konde, had 't water haar al weg „ gerukt, en doen verdrinken. Zeker „ slavinne-kind, omtrent een half jaar „ oud, mede met 't water vervoerd, vond „ men, na 't ophouden van de vloed, onbeschadigd aan strand leggen schreyen, „ en 't wierd geborgen. Een gedeelte „ van de negry Binau was weggenomen, „ met verlies van 86 zielen, waar onder „ 39 man, welke na Hila vertrokken „ waren, om een Baleoe voor *Intsjeh* „ *Tay* te helpen maken, ende aldaar gesneuveld zyn. Daar waren 4 gezonde „ mannen van de bezetting over, de overige waren magtig bezeerd, behalven „ twee verongelukte, te zamen, met de „ schade van de voorgenoemde sergeants „ huisgezin 12 zielen sterk. Op Ceyt „ was 't water tot aan de Reduits vensters, of tot de schietgaten geklommen, met zulken kragt, dat de kap „ der zelve daar door overgeweken is. „ De sergeant, en andere Compagnies „ dienaaren, leden hier groote schade van „ hare huisgezinnen; maar wel voornamentlyk de Inlanders, wyl de negryen „ Ceyt, Lebelehoe, en Wassela geheel, „ en van Layn 6 huizen, weggespoeld „ zyn, met verlies van 619 menschen, „ behalven de zeer zwaar gequetsten, „ waar onder 29 van Hahoetoena, die „ om een vermaakje in de weggenomen „ negeryen gegaan waren, met eenige „ Opperhoofden, en de oudsten der zelve; anders bleef de negery Hahoetoena, die wat hooger op als de andere „ legt, onbeschadigt. Daar werd gezegt, dat veele der verongelukten op 't „ gevoel der aardbevinge, denkende dat „ het de jongste dag was, in de Massigit, of Tempel vlugteden, en haar „ tot bidden begaven, en datze zoo met „ dit huis en al door de zee verslonden „ zyn. Vier dagen, na dat dit geschied „ was, wierd men 's nagts, ontrent 11 „ uuren, wederom zwaare aardbevinge „ gewaar, en volgde daar op zoo fel een „ gefluit langs heen de schilder-huizen, „ dat 't in een iders ooren schaterde, 't „ geen men daar voor een wonderlyk gefluit hield: want niemand van alle de „ wachthouders, die zeer bevreest waren, zulx gedaan hadden; doch andere houden 't daar voor, dat een onder-

„ aardsche damp, uitbrekende, en geen „ opening genoeg hebbende, dusdanigen geluid zal veroorzaakt hebben. „ Een kind uit de negery Wassela, maar „ 7 dagen oud, wierd 3 dagen na de „ aardbevinge, in de tak van een Zagoe-boom noch levend gevonden, hoewel de moeder verdronken was. 1674.

„ Op Hila retireerde de bezetting, „ op 't gevoelen van de aardbeving, die „ men zegt hier heftiger, dan op andere „ plaatzen, geweest is, behalven weinige, „ van boven de Reduit na beneden in 't „ plein gekomen, denkende daar beter „ bewaard te wezen; maar helaas niemand was verdagt op 't water, 't geen „ eens klops tot aan de galdery van de „ Reduit Amsterdam opsteeg, en ook al „ kabbelende tot boven tegen 't dak aan „ sloeg, en van haar dus 28 man, waar „ onder den sergeant, en beide de corporaals, met al de muragie wegnam, „ die nochtans beneden over de 8 voeten dik, en 10 voeten hoog was. Behalven andere woonhuisjes, in 't genoemde plein, en de negeryen, rondom „ de vesting leggende; doch twee huisjes waren op haare stylen blyven staan, „ waar door hier 1461 zielen mede omquamen, waar onder nevens voornoemde krygslieden, de huisvrouwe van 't „ Opperhoofd, den Koopman, *Willem* „ *van Zyll*, met 2, en die van den wondheeler *Ephraim* met 4 kinderen, mitsgaders *Abdul Rahhman* (in 't gemeen „ *Intsjeh Tay* genaamd, en Hoofd van 't „ Campon Latim op Hila zynde) nevens „ noch 21 perzoonen van zyn maagschap, „ en den jongen OrangKaja *Boelan* (in „ wiens stede gemelde *Intsjeh Tay*, het „ Campon Latim regeerde) en den „ Hoofd-OrangKaja van Caytetto, nevens verscheide OrangKaja's van andere negeryen, geteld wierden. Twee „ buiten-puntjes der gemelde Reduit, „ Amsterdam waren wat beschadigd blyven staan, waar op 't kanon zeer wonderlyk geslingerd lag, hangende 't eene met de tromp om laag in de schietgaten, en andere van de affuiten gesmeten, van welke ook eenige aan de „ assen, en wielen, zeer beschadigd waren. Verscheide soldaaten hadden zich „ met armen en beenen aan 't kanon geslagen, latende 't water over haare lichaamen loopen, dat tot twee maal „ geschiedde, en bleven alzoo behouden. Bestaande nu nog de gansche „ bezetting, anders 40 koppen sterk, in „ 12 mannen, van welke *Isaac de Visscher*, „ namaals Hoofd op Larike, en Honimoa, mede een nagt, en een dag in „ zee gedreven heeft. Een bas, ontrent „ 150 pond zwaar, is uit *Intsjeh Tay's* „ huis mede wel 60 voeten ver gesmee-

„ ten.

1674. „ ten. Een zee-steen, lang 2½ voet,
„ en ook zoo breed, mitsgaders 8 dui-
„ men dik, is mede 41 roeden van ze-
„ kere graf-stede, daarze gelegen hadde,
„ gevonden. Agter de vesting om, wel
„ een musquet-schoot in 't ronde, lagen
„ zeer veele doode lyken, zoo die door
„ de zee weder aangespoeld, als hier en
„ daar in de ruigten vast gebleven wa-
„ ren, die al eer dezelve ter aarde ge-
„ raakten, een zeer pestilentiale stank
„ van zich afgaven. Op Wakal was
„ mede een perzoon met een deel hui-
„ zen weggenomen. Op Hitoelama liep
„ 't water na gissinge 10 voeten hooger,
„ dan gemeenelyk, op, waar mede des
„ sergeants, en andere Compagnies hui-
„ singen beneden de Reduit weggeno-
„ men wierden. De sergeant was mede
„ driftig geraakt; doch in een boom bly-
„ ven hangen. Een soldaat, en 35 In-
„ landers, zyn hier gesneuveld, en is 't
„ dak van de Reduit door de aardbeving
„ wat ontzet. Op Mamalo zyn ontrent
„ 40 huizen der negery weggespoeld,
„ doch geen menschen gebleven, staan-
„ de 't voords op Lien, Tolehoe,
„ Soeli, en Way wel, maar op Way is
„ de eene punt van de houte Baricade
„ van malkanderen gevallen. Voorts heb-
„ ben alle de huizen der laatstgenoemde
„ negeryen van geen ongemak geweten,
„ hoewel zy de aardbeving gevoeld heb-
„ ben, en 't water wel wat hooger, dan
„ gemeenelyk, geweest is; op Pasir Poe-
„ teh, dat wat lager, als de voornoemde
„ negery, op Hitoe's Oost-hoek legt,
„ is de Masigit des Priesters, en nog een
„ gemeen mans huis, door 't water weg-
„ genomen. Voorts was 't land Hitoe
„ aan de Noord-westzyde, doorgaans zeer
„ beschadigt, en van 't geboomte be-
„ roofd; doch wel voornamentlyk tus-
„ schen Negrilima, en Hila, zynde tus-
„ schen de laatstgenoemde plaats en Ceyt,
„ tot aan de toppen der naaste bergen,
„ of na gissinge, wel 50 a 60 vademen
„ hoog, tusschen Ceyt, Negri Lima,
„ en Hila gesteigerd, met 't wegnemen
„ van alle de hoeken, en steenige stran-
„ den, uitgenomen die, daar de Reduit
„ Ceyt op staat, zoo dat men nu op ver-
„ scheide plaatzen aankomen, en de zee-
„ gen trekken kan, 't geen, om de steen-
„ agtigheid, voor heen niet konde ge-
„ schieden. Het geboomte tusschen
„ Hila, en Negri Lima, en tot
„ groote schade, de kostelyke nagel-
„ bosschen van jonge boomen, die maar
„ 2 a 3 jaren hadden begonnen te dra-
„ gen, en in een ontelbaar getal beston-
„ den, zyn ook vernield, gelyk ook weg-
„ gespoeld zyn de kalk-ovens van Mama-
„ lo, Eli, Sinalo, Caytetto, Ceyt, Le-
„ belehoe, ende NegriLima, die toen
„ ter tyd zedert anderhalf jaar in stede 1674.
„ van 't jaarlyks scheppen met de Cora-
„ cora's tot Hof-dienst van de E. Com-
„ pagnie opgemaakt zyn, eenelyk die
„ van Hausihol, Wakal, en Hitoelama,
„ die wat hooger als de andere lagen,
„ behouden gebleven zynde. Het land
„ van oud Lebelehoe, wezende in voor-
„ tyden zeer vermaard, en de voornaam-
„ ste markt, en vergaderplaats der Moo-
„ ren, is wel een musquet-schoot in de
„ breedte verzonken, zulx daar geen
„ strand, maar een verschrikkelyke groo-
„ te steilte is; als mede tusschen Ceyt,
„ en Hila, zelfs aan de strand van ge-
„ melde Hila, tot de West-zyde der ve-
„ sting, of onder de wooning van *Intsjeh*
„ *Tay* door, is met de daar op gelegene
„ negeryen Noekoehali, Jehalaa, en
„ Wawani, nevens 't geheele vlakke
„ land in de scheeps-reede, weggezon-
„ ken. Het is geloofIyk, dat voorge-
„ noemde waterberg recht van onder de
„ voornoemde plaats, te weten, oud
„ Lebelehoe, opgekomen zy, of ten min-
„ sten, dat 't water zelfs uit 't land van
„ Hitoe gekomen is, om dat verscheide
„ lieden met vaartuigen, maar weinig
„ van de wal geweest zynde, geen meer
„ beweging des waters vernomen heb-
„ ben, als alleen eenige kabbelinge. De-
„ ze berg, een weinig t'zee geloopen
„ zynde, heeft zich in 3 deelen verdeeld,
„ 't eene Oost op, na Ceyt, en 't ande-
„ re West op, na NegriLima, en Oe-
„ riën, het derde regt na de kust van
„ Ceram, of op de drooge ryst-hoek aan,
„ zyn loop nemende. Gemeld water was
„ zoo stinkende, dat de lieden, die in
„ vaartuigen maar een weinig van de wal
„ waren; qualyk of flaauw daar van wier-
„ den, en zoo vuil, dat die gene, die
„ 'er in gelegen hadden, gelyk als uit
„ de modder gehaald scheenen. In 't
„ aankomen zag men 't bovenste deel des
„ waterbergs flikkeren als vuur, en daar
„ onder was 't water pik zwart, maken-
„ de zeer groot gedruis. Het hadde ook
„ een bezondere kragt, zoo dat, na
„ zommigen gevoelen, 't meer als wa-
„ ter moet geweest zyn: want zoo 't de
„ kloekste mannen maar aanraakte, of
„ ter halver been beliep, zoo moestenze
„ onder de voet, en wierden weg ge-
„ voerd, verhalende eenige die al t'zee
„ geweest, doch gelukkig weder te lan-
„ de gekomen waren, daar door ver-
„ scheide malen, dan met het hoofd, en dan
„ met de beenen onder getrokken te zyn.
„ Rondom de vesting Amsterdam had het
„ veele huizen op een wonderlyke wyze
„ weggehaald: want als daar maar een
„ huis was, buiten afstaande, liep 't wa-
„ ter, als met een arm 'er na toe, en
„ haalde 't om ver, zonder een trede ver-

 „ der

1674. „ der te loopen, als of 't zeggen wilde,
„ zyn pligt voldaan te hebben; Het nam
„ alle de huizen der negeryen, beweften
„ en bezuiden de vefting Amfterdam
„ ftaande, weg, en fmeet dezelve over
„ hoop. In Sinalo, daar beooften gele-
„ gen, alwaar veel geboomte en ruigte
„ ftond, was dit water op zommige
„ plaatzen 2 a 3, en meermalen, afge-
„ lopen, met zoo groote fnelheid opko-
„ mende, dat men 'er geen oog op hou-
„ den kon, waar van de eerfte baar maar
„ zoetjes aanquam, de tweede fmeet al-
„ les om ver, en de derde fpoelde 't weg,
„ zoo dat de plaats, daar de negery ge-
„ ftaan hadde met boomen en huizen,
„ zoo glad weggenomen was, als of 't
„ niet zamengevoegd was geweeft. Al-
„ le, of de meefte vaartuigen, van cha-
„ loepen, Tsjampans, en praauwen,
„ raakten aan ftukken en weg, en de
„ viffchen, zoo zommige meinden, huil-
„ den even als of 'er menfchen fchreiden,
„ 't welk gelooflyk is door de Kaymans,
„ of Crocodillen, die zich daar veel ont-
„ houden, gefchied te zyn. Een me-
„ nigte van viffchen wierden aldaar op
„ 't land, en onder andere partyen, bin-
„ nen 't pakhuis tot Hila gefmeten;
„ doch, die willende nuttigen, zyn die
„ zoo fmakeloos bevonden, als of zy
„ hout waren; moeften dierhalven we-
„ der weggefmeten werden. Hier tegen
„ was een party vee, en waren veele
„ wilde verkens, t'zeewaard gevoerd.
„ Uit al 't welke dan genoegzaam blykt,
„ dat God de Heere doet omkomen en
„ behoud, wien hy wil, zonder aanzien
„ van fterkte ofte zwakheid. Onder an-
„ deren was mede aangemerkt dat de
„ fterkfte en frifte mannen meeft, en de
„ kreupele en flegte minft befchadigd
„ zyn geworden. De Inlanders, voor-
„ namentlyk van de kuft Hitoe, zyn hier
„ door (dat niet te verwonderen is) zoo
„ verfchrikt geworden, dat zy alle berg-
„ waards vluchteden, en waren veele,
„ ontrent meergemelde Reduit Amfter-
„ dam gewoond hebbende, zoo arm,
„ datze de nat geworden, bedorven, en
„ in zee gefmeten Compagnies ryft op-
„ viften, en wilden nuttigen, 't welk
„ by de Ed: Heer Landvoogd vernomen
„ zynde, wierd order gefteld om eenige
„ goede ryft aan de behoeftigen uit te
„ deelen, die dan door zommige, door
„ andere weder niet, gehaald is, wyl
„ veele ryken arm, en wederom veele ar-
„ men, door vinding van goederen, ryk
„ geworden zyn. Daarenboven is de
„ Rivier aldaar, en op Ceyt, zoo door
„ 't afvallen der bergen, als door de be-
„ weginge des aardryks, onbequaam tot
„ gebruik, als zynde zeer dik, troebel,
„ en vuil van fmaak geworden, zoo dat
„ de lieden hier zeer defolaat zaten, be- 1674.
„ fchreiende, nevens 't verlies harer
„ vrienden, ook haar eigen zoberen ftaat.
„ De twee hooge bergen van Wawani,
„ en Manifau, agter Ceyt, hebben zul-
„ ke ftukken in de naafte valyen gefme-
„ ten, dat de daar tuffchen loopende Ri-
„ vier zyn loop geftopt, en boven een
„ binnen-meir gemaakt wierd, 't welk
„ niet zonder gevaar heden of morgen
„ ftaat los te breken. Klein Ceram, of
„ 't land Hoewamohel, had de water-
„ golf, die op de drooge ryft-hoek, zoo
„ buiten den zelven om, als binnen den
„ zelven doorliep, mede fchadelyk ge-
„ weeft. De ftrand aan de Weft-zyde
„ van de klip was in zand veranderd, en
„ een groot ftuk van den hoek Way aan
„ de Ooft-zyde weg gezonken. Ook was
„ 't Moorfch negerytje aan de vefting
„ Overburg op Loehoe, daar 't water
„ 3 vademen hoger, als gemeenelyk ge-
„ weeft had, geheel weggenomen met
„ alle de praauwen; doch geen menfchen
„ befchadigd, de vlakke hoek Kahoela
„ was van al zyn geboomte beroofd, en
„ de huizen van de oppaffers in 's Com-
„ pagnies Zagoe-bofch waren dryven-
„ de opgenomen, en met ftylen en al
„ bofchwaard ingezet, daar de oppaffers,
„ na dat de watervloet af liep, haar goed-
„ je en geweer weer uithaalden. In
„ de bocht van Tanoeno was mede een
„ Chriften Kerk, en de helft van de ne-
„ gerys huizen, doch geen menfchen
„ verflonden, fchynende dit water maar
„ alleenlyk op 't land aangezet te heb-
„ ben, terwyl 't in zee, en tuffchen 't
„ land, en de kuft Hitoe, ftil was, be-
„ halven dat men wat kabbeling voel-
„ de, zoo als verfcheide lieden getuigen,
„ die maar een musquet-fchoot van de
„ wal af in zee waren, en een groot ge-
„ druis aan land hoorden. Op Boero,
„ Amblauw en Manipa, Kelang en Bo-
„ noa, heeft men de aardbeving ook ge-
„ voeld, als mede de opfteiging van 't
„ water op Manipa, daar 't eensklops
„ tot in de Reduits-gracht liep, met ver-
„ nieling van de fcheen-angels voor de
„ vefting, en wegneming van in de 40
„ huizen der negery; doch geen men-
„ fchen; maar de aardbeving was daar
„ mede fel geweeft. In 's Compagnies
„ wachthuis, op 't Eiland Kelang, ter
„ plaatze Salatti, had 't water ontrent 16
„ voet hoog geftaan, zonder verdre fcha-
„ de te doen. Op Oma, Honimoa, en
„ Noeffalaoet, was de aardbeving al me-
„ de heftig geweeft, waar door de pan-
„ nen van 't woonhuis in de vefting
„ Hollandia verfchoven geraakt zyn,
„ hebbende 't aardryk den gantfchen
„ nacht daar niet ftil geftaan; als mede
„ op Oma, daar de aardfchuddinge, na
„ de

1674. „ de eerste harde stoot noch een gantsch „ etmaal geduurd had. Het water was „ boven dien wel 6 voeten hoger, als „ gemeenelyk, geweest, zynde de muur „ tusschen de combuis, en 't klein pak- „ huisje, op verscheide plaatzen ge- „ scheurd. Op de pas Baguwala is de „ Reduit Middelburg meest van alles „ ontzet, en de halve maan wel 2 a 3 „ voeten in de grond gezakt, een goede „ party buskruit, daar, om de droogte des „ kelders, geborgen, lag zeer gevaarlyk; „ doch is nog behouden geworden. Het „ water was niet over de zelve pas; maar „ alleen van de zyde der Reduit tot aan „ de eerste wooningen gelopen, dat een „ groot geluk was: want indien 't zelf- „ de doorgezet hadde, zoo zoude het „ gelooflyk alles, ja zelfs de Reduit, „ weggesmeten hebben. Ook was 't „ land in de Negeryen, Baguwala en „ kleen Hoetoemoeri, magtig gescheurd. „ Uit Banda had men berigt, dat op de „ zelfde dag en uur, mede aldaar by „ klaare maneschyn, en stil weder, een „ zagte aardbeving, en eenig oploop van „ water, was geweest; doch zonder „ schade te doen. Aldus was 't door de- „ ze gantsche Landvoogdy gestelt, zon- „ der dat de aardbeving, of onderaard- „ sche rommelinge, zommige als een ge- „ luid van kanon-schooten, en andere, „ als of 'er wagenen en paarden aan qua- „ men, noch ook de Hemelsche vuur- „ teekenen ophielden. Zondag, den zes- „ den May, na dat het ontrent 14 da- „ gen een weinig opgehouden had, heeft „ men wederom 2 harde aardschuddin- „ gen vernomen, en des avonds ontrent „ 7 uuren zag men onder een harde slag- „ regen in 't Oosten een groot vuur, „ onder smal en boven breed, 't welk „ t'elkens na den regen ophield, en met „ de zelve weder quam. En den volgen- „ den Donderdag, zynde den 10 May, „ 's avonds op slag van negen uuren, heb- „ ben 5 a 6 soldaaten, voor de buiten- „ pagar van 't Kasteel Victoria by een „ zittende, na 't Oosten in de lucht eerst „ een kleine, en daar na een groote „ streek, als bleek vuur gezien, welke „ de gedaante van roeden had, zynde „ den Hemel aan die plaats klaar, maar „ 't vordere deszelfs met dunne regen- „ wolken bedekt.

„ Eer de huisvrouw van de Heer *van* „ *Zyll*, Opperhoofd op Hila, in zee met „ haar huis, en alle de goederen (uit- „ genomen een kist met geld, die op de „ Reduit stond) weg dreef, zoo was zy „ na de Reduit geloopen, om 'er mede „ op te komen, roepende sterk, dat zy „ zouden open doen, doch, terwyl zy „ boven daar mede bezig waren, sleepte „ de stroom haar weg. Zy was, ge- „ vischt zynde, alleen kenbaar aan een 1674. „ ring, en goude keten, die zy aan had: „ alzoo men geen onderscheid tusschen „ Hollanders en Swarten (om dat zy zoo „ doorweekt en alle dood-bleek waren) „ zien kon. Een van zyn slaven, zynde „ zyn kok, dreef 2 a 3 dagen in zee, „ hebbende zich op een balk opgehou- „ den, op welke zich noch een ander „ en veel sterker medeslaaf van hem ee- „ nigen tyd opgehouden had; doch dat „ hout kon hun beiden niet boven houden, „ weshalven zy om dit hout eerst zeer „ dapper streden. De kok overwon den „ anderen, behield het hout alleen, en „ dus ook het leven.

„ *Hassan Soleyman* dreef ook eenige „ tyd met een boom in zee; doch quam „ te land, daar nu zyn huis staat.

„ Twee soldaaten, met een praauwtje „ van Hitoelama na Hila willende, za- „ gen in zee, zoo hen dagt, een mensch „ in 't leven. Zy, 'er na toe gescheept „ zynde, bevonden, dat het een naakt „ vrouw-mensch was, weshalven de „ een zyn rok eerst uittrekken wilde, „ om die haar toe te werpen; doch zy „ riep hen toe: *is 't nu een tyd, mannen,* „ *om voor malkanderen beschaamd te zyn,* „ *daar de Heere ons zoo bezogt heeft, komt* „ *my, bid ik u lieden, maar te hulp: want* „ *ik ben niet in staat, om my langer te kon-* „ *nen boven houden, en zal God danken,* „ *als ik maar behoude weer aan land ko-* „ *me.*

„ Ook liet de Heer *Hurdt*, na zyne „ vlucht uit het Kasteel, by dat huis, daar „ zedert de Landvoogden woonden, een „ Secretary, en aan de andre zyde een „ wachthuis of Corps du guarde, en bui- „ ten dien een groote Gabba Gabba- „ Loots maken, om daar in te prediken, „ alzoo het onmogelyk was, om dat in „ 't Kasteel te doen; in welke Loots tot „ 't einde der Regeering van de Heer *de* „ *Vicq* gepredikt is.

A. 1673 den 13 September zond de Heer *Rumphius* zyn byzonder oordeel, wegens 't verleggen van 't Kasteel Victoria, aan haar Edelheden, met een tegengesteld gevoelen van een ander op de kant, beide van dezen inhoud: Rumphius advys over 't Kasteel.

1674. Tegenftelling op 't overftaande advys van den Koopman Georgius Everhardus Rumphius.

Advys, en confideratien, ingegeven by den Koopman, *Georgius Everhardus Rumphius*, aangaande de Fortificatie van 't Kafteel Victoria.

1.

Voorеerft ftelle ik voor vaft, dat het Ambonfche Kafteel *vry beter zoude leggen tegen over in de* Laha, *zoo 't in 't eerfte aldaar gebouwd was, ende dat het tegenwoordige, op 't ftrand* Honipopo *leggende, qualyk zoodanig te fortificeren zy, dat het van de naburige bergen geen fchade te verwagten hebbe; maar of het nu geraden zy, de hoofd-refidentie, en* Compagnies *omflag van hier op te breken, en in de* Laha *over te brengen, ftaat ons te overwegen: want eerftelyk zullen zoo veel materialen, als tot een* Kafteel *van* 24 *roeden guardyns behooren, niet zonder groote moeite van de Inlanders kunnen by de werke gebracht werden, al genomen dat de burgers en* Chineefen *dezer ftede het fteenbakken ende het kalk-branden aannamen, zoo ftaat egter te bezorgen, dat zy lieden te vroeg, en als men half in 't werk is, mochten komen uit te fcheiden,* (*a*) by aldien de ftoffe tot fteen bakken ende kalkbranden mogt komen te verminderen, *ende als dan de refterende laft de Inlanders op den hals te komen, dewelke het, behalven dit, nog zwaar genoeg zullen hebben, ende ftaat dan vryelyk verder te duchten, dat de Inlanders, ziende, dat het aanbrengen van materialen, fteen en kalk, gelykze nu eenige jaaren tot dit* Kafteel *alreede gedaan hebben, geen einde wil nemen, waar toe ze egter van ouds zoo dikwils vertrooft zyn, wederborftig ende verdrietig mogten worden, ende gevolgelyk een goed fpel in de weer brengen gelykze wel meermalen gedaan hebben, 't zy dan dat de E.* Compagnie *mogte refolveren, 't welk ook nodig zal zyn, de onkoften alleen op haar te nemen, uitgenomen 't geene dat de Inlanders niet weigeren en konnen eenige aarde op en aan te dragen, en, in plaats van jaarlykze panggajen met de* Hongi, *voor eenigen tyd aan de fortificatie te helpen.*

2.

Het nieuwe Kafteel *de geprojecteerde grootheid bekomende, zal wel ruimte genoeg hebben, om alle* Compagnies *goederen en de principaalfte officiers, te bergen; maar zullen niet te min gedwongen zyn, een fatzoen van een kleine ftad daar buiten nog te maken, ten zy men wilde* Compagnies *fuppooften, die daar buiten woonen, op den eerften aanval den vyand ten proye geven, en daarenboven zal men gehouden zyn noch een vafte timmerwerf te maken, die zich zelfs defenderen kan, vermids wel* 50 *roeden van 't hoofd-*Kafteel *zal af leggen; ik laat nu ftaan, dat de rechte reede, daar de fchepen ankeren zullen, niet recht voor het* Kafteel, *maar wel een musquet-fchoot daar van af zal zyn, welk ongemak men voor dit* Kafteel *niet onderworpen is.* 1674.

3.

Genomen nu dat men alle deze zwarigheden boven komt, zoo zal de E. Compagnie *noch genoodzaakt zyn een kleen* Kafteel *op deze plaats te houden: want dezelve, alwaar de principaalfte reede is, te verlaten, is ten eenemaal ongeraden* (*b*) want daar door zoude men den vyand een opene deur maken om het Land Leytimor, zynde de principaalfte nagel-thuin, gemakkelyk in te nemen, *en zoude hy dan buiten twyffel deze plaats zoo vaft maken, dat wy die niet licht zouden inkrygen, ftaande de Inlanderen van geheel* Leytimor, *volgens den aard van 't zee-gras of wier, dat zich na de ftroom buigt, hun ftraks toe te vallen, ende ons in de* Laha *te laten zitten. Hier op mogte iemand zeggen, dat wy naderhand met onze macht komende en* (*c*) de naafte bergen innemende, hem daar

(*a*) De zwarigheid over de klei en kalk, is zonder fundament: want al was 'er in de Laha geen klei genoeg, zoo is die egter op andere plaatzen niet wyd van daar, en hier overal, zeer wel te krygen, ende nopende de kalk, die zal insgelyx wel te verzamelen wezen, mits dat 'er 5 a 6 floepen op gehouden werden, om gedurig weg te halen, 't geen hier en daar gereed is, men kan elkeen opleggen in 2 a 3 jaren te branden 10 ton kalk, dat in zoo langen tyd niet zwaar om te doen zal vallen, inzonderheid alsze daar voor betaald werden, 't welk al ruim 60 duizend tonnen kan uitmaken, behalven 't geen zoo de Neder- en Inlandfche burgery, als Chineefen zullen leveren.

(*b*) Hoe groot de Kafteelen ook zyn mogen, zoo moet men by tyden van oorlog egter nog eenige pallifladen, of andere ligte buiten-werken, maken, die onder befchuttinge van 't zelve ftaan, waar binnen als in 't Kafteel zelve Compagnies fuppooften en onderdanen, onder ofte aan 't Kafteel woonende, konnen geborgen worden, nu daar goede en ruime vlakte is, gelyk in de Laha, kan men een welgefchikte ftad afroyen, die met 'er tyd allenxkens door de burgers en inwoonders wel gefterkt zal werden, al was 't maar met fmalle grachten, en lage wallen, vooreerft die beplantende met een digte doorne-hegge &c. de timmerwerf kan zeer wel van 't Kafteel gedefendeert werden, egter moet op de hoek een ligt water-pas ftaan, dat op de naafte fchepen fpelen kan. Dat Leytimor de principaalfte nagel-thuin is, gaat niet vaft, ende als men eenelyk daar op zien zoude, moeft men de hoofd-refidentie gaan nemen in de Uliasferfe Eilanden, die nu niet meer, dan hier en daar een Reduitje tot befcherminge hebben, 't welk ongevoeglyk zoude komen.

(*c*) Wy agten dat den vyand hier reeds maar al te wyden opene deure heeft, als die buiten bereik van ons gefchut hier overal ankeren en landen kan, ten zy men een half vyfentwintig Reduiten of houte Wambayfen wyd en zyd op alle toegangen wilde leggen, doch hoe ligt dezelve konnen overwonnen en mitsdien onze magt gebroken werden, als hebbende geen rugge-fteun aan een goede fortreffe, kan een ider licht afmeten. Het minfte verlies is groote winft voor den vyand: want hier door werd hy in zyn oogmerk aangemoedigt, ende

1674. daar ligt wederom zouden kunnen uitdryven, ik antwoorde, by aldien de vyand nu eens dit gehele ſtrand met kleene werken ging bezetten, en de Inlanderen hem getrouwlyk wilden byſtaan, gelykze dan zouden moeten doen, als wel wetende hoedanig zy over hare ontrouw zouden getracteerd worden, als wy wederom meeſter wierden, zoo zoude ons het landen wel verboden blyven.

4.

Indien nu het Kaſteel, dat hier blyft, ſuffiçant zal zyn om deze ſtrand te bevryden, zoo diend het noodzakelyk 2 punten te houden, en met niet minder als 80 man bezet te zyn, daar alreede het nieuwe Kaſteel een guarnizoen van 300 man van nooden heeft, en werden boven dat nog evenwel eenige buitenwerken vereiſcht, om de ganſche ſtrand van den galg-hoek af tot aan den Roodenberg te bevryden.

5.

Uit die inzichten dan, dat de meeſte Chriſten-ſuppooſten, ende nagelboomen, op dit Leytimor ſtaan, 't welk by het verleggen van het Kaſteel na de Laha van onze beſcherminge ontbloot, ende den vyand genoegzaam open zoude geſteld worden, waar op zy eens de voet geveſt hebbende, bezwaarlyk weder af te krygen zyn, zoo zoude wel myn advys zyn dat de E. Compagnie haar de onkoſten niet behoorde te ontzien, hoewel die mede groot zullen vallen; en behoudende dit Kaſteel (d) maken zoo veele buitenwerken, als genoeg zouden zyn tot bevrydinge van voornoemde ſtrand, dewelke juiſt niet permanent behoeven te zyn; maar eenelyk zoo ſufficant, datze dien tyd kunnen uitharden, die wy met eenige Europiſche natien in oorlog mogten zyn, gelyk men zelfs in Europa ziet, dat de ſteden ende plaatzen, een belegeringe vreezende, haar met haaſtige opgeworpene ſchanzen, en buitenwerken, verſterken, dieze daar na in tyd van vrede wederom afſmyten. Ik ben dierhalven van gevoelen, dat, gedurende dezen oorlog met de 2 Europiſche natien, die, (zoo 't Godt belieſt) in 't korte moet eindigen, men deze ſtrand met diergelyke buiten-werken genoegzaam verzien kan, dat de vyanden niet alleen het landen, maar ook het ankeren verboden werde, ende van verre de ſtukken over land te ſlepen, en op de naaſte bergen te brengen, daarze ons ſchade konnen doen, zoude hun niet wel doenlyk zyn, vermits de Inlanderen, die niet nalaten zouden ons getrouw te zyn, als ze maar zien, dat wy hare ſtranden inhouden, en by haar blyven, met hun lieder embuſcaden zulks genoegzaam zouden beletten, ende dan verders in tyd van vrede, zal dit Kaſteel genoegzaam verſterkt zyn, als het maar een hegte barm aan de zee-zyde bekomt, ende de vervallene timmerwerf weder in zyne defenſie gebragt werd; ende by aldien men gemelde barm te zwak mochte vinden, om zwaar geſchut daar op te zetten, dat zoude men konnen verhelpen, indien aan de Weſt-zyde van 't Kaſteel op ſtrand, ofte ook wel op den Z. Weſt-hoek van den Olifant, daar het oude ziekenhuis geſtaan heeft, een ſterke batterye, of iets diergelyk, gelegt wierde. 1674.

6.

Nu zoude het myn plicht zyn, dat ik zodanige plaatzen, en fatzoenen van gemelde buitenwerken, aanweze; 't welk ik tot myn leetwezen door 't miſſen van myn gezicht niet kan doen, maar laat my voorſtaan, dat men aan de Z. Weſt zyde van 't Kaſteel by het Riviertjen Way Nitoe, een halve gotelings-ſchoot van 't Kaſteel gelegen, daar na myn beſt onthoud niet ver van ſtrand (e) eenige heuveltjes ofte hoogten liggen, eene ſchanze zouden konnen opwerpen, als mede dat aan den voet van den Roodenberg een bequame klip te vinden zy, daar men een battery zoude kunnen op zetten. alles om de vyanden het landen te beletten, ende hun gevoegelyk van de bergen af te houden, doch dewyle ik zulks, als gezegt, niet aanwyzen kan, 't welk ik by beter diſpoſitie, voor my niet onmogelyk zoude achten, wil ik my geerne anderer gevoelen onderwerpen, ende mede ſtemmen, dat men het Hoofd-Kaſteel, in de Laha verleggen zal, hebbende ondertuſſchen een ſtuk van myne plicht gedacht deze politike conſideratien albier op het papier te ſtellen, op dat blyken moge, dat men het land Leytimor, 't welk de Compagnie nu by de 70 jaren bezeten heeft, niet zonder groote circumſpectie verlaten moet. Onderſtond aldus gedaan, en overgegeven den 13 September 1673. lager ſtond, 't geen na Batavia gezonden is door Sr. Rumphius getekend, t'myner preſentie, was geteekend, Jacob de Jong, Secretaris.

Gedurende zyn Ed: regeering is hier alles in veel ruſt geweeſt; zoo dat hier wei-

de onzen Inlander zoude daar door terſtond vreesagtig werden: genomen den vyand nam deze plaatze in, en wy waren treffelyk gefortificeerd aan de overzyde, zoo zullen de Inlanders altoos vaſte hoop en geloof ſtellen, dat de vyand het hier niet lang zal konnen gaande houden, begevende ondertuſſchen haar zelven in 't gebergte, ofte vele van hun na de Laha. Die van de Hitoeeſe kuſt zouden apparent al mede ten eerſten over komen, en onder beſcherminge van 't Kaſteel zoeken te ſchuilen, maer wie zoude het nu beter hebben, den vyand hier binnen, ofte wy ginder, als aan den ingang leggende, het laatſte ſpreekt van zelfs.

(d) Buitenwerken, waar af hier geſproken werd, konnen niet altoos op een ſtel en ſprong gemaakt werden, om dat de materialen zoo gereed niet te krygen zyn, behalven dan noch de magt van bezettelingen, die daar toe vereiſcht word.

(e) Deze aangetoge plaatzen werden digt agter al weder van hoger gecommandeerd.

1674. weinig zaaken van belang voorgevallen zyn, die verdienen aangeteekend te werden.

De Heer Hurdt na Banda A. 1675. A. 1675 in 't laatst ging de Heer *Hurdt* voor een spring-tocht na Banda (alzoo daar toen geen Landvoogd was) om ordre te stellen.

Bevelen harer Edelheden ontrent 't Kasteel, en om de nagelen uit te roejen. In 't zelve jaar 1675 liepen de gedagten van den Heer Landvoogd en Raad alhier weder om 't Kasteel elders, of wel in de Laha te verleggen, daar toe haar Edelheden by hun schryvens van den 9 Januari geen genegenheid toonden, maar vonden goed, het te laten daar 't was, mogende wel lyden, dat men 'er een buitenwerk tot versterking om maakte.

Zy gaven ook nog last, om de nagelen op Manipa, en eerst de jonge boomkens uit te roejen, dat zy den 18 Januari 1676 van alle de nagelboomen daar, en op Hoewamohel, belasten.

Zy verboden de borgers ook, om op Java, Bima, Boeton, of Timor te varen; doch stonden aan de Oost-Cerammers, maar geenzins den Gorammers, toe, jaarlyks met 3 a 4 vaartuigen op Java met een behoorlyke Bandasche pas te handelen.

Een nieuwe vesting op Honimoa aanbevolen. Alzoo nu Honimoa niet langer zonder vesting blyven kon, belasten zy ook de zelve op de klip van Saparoewa, volgens 't ontwerp van den bouw-kundigen Heer *Corle*, te begrypen, en die ten eersten langwerpig vierkant te maken; dog in December belasten zy weer 'er langzaam mede voort te gaan.

De Heer Hurdt, Raad van Indiën gemaakt. A. 1676 den 16 October verboden zy zeer sterk alle byzondre handel en vooral die met kleeden, of speceryen belast, den aanbrenger, al was de zomma noch zoo groot, een derde daar af te geven. In dit zelve jaar hebben haar Edelheden den Heer *Hurdt*, Extraordinaris Raad van India gemaakt, een eer, die hy lang verdiend had.

A. 1677 belasten zy op alle verdachte versterkende vaartuigen wel te passen, en vooral op de Kessingers wel te kruissen.

Den 11 May bevelen zy met het uitroejen der nagelen, ter plaatze daar zy 't bevorens belast hebben, voort te varen.

In dit zelve jaar is de zaak van *Pelimao*, Koning van Sepa en Besi, bevorens aangehaald, voorgevallen.

Een kruitmeulen, en andre zaaken A. 1677 en 1678 geordonneert. A. 1678 belasten zy hier een kruitmeulen te maken. Verbieden aan Christenen hun slaven aan Mooren of Heidenen te verkoopen, als mede geen nagelen meer te planten, ook wel jaarlyks de ziel-beschryving, dog om de 2 of 3 jaaren maar eens de telling der nagel-boomen over te zenden.

Dezen Heer heeft ook ingesteld, dat 'er in Mardheika en Noessanivel 17 dati's of scheppers altyd klaar zyn moesten, om 's Compagnies brieven &c. hier en daar na toe te bestellen, en andre zaaken te verrichten; doch alzoo de OrangKaja's malkandren niet wel verstaan konden, zyn 'er 17 in Mardheika en 17 in Noessanivel gelegt, die naderhand onder de Heer *de Vicq* tot 20, onder *Padbrugge* tot 24, en onder *de Haas* tot 40 op ider plaats vermeerderd zyn. 1674. De laatste werken van de Heer Hurdt.

Een van de laatste werken by de Heer Landvoogd *Hurdt* in Amboina gedaan, zyn de nette ordres, die hy op het openen der pakken, kisten, kassen, en allerlei zoorten van voorraad gesteld, ook de oude Hollandsche Kerk tegen over het oude huis van de Landvoogd op de Olifants-weg begonnen en een kruit-huis by de Rivier van de Roodenberg gemaakt heeft.

Dit nu verricht hebbende, is hy na deze Landvoogdy 6 jaren loffelyk bestierd te hebben, den laatsten May 1678 van hier vertrokken, om als Veldheer op Java over 's Compagnies krygs-macht te gebieden, alwaar wy zyn Ed: onder de stoffe van dat Eiland weder zullen vinden. Zyn vertrek A. 1678, van hier als Veldheer op Java.

De vervanger van de Heer *Hurdt* is geweest de Heer *Robbert de Vicq*, van Amsterdam, die den 12 Februari dezes jaars 1678 met 't schip Alexander hier gekomen, en kort voor zyn Edelheids vertrek als twee en twintigste Landvoogd en bestierder voorgesteld is. Zynde een Heer van hooge jaaren, en toen hy hier quam, niet verre van de 70. Echter is hy hier noch al eenige tyd geweest, dog heeft zeer weinig van belang verricht. De Heer de Vicq twee en twintigste Landvoogd hier.

Hy heeft de Hollandsche Kerk, by de Heer *Hurdt* begonnen, vervolgd; doch niet voltoid; alzoo hy de Ternataansche Princen, die hier quamen, te weten, den Goegoegoe, den Capitein *Laoet*, en den *Kimelaha* daar in huisvestene. Verscheide werken door hem gemaakt.

Ook heeft hy het hoofd aan de zeekant, buiten de waterpoort van het Kasteel verder uitgelegt. Hy liet ook de Zuid-zyde van het Kasteel afbreken, en weder opbouwen, en boven het oud ziekenhuis voor de leden van den Raad een kamer maken, om van daar de vonnissen te doen afkondigen en uitvoeren, recht over het nieuw steene schavot (dat hy mede heeft doen bouwen) en onder de zelve een kamer, om de misdadigen te zetten.

De houte pagar, in een ring-muur veranderd, voor 't Kasteel Victoria, is een van zyne voornaamste werken geweest, die by A. 1680 gemaakt, maar over welke hy zoo na gezocht is, dat men de steenen, die 'er toe gebruikt zyn, na geteld heeft, om, waar het mogelyk, hem daar on-

1674. ontrent schuldig te vinden. 1674.

Zyne moeje-lykheden met van de Voorde, en andre.

Hy had tot zynen Opperkoopman, en tweeden, eenen *Gerard van de Voorde*, met welken hy gedurig over hoop lag, scheldende hem, en eenen *Bergman* beide voor Compagnies dieven, en den lesten voor een schelm, waar over zeer hooge woorden tusschen hen beide reezen, verwytende hem, dat hy Compagnies ryst verkogt.

Hy dreigde hem ook, over dat hy een stalmeester van hem geslagen had, weer te slaan, waar op *van den Voorde* zei: *den eersten slag zou ik afwagten, doch den tweeden zoud gy krygen, en ik u dan wel braaf afrossen. Dan zou ik u*, zei de Heer *de Vicq*, *in 't donker gat zetten. Dat doet men* zei den andre, *schelmen en dieven, maar geen Opperkooplieden*, dit liep eindelyk zoo hoog, dat *van de Voorde* A. 1681 na Batavia vertrok.

De lust om met menschen te verkeeren was t'eenemaal uit dezen Heer, zoo dat men hier in zyn tyd leefde, als of men in 't oud manhuis was. Echter verstonden Hy, en de Fiscaal, malkanderen zoo wel, dat men op Batavia zeide, dat de Fiscaal de zak op hield, hy 'er rykelyk wat in stak (dat is hem zware boetens deed toewyzen) en dat zy het dan te zamen deelden. Dat hy vry driftig was, bleek aan zekere zaak met Capitein *Bulk* op Elipapoeteh, of ontrent Sepa voorgevallen, alwaar die Heer, tegen vermogen daar na toe gezonden, wel zyn best gedaan, maar egter het ongeluk gehad hadde, dat de zaaken juist niet te wel uitvielen, door dien hy ziek geworden, en dus buiten staat was geraakt, om overal by te zyn, alzoo hy moest gedragen werden welke zaak hier veel moeite gaf.

Zyn baatzucht, en groote haaftigheid.

Hy was, 't zy hier om, 't zy om wat anders, geweldig op hem gebeten, ja wilde met hem maar zoo na de galg; welke te klaar blykende drift van de Landvoogd oorzaak was, dat niemand van de Procureurs hem toen dorst dienen.

Hy belaste dit eindelyk aan den Secretaris van de Raad van Justitie, *David Eversdyk*, een zeer bequaam borst, die verder zocht te komen, en derhalven bevreest was, om die zaak aan te nemen; doch als hy hem dit op nieuw ten strengste gebood, onder belofte, van 't niet qualyk te nemen, als hy hem na zyn gemoed, en als een eerlyk man, diende, zoo nam hy 't aan, en pleitte hem volkomen vry; maar hy heeft dien borst zedert, waar hy kon of mogt, vervolgd, en gedwongen vry-man te werden, op dat hy eenigzins van zyne geweldenaryen vry geraken mogt. Wegens de lafhertigheid, in dien stryd voor Sepa betoond, wierden verscheide Inlandsche Hoofden in vrouwen kleederen door de stad geleid. Hy zond *Bulk* in April A. 1679, afgezet na Batavia; doch deze won daar zyn proces.

De Heer Leydekkers zeldzaame droomen.

Onder zyne regeering heeft men ook drie zeldzame voorvallen gehad, die, schoon het maar droomen geweest zyn; egter veel opmerking verdienen, en daarom van ons hier niet konnen worden voorby gegaan.

A. 1676 vertrok zekere *Henrik Dam*, borger en raadsperzoon in Amboina, niet tegenstaande hy reeds een man van genoegzame middelen was, met zyn eigen chaloep na Macassar, onder voorgeven aan zyn vrouw, die dit tragtede te beletten, dat dit de laatste tocht dat hy zelf mee varen, en wel uitdrukkelyk, dat de winst van dien een byzondere gifte aan haar lieder eenige dochter zyn zou.

Eenige tyd daar na gebeurt het, dat de Heer *Henrik Leidekker*, een der aanzienelykste borgers hier, met eenig ander gezelschap op 't land van den borger-vaandrig, *Henrik Lepper*, aan de overzyde van 't Kasteel Victoria gelegen, genoodigt, nevens andere volgens gewoonte, een middagslaapje nam, en onder 't slapen gedroomd hebbende, na zyn ontwaking den droom eerst aan eenen vryman *Leendert Snyders*, en daar na aan 't geheel gezelschap zeer omstandig verhaalde, hoe hy in zyn droom zeer benaauwd geweest was, ter oorzaak dat hem dacht, dat voornoemde *Dam*, ontrent Macassar te vertimmeren leggende (na dat hy bevorens zyn lading aan land in een Saboa, of opgeslagen Loots, daar toe eerst verveerdigd, gebracht, en zyn slaven 'er by gesteld had) van eenige Macassaaren, die op den buit, na die verspied te hebben, loerden, moorddadig aangetast, en met vele wonden vermoord werdende, hem zeer verbaast by zyn naam, als zynde altyd zeer groote vrunden geweest, en om hulp riep, zoodanig dat hy, van ontsteltenis ontwakende, en dit nadenkende, vaststelde dit van eenig gevolg te zullen zyn; waar op hy, t'huis gekomen, 't geval en de tyd net aangeteekend heeft, om, by 't schryvens van Macassar, den uitslag deszelfs te zien. Ontrent twee maanden daar na, by 't aankomen van 't eerste Macassaars vaartuig, quam 'er expres schryvens van den Heer President op Macassar, dat voornoemde Sr. *Henrik Dam*, juist op die tyd van moordagige Macassaaren jammerlyk met veele wonden vermoord, zyn goed geplunderd, en zyn chaloep verbrand was, dat ook zyn Stuurman, *Marinus Duim*, een Hollander, jammerlyk gewond, tot Macassar nog te meesteren lag, die daar na genezen, en weer in Am-

1674. Ambon gekomen, tot iders verwondering dit geval, 't geen van voornoemden Heer *Leidekker* in tegenwoordigheid van voornoemden *Henrik Lepper*, *Snyders*, en anderen, met zyn opgeteekende droom vergeleken wierd, zoo omstandig en net overeen komende met dezen droom, verhaalde, dat het al de toehoorders, als geen reden daar af wetende te geven, vermits by zoo grooten afgelegenheid van plaats over zee, 'er geen heimelyk verstand kon zyn, of iet gegist werden, zeer verbaasde.

Op een andere tyd, of wel A. 1687, is het gebeurd dat de zelve Heer *Leidekker* op een stuk lands van hem aan de overzyde met eenige slaven om eenig hout te laten hakken, en door hier en daar te loopen, zeer vermoeid zynde, zich, na last aan zyn volk gelaten te hebben, op een der gehakte balken ter zyden af van 't volk, aan strand wat ter rust met het hoofd tegen een boom nederley, alwaar hy, door vermoeidheid in slaap geraakt, begon te droomen, dat hy een groote Kayman, ofte Crocodil op hem zag aankomen, om hem te verslinden, waar op hy in zyn droom verschrikt, en de minen van vluchten willende maken, en ontwakende, bevond, dat hy maar even tyds genoeg had, om zich te redden, vermits hy anders na allen schyn van een Kayman, die al zeer naby hem was, zou verscheurd geweest zyn. Hy vluchtte dan, zoo veel hem mogelyk was, na zyn volk, hen tot hulp roepende, die by hem gekomen, na veel moeite den Kayman gedood, en hem zoo van die verwonderensweerdige vreeze in en na zyn droom gered hebben, verbaast staande, na dat zy hunnen Heer zyn droom en 't gevolg van dien zoo kort daar op hadden hooren verhalen. Ook ben ik geen half quartier uurs daar na gevallig te dier plaatze by dezen Heer gekomen, en heb den gedooden Kayman noch zien leggen, en dit verhaal uit zyn eigen mond toen ook gehoord.

Nog wonderlyker droom van D. Carpius.

D. Carpius, die in Januari 1681 als Predikant in Amboina ten tyde van de Heer Landvoogd *de Vicq* quam, verhaalde in 't begin van A. 1682 in een vol gezelschap, dat 'er in korten tyd, hoe vrolyk zy daar nu by den anderen zaten, een groote sterfte onder de Hollandse vrouwen, of juffers zyn zou, waar op zyn Eerw. na de reden, hoe hy dit wist, al lachende gevraagd, vermits 't gezelschap daar niets van geloofde, tot antwoord gaf, dat hem dit, als in een gezicht, tusschen waken en slapen leggende, nu even zoodanig voorgekomen was, als hem zeven jaar te voren diergelyk gezicht in Banda ook voorgekomen, en na dit zyn gezicht aldaar even zoo uitgevallen was, en dat hy daar uit vast besloot, dat dit ook nu zoo uitvallen zou, om dat alle die gene, die volgens dit zyn gezicht uit zulk een gezelschap quamen te sterven, van een zwarten hond, dien hy daar ontrent zag, gebeten wierden. 1674.

Nader van deze juffrouwen daar tegenwoordig, half uit nieuwsgierigheid, en half uit vreeze voor haar zelven, gevraagd, wie 't al gelden zou, zoo gaf hy tot antwoord: dat hy een grooten damp en rook, als van flambouwen, uit de straat van den Landvoogd, en daar na ook uit die zelve straat een groote lykstatie had zien komen, waar uit hy vaststelde, dat dit het huis van den Landvoogd, zonder te konnen zeggen wien, vermits hy niemand gezien had, gelden zou. Daar op verder eenige vrouwen noemende, die hy gezien had, zoo telde hy by namen deze navolgende op, Juffrouw *Caheing*, een Predikants weduwe, Juffrouw *Peregrinus*, een Predikants vrouw, Juffrouw *de Praat*, huisvrouw van 't gewezen Opperhoofd tot Boero, den Onderkoopman *de Praat*, een van zyn eigen voordochters, een Juffrouw van 20 jaren noch vryster, Juffrouw *Vosmaar*, huisvrouw van *D. Vosmaar*, en Juffrouw *Diemer*, zyn vrouws eerste mans voordochter, en Juffrouw *Vonk* een Predikants vrouw, alle de welke te dier tyd nog kloek en gezond waren.

Korten tyd, en geen twee maanden daar na, nam dit werk zyn begin met 3 zoontjes van des Landvoogds zoons weduwe, die in de zelve straat, en zeer digt by 't huis van dien Heer woonde; welke drie binnen een maand stierven, en 's avonds met flambouwen begraven wierden, 't welk geschied zynde zey voornoemde *D. Carpius*, dat dit de rook en damp was, dien hy gezien had in de straat van den Landvoogd. Zeer kort daar op stierf des Landvoogds vrouw, die met veel statie begraven zynde, zoo zey de Heer *Carpius* dit de zelve statie te zyn, die hem in dat gezicht vertoond was. Daar op stierf Juffrouw *Caheing*, en Juffrouw *Peregrinus* kort daar aan, 't geen onder de andre meegenoemde Juffrouwen zoo al eenige bekommering begon te baaren. Zeer kort 'er aan volgde Juffrouw *Vonk*, en eene Juffrouw *Hellenius* (hoewel onder 't getal niet genoemd) D. *Hellenius* vrouw, na welkers dood D. *Carpius* by Juffrouw *Vosmaar* quam, en tegen haar in presentie van myn huisvrouw zeide, Juffrouw *Vosmaar*, nu Juffrouw *Hellenius* dood is, hoeft gy niet bevreest te zyn, want dewyl ik haar in dat gezicht maar van agteren gezien heb, en gy van statuur malkanderen zeer wel gelykt, zoo heb ik gemeend, dat gy het waart, doch nu by de

1667. de uitkomſt bevonden, dat ik haar, en niet u, gezien heb; vooral egter begon dit werk by de Juffers te klemmen, toen zyn eigen dochter kort daar aan ſtierf, waar door dan eindelyk de twee laatſte, de Juffers de *Praat* en *Diemer*, die reeks haar hebbende zien voorgaan, hoe gezond zy ook waren, by de minſte hoofdpyn of andre geringe ziekte, aanſtonds begonden melancolyk te werden, en zich in te beelden, dat zy 't mede niet lang maken zouden, hoewel zy toen nog niets, dat na de dood geleek, gevoelden.

Kort daar aan, of 2 of 3 weken daar na, wierd Juffrouw *de Praat*, anders zeer gezond en vrolyk van geeſt, zeer ſchielyk ziek, en was binnen 2 of 3 dagen een lyk. Onder de ziekte, en na de dood van voornoemde Juffrouw, wierd de Juffrouw *Diemer* zeer droefgeeſtig, en beelde zig nu en dan al vaſter haar kort aanſtaande dood in; doch door haar jongheid en vrolyken geeſt dit dan weer verzettende, en verwerpende, geloofde zy, dat haar vader 'er haar maar mede onder genoemd had, om haar behuwde moeder, die van haar zoo veel hield als of zy haar eigen dogter was, vermids zy geen kinderen had, te bedroeven, vermits 'er in dat huwelyk van haar vader en moeder de beſte overeenkomſt niet was, gelyk zy dit menigmaal tegen myn huisvrouw verhaald heeft.

Aldus dan dit geheel uit hare gedagten ſtellende, zoo wierd zy in die meining te meer geſtyfd, om dat zy nog wel twee maanden gezond en fris bleef, weshalven zy vaſtſtelde, dat haar vader mogelyk, als met Juffrouw *Vosmaar*, haar in de plaats van een ander, die 't wezen moeſt, kon gezien hebben; maar de tyd leerde kort na deze haar gedagte, dat haar vader niet gedwaald, doch haar wel regt moeſt gezien, en in haar perzoon noit gedwaald hebben: want zy, ontrent drie maanden zwanger zynde, ging met haar man, (gelyk zy wel meermalen gedaan had) uit ryden te peerd, waar van zy, 's avonds t'huis gekomen zynde, over eenige onpaſſelykheid klaagde, die zich geheel tot een miskraam begon te ſtellen. Zy deze onpaſſelykheid, vermits die niet zeer neep, te weinig agtende, ging dien dag noch al over huis, even of haar niets ſchorte, waar op zy dien avond, van een zware en brandende koorts aangetaſt, te bed moeſt gaan leggen, die haar daags daar aan buiten verſtand bragt, en de ſtoffe, die de natuur benedenwaards moeſt afgezet hebben, opwaarts dreef, en niet tegenſtaande alle middelen na 't hoofd deed ſlaan, zoodanig dat zy de derden dag, alzoo de quaal na geen middel luiſterde, een hoofd als twee hoofden en 1674. een aangezicht als twee aangezichten, doch meeſt aan de eene zyde, zeer bloedig, en bruin-rood gezwollen had, puilende het eene oog uit haar hoofd, zoo dat zy 'er yſſelyk uit zag, en onkenbaar om aan te zien was. In dezen ſtaat nog twee dagen, en t'eenemaal buiten haar verſtand blyvende, is zy, de laatſte van dat genoemd getal Juffrouwen, op den vyfden dag van haare ziekte elendig geſtorven. Al 't welk my van myn huisvrouw, die 't een en 't ander bygewoond heeft, (en die mede vreesde een van de Juffers, die zyn Eerw: gezien had, te zyn, hoewel hy haar van het tegendeel verzekerde) en ook van verſcheide andere vrunden, die dit mede gehoord en gezien hebben, menigmaal verhaald is.

By de Heer *de Vicqs* tyd hing ganſch Amboina aan een zyden draad: want zekere *Pati Lima*, een Chriſten, doch daar na tot den Koning van Ternate overgeloopen, en Moors geworden, bragt hier A. 1686 een brief van den Koning op Hila, die *Haſſan Soeleyman* zeer plegtelyk onder een geele zonneſcherm, en in een zilvere ſchotel, met een geele zyde neusdoek bedekt, inhaalde, en in de Maſigit of hunnen Tempel bragt, al het welk een getrouw Inlander, *Hcaleſſi* genaamd, aan 't Opperhoofd, de Heer *van Thye*'s nagts wel bekend maakte; doch alzoo hy zeer veel eyeren onder dezen *Haſſan* te broejen had gezet, zoo gaf hy 'er geen kennis af aan den Landvoogd, en liet den andren ook maar ontvlieden, ja 't was honderd tegen een, dat men (op een tweede waarſchouwing van die Inlanders aan den Landvoogd zelf) dien ſchelm op Hatoewana, of, zoo andre willen, op de Baileoe van Roemakay, noch kreeg.

Pati Lima's verraad A. 1680.

Hy wierd eerſt de borſt opgeſneden, en 't hert uit zyn lichaam gerukt zynde, in zyn aangezicht geſlagen, waar over hy zyn kop nog ſchudde (zoo my luiden, die daar by ſtonden, en dit aanzagen, gezegt hebben) en toen gevierendeeld, gelyk wy elders breeder zeggen.

De Raad over 't gedrag van *Haſſan Soeleyman*, hier ontrent gehouden, zich nader beraden hebbende, en in omvrage gebragt zynde, of men hem niet na Batavia behoorde te zenden, zoo vond de oude *Rumphius*, bedugt voor opſtand om zynen grooten aanhang, veel zwarigheid hier in. *Van Thye*, die veel belang by zyn verblyf alhier had, was van dat zelve gevoelen, welken ook eenige andere toevielen. De Heer Landvoogd ſtemde wel om hem op te zenden; doch was toen al verzekerd, dat de meeſte ſtemmen voor het tegendeel lagen. Daar zyn 'er ook in die tyd geweeſt, die wel mein-

Waar in Haſſan veel deel had, die men egter ongeſtraft liet.

1680. meinde te weten, dat 'er een geschenk van belang tusschen beide gekomen, en oorzaak van zyn verblyf was, doch het zy daar mede geweest, zoo 't wil, het is zeker, dat haar Edelheden den Landvoogd 't jaar daar aan schreven, dat hy zyn gezag en macht vooral in zulk een zaak getoond, en hem opgezonden moest hebben.

Dat Haar Edelheden qualyk namen.

Ondertusschen vernieuwden haar Edelheden den 24 Januari 1679 weer den vorige last, van geen jonge nagelboomen meer aan te planten, verboden een Opperkoopman om geen redenen (dan by lyfstraffelyke misdaden) op te zenden, en daar toe eerst haren last af te wachten.

Ook verboden zy den 28 dito geen vastigheden, enz. na imands naam te noemen, of ook meer Eilanden op te zoeken, alzoo 't beter was, dat die voor andren maar verborgen bleven.

Last ontrent 't Kasteel, en de zuinigheid.

Den 2 Februari gaven zy last 't oud Kasteel te herstellen, daar 't van nooden was, daar by voegende, dat men ontrent het stuk van zuinigheid het ontwerp, van de Heer *Hurdt* hier gelaten, stipt volgen moest, zy gaven toen ook een nette bepaling, wat dienaaren zy hier wilden aan-, en in dienst gehouden, en wat zy van den Heer Landvoogd, en andre dienaaren maar wilden getrokken hebben, bepalende net, wat zy aan hem toegestaan hadden, dat zy noch nader A. 1680 den 17 Februari uitdrukken.

Den 27 October verbieden zy geen borger, of andre chaloepen onder de 30 lasten toe te staan na Batavia te varen, dat zy 't jaar daar aan weer belasten, verbiedende ook nergens aan te gieren.

Den 17 Januari A. 1680 bepalen zy tot hoe verre toe men deze en gene dienaaren zou mogen verbeteren.

Den 26 dito keurden zy de aanstelling van de onderzoekers der nagelen op Hitoe en elders zeer goed, gelyk ook om jaarlyks dezelve op Toelewely uit te roejen, belastende ook te zien, of 'er tusschen Haja en Tamilau, of ontrent Sepa, ook geen vielen; dat zy A. 1681 den 6 Februari weer belasten; doch daar zy die van Banda den 11 Maart A. 1681 af ontslaan.

't Orang-Kajen-feest aanbevolen.

Zy belasten nu ook den 17 Februari het OrangKaja's-feest jaarlyx te geven, en de ingetrokkene wacht op Amblauw weer uit te zetten.

De opstand in Ternate, en op Boero.

In 't begin van A. 1680 deed zich over Ambon weer een zwarte wolk op door den opstand des Konings van Ternate, die, zich tegen de E. Maatschappy openbaar aangekant hebbende, de vonken van dit vuur ook na Boero had doen overwaejen, door eenige vaartuigen, daar gekomen, met zynen last aan de Boeroncesen, om mede tegen ons op te staan, gelyk zy terstond deden. De Moorsche Priesters en grooten bejegende de onzen zeer fors, ontfingen brieven van dien Koning op 't plegtelykste in de Masigit of Tempel, beroofden onzer vryliedens vaartuigen, ja sloegen al, wat zy buiten de vesting vonden, dood. Men zag 'er honderden van vaartuigen byeen vergaderen, dat 't Opperhoofd door eenige soldaaten zocht te weeren; doch zy wierden van hen te rug gedreven. Alle onze vaartuigen hadden zy ook verbrand, zoo dat het Opperhoofd ten eersten geen kennis 'er af kon geven, eer dat de zaken daar reeds tot opstand geschikt waren; een tyding, die na 't vertrek van 't laatste schip na Batavia, en derhalven op zyn ongemakkelykst, aan 't Kasteel quam door een chaloep, die na Boero gezonden, en verwonderd was, daar zoo veel vaartuigen te zien, en diens stierman, zoo daar uit, als uit 't schieten van 't Hoofd, vast stelde, dat hier onraad was, weshalven hy ten eerste na 't Kasteel keerde. 1680.

De Heer Landvoogd, en den Raad, gaven hier af echter noch tydig aan haar Edelheden kennis, die in 't begin van A. 1681 veel krygslieden ten getale van 14 a 1500 man, met de Capiteinen *Struis*, *du Moulin*, *Mols*, (die hier stierf) en meer andre officieren, herwaards zonden, dewelke die van Boero aantasteden, in korten tyd overwonnen; en alzoo van dien oorlog in dat jaar een einde maakten. Vele van de Boeroneese belhamels (meest Priesters) wierden onthalst, of gerabraakt, en op andre wyzen gedood, andre wierden gebannen, en veele geraakten ook in slaverny, daar onder veel onnoozelen.

Zy leiden toen ook een krygsman, den vaandrig *Louis Mignon*, in plaats dat 'er bevorens een Onderkoopman gelegen had, op Boero, en na dien tyd is het daar ook stil geweest.

Den 14 Maart vonden zy goed een nieuw Kasteel in de Laha te leggen; doch hadden zich over de groote en gestalte van 't zelve noch niet beraden; hoewel zy vooreerst meest voor een vyfhoek waren, belastende vooraf eenige mopsteenen daar toe te vervaardigen, dezelve in een loots te leggen, en door een corporaalschap te doen bewaren. Op welk leggen van een Kasteel in de Laha den 30 November A. 1681 ook de goedkeuring uit 't Vaderland quam, hoewel men 'er niet mede voortging, mogelyk, om dat men geschreven had, dat dit noch goed, en ten vollen genoegzaam was. Ook keurden de Heeren in 't Vaderland den 8 Januari A. 1682 dit noch eens goed.

't Besluit A. 1681. van een Kasteel in de Laha te leggen.

Daar op belasten zy den ringmuur, die

1683. die reeds onder handen was, te voltrekken, gelyk in dit jaar 1682 ook geschied is; hier by noch voegende, dat men 't huis van den Landvoogd in het Kasteel weer opmaken zou.

De ring-muur dit jaar voltoid.

De Heer de Vicq na Batavia, de Heer van Vliet hier gezaghebber.

In 't midden van Augustus vertrok deze Heer Landvoogd na Batavia na dat hy ruim vier jaaren hier geregeerd had, latende het bestier in handen van den Opperkoopman en gezaghebber, de Heer *Jeremias van Vliet*, die hier in 't begin van dit jaar gekomen, en, alzoo hy met de dochter van de Heer *Padbrugge* getrouwd was, hier niet lang bleef; hebbende in zyn tyd de groote galdery in 't huis van den Heer Landvoogd, en Hollandsche Kerk weder opgemaakt.

De Heer Padbrugge komt A. 1683 hier als Commissaris, en drie en twintigste Landvoogd.

A. 1683 den 7 Januari verscheen hier de Heer *Robbertus Padbrugge* als Commissaris der drie Oosterse Landvoogdyen, en als drie en twintigste Landvoogd. Hy was laatst Landvoogd in de Moluccos geweest, en quam toen uit Banda, dat hy als Commissaris bezocht had, nemende de Landvoogdy van zyn schoon-zoon, de Heer *van Vliet*, over; hoewel die noch tot September 1684 hier bleef.

Die nader beschreven wierd.

Dit was een kort Heer, niet zeer gezet, in de genees-kunde geoeffend, en van een minnelyken ommegang. Hy had in vorige tyden op Ceylon onder den Heer *van Goens* gelegen, en was A. 1672 in Augusti na Mascate in Arabien gezonden, om daar een nieuw verbond te maaken. Na dien tyd eenige jaren in de Moluccos gelegen hebbende, was hy hier gezond, en welvarende gekomen; doch had door een zwaren en kouden slag-regen, die hem in 't gebergte van Soya overviel, en tot in 't gebeente doordrong, zyne gezondheid verloren, zoo dat hy volslagen lam (vooral aan de handen) daar af gebleven is.

Hy was een man in 't geheel niet schraap- en baat-zuchtig; maar zeer sterk voor de neerstigheid, en goede ordre, voor de onkreukbaarheid in 't gericht, voor 't eerlyk gedrag der dienaaren, mitsgaders voor alles, dat een goeden staat kon helpen uitmaken; doch hy was wat aan de haastige kant.

Van 't eerste, en van zyne onkreukbaarheid, heeft hy een bewys gegeven, wanneer zeker Chinees (die een zware zaak voor den rechter had) met een stukje spek by zyn Ed: quam, om hem dat te vereeren, dien hy vriendelyk bedankte, zeggende dat hy geen liefhebber van spek was. De Chinees, die wel merkte, dat hy niet gezien had, wat 'er onder dit spek lag, te weten, een stapeltje goude coubangs (ider 10 Ryxdaalders weerdig) draaide het spek een weinig om, om hem de geele munt in de oogen te doen schitteren. Zyn Ed: zag die eindelyk, maar joeg den Chinees met zyn goud in groote moejelykheid van daar, alzoo hy te vrede was met zyn gemeen inkomen; en zyn meeste buiten-inkomen had hy van zyne slaven by de E. Compagnie, welk getal zyn Ed: van 50 tot 130 gebracht had. 1683.

Niet minder heeft zyn Ed: dat ook getoond, wanneer de Chineesche weduwe van eenen *Nonko* (een zeer ryke vrouw) voor 't leven van haaren zoon, die ter dood verwezen was, een groote somme gelds zyn Ed: aanbood, die zyn Ed: mede zeer edelmoedig van de hand wees.

Amboin door zyn Ed: tot een stad gemaakt.

Zyn Ed: had in zynen tyd voor, om dit open vlek tot een stad met wallen, grachten, en poorten te maken. Hy heeft ook een aarde wal na de land-kant om de stad getrokken, en al een redelyke diepe gracht 'er omgemaakt; en zoo verre in staat gebracht, dat men in Noessanivel, en op de Olifants-weg, en in Mardheyka, 'er maar poorten aan had te maken, om ze af te konnen sluiten; dat zyn Ed:, vermits zyn vertrek A. 1687, niet heeft konnen doen, en waar ontrent zyn vervanger juist niet al te wel met zyn Ed: gehandelt heeft.

Dog zyn werken door zyn vervanger slegt behandeld.

Na dat nu die Heer die byzondre groote moeite op zich genomen had, bevond hy noch by zyn aanwezen alhier, dat de zware regen-zaisoenen groote schade aan zyne wallen toebragten, en dezelve hier en daar deden instorten, dat echter met weinig moeite had konnen hersteld werden.

Het is waar, dat zulk een zware wal tegen de Inlanders niet van nooden, en tegens Europeers veel te zwak was, maar nu reeds gemaakt, en in staat zynde, zoo had men, om de stad verder te dekken, en de ingezetenen tegen brandstichters, en weggelopene slaven (gelyk de later tyden daar van veel nuttigheid zouden gehad, en noch konden hebben) zeker te stellen, immers die drie poorten 'er aan konnen maken.

Zyn Ed: had ook een zoort van een borstwering, of wal op 't strand, van groote bobbers, of visch-korven als fuiken, met zware steenen gevuld, gemaakt, die hy met aarde meinde bedekt te hebben, op hoedanigen wyze zy met 'er tyd konden goed werden; doch, myns bedunkens, waren die steenen niet goed, en een aarde wal zou beter geweest zyn, daar anders een kanon-schoot op die bobbers, vol steenen gedaan, groote schade onder de ingezetenen der stad zoude hebben konnen veroorzaaken, waarom die ook in 't algemein afgekeurd zyn.

Hy was gestadig bezig, dan met deze, dan met gene nieuwe werken, latende veel volk graven, delven, heyen, timmeren en metzelen, om dammen, dy-

1686. dyken, water- en kruit-meulens, een corl-huis, ſchutſluizen, en andre zware werken; zoo tot nuttigheid, als tot cieraad der ſtad, te maken; hoewel zyn Ed: ook hier ontrent gezien heeft, hoe groote ſchade de zware afwateringen van 't ſteil voor-gebergte van Soya, en de ſterk-loopende Rivieren (en vooral de Way Tomo) daar ontrent van tyd tot tyd gedaan hebben: want ſchoon zyn Ed: in zeker Latynſch vers (by ons bevorens in de beſchryving van de ſtad aangehaald) zegt, dat hy den Way Tomo getemd had, is het egter zeker, dat die Rivier noch lang daar na een ganſchen dyk, waar af zyn Ed: maar pas te voren op een andren overgeſprongen was, in een oogenblik weg nam, en noch een geheele vleugel zoo van de brug ontrent de Mardheyka, als van de ringmuur (alles metzel-werk zynde) als niet met alle in zee voerde.

Klagten der Inlanders over zyne werken.

Over deze werken hebben de Orang-Kaja's en andren geklaagd, dat oorzaak was, dat hy vertrokken is.

Zyn Ed: deed ook zeer veel zware klip-ſteenen door buskruit alle Zaturdag ſpringen, en van den Roodenberg na 't Kaſteel voeren, en tot verbetering, en verder uitzetting van 't Hoofd aan de zeekant gebruiken.

De dwars-ſtraat, die op de Olifants-weg naaſt aan de Burgſtraat volgt, en vlak op Noeſſanivel aan loopt, heeft hy gemaakt, en 't Zagoe-boſch agter het erf van *Pieter Nuyts*, bevorens maar een moeras, en een ſchuilhoek voor ſlaven, en ongediert, tot zeer veel nuttigheid van het gemeen (hoewel daar over by eenige quaadwillige borgers al mede geklaagd wierd) weggenomen.

Hy heeft op de weg in Halong, en in 't dorp aan den Roodenberg 62 Mangga-boomen doen planten, die aan dezen weg een groot cieraad, en een aangename lommer toebrengen. Ook heeft hy de meeſte ſtraaten, en veel nieuwe blokken, uitgeroid; en langs de huizen, zoo in de Olifants-ſtraat als elders, een fraeje water-gang van eſterikken gemaakt, ten einde men dat water zelfs in 't Kaſteel brengen mogt.

In zyn tyd is ook het armen- en weeshuis gemaakt, dat een zeer fraei gebouw is. Hy heeft ook een ſteenbakkery voor de E. Compagnie hier opgericht, die al mede te niet geloopen is, veel ledige erven heeft hy aan de borgers, en Chineeſen tot ſteen-bakkeryen uitgedeeld. Hy heeft ook verſcheide ſteene en houte bruggen laten leggen.

Agter het huis van den Landvoogd heeft hy ook een ſteene punt gelegt, die door 't verleiden van de Way Tomo al mede ten grooten deele weggeſpoeld, en daar na tot een ſpeelhuis gemaakt is. 1686.

Ook heeft hy een ſteene muur om 't Hollands kerkhof laten trekken, en die Kerk zedert tot een vergaderplaats van den politicquen Raad gebruikt.

Op de pas Baguwala heeft hy de vervallene Reduit Middelburg vernieuwd; doch het allerbeſte werk, door zyn Ed: verricht, is de gracht, die hy op den weg na de pas, tot dicht by de zelve, een kleen half uur verre, door den Inlander heeft laten graven.

Ider man, die hier met zyn vaartuig aanquam, mocht niet van den Ooſter na den Weſter-inham, en zoo over en weder, over dezen weg gaan, voor en al eer hy een mandeken met aarde tot het maken van die gracht uit de weg gegraven had.

Dit was zeer weinig werk voor ider menſch, zeer nut voor 't gemeen, en nochtans zoo laſtig voor den luyen Amboinees, dat zy hem wel honderdmaal daar over verwenſcht hebben: En echter is het (gelyk de Amboineeſen nu zelf bekennen) een zeer loffelyk werk in zich zelven geweeſt, en van een groot gemak en nuttigheid voor hen geworden, alzoo zy hunne Orembaejen met zeer grooten arbeid bevorens, een groot quartier uurs verre van de eene zee in de andre over land ſleepen moeſten, daar zy dat nu pas ruim 100 treden verre behoeven te doen.

Hy had ook by placcaat laten afkundigen, dat een ygelyk, en vooral de vryborgers en Chineeſen (op verbeurte van een Ryxdaalder voor ider beeſt) zorg dragen moeſten, dat hunne buffels (die zy in de ſteen-bakkeryen pas buiten de ſtad gebruikten) of koebeeſten, niet door de ſtad quamen loopen: want dat zy door zyne oppaſſers gevangen, en hem met die laſt van zulk een boete t'huis gebracht zouden werden. Dit verbood hy, om 't gevaar, dat men ontrent kinderen, en oude lieden (vooral van de buffels) te wachten had, behalven, dat zy ook de openbare wegen bedierven.

Het zelve had hy ook wegens de verkens, die door de ſtad liepen, met die ſtraffe verboden, dat, zoo hy een verken in de ſtad ontmoette, van wie 't ook zyn mogt (alzoo zy de wegen, die hier anders zeer net zyn, alomme bedierven) hy 't zelve door zyn oppaſſers zoude doen ſchieten, en na het zieken-huis, tot een verval voor de zieken, laten brengen.

Dit nu was een groot voordeel voor den wondheeler in 't zieken-huis, die daar te gelyk ook ſchaft-baas was, en nu en dan al een verken kreeg.

Deze quam A. 1686 op zekeren tyd by den Heer Landvoogd, terwyl ik 'er ook

1686. ook was, genegen zynde zyn Ed: iets wegens de zieken te verzoeken. De Landvoogd, tegen hem lacchende, zei: Mr. *Boekhout*, *ik heb u daar weer een ſchoon verken, dat myn oppaſſers geſchoten hebben, na 't ziekenhuis laten brengen.* Waar op de ander, niet wetende dat het zyn eigen verken was, al ſtrykvoetende, en buigende zei; *ik bedank u, Heer* Landvoogd, *voor uwe groote goedheid*; maar toen 'er de Heer *Padbrugge*, al voort lacchende by voegde; *ja maar* Mr. Arie, *'t is uw eigen verken* (want hy voede 'er mede eenige op) *en ik heb dat moeten doen, om geen uitzondering van imand te maken, te meer, alzoo gy nog 't voordeel hebt van alle de doode verkens van andren te krygen, ook diend het, om u in 't toekomende voorzigtiger ontrent dit ſtük te maken.*

Aardige ots, door yn Ed: an den ond-eeler ge-eeld.

Mr. *Boekhout*, dit hoorende, was hier zoo ontzet over, en trok zulke vreemde ployen in zyn wezen, dat hy aanſtonds afbrekende, zyn geheele boodſchap uitſtelde, en na 't ziekenhuis vertrok, om na zyn verken te zien, of 'er noch zalf, of pleiſter aan helpen mogt; doch 't beeſt was zoo ongeneeſlyk dood, en zoo wel getroffen, dat het met alle de zalfpotten van 't ziekenhuis niet te herſtellen was.

Doe hy daags 'er aan by den Heer *Padbrugge* weder quam, om zyn boodſchap te verrichten, vraagde hy al ſchertzende aan hem; *hoe heeft het verken al geſmaakt, is 't ook goed geweeſt? 't was*, zei hy, *goed Heer* Landvoogd; *doch zoo goed niet, als ik in 't eerſt wel gedagt had. Het is te gelooven, zei die Heer, om dat het uw eigen was; maar wy zullen het op een ander tyd weer goed maken*; waar voor hy zyn Ed: bedankte.

Moeje-kheden et zyn rſte be-enden, met de erkely-n.

Deze Heer lag geweldig met zyn tweeden, en den Capitein over hoop; doch dit bequam hen beiden zeer qualyk, gelyk wy elders reeds getoond hebben, daar wy van het ampt van de Landvoogd in 't byzonder ſpraken. Wat geſchil hy met den Kerken-Raad gehad heeft, zullen wy onder 't Kerkelyke aanhalen. Hy wilde ook niet dulden, dat men (hoewel hy anders zeer nedrig, en met alle Zondag twee maal ter Kerk te gaan een voorbeeld was) imand anders, dan hem, en de Predikanten, myn Heer noemde; dat egter meeſt uit drift tegen den Opperkoopman geſchiede.

Laſt ha- Edel- den A. 85 en 86 on-nt ver-neide aken.

A. 1684 den 12 December en den 7 Februari 1685 ſchreven haar Edelheden (vooral na die van Banda en Ternate) dat zoo daar eenige Europiſche volkeren mogten komen, men die zou hebben af te wyzen; 't geen zy den 2 Juli vernieuden, bevelende hen niet te ſpraak te ſtaan.

Zy belaſten ook den 24 Februari 1685, dat men den Inlander, by zware nagelgewaſſchen, van de Hongi-tochten verſchoonen, en met het uitroejen der nagelboomen op de ongeoorlofde plaatzen maar voortgaan moeſt. 1686.

In 't begin van A. 1686 den 5 Januari verbieden zy andre boomen, in plaats der verſtorvene aan te planten, en in Maart belaſten zy jaarlyks 't OrangKaja's-feeſt te houden.

Dit jaar nam een ſlegte intrede, alzoo in Januari de geheele Chineeſche ſtraat; nevens veel andre huizen, en twee ryen met ſchoone lommeryke Mangga's-boomen (die de ganſche ſtraat overſchaduwden) afbrandden.

Door de goede ordres van Wyk-meeſters, en de noodige wachten by de werktuigen, om den brand te leſſchen, en vooral, by de nieuwe laſt, om voortaan alles met pannen te dekken, wierd deze ſchade, zoo veel 't mogelyk was, toen geſtuit, en verder voorgekomen.

Zware brand A. 1686.

In 't begin van dit jaar hadden haar Edelheden dezen Heer Landvoogd ook Extraordinaris Raad van India gemaakt, op welken titel hy zich in 't minſte niet verhoveerdigde.

Zyn Ed: Raad van Indien gemaakt.

In dit zelve jaar ben ik mede hier gekomen, vindende toen maar een oud Predikant.

Niet lang na myn komſt quam hier den 3 Auguſti 1686 de Heer Landvoogd der Moluccos, *Jacob Lobs*, met zyn zoon, den gewezen Fiſcaal, *Pieter de Neyn*, den geheimſchryver *Warrenthout*, en meer andre Ternataanſche bedienden.

De Opperkoopman, de Heer *Willem Baſting*, de Eerw: *D. Cornelius van der Sluis*, en *Ik*, wierden afgezonden, om zyn Ed: uit de naam van de Heer *Padbrugge* te verwelkomen, en aan land ten huize van zyn Ed: te brengen, die dezen Heer zeer vriendelyk ontfing, en gedurende zyn aanwezen veel vermaak aandede, alzoo wy toen alle dag een groot feeſt, 't zy by den Heer Landvoogd, 't zy by dezen of genen der voornaamſte ingezetenen, hadden, waar by dan de meeſte lieden en bedienden van aanzien mede verzocht wierden.

De Heer Lobs van zyn Ed: hier deftig onthaald.

Dan ging men eens op de naburige heuvelen te peerd op de harte-jacht, (dat op zekeren dag haaſt het leven van de jonge Heer *Lobs* koſtte, terwyl men naar een beeſt ſchoot) dan eens na Hatoemoeri met een groot gezelſchap uit ryden, blyvende in 't een of 't ander dorp, tot dat de ſchoone lichte Maan op quam, by welke dan 't ganſch gezelſchap weer na het Kaſteel afzakte, daar men dan tot diep in de nagt vrolyk was.

Op andre dagen ging men hier of daar na toe varen, of om de zegen aan de pas Baguala, of elders te trekken; welke vreug-

1687. vreugdedagen tot den 3 September duurden, op welken avond een zeer groot affcheid-maal aan 't huis van de Heer Landvoogd was; doch in 't midden van deze vreugd quam 'er fchielyk een groote verflagenheid over 't ganfch gezelfchap: want zoo als de eerfte gezondheid, te weten, van Haar Hoog Mogende ingefteld was, zouden daar eenige eer-fchoten met een falconet, en eenige andre ftukjes, op gedaan werden; doch met de eerfte fchoot berfte dit ftukje in 3 ftukken, waar door twee mannen dood geflagen, en de derde doodelyk gequetft wierd. Dit was oorzaak dat niemand dien avond regt vrolyk was, gaande de meeften vroeg na huis.

De Heer Landvoogd met alle lieden van eenig aanzien deden dezen Heer den 4 dito tot aan boord toe uitgeleide, en zoo vertrok zyn Ed: na Batavia.

In dit jaar, alzoo 'er geen oorlog onder de Regeering van dezen Heer Landvoogd geweeft is, is ook niets meer van belang voorgevallen doch.

Steert-fter hier gezien. Den 15 Augufti wierd hier in de morgenftond een weinig bezuiden de gordel van den Reus, een fteert-fter met een bleeke lange fteert, na 't Weften ftaande, eenige dagen aaneen gezien.

A. 1687 weer zwaren brand. A. 1687 den 11 Januari heeft men weer een zwaren brand gehad, die over 5 blokken, doch meeft over dat by de kleeder-winkel, en 't blok van den ouden *Rumphius* (die dit jaar zeer groote fchade geleden had) en ook over dat, daar de Koning van Kilang woonde, gegaan is. Deze twee branden hebben wel 2 a 300000 gl. fchade aan verfcheide ingezetenen, doch voornamentlyk aan den Capitein der Nederlandfche borgery de Heer *Henrik Leydekker*, lid in den Raad van Juftitie, en den Capitein der Chineefen, *Que Senko*, toegebragt.

Zware aardbeving. Den 19 van de maand daar aan had men hier een zeer zware aardbeving, diergelyken men zedert A. 1674 niet gevoelt hadde. Zy begon juift op een avond, ontrent half zeven, dat de Heer *Padbrugge* met Mejuffrouw zyn gemalin (want toen kende men in Amboina nog geen Mevrouw) my de eer aangedaan had, van myn cabinet met zee-horenkens te komen zien. Zy was de zoetfte, vriendelykfte, deugdelykfte, en opregtfte Juffrouw, die ik oit ontmoet heb.

Men had den ganfchen dag niets, dat na aardbeving geleek, vernomen; maar als ik zyn Ed:, en Mejuffrouw zyne Gemalinne, maar pas uitgeleide gedaan had, quam 'er een zware ftoot, en daar op zulk een verfchrikkelyke beweging van 't aardryk, dat ik niet wift wat my over quam: want ik wierd puur walgende, als imand die zee-ziek werd; ik voelde en zag het aardryk onder my als de baaren der zee op- en nedergaan, en zoo fterk bewegen, dat de takken der boomen, by onze deur op de weg geplant, tot dicht by de grond nederbogen. Afgryzelyk was het om aan te zien, en geen menfch in ftaat, om op zyn beenen te blyven ftaan, zoo dat wy alle op den grond moeften gaan zitten, of wy zouden om verre gevallen hebben. 1687.

Groote hardvogtigheid, en voorzigtigheid van de Heer Padbrugge. Te dier tyd zag ik, dat deze Heer Landvoogd ook een man van geen minder moed, dan voorzigtigheid, was: want daar hy tot dien tyd toe altyd in zyne wooning buiten 't Kafteel zich opgehouden had, ging zyn Ed:, hoe zwaar ook deze aardbeving was, dien nagt, en eenige nagten daar aan, zyne ruft in 't Kafteel (fchoon 't zeer gefcheurd was) neemen, om, by voorval van eenigen oproer, dat op zulke tyden vooral wel gebeurt is, aanftonds zelfs goede ordre te konnen ftellen, en alle ongemakken voor te komen.

De eerfte ftoot, en de verdre beweging van het aardryk, duurde wel een quartier uurs; maar tegen half negen quam 'er weer zulk een ftoot, en zoo een zware beweging 'er op; dat wy ons dien ganfchen nagt in huis niet dorften vertrouwen; maar in een opgeflagen tent van planken en zeildoek fliepen.

Na dien tyd had men dagelyks een lichte wieging, of wel een kleene aardbeving, dat tot de komft van de Heer *Dirk de Haas* (die hier den 4 April met 't fchip Sumatra verfcheen) duurde, alzoo 'er op dien eigen dag nog aardbeving was; weshalven ik, tot dien tyd toe, onder den blooten Hemel my 's nagts in de voornoemde tent ruim twee maanden onthouden, hoewel niet vernomen heb, dat door de zelve eenige andre fchade veroorzaakt is, dan dat 4 of 5 huizen in 't gebergte van boven neder geftort, en de muuren in 't Kafteel nog al meer gefcheurd zyn.

Voor deze aardbeving vertoonde zich de Maan zeer bleek, en droevig, 't was dood ftil, en men had nu en dan van verre eenig gedruis, als van eenige kanonfchooten, vernomen.

Den fchryver na Banda tegen de ordres aangezonden. Ik bleef niet lang daar na hier; maar wierd den 17 Juli tegen alle recht en reden (alzoo 'er toen geen Predikant in Banda was, en door die Regeering 'er een van hier ter leen voor een korten tyd verzocht wierd) na Banda gezonden, daar, volgens uitdrukkelyke ordres van haar Edelheden de jongfte Predikant, die met de Heer *de Haas* gekomen was, *Cornelius van Bruffel* genaamd, derwaards had moeten gaan. Ik bragt die laft en redenen wel by; maar de Heer *de Haas* wilde het zoo hebben, en de Heer *Padbrugge*

1687. *brugge* (die 't wel anders had konnen, en ook had behoort te doen schikken, vermits die ordre 'er lag) vond dat mede zoo goed, om den Heer *de Haas* te believen, hoewel zyn Ed: my anders genegen was; doch hoe die inschikking zyn Ed: daar na vergolden is, zullen wy kort na zyn vertrek zien.

Goude coebangs uit de groote kas gestolen. In dit jaar, of daar ontrent, waren eenige goude coebans (a ider 10 Ryxdaalders) uit de groote kas gestolen, die de Heer *Padbrugge* van den Opperkoopman *Basting* weer eischte, die nochtans toonde, dat hy noit zonder 2 gecommitteerden in die kas geweest was. Zeer waarschynelyk zullen die zoo gestolen zyn, gelyk men naderhand diergelyk een geval onder de Heer *Schaghen* met de Heer *Schenkenberg* gehad, de dief toen ontdekt, en gehangen heeft.

De Heer de Haas vierentwintigste Landvoogd hier, en de Heer Padbrugge vertrokken. Zyn Ed: bleef hier niet lang na myn vertrek, maar heeft kort voor zyn vertrek deze Landvoogdy aan de Heer *Dirk de Haas*, als vier en twintigste Landvoogd over, nevens een nette instructie wegens den staat dezer Landvoogdy overgegeven, en is daar op met het schip Sumatra den laatsten Augusti 1687 van hier na Batavia, na 4 jaren bestierens, vertrokken.

Indien deze Heer de Heer *Schaghen* zoo wel, als den Heer *de Haas*, tot zyn vervanger gehad hadde, 't is zeker, dat veele van zyne reeds gemaakte, en dus verre wel begonnene werken zeer wel zouden vervolgd zyn; maar het was hier vlak het tegendeel, gelyk wy zullen zien.

Dien Heer nader beschreven. De Heer *de Haas* was in zyn jeugd een Amsterdamsche weesjongen geweest, gelyk ik menigmaal heb hooren zeggen; doch of het ook zoo is, wete ik niet; maar dit weet ik uit zyn Ed: eigen mond, dat hy by den Notaris, *de Wit*, op Batavia voor jongen gediend, en zyn meester gemeenelyk 's avonds met een Damar, of fakkel, (een dienst, die anders gemeenelyk de slaven waarnemen) t'huis gebracht heeft, het welke zyn Ed: my verhaalde, om aan te wyzen, hoe hy 't van de grond af opgehaald had.

Naderhand heeft hy in Tonkin gelegen, daar hy (zoo zyn Ed: my zeide) zyn geld gewonnen heeft; hoewel hy na dien tyd ook twee maal Opperhoofd van Japan geweest is.

Hy is naderhand uit den dienst gezet, of wel zyn gagie afgeschreven, om dat hy weigerde als Commissaris na Macassar te gaan, dat hy egter om een zeer eerlyke reden dede, namentlyk, om dat hy zyn Heer en Meester, *Jacob Cops*, toen President aldaar, niet bederven, en liever zelf lyden wilde.

Zedert is hy als Schepen, en Vice-President schepen tot Batavia gebruikt, 1687. en eindelyk wierd hem deze Landvoogdy (zoo hy my ook zeide) opgedragen.

Hy was een zeer gaauw dienaar der E. Maatschappy, die allesints de zuinigheid voor dezelve behertigde, en gansch niet inhalende of schraapzuchtig, maar in dit opzigt zoo edelmoedig was, als ik oit een Landvoogd gekend heb: want hy overtrof daar in noch verre de Heer *Padbrugge*, om dat hy van de 60 slaven die voor de E. Maatschappy werken, en waar voor de meesters 3 Ryxdaalders ter maand (hoewel 'er ook in de kruitmolen zyn, die 6 Ryxdaalders winnen) voor ider trekken, geen eenen voor zich zelve wilde nemen, daar de Heer *Padbrugge* 'er anders met reden wel 30 voor zich nam, gevende de andre aan den Opperkoopman, Capitein, Predikanten, enz. Men moet hier egter de waarheid zeggen, te weten, dat de Heer *de Haas* reeds een Heer van zoo groote middelen was, dat hy zeer gemakkelyk diergelyke (anderfins nog al geoorlofde, hoewel voor een Landvoogd geen zeer pryzelyke) winsten aan een ander kon overlaten, en dat de Heer *Padbrugge* in tegendeel maar een Heer van matige, en dus op een eerlyke wyze vergaderde middelen, en dierhalven in zyn Ed: zoo zeer niet te berispen was, dat hy deze winsten niet aan andere overgaf; alzoo een Landvoogd, die niet schraapzugtig is, en fatzoenlyk leefde (gelyk de Heer *Padbrugge*) zyn inkomen zeer wel van nooden heeft.

Wat nu de Heer *de Haas* tegen de Heer *Padbrugge* gehad heeft, is my onbewust; maar 't is zeker, dat hy van al zyne werken niet alleen zeer veragtelyk aan haar Edelheden geschreven, maar ook alles, dat hy gemaakt had (om zyn schryven waar te maken) ten uitersten, en onverantwoordelyk, heeft laten vervallen; daar hy, met weinig moeite, veel werken, die goed, en nu reeds gemaakt waren, zeer licht had konnen onderhouden.

Hy heeft ook den geheimschryver van dien Heer, *Jan Kleintje*, zeer vervolgd, hoewel hy eindelyk noch na Batavia geraakte. Zyne goede hoedanigheden.

Dezen Heer had ook die deugden, dat hy noit een geschenk van imand aannam, of hy schonk den gever twee a driemaal zoo veel in de plaats.

Hy leefde met alle zyne onderhoorige bedienden in goed verstand, 't geen geen wonder was, aangezien hy geen voordeelen met hen deelde, maar alles edelmoedig aan hen onder malkanderen te verdeelen gaf. Dus kon hier geen geschil (dat nu in 't gemeen over 't houden en hebben ontstaat) voorvallen, om dat

1688. hy hen zelf overgaf, dat alle andre, en zelf de rekkelykste Landvoogden, buiten opspraak na zich genomen hadden.

Hy was ook een zeer neerstig Heer, die den ganschen dag van negen tot twaalf, en van twee tot vyf uuren, met Compagnies zaaken waar te nemen, en met ider gehoor te geven, of voort te helpen, en het noodige te schryven, bezig was; maar ten vyf uuren lag hy de pen 'er by neder, en scheide 'er uit, wachtende dan gemeenlyk allen, die hem geliefden te komen bezoeken (die hy 'er ook zeer beleefd toe verzocht, alzoo hy weinig uit, en noit imand bezoeken ging) af, om een pyp tabak by hem te rooken, en een zeer goed glas wyn te drinken, waar by dan gemeenelyk deze en gene versnaperingen waren; behalven dat hy 's avonds ook, die daar toe genegen waren, wel ten eeten hield; dat ik wel zomtyds, maar met bescheidenheid aannam, alzoo ik daar noit sterk voor geweest ben, om by andren te eten, keurende niets zoo goed, als myn eigen tafel; hoewel die Heer een heerlyke tafel hield, en daar gansch niet op zag, of men een reis twee drie meer by hem quam; maar ik heb egter gezien, dat ik door deze myne wyze van doen altyd de meeste agting by zyn Ed:, en by andre Heeren Landvoogden, gehouden heb.

Ik moet ook als een stuk van zyn Edelheids edelmoedigheid, en mildadigheid roemen, dat Hy, na de dood van den voornoemden Notaris *de Wit*, zyne weduwe een brave vrouw, en die hem vry beter, als haar man, gehandeld had, zoo lang zy leefde alle maand twintig Ryxdaalders tot haar onderhoud gegeven heeft; een daad, waar over zyn Ed: by allen, die hem, en haar kenden, en wisten hoe verachtelyk dezen *de Wit* hem in zyn jeugd gehandeld had, geroemd is.

Hy noodigde de meeste fatzoenlyke lieden zeer dikwils ter maaltyd, en leefde zoo edelmoedig, dat verre van daar om van zyn inkomen als Landvoogd iets over te leggen, zyn Ed: noch ettelyke duizend guldens jaarlyks van het zyne daar by inteerde, en van Batavia, daar hy zyn geld onder opzicht van twee gemagtigden gelaten had, ontbieden moest.

Hy was ook een Heer, die zeer ordentelyk leefde, en een groot voorstander van alles was, dat tot stichting, en voortzetting van den Godsdienst dienen kon, gaande des Zondags voor en na de middag de gemeinte met een stigtelyk voorbeeld voor, met dan eens in de Duitsche, dan eens in de Maleytsche Kerk te gaan, hoewel hy 't hoog Maleyts beter, dan 't lage, verstond.

Verschei- de beve- In dit zelve jaar is hier niet veel voorgevallen, dan dat haar Edelheden den 21 Februari schreven, dat men wel op het gedrag van zekeren Moor, *Laulata* genaamd, en op den Priester *Hassan Soeleyman* letten, 't OrangKaja's-feest jaarlyks houden, de verwaarloozing der nagelen by oogluiking toe laten, en dat men zich, in opzicht van de ontwerpen over een nieuw Kasteel, volgens schryven der Heeren in 't Vaderland op den 8 October 1685, maar by het oude, zoo als 't nu noch was, houden zoude, blyvende ook by hare vorige gegevene last by verschyning van Europeers alhier. 1689. len van haar Edelheden, A. 1687 gegeven.

A. 1688 vond deze Heer goed, alle Compagnies huizen peerden &c. te verkoopen, om alle onkosten voor de E. Maatschappy, daar op vallende, te myden.

Haar Edelheden vonden goed dit jaar by hun schryven van den 2 Maart 't onderhouden van de Coracora-tocht, en van 't OrangKaja's-feest jaarlyks ernstig aan te bevelen, en ook de aanmerkingen van de Heer Landvoogd, en Raad te vorderen, hoedanig de nagelen te verminderen.

In May dezes jaars quam ik uit Banda weder hier; in welk jaar deze Heer Landvoogd eenige binnen-werken aan de ringmuur, en een gracht 'er buiten, mitsgaders eenige kruit-kelders in die binnenwerken gemaakt heeft, die (zoo zyn Ed: my zeide) de E. Maatschappy ontrent 4000 gulden quamen te kosten; en egter om de waarheid te spreken, om veel redenen, niet noodzakelyk waren. Den schryver uit Banda weer hier

Hy dede dit jaar ook een tocht na Boero, daar by zyn Ed: aanwezen de Reduit, door een ongeluk in 't kruit, in de lucht vloog; waar op zyn Ed: ten eersten een pagger van pallissaden maken dede. Werken door de Heer de Haas gemaakt.

Hy dee ook naderhand de Hongi-tocht na de Uliassers; doch na dezen niet meer. Zyn tocht na Boero &c.

Onder zyn Edelheids regeering is ook het nieuw huis van den Landvoogd tegen over de Hollandsche Kerk; mitsgaders de nieuwe schoone en vry groote pasar of markt gemaakt, 't Landvoogds huis, en de Pasar, gemaakt.

Alles, wat zyn Ed: hier dit jaar verricht, of nieuw ingesteld had (waar van wy verscheide dingen, onder de placcaaten ten tyde van de Heer *Schaghen* afgekondigd, vinden zullen) wierd goed gekeurd, en door zyn schryven ook bewerkt, dat al de werken van de Heer *Padbrugge* afgekeurd wierden.

A. 1689 wierd zyn Ed: Extraordinaris Raad van India, en Commissaris der drie Oostersche Landvoogdyen.

In dit zelve jaar wierd 'er op verzoek der Hitoeësen, en volgens de berigten van zyn Ed: na Batavia, deze verandering in den Landraad gemaakt, dat haar Edelheden, by hun schryven van den 25 Fe- Zyn Ed: A. 1689 Raad van Indiën, en Commissaris gemaakt.

1689. Februari goed vonden dat eenige Orang-Kaja's van Hitoe in deze rang in die Raad zitten zouden, te weten *Radja Hitoe* naast de drie Christen Koningen, de tweede OrangKaja naast den Gnatohoedi, en dat *Hassan Soeleyman* (na afstand van zyn Priesterschap) de laatste van alle zyn doch dat geen van hen over misdaden der Christenen oordeelen zoude.

In opzicht van *Hassan* wierd dit gedaan, om hem wat na by 't Kasteel, en onder ons oog te hebben, en zyn groot gezag op de kust van Hitoe te verminderen; te meer, alzoo hy onlangs met eenige Mooren op Manipa had helpen op den Coraan zweeren, alle de Hollanders te vermoorden, dat hy met 1000 Ryxdaalders boete af kogt, alzoo 'er geen klaar bewys af was.

By de tyd van de Heer *de Haas* zyn ook verscheide vestingen als de houte pagger op Oeriën, de vestingen op Noessatelo, Negrilima, Ceyt, Hoorn, en Poort, volgens ordre haar Edelheden, afgebroken.

In dit zelve jaar in de maand Juni wierd Juffrouw *Aletta Zegermans*, zyn Edelheids Gemalinne, een brave, en deugdelyke vrouw, juist op die tyd, als zyn Ed: gereed was, om na Ternate te vertrekken, ziek. Dit kon zyn Ed: reis niet ophouden, alzoo haar Edelheden staat maakten, dat zyn Ed: dat comptoir, door de Heer *Thim's* ophouden van Compagnies bodems, in een zeer verdagten staat by haar Edelheden gebragt, gaan bezien en weer in ordre brengen zou. Dierhalven beval hy zyne Gemalin aan den Heer *Crudop*, de Heer *van der Sluis*, my, en de Heer *van Brussel*, mitsgaders aan de twee Opper-wondheelers *Molkman* en *Boekhout*, en de voornaamste Hollandsche Juffrouwen, verzoekende, dat wy haar Ed:, in zyn afwezen, doch alle hulp wilden toebrengen, dat wy zyn Ed: beloofden.

Daar op ging zyn Ed: gerust henen, hopende, nevens ons, dat haar Ed: ondertusschen weer aan de beterhand mogt geraken; doch haar Ed: ziekte toenemende, vonden wy goed, dat 'er om de andere nacht een Predikant, een wondheeler, en twee of drie Juffrouwen, nevens verscheide slavinnen, by waken zouden.

Dit duurde al ettelyke nagten aan den andere, tot dat haar Ed: op den 8 Juli zeer Godzalig, en met een volle verstandigheid des geloofs, quam te ontslapen.

Zy wierd den 11 daar aan op deze navolgende wyze (zoo als dit in 't dag-regîster aangeteekend is) begraven.

Extract uit het Amboinsch dag-regîster, betreffende de begravenisse van Juffrouw *de Haas*, Zaliger, den 11 Juli A. 1689. 1689. Hare begravenis.

Maandag *den IV. dato dezen dag tot de uitvaart van Mejuffrouw, de huisvrouw van de Ed: Heer* Raad Extraordinaris *en* Commissaris Dirk de Haas, *bestemt zynde, wierd gemelde haar E: op deze wyze ten grave geleid.*

'S namiddags ten een uuren begonnen alle de klokken, zoo van de fortres, als de stad te luiden, en continuerende by poozen, tot ontrent vyf uuren, dat het lyk in de Maleytse Kerk *den schoot der aarde opgeofferd was, werdende het zelve vervolgens in deze ordre derwaarts gevoerd.*

1. *Vooraf marcheerden een* Compagnie *van 60 musquettiers toegesteld in de rouw met de trompen hunner musquetten nederwaards, opgevoerd door den manhaften Lieutenant,* Jacob Heylman, *en den Vaandrig (doenmaals daar toe aangesteld)* Adolph Homan *beneffens vier sergeanten, welkers partizanen, en helbaarden met rouwlinten gestrikt waren, ende het vaandel, mitsgaders de trommen, met rouw bekleed.*
2. *Hier op volgden twee aansprekers beide in de korte rouw.*
3. *Daar op de* Hofmeester *van haar* E. Zaliger *in de lange rouw, en een overklede stok in de hand, de Domestiquen opvoerende.*
4. *Waar na de gemelde Domestiquen, als de trompetter met zyn trompet in de rouw, waar mede zomtyds een droevig geluid maakte, daar aan de* Kok, Kleermaker, *en* Stalmeester, *alle mede in den rouw, en agter den anderen een voor een op behoorlyke distantie volgende, hebbende een ider een snaphaan met de tromp averegs verkeerd op den arm.*
5. *Hier op volgde het wapen van haar* E. Zaliger *gedragen van* P. A. Rumphius, Secretaris *van den* E. Achtbare Rade *van* Justitie, *en gezworen* Clercq *van den Ed: Heer* Commissaris, Dirk de Haas, *in de zwarte rouw gekleed.*
6. *Daar na quam het lyk, gedekt met het gewoone dood-kleed, en ter wederzyde verzien, met vier wapentjes: werdende het zelve gedragen van 12 perzoonen, als zes Boekhouders, namentlyk* Gerard van Marken, Adriaan 't Hooft, Pieter de Ruyscher, Antoni Snaats, Jacobus Verseleveld, Dirk Rauscher, *voorts vier baazen of opzien-*

1689. *ziendets, te weten,* Abraham Arentszoon, Pieter Vermeulen, Thomas Glas, *en* Caspar Dinkels, *beneffens den Krankbezoeker*, Simon Koeslager, *en* Abraham Appeldoorn, *en de vier slippen van 't dood-kleed, opgehouden door vier andere perzoonen, als den* Opper-Chirurgyn *van 't* Kasteel, Matthys Molkman, *den* Onderkoopman Johannes Westerbaan, Adriaan Kakelaar, *en den* Constapel, Ide Haneveld, *marcheerende aan beide zyde van 't lyk zes oppassers alle in de rouw, ende met hare snaphaanen agterwaards gekeerd.*

7. *Het voorsz. lyk wierd gevolgd door*
   1. *Den* Opperkoopman *en secunde dezes* Gouvernements, Hendrik Crudop.
   2. *Den Eerw.* D. van Brussel.
   3. *Den* Opperchirurgyn, Adriaan Boekhout.
   4. *Den assistent*, Johannes van der Goes, *alle in den zware rouw, een voor een malkander in ordre volgende, ende de vrienden van 't sterfhuis reprezenterende.*
8. *Hier aan volgden by paaren den E. politiquen* Raad *in de ligte rouw.*
9. *Daar aan de Eerw: Heeren* Predikanten *als voren.*
10. *Den* Agtbare Raad *van* Justitie, *en* Landraad *met hare boden vooruit.*
11. *De E:* Weesmeesteren, *en* Commissarissen *van kleene en huwelykze zaken dezer stede.*
12. *De* Hoofd-officieren *van de burgery, en* Chineesche Boedelmeesteren.

Ende voorts deze troep besloten met een groot deel van verscheide Compagnies *dienaren, borgeren, Inlanderen,* Chineesen, *en anderen.*

Het voorsz: lyk langs de Olifants *straat voorby het* Kasteel, *dus in ordre na de* Maleytse *Kerk geleid wezende, wierd daar binnen neder gezet, en in het particulier graf van zyn Ed:, de Heer* Commissaris *voornoemd vau binnen opgemetzeld, ter aarde besteld; wanneer daar op van de* Compagnien *musquettiers drie chergies, ider met een kanon-schoot van 't* Kasteel *beantwoord, gedaan wierden, gevolgd van nog agt andere canonados van 't voorsz: fort, en vyf uit de ter reede leggende chaloep* Gorcum, *dewelke geduurende deze uitvaart hare vlag van agteren ter halver steng liet wayen.*

Deze ceremonien dus volbragt zynde, marcheerde de Compagnie *soldaten met het ontvouwe vaandel, en openbare trommelslag vooraf, weder na het* Kasteel, *de andere vrienden en verdere lyk-volgers in ordre daar op, weder te rug na het sterfhuis keerende, alwaar gekomen zynde, alle de respective collegien binnen verzocht, en de rest uit de naam van de Ed: Heer* Commissaris *meer gemeld, voor de laatste eer, zyn Ed:* Gemalinne *aangedaan, vriendelyk wierden bedankt.* 1689.

Zyn Ed:, de zaaken in Ternate hersteld, ook Banda gezien, en de noodige ordres gegeven hebbende, quam in de maand November weder hier, bevindende, dat zyn zalige Gemalinne overleden, en het noodige daar ontrent verzorgd was.

Zyn Edelheids beminde had by haar uiterste wil aan ider van hare voor-kinderen, zynde vier in getal, 7000 Ryxdaalders gemaakt; doch, om zyne edelmoedigheid, en mildadigheid, aan deze kinderen van zyn vrouw (alzoo hy zelfs 'er geene by haar had) te toonen, gaf hy aan ider kind nog eenmaal zoo veel, gevende hen in de plaats van 28000, een zomme van 56000 Ryxdaalders, buiten 't welke hy ook nog een ring van 4000 Ryxdaalders aan de oudste dochter van de oudsten zoon, *Constantyn Nobel* genaamd, vereerde. Edelmoedigheid van zyn Ed: aan haar voorkinderen.

Hy gaf ook, volgens haar wil, alle zyne slaaven (die al vry veel, en te zamen een groote zomme weerdig waren) vry, buiten dat ook de geschenken, die hy de drager van 't wapen, de 12 dragers van 't lyk, en meer andre gegeven heeft zeer aanzienlyk waren, alzoo hy aan den eersten voor 't schilderen van 't wapen 50 Ryxdaalders, voor 't dragen nog 50, en ook zoo veel aan ider drager van 't lyk geschonken heeft.

Aan ider Juffrouw vereerde hy in zeer fraeje chitsen, en andre kleeden, de weerde van 60 of 70 Ryxdaalders.

Aan ider Predikant een nieuwen mantel, een pak kleeren, en een hoed van 45 gulden, ook zou zyn Ed: 'er een paar Napelse zyde koussen by gevoegd hebben, zoo zy in den kleeden-winkel geweest waren.

Het zelve (uitgenomen de mantel) vereerde zyn Ed: ook aan beide de wondheelers.

Alle welke begravenis kosten zoo zyn Ed: my zelf verklaard heeft hem op ruim 7000 Ryxdaalders gestaan hebben, zynde egter meest besteed aan geschenken voor deze en gene, die zijne Gemalinne de laatste dienst bewezen hadden.

Omtrent dezen tyd waren hier door zyn Ed: ook eenige landeryen tot steenbakkeryen uitgedeeld, 't welk haar Edelheden, gelyk veel andre zeer nutte door zyn Edelheids gegevene ordres, goed keurden. Land steenbakkery uitgedeeld.

A. 1690 heeft Hy op Alang een sergeant met een bezetting van 20 man in een

1689. A. 1690 Bezetting, op Alang gelegt. een pagar ontrent het dorp, niet verre van 't Riviertje Namacoli, gelegt, wel voornamelijk, om een of twee van deze posthouders op den berg of op de hoek van Alang op de schepen, uit zee herwaard komende, te doen letten, en van der zelve getal door zoo veel kanonschooten van die berg aan die van 't Kasteel kennis te geven.

A. 1691 zyn Ed: Ordinaris Raad gemaakt. A. 1691 wierd zyn Edelheid Ordinaris Raad van India gemaakt, en dierhalven na Batavia opgeroepen, om als een medebesluitend lid aldaar in rade te komen zitten.

Zyn Ed: had in 't begin van zyn komst, wonderlijk veel op met den Predikant *van Brussel*, dien hy mede gebragt had, en die door zyn toedoen van krankbezoeker op Batavia (schoon een leek, en zonder eenige kennis van taalen buiten zyn moedertaal) Predikant gemaakt was, doch dat verflaauwde van tyd tot tyd, en veranderde eindelyk in een bitteren haat, zoo dat hy hem, en de zynen zeer vervolgde. Anders wete ik niet, dat zyn Ed: met imand in onmin leefde; maar die eens quaad vriend met hem wierd, had daar van geen herstelling te hopen. (Zyn Ed: gebreken.)

Een van zyn grootste misslagen was, dat zyn Edelheid by uitnemendheid veel geloof aan een van zijn slaven, een groote deugniet, gaf, en dien gebruikte, om alle byzondere huishoudens in haar binnenste te doorsnuffelen, geloovende alles, dat hem die jongen daar van zeide, 't geen my zijn zalige huisvrouw zelf wel met de uiterste verfoejing verhaalt heeft, en wel tot zoo verre, dat zy my zeide, dat zoo die jongen aan haar man iets zelf ook tot haar nadeel verhaalde, hy dien jongen meer, dan haar Ed: (schoon de opregtste vrouwe ter wereld zynde) geloofd zou hebben.

By zijn aanwezen leefde men alhier byna, als in een oud-manhuis, alzoo hy zelden uitging (behalven eens gins en weder in 't Kasteel) noit imand bezogt, en altyd in huis zat; doende buiten zyn huis zich zelven, noch andren, met eenige uitspanningen hier of daar na toe te nemen, geen vermaak ter wereld aan; dat ook de oorzaak was, dat geen andre lieden malkanderen dat vermaak dorsten aan doen.

Hoedanige heilzame ordres zyn Ed: ontrent verscheide zaaken, 't gemeen rakende gesteld heeft, zal blyken by verscheide placcaaten, die wy onder de Heer *Schaghen* aanhalen.

De Heer Schaghen vyf en twintigste Landvoogd hier. Zyn Ed: wierd door de Heer *Schaghen*, Extraordinaris Raad van India, als vyf en twintigste Landvoogd en bestierder van Amboina ontrent het midden van May vervangen, gevende aan zyn Ed: de sleutels op de zelve dag als hy vertrok over. 1691.

Hy nam by zijn vertrek van geen byzondere lieden, dan alleen van my, afscheid, waar over ik my naderhand wegens zeker geval, dat ik aan boord met zyn Ed: had, nog zeer verwonderd heb. ('t Vertrek van de Heer de Haas.)

De Heer *Schaghen*, nevens alle andre lieden van fatzoen, bragten zyn Ed: aan boord, alwaar zyn Ed: eenige tyd vrolyk geweest zynde, in 't midden van die vreugde, met my alleen pratende, zeide: *Myn Heer, ik heb altyd voor u Eerw. een zonderlinge, en vry grooter agting, dan voor een van u Eerw: amptgenouten gehad, om dat ik bevonden heb, dat u Eerw: een man van kennis en opmerking ontrent alle zaaken is; daar beneven zeer ordentelyk en weerdiglyk in uw ampt leefde, en by uitnemendheid aan ider een, 't geen hem toe komt, weet te geven. Dit is ook de reden, dat ik my de eere gegeven heb, om by u Eerw. alleen, en by geen ander, afscheid te nemen; maar wat is dog de reden, dat u Eerw: die de schryver van myn Kerkelyke getuigenis, en die een man is, die zoo wel en zoo net weet, hoe dat alles behoord, my zulken slegten getuigenis, en die wel zoodanig gegeven heeft, gelyk men gewoon is die aan een slegt soldaat te geven, daar nochtans u Eerw. zeer wel weet, dat ik de Landvoogd hier zynde, 'er tusschen my, en zulk een, een groot onderscheid is, en dat ik my altyd betoond hebbe een groot en goed Voesterheer van de kerke, een vriend en zonderling agter van u Eerw:, en in 't gemein ook een weldoender van de Heeren Predikanten te zyn.* (Zeldzaam voorval van den Schryver met zyn Ed: aan boord.) (Over zyne Kerkelyke getuigenis.)

Ik gaf zyn Ed: hier op tot antwoord, *dat ik de agting, die zyn Ed: altyd voor my betoond, en den lof, die zyn Ed: my gegeven had, niet verdiende; maar dat ik zyn Ed: op die zaak zelf moest zeggen, dat, schoon 'er, by 't geven van een Kerkelyke getuigenis, geen onderscheid in zich zelve tusschen een soldaat, en tusschen een Landvoogd, was (om dat zy daar in beide maar in opzigt van hare lidmaatschap, en wegens hare gezondheid in den gloove, en stigtelykheid van hun leven aangemerkt werden) Ik egter eerst, en ook alleen, van oordeel geweest was, dat men eenig onderscheid tusschen een Landvoogd, als zynde de eerste hier te land, en ook de voornaamste Voesterheer van de Kerke geweest, en tusschen een gemeen Lidmaat behoorde te maken, en dat men dierhalven eenige van zyne titelen van eer, en uitdrukkingen tot zyn lof, in opzigt van 't goede, door zyn Ed: aan de Kerk bewezen, behoorde ter neder te stellen; maar,* zeide ik, *buiten my is niemand anders van dat oordeel geweest, weshalven ik, om hier over my altyd te konnen rechtveerdigen* (vermits ik de schryver hier van zyn moest) *aanteekening van myn gevoelen verzogt had.*

1691. *De reden, Ed: Heer*, zeide ik, *die nu haar Eerw: hier toe bewogen hebben, zyn deze.*

Vooreerst, *om dat de Heer* Schaghen, *ook een Raad van* India *zynde, hier met geen andere Kerk-getuigenis van* Batavia, *dan even zoodanig, als ik u Ed: gegeven heb, gekomen is.*

Ten andren, *om dat aan zyn* Hoogheid, *den Heer* Prince *van* Orangie, *by zyne overtocht na* Engeland, *geen andre is gegeven.*

En ten derden, *om dat 'er wezentlyk geen onderscheid tusschen het eene, en het andre Lidmaat is.*

Waar ontrent de Schryver zyn Ed: volkomen genoegen gaf.

Om nu u Ed: nog meer hier van te overtuigen, zoo zal ik u Ed: dit van myne amptgenooten, die hier mede zyn, doen hooren, dewelke ik ommiddelyk daar op 'er by riep, en die zyn Ed: het zelve zeiden, dat ik zyn Ed: daar over gezegt had.

Doe zeide zyn Ed: weder in 't byzonder tegen my: *myn Heer, ik ben over u Eerw: verantwoording in dezen niet alleen ten vollen voldaan; maar ben daar en boven zeer verblyd, dat ik gezien heb*, eerstelyk, *dat u Eerw: in dit stuk van een en 't zelve gevoelen met my geweest, en derhalven geheel en al buiten schuld hier ontrent is, alzoo ik dat anders onmogelyk met myne bevatting wegens u Eerw: bequaamheid ontrent het recht en net bestieren der Kerkelyke zaaken zou hebben konnen overeen brengen.* Ten anderen, *zoo ben ik ook zeer verblyd, dat ik, door hier over met u Eerw: in gesprek geraakt te zyn, dit te weten gekomen ben, alzoo ik anders altyd* (hoewel buiten u Eerw: schuld, zoo my nu klaar blykt) *een quaad oog op u Eerw: gehad zou hebben; daar ik nu in tegendeel noch veel meer agting, dan bevorens, voor uw. Eerw: hebben zal.* 1691.

Wy waren na dit gesprek noch zeer lang vrolyk, namen toen afscheid van zyn Ed:, en vertrokken weder na land.

Die daar als Commissaris na Macassar vertrok.

Zyn Ed: daar op van hier met 't schip Henrik Maurits, na een bestier van vier jaaren, verzeild zynde, is op Macassar gekomen om ook daar als Commissaris alles te beschouwen, en de noodige ordres ontrent dat comptoir te stellen. Deze Heer was, by zyn vertrek, en na myne gissing, zestig jaren oud.

VYF-

VYFDE HOOFDSTUK.

De Heer Schaghen *nader beschreven. Werken van dezen Heer, en waar syn Ed. meest toe neigde. De Vesting* Duurstede *gebouwd. Zyn Ed. aardige wyse van de Nagelen te verminderen. 't* Nieuw Siekenhuys *gesticht.* A°. 1692. *Last van haar* Edelheden *ontrent 't verminderen der Nagelen. Seldsaam geval met den Koopman de* Visscher, *op* Honimoa. Snaats, Hoofd *op* Oma, *geworden.* Kerkelyke *geschillen, onder syn Ed. voorgevallen.* Penning, *ter Gedagtenis van Jonker* Gerbrand *gegeven.* Wegloopers. Placcaaten, *door zyn Ed. afgekondigd, en vernieuwd. Des* Schryvers *Geld onwettig opgesegt.* A°. 1694. *Last ontrent de Wegloopers. Eerste vertrek des* Schryvers *van hier na* Holland. A°. 1695. *en* 1696. *Verschtide Bevelen door haar Edelheden, gegeven. De Heer* Schaghens *Dood, en de Goude Penning ter Gedagtenis gegeven.* A°. 1697. *De Heer* Van Werkendam *sesentwintigste* Landvoogd *hier. Buiten-posten gelicht. Dese Heer* Landvoogd *nader beschreven. Middelen tot vermindering der Nagelen bedagt. 't Verbeteren van des* Landvoogds *huys.* A°. 1701. *aan* Hassan *weer een togt na* Batavia *toegestaan. De H$_r$.* Van Werkendam *na* Batavia *vertrokken, en vervangen door de H^r.* Coyett *als sevenentwintigste* Landvoogd *hier. Die nader beschreven werd. Werken van desen Heer. Haar* Edelheden *schryven* A°. 1702. *over 't opkoopen van Reekeningen. Last ontrent Europische Schepen. De H^r.* Coyett *gaat tegen verscheide bevelen harer* Edelheden *aan; Penning ter Gedagtenis van Jonker Coyett gegeven. Zyn Ed. werd* A°. 1706. *door de H^r.* Van der Stel, *als agtentwintigste* Landvoogd *hier, vervangen. Eerste* Saaken *dit jaar by zyn Ed. voorgevallen. Nagelboomen, dit jaar uytgeroeid. Nagelverwing op* Hitoe, *ontdekt, en belet. Moejelykheden met de Wegloopers. Dampier in* Ternate. *Nagelen, &c. dit jaar afgescheept. 't Vertrek van de H^r.* Coyett. *Nagelboomen, op* Ceram *uytgeroeid.* Ambonse *Gesanten na* Batavia *vertrokken. 't Recht des Konings van* Batsjan *op* 9 Ceramse *Dorpen. 't Hoofd-Geld der* Chineesen, *en dat van 't Bestiaal. Inkomen van 't* Zagoe-bosch. *Nagelen dit jaar op alle de Comptoiren. De overwigten. Uitgeroeide, en nog hier overige Nagel-boomen. Opgave der Nagel-oegst tegen 't aanstaande jaar. Winst, op verkogte waaren gevallen. Ongelden en winsten dezer* Landvoogdy. *Korte sterkte. Gebreken aan 't* Kasteel *ontdekt. Lading in de* Schelp. *Tweede komst des* Schryvers *hier,* A°. 1707. *Middel, om de kosten van 't* Stadhuys *van* Batavia *te vinden. Te veel getrokken* Hongi-boeten *weer uytgekeerd. Nagel-en Nootenboomen uitgeroeid.* Radja Samet *afgeset. Verder uitgeroeide Specery-boomen.* Orangkaja's *aangesteld. Nagelen met* Slooten, *vervoerd. Nagel-oegst* A°. 1707. *Lading van* Jerusalem, Slooten, *en 't* Kasteel Batavia. *Overwigten.* Sithiongko Capiteyn *der* Chineesen *gemaakt.* Orangkaja's *aangesteld. Nagelboomen uytgeroeid. De nog in wesen zynde. De gegiste Nagel-oegst* A°. 1708. *en eenige andere winsten. De korte* Sterkte. *Intrede van* Hassan Soeleyman *hier. De Lading van* Overryp. *De Quaerts-lieden verminderd. Gunst aan* Hassan *bewesen. De* Hongi-Togt *gedaan. Zyn Ed. oordeel over die Tochten. Twee Wooningen in 't* Kasteel *voltoyd. De waare Nagel-oegst van dit jaar. De Lading van de* Flora. *Nooten-perken* hier *uytgedeeld. Besluyt, om de nieuwe* Hollandse Kerk *te bouwen. Inkomen van 't* Zagoe-Bosch. *De* Prins *van* Batsjan *hier. 't Aanstaande Nagel-gewasch opgegeven. Aardbeving. Vuyle Dievery. Verpagting. Jonker* Johan van der Stel *geboren, dessselfs Doopgetuygen. Mevrouw* van der Stel's *Dood. Haar Ed. Begravenis. Penning ter Gedagtenis van haar Ed. gegeven. Graf-Schrift op haar Ed. Sark. Seldsame Waterpersing hier gesien. Verhaal wegens een* Carbonkel-steen.

De Heer Schaghen nader beschreven.

WAt nu den Heer *Nicolaas Schaghen* betreft, die was een lang mager Heer, na myne gedagten, by zyn komst 50 jaaren oud, fluks en moedig van gang, levendig van gesigt, en een Heer van veel verstand, seer ervaren in de Rechten, ook als Geheimschryver in een Gesandschap met de Heer van *Amerongen* na Denemarken gebruykt, en eenigen tyd van A°. 1670. den 8 May Bewindhebber ter Kamere Amsterdam, wegens het Landschap van Utregt, geweest zynde.

Zyn Ed., A$_o$. 1683. als Extraordinaris Raad van India van de Kamer Amsterdam uytgevaren, en met syn Gemalinne (een zeer fraeje, vrolyke, en verstandige Mevrouwe) in Indiën gekomen zynde, zo was haar Edele van de eerste Vrouwen, die de naam van Mevrouw (alzo zy die bevorens altyd gevoerd had) in Indiën bragt, sederd welken tyd de Vrouwen van de andre Heeren Raaden, alzo de Opper-Landvoogd toen geen Vrouw had, of ongehuwd was, sig mede

1692. mede Mevrouw hebben laten noemen.

Zyn Ed. wierd eerst als Vice-President in de Raad van Justitie tot Batavia gebruikt, naderhand (A°. 1684.) als Landvoogd van Malacca (gelyk wy onder die stoffe sien zullen) en eenige tyd daar na (A°. 1686.) als Directeur na Bengale gezonden, alwaar zyn Ed. aan den Heer *Henrik Adriaan van Rheede*, zynen Landsman, meinde een grooten vriend gevonden te hebben; dog die in alle manieren betoonde een vyand van zyn Ed. te zyn.

Dit was de oorsaak, dat zyn Ed. van daar weer met eenige moeite na Batavia vertrok, alwaar zyn Ed. eenige jaaren gebleven zynde, A°. 1691. als Landvoogd herwaards gesonden, en den 8 Maart met het Schip *Henrik Maurits* hier gekomen is.

Zyn Ed., en Mevrouw zyne Gemalinne, beide zeer vrolyke menschen, bragten een geheel ander leven in Amboina, en hebben zeer veel toegebragt, om de herten van veele ter nedergeslagenen te vervroliken.

Waar zyn Ed. meest toe neigde.

Ook was zyn Ed. een Heer, die zeer sterk gezet was om de wegen, bruggen, straaten, en alles net te houden, dezelve alomme te verbeteren, en met boomen te beplanten, na al het welke de Heer *De Haas* noit omgesien had; zo dat, indien dese Heer de Vervanger van den Heer *Padbrugge* geweest was, de Stad Ambon zekerlyk een geheel andre gedaante gekregen sou hebben.

Hy maakte ten eerste hegte bruggen in Mardheyka, en Halong, om met de Koets de Stad rond te konnen ryden, dat een fraeje uitspanning gaf, ook verbreedde hy den weg van de Rodenberg, voorby Halong, en na de Way Tomo en den Olifant merkelyk. Ook heeft zyn Ed. den Thuyn agter zyn Huys tot aan de peerdestal vergroot, een fraeye dyk daar gelegt, en verscheide nette Prieelen, en vooraan een fraeije Wagen, wel 100 voeten lang, gemaakt, waar over zyn Ed. fraeje groente lopen liet, een zoort van langwerpige Pompoenen zynde, hoewel ze zeker Schipper voor Soucysen de Boulogne aansag, en met veel verwondering uytriep, *Hoe! wasschen de* Soucysen de Boulogne *hier aan de boomen? Ik heb se in* Italien *wel sien maken; maar noit zo sien groejen*; dog men onderrichtte dien Vriend, en toonde hem, dat het mis van hem gekeken was.

De Vesting Duurstede gebouwd.

In dit zelve jaar den 6 Maart gaven haar Edelheden last per 't Jagt de Wiltschut, om spoedig een nieuwe Vesting op Honimoa te bouwen. Deze Vesting is een van zyn Ed. fraeiste voltoide werken geweest, waar van wy reeds in 't breede, onder 't Comptoir Honimoa gesprooken hebben. Zyn Ed. stelde ook op de Buiten-Comptoiren, en op de Dorpen, ordre, om daar breede en rechte straaten te maken, dat een groot çieraad aan dezelve gaf. 1692.

Weinig weken gingen 'er door, dat desen Heer met zyn Huisgesin niet hier of daar na toeging, 't zy na de Laha, of na de Pas Baguwala, of na Hative Kitsjil op 't land van den Heer Engel, om daar dan met de meeste Lieden van aansien (die 'er by versogt wierden) dien dag vrolyk te zyn, dat een vermakelyke uytspanning voor veelen was.

Zyn Ed. aardige wyse van de Nagelen te verminderen.

Onder zyne Regeering zyn in dit, en de volgende jaaren, ook veele Nagelboomen, over welke de Inlanders geschil hadden, omverre gekapt, daar zy zeer wel mede te vreeden waren, liever die willende quyt zyn, dan dat zy die in handen van hunnen vyand zien zouden; waar mede zyn Ed. de E. Maatschappy een grooten dienst dede.

't Nieuw Siekenhuys gesticht.

In zyn tyd is ook het Nieuwe Siekenhuys (dat wy elders beschreven hebben) gemaakt, een schoon stuk werks, en dat verdient gezien te werden.

A°. 1692. belastten haar Edelheden het havenen en wel oppassen der Nagelboomen hoe langs hoe meer te verwaarloosen, alsso zy, en de Heeren in 't Vaderland, te zeer met de Nagelen overkropt wierden, zynde de voorraad aldaar tot 2600 Bhaaren gerezen.

In May dezes jaars zond de Heer Schaghen den Koopman, *Isaac de Visscher*, van Honimoa (daar een seer groot Nagelgewasch was) na Batavia, voorgevende, dat hy niet wel by zyn zinnen was, hoewel de man niets schorte; dog 't was om *Pieter de Bocq* daar voor dien tyd te leggen, die 'er voor zig meer dan 10000 Ryxd. alleen van de Nagel-Overwigten, (zo men my gezegt heeft) uythaalde; dog haar Edelheden zonden de Visscher 't jaar daar aan weer, met verzekering, dat hem de Batavische lugt (zo hem al iet gescheeld had) volkomen hersteld had, en met last van hem weer op zyn Comptoir te leggen. Ondertusschen had *De Bocq* dezen aap al weg.

Snaats, Hoofd op Oma geworden.

In dit zelve jaar 1692. viel in October voor, dat ik door myn goede vrienden middel vond, om myn Swager, *Antoni Snaats*, in weerwil van den Heer Landvoogd (die de plaats al aan eenen *Vander Poort* beloofd had) het Opperhoofdschap van Oma te bestellen.

Dit speet zyn Ed. zeer, en hy waarschoude myn Swager ook, dat hy wel oppassen en zorgdraagen zou, van zig hier of daar niet in te vergrypen; dat hy, jong zynde, niet al te wel ont-

1693. onthield, waar door hy hem daar na op een misslag betrapte, die wel in zich zelven niet veel, maar die egter naderhand oorzaak was, dat hy zyn Comptoir verloor.

Kerkelyke geschillen, onder zyd Ed. voorgevallen.

Wat geschillen zyn Ed. met de Kerkenraad, en byzondere Kerkelyke persoonen, in dit jaar gehad heeft, zullen wy op zyn plaats, daar van den Godsdienst gesprooken werd, aanhaalen.

Penning, ter Gedagtenis van Jonker Gerbrand gegeven.

Den 29 Juli, verloor zyn Ed. hier zyn jongsten Soon, Jonker *Gerbrand*, ter gedagtenis van welke deze Penning, N°. LII. Letter A. aan de Dragers gegeven is.

Vermits nu onder deze drie laatste Heeren Landvoogden geen Oorlog alhier, maar in tegendeel een diepe rust geweest is, zo vielen 'er ook geen saaken van belang voor, zynde het gemeene werk maar, van wel op 't Nagel-sluyken, 't uytroeyen der Nagelbomen, of 't verminderen van de Nagel-oegsten, 't waarnemen van de Hongi-togten, en 't houden der Orangkaja's Feesten, te passen; dat by dese drie Heeren na vermogen geschied is.

A°. 1693. verscheenen hier de schepen *Henrik Maurits*, en *Cortgene*, met verscheide Ordres van haar Edelheden, en vooral, dat men niet alleen de Placcaten tegen de weggeloopene slaven afkondigen, maar hen ook zoude doen opzoeken, en daar zekere troepen op uitsenden.

Placcaten, door zyn Ed. afgekondigd, en vernieuwd.

In dit zelve jaar deed zyn Ed. ook verscheide Placcaten, tot verbetering van verscheide verslofte Saaken, op nieuw af kondigen, luidende aldus:

NICOLAAS SCHAGHEN, Raad Exrtraordinaris van India, mitsgaders Gouverneur, en Directeur dezer Provintie Amboina, met den Resorte van dien, onder het beleid van den Hoog Ed. Heer, WILLEM VAN OUTHOORN, Gouverneur Generaal, en de Ed. Heeren Raden van India; Allen den genen, die dezen zullen sien, ofte hooren lezen, Saluit: doen te Weten:

„ DEwyl de dagelykse ondervindinge leerd, dat het niet genoeg is, „ goede Wetten, en *Ordonnantien* te maken, en den volke voor te stellen, „ ten zy dezelve, somtyds werden *Gerenoveerd*, en van nieuws *gepubliceerd*, „ en dat ook nu en dan voorgevallen is, „ dat die gene, dewelke, door den *Fiscaal* dezer *Provintie* zyn *gecalangieerd*, „ of aangesproken geworden, over „ *trangressien* van diergelyke oude, en „ by onze Voorzaaten *geëmaneerde Ordonnantien*, hebben voorgegeven, onkundig daar van te zyn, om de *gestatueerde* boetens op dat *pretext* te ontgaan, daar nogtans een ider gehouden is, op zynen *pericule* kennis te nemen, en te houden, van de Wetten, die ter plaatse van zyn *Domicilie* worden *geuseerd:* Zo is 't, dat wy in gevolge van de *methode* van verscheide voorige Heeren *Gouverneurs*, en jongst die van den Heere gewezen *Gouverneur* en *Commissaris Robbertus Padbrugge*, in *dato* 21 *December* 1684. met *advys* van onzen *Rade* goegevonden hebben te laten af kondigen de *poincten* van de *Ambonse Placcaaten*, zo als dezelve ten voorschreve tyden in een *Compendium*, of korte t'samentrekking, zyn vervat geweest, met byvoeginge van de gene, die zedert zyn uytgegaan, en dat in manieren als volgd. 1693.

„ Niemand zal in *Duël treden*, op „ straffe, by *Placcaat* door den Heer „ *Artus Gyzels*, den 7 July 1631. *geëmaneerd*, en *gerenoveerd*, door den „ Heer *Demmer*, den 16 November, „ 1644. door de Heer *Hustaart*, den 8 „ September, 1656.

„ Geen Beestiaal; 't zy van *Rundervee*, *Buffels*, *Paarden*, *Varkens*, *&c.* „ in de *Negery* te weiden, op *peene*, volgens voorige *Placcaten*, by de Heer „ *Artus Gysels*, den 12 July 1633. *gerenoveerd*, door de Heer *De Vlaming*, „ den 11 *May* 1648. 22 *May* 1649. „ en door den E. *Jeremias van Vliet*, „ *primo December*, 1682.

„ Die Koebeesten houd, ofte namaals krygt, zal niet vermogen, het „ Suyvel na zyn goeddunken te verkopen, tot zoodanigen prys, of aan wie „ hy wil, maar moet elk gerieven, die „ eerst komt, voor de volgende prys, „ als te weten; de *Boter* ½ Ryxd. 't ℔, „ *Soete-melk* de flapkan 6 stuyv. *Karnemelk* 2 stuyv. de flapkan; waar naar „ haar alle Veehoeders zullen hebben „ te *reguleren:* door de Heer *Vlaming*, „ den 23 *May*, A°. 1651.

„ De Broodbakkers hier in *Amboina*, „ zullen voortaan een brood van 2 „ stuyv. 13 oncen swaar moeten bakken, in plaats van 10 oncen, agtervolgens 't *Placcaat* van de Heer *Jan*

1693. „ *van Dam*, 1665. en *Resolutie* van den „ 16 Augustus 1672. door de E. Heer „ *Anthonio Hurdt*.

„ Ook werd wel *expressely k* verboden, „ als dat 'er naar dezen; gene slaven „ met Paarden langs Heeren Straten of „ wegen zullen mogen ryden; maar „ dezelve eenelyk by de toom lyden, „ om alle ongelukken voor te komen.

„ Alle Grond, of Erf-brieven; moeten binnen 6 maanden ter *Secretarye*, „ om te boeken, gebragt werden, op „ verstek van die Erven, &c. door de „ E. Heer *Anthony van den Heuvel*, 21 „ *Augustus*, 1638. *geëmaneerd* door de „ E. Heer *Robbertus Padbrugge*, den „ 22 *April* 1683.

„ Niemand mag eenige vaste Goederen verkoopen, verruilen, nog verpanden, als, ten overstaan van *twee* „ *Gecommitteerde Scheepenen*, en *Secretaris*, op verbeurte als boven. De Heer „ *Anthony van den Heuvel*, den 21 *Augusto*, 1634. en *Gerenoveerd* door den „ Heer *Pieter Marville*, primo *Juni* 1666. „ en door den Heer *Cops* den 20 *Januari*, 1671.

„ Niemand zal met eenige Teerlinlingen, Steenen, Kaarten, *&c.* of „ Weddinge op het Spel van andere „ luiden Dobbelen of Wedden, op „ *pene* by *Placcaat* van den E. Heer *Anthony van den Heuvel*, den 5 October „ 1634. en *gerenoveerd* 22 *Januari*, 1644. „ 6 Juni 1667. den 16 *Januari* 1674.

„ Een iegelyk werd *gelicentieerd*, na „ drie dagen dezer *publicatie*, alle ongeringde verkens op straat te schieten, of dood te slaan, zonder dat „ den Eigenaar daar iets op te *pretenderen* zal hebben, agtervolgens 't *Placcaat*, by de Heer *Jan Ottens* den 15 „ *Juni* 1637. *Gerenoveerd* door den Heer „ *Demmer*, den 6 *Februari* 1644. de „ Heer *De Vlaming*, den 9 *October* 1647. „ de Heer *Hustaart* den 14 *Juli* 1656. „ de Heer *Jan van Dam*, den 27 *Juni* „ 1665. de Heer *De Vicq* den 23 *Juli* „ 1678. den 11 *May*, 1680.

„ Niemant zal eenigerhande Schietgeweer aan *Indische Natien* verkoopen, op *pæne* van *confiscatie* van alle „ hunne middelen, en daar en boven „ nog 25 Jaren in de keten te arbeiden, „ door de Heer *Jan Ottens*, 14 *Augustus* 1637. *Gerenoveerd* door de Heer „ *De Vlaming*, den 27 *April* 1654. en „ door de Heer *Padbrugge* den 22 *April* „ 1683.

„ Niemand zal eenige *specie* van *Munten* vervoeren, op verbeurte van de „ zelve, en daar en boven, 1000 Ryxdaalders voor de eerste reize, en alle „ zulke verdere straffe, als vereyscht „ werd, door de Heer *Jan Ottens* den „ 13 *Maart* 1640. 1693.

„ Niemand zal eenige *Nagel-Olie*, „ losse *Nagelen*, *Kroonen*, *Nagelkranssen*, „ *Nagel-slangen*, of eenige andere *versierselen* van *Nagelen*, uyt *Amboina*, „ na *Batavia*, of elders, vervoeren, of „ versenden, op *pæne* van 1000 *Ryxd.*, „ en daar en boven nog naar *exigentie* „ van Saaken gestraft te werden; door „ de Heer *Jan Ottens*, den 30 Maart, „ 1641. *Gerenoveert* door de Heer *De* „ *Vlaming* den 9 *Maart* 1650.

„ Die Lorrendrayers, vervoerders, „ of Verkoopers van *Nagelen* weet aan „ te wysen, zal genieten de helft van „ de geheele *Condemnatie*, daar uyt te „ volgen, met verswyging van zyn „ naam, door de Heer *Hurdt* den 9 „ November 1677.

„ Die Geld wil vervoeren, zal eerst „ 10 ten 100 aan den Ontfanger betalen, op verbeurte van 't te achterhalene *Contant*, en 1000 Ryxd. boven „ dien, door de Heer *Jan Ottens* den „ 30 *Maart* 1641.

„ Niemand zal op eenigen *Sondag*, of „ andere *Feestdagen*, zig uyt de *Kerk*, „ of uyt de *Avondgebeden* onthouden, op „ verbeurte, achter-volgens 't *Placcaat* „ door de Heer *Demmer* den 21 *Januari* „ 1644. en *gerenoveerd* den 21 *May* 1650. „ den 3 *April* 1674. den 16 *November* „ 1678. 30 *Juni* 1681. en dooor de „ Heer *Padbrugge* den 30 *Januari* „ 1683.

„ Die gedurende de *Predicatie*, eeninigen sterken drank tapt, drinkt, *&c.* „ zal voor de eerstemaal verbeuren 12 „ Ryxd., voor de tweede reyse 25 „ Ryxd.; en voor de derde reyse gelyke 25 Ryxd., en *arbitrale Correctie*. „ Geen Tapper, of Herbergier, zal imand des *Sondaags*, of op andere „ *Feestdagen*, voor de klokke 4 uuren, „ en na de *naarmiddags Predicatie*; en „ des werkendaags, des avonds na de „ klokke 7 uuren, tappen, op verbeurte van 3 Ryxd. voor yder *persoon*; in „ welke boete ook vervalt ider *Compagnies Dienaar*, die dit Gebod overtreed, „ door de Heer *Demmer* den 21 *Januari* „ 1644. en *gerenoveerd* door de Heer „ *Hurdt*, den 10 *Januari* 1688. en den „ 3 *April* 1674. de Heer *De Vicq* den

17

1693. „ 17 *Juli*, 1679. de Heer *Speelman*, „ den 23 *Januari* 1682. en door de E. „ Heer *Robbertus Padbrugge*, den 30 „ *Januari* 1683.

„ Geen Waard, of Herbergier, zal „ eenig Compagnies *Dienaars* (*excepto* „ die van buyten plaatsen komen:) mo- „ gen Herbergen, of Sitplaats vergun- „ nen na de klokke seven uuren, des „ avonds, op *pœne*, van 3 Ryxd. voor „ yder *persoon*, in welke boete ook zul- „ len vervallen alle *persoonen*, die in zo- „ danigen huisen (na de gemelde tyd) „ werden gevonden. Door de Heer *Dem-* „ *mer*, den 21 *Januari* 1644.

„ Die alhier in de *Negery*, eenige „ Erven, of Gronden, in eygendom „ heeft, zullen dezelve, binnen 2 maan- „ den behoorlyk doen Bepaggeren, op „ de strekkingen, *conform* de *royingen* „ voor *dato* gesteld, op *pœne* van 10 „ Ryxd. voor de eerste twee maanden; „ voor de volgende twee maanden 20 „ Ryxd., en voor de derde twee maan- „ den 30 Ryxd. en als dan nog onbe- „ paggerd gelaten werdende, zullen zo- „ danige gronden, of Erven, weder aan „ den Heer vervallen.

„ Een ygelyk zal de gemeene wegen, „ of straaten, omtrent hare Woonin- „ gen, behoorlyk schoon houden, en „ gene vuiligheden in dezelve, nog „ voor andere Lieden Huysen, Paggers, „ &c. uytwerpen; op *peene* van t'elkens „ een Ryxd. te verbeuren, door de „ Heer *Demmer* den 6 *Februari* 1644. „ en *gerenoveerd* door de Heer *Hustaart* „ den 18 *Juli* 1656. *ultimo Mey* 1668. „ en door de Heer *De Vicq* den 23 *Juni* „ 1678. 11 *Mey* 1680.

„ Een *Christen Persoon*, zal geen By- „ zit, of *Concubine*, onder wat *pretext* „ het ook zy, in iemands of in zyn ei- „ gen huis houden, op *peene* van 100 „ Ryxd., voor de eerste maal, 200 Ryxd. „ voor de tweede, en 300 Ryxd. voor „ de derde reise, en de *Concubine*, boven „ *arbitrale correctie*, voor zekeren tyd, in „ een Tugthuis gebannen; of anders een „ Slavin zynde, aan den Heer verbeurd „ werden. Door de *Heer Demmer* den „ 16 November 1644. *gerenoveerd*, 5 „ *Maart* 1650. 3 April 1674.

„ Eenig *Heiden*, *Moor*, of andere „ *Onchristen*, met een *Christen-vrouw* „ (getrouwd of ongetroud zynde:) boe- „ lerende, zal voor de eerste maal ver- „ beuren 500 Ryxd., en voor de twe- „ de, met de dood gestraft werden, „ door den Heer *Demmer*, den 16 No- „ vember 1644.

„ Den dag van *Amboinaas* verovering 1693. „ op den 23 *Februari* te vieren, op *pee-* „ *ne* van 6 Ryxdaalders; door de Heer „ *Demmer*, den 18 *Februari* 1645. *ge-* „ *renoveerd* den 20 *Februari* 1675. en „ 14 *Februari* 1680.

„ Niemand zal eenigen *particulieren* „ *Handel*, 't zy voor hem zelfs, of voor „ andere, mogen doen; op *peene* van „ *deportement*, en *Confiscatie* van alle zy- „ ne verdiende Gagie, en verhandel- „ de Goederen, en daar en boven nog „ voor onbequaam na 't Vaderland ge- „ zonden werden.

„ Niemand mag *particulieren Handel* „ doen, met Vrye Lieden (die 't zelve „ toegestaan is:) op *peene* voorsz. door „ de Heer *Generaal Van der Lyn*, den „ 25 *April* 1647. *Gerenoveerd* den 14 „ *Maart* 1656.

„ Niemand zal in plaats van eenige „ oude vervallen, of in de weg staan- „ de Huis-muuren, of Paggers, *&c.* „ een ander mogen maken, buyten „ voorweten, en *Licentie*, van de *Rooy-* „ *meesters*, door de Heer *De Vlaming*, „ den 20 *September* 1647.

„ Die eenig *Hart*, of *Hinden*, of „ ander *wild Vee*, buiten *Consent* van „ den Heer *Gouverneur* vangt, schiet, „ &c. verbeurd voor de eerste maal 50 „ Ryxd., voor de tweede maal, gegees- „ seld, en voor de derde maal gegees- „ seld en gebrandmerkt, en 10 Jaren in „ de Ketting geklonken te werden; „ door de Heer *De Vlaming* 20 *Septem-* „ *ber* 1647. *Gerenoveerd* den 17 *Maart* „ 1661. 30 *Januari* 1683.

„ Niemand zal aan eenige Schepen, „ van *Batavia* komende, mogen varen, „ voor dat dezelve, door den *Fiscaal ge-* „ *visiteerd* zyn, op *peene* van 24 Ryxd. „ door de Heer *De Vlaming* 25 Novem- „ ber 1647. *Gerenoveerd* 30 *Januari* „ 1683.

„ Die eenige jonge Spruyt, of Plan- „ tagie schend, of de Bepaggering der „ zelve breekt, zal op 't schavot ge- „ geesseld werden, door de Heer *De* „ *Vlaming*, den 11 *November* 1648. „ *Gerenoveerd* door de Heer *Padbrugge*, „ 30 *Januari* 1683.

„ Niemand zal *Oebat* ontrent de *Se-* „ *ro's* mogen werpen, op *peene* van *ar-* „ *bitrale Correctie*, door de Heer *De* „ *Vlaming*, den 16 *Februari* 1651.

1693. „ Alle wilde Nagelboomen zullen „ moeten werden uytgeroeid, dog ider, „ de onder zyn *Campon* ſtaande, op *peene* van 12 Ryxdaalders. De Heer *De Vlaming*, den 9 *Maart* 1650.

„Niemand zal eenig Buskruit mogen „ verkoopen, of verruilen, verſchenken, &c., op *peene* van Lyfſtraffe; de „ Heer *De Vlaming*, 9 *Juli* 1650.

„ Niemand zal Vloeken, of Sweeren, op *peene* van met 50 ſlagen geleerſt, of 6 Ryxd. voor de eerſte, „ 100 ſlagen ofte 12 Ryxd. voor de „ tweede, en 200 ſlagen ofte 18 Ryxd. „ voor de derde reize, voor de Armen „ te verbeuren. De Heer *De Vlaming*, „ den 12 Novemb. 1653. *Gerenoveerd* „ den 3 *April* 1674. en den 30 *Januari* „ 1683.

„ Ider Getrouwde zal *apart*, en niet „ met andere onder een dak, woonen, „ en dati doen, op *paene* van 50 Ryxd. „ voor de eerſte, 100 voor de tweede, „ en 200 Ryxd. voor de derde maal, en „ daar en boven nog een jaar in de keten geklonken te werden. De Heer „ *De Vlaming*, den 13 *Juni* 1654.

„ Geen *Chriſten* zal ſig laten *Beſnyden*, „ op *peene* van den *Beſnyder*, zoo wel „ als den *Beſnedenen*, aan den lyve, of „ wel 't leven geſtraft te werden. De „ Heer *De Vlaming*, den 6 *Mey*, 1659. „ *Gerenoveerd* den 3 *April* 1674.

„ Niemand zal van Soldaten, Matroſen, &c. mogen kopen, eenige „ *materialen*; 't zy *Yſer*, *Thin*, *Spaden*, „ *Schoppen*, of andere diergelyke; op „ *peene*, zo wel den *kooper*, als den *verkooper* aan den lyve, ook wel aan 't leven geſtraft te werden. De Heer „ *Huſtaart*, den 3 *November* 1656.

„Niemand zal buiten zyn beſcheiden „ plaats mogen vernagten, op *peene* van „ 6 maanden in de Ketting geklonken „ te werden.

„In wiens Wooninge, Thuyn, Erf, „ &c. *Duyvels Beelden* gevonden werden, zal met den Swaarde ter Dood „ geſtraft werden; en de *Radja's* of „ *Orangkajen*, die kenniſſe van de verberginge gehad, of zelfs *Duivels-dienſt* „ gedaan hebben, *gedeporteerd*, en uyt „ *Amboina* gebannen werden, dog *ſchoolmeeſters*, daar van kenniſſe hebbende, „ en 't zelve verſwygende, zullen voor al „ haar leven in de Ketting gebannen „ werden. De Heer *Huſtaard* den 26 „ *November* 1657. *Gerenoveert* 3 *April* „ 1674. 1693.

„ Die eenige *Duyvels-beelden* ontdekt, „ zal 25 Ryxd. genieten. De Heer „ *Huſtaart* den 29 Septemb. 1657.

„ Die eenige *'s Compagnies Houtwerken* ontvreemd, zal 6 maanden in de „ keten geklonken werden. De Heer „ *Huſtaart*, den 26 Novemb. 1657.

„ Niemand zal eenige *Dieven huisveſten*, of de behulpſame hand bieden, „ op *peene* van met de *Dieven*, een gelyke ſtraffe te ontfangen. De Heer „ *Huſtaart* den 5 *April* 1660.

„ Die *Dievery* ontdekt, en aanbrengt, „ zal 100 Ryxd. genieten.

„ Die *'s Compagnies Kalk ſteeld*, een „ vry Perſoon zynde, zal aan een paal „ gegeeſſeld werden, en een ſlaaf zynde, daar en boven verbeuren 12 Ryxdaalders. De Heer *Cops* den 13 December 1663.

„ Die *vuur in Coescoes*, of andere opgedroogde Boſch-plaatſen, ſtookt, zal „ 6 maand. in de keten geklonken werden. De Heer *Huſtaart*, 28 September 1660.

„ Geen *Baliſche Slaven* zullen hier „ verkogt mogen werden, als aan „ Vreemdelingen, die dezelve weder „ vervoeren; op verbeurte van dezelve, „ en *arbitrale Correctie*. De Heer *Marville*. Den 29 *Maart* 1666.

„ Alle Vaartuigen, 't zy groot of „ kleen, die hier aankomen, zullen „ hun, na verloop van drie uuren, „ moeten aangeven; op verbeurte voor „ de groote, voor elk uur verſuymens, „ 10 Ryxd., en voor de kleine 2 Ryxdaalders; dog na verloop van 3 maal „ 24 uuren, niet aangegeven zynde, „ zullen zodanige Vaartuygen en Goederen verbeurd zyn. De Heer *Hurdt*, „ den 19 *Auguſtus* 1667.

„ Die zonder *Conſent* van de Heer „ *Gouverneur* vertrekken, zyn mede „ verbeurd. *Placcaat* als boven.

„ Een iegelyk zal zyne Vaartuigen, „ *Orembay*, &c. verſeekeren, dat 'er „ geen Slaven mede wegloopen, op *peene* van 3 Ryxd. voor een *Orembay*, en „ een Ryxd. voor een *Parahoe*, die „ door de Borgerwagt aangehaalt werd. „ De Heer *Hurdt*, 10 Juni 1668.

Zo

1693. „ Zo met imands Vaartuyg gevlugt „ werd, zal den Eigenaar van 't Vaartuig, een derde aan den Lyfheer, van „ de gevlugte Slaaf, moeten betalen. „ De Heer *Hurdt*, den 10 Juli 1668.

„ Geen Timmerlieden, &c. zullen „ hare *Gereetſchappen* verkoopen, verruylen, en verpanden, &c. op *peene* „ van 14 dagen in 't donker Gat te ſitten, en een maand Gagie. De Heer „ *Hurdt*, den 26 Juli 1672.

„ Die 's avonds na 6 uuren nodeloos „ 't zy op de Rheede, of aan land, „ *ſchiet*, verbeurd voor een *Kanonſchoot*, „ 18 Ryxdaald., een *Bas* 15 Ryxd., en „ voor een *Roerſchoot* 12 Ryxdaalders, „ dog, meermalen daar op bevonden „ werdende, ſwaarder ſtraffe. De Heer „ *Hurdt*, 13 *Februari* 1674.

„ De Borgerwagt, zal alle ſamenrottinge ſteuren, en de *principaalſte* „ in verſeekering nemen. De Heer „ *Hurdt*, den 13 *Februari* 1674.

„ De *Amboineeſen*, ſchoon al ondertrouwde, zullen geen vleeſchelyke „ *converſatien* of 't zamen-Woningen „ met den anderen hebben, voor en al „ eer wettelyk getrouwd zyn, op *peene* „ van 25 Ryxd., en *arbitrale Correctie*. „ Dog een *Amboinees*, een dogter buiten weten der Ouders bepraat, en beſlapen hebbende, zal dezelve Trouwen, en 50 Ryxd. verbeuren. De „ Heer *Hurdt*, 3 *April* 1674.

„ Die *Madat rookt*, zal 6 Ryxdaalders verbeuren, en geleerſt werden, „ en die dezelve verkoopt, of imand ter „ hand ſteld, verbeurd voor de eerſtemaal 12 Ryxd., voor de tweedemaal, „ en de derde reize, t'elkens mede 18 „ Ryxdaalders, en een jaar in de keten „ geklonken te werden. De Heer „ *Hurdt*, 11 *October* 1674.

Die zyn *Nagelen* agter wegen houd, „ en niet ter ſchale brengt, verbeurd „ dezelve, boven verdere ſtraffe. De „ Heer *Hurdt*, 6 Maart 1676.

„ Die een Slaaf opvangt, ſal daar voor „ 10 Ryxdaalders, en voor de kop van „ een der zelver 5 Ryxd. genieten. De „ Heer *De Vicq*, 22 Juli. *Gerenoveert* „ 17 Juli 1683.

„ Die Lyfeigene (al waſt maar voor „ een nagt:) herbergt, of aanhoud, „ zal voor yder der zelver verbeuren „ 25 Ryxd. De Heer *Huſtaardt*, 14 „ Juli 1656. *Gerenoveerd* 10 *Februari* „ 1679. 1693.

„ Geen *Moorſe Vrouwe* mag van haren „ man loopen, op *peene* van in 't *Tugthuys* geſloten te werden, en den aanhouder der zelver ſal 25 Ryxd. verbeuren, of anders aan den lyve geſtraft „ werden. De Heer *De Vicq*, den 4 „ *Januari* 1680.

„ Die iemand ſlaat, ofte werpt, zonder bloed te laten, verbeurd 3 Ryxdaalders, en bloed latende 6 Ryxdaalders. De Heer *Cornelis Speelman*, „ den 27 Februari 1682.

„ Die een Mes trekt, om iemand „ uyt te dagen, zal gegeeſſeld, en een „ ſneede in de wang gegeven werden, „ als boven. Die een mes trekt, en „ daar mede iemant quetſt, zal gegeesſeld, op de wang gebrandmerkt, en „ 6 Jaren in de keten geklonken, of „ ook wel met de dood geſtraft werden. Als boven.

„ Die iemand verradelings quetſt, zal „ ſwaarlyk aan den lyve, of wel met „ de dood geſtraft werden. Als boven.

„ Zoo een Matroos een ander dood „ ſnee, of ſtak, zal dezelve met de „ koorde, of wel ſwaarder ter dood gebragt werden. Als vooren.

„ Een Herbergier zal de gene, die „ iemand in zyn huis, of ſtoep, quetſt, „ terſtont aangeven, op pæne van 40 „ Ryxd., en verlies der Tapneeringe „ voor 6 maanden. Als boven.

„ Alle Herbergiers zyn gehouden de „ Quetſers, die zulks in hare huyſen, „ of ſtoepen doen, te vangen; op verbeurte van 100 Ryxdaalders. Als „ boven.

„ Eenig Matroos, Soldaat, Waard, „ &c. die eenig Gevegt aanſiet, zonder ſcheiden, zal 12 maanden of langer in de keten geklonken werden.

„ Geen Doodſlagers te verſteken, of „ weg te helpen, op verbeurte van 100 „ Ryxd., en *arbitrale Correctie*.

„ Die den dienſt van de *E. Compagnie* „ verlaaten, daar uyt weg loopen, naar „ andere *natien*, zullen gegeeſſeld en „ gebrandmerkt, mitsgaders 10 jaren „ in de keten geklonken werden. Als „ boven.

Wie

1693. „ Wie eenige *Compagnies* Dienaren, „ 't zy Matroos, Soldaat, ofte Ambagtsgezel, die zig van zyn bescheiden „ plaets, in 't bosch onthoud, den *Fiscaal* opbrengt, ofte aanwyst, zal daar „ voor 2 Ryxd. genieten, 't welk den „ Boschlooper op reekening zal werden gesteld.

„ Die eenig Lyfeigen in houte, of „ yzere boeyens, &c. sluit, verbeurd „ voor de eerste maal 100 Ryxdaalders, „ en de tweede maal 200 Ryxdaalders, „ en voor de derde maal 300 Ryxd., „ met *confiscatie* dier Slaaf. Door de Ed. „ Heer *Robbertus Padbrugge*, den 3 „ *Mey* 1683.

„ Niemand zal eenige vrugten, buiten *Consent* van den Eigenaar, uyt „ imands Thuin mogen halen, op *peene* van 25 Ryxdaalders, en verdere „ *correctie*. De Heer *De Vlaming* den „ 9 *Maart* 1650.

„ Niemand zal eenige Gronden, Erven, Huisen, &c. mogen verkoopen, „ als voor twee *Gecommitteerde Schepenen*, en zal den Verkooper, voor het „ doen van afstant, een *transport* laten „ passeeren, op *peene* van 100 Ryxd., „ voor de eerste, 200 voor de tweede „ maal, en derde maal besyden de *Confiscatie* van huis, erf, &c. *arbitralyk* „ gestraft te werden. De Heer *Willem van der Beek*, den 14 *November* 1651. „ *Gerenoveerd* 1671. in *Januari*.

„ Niemand zal de Luiden, van 't Gebergte komende, in 't gemoed treden „ om hunne Waaren af te koopen, en „ dezelve weder ten dierſten, op de Basaar te verkoopen, op *peene* van 5 „ Ryxdaalders, en *arbitrale Correctie*. „ De Heer *De Vlaming*, den 9 *Maart* „ 1650.

„ Alle *Amboineesen* moeten in hunne *Negeryen* woonen, zonder *formele bosehhuisen* te maken, op *peene* van de „ dood; de *Orangkajen*, die zulks niet „ bekend maken, zullen *gedeporteerd*, „ en voor al haar leven, uyt deze Lande gebannen werden. Door de Heer „ *Hustaardt*, den 28 *Juni* 1658. *Gerenoveerd*, door de Ed. Heer *Padbrugge*, den 2 *Februari* 1686.

„ De Vaartuigen, die aankomen, of „ afgaan, mogen geen Reede, als voor „ *Victoria*, aandoen, dan by hoogdringende nood, op sware straffe, en boete van 100 Ryxdaalders. De Heer „ *Hurdt*, 19 *Augusti* 1667.

„ Alle vreemde *Natien*, 't zy van 1693. „ *Maleyers*, *Javaanen*, *Chinesen*, *Boutonders*, *&c.* (geen van de zulke uytgezonderd) zullen hun na het uyteinde van dit lopende *Moesson*, hier laten „ vinden, nog, vertrokken zynde, oyt „ weder keeren, 't zy ook onder wat „ *pretext* het zy, als eenelyk die, dewelke alhier 6 jaren geresideerd, en t'sedert altoos hier vuur en ligt gehouden hebben, op *peene* van voor al haar „ leven in de keten geklonken te werden, en verbeurte van alle haar Goederen, met welke straffe ook *gepuneerd* zullen werden, alle '*s Compagnies* „ Onderdanen, die eenige der voorsz. „ *natien* hier komen aan te brengen. De „ Heer *De Vlaming*, den 10 *Juli* 1654. „ *Gerenoveerd* den 19 *Augusti*. 1667.

„ Niemand mag buiten *Consent*, eenig „ *Amboinees* of *Cerammer* aannemen, of „ huuren, om na *Bouton*, *Java*, en „ *Macasser*, &c. te varen, op *peene* van „ *arbitrale Correctie*, of wel swaarder „ straffe, zoo wel voor de gehuurden, „ als huurder. De Heer *Hurdt*, 19 *Augusti* 1667.

„ Die op het Haanegevegt betrapt „ werden, zullen de Haanen, Gereedschap, en 3 Ryxd. verbeuren; dog, „ een slaaf zynde, geleerst werden; in „ gemelte Boete zullen ook vervallen „ die gene, dewelke op hunne gronden, of in hare Paggers al zulke wed „ Spellen gedogen. De Heer *Hurdt*, „ 13 *Februari* 1674. *Gerenoveerd* door „ de Ed. Heer *Padbrugge*, den 14 *May* „ 1686.

„ Alle Matroosen, of andere, die zo „ hardnekkig zyn, dat zy haar Quetsers niet willen bekend maaken op „ de eerste afvrage, zullen, boven het „ Mes-trekken, zodanig gestraft werden, of zy een ander zodanig gequetst „ hadden; en zo een hardnekkige, komende te sterven, zal zyn lighaam „ aan de Galge gehangen werden. „ De Heer *Speelman*, den 23 *Januari* „ 1682.

„ Die genegen zyn eenige Slaven of „ Slavinnen vry te geven, zullen daar „ af kennisse doen, om geoordeeld te „ werden, of dezelve buiten laste der „ gemelde vrydom mogen vergund „ werden, of niet, en zal ook *reflectie* „ moeten genomen werden, of zodanige lyfeigene voor hun, of ook wel „ voor hare vrouwen, en kinderen, bequaam zyn, de kost buiten laste der „ *Diaconye* te konnen winnen, ten minsten voor 6 jaren, gelyk 't zelve ook moet

1693. „ moet verſtaen werden, met alzulke „ lyfeigenen, die hunnen vrydom komen „ te koopen.

„ Geen *Actens* van vrygeving, of „ vrykoping van Slaven mogen werden „ *gepaſſeerd*, als by den *Secretaris*; mits „ dat deſelve als dan, door twee *Gecommitteerde*, en voorn. *Secretaris* on„ onderteekend werden; waar van een „ pertinent *protocol* ter *Secretarye* zal „ werden gehouden: door de Ed. Heer „ *Generael Speelman*. Als vooren.

„ Die eenige lyfeigenen wil vrygeven, „ en buiten alle ſlavernye ſtellen, moet „ zig *reguleren* na 't gene de *reſpective* „ *Secretariſſen*, en *Notariſſen*, haar ko„ men voor te houden, volgens de *re*„ *ſolutie* van de hoge *Indiſche Regeering*, „ de *dato* 3 *May* 1686. en *ultimo Febru*„ *ari*, alhier *Gepubliceerd*; op *pæne*, dat „ hare Boedels by de Weeskamer of „ *Curator ad lites*, niet zullen werden „ aangenomen.

„ Niemand vermag eenig Huys, „ Combuys, Loots, of andere Gebouw, „ oprigtende, dezelve anders dan met „ pannen te dekken; op *pæne* van de „ zelve Gebouwen onder de voet ge„ ſmeten te werden. Volgens *Placcaat* „ van de Heer *Gouverneur De Haas*, de „ *dato* 26 *Auguſtus* 1687.

„ Die des avonds na 9 uuren, de „ gemene wegen paſſeerd, zal by aldien „ 'er geen brandend ligt by hem ge„ vonden werd, opgevat, en tot des „ morgens in de Borgerwacht *geconfi*„ *neerd*, mitsgaders voor een Brandſtig„ ter aangeſien, en na *exigentie* van ſaa„ ken, *arbitralyk* geſtraft werden; „ uytwyſens het *Placcaat* van den Heer „ *Gouverneur Dirk de Haas*, de *dato* 16 „ *December* 1687.

„ Die *Javaanen*, *Maleyers*, *Balyers*, „ *Boutonders*, ofte hare onderhoorige, „ mitsgaders Slaven van die *Sexe*, hoe „ jong die ook zoude mogen zyn, met „ zyn vaartuig hier aanbrengt, zal zyn „ Vaartuyg met de inhebbende Lading, „ niet alleen verbeuren; maar daar en „ boven voor al zyn leven in de keten „ geklonken werden; en een igelyk, „ van wat ſtaat hy zy, mitsgaders de „ vrye Handelaars, werden verboden „ de zelve hoe jong gemelte Slaven ook „ mogten zyn, te verkoopen, op ver„ beurte van dezelve, mitsgaders 't „ Vaartuyg, daar ze mede aangebragt „ zyn, daar en boven *arbitrale Correc*„ *tie*: Uytwyſens het *Placcaat* van den „ Ed. Heer *Gouverneur Dirk de Haas*, 1693. „ de *dato* 20 *April* 1688.

„ Imand eenig geld, op het Nagel„ gewaſch by de Inlanders uytſettende, „ hooger als tegens den *ordinairen In*„ *treſt*, in de *Bataviſe Statuten* vervat, „ zal, by zoo verre hy een *Compagnies* „ dienaar is, en de penningen zyner *ad*„ *miniſtratie* daar toe gebruykt heeft, „ boven verbeurte der zelve, *gedepor*„ *teerd*, en, na de groote van het *Ca*„ *pitaal*, in de keten geklonken wer„ den: Maar *Borgers*, *Mardykers*, of „ *Chinceſen* zynde, haar uytgezette *Ca*„ *pitaal*, en de ware helft van dien daar „ en boven verbeuren: Volgens *Plac*„ *caat* van opgemelten Heer *De Haas*, „ de *dato* 20 *April* 1688.

„ Die eenig geld, of Koopmanſchap„ pen, aan *Keſſingers*, *Ceram-Lauwers*, „ en andere daar om her gelegene vol„ keren, 't zy in trocqueering van *Mas*„ *ſooy*, of anders, *fieerd*, zal in dat kas, „ geen regt gedaan, maar afgeweſen „ werden: Uytwyſens het *Placcaat* van „ meergemelde Heer *Gouverneur De* „ *Haas* voorſz.

„ Die eenige *Superſtitieuſe dienſten*, of „ *Duyvelſche Offerhanden* in de *Gerefor*„ *meerde Kerken*, onder dit *Kaſteel* ge„ hoorende, of ook op de buitenplaat„ ſen doet, zal volgens Placcaat van de „ Ed. Heer *Commiſſaris De Haas*, de „ *dato*. 22 *Februari* 1689. aan den Ly„ ve, of wel aan 't Leven geſtraft „ werden.

„ Eenig Handelaar met zyn *Chialoep* „ van *Batavia*, *Banda*, *Ternaten*, of „ *Macaſſer*, hier aankomende, vermag „ voor de gedane *viſite* van den *Fiſcaal*, „ niet aan land te komen, en van hier „ willende vertrekken, niet nae de ge„ dane monſteringe weder aan land te „ keeren, als by hoge nood, op *pæne* „ van de *Chialoep*, met de ingeladene „ Goederen, te verbeuren; uytwyſens „ het *Placcaat* van bovengemelde Heer „ *Commiſſaris de Haas*, de *dato* 22 „ *Maart* 1689.

„ Niemand vermag Viſch, of eeni„ ge Eetwaaren, buiten de *Baſaar* te „ verkoopen, en die dezelve iemand „ afdwingt te verkoopen, zal ten „ *exempel* van andere, en ook wel aan „ den Lyve, geſtraft werden. Door „ ons *gepubliceerd* den 9 Juni 1691.

„ Die eenige Vuylnis uytwerpt op an„ dere plaatſen, als in de poel *Way Ti*„ *tar*, aan de *Way Tomo*, aan ſtrand; of

1693. „ of de wallen van haar aarde, komen „ te ontbloten, zullen de eerste maal „ een, en de tweede maal 3 Ryxdaal- „ ders verbeuren; mitsgaders de derde „ maal, boven een boete van 6 Ryxd. „ *arbitraal Gecorrigeerd* werden, als „ boven. Door ons in *dato* 11 Juli „ 1691.

„ Die zyn *Doopnaam* veranderd of sig „ anders, als met zyn bekende naam in „ eenig *publycq* Geschrift laat noemen, „ zal de eerste maal 10 Ryxdaalders, „ de tweede maal 20, en de derde maal „ 50 Ryxd. verbeuren, maar, bedrog „ daar mede willende uytwerken, als een „ Falsaris gestraft werden, welke ge- „ lyke straffe de *Mooren* en *Heidenen* in „ zodanigen kas mede subject zyn.

„ De Inlandse *Dorpsvoogden*, moeten „ laten ondersoeken, of en waar 'er *fu-* „ *gitive* Slaven, of *ongelicentieerde per-* „ *soonen*, in hare *Districten* sig onthou- „ den, en, die vindende, de zelve aan- „ geven, op *pæne*, dat die geene, in „ welkers *Limiten*, Huysen, of Thuy- „ nen, van dat geboefte gevonden „ werd, en sig van *Ignorantie*, zelfs, des „ gevergt, onder Eede niet kunnende „ *purgeeren*, voor een *Fauteur* van zoo- „ danige *fugitiven*, zal werden aange- „ sien.

„ De P*laccaten* door de Ed. Heer Oud „ *Gouverneurs Anthoni Hurdt*, en *Rob-* „ *bertus* Padbrugge, de *dato* 11 *October*, „ 1674. 4 *Mey* 1686., tegens het „ Toppen, Speelen, Rooken, en „ nuttigen van *Amfioen* of *Madat*, 't zy „ op wat manier 't mag wesen, die de „ zelve verkoopt, verruild, verschenkt, „ &c. zal de eerste maal 20 Ryxd. de „ tweede maal 50, en de derde rys 100 „ Ryxdaalders verbeuren, en, daar toe „ onmagtig zynde, in de keten geklon- „ ken, en *arbitraal Gecorrigeerd* werden; „ zullende den Aanbrenger, een vierde „ part der Boete genieten. Die op 't „ roken van *Madat geattrapeert* werd, „ zal de eerste maal 50, dog by wan- „ betalinge in de ketting geslagen, en „ geschavotteerd, maar Slaven zynde, „ aanstonds gegeesseld, of gelaarst wer- „ den.

„ 't *Excessief* aanhouden van Honden, „ is mede verboden, by P*laccaat*, van „ de Heer *Demmer*, in *dato* 22 *Januari* „ 1644. 't welk mede stond uytgevoerd „ te werden, met de gestelde Boetens, „ en het van kant helpen der *ongeper-* „ *mitteerde* of ongetekende, werden- „ dende den *Fiscaal gerecommandeerd*, „ de bevoorens *geëmaneerde*, en *ongealte-* „ *reerde* P*laccaten* in vollen *vigeur* te 1693. „ houden. Dit door ons *Gerenoveerd*, „ en *Geamplieerd*, den 26 *Februari* 1692.

„ Die eenige *Ducatons* hoger uytgeeft, „ of tegens minder prys ontfangt, als „ tegens 63 stuivers, zal voor yder van „ dezelve 25 Ryxd., en die eenig geld „ uyt deze *provintie* vervoerd, zal die „ penningen, benevens een boete van „ 100 Ryxdaalders verbeuren: Uytwy- „ sens 't P*laccaat* door ons op den 2 *Mey* „ dezes jaars *geëmaneerd*.

Onderstond,

Gegeven tot Amboina, aan 't Casteel Victoria, op Leytimor, den 28 July, 1693.

Was Geteekend,

N. SCHAGHEN.

In dit zelve jaar belasten haar Edelheden by schryvens van den 10 Maart 1693., om myne 10000 Ryxdaalders, (van welke ik elders breeder spreke, schoon 'er by den Landvoogd en Raad 12000 besproken was te nemen) wederom te geven, waar by ik zeer benadeeld, en gansch onregtveerdig gehandeld wierd, daar ik de E. Maatschappy een grooten dienst in hare verlegentheid, en my zelven, om haar te helpen, groote schade gedaan had. Des Schryvers Geld onwettig opgelegt.

Den 23 Februari 1694. belasten haar Edelheden weer na de Wegloopers te soeken, op dat die niet mogten toenemen; bevelende in 't jaar daar aan de belooning voor 't opvangen door de Eygenaars te doen betaalen. 1694. Last omtrent de Weglopers.

Den 7 May dezes jaars vertrok ik met myn Huisgesin van hier, met voornemen om na 't Vaderland te keeren, gelyk in dit zelve jaar nog geschied is. Eerste vertrek des Schryvers van hier na Holland.

A°. 1695. den 23 Februari, belasten haar Edelheden onder meer andere saaken, dat die van het dorp Liën voortaan hunne Nagelen weer op Haroeko zouden weegen; bepalende te gelyk het loon, dat de Heeren Weesmeesters van de Weesen zouden mogen trekken.

A°. 1696. den eersten Maart, schreven zy zeer streng over de overwigten der Nagelen, belastende, dat ider van de Opperhoofden het getrokkene geld voor dezelve weer uytkeeren, en aan de E. Maatschappy goed doen zoude. Zy belastten toen ook om P*ieter Nuyts* voortaan tot de uytroeying der Nagelen te gebruiken, en den tweeden Luitenant *De Bevere* daar van te verschoonen. 1695. en 1696. verscheiden Beveelen door haar Edelheden gegeven.

Een

1696. Een van de laatste werken onder de Heer *Schagens* bestier gemaakt, is de jegenwoordige Maleytsche Kerk. De vorige was maar van 90, dog deeze heeft zyn Ed. van 100 voeten lengte, en 60 voeten breedte genomen, hebbende ieder Galdery aan wedersyden de breedte van 15, en het middelste deel van de Kerk 30 voeten in de breedte.

Maleytse Kerk gebouwd.

Zyn Ed. heeft ze A°. 1695. al begonnen, dog niet voltoyd, dat na zyn Dood door den Opperkoopman, en Gesaghebber, de Heer *Cornelis Stul*, A°. 1697. geschied is.

De Heer Schaghen's Dood, en de Goude Penning ter Gedagtenis gegeven.

A°. 1696. den 3 Juli, 's morgens, zynde Dingsdag, was de Heer *Schaghen* nog in de Raad van Justitie, en Donderdags daar aan nog in de Maleytse Kerk geweest, om na een graf van zyn Ed. te zien, van 't welke zyn Ed. zeide, dat de kelder wat grooter zyn moest, alzo 'er in 't korte een bykomen konde.

's Avonds den vyfden kreeg zyn Ed. een schielyk overval, en is den sevenden, na dat een dag of twee als in een diepe slaap, en zo buiten verstand gelegen had, en na een bestier van ruim vyf jaaren, overleden; latende het gesag aan zynen tweeden, den Heer *Stul*.

Ter Gedagtenis van zyn Ed. is deze Goude Penning, N°. LII. Letter B., aan de dragers gegeven.

1697. De Heer van Werkendam, 26ste Landvoogd hier.

A°. 1697. den 2 April, verscheen hier de Heer *Willem van Wyngaarden*, Heer van Werkendam, en Extraordinaris Raad van India, van Batavia met het schip de Voetboog, om als zesentwintigste Landvoogd, en Bestierder van deze Landvoogdy, in de plaats van den Overleden Heer *Schaghen* te volgen.

Buytenposten gelicht.

By zyn Ed. komst geliefden haar Edelheden het lichten van verscheide Posten, op Leytimor, Hitoe, Honimoa, Oma, Larike, en Amblauw, den 29 Februari te beveelen, en daar by te voegen, dat de Landvoogd voortaan in 't Casteel zou moeten woonen. Ook wilden zy, dat die van Liën op Haroeko, en die van Pasir Poeteh aan 't Casteel hun Nagelen zouden wegen.

Zy bepaalden ook, wat men voortaan aan een Weduwe van een Landvoogd verstrekken, en dat men geen Peerden voor hare reekening van imand overneemen zal, ten ware men die zelf betalen wilde.

Deze Heer Landvoogd nader beschreven.

Wat nu den Heer Landvoogd van *Wyngaarden* betreft, die heeft hier de naam gehad van een zeer vriendelyk, en minnnelyk Heer tegen ieder een, zeer gulhertig in zyne onthalingen, geweest te zyn, die zig zeer aan 't nemen van vermaak met geselschappen (dog in betamelykheid, en met lof) overgaf; waarom zyn Ed. ook in 't algemein hier bemind wierd. 1696.

De saaken der E. Maatschappy heeft zyn Ed. hier zeer wel en tot genoegen; maar ook zyn eigen belang zo wel waargenomen, dat men oordeeld, dat hy wel 100000 Ryxdaalders hier van daan gevoerd heeft; dat zyne erfgenamen best zullen weten.

Haar Edelheden bevelen ook in zynen tyd, als middelen om de Nagel-Oegsten te verminderen, dat men de Moernagelen, op Hila in voorraad zynde, verbranden, de Nagel-boomen, tot Assaloelo in geschil, omvellen, jonge boomtjes uytroejen, en zig voortaan daar in andere voorvallen by houden zoude.

Middelen, tot vermindering der Nagelen, bedagt.

Onder desen Heer is 't Engels Schip, de Resolution A°. 1689. hier geweest, over 't welk haar Edelheden in diervoegen A°. 1699. den 27 Februari schryven, dat zy liefst gesien hadden, en voortaan begeeren, dat alle Europeers, met schepen hier omtrent komende, maar ten eersten mogen afgewesen werden.

Hoe dese Heer voor Reekening van die van Titaway een Galey, hoedanige men in de Middelansche Zee met riemen gebruikt, heeft laten maeken, en hoe zyn Ed. op een togt na Boero daar mede in levens-gevaar geweest is, hebben wy bevorens, ter plaatse daar wy van de Coracora's en Hongi-togten spraken, aangehaald.

Haar Edelheden stonden dit jaar aan *Hassan Soeleyman* ook toe, om, des genegen zynde, na Batavia op te mogen komen.

A°. 1700. den 9 Februari verboden zy na 't versoek der Hitoeesen, omtrent eenige nieuwe aanplantingen van Nagelen, te hooren, en maar by de oude middelen tot vermindering der Nagel-Oegsten te blyven.

Zy sloegen ook 't versoek der Hoewamohelesen af, om weder op Loehoe te woonen; maar stonden aan 't Opperhoofd van Larike toe, passen na Hatoewe te verleenen; als mede, dat het huys van den Heer Landvoogd in 't Kasteel zou mogen hier en daar wat verbeterd werden.

't Verbeteren van 's Landvoogds Huys.

A°. 1701. den 27 Januari stelden zy, by hun schryvens toen ook, *Hassan Soeleyman* tot Orangkaja van Hitoe Lama, met de Titel van Orangkaja *Boelan*, aan, staande hem weder toe na Batavia te mogen opkomen. 1701.

En aan Hassan, een Togt na Batavia toegestaan.

In dit zelve jaar is de Heer van *Wyngaarden* den laatsten May na Batavia vertrokken, en door den Heer *Balthasar Coyett*, gewesen Landvoogd in Banda,

De Heer van Werkendam na Batavia vertrokken.

1700.

En vervangen door de Heer Coyett, als 27ste Landvoogd hier.

da, den 20 April met 't Schip Aardenhout hier verschenen, als zevenentwintigste Landvoogd en bestierder van Amboina vervangen.

Die nader beschreven word. Werken van desen Heer.

Deze Heer *Coyett* was de Soon van dien Heer *Coyett*, die tot A°. 1662. Landvoogd van *Tajouan*, of *Formosa*, geweest is, een Heer, die by zyn intrede alhier omtrent vyftig jaaren oud, redelyk lang, en lyvig na mate was. By zyne Regeering zyn verscheide Wooningen in 't Casteel, en vooral het huys van den Landvoogd vernieuwd; ook heeft hy eenige verandering ontrent 't Oude Siekenhuys, schikkende dat tot een Stadhuys, gemaakt.

Wat verandering door zyn Agtb. ontrent de Coracora-Vloot gemaakt is, hebben wy ter plaatse, daar wy van de zelve spreken, reeds getoond.

Haar Edelheden schryven Ao. 1702. over 't opkoopen van Reekeningen.

In zyn tyd schreven haar Ed. den 4 Febr. 1702. ook met zeer veel versoeking over de vuile woeker; by 't opkoopen van de Reekeningen van verscheide soldaaten gesogt, hoedanige 'er (volgens haar schryven toen) A°. 1699. van verscheide Soldaaten tot 123 stuks, bedragende *f* 18274, ingekogt waren, waar over de Sergeant *Jacob van Gyn*, en *Ernst Cnipping* naderhand nog veel moeite, schoon zy dat voor een ander deeden, gehad hebben.

Alzo ter dezer tyd hier nog maar 4 of 5 persoonen met de Lazery besmet waren, konden haar Edelheden geen noodsakelykheid tot het oprechten van een Lazarus-huys zien. Zy stonden ook het trekken van Oliën uyt de Serèe, en Cajoe Poeteh bladeren toe; dog verboden die, uyt andere gewasschen, schorsen, wortelen, enz. en vooral niet uyt de Koelit-Lawan, Massoy, of andre Gewasschen, na de Speceryen eenigsins sweemende, te trekken.

Ook waren de geduurige bevelen, zo uyt het vaderland, als van haar Edelheden, om dog te maken, dat 'er vermindering ontrent de Nageloegsten (die nu in een jaar of twee zeer groot geweest waren) geschieden, en na vermogen besorgd mogt werden; alzo zy niet dan al te veel daar mede overkropt saten.

Last ontrent Europische Schepen.

Zy bepaalden ook hoedanig men sig ontrent Europische schepen, hier komende, had te gedragen.

A°. 1704. bevelen zy den 22 Januari, na zekere nieuwe behandeling van de Nagelen, met die in 't water te dompelen, en dan by het vuur te droogen, te vernemen.

De Heer Coyett gaat tegen verscheide bevelen harer Edelheden aan.

In dit jaar maakte de Heer *Cojett* zyn Soon, *Frederik Julius*, Secretaris van den Landraad, dat haar Edelheden afkeurden, en dus 't eenen *Schulerus* maakten; dog die Heer, sig daar niet aan kreunende, maakte zyn Soon toen Secretaris van den Raad van Justitie, en gaf aan *Carolus Schulerus* wel den naam van 't ander ampt, dog liet het zyn Soon egter daar by waarnemen, en ook de voordeelen tot zyn vertrek toe genieten, waarom haar Edelheden hem uytdrukkelyk mede ontboodden, toen zyn Vader na Batavia vertrok. Wat helpen dan zulke beveelen van haar Edelheden, als een Landvoogd het anders verstaat.

Ook schreven zy toen, of 't jaar te voren, dat zy 't voor geen Edelmoedige daad hielden, dat een Landvoogd zyn voordeel by zulke saaken (als slaven by de Compagnie te hebben) zogt, die eygentlyk tot verquikking en onderstand van Weduwen en andere menschen, die weinig inkomen hadden, geschikt waren.

A°. 1705. den 31 Januari verloor die Heer zynen Soon, Jonker *Jan Constantyn, Coyett*, waar van deze Penning, N°. LII. letter C., ter gedagtenis aan de Dragers gegeven is.

Wat voor saaken nu ten tyde van de Heer *Coyett* voorgevallen zyn, als ook van zyn voorganger, is my of niet wel bekend, of van 't geen ik daar verder van weten mogt, heb ik best gedagt, alleen het voorige ter neder te stellen, en verscheide andre saaken over te stappen, als geheel en al buiten myn oogwit zynde.

werd Ao. 1706. door de Heer van der Stel, als 28ste Landvoogd hier, vervangen.

Ik zal dan hier mede de Regeering van den Heer *Coyett* sluiten, en alleen seggen, dat hy A°. 1706. uyt Amboina, na een bestier van 5 jaaren, in 't midden van May vertrokken, en door den Heer *Adriaan van der Stel* (die met 't Schip Monster den 17 Januari op deze Rheede quam) als agtentwintigste Landvoogd en Bestierder van Amboina en te gelyk Extraordinaris Raad van India, den 23 Februari vervangen is.

Eerste saaken dit jaar by zyn E. voorgevallen.

Het voornaamste, in dit jaar hier voorgevallen, bestaat in deze navolgende saaken, die door haar Edelheden door de Schepen Monster en Feydressan (een Moorsch Schip) wierden bekend gemaakt.

Zyn Ed. had wel by overgave alles, wat hier de E. Maatschappy toequam, op den laatsten Januari overgenomen; dog was, om dubbele onkosten te myden, eerst den 23 Februari, op den dag, dat men Amboina's verovering gewoon is te vieren, voorgesteld.

Een van de eerste saaken, by zyn Ed. verrigt, was de Placcaten te vernieuwen, en met eenige nieuwe te vermeerderen.

Voorleden jaar was de Hongi-togt door den Heer *Coyett* in 25 dagen afgelegt;

1706. legt; dog hy had de *Mesſieurs du Rieu*, *Schulerus*, *en Munniks* benoorden Ceram dezelve laten waarnemen, gelyk wy dit onder de ſtoffe der Hongi-togten reeds in 't breede aangehaald hebben. In October 1705. waren hier ook verſcheide Aardbevingen, ſwaarder, dan wel in langen tyd te vooren geweeſt, en vooral op Hoewamohel en Hitoe gevoeld. Op het Land van Loehoe, en op verſcheide andere plaatſen waren deze Nagel-bomen in dit loopende jaar uytgeroeid.

Nagel-boomen uytgeroeid.

Vrugtbare	- -	208
Halfwaſſchene	- -	563
Jonge	- - -	1075
Uytſpruitende	- -	6736
		8582

Aan welke uytroejers 12 ſtuks Dongris geſchonken waren, om hen volgens de aanmaning van de Heeren in 't Vaderland A°. 1704. zoo veel te ernſtiger tot het behertigen van dien aan te ſetten.

Men had in Vergadering den 18 Maart dezes jaars wel ernſtig over het ſtuk van het verminderen der Nagelen geſproken; dog geen nader middel; dan daar men zig nu van bediende, kommen uytvinden, ten ware men den inlander (dat niet raadſaam was) merkelyk wilde verkorten.

Nagel-verwing op Hitoe, ontdekt, en belet. Men had op Hitoe ook ontdekt, dat de Hitoeeſen een vond hadden, om de Nagelen te verwen, 't geen zedert die ontdekking belet was.

Ook was aan den Capiteyn der Chineſen zyne Inſtructie (die hy den 9 Feb. 1700. al behoorde gehad te hebben) ter hand geſteld, en hem ook, volgens beſluyt van den 20 April dezes jaars, toegeſtaan, om de doodkiſten voor 't Siekenhuys, en de kruid-kiſten (even eens als de Capiteyns van die Natie op Batavia) te maken

Moejelykheden met de Weglopers, en hun Pardon. Van wat vrugt de Togt van den Capiteyn Lieutenant *Willem Henrik de Jevere* tegen de Wegloopers was geweeſt, was haar Edelheden den 24 September voorleden bekend gemaakt, en men had den 22 Septemb. beſloten 'er weder volk op uyt te zenden, die 'er vry gelukkig tegen geſlagen hadden; dog eenige van die ſchelmen waren ook op de kuſt van Hitoe overgekomen, en ander begonden mede op 't Eiland Oma te roeiſten.

Men had egter den 26 Maart 1706. beſloten een algemeine vergiffenis te doen afkondigen aan allen, die binnen zes weken tot ons zouden wederkeeren, hen verder aanbiedende, of by hunne Meeſters te blyven, of wel aan anderen verkogt te werden, dat zoo veel reeds uytgewerkt had, dat veele hope tot een ſpoedige weder-afkomſt gegeven hadden. 1706.

Dampier in Ternate. Men had den 25 ſchryvens uyt Ternate bekomen, dat de Engelſche ſwerver, Capiteyn *William Dampier*, met een Spaanſche Bark met 2 Maſten, St. George genaamd, in 't laaſt van December 1705. op Batsjan gekomen, van den Koning van Batsjan niet al te wel gehandeld, daar op na 't Caſteel Orangie was gebragt, alwaar door den Heer Landvoogd *Rooſelaar* alles zodanig herſteld, en beſchikt was, als uyt de bylagen, onder No. 13 geſonden, kon werden beſpeurd.

Nagelen, &c. dit jaar afgeſcheept.

Ontrent dezen tyd had het Schip Monſter

		Bhaaren.	Ponden.
Van Larike	gehaald	198	80
Van Hila	—	226	—
		424	80

Behalven het welke nog in Monſter op Hila waren afgeſcheept

200 pond Moernagelen in 21 ſakk.
150 dito Saſſafras.
850 dito Coelit-Lawan.

Als mede nog 55 potjens geconfyte Nagelen, al het welke quam te bedragen een ſomme van - *f* 73845 - 16 - 8

Tot Honimoa had 't Schip Feydresſan $507\frac{11}{110}$ Bhaaren Nagelen ingenoomen, waar mede het ten naaſten by voladen was.

Welke Nagelen dezer twee Schepen by de Overheden der zelver ten overſtaan van Gecommitteerden met $1\frac{1}{2}$ per Cento uytſlag tot hun genoegen overgenomen waren.

In Feydreſſan waren nog geladen

55 potjens Nagelen.
300 pond Saſſafras, in 11 ſakken.
608 dito Moernagelen, in 5 dito.

Bedragende des zelfs ganſche Lading - *f* 87454 - 4 - 0

De nog ontbrekende 1392 pond Moernagelen, op den eyſch van 400 pond, zouden zy nog zien te krygen.

Zy hadden dit jaar 75 ſoldaten bekomen, 41 verloſt, en 575 nu hier in 't geheel gehouden, zynde 't net getal by haar Edelheden A°. 1697. den 27 Februari bepaald.

1706.

't Vertrek van de Heer Coyett.

De Heer Landvoogd *Coyett*, en ook zyn Zoon, door haar Edelheden ontboden vertrok nu in Mey A°. 1706. met 't voorn. schip Monster, en was met de agting en eerbied, die men aan een Landvoogd schuldig is, uytgeley gedaan.

Het Orangkaja's-Feest, dat haar Edelheden belast hadden te houden, 't zy 'er een Hongi-togt geschied was, of niet, was op den 28 en 29 April aan de Christen-Orangkaja's, en den 3 en 4 May aan de Moorsche gegeven.

Met de schepen Feycelahay, en de Handboog, die in 't begin van Juni vertrokken, ging over een schriftelyk bericht van den 5 Febr. 1706. wegens de gesteltenis van 't huys des Landvoogds, en van alle de Fortificatien in 't Casteel, met de noodige veranderingen daar ontrent het eerste gedaan. Ook waren hier by gevoegd, hoedanige veranderingen ontrent de andere werken aldaar wel dienden gemaakt te werden.

Nagelboomen op Ceram uytgeroeid.

Christoffel Keper op Loehoe had weder op Way Poeteh, *Nila*, en *Seroelau* deze Nagelboomen uytgeroeid

23	Vrugtbare.
57	halfwasschene.
546	jonge.
121	spruyten.
747	in 't geheel.

Waar voor aan de uytroejers 1 Dongris geschonken was.

De beloofde vergiffenis aan de Wegloopers had in dezen tusschen-tyd uytgewerkt, dat in die zes weken reeds 56 mans en vrouwen sig aangegeven hadden, onder welke 'er waren, die al tusschen de 20 en 30 jaren weg geweest waren.

Ambonse Gesanten na Batavia vertrokken.

Radja *Soya*, en de Koning van Amet, gingen met Feycelahay nu ook over, en stond *Hassan Soeleyman* hen te volgen, om met haar Edelheden over saaken van belang, alle de Amboinesen rakende, te spreken.

't Recht des Konings van Batsjan op 9 Ceramse dorpen.

Met 't scheepje de schulp, en met de Chaloep van *Hassan Soeleyman*, schreef zyn Ed. en de Raad, dat zy, volgens ordre van haar Edelheden, last aan 't Opperhoofd op Manipa gegeven hadden, na 't recht van den Koning van Batsjan op de negen Dorpen op de Noord-kust van Ceram te vernemen, waar op dat Hoofd, *Lamprecht*, den 28 Juli geantwoord had, dat de volkeren der dorpen Saleman, Lissabatta, Hatoewe; Toeloesey, Saway, Hatilen, en Laulata, (Goeti, en Bawaart had hy 'er niet gevonden) in 't geheel onder dien Koning niet wilden staan, alzo zy noit zyne onderdaanen geweest waren, weshalven de overgave zoo gemakkelyk niet gaan zou, als zig die Koning wel ingebeeld, en haar Edelheden voorgedragen had. 1706.

De Pati van Liliboy, nevens eenige Hollanders, sig aan 't sluyken van Nagelen schuldig gemaakt hebbende, waren den 19 Juli aan den Fiscaal overgegeven, by den Raad van Justitie gevonnist, en de vonnissen over hen ook uytgevoerd.

In de plaats van dezen Pati was den 13 Juli de naaste daar toe, *Pieter Lassiata Rompein*, gekoren; dog alzo hy nog te jong was, zou een der naasten het zo lang voor hem waarnemen.

Ook waren 'er in de plaats van den Pati van Siri-sori, *Gerard Jacobsz.*, den 30 September 1705, en den Orangkaja *Pieter Hatalewa* den 2 Febr. 1706. *Laurens Kolipa* en *Sibori* gekoren.

Het Hoofdgeld der Chineesen beliep in pagt dit jaar 745 Ryxdaalders (de Pagt van 't Beestiaal 80, en dus d' eerste 53 en d'andere, 26 Ryxd. minder als voorleden jaar. 'tHoofd-Geld der Chineesen, en dat van 't Beestiaal.

De zuyvre winst zedert November, 1705. op 't Zagoe-Bosch gevallen, beliep 7686 - 13, en by de vorige Boeken maar 3267--12--9, en dus nu 4419--8--0 meer. Inkomen van 't Zagoe-Bosch.

Van de 2007 Bhaaren Nagelen, in 't voorleden jaar opgegeven, waren 'er maar $1244\frac{191}{550}$.

Nagelen dit jaar op alle de Comptoiren.

	Bhaaren.
Waar van 't Casteel uytgeleverd had - -	$248\frac{169}{550}$
Honimoa - -	$525\frac{109}{550}$
Hitoe - - -	$223\frac{90}{550}$
Larike - - -	$195\frac{10}{550}$
Oma - - -	$53\frac{546}{550}$
	$1244\frac{141}{550}$

En aldus waren 'er dit jaar $61\frac{40}{550}$ Bhaaren minder als A°. 1705. geweest. Wanneer hier $1305\frac{311}{550}$ Bhaaren afgeleverd waren. De Overwigten.

En bestonden de Overwigten op dezelve in - $14\frac{294}{550}$ Bhaaren.

Namentlyk aan

't Kasteel in	1513	Ponden, te zamen deze Bhaaren uitmakende.
Op Hila -	2826	
Honimoa -	1600	
Larike -	1711	
Oma -	344	

Behalven de bevorens reeds uytgeroeide, waren 'er nog 1057 jonge boomen uytgeroeid; en nu nog op de plaatsen, daar ze in wezen hebouden wier- Uytgeroeide, en nog overige Nagelboomen.

1706. wierden; bevonden deze navolgende.

	Vrugtbare	Halfwasschene	Jonge
Aan 't Kasteel	65311 -	77 -	0
Op Hila -	68277 -	0 -	0
Honimoa	57342 -	13028 -	137
Larike -	12264 -	22209 -	0
Oma -	37792 -	8870 -	81
Te samen	240886 -	44184 -	248
En was de opgave van 't voorleden jaar - -	247963 -	54054 -	799
Dus nu minder	7077 -	9870 -	576

Te samen 17523 boomen minder dan A°. 1705. 'er geweest zyn.

Opgave der Nageloegst tegen 't aanstaande jaar. En des niet tegenstaande wierd de Nageloegst nu grooter, dan in 't voorleden jaar, opgegeven; te weten tegen A°. 1707.

Aan 't Kasteel -	543
Op Hila - -	311
Honimoa -	1066
Larike - -	280
Oma -	461
	2661 Bhaaren.

Winst op verkogte Waaren gevallen. Zynde 654 Bhaaren meer, dan in 't voorleden jaar door den inlander opgegeven zyn.

Dit jaar was 'er gewonnen op de verkogte

Mom - - -	104	per C^to. ruym.
Bengaalse Tarw	259	
Roosewater -	183	
Luyks Bier -	90	
Serbster dito -	179	
Haantjes dito -	101	

Ongelden en Winsten dezer Landvoogdy. De algemeene ongelden dezer Landvoogdy van 1704. tot 1705. beliepen - f 262825 - 11 - 0

Die van 1705. tot 1706. - - f 239415 - 18 - 8

En Aldus dit jaar minder lasten dan A°. 1705. f 24409 - 12 - 8

De winsten van A°. 1705. beliepen - f 70962 - 11 - 0

Van A°. 1706. - f 104327 - 14 - 0

En aldus dit jaar meer dan het voorleden - f 33365 - 3 - 0

'S Lands inkomsten A°. 1705. waren - f 29758 - 4 - 8 1706.

A°. 1706. - f 34242 - 11 - 0

Dus meer dan in 't voorleden jaar ingekomen - - f 4484 - 6 - 8

Waar uyt blykt dat deze Landvoogdy dit jaar meer, dan A°. 1705. te boven gekomen is f 62259 - 2 - 0

De korte sterkte, of de opgave der Bedienden van de E. Maatschappy alhier, was deze: - Korte sterkte der zelve.

1 Landvoogd en Bestierder.
1 Opper-Koopman, en Tweede.
3 Kooplieden, 7 Onderkooplieden, 6 Boekhouders, 29 Assistenten.
16 Verscheide diensten doende, als Procureurs, Geregts-boden, Deurwaarder van den Polityquen Raad, Marinho, Boekhouder, Trompetters, Cipier, Scherprechter, Geweldige, enz.
18 Opper- en mindre Wondhelers.
5 Predikanten, 6 Krankbesoekers, en Gebed-doenders. 63 Europiaansche of Inlandsche Schoolmeesters.
83 Verscheiden onder den Werf-baas bescheiden, als Constapel, Constapels-Maats, Bosch-schieters hier, of op de buiten-Comptoiren.
25 Dito op de Chaloepen en andere Vaartuigen.
11 Verwezen tot deze en geene werken, als 4 Soldaaten, 1 Scherp-Rechter, 1 Botteliers-Maat, 1 Schieman, 1 Quartier-meester, 3 Matroosen.
71 Ambagts-lieden, als Kruyt-makers, Swaardvegers, Smids, huys- en scheeps-Timmerlieden, Metselaars, Kuypers, Draejers, Wagemaker, Steenhouwer, Glasemaker, enz.

Alle welke met

1 Capiteyn, 2 Lieutenants, 2 Vaandrigs, 24 Sergeanten, (waar onder 3 Gegagieerden, 1 voor zyn tyd buiten zyn dienst gestelde, 1 Dril-Meester, 1 Guarnisoen-schryver) en nog 550 Corporaals, Soldaten, Tamboers, en 2 Gegagieerde Corporaals.

Te samen uytmaken 928 koppen; dog waren in 't midden van September, maar 909 bevonden.

Dit

1707. Dit jaar waren 'er verloft - 71

Overleden van 15 September 1705. tot 15 Septemb. 1706.	53
Ook waren 'er, die hun Tyd uyt was	159
En welker tyd aanstaan-May zou uyt zyn	72

Den eysch dit jaar van gereede Penningen was - -	Ryxd. 60000-0-0
Hadden nog in Cassa - -	Ryxd. 78938-36-0

Zyn Ed. versogt ook om nog 200 soldaaten.

Aan 't Opperhoofd van Larike was, volgens ordre harer Edelheden A°. 1700. van den 9 Februari, wedergegeven de magt om Pas-Cedels na Amblauw, Boero, en Manipa te verleenen, dat hem zedert A°. 1705. na de Hongi-togt door den Heer *Coyett* benomen was.

Ook versogt zyn E. om een ander Predicant, alzo de Heer *Hodenpyl* overleden was.

Gebreken in 't Casteel ontdekt. Men had ook weer nieuwe gebreken aan 't huys van den Landvoogd in 't Casteel bespeurd, weshalven zyn Ed. voorsloeg, of 't niet beter wezen zou een Nieuw huys voor de Landvoogd en Opperkoopman in de ringmuur te maken, dat in verre na zo veel niet kosten zou, als de verbeteringen van tyd tot tyd reeds aan dit huys, ten bedrage van *f* 37689-10-8 gedaan.

Hassan Soeleyman versogt, dat die van Lien weer op Hila wegen mogten, om dan maar onder een Hoofd, en niet onder drie, gelyk nu (te weten die van Oma, Hila, en den Sergeant aan de Pas) te staan, behalven dat ook de Orangkaja's van Hitoe in hunne Baroth-gelden hier door verkort wierden; welk versoek na Batavia aan haar Edelheden overging.

Lading van de Schelp. Zyn E. zou in October de Hongi-Togt doen; en dus was 'er dit jaar niet meer overig aan haar Edelheden bekend te maken, dan dat de Lading van dit scheepje de Schulp bestond in 28 bhaaren, en 400 ponden Nagelen, kostende *f* 4924-11-0. zynde dit het voornaamste in dit jaar 1706. voorgevallen.

Tweede komst des Schryvers hier A°. 1707. A°. 1707. quam ik den 14 Maart nevens myn huisgezin met het schip Slooten hier voor de tweede maal, vindende hier 't schip Jerusalem, buyten welke bodems den 21 Maart ook 't scheepje Andromeda verscheen.

Met Jerusalem hadden haar Edelheden hun besluit van den 31 Augusti 1706. wegens een middel om de kosten van het nieuw Batavisch Stadhuys te vinden, zynde het innen van den 20 en den 40 Penning van Legaten en Erfenissen van Lieden, in Europa woonende, hier mede aan Wees-meesteren bekend gemaakt, met last om daar voor zorg te dragen. 1707. Middel om de kosten van 't Stadhuis van Batavia te vinden.

De vorige Fiscaals op de Hongi-vlooten hadden, volgens haarer Edelheden Ordre, ⅔ van de boetens, by hen getrokken, weer uytgekeerd, te weten, *Du Rieu*, 74 Ryxd. 32 stuivers, en *Nuyts*, Ryxd. 343-16, welke in Cassa der E. Maatschappy geteld waren. Te veel getrokken Hongiboeten weer uytgekeerd.

De Hongi-Togt was A°. 1706. met 52 Coracora's den 21 October, dog niet meer in Esquadres, of 3 smaldeelen, geschied, en daar in 't ontwerp van den Heer *De Haas* A°. 1688. gevolgd. zyn Ed. was Ceram rond geweest, en over Honimoa, Oma, en Hila, den 28 November weer aan 't Kasteel gekomen.

Zyn Ed., op Way Poeteh gekomen zynde, had door den Assistent, *Isaac Metselaar*, 1 Corporaal, en 10 Man, 't Hoewamohels bosch laten door-kruyssen, in welke zy uytgeroeid hadden. Nagel-en Nooten-boomen uytgeroeid.

28	Vrugtdragende	Nagel-boomen.
32	Halfwasschene	
241	Jonge	
109	spruyten	

Mitsgaders

149	Vrugtdragende	Noten-boomen.
233	Halfwasschene	
632	Jonge	
168	spruyten	

En Naderhand by de Rivier van Cawa nog

14	jonge	Nagel-boomen.
13	spruiten	

En nog waren op een andre plaats op de Noordkust van Ceram, Wansoeli genaamd, door den Orangkaja *Noeflete* uytgeroeid,

16	Vrugtdragende	Nagel-boomen.
80	Jonge - -	

Radja Sameth, *Joan Pati*, was over gepleegde onbehoorlykheden afgezet, en in een boete van 25 Ryxd. voor den Fiscaal gedoemd. Radja Sameth afgeset.

Christoffel Keper had van Augustus tot October 1706. op Loehoe uytgeroeid,

1707. Verder uytgeroeide Specery-boomen.

386 Jonge en Spruyten } Nooten-
585 Vrugtbare - - } boomen.
971

28 Vrugtdragende }
29 Halfwassene - } Nagel-
172 Jonge - - } boomen.
2345 spruyten - }
2574

Dat in 't geheel, met de uytgeroeide op de Hongi-togt 3107 Nagel,- en 2201 Nootenboomen uytmaakt.

In December was de Luitenant, *Lodewyk van Renesse*, met 105 Krygslieden weer op de Wegloopers, dog zonder dat men iets had konnen verrichten, uytgeweest.

Orang-kaja's aangesteld.

Antoni Miskita was Pati van Nako, in de plaats van *Philip Castanha*, den 12 October 1706. en *Michiel Sapolama* tot Koning van Sameth gekoren, gelyk ook *Thomas Kaunoe-Ela* van Lackamay, op Cerams Binnen-kust, in plaats van *Ian Oeioe*, anders *Baboetoe* van Tanoero genaamd, den 13 Februari A₀. 1707. aangesteld, en in deszelfs plaats Pati *Alan*, *Cornelis Pati Hoewa*, genaamd, gekoren.

De Hollandse Kerk, zeer slegt zynde, vereischte andere stoffen tot herstelling, alzo alle de versamelde gelden daar toe maar 192 Ryxd. beliepen, waar over zyn Ed. 't nader goedvinden harer Edelheden afwagten zou.

De Hongi-Fiscaal, *Costenobel*, zou in kas betalen zyn ⅔ te veel wegens boete genoten, bedragende 1712 Ryxd.; ook ging hy buiten dienst en Gagie nu over na Batavia, om zig verder voor haar Edelheden te verantwoorden.

Nagelen met Slooten verwoerd.

Het schip Slooten had alle de Nagelen op Larike en Hila ingenomen, bedragende

	Bhaaren	Ponden.
Op Larike - -	277	501
Hila - -	334	275
	612	226

Waar mede dit schip volladen was, blyvende toen nog op Hila 20 Bhaaren en 275 ponden Nagelen over, die herwaards gebragt zyn, en in 't schip Jerusalem ingescheept.

Ook quam hier uyt Banda den 14 April het schip 't Kasteel Batavia, met den Ternataansen Fiscaal, *Gysbert van der Woerd*, en zyn huysgesin, welk schip na Honimoa gesonden wierd om de Nagelen daar te laden.

De Nageloegst van dit jaar 1707. is geweest 1797 Bhaaren en 548 ponden: als, aan 1707.

Nagel-Oegst Ao. 1707.

	Bhaaren, à 559 ℔ ider.	Pond.
't Kasteel	449 -	106
Op Hila -	351 - -	148
Honimoa -	415 - -	122
Oma -	308 - -	31
Larike -	274 - -	141
	1797 - -	548

Zynde 863 Bhaaren en 2 ponden minder, als d'opgave Ao. 1706. by den Inlander gedaan.

De verlosten waren in getal 24, en de anderen tot blyven bewogen.

Het getal der genen, die nog hier bleven, was 751 soldaaten; dog veele daar van waren in 't Siekenhuys.

Het Orangkaja's Feest was den 12, 13, 16 en 17 May gegeven.

De Lading van 't schip Jerusalem was deze:

Lading van Jerusalem, Slooten, en 't Kasteel Batavia.

	Bhaaren.	Ponden.
Nagelen -	473 -	396

Of in 't geheel 200546 ponden.

Sassafras - - -		600

Geconfeyte Nagelen, 60 Potjens, en een kistje met Oliteyt-flessen.

Die van 't Schip Slooten was deze:

	Bhaaren.	Ponden.
Nagelen - -	612	226
Moernagelen -	2	82

In 12 versegelde sakken.

Geconfyte Nagelen 60 potjens.

Bedragende te zamen *f* 187410-19-0

Welke beide bodems den 30 May, A°. 1707, vertrokken zyn.

De Lading van 't schip, 't Kasteel Batavia, dat in 't begin, of den 21 Juni vertrok, was deze:

	Bhaar.	Pond.
Op Honimoa Nagelen	419	275
Oma - dito -	312	376
	732	101

Overwigten.

Zynde de Overwigten van 4 bhaaren en 153 ponden op Honimoa, en 3 bhaaren en 345 ponden op Oma daar by gerekend.

1707. Ook had het ingenoomen een kasje, gemerkt ⁙, en een fles Coelit-Lawan Olie; welke Lading *f* 124354 - 4 - 0 bedroeg.

Meer Moernagelen, dan zy met Sloten zonden, konden zy nu niet bekomen.

Dit schip was op 't Rif tusschen Hoetoemoeri, en Pasir Poeteh, vast geraakt, en had daar zyn Roer verlooren.

Voor eerst had men by oogluyking, tot nader last van haar Edelheden, aan die van Lien toegestaan hunne Nagelen op Hila te wegen, welk spel door Hassan Soeleyman berokkend was, alzo die van Liën op Haroeko by de Zielbeschryving 't getal hunner Zielen niet hadden willen opgeven.

Ontrent het verkiesen van nieuwe Orangkaja's volgde zyn Ed. (volgens zyn bericht aan haar Edelheden) hare laatste ordres; ook had zyn Ed. 't hanen-vegten, en het toppen of speelen met den Teerling, voor 500 Ryxd. voor dit eene jaar verpagt.

Aan Hassan Soeleyman, nu Orangkaja *Boelan* genaamd, was toegestaan een Chinees op Hila by zig met der woon te hebben, ook om na Balante en Mandona, op de kust van Celebes, onder Ternate behoorende, met zyn Chaloep te vertrekken. By zyn komst van Batavia, A°. 1707. bragt hy met zig hier *Abdul Rahhman*, soons soon van den berugten, en bevorens by ons genoeg beschreven *Kakiali*. Dit hadden haar Edelheden hem, op de bede van *Hassan Soeleyman*, toegestaan. Ook had hy nog een Broeder, die op Batavia toen nog was, dog souden nu beide onder *Hassans* bestier hier zyn.

Die van Honimoa, en Oma, waren door zyn Ed. van de kleene quarts-dienst der Opperhoofden ontheft, op den 21 May 1707.

Sithiongko Capiteyn der Chineesen gemaakt. Den 12 Juli is *Sithionko* tot nieuwe Capiteyn der Chineesen gekoren, en den 19 dito voorgesteld, waar op hy den 21 dito. een heerlyke maaltyd gaf.

Orangkaja's aangesteld. In plaats van *Jan de Soysa*, Orangkaja van Hatoesoewa, den Pati van Ihamahoe, *Abrabam Sapoelete*, en voor den over vergiftiging op den 26 Maart, afgesetten Pati van Karihoe, *Joan Latoehori*, had zyn Ed. met den Raad den 21 May, 5 Juli, en 16 Augustus gekoren *Robbert Tahisepa*, als Orangkaja van Hatoesoewa, *Antoni Lelipati* als Pati van Ihamahoe, en *Cornelis Lassiata* als Pati van Karihoe.

Zedert December 1706. tot Juli 1707. waren deze Nagelboomen uitgeroeid:

1707. Nagelboomen uitgeroeid.

Vrugtbare	299
Halfwasschene	913
Jonge	1592
spruyten	1848
Te samen	4652

De Nagelboomen, nu nog in wezen zynde, waren deze:

De nog in wesen zynde.

	Vrugtbare	Halfwass.	Jonge
Aan 't Kasteel	67230	10	0
Op Hila	62128	—	—
Honimoa	58967	19495	48
Larike	11831	21211	0
Oma	28692	13269	0
	228848	53985	48

Te samen 283913 boomen uytmaakende, daar de opgave in 't voorleeden jaar 240886-44184-218 was.

Zo dat 'er dit jaar 1010 vrugtdragende, en 170 jonge, minder, en 9805 volwasschene meer, dan in 't voorleden jaar, bevonden zyn.

De gegiste Nageloegst Ao. 1708. De Gissing van den Nagel-oegst tegen A°. 1708. was op 897 bhaaren.

En andere winsten.

Het Hoofdgeld der Chineesen beliep.	Ryxd.	660
Van 't Beestiaal de Pagt.	-	90
		750

Dus dit jaar 75 Ryxd. minder, dan 't voorleden jaar.

De Arakspagt beliep in 3 jaar 18000 Ryxdaalders; en aldus 3300 Ryxd. minder, dan de Verpagting te voren.

De winsten uyt het Zagoe-bosch beliepen van Septemb. 1706. tot Septemb. 1707. suyver *f* 6903-17-0 behalven de Zagoe, die de E. Maatschappy genoten had; en hoewel dit Ryxd. 782 - 16 - — meer opgebragt heeft, dan 't jaar te voren, zoo is dit egter voordeeliger voor dezelve geweest.

De korte sterkte.

De korte sterkte onder den laatsten Juni, beliep - -	926 koppen
De korte sterkte onder den 15 September, beliep - -	895 koppen

Eysch dit jaar. Den eysch dit jaar was om 80000 Ryxd. en 200 soldaaten, alzo 'er maar 558 gebleven, en 47 overleden waren.

De Fiscaal *Van der Woerd* was den 30. Mey van hier na Ternate vertrokken.

Orang-

1708. ntrede van Has- an Soe- eyman ier.

Orangkaja *Boelan*, of *Hassan Soeleyman*, was hier met een groot gevolg, en by een zeer statelyke intrede (latende den eenen een Cris, den anderen een Pinang-doos, Rotang, &c. alles met goud beslagen, voor zig henen dragen) na 't huys van den Heer Landvoogd gekomen, 't geen hy zeide hem door haar Edelheden op die voorwaarde, van het dus voor zich te laten dragen, geschonken te zyn; dat eenige voornaame Inlanders zeer in de oogen gesteken, en waar over hy zommige smaadheden geleden had.

Nader bericht van de Nagel-Oegst.

Met 't Schip Overryp schreef zyn Ed. Ao. 1708. in May van hier, dat 't gewasch der Nagelen niet boven de 600 bhaaren beloopen zou.

Capiteyn *Visscher*, de Lieutenant *Riddel*, en de Predikant Do. *Jacobus van der Vorm*, gingen nu na Batavia.

Men zond nu ook eenige Nagelen over, die in ziedend versch water gedompeld en in de son gedroogd waren, als ook nog andre in kokend zout water gedompeld, en in de son gedroogd, ook eenige over 't vuur gerooft en in de son gedroogd, andre weder over 't vuur, zonder water, en buiten gedroogd, en meer andre soorten, om haar Edelheden te doen zien, hoe listig de inlanders waren, om ons daar door te misleiden.

De Lading dit schip was:

De Lading van Overryp.

	Bhaaren.	Ponden.	
Nagelen	243	150	Gemerkt. B VOC
60 Potjens geconfyte Moernagelen.			
Coelit-Lawan —		1000	
Twee flessen met Oliteiten.			
Moernagelen - -		340	

En bedroeg die gansche Lading - *f* 137115-8-8

Per 't schip de Flora, dat den 28 May vertrok, maakte zyn Ed. bekend, dat den 4 April was goedgevonden een Collecte te doen onder de Compagnies Dienaars, en Borgers (die zeer onbillyk was, en ook niet veel geholpen heeft) tot het bouwen van een nieuwe Hollandsche Kerk, dat ook door een Predikant en Ouderling geschiedde, waar af maar 241 Ryxd. 40 stuivers ingekomen is, waar mede men egter, (dog wie zal dit gelooven) oordeelde wel toe te zullen komen, maar men zou met dezen bouw na 't Regen-saysoen eerst konnen beginnen.

De Quarts-

Zyn Ed. had de Quaarts-lieden door de geheele Landvoogdy op 236 koppen, en dus op 105 minder dan te voren gebragt, en, volgens ordre 1 stuiv. en 1 pond Ryst daags aan ider gegeven.

1708. lieden verminderd.

Dierhalven waren nu op Hila maar 17, op Haroeko maar 13 quarts-lieden, en zo vervolgens op andere Comptoiren.

Gunst, Hassan beweesen.

Hassan Soeleyman zou dit jaar na Gorontalo om slaven, dog geen anderen derwaarts gaan.

De geschillen tusschen den zelven en Radja *Amet*, over zyn statieuse intrede, waren den 11 Februari, schoon die al voor den Landraad gediend hadden; als mede die tusschen *Aali*, Orangkaja van Hitoe Lama, en tusschen Radja *Hitoe*, den 28 Januari dezes jaars bygelegt.

De Hongi-Tocht gedaan.

Zyn Ed. had ook de Hongitogt rondom Ceram in October gedaan, de Orangkaja van Nuniali afgeset, en hem met zyn broeder na den Roodenberg gebannen. Anders had zyn Ed. de Ceramse volkeren zeer wel gevonden.

By Werinama waren door den Sergiant *Keeper* maar eenige Nooten-boomen gevonden, die geen reuk nog smaak na speceryen hadden.

Zyn Ed. oordeel over die Togten.

Zyn Ed. was van oordeel, dat die tochten rondom Ceram, niet wel, dan om de 3 à 4 jaaren eens, van wegens 't groot gevaar daar in steekende, gedaan konden werden.

Voornoemden *Keper* had ook op Loehoe weder 858 Nooten-boomen, en 20388 Nagel-boomen uytgeroeid.

De onkosten, op 't Orangkaja's-Feest gevallen, beliepen op zyn allernaeuwste Ryxd. 480-12-0. Het was den 29, 30 April, en den 2, en 5 May gegeven.

Twee Wooningen in 't Kasteel voltooyd.

Men had den 20 Decemb. al weer gebreeken in 't huis van den Landvoogd in 't Kasteel ontdekt, dat men na vermogen helpen zou. Ook was zyn Ed. reeds weer in 't Kasteel, daar hy bevorens uyt hadde moeten gaan, getrokken. De Wooning van den Opperkoopman aldaar was ten naasten by gedaan, en die van den Capiteyn al begonnen.

De Nagel-oegst van dit jaar beliep 602 bhaaren, 227 ponden.

De ware Nagel-Oegst van dit jaar.

	Bhaaren	Pond.		Overwigten: Bhaar.	Pond.
Aan 't Kasteel	243	481	:	2	181
Op Hila	64	275	:	-	500
Honimoa	73	198	:	-	395
Oma	161	463	:	-	510
Larike	58	460	:	-	410
	602	227	:	-	3096

 't schip

1708. 't Schip de Flora was gelaaden met

De Lading van de Flora.

	Bhaaren	Ponden
Nagelen . . -	- 361	461
Moernagelen ——	——	73

Sestig potjens geconfyte Nagelen, te samen bedragende - - *f* 63265-1-0

Men had de opgeving der Nagelboomen by den inlander zeer onseker, en zodanig eenige jaren herwaards bevonden, dat 'er geen staat ter wereld op te maken was.

Nootenperken hier uytgedeeld. Dit jaar waren hier 3 a 4 Nootenperken volgens ordre der Heeren in 't Vaderland uytgegeven, en aan borgers gegund.

Daar toe waren gekooren, Capiteyn *Jan Hanssoon Dji*, en Capiteyn *Abraham Pieterssoon*, beide Inlandse borger-Capiteynen, en de Oud-Lieutenant der Nederlandse borgery, *Ipe Wouterssoon*, van Marhuisen, en *Arie Langeveld*; die dat ook aangenomen hebben.

De boomen op Hitoe, door haar Hoog-Edelheden belast na te tellen, hadden door den Koopman *Sipman*, en twee andere nog niet konnen geteld werden, om dat zy door 't regen-saysoen belet waren; dog zou dat daar na door hem, *Bottendorp*, en *Nuyts*, geschieden.

Besluit om de nieuwe Hollandse Kerk te bouwen. Alzo de oude Hollandse Kerk vol witte mieren bevonden was, was den 31 Juli besloten daar van af te zien, en niets daar van tot de nieuwe Kerk te gebruiken, maar een nieuw Gebou een weinig van daar en in het midden van dat Kerk-hof agtkantig te bouwen. Zy zou wel wat meer komen te kosten, dog zoo veel te hegter, te beter, en te ruimer zyn, ook zouden die kosten buiten last en schade der E. Maatschappy blyven. Het houtwerk wierd 'er toe gekapt, en men zou 'er haast een aanvang van maaken.

't Inkomen van 't Zagoe-bosch. De winsten, dit jaar op 't Zagoe-bosch gevallen, beliepen nu maar 2897-11-8.

De Prins van Batsjan hier. Den 27 verscheen hier de soon van den Koning van Batsjan, om den eysch van dien Vorst op die 9 Dorpen, op Cerams Noord-kust, onder onze medehulpe te gaan werkstellig maken, en te zien, of die volkeren onder hem zouden willen staan. Waar van wy onder de stoffe der Moluccos breeder gesproken hebben.

Het aanstaande Nagel-gewasch wierd op 3368 bhaaren gegist.

De open-staande plaatsen der Orangkaja's op Kaitetto, Kaibobo, Papero, Roemakay, en Kelang, waren gevuld met *Simatau*, *Gabriel Riri*, *Pieter Sawaitoe*, *Gerbrand Siauta*, en *Habloem Macatita*, als mede met eenen *Soil* of *Neulehoe* op Manipa, en tot Orangkaja van Nuniali was eene *Kakiassan* aangesteld, gelyk dat by de besluiten op den 17 Januari, 15 Februari, 8 May, 28 Augustus, en 7 September 1707. genomen, nader blyken kon. 1708.

Alzo 't huys van den Opperkoopman nu geheel klaar was, zo had hy aangemen in 't kort daar in te trekken.

Ook was zedert het groot Pakhuys daar onder, en onder des Capiteyns wooning zo verre gevorderd, dat het, na gissinge, in 't einde van dit jaar zou konnen gereed zyn.

In dit jaar heeft men den 27 Maart, ten half ses des avonds sware aardbeving, dog zonder eenige schade gehad. Aardbeving.

Ontrent deze tyd was 't ook, dat de wormen of witte mieren een loode goot opgevreeten hadden, en dat 'er aan nieuwe of herstelde kruiwagens 7 à 800 planken opgebragt waren, dat al zoo gemakkelyk, als dat van de goot, is aan te nemen alzo die geenen, die 't wel meinen te weten, seggen, dat zy die goot, en die planken, door geen witte mieren, maar door witte menschen, na een en dezelve plaats, daar een nieuw huys gemaakt wierd, hebben zien vervoeren, het welk, in gevalle het waar is, voor een stoute dievery moet gehouden, en behoorde gestraft te werden. Zoo leefd men met Compagnies goed wel meer, waar van ik in den beginne van myn komst na Indiën aan Caap der Goede Hoop mede een slegt voorbeeld zag. Vuyle Dievery.

Den 31 Augustus wierden alle de Pagten hier weder verpagt, waar van 'er sommige hooger, sommige lager dan bevorens, liepen. Verpagting.

In 't laatst van September dezes jaars beviel Mevrouw *Van der Stel* van een Soon, die den 30 gedoopt, en na den Opper-Landvoogd van Indiën, de Heer *Johan van Hoorn*, *Johan* genaamd wierd. Jonker, Johan Van der Stel gebooren.

Over 't zelve stond in de plaats van de Heer van *Hoorn*, de Eerw. Heer *Abraham Parent*, en myne Huysvrouw, in plaats van Mevrouw *Petronella Pyll*, Gemalin van de Heer *Adam van Ryn*, Ordinair Raad van India. Des zelfs Doopgetuygen.

Dit was de derde Soon van een Landvoogd, hier gebooren, alzo de Heer *Demmer*, A°. 1646. en de Heer *Arnold de Vlaming van Oudshoorn*, A°. 1653. hier ider ook een soon gekregen hadden, zonder dat na dien tyd, aan eenig Landvoogd tot nu toe, dit had moogen gebeuren.

Den 22 October vertrok zyn Ed. met

33 Co-

1708. 33 Coracora's van 't Kasteel na Boero. De Borgery was in 't geweer, en de meeste Lieden van fatsoen deden zyn Ed. uytgeley tot in de Portugeesche Baey. Ik ging met zyn Ed. tot Negri Lima mede, alwaar zyn Ed. afscheid nam.

Dit jaar besag zyn Ed. egter Boero niet; maar keerde, door de swaare Zeën afgeschrikt, van Manipa te rug, zonder de reize te laten voortgaan.

Mevrouw Van der Stel's dood. Den 18 November stierf Mevrouw, *Hillegonde Cranendonk*, Gemalinne van zyn Ed., zeer Godvrugtig, en nam, in myn bywesen, een zeer voorbeeldelyk afscheid van hare kinderen, van zyn Ed, en naderhand ook van my, betuigende, dat zy vol gelove in haren Zaligmaker, en met veel gerustheid hare ziel aan haren Schepper nu haast stond over te geven, dankende hem, en my, voor de groote genade, die hy haar dede, van met die troost, die ik haar in 't eynde van haar leven, toebragt, zo versekerd dit Aardsche met het Hemelsche te mogen verwisselen.

Haar Ed. Begravenis. Haar Ed. wierd den 18 dito 's namiddags ten 5 uuren begraven.

Het Lyk wierd ten vier uuren uyt de sterfkamer in de groote zaal van 't Kasteel gebragt, die met blauwe Salampoeris alom behangen was, en daar alle de Juffers van fatsoen, zo van de Europëische, als van alle andere daar inwoonende Natien by den anderen vergaderd, en wel uytdrukkelyk genoodigd waren.

Het wierd in een Linggoa Kist, van binnen met linnen en van buyten met blaeuwe Salampoeris bekleed (dog om den sterken reuk toegeschroefd,) in 't midden der zaal op een tafel geset, waar op een Salampoeris kleed lag, 't geen tot de aarde toe hing. Men had 't zelve met 't hoofd na de glasen, of de Zee-kant, en met de voeten na de Land-kant geset, den ruyf 'er opgelegt, het Rouw-kleed 'er overgespreid, en boven op wedersyden vier wapentjes, of schilden, waar op 3 vliegende Kraanvogels op een geel veld geschilderd waren, gehangen.

Ten half vyf ging de Heer Landvoogd uyt zyn vertrek door de groote Galdery, van den Opperkoopman den Heer *Salomon Storm*, en my (dien haar Ed. uytdrukkelyk versogt had tot haar eynde by haar Ed. te blyven) gevolgd, na de kleene zaal, die ook met blaeuwe Salampoeris behangen was (en voor den tyd van ses weken zo blyven zou) alwaar zyn Ed., in 't bywesen van de Leden van zynen Raad, en de verdere vrienden, die den rouw verbeeldden, de pligtplegingen van 't Rouw-beklag van deze en gene Europeers, Chineesen, &c. ontfing. 1708.

Ten 5 uuren nam de plegtelykheid haar begin op deze wyze:

Een Bataillon van 60 man (18 met snaphanen, 24 met slepende pieken met een rouw-floers aan de spitsen, en 18 met musketten voorsien, en in welke aan ider verdeeling een bekleede trom, slaande nu en dan met een gewoone en doffe rouw-slag, gegeven was) trok voor uyt onder 't bevel van den Luytenant Commandant, *Hans Metzlaar*, die een floerse rouw-band om den hoed, een rouw-sjerp om 't lyf, een floers aan de spits van zyn pertisaan had, en in 't blaeuw gekleed was.

Dit Bataillon wierd gesloten door den Vaandrig, *Lodewyk van Renesse*, welke even eens als de Luytenant gekleed was, en het toegerolde Vaandel, met Rouw-floers omwonden, wierd door den Sergeant Commandant *Lamprecht* gevoerd.

Daar op volgden verscheide Huisgenoten, als de Kok, Hofmeester, Stalknegt, enz. alle gewapend met een snaphaan, en degen, nevens den Regiments-staf.

Daar na volgde het Wapen van Mevrouw, 't geen door den Hospitalier, *Hans Jacob Wirth*, gedragen wierd.

Toen wierd het Lyk door 12 loose Dragers, alle getrouwde lieden, Assistenten, Baasen, enz. (buyten dat 'er nog 12 of 14 Matroosen onder de baar gingen) nagevoerd, terwyl de slippen door den Onderkoopman, *Frederik Twyssel*, en verder door den eersten Klerk en Boekhouder, *Alexander van Brussel*, den Winkelier *Isaac van Hommeren*, en 't Opperhoofd van Boero, *Christiaan Dove*, gehouden wierden.

Daar op volgden een voor een achter malkanderen:

1. *Justus van der Stel*, haar Ed. middelste Soon.

2. *Simon van der Stel*, haar Ed. Oudste.

3. De Ed. Heer, *Adriaan van der Stel*, haar Ed. Gemaal.

4. *Nicolaas Valk*, haar E. Neef, agter welken men komen zag den Corporaal der Oppassers (diens Pertisaantje boven aan de spits een floersje had) nevens de Oppassers, die alle Salampoerisse Rouwbanden droegen, en met hun Geweer ter aarde geveld gingen, zodanig dat hy der zelver troep sloot.

1708. 5. *François Valentyn*, Bedienaar des Goddelyken Woords.
6. *Habbo Enno*, Wondheler des Kasteels.
7. De Leden van den Politycquen Raad, alle agter malkanderen.

Te weten:

De Heer *Storm*, Opperkoopman.
——— *Sipman*, Hoofd der kust van Hitoe.
——— *Lindeborn*, Hoofd van Honimoa.
——— *Bottendorp*, Fiscaal.
Monsr. *Nuyts*, Onderkoopman.
——— *De Bruyn*, Geheimschryver.

Welke alle ses weeken lang zouden in de Rouw gaan.
Verder verschenen hier by ook alle de Collegien, als:
De Eerw. Kerkenraad.
De Raad van Justitie.
De Landraad.

Mitsgaders alle Orangkaja's; waar onder ook verscheide Mooren, als Radja *Hitoe*, *Aali*, de Orangkaja van Waccasihoe, mitsgaders de Orangkaja's van Oerien, en Negri Lima, die ook alle floerse Rouw-Tulbanden kregen.

Dus statelyk trad men onder een naren Rouw-toon van de Trommen na de Maleytse Kerk, alwaar het Lyk ter aarde geset, de baar, met de ruyf en Wapenen 'er boven geplaatst, en ook het bysonder Wapen door den Hospitalier gedragen, 'er aan 't eynde boven op gelegt wierd.

Ondertusschen liet een van de Chaloepen op de Reede een Rouwvlag ter halver steng van agteren, en een Rouw-Wimpel van boven afwaejen.

Na dat men in de Kerk gekomen was, wierden 'er 3 Charges door de Snaphaanen en Muskettiers van 't Batallion op 't Kerkhof, en tusschen ider Charge een Kanonschoot van 't Kasteel, en daar na nog agt bysondere Kanonschooten van 't zelve gedaan.

Daar op ging de trein de zelve Westpoort, die zy ingekomen was, weder uyt, dus 't grafje langs, en zoo verder langs 't strand.

Daar na wierden ook van de Chaloep, na 't eindigen der Kanon-schooten van 't Kasteel, en na 't ophyssen der Rouwvlag, die ter halven steng was, nog vyf zulke schooten gedaan.

Na dat men nu weder in 't Kasteel gekomen was, was aan 't einde der Galdery een tafel met allerlei spyse voor de Dragers (en daar na voor de Oppassers, en Matroosen, die 't overschot en 20 of 30 kannen Arak kregen) en in de kleene Rouw-zaal een deftiger tafel met spyse voor de Vrienden, die in den swaren rouw waren, klaar gemaakt. 1708.

De Heer Landvoogd bleef een quartier uurs in de Zaal; dog ging toen van den Heer *Storm*, en den Schryver dezes werks begeleid, zeer bedroefd na zyn vertrek, zullende niet voor den 14 dag uytgaan, om zyn Kerk-gang te doen, en dan buyten verschynen, om 's Compagnies saaken, die geen langer uytstel lyden konden, waar te nemen.

De Tafel der Raadspersoonen was voorsien met een schoon vet schaap, een ham, twee gansen, eenige hoenderen, en verder met zeer schoon ossenvleesch; dog andere waren na evenmamatigheid van dien met wat mindere, dog egter zeer goede spysen voorzien.

In de Groote Zaal wierden allerley Koekjens, Krakelingen, Letters, en verder Banket met Silvere schotels ronddgedeeld, en buyten dien zeer rykelyk een glas Wyn geschonken; waar mede dan de toestel dezer statelyke Begravenis van haar Ed. een einde nam.

Ter Gedagtenis van haar Ed. is de goude Penning, N°. LII. letter D. aan de Dragers gegeven; en het navolgende Graf-schrift, hebbe ik op haar Ed. hier bygevoegd. *Penning, ter Gedagtenis van haar Ed. gegeven.*

GRAF-SCHRIFT *Graf-schrift, op haar Ed. Sark.*

Op de Wel-Edele, zeer Verstandige, en Deugdryke MEVROUWE

HILLEGONDA KRANENDONK,

In haar Wel-Eds. Leven zeer Dierbare Gemalinne, van den Wel-Edelen Gestrengen HEERE

ADRIAAN VAN DER STEL,

Extraordinaris Raad van Nederlands INDIA, *mitsgaders Gouverneur en Directeur van* AMBOINA.

Kostelyk is in de Oogen des Heeren, de Dood zyner Gunst-Genoten. *Psalm* CXVI. 15.

H*ier sonk de Lykbus met het* Edele *Gebeent*
Van KRANENDONK, *de last van haar* Gemaal *en* Kind'ren,
Die Vredegond, *die noit sogt anderen te hindren*,
Te ras van ons gerukt in 't Graf, dog zeer beweend.
Het KRANEN-OOG *van haar* Geloof *te vast op* God
Gevestigd, voerd de Ziel van HILLEGOND *na boven*
Om daar den Heer *met al de* Zaligen *te loven.*
Wel Zalig is ZY, die den *Heer* heeft tot haar lot.

Overleden in Amboina, aan 't Kasteel Victoria, den 18 Novemb. 1708. Geboren Ao. 1671. den 14 September.

F. VALENTYN.

Den

1708. Den 28 dito, 's nagts tusschen 10 en 11 uuren, is een zeer vreemde aanpersing van water in den inham alhier vernomen, zoo dat het Zee-water met een swaar gedruys quam oploopen tot aan de huisen, die aan de Zee-kant, en vooral die aan de Roodenberg stonden.

Seldsaame Waterpersing hier gesien.

Men zag dit ook zeer sterk onder de bruggen, daar 't water als een sluys quam inloopen, dryvende geheele Tsjampans 'er onder door, en ook sommige in flarden staande.

Dit inloopen duurde ontrent zo lang, als dat men 100 à 150 tellen zou, dan liep het weer met een groot geweld af, zoo dat men werk had de Zee te zien, dan quam 't weer, na 100 à 150 tellens, gelyk bevorens, oploopen, en dat duurde dus tot 's morgens ten 3 uuren. Dit heeft men ook aan de buytensyde van de Pas Baguwala 's nagts ten 12 uuren, dog aan de oversyde van desen inham, nogte elders buyten, niet het minste (dat egter te verwonderen is) daar van vernomen.

De Moorsche Paap aan den Roodenberg voorspelde hier uyt, dat hier eenig groot Koning in 't kort komen zou; dog myn oordeel is, dat hier of daar een swaare Aardbeving geweest, of 't een of 't ander groot deel van een gebergte in Zee gestort, en dat het hier door veroorsaakt is.

Verhaal wegens een Carbonkel-Steen.

Den 5 December dezes jaars 1708. verhaalde my de Pati van Soya, dat eenigen tyd geleden, onder het bestier van de Heer *Coyett*, sommige Handelaars van de Suyd-Ooster Eylanden, Key, en Aroe, op Noessalaoet en Honimoa gekomen zynde, aldaar op Sirisorri aan zekeren vriend van hem een *Comala*, of Carbonkel-steen, dien hy meenigmaal by hem gesien had, verkogt hadden, welken hy vernam, dat des nagts een zeer groot licht, by na als dat van een kaars van zig gaf, zo dat men daar by alles, wat in dat vertrek was, klaar beschouwen kon. Voor dien steen had ook den Koning van Papero hem een groot stuk Lands geboden.

Ik heb door dien Pati groote moeite aangewend, om dezen steen maar eens te mogen zien; dog die vriend verklaarde, dat hy den zelven by een swaren brand quyt geraakt was, en dien zedert, tot zyn groote droefheid, niet meer gesien had. 1708.

Daar zyn 'er die willen, dat deze steen (by de inlanders zeer wel bekend) voor in 't hoofd van zekere Slang valt, die zig zelden anders dan 's nagts daar mede vertoond, en die de inlanders verklaren, op een der Talautse Eylanden, onder Ternate behorende, en digt by 't Eyland Mangindanao leggende, menigmaal gezien, en by 't licht van deze Comala alleen die Slang vernomen te hebben.

Ook verklaaren veele Macassaaren, dat zy meer, dan eens, zulk een slang met die Comala in 't voorhoofd 's nagts in 't bosch gezien hebben; en men moet 'er des te meer geloof aan geven, alzoo de tegenwoordige Koning van Batsjan my, by zyn aanwesen alhier gesegt heeft, onder andre saaken ook hier gekomen te zyn, om zulk een Comala, door een van zyne voorsaten op de kust van Hitoe onder imand van zyne goede vrienden gelaten, en te bewaren gegeven, wederom te halen; dog die Prins zeide my ook, dat die man, aan welken ze was gegeven, al lang overleden, en dat die steen by zyne erfgenamen niet te vinden was.

De Heer *Landvoogd van der Stel*, die nevens my oordeelde, dat die steen by die nazaaten maar geloochend wierd, om ze niet te moeten overgeven, heeft veel moeite gedaan, om hem voor den dag te doen komen; dog alles vergeefs.

De inlander, die nog vol bygeloove is, oordeeld, dat als hy zulk een steen bezit, hy dan voor zyn gansch leven, in alles wat hy onderneemt, gelukkig wezen zal; en dit is de reden, dat die hem heeft, den zelven niet ligt overgeven zal.

Weshalven ik geloove, dat beide de besitters van die steenen de zelve nog wel gehad, maar zulks geloochend hebben, uyt vreese, gelyk zeer waarschynelyk was, die te zullen moeten missen.

ZES-

ZESDE HOOFDSTUK.

Haſſan Soeleyman's *Dood*, A°. 1709. *Des zelfs ſtatelyke Begravenis. Nadre Beſchryving van die Man.* Pati Combang *in zyn plaats. Veel Nagel-boomen door de* Hitoeeſen *verſwegen.* Capiteyn van den Buſſche *hier geplaaſt. En* Comans. *Nieuwe Koning van* Noeſſanivel *aangeſteld. De Nagel-oegſt van dit jaar* 1709. *Groote koude. De Heer* Schenkenberg's *Dood. De* Hongi-Tocht. *Seldſaam voorval van vier Een-Oogigen.* A°. 1710. *Aardbeving hier. De Heer* van Riebeek *voorgeſteld. Groote Koſten hier uyt ontſtaande. Jonker* Juſtus van der Stel's *Dood. Graf-ſchrift daar op gemaakt. Veel Nagelboomen omgewaeid. Gedwonge Manſlag van zekeren* Urbanus, *die wonderlyk van de Dood door* 't Lot *gered werd. Zeker werk van houte Buyſen geſtaakt. Matige Nagel-Oegſt. Lading der ſchepen. De* Hongi-Tocht *na* Boero. *Werken dit jaar gemaakt.* A°. 1711. *Een groote nieuwe* Thuyn *aangelegt. De Nagel-Oegſt dit jaar. Aardbeving. Seldſame oploop van Water, en Aardbeving op* Oma, enz. *en in* Banda. *Des* Schryvers *vertrek van hier* A°. 1712. *De* Hollandſe Kerk *voltoyd. Klagten van den Inlander over zyn Ed.* Meermin *hier geſien. Dood van de Heer* Van der Stel, A°. 1720. *De Heer* Gabri A°. 1721. *Negenentwintigſte* Landvoogd *hier. Werken van de Heer* Van der Stel. *De Heer Gabri nader beſchreven.*

Haſſan Soelei-mans Dood, A°.1709. DEn 6 Janari 1709. Stierf *Haſſan Soeleyman*, de Rykſte, Verſtandigſte, vermogendſte, en gevaarlykſte Moor, die 'er op de kuſt van Hitoe was, en die daar alles, groot en kleen, van zich had weten te doen afhangen.

Hy wierd, na 's Lands wyze, eerſt in huys beſchreid, en toen, in Linnen gewonden zynde, buyten gebragt, op een Praal-bed, of Heerlyke Ruſt-bank, ſtaande in een Alcove, gelegt, en op de navolgende wyze zeer ſtatelyk begraven.

Extract uyt het Hilanees Dag-Regiſter wegens de Lyk-Statie van HASSAN SOELEYMAN, Orangkaja BOELAN, op den 6 Januari A°. 1709. Overleden, en den 8. daar aanvolgende ter aarde beſteld.

Des zelfs Statelyke Begravenis. EErſtelyk *ging voor uyt een* Europiaanſe Corporaal, *beneffens twaalf Musquetiers, op de* Moorſe *manier in de Rouw, te weten, met witte Roubanden, ſluyers, en ſtrikken aan hun ſydtgeweer.*

Deze wierden gevolgd van een Compagnie Amboineeſen, *die op haare wyze in de Wapenen waren. Vervolgens quam,*

Een Inlandſch Soontje *van ſtaat, dragende een* goude Kris, *met een dito* Ketting, *en wierd gevolgd van*

Een dito, dragende des Overledens Rotang, *met goud beſlagen.*

Een dito, dragende des Overledens Pinang-doos, *met Goud beſlagen.*

Een dito, dragende een Silver Tafelbord, *beneffens een* Silvere Doos.

Vier dito, dragende Silvere Schotels, *met bloemen belegt.*

Een dito, dragende een Silver Kiſtje.

Een dito, dragende een Goude Kris.

Een dito, dragende een goude Kris, *met geſteente ingelegt.*

Een dito, dragende een Silveren Beeker.

Een dito, dragende, een Silver Kiſtje.

Een dito, dragende een Silver Tafelbord, *beneffens een dito* Kannetje.

Een dito, dragende een Houwer, *en*

Een dito, dragende een Pedang, *of* Swaard, *met een ronde Goude Plaat, en over bei de ſchouderen met een groote en ſwaare goude Ketting omhangen.*

Een dito, dragende een Piek, *welkers ſpits van Goud was, en wierd gevolgd van*

Vier

1709. *Vier Jonge Dogters, dog van de eerste Rang, dragende een* Toedong, *of* Vrouwen-Hoed, *met twee Goude Plaaten.*

Twee dito, welke in Goude Allegias gekleed, met goude Kettings om den hals in handen omringd waren, waar op volgden,

15 *dito, die als vooren gekleed, met goude Ringen aan den hals en handen versierd waren, dragende ider een goude Ketting aan een groen takje, van een welriekende boom, en quamen daar op te volgen.*

120 Moorse Priesters, *ider in zyn* habyt *gekleed. Hier op wierd de koy of 't* Ledikant van Staat, *door voorname Inlanders gedragen, het welke met roode en geele Armosyne kleeden omhangen was, waar na des overledens* Huisvrouw, *met de voornaamste* Bloed-verwanten, Vrouwen *van de eerste* Rang, *en eenige Kinderen quamen, weenende en kermende over den Dooden. Waar op volgde een* Alkove, *gedragen van meer dan* 100 *Inlanders, waar op 't Lighaam van den Overleden leggende, rond om met wit Lywaat omhangen was.*

By de opening van 't Behangzel van de Koy sat aan ider zyde een Inlander, met een Pauwen-staart *al wajende, en een met een groote* Kitasol, *of* Sonnescherm, *en aan 't Hoofden-einde een* Moorse Priester, *alleen eenige woorden in haar taal,* (of eygentlyk uyt den *Coraan*) *spreekende, en het* Reukwerk *aansteekende, welke dan van alle de voorgaande* Priesters *beantwoord wierd. Ter zyde van gemelte* Alkove *gingen twaalf inlanders van Staat, dragende ider een* Piek, *vercierd met een zyde groote quast, waar op volgden in den Rouw de naast-bestaande Vrinden in 't wit, als:*

Den Radja Hitoe, Kilakeling.

Den Orangkaja *van* Hitoelama, Aali.

Den Orangkaja, Pati Combang, *met des Overledens Raads-persoon.*

Den Koopman, Johannes Philippus Sipman.

Den Koopman, en Fiscaal, Jacob Bottendorp.

Den Onderkoopman, *Pieter Nuyts.*

De Orangkaja Cameras, *en* Orangtoeha's *dezer* kust, *mitsgaders verscheide* Orangkaja's *van andere* Negeryen, *welke gekomen waren, om deze* Lykstatie *by te woonen, en een menigte Inlanders van veele plaatsen dezes* Gouvernements. *In deze ordre passeerden zy de* Fortresse Amsterdam, *dezer plaatse, en bragten het doode lighaam in des Overledens Thuyn, alwaar onder een daar toe opgeregt huys het Lyk eenige uuren wierd ter neder geset. Inmiddens dat voor de* Moorse Priesters *ider een mat wierd ter nedergelegt, waar op zy na haare wyse, nedergeknield zynde, door den voornaamste der* Priesters *het doode lighaam aangesprooken, en den Zegen toegewenst wierde, 't welk gedaan zynde, wierd het Lyk in het graf door voorsz. Priesters ontkleed, en in een gat, ter zyde voorsz. graf gemaakt, geset, en dus onder 't lossen van* 3 Chergies *uyt Musquettery, en seven* kanon-schooten *van 't* Kasteeltje, (of de Vesting) *ter aarde besteld, terwyl des overledens* Huisvrouw *geld sat en telde voor de* Priesters, *die de aarde in 't Graf smeeten, welke Penningen, meer als* 100 Ducatons *bedragende, ter zelver plaatse onder de* Priesters *verdeeld, en aan den* eersten Priester, *buyten eenige* Goude Specien, *en twee Slaven geschonken wierden. Waar mede deze* Processie *een eynde nam, en men in dier voegen wederom naar des Overledens woningh te rug* marcheerde, *alwaar door des Overledens* Huisvrouw *deftig onthaald wierden.* 1709.

Alle de Cieraaden van Staat waren niet alleen in witten rouw, maar zelf droegen ook alle de staken in zyn thuyn rouw over hem, op dezelve wyse.

Het Graf zelf was wel 14 of 15 voeten in de lengte met steen, ter hoogte van 4 of 5 voeten, opgemetseld; dog de plaats, daar hy lag, was als een houte rustbank zonder raam; daar 't graf van binnen in komt, 'er over henen geset, zynde wel een handbreed dik van yserhout, met een onbekleed gehemelte, en een witte sonnescherm daar boven, en eenige weken lang een wagt 'er by.

Na dat 100 dagen verloopen waren, wierd 'er, volgens de wyse der Mooren, een groote Maaltyd (dat by de aansienlykste ook wel op ieder 10e dag geschied) aangeregt.

Nog wel een jaar lang wierd op alle Heilige, of Feestdagen der Mooren, en vooral op den vrydag (de dag van hunne versameling in den Tempel) voor zyn Ziel gebeden. Den 3 May ging zyn Vrouw uyt de Rouw, en doe was 'er weder een groote maaltyd voor alle de vrienden.

Deze man had zig al eenige reizen, zoo ten tyde van de Heer *De Vicq*, als Nadere Beschryving van ten die man.

1709.

ten tyde van den Heer *De Haas* (dat hem toen een boete van 1000 Ryxdaalders kostte) met het inhalen van brieven van den Koning van Ternate, of met het bywoonen van vergaderingen (waar in eenig verraad gesmeed wierd, en waar in men gesworen had al de Hollanders den hals te breeken) doodschuldig gemaakt, en was het egter gedurig nog ontdoken. En schoon haar Edelheden zelf hem verklaarden des doods weerdig te zyn, nogtans hebben zy zelf in de latere tyden dezen man, tot nadeel der borgers, zo begunstigd, en zo grooten eere aangedaan, dat het ider een in de oogen stak; ook aan hem toegestaan, om na Celebes, of wel na de dorpen Balante, en Mandona, staande onder Ternate, A°. 1708. om slaven te gaan, op welke Togt hy had weten uyt te werken (waarschynelyk door zyn geld) dat het arm koninkje van Batsjan van haar Edelheden had versogt, om hem tot zyn Onderkoning te mogen verheffen, dat van haar Edelheden (als van te verren uytsigt zynde) egter geweigerd, en dien Koning afgeslagen wierd.

De dag van zyn dood was voor de E. Maatschappy een gelukkige dag, alzo hy alleen in staat was, om die geheele kust, als hy maar wilde, in roere te stellen.

Hy was ook zo stout, dat hy voorleden jaar haar Edelheden niet alleen om nog een gouden keten met een goude Penning tot een geschenk, maar (dat nog veel stouter was) om ook te versoeken, van meer jonge Nagelboomen te mogen aanplanten, daar de E. Compagnie reeds pakhuysen met Nagelen te veel heeft, en klaar gebleken is, dat die van Hitoe duisenden Nagel-boomen, die al over lang uytgehakt moesten zyn) verswegen, en tot nu toe beseten hebben; dog beide die versoeken zyn hem ook afgeslagen.

Pati Combang in zyn plaats.

Haar Edelheden schreven ook aan den Heer Landvoogd, 's jaars na zyn dood, A°. 1710. dat men synen naam, van Orangkaja *Boelan* maar stil zou laten versterven, en dat men *Intsjeh Safar* (of *Soliman*) zyn Broeders soon, dien hy na Batavia gesonden had, om duyts te leeren lesen, en schryven, en die 'er ook al verre in gevorderd was, maar voorbygaan, en een ander Orangkaja kiesen zou, gelyk die plaats toen ook met eenen Pati *Kombang*, een nazaat van *Kakiali*, vervuld is.

Veel Nagelboomen door de Hitoeësen verswegen.

In 't begin van dit jaar 1709. ontdekte de Heer S*ipman*, dat de Hitoeësen wel 65000 Nagelbomen hadden verswegen, en toonde klaar, dat de Heer *Rooselaar* te vooren hier Hoofd, en nu Raad van India op Batavia, dit wel geweten, maar hen (zoo de Mooren nu zelf zeiden) om verscheide redenen, die al wat swaarwigtig waren, verschoond had, waar over de Hitoeësen, S*ipman* vervloekten, en hem den Laanet, dat is, den vloek, toewenschten.

1709.

Capiteyn van den Bussche hier geplaatst.

Den 21 Februari quam hier 't Schip Vosmaar, medebrengende een nieuwen Capitein der Krygslieden, genaemd *Jacobus van den Bussche*; daags 'er na 't Schip Overnes; en den 15 April, 't Schip de Belois, nevens den nieuwen Winkelier, *Comans*.

En Comans.

Het Orangkaja's Feest is dit jaar den 19, 20, 23 en 24 April gegeven.

Nieuwe Koning van Noessanive aangesteld.

Den 14 May wierd 'er besloten den Soon des Konings van Noessanivel in zyn Vaders plaats, *Henrik de Soysa*, onlangs overleden, Koning te maken, en 't bestier van Noessanivel zoo lang aan den Orangkaja van Oerimessen, gelyk dat van de Coracora's aan den Pati van Seylale, te laten.

De Nagel-Oegst dit jaar 1709. beliep.

De Nagel-oegst van dit jaar 1709.

	Bhaaren	Ponden.
Aan't Kasteel -	468	105
Op Honimoa -	963	0
Oma -	412	433
Hila -	835	0
Larike -	280	0
	2958	538

Groote Koude.

Den 20 Juni, was 't hier 's nagts zoo koud, dat ik klappertande, en 't jaar te voren in de Regen-Moesson wierd door de koude de Olie in een fles zoo styf, als zy in Holland in de Winter wesen kon, zonder dat 'er een drup uytquam, als men die omkeerde.

De Heer Schenkenbergs dood.

Den 25 dito, kreeg men tyding dat de Bandasche Landvoogd, de Heer *Schenkenberg*, den 14 Overleden was; en den 4 Juli verscheen hier *D. Arnoldus Brands*, met 't Galjoot De Hamer, uyt Ternate.

Den 11 Augustus quam hier een groot getal Alfoereesen over, om op de Wegloopers uyt te gaan, na dat eenigen tyd te vooren afgekondigd was, dat ider zig voor 2 of 3 weeken uyt de bosschen houden zou; dog zy hebben weinig van belang uytgeregt, en maar eenige weinige koppen, en die nog van onnoosele of onvoorsigtige lieden, gekregen.

Den

1709. De Hongi-tocht. Den 22 October, vertrok de Heer Landvoogd van hier op de Hongi-Togt, met een getal, na 't berigt my daar van gegeven, wel van 58 Coracora's.

Zyn Ed. wierd door de Borgery tot buyten 't Hoofd uytgelei gedaan, dog door 't onvoorfigtig fchieten der Bosfchieters met 't Kanon wierd myn behuwdfoon; *Gerard Leydekker*, toen Vaandrig van de Nederlandfche Borgery zynde, onder de voet, en zyn Vaandel van de ftok gefchooten, behalven dat ook 4 of 5 andere Borgers zeer gekwetft waren. Myn foon fprong dryvend weer op zyn beenen, hebbende geen ander letfel, dan eenige kruyt-korls in zyn aangezicht gekregen.

By 't uyttrekken van zyn Ed. ftond 'er in de ringmuur van 't Kafteel een Compagnie foldaaten, en buyten op 't Plein een Compagnie Nederlandfche en een Compagnie met groene Geufen, of, Mixftice Borgers, tusfchen welke door zyn Ed. voor by den Winkel henen en 't Kafteel om na 't Hoofd trok, gevolgd zynde door de Nederlandfche Borgers, die maar even agter zyn Ed. waren, toen dat ongeluk voorviel.

Veele lieden van aanfien deeden zyn Ed. tot in de Portugeefche Baay uytgeley; toen ging ik voor die reis niet mede.

Zyn Ed. voornemen was om na Banda, alzo de Landvoogd daar Overleden was, te vertrekken, gelyk dit ook zyn voortgang nam, nemende myn Collega, D. *Parent*, mede derwaards, alwaar zyn Ed. behouden, en ook weder hier na ettelyke dagen gekomen is.

Seldfaam voorval van vier Een-oogigen. Den 17 December quam van Batavia, de Borger *Michiel Antonisfoon*, hier woonachtig, en maar een oog hebbende; die veel nieuws van daar mede bragt, ook veel menfchen aan zyn huys lokte, en onder anderen (dat zeer gevallig was) twee Lieden hier mede aan 't Kafteel woonende, die ook maar een oog hadden, by welke drie een-oogigen (de eenigen hier aan 't Kafteel) nog een foldaat van Boero quam, die mede maar een oog had, en verzogt dezen *Michiel Antonisfoon* een woordje tusfchen vier oogen te fpreken.

Terwyl *Mifchiel Antonisfoon*, dit toeftond, zey een van de vier, *Smuyfer* genaamd: *Zeg het dan maar hard op: want wy zyn hier onder vier oogen, alzoo wy 'er ieder maar* een, *en met ons* vieren *te famen 'er maar* vier *hebben*; 't welk dezen foldaat, en ook den andren, die dit nog niet opgemerkt hadde, zoo lacchen dede, dat hy by na zyn ganfche boodfchap vergeten zou hebben, bekennende nogtans alvorens; dat hy zig qualyk uytgedrukt had, en verfogt moeft hebben hem tuffchen twee oogen te fpreken, hoewel dat mede vry vreemt in de ooren geklonken zou hebben. 1709.

A°. 1710. den 15 Februari was hier 's morgens een fterke Aardbeving, beftaande in 3 ftooten, en den 16 dito weer 's morgens ten 4 uuren, gelyk ook den 17 dito 'er twee op de middag, en nog twee daar na volgden, zynde den 16 dito 't aardryk op Haroeko niet ftil geweeft. Ao. 1710. Aardbeving hier.

Den 4 Maart quam hier het fchip Arentsduyn, den 15 't fchip de Carthago, en den 16 Schoonderloo op de Reede.

Den 20 dito, wierd hier de Nieuwe Opperlandvoogd van Indiën, de Heer Mr. *Abraham van Riebeek*, zeer plegtelyk 's morgens ten 9 uuren op de groote Zaal van 't Kafteel voorgefteld. De Heer van Riebeek voorgefteld.

Alle Collegien, en de voornaamfte bedienden der E. Maatfchappy, by den anderen vergaderd, en ider na zyn rang binnen geroepen zynde, ftond de Heer Landvoogd op, opende de reden van de byeenkomft, te weten, om den nieuwen Heer Opper-Landvoogd van Indiën voor te ftellen. Daar op deed zyn Ed. het fchryvens, zo harer Edelheden, als van de Heeren in 't Vaderland over dat ftuk, door den Geheimfchryver voorlefen, en zeide, dat zyn Edelheid *Van Riebeek* het Opperbewind den 30 October 1709. overgenomen, en derhalven op alle Collegien en Bedienden, zoo op Batavia, als hier, en elders, dien nieuwen Laft gebragt had, om den Eed aan zyn Edelheid te vernieuwen.

Hier op deed de Heer *Van der Stel*, eerft opftaande, den Eed aan zyn Ed. en nam dien toen van alle Leden van zynen Raad, van de Predikanten, en van alle andere Collegien, en bedienden, op dezelve wyfe af, te weten, de vier Collegien ieder byfonder, daar na de Opperhoofden van de Buyten-Comptoiren, toen de Officiers, Schippers, enz. te famen, waar na wy alle tegen 's middags ten een uur ter maaltyd verfogt wierden.

Hier na wierd den Eed ook alle de foldaaten, en de verdre ingefetenen, afgenomen, waar op driemaal gechargeerd, het Kafteel rondom los gebrand, en van Arentsduyn 19 maal, van de Carthago 17 maal, en van Schoonderloo 15 maal, gefchoten, gelyk ook al van fmorgens af op al de fchepen en vaartuygen, daar op ftroom leggende, niet weinig gevlagt wierd.

1710. Na de maaltyd 's middags wierden wy alle tegen 7 uuren weder verſogt by zyn Ed. in 't Kaſteel te komen, zo om eenige fraje Vuurwerken te zien aanſteken (die zeer ſierlyk daar vertoond wierden) als om daar weder op een heerlyke maaltyd te zyn.

Groote koſten hier uyt ontſtaande. Deze voorſtelling moeſt ook hier op alle de buyten-Comptoiren, en even zoodanig in alle Landvoogdyen geſchieden, waar uyt men zeer licht beſeffen kan, dat zulk een voorſtelling van een Opper-Landvoogd alomme, de E. Maatſchappy wel een tonne-Gouds komt te koſten.

Dit jaar gaf zyn Ed. 't Orangkajen-Feeſt den 12 May aan de Chriſtenen, en den 16 en 17 dito aan de Moorſche Orangkaja's.

Jonker, Juſtus van der Stel's dood. Den 27 dito verloor zyn Ed. zyn jongſten Soon, *Juſtus van der Stel*, waar op ik, om zyne zeldſame Geboorte, dit Graf-ſchrift gemaakt hebbe.

Jonk^r. JUSTUS VAN DER STEL,

Graf-ſchrift daar op gemaakt. *Obiit den* 27 May, A^o. 1710.

Oud Ses Jaaren.

En met beide zyn Broeders *ider in een byzonder Deel des* Wereld*s Gebooren.*

Noit zag de Wereld in drie Broederen *dit* Wonder,

Daar de Oudſte VAN DER STEL *geteeld wierd in* Euroop,

De Jongſte *in* Aſia, *en aan* Caap de Goede Hoop

De Middelſte, *diens* Son *dook hier in* Ambon *onder.*

F. V.

Veel Nagelboomen omgewaeid. Den 12 Juni kregen wy tyding van Larike, dat daar wel 500, en op Oeriën 480 van de beſte Nagelboomen door een ſwaren dwarrel-wind omvergewaeid, en dat 'er nog eenige ſware boomen elders met wortel met al uyt de grond gerukt, en daar door dit jaar wel 50 bharen Nagelen weg geraakt waren.

Ook waren 'er tuſſchen Ceyt, en Negri Lima, wel 600 dezer boomen omgewaeid, dat een groote ſchade voor den Inlander, en een groote winſt voor de E. Maatſchappy, was.

Twee dagen na dezen dag viel 'er mede een ſeldſame ſaak voor. Eenigen tyd te voren had zeker Soldaat op Hila, den naam hebbende van zeer geſchikt, en niet minder, dan een moeite-maker, te zyn, het ongeluk, dat hy door den grootſten moeite-maker op die kuſt, in zeker tap-huys, daar men wel een glas Zaguweer dronk, juyſt op een tyd, dat deze kerel zeer dronken, en hy nugteren was, gedwongen wierd zig te moeten verweeren, alzoo hy met een bloote Bajonet op hem af quam: de ſoldaat maande dezen kaerel ettelyke reizen aan, zyn bajonet op te ſteeken, alzo zy immers geen geſchil ter wereld hadden, en bood aan, liever een glas Zaguweer voor hem ten beſte te geven. Doch Alles mogt niet helpen, die onbeſuysde wilde met hem vegten; en, ſchoon hy om hulp riep, niemand quam in dat vertrek om hen te ſcheiden, alzo zy alle voor den dronken onverlaat bang waren. 1710. Gedwonge Manſlag van zekeren Urbanus.

Hy quam eindelyk zoo onbeſuyſt op hem inloopen, dat *Urbanus* (dus was zyn naam) gehouden was mede zyn bajonet te trekken, 't geen hy egter niet anders gebruikte, dan om hem af te keeren. Eyndelyk kreeg hy hem om de middelen, meinende zo meeſter van hem en van zyn geweer te werden, dog was toen genoodzaakt hem de reſt te geven, of anders zou hy 't hem zelf gedaan hebben. Hy vlugtte niet een voet, maar gaf zig zelven aan, wierd van daar na 't Kaſteel gebragt, en in 't Stadhuys onder de Raad- kamer gevangen geſet.

Zyn ſaak wierd ten eerſten by den Regter onderſogt, alle vooringenomene getuigeniſſen wierden tot zyn voordeel, en tot groot nadeel van den anderen, bevonden. De gevangen bekende openhertig het feyt; maar in alle de zo even gemelde omſtandigheden.

De man-ſlag bleek hier klaar, hy bekende die gedaan te hebben om zig te verweeren; maar daar van was niet het minſte bewys, zo dat den Rechter zig met deze ſaak ſeer verlegen vond.

Den 9 Juni ontbood de Heer Landvoogd my by ſig, deed my de eere van my kennis van dit heel geval te geven, en verſogt my, of ik wel by dien misdadiger gaan, hem eens ter degen toetſen, en 't op zyn gemoet zetten wilde, om te zien, of ik niet eenig licht van hem zou konnen krygen, alzo de Rechter zig zeer verlegen vond, om buyten zyn toedoen, of een ontſchuldigen te ſtraffen, of ook wel een ſchuldigen vry te laten. Die wonderlyk van de Dood door 't Lot gered wierd.

Ik nam dit aan; dog verſogt, dat men my niet vergen mogt, ſaaken te openbaren, die ik van hem hooren mogt,

en

1710. en die ik behoorde te swygen, om een eerlyk mant e blyven. Zyn Ed. stond my dit toe, en ik ging na dezen misdadigen. 1710.

Ik sprak hem eerst over dit geval in 't gemein, en daar na in 't bysonder zoodanig aan, dat hy zeer bitter tegen my begon te schreyen, met veel beweging zeggende: *Myn Heer, ik betuyge voor U Eerw., dat ik over de wegen* Gods *ontrent my ten uytersten verbaast sta, en moet bekennen, dat ik niet alleen een groot sondaar; maar ook de dood weerdig*, hoewel ik *in opsigt van dit geval zo onnoosel ben*, als ik oit of oit *zou konnen zyn.*

Ik had geen voornemen; ja de allerminste gedagten niet, om deezen man quaad te doen, veel min om hem te dooden; dog hoe onschuldig ik ook hier ontrent ben, zo bekenne ik egter in vertrouwen, en in 't geheim voor U Eerw., dat ik door andre bedryven de dood wel verdiend heb, en dat God *dit geval heeft willen doen dienen, om my over myne andre bedryven, die my doodschuldig maken, regtveerdig te straffen.*

Daar op deed hy my een verhaal van zyn gansch leven, waar in ik saken ontmoete, die hem waarlyk (indien hy daar over in handen van den Rechter geraakt was, of indien zy waren bekend geweest) in een zeer groote swaarigheid, en, na dat de stemmen vallen mogten, ook wel doodschuldig zouden gemaakt hebben.

Hy betuigde ook opregtelyk, dat, dewyl hy die dingen in zyn jeugd bedreven, hy *God* zedert menigmaal ernstig om vergiffenis van deze dwaasheden van zyn jeugd gebeden, en ook na dien tyd zeer matig, stil, en sedig (gelyk alle dit van hem getuigen moesten) geleeft, en dat hy ook gehoopt had, dat die goedertierene *God* hem dat ook zou vergeven hebben; maar zeide hy, zeer bitter weenende: *Ik zie dat God regtveerdig in zyne wegen is, en vreese, dat die sonde van my, nog by hem openstaande, en dat dit geval, waar in ik zo wonderlyk tegen myn wil en dank ingewikkeld ben, de weg is, door welke hy my regtveerdelyk over myne vorige sondige bedryven straffen wil; maar hoe doodschuldig ik ook, en hoe volveerdig ik ook ben, om de dood, die ik bekenne verdiend te hebben, te lyden, zo zal ik egter daar op sterven, dat ik hier aan onschuldig, en in dit geval zo onnoosel ben, dat ik my versekerd houde, dat die* God, *die my over myn vorige bedryven regtveerdig straft, my wegens dit geval niets toerekenen, en my niet in het allerminste daar over straffen sal, alzo ik U Eerw. als in zyne tegenwoordigheid, en op het allerdierste betuyge, dat ik in dit stuk niet het allerminste bedreven heb; dan ik nu weder zou moeten doen, zoo my iet diergelyks voorquam; vermits ik niet anders dan myn lyf verweerd, en dien man zoo lang gespaard heb, als my dat mogelyk was te doen.*

Na dat ik dit alles van hem gehoord had, merkte ik uyt dit gansch openhertig verhaal van zyn leven zonneklaar, dat deze man in dit geval waarlyk onnoosel en onschuldig was, alzo ik geene de minste reden zag, waarom hy, die zig door 't openhertig bekennen van het feyt (dat men hem anders noit had konnen bewysen) reeds schuldig genoeg verklaard had, de verdere omstandigheden van zoo een geval niet zoo wel, als andre veel swaarder saaken, voor my bekend zou hebben.

Ik versterkte hem dierhalven wel aan de eene zyde in die goede gedagte van *Gods* regtveerdigheid in zyne wegen, om de sonden, schoon lang uytgesteld, op zyn tyd te straffen; maar vertrooste hem ook zeer krachtig, met die beloften *Gods*, dat hy, hoe groot ook onze zonden zouden mogen wesen, nog veel grooter in Goedertierenheid zig ontrent die genen betonen wilde, die waarlyk berouw en leedwesen van dezelve hadden, en die hem door den Geloove in Christum maar aangrepen. Ik voegde hier ook by, dat, zo zyn berouw dan wegens zyne vorige sonden opregt was, *God* hem die niet alleen sekerlyk vergeven, maar dat het *God*, hoe zeer ook dit geval als een middel tot zyn dood, en als een weg, om hem over vorige misdryven, te straffen, scheen te dienen, ook aan geen middelen ontbreken zou, om hem, die hy wist in dit geval onschuldig te zyn, volslagen, schoon wy die middelen nog niet voorsien konden, te redden.

Hy dankte, my daar op voor mynen troost, en versogt my, of ik voor zulk een dood-schuldigen in allen deelen, hoewel onnoozelen en onschuldigen in dezen opsigte, wel een Gebed wilde doen, alzoo hy wel bereid was om te sterven, maar alleen wenschte, dat die goede en Regtveerdige *God* dog den Rechter maar alleen geliefde zyn onschuld in dezen te doen weten.

Ik deed daar op een zeer ernstig Gebed voor hem tot *God*, en moet bekennen, dat ik over een misdadigen noit zo voldaan geweest ben, als over desen, alzo ik alles in hem bespeurde, dat my zyn opregt berouw, wegens het geen hy te voren bedreven had, hoe langer hoe klaarder, en ontrent dit geval my weer alles dede bespeuren, dat 'er vereischt wierd, om dezen man by my zelven te

1710. te verontschuldigen, en vry te spreken.

Na dat hy my dan met veel traanen en beweging bedankt, en nogmaals betuygd had, dat hy daar op zeer gerust sterven zou, dat hy hier aan geen schuld, maar egter de dood verdiend had, die hy wel wist, dat hy nu niet ontgaan kon, alzo 'er geen getuygen tot zyn vry-spreking by geweest waren, en dat de Rechter, die blind in deze saak was, egter Recht moest doen, en hem derhalven, hoe onschuldig hy ook in zich zelven wesen mogt, niet vry zou konnen spreken, zo nam ik afscheid van hem, tot in myn ziel over dien man, in opsigt van dit duyster geval, bedroefd, en aan de andere zyde zeer verlegen zynde, door wat middel deze man, hoe onschuldig ook in dezen, door de Rechter, buyten eenig bewys ten zynen voordeele, zou te redden zyn.

Terwyl ik van hem af,- en na 't Kasteel ging, bad ik *God* zeer ernstig, dat hy, alzo hy my de onschuld van dezen man klaar had doen blyken, myne gedachten richten, myne tong dog bestieren, en de woorden, die ik voor den Heer Landvoogd spreken zou, zodanigen schikking en kragt geven wilde, dat die man, zoo hy waarlyk (gelyk ik dagt) onschuldig was, geredt, en 'er een middel, 't zy door my, 't zy door den Rechter, uytgevonden mogt werden, waar door zyne onschuld blyken, en hy in vryheid geraken mogt.

Na dat ik nu by de Heer *Vander Stel* gekomen was, vraagde zyn Ed. my, hoe ik was gevaren. Ik zeide zyn Ed., dat ik dien misdadigen, zeer naeuw onderzogt, en dat hy my een verhaal van zyn gansch leven gedaan had, waar in my verscheide saaken van zeer veel opmerking voorgekomen waren, die ik als een eerlyk man, alzoo zy my in vertrouwen gesegt waren, niet mogt weer verhalen; maar dat ik zyn Ed. en den Raad van Justitie daar van kon versekeren, dat die man alleenlyk zyn lyf verdedigd, en niet anders (by zeer diere betuigingen aan my) gedaan had, dan 't geen hy, om zig te verweren, tegen zyn wil en dank had moeten doen.

Als een groot middel van 's mans onschuld verlogt ik zyn Ed. eens ernstig te overwegen, dat die man, zoo hy was schuldig geweest, geheel anders, dan hy gedaan had, had moeten handelen; maar dat de zuiverheid van zyn gewisse daar in doorstak, om dat hy, wel verre van de vlugt te nemen (dat hy gemakkelyk had konnen doen) zig zelven niet alleen had komen aangeven, maar dat hy ook zelf dat feyt, dat hem immers niemand oit had konnen bewysen, openhertig, maar te gelyk egter ook in die omstandigheden, had komen belyden. Ik vraagde zyn Ed., wat reden hy, of de Rechter had, om te gelooven, dat hy dit gedaan, en wat reden hy had, om te gelyk ook het ander, dat hy 'er by verhaalde, niet te gelooven, alzoo 'er geen redenen meer waren om het eene, dan om het ander aan te nemen, behalven dat het immers aan den Rechter niet stond, zoo een belydenis, in zyn volle Leden voorgesteld zynde, te verminken, of van een te scheiden, om het ten deele te gelooven, en ten deele te verwerpen. 1710.

Ik verzogt zyn Ed. te overwegen, of de eerlykste man, die 'er wesen mogt, wel anders zou hebben konnen handelen, als deze man gedaan, en of hy geen groot bewys voor sich had, die, zonder van dit feyt beschuldigd, veel min overtuygd te zyn, zich zelven zo Edelmoedig aangeven, en den Rechter uyt veel swarigheden, in 't ondersoeken van dien gelegen, niet alleen redden; maar die zig ook enkel en alleen op zyn zuyvere gewisse in desen, en aan des Rechters bescheidenheid vertrouwen quam, vaststellende, dat die hem daarom souden moeten vry spreken, om dat hy, zoo hy was schuldig geweest, zich zelven geensins zou hebben komen aangeven, en om dat zy ook versekerd waren, dat 'er zoo een geval als dit, waarlyk wesen kon, en dat alle de schyn ook daar voor was; om dat deze man noit met imand in deze Landvoogdy, en voor al noit met dezen ter nedergeslagenen, eenig geschil gehad, en daar benevens by zyn Opperhoofd, en alle de Ingesetenen aldaar, de getuygenis had, van altyd een stil, sedig, neerstig, en nugter borst geweest te zyn; en dat immers zulk een getuygenis met dit edelmoedig eigen aangeven van hem vergeleken zynde, dien man volkomen vrysprak; of dat men anders zoude moeten vaststellen, dat het beter was zig niet te verweeren, en zig maar te laten dood steken, dat immers tegen alle Regten, en tegen de wet der natuure streed; die toelieten zig zelven te verweeren, vooral als 'er geen andre waren, die ons helpen konden.

De Heer *Landvoogd* gaf my tot antwoord, *U Eerw. heeft in deze zyne stellingen wel gelyk; maar daar legt de ter nedergeslagene, hy zegt dit gedaan, en wel tot zyne verweering gedaan te hebben. Het eer-*

1710. *eerste blykt klaar, van 't laatste is geen bewys ter wereld. Wat moet nu de* Rechter *doen?* Ik gaf daar op tot antwoord, de Rechter Ed. Heer, *die moet na klare bewysen te werk gaan; Hier blykt wel, dat die man dood is, maar hoe weet de* Rechter, *wie hem gedood heeft?*

Dat bekend hy, zey zyn Ed. *zelfs; dat is waar,* Ed. Heer, zei ik; *maar hy bekend dit immers niet alleen, hy bekend dit tot verwering van zyn lyf, en anders niet, gedaan te hebben; dat immers wel te gelooven is, alzo de ander een befaamd moeite-maker, en een grote dronkert was.*

Daar beneven, Ed. Heer, *zou UEd., of de* Raad, *op die bloote bekentenis van hem, dat hy dat gedaan had, hem wel met een gerust gemoed ter dood konnen doemen, zonder te gelyk eerst de omstandigheeden, hoe hy dat gedaan had, te weten: want hy kon dat bekennen, en wel onschuldig, gelyk daar af voorbeelden zyn; maar nu beleid hy zoo wel 't eene, als 't ander, te weten, dat hy 't gedaan, maar ook om geen andre reden zo volbragt heeft, als om dat hy op geen andre wyze middel wist, om zig zelven hier uyt een zekere dood te redden.*

Men kan, nog mag (myn 's geringen oordeels) *het eene zonder 't andre niet aannemen, zonder dien man ten uytersten te verongelyken, en zonder aan andre, in 't toekomende in zulke ongevallen rakende, voet te geven, om zig wel te verweeren, en imand ter neder te leggen; maar om daar den* Rechter *niets van te zeggen, en dat, om niet in die zelve swarigheid, waar in die man nu is, te geraken.*

Ik zie wel, zey de Heer van der Stel, *dat 'er zeer veel in U Eerw. Redeneering is, dat voor die man zyn leven pleyt; maar ik wenschte, dat ik een middel zag, om hem te konnen redden: want schoon ik al mogt voor hem zyn, alle de andre* Leden *zullen zeer waarschynelyk tegen hem zyn.*

Indien U Ed., zei ik, eenigsins voor die man is, zo geloove ik, dat ik een middel weete, om hem zekerlyk van de dood te redden, een middel, dat in veel diergelyke gevallen gebruykt is, en waar door de Rechter *buyten alle opspraak en swarigheid blyven zal.*

En wat is dat? zeide zyn Ed., *het* Lot, *Ed. Heer,* zeide ik, *dat wel van veelen, die alle de dood verdiend hebben, getrokken werd, maar waar van men nogtans eenige begenadigen, hoewel zodanig dat doen wil, dat men het aan 't* Lot *en aan* God, *den bestierder des zelfs, overlaat, om aan te wysen, wie van dezen in 't Leven blyven zal.*

Mag dat in zoo een geval geschieden, daar men menschen voor zig heeft, die alle de dood klaar verdiend hebben; waarom dan veel meer niet hier in deze saak, waar in de Rechter *ontrent de schuld of onschuld van dezen man, nog geheel blind en onkundig, en daar hier maar een doodschuldige is? Immers dit kan ik U Ed.* (menschelyker wyse gesproken) *versekeren, ja durve daar voor als instaan, dat, zoo U Ed., en de* Raad, *goedvinden hem 't* Lot *te laten trekken, hy het Briefje ten* Leven *trekken zal.* 1710.

De Heer Van der Stel, *dit gehoord hebbende,* zeide: *Myn Heer, dat middel is goed, en ik zal den* Raad *bericht van alles, en ook myn best doen, om de Leden tot het in 't werk stellen van dit middel te bewegen.*

Dit nu wierd den 14 Juni 1710. in 't werk gesteld, en *Urbanus* trok met een zeer groote vrymoedigheid, en tot verbasing van den Rechter, het Briefje ten Leven; waar over hy my naderhand, hoorende, dat hy my dit middel tot zyne redding schuldig was, zeer nedrig quam danken. Ik gaf hem tot antwoord: *Dankt my hier voor niet, maar* God, *die my dit ingegeven, die den* Rechter *tot het gebruiken van dit middel bewogen, en die vooral uw hand bestierd heeft, om het* Briefje des Levens, *en niet* dat des Doods *te trekken, en laat deze groote genade u dienen, om hem nu verder alle de dagen uwes levens daar voor te danken, en om dit geval noit te vergeten.* Hy schreide van blydschap, en viel voor my te voet (hoe zeer ik hem opbeurde) en zei: *Myn Heer, ik zal nooit vergeten* God *hier voor te danken, en myn zondig leven nog meer en meer te beteren, maar ik zal uwer ook noit vergeten, en U Eerw. altyd met een levendige dankbaarheid in myn herte my voorstellen, aangesien U Eerw., naast* God, *niet alleen de eenige behouder van myn leven, maar ook die gene is, die door uwe troost-redenen my zulken hopen te leven* (dat ik al uyt myn gedagten gesteld had) *gegeven heeft, dat ik, zedert U Eerw. vertrek, ik weet niet wat voor een blydschap en opbeuring van mynen verslagenen Geest in my gevoeld heb, die my zeide, en inblies, dat ik maar op* God *hoopen, en hem ernstig bidden moest, en dat het middel om my te redden, by* God *niet alleen, maar ook by de menschen al was gevonden, alzo 't onmogelyk was, dat ik om deze manslag, waar aan ik geen schuld had, sterven zou; en by de uytkomst heb ik ook ondervonden, dat* God *myn hoope vervuld, en myn ernstig Gebed verhoord heeft. Ik kan U Eerw. wegens die dienst, my in myne gevankenis, en by 't opgeven van dit middel bewesen, het noit vergelden, maar zal niet nalaten* God, *zoo lang ik leve, voor uwen welstand te bidden;* waar me-

1710. mede hy, zeer bewogen zynde, van my affcheide.

Ik heb hem naderhand op Batavia buyten 't Kasteel nog eens zeer gevallig ontmoet; dog hy lag op den weg voor myne voeten, eer ik eens wist, wie hy was, alzoo ik dagt, dat hy lang na 't Vaderland vertrokken was; maar hy betuygde my daar nogmaals zyn hertelyke dankbaarheid, en zeide my, dat hy zedert zich met de uyterste omsichtigheid na myne vermaningen gericht, en dat God ook zyn goed voornemen gezegend had. Ik antwoordde, dat ik zeer verblyd was dit te hooren, maande hem aan, om op dit regte spoor te blyven, en zey, dat dit het eenig middel was, om tydig zyne spoedige bevordering, en eeuwig ook zynen welstand te bejagen. Ik versogt hem, dat hy my eens zou komen besoeken, dat hy beloofde te doen, nam daar op afscheid; dog heb hem sedert niet meer gezien.

Sedert A°. 1707. had zyn Ed. ook begonnen van den Olifant af houte Buysen diep onder de aarde te graven, om 't water op een verborgene wyse in 't Kasteel te brengen; dog dat bleef dit jaar steken, alzo de Doorboorder der boomen, en legger van deze Buysen, schielyk in een van die gegravene putten stortende, dood bleef; ook was zyn Ed. met dit werk nog maar half weg gekomen.

De Nagel-Oegst was dit jaar niet heel groot en maar matig geweest.

Volgens opgave waren 'er ingewogen,

Matige Nagel-Oegst.

		Bhaaren.	Ponden.
Aan 't Kasteel	-	349	0
Op Honimoa	-	333	90
Hila	-	10	0
Oma	-	203	0
Larike	-	40	385
		935	475

Lading der Schepen. Waar van in Schoonderloo 725 Bhaaren, en 6 ponden, dog verder waren 'er in de andre twee schepen nog zo veel Nagelen geladen, dat de gansche overgave 2054 bhaaren, en ettelyke ponden beliep; behalven nog 150 potten geconfyte Nagelen; 1800 ponden Moernagelen voor Japan, en 1000 ponden Coelit-Lawan.

De Hongi-tocht na Boero. Den 27 October, vertrok de Heer *Van der Stel* met 19 Coracora's op de Hongi-tocht na Boero, om het beroemde Meir daar ook te gaan sien. Wat zyn Ed. daar van ontdekte, hebben wy reeds in de Beschryving van Boero aangehaald. 1710.

In December begon zyn Ed., van Boero weergekomen, het Hoofd merkelyk te verbeteren, en veel meer dan oit te voren te versterken; en was met de Hollandsche Nieuwe Kerk nu al zo verre gevorderd, dat zy half gedekt was.

Voor de Voorpoort staat wel uytgedrukt dat zy 1710. gebouwd is; dog 't liep nog lang daar na aan, eer zy klaar geraakt, en eer daar in de eerste Predicatie gedaan is.

A°. 1711. den 24 Februari, quam hier 't Schip Driebergen, den 26 het Schip Bon, en op de zelve dag ook de Haringthuyn; met het eerste quam ook de Indigo-maker, *Abraham Westplate.*

Ontrent dezen tyd begon de Heer Landvoogd ook een groote Nieuwe Thuyn ontrent de voet van 't Gebergte van Soya, niet verre van de Rivier den Olifant, aan te leggen, daar allerley seldsame boomen in te planten, en op dat stuk lands ook na by den Olifant een zeer schoon huys te bouwen. A°. 1711 Een groote nieuwe Thuyn aangelegt.

De Nagel-Oegst had dit jaar tusschen de 12 à 1300 bhaaren uytgeleverd. De Nagel-oegst van dit jaar.

Het Orangkaja's Feest wierd den 11 Mey, en in de 3 volgende dagen gegeven.

Den 6 Juni vertrokken de drie schepen van hier, en den 11 was 'er 's nagts na half elf een wieging van 't Aardryk, of zagte Aardbeving na een sware slagregen, zoo als die op hield, dog duurde niet boven een quartier uurs. Aardbeving.

Den 31 Augusti wierden alle de Pagten, ook die van 't Hanen-vegten en de top-baan, verpagt.

Den 5 September 1711. had men 's nagts tusschen 10 en 11 uuren diergelyken oploop van water, als men hier in myn tyd nog eens gehad heeft; dog dit duurde tot 's morgens ten half negen. Het liep in een half uur driemaal op en neder, en wel 4 voeten zeer schielyk op, en spoelde twee huysen, en 2 kinderen in Hative weg. Alle de putten in Mardheika liepen droog. De meeste loop was aan de Zuyd-zyde van den inham geweest; dog egter had men 'er op de drie huysen ook van geweten; maar aan de Poka niet. Oploop van Water.

Men hoorde nog dien zelven dag, dat 'er op Oma een sware Aardbeving geweest was op den zelven tyd, als de oploop hier begonnen was. Ook was 'er Aardbeving op Honimoa, en Noessalaoet, En Aardbeving op Oma, enz.

1720. laoet, en op beide die Eylanden, en ook op Oma 13 à 14 maal, als ook aan de Pas Baguwala, oploop van water geweest.

Men hoorde kort daar na ook, dat 'er een zeer sware Aardbeving in Banda op dien zelven tyd geweest was, dat zekerlyk de Hoofd-oorsaak van dezen oploop van het water zal geweest zyn.

Den 27 October, vertrok de Heer Landvoogd weer op de Hongi-tocht, op welke weinig saken van belang waren voorgevallen, alzo nu alles overal in rust bleef.

Ao. 1712. ben ik met het Schip, Ouwerkerk, in Mey van hier vertrokken, en met myn huysgesin behouden voor Batavia, den 8 Juni, aangekomen; dog den 12 dito, op Sondag eerst aan Land gegaan, om dat de 363000 ponden Nagelen, die dit schip inhad, 'er eerst uyt moesten zyn.

Ondertusschen heeft de Heer *Van der Stel*, de Hollandsche Kerk, dat een fraey steene gebouw was, voltoyd; in 't welk den 13 November, door den Heer *Groenewout*, de eerste Predicatie is gedaan, waar in ook op dien zelven dag Juffrouw *Wilhelmina Heemskerk*, behuwde Dogter van zyn Ed., met Monsr. *Carel Schulerus*, Winkelier, als 't eerste paar getroud, en waar in op den . . . Januari, 1713. zyn Eerw. Soon eerst gedoopt, gelyk ook zyn Eerw. Beminde, Juffr. *Anna Theodora Costerus*, allereerst in die Kerk in die zelve maand begraven is.

Ontrent dezen tyd heeft de Heer *Van der Stel*, ook zyn huys aan den Olifant, wel ten eynde, en in staat gebragt; maar in dit jaar quam uyt 't Vaderland op Batavia tyding, dat hy dien Thuyn, en 't zelve Huys, wel zoo lang zyn Ed. daar was, zou mogen gebruyken, maar dat het dan weer aan de E. Maatschappy zou moeten komen.

Ontrent dezen tyd is 'er een Meermin in Amboina gevangen, van welke wy nader onder de Visschen van Amboina schryven; en dierhalven zullen wy hier niets vorders daar af zeggen. Ook gaan wy veel andre saaken, in dit en de vordere jaaren voorgevallen, voor by, om dat wy uyt het voorige genoegsaam sien konnen, wat 'er jaarlyks in deze Landvoogdy gewoonlyk voorvalt, en om dat wy best oordeelen, het vordere, dat ons zou mogen bekend zyn, over te slaan. Ook gaan wy voorby om van jaar tot jaar aan te wysen, wat Nagelen 'er gevallen, en van daar na Batavia vervoerd zyn, om dat het klaar genoeg uyt het vorige te gissen is, vermits men in 't eerste jaar een groot, en in 't volgend een kleen gewasch door de bank gehad heeft. 1720.

Na dezen tyd heeft de Heer *Van der Stel*, nog 8 jaaren hier geregeerd, en is, zonder dat 'er zedert veel saaken van belang voorgevallen zyn, den 13 October 1720., na een bestier van 14 jaaren, 8 maanden, en 20 dagen, overleden; een bestier zo langdurig, dat daar van geen voorbeeld (myns wetens) in deze, of in eenige andere Landvoogdy te vinden, hoewel het in zich zelven (al was het ook nog zoo wel) niet zeer te prysen is, om dat het beter gekeurd word, dat een Landvoogd maar drie of vier jaaren op eene plaats blyft, alzoo hy 'er anders te veel magt krygt, en te diep ingeworteld raakt, dat met reeden voor de ingesetenen niet heel goed geoordeeld werd.

Zyn Ed. is in 't begin van Ao. 1721. door den Bandasen Landvoogd; de Heer *Pieter Gabri*, als 29 Landvoogd en Bestierder van Amboina vervangen.

De voornaamste werken, by de Heer *Van der Stel*, in al die tyd gemaakt, zyn deze geweest:

1. De verbetering van 't Huys des Landvoogds in 't Kasteel, Ao. 1707. en 1708.
2. Het Huys van den Opperkoopman aldaar, en de Hollandsche Steene Kerk, Ao. 1708. begonnen.
3. Het Huys van den Capiteyn aldaar, Ao. 1708. begonnen, en 1709. voltoid.
4. De Oostzyde des Kasteels, en 't verdere daar in Ao. 1710. ondernomen, en de Hollandsche Kerk, toen onder 't dak gebragt.
5. De vernieuwing van het Hoofd, buiten 't Kasteel van tyd tot tyd, dog voor al 1710. zeer verbeterd.
6. Een heerlyke Thuyn, en Huis, aan den Olifant gemaakt, Ao. 1711. begonnen, dog na zyn Ed. dood is dit alles weer by de E. Maatschappy genaderd.

1721. 7. De Hollandsche Kerk, A°. 1712. voltoid. 1721.

Alle welke werken genoegzaam konnen gezien worden, in een Tekening van de platte grond der Stadt Amboina, die zyn Ed. in den Jaare 1718. heeft doen maaken, en welke wy onder N°. XXX. A. hier byvoegen.

Wat nu de Nieuwe Heer Landvoogd hier verrichten zal, moet ons de tyd leeren.

De Heer Gabri, nader beschreven.

Hy is een Heer, na myne gissing, van 34 à 35 jaaren, kort van gestalte, sedig van gedrag, zonder dat ik verder van zyne bequaamheden spreken kan, dan alleen, dat ik wensche dat Amboina onder zyne Regeering lang welvaaren en bloejen mag.

Na dat wy dus verre nu ook de wereldlyke Saaken, van tyd tot tyd in Amboina voorgevallen, beschouwd hebben, zullen wy nu eens voor af een Lyst van de Bedienden van aansien, die op ieder jaar hier onder ider Landvoogd geweest zyn, en daar na nog een bysondre Lyst van ider soort van deze Bedienden (uytgenomen van de Predikanten, die onder de saaken van den Godsdienst aangehaald werden) opgeven, om daar met eenen opslag te konnen zien, hoe lange ider der zelve elke bediening waargenomen heeft.

LYST

N.A.

A. 't Ooster Blok.
B. De Negry Sova.
C. Halong.
D. Mardheyka.
E. Noessanivel.
F. Hative.
G. Latoehalat.
H. Oerimessing.
I. Den Roodenberg der Mooren.
K. De Conings Straat
L. De Prince Straat.
M. De Heeren-Straat.
N. De Groene Geuse-Straat.
O. De Chineesche-Straat.
P. De Hollandsche Kerk.
Q. Het Armen-Weeshuys.
R. 's Comps. Thuynen.
S. De Maleytse Kerk.
T. Het Stadhuys.
U. Het Sieken huys.
V. 's Comps. Paarden-stal.
W. t Eylandje.
X. De Oude Wooning van de Gouverneur.
Y. Het Wynbergje
Z. De Cruyt-Meulen.
1. De Oude gegraven Gracht.
2. De Steenbackery.
3. De Borgers-Thuynen
4. De Berg van sova
5. De Nederlandsche Borger-wacht.
6. De Inlandsche Borger Wacht.
7. De Oude Gouvern. Thuyn.
8. De Rievier Waytomo.
9. De Rievier Wayallat.
10. De Rievier den Olifant.
11. Het Modder spruytje Way Titar.
12. Versch Water uyt de grond.
13. De Pasar, of Markt.
14. Compagnies Winkel.
15. Het Groen sootje voor het Stadhuys
16. De Pagar Noodwyk.
De Platte G
AMBO
300 als het w
Jaare

nd van
NA,
inden
5 10 15 20 25 50 75 100
Schaal van Een honderd Rynlantse Roeden.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

LYST der *Bedienden* van *aanzien* in *Amboina*, van den beginne af, zo als zy yder jaar te zamen voorkomen.

Lyst der Bedienden van Aanzien in Amboina van den beginne af.

A°. 1605.

1e. *Frederik Houtman*, van *Gouda*, Deze quam hier A°. 1605, en vertrok A°. 1611.	*Landvoogd*, en Bestierder.

A°. 1611.

2e. *Jasper Janssoon.* Onder deze was nog geen *Secretary.* Hy vertrok A°. 1615.	Landvoogd en Bestierder.

A°. 1615.

3e. *Adriaan Maartenssen Blok.* Hy vertrok A°. 1618, dog wierd A°. 1619. *Extraordinaris Raad* van *India.*	Landvoogd en Bestierder.
Artus Gysels.	Opperkoopman, en Tweede.
Henrik Steur.	Kapiteyn.
Herman van Speult.	1e. Koopman, of Opperkoopman op Cambello.

A°. 1618.

4e. *Herman van Speult.* Hy wiert Ao. 1619. *Raad Extraordinaris* van *India.*	Luytenant, of *Onderlandvoogd*, en Bestierder.
Artus Gysels. Deze ging Ao. 1620. met 4 *Ambonsche Princen* na *Holland.*	Opperkoopman, en Tweede.

A°. 1621.

Herman van Speult.	Als voren.
Jan Joosten de Roey.	Opperkoopman.
Kornelis de Meyer.	Dito.
Jan Graswinkel.	Dito.
Laurens de Marschalk.	Dito.
Joseph Mostaart.	Dito.

A°. 1622. en 1623.

Herman van Speult.	*Landvoogd*, Bestierder, en *Commissaris* over *Banda.*
Jan Joosten de Roey.	Opperkoopman, en Tweede.
Jan de Vogel.	Kapiteyn.
Laurens de Marschalk.	Als voren.
Pieter Janssen van de Sanden.	Opperkoopman op *Loehoe.* Ao. 1623.
Isaak de Bruyn.	Fiscaal.

A°. 1625.

Herman van Speult.	*Landvoogd*, Bestierder, en *Commissaris*, vertrok dit jaar, den 18 July.
5e. *Jan van Gorkom.* Vertrok A°. 1628. den 16 Juny.	Landvoogd en Bestierder.
Philip Lukassoon.	Opperkoopman, en Tweede.
—— *Cassiopyn.*	Kapiteyn.
Jan Dirkssoon.	Fiscaal.
Nikolaas Meersman.	Winkelier, A°. 1627.

A°. 1628.

6e *Philip Lucassoon*, van Middelburg.	*Landvoogd* en Bestierder.
Nicolaas Meersman, van Dantzik.	Opperkoopman, en Tweede.

Jakob Janſſoon Patacka.	Opperkoopman, uyt *Ternate* dit jaar gekomen.
Gerard Weſterman, van Dantzik.	Kapiteyn.
Johan Ottens.	Koopman, en Fiſcaal.

A°. 1629. en 1630.

De zelve; dog *Patacka.*	Hoofd op *Loehoe.*

A°. 1631.

Philip Lukaſſoon.	*Landvoogd*, en Beſtierder, vertrok den 23en May.
Artus Gyſels.	Landvoogd, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad* van *India*, quam hier den 24en *Maart*, en is den 23 *May* voorgeſteld.
Evert Hulft.	Opperkoopman, en Tweede.
Jakob Janſſoon Patacka.	Opperkoopman, vertrok den 17en September.
Gerard Weſterman.	Kapiteyn.
Tymon Leenderdſſoon Coppel.	*Opperkoopman*, en Hoofd op *Hitoe.*
Johan Ottens, van *Amſterdam.*	Fiſcaal, en Koopman; dog verving op *Loehoe*, *Jakob Janſſoon Patacka.*
Pieter de Goyer.	Ontfanger.
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Fiſcaal.

A°. 1632.

7e. *Artus Gyſels.*	*Landvoogd*, dito, dito.
Evert Hulft, van *Amſterdam.*	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman.	Kapiteyn.
Jan van de Voorde.	Opperkoopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Timon Leenderdſſoon Coppel.	Opperkoopman, en Hoofd tot *Hitoe.*
Johan Ottens.	Dito, en Hoofd op *Loehoe.*
Pieter de Goyer.	Ontfanger.
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Fiſcaal.

A°. 1633.

Artus Gyſels.	Dito, dito, dito.
Evert Hulft.	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman.	Kapiteyn.
Jakob Janſſoon Patacka.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Goyer.	Opperkoopman, en Ontfanger.
Jan van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan Ottens.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*, vertrok met de Heer *van den Heuvel* na *Ternate* in *commiſſie*, alwaar hy 1634. *Preſident* wierd.
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Kornelis Faber.	Fiſcaal.
Maarten Romboutſſoon.	Geheimſchryver.
Wouter Seroyen.	Onderkoopman, en Hoofd tot *Oerïen.*

A°. 1634.

Artus Gyſels.	*Landvoogd*, dito, dito, vertrok den 2en *Juny.*
8e. *Antoni van den Heuvel.*	Dito, dito, den 8en *May* voorgeſteld.
Evert Hulft.	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman.	Kapiteyn.
Jakob Janſſoon Patacka.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Goyer.	Opperkoopman, en Ontfanger.
Jan van de Voorde.	Dito, op *Honimoa.*
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Dito, en Hoofd op *Larike*, ook voor een tyd Geheimſchryver.
Kornelis Faber.	Fiſcaal.
Balthaſar Weyntgens.	Koopman.
Maarten Romboutſſoon.	Geheimſchryver.
Wouter Seroyen.	Onderkoopman, en Hoofd tot *Oerïen*; dog

	dog dit Comptoir is geligt, en hy op *Hitoe Lama* gelegt.
Abraham van der Plasse.	Onderkoopman.

A°. 1635.

Antoni van den Heuvel.	*Landvoogd*, en bestierder; vertrok in *May*, opontboden, en geligt door den *Commissaris Gysels.*
9ᵉ. *Joachim Roelofsoon* van *Deutecom.*	Dito, en dito.
Evert Hulft.	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Westerman.	Kapiteyn.
Jakob Janssoon Patacka.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Goyer.	Opperkoopman, en Ontfanger.
Jan van de Voorde.	Dito, op *Honimoa.*
Kornelis Willemssoon van *Outhoorn.*	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Kornelis Faber.	Fiscaal.
Wouter Seroyen.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe Lama.*
Abraham van der Plasse.	Koopman, vertrok na *Banda.*
Maarten Romboutssoon.	Geheimschryver.

A°. 1636.

Joachim Roelofssoon van *Deutecom.*	Dito, en dito, als boven.
Evert Hulft.	Dito, en dito, vertrok dit jaar, dog stierf in de Straat van *Boeton.*
Gerard Westerman.	Kapitein.
Jacob Janssoon Patacka, vertrok na *Bat*ᵃ.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Goyer.	Dito, dito, Ontfanger.
Jan van de Voorde.	Dito, op *Honimoa.*
Kornelis Willemssoon van *Outhoorn.*	Dito, en dito op *Larike.*
Kornelis Faber.	Fiscaal.
Jan Outgerssoon, van *Haarlem.*	Luitenant.
Wouter Seroyen.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe Lama.*
Pieter Paulussoon.	Onderkoopman, vermoord op *Xoela.*
Maarten Romboutssoon.	Dito, Secretaris van den Raad.

A°. 1637.

Joachim Roelofssoon van *Deutecom.*	Dito, als boven, vertrok 21 May.
10ᵉ. *Johan Ottens.*	*Landvoogd*, Bestierder, en *Extraordinaris Raad.* den 21 *May.*
Simon Jakobssoon Dompkens.	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Westerman.	Kapiteyn.
Matthys de Meer, van *Rotterdam.*	Opperkoopman.
Kornelis Faber.	Fiscaal.
Pieter de Goyer.	Opperkoopman, en Ontfanger, vertrok.
Jan van de Voorde.	Opperkoopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Kornelis Willemssoon van *Outhoorn.*	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Pieter Nuyts.	Luitenant, en Hoofd op *Honimoa.*
Wouter Seroyen.	Onderkoopman op *Hitoe* gelegt.
Adriaan van Lysveld.	Onderkoopman, en Secretaris.
Walrave de Riviere.	Luitenant.
Jan Outgers, alias, *Njong Jan.*	Dito.
Jan Pays.	Secretaris van den Landraad.

A°. 1638.

Johan Ottens.	*Landvoogd*, Bestierder, en *Extraordinaris Raad.*
Simon Jacobssoon Dompkens.	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Westerman.	Kapiteyn.
Matthys de Meer.	Opperkoopman.
Kornelis Faber.	Fiscaal, vertrok.
Nikolaas Casembrood.	Fiscaal, vertrok.
Bartholomeus Kanoy.	Fiscaal.
Jan van de Voorde.	Opperkoopman, en Hoofd op *Honimoa.* Vervangen door *Nuyts.*
Kornelis Willemssoon van *Outhoorn.*	Dito, en dito op *Larike.*

Pieter Nuyts.	Luitenant, en Hoofd op *Honimoa.*
Wouter Seroyen	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lysveld.	Dito, en Geheimschryver.
Walrave de Riviere.	Luitenant.
Jan Outgerssoon, alias, *Njong Jan.*	Dito.
Jan Pays.	Geheimschryver van den Land-Raad.

Van Ao. 1638 tot 1641 toe, de zelve Leden en Bedienden.

Ao. 1641.

Johan Ottens.	*Landvoogd*, Bestierder, en *ordinaris Raad.* Stierf den 14en *Augusti* dezes jaars.
Simon Wouterssoon Dompkens.	Opperkoopman, en Tweede, tot den 14en *Augusti* dat hy hier *President* wiert.
Wouter Seroyen.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Westerman.	Kapiteyn. tot den 14en *May* dat stierf.
Kornelis Willemssoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman, en Hoofd op *Larike*, quam aan 't *Kasteel.*
Wybrant van Schagen.	Opperkoopman.
Bartholomeus Kanoy, van *Arnemuyden.*	Opperkoopman, en Fiscaal.
Johan Outgerssoon.	Kapiteyn-Luitenant.
Pieter Nuyts.	Luitenant, en Hoofd op *Honimoa.*
Jan Pays.	Secretaris van den Land-Raad.
Octavius Macquelin, van *Antwerpen.*	Secretaris van Justitie.
Adriaan van Lysveld.	Dito, van den *politicquen* Raad.

Ao. 1642.

11e. *Antoni Caan.*	*Landvoogd*, Bestierder, en *ordinaris Raad*, van den 20en *February* tot den 13en *September* dat vertrok.
12e. *Gerard Demmer.*	Dito, dito, en *Extraordinaris Raad*, van den 13en *September*, zynde den 23en *Maart* hier gekomen.
Simon Jakobssoon Dompkens.	Opperkoopman, en Tweede.
Wouter Seroyen.	Dito, en Hoofd op *Hitoe* tot het einde van April, dat als President na Ternate vertrok.
Adriaan van der Burg.	Opperkoopman aan 't Kasteel, en derde Opperkoopman dezer *Landvoogdy*, alzo de 1e toen op *Hila* lag.
Kornelis Willemssoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman en Hoofd op *Hitoe*; dog ging in *April* na *Hila* als 1e. Opperkoopman der *Landvoogdy* leggen.
Joannes van Alfen.	Opperkoopman, en Winkelier, a 90 gl.
Wybrand van Schagen.	Dito, en Hoofd tot *Larike.*
Bartholomeus Kanoy.	Fiscaal. Vertrok.
Matthys Proot.	Fiscaal.
Octavius Macquelin.	Fiscaal.
Johan Outgerssoon.	Capiteyn-Luitenant, tot 't begin dezes jaars.
Jakob Verheiden.	Luitenant.
Pieter Nuyts.	Dito, en Hoofd tot *Honimoa.*
Frans Leenderdssoon Valk.	Bevelhebber der Schepen.
Joannes Comans van *Geertruydenberg.*	Onderkoopman, en Hoofd op *Manipa.*
Abraham Fluweel.	Dito, en *Secretaris* van *Politie.*
Jan Pays.	Secretaris van den Land-Raad, tot nu toe dat *Hoekom* van *Hative* wierd.
Octavius Macquelin.	*Secretaris* van *Justitie*, wierd dit jaar Fiscaal.
Dirk Groenhout.	*Secretaris* van *Justitie.*

Ao. 1643.

Gerard Demmer.	Als boven.
Simon Jakobssoon Dompkens.	Opperkoopman, en Tweede: vertrok dit jaar.
Johan Outgerssoon.	Kapiteyn.
Kornelis Willemssoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*; dog ver-

	ving *Dompkens*, blyvende op *Hila.*
Adriaan van der Burg, van *Delft.*	Opperkoopman aan 't Kasteel.
Gerard Holscher.	Dito, en Hoofd op *Loeboe.*
Octavius Macquelin.	Fiscaal.
Joannes van Alfen.	Opperkoopman, en Winkelier, stierf dit jaar.
Jacob Voer.	Koopman, en Winkelier.
Abraham Pittavin.	Koopman, en Hoofd tot *Larike.*
Pieter Nuyts.	Luitenant, en Hoofd op *Honimoa*; overleden dit jaar.
Jakob Verheyden.	Luitenant.
Simon Jakobsoon Cos, van *Hoorn.*	Onderkoopman.
Joannes Comans.	Dito, en Hoofd tot *Manipa.*
Wybrand Reiniersoon.	Bevelhebber.
Abraham Fluweel.	Dito, en Secretaris van den *Politiquen Raad.*
—— ——	Dito van de Land-Raad.
Dirk Groenhout.	Secretaris van *Justitie.*

A°. 1644.

Gerard Demmer.	Als boven.
Kornelis Willemsoon van *Outhoorn.*	1e. Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van der Burg.	Dito aan 't Kasteel.
Gerard Holscher.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loeboe*; dog vervangen door
Octavius Macquelin.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loeboe.*
Johan Outgersoon.	Kapiteyn, stierf dit jaar.
Abraham Pittavin.	Koopman, en Hoofd op *Larike.*
Jakob Verheyden.	Luitenant.
Steven Klaasoon Draver.	Koopman.
Simon Cos.	Onderkoopman.
Joannes Comans.	Dito.
Abraham Fluweel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politiquen Raad.*
Dirk Groenhout.	Dito van *Justitie.*

A°. 1645.

Gerard Demmer.	Als boven.
Kornelis Willemsoon, van *Outhoorn.*	1e. Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van der Burg.	Dito aan 't Kasteel.
Octavius Macquelin.	Dito op *Loeboe.*
Abraham Pittavin.	Fiscaal voor een tyd.
Jakob Verheyden.	Luitenant.
Simon Cos.	Onderkoopman.
Joannes Comans.	Dito.
Abraham Fluweel.	Onderkoopman, en Secretaris van den Politicquen Raad.
—— ——	Dito van den Land-Raad.
Gerard Overmeyer.	Dito van *Justitie.*

A°. 1646.

Gerard Demmer.	Dito, als boven.
Johan van Suydwyk.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*, verving van *Outhoorn.*
Kornelis Willemsoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman en Hoofd op *Hila.* Vertrok na *Batavia.*
Adriaan van der Burg.	Dito aan 't Kasteel, dog overleden.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Octavius Macquelin, van *Antwerpen.*	Opperkoopman, en Hoofd op *Loeboe*, dog vervangen door van der Burg aan 't Kasteel.
Abraham Pittavin.	Fiscaal, Opperkoopman, en Hoofd op *Loeboe.*
Steven Draver.	Fiscaal, voor een tyd.
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd op *Larike.*
Simon Cos.	Onderkoopman.
Abraham Fluweel.	Onderkoopman, en Secretaris van den Politicquen Raad.
—— ——	Dito van den Land-Raad.

Gerard Overmeyer.	Dito van *Justitie.*

A°. 1647.

Gerard Demmer.	Als boven, vervangen den 4en, en vertrokken den 14en *September.*
13e. *Arnold de Vlaming van Outshoorn.*	*Landvoogd*, en Bestierder, van den 14en *September.*
Johan van Suydwyk.	1e. Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*, stierf dit jaar, en was op *Hitoe* de laatste 1e. Opperkoopman.
Abraham Pittavin.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*, die nu 2e. Opperkoopman was, alzoo de 1e. Opperkoopman nu aan 't Kasteel lag.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Octavius Macquelin.	1e. Opperkoopman in *Suydwyks* plaats, dog nu aan 't Kasteel, en tweede dezer *Landvoogdy.*
Simon Cos.	Fiscaal 1647. voor een tyd.
Jakob Voer.	Koopman, Fiscaal, en Winkelier.
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd tot *Larike.*
Simon Cos.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe.*
Dirk Geldorp, van *Haarlem.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Abraham Fluweel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok.
Barent Zeeuw.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
—— ——	Dito van den Land-Raad.
Gerard Overmeyer.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Justitie.*

A°. 1648.

Arnold de Vlaming van *Outshoorn.*	Als boven.
Octavius Macquelin.	Opperkoopman, en Tweede aan 't Kasteel.
Abraham Pittavin.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*; dog over valsch nagelwegen afgezet; en uit genade nog Winkelier gemaakt, vervangen door *Voer.*
Jakob Voer.	Opperkoopman, Fiscaal, en Winkelier, geplaatst op *Hila* als Hoofd.
Windrig Kieft.	Dito, en Negotie-Boekhouder.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Jan van den Briel.	Fiscaal, in *Voers* plaats.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe.*
Marinus Brand.	Dito, en Hoofd op *Cambello.*
Barent Zeeuw, van *Amsterdam.*	Opperkoopman, en vervanger van *Marinus Brand*, Hoofd op *Cambello.*
Vincent Gysbert van Moerlag.	Kapiteyn, en Hoofd op *Honimoa.*
Gerard van der Kruyce.	Koopman op *Haroeko.*
Salomon Reiniersfoon.	Koopman, en Winkelier in *Pittavins* plaats.
Dirk Geldorp.	Soldy-Boekhouder, en dit jaar nog *Secretaris* van *Politie*, en Hoofd op *Amblauw.*
Pieter Riks.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Jakob Noppe.	Wierd *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Gerard Overmeyer.	*Secretaris* van de *Justitie.*

A°. 1649.

Arnold de Vlaming van *Outshoorn.*	Als boven, en *Extraordinaris Raad.*
Octavius Macquelin.	Opperkoopman, en Tweede, dit jaar vervangen, en over valsche dingen afgezet.
Jakob Voer.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok dit jaar.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Jan van den Briel.	Fiscaal.
Jakob Noppe, dit jaar eenigen tyd.	Dito in *van den Briels* plaats.

Si-

Simon Cos.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*. Vertrok na *Batavia*.
Salomon Reyniersfoon.	Dito, en Dito, in plaats van *Cos*.
Windrig Kieft.	Dito, en Negotie-Boekhouder.
Abraham Pittavin.	Opperkoopman, en Winkelier; dog afgezet, en op nieuw gevonnist ter order haarer *Edelheden*.
Kornelis van Adrichem.	Koopman, en Winkelier.
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd op *Haroeko*.
Barent Zeeuw.	Opperkoopman, en Hoofd op *Cambello*.
Vincent Gysbert van Moerlag.	Kapiteyn, en Hoofd op *Honimoa*.
Kornelis Hauw.	Secretaris van den *Politiquen Raad*.
Gerard Overmeyer.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Politie*, overleden.
Kornelis Hauw.	*Secretaris* van *Justitie* geworden.
Jakob Noppe van *Kortryk.*	*Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Pieter Riks.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Dirk Geldorp.	*Van Hoofd* op *Amblauw*, Soldaat.
——— ———	Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1650.

Arnold de Vlaming van *Outshoorn.* Hy vertrok den 21 *Augusti* dezes jaars na Batavia, en quam den 23 *December* weer herwaards, vertrekkende eerst na *Ternate*, om den opstand van den *Prins Manilha*.	*Ordinaris Raad*, *Superintendent*, *Commissaris*, Zeevoogd, en Veldoverste.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Tweede, van *Batavia* gekomen, en Gezaghebber.
Jakob Voer.	Opperkoopman, dit jaar weder van *Batavia* gekomen.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Salomon Reiniersfoon.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*, dit jaar overleden.
Barent Zeeuw.	Dito, en Hoofd op *Cambello*; dog nu op *Loehoe*.
Vincent Gysbert van Moerlag.	Kapiteyn, en Hoofd op *Honimoa*.
Jan van den Briel.	Fiscaal.
Kornelis van Adrichem.	Koopman, en Winkelier.
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd op *Larike*.
Kornelis Hauw van *Vlissingen.*	*Secretaris* van den *Politicquen Raad*, korten tyd.
Jacobus Manteau.	Dito.
Marcus de Roy.	Secretaris van den Landraad.
Gerard Bonfer.	Onderkoopman, en Hoofd op *Manipa*.
Pieter Riks.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Jacob Noppe.	*Secretaris* van den *Politicquen Raad*, dog wierd dit jaar Hoofd op *Cambello*.

A°. 1651.

Arnold de Vlaming van *Outshoorn.*	Als boven.
14^{e}. *Willem Verbeek.*	*Landvoogd*, Bestierder, en *Extraordinaris Raad*, van den 27 *April*, was den 5^{en} *February* met 't jagt *de Leeuwerk* gekomen.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Tweede.
Jakob Verheiden.	Kapiteyn.
Barent Zeeuw.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*, wierd blind, en was hier de laatste.
Vincent Gysbert van Moerlag.	Kapiteyn, en Hoofd op *Honimoa*; dog ging van hier na *Cambello*, wierd gequetst, vertrok na *Batavia*, vervangen op *Cambello* door *Weber*.
	Als boven.
Jan van den Briel.	Fiscaal, vervangen door *Voer*, alzo vertrok.

Ja-

Jakob Voer.	Koopman, en Fiſcaal.
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant op *Leſſidi.*
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd op *Larike.*
Kornelis van Adrichem.	Dito, en Winkelier, overleden.
Melchior Thomasſoon.	Dito, en Winkelier.
Kornelis Danen.	Kapiteyn-Luitenant, onlangs uit *Ternate* gekomen, lag eenigen tyd op *Haroeko.*
Livinus Bor.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politiquen Raad.*
Klaas Rimbach.	Luitenant, en Hoofd op *Cambello*, 11e. *Maart* vermoord op *Erang.*
Jakobus Manteau.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Gerard Bouſer.	Dito, en Hoofd op *Manipa*, vermoord.
Pieter Riks.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Marcus de Roy.	Secretaris van den Land-Raad.
	A°. 1652.
Arnold de Vlaming van Outshoorn.	Als boven, quam dit jaar van *Batavia* 8 *February* met Koning *Mandarsjah.*
Willem Verbeek.	*Landvoogd*, en Beſtierder.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Tweede.
Jan van Lingen.	Majoor.
Jakob Verheyden.	Dito.
Nicolaas van der Cappen, quam met *de Vlaming* van *Batavia.*	Opperkoopman, en Hoofd tot *Hitoe*, en dit van Winkelier dit jaar geworden.
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Vincent Gysbert van Moerlag.	Kapiteyn, en Hoofd tot *Honimoa*, vertrok dit jaar.
Kornelis Danen.	Kapiteyn-Luitenant, en Hoofd op *Honimoa.*
Jakob Voer.	Winkelier, en Fiſcaal, vertrok: vervangen in beide deze ampten door *van der Cappen*; dog hy ſtierf op *Batavia.*
Nicolaas van der Cappen. *Jan Oetgens van Waveren.* *Kornelis Hauw.* *Jacobus Manteau.* *Pieter Riks.* } Voor een tyd na *Voer* Fiſcaals.	
Livinus Bor.	*Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd op *Larike.*
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant.
Pieter Riks.	Soldy-Boekhouder.
Laurens Keller.	Luitenant.
Frans Male.	Luitenant.
Melchior Thomasſoon.	Onderkoopman, en Winkelier.
Warnar Curtenius.	Vaandrig, en op *Haroeko* Hoofd.
Jacob Manteau, van *Poortvliet.*	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Marcus de Roy.	*Secretaris* des Land-Raads.
	A°. 1653.
Arnold de Vlaming van Outhoorn.	Als voren, vertrok na *Batavia*, en quam den 8 *November* weer herwaards.
Willem Verbeek.	Als boven.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Tweede.
Jakob Verheyden.	Majoor.
François de Knibbere.	Opperkoopman, Fiſcaal, en Caſſier, eerſt uit *Teanate* gekomen.
Nicolaas van der Cappen.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Kornelis Danen.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Gerard van der Kruice.	Koopman, en Hoofd op *Larike*, afgezet.
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant.
Livinus Bor.	*Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Riks.	Soldy-Boekhouder.
— — *Godſchalk.*	Luitenant, ſtierf in *September.*
Melchior Thomasſoon.	Onderkoopman, en Winkelier.
Frans Male.	Luitenant.

War-

Warnar Curtenius.	Vaandrig, op *Haroeko* Hoofd.
Melchior Thomasſoon.	Onderkoopman, en Winkelier.
Diderik van Reineſteyn.	Dito.
Marcus de Roy.	Secretaris van den Land-Raad.
Jacob Manteau.	Secretaris van *Juſtitie.*

A°. 1654.

15e. *Arnold de Vlaming van Outshoorn.*	Als boven, en nu ook *Landvoogd* en Beſtierder.
Willem Verbeek.	Als boven, dog den 4en *May* vertrokken.
Simon Cos.	*Preſident* in *September.*
Jakob Verheyden.	Majoor, vertrok 29en *Febr.* wiert Hoofd op *Solor*, daar 1655. ſtierf.
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Gerard Roos.	Bevelhebber.
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant.
Abraham Umbgroeve.	Koopman, en Fiſcaal.
François de Knibbere.	Opperkoopman, Fiſcaal, Caſſier, afgezet, en door twee Aſſiſtenten gelaarſt.
Nicolaas van der Cappen.	Als boven, op *Hila*, vertrok als tweede na *Ternate.*
Henrik de Vries.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Kornelis Danen.	Koopman op *Honimoa.*
Livinus Bor.	*Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok dit jaar.
Laurens Keller.	Luitenant.
Jacobus Manteau.	Secretaris van Juſtitie, overleden.
Gerard Meyer.	Winkelier.
Frans Male.	Luitenant.
Warnar Curtenius.	Vaandrig, en Hoofd op *Haroeko.*
Kornelis Adrichem.	Koopman.
Kornelis van der Linden.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Marcus de Roy.	Secretaris van den Land-Raad.
Gerard Vogelpoot.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*

A°. 1655.

Arnold de Vlaming van Outshoorn.	Als boven, vertrok den 29en *February* na *Batavia.*
Simon Cos.	*Preſident.*
Johan van Hammen.	Opperkoopman, vertrok den 31en *May*, wert vervangen door *Cos.*
Henrik de Vries.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Kornelis Danen.	Koopman, en Hoofd van *Honimoa.*
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant.
Everd van Hoorn.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Livinus Bor.	Koopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, dit jaar gekomen.
Frans Male.	Luitenant van *Aſſahoedi*, gequetſt, ſtierf den 29en *July.*
Warnar Curtenius.	Vaandrig, op *Haroeko* Hoofd.
Kornelis van der Linden.	Koopman, en Soldy-Boekhouder, ook Winkelier.
Marcus de Roy.	*Secretaris* van den Land-Raad.
Gerard Vogelpoot.	*Secretaris* van *Juſtitie.*

A°. 1656.

Arnold de Vlaming van Outshoorn..	Als voren; won doe 500. gl. ter maand, vertrok over *Timor.*
16e. *Jacob Huſtaart*, van *Amſterdam.*	*Landvoogd*, en Beſtierder, in May gekomen, won 250. gl.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Tweede, won 120. gl. 31 *Maart* vertrokken na *Ternate.*
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Evert Janſſoon Buys, van *Hoorn.*	Opperkoopman, en Tweede.

Kornelis Danen.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Abraham Umbgroeve, uyt de *Betuwe.*	Koopman, en Fiscaal.
Kornelis van der Linden.	Koopman, en Soldy-Boekhouder, overleden den 25en *January.*
Henrik de Vries, van *Amsterdam.*	Dito, en Winkelier, overleden den 6en *November.*
Pieter de Graaf.	Koopman, en Soldy-Boekhouder; wiert Winkelier 6 *Novemb.*
Everd van Hoorn, van dito.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Thomas van Orten, van dito.	Dito, en Soldy-Boekhouder, wiert Soldaat gemaakt.
Andries Amberger, van *Neurenberg.*	Assistent, Soldy-Boekhouder, in *Nov.*
François Reinierssoon, van dito.	Onderkoopman, in *May* vertrokken.
François de Knibbere, van *Gent.*	Onderkoopman, vertrokken.
Dirk Berkman, van *Amsterdam.*	Onderkoopman, vertrokken.
Livinus Bor.	Onderkoopman (vernedert zynde) en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok dit jaar over *Timor* na *Batavia*, in *April.*
Abraham Verspreet, van *Antwerpen.*	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Kornelis House.	Voor een korten tyd *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Warnar Curtenius.	Vaandrig, en op *Haroeko* Hoofd.
—— ——	*Larike.*
Marcus de Roy.	Secretaris van den Land-Raad.
Gerard Vogelpoot.	Secretaris van *Justitie.*

Ao. 1657.

Jacob Hustaart.	Als boven.
Evert Buys.	Opperkoopman, en Tweede, is vertrokken, en den 20en *Septemb.* overleden.
Antoni van Voorst.	Opperkoopman, en Tweede.
Barent Zeeuw.	Opperkoopman, overleden 28 *May.*
Willem Maatsuyker van *Amsterdam.*	Koopman.
Kornelis Danen.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa*, overleden den 6 *October.*
Everd van Hoorn.	Dito, en dito op *Hitoe.*
Abraham Umbgroeve.	Koopman op *Honimoa.*
Jurriaan Rumphius.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Pieter de Graaf, van *Vlissingen.*	Koopman, en Winkelier.
Thomas van Orten.	Weer hersteld als Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, op den 1e *October.*
Andries Amberger.	Assistent, Soldy Boekhouder, werd vry den 9 *January.*
Abraham Verspreet.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, ook na den 6 *October* Fiscaal.
Warnar Curtenius.	Vaandrig, en Hoofd op *Haroeko.* Vertrok nu.
Wouter Janssoon.	Vaandrig op dito.
Marcus de Roy.	*Secretaris* van den Land-Raad.
Gerard Vogelpoot.	Dito van *Justitie.*

Ao. 1658.

Jacob Hustaart.	Als boven.
Antoni van Voorst.	Opperkoopman, en Tweede.
Paulus Andriessoon Visscher, van *Rintsberg.*	Kapiteyn.
Willem Maatsuyker.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Graaf.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Abraham Umbgroeve.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Everd van Hoorn.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, vertrokken den 28 *February.*
Jurriaan Rumphius, van *Hanau.*	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Abraham Verspreet.	Dito, en Fiscaal.

Wou-

Wouter Janssoon.	Vaandrig, en Hoofd op *Haroeko*, vertrok.
Adriaan van Lier, van *Delft.*	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Thomas van Orten, van *Amsterdam.*	Dito, en Soldy-Boekhouder, overleden 1 *Maart.*
Michiel van Parys.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Mattheus Berkman, van *Amsterdam.*	Dito, en Winkelier.
Marcus de Roy, van *Kilang.*	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Imam Abdul.	Dito, en dito van de *Hitoeesen.*
Jacob Zegerssoon.	Dito, en Dispensier, overleden den 23en *Juny.*
Gerard Vogelpoot.	Dito, en *Secretaris* van *Justitie.*

A°. 1659.

Jacob Hustaart.	Als boven.
Antoni van Voorst.	Opperkoopman, en Tweede.
Paulus Andriessoon, Visscher.	Kapiteyn.
Willem Maatsuyker.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Abraham Umbgroeve.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Pieter de Graaf.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Abraham Verspreet.	Onder dito, en Fiscaal.
Jurriaan Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Haroeko.*
Willem van Zyl, van *Vianen.*	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Mattheus Berkman.	Dito, en Winkelier.
Philip Du Pree.	Dito, en *Secretaris* van de Land-Raad.
Imam Abdul.	Dito, en dito der *Hitoeësen.*
Gerard Vogelpoot.	Dito, en dito van de *Justitie.*
Jan Arendssoon van *Breadfort.*	Hoofd op *Loehoe.*

A°. 1660.

Jacob Hustaart.	Als boven.
Antoni van Voorst.	Opperkoopman, en Tweede.
Paulus Andriessoon Visscher.	Kapiteyn.
Willem Maatsuyker.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok den 30en *December.*
Abraham Umbgroeve.	Dito, en Hoofd op *Honima*, overleden den 13 *Novemb.*
Pieter de Graaf.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Abraham Verspreet.	Dito, Fiscaal, en Hoofd op *Honimoa.*
Jurriaan Rumphius.	Onder dito, en dito op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Haroeko*, ging af.
Willem van Zyll.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Dito, en dito van de Land-Raad.
Imam Abdul.	Dito, en dito der *Hitoeësen.*
Abraham Rodrigos, van *Amsterdam.*	Assistent, en Hoofd op *Haroeko.*
Mattheus Berkman.	Onderkoopman, en Winkelier.
Gerard Vogelpoot.	Dito, en *Secretaris* van de *Justitie.*

A°. 1661.

Jacob Hustaart.	Als boven.
Antoni van Voorst.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 30en *Juny.*
Antoni Hurdt, van *Middelburg.*	Koopman, en Tweede.
Paulus Andriessoon Visscher.	Kapiteyn.
Pieter de Graaf.	Koopman, en Soldy-Boekhouder, den 30 *April* vertrokken.
Abraham Verspreet.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok den 15 *May.*
Jurriaan Rumphius.	Onder dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Mattheus Berkman.	Dito, Fiscaal, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Joannes de Cater, van *Middelburg.*	Dito, en Soldy-Boekhouder.

Adriaan van Lier.	Dito, en Winkelier.
Abraham Rodrigos.	Affiftent, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 11 *July*.
Willem van Zyll.	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko*.
Philip du Pree.	Dito, en *Secretaris* van de Land-Raad.
Imam Abdul.	Dito, en dito der *Hitoeëfen*.
Gerard Vogelpoot.	Dito, en dito van de *Juftitie*.
— —	*Larike* open.

A°. 1662.

Jacob Huftaart,	Als boven, vertrok den 30 *Juny*.
17e. *Simon Cos.*	*Landvoogd*, Beftierder, en *Extraordinaris Raad*, quam in *Juny*.
Antoni Hurdt.	Koopman, en Tweede, vertrok na *Banda*.
Paulus Andrieffoon Viffcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Mattheus Berkman.	Dito, en Fifcaal, en eenige tyd *Secretaris* van den *Raad*.
Pieter de Graaf.	Dito, en Winkelier.
Willem van Zyll.	Onder dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa*.
Sybrand Abbema, van *Vianen.*	Dito, en dito op *Larike*.
Joannes de Cater.	Dito, en Soldy-Boekhouder, overleden den 9 *April*.
Nicolaas Spiering.	Dito, en Soldy-Boekhouder, afgezet 13 *December*.
Philip du Pree.	Dito, en *Secretaris* van de Land-Raad.
Imam Abdul.	Dito, en dito der *Hitoeëfen*, 31 *Maart* afgezet.
Jan van Ooth, van *Rotterdam.*	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Gerard Vogelpoot.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juftitie*; dog voor een tyd ook van den *Politicquen Raad*.
Daniel van den Bolk, van *Vianen.*	Dito, en *Secretaris* van dito Raad.

A°. 1663.

Simon Cos.	Als boven.
Antoni van Voorft.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok.
Maximiliaan de Jong, van *Gorcum.*	Koopman, en Tweede.
Paulus Andrieffoon Viffcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*.
Pieter de Graaf.	Dito, en Winkelier.
Adriaan van Lier.	Onder dito, en Hoofd op *Honimoa*.
Mattheus Berkman.	Dito, en Fifcaal.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Sybrand Abbema.	Dito, en dito op *Larike*, vertrok 31 *July*.
Pieter Janffoon, van *Beerlaar.*	Dito, en dito op *Larike*.
Daniel van den Bolk.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Gerard Vogelpoot.	Dito, en dito van de *Juftitie*.
Philip du Pree.	Dito, en dito van de Land-Raad.
Jan van Ooth.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Livinus Bor.	Luitenant.

A°. 1664.

Simon Cos.	Als boven, overleden den 4 *February*.
18e. *Johan van Dam*, van *Utregt.*	*Landvoogd*, Beftierder, en *Extraordinaris Raad*, quam in *February* met 't Jacht *ter Veer*.
Maxmiliaan de Jong.	1e. Koopman, en Tweede.
Paulus Andrieffoon Viffcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Adriaan van Lier.	Onderkoopman, en dito op *Honimoa*, afgezet in *Maart*.

Pie-

Pieter de Graaf.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa* in *Maart*, dog den 24 *May* overleden.
Daniel van den Bolk.	Onder dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, dog na *May* Hoofd van *Honimoa.*
Mattheus Berkman.	Dito, en Fiſcaal..
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Frederik Abbema, van *Vianen.*	Aſſiſtent, en Winkelier.
Pieter Janſſoon.	Onderkoopman, en Hoofd van *Larike.*
Gerard Vogelpoot.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie*, overleden 5 *Auguſti.*
Michiel Cherpbier.	Aſſiſtent, en Secretaris van den *Politiquen Raad* voor eenige maanden, en van *Juſtitie.*
Livinus Bor.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Dito, en dito van de Land-Raad.
Jan van Ooth.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
	A°. 1665.
Johan van Dam.	Als boven.
Maxmiliaan de Jong.	Opperkoopman, en Tweede.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard van Voorburg, van *'s Gravenhage.*	Dito.
Daniel van den Bolk.	Onder dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Mattheus Berkman.	Dito, en Fiſcaal, vertrok den 30 *April.*
Willem van Zyll.	Dito, en Fiſcaal.
Livinus Bor.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, anderhalf maand Fiſcaal, Vryman, en vervangen door *van Zyll.*
Pieter Janſſoon.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Hans Paul Rauſcher, van *Neurenberg.*	Aſſiſtent, en Hoofd op *Haroeko.*
Adriaan van Lier.	Onderkoopman, en Winkelier.
Frederik Abbema.	Aſſiſtent, en Winkelier, vertrok.
Jan van Ooth.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Philip du Pree.	Onderkoopman, en *Secretaris* van de Land-Raad.
Jacob de Jong, van *Gorcum.*	Aſſiſtent, en dito van den *Politicquen Raad.*
Adriaan de Wit.	Dito, en dito van *Juſtitie.*
	A°. 1666.
19e. *Pieter Marville.*	*Landvoogd*, en Beſtierder.
Maxmiliaan de Jong.	Opperkoopman, en Tweede vertrok 30e. *April.*
Paulus Andrieſſoon Viſſcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, Winkelier, en Hoofd op *Honimoa.*
Willem van Zyll.	Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Daniel van den Bolk.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.* 29 *July* afgezet.
Pieter Janſſoon.	Onder dito, en Hoofd op *Larike.*
Hans Paul Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, afgezet, en geboeid.
Jan Clement, van *Middelburg.*	Aſſiſtent, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Onderkoopman, en dito van den Land-Raad.
Jan van Ooth.	Boekhouder, Diſpenſier, en Winkelier, in *van Liers* plaats.
Adriaan de Wit.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie.*

A°. 1667.

Pieter Marville.	Als boven, overleden den 10en *April.*
Antoni Hurdt.	Opperkoopman, en Tweede, en Gezaghebber.
Paulus Andriesſoon Viſſcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Gerard van Voorburg.	Dito, en Winkelier.
Willem van Zyll.	Dito, en Fiſcaal.
Joannes Moris, van *Amſterdam.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Pieter Janſſoon.	Dito, en Hoofd tot *Larike.*
Jan van der Ooth.	Dito, en Winkelier, overleden 25 *Maart.*
Jan Clement.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Onderkoopman, en dito van de Land-Raad.
Adriaan de Wit.	Aſſiſtent, en dito van *Juſtitie.*

A°. 1668.

Antoni Hurdt.	Opperkoopman, en Gezaghebber.
Paulus Andriesſoon Viſſcher.	Kapiteyn, vertrok.
Pierre du Pon.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Willem van Zyll.	Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Winkelier.
Joannes Moris.	Onder dito, en Soldy-Boekhouder.
Pieter Janſſoon.	Dito, en Hoofd op *Larike*, overleden 14en *January.*
Jacobus van Nes, van *Rotterdam.*	Dito, en dito op *Larike.*
Jan Clement.	Aſſiſtent, en dito op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Adriaan de Wit.	Aſſiſtent, en dito van de *Juſtitie.*

A°. 1669.

20e. *Jacob Cops*, van *Delfshaven.*	*Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad*, quam met *Kleverskerken* in Maart.
Antoni Hurdt.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok.
Kornelis Francx, van *Amſterdam.*	Dito, en dito.
Pierre du Pon.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Willem van Zyll.	Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Winkelier.
Joannes Moris.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Jacobus van Nes.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Jan Clement.	Aſſiſtent, en dito op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen* Raad.
Philip du Pree.	Onderkoopman, en dito van de Land-Raad.
Joannes Cops, van *Amſterdam.*	Aſſiſtent, en dito van de *Juſtitie.*

A°. 1670.

Jacob Cops.	Als boven.
Kornelis Francx.	Opperkoopman, en Tweede.
Pierre du Pon.	Kapiteyn, vertrok.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa.*

Ger-

Gerard van Voorburg.	Dito, en Winkelier.
Joannes Moris.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Jacob van Nes.	Dito, en Hoofd op *Larike*, vertrok 30e. *Juny.*
Joannes Cops.	Assistent; en dito op *Larike.*
Frederik Druif, van *Enkhuizen.*	Onderkoopman, overleden 17 *April.*
Pieter de Cok, van *Ter Vere.*	Dito, en Fiscaal.
Reinier Praat, van *Vlissingen.*	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Joannes Basting, van *Middelburg.*	Assistent, en dito van de *Justitie.*

Ao. 1671.

Jacob Cops.	Als boven.
Kornelis Francx.	Opperkoopman, en Tweede; vertrok den 30 *April.*
Jan de Vogel, van *Rochel.*	Opperkoopman, en Tweede.
Christiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Gerard van Voorburg.	Dito, en Winkelier.
Pieter de Kok.	Onderkoopman, en Fiscaal, vertrok.
Joannes Moris.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Reinier Praat.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Hans Paul Rauscher.	Dito, en Dispensier.
Joannes Cops.	Assistent, en Hoofd van *Larike.*
Joannes Basting.	Dito, en *Secretaris* van de *Justitie.*

Ao. 1672.

Jacob Cops.	Als boven; vertrok 30.
Antoni Hurdt.	*Commissaris*, *Landvoogd*, en Bestierder, quam den 20 *April.*
Jan de Vogel.	Opperkoopman, en Tweede.
Christiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Pieter de Cok.	Dito, en Fiscaal.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Joannes Moris.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Antoni Erhard, van *Hamburg.*	Dito, en Winkelier.
Philip du Pree.	Dito, en Secretaris van de Land-Raad.
Hans Paul Rauscher.	Dito.
Reinier Praat.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*; vertrok afgezet.
Joannes Cops.	Assistent, en Hoofd op *Larike.*
Joannes Basting.	Dito, en *Secretaris* van *Justitie.*

Ao. 1673.

Antoni Hurdt.	Als boven.
Jan de Vogel.	Opperkoopman, en Tweede.
Christiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa*, vertrok afgezet.
Pieter de Cok.	Dito, en Fiscaal.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*

Ger-

Gerard van de Voorde, van *Middelburg*. Onder dito, en dito op *Honimoa*.
Joannes Moris. Dito, en Soldy-Boekhouder.
Antoni Erhard. Dito, en Winkelier.
Jacob de Jong. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Philip du Pree. Dito, en dito van den Land-Raad.
Hans Paul Rauſcher. Dito.
Joannes Beuſecom, van *Banda*. *Secretaris* van *Juſtitie*.
Joannes Cops. Onderkoopman, en Hoofd van *Larike*.
Joannes Baſling. Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie*, overleden den 17 *February*.

Ao. 1674.

Antoni Hurdt. Als boven.
Jan de Vogel. Opperkoopman, en Tweede, overleden 29 *December*.
Chriſtiaan Bulk. Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius. Koopman.
Willem van Zyll. Dito, en Hoofd op *Hitoe*.
Pieter de Cok. Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg. Dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Jacob de Jong. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Joannes Moris. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Gerard van de Voorde. Dito, en Hoofd op *Honimoa*.
Joannes Cops. Dito, en dito op *Larike*, vertrok 15 *December*.
Antoni Erhard. Dito, en Winkelier.
Philip du Pree. Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Hans Paul Rauſcher. Dito.
Joannes Beuſecom. Dito, en Hoofd op *Larike*.
Reinier Praat. Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero*.
Reinoldus Brouwerius, van den *Briel*. Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie*.

Ao. 1675.

Antoni Hurdt. Als boven.
Willem van Zyll. Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk. Kapitein.
Jurriaan Rumphius. Koopman.
Gerard van de Voorde. Dito, en Hoofd op *Honimoa*.
Pieter de Kok. Dito, en Fiſcaal, vertrok 30 *April*.
Gerard van Voorburg. Dito, en Hoofd op *Hitoe*.
Jakob de Jong. Dito, en Fiſcaal.
Joannis Moris. Onder dito, en Soldy-Boekhouder.
Iſaac van Thye, van *Amſterdam*. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Joannes Beuſecom. Dito, en Hoofd op *Larike*.
Antoni Erhard. Dito, en Winkelier.
Philip du Pree. Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Reinier Praat. Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero*.
Reinoldus Brouwerius. Onderkoopman, en *Secretaris* van de *Juſtitie*.

Ao. 1676.

Antoni Hurdt. Als boven.
Willem van Zyll. Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk. Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius. Koopman.
Gerard van de Voorde. Dito, en Hoofd op *Honimoa*.
Gerard van Voorburg. Dito, en dito op *Hitoe*.
Jacob de Jong. Dito, en Fiſcaal.
Joannes Moris. Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko*.
Iſaac van Thye. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.

An-

Antoni Erhard.	Dito, en Winkelier.
Rogier van Houten, van *Gorcum.*	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Joannes Beusecom.	Dito, en Hoofd op *Larike*
Philip du Pree.	Dito, en Secretaris van den Land-Raad; werd Vryman.
Hans Paul Rauscher.	Dito, overleden den 17en *April.*
Reinoldus Brouwerius.	Dito, en *Secretaris* van de *Justitie.*
Reinier Praat.	Assistent, en Hoofd op *Boero.*
Alexander Latil, van *Batavia.*	Boekhouder, en Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1677.

Antoni Hurdt.	Als boven.
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede.
Christiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob de Jong.	Dito, en Fiscaal.
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Joannes Beusecom.	Dito, en dito op *Larike.*
Antoni Erhard.	Onderkoopman, en Winkelier, overleden den 11en *April.*
Rogier van Houten.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Isaac van Thye.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jacobus Berkman, van *Utrecht.*	Dito, en Winkelier.
Reinoldus Brouwerius.	Dito, en *Secretaris* van de *Justitie.*
Reinier Praat.	Assistent, en Hoofd op *Boero.*
Alexander Latil.	Boekhouder, en Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1678.

Antoni Hurdt.	Als boven, vertrok 31 *May.*
21e. *Robbert de Vicq.*	*Landvoogd*, en Bestierder, quam den 12 *February* met *den Alexander.*
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede.
Christiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, overleden den 21 *Maart.*
Gerard van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob de Jong.	Dito, en dito op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Haroeko.*
Joannes Beusecom.	Dito, en dito op *Larike.*
Rogier van Houten.	Onderkoopman, en Fiscaal.
Isaac van Thye.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jacobus Berkman.	Dito, en Winkelier.
Reinoldus Brouwerius.	Dito, en *Secretaris* van de *Justitie*, vertrok 31 *May.*
Antoni de Koning, van *Mechelen.*	Dito, en dito van de *Justitie.*
Reinier Praat.	Assistent, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Vekens, van *Leiden.*	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Alexander Latil.	Dito, en Secretaris van den Land-Raad

A°. 1679.

Robbert de Vicq.	Als boven.
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede.
Christiaan Bulk.	Kapiteyn, vertrok afgezet.
Pieter Schaffer, van *Erkelens.*	Luitenant *Commandant.*
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Jacob de Jong.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard van de Voorde.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Haroeko.*

Joannes Beusecom.	Dito, en dito op *Larike.*
Isaac van Thye.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jacobus Berkman.	Dito, en Winkelier.
François van Schuere, van *Dordrecht.*	Dito.
Josua Braconier, van *Banda.*	Dito.
Reinier Praat.	Assistent, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Vekens, van *Leyden.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Antoni de Koning.	Dito, en *Secretaris* van de *Justitie*, overleden 31 *July.*
Balthazar Bolle, van *Haarlem.*	Assistent, en dito... dito.
Alexander Latil.	Boekhouder, en dito van den Land-Raad.

A°. 1680.

Robbert de Vicq.	Als boven.
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok 31 *May.*
Gerard van de Voorde.	Dito, en dito.
Pieter Schaffer.	Luitenant *Commandant.*
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Jacob de Jong.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, overleden 1e. *Maart.*
Jacobus de Vicq, van *Amsterdam.*	Onder dito, en dito op *Honimoa.*
Rogier van Houten.	Dito, en Fiscaal.
Joannes Moris.	Koopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Joannes Beusecom.	Dito, en dito op *Larike.*
Isaac van Thye.	Onderkoopman, en dito op *Hitoe.*
Jacobus Berkman.	Dito, en Winkelier.
François van Schuere.	Dito.
Josua Braconier.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Reinier Praat.	Dito, en dito op *Boero*, vertrok 31 *May.*
Abraham Vekens.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Alexander Latil.	Boekhouder, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Balthasar Bolle.	Assistent, en dito van den *Politicquen Raad.*
David Eversdyk, van *Middelburg.*	Dito, en dito van de *Justitie.*

A°. 1681.

Robbert de Vicq.	Als boven.
Gerard van de Voorde.	Opperkoopman, en Tweede, 30 *September* vertrokken.
Henrik Crudop, van *Bremen.*	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Luitenant *Commandant.*
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Joannes Moris.	Dito op *Haroeko*, en na *Decemb.* op *Honimoa.*
Joannes Beusecom.	Dito op *Larike.*
Rogier van Houten.	Dito, en Fiscaal, overleden 10 *February.*
Abraham Vekens.	Onderkoopman, en Fiscaal.
François van Schuere.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Isaac van Thye.	Assistent, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jacobus de Vicq.	Dito, en dito van *Justitie*, werd vry in *May.*
Jacobus Berkman.	Boekhouder, en dito van den Land-Raat.
Josua Braconier.	Dito, en *Secretaris* van *Justitie.*
Louis Mignon.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Balthasar Bolle.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok na *Batavia* 30 *Septemb.*
David Eversdyk.	Dito, en Winkelier.
Alexander Latil.	Dito, en Hoofd op *Boero*, dog komt aan 't Kasteel.
Isaac de Visscher, van *Nimegen.*	Vaandrig, en Hoofd op *Boero.*

Rob-

A°. 1682.

Robbert de Vicq.	Als boven, vertrok 15 *Augusti.*
Robbert Padbrugge.	*Commissaris, Landvoogd,* en Bestierder, quam den 7 *January.*
Henrik Crudop.	Opperkoopman, vertrok 15 *Augusti.*
Jeremias van Vliet.	Dito.
Pieter Schaffer.	Luitenant, *Commandant* tot den 30 *April.*
Jodocus Lodewyk Krombuizen.	Dito, dito.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Isaac van Thye.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Joannes Beusecom.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Gerbrand Proost.	Koopman.
Abraham Vekens.	Onderkoopman, en Fiscaal.
François van Schuere.	Dito, en Soldy-Boekhouder, en na *May* Winkelier.
Reinier Praat.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 19 *May.*
Jacobus Berkman.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Josua Braconier.	Dito, en na *May* Soldy-Boekhouder.
Balthasar Bolle.	Assistent, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, overleden den 18 *Maart.*
Dirk Diemer, van de *Kaap de Goede Hoop.*	Dito, en Secretaris van *Justitie.*
Isaac de Visscher.	Dito, en *Secretaris* van *Justitie*, dog na *Maart*, *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Alexander Latil.	Boekhouder, en Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1683.

23e. *Robbert Padbrugge.*	Als boven.
Jeremias van Vliet.	Opperkoopman, en Tweede.
Jodocus Lodewyk Krombuizen.	Luitenant Commandant.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Isaac van Thye.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Joannes Beusecom.	Dito, en Hoofd op *Larike*, overleden 17 *February.*
Gerbrand Proost.	Dito, en dito op *Larike.*
Gerard van den Berg, van den *Haag.*	Dito, vertrok 15 *May.*
François van Schure.	Onderkoopman, en Fiscaal.
Josua Braconier.	Dito, en Soldy-Boekhouder, overleden 18 *May.*
Abraham Vekens.	Dito, en Soldy Boekhouder.
Abraham Frederiksfoon, van *Amsterdam.*	Assistent, en Winkelier.
Jacobus Berkman.	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Isaac de Visscher.	Assistent, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Dirk Diemer.	Dito, en dito van *Justitie.*
Alexander Latil.	Boekhouder, en dito van de Land-Raad.
Louis Mignon.	Vaandrig, en Hoofd op *Boero*, komt aan 't Kasteel.
Abraham Pieterssoon, van *Amboina.*	Boekhouder, en op *Boero* Hoofd.

A°. 1684.

Robbert Padbrugge.	Als boven.
Jeremias van Vliet.	Opperkoopman, en Tweede, 30 *Septemb.* vertrokken.
Willem Basting	Dito, en dito.
Jodocus Lodewyk Krombuizen.	Luitenant *Commandant*, 8 *Juny* overleden.
Pieter Schaffer.	Dito, dito.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Isaac van Thye.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok 31 *Augusti.*

Gerbrand Prooſt. — Dito, en dito op *Hitoe.*
Joannes Moris. — Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere. — Onderkoopman, en Fiſcaal.
Michiel Huisman. — Boekhouder, en op *Larike* Hoofd.
Jacobus Berkman. — Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko*, vertrok 31 *July.*
Abraham Frederiksſoon. — Aſſiſtent, en Winkelier.
Abraham Vekens. — Dito, en op *Haroeko* Hoofd.
Iſaac de Viſſcher. — Aſſiſtent, en Soldy-Boekhouder.
Dirk Diemer. — Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jan Willemſſoon Kleintje, van *Hoorn.* — Boekhouder, en dito van *Juſtitie.*
Alexander Latil. — Dito, en *Secretaris* van den Land Raad.
Abraham Pieterſſoon. — Dito, en op *Boero* Hoofd.

A°. 1685.

Robbert Padbrugge. — Als boven.
Willem Baſting. — Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer. — Luitenant *Commandant.*
Joan de Moor. — Kapiteyn, quam den 14 *May.*
Jurriaan Rumphius. — Koopman.
Gerbrand Prooſt. — Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris. — Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere. — Onderkoopman, en Fiſcaal.
Abraham Vekens. — Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Michiel Huisman. — Boekhouder, en dito op *Larike*, afgezet.
Iſaac de Viſſcher. — Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Herman Janſſoon Steinkuiler, van *Hila.* — Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Dirk Diemer. — Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jan Willemſſoon Kleintje. — Dito, en dito van *Juſtitie.*
Alexander Latil. — Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Abraham Fredriksſoon. — Aſſiſtent, en Winkelier, afgezet.
Adriaan Kakelaar, van *Ter Vere.* — Boekhouder, en Winkelier.
Abraham Pieterſſoon. — Dito, en op *Boero* Hoofd.

A°. 1686.

Robbert Padbrugge. — Als boven, en *Extraordinaris Raad.*
Willem Baſting. — Opperkoopman, en Tweede.
Joan de Moor. — Kapitein, vertrok den 3 *Septemb.*
Pieter Schaffer. — Luitenant *Commandant.*
Jurriaan Rumphius. — Koopman.
Gerbrand Prooſt. — Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris. — Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere. — Onderkoopman, en Fiſcaal.
Abraham Vekens. — Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Iſaac de Viſſer. — Dito, en dito op *Larike.*
Michiel Huisman. — Boekhouder, vertrokken.
Herman Janſſoon Steinkuiler. — Dito, en Soldy-Boekhouder.
Dirk Diemer. — Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok.
Adriaan Kakelaar. — Dito, en Winkelier.
Jan Willemſſoon Kleintje. — Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Rooſelaar. — Dito, en dito van *Juſtitie.*
Abraham Pieterſſoon. — Hoofd op *Boero.*
Alexander Latil. — Dito, en dito van den Land-Raad.

A°. 1687.

Robbert Padbrugge. — Als boven, vertrok 31 *Auguſti.*
24e. *Dirk de Haas.* — *Landvoogd*, en Beſtierder, met *Sumatra* den 4 *April* gekomen.
Willem Baſting. — Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 17 *July.*
Henrik Crudorp. — Dito, en dito.

Pie-

Pieter Schaffer.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerbrand Prooft.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Fiscaal.
Abraham Vekens.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Isaac de Visscher.	Dito, en dito op *Larike.*
Herman Janssoon Steinkuiler.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Jan Wilhemssoon Kleintje.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok.
Pieter Roofelaar, van *Middelburg.*	Dito, en dito van den *Politicquen Raad:*
Paulus Augustus Rumphius, van *Hila.*	Assistent, en dito van *Justitie.*
Adriaan Kakelaar.	Boekhouder, en Winkelier.
Abraham Pieterssoon.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Alexander Latil.	Dito, en Secretaris van de Land-Raad, ging nu af.

A°. 1688.

Dirk de Haas.	*Landvoogd*, en Bestierder.
Henrik Crudop	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerbrand Prooft.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere.	Dito, en Fiscaal.
Abraham Vekens.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Isaac de Visscher.	Dito, en dito op *Larike.*
Herman Janssoon Steinkuiler.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder, vertrok.
Joannes Westerbaan, van den *Haag.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Pieter Roofelaar.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Augustus Rumphius.	Dito, en Secretaris van *Justitie.*
Adriaan Kakelaar.	Dito, en Winkelier.
Dirk Rauscher.	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Abraham Pieterssoon.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1689.

Dirk de Haas.	*Landvoogd*, Bestierder, *Extraordinaris Raad*, en *Commissaris.*
Henrik Crudop.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapitein.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerbrand Prooft.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, overleden den 12en *February.*
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, dog na den 12en *February* op *Hitoe.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Fiscaal; dog na *February* op *Honimoa.*
Abraham Vekens.	Dito, en Fiscaal
Pieter Pieterssoon Ruischer.	Boekhouder, en Hoofd op *Haroeko.*
Isaac de Visscher.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Adriaan Kakelaar.	Dito, en Winkelier.
Joannes Westerbaan.	Dito, en Soldy Boekhouder.
Pieter Roselaar.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Abraham Pieterssoon.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero* tot *April.*
Pieter de Bocq, van *Zwammerdam.*	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Paulus Augustus Rumphius.	Assistent, en *Secretaris* van *Justitie.*
Dirk Rauscher.	Boekhouder, en *Secretaris* van den Land-Raad.

A°. 1690.

Dirk de Haas.	Als boven.
Henrik Crudop.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Abraham Vekens.	Dito, en Fiscaal.
Isaac de Visscher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, in *September.*
Pieter Pieterszoon Ruischer.	Boekhouder, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 14 *January.*
Joannes Westerbaan.	Onderkoopman, en Hoofd te *Haroeko* tot *September*, als vertrok opgezonden.
Antoni Snaats, van den *Briel.*	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Pieter Roselaar.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Adriaan Kakelaar.	Onderkoopman, en Winkelier, afgezet den 26en *January.*
Jacob Verselewel.	Boekhouder, en Winkelier, op *Larike* overleden.
Huyg Pieterszoon Koek.	Dito, en Winkelier.
Pieter de Bocq.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Paulus Augustus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike*, verving *Verselewel.*
Dirk Rauscher.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Henrik Berghuizen, van *Nimegen.*	*Secretaris* van de *Justitie.*

A°. 1691.

Dirk de Haas.	*Landvoogd*, Bestierder, *Ordinaris Raad*, en *Commissaris*, vertrok met *Henrik Maurits* in *May.*
25e. *Nicolaas Schaghen.*	Dito, en *Extraordinaris Raad*, quam den 8e *Maart* met dito Bodem.
Henrik Crudop.	Opperkoopman, en Tweede, overleden den 6en *February.*
Joannes Moris.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapitein.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter Roofelaar.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
François van Schuere.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa*, overleden 15 *Juny.*
Joannes de Visscher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Joannes Berghuizen.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok.
Abraham Vekens.	Onderkoopman, en Fiscaal, vertrok in *May.*
Kornelis Beernink, van *Utrecht.*	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter de Bocq.	Boekhouder, en Fiscaal.
Nicolaas Eelers, van *Amsterdam.*	Onderkoopman, vertrok in *September.*
Huig Pieterszoon Koek.	Boekhouder, en Hoofd op *Haroeko*, in *Juny.*
Pieter van der Poort, van *Middelburg.*	Boekhouder, en Winkelier.
Antoni Snaats.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Paulus Augustus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Jan du Ryn, van *Paliacatta.*	Dito, en *Secretaris* van *Justitie.*
Dirk Rauscher.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Ernst Knipping, van *Leiden.*	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1692.

Nicolaas Schaghen.	Als boven.
Joannes Moris.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok in *September.*

Mat-

Mattheus Schenkenberg, van *Batavia*.	Dito, en dito.
Pieter Schaffer.	Kapitein.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter Roofelaar.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*.
Ifaac de Viffcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok in *May*.
Pieter de Bocq.	Onderkoopman, en Hoofd op *Honimoa*.
Kornelis Beernink.	Dito, en Fifcaal.
Antoni Snaats.	Dito, en Soldy-Boekhouder, dog in *Septemb*. Hoofd op *Haroeko*.
Huig Pieterffoon Koek.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 2 *September*.
Paulus Auguftus Rumphius.	Dito, en dito op *Larike*.
Jan du Ryn.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Joannes de Viffcher, van *Leyden*.	Affiftent, en *Secretaris* van *Juftitie*.
Pieter van der Poort.	Onderkoopman, Winkelier, en Soldy-Boekhouder, in *Septemb*.
Salomon Storm, van *Middelburg*.	Dito, en Winkelier.
Dirk Raufcher.	Boekhouder, en Secretaris van den Land-Raad.
Ernft Knipping.	Dito, en Hoofd op *Boero*.

A°. 1693.

Nicolaas Schaghen.	Als boven.
Mattheus Schenkenberg.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapiteyn, overleden.
Kafpar Tabbaart.	Dito.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter Rofelaar.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*.
Ifaac de Viffcher.	Dito, en dito op *Honimoa*.
Pieter de Bocq.	Onderkoopman, en Fifcaal.
Kornelis Beernink.	Dito, en Fifcaal, vertrok in *May*.
Pieter van der Poort.	Dito, en Soldy-Boekhouder, vertrok 15 *Juny*.
Joannes de Viffcher.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Paulus Auguftus Rumphius.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike*.
Antoni Snaats.	Dito, en dito op *Haroeko*.
Jan du Ryn.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Ernft Knipping.	Dito, en dito van *Juftitie*.
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Salomon Storm.	Onderkoopman, en Winkelier.
Dirk Raufcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero*.

A°. 1694.

Nicolaas Schaghen.	Als boven.
Mattheus Schenkenberg.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok in *Juny*.
Pieter Roofelaar.	Koopman, en dito, 22 *Juny*.
Kafpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Ifaac de Viffcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*.
Paulus Auguftus Rumphius.	Onderkoopman, en dito op *Hitoe*.
Pieter de Bocq.	Dito, en Fifcaal.
Salomon Storm.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Joannes de Viffcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Larike*.
Antoni Snaats.	Onderkoopman, en dito op *Haroeko*, 25 *September* vertrokken.
Jooft van Coftenobel, van *Middelburg*.	Boekhouder, en Hoofd op *Haroeko*.
Jan du Ryn.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Joannes Brakel, van *Willemftadt*.	Boekhouder, en Winkelier.
Ernft Knipping.	Dito, en Secretaris van *Juftitie*.
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Dirk Raufcher.	Dito, en Hoofd op *Boero*.

Ni-

A°. 1695.

Nicolaas Schaghen.	Als boven.
Pieter Rooſelaar.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 21 *Juny.*
Kornelis Stull, van *Leiden.*	Dito, en dito.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Pieter de Vos, van *Amſterdam.*	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Onderkoopman, en dito op *Larike.*
Pieter de Bocq.	Dito, en Fiſcaal.
Jacob Cloek, van *Utregt.*	Dito, en Soldy Boekhouder.
Joannes de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jan du Ryn.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Salomon Storm.	Dito, en Winkelier.
Ernſt Knipping.	Boekhouder, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Wybrand Laurentius.	Onderkoopman, vertrok in *Septemb.*

A°. 1696.

Nicolaas Schaghen.	Als boven, overleden 7 *July.*
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Gezaghebber.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, overleden 26 *July.*
Pieter de Bocq.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Fiſcaal.
Pieter de Vos.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Jacob Cloek.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Ernſt Knipping.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Joannes de Viſſcher.	Dito, en dito op *Haroeko.*
Salomon Storm.	Dito, en Winkelier.
Jooſt van Coſtenobel.	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Dirk Rauſcher	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Pieter Nuyts, van *Amboina.*	Onderkoopman.
Jan du Ryn.	Dito.

A°. 1697.

26e. *Willem van Wyngaarden*, Heer van *Werkendam.*	*Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad*, met de *Voetboog* den 2 *April.*
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius	Koopman.
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Bocq.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok.
Salomon Storm.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob Cloek.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, vertrok.
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, gaat af.
Martinus van Sprankhuizen.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Johan van Hoorn, van *Amisfoort.*	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Ernſt Knipping.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Joannes de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jan du Ryn.	Dito, en Winkelier.
Jooſt van Coſtenobel.	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*

Joan-

Joannes Hartenberg, van *Enkhuizen.*	Dito, en dito van den Land-Raad.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Pieter Nuits.	Onderkoopman.
Calixtus Popping, van *Groll.*	Dito.

A°. 1698.

Als boven.

Willem van Wyngaarden.	Opperkoopman, en Tweede.
Kornelis Stull.	Kapitein.
Kaſpar Tabbaart.	Koopman.
Jurriaan Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Salomon Storm.	Fiſcaal.
Johan van Hoorn, van *Amſterdam.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Ernſt Knipping.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 29 *January.*
Joannes de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Winkelier, overleden 12 *February.*
Jan du Ryn.	Boekhouder, en Winkelier.
Jooſt van Coſtenobel.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes van Brakel.	Dito, en dito van de Land-Raad.
Joannes Hartenberg.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Dirk Rauſcher.	Onderkoopman.
Pieter Nuits.	Dito.
Calixtus Popping.	

A°. 1699.

Als boven.

Willem van Wyngaarden.	Opperkoopman, en Tweede.
Kornelis Stull.	Kapiteyn.
Kaſpar Tabbaart.	Koopman.
Jurriaan Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Vos.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Salomon Storm.	Dito, en Fiſcaal.
Johan van Hoorn, van *Amisfoort.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Ernſt Knipping.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito.
Pieter Nuits.	Dito.
Calixtus Popping.	Dito, overleden den 2 *July.*
Ryklof de Geus, van *Amboina.*	Boekhouder, en Winkelier.
Jooſt van Coſtenobel.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Dirk Rauſcher.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes van Brakel.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Joannes Hartenberg.	

A°. 1700.

Als boven.

Willem van Wyngaarden.	Opperkoopman, en Tweede.
Kornelis Stull.	Kapiteyn.
Kaſpar Tabbaart.	Koopman.
Jurriaan Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Salomo Storm.	Dito, en Fiſcaal.
Johan van Hoorn, van *Amisfoort.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Ernſt Knipping.	Koopman, en Hoofd op *Larike.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Onderkoopman, en dito op *Haroeko.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito.
Pieter Nuits.	Dito.
Calixtus Popping.	

Joannes Philippus Sipman, van *Darmstad.*	Dito.
Joost van Costenobel.	Boekhouder, en Winkelier.
Dirk Rauscher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Patras, van *Grenoble.*	Dito, en Secretaris van *Justitie.*
Joannes Hartenberg.	Dito, en dito van den Land-Raad.

A°. 1701.

Willem van Wyngaarden.	Als boven, vertrok in *May.*
27e. *Balthasar Coyet*, van *Formosa.*	*Landvoogd*, en Bestierder, 20 *April* met *Aardenhout.*
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 15 *Maart.*
Salomon Storm.	Dito, en dito.
Kaspar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok.
Jan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Ernst Knipping.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jan van Hoorn, van *Amisfoort.*	Dito, en Fiscaal, vertrok den 31 *May.*
Jacob Cloek.	Dito, en Fiscaal.
Paulus Augustus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Joannes Philippus Sipman.	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en Soldy-Boekhouder, overleden den 31 *January.*
Joost van Costenobel.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Samuel Rothè, van *Amsterdom.*	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuits.	Dito.
Calixtus Popping.	Dito.
Frederik Twyssel, van *Batavia.*	Boekhouder, en Winkelier.
Dirk Rauscher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Patras.	Dito, en *Secretaris* van *Justitie.*
Jacob van Gyn, van *Amsterdam.*	Dito, en dito van den Land-Raad.

A°. 1702.

Balthasar Cojett.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaspar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, overleden den 13 *Juny.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Ernst Knipping.	Dito, en dito op *Honimoa*, vertrok den 15 *Septemb.*
Jacob Cloek.	Dito, en Fiscaal; na half *Septemb.* Hoofd op *Honimoa.*
Paulus Augustus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Joannes Philippus Sipman.	Onderkoopman, en dito op *Haroeko.*
Joost van Costenobel.	Dito, en Soldy-Boekhouder, na den 15 *Septemb.* Fiscaal, zamen.
Samuel Rothè.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuits.	Dito.
Frederik Twyssel.	Dito, en Winkelier.
Calixtus Popping.	Dito, vertrok den 15 *May.*
Huibert de Vlieg, van *Dordrecht.*	Dito.
Dirk Rauscher.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Patras.	Dito, en *Secretaris* van *Justitie.*
Jacob van Gyn.	Dito, en dito van den Land-Raad, vertrok in *May.*
Ernst Crauel, van *Oostenroode.*	Assistent, en *Secretaris* van dito.

A°. 1703.

Balthasar Coyett.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaspar Tabbaart.	Kapiteyn.

Jo-

Johan van Hoorn, van *Middelburg*.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok 30 *Juny*.
Arnold Mol, van *Batavia*.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*.
Joannes Philippus Sipman.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Jacob Cloek.	Koopman, en Fiscaal.
Paulus Augustus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike*.
Joost van Costenobel.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Samuel Rothè.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, afgezet in *September*.
Willem du Rieu, van *Amsterdam*.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, in *September*.
Huibert de Vlieg.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Pieter Nuits.	Dito.
Frederik Twyssel.	Dito, en Winkelier.
Dirk Rauscher.	Boekhouder, en Hoofd van *Boero*.
Abraham Patras.	Dito, en *Secretaris* van *Justitie*.
Ernst Crauel.	Assistent, en dito van den Land-Raad.
	A°. 1704.
Balthasar Coyett.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Caspar Tabbaart.	Kapiteyn, 30 *November* overleden.
Willem Henrik de Bevere.	Kapiteyn Luitenant.
Arnold Mol.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa*.
Paulus Augustus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike*.
Jacob Cloek	Dito, en Fiscaal, vertrok 15 *May*.
Huibert de Vlieg.	Onderkoopman, en Fiscaal.
Joannes Philippus Sipman.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*.
Pieter Nuits.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Willem du Rieu.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Samuel Rothè.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Frederik Twyssel.	Dito, en Winkelier.
Adriaan Wentel, van *Muiden*.	Dito.
Dirk Rauscher.	Dito, en Hoofd op *Boero*.
Ernst Crauel.	Assistent, en *Secretaris* van *Justitie*.
Frederik Julius Coyett, van der *Zee*.	Dito, en dito van den Land-Raad.
	A°. 1705.
Balthasar Coyett.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Willem Henrik de Bevere.	Kapiteyn-Luitenant, vertrok.
Johan Erskine, van *Koppenhage*.	Kapitein.
Johannes Philippus Sipman.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Arnold Mol.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok in *Septemb.*
Huibert de Vlieg.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, in *September*.
Paulus Augustus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike*, over ziekte afgezet 30 *April*.
Gerard Lindeborn, van *Columbo*.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike*, en kort daar na Fiscaal.
Pieter Nuits.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Willem du Rieu.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Samuel Rothè.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 2 *May*.
Joost van Costenobel.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Frederik Twyssel.	Dito, en Hoofd op *Larike*.
Everd Hidding, van *Amsterdam*.	Dito, en Winkelier.
Adriaan Wentel.	Dito, overleden 31 *January*.
Dirk Rauscher.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero*.
Ernst Crauel.	Assistent, en *Secretaris* van *Justitie*, overleden 14 *July*.

Frederik Julius Coyett. Affiftent, en *Secretaris* van *Juftitie.*
Karolus Schulerus, van *Sybecafpel.* Boekhouder, en dito van den Land-Raad; en voor korten tyd op *Haroeko* vervangen door *Coftenobel.*

A°. 1706.

Balthafar Coyett. Als boven, vertrok 15 *May.*
28e. *Adriaan van der Stel*, van *Haarlem.* *Landvoogd*, Beftierder, en *Extraordinaris Raad*, quam met *Monfter*, 17 *January.*
Salomon Storm. Opperkoopman, en Tweede.
Johan Erskine. Kapiteyn, overleden 24 *Maart.*
Kornelis de Viffcher, van *Wieringen.* Kapiteyn.
Joannes Philippus Sipman. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Lindeborn. Dito, en dito op *Honimoa.*
Huibert de Vlieg. Dito, en Fifcaal.
Henrik Trip. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, dog dit zelve jaar Hoofd op *Haroeko.*
Pieter Nuits. Dito.
Willem du Rieu. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jooft van Coftenobel. Dito, en Hoofd op *Haroeko*, werd weer Soldy-Boekhouder in de plaats van *Trip.*
Frederik Twyffel. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Everd Hidding. Dito, en Winkelier.
Frederik Julius Coyett. Affiftent, en *Secretaris* van *Juftitie*, vertrok.
Balthafar de Bruinne, van *Amfterdam.* Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juftitie.*
Dirk Raufcher. Boekhouder, en Hoofd op *Boero*, overleden 6 *December.*
Carolus Schulerus. Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.

A°. 1707.

Adriaan van der Stel. Als boven.
Salomon Storm. Opperkoopman, en Tweede.
Kornelis de Viffcher. Kapiteyn.
Joannes Philippus Sipman. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Lindeborn. Dito, en dito op *Honimoa.*
Huibert de Vlieg. Dito, en Fifcaal.
Jooft van Coftenobel. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, vertrok.
Willem du Rieu. Dito, en Soldy-Boekhouder.
Balthafar de Bruinne. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Henrik Trip. Dito, en Hoofd van *Haroeko.*
Frederik Twyffel. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Pieter Nuits. Dito.
Everd Hidding. Dito, en Winkelier.
Alexander van Bruffel, van *Delft.* Boekhouder, en Secretaris van *Juftitie.*
Carolus Schulerus. Dito, en dito van den Land-Raad.
Pieter de Meyer, van *Steenbergen.* Affiftent, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1708.

Adriaan van der Stel. Als boven.
Salomon Storm. Opperkoopman, en Tweede.
Kornelis de Viffcher. Kapiteyn, vertrok in *May.*
Joannes Philippus Sipman. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Lindeborn. Dito, en dito op *Honimoa.*
Huibert de Vlieg. Dito, en Fifcaal, afgezet, vertrok in *May.*
Jacob Bottendorp, van *Berlyn.* Dito, en Fifcaal.
Willem du Rieu. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, overleden 13 *May.*
Daniel van Loenen. Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.

Balt-

Balthasar de Bruinne.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, dog in *July* Hoofd van *Haroeko.*
Henrik Trip.	Dito, en Hoofd van *Haroeko*, vertrok den 30 *July.*
Pieter Nuits.	Dito.
Frederik Twyssel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Everd Hidding.	Dito, en Winkelier, overleden den 29 *May.*
Alexander van Brussel.	Boekhouder, *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, en van *Justitie.*
Isaac van Hommeren.	Dito, en Winkelier.
Carolus Schulerus.	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Pieter de Meyer.	Assistent, en Hoofd op *Boero*, overleden den 7 *February.*
Nicolaas Valk, van *Amsterdam.*	Dito, en Hoofd op *Boero*, van den 7 *February* tot den 25 *May.*
Herman Christiaan Dove.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1709.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Bussche, van *Yperen.*	Kapiteyn.
Joannes Philippus Sipman.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Lindeborn.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob Bottendorp.	Dito, en Fiscaal.
Daniel van Loenen.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Brussel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Balthasar de Bruinne.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Frederik Twyssel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Pieter Nuits.	Dito.
Isaac van Hommeren.	Boekhouder, en Winkelier, werd Cassier.
Kornelis Comans.	Onderkoopman, en Winkelier.
Carolus Schulerus.	Boekhouder, en *Secretaris* van de *Justitie.*
Jacob Boer, van *Amsterdam.*	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Herman Christiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1710.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok 28 *Augusti.*
Joannes Philippus Sipman.	Dito, en dito.
Jacobus van den Bussche.	Kapiteyn.
Gerard Lindeborn.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob Bottendorp.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Balthasar de Bruinne.	Dito, en Fiscaal.
Daniel van Loenen.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Brussel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuits.	Dito.
Frederik Twyssel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Johan Bernard.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Kornelis Comans.	Dito, en Winkelier, gaat af.
Carolus Schulerus.	Boekhouder, en Winkelier.
Jacob Boon.	Dito, en *Secretaris* van de *Justitie.*
Jan Louis Munniks, van *Utregt.*	Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Herman Christiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1711.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Joannes Philippus Sipman.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Bussche.	Kapiteyn.
Gerard Lindeborn.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob Bottendorp.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*

Balthasar de Bruinne. Dito, en Fiscaal.
Daniel van Loenen. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Brussel. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuyts. Onderkoopman.
Frederik Twyssel. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Johan Bernard. Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Carolus Schulerus. Dito, en Winkelier.
Jacob Boon. Boekhouder, en *Secretaris* van *Justitie.*
Jan Louis Munniks. Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Christiaan Dove. Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1712.

Adriaan van der Stel. Als boven.
Joannes Philippus Sipman. Opperkoopman, en Tweede, vertrok.
Jacob Bottendorp. Dito, en dito.
Jacobus van den Bussche. Kapiteyn.
Gerard Lindeborn. Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Balthasar de Bruinne. Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyssel. Dito, en Fiscaal.
Konstantyn Comans. Dito, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Brussel. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuyts. Dito.
Johan Bernard. Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Daniel van Loenen. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus. Dito, en Winkelier.
Jacob Boon. Boekhouder, en *Secretaris* van *Justitie.*
Jan Louis Munniks. Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Christiaan Dove. Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1713.

Adriaan van der Stel. Als boven.
Jacob Bottendorp. Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Bussche. Kapiteyn.
Gerard Lindeborn. Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Balthasar de Bruinne. Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyssel. Dito, en Fiscaal.
Konstantyn Comans. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Brussel. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuyts. Dito, overleden.
Johan Bernard. Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Daniel van Loenen. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus. Dito, en Winkelier.
Jacob Boon. Boekhouder, en *Secretaris* van de *Justitie.*
Jan Louis Munniks. Dito, en dito van den Land-Raad; vertrok.
Henrik t's Hoofd. Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Herman Christiaan Dove. Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1714.

Adriaan van der Stel. Als boven.
Jacob Bottendorp. Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Bussche. Kapiteyn.
Gerard Lindeborn. Koopman, en Hoofd op *Honimoa*
Balthasar de Bruinne. Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyssel. Dito, en Fiscaal.
Konstantyn Comans. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Brussel. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Johan Bernard. Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Daniel van Loenen. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus. Dito, en Winkelier.
Jacob Boon. Boekhouder, en *Secretaris* van *Justitie.*

Hen-

Henrik t' Hoofd.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1715.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Jacob Bottendorp.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Gabri, van *Amſterdam.*	Dito, en dito.
Jacobus van den Buſſche.	Kapiteyn.
Gerard Lindeborn.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok.
Balthaſar de Bruinne.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan Bernard.	Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Daniel van Loenen.	Dito, en Hoofd op *Larike*, overleden.
Konſtantyn Comans.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Dirk Smuyſer.	Boekhouder, en Winkelier.
Henrik t' Hoofd.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie*, overleden 1 *Maart.*
Emanuel Soſtman.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van den Land-Raad, en in 't zelve jaar nog van de *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar, van *Amboina.*	Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1716.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Pieter Gabri.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche.	Kapiteyn.
Balthaſar de Bruinne.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan Bernard.	Dito, en Fiſcaal, vertrok.
Henrik Wolfraad.	Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, overleden 16 *December.*
Emanuel Soſtman.	Boekhouder, en *Secretaris* van dito Raad.
Konſtantyn Comans.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Dirk Smuyſer.	Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuizen, van *Amboina.*	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1717.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Pieter Gabri.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche.	Kapitein.
Balthaſar de Bruinne.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, overleden 19 *July.*
Henrik Wolfraad.	Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Emanuel Soſtman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Konſtantyn Comans.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Dirk Smuyſer.	Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuiſen.	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Henrik Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1718.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Pieter Gabri.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Bussche.	Kapiteyn.
Balthasar de Bruinne.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Henrik Wolfraad.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Nicolaas Valk.	Dito, en Soldy Boekhouder.
Emanuel Sostman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, dog wiert Fiscaal.
Konstantyn Comans.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Haan, van *Amsterdam.*	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Dirk Smuyser.	Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuizen.	Boekhouder, en *Secretaris* van de *Justitie.*
Joannes Kakelaar.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Christiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1719.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Pieter Gabri.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok.
Rochus Hollaar.	Dito, en dito.
Jacobus van den Bussche.	Kapiteyn, vertrok.
Balthasar de Bruinne.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok.
Henrik Wolfraad.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
N. — —— Bovius.	Dito, en Fiscaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Emanuel Sostman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Konstantyn Comans.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Haan.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Dirk Smuyser.	Dito, en Winkelier, overleden in *April*, of *May.*
Herman Christiaan Dove.	Boekhouder, en Winkelier.
Kornelis Sprankhuizen.	Dito, en *Secretaris* van de *Justitie.*
Joannes Kakelaar.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Jacob Boon.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1720.

Adriaan van der Stel.	Als boven, overleden den 13 *October.*
Rochus Hollaar.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacob Willem van der Brugge.	Kapiteyn.
Henrik Wolfraat.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
N. —— — Bovius.	Dito, en Fiscaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Emanuel Sostman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Konstantyn Comans.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Haan.	Dito, en dito tot *Larike.*
Herman Christiaan Dove.	Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuizen.	Dito, en *Secretaris* van *Justitie.*
Jacob Boon.	Dito, en Hoofd op *Boero*, overleden.
Joannes Kakelaar.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
—— —	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.

A°. 1721.

29e. *Pieter Gabri.*	*Landvoogd*, en Bestierder.
Rochus Hollaar.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacob Willem van der Brugge.	Kapiteyn, vertrok.
Menso Hermanus Ladenius.	Dito.
Henrik Wolfraat.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Karolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*

N. -

N. — — Bovius.	Dito, en Fiscaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Emanuel Sostman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*,
Konstantyn Komans.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Haan.	Dito, en Hoofd op *Larike*
Herman Christiaan Dove.	Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuizen.	Boekhouder, en *Secreraris* van *Justitie.*
Joannes Kakelaar.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
— —	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Commissarissen der drie *Oostersche Landvoogdyen. Landvoogden* van *Amboina. Opperkooplieden*, en *Tweede Persoonen. Kapiteinen. Opperhoofden* van *Hitoe. Opperhoofden* van *Honimoa. Fiscaalen. Soldy-Boekhouders. Geheimschryvers* van den *Landvoogd*, en *Raad. Opperhoofden* van *Oma. Opperhoofden* van *Larike. Winkeliers. Geheimschryvers* van den *Raad* des *Gerechts. Geheimschryvers* van den *Land-Raad. Geheimschryvers* van de *Kleene-* en *Huwelyks-Zaken. Cassiers. Opperhoofden* van *Boero. Opperhoofden* van *Loehoe. Opperhoofden* van *Cambello. Geheimschryvers* der *Weeskamer. Geheimschryvers* der *Chineesche Boedelmeesters. Dispensiers. Opperwondheelers* van 't *Kasteel. Opperwondheelers* van 't *Ziekenhuis. Luitenants* in dienst der Edele *Maatschappy. Vaandrigs. Kapiteinen* der *Nederlandsche Borgery. Luitenants, Vaandrigs* der zelve. *Kapiteinen* der *Groene Geusen. Luitenants*, en *Vaandrigs* der zelve. *Kapiteinen* der *Chineesen.*

Commissarissen over de drie *Oostersche Landvoogdyen* AMBOINA. BANDA. en TERNATE.

Commissarissen der drie Oostersche Landvoogdyen.

Herman van Speult; *Extraordinaris Raad.*	A°. 1623.
Antoni van den Heuvel.	1633.
Artus Gysels, *Extraordinaris Raad.*	1635.
Antoni Caan, *Ordinaris Raad*, *Superintendent*, Veld-Overste, en Zeevoogd.	1645.
Arnold de Vlaming van Outshoorn, *Ordinaris Raad*, *Superintendent*, Veld-Overste, en Zeevoogd.	1650. tot 1656.
Simon Cos, *Extraordinaris Raad.*	1663.
Kornelis Speelman, *Extraordinaris Raad*, *Superintendent*, Veld-Overste, en Zee-voogd.	1667.
Antoni Hurdt.	1672.
Robbert Padbrugge.	1683.
Dirk de Haas. Extraordinaris Raad, en daar na A°. 1691. ook als *Commissaris* op *Macassar* aangeweest.	1689.

Landvoogden, en *Bestierders* van *Amboina.*

Landvoogden van Amboina.

1 *Frederik Houtman.*	Van A°. 1605.	tot A°. 1611.	
2 *Caspar Janssoon.*	1611.	1615.	
3 *Adriaan Maartenssoon Blok.*	1615.	1618.	
4 *Herman Speult.*	1618.	1625.	18 *July.*
5 *Jan van Gorcum.*	1625.	1628.	16 *Juny.*
6 *Philip Lucassoon.*	1628.	1631.	23 *May.*
7 *Artus Gysels.*	1631.	1634.	8 *May.*
8 *Antoni van den Heuvel.*	1634.	1635.	

9 *Joa-*

9	*Joachim Roelofsſoon*, van *Deutecom.*	Van A°. 1635. tot A°.	1637. 21 *May.*
10	*Johan Ottens.*	1637.	1641. 14 *Auguſtus*, geſtorven.
11	*Antoni Caan.*	1642.	1642. 13 *Septemb.*
12	*Gerard Demmer.*	1642.	1647. 4 dito.
13	*Arnold de Vlaming van Outshoorn.*	1647.	1651. 27 *April.*
14	*Willem Verbeek.*	1651.	1654. *May.*
15	*Arnold de Vlaming van Outshoorn.*	1654.	1656. 17 dito.
16	*Jacob Huſtaart.*	1656.	1662. 7 *July.*
17	*Simon Cos.*	1662.	1664. 24 *Februar.* geſtorven.
18	*Johan van Dam.*	1664.	1665. 31 *July.*
19	*Pieter Marville.*	1666.	1667. 10 *April.* overleden.
20	*Jacob Cos.*	1669.	1672. 30 dito.
21	*Antoni Hurdt.*	1672.	1678. 31 *May.*
22	*Robbert de Vicq.*	1678.	1682. 15 *Auguſti.*
23	*Robbert Padbrugge.*	1682.	1687. 31 dito.
24	*Dirk de Haas.*	1687.	1691. 15 *May.*
25	*Nicolaas Schaghen.*	1691.	1696. 7 *July* overleden.
26	*Willem van Wyngaarden*, Heer van *Werkendam.*	697.	1701. 31 *May.*
27	*Balthaſar Coyett.*	1701.	1706. dito.
28	*Simon van der Stel.*	1706.	1720. 13 *Oĉtober.* overleden.
29	*Pieter Gabri.*	1721.	

Opperkooplieden, en Tweede Perſoonen van *Amboina.*

Opperkooplieden, en *Tweede Perſoonen.*

Artus Gyſels.	A°. 1615. tot	1620. vertrok.
Jan Jooſten de Roey.	1620.	1624. dito.
Philip Lucaſſoon.	1625.	1628. dito.
Nicolaas Meerſman.	1628.	1630. vertrok.
Evert Hulft.	1630.	1631. vertrok.
Simon Jacobsſoon Dompkens.	1637.	1643. vertrok.
Kornelis Willemsſoon van Outhoorn.	1643.	1646. vertrok.
Johan van Suydwyk.	1646.	1647. overleden.
Oĉtavius Maquelin.	1647.	1649. afgezet.
Windrig Kieft.	1649.	1649. vertrok.
Simon Jacobsſoon Cos.	1650.	1656. vertrok.
Evert Janſſoon Buys.	1657.	1657. 20. *Sept.* overleden.
Antoni van Voorſt.	1658.	1661. vertrok.
Antoni Hurdt.	1661.	1662. vertrok.
Antoni van Voorſt.	1663.	1663. vertrok.
Maximiliaan de Jong.	1663.	1666. vertrok.
Antoni Hurdt.	1667.	1669. dito.
Kornelis Francx.	1668.	1671. dito.
Jan de Vogel.	1671.	1674. 29 *Dec.* overleden.
Willem van Zyll.	1676.	1680. vertrok.
Gerard van de Voorde.	1680.	1681. vertrok.
Henrik Crudop.	1681.	1682. vertrok.
Jeremias van Vliet.	1682.	1684. vertrok.
Willem Baſting.	1684.	1687. vertrok.
Henrik Crudop.	1687.	1691. 6 *Febr.* overleden.
Joannes Moris.	1691.	1692. vertrok.
Mattheus Schenkenberg.	1692.	1694. vertrok.
Pieter Rooſelaar.	1694.	1695. vertrok.
Kornelis Stul.	1695.	1701. vertrok.
Salomon Storm.	1701.	1710. vertrok.
Joannes Philippus Sipman.	1710.	1712. vertrok.
Jacob Bottendorp.	1712.	1715. vertrok.
Pieter Gabri.	1715.	1719. vertrok.
Rochus Hollaar.	1719.	1723. nog.

Ka-

Kapiteynen van *Amboina.*

Kapiteynen.

Henrik Steur.	A°. 1615. tot	1616.	
Maarten Janssoon Vogel.	1623.		
Pieter Cassiopyn.	1625.	1627.	
Hans Jurriaansfoon.	1627.	1628.	
Gerard Westerman.	1628.	1641.	27 *May* overleden.
Jan Ortgerssoon.	1642.	1644.	overleden.
Jacob Verheyden.	1646.	1652.	
Dito. ——— Majoor.	1652.	1654.	
Gysbert van Moerlag.	1646.	1652.	
Kornelis Danen, Kapiteyn-Luitenant.	1651.	1653.	
Herman van Outhoorn. Dito, dito, dog Kapiteyn.	1658.	1658.	
Laurens Keller.	1658.	1658.	overleden in *July.*
Paulus Andriessoon Visscher.	1658.	1668.	
Pierre du Pon.	1668.	1670.	
Christiaan Bulk.	1671.	1679.	afgezet.
Johan de Moor.	1685.	1686.	
Pieter Schaffer.	1687.	1693.	
Kaspar Tabbaart.	1698.	1704.	30 *Nov.* overleden.
Willem Henrik de Bevere, Kapiteyn-Luitenant.	1702.	1705.	
Johan Erskine.	1705.	1706.	29 *Maart* overleden.
Kornelis de Visscher.	1706.	1708.	
Jacob van den Bussche.	1709.	1719.	vertrok.
Jacob Willem van der Brugge.	1720.	1721.	
Menso Hermanus Ladenius.	1721.	1723.	
Zacharias de Bensin.	1723.		

Opperhoofden van *Hitoe.*

Opperhoofden van Hitoe.

Tymon Leenderssoon Coppel.	A°. 1631. tot	1632.	
Jacob Janssoon Patacka.	1632.	1636.	
Wouter Seroyen.	1637.	1642.	
Kornelis Willemssoon van Outhoorn.	1642.	1646.	
Johan van Suydwyk.	1646.	1647.	overleden.
Abraham Pittavin.	1647.	1648.	
Jacob Voer.	1648.	1649.	
Nicolaas Rimbach.	1649.	1652.	
Nicolaas van der Cappen.	1652.	1654.	
Henrik de Vries.	1654.	1656.	
Evert van Hoorn.	1656.	1658.	
Willem Maatsuyker.	1658.	1660.	
Jurriaan Rumphius.	1660.	1670.	
Willem van Zyll.	1670.	1675.	
Gerard van Voorburg.	1675.	1678.	overleden 21 *Maart.*
Jacob de Jong.	1678.	1680.	overleden 1e. dito.
Isaac van Thye.	1680.	1684.	
Gerbrant Proost.	1684.	1689.	overleden 12 *Febr.*
Joannes Moris.	1689.	1691.	
Pieter Rooselaar.	1691.	1694.	
Paulus Augustus Rumphius.	1694.	1695.	
Pieter de Vos.	1695.	1701.	
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	1701.	1703.	
Joannes Philippus Sipman.	1703.	1710.	
Jacob Bottendorp.	1710.	1712.	
Balthasar de Bruinne.	1712.	1719.	vertrok.
Carolus Schulerus.	1719.	1723.	
Elias de Hase.	1723.		

Opperhoofden van *Honimoa.*

Opperhoofden van Honimoa.

Jan van de Voorde.	A°. 1632. tot	1637.	
Pieter Nuits.	1637.	1643.	overleden.
—— ——	1643.	1648.	
Vincent Gysbert van Moerlag.	1648.	1651.	
Kornelis Denen.	1652.	1657.	overleden 6 *Octob.*
Abraham Umbgroeve.	1657.	1660.	13 *Sept.* overleden.
Abraham Verspreet.	1660.	1661.	
Adriaan van Lier.	1662.	1664.	
Pieter de Graaf	1664.	1664.	24 *May* overleden.
Daniel van den Bolk.	1664.	1666.	
Adriaan van Lier.	1666.	1673.	
Gerard van de Voorde.	1673.	1680.	
Jacobus de Vicq.	1680.	1681.	
Henrik Crudop.	1681.	1681.	
Joannes Moris.	1681.	1689.	
François van Schuere.	1689.	1691.	in *Juny* overleden.
Isaac de Visscher.	1691.	1692.	
Pieter de Bocq.	1692.	1693.	
Isaac de Visscher.	1693.	1696.	26 *July* overleden.
Pieter de Bocq.	1696.	1697.	vertrok.
Salomon Storm.	1697.	1701.	
Ernst Knipping.	1701.	1702.	
Jacob Clock.	1702.	1703.	
Arnoldus Mol.	1703.	1705.	
Huibert de Vlieg.	1705.	1706.	
Gerard Lindeborn.	1706.	1715.	
Frederik Twyssel.	1715.	1717.	19 *July* overleden.
Henrik Wolfraad.	1718.	1723.	
David Johan Bake.	1723.		

Fiscaalen van *Amboina.*

Fiscaalen.

Isaac de Bruin.	A°. 1622. tot	1624.
Jan Dirksson.	1625.	1628.
Johan Ottens.	1628.	1631.
Kornelis Willemsson van Outhoorn.	1631.	1633.
Kornelis Faber.	1633.	1638.
Nicolaas Casembrood.	1638.	1638.
Bartholomeus Canoy.	1638.	1642.
Matthys Proot.	1642.	1642.
Octavius Macquelin.	1642.	1644.
Abraham Pittavin.	1645.	1646.
Steven Draver.	646.	1646.
Abraham Pittavin.	1646.	1647.
Simon Cos.	1647..	1647.
Jacob Voer.	1647.	1648.
Jan van den Briel.	1648.	1649.
Jacob Noppe.	1649.	1649.
Jan van den Briel.	1649.	1651.
Jacob Voer.	1651.	1652.
Nicolaas van der Cappen.	1652.	1652.
Jan Oetgens van Waveren. *Kornelis Hauw.*	{ 1652.	1652.
Jacobus Manteau.	1653.	1653.
Simon Cos. *Pieter Riks.*	{ 1653.	1653.
François de Cnibbere.	1653.	1654.
Abraham Umbgroeve.	1654.	1657.
Abraham Verspreet.	1658.	1660.
Mattheus Berkman.	1661.	1665.
Livinus Bor.	1665.	1665.
Willem van Zyll.	1665.	1670.

Pieter de Cok.	A°. 1670. tot	1672.	
Pieter de Cok.	1672.	1575.	
Jacob de Jong.	1675.	1678.	
Rogier van Houten.	1678.	1681.	10 *Febr.* overleden.
Abraham Vekens.	1681.	1683.	
François van Schuere.	1683.	1689.	
Abraham Vekens.	1689.	1691.	
Pieter de Bocq.	1691.	1692.	
Kornelis Beernink.	1692.	1693.	
Pieter de Bocq.	1693.	1696.	
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	1696.	1697.	
Jan van Hoorn, van *Amisfoort.*	1697.	1701.	
Martinus van Sprankhuizen, voor een tyd.	1700.		
Jacob Cloek.	1701.	1702.	in *Septemb.*
Joost van Costenobel, eenige tyd.	1702.	1703.	
Jacob Cloek.	1703.	1704.	
Huibert de Vlieg.	1704.	1705.	
Gerard Lindeborn.	1705.	1706.	
Huibert de Vlieg.	1706.	1708.	
Jacob Bottendorp.	1708.	1710.	
Balthasar de Bruinne.	1710.	1712.	
Frederik Twyssel.	1712.	1715.	
Johan Bernhard.	1715.	1716.	
Henrik Wolfraad.	1716.	1718.	
Carolus Schulerus.	1718.	1719.	
N. — Bovius.	1719.	1723.	nog.
Konstantyn Comans.	1723.		

Soldy-Boekhouders van *Amboina.*

Soldy-Boekhouders.

Dirk Geldorp.	A°. 1647. tot	1648.	
Pieter Riks.	1648.	1653.	
Kornelis van der Linden.	1653.	1656.	overleden.
Pieter de Graaf.	1656.	1656.	
Thomas van Orthen.	1656.	1656.	
Andries Amberger.	1656.	1657.	
Thomas van Orthen.	1657.	1658.	overleden 1 *Maart.*
Pieter de Graaf.	1658.	1661.	
Joannes de Cater.	1661.	1662.	overleden 9 *April.*
Nicolaas Spiering.	1662.	1662.	
Jan van Ooth.	1662.	1666.	
Gerard van Voorburg.	1666.	1667.	
Joannes Moris.	1667.	1676.	
Rogier van Houten.	1676.	1678.	
Abraham Vekens.	1678.	1681.	
François van Schuere.	1681.	1682.	
Josua Braconier.	1682.	1683.	overleden 18 *April.*
Abraham Vekens.	1683.	1684.	
Isaac de Visscher.	1684.	1685.	
Herman Steinkuiler.	1685.	1688.	
Joannes Westerbaan.	1688.	1690.	na 14 *January.*
Antoni Snaats.	1690.	1692.	12 *February.*
Pieter van der Poort.	1692.	1693.	
Joannes de Visscher.	1693.	1694.	
Salomon Storm.	1694.	1695.	
Jacob Cloek.	1695.	1697.	vertrok.
Jan van Hoorn, van *Middelburg.*	1697.	1697.	
Martinus van Sprankhuizen.	1697.	1701.	18 *Jan.* overleden.
Joost van Costenobel.	1701.	1705.	
Pieter Nuits.	1705.	1706.	
Henrik Trip.	1706.	1706.	
Joost van Costenobel.	1706.	1707.	
Willem du Rieu.	1707.	1708.	13 *May* overleden.
Daniel van Loenen.	1708.	1712.	

Konstantyn Comans.	A°. 1712. tot	1715.	
Nicolaas Valk.	1715.	1720.	
Adriaan Willem Frisvogel.	1720.	1723.	
N. van Wyngaarden.	1723.		

Geheimschryvers van den *Landvoogd*, en Raad van *Amboina*.

Geheimschryvers van de Landvoogd, en Raad.

Maarten Rombouts.	A°. 1633. tot	1637.	
Willem van Outhoorn, eenige tyd, by ziekte van *Rombouts.*	1634.	1634.	
Adriaan van Lysveld.	1637.	1642.	
Abraham Fluweel.	1642.	1647.	
Dirk Geldorp.	1648.	1648.	
Jacob Noppe.	1648.	1650.	
Kornelis Hauw.	1650.	1650.	
Livinus Bor.	1651.	1654.	
Livinus Bor.	1655.	1656.	
Abraham Verspreet.	1656.	1658.	
Kornelis Huse, voor een korte tyd.	1656.	1656.	
Michiel van Parys.	1658.	1658.	overleden.
Willem van Zyll.	1659.	1661.	
Mattheus Bergman.	1661.	1662.	
Gerard Vogelpoot.	1662.	1662.	
Daniel van den Bolk.	1662.	1664.	
Michiel Cherphier.	1664.	1664.	
Livinus Bor.	1664.	1666.	
Jacob de Jong.	1666.	1675.	
Isaac van Thye.	1675.	1680.	
Balthasar Bollè.	1680.	1682.	overleden.
Isaac de Visscher.	1682.	1684.	
Dirk Diemer.	1684.	1686.	
Jan Willemsoon Kleintje.	1686.	1687.	
Pieter Rooselaar.	1687.	1691.	
Joannes Berghuizen.	1691.	1691.	
Kornelis Beernink.	1691.	1692.	
Jan du Ryn.	1692.	1696.	
Ernst Knipping.	1696.	1701.	
Samuel Rothè.	1701.	1703.	
Willem du Rieu.	1703.	1707.	
Balthasar de Bruinne.	1707.	1708.	
Alexander van Brussel.	1708.	1716.	overleden 16 *Dec.*
Emanuel Sostman.	1716.		

Opperhoofden van *Oma* of *Haroeko*.

Opperhoofden van Oma.

Kornelis Danen.	A°. 1651. tot	1651.	
Warnar Curtenius.	1652.	1657.	
Wouter Janssoon.	1657.	1658.	
Adriaan van Lier.	1658.	1660.	
Abraham Rodrigos.	1660.	1661.	11 *July* overleden.
Willem van Zyll	1661.	1665.	
Hans Paul Rauscher.	1665.	1666.	
Jan Clement.	1666.	1669.	
Reynier Praat.	1670.	1672.	
Gerard van Voorburg.	1672.	1675.	
Joannes Moris.	1676.	1681.	
Reinier Praat.	1682.	1682.	19 *May* overleden.
Jacobus Berkman.	1682.	1684.	
Abraham Vekens.	1684.	1689.	
Pieter Pieterssoon Ruischer.	1689.	1690.	14 *Jan.* overleden.
Joannes Westerbaan.	1690.	1690.	
Isaac de Visscher.	1690.	1691.	
Huig Pieterssoon Coek.	1691.	1692.	2 *Sept.* overleden.
Antoni Snaats.	1692.	1694.	

Joost

Joost van Costenobel.	A°. 1694. tot	1695.	
Joannes de Visscher.	1695.	1698.	24 *Jan.* overleden.
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	1698.	1701.	
Joannes Philippus Sipman.	1701.	1703.	
Huibert de Vlieg.	1703.	1704.	
Samuel Rothè.	1704.	1705.	2 *May* overleden.
Carolus Schulerus, voor een tyd maar.	1705.	1705.	
Joost van Costenobel.	1705.	1706.	
Henrik Trip.	1706.	1708.	
Balthasar de Bruinne.	1708.	1710.	
Johan Bernhard.	1710.	1715.	
Carolus Schulerus.	1715.	1718.	
Konstantyn Comans.	1718.	1723.	
Adriaan Willem Fritsvogel.	1723.		

Opperhoofden van *Larike.*

Opperhoofden van Larike.

Kornelis Willemsoon van Outhoorn.	A°. 1633. tot	1641.	
Wybrant van Schagen.	1641.	1642.	
Abraham Pittavin.	1643.	1646.	
Gerard van der Cruice.	1646.	1653.	
Everd van Hoorn.	1655.	1656.	
Jurriaan Rumphius.	1657.	1660.	
—— ——			
Sybrand Abbema.	1662.	1663.	
Pieter Janssoon.	1663.	1668.	14 *Jan.* overleden.
Jacobus van Nes.	1668.	1670.	
Joannes Cops.	1670.	1674.	
Joannes Beusecom.	1674.	1683.	17 *Febr.* overleden.
Gerbrand Proost.	1683.	1684.	
Michiel Huisman.	1684.	1658.	
Isaac de Visscher.	1685.	1690.	
Jacobus Verselewel.	1690.	1690.	overleden.
Paulus Augustus Rumphius.	1690.	1694.	
Joannes de Visscher.	1694.	1695.	
Paulus Augustus Rumphius.	1695.	1705.	afgezet wegens ziekte 30 *April.*
Gerard Lindeborn.	1705.	1705.	
Frederik Twyssel.	1705.	1712.	
Daniel van Loenen.	1712.	1715.	overleden in *Maart.*
Konstantyn Comans.	1715.	1718.	
Jacob de Haan.	1718.	1723.	nog.

Winkeliers van *Amboina.*

Winkeliers.

Nicolaas Maarsman.	A°. 1627. tot		
Joannes van Alfen.	1642.	1643.	
Jacob Voer.	1647.	1648.	
Abraham Pittavin.	1648.	1649.	
Kornelis van Adrichem.	1649.	1652.	overleden.
Jacob Voer.	1652.	1652.	
Nicolaas van der Cappen.	1652.	1652.	
Melchior Thomassoon.	1652.	1653.	
Gerard Meyer.	1654.	1654.	
Kornelis van der Linden.	1655.	1656.	overleden 25 *Jan.*
Henrik de Vries.	1656.	1656.	overleden 6 *Nov.*
Pieter de Graaf.	1656.	1658.	
Mattheus Berkman.	1658.	1661.	
Adriaan van Lier.	1661.	1662.	
Pieter de Graaf.	1662.	1664.	
Frederik Abbema.	1664.	1664.	
Adriaan van Lier.	1665.	1666.	
Jan van der Ooth.	1667.	1667.	overleden 25 *Maart.*
Gerard van Voorburg.	1667.	1672.	

An-

Antoni Erhard.	A°. 1672. tot	1677.	overleden 11 *April.*
Jacobus Berkman.	1677.	1682.	19 *May* overleden.
François van Schuere.	1682.	1683.	
Abraham Frederiksſoon.	1683.	1685.	
Adriaan Kakelaar.	1685.	1690.	
Jacobus Verſelewel.	1690.	1690.	
Huig Pieterſſoon Coek.	1690.	1691.	
Pieter van der Poort.	1691.	1692.	
Salomon Storm.	1691.	1694.	
Joannes Brakel.	1694.	1695.	
Salomon Storm.	1695.	1697.	
Jan du Ryn.	1697.	1698.	12 *Febr.* overleden.
Jooſt van Coſtenobel.	1698.	1701.	
Frederik Twyſſel.	1701.	1705.	
Evert Hidding.	1705.	1708.	29 *May* overleden.
Iſaac van Hommeren.	1708.	1709.	
Kornelis Comans.	1709.	1710.	
Carolus Schulerus.	1710.	1715.	
Dirk Smuyſer.	1715.	1719.	in *April* overleden.
Herman Chriſtiaan Dove.	1719.		

Geheimſchryvers van het Gerecht in *Amboina.*

Geheimſchryvers van de Raad des Gerechts.

Octavius Macquelin.	A°. 1641. tot	1642.	
Gerard Overmeyer.	1642.	1649.	overleden.
Jacob Noppe.	1649.	1649.	
Kornelis Hauw.	1649.	1649.	
Jacob Manteau.	1649.	1654.	overleden.
Gerard Vogelpoot.	1654.	1664.	overleden 5 *Aug.*
Michiel Cherpbier.	1664.	1664.	
Livinus Bor.	1664.	1665.	
Adriaan de Wit.	1666.	1669.	5 *Octob.* overleden.
Joannes Cops.	1669.	1670.	
Joannes Baſting.	1670.	1673.	17 *Febr.* overleden.
Joannes van Beuſecom.	1673.	1674.	
Reinoldus Brouwerius.	1674.	1678.	
Antoni de Koning.	1678.	1679.	30 *Juny* overleden.
Balthaſar Bolle.	1679.	1680.	
David Eversdyk.	1680.	1681.	
Iſaac de Viſſcher.	1681.	1684.	
Dirk Diemer.	1684.	1684.	
Jan Willemſſoon Kleintje.	1684.	1686.	
Pieter Rooſelaar.	1686.	1687.	
Paulus Auguſtus Rumphius.	1687.	1690.	
Henrik Berghuizen.	1690.	1691.	
Jan du Ryn.	1691.	1692.	
Joannes de Viſſcher.	1692.	1693.	
Ernſt Cnipping.	1693.	1696.	
Jooſt van Coſtenobel.	1696.	1698.	
Joannes van Brakel.	1698.	1700.	
Abraham Patras.	1700.	1704.	
Willem du Rieu.	1704.	1704.	
Ernſt Craul.	1704.	1705.	14 *July* overleden.
Frederik Julius Coyett.	1705.	1706.	
Balthaſar de Bruinne.	1706.	1707.	
Alexander van Bruſſel.	1707.	1709.	
Carolus Schulerus.	1709.	1710.	
Jacob Boon.	1710.	1715.	
Henrik t' Hoofd.	1715.	1715.	1 *Maart* overleden.
Emanuel Soſtman.	1715.	1716.	
Kornelis van Sprankhuizen.	1716.	1720.	

Ge-

Geheimschryvers van den Land-Raad.

Geheim-schryvers van den Land-Raad.

Jan Pays.	A°. 1637. tot	1642.	
—— —	1642.	1650.	
Marcus de Roy.	1650.	1658.	
Imam Abdul (van die van *Hitoe.*)	1658.	1662.	
Philip du Pree.	1658.	1676.	
Alexander Latil.	1676.	1688.	
Dirk Rauscher.	1688.	1693.	
Martinus van Sprankhuizen.	1693.	1697.	
Joannes Hartenberg.	1697.	1701.	
Jacob Janssoon van Gyn.	1701.	1702.	
Ernst Craul.	1702.	1704.	
Frederik Julius Coyett.	1704.	1705.	
Carolus Schulerus.	1705.	1709.	
Jacob Boon.	1709.	1710.	
Jan Louis Munniks.	1710.	1713.	vertrok.
Henrik t'Hoofd.	1713.	1715.	
Emanuel Sostman.	1715.	1715.	
Joannes Kakelaar.	1715.	1720.	

Geheimschryvers van Kleine, en Huwelyks-Saaken in *Amboina.*

Geheim-schryvers van de Kleene, en Huwelyks-Saaken.

Philip du Pree.	A°. 1652. tot	1675.	
Reinoldus Brouwerius.	1675.	1676.	
Isaac van Thye.	1676.	1678.	
Antoni de Koning.	1678.	1679.	overleden 31 *July.*
Isaac de Visscher.	1679.	1683.	
Philip van Boesingen.	1683.	1684.	
Jan Willemssoon Kleintje.	1684.	1685.	
Joannes Poort.	1685.	1686.	
Barent van der Storm.	1686.	1689.	
Henrik Berghuizen.	1689.	1690.	
Jan du Ryn.	1690.	1691.	
Martinus van Sprankhuizen.	1691.	1692.	
Jan de Molier.	1692.	1693.	
Joannes Suydster.	1693.	1698.	
Abraham Patras.	1698.	1700.	
Pieter Caddel.	1700.	1704.	
Alexander van Brussel.	1704.	1707.	
Daniel van Loenen.	1707.	1708.	
Jan Louis Munniks.	1708.	1711.	
Pieter de Ruiter.	1711.	1711.	30 *Nov.* overleden.
Henrik t'Hoofd.	1711.	1713.	
Emanuel Sostman.	1713.	1715.	
Joannes Kakelaar.	1715.	1715.	
Philip Liefhout.	1715.	1720.	

Cassiers van *Amboina.*

Cassiers.

François de Cnibbere.		A°. 1653. tot	1654.	
Mattheus Berkman.		1663.		
Josua Braconier.		1676.	1678.	
Abraham Pieterssoon.		1678.	1684.	
Adriaan Kakelaar.		1684.	1686.	dat Winkelier wiert.
Adriaan t'Hoofd.	15 January.	1686.	1687.	17 *Sept.* vertrokken.
Joannes Barmentelo.	October.	1687.	1688.	27 *April.*
Adriaan t'Hoofd.	27 April.	1688.	1690.	27 *July.*
Henrik Berghuizen.		1690.	1690.	*Septemb.*
Salomon Storm.		1690.	1692.	
Joannes van Brakel.		1692.	1695.	1 *Septemb.*
Joost van Costenobel.	1 Septemb.	1665.	1696.	1 *July.*

Joan-

Joannes van Brakel.	1 *July.*	A°. 1696. tot	1698.	
Hubert de Vlieg.		1698.	1701.	
Arnoldus van der Linden.		1701.	1705.	6 *Octob.* overleden.
Isaac van Hommeren.		1705.	1708.	
Jacob Boon.		1708.	1709.	
Isaac van Hommeren.		1709.	1710.	8 *Juny* overleden.
Nicolaas Valk.		1710.	1715.	
Jacob Boon.		1715.	1719.	

Opperhoofden van *Boero.*

Opperhoofden van Boero.

Johan van Leipzig, Sergeant; dog 1665 Vaandrig.		A°. 1659. tot	1668.	overleden 10 *Aug.*
Christoffel Boudewynsfoon Kloofter, Sergeant.		1668.	1672.	Vryman geworden.
—— ——		1672.	1674.	
Reinier Praat, Affiftent.		1674.	1680.	vertrok.
Josua Braconier. Onderkoopman.		1680.	1680.	
Louis Mignon, Vaandrig.		1681.	1683.	komt aan 't Kafteel.
Abraham Pieterffoon, Boekhouder.		1683.	1689.	afgezet.
Pieter de Bocq, Sergeant.		1689.	1691.	wierd Fifcaal.
Ernft Knipping, Boekhouder.		1691.	1693.	wierd Geheimfchryver van 't Gericht.
Dirk Raufcher, Dito.		1693.	1706.	overleden 6 *Dec.*
Pieter de Meyer, Affiftent.		1707.	1708.	7 *Febr.* overleden.
Nicolaas Valk, Dito.	14 *Maart.*	1708.	1708.	25 *May.*
Herman Christiaan Dove. Boekhouder.	25 *May.*	1708.	1719.	
Jacob Boon.		1719.	1720.	overleden.
Joannes Kakelaar.		1720.		

Opperhoofden van *Loehoe.*

Opperhoofden van Loehoe.

Pieter Janffoon van den Sanden, Koopman.	A°. 1623. tot		
Jacob Janffoon Patacka, Opperkoopman.	1628.	1630.	vertrok in *Septemb.*
Johan Ottens, Dito.	1630.	1633.	vertrok na *Ternate.*
In deze tuffchen-tyd waren 'er geen.	1633.	1634.	
Gerard Holfcher, Dito.	1643.	1644.	overleden.
Octavius Macquelin, Dito.	1644.	1646.	toen tweede wierd.
Abraham Pittavin, Dito.	1646.	1647.	
Simon Janffoon Cos, Dito.	1647.	1649.	vertrok.
Salomon Reinierffoon, Dito.	1649.	1650.	overleden.
Barent Zeeuw, Dito.	1650.	1650.	blind, en egter zeer oorlog-kundig.
Jan Arentsfoon.	1659.	1662.	Vryman 2 *October* geworden.
Christoffel Keper, Sergeant.		1715.	overleden als Vaandrig.

Opperhoofden van *Cambello.*

Opperhoofden van Cambello.

Herman van Speult, Opperkoopman.	A°. 1615. tot	1618.	
Jacob Verheiden, Luitenant.	1644.		
Marinus Brand, Koopman, en Opperkoopman.	1648.	1648.	overleden.
Barent Zeeuw, Dito.	1648.	1650.	na *Loehoe.*
Jacob Noppe, Onderkoopman.	1650.	1650.	overleden.
Klaas Rimbach, Luitenant.	1650.	1651.	vermoort 11 *Maart.*
Vincent Gysbert van Moerlag, Kapiteyn.	1651.	1651.	na 't Kafteel, gequetft zynde.
Maarten Weber, Vaandrig.	1651.		

Geheimſchryvers van de Weeskamer, zynde te gelyk Overdragers van het Negotie-Comptoir.

Geheimſchryvers der Weeskamer.

Abraham Fluweel. Na dezen waargenomen door den Geheimſchryver van den *Landvoogd*, of die van 't Gericht.		Aº. 1642. tot	1647.	
François van Schuere.		1679.	1681.	
Herman Janſſoon Steinkuiler.		1685.	1688.	
Jacobus Verſelewel.		1688.	1689.	
Joannes Swinnas.		1689.	1690.	
Huibert de Vlieg.		1695.	1698.	Caſſier.
Frederik Twyſſel.		1698.	1701.	Winkelier.
Henrik Scholten.		1701.	1702.	afgezet.
Gillis Laccher.		1702.	1704.	overleden.
Carolus Schulerus.	1 *Septemb.*	1704.	1706.	
Daniel van Loenen.		1706.	1707.	Geheimſchryver van Huwelyk-Saaken.
Jacob Boon.		1707.	1710.	
Henrik t'Hoofd.		1710.	1710.	verworpen door Sipman.
Jacob Boon.		1710.	1711.	Geheimſchryver van 't Geregt 18 *Maart.*
Zacharias Roeſelaar.	24 *Maart.*	1711.	1712.	vertrok.
Thomas van Hommeren.		1712.	1714.	Perkenier in *Banda.*
Iſaac Metſelaar.		1714.	1715.	Diſpenſier.
Adriaan t'Hoofd.		1715.	1720.	nog.

Geheimſchryvers van de *Chineeſche* Boedel-Meeſters in *Amboina.*

Geheimſchryvers van de Chineeſche Boedel-Meeſters.

Abraham Patras.		Aº. 1695. tot	1689.	
Pieter Caddel.		1698.	1700.	
Henrik Scholten.		1700.	1701.	
Alexander van Bruſſel.		1701.	1704.	
Jan Louis Munniks.		1704.	1708.	28 *Juny.*
Willem van Hove.	28 *Juny.*	1708.	1710.	3 *Juny.*
Pieter de Ruiter.	3 *Juny.*	1710.	1711.	25 *October.*
Bartholomeus Leidekker.	16 *Decemb.*	1711.	1713.	*Novemb.* vertrok.
Joannes Kakelaar.		1714.	1715.	Geheimſchryver van 't Gerecht.
Philip Liefhout.		1715.	1715.	dito van Huwelyks-Saaken.
Jan Kleyn.		1715.	1720.	nog.

Diſpenſiers van *Amboina.*

Diſpenſiers.

Kornelis Hauw.		Aº. 1648. tot		
Jacob Segerſſoon, Onderkoopman.		1657.	1658.	overleden 23 *Juny.*
Jan van der Ooth, Boekhouder.		1666.	1667.	Winkelier.
Mattheus Berkman.		1678.	1678.	
François van Schuere.		1679.	1681.	
Abraham Pieterſſoon.		1681.	1683.	*Auguſtus.*
——— *Roman.*		1683.	1683.	vertrok.
Adriaan Kakelaar.		1684.	1686.	Winkelier.
Pieter Pieterſſoon de Ruiſcher, Boekhouder.		1686.	1689.	12 *Febr.* na *Haroeko.*
Huig Pieterſſoon Cock.		1689.	1690.	Winkelier.
Salomon Storm.		1690.	1690.	Caſſier.
Johan van Dam.		1691.	1692.	afgezet.
Jan van Rees.		1692.	1698.	vertrok.
Arie Langeveld.		1698.	1708.	Vryman.
Nicolaas Valk.	30 *July.*	1708.	1710.	Caſſier 17 *Juny.*
Dirk Smuiſer.	17 *Juny.*	1710.	1715.	Winkelier.
Iſaac Metſelaar.		1715.	1720.	nog.

Opper-Wondheelers van 't Kasteel *Victoria.*

Opper-Wondheelers van 't Kasteel.

Everd Pieterſſoon.		A°. 1637. tot	1640.
Gerard Frederikſſoon Boomvalk.		1657.	1657. overleden 11 *Octob.*
Matthys Witsma.		1658.	1662. vertrok in *Septemb.*
Jan van Schagen.		1662.	1664. vertrok in *May.*
Jan Camerik.		1668.	1677. vertrok in *May.*
Chriſtoffel Geerling, van *Swoll.*	*July.*	1677.	1683. vertrok in *May.*
Matthys Molkman.		1683.	1692. overleden 30 *Juny.*
Adriaan Boekhout.	*July.*	1692.	1693. vertrok in *Juny.*
Bartholomeus Coek.		1693.	1694. vertrok in *July.*
Lodewyk van Barthem.	13 *Auguſti.*	1694.	1694. overleden 29 *Octob.*
Bartholomeus Coek.		1695.	1701. vertrok.
Habbo Enno.		1701.	1711. overleden 28 *Dec.*
Matthys Groeneveld.		1712.	1720. vertrok.
Ulrich van Hauw.			

Opper-Wondheelers van 't Siekenhuis in *Amboina.*

Opper-Wondheelers van 't Siekenhuis.

Jan Arentſſoon, van *Breadfort* Opper-Wondheeler op *Hila.*		A°. 1654. tot	
Martyn Schathouwer, van *Neurenberg.*		1677.	1682. overleden 2 *Jan.*
Adriaan Boekhout.		1682.	1692. *July.*
Henrik de Wind.	*July.*	1692.	1700. overleden 21 *Febr.*
Habbo Enno.		1700.	1701.
Hans Jacob Wirth.		1701.	1709. overleden 14 *Nov.*
Matthys Groeneveld.		1709.	1712.
Ulrich van Hauw.	9 *January.*	1712.	1720. nog.
— — — —		1720.	

Luitenants in dienſt der E. Maatſchappy in *Amboina.*

Luitenants in dienſt der E. Maatſchappy.

Jan Oetgerſſoon, van *Haarlem*, wierd A°. 1640. Kapitein-Luitenant, dog 1642 Kapitein.	A°. 1636. tot	1642. Kapitein.
Walrave de Riviere.	1637.	1640.
Pieter Nuits.	1637.	1643. ſtierf op *Honimoa.*
Jacob Verheiden, van *Woerden.* Kapitein.	1642.	1646. Kapitein.
Vincent Gysbert van Moerlag.	1644.	1646. dito.
Kornelis Danen.	1646.	1651. Kapitein-Luitenant.
Klaas Rimbach, van *Overkerken.*	1650.	1651. zoo vermoort in *Maart.*
Herman van Outhoorn, op *Leſſidi*; wierd 1658 Kapitein, en vertrok zoo na *Banda.*	1651.	1652. Kapitein-Luitenant.
Frans Malè.	1652.	1655. overleden 29 *July.*
Laurens Keller.	1652.	1655. Kapitein-Luitenant overleden.
N. ——— *Godſchalk.*		1653. overleden.
David Perdriks.	1654.	1657. overleden 15 *Octob.*
Wouter Janſſoon.	1658.	1658. overleden *July.*
Nicolaas Putten.	1661.	1661.
Ditlof van der Beek.	1661.	1664. vertrok.
Livinus Bor, van *Leiden.*	1663.	1665. Geheimſchryver van
— — — —	1663.	1666. de *Politie.*
Livinus Bor.	1666.	1669. overleden 5 *Januar.*
Pieter Schaffer, van *Erkelens.*	1668.	1687.
Jodocus Lodewyk Cromhuizen.	1682.	1684. overleden 8 *April.*
Jacob Heilman.	1987.	1691. overleden 9 *Juny.*
Paulus de Brievings.	1691.	1691. Kapitein vertrok.
Hans Metzelaar.	1695.	1710. 10 *Nov.* overleden.
Willem Henrik de Bevere.	1696.	1702. Kapitein-Luitenant.
Jan Riddel, van *Vianen.*	1705.	1708. vertrok in *May.*
Lodewyk van Reneſſe, van *Breda.*	1710.	1720. overleden.

Vaan-

Vaandrigs in dienst der E. Maatschappy in *Amboina.*

Vaandrigs.

Jacob Verheiden.	24 *May.*	Aº. 1637. tot	1642.	Luitenant.
Kornelis Danen.	22 *Augusti.*	1641.	1646.	dito.
Vincent Gysbert van Moerlag, van *Rhenen.*		1643.	1644.	dito.
Kornelis Dirkssoon Swager.		1644.	1645.	overleden 11 *Jan.*
Jan Willemssoon.		1646.	1646.	
Warnar Curtenius.		1647.	1657.	vertrok.
Wouter Janssoon.		1657.	1658.	
Jacob Andriessoon.		1649.	1649.	overleden.
N. —— — Helwig.		1651.	1651.	
Albert Thomassoon, van *Groningen.*	20 *Septemb.*	1651.	1658.	overleden 3 *Nov.*
Maarten Weber.		1651.	1651.	
Kaspar Buitendyk.		1655.	1655.	vertrok.
Jurriaan Rumphius.		1656.	1657.	
Arend Terburg.		1655.	1658.	overleden 2 *Octob.*
Jacob Compagnon, uit *Vrankryk.*		1660.	1672.	overleden 17 *April.*
Johan van Leipzig, van *Oldenburg.*	2 *Nov.*	1665.	1668.	overleden 10 *Augusf.*
Pieter Schaffer, van *Enkelers.*		1667.	1668.	
Adriaan Pavort.		1674.	1674.	
Adriaan van der Raver.		1676.	1676.	
Louis Mignon.	28 *Decemb.*	1678.	1687.	overleden 28 *Febr.*
Jacob Heilman.		1683.	1687.	Luitenant.
Paulus de Brievings, van *Dordregt.*		1688.	1692.	Luitenant.
Hans Metselaar, van *Praag*, uit *Bohemen.*		1690.	1695.	dito.
Andries Nyendaal.		1692.	1697.	vertrok.
Michiel Dolmaker, van *Aerhem.*		1695.	1703.	overleden 12 *July.*
Lodewyk van Renesse, van *Breda.*		1704.	1710.	Luitenant.
Petrus Martinus van Stein.		1697.	1708.	vertrok in *May.*
Daniel Jan Piron.		1708.	1713.	overleden.
Joannes Lamprecht, van de *Wilster.*	1 *Octob.*	1708.	1715.	
Adriaan Westplate.				
Christoffel Keper.	27 *Febr.*	1712.	1715.	overleden.
N. —— Zeevaart.		1714.	1715.	vertrok.
Jacob Schravelaar.		1715.	1720.	nog.

Kapiteinen der Nederlandsche Borgery.

Kapiteinen der Nederlandsche Borgery.

Matthys Plaat.	Aº. 1634. tot	1637.	
Jan Storm.	1637.	1644.	overleden.
Henrik Wynantsſoon, van *Bremen.*	1644.	1662.	vertrok na *Batavia*, stierf 1674.
Barend Janssoon, van *Embden.*	1648.	1663.	overleden 15 *Juny.*
Aart Hagen, van *Dordregt.*	1659.	1662.	
Abraham Wittekam.	1662.	1672.	
Nicolaas Snyders.	1665.	1684.	overleden 2 *Dec.*
Herman Winterhof.	1672.	1675.	overleden.
Henrik Dame, van de *Klundert.*	1675.	1675.	vermoord.
Thomas van Hommeren, van *Rotterdam.*	1675.	1679.	overleden 2 *May.*
Henrik Leidekker, van *Gelder.*	1679.	1691.	overleden 19 *Maart.*
Joachim Engel, van *Bartenstein.*	1684.	1708.	overleden 5 *Octob.*
Hans Groo, van *Dantzig.*	1692.	1705.	overleden 5 *April.*
Henrik van Hoogstraten.	1709.	1711.	overleden 8 *July.*
Joannes Michault.	1711.	1715.	overleden 19 *Sept.*
Ipert Wouterssoon, van *Marhuizen.*	1711.	1713.	overleden.
Nicolaas Simonssoon Haak.	1715.	1720.	nog.

Luitenants der Nederlandsche Borgery.

Luitenants.

Henrik Wynandsſoon.	Aº. 1643. tot	1644.
Barent Janssoon.	1644.	1648.
Jan Theunissoon de Cok.	1654.	1645.

Harmen Winterhof.	A°. 1659. tot	1672.	
Andries Amberger, van *Neurenburg.*	1659.	1661.	verzonken 4 *Aug.*
Nicolaas Snyders.	1661.	1665.	
Joachim Cloot, van *Wismar.*	1665.	1666.	
Jan Gerwitſſoon.	1668.	1669.	overleden.
Jacob Kreuger, van *Arentsfeld.*	1669.	1672.	
Chriſtiaan Roelofsſoon.	1673.	1674.	
Chriſtoffel Boudewynſſoon Klooſter.	1675.	1679.	
Henrik Lepper.	1683.	1685.	
Erhard Maartenſſoon, van *Holſtein.*	1687.	1694.	overleden *Jan.*
Hans Groo.	1686.	1692.	
Marinus Duim.	1692.	1696.	overleden.
Adriaan Kakelaar.	1698.	1700.	
Jan Baltus Schoonen.	1700.	1702.	overleden *Jan.*
Adriaan Kakelaar.	1701.	1703.	
Ipert Wouterſſoon, van *Marhuizen.*	1703.	1705.	
Adriaan Kakelaar.	1705.	1706.	
Henrik van Hoogſtraten.	1706.	1708.	
Michiel Chriſtiaanſſoon, van *Aalborg.*	1708.	1710.	
Ipert Wouterſſoon, van *Marhuizen.*	1710.	1711.	
Jan Paul Roerberg.	1711.	1712.	
— —			
Nicolaas Simonſſoon Haak.	1714.	1715.	
Gerard Leidekker.	1718.	1719.	

Vaandrigs der Nederlandſche Borgery.

Vaandrigs.

Henrik Wynantsſoon.	A°. 1640. tot	1643.
Barent Janſſoon.	1643.	1644.
Jan Willem Gelder.	1644.	1648.
Joſias Beli, van *Edenburg.*	1648.	1653.
Nicolaas Snyders.	1662.	1665.
Jan de Ruiter, een *Mixties.*	1670.	1671.
Thomas van Hommeren.	1672.	1673.
Henrik Leidekker.	1673.	1679.
Henrik Lepper.	1679.	1682.
Joachim Engel.	1683.	1684.
Hans Groo.	1684.	1685.
— —		
— —		
Jan Baltus Schoonen.	1698.	1700.
Henrik van Hoogſtraten.	1700.	1702.
Joannes Michault.	1702.	1704.
Henrik van Hoogſtraten.	1704.	1706.
Michiel Chriſtiaanſſoon van Aalborg.	1706.	1708.
Gerard Leidekker.	1708.	1710.
Jan Paul Roerberg.	1710.	1712.
Nicolaas Simonſſoon Haak.	1712.	1714.

Kapiteynen der *Mixticen*, ofte der Groene Geuſen.

Kapiteinen der Groene Geuſen.

Jan Zoarez.	A°. 1637. tot	1653.	
Antoni Mentsjado.	1656.	1659.	
Andries Bitas.	1659.	1662.	
Antoni Mentsjado.	1661.	1665.	
Andries Bitas.	1665.	1668.	
Antoni Mentsjado.	1668.	1671.	
Andries Bitas.	1671.	1674.	overleden 20 *May.*
Jacob Haſar.	1674.	1675.	
Antoni Mentsjado.	1675.	1676	overleden A°. 1680.
Jan Hanſſoon, Dji.	1676.	1685.	
Jan Tſjong.	1685.	1687.	

Jan

Jan Hansſoon Dji.	A°. 1687. tot	1689.	
Jan Tsjong.	1689.	1691.	
Jan Hansſoon Dji.	1691.	1693.	verzogt 1697 ontſlag van alles; overleden 11 *Maart* 1712.
Jan Tsjong.	1693.	1695.	overleden 4 *Maart.*
Boudewyn Clooſter, de Jonge.	1695.	1698.	
Ambroſius Spelt.	1698.	1700.	
Boudewyn Clooſter.	1700.	1702.	overleden 6 *Juny.*
Abraham Pieterſſoon.	1702.	1704.	
Ambroſius Spelt.	1704.	1706.	
Abraham Pieterſſoon.	1706.	1708.	
Herman Hek,	1708.	1710.	
Abraham Pieterſſoon.	1710.	1712.	
Ambroſius Spelt.	1712.	1713.	overleden.
Herman Hek.	1713.	1714.	
— —	1714.	1716.	
Herman Hek.	1716.	1717.	

Luitenants der Groene Geuſen.

Luitenants.

Paul da Lima.	A°. 1645. tot	1646.
Jan Backer	1653.	1656.
Nicolaas van Solor.	1666.	1668.
Nicolaas Mondoc.	1668.	1670.
Gelermus Mamalota.	1670.	1672.
Jacob Haſar.	1672.	1674.
Antoni de Roy.	1674.	1675.
Nicolaas Mondoc.	1675.	1675.
Jan Hanſſoon Dji.	1675.	1676.
Antoni de Roy.	1676.	1678.
Nicolaas Mondoc.	1678.	1680.
Lieven Haſar.	1680.	1682.
Joannes Engko.	1682.	1683.
Daniel Janſſoon.	1683.	1684.
Henrik Gyſels.	1684.	1685.
Lucas Janſſoon.	1686.	1688.
Boudewyn Clooſter.	1688.	1690.
Kornelis Ide.	1690.	1692.
Thomas Theuniſſoon.	1692.	1694.
Boudewyn Clooſter.	1694.	1696.
— —	1696.	1698.
— —	1698.	1700.
Joſef Zoan.	1700.	1702.
Octavius Macquelin.	1702.	1702.
Herman Hek.	1702.	1704.
Joſef Zoan	1704.	1706.
Herman Hek.	1706.	1708.
Philip Hansſoon Dji.	1708.	1710.
Jacobus Macquelin.	1710.	1712.
Philip Hansſoon Dji.	1712.	1714.

Vaandrigs der Groene Geuſen.

Vaandrigs.

Paul de Lima.	A°. 1642. tot	1645.
Alfora de Craſto.	1645.	1651.
Henrik Tob.	1651.	1652.
Antoni Mentſjado.	1653.	1656.
—— ——	1656.	1660.
—— ——	1660.	1664.
Henrik van Solor.	1664.	1666.

Louis

Louis Bonito.	A°. 1668. tot	1670.	
——— ——	1670.	1672.	
——— ——	1672.	1674.	
——— ——	1675.	1677.	
Lieven Hasar.	1677.	1678.	
Herman Mangedada.	1678.	1679.	
Lauzens Wawani.	1679.	1680.	
Herman Mangedada.	1680.	1681.	
Joannes Engko.	1681.	1682.	
Jan Tsjong.	1682.	1683.	
Daniel Janssoon.	1683.	1683.	
Henrik Gysels.	1683.	1684.	
Gerard du Pree.	1685.	1686.	overleden 17 *Nov.*
David Sabida.	1685.	1686.	
Lucas Janssoon.	1685.	1686.	
—— ——	1686.	1688.	
Boudewyn Klooster.	1688.	1688.	
David Sabida.	1688.	1688.	
Kornelis Ide.	1688.	1690.	
Thomas Theunissen.	1690.	1692.	
—— ——	1692.	1694.	
—— ——	1694.	1696.	
Josef Zoan.	1696.	1698.	
Octavius Macquelin.	1698.	1700.	
Herman Hek.	1700.	1702.	
Jacobus Macquelin.	1702.	1704.	
Philip Dji.	1704.	1706.	
Barent Dwingerd.	1706.	1707.	vertrok, overleden op *Batavia.*
Jan Hanssoon Tsjay.	1708.	1710.	
Isaac Engko.	1710.	1712.	
Pieter Hek.	1712.	1714.	

Kapiteynen der *Chineesen.*

Kapiteynen der *Chineesen.*

Herman.	A°. 1625. tot	1631.	vermoord.
Artus Gysels.	1631.	1674.	overleden.
Que Sengko.	1674.	1687.	dito *Augustus.*
Lim Kitko.	1687.	1696.	dito.
Lim Thiangko.	1699.	1707.	19. *July* afgezet.
Si Thiongko.	1707.	1720.	nog.

BLAD-WYZER

Van de voornaamste Saaken, die in het Tweede Onderdeel van het Tweede Deel, genaamd AMBONSCHE SAAKEN, voorkomen.

Locki

Somayl

E Y N D E.

DRUKFEYLEN

In des Tweeden Deels, tweede Onder-Deel, genaamd AMBONSCHE SAAKEN.

Fol. 3.	Colom 2.	Bakar anders Nama Soesoe (of Borstnaam) Noessa tapi.	Bakar, die anders tot een Nama Soesoe (of Borst-Naam Noessa tapi had.
14.	2.	Holoekom	Hhoekom.
24.	2.	Lana Laddien.	Lawaladdin.
262.	2.	Rompein.	Rompoin.
270.	2.	de Last.	De Lust.

